Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
55
11 K
11

α 10 - B - 44
C

DANIELIS HEINSII

SACRARUM EXERCITATIONUM AD NOVUM TESTAMENTUM

LIBRI XX.

In quibus Contextus Sacer illuſtratur, SS. Patrum aliorúmque ſententiæ examinantur, Interpretationes denique antiquæ aliæq́ue ad eum expenduntur.

Editio ſecunda priore non parùm emendatior, Græco inſuper Indice locupletata.

CANTABRIGIÆ,

Ex Officina *Rogeri Danielis*, celeberrimæ Academiæ Typographi. MDCXL.

Illuſtriſsimis ac Potentiſsimis

HOLLANDIAE VVEST-FRISIÆQUE ORDINIBUS.

Illuſtriſsimi Potentiſsimi Domini,

DUo ſunt quæ famam populis conciliant ac ſupra cæteros attollunt, Belli res ac Pacis: Ad quas, cùm feliciter geruntur, ſi ab eruditione commendatio accedat, ipſa immortalitas accedit, quam conferre poſſunt qui ingenio ac eruditione ſupra cæteros æternitatis ſibi inſtrumenta compararunt. De antiquo Batavorum populo quid ſenſerint Romani qui ignorat,ut ubique, ità in eorum ſcriptis peregrinus eſt. Quis verò ab hoc oriundus, cui ſanguis verè maſculus ac tantæ capax indolis relictus eſt, majores ſuos, viros maximos, non fratres modò ſociόſque gentis Martiæ ac orbis Dominæ ab ea dictos, verùm &, cùm cæteri tributis ac oneribus attererentur, ſolos hos in uſum belli, tanquam arma atque tela, (ità enim loquitur de iis Tacitus) ſepoſitos fuiſſe, ſine motu animi attentus legit? A qua tantâ támque inſolitâ virtute nondum Vos degeneraſſe, tot annorum incredibilis ſucceſſus probat: qui non meliùs quàm totidem victoriis in Faſtis diſtinguuntur. Quid enim ſeculum jam propè totum, præter hæc quæ terrâ pariter ac mari feliciſſimè à Vobis geſta ſunt, cum admiratione orbis loquitur ac ſtupet? ex quo

Illuſtriſſima Naſſoviorum ſtirps præſertim, quæ tot belli fulmina hâc tempeſtate, tot tormenta Martia ac ſummos duces Vobis dedit, potentiſſimo Vobiſcum hoſti ſe opponit. Nam in mari, laudis Veſtræ ac virtutis campo, ubi prima libertatis jacta fundamenta ſunt, non tam cum hoſte quàm cum Sole nunc contenditis: Quem orientem pariter & occidentem acceſſiſtis: cujus terminos, vix populo Romano notos, claſſibus, commerciis, ac bello jam tenetis; non tot gentium ac populorum modò quos Natura ſibi ſervat vel ſeponit, ſed propemodum ipſius, ubi incipit ac ceſſat, admiratio ac pavor: Etiam hoc nomine felices, quòd tam opulentum ac potentem, nec imbellem, nacti hoſtem eſtis, ut ab eo opibus potentiæque Veſtræ ſemper aliquid accedat; fama certè vel imprimis ac illuſtre nomen. Cujus militem non Calpe ſua, Hercule ſuperba, non extremæ Gades, non adjudicati olim fabulis ac extra fidem propè poſiti à Græcia Indorum fines, non terrarum denique ultima ac marium texerunt, quominus virtutis Veſtræ ſpolium ac præda mari pariter ac terrâ, extra ipſum propè Solem, eſſet. Rebus verò bellicis ac militari diſciplinæ liberales ut accederent, ſub ipſum belli ferè initium, Lugduni Batavorum, in hac urbe, quæ obſeſſa, non ab hoſte magìs quàm à fame, nè ſic quidem, Deo famulante ac præeunte aquâ, expugnari potuit aut voluit, illuſtrem Academiam fundaſtis: In qua tot eximii tot ſummi hactenus vixerunt viri: ad quam, cum ſucceſſu maximo, ex univerſo ſtatim orbe, tanquam ad poſſeſſionem ſapientiæ, juventus undique convênit; è Germania, Britannia, ac Gallia, præſertim. E qua tot præclara tot victura prodierunt ſcripta, ut Æternitatis dici officina poſſit, & quemadmodum ubique belli ità immortalitatis Veſtræ hîc trophæum jam erectum videatur. Cujus ut ad omne ævum fama perventura eſt, ità ſummus ad Rempublicam jam uſus ac utilitas pervênit. Quippe ut ſingulas hîc prætermittam urbes, quæ eximios in Sacra hac ſcientiarum Arce educatos liberaliter & Magiſtratus pariter & cives habent, quid hîc de Hagana, ſapientiæ civilis ac juſtitiæ ſuprema ſede, dicam? In qua tot Provinciarum Fœderatus Ordo, in qua, præter Veſtrum, tot conventus illuſtriſſimi, in veſtro autem ipſe

Eque-

Equeſter Ordo, cum tot Delegatis urbium, qui tot tantóſque Curatores Academiæ dederunt, ſtato tempore conveniunt, ac Majeſtatem, quam ubique orbis celebrat ubique hoſtis reformidat,cum horrore quodam advenarum repræſentant. Nè jam Ordinem Juſtitiæ ſupremum, ad quem provocatur, nè præclaros Curiæ Hollandiæ hîc proceres nunc dicam : quorum propè ſinguli ut membra Academiæ fuerunt,ità Patres de ſe matri ſuæ ac nutrici reddiderunt. Benignitatem quippe ſummi atq; æterni Dei, qui præcipuum hîc Operis in quo verſamur argumentum ac ſupremus finis eſt, quis vel admirari ſatis, vel ut par eſt prædicare poteſt, qui tam manifeſtè hîc ſedem Majeſtatis ſuæ poſuit ac fixit ? Ità quidem ut in Rhenum Veſtrum non jam Romanorum modò Tiberis & nobiliſſimi Græcorum amnes, ſed Jordanes pridem, & Orontes, & Euphrates nobiliſſimus decurrere cum linguis ſuis ac miſceri videantur : univerſi verò Orbis opes, aut compendium earum, etiam Americæ theſauros ac miracula, ad Amſtelam,in quem Pactolus nunc cum opulento Tago defluit, haud dubiè poſſideatis. Illud verò quis non admiretur, quòd cùm arma jam ubique Veſtra hoſtis tremat, cives in profunda pace vivant : neque quicquam præter famam belli ac rumores quiſque in urbe ſua, belli expers ipſe, tractet vel ex aliis intelligat ? Ubi alii ſecurè imperant ac parent ; alii negotiis aut lucro vacant ; alii artes optimas ac diſciplinas colunt. Quemadmodum enim bellum haud ſecùs quàm in pace geritis, ità belli prudentiſſimè extra fines Veſtros damna relegaſtis & incommoda. Tympana ac tubæ, non hoſtiles modò ſed & Veſtræ, in hoſtili, non in Veſtro, audiuntur : In quo ad diluculum aut galli cantum excitatur quiſque: quiſque ſibi arat, occat, ſerit, metit: ſibi quiſque ac liberis, non hoſti, vota ſua ac ſpem anni colit : quiſque domi ſuæ quanti ſit libertas ſentit æſtimátque ; providentiâ concordiâque Veſtrâ, in qua, quamdiu ejus compotes futuri eſtis, tota ſalus, firmiùs quàm armis alii aut mœnibus muniti : Quod qui non agnoſcit, aut ingratus aut felicitate hâc indignus vivit. Jam quid Regum tot ac Rerumpublicarum fœdera commemorem, qui arma Veſtra promovent ac vires firmant ? Inter quos cum Gallis ac Britannis Venetíſque,

tiſque, terror olim orbis univerſi, Aquilonis irritati formidabilis tempeſtas ac procellæ, Sueci, Gothi, Vandalíque ; tanquam nube ruptâ cœlo iterum delapſi: Qui, amiſſo Rege tanto, necem ejus indigniſſimam ut vindicent, terrorem quaqua veniunt circumferunt, raptúmque, haud ſecùs ac præſentem atque adhuc ſuperſtitem, hæreditariâ virtute repræſentant. Inter prima tamen vel præcipuum vel primum eſt, quòd de ſalute omnium ſoliciti, Divina monumenta illa quibus voluntatem ſuam generi humano conſignatam, Teſtatoris tandem ſanguine ſubſcriptam, Deus Optimus ac Maximus reliquit, cum origine ac fonte conferenda eruditis nuper commiſiſtis. In quo, ut in cæteris, præclaram Academia hæc operam navavit ; quæ nec paucos & præclaros muneri tam neceſſario adhibuit atque ex ſe dedit. Ad quod è conſilio quorundam, quos qui tanto operi adhiberentur dignos judicaſtis cenſuiſtis, cùm & ipſe invitatus eſſem, idem mihi curæ eſſe in labore ſimili, tum dixi. Quem ut tam Illuſtri atque Excelſo Ordini, humanitate tantâ hactenus tot beneficiis obſtrictus, conſecrarem ac inſcriberem, autores nobis viri maximi fuerunt. Quod ſi Vobis non diſplicuiſſe intelligam, adversùs ſeculi venena ac contagia, Pallorem ac Livorem, ſub autoritate tanta tutum me putabo. Veſtrum enim erit, ideóque tutum, quod & Vobis & à Veſtro conſecratur: haud aliter quàm quæ in templis dedicantur, malignitatem privatorum ac judicia excludunt. Sed & ipſe rebus Veſtris deſcribendis deſtinatus, ſtylum pariter & animum attollam: Quem, cum opere ipſo, addicit Vobis, dedicat ac conſecrat

Potentiſſimæ Magnifi^cæ Veſtræ devotiſſ. cliens

DANIEL HEINSIUS.

PROLEGOMENA,

In quibus de conſervanda S S. contextûs Novi Fœderis integritate, de S S. Patrum autoritate, quantumque in eo adducendo aut citando ſibi permiſerint; de inſtituto denique Autoris, aliiſque, agitur.

CUm ingentia ac infinita, quibus hominem in terris Deus immortalis proſecutus eſt, ubique exſtent beneficia ac dona, majus tamen nullum eſt auguſtiúſque, quàm quòd voluntatem ei ſuam, verbo proprio expreſſam, cœli conditor ac terræ reliquit. In quo ità (per Prophetas vel imprimis) loquutur ac mentem ſuam repræſentat, ut non fortiùs in cœlo tonet: neque plus majúſve unquam cauſâ hominis effecerit in terris, nè tum quidem cùm pulcherrimum ornatum illum, quem ab eo *Mundum* dicimus, creavit, immenſóſque ignes illos, Majeſtatis ſuæ teſtes, ſupra nos ſuſpendit, quàm cùm id quòd Deus homo futurus eſſet, nè periret qui creatus erat, Deus homo ad nos venturus eſſet, Deus homo inter homines verſaturus eſſet, tanto cum pondere ac ſermonis vi, tot divini cœleſtéſque ejus prædixerunt legati, ut non minùs hic humana eloquentia, quàm in creatione humana cedant ac vincantur opera. Quorum tantus in dicendo ſplendor cùm ſit ac majeſtas, ſæpe quoſdam ex antiquitate admiror, qui ſimplicitatem dictionis in Antiquo quoque Fœdere, imò & Prophetis, excuſare audent. Inter quos, nè cæteros commemorem, Lactantius: qui, *Indè eſt quòd ſcriptis*, inquit, *cœleſtibus, quia videntur incomta, non facilè creditur: quia aut ipſi ſunt diſerti, aut diſerta legere volunt, nec quærunt vera ſed blanda; imò illis hæc videntur veriſſima quæ auribus blandiuntur.* Idem qui libro De Juſtitia 5. cap. 2. *Nam hæc imprimis cauſa eſt cur apud ſapientes & doctos, & principes hujus ſeculi, Scriptura Sancta fide careat; quòd Prophetæ communi ac ſimplici ſermone, ut ad populum, ſunt locuti. Contemnuntur itaque ab iis qui nihil audire vel legere niſi expolitum ac diſertum volunt; nec quicquam inhærere animis eorum poteſt niſi quod aures blandiori ſono permulcet.* Cùm negari nullâ ratione poſſit, longè ſupra Græcæ vim facundiæ, ut cæteros omittam, maximum ac diſertiſſimum aſſurgere Eſaiam: quoſdam Regii Prophetæ hymnos gravitate ac majeſtate Pindari ſublimiores eſſe. Ut non tam de ipſis aut eorum ſcriptis, quàm de interpretibus illorum, eos qui ſic judicarunt judicaſſe certum ſit. Quaſi ſcilicet interpretationis, de qua agunt, ac vernaculæ, quâ ſua conceperunt illi, linguæ, eadem ſit ratio: neque quicquam inter vel Homeri vel Platonis ſcripta, vel Demoſthenis, atque aliorum quos Græcorum diſertiſſimos fuiſſe ab omni ævo conſtat, eorúmque interpretes, interſit. Quanquam nè ſcriptores quidem ipſos cum divina hac facundia, imprimis autem figurarum ac tranſlationum, quod nec Græcis datum eſt, ſplendore ac luce conferendos judicem. Novi enim Fœderis quin alia ſit ratio, qui Græcæ ac Hebraicæ peritus linguæ eſt, negabit nemo. In quo tamen idem ille Spiritus, immenſum ac tremendum illud, totiéſque jam denunciatum ac prædictum antè, de æterno Dei Filio myſterium, *qui*, ut cum Apoſtolo 1. ad Timoth. ſic loquar, *manifeſtatus in carne, in Spiritu juſtificatus, conſpectus ab Angelis, prædicatus gentibus, in mundo creditus, ſurſum in gloriam receptus eſt*, ità deſcribit ac revelat, ut ſine ulla linguæ vel ſermonis affectatione ac fuco voces ſuas (de quo pluribus acturi ſumus) qui vocandi erant Græci, phraſin ac dicendi modum Oriens agnoſceret ac jam amaret. In quo ſanè alterum, & ſummum quidem, Dei beneficium agnoſcimus: quòd, cùm tot præclara Romanorum Græcorúmque monumenta vel omnino interierint, vel ità, ut pauciſſima, nonnunquam & exigua, pro iis nunc fragmenta habeantur, ad ætatem hanc pervenerint; divinum illud ac cœleſte non tam ſapientiæ ac eruditionis quàm ſalutis noſtræ inſtrumentum, tot hæreticis quot omne ævum tulit, tot tyrannis, qui eculeis, qui crucibus, flammiſque, ac omni tormen-

torum genere in veritatis hujus ac doctrinæ profeſſores toties graſſati ſunt, invitis, integrum ac ſalvum, adde (quod vel ex antiquitate ipſa ac Sanctorum Patrum teſtimoniis apparet) incorruptum adeò relictum nobis vel ſervatum ſit. De Antiqui enim Fœderis autoribus ac ſcriptis minùs mirum eſt: In quibus admiranda ac ſtupenda prorſus Criticorum, quos & *Maſorethas* vulgò dicunt, cura ac induſtria illuxit: quos (nè de ſolis *Magni Conſiſtorii* ſeu *Synagogæ* viris, à quibus hujus ſive ſtudii ſive artis deducitur origo, agam) ſingulis ætatibus fuiſſe plures, imò למאות ולאלפים דור אחר דור. *centenos quaſi millenóſque ſingulis ætatibus*, Magiſtri docent. Qui, nè quid corrumperetur aut immutaretur alibi, non voces modò ſingulis in libris, ſed & literas, enumerarunt. De quo in Homero ſuo Græculi ſi cogitaſſent, non tot hodie vel aliena vel inſerta (inter quæ & illa fortè quæ Poetæ verbis repetuntur) vel corrupta legerentur; non tot verſus, qui nunc in Plutarcho aliiſque autoribus reperiuntur (quos & olim diligenter annotavi) in editione noſtra prætermiſſi eſſent. Sed & aliquid ad manum habuiſſet Ariſtoteles, quo accuratam illam nobilémq; editionem ſuam, quam & Magno (ut nonnulli volunt) Alexandro, cùm de expugnando cogitaret orbe, viæ comitem ac vitæ militaris cynoſuram dederat, labore ingenti emendatam à ſe atque reſtitutam, fide eâdem à corruptione conſervaret. Quem autorem, poſt tot notas, tranſpoſitiones, ac cenſuras, ſuo adhuc tempore fuiſſe talem autor antiquiſſimus teſtatur, ut interrogatus quidam, quænam emendata maximè ac præferenda cæteris editio Poetæ eſſet, eam eſſe haud falsò diceret quæ minimè emendata eſſet. Porrò, quanquam accurata ea ac ſtupenda, quam in conſervando à corruptione ac vindicando Priſci Fœderis contextu adhibitam fuiſſe diximus, in Novo hactenus adhibita non fuerit, quantum tamen ad repræſentandum legitimum verúmque contextum, maximorum hâc ætate, quâ renatæ ſunt literæ ac linguæ, hominum contulerit induſtria, vel dici vel intelligi vix poteſt. Neque enim digni ſerio nobis viſi unquam ſunt reſponſo, qui aut variaſſe olim in quibuſdam libros, aut ex iis minùs emendatos codices cum cura reſtitutos negant. Sive enim de Antiquo Fœdere agitur, neceſſe ut quid Criticorum, de quibus antè jam egimus, כתיב & קרי, quibus lectionum notabant differentiam, ſpectaret, cogitent aut doceant. Seu de Novo; ut Doctores omnes veteres (nè de vulgaribus jam dicam) Chryſoſtomum imprimis, Hieronymum rejiciant ac Auguſtinum: Qui ad ipſum B. Hieronymum cùm ſcribit, *Ego enim charitati*, inquit, *tuæ fateor; Solis eis Scripturarum libris qui Canonici jam appellantur, didici hunc timorem honorémque deferre, ut nullum eorum autorum ſcribendo aliquid erraſſe firmiſſimè credam. Ac ſi aliquid in eis offendero libris quod videtur contrarium veritati, nihil aliud quàm vel mendoſum eſſe codicem, vel interpretem non aſſecutum eſſe quod dictum eſt, vel me minimè intellexiſſe, non ambigam.* Qui Latinos etiam ubique confert codices, ac lectiones ſedulò expendit. Nè jam de Chryſoſtomo, apud quem illud, *τινὲς οὕτω τοῦτο τὸ χωρίον ἀναγινώσκουσι, locum hunc nonnulli ità legunt*, ac ſimilia, ubique occurrunt: aut de ejuſdem diſcipulo Peluſiota, doctiſſimo ſummóque viro, dicam; qui ubique, ut & præceptor, *ἀναγνώσεις*, ſive lectiones alias atque alias, & (ut vulgò etiam nunc loquimur) τῆς γραφῆς (ad quam & provocare ſolet) *τὴν διαφορὰν*, hoc eſt, *varietatem ſcriptionis*, ſedulò adducit. Ità hodie, exempli causâ, cùm (& rectè quidem) capite primo, verſu ad Romanos ultimo, *οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι*, legatur; in aliis codicibus, *οὐ μόνον οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦντες*, fuiſſe ſcriptum, idem notat: Ubi & illud, *οὕτω τὸ παλαιὸν ἔφρασαν εἶχεν ἀντίγραφον· ἵνα μεῖζον ᾖ τὸ ποιεῖν τοῦ συνευδοκεῖν· ſic antiquus, dicebant, habet codex; ut τὸ ποιεῖν quàm τὸ συνευδοκεῖν majus eſſe intelligatur*, libro Epiſtolarum 4. Epiſt. 60. Idem qui ubique, in rebus etiam nonnunquam minimis, *οὕτω γὰρ εὗρον καὶ ἐν παλαιοῖς ἀντιγράφοις, ità quippe & in antiquis inveni codicibus*, ſimiliáque, addit. Idem qui Epiſtola ad Uranium Diaconum lib. 4. 113. de eo Apoſtoli loco, *Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία, ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει ὅτε ζῇ ὁ διαθέμενος*, ſubtiliter agit. Qui eodem libro, præcedenti ad Orionem Epiſtolâ (præterquam quòd de quibuſdam quos non rectè ſcriptos arbitratur locis, inter cæteros de illo, *κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων*, agit, pro quo *ἀντέχεσθαι* ſcribendum

dum exiſtimat) etiam in genere illud, Ὅτι πολλάκις ἓν στοιχεῖον ἢ μετασοιχειωθὲν ἢ παρεμβληθὲν, ἢ περιλειφθὲν, τὸν νοῦν τῶν λεγομένων συνταράττει· *Unam ſæpe literam tranſpoſitam, vel additam, vel prætermiſſam, eorum quæ dicuntur perturbare mentem*, pronunciat. Nè de cæteris nunc penè omnibus, inter quos & Athanaſius cum aliis, agamus. Apud quem, nè alia nunc notem, tertio De Trinitate Dialogo, locus ille 8. ad Rom. v. 11. ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν, cùm adducitur, alter, Οὕτως οὐ γέγραπται, ἀλλὰ τὸ ἐνοικοῦν, *Ità non ſcribitur, ſed* τὸ ἐνοικοῦν, reſpondet. Cui contrarium, & quidem ex antiquis cunctiſq; exemplaribus, probari poſſe reſpondetur: quod & nos ſequimur hoc tempore. Nè de integris dicamus locis: qui cùm in nonnullis non exſtarent, in nonnullis contrà, ut teſtantur S S. Patres, legebantur exemplaribus. Exemplo nunc ſit Marci ille, qui ſic vulgò legitur, Ὕστερον δὲ ἀνακειμένοις αὐτοῖς τοῖς ἕνδεκα ἐφανερώθη, καὶ ὠνείδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν· ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερμένον οὐκ ἐπίστευσαν· Ad quem locum B. Hieronymus ſecundo adversùs Pelagianos libro, *In quibuſdam*, inquit, *exemplaribus, & maximè in Græcis codicibus, juxta Marcum in fine ejus Evangelii ſcribitur,* POSTEA *cùm accubuiſſent undecim, apparuit eis Jeſus, & exprobravit incredulitatem & duritiem cordis eorum; quia his qui viderant reſurgentem eum non crediderunt. Et illi ſatisfaciebant, dicentes, Seculum iſtud iniquitatis & incredulitatis ſubſtantia eſt; quæ non ſinit per immundos ſpiritus veram Dei apprehendi virtutem: Idcirco jam nunc revela juſtitiam tuam.* Ubi enim iſta, *Et illi ſatisfaciebant*, cum iis quæ ſequuntur? quæ nec iis quæ præcedunt ſatis conveniunt, neque dignam S. Spiritu præ ſe ferunt majeſtatem. Sed & in paucis tantùm ac ſuſpectis exſtitiſſe exemplaribus, ſummóque cum judicio nunc prætermitti, tempeſtate noſtrâ eruditi exiſtimarunt: Cùm præſertim plurimos ejuſmodi & Epiphanius & cæteri adducant locos, quos in propriis hæreticorum libris, additos ab iis aut ſublatos, multis probant. De quibus non dicemus, non agemus, qui licentiam hanc deteſtamur; cùm de ſola, quibus olim uſos conſtat orthodoxos, codicum varietate agamus: quam non uno loco diligenter ipſi annotarunt orthodoxi. Quid, quòd nè poſtremum quidem Marci caput in quibuſdam exſtitiſſe olim codicibus, inter cæteros, nec uno loco, & ad Hedibiam, (quod & ex eo eruditi hujus temporis notarunt Theologi) B. Hieronymus teſtatur? Ubi inter cætera, *Aut enim non recipimus Marci teſtimonium, quod in variis fertur Evangeliis, omnibus Græcis libris penè in fine hoc caput non habentibus: præſertim cùm diverſa & contraria Evangeliſtis narrare videatur.* Quod judicium ut cum illis non admittimus, ità ut vel diſpungendi vel non admittendi illa aliáque vel licentia ſic invehatur vel audacia, nunquam nobis placuit, nunquam placebit. Ut nunc de notiſſimis nè dicam: Qualis eſt in Johanne adulteræ hiſtoria; quam ex antiquiſſimis & Patres quidam pariter & codices ignorant. Inter cæteros & Syrus, ut & Nonnus: quorum uterque verba illa quæ nunc ſub finem ſeptimi leguntur capitis, Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; ἐρεύνησον καὶ ἴδε &c. prætermiſſo & ſequenti verſu, Καὶ ἐπορεύθη ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, cum illis capite octavo, Πάλιν οὖν ὁ Ἰησοῦς αὐτοῖς ἐλάλησε, λέγων, Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, &c. connectit. Quem eundem Syrum qui cum cura legit atque expendit, variaſſe & olim codices, nec ſingulos eodem modo legiſſe locos, quis negabit? Satìs ſit, ejuſmodi varietates eas eſſe, ut vel quæ neceſſariò credenda ſunt non evertant, vel quæ non credenda ſunt non doceant; quæ denique cum ſcandalo non adducuntur aut periculo. Quod nè fiat, autor ipſe, S. Spiritus, qui in doctrina nuſquam variat, prævivit: à qua nè ipſis quidem angelis diverſa nunciantibus, ut rectè ex Apoſtolo Chryſoſtomus, credendum. Quò magìs ſanè ac diligentiùs videndum, ut in iis quoque locis qui corrupti vel videntur, vel de quorum integritate dubitari poteſt, hic ſervetur modus. Primò, nè quid temere in contextu imputetur, aut ut recipiatur temere emendetur: Quod ſi fiat, atque in eo quiſque ſibi placeat, vix fieri jam poteſt quin paulatim Dei Verbum non jam ultrà Dei Verbum ſit, ſed illorum fiat qui hoc temere permittunt ſibi: cùm plerunque exemplo ac ſucceſſu

peccent

peccent ſinguli: (nunquam quippe intemperantia conſiſtit ubi cœpit) ac vix poſſit fieri quin alios licentia invitet. Quòd ſi in Decretis Principum aut Regum immutare aliquid, à Majeſtatis crimine non abit; quid de ſcriptis his, *in quibus Deus ipſe* (ut cum Auguſtino loquar) *piæ voluntatis demonſtrat affectum; in quibus de cœlorum cœlo Rex regum, Dominus dominantium*, imò ſalus noſtra, loquitur, judicandum eſt? Non quòd labi aut errare exiſtimemus eos, qui (quod idem, neque uno ſanè loco, magnus Doctor ſuadet) codices diverſos conferunt, aut, ſicubi id faciendum eſt, ſententiam de lectione alia exponunt. Abſit verò. Quis enim illud, & ejuſdem quidem, vel non legit vel legiſſe non debuit? qui in eruditis De Doctrina Chriſtiana libris, ubi de Scriptura agit, *Plurimum hic quoque juvat interpretum*, inquit, *numeroſitas; collatis codicibus inſpecta ac diſcuſſa: tantùm abſit falſitas.* Nè quæ ſæpius, adverſus Manichæum imprimis, ab eodem diſſeruntur, nunc hîc adferam: Hâc lege, ſedulò ut caveatur, nè vel uni codici vel pluribus plus æquo tribuatur, aut, quod jam receptum, facilè immutetur: ante omnia, nè quiſquam ex ingenio id ſibi ſumat, & hanc hiſtrioniam exerceat, ut propriam editionem nobis donet. Nè jam dicam, etiam ætate noſtrâ, optimos atque antiquiſſimos jampridem codices collatos: tum, nec facilè unum, licèt antiquiſſimum, in tali antiquiſſimorum præſertim (de quibus tanto ſtudio ubique Patres monent) quos hæretici pro ſuis habuerunt, corruptela, dari poſſe aut reperiri, cui contra cæteros, ut maximè emendato, deferantur omnia; nec cuivis vel imprimis erudito licentiam, ex eo aut aliis, pro jure ac arbitratu quod videtur immutandi in contextu, permittendam. Nam in margine ut notentur ſi quæ variant, nec novum, & exemplo veterum à ſummis hâc ætate viris factum: quæ omnium judicio ſic exponuntur, nè unius temere admittatur. Sed & ſi quis locus alibi occurrat, qui literæ unius vel alterius mutatione emendari poteſt, ut id (in quo itidem antiqui, neque ſemel, præiverunt) proponatur. Jam autem Patribus, qui verè hoc nomine ſunt digni, quid quantúmque tribuendum ſit qui neſcit, multum ſanè neſcit, neque qui antiquitatis orthodoxæ aſſeclam profiteatur, dignus eſt. In quorum ſcriptis, de præclara eruditione ut nihil dicam, ſumma ac ſtupenda pietas elucet: Nè jam, quantum in doctrina Auguſtinus, in contextûs ſimplici interpretatione ac pura ſummus vir Chryſoſtomus excellat; quantum ad ejuſdem intellectum, tum antiquitatis tum linguarum, quibus hic imprimis opus eſt, ſcientiâ inſtructus conferat Hieronymus: ut tot alios omittam. E quibus tamen ut interpolandum in contextu Sacro aliquid aut temere immutandum arbitremur, abſit ſanè. Adde jam, non rarò uſitatum illis, ut intenti rebus ſenſum potiùs quàm verba ſpectent: neque rarò prætermittant aliquid aut addant; ſed & voces alias reponant. De memoria nè dicam, cui tribuiſſe pluſculum nonnunquam videntur. Quæ moneri rectè exiſtimamus; ut, quemadmodum in aliis nonnullis, *ſi non ad autoritatem, ad antiquitatem*, quod B. Hieronymus jam olim dixit, ſcriptis veterum utamur. Primò autem, quid tam ſibi proprium ac quaſi ſuum eſſe Patres volunt, quàm ut *ταυτοδυναμοῦντα*, ſive alia quæ idem notant aut notare exiſtimant, in adducendis locis verba aut vocabula reponant? Exemplo inter cæteros Nyſſenus ſit: qui eruditâ ad Euſtathiam, Ambroſiam, & Baſiliſſam Epiſtolâ, pro eo quod Apoſtolus, *εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι*, cap. 1. v. 16. ad Galat. dixit; de ſuo, ut videtur, *προσέσχον*, repoſuit. Ut & Thaumaturgus: qui, *οὐκέτι, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, σαρκὶ καὶ αἵματι προσανέχειν ἔφη τὸ δεῖν·* Quod & alii, ni fallor, jam notarunt. Iidem qui & aliquid nonnunquam quod deſiderari credunt, ipſi adjiciunt atque addunt. Lucæ cap. 11. 52. locus ille, *Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· αὐτοὶ οὐκ εἰσήλθετε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε*, nunc legitur: Quem locum ad primum Pſalmum ſic adduxerat Origenes, ut pro poſtremis illa, *καὶ τοὺς εἰσερχομένους οὐκ ἀφίετε εἰσελθεῖν*, eâdem quidem mente, verbis autem aliis, reponeret. Sic cùm in hiſtoria de Moſis corpore, *οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας*, ab Apoſtolo Juda ſcriptum eſſet; pro eo, ac ſi *οὐκ ἤνεγκε λόγον βλασφημίας* inveniſſet, adverſus Gnoſticos id citat Epiphanius: Qui & alium ejuſdem aliter ibidem quàm nunc legitur adduxit locum.

Notiſſimus

Notiſſimus cap. 10. ejuſdem Lucæ locus eſt, Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπεν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Μάρθα, Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά· ἑνὸς δέ ἐστι χρεία· pro quo Aſceticorum, quæ nunc Baſilio aſſcribuntur, autor, ὀλίγων δέ ἐστι χρεία, ἢ ἑνός· Qui & cauſam cur ſic ſcriptum ſit, de ſuo addit. Idem qui & loco alio id ipſum, ac ſi ità ſcriptum ut jam dixi, inveniſſet, non aliter interpretatur: Ubi, Οὐκ ἐπῄνεσε τὴν Μάρθαν εἰς πολλὴν διακονίαν περισπωμένην ὁ Κύριος, ἀλλὰ μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ, φησὶ περὶ πολλά· ὀλίγων δέ ἐστι χρεία, ἢ ἑνός· ὀλίγων μὲν δηλονότι, τῶν πρὸς παρασκευὴν· ἑνὸς δὲ, τοῦ σκοποῦ· ὥστε τὴν χρείαν ἐκπληρωθῆναι· *Non laudat*, inquit, *quòd in varia diſtraheretur miniſteria Martham Dominus; verùm, Solicita es ac ſatagis de multis, inquit; cùm paucis opus ſit, vel uno: Paucis, quibus ad præparationem; uno, quoad ſcopum: ut ſic expleantur quibus opus.* Quomodo & à B. Hieronymo citatur: qui De virginitatis ad Euſtochium cuſtodia, *Martha*, inquit, *Martha, ſolicita es & turbaris erga plurima: pauca autem neceſſaria ſunt, aut unum.* Notiſſimus Apoſtoli ad Coloſſ. c. 1. v. 16. locus eſt, Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται. Quem locum ità Homiliâ ad Hexahemeron primâ idem Magnus Baſilius adduxit, Ταῦτα γὰρ, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ὁ Παῦλος, λέγων, Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, εἴτε ὁρατὰ εἴτε τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι, εἴτε δυνάμεις, εἴτε ἀγγέλων στρατιαὶ, εἴτε ἀρχαγγέλων ἐπιστασίαι· Ubi cæteris δυνάμεις, ut & ἀγγέλων στρατιὰς, & quæ ſequuntur, addit: Credo quòd de aliis Apoſtoli tum cogitaret locis: qui cap. ad Rom. 8. οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε δυνάμεις· alterâ item ad Theſſal. cap. 1. v. 7. μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ, dixerat. Quemadmodum, quod poſtea dicemus, nihil æquè uſitatum iis quàm ut alios atque alios conjungant locos. Iidem qui ex commentariis, vel propria opinione, quæ non exprimuntur, addunt: ut cùm M. Eremita, Ὅθεν καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος, μιμούμενος τὸν Κύριον, ἔλεγε, Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν· cùm in contextu Apoſtoli, epiſtola ad Coloſſenſes, cap. 1. v. 24. Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν, legatur. Johannis tertio notiſſimus ille exſtat locus, Αὐτοὶ ὑμεῖς μοι μαρτυρεῖτε, ὅτι εἶπον, Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου. Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου ὁ ἑστηκὼς καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου· *Vos ipſi teſtes mihi eſtis, dixiſſe me, Non ſum ego Chriſtus, ſed miſſus ſum ante illum. Qui habet ſponſam, ſponſus eſt: amicus autem ſponſi, qui ſtat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem ſponſi:* Quem ità libro De errore profanarum gentium adducit Firmicus, *Inveſtigandum eſt, quid etiam nobis de hac ipſa re tradat Evangelica diſciplina. Inveniemus enim, in Evangelio Johannis ità eſſe ſignatum; VOS mihi teſtes eſtis, quoniam dixi eis qui miſſi ſunt ab Hieroſolymis ad me, Quia non ſum Chriſtus, ſed quoniam miſſus ſum ante ipſum. Qui enim habet ſponſam, ſponſus eſt: amicus autem ſponſi, qui ſtat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem ſponſi:* quaſi, τοῖς ἀπ' Ἱεροσολύμων ἀπεσταλμένοις, in Græco legeretur. Quoties autem quæ in medio ſunt aut præcedunt, prætermittant, quid notare opus, cùm ubique exempla occurrant? Ità Baſilius Magnus Homiliâ De jejunio, Καὶ ὁ Κύριος, Μὴ γίνεσθε σκυθρωποὶ, ἀλλὰ νίψαι τὸ πρόσωπόν σου· cùm locus Matthæi ſexto ità legatur, Ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ γίνεσθε, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ, σκυθρωποί· ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. Σὺ δὲ νηστεύων, ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι. Libenter enim quæ dicuntur contrahunt. Priore ad Corinthios cap. 8. v. 5. locus ille legitur, Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοί· ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Quem locum autor commentarii in Pſalmos, qui B. Hieronymo aſſcribitur, ità adducit, *Sunt quidem multi dii & domini multi: nobis tamen unus Deus, una fides, unum baptiſma:* Ubi cùm nonnulla addat, inter alia & illud λεγόμενοι (quod ſemel exprimitur, ſemel intelligendum relinquitur) in quo loci vis, prætermiſit. Græcis, etiam Ariſtote-

lis, interpretibus, cùm autoris ſui vel exponunt vel interpretantur locos, uſitatum eſt, ut quoties non omnia proponunt quæ interpretantur, ἕως τοῦ, cum cura addant: quo, prætermiſſis mediis, quouſque verba vel interpretentur, vel quæ poſtrema ejus quem interpretantur loci ſint, oſtendunt. Exempli cauſâ, ad Categorias Simplicius, Τῶν λεγομένων, τὰ μὲν κατὰ συμπλοκὴν, inquit, λέγεται, ἕως τοῦ, τρέχει, νικᾷ· cùm poſtrema ejus quem exponit loci verba, τρέχει, νικᾷ, ſint: quòd περὶ τῶν ὄντων deinde agatur. Pro quo καὶ ἑξῆς vulgò Græci, ut nos τὸ &c. uſurpamus. Quod in Novo prætermitti Fœdere non ſemel, cùm non integri è Vetere adducuntur loci, non ſemel alibi monuimus. Quo nè quis decipiatur, aut de ipſo ex hoc judicet contextu, loco id nec uno factum à Patribus notavimus. Ut cùm adverſùs Montaniſtas Epiphanius, ubi illum 2. ad Timoth. cap. 3. v. 1. Τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ, adducit locum; pro eo, τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ, καὶ τὰ ἑξῆς, dixit. Idem qui in illo quem deinde ex epiſtola ad Timotheum 1. cap. 4. v. 1. adducit, ſine nota ulla pleraque omittit: Locus eſt, Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν· pro quo ille, Ὅτι ἀποστήσονταί τινες τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας, προσέχοντες πλάνοις, καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν ἡμῖν τοῖς μετ' εὐχαριστίας. Et poſtrema quidem nullo ſenſu, niſi aut tollatur aut addatur aliquid. Quid enim τοῖς μετ' εὐχαριστίας? Neque hæc adducimus, ut ſemel iterúmque à quibuſdam id factum oſtendamus: nam ut quædam prætermittant, paſſim uſitatum illis. Nè jam dicam, quomodo adverſùs eos qui non admittebant, nec canonicum ſed ἀδιάθετον (ut idem loquitur) S. Johannis dicebant Evangelium, ejuſdem initium contraxerit. Exemplo autem, nè quis dubitet quàm liberè, de quo jam antè egimus, quæ viſum eſt omittant, Baſilius Seleucienſis Epiſcopus ſit: qui ex Apoſtolo, Εὐοδίαν παρακαλῶ, καὶ Συντύχην παρακαλῶ, καὶ σὺ, γνήσιε σύζυγε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι μετὰ τοῦ Κλήμεντος, καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου· cùm integer locus ſit, Εὐοδίαν παρακαλῶ, καὶ Συντύχην παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. Καὶ ἐρωτῶ καί σε, σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς. Ità Homiliâ ejuſdem, *Pater mi, ſi poteſt fieri, tranſeat à me calix iſte*, legitur, Καὶ ἀνέστη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ὤφθη Ἰακώβῳ, εἶτα πεντακισχιλίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ· ἐξ ὧν οἱ πλείονες μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν· cùm locus ità habeat, Καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς γραφάς. Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ, εἶτα τοῖς δώδεκα. Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ· ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ· εἶτα τοῖς Ἀποστόλοις πᾶσιν. In quo iterum, quantum in citandis Sacræ Scripturæ locis permittant ſibi, omnes vident; cùm, præterquam quòd mutata propè ſingula, non pauca & prætermiſſa videamus: Quo in loco certè, quicquid de aliis qui adducuntur aliter notamus, ſeorſum obſervari poteſt. Cauſam autem ſi quis quærat, quare aliter nonnunquam quàm in contextu nunc habentur, Sacræ Scripturæ magni iſti viri adducant locos; eam, ut ſemel hoc dicamus, inveniet, quòd ἐκ προχείρου (ut loquuntur eleganter veteres) hoc eſt, memoriâ dictante, & ex tempore, inconſulto eos codice adducerent: Aliàs enim, ut jam dixi, non inuſitatum iis, ut defectûs notam exprimant, atque ità aliquid deſiderari innuant. Ut cùm idem contra Anomæos Epiphanius, ubi illum Eſaiæ, qui nunc cap. 14. v. 13. & deinceps legitur, adducit locum, tandem ſic concludit, Νυνὶ δὲ εἰς ᾅδου καταβήσῃ, εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς, καὶ ἑξῆς. Quid, quòd eum quem adducunt ità contrahunt nonnunquam, ut diſtinctionem tollant omnem aut confundant? Ad Epheſios cap. 3. v. 16. ac deinde, ille legitur, Ἵνα δῴη ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν· Quod interpres

Vetus;

Vetus; *Ut det vobis, ſecundùm divitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem, Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris.* Quem locum libro ad Monimum 3. ità adducit Fulgentius, *Interim, quòd interiùs in ſuis fidelibus inhabitet Chriſtus, Paulo prædicante cognovimus; qui ait, IN interiore homine habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris.* Epiſtolâ ad Hebr. c. 3. v. 1. locus ille legitur, Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν Ἀπόστολον καὶ Ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Χριστὸν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· Quem adversùs Arium & Ariomanitas, his verbis, δέξασθε τὸν Ἀρχιερέα ὑμῶν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, mirâ brevitate ac contrahendi ratione Epiphanius adduxit. Nemo nobiliſſimum illum qui eâdem epiſt. cap. 5. v. 1. ac deinceps legitur, ignorat locum; *Omnis namque pontifex ex hominibus aſſumitur,* &c. quem adversùs eoſdem idem ſic adducit, Ὅτι πᾶς ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται, εἰς τὸ προσφέρειν δῶρά τε καὶ θυσίας, δυνάμενος μετριοπαθεῖν· ἀνάγκην γὰρ ἔχει καὶ περὶ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν· Cum quo, ut nunc legitur, idem conferatur locus; quæ prætermiſſa ſint aut adducantur aliter, quivis videbit. Interdum, quod imprimis admiratione dignum, ea quorum cauſâ locus ipſe adducitur, ſecurè quaſi, prætermittunt verba. Exemplo idem ſit Epiphanius: qui adversùs Caianos, ut quàm graviter delinquant qui Cainum colunt, Abelo invident aut malè volunt, ibi probet, illuſtrem Matthæi illum, qui 23. cap. v. 35. legitur, ſic adducit locum, Ὅτι ζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης πᾶν αἷμα δίκαιον ἐκκεχυμένον ἕως Ζαχαρίου τοῦ προφήτου, ὃν ἀπέκτειναν μέσον τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ τὰ ἑξῆς. Ubi, quid (ut alia omittam) cauſæ aliquis fuiſſe dicat cur ea verba, ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Ἄβελ τοῦ δικαίου, quod probandum ibi erat, imò de quo agebatur, prætermitteret? Evangeliſtæ enim locus is eſt, Ὅπως ἔλθῃ ἐφ᾽ ὑμᾶς πᾶν αἷμα δίκαιον ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου, ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου, υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ut nè dicam, iſta, ὅτι ζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, non Matthæi ſed Lucæ eſſe: qui, ναὶ λέγω ὑμῖν, ἐκζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης. Nè jam dicam, quòd, cùm Ζαχαρίου, υἱοῦ Βαραχίου, dixerit Evangeliſta, qui citavit locum, τοῦ προφήτου dixit; quaſi de Propheta cujus nunc habemus ſcripta, inter omnes agi hîc conveniat: Quod ſi Evangeliſta expreſſit, quid jam opus ut de Joiadæ filio, etiam ab eruditis, diſputetur? Quanquam nihil æquè ſcriptori huic uſitatum quàm ut verba etiam liberrimè immutet. De quo ſi quis dubitet, imprimis à lectore antiquitatis hujus ſtudioſo petimus, ut parabolæ quæ Matthæi 13. v. 37. & deinceps de zizania legitur, interpretationem, eámque quam adversùs Manichæos alibi adducit Epiphanius, cum cura componat conferâtque: Dediſſe eum dicas operam ut verba immutaret, ac ſimilia aut proxima reponeret. Cujuſmodi ſi ſingula vel ex ſolo hoc adducerem autore, in quo miram ubique licentiam notavi, quis futurus finis eſſet? Quid, quòd ordinem invertunt? Exemplo ſit ille qui ad Philippenſes cap. 1. v. 15. & deinceps ità legitur locus, Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ δι᾽ εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν. Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου· οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι. Τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται· καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι· Quem inverſo prorſus ordine Aſceticorum ſic adducit autor, Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ δι᾽ εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν. Οἱ μὲν ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι· οἱ δὲ ἐξ ἐριθείας Χριστὸν καταγγέλλουσιν, οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου. Τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται. Καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. Ut & alibi quidam eum ad Corinth. c. 13. v. 1. Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδέν εἰμι· *Si linguis loquar hominum & angelorum,*

angelorum, charitatem autem non habeam, ſum æs reſonans, aut cymbalum tinniens. Et ſi habeam prophetiam, & noverim myſteria omnia omnemque ſcientiam, & ſi omnem habeam fidem, ità ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil ſum. Quid, quòd interdum ſimilem aliquem (ſive σύνδρομον ſeu παράλληλον) adducunt locum, quem utrumque ut talem probent, quædam ex altero addunt, ut uterque aut utrumque ibidem legi videatur? Ità Lucæ cap. 10. v. 8. Καὶ εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν, cùm legatur; Eulogius, Alexandriæ Epiſcopus, ut eum Evangeliſtæ locum ex illo prioris ad Corinthios Apoſtoli, Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν, exponendum probet; ac ſi τὸ μηδὲν ἀνακρίνοντες ibi quoque legeretur, cum adducit: qui, Εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, πάντα τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες. Capite ad Coloſſenſes 4. v. 6. Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι ἅλατι ἠρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι, Apoſtolus dixit: Quem adversùs Antidicomarianitas ità Epiphanius adducit, Καὶ ὁ λόγος ἅλατι ᾖ ἠρτυμένος, ὅπως δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσι· cum poſteriora ad Epheſ. c. 4. v. 29. legantur: ubi, Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσι. Quid, quòd in ipſis adversùs hæreticos diſputationibus alias nonnunquam ſupponunt voces? Nota Epiphanii opinio eſt, Spiritum ſanctum non quidem ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, *procedere ex Patre & Filio*, ſed ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ, vel, τοῦ Υἱοῦ δὲ λαμβάνειν tantùm; *procedere ex Patre, accipere à Filio*. Quam ſententiã ſuã paſſim, etiam adversùs Ariomanitas, aliquoties inculcat repetitq́;. Poſterius autem etiam ex illo Johannis qui cap. 15. v. 26. legitur, probare loco ſolet, Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· quaſi eo loco, Ἀπέρχομαι καὶ ἀποστελῶ ὑμῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνον, legatur: Quæ ſanè, ſi ad lectionis varietatem referatur, non exigua eſt varietas. Totus adversùs Arianos locus ità legitur, Καὶ πάλιν ἑτέρῳ τόπῳ (quem conferri cum Evangeliſtis velim) λέγει, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἐν ἐμοὶ, καὶ καταλείψετέ με πάντες μόνον· ἀλλ' οὐκ εἰμὶ μόνος, ἀλλ' ὅτι μετ' ἐμοῦ ὁ γεννήσας με Πατήρ. καὶ πάλιν, Ἀπέρχομαι καὶ ἀποστελῶ ὑμῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνον· Quemadmodum alibi, adversùs Pneumatomachos nimirum, de eodem Spiritu, Εἰ τοίνυν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ φησιν ὁ Κύριος λήψεται, ὃν τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὕτω τολμῶ σε λέγειν, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ἐξ οὗ λαμβάνει, καὶ ὁ Πατὴρ παρ' οὗ ἐκπορεύεται· *neque Spiritum novit quiſquam niſi Filius à quo accepit, & Pater à quo procedit.* Ubi ad verba illa, Εἰ τοίνυν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ φησιν ὁ Κύριος λήψεται, locum Matthæi, c. 11. v. 27. editores vulgò annotant: cùm eorum modò quæ poſteriùs adduxit, mens ibi exſtet. Matthæus enim, καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός. Locus autem è quo illud dogma fabricavit ſuum Græcus, propriè is eſt, Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον, Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· *Cùm autem venerit ille, Spiritus* dico *veritatis, in omnem vos deducet veritatem: non enim à ſemet loquetur ipſe, ſed quæcunque audierit loquetur, & futura renunciabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & renunciabit vobis. Omnia quæ habet Pater, mea ſunt: propterea eum de meo accepturum dixi, & renunciaturum vobis:* Qui 16. Johannis v. 13. & deinceps legitur: ubi manifeſtè quid velit, autor ipſe docet. Unde & illa, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, ſimpliciter, ἅπερ ἂν εἶπον ἐγὼ, ταῦτα κἀκεῖνος ἐρεῖ, *quæ ego dixi, hæc & ille dicet*, interpretatur Chryſoſtomus. Theophylactus, Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τουτέστιν, ἐξ ὧν αὐτὸς οἶδα,

ἐκ

ἐκ τῆς ἐμῆς γνώσεως *è ſcientia mea, iiſque quæ ipſe novi:* ut hæc ſint quæ docuit, nec ab iis aliena. Quemadmodum eadem quæ docuit Filius, docet S. Spiritus, nec aut aliud ab eo regnum aut doctrinam docet ſuos, idem ille Spiritus: quod ſanè ὁμοτέρμων ex Filio non tollit. Interdum propriam interpretationem ex alio deſumunt loco. Apud Lucam cap. 24. v. 39. ità legitur, Ἴδετε τὰς χεῖράς μου καὶ τοὺς πόδας μου, ὅτι αὐτὸς ἐγώ εἰμι· Pro quo, Ἴδετέ με, ὅτι ἐγώ εἰμι καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι, adverſùs Dimœritas, cùm alium in animo haberet Malachiæ locum, citat Epiphanius: Apud Malachiam enim, διότι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι, cap. 3. v. 6. dicitur. Quod & alibi ſecutus Thaumaturgus eſt: qui, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος, Ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. Locus ille Matthæi 26. v. 39. ità legitur, Καὶ προελθὼν μικρὸν, ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, προσευχόμενος καὶ λέγων, Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Ac deinde v. 42. Πάλιν ἐκ δευτέρου ἀπελθὼν προσηύξατο, λέγων, Πάτερ μου, εἰ οὐ δύναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ, ἐὰν μὴ αὐτὸ πίω, γενηθήτω τὸ θέλημά σου. Qui idem locus ità apud Lucam legitur, Καὶ αὐτὸς ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου βολὴν, καὶ θεὶς τὰ γόνατα, προσηύχετο, λέγων, Πάτερ, εἰ βούλει παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν, μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γινέσθω· Quem ità adverſus Arianos adducit Epiphanius, Διέστη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου βολὴν, καὶ ἀπελθὼν ηὔχετο, καὶ ἔλεγε, Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ αὐτὸ πίω· πλὴν, οὐχ ὃ ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὃ σύ· Ut nec verbis ubique adhæſerit, & è tribus locis unum confecerit. Quid, quòd ità Novi Fœderis ac Veteris connectant locos, ut nonnunquam ipſis editoribus imponant; qui alterum modò in margine notarunt? Exemplo ſit iſte, quem ad Demetrianum ſic adducit Cyprianus, *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt ad viſionem univerſæ carnis.* Quod nono Marci capite dici editores notant: quo loco illud, Ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται· *ubi vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur,* aliquoties repetitur: cùm poſteriora ex eo è quo ſuum mutuavit Marcus, ſint deſumta; Eſaiæ nempe 66. v. ultimo: ubi, *Quoniam vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, eruntque opprobrium omni carni:* quod Helleniſtæ, καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκὶ, *& erunt in viſionem univerſæ carni,* dixerunt. Quid & referendum, quòd quæ in Novo Fœdere dicuntur, ad illa quæ in altero, transferunt. Ut cùm B. Hieronymus Epiſtola ad Ruſticum Monachum, hiſtoriam Nabal, cum divitis illius de quo Lucæ 12. agitur, ità connectit, ut Evangeliſtæ de altero utatur verbis. Verba autem ejus ſunt, *Quorum clamor pervenit ad cælum, & patientiſſimas Dei vicit aures, ut miſſus angelus peſſimo Nabal Carmelo diceret, Stulte, hac nocte auferent animam tuam: quæ præparaſti autem, cujus erunt?* cùm diviti de quo jam egi, dicatur, Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς, Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας, τίνι ἔσται; Lucæ 12. v. 16. Nam ut locos ſimiles Novi Fœderis conjungant, neque novum, neque uſitatius quicquam. B. Petrus epiſtola priori, cap. 2. v. 24. ſcripſit, Ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον· ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν· οὗ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθητε. Ubi interpres Vetus, *Qui peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignum, ut peccatis mortui juſtitiæ vivamus: cujus livore ſanati eſtis.* B. Hieronymus ad Eſaiæ 23. *Peccata enim noſtra pertulit in corpore ſuo, ligno crucis affigens ea, ut deleret chirographum quod Diabolo & angelis ejus fecerámus, ſcriptum manibus animæ, id eſt, operibus ejus:* cùm illud de chirographo ab Apoſtolo ad Coloſſenſes 2. v. 14. legatur: ubi, Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, καὶ αὐτὸ ἦρκεν ἐκ τοῦ μέσου, προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ· *qui deleto quod adverſus nos erat chirographo, quod & contrarium erat nobis, ipſum cruci affixum, ſuſtulit è medio.* Minus enim, quòd quæ eodem leguntur capite, cum alio ejuſdem capitis jungantur loco: Ut cùm Ambroſius ad 23. Lucæ, *Sic & ad Hebræos habes, IN caprinis pellibus ambulabant, ſecti ſunt, & leonum molas obſtruxerunt; cùm ſolus Elias meloten habuiſſe, Eſaias ſectus eſſe, Daniel à leonibus intactus manſiſſe, doceatur:* cùm priora cap. 11. v. 37. illud de leonibus, ἔφραξαν στόματα λεόντων, *obturaverunt*

runt ora leonum, ut nunc interpres Vetus habet, ejuſdem capitis v. 33. legatur. Matthæi capite 11. v. 18. locus ille legitur, Ἦλθε γὰρ Ἰωάννης, μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, ϗ λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει· pro quo Lucas, Ἐλήλυθε γὰρ Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς, μήτε ἄρτον ἐσθίων μήτε οἶνον πίνων· ϗ λέγετε, Δαιμόνιον ἔχει· adverſus autem Ebionæos, ſive Ebionitas, Epiphanius, Ἦλθεν Ἰωάννης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, ϗ λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει· cùm illud, ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, Matthæi 21. v. 32. legatur: ubi, Ἦλθε γὰρ πρὸς ὑμᾶς Ἰωάννης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, ϗ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ. Ab eodem Epiphanio adverſus Caianos ille adducitur locus, διὰ τοῦτο ϗ ὁ ἅγιος Ἰωάννης εἶπεν, Ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, οὗτος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Κάϊν ἐστίν. Mirificè imprimis: cùm epiſtolâ Johannis 1. cap. 2. v. 9. Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, ϗ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι· eâdem epiſtolâ, capite eodem verſ. 11. Ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ, ϗ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ, ϗ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει, ὅτι ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ· ibidem c. 3. v. 15. Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ, dicatur: illa autem verba, οὗτος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ, eâdem epiſtolâ, c. 4. v. 17. legantur; ubi, ἐν τούτῳ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν, ἵνα παῤῥησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Poſtremus autem, ad quem alludere videtur, de Caino locus, eâdem epiſtolâ, c. 3. v. 12. ubi Οὐ καθὼς Κάϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, ϗ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, legitur: Quæ quis non miretur? Quid, quòd ſibi hoc permittunt, ut nonnunquam verba quæ in Novo Fœdere eo ſenſu non reperiuntur, liberè adducant? Ut cùm in hæreſi Apellis, locum illum, γίνεσθε δόκιμοι τραπεζῖται, idem citat Epiphanius: qui & adversùs Alogos, οὐ γὰρ εὗρον τὴν Μαριὰμ ἐν τῷ σπηλαίῳ ὅτε ἐγέννησεν, ἀλλ' ὡς ἔχει τὸ εὐαγγέλιον, ὅτι ὡδήγει αὐτοὺς ὁ ἀστὴρ ἄχρι τοῦ τόπου οὗ ἦν ἐκεῖ τὸ παιδίον· ϗ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον, εὗρον τὸ βρέφος μετὰ Μαρίας, οὐκέτι ἐν φάτνῃ, οὐκέτι ἐν σπηλαίῳ, ἀλλ' ἐν οἴκῳ· Quibus verbis, Magos ait præeunte ſtellâ, donec ubi natus eſſet puer veniſſent, deductos, domum ingreſſos, puerum cum Maria, non jam in præſepi inveniſſe, nec in ſpelunca: cùm ſimpliciter Evangeliſta dixerit, Καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, εὗρον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ϗ πεσόντες προσεκύνησαν· *Cùmque in domum veniſſent, cum Maria matre ſua invenerant puerum, ac prolapſi adorarunt.* ubi de præſepi nihil; ut nec περὶ τοῦ σπηλαίου, ſeu ſpelunca, ut nec alibi fortè, quicquam dicitur. Quid, quòd Apoſtolos interdum diverſos, tanquam unum, adducunt? Optatus libro adversùs Donatiſtas 4. *Et videntur ſibi hoc de lectione, ſed non intellecta, mandare; ignorantes de quibus Apoſtolus hoc dixerit, CUM his nec cibum capere, Ave illi nè dixeritis: Serpit enim eorum ſermo ut cancer. Dixit hoc de hæreticis, quorum cœperat illis temporibus vitioſa eſſe doctrina.* Quem iterum deinde ut unum atque unius interpretatur locum, cùm addit, *Ecce, & veſter ſermo eſt qui ſerpit velut cancer hodie, ut ſalutationes & convictus prohibeatis*: Cùm poſtrema verba Pauli ſint, qui 2. ad Timotheum cap. 2. v. 17. Græcè, Καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει· ſecundus, ad quem alludit, 2. Johannis v. 10. Εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, ϗ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, ϗ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε· *Si quis ad vos venit, & hanc non adfert doctrinam, nè recipite eum in domum, nec Ave ei dicite*: tertius, quem reſpicit, 1. ad Corinthios cap. 5. v. 11. exſtat locus, Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν, μὴ συναναμίγνυσθαι, ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ᾖ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ· τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν· quibus verbis vetat, nè cum fratre quis, qui aut ſcortator, aut avarus, aut idololatra, aut maledicus, aut ebrioſus ſit, aut rapax, converſetur, vel cibum capiat: Quos tres, cùm diverſi ſint & diverſorum, tanquam unum eundémque aut ejuſdem, adduxit locum. Quid, quòd ex uno quem adducunt vel autore vel Propheta, plures faciunt nonnunquam? Ut cùm contra Caianos, de Juda proditore, καθὼς ἦν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένον ἐν τοῖς προφήταις, *quemadmodum de eo ſcriptum in Prophetis erat*, dixit Epiphanius: ubi Zachariam intellexiſſe dicas. Quod Prophetis autem tribuit, ità ibi adducitur, ϗ ἀπέστρεψε τοὺς τριάκοντα ἀργυρίους, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ· *& triginta retulit argenteos, precium appreciati à filiis Iſrael*: Niſi quòd deinde,

inde, *καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ*, *iterùmque in alio propheta*, cùm addat, ejuſdem aut adducere aut alludere videtur locos. Quid, quòd locos pro locis, etiam Antiqui Fœderis, ſubſtituunt in Novo? Cujus exemplum is qui Matth. 3. v. 17. nunc legitur locus: ubi pro teſtimonio de Filio Patris, quod eſt, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα, notiſſimum è Pſalmo 2. v. 7. ſubſtituunt locum, Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Inter quos & Hilarius: contrà quàm alii, qui eum ipſum de quo agimus, ex Novo Fœdere Eſaiæ aſſcribunt locum: Inter quos Epiphanius; qui Ancyroto, Εὑρήκαμεν γὰρ ἄνω ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς, ὥς φησιν Ἡσαΐας, ἀπὸ προσώπου Θεοῦ καὶ Πατρὸς περὶ τοῦ μονογενοῦς, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα: qui & ad verbum, 2. Petri, c. 1. v. 17. exſtat; additque, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου, cùm in animo illum Eſaiæ, qui capite 42. legitur, haberet, *Ecce ſervus meus, ſuſcipiam eum; electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea*: Quem olim ità Helleniſtæ reddiderant, Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· ὃν ᾑρέτισεν ἡ ψυχή μου· pro quo, Ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου, nunc legitur. Quo loco, in Septuaginta interpretibus obelo notatum nomen *Jacob*, ut & *Iſrael*, ex Antiquis notant quidam; quæ nec in Hebræo exſtant: Pro quo Severus, Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ᾑρέτισα, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου. Quem Eſaiæ locum ità Paraphraſtes reddidit Chaldæus, ut quaſi digito monſtraret Dominum; nec planiùs de eo Matthæus, qui הא עבדי משיחא, *ecce ſervus meus Meſſias*. Minus enim quòd diverſos, de quo antè, Novi Fœderis conjungunt locos: Ut cùm & adverſus Gnoſticos Tertullianus, ex Matthæi quarto adducit illum, *Recede Satana, ſcandalum mihi es*; deinde autem addit, *Scriptum eſt, Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies*: cùm alterum eo quo diximus loco, alterum capite Matthæi legatur decimo & ſexto; alterum Diabolo, alterum dicatur Petro. Quid, quòd adverſùs hæreticos alius nonnunquam, hoc eſt, hæreticorum, aut qui ex eorum editione, codicibus utuntur? Ità Lucæ cap. 12. v. 50. Βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως οὗ τελεσθῇ; cùm dicatur: pro eo adverſùs Marcionem, Βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη τετέλεκα αὐτό; citat Epiphanius: Quod ſanè malo, quàm ut memoriæ aut proprio illius aſſcribatur codici. Et præcedit, ὅτι, φησὶ, βαπτισθεὶς ὁ Κύριος ὑπὸ Ἰωάννου, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· hoc eſt, *à Marcione dici, baptizatum à Johanne id dixiſſe Dominum*: quaſi ad Johannis baptiſmum, aut baptizatum à Johanne id ſpectaret Dominum. Prò quo idem Epiphanius alibi, Βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἐβαπτίσθην; quod jam eruditi notarunt. Nam ſi, quoties recepta tum verſio fraudi magnis illis fuerit viris, nunc dicamus, quis ſcribendi modus erit? Ut cùm (quod nunc obiter dicatur) cap. 10. ad Hebræos, καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, dixit Apoſtolus: Ubi interpres Vetus, *nam & vinctis compaſſi eſtis*; cùm, *vinculis meis*, in ipſo legatur contextu; & ſuorum paſſim vinculorum, ut ad Philippenſes c. 1. v. 7. ibid. 13. ibid. 14. ibid. 16. ad Coloſſenſes 4. 18. ut & poſteriore ad Timotheum 2. 9. ad Philemonem v. 10. & alibi, meminerit Apoſtolus. Et an aliter tamen Ambroſius? qui & ipſe ſuum ſecutus interpretem, *modò minutatim per partes*, inquit, *perſequitur laudes eorum, dicens, eos non ſolùm viriliter ſuſtinere paſſiones pro Chriſto, verùm etiam & vinctis compaſſos eos eſſe annunciat, & tribulationibus opprobriiſque ſpectaculum factos*; ad eum quem jam dixi locum: quemadmodùm & à Valeriano, cæteros nè dicam, alibi citatur. In iiſdem interpretibus (nè quis temere ex iis Græcum emendandum eſſe exiſtimet contextum) quoties παροραμάτων, ſive Latinorum mendas interpretum, ut & ſcribarum, ac defectus, iidem SS. Patres, vel notent, vel deplorent, vel denuncient, nè dicā quidem hîc neceſſe: cùm propè infinita vel in B. Hieronymo, qui paſſim eos vel caſtigat vel emendat, exempla exſtent: Qui totum hunc adverſus Jovinianum Apoſtoli, qui priore ad Corinthios 7. 35. nunc legitur, locum, Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω· οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως, quòd de commoda deſperaret interpretatione, à Latino prætermiſſum queritur interprete: Verba ejus hæc ſunt, *Proprietatem Græcam Latinus ſermo non explicat. Quibus enim verbis quis poſſit dicere*, Τοῦτο δὲ, &c. *Unde & in Latinis*

codici-

codicibus, ob tranſlationis difficultatem, hoc penitus non invenitur. Quod nunc interpres Vetus, *Porrò hoc ad utilitatem veſtram dico: non ut laqueum vobis injiciam, ſed ad id quod honeſtum eſt, & quod facultatem præbeat ſine impedimento Dominum obſecrandi:* Quæ verba an Græcorum, quod fieri non poſſe magnus ille vir exiſtimavit, proprietatem exprimant, eruditi videant. Porrò, quemadmodum pleriq; è magnis illis viris accuratiùs quàm noſtrûm plerique Sacras memoriæ mandarant literas; ità fieri vix poterat, quin cùm ipſo non inſpecto codice adducerent locos, more humano aberrarent, aut inviti laberentur: Ut & hinc manifeſtum fiat, quanto cum periculo conjunctum ſit, ex autoritate eorum quicquam aut mutari, aut receptam lectionem in dubium vocari. Illuſtris vel imprimis de Filio Dei locus ille eſt, qui capite ad Hebræos ſtatim primo legitur, Ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ ϗ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· quod interpres Vetus, *Quem conſtituit hæredem univerſorum, per quem fecit & ſecula. Qui cùm ſit ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ ejus, portánſque (ſive ſuſtinens) verbo virtutis ſuæ omnia:* pro quo, φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως τοῦ Πατρὸς, hoc eſt, *ſuſtinens omnia verbo potentiæ Patris,* non autem *ſuo,* à Procopio ad Deuteronomium citatur. Actorum Apoſtolicorum capite 10. verſu, ut nunc diſtinguimus, 44. ubi de Cornelio centurione agitur, poſt divinam Petri, qui vocatus erat, concionem hæc leguntur, Ἔτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα, ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον· quibus, *ſuper omnes qui audierant hæc verba, cecidiſſe S. Spiritus* dicitur: Quod ad Cornelium contra Cerinthianos reſtringit Epiphanius, cùm ait, ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ τὸν Κορνήλιον· *ſuper Cornelium S. Spiritus cecidit:* cùm contra ſe adducat quod ſequitur, Μήτι τὸ ὕδωρ κωλῦσαι δύναταί τις τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους, οἵτινες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβον, καθὼς ϗ ἡμεῖς; *Nunquid negare quiſquam poteſt aquam, quò minùs hi baptizentur, qui ſanctum acceperunt Spiritum, ut & nos?* quæ ipſa quoque verba paraphraſticè ac aliter adducit. Nobiliſſimus ille 1. ad Timoth. c. 2. v. 9. exſtat locus, Ὡσαύτως ϗ τὰς γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, μετὰ αἰδοῦς ϗ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς· μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ. Quem locum Petro, lib. Pædag. 2. à fine non procul, Alexandrinus aſcribit Clemens: qui, πάνυ γοῦν θαυμασίως ὁ Πέτρος ὁ μακάριος, Γυναῖκάς, φησιν, ὡσαύτως μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ μαργαρίταις, &c. quòd ſimilis, credo, Petri 1. epiſt. cap. 3. v. 3. exſtet locus: ille ſcilicet, Ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, ϗ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος. Marci ſexto v. 25. locus ille legitur, Οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις· ἦν γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη· Quem Lucæ Baſilius Seleuciæ Epiſcopus aſcribit: qui, τί οὖν ὁ Λουκᾶς περὶ αὐτῶν; Ἦν γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη. Zachariæ Prophetæ c. 12. v. 10. locus ille legitur, ϗ ἐπιβλέψονται πρός με εἰς ὃν ἐξεκέντησαν· *& aſpicient ad me quem confixerunt:* Quod Evangeliſta Johannes, ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, cap. 19. dixit: pro quo nunc, ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο, Helleniſtæ habent. Quem locum, Prophetæ Oseæ, Dialogo cum Tryphone Judæo, Juſtinus Martyr, ut & Danieli, aſcribit: qui, ϗ ὄψεται ὁ λαὸς ὑμῶν, ϗ γνωριεῖ εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, ὡς Ὠσηὲ εἷς τῶν δώδεκα προφητῶν ϗ Δανιὴλ προεῖπον. Quemadmodum Procopius ad Geneſin locum illum, ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, Paulo aſcribit. Notiſſimus inter cæteros, prout nunc Græcè legitur, ille Eſaiæ cap. 42. v. 3. locus, κάλαμον συντεθλασμένον οὐ συντρίψει, ϗ λίνον καπνιζόμενον οὐ σβέσει, ἀλλ' εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν. E quo c. 12. v. 20. Matthæus, Κάλαμον συντετριμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει· ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν. Quem, adverſus Ariomanitas, Eſaiæ tribuit Epiphanius: qui, ἵνα τὴν δικαίαν κρίσιν εἰς τέλος διεξαγάγοι, ὡς εἶπεν Ἡσαΐας, Κάλαμον συντεθειμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει· ἕως ἐξαγάγοι τὴν κρίσιν εἰς νῖκος· Qui Matthæi locus eſt, niſi quòd, ἕως ἐξαγάγοι, pro ἕως ἂν ἐκβάλῃ, dixit; quod nè apud Eſaiam quidem Græcè ità legitur. Actorum Apoſtolicorum 13. v. 1. Paulus Apoſtolus, iiſque qui cum eo erant, Antiochiam Piſidiæ veniſſe; poſt

Legis

Legis autem lectionem & Prophetarum, nobiliſſimam, cujus initium, *Viri Iſraelitæ & qui timetis Deum, audite*, &c. concionem habuiſſe dicitur Apoſtolus: Sequente autem Sabbatho, cùm urbs propè tota ad audiendum Dei conveniſſet verbum, ægrè id tuliſſe Judæos: quibus ſumma cum libertate Paulum ac Barnabam dixiſſe, *Vobis oportebat primò exponi verbum Dei. Id quoniam rejicitis, indignóſque vos ipſos vitâ æternâ decernitis, ecce ad Gentes nos convertimus*: Poſtea autem, ſequenti nempe capite, Iconium Lycaoniæ urbem cùm veniſſent, etiam ibi Synagogam intraſſe, verbúmq; Dei expoſuiſſe. Cujus parùm memor (ut videtur) non poſtremus inter eos, in Lycaonia, quod jam diximus, *Vobis quidem oportebat* &c. dixiſſe Apoſtolum notat: quaſi eadem vel Antiochia Piſidiæ & Iconium Lycaoniæ eſſet, aut non manifeſtè ibi hæc diſtingueret contextus: Nè hîc alia ejuſmodi adducam. Quare, cùm & labi memoriâ tantos potuiſſe viros conſtet, neque emendatâ ſatis (quod tot locis, ut nunc alios omittam, & fatetur & deplorat B. Auguſtinus) ſemper vel interpretatione uſi ſint vel codicibus; quod ex iis quos ſubinde ſcriptos aliter adducunt locis conſtat: ut temere in contextu Sacro immutetur quicquam, autor eſſe cuiquam nolim. Porrò quemadmodum univerſum S. Scripturæ contextum Ἔδαφος Græci dicebant Patres, ità variè in κεφάλαια & στίχους diviſum hunc fuiſſe, nemo neſcit: quos majores itidem fuiſſe aut minores, neque eoſdem, paſſim obſervavimus: Pro quibus & nonnunquam juncta mens locorum aut diviſa, quàm diverſi exprimunt interpretes. Ut non ſine cauſa maximam eorum rationem in Scripturæ lectione ac interpretatione habendam eſſe, Græcus ad Eſaiam notaverit interpres: qui (quod & ſubinde propter noſtras fieri diſtinctiones video) τοὺς τὸ ἔδαφος ἀναγινώσκοντας, *qui Scripturæ Sacræ corpus tractant*, ἀναχαιτίζεσθαι, hoc eſt, *diſtrahi*, atque ità, quò minùs vel pergant, vel quæ antecedunt ac ſequuntur animo contineant jungántque, impediri ait. Quod nè fiat, diligenter ac cum cura ſuadet: Ità enim fore ut faciliùs intelligantur ſingula, ſi conjungantur ac contineantur quæ cohærent omnia. Quemadmodum, quod jam dicebam, ut attentionem alibi lectoris, ſic autoris mentem, ſive τὴν διάνοιαν quam dicunt, in Apoſtoli præſertim ſcriptis, verſus diſtrahunt ſubinde & capita; firmandæ licèt aut juvandæ memoriæ ab eruditis inſtituta. Quomodo & inter veteres fuiſſe conſtat, qui κατὰ στιχηρὸν (ut dicitur ab illis) τρόπον, ſeu *per ſectiones certas*, ſua etiam diſponerent tum ſcripta; ut σύντομα καὶ εὐπερίδρακτα, *brevia faciliáque captu* (ut ſic loquar cum Epiphanio) quæ dicerentur, vel eſſent vel lectori viderentur. Quod & Aëtium feciſſe hæreticum eodem teſte conſtat: quemadmodum & alios, in λόγους & κεφάλαια (quos inter Jovius Monachus, qui Oeconomiam; Theodorus Epiſcopus Tarſenſis, qui adversùs Fatum; Dionyſius Ægeus, quem Dictyaca ſcripſiſſe notant) ſua diviſiſſe vel è Photio jam conſtat. Diſtinctionis autem illius quam, ex uſu apud nos recepto, capitum nunc dicimus, quam quantámque rationem, ut nunc cætera omittam, veteres habuerint, ex Athanaſio ac aliis jam patet: Qui adversùs Arianos libro 3. totum eum qui ſecundo ad Hebræos tertióque exſtat capite, locum, cujus initium, Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, cujus finis, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, unà cum ipſo capitis initio (quod eſt, Ὅθεν, ἅγιοι ἀδελφοὶ, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι) uſque ad verba illa, ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ (quæ nunc capitis tertii 2. verſu leguntur) unam pericopen dixit. Ità enim ille, Τίς τὴν περικοπὴν ταύτην ὅλην ἀναγινώσκων, οὐ τῶν μὲν Ἀρειανῶν καταγινώσκει, τὸν δὲ μακάριον Ἀπόστολον οὐ θαυμάζει, καλῶς εἰρηκότα; *Quis igitur hanc qui pericopen legit totam, Arianos non damnet, beatum autem, quòd tam rectè locutus ſit, non miretur Apoſtolum?* E quo loco, nè de eo agam pluribus, quàm parùm & de verſuum noſtrorum cogitaverint diſtinctione antiqui, patet: quod nè quidem is qui veterum, quas libris ſingulis hìc præpoſuimus, diſtinctiones novit, ignorare poteſt. Quemadmodum autem capita noſtra eas quæ de re eadem agunt, ſecant pericopas ſubinde ac interrumpunt; ſic & verba illa, quæ hìc altera verſiculi nunc noſtri pars ſunt, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, in hac deſinunt pericopa: quomodo altera ejuſdem pars verſiculi, ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, initium alterius ac pars eſſet. Quantopere autem quæ de re eadem agunt, in pericopas diſtincta neque interrupta, & attentum fa-

ciant

ciant & inſtruant lectorem, quantum in diſputationibus item controverſiiſque uſum habeant, quis eſt qui non videt? in quas utinam, cum cura ac judicio, diſtincta ſingula à ſummis viris haberemus. Verùm de his, ut & antiquorum capitibus ac verſibus, quæ minores item ſectiones apud eos ac majores, ut & de commatibus B. Hieronymi ac inciſis, aliiſque ejuſdem generis, quæ dicenda ſunt aut dici poſſunt, alibi dicemus, ut ſpero. Nunc ad cætera priuſquam abeamus, ſemel hoc dicendum; Vehementer eos ſemper admiratos eſſe nos, qui Atticam Græcámque in Novo Fœdere aut exſpectant aut requirunt elegantiam: cùm ipſa, quod negabit nemo, Orientem phraſis tota ſpiret ac dicendi ratio. De quo, quod & de ſcriptoris maximi, ſed natione Syri, ſcriptis Chriſtianus Criticus pronunciavit, meritò pronunciari poteſt, Ὅτι ἡ τῆς φράσεως ταπεινότης οὐ θαυμαστὸν, ἀλλ' ἐκεῖνο θαυμαστὸν, ὡς καὶ διὰ χυδαιότητος τοιαύτης ῥημάτων τηλικαύτη σωτηρία τοῖς προσέχουσι προχεῖται· *Nihil mirum eſſe, aliquid vulgare in phraſi eſſe aut humile, cùm mirandum ſit, quomodo in tanta vocum verborúmque* (ità enim loquitur) *humilitate, tantum ad ſalutem cuique, modò ſit attentus, conſeratur.* Quod & alibi de Fœderis Antiqui Græcis dici poteſt interpretibus: cùm contextus ferè talis ubique Novi, qualis ſermo ac oratio eorum qui Hebræa vel interpretati ſunt vel expreſſerunt. Nè jam dicam, locos plurimos ex ipſis interpretibus citari, ad quos & ipſe autorum ſermo ac contextus hîc quàm proximè accedit: cùm ubique vel repræſentetur Oriens vel exprimatur. Nam mens ipſa, ſive ſenſus (*τὰ νοήματα* nimirum) aut, ut loqui ſolent veteres, *ἡ διάνοια*, cœleſtis ac divina; phraſis ac dicendi genus, peregrina: Quæ in aliam traduci linguam, quòd à Græca conſuetudine recedant, quivis videt: ità interim, ut eadem ſit utrobique veritas ac conſtans. Neque raro B. Hieronymum, celeberrimum doctiſſimúmque Doctorem, mirari me fateor, qui nec uno loco non ſolœcos modò, ſed & linguæ imperitiam Apoſtolo aſſcribit. Ut, exempli ergô, cap. ad Galatas ſexto, v. 1. cùm dicitur, Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος· σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς· Quod interpres Vetus, *Fratres, etſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpirituales eſtis, hujuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis: conſiderans teipſum, nè & tu tenteris:* Ubi *σκοπῶν*, *conſiderans*, dixit, cùm *καταρτίζετε*, *inſtaurate*, aut *inſtituite* (ut Vetus) præcedat: quaſi novum ſit, τὸ איש in talibus intelligi, aut ἕκαστος. Quid ergò, cùm וקבל היהודים *& recepit Judæi*, hoc eſt, *quiſque Judæorum*, Eſtheræ autor dixit; cùm ויאמר שרי סכות, *καὶ εἶπαν ἄρχοντες Συκχώθ*, Jud. 8. 6. dicitur; cùm, *dixit filii Gad & Ruben*, ac ſimilia, alibi dicuntur? Quis enim ἑβραΐζειν vel Apoſtolum negavit; vel Salluſtium, Tacitum, alióſque, Græcorum cùm loquuntur more, aut hoc affectant, σολοικίζειν dixit? Adde, quòd in eo quem jam dixi loco, *τὰ βάρη ἀλλήλων βαστάζετε*, *aliorum onera portate*, ac deinde, *τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος*, *opus autem ſuum probet unuſquiſque*, emolliendi cauſâ, ſequitur: Ut nè dicam, numeri per ſe enallagen hanc Orienti uſitatam eſſe. Non enim (quod & fieri fortaſſe hîc poſſet) primum Moſis, ſeu Scripturæ univerſæ, illud, בראשית ברא אלהים, ad verbum, *In principio creavit Dii*, huc referam: Quod tantùm abeſt ut ſolœci ab antiquis arguatur, ut ex eo ſumma de Perſonis atque Eſſentia Doctores quidam eruant myſteria: quemadmodum & in hiſtoria creationis, ex inſtituto quaſi, ità aliquoties locutus autor Sanctus eſt: quanquam & de aliis eodem modo loqui ſolet. Unde & Magiſtri Hebræorum מדרך הלשון *de ratione linguæ*, vel *è ſermonis more*, id dictum notant. Et ad eum tamen quem adduximus jam locum, ità magnus vir ille; *Qui putat Paulum, juxta humilitatem, & non verè, dixiſſe, Etſi imperitus ſermone, non tamen ſcientiâ, defendat hujus loci conſequentiam. Debuit quippe ordine dicere, Vos qui ſpirituales eſtis, inſtruite hujuſmodi in ſpiritu lenitatis, conſiderantes voſmetipſos, nè & vos tentemini: & non plurali inſerre numerum ſingularem. Hebræus igitur ex Hebræis, & qui eſſet in vernaculo ſermone doctiſſimus, profundos ſenſus alienâ linguâ exprimere non valebat.* Quomodo autem *aliena lingua*, cujus accuratam non minus Tarſi quàm in Græcia haurire potuit cognitionem? quæ tam uſitata ibi eo tempore, ut mentem ſuam verſibus Homericis nonnulli (inter quos Boethus quidam, quam-

vis

vìs neque civis bonus nec poeta, ut de eo Strabo loquitur) quotidie exprimerent, ſcientiáſq; hâc linguâ ſummi homines profiterentur. Quemadmodum idem, de quo agimus nunc, Sanctus autor, non Menandri modò ac Epimenidis verſiculos, ſed & Arati eleganter & κτ' ἑλλήνων, in oratione quam Athenis habuit, adduxit verba. Quem & ipſum Cilicem fuiſſe, cur non idem cogitabat cenſor, qui nonnunquam Ciliciſmos in Tarſenſi noſtro notat? cùm in Arato (quem Homeri æmulum fuiſſe notant Critici) neque Ciliciſmos, neq; Solœciſmos, licèt Solis natus eſſet (à qua urbe primò σολοικίζειν dictos, qui miſſi eò à Solone fuerant, teſtantur veteres) hi ipſi notent: Cujus fratrem quoq; Athenodorum primò refutaſſe Zoilum Homeromaſtiga, traditum memoriæ. Quos autores maximus Tarſenſis cùm adducit, eruditionem pariter, quantúmq; tribuendum iis ſit, oſtendit. E quo tamen ipſo, haud plenam ſecularium peritiam fuiſſe in eo literarum, idem probat Doctor, vel probare nititur: qui in epiſtolam ad Galatas, *Quod intelligens Paulus Apoſtolus*, inquit, *quippe qui & ſeculares literas aliqua ex parte contigerat*: Ac deinde, *Sciſſe autem Paulum, licèt non ad perfectum literas ſeculares, ipſius verba teſtantur, DIXIT quidam ex eis proprius eorum Propheta, Cretenſes ſemper mendaces*: Quaſi illud *quidam*, credo, dubitantis eſſet; vel quòd Prophetam dixit Epimenidem: de quo prolixè alibi ab eo diſputatur: Ut mihi quidem exercendi causâ ingenii, quod parùm ſanè hic tutum, hæc ac talia ſcripſiſſe videatur. Pergamus. Nuſquam magis Dei Spiritûs præſentiam teſtatus pariter & providentiam videtur, quàm cùm ex occaſione Apoſtolus de ignoto agit Deo. De quo ad Ezechielis 16. idem Doctor; *Cujus*, inquit, *majeſtatem etiam gentilitas non ignorat, & Athenienſium teſtatur ara, IGNOTO DEO. Unde & Apoſtolus, QUEM vos*, inquit, *ignotum colitis, hunc nos annunciamus vobis*. Idem qui loco alio, de quo & ſuo nos egimus, *Inſcriptio aræ non ità erat, ut Paulus aſſeruit, IGNOTO DEO, ſed DIIS IGNOTIS ET PEREGRINIS*: quia Ἀγνώστων, credo, Θεῶν meminit Pauſanias. Quaſi una tantùm ara fuerit Athenis; aut quia ex his una aliqua pluréſve Ignotis inſcriptæ Diis, Ignoti non exſtaret Dei. Quam & vidiſſe ſe & adoraſſe, alii, & quidem è paganis (ut ibidem diximus) teſtantur. Adde, quòd ſi falſum Paulus dixit; falſum dixiſſe autem (cùm de Chriſtianis, talibus præſertim, Chriſtianè & loquendum & ſentiendum ſit) nè ipſe quidem qui ab eo hîc diſſentit, admiſiſſet; falſum erit quod de hac, Apoſtolum ſecutus, ipſe dixit: qui veri Dei majeſtatem ignoraſſe gentes, ex eodem hoc probare loco alibi conatur. In iis interim de quibus agere nunc cœpimus, pergamus. Epiſtola ad Epheſios, cùm capite, ut contextus nunc diſtinguitur, ſecundo præceſſiſſet, Ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ· ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι· *In quo omne ædificium conſtructum creſcit in templum ſanctum in Domino: in quo & vos ædificamini unà in domicilium Dei per Spiritum*; proximè ſequentis, hoc eſt, tertii initio, infertur, Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν *Hujus causâ ego Paulus captivus Jeſu Chriſti ſum, vel conſtitutus, pro vobis gentibus*: Pro quo Syrus δέσμιος legebat; ac ſi ſcriptum eſſet, Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος δέσμιος· ut ità Chriſti causâ (de quo & paulò antè egit) vinctum ſeſe dicat. Quomodo legiſſe & Chryſoſtomum dicas; qui, Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ δέδεμαι, φησίν· εἰ γὰρ ὁ δεσπότης ὁ ἐμὸς ἐσταυρώθη δι' ὑμᾶς, πολλῷ μᾶλλον ἐγὼ δέδεμαι *Ideo & ego vinctus ſum*, inquit: *ſi enim Dominus meus propter vos crucifixus, multò magis vinctus ego ſum*: Quod & ipſum (δέδεμαι, nimirum) intelligi hîc poſſit; quamvìs id minùs nobis placet. Utut ſit, ſive δέσμιος legatur, nulla difficultas: ut & nulla, ſi ὁ δέσμιος· modò id quod diximus, vel non diſſimile aliud, intelligatur. Ubi rurſus idem Doctor, *Quantum ad conſequentiam ſermonis textúmque eloquii pertinet, ad id quod præmiſit, HUJUS rei gratiâ ego Paulus vinctus Jeſu Chriſti pro vobis gentibus, diligentiſſimè perquirentes, nihil quod ei reddiderit, potuimus invenire. Neque enim dixit, Hujus rei gratiâ ego Paulus hoc vel hoc feci, vel, illud vel illud docui, ſed ſuſpenſâ manente ſententiâ, tranſgreſſus ad alia eſt. Niſi fortè*, inquit, *ignoſcentes ei, quod & ipſe confeſſus eſt, dicens, ETSI imperitus ſermone, non tamen ſcientiâ; ſenſuum magìs in eo ordinem quæramus quàm verborum*: Quaſi vel inuſitata vel imperitis propria ellipſis ſit. Ipſum autem tandem ſic intelligendum ait locum; *Hujus rei gratiâ ego Paulus vinctus Chriſti Jeſu*,

Jeſu,& vinctus pro vobis qui eſtis ex gentibus, cognovi myſterium,ut illud quoque vobis traderem: cùm nulla hic,quemadmodum jam diximus, ſit difficultas ; quæ nec quærenda, ſed tollenda cùm occurrit. Initium epiſtolæ ad Titum tale eſt, Παῦλος δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν ut ſic vocatum ſeſe ad docendam illam dicat fidem quam electi omnes profeſſi ſemper eſſent. Ubi Theophylactus inter alia, ὅτι ἀπόστολός εἰμι πρὸς τὸ πιστεῦσαι τοὺς ἐκλεκτοὺς δι' ἐμοῦ· *quod Apoſtolus ſum,ut meâ operâ electi credant.* Ad quem locum idem Doctor, *Qui non juxta humilitatem, ut plerique exiſtimant, ſed verè dixerat, E T S I imperitus ſermone, non tamen ſcientiâ; Hebræus ex Hebræis, juxta Legem Phariſæus ; profundos ſenſus Græco ſermone non explicat, & quod cogitat in verba vix promit.* Idem qui & Quæſtione ad Algaſiam decimâ, *Illud quod crebrò diximus, ETSI imperitus ſermone, non tamen ſcientiâ, nequaquam Paulum de humilitate ſed de conſcientiæ veritate dixiſſe, etiam nunc approbamus. Profundos enim & reconditos ſenſus linguâ non explicat ; & cùm ipſe ſentiat quid loquatur, in alienas aures puro non poteſt transferre ſermone : Quem cùm in vernacula lingua habeat diſertiſſimum (quippe Hebræus ex Hebræis, & eruditus ad pedes Gamalielis, viri in Lege doctiſſimi) ſeipſum interpretari cupiens, involvitur.* Cùm ego ſanè, ut alio ſermone uſum quàm Demoſthenem aut Atticos, hoc eſt, ἑβραΐζειν Apoſtolum, non negem (quam linguam aut ſermonem ut diſtingueret,Helleniſticum magnus Scaliger dicebat) ità ut non purum vel ipſe dicam vel dicentibus aſſentiar ſermonem ejus, nunquam equidem adducar. Quare ſi vel phraſi & idiomate Hebræo, ut & cæteros ejuſdem Fœderis autores, vel parentheſibus frequenter uti, neque rarò ὑπερβατῶς potiùs quàm ἀκολούθως ſcribere, ac (ut veteres loquuntur) εἰσάγειν τὸν λόγον, Apoſtolum dixiſſet, reverentiùs de eo, niſi fallor, judicaſſet. Verùm neſcio quâ tandem ratione idem Doctor vel ubique agit hoc vel agere videtur, ut ſermonem ejus qui ex inſtituto Dei ad jungendos Græcos ſimul & Hebræos ex œconomia talis fuit, vel excuſet vel ſeverè notet ; adeò ut & verba quædam vix admittat. Tertio ad Galatas capite ab eodem dicitur Apoſtolo, Ὦ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι ; quod in editione ejus, *O inſenſati Galatæ, quis vos faſcinavit non credere veritati ?* Ad quem locum ille, *Quod autem ſequitur, QUIS vos faſcinavit ? dignè Paulo, qui etſi imperitus eſt ſermone, non tamen ſcientiâ, debemus exponere : non quò ſcierit eſſe faſcinum, qui vulgò putatur nocere, ſed uſus ſermone ſit trivii, & ut in cæteris,ità in hoc quoque loco, verbum quotidianæ ſermocinationis aſſumſerit. Legimus in Proverbiis, DONUM invidi cruciat oculos. Qui apud nos Invidus, in Græco ſignificantiùs ponitur Faſcinator : & in Sapientia quæ Salomonis inſcribitur, FASCINATIO malignitatis obſcurat bona.* Et alibi ad eandem epiſtolam, *Per vulgi verbum invidiam ſignificavit, ſicut ait Salomo, FASCINATIO nugacitatis obſcurat bona.* Cur autem non *dementiam*, tranſlatione, ut non e trivio,ſic uſitatâ ? Interim, utrùm Græcè an Latinè ſcripſerit Apoſtolus, quæri poterat. De quo nec cæteri, nec idem Doctor dubitavit : qui Epiſtola ad Marcellam, *Nos cum Græcis, id eſt, cum Apoſtolo, qui Græcè locutus eſt, erremus.* Græcè igitur ſi ſcripſit, quid hoc ad faſcinum, aut faſcinare (quamvis fortè è Græco id natum) ut de trivio hanc vocem notet ; quâ Maronem tamen uſum, poſtea oſtendit ? Addit enim, *Unde & quidam è gentilibus, NESCIO quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.* Græcè autem ἐβάσκανε ſi dixit, nondum video cur è trivio vox ea ſit, quâ paſſim etiam graviſſimi autores utuntur ; Ariſtoteles videlicet, & alii. Sed & hoc mirum, quòd de invidia accipiendum id velit ; quam faſcinationis cauſam ſtatuunt plerique: Cùm præſertim τίς ἐβάσκανεν ὑμᾶς, non ὑμῖν, dixerit Apoſtolus ; contrà, οὐχὶ δεῖ τούτῳ βασκαίνειν, non τοῦτον (abſit enim) de invidia dixerit Demoſthenes: Quemadmodum σοφισταῖς βασκαίνειν, & ſimilia, alii : etiam illi qui à vocibus plebeiis ac in trivio uſitatis abſtinendum, præ cæteris docere ſolent. Neque quiſquam vitio, ut ſpero, nobis vertet, quòd in iſtis, ut in cæteris quæ his majora ſunt, hoc eſt, doctrinâ ipſâ, pro contextu Sacro ac autore tanto ſtandum arbitremur, neque eodem loco hunc vel alium Doctorem habeamus ; Auguſtinum ſecuti, qui à Cypriano cùm abiret, *Nos nullam,* inquit, *Cypriano facimus injuriam,cùm ejus quaſlibet literas* (adde,

de

de Sacris literis judicia) à *Canonica divinarum Scripturarum autoritate diſtinguimus. Neque enim ſine cauſa tam ſalubri vigilantiâ Canon Eccleſiaſticus conſtitutus eſt, ad quem certi Prophetarum & Apoſtolorum libri pertinent: quos omnino judicare non audeamus, & ſecundum quos de cæteris literis, vel fidelium vel infidelium, liberè judicemus.* Idem qui B. Hieronymum *falli in nonnullis poſſe*, aut *potuiſſe*, Epiſtolâ quam ad eundem ſcripſit, ſimpliciter pronunciat. Nè jam dicam, quid de ejus, poſt Septuaginta interpretes Fœderis Antiqui, à qua eum dehortatur, interpretatione pronunciet: ubi iterum *falli eum poſſe* monet. Ut omittam, quàm acerbè in Quæſtione de Petro à Paulo verè non ſimulatè, ut ipſe ſentit, reprehenſo, pro contextu Sacro adversùs eum judicet. De quo qui dubitat, ejuſdem Epiſtolam 8. legat; cujus initium, *Numquam æquè quiſquam*, &c. Et quis credat, hunc eundem eſſe illum de quo idem B. Hieronymus, *Paulum Apoſtolum proferam; quem quotieſcunque lego, videor mihi non verba audire ſed tonitrua. Legite Epiſtolas ejus, & maximè ad Romanos, ad Galatas, ad Epheſios, in quibus totus in certamine poſitus eſt; & videbitis eum in teſtimoniis quæ ſumit de Veteri Teſtamento, quàm artifex, quàm prudens, quàm diſſimulator ejus ſit quod agit. Videntur quidem verba ſimplicia* &c. *ſed quocunque reſpexeris fulmina ſunt:* adversùs Jovinianum. Idem qui ad Pammachium, *Ubi electionis vas, tuba Evangelii, rugitus leonis noſtri, tonitruum gentium, flumen eloquentiæ Chriſtianæ? qui myſterium retro generationibus ignoratum, & profundum divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei magìs miratur quàm loquatur?* Præclarum ſanè teſtimonium ac verum; cujuſmodi non uno apud eum loco invenias. Nam de ſermone cùm judicat, nihil aliud quàm Helleniſticè, eo quo monuimus ſenſu, ſcripſiſſe dixit: diverſitatem enim linguæ non diſtinxit & miratus eſt. Novi autem Fœderis ſcriptores eâ linguâ quæ plerunque Hebraiſmos exprimit aut ſervat, de Græciſmis non ſolicita, uſos, qui neſcit hactenus vel dubitare poteſt, autor ei ſum ut Hebraiſmos, imprimis autem maximè ab hoc diverſos, colligat ac cum judicio diſtinguat; tum an & uſdem aut ſimilibus Novi quoque Fœderis autores uſi ſint, expendat. Quod qui negat, die medio lucere neget. Exempli causâ, ſi quis ἐν ὁδοῖς περιπατεῖν καρδίας, *in viis ambulare cordis*, Græco homini ſuaderet: ut cùm 11. Eccleſiaſtæ v. 9. Εὐφραίνου, νεανίσκε, ἐν νεότητί σου, καὶ ἀγαθυνάτω σε ἡ καρδία σου ἐν ἡμέραις νεότητός σου· καὶ περιπάτει ἐν ὁδοῖς καρδίας σου: *Lætare, juvenis, in adoleſcentia tua, & in bono ſit cor tuum in diebus juventutis tuæ, & ambula in viis cordis tui*, ut interpres Vetus; quod Helleniſtis, *agas quæ velis*. Quærat aliquis ex Græcis, qui hæc non legerunt aut Hebræa non intelligunt, quid ſit κτ̄ σύγκριον agere aliquid, quæ ſint ἔγκτιλα, quid ſit καταρρεμβεύειν τινὰ, cæteráque quæ in poſtremis Numeri capitibus, & fortaſſe alibi, leguntur. Quærat aliquis è Græco, Propheta Jeremias quid voluerit, cùm ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, *mittamus lignum in panem ejus*, dixit. Locus capite 11. v. 19. legitur, ἐπ' ἐμὲ ἐλογίσαντο λογισμὸν, λέγοντες, Δεῦτε ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ. Quantumlibet cogitandi illi ſpatium relinque, non facilìus quàm Loxiæ fortaſſe id interpretabitur oraculum. Equidem ſi de hoſte Græci, quem in poteſtate haberent nè in poſterum noceret Reipublicæ, legatione miſsâ Apollinem conſuluiſſent, atque is verbis Græcis, idiomate Orientis, reſpondiſſet,

Δεῦτε φίλοι, ξύλον εἰς ἄρτον βάλλωμεν ἐκείνου,

quid facturos fuiſſe exiſtimamus? Quid ſi Latinè autem,

In panem capti lignum mittamus, amici?

quod nec ipſe quid vellet ſibi, qui De divinationibus ſcripſit, divinaret, credo, M. Tullius; nec in libris Sibyllinis Quindecimviri aſſequerentur. Et an minùs obſcurum quàm illud,

Ἐμοὶ μελήσει ταῦτα ϗ λευκαῖς κόραις;

Quod Romani veteres,

Ego providebo rem iſtam & albæ virgines.

Ibi enim tantùm, quæ ſint *albæ virgines*; hîc, quid ξύλον, ſive *lignum*, ἄρτος item, ſive *panis*, cum *quis lignum immittat in panem, & quomodo*, videndum. Idem è Chaldæo

quærat aliquis interprete, ſimpliciter & bonâ fide reſpondebit, de toxico, quo cibus (ut ſic dicam) venenatur, id intelligendum : nec aliud eſſe, quàm ſi *lethali veneno cibum ejus corrumpamus, ac veneno tollamus*, dicatur : quæ ex interpretibus nunc talibus & linguæ ratione nota nobis ac perſpicua. Et ſequitur, καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτὸν ἀπὸ γῆς ζώντων, *è terra viventium eradamus eum*, ut interpres Vetus : quod ex parte & cætera illuſtrat. Exodi 17. v. 16. in Hebræo de Moſe dicitur, ויאמר כי יד עלכם יה מלחמה ליהוה בעמלק מדר דר, *Et dixit, quòd manus ſuper thronum Jah, bellum Jehovæ cum Amalec à generatione ad generationem* : quod Helleniſtis eſſet, Καὶ εἶπεν, ὅτι χεὶρ ἐπὶ θρόνου Κυρίου, πόλεμος Κυρίῳ μετ' Ἀμαλὴκ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Id autem quid ſit, Græcus iterum nos doceat : cùm per ſolium juraſſe ſuum velit Dominum, æternum cum Amaleco ſibi bellum fore. Quod quia aliter, quos nunc habemus, reddunt interpretes, aliud dixerunt ; qui, ὅτι ἐν χειρὶ κρυφίᾳ πολεμεῖ ἐπὶ Ἀμαλήκ· quod, *quoniam in manu occulta contra Amalec pugnat Dominus*, Latinè redditur. Noacho cum familia ac animalibus in arca aliquandiu, nec incommodè, vivendum fuit : quæ, quâ ratione ac modo fabricanda eſſet, architectus tanti operis præſcripſit Deus : Ubi inter alia & illud habes, Ἐπισυνάγων ποιήσεις τὴν κιβωτὸν, καὶ εἰς πῆχυν συντελέσεις αὐτὴν ἄνωθεν· τὴν δὲ θύραν ποιήσεις ἐκ πλαγίων· Interpres, *Colligens facies arcam, & in cubitum conſummabis eam deſuper; at portam facies ex latere* : Quod quis Romanorum vel Græcorum aſſequatur ? Cujus interpretationem è cæteris ſi petas Helleniſtis, erit qui, διαφανὲς ποιήσεις, erit qui, μεσημβρινὸν ποιήσεις, id interpretabitur; quod, *meridianum arcæ facies*, alibi ad verbum B. Hieronymus interpretatur. Quæ totidem ænigmata dicas : cùm in Hebræo ſimpliciter צהר תעשה לתבה, quod Chaldæus, *luminare*, ſive *lucis receptaculum, in arca facies*; cùm τὸ צהר *tzohar*, quod à meridiano dicitur ſplendore (ſemélque tantùm in Sacris uſurpari, Hebræorum Critici obſervant) idem ſit quod חלון *challon* in eadem dicitur hiſtoria, idem quod כוא Targumiſtis dicitur. Quærat aliquis, idem quid velint interpretes cùm δοῦναι ὁδὸν τινος εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, *viam alicujus in caput ejus dare*, Dominus dicitur; ac ſi, *pœnas pro meritis de eo ſumere*, dicatur : ut 1. Reg. 8. 32. & 2. Paralip. 6. 23. & alibi. Græcus ſi à Domino, ὡς τὴν Σαμάρειαν, ἀπολῶ καὶ Ἱερουσαλήμ, *ut Samariam, ità Hieroſolyma perdam*, dici legat, quis quin facilè id intelligat, dubitabit ? Pro quo, ἐκτενῶ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ τὸ μέτρον Σαμαρείας, *ſuper Jeruſalem funiculum*, ſeu *lineam, Samariæ extendam*, 2. Regum c. 21. v. 13. dicitur : quod non magis Marcus Tullius intelligat, ni fallor, quàm Demoſthenes. Ut quid Philiſtini velint, cùm ἐν ταῖς κεφαλαῖς ἡμῶν ἐπιστρέψει πρὸς τὸν κύριον αὐτοῦ Σαοὺλ, *cum capitibus noſtris ad dominum ſuum Saulem revertetur*, de Davide Paralip. 12. v. 19. dicitur : quod de ſummo ac capitali dicitur periculo. Nè hìc dicam jam, in vocibus quoque ipſis quanquam Græcis, quod ad uſum qui diverſus, inveniri differentiam. Petat aliquis à Græco, ſe ut doceat Ezechiel Propheta quid voluerit, cùm 16. c. v. 41. καὶ ποιήσουσιν ἐν σοὶ ἐκδικήσεις ἐνώπιον γυναικῶν πολλῶν· quod ad verbum, *& facient in te vindictas*, aut *judicia, coram mulieribus multis* : Dicat ergò Græcus quid hìc ſint γυναῖκες (in Hebræo enim לעיני נשים רבות, *in oculis mulierum multarum*, legitur) nunquam ſe expediet, ni fallor. Idem è perito linguæ hujus quærat; Nationes intelligi aut gentes, reſpondebit. Ut & Chaldæus; qui hoc loco מרינן, hoc eſt, *provincias*, interpretatus eſt : ac ſi, ἐνώπιον ἐθνῶν πολλῶν, dicatur. Ut non videam, quid vel ſumma linguæ Græcæ, ſine Orientali, hìc valeat peritia : cùm nec Græci ſatis hæc intelligant, & ab eruditis è contextu ipſo uſúque ejus linguæ interpretationis petenda ſit interpretatio. Legat prima Græcus aliquis Matthæi verba; quæ ſunt, Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· aut hærebit, niſi fallor, aut ex alio diſcendum illi erit quod ignorat. Abſit quippe ut librum integrum de ſtirpe Domini promittat autor; qui nè toto quidem capite, ſed verſibus, ut nunc diſtinguimus, non multis, Genealogiam iſtam tractat : Quæ res ſummos interim decepit viros, qui de titulo hoc acceperunt. Quid ſit ergò ספר (quod & Helleniſtæ βίβλον paſſim in Antiquo Fœdere dixerunt) hìc videndum erat. Idem ſcilicet quod מספר, hoc eſt, *ſeries*,

aut *ordo*: Quem tamen vocis ejus (βίβλου dico) uſum, qui in Phrynicho, Magiſtro Thoma, Moſchopulo, aliiſque qui de vocibus ſcripſerunt Atticis, inventurum ſe exiſtimet, aut fallitur, aut fruſtrà quærat. Idem in Syro interprete ſi quæras, ſtatim כתבא, hoc eſt, *deſcriptionem*, interpretabitur. Ut & idiomate ac vocum uſu, hanc ſive linguam ſive characterem, ab eo quo utuntur Græci, cùm eruditiſſimo cuique, tum acerrimi imprimis judicii ingeniique viro Frederico Spanhemio noſtro, perſuaſum gaudeam: qui, nec fruſtrà à magno id monitum Scaligero, nec ſine cauſa inculcari ſæpius à nobis, in præclaro opere teſtatus eſt. Ego, ut quod ſentio exponam, ſine motu quodam animi Platonem, in quo habitavi olim, nunquam lego: Cui divina quædam ac Homerica à Fabio dicendi tribuitur facultas: Quem Theodoretus (quis quantúſque autem & interpres, veteris præſertim Fœderis, & ſcriptor!) *omnes homines, nec Græcos modò cæteros*, (πάντας τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οὐ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας μόνον) *ſed & Athenienſes ipſos*, facundiâ ac pulchritudine ſermonis exceſſiſſe ait. Qui è Sacris quæ expreſſit, qualia & quædam à veteribus notantur, ſi quis cum interpretatione conferat Græcorum, quid quantúmque inter hanc atque Hebræum fontem, quod ad majeſtatem propriam ac ſolidam, interſit, facilè videbit. Inter cæteros, nihil illo qui in Phædro legitur loco excitatius ſublimiúſque dici poſſe, Græci notant, Ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς, πτηνὸν ἅρμα ἐλαύνων, πρῶτος πορεύεται, διακοσμῶν πάντα καὶ ἐπιμελούμενος· τῷ δὲ ἕπεται στρατιὰ θεῶν τε καὶ δαιμόνων, κατ' ἕνδεκα μέρη κοσμουμένη· *Magnus in cœlo princeps Jupiter, alato vehens curru, primus incedit, ordinátque cuncta ac procurat: quem deorum dæmonúmque undecim diſpoſitus in ordines ſubſequitur exercitus.* Qui non ex eo, quod Juſtinus Cohortatione ad Græcos voluit, Ezechielis, καὶ ἐξῆλθε δόξα Κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰθρίου τοῦ οἴκου, καὶ ἐπέβη ἐπὶ τῶν Χερουβεὶμ, &c. *& egreſſa eſt gloria Jehovæ à limine domûs, ſtetitque ſuper Cherubim* (qui deinde & deſcribuntur;) verùm manifeſtè ex illis 1. Regum cap. 22. v. 19. Michææ verbis, quæ, Hebraicè præſertim, ſine horrore nunquam legere ſoleo, expreſſus eſt, *Vidi Jehovam in ſolio ſedentem ſuo, totúmque cœli à dextra ſiniſtráque aſſiſtentem illi exercitum*: quod interpretes Græci, Εἶδον Κύριον τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ καθήμενον ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ· καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ τοῦ οὐρανοῦ εἱστήκει περὶ αὐτὸν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καὶ ἀριστερῶν αὐτοῦ. Quæ ſi Pindaricè ſic exprimas,

Θεὸν μέγαν δέδορκα
ἥμενον ὑψόθι πάντων,
θώκου ἐπὶ μεγάλου·
ἀμφὶ δέ μιν, στρατὸν οὐράνιον
ἀστερωπὸν, ἔκτη δεξιό-
φιν, ἐξ ἀριστερῶν τε,

nihil infra majeſtatem ejus dicas. Stricta autem ut Platonis Græciſmum non exprimit interpretatio, ità Hebraiſmi vix adumbrat majeſtatem. Magna enim linguæ diverſitas ac ratio dicendi: Ut nec ſine cauſa, eodem quem jam dixi Theodoreto teſte, Platonem, Moſen Atticum (quod ſubinde, quanquam aliter, exprimere eum videatur) dixerit Numenius. Et quid alibi initio Johannis, ſi mens ipſa ac διάνοια ſpectetur, celſius ſublimiúſq; aut legitur aut exſtat? Quod cùm, teſte eodem, admirari ſe Amelius Porphyrii olim diceret diſcipulus; autorem tamen, ob diverſam phraſin, barbarum vocabat: qui, καὶ νὴ Δία, καὶ ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξίᾳ καθεστηκότα πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, καὶ Θεὸν εἶναι, δι' οὗ τὰ πάντα, ἁπλῶς γεγενῆσθαι· *ità per Jovem, etiam barbarus ille, principii loco ac dignitate, Verbum apud Deum vult conſtitutum, Deúmq; eſſe per quem omnia ſimpliciter ſint facta.* Credo, quòd λόγον εἶναι πρὸς τὸν Θεὸν, eo ſenſu, aliáque, eodem modo Plato non dixiſſet. Cœleſtis quædam, & quę ſupra ipſum quoq; Pindarum Hebraicè aſſurgit, in ſexageſimo octavo, ut nunc diſtinguitur, Davidis Hymno majeſtas elucet; cùm in toto paſſim, tum verò ubi inter montem fertiliſſimum ac mirè fœcundum, cui Baſan nomen, & Sionem, ut pleriſque placet interpretibus, comparatio inſtituitur. Loci initium, *Mons Baſan, mons Dei: celſus mons Baſan. Quid tamen exſultatis, excelſi montes? Hic eſt mons, quem habitationi ſuæ dilegit Deus: in æternum in hoc*

habitabit Deus. Equitatus Dei, millia viginti; angelorum millia: Inter quos, ut in ſanctuario Sinai, verſatur Deus. Aſcendiſti in altum, captivos duxiſti: dona accepiſti pro hominibus: Etiam rebelles ipſos hoſtéſque: ut in suo tecum vivant ſanctuario: quæ utcunque, ſi non verba, mentem exprimunt, aut certè adumbrant. Seorſum Helleniſtica ponantur, ac Græco homini exhibeantur, quid dicturum credimus, ſi legat, Ὄρος τοῦ Θεοῦ, ὄρος πῖον, ὄρος τετυρωμένον, ὄρος πῖον. Ἵνα τί ὑπολαμβάνετε, ὄρη τετυρωμένα; Τὸ ὄρος ὃ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. Τὸ ἅρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων· Κύριος ἐν αὐτοῖς, ἐν Σινᾷ ἐν τῷ ἁγίῳ. Ἀνέβης εἰς ὕψος, ᾐχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν· ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις, καὶ γὰρ ἀπειθοῦντες τοῦ κατασκηνῶσαι. Quid reſponſurum, dico, Græcum credimus, ſi quis, poſtrema præſertim, ſibi quid velint; tum τετυρωμένα quæ dicantur ὄρη, quid item ἵνα τί ὑπολαμβάνετε, ſed & εὐθηνούντων eo loco χιλιάδες quæ ſint aut dicantur, quæſiviſſet? Fortè, nè propoſito quidem aliquo è Sacris ludis præmio, vel reſpondiſſet commodè, vel ipſam exhibuiſſet mentem; neque alibi fortaſſe, etiam in aliis quibuſdam, phraſin magis quàm Hebræa aſſecutus eſſet verba: Non magìs quàm Tullius, credo, quid Latinus voluerit interpres, cùm, *ut quid ſuſpicamini montes coagulatos*, pro eo, *ut quid exſultatis*, aut *verticem attollitis, excelſi montes?* dixit: imprimis autem, quæ de *caſeatis* à Græco dicuntur montibus. Si quis fidem nobis hìc non habet, vel Apolinarium ad iſtum legat locum; qui ænigmata profectò ſcripſit. Inter alia,

Θεῖον ὄρος, πολυανθὲς ὄρος μάλα πῖον ἐτύχθη,
Πῖον ὄρος, παχθέντι ποικίλον ἔπλετο τυρῷ.
Τίπτε μοι οὔρεα πάντα δοκεύετε τυρόεντα;
Τοῦτ' ὄρος, ᾗχι Θεὸς καταδύμεναι δώματι ναίει.

Ubi, nè jam dicam quàm longè à Prophetæ ſenſu abeat, nihil præter τυρόεντα & τυρὸν habes (cùm nihil tale in Hebræo, ſed הַר גַּבְנֻנִּים *mons excelſorum*, ſive *excelſus*, legatur) quia vox vicina caſeum deſignat. Quàm autem efficaciter & quomodo שִׁנְאָן Angeli dicantur, (quos εὐθηνοῦντας, ſive *lætos*, hic dixerunt Helleniſtæ) quanquam non eodem modo id interpretantur omnes, Magiſtri Hebræorum docent. De quo cùm non cogitaret idem, χορευτὰς dixit: qui, πολέες δ' ἐπ' αὐτὸ χορευταί· quaſi ſaltantium hìc fiat mentio. Nam de rebellibus cùm agitur, non magìs quàm ſi nunquam Davidem inſpexiſſet, mentem aſſecutus eſt: de quibus,

Καὶ γὰρ ὑπερβασίῃ ἀπειναιέμεν ἠρνήσαντο

quaſi, *præ arrogantia habitare ibi noluiſſe*, dicas. Cujuſmodi in hac Metaphraſi non pauca occurrunt. Quod nec mirum, cùm & varii eſſent, neque omnia vel commodè vel rectè reddidiſſent interpretes. Adde, quòd nec idioma Orientis, ad verbum cùm exprimitur, ſatis ipſi vel ubique aſſecuti ſint, vel ubique ut oportet expreſſerint Græci: Cùm vix dici poſſit, quàm hæc ſive dialectus ſive lingua à Græciſmo longè abeat nonnunquam: quanquam caſu, ſeu κατ' συμπίπτωσιν, ut alibi docuimus, cum Hebraiſmo, ut & Syriaſmo, Græca quoque phraſis convenire poſſit; quod in omnibus fit linguis. Ut omnino nihil dicant, qui malignè potiùs quàm verè hac de re pronunciarunt: cùm & de Græciſmo omnibúſque autoribus antiquis Græcis, tum & iſtis qui ab illis quàm longiſſimè recedunt, rectum requiratur hìc judicium. Quare ut doctorum indigni ſunt nomine, qui inferioribus amplius quàm par eſt hìc tribuunt ſcientiis; ità à Theologia linguas qui ſeparant, eóſque qui hanc cum minoribus conjungunt, Grammaticos facetè, aut Criticos, libenter dicunt, quid aliud poſt omnes obtinent ineptias ac ſtrophas, niſi ut ludibrio ſe eruditioribus exponant, neque aliud in publico theatro hoc, in quo verſantur eruditi, præter nomen ac perſonam tueantur? cùm non minùs neceſſariæ hìc diſciplinæ ſint quæ parent quàm quæ imperant; ſine quibus, præter ignorantiam barbariémque, nihil iſtæ profitentur. Libenter autem quæ deeſſe ſibi indignatur quiſque, vel minora quàm ſunt vult videri, vel contemnit. Quibus & hos adde, qui recentiores ſolos cùm Theologos mirentur, veteres vel nullo habent loco, vel inferiores aut indignos lectione

ctione arbitrantur: quaſi præferendi Patribus ſint filii, aut filiorum nomine ſint digni qui hos non agnoſcunt; cùm ut vita ad liberos ab illis, ità omnis ad poſteros ab iſtis eruditio manarit & ſcientia. Non ut inter eos ſim propterea qui plus quàm ipſi veritati, hoc eſt, Dei Verbo, hic vel alibi antiquis tribuam ac Theologis; aut temere aliquid cujuſquam causâ accuſandum aut mutandum, ut jam dixi, in contextu arbitrer. Interim pergamus. Nos hoc proprium, quod ipſum jam monuimus, Apoſtolo fatemur, ut & crebris & prolixis parentheſibus utatur. Quæ an rectè ubique diſtinguantur, quod non ſemel diximus, videndum: cùm nonnunquam quæ ſequuntur, non cum fine ſingularum, ſed cum eo quod præcedit, connectenda vel jungenda ſint. Unde nata de ſolœcis aut incongruis opinio non ſemel: de quibus ſuo ex occaſione loco nonnulla diximus, cauſámque autoris maximi non uno loco egimus. Quò & reſpexiſſe paganorum Criticos exiſtimo, cùm inter ea quæ hic in dicendi charactere reprehendunt vel ſugillant, *τῶν περιττῶν παρένθεσιν, eorum quæ redundant aut ſuperfluunt parentheſin*, perſtringunt: qui, ut Iſidorus inter cæteros *Peluſiota docet, ſacram ac Canonicam Scripturam (Novum autem vel imprimis, ut videtur, Fœdus) *ὡς βαρβαρόφωνον, καὶ ὀνοματοποιΐαις ξέναις συντεταγμένην, συνδέσμων δὲ ἀναγκαίων ἐλλείπουσαν, καὶ περιττῶν παρενθήκῃ τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἐκταράττουσαν· quaſi & barbaris conſtaret vocibus, peregrinis quoque ac novo more factis uteretur nominibus, tum & neceſſariis ſermoni careret conjunctionibus, nonnunquam & quibuſdam quæ inſeruntur* (ſive *parentheſibus*) *eorum quæ dicuntur perturbari ſenſum*, in ſcriptis notarunt. Quod in iis minùs mirum qui ad Græcum (ut dicebam) characterem, cæterarum omnium ignari linguarum, cuncta exigebant. Ponamus tamen alibi in Sancto de quo egimus autore, aut aliis ejuſdem Fœderis ſcriptoribus, reperiri vel notari alibi ſolœcos poſſe; quis eoſdem in autoribus quos maximè ac ſolos admirantur Græci, reperiri vel notari à Græcorum Criticis negabit? Homerum quanti fecerit antiquitas, quis neſcit? Cujus ſcripta, ex autoritate Magni Alexandri ac judicio, pretioſiſſimum humani opus ingenii, dixit Plinius: qui, ut Fabius judicat, *omnibus eloquentiæ partibus exemplum & ortum dedit; ut magni ſit*, inquit, *viri, virtutes ejus non æmulatione, quod fieri non poteſt, ſed intellectu ſequi*: cui eveniſſe, ſeu volenti ſeu ignaro, ut ſolœcos operi inſpergeret, quis dubitat? Nè nunc cætera commemorem, libro Iliados ſecundo locus iſte legitur,

> Φημὶ γὰρ οὖν κατανεῦσαι ὑπερμενέα Κρονίωνα,
> Ἤματι τῷ ὅτε νηυσὶν ἐπ᾽ ὠκυπόροισιν ἔβαινον
> Ἀργεῖοι, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες,
> Ἀστράπτων ἐπιδέξι᾽, ἐναίσιμα σήματα φαίνων·

ubi *ἀστράπτοντα* dicendum fuiſſe, ex præcedentibus vel ſciunt vel doceri etiam tyrones poſſunt. Et an ei ideo ſermonis imperitiam præclari horum judices objiciunt Grammatici? qui facetè id potiùs excuſant. Poſtquam enim vel ſolœcum, vel *σολοικοφανὲς* & *ἀκατάλληλον* (ſic loquuntur enim) ibi annotarunt, plenam poſt *φέροντες* ab autore poſitam diſtinctionem; atque ità, quaſi facto iterum initio, *ἀστράπτων*, pro *ἀστράπτων ἦν*, dixiſſe notant: qui, *τελείαν*, inquiunt, *στιγμὴν θέμενος, ἐν τῷ, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες· εἶτα ὡς ἀπ᾽ ἄλλης ἀρχῆς, φησὶν, ἀστράπτων, λείποντος τοῦ ἦν, ὑπαρκτικοῦ ῥήματος*. Quorum & nonnulli non Politicam, ſed Grammaticam, nec magnæ rei obſervatiunculam excogitarunt: alia ſolœca ſcilicet *ἀδιόρθωτα* eſſe, ſeu *emendari non poſſe*; alia *διορθωτὰ*, *& emendari* ſeu *excuſari poſſe*: Inter quæ hoc ipſum; quemadmodum inter illa quæ diverſa ſunt nec excuſari poſſunt, illud alterius poetæ, *Ἐξὸν καθεύδειν τὴν ἐρωμένην ἔχων*, cùm *ἔχοντι* dicendum eſſet, iidem Critici reponunt. Jam verò inter antiquiſſimos fuiſſe conſtat Æſchylum: apud quem Oreſtes cùm dixiſſet,

> Ἄναξ Ἄπολλον, οἵδε πληθύουσι δὴ
> Κἀξ ὀμμάτων στάζουσιν αἷμα δυσφιλές,

reſpondet Chorus,

> Εἶσω καθαρμὸς Λοξίου δὲ προσθιγὼν
> Ἐλεύθερόν σε τῶνδε πημάτων κτίσει

 cùm

cùm προσθίζοντα, aut, ut videtur aliis, προσθίζοντος, dicendum eſſet. E quo, nè diffuſior ſim, plura non adduco. Qui Apoſtolum mirantur, cùm à multitudinis incepit numero, ad ſingularem abiiſſe, quid de illo Sophoclis dicturi ſunt? qui cùm ὄρνις dixit, ac ſi ὄρνιθες dixiſſet, deinde loquitur ac pergit: Ità enim,

Οὐδ' ὄρνις εὐσήμους ἀποῤῥοιβδεῖ βοὰς,
Ἀνδροφθόρου βεβρῶτες αἵματος λίπος·

ut ejuſdem, quæ notare olim memini, autoris alia omittam. Et quid ſi εἰς δόμους μένειν (quod vulgò, *manere domi*) Apoſtolus dixiſſet? quod tamen idem autor Ajace dixit: qui,

Ἐμοὶ μὲν ἀρκεῖ τοῦτον εἰς δόμους μένειν,

quod poeticè, pro ἐν δόμοις dici, interpres notat: Ità enim ſuos hi excuſant. Cæterùm dicendi majeſtate, ut jam antè dixi, ac ſublimitate inter veteres regnare Pindarum, quis neſcit? Quem *fervere & profundo ore immenſum ruere*, admirator maximus atque imitator ejus dixit Flaccus: qui magnificentiâ, totóque orationis genere, imprimis autem figurarum ac tranſlationum efficaciâ (quo Græcorum ſpem ac vota immenſis quidem ſpatiis Hebræi ſanè excedunt) proximus à Prophetarum charactere ſemper nobis viſus eſt. Quod nec mirum, cùm in ea Græciæ antiquæ parte vixerit in quam veniſſe ex Oriente primò Cadmus creditur: in qua tot ex Oriente ipſo vocum quoque exſtare ac ſupereſſe adhuc reliquias notavimus. Cujus plurima, quæ ἀκαταλλήλως, neque ex norma loquitur Grammaticorum, jam notarunt veteres: ut cùm alibi, ὄρεξα τὶς τῶν ἐν δυνατῷ φιλοτάτων ἐπιψαύειν ἔραται, pro ὅπως ἄν τις τῶν δυνατῶν ἐπιθυμιῶν ὀρέγηται, ut interpretes notarunt (Pythiorum nempe Oda 4.) dicitur: ut cùm Olympiorum Oda 6.

ἐξ οὗ πολύκλειτον καθ' Ἕλ-
ληνας γένος Ἰαμιδᾶν
ὄλβος ἅμ' ἕσπετο,

dicitur; cùm τῷ πολυκλείτῳ καθ' Ἕλληνας γένει, ut ab iiſdem notatur interpretibus, dicendum eſſet. Quæ ut nunc omittam, quid de ſchemate Pindarico dicemus, quod ut in ſermone incongruum & ἀνακόλουθον, etiam in aliis ſcriptoribus, ſervato nomine hoc, antiqui notant & excuſant Critici? Exemplo illud Iſthmiorum quintâ ſit,

οὔτοι τετύφλωται μακρὸς
μόχθος ἀνδρῶν, οὐδ' ὁπόσαι δαπάναι
ἐλπίδων ἔκνισ' ὄπιν·

ubi interpres, ἔκνιξαν αἱ δαπάναι, cùm plurali ſingulare ſic jungatur, dicendum fuiſſe notat: qui, ἔστι τὸ σχῆμα Πινδαρικὸν, οὐκ ἔκνιξαν αἱ δαπάναι· quemadmodum ante eum poetarum princeps,

καμάτῳ δὲ καὶ ἱδρῷ νωλεμὲς αἰεὶ
Γούνατά τε, κνῆμαί τε, πόδες θ' ὑπένερθεν ἑκάστου,
Χεῖρές τ' ὀφθαλμοί τε παλάσσετο.

Quo loco quomodo παλάσσετο, quod ſingulare eſt, præcedentibus reſpondet? ubi & maximi autoris interpres, φασὶ Πινδαρικὸν τὸ σχῆμα οἱ παλαιοί· οὐχ ὅτι Πίνδαρος εὗρεν αὐτό· τὸ γὰρ Ὁμήρου μεταλλείας καὶ τοῦτο ἐκέρδανεν· ἀλλ' ὅτι δεξάμενος καὶ ζηλώσας, κατεχρήσατο· qui *Pindaricum* id veteres dixiſſe ſchema voluit; non quòd primò hoc ſit uſus Pindarus (cùm, ut cætera, Homeri id inventum eſſet) ſed quòd id ab eo accepiſſet; fortè & quòd ſæpius aut aliter quàm par eo uteretur. Inter poetas eos quibus nimiam orationis curam, vel Grammaticæ ſtudium, veteres objiciunt, Apollonius quoque Rhodius eſt: qui & ἄπτωτος idcirco, ſive *extra lapſum*, ſummo judici Dionyſio Longino dicitur. Quem bis uno alteróque interjecto verſu, incongrui, imò & ſolœci, veteres accerſunt: ut cùm ad eum locum libro 3.

ὃς δ' οἰόθεν οἶος ἑταίρων
Ἴδας πις' ἀπάνευθε δακὼν χόλον,

eruditiſſimus interpres, οὐχ ἁρμόζει νῦν τὸ οἰόθεν οἶος· μόνος γὰρ ἀπὸ πολλῶν· qui & οἶος ἀπ' ἄλλων dicendum fuiſſe docet. Eodem loco cùm ſequatur illud,

οἱ δὲ

οἱ δὲ δὴ ἄλλοι
Γηθόσυνοι, τῆμος μὲν, ἐπὶ κνέφας ἔργαθε νυκτὸς,
Εὔκηλοι μελέοντο περὶ σφίσιν,

idem ille, Σόλοικος, *Solæciſmus*, inquit: cùm, ἐμέλλοντο σφέων, quod eſt, ἑαυτῶν, dicendum eſſet. Ut quod nævus in facie, qui cætera commendat; in oratione ſit incongruum, quod cætera diſtinguit aut variat: nec ſine cauſa ingenioſus poeta decentiorem eam in qua nævus eſſet faciem pronunciarit. Cæterùm nè in poetis hæreamus, quemadmodum accuratiſſimam dicendi normam, Atticiſmum; ità inter primos maximóſque autores ejus Thucydidem antiqui habent: Quo neſcio an quis ſæpius ea quæ σόλοικα, ὑποσόλοικα, & σολοικοφανῆ dicuntur, toto opere, & quidem (ut videtur) ſtudio admiſerit. Nè jam dicam, inter hæc quæ Atticiſmo propria, imprimis in Tragœdia, quod & exemplo probant Sophoclis, hæc ipſa poni. Verùm ad Thucydidem nunc redeamus: In quo, præter phraſeωn audaciam & novitatis ſtudium, imprimis τὰ δυσπαρακόλουθα, τάς τε τῶν σχημάτων σολοικοφανεῖς πλοκὰς, quæ & ὑποσόλοικα dicuntur, maximus dicendi artifex ac ſummus hac in parte Criticus, Halicarnaſſeus Dionyſius notavit. Nè longè abeamus, ſtatim libro primo inter alia, Καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι, inquit, οὐχ ὑποτελεῖς ἔχοντες φόρου, τοὺς ξυμμάχους ἡγοῦντο· *Et Lacedæmonii quidem, ità ut tributarios non haberent ſocios, iis imperabant*: cùm ξυμμάχων dicendum fuiſſe, & omnes ſciant & interpres notet; qui, ἀντίπτωσις, ἀντὶ τοῦ ξυμμάχων· qui caſum pro caſu poni ait, cùm ξυμμάχων dicendum eſſet: quamvis quomodo id excuſari poſſet aliter, non ignoremus. Eodem libro, περιφρονοῦντες δὲ αὐτοὺς, καὶ χρημάτων δυνάμει ὄντες κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὅμοια τοῖς Ἑλλήνων πλουσιωτάτοις, καὶ τῇ ἐς πόλεμον παρασκευῇ δυνατώτεροι· *verùm contemnebant illos, quòd pecuniarum copiâ vel ditiſſimis illius ævi Græcis pares eſſent, bellicóque apparatu plus poſſent*: quam Atticam ſyntaxin eſſe interpres dixit; cùm περιφρονοῦντες δὲ αὐτῶν vellet. Quò & illud quidam libro referunt ſecundo, καὶ οἱ στρατιῶται ἐκ πολλοῦ ἐν σφίσιν αὐτοῖς τὴν ἀξίωσιν ταύτην εἰλήφασιν, μηδένα ὄχλον Ἀθηναῖοι ὄντες Πελοποννησίων νεῶν ὑποχωρεῖν· *ipſique jampridem hanc opinionem animis conceperant milites, nullam quantumvìs ingentem Peloponneſiorum claſſem Athenienſibus, ità ut illi cederent, extimeſcendam*: pro eo quod vulgò, Ἀθηναίους ὄντας. Ità tertio, cùm de Demoſthene ac ſociis, κρύφα δὲ Δημοσθένης μετὰ τῶν συστρατηγῶν Ἀκαρνάνων σπένδονται Μαντινεῦσι καὶ Μενεδαΐῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἄρχουσι τῶν Πελοποννησίων, καὶ ὅσοι αὐτῶν ἦσαν ἀξιολογώτατοι· *Demoſthenes verò atque Acarnanes, imperii militaris collegæ, clàm cum Mantinenſibus, Menedæo, aliiſque Peloponneſiorum ducibus, & quicunque inter illos dignitate excellebant, fœdus ineunt*, &c. dixiſſet; deinde, βουλόμενος ψιλῶσαι τοὺς Ἀμπρακιώτας &c. *hoc agens, ut Ambraciotas nudaret*, tanquam de ſolo locutus Demoſthene, dixit: cùm de ſolo σπένδεται καὶ βουλόμενος, vel σπένδονται καὶ βουλόμενοι, de pluribus dicendum eſſet. Nè jam alia hîc adferam, cùm non uno occurrant loco: quæ ſi commiſiſſet Apoſtolus vel affectaſſet, metuendum eſſet, nè ſermonis imperitiæ nonnulli id aſſcriberent. Quid, quòd & Grammatici, qui putidè hîc interdum curioſi leges omnibus præſcribunt, eaſdem ubi viſum vel obliviſcuntur vel negligunt? cujuſmodi nonnulla obſervavi; quæ nunc, cùm ad alia tranſire malim, prætermitto. Illud interim non aſſequor: cur quæ Atticiſmi in profanis, ſolœciſmi in Sacris ſcriptoribus dicantur; cùm eoſdem præſertim nè ſolœcos quidem eſſe negent, qui ſcriptores iſtos atque autores maximè tuentur ac commendant. Quamvìs longè alia, ut ſæpius jam dixi, linguæ hîc ſit ratio: quam qui non aſſequitur, aut qui ex ſolis ſcriptoribus profanis (quibus tamen & hîc locus eſſe poteſt) quæ in his dicuntur libris interpretari conatur, ludere operam non dubitamus: Ut & errare imprimis eos, qui mirantur vel indignè ferunt, quòd Secundi Fœderis autores, Græcè cùm ſcripſerint, Atticè non ſcripſerint; cùm non impietatem modò ſed & judicii infirmitatem ſic prodant. Quis enim (præterquam quòd œconomiæ hujus ratio, cur videlicet quæ talis eſſet, præferenda cæteris tum eſſet lingua, ſoli conſtat Deo, quæ & ex parte conſtat nobis) fore illis dixit, ut in cœlo, cui obtinendo hîc initiamur, Atticè, ut profani

olim,

olim, locuturi ſimus? Et quid reſpondebunt, qui, in Novo Fœdere præſertim, ſummam hanc ſimplicitatem in dicendo Spiritui Sancto placuiſſe mirantur; cùm hoc nomine ipſum Æſchinem, magni æmulum Demoſthenis, cui & poſt Demoſthenem parem in dicendo neminem Halicarnaſſenſis judicat Dionyſius, à ſimplicitate in dicendo commendari legerint? quem, *οὐ πρὸς τὸ δοκεῖν σὺν τέχνῃ λέγειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀπραγματευτότατον τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασι, non ut ex arte videatur dicere, ſed ut eorum de quibus agitur neceſſitati ſe accommodet*, dixiſſe ait Photius. Quod & factum hic videmus: In quo ejuſdem quam in Fœdere Antiquo veritatis curam idem autor habuit. *Quod enim prædicarunt Apoſtoli, hoc annunciarunt Prophetæ*, ut rectè Leo Primus ait: quemadmodum & quod ſperarunt Prophetæ, crediderunt ac annunciarunt Apoſtoli. Ut non immeritò Hebraicè potiſſimùm Hebræis illi; poſtquam verò exhibitum eſt quod promiſſum fuit, linguâ intellectu facili, quod promiſſum fuerat ab illis, ſcripſerint Apoſtoli. Vera dixiſſe Prophetas, verè probarunt Apoſtoli: ſed & cum Apoſtolis teſtatus ille eſt qui implevit omnia; qui cùm majus dare homini jam nihil poſſet, hominem ſe illi dedit. In qua veritate cùm pulcherrimum ſit exerceri, neque uſquam certior quàm hìc ſit veritas, *Exercitationes* ſcripſimus, neque aliter inſcripſimus hoc opus: In quo veritatis inquirendæ curam, aut intelligendæ potiùs, profeſſi ſumus; memores illius, *Ad cognitionem magìs propinquare neminem quàm qui intelligit, in divinis rebus etiamſi multum proficiat, ſemper ſibi ſupereſſe quod quærat*, ut præclarè idem Leo. Accedebat, quòd ex tempore ac ſub manum ſingula hìc nobis nata: quæ è libri margine, in quo notata erant, ſubitò deſcripta, veritatis ſtudio cum omnibus communicavimus. Aliud agenti ſi quid excidit, qui ferre aut excuſare non didicit, quid præter animi livorem profitetur? cùm præſertim non errare, non ſit hominis; errare autem, tam illorum quàm noſtrum; errorem verò emendare, viri boni nec arrogantis: præſertim in minutis, qualia nonnunquam hìc tractanda. Adde, quòd & in quibuſdam aliis hæretici ſi eſſent qui vel errant vel errorem confitentur, nec in eo, moniti aut docti meliùs, perſiſtunt; inter primos Auguſtinus eſſet: qui nec pauca retractavit, & volumen integrum hoc titulo inſcriptum dedit: Quem erraſſe, utut virum maximum, ac veteris Theologiæ Principem, qui negat, jam ab ipſo qui fatetur hoc ac multis probat, liberè diſſentit. Ideo hæreticum qui credit, veritatis aſſertorem maximum damnare audet. Qui non magìs ſanè nobis, cùm vel Manichæum vel Pelagium vel cæteros refutat ac profligat, quàm cùm ipſe de ſe, hoc eſt, de Doctore tanto (qui ſuperiorem vix aut parem, in dogmaticis præſertim, tum habebat) candidè pronunciat quod ſentit, triumphare aut altiùs aſſurgere videtur. Et hic ille, cujus verè heroicum ac omni commendatione majus exſtat illud, *Si quid ſibi excidat quod poſtea emendet, ignoſcendum pariter & gratulandum; non tam quòd erravit, quàm quòd ipſe errorem improbarit.* Idem qui libro De bono perſeverantiæ 2. *Quamvìs neminem velim ſic amplecti omnia mea, ut me ſequatur, niſi in iis in quibus me non errare perſpexerit. Nam propterea nunc facio libros, in quibus opuſcula mea retractanda ſuſcepi, ut nec meipſum in omnibus me ſecutum fuiſſe demonſtrem.* Idem qui libro De anima ad Vincentium 2. *Neque enim negare debeo, ſicut in ipſis moribus ità multa eſſe in tam multis opuſculis meis, quæ poſſint juſto judicio & nullâ temeritate culpari.* Quam incomparabilem in viro tanto ingenuitatem vel candorem, quis pro merito vel æſtimare vel mirari poteſt? A quo quàm longiſſimè abſunt, qui cùm errant, neque id ſciunt, neque ex aliis id ſcire volunt; aut ſi ſciant, confiteri nolunt: vel quòd ſcire omnia ſe arbitrentur, vel quod neſciunt doceri ſe ab aliis non velint: Cùm libenter, moniti, qui ſapiunt, errorem mutent; neque hæreticum ſit labi, ſed humanum. Cæterùm nec de facundia ſoliciti hìc fuimus: cùm de verbis cogitare aut flore orationis & dicendi elegantia, in tanta rerum quæ ſe ultro hìc efferrent copia ac mole, nè vacaret quidem; tum quòd linguæ aliæ atque aliæ, quemadmodum & quæ ex aliis ſcriptoribus vel adducenda alibi vel inſerenda ſuo loco judicavimus, ſermonis ſponte nati curſum interrumperent. Quod & multò minùs datum illis aut conceſſum, qui aſtrictâ interpretatione ſingula eâdem quâ dicuntur fide in contextu, linguâ vel Latinâ vel quacunque aliâ convertunt ac lectori repræſentant:

ſentant: de quibus neceſſariò ſubinde agendum nobis fuit. Neque quicquam ſanè magìs eſt optandum, quàm ut omnes quotquot ſunt interpretationes accuratè à viris eruditis qui hæc ſolide intelligunt, cùm opus eſt, & quia homines fuiſſe conſtat, ad divinam veritatis normam lineámq;(Hebræum ſcilicet contextum pariter ac Græcum)exigantur: cùm præſertim omnium interſit ut ſintChriſtiani,etiam qui eruditi non ſunt nec linguarum ſunt periti;ideóq;& ut hæc ſciant omnium interſit,etiam qui in Republica verſantur. Omnes autem qui in aliqua hic ſumus, ad communem aſpiramus: cujus & ſpe vivimus hìc & ſpiramus. Noſtra enim, ut Apoſtoli nunc verbis utar, ad quam omnes tendimus, in cœlis: unde Dominum & Servatorem Jeſum Chriſtum exſpectamus. Quod cùm intelligerent ac ſcirent Potentiſſimi Provinciarum Ordines, ingenti nuper ſumtu regióque, interpretationem utriuſque Fœderis, tot annos in Eccleſia receptam, optimo ſucceſſu, convocatis viris aliquot præclaris, emendandam, recenſendam,ac cum principe contextu conferendam cenſuerunt, judicarunt: quod & antè à Gallis factum ac Britannis ſcimus. Seorſum autem & in Novo Fœdere, ab interprete poſtremo; qui interpretationem veterem (de cujus hìc antiquitate vel autoritate nunc non agam) non emendandam modò, ſed mutandam, ac pro ea aliam (quod ab Eraſmo quoque factum) publico donandam judicavit: qui tamen (homo enim fuit) obtinere non potuit, ut nemo alibi ab eo diſſentiret. Inter quos & ille quo conjunctior magíſque amicus nemo illi vixit, magnus Scaliger, in ſuo (cujus & excerpta apud nos habemus quædam) codice, ſi quid eſſet quod non ſatisfaceret, ut mos illius erat, obeliſcis liberè notarat, ſed & alibi quæ meliora viderentur repoſuerat. Quem ſecuti poſtea nonnulli idem faciendum ſibi judicarunt: quemadmodum nec alii, & quidem ſummi, hâc ætate defuerunt viri, qui in ſingulis quid approbarent quid deſiderarent interpretibus modeſtè ac candidè pronunciarent. Inter quos, ut cæteros omittam, ſummæ ac inuſitatæ eruditionis vir Ludovicus de Dieu, verè θεώνυμος, in Commentariis quos nuper edidit: cujus parentem, virum eximium, non ſecùs quàm proprium jam olim colui. Qui,nè cætera illius hìc deſcribam merita, cum facundiſſimo Heidano ſuo, quantum in divinis profecerit myſteriis, quotidie hìc docet: ut & alii præclari viri, qui cùm ſcribunt, ſine contumelia cujuſquam docent. Libertatis enim, ſed modeſtæ ſed ingenuæ, ac veritatis curam hìc habendam ſciunt. Verum enim, quod ab Hebræorum dicitur Magiſtris, eſſe ſciunt, אין שפתי חלקות מרת המאמין אלא בקשת החכמה, *non adulationem, ſed inquiſitionem ſapientiæ ac curam, veracis argumentum aut menſuram eſſe.* Utut ſit, quemadmodum à Veteri interprete Eraſmus, ab Eraſmo, ut & altero, liberrimè & quocunque loco viſum eſt diſſentit recens; ità alii è contextu Sacro (qui hìc Cynoſura, ſed non fallax, omnium ac certa) de interpretatione ſingulorum, etiam poſtrema,ubi opus arbitrantur, judicant ac ſemper judicabunt. Quæ quamdiu ſupererit ac cœlitus ſervabitur, nihil intentatum in hoc mari eruditis relinquendum. Quam ut ad cujuſquam Novi vel Antiqui Fœderis interpretationem vel metaphraſin, non autem omnes ad hanc expendendas atque examinandas credam, cenſeam ac ſtatuam, adduci equidem non poſſum. Neque aliud profectò magnus judicabat Auguſtinus,cùm,ut non ſemel alibi,ità in præclaris De doctrina Chriſtiana libris, duas iis quos inſtituit, præter Latinam, linguas commendat,Hebræam nempe,& Græcam: *Ut ad exemplaria*, inquit, *præcedentia* (Hebræa ſcilicet & Græca, ſic loquuntur enim) *ſi quam dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita varietas, conferri poſſit.* Neque aliter B. Hieronymus: qui, cùm paſſim, tum & ad Licinium, *Novum*, inquit (Fœdus nempe) *Græcæ reddidi autoritati. Ut enim Veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda eſt, ità Novorum Græci ſermonis normam deſiderant:* hoc eſt, ad eam ſive Cynoſuram exigenda ſive normam. Cùm imprimis locum illud hic non habeat,

Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibebo optimum:

ſine hac autem fruſtrà

Qui ſibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrent viam.

A qua veritate nemo volens abit, ne no abeuntem ſponte ſequitur ac volens, niſi qui ſecuri-

curitatem ſummam vel contemtum maximi Magiſtri ac impietatem probat: ut paulatim, quod à Græcis dicitur Theologis, *τὴν ἀπαρνητικὴν* ſic inducat. Neq; magìs inſtituti ſanè nos hìc pœnitet, quàm eum de quo antè egimus, B. Hieronymum non multùm diverſi: qui ad Marcellam, *Latinorum codicum vitioſitatem, quæ ex diverſitate omnium comprobatur, ad Græcam originem, unde & ipſi tranſlatos non denegant, voluiſſe revocare,* ſe teſtatur: *quibus ſi fontis,* inquit, *unda diſplicet puriſſimi, cœnoſos bibant rivulos.* Interim ad nos ut redeamus: Locos qui occurrunt alibi obſcuriores illuſtravimus, opiniones Patrum ac ſententias examinavimus, expendimus, interpretati ſumus; ex Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ ſcriptoribus atque aliis quæ maximè accommodata videbantur, attulimus atque exhibuimus. Sed & Fœderis Antiqui locos, quos imprimis more ſuo Helleniſtæ Græci reddiderunt, paſſim adhibuimus: quos potiſſimùm, ut & res quæ tractantur, ad interpretationem Novi Fœderis (ubi & citantur paſſim) plurimum conferre exiſtimavimus; memores illius quod præclarè jam olim veteres dixerunt, Ὅτι δίκαιον ἀπὸ μὲν τῆς παλαιᾶς διαθήκης θεμελιῶσαι τὸ νόημα, ἀπὸ δὲ τῆς καινῆς στεφανῶσαι· *Fundamentum ex Antiquo jaciendum, coronam* ſeu *faſtigium è Novo imponendum:* cùm *Vetus,* quemadmodum eleganter Commentario in Pſalmos B. Hieronymus loquitur, *annunciet Novum, Novum in teſtimonium vocet Vetus.* Etiam linguarum, ſine quibus fieri hìc nihil poteſt, ope uſi ſumus: quas qui negligunt, non errant ſed delirant; imprimis autem illi qui de ſenſu literæ (quem dicunt) admodum ſecuri, allegoricas ac anagogicas interpretationes tantùm, neque alias, admittunt; qui Chimæras verè fingunt, & in Sole, ut ità ſe oblectent neque majus agant, apricantur. Quod Origeni imprimis, nec immeritò, B. Hieronymus objecit; & in quo præclarè, ſi quis alius, ſervandum ſaltem eſſe modum, docet Athanaſius: qui, *οὐκ ἀναιροῦμεν τὸ γράμμα διὰ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ σώζομεν τὴν πνεύματος δύναμιν διὰ τοῦ γράμματος· propter ſpiritum literam non tollimus, ſed vim ſpiritûs per literam ſervamus,* præclarè dixit. Ubi & nobile illud curioſæ nimiùm interpretationis præcedit amuletum, *ταῦτα λέγων, οὐκ ἀναιρῶ τὴν ἱστορίαν· hoc cùm dico, ſenſum hiſtoricum non tollo:* quo ſublato, ætiologia quoque, imò & analogia, tollitur. Sed & controverſias ubiq; declinavi, & ab iis, quantum potui, hìc temperavi. Quibus plerunque nec contextus illuſtratur, &, quod maximè Scriptura vetat, diſcordiis ac rixis involvuntur animi: ut nec concordiæ nec charitati, quas ante omnia præſcripſit autor, locus relinquatur: ad cujus mentem obiter & ut ferebant vires noſtræ illuſtrandam, cum religione ac reverentia acceſſimus. Et profectò omnes quibus Dominus Ægyptios affecit, pœnas ſuperat ac plagas, quòd cùm Sacra ſcribimus ac meditamur, pacem inter nos turbamus. Legat, cui viſum erit, ſcripta quæ ab annis aliquot, diverſæ quidam vel opinionis vel ſententiæ, καὶ ὅλως (ut loquuntur SS. Patres) δόγματος, in lucem ediderunt; admirabitur, non ſine cauſa, etiam hìc ità bellum geri. Quaſi diſſentire niſi eâ lege non liceat, ut bile ac felle alter alterum aſpergat. Feras inter ſe commiſſas in theatro dicas: credo, ut diſcipulum ſe quiſque illius probet, qui *tanquam ovis ad mactationem ductus eſt, & ut agnus coram tonſore ſuo obmutuit,* nec os aperuit: qui ipſe tamen, ſi B. Bernardo credimus, *fide concipitur, prædicatione verbi naſcitur, devotione nutritur, amore tenetur:* idem qui in ipſa cruce pro tortoribus clementer interceſſit. Quæ Magiſtri lenitas ac Ducis vel imprimis eos decet qui quocunque modo Sacra hæc myſteria expendunt. Nam ſi ii quibus curæ eſt ut ſordes corporis in balneo deponant, id imprimis, nè quid ſordium novarum attrahant, ſpectare ſolent; ideóque in ſpoliario & veſtes ponunt ac relinquunt: quantò magis animus ab æmulatione ac contentione alienus eos qui in Chriſti ſchola nomen ejus profitentur, ſi quid aliud, omnino decet? qui in illuſtrando ejus verbo, charitatis normâ ac benignitatis regulâ, verſantur. Quos qui ultro lædunt, aut priores contumeliis invadunt, nihil aliud quàm virus ſuum & infamiam poſteritati conſecrant, odiúmque generis humani (eſt & ubi diras omnium ac deteſtationem publicam) in ſe convertunt. Et quid aliud quàm irritantur animi? qui deinde, cùm nec legem ampliùs nec modum tenent (quis autem odio ac iræ modus?) nihil præter riſum debent. Commiſſi enim

ſemel,

ſemel, inſanire pergunt; neque aliud jam agunt quàm ut neuter cedat & uterque ulteriùs inſaniat:

Ut cùm carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt ſe in ſpatia; & fruſtrà retinacula tendens
Fertur equis quadriga, neque audit currus habenas.

Monere, amicum quippe; ac monentem ferre, candidæ ac Chriſtianæ mentis eſt: non monere, ſed protervè ac inſolenter, publicè præſertim, aggredi, aut rectè ſentientem, vel (quod proprium eſt hominis) errantem, vellicare, truculenti animi ac graſſatoris eſt. Huc accedit, quod commemorare inter prima poſſum, ſuaſu amicorum ac impulſu factum, ut de opere hoc ſuſcipiendo cogitarem: qui autoritate partim propriâ, Theologi cùm eſſent, quales Academia hæc non vulgares ſemper habuit atque habet, etiam adoleſcentem ac tum aliis intentum, partim precibus tum hortabantur ac ſuadebant, ut depoſito, ad tempus ſaltem, Ariſtotele ac Platone, cæteriſque autoribus in quibus tum verſabar, Sacrum Novi Fœderis contextum cum interpretationibus conferrem, & quæ opus eſſet annotarem. Quorum inter primos nobiliſſimus ac reverendus vir Johannes Polyander, veteri ab annis plurimis neceſſitate nobis junctus, tum fuit: qui ſe operis ἐργοδιώκτην (eo enim verbo utitur libenter) profiteri ſolet: Nè de clariſſimis ac reverendis viris, Antonio Walæo, Thyſióque, à primis ſtudiorum noſtrorum incunabulis, paterno aut fraterno nobis animo addictis, nunc dicam: virúmque celeberrimum Andream Rivetum ut taceam (qui ut antè in Academia, ità feliciſſimè in Aula operam nunc ponit) non de nobis modò, ſed & ſcriptis noſtris optimè olim meritum; tum ex ea gente, quæ ut tot tantóſque viros, ità ſummos maximóſque amicos nobis dedit. Quibus uſitatum id cùm ſcirem, ut quæ ipſi ſcriberent ac publicarent, concordiæ paciſque causâ inter ſe communicarent; etiam hìc meâ intereſſe duxi, ut eximium clarúmque amicum in conſilium ac quaſi partem adhiberem: quem fuiſſe hìc nobis nobiliſſimum eximiúmque virum Conſtantinum l'Empereur, Theologiæ celeberrimum Doctorem, ejuſdémque olim diſciplinæ Profeſſorem, Orientalis autem eruditionis coryphæum, teſtari poſſumus. Cum quo ea quæ in Novo Fœdere obſervata nobis, ex eorum qui in his potiſſimùm excellerent conſilio, contulimus, communicavimus; candorem prolixúmque ejus in nos animum haud minùs quàm ſincerum in his judicium experti. Faxit immortalis Deus, ut quemadmodum tot amicorùm ſuaſu monitúque, procul ab ambitione omni ac oſtentatione hæc ſuſcepimus; ità candidis atque harum literarum ſtudioſis proſint: apud alios verò, bene de omnibus merendi ſtudio, quo ad hæc impulſum me imprimis ſcio, veniam vel impetrent vel mereantur.

AMI-

Amice Lectòr,

CUm, ut ſæpe diximus, ſine Veteri Fœdere non rectè intelligatur Novum, & à nobis paſſim de iis qui ex eo adducuntur vel ſimilibus agatur locis; Indicem hunc etiam hîc exhibendum judicavimus, exiſtimavimus.

ΠΙ΄ΝΑΞ

ΠΕΡΙΕ΄ΧΩΝ ΤΑ΄Σ ἘΚ ΤΗ͂Σ ΠΑΛΑΙΑ͂Σ διαθήκης παραληφθείσας εἰς τὴν Καινὴν μαρτυρίας, ἐσθ' ὅτε μὲν οὐ τὰς αὐτὰς λέξεις, μόνον δὲ τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐχούσας.

GENES.

1. 1. Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας. Hebr. 11. 3.
1. 1. Οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι. 2. Petr. 3. 5.
1. 27. Ἀδὰμ πρῶτος ἐπλάσθη. 1. Timoth. 2. 13.
2. 22. Οὐ γάρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικός. 1. Cor. 11. 8.
3. 4 Ὁ ὄφις Εὔαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ. 2. Cor. 11. 3.
3. 6. Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη. 1. Tim. 2. 14.
4. 4. Πίστει πλείονα θυσίαν Ἄβελ παρὰ Κάϊν προσήνεγκε τῷ Θεῷ. Hebr. 11. 4.
4. 8. Ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου. Matth. 23. 35.
4. 8. Οὐ καθὼς Κάϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν. 1. Joan. 3. 12.
4. 8. Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν. Judæ 12.
5. 24. Πίστει Ἐνὼχ μετετέθη. Hebr. 11. 5.
6. 12. Ὅτε ἅπαξ ἐξεδέχετο ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία. 1. Pet. 3. 20.
6. 13. Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε. Hebr. 11. 7.
6. 22. Ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα. 2. Petr. 2. 5.
7. 4. Ὥσπερ ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ταῖς πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ. Matth. 24. 37.
9. 6. Πάντες οἱ λαβόντες μάχαιραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται. Matth. 26. 52. Apoc. 13. 10.
12. 4. Πίστει καλούμενος Ἀβραάμ. Hebr. 11. 8.
14. 18. Οὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδέκ. Hebr. 7. 1.
16. 15. Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης. Gal. 4. 22.
17. 11. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς. Act. 7. 8. Rom. 4. 8.
18. 10. Πίστει καὶ αὐτὴ Σάῤῥα. Hebr. 11. 11.
18. 12. Ὡς Σάῤῥα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραάμ. 1. Petr. 3. 6.
19. 25. Καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόῤῥας. 2. Petr. 2. 6.
19. 25. Ὡς Σόδομα καὶ Γόμοῤῥα. Judæ 7.
19. 26. Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ. Luc. 17. 32.
19. 26. Ὁμοίως καὶ ὡς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Λώτ· ἤσθιον, ἔπινον, ἠγόραζον. Luc. 17. 27.
21. 1. Ἀβραὰμ υἱὸν ἔσχεν ἐκ τῆς ἐλευθέρας. Gal. 4. 23.
22. 1. Πίστει προσενήνοχεν Ἀβραάμ. Hebr. 11. 17.
22. 9. Ἀβραὰμ ἀνενέγκας τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Jac. 2. 21.
22. 16. Καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. Luc. 1. 55.

25. 22. Ῥεβέκκα ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα Ἰσαάκ. Rom. 9. 10.
25. 31. Μήτις πόρνος ἢ βέβηλος ὡς Ἠσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια. Hebr. 12. 16.
27. 28. Πίστει περὶ μελλόντων εὐλόγησεν. Hebr. 11. 20.
48. 15. Πίστει Ἰακὼβ ἀποθνήσκων. Hebr. 11. 21.
49. 10. Ὃν ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ. Joan. 1. 46.
50. 24. Πίστει Ἰωσὴφ τελευτῶν. Hebr. 11. 22.

EXOD.

2. 2. Πίστει Μωσῆς γεννηθείς. Hebr. 11. 23.
2. 11. Πίστει Μωσῆς μέγας γενόμενος. Hebr. 11. 24.
2. 11. Μωσῆς ἰδών τινα ἀδικούμενον. Act. 7. 24.
3. 2. Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα. Act. 7. 30.
12. 11. Πίστει πεποίηκε τὸ πάσχα. Hebr. 11. 28.
14. 22. Εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο. 1. Cor. 10. 2.
14. 22. Πίστει διέβησαν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν. Hebr. 11. 29.
16. 15. Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον τὸ μάννα. Joan. 6. 49.
16. 15. Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν. Joan. 6. 31.
16. 15. Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον. 1. Cor. 10. 3.
17. 6. Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. 1. Cor. 10. 4.
19. 6. Ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν. 1. Petr. 2. 9.
19. 12. Κἂν θηρίον θίγῃ τοῦ ὄρους. Hebr. 12. 20.
19. 16. Οὐ γὰρ προσεληλύθατε. Hebr. 12. 18.
24. 8. Λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς. Hebr. 9. 19.
32. 6. Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε. 1. Cor. 10. 7.
26. 1. Σκηνὴ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη. Hebr. 9. 2.

LEVIT.

12. 3. Ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον. Joan. 7. 22.
12. 3. Ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτώ. Luc. 2. 21.
12. 4. Ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ. Luc. 2. 22.
12. 6. Καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ. Luc. 2. 24.
14. 4. Προσένεγκε τὸ δῶρον ὃ προσέταξε Μωσῆς. Matth. 8. 4. Marc. 1. 44.
16. 14. Εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων. Hebr. 9. 13.
16. 17. Καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσευχόμενον ἔξω. Luc. 1. 10.
19. 15. Μὴ ἐν προσωποληψίαις. Jac. 2. 1.
19. 17. Ἐὰν ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου. Matth. 18. 15. Luc. 17. 3.
20. 10. Ἐν δὲ τῷ νόμῳ Μωσῆς ἡμῖν ἐνετείλατο τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι. Joan. 8. 5.

NUMER.

8. 16. Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν. Luc. 2. 23.
9. 18. Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν. 1. Cor. 10. 1.
11. 7. Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν. Joan. 6. 31.
12. 7. Ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Hebr. 3. 2.
14. 36. Μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καί τινες αὐτῶν. 1. Cor. 10. 10.
14. 37. Ὧν τὰ κῶλα ἔπεσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Hebr. 3. 17.
16. 1. Τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Κορὲ ἀπώλοντο. Judæ 11.
19. 3. Ὧν γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ αἷμα. Hebr. 13. 11.
20. 10. Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. 1. Cor. 10. 4.
21. 5. Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν. 1. Cor. 10. 9.
21. 9. Καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Joan. 3. 14.
22. 23. Ὑποζύγιον ἄφωνον ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγξάμενον. 2. Petr. 2. 16.

22. 39.

22. 39. Τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν. 2. Petr. 2. 15. Judæ 11.
24. 14. Διδαχὴν Βαλαάμ, ὃς ἐδίδασκε τὸν Βαλάκ. Apoc. 2. 14.
25. 6. Μηδὲ πορνεύωμεν, καθώς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν. 1. Cor. 10. 8.
26. 64. Κατεστρώθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ. 1. Cor. 10. 5.
28. 8. Σάββασιν οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον βεβηλοῦσι. Matth. 12. 5.

DEUTER.

1.16,17. Μὴ ἐν προσωποληψίαις ἔχετε. Jac. 2. 1, 9.
10. 17. Οὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ. Rom. 2. 11. Act. 10. 34. Col. 3. 25. Ephes. 6. 9.
17. 6. Ἀθετήσας τις νόμον. Hebr. 10. 28.
18. 1. Οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσι. 1. Cor. 9. 13.
24. 1. Ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα. Matth. 5. 31. & 19. 7. Marc. 10. 4.

JOSUE.

2. 1. Ὁμοίως δὲ καὶ Ῥαὰβ ἡ πόρνη. Jac. 2. 25.
6. 20. Πίστει τὰ τείχη Ἱεριχὼ ἔπεσεν. Hebr. 11, 30.
6. 20. Πίστει Ῥαὰβ ἡ πόρνη. Hebr. 11. 31.

SAMUEL. I.

21. 6. Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαβίδ, ὅτε ἐπείνασε. Matth. 12. 3. Marc. 2. 25. Luc. 6. 4.

REGUM I.

2. 10. Ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβίδ. Act. 2. 29. & 13. 36.
10. 1. Βασίλισσα νότου. Matth. 12. 42. Luc. 11. 31.
17. 1. Ἐκλείσθη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ ἔτη τρία. Luc. 4. 25.
17. 1. Ἠλίας ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν. Jac. 5. 17.

REGUM II.

4. 29. Μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε. Luc. 10. 4.
5. 13. Πολλοὶ λεπροὶ ἦσαν. Luc. 4. 27.

PARAL. I.

23. 13. Καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ καλούμενος. Heb. 5. 4.

JOB.

1. 21. Οὐδὲν εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον. 1. Tim. 6. 7.
5. 17. Μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμόν. Jac. 1. 12.
34. 19. Οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός. Act. 10. 34.

PSALM.

41. 10. Ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον. Joan. 13. 18.
132. 5. Δαβὶδ ᾐτήσατο εὑρεῖν σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Act. 7. 46.

PROVERB.

11. 31. Εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται. 1. Pet. 4. 18.
17. 27. Ἔστω πᾶς ἄνθρωπος ταχὺς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι. Jac. 1. 19.
20. 9. Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν. 1. Joan. 1. 8.
24. 23. Μὴ ἐν προσωποληψίαις. Jac. 2. 1.
25. 6. Μὴ κατακλιθῇς εἰς τὴν πρωτοκλισίαν. Luc. 14. 8.

ESAI.

ESAI.

8. 14. Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν. Luc. 2. 34.
13. 10. Εὐθέως μετὰ τὴν θλῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται. Matt. 24. 29. Marc. 13. 24.
41. 8. Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. Luc. 1. 54.
54. 1. Μακάριαι αἱ στεῖραι. Luc. 23. 29.
58. 7. Ἐπείνασα γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. Matth. 25. 35.
63. 2. Περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι. Apoc. 19. 13.

JEREM.

2. 21. Ἄνθρωπός τις ἦν οἰκοδεσπότης. Matth. 21. 33. Marc. 12. 1. Luc. 20. 9.
18. 6. Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι. Rom. 9. 20.

EZECH.

39. 2. Καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη. Apoc. 20. 7.
12. 21. Ποῦ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ. 2. Petr. 3. 4.
18. 7. Ἐπείνασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. Matth. 25. 35.

DANIEL.

7. 10. Καὶ χιλιάδες χιλιάδων. Apoc. 5. 11.
12. 7. Καὶ ὁ ἄγγελος ὃν εἶδον ἑστῶτα ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Apoc. 10. 5.

JOEL.

3. 15. Ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται. Matth. 24. 29. Marc. 13. 24.

MICH.

2. 10. Οὐκ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν. Hebr. 13. 14.
4. 7. Βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ. Luc. 1. 33.

In novi Fœderis libros.

Βίβλε, κακῶν πανάκεια, πανυστατίη διαθήκη
　Ζωὴν ἐκ θανάτου πᾶσι χαρισσαμένου·
Βίβλε, φίλον δώρημα θεηγενέος Βασιλῆος·
　Μοῦση, καὶ σοφίη, καὶ Χάρις οὐρανίη,
Ζωὴ ἐπιχθονίων, χθονὸς οὐρανέ, πᾶσι μέλουσα
　Ὧν πόθος ἀθανάτων στήθεσιν ἐμπέφυε.
Σοὶ προσφὺς, σοφίης τῆς ἀνδρομένης λελαθοίμην,
　Σὺν καὶ Ἀριστοκλέους, σὺν καὶ Ἀριστοτέλους·
Σύν σοι θνητὸν Ἄνακτα, τὸν Ἀθάνατον, προσίδοιμι·
　Ζωῆς τὸν θάνατον σύν σοι ἀμειψάμενος.

DAN. HEINSIUS.

Tituli Evangeliſtæ *Matthæi* ex diſtinctione veteri.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας.] α΄. περὶ τῶν μάγων.
Τότε Ἡρώδης ἰδών.] β΄. περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παιδίων.
Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις.] γ΄. περὶ βαπτισμοῦ Ἰωάννου.
Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρ.] δ΄.
Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους.] ε΄.
Καὶ ἰδοὺ λεπρὸς ἐλθών.] ϛ΄. περὶ τοῦ λεπροῦ.
Εἰσελθόντι δὲ αὐτῷ εἰς Καπερν.] ζ΄. περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.
Καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν Πέτρου.] η΄. περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.
Ὀψίας δὲ γενομένης.] θ΄. περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.
Καὶ προσελθὼν εἷς γραμμ.] ι΄. περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.
Καὶ ἐμβάντι αὐτῷ εἰς τὸ πλ.] ια΄. περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων.
Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὴν χώρ.] ιβ΄. περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων.
Καὶ ἰδοὺ προσέφ. αὐτῷ παραλ.] ιγ΄. περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.
Καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς ἐκ.] ιδ΄. περὶ τοῦ Ματθαίου.
Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος αὐτ.] ιε΄. περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.
Καὶ ἰδοὺ γυνὴ αἱμορρ.] ιϛ΄. περὶ τῆς αἱμορροούσης.
Καὶ παράγοντι ἐκεῖθεν τῷ Ἰησ.] ιζ΄. περὶ τῶν δύο τυφλῶν.
Αὐτῶν δὲ ἐξερχ.] ιη΄. περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ.
Καὶ προσκαλ. τοὺς δώδεκα.] ιθ΄. περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διαταγῆς.
Ὁ δὲ Ἰωάν. ἀκ.] κ΄. περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ Ἰωάννου.
Καὶ μεταβὰς ἐκ.] κα΄. περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.
Τότε προσην. αὐτῷ δαίμον.] κβ΄. περὶ δαιμονιζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ.
Τότε ἀπεκρίθησάν τινες.] κγ΄. περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον ἰδεῖν.
Ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρ.] κδ΄. περὶ τῶν παραβολῶν.
Ἐν ἐκείνῳ τῷ και.] κε΄. περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου.
Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησ.] κϛ΄. περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων.
Ὀψίας δὲ γενομ.] κζ΄. περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.
Τότε προσέρχ.] κη΄. περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ.
Καὶ ἰδοὺ γυνὴ Χαν.] κθ΄. περὶ τῆς Χαναναίας.
Καὶ μεταβὰς ἐκ. ὁ Ἰησ.] λ΄. περὶ τῶν θεραπευθέντων ὄχλων.
Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλ.] λα΄. περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.
Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτ.] λβ΄. περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.
Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὰ με. Καισ.] λγ΄. περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως.
Καὶ μεθ᾽ ἡμέρας ἕξ.] λδ΄. περὶ τῆς μεταμορφώσεως.
Καὶ ἐλθ. αὐτῶν πρὸς τὸν ὄχλ. προσ.] λε΄. περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.
Καὶ ἐλθ. αὐτῶν εἰς Καπερ. προσ.] λϛ΄. περὶ τῶν ἀπαιτούντων δίδραχμα.

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ προς.] λζʹ. περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων.
Τί ὑμῖν δοκεῖ; ἐὰν γέν.] λη. περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολή.
Διὰ τοῦτο ὡμοι.] λθʹ. περὶ τοῦ ὀφείλοντος τὰ μυρία τάλαντα.
Καὶ προσῆλ. αὐτῷ οἱ Φαρ.] μʹ. περὶ τῆς ἐπερωτήσεως, Εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.
Καὶ ἰδοὺ εἷς προσ.] μαʹ. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου.
Ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασ.] μβʹ. περὶ τῶν μισθωθέντων ἐργατῶν.
Τότε προσ. αὐτῷ ἡ μή.] μγʹ. περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου.
Καὶ ἐκπορ. αὐτῶν.] μδʹ. περὶ τῶν δύο τυφλῶν.
Καὶ ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱερ.] μεʹ. περὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου.
Καὶ προσῆλ. αὐτῷ τυφλ. καὶ χω.] μϛʹ. περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν.
Πρωΐας δὲ ἐπ.] μζʹ. περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.
Καὶ ἐλθόντι αὐ. εἰς τὸ ἱερόν.] μηʹ. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.
Ἄνθρωπος εἶχε τέ.] μθʹ. περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολή.
Ἄλλην παραβ. ἀκ.] νʹ. περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολή.
Ὡμοιώθη ἡ βασ.] ναʹ. περὶ τῶν κεκλημένων εἰς τὸν γάμον.
Ἔξεστι δοῦναι κῆνσον.] νβʹ. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κῆνσον.
Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμ.] νγʹ. περὶ τῶν Σαδδουκαίων.
Καὶ ἐπηρωτ. εἷς.] νδʹ. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος Νομικοῦ.
Συνηγμ. δὲ τῶν Φαρ.] νεʹ. περὶ τῆς τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Φαρισαίους ἐπερωτήσεως.
Οὐαὶ δὲ ὑμ. γραμμ.] νϛʹ. περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων.
Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρ.] νζʹ. περὶ τῆς συντελείας.
Περὶ δὲ τῆς ἡμέρ.] νηʹ. περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας.
Τότε ὁμοιωθ.] νθʹ. περὶ τῶν δέκα παρθένων.
Ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπ.] ξʹ. περὶ τῶν τὰ τάλαντα λαβόντων.
Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱός.] ξαʹ. περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ.
Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γενο.] ξβʹ. περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ.
Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζ.] ξγʹ. περὶ τῆς ἑτοιμασίας τοῦ πάσχα.
Ἐσθιόντων δὲ αὐτ.] ξδʹ. περὶ τύπου μυστικοῦ.
Τότε ἔρχ. πρὸς τοὺς μαθ.] ξεʹ. περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἰησοῦ.
Ὁ δὲ Πέτρος ἔξω.] ξϛʹ. περὶ τῆς ἀρνήσεως Πέτρου.
Τότε ἰδὼν Ἰούδας ὁ παρ.] ξζʹ. περὶ τῆς Ἰούδα μεταμελείας.
Ὀψίας δὲ γενο.] ξηʹ. περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
AD
MATTHÆUM
Sive,
Liber primus.

CAP. I.

Primum Matthæi caput obiter percurritur. Cur à Davide Genealogiam inchoaverit Matthæus, & illius præmittatur nomen. Filius Davidis, attributum Domini. Meſſiæ duo: Davidis alter, alter Joſephi filius. David Θεοπάτωρ. Filius Dei, David dictus. Cur Abrahamus addatur. Abrahamus Χριστοπάτωρ. Ex iis probaſſe quoſdam, Hebraicè Matthæum ſcripſiſſe. Genealogia cautè tangenda. Etiam veteres in ea laboraſſe. Inter quos Africanus: & de ejus ſcopo. Gentium & peccatorum quare in Genealogia Chriſti mentio. Σεισάχθεια, & peccatorum remiſſio. Ad Joſephum, ut à Joſepho, Chriſti cur Genealogia deducatur. Familiam maternam, familiam Hebræis non dici. Joſephus an conceptionis autorem ignoraverit. De relinquenda S. Virgine cur cogitaverit. Metus Joſephi, & unde. Δίκαιος quomodo dicatur. Παραδειγματίσαι, quomodo dicatur: Helleniſtarum more uſurpatum. Παραδειγματίζειν, εἰς παράδειγμα θεῖναι. Parachdigma Magiſtris Hebræorum uſurpatum. Moneta quædam rejectanea hoc nomine. Παραλαβεῖν & λαβεῖν de conſummatione matrimonii. Diſtinctio inter παραλαμβάνειν & ἀπολαμβάνειν quorundam rejecta. Ἁρμοσταὶ qui: ἁρμοσταὶ, & σωφρονισταὶ, & ἐπιμεληταί. Ἁρμοσταὶ urbium. Ὀρμαστὴς & quare ità dictus Joſephus. Ἀνὴρ ἄνανδρος Mariæ Joſephus. Locus nobiliſſimus, καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε &c. Ἕως, διορισμένον, & infinitum: quomodo hic accipiendum. Idem locus diligenter excuſſus. Alia loci diſtinctio: τὸ καὶ, ἀντὶ τοῦ ἀλλά. Vera σύγχυσις cujus plurima, è Sacris præſertim, & nobilia notantur exempla. Πρωτότοκος υἱὸς, ut πρωτογενὴς, etiam ὁ μονογενής.

PRiuſquam ad majora veniamus, quædam, quæ initio mo- Cap. I.
ventur, obiter hìc præmittenda ſunt. Quærunt eruditi, ſed v. I.
ſolicitè imprimis, cur à Davide generis Dominici initium
deduxerit Evangeliſta: tum, & cur hunc cæteris præmittat.
Quemadmodum & quæri poteſt, cur Abrahamo præmittatur, qui hìc ſubjungitur Davidi: cùm præcipuè Davidi
filius, ut & cæteris, mox aſſignetur locus. Verbo reſponderi poteſt; Illud υἱοῦ Δαβίδ, non initium aut caput Genealogiæ eſſe quæ hìc inſtituitur, ſed attributum
Domini, de cujus ſtirpe agitur. Judæos autem duos
exſpectaſſe Meſſias; alterum Davidis, à quo incipit Matthæus, eo quo jam dixi
modo; alterum Joſephi filium: quis neſcit? cùm ab altero naturâ oriundus; alterius

(ut alibi probabimus) adoptione eſſet filius, ex Lege. Præcedit ergò hâc prærogativâ David, qui & θεοπάτωρ eâ ratione antiquis dicitur, quâ Jacobus frater Domini, ἀδελφόθεος non ſemel nuncupatur. Filius ergò David, בן דוד, nota quâ perpetuò tum utebantur Judæi; qui in ipſo limine de eo admonendi erant. Neque hoc magis mirum quàm quòd tot locis David dicitur, qui filius hic ejus dicitur: Quemadmodum in Novo Fœdere υἱὸς Δαβὶδ ubique. Talia ſunt, Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὲ Δαβίδ· &, Ἐλέησον Κύριε, υἱὲ Δαβίδ· ut & alibi non ſemel: Etiam cùm Jeſu nomen additur; Ὁ υἱὸς Δαβὶδ Ἰησοῦ, ἐλέησόν με· Marci 10. 47. Unde & illud ipſius Domini, qui quærit, ſi filius Davidis Chriſtus, πῶς ἐν Δαβὶδ ἐν πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ; Matth. 22. Abrahamum autem cùm ſubjunxit, qui & Χριστοπάτωρ dicitur antiquis, initium Dominicæ vel ſtirpis vel familiæ ab eo duxit à quo ipſa fides originem initiúmque duxit; patre non multorum modò, ſed & maximo ac maximorum: *Sanctorum enim majus in fide quàm in generatione ſemen eſt*, ut eleganter loquitur Ambroſius. Adde, quòd ex eo ipſo, quia videlicet ab Abrahamo & Davide in Genealogia Chriſtum deducit Matthæus, Hebraicè ſcripſiſſe eum, quidam probarunt. In Florentinis certè quæ penès nos ſunt excerptis, ab eximio olim viro ad me miſſis, ità legitur, Τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον ἐξεδόθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ, διὰ γραμμάτων Ἑβραϊκῶν· διὰ τοῦτο γὰρ ἅτε Ἑβραίοις γράφων οὐδὲν πλέον ἐζήτησε δεῖξαι, ἢ ὅτι ἀπὸ Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ ἦν ὁ Χριστός· *Evangelium ſecundùm Matthæum, Hieroſolymis ab ipſo Hebraicè editum. Ideóque nihil, ut qui ſcriberet Hebræis, aliud, niſi ab Abrahamo & Davide Chriſtum eſſe oriundum, probare voluit.* Sequuntur deinde hi verſus,

Ματθαῖος τόδε ἔργον, ἀριστοπόνοιο τελώνου,
Ὃς τόκον ἔγραψε θεῖον ἀπειρογάμοιο γυναικὸς,
Ἣ τέκεν ἄσπορον υἱὸν, ὃν οὐ χάδεν οὐρανὸς εὐρὺς,
Χριστὸν ἀεὶ ζώοντα, Θεὸν βροτὸν αὐτὸν ἐόντα.

In Luca non eundem quidem ordinem, eandem tamen rationem eſſe, ſed καθ' ὕστερον, exiſtimamus: Ut ejuſdem Ambroſii in eo locum illud habeat, quod non minus eleganter quàm verè idem autor ſuaviſſimus dixit, *Jam de ipſo Adam, qui juxta Apoſtolum figuram accepit Chriſti, quid pulchrius potuit convenire, quàm ut ſacroſancta generatio à Dei Filio inciperet, & uſque ad Dei Filium deduceretur; creatúſque præcederet in figura, ut natus in veritate ſequeretur; ad imaginem factus præiret, propter quem Dei imago deſcenderat?* Illud interim cavebimus imprimis, nè poſt alios, etiam ex veteribus, qui naufragium non ſemel hic fecerunt, Genealogiam anxiè excutiamus; contenti illo ejuſdem autoris ad Lucam, *Fidei meæ finis Chriſtus eſt: finis fidei meæ Dei Filius eſt. Non licet mihi ſcire generationis ſeriem; non licet tamen neſcire generationis fidem.* Quamvis induſtriæ eorum, qui hic operam & noſtro tempore & olim poſuerunt, unicè favemus. Idem enim & veteribus tentatum: Inter quos Africanus, qui τὴν νομιζομένην διαφωνίαν τῆς παρὰ τῷ Ματθαίῳ τε καὶ Λουκᾷ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενεαλογίας, *diſcrepantiam quam in Servatoris noſtri Genealogia à Matthæo Lucáq; deſcripta nonnulli eſſe volunt*, ſuſtuliſſe di-
citur à Photio. Verè in his locum illud pii ſcriptoris habet, *Nemo ad cognitionem veri-*
tatis magis propinquat quàm qui intelligit, in rebus divinis etiamſi multum proficiat, ſem-
v. 5. *per eſſe quod quærat.* Ità cùm ſequitur, Σαλμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Βοὸζ ἐκ τῆς Ῥαχάβ,
quæri ab eruditis video, quare & aliarum gentium & peccatorum in Genealogia Serva-
toris fiat mentio. Quia ſine dubio, & diſcrimen gentium ab eo eſt ſublatum de quo agi-
tur; & in Novo Fœdere, ut olim debitorum, ità peccatorum σεισάχθεια inducitur; in
eo quippe qui proponitur: cujus in eo regnum celebratur. Is eſt qui dixit, *Non enim*
veni vocare juſtos, ſed peccatores. Hoc eſt, quod ad Lucæ decimum Titus Boſtrorum
Epiſcopus, Εἰς πανδοχεῖον δὲ ἀπήγαγε· τουτέστι, τὴν ἐκκλησίαν, τὴν πάντων γινομένην δε-
κτικὴν καὶ χωρητικήν· οὐκ ἔτι γὰρ κατὰ τὸ στενὸν τῆς νομικῆς σκιᾶς καὶ τὰς ἐν τύπῳ λατρείας
ἀκούομεν, Οὐκ εἰσελεύσονται Ἀμμανῖται καὶ Μωαβῖται εἰς ἐκκλησίαν Κυρίου· ἀλλὰ τοῦτο
ἀκούομεν, Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη· καὶ, Ὅτι ἐν παντὶ ἔθνει ὁ
φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστιν· *In hoſpitium au-*

tem duxit, hoc eſt, in Eccleſiam: quæ omnes capit, omnes complectitur. Neque enim hic am-
pliùs ſecundum legalis umbræ typicique cultûs anguſtias audiemus, NON intrabit Ammo-
nita in Eccleſiam Dei aut Moabita. Audimus autem, ITE & docete omnes gentes: Item,
IN omni gente, qui timet eum & operatur juſtitiam, acceptus illi eſt. In ipſo Genealogiæ
fine mox cùm legitur, Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσὴφ, τὸν ἄνδρα Μαρίας, manifeſtè ad Jo- v.16.
ſephum, quemadmodum Lucæ à Joſepho deduci familiam apparet. Ut etiam hic locum
illud Thalmudiſtis decantatum habeat, משפחת האם אינה קרויה משפחה,
Familiam maternam, non dici familiam. Paulò pòſt, cùm concepiſſe B. Virgo ἐκ Πνεύ- v.18.
ματος ἁγίου dicitur, ſi recentioribus hic ſtamus, concepiſſe Joſephus ſcivit; è quo, neſci-
vit: cùm diſertè dicatur, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Quod ut evadant,
prolepticè iſta dici volunt. Durè imprimis, ſi quid judico. Nam ſive εὑρέθη de aliis di-
catur, quis dubitat, quin multi eſſent qui concepiſſe non neſcirent; cùm conceptus, ante
ipſum, Virgini denunciatus eſſet; cùm Eliſabetha eum non neſciſſe dicatur, Johannes
nondum natus teſtaretur? ſive de Joſepho, quare ſolus ignoravit quod non ignoravit
Virgo, quæ jam intellexerat cur ſine viro conceptura eſſet? Aliter antiqui. Nam ut ni-
hil de Theophylacto dicam, ecce Magnum Baſilium, qui in Nativitatem Domini, ἀμ-
φότερα εὗρεν ὁ Ἰωσὴφ, καὶ τὴν κύησιν, καὶ τὴν αἰτίαν, ὅτι ἐκ Πνεύματος ἁγίου· *Ambo*
invenit, & quòd concepiſſet, & quòd è Spiritu ſancto, Joſephus. Quid admonitione ergò,
inquiunt, ac revelatione opus? Nè παραλαβεῖν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ dubitaret? Nam quis
de S. Spiritu Judæis perſuaſiſſet? Metuebat igitur, ut rectè veteres, non ignorabat: me-
tuebat eos, qui nè ei quidem qui tum naſcebatur credituri erant. Additur de Joſepho,
quòd antè παραδειγματίσαι eam noluerit, δίκαιος ὤν· *quòd juſtus eſſet.* Atqui, non eſt v.19.
juſti, è veteribus nonnulli inquiunt, celare quod peccatur. Qui & in alias difficultates
eunt, quas nec ſatis ipſi expediunt. Quaſi de morali hic juſtitia agatur: Cùm ferè ex
perpetuo Helleniſtarum uſu, δίκαιος ſit נאמן, πιστὸς ἢ εὐσεβὴς, *fidelis aut pius.* Bene an-
tiquus ſcriptor, *Pio magis videtur quod dicitur congruere quàm juſto.* Adde, quòd de pacto
cogitabat: ideóque πιστὸς, hoc eſt, fidus; quòd dimittere deſponſam ſibi palàm, ac ludibrio
exponere etiam tum, metuebat: Illam dico, quæ ex legis conſuetudine hic uxor ejus
nuncupatur. Cùr igitur, cùm talis eſſet, tangere eam metuebat? Reverentiâ ac rei no-
vitate perculſus. Οὐκ ἠγανάκτει, inquit ibidem Magnus Baſilius, οὐδὲ ἐβδελύσσετο, ἀλλ'
ἐφοβεῖτο αὐτὴν, ὡς Πνεύματος ἁγίου πεπληρωμένην. Jubetur igitur παραλαβεῖν tantùm,
quam pollueret nolebat. Cùm additur, μὴ θέλων παραδειγματίσαι αὐτὴν, nimiùm fortaſ- ibid.
ſe arguta ſunt quæ ad hunc locum notarunt eruditi: Imprimis quæ de lapidationis pœ-
na, de adulterio, & ſtupro; quemadmodum, quòd & vir magnus ex pluribus Polybii lo-
cis uſum vocis hujus probat: cùm in iis nihil aliud παραδειγματίσαι ſit quàm τιμωρῆσαι
aut punire. Quod quomodo hìc locum habet? Quare in Helleniſtarum conſuetudine
manendum: qui modò παραδειγματίζειν, modò εἰς παράδειγμα θεῖναι, de infamia lu-
dibrióque uſurpant. Ezech. 28. 17. ἐναντίον βασιλέων ἔδωκά σε παραδειγματισθῆναι· In
Hebræo eſt, *ut in te videant:* Quod nonnulli, *ut deſpiciant te,* vel *ut exemplo ſis illis.* Na-
hum 3. 6. καὶ ἐπιρρίψω ἐπὶ σὲ βδελυγμὸν κατὰ τὰς ἀκαθαρσίας σου, καὶ θήσομαί σε εἰς πα-
ράδειγμα· כראי, *in exemplum,* aut *tanquam ſordes ac fimum:* Thargum, *coram omnium*
qui te vident oculis fœdatam. Adde, quòd *parachdigma* פרכרגמה ſcribunt Magiſtri:
quod illis, ut non paucæ Græcæ voces, in uſu eſſe cœpit. Quo nomine & monetæ reje-
ctaneæ quoddam ac reprobatæ genus dixerunt. Quod denique hìc παραδειγματίσαι di-
citur, idem eſt quod, ἐπιθεῖναι προφασιστικοὺς λόγους, καὶ κατενεγκεῖν ὄνομα πονηρὸν, in Le-
ge dicitur. Nullum certè ἀποδεικτικὸν fœminæ, & ſimilia quæ eruditi adferunt, hìc locum
habent. Sequitur, μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ, &c. Ubi τὸ παραλαβεῖν & λαβεῖν, v.20.
eò cautiùs accipienda, quòd in Lege, inter deſponſatam & maritum mox futurum, con-
ſummationem matrimonii nonnunquam notant. Deut. 20. καὶ τίς ὁ ἄνθρωπος, ὅστις με-
μνήστευται γυναῖκα, καὶ οὐκ ἔλαβεν αὐτήν; Ubi λαβεῖν, quod aliàs παραλαβεῖν. Nam di-
ſtinctio quam inter παραλαμβάνειν & ἀπολαμβάνειν hìc recentiores ſtatuunt, mihi qui-
dem præter rem videtur. Verbum eſt לקח λαβεῖν. Quod τῷ συνοικεῖν conjungunt Hel-

leniſtæ: ut in illo, ἐὰν δέ τις λάβῃ γυναῖκα καὶ συνοικήσῃ αὐτῇ, ibid. cap. 22. 13. Ut omittam Canoniſtas, qui ex eo ſtatuunt, Joſephum Virginis maritum dici. Balſamo 98. Can. Synodi 6. in Trullo, καὶ ἡ ἁγία Παρθένος καὶ θεομήτωρ, οὕτω γυνὴ τοῦ Ἰωσὴφ ἐχρημάτισε· φησὶ γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον, Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. Unde Joſephum ἁρμοστὴν Mariæ dictum novi qui vellet, cùm adverſus Arium Epiphanius, οὐκ ἔστιν οὕτως, οὐκ ἔστιν ἀπὸ Μαρίας μόνον ὁ Θεὸς λόγος, ὁ ἐκ Πατρὸς ἄνωθεν γεγεννημένος, οὐκ ἔστιν ἀπὸ τῆς γονῆς Ἰωσὴφ τοῦ ταύτης ὁρμαστοῦ· Ità enim nunc legitur. Addebat, ità uſum eâ voce Apoſtolum, cùm dixit, ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ· *Deſpondi enim vos uni viro, virginem caſtam exhibere Chriſto*, 2. Cor. 11. 2. Sed & ἁρμοστὰς dictos φρουρητὰς, quorum curæ urbes committebantur aut cives. Quemadmodum ἁρμοστὰς & στρατηγιστὰς, nonnunquam veteres conjungunt: Lacedæmoniorum enim magiſtratus fuiſſe; quaſi ἐπιμελητὰς dicas. Heſychius, Ἁρμοστὴς, ὁ πεμπόμενος ἐπιμελητὴς εἰς ὑπήκοον πόλιν· *Præfectus, cujus curæ urbs ſubdita committitur*. Cæterùm & ὁρμαστοῦ legendum, ejúſque cauſam jam reddiderunt eruditi. Et certè inter arrhabonas antiquiſſimos fuiſſe armillas aut torques, vel ex Helleniſtis patet: Apud quos Geneſ. 38. 18. Ὁ δὲ εἶπε, Τίνα τὸν ἀῤῥαβῶνά σοι δώσω; ἡ δὲ εἶπε, Τὸν δακτύλιόν σου, καὶ τὸν ὁρμίσκον, καὶ τὴν ῥάβδον τὴν ἐν τῇ χειρί σου· de Juda & Thamar: *Dixit ergò, Quem tibi arrhabonem dabo? Illa reſpondit, Annulum tuum, & armillam, virgámque quam in manu habes.* Unde & apud eundem Epiphanium, adverſus Antidicomarianitas eâdem voce Joſephus deſpondiſſe ſibi Mariam dicitur. Quod ἐπιγαμβρεύειν, etiam de completo matrimonio nonnunquam Helleniſtæ. Ubi & diſertè vocem ὁρμαστὸν habes: ὁρμαστὴν ἔχουσα ἀνεπιδέκτατον, de Thecla. Quemadmodum eleganter idem Epiphanius aliàs, ἄνδρα ἄνανδρον, virum non-virum Mariæ, eum dixit: utpote, *quem virum non ad concubitum corruptelámque carnis, ſed ad teſtimonium cuſtodiámque ſacræ virginitatis & caſtiſſimæ fœcunditatis, Maria habuit*, ut loquitur libro De incarnatione & gra-
v.25. tia Domini B. Fulgentius. Inter eos locos qui antiquitatem quoque ipſam exercuerunt, qui Helvidium alióſque adverſùs perpetuam ejuſdem virginitatem armarunt, vel præcipuus is eſt, quo concluditur hoc caput, Καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. Cui oppoſuerunt veteres, τὸ ἕως in Sacris literis, nonnunquam certum, nonnunquam incertum aut indefinitum notare tempus; imò nè tempus quidem, ut Græci nonnulli loquuntur. B. Chryſoſtomus ad hunc locum, τίνος οὖν ἕνεκα τὸ ἕως τέθεικεν; Ὅτι ἔθος τῇ γραφῇ τοῦτο πολλάκις ποιεῖν, καὶ τὴν ῥῆσιν ταύτην μὴ ἐπὶ διωρισμένων τιθέναι χρόνων· *Quare igitur vocem hic* ἕως *uſurpavit? Quia ſæpe id ſolet à Scriptura fieri, ut de tempore non definito eâ utatur.* Quod & multis adverſùs Helvidium B. Hieronymus probat. Adrianus Iſagogê Sacrarum literarum, quam Hœſchelio debemus, τὸ ἕως πολλαχοῦ οὐκ ἐπὶ χρόνου λέγει, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος· Vult, non de tempore, ſed ipſa re, uſurpari. Quod & ipſe locis compluribus confirmat; quibus & hunc jungit: Qui videatur. Et revera interfuerat, ad retundendam quorundam improbitatem, accuratè expendi hunc locum. Certum autem, Sanctæ Virginis cuſtodem adſtitémque Joſephum, de ſingulis quas gereret rebus, ſingulis oraculis quaſi כְּפִי יְהֹוָה, ſive *ore Domini*, admonitum fuiſſe. Primò mandatum accepiſſe videtur, τοῦ παραλαβεῖν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν τὸν πρωτότοκον· Ut acciperet uxorem ſuam, donec filium ſuum primogenitum pareret: quod & fecit. Quemadmodum poſtea, ut puerum acciperet cum matre, ac in Ægyptum ſe conferret. Jam ut, quæ de voce ἕως notant, admittamus, quantò tutiùs ità diſtinguetur locus, Καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ (καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν) ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· *Et accepit uxorem ſuam (quam non cognovit*, aut ad verbum, *& non cognovit eam) donec filium ſuum peperit primogenitum?* Accepit uxorem ſuam, donec peperit: non autem, nec cognovit eam donec peperit, ut vulgò. Auxit difficultatem loci verſuum diſtinctio: quam & recentem eſſe, plurimiſque in locis non ſatis accuratam, & eruditi ſciunt & res ipſa docet. Nunc enim legitur, Διεγερθεὶς δὲ ὁ Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἐποίησεν ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Κυρίου· καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· qui eſt verſiculus 24. Sequitur novus,

Καὶ

Καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Quaſi noſtrâ intereſſet hæc disjungi, quæ continuari intereſt, ut ipſa res docet: Hoc nempe modo; v. 24. Διεγερθεὶς δὲ ὁ Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἐποίησεν ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Κυρίου· καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν· ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. Παρέλαβεν ἕως οὗ ἔτεκε. Quod tempus cùm definiri videatur, non definitur tamen: cùm & poſtea adfuiſſe illi, & pater Domini, dicatur. Locus notiſſimus Lucæ 2. 48. *Ecce pater tuus & ego anxii quærebamus te.* Sed & apud eundem triginta circiter annorum fuiſſe dicitur, cùm à Joſepho Genealogiam ejuſdem deducit. Hæc cùm ſcripſiſſem, antiquiſſimum Evangeliorum, quod penès me eſt, M S. conſului, in quo ità ſcribitur, καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν· ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· ut non abeat ab eo quod dixi. Quemadmodum nihil uſitatius quàm ut τὸ καὶ, Hebræorum more, pro ἀλλὰ, vel δὲ, uſurpetur. Græci dicerent, οὐκ ἐγίνωσκε δὲ αὐτήν. Ut in illo notiſſimo, *Video illum, & non modò*: Helleniſtæ, καὶ οὐχὶ νῦν. Ergò ſenſus eſt, παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· οὐκ ἐγίνωσκε δὲ αὐτήν. Quàm autem minimè id durum ſit aut novum, tum demum apparebit, ſi Hebrææ linguâ exprimatur, ולקח אשתו ולא ורע אותה עד שילדה בנה הבכור. Tum ſi alia ejuſdem generis, quæ in Sacris paſſim ut familiaria occurrunt, magis aſpera in ſpeciem, expendas. Quæ συγχύσεις ità frequenter, in epiſtolis præſertim Paulinis, à veteribus notantur, ut nihil frequentius: Nè de Græcis ac Latinis ſcriptoribus nunc dicam. Tale eſt illud apud Johan. 1. 14. Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός· πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Nam res ipſa docet, illa, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, interrumpere id quod ſequitur: ideóque includenda ac ſeparanda: Quod & à recenti interprete ibi factum. Tale eſt Pſalm. 45. v. 6. illud Helleniſtarum, Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ· λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται· ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως· Cujus ordo eſt, τὰ βέλη σου ἠκονημένα, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως· λαοὶ ὑποκάτω &c. Quemadmodum hujus de quo agimus, Παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτήν. Et utrobique παρενθήκῃ difficultas tollitur, vel indicatur: Ibi, ſi vertas, *Sagittæ tuæ acutæ (populi ſub te cadent) in cor inimicorum Regis cadent*: Hic, *Accepit uxorem ſuam (& non cognovit eam) donec peperit filium ſuum primogenitum.* Neq; ovum ovo magis ſimile. Tale eſt illud Jobi 35. v. 12. *Tunc clamant, & non exaudit, propter ſuperbiam malorum*: cùm mens ſit, *Tunc clamant propter ſuperbiam malorum, & non exaudit.* Quod itidem rectè ordinabis, ſi ſcribas, *Tunc clamant (& non exaudit) propter ſuperbiam malorum.* Cujus generis plurima paſſim in utroq; Fœdere obvia. Similis quibuſdam, Græcis præſertim, viſus eſt locus, qui interpretes haud parùm torſit, Exod. 1. 20. Εὖ δὲ ἐποίει ὁ Θεὸς ταῖς μαίαις· καὶ ἐπλήθυνεν ὁ λαὸς, καὶ ἴσχυε σφόδρα. Ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο αἱ μαῖαι τὸν Θεὸν, ἐποίησαν αὑταῖς οἰκίας· *Bene ergò fecit Deus obſtetricibus, & crevit populus, & roborati ſunt valde. Quia timuerunt obſtetrices Deum, fecit eis domos*: cùm ordo ſit, *Bene ergò fecit Deus obſtetricibus: quia timuerunt Deum, fecit eis domos.* Reliqua autem inſerenda aut ſubjicienda ſunt: ac ſubjicienda potiùs, aut rectè diſtinguenda. Ità ferè Procopius ad eum locum, Εὖ δὲ ἐποίει ὁ Θεὸς ταῖς μαίαις· τοῦτο συντακτέον πρὸς τὸ, ἐποίησαν αὑταῖς οἰκίας· Τὰ γὰρ ἄλλα διὰ μέσου. *Cætera enim inſeruntur*, inquit: Qualia ubique occurrunt. Quanquam aliud à Procopio remedium excogitarit Chaldæus, qui totum ità locum reddidit, *Et bene fecit Deus obſtetricibus, & crevit populus, & corroboratus valde eſt. Et factum eſt, cùm obſtetrices timuiſſent Dominum, ſive à facie Domini*, ut loquuntur illi, ועבר להן בתין *fecit illis domos*: (parentheſin enim ſuſtulit) ac ſi ſcriptum eſſet, Εὖ δὲ ἐποίει ὁ Θεὸς ταῖς μαίαις, καὶ ἐπλήθυνεν ὁ λαὸς, καὶ ἴσχυε σφόδρα. Καὶ ἐγένετο, ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο αἱ μαῖαι τὸν Θεὸν, ἐποίησαν αὑταῖς οἰκίας nihil veritus probare generis enallagen, à qua tantopere nonnulli abhorrent: Ut ad obſtetrices referatur, quod ſequitur. Cui & Græcorũ Scholia aſſentiuntur: quæ quaſi de iis ipſis hoc dictũ ſit, poſtremũ eò referunt, ac notant, ἀντὶ τοῦ, Αὐτῶν γένος ἐπλήθυνεν· ηὔξησεν ὁ Θεὸς αὐταῖς τὸ γένος· ac ſi dixiſſet, *Genus earũ propagavit: genus auxit*

iis

iis (obſtetricibus videlicet) *Deus*. Ut cauſæ nihil ſit, cur eruditiſſimi viri, hoc ad obſte- trices potiùs quàm ad populum referri indignentur: ac ſi mens ſit, Iſraelitis propter eas benedixiſſe Dominum, atque ideo familiam auxiſſe iis ac genus. Cæterùm hæc tam in Sacris uſitata ſunt, ut ubique exempla (quod dicebam) exſtent. Mirum eſt quantopere omnes locus ille Marci exercuerit, de quo ad ipſum dicturi ſumus, Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν cùm ordo ſit, Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθεν, ὡς γέγραπται ἐπ' αὐτόν, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν. Unde & in optimis editionibus verba illa, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, includuntur. Sed de his ſuo loco. Quamvìs autem conſtet, Joſephum, etiam poſt partum, neceſſariam B. Virgini præſtitiſſe operam, ac ſecum habuiſſe; pia ta- men ſententia eſt, ante partum, & ad eum uſque, id ut faceret à Deo juſſum: Nè quid de exiſtimatione ejus, propter ſanctitatem partûs qui inſtabat, quiſquam dubi- taret. Quò referendum quod præceſſit, καὶ μὴ θέλων αὐτὴν παραδειγματίσαι· de quo antè egimus. Hujus porrò συγχύσεως, etiam in ſcriptis τῶν ἔξω, ut multis alibi nota- mus, paſſim exempla reperias. Nunc illuſtre Taciti occurrit, Annal. 1. *Progrediuntur contuberniis. Quis ille flebilis ſonus? quod tam triſte? Fœminas illuſtres, non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ uxoris, aut comitatûs ſoliti, pergere ad Treve- ros, & externæ fidei*: cùm ordo ſit, *Fœminas illuſtres pergere ad Treveros & externæ fi- dei. Non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ uxoris aut comitatûs.* Quæ poſtrema itidem, ut in hoc loco, includenda: niſi quòd hoc aliquantò durius vi- deri poteſt; cùm hîc nihil tale. Quod non negabunt, qui aut Hebraiſmum intelligunt, aut in Helleniſtarum ſcriptis verſati ſunt. Non potuit autem ambiguitati vocis παραλα- βεῖν meliùs occurri quàm eo quod additur, καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτήν· eo ſenſu quo dixi. Atque ità quod honeſtum, ponitur; cujus tempus certum non definitur: Quod autem non honeſtum, excluditur, omniſque hæreticorum tollitur conatus. Sed nec πρωτό- τοκον dici mirum eſt: cùm ſic non modò quem ſequuntur alii, ſed & is quem nemo an- teceſſit, in Lege dicatur. Ut τὸ πρωτότοκον non minùs quàm τὸ πρωτογενὲς, quod cum eo Exodi 13. v. 2. jungitur ab Helleniſtis, τὸ μονογενὲς includat: Ità tamen ut τὸ διανοῖγον τὴν μήτραν, addatur. Ἁγίασόν μοι πᾶν πρωτότοκον, πρωτογενὲς, διανοῖγον πᾶσαν μή- τραν ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ.

Cap. II.

Caput ſecundum examinatur. Hiſtoria Magorum: Quantopere de illis, & qui fuerint, ſcire ſategerint etiam Antiqui. Magi gens peculiaris Æſchylo, & quidem Arabiæ. Qui in Danielis prophetia Magi Helleniſtis. Quomodo ab eo dicantur. Φαρμακὸς *in Magiſtro- rum Hebræorum ſcriptis.* Μάγοι καὶ ἐπαοιδοί. Σοφοὶ καὶ Μάγοι. Γαζαρηνοί. *Aſaph ἀ- ſtrologus. Pilſoph Hebræorum Magiſtris quis.* Συμφωνία *vox apud Danielem parùm detor- ta. Oriens, ſive* Ἀνατολή, *duplex.* Ἀνατολαὶ ἡλίου. *Oriens Urbis.* Κατέναντι Ἱερουσα- λὴμ κατὰ ἀνατολῶν. Πρὸς ἀνατολάς. Τὸ ἀπέναντι τῆς πόλεως. *Quem Orientem Evan- geliſta intelligat.* Μάντις ἀπ' Εὐφράτου, *Bileamus: ad quem & à quibuſdam Magorum referri Hiſtoriam. Aram, montes Orientis. Aram, ſeu Syria, abſolutè Oriens, ſeu Kedem, dicta. Paradiſus ab Oriente. Filii Orientis, qui. Syri adferenda munera Davidi jam olim obſtricti. Bileamus de cognatione Abrahami B. Hieronymo. Magi Bileami diſcipuli qui- buſdam. An Perſæ. Quare non Perſæ. An Magi Arabes. Nè id quidem: & quare. Epiphanii opinio de adventu Magorum, an vera.* Ὁ τεχθεὶς Βασιλεύς. *Aſtrum Regis venturi. Ben-cochab. Locus,* οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ. *Simplex & figuratus ſermo. Prophe- tarum* δεινότης. *Apoſtolorum ſimplicitas. Locus Michææ, è quo hic deſumtus. Uterque examinatus ac collatus. Contrario ſenſu dicta, & eorum æquipollentes notæ. Ecce Adam tanquam unus è nobis.* Οὐκ ἐλαχίστη· οὐκ ὀλίγιστη· οὐδαμῶς ἐλαχίστη. *Mos Helleniſta- rum in exprimendis iis quæ affirmativè cum figura negant. Locus Jeremiæ illuſtris & ſimilis.*

ſimilis. Locus nobiliſſimus multíſque agitatus, Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου *à Juliano oppugnatus. Mos Evangeliſtarum in adducendis locis mutilis.* Παρῳδία, *ſive alluſio ad locum: & quanta ejus elegantia. Iſrael, Dei filius.* Τὸ ἐπληρώθη, *quomodo interdum accipiatur: quomodo Hebræis exprimatur. Parodia Juliani. Typum veritate impleri. Bis ex Ægypto vocatus Dei Filius.* Ἐκάλεσα *pro* καλέσω, *Hebraiſmus: præteritum pro futuro. Ex eo, loci de quo agitur interpretatio. De Meſsia venturo, in præterito locutos prophetas. Locus illuſtris,* φωνὴ ἐν Ῥαμᾶ ἠκούσθη, *excutitur. Iterum parodia, & quidem mirificè venuſta.* Ἐν Ῥαμᾶ, *quid. Rama Ephraim. Rama Lehi. Cur Joſephus poſt Herodis obitum, redire in Judæam ſub Archelao timuerit. Ejus crudelitas. Illuſtris locus,* Ναζωραῖος κληθήσεται, *mirificè agitatus, examinatur. De eo B. Hieronymi opinio. Quò reſpexerit Evangeliſta, & unde deſumtus ſit. Meſsias,* φῶς, *& id nomen ei convenire. Notzer, quid. Nazareth, urbs deſolata ac deſerta.*

Ἰδοὺ Μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα.] Non eſt dubium, quin illuſtriſſimi ac tot oraculis prædicti, cœli terræque ac ſimul Judæorum Regis natalis, cœlum ac terram, populos ac principes ubique commoverit. Commovit certè imperitos æquè ac eruditiſſimos omnis ſeculi homines hic de Magorum adventu locus. Qui unde advenerint, ac qui qualéſque fuerint, ſcire ſategerunt. Et magnus certè Chryſoſtomus, multis vigiliis ac precibus, ut qui fuerint, & unde, & quomodo, & cujus juſſu venerint, rectè intelligatur, opus eſſe ait. Ac fuiſſe quidem Perſas, conſtans ferè omnium opinio eſt: partim, quia genti huic aſſcribi eam vocem vident; partim, quòd de ſapientia Magorum apud Perſas plurima antiqui notant. Nam agyrtas, quos nunc Magos dicimus, tam qui diris artibus ac vetitis quàm qui nugatoriis hoc nomen ſibi vindicant, nè ad partes quidem ſapientes vocant. Porrò, cùm negare nemo poſſit, Græcos SS. Scripturæ interpretes, ut & Evangeliſtas, peregrinas paſſim ex Oriente voces eâ ſignificatione adhibuiſſe quâ in uſu tum erant; Evangeliſtas autem iſtos ubique expreſſiſſe: videnda, non quæ huc non faciunt, quale eſt, quid de Magis ſcripſerint veteres; ſed quem uſum in Sacris Græcorum interpretibus vox ea habeat, & qui ſint Magi. Ut igitur Æſchylum omittamus, cui gens peculiaris ità dicitur; qui Perſis, Cap. 2. v. 1.

Καὶ Μάγος, Ἄραβός τ', Ἀρτάμης τε Βάκτριος,
Σκληρῆς μέτοικος γῆς ἐκεῖ κατέφθιτο·

ad quem interpres, Μάγος ἐθνικὸν, Ἄραβος Κύριον. Quod ad Sacras literas, notare operæ precium eſt, extra Danielis prophetiam non exſtare apud Helleniſtas τὸ Μάγος. Qui tum vocem, quemadmodum in uſu Orientis erat, haud dubiò adhibuerunt. Fuiſſe in uſu Orientis non minùs quàm Græcorum, etiam ex Syro antiquiſſimo interprete patet; qui vocem מגושא à Magis haud dubiò deductam, formavit. Ac nobis quidem veriſimile fit, potiùs à Græcis, ut pleraſque alias, eam vocem accepiſſe Syros ac Chaldæos, quàm à Perſis; poſteriores præſertim. Quod non magìs mirum eſt, quàm quòd qui Græcis φαρμακὸς dicitur, in Magiſtrorum ſcriptis פרמקום *pharmacos* dicitur. Cujus generis infinita paſſim occurrunt, quorum vix quiſquam numerum in lectione Rabbinorum circumſcribat. Danielis igitur interpretes in ejus vocis uſu primò omnium ſecuti Helleniſtæ videntur: Apud quem Μάγοι ferè καὶ ἐπαοιδοὶ junguntur: Καλέσατε τοὺς ἐπαοιδοὺς καὶ τοὺς Μάγους, 2.2. Et, Εὗρεν αὐτοὺς δεκαπλασίονας ὑπὲρ πάντας ἐπαοιδούς· Quemadmodum & alibi. Ut & σοφοὶ καὶ Μάγοι· Καὶ ἀπεκρίθη Δανιὴλ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπε, Τὸ μυστήριον ὃ βασιλεὺς ἐπερωτᾷ, οὐκ ἔστι σοφῶν, Μάγων, ἐπαοιδῶν, γαζαρηνῶν, ἀναγγεῖλαι τῷ βασιλεῖ. Quamvìs alii σοφῶν Μάγων jungant; idémque in Chaldaiſmo faciant. Reſtat nunc ut videamus, quinam Danielis Magi ſint. Conſtanter Chaldæorum אשפין interpretatos eſſe certum eſt: Quâ illi voce honeſtiſſimâ philoſophos, aſtrologos, ac cæteros qui ſapientiæ rebúſque occultis vacant, deſignare ſolent. Et ſanè, quanquam non ignorem quid ſubtilibus iſtis originum inveſtigatoribus objici poſſit, quis non dicat, τὸ aſaph, & τὸ σοφὸς, aliquid commune habere? quemadmodum in Oriente,

etiam hâc tempeſtate, qui parabolicè aut ænigmaticè philoſophantur, voce leviter detortâ, *Sophi* dicuntur: Cùm Philoſophi voce nè poſteriores quidem abſtinuerint Magiſtri. Irà in Aruch habes פלסופ *pilſoph*, quod *aſtronomum* interpretantur: Quam tamen Græcam eſſe vocem, tum quid illis deſignet, Elias Thisbites oſtendit. Verùm unde Danieli aut Chaldæis voces Græcæ? Unde ergò *συμφωνία*; quæ vox cap. 3. v. 5. ubi τὸ סומפניה *ſymphonia* habes: Quod Magiſtri Hebræorum voce itidem Græcâ אורגנוש *ὀργάνου* interpretantur; volúntque è conjunctis fiſtulis eſſe inſtrumentum. Illos ſuos aſaphin quàm extra contemtum ponat magnus Daniel, vel ex eo patet, quòd σοφοὺς eos dicat, vel cum illis conjungat: (Nè ad ſcriptores hìc paganos recurramus) Secundo enim cap. v. 27. חכימין אשפין σοφούς, Μάγους, Chaldaicè dixit: Ut cum Hebræo quod *afflatum Spiritûs* ſignificat, non malè congruat. Ex quo patet, parùm reverenter, tam in Hebræa Tilii editione, quam ad manum ſibi non fuiſſe conqueritur Caſaubonus noſter, quàm in Munſteri, hoc Matthæi loco מכשפים vocari: Quos nec Daniel ignorat; Græci autem *φαρμακοὺς*, noſtri *maleficos*, in Danielis prophetia dicunt. Thalmudiſtæ autem Gemara ad Sanhedrin, eos (ni fallor) qui decreta Deorum reddere irrita putantur, ſic dictos volunt. Mutare enim naturam videntur, qui alia quàm ſunt objicere oculis videntur. Cæterùm legenda quæ de hoc genere hominum, quibus ſpiritum אוב tribuit, ad Danielem Joſephus Jachiades, tum ipſe, tum reconditæ ac ſummæ eruditionis vir Conſtantinus l'Empereur, notavit. Ab Evangeliſta additur, ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα, *Hieroſolymam veniſſe ex Oriente.* Quæ verba non exiguas fruſtrationes objecerunt interpretibus. Nam ἡ ἀνατολὴ duplex: Altera, quæ *Oriens* ſimpliciter reſpectu Solis; altera, quæ reſpectu urbis Sanctæ ità dicitur. Priorem Helleniſtæ *ἀνατολὰς ἡλίου*, *Orientem Solis* Deuteron. 4. 41. dixerunt: Τότε ἀφώρισε Μωϋσῆς τρεῖς πόλεις πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου· Hebræi מזרח השמש plerunque dixerunt. Alteram, diſtinctionis causâ, *Orientem Urbis* dicunt: Ut cùm Ezechiel cap. 11. v. 23. ſtetiſſe ait gloriam Jehovæ in monte qui ad Orientem Urbis eſſet; quod eſt מקדם לעיר. Quemadmodum Zachariæ 14. 4. mons Olivarum è regione Hieroſolymæ, ab Oriente, dicitur: ubi iterum vox eadem. Interdum abſolutè Orientem, ſive *ἀνατολὰς*, cùm Orientem Urbis intelligunt. Et ſic paſſim: Quod ex eodem nobiliſſimo illo Zachariæ quem jam adduxi loco apparet, *Et ſtabunt pedes ejus in die illa ſuper montem Olivarum, qui eſt contra Jeruſalem, ad Orientem: & ſcindetur mons Olivarum ex media parte ſui ad Orientem, & ad Occidentem:* Ubi *Orientem Urbis*, & *Orientem Solis*, ſive *Orientem* ſimpliciter ſic dictum, conjunxit. Nam cùm dixit, *qui eſt contra Jeruſalem ad Orientem*, Orientem Urbis intellexit: cùm dixit, fore *ut ad Orientem & Occidentem mons ſcindatur*, hoc voluit, fore ut mons totus & utraque ſui parte ſcindatur. Alterum Propheta, nè quis dubitet, מקדם, alterum מזרחה, dixit. Græci alterum κατέναντι Ἱερουσαλὴμ ἐξ ἀνατολῶν· alterum ſubinde πρὸς ἀνατολὰς, quemadmodum nonnunquam Orientem Urbis, τὸ ἀπέναντι τῆς πόλεως, ſimpliciter dixerunt. In Evangeliſtæ verbis, quin intelligatur Judææ Oriens non Solis, nè dubitandum quidem nobis videtur. Illud ambiguum videri poteſt, utrùm voluerit, ὅτι οἱ Μάγοι εἰς Ἱεροσόλυμα παρεγένοντο ἀπὸ ἀνατολῶν, an verò, ὅτι οἱ Μάγοι ἀπ' ἀνατολῶν, παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα. Quanquam autem utro modo ſumas, de Oriente Judææ commodè accipitur; tamen ſi priori modo ſumas, Μάγοι ἀπ' ἀνατολῶν dicentur, ut Latinis, *paſtor ab Amphryſo*: Et apud Joſephum Bileamus, *μάντις ἀπ' Εὐφράτου*, vel Bileamus ἀπ' Εὐφράτου· quod Hebræi in regimine אשפי קדם, *Magi Orientis*, ſive *Sapientes Orientis*. Sin poſteriori, Magos, ſive Sapientes, veniſſe Hieroſolymam; ab Oriente Hieroſolymæ Helleniſtæ ἐκ τοῦ ἀπέναντι τῆς Ἱερουσαλὴμ dicerent. Porrò, ſi Matthæus uſitatum ſibi morem hìc ſecutus eſſet, quo prophetias Teſtamenti veteris ad ſingula quæ Servatori evenerunt accommodare ſolet, ut cùm ſingulis propemodum in locis addit, τοῦτο δὲ ἐγένετο ἵνα πληρωθῇ τὸ λεγόμενον, nulla hìc difficultas eſſet: quam nunc ad profectum S. Spiritus objecit. Certum autem eſt, nullam de nativitate Chriſti tum vel exſtitiſſe, vel animis piorum pariter ac Judæorum impreſſam

impreſſam magìs atque infixam fuiſſe prophetiam, quàm quæ Numer. 22. ac deinceps, exſtat. Cùm enim ex Oriente, מקדם, à Balaco vocatus eſſet Bileamus, ut Dei populo, cujus ſpes omnis, omne in adverſis ſolatium, in ſola promiſſione Meſſiæ verſaretur, malediceret, (quem locum ſine attentione ac reverentia ſumma nunquam legiſſe veteres certum eſt) inter ipſa Regis profani holocauſta ac ſacra, poſuiſſe Jehova verbum dicitur in ore Bileami, ac dictaſſe quæ diceret: Qui Divino actus ſpiritu, ità prophetiam exorditur, *De Aram adduxit me Balacus, rex Moab, de montibus Orientis, dixitque, Veni, & maledic mihi Jacobo; & veni, deteſtare Iſraelem*, cap. 23. Ac deinde cap. 24. *Video illum, ſed non modò: intueor illum, ſed non cominus. Procedet ſtella ex Jacob*, &c. de quibus ſuo loco: accuratiùs enim examinari ac ponderari locus tam illuſtris meretur. Primò igitur, quod dicitur de Aram, de montibus Orientis, Helleniſtæ, *ἐκ Μεσοποταμίας μετεπέμψατό με Βαλαὰμ βασιλεὺς Μωὰβ, ἐξ ὀρέων ἀνατολῶν*. Aram enim ſeu Syriam, abſolutè Orientem ſeu Kedem, etiam Urbis aut terræ Sanctæ reſpectu, dicebant. Et ità Jacobus Geneſ. 29. v. 1. Notum eſt illud Eſaiæ cap. 9. v. 12. *Aram ab Oriente, & Philiſtini ab Occidente.* Quemadmodum ab Oriente, מקדם, fuiſſe Paradiſus dicitur: Quem in Meſopotamia fuiſſe volunt; vel Judææ reſpectu, vel quia Oriens vicinus intelligitur. Scriptura enim (quod non fruſtrà annotarunt eruditi) cùm de Oriente agit, proximum Judææ denotare ut plurimùm conſuevit. Neque quiſquam neſcit qui in libris Judicum & alibi *υἱοὶ ἀνατολῶν*, ſive *Orientis filii*, dicantur: vicini Iſraelis nempe & finitimi. Venerunt igitur ex Oriente, hoc eſt, Orientis montibus; ex Aram ſcilicet, ut Bileamus loquitur: ex Aram, qui & Oriens ſimpliciter, & Oriens Judææ: ex Aram, ubi olim ab Aramæo viſum aut prædictum fuerat hoc ſidus. Verùm nihil magis hanc ſententiam confirmat, quàm quòd munera adferrent. Ad quod Syri huic Regi, utpote è Davidis ſtirpe oriundo, pridem fuerant addicti; ex quo Aramæos, etiam Dammeſec, cum vicinis, prælio atque armis protriverat David. De quibus 2. Sam. cap. 8. v. 5. *Venit autem Aram Dammeſec, ut opem ferret Hadadezer, regi Sobah: & percuſſit David de Aram viginti & duo millia virorum*, &c. *fuerúntque Aramæi Davidi in ſervos*, נושאי מנחה, *qui munus portarent*: Helleniſtæ, *φέροντες ξένια*. Quemadmodum & Interamnem Syriam, ſive Aram Naharaim, quæ Meſopotamia eſt Helleniſtis, debellavit. Quâ tempeſtate illuſtre illud carmen ſcripſit aut dictavit, quod nunc Pſalmus ſexageſimus inſcribitur; compoſitum ab eo, ὁπότε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σοβὰλ, καὶ ἐπέστρεψε Ἰωὰβ, καὶ ἐπάταξε τὴν Ἐδὼμ ἐν τῇ φάραγγι τῶν ἁλῶν, δώδεκα χιλιάδας, ut ibidem Græci reddiderunt: *Cùm Syriæ Meſopotamiam accendit & Sobal, reverſúſque eſt Joab, atque Idumæorum in valle Salinarum duodecim millia percuſſit.* Dona autem, quæ Domino oblata, nihil præter ſubmiſſionis ſignum fuiſſe, dubitandum non eſt: quòd divinitus poteſtatem ejus, ut antè Bileamus, edocti venerarentur, qui ex ea gente & è Davidis ſtirpe genito hæc ſic offerrent. Quemadmodum cùm Aben-Ezra, ad Amos alibi, v. 8. *Et ecce invenimus ſcriptum, quòd Paleſtini adferebant ipſi Joſaphat munus; & argentum oneris: Quod ſignum eſt, prævaluiſſe manum ejus ſuper eos.* Ab eo tempore, quin perpetuò Syrorum vates de prædictione Bileami cogitarent, quin in montibus Orientis, in quibus primò ſidus hoc, ſed eminus (ut ipſe loquitur) conſpexerat, aſſiduè intenti huic rei atque animo defixi ſtarent, dubitandum non eſt. Ut non ſine cauſa alibi B. Hieronymus, nullam illuſtriorem de adventu Domini exſtare prophetiam dicat. Qui & inter quæſtiones Chriſtianorum hanc fuiſſe docet, *Cur Balaam tam manifeſta de Chriſto prædixiſſet.* Quem & ipſe ad Jobi 32. de cognatione Abrahami fuiſſe docet: Quemadmodū Syrorum montes, nihil aliud quàm ſpeculæ (de quo poſtea) tum erant, è quibus cœli motus, ortus obitúſque ſiderum, & quaſi nutus ac prædictiones, obſervabant. *Quibus notatis*, ut Tullius loquitur, *quid cuique ſignificaretur, memoriæ prodebant: ut prædici poſſet, quid cuique eventurum & quo quiſque fato natus eſſet.* Ut mirum non fit, ſi nonnulli antiquorum eos ipſos de quibus hîc agitur Bileami diſcipulos fuiſſe exiſtimarint. Λέγουσιν, inquit Theophylactus, τούτους, τουτέστι τοὺς Μάγους, τοῦ Βαλαὰμ ἀπογόνους εἶναι τοῦ μάντεως. Εὑρόντας δὲ τὸν ἐκείνου χρησμὸν, τὸ Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐκ Ἰακὼβ,

καὶ β, νοῆσαι τὸ κτ Χριστὸν μυστήριον, καὶ διὰ τοῦτο ἐλθεῖν, θέλοντας ἰδεῖν τὸ τεχθέν· Volunt Magos hos nonnulli, oriundos à vate Bileamo fuiſſe. Qui cùm oraculum inveniſſent ejus, de Aſtro nempe quod è Jacob oriretur, myſterium de Chriſto percepiſſe, ideóque & puerulum qui natus eſſet videre voluiſſe. Certè, ſi nihil illuſtrius, nihil divinius, nihil quod magis ad hiſtoriam hanc faciat, exſtare dicam, quàm præclaram illam Bileami, quæ capp. 22. 23. 24. Numerorum exſtat; nihil præter rem dicam. Ut antidotum atheorum omnium, qui vel majeſtati Divinæ, vel œconomiæ quæ ubique ſtupenda eſt detrahunt, cùm præſertim finis omnium, adventus benedicti ſeminis pronunciatur, percurrere ac ante oculos habere videar. Moabitarum Rex Balacus, cùm immenſam Iſraelis vim videret ac metueret, legatos ad profanum vatem mittit. Quó? Pethor, ſive Phatura, ut Helleniſtæ. Ubi autem illud? לפתור ארם דעל פרת, *Peor Syriæ, quæ eſt juxta Euphraten,* inquit Chaldæus. Qui cùm aliquoties venturum ſe negaſſet, planè in poteſtate illius in cujus omnes ſunt, ità ut ne commovere quidem ſe nolente eo poſſet aut non conſcio, impetratâ ab eo veniâ ad Regem ſe confert: A quo juſſus maledicere Iſraeli, jam non ſua, ſed divina ac cœleſtia, effundit. Ubi illa inter cætera, *Quis numerabit pulverem Jacob? quis quartam Iſraelis partem? Moriatur anima mea morte rectorum, & ſit noviſſimum meum ſicut ipſe.* Rurſus, in alium tranſlatus locum, è quo pleniùs exercitum intueretur, non minùs cœleſtia pronunciat ac planè ſtupenda. In quem autem transfertur locus, שדה צפים, *Sede-Sophim, τόπος σοφῶν,* locus, aut ad verbum, *ager ſpeculatorum,* dicitur. E quo, ante muros urbis aut in turre, intrantes obſervare uſitatum erat: Nam צפים ſpeculatores. Unde ſuos *σοφοὺς*, ac primò aſtrologos, Græci haud dubiò dixerunt; qui è ſublimibus celsíſque locis cœli exercitum ac ortus ſiderum intuebantur. Quemadmodum τὸ צפה, vocem de qua agimus, מלף, doctorem, Thargumiſtæ interpretantur: Quod de Propheta Ezechiel c. 3. v. 17. uſurpavit, *Speculatorem te dedi domui Iſrael:* Helleniſtæ, *σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ.* Ad Oſeæ autem c. 9. v. 8. *tanquam Prophetam, qui futura ſpeculatur*, Aben-Ezra interpretatur. In quem locum denuò reverſus, aſtante priùs Deo ac monente, divina illa, *Non eſt Deus ut mentiatur*, &c. tum autem illa, *Non vidit iniquitatem in Jacob, nec prævaricationem in Iſraele. Jehova Deus ejus eſt,* pronunciat. Deinde, *Quàm pulchra tabernacula tua Jacob!* & quæ ſequuntur. Deinde, quaſi toto Dei Filio correptus, illa quæ huc ſpectant,

VIDEO ILLUM, SED NON MODO: INTUEOR ILLUM, SED NON PROPE. PROCEDET STELLA E JACOB: SURGET SCEPTRUM EX ISRAELE: QUOD CONFODIET ANGULOS MOAB, DESTRUETQUE OMNES FILIOS SETH.

Quæ nec legi ſine motu ac horrore, nec cogitari poſſunt. Nam ſi quis de ſplendore aut excellentia dici exiſtimet, monemus, ut Chaldæum imprimis interpretem adjungat: Qui poſtquam dixit, *intueor eum, ſed non eſt propè,* disertè addit, כד יקום מלכא מדבית יעקב ויתרבא משיחא מדבית ישראל, CUM CONSURGET REX DE DOMO JACOB, ET UNGETUR CHRISTUS DE DOMO ISRAEL. Neq; addit tantùm, *& mactabit principes Moab*, ſed, & *dominabitur*, ſive *imperabit*, בכל בני אנשא, *omnibus hominibus*, aut *filiis hominum*, ad verbum. Quis autem ille Rex ſit, quis ignorare poteſt? Ut nemo miretur, ſi & tanti locum eum fecerint, déque hac hiſtoria interpretati ſint SS. Patres. Quòd ſi Græcus vates aliquis, oraculum hoc multò antè apud Græcos extuliſſet, atque id ſuo tempore eveniſſet,

Τηλόθεν αὐτὸν ὄπωπα, καὶ οὐ σχεδὸν ἐόντα περ ἔμπης·
Τηλόθεν αὐτὸν ὄπωπα. Μέγας περιώνυμος ἀστὴρ
Ἀντελεῖ ἀγλαόπαιδος Ἰακώβοιο γένεθλον·
Σκῆπτρον δ᾽ Ἰσραήλειον ἀνίσταται· ὃ δὴ πατάξει
Μωάβου μυχάτους τε, καὶ ἐκ Σήθοιο θέμεθλα,

(ut hæc ipſa ſic convertam) quos non clamores, quas non turbas excitaſſent? Ut de Judæis taceam, qui cùm tantò plura in Chaldæis, atq; hîc præcipuè, quos pari propè loco cum

cum S. Scriptura habent, quibus ad digitum monſtratur Dominus, legiſſent, nihil præter pertinaciam, hoc eſt, ipſam peccati pœnam, oppoſuerunt. De Perſis certè, quod plerique & quidem doctiſſimi credunt, rationibus (meo quidem animo) nihil minùs nititur quàm certis. Quarum efficaciſſima, ut illis quidem videbatur, ipſa vox Μάγος fuit: quod quàm nulli rei ſit, cùm ipſis quoque Helleniſtis tum in uſu eſſet, antè oſtendimus. Tum, quòd veniſſe ex Oriente dicuntur: Quaſi verò in Sacris ſola regio Perſarum excellenter *Oriens* dicatur: Quod non ità habere, per me præſtare auſim. Tum autem, quaſi non plura, non graviſſima ſint argumenta, quæ hoc fieri non poſſe evincant. Primò, quòd nato non ità diu Chriſto (ut ex illis verbis, quod probarunt eruditi, τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος, apparet) adveniſſe Magos conſtet: cùm trecentis millibus, aut ampliùs fortaſſe, Perſis abſit Hieroſolymis: cùm nihil cum Perſis commune tum Judææ fuerit: cùm nihil in Antiquo exſtet Fœdere, quod ullà ratione huc ſpectet; aut quod hanc de Magis ſententiam, aut ſententiam de Perſide, de qua agimus, confirmet: cùm hìc denique de Oriente κατ' ἐξοχὴν Urbis aut Judææ, quàm de Oriente Solis, vero ſimilius ſit agi. Nec enim dicam, quod B. Chryſoſtomus: ut ſtellam de qua agitur non ordinariam fuiſſe probet, hoc imprimis argumento utitur; quòd non ab Oriente in Occaſum, ſed in Meridiem, & quidem à Septentrione moveretur: Ità enim, inquit, Perſidis reſpectu ſita Palæſtina: Verba ejus ſunt, *Nulla enim ſtella hàc viâ incedit: ſed ſive Solem, ſive Lunam, ſive alias commemores ſtellas, ex oriente ad occaſum procedere eas videmus; Hæc verò è Septentrione ad Meridiem:* Οὐ γάρ ἐστιν ἀστήρ τις ταύτην βαδίζων τὴν ὁδὸν ἀλλὰ κἂν Ἥλιον εἴπῃς, κἂν Σελήνην, κἂν τοὺς ἄλλους πάντας ἀστέρας, ἐξ ἀνατολῶν ἐπὶ δύσιν ὁρῶμεν χωροῦντας· οὗτος δὲ ἀπὸ ἄρκτου εἰς μεσημβρίαν. Cui ſimilia ac propè eadem Theophylactus. Perſas autem & Chaldæos ab iis confundi aut conjungi, alii jam docuerunt. Quomodo igitur Perſis hìc ἀνατολή, ſimpliciter, aut ſic dicta? Nam de Arabia, multò minùs vero ſimile: non quòd, ut magni viri arbitrantur, vox Magorum id evincat; ſed quòd nulla exſtet ratio probabilis. Ac minimè omnium quòd Arabes ſint Moabitæ, hoc ad Bileamum ſpectat: quem & Syrum & Interamnatem fuiſſe, nec pro Moabitis, ſed adversùs hos pronunciaſſe quæ de ſtella è Jacob proditura dixit, antè audivimus. Quem ipſum, ſive ſectam ſive diſciplinæ ſuæ aſſeclas, non in Arabia, ſed Oriente proximo tum habuiſſe, res ipſa docet. Et ſic tota Epiphanii opinio cadit: qui non modò Magis biennio fuiſſe opus, ut Bethlehemum pervenirent; ſed & cùm venirent, Dominum ſecundò fuiſſe ibi, ἀλόγῳ argumento adversùs Alogos probare nititur. Qui ut nodum quem primò poſuimus ſecaret, cùm ſcriptum inveniſſet, interfici juſſiſſe pueros Herodem, *à bimulis & infrà, ſecundùm tempus quod exquiſierat à Magis*; ex eo, non tamdiu modò apparuiſſe ſidus, ſed & biennio antè è patria veniſſe Magos, probare conatus eſt. Quaſi non disertè καὶ κατωτέρω addatur, & hoc tempus uſquam definiatur. Quemadmodum Herodem quantum vellet temporis, vel extendendæ crudelitati vel exercendæ, impendiſſe apparet. Sequitur, ὁ τεχθεὶς βασιλεύς. Qui disertè, de quo jam ſuprà agebamus, מלכא, v. 2.
id eſt, *Rex* ab interprete Chaldæo dicitur. *Cùm conſurget Rex è domo Jacob:* Item, *Et ungetur Chriſtus de domo Iſrael.* Paulò pòſt, εἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα. Hoc eſt, כוכבו Ibid.
Stellam ejus Regis, qui in iſta prophetia, & è domo Jacob, venturus dicitur. Quod non minùs quàm ſuperiora, in illum quem jam dicebamus locum, Evangeliſtam pariter & Magos mentem oculóſque tum defixos habuiſſe confirmat. Idem aſtrum quàm attentos, multis etiam pòſt annis, ipſos habuerit Judæos, impuriſſimus Meſſias ille qui ſub Adriano *Ben-cochab*, hoc eſt, *filius aſtri*, dictus eſt, ſatis probavit: De quo Rabbi Akibba, Magiſtrorum eo tempore anteſignanus, exclamabat, *Eum, Regem illum Meſſiam eſſe.* Nunc ad ea quæ ſequuntur. Sequitur autem, καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς v. 6.
ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα, &c. Hic verò illuſtriſſimus ille locus eſt, cujus mutatio, quia tantopere à Michææ verbis (ut volunt) receſſum eſt, tantum apud B. Hieronymum aliósque hâc ætate nonnullos potuit, ut potuiſſe labi ſcriptores Sanctos, permittente id ipſo veritatis Spiritu, exiſtimarent. Jejunum quippe effugium eorum eſt, qui Phariſæis hoc attribuunt: quamvis ab illis, non ab autore, mutata ſint Michææ verba.

verba. Nos miramur, tantùm fluctuaſſe hîc ſummos viros. Sciunt, qui in ſcholis vel primâ Rhetoribus dederunt operam, ſermonem eſſe aut ſimplicem aut figuratum. Figurato & ſublimi Prophetæ utuntur; quorum *δεινότης* hac in parte eſt ſtupenda: Simplici, Evangeliſtæ & Apoſtoli quorum ſermo ut plurimùm eſt *ἀφελὴς* ac ſimplex, & narrationi ſimplici accommodatus: quem *διηγητικὸν* dixere. Admiranda *δεινότης* in quinto Michææ eſt: Quo capite, urbis Sanctæ excidium prædicitur; Meſſiæ adventus, cujus vis imperii ac diuturnitas ſine potentiæ menſura ac temporis futura eſſet denunciatur. Ubi ità loquitur Propheta, *Et tu Bethlehem Ephrata, parvula es ut ſis in millibus Juda. Ex te egredietur mihi, qui eſt dominator in Iſrael. Et egreſſus ejus ab initio, à diebus ſeculi.* Oratio imprimis vehemens, quæ contemtum Bethlehemicum cum indignatione notat. Ac ſi dicas, *Et tu Bethlehem, illa parvula, illa minima (ut vulgò, nempe gentes, te vocant) illa quam exiguam ac nullam propè, ideòque indignam eſſe dicunt quæ in diſtributionem Judæ venias, quæ inter duces ejus locum habeas, quæ inter Regias ſis civitates. Ex te tamen dux ille ac imperator venturus eſt, qui ex æternitate ipſa prodibit.* Quò ſpectat argumentum capitis, quod apud Græcos exſtat, Παραίνεσις πρὸς τὰ ἀσεβοῦντα τῶν ἐθνῶν, μὴ ἐπιγελᾶν τῷ Ἰσραὴλ, ἐπειδὴ τὸ ἀσεβεῖν ἐξ αὐτῶν ἐδιδάχθησαν· καὶ διήγησις ὧν Θεὸς Ἰσραὴλ ἠπείλησεν· *Monitum, quo impiæ monentur gentes, ne illudant Iſraeli, ſiquidem impietatem didicerunt ex iis: tum eorum quæ Iſraelis Deus minatus eſt, narratio.* Ubi manifeſtè notat, rideri hoſtes Judæ à Deo. Ità igitur parva, ità minima Bethlehemum, ut Matthæi cap. 5. verſ. 19. *Quiſquis igitur unum ſolverit ex mandatis iſtis minimis: Minimus*, ex ſententia eorum qui hoc perſuadebant populo, hoc eſt, *οὐδαμῶς ἐλαχίστοις*. Porrò, certum eſt, figuris iis quæ contrarium ſignificant, ſigna quædam & æquipollentes aſſignari notas: Qualia ſunt, Οὐ, Μὴ, Οὐδαμῶς· de quibus Grammatici; qui has ſimileſque reponi pro interrogatione, aut eam ſic exponi docent. Exempli gratiâ, ut in ſacris maneamus, tale ſignum eo loco intelligitur, Ἰδοὺ Ἀδὰμ, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν· *Ecce Adam, tanquam unus è nobis, ut bonum dignoſcat ac malum*, Geneſ. 3.22. Serpens enim dixerat, Καὶ ἔσεσθε ὡς Θεοὶ, γινώσκοντες καλὸν καὶ ἀγαθόν· *Et eritis tanquam Dei, ut bonum dignoſcatis ac malum.* Sive ergò efferas ſimpliciter, Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, *Ecce Adam factus ut unus è nobis*; ſive, Ἦ, aut Ἀληθῶς, Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, *Certè Adam factus ut unus è nobis*; ſive, Καὶ σὺ Ἀδὰμ γέγονας ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, *Et tu Adam factus ut unus è nobis*: velis nolis, idem dicas; nempe, Ὁ Ἀδὰμ μηδαμῶς ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, *Adam minimè ut unus è nobis.* Ità Theologi Græci ad illum ac ſimiles locos, Τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε; τὸ οὐδεὶς, ſive *nullus*, intelligi dicunt. Quod & ipſa res docet. Cùm interdum ex re ipſa, ut hîc, contrarium intelligatur. Nam cùm dicit Deus, Ἰδοὺ Ἀδὰμ, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν· ex mutatione Adami, & ſtatu ejus, ipſa intelligitur calamitas. Hîc verò, quàm ſit neceſſaria interpretatio, cùm Hebræus textus, tum tot veterum digladiationes ac recentiorum docent. Benè igitur Evangeliſta: qui ſimpliciter, ut omnem tolleret ſic ambiguitatem, ſignum æquipollens vel poſuit, vel ex priſcis interpretibus expreſsit. Quemadmodum & antiquiſsimi quique, cùm ejuſdem Prophetæ adducunt locum, ut Tertullianus, ut Juſtinus, Cyprianus, Epiphanius, aliiſque, id agnoſcunt: Quorum alii, *non minima*; alii, *non exigua*, & quidem cùm refutant Judæos; alii, οὐκ ἐλαχίστη· alii, οὐκ ὀλιγοστή· alii, οὐδαμῶς ἐλαχίστη, cum Evangeliſta, inter quos Juſtinus. Epiphanius Ἀγκυρωτῷ è Michæa, Καὶ σὺ Βηθλεὲμ οὐκ ἐλαχίστη· Et interpretationem addit, Πῶς γὰρ ἐλαχίστην καλεῖν δεῖ πόλιν, χωρήσασαν ὃν οὐρανὸς καὶ πάντα χωρεῖν οὐ δύναται; *Quomodo enim dici minima urbs poteſt, quæ cum cepit quem cœlum cæteráq; omnia capere non poſſunt?* Chaldæus quoq; interpres, cùm contrarium Prophetam velle obſervaret, eleganter, non, *quæ parva es*, ſed, *quæ fuiſti*, dixit; hoc eſt, *quæ haberis.* Optimè igitur vel ipſe (ut dicebam) Evangeliſta non ſervavit figuram, ſed interpretatus eſt; vel, quod ante converſum ſic à Græcis fuerat, ac olim legebatur, expreſsit. Illud addam, Nihil uſitatius eſſe Helleniſtis quàm ut ea quæ affirmativè cum figura negant, negativè & ex mente convertant. Illuſtris locus Jeremiæ 31.32. *Ipſi irritum fecerunt pactum meum; & ego dominatus ſum eis*: ac ſi dicas,

&

& an ego amore conjugali eos proſecutus eſſem? vel, *conjunctus conjugio manſiſſem eis?* Græci autem, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, φησὶ Κύριος· quemadmodum & ab autore ad Hebræos citatur. In Hebræo, ואנכי בעלתי בם· Helleniſtæ igitur, ut hìc, contrà, *Ego autem non curavi eos:* ex quo ſcilicet me neglexerunt. Alterum affirmat, alterum negat: neque minùs idem utrumq; dicit. Igitur ut hìc *curavi*, hoc eſt בעלתי, eſt, לאבעלתי, *non curavi*; ità hìc ἠλάχισα. ἐκ ἠλάχισα, interpreti. Et utrumque Novi Fœderis ſcriptores ſic adducunt. Quare ſive à Græcis interpretibus, ſive à Matthæo ità redditum, interpretationis, in qua tantopere eruditi ſe torſerunt, ratio apparet; certè vim, quæ in pronunciatione loci tecta latet, ſigno neceſſario, ut efficaciter, ità, nè quis de mente dubitaret, prudentiſsimè expreſsit: quia ſine ſigno & interpretatione vix habebat locum, aut obſcurè adducebatur; quia de veritate conſummata, poſt impletam prophetiam, agebatur. Nunc ad cætera. Inter quæ primò omnium locus nobiliſsimus ac pridem agitatus occurrit, Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου. v. 15.
Sed & elegans ac planè urbanus, ideóque indignus quem Apoſtata ineptè oppugnaret; ut ad Oſeam B. Hieronymus notabat, *Hunc locum in ſeptimo volumine Julianus Apoſtata, quod adverſùs nos (id eſt, Chriſtianos) evomuit, calumniatur, & dicit, Quod de Iſraele ſcriptum eſt, Mattheus Evangeliſta ad Chriſtum transtulit; ut ſimplicitati eorum qui de gentibus crediderant, illuderet.* Neque dubium, quin cùm iſta ſcriberet, ad Græcum interpretem reſpiceret Apoſtata: qui habet, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ· Quò & B. Hieronymus reſpexit: qui Epiſtolâ De optimo interpretandi genere, *Hoc noſtri*, inquit, *codices non habent.* Idem ad Oſeam, Hebraicè non Græcè, ut reſpondeat Apoſtatæ, ſcripſiſſe Evangeliſtã ait. Quod ſi verũ eſt, neceſſe fuit ממצרים קראתי לבני hoc eſt, ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου, non ut Chaldæus, להון בנין, *eos filios*, ſcriptum fuiſſe. Cæterùm non opus hâc reſponſione. Satis enim eſt, ſic legiſſe Evangeliſtam, eámque veram eſſe lectionem quam expreſsit Græcè. Notandum interim, Evangeliſtas locum ſæpius non integrum, ſed mutilum, nonnunquam & initium vel finem, citare. Initium cùm citant, τὸ, וגו addunt, qui Hebraicè ſe exprimunt: quæ defectûs nota eſt; neque fit, cùm verba vltima, & acroteleution quaſi ſententiæ citatur: quod hìc factum eſt. Locus integer ità Græcè concipiendus eſſet, ὅτι παιδὸς ὄντος τοῦ Ἰσραήλ, ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου· *Dum adhuc puer eſſet Iſrael, amavi eum, & ex Ægypto vocavi filium meum:* hoc eſt, ut Magiſter Hebræus Jarchi interpretatur, *à pueritia omni bono eum proſecutus ſum*, vel, *jam indè ab ætate prima curæ mihi fuit.* Quemadmodum infantiam Filii ſui ac tenellam ætatem imprimis ſibi curæ eſſe, hoc ipſo teſtatus eſt Dominus. Quo optimè uſus eſt Evangeliſta: Non quòd prophetiam de perſona Chriſti peculiarem fuiſſe hanc vellet, ſed quòd locus optimè hìc quadraret, imò magis ipſi Chriſto conveniret. Nam quod in nomine Iſraelis argutatur Julianus, imperitè factum. Eſt enim παρῳδία· cujus elegantia tunc ceſſat, ſi idem de eodem dicatur. Quamvis nemo mediocriter in his verſatus neſcit, Iſraelem, Dei Filium nonnunquam deſignare. Quod ſic Apoſtata accepit, quaſi mens Matthæi eſſet, Per Oſeam promiſiſſe Deum, ex Ægypto Chriſtum Filium ſe vocaturum; atque id tum fuiſſe impletum: cùm Evangeliſta eleganter & urbanè loco Prophetæ utatur, quem hìc rectè applicari poſſe ait. Quaſi dicat, *ac tum illud rectè dici potuit, quod ab Oſea de Iſraele uſurpatur, Ex Ægypto filium meum vocavi:* quomodo non raró, de quo alibi pluribus, τὸ ἐπληρώθη, uſurpatur. Cujus nè apud Patres quidem illuſtria deſunt exempla. Ut alios omittam, Epiphanius, ubi Antidicomarianitas & Collyridianos ex æquo erraſſe ait; alteros, quòd nimium S. Virgini tribuerent; alteros, quòd non ſatis: tandem ſubjungit, ὡς καὶ καὶ τὸ παρά ποτ τῶν ἔξωθεν φιλοσόφων ἀδόμενον καὶ ἐν αὐτοῖς πληρῶσθαι, ἐν τῷ λέγειν, αἱ ἀκρότητες ἰσότητες hoc eſt, *ut in iis quod à paganis quibuſdam philoſophis dictum eſt, impleatur, extremitates æqualitates eſſe:* Cùm de neutra hæreſi quicquam audiviſſent philoſophi. Quod ad hos libros, ut nè longè abeamus, verſu 16 dicitur, *Tunc impletum eſt, quod à propheta Jeremia dicitur. Quid autem dicitur? Vox in Rama audita eſt:* cùm non de infanticidio, ſed captivitate decem tribuum

Propheta

Propheta propriè loquitur. Urbana manet interim ac ſuavis applicatio. Ac ſi dicat, *Tum verè illud dici potuit, Vox lamentabilis audita eſt: matres liberos amiſſos deplorarunt, neque conſolationem admiſerunt; quia ampliùs non erant. Tum Bethlehemum verè facta eſt Rama:* cùm nec perſonæ de quibus loquitur, eædem ſint, nec locus, nec denique calamitas: Atque hinc elegantia. Non ergò de promiſſione Dei, ſed de applicatione loci agitur. Quam qui mirè elegantem eſſe non intelligit, nihil in ſcriptis veterum profecit. Adde, quòd Matthæus cùm utroque loco ἐπληρώθη dixit, non τὸ כלה ſed τὸ מלא expreſſit; ideóque rectè interpretes Hebræi להמלא in loco Matthæi reddiderunt. Quemadmodum contrà, cùm de diſpenſatione Domini, aut ejus fide ex promiſſo liberanda agitur, voce alterà utuntur. Ità 2. Paralip. 36. 22. *Anno primo Cyri, Perſarum Regis, ut perficeretur* (quemadmodum in Hebræo eſt) *verbum Domini, quod locutus fuerat per os Jeremiæ Prophetæ Dominus, ſuſcitavit Dominus ſpiritum Regis Perſarum:* Ἔτες πρώτε Κύρε, βασιλέως Περσῶν, μετὰ τὸ πληρωθῆναι ῥῆμα Κυρίε διὰ ςόματ۟ος Ἱερεμίε, ἐξήγειρε Κύρι۟ος τὸ πνεῦμα Κυρε βασιλέως Περσῶν. Ubi manifeſtè de promiſſione Domini ac ejus repræſentatione agitur. Cùm autem locus applicatur, tota elegantia in eo, ut ſimilia ſint verba, aut ut rectè rei de qua agitur conveniat: & tum ſæpe gratiora, ſi de diverſa agitur. Quod in parodiis ſemper, ut diximus jam, locum habet. Quibus cùm mirificè imprimis Julianus caperetur, non ruſticitas minùs quàm malignitas fuit, quòd in Sacris id non ferret: quanquam hoc in loco id nè aſſecutum quidem arbitramur. Et tamen ſimile ipſius Juliani illud eſt: Dixerat Poeta,

Ὅς κ᾽ χρυσὸν ἔχων πάντη τρυφᾷ ἤϋτε κύρη·

Quod ad Gallienum in Cæſaribus, cùm diverſi eſſent, is de quo Poeta & de quo Julianus, eleganter ipſe transtulit Apoſtata. Hic verò Iſrael Filius, filius Chriſtus; eadem Ægyptus; res eadem, vocare ex Ægypto. Quæ ſingula ſi non convenirent, tamen rectè diceretur, quod Evangeliſta dixit. Jam verò cui mediocriter horum perito novum videri poſſet, quod de typo dicitur, ad veritatem referri? cùm ipſius typi hic ſit uſus, ut veritate impleatur. Ut Oſeas, cùm de typo loquitur, qui eſt Iſrael, ad veritatem, hoc eſt, verum filium, reſpexerit. Quod Matthæus ſic aut docet, aut interpretatur. Impletur autem quod de typo dictum, ubi exhibetur veritas. Quanquam locus etiam ſine illis planiſſimus: *Fuit autem ibi uſque ad mortem Herodis; in Ægypto nimirum. Atque indè iterum vocatus eſt. Ut locum ſic habeat, ac rectè dici poſſit, quod de Iſraele dixit Dominus, Ab ætate prima Iſraelem amavi: Filium meum, cujus ſemper curam geſſi, adhuc tenerum ex Ægypto vocavi.* Mihi nihil dici poſſe ſimplicius videtur. Ut omittam jam Oſeam, locum Moſis reſpexiſſe: qui ad occultum Dei conſilium & œconomiam haud dubiò reſpexit, actus eo Spiritu qui nunquam fallit: Quemadmodum & ad utrumque Matthæus. Ità nihil jam obſtabit, quò minùs ut typicus ipſius Dei cuncta dirigentis conſilio, primogenitus dictus Iſrael, ex Ægypto dimiſſus eſt; ità myſticus ac verus Dei Filius, qui & ipſe primogenitus in Sacris dicitur, ex Ægypto vocari dicatur. Quid autem, quòd Thargumiſtæ locum illum Eſaiæ nobiliſſimum, qui cap. 4. Matthæi adducitur, ὁ λαὸς ὁ καθήμεν۟ος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα, de Ægypto interpretati ſunt? Diſertè enim apud eos legitur, עמא בית ישראל דהוו מהלכין במצרים. *Populus domûs Iſrael, qui ambulabat in Ægypto.* Quæ mirifica ſanè prophetia ſit, ſi huc trahatur; & de Galilæa, de qua ibi agitur, Ægyptus ſeparetur. Quanquam nec ignorem, piè & dici poſſe & credi, bis fuiſſe in Ægypto, bis vocatum ex Ægypto Dei Filium de quo Matthæus agit. Semel, cùm dux fuit populi; ſemel, cùm ſecundò ex Ægypto vocatus fuit: de quo nunc Evangeliſta. Cùm præſertim Angelus, qui præiviſſe Iſraeli decimo & quarto Exodi dicitur, præcedenti capite Deus dicatur: neque aliter ibi acceperunt Patres. Cæterùm τὸ, ἵνα πληρωθῇ, non aliter accipiendum hic quàm ut dixi. Quod aut non intellexit aut diſſimulavit, ut alia non rarò, Apoſtata: quem, quod horrendum dictu, & Chriſtiani credunt, lege nunquam redeundi Dei Spiritus reliquerat. Qui & inſuper corruptam Græci, ut videtur, interpretis ſecutus lectionem eſt: & quàm multa exſtant hic, quæ homo, niſi illuſtratus, non intelligit! Qui tueri prophetiam

preſſè

preſſè volunt, Hebraiſmo optimè ſe expedire poſſunt: Ut ἐκάλεσα Oſeæ ſit καλέσω, *Vo-*
cabo filium meum; præteritum pro futuro. Quemadmodum ab eodem Propheta ſub
præcedentis finem capitis, Μητέρα ἐπὶ τέκνοις ἠδάφισαν, hoc eſt, ἐδαφίσουσιν. Ut mens
ſit, Ὅτι νήπιος Ἰσραήλ, κἀγὼ ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετακαλέσω τὸν υἱόν μου.
Quemadmodum ipſis Helleniſtis, extra Hebræi quoque textûs neceſſitatem, nihil uſita-
tius. B. Hieronymus, explicatione Pſalmi 80. *In cunctis penè locis hanc habent Septua-*
ginta conſuetudinem, ut quod apud Hebræos in futurum, hoc illi, quaſi jam factum & præ-
teritum, referant. Gregorius, Homiliâ de Filio, Ἦ πᾶσιν εὔδηλον, ὅτι πολλὰ τῶν χρονικῶν
λεγομένων, ἐνηλλαγμένως τοῖς χρόνοις προφέρεται, καὶ μάλιστα παρὰ τῇ συνηθείᾳ τῆς θείας
γραφῆς, οὐχ ὅσα τοῦ παρεληλυθότος χρόνου μόνον ἐστὶν, ἢ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ καὶ ὅσα τοῦ
μέλλοντος. Ὡς, Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, οὔπω γὰρ ἐφρυάξαντο. Καὶ, Ἐν ποταμῷ διελεύσονται
ποδί· ὅπερ ἐστὶ, διαβεβήκασι· καὶ μακρὸν ἂν εἴη πάσας ἀπαριθμεῖν τὰς τοιαύτας φωνὰς, ἃ τοῖς
φιλοπόνοις τετήρηται. *An verò notum omnibus, multa quæ de temporibus dicuntur, cum*
mutatione temporum efferri; in ipſa Sacrarum præſertim literarum ſerie. non ea quæ præte-
riti ſunt tantùm aut præſentis, ſed & quæ futuri? Ut, cùm dicitur, Quare fremuerunt
gentes? Nondum enim tum fremuerant. Item, Et fluvium tranſibunt pede: quod eſt, tranſi-
erant. Cujuſmodi in ſacris perſequi infinitum eſſet: quæ ſtudioſis relinquuntur. Illuſtre, ut
cætera omittam, apud Judam exemplum; ubi de futuro judicio dicitur, Ἰδοὺ, ἦλθε Κύριος
ἐν μυριάσιν ἁγίαις αὐτοῦ· *Ecce, venit Dominus cum ſanctis millibus ſuis: Venit, veniet.*
Ut mens ſit, *Cùm puer eſſet Iſrael, amavi eum: ex Ægypto enim vocavi eum; quemadmo-*
dum & filium meum ex Ægypto vocabo. Nam ſi planiùs locutus eſſet Propheta, aliter
locutus eſſet quàm Propheta: Quomodo & typi & veritatis fit mentio, cùm vel ex typo
ſolo veritas intelligatur. Quod & Juvencus ſecutus eſt: qui, *veniet, veniet mea proles*
Ægypto ex alta, terris lumènque ſaluſque. Et quis neſcit, nihil eſſe uſitatius quàm ut de
venturo Meſſia in præterito Prophetæ loquantur? Tale eſt denique illud Pſalmo 40.
Aures perfodiſti mihi: quod Helleniſtis, & autori ad Hebræos, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι.
Neque minùs illuſtris, qui mox ſequitur, locus eſt, φωνὴ ἐν Ῥαμᾷ ἠκούσθη. In quo, v. 18.
qui ex Græcis Romaniſque autoribus, quid ſit locos adhibere ſimiles, didicerunt, fieri
non poteſt quin urbanitatem ſummam hîc ac elegantiam agnoſcant. Nam cùm aliud
omnino ſit quod apud Jeremiam, aliud quod hîc lugere Rachel dicitur, Prophetæ verba
ſic ſervata conſtat, ut venuſtè idem de re ſimili dicatur, quod minori de eadem dicere-
tur. Sed & de Rachele, quæ in ipſa via, neque procul Bethlehemo, fuerat ſepulta, unde
locus totus ità dictus, ante nos jam obſervarunt eruditi. Quemadmodum Romani
quoque ac Græci veteres non propter vias modò monumenta mortuorum, illuſtrium
imprimis, collocabant, ſed & iis diſtinguebant. Notum illud Poetæ, *Hinc adeò media*
eſt nobis via: namque ſepulcrum Incipit apparere Bianoris: Et illius, unde expreſſit, Κὤπω
τὰν μεσάταν ὁδὸν ἄνυμες· οὐδὲ τὸ σᾶμα Ἁμῖν τὸ Βρασίλα καὶ φαίνετο. Reſtat, ut non-
nulli credunt, difficultas præcipua, cur ἐν Ῥαμᾷ dixerit Evangeliſta; quod, *in ſublimi,*
aut excelſo, cæteri; Chaldæi ברומא dixerunt. Quæ profectò nulla: Cùm, ut ſæpe
aliàs, hîc quoque Helleniſtas fuerit ſecutus, qui non paucas voces, prout ſcriptas ab
Hebræis invenerunt, literis iiſdem Græcè expreſſerunt. Adde, quòd ſive Rama de Rama
Ephraim accipias, nihil aliud quàm urbana hyperbole, *clamor in Rama*, id eſt, Ramam
uſq; auditus, dicitur: ſive de Rama Lehi, locus dubitationi non reſtabit; utpote quam in
tribu Judæ fuiſſe conſtat. Sequitur, Ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν. Quomodo? Herode jam v. 22.
extincto, quod præceſſit: qui & quæſiviſſe animam infantis dicitur. Propter Archela-
um, inquit, ſucceſſorem. Cujus tantam fuiſſe crudelitatem conſtat, ut & hîc ſucceſſor
haberetur; imò, ut כי טוב לנו להיות בלא מלך ממלוך עלינו ארכילאוס,
Meliùs ſine Rege quàm ſub Archelao egiſſemus, vulgò omnes exclamarent. Concludamus
loco nobiliſſimo hoc caput, Ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται. Quem quidem curæ v. 23.
adeò ac ſtudio fuiſſe eruditis ſcimus, ut libellos integros de eo conſcriptos olim legere
meminerim. In quo tamen, aut fallor, aut nondum quiſquam eorum ſatisfecit ſibi.
Ut veteres hîc taceam, quos in factiones quaſi abiiſſe conſtat: Quarum, & ejuſdem qui-

dem ferè, principes, Chryſoſtomus, interpres ſummus, qui in libris quos habemus Fœderis Antiqui planè id exſtare negat; & B. Hieronymus, qui ubique, ut probet locos hîc exſtare quoſdam qui nec in Latinis nec in Græcis Fœderis Antiqui libris exſtent, ſed è vocibus Hebræis eruendi ſint, hunc, & illum de quo jam egimus, *Ex Ægypto vocavi filium meum*, & quidem ſæpius, adducit. Cæterùm cùm ad ipſum Eſaiæ locum, è quo ſumtum exiſtimat, deventum eſt, aliud egiſſe virum diligentiſſimum eruditi viderunt. Neque enim ipſa vox apparet quam huc trahit. Nam Chryſoſtomus nè quærendum quidem quò reſpexerit exiſtimat, cùm tot libros ſacros amiſſos conſtet; cum quibus & autorem loci. Cæterùm nec vero ſit ſimile, aut locum qui exſtiterit, aut librum in quo exſtitit, amiſſum; multò autem minùs, exſtare vocem alibi, quæ non comparet. Quare non aliud reſtare exiſtimamus, quàm ut ſicut de Meſſia ipſo, ità & de habitatione ejus involutè, quanquam δεικτικῶς, locutus ſit Propheta quem intelligit. Quod & proprium eorum eſſe, nemo neſcit. Bene ad Eſaiam B. Hieronymus, *Omnis Scriptura, & Prophetæ ſpecialiter futurorum myſteriis involuti ſunt, ut provocent nos ad intelligentiam.* Et certè, ſi ut de natali loco, itidem de habitatione à Prophetis nunciatum eſſet, cauſæ nihil erat cur de iſta dubitarent Judæi, cùm de altero disertè reſpondiſſe conſtet, Ὅτι ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας γεννᾶται, *Fore ut in Bethleem Judeæ naſceretur:* Cùm Nathanael de habitatione contrà, Ἐκ Ναζαρὲθ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι; qui miratur boni aliquid ex eo loco provenire aut exire poſſe: quemadmodum Judæi manifeſtè è Galilæa exſpectandum aliquem prophetam aut promitti negant. Quare ut ſemel id expediamus de quo agitur, non unum exiſtimamus tangi locum: Imprimis verò eum quem & infrà, capite 4. v. 16. Matthæus laudat, Γῆ Ζαβουλὼν, καὶ γῆ Νεφθαλεὶμ, ὁδὸν θαλάσσης, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν· Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. Quibus verbis disertè Nazaræus habitatione ac loco dicitur futurus. Quam opinionem illud quoque illuſtrat, quod hîc dixit, κατῴκησεν εἰς πόλιν· quod eſt זבל *zabal*; unde Ζαβουλὼν, ab habitatione dicta; quæ & hujus fuit; in hac enim tribu Nazareth, ad quam alludit. Sequitur enim, Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει· quo nihil aliud quàm populum deſertum & ignotum denotat. Non enim ἐν ἐρήμῳ, ſive ἐρημίᾳ, dixit, ut antitheſin ſervaret. Sequitur enim, εἶδε φῶς μέγα· quia nomen propriè conveniens Meſſiæ φῶς eſt; quo & paſſim indigitatur. Ignotum autem populum & urbem rectè dixit, cujus nulla in Antiquo Fœdere ſit mentio: quod de Nazaretho omnes obſervarunt. Jam τὸ נוצר, unde Nazareni dicti, nihil aliud quàm *conſervator*, ſeu *ſervator*; à quo nomen Jeſu vix recedit. Quemadmodum eadem vox & *vaſtatorem*, hoc eſt, ἐρημοῦντα, ſive ἐρημωτὴν, notat. Utraque enim ſignificatio in נצר. A qua Chriſtiani נוצרים cauſâ duplici, & à Domino, & ab urbe obſcuriſſima, per contemtum dicti. Nazareth ergò, nè quis dubitet, urbs כנצורים, in deſertis habitata locis ac relictis. Unde Nazareth, urbs deſolata ac deſerta, ἐν σκότει καὶ ἐρημίᾳ καθημένην, rectè dicitur. Cauſam B. Hieronymus exponit, *Judæi credentes in Chriſtum, hunc locum ità ediſſerunt. Primo tempore hæ duæ tribus, Zabulon & Nephtalim, ab Aſſyriis captæ ſunt, & ductæ in hoſtilem terram; & Galilæa deſerta eſt: quam nunc Propheta dicit alleviatam eſſe, eò quòd peccata populi ſuſtineret.* Et hic eſt locus ille quem mox ſequitur illuſtris ille, *Parvulus enim natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis.* Habes in eodem loco Zabulon, quâ continetur Nazareth: habes & circumlocutionem ex origine ac deſignatione vocis: habes incolam illius, qui hîc φῶς, ut alibi ἀνατολὴ, eâdem ratione nuncupatur. Habes ergò, ὅτι Ναζωραῖος (ut Evangeliſta loquitur) κληθήσεται, hoc eſt, Hebræorum more, erit, aut futurus eſt; ſed occultè ac Propheticè. Nec interim negaverim, τὸ נזיר eò etiam à Sanctis Novi Fœderis nonnunquam trahi. Quemadmodum Philippus, cùm in benedictione Jacobi de filio Joſepho, Geneſ. 49. v. 26. legiſſet, *Benedictiones patris tui fortiores erunt benedictionibus progenitorum meorum: uſque ad terminum collium, erunt ſuper caput Joſeph, & ſuper verticem Nazaræi fratrum ſuorum*; ex eo Johannis 1. duo concludit: Veniſſe Joſephi filium, veniſſe Nazarenum: qui & Joſephi,

Joſephi, ut alibi Davidis, dici filius potuit; cùm & educatione & ſecundùm Legem, quod ſuo loco alibi probavimus, Joſephi eſſet filius. Cui accedebat, quòd Nazarenus diceretur. Jam autem נזיר qui à Joſepho exſpectabatur, Ναζωραῖος Helleniſtis dicitur: à quo vix abit, cùm Ναζωραῖος dixit. Addit Philippus, Moſen id ſcripſiſſe: Ut Prophetæ hic ſint Eſaias & Moſes.

Cap. III.

Caput tertium & quartum examinantur. Verba illa initio, Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, *quomodo intelligenda. An rectè expreſſerint, qui* temporibus illis *reddiderunt. Aliud,* ἐν ἡμέραις ἐκείνε, ἢ ἐκείνε. *Locuſtæ cibus Johannis: uſus earum in Oriente: ubi inter cibos. Locuſtæ Celſi, Aëtii, Oribaſii, Sethi.* κάραβοι, *ſcarabei, & inter eos Lucanus.* Ἀκρίδες *quibuſdam virgulta aut germina. Similis opinio de melle. Errores Peluſiotæ, & aliorum.* Ἐγκρίδες *pro* ἀκρίδες *ex Ebionitarum ſententia: & error refutatus.* Ἰσχυρότερός μου ἐστί. Μέλι ἄγριον. *Sylveſtre. Ericæum.* Ἄφες ἄρτι. *Sine nunc. Sine ſic. Sine modò. Omitte me nunc: quod recentiori placet interpreti: &, an rectè. Caput quartum percurritur.* Ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος· *& quomodo dicatur. An ad id quod ſuperiori capite dicitur, referendum. Suppoſititii Abdiæ* κειμήλιον. *Dominus eſuriiſſe dicitur: & quare.* Τεσσαρακονθήμερα *& error Epiphanii. Locus,* οὐκ ἐπ᾽ ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, *quomodo intelligendus. Autores Midraſchin. Quid in iis ſpectatum, quibus ſuos in deſerto pavit Dominus. Manna, cibus ad tempus. Ejus vis in ordinatione Domini. Panis loco, Dei vim ac poteſtatem eſſe poſſe.* Ἐπὶ Θεοῦ ῥήματι *vivere quid ſit.* Οὐκ ἐκπειράσεις τὸν Κύριον τὸν Θεόν σου. Ἐκπειράζειν *quid.* Πειρασμοὶ, *quid Helleniſtis.* Ὁδὸν θαλάσσης *& quomodo Evangeliſtæ uſurpatum. Locus mirificè &* ἐλλιπῶς *ab eo adductus. Mira & uſitata citandi ratio. Ejus nota aliàs expreſſa, hic omiſſa.* Σεληνιαζόμενοι *qui. Diverſæ de iis ſententiæ. Eorum morbus idem cum comitiali habitus.* Σεληνὶς *quid. Morbus puerilis.*

AD tertium nunc caput veniamus. Cujus initium, Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. Quod Cap. 3.
quamvis ad temporis referri ſeriem non poſſe, ſed ad ea quæ ſequuntur, res ipſa do- v. 1.
ceat; cùm temporis non parùm inter Domini Natalem, quæque hunc proximè ſecuta ſunt, & Johannis interceſſerit baptiſmum: ut non ſine cauſa hic notaverit Chryſoſtomus, Οὐ γὰρ τὰ ἑξῆς δηλῶν τοῦτο τέθεικεν, ἀλλ᾽ ἐκείνας ἐν αἷς ταῦτα συμβαίνειν ἔμελλεν ἃ διηγήσασθαι παρεσκευάζετο· *Non ratione temporis hoc dixit aut ordinis, cùm dies illos intelligat quibus eventura erant quæ narrare nunc inſtituit:* Neque video tamen, quod ſubſidium attulerint interpretes, qui *temporibus illis* pro eo poſuerunt: quaſi hoc difficultatem tollat. Atqui proximè cùm dixerit, in Galilæam contuliſſe ſe; è Galilæa autem, ubi tanto vixit tempore, ad baptiſmum veniſſe Dominum non multò pòſt dicturus ſit; quid reſtat, niſi ut τὸ, ἐν ἡμέραις ἐκείναις idem ſit quod *μεταξὺ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων*, vel *μεταξὺ τοῦ χρόνου ἐκείνου* intra tempus illud, quo Nazarethæ aut in Galilæa vixit. Quod tale eſt, ac ſi *interea* dixiſſet. Neque major ſanè hic difficultas: quæ cur à quibuſdam augeatur, neſcio. Ἐν ἐκείναις igitur ἡμέραις, formula Prophetis uſitata: nonnunquam quoque ἀπόλυτος, nec certi temporis aut definiti index. Aliud, ἐν ἡμέραις ἐκείνε, ἢ ἐκείνε. Quemadmodum hoc ipſum ἐν ἡμέραις Τιβερίου, καὶ Ἡρώδου, καὶ Ἄννα, καὶ Καϊάφα, eveniſſe ait Lucas. Quod & non procul ab initio Evangelii ſui ſecundùm (ut volebant) Matthæum, Ebionitæ exprimebant: Hoc nempe modo, Ἐγένετο ἐν ἡμέραις Ἡρώδου βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἐπὶ ἀρχιερέως Καϊάφα, ἦλθέ τις Ἰωάννης ὀνόματι, βαπτίζων βάπτισμα μετανοίας ἐν τῷ ποταμῷ Ἰορδάνῃ· *Factum autem eſt in diebus Herodis, Regis Judææ, ſummo pontifice Caiapha, venit quidam nomine Johannes, baptizans baptiſma pænitentiæ in flumine Jordane.* Neque video ſanè, cur recentior interpres, cùm inveniſſet, *In diebus autem illis venit*

Johannes Baptiſta, pro eo, *Temporibus autem illis adſuit Johannes Baptiſta*, repoſuerit. Non enim hoc vult, iiſdem de quibus antè egit temporibus id eveniſſe; ſed ex Prophetarum formula ác more uſitato, narraturus quæ pòſt evenerunt, locutus eſt. *In diebus illis*, τότε, *tunc:* Imò μετὰ ταῦτα, *poſt hæc*, indefinitè. Quomodo & Latinè loquatis. Notum illud poetarum maximi, *juveniſque Chorœbus Mygdonides, illis qui ad Trojam fortè diebus Venerat:* Neque refert, quamdiu ante excidium Trojanum veniſſet; cùm ſic ἀορίστως etiam ſcriptores Sacri loquantur. Idem autor, *Non ulli paſtos illis egêre diebus Frigida, Daphni, boves ad flumina.* Neque omnes Hebraiſmi, etiam qui ad Latinitatem non faciunt, nullo diſcrimine loco movendi ſunt. Alterum quoque minùs mentem explet: Quis enim ferat, ut quoties aliquis παραγίνεται dicitur, tantùm adfuiſſe dicatur? Eraſmus, *accedit:* Vetus, *venit*, ſimpliciſſimé. Paulò pòſt, ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ
v. 4 ἦν ἀκρίδες, &c. Quarum ignorare uſum non poſſunt, qui vel Orientem ætate etiam hâc noſtrâ adierunt, vel quæ de iis prodiderunt qui in illo verſati ſunt, legerunt unquam. Nam ut prætermittam quæ ex Strabone, Plinio, ac Ariſtophane, quidam jam notarunt; inter antiquos Dioſcorides, locuſtâ (quæ ὄνος Græcè dicitur, neque alata, membriſque grandioribus eſt) Afros in cibis uti ait qui ad Leptin colunt, lib. 2. cap. 57. Inter recentiores Leo Africanus, poſtquam multis diſſeruit, quanto agmine Africam plerunque invadant, *ut volantes inſtar nebulæ, Solis radios operiant, arbores ipſas pariter cum frondibus ac fœtu abſumant*; tandem, *Verùm Arabiæ deſertum, & Libyæ populi, adventum earum pro felici habent omine*, inquit: *nam vel elixas vel ad Solem deſiccatas in farinam tundunt atque comedunt.* Quod à Nicolao Clenardo in feſtivis confirmatur Epiſtolis: qui & ipſe, poſtquam obductum ſe vidiſſe cœlum eâ gente dixit, calamitatem eam in bellum, quod feliciter ſuccedit, ut plurimùm converti, ait. Plauſtra enim plena vehi ab agricolis: qui hoſtes ſtrenuè ac diligenter mactant; eâ lege, ut comedant, ac his deliciis fruantur. Quæ ſi eædem cum locuſtis iis eſſent (quod qui exiſtimaret novi) quas in cibis Medici, qui & de ſucco ac humore earum agunt, intérque eos Celſus reponit; qui ubi de febricitantibus agit, inter cætera, lapatho, urticâ, malvâ, vel *jure etiam concharum, muſculorúmve aut locuſtarum*, uti præcipit: quis de vulgari etiam in cibis uſu dubitaret? cùm marinæ haud dubiò intelligantur. Quod ex Aëtio, ac Oribaſio, etiam Symeone Setho, manifeſtum: Qui quos καράβους ipſi vocant, δυσπέπτους καὶ τροφίμους, *ægrè concoqui, nutrire* autem *vehementer*, obſervant: quos & inter τὰ μαλακόστρακα, *quibus cruſta* (ut loquitur Plinius) *pro tegmine eſt*, reponunt. Nam terreſtris κάραβος, ſive σκάραβος, non locuſta, ſed ſcarabæus eſt: Quorum princeps, è majoribus & cornutis, laticornis ſeu πλατύκερως· quem *Lucanum*, teſte Plinio, Nigidius; alii, *cervum volantem*; Cardanus voce confictâ, σκαραβέλαφον dixit: cui & ipſi cruſtam Plinius aſſignat; qui lib. 11. cap. 28. ubi de ſcarabæorum inter cætera generibus agit, *Quibuſdam*, inquit, *pennarum tutelæ cruſta ſupervenit: ut ſcarabæis, quorum tenuior fragiliórque penna.* Quis autem non miretur, quid Peluſiotæ venerit in mentem, qui ἀκρίδας, ſeu locuſtas de quibus agitur hoc loco, animalia fuiſſe negat; virgulta aut germina, affirmat? Αἱ ἀκρίδες, inquit, ἃς Ἰωάννης ἐτρέφετο, οὐ ζῶά εἰσιν, ὥς τινες οἴονται ἀμαθῶς, κανθάροις ἐοικότα· μὴ γένοιτο· ἀλλ᾽ ἀκρέμονες βοτανῶν ἢ φυτῶν· *Locuſtæ quibus nutritus Johannes fuit, non animalia fuerunt, quod nonnulli imperitè arbitrantur, cantharis ſimilia: Abſit. Sed herbarum aut plantarum germina:* Cùm nec κανθάρῳ, quæ ſcarabæi ſpecies, ſimilis ſit ἀκρίς· neque quod de plantis voluit, ratione ullâ nitatur. Et quid Euthymio, quid Theophylacto agas, qui idem ferè de locuſtis notant? Euthymius; *Locuſtas verò, quidam herbarum eſſe virgulta dixerunt; quidam autem herbam eo nomine; alii verò, ipſum inſecti genus:* Quod Græcè eſſet, τὰς μὲν ἀκρίδας, τινὲς τοὺς τῶν βοτανῶν ἀκρέμονας, τινὲς βοτάνην οὕτω λεγομένην φασίν, ἄλλοι περὶ τῶν ἐντόμων λέγεσθαι νομίζουσι. Quæ deinde autem ſequuntur, veram ſententiam, ex uſu (de quo ſuprà egimus) in Oriente, & locuſtarum cibo, confirmant. Theophylactus verò, τινὲς λέγουσι βοτάνας εἶναι τὰς ἀκρίδας, ἃς καὶ μέλαγχα καλοῦσι· τινὲς δὲ τὰ ἀκρόδρυα, ἤτοι ὀπώρας ἀγρίας·

Quidam

Quidam herbas eſſe volunt ἀκρίδας, quas & μέλαγρα dicunt; quidam, arborum fœtus, ſive fructus agreſtes. Quod fraudi etiam Latinis fuit: Ut & Paulino, cujus de Baptiſta poemation exſtat: qui,

Præbebant victum facilem ſylveſtria mella,
Pomáque, & incultis enatæ cautibus herbæ;
Arentémque ſitim decurrens unda levabat.

Ineptiſſimè autem Ebionitæ, qui quaſi ἐγκρὶς legeretur, aut legendum eſſet, eâ voce in ſuo Evangelio hoc loco utebantur. Non alia de cauſa, credo, quàm quòd Exodi 16. v. 3. ubi de manna agitur, eâ uſi Helleniſtæ eſſent: τὸ δὲ γεῦμα αὐτοῦ, ὡς ἐγκρὶς ἐν ἐλαίῳ· Numerorum item 11. 8. eandem vocem de eadem, quamvis non eâdem Hebraicè exprimatur, legiſſent. Græcis autem quid ſit ἐγκρὶς, nemo, vel ex Athenæo vel aliis, neſcire poteſt. Et Athenæo quidem, πεμμάτιον ἑψόμενον ἐν ἐλαίῳ, καὶ μετὰ τοῦτο μελιζόμενον· *bellarium coctum in oleo, ac melle conditum*: Heſychio, γλυκὺς ἐξ ἐλαίου ὑδαρὴς, corruptè, pro γλύκασμα ἐξ ἐλαίου ὑδαρὲς, *dulce bellarium ex oleo & aqua*, dicitur. Aquilæ interpreti, ἄμυλον· quod & ipſum placentæ genus eſt. Idem de quo antè Epiphanius, ex eorum Evangelio locum hunc adducit, Καὶ ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων, καὶ ἐξῆλθον πρὸς αὐτὸν Φαρισαῖοι, καὶ ἐβαπτίσθησαν, καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα· καὶ εἶχεν ὁ Ἰωάννης ἔνδυμα ἀπὸ τριχῶν καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ· καὶ τὸ βρῶμα αὐτοῦ, μέλι ἄγριον, οὗ ἡ γεῦσις ἦν τοῦ μάννα, ὡς ἐγκρὶς ἐν ἐλαίῳ· *Cœpitque Johannes baptizare, egreſſique ad eum ſunt Phariſæi ac baptizati ſunt, omniſque Hieroſolyma. Veſtem autem Johannes è pilis camelorum, zonámque coriaceam circum lumbos habebat. Cibus autem ejus mel agreſte; cujus ſapor erat mannæ, ut ἐγκρὶς in oleo.* Addit ipſe, Ἵνα δῆθεν μεταστρέψωσι τὸν τῆς ἀληθείας λόγον εἰς ψεῦδος· καὶ ἀντὶ ἀκρίδων ποιήσωσιν ἐγκρίδας ἐν μέλιτι· *Ut videlicet ſermonem veritatis in mendacium mutarent; pro locuſtis autem, placentas facerent ex oleo.* Ubi cùm de Ebionitis eorúmque Evangelio, quod nec plenum & inſuper νενοθευμένον καὶ ἠκρωτηριασμένον, *adulteratum ac mutilatum fuiſſe* dixerat, manifeſtè agat ſcriptor; mirum quid doctiſſimo in mentem venerit interpreti, qui hìc ſcripſit, *Annotat etiam Epiphanius κατ᾽ Ἐβιωναίων, nonnullos Judæos, pro ἀκρίδες, legiſſe ἐγκρίδες.* Quid enim hæc ad Judæos? Si autem illis credimus, oleo ac melle vixit Baptiſta; qui agreſti vixit melle. Quod ſi dulce fuit, ut illi volunt, quæ hìc auſteritas, ut diceba-mus? Et quid hoc ad veſtem, quæ illi tribuitur, ac zonam? Sed nec mel agreſte minùs dulce fuerit quàm alterum; fortaſſe & dulcius: Quod tamen ſylveſtre dixit Plinius: qui libro 11. cap. 16. *Tertium genus mellis minimè probatum, ſylveſtre; quod ericæum vocant. Convehitur poſt primos autumni imbres, cùm erice ſola in ſylvis: ob id arenoſo ſimile.* Ericen autem myricæ eſſe ſimilem, tum Dioſcorides, tum idem autor, dixit: qui & ad aerei mellis integritatem, quibus è frondibus aut pabulo ab apibus petetur (ità enim loquitur) imprimis intereſſe, alibi non ſine cauſa tradit. Nam quod de agreſtibus hìc apibus, inter cæteros autem à Theophylacto, notatur (μέλι δὲ ἄγριον, τὸ ὑπὸ ἀγρίων μελισσῶν γεωργούμενον, ἐν δένδροις εὑρισκόμενον καὶ πέτραις· *mel agreſte eſt, quod ab agreſtibus elaboratur apibus, quódque in arboribus invenitur & petris*) à quibus ità mel dicatur ac ſit tale, quatenus procedat, viderint qui apum hiſtoriam ex antiquis didicerunt: Cùm agreſtes ſeu ſylveſtres, quas & ruſticas dixere, urbaniſque opponunt, ut aſpectu horridas ac iracundiores, ità opere ac labore eximias eſſe ac præſtantes, idem Plinius teſtetur. Jam autem mel autumnale præſtantiſſimum eſſe, Princeps philoſophorum (qui, ἄμεινον δ᾽ ἐστὶ τὸ μετοπωρινὸν, lib. Hiſtoriæ animalium 5. c. 21.) diſertè pronunciat; cùm ericæum, autumnale, & tamen peſſimum Plinio dicatur. E quo patet, unde mellis petenda differentia. Adde, quòd ſi apes ſunt inutiles quæ ſunt nullius, hoc eſt, quæ vagantur adhuc, ideóque fiunt occupantis; aut ſi redigi in ordinem non poſſunt (quas & ipſas rectè agreſtes dicas) quò ſpectabunt quæ Palladius, quæ Columella, aliíque de capiendis examinibus ſylveſtribus ſcripſerunt? Adde, quòd feram eſſe apium naturam, Juriſconſultorum vox eſt. Unde Imperator tit. De diviſione rerum, *Apium quoque fera natura eſt.* Theophilus, ἡ τῶν μελισσῶν φύσις ἐστὶν ἀγρία. Qui propriè ſylveſtres

veſtres eſſe eas volunt, donec intra ſingulorum alvearia, quæ κυψέλας iidem Græco-
rum Juriſconſulti dicunt, continentur. Ut haud fruſtrà, non tam ex apibus (quan-
quam earum etiam diſcrimen veteres notarint) quàm ex pabulo de melle judican-
dum, rectè iidem obſervarint. Certè ſi quis quærat, cur Sardoum mel amarum dica-
tur; rectè, ni fallor, propter herbas dicetur. Quare, quod fit ex erica, agreſte; quia
talis herba. Syro, cibus ſive alimentum Baptiſtæ קַמְצָא וּדְבַשׁ דְּבָרָא, *locuſtæ &*
mel ſylveſtre, dicitur: quæ ipſâ vocum origine obvium in Oriente cibum notant.
Imprimis, קַמְצָ, à multitudine non minùs ibi obvia ſic dictum, quàm ארבה Hebræ-
orum: quod ἀκρὶς modò, modò βροῦχος Helleniſtis, modò ἀττέλαβος, qui idem
cum brucho nonnullis. Ità quidem ut Levitici undecimo, ubi inter mundos permiſſóſq;
cibos ארבה, *locuſta*, numeratur, βροῦχον ſint interpretati: qui eſt חגב, & Syrorum voci,
v. 11. quâ locuſtas in hiſtoria Baptiſtæ expreſſerunt, reſpondere vulgò creditur. Eodem ca-
pite cùm ſequitur, Ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστὶ, recentior interpres, *va-*
lidior me eſt: vetus, *fortior*, ad verbum; cùm de potentia aut magnitudine agatur: Ut
ſit δυνατώτερος. Quomodo τὸ חזק Helleniſtæ expreſſerunt. Ut omittam non ſemel τὸ
ἰσχυρὸν dici, qui ὁ Κύριος aliàs, cùm de Deo loquuntur: Ut in illo, Καὶ εἶπας, Τί ἔγνω
ὁ ἰσχυρός; Jobi 22.13. Item, ἰδὲ ταῦτα πάντα ἐργᾶται ὁ ἰσχυρός. In quibus locis τὸ אל ha-
bes, hoc eſt, Deus: qui & δυνατὸς Helleniſtis. Quare *potentior* malim. Quò ſpectat &
quod ſequitur, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· quod potentiori, & qui dignitate
v. 15. major eſt, defertur. Non ità multò pòſt, cùm ait Dominus, Ἄφες ἄρτι, οὕτω γὰρ πρέπον
ἐστὶν, &c. videtur idem eſſe quod, *Sine nunc*, Romani veteres dicebant: Ferè, quod Plau-
to, *Sine ſic*; formulâ Comicis uſitatâ. Quis enim Matthæi 7.4. cùm legitur, Ἄφες, ἐκβά-
λω τὸ κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, *Omitte*, interpretetur, non, *Sine*? quo ipſe interpres
v. 17. recens ibi utitur. Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. De hoc loco, & quis ſit ἀγαπητὸς, vide
Cap. 4. quæ ad Marci c. 1. v. 11. notamus. Sequenti capite ſtatim initio cùm legitur, ἀνήχθη εἰς
v. 1. τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ſcio quidem eruditis hoc ità accipi, ut τὸ ἐντελὲς ſive ple-
num ſit, ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ· Quia id ſuperiori, credo, capite præceſſit; Καὶ εἶδε
τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ περιστεράν. Quod tamen duriuſculum: Cùm τὸ, ὑπὸ
τοῦ πνεύματος, ità eleganter poſſit dici, quemadmodum ὑπὸ ψυχῆς dicimus; αὐτοῦ ni-
mirum. *Eò* autem, ut loquitur Gregorius, *eum Spiritus ſuus duxit, ubi eum inveniret ſpi-*
ritus malignus. Unde Lucas, καὶ ἤγετο ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον. Quanquam in Prophe-
tis aliter: Ezechiele præſertim. Nam quod de Diabolo nonnulli interpretantur, inter
κειμήλια ſuppoſititii Abdiæ ponitur: qui effutire auſus erat, *quòd ſicut accipiter accipit*
Ibid. *avem, ità Diabolus Chriſtum, & poſuit inter feras in deſerto*. Additur, πειρασθῆναι ὑπὸ
τοῦ διαβόλου. Poſtquam eſuriiſſet videlicet, ut volunt SS. Patres; quod & ordo poſtulare
videtur: qui, ὅτε συνεχώρει τῇ φύσει, τότε καὶ ἐπείνασε, dicunt; *cùm naturæ ceſſit, tunc*
& eſuriit: Quia ex humanæ ratione naturæ ac veritate, διὰ τὴν τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ἀκο-
λουθίαν καὶ ἀλήθειαν, ut iidem eleganter loquuntur, id evenit. Quam tentandi occaſionem,
ut illi volunt, arripuit tentator. Quod ſi verum eſt, ὑστερολογίᾳ uſus eſt Epiphanius, cùm
dixit, καὶ σαφῶς καὶ ἀληθῶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου πειρασθεὶς, καὶ πεινάσας ὕστερον, *manifeſtè ac*
verè tentatus à Diabolo, cùm eſuriiſſet poſtea: quaſi, poſtquam tentatus eſſet, eſuriiſſe di-
v. 4. catur. Eodem capite primæ tentationi hæc verba opponit Dominus, Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ
ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι, &c. De quo loco minimè videtur dubitan-
dum, quin inter eos fuerit quos myſticè ad τὸν οὐσιώδη Θεοῦ λόγον, hoc eſt, ipſum Dei
filium, autores Midraſchin traxerunt: Qui hoc accuratè egerant, ut quæ pro Meſſia
facerent, ſtudioſè colligerent; qualia & in Targumin nonnulla ſuperſunt: ut ſibi ex
interpretatione ea vindicet Dominus, quod Sathanæ opponit. Quod ut novum videa-
tur, haud eorum tamen admittimus ſententiam, qui ad determinationem quâ creata
quæque ſuſtinentur, hoc referunt: De qua cap. 1. ad Hebr. v. 3. agitur, φέρων τε τὰ πάντα
τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Nec, ut Judæis idcirco accedamus, qui jejunè nimis
ad præcepta id referunt, quibus tanquam cibo ſuſtineri volunt hominem. Quid igitur?
In nutrimento quo ſuos in deſerto pavit Dominus, duo ſpectabantur: Medium, &

ordinatio

ordinatio Divina ; hoc eſt, verbum. Ità manna cibus fuit populo, donec defecit ; hoc eſt, donec de fructu terræ Canaan guſtavit. Vide Joſuæ 5. 12. Cibus autem fuit, vel corporalis ; ut cùm dicitur, *Porrò, filii Iſrael comederunt manna annis quadraginta :* vel ſpiritualis ; ut cùm, *βρῶμα πνευματικὸν, cibus ſpiritualis,* Apoſtolo vocatur, 1.Cor. 10.3. Nam per ſe etiam vermium cibus fuit : Quemadmodum cùm dicitur, *Nam reliquerunt quidam ex eo uſque manè, & ſcatere cœpit vermibus,* Exod.16.20. aut evanuit & liquefactum eſt, ibid. 21. E quo patet, quantum inter ipſum panem, & ordinationem intereſſet. Verbum autem *ῥητικῶς* accipiendum, quatenus promiſſiones Dei fidem & obedientiam hîc requirebant. Fuit ergò vis in verbo, ſive in ordinatione ſeu *συντάξει,* quam præmittit repetitque in hiſtoria ubique Moſes : Ibid. 15. *Hic eſt panis quem dedit vobis Jehova ad veſcendum :* Et ſequenti, *Hoc eſt quod præcepit Jehova :* Helleniſtæ, *τῦτο τὸ ῥῆμα ὃ συνέταξε Κύριος, hoc eſt quod præcepit Jehova,* ibid.32. Optimè ergò Sathanæ, qui ad panem, hoc eſt, naturalem cauſam, certam inſuper ac definitam, Dominum, cùm eſuriret, aſtringebat ; hic opponitur, *ὅτι ὐκ ἐπ᾽ ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ ςόματος Θεῦ.* Non enim manna fuit panis loco, niſi quia Deo placuit : Neque quicquam eſt, quod non loco ejus eſſe poſſit, ubi Deo placet ; cùm ſine pane mediiſque panis quoque loco poſſit eſſe Dei vis ac voluntas. Cujus tunc exemplum erat ipſe Dominus, cùm illud Sathanæ reponeret. Mannâ, cibo novo & ignoto, in deſerto uſus fuit Dominus. Non enim ea mannæ vis antè fuerat, ut aleret ; neque tum extra voluntatem Dei aut ordinationem eſſe poterat : cùm manna non per ſe aleret, ſed verbum Domini & ordinatio per manna. Ità qui vixerunt mannâ, *ἐπὶ ῥήματι Θεῦ* vixerunt : quo ſuos apud Moſen à terrenis cauſis vocat ac avertit Dominus. Nunc ipſe locus videatur : *Et afflixit te, & eſurire te fecit ; quod non noveras, neque noverant patres tui : ut ſcire faceret te, ὅτι ὐκ ἐπ᾽ ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ᾽ ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ ςόματος Θεῦ, ζήσεται ὁ ἄνθρωπος· non de ſolo pane victurum eſſe hominem ; ſed quòd de omni verbo quod procedit per os Dei, victurus eſt homo.* Nihil eſt ſimplicius. Ibidem efficaciter, *Οὐκ ἐκπειράσεις τ̀ Κύριον τ̀ Θεόν σε,* dictum eſt. Cujus vim, vel non ſatis aſſecuti ſunt, vel expreſſiſſe videntur interpretes. Ac ſi dicat, nè miraculorum quidem petitione tentandum eſſe Dominum : Qualis erat iſte *πειρασμὸς* Diaboli. Unde & τὸ מסות *πειρασμὺς* interpretantur Helleniſtæ : Etiam cùm de miraculis ſermo eſt ; cùm ipſa etiam miracula, probationes ſive *πειρασμοὶ* dicantur. Illuſtris Deuteron.4.34.locus eſt, *Εἰ ἐπείρασεν ὁ Θεὸς εἰσελθὼν λαβεῖν αὐτῷ ἔθνος ἐκ μέσυ ἔθνυς, ἐν πειρασμῷ, καὶ ἐν σημείοις, καὶ ἐν τέρασι;* Et ibidem 7.19. *Τὺς πειρασμὺς τὺς μεγάλυς, ὓς εἴδον οἱ ὀφθαλμοί σε, τὰ σημεῖα, καὶ τὰ τέρατα, τὰ μεγάλα ἐκεῖνα, τὴν χεῖρα τὴν κραταιὰν, καὶ τ̀ βραχίονα τ̀ ὑψηλὸν,* &c. & ità paſſim. Quemadmodum tentatio Dei in Maſſa miraculo ſedata eſt. Quò reſpexit Dominus cùm dixit, *Non tentabitis Dominum Deum veſtrum, quemadmodum tentaſtis in Maſſa,* Deuteron.6.16. Igitur *ἐκπειράσεις, ad miracula provocabis;* aut, *provocando ad miracula, tentabis.* Quemadmodum eo ipſo loco, *ὃν τρόπον ἐξεπειράσατε ἐν τῷ πειρασμῷ,* dicitur. Minus igitur dixerunt, qui *tentabitis* reddunt. Eodem hoc capite legitur, *Γῆ Ζαβυλὼν καὶ* v. 15. *γῆ Νεφθαλείμ, ὁδὸν θαλάσσης.* Ubi nemo ignorat, quàm longè in priori parte loci hujus Eſaiæ ab Hebræis receſſerint Græci : Nam Hebræi habent, *Quia non erit ei obſcuratio cui fuit anguſtia : quemadmodum tempus primum alleviavit terram Zebulun, & terram Naphthali, & poſtremum aggravari fecit :* ſcilicet *maris viam trans Jarden, Gelil Gentium.* De cujus loci interpretatione hîc non dicam : fatendum tamen, mirum in modum receſſiſſe eos, cùm reddiderunt, *τῦτο πρῶτον ταχὺ πίε, ταχὺ ποίει, Χώρα Ζαβυλὼν, ἡ γῆ Νεφθαλεὶμ, καὶ οἱ λοιποὶ τὴν παραλίαν,* &c. Matthæus, cùm ad locum Hebræum ſe componeret, ità initium ejus adduxit, ut ad inſtitutum properaret : Quod quomodo ab eo factum ſit, qui non intelligunt, nunquam loci mentem ac venuſtatem capient. Inter quos ſunt ſummi Theologi, qui *ὁδὸν θαλάσσης,* pro *καθ᾽ ὁδὸν,* exiſtimarunt poni : quod ipſi tamen duriſſimum confeſſi ſunt. Si Hebraicè ſcripſiſſet autor, cuivis obvia venuſtas eſſet. Uſitatum eſt Magiſtris Hebræorum, ut quæ præcedunt, levi-

ter

ter vel delibent, vel aliquoties nonnunquam tranſiliant, donec perveniant ad verba quorum cauſâ locum adduxerunt. Quod peculiari notâ tum deſignant, quam in Novo Fœdere non expreſſerunt viri Sancti: Quæ (quod pluribus in locis jam oſtendimus) intelligenda eſt. Si Hebraicè ſcripſiſſet (quod nonnulli volunt) Matthæus, & hoc Evangelium exſtaret, locus ità ſine dubio repræſentatus eſſet, להתקים מה שנאמר על פי ישעיה הנביא האומר ארצה זבלון וארצה נפתלי ונו דרך הים עבר הירדן גליל הגוים, ac ſi Græcè dicas, *Ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, τοῦ λέγοντος, Γῆ Ζαβουλὼν, καὶ γῆ Νεφθαλείμ, καὶ ἑξῆς*, hoc eſt, *& cætera.* Ac deinde iterum pergas, *ὁδὸν θαλάσσης πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν.* Nam quemadmodum prima prætermiſit capitis verba, donec ad illa, Γῆ Ζαβουλὼν καὶ γῆ Νεφθαλείμ, perveniſſet; de quibus dicitur, *depreſſas*, ſive *affectas contumelus fuiſſe*, quod hîc locum non habebat, ideóque potiſſima, ut qui properant ad inſtitutum, è contextu ſumſit: ità rurſus prætermiſit, quæ illa, *ὁδὸν θαλάσσης*, præcedunt. Nam in Hebræo eſt, והאחרון הכביד דרך הים, hoc eſt, *καὶ τὰ ὕστατα ἐβάρυνε, τὴν ὁδὸν δηλονότι τῆς θαλάσσης.* Vides ergò *τὸ ὁδὸν θαλάσσης*, non alia de cauſa eſſe *ἐλλιπὲς*, ſive non integrum, niſi quia à citante id prætermittitur à quo dependet. Non enim in Matthæo, ſed apud eum è quo adducitur, illud exſtat à quo regitur. Nam Evangeliſta, qui id obiter adduxit, ad illa properabat, *Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα, καὶ τοῖς* &c. Quæ ut ſequuntur, ità propriè ad rem ſpectabant: Adeò ut ejus cauſâ tranſiliret cætera: quo nihil Hebræis in citandis locis (de quo pluribus alibi) ut nec aliis interdum, uſitatius. Non procul à capitis fine legitur, Domino ad curandum oblatos fu-

v. 24.
iſſe qui variis laborarent morbis. Inter alios *σεληνιαζομένους*· De quibus Gloſſæ Novi Teſtamenti non editæ (quarum uſum amiciſſimo viro Marco Zuerio Boxhornio debemus) *Lunaticos vulgus vocat, quòd per Lunæ curſus comitentur eos inſidiæ dæmonum. Hæc paſſio, caduca dicitur, & larvatio: cujus tanta vis eſt, ut homo valens in terram concidat ſpumétque:* & tamen *δαιμονιζόμενοι* junguntur. Etiam Theophylactus *δαιμονῶντας* exponit: ejúſque cauſam plenilunio, quo abuti vult Diabolum qui tum invadit miſeros, aſſignat. Alii, ut Euthymius, cauſam ejus naturalem ſimpliciter ad Lunam referunt. Ut & Lucianus, qui Toxari, de quodam qui eodem ſubinde affligebatur morbo, *Ἐλέγετο δὲ καταπίπτειν πρὸς τὴν σελήνην αὐξανομένην, ad creſcentem concidere Lunam dicebatur.* Nos non Catone (ut vulgò dicitur) ſed Tralliano, aliiſque Medicis contenti hîc ſimus: qui *σεληνιαζομένους, Comitiales,* volunt; eundémque morbum cum Sacro. Et Sammonicus, poſtquam de Comitiali egit morbo, eum qui hoc affligitur, *dubiæ per tempora Lunæ* conceptum putari ait. Cui rei amuletum (ut videtur) puerorum collo appendebant, quod *σεληνὶς* dicebatur. Heſychius, Σεληνίς, *φυλακτήριον, ὅπερ ἐγκρεμῶσι τοῖς παιδίοις.* Quare pueris? quia morbus idem *Puerilis*, utpote ætati huic proprius maximè ac familiaris, dicitur.

Cap. IV.

Caput quintum & ſextum examinantur. Μακάριοι οἱ πτωχοί. Πτωχοὶ & πτωχεύοντες Helleniſtis. Πτωχὸς πνεύματι. Judæorum error, qui à Domino refutatur, Non afflari Prophetiâ niſi divites. Οἱ πραεῖς. Paradoxa Judæorum. Paradoxa Domini. Ὅτι οἱ πραεῖς γῆν κληρονομήσουσιν & quomodo dictum. Quædam quæ hîc dicuntur, ex mente Domini, non κατὰ ξηρὸν accipienda. Φῶς κόσμου, & qui ità à Judæis dicti. Marcionis in mutando contextu audacia. Παρέρχεσθαι, Hebræorum more uſurpatum. Ἰῶτα, κεραία. Κεραία, crux. Locus aliter quàm legitur ordinatus aut tranſpoſitus. Tituli & pericopæ: Quanta eorum differentia. Ἐπὶ ταῖς τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἐντολῶν, & ubi, hoc capite. Ultimus quadrans. Sententia de eo Auguſtini. Ὀφθαλμὸς, τὸ ἡγεμονικὸν Hebræis; χεὶρ, τὸ θυμικόν. Locus nobiliſſimus, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως. Mos Judæorum per cælum, per terram, per Hieroſolyma jurandi. Idem locus, quomodo diſtinguendus. Interpretatio ejus. Ἔστω ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὒ οὔ & quò referendum.

Ὁ

Ὁ ὁμιλητικὸς λόγος, & in eo abſtinendum juramento. Ἐπὶ ἀδίκῳ ὀμόσαι ὅτι μάταιον & quomodo ab Helleniſtis diſtinguantur. Vivit Dominus, quomodo uſurpatum. Quando per cœlum jurarent. Monitum Hebræorum, parciùs Ità quàm Non adhibendum. Jus ἀντιπεπονθότος quò id à Moſe referatur. Τὸν χιτῶνα λαβεῖν. Ἱμάτιον Magiſtris quid, & quomodo dicatur. Cujus judex abſtulit pallium, canens ambulabit in publico. Μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. Simile dictum Senecæ. Καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σε. Locus ἐκ παραδόσεως. Ἐχθρὸς quis è veterum opinione. Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι. Τέλειοι, perfecti: & an rectè. Quomodo uſi eâ voce Helleniſtæ. Periculoſæ interpretationes vitandæ. Cui Hebræorum voci reſpondeat. Helleniſtas non uno modo eâ uſos. Ad Caput ſextum tranſitur. Ἀπέχουσι τὸν μισθόν. Αὐτοαρέσκεια. Βαττολογεῖν quid. Διὰ πολυλογίας προσεύχεσθαι. Βατταρίζειν. Ἐμβατταρίζειν τῷ λόγῳ. Μετεωρισμὸς in precando: Hebræis quomodo exprimatur. Ἄρτος ἐπιούσιος unde dictus; & quis: cui Hebræo reſpondeat. Ἄρτος ὁ διαπαντός. Ἐνδελεχισμὸς quomodo ab Helleniſtis, & unde dictus. Ἡ ἐπιοῦσα, poſtera. Superſubſtantialis panis: περιούσιος Quotidianus. Viri perpetuitatis, ἄνδρες διαπαντός. Δὸς ἡμῖν σήμερον. Σήμερον καὶ σήμερον. Manna, panis in diem. Illud, ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τὰ παραπτώματα, cur ſolum repetatur atque exponatur. Ὁ πονηρὸς, ille malus. Recentior interpres, & peculiaris ejus in exprimendis articulis conſuetudo. Ἀφανίζειν τὰ πρόσωπα. Πρόσωπον, hilaritas. Cadere fecerant vultus ſuos. Exterminarunt facies ſuas. Κατὰ πρόσωπα. Τὸν ἕνα μισήσει, minùs amabit. Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμμωνᾷ. Mammona, quomodo accipiendum. Aves cœli, & earum ἀμεριμνία. Ἡλικία τοῦ σώματος. Περιφέρεια τῆς ἡλικίας apud Epiphanium. Salomonis ornatus infra ornatum liliorum: & quare. Ἔθνη Matthæo, ἔθνη τοῦ κόσμου Lucæ. Iidem ἰδιῶται. Idiotas & infideles ab Apoſtolo jungi. Λαοὶ τῆς γῆς.

SEquuntur Sermones in monte: de quibus B. Auguſtinus, *Unus Deus per Sanctos* Cap. 5.
prophetas & famulos ſuos, ſecundùm ordinatiſſimam diſtributionem temporum, dedit v. 1.
majora præcepta populo, quem charitate jam liberari convenerat. In quibus illud primò obſervandum, Nihil ferè hìc legi, quod non notiſſimæ alicui ac pervulgatæ Judæorum eo tempore opinioni aut ſententiæ cum cura opponatur. Cujuſmodi quod primò occurrit, *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.*
Eò arrogantiæ devenerant Judæi, ut *Non afflari prophetiâ niſi divitem* perſuaſum ſuis v. 5.
vellent: quemadmodum diſertè ad Jonam Kimchius. Contrà quàm Eſaias dixerat, (de quo loco mirum eſt non cogitaſſe interpretem qui alios adduxit) *Ad quem autem reſpiciam, niſi ad pauperem ſpiritu & contritum?* cap. 66. v. 2. qui eſt עני ונכה רוח. Nihil porrò Helleniſtis frequentius quàm ut egenum aut opibus collapſum, *πτωχὸν* aut *πτωχεύοντα*, *μειώσει* uſitatâ dicant: Tobiæ 4. 3. *Καὶ μὴ φοβοῦ παιδίον ὅτι ἐπτωχεύσαμεν.* Neque quicquam uſitatius quàm ut calamitatem ſic dicant: Thren. cap. 3. v. 1. *Ἐγὼ ἀνὴρ ὁ βλέπων πτωχείαν·* Ibid. v. 19. *Ἐμνήσθην ἀπὸ πτωχείας μου.* *Πτωχὸς* quippe τὸ עני. Et ſic aliquoties in Jobo: in Pſalmis non ſemel. Quod promiſcuè & *πραεῖς* reddunt: Pſal. 37. *Οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν·* Et, *Ἀναλαμβάνει πραεῖς ὁ Κύριος,* 147. Ut ſit, *πτωχὸς πνεύματι*, qui שפל רוח, *humilis ſpiritu*, Magiſtris dicitur. Quod non minùs paupertatem includit: quia vox eadem utrumq; notat; ideóque ab Helleniſtis confunduntur: ad quos reſpiciendum ſemper, cùm de mente loci aut interpretatione agitur. Nec ineptè forſitan Tertullianus, qui *mendicos* reddidit, non *pauperes*, ut noſtri. Quales ſunt, non tam qui egent, quàm qui cum humilitate ſpiritûs aſſiduè petunt: qui opem Divinam, qui regnum Dei, qui alia ſpiritualia aſſiduè & poſtulant & flagitant, quod iis ſe ex animo egere ſentiant. Quomodo mendicus eſſet, cujus os (ut B. Hieronymus loquitur) ad cœleſtem panem patet, quem aſsiduè mendicat; ſecundùm illud, *αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν.* Sed verum quod initio dixi: Ab Helleniſtis ac Hebræis interpretatio petenda. Si eorum autem, qui afflicti & mites ex paupertate aut alia calamitate ſunt, regnum Dei eſt, ergò & Dei Spiritus, & ejus dona. Contrà quàm Judæi

ſentiebant, de quibus dixi. Alia igitur πτωχεία νοῦ, de qua Timon Sillographus,
Πτωχὸς μὲν φρένας εἰμὶ, νοῦ δέ μοι οὐκ ἔνι κόκκος· quæ eſt mentis tarditas ac infelici-
tas. Sequitur paulò pòſt, Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Quod
rectè cum præcedentibus Eraſmus, παράδοξον eſſe obſervat. Nam cùm tota Judæorum
doctrina, quod ſciunt qui Pirke Avoth & ſimilia legerunt ſcripta, paradoxis conſtaret,
paradoxa iis non quæ erant, ſed quæ videbantur, Dominus opponit. Quod non ſatis re-
centior cùm expenderet, *mites* feris & agreſtibus opponi exiſtimat. Τὸ עניים autem
vicinâ proximâque (ut dicebamus) vocis ſignificatione, πραεῖς reddiderunt; cùm in-
telligantur, quos paupertas ac calamitas depreſsit. Atque ità paradoxon videtur, ὅτι οἱ
πραεῖς γῆν κληρονομήσουσι· quibus ſimul & paupertas & opulentia ſignificatur: Ma-
nifeſtè enim benedictiones Patrum reſpexit. Ità Iſaacus Jacobo promittit, ὅτι κληρονο-
μήσει τὴν γῆν τῆς παροικήσεως αὐτοῦ. Quemadmodum nonnulla hoc capite dicuntur,
quæ ex mente dicentis, non (ut eleganter illud Athanaſius expreſſit) κτ' ξηρὸν & præ-
v. 14. ciſè accipienda ſunt. Sequitur mox, Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου, *Vos eſtis lux mundi.*
Non igitur Magiſtri qui ſe אור העולם, φῶς κόσμου, dicebant. Haud multò pòſt di-
v. 17. citur, Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον. Cujus loci perverſionem inter ſa-
crilegia Marcionis recenſet antiquitas: qui in Evangelio ſuo habebat, τί δοκεῖτε, ὅτι
ἦλθον πληρῶσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας; ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλ' οὐ πληρῶσαι, teſte
v. 18. Peluſiotâ. Paulò pòſt, Ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου. Ubi, ut obi-
ter hoc dicam, τὸ παρέρχεσθαι ſignificatione τοῦ חלף, ut in illo, τὸ πρωῒ ἀνθήσαι καὶ
παρέλθοι, Pſal. 89.6. & alibi non ſemel uſurpatur. Eodem loco vix dubium, quin quem-
admodum iota minima intelligitur litera, ità κεραία literæ cujuſque pars ſit: quanquam
non ignorem, quid vulgò ſtatuant ſci. cánique qui punctorum hunc antiquitatem pro-
bant: Ut & antiquos etiam ex hoc loco crucem ſuam confirmaſſe. Nam apud Heſy-
chium κέραιος, vox corrupta ut arbitror (quod in autore illo uſitatum) & extra ordi-
nem tranſpoſita, σταυρὸς dicitur. Ipſum verò myſterium disertè Nyſſenus libro altero
De vita Moſis exponit, Ἀληθῶς γὰρ τοῖς καθορᾶν δυναμένοις, ἐν τῷ νόμῳ μάλιστα τὸ
κατὰ τὸν σταυρὸν θεωρεῖται μυστήριον. Διὸ φησί που τὸ εὐαγγέλιον, ὅτι ἐκ τοῦ νόμου τὸ
ἰῶτα καὶ ἡ κεραία οὐ παρέρχεται· Σημαίνον διὰ τῶν εἰρημένων, τήν τε ἐκ πλαγίου γραμ-
μὴν, καὶ τὴν κάθετον, δι' ὧν τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ καταχαράττεται· *Revera enim ab iis qui
non cæcutiunt, potiſſimum in lege crucis videtur myſterium. Unde alibi ait Evangelium,
Legis nec iota præterire nec* κεραίαν· *Quibus & tranſverſam & perpendicularem, qui-
bus forma exprimitur crucis, ſignificat.* Cæterùm κεραίας vocem expreſſiſſe videtur autor
libri Amana, cùm nullum in ſcriptura errorem eſſe aut mendum ait; nè quidem
בקוריה אחת או אות אחת, *in apice uno, aut litera una.* Eodem capite legitur,
v. 22. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει.
Quam pericopen ſtatim poſt eam locant veteres quâ Μακαρισμοὶ, ſeu Beatitudines, con-
tinentur. Aſceticorum autor, Περὶ δὲ τοῦ, κἂν ἰδιωτικῶς τῷ ῥηθέντι κατεσιγῶν μὴ ἡ συνημμένη ἡ ἀπει-
λή, ἀρκεῖν μὲν λογίζομαι τοῖς πιστοῖς, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μνημονεῦσαι, εἰπόντος ἐν τῇ περι-
κοπῇ τῆς μετὰ τοὺς Μακαρισμοὺς διδασκαλίας, ἐν ᾗ πολλῶν μὲν ἐμνημόνευσε τῶν ἀπηγο-
ρευμένων καὶ τοῖς μὲν προσέθηκε καὶ τὴν ἀπειλὴν, εἰπὼν, Πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ
αὐτοῦ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει· *Quod verò illud attinet, quòd ſingulis non adjunguntur
minæ, ſatìs eſſe piis arbitror, ſi Domini meminerint, qui in illa quæ Beatitudines ſequitur
particula, in qua multa quæ vetita ſunt commemorat, quibuſdam minas adjungit; ut cùm
dixit, Omnis qui fratri iraſcitur, judicii erit reus:* Cùm titulus à verſu primo cap. 5. cu-
jus initium eſt, Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, incipiat; & ante verſum ſecundum capitis 8. finia-
tur, qui eſt, καὶ ἰδοὺ λεπρὸς ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ· Cui breviſſimus deinde titulus Περὶ
ἐ[illegible] ſuccedit. Ex quo & illud, quantum inter περικοπὰς & τίτλους intereſſet, ap-
paret: Ut hic locus incipiat, quem ἐπίτασιν τῶν ἐν νόμῳ ἐντολῶν, *intenſionem præcepto-
rum Legis,* dixerunt. Inter quos Athanaſius, ſeu quicunque is eſt qui Σύνοψιν ἐπίτομον
τῆς θείας γραφῆς, ſive *Breve Sacræ Scripturæ Compendium,* ſcripſit; *Sedet in monte,* inquit,
*ac Beatitudines commemorat, ſubjungitque, VOS eſtis lux mundi: ut atque iis præcepta
tradit,*

tradit, Legiſque mandata intendis: Κάθηται ἐν τῷ ὄρει, καὶ λέγει τοὺς Μακαρισμοὺς, καὶ ἐπά-
γει, Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ παραινεῖ αὐτοῖς ἀεὶ ζῆν, καὶ ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ
ἐντολάς. Eodem capite legitur, Ἀμὴν λέγω σοι, Οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἂν ἀποδῷς v. 26.
τὸν ἔσχατον κοδράντην. Ad quem locum non incommodè Auguſtinus, qui de pœnis ac-
cipit æternis; *Quemadmodum ergò,* inquit, *ibi intelligitur, de quo dictum eſt, OPORTET
eum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus ſuis; ſemper regnaturum, quoniam
ſemper illi erunt ſub pedibus: ità hic accipi poteſt, de quo dictum eſt, NON exibis indè, donec
ſolvas noviſſimum quadrantem; ſemper non exiturum eſſe, quia ſemper non ſolvit noviſſi-
mum quadrantem, dum ſempiternas pœnas terrenorum peccatorum luit.* Neq; enim unquam
ibi quadrans ultimus perſolvitur, ubi ſemper plus debetur quàm perſolvitur; neque quic-
quam ultimum in pœnis quæ non deſinunt. Eodem capite cùm legitur, καὶ εἰ ἡ δεξιά σου v. 30.
χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτὴν· obſervandum, quòd quemadmodum nihil uſitatius
Hebræis quàm ut nomine ὀφθαλμοῦ totum τὸ ἡγεμονικὸν, ſeu mentem, in homine intel-
ligant; ità manûs nomine τὸ θυμικὸν, & quos affectus dicimus: Unde illud במשוך
הכף אל תחטיאך, *Cùm protraxeris manum, cave peccare te faciat:* quamvis ſci-
am & במשול, *cùm dominatur,* legi; hoc eſt, cùm imperat, & plus poteſt. Sequitur,
Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως. Notum eſt quàm multa ad hunc locum notata fue- v. 34.
rint. Non rarò autem fit, ut diverſorum ſententiæ non tam interpretentur quæ obſcu-
riora ſunt quàm involvant. Lex erat, μὴ ἐπιορκεῖν, & quidem in nomine Domini: *Et
non jurabitis in nomine meo mendaciter.* Mendaciter, non temere, inquiunt nonnulli: quæ
non rectè hic conjungi. Non quin ἐπιορκεῖν interdum ſic uſurpetur, (eruditè enim Græ-
corum quidam, ἐπίορκον, ὅρκου μὴ φροντίζοντα, *qui juramentum non curat,* exponunt) ac ſi
perjurum dicas, qui qualibet de cauſa jurat: ſed quòd videndum ſit, quam Legis partem,
& quomodo, interpretetur Dominus. Ad eundem ſpectat locum quod additur, *Et reddes
juramentum tuum Domino:* quemadmodum loco alio in Lege, *Si quis votum voverit Do-
mino, aut ſe juramento conſtrinxerit, hoc faciet.* Quia ergò alibi, *in nomine meo,* dicitur,
alibi mentio fit Domini; Judæi, gens mirificè cavillis ac jurejurando etiam in converſa-
tione dedita, mutabat vocem: ità ut pro nomine tremendo יהוה, per cœlum, per ter-
ram, per Hieroſolyma jurarent; plerunque & cum cavillo aut noxa proximi. Dominus
igitur, qui de perjurio & lege quæ huc ſpectat adhuc agit, ut cavillis his occurrat, meritò
ſubjungit, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. Et quid dicit? μὴ ὀμόσαι ὅλως· Verba non rectè diſtincta
aut ſatis intellecta. Ego hoc vobis dico, inquit; Inſtituto quod nunc obtinet peſſimo,
per cœlum, terrámque, ac ſimilia, jurari: Veto igitur, nè quocunque modo ſic juretis.
Ut conjunctè legatur, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, &c. μήτε
ἐν τῇ γῇ, &c. non, nè omnino, cùm opus eſt, juretis; ſed nè ſic juretis, nè ullam ex his
formulis (quod nunc fit) uſurpetis. Quare ὅλως; nam hic cardo controverſiæ. Quia,
ſive verum eſt quod ſic juratis, vitioſum tamen eſt hoc juramentum & contra Legem:
Lex enim exſtat quæ diſertè habet, *Jehovam Deum tuum timebis, & ipſum coles, & per
nomen ejus jurabis,* Ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὀμῇ, Deut. 6. 13. à qua lege abibant, qui per
cœlum, per terram, per Hieroſolyma, per caput ſuum, qui per templum, ejúſque aurum,
per altare denique quod in eo; de quibus Matthæi 23. 16. agitur (pleni enim talibus in-
eptiis, ut diximus, Judæi erant) jurare conſueverant. Sive ergò verum quod juratis, vi-
tioſum tamen juramentum eſt: Sive perjurium committitis, & cavillandi animo (ut jam
receptum eſt) ipſum Domini vitatis nomen, quod non rectè colitis, Divinæ tamen ma-
jeſtatis læſæ tenemini ac rei eſtis. Longè autem extra ſuperſtitionem veſtram Divina
patet atque extendit ſe majeſtas. Quid enim non illius, cujus omnia? Sive igitur per
cœlum juratis, thronus Dei eſt; ſive per terram, ſcabellum ejus eſt; ſive per Hieroſoly-
ma, urbs magni Dei eſt, Dei veri, Dei Jehovæ, civitas veritatis; ſive per caput veſtrum,
hoc ità in illius poteſtate eſt ut veſtrum non ſit, qui nè capillum quidem in eo album fa-
cere aut nigrum poſſitis. Quare hoc totum, vel ad vitioſum juramentum, vel ad perju-
rium omnino referendum eſt. Nam ſi abſolutè, Nè omnino juretis, dixiſſet, & hoc ſe-
parandum eſſet à ſequentibus; primò omnium dicendum fuerat, *Ego autem dico vobis,*

*Nè omnino juretis; neque per Dominum, neque per cœlum, neque per terram, neque per Hie-
roſolymam.* Aliud autem eſt, per cœlum jurare ac terram, & per Dominum; per quem
jurandum, vel Eſaiâ teſte, cap. 65. v. 16. *Qui jurat in terra, jurabit per Deum veracem:*
quod ſi vetuiſſet, non tam interpretatus Legem eſſet quàm ſuſtuliſſet. Imprimis autem
illa, quæ ignorare nemo poteſt, *Non pejerabis, ſed reddes Domino quæ juraveris.* Quod
autem ſequitur, ἔςω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναὶ, οὒ οὔ, ad τὸν λόγον τὸν ὁμιλητικὸν, ſive ſermo-
nem familiarem, referendum eſt. Itaque quod proximo loco dicitur, ad legem pertinet,
quæ vetat, nè quis temere uſurpet nomen Domini: neque ad uſurpationem nominis
Divini לשקר, ſive falſam (quod ἐπ' ἀδίκῳ Helleniſtæ dicunt, & perjurium deſignat)
ſed ad uſurpationem nominis ejuſdem לשוא, (quod ἐπὶ ματαίῳ iidem dicunt) refe-
rendum eſt. Non jurare igitur; ſed vel contra legem manifeſtam, aliter quàm per no-
men Domini; vel leviter, ac temere, aut in familiari uſu; vel cùm cavillo ac perjurio,
jurare vetat. Quippe cùm ex animi ſententia jurabant, Vivit Dominus; cùm fallerent,
per cœlum jurabant, ut ad Joelem Jarchi notat. De quibus Anabaptiſtæ, & cæteri
qui omne juramentum tollunt, nunquam cogitarunt. Quod & alios nonnullos, etiam
ex antiquitate, decepit. Ut jam mens ſit: Lex, nè pejeretis, ac nè temere juretis, ſed &
ut præſtetis quod in Dei nomine juratis, præcipit. Ego interpres verus, nè ullâ ratione,
vel per cœlum, vel per terram, vel per Hieroſolyma, aut caput veſtrum, more ſolito ju-
retis, veto atque interdico. Quid in familiari ergò converſatione? Ità, & Non ſufficiat.
Ἔςω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, nempe ὁ ὁμιλητικὸς, *ſermo familiaris*, Ità & Non. Et re-
vera tantum abeſt ut hæc in familiari converſatione non ſatisfaciant, ut propemo-
dum & iis quæ geruntur publicè ſufficiant. Nota ſunt, quæ de Eſt & Non Auſonius
(aſſcribi enim illi video) Idyllio quod Ναὶ καὶ οὒ Πυθαγορικὸν inſcribitur: Ubi inter cætera,

His demtis nihil eſt hominum quod ſermo volutet:
Omnia in his, & ab his ſunt omnia: ſive negoti
Sive oti quicquam eſt, ſeu turbæ ſive quietis.

In quo illud Hebræorum obſervant Magiſtri, τὸ Ità quàm τὸ Non parciùs eſſe adhiben-
dum. Unde reverentiæ causâ, Ità τῷ הן exprimebant: Quemadmodum cùm monent,
ubi dubitatur an præſtari poſſit quod promittitur, לא קודם הן, hoc eſt, *Non potiùs
quàm Ità*, nè promiſſi pœniteat, ac ſic à veritate recedatur, dicendum: quòd religio-
ſum magìs negare ſit quàm affirmare falsó. Cùm metuis, inquiunt, nè fortè promiſſo-
rum te pœniteat, אמר לא קודם הן, *dicas Non potiùs quàm Ità. Cùm autem dixe-
v. 39. ris Ità, patere & ſerva quod dixiſti: Nam Non poſt Ità turpe eſt.* Eodem capite ἀντι-
ςῆναι τῷ πονηρῷ vetatur. Quod cùm Evangelicæ doctrinæ ſit, magnámque ejus com-
plectatur partem, non longè ab eo tamen abit qui dixit, *Si utrinque certabitur, ille eſt
melior qui prior pedem retulit: victus eſt qui vicit. Percuſſit te? recede: referiendo enim
& occaſionem ſæpius feriendi dabis & excuſationem*, Seneca lib. 2. De ira. Cùm ſequitur,
v. 40. καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν; quemadmodum quod de jure ta-
lionis præceſſit, quódque ità interpretatus eſt Dominus, ut doceret, quæ à Moſe dicta
fuerant, ad vindictam privatam referenda non eſſe, quam animis ſuorum eximit; ità
quod περὶ χιτῶνος hic dicitur, ab officio judicis ad ſuam cujuſque Sapientes Judæo-
rum referebant. Ἱμάτιον ex Juriſconſultorum legibus eſt גלימה. Ut in illo apud eos,
Cui judex abſtulit pallium, canens ambulabit in publico. Mirum autem, quas cum Epi-
phanius adversùs Ptolemaitas, tum alii ex veteribus excogitarint ſubtilitates, cùm de
privata arripiunt vindicta, quæ ad magiſtratûs officium ſpectabant. Eodem capite ab
v. 43. ipſa veritate dicitur, Καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. Quæ verba cùm in lege nuſquam ex-
ſtent, aſſentimur illis qui παράδοσιν exiſtimant: non autem Patribus nonnullis, qui, cùm
Moſi aut Domino aſſignent, frigidâ interpretatione ἐχθρὸν hic intelligunt, qui aliàs ὁ
πονηρὸς in Sacris dicitur; qui generis humani hoſtis eſt. Nyſſenus Epiſtolâ ad Euſta-
thiam & Ambroſiam, φησὶ γὰρ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου· τὸν τῆς
φύσεως ἡμῶν πολέμιον, μόνον ἐχθρὸν ἡγεῖσθαι προστάξας· *Ait enim, Proximum amabis
tuum, odióque habebis hoſtem: quo, ut ſolum odio naturæ noſtræ hoſtem habeamus, præcipit.*

Item

Item in Eccleſiaſten Hom.8. Καὶ ἐν πάλιν μισητὸν τῇ ἀληθείᾳ, ὁ τῆς κακίας εὑρετὴς, ὁ τῆς ζωῆς
ἡμῶν πολέμιος, περὶ οὗ φησὶν ὁ νόμος, ὅτι μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. *Rurſus unum odio habendum
verè; mali nempe inventorem, vitæ noſtræ hoſtem: de quo Lex ait, Hoſtem tuum odio ha-
bebis.* Auguſtinus, *Ità Lege Dominus, non inimicos, ſed inimicum præcepit odiri: ut qui
ſpirituales erant in Lege, ſolum diabolum odio haberent.* Sub finem capitis ejuſdem dicitur,
Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν. Ubi ſcio v. 48.
quidem reprehendi ab eruditis Eraſmum, qui ἔσεσθε convertit, ut invenit: quaſi concio-
nem hanc ad perfectos quoſdam ſolos pertinere exiſtimaſſet. Mihi interim nè illi quidem
ſatisfaciunt, qui in his ſimilibúſque locis perfectionis voce aut perfectorum uſi ſunt. *Eſto-
te*, inquit ex interpretatione eorum Dominus, *perfecti*. Quomodo? ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν:
quod exponunt illi, *imitando: cúmque in eo perfecta ſint omnia, nè hanc quidem virtutem
patiamini in vobis requiri.* Ego in his talibúſque perfectionis (quod jam dixi) voce ab-
ſtinuiſſe malim eos, qui vertenda ſibi ſacra ſumſerunt. Quanquam eâ uſos neque uno
modo Helleniſtas, palàm ſit: Etiam nonnunquam cùm τὸ שלם interpretantur. Quem-
admodum cùm illa, αἱ καρδίαι ὑμῶν τέλειαι. Οὐκ ἦν καρδία αὐτῷ τελεία. Item, Πλὴν ἡ
καρδία αὐτοῦ ἦν τελεία, ejuſdémque generis paſſim in libris Hiſtoricis occurrunt. Ubi ni-
hil ſanè præter integritatem notat: quam ἀκεραιότητα Græcorum Theologi dixere. Ta-
le eſt, Δεδούλευσαν αὐτῷ ἐν καρδίᾳ τελείᾳ, *Corde illi integro ſervi.* Quæ, quid ad perfectio-
nem illam quam ex interpretationibus ejuſmodi nonnemo ſibi fingit? Quid enim aliud
innuitur quàm dixi, ſive quod jam dixi, ſive τὸ תמים interpreteris? Nè nunc di-
cam, ejus generis interpretationes vocéſq; Catharos, Novatianos, alióſq; id genus, omnes
denique (ut vetus loquitur Theologia) τοὺς τὸν καθαρότητος ἀλαζονευομένους τῦφον, *quos
puritatis demens opinio afflavit*, primò peperiſſe, aut confirmaſſe. Quamvis enim verum
Theologicum effatum ſit, cùm de imitatione tali agunt, ὅτι ὁμοίως τὰ πράγματα ἀπὸ τῶν
μειζόνων λαμβάνει τὰ παραδείγματα, ἵνα κἂν τοῦ ἐλάττονος ἐφικώμεθα· *A majoribus
deſumi exempla, ut vel ad minima perveniamus*; neque dici, *tam perfecti*, ſed *perfecti*: vi-
dendum tamen ſemper, quid ædificet, quæ mens cujuſque loci; quid poſtremò lingua,
quam in ſuis Novi Fœderis autores exprimunt, admittat aut requirat. Mihi quidem ex-
primi τὸ שלמים vix dubitandum videtur: quo non modò integri (quod dixi) ſed &
mites ac pacifici notantur. Tale eſt illud, *Viri iſti* שלמים *nobiſcum*, Geneſ. 34. 21. quod
εἰρηνικοὶ eſt Helleniſtis. Ut omittam, τέλειον iiſdem dici, & quem φρόνιμον, & συνετὸν, &
ἀγαθὸν, non ſemel ipſi. Nôtum autem, nihil æquè uſitatum iis eſſe quàm ut cùm ſigni-
ficationem unam exprimunt, ad aliam alludant: de quo non ſemel alibi. Videatur quod
de fratribus ac hoſtibus præcedit: videatur totus locus, qui cum hoſte ipſo pacem colere
ac amorem jubet. Nè nunc dicam, eos ipſos qui *perfectos* hìc interpretantur, aliis in locis
ab eodem haud immeritò abſtinuiſſe. Exemplo illud ſit 1. Cor. c. 2. v. 6. Σοφίαν δὲ λαλοῦ-
μεν ἐν τοῖς τελείοις· item, Philipp. 3. 15. Ubi acerrimè in eos recentior invehitur
interpres, qui ad perfectos neſcio quos illud retulere: ipſe interim *adultos* red-
dit. Mihi hìc integritas ſufficiat: quæ hypocriſi non opponitur modò, ſed & in-
nocentiæ reſpondet. Optimum Gloſſarium, *Integri*, ἀκέραιοι. *Eſtote igitur integri.* Capite Cap. 6.
ſexto, quod proximè ſequitur, dicit Dominus, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν v. 2.
αὐτῶν. Ubi rectè interpres vetus, *receperunt mercedem ſuam.* Neque quicquam incru-
ſtandum erat: Qui enim recipit, propriè ἀπέχει. Et ſic Helleniſtæ loquuntur: Geneſ. 43.
v. 23. τὸ δὲ ἀργύριον ὑμῶν εὐδοκιμοῦν ἀπέχω· בא אלי *ad me pervenit*: Quod quid aliud
quàm *accepi*, aut *recepi*? Ità, Num. 32. v. 19. ὅτι ἀπέχομεν τοὺς κλήρους ἡμῶν ἐν τῷ πέραν
τοῦ Ἰορδάνου. Aliter Cyprianus: Qui, *Amen dico vobis, compleverunt mercedem ſuam.*
Quam autem mercedem? Τῶν ὑποκρινομένων, τῶν ἐπιδεικτιώντων, τῆς ἐθελοθρησκείας,
ut loquuntur veteres Theologi: Unde αὐταρέσκεια procedit: De qua Græci Theologi,
cùm quærunt, ὁ ἐργαζόμενος οὐχ ὃ ἐπιτάσσεται, ἀλλ' ὃ αὐτὸς θέλει, τίνα μισθὸν ἔχει; *qui a-
git non quod præcipitur, ſed quod vult ipſe, quam recipit mercedem?* Et reſpondent, αὐταρε-
σκείας· quod illius vitium qui ſibi placet. Paulò pòſt, inter ea quæ Orationi præmittun-
tur Dominicæ, præcipitur, Προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε. Quod eorum vitium v. 7.

 eſt,

eſt ſi Chryſoſtomo accedimus, qui ambitioſè orant: ut qui opes, regna, aliáque id genus, petunt. A quo nec Nyſſenus Expoſitione Orationis Dominicæ diſcedit: ubi fuſè de hoc ipſo. Epiphanius διὰ λεπτολογίας προσδιάζειν, dixit. Quod fit, cùm multis idem, neque neceſſariò, effertur. Cujus & exemplum addit, καὶ διὰ λεπτολογίας ἐρῶμεν, Σὴ ἐστιν ἡ δύναμις, σὸν τὸ κράτος, σοὶ ἐστιν ἡ τιμὴ, σοὶ ἐστιν ἡ δόξα, σοὶ ἐστιν ἡ εὐλογία, σοὶ ἐστιν ἡ ἰσχὺς, σοὶ ἐστιν ἡ δύναμις· Cui ferè & Maimonides alibi accedit. Ut penè idem ſit quod βατταρίζειν & ἐμβατταρίζειν τῷ λόγῳ· idem quod & εἰς πλάτος ἐκτείνειν τὸν λόγον Nyſſenus adverſùs Eunomium dixit, qui hæc conjungit. Ego ut verboſitatem, ſeu πολυλογίαν, non excludi arbitror (& hoc contextus ipſe innuit) ità μετεωρισμὸν in orando maximè notari arbitror: ut cùm labia & lingua ſine mente orant. Quod Magiſtris Hebræorum בטוי שפתים; *labiorum elocutio.* Notum enim quid deſignet בטא; nudam ſcilicet pronunciationem. Nè Naſonis Battum hic ad partes advocemus. Nihil facio libentiùs quàm ut proficiam; quâ lege natum me exiſtimo. Interdum admiratus ſum, cur, cùm ἀδολεσχία ſit vitium, & quidem quod loquacitate aut profluvio verborum conſtat, quale & in precibus disertè rejicitur cùm πολυλογία vetatur, ad preces etiam Sanctorum eam vocem traducant Helleniſtæ: Ut cùm Geneſ. 24. 63. Iſaacus ἀδολεσχῆσαι in campum iviſſe dicitur: quod Chaldæus, aliique, de precibus interpretantur. Ego autem, vel ad precum, in quibus ſigillatim cuncta ac ſenſim pronunciabant, non prolixitatem quidem ſed attentionem, vel ad meditationes potiùs quas conjungebant, referendum arbitror: quod & τὸ לשוח ſanè præ ſe ferre videtur. Quemadmodum de meditationibus attentis apud Regium Prophetam paſſim: qui, ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν, ἐν τοῖς δικαιώμασιν, ἐν ταῖς ἐντολαῖς Θεοῦ, ἀδολεσχῆσαι, ex interpretatione Helleniſtarum, ſe ait. Cæterùm non rarò evenire ſolet, ut qui multa petunt, multis petant; multa autem petant, nè quid eorum quibus ſibi opus eſſe arbitrantur prætermittant; ità petant interim, ut quæ petenda ſunt, nè ipſi quidem ſciant aut intelligant: cùm nihil magis alienum à conditione ſit humana, quàm ut quæ petenda rectè intelligant qui petunt. Quod is intellexit, qui omnium eorum inſtar quæ petuntur, ut ejus à quo omnia petuntur, ſola ſapiens, ſola prudens, *fiat voluntas*, precari nos voluit. Nihil autem magis ignorari quàm quid ſingulis expediat, aut quid petendum ſit, nè gentiles quidem ignorarunt: Inter hos qui ſcripſit,

—nam quid tam dextro pede concipis, ut te
Conatûs non pœniteat votique peracti?
Evertêre domos totas optantibus ipſis
Dii faciles: nocitura togâ, nocitura petuntur
Militiâ.

Quæ cauſa, cur Rabbini preces fixas non admittant: nihil enim certi Deo præſcribendum eſſe. In quo τῷ קבע, quo preces de re ſingulari notant, utuntur. Tale ergò nihil, ſed pro ea gratiam divinam petendam eſſe. Cum monemur in Precatione quam præ-
v. 11. ſcripſit Dominus, ut τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον petamus, de quo ſollicitè eruditi diſputarunt (neque enim quicquam magis verè tales hactenus exercuit) vix dubitandum quin ἐπιούσιος ſit תמיד. Ἄρτος ἐπιούσιος, לחם התמיד, Num. 4. 7. *Et ſuper menſam facierum expandent pannum hyacinthinum, & panis ille jugis ſuper eam erit.* quod venuſtè in divina hac precatione Dominus reſpexit. Helleniſtis panis ille, ſeu continuus, ſeu jugis, ſeu perpetuus, ἄρτος ὁ διαπαντὸς, ut juge ſacrificium, ἐνδελεχισμός· quæ, eodem ſenſu feliciſſimè dicuntur: quemadmodum apud Hebræos תמיד nonnulli, quaſi העמוד, hoc eſt, *inſtans*, exponebant. Inſtans autem Latinis, *continuum*, nec minùs præſens quàm futurum; ut ἐνεστὼς Græcis: quemadmodum cùm Tacitus, *præterita, inſtantia, futura*, connectit. Helleniſtæ, futuri ratione, quia dies diem ducit, & ſequentes continuò ἐπιόντες dicuntur, ἄρτον ἐπιούσιον, formâ τοῦ ἐνιαύσιον, quanquam aliâ formatione, dixerunt. Nam ἡ ἐπιοῦσα, dies ſequens eſt, quæ ordinem continuat. Gloſſarium Stephani, Ἐπιοῦσα, *poſtera.* Nazaræi, qui Matthæi Evangelium, quod ſecundùm Hebræos

bræos B. Hieronymo dicitur, habebant, cùm hanc neceſsitatem vertendi ſibi impoſitam viderent; *panem craſtini*, ſive ἄρτον τῆς ἐπιούσης, convertebant: ac ſi Græcè, ἄρτον τὸν εἰς τὸ ἐπιὸν, quod eſt, τὸν διαπαντὸς, τὸν ἐνδελεχῆ, dicas: Quibus Helleniſtæ continuum tum panem tum ſacrificium notarunt. Nam Hebræi in continuatione iſta, quod τὸ καθ' ἡμέραν Græci vocant, דבר יום dicunt. B. Hieronymi verba ſunt quæ ad hunc locum notat, *In Evangelio, quod appellatur ſecundùm Hebræos, pro ſuperſubſtantiali pane, reperi* מחר, *quod dicitur craſtinum: &c. id eſt, futurum da nobis hodie.* Quod cùm vir doctiſſimus vel non ſatis aſſequeretur, vel exiſtimaret durum, quia σήμερον mox ſequitur; idem eſſe exiſtimavit, quod Helleniſtis περιούσιον. Unde illud, *Quod nos ſuperſubſtantialem expreſsimus, in Græco ἐπιούσιον habetur. Quod verbum ſeptuaginta interpretes, περιούσιον frequentiſsimè transferunt.* Quæ vox hodie, quod ſciam, apud Helleniſtas non exſtat: ac potiùs *adſubſtantialem* denotaret. Eadem interpretatio eundem Patrem eò impulit, ut *panem qui ſuper omnes ſubſtantias ſit, & univerſas ſuperet creaturas*, intelligi vellet. Unde anagogæ veterum, de pane alio, cœleſti magis quàm quotidiano: De quo paſsim. Inter quos nonnulli, ἐπιούσιον, τὸν καταβάντα ἀπ' οὐρανοῦ, interpretati ſunt. Procopius, ut cæteros omittam, ad Leviticum, Ὅτι καὶ τὸ θεῖον ἡμῖν ἐδωρήσατο βάπτισμα· ὅτι καὶ τοῦ ἄρτου τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ μετειλήφαμεν. Antiquiſsimi verò, inter quos Tertullianus ac Cyprianus, quos Eccleſia nunc ſequitur, quia τὸ ἐπιούσιον non tam futurum notat quàm continuum, ac ſingulis diebus definitum, ἄρτον ἐπιούσιον, quem Græci τὸν καθ' ἡμέραν, τὸν καθημερινὸν, τὸν ἐφήμερον, eleganter & ſimpliciter *quotidianum* dixerunt: Ità ut urbanè interim (quod dixi) ac venuſtè, לחם התמיד, de quo mentio in Lege, alludatur. Quam vocem ut Munſteri, ità altera Evangelii ſecundùm Matthæum Hebræa quam habemus, interpretatio expreſsit. Quemadmodum Ezechieli, cap. 39. 14. viri תמיד, qui quotidie ordinantur; noſtri *quotidianos* dixerunt: *Et viros quotidianos ſegregabunt, qui tranſeunt per terram, ſepelientes*, &c. ad verbum, *viros perpetuitatis*: Helleniſtæ ἄνδρας διαπαντὸς dicunt; quomodo & panem illum vocant. Sequitur, δὸς ἡμῖν σήμερον. Ubi ſi Lucæ interpretationem ſequimur, σήμερον non aliud quàm σήμερον καὶ σήμερον erit: Qui, δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν dixit; quomodo Evangeliſta idem non ſemel & eodem ſenſu loquitur. Hoc autem כל יום: quod & Syrus apud Lucam vidit. ibid.

Ergò σήμερον καὶ σήμερον יום ויום. Quòd ſi enim hunc τὸ σήμερον includit, quid, cùm omnis loci ac temporis ſit hæc precatio, à Deo petet (quod nonnulli movent) qui vel veſpere vel noctè hoc petit? In ſingulos autem dies, hoc modo quo ſingulis diebus opus eſt: nè ulteriùs ad aliam atque aliam vel curam vel petitionem extendamus. Quàm autem hoc cum iis quæ jam περὶ ἄρτου τοῦ ἐπιουσίου diſputavimus conveniat, vix dici poteſt. Notum autem vel ex mannæ hiſtoria, quàm ſerið, ut quiſque panem εἰς σήμερον, non autem εἰς αὔριον, colligeret, quo ſibi opus eſſe exiſtimaret, Dominus præceperit. Adeò, ut in diem alterum reliquias ſervare vetarentur; quæ ſi ſervarentur, computreſcerent: Nè videlicet vel in futurum laborarent, vel ſoliciti de tempore futuro eſſent; diebus contrà ſingulis, quo quiſque vitam ſuſtineret, cœlitus à Patre beneficii Divinitus oblati exſpectaret. Ut eodem modo panem in terris εἰς σήμερον καὶ σήμερον, tum petere tum exſpectare ſuos jubeat ac velit: quò fiducia ſic adſit, cura ac ſolicitudo abſit; ut ab eo quiſque pendeat, in eum curam atque animum defigat. Et revera omne manna, panis τοῦ σήμερον, dierum ſingulorum, ſive τοῦ σήμερον καὶ σήμερον, ut & ἐπιούσιος, ſic dici poteſt. Quemadmodum qui illud colligerent, τὸ τῆς ἡμέρας, *quod ſingulis ſufficeret diebus, &* εἰς ἡμέραν, *ſingulis diebus*, ſeu *in dies ſingulos*, ut ibi loquuntur Helleniſtæ, colligere jubentur. In Precatione eadem cùm dicitur, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, v. 13. mira nobis ſemper viſa (de quo alibi prolixè egimus) recentioris conſuetudo interpretis; qui efficaciæ (ut videtur quidem) causâ hìc & paſſim, etiam cùm minimè opus, ſolicitè articulum expreſſit: Ut hìc, *Libera nos ab illo malo:* quod ἐξόχως, ſeu per excellentiam, nunc dicunt. Atqui cùm ὁ ποιητὴς dicitur, Poetam intelligi, ſed principem, Homerum nempe aut Maronem, etiam Juriſconſulti monent: cùm *poeta ille*, aliquem è grege, nemo neſcit. Eſt igitur ὁ πονηρὸς, qui πειράζων, 1. ad Theſſal. 3. 5. quod non eſt

tentator

tentator ille, ut interpres idem, ſed, *tentator*. Verùm de his alibi, & quidem fuſè, ut jam
v. 14. diximus. Cùm poſt Precationem ſequitur, ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τὰ παραπτώματα αὐτῶν,
meritò videtur quæri poſſe, quare, prætermiſſis cæteris Precationis hujus membris, unum repetat Precationis autor atque exponat. De quo mihi quidem ſic videtur; cùm Precationis hujus fundamentum ſit fides, quæ ex operatione (ut cum Theologis ſic loquar) charitatis æſtimatur, ea autem ſine peccatorum remiſſione locum habere non poſſit, non ſine cauſa tanquam fundamentum hoc inculcari. Adde, quòd cùm ii qui precantur, non Patris modò vocem, ſed & ejus hic uſurpent, cujus Filii ſi ſumus, fratres ſumus; fieri non poſſe, ut fratres inter ſe ſint qui precantur, ideóque filii ejus Patris quem compellant, niſi eam lenitatem animi cum charitate mutua in remittendis ad-
v. 16. ferant delictis, quam requirit qui precari docet. Sequitur eodem capite, ἀφανίζουσι γὰρ
τὰ πρόσωπα αὐτῶν. Ubi τὰ πρόσωπα, ſeu τὸ πρόσωπον, non tam vultus quàm hilaritas, ſive talis vultûs conſtitutio. Ut cùm Hebræi, הפילו פניהם, *cadere fecerunt vultus ſuos*, dicunt; cùm compoſuiſſe ad mœrorem volunt. Ita 1. Sam. 1. ver. 18. καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῆς οὐ συνέπεσεν ἔτι, *non ampliùs cecidit ejus vultus*; hoc eſt, *hilaritas*. Quod in animo vulgaris interpres habebat; qui *exterminant facies ſuas* hic dixit: quæ eſt illa faciei conſtitutio quam & κακίαν προσώπου, Eccleſ. 7. 4. Helleniſtæ dixerunt: ὅτι ἐν κακίᾳ προσώπου ἀγαθὸν θήσει καρδίας. Baſilius Sermone De jejunio, *Extinguere vultum dicuntur, quorum conſtitutio interior fucatâ ſpecie exteriori obfuſcatur, tanquam velo, mendacio obducta*· Ἀφανίζεται πρόσωπον, ὅταν ἡ ἔνδον διάθεσις ἐπιπλάστῳ σχήματι τῷ ἔξωθεν
v. 24. ἐπισκοτῆται, ὥσπερ ὑποπετάσματι τῷ ψεύδει καλυπτομένη. Aliquantùm pòſt, cùm dicitur, Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ità τὸ μισεῖν, ut in illo acceperim, Εἴ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, &c. id eſt, *minùs amat*. Et fortaſſe quid ſimile Maximus Taurinenſis in animo habuit, cùm vertit, *Nemo poteſt duobus dominis ſervire; dum enim uni placere geſtit, alterum ſen-*
ibid. *tit iratum*: ac ſi dictum eſſet, ὑπὸ τοῦ ἑνὸς μισηθήσεται, *uni erit odio*. Paulò pòſt, in eo quod
dicitur, Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμμωνᾷ· ità accipio τὸ μαμμωνᾷ, ut cùm Oſeæ 2. 16. dicitur, καὶ οὐ καλέσει με ἔτι Βααλί. Nam quemadmodum ibi βααλὶ, vel maritum cujuſque notat vel idolum; ità hic mammona, & idolum quod colebant Syri, & opes qui-
v. 26. bus præerat idolũ: quaſi idololatriam Syrorum & avaritiam dicas. Sequitur, Ἐμβλέψατε
εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. De quibus elegantiſſimè Ambroſius, *Nam ſi volatilibus cœli, quibus nullum exercitium cultionis, nullus de meſſium fœcunditate proventus eſt, indeficientem tamen providentia Divina largitur alimoniam; verum eſt, cauſam inopiæ noſtræ avaritiam videri*. Nec minùs eleganter Minucius Octavio, *Aves ſine patrimonio vivunt, & in*
v. 27. *diem pecua paſcuntur: & hæc tamen nobis nata ſunt. Quæ omnia ſi non concupiſcimus, poſ-*
ſidemus. Sequitur, Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; Ubi ἡλικία, ut aliàs, circumſcriptio corporis: quemadmodum eleganter Epiphanius contra Adamianos, circumſcriptionem corporis & ambitum, περιφέρειαν τῆς ἡλικίας dixit: Τὰ
v. 29. δὲ πάντα τοῦ ζώου ὑπάρχει ὡσεὶ μικροῦ σκύλακος κυνὸς τὴν περιφέρειαν. Eodem capite mox
dicitur, ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων. Cujus rei cauſam Crœſo Solon olim reddidit, cùm ſplendori ejus gallinaceos, pavones, phaſianos præferebat; quia, inquiebat, hoc quod habent, naturâ habent. Locus elegantiſſimus Laertii Solone, Φασὶ δέ τινες, ὅτι κοσμήσας ἑαυτὸν ὁ Κροῖσος παντοδαπῶς, καὶ καθίσας εἰς τὸν θρόνον, ἤρετο αὐτὸν εἴ τι θέαμα κάλλιον τεθέαται· ὁ δέ, Ἀλεκτρυόνας εἶπε, φασιανούς, καὶ ταώς· φυσικῷ γὰρ
v. 30. ἄνθει κεκόσμηνται. Pergit Evangeliſta, Εἰ δὲ τὸν χόρτον &c. ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσι. *Si Deus*,
inquit *herbam agri ità veſtit*; tanquam Rex eorum ſcilicet: Reges enim famulos, aut ex iis primos, veſtiunt. Ut ſit ſuaviſſima alluſio ad locum 2. Sam. 1. 24. in Davidis nænia, quâ Saulis deplorat obitum, *Filiæ Iſraelis, ſuper Saulem flete, qui induebat vos coccino.*
v. 32. Cùm dicitur, πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ· quos Matthæus ἔθνη dixit, Lucas τὰ ἔθνη
τοῦ κόσμου interpretatur: Qui ſunt haud dubiò, quos alibi ἰδιώτας Scriptura dixit; imperiti, & myſteriorũ regni cœleſtis ignari. Ità Levit. 4. 27. Ἐὰν δὲ ψυχὴ μία ἁμάρτῃ ἀκουσίως ἐκ τοῦ λαοῦ τῆς γῆς מעם הארץ, Hebraiſmo notiſſimo. Unde & Apoſtolus, idiotas & infideles

ſideles 1.Cor.14.23,24. & alibi, conjungit. Opponit ergò ἰδιῶται & fideles, eâ propemodum ratione, quâ διαχωρεῖσθαι ἀπὸ τῶν λαῶν τῆς γῆς πρὸς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ dicebantur, qui aliquam rebus Divinis aut templo operam Nehemiæ 10.28. navaſſe dicuntur.

Cap. V.

Caput ſeptimum, octavum, nonum, examinantur. Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, *dictum vetus: & cui è Rabbinis aſſignetur.* Ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος· καρφολογεῖν *Baſilio.* ἀποφυσᾷν τὸ κάρφος *Nyſſeno.* Ἐκβάλλειν τὴν δοκόν. *Tolle ex oculis tuis trabem, Rabbinorum dictum.* Μή ποτε ῥήξωσιν ὑμᾶς, *de porcis locus multùm agitatus, quomodo intelligendus. Chiaſmus: exempla ejus. Alia ejuſdem loci diſtinctio.* Ψευδοπροφῆται *qui, in loco de quo agitur.* Ἐπίθετοι *qui.* Ἐγκάθετοι *qui.* Ἔνδυμα προβάτων. Δέῤῥις τειχῶν. *Sermones in monte: unde dicti. Auguſtini ſententia. Montes idololatriæ in Oriente receptacula. Montanus pro idololatra. Locus,* Ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς, ὡς ἐξουσίαν ἔχων. Ἐξουσία, *quid; an autoritas:* ἐξουσία *majeſtas; quod probatur. Locus Danielis. Majeſtati quæ vox apud Chaldæos reſpondeat. In exprimenda ea voce quantum laborarint Græci.* Μεγαλειότης. Καθοσιώσεως ἔγκλημα. *Admiratio & ſtupor, majeſtatis propria. Chryſoſtomi ſententia.* Ἐξουσία *&* δύναμις *quomodo plerunque hìc differant. Autoritas à majeſtate quî differat. Dictum centurionis examinatur,* καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν ἔχων, *&c. De diſtinctione loci.* Οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ, *de Meſſia dictum: & unde deſumtum. Locus ſimilis de Meſſia apud Gemariſtas.* Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, *filius hominis, de Filio Dei, quà homo. Ezechiel* υἱὸς ἀνθρώπου. *Diſcrimen inter* υἱὸν ἀνθρώπου, *&* τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος. *Capite nono,* Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, *quomodo dictum Paralytico. Judæorum de morbis peccatorum opinio.* Συγκατάβασις *Domini.* Τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ. Τότε *Hebræorum* אך, *ſolummodo, tantummodo. De diſtinctione loci. De alterius loci diſtinctione.* Δικαιοδικαιοσύνη *Scribarum ac Phariſæorum. Vox* μετανοίας παρακεκινδυνευμένως *uſurpata. Locus,* Οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου. Ἐπίβλημα. Ἐμβόλισμα. *Veſtis* πολυκέντητος· πολύῤῥαφος· πολυκόλλητος. Αἴρει τὸ πλήρωμα. Τὸ πλήρωμα αἴρει, *& quo caſu poſitum. Nova plagula, Tertulliani.* Γυνὴ αἱμοῤῥοοῦσα, *quæ & qualis.* Φλεβῶν ἀταξία. *Aſterius notatus.* Ῥύσις αἵματος. Γυνὴ ἄφεδρος, ἀποκαθημένη, ἄφεδρος, *de impuro fluxu.* Κράσπεδον *in veſte.* Πτέρυγες. *Aſterii* ἀκυρολογία. Πτέρυγες *Solis.*

Statim capite ſeptimo æquiſſimum illud occurrit, καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρη- Cap. 7.
θήσεται ὑμῖν. Quod totidem propè verbis Rabbi Meir dixerat, במדה שאדם v. 2.
מודד מודדין לו, *Quâ menſurâ metitur homo, metiuntur illi.* Porrò, cùm maximus v. 5.
Magiſter paulò pòſt pronunciat, Ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου· ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος eſt quod καρφολογεῖν τὸ ὄμμα eleganter Magnus Baſilius dixit: Οὐχ' ὅτι ἀναμάρτητός τις ἐγὼ, οὔτε ὅτι ὁ βίος ὁ ἐμὸς οὐχὶ πλήρης ἐστὶ μυρίων ἐλαττωμάτων· ἀλλ' ὅτι ὁ τὰ ἡμέτερα κρίνων, εἰ μὲν καθαρὸν ἔχειν διαβεβαιοῦται τὸν ὀφθαλμὸν, καρφολογείτω ἡμῶν τὰ ὄμματα· *Non quòd peccati expers ſim ego, neque quòd vita mea non infinitis plena ſit infirmitatibus; ſed eâ lege, ut qui de noſtris judicat, ſi purum ſe habere affirmat oculum, è noſtris feſtucam legat.* Idem quod Nyſſenus ἀποφυσᾷν τὰ κάρφη dixit: *Quis cùm trabes in veſtris non videatis oculis, ex aliorum difflatis;* Ὅτι τὰς δοκοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις ὀφθαλμοῖς μὴ βλέποντες, τῶν ἀλλοτρίων ὄψεων ἀποφυσᾶτε. Quemadmodum alterum quod de trabe, Ibid.
Rabbinis fuiſſe uſitatum, vel ex Elia Thisbite patet; apud quem legitur טול קורה
מבין עיניך, *Tolle ex oculis tuis trabem.* Sequitur locus in quo non parùm hæſerunt v. 6.
eruditi, Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων· μή ποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς. Αἰτεῖτε, &c. Quærunt igitur, quomodo de porcis dicatur, μή ποτε ῥήξωσιν ὑμᾶς, nè

vos diſcerpant: quod ab eorum natura alienum videtur. Hoc quidem conſtat, mirificè
importunum eſſe animal, cùm in pabulum præſertim aut Venerem totâ vi fertur. No-
tum illud Siculi poetæ, Ὡσθοῦνθ᾽ ὥστε ὗες. Fortè & locum de chiaſmo quis ſuſpectum
habeat: ut mens ſit, Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τὰς μαργαρίτας ἔμ-
προσθεν τῶν χοίρων· μή ποτε στραφέντες ῥήξωσι, καὶ καταπατήσωσιν ὑμᾶς. Nam à cani-
bus lacerari aliquem, nec novum nec inuſitatum. Et in Sacris eâ tranſpoſitione nihil fre-
quentius: Tale eſt, ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν, καὶ λαλεῖν καὶ βλέπειν, Matth. 12. 22.
& alibi non ſemel. Etiam Judæis: Quomodo Gorionidæ Herodes, *Rex in Hieroſoly-
ma & Judæa, urbe Sancta,* dicitur. An & (ut ſimul dicam quod in mentem venit) fieri
poteſt, ut ex iis ſit hic locus qui non rectè diſtincti, poſtea leviter corrupti ſunt? Quod
patebit, ſi ſcribas, μή ποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥή-
ξωσι. Deinde, Ὑμεῖς αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ &c. Notum enim, quàm
multa non rectè diſtincta, recens verſuum confirmaverit diſtinctio: quod non uno loco
etiam recentior evicit interpres. Ut mens ſit, nè margaritas calcent, ac converſi dentibus
corrumpant. Neque tamen intercedo, quò minùs verum ſit quod priùs dixi. Adjungit
v. 15. idem ſupremus Doctor aliquot pòſt verſibus, Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν. Ubi
aſſentior Chryſoſtomo, qui poſtremam vocem, non de hæreticis, ſed de iis accipit qui vul-
gò ἐπιθετῶν nomine dicebantur: Tales autem eſſe ait, qui corruptam vitam ſpecie virtu-
tis ac larvâ tegunt. Lucas, niſi fallor, eoſdem aut ſimiles, ἐγκαθέτους dixit: Verba ejus
ſunt, Ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους, ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι, c. 20. 20. quanquam
ibi aliquantùm eam vocem reſtrinximus. Sententiam autem ſuam ex ſequentibus ſum-
mus Interpres probat: Sequitur enim, ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Nam
hæretici plerunque vitam ſanctam prætendunt doctrinæ, cùm iſtorum ſimulatio tranſpa-
reat. Quanquam ἔνδυμα προβάτων quod illis tribuit eſt, quæ δέῤῥις τριχίνη Helleniſtis;
quæ falſis quoque prophetis tribuitur: ut cùm alibi, tum Zachariæ 13. 4. Notum quid
ſit אדרת שער. Et hactenus Sermones in monte Domini. Quos cur in monte habu-
erit, varias antiqui Doctores cauſas, etiam longiùs, accerſunt. Quale eſt illud magni
Auguſtini, *Si quæritur quid ſit mons, bene intelligitur ſignificare majora præcepta ju-
ſtitiæ: quia minora erant quæ Judæis data ſunt.* Quantò ſimplicius eſt, Legem, quæ in
monte lata fuerat, in monte expoſitam fuiſſe? Idque à Mediatore, ac magni conſilii An-
gelo, voluntatis ſimul Patris interprete & Legis. Quæ ut in monte olim cum majeſtate
ineffabili, igne, procella, ac turbine, cum tuba, cum horrenda verborum voce (ut ad He-
bræos loquitur Apoſtolus) data fuit; ità in monte, cum ea, de qua jam agemus, majeſta-
te, Evangelicè expoſita eſt. Adde, quòd ſic expiatus ipſe locus fuit. Quid enim montes
aliud, niſi diaboli hoſpitium, idololatriæ receptacula ac ſedes, gentibus fuerunt? adeò ut
הררי, *montanus,* idolorum cultor Jeremiæ dicatur. In iis quæ hoc capite ſuperſunt,
v. 28, 29 quæri ab eruditis video, quæ ſit illa ἐξουσία quæ ſub finem capitis hîc Domino tribuitur,
cùm Evangeliſta dixit, ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἦν γὰρ διδάσκων
αὐτοὺς, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς. Quod recentior interpres, *Percel-
lebatur turba ſuper doctrina ipſius: Docebat enim eos, ut habens autoritatem, & non ut
Scribæ.* Nec repugno. Videndum tamen utrùm hîc ſufficiat *autoritas.* Illuſtris apud
Danielem cap. 7. de Chriſti regno ejúſque majeſtate exſtat locus: quem ità Helleniſtæ
conceperunt, Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ
ὡσεὶ υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν, &c. Deinde, καὶ αὐτῷ ἐδό-
θη ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, καὶ γλῶσσαι, αὐτῷ
δουλεύουσιν· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος· *Vidi in viſione noctis, & ecce cum nubibus
cœli, ut filius hominis, & uſque ad antiquum dierum pervenit, &c. Eique datum fuit
imperium, & honor, & regnum: ſed & populi omnes, & tribus ſerviebant ei & linguæ:
majeſtas ejus, majeſtas æterna.* Ubi in contextu Chaldæorum שלטן habes; quæ eſt
majeſtas. Unde Sultani apud ſuos, penès quos majeſtas: à qua voce non receſſit hîc Sy-
rus. In majeſtatis autem voce exprimenda, mirum quàm elaborarint tum Græci tum
Helleniſtæ. Qui inter cætera, μεγαλειότητα & ἐξουσίαν· crimen autem quod in eam
committi-

committitur, καθοσιώσεως ἔγκλημα dixerunt. Incomparabiles, quarum ſæpe jam meminimus, Gloſſæ, *Majeſtas*, μεγαλειότης. *Majeſtatis crimen*, καθοσιώσεως ἔγκλημα. Unde iidem Helleniſtæ eodem Danielis capite, ἐξουσίαν καὶ μεγαλωσύνην conjungunt: Καὶ ἡ βασιλεία, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων, τῶν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ· *Et regnum, & majeſtas, & magnitudo omnium quæ ſub omni cœlo ſunt regum.* Eædem Gloſſæ, Ἐξουσία, *Majeſtas, ditio, poteſtas*; גאות Hebræis: Qui & ipſi, quod Romani ſibi vendicant, exprimere ſic ſolent; & qui voce כבוד, ſive gloriæ, ut Helleniſtæ δόξης, utuntur: cùm de Deo præſertim agunt. Hic autem ille de quo dicitur, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός; *ejúſque gloriam ſpectavimus; gloriam, ut unigeniti à Patre*: Ubi δόξα שכינא, majeſtas illa admiranda, quæ Divinitati præſentiæque ejus tribuitur. Unde & priore ad Corinthios Clemens, Dominum, ἀπαύγασμα τῆς μεγαλωσύνης Θεοῦ dixit, cùm ἀπαύγασμα δόξης, Apoſtolus dixiſſet; quæ eſt majeſtas. Singularem autem majeſtatem eluxiſſe in Dei Filio, cùm Legem interpretatus eſt, nè dubitandum quidem, cùm hanc omnium ſecutus ſtupor ſit & admiratio; quæ majeſtatis propria, & quaſi comes. Quid quòd Danielis, de quo jam antè, locum ad Meſſiam ipſi Hebræorum referunt Magiſtri? qui, והוא משיח צדקנו אשר יגיע לפני ה׳, *Hic eſt Meſſias juſtitia noſtra, qui perveniet in conſpectum Dei.* Quò ſpectat quod præceſsit, ἐξεπλήσσοντο γὰρ οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, *ad doctrinam ejus ſtupuerunt turbæ.* Valerius Maximus, ubi de Majeſtate agit; *potens in amplitudine ſua obtinenda: Grato enim & jucundo introitu animis hominum illabitur admirationis prætextu velata.* Et ipſe Daniel, loco dicto, poſtquam de majeſtate Filii Dei egit, καὶ ἔφριξε τὸ πνεῦμά μου, *& horruit ſpiritus*, inquit, *meus*: Quod hìc turbæ evenit. Atque id magno fortaſſe Chryſoſtomo fraudi fuit, qui ἐξουσίαν hanc cum ea jungit quæ in edendis eidem tribuitur miraculis, aut inter eas non diſtinguit: quaſi non ſequatur, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς, *Docebat majeſtate plenus, non ut Scribæ.* Quæ autem Scribæ miracula edebant? Rabulæ revera in exponenda Lege & agyrtæ; qui longè ab ea majeſtate aberant quæ ſtuporem, quæ reverentiam in animis creabat. Unde Majeſtatem Reverentiæ & Honoris filiam Romani dixerunt. Adde, quòd miraculorum vel poteſtas vel vis, δυνάμεις plerunque in his libris dicitur; quemadmodum miracula quæ fiunt. Sed & ipſa quæ dicuntur, cùm majeſtate dicta quis dubitabit, qui præſertim illa legit, *Dico enim vobis, Niſi abundaverit juſtitia veſtra plùs quàm Scribarum & Phariſæorum?* Et quod toties repetitur, *Audiviſtis in Lege*, vel *antiquis*, *illud dictum vel illud*: *Ego autem dico vobis.* Tum qui brevitatem ponderat dicentis; quam imperatoriam Tacitus & Ariſtoteles dixerunt. Quæ non tam autoritatis ſunt quàm majeſtatis: quod enim, ut Politici fatentur omnes, in privato autoritas, in Principe majeſtas. Quæ digna Dei Filio, quem σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ, *ſceptrum majeſtatis Divinæ*, eâdem de qua antè Epiſtolâ, idem Clemens dixit: quam ſtylo ſcriptam Apoſtolico, aut qui ad eum proximè accedit, Patricio Junio, ſummæ eruditionis viro, debemus. Σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης, inquit, τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· quam ἐξουσίαν alii dixerunt. Ut ſententia ſit, In admirationem raptos fuiſſe omnes, cùm in Lege interpretanda verſaretur: ſingularem enim acceſsiſſe majeſtatem. Quanquam ſanè ab autoritate, & cum ea, hæc majeſtas. Vult ergò, aliter quàm Scribas docuiſſe, qui interpretes tum Legis erant & (quod Syrus addit) Phariſæos: Addit enim ופרישא. Quos ipſos tum contentioſos fuiſſe imprimis tum ambitioſos, nemo ignorat. Quæ cum majeſtate pugnant maximè, aut hanc offuſcant; ut & Scribarum δευτερώσεις, ſive interpretatiunculæ & nugæ. In quibus adeò ſubtiles erant, ut grammaticas nonnunquam obſervatiunculas miſcerent: quod de iis Epiphanius. Sed hæc hactenus: & cogitabit Lector. Capite octavo, Cap. 8.
ab initio non procul, cùm à centurione dicitur, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, v. 1.
ἔχων ὑπ᾽ ἐμαυτὸν στρατιώτας· ſcio quibuſdam è veteribus minimè contemnendam videri eam lectionem quam Robertus olim Stephanus aliique expreſſerunt, qui ſine ulla diſtinctione legunt, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν ἔχων ὑπ᾽ ἐμαυτόν. Ut mens ſit, Scio quid ſit ἐξουσία, ſeu poteſtas in alios; cùm & ipſe ἐπ᾽ ἐξουσίᾳ, ſive in poteſtate,

conſtitutus ſim: quæ licèt ſit exigua, tamen verbo apud meos efficio quod volo, καὶ λέγω
τούτῳ, Πορεύθητι, *Dico enim huic, Vade.* Qui alteram ſequuntur, ut Theophylactus,
Euthymius, alii, δοῦλος ὢν τοῦ βασιλέως intelligunt. Ut & imperare & parere ſe di-
cat: nam ſe Regis eſſe ſubditum. Mihi ſimplicior magíſque ad mentem ejus prior lectio
videtur: ut τὸ, ὑπὸ ἐξουσίαν, & τὸ, ὑπ' ἐμαυτὸν, Hebræorum more, ἐκ παραλλήλου po-
nantur. Priorem certè χῶσιν nec B. Hieronymus expreſsit, cùm dixit, *Voluit oſtendere,
Dominum non per adventum tantùm corporis, ſed per Angelorum quoque miniſteria, im-
plere quod vellet.* Sed & Juvencus prætermiſit, cùm dixit,

Subjectos mihi ſæpe viros ſic noſtra poteſtas
Officiis verbo juſſis parere coegit.

Ut de B. Chryſoſtomo ne dicam, qui disertè hanc lectionem annotat, Τινὲς δὲ οὕτως ἀνα-
γινώσκουσι τοῦτο τὸ χωρίον, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός ὢν· καὶ μεταξὺ στίξαντες ἐπάγουσιν,
ὑπ' ἐξουσίαν ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· *Quidam ità legunt hunc locum, Nam & ego,
homo cùm ſim; ac additâ diſtinctione ſubjungunt, ſub me ac poteſtatem meam habens mili-
tes.* Unum obſtare videtur, quod apud Lucam legitur, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ
ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· *Nam & ego ſum homo ſub poteſtate
poſitus, qui ſub me habeo milites.* Quod recentior vetúſque apud Matthæum expreſſe-
runt: cùm poſſit fieri, ut χῶσιν alteram prætermiſerit Matthæus. Cujuſmodi non pau-
ca occurrunt. Neque cuiquam autor ſum, ut alterum Evangeliſtam ex altero ad verbum
v. 20. interpretetur. Locus qui eodem capite ſequitur, Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ
τὴν κεφαλὴν κλίνῃ, manifeſtè ex iis deſumtus atque accommodatus videtur quæ de ad-
ventu Meſſiæ etiam tum ἐν παροιμιώδεσιν circumferebant Judæi: Quale eſt quod
Gemariſtæ dicunt, *Si veniat, non fore locum ubi conſideat*, ὅτι οὐκ ἕξει ποῦ τὸ σῶμα
κλίνῃ. Quibuſdam ex antiquis ſimpliciter ἐν ἤθει dictum videtur; ut ob præſentem ca-
lamitatem, ac humilitatis ſuæ rationem, de adverſariorum importunitate conqueratur.
A quibus non longè Juvencus abiiſſe videtur:

Vulpibus in ſaltu rupes exciſa latebram
Præbet, & aereis avibus dat ſylva quietem:
Aſt hominis Nato nullis ſuccedere tectis
Eſt licitum: gentis ſic ſunt molimina veſtræ.

Ibid. Ubi cùm ſe Dei Filius υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου dicat, quo & poſtea non ſemel utitur, aliquid de
eo, quanquam obiter, dicendum videtur. Prophetas בני אדם paſſim dici, nemo ne-
ſcit; ac præ cæteris Ezechielem, qui potiſſimùm ſic nuncupatur. Quò reſpexit & B. Hiero-
nymus, cùm ſcribit, *Audiamus & Ezechielem, filium hominis, quomodo de ejus virtute
pronunciet qui hominis futurus eſt filius.* Helleniſtis autem υἱὸς ἀνθρώπου dicitur Eze-
chiel, cùm ubique Dominus Servator υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου dicatur: primi hominis reſpectu
ſine dubio, qui אדם, ſive ὁ ἄνθρωπος, vocatur. Ut ὁ ἄνθρωπος, ſit homo primus;
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, qui poſt illum ſic ἐξόχως dicitur: idem qui ſecundus Adam dicitur.
Præclarum illud Auguſtini eſt, quod neſcio quo pacto etiam hic locum habet; *Primus
homo Adam ſic olim defunctus eſt, ut tamen poſt illum ſecundus homo ſit Chriſtus; cùm tot
hominum millia inter illum & hunc orta ſint. Et ideo manifeſtum eſt, pertinere ad illum,
omnem qui ex illa ſucceſſione propagatus naſcitur; ſicut ad iſtum pertinet omnis qui gratiæ
largitate in illo naſcitur. Unde fit, ut totum genus humanum quodammodo ſint homines duo,
primus & ſecundus.* Conſtat igitur naturæ, ſed humanæ, certum eſſe ἀπόδειγμα hoc no-
men, neque cum Divina confundendum. Nam, ut rectè Maximus Taurinenſis, *Quam-
vis Chriſtum Maria Evæ filia utique peperiſſet, non tamen eum conceperat de Adam.* Neq;
obſtat, quòd primus in Genealogia majorum ejus ponitur, qui & noſtrorum primus
Cap. 9. fuit. Capite nono, ubi peccatorum remiſſio cum valetudine tribuitur, ejúſque loco &
v. 2. hic & apud duos alios Evangeliſtas ponitur, ac paralytico dicitur, Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁ-
μαρτίαι σου, mirifica συγκατάβασις videtur, quâ Judæis ſe accommodavit Dominus;
qui morbos vindicandis peccatis, ideóque in pœnam Divinitus immitti credebant, ſu-
óſque id docebant. Quò illuſtris ſpectat locus Johannis 9. E quo patet, eâdem opinio-
ne imbutos fuiſſe & diſcipulos: qui cùm cæcum ità natum viderent, quærere audent,
utrùm

utrùm ipſe an parentes ejus peccaſſent. Nam & ſi quid ſecùs cuiquam quàm
vellet ipſe eveniret, peccatis ejus aſſcribebant. Ità Bathſeba, cùm 1. Reg. 1. thronum
Davidis Salomoni petit, niſi id impetret, fore ait, ut & ipſa & filius ejus peccatores ha-
berentur. Helleniſtæ, καὶ ἐσόμεθα ἐγὼ καὶ Σαλωμὼν ὁ ὑιός μου, ἁμαρτωλοί. Quod à
nonnullis, acutiùs fortaſſe quàm oportet, ad peccatum, quod ſuperſtite marito cum
Davide commiſerat, refertur. Chaldæi מתרכין *expulſi.* Hæc igitur ut cauſa prior,
cur ſic locutus ſit Dominus, ità altera, œconomia ipſa: ut hâc ratione autoritatem ſibi
vindicaret, ac de poteſtate ſua certiores eos redderet. De qua convicti, ſed, ut ſolent
qui ſcandalum libenter accipiunt quamvìs non datum, Phariſæi Scribæque blaſphemiæ
accuſant eum cui, vel miraculo convicti, credere debebant. Paulò pòſt in ejuſdem
Paralytici hiſtoria cùm ſequitur, τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ, dubium non eſt, quin v. 6.
in emendatiſſimis quoque Roberti Stephani editionibus malè diſtinctus fuerit hic locus:
unde & non rectè ſatis fortè intellectus. Dixerat paralytico Dominus, non, *Surge, &*
ſanus abi; ſed, *Remiſſa ſunt tibi peccata tua.* Hoc blaſphemiam interpretati erant Scri-
bæ (&, quod Lucas addit, Phariſæi, aut ex illis quidam) quòd remittere peccatum, uni-
us Dei eſſet. Nam de ſolo Deo dicitur, Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου· ἐκάλυψας
πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· *Remiſiſti iniquitates populo tuo; omnia eorum peccata texiſti.*
Reſpondet Dominus, qui & remiſſionem ſibi vindicat peccati, neque, ut loquuntur Syri
& Apoſtolus, rapinam eſſe id aut alienum arbitratur, idémque & miraculo confirma-
turus erat, ut Deus; Nihil eſſe cauſæ, cur id vitio vertatur ſibi: quod enim de remiſſio-
ne dictum erat peccatorum, id miraculo confirmaturum. Τότε eſt אך Hebræorum.
quod *ſolummodo* hic, aut *tantummodo*, dicas. Deuteron. 28. 29. Καὶ ἔσῃ τότε ἀδικού-
μενος, διαρπαζόμενος, πάσας τὰς ἡμέρας· Bene Vatablus, *tantummodo.* Nec malè Euthy-
mius, quod ad ſenſum, *Quia remittere peccata, latentem habebat demonſtrationem, ad eri-*
gendum autem ſuâ autoritate paralyticum, manifeſtâ opus erat demonſtratione; facit quod
manifeſtum eſt, in ſignum ejus quod occultum erat: per hoc enim & per illud, plenam facit
fidem, quòd & hoc poſſet & illud. Diſtinguendum igitur ſimpliciter, Ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι
ἐξουσίαν ἔχει ὁ ὑιὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας, τότε λέγει, hoc
eſt, ἁπλῶς λέγει, μόνον λέγει τῷ παραλυτικῷ· *Simpliciter ac tantùm dicit para-*
lytico, Ἐγερθεὶς ἆρόν σου τὴν κλίνην. Illud enim τότε quin turbaverit interpre-
tes, nè quidem dubitandum: ut recentiorem inter cæteros antiquúmque, qui verba
illa, τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ, parentheſi includunt; hoc modo, Ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι
ἐξουσίαν ἔχει ὁ ὑιὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας (τότε λέγει τῷ
παραλυτικῷ) Ἐγερθεὶς ἆρόν σου τὴν κλίνην, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· Eodémque mo-
do Latinè, *Ut autem ſciatis poteſtatem habere filium hominis in terra remittendi peccata*
(tunc dicit paralytico) Surge, attolle lectum tuum, & abi domum tuam. Ità enim recentior
interpres. Cujus cauſam adhuc quæro; neque adhuc aliam præter hanc invenio quam
dixi, quòd quam vim τὸ τότε aut locum hìc haberet, non intellexiſſent. Quod nè Syrus
quidem intellexit, niſi fallor, qui neglexit. Locus ille, Οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους, v. 13.
ἀλλ᾽ ἁμαρτωλοὺς, εἰς μετάνοιαν, non rectè & hìc & apud Marcum diſtinctus, etiam ve-
teribus ſcrupulum injecit. Hilarius, *Omnibus autem Chriſtus venerat, quomodo ergò non*
ſe juſtis veniſſe dicit? Erant ergò quibus neceſſe non erat ut veniret: ſed nemo juſtus ex
Lege eſt. Atqui ex ſimilitudine ægri ſaníque quæ præcedit, ſatis patet diſtinguendum,
οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους ἀλλ᾽ ἁμαρτωλοὺς, εἰς μετάνοιαν· hoc eſt, οὐκ ἦλθον καλέσαι
δικαίους εἰς μετάνοιαν, ἀλλ᾽ ἁμαρτωλούς· Ut ad juſtitiam Scribarum ac Phariſæorum id
referri non ſit opus: cùm juſti propriè non reſipiſcant, ſed qui non ſunt, aut qui eſſe
deſierunt. Etſi non negarim, εἰρωνικῶς, & ex eorum ſenſu, id dici poſſe. Quanquam
nè eo quidem opus. Rabanus, *Vel quia qui juſti erant, ſicut Nathanael & Johannes*
Baptiſta, non erant ad pœnitentiam invitandi. Vel, Non veni vocare juſtos falſos, qui de
juſtitia ſua gloriantur, ut Phariſæos; ſed illos qui ſe peccatores recognoſcunt. Et Dominus
ipſe, quanquam κατ᾽ [illegible], ut placet Theologis, Lucæ 15. 7. δικαίους οὐκ ἔχειν χρείαν
τῆς μετανοίας, ait. Adde, quòd veteres voce pœnitentiæ nonnunquam cùm de eo loco

v. 16. agunt, aut ad eum alludunt, παρεχομένοις δεδομένοις utantur. Qui non multò pòſt autem
ſequitur, vel imprimis expendi meretur, Οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου
ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ. In quo nec aliis, ac fortaſsè nè ſibi quidem, ſatisfecerunt eruditi.
Quid igitur? Ἐπίβλημα ῥάκους vocat, quod ἐμβόλισμα dicebant. Ἐμβόλισμα, tunicæ
ex earum genere erat fruſtulum quas πολυῤῥάφους dicebant, quòd è variis particulis con-
ſtarent; πολυκεντήτους item, quòd ῥακώματα, ſeu panni alii atque alii aſſuerentur. Nyſ-
ſenus 12. adverſus Eunomium, Καὶ ὥσπερ οἱ πτωχοὶ δι' ἀπορίαν ἐσθῆτος, ἐκ ῥακωμάτων
τινῶν τοὺς χιτῶνας ἑαυτοῖς περικεντοῦντες συῤῥάπτουσιν· οὕτω καὶ τοῦτον ἄλλην ἀλλα-
χόθι λέξιν περιβοσκόμενον, διὰ τούτων ἐξυφᾶναι ἑαυτῷ τοῦ λόγου τὸν κέντρωνα, οὐκ
ἀταλαιπώρως διακολλῶντα τὴν συμβολὴν τῶν ῥημάτων καὶ συναρμόζοντα· *Quemad-
modum mendici, quòd veſte egeant, è panniculis quibuſdam tunicas faciunt ſibi, quas
variè diſtinctas conſuunt; Ità & iſtum, cùm aliam alibi vocem depaſceret, ex iis libri
ſui effeciſſe centonem: quem ità confecit, ut non citra calamitatem, collatitiam verbo-
rum ſymbolam connecteret conjungeretque.* Eſt igitur veſtis ejuſmodi, χιτὼν τρίβων,
χιτὼν ἐκ ῥακωμάτων, χιτὼν ἐκ συμβολῶν, χιτὼν πολυκέντητος, &c, ut loquitur Nyſ-
ſenus Homiliâ in Baptiſmum Chriſti, πτωχικὸς καὶ πολυκόλλητος, *mendicantium, & è
variis particulis conſutus.* In qua nihil ineptum magìs ac inutile eſt, quàm ſi quis pan-
ni particulam non triti, qualis tota veſtis, ſed ἀγνάφου novique addat. Pannus qui defici-
ente aliquo aſſuitur ἐπίβλημα & πλήρωμα vocari ſolet: quemadmodum è quibus veſtis
conſtat, ἐμβολίσματα dicuntur. B.Hieronymus ad Ezech. 16. *Aquila & Theodotio, ἐμ-
βολίσματα tranſtulerunt: quod ſignificat diverſos pannos hinc indè conſutos, & inſtar
emplaſtri factum idolum, quaſi πολύῤῥαφον veſtimentum.* Tali ergò veſti, quæ è pannis
conſtat planè attritis, ſi quis novum aſſuat, non ſine cauſa inſtitutum mutat; αἴρει γὰρ τὸ
πλήρωμα, hoc eſt, *tollit ſupplementum.* Quod vix poteſt fieri, cùm cætera ſint trita ac vix
hæreant, quin σχίσμα ſeu ruptura major fiat. Αἴρει τὸ πλήρωμα, ut αἴρει τὸν λόγον.
Ità, εὐθέως ἔρχεται ὁ Σατανᾶς καὶ αἴρει τὸν λόγον τὸν ἐσπαρμένον, &c. Marci 4. 15.
Quo quid ſimplicius? Quid igitur in mente eruditis fuit, cùm τὸ πλήρωμα recto caſu
acciperent? Utinam hìc ſaltem veteri interpreti, Eraſmo, ac Budæo, ſidem habuiſſent.
Tertullianus, ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου, *nouam plagulam* vertit: *Nova plagula non aſ-*
v. 20. *ſuitur veſtimento veteri.* De ipſo autem loco plura ad Marcum vide. Sequitur, Καὶ ἰδοὺ
γυνὴ αἱμοῤῥοοῦσα. De qua fœmina Aſterius, γυνή τις ἀσθενοῦσα χαλεπῶς διὰ φλεβῶν
ἀταξίαν. Quaſi de hæmorrhoidibus aut ſimili malo agatur, aut idem αἱμοῤῥοια & αἱμοῤ-
ῥοῒς ſit; quod Medicorum non admittent filii: quemadmodum cùm Marcus tum Lucas
ῥύσιν αἵματος interpretantur. Quod fuiſſe talem innuit, quales ἀποκαθημέναι in Lege ab
Helleniſtis dicuntur; quæ ob menſtruam purgationem ſeparantur: niſi quòd continuum
hoc loco, & duodecim annorum. Heſychius, ἀποκαθημένη, αἱμοῤῥοοῦσα· quæ aliàs &
ἄφεδρος· quemadmodum ἄφεδρος, πάθος quoque ipſum, ſive morbus; ut in illo, κατὰ τὰς
ἡμέρας τοῦ χωρισμοῦ τῆς ἀφέδρου αὐτῆς. Vide quæ ad Marcum notamus. Sequitur,
ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. Cujus vicinam partem πτέρυγας Græci dicunt.
21 Unde Aſterii ejuſdem ad hunc locum περίβλεψα· qui ad reſtitutionem τῆς αἱμοῤῥοούσης lo-
cum Malachiæ trahit, Ἀνατελεῖ γὰρ ὑμῖν, φησὶ, τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος
δικαιοσύνης, καὶ ἴασις ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ· additque, ἥλιον μὲν δικαιοσύνης τὸν Κύριον
καλῶν, πτέρυγας δὲ τὰ τοῦ ἱματίου κράσπεδα· Cùm Hebræi πτέρυγας Soli tribu-
ant. Quare hoc eſt ἰδιωτεύειν, & in re ſeria, ἄνευ λῆρειν, ut cum Apoſtolo hìc lo-
quar.

Cap. VI.

Caput decimum percurritur. Δύο χιτῶνες, ζεῦγος ἱματίων *Helleniſtis quâ voce levi-
ter mutatâ & Chaldæos uti. Quare duo. Ordo veſtium.* Χιτῶνες ἀλλασσόμενοι *vel*
ἀλλακτοὶ, *quorum in itinere uſus.* Εἵματα ἐξημοιβά. Τροφὴ, *de iis quibus quis
opus habet. Locus nobiliſſimus & multùm agitatus,* Οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις
τοῦ Ἰσραὴλ, *de adventu Domini ab antiquis intellectus: etiam illius patefactione.*

Adventus

Adventus filii hominis. Dies magna. Τελεῖν *quid. Perficere doctrinâ. Perficere citharâ. Conſummandi verbum, quo interpres vetus eſt uſus: Obeundi aut Peragrandi, quo alii. Judæorum cæcitas: de qua intelligendum videri locum de quo agitur. Vera ejus interpretatio.* Ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν. Κονιορτὸς *quid.* Ἐκτινάσσειν τὸν κονιορτὸν, *quid: & non uno modo accipi.* Εἰρήνη, εὐλογία, *ſeu benedictio.* Δύο ῥάβδια. *Numerus & precium à Luca mutatum, & quomodo accipiendum.* Θεράποντες, *ſeu formulæ,* ἂν οὕτω τύχῃ, *uſitata.* Πεσεῖται ἐπὶ γῆν *pro quo* εἰς παγίδα, *alii. Locus Amoſi, unde ea lectio depromta.* Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοί. Ὁμολογεῖν, *quo ſenſu dicatur.* Ἐξομολογεῖν. *Agnoſcendi vox, quâ recentior uſus eſt interpres, rejicitur. Confeſſio, profeſſio.* Εὑρήσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. *Donari animâ, Magiſtris Hebræorum.* Μισθὸς προφήτου. *Benedictio.* Εὐλογία ἐπὶ τῷ πεδίῳ. Εὐλογία τῇ εἰσόδῳ.

CApite decimo, cùm ſuos, μὴ αἴρειν εἰς ὁδὸν μηδὲ δύο χιτῶνας aſſumere ad iter jubet Dominus, intellige, quos ζεῦγος ἱματίων Helleniſtæ, Chaldæi Græcâ voce Cap. 10 v. 10.
זוג לבושין dixerunt. Ad minimum autem duo, quòd æſtate aliis ac hyeme uterentur: Unde ערך בגדים, *ordo veſtium*, Jud. 17. 10. quòd duabus minimùm eodem
anno utebantur: Καὶ ἐγὼ δώσω σοι δέκα ἀργυρίου εἰς ἡμέρας, καὶ ζεῦγος ἱματίων.
Hîc verò, quia de itinere agit, χιτῶνας ἀλλασσομένους, vel ἀλλακτοὺς, intelligit: quos profecturi ſecum ſumebant, ut in itinere mutarent. Ità Naaman, cùm iter ſuum 2. Reg. 5.
5. pararet, δέκα ἀλλασσομένας στολὰς aſſumit: E quibus Eliſæi famulus, capite eodem,
ſuas ſibi dari poſcit. Homerus, εἵματα ἐξημοιβὰ, dixit: Εἵματά τ' ἐξημοιβὰ, λοετρά τε θερμὰ, καὶ εὐναί. Heſychius, Ἐξημοιβὰ, ἀλλακτὰ διὰ τὸ πλῆθος. Et, Ἐξημοιβὰ, ἕτερα. Quod Critici alii ad luxum referunt Phæacum, & τὰ ἄλλοτε ἄλλα ἀμειβόμενα exponunt. Unde & ſuas paupercul̄i à ditioribus accipere ſolebant; qui ἀλλακτὰς & ἀλλασσομένας, præſertim in itinere, habebant. Sed & poſtquam monuit, nè de
duabus ſoliciti eſſent, bene addit, ἄξιος ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ. Ut τροφὴ ſit, quibus Ibid.
quis opus habet: Ideóque æs, argentum, & veſtes antè conjunxit; quæ omnia ſic contrahuntur. Paulò pòſt ſequitur, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν. Ubi optimè Chryſo- v. 13.
ſtomus; qui εἰρήνην, hoc eſt, *pacem*, εὐλογίαν, ſive *benedictionem*, interpretatur: quemadmodum poſteriori membro εἰρήνη, ipſa felicitas, quæ benedictione continetur. Quod
dicitur, ſatis eſſe ſervo *ſi ſit ut Dominus*, ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος· eſt, quod Aben-Ezra tum in uſu fuiſſe vulgò docet alibi, דיי לעבר להיות כרבו, *Satis ſervo ſi
ſit ut ſuus Dominus.* Cùm paulò pòſt dicitur, ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν· v. 14.
κονιορτοῦ nomine, vel minutiſſimum quodque & nulli rei, vel paleas aut quiſquilias, vel
quem χοῦν Græci dicunt, intelligi poſſe ſcio; quomodo τὸ מוץ uſurpant Hebræi: Ut
mens ſit, Nè quid gentis tam impiæ adhæreat, aut penès vos maneat. Quemadmodum
etiam de odore parum grato, voce eâ Helleniſtæ utuntur: Ut in illo, ἀντὶ ὀσμῆς ἡδείας
κονιορτὸς, Eſaiæ 3. 24. quod eſt מק. Lucas verò τὸν κονιορτὸν τὸν κολληθέντα dixit.
Quemadmodum Apoſtolus Actor. 18. 6. poſtquam, ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια, dixit,
καθαρὸς ἐγὼ, ἀπὸ τοῦ νῦν, inquit, εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι. Hoc eorum igitur qui ſecederent, aut ità iter inſtituerent, ut ab aliis ſe ſepararent. Quo ſenſu Hormiſda Papa
Epiſtolâ Canonicâ ad orthodoxos Orientis ſcripſit, Ἀλλ' ἑαυτοὺς καθόλου ἀπὸ τοῦ βορβόρου, ἐν ᾧ οἱ αἱρετικοὶ καταποθέντες κρατοῦνται, ἀποστήσατε, καὶ ἐκτινάξαντες τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ κονιορτοῦ τοῦ κολληθέντος, φυσικῶς ἅπαντας τοὺς ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων ἀποκλίναντας εὐσεβεῖ ἀποκηρύξει κατακρίνατε. *Cæterùm omnino vos ipſos à
cœno, in quo demerſi tenentur hæretici, ſeparate; excuſſáque ſordium impuritate, quæ adhærent vobis, ſemel omnes qui ab Apoſtolicis declinant dogmatibus, piâ denunciatione
damnate.* Quanquam & ſimpliciter, qui abitum inſtituunt, ἐκτινάσσειν τὴν κόνιν
dici poſſunt; quemadmodum ſolent, qui eundo ſe movent. Ità Nahum. 1. 3. de
Deo, καὶ νεφέλη κονιορτὸς ποδῶν αὐτοῦ· וענן אבק רגליו, *& nebula pulvis pedum ejus.*
In nebula inceſſit; nebula via pedum ejus. Præceſſit enim, ἐν συντελείᾳ καὶ σεισμῷ
ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· quia qui incedunt, pulverem hoc ipſo excitare ſolent. Ut hoc nunc velit,

ἐκ-

eſt, ſi Chryſoſtomo accedimus, qui ambitioſè orant: ut qui opes, regna, aliáque id genus, petunt. A quo nec Nyſſenus Expoſitione Orationis Dominicæ diſcedit: ubi fusè de hoc ipſo. Epiphanius διὰ λεπτολογίας προσδιάγειν, dixit. Quod fit, cùm multis idem, neque neceſſariò, effertur. Cujus & exemplum addit, καὶ διὰ λεπτολογίας ἐρεῖ μὲν, Σὺ ἐστιν ἡ δύναμις, σὺ τὸ κράτος, σὺ ἐστιν ἡ τιμὴ, σὺ ἐστιν ἡ δόξα, σὺ ἐστιν ἡ εὐλογία, σὺ ἐστιν ἡ ἰσχὺς, σὺ ἐστιν ἡ δύναμις. Cui ferè & Maimonides alibi accedit. Ut penè idem ſit quod βαττολογεῖν & ἐμβαττολογεῖν τῷ λόγῳ idem quod & εἰς πλάτος ἐκτείνειν τὸν λόγον Nyſſenus adverſus Eunomium dixit, qui hæc conjungit. Ego ut verboſitatem, ſeu πολυλογίαν, non excludi arbitror (& hoc contextus ipſe innuit) ità μετεωρισμὸν in orando maximè notari arbitror: ut cùm labia & lingua ſine mente orant. Quod Magiſtris Hebræorum בטוי שפתים; *labiorum elocutio.* Notum enim quid deſignet בטא; nudam ſcilicet pronunciationem. Nè Naſonis Battum hic ad partes advocemus. Nihil facio libentiùs quàm ut proficiam; quâ lege natum me exiſtimo. Interdum admiratus ſum, cur, cùm ἀδολεσχία ſit vitium, & quidem quod loquacitate aut profluvio verborum conſtat, quale & in precibus disertè rejicitur cùm πολυλογία vetatur, ad preces etiam Sanctorum eam vocem traducant Helleniſtæ: Ut cùm Geneſ. 24. 63. Iſaacus ἀδολεσχῆσαι in campum iviſſe dicitur: quod Chaldæus, aliique, de precibus interpretantur. Ego autem, vel ad precum, in quibus ſigillatim cuncta ac ſenſim pronunciabant, non prolixitatem quidem ſed attentionem, vel ad meditationes potiùs quas conjungebant, referendum arbitror: quod & τὸ לשוח ſanè præ ſe ferre videtur. Quemadmodum de meditationibus attentis apud Regium Prophetam paſſim: qui, ἐν τοῖς ἐντάλμασιν, ἐν τοῖς δικαιώμασιν, ἐν ταῖς ἐντολαῖς Θεοῦ, ἀδολεσχῆσαι, ex interpretatione Helleniſtarum, ſe ait. Cæterùm non raro evenire ſolet, ut qui multa petunt, multis petant; multa autem petant, nè quid eorum quibus ſibi opus eſſe arbitrantur prætermittant; ità petant interim, ut quæ petenda ſunt, nè ipſi quidem ſciant aut intelligant: cùm nihil magis alienum à conditione ſit humana, quàm ut quæ petenda rectè intelligant qui petunt. Quod is intellexit, qui omnium eorum inſtar quæ petuntur, ut ejus à quo omnia petuntur, ſola ſapiens, ſola prudens, *fiat voluntas*, precari nos voluit. Nihil autem magis ignorari quàm quid ſingulis expediat, aut quid petendum ſit, nè gentiles quidem ignorarunt: Inter hos qui ſcripſit,

——nam quid tam dextro pede concipis, ut te
Conatûs non pœniteat votique peracti?
Evertêre domos totas optantibus ipſis
Dii faciles: nocitura togâ, nocitura petuntur
Militiâ.

Quæ cauſa, cur Rabbini preces fixas non admittant: nihil enim certi Deo præſcribendum eſſe. In quo τῷ קבע, quo preces de re ſingulari notant, utuntur. Tale ergò nihil, ſed pro ea gratiam divinam petendam eſſe. Cùm monemur in Precatione quam præ-
v. 11. ſcripſit Dominus, ut τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον petamus, de quo ſolicitè erudıti diſputarunt (neque enim quicquam magis verè tales hactenus exercuit) vix dubitandum quin ἐπιούσιος ſit תמיד. Ἄρτος ἐπιούσιος, לחם התמיד, Num. 4. 7. *Et ſuper menſam facierum expandent pannum hyacinthinum, & panis ille jugis ſuper eam erit:* quò venuſtè in divina hac precatione Dominus reſpexit. Helleniſtis panis ille, ſeu continuus, ſeu jugis, ſeu perpetuus, ἄρτος ὁ διαπαντὸς, ut juge ſacrificium, ἐνδελεχισμὸς· quæ, eodem ſenſu feliciſſimè dicuntur: quemadmodum apud Hebræos תמיד nonnulli, quaſi העמוד, hoc eſt, *inſtans*, exponebant. Inſtans autem Latinis, *continuum*, nec minùs præſens quàm futurum; ut ἐνεστὼς Græcis: quemadmodum cùm Tacitus, *præterita, inſtantia, futura*, connectit. Helleniſtæ, futuri ratione, quia dies diem ducit, & ſequentes continuò ἐπιόντες dicuntur, ἄρτον ἐπιούσιον, formâ τοῦ ἐνιαύσιον, quanquam aliâ formatione, dixerunt. Nam ἡ ἐπιοῦσα, dies ſequens eſt, quæ ordinem continuat. Gloſſarium Stephani, Ἐπιοῦσα, *poſtera.* Nazaræi, qui Matthæi Evangelium, quod ſecundùm Hebræos

bræos B. Hieronymo dicitur, habebant, cùm hanc neceſsitatem vertendi ſibi impoſitam viderent; *panem craſtini*, ſive ἄρτον τῆς ἐπιούσης, convertebant: ac ſi Græcè, ἄρτον τὸν εἰς τὸ ἐπιὸν, quod eſt, τὸν διαπαντὸς, τὸν ἐνδελεχῆ, dicas: Quibus Helleniſtæ continuum tum panem tum ſacrificium notarunt. Nam Hebræi in continuatione iſta, quod τὸ καθ' ἡμέραν Græci vocant, דבר יום dicunt. B. Hieronymi verba ſunt quæ ad hunc locum notat, *In Evangelio, quod appellatur ſecundùm Hebræos, pro ſuperſubſtantiali pane, reperi* מחר, *quod dicitur craſtinum: &c. id eſt, futurum da nobis hodie.* Quod cùm vir doctiſſimus vel non ſatis aſſequeretur, vel exiſtimaret durum, quia σήμερον mox ſequitur; idem eſſe exiſtimavit, quod Helleniſtis περιούσιον Unde illud, *Quod nos ſuperſubſtantialem expreſsimus, in Græco ἐπιούσιον habetur. Quod verbum ſeptuaginta interpretes, περιούσιον frequentiſsimè transferunt.* Quæ vox hodie, quod ſciam, apud Helleniſtas non exſtat: ac potiùs *adſubſtantialem* denotaret. Eadem interpretatio eundem Patrem eò impulit, ut *panem qui ſuper omnes ſubſtantias ſit, & univerſas ſuperet creaturas*, intelligi vellet. Unde anagogæ veterum, de pane alio, cœleſti magis quàm quotidiano: De quo paſsim. Inter quos nonnulli, ἐπιούσιον, τὸν καταβάντα ἀπ' οὐρανοῦ, interpretati ſunt. Procopius, ut cæteros omittam, ad Leviticum, Ὅτι καὶ τὸ θεῖον ἡμῖν ἐδωρήσατο σῶμα· ὅτι καὶ τοῦ ἄρτου τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ μετειλήφαμεν. Antiquiſsimi verò, inter quos Tertullianus ac Cyprianus, quos Eccleſia nunc ſequitur, quia τὸ ἐπιούσιον non tam futurum notat quàm continuum, ac ſingulis diebus definitum, ἄρτον ἐπιούσιον, quem Græci τὸν καθ' ἡμέραν, τὸν καθημερινὸν, τὸν ἐφήμερον, eleganter & ſimpliciter *quotidianum* dixerunt: Ità ut urbanè interim (quod dixi) ac venuſtè, לחם התמיד, de quo mentio in Lege, alludatur. Quam vocem ut Munſteri, ità altera Evangelii ſecundùm Matthæum Hebræa quam habemus, interpretatio expreſsit. Quemadmodum Ezechieli, cap. 39. 14. viri תמיד, qui quotidie ordinantur; noſtri *quotidianos* dixerunt: *Et viros quotidianos ſegregabunt, qui tranſeunt per terram, ſepelientes, &c.* ad verbum, *viros perpetuitatis*: Helleniſtæ ἄνδρας διαπαντὸς dicunt; quomodo & panem illum vocant. Sequitur, δὸς ἡμῖν ibid. σήμερον. Ubi ſi Lucæ interpretationem ſequimur, σήμερον non aliud quàm σήμερον καὶ σήμερον erit: Qui, δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν dixit; quomodo Evangeliſta idem non ſemel & eodem ſenſu loquitur. Hoc autem כל יום: quod & Syrus apud Lucam vidit. Ergò σήμερον καὶ σήμερον יום ויום. Quòd ſi autem hunc τὸ σήμερον includit, quid, cùm omnis loci ac temporis ſit hæc precatio, à Deo petet (quod nonnulli movent) qui vel veſpere vel nocte hoc petit? In ſingulos autem dies, hoc modo quo ſingulis diebus opus eſt: nè ulteriùs ad aliam atque aliam vel curam vel petitionem extendamus. Quàm autem hoc cum iis quæ jam περὶ ἄρτου τοῦ ἐπιουσίου diſputavimus conveniat, vix dici poteſt. Notum autem vel ex mannæ hiſtoria, quàm ſeriò, ut quiſque panem εἰς σήμερον, non autem εἰς αὔριον, colligeret, quo ſibi opus eſſe exiſtimaret, Dominus præceperit. Adeò, ut in diem alterum reliquias ſervare vetarentur; quæ ſi ſervarentur, computreſcerent: Nè videlicet vel in futurum laborarent, vel ſoliciti de tempore futuro eſſent; diebus contrà ſingulis, quo quiſque vitam ſuſtineret, cœlitus à Patre beneficii Divinitus oblati exſpectaret. Ut eodem modo panem in terris εἰς σήμερον καὶ σήμερον, tum petere tum exſpectare ſuos jubeat ac velit: quò fiducia ſic adſit, cura ac ſolicitudo abſit; ut ab eo quiſque pendeat, in eum curam atque animum defigat. Et revera omne manna, panis τοῦ σήμερον, dierum ſingulorum, ſive τοῦ σήμερον καὶ σήμερον, ut & ἐπιούσιος, ſic dici poteſt. Quemadmodum qui illud colligerent, τὸ τῆς ἡμέρας, *quod ſingulis ſufficeret diebus, &* εἰς ἡμέραν, *ſingulis diebus*, ſeu *in dies ſingulos*, ut ibi loquuntur Helleniſtæ, colligere jubentur. In Precatione eadem cùm dicitur, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, v. 13. mira nobis ſemper viſa (de quo alibi prolixè egimus) recentioris conſuetudo interpretis; qui efficaciæ (ut videtur quidem) cauſâ hìc & paſſim, etiam cùm minimè opus, ſolicitè articulum expreſſit: Ut hìc, *Libera nos ab illo malo:* quod ἐξοχῶς, ſeu per excellentiam, nunc dicunt. Atqui cùm ὁ ποιητὴς dicitur, Poetam intelligi, ſed principem, Homerum nempe aut Maronem, etiam Juriſconſulti monent: cùm *poeta ille*, aliquem è grege, nemo neſcit. Eſt igitur ὁ πονηρὸς, qui πειράζων, 1. ad Theſſal. 3. 5. quod non eſt

tentator

tentator ille, ut interpres idem, ſed, *tentator*. Verùm de his alibi, & quidem fuſè, ut jam
v. 14. diximus. Cùm poſt Precationem ſequitur, ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τὰ παραπτώματα αὐτῶν,
meritò videtur quæri poſſe, quare, prætermiſſis cæteris Precationis hujus membris, u-
num repetat Precationis autor atque exponat. De quo mihi quidem ſic videtur; cùm
Precationis hujus fundamentum ſit fides, quæ ex operatione (ut cum Theologis ſic lo-
quar) charitatis æſtimatur, ea autem ſine peccatorum remiſsione locum habere non
poſsit, non ſine cauſa tanquam fundamentum hoc inculcari. Adde, quòd cùm ii qui
precantur, non Patris modò vocem, ſed & ejus hîc uſurpent, cujus Filii ſi ſumus, fra-
tres ſumus; fieri non poſſe, ut fratres inter ſe ſint qui precantur, ideóque filii ejus Pa-
tris quem compellant, niſi eam lenitatem animi cum charitate mutua in remittendis ad-
v. 16. ferant delictis, quam requirit qui precari docet. Sequitur eodem capite, ἀφανίζουσι γὰρ
τὰ πρόσωπα αὐτῶν. Ubi τὰ πρόσωπα, ſeu τὸ πρόσωπον, non tam vultus quàm hilaritas,
ſive talis vultûs conſtitutio. Ut cùm Hebræi, הפילו פניהם, *cadere fecerunt vultus
ſuos*, dicunt; cùm compoſuiſſe ad mœrorem volunt. Ita 1. Sam. 1. ver. 18. καὶ τὸ πρόσωπον
αὐτῆς οὐ συνέπεσεν ἔτι, *non ampliùs cecidit ejus vultus*; hoc eſt, *hilaritas*. Quod in ani-
mo vulgaris interpres habebat; qui *exterminant facies ſuas* hîc dixit: quæ eſt illa faciei
conſtitutio quam & κακίαν προσώπου, Eccleſ. 7. 4. Helleniſtæ dixerunt: ὅτι ἐν κακίᾳ
προσώπου ἀγαθὸν θήσει καρδίας. Baſilius Sermone De jejunio, *Extinguere vultum di-
cuntur, quorum conſtitutio interior fucatâ ſpecie exteriori obfuſcatur, tanquam velo, menda-
cio obducta*· Ἀφανίζεται πρόσωπον, ὅταν ἡ ἔνδον διάθεσις ἐπιπλάστῳ σχήματι τῷ ἔξωθεν
v. 24. ἐπισκοτῆται, ὥσπερ ὑποπετάσματι τῷ ψεύδει καλυπτομένη. Aliquantùm pòſt, cùm di-
citur, Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει·
ità τὸ μισεῖν, ut in illo acceperim, Εἴ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ,
&c. id eſt, *minùs amat*. Et fortaſſe quid ſimile Maximus Taurinenſis in animo habuit,
cùm vertit, *Nemo poteſt duobus dominis ſervire; dum enim uni placere geſtit, alterum ſen-
ibid. tit iratum*: ac ſi dictum eſſet, ὑπὸ τοῦ ἑνὸς μισηθήσεται, *uni erit odio*. Paulò pòſt, in eo quod
dicitur, Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμμωνᾷ· ità accipio τὸ μαμμωνᾷ, ut cùm Oſeæ
2. 16. dicitur, καὶ οὐ καλέσετέ με ἔτι βααλί. Nam quemadmodum ibi βααλί, vel maritum
cujuſque notat vel idolum; ità hîc mammona, & idolum quod colebant Syri, & opes qui-
v. 26. bus præerat idolũ: quaſi idololatriam Syrorum & avaritiam dicas. Sequitur, Ἐμβλέψατε
εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. De quibus elegantiſſimè Ambroſius, *Nam ſi volatilibus cœli,
quibus nullum exercitium cultionis, nullus de meſſium fœcunditate proventus eſt, indeficien-
tem tamen providentia Divina largitur alimoniam; verum eſt, cauſam inopiæ noſtræ avari-
tiam videri*. Nec minùs eleganter Minucius Octavio, *Aves ſine patrimonio vivunt, & in
diem pecua paſcuntur: & hæc tamen nobis nata ſunt. Quæ omnia, ſi non concupiſcimus, poſ-
v. 27. ſidemus*. Sequitur, Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν
ἕνα; Ubi ἡλικία, ut aliàs, circumſcriptio corporis: quemadmodum eleganter Epiphanius
contra Adamianos, circumſcriptionem corporis & ambitum, περιφέρειαν τῆς ἡλικίας dixit: Τὰ
v. 29. δὲ πάντα τοῦ ζώου ὑπάρχει ὡσεὶ μικροῦ σκύλακος κυνὸς τὴν περιφέρειαν. Eodem capite mox
dicitur, ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων. Cujus rei cauſam
Crœſo Solon olim reddidit, cùm ſplendori ejus gallinaceos, pavones, phaſianos præfere-
bat; quia, inquiebat, hoc quod habent, naturâ habent. Locus elegantiſſimus Laertii Solone,
Φασὶ δέ τινες, ὅτι κοσμήσας ἑαυτὸν ὁ Κροῖσος παντοδαπῶς, καὶ καθίσας εἰς τὸν θρόνον, ἤρετο
αὐτὸν εἴ τι θέαμα κάλλιον τεθέαται· ὁ δὲ, Ἀλεκτρυόνας εἶπε, φασιανούς, καὶ ταώς· φυσικῷ γὰρ
v. 30. ἄνθει κεκόσμηνται. Pergit Evangeliſta, Εἰ δὲ τὸν χόρτον &c. ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσι. *Si Deus*,
inquit *herbam agri ità veſtit*; tanquam Rex eorum ſcilicet: Reges enim famulos, aut ex
iis primos, veſtiunt. Ut ſit ſuaviſſima alluſio ad locum 2. Sam. 1. 24. in Davidis nænia,
quâ Saulis deplorat obitum, *Filiæ Iſraelis, ſuper Saulem flete, qui induebat vos coccino*.
v. 32. Cùm dicitur, πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ· quos Matthæus ἔθνη dixit, Lucas τὰ ἔθνη
τοῦ κόσμου interpretatur: Qui ſunt haud dubiè, quos alibi ἰδιώτας Scriptura dixit; impe-
riti, & myſteriorũ regni cœleſtis ignari. Ità Levit. 4. 27. Ἐὰν δὲ ψυχὴ μία ἁμάρτῃ ἀκουσίως
ἐκ τοῦ λαοῦ τῆς γῆς מעם הארץ, Hebraiſmo notiſſimo. Unde & Apoſtolus, idiotas & in-
fideles

fideles 1.Cor.14.23,24. & alibi, conjungit. Opponit ergò ἰδιώτη & fideles, eâ propemodum ratione, quâ διαχωρισθέντες ἀπὸ τῶν λαῶν τῆς γῆς πρὸς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ dicebantur, qui aliquam rebus Divinis aut templo operam Nehemiæ 10.28. navaſſe dicuntur.

Cap. V.

Caput ſeptimum, octavum, nonum, examinantur. Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, *dictum vetus: & cui è Rabbinis aſſignetur.* Ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος· καρφολογεῖν *Baſilio.* ἀποφυσᾷν τὸ κάρφος *Nyſſeno.* Ἐκβάλλειν τὴν δοκόν. *Tolle ex oculis tuis trabem, Rabbinorum dictum.* Μή ποτε ῥήξωσιν ὑμᾶς, *de porcis locus multùm agitatus, quomodo intelligendus. Chiaſmus: exempla ejus. Alia ejuſdem loci diſtinctio.* Ψευδοπροφῆται *qui, in loco de quo agitur.* Ἐπιθύται *qui.* Ἐγκάθετοι *qui.* Ἔνδυμα προβάτων. Δέῤῥις τεῖχέων. *Sermones in monte: unde dicti. Auguſtini ſententia. Montes idololatriæ in Oriente receptacula. Montanus pro idololatra. Locus,* Ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς, ὡς ἐξουσίαν ἔχων. Ἐξουσία, *quid; an autoritas?* ἐξουσία *majeſtas; quod probatur. Locus Danielis. Majeſtati quæ vox apud Chaldæos reſpondeat. In exprimenda ea voce quantum laborarint Græci.* Μεγαλειότης. Καθοσιώσεως ἔγκλημα. *Admiratio & ſtupor, majeſtatis propria. Chryſoſtomi ſententia.* Ἐξουσία *&* δύναμις *quomodo plerunque hîc differant. Autoritas à majeſtate quî differat. Dictum centurionis examinatur,* καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν ἔχων, *&c. De diſtinctione loci.* Οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ, *de Meſſia dictum: & unde deſumtum. Locus ſimilis de Meſſia apud Gemariſtas.* Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, *filius hominis, de Filio Dei, quà homo. Ezechiel* υἱὸς ἀνθρώπου. *Diſcrimen inter* υἱὸν ἀνθρώπου, *&* τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος. *Capite nono,* Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, *quomodo dictum Paralytico. Judæorum de morbis peccatorum opinio.* Συστρατιώτης *Domini.* Τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ. Τότε *Hebræorum* אך, *ſolummodo, tantummodo. De diſtinctione loci. De alterius loci diſtinctione.* Δικαιοδικαιοσύνη *Scribarum ac Phariſæorum. Vox* μετανοίας περιχαρακτηριζομένως *uſurpata. Locus,* Οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου. Ἐπίβλημα. Ἐμβόλισμα. *Veſtis* πολυκέντητος· πολύῤῥαφος· πολυκόλλητος. Αἴρει τὸ πλήρωμα. Τὸ πλήρωμα αἴρει, *& quo caſu poſitum. Nova plagula, Tertulliani.* Γυνὴ αἱμοῤῥοοῦσα, *quæ & qualis.* Φλεβῶν ἀταξία. *Aſterius notatus.* Ῥύσις αἵματος. Γυνὴ ἄφεδρος, ἀποκαθημένη, ἄφεδρος, *de impuro fluxu.* Κράσπεδον *in veſte.* Πτέρυγες. *Aſterii ὁμιλία.* Πτέρυγες *Solis.*

STatim capite ſeptimo æquiſſimum illud occurrit, καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρη- Cap. 7.
θήσεται ὑμῖν. Quod totidem propè verbis Rabbi Meir dixerat, במדה שארם v. 2.
מורר מורדין לו, *Quâ menſurâ metitur homo, metiuntur illi.* Porrò, cùm maximus v. 5.
Magiſter paulò pòſt pronunciat, Ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε δια-
βλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου· ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος eſt
quod καρφολογεῖν τὸ ὄμμα eleganter Magnus Baſilius dixit: Οὐχ' ὅτι ἀναμάρτητός τις
ἐγὼ, οὔτε ὅτι ὁ βίος ὁ ἐμὸς οὐχὶ πλήρης ἐστὶ μυρίων ἐλαττωμάτων· ἀλλ' ὅτι ὁ τὰ ἡμέτερα κρί-
νων, εἰ μὴ καθαρὸν ἔχειν διαβεβαιῶται τὸν ὀφθαλμὸν, καρφολογείτω ἡμῶν τὰ ὄμματα·
*Non quòd peccati expers ſim ego, neque quòd vita mea non infinitis plena ſit infirmitati-
bus; ſed eâ lege, ut qui de noſtris judicat, ſi purum ſe habere affirmat oculum, è noſtris
feſtucam legat.* Idem quod Nyſſenus ἀποφυσᾷν τὰ κάρφη dixit: *Quia cùm trabes in ve-
ſtris non videatis oculis, ex aliorum difflatis;* Ὅτι τὰς δοκοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις ὀφθαλμοῖς
μὴ βλέποντες, τῶν ἀλλοτρίων ὄψεων ἀποφυσᾶτε. Quemadmodum alterum quod de trabe, Ibid.
Rabbinis fuiſſe uſitatum, vel ex Elia Thisbite patet; apud quem legitur טול קורה
מבין עיניך, *Tolle ex oculis tuis trabem.* Sequitur locus in quo non parùm hæſerunt v. 6.
eruditi, Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν
χοίρων· μή ποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς.
Αἰτεῖτε, &c. Quærunt igitur, quomodo de porcis dicatur, μή ποτε ῥήξωσιν ὑμᾶς, nè

vos diſcerpant: quod ab eorum natura alienum videtur. Hoc quidem conſtat, mirificè importunum eſſe animal, cùm in pabulum præſertim aut Venerem totâ vi fertur. Notum illud Siculi poetæ, Ὠθεῦνθ᾽ ὥστε ὗες. Fortè & locum de chiaſmo quis ſuſpectum habeat: ut mens ſit, Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων· μή ποτε στραφέντες ῥήξωσι, καὶ καταπατήσωσιν ὑμᾶς. Nam à canibus lacerari aliquem, nec novum nec inuſitatum. Et in Sacris eâ tranſpoſitione nihil frequentius: Tale eſt, ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν, καὶ λαλεῖν καὶ βλέπειν, Matth. 12. 22. & alibi non ſemel. Etiam Judæis: Quomodo Gorionidæ Herodes, *Rex in Hieroſolyma & Judæa, urbe Sancta,* dicitur. An & (ut ſimul dicam quod in mentem venit) fieri poteſt, ut ex iis ſit hic locus qui non rectè diſtincti, poſtea leviter corrupti ſunt? Quod patebit, ſi ſcribas, μή ποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσι. Deinde, Ὑμεῖς αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ &c. Notum enim, quàm multa non rectè diſtincta, recens verſuum confirmaverit diſtinctio: quod non uno loco etiam recentior evicit interpres. Ut mens ſit, nè margaritas calcent, ac converſi dentibus corrumpant. Neque tamen intercedo, quò minùs verum ſit quod priùs dixi. Adjungit
v. 15. idem ſupremus Doctor aliquot pòſt verſibus, Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν. Ubi aſſentior Chryſoſtomo, qui poſtremam vocem, non de hæreticis, ſed de iis accipit qui vulgò ἐπιθετῶν nomine dicebantur: Tales autem eſſe ait, qui corruptam vitam ſpecie virtutis ac larvâ tegunt. Lucas, niſi fallor, eoſdem aut ſimiles, ἐγκαθέτους dixit: Verba ejus ſunt, Ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους, ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι, c. 20. 20. quanquam ibi aliquantùm eam vocem reſtrinximus. Sententiam autem ſuam ex ſequentibus ſummus Interpres probat: Sequitur enim, ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Nam hæretici plerunque vitam ſanctam prætendunt doctrinæ, cùm iſtorum ſimulatio tranſpareat. Quanquam ἔνδυμα προβάτων quod illis tribuit eſt, quæ δέρρις τριχίνη Helleniſtis; quæ falſis quoque prophetis tribuitur: ut cùm alibi, tum Zachariæ 13. 4. Notum quid ſit אדרת שער. Et hactenus Sermones in monte Domini. Quos cur in monte habuerit, varias antiqui Doctores cauſas, etiam longiùs, accerſunt. Quale eſt illud magni Auguſtini, *Si quæritur quid ſit mons, bene intelligitur ſignificare majora præcepta juſtitiæ: quia minora erant quæ Judæis data ſunt.* Quantò ſimplicius eſt, Legem, quæ in monte lata fuerat, in monte expoſitam fuiſſe? Idque à Mediatore, ac magni conſilii Angelo, voluntatis ſimul Patris interprete & Legis. Quæ ut in monte olim cum majeſtate ineffabili, igne, procella, ac turbine, cum tuba, cum horrenda verborum voce (ut ad Hebræos loquitur Apoſtolus) data fuit; ità in monte, cum ea, de qua jam agemus, majeſtate, Evangelicè expoſita eſt. Adde, quòd ſic expiatus ipſe locus fuit. Quid enim montes aliud, niſi diaboli hoſpitium, idololatriæ receptacula ac ſedes, gentibus fuerunt? adeò ut הררי, *montanus*, idolorum cultor Jeremiæ dicatur. In iis quæ hoc capite ſuperſunt,
v. 28, 29 quæri ab eruditis video, quæ ſit illa ἐξουσία quæ ſub finem capitis hìc Domino tribuitur, cùm Evangeliſta dixit, ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς. Quod recentior interpres, *Percellebatur turba ſuper doctrina ipſius: Docebat enim eos, ut habens autoritatem, & non ut Scribæ.* Nec repugno. Videndum tamen utrùm hìc ſufficiat *autoritas.* Illuſtris apud Danielem cap. 7. de Chriſti regno ejúſque majeſtate exſtat locus: quem ità Helleniſtæ conceperunt, Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡσεὶ υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν, &c. Deinde, καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, καὶ γλῶσσαι, αὐτῷ ἐδούλευον· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος· *Vidi in viſione noctis, & ecce cum nubibus cæli, ut filius hominis, & uſque ad antiquum dierum pervenit, &c. Eique datum fuit imperium, & honor, & regnum: ſed & populi omnes, & tribus ſerviebant ei & linguæ: majeſtas ejus, majeſtas æterna.* Ubi in contextu Chaldæorum שלטן habes; quæ eſt majeſtas. Unde Sultani apud ſuos, penès quos majeſtas: à qua voce non receſſit hìc Syrus. In majeſtatis autem voce exprimenda, mirum quàm elaborarint tum Græci tum Helleniſtæ. Qui inter cætera, μεγαλειότητα & ἐξουσίαν· crimen autem quod in eam

committi-

committitur, καθοσιώσεως ἔγκλημα dixerunt. Incomparabiles, quarum ſæpe jam meminimus, Gloſſæ, *Majeſtas*, μεγαλειότης. *Majeſtatis crimen*, καθοσιώσεως ἔγκλημα. Unde iidem Helleniſtæ eodem Danielis capite, ἐξουσίαν καὶ μεγαλωσύνην conjungunt: Καὶ ἡ βασιλεία, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων, τῶν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ· *Et regnum, & majeſtas, & magnitudo omnium quæ ſub omni cælo ſunt regum.* Eædem Gloſſæ, Ἐξουσία, *Majeſtas, ditio, poteſtas*; גאות Hebræis: Qui & ipſi, quod Romani ſibi vendicant, exprimere ſic ſolent; & qui voce כבוד, ſive gloriæ, ut Helleniſtæ δόξης, utuntur: cùm de Deo præſertim agunt. Hic autem ille de quo dicitur, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός; *ejúſque gloriam ſpectavimus; gloriam, ut unigeniti à Patre*: Ubi δόξα שכינא, majeſtas illa admiranda, quæ Divinitati præſentiæque ejus tribuitur. Unde & priore ad Corinthios Clemens, Dominum, ἀπαύγασμα τῆς μεγαλωσύνης Θεοῦ dixit, cùm ἀπαύγασμα δόξης, Apoſtolus dixiſſet; quæ eſt majeſtas. Singularem autem majeſtatem cluxiſſe in Dei Filio, cùm Legem interpretatus eſt, nè dubitandum quidem, cùm hanc omnium ſecutus ſtupor ſit & admiratio; quæ majeſtatis propria, & quaſi comes. Quid quòd Danielis, de quo jam antè, locum ad Meſſiam ipſi Hebræorum referunt Magiſtri? qui, והוא משיח צדקנו אשר יגיע לפני ה׳, *Hic eſt Meſſias juſtitia noſtra, qui perveniet in conſpectum Dei.* Quò ſpectat quod præceſsit, ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, *ad doctrinam ejus ſtupuerunt turbæ.* Valerius Maximus, ubi de Majeſtate agit; *potens in amplitudine ſua obtinenda: Grato enim & jucundo introitu animus hominum illabitur admirationis prætextu velata.* Et ipſe Daniel, loco dicto, poſtquam de majeſtate Filii Dei egit, καὶ ἔφριξε τὸ πνεῦμά μου, *& horruit ſpiritus*, inquit, *meus*: Quod hîc turbæ evenit. Atque id magno fortaſſe Chryſoſtomo fraudi fuit, qui ἐξουσίαν hanc cum ea jungit quæ in edendis eidem tribuitur miraculis, aut inter eas non diſtinguit: quaſi non ſequatur, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς, *Docebat majeſtate plenus, non ut Scribæ.* Quæ autem Scribæ miracula edebant? Rabulæ revera in exponenda Lege & agyrtæ; qui longè ab ea majeſtate aberant quæ ſtuporem, quæ reverentiam in animis creabat. Unde Majeſtatem Reverentiæ & Honoris filiam Romani dixerunt. Adde, quòd miraculorum vel poteſtas vel vis, δύναμις plerunque in his libris dicitur; quemadmodum miracula quæ fiunt. Sed & ipſa quæ dicuntur, cùm majeſtate dicta quis dubitabit, qui præſertim illa legit, *Dico enim vobis, Niſi abundaverit juſtitia veſtra plùs quàm Scribarum & Phariſæorum?* Et quod toties repetitur, *Audiviſtis in Lege*, vel *antiquis*, *illud dictum vel illud: Ego autem dico vobis.* Tum qui brevitatem ponderat dicentis; quam imperatoriam Tacitus & Ariſtoteles dixerunt. Quæ non tam autoritatis ſunt quàm majeſtatis: quod enim, ut Politici fatentur omnes, in privato autoritas, in Principe majeſtas. Quæ digna Dei Filio, quem σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ. *ſceptrum majeſtatis Divinæ*, eâdem de qua antè Epiſtolâ, idem Clemens dixit: quam ſtylo ſcriptam Apoſtolico, aut qui ad eum proximè accedit, Patricio Junio, ſummæ eruditionis viro, debemus. Σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης, inquit, τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· quam ἐξουσίαν alii dixerunt. Ut ſententia ſit, In admirationem raptos fuiſſe omnes, cùm in Lege interpretanda verſaretur: ſingularem enim acceſsiſſe majeſtatem. Quanquam ſanè ab autoritate, & cum ea, hæc majeſtas. Vult ergò, aliter quàm Scribas docuiſſe, qui interpretes tum Legis erant & (quod Syrus addit) Phariſæos: Addit enim ופרישא. Quos ipſos tum contentioſos fuiſſe imprimis tum ambitioſos, nemo ignorat. Quæ cum majeſtate pugnant maximè, aut hanc offuſcant; ut & Scribarum δευτερώσεις, ſive interpretatiunculæ & nugæ. In quibus adeò ſubtiles erant, ut grammaticas nonnunquam obſervatiunculas miſcerent: quod de iis Epiphanius. Sed hæc hactenus: & cogitabit Lector. Capite octavo, Cap. 8. v. 1. ab initio non procul, cùm à centurione dicitur, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· ſcio quibuſdam è veteribus minimè contemnendam videri eam lectionem quam Robertus olim Stephanus aliíque expreſſerunt, qui ſine ulla diſtinctione legunt, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν ἔχων ὑπ' ἐμαυτόν. Ut mens ſit, Scio quid ſit ἐξουσία, ſeu poteſtas in alios; cum & ipſe ὑπὸ ἐξουσίᾳ, ſive in poteſtate,

conſtitutus ſim: quæ licèt ſit exigua, tamen verbo apud meos efficio quod volo, καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύθητι, *Dico enim huic, Vade.* Qui alteram ſequuntur, ut Theophylactus, Euthymius, alii, δοῦλος ὢν τοῦ βασιλέως intelligunt. Ut & imperare & parere ſe dicat: nam ſe Regis eſſe ſubditum. Mihi ſimplicior magiſque ad mentem ejus prior lectio videtur: ut τὸ, ὑπὸ ἐξουσίαν, & τὸ, ὑπ' ἐμαυτὸν, Hebræorum more, ἐκ παραλλήλου ponantur. Priorem certè στιγμὴν nec B. Hieronymus expreſſit, cùm dixit, *Voluit oſtendere, Dominum non per adventum tantùm corporis, ſed per Angelorum quoque miniſteria, implere quod vellet.* Sed & Juvencus prætermiſit, cùm dixit,

Subjectos mihi ſæpe viros ſic noſtra poteſtas
Officiis verbo juſſis parere coegit.

Ut de B. Chryſoſtomo nè dicam, qui diſertè hanc lectionem annotat, Τινὲς δὲ οὕτως ἀναγινώσκουσι τοῦτο τὸ χωρίον, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπος ὤν· καὶ μεταξὺ στίξαντες ἐπάγουσιν, ὑπ' ἐξουσίαν ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· *Quidam ità legunt hunc locum, Nam & ego, homo cùm ſim; ac additâ diſtinctione ſubjungunt, ſub me ac poteſtatem meam habens milites.* Unum obſtare videtur, quod apud Lucam legitur, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· *Nam & ego ſum homo ſub poteſtate poſitus, qui ſub me habeo milites.* Quod recentior vetúſque apud Matthæum expreſſerunt: cùm poſſit fieri, ut στιγμὴν alteram prætermiſerit Matthæus. Cujuſmodi non pauca occurrunt. Neque cuiquam autor ſum, ut alterum Evangeliſtam ex altero ad verbum
v. 20. interpretetur. Locus qui eodem capite ſequitur, Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ, manifeſtè ex iis deſumtus atque accommodatus videtur quæ de adventu Meſſiæ etiam tum ἐν παροιμιώδεσι circumferebant Judæi: Quale eſt quod Gemariſtæ dicunt, *Si veniat, non fore locum ubi conſideat*, ὅτι οὐχ ἕξει ποῦ τὸ σῶμα κλίνῃ. Quibuſdam ex antiquis ſimpliciter ἐν ἤθει dictum videtur; ut ob præſentem calamitatem, ac humilitatis ſuæ rationem, de adverſariorum importunitate conqueratur. A quibus non longè Juvencus abiiſſe videtur:

Vulpibus in ſaltu rupes exciſa latebram
Præbet, & aereis avibus dat ſylva quietem:
Aſt hominis Nato nullis ſuccedere tectis
Eſt licitum: gentis ſic ſunt molimina veſtræ.

Ibid. Ubi cùm ſe Dei Filius υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου dicat, quo & poſtea non ſemel utitur, aliquid de eo, quanquam obiter, dicendum videtur. Prophetas בני אדם paſſim dici, nemo neſcit; ac præ cæteris Ezechielem, qui potiſſimùm ſic nuncupatur. Quò reſpexit & B. Hieronymus, cùm ſcribit, *Audiamus & Ezechielem, filium hominis, quomodo de ejus virtute pronunciet qui hominis futurus eſt filius.* Helleniſtis autem υἱὸς ἀνθρώπου dicitur Ezechiel, cùm ubique Dominus Servator υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου dicatur: primi hominis reſpectu ſine dubio, qui אדם, ſive ὁ ἄνθρωπος, vocatur. Ut ὁ ἄνθρωπος, ſit homo primus; υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, qui poſt illum ſic ἐξόχως dicitur: idem qui ſecundus Adam dicitur. Præclarum illud Auguſtini eſt, quod neſcio quo pacto etiam hìc locum habet; *Primus homo Adam ſic olim defunctus eſt, ut tamen poſt illum ſecundus homo ſit Chriſtus; cùm tot hominum millia inter illum & hunc orta ſint. Et ideo manifeſtum eſt, pertinere ad illum, omnem qui ex illa ſucceſſione propagatus naſcitur; ſicut ad iſtum pertinet omnis qui gratiæ largitate in illo naſcitur. Unde fit, ut totum genus humanum quodammodo ſint homines duo, primus & ſecundus.* Conſtat igitur naturæ, ſed humanæ, certum eſſe ὑπόδειγμα hoc nomen, neque cum Divina confundendum. Nam, ut rectè Maximus Taurinenſis, *Quamvis Chriſtum Maria Evæ filia utique peperiſſet, non tamen eum conceperat de Adam.* Neq; obſtat, quòd primus in Genealogia majorum ejus ponitur, qui & noſtrorum primus
Cap. 9. fuit. Capite nono, ubi peccatorum remiſſio cum valetudine tribuitur, ejúſque loco &
v. 2. hìc & apud duos alios Evangeliſtas ponitur, ac paralytico dicitur, Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, mirifica συγκατάβασις videtur, quâ Judæis ſe accommodavit Dominus; qui morbos vindicandis peccatis, ideóque in pœnam Divinitus immitti credebant, ſuóſque id docebant. Quò illuſtris ſpectat locus Johannis 9. E quo patet, eâdem opinione imbutos fuiſſe & diſcipulos: qui cùm cæcum ità natum viderent, quærere audent,

utrùm

utrùm ipſe an parentes ejus peccaſſent. Nam & ſi quid ſecùs cuiquam quàm vellet ipſe eveniret, peccatis ejus aſſcribebant. Ità Bathſeba, cùm 1. Reg. 1. thronum Davidis Salomoni petit, niſi id impetret, fore ait, ut & ipſa & filius ejus peccatores haberentur. Helleniſtæ, καὶ ἐσόμεθα ἐγὼ καὶ Σαλωμὼν ὁ υἱός μου, ἁμαρτωλοί. Quod à nonnullis, acutiùs fortaſſe quàm oportet, ad peccatum, quod ſuperſtite marito cum Davide commiſerat, refertur. Chaldæi מתרכין *expulſi.* Hæc igitur ut cauſa prior, cur ſic locutus ſit Dominus, ità altera, œconomia ipſa: ut hâc ratione autoritatem ſibi vindicaret, ac de poteſtate ſua certiores eos redderet. De qua convicti, ſed, ut ſolent qui ſcandalum libenter accipiunt quamvis non datum, Phariſæi Scribæque blaſphemiæ accuſant eum cui, vel miraculo convicti, credere debebant. Paulò pòſt in ejuſdem Paralytici hiſtoria cùm ſequitur, τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ, dubium non eſt, quin v. 6. in emendatiſſimis quoque Roberti Stephani editionibus malè diſtinctus fuerit hic locus: unde & non rectè ſatìs fortè intellectus. Dixerat paralytico Dominus, non, *Surge, & ſanus abi*; ſed, *Remiſſa ſunt tibi peccata tua.* Hoc blaſphemiam interpretati erant Scribæ (&, quod Lucas addit, Phariſæi, aut ex illis quidam) quòd remittere peccatum, unius Dei eſſet. Nam de ſolo Deo dicitur, Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου· ἐκάλυψας πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· *Remiſiſti iniquitates populo tuo; omnia eorum peccata texiſti.* Reſpondet Dominus, qui & remiſſionem ſibi vindicat peccati, neque, ut loquuntur Syri & Apoſtolus, rapinam eſſe id aut alienum arbitratur, idémque & miraculo confirmaturus erat, ut Deus; Nihil eſſe cauſæ, cur id vitio vertatur ſibi: quod enim de remiſſione dictum erat peccatorum, id miraculo confirmaturum. Τότε eſt אך Hebræorum, quod *ſolummodo* hic, aut *tantummodo*, dicas. Deuteron. 28. 29. Καὶ ἔσῃ τότε ἀδικούμενος, διαρπαζόμενος, πάσας τὰς ἡμέρας· Bene Vatablus, *tantummodo.* Nec malè Euthymius, quod ad ſenſum, *Quia remittere peccata, latentem habebat demonſtrationem, ad erigendum autem ſuâ autoritate paralyticum, manifeſtâ opus erat demonſtratione; facit quod manifeſtum eſt, in ſignum ejus quod occultum erat: per hoc enim & per illud, plenam facit fidem, quòd & hoc poſſet & illud.* Diſtinguendum igitur ſimpliciter, Ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας, τότε λέγει, hoc eſt, ἁπλῶς λέγει, μόνον λέγει τῷ παραλυτικῷ· *Simpliciter ac tantùm dicit paralytico,* Ἐγερθεὶς ἆρόν σου τὴν κλίνην. Illud enim τότε quin turbaverit interpretes, nè quidem dubitandum: ut recentiorem inter cæteros antiquùmque, qui verba illa, τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ, parentheſi includunt; hoc modo, Ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας (τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ) Ἐγερθεὶς ἆρόν σου τὴν κλίνην, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Eodémque modo Latinè, *Ut autem ſciatis poteſtatem habere filium hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, attolle lectum tuum, & abi domum tuam.* Ità enim recentior interpres. Cujus cauſam adhuc quæro: neque adhuc aliam præter hanc invenio quam dixi, quòd quam vim τὸ τότε aut locum hìc haberet, non intellexiſſent. Quod nè Syrus quidem intellexit, niſi fallor, qui neglexit. Locus ille, Οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους, v. 13. ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς, εἰς μετάνοιαν, non rectè & hìc & apud Marcum diſtinctus, etiam veteribus ſcrupulum injecit. Hilarius, *Omnibus autem Chriſtus venerat, quomodo ergò non ſe juſtis veniſſe dicit? Erant ergò quibus neceſſe non erat ut veniret: ſed nemo juſtus ex Lege eſt.* Atqui ex ſimilitudine ægri ſanique quæ præcedit, ſatìs patet diſtinguendum, οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς, εἰς μετάνοιαν· hoc eſt, οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους εἰς μετάνοιαν, ἀλλ' ἁμαρτωλούς· Ut ad juſtitiam Scribarum ac Phariſæorum id referri non ſit opus: cùm juſti propriè non reſipiſcant, ſed qui non ſunt, aut qui eſſe deſierunt. Etſi non negarim, εἰρωνικῶς, & ex eorum ſenſu, id dici poſſe. Quanquam nè eo quidem opus. Rabanus, *Vel quia qui juſti erant, ſicut Nathanael & Johannes Baptiſta, non erant ad pœnitentiam invitandi. Vel, Non veni vocare juſtos falſos, qui de juſtitia ſua gloriantur, ut Phariſæos; ſed illos qui ſe peccatores recognoſcunt.* Et Dominus ipſe, quanquam κατὰ δόξαν, ut placet Theologis, Lucæ 15. 7. δικαίους οὐκ ἔχειν χρείαν τῆς μετανοίας, ait. Adde, quòd veteres voce pœnitentiæ nonnunquam cùm de eo loco

v. 16. agunt, aut ad eum alludunt, παρεγκαινιζομένοις utantur. Qui non multò pòſt autem
ſequitur, vel imprimis expendi meretur, Οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου
ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· In quo nec aliis, ac fortaſsè nè ſibi quidem, ſatisfecerunt eruditi.
Quid igitur? Ἐπίβλημα ῥάκους vocat, quod ἐμβόλισμα dicebant. Ἐμβόλισμα, tunicæ
ex earum genere erat fruſtulum quas πολυῤῥάφους dicebant, quòd è variis particulis con-
ſtarent; πολυκεντήτους item, quòd ῥακώματα, ſeu panni alii atque alii aſſuerentur. Nyſ-
ſenus 12. adverſus Eunomium, Καὶ ὥσπερ οἱ πτωχοὶ δι' ἀπορίαν ἐσθῆτος, ἐκ ῥακωμάτων
τινῶν τοὺς χιτῶνας ἑαυτοῖς περικεντοῦντες συῤῥάπτουσιν· οὕτω καὶ τοῦτον ἄλλην ἀλλα-
χόθεν λέξιν περιβοσκόμενον, διὰ τούτων ἐξυφᾶναι ἑαυτῷ τοῦ λόγου τὸν κέντρωνα, οὐκ
ἀταλαιπώρως διακολλῶντα τὴν συμβολὴν τῶν ῥημάτων καὶ συναρμόζοντα· *Quemad-
modum mendici, quòd veſte egeant, è panniculis quibuſdam tunicas faciunt ſibi, quas
variè diſtinctas conſuunt; Ità & iſtum, cùm aliam alibi vocem depaſceret, ex iis libri
ſui effeciſſe centonem: quem ità confecit, ut non citra calamitatem, collatitiam verbo-
rum ſymbolam connecteret conjungeretque.* Eſt igitur veſtis ejuſmodi, χιτὼν τρίβων,
χιτὼν ἐκ ῥακωμάτων, χιτὼν ἐκ συμβολαίων, χιτὼν πολυκέντητος, &c, ut loquitur Nyſ-
ſenus Homiliâ in Baptiſmum Chriſti, πτωχικὸς καὶ πολυκόλλητος, *mendicantium, & è
variis particulis conſutus.* In qua nihil ineptum magis ac inutile eſt, quàm ſi quis pan-
ni particulam non triti, qualis tota veſtis, ſed ἀγνάφου novique addat. Pannus qui defici-
ente aliquo aſſuitur ἐπίβλημα & πλήρωμα vocari ſolet: quemadmodum è quibus veſtis
conſtat, ἐμβολίσματα dicuntur. B. Hieronymus ad Ezech. 16. *Aquila & Theodotio, ἐμ-
βολίσματα tranſtulerunt: quod ſignificat diverſos pannos hinc indè conſutos, & inſtar
emplaſtri factum idolum, quaſi πολύῤῥαφον veſtimentum.* Tali ergò veſti, quæ è pannis
conſtat planè attritis, ſi quis novum aſſuat, non ſine cauſa inſtitutum mutat; αἴρει γὰρ τὸ
πλήρωμα, hoc eſt, *tollit ſupplementum.* Quod vix poteſt fieri, cùm cætera ſint trita ac vix
hæreant, quin σχίσμα ſeu ruptura major fiat. Αἴρει τὸ πλήρωμα, ut αἴρει τὸν λόγον.
Ità, εὐθέως ἔρχεται ὁ Σατανᾶς καὶ αἴρει τὸν λόγον τὸν ἐσπαρμένον, &c. Marci 4. 15.
Quo quid ſimplicius? Quid igitur in mente eruditis fuit, cùm τὸ πλήρωμα recto caſu
acciperent? Utinam hìc ſaltem veteri interpreti, Eraſmo, ac Budæo, fidem habuiſſent.
Tertullianus, ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου, *nouam plagulam* vertit: *Nova plagula non aſ-*
v. 20. *ſuitur veſtimento veteri.* De ipſo autem loco plura ad Marcum vide. Sequitur, Καὶ ἰδοὺ
γυνὴ αἱμοῤῥοοῦσα. De qua fœmina Aſterius, γυνή τις ἀσθενοῦσα χαλεπῶς διὰ φλεβῶν
ἀταξίαν. Quaſi de hæmorrhoidibus aut ſimili malo agatur, aut idem αἱμοῤῥοῖα & αἱμοῤ-
ῥοῒς ſit; quod Medicorum non admittent filii: quemadmodum cùm Marcus tum Lucas
ῥύσιν αἵματος interpretantur. Quod fuiſſe talem innuit, quales ἀποκαθημένας in Lege ab
Helleniſtis dicuntur; quæ ob menſtruam purgationem ſeparantur: niſi quòd continuum
hoc loco, & duodecim annorum. Heſychius, ἀποκαθημένη, αἱμοῤῥοοῦσα· quæ alias &
ἄφεδρος· quemadmodum ἄφεδρος, πάθος quoque ipſum, ſive morbus; ut in illo, κατὰ τὰς
ἡμέρας τοῦ χωρισμοῦ τῆς ἀφέδρου αὐτῆς. Vide quæ ad Marcum notamus. Sequitur,
ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. Cujus vicinam partem πτέρυγας Græci dicunt.
21. Unde Aſterii ejuſdem ad hunc locum πτερύγια· qui ad reſtitutionem τῆς αἱμοῤῥοούσης lo-
cum Malachiæ trahit, Ἀνατελεῖ γὰρ ὑμῖν, φησὶ, τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος
δικαιοσύνης, καὶ ἴασις ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ· additque, ἥλιον μὲν δικαιοσύνης τὸν Κύριον
καλῶν, πτέρυγας δὲ τὰ τοῦ ἱματίου κράσπεδα· Cùm Hebræi πτέρυγας Soli tribu-
ant. Quare hoc eſt ἰδιωτεύειν, & in re ſeria, ἄφρων λέγειν, ut cum Apoſtolo hìc lo-
quar.

Cap. VI.

Caput decimum percurritur. Δύο χιτῶνες, ζεῦγος ἱματίων *Helleniſtis quâ voce levi-
ter mutatâ & Chaldæos uti. Quare duo. Ordo veſtium.* Χιτῶνες ἀλλασσόμενοι *vel*
ἀλλακτοί, *quorum in itinere uſus.* Εἵματα ἐξημοιβά. Τροφή, *de iis quibus quis
opus habet. Locus nobiliſſimus & multum agitatus,* Οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις
τοῦ Ἰσραὴλ, *de adventu Domini ab antiquis intellectus: etiam illius patefactione.*

Adventus

Adventus filii hominis. Dies magna. Τελεῖν *quid. Perficere doctrinâ. Perficere citharâ. Conſummandi verbum, quo interpres vetus eſt uſus: Obeundi aut Peragrandi, quo alii. Judæorum cæcitas: de qua intelligendum videri locum de quo agitur. Vera ejus interpretatio.* Ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν. Κονιορτὸς *quid.* Ἐκτινάσσειν τὸν κονιορτὸν, *quid: & non uno modo accipi.* Εἰρήνη, εὐλογία, *ſeu benedictio.* Δύο στρουθία. *Numerus & precium à Luca mutatum, & quomodo accipiendum.* Θεράπευσις, *ſeu formula,* ἂν ἐν τῷ τύχῃ, *uſitata.* Πεσεῖται ἐπὶ γῆν *pro quo* εἰς παγίδα, *alii. Locus Amoſi, unde ea lectio depromta.* Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοί. Ὁμολογεῖν, *quo ſenſu dicatur.* Ἐξομολογεῖν. *Agnoſcendi vox, quâ recentior uſus eſt interpres, rejicitur. Confeſſio, profeſſio.* Εὑρήσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. *Donari animâ, Magiſtris Hebræorum.* Μισθὸς προφήτου. *Benedictio.* Εὐλογία ἐπὶ τῷ ποδί. Εὐλογία τῇ εἰσόδῳ.

CApite decimo, cùm ſuos, μὴ πήραν εἰς ὁδὸν μηδὲ δύο χιτῶνας aſſumere ad iter ju- Cap. 10
bet Dominus, intellige, quos ζεῦγος ἱματίων Helleniſtæ, Chaldæi Græcâ voce v. 10.
זוג לבושין dixerunt. Ad minimum autem duo, quòd æſtate aliis ac hyeme uterentur: Unde ערך בגדים, *ordo veſtium,* Jud. 17. 10. quòd duabus minimùm eodem anno utebantur: Καὶ ἐγὼ δώσω σοι δέκα ἀργυρίου εἰς ἡμέρας, καὶ ζεῦγος ἱματίων. Hîc verò, quia de itinere agit, χιτῶνας ἀλλασσομένους, vel ἀλλακτοὺς, intelligit: quos profecturi ſecum ſumebant, ut in itinere mutarent. Ità Naaman, cùm iter ſuum 2. Reg. 5. 5. pararet, δέκα ἀλλασσομένας στολὰς aſſumit: E quibus Eliſæi famulus, capite eodem, ſuas ſibi dari poſcit. Homerus, εἵματα ἐξημοιβὰ, dixit: Εἵματά τ' ἐξημοιβὰ, λοετρά τε θερμὰ, καὶ εὐναί. Heſychius, Ἐξημοιβὰ, ἀλλακτὰ διὰ τὸ πλῆθος. Et, Ἐξημοιβὰ, ἕτερα. Quod Critici alii ad luxum referunt Phæacum, & τὰ ἄλλοτε ἄλλα ἀμειβόμενα exponunt. Unde & ſuas pauperculi à ditioribus accipere ſolebant; qui ἀλλακτὰς & ἀλλασσομένας, præſertim in itinere, habebant. Sed & poſtquam monuit, nè de
duabus ſoliciti eſſent, bene addit, ἄξιος ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ. Ut τροφὴ ſit, quibus Ibid.
quis opus habet: Ideóque æs, argentum, & veſtes antè conjunxit; quæ omnia ſic contra-
huntur. Paulò pòſt ſequitur, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν. Ubi optimè Chryſo- v. 13.
ſtomus; qui εἰρήνην, hoc eſt, *pacem,* εὐλογίαν, ſive *benedictionem,* interpretatur: quemadmodum poſteriori membro εἰρήνη, ipſa felicitas, quæ benedictione continetur. Quod dicitur, ſatis eſſe ſervo *ſi ſit ut Dominus,* ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος est, quod Aben-Ezra tum in uſu fuiſſe vulgò docet alibi, דיי לעבד להיות כרבו, *Satis ſervo ſi
ſit ut ſuus Dominus.* Cùm paulò pòſt dicitur, ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν· v. 14.
κονιορτοῦ nomine, vel minutiſſimum quodque & nulli rei, vel paleas aut quiſquilias, vel quem χοῦν Græci dicunt, intelligi poſſe ſcio; quomodo τὸ מוץ uſurpant Hebræi: Ut mens ſit, Nè quid gentis tam impiæ adhæreat, aut penès vos maneat. Quemadmodum etiam de odore parùm grato, voce eâ Helleniſtæ utuntur: Ut in illo, ἀντὶ ὀσμῆς ἡδείας κονιορτὸς, Eſaiæ 3. 24. quod eſt מק. Lucas verò τὸν κονιορτὸν τὸν κολληθέντα dixit. Quemadmodum Apoſtolus Actor. 18. 6. poſtquam, ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια, dixit, καθαρὸς ἐγὼ, ἀπὸ τοῦ νῦν, inquit, εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι. Hoc eorum igitur qui ſecederent, aut ità iter inſtituerent, ut ab aliis ſe ſepararent. Quo ſenſu Hormiſda Papa Epiſtolâ Canonicâ ad orthodoxos Orientis ſcripſit, Ἀλλ' ἑαυτοὺς καθόλου ἀπὸ τοῦ βορβόρου, ἐν ᾧ οἱ αἱρετικοὶ καταποθέντες κρατοῦνται, ἀποστήσατε, καὶ ἐκτινάξαντες τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ κονιορτοῦ τοῦ κολληθέντος, φανερῶς ἅπαντας τοὺς ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων ἀποκλίναντας ὁσίᾳ ἀποκηρύξει κατακρίνατε. *Cæterùm omnino vos ipſos à cœno, in quo demerſi tenentur hæretici, ſeparate; excuſſâque ſordium impuritate, quæ adhærent vobis, ſemel omnes qui ab Apoſtolicis declinant dogmatibus, piâ denunciatione damnate.* Quanquam & ſimpliciter, qui abitum inſtituunt, ἐκτινάσσειν τὴν κόνιν dici poſſunt; quemadmodum ſolent, qui eundo ſe movent. Ità Nahum. 1. 3. de Deo, καὶ νεφέλη κονιορτὸς ποδῶν αὐτοῦ· ועגן אבק רגליו, *& nebula pulvis pedum ejus.* In nebula inceſſit; nebula via pedum ejus. Præceſſit enim, ἐν συντελείᾳ καὶ σεισμῷ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· quia qui incedunt, pulverem hoc ipſo excitare ſolent. Ut hoc nunc velit,

ἐκ-

ἐκ τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης ἐξερχόμενοι ἐξέρχεσθε, *è domo illa aut urbe ſtatim*
v. 23. *exite.* Nobiliſſimus locus eſt ac multùm agitatus, οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ
Ἰσραήλ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Quo loco mirum in quos laqueos ſe dede-
rint antiqui, cùm de adventu Domini hìc agunt. Nam quomodo, inquiunt, adfuturum
illis dicit Dominum, priuſquam totam Palæſtinam obierint, niſi hoc ad tempus refera-
tur quo rurſus ante paſſionem illis adfuit? Itaque accurati aliàs judicii ſcriptor Theo-
phylactus, Τὸ γοῦν, Ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, μὴ περὶ τῆς μετὰ σταυρὸν συνου-
σίας καὶ παρουσίας· ἀποσταλέντες γὰρ καὶ κηρύξαντες πάλιν ὑπεστρέφησαν πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ
συνῆσαν αὐτῷ· *Illud ergò, Donec veniat Filius hominis, non de converſatione ejus præſen-*
tiâque accipiendum: Miſſi enim, poſtquam prædicaſſent, ad Chriſtum reverſi, eique adſue-
runt. Idem qui paulò antè fatetur, pleraque quæ præcedunt non niſi poſt aſſcenſionem
eveniſſe Apoſtolis; quare ad primam hanc legationem referri non poſſe: Τὰ μὲν ἄνω
ῥηθέντα, inquit, φοβερὰ, οἷον τὸ, Παραδώσουσιν ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθε μισούμενοι, περὶ τῶν μετὰ
τὴν ἀνάληψιν συμβησομένων ἦσαν· τὸ δὲ νῦν λεγόμενον, περὶ τῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ. *Quæ*
ſuprà dixit, metuenda (quale illud, Tradent vos, eritiſque exoſi) ad ea quæ poſt aſſcenſionem
evenerunt referenda: quod autem nunc dicitur, de iis quæ ante crucem. Verùm quis ità lo-
quatur, *donec venerit Filius hominis*, qui ſignificare velit, *donec ipſi ad Filium hominis re-*
vertemini? Qui verò non ad ipſum Chriſti in terras adventum, ſed ad ipſius adventûs
patefactionem & perceptionem referendum putant, nimiùm (ni fallor) argutantur; ità
ut nec ſatis aſſequar quid velint. Sed certiſſimum, quod & veteres notarunt, quædam
hìc dici, quæ ad docendi potiùs munus aut doctores, quàm ad duodecim illos ſtrictè ſint
referenda. Quare non in poſteriori ſed in priori difficultas erit. Neque quiſquam du-
bitare poteſt, quin adventus Filii hominis paſſim de ultimo adventu, qui *dies magna*
dicitur, in Sacris accipiatur: Ut τελεῖν, non ſit *peragrare* aut *obire*, quod vulgò exiſti-
mant, ſed quod Latini *perficere doctrinâ* dicunt; quemadmodum in illo Naſonis, *Phil-*
lyrides puerum citharâ perfecit Achillem, τὸν Ἀχιλλέα τὴν κιθαριστικὴν ἐτέλεσεν. A quo
fortaſſe non abludit, quod τελεῖν τινα τὰ ἀπόρρητα, & τὰ μυστήρια, dicunt: ut ſi
Theologus Græcus, τελεῖν τινα τὸ βαπτίσματος μυστήριον de catechumeno dicat.
Cui Hebræorum כלה, Latinorum *conſummare*, proximè accedit: Quod vulgari for-
taſſe interpreti, qui quædam ambiguè, nec ideo ineptè, reddit, ut *conſummandi* verbo
uteretur, perſuaſit: rectiùs certè quàm qui *obeundi*, aut *peragrandi*, utuntur. Et hoc Ra-
banus vidit; qui citante Thomâ, *prædicit*, inquit, *quod non antè prædicationibus ſuis ad*
fidem omnes civitates Iſrael perducent. Quamvis non rectè adventum Filii de Domini
reſurrectione interpretatur; ut quod dicitur, de obſtinata Judæorum cæcitate intelliga-
tur: qui ante ultimum Filii hominis adventum in eum credituri ſint. Auguſtinus, *In*
illo utique judicio, vel circa illud judicium, has res dicimus eſſe venturas & futuras: Eli-
am Thisbiten, fidem Judæorum, Antichriſtum perſecuturum, Chriſtum judicaturum; mor-
tuorum reſurrectionem, bonorum malorúmque diremtionem, mundi conflagrationem, ejuſ-
démque revocationem: ex Apoſtoli loco Rom. 11. 26. Καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται.
Quod tamen ità interpretatur Chryſoſtomus, ut dicat, πολλοὶ ἤδη ἐπίστευσαν, καὶ πάλιν
v. 29. πολλοὶ πιστεύσουσι, *multi jam crediderunt, multique credent.* Eodem capite dicitur, Οὐχὶ
δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; Pro quibus quinque Lucas poſuit, ac precium mutavit:
Οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο; quod non mirabitur, qui cogitabit, in his
talibus, cùm proferuntur, uſitatam illam παρενθήκην ſeu formulam, ἂν οὕτω τύχῃ, aut
ſimilem, intelligi. Quæ interdum exprimitur, interdum intelligitur: Epictetus Enchi-
ridio, Ἀλλὰ πόσου πωλοῦνται θρίδακες; Ὀβολοῦ, ἂν οὕτω τύχῃ· (*cæterùm quanti*
Ibid. *veneunt lactucæ? Obolo, aut circiter, ſi res ferat.* Sequitur, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται
ἐπὶ γῆν. Pro quo, non Chryſoſtomus modò, quod Eraſmo notatum, ſed & adverſus
Marcionem Epiphanius, εἰς παγίδα legit: ut & B. Hieronymus; qui, *providentiâ Dei*,
inquit, *ponit etiam quinque paſſeres, qui venduntur dipondio, gubernari: quorum unus non*
cadit in laqueum ſine patris voluntate. Quod ex Amoſi cap. 3. 5. aut ultro in memoriam
illis irrepſiſſe, nobis ſedet: quia τὸ, ἐπὶ τὴν γῆν, idem eſſe exiſtimarunt, quod εἰς πα-
γίδα,

γίδα, & hoc notari. Locus Prophetæ eſt, Εἰ πεσεῖται ὄρνεον ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ ἰξευτοῦ; εἰ
σχασθήσεται παγὶς ἐπὶ τῆς γῆς; Cujuſmodi non pauca, ex collatione locorum, aut ſingu-
lorum memoria, in contextum tranſlata: De quibus Prolegomena, ſive ea quæ præmi-
ſimus, videnda. Non multò pòſt, cùm dicitur, Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμ- v. 32.
προσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ &c. notandum eſt, τὸ ὁμολογεῖν Hel-
leniſtis, cùm τὸ הודה vertunt, de profeſſione vocis intelligi; neque aliud eſſe quàm
quod aliàs ἐξομολογεῖν dicunt: quod ignorare non poteſt, qui in ipſis, aut in lingua
quam interpretantur, verſatus eſt. Quid igitur in mente recentiori interpreti fuit, cùm
agnoſcendi voce uſus eſt? quâ nihil, meo quidem animo, dilutius excogitari potuit. Et
præceſſit, *Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce; & quod in aure auditis, prædicate in
tectis.* Tertulliano quoque & Cypriano, qui ſeorſum ab interprete Antiquo abire ſo-
lent, *confitendi* vox placuit. Hæc ergò, quod ad mentem loci, illa eſt profeſſio (eâ enim
voce hìc uti non dubitem) de qua Proſper, *Tam reprobi ſunt qui verum quod credunt non
loquuntur, quàm qui verum quod loquuntur non credunt*, ad Pſalmos. Eodem capite legi-
tur, Ὁ εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν v. 39.
ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν. Ubi εὑρεῖν τὴν ψυχὴν eo ſenſu dicitur, quo *donari animâ* ab He-
bræorum Magiſtris, qui ſervat præcepta: Ut cùm aiunt, *eum qui culpam admittit unam,
animâ multari; eum qui unum præſtiterit præceptum, animâ donari:* Ubi τὸ, *animâ donari*,
ex eo loco exponunt, *quæ faciet homo, & vivet in illis:* quod utriuſque ſeculi, & hujus
& futuri, felicitatem complectitur. Mirificè Tertullianus, *qui lucri habuerit animam ſu-
am, perdet illam; & qui amiſerit animam pro nomine meo, ſalvam faciet*. Paulò pòſt, ὁ δε- v. 41.
χόμενος, inquit, προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται. Ubi merces pro-
phetæ eſt, illa benedictio quæ εὐλογία ἐπὶ τῷ ποδί, Geneſ. 30. v. 30. dicitur: Μικρὰ γὰρ
ἦν ὅσα σοι ἦν ἐναντίον μου· καὶ ηὐξήθη εἰς πλῆθος, καὶ ηὐλόγησέ σε Κύριος ἐπὶ τῷ ποδί μου,
hoc eſt, לרגלי, inquit Labano Jacobus: quod Laban ipſe paulò antè, ηὐλόγησέ με ὁ
Θεὸς τῇ σῇ εἰσόδῳ, *ad ingreſſum tuum.* Pedem enim etiam pauperis accepti Deo, cui
bene fit, ſequitur benedictio Dei, qui bonum illud reddit: Quanquam illo loco de tem-
porali benedictione ſeu felicitate agitur.

Cap. VII.

Caput undecimum examinatur. Locus, Οὐκ ἐγήγερται μείζων τοῦ Βαπτιστοῦ. Γεννητοὶ γυ-
ναικῶν *interpretationem ejus è Luca petendam.* Ηὐλήσαμεν ὑμῖν καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, *pue-
rilis nænia. Verſus Hebræorum, qui poſtremis conveniunt ſyllabis: & quomodo dicti.
Rhythmi noſtri, unde. Iambi Septenarii. Græcis poſterioribus Politici. Johannes quomodo*
μήτε ἐσθίων μήτε πίνων *veniſſe dicatur. Venire Hebræis quis dicatur.* Ἔρχεσθαι ἔν τινι.
Φάγος καὶ οἰνοπότης, *convicium grave. De eo quid Judæi ſenſerint. Comedo, edax.* Ἐδι-
καιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς. *Pro ſapientia ejus reſpondebunt ejus filii. Teſtifi-
cabitur de me juſtitia mea.* Ἐπακούσεταί μου ἡ δικαιοσύνη μου. *Pro* Χοραζὶν, Χώρα Ζὶν,
apud Origenem. Ἀποκριθεὶς εἶπεν, *Hebraiſmus.* Ἀποκριθῆναι *abſolutè,* ἀντὶ τοῦ λέγειν,
ἢ εἰπεῖν. Λέγων ἔλεγεν. Ἐξομολογοῦμαί σοι, Κύριε. Ἐξομολογεῖσθαί τινι, *Helleniſtis
quid. Auguſtini interpretatio. A qua & recentior interpres diſceſſit. Locus,* Οὐδεὶς ἐπι-
γινώσκει τὸν Υἱόν. *An* ἐπιγινώσκειν *pro* γινώσκειν *ponatur, ut recentiori interpreti vi-
detur. Aliter Chryſoſtomo viſum; & alibi, ipſi recentiori interpreti.* Ὁ ζυγός μου χρηστός.
Jugum legis. Recipere jugum legis.

CApite undecimo, cùm de Baptiſta dicitur, Οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μεί- Cap. 11.
ζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, fatigant ſe veteres, cúmque iis & recentiores quidam, v. 11.
qui hìc quærunt, Quomodo ἐν γεννητοῖς γυναικῶν non fuiſſe major Baptiſtâ dicatur,
cùm majorem fuiſſe conſtet Dominum. Et certè ſimpliciter hoc accepiſſe quoſdam, ne-
gari non poteſt. Chryſologus, Ser. 12. *Hoc Johannem in natis mulierum fecit eſſe majorem,
quando temulentia Herodem principem imperio mulierum reddidit homicidam.* Alii igitur
ad vocem γεννητοῖς recurrunt; quam convenire Chriſto negant, cujus mater virum non
agnovit: cùm tamen palàm ſit, atque ex iis quidam fateantur, τὸ γεννᾷν promiſcuè,

etiam

etiam de ſequiore ſexu, uſurpari. Alii τὸ γυναικῶν à Virgine diſtinguunt: quaſi non
Dominus γεννητὸς ἐκ γυναικὸς Apoſtolo dicatur. Atqui manifeſtè agi περὶ γεννητῶν
ἐκ γυναικῶν, qui ſub Veteri fuerunt Fœdere, evincunt quæ ſequuntur: Quò ſpectat, ὁ
δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. De Prophetis ergò agit; quod ex Luca ignorari non poteſt, qui ſic interpretatur. Diſertè enim, λέγω γὰρ ὑμῖν, μείζων ἐν γεννητοῖς
γυναικῶν προφήτης Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ οὐδείς ἐστι. Nam Theophylacti diſtinctio-
v. 9. nem locum non habere hîc, alii probarunt. Quid, quòd præceſſit, Ἀλλὰ τί ἐξήλθετε
ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ, λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου. Ad quem locum eleganter Hilarius, *Gloriam omnem Johannis Dominus oſtendit, dicens eſſe eam ultra prophetam: quia ſoli ipſi licuerit & prophetare Chriſtum & videre.* Et revera, *ità Redemtorem mundi noviſſimus prophetavit, ut oſtenderet primus*, quomodo eleganter Maximus Taurinenſis lo-
v. 17. quitur. Sequitur nobiliſſimus locus, Ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε· Quo Dominus
eodem ferè modo quo poeta Latinus puerili næniâ, confirmat quod docet. Quis enim
illud neſcit,

> *Roſcia, dic ſodes, melior lex, an puerorum*
> *Nænia, quæ regnum rectè facientibus offert,*
> *Et maribus Curiis & decantata Camillis?*

Ipſum autem carmen ejus generis fuiſſe videtur, quod שיר עיבר Hebræis dicitur;
quod ſolis ſyllabis poſtremis convenit. Qualia etiam extra metrum in Sacris ἔστι χύδην occurrunt. Unde haud dubiò rhythmi poſtea nati ſunt: niſi quòd ſyllabarum quoque numero factum ad cantillandum videtur, נגננו ולא רדלנתם שרנו קינה לא קוננתם.
Si enim aliquantùm poſtrema præſertim contrahas, Iambum ſeptenarium habebis, ut
Varro eum vocat: Quo Romani paſſim Græcique, etiam antiqui, utuntur. Poſteriores autem, nullâ ratione ſyllabarum habitâ aut exiguâ, libros conſcripſerunt integros;
ut Chiliadas ſuas Tzetzes: etiam qui linguâ planè ſequiori utuntur. Vulgò *Politicos*
dicunt, ac inter ſe cantillant. Exſtat & hodie in Gemara, quanquam paulò aliter, proverbiiſque accenſetur, *Ploravi tibi, neque advertiſti; riſi tibi, ſed non curaſti.* Cui interpretationis causâ additur, *Væ tibi qui non diſtinguis* בין טוב לביש, *inter bonum malúmque.* Hoc interim cùm dixit, ſimul habuiſſe in animo locum Ezechielis 33. 32. videtur, Καὶ γίνῃ αὐτοῖς ὡς φωνὴ ψαλτηρίου ἡδυφώνου, εὐαρμόστου, καὶ ἀκούσονταί σου τὰ ῥήματα, καὶ οὐ μὴ ποιήσωσιν αὐτά· Ubi Thargumiſtæ, Eris ut cantio אבובין, αὐλῶν, hoc
eſt, αὐλητῶν. Ut ſi quis Latinè dicat, ſe aliquid non pluris facere quàm ambubaiæ can-
v. 18. tum: quâ voce, cùm Syrorum ſit, Latini utuntur. Quæritur, quomodo μήτε ἐσθίων μήτε πίνων Johannes veniſſe dicatur: quod à vero abhorrere, ſi ſimpliciter accipiatur,
quivis videt. *Venire* Hebræis dicitur, qui profitetur aliquid aut docet. Quid Johannes
docuit? Auſteritatem vitæ, & jejunium. Qui jejunat, quà jejunat, οὔτε ἐσθίει οὔτε πίνει,
nec comedit, nec bibit. Venit Johannes *jejunans, jejunium profeſſus.* Notum illud, Καὶ
ἦσαν οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων, νηστεύοντες· Quod eſt, μήτε ἐσθίοντες μήτε
πίνοντες. Abſtinet enim qui jejunat. Et hoc vult Hebraiſmus, ἔρχεσθαι ἐν τινί· quo nemo
crebriùs quàm Apoſtolus utitur. Talia ſunt, ἐλθεῖν ἐν ῥάβδῳ, ἐλθεῖν καθ' ὑπεροχὴν λό-
v. 19. γου καὶ σοφίας. & ſimilia. Adeò non leve eſt convitium quod ſequitur, φάγος καὶ οἰνοπότης,
qui זולל וסובא in Lege dicitur, ut per gradus eò deveniri Hebræorum Magiſtri velint. Exempli causâ; Eum qui primò immorigerum parentibus ſe præbet, eò tandem dilabi ut paterna abligurriat bona; ac tum ità dici: quales, ubi facultates deſunt, vias obſident. aut aliis ſceleribus ſe dedunt. Planè ut locum illud Satyrici hîc habeat, *Nemo repentè fuit turpiſſimus.* Ipſe locus de quo agitur, Deut. 21. 20. exſtat, *Dicéntque ſenioribus urbis illius, Filius noſter iſte protervus & contumax eſt; non eſt obediens voci noſtræ; epulo & potator eſt.* Ex quo certè apparet, quàm rectè φάγον, *comedonem* dixerit Eraſmus, non *edacem. Edax* enim is qui, ut facetè idem loquitur Satyricus, *edendi uſum* acquirit: *comedo.* qui jam habet; adeò ut nihil reſtet quod abſumat. Quam diſtinctionem ipſi Gemariſtæ admittunt, qui priorem dum edax tantùm eſt, adhuc סורר ומרה, ἀπειθοῦντα καὶ ἐρεθίζοντα, ut loquuntur Helleniſtæ, *rebellem*, ex Lege dici: ubi bona imminuere aut vorare

rare cœpit, *epulonem & potatorem*, זולל וסבא, nuncupari obſervant. Viri eruditiſſimi
qui aliter ſentiunt, neque audiendi ſunt, neque ſatis eas voces aſſecuti ſunt: Odioſo enim
atque invidioſo nomine gravatum ſe Dominus oſtendit. Paulò pòſt ſequitur, καὶ ἐδικαιώ- Ibid.
θη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς. Hoc autem, quod aliàs Hebræi eleganter dicunt, *pro
ſapientia ejus reſpondebunt ejus filii*: Ut parallelus, & quaſi ad interpretationem hujus
loci ſcriptus, videatur ille Geneſ. 30.33. ubi Jacobus וענתה בי צדקתי, quod rectè
eruditi, *& teſtificabitur de me juſtitia mea*; ad verbum, *pro me reſpondebit juſtitia mea*,
ſive *ab aliorum judiciis juſtitia me vindicabit mea*. Mirificè Helleniſtæ, quibus placuit,
καὶ ἐπακούσεταί μου ἡ δικαιοσύνη μου. Inprimis verò optimè Chaldæus voce סהד uſus
eſt: ut ſit, *teſtificabitur mihi juſtitia mea*. Nec abludit quod B. Hieronymus ad Eſaiæ
quinquageſimum tertium de æterna quoque Sapientia rectè id dici notat, *Non juſtificari
quippe, ut eſſe incipiat quod non eſt, ſed ut quod eſt omnibus appareat*. Addit Dominus, v. 21.
Οὐαί σοι Χοραζίν. Ubi Origenes χώρα Ζίν legebat: Καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ δὲ, inquit,
ἔτι παρὰ τὰ εἰρημένα ἐστὶ τὰ ὅμοια εὑρέσθαι, περὶ τῆς καὶ τῆς Σωτῆρα κακῶν αἴτιον δοκεῖν
γεγονέναι τισίν. Οὐαί σοι χώρα Ζίν, οὐαί σοι Βηθσαϊδάν. Deinde, προγνώσεις γὰρ ὁ Θεὸς
ὢν τῆς ἀπιστίας τῶν ἐν χώρᾳ Ζίν, καὶ τῶν ἐν Βηθσαϊδάν. Item, διὰ τί τὰ τεράστια ἐπιτέ-
λει ἐν χώρᾳ Ζίν, καὶ ἐν Βηθσαϊδάν; quæ in Philocalia ejus hodiè leguntur. Addit idem v. 24.
Dominus, Πλὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι γῇ Σοδόμων ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ σοί.
De quibus Sodomitis in jure ſuo ità Judæorum diſputant Magiſtri, ut fateantur, ὅτι ἀν-
εκτότερον ἐκεῖ τοῖς Σοδόμοις ἢ ἄλλοις τισὶν ἔσται, *meliorem quàm aliorum quorundam, Sodo-
morum in judicio conditionem fore*. Inter quos alios, eos ponunt qui diluvio interierunt:
Quos neque ſeculi futuri participes fore, neque in judicio comparituros, volunt: Sodo-
mitas verò æternæ quidem vitæ participes non fore; in judicio comparituros tamen.
Itaque ἀνεκτότερον αὐτοῖς ἔσται, quod hìc dicit. Quamvis Rabbi Nehemias id negaret.
Dei verò Sapientia, omni Judæorum jure major æquiórque, & judicio ſiſtendos, & in
eo ἀνεκτότερον fore illis, pronunciat. Licèt aliud ſit ſtare, aliud conſiſtere in judicio:
quod nemo ignorare poteſt. Eodem ferè loco cùm legitur, Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκρι- v. 25.
θεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς· dubi-
um non eſt, quin cum vehementia & ſeorſum à reliquis hæc à Domino pronunciata ſint.
Quod enim ἀποκριθεὶς εἶπε, dixit, tale eſt, ac ſi, λέγων ἔλεγε, vel λέγων εἶπε, noto Hebra-
iſmo dixiſſet: quemadmodum ἀποκριθῆναι paſſim in his libris dicitur, qui nullo præeunte
dicit. Quemadmodum de Angelo, qui prior loquitur, ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἄγγελος εἶπε ταῖς
γυναιξί, Matth. 28. verſ. 5. Atque ità Lucas, ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, καὶ
εἶπεν, *exſultavit Jeſus Spiritu, & dixit*. Quid autem dixit? Ἐξομολογοῦμαί σοι. Ubi
vetus interpres ſimpliciter, *confiteor*; operoſius recens, *gratiam tibi tribuo*. Aliter Helleni-
ſtæ, apud quos quid ſit ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, ſciunt qui in ſcriptis eorum verſati ſunt.
Ergò ἐξομολογοῦμαί σοι, *laudo te*. Quod & ipſe Auguſtinus vidit: qui, *notandum*, inquit,
confeſſionem poni in laudem Dei, Quæſt. in Matth. Quæ vel ſola verba ſi adduxiſſet, cæteris
defungi eruditiſſimus vir poterat, qui de confitendi hîc voce diſputavit. Ait Dominus, καὶ v. 27.
οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱός. Ubi,
cur eruditiſſimus interpres τὸ ἐπιγινώσκειν pro γινώσκειν poni velit, nondum ſatis video.
Aliter certè Chryſoſtomus; qui cognitionem accuratam, ſive (ut ille loquitur) τὴν ἀκρι-
βῆ γνῶσιν, ità denotari vult: inſuper & Marcionem damnat, qui ut de ignoto quodam
omnibus Deo hoc accipit; *Neque quenquam eſſe negat Dominus*, inquit idem ille, *qui De-
um novit, ſed qui Patrem, ut Filius; quemadmodum qui Filium, ut Pater*. Ipſe autem
ἐπίσταται interpretatur; quod plus eſt quàm γινώσκειν· quaſi dicas, *novit ut eſt*, vel *qua-
lis eſt*: quemadmodum aliàs loqui ſolent Sacræ literæ. Ipſe interpres tamen qui hoc no-
tat, cùm 1. Corinth. c. 16. v. 18. ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους, *agnoſcite itaque qui ſunt ejuſ-
modi*, reddidiſſet; *id eſt, tales ducite*, inquit, *quales ſunt revera*: ubi, *cognoſcite*, vulgata ha-
bet. Dominus cùm dixit, ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός. Judæos qui aſſiduum & oneroſum legis
ſuæ ſtudium עול תורה, *jugum legis*, dicunt, reſpexiſſe videtur: Ut cùm apud eos le-
gitur, *Quicunque recipit ſuper ſe jugum legis, tollitur ab eo jugum regni, victúſque quærendi*

jugum: quod magiſtro Nechuniæ aſcribunt. De quo jugo eleganter Ambroſius, *Judæi corporali miniſterio juga ſibi legis imponunt: Et ideo, ſecundùm Prophetam, DIRUMPAMUS vincula eorum, & projiciamus à nobis jugum ipſorum. Chriſtum enim recepimus, qui cervicibus jugum mite ſuſpendit.*

Cap. VIII.

Duodecimum caput: & in eo pluſcula notata. Τίλλειν στάχυας καὶ ἐσθίειν. Lege id permiſſum. Panes propoſitionis. Panes profani. Panes loco profanorum. Profanum aliter atque aliter Hebræis ſumi. Λαϊκοί. Panis λαϊκός. Βεβηλοῦν ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον: quomodo id fieret: Et quæ ſabbatho fierent. Sabbatho permiſſa circumciſio: ut & ſingula, ex Magiſtrorum ſententia, quæcunque ad eam requirebantur. Hilarius. Diluta veterum quorundam interpretandi Sacra, ratio. Locus nobilis ac illuſtris, Ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν, Eſaiæ cum Matthæi conſertur. Obelus prophetæ loco ab Origene præfixus: & quare. Locos qui ab Evangeliſtis citantur, nonnunquam contrahi: Ejus ratio ac modus. Obſcuritas ex eo parùm intellecta. Diverſos quoque ab illis jungi aut connecti: Id exemplis aliquot probatum. Locus Eſaiæ & Jobi, ab Evangeliſta conjunctus. Εἰσαγαγεῖν εἰς νῖκος τὸ κρίμα. Εἰς νῖκος. Εἰς τέλος. Utrumque pro eodem uſurpari. Εἰς ἀλήθειαν ἐκφέρειν κρίσιν. Τὸ ἀληθὲς & τὸ νικῶν pro eodem Helleniſtis. Ἐκβάλλειν κρίσιν, ex Syrorum uſu. Εἰς νῖκος, pro εἰς τέλος, etiam Patribus uſitatum. Ejicere uſque ad victoriam judicium, quod veteri interpreti; Proferre ad judicium victoriam, quod recentiori placuit. Locus, Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβούλ. Βεελζεβούλ. Βεελζεβοὺβ quid. Unde ἄρχων δαιμονίων. Μυῖα de malo ſpiritu: & qualis μυῖα, ſive muſca. Βάαλ μυιῶν, Θεὸς Ἀκκαρῶν. Locus, περὶ ἀργοῦ λόγου: & quare de eo egerit Dominus. Stolida de eo Judæorum doctrina.

Cap.12 v. 1. INitio duodecimi Capitis occurrit illud, cùm per ſata tranſirent, *τίλλειν στάχυας καὶ ἐσθίειν, vellere ſpicas & edere*, diſcipulos cœpiſſe. Quod in lege permiſſum: imò, & *συλλέγειν ἐν ταῖς χερσὶ, colligere manibus*. Dictum erat, Ἐὰν δὲ εἰσέλθῃς εἰς ἀμητὸν τοῦ πλησίον σου, καὶ συλλέξεις ἐν ταῖς χερσί σου στάχυας, Deut. 23. 24. Eâ tamen lege, nè falx immitteretur: Unde quod ſequitur, *falce autem non metes*, ad meſſores nonnulli tranſtulerunt. Quod aliter Helleniſtæ, εἰς ἄγγος οὐκ ἐμβαλεῖς. Non igitur, id non licere dixerunt, quod dicere ex lege non poterant; non licere aut ſabbatho, quod ex inepta Legis interpretatione aut traditione poterant. Paulò pòſt de Davide dicitur, ὅτι τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν αὐτῷ φαγεῖν. Atqui David, in hiſtoria quam tangit, loco profanorum panes illos ſe habere teſtatur, 1. Sam. c. 21. v. 5. *Et ipſe panis eſt more profani*. Quare? Quia à conſpectu Domini remoti jam erant panes iſti, atque in eorum locum alii tum ſubſtituti. Quem locum mirificè reddiderunt Helleniſtæ, καὶ αὐτὴ ἡ ὁδὸς βέβηλός ἐστιν: ut & vulgaris interpres: cujus cauſam reddiderunt eruditi. Et Achimelechus de pane interrogatus, reſpondet, Οὐκ εἰσὶν ἄρτοι βέβηλοι ὑπὸ τὴν χεῖρά μου, εἰ μὴ ὁ ἄρτος ὁ ἅγιος. Et tamen David, ὡσεὶ βεβήλους, ſive *profanorum loco*, jam eſſe dicit. Porrò, *profanum* aliter atque aliter Hebræis ſumitur. Non enim, quæ jam ſacra ampliùs non eſſent, ideo λαϊκοὶ fiebant, aut populo expoſita. Quæ cauſa fuit, quare Aquila, Theodoreto teſte, in Achimelechi verbis, non eſſe ſibi ἄρτους λαϊκοὺς, hoc eſt, *qui populi jam uſibus exponi poſſent*, eruditè reddiderit. Neque enim (quod jam dixi) quæ exemta erant conſecrationi, ſtatim populi fiebant, ſed ſacerdotibus cedebant. Quare optimus interpres pariter ac conſummator Legis dixit, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν αὐτῷ φαγεῖν, οὐδὲ τοῖς μετ᾽ αὐτοῦ. Neque David eos jam βεβήλους, ſed דרך חל, ὡσεὶ βεβήλους, *quaſi profanos*, eſſe dixit.

v. 5. Paulò pòſt de ſacerdotibus dicitur, ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον βεβηλοῦσι καὶ ἀναίτιοί εἰσι. Quod imprimis ad ſacrificia nonnulli referunt: in quibus cædenda ligna, ignis accendendus, & ſimilia agenda eſſent. Eraſmus in Paraphraſi, *Si tantum tribuitur ſacrificio, ut qui illi ſervit, impunè violet ſabbatum*. Theophylactus, Ὁ νόμος ἐκώλυεν ἐν τῷ σαββάτῳ ἐργάζεσθαι. Οἱ δὲ ἱερεῖς ἐν τῷ σαββάτῳ καὶ ξύλα ἔσχιζον,

ἔργζον, καὶ πῦρ ἧπτον· ὥστε ἐβεβήλυν τὸ σάββατον, τουτέστιν, ἐμίαινον· *Lex vetabat operari ſabbatho: & tamen ſacerdotes ſabbatho ſcindebant ligna, & ignem accendebant. Profanabant ergò ſabbathum, hoc eſt, polluebant.* Peluſiota, *Profanabant*, inquit, *ſabbathum; quia ligna cædebant, ignem accendebant, victimarum carnes diſtribuebant die ſabbathi, ſacrificia ex his fiebant. Quod eſt opus facere*, inquit. Itaque, ut eleganter idem loquitur, καὶ συμβαίνει βεβηλῶσθαι μὲν τὸ σάββατον τῇ ἐργασίᾳ ἀναιτίους δ' εἶναι τοὺς ἱερεῖς τῇ διαφορᾷ τῆς ἐργασίας· *Profanabatur ſabbathum, quòd opus fieret: interim extra culpam, diverſitate operandi, ſacerdotes erant:* quem lib. 1. Epiſtolâ 27. vide. Quibus quæ ad circumciſionem ſpectabant, quæ ſabbatho fiebat, è Judæorum libris adjicere non metuam. Quo die, ut Magiſtri eorum docent, circumcidebant, denudabant, ſanguinem cùm opus eſſet exprimebant, vulneri denique cataplaſma imponebant: Quemadmodum cùm docent, aquâ calidâ, tum quæ pridie ſabbathi, tum quæ ipſo ſabbathi die calefacta eſt, ablui in circumciſione puerum poſſe: animam quippe hic periclitari; cùm metuendum ſit, nè exſpiret puer: aliáque ejuſdem generis, de quibus multis ac diſtinctè ipſi. Quò reſpexit Dominus Johannis 7. cùm dixit, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον. Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἐμοὶ χολᾶτε, ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; ut appareat, nè circumciſionem quidem in hoc argumento excludendam. Mirum eſt quàm levi opere hic defungantur alii: Hilarius imprimis, *Sabbathum in templo ſacerdotes*, inquit, *violant ſine crimine: Templum, ſcilicet, ſeipſum indicans; in quo per Apoſtolicam doctrinam, populo legis infideliter ociante, ſalus gentibus datur. Quia major ipſe ſit ſabbatho, & abſque violatæ Legis culpa Evangelica fides operetur in Chriſto.* Quæ ut vera ſunt fortaſſe, ità ſenſus literalis interpretationem antecedat neceſſe eſt: Quem qui negligunt, quid præter ἀνάρμοστον Theologiam profitentur, quæ extra ſenſum loci vagatur? Non enim tantùm quæritur quid verè dicatur, ſed & quid primariò, tum quid appoſitè dicendum ſit. Inter eos autem qui eruditos fatigarunt, reponatur v. 20. ille, Ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν· Quorum quiſque hoc egit, ut Matthæum eadem dixiſſe cum Propheta probaret; quod & nobis ſeriò agendum. Primò autem certum eſt, longè aliam interpretationem Græcam, ſive ſuam ſive tum receptam, hìc ſecutum eſſe Evangeliſtam: Nam hoc tempore Helleniſtæ habent, Ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου. Δέδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. Κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει· οὐ κεκράξεται, οὐδὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἔξω ἀκουσθήσεται ἡ φωνὴ αὐτοῦ· κάλαμον τεθλασμένον οὐ συντρίψει, καὶ λίνον καπνιζόμενον οὐ σβέσει· ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν. Ἀναλάμψει καὶ οὐ θραυσθήσεται, ἕως ἂν θῇ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν· καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. Exſtat autem Eſaiæ 42. verſu primo & deinceps. Quo loco, voci primæ obelum, ut veteres obſervant, hoc eſt notam hanc ÷, præfixerat Origenes; quòd in Hebræo non exſtaret: nihil enim ibi de Jacobo. Chaldæi disertè, ubi παῖς μου dicitur, Meſſiæ ſimul nomen expreſſerunt: In Hebræo eſt, הן עברי, *Ecce ſervus meus:* Thargumiſtæ, הא עברי משיחא, *Ecce ſervus meus Meſſias:* Helleniſtæ, ut dixi: Evangeliſta locum, ſed eruditiſſimè, contraxit. Nuſquam autem major ab Evangeliſtis difficultas eruditis ſolet objici, quàm ubi locos contrahunt: quod Hebræis vel imprimis uſitatum, qui (ut alibi, ni fallor, dixi, ſæpiúſque ſuo loco poſtea dicendum erit) notâ τοῦ וגו' indicare id ſolent. Accedit huic, quòd diverſos interdum jungunt aut contexunt: Quemadmodum cùm ipſe Dominus, Matth. 21. verſ. 5. ex Eſaia & Zacharia celeberrimum illum contexit, *Dicite filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit tibi manſuetus, & ſedens ſuper aſinam & pullum filium ſubjugalis.* Nam priora verba, *Dicite filiæ Sion*, ex Eſaiæ 62. v. 11. depromta ſunt; ibi enim, *Dicite filiæ Sion, Ecce ſalus tua venit:* cætera Zachariæ 9. v. 9. nunc leguntur: quæ propriè huc ſpectant, & de aſina dicuntur. Sic eodem capite quod dicitur, *Domus mea, domus precum vocabitur*, apud Eſaiam cap. 56. v. 7. exſtat: Quod verò ſequitur, *vos autem eam, ſpeluncam latronum feciſtis*, fruſtrà ibi quæras; cùm ſit παρῳδία loci Jeremiæ; *Num ut ſpelunca latronum facta eſt domus hæc, ſuper quam invocatum eſt nomen meum in oculis veſtris?* Omitto alios, ut Matthæi 27. verſ. 9, 10. de quo ibi multis egimus:

Marci 1. verſ. 2, & 3. ubi Malachiæ & Eſaiæ loci contexuntur: Actor. item 1. ver. 20. ut & 1. Pet. c. 2. v. 6, & 7. Evangeliſta ergò locum Eſaiæ ſic adduxit, ut ſimul Jobi alium, qui capite 23. v. 7. legitur, in animo habuerit reſpexeritque. Is autem eſt, *ἐξάγοι δὲ εἰς νῖκός μου τὸ κρίμα*, ſeu *τὴν κρίσιν* pro quo in nonnullis hodie exemplaribus *εἰς τέλος*, quod tantundem Helleniſtis eſt, legitur. Ubi Chryſoſtomus, ut rectè ad eum locum notarunt eruditi, illud *εἰς τέλος*, *νικῶσαν καθ' ὑμῶν ψῆφον καὶ τετελειωμένην*, *plenam victoriæ perfectámque contra vos ſententiam*, interpretatur. Cauſam autem addit, *ὅτι παρ' Ἑβραίοις τὸ τέλος καὶ ἡ νίκη διὰ μιᾶς σημαίνεται λέξεως*, *quia Hebræis victoria & finis eodem vocabulo dicuntur*. Quemadmodum & in loco Jobi, *perveniet ad victoriam judicium meum*, vetus reddidit interpres: pro quo *in perpetuum* & Vatablus & alii ſubſtituerunt. Certè τὸ לנצח, nunc *εἰς τέλος*, nunc *εἰς νῖκος*, Helleniſtæ reddunt. Ità in Threnis Jeremiæ, *Ἵνα τί εἰς νῖκος ἐπιλήσῃ μου*; Amoſi 8. 7. *Ὀμνύει Κύριος καθ' ὑπερηφανίαν Ἰακώβ, Εἰ ἐπιλησθήσεται εἰς νῖκος πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν*· quod eſt, ſive *εἰς τέλος*, ſive *ἕως τέλους*, ut iidem Helleniſtæ aliás. Ità nunc Matthæus poſtquam locum Eſaiæ, uſque ad illa, *ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν*, adduxiſſet; pro cæteris quæ ſequebantur, *ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν*, dixit. Quibus duo illa, *ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν*, & *ἕως ἂν θῇ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν* (quæ cùm apud Eſaiam exſtent, à ſcriba alterum, propter vocem *κρίσιν* quæ repetitur, omiſſum B. Hieronymus exiſtimabat) appoſitè complexus eſt. Adde, quòd nec aliud, in quo tantopere deſudant eruditi, ab Evangeliſta dictum à qui τὸ אמת, ut τὸ אמונה plerunque Hebræi, pro ſtabilitate accepit; quemadmodum τὸ לאמת, quod *εἰς ἀλήθειαν* convertunt, nihil aliud quàm firmitatem aut ſtabilitatem notat; & τὸ נאמן, modò *ἀληθὲς*, nonnunquam *πιστὸν* Helleniſtæ reddunt: quod qui non aſſequitur aut hactenus non obſervavit, multum cum iis hactenus commercii habere non potuit. Verùm quid ulteriùs hæremus, cùm poſtrema penè ad verbum, Pſalmo quoque nonageſimo quarto, verſu 14. & deinceps, legantur? *Quia non derelinquet Jehova populum ſuum, & hæreditatem ſuam non derelinquet, quoad uſque ad juſtitiam revertetur judicium:* Helleniſtæ, *ἕως οὗ δικαιοσύνη ἐπιστρέψει εἰς κρίσιν*. Quod Matthæi verbis, quæ hic exſtant, rectè dicas, *ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν*. Adde, quòd *ἐκβάλλειν*, pro *ἐκφέρειν* ſive *ἐξάγειν*, ex Syrorum conſuetudine ac uſu dixit: quod in Novo Fœdere Helleniſtis uſitatum. Sic Matthæi 12. 35. *ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ ἐκβάλλει τὰ ἀγαθά· καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ ἐκβάλλει πονηρά*: ut & paſſim: eſt enim אפק, quod τῷ יוציא expreſſit Eſaias. Quid, quòd ipſi Patres, τὸ *εἰς νῖκος*, καὶ *εἰς τέλος*, confundunt? Adverſus Origeniſtas Epiphanius, *Πρόσεχε γὰρ ὡς ἔφην, μετὰ τὸ διαπλάσαι τὸν ἄνθρωπον, ἡ μεγάλη χεὶρ εἰς νῖκος καταλεῖψαι τὸ ἑαυτῆς ἔργον, οὐκ ἐνεδέχετο, ὡς κίβδηλον*· *Attende enim; quia (ut dixi) magna illa manus, in perpetuum deſerere opus ſuum conveniens, tanquam vile, non putavit*; Ubi *εἰς νῖκος*, *εἰς τέλος*, *in perpetuum, ad finem*; propter τὸ לנצח, quod & *νῖκος* ſive *νίκην* denotat, & *τέλος*. Optimè ergò, nè quid hæreant in poſterum hic eruditi, mentem Eſaiæ expreſſit Matth.: apud quem *εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν*, reddiderunt Helleniſtæ. Ità ut nec ineleganter ad locũ Jobi reſpexerit, ubi *ἐξάγειν εἰς νῖκος τὴν κρίσιν*, pro eodem dicitur; cùm nihil aliud quàm Eſaias dixerit Jobus, neq; aliud quàm Jobus dixerit Evangeliſta: ſive ad Jobi quoq; locũ reſpexerit, ſive ſolum Eſaiæ locũ, quem contraxit, interpretatus eſt. Idem *εἰς ἀλήθειαν* quod *εἰς τέλος* pro quo paſſim τὸ *εἰς νῖκος* ab Helleniſtis, & qui eos ſecuti, uſurpatur. Quid ni enim? cùm idem לאמת ſit & לנצח, quod eſt, *in perpetuum*, ſive *uſque ad finem*. Vetus interpres, *donec ejiciat ad victoriam judicium*; nullo, aut obſcuro ſenſu. Syriaſmum quippe expreſſit potiùs quàm intellexit. Recentior, *uſquedum proferat ad victoriam judicium:* quod Mercerus, Vatablus aliique in Jobo cæteriſque Sacris antiqui Fœderis autoribus mutarunt. Cur autem non ſimpliciter, *donec ad finem judicium perducat?* quod Matthæus voluit. *Τέλος* quippe & *νῖκος* in voce Hebræa confunduntur, quæ eſt נצח. Quare & Helleniſtis ex perpetua eorum conſuetudine in לנצח confunduntur: quod nemo, niſi qui hos non inſpexit, ignorare poteſt.
v. 24. In ſceleſto illo Phariſæorum judicio, *Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν*

τῷ

τῷ Βεελζεβὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, quærunt, quid Βεελζεβὺλ ſit, eruditi: qui hic per contemtum id efferri volunt. Atqui ſequitur interpretatio, de qua mirum cur non cogitarent: quanquam neque ea quidem ſic interpretatio τοῦ Βεελζεβὺλ, ſed alterius, quod quædam exemplaria ubique repræſentant; Βεελζεβοὺβ nimirum. Quid ſit autem בעל nemo neſcit, quod hic ἄρχων dicitur. Τὸ זבוב autem collectivum: ut cùm dicitur, *ſibilabit Dominus* לזבוב *ad muſcam*, Eſaiæ 7. Ergò, Βεελζεβοὺβ, ἄρχων μυιῶν· aut, ut Helleniſtæ, βάαλ μυιῶν. Ità 2. Reg. c. 1. verſ. 2. πορεύθητε καὶ ἐπερωτήσατε διὰ τοῦ βάαλ μυιῶν Θεοῦ Ἀκκαρῶν· quemodo & ibi, & pauló pòſt, legendum. Jam verò τὸ זבוב non vulgaris muſca, verùm θανατώδης ſeu lethalis, ut Hebræi docent. Nihil autem æquè uſitatum eſſe quàm ut venenoſo animali, & alato quidem, conferantur τὰ δαιμόνια, quæ ſuo modo volant & in aere verſantur, notum eſt. Sed & alia cauſa, cur, qui βάαλ μυιῶν & ἄρχων μυιῶν exponitur, ἄρχων δαιμονίων dicatur. Sive igitur ſeorſum dicant, ἄρχοντα δαιμονίων, ut nono capite hic Evangeliſta, Οἱ δὲ Φαρισαῖοι ἔλεγον, Ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια· nihil aliud quàm Beelzebub intelligunt: ſive ipſam vocem, ut hic, ponant, & alteram ſubjungant; nihil aliud quàm interpretationem vocis addunt: ut ſi dicas, Ἀββᾶ, πάτερ, hoc eſt, *Abba*, quod deſignat *Pater*: qualia hic paſſim: & hoc ſemel monendum videbatur. Plures reperiri arbitror, qui locum præclarum illum, λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πᾶν ῥῆμα ἀργὸν, ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, v. 36.
ἀποδώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρα κρίσεως, legant, quàm qui intelligant, aut quo reſpexerit Dominus examinent. Poſtquam verum Doctorem ejúſque in docendo munus graphicè ac efficaciter ſupremus Doctor deſcripſit, addit quod nemo, niſi qui faſtum & arrogantiam eorum qui ſe Doctores dicebant ex ipſorum ſcriptis didicit, ſatis aſſequitur: qui pronunciare audebant, ὅτι καὶ ἐξ ἀργοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου ὠφεληθήσεται ὁ μαθητεύων, *etiam ex otioſo Doctoris ſermone, profectus facturum eſſe diſcipulum.* Quem ἀργὸν λόγον, שיחה בטילה, ad verbum ἀδολεσχίαν ἀργὴν dicebant. Tantâ fiduciâ, ut talium de rebus etiam profanis ac nihili colloquia, ejuſmodi eſſe affirmarent, ut ex iis conſuetudinem vivendi cum ſingulis ac rationem quivis facillimè addiſceret. De quo inter cæteros ad Pſal. 1. Kimchius.

Cap. IX.

Caput decimum tertium examinatur. Parabola ſerentis. Διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς. Ἐπιπολαιόφυτοι, ἐπιπολαιόῤῥιζοι, βαθύῤῥιζοι, πολύῤῥιζοι, πολυκάλαμοι, *nomina hæc occaſione Græcis uſitata.* Ὁ πρόσκαιρός τις. Ὁ βέβαιός τις. Ὅπως πληρωθῇ. *Locus Eſaiæ, qui huc facere videtur; licèt multùm, ſi ad Hebræum examinetur contextum, diverſus.* Διὰ τοῦ Προφήτου· *& quis Propheta: Aſaph, nempe; & pro ejus nomine lectio à B. Hieronymo in hoc loco notata. Pro eo ſuppoſitum Eſaiæ nomen: tandem & τοῦ* Προφήτου. *Loco mutando occaſionem quis dederit. Locus,* Διὰ τοῦτο πᾶς ὁ γραμματεὺς μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Μαθητεύειν τῷ Ἰησοῦ. *Locus,* Ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ παλαιὰ καὶ καινά. *Ejuſdem loci interpretatio è Levitico.* Θησαυρὸς *hoc loco quid.* Τὸ γραμματεὺς *quomodo accipiendum hoc loco.* Ἐκβάλλειν ἐκ τοῦ θησαυροῦ, *Syriaſmus.* Ὁ τέκτονος υἱός. *Joſephus quomodo* τέκτων. *Fabri reſtaurando templo.* Οἱ ποιοῦντες τὰ ἔργα εἰς τὴν ἐργασίαν οἴκου Κυρίου, καὶ τῶν ἐπισκόπων ἔργου Κυρίου. Ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς Μαρίας. *Cui firmando, quod de extruendo templo à Domino apud Johannem exſtat, adfertur.*

IN Parabola ſerentis ſive ſeminantis, non procul ab initio, occurrit illud, Ἄλλα δὲ Cap. 13.
ἔπεσεν ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν πολλὴν, καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε, διὰ τὸ μὴ v. 5.
ἔχειν βάθος γῆς. Qui locus antiquis occaſionem dedit Theologis, ut ἐπιπολαιοφύτους, & ἐπιπολαιοῤῥίζους quoſdam eſſe dicerent: qui radices quidem, ob defectum autem terræ, in ſumma ejus parte agerent, ſed & exiguas haberent; quibus ii quos non minùs eleganter βαθυῤῥίζους, πολυῤῥίζους, & πολυκαλάμους dixerunt ipſi, opponuntur. In eadem Parabola,

v. 21. bola, in qua interpellatus à ſuis pergit idem Dominus, eſſe ab eo dicitur, ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ εὐθὺς μετὰ χαρᾶς λαμβάνων αὐτόν. Additur autem, οὐκ ἔχει δὲ ῥίζαν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ πρόσκαιρός ἐστι· qui non alius quàm ὁ προσκαιρέτης· cui τὸν βεβαιωτικὸν iidem Theologi opponunt. Marcus Eremita, de iis qui ſe operibus juſtificari poſſe credunt, Ἡ τῶν ἔξωθεν κακοπιστία ἐν τοῖς ὑπογεγραμμένοις ἐλέγχεται ὑπὸ τῶν βεβαιοπίστων καὶ ἐπεγνωκότων τὴν ἀλήθειαν· *Eorum qui extra eccleſiam ſunt mala fides in iis quæ præſcripta ſunt, ab iis qui firmiter credunt ac noverunt veritatem, arguitur:* & ità paſſim idem ille. De baptiſmo, Δεκτικοὶ γὰρ τούτων ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος γεγόναμεν· τυχεῖν δὲ αὐτῶν μόνοι καταξιοῦνται οἱ βεβαιόπιστοι· *Hæc enim recipere à bap-*
v. 34. *tiſmo potuimus; conſequi autem ea ſoli dignantur qui firmiter credunt.* Eodem capite dicitur, ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, λέγοντος· Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου. Ubi illud, ὅπως πληρωθῇ, de quo aliàs egimus, urbanè quidem, cautè tamen ſtrictiúſque quàm fortaſſe vulgò, accipiendum: hactenus, ut rectè accommodetur quod à Propheta dictum; qui in perſona ſua protulit, quod verè de Meſſia dici hìc poteſt, ideóque dicitur. Aliàs enim, dicat aliquis, quantò meliùs hìc conveniat illud quod ab Eſaia, 32. verſ. 1, ac 2. dicitur, Ἰδοὺ γὰρ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει· καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσι. Καὶ ἔσται ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ κρυβήσονται ὡς ἀφ᾽ ὕδατος φερομένου. Qui locus ut de Meſſia, ità de parabolis ejus manifeſtè agere videtur: Neque aliter exiſtimarunt Græci; Theodoretus, Μαρτυρεῖ τούτοις καὶ τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων ἡ συγγραφή· ἐν παραβολαῖς γὰρ ἐλάλει τοῖς ὄχλοις· οἴκοι δὲ τὰς παραβολὰς τοῖς ἀποστόλοις ἡρμήνευε· *Quibus ſacrorum Evangeliorum perhibet teſtimonium ſcriptura: parabolis enim utebatur apud turbam; quas domi Apoſtolis exponere ſolebat.* Locus quidem illuſtriſſimus; ſed qui cum Hebræis collatus evaneſcit: qui habent, καὶ ἔσται ἀνὴρ ὡς κρύπτων ὑπὸ ἀνέμου, καὶ ὡς κρυπτόμενος ἀπὸ κατακλυσμοῦ. Cæterùm quomodo de Servatore, dicat aliquis, ſimpliciter ac primò hìc egit Propheta, apud quem Pſalmo 78. 2. dicitur, Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, φθέγξομαι προβλήματα ἀπ᾽ ἀρχῆς? ità enim apud Helleniſtas nunc legitur hic locus. Non ut peculiariter ergò, ſed ut urbanè applicetur quod à Propheta dictum erat. Quod antiqua Gloſſa vidit, quam & Thomas adduxit; *Quaſi dicat*, inquit, *Qui priùs locutus ſum per prophetas, modò in propria perſona aperiam os meum in parabolis, & eructabo de theſauro mei ſecreti; emittam myſteria quæ abſcondita erant à conſtitutione mundi.* Magnus xvi hujus Theologus, *Non hoc vult Matthæus, Pſalmum quem adducit peculiarem de Chriſto eſſe prophetiam. Verùm quemadmodum S. Spiritûs majeſtas manifeſtè in verbis ſe repræſentarat quæ ex ore egreſſa fuerant Prophetæ; ità vim ejuſdem, neque minùs efficaciter, in verbis Chriſti ſe repræſentaſſe ſignificat.* Quod ut probet, multis & inſtitutum in eodem Pſalmo Prophetæ illuſtrat, & mentem; docétque, quatenus conveniat, quâ item ratione accommodatus ab Evangeliſta fuerit hic locus. Verum ergò maneat, quod alibi à nobis dictum, τὸ, ἵνα πληρωθῇ, elegantem applicandi ſubinde formulam aut notam eſſe; etiam cùm de verbis nonnunquam agitur quæ applicantur: Quomodo & Patres locutos, atque in ſola verborum applicatione eâ uſos, alibi probavimus. Sequitur, aut potiùs ibidem additur, διὰ τοῦ προφήτου, *per prophetam*; Aſaph nempe: quomodo & in vetuſtis exemplaribus jam olim ſcriptum non ſemel B. Hieronymus reſtatur; cujus loco Eſaiæ irrepſiſſe nomen. Qui eruditiſſimus Doctor, cùm alibi tum ad Pſal. 78. *Dicitur ergò in Matthæo, Hæc facta ſunt*, inquit, *ut impleretur quod ſcriptum eſt in Aſaph propheta. Sic invenitur in omnibus veteribus codicibus. Sed homines ignorantes abſtulerunt illud.* Cujus loco poſtea ſuppoſitum nomen Eſaiæ docet, *Deniq; multa Evangelia uſque hodie ità habent, Ut impleretur quod ſcriptum eſt per Eſaiam, Aperiam in parabolis os meũ, & loquar propoſitiones ab initio. Hoc Eſaias non loquitur, ſed Aſaph.* Quod & ipſe & alii inter ea fuiſſe notant quæ Matthæo objecit Porphyrius: quaſi lapſus memoriâ Eſaiæ aſcriberet quod erat Davidis. Idem antiquus Doctor cauſam imperitiæ aſcribit: quòd qui primò Evangelium deſcripſit, dum ignotum nomen legeret, quæſiverit, *Quis eſt iſte Aſaph Propheta? Non erat notus in populo. Et hoc fecit, ut dum errorem emendaret, faceret errorem.*

tandem autem ſcriptum, ut alibi teſtatur, διὰ τȣ͂ προφήτȣ. Cæterùm primam correm-
pendi loci occaſionem Helleniſtæ, ut monui, dederunt: qui quem dixi locum Eſaiæ, qui
huc facere magis etiam videtur, longè aliter interpretati ſunt. Eodem capite cùm dicitur, v. 52.
Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Διὰ τȣ͂το πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν ȣ-
ρανῶν, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ· nè dubitare quidem auſim, & elegantem
eſſe lectionem & commodam, quam nonnulla olim Græcorum expreſſerunt exempla-
ria; διὰ τȣ͂το, πᾶς γραμματεὺς, μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν ȣ̓ρανῶν ex uſu Græ-
corum. Et ità alibi, μαθητεύειν τῷ Ἰησȣ͂. Quam lectionem ad Leviticum ſecutus eſt
Procopius: niſi ſi memoriæ hoc dedit Διό φησιν, inquit, ὁ Σωτὴρ, ὅτι πᾶς γραμματεὺς
μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν ȣ̓ρανῶν, ὅμοιός ἐστιν, &c. Cæterùm non inſpecto codice ad-
duxiſſe locum, fidem facit, quòd & ἀνθρώπῳ πλȣσίῳ pro οἰκοδεσπότῃ habet. De qua li-
centia alibi plura: Quæ ut obſervetur eorum intereſt qui ad profectum ſcripta Patrum,
cum religione Sacrum contextum legunt; in quo temere aliquid mutare, nec prudentis
eſt nec Chriſtiani. Verum manet interim, de lectione quod dixi. Sequitur deinde, Ὅστις Ibid.
ἐκβάλλει ἐκ τȣ͂ θησαυρȣ͂ αὐτȣ͂. Ubi ſcio notari à recentioribus antiquos, qui per πα-
λαιὰ & καινὰ, Vetus Novúmque Fœdus intelligunt; idque ex Theophylacto, Euthy-
mio, & aliis, planum eſt: Quod tamen, ut inter cæteros rectè Janſenius, verum eſſe ad
literam non poteſt; cùm id primariò, non ſcribæ, ſed patri familiâs attribuatur.
Sed nec ipſi, quæ ſint παλαιὰ καὶ καινὰ, hic docent. Exſtat Levitici c.26.v.10. locus,
quo inter reliquas benedictiones promittit Deus tantam ſingulis familiarum patribus
copiam, ut nihil illis unquam ſit defuturum: Quod ità expreſſit, *Et comedetis vetus ve-*
teraſcens, & vetus novis ſupervenientibus educetis; hoc eſt, *Non antè vos deficient vetera*
quàm ſuccedent nova. Helleniſtæ, Καὶ φάγεσθε παλαιὰ παλαιῶν, καὶ παλαιὰ ἐκ προσώπȣ
νέων ἐξοίσετε. Cùm ergò tales optimè inſtructi ſint, multò tamen copioſiùs ac largiùs,
qui tempore eodem, ex eodem promtuario & vetera & nova depromit. Θησαυρὸς enim,
cella conditoria, non quod reconditur, hoc loco eſt: quemadmodum Græcis & Lati-
nis, θησαυρὸς, λάκκος exponitur. Sed & Helleniſtæ τὸ גנז, τὸ בית האוצר, & ſimi-
lia, quæ conditoria aut promtuaria, θησαυρὸς interpretantur: quemadmodum אוצרות,
revera nihil aliud quàm horrea, in quibus (ut Magiſtri notant) vinum, oleum, atque a-
lia ejuſdem generis reponebantur: Ut cùm ἠφανίσθησαν θησαυροὶ 1. 17. Joelis dicitur;
eodémque loco, *theſaurus acervorum tritici*, interpretatur Kimchius: ut θησαυρὸς ſit
horreum. Illud autem non ſine cauſa moviſſe Patres hîc videtur, quòd γραμματεὺς qui
eſt סופר, peritus Legis & interpres Judæis, nunquam pro Evangelico Doctore in No-
vo Fœdere accipiatur: Dominus autem, poſtquam γραμματεὺς dixiſſet, μαθητευθεὶς εἰς
τὴν βασιλείαν τῶν ȣ̓ρανῶν, *in regnum cœli edoctus*, adjecit. Quibus verbis ſcribam non ſim-
pliciter deſignat, ſed qui cùm Legis antea peritus eſſet, hanc ſcientiam ad finem ſuum, hoc
eſt, Evangelicam doctrinam, didicit referre: Qualis in Novo nobis Fœdere, exempli
gratiâ, Apoſtolus proponitur; qui cùm Judæorum ſapientiam ad pedes Gamalielis didi-
ciſſet, vas electionis factus eſt. Talem igitur, abunde omnibus quæ ſcire oportet ac lar-
giſſimè inſtructum, inſtar patris familiâs ἐκ τȣ͂ θησαυρȣ͂ παλαιὰ καὶ καινὰ ἐκβάλλειν, *vete-*
ra ejicere ac nova, pronunciat: quod eſt, *promere*, aut *proferre*. Nam Syrorum אפק, quod
ἐκβάλλειν, ambiguitatem hanc parit: qui, ſive ἐκβάλλειν τὸ κάρφος, ut Matthæi 7. *ejicere*
feſtucam, & ἐκβάλλειν τὴν δοκὸν, *ejicere trabem*, ut ibidem; ſive ἐκβάλλειν ἐκ τȣ͂ θησαυ-
ρȣ͂, *depromere è cella conditoria*, aut *horreo*, dicunt, eodem verbo utuntur. Hoc igitur volu-
it, Legem, quod prudentis eſt œconomi, ad finem ſuum eſſe referendam. Eodem capite v. 55.
cùm de Domino dicitur, Οὐχ ȣ͂τός ἐστιν ὁ τέκτονος υἱός; quamvìs non ignorem, eò ma-
gìs mirandum ſalutis noſtræ, imò ſtupendum eſſe myſterium, quò majori humilitate
peractum eſt; tamen cùm Joſephus filius dicatur Davidis, & ex ſancta ſtirpe regiâque
oriundus, cui & peculiariter exſtruendi tum cura templi (quod nec ipſum myſterio ca-
ruit) commiſſa fuiſſe dicitur, parùm abeſt, quin credam filios ad paupertatem prolapſos,
ex Divina diſpenſatione aliquid quoque templo contuliſſe, ac ſic ſuſtentatos: Quales
erant qui reficiendo, aut operibus ejus reſtaurandis, adhibebantur. Ut ſit τέκτων,

I qui

qui Hebræis חרש nuncupatur: Quales in Chronicis aliquot ponuntur; qui ab Helleniſtis ibi, οἱ ποιοῦντες τὰ ἔργα εἰς τὴν ἐργασίαν οἴκου Κυρίου ad verbum; alibi in libris Regum, οἱ ποιοῦντες τὰ ἔργα τῶν ἐπισκόπων οἴκου Κυρίου, aliiſque nominibus dicuntur: qui pro familia ac ſtirpe, ut alibi docetur in iiſdem libris, aſſumebantur. Unde & Dominus, ὁ νομιζόμενος, quemadmodum Lucas loquitur, υἱὸς τοῦ Ἰωσὴφ, Marci 6.3. ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς Μαρίας dicitur. Pro qua conjectura etiam hoc facere videtur, quòd id ipſum, quod de reſtaurando templo Johannis 2. 19. dicitur, in hunc ſenſum accipiunt Judæi; quaſi ex arte quam profitebatur glorioſè ſibi arrogaret quod de domo corporis, vero Divinitatis habitaculo ac templo, dicebat.

Cap. X.

Caput decimum quartum expenditur. Τετράρχης & unde ea diviſio. Τετρὰς Theſſaliæ. Locus, Γενεσίων ἀγομένων τοῦ Ἡρώδου. Γενέσια, ex vulgari opinione, quæ. Γενέσια Regum quæ. Dies natalis, dies quo Rex primùm creatus eſt, Hebræis; ἡμέρα βασιλέως, Helleniſtis. Υἱὸς ἐνιαυτοῦ, filius unius anni, Saul. Domus nativitatis, Syris. Natalis ſacerdotii, B. Ambroſio. Προβιβασθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς. Προβιβάζειν Helleniſtis quid. Vetus ac recens interpretatio expenduntur: Præmonita; Producta à matre ſua. Βιβάζειν Helleniſtis. Productus ſponſione. Locus Plinii. Græca ab Helleniſticis, hæc ab illis ſeparanda: Quantus eorum uſus in his libris. Ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος. Decerpere malvam. Περικλᾶν ἅλιμα. Maluah vox Hebræa. Ἅλιμα, malva. Veterum ἄλιμος, ex aſphodelo & malva. Cibus Epimenidis ἄλιμος. Τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων. Locus Rabbi Eleazar de eo. Quomodo in ſacro textu Hebræis dicatur. Ὑπόλειμμα τοῖς βρώμασιν αὐτοῦ. Περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Porphyrii malignitas. Omnis congregatio aquarum, mare Hebræis. תעלה *quid. Θάλα Helleniſtis. Θάλασσα Græcis unde. Ineptæ Græcorum origines.* Κοπάζειν.

Cap.14 v. 1. INitio hujus capitis, ut alibi non ſemel, vox τετράρχης occurrit. Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ
ἤκουσεν Ἡρώδης ὁ τετράρχης. Quod nomen, ut & diviſio, à Theſſalia videtur deſum-
ta. Græcarum Originum autor, Τεττάρων μερῶν ὄντων τῆς Θετταλίας, ἕκαστον μέρος τε-
τρὰς ἐκαλεῖτο. Ὀνόματα δέ φασιν εἶναι ταῖς τετράσι, Θετταλιῶτιν, Φθιῶτιν, Πελασ-
v. 6. γιῶτιν, Ἑστιαιῶτιν. Sequitur non ità multò pòſt, Γενεσίων δὲ ἀγομένων τοῦ Ἡρώδου. Quod
interpres recentior, *Quum autem agerentur natalitia Herodis*; Vetus, *Die autem natali Herodis*, reddidit. Quo loco quanquam ità accipi γενέσια videam, ut dies qui propriè natalis dicitur intelligatur, illud tamen non ignoro, cùm de Regibus ſermo eſt, יום מולדת, ſeu natalem diem, eum dici, qui & dies Regni dicitur; quo quiſque ſcilicet creatus rex eſt: quaſi eo die natus ſit: Qui Oſeæ יום המלך, Helleniſtis ἡμέρα βασιλέως dicitur: *Die Regis noſtri fecerunt eum ægrotare principes:* Kimchius, *die quo creabant Regem:* Quem diem & מלכנו, *Regis noſtri*, dicebant; quomodo & ibi dicitur. Quid, quòd ab eo, ut natali, annos ſupputabant? ut tot annos nati dicerentur quot regnarant: Quemadmodum 1. Sam. 13. 1. υἱὸς ἐνιαυτοῦ, *filius unius anni*, Saul dicitur, cùm annum nec amplius regnaſſet. Syrus בית ילדא, *domum nativitatis:* Et apud Marcum 6. 21. בבית ילדה, *in domo nativitatis ſuæ*; ut domum innovationis intelligat, in quo Regis regnique novus celebrari natalis ſolebat: Atque ità τὰ γενέσια dicantur, quemadmodum natalem ſacerdotii ſui Ambroſius ad Lucam dixit, *Pulchrè mihi hodie legitur Legis exordium, quando mei natalis eſt ſacerdotii. Quotannis enim quaſi de integro videtur incipere ſacerdotium, quando temporum renovatur ætate.* Ubi & notandum, tabulam ſecundam Legis exordium vocari. In eadem Hiſtoria de filia Herodiadis dicitur, ἡ δὲ προβιβασθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς. Ubi nullo dubio τὸ שנן, quod interdum προβιβάζειν, interdum παροξύνειν & ἀκονᾶν exponunt Helleniſtæ, expreſſit. Unde efficacia apparet. Ἡ δὲ προβιβασθεῖσα, *Illa autem crebro matris inſtinctu.* Tale eſt illud Deut. 6.7. καὶ προβιβάσεις αὐτὰ τοῖς υἱοῖς σου, hoc eſt, δευτερώσεις, *repetes illa filiis tuis:* quomodo & repetuntur quæ docentur.

De Lege autem præceptíſque Domini agit; quæ repetenda ſunt atque iteranda, ut
inſigantur animo ac doceantur: unde & Chaldæus voce תנא uſus eſt. Parùm ergò ve-
tus interpres dixit, qui *præmonita* reddidit: Obſcurè autem nec pro mente recens, qui
producta à matre ſua dixit. Βιϐάζειν Helleniſtis eſt διδάσκειν, non προάγειν. Aliud igitur
Heſychius volebat, cùm exponit, Πεϱιϐιϐασθεὶς, πϱοαχθεὶς· ex Græcorum nempe, non
Helleniſtarum uſu. Neque locum hìc ille Plinii habet, quem de Clodio, Æſopi Tragœ-
di filio, adducunt: qui maximæ, ut ibi loquitur, taxationis unionem abſumſerat, nullâ
coactus ſponſione; ut Antonius triumvir, qui cum Cleopatra hanc inierat; *Prior*, in-
quit Plinius, *id fecerat Romæ in unionibus magnæ taxationis Clodius Æſopi Tragœdi filius:
relictus ab eo in amplis opibus hæres, nè in triumviratu nimirum ſuo ſuperbiat Antonius, penè
histrioni comparatus, & quidem nullâ ſponſione ad hoc producto. Producto*, πϱοαχθέντι,
impulſo: ut paſsim diſertiores Græci. Nihil ergò hoc ad rem. Cæterùm id paſsim erudi-
tis hìc evenit, ut à Græcis Helleniſtica non ſepararent: ſine quibus aliquid præſtari poſ-
ſe hìc negamus. Sequitur, Ὀψίας δὲ γενομένης, πϱοσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέ- v. 15.
γοντες, Ἔϱημός ἐστιν ὁ τόπος. Qui locus eo tempore non tam ab hominibus quàm ab
omni meliore cibo & viatico deſertus fuit καὶ ἔϱημος. Eorum autem qui in ejuſmodi lo-
cis agerent vitam elegantiſsimè Jobus c. 30. v. 4. deſcribit, cùm ait, *Qui decerpunt
malvam juxta arbuſta, & radicem juniperorum ad calefaciendum.* Cujuſmodi mortales
πεϱικλῶν ἅλιμα Helleniſtis dicuntur. Ἅλιμα enim *malvam* verterunt. Ibi dicitur, *qui
decerpebant malvam*, οἱ πεϱικλῶντες ἅλιμα. In Hebræo מלוח, *maluah*. Quemadmo-
dum malvâ & aſphodelo ſuum alimum conficiebant veteres: quo vixiſſe Epimeniden
vult Plato. Notum illud Heſiodi, Οὐδ᾽ ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ᾽ ὄνειαϱ·
Quod de alimo Proclus & Tzetzes interpretantur; qui & conficiendi rationem præ-
ſcribunt. Cùm ſequitur, καὶ ἦϱαν τὸ πεϱισσεῦον τῶν κλασμάτων, intelligit id quod pau-
peribus ex uſu Judæorum ſervabatur. Quò illud Rabbi Eleazar ſpectabat, *Quiſquis pa-
nem reſiduum* (hoc eſt, πεϱισσεῦόν τι τοῦ ἄϱτου αὐτοῦ) *non facit, nunquam benedictionis ſi-
gnum videbit.* Quò & locum Jobi c. 20. v. 21. referre ſolent, *Non remanſit de cibo ejus*,
Οὐκ ἔστιν ὑπόλειμμα τοῖς βϱώμασιν αὐτοῦ· ut hoc ſit πεϱισσεῦον illud quod שארית illis
dicitur. Eodem capite legitur, Ἀπῆλθε πϱὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, πεϱιπατῶν ἐπὶ τῆς θα- v. 25.
λάσσης. Ubi non minùs quàm in aliis quibuſdam malignitatem pariter & ignorantiam,
teſte B. Hieronymo, Porphyrius exercuit: Qui Quæſt. Hebr. in Geneſin, *Notandum,
quòd omnis congregatio aquarum, ſive ſalſæ ſint ſive dulces, juxta idioma linguæ Hebrai-
cæ, maria nuncupentur*: quemadmodum diſertè à Moſe dicitur, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδά-
των, ἐκάλεσε θαλάσσας. Pergit, *Fruſtrà igitur Porphyrius Evangeliſtas, ad faciendum ig-
norantiæ miraculum, eò quòd Dominus ſuper mare ambulaverit, pro lacu Genezareth, mare
appellaſſe calumniatur.* Et an aliter vocare debuit Matthæus quàm jam antè Eſaias?
Γῆ Ζαϐουλὼν, καὶ γῆ Νεφθαλείμ, ὁδὸν θαλάσσης, דרך הים. Adde, quòd lacus Gene-
zareth nihil aliud quàm תעלה ſive ſinus ſit Jordanis: quod Helleniſtis θάλα· un-
de θάλασσα· Longè meliùs profectò quàm ſi nænias Græcorum audiamus, quibus
θάλασσα παϱὰ τὸν σάλον, quaſi σάλασσα· aut παϱὰ τὸ ἄσσον εἶ) τοῦ θανάτου, quòd non
longè à morte abſit, θάνασσα, ac deinde θάλασσα· aut ἅλασσα, à ſale, atque ità θά-
λασσα dicatur. Quæ longè minoris quàm unius aſsis, ut cæteræ Grammaticorum nugæ,
ſunt: Cùm præſertim mare unum, quod mediterraneum dicitur, varios ſinus, ſive
תעלות, faciat; qui ſuis ſinguli nominibus θάλασσαι dicuntur. Adde, quòd ſplendi-
dum ac transparens ſit mendacium, unius miraculi causâ ſic locutos eſſe Evangeliſtas;
cùm & paſsim, & ex uſu linguæ ſuæ, ſic loquantur. Nemo autem minùs Chriſtianis
metuendus quàm qui ex ignorantiæ principiis quod non intelligit oppugnat. Aliquot
poſt στίχους, ſeu verſiculis, legitur, Καὶ ἐμϐάντων αὐτῶν εἰς τὸ πλοῖον, ἐκόπασεν ὁ ἄνε- v. 32.
μος. Certum autem eſt, plures eſſe voces quibus τὸ κοπάζειν Helleniſtæ exprimunt:
quemadmodum hìc expreſſum τὸ שכך vix dubitandum: In Diluvii enim hiſtoria, Gen.
8. v. 1. Καὶ ἐπήγαγεν ὁ Θεὸς πνεῦμα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐκόπασε τὸ ὕδωϱ.

Cap: XI.

Caput decimum quintum percurritur. Παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων. Δευτερώσεις. *Præcipui earum autores, Hieronymo qui. Triplices Epiphanio, & quomodo diſtincta: Davidis, Akibæ, Aſmonæorum. Locus,* Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς. *Corban juramentum Tyriorum à Judæis deſumtum. Locus de eo Joſephi. Quæ mens ejus apud Matthæum. Interpretatio ex Marco. Corban,* δῶρον. *Ineptæ* δευτερώσεως *exemplum. Sedendi mos in ſabbato ex traditione. Traditionis de qua hic agitur, exemplum.* Ἀφαιρέματα *Helleniſtis, & quæ. Johannis Cocchii Bremenſis laus. Ludovicus de Dieu. Vetus interpres, recentior, Eraſmus: eorum interpretatio notata.* Εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται. Ἀποπατεῖται, *verecundè dictum S S. Patribus, & quid. Excernere.* Ἀφεδρῶνες, σέλλαι, σελλάρια. Σωτηρίαι *quæ.* Ἀναγκαῖα. Ἀφεδρὼν, *culina.* Μετὰ τὸν λαιμὸν ὁμόπημα, *quæ.* Κυλλοὶ, *debiles. B. Hieronymi locus.* Κυλλὸς, *mancus.* Κυλλοὶ, οἱ βλαβέντες εἰς τὰ κῶλα. *Veteri interpreti qui* κυλλὸς, *qui recentiori.*

Cap.15 CApite decimo quinto ab initio non procul, quæſiviſſe è Domino Scribæ ac Phariſæi
v. 2. dicuntur, *Διατί οἱ μαθηταί σου παραβαίνουσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων;*
Quarum traditionum, ſive *παραδόσεων*, quas *δευτερώσεις* interpretantur, ineptias cùm
alii tum Quæſt.10. ad Algaſiam B. Hieronymus perſequitur; præcipuóſque autores,
Akibam, Symeonem, & Hillel, fuiſſe notat: Quemadmodum Epiphanius triplices ſtatuit;
Davidis, Akibæ, Aſmonæorum. De quibus nunc non agimus, cùm fortè pluribus & accuratiùs poſſemus. Priuſquam interim ad nobiliſſimum qui ſequitur nunc lo-
v. 5. cum veniamus, Ὑμεῖς δὲ λέγετε, Ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ
ἐμοῦ ὠφεληθῇς, in quo tot præclari illuſtréſque viri tot tantíſque modis ſe defatigarunt; fieri non poteſt quin de Joſepho cogitemus, qui libro contra Apionem priore ex Theophraſto De Legibus, *Corban*, peculiare apud Tyrios fuiſſe juramentum notat, quod Judæis deberent illi; (unius enim hujus eſſe gentis:) deſignare autem, quod & hîc & apud Marcum dicitur, *δῶρον*· Verba ejus ſunt, *Ἦν δὲ καὶ κατὰ πόλεις οὐκ ἄγνωστον ἡμῶν πάλαι τὸ ἔθνος, καὶ πολλὰ τῶν ἐθῶν εἴς τινας ἤδη διαπεφοιτήκει, καὶ ζήλου παρ' ἐνίοις ἠξιοῦτο. Δηλοῖ δὲ ὁ Θεόφραστος ἐν τοῖς περὶ νόμων· λέγει γὰρ, ὅτι κωλύουσιν οἱ Τυρίων νόμοι ξενικοὺς ὅρκους ὀμνύειν· ἐν οἷς μετά τινων ἄλλων καὶ τὸν καλούμενον ὅρκον κορβᾶν καταριθμεῖ. Παρ' οὐδενὶ δ' ἂν οὗτος εὑρεθείη πλὴν μόνοις Ἰουδαίοις. Δηλοῖ δ' ὡς ἂν εἴποι τις ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων μεθερμηνευόμενος διαλέκτου, δῶρον Θεοῦ·* *Erat autem nec per ſingulas olim civitates ignota gens noſtra: quin & mores multi ad quoſdam jam tranſierunt, qui & æmulatione digni à quibuſdam habebantur. Quod in libris De Legibus Theophraſtus notat qui ait, nè quis peregrinis utatur juramentis, Tyriorum vetare leges. Inter quæ cum aliis quibuſdam etiam juramentum quod Corban appellatur, enumerat: quod apud ſolos invenitur Judæos. Significat autem, ſi quis Hebræum interpretetur, Donum Dei.* Quod ſi hîc admittatur, *τὸ κορβᾶν* ipſum erit juramentum. In cæteris מקרא קצר, *ſcriptura*, ut loquuntur Hebræorum Magiſtri, *conciſa* erit; quam apoſiopeſin vulgò: Ac ſi Latinè dicas, *Per Deum*, aut *id quod offertur Deo, quo à me juvari poteras*; intelligas autem, *jam Dei eſt, aut Deo conſecratum; jam Corban eſt*, aut *Dei donum*. Meo autem judicio fieri vix poteſt, ut ſimpliciùs commodiúſque quàm ex interpretatione Marci, intelligatur: qui, quod hîc Evangeliſta dixit, Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, ità extulit, Κορβᾶν (ὅ ἐστι δῶρον) ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς· *Id quo juvari à me poſſis, Deo jam conſecratum eſt*, hoc eſt, κορβᾶν ἐστι· quod donum denotat jam conſecratum. Et revera קרבן, *δῶρον*, ſemper ferè interpretantur Helleniſtæ; etiam de ſacrificiis plerunque victimiſque: quemadmodum de aliis; vaſis putà aureis, ac cæteris ejuſmodi. Vide Num.31.50. Ut ſit *δῶρον*, quicquid ſingulorum ità eſſe deſinit, ut Dei fiat. Neque Græci aliter: ut cùm dicunt, Δῶρα θεοὺς πείθει. Ineptæ *δευτερώσεως* unum alterúmq; exemplum, eo loco quo jam diximus, B. Hieronymus adduxit: Inter quæ illud, *Juſſum eſt*, inquit, *ut diebus ſabbatorum ſedeat unuſquiſque in domo ſua, & non*

egrediatur

egrediatur neque ambulet de loco in quo habitat. Si quando autem eos juxta literam cœperimus arctare, ut non jaceant, non ambulent, non ſtent, ſed tantùm ſedeant, ſi velint præcepta ſervare, ſolent reſpondere & dicere, Rab Akiba, & Symeon, & Hillel, Magiſtri noſtri, tradiderunt nobis, ut bis mille pedes ambulemus in ſabbato, & cætera iſtiuſmodi : doctrinas hominum præferentes doctrinæ Dei. Non quòd dicamus, ſedendum ſemper eſſe in ſabbato, & de loco in quo quis fuerit occupatus non recedendum; ſed quòd id quod impoſſibile Legis eſt, in quo infirmatur per carnem, ſpirituali obſervatione complendum eſt. Ità cùm nihil Deo eſſet gratius quàm liberalitas eorum qui ſua Deo conſecrarent, & in gazophylacium, ſive corbonam, aliquid conjicerent ; erant inter illos qui ex Magiſtrorum ſuaſu plurima vel conſecrarent ſummo Numini vel largirentur, ut ex iis nihil ipſis, nihil ſupereſſet proximis. Itaque ſi quando ſubſidium parentes peterent, opémque liberos rogarent, reſpondebant quod hìc dicitur, Δῶρον, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, *Juvari à me non potes : Id quippe quo juvari poſſes, donum jam eſt ; Dei eſt, non meum : Mihi tibique deceſſit ; Deo quippe acceſſit.* Unde & dona ſpontanea, quæ in ſacrificia alióſque pios conferri uſus ſolebant, eleganter ἀφαιρέματα ab Helleniſtis dicuntur : Ut in illo, ἤνεγκαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀφαίρεμα τῷ Κυρίῳ· quod eſt נדבה. Quanquam & תרומה ſic dici non ignorem : Quemadmodum hæc ipſa, ἀφαιρέματα potiùs, ſi originis habenda ſit ratio. Ergò δῶρον, ſuccinctè, breviter, abruptè dicitur : quemadmodum præcisè, aut abruptè potiùs, negabant, qui compellabantur, cùm dicerent, Ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, δῶρον δεῖ. Cujus loci mentem ante nos (quod & monendum putavi) & vidit, & è Thalmudiſtis, Maimonide, aliiſque, primus dilucidè ac rectè reconditæ nec laudatæ ſatis unquam eruditionis vir, Johannes Cochius Bremenſis, expoſuit ac confirmavit ; cui non parùm hìc me debere fateor : Videantur & quæ eruditè vir ſummus Ludovicus de Dieu, aliique jam notarunt. Mentem igitur in tanta brevitate nihil minùs quàm rectè, ſi quid judicamus, interpretes hìc expreſſerunt : Vetus, *Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri vel matri, Munus quodcunque eſt ex me, tibi proderit :* quod alienum aut diverſum : Recentior, *Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri aut matri, Donum eſt quocunque à me juvari poſſes, inſons erit :* ubi non addam illud, *inſons erit*, ſed, ut in Marco, lectori relinquam: Eraſmus, *Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri aut matri, Quicquid doni à me in tuum vertitur commodum :* cùm Evangeliſta dicat, *Donum eſt, quo juvari poſſes,* hoc eſt, *Illud quo juvari petis, aut poſſes, Deo jam ceſſit.* Eodem capite dicitur, Ὅτι πᾶν τὸ εἰσπο- v. 17.
ρευόμενον εἰς τὸ στόμα, εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται. Quod poſterius honeſtâ circumlocutione ἀποποιεῖται honeſtè SS. Patres dixerunt ; ut *excernere*, Latini. Nyſſenus ad Eccleſiaſten Homil.6. καὶ τὴν συνεζευγμένην τῇ τροφῇ διὰ τῆς ἀποποιήσεως ἀηδίαν ὁ λόγος, ὡς ἂν μὴ δόξαιμι διὰ πάντων στηλιτεύειν τῷ λόγῳ τὸν βίον, κοπρόποιόν τινα τὴν φύσιν ἡμῶν ἀποδεικνύων. Heſychius, Ἀφεδρῶνες, σέλλαι, σελλάδεια, σωτήρια ἀναγκαῖα· Scribe, σωτηρίαι, ἀναγκαῖα· Poſterioribus enim Græcis σωτηρίαι, idem quod ἀφεδρῶνες· latrinæ nempe, ſeu culinæ. Doctiſſimum Henrici Stephani Gloſſarium, Ἀφεδρὼν, *culina :* Idem, *Culina*, ἀπόπατος, hoc eſt, *latrina*. Petronius, *Qui inter hæc nutriuntur, non magìs ſapere poſſunt, quàm bene olere qui in culina habitant.* Hæc autem quæ in culinam, honeſtè ità dictam, ejiciuntur, ea ſunt quæ propterea Theologus, in Epitaphio Magni Baſilii, eleganter μετὰ τὸν λαιμὸν ὁμότιμα dixit : quòd cibi, poſtquam guttur tranſmiſerunt, & ad alvum pervenerunt, idem ejuſdémque pretii ſint ; hoc eſt, fæces ac ſordes. Αὐτῷ δὲ, inquit, οὐδὲν ἦν δή μέγα τῶν μετὰ τὸν λαιμὸν ὁμοτίμων, ἀλλὰ τοῖς ἀναγκαίοις διέζη μόνοις, ἕως ἐξῆν· *Ipſe verò nihil ex iis æſtimavit, quæ, poſtquam guttur tranſierunt, ejuſdem pretii ſunt : cùm neceſſariis, quamdiu licuit, ſe ſuſtentaret tantum.* Seneca Epiſt. 110. *At mehercule iſta ſolicitè ſcrutata, variéque condita, cùm ſubierint ventrem, una atque eadem fœditas occupabit.* Eodem capite, cùm legeremus illud, ἔχον- v. 32.
τες μεθ' ἑαυτῶν χωλοὺς, τυφλοὺς, κωφοὺς, κυλλοὺς, in mentem nobis B. Hieronymus venit, qui, *In eo loco*, inquit, *ubi Latinus interpres tranſtulit debiles, in Græco ſcriptum eſt*, κυλλούς. *Quod non generale debilitatis, ſed unius infirmitatis eſt nomen : Ut quomodo claudus dicitur, qui uno claudicat pede ; ſic* κυλλὸς *appellatur, qui unam manum debilem habet. Nos*

proprietatem hujus verbi non habemus. Unde & in conſequentibus Evangeliſta, cæterorum debilium expoſuit ſanitates; horum tacuit. Parœmiographi, quos Vaticana bibliotheca dedit, Κυλλὸς, inquiunt, Ἀττικοὶ, καὶ ἐπὶ τῶν ποδῶν καὶ ἐπὶ τῶν χειρῶν ὁμοίως λέγουσιν, hoc eſt, tam ad manus quàm ad pedes eam vocem Atticis referri. Gloſſæ Stephani, Κυλλὸς, *mancus.* Et ità ſanè cap.18.8. Καλόν σοι ἐστὶν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν ἢ κυλλὸν, ἢ δύο χεῖρας ἢ δύο πόδας ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Hic verò, cùm alios χωλοὺς alios κυλλοὺς faciat, quibus non alios quàm ſanos opponit, quis dubitat, quin ad manus aliáſque etiam partes transferri poſſit? Κυλλοὺς igitur, quos βλαβέντας τὰ κῶλα, *parte præcipuâ læſos*, dixere Græci, vulgò *debiles* Latini dicunt. Quâ voce interpres vetus cùm hic uteretur, recentiori ſatisfacere non potuit; cùm Latiniſſimè locutus ſit. Notum illud Mæcenatis, *Debilem facito manu, Debilem pede, coxâ; Tuber adſtrue gibberum, Lubricos quate dentes: Vita dum ſupereſt, bene eſt.*

Cap. XII.

In capite decimo ſexto non pauca notantur. Τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν· *& quomodo dictum* Τὸ σημεῖον τοῦ καιροῦ. Καιρὸς, *quis. Recens interpres notatus.* Διαλογίζεσθαι, ἀντὶ τοῦ, ἀναμιμνήσκεσθαι. Διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς. Γενεὰ μοιχαλὶς, *& quæ. Locus nobiliſſimus,* Ὅτι σὺ εἶ Πέτρος. *Nomina* ἀτελῆ *aut* ἐντελῆ. *Petri nomen* ἀτελές. Πέτρος, τῇ πίστει πεπετρωμένος. *Petra; lapis precioſus, caput anguli. Petrus petra, ut Abrahamus* εὐλογία. *Petrus & Simon, nonnunquam oppon. Locus,* Καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ. *Cipha.* Ἡ πίστις τῆς ὁμολογίας. Πύλαι ᾅδου. *Recentior interpres, & ejus ſententia. Locus non rectè intellectus,* Ἵλεώς σοι, Κύριε· *& quomodo intelligendus.* Ἵλεως ἡμῖν καταλιπεῖν νόμον. Ἵλεώς μοι ὁ Θεὸς τοῦ ποιῆσαι. Μή μοι γένοιτο παρὰ Κυρίου. *Recentior interpres, Vetus, Eraſmus: eorum rejecta interpretatio.* Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. *Eſſe in Satanam.* Γίνεσθαι εἰς ἐπίβουλον. Εἰς ἔνεδρον καὶ διάβολόν μοι εἶ. *Angelus Domini* לשטן *Bileamo.* Ἐνδιαβάλλειν τὴν ὁδόν. Ἡμποδοστατικῶς μοι. *Hilarii in diſtinguendo loco ſubtilitas. Chryſoſtomi & Hieronymi ſententia.* Ἕως ἂν ἴδωσι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ· *& quò referendum. Judæorum de adventu Meſſiæ opinio.* Μεταμόρφωσις *Domini, ſignum illuſtre Regni ejus.* בת קול, *Filia vocis: & cui rei exhibita.*

Cap.16 v. 3. CApite decimo ſexto, ab initio non procul, illud occurrit, Ὑποκριταὶ, τὸ μὲν πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ γινώσκετε διακρίνειν, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε; quod καθ' ὑπαλλαγὴν nonnunquam dici exiſtimavimus: ut hoc velit, τοῦ δὲ καιροῦ τὸ σημεῖον· Cùm potiùs Hebræa numeri enallage nunc nobis videatur: ut ſit, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν, ἀντὶ τοῦ, τὸ δὲ σημεῖον τῶν καιρῶν. Quod confirmat & Lucas, qui dixit, τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον πῶς οὐ δοκιμάζετε; Ut intelligat, τὸ ὑπὸ προφητῶν προλεγόμενον, ſignum à prophetis prædictum, ab hominibus verò ejus temporis, inter quos Phariſæi præcipui ac Sadducæi erant, ἀντιλεγόμενον quâ voce & Lucas & Apoſtolus utuntur; ſignum ſcilicet præſentis Domini, & ejus regni, de quo paſſim. Nihil autem minùs quàm pro mente hac recentior interpres; cui placuit illud, *Faciem quidem cœli noſtis diſcernere, ſigna verò temporum illorum non poteſtis?* Vetus verbis ſuo more adhæſit: unde & eadem hic difficultas manet.
v. 4. Paulò pòſt ſequitur, Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ. Quò ſpectat illud B. Ambroſii, ad Lucam, *Ex Ægypto populus exivit: neſciebat viam quæ ad terram duceret Sanctam. Miſit Deus columnam ignis, ut per columnam populus viam diſceret. Miſit etiam per diem columnam nubis, ut neque ad ſiniſtram neque ad dextram declinaret. Sed non es talis, homo, ut merearis & tu ignis columnam: Non habes Moſen, non accipis ſignum. Nunc enim poſt adventum Domini, fides exigitur, ſigna conduntur. Time Deum, & præſume de Domino.* Μοιχαλὶς ergò γενεὰ, quæ poſt tempus Legis, poſt ortum veritatis, ſignum peteret, cùm fide opus eſſet: quæ abſque ſigno credit, quo non opus habet, quia ſufficit ipſa. Adde, quòd ſigna omnia Antiqui Fœderis, in Novo poſſidet ac pro ſe habet, qui in Novo credit Domino: quia ut Legis ità ſignorum finis eſt idem Dominus. Non ità multò

multò pòſt dicitur, Οἱ δὲ διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς, λέγοντες, Ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν. Ubi v. 7.
τὸ, διελογίζοντο, ἀντὶ τοῦ, ἀνεμιμνήσκοντο, uſurpaſſe videtur: Quo ſenſu & quod ſequi-
tur, λέγοντες, quod eſt διανοοῦντες· ut paſſim ex Hebræa ratione, cùm κατὰ νοῦν intelligunt,
in libris his in quibus nunc verſamur. Videtur enim velle, Eo ipſo quòd de Phariſæorum
fermento ſermonem tum haberet Dominus, in mentem illis de panibus, de quibus antea
non cogitaverant, veniſſe. Ideóque ſuo more, ad verbum interpres Vetus, *At illi cogita-
bant inter ſe*: Recentior *At illi diſceptabant inter ſe*; ſenſu alio, ni fallor: quanquam id
quod ſequitur nonnihil confirmare hoc videatur, Γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς, Τί διαλο-
γίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς, ὀλιγόπιστοι, ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβετε; Et tamen, ſi ἐν ἑαυτοῖς διαλογιζόμενοι,
non qui inter ſe diſceptabant, ſed qui intra ſe cogitabant, dicantur, confirmabitur (quod
ſæpe occurrit) de cogitationibus ac mente eorum judicaſſe Dominum: imò penetraſſe;
ut ſic, quod & neceſſariò ſequitur, καρδιογνώστην ſe probaret. Verum eſt quod dixi. Si de
uno locutus Evangeliſta eſſet, ἐν ἑαυτῷ, *intra ſe*, dixiſſet; nunc de pluribus locutus, idem
tamen dixit: quod interpretibus impoſuit. Eſtheræ 6.6. Εἶπε δὲ ἐν ἑαυτῷ Ἀμάν· בלבו,
in corde ſuo. Idem ergò διαλογίζεσθαι ἐν ἑαυτοῖς, quod παρ' ἑαυτοῖς, & πρὸς ἑαυτοὺς, &
ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, paſſim Evangeliſtis dicitur: cui διαλογίζεσθαι πρὸς ἀλλήλους, ab iiſ-
dem opponitur. Ne in eo quidem qui mox ſequitur loco, Κἀγὼ δέ σοι λέγω, Ὅτι σὺ εἶ v. 18.
Πέτρος, quantum nonnulli exiſtimarunt difficultatis eſt: quanquam circumſpectione
& eruditione opus ſit. Neque enim cuiquam autor ſim, ut non conſulta antiquitate priùs,
ſententiam de eo ferat: Quod & ſine ſtudio partium, quæ Chriſtianos maximè disjun-
gunt, fieri hìc velim. Nomina propria in Sacris, aut ἁπλᾶ plerunque ſunt aut ἐντελῆ·
Plena, inquam, aut defectiva, ſive quæ ſic dicuntur ut aliquid intelligatur. Quod vel
ex Patriarcharum nominibus planum. Abraham eſt nomen ἐντελὲς, quod compoſitione
impletur: Iſaac ἀτελὲς· Riſus; Saræ nempe: Ut & Jacobi, qui Supplantator; fratris
nempe: Ità Sara, Princeps; fidelium videlicet. Ità Petrus, ſive propriè ſive aliter ſumas,
ἀτελὲς· Petrus, fidei videlicet. Nam de Petro dici poteſt, quod de ſuo λᾶας ejuſdem ſi-
gnificationis notant Græci, Ὅτι σημαίνει τὸ προσηγορικὸν ὄνομα καὶ τὸ κύριον, *appellati-
vè ſumi aut propriè*. Eſt igitur nomen ſimul & ἐπώνυμον ſive ſignificativum, & ἀτελὲς
ſive quod ad aliud refertur. Neque hoc S. Chryſoſtomus non vidit: qui Homiliâ 2. in
Pſalm. 50. ità dictum ait, ἐπειδὴ τῇ πίστει πεπετρωμένος ἦν. Procopius ad lib. Judicum,
Ἡ δὲ πέτρα τὸ στερρὸν τῆς πίστεως, δι' ἣν ὁ Πέτρος ὠνόμασαι· *Petra firmitudinem deſignat
fidei, unde Petrus eſt dictus*: hoc eſt, *Petrus à petra*, ut Auguſtinus loquitur, *quæ eſt fides
in veram petram*. Optimè: nè confundatur petra, ſive lapis precioſus (quod & Leo Papa
ſolicitè notavit) qui caput anguli tot locis dicitur. Petro igitur dictum eſt, Σὺ εἶ Πέτρος,
ut Abrahamo dicitur, *Ut ſis benedictio*; Καὶ ἔσῃ εὐλογία, ad verbum: vulgò, *eriſq; bene-
dictus*: Græci, καὶ ἔσῃ εὐλογημένος. Igitur, σὺ εἶ Πέτρος, quod Chryſoſtomus eodem
modo interpretatur, σὺ πεπετρωμένος εἶ· Et addit, *fide*. Petro igitur dicitur, *Tu es Petrus*;
Abrahamo, *Tu es benedictio*. Verè es quod diceris; Petrus nempe in domo Dei: *qui in pe-
tra fundatus es*, ut cum Auguſtino ſic loquamur. Πέτρας autem ὄρος, montem, ſive ru-
pem, etiam apud Homerum interpretantur Critici. Talis petra, petra illa Petri, quam
confeſſionem interpretatur Auguſtinus: talis petra, fides Petri, quam profeſſus eſt; de
qua Chryſoſtomus. Quo ſenſu Petrum & Simonem nonnunquam opponunt SS. Pa-
tres: Ut Nyſſenus Homiliâ De Pœnitentia, qui Petrum, poſt abnegationem, factum
Simonem negat, ſed manſiſſe Petrum: καὶ οὐκ ἀπῆλυσεν εἰς Σίμωνα, ἀλλὰ Πέτρος
διέμεινεν ὁ ἀπόστολος. Auguſtinus item, qui ante confeſſionem Simonem vult fuiſſe
dictum. Eodem modo in eo quod ſequitur, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ, quidam ex anti- Ibid.
quis ſimpliciter τῆς πίστεως intelligunt: *Petra fidei*, quod repetitur: quia Petri nomen,
non naturæ (ut dixi) ſed gratiæ, includit fidem. Quemadmodum nec duo hæc nomi-
na diſtinguunt Syri: Bis enim Cipha dicunt; ſive Petrum, ſive petram exprimunt.
Tu es Petrus fidei, & ſuper hac petra fidei (quæ non longè petenda erat, cùm exemplum
ejus fidei dediſſet) *ædificabo*. Nec aliter intellexit, qui apud Cyprianum in Concilio
Carthaginienſi ex hoc loco dixit, *Dominum ſuper petram ædificare Eccleſiam*,

non

non ſuper hæreſin: Ac ſi dicas, ἐπὶ τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως τῆς ὀρθοδόξου. Chryſologus, Ser-
mone 1. De reſurrectione, *Ponebat Angelus ſuper petram fundamenta fidei, ſuper quam
Chriſtus erat Eccleſiam fundaturus, qui dixit, Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædifica-
bo Eccleſiam.* Alii ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ, idem volunt eſſe ac ſi dixiſſet, ὅτι τῇ πέτρᾳ ταύ-
της τῆς πίστεως· ut ipſa quæ præcedit confeſſio intelligatur: Inter quos magnus Augu-
ſtinus; Procopius ad Exodum, Ἔστιν οὖν ὁ τύπος πέτρα χαλίκιος, ἡ περὶ θεολο-
γίας ὀρθὴ διάληψις· οὕτω γὰρ καὶ τὴν ὁμολογίαν Πέτρου κέκληκεν ὁ Σωτήρ· qui alludens
ad hunc locum, petram, ſanam de rebus Divinis ſententiam interpretatur: quaſi petra ſit
illud, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, *Tu es Chriſtus*, &c. quæ ipſa confeſſio-
nis verba ſunt: De qua Chryſoſtomus, qui paucis ad hunc locum, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέ-
τρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν· τουτέστι, τῇ πίστει τῆς ὁμολογίας, hoc eſt, *ſuper hujus con-
feſſionis fide*, inquit. Pluribus Theophylactus, Αὕτη ἡ ὁμολογία ἣν ὡμολόγησας, θε-
μέλιον μέλλει εἶναι τῶν πιστευόντων· *Hæc quam confeſſus es confeſſio, fidelium futura funda-
mentum eſt.* Auguſtinus item, qui hic diffuſior, ut connexionem, ut mentem oſtendat,
Petra principale, inquit, *nomen eſt: Ideo Petrus à petra, non petra à Petro; quomodo non à
Chriſtiano Chriſtus, ſed à Chriſto Chriſtianus vocatur. Tu es ergò, inquit, Petrus, & ſuper hanc
petram quam confeſſus es, ſuper hanc petram quam cognoviſti, dicens, Tu es Chriſtus Filius
Dei vivi, ædificabo eccleſiam meam. Super me ædificabo te, non me ſuper te.* Quod Leo Papa
confirmat, *Quia tu es Petrus, id eſt, cùm ego ſim inviolabilis petra ego lapis angularis, qui
facio utraq; unum, tamen tu quoq; petra es, quia meâ virtute ſolidaris.* Deinde, *Super hanc
fortitudinem æternum exſtruam templum, & Eccleſiæ meæ cœlo inſerenda ſublimitas in hujus
fidei firmitate conſurget. Hanc confeſſionem portæ inferi non tenebunt, mortis vincula non li-
gabunt. Vox enim iſta vox vitæ eſt; & ſicut confeſſores ſuos in cœleſtia provehit, ità negatores
ad inferna demergit.* Petrus igitur, propter fortitudinem hanc, Petrus. Quæ autem fortitudo
illa? quam ut firmitatem fidei, ità confeſſionem mox dicit. Quem ſi ſequimur, connexio
ac ſermo totus erit, *Tu es Petrus propter hanc confeſſionem; & ſuper hac petra* (quæ eſt
Ibid. confeſſio) *ædificabo Eccleſiam meam.* Cùm addit Dominus, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύ-
σουσι, nolim ſubtiliter περὶ ᾅδου diſſeruiſſent eruditi, ac ſi pro inferis accipi ſit nefas:
Quaſi non ità ſæpe utantur Helleniſtæ: quaſi non ità Patres loquantur: quaſi non in-
feri & ᾅδης etiam in Symbolo Apoſtolico locum habeant: quaſi aliter Chryſoſtomus a-
liique intellexerint: quaſi non plena ac perſpicax ſit hyperbole, ut efficaciùs loquatur,
cùm ad hoſtes Eccleſiæ id referatur: quaſi non in Sacris ex interpretatione Helleniſta-
rum, quos Novi Fœderis autores expreſſerunt, ᾅδου πύλαι legantur; qui τὸ שערי שאול
ità reddunt (exemplo ſit Eſaias 35. 10.) quaſi denique non notus ſit, ad quem reſpexiſſe
potuit, Jobi locus, Ἀνοίγονται δέ σοι φόβῳ πύλαι θανάτου, πύλαι δὲ ᾅδου ἰδοῦσαί σε
ἔπτηξαν· ità enim in Hebræo; pro quo πυλωροὶ Helleniſtæ, c. 38. 17. Petrus poſt miri-
ficam confeſſionem, ad humanam imbecillitatem converſus, mirificéque in contrarium
abreptus, cùm dixit, Ἵλεώς σοι, Κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· intellige, ὁ Θεός· *Avertat
Deus, Domine*, vel *Propitius ſit Deus tibi, Domine.* Longè ſecùs quàm interpretes: Qui aliter
intelligunt, Helleniſtarum ſcripta non legerunt. Elegantiſſimum ac ſimillimum exem-
plum habes Machabæorum lib. 1. c. 2. v. 21. Ubi Mattathias, ad apoſtaſiam invitatus, Ἵλεως,
inquit, ἡμῖν καταλιπεῖν νόμον καὶ δικαιώματα· Ἵλεως ἡμῖν, nempe, ὁ Θεός· Quanquam in
aliis codicibus, μὴ καταλιπεῖν. Quod 1. Paralip. c. 11. v. 19. plenè David extulit, Ἵλεώς μοι
ὁ Θεὸς, τοῦ ποιῆσαι τὸ ῥῆμα τοῦτο quod Hebræi, חלילה לי; Helleniſtæ, Μή γένοιτό μοι
τοῦτο, dicerent. Ut cùm 1. Regum, 21. 3. Achabo vineam ſuam petenti reſpondet Naboth,
חלילה לי מיהוה. Ubi Vetus interpres, *Propitius ſit mihi Dominus, nè dem hæredita-
tem patrum meorum tibi:* Helleniſtæ, Μή μοι γένοιτο παρὰ Κυρίου. Idem ergò voluit hic Pe-
trus ac ſi dixiſſet, Μή γένοιτό σοι παρὰ Κυρίου. Plenum eſſet, Ἵλεώς σοι, Κύριε, ὁ Κύριος εἴη,
vel ὁ Θεός· *Propitius tibi, Domine, ſit Dominus*, vel *Deus.* Recentior interpres, *Propitius tibi
eſto, Domine: nequaquam tibi erit hoc*: Vetus, *Abſit à te, Domine: non erit tibi hoc*: Eraſmus,
Propitius tibi ſis, Domine: nequaquam erit tibi hoc: Quos non contuliſſe locos ſimiles aut
perſpexiſſe, ſatis conſtat; & res ipſa docet. Statim autem reſpondetur, Ἄπαγε ὀπίσω μου,
Σατανᾶ·

Σατανᾶ. Ac ſi dicat, ὁ ὢν μοι εἰς Σατανᾶν Ut τὸ לשטן Hebræorum exprimatur: v. 23.
quomodo 2. Regum 19. v 22. *eritis mihi hodie in adverſarium,* כי תהיו לי היום
לשטן, dicitur: Vetus interpres, *efficimini mihi hodie in Satan:* Helleniſtæ, ὅτι γίνεσθέ
μοι σήμερον εἰς ἐπίβουλον· qui aliàs, εἰς ἔνεδρον τῷ ἁγιάσματι καὶ εἰς διάβολον πονηρὸν
τῷ Ἰσραὴλ διαπαντός. *Satan* enim, quivis adverſarius, hoſtis, obſtaculum: & ità paſ-
ſim, in libris præſertim Regum. Quid, quòd ipſi quoque Angelo tribuitur, qui ſtetiſſe
in via לשטן ſive *in impedimentum,* Bileamo dicitur? ubi mirificè Helleniſtæ, καὶ ἀνέστη
ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐνδιαβάλλειν αὐτόν· Quemadmodum Petrus, verè
ignarus, ἐνδιαβάλλειν τὸ σωτήριον πάθος, deterrere atque avertere à ſalutari paſſione, quan-
tum in ipſo, Dominum conatur; atque ità לשטן & impedimento hîc erat: quod ali-
às למכשול, *in offenſionem* ſive *offendiculum,* dicitur. Quare & ſcandalum mox dici-
tur: quod qui eſt, cum ἐμποδοστατεῖν iidem Helleniſtæ eleganter dicunt. Ut cùm Jephtes,
occurrente filiâ, Οἴ μοι θύγατέρ μου, ἐμποδοστάτηκας μοι, εἰς σκῶλον ἐγένου ἐν ὀφθαλ-
μοῖς μου. Mira igitur Hilarii ſubtilitas, qui ut cum B. Hieronymo & aliis nomen Sata-
næ à Petro removeret, ità locum hunc diſtinguit, Ὕπαγε ὀπίσω μου. Σατανᾶ, σκάνδαλόν
μου εἶ· Ut, τὸ, ὕπαγε ὀπίσω μου, Petro; cætera Diabolo dicantur. *Sed ſciens,* inquit, *Do-
minus zabolicæ artis inſtinctum, Petro ait, Vade retro poſt me, id eſt, ut exemplo ſe paſſionis
ſequatur. In eum verò per quem opinio hæc ſuggerebatur, converſus, adjecit, Satana, ſcanda-
lum mihi es. Non enim convenit exiſtimare, Petro Satanæ nomen & offenſionem ſcandali
deputari, poſt illa indulta & beatitudinis & poteſtatis tanta præconia: Sed quia infidelitas
omnis Diaboli opus eſt, Petri reſponſione Dominus offenſus, cum opprobrio nominis, infidelita-
tis iſtius eſt deteſtatus autorem.* Eodémque modo Chryſologus, Homiliâ 27. *Unde Do-
minus ſervum poſt ſe mittit, ſcandalum remittit autori: dicendo ad Petrum, Vade poſt me; &
Diabolo, Satana, ſcandalum mihi es.* Simpliciùs Chryſoſtomus, qui & ità dici Petrum,
& meritò quidem, vult, ὡς ἀθετοῦντα τοῦ σταυροῦ τὸ μυστήριον, *quòd vel non ſatis æſti-
maret, vel impedire crucis conaretur myſterium.* Et diſertè, καὶ ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ καὶ Σα-
τανᾶν ἐκάλεσεν, *& increpuit & Satanam vocavit Petrum,* qui tam graviter לשטן, hoc
eſt, offendiculo, eſſet Domino. Nam B. Hieronymi interpretatio, vel ejus cauſa, omitti
poterat: qui, *Non, ut plerique putant, eâdem Satanas & Apoſtolus Petrus ſententiâ con-
demnantur. Petro enim dicit, Vade retro me, Satana: id eſt, ſequere me, qui contrarius es
voluntati meæ. Hic verò audit, Vade, Satana: & non ei dicitur, retro me. Ut ſubaudiatur,
Vade in ignem æternum qui præparatus eſt tibi & angelis tuis.* Quem ſi ſequimur, ut alia
omittam, Dominus cùm dixit, ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, *abi retro me, Satana;* ἀκολούθει
μοι, *ſequere me,* dixit. Et tamen ſequitur, *ſcandalum es mihi.* Sub finem dicitur, *quoſdam* v. 28.
ex aſtantibus eſſe, qui non morituri eſſent, ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον
ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. De quo loco quàm variè antiqui ſenſerint, ex eorum ſcriptis patet.
Quorum plerique, inter quos Theophylactus, Euthymius, alii, ad transformationem Do-
mini hoc referunt. Unde & antiqui verba capitis ſequentis cum ſuperioribus hoc modo
connectunt; Καὶ μεθ' ἡμέρας ἓξ παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον, καὶ Ἰάκωβον, καὶ Ἰω-
άννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν· quemadmo-
dum Marcus & Lucas ea ipſa verba cum transformatione conjungunt. Quare ut pia eſt
hæc antiquitatis opinio, ità nimis dilutum exiſtimo, Regnum Chriſti ab ea inchoare, aut
τὸ, ἔρχεσθαι ἐν τῇ βασιλείᾳ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ità limitare. Non eſt dubium, quin
Apoſtolis, quemadmodum Judæis, præconcepta de Regno Meſſiæ aſſiduè in animis hæ-
reret opinio. Accedebat præterea, quòd Judæi tria amiſiſſe Roboami tempore filios Iſra-
elis dicerent; Regnum cœlorum, regnum domûs David, & domum ſanctuarii: quæ cum
adventu Meſſiæ reſtauratum iri. Dominus igitur, poſtquam de ſupremo ſuo egiſſet ad-
ventu, nè differri Regnum ejus tantiſper quererentur, etiam hîc optimè ſperare jubet:
Tam vicinam enim exaltationem ſuam eſſe, ut nonnulli ex aſtantibus viſuri eam ante
mortem eſſent. Cujus ſignum certum & quaſi τεκμήριον ſtatim, in quo tres conveniunt
Evangeliſtæ, exhibuit. Cui qui interfuerunt, uſque ad exaltationem ejus ſuperfuiſſe cer-
tum eſt; contra opinionem Judæorum, qui dicebant, *hominem eâ horâ quâ moritur, Di-*

vinitatem videre, ac ſtatim mori; שבשעת מיתת ארם ראה שכינה ומיד מת. At Dominus promittit illis, fore ut priuſquam moriantur Regni ſui videant initium: cujus quaſi obſidem ac pignus, transformationem illam mox exhibuit ac dedit. Neque animadverſionem non meretur, quòd, cùm Phariſæi paulò antè ſignum exhiberi ſibi petiiſſent, denegatum id iis ut indignis; tam illuſtre autem ſuis, quos ut participes Regni ſui eſſent ipſe elegerat, exhibuit ac patefecit. Ut non fruſtrà Rabbi Simon Menaſiæ filius, teſtibus Selomone Jarchi & Kimchio, olim dixerit, Regni Dei, cujus ſub Meſſia reſtaurationem ponunt, nullum Iſraeli ſignum bonum datum iri, niſi tria illa quæ amiſerant, è quibus primum erat regnum Dei, quærerent. De quo ſecuri admòdum tum Phariſæi, vocem, quam בת קול dicebant, quæ in locum ceſſantis (ut volebant) eâ tempeſtate Prophetiæ ſucceſſerat, exhiberi ſibi poſtulabant. Quale ſignum ſuis. Dominus, ſed magnificum, è cœlo cum ſtupore aſtantis turbæ dedit: Cujuſmodi eſt illud, ut quod planè Regno ejus confirmando eſſet, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. De quo poſtea.

Cap. XIII.

Caput decimum ſeptimum & octavum, aut quæ in iis interpretatione egent, expenduntur. Teſtimonium de Dei Filio, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, *&c.* Αὐτοῦ ἀκούετε, *verba* διακριτικὰ *Prophetæ quem promiſerat Moſes.* Ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ. *Montes eruere: & de quibus id Judæis uſurpatum. Sinai & Rabba. Qui transfert montes. Locus Procopii. Dæmon mons, & quare, eidem autori dictus. Dæmones coli in montibus ſoliti. Idololatra,* ὀρεινὸς *Helleniſtis. Diabolus,* ὁ ἰσχυρός. *Montes Hebræis qui dicantur.* Τὸ παιδίον τοῦτο. Οἱ μικροὶ, οἱ πιστεύοντες, *qui.* Βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός μου. Οἱ παρεστηκότες πρὸ προσώπου. Οἱ ὁρῶντες τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως. *Locus,* οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι. *Cœtum ex Judæorum ſententia non pauciores complecti quàm decem. Præſentia Divina. Judæorum veterum de iis ſuper quos quieſcit dictum vetus. Locus,* καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγε. *Quid* πνίγειν. *Interpres recentior ac vetus, eorúmque interpretatio.*

Cap.17 DAnda erit opera, ut quicquid agimus, ſine ulla oſtentatione ac ambitu, ſine phaleris ac fuco verborum agamus; nè ambitioſi potiùs quàm rerum in hoc opere ac veritatis eruendæ ſtudioſi, aliis fuiſſe videamur. Sub manu igitur naſcantur quę dicenda ſunt. Inter cætera hoc capite auguſtum illud ac magnificum de Dei Filio, & quidem cœlitus
v. 5. exhibitum, occurrit teſtimonium, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. אליו תשמעון. Quæ ſunt verba διακριτικὰ, quæ propriè de illo dicta fuerunt Propheta de quo omnes eâ tempeſtate diſputabant, quem tum exſpectabant omnes: Cujus nomen, cujus dignitatem denique, conſultus apud cognominem Evangeliſtam, an Propheta ille eſſet, ſubterfugerat ac detrectarat Baptiſta: De quo dictum erat, αὐτοῦ ἀκούσεσθε. Verba erant, Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμὲ, ἀναστήσει σοι Κύριος ὁ Θεός σου αὐτοῦ ἀκούσεσθε, Deut. 18. 15. Item, καὶ ἄνθρωπος ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ τῶν λόγων αὐτοῦ, ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ Προφήτης ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ, v. 19. Eodem capite
v. 20. legitur, Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται· καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν. Sæpe jam monuimus, paſſim ad decreta, conſuetudines, ritúſque ac dicta Judæorum, alludi hìc à Domino: Quod & hoc loco factum. Magiſtri cùm ſuos extollerent, duos præferebant cæteris; Sinai & Rabba: de quo dicebant עוקר הרים, *montes eruit:* quòd uterque mirificè, ſed ſuo modo, prodeſſet. Galli dicerent, *faict des marveilles.* Duos mirabantur, inquam, præcipuè: quorum alter ſimpliciter, alter operosè δευτερώσεις explicabat: Quod ad utilitatem refert Gloſſa, quæ aliter atque aliter conferri publicè à diverſis ſolet. Quales Sinai ſive Rabbi Joſephus; ità (ut volunt) dictus, quòd literaliter eas exponeret: Rabbi item Bar-Nachman; qui, quòd acutè, Rabba dictus: Quemadmodum à ſummo hìc Doctore, maximâ urbanitate id quod perpetuò in ore habebant iſti, ad fidem refertur. In omnium manibus verſatur illud Jobi, *qui transfert montes*, c. 9. v. 5. unde ortum hoc videtur. Quæri autem, neque ſine cauſa, ab eruditis poterat, quid ſibi voluerit Procopi-

us, cùm ad libros Judicum notavit, ἐπεὶ γὰρ θεραπεύσας (ὁ Κύριος) τὸν σεληνια-
ζόμενον, Ἐὰν ἔχητε πίστιν, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι ἔντευθεν ἐκεῖ, καλέσας τὸν δαίμονα·
hoc eſt, *dixit enim, poſtquam lunaticum curavit Dominus, Si fidem haberetis, dicere-
tis monti huic, Tranſi hinc illuc: ità enim dicit dæmonem.* Quomodo, aut quâ ratione
mons dæmon? An quòd in montibus idola, hoc eſt, dæmones, qui ſunt dii gentium,
colerentur? unde, de quo ſuprà egimus, idololatra *montanus* Propheiæ dicitur: quem ὀρει-
νὸν eâdem ratione dixerunt Helleniſtæ, Ὦ ὀρεινὲ, ἐν τῷ πεδίῳ τὸν πλοῦτόν σου καὶ πάν-
τας τοὺς θησαυρούς σου τῇ προνομῇ δώσω· *O montane, in agro opes tuas & omnes the-
ſauros tuos in direptionem dabo*, Jerem. 17. 3. quò reſpexiſſe Dominum mihi equidem non
ſedet: ac nè Procopium quidem, de quo agimus. Notum eſt, Diabolum alibi τὸν ἰσχυρὸν
dici: quales à robore & ſublimitate montium, הרים Hebræis, ſive *montes*, dicuntur.
Et ſanè quamvìs mirâ quadam ſubtilitate, in mentem hoc potiùs veniſſe credam Proco-
pio, quàm ut eò reſpexerit Dominus, non incommodè tamen cum montibus conferri ro-
buſtus ille poteſt. Capite decimo octavo, quod ſequitur, cùm dixit Dominus, Ὅστις Cap. 18
ἂν ταπεινώσῃ ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτός ἐστιν ὁ μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν v. 4.
οὐρανῶν· non negabo, quod antiqui quoque notant, Dominum, cùm de pueris hìc age-
ret, non tam de ætate quàm de humilitate, aut (ut Græci loquuntur Theologi) τῶν τα-
πεινοφρονούντων πέρι, egiſſe; dummodo illud maneat, puerum fuiſſe quem in medium
produxit. Neque obſtat, quòd παιδίον τοῦτο dixerit; non magis quàm quod de auditu
ex fide à quibuſdam adfertur. Quanquam quod περὶ τῶν μικρῶν τῶν πιστευόντων ſequi-
tur, magìs convenire iis videatur qui cum pueris hìc conferuntur, quàm ipſis: ut pueri ad
comparationis πρότασιν, οἱ μικροὶ ſpectent ad ἀπόδοσιν· qui hìc potiùs οἱ ταπεινόφρονες
videri poſſunt. Neque argutari placet, modò id maneat, ætatem eam quæ quàm ſimpli-
ciſſima & eſt & habetur; hactenus ut ab ea peteret exemplum placuiſſe Domino. Atque
ità ſimul ſuaviſſimum Leonis illud maneat, *Amat Chriſtus infantiam, quam primùm ani-
mo ſuſcepit & corpore, &c. Amat Chriſtus infantiam, quæ majorum dirigit mores, ad
quam ſenum reducit ætates, & eos ad ſuum inclinat exemplum quos ad regnum ſublimat
æternum*, Serm. 7. in Epiphaniæ feſtum. Non multò pòſt dicitur, λέγω γὰρ ὑμῖν, Ὅτι οἱ v. 10.
ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐ-
ρανοῖς. Quibus verbis alluſiſſe ad Reginæ Saba dictum illud, 2. Paralip. videtur, Μα-
κάριοι οἱ ἄνδρες οἱ παρεστηκότες πρὸ προσώπου σου· Helleniſtæ, οἱ παρεστηκότες σοι.
Et 2. Reg. 25. 19. Πέντε ἄνδρες τῶν ὁρώντων τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως, qui cum pri-
ma dignitate miniſtrarent Regi. Sequitur, ἐὰν δὲ ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου. Quod v. 15.
eſt, אם יחמוס לך חברך, *ſi injuriam fecit tibi ſocius tuus*: quemadmodum ipſi
interpretantur Magiſtri. Locus illuſtris eſt, οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ v. 20.
ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Primò ad retundendam ſubtilem Judæorum
obſervatiunculam, qui עדה, ſive *cœtum*, non pauciores propriè quàm decem complecti
docebant; idq; ex Num. 14. colligebant. Quanquam ipſi faterentur Divinitatem, hoc eſt
שכינה, etiam paucioribus, etiam tribus, etiam duobus, in nomine Domini congregatis,
etiam uni adeſſe. Divinam autē qui hìc ſibi tribuit præſentiam, Divinam quoq; tribuit
naturam. Neq; dubium eſt, quin antiquiſſimum, etiam Magiſtris notum, alluſerit dictum,
אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם
Verùm duo, qu[illegible]à ſedent, & colloquia de Lege habent, quieſcit ſuper eos Divinitas:
qui & aliorum, [illegible] dixi, numerorum rationem è Scriptura reddunt. Quemadmodum &
de ternario hìc dicitur: qui veteribus quoque Juriſconſultis ità commendatus, ut tres
facere collegium pronunciarint. Notum illud, *Neratius Priſcus tres facere exiſtimat
collegium*, tit. de verb. ſignif. Quod Græci Juriſconſulti, οἱ τρεῖς σύστημα ποιοῦσιν. Eo-
dem capite, de ſervi adverſus ſervum tyrannide legitur, καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγε. Ubi v. 28.
uterque interpres, *ſuffocabat*: Quaſi aliud quàm בעת, quod θαμβεῖν, ταράττειν, *terrere*
Helleniſtis ac *agitare* eſt, intelligatur: qui ad infeſtum quoque ſpiritum id retulerunt.
Quid autem opus erat ſuffocare, cùm in carcerem deductus ſequeretur, quod ex ſequen-
tibus patet? nè quis τὸ *obtortâ gulâ* Romanorum, aut quæ de nervo illi, huc trahat.

vinitatem videre, ac ſtatim mori; שבשעת מיתת ארם ראה שכינה ומיד מת. At Dominus promittit illis, fore ut priuſquam moriantur Regni ſui videant initium: cujus quaſi obſidem ac pignus, transformationem illam mox exhibuit ac dedit. Neque animadverſionem non meretur, quòd, cùm Phariſæi paulò antè ſignum exhiberi ſibi petiiſſent, denegarum id iis ut indignis; tam illuſtre autem ſuis, quos ut participes Regni ſui eſſent ipſe elegerat, exhibuit ac patefecit. Ut non fruſtrà Rabbi Simon Menaſiæ filius, teſtibus Selomone Jarchi & Kimchio, olim dixerit, Regni Dei, cujus ſub Meſſia teſtaurationem ponunt, nullum Iſraeli ſignum bonum datum iri, niſi tria illa quæ amiſerant, è quibus primum erat regnum Dei, quærerent. De quo ſecuri admòdum tum Phariſæi, vocem, quam בת קול dicebant, quæ in locum ceſſantis (ut volebant) eâ tempeſtate Prophetiæ ſucceſſerat, exhiberi ſibi poſtulabant. Quale ſignum ſuis Dominus, ſed magnificum, è cœlo cum ſtupore aſtantis turbæ dedit: Cujuſmodi eſt illud, ut quod plane Regno ejus confirmando eſſet, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. De quo poſtea.

Cap. XIII.

Caput decimum ſeptimum & octavum, aut quæ in iis interpretatione egent, expenduntur. Teſtimonium de Dei Filio, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, *&c.* Αὐτοῦ ἀκούετε, *verba* διακριτικῶς *Prophetæ quem promiſerat Moſes.* Ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ. *Montes eruere: & de quibus id Judæis uſurpatum. Sinai & Rabba. Qui transfert montes. Locus Procopii. Dæmon mons, & quare, eidem autori dictus. Dæmones coli in montibus ſoliti. Idololatra,* ὀρεινὸς *Helleniſtis. Diabolus,* ὁ ἰσχυρός. *Montes Hebræis qui dicantur.* Τὸ παιδίον τοῦτο. Οἱ μικροὶ, οἱ πιστεύοντες, *qui.* Βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός μου. Οἱ παρεστηκότες περὶ πρόσωπα. Οἱ ὁρῶντες τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως. *Locus,* οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι. *Cœtum ex Judæorum ſententia non pauciores complecti quàm decem. Præſentia Divina. Judæorum veterum de iis ſuper quos quieſcit dictum vetus. Locus,* καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγε. *Quid* πνίγειν. *Interpres recentior ac vetus, eorúmque interpretatio.*

Cap.17 DAnda erit opera, ut quicquid agimus, ſine ulla oſtentatione ac ambitu, ſine phale-
ris ac fuco verborum agamus; nè ambitioſi potiùs quàm rerum in hoc opere ac veri-
tatis eruendæ ſtudioſi, aliis fuiſſe videamur. Sub manu igitur naſcantur quę dicenda ſunt.
Inter cætera hoc capite auguſtum illud ac magnificum de Dei Filio, & quidem cœlitus
v. 5. exhibitum, occurrit teſtimonium, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ
ἀκούετε. אליו תשמעון. Quæ ſunt verba διακριτικῶς, quæ propriè de illo dicta fuerunt
Propheta de quo omnes eâ tempeſtate diſputabant, quem tum exſpectabant omnes: Cujus
nomen, cujus dignitatem denique, conſultus apud cognominem Evangeliſtam, an Pro-
pheta ille eſſet, ſubterfugerat ac detrectarat Baptiſta: De quo dictum erat, αὐτοῦ ἀκούσεσθε.
Verba erant, Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμὲ, ἀναστήσει σοι Κύριος ὁ Θεός σου·
αὐτοῦ ἀκούσεσθε, Deut. 18. 15. Item, καὶ ἄνθρωπος ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ τῶν λόγων αὐτοῦ, ὅσα ἂν
λαλήσῃ ὁ Προφήτης ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ, v. 19. Eodem capite
v.20. legitur, Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τού-
τῳ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται· καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν. Sæpe jam mo-
nuimus, paſſim ad decreta, conſuetudines, ritúſque ac dicta Judæorum, alludi hìc à Do-
mino: Quod & hoc loco factum. Magiſtri cùm ſuos extollerent, duos præferebant cæ-
teris; Sinai & Rabba: de quo dicebant עוקר הרים, *montes eruit:* quòd uterque mi-
rificè, ſed ſuo modo, prodeſſet. Galli dicerent, *faict des marveilles.* Duos mirabantur,
inquam, præcipuè: quorum alter ſimpliciter, alter operosè δευτερώσεις explicabat: Quod
ad utilitatem refert Gloſſa, quæ aliter atque aliter conferri publicè à diverſis ſolet. Qua-
les Sinai, ſive Rabbi Joſephus; ità (ut volunt) dictus, quòd literaliter eas exponeret: Rabbi
item Bar-Nachman; qui, quòd acutè, Rabba dictus: Quemadmodum à ſummo hìc
Doctore, maximâ urbanitate id quod perpetuò in ore habebant iſti, ad fidem refertur. In
omnium manibus verſatur illud Jobi, *qui transfert montes,* c. 9. v. 5. unde ortum hoc
videtur. Quæri autem, neque ſine cauſa, ab eruditis poterat, quid ſibi voluerit Procopi-

us, cùm ad libros Judicum notavit, *ἐπεὶ γὰρ θεραπεύσας* (ὁ Κύριος) *τὸν σεληνια-*
ζόμενον, Ἐὰν ἔχητε πίστιν, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι ὑπο καλέσας τὸν δαίμονα·
hoc eſt, *dixit enim, poſtquam lunaticum curavit Dominus, Si fidem haberetis, dicere-*
tis monti huic, Tranſi hinc illuc: ità enim dicit dæmonem. Quomodo, aut quâ ratione
mons dæmon? An quòd in montibus idola, hoc eſt, dæmones, qui ſunt dii gentium,
colerentur? unde, de quo ſuprà egimus, idololatra *montanus* Prophetæ dicitur: quem *ὀρει-*
νὸν eâdem ratione dixerunt Helleniſtæ, *Ὦ ὀρεινὲ, ἐν τῷ πεδίῳ τὸν πλοῦτόν σου καὶ πάν-*
τας τοὺς θησαυρούς σου τῇ προνομῇ δώσω· O montane, in agro opes tuas & omnes the-
ſauros tuos in direptionem dabo, Jerem. 17. 3. quò reſpexiſſe Dominum mihi equidem non
ſedet: ac nè Procopium quidem, de quo agimus. Notum eſt, Diabolum alibi *τὸν ἰσχυρὸν*
dici: quales à robore & ſublimitate montium, הרים Hebræis, ſive *montes*, dicuntur.
Et ſanè quamvìs mirâ quadam ſubtilitate, in mentem hoc potiùs veniſſe credam Proco-
pio, quàm ut eò reſpexerit Dominus, non incommodè tamen cum montibus conferri ro-
buſtus ille poteſt. Capite decimo octavo, quod ſequitur, cùm dixit Dominus, *Ὅστις* Cap. 18
οὖν ταπεινώσῃ ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτός ἐστιν ὁ μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν v. 4.
οὐρανῶν· non negabo, quod antiqui quoque notant, Dominum, cùm de pueris hic age-
ret, non tam de ætate quàm de humilitate, aut (ut Græci loquuntur Theologi) *τῶν τα-*
πεινοφρονούντων πλεῖ, egiſſe; dummodo illud maneat, puerum fuiſſe quem in medium
produxit. Neque obſtat, quòd *παιδίον τοῦτο* dixerit; non magis quàm quod de auditu
ex fide à quibuſdam adfertur. Quanquam quod *περὶ τῶν μικρῶν τῶν πιστευόντων* ſequi-
tur, magis convenire iis videatur qui cum pueris hic conferuntur, quàm ipſis: ut pueri ad
comparationis *πρόστασιν, οἱ μικροὶ* ſpectent ad *ἀπόδοσιν·* qui hic potiùs *οἱ ταπεινόφρονες*
videri poſſunt. Neque argutari placet, modò id maneat, ætatem eam quæ quàm ſimpli-
ciſſima & eſt & habetur; hactenus ut ab ea peteret exemplum placuiſſe Domino. Atque
ità ſimul ſuaviſſimum Leonis illud maneat, *Amat Chriſtus infantiam, quam primùm ani-*
mo ſuſcepit & corpore, &c. Amat Chriſtus infantiam, quæ majorum dirigit mores, ad
quam ſenum reducit ætates, & eos ad ſuum inclinat exemplum quos ad regnum ſublimat
æternum, Serm. 7. in Epiphaniæ feſtum. Non multò pòſt dicitur, *λέγω γὰρ ὑμῖν, Ὅτι οἱ* v. 10.
ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐ-
ρανοῖς. Quibus verbis alluſiſſe ad Reginæ Saba dictum illud, 2. Paralip. videtur, *Μα-*
κάριοι οἱ ἄνδρες οἱ παρεστηκότες πρὸ προσώπου σου· Helleniſtæ, *οἱ παρεστηκότες σοι.*
Et 2. Reg. 25. 19. *Πέντε ἄνδρες τῶν ὁρώντων τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως,* qui cum pri-
ma dignitate miniſtrarent Regi. Sequitur, *ἐὰν δὲ ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου.* Quod v. 15.
eſt, אם יחמוס לך חברך, *ſi injuriam fecit tibi ſocius tuus:* quemadmodum ipſi
interpretantur Magiſtri. Locus illuſtris eſt, *οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ* v. 20.
ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Primò ad retundendam ſubtilem Judæorum
obſervatiunculam, qui עדה, ſive *cœtum*, non pauciores propriè quàm decem complecti
docebant; idq; ex Num. 14. colligebant. Quanquam ipſi faterentur Divinitatem, hoc eſt
שכינה, etiam paucioribus, etiam tribus, etiam duobus, in nomine Domini congregatis,
etiam uni adeſſe. Divinam autẽ qui hic ſibi tribuit præſentiam, Divinam quoq; tribuit
naturam. Neq; dubium eſt, quin antiquiſſimum, etiam Magiſtris notum, alluſerit dictum,
אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם
Verùm duo, qui unà ſedent, & colloquia de Lege habent, quieſcit ſuper eos Divinitas:
qui & aliorum, ut dixi, numerorum rationem è Scriptura reddunt. Quemadmodum &
de ternario hic dicitur: qui veteribus quoque Juriſconſultis ità commendatus, ut tres
facere collegium pronunciarint. Notum illud, *Neratius Priſcus tres facere exiſtimat*
collegium, tit. de verb. ſignif. Quod Græci Juriſconſulti, *οἱ τρεῖς σύστημα ποιοῦσιν.* Eo-
dem capite, de ſervi adverſus ſervum tyrannide legitur, *καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγε.* Ubi v. 28.
uterque interpres, *ſuffocabat:* Quaſi aliud quàm בעת, quod *θαμβεῖν, ταράττειν,* terrere
Helleniſtis ac *agitare* eſt, intelligatur: qui ad infeſtum quoque ſpiritum id retulerunt.
Quid autem opus erat ſuffocare, cùm in carcerem deductus ſequeretur, quod ex ſequen-
tibus patet? nè quis *τὸ obtortâ gulâ* Romanorum, aut quæ de nervo illi, huc trahat.

Quamvìs *endo manum* jeciſſe, ut iidem loquebantur, ſuo modo videtur, quia *χρεώστης* præcedit. In fine capitis cùm de debitore, *καὶ παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς*, dicatur; *βάσανος* autem nihil præter moleſtiam nonnunquam deſignet Helleniſtis; non malè (meo animo) exactores dicam, qui Magiſtris alibi גבאין dicuntur; *qui ſolutionem*, aiunt illi, *accipiunt ab homine, ſive velit ſive nolit.*

Cap. XIV.

Caput decimum nonum & vigeſimum percurritur. Καὶ εἶπεν, ἕνεκεν τούτου· & quomodo intelligendus ſit locus: quis id dixerit. Εἶπε, λέγει, de Scripturæ loco, hoc eſt, λέγεται. Mos Hebræorum Magiſtrorum in citando Fœderis Antiqui contextu. Καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες &c. Εὐνοῦχοι σιδηροκατάδικοι, Baſilio qui. Σωφρονοῦντες ἄμισθα διὰ σιδήρου. Εὐνοῦχοι ἐξ ἐπηρείας ἀνθρώπων. Locus illuſtris, Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. Artificium loci divinum. An in eo de priori quoque tabula Decalogi agatur. Bonus, de Filio. Mira Tertulliani interpretatio. Solus Deus bonus, quomodo. Fons bonitatis, & participes ejus. Solus, non excludit Filium. Θεολογεῖν ἐν Πατρὶ τὸν Υἱόν ut in loco, Gloriam meam alteri non dabo. Axiomata de Divinitate cum Perſonis communicanda, è veteribus. Dei nomen Achad. Adad. Ἀδαδὸς. Lex contracta: & quantum non præſtent ex iis quæ præcipiuntur homines. Caput vigeſimum. Recepta capitum diſtinctio, & quantum ei tribuendum. Ὀφθαλμὸς πονηρὸς· cui ὀφθαλμὸς καλὸς à Judæis opponitur. Rabbini, μεγάλοι ſive גאונים, & qui peculiariter ſic dicti.

Cap. 19 STatim non procul ab initio Capitis dicitur, Καὶ εἶπεν, Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄν-
v. 5. θρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικί. Quaſi id di-
xiſſet Deus; cùm non à Deo, ſed ab Adamo dicatur. De quo operæprecium eſt Epi-
phanium audire: qui adverſùs Ptolemaitas, Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέ-
ρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικί, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα
μίαν. Οὐ τοῦ Θεοῦ τοίνυν τοῦτο εἰπόντος, τοῦ δὲ Ἀδὰμ εἰρηκότος, τοῦ Κυρίου δὲ ἐπιμαρ-
τυροῦντος· *Propterea relinquet patrem & matrem homo, uxorique adhærebit; ità ut ſint in
carnem unam. Non quòd Deus hoc dixerit, ſed Adam, ſuóque teſtimonio confirmet Domi-
nus.* Et certè in ipſo contextu, καὶ εἶπεν Ἀδὰμ, dicitur. Unde idem Epiphanius adverſùs
Montaniſtas in prolixa περὶ τῆς προφητικῆς ἐκστάσεως, quam ſibi Montaniſtæ vindica-
bant, aut profanè excogitarant potiùs, deſcriptione ac diſputatione, hæc verba, tanquam
prophetiam primi hominis adducit. In qua probat, ſenſibus integris, καὶ παρακολουθοῦντα
(ut ipſe loqui amat) τῇ διανοίᾳ, Adamum hæc dixiſſe. Cæterùm ad epiſtolas Paulinas,
& quidem non ſemel, multis probavimus, uſitatum eſſe Novi Fœderis autoribus, cùm
Antiqui autores adducunt, ut τὸ εἶπε, vel τὸ λέγει, ἀντὶ τοῦ λέγεται, Magiſtrorum more
uſurpent: Ad Hebræos c. 1. v. 7. καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει. Ad Epheſios 5. v. 13.
qui locus plurimos exercuit, Διὸ λέγει, Ἔγειραι ὁ καθεύδων, hoc eſt, אמר, λέγει, ſive
εἶπεν· ὁ Κύριος nimirum, aut Scripturæ locus. Nec Magiſtri ferè, ut dixi, aliter lo-
quuntur. Unde vulgaris illa nota, א״ה, quod eſt, אמר הפסוק: quod, *dicit verſus*,
ſive locus Biblicus, interpretantur. Non aliud hîc eſt, τὸ εἶπε. Plura confirmandæ rei
v. 12. alibi à nobis adducta: quæ videat, cui curæ hæc ſunt. Aliquantò pòſt [illegible]itur, *καὶ εἰσὶν
εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.* Quos ut ab eunuchis, de quibus hîc
agitur, cæteris diſtingueret, σιδηροκαταδίκους eleganter Baſilius ad Simpliciam hæreti-
cam dixit: Γένος ἄτιμον καὶ παναώλεθρον, σὺν αὐτῇ τῇ γενέσει σιδηροκατάδικον· *Genus in-
honorum perditiſſimúmque, cum nativitate ipſa ferro damnatum.* Quos & pauld pòſt, σω-
φρονοῦντας ἄμισθα διὰ σιδήρου, *caſtos ſine mercede*, & *per ferrum*, dixit. Eoſdem qui in
Canonibus Apoſtolorum, εὐνοῦχοι ἐξ ἐπηρείας ἀνθρώπων, *eunuchi ex hominum injuria*,
dicuntur. Locus verò præclarus ac illuſtris eſt, quo illi reſpondet Dominus, à quo bonus
v. 17. dicebatur, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός· Ubi artificium, verè ex ab-
dito aut potiùs ex adyto Divinæ ſapientiæ, divinum: Quippe aliud agendo, unum ait eſſe

Deum,

Deum, & hunc bonum; nec cum alio communicandum quod unius eſt. Id autem ſcire non poteſt, niſi qui jam novit, ὅτι δεῖ ἀγαπᾷν τὸν Κύριον ἐξ ὅλης καρδίας, *ex toto corde amandum eſſe Dominum.* Quæ Decalogi pars prior, aut priorem certè comprehendit. Neque interim quis ipſe ſit, exponit, aut ſe prodit: quod ad diſpenſationem referendum. Nè mirari pergant eruditi, nullam tabulæ prioris mentionem fieri hoc loco: quia ſequitur videlicet, Οὐ φονεύσεις, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ κλέψεις, &c. καὶ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Eſt & ſimul ironia, quæ ex vera ſed improvida confeſſione, & quæ cum opinione Judæorum pugnat, verum elicit Socraticè, aut eò ducit. Dei Filius vocatur bonus: Et hoc verum. Atqui, Deus unus eſt, & ſolus bonus: Reſtat ergò unum: Ut vel is qui bonus dicitur, qui verè propriéque, ſive primo modo non ſecundo bonus dicitur, ſit Deus, & cum uno Deo unus Deus; vel ut non propriè aut non rectè ſic dicatur. Eleganter Homiliâ 169. Chryſologus, *Hoc fuiſſe in Decalogo jam pateſcat: Audi, inquit, Iſrael; Deus tuus, Deus unus eſt. Hoc ſynagoga dura non videt in Filio, amittit in Patre. Dum non credit in Chriſto, Chriſtum lethaliter crucifigit: cui meritò per Decalogum conſequenter dicitur, Non occides.* Nè quis dicat, de priore tabula non agi: quæ & ipſa locum habet, cùm quod dicitur de Patre, ad Filium refertur. E priori igitur notatur, ignorare eos adhuc Deum qui ſe ſolos ſcire exiſtimabant; quòd in Lege ignorarent Filium: E ſecunda, nec proximum, ut oporteret, dilexiſſe: quomodo enim, qui quid eſſet proximus, ut alibi probatur, ignorarent? Non igitur ſe Deum negat Dominus, ſed probat. Optimè ad Lucam Ambroſius, *Propterea*, inquit, *Dominus, quid me dicis bonum, quem negas Deum? Quid bonum dicis, cùm bonus nemo niſi unus Deus? Non ergò bonum ſe negat, ſed Deum ſignat.* Tertullianus mirificè, *Quid me interrogas de bono? Unus Deus, bonus.* Et revera ſolus Deus bonus, ut fons ipſe: & quidem בלי מגרעה, ſine diminutione ulla, ut loquuntur Magiſtri, ità dicitur. Quo ſenſu adverſùs Eunomium Nyſſenus, Ὁ μὲν γὰρ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ὤν, ἀπ᾽ αὐτῆς ὀνομάζεται· ὁ δὲ μετέχων τῆς ἀγαθότητος, συμμετέχει καὶ τοῦ ὀνόματος· *Qui bonitatis fons eſt, ab ipſa bonitate bonus dicitur; qui autem tantùm particeps eſt bonitatis, ſimul particeps fit nominis.* Adde, quòd τὸ *ſolus* non excludit Filium, ut alibi ad Eſaiam B. Hieronymus dixit, ſed conjungit Patri. Neque *Pater* hic dicitur, ſed *Deus*; ut ſic comprehendatur Filius: quod θεολογεῖν ἐν Πατρὶ τὸν Υἱόν, eleganter olim veteres Theologi dixerunt. Ut cùm dicitur, *Gloriam meam alteri non dabo:* quo non excluditur is qui communem habet gloriam, ſed comprehenditur ac pariter ſignificatur. B. Athanaſius lib. De incarnatione Chriſti, Τὴν δόξαν μου, φησὶν, ἑτέρῳ οὐ δώσω· οὐ γὰρ ἐστι δεύτερος Θεὸς ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ Λόγος τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, θεολογούμενος ἐν Πατρί· *Gloriam, inquit, meam alteri non dabo: non enim ſecundus Deus eſt Filius, ſed unius ac ſolius Dei Verbum; cui Divinitas tribuitur in Patre.* Notum autem axioma veterum, Ὅσα ἴδια τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ταῦτα κοινὰ τῶν ὑποστάσεων *Quæ Divinæ eſſentiæ ſunt propria, communia ſunt hypoſtaſibus:* Item, Ὅτι τὸ μόνος, ſive ut hic, τὸ εἷς, ἐπὶ τῆς θεότητος λαμβανόμενον, καὶ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει· *Solum, ſive unum, cum de Deo dicitur, etiam de Patre Filióque dici ac Spiritu.* Quia, quod de uno Deo dicitur, etiam de iis dicitur qui unus ſunt Deus. *Unus* autem Dei nomen: quod Hebræis אחד, *Achad.* Unde Adad Sol Grammatico Latino, Ἀδαδὸς Euſebio: quem Θεῶν βασιλέα, *Regem Deorum,* vocat. Sol autem ſolus, ideóque Sol, ſi Varroni credimus. Adde, quòd (ut dixi) verum manet illud, οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός· *neminem eſſe bonum, præter unum Deum:* qui, ut rectè Græci Theologi, ſolus καθ᾽ ὑπερύπαρξιν, *ſecundùm exſiſtendi excellentiam* conſideratus, αὐτοαγαθότης ὑπερούσιος ab iis dicitur. Quod cùm rectè de uno ſolóque dicatur Deo, neque minùs rectè de Filio dicatur; quis dubitat, quin Filius ſit Deus? imò, ſolus unúſque ille Deus cum Patre Spiritúque? quod nec intelligebat nec confitebatur Judæus ille: unde & clàm arguitur. Quod eò minùs mirum videbitur, ſi quæ de uno hic Deo dicuntur (quod & B. Hieronymus notavit) ad priorem ſpectare tabulam, ut monui, dicamus, quæ hic prætermitti videtur. In qua quid aliud præter duo hæc docetur; unum nempe Deum eſſe, &

quomodo colendus? quemadmodum & Marci 12. 32. priuſquam quomodo quantúmque unus Deus ſit colendus dicitur, illud, ὅτι εἷς ἐστι Θεὸς, καὶ οὐκ ἄλλος πλὴν αὐτοῦ, *unum eſſe Deum, neque alium ab ipſo*, optimè præmittitur. Quæ compendia non lego, quin plerunque mecum cogitem, Pauca eſſe quæ præſtari Deus præcipit, cùm multa ſint quæ non præſtantur. Toto corde amari vult Deus. Si quis quærat quid ſit illud, reſpondebimus, Ut juſſit. Quod autem juſſit, omnium in manu eſt, nec ignoratur. Amare ſingulos vult proximum ut ſemet. Tam ſunt pauca quæ præſcribit homini, in quibus infinita ſunt adverſus quæ delinquit homo: qui nec agit ideo quæ debet, & plerunque agit quæ non debet; iniquus pariter in Deum quem non videt, & in proximum cum quo verſatur. Breviſſima eſt Lex quam dedit; brevior eſt ſúma quâ breviſſimam contraxit: cùm neq; ex præſcripto Legis, neq; ex compendio præſtemus quæ præſcripſit. Quēadmodū Judæi, eo tempore cùm omnia ſe ſcire exiſtimarent, nondum Dei Filium, Meſſiam ſuum pariter & noſtrum, Deum eſſe intelligebant: Quare, nè priorem quidem, ut debebant, tabulam intelligebant. Quemadmodum, quis eſſet proximus rogabat, qui ſe Lucæ 10. 29. nihil ignorare exiſtimabat. Ità, qui utramque tabulam in manu & ante oculos habebant, neutram rectè intelligebant: quod & ipſum ignorabant. Præſentiam Meſſiæ atque adventum, nec aliud propemodum, in ore habebant: quem interpretes tot Legis, propè ad oculum delinearant: Venienti protinus inſidias, ac mortem denique, ſtruxerunt; ei, dico, qui & Deus ſemper fuerat, & homo, hoc eſt, proximus eorum, factus erat. Ità in Meſſia ſuo Legem univerſam, tabulam utramque violarunt: in Deum ſuum impii, in proximum iniqui; & utrumque in eum qui utrumque eſſet: quaſi aut in eo ſolo locum Lex eorum non haberet, per quem data fuit; aut in eo locum non haberet illud, Deum proximúmque amate, qui utrumque fuit; aut hîc denique ceſſaret illud,
Cap. 20 Non occides. Vigeſimi capitis initiū eſt, Ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀν-
v. 1. θρώπῳ οἰκοδεσπότῃ. Ubi, quantū receptis capitum diſtinctionibus ſit tribuendum, apparet, niſi fallor. Manifeſtè enim quod hîc dicitur, uſque ad verſum decimum & ſeptimum; cum poſtremis ſuperioris capitis cohæret verbis. B. Hieronymus; *Parabola iſta vel ſimilitudo cælorum ex his quæ præmiſſa ſunt intelligitur.* Et in ipſo tamen B. Hieronymo caput ità diſtinxerunt Critici. Decimi & noni capitis poſtrema verba ſunt, Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι· καὶ ἔσχατοι, πρῶτοι· Quæ verſu vigeſimi decimo & ſexto repetuntur ità, Οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχατοι, πρῶτοι· καὶ οἱ πρῶτοι, ἔσχατοι· πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί· ſimúlque diſputationis, quæ initio hujus capitis cùm inchoata eſſet, altero continuatur, quaſi συμπέρασμα quoddam ſunt ſeu concluſio. Ut fortaſſe haud minùs commodè ab iis, Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι, &c. inchoari potuerit hoc caput, ac ſic cætera connecti; hoc modo, Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι· καὶ ἔσχατοι, πρῶτοι. ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐξῆλθεν ἅμα πρωῒ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. Inter alia eodem
v. 15. dicitur, εἰ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρός ἐστιν ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι; Cui ὀφθαλμῷ πονηρῷ, ὀφθαλμὸν καλὸν Judæi opponunt, cum de patientia aut tolerantia agunt. Ut cùm Benjaminus Judæos ſervitutem ſub Græcis בעין יפה, *oculo pulchro vel bono*, hoc eſt, *pa-*
v. 26. *tienter*, ferre ait. Eodem occurrit illud, Ἀλλ᾽ ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι. Quibus verbis manifeſtè Doctores tanguntur, qui vulgò ut magni ità גאונים, σεμνοὶ, dicebantur. Quamvìs ad quoſdam peculiariter poſteriores id reſtringunt; atque imprimis eos qui in Thalmude verſati eſſent: in quo ſexaginta (inquit Elias) tractatus ſunt: quem numerum, ut illi volunt, τὸ גאון deſignat: quæ eſt Magiſtrorum ſubtilitas; cùm Gematriam præſertim ſuam in conſilium adhibent. De quâ minimè ſolicitum fuiſſe Dominum, extra controverſiam arbitror: qui magnos illos in ſervitutem redegit, cùm dixit, Ἀλλ᾽ ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔστω ὑμῶν διάκονος. Neque magnificos in ſeculo, hoc eſt, גאוני עולם, quo nomine ſe dicebant illi, tanti fecit, ut in ſeculo futuro, hoc eſt, בעולם הבא, ut loquuntur ipſi, locum iis aſſignaret: quemadmodum eandem vocem quâ tantopere ſe efferebant iſti, לרעה, ſive *in pejorem partem*, accipi, pro arrogantia ſuperbiâque, ipſi, aut collegæ eorum docent.

CAP.

Cap. XV.

Caput Evangeliſtæ vigeſimum primum. Lectionis diverſitas è Lectionario Græco Arabico notata. Ἔϛρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια. *Mos ſubſternendi veſtes vehentibus; & quo fine. Oſanna filio David, formula, & qualis quibúſque uſitata.* Σῶσον ὁ βασιλεὺς, σῶσον. Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ, *& quid intelligendum.* Ὡσαννὰ τῷ ἐν ὑψίστοις. Ὁ ἐν ὑψίστοις. Ἐγὼ, Κύριε *Magna lectionis diverſitas ex B. Hieronymo notata.* Ὁ κληρονόμος. Ὁ ἀγαπητὸς. *Locus,* Λέγουσιν αὐτῷ· *& quid de eo judicandum. Periculoſa in corrumpendis libris, & quidem Sacris, audacia. Eruditorum de eo loco de quo agitur opinio: ea rejecta. Suſpectus de tranſpoſitione locus. Eadem è Luca, & autoritate ejus, ut videtur, confirmata.*

LEve eſt quod initio monebimus. Pro eo quod non procul à principio capitis dicitur, Cap.21
λέγων αὐτοῖς, Πορεύθητε εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον v. 2.
δεδεμένην, in veteri Lectionario Græco-Arabico, quod magni olim Scaligeri fuit, Πορευθέντες εἰς τὴν κώμην, ſublato τῷ καὶ, legebatur; hoc modo, Πορευθέντες εἰς τὴν
κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν, εὐθέως εὑρήσετε &c. Aliquantò pòſt legitur, ὁ δὲ πλεῖ- v. 8.
στος ὄχλος ἔϛρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ. Quod κατ᾽ οἰκονομίαν factum, utpote uncto, & revera Regi: non modò ut mollius ſic veheret, ſed & quod ſubmiſſionis indicium ac argumentum eſſet. Regibus enim, cùm crearentur, veſtes ſternere ac ſubmittere, Judæis mos erat. Unde illud, *Feſtinaverunt itaque, & tulerunt quiſque veſtimentum ſuum, ac poſuerunt ſubter eum in faſtigio graduum, clanxerúntque tuba, atque dixerunt, Regnat Jehu,* 2. Reg. 9. 15. Helleniſtæ, Καὶ ἀκούσαντες ἔσπευσαν, καὶ ἔλαβον ἀνὴρ τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἔθηκαν ὑποκάτωθεν Ἰού, ἐπὶ γαρὲμ τῶν ἀναβαθμῶν, καὶ ἐσάλπισαν ἐν κερατίνῃ, καὶ εἶπον, Βεβασίλευκεν Ἰού. Quemadmodum ibi, *Regnat Jehu,* ità hic, *Oſanna filio David.* Quâ acclamatione Regem è gente David, quod gratiſſimum & exſpectatum omnibus, regnare indicatur. Quid, quòd formula, quâ auxilium clementiámque Regis, moris quoque causâ ominiſque implorarent, הושיע erat, id eſt, *Serva?* Ut cùm 2. Sam. 14. 4. mulier, quæ à Joabo, ut callidè pro Abſalone intercederet, ſubornata fuerat, ingreſſa, *Serva Rex,* inquit. Helleniſtæ, Σῶσον ὁ βασιλεὺς, σῶσον. Ad quam formulam verba quoque Pſalmi centeſimi octavi & decimi, accommodata volunt. Cùm autem dicitur, τῷ υἱῷ Δαβὶδ, nihil præter λέγομεν, aut ſimile, ἔξωθεν intelligendum: Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ τοῦ Δαβὶδ λέγομεν, *Oſanna filio Davidis dicimus.* Quod non repetiit, quia τὸ ἐκφραζον præceſſit: & ſic infrà. Hic autem tale eſt, ac ſi, Ὡσαννά σοι, υἱὲ Δαβὶδ, dicant: quemadmodum quod ſequitur, Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, nihil aliud quàm Ὡσαννὰ τῷ ἐν ὑψίστοις λέγομεν· *Oſanna filio Davidis, Oſanna ei qui in excelſis, dicimus.* Tale eſt, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ· hoc eſt, τῷ ἐν ὑψίστοις Θεῷ. Tale eſt, Ὁ δὲ συνίστωρ μου ἐν ὑψίστοις, hoc eſt, ὁ ἐν ὑψίστοις· Jobi 16. 19. Præceſſit autem, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· qui eſt, ὁ ἐν ὑψίστοις, ברמה. Verba ipſa ex Matthæo Hebræa B. Hieronymus Epiſtolâ ad Damaſum, quam de hac voce ſcripſit, laudavit atque adduxit. Denique, *Matthæus,* inquit, *qui Evangelium Hebræo ſermone conſcripſit, ità poſuit,* הושיעה נא ברמה. Quod Jobo במרומים; idem, quod ἐν οὐρανοῖς, nimirum. Helleniſtæ, Καὶ νῦν ἰδοὺ ἐν οὐρανοῖς ὁ μάρτυς μου· ὁ δὲ συνίστωρ μου ἐν ὑψίστοις. Videnda interim quæ ad hunc locum Reverendus ſummúſque
vir Ludovicus de Dieu annotavit. Eodem capite legitur, Καὶ προσελθὼν τῷ δευτέρῳ, v. 30.
εἶπεν ὡσαύτως. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἐγὼ, Κύριε· καὶ οὐκ ἀπῆλθε. Hoc eſt, Ἰδοὺ ἐγὼ Κύριε, quod Hebræi הנני. Cujus vim hoc loco non ſatis aſſequi videntur eruditi:
qui, *Ego abeo, Domine.* Paulò pòſt, Λέγουσιν αὐτῷ, Ὁ πρῶτος. Ad quem locum B. v. 31.
Hieronymus, *Sciendum eſt, in veris exemplaribus non haberi Noviſſimum, ſed Primum: ut proprio judicio condemnentur. Si autem Noviſſimum voluerimus legere, manifeſta eſt interpretatio: Ut dicamus, Intelligere quidem veritatem Judæos, ſed tergiverſari & nolle dicere quod ſentiunt. Sicut & baptiſmum Joannis, ſcientes eſſe de cœlo, dicere noluerunt.* Quantum autem inter τὸ, ὁ ἔσχατος & ὁ πρῶτος interſit, nemo ignorat: E quo quanta exemplariũ olim

fuerit

v. 38. fuerit varietas, apparet. Eodem capite legitur, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονό-
μος. Qui eſt hæres, cum quo nemo ſuccedit: ut τὸ יורש Helleniſtæ videntur 2. Sam.
14. 7. accepiſſe; ubi de fratre qui, interfecto altero, ſolus ſupererat, Παράδος τὸν πα-
τάξαντα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ θανατώσομεν ἀντὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὃν
ἀπέκτεινε, καὶ ἐξαροῦμεν τὸν κληρονόμον. Hic ergò, ὁ ἀγαπητὸς, filius unicus: ut quo
deſignatur ille ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων ὁ Θεὸς, Hebr. 1. 2. de quo (ut rectè Am-
broſius) dictum eſt, *Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Quem filium
(ut idem) *dominum conſtituit univerſorum. Hæredis autem utitur nomine, ut duo quædam
per hoc adſtruat & oſtendat: quòd proprius ſit filius; & quòd dominationis illi nulla con-*
v. 42. *tingat amiſſio. Hæredem autem omnium dicit, id eſt, mundi totius.* Eodem capite, ὅταν
οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις; λέγουσιν αὐτῷ,
Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς. Paucis locis, quanquam pluribus quàm vellem, in non-
nullis codicibus legi quædam quæ in aliis deſiderentur, ex collatione eorum, vel recen-
tior interpres evincit: qui graviter nonnunquam & ſeriò hoc agit. Cujus rei nuſquam
argumentum, quàm hic, exſtat certius. Λέγουσιν αὐτῷ, inquit. Qui verò? Ii ſcilicet cum
quibus egit Chriſtus hactenus. Præceſſit autem, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβύτεροι· Cùm
hæc verba non illis ſed Chriſto à Luca & Marco tribuantur. Iſti autem tantum abeſt
ut hæc ipſi dixerint, ut cùm Chriſtus apud Lucam ea dicat, illi, Μὴ γένοιτο, reſponde-
ant. Verba ejus ſunt, Τί οὖν ποιήσει αὐτοῖς ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος; Ἐλεύσεται,
καὶ ἀπολέσει τοὺς γεωργοὺς τούτους, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις. Ἀκούσαντες δὲ εἶπον, Μὴ
γένοιτο. Reſpondent eruditi, Eos cum quibus agebat Chriſtus, ſibi conſcios, non dixiſſe
quidem (quod diſertè tamen Matthæus ait) ſed cogitaſſe illa, Κακοὺς κακῶς, & quæ
ſequuntur: Poſtea verò, cùm in ſe hæc dici audirent, muſſitaſſe ſecum, Μὴ γένοιτο. Quæ
nè refutanda quidem arbitramur. Ego, ſimpliciter continuaſſe Evangeliſtam hæc arbi-
tror hoc modo, Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς
ἐκείνοις; Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει· ea autem verba, λέγουσιν αὐτῷ, ab eodem inſerta, qui
ſequentes verſus turbavit ac tranſpoſuit. Quod nè illi quidem negant, ſed & fatentur,
qui conciliari poſſe, quomodo jam dixi, inter ſe autores veritatis arbitrantur. Nam, ut
cætera nunc omittamus, quis tam nullo eſt judicio ac ſenſu, qui non videt locum Pſal-
mi in quo de lapide quem reprobarunt ædificantes agitur, ac cætera quæ de eodem ex
Eſaia dicuntur, importunè convelli ac disjungi? Cujus pars cùm verſu 42. adducatur,
verſus integer, qui huc facere non videtur, Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ'
ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς, ſubjungitur:
qui & ipſe ab eo cum quo cohæret ſeparatur: atque ità ad locum qui continuandus erat
reditur, Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον. Quo autem hoc referendum, niſi ad illud
de quo egit? hoc eſt, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφα-
λὴν γωνίας. Quod qui non videt, argumento ſaltem demonſtrationis credat: ipſi Lu-
cæ nempe; qui hæc conjungenda docet, cùm ſcripſit, Ὁ δὲ ἐμβλέψας αὐτοῖς εἶπε, Τί
οὖν ἐστι τὸ γεγραμμένον τοῦτο, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη
εἰς κεφαλὴν γωνίας; Πᾶς ὁ πεσὼν ἐπ' ἐκεῖνον τὸν λίθον, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν
δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν. Qui, nè quis poſteriora aliò referret, ſecuritatis ac lectoris
causâ, verba iſta, ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον, addidit: nè quiſquam, dico, dubitaret. Quæ &
Matthæus, nè quis neſciat quò iſta referenda ſint, adjunxit, Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον
τοῦτον. Locus alter Pſalmo 118. v. 22. exſtat: alter, alluſio ad ea quæ Eſaiæ 8. v. 15. le-
guntur; Διὰ τοῦτο ἀδυνατήσουσιν ἐν αὐτοῖς πολλοὶ, καὶ πεσοῦνται, καὶ συντριβήσονται, &c.
cùm antè περὶ λίθου προσκόμματος egiſſet. Quis non videt autem, duos iſtos verſus,
alterum nunc 41, alterum 43, neceſſariò ſubjungendos? Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει, καὶ τὸν
ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς
καιροῖς αὐτῶν. Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ,
καὶ δοθήσεται ἔθνει τῷ ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Quis igitur, cùm de ejuſmodi tranſ-
poſitione non ſemel moneant veteres, & exempla exſtent apud Patres, quod ex iis patet
quæ ab illis adducuntur, errare eum credat, qui verſui quadrageſimo primo quadrage-
ſimum

ſimum tertium, huic quadrageſimum ſecundum, deinde quadrageſimum quartum ſubſtituendum credat? Non ut quicquam mutet; (Abſit) ſed ut ſententiam ſuam oſtendat. Hoc nimirum modo,

40. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις;
41. Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς· καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν.
42. Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς.
43. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας· παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.
44. Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν.

Ab eadem ergò manu (quod jam dixi) illa verba, λέγουσιν αὐτῷ, eſſe arbitramur. Cauſa autem manifeſta. Quia enim paulò pòſt ſequi videbant, λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, diſtinctionis causâ ea addiderunt quæ jam dixi: quibus, ſi ipſa Chriſti continuentur verba, opus non erit. Quod ità planum arbitror, ut vix quicquam opponi poſſit. Neque video quid peccet, qui in talibus, ſi præſertim ejuſmodi ſint ut neutiquam diſſimulari poſſint, ſententiam proponit: à mutatione autem (quod nè in certiſſimis quidem factum à nonnullis vellem) textûs Sacri manum ac mutationem inhibet, nec quicquam ſibi hic permittit. Barbaros enim, & qui ſolos eos, quos ſe doctiores & fateri & agnoſcere coguntur, Criticos feſtivè (quod primæ olim eruditionis nomen fuit) etiam in Sacris nuncupare ſolent, nè hili quidem faciendos judicamus. Qui quot millibus, Fagius, Munſterus, Mercerus, Maſius, Eraſmus, Camerarius, aliique qui hic præiverunt, ſibi omnibúſq; quæ in ſacris moliuntur, antiſtent, nondum animo conceperunt, aut ad ſe pertinere arbitrantur: eandem tamen ſcribendi rationem, in recenti interprete, nè alios offendant, vel tolerant libenter, vel libenter extollunt; adeò, ut nè diſſentientes quidem ferant: Obliti, quoties hic ipſe, cùm ſit eruditiſsimus, ab aliis diſcedat; imò & id laudi ſibi ducat; nè jam dicam, ideo ſcripſiſſe.

Cap. XVI.

Capitis vigeſimi ſecundi pars examinatur. Lectionarium Græco-Arabicum, & in eo caput vigeſimum primum cum ſequenti continuatum. Οἱ κεκλημένοι. Καλεῖν ſive καλέσαι τοὺς κεκλημένους. *Interpretes notati.* Ὁ δὲ ἐφιμώθη. Φιμοῦν, φιμοῦσθαι. *Jumenta in Lege capiſtrata; & quare. Interpres recentior, ejúſque interpretatio. Libertas ſupplicio addictis quæ conceſſa. Morituri, capiſtrati, ac ſic ad mortem abducti.* Κημὸς, περιστόμιον, φιμὸς. Κημὸς *unde. Capiſtrum, caniſtrum. Interpres antiquus: Recentior. Herodiani qui.* Βασιλικοί. Ὑποκριταί. *Error Auguſtini.* Ὑποκρίνεσθαι, ἀποκρίνεσθαι. Ὑποκριτὴς *in ſcena.* Ὑποκριτὴς, λέξις ῥητορική. *Locus,* Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη, καὶ ἡ ἐπιγραφή; *Auguſtini locus, Feciſti nos nummum tuum.* Γάμον οὐκ ἐμπολιτεύσασθαι τοὺς ἐν τῷ τῶν ἀνάστασιν βίῳ. Πολιτεία. Πολιτεία *monachorum. Cœlibatus occultè à Nyſſeno commendatus.*

IN Lectionario Græco-Arabico, de quo dixi, antiquiſsimo, verba capitis quod anteceſſit Cap. 22
extrema cum initio vigeſimi ſecundi, quod eſt, Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, continuantur. v. 1.
Quod eò minùs mirum, quò id eſt antiquius; cùm diſtinctiones noſtræ ſint recentes. Quare nè monenda quidem in poſterum hæc reor. Sequitur, Καὶ ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ καλέσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους. Ubi interpres vetus, *vocare invitatos ad nuptias*; Eraſmus, *qui vocarent invitatos*; recens, *qui vocarent vocatos:* quaſi bis iidem vocati eſſent. Ut iidem autem bis fuerint vocati, & ἀσύστατον eſt & ἄγροικον. Mediocriter eruditi ſciunt, qui ſint קרואים, quod eſt κεκλημένοι· Convivæ nempe: ut Luc. 14. 7. Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλημένους παραβολήν· quomodo, vel vitandæ ambiguitati, fuerat
reddendum. Eodem capite, non ità multò pòſt, cùm legitur, Καὶ λέγει αὐτῷ, Ἑταῖρε, v. 12.

πῶς εἰσῆλθες ὧδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; ὁ δὲ ἐφιμώθη, ſi ad Helleniſtas, Legis inter-
pretes, reſpicias, deſumtum à jumentis dicas, quibus os capiſtrari jubebatur, nè nocc-
rent ore. Hebræi enim extulerunt pluribus, quod iſti voce unicâ φιμοῦν dixerunt.
Quorum interpretes voce *obmuteſcendi* hîc, nec aliâ, utuntur. Quare nec ineleganter,
nec Latinè parùm, vetus, qui eâdem uſus eſt; *At ille obmutuit*. Meliùs, ni fallor, quàm
quod recens, *At illi os occluſum eſt*. Eruditiſſimum Gloſſarium Stephani, Φιμοῦμαι, *ob-
muteo, commuteo, compeſco*. Lege, *compeſcor*. Et ſequitur, φιμῶ, *compeſco*. Adde, quòd
apud Græcos uſitatum erat, ut quibus ultima neceſſitas indicebatur, libertas hæc per-
mitteretur, ut vino ſaturi cibóque, tria dicerent quæ vellent: poſt quæ φιμωθέντες, *ca-
piſtrati mutique*, ut loquitur Zenobius, ad mortem ducebantur: Qui cùm τὸ חסם
inveniſſent, ex eo, tranſmutatione literarum, ſuum κημὸς & χαμὸς fecerunt: memores
ſimul & τοῦ חמם, quod ut ad literas accedit propiùs, ità ſignificatione longiùs rece-
dit (βιάζειν enim notat:) quemadmodum & φιμὸν & κημὸν confundunt. Heſychius,
Φίμα, κημὸς, παραςόμιον, φιμός· Cùm alterum, *capiſtrum*; alterum, *caniſtrum* fit: vul-
gò, *fiſcella*; è qua obturati boves ac jumenta mandunt. Κημὸς quippe ὁ πεπληθυσμένος (ut
idem autor interpretatur) εἰς ὃν αἱ κριθαὶ βάλλονται. Qui linguarum luſus eſt, & ab
origine deflectit. Τὸ φιμοῦν contrà, nè Atticiſtis quidem aliud quàm ἐπιςομίζειν, cùm
ad ſilentium refertur. Atque hæc pro interprete antiquo: qui cum religione eruditionem
non rarò conjungit. Recentior; *At illi os occluſum eſt*: vetus; *At ille obmutuit*. Eodem
v. 16. capite cùm legitur, Καὶ ἀποςέλλουσιν αὐτῷ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν μετὰ τῶν Ἡρωδιανῶν, eoſdem
eſſe Herodianos arbitror, qui aliàs βασιλικοὶ, milites nimirum aulæ, aut præfecti mili-
tum dicuntur: quos nunc ab Herode, Herodianos dixit. B. Hieronymus; *Cæſar Auguſtus
Heroden filium Antipatri, alienigenam & proſelytum, Regem Judæis conſtituerat, qui tribu-
tis præeſſet, & Romano pareret imperio. Mittunt igitur Phariſæi diſcipulos ſuos cum Hero-
dianis, id eſt, militibus Herodis, ſeu, quos illudentes Phariſæi, quia Romanis tributa ſolve-
bant, Herodianos vocabant, & non Divino cultui deditos. Quidam Latinorum ridiculè Hero-
dianos putant, qui Heroden Chriſtum eſſe credebant: Quod nuſquam omnino legimus*. Eodem
v. 18. capite, non ità multò pòſt, ſequitur, Τί με πειράζετε ὑποκριταί; Porrò, quemadmodum
Hebræi (nam duabus vocibus ex more ſuo Syrus hîc utitur) cùm חנף dicunt, non ſi-
mulationem modò ſed & fraudem ac improbitatem notant, ità rectè hic, γνοὺς τὴν πονηρίαν
αὐτῶν, præceſſit. Neque audiendus de hac voce Auguſtinus: qui alibi, *Hypocrita Græco
ſermone Simulator interpretatur: qui dum intus malus ſit, bonum ſe palam oſtendit. Hypo
enim falſum, criſis judicium ſonat*. Cùm nemo neſciat, τὸ ὑποκρίνεσθαι non magìs vim
judicandi, quàm τὸ ἀποκρίνεσθαι, habere; pro quo ſæpe uſurpatur: Homero præſertim.
Unde ὑποκριτὴν in ſcena ità dictum volunt, παρὰ τὸ ἀποκρίνεσθαι πρὸς τὸν χορὸν,
quòd choro reſpondeat, cùm Heſychius tum alii. Eo autem uſu, quo ad ſimulationem re-
fertur, Græcos oratores primò uſurpaſſe itidem notarunt Critici: Inter quos Euſtathi-
us; qui λέξιν ῥητορικὴν propterea vocavit. Addit de nummo qui exhibebatur, Dominus,
v. 20. Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; Nam, quemadmodum Cæſaris nummum eſſe ima-
go Cæſaris docebat, ità poteſtatem ejus & quid illi deberetur, nummus cum imagine,
præfractos, neque minùs tamen ſervientes, vel docebat vel docere debuerat. Quò reſpe-
xit B. Auguſtinus, cùm ad Pſalmum 66. ſcripſit, *Feciſti nos ad imaginem tuam: feciſti
nos nummum tuum*. Leo primus de Petro, *Non habet præſidia pecuniæ, ſed habet dona natu-
ræ. Quem debilem edidit mater ex utero, ſanum fecit Petrus ex verbo: & qui imaginem
Cæſaris in nummo non dedit, imaginem Chriſti in homine reformavit*. Quid autem hæc ad
v. 30. ſiclum? aut quæ ibi Cæſaris imago? Eodem capite ſequitur, Ἐν γὰρ τῇ ἀναςάσει οὔτε
γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίζονται. Quod breviter & eleganter, γάμου οὐκ ἐμπολιτεύεσθαι τῷ
μετὰ τὴν ἀνάςασιν βίῳ, Nyſſenus libro De anima & reſurrectione dixit: Ὁ μήτε γάμου
ἐμπολιτεύεσθαι τῷ μετὰ τὴν ἀνάςασιν βίῳ διορίζόμενος. Ubi haud dubiò ad πολιτείαν
monachorum ejus temporis alluſit (ità enim id vivendi genus dicebant;) & ut ſic cœli-
batum commendaret.

CAP.

Cap. XVII.

Capitis vigeſimi ſecundi pars altera percurritur. Locus illuſtris, Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, *&c. Prolixior ejuſdem interpretatio. Sadducæorum de mortalitate animæ opinio: Contraria Phariſæorum; & quæ.* Ῥᾳστώνη τοῦ ἀναβιοῦν. Ἀναβίωσις *Phariſæis & Joſepho, quæ. Diſtinctio reſurrectionis apud Judæos quoſdam, ut & Phariſæos, duplicis.* Υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως· υἱοὶ τῆς ἀναβιώσεως. *Quæſtio à Sadducæis Domino propoſita.* Ἀνάστασις *quæ, interprete Marco, intelligatur.* Ὅτε ἀναστῶσιν. Κρείττων ἀνάστασις, *in Epiſtola ad Hebræos. Hebræorum* קום περὶ τῆς ἀναβιώσεως *non raro uſurpatum.* Ἀνάστασις, *idem quod* ἀναβίωσις. Ἀνάστασις, τοῖς ἔξω, *reſtitutio poſt morbum.* Ἀνασωτήρια θυσίαι. Ἀνστήσεις, *Homero;* ἀναστήσεις, *Sophocli; Revocatus, Maroni.* Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, *Reſurgentibus oppoſiti.* Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος αἰωνίου, *de Reſurgentibus. Reſurrectio, pro Vita æterna.* Ἀνάστασις *&* αἰώνιον πῦρ, *Peluſiotæ oppoſita.* Ἀναψυχὴ *animarum, quæ reſurrectioni, ſeu* τῇ ἀναβιώσει, *rectè opponitur. Mortuis Patriarchis, nomen ſuum Moſi indicavit Deus. Illud nomen quale: ſummum ac primum nempe.* Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς, Θεὸς νεκρῶν, *cùm dicitur, quod nomen intelligatur.* Ὁ Θεός· ὁ Κύριος. *Helleniſtarum, de ſanctis ſublatis,* ὅτι προσετέθησαν πρὸς τὸν λαὸν αὐτῶν, *Hebraiſmus uſitatus. Nemo iis additur qui non ſunt.* Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον *&c.* Ὁ πλησίον, *an Chriſtus. SS. Patrum, quam nonnunquam in interpretando ſibi permittunt, licentia. Similis Auguſtini locus.*

IN ea capitis vigeſimi ſecundi parte quæ reſtabat, primò occurrit, Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς Cap.22
Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Quem locum ſuo merito inter eos v. 32.
qui multum negotii exhibuerunt eruditis, reponamus. Quippe, cùm de reſurrectione agatur, quid hîc ex ſententia illorum qui hoc volunt, aliud, niſi Deum, vivorum eſſe Deum, probatur? ex quo ſequi potiùs videtur animarum immortalitas quàm reſurrectio. Cui equidem probandæ nullum efficacius excogitari argumentum poterat, debebat. Nam ſi Deus, Deus Abrahami, Iſaaci, ac Jacobi, qui tum mortui, & tamen capita promiſſionis, ut & fundamenta, erant; ſequitur, & ſemper victuros, qui exſtincti putabantur, nec interiturum fœdus quod cum iis pactus eſſet Deus. Cæterùm, ut locus rectè intelligatur, duo hîc videnda ſunt. Primò, quid tum Sadducæi ſenſerint; tum, quomodo hiſtoriam Evangeliſtæ quoque cæteri exponant. Sadducæorum opinionem ità Joſephus lib. 18. c. 2. proponit, Σαδδουκαίοις δὲ τὰς ψυχὰς ὁ λόγος συναφανίζει τοῖς σώμασι· *Sadducæorum cum corpore animas exſtinguit opinio.* Quod ut rectiùs intelligatur, diverſam ac contrariam Phariſæorum ſententiam opponit: *Impiorum* nempe *animabus carceres æternos; piorum,* ῥᾳστώνην τοῦ ἀναβιοῦν, *reviviſcendi facilitatem, imminere.* Ubi ἀναβίωσις non eſt תקומה, quævis & ſimplex reſurrectio, ſed quæ תחיה plerunque, ſeu ἀναβίωσις, vocatur: Quam piis propriè juſtiſque tribuebant illi. In hoc autem loco, ità vocem ἀναστάσεως accipiendam, tota ſeries hiſtoriæ non tantùm clamat. Lucas cap. 20. v. 36. Οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται· ἰσάγγελοι γάρ εἰσι· καὶ υἱοί εἰσι τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες. Ubi nemo facilè negabit, υἱοὺς τῆς ἀναστάσεως, qui בני תחיה. υἱοὶ τῆς ἀναβιώσεως, dicuntur, ab Evangeliſta dici. Quæ aliquantò fuſiùs uberiúſque è contextu deducenda ſunt. Quærebant Sadducæi, Fœmina quæ ſeptem nupſiſſet viris, poſt exſtinctos ſeptem illos, cujus ἐν τῇ ἀναστάσει, ſeu ἀναβιώσει, ipſa quoque mortua, futura eſſet. De quo caſu conſultus reſpondet Dominus, Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν οὔτε ἐκγαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι. Quis autem tam ignarus rerum, ut ignoret, in ipſo reſurrectionis momento, matrimonio non eſſe locum, neque hoc voluiſſe Sadducæos, qui, ut abſurdè τὴν ἀναβίωσιν tollerent, cujus ἐν τῷ δευτέρῳ βίῳ ἡ ἐπίγαμος futura eſſet, callidè, ut ſibi videbantur, quærebant. Quis præterea aut Angelis in reſurrectione vitam tribuit, aut reſurrectionem propriè ſic dictam cœlo aſſcribit? diſertè autem dicitur, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι· hoc eſt, ἐν οὐρανῷ εἰσιν, ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ· *in cœlo ſunt, ut Angeli Dei:* vel, ὡς ἄγγελοι οἱ ἐν

τοῖς ὑςέροις, ut Marcus. Aliter initium certè progreſſúmque reſurrectionis 1. ad Theſſ. 4. 16, 17. perſequitur Apoſtolus: ubi ipſe Dominus, è cœlo deſcenſurus in reſurrectione dicitur. Quid autem in re nota ampliùs moramur? cùm ipſam vocem *ἀναστάσεως*, interpretatione ſuâ, nè quis aliter intelligendam credat, manifeſtè exponat atque illuſtret Marcus. Diſertè enim, poſtquam dixit, *ἐν τῇ ἐν ἀναστάσει*, addit, *ὅταν ἀναστῶσι*, cap. 12. 23. *Ἐν τῇ ἐν ἀναστάσει, ὅταν ἀναστῶσι, τίνος αὐτῶν ἔσται ἡ γυνή;* ubi tempus, *ὅταν ἀναστῶσιν*, ut ipſa *ἀναβίωσις*, ità & quicquid temporis vel comprehendit vel complectitur ἡ *ἀναβίωσις*, ab eo dicitur. Quæ verba, ſi quis in codicibus quibuſdam non exſtare dicat, vigeſimo certè & quinto verſu ſequitur, *Ὅταν γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀναστῶσιν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται.* Neque aliter voce *ἀναστάσεως* ad Hebræos uſus eſt Apoſtolus, cum dixit, *ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν, οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν*, cap. 11. 35. Ubi optimè Chryſoſtomus, *κρείττονος ζωῆς*, interpretatur: meliùs certè quàm cæteri Græcorum Theologi, qui de duplici hic reſurrectione agunt. Quid, quòd ipſum קום Hebræis *περὶ τῆς ἀναβιώσεως*, quæ temporalis quoque, accipitur? Jobi 14. 12. *Sic homo obdormit, nec reſurget;* ſive, *reviviſcet:* Ubi eleganter Helleniſtæ, *Ἄνθρωπος δὲ κοιμηθεὶς, οὐ μὴ ἀναστῇ.* Ità Eſaiæ 43. 17. de Ægyptiis, *Currus & equus, exercitus & robuſtus, pariter obdormierunt, nec reſurgent:* Helleniſtæ; *ἀλλ' ἐκοιμήθησαν καὶ οὐκ ἀναστήσονται.* Ut alia loca prætermittam, in quibus *ἀνάστασις* nihil aliud quàm *ἀναβίωσις*. Quemadmodum pagani, reſtitutionem quoque poſt morbum, *ἀνάστασιν* dicebant: Unde *ἀναστατήριαι θυσίαι*· Heſychius, *Ἀναστατήριαι θυσίαι, ἐπὶ ἀναῤῥώσει νόσου.* Ut alios nunc locos tam è Sacris quàm profanis omittamus, in quibus nihil aliud quàm *ἀναβίωσις*, ea, de qua agimus, *ἀνάστασις*, ſeu reſurrectio. Homerus ipſe Iliados poſtremo, *Οὐ γάρ τι πρήξεις ἀκαχήμενος υἷος ἑῆος, Οὐδέ μιν ἀνστήσεις.* Et ex eo Sophocles, *Οὐδέ μιν ἐξ ἀΐδα παγκοίνου λίμνας ἀναστάσεις, in vitam revocabis.* Quod Maroni *revocare* eſt: Qui Hippolytum dixit

ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæoniis revocatum herbis & amore Dianæ.

Ità Iliados φ´.

Ἦ μάλα δὴ Τρῶες μεγαλήτορες οὕς περ ἔπεφνον,
Αὖτις ἀναστήσονται ὑπὸ ζόφου ἠερόεντος.

Quid, quòd Lucas *τοὺς υἱοὺς τοῦ αἰῶνος τούτου*, reſurgentibus opponit? *Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσι καὶ ἐκγαμίσκονται.* Quid, quòd *τοὺς υἱοὺς αἰῶνος αἰωνίου*, & eos qui reſurgunt, pro iiſdem uſurpavit? *Οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν, καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν.* Ubi tam latè patet Reſurrectio quàm Vita æterna: Quid, quòd *ἀνάστασις ζωῆς*, nihil aliud quàm vitæ reſtitutio; *ἀνάστασις νεκρῶν*, nihil aliud interdum quàm mortuorum vivificatio? ut nec *ἀνάστασις ἄνευ ἀναβιώσεως*, reſurrectio ſine nova vita; neque hæc *ἄνευ ἀναστάσεως*, ſine reſurrectione, conſiderari poſſit. Nec aliter Peluſiota *ἀναστάσεως* voce uſus eſt, cùm dixit, *Ἐγὼ δέ φημί σοι, ὅτι ἡ μὲν βιώσασα χρηστῶς ψυχὴ εἰς ἀνάστασιν ἐλεύσεται ζωῆς· ἡ δὲ ζήσασα κακῶς, εἰς αἰώνιον πορεύσεται πυρὰν·* *Ego ſore dico tibi, ut & quæ bene vixerit anima, in reſurrectionem veniat vitæ; & quæ malè, in æternum rogum.* Ubi reſurrectio opponitur, & inferi; mors æterna, & vita. Περὶ *ἀναβιώσεως* igitur, totâque vitâ alterâ, quam æternam dicimus, cùm Sadducæi agerent; cúmque hanc ipſam *reſurrectionem* dicerent Hebræi (quomodo *τῆς ἀναστάσεως*, ut dicebamus, voce utitur bis Marcus) neque aliter loquatur Lucas: quis negare audeat, vel *τὴν ἀναβίωσιν* ſignificari ſimul, cùm de reſurrectione agitur; vel includi reſurrectionem, cùm ἡ *ἀναβίωσις*, & vita altera, ſignificatur? *Ἐγώ εἰμι* (inquit Dominus) *ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ· οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ Θεὸς ζώντων.* Qui enim reſurrectionem tollit, *τὴν ἀνυπαρξίαν* animarum poſt hanc vitam ponit: quemadmodum qui hanc ponit, reſurrectionem tollit. Nam, ut rectè Peluſiota, *ὁ θάνατος ὑπὸ τῆς ἀναστάσεως σβέννυται.* Quis non igitur miretur Theologum qui ſcripſit, *Nè hodie quidem conſtare in quo medium & nervus conſiſtat argumenti*, quod ab ipſa

veritate

veritate hic manifeſtè ponitur? cùm divinum ac cœleſte, etiam à vi nominis (ut videtur) tetragrammati deſumtum ſit argumentum. Dominus, mortuis jam Patriarchis, quorum hic fit mentio, hæc verba Moſi dixit, *Ego ſum Deus patris tui; Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob*, Exodi 3. 6. Quippe, ſi non ſunt qui mortui ſunt aut dicuntur, ſequitur, nè Deum quidem, qui cum iis fœdus iniit, contraxit, Deum eſſe eorum poſſe: Ὀυ γὰρ ὁ Θεὸς Θεὸς ἐστὶ νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων, *Non enim Deus mortuorum Deus, ſed viventium.* Adde, quòd extinctis ac ſublatis, fœdus quoque, quod eſt mutuum, tollatur: ut jam mortuis, nec iterum reviviſcentibus, neceſſe eſt. Adde, quòd ſublatis illis nomen ſuum Moſi indicavit; magnum illud ſcilicet ac venerandum: De quo illud, *Et dixit Deus ad Moſen, ERO QUI ERO. Dixit præterea, Sic dices filiis Iſrael, ERO miſit me ad vos. Adjecitq; adhuc Deus ad Moſen, Sic dices filiis Iſrael, Jehova, Deus patrum veſtrorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Jacob, miſit me ad vos. Hoc eſt nomen meum in ſeculum*, Exodi 3. 14, 15. Nomen autem quod *in ſeculum*, nomen ejus qui in ſeculum contraxerat hoc fœdus; & cum iis quos defunctis additos conſtabat. Unde loco primo nomen *Elohim*, ſecundo *Dei vivi*, quod eſt illi proprium & ſuum, uſurpatur. Priori enim non aliud quàm אלהי eorum de quibus agitur nunc Patrum; ſecundo, quod jam longè efficacius, & יהוה dicitur eorum. Priori; *Ego ſum Deus Abraham, Iſaac, & Jacob:* Secundo; *Jehova Deus Abraham, Iſaac, & Jacob.* Et ibidem capite ſexto diſertè, *Apparuique Abraham, Iſaac, & Jacob, in Deo Omnipotente: at in nomine meo Jehova non ſum cognitus iis.* Si poſt mortem igitur eorum, nomen quod æternum eſt ac ſupra omne nomen indicavit, hoc ipſo ſe non Deum modò, & æternum, ſed illorum quoque æternum eſſe ac fore declaravit Deum. Quis? Ὁ ὢν καὶ ὁ ἐσόμενος. Quomodo ergò poteſt fieri, ut Deus vivus mortuorum Deus ſit? aut quo pacto Deus eſſe poteſt mortuorum, (ſi, quod ſic probatur, non ſunt mortui?) ſiquidem cum iis qui in mortem καὶ ἀνυπαρξίαν ſunt redacti, fœdus eſſe nequit; neque Deus, Deus eſſe illorum poteſt. Ex quo & illud patet, Dominum, cùm Θεὸς Ἀβραάμ hoc loco dixit, non modò *Elohim* ſed & nomine *Jehovæ* uſum: Qui, Deus vivus & vivorum: idem ille, qui ad mortuos tremendum illud nomen, cùm jam eſſent mortui, extendit. Non ergò tantùm cum interprete Matthæi, quem Munſterus dedit, אני אלהי, ſed & יהוה אלהי אברהם Abrahami, & Iſaaci, & Jacobi ſe dixit. Atque ità nomen quod viventis ſemper & futuri ſemper eſt expreſſit: nomen, quod ut eſt æternum, ità ibi fœderis æterni nota eſt; quod ignotum Patribus, cum Patribus jam mortuis communicatur: *Jehova Deus Abraham*, &c. Ità, cùm concludit, οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν prius illud ὁ Θεὸς, erit Sehem hamphoras: In quo argumentum pondus ac vim ſuam habet. Quanquam Helleniſtæ, quemadmodum priori loco ſolâ voce Θεὸς uſi ſunt, ità & poſteriori addiderunt Κύριος: quòd ibi neceſſarium id minùs eſſet, cùm ſufficere aliàs ὁ Θεὸς videatur; hic autem nomen reveletur proprium ac ſuum. Ὁ Θεὸς autem, etiam in Novo Fœdere, non uno loco idem eſſe quod ὁ Κύριος Helleniſtarum, quis negabit? non aliter quàm Deuter. 10. 17. cùm dicitur, *Jehova enim Deus veſter eſt Deus Deorum & Dominus Dominorum, Deus magnus, potens & terribilis, qui non accipit perſonam*, Helleniſta, Ὁ γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ubi utrumque pariter conjunxit: Ut nunc alia omittam loca. Porrò, vixiſſe eos qui extincti putabantur, ex eo quoque antiquitas probavit, quòd Sancti Patriarchæ *ſuis additi* poſt obitum dicuntur: ὅτι προσετέθησαν πρὸς τὸν λαὸν αὐτῶν, aut, πρὸς τὸ γένος αὐτῶν Quo non ipſi tantùm, ſed & ii quibus junguntur, nondum extincti innuuntur. Bene Procopius, Καθ' ἑκάτερα φαίνεται ὅτι Μωϋσῆς διὰ μάλιστα τὸν μέλλοντα αἰῶνα· οὐδεὶς γὰρ προστίθεται τοῖς μὴ οὖσιν· *Utroque apparet modo, Moſen vel maximè futurum ſeculum noviſſe: nemo enim iis addi dicitur qui non ſunt.* Quemadmodum autem eorum qui non ſunt, non eſt Deus; ità eorum eſt qui ſunt. Optimè Gregorius Epitaphio Athanaſii, Θεῷ γὰρ ζῶσι πάντες οἱ κατὰ Θεὸν ζήσαντες· καθὼς καὶ Ἀβραὰμ καὶ Ἰακὼβ Θεὸς, οὐ Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων· *Deo enim vivunt omnes qui ſecundùm Deum vixerunt: quemadmodum Abrahami & Jacobi Deus, non mortuorum ſed vivorum Deus.* Reſurrectionis autem (ut jam dixi) illud quoque tempus dicitur, quod reſurrectio non ſequitur; vita nempe ipſa in qua locum mors non

 habet:

habet : quæ non poteſt eſſe niſi antecedat reſurrectio. Poſt locum ità efficacem atque o-
v. 39. peroſum, capite eodem cùm dicitur, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ut appareat quantopere indulgeant nonnunquam ſibi SS. Patres, obſervatiuncula antiquitatis eſt, τὸν πλησίον deſignare Chriſtum. Hilarius ; *Nam de proximo frequenter admonuimus, non alium intelligendum eſſe quàm Chriſtum. Cùm enim patrem, matrem, filios, charitati Dei præponere inhibeamur, quomodo dilectio proximi, diligendi Dei ſimile mandatum eſt? An relinquitur aliquid quod amori Dei poſſit æquari?* Quod ipſum quæſtione proximâ de Chriſto probat : *Atque ut Legis ipſius*, inquit, *verbis argui poſſent, & de proximo manifeſtior intelligentia panderetur, requirit, quid illis videretur Chriſtus ; cujus filius futurus eſſet.* Quaſi qui Deum ex toto corde ac viribus amare jubetur, non jubeatur amare Chriſtum ; aut eadem ſecunda ſit tabula cum prima ; aut quæſtio quæ ſequitur, aliquid commune cum hac habeat ; aut non rectè dictum ſit à Chryſoſtomo, *Eum qui amat hominem, ſimilem eſſe ei qui Deum amat; quia imago Dei eſt homo, in quo Deus diligitur, ſicut Rex in imagine ſua honoratur : Ideòque & mandatum iſtud ſimile alteri vocari :* & quia (ut ipſe ait) αὕτη ἡ ἐντολὴ ἐκείνην προοδοποιεῖ, καὶ παρ' αὐτῆς συγκροτεῖται πάλιν, *hoc mandatum præcedit alterum, & ab eo rurſus confirmatur.* Quæ opinio ex altera defluxit : eorum nempe, qui Samaritanum illum, de quo Lucas decimo, Chriſtum eſſe exiſtimarunt : A qua ne ipſe quidem ſummus Doctor Auguſtinus alienus fuit : cui ſi hìc accedimus, *Ipſe Dominus noſter proximum ſe nobis dici voluit : quoniam ſeipſum Dominus Jeſus Chriſtus ſignificat opitulatum eſſe ſemivivo jacenti in via*, 1. De doctrina Chriſtiana. Quantò autem meliùs Nyſſenus, qui πάντα τὸν κοινωνοῦντα τῆς φύσεως, *omnem ejuſdem naturæ participem*, intelligi hâc voce voluit? & alibi ipſe Auguſtinus, *omnem hominem : Omnes enim*, inquit, *proximi conditione terrenæ nativitatis & mortalitatis ſumus.* Adeò non à ſe tantùm, ſed à recepta ab omnibus interpretatione, Sancti illi viri nonnunquam deflectunt.

Cap. XVIII.

Caput vigeſimum tertium. Πρωτοκαθεδρίαι, *&* μεσασμοί. Προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι. Πρόφασις πλεονεξίας, *Apoſtolo. Quid ſit* προφάσει προσεύχεσθαι. *Interpretes, recentior ac vetus.* Προσεύχεσθαι. *Proſeucha.* Ἐναλλαγὴ *Hebræa.* Ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ, ἕως τοῦ Ζαχαρίου. *Zachariæ cædes ; & quàm variæ de eo ſententiæ.* Οὐ μή με ἴδητε ἀπ' ἄρτι, *& de eo diverſæ itidem. Evangeliſtæ an rationem temporis ubique in narratione habeant.* Ὑστερολογία. *Matthæi & Lucæ diverſus in ſcribendo modus ac ratio. Apophthegmata,* κυρίας δόξας, *& ſimilia, quomodo tradantur : nullâ ſerie aut ordine videlicet ; cum ſola veritas ſpectetur.*

Cap.23 v. 6. DE Scribis ac Phariſæis ſexto hujus capitis verſiculo dicitur, ὅτι φιλοῦσί τε τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δείπνοις, καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς. Quibus πρωτοκαθεδρίαις B. Chryſoſtomus τοὺς μεσασμοὺς alibi adjungit ; ambitionem eorum deſignans qui medium in publico affectant locum : τοὺς ἀσπασμοὺς, τὰς προεδρίας, τοὺς με-
v. 14. σασμοὺς ἐπιθέντες, inquit. De Phariſæis non ità multò pòſt dicitur, ὅτι κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι. Quod Ariſtoteles προφάσεως χάριν dixit ; breviùs cum Marco & Luca προφάσει Matthæus dixit. Apud illum, qui aliud in Republica agunt aliud ſpectant, προφάσεως χάριν ἐν τῇ πολιτείᾳ σοφίζεσθαι dicuntur; hoc eſt, κατὰ πρόφασιν quod tamen aliter videtur dici quàm exiſtimatur vulgò. Apoſtolus quicquam ἐν προφάσει πλεονεξίας à ſe factum negat 1. Theſſ. 2. 5. Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε, οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας. Hìc προφάσει προσεύχεσθαι dici videntur, qui aliud ἐν τῷ προσεύχεσθαι ſpectant. Ergò, προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, ac ſi dicas, *qui non ſine cauſa longas concipiunt preces :* ut ſic viduas ac plebem venentur. Falluntur enim qui hìc aut apud Lucam προφάσει μακρᾷ legunt : Quod & alii notarunt. Aliud interpres vetus agebat, cùm, *orationes longas orantes*, redderet : ubi enim hìc πρόφασις, in qua tota vis dicti? nec ſatisfacit recentior, cùm, *idq; in ſpeciem*, dixit. Apud

Lucam

Lucam legitur, οἱ κατεσθίουσι τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσεύχονται· apud
Marcum, οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι. E qui-
bus τῷ, καὶ, tranſlatum huc videtur: quod interpres vetus non expreſſit: Ut mens ſit *qui
comeditis domos viduarum, nec ſine cauſa longas preces concipitis.* Nobiliſſimum Stephani
Gloſſarium, Πρόφασις, *occaſio, materia, cauſa;* quomodo hic accipiendum. Sed & cùm
προσευχόμενοι dixit, preces, non quas domi, ſed in proſeucha, aliis præſentibus, ſanctimo-
niæ ſpecie concipiebant, intelligere videtur. Juvenalis; *Ede ubi conſiſtas, in qua te quæro
proſeucha.* Interpres vetus; *Proſeucha, locus Judæorum ubi orant.* Eodem capite, ὅτι παρο- v. 27.
μοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν
ὀστέων νεκρῶν, &c. Quibus in poſtremis verbis, manifeſta perſonæ, ex Hebræorum ratione,
ἐναλλαγή· pro γέμετε, nimirum: Quid enim ἁρπαγὴ καὶ ἀκρασία ad ea de quibus agit?
Quod confirmat & Lucas, qui diſertè, τὸ δὲ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς καὶ πονηρίας. Eodem
capite, quod legitur, ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πᾶν αἷμα δίκαιον ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς ἀπὸ v. 35.
τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου, gravis ſanè adverſùs
eos de quibus loquitur ſententia: ut quæ ad horrendum magis referenda Dei ſit judici-
um, quàm ut ſimpliciter & hyperbolicè, ſive, ut Magiſtri Hebræorum loqui amant, qui vix
ullam in ſacris frequentiorem agnoſcunt figuram, על דרך גוזם dicatur: ut videlicet,
culpa ipſa augeatur in pœnam; aut potiùs, aliorum culpa adjungatur ad culpam: Qui eò
uſquè procedunt, ut ea quoque quæ bene à talibus facta fuerant, propter alia peccata, ac-
ceſſiſſe ad culpam dicant. Ut cùm, exempli causâ, ſanguis quem in Izreel effudit Jehu,
quanquam eum ex præſcripto Domini fudiſſet, in culpam ei imputatus eſt, non ſecùs ac
ſi innocentem effudiſſet. Eâdem ratione effecerunt Judæi, ut haberent eum tanquam
generis principem cujus imitati ſunt ſcelus; Cainum nempe: Ut eo modo, ſcilicet, quo
paſſim culpa patrum qui ad Deos confugerunt alienos (de quo Rabbini non ſemel) cul-
pæ addi dicitur nepotum, ità hoc loco homicidium progenitoris fratricidæ ad poſtero-
rum culpam acceſſurum dicatur. Quod ad alterum, mirum eſt, quantum in hac Za- Ibid.
chariæ hiſtoria ſibi permiſerint veteres. In domo ſanctuarii occiderunt Zachariam, in-
quit ad Oſeæ nonum, nec ab aliis diſtinguit, Jarchius. B. Hieronymus, pro Barachiæ
filio, in Evangelio Nazarenorum, Joiadæ notavit legi. Quemadmodum & ſummæ
autoritatis quidam, ad patrem Præcurſoris ἐκ παραδόσεως hoc referunt: Inter quos non
pauci antiquorum, nec exiguæ autoritatis; ut Theophylactus, Autor De vitis Prophe-
tarum, quem Epiphanium nonnulli volunt, & alii: qui & innocentum cædi hoc facinus
adjungunt. Cùm Johannes enim morti deſtinatus quæreretur, inquiunt, ante Dominum;
unà cum matre infantem effugiſſe, Zachariam autem inter templum & altare interfe-
ctum: Quemadmodum & in Canonibus Petri Alexandrini Archiepiſcopi habes, Ὅτι
Ἡρώδης, καὶ πρὸ τοῦ Χριστοῦ γεννηθῆναι ἕτερον παιδίον ζητήσας ἀποκτεῖναι, καὶ μὴ εὑρὼν, τὸν πα-
τέρα αὐτοῦ, Ζαχαρίαν, ἐφόνευσε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐκφυγόντος τοῦ παι-
δὸς μετὰ τῆς μητρὸς Ἐλισαβέτ· *Herodem, etiam alteram qui ante Chriſtum natus eſſet puerum
cùm ut interficeret quæſiſſet, neque eum reperiſſet, patrem ejus Zachariam inter templum ma-
ctaſſe & altare; puero cum Eliſabetha matre elapſo.* Quod ibi ad Præcurſorem refert Balſa-
mo: quemadmodum & Magnus Baſilius, qui & ipſe ad eundem ex ſimili id refert παρα-
δόσει, Homiliâ in Nativitatem Chriſti. Sed quid opus tenebris in luce, cùm Barachiæ fi-
lius dicatur? quanquam non ignorem, quàm validè rem ſibi gerere videantur, qui Zacha-
riam, cujus 2. Paralip. 24. 21. fit mentio, atque ibi in atrio templi lapidatus dicitur, intel-
ligi volunt: qui in atrio altare holocauſti æneum, quaſi eo id obtineant, fuiſſe probant;
eoque tandem dilabuntur, ut patrem ejus qui Jehoiada dicitur, Barachiam, nullo autore,
dictum ſuſpicentur: idq; eo ipſo confirmant, quia Iddo ab interprete Chaldæo dicitur:
Ut hâc ratione non διώνυμος modò, ſed & τριώνυμος fuerit. Quemadmodum, qui Ba-
ptiſtæ parentem intelligi volunt, Barachiæ illi nomen aſſignant. Vide autem quæ ad Lu-
cam notamus. Verba quibus caput hoc concluditur, hæc ſunt, Οὐ μή με ἴδητε ἀπ' ἄρ- v. 39.
τι, ἕως ἂν εἴπητε, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. De quo, ut aliis quibuſ-
dam, verè dici poteſt, quot Theologi tot ſententiæ. Alii enim de viſione, non per fidem,
quâ

quâ hic videtur Dominus, ſed de ea quâ, cùm ad judicium venerit, denuo videbitur (quod non paucis placet;) alii de ea intelligunt quâ à Judæis, qui in prima agnoſcere eum noluerunt, tum videbitur. Quæ opiniones cùm ab aliis refutentur ſingulæ, minori operâ hic defungemur. Certè quam præcipuè hîc amplectuntur, quo nitatur fundamento, nondum video: Cùm præſertim ea de quibus hîc agitur, non minori cum gaudio pronuncianda videantur, quàm cùm, Domino adveniente, Oſanna exclamavit populus: In judicio autem tribui terrorem impiis, Judæis verò vel imprimis, de quibus fusè ad hunc Evangeliſtam alibi Chryſoſtomus, quis neſcit? Porrò, niſi quis hoc ſemel in narratione Apoſtolorum notet, quod in Pſalmos de Propheiis monet Kimchius, eos minimè על סדר המעשים, rationi temporis atque ordinis, fuiſſe intentos, fruſtrà erit. Nihil uſitatius Evangeliſtis. Matthæus verò, qui hæc cum graviſſimis minis illis quibus urbi Sanctæ minatur Dominus, ut & incubantis exemplo gallinæ, cum quo affectum amorémque ſuum comparat, tanquam ſimul dicta, conjungit (quod & ex 13. Lucæ factum patet) καθ' ὑστερολογίαν recenſere hoc videtur, cùm jam acclamatio præceſſerit: Quam c. 21. 9. habemus. Lucas contrà, qui initio præmiſerat, πάντα ſeſe καθεξῆς & ordine ſcripturum, aliquot antè capitibus prædictum id à Domino, pôſt autem, acclamatum, docet decimo nono capite, nimirum v. 38. quod non multò ante τὸ σωτήριον πάθος factum videtur. Sunt & alia de quibus hîc non cogitàbant eruditi. Neque enim eſt hiſtoria quam recitat, ſed dictum: In quibus nihil minùs quàm hiſtoriæ ſpectatur ſeries & ordo: ut in apophthegmatis, χρείαις λέξεσι, aliiſque id genus. Exemplo Plutarchus ſit ac Xenophon: qui Socratis atque aliorum dicta quæ in mentem veniebant, nullo ordine ut plurimùm expoſuerunt. Neque refert, utrùm, poſtquam illa verba, οὐ μή με ἴδητε, dixit Dominus, ſæpius fuiſſe in urbe Sancta, ſive à Luca, ſive ab aliis, dicatur: Satis enim eſt, ſi, antequam evênit quod evênit, eventurum dixit; cùm non aliud quàm dicti ac narrationis veritas ſpectetur.

Cap. XIX.

Locus capitis vigeſimi quarti, Καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος· *Cum quo percurruntur cætera: ut & ea quæ ſequenti lectorem morantur.* Τέλος, *quod* συντέλεια αἰῶνος, *aliás. Chryſoſtomi* παρόραμα. Ὅταν οὖν, ὅταν δέ. Ὄρη· *& receptum fugientibus fuiſſe montes in Judæa. Tria mentis agitatione citiùs ventura; & quæ.* Ὅπου τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. Τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀρεῖ τὸ σημεῖον. *Crucis ſignum. Quod* σημεῖον *intelligendum: De quo diſputatur. Aliæ aliquot ejuſmodi Chryſoſtomi ad hunc locum interpretationes notatæ: Et vocale ſignum intelligendum. Tuba: Cui locum extremo die futurum.* Σημαίνειν, σαλπίζειν. Ἡμέρα σημασίας. *Tuba,* ὄργανον ἰσχύος. Ἐκφύειν τὰ φύλλα· ἐκφύειν φύλλα. Διχοτομήσει αὐτόν· διχοτομήσεις. Μέρος καὶ μέρος ποιεῖν· *Rabbinis id quomodo exprimatur. Capite vigeſimo quinto nonnulla notantur. Oves & hædi; eorúmque diſcrimen.* Ἐρίφια, *forma minuendi; ejúſque uſus Hebræis. Poſtrema judicii ſententia.* Ἀποκαραδοκισμὸς *Hellenistis quid.*

Cap. 24 v. 14. IN præclara illa diſſertatione Domini, in qua partim de everſione Urbis, partim de adventu ſuo ac prognoſticis illius agit, inter cætera, hæc verba leguntur, Καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος. Ubi τέλος, ſive *finis*, haud dubiò ab eo dictus, qui συντέλεια αἰῶνος vulgò dicitur. Aliud igitur Chryſoſtomo in mentem venit, cùm ad finem urbis Sacræ referenda hæc putavit. Verba ejus ſunt, μετὰ τοῦτο οὖν, φησίν, ἥξει τὸ τέλος τῶν Ἱεροσολύμων. Atque id deinde ex eo probat quod ſequitur, Ὅταν οὖν ἴδητε. Ubi mirum, de initio capitis non cogitaſſe magnum virum. Matthæus enim longè diſtinctiùs quàm duo reliqui, duo propoſita fuiſſe à diſcipulis docet. Prius eſt, πότε ταῦτα ἔσται; *quando hæc erunt?* quæ verba ad everſionem Sacræ urbis referenda, docent ea quæ præcedunt. Alterum, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; *& quod ſignum præſentiæ,* ſeu, *adventûs tui, & conſummationis ſeculi?* Potuítne manifeſtiùs

quid

quid dici? Proximè igitur ad alterum, hoc eſt, everſionem urbis, redit. Quomodo
autem, dicat aliquis, cùm ὅταν οὖν legatur, quod ſequentia connectit? Atqui in ipſa
Chryſoſtomi editione, ὅταν δὲ, legitur: E quo, alterum pro altero vel poni, vel (quod
fit nonnunquam) ſubrepſiſſe alterum, apparet. Quod ſi quis non admittat, nec alterum
Evangeliſtam, Marcum ſcilicet, admittat: apud quem, Ὅταν δὲ ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς
ἐρημώσεως, legitur. Sed & Syrus מא דין, *cùm autem*, etiam hic dixit. De loco qui
ſequitur, Ὅταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, vide quæ ad Marcum notamus. v. 15.
Paulò pòſt, cùm dicitur, Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, quæri poſſit, v. 16.
qui ſint illi montes, in quos, etiam in bello fugientes, aut qui hoſtilem ſubſiſtere exerci-
tum non poterant, recipere in Judæa ſe ſolebant. Gorionides lib. 4. in deſcriptione
pugnæ inter Alexandrum Ariſtobuli ſucceſſorem, & Lathyrum, *Proſtratique ſunt in die
illo ex Judæis triginta*, inquit, *millia virorum, qui omnes fortiſſimi fuerunt: qui autem
ſuperfuerint*, ההרה נסו, *in montem fugerunt:* Cùm in illo tractu receptui, ut dixi, fu-
gientibus in bello ac diſcrimine eſſent montes. Quemadmodum eodem libro, capite 7.
victus à Demetrio Alexander, ſolus dicitur fugiſſe, ut evaderet, in montem. Neque
aliter Gen. 19. v. 19. Lotus, ἐγὼ δὲ οὐ δυνήσομαι σωθῆναι, inquit, εἰς τὸ ὄρος. Eodem ca-
pite legitur, Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν ϗ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως v. 27.
ἔσται ϗ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Quemadmodum & Gemariſtæ dicunt, *Tria men-
tis agitatione citiùs ventura; Meſſiam, rem repertam, ſcorpii ictum:* Adde quartum; Aquilæ
volatum ad cadaver: Quò ſpectare illud quod mox ſequitur de aquila (de quo plura
alibi) videtur, Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. Paulò pòſt cùm v. 28.
dicitur, ϗ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, mirum ſanè,
tum Chryſoſtomum tum alios nonnullos non vidiſſe, aliud non eſſe, φανήσεται τὸ σημεῖον,
quàm quod Eſaiæ 11. v. 12. in illuſtri illa de Chriſto prophetia, cujus initium eſt, *Et
egredietur virga de radice Jeſſe*, futurum eſſe dicitur, *ut ſignum levet*; imò ad ipſum ma-
nifeſtè alludi locum: Qui eſt, Καὶ ἀρεῖ τὸ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, ϗ συνάξει τοὺς ἀπο-
λομένους Ἰσραήλ· ϗ τοὺς διεσπαρμένους Ἰούδα συνάξει ἐκ τῶν τεσσάρων πτερύγων τῆς γῆς·
Hic autem ſequitur, καὶ ἐπισυνάξουσι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων. Quan-
quam non ignorem, quæ idem magnus autor aliíque de crucis ſigno hic commemorant.
Σημεῖον eſt נס: majeſtatis ſcilicet potentiæque ſignum ac vexillum. E quo alterum de-
pendet, quod idem autor, cùm ſequitur, καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, *&
tunc omnes terræ tribus plangent*, futurum hoc vult, ὅτι ἐσταύρωσαν ὃν προσκυνῆσαι ἔδει,
quòd cruci affixerunt, ſcilicet, *quem adoraſſe oportuit:* Quaſi de ſolis hic agatur Judæis.
Quod ſecutus tamen eſt Theophylactus: Qui diſertè, ὥσπερ γάρ τι δικαίωμα μέγιστον
ἔχων τὸν σταυρὸν, ἄρχεται κατὰ τῶν Ἰουδαίων ὁ Κύριος· καθάπερ εἴ τις λίθῳ πληγεὶς, ἐπιδείκνυτο τὸν
λίθον *adversùs Judæos venturum, crucémque oſtenſurum: non aliter quàm ſi quis lapide
percuſſus, lapidem oſtendat:* ex eodem, quem contraxit. Tale eſt, quòd interpres idem
ſignum hoc nubéſque opponit; quaſi alterum terroris, alterum gloriæ ac majeſtatis indi-
cium futurum ſit. Et tamen idem, capite ſequenti cùm dicitur, Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ſimpliciter, ut verba habent, Νῦν μὲν γὰρ ἐν ἀτιμίᾳ παραγέ-
γονε καὶ ὕβρεσι καὶ ὀνείδεσι, τότε δὲ καθεδεῖται ἐπὶ θρόνου τῆς δόξης αὐτοῦ· καὶ συνεχῶς
μνημονεύει δόξης· *Nunc cum dedecore, injuriis ac contumeliis hùc venit; tunc in throno
gloriæ ſedebit: paſſímque, ubi de adventu ſuo agit, gloriæ aut majeſtatis meminit.* Quod
tale eſt ac ſi dicat, Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἄρας τὸ σημεῖον αὐτοῦ, *Cùm ſub-
lato ſigno ſuo filius hominis venturus eſt:* Quo nihil ſimplicius. Et quid ſi σημεῖον ſit vo-
cale illud ſignum quod terrorem omnibus incutiet ac majeſtatis gloriam augebit? Tuba
ſcilicet. Quæ & ipſa *ſignum* dicitur, & *ſignum dare*. Heſychius; Σημαίνειν, προστάττειν,
ἄρχειν, δεικνύειν, διαζεῖν, βουλεύεσθαι, σαλπίζειν. Unde & feſtum quod Hebræi יום
תרועה, Græci ἡμέραν σημασίας reddiderunt. Erit autem dies ille, dies σημασίας erit
enim dies τῆς ἐσχάτης σάλπιγγος, *poſtremæ tubæ*, Apoſt. 1. Cor. 15. 51, 52. Ἰδοὺ μυστήριον
ὑμῖν λέγω· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ
ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται· *in momento, in*

jactu oculi, ad ultimam tubam. Canet enim tuba, & excitabuntur mortui. Tuba autem
ὄργανον ἰσχύος, *inſtrumentum fortitudinis ac roboris*, præclarè Hebræis, & in libris Πα-
ραλειπομένων Helleniſtis dicitur. Tollit verò tubam ac oſtendit omnibus, qui inflat:
Quæ φανήσεται, ſive apparebit, omnibúſque ità exhibebitur. Eodem capite occurrit il-
v. 32. lud, Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν· ὅταν ἤδη ὁ κλάδος αὐτῆς γένηται ἁπα-
λὸς, καὶ τὰ φύλλα ἐκφύῃ. Quo loco pariter Eraſmum veterémque interpretem recentior
notavit: qui, *cùm folia nata*, vel *enata, fuerint*, interpretantur; cùm ipſe acceperit acti-
vè, ut plerunque apud Græcos. Quis autem Græcè doctus dubitare poteſt, quin tum po-
tiùs ex ratione linguæ de qua agitur, καὶ φύλλα ἐκφύῃ, quàm τὰ φύλλα, fuerit dicen-
dum? quis enim dicat, φύει τὸν ἀκρέμονα? Qualia ſubactæ in Græciſmo aures facilè di-
ſtingunt. Quamvìs non ubique repræſentari hîc Græciſmum non ignorem. Sub finem
capitis in quo verſamur, verba illa, non indigna quæ excutiantur, pauldò pòſt occurrunt;
de ſervo nempe qui & peſſimè rem gerit & conſervos ſuos contumelioſè accipit. De cu-
jus domino Servator addit, ὅτι καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκρι-
τῶν θήσει. Et eruditè quidem Græci, qui διχοτόμησιν, ἀναίρεσιν exponunt: Inter quos
Heſychius. Ut διχοτομήσει hîc ſit, Morte eum ſeparabit à viventibus: cæteriſque impro-
borum atque hypocritarum afficietur pœnis. Ubi? In futuro ſeculo, nimirum, ὅπου ἔσται
ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Chryſoſtomus; τὰ ἔσχατα αὐτὸν διαθήσει. Pro-
priè διχοτομεῖν tamen, id quod μέρος μέρος ποιεῖν Rabbini dicerent. De quo aliquo-
ties ad Danielem Rabbi Jachiades; quem Reverendo eximióque viro Conſtantino
L' Empereur, cum aliis non paucis, debemus. Apud quem Chaldæis Rex minatur, ni
ſomnii interpretationem dicant, fore ut εἰς μέρη καὶ μέρη fiant, ἕως ἂν ἀποθάνωσι.
שיעשה אותן נתחים נתחים כדי לאברם: Ubi Helleniſtæ ſimpliciter, ὅτι
Cap. 25 εἰς ἀπώλειαν ἔσεσθε. Unde τὸ διχοτομεῖν nonnulli ſic interpretantur. Sequitur vigeſi-
v. 33. mum & quintum caput. In quo pauciora annotanda veniunt: quare & eâ curâ ſimul
defungemur. Medio aut ampliùs capite legitur, Καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν
αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. Cauſam B. Hieronymus adducit: *Oves in parte ju-
ſtorum ſtare jubentur ad dextram; bœdi, hoc eſt, peccatores, ad ſiniſtram, qui ſemper pro
peccato offeruntur in Lege.* Ovis præterea, fœcundum animal, hoc eſt, πολύκαρπον, ſive
lanam ſive fœtum videas, ut rectè Chryſoſtomus: hœdus, infœcundum, ἄκαρπον καὶ ξη-
ρὸν, ut ad Leviticum Procopius. Ἐρίφια autem, formâ minuendi dixit: Quæ ἐπ' εὐ-
τελείᾳ, ſive cum contemtu, plerunque Hebræis uſurpatur. Vix autem abeſt quin Eze-
chielis reſpexerit locum, Ἰδοὺ ἐγὼ διακρινῶ ἀναμέσον προβάτου καὶ προβάτου, κριῶν καὶ
v. 41. τράγων, c. 34. v. 17. Eodem capite, Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ
οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Quam ſententiam, verè decretoriam, ex Eſaiæ
66. 15. ἀποσκορακισμὸν S S. Patres dixerunt. Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ὡς πῦρ ἥξει, καὶ ὡς κα-
ταιγὶς τὰ ἅρματα αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδίκησιν, καὶ ἀποσκορακισμὸν ἐν πυρὶ φλο-
γός. Cyrillus; Ὁ δὲ ἀποσκορακισμὸς δηλοῖ τὴν ἀποβολήν· ἐρεῖ γὰρ τοῖς ἔθνεσι, Πορεύ-
εσθε ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἑξῆς. Ut ſic relegationem quaſi à Divino vultu, in quo ſumma eſt
beatitudinis, deſignet. Quâ voce, ut imprimis efficaci, neque ſemel & cum cura, Helle-
niſtæ uſi ſunt. Ità apud eundem Prophetam, 17. 13. καὶ ἀποσκορακιεῖ αὐτὸν, καὶ πόῤῥω
αὐτοὺς διώξεται. Vox quam expreſſerunt, eſt גער, quod inter alia eſt ἀφορίζειν· inter-
dum tamen נטש, ut cùm in Pſalmis dicitur, βοηθός μου γενοῦ, μὴ ἀποσκορακίσῃς με.
Optimè hâc mente Heſychius, Ἀποσκορακίζεσθαι, ἀποδοκιμάζεσθαι· ſed & Σκορακισμὸς,
ἀποδοκιμασία eidem. Adde, quòd morti addicuntur quibus hoc dicitur. Jam verò γῦ-
πες καὶ κόρακες περὶ νεκροὺς νέμονται, *vultures & corvi depaſcuntur mortuos*, ut inquiunt
v. 42. antiqui. Ait Dominus, Ἐπείνασα γὰρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. Quia (ut eleganter
Salvianus loquitur) *ſolus tantummodo Chriſtus eſt, qui in omnium pauperum univerſitate
mendicet.* Paſci autem vult in ſuis, *nè qui totum orbem ſolet paſcere* (ut Valerianus ele-
ganter loquitur) *ad noſtram confuſionem inter mendicos videatur eſurire.* In quo oracu-
lo hoc caput claudo.

Cap.

Cap. XX.

Caput vigeſimum ſextum. Ἀλάβαστρον μύρου. *Quid Helleniſtis* ἀλάβαστρον· φουσάδιον· μυρεψικόν. *Theocrito in Adoniazuſis,* χρύσει' ἀλάβαστρα· *Adonis: Unguentum Syrum. Thamuz. Gabas. Unguentum* βαρύτιμον. *Locus nobilis,* πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν· *& quomodo intelligendus.* Ἐποίησεν, ἐποιήθη. *Helleniſtarum in confundenda vocum ſignificatione recepta conſuetudo.* Τὸ עולם *quomodo Hebræis antiquiſſimis, Magiſtris item, uſurpatum.* Ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ἐν ὅλῳ τῷ αἰῶνι. Ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. *Recentior interpres; Vetus: Et uter rectiùs locum interpretatus ſit.* Ἐν ὄρθρῳ ἔστησε Διαθήκην ἔστησε. Τὸ, ἔστησαν, *Matthæi,* ἀπηγγείλαντο *Marco.* Σὺ εἶπας, *cùm Judæ reſpondetur, quomodo accipiendum.* Εἰπεῖν, ἀντὶ τοῦ διανοεῖν. Πεὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι. *Peluſiotæ interpretatio notata.* Λεγεῶνας ἀγγέλων. Λεγεὼν *vox Romana, etiam Chaldæis uſurpata. Locus illuſtris,* ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, *&c. Interpretatio ejus. Vera lectio ac diſtinctio.* Ἀπαρτὶ, ἀπαρτισμένως. Σὺ εἶπας, *aliter quàm alibi dictum. Audio; non audio.*

NOn procul à capitis quod ſequitur, vigeſimi & ſexti ſcilicet, initio, voce ἀλαβά- Cap.26
στρου uſus eſt Evangeliſta, cùm dixit, Προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἀλάβαστρον μύρου ἔχου- v.7.
σα βαρυτίμου· Quam ſemel apud Helleniſtas obſervare memini; qui τὸ צלחית ſcili-
cet, quod aliàs ὑδρίαν dicunt, ità reddiderunt. Heſychius, φουσάδιον ἢ καψίον, ſequio-
ris Helleniſmi vocibus interpretatur. Φουσάδιον autem μυρεψικὴν ejuſdem linguæ gloſ-
ſatores reddunt: Quod & locum hic habet. Rabanus; *Eſt autem alabaſtrum genus mar-
moris candidi, variis coloribus intincti, quod ad vaſa unguentaria cavare ſolent; eò quòd
optimè ſervare ea incorrupta dicatur.* Vas unguentarium, μυρεψικόν· quod & ἀλάβα-
στρον dicebant. Theocritus Adoniazuſis, ſive Sacra Adonidis celebrantibus, Syrum tri-
buit unguentum, cùm dixit, Συρίῳ δὲ μύρῳ χρύσει' ἀλάβαστρα· Qui & vas ſine materia
conſiderat, cùm χρύσειον dixit. Sed & rectè, Syrum: Cùm idolum Orientis Adonis
eſſet, ut & nomen: quod mirificè à cœli Domino, ad abominationem, ſuo more, tranſ-
tulerat Diabolus. Quid enim אדון *adon* ſit, & אדוני *adonai*, punctatum ut nomen
ineffabile, quis neſcit? Ezechieli תמוז: quem eodem modo, quo apud Theocritum,
mulieres deflent. Cypriis *Gabas*, hoc eſt, גביש *gabis*: quæ gemma alba, ut alaba-
ſtrum aut cryſtallus: Unde & alabaſtri (ut videtur) uſus in his ſacris. Cùm un-
guentum dicitur βαρύτιμον, purus Syriaſmus eſt: Apud quos notum quomodo τὸ
יקר etiam de re precioſa uſurpetur: ut metuam, nè arguta potiùs hoc loco quàm ve-
ra ſint, quæ de ære gravi, & apud Romanos appendi ſolito, ad hunc locum eruditi no-
tarunt: Quamvis non negem, *grave pretium*, cum Salluſtio, *grande* dici poſſe. B. Hie-
ronymus πιστικὸν ex Johanne interpretatur. *Alius autem Evangeliſta,* inquit, *pro alaba-
ſtro unguenti precioſi, nardum piſticam poſuit*; hoc eſt, *veram & abſque dolo.* De quo nos
in Ariſtarcho, & ad Johannem. Sequitur, βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώμα- v.12.
τός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν. Ubi, Quomodo, dicat aliquis, ſancta hæc fœmi-
na de ſepultura ſcire potuit, de qua nè Apoſtolis quidem adhuc quicquam conſtaret, qui
nè mortis quidem paulò antè myſterium intelligebant; aut inſtantem prævidit? Hoc igi-
tur κατ' οἰκονομίαν intelligendum: non quòd ipſa ἐκ προαιρέσεως, aut ad finem iſtum
hoc fecerit, quæ in hoc Divinam ſecuta inſpirationem ac conſilium, ignara ejus eſſe po-
terat cui myſticè præluſit. Nihil uſitatius Hebræis, quàm ut τὸ ἐποίησε pro ἐποιήθη, &
ſimilia, in kal, pro paſſiva ſignificatione uſurpent; qui hoc modo id quod fieri ſignifica-
tur, perſonæ aſcribunt. Hoc igitur vult Dominus, ὅτι τοῦτο πρὸς τὸν ἐνταφιασμόν με
ἐποιήθη· ut innuat, *ad ornatum ſepulturæ ſuæ, hoc, quod factum erat, referendum.* Factum
quippe cùm non ſatis æquo animo tuliſſe, ut rudes & ignaros, quique ad intellectum
tanti nondum perveniſſent myſterii, videret; interpretationem ejus, ſeu conſilium Divi-
num de futuro, proponit. Moleſti huic eſtis, inquit; cùm præclarè pariter & oppor-
tunè egerit, quod nondum intelligitis. Pauperibus conſultum vultis, qui vobiſcum

manent: mihi autem non vultis, qui à vobis abeo; qui jam totus ſum in eo: Quod
hoc ipſo deſignatur: hæc enim unctio mox morituro ac ſepeliendo, nè ignari tanti
maneatis myſterii, confertur. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μύρον, εἰς τὸ ἐνταφιάσαι με, ſive εἰς
τὸ ἐνταφιασμόν με. Ac ſi dixiſſet, βαλλόμενον γὰρ τοῦτο τὸ μύρον ἐπὶ τοῦ σώματός με,
εἰς τὸν ἐνταφιασμόν με ἐβλήθη· *Unguentum illud quod in corpus meum effuſum eſt, ad
ſepulturam meam effuſum eſt.* Ipſa enim, ſed ex diſpoſitione ejus qui & ungebatur ac ſe-
peliendus erat, vere unctum, ſeu Meſſiam, unxit. Unde & dilutum nobis ſemper viſum
eſt; quòd nihil præter κίνησιν, ſive motum quendam, in tam ſancto opere illi tribuant
nonnulli: cùm Divina diſpoſitio, mox pleniùs intelligenda, manifeſtè innuatur: Quod
v. 13. ſequentia evincunt. Sequitur enim, λαληθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐ-
τῆς. Ubi, ὃ ἐποίησεν αὕτη, nihil aliud eſſe quàm τὸ κατ' οἰκονομίαν γενόμενον, res ipſa
docet. Nunc ad reliqua pergamus. Sequitur, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν
ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Ubi mirantur eruditi, quomodo, cùm præceſſit, ὅπου ἐὰν, addatur inſuper,
ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ· ut, ſi illis credimus, poſteriora vacent, aut abundent. Quid ſi autem
velit, *ubicunque in terris, ubicunque* aut *quocunque in loco ex univerſo orbe, prædicabitur
hoc evangelium*, quod in toto orbe prædicatum iri ante conſummationem ſeculi, non
ſemel dicitur? In quo haud magna difficultas nobis quidem videatur. Quanquam mi-
nùs uſitatè, ac fortè magìs eruditè reſponderi poteſt; Proprium Helleniſtarum eſſe,
ut ejuſdem vocis inter ſe ſignificationes, ex recepta propriâque illis conſuetudine, con-
fundant. Nemò autem eſt qui neſciat, τὸ עולם, aliter Hebræis olim, aliter Magiſtris,
ac nonnunquam Syris, uſurpari: cùm iſtis τὸν κόσμον, *orbem* ipſum, illis autem τὸν αἰῶ-
να, ſive *ſeculum*, deſignet: quemadmodum utrumque eâdem voce עלמא Syri deno-
tare ſolent. Ut ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, pro ἐν ὅλῳ τῷ αἰῶνι, vel δι' ὅλου τοῦ αἰῶνος, dica-
tur: atque ità mens ſit, ὅπου ἐὰν ἐν ὅλῳ τῷ αἰῶνι κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο· Quod
Magiſtri, עד סוף העולם, μέχρι τέλους τοῦ κόσμου, ſive τοῦ αἰῶνος, dicunt: ut non
ſic univerſus mundus, ſed univerſa ſeculi duratio, ut iidem loqui ſolent, intelligatur.
Neque refert, quòd εἰς ὅλον τὸν κόσμον Marco dicatur; cùm utrumque eodem modo, ex
ratione Helleniſtarum, & jam dictâ, poſſit accipi. Sed quia (ut jam dixi) εἰς ὅλον τὸν
κόσμον, ſive εἰς πάντα τὰ ἔθνη, prædicandum erat evangelium (quemadmodum Marci
13. 10. ὅτι εἰς πάντα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον, & ibidem 16. 15.
jubentur Apoſtoli, πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, hoc eſt, ὅλον τὸν κόσμον, κηρύσσειν
τὸ εὐαγγέλιον) receptam tolerare interpretationem malo, καὶ ἐπέχειν. Paulò pòſt cùm
v. 15. ſequitur, Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια, ſcio quibuſdam vix vero ſimile videri,
eam fidem primos ſacerdotes habuiſſe Judæ, ut in anteceſſum nummos, precium abo-
minandi ſceleris ſed non exhibiti, annumerarent: quemadmodum nec Judam, poſt an-
numeratos nummos, magìs facinus urſiſſe; quod illius proprium qui pactus eſt & præ-
mium exſpectat. Itaque cùm dicitur, Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια, aliquando
impetrare à me non potui, ut quod recentiori placuit interpreti, admitterem, qui *ap-
penderunt* interpretatur: pro quo vetus, quem ſecutus eſt Eraſmus, *conſtituerunt*, reddidit:
Quomodo non ſemel Helleniſtæ loquuntur. Syrachides, 44. 23. Καὶ ἐν τῷ Ἰσαὰκ ἔστησεν
οὕτως διὰ Ἀβραὰμ τὸν πατέρα αὐτοῦ. Unde, ἐν ὅρκῳ ἔστησεν, διαθήκην ἔστησεν, & alia, quæ in
eodem ſcriptore leguntur. Ità 1. Macchabæorum 13. 38. Καὶ ὅσα ἐστήσαμεν πρὸς ὑμᾶς, ἕστη-
κεν· Ubi eruditè doctiſſimus interpres, *Quæcunque enim conſtituimus vobis, conſtant*. Item
c. 8. 29. κατὰ τοὺς λόγους τούτους ἔστησαν Ῥωμαῖοι τῷ δήμῳ τῶν Ἰουδαίων, Et alibi, νῦν δέ σοι ἵστημι
πάντα τὰ ἀφαιρέματα. Neque quomodo intelligendum eſſet Marcus ignorabat, qui cùm
verbis propè iiſdem, quibus hic Evangeliſta, utatur, τὸ ἔστησαν, ἐπηγγείλαντο interpretatus
eſt: Καὶ ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, εἷς τῶν δώδεκα, ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἵνα παραδῷ
αὐτὸν αὐτοῖς· οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐχάρησαν, καὶ ἐπηγγείλαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι· hoc eſt, ἔστη-
σαν, *promiſerunt, conſtituerunt*. Quemadmodum nec facilè aſſentiri eruditis poteram, qui
de pactione Marcum, de numeratione egiſſe hoc loco volunt Matthæum; cùm nullo argu-
mento id probent, & hic eadem hiſtoria præcedat. Ut aliter ſentirē, prophetia quæ reſpon-
det huic loco effecit; Zachariæ nempe: Apud quem cùm inveniſſent Helleniſtæ וישקלו,
voce

voce ἔστησαν id expreſſerunt; Καὶ ἔστησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργυρίους, *Et mercedem*
meam argenteos triginta appenderunt: quemadmodum paſſim in Antiquo Fœdere, cùm
vocem exprimunt eandem. Tale eſt, καὶ ἔστησε αὐτοῖς τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον. Item,
καὶ ἔστησα ἐπὶ χεῖρας αὐτῶν ἀργυρίου τάλαντα ἑξακόσια πεντήκοντα, Eſdræ 8. 26. Vide
plura quæ ad locum illum Actor. 7. v. 60. notamus, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύ-
την. Cùm quærenti Judæ, utrùm ipſe proditurus eſſet Dominum, reſpondet ipſe, Σὺ v. 25.
εἶπας, iterum id accipio, ut cùm εἶπεν Hebræi *in corde* aſſumunt: Quod Helleniſtæ
διανοεῖσθαι reddunt; *Tu in animo hoc habes; Tu de eo cogitas, aut cogitaſti.* Quod &
efficaciter interdum duplicatur: ut cùm autor Judicum, c. 15. 2. Καὶ εἶπεν ὁ πατὴρ αὐ-
τῆς, Εἴπας εἶπα, ὅτι μισῶν ἐμίσησας αὐτήν· *Certò cogitavi; Certò perſuaſi mihi.* A-
liter quippe alibi: ut cùm non ità multò pòſt ſupremo ſacerdoti interroganti utrùm
Chriſtus eſſet Dei Filius, reſpondet Dominus, Σὺ εἶπας. Cùm dicitur, Τοῦτο γάρ ἐστι v. 28.
τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, manifeſta illius videtur parodia, Ἰδοὺ τὸ αἷμα τῆς
διαθήκης ἧς διέθετο Κύριος πρὸς ὑμᾶς περὶ πάντων τῶν λόγων τούτων, Exod. 24. 8. Eodem
capite cùm legitur, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με, quid v. 34.
ſibi Peluſiota voluit, cùm ſcripſit, τὸ, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, πρὶν τὴν ἡμέραν ἀνατεῖλαι
τῆς ἀναστάσεως? quaſi non Matthæus dixiſſet, ἐν ταύτῃ τῇ νυκτί· Lucas autem, σήμερον.
Eodem capite cùm dicitur, καὶ παραστήσει μοι πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων, v. 53.
notandum, vocem Romanam etiam Chaldæis ante hoc tempus eodem modo uſurpa-
tam fuiſſe: Qui ad Ezechielis 30. 9. *In illo tempore egredientur nuncii à facie mea,* ſive
angeli, בלגיונין, *cum legionibus*. Eodem capite illuſtris ille exſtat locus, Σὺ εἶπας· v. 64.
πλὴν λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς
δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Qui quantum torſerit veteres, fa-
tentur ipſi: adeò ut nonnulli non ad poſteriorem Chriſti adventum, quem μετὰ τὴν
συντέλειαν vulgò Græcorum Theologi dicunt, de quo manifeſtè hîc agit, ſed ad exalta-
tionem primámque majeſtatis uſurpationem referant, quæ humilitatem paſſionis, ſive
τὴν ἐξουδένωσιν, ſecuta eſt. Euthymius, *A modò, hoc eſt, non longo poſt tempore (ſignificat*
autem tempus poſt reſurrectionem) videbitis me, qui à vobis interimor, ſedentem à dextris
virtutis, quæ eſt Dei. Hoc eſt, Breve erit tempus inſidiarum quæ in me concitatæ ſunt:
Parvo enim expleto tempore, ſuperior omnibus inimicis meis efficiar. Neque curva hic
corrigunt recentiores, qui, *ab hoc tempore*, ſuppoſuerunt: Quod quid aliud quàm quod
vetus voluit? neque minùs brevitatem notat temporis, quod non definitur ſed prædi-
citur. Fieri autem poteſt, ut accentus eruditis impoſuerit, & ex eo loci impoſuerit di-
ſtinctio. Quid enim ſi ſcribendum ſit, Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Σὺ εἶπας· πλὴν λέγω
ὑμῖν ἀπαρτὶ, ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου? Porrò, Λέγω ἀπαρτὶ, Græcis eſt, quod
paſſim in his libris, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω· Ut ſit, *Certò ac verè, planè ac diſertè, vobis dico.*
Ἀπαρτὶ, ἀπαρτισμένως, Ariſtophanes Pluto;

Οὐκ, ὦ κακόδαιμον, ἀλλὰ τοὺς χρηστοὺς μόνους,
Ἔγωγε, καὶ τοὺς δεξιοὺς, καὶ σώφρονας,
Ἀπαρτὶ πλουτῆσαι ποιήσω.
Non, inepte; quin probos tantùm
Ego, honeſtóſque, & temperantes,
Planè ut ditescant efficiam.

Interpres doctiſſimus, ἀπαρτὶ, ἀπαρτισμένως. ἐπίρρημα δέ ἐστιν, ὡς ἀλογιστὶ, σημαίνει τὸ
ἀπαρτισμένον καὶ πλῆρες. Atque eodem ferè modo & Heſychius. Quanta autem ratio
accentuum in MSS. habeatur codicibus, non ignorant qui vel unum verè antiquum vi-
derunt. Quid, quòd nihil tale Marcus? apud quem legitur, Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐγώ
εἰμι· καὶ ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχό-
μενον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, 14. 62. Apocalypſeos 14. 13. Μακάριοι οἱ νεκροὶ, οἱ
ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπαρτί. Ubi interpres vetus, *qui in Domino moriuntur à modò:*
Recens, qui barbariem accuſat, *Beati ab hoc tempore mortui, ii qui Domini cauſâ moriun-*
tur. Mirificè. Ut omittam, ἀπαρτὶ, non autem ἀπ' ἄρτι, legendum, & ad τὸ μακάριοι vi-

deri referendum: *Μακάριοι ἀπαρτὶ, οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες.* Quanquam in eo loco ad poſterius id commodè referri poſſit; ut ſit, *ab hoc tempore qui moriuntur.* Quid, quòd idem quoque tandem addit, *ἀπαρτὶ* legendum videri? quod & hoc loco placet: niſi quis diſtinctione ſervatâ malit, *ἀπαρτὶ ὄψεσθε, plenè, ac facie quaſi ad faciem, videbitu.*
Ibid. Sed verum eſto, quod jam antè dixi. Quod autem hic dicitur, *Σὺ εἶπας*, fortaſſe aliter accipiendum quàm cùm alibi idem reſpondetur (de quo ibi:) Hic enim contemnentis potiùs quæ cum tanta vehementia à cæco Pontifice dicebantur. Quo ſenſu, *audio* à Comicis: quod Critici antiqui, *non audio, nihil dicis*, interpretantur. Phormione,

A. *At non cottidiana cura hæc angeret animum.* P. *audio.*

Donatus; *A contemnente dictum Antiphonis.* Eſt ergò *audio, εἰρωνεία*, pro *non audio*: hoc eſt, *nihil dicis.* Quemadmodum nec negarim, commodè cum interrogandi nota legi poſſe alibi.

Cap. XXI.

Caput vigeſimum & ſeptimum ex parte examinatur. Locus de morte proditoris, ἀπελθὼν ἀπήγξατο, non rectè intellectus. Typus proditoris, Achitophel. חנק. *Mors quâ extinctus Achitophel, machanac.* Ἀγχόνη. *Rumpi:* Διαῤῥήγνυσθαι· διαῤῥαγείης. Λακεῖν μέσον, *qui dicantur. Crepare.* Πρηνεῖς γενέσθαι. Πνίγεσθαι, ἄγχεσθαι *& utrumque de eodem uſurpari. Ridiculæ de morte proditoris fabulæ. Locus Dioſcoridis de fungis.* Πνιγμοί. *Locus illuſtris ac multùm exagitatus,* Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου· *atque is fusè examinatus. An Zachariæ locus ſit de quo agitur, & ſuppoſitum Jeremiæ nomen. Euſebii in loco Zachariæ argutiæ.* Πλάσης *&* κεραμεύς. *Locus quomodo diſtinguendus. Quæ apud Zachariam hujus loci exſtent. Ad conflatorium; Ad ſtatuarium: & an locum hic habeant. Locus Matthæi è duabus ῥήσεσι contextus. Quid è Jeremia deſumtum. Ager Anathot: Utrùm de eo hic agatur: Diverſus ab agro Sanguinis. Vallis ſeu ager Ennom maledictus. Situs agri ejus. Jeremias κέραμον confringere jubetur: & ubi id factum. Vallis Occiſionis.* Πολυάνδριον σφαγῆς. Ἀγρὸς αἵματος· *Vallis occiſorum. Illuſtris Jeremiæ de valle Hinnom, ſive Ennom, & Tophet, locus.* Καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. *Loci vera lectio,* διὰ Ἱερεμίου, καὶ τοῦ προφήτου, λέγοντος. *Errores veterum. Epiphanius aliam lectionem ſecutus: Ejus de loco hoc opinio.*

Cap. 27 v. 5. NOn procul à capitis vigeſimi & ſeptimi initio locus, ut doctiſsimus ità peſſimè intellectus, de morte proditoris occurrit; *Καὶ ἀπελθὼν ἀπήγξατο.* Qui miris occaſionem hiſtoriis ac locum dedit. Quid igitur Evangeliſta, cùm *ἀπήγξατο* hic dixit? Haud dubiò τὸ חנק expreſsit. Typum porrò proditoris Achitophel fuiſſe, etiam antiqui notarunt: De quo 2. Sam. 17. 23. *καὶ ἐνετείλατο τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἀπήγξατο καὶ ἀπέθανε*, dicitur. Ubi in contextu ipſo יחנק, Thargumiſtæ אתחנק. De quo quidam è Magiſtris notant, *morbum ex magno animi mœrore ac dolore ortum, fuiſſe; quòd conſilium non ſucceſſiſſet, aut approbaſſet: Itaque τῷ machanac interiiſſe.* Quàm autem longè hoc à ſuffocatione abſit quæ fit laqueo, iidem docent, cùm non rarò evenire notant, *ut homo magnus à parva ſtranguletur muſca.* Quo ſenſu Jobi 7. 15. *Et elegit machanac anima mea.* Sequitur autem, *deſperavi: nequaquam ultrà jam vivam*, ut vulgò interpretes: Ubi Aquila, *Καὶ αἱρεῖται ἀγχόνην ἡ ψυχή μου.* Unde & Tobiæ 3. 10. *Ταῦτα ἀκούσασα ἐλυπήθη σφόδρα, ὥστε ἀπάγξασθαι*, ותבקש לחנוק עצמה, *ut præ angore, quaſi obturato gutture ac obſtructo, de morte cogitaret.* Ità enim angi eum cui evenit hoc, opprimique volunt, ut eadem horâ exſtinguatur: Qui Latinis vulgò *rumpi*, Græcis *διαῤῥήγνυσθαι*, dicuntur. Notum illud, *invidiâ rumpantur ut ilia Codro.* Unde apud Ariſtophanem, *διαῤῥαγείης*: pro quo Plautus, *abi & ſuſpende te.* Qui & *λακεῖν μέσοι* Græcis, Latinis *crepare*, dicuntur: ut & *πρηνεῖς γενέσθαι*· quia ſuffocatione & ſuppreſsione vocis *πνίγονται*, ſeu ſtrangulantur; quod *ἀπάγχεσθαι* & *ἄγχεσθαι* tum dicitur: Idem quippe *ἄγχεσθαι* & *πνίγεσθαι* plerunque: quemadmodum Chryſoſtomus ad 18. Matth. *ἄγχειν τὸν δοῦλον*, quod *πνίγειν* Evangeliſta dixit.

dixit. Eo morbo Judam, quem ἀπήγξατο Matthæus hîc dicit, exſtinctum, exceptione omni major, Actor 1, v. 18. Lucas tradit ; ϗ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος· ϗ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Ubi recentior interpres ; *& præcipitatus crepuit medius, & effuſa ſunt omnia viſcera ejus :* Vetus ; *& ſuſpenſus crepuit medius, & diffuſa ſunt omnia viſcera ejus.* Quo loco, tum quid πρηνῆ γενέσθαι ſit, tum cur effuſa ejus viſcera dicantur, videbimus : Quod in tali ſuffocatione & ruptura ſolet fieri : ἀγχόνην enim, ſive ἀπαγχόνην, viſcerum conſequitur effuſio. Qui neſcirent interim quomodo Matthæi Lucæque conciliari poſſet locus, cùm in altero τὸ ἀπάγχεσθαι de ſuſpendio acciperent, in altero τὸ πρηνὴς γενόμενος, *præceps factus eſt,* exponerent, proditorem lepidè finxerunt, cùm ſe ſuſpendiſſet, rupto laqueo ſupervixiſſe : præcipitatum deinde, cùm intumuiſſet vehementer, à prætereunte curru eliſum, exſpiraſſe. Epiphanius priùs viſcera effudiſſe, ac deinde ἀγχόνῃ χρησάμενον, adhibito ſuſpendio, interiiſſe arbitratur. Quibus nihil opus erat : cùm ἀπήγξατο, eodem modo eodémque verbo quo Achitophel ab Helleniſtis, proditor dicatur. Gloſſarium vetus, Ἄγχομαι, *angor.* Nec de ſtrangulatione quæ fit laqueo Dioſcoridem egiſſe ſentio, cùm de fungis dixit, ὅτι πνιγμὸς ἐπιφέρουσιν, ἐοικότας ἀγχόναις E quo loco patet quoque, πνιγμὸν & ἀγχόνην idem eſſe. Cæterùm videnda (ut jam dixi) quæ ad primum caput Actorum notamus : ubi diverſa jungi videntur, ὅτι πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, ϗ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Verùm nunc ad alia, & quidem illa quæ non mul-
tò pòſt ſequuntur, abeamus ; Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου. ver. 9.
Hic autem locus ille eſt qui à tot jam annis tot illuſtres animas exercuit ; ut quot extiterunt homines, tot propemodum ſententiæ reperiantur ; Quorum alii, nomen Jeremiæ corruptum ; alii, ſuppoſitum ; alii, nè apud Zachariam quidem locum qui citatur exſtare, judicarunt. Nos (quod rectè interpres eruditus, & qui accurate in Commentariis ad Zachariam locum hunc expendit, nec ſine cauſa, monet) rem digniſſimam exiſtimamus in qua hominum piorum ſimul ac eruditorum ſtudia exerceantur. Quare, primò de ipſo Zachariæ loco videamus ; an videlicet ad eum ſcriptor Sanctus hîc reſpexerit : Quam difficultatem ſi tollamus, minor erit altera quæ reſtat. Evangeliſta igitur, poſtquam de agro figuli egiſſet, verba hæc addit, Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο, ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ· ϗ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. Ubi Prophetæ nomen ad errorem ſcribarum retulerunt antiqui. Autor Commentariorum in Pſalmos qui B. Hieronymo aſcribuntur, *Sicut ſcriptum eſt,* inquit, *in Jeremia Propheta. Hoc in Matthæo ſcriptum eſt. Requiſivimus in Jeremia Propheta, & hoc penitus invenire non potuimus, ſed invenimus illud in Zacharia. Videtis ergò quia & hic error fuit ſicut ibi :* Qui nec ſibi conſtat hic, ut mox dicemus. Apud Zachariam hæc exſtant ; Καὶ ἔλαβον τοὺς τριάκοντα ἀργυροῦς, ϗ ἐνέβαλον αὐτοὺς εἰς τὸ χωνευτήριον· Pro quo Aquila, teſte Euſebio, πρὸς τὸν πλάστην, habebat ; qui vertebat, ϗ ἔρριψα αὐτὰ ἐν οἴκῳ Κυρίου πρὸς τὸν πλάστην· Quemadmodum Symmachus, ϗ ἔρριψα αὐτὰ εἰς τὸν οἶκον Κυρίου εἰς τὸ χωνευτήριον. Ubi περὶ χωνευτηρίου multa argutatur Euſebius : Qui profectò nondum perſuadere aut nobis potuit aut cuiquam qui cum cura locum contulit Hebræum, τὸ יוצר, hoc eſt, *figulum,* ſignificare *templum :* multò autem minùs, τὸ χωνευτήριον ad agrum figuli referri poſſe. Πλάστην autem ſi reddamus, ubi ager, non τοῦ πλάστου, ſed τοῦ κεραμέως ? Longè enim latiùs ὁ πλάστης patet quàm ὁ κεραμεύς. Flaſten autem vel fictorem eâ voce denotari, B. Hieronymus notavit. Et priori Hebraicum reſpondet : Quod fortaſſe non eſt tanti. Jam ſi κεραμέα denotari demus, ubi ἀγρὸς κεραμέως erit ? aut quid hoc ad illum ? Duo enim hîc Evangeliſta agit : qui, ut numerum nummorum ex Propheta, ità ἀγρὸν κεραμέως, ſeu, prædictionem ejus agri, tangit aut alludit. Quod fortaſſe eidem B. Hieronymo perſuaſit, ut vix volam aut veſtigium ex loco Zachariæ apparere hîc exiſtimarit : Quem nonnulli tempeſtate hâc ſequuntur ; adeò ut Zachariæ locum hîc adduci negent.

Cùm

Cùm idem ille in præſtantiſſimo De optimo interpretandi genere libello, ad Pammachium, *Hoc in Jeremia penitus non invenitur, ſed in Zacharia; aliis multò verbis, ac toto ordine diſcrepante.* Item, *Quantum diſtet ab Evangeliſtæ teſtimonio Septuaginta tranſlatio, perſpicuum eſt: ſed & in Hebræo cùm ſenſus idem ſit, verba prapoſtera ſunt & penè diverſa.* Cæterùm eruditiſsimum hunc virum, ut & cæteros, non ſatis ad Matthæi locum attendiſſe apparet; nec vidiſſe quomodo ſit diſtinguendus: Διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, ἀγρὸς αἵματος, ἕως τῆς σήμερον. Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ (καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως,) καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. In quo ante omnia videndum, quæ apud Zachariam exſtent. Sunt autem hæc, ut mox probabimus; Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. Cujus ipſe locus ſic ad verbum ex Hebræo convertendus eſſet, Καὶ εἶπε Κύριος πρός με, Βάλε αὐτὰ εἰς πλάστην, τιμὴν δόξης, vel, τιμὴν μεγάλην, ἣν ἐτιμήθην ὑπ' αὐτῶν. Καὶ ἔλαβον τριάκοντα ἀργύρια ἀργύρου, καὶ ἔβαλον αὐτὰ εἰς ναὸν Κυρίου πρὸς τὸν πλάστην. Ubi planè eadem jam vides. Nam & τριάκοντα ἀργύρια in utroque habes: Et quod Evangeliſta habet, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, idem eſt quod à Propheta dicitur, niſi quod magis ἀορίστως locutus eſt. Manet verò ironia; quam intendit, cùm παραφραστικῶς (quod fuſè eodem quem jam diximus libello, uſitatum eſſe Evangeliſtis, idem B. Hieronymus probavit) aliquid adjunxit: Hoc autem eſt, τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο· ipſum nempe Dominum, quem vir de tribu Juda Cerioth, vendiderat: qui Dominum, non Iſraelis modò, ſed & ſuum & Univerſi, per quem facta ſunt ſecula, ſervili precio, triginta ſiclis ſcilicet, (cùm quinquaginta liberorum eſſet precium) in manus homicidis tradidit, tranſmiſit. Ut jam nihil reſtet præter illa, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν κεραμέως (quæ à Matthæo inſeruntur) de quibus poſtea dicemus: Plurima concurrunt enim, quæ præclaris viris ſine dubio impoſuerunt. Habemus ergò locum Zachariæ, & in eo precium quo venditus eſt Juſtus: cujus cauſâ hunc Evangeliſta hîc adduxit. Reſtat ergò adhuc *ager figuli*, ſeu locus ipſe qui mercede hâc emtus eſt. Quem ex Zachariæ verbis fruſtrà, ſi quid judico, probare ſummi homines conati ſunt. Nam ſi quoties τοῦ יוצר Sacræ meminerunt literæ, ex eo *ager figuli* ſit exſculpendus, nunquam evademus quin ridiculi Judæis ſimus: qui non ſine cauſa hæc in noſtris notant ut traducant: Quod cavendum toties jam ſummi viri, inter quos Mercerus, monuerunt. Mihi equidem, pro agro ipſo ut ponatur hîc, Divini majeſtate verbi non ſat digna argutiola videtur: Quæ nunquam jocul ariter à nobis vindicanda, cùm in media vel ignorantia vel cæcitate noſtra, qui in tenebris plerunque dimicamus, ſatis ipſa per ſe ſibi conſtet. Quem autem locum vel, quod vetus olim reddidit interpres, *ad conflatorium*, vel, quod Helleniſtæ, εἰς χωνευτήριον, alii, πρὸς πλάστην, B. Hieronymus, *ad ſtatuarium*, habere hîc poteſt? Quantopere autem ſine ullo interim ſucceſſu Græci hîc ſe torſerint, quantopere æſtuarint, vel Euſebius docere poteſt: Qui libro Demonſtrationis Evangelicæ poſtremo, in omnes ſe convertit formas, ut τὸ χωνευτήριον, quo Symmachus ac cæteri ſunt uſi, cum interpretatione Aquilæ conciliet, qui πλάστην vertit. Reſtat nunc ut videamus quem in tota hac œconomia locum Jeremias habeat. Ex duobus enim locis, non ex uno, (quod non ſemel in his libris factum eſſe, multis ſuprà demonſtravimus) duorum quæ hîc evenerunt obſervationem conjunxiſſe, certum eſt: Quippe ut ea quæ de precio notavit, è Propheta Zacharia (quod negari ampliùs non poteſt) manifeſtè ſumſit, ità non ex Zacharia, ſed ex Jeremia, quod de eo agro dicitur, adduxit. Quod ut quidam (inter quos eſt Sanctius, vir multæ lectionis) obtinerent, ad agrum Anathot, quem ex præſcripto Domini Prophetæ vendidiſſe dicitur Hanameel (de quo capite trigeſimo ſecundo idem agit) referendum hoc exiſtimarunt. Quod ne admittamus vel imprimis illud cogit, quòd de benedictione non abominatione agri ejus ibi agitur: Ità enim v. 15. *Sic enim dixit Jehova exercituum, Deus Iſrael, Adhuc poſſidebuntur domus, & agri, atque vineæ, in terra iſta.* Quæ manifeſtè לברכה, cum bene-

benedictione, aut in benedictionem, dicuntur. Jam quòd cum agrum ideo τῦ κεραμέως dictum volunt, quòd Propheta בִּכְלִי חֶרֶשׂ, *in vaſe fictili*, libros emtionis reponere jubetur, nimis quàm dilutum eſt; cum præſertim hîc de agro nihil, neque in eo ponere eos jubeatur: Nam ſimpliciter Propheta, *Sume libros iſtos, librum emtionis hunc ſignatum, librumque hunc qui apertus eſt: quos in vaſe fictili repone, ut ad dies permanere multos poſſint.* Hæc autem quid ad agrum ſanguinis, qui è Propheta eruendus erat? Quem ipſum ſi inveniamus, cauſæ nihil arbitramur cur miretur quiſquam Jeremiam hîc adduci. Certum ergò, inter agros omnes olim maledictos nullum exſtitiſſe omnino qui cum agro ſeu cum valle Ennon, ſive Ge-Ennon, (unde Helleniſtis Γέεννα) conferri poſſit: de quo paſſim Jeremias: Qui cùm exſecrando & abominando penitus Molochi ſacro deſtinatus eſſet, nihil mirum ſi extremis maledictionibus à Domino devoveretur. Situm autem agrum hunc fuiſſe ad portam κεραμίδα, ſeu κεραμέως, ad radices montis Moriæ, ad Auſtrum, è chorographia notum: Ad quam Jeremias teſtam, ſive κέραμον, jubente Domino, confregerat, ut ità deſtinatam populo denunciaret maledictionem: quod verſu decimo, ac deinceps, decimi & noni capitis docetur: Καὶ συντρίψεις βικὸν (id eſt, *fictilem lagenam*) κατ' ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐκπορευομένων μετὰ σοῦ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς, Τάδε λέγει Κύριος, Οὕτως συντρίψω τὸν λαὸν τοῦτον καὶ τὴν πόλιν ταύτην, καθὼς συντρίβεται ἄγγος ὀστράκινον, ὃ οὐ δυνήσεται ἰαθῆναι ἔτι· καὶ ἐν τῷ Ταφὲθ θάψουσιν, ὅτι οὐκ ἔστι τόπος τοῦ ταφῆναι· *Contereſque fictilem lagenam coram oculis virorum qui egredientur tecum; diceſque ad eos, Hæc dicit Dominus, Ità populum hunc conteram urbémque hanc, ut conteritur vas fictile, quod reſtaurari ampliùs non poterit: & in Tophet ſepelient, quia ſepeliendi locus non eſt ampliùs.* Quod in campo Ennon quia factum à Propheta, dubitandum non eſt, quin & ager, &, quæ agro proxima, ſic dicta ſit ab eo porta; quæ proleptice & Prophetarum more, *Porta figuli*, ſeu πύλη κεραμέως, ab eodem dicitur. Inter maledictiones autem ejus agri ponitur, futurum eſſe, ut pro גֵיא בֶן חִנֹּם, *valle filii Hinnom*, גֵיא הַהֲרֵגָה, *occiſionis vallis*, diceretur: Quod imprimis eleganter Helleniſtæ τῆς σφαγῆς πολυάνδριον dixerunt. Ut ſit idem ille ager, quem εἰς ταφὴν ξένων emtum tum fuiſſe Evangeliſta notat: qui & ἀγρὸς αἵματος, ex diſpoſitione Dei, à Propheta Jeremia dictus eſt: quem Chaldæus ibi חֵילַת קְטִילַיָּא, *vallem occiſorum*; Syrus Actor. 1. חקל דמא, *agrum ſanguinis*, in hoc Matthæi loco eodem, ferè modo vocavit. De occaſione emendi hujus agri, quæ œconomiæ cœlitus inſervijit hâc parte, obiter hoc dici poteſt; Urbem Sacram eâ tempeſtate omnium totius orbis gentium fuiſſe receptaculum, imprimis Judæorum, qui ubique agerent, quorum alii ad feſta convenirent, annua præſertim illa tria quæ רגלים tum dicebantur, alii fortunarum ibi ac vitæ ſedem haberent, neque quiſquam neſcit, & diſertè id S. Lucas, in deſcriptione accuratiſſima miraculi linguarum, teſtatur. Id autem ei genti inſitum cùm eſſet, ut non modò de honeſta quiſque ſepultura ſolicitus ageret, ſed & aliis hac in parte publicè proſpectum quidem vellent, impuriſsimos aliàs ſacerdotum principes, qui innocentiſsimum ſed orbi ſimul ſalutarem immaculati Agni ſanguinem à proditore redemiſſent, cùm id Deo rectè conſecrari haud poſſe, neque in uſus tamen parùm pios adhibendum judicarent, agrum de quo agimus emendum exiſtimaſſe: Quem & Fictilem & Sanguinis dixerunt. Quem vicinum, aut eundem cum infami Tophet illo ac valle Ennom, ſeu Gehennom, arbitramur: cùm & Tophet portæ Fictili vicinum è Propheta, de quo agitur nunc, planum ſit; cúmque de quo diximus jam locum, quod & alii notarunt, proximum B. Hieronymus locarit: qui in ſuburbanis Æliæ, juxta piſcinam Fullonis agrúmque Aceldema, hunc ponit. In quibus quis non ſingularem Dei providentiam ac diſpoſitionem admiretur? De agro figuli cùm Jeremias loquitur, futurum dixit, ut derelictus ac deſertus eſſet, úſque ab ipſo ſanguine ac cæde nomen aliquando haberet: Quod præclatè impletum, partim cùm in ſepulturam mortuorum ceſsit, partim, ac præcipuè, cùm ſanguinis, & quidem innocentis, precio redemtus eſt: Unde & factum, ut occiſionis ille locus qui damnatas animas poſt vitam accipit, Gehenna dictus ſit: quemadmodum diu antè Jobo, tophet ipſa mors hinc dicta.

N Nihil

Nihil autem magis admirandum, quàm quòd ager ille quem deſertum fore toties prædictum erat, eo precio ſit emtus. De quo plura ad Actorum caput primum. Nunc integrum, ſed obiter, Evangeliſtæ conſideremus locum. *Principes*, inquit, *ſacerdotum argenteos iſtos cùm accepiſſent nummos, dixerunt, In corbanan mittere eos nefas eſt: cùm precium ſit ſanguinis. Conſilium ergò habuerunt; atque ex illis agrum figuli in ſepulturam hoſpitium emerunt. Vnde ager ille, ager ſanguinis, in hodiernum uſque diem dicitur.* Quibus verbis cùm de agro figuli egiſſet, quem & agrum ſanguinis, quod à Jeremia prædictum, nuncupari notarat, nihil ſanè mirum ſi Prophetæ ejus mentionem hîc fecit. Quid enim eo loco aut prædictione vel ad rem magis vel illuſtrius, qui decimo ac nono capite, verſ. 3. ac deinceps, legitur? *Audite verbum Jehovæ, Reges Jehudæ, & habitatores Jeruſalem*, inquit. *Sic dicit Jehova exercituum, Deus Iſrael, Ecce adduco malum ſuper locum iſtum; ità ut quicunque audierit illud, tinniant aures ejus. Eò quòd dereliquerunt me, & alienum reddiderunt locum iſtum, & adoleverunt in eo diis alienis, quos non norant ipſi patréſque eorum ac Reges Jehudæ; repleverúntque locum iſtum ſanguine innocentum: Excelſa quoque Baal, comburendis igni filiis in holocauſta ipſi Baal, adificarunt ibi: quod non præcepi nec locutus ſum, ſed nec aſcendit ſuper cor meum. Propterea, ecce dies veniunt, inquit Jehova, ut non vocetur Tophet locus ille ampliùs & vallis Hinnom, ſed occiſionis vallis.* E quibus luce clarius, cur Jeremiæ mentionem fecerit Evangeliſta: partim, quia περὶ ἀγροῦ κεραμέως egerat; partim, quia de eodem acturus eſt. Sequitur enim, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως· Quæ ad Jeremiam referenda. Eſt igitur duorum, quos adduxit è duobus Prophetis, locorum σύγχυσις. Zachariæ enim verba ità Jeremiæ verbis junxit, ut hujus verba inſerat, illius interrumpat. Cujus locus, niſi è duobus unum feciſſet, ità fuerat continuandus, καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου ὃν ἐτιμήσαντο, ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος· ut antè dixi. Prophetarum autem verba à Matthæo, non unius, ſed duorum inſeri, vel illud evicerit, quòd de ſe Zacharias, & tanquam de illo Evangeliſta, agat; Ἔλαβον enim in Hebræo eſt אקחה: καὶ ἔλαβον τοὺς τριάκοντα ἀργυρίους, καὶ ἐνέβαλον αὐτούς· Quæ Matthæus ſervavit. Accedit huc, quòd illa Zachariæ verba, *magnificentiam gloriæ quâ appreciatus ſum*, paulò aliter convertit. Quæ res in maximum errorem Epiphanium, de quo acturi mox ſumus, manifeſtè adduxit. Neque enim tam adducit locos (ut ſæpe) Matthæus quàm accommodat. Illud autem, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος, de ſuo addit, quia Zacharias ibi dixit, καὶ εἶπε Κύριος πρός με, Κάθες αὐτοὺς εἰς τὸ χωνευτήριον. Ex mandato enim Domini feciſſe ſe id dixit: quod & Matthæus expreſſit. Reſtat nunc ut videamus quomodo id ſoli Jeremiæ aſſcripſerit quod ex utroque adducit. Quam difficultatem Syrus cùm videret, Jeremiæ nomen prætermiſit: quod in omnibus antiquis exemplaribus fuiſſe expreſſum, antiqui omnes, cæteríque qui errorem ſcribæ hîc agnoſcunt, manifeſtè teſtantur. Nos non dubitamus quin & nomen retinendum ſit, & copulam omiſſam. Quare nec B. Auguſtinus audiendus eſt, qui ἁμάρτημα μνημονικὸν hîc ſtatuit; (apage autem!) quemadmodum nec B. Hieronymus, qui ex Apocrypho citatum vult; ut nec alii, qui ex contractione nomen Jeremiæ natum; neque qui ſimpliciter inſertum ac omittendum volunt: cùm nihil Jeremiæ prophetiâ clarius illuſtriúſque, nihil magis locum hîc habere certum ſit. Quod vel inter cætera evicerit quantopere hîc errarint qui ex היוצר *agrum figuli* fecerunt; atque ità Zachariam (ut jam diximus) cum Jeremia, plaſten denique cum agro ſanguinis, confundunt. Ut omittam, quàm ſic manifeſtè ſummum artificium appareat Matthæi, qui ex altero Propheta definitum precium, ex altero quem citat, quæ ad agrum, de quo agitur, probavit: imprimis verò S. Spiritûs œconomia, qui per Sanctos tantò antè hæc prædici voluit, curavit. Qui miratur copulam omitti potuiſſe, idem à Roberto Stephano ac aliis, tot in hoc aut illo codice omiſſas, quæ in cæteris exſtarent, annotari voces miretur: tollat denique omnes lectiones varias ac diſcrepantes quas tam multi ex antiquis Patribus ſubinde obſervant.

ſervant. Nec periculi hic quicquam eſſe aut fingi poteſt. Cùm additur, ϰ᾽ ἔδωκαν αὐτὰ, dubium non eſt quin ἔδωκα legerit Epiphanius, cùm de Juda ità loquitur, Καθὼς ἦν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένον ἐν τοῖς προφήταις, Καὶ ἀπέῤῥιψα τοὺς τριάκοντα ἀργυρεῖς, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. ϰ᾽ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ, Εἰ ἀρεστὸν ἐστὶν ὑμῖν, δότε τὸν μισθόν μου, ἢ ἀπείπασθε. ϰ᾽ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ, Καὶ ἔδωκαν τὸ ἀργύριον τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ϰ᾽ εἶπε, Κάθες αὐτὸ εἰς τὸ χωνευτήριον ϰ᾽ ἴδε εἰ δόκιμόν ἐστιν, ὡς ἐδοκιμάσθην ὑπὸ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ· *Sicut de eo in Prophetis ſcriptum erat, Abjecique argenteos triginta, precium æſtimati à filiis Iſrael. Iterùmque in alio propheta, Si juſtum videtur vobis, date mercedem mihi, aut negate. Iterùmque in alio propheta, Dederùntque argentum, æſtimati precium; dixerùntque, Pone hoc in conflatorio, ac vide an probum ſit, ſicut à filiis Iſrael æſtimatus ſum.* Qui quidem rectè, quòd non unum à Matthæo exiſtimat adduci locum: malè autem, quòd quæ apud Zachariam leguntur, aliis aſſcribere videtur; cùm hi loci quos adducit, apud unum Zachariam exſtent. Sed decepit eum, quòd ad verbum apud Zachariam non invenit, τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο· pro quo Propheta habet, *magnificentiam gloriæ quâ appreciatus ſum ab eis*; Helleniſtæ autem, ut jam dixi. Cæterùm jam tempus erit, ut quod agitur, hoc eſt, quid de toto loco ſtatuendum ſit, perſpicuè ac paucis abſolvamus. Locus ità habet, Διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, ἀγρὸς αἵματος, ἕως τῆς σήμερον, *Ideo vocatus eſt ager ille, ager ſanguinis, in hodiernum uſque diem.* Ager de quo Jeremias egerat, ager ille eſt, quem à ſanguine habiturum nomen dixerat; quem inter cætera & φάραγγα ἀνῃρημένων, *vallem interfectorum*, Helleniſtæ dixerunt; Ennom ſive Hinnom antè nuncupatus, ut diximus. Sequitur, Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἰερεμίου, *Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Jeremiam*: de agro nempe de quo egimus. Sequitur, ϰ᾽ τοῦ προφήτου, λέγοντος, *& per prophetam, qui dixit*: hoc eſt, *& per prophetam alterum, qui dixit*; ϰ᾽ διὰ τοῦ ἑτέρου προφήτου, τοῦ λέγοντος. Bene, *per Jeremiam*: præceſſit enim hoc de quo Jeremias; illud nempe, Διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, ἀγρὸς αἵματος, ἕως τῆς σήμερον· quibus ipſa Jeremiæ verba reſpexit. Ergò, τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἰερεμίου· de agro, cujus & antè, & in ſequentibus, in ipſa applicatione ſcilicet, fit mentio. Et bene, ϰ᾽ τοῦ προφήτου· De quo nè quis dubitet, additur, τοῦ λέγοντος. Optimè autem, τοῦ λέγοντος, quia Zachariæ locus eſt quem proximè ſubjungit. Quid autem propheta alter ille dixit? Hoc ipſum quod ſequitur. Quis dixit? Zacharias, quod fatentur omnes. Quæ verba ſic Evangeliſta expreſſit, ut alludat ea ſimul & interpretetur. Pro iis enim, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, Helleniſtæ quæ nunc exſtant, ὃν τρόπον ἐδοκιμάσθην ὑπὲρ αὐτῶν, dixerunt. Qui ſunt αὐτοί? Judæi, de quibus loquitur Propheta Zacharias, à quibus precium acceperat. Quod precium? Vile illud & abjectum, triginta argenteos: quibus æſtimaſſe Dominum dicuntur, cui precium tam vile perſolverunt. Ut ſarcaſticè exclamaret ipſe, השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי מעליהם, *Projice illos ad ſtatuarium*, (aut *theſaurarium*, ut alii) *magnificentiam precii, quo ab iis æſtimatus ſum*· Κάθες αὐτοὺς εἰς τὸ χωνευτήριον, ϰ᾽ σκέψαι εἰ δόκιμόν ἐστιν, ὃν τρόπον ἐδοκιμάσθην ὑπὲρ αὐτῶν Projice ac da theſaurario, ſive opifici, eximium illud precium quo ab illis æſtimatus ſum. Quod eleganter & proximè à Matthæo, Aquila; ὑπερμεγέθης ἡ τιμὴ, ἣν ἐτιμήθην ὑπὲρ αὐτῶν, *eximium eſt precium, quo ab illis æſtimatus ſum*: Qui & ipſe πλάστην, ut Latini *figulum*, τὸ היוצר reddidit: Latini, ut ſic ex Zacharia agrum figuli haberent; qui è Jeremia cum Evangeliſta fuerat petendus. Sequitur in Zacharia, quod præmiſerat Evangeliſta, ϰ᾽ ἔλαβον τοὺς τριάκοντα ἀργυρεῖς· Quemadmodum primò omnium apud Zachariam ponitur, ϰ᾽ εἶπε Κύριος πρός με· quo concluſit locum Matthæus, cùm dixit, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. Quod de agro enim antè, iterum repetitur, ac parentheſi includendum: Quæ eruditos ſingula turbarunt. Totus ergò locus ità diſtinguendus; Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο, ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ (ϰ᾽ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως) καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. Quæ poſtrema verba docere eos poterant,

Zachariæ eſſe locum; imò Zachariam loqui, applicare Matthæum: de precio quod dicitur, è Zacharia; de agro quod dicitur, è Jeremia deſumtum. Unde & planum eſt, τὸ ἔλαβον, ut è perſona Zachariæ, accipiendum eſſe. Mens eſt, *Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Jeremiam, & prophetam, dicentem, Et accepi triginta argenteos, precium æſtimati, quem æſtimarunt:* Accepi, inquam, *à filiis Iſrael:* Ut τὸ ἔλαβον, & ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, quomodo apud Zachariam, qui à Judæis accepiſſe ſe precium dicit, conjungatur: quod, qui agrum vendidit, eodem modo à Judæis accepit. Atque id, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, Divinitus Evangeliſta dixit. Jam verò quemadmodum τὸ ἔλαβον, è Zachariæ perſona, ità &, quo totus concluditur locus, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος· Quod quò commodè referrent eruditi, hactenus, ni fallor, non viderunt: cùm id tamen cætera confirmet. Verba autem illa, manifeſtè (ut dicebam) inſerenda, Καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως· hoc modo, Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο, ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ (καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως) καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος· *Et accepi argenteos triginta à filiis Iſrael, precium æſtimati, quem ipſi æſtimarunt (quos ad emendum agrum figuli dederunt) ſicut præſcripſit mihi Dominus.* Cohærent ergò illa, *Et accepi argenteos, Sicut præſcripſit mihi Dominus:* quæ ipſa Zachariæ verba ſunt: Apud quem habes, אֶקְחָה שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף, καὶ ἔλαβον τριάκοντα ἀργύρια· item, וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי, καὶ εἶπέ μοι, vel συνέταξέ μοι, Κύριος. Quæ omnia ſunt Zachariæ; ut quæ de precio dicuntur. Quæ de agro autem, diſtinguenda; ut ad ea quæ jam ſuprà è Jeremia de eo dicta ſunt, referantur. De Syro mirum, qui, ut in re dubia, & hæſit, neque parùm à contextu Græco receſsit: Nam & nomen Prophetæ, ut jam dixi, prætermiſit; & ἐτιμήσαντο, & ἔδωκα, legit. Mihi certè admiranda, tam eorum quæ de agro quàm quæ de precio dicuntur, applicatio Evangeliſtæ videtur.

Cap. XXII.

Capitis vigeſimi ſeptimi pars altera percurritur. Σὺ λέγεις; *cum interrogationis nota legendum videri. Ablutio manuum Pilati.* Ἀπονίπτειν Νίψασθαι *&* Ἀπονίψασθαι· Χειρονιψία *ſuperſtitioſis uſitata.* Χλαμὺς κοκκίνη· *ea indutus Dominus: cui & cæteri honores ab invitis & ex œconomia Divina adhibentur.* Αἰτία *quid: Cauſa:* Αἰτία, ἡ ἐπιγραφή. Ἠλὶ, Ἠλὶ, λαμὰ σαβαχθανί; *& quomodo à Domino dictum. Mos Hebræorum in citandis Sacræ ſcripturæ partibus aut libris. Locus notiſſimus,* καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων, *quomodo diſtinguendus. Rejectæ quorundam de eo loco ſententiæ. Mortui, & è ſepulcris excitati, poſt reſurrectionem Domini urbem Sanctam ingreſſi. B. Hieronymi diſtinctio, ac de hoc loco ſententia. Theophylacti opinio.* Περιεργία *de Hieroſolyma cœleſti, in qua ſe exhibuerunt mortui. Sindon pura, cui Joſephus ab Arimathæa corpus Domini involvit: & hinc mos in Eccleſia veteri de involutione panis myſtici quem ſindone tegebant.* Ἄρτος κεράσιος, *jam ante eodem ferè modo involutus.* Ἐκεῖνος ὁ πλάνος· *& quis ex ratione Judæorum πλάνος ſit.* Ἐάν σε πλανήσῃ ὁ ἀδελφός σου.

Cap. 27 v. 11. VErſu capitis hujus undecimo cùm dicitur, Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν, λέγων, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔφη αὐτῷ, Σὺ λέγεις, & hìc & apud Marcum ac Lucam malim cum interrogandi nota legi illud Σὺ λέγεις; Quod & Johannes confirmat, qui paraphraſtice hoc effert, Ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; Ergò, Σὺ λέγεις; *Tu hoc ipſe, an ex aliorum ſententia, dicis?* Eodem capite, de Pilato di-

v. 24. citur, ὅτι λαβὼν ὕδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας ἀπέναντι τοῦ ὄχλου. Quæ cùm ſciolì aut imperiti legunt, argutari malunt quàm mirari, nihil ἐν τῷ σωτηρίῳ πάθει, ac calamitate Domini, ἀποικονόμητον fuiſſe: Cujus rei hìc illuſtre documentum Evangeliſta dedit. Pilatus, cùm piaculo, ex iis quæ tum agebantur, teneri ſe, ac jam eſſe ἐναγῆ, hoc eſt, *piacularem* (ut loquuntur veteres) videret, ductus pœnitentiâ, ablutione uſus eſt: Quod ἀπονίπτειν Græci dicunt. Nam interpres vetus,

cùm

cùm *lavandi* potiùs quàm *abluendi* voce uſus eſt, Pilati animum non ſenſit. Adde, quòd
antiqui ante cœnam νίψασθαι, poſt eam, cùm jam manus infeciſſent, ἀπονίψασθαι ſolerent:
Quanquam hæc confundant SS. Patres. Adde, quòd de procurando ſomnio uxoris co-
gitabat: quare & verbis penè iiſdem utitur. Illa enim dixerat, Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ
ἐκείνῳ: ille, Ἀθῷός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου. Licèt autem corporis ablutione pur-
gari ſæpius atque expiari noctes ſolerent, quin χειρονιψίᾳ ut plurimùm defungerentur,
dubitandum non eſt; cùm ſuperſtitioſi, ut eſt apud Theophraſtum in Characteribus,
ἀπονιψάμενοι τὰς χεῖρας καὶ περιῤῥανάμενοι, *ablutis manibus & aquâ tincti*, obambula-
rent. Pilatus itaque, cùm ſola aqua ἀμιγὴς ſeu pura tum ad manum eſſet, κατὰ χειρὸς da-
ri eam ſibi petiit, mandavit? Ut ſic ageret, quò trahebatur: hoc eſt, innocentiam illius
teſtaretur quem, dictante conſcientiâ & ſomnio uxoris, talem judicabat. Quàm vetus
autem, tùm Judæorum quorundam tum Græcorum, vel ſuperſtitio fuerit vel opinio,
ablutis manibus ἀθῷον καὶ καθαρὸν, *innocentem puriùmque*, præſtari animum, vel illud
Heſiodi evincit,

Ὃς ποταμὸν διαβῇ, κακότητι δὲ χεῖρας ἄνιπτος,
Τῷ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι, καὶ ἄλγεα δῶκαν ὀπίσσω.

Milites Romani, quod ſequitur, ἐκδύσαντες αὐτὸν, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην. v. 28.
Quod, ut quæ ſequuntur, de corona, de arundine, quæ vice ſceptri, de adoratione ac ſimi-
libus, efficaciſſimè arguunt docéntque, intra œconomiam Dei, Servatoris contumeli-
liam, velamámque ejus hoſtium ſtetiſſe. Hoc eſt quod B. Ambroſius notabat; *Deteſta-
bili mentis affectu, honoratum tamen Judæi exitum produnt. Nam compungentes coronant,
& illudentes adorant. Etſi corde non credunt, quem periment confitentur. Illis defuerit bo-
ni operis affectus, Deo tamen ſuus non defuit honor: qui ſalutatur ut Rex, coronatur ut vi-
ctor, quaſi Deus & Dominus adoratur.* Sequitur, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ v. 37.
τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην. Ubi, quin αἰτία *crimen* ſit, negare non poſſunt qui ſæpi-
us hanc vocem in his libris ità uſurpari meminerunt; tum qui apud Helleniſtas legerunt,
μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με. Nec propterea interpretem antiquum, Auguſti-
num, ac alios rejecerim, qui *cauſam* hoc in loco reddiderunt; cùm de titulo agi ſciam;
de quo ad Canonem 56. Concilii Carthaginenſis Zonaras, Ἡ ἐπιγραφὴ λέγεται καὶ ἡ
αἰτία· ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ βιβλίον, ὡς ἐν τοῖς ῥητοῖς γέγραπται ubi *indicium* aut *expoſi-
tionem* dicas. Ità in erudito Stephani Gloſſario, Αἰτία, *titulus*, exponitur. Quemadmo-
dum ſi *cauſam* dicas, *mortis* intelligas: Quanquam & *crimen* interpretari poſſis, hoc eſt,
ἔγκλημα. Neque multò aliter qui accuſantur, hoc eſt, οἱ κρινόμενοι καὶ εὐθυνόμενοι, *cau-
ſam dicere* dicuntur: quemadmodum & *cauſa criminalis*, δίκη ἐγκληματικὴ à Græcis di-
citur Juriſconſultis; quomodo & *cauſari* dicimus. Adde, quòd & αἰτίασις, *accuſatio*
exponitur: Gloſſæ erudiſſimæ, Αἰτίασις, *Accuſatio, conqueſtio, incuſatio.* Quanquam
inſcriptionem aut *titulum* hic malo. Aliquantò poſt cùm exclamaſſe, Ἠλὶ, Ἠλὶ, λαμὰ v. 46.
σαβαχθανί; Dominus narratur, non ignoro quidem, verba hæc ἀγωνιῶντος & in ſum-
ma animæ anguſtia verſantis eſſe. Haud negare tamen audeam, fruſtrà Chryſoſtomum
notaſſe, μαρτυροῦντα τῇ παλαιᾷ, *teſtimonium Antiquo exhibentem Fœderi*, iiſque quæ jam
antè dicta eſſent, exſpiraſſe Dominum. Jam autem uſitatum cùm Hebræis ſit, ut quoties
vel locum nobilem adducunt vel librum, prima ejus verba exprimant, ac ſubinde uno
cætera deſignent (ut cùm primum Moſis librum voce *Bereſith*, & ſic deinceps cæteros,
adducunt) efficaciùs vel loqui non potuit vel mori, quàm cùm Pſalmum in quo omnia
ac penè ſingula quæ in morte ejus & ſuprema hac calamitate evenerunt δακτυλοδεικτῶς
deſcribuntur, adversùs innocentiæ carnifices adduceret: ſimúlque ſuis, quæ de ſe dicta
eſſent, tanquam ex ſuprema voluntate, ut teſtatores ſolent, commendaret, atque in me-
moriam ſic revocaret. Ibi enim habes, *in pulverem mortis deduxiſti me*; ibi habes, *con-
cilium malignantium obſedit me*; ibi habes, *foderunt manus meas & pedes meos*; ibi ha-
bes, *diviſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem*: Ut rectè poſt
has voces dixerit, τετέλεσται, *perfectum eſt*: in qua & Johanni exſpiraſſe dicitur. Eodem
capite cùm legitur, Καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, εἰσῆλθον εἰς τὴν v. 53.

ἁγίαν πόλιν, ex antiquis etiam nonnulli, mortuos, continuos tres dies poſtquam vitam accepiſſent manſiſſe in ſepulcris, ac deinde egreſſos monumentis, notant; poſtquam nempe victor mortis atque triumphator reſurrexiſſet Dominus. Cæterùm nec rectè, ut arbitror, diſtinctus, nec converſus ipſe locus eſt: Cujus veram ac legitimam diſtinctionem eſſe arbitror, καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων, μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς· ut hoc dicat, Vi quidem mortis Chriſti excitatos mortuos fuiſſe: quos, poſtquam jam reſurrexiſſet Dominus, palàm urbem quoque Sanctam ingreſſos, ut ſic reſurrectionem ejus, cujus efficacius ab iis exhiberi teſtimonium non poſſet, ſuâ, omnibus in ea urbe confirmarent. Nec enim ſententiam probare eorum poſſum, qui aperta quidem, moriente Domino, non negant, quod hîc dicitur, ſepulcra; tribus autem pòſt diebus excitatos demum mortuos fuiſſe volunt: quaſi ἐξελθόντες de alio tempore dicatur, *qui poſtea egreſſi ſunt*. Quantò melius, ut καὶ ἐξελθόντες idem ſit quod καὶ οἱ ἐξελθόντες, vel οἱ τότε ἐξελθόντες· hoc ſenſu? *Et qui ſuſcitati erant, atque è monumentis, mortis ejus vi, tum egreſſi ſunt, poſt reſurrectionem ejus etiam in Sanctam venerunt urbem, multiſque apparuerunt ibi.* Quippe ſi receptam ſequimur diſtinctionem, quæ non parùm Græcis olim exhibuit negocii, Matthæus excitatos, cæterùm manſiſſe clauſos in ſepulcris, egreſſos autem atque in Urbem poſt reſurrectionem Domini veniſſe, dixit. Quomodo autem ἐξελθόντες, ſi non egreſſi? Mihi dubium non eſt, quin cujus mortis vis aperuit ſepulcra, ejus quoque mortis vis excitaverit defunctos. Tum, quàm durum eſt, τὰ σώματα ἠγέρθη, & ἐξελθόντες, ut non eòdem referatur? Et quomodo aliud hîc ἐγείρεσθαι, aliud ἐκ τῶν μνημείων ἐξελθεῖν? niſi fortè Dominus, cùm Lazaro Joh. 11. dixit, Δεῦρο ἔξω, aliud quàm ἔγειραι dixit: quæ conjungi nemo neſcit. Angeli certè Marci 16. 6. cùm ἠγέρθη de Domino dicunt, etiam οὐκ ἔστιν ὧδε addunt; ſed &, ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν. Quare nimiùm ſubtilis mihi quidem ſemper viſa eſt illa B. Hieronymi diſtinctio, qui revixiſſe hos non reſurrexiſſe vult cum Chriſto: ac ſi in monumentis quidem reviviſcerent, quod moriente Chriſto factum, pòſt autem triduo reſurgerent: nè videlicet non verum illud Apoſtoli eſſet, qui Dominum reſurrectionis primogenitum vocavit: Quaſi non ad generalem, ut alibi idem Doctor ſanctiſſimus loquitur, referri reſurrectionem id debeat aut poſsit: quemadmodum & Chriſtus, ut in morte iſtos, ità alios dum viveret jam excitarat. Quantò autem meliùs Theophylactus, qui in morte excitatos, poſt reſurrectionem exhibuiſſe ſe, obſervat? Σὺ δὲ γίνωσκε, ὅτι ἡ τῶν νεκρῶν ἔγερσις ἡ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου γενομένη, ἐδήλου καὶ τῶν ἐν τῷ ᾅδῃ ψυχῶν ἐλευθερίαν: ὤφθησαν δὲ πολλοῖς οἱ ἀναστάντες τότε, ἵνα μὴ δόξῃ φάντασμα εἶναι τὸ γινόμενον· *Tu autem diſce, mortuorum, quæ in cruce Domini evênit, reſurrectionem, animarum quoque, quæ apud inferos, deſignaſſe libertatem. Multis autem viſi ſibi ipſi, nè quis imaginarium exiſtimet quod factum eſt.* Bene cum Eraſmo dicas, *Et egreſſi*: hoc eſt, Et qui egreſsi è monumentis erant, poſt reſurrectionem ejus in Sacra ſe exhibuerunt urbe. Reſurrexerunt in Judæa; Hieroſolymis, in urbe Sancta, quæ Divino cultui jam pridem deſtinata erat, ſe exhibuerunt. Quòd enim ad cœleſtem hoc Hieroſolymam ex antiquitate quidam retulerunt, περιεργότερον ab iis factum, rectè monuit Theophylactus. Certè Syrus diſertè, Καὶ ἐξῆλθον, καὶ μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν ἦλθον. Ut ſit, quemadmodum jam dixi, Καὶ ἐξελθόντες, idem quod καὶ οἱ ἐξελθόντες τότε, ἐκ τῶν μνημείων, *Qui tum è ſepulcris ſurgebant*, vel *reſurgebant*, moriente Domino, ac mortis ejus vi, μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν ἦλθον, *poſt reſurrectionem ejus in urbem Sanctam ſe contulerunt.* Eodem capite cùm de Joſepho ab Arimathæa dicitur,
v. 59. Καὶ λαβὼν τὸ σῶμα ὁ Ἰωσὴφ ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι καθαρᾷ, mos hinc in Eccleſiam manavit, ſi Peluſiotæ credimus, ut ſindoni terſiſsimæ puriſsimæque panis myſticus involveretur: Ἡ καθαρὰ σινδὼν, inquit, ἡ ὑφαπλουμένη τῇ τῶν θείων δώρων διακονίᾳ, ἐστὶ τοῦ Ἀριμαθαίου Ἰωσὴφ ἡ λειτουργία. ὡς γὰρ ἐκεῖνος τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα σινδόνι ἐνειλήσας τῷ τάφῳ παρέπεμψε, δι' οὗ ἅπαν τὸ γένος ἡμῶν τὴν ἀνάστασιν ἐκαρπώσατο· οὕτως ἡμεῖς ἐπὶ σινδόνος τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἁγιάζοντες, σῶμα Χριστοῦ ἀδιστάκτως εὑρίσκομεν, ἐκείνην ἡμῖν πηγάζον τὴν ἀφθαρσίαν, ἣν ὁ παρὰ Ἰωσὴφ μὲν κηδευθεὶς, ἐκ νεκρῶν δὲ ἀναστάς,

ἀναςὰς, Ἰησοῦς ὁ Σωτὴρ ἐχαρίσατο· *Pura ſindon, inquit, quæ in ſacri doni adhibetur miniſterio, quæq́ ſuper eo expanditur, à Joſephi Arimathæenſis ſacro manavit officio. Quippe ut ille ſindoni Dominicum involvit corpus, quod ſepulcro tradidit, per quod univerſum genus noſtrum reſurrectionis fructum ſentit: ità nos ſuper ſindone, propoſitionis ſanctificamus panem, Chriſtique corpus certò invenimus; quod illam nobis tanquam limpido è fonte immortalitatem parit, quam is qui à Joſepho ſepulturæ conſecutus eſt officium, e mortuis deinde excitatus, nobis contulit Servator Jeſus.* Quaſi non panes propoſitionis aliquo velamine olim involuti eſſent: unde Num. 4. 7. Καὶ ἐπὶ τὴν τράπεζαν τὴν προκειμένην ἐπιβαλοῦσιν ἐπ' αὐτὴν ἱμάτιον πορφυροῦν, &c. cujus tamen non ignarus eſſe potuit aut debuit, cùm panem myſticum ἄρτον προθέσεως dixit. Paulò pòſt, Principes Scribæ & Phariſæi Pilato v.63.
cùm dicunt, ἐμνήσθημεν ὅτι ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν ἔτι ζῶν, fugiſſe eruditos ratio videtur, qui πλάνον, quem γόητα vulgò, ſeu *præſtigiatorem*, vocamus, hic dici volunt: quod nunquam illis probabitur qui ex Judæorum jure ſciunt quis מסית dicatur: Qui tam planè ibidem deſcribitur, ut cùm dicunt, Filio neceſſitatem aut miniſterium cædendi patris aut devovendi nunquam imponi, niſi ſit ſeductor: Is autem πλάνος. Tali verò nunquam parcendum ex Lege probant, Deut. 13. 6. Ἐὰν πλανήσῃ σε ὁ ἀδελφός σε, *Si ſeducat te frater tuus, & dicat, Eamus, & colamus Deos alienos:* Helleniſtæ; Ἐὰν παρακαλέσῃ σε ὁ ἀδελφός σε λάθρα, λέγων· *Si clàm moneat te frater tuus, dicatque:* hoc eſt, ad idololatriam, & Dei alieni cultum, qui Hebræis עבודה זרה, te vocet. Qualem videri Dominum volebant.

Cap. XXIII.

Percurruntur loci in Matthæo varii, nec hactenus notati, quos ſuo uſus judicio recentior interpres reddidit. Ἐγερθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον. *Quâ occaſione loci aliquot ejuſdem generis notantur: De quorum interpretatione, aut potiùs interpretandi modo, ſemel agitur.* Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι. Ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ. Μωραίνεσθαι *quid, & quomodo reddendum: Infatuari; Inſipidum fieri.* Ἔνοχος ἔσαι τῷ συνεδρίῳ· Συνέδριον *Sanhedrin.* Ὑπηρέτης, *miniſter;* Ὁ δημόσιος ὑπηρέτης· Βασανισαί· *Angelus exſecutionis.* Σαλπίζειν ἐν ταῖς συναγωγαῖς. *Lectio à recenti interprete mutata, & an rectè.* Ἐλεημοσύνη. Μήτι συλλέγουσι; *Hebraiſmus.* Σαπροὶ καρποί. Σαπρὸν, κακόν. Κατασκηνώσεις. Βασανίζειν. Ὁμολογεῖν, *Agnoſcendi voce ab interprete expreſſum. Stare ſupra littus.* Πειρασθήσονται. Θλῖψις, *compreſſio: Tribulare, tribulatio.* Οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Περιλαβόμενος αὐτὸν, *quo ſenſu dicatur. Velut qui eſt ethnicus. Filius gehennæ.* Ὠδῖνες *interpreti, Dolorum partûs.* Ὁ δὲ ὑπομείνας, *& an rectè id converſum ab interprete. Idem interpres notatus.* Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε. Θεραπεία, *famulitium.* Πρὸς τὸν δεῖνα, *& quomodo exprimendum.* Κρύφιος. Ἀποκριθεὶς εἶπε. Λαλιά, *dialectus, elocutio.* Ἀργύρια, *argentei.* Ἀργύρια *de auro.* Ἀργύρια, *Nummi illi argentei.* Ὁ ἀγρὸς κεραμέως, *Ager ille figuli.* Ἠγγάρευσαν, ἠγγάρευσαν· Ἄγγαρος. Ὀψὲ σαββάτων· Σάββατον Σαββατῶν. Παρασκευή. Ἑσπέρα τοῦ σαββάτου. Σάββατον ἐπιφώσκει. Τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων. Ἰδέα, *Viſus, interpreti; & an rectè.* Ἰδέα *dupliciter uſurpatum Helleniſtis.*

Supereſt ut obiter nonnulla percurramus quæ, proprium ſecutus judicium, Latinè recentior interpres reddidit: Qui emendando veteri, ut & Eraſmo, totum ſuſcepiſſe hoc negotium videtur. Capite 2. 13. cùm dicitur, Ἐγερθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον, moleſtè idem, *Experrectus accipe puerulum:* Vetus, *Surge, & accipe;* ſimpliciùs. Ut omittam, τὸ ἐγερθεὶς, idem quod ἀνιστάμενος, vel ἀναςὰς, hic eſſe: & ità paſſim Helleniſtæ: Quemadmodum & reſurrectio Domini ἔγερσις Matth. 27. 53. Καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ· ubi nec rectè & inuſitatè *excitationem*, vel *experrectionem*, dicas. Jam autem, quemadmodum Dominus, quæ agenda poſt reſurrectionem erant quæque promiſerat, præſtare, niſi reſurgeret, non potuit; ità nec Joſephus,

quod

quod jubebatur, niſi ſurgeret : neque enim expergiſci ſatis erat. Quâ occaſione, cùm majora, de quibus ſæpe agendum, ſine his intelligi non poſſint, (de interpretatione enim agitur, quæ ut perſpicua imprimis ſit ac facilis, ante omnia curandum) quod ſemel hic dicendum, hæſiſſe aut fluctuaſſe eruditiſſimum video interpretem, quo pacto extra moleſtiam, præteritæ ſignificationis participia, quæ verbum antecedunt, in linguam quâ utendum erat transferret. Minora autem in his talibus qui tantùm ſpectat, ea quæ majoris ſunt momenti negligat neceſſe eſt : eadem qui inſuper ac nullo loco habet, nihil minus præſtat quàm quod profitetur. Quare, ut me Grammaticum jactare nolim, ità ſi non ſim, ac de eo conſtet, imperitus meritò haberi poſſim. Exempli causâ, *Experrectus accipe puerulum*, hic dixit ; ne à Græco, ſcilicet, recedat : quod interdum illi nefas. Neq; multò aliter cap. 20. 32. cùm dicitur, Καὶ ϛὰς ὁ Ἰησοῦς ἐφώνησεν αὐτοὺς, *Et cum ſubſtitiſſet Jeſus, vocavit eos.* Ità alibi, ὕϛερον δὲ μεταμεληθεὶς, ἀπῆλθε: *ſed poſtea, cum reſipuiſſet, abiit.* Aliter cap. 21. 35. Καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὃν μὲν ἔδειραν, &c. *Agricolæ verò captis ejus ſervis, alium quidem ceciderunt.* Talia ſunt, Καὶ ζητοῦντες αὐτὸν κρατῆσαι, ἐφοβήθησαν τοὺς ὄχλους, *Et cùm ſtuderent eum prehendere, timuerunt turbam*, ibid. 46. Item, Οἱ δὲ λοιποὶ, κρατήσαντες τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν, *Reliqui verò prehenſos ſervos ejus contumeliis affecerunt & trucidarunt*, 22. 6. Item, Δήσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας, ἄρατε αὐτὸν, *Ligatis pedibus & manibus ejus tollite eum*, ibid. 13. Interdum minùs ſuperſtitioſè, ſed neglecto eo quod præcipuum videtur : Ut in illo, Καὶ ἰδοὺ, εἷς προσελθὼν εἶπεν αὐτῷ, *Et ecce accedens quidam, dixit ei*, cap. 19. v. 16. Item alibi, ἕως οὗ ἀπελθὼν προσεύξωμαι ἐκεῖ, *uſque quò abiens precatus fuero illic.* Quæ & cætera conſtanter reddi omnia eodem modo, nec moleſtè, hoc nimirum, poſſunt ; *Surge, & puerulum accipe:* id eſt, *priùs ſurge* ; quod præteriti vim habet. *Subſtititque Jeſus, & vocavit eos. Reſipuitque poſtea, & abiit. Agricolæ verò ſervis ejus manum injecerunt, aliúmque ex iis pulſarunt*, &c. *Studebántque capere eum, ſed turbam timuerunt. Reliqui verò ſervos ejus ceperunt, contumeliiſque eos affecere ac trucidarunt. Pedes manúſque ei ligate, ac tollite eum. Et ecce, acceſſit quidam, dixitque ei. Donec abiero, atque ibi precabor.* Quo ſimplicius nihil dici aut uſitatius poteſt : Cùm tamen Ciceroni quoque & aliis moleſtiam creaſſe Græca videantur : nam nec eodem ſemper modo illi, & coactiùs nonnunquam, ut invitos tranſtuliſſe dicas. Capite 5. 10. Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης. Recentior interpres ; *Beati, qui perſecutione invaduntur* : moleſtè, ſi quid judico. Vetus ; *Beati, qui perſecutionem patiuntur* : ſimplicius. Quod & Eraſmo placuit. Ibid. v. 13. Ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, *Quòd ſi ſal infatuatus fuerit.* Qui intelligit quid Latinè ſit, *infatuare aliquem*, mirabitur quomodo infatuari ſal dicatur : etiam qui ad animum referri nonnunquam, non ignorat ; ut cùm quis *ſalem habere* dicitur. Meliùs *inſipidum* dixiſſet ; *Vos eſtis ſal terræ : quòd ſi ſal inſipidus fiat.* Nam τὸ *ſapere*, ad guſtum referri ac animum, quis neſcit ? Quid, quòd ſal talis ἄναλος Marco cap. 9. v. 50. dicitur ? quod *inſulſum* dicas. Ibid. v. 22. ὃς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ῥακὰ, ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ· hoc eſt, *reus coram ſynedrio erit.* Neque enim vox *ſynedrii* mutanda, cùm ex illis ſit quas à Græcis Hebræorum acceperunt Magiſtri : Qui diſertè notant, והוא שלאון יון, Græcam eſſe vocem ; τὸ סנהדרין, *ſanhedrin*, nimirum. Recentior, *tenebitur conſeſſu.* Verſu 25. καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ ὑπηρέτῃ· Recentior ; *& judex te tradat miniſtro :* Quaſi alius intelligatur præter τὸν δημόσιον ὑπηρέτην, quem lictorem dicunt ; ex eorum genere fortaſſis qui βασανισταὶ eidem Evangeliſtæ infrà dicuntur. Tertullianus *angelum exſecutionis* dixit : *Qui, & judex te tradat angelo exſecutionis, & ille te in carcerem mandet, unde non dimittaris.* Nec probare eos poſſum qui ſexti capitis initio, pro ἐλεημοσύνην, δικαιοσύνην legunt. Ut nec recentiorem admitto interpretem, qui, cùm legitur, Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, *Attendite nè juſtitiam veſtram exerceatis coram hominibus*, dixit. Neque aliter quàm nos, vel Chryſoſtomus, qui ἐλεημοσύνην, κατόρθωμα hoc ſenſu dixit, nec Euthymius, aut Theophylactus, legerunt. Qui alterum ſuppoſuerunt, hoc egiſſe credo, ut Hebraicè ſcripſiſſe Matthæum probarent. Nam δικαιοσύνη צדקה ad verbum, quo & τὸ ἐλεημοσύνη

exprimitur

exprimitur ab illis : quanquam & חסד id dicant : neque ſemper, imò paucis in locis, pro eo quod confertur, id uſurpant Helleniſtæ. Sed & illuſtri illo Danielis, cùm legitur, *Διὰ τοῦτο, βασιλεῦ, ἡ βουλή μου ἀρεσάτω σοι, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων*, ubi Hebræo eſt בצדקה, *ἐν δικαιοσύνῃ*. Neque aliter Matthæum Hebraicè hic exprimunt interpretes. Quemadmodum etiam hodie Judæi cùm obulum in gazophylacium mittunt, *juſtitiam* hoc dicunt : Eo enim loco, *In juſtitia faciem tuam videbo*, utuntur : quia teſtimonium juſtitiæ eſſe volunt, quam vulgò *eleemoſynam* vocamus. Quemadmodum nec locum (quod tamen recentior exiſtimare interpres videtur) illud Callimachi hic habet, quo Latona beneficium à Peneo collatum ſibi, *ἐλεημοσύνην* dixit : non magìs ſanè quàm ſi *οἰκτιρμὸν* dixiſſet. Hymno in Delum,

> *Εἰςόκεν δὲ Κορωνὶς ἐκέκλετο, Σώζεο χαίρων,*
> *Σώζεο· μὴ σύ γ' ἐμεῖο πάθῃς κακὸν εἵνεκα, τῆσδε*
> *Ἀντ' ἐλεημοσύνης.*

non magìs ſanè quàm cùm Iſrael à filio Joſepho petit nè in Ægypto ſepeliatur; additque, *Καὶ ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ ἐλεημοσύνην καὶ ἀλήθειαν, τοῦ μή με θάψαι ἐν Αἰγύπτῳ*, Geneſ. 47. v. 29. Neque laudare poſſum, quòd cùm eodem loco ſequitur, *μὴ σαλπίσῃς ἔμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς ῥύμαις*, *ſynagogæ* vocem ſervaverit : Quaſi hic locum ſynagogæ habeant, in quas ad Scripturam tractandam convenire ſolent Judæi : aut quaſi non voces aliquot Hebræas quæ publicos conventus publicis in locis denotant, hâc unâ voce interpretentur Helleniſtæ. Quare nec interpretes Matthæi probo, qui *ἐν συναγωγαῖς*, בכנסיות, hic reddiderunt : neque cogitarunt, *ἐν ῥύμαις*, ſive *in plateis*, addi; ubi convenire ſolent omnes *καὶ συνάγεσθαι*. Imprimis autem uſitatum Hebræis, ut cùm publicè dicendum aliquid aut faciendum eſſet quod attentionem mereretur, buccinâ in vicis aut plateis canerent ac ſignum darent : Ut cùm novum Regem ſalutari publicè aut agnoſci vellent. Ità 1. Reg. c. 1. v. 34. *καὶ σαλπίσατε ἐν σάλπιγγι, καὶ ἐρεῖτε, Ζήτω ὁ βασιλεὺς Σολομών*· quod *ἐν τῇ συναγωγαῖς καὶ ῥύμαις*, ut hic loquitur, fiebat. Neque quicquam uſitatius prophetis, quàm ut quoties de re magna, quæ conſiderari maximè meretur vel audiri, agunt, תקעו שופר, quod Helleniſtis, *σαλπίσατε ἐν σάλπιγγι*, præmittant. In Synagogis autem, ubi preces, ubi benedictiones ſive berachot (ut ipſi vocant) aliáque ejuſdem generis, cum reverentia ac ſuperſtitione recitantur, locus buccinæ quis eſſe poteſt ? niſi fortè cum ad gazophylacium accedunt, atque ex more nummum in illud mittunt, præeunte tubâ buccinâve, id in tali loco fieri, quis dicat. Certè ſi quoties *συναγωγῆς* ab Helleniſtis fit mentio, de Synagoga id peculiariter ſic dicta accipiendum ſit, ante Moſen Synagoga ex opinione Helleniſtarum fuerit neceſſe eſt; cujus libro primo paſſim eo ſenſu *συναγωγῆς* vox legitur quo dixi ; hoc eſt, ante legem ipſam, quæ ſecundo libro publicatur : cùm ubique *ἐθνῶν συναγωγαὶ*, aut *λαῶν*, occurrant : Quemadmodum hic *λαῶν*, vel *ὄχλων*, vel ſimile, intellexit : ut ſit, *ἐν ταῖς συναγωγαῖς τοῦ λαοῦ, καὶ τῇ ῥύμαις*. Cap. 7. 16. cùm ſcribitur, *μήτι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὴν, ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦκα*; illud, *μήτι συλλέγουσιν*, Hebraiſmus adeò in his libris frequens eſt, ut nihil frequentius : *An quis colligit ex ſpinis uvam, aut ex tribulis ficus?* Ergò, *μήτι συλλέγουσι*; *μήτι συλλέγεται σταφυλή*; vel, *μήτις συλλέγει σταφυλήν*; *Num quis uvam colligit?* quod eſt, *οὐδεὶς συλλέγει*. Et exempla paſſim exſtant. Ità quod apud eundem dicitur Evangeliſtam, *οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς*, Marcus dixit, *καὶ οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς*. Ibidem v. 17. quod dicitur, *οὕτω πᾶν δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖ· τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον καρποὺς σαπροὺς ποιεῖ*, recentior interpres, *Putris autem arbor fert fructus putres*. Imò nullos, ſi ſit putris : Neque aliud hic *σαπρὸν* quàm *κακόν*· quod vetus & Tertullianus vidit. Quid, quòd ipſe de quo agimus, non aliter ſequenti verſu hoc expreſſit? Cap. 8. 20. cùm dicitur, *Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, κατασκηνώσεις*, non aliud *κατασκηνώσεις* quàm quæ *καλοικίαι* Helleniſtis aliàs dicuntur; *habitationes* nempe aut *domos*: quod latiùs omnino patet quàm קן, ſive *nidus*, quod inter-

pretibus hîc placuit. Quemadmodum cùm Pſal. 104. abietes ciconiæ domus dicuntur; præcedit autem, *ut ibi aves nidificent:* Quemadmodum שכן, quod eſt *κατοικεῖν*, paſſim *κατασκηνοῦν* illis dicitur: ut cùm, *ἐπιτήδεια εἰς κατασκήνωσιν, idonea ad habitationem,* dicuntur. Juriſconſulti Græci, Σκηνὴ λέγεται πᾶσα οἴκησις, *Scena omnis dicitur habitatio.* Ibid. v. 29. dæmoniaci quod clamant, ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; recentior interpres cùm reddit, *veniſti huc vexatum nos ante conſtitutum tempus?* minus dixit quàm invênit. Meliùs igitur *torquendi* voce uſus eſt antiquus. Eruditiſſimum Gloſſarium, Βασανίζω, *Crucio, torqueo, coerceo.* Cap. 10. 17. Παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια· cur *ſynedrii* nomen mutandum non ſit, antè diximus. Cùm autem ſequitur, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς, mirum eſt quæ de ſynedrii & ſynagogæ diſtinctione hîc adferunt interpretes. Quis verò, *ſynagogen*, pro ſupplicii ſumendi loco uſurpatum dicet? Et quis dubitat quin verum ſit quod antè diximus, συναγωγὰς τοῦ λαοῦ, aut ὄχλου, turbam dici quæ in publico ad talia concurrit aut confluit? quemadmodum & hodie ἐν συναγωγῇ vel συναγωγαῖς ὄχλου, pœnæ de nocentibus ſumuntur. Bene interim, quòd *ſynagogæ* hic non ſervavit vocem: Quanquam nec præſtare auſim, rectè *conventus* dixiſſe: *Tradent enim,* inquit, *vos in conſeſſus, & in conventibus ſuis flagellabunt vos.* Ibid. v. 32. Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Ubi, cùm τὸ ὁμολογεῖν expreſſit, *agnoſcendi* verbo uſum recentiorem nolim interpretem: A quo longè Chryſoſtomus, Theophylactus, aliíq; abſunt. Interpres vetus, *qui confitebitur me*; hoc eſt, nomen meum: Nec malè Cyprianus aliquoties, *quicunque in me* (hoc eſt, in nomine meo) *confeſſus fuerit:* Quanquam ſubtiliter nimis è Chryſoſtomo Theophylactus, Οὐκ εἶπεν, Ὅστις ὁμολογήσει ἐμέ· ἀλλ', ἐν ἐμοί· τουτέστιν, ἐν τῇ ἐμῇ δυνάμει· τῇ γὰρ ἄνωθεν βοηθουμένος χάριτι, ὁμολογεῖ ὁ ὁμολογῶν. ἐπὶ δὲ τοῦ ἀρνουμένου οὐκ εἶπεν, ἐν ἐμοί· ἀλλ', ἐμέ· *Non dixit, Quicunque confitebitur me; ſed, in me: hoc eſt, in mea potentia: Supernâ enim ſuccurrente gratiâ, qui confitetur, confitetur. De eo autem qui negat, non dixit, in me; ſed, me.* Minus autem *agnoſcendi* eſſe verbum, nè ipſe quidem diffitetur qui eo hîc utitur: Qui cùm ad Juriſconſultos hîc provocet, certè qui Filium agnoſcit, vel pro tali habet ac admittit, hoc eſt, pro Filio admittit, longè minus præſtat quàm qui Deum confitetur. Et quemadmodum agnitio Dei plus eſt quàm cognitio, ità utrumque minus quàm confeſſio. Confitetur enim, qui ingenti animo & ore palàm profitetur quod de eo credit, ac ſic teſtimonium de eo reddit voce, qui nec ſanguinem cùm opus eſt negabit. Præcedit fides; ſequitur confeſſio, effectum ejus: quo ad ſalutem pervenitur. Quod & ipſe interpres de quo agimus, ad locum Apoſtoli, fatetur, cùm ait, *Corde enim creditur ad juſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* Id autem nimium quantum ab agnitione abeſt: Niſi fortè martyr, qui ſe flammis uſtulandum aut dilacerandum poſt confeſſionem dedit, ab agnitione Dei celebrandus ſit. Capite 13. v. 2. cùm dicitur, καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἱστήκει, Vetus interpres, *& omnis turba ſtabat in littore*; ſimpliciſſimé: Recentior, *tota autem turba ſupra littus ſtabat.* quod non ſatis aſſequor. Sive enim littus ſit, quà fluctus proximè alludit, ſeu quà maximus exæſtuat vel pervenit, ut veteres Juriſconſulti ſolent loqui; quomodo ſtat ſupra littus qui in littore verſatur? niſi fortè aut ibi aggeres imaginamur aut colliculos, quales ſunt qui mari paſſim in Batavia objiciuntur; ac in iis qui conſiſtit, ſupra littus ſtare hic dicitur: cùm in littore, ubi colles iſti, vel ad littus, verſetur? Qui ſive in littore, ſive ipſum littus ſunt, in littore verſabitur qui hîc conſiſtet: Neque enim qui in monte ſtat, ſupra montem ſtare; ac nè quidem ſupra terram, ſed in terra, propriè ac uſitatè, vel eſſe dicitur vel ſtare. Aliud, cùm ſupra lunam æterna eſſe omnia dicuntur; quæ nimirum longè hanc excedunt: aut cùm ſupra caput aſtitiſſe imber à poeta dicitur, quem nubes minantur. Quòd ſi in ejuſmodi vel collibus vel tumulis tum auditores conſtiterunt, quomodo docentem è navigio audire potuerunt? B. Hieronymus; *populus ſtat in littore fixo gradu, ut audiat quæ dicuntur.* Et quid colles ad αἰγιαλὸν, quâ voce hîc utitur Evangeliſta, quem ὁμαλὸν καὶ ἐπιτήδειον τόπον, *planum ac æqualem locum*, Græci interpretantur? Quid, quòd antè omnia videndum quod intelligatur mare? Non mare ſcilicet,

licet, ſed lacus. Unde in Paraphraſi Eraſmus, *egreſſus domo, conceßit ad lacum.* Ac deinde, *quò cùm veniſſet, ſedit in ripa.* Pauló pòſt, *ingreſſus eſt navem, atque ex ea, velut è ſuggeſtu, locutus eſt multitudini ſtanti in littore.* Cui ſi credimus, mare eſt lacus, littus maris eſt ripa: Quod Hebræis שפת הים, Syris יד ימא dicitur. Et quid ni credamus, cùm intelligatur lacus, qui, ut mare Galilæum, ac mare Tiberiadis, uſitato Hebraiſmo, ità lacus Geneſareth, tum dicebatur? Verſ. 12. Ὅστις γὰρ ἔχει, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ περισσευθήσεται· Recentior, *Quiſquis enim habet dabitur ei, & amplius habebit:* Vetus ſimpliciter, *& abundabit:* Niſi quis malit, *& abundantior efficietur.* Notum enim illud Apoſtoli, ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι, *efficiat ut abundetis magiſque exuberetis.* Ut ità περισσεύεσθαι dicatur, qui copioſior vel fit vel redditur. Neque video cur θλῖψιν, cùm libenter præ Antiquo Latinè loquatur, *compreſſionem* dixerit: Quod nè pro ſenſu quidem. Ità v. 21. γινομένης δὲ θλίψεως ἢ διωγμοῦ, *ortâ compreßione aut perſecutione.* Eruditiſſimum Gloſſarium; Θλίβω, *Tribulo, preſſo, premo:* Θλῖψις, ἡ φροντὶς, *Tribulatio.* Neque aliter θλῖψιν Antiqui Fœderis interpres reddit, cùm τὸ עני, aut ſimilia, occurrunt. Nec videre poſſum, cur recepta omnia, præſertim quæ ab antiquitate confirmata ſunt, mutanda ſint. Quid, quòd *tribulare*, in re ruſtica, Romanis quoque uſitatum? à qua, translatione non aſperâ, Chriſtiani id mutuati videntur. Cap. 16. 3. τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε; Recentior interpres, *ſigna verò temporum illorum non poteſtis?* Qui ſuo more, ſcilicet, articulum, ut ἀναφορικὸν, (quod paſſim illi uſitatum) expreſſit, cùm *illorum* addidit: quia tempus, inquit, opportunum denotatur. Quæ vel ſola cauſa ſatis eſſe poterat cur non opus eſſet illo; cùm τὸ, καιρὸς, hoc (quod nemo neſcit) per ſe notet. Niſi fortè cùm Comicus dixit, *In tempore ad eam veni, quod rerum omnium eſt primum, In illo tempore* dicendum ſit: Quod qui dicat, nihil jam dicat. Καιρὸς eſt זמן. Certè Eccleſiaſtæ tertio, cùm לכל זמן, hoc eſt, Παντὶ ὁ καιρὸς ἐστι, dicitur, nemo, niſi ſallor, *Omni rei eſt tempus illud*, ſed *determinatum tempus*, dicet. Interpres vetus; *Omnia tempus habent:* hoc eſt, *ſuum*; non autem *illud.* Neque medicum, qui illud Hippocratis Latinè interpretetur, Ὁ βίος βραχὺς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ, ὁ δὲ καιρὸς ὀξὺς, *illam vitam brevem*, (quæ enim præter hanc intelligitur?) aut *illam artem longam*, aut *hanc occaſionem præcipitem*, dicturum arbitror. Ibid. v. 18. καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· Vetus interpres, *non prævalebunt adversùs eam:* Minus, aut aliud, recentior, cùm dixit, *non ſuperabunt eam.* Προσλαβεῖν interdum aliquem dicitur, qui, prehenſum manu, aliqua de re monet: Quomodo in eo eleganter accipias, cùm dicitur, Καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ Πέτρος, ἤρξατο ἐπιτιμᾷν αὐτῷ· Interpres vetus; *Et aſſumens eum Petrus:* Plus Eraſmus, qui *abducendi* voce uſus eſt; *Et cùm abduxiſſet eum Petrus:* quanquam ità ſolent qui ſeorſum aliquem abducunt ut ſolum compellent. Etiam, *prehensâ ejus manu*, ſi dixeris, aut *arreptâ*, geſtum Petri & ardorem eleganter expreſſeris: Ut in illo, *Arreptâque manu, Quid agis, dulciſſime rerum?* quanquam alio ibi inſtituto. Cap. 18. v. 17. cùm dicitur, ἔστω σοι ὥσπερ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης, mirificè recentior interpres, *ſit tibi velut qui eſt ethnicus.* Cap. 23. 15. *facitis eum filium gehennæ:* obſcuré. Melius, *reum gehennæ:* Ut cùm *filius mortis* dicitur, qui mortis reus eſt; *filius* item *verberum*, qui ea meretur, Deut. 25. 2. Cap. 24. v. 8. cùm dicitur, Πάντα δὲ ταῦτα ἀρχὴ ὠδίνων, recentior interpres, *Hæc autem omnia principium erunt dolorum partûs:* moleſtè: Quaſi novum eſſet, dolores quoſvis ità dici. Heſychius, Ὠδῖνες, πόνοι, ἀλγηδόνες. Ejuſdem capitis v. 13. cùm dicitur, Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται, idem interpres, *Sed qui ſuſtinuerit ad finem uſque, is ſervabitur:* Quo nihil minùs commodè, meo quidem animo, dici hìc potuit. Videantur quæ præcedunt: ubi de improbitate ejúſque incremento ab Evangeliſta agitur. Ὁ ὑπομείνας ergò, *qui remanſerit*; extra improbitatem, ſcilicet: qui integer remanſerit. Quomodo Thucydides quoque & Græci loquuntur. Nec ineptè antiquus, *perſeveraverit.* Niſi fortè τὸ יחל expreſſit, quod ὑπομένειν, & ὑπομένειν ἐν Κυρίῳ, *perſeverare in Domino*, aut *exſpectare*, Hellenistæ dicunt. Ibid. v. 39. Καὶ οὐκ ἔγνωσαν, ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἦρεν ἅπαντας·

ἅπαντας· *Nec ſciverunt, donec venit diluvium*; hoc eſt, *nec cogitarunt de diluvio, donec venit: quod omnes ſuſtulit.* Mirificè recentior. *Nec agnoverunt diluvium uſque dum veniſſet & ſuſtuliſſet omnes.* Ibid. v. 43. Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἄν. Recentior, ut & vetus, *Illud autem ſcitote.* Simplicius fortaſſe, *Illud autem ſcitis.* Ibid. v. 45. Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, ὃν κατέστησεν ὁ κύριος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ; Recentior, *quem conſtituit Dominus ſuper famulitium ſuum:* Vetus, *ſuper familiam ſuam:* eruditè. Familia enim Tacito & Juriſconſultis, quod nemo jam ignorat, ſervi. Ità Geneſ. 45. 16. Ἐχάρη δὲ Φαραὼ καὶ ἡ θεραπεία αὐτοῦ· Interpres vetus, *Et gaviſus eſt Pharao & omnis familia ejus.* Quanquam aliud Græcis θεραπεία plerunque, nec idem ſemper Helleniſtis. Capite 26. v. 18. Ὁ δὲ εἶπεν, Ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν δεῖνα. Recentior, ut & vetus, *Abite in urbem ad quendam:* Imò potiùs, *illum:* cujus, nempe, non exprimitur nomen. Qui פלני Hebræis, Græcis ὁ δεῖνα, Helleniſtis κρύφιος dicitur: Ut cùm Ruth 4. 1. κάθισον ὧδε, κρύφιε, dicitur; vulgò, *tu talis*; Latinis, *ille*. Eruditiſſimum Gloſſarium, ὁ δεῖνα, *ille*. Ibid. 26. 63. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐσιώπα. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ, Ἐξορκίζω σε. Ubi recentior interpres, *Jeſus autem ſilebat. Et reſpondens Pontifex maximus, dixit ei.* Quomodo reſpondit autem ſi ſilebat? Quam difficultatem cùm videret vetus, *reſpondendi* vocem prætermiſit: Qui, *Jeſus autem tacebat: & princeps ſacerdotum ait illi.* Cæterùm ἀποκριθεὶς ἔλεγε, vel εἶπε, idem eſt quod λέγων ἔλεγε, nec obſcuro nec ignoto Hebraiſmo exprimi in Sacris ſolet: quo dicentis vehementia notatur. Et quid eo vehementius, Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος? Ibidem v. 73. καὶ γὰρ ἡ λαλιά σου δῆλόν σε ποιεῖ. Ubi λαλιὰ, quam διάλεκτον vulgò Græci: Galilæa enim intelligitur. Recentior interpres; *nam & locutio tua manifeſtum te facit.* Meliùs, *lingua:* quam & *elocutionem* dicunt. Doctiſſimum Gloſſarium, Διάλεκτος *elocutio*. Idem, Λαλιὰ, *elocutio*. Cap. 27. v. 5. Καὶ ῥίψας τὰ ἀργύρια ἐν τῷ ναῷ, ἀνεχώρησε. Vetus, *Et projectis argenteis in templo, ſeceſſit.* Rectè, *argenteis*; qui ſunt nummi: eò magis, quòd & aurei ſic dicuntur: Et bene Euſtathius, ὅτι καὶ χρυσοῦς οὕτω λέγεται συνεκδοχικῶς. Interpres recentior, *Ipſe verò projectis illis nummis argenteis in templum.* Quo non opus: non magis quàm cùm ὁ ἀγρὸς, qui diſtinctionis causâ κεραμέως, *ager ille figuli* eidem dicitur: Ità enim v. 10. *Et dederunt eos ad emendum illum agrum figuli.* Jam ſi ὁ ἀγρὸς κεραμέως eſt *ager ille figuli*, quid jam dixit ampliùs, cùm addidit, διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος? quod noſter, *quapropter vocatus eſt ager ille.* Niſi fortè quoties articulus occurrit, idem erit quod ἐκεῖνος. Quod ſi verum, quare, cùm ſequitur, καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, *triginta nummos argenteos*, non *illos*, dixit? & cùm ſequitur, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν, *& interrogavit eum præſes*, non, *ille præſes*, dixit? item, ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος, *Jeſus autem ſtetit coram præſide*, non autem, *illo præſide?* & ſic deinceps, cùm idem intelligatur. Ne in Symbolo quidem Apoſtolico, ubi efficaciter imprimis ſingula dicuntur, cùm credere nos εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, dicimus, *filium illum*, ſed *filium*, interpretamur. Et tamen, cùm dicitur, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; vetus interpres, *Tu es rex Judæorum?* recentior, *Tune es rex ille Judæorum?* more ſuo dixit. Ibid. v. 10. cùm legitur, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος, interpres idem, ut & vetus, *ſicut conſtituit mihi Dominus.* Quis autem dubitat, quin τὸ συντάττειν exprimat τὸ צוה, *præcepit?* Illa enim Prophetæ, ut ſuprà diximus, expreſſit verba, Καὶ εἶπε Κύριος πρός με. Ibid. v. 32. cùm dicitur, Ἐξερχόμενοι δὲ εὗρον ἄνθρωπον Κυρηναῖον, ὀνόματι Σίμωνα· τοῦτον ἠγγάρευσαν, ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, non ignoramus quid ſit ἀγγαρεύειν Matthæo c. 5. 41. Καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο· Quod *angariare* dixerunt. Vetus Gloſſarium, Ἀγγαρεύω. *angario.* Perſicam autem vocem volunt. De quo nunc non diſputo; nec quæ ab iis dicta improbamus. Quid ſi tamen ἠγόρευσαν (ut Chaldaïcum Syriacúmque אגר exprimatur, quod *conducere* aut μισθοῦν) Evangeliſta ſcripſit? Neque hoc volumus, ut in contextu Sacro quicquam immutetur, ſed ut quid dici poſſit, obiter ſic exponamus: (Exercitationes enim ſcribimus.) Quanquam nec peccat, qui in ſuis ſententiam exponit ſuam: qui nihil aut immutat ipſe, aut temere ad mutationem præit.

Magiſtris

Magiſtris certè אגר ואגרא eſt שכר, *merces*; אגיר ואגירא eſt שכיר, *mercenarius*; quemadmodum אגר eſt שכר, *mercede conducere*: Quanquam ἄγγαρος Heſychio ἐργάτης, ὑπηρέτης, καὶ ἀχθοφόρος, *operarius, miniſter, bajulus*, exponitur: niſi ἄγαρος legendum ſit: (In quo autore emendando, niſi qui variâ linguarum cognitione inſtructus accedat, fruſtrà ſit neceſſe eſt) Quâ ſignificatione ac ſenſu rectè, ἠγγάρευσαν, & legas & exponas. Nihil autem immutandum, & Marcus ſuadet: apud quem, Καὶ ἀγγαρεύουσι παράγοντά τινα Σίμωνα, legitur. Sed & interpres Syrus utrobique שחרו dixit. Quis autem non miretur, ſicut ἀγγαρεύειν & ἀγαρεύειν, ità parùm inter ſe ſcripturâ τὸ שכר differre & τὸ שחר; cùm ſignificatione haud parùm differant? Cap. 28. v. 1. Ὀψὲ δὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, cum dicitur, enallagen obſervat vetus interpres, quaſi ὀψὲ σαββάτων ſit ὀψὲ σαββάτου· quod duriſſimum nonnullis videtur. Novi & qui σάββατον, vel σαββατῶν, ſcribendum, ut ἄκλητος vox peregrina ſit, exiſtimarent: Quo nihil opus; cùm iis quoque in locis ubi σαββατὸν שבתון exſtat, Helleniſtæ σάββατα reddiderint: Σάββατα ἀνάπαυσις ἁγία τῷ Κυρίῳ αὔριον, Exod. 16. 10. & aliàs paſſim. Ità, τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου, Ibid. 20. 10. quæ ibidem quoque paulò antè, ἡμέρα, non τοῦ σαββάτου, ſed τῶν σαββάτων, dicitur. Fieri autem non poteſt, quin in lingua Helleniſtica qui parùm verſatus eſt, nova ei videantur omnia. Neque aliter in Novo Fœdere: Ubi τὰ σάββατα paſſim habes: quemadmodum τοῖς σάββασιν hoc vel illud eveniſſe dicitur. Tres autem ab Evangeliſtis hic conſiderantur dies: qui & diſtinguendi. Paraſceve, quæ ערב השבת, ἑσπέρα σαββάτου, *veſpera ſabbathi*, dicitur: de qua Lucas, καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευή· Quam ſequebatur ſabbathum: quemadmodum & ab eodem additur, καὶ σάββατον ἐπέφωσκε, *ſuccedebat ſabbathum*. Sabbatho autem cùm quieviſſent, ut disertè idem notat, ſero ſabbathi, ſive διαγενομένου τοῦ σαββάτου, *exacto ſabbatho*, ut Marcus loquitur, altero nimirum die, aut propinquo, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, *cùm dies qui ſabbathum exciperet, jam immineret*, ut Matthæus loquitur, venerunt ut ſepulcrum inſpectarent: Quæ hic memorantur. Ibid. v. 3. cùm de Angelo dicitur, ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπὴ, neſcio quid in mente erudito fuerit interpreti, qui ἰδέαν *viſum* vertit; *Erat autem viſus ejus ut fulgur*: cùm externam corporis ſpeciem, imprimis autem vultûs, ità dicat. Heſychius, Ἰδέα, μορφὴ, εἶδος. Neque cogitabat quid ſit *viſus*. Certè ſi quis in illo poetæ,

Mortales viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram,

quo vel conſpectum denotat vel oculos, ἰδέαν reddat, minus nihilo dicat. Quemadmodum nec ejus de qua agimus nunc vocis uſum ignorarunt Helleniſtæ: Qui interdum eâ abſolutè utuntur: ut cùm τὸ מראה interpretantur; quemadmodum Danielis 1. 13. καὶ ὀφθήτωσαν ἐνώπιόν σου αἱ ἰδέαι ἡμῶν, καὶ αἱ ἰδέαι τῶν παιδαρίων τῶν ἐσθιόντων τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως· interdum σχετικῶς ſeu relativè; ut cùm Adam, κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰκόνα, *ſecundùm formam ſuam genuiſſe ac imaginem*, dicitur: ſi τὸ דמות, aut ſimile, interpretentur.

Tituli Evangeliſtæ *Marci* ex diſtinctione veterum.

KAὶ ἦν ἐν τῇ συναγ. αὐτῶν] α΄. περὶ τοῦ δαιμονιζομένου.
Καὶ εὐθέως ἐκ τῆς συν. ἐξελ.] β΄. περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.
Ὀψίας δὲ γενομένης,] γ΄. περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.
Καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτὸν λε.] δ΄. περὶ τοῦ λεπροῦ.
Καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτόν, παρ.] ε΄. περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.
Καὶ παράγων εἶδε Λευΐν] ϛ΄. περὶ Λευῒ τοῦ τελώνου.
Καὶ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν συναγ.] ζ΄. περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.
Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος,] η΄. περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν δώδεκα.
Ἰδοὺ, ἐξῆλθ. ὁ σπείρ.] θ΄. περὶ τοῦ σπόρου παραβολή.
Καὶ λέγει αὐτοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμ.] ι΄. περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων.
Καὶ ἦλθον εἰς τὸ πέραν τῆς θαλ.] ια΄. περὶ τοῦ λεγεῶνος.
Καὶ ἰδοὺ, ἔρχ. εἷς τῶν ἀρχισυναγ.] ιβ΄. περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.
Καὶ γυνή τις οὖσα] ιγ΄. περὶ τῆς αἱμοῤῥοούσης.
Καὶ προσκαλ. τοὺς δώδ.] ιδ΄. περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διαταγῆς.
Ἀκούσας δὲ Ἡρώδης] ιε΄. περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου.
Πόσους ἄρτους ἔχετε;] ιϛ΄. περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων.
Καὶ ὀψίας γενομ.] ιζ΄. περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.
Ὁ δὲ ἀποκριθ. εἶπεν αὐτοῖς,] ιη΄. περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ.
Ἀκούσασα γὰρ γυνὴ] ιθ΄. περὶ τῆς Φοινικίσσης.
Καὶ φέρουσιν αὐτῷ κωφ.] κ΄. περὶ τοῦ μογιλάλου.
Καὶ ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ μαθ.] κα΄. περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων.
Καὶ διεστέλλ. αὐτ. λέγ.] κβ΄. περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.
Καὶ ἔρχ. εἰς Βηθσ.] κγ΄. περὶ τοῦ τυφλοῦ.
Καὶ ἐξῆλθ. ὁ Ἰησ. καὶ οἱ μαθ.] κδ΄. περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως.
Καὶ μεθ' ἡμ. ἓξ] κε΄. περὶ τῆς μεταμορφώσεως.
Καὶ ἀποκρ. εἷς ἐκ τοῦ ὄχλ.] κϛ΄. περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.
Καὶ ἦλθεν εἰς Καπερν.] κζ΄. περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων.
Καὶ προσελθ. οἱ Φαρ.] κη΄. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα.
Καὶ ἐκπορευομένου αὐ.] κθ΄. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν.
Καὶ προσπορ. αὐτ. Ἰάκ.] λ΄. περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου.
Καὶ ἔρχονται εἰς Ἱερ.] λα΄. περὶ Βαρτιμαίου τυφλοῦ.
Ὑπάγετε εἰς τὴν κώμ.] λβ΄. περὶ τοῦ πώλου.
Καὶ τῇ ἐπαύριον] λγ΄. περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.
Καὶ ὅταν στήκ.] λδ΄. περὶ τῆς ἀμνησικακίας.
Καὶ ἔρχ. πάλ. εἰς Ἱερ.] λε΄. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.
Καὶ ἤρξατο αὐτοῖς] λϛ΄. περὶ τοῦ ἀμπελῶνος.
Καὶ ἀποστέλλ. πρὸς αὐ.] λζ΄. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κῆνσον.
Καὶ ἔρχ. Σαδδ.] λη΄. περὶ τῶν Σαδδουκαίων.
Καὶ προσελ. εἷς τῶν γραμμ.] λθ΄. περὶ τοῦ γραμματέως.
Πῶς λέγ. οἱ γραμματεῖς,] μ΄. περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως.
Καὶ καθ. ὁ Ἰησ. κατ.] μα΄. περὶ τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλλούσης.
Ὁ δὲ Ἰησ. ἀποκρ.] μβ΄. περὶ συντελείας.
Περὶ δὲ τῆς ἡμ.] μγ΄. περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας.
Καὶ ὄντ. αὐτ. ἐν Βηθ.] μδ΄. περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ.
Καὶ τῇ πρώ. ἡμ.] με΄. περὶ τοῦ πάσχα.
Καὶ ὀψίας γεν.] μϛ΄. περὶ τῆς παραδόσεως, καὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου.
Καὶ ὄντ. τοῦ Πέτρου] μζ΄. ἄρνησις Πέτρου.
Καὶ ἤδη ὀψίας γεν.] μη΄. περὶ τῆς ἐξαιτήσεως τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ.

DANIE-

DANIELIS HEINSII EXERCITATIONES SACRÆ AD MARCUM;

Sive,

Liber ſecundus.

Cap. I.

Caput Marci primum & ſecundum percurritur. Initium ejus, Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου *&c. quomodo accipiendum. Loci diſtinctio, & quomodo ordinandus.* Ὡς γέγραπται, *quod ſequitur, quò ſpectet.* Ὁ ἱμὰς τῶν ὑποδημάτων· Σφαιρωτὴρ· Σφυρωτὴρ. Ἕως σφυρωτῆρος ὑποδήματος. Ὑποδήματα *& quibus non uſus fuerit Dominus. Interpres vetus; recentior. Calceamentum; Solea: Et quibus propria. Solea & Sandalium, idem. Sandalia fœminarum.* Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Ἀγαπητὸς, *quis.* Καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων. *Θηρία quæ.* Ἰνδάλματα *apud Helleniſtas.* Ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ *& quomodo recentior id intellexerit interpres. Homo in ſpiritu impuro, cum ſpiritu impuro.* Σπαράσσεσθαι *& quomodo in hac hiſtoria & ſimilibus accipiendum. Locus non rectè intellectus,* εἰ δὲ μὴ, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινόν. Αἴρει, *Hebræorum more.* Συνάγουσι, βάλλουσι, *eodem modo dicta.* Οὐδεὶς βάλλει· Οὐδὲ βάλλουσι.

Videtur initio Evangeliſtæ hujus, vel non ſatìs intellecta vel corrupta Cap. 1.
vera diſtinctio, nonnullas & antiquis & recentioribus difficulta- v. 1,
tes objeciſſe. Ubi primò omnium quod dicitur, Ἀρχὴ τοῦ εὐαγ- & dein-
γελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, non minùs abſolutè quàm ceps.
illud Herodoti accipiendum, Ἡροδότου Ἁλικαρνασσέως ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε. Ità hoc in loco, Ἀρχὴ ἥδε· *Initium Evangelicæ narrationis hoc eſt.* Quod autem illud? Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων. Ut illa, Ὡς γέγραπται &c. nihil aliud quàm narrationis ex prædictis præparatio quædam ſint, & quaſi confirmatio: útque illud, quod jam dixi, de iis quæ ſequuntur, nihil aliud ſit quàm, κατὰ τὸ γεγραμμένον, *ſecundùm illud quod à prophetis ſcriptum,* κατὰ τὸ γεγραμμένον ὑπὸ τῶν προφητῶν. Quod eſt autem illud? Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω &c. Sequitur, Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων. Quod narrationis eſt initium: quo nihil ſimplicius. Quamvis nè hæc quidem bene diſtinguantur, imò & ab ipſa narratione ſeparentur. Mens hæc eſt, *Initium Evangelii Jeſu Chriſti, Filii Dei, hoc eſt: Quemadmodum antè à prophetis ſcriptum fuit, Ecce ego mitto nuncium meum ante faciem tuam qui præparabit viam tuam coram te; item, Vox clamantis in deſerto, Præparate viam Domini, complanate ſemitas ejus: ità & revera evênit. Fuit enim in deſerto ac baptizavit Johannes.* Ut ordo talis, *Venit Johannes & in deſerto baptizavit, ſicut à prophetis de eo ſcriptum eſt, Ecce ego mitto,* ſimúlque elegans ὑστερολογία ſit. Initium enim Evangelii à Johanne deducturum ſe promittit: quem Evangelii, ut præcurſorem, ità quaſi initium fuiſſe: Quemadmodum prædictum jam de eo eſſet; iis nempe locis quos adducit. Johannem autem teſtimonium & Evangelio exhibuiſſe & Chriſto, quis neſcit? Quâ occaſione à Johanne, ac ſic Evangelicam hiſtoriam orditur. Ordo igitur, Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν·

ὡς.

ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω &c. item, Φωνὴ βοῶντος &c. deinde, Καὶ ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ Ἰουδαία χώρα, &c, Ipſe autem locus ità diſtinguatur, Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σοῦ, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου, φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ad quam mentem ac ſimplicitatem proximè Roberti Stephani editiones accedunt. Non ità multò
v. 7. pòſt ab eodem Johanne dicitur, Ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. Ubi ὁ ἱμὰς, de quo agit, idem qui σφαιρωτὴρ, ut vulgò credunt. Gregorius Εἰς τὰ ἅγια φῶτα, Τί δὲ ὁ σφαιρωτὴρ τοῦ ὑποδήματος, ὃν οὐ λύει ὁ βαπτίζων τὸν Ἰησοῦν, ὁ τῆς ἐρημίας καὶ ἄτροφος; Cæterùm vix dubito quin σφυρωτὴρ legendum ſit, aut ſaltem hoc nunc velit: ut ſit שרור. Notum illud, εἰ ἀπὸ σπαρτίου ἕως σφυρωτῆρος ὑποδήματος λήψομαι ἀπὸ πάντων σῶν, in Abrahami verbis, Geneſ. 14. 23. Cùm σφαιρωτὴρ, quod paſsim כפתר, nihil aliud quàm *ſphæra*: ut in candelabro, de quo Exodi 25. & alibi. Quis autem ſoleâ uſum credat aut ſandalio Dominum? aut de eo, cùm περὶ ὑποδήματος hîc agitur, Johannem egiſſe? Et tamen, ut *calceamentum*, vetus; ità *ſoleam*, recentior interpres dixit. Quam non Romanorum modò domeſticum vel tegumentum vel involucrum pedis, ſed & delicatorum fuiſſe inſuper ac fœminarum, quis neſcit niſi qui idem *ſoleam* fuiſſe & *ſandalium* ignorat? Eruditiſsimum Stephani Gloſſarium, *Solea*, σανδάλιον. Et quis neſcit Satyricum dixiſſe, *ſolea puer objurgabere rubra*? Ad quem locum antiquus ſcholiaſtes, *Calceamentum muliebre ſignificat*. Neque aliud quàm Comicus dixit, qui, *Utinam tibi commitigari videam ſandalio caput*. Quod, ὑπόδημα γυναικεῖον, *muliebre* itidem *calceamentum*, Heſychio. Et nè quis dubitet, Gloſſarium vetus, *Solea*, σανδάλιον. Adde, quòd ὑπόδημα, *caliga* plerunque; certè ubi de Romanis ſermo. Gloſſarium, Ὑπόδημα, *caliga, calceamentum, calceus*. Ὑποδηματάριος, *calceamentarius, caligarius*. Gregarii autem militis fuiſſe caligam, quis neſcit niſi qui Romanos nunquam inſpexit autores? à qua dictum Caligulam jam ſciunt, qui hos ipſos viderunt. Quod ὑπόδημα Græci. Unde cùm Tacitus ità dictum ait, *quòd in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo Caligulam appellabant, quia plerunque ad concilianda vulgi ſtudia eo tegmine pedum utebatur*. Dio, ὅτι ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὸ πλεῖστον τραφεὶς, τοῖς στρατιωτικοῖς ὑποδήμασιν ἀντὶ τῶν ἀστικῶν ἐχρῆτο. Unde, quid Romanis ὑπόδημα ſit, planum eſt. Soleâ autem uſum non magìs veriſimile, quàm aut ſandalium geſtaſſe, aut caligatum, militis Romani more ac ritu, obambulaſſe Dominum. Quare, cùm ὑποδήματα Evangeliſta dixit, mihi qui ſimplicitatem amo, hìc & alibi, *calceos* aut *calceamenta*, cum antiquo interprete dixiſſe ſufficiat. Pro quo ubique *ſoleas* recentior ſubſtituit. Cùm dicitur, Σὺ εἶ ὁ
v. 11. υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα, non eſt dubitandum quin illuſtre ac eximium fuerit illud teſtimonium quod è cœlo Deus exhibuit Filio. Quare mirum eſt, non magìs ſolicitè de eo cogitaſſe etiam antiquos. Et Tertullianus quidem; *Hic eſt Filius meus dilectus*: Quem cæteri ſequuntur. Cyprianus; *Hic eſt Filius meus dilectiſſimus*: Qui & ipſe, quanquam plus, minus tamen dixit. Ut enim magnum quidem ſit, quòd Servator noſter Dei Filius dicatur; huic tamen additur in Symbolo, quòd unigenitus ſit inſuper ac unicus. Ἀγαπητὸς autem, ſeu paganos videas ſive Helleniſtas, idem quod μονογενὴς eſt; *unicus* ſive *unigenitus*. Ità Homero Aſtyanax, ἀγαπητὸς dicitur: Non enim alium habebat Hector. Iliad. 2. de Andromacha; Παῖδ' ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσ' ἀταλάφρονα, νήπιον αὔτως, Ἑκτορίδην ἀγαπητόν. Interpres, Ἀγαπητὸν, μονογενῆ. Heſychius, Ἀγαπητὸν, μονογενῆ. Abrahamo filius fuit unicus: Cui Deus dixit, καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ, Gen. 22. 12. & ibid. 16. Eodem cap. v. 2. λάβε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν. Nè quis autem dubitet, vox quam expreſſit eſt יחיד, *unicus*. Qualis Jephtæ fuit, de qua dicitur, καὶ αὕτη μονογενὴς αὐτῷ· καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ πλὴν αὐτῆς, υἱὸς ἢ θυγάτηρ· *non erat filius alius, vel filia*, Jud. 11. 34. Unde & proverbium, Πένθος ἀγαπητοῦ, אבל יחיד. Sed & cùm Rex Salomo Prov. 4 3. honeſtè de ſe gloriatur ac pronunciat, *Nam & ego filius*

fui

ſui patri meo tenellus, & unigenitus inter filios matris meæ, eandem vocem habes. Helle-
niſtæ autem, Υἱὸς γὰρ κἀγὼ ἐγενόμην πατρὶ ὑπήκοος, ϰ̀ ἀγαπώμενος ἐν προσώπῳ
μητρός. Ubi ἀγαπώμενος, ἀγαπητὸς, *unicus*. Zacharias poſtquam illuſtrem & prophe-
ticum illum effudit locum, *Aſpicient ad me quem confixerunt*; addit *& plangentque plan-
ctum ſuper eum, ut qui ſit ſuper unigenitum*. Ubi iterum Helleniſtæ, ϰ̀ κόψονται ἐπ' ἑαυ-
τὸν κοπετὸν, ὡς ἐπ' ἀγαπητῷ. Ità ergò Filius hic Dei, etiam ἀγαπητὸς, quòd unicus
ſit, dicitur. *Unus enim de uno*, inquit ad Symbolum Rufinus, *naſcitur: quia & ſplendor
unus eſt lucis, & unum eſt verbum cordis. Nec in numerum pluralem defluit incorporea
generatio; nec in diviſionem cadit, ubi qui naſcitur nequaquam à generante ſeparatur. Unicus
eſt, ut menti ſenſus, ut ſapientia ſapienti, ut cordi verbum, ut forti virtus. Nam ſicut ſolus
ſapiens Pater ab Apoſtolo dicitur, ità & ſolus Filius ſapientia nominatur. Unicus ergò
Filius eſt: Et cùm ſit gloria, ſempiternitate, virtute, regno, poteſtate, hoc quod Pater eſt,
omnia tamen hæc non ſine autore, ſicut Pater, ſed ex Patre, tanquam Filius, ſine initio &
æqualis, habet: & cùm ipſe ſit omnium caput, ipſius tamen caput eſt Pater*. Parùm igitur
dixerunt, qui & hic & in Matthæo, *dilecti* voce uſi ſunt. Ἀγαπητὸς enim, præter quem
alius non datur: Ut cùm philoſophorum princeps, oculum monoculi, ἀγαπητὸν dixit.
Sequitur de Domino, cùm in deſerto verſaretur, ϰ̀ ἦν μετὰ τῶν θηρίων. Quâ voce τὸ v. 13.
ציים, quod Helleniſtæ nunc θηρία nunc δαιμόνια in Eſaia, in Jeremia ἰνδάλματα in-
terpretantur, reddidiſſe videtur: Quæ & φαντάσματα nonnullis, hoc eſt, *imagines*, vel
ſpectra: cujuſmodi in locis ſolis terrere aut occurrere videntur. Eodem capite legitur,
Καὶ ἦν ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ, ϰ̀ ἀνέκραξε. v. 23.
Ubi cogitandum quid recentior voluerit interpres, qui & eo loco & capite 5. v. 2. ἄνθρω-
πον ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ, ità notat dici, ut cùm τινὰ εἶναι ἐν ἐγκλήματι, de reo,
aut ſimili, qui culpæ ſit affinis vel delicto, dicimus: quod *in culpa eſſe*, Latini. Ità ut ſit
idem, ἐν ἀκαθάρτῳ εἶναι πνεύματι, cum eo quod Lucas, ἀκάθαρτον ἔχειν πνεῦμα, di-
xit: Quomodo Galli eum *eſſe in febri* dicunt qui tenetur febri aut laborat. Cùm tamen
ipſe, verſâ vice, *in quo erat ſpiritus impurus*, reddiderit: neque veteri ignoſcat, qui, *homo
in ſpiritu immundo*, dixerat. Ego ità hominem ἐν ἀκαθάρτῳ πνεύματι hìc dici reor, ut
cùm Helleniſtæ, Hebræorum more, (quod & ipſe de quo agimus interpres aliquoties
notavit) τὸ ἐν, ϰ̀ τὸ σὺν, in his libris confundunt; *Homo in ſpiritu impuro, cum ſpiritu
impuro*: qui impurum, ſcilicet, haberet ſpiritum, ut Lucas loquitur. Niſi fortè, ἐνεργού-
μενον ἐν δαιμονίῳ εἶναι, dicas, ut eum qui à ſpiritu maligno occupatur deſignes. Ali-
quot pòſt verſiculis legitur, Καὶ σπαράξαν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, ϰ̀ κράξαν v. 26.
φωνῇ μεγάλῃ. Quo loco, ut & aliis nonnullis, in hiſtoria eorum qui à ſpiritu impuro
agitantur, τὸ σπαράσσεσθαι uſurpari, non ſemel admiratus ſum: imprimis autem iſto,
cùm de morte aut reſtitutione ejuſdem cui hoc tribuitur ac aſſignatur, quam oportuit
miraculoſam eſſe, nihil exſtet; neque quiſquam neſciat, de iis quorum nihil præter
fragmina & partes exſtant, vulgò uſurpari: quale eſt quod de Pentheo poetæ ac Hippo-
lyto commemorant. Notum illud è Tragœdia, *Omniſque truncus corporis partem tulit*.
Item, *Quæ pars tui ſit dubito, ſed pars eſt tui*. Quale hìc nihil. Quid, quòd Lucas ſpiri-
tum impurum projeciſſe obſeſſum, neque tamen nocuiſſe illi, dixit? Quare ad Helleni-
ſtas recurrendum, qui τὸ נעש & τὸ המה iſtâ voce interpretantur: Ut cùm, σπα-
ράσσεται ἡ καρδία μου, hoc eſt, πάλλεται, κινεῖται, σείεται, *vibratur, movetur*, aut *quatitur*,
Jerem. 4. 19. dicitur. Quid, quòd apud Eſaiam Symmachus תרעלה σπαραγμὸν inter-
pretatur? Quemadmodum & medicorum filii σπαράττειν στόμαχον cùm jubent, nihil
quod noceat præſcribunt. Adde, quòd σπαράσσειν Critici exponunt: Ut nihil præter
vehementem intelligas concuſſionem ſive motum. Porrò cæteris & illud, quod non
longè ante finem capitis ſubſequitur, accedat, Καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ, εὐθέως ἐξέ- v. 43.
βαλεν αὐτόν. Ubi quantæ efficaciæ hoc loco ſit τὸ ἐμβριμᾶσθαι, vel ex eo, niſi fallor,
præter cætera apparet, quòd, ϰ̀ ἐξέβαλεν αὐτὸν, mox dicitur: magìs tamen etiam ex
eo, quòd eâdem voce utrumque denotent Hebræi. Unde & Helleniſtæ, cùm τὸ נער
apud Eſaiam inveniſſent, alii, cum Aquila, ἐπιτιμᾶν alii, ut Symmachus, cum ſuis,

ἐμβεμάσθαι· Septuaginta autem, cum efficacia ingenti, ἀποσκορακίζειν, quod eſt idem quod εἰς κόρακας ἐκβάλλειν, *perdere ac exterminare*, reddiderunt. Locus eſt, Καὶ ἦχος ἐθνῶν πολλῶν, ὡς ὕδωρ ἠχήσει, ὡς ὕδωρ πολὺ ἔθνη πολλὰ, ὡς ὕδατος πολλοῦ βίᾳ φερομένου, καὶ ἀποσκορακιεῖ αὐτοὺς, καὶ πόῤῥω αὐτοὺς διώξεται. Ad quem Euſebius Catenâ in Prophetam illum nondum editâ, cujus uſum Reverendo ac raræ eruditionis viro Antonio Thyſio, amicorum antiquiſſimo, debemus; Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, καὶ ἐπιτιμήσει ἐν αὐτῷ, καὶ φεύξεται μακρόθεν· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, καὶ ἐμβριμήσεται αὐτῷ, καὶ φεύξεται πόῤῥω ut ſic vim vocis oſtendat. Et fortaſſe Marcus ſi Hebraicè ſcripſiſſet, utrumque ſolâ voce **Cap. 2. v. 21.** נער expreſſiſſet. Addatur locus non ignobilis è capite ſecundo, Καὶ οὐδεὶς ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπιῤῥάπτει ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· εἰ δὲ μὴ, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινὸν ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται. Quem non ſatis penetraſſe interpretes exiſtimamus. Omnium autem primò notandus fuit Hebraiſmus, αἴρει τὸ καινὸν, quod eſt, vel *tollere cogitur*, vel *tollitur*: Quomodo, καὶ συνάγουσιν αὐτὰ, καὶ εἰς πῦρ βάλλουσιν, hoc eſt, συνάγονται καὶ εἰς πῦρ βάλλονται, 15. 6. Johanni dicitur. Senſu ſanè alio quàm vulgò. Volunt enim, eam ſupplementi ejus vim eſſe, ut rupturam faciat, partémque attritæ veteriſque veſtis ad ſe trahat: Cùm hoc referendum ſit ad eum qui particulam quæ adhuc ἄγναφος & nova veſti veteri ac ruptæ aſſuit. Quippe hoc qui facit, ſimul ac quàm malè illud ἄγναφον ac novum veſti veteri conveniat advertit, tollere illud cogitur: quod fieri non poteſt quin ruptura major fiat; vix enim diſſui tollique poteſt quin hoc fiat. Unde & Matthæus, αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα ἀπὸ τοῦ ἱματίου. Quis autem dicat, τὸ πλήρωμα τὸ ἄγναφον αἴρει ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ, caſu primo? Illud enim quod ſequitur, εἰ δὲ μὴ, ῥήσσει ὁ οἶνος ὁ νέος τοὺς ἀσκοὺς, decepiſſe eos videtur: Quod Matthæus, ῥήγνυνται δὲ οἱ ἀσκοί· nè quis hìc cavilletur. Jam verò quod οὐδεὶς βάλλει Marco dicitur, eodem Hebraiſmo, οὐδὲ βάλλουσι, Matthæus dixit. Eodem autem modo, αἴρει, βάλλουσι, ῥήσσει, aliáque ejuſdem generis, dicuntur. Ut ſic τὸ πλήρωμα non primo caſu (quod exiſtimant) ſed quarto ponatur: Neque αἴρει ἀπὸ τοῦ ἱματίου τὸ πλήρωμα, ſed αἴρεται. Multò autem minùs, τὸ αἴρειν ad τὸ ἱμάτιον hìc referendum; ut αἴρει τὸ ἱμάτιον dicatur. Reddendum ergò, *tollit enim ſupplementum ſuum*, non *ipſius*, ut interpres vetus: multò autem minùs, ut recentior; qui nonnulla pro arbitrio, ut vocem *aliquid*, & *veſtimento*, addidit. Ità enim ille, *Alioquin illud ipſius ſupplementum novum, tollit* aliquid *ex vetere* veſtimento: Quæ ſunt totidem πληρώματα quæ aſſuuntur. Ego autem, ut nullum accuratius utiliúſque commentandì genus quàm paraphraſin exiſtimo; ſi præſertim mens & ἀκολουθία cùm breviter tum accuratè exprimatur, quorum utrumque antiqui, quanquam pauca in hoc genere exſtent, ſpectarunt; ità magno cum periculo conjunctum exiſtimo, ſi quis interpretationis loco paraphraſin concinnet. Nam quemadmodum in Græco contextu aut Hebræo aliquid mutari nefas ac piaculare eſt, ità nihil magìs interpreti ſpectandum quàm ut repræſentet quod convertit: Qui interdum quoque, quamvìs cum obſcuritatis periculo, prudentiùs in talibus à verbis non recedit, quàm ut mentem mutet de qua dubitat, & in qua falli poteſt. Solus enim falli non poteſt, cujus mens ac verba ab interprete exhibentur: Quæ ſemper religiosè exhibenda. Sed & Latinè minùs quàm vel incommodè vel verè minùs loqui nonnunquam malim: De mente enim maximi Monarchæ & oraculis hìc agitur. Neque αὐτοῦ, ſed αὑτοῦ, legendum. Et præceſſerat, οὐδεὶς ἐπιῤῥάπτει· Cui opponitur, αἴρει τὸ πλήρωμα.

CAP. II.

Caput tertium cum quarto percurritur. Locus, ἔλεγον γὰρ, ὅτι ἐξέστη· *& quomodo intelligendus.* ἐξέστη, *de Propheta. Alienari.* Ὁ ἐπίληπτος οὗτος. Ἔκστασις *prophetica, Hebræorum Magiſtris quomodo definita. Elegans Epiphanii, de prophetis veteribus & eorum æmulatoribus Montaniſtis, locus.* Οὐκ ἐῤῥωμένης διανοίας καὶ παρακολουθήσεως. Τοῦ περικειμένου ἐκστῆναι. Τὸ, ἐξέστη, *quomodo de Domino uſurpetur. Thargumiſtis & Rabbinis* οἱ ἐξεστηκότες *ejuſmodi quomodo dicantur. Caput quartum. Nobilis locus,* οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον,

κρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ. *Interpretis antiqui & recentioris interpretatio: Utraque notata. Mens loci vera, & interpretatio.* Τὸ, ἀλλὰ, *ut* τὸ אלא. *Syris ac Magiſtris in uſu.* Ἀλλ' ἵνα, εἰ μὴ ἵνα. Ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον. Ἐν παραβολαῖς λαλεῖν. *Orienti id quàm uſitatum. Locus Theognidis,* Ταῦτά μοι ᾐνίχθω. *Hebræorum ænigmata.*

CApite tertio hæſiſſe ad illum locum videntur eruditi, Καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ, ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν· ἔλεγον γὰρ, Ὅτι ἐξέστη. Prophetarum olim crede- Cap.3. v.21. batur proprium, dum Spiritu corripereutur, extra ſe ac parùm ſui compotes ut eſſent: qui & παραφρονεῖν, aut mitiori voce, ἐξίστασθαι, tùm dicebantur: *alienari* Latinè dicas: Quòd quibus evenit, etiam aliena loquuntur: Seneca lib. De conſtantia Sapientis, *Cùm Sapientem negatis inſanire, non negatis & alienari, & parùm ſana verba emittere.*. Exemplum 2. Reg. 9. 11. habes; ubi Prophetæ puer qui miſſus dicitur, ἐπίληπτος à cæteris vocatur: Verba ſunt, Τί ὅτι εἰσῆλθεν ὁ ἐπίληπτος οὗτος πρός σε; Quæ conſtitutio animi, ſive ἔκστασιν ſive ἐπίληψιν dicas, *ſenſuum atque animæ virium privatio,* Magiſtris Hebræorum definitur. Quo nomine ac prætextu, amici Domini hoc loco, ut furenti eum turbæ eriperent, ac ſic (quod veriſimile eſt) ſervarent, ſuæ eum poteſtatis eſſe negant. Simile eſt quod de Saule dicitur, ὅτι ἐφήλατο ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα Θεοῦ, καὶ προεφήτευσεν ἐν μέσῳ αὐτῶν, *& inſiluit ſuper eum Spiritus Dei, & prophetavit in medio eorum:* ſui impos nempe, & in poteſtate Spiritûs; quod iſti volunt. Unde proverbium, *Num etiam Saul inter prophetas?* 1. Sam. 11. & deinceps. Ità iſti, οὐκ ἐρρωμένης οὐδὲ παρηκολουθηκυίας διανοίας, ut eleganter alibi de talibus locutus eſt Epiphanius, aiebant Dominum. Quomodo Montaniſtas ibidem eruditus ſcriptor vocat: qui, ut ſe prophetas ſimularent, Λοξὰ ῥήματα καὶ οὐδεμιᾶς ὀρθότητος ἔχοντα, *verba ambigua, & quæ nihil ſani præ ſe ferrent*, effundebant. Ἐκστῆναι igitur ſic dicitur, non διὰ τὸ ἐκστῆναι τοῦ τόπου, quòd mutaſſet, ut nonnulli volunt, locum; ſed διὰ τὸ εἰς τοῦ προκειμένου τότε ἐκστῆναι, quòd in re præſenti alieno eſſet animo, nec conſtaret ſibi, ut idem eleganter loquitur: Quod mente motis evenire ſolet. Eſt autem ſimul & hypocoriſmus. Aliàs enim per contemtum משגע dicebant: Quomodo & loco Regum quem adduximus: Ubi Thargumiſtis ὁ ἐξεστηκὼς, שטיא; Magiſtris, שוטה, *ſote*: Unde & fortaſſe Galli ſuum *ſot*, ut ab illo noſtrum nos formamus. Capite quarto ferè medio occurrit locus ille, Οὐ γάρ ἐστί τι κρυπτὸν ὃ ἐὰν μὴ φανερωθῇ· οὐδὲ ἐγέ- Cap.4. νετο ἀπόκρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ· *Neque quicquam eſt reconditum, quòd non ma-* v.22. *nifeſtum ſit futurum; neque quicquam occultum, quod non in apertum ſit venturum.* Quem locum ità reddidit interpres vetus, *Non eſt enim aliquid abſconditum quod non manifeſtetur; nec factum eſt occultum, ſed ut in palàm veniat:* mirificè, nec Latinè. Recentior, *Non eſt enim quicquam occultum quod non futurum ſit ut manifeſtetur; neque quod abſcondatur, ſed oportet ut palàm proferatur:* nihil minùs quàm rectè. Mens eſt, *Nihil enim eſt abſconditum quod non aliquando futurum ſit palàm: neque quicquam eſt occultum, niſi ut in apertum veniat,* hoc eſt, *niſi eâ lege ut in apertum veniat.* Eò autem magis mirum, deviaſſe hic interpretes, quòd διαυγέστατα ac manifeſtè mentem ſuam ac ſententiam Evangeliſtæ expreſſerunt cæteri. Quid enim illo Matthæi planius, Οὐδὲν γάρ ἐστι κεκαλυμμένον ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται· καὶ κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται. Lucas; Οὐ γάρ ἐστι κρυπτὸν ὃ οὐ φανερὸν γενήσεται· οὐδὲ ἀπόκρυφον ὃ οὐ γνωσθήσεται καὶ εἰς φανερὸν ἔλθῃ. Item, Οὐδὲν δὲ συγκεκαλυμμένον ἐστὶν ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται· καὶ κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται. Ut abſolvamus eruditos, τὸ אלא ſine dubio expreſſit, quod pro *niſi* etiam Rabbinis, nedum Syris, uſurpatur. Ità, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ, hoc eſt, εἰ μὴ ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ, Evangeliſta dixit: planè eodem modo quo non ſemel idem aliique: Tale eſt illud c.9.v.8. Καὶ ἐξάπινα περιβλεψάμενοι, οὐκέτι οὐδένα εἶδον ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον μεθ' ἑαυτῶν· *non viderunt, ſed Jeſum ſolum.* Ubi quis dubitat quin ἀλλὰ ſit, εἰ μὴ Ἰησοῦν μόνον, *niſi Jeſum ſolum?* quod non ignoravit Syrus, qui ſuo אלא, hoc eſt, ἀλλὰ, ibi uſus eſt. Eodē capite habemus illud, καὶ τοιαύταις παραβολαῖς πολλαῖς ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον, καθὼς ἠδύναντο ἀκούειν· χωρὶς δὲ παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς. Ait, parabolas ubiq; Dominum adhibuiſſe, ac ſine iis nihil dixiſſe:

More quidem in Oriente uſitato; quod eorum gnomæ quoque & ſententiæ evincunt: Adeò ut hâc ipſâ tempeſtate, qui parabolis utuntur, voce Græcâ, aut ab ea leviter detortâ, *ſophi* dicantur: niſi hoc ad צפים eorum referatur, de quo ſupra. Non tamen ut ab eo Græci abhorruerint. Cujus rei teſtes inter primos Pythagorici, ut & poëtarum antiquiſſimi: quod vel illa Theognidis evincant,

φορτηγοὶ δ' ἄρχουσι, κακοὶ δ' ἀγαθῶν καθύπερθε·
Δειμαίνω, μή πως ναῦν κατὰ κῦμα πίῃ. Addit autem,
Ταῦτά μοι ἠνίχθω κεκρυμμένα τοῖς ἀγαθοῖσιν·
Γινώσκοι δ' ἄν τις καὶ κακὸν, ἂν σοφὸς ᾖ. Ac ſi Latinè dicas,

Bajulus imperitat, ſummique reguntur ab imis:
Nè pereat metuo fluctibus hauſta ratis.
Illa ſed, ut ſcirpum, melioribus abdita, dixi:
Quanquam hoc jam ſapiens ſcitque videtque malum.

Quis enim non αἰνίγματα Hebræorum, hoc eſt, חידות, alluſiſſe dicat, cùm αἰνίσσεσθαι ſe dixit? idque de Republica, quam cum navi confert. Qualis eſt tota Flacci Ode 14. lib. 1. quâ Romanorum, qualis eo tempore erat, tanquam navis, allegoricè deſcribitur: Cujus initium,

O navis, referent in mare te novi
Fluctus. O, quid agis? fortiter occupa
Portum. &c.

Et certè, quò antiquior eſt è Græcis quiſque, eò propiùs ad τὸ αἰνιγματῶδες & parabolicum Hebræorum veterum, imprimis ad poëſin eorum & dicendi genus, accedit.

Cap. III.

Caput quintum & ſextum. Διὰ τὸ *quomodo in hiſtoria energumeni accipiendum.* Λεγεὼν ὄνομά μοι, *& quare.* Ῥύσις αἵματος, *Secretum cauſæ fœminarum, Optato.* Αἰτία, *Cauſa, pro malo aut noxa.* Ἔλεγε, διενοεῖτο. *Fingendi vocabulum & ſimilia, an religioſè ſatis à Patribus de Filio Dei uſurpata.* Σχῆμα. Σχηματισμός. Σχῆμα, οὐ πρᾶγμα, *de gladio Angeli.* Κατ' οἰκονομίαν *à Filio Dei quæ interdum fieri dicantur.* Οἰκονομεῖ ὁ υἱός. *Theophylacti opinio notata.* Οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι, Οὐκ ἐποίησε. Τοῦ ἀδυνάτου *in Sacris literis modi varii.* Οὐκ ἠδύνατο, *Hebraiſmus. Locus diu agitatus,* εἰ μὴ ῥάβδον μόνον. *B. Auguſtini ſententia, qui Marcum cum duobus aliis conciliare nititur. Oſiandri ſententia. Ordo loci, & ex eo mens.* εἰ, μὴ ῥάβδον μόνον, ἐπεὶ μὴ ῥάβδον μόνον. Εἰ *pro* μὴ *in Sacris.* Καὶ συνετήρει αὐτὸν, *de Herode & Johanne.* Ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ. Καὶ ἀκούσας αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, *locus qui obſcurior videri poſſet.* Ἀκούσας αὐτοῦ πολλὰ ἐποίει. Ἀκοῦσαι, χρεῖον τοῦ ἀκοῦσαι. Φάντασμα.

Cap. 5. DE abreptitio aut energumeno capite quinto non procul ab initio dicitur, καὶ οὔτε ἁλύ-
v. 3, 4. σεσιν οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτὸν δῆσαι, διὰ τὸ αὐτὸν πολλάκις πέδαις καὶ ἁλύσεσι δεδέσθαι. Ubi illud, διὰ τὸ αὐτὸν δεδέσθαι, rectè ſiquidem dicas; non, *propterea quòd: Siquidem ſæpe pedicis vinctus & catenis fuerat.* Recentior interpres; *& nè catenis quidem quiſquam poterat eum vincire: Propterea quòd ſæpe pedicis & catenis vinctus fuerat, ſed*
v. 9. *diſcerptæ fuerant ab eo catenæ,* &c. Paulò pòſt, Καὶ ἐπηρώτα αὐτὸν, Τί σοι ὄνομα; Καὶ ἀπεκρίθη λέγων, Λεγεὼν ὄνομά μοι· ὅτι πολλοί ἐσμεν. Ubi adverſarius ſpiritus ſe ac comitatum ſuum ità dixit, quemadmodum Plinius à numero, *mancipiorum legiones* dixit.
v. 25. Eodem capite legitur, Καὶ γυνή τις οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἔτη δώδεκα, &c. Quam ῥύσιν, *ſecretum cauſæ fœminarum,* eleganter Optatus lib. 5. adverſùs Donatiſtas dixit; *Quid vobis videtur & illa mulier, quæ de ſecreto cauſæ fœminarum cùm per annos duodecim laboraret, & omnem ſubſtantiam ſuam in medicos erogaſſet, cùm videret à Filio Dei,* &c. *pudor impediebat nè cauſam ſuam coram maſculis indicaret.* Ubi αἰτία, *cauſa, malum, morbus,* ſive

ſive *noxa*. Gloſſæ veteres; Ἀιτία, *Cauſa, materia* ſeu *materies, titulus, querimonia, que-*
rela, culpa, noxa. Paulò pòſt, Ἔλεγε γὰρ, Ὅτι κἂν τῶν ἱματίων αὐτοῦ ἅψωμαι. Ubi, ut v. 28.
aliàs ſæpe, ἔλεγε, *διενοεῖτο*. Ἔλεγε *ſecum* nempe, aut *in corde*, Hebræorum more: *cogi-*
tabat, perſuadebat ſibi. In eadem τῆς αἱμοῤῥοούσης hiſtoria, à Domino dicitur, Τίς μου ἥ- v. 30.
ψατο τῶν ἱματίων; De quo loco ac ſimilibus cùm agunt, metuo nè non ſatis religioſè
SS. Patres *fingendi* vocabulo utantur: Quemadmodum B. Auguſtinus, *Sic quippe inter-*
rogavit, inquit, *quaſi neſciens quod utique ſciebat. Ac per hoc neſcire ſe finxit, ut aliquid*
aliud illâ velut ignorantiâ ſuâ ſignificaret. Quæ ſignificatio quoniam verax erat, mendaci-
um profectò non erat. Qui cùm ignorantiam non ponat, quaſi ignorantiam admittit.
Nam B. Hieronymo quid facias, qui ad Rufinum de judicio Salomonis, *Simulat*, inquit
de Domino, *ignorantiam, & humanos pro diſpenſatione carnis mentitur affectus. Sicut alio*
in loco, Ubi poſuiſtis Lazarum? & ad mulierem fluentem ſanguine, Quis me tetigit? Re-
verentiùs Theologi Græci, σχηματισμὸν, aut σχῆμα, etiam de Angelis, cùm aliud aſſu-
munt aut exhibent quàm per ſe habent, vocare ſolent. Procopius ad Numeros, de An-
gelo qui Bileamo cum gladio occurrit; Σχῆμα γὰρ, οὐ πρᾶγμα, τὸ θεωρούμενον· οὐ γὰρ μά-
χαιρα παρ᾽ ἀγγέλοις, ἢ σίδηρος ἐν οὐρανῷ· *Species, non res fuit quod videbatur: neque*
enim machæram geſtant Angeli, aut ferrum in cœlo eſt. Quanquam κατ᾽ οἰκονομίαν hoc
factum dicas: ut ſic cunctis exhiberet mulieris fidem quæ latebat. Quemadmodum non-
nunquam & ſimpliciter οἰκονομεῖν τὴν γνῶσιν, dicunt Patres, cùm ut homo neſcit quod ut
Deus non ignorat, atque id profitetur: quomodo Græcorum Theologi, & inter eos Ma-
gnus Baſilius, loquuntur. Quòd nonnulli autem, inter quos Theophylactus, noluiſſe
ſcire dicunt Dominum, quis tangeret, & hoc impoſuiſſe Petro, non jam σχῆμα eſt ſed
frigus. Non longè à ſexti capitis initio, inter cæteros qui hic notari merentur, locus ille Cap. 6.
occurrit, Καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι· Ità enim hic Evangeliſta v. 5.
dixit, quod Matthæus alibi, καὶ οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλάς. Sed quomodo non
potuit? Gregorius Homiliâ 2. De Filio, ubi accuratè περὶ τοῦ ἀδυνάτου in Sacris variiq;
ejus uſu agit, ad τὸ εὔλογον, ſive quod æquum aut rationi conveniens eſt, nonnunquam
vult referri: ut cùm dicitur, Οὐ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν, ἐφ᾽ ὅσον μετ᾽
αὐτῶν ἐστὶν ὁ νυμφίος, *Non poſſunt*, ſive, *Æquum non eſt, ut lugeant*: Interdum ad τὸ
ἀβούλητον· hoc eſt, ipſum ejus nolle à quo fiunt miracula; ob fidei videlicet in quibus
fiunt defectum. Verba ejus ſunt, Τὸ δὲ, ὡς ἀβούλητον, ὡς τὸ μὴ δύνασθαι ἐκεῖ σημεῖα
ποιῆσαι, διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν δεχομένων· ἐπειδὴ γὰρ τοῦ συναμφοτέρου χρεία πρὸς τὰς
ἰάσεις, καὶ τῆς τῶν θεραπευομένων πίστεως, καὶ τῆς τοῦ θεραπεύοντος δυνάμεως, οὐκ ἐνεδέ-
χετο τὸ ἕτερον, τοῦ συζύγου ἐλλείποντος. Cùm ſimpliciſſimus ſit Hebraiſmus; quo &
paſſim Helleniſtæ utuntur: Quale eſt, *Non poteris intra portas tuas decimam comedere*
frumenti; Οὐ δυνήσῃ φαγεῖν, *Non comedes*, Deut. 12. 17. Sive affirmes enim ſive neges,
non obſtat τὸ יכל. Ità de ſe Deus, *Num potero celare Abraham?* id eſt, *Num celabo?*
Gen. 18. 17. Quanquam τὸ ἀβούλητον etiam hic deſignari non negarim. Et exempla
adſunt. Non ut iis interim aſſentiar, qui poteſtatem Domini conſtrictam infidelitate in-
credulorum, ac vinctam quaſi, hoc loco voluiiſt. Cæterùm non pauca quæ in eam rem
notata nobis, vide ad S. Johannis cap 5. Pergamus. Non exiſtimo quenquam eſſe qui
ignoret, quantum omnis propè ævi animas illuſtres excitarit locus illè ac defatiga-
rit qui non ità multò pòſt extat, καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἵνα μηδὲν αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ v. 8.
μὴ ῥάβδον μόνον. Quo pacto enim virgam tolli jubet Marcus, cùm nè virgam quidem,
ut disertè admodum Matthæus pariter & Lucas docet, Dominus permittat? Quod ut
expeditum nobis daret, mirâ ſubtilitate libro De conſenſu Evangeliſtarum B. Auguſti-
nus uſus eſt, cùm ſcripſit, *Solet item quæri, Quomodo Matthæus & Lucas commemora-*
verint, dixiſſe Dominum diſcipulis ut nec virgam ferrent, cùm dicat Marcus, Et præcepit
eis, ne quid tollant in via, niſi virgam tantùm? &c. *Quod ità ſolvitur, ut intelligamus,*
ſub alia ſignificatione dictam virgam quæ ſecundùm Marcum ferenda eſt, & ſub alia illam
quæ ſecundùm Matthæum & Lucam non eſt ferenda, &c. *Potuit enim etiam ſic breviter*
dici, Nihil neceſſariorum vobiſcum feratis, nec virgam, niſi virgam tantùm. Ut illud quod

dictum eſt, nec virgam, nec minimas quidem res: quod verò adjunctum eſt, niſi virgam tantùm, intelligatur, quia per poteſtatem à Domino acceptam, quæ virgæ nomine ſignificata eſt, etiam quæ non portantur non deerunt. Utrumque ergò Dominus dixit; ſed quia non utrumq; unus Evangeliſta commemoravit, putatur ille qui virgam ſub alia ſignificatione poſitam tollendam dixit, ei qui virgam rurſus aliud ſignificantem non tollendam dixit, eſſe contrarius. Sed jam redditâ ratione non putetur. Quæ tamen nodum ſecant potiùs quàm tollunt. Oſiander, cùm à Luca nullâ circuitione ac planè dicatur, Μηδὲν αἴρετε εἰς τὴν ὁδὸν, μήτε ῥάβδους, μήτε πήραν, pro μήτε, εἰ μὴ, reponendum arbitratur. Cujus conjecturæ nè audaciam nunc tangam, quid Matthæo fiet, qui diſertè, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον, dixit? Neque plus efficiunt fortaſſe qui in ipſa vocis ſignificatione argutantur, & ad τὸ שבט ſe convertunt. Veniam eruditi nobis dabunt, ſi ad tribus hîc Grammaticorum recurramus, quod & ipſi faciendum ſibi judicarunt: Quid ſi τὸ μὴ, non ad τὸ εἰ, ſed ad τὸ μόνον referendum dicamus? ſi quidem non fruſtrà obſervarunt eruditi, τὸ, εἰ μὴ, nonnunquam apud veteres autores disjungendum. Exemplo ſit Thucydideum illud, Καὶ συγγνώμη, εἰ μὴ ὑπὸ κακίας, δόξης δὲ μᾶλλον ἁμαρτίᾳ, τῇ πρότερον ἀπραγμοσύνῃ ἐναντία τολμῶμεν· ut ſit, non, εἰ μὴ ὑπὸ κακίας, ſed, εἰ τολμῶμεν μὴ ὑπὸ κακίας. Quomodo Evangeliſtæ mens erit, Καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἵνα μηδὲν αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον, μὴ πήραν, μὴ ἄρτον, μὴ εἰς τὴν ζώνην χαλκόν· *Juſsitque eis, nè quid ſecum aſſumerent: ſiquidem* (vel *imò*) *nè virgam quidem, non peram, non panem, non æs in zona.* εἰ μὴ ῥάβδον μόνον, *ſiquidem nè virgam quidem:* ac ſi dicat, ἐπεὶ μὴ ῥάβδον μόνον. Τὸ εἰ autem ἀντὶ τοῦ ἐπεὶ paſſim in Sacris uſurpari ab Helleniſtis, quis neſcit? Certè ſi dixiſſet autor, Καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἵνα μηδὲν αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, ἐπεὶ μὴ ῥάβδον μόνον, μὴ πήραν, &c. nemo dubitaret quid vellet: Nunc autem idem dixit. Cæterùm τὸ εἰ ſic & aliàs uſurpari, etiam cùm μὴ non accedit (pro ἐπεὶ nempe) aliquot exemplis eruditiſſimus Peluſiota probavit: qui ex hac ipſa particula, aliquot in Sacris literis locorum mentem pendere do-
v. 15. cet. Capite eodem ſexto cùm dicitur, Ἄλλοι ἔλεγον, Ὅτι Ἠλίας ἐστίν· ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν, mirum non eſt hæſiſſe interpretes, cùm docendum eſſet quid inter hæc duo, προφήτης, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν, intereſſet. Locum ergò eruditus interpres ſic convertit, *Propheta eſt, vel unus ex prophetis illis:* vetus, *Quia propheta eſt, quaſi unus ex prophetis.* Notat autem noſter; *Hic locus varias recipit interpretationes. Sic enim vulgata, Quaſi unus ex prophetis, omiſſâ particulâ* ἢ· *quam etiam in ſex vetuſtis exemplaribus non legimus, neque vertit Syrus interpres: Ut ſit hic ſenſus, Quoſdam habuiſſe Jeſum pro propheta, eóque minimè vulgari, ſed qui cum excellentiſſimo quovis veterum illorum jure conferri potuerit. Eraſmus autem convertit, Vel tanquam unus ex prophetis: Ut ſit hæc ſententia, Alios dixiſſe, Eliam eſſe; alios, prophetam in genere; alios, neque pro Johanne neque pro Elia habuiſſe, ſed admiratos ipſius facta, cunctabundos pronunciaſſe, ipſum videri poſſe aliquem ex veteribus illis prophetis qui reſurrexiſſent.* Addit deinde, nè quis dubitet quin difficultatem viderit, *Cæterùm apparuit ex collatione hujus loci cum Lucæ* 9. 7, *&* 8. *quadruplicem de Chriſto fuiſſe opinionem, ſed tres tantùm opinantium fuiſſe ordines. Nam Herodes quidem, conſcientiâ ipſum pungente, ſuſpicabatur, Chriſtum eſſe redivivum Johannem: alii dicebant, Eliam eſſe: alii denique, eſſe prophetam vel unum ex veteribus illis, quorum videlicet libri legebantur; vel illis veteribus nihilo inferiorem.* Hæc ille. Videtur autem qui propheta eſt, plus eſſe quàm qui quaſi propheta, aut quaſi unus ex prophetis; & qui quaſi unus ex proppetis, minus quàm qui propheta. De quo Juriſconſulti non dubitant; qui ſuos *quaſi contractus*, ſuum *quaſi caſtrenſe peculium*, cùm de ſacerdotibus & advocatis agunt; *quaſi delictum* deniq;, *quaſi dotem, quaſi maritum, quaſi poſſeſſionem, quaſi pignus, quaſi patrimonium*, cùm agitur de fœmina; *quaſi poſſeſſores, quaſi emtores, quaſi uſucapiones, quaſi uſusfructus*, aliáq; generis ejuſdem cum reſtrictione habent aut conſiderant: De quibus ipſi videantur. Quid igitur? Abſolvemus eruditos. Duo erant inter cætera quæ Domino tum tribui ſolebant; vel, quod propheta eſſet, vel, quòd Propheta ille qui & Meſſias eſſet: quamvìs id pleriq; tum neſcirent: Quod cùm dicitur, Propheta ille intelligitur de quo Moſes ſcripſerat, qui & ἐξόχως καὶ ἀναφορικῶς, ὁ Προφήτης dicitur. Quomodo ſcripſiſſe

nec

nec aliud hìc voluiſſe Evangeliſtam exiſtimamus. Johannes diſertè, nec ſemel, Καὶ ἠρώτησαν αὐτόν, Τί οὖν; Ἠλίας εἶ σύ; Καὶ λέγει, Οὐκ εἰμί. Ὁ προφήτης εἶ σύ; Καὶ ἀπεκρίθη, Οὔ, cap. 1. v. 21. Item, Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, &c. Τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὔτε ὁ προφήτης, ibid. 25. Item, Οἱ οὖν ἄνθρωποι ἰδόντες ὃ ἐποίησε σημεῖον ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγον, Ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον, 6. 14. Item, Πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαντες τὸν λόγον ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης, 7. 40. Quem rectè alium à prophetis cæteris, non rectè alium volebant à Chriſto. Quo errore contactos tum fuiſſe, ex aliquot ejuſdem Johannis apparet locis. Ipſe autem locus Deuter. 18. 15, 18. exſtat: Ubi de Propheta illo agitur qui ὁ Προφήτης dicitur. Quare nè dubitandum quidem nobis videtur, quin quemadmodum interpres Syrus articulum paſſim non expreſſit quem non invenit, ità hìc articulus deſit, qui exprimendus eſt: Ut ſit, Ἄλλοι ἔλεγον, Ὅτι Ἠλίας ἐστίν· ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Ὅτι ὁ προφήτης ἐστὶν, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν. Neque magìs mirum ſanè, quòd articulus quàm quòd τὸ ἢ in codicibus nonnullis (cujus rei fidem tum antiquus interpres noſter tum & Syrus abunde faciunt) prætermiſſum fuerit: quod & de ſex exemplaribus ſuis recentior teſtatur. Hæc ſcripſeram, cùm fortè Euthymium inſpexi: in quo hæc cum admiratione inveni, *In quodam autem exemplari dictio Propheta habet articulum: Ut ſit, Propheta ille eſt, aut tanquam unus prophetarum. Intelligebant autem illum Prophetam de quo ipſis Moſes vaticinatus fuerat: & is erat Chriſtus.* Græcè dicas (nam Latinum nunc exemplar habemus:) Ἔν τινι τῶν ἀντιγράφων, τὸ, προφήτης, μετ' ἄρθρου γέγραπται· ὁ νοῦς δὲ, ὅτι ὁ προφήτης, ἤγουν, ἐκεῖνος ὁ προφήτης ἐστί· λέγει δὲ ἐκεῖνον τὸν προφήτην περὶ οὗ προεφήτευσεν αὐτοῖς ὁ Μωσῆς· οὗτος δὲ ὁ Χριστός. Quibus verbis ſingula quæ dicta ſunt à nobis, manifeſtè confirmantur: Quod à ſcriptore & Græco & antiquo ſatìs, quique antiqua Patrum ſcripta contulit, examinavit, tum & accurato, factum gaudeo: nè ultrà dubitandi locus ſit. Capite eodem de Herode & Johanne legitur, Ὁ γὰρ Ἡρώδης ἐφοβεῖτο τὸν Ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν v.20.
ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον· καὶ συνετήρει αὐτὸν, καὶ ἀκούσας αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει. Ubi, ut τὸ συντηρεῖν de cultu & obſervantia dicatur, quomodo hìc eam vocem recentior interpres accepit, non admittent, niſi fallor, qui intelligunt quid Græcè ſit loqui. Vetus *cuſtodiendi* verbo uſus eſt: longè meliùs, ni fallor. Servabat eum ac cuſtodiebat, vel adverſùs Herodiadem ſceleſtam, quæ ἐνεῖχεν αὐτῷ, *malum illi clàm ſtruebat, imminebat illi,* ut Evangeliſta loquitur. Ubi? In ipſo carcere, nimirum; nè evaderet, nec tamen ſupplicium ſubiret: in quem conjectum tandem, & Matthæus & hic autor dixit. Τηρεῖσθαι autem etiam autoribus his dici ſolent, qui in carcere ſervantur. Ità Act. 12. 5. de Petro, ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ. Alterum autem (hoc enim jungitur ſuperiori) ità ſcribitur, καὶ ἀκούσας αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουε. In- Ibid.
terpres vetus; *& audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat:* Recentior; *auditoque eo multa faciebat, & libenter eum audiebat:* cui hìc Eraſmus placuit. Mihi omnibus hæſiſſe aqua videtur. Quid enim illud, πολλὰ ἐποίει, abſolutè poſitum? Aut quid Herodes fecit? Syrus, *multa audiebat & ab eo faciebat.* Quod interpretes ejus ità accipiunt, ac ſi vellet, plurima in gratiam Johannis feciſſe Regem. Ego autem vulpem illam (ità enim dicitur à Domino) tantum tribuiſſe viro ſanctiſſimo ut multa in gratiam ejus faceret, haud facilè adducar ut credam. Et quare? Non arbitror quòd aulicus Baptiſta eſſet; de quo Servator, *qui mollibus induti veſtimentis incedunt, in aulis Regum ſunt:* ubi nullus incola deſerti; nemo qui agreſti melle ac locuſtis ſuſtentare vitam poteſt. An quia, ut Herodi placeret operam vir ſanctus dabat? Atqui ſummæ libertati ejus teſtimonium Evangeliſtæ exhibent: neque quiſquam, quare Herodiadi inviſus eſſet, ignorare poteſt. Quid, quòd ſublatum ab Herode hac de cauſa docet Joſephus, quòd πάντα τῇ συμβουλῇ αὐτοῦ, *omnia ex conſilio ejus agere*, videretur populus? quod, & plura quæ huc ſpectant, Antiq. Judaic. lib. 18. cap. 7. habes. An ergò veriſimile eſt, ut qui metueret ne alii è conſilio illius quicquam agerent, multa in gratiam illius ipſe ageret? Recentior interpres aliique, in codicibus nonnullis,

pro

pro ἐποίει, ἠπόρει, legi annotarunt: Ut fluctuaſſe Heroden cùm Johannem audiviſſet, aut commotum animo fuiſſe, dicat. In aliis codicibus ἀκύων, pro ἀκύσας, reperiſſe ſe alii teſtantur. Quid ſi & aliam lectionem in quibuſdam extitiſſe ſuſpicemur, quæ & minùs longè abeat, ac Evangeliſtæ mentem exhibeat? καὶ συνετήρει αὐτὸν, καὶ ἀκούσας αὐτοῦ πολλὰ ἐποίει, *& ſervabat eum, utque audiret eum, omnem dabat operam.* In quo nulla ſanè difficultas: ſumma autem perſpicuitas ſimplicitáſque, quam vulgaris lectio non præſtat; quæ ἀκύσας pro ἀκούσας habet. Cui geminum eſt illud de Regina Saba, veniſſe eam ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς, ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν τοῦ Σολομῶντος. Nihil ſi-
v. 49. milius. Capite eodem, Οἱ δὲ ἰδόντες αὐτὸν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἔδοξαν φάντασμα εἶναι. Et notum quidem, nonnunquam φάντασμα id eſſe, quod in imaginatione eſt aut verſatur re autem ipſâ non exiſtit: cujuſmodi imagines οἱ κορυβαντιῶντες, quos *imaginoſos* dicunt, patiuntur. Quod & Syro perſuaſit ut hoc loco דגלא, hoc eſt, *falſam*, ſeu *ſuſpectam*, redderet *imaginem*: quomodo & דגלין, *mendaces.* Et hoc eſt cur eruditum Stephani Gloſſarium, τὸ φάντασμα, *larvam, viſionem, vanum oſtentum*, interpretetur. Unde, quas Pœnas Diráſque poetæ dicunt, quales malè ſibi conſciorum animo plerunq; obverſantur, τέρατα φαντασμάτων, autor Sapientiæ dixit: Τὰ μὲν τέρασιν ἠλαύνοντο φαντασμάτων, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς παρελύοντο προδοσίᾳ. Hic verò ſpectrum, quale Regius Propheta פחד לילה, Helleniſtæ φόβον νυκτερινὸν dixerunt, innui videtur. Ubi eruditè Chaldæus, *Non timebis à timore dæmonum qui nocte ambulant*: de nocturnis enim agit geniis, qui nocent. Atque hinc fortaſſe etiam hic noctis fit mentio; καὶ περὶ τετάρτην φυλακὴν τῆς νυκτός. Sed & additur, ἀνέκραξαν· *exclamaſſe* territos.

Cap. IV.

Caput ſeptimum cum octavo examinatur. Locus nobilis, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται. Vetus interpres & recentior, eorúmque interpretatio. Pugno lavare, Quid ſit, pugno lavare. Πυγμῇ *certare: & quale id certamen.* Πυγμῇ παίειν, *Crebrò, certatim ferire.* Πυγμαῖοι· πυγμή. *Syrus interpres, ejúſque interpretatio* τῆ πυγμῇ. Ἀπὸ ἀγορᾶς. Ἀγορὰ *quid in Sacris.* שוק. Κόπτεσθαι ἐν ἀγορᾷ. Παῖδες ἐν ἀγορᾷ καθήμενοι. Ἀπὸ ἀγορᾶς βαπτίζεσθαι: Κοινοῦν. Μογιλάλος. Ἀγκυλόγλωσσος. Βρένθεσθαι. Περισσεύματα κλασμάτων *& quis eorum uſus.* Μερίδες. Ἀποστέλλειν μερίδας, *Helleniſtis.* Ἐνεπλήσθη καὶ κατέλειπεν. *Analecta Romanorum, & quæ in cœnis colligerent.* Τὰ καταλοιπα *Helleniſtarum. Cacitas,* ἡ παρεγχλείψεια τῆς αἰσθήσεως σημεῖα, *Platoni.* Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον; Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπος; *& ità legendum: Quod ex Helleniſtis, & Hebræâ quam interpretantur, voce, probatur.*

Cap. 7. v. 3. AD caput quod eſt ſeptimum Evangeliſtæ noſtri, ordine pervenimus. In quo locus ille eruditos fatigavit, Οἱ γὰρ Φαρισαῖοι, καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων. Ubi quomodo accipiendum τὸ πυγμῇ, non recentior interpres modò, ſed & alii ætatis hujus primi, quæſivere. Vetus *crebrò*, alter *pugno* reddidit: *Nam Phariſæi & omnes Judæi, niſi pugno laverint manus, non edunt.* Quid autem ſit *lavare pugno manus*, nè tum quidem aſſecutum me fateor, poſtquam ea quæ prolixè notavit ſeriò percurri atque expendi. Hic enim quæritur, utrúmne *qui manum manui affricant, & pugnum alterius inſerunt palmæ*, quæ recentioris verba ſunt, ut ut hoc Judæis tribuamus, Græcè πυγμῇ νίπτεσθαι τὰς χεῖρας, Latinè *pugno lavare manus*, dicantur. Quare locum propiùs inſpiciamus. Olim πυγμῇ qui certabant, pugnis primùm ſolis nudiſque, quod ex antiquitate notum, inter ſe certabant: *Arma antiqua, manus, ungues, dentéſque fuerunt*, inquit Lucretius. Pugnis deinde alia addita; ut lora, & quos cæſtus dicebant. In hoc certamine qui crebriùs alterum feriret, ad palmam contendebat. *Crebrò ferire* eſt πυγμῇ παίειν quod *certatim* dicas. Quid ſit autem illud, nemo meliùs quàm Poeta, lib. Æneid. 5. deſcripſit:

Tum

Tum pudor incendit vires, & conſcia virtus:
Præcipitémque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtrâ.
Nec mora nec requies. Quàm multâ grandine nimbi
Culminibus crepitant, ſic denſis ictibus heros
Creber utrâque manu pulſat verſátque Dareta.

Πυγμῇ, certamen, quale dixi: Πυγμῇ, *crebrò, certatim*. B. Hieronymus ad Ezechielis
27. *Sive pygmæi ſunt, hoc eſt, bellatores, & ad bella promti*, ἀπὸ τῆς πυγμῆς, *quæ Græ-
co ſermone in Certamen vertitur.* Planè, ut in prognoſticis Virgilianis volucres, quas

Certatim largos humeris infundere rores,
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lavandi.

Nam illud πυκνῶς, ut & cætera quæ hic excogitarunt eruditi, imaginaria, nec hujus loci
ſunt. Syrus cùm intelligeret quid eſſet πυγμῇ νίψειν, בטילאית, quod eſt *frequenter*, aut,
ut alii, μετὰ σπουδῆς, καὶ ἐπιμελῶς, eruditè reddidit. Sequitur proximè, καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς ἐὰν v. 4.
μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσι. Ubi, quod Hebræi שוק dicunt, ἀγορὰν Evangeliſta dixit.
Quiſquis forâs & in publicum procedit, לשוקא prodit, ut Chaldæi loquuntur: quo-
modo & paſſim Helleniſtis, è publico qui domum redit, ἀπὸ ἀγορᾶς redire dicitur. Sy-
rus metaphraſtes, מן שוקא: quod Hebræi מחוץ vulgò dicerent: Chaldæi Thargu-
miſtæ, משוק. Itâ capite ſuperiori, οἱ ἀσθενοῦντες ἐν ταῖς ἀγοραῖς τιθέασι dicuntur. In
libro Tobit ex editione Fagii; *Egreſſus eſt in forum, ut quæreret hominem qui ſecum pro-
ficiſceretur:* in Hebræo לשוק, *in publicum*, aut *plateam*. Eccleſiaſtis 12. καὶ κλείσουσι
θύρας ἐν ἀγορᾷ, *foris*, ſive *extrinſecùs*. Et ibid. verſ. 5. *qui in publico ac in plateis plan-
gunt*, κόπτεσθαι ἐν ἀγορᾷ dicuntur; Καὶ ἐκυκλώσαν ἐν ἀγορᾷ οἱ κοπτόμενοι. Quomodo in
ſimilibus locis accipiendum. Itâ παιδίοις ἐν ἀγορᾷ καθημένοις, *qui in publico* aut *in plate-
is ſedent*, Lucæ 7.32. Neque Phariſæi aliter ἀσπασμοὺς ἐν ἀγορᾷ φιλεῖν dicuntur. Eo au-
tem modo ἀπὸ ἀγορᾶς βαπτίζεσθαι dicuntur, ut cùm ablui à ſordibus quis dicitur. Nam
contaminationem vulgi, qui ab illis עם הארץ dicebantur, itâ ſe abluere credebant:
ideóque ἀπὸ ἀγορᾶς manus abluebant, hoc eſt, cùm è publico redirent; tanquam à con-
tagione & pollutione vulgi. Si igitur τὸ *redeuntes*, aut tale quid, intelligas, non *è foro*
(quod nunc obtinet) ſed *è publico* vertendum: Sin, quod priùs dixi, cum βαπτίζωνται
conjungas, καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς ἐὰν μὴ βαπτίζωνται, hoc voluit, *& poſt congreſſum* aut *egreſ-
ſum in publicum; niſi ſe lavent.* Eodem capite habes, ἐκεῖνά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. v. 15.
Ubi κοινοῦν טמא, de quo in Levitico & alibi non ſemel. Eodem capite, Καὶ φέρουσιν αὐ- v. 32.
τῷ κωφὸν μογιλάλον, καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν ἵνα ἐπιθῇ αὐτῷ τὴν χεῖρα. Ubi μογιλάλοι,
tales ferè, quales ſunt qui ἀγκυλόγλωσσοι Medicis dicuntur: Quorum alii ἐκ πάθους, alii
ἐκ φύσεως, *à morbo*, vel *naturâ*, tales dicuntur. Vide Actium, & alios. Paulò pòſt, Καὶ v. 34.
ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐστέναξε, καὶ λέγει αὐτῷ, Ἐφφαθὰ, ὅ ἐστι, διανοίχθητι. Ubi ἐστέ-
ναξε, *ἐβόησε, violentam emiſit vocem*, ſeu *clamavit*: Quomodo τὸ זעק Hebræorum ex-
primere Helleniſtæ ſolent: ut in illo, Εἰ ἐπ' ἐμοί ποτε ἡ γῆ ἐστέναξεν, Jobi 31.38. Sed &
τὸ שוע: ut in illo, ψυχὴ δὲ νηπίων ἐστέναξε μέγα, Ibid. 24.12. Memini me περὶ ψειασμά-
των, & quis eorum uſus eſſet, nonnulla ad Matthæum dixiſſe: De quibus capite ſe- Cap. 8.
quenti, hoc eſt, octavo, rurſus dicitur, Ἐφάγον δὲ καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ ἦραν περισσεύματα v. 8.
κλασμάτων, ἑπτὰ σπυρίδας. Ampliùs autem quis eorum uſus fuerit ex Nehemiæ 8.10.
patet; ubi, *Dixit præterea illis, Ite, comedite pinguia, & bibite dulcia, & mittite partes*
(περισσεύματα nempe, aut περισσεύματα κλασμάτων) *ei cui nihil eſt:* Ubi Helleniſtæ με-
ρίδας, hoc eſt, *partes*, dixere; καὶ ἀποστείλατε μερίδας τοῖς μὴ ἔχουσι. Deinde, *Abierunt
itaque univerſus populus, ut comederet, & ut biberet, & ut mitteret partes*· φαγεῖν, καὶ
πιεῖν, καὶ ἀποστέλλειν μερίδας· quod de celebratione feſti dicitur. Ergò περισσεύματα, με-
ρίδες, quæ diſtribui pauperibus ſolebant. Itâ Ruth 2.14. *quæ comedit ad ſatietatem, &
reliquum fecit:* Ubi venuſtè ac urbanè Helleniſtæ, καὶ ἐνεπλήσθη καὶ κατέλιπεν. Eâ autem
ratione ſemper pauperes convivas ditiores habebant: hoc eſt, Deum. *Grande enim bonum,
quod cùm fit in pauperes, redundat in Deum,* inquit pius Eccleſiæ ac eruditus Doctor:

Q Quia

Quia fundamentum ejus charitas: *Deus autem charitas*, ut idem verè. *Igitur ex Deo quod procedit, in Deum*, inquit idem, *redundat: Quod in Deum autem non redundat, ex charitate non procedit. Ex Deo igitur proceſſio & in Deum redundatio, Dei dona ſunt.* Erant autem longè honeſtiora hæc quàm quæ analectæ, interdum ſordidi, vel helluones, in Romanorum cœnis colligebant; (unde illud poetæ Hiſpani, *Colligere longa turpe nec putat cœna, Analecta quicquid & canes reliquerunt.*) cùm hæc de quibus agimus, honeſtis quoque proximiſque ſervarentur: quemadmodum & Ruth, de qua diximus, reliquias ad ſocrum defert: *Protulit quoque ac dedit illi*, inquit Sacer contextus, *quod de ſaturitate ſua reliquerat*; ἔδωκεν αὐτῇ ἃ κατέλιπεν, ἐξ ὧν ἐνεπλήσθη. Hæc ſunt illa ad quæ Pſalmo 17 reſpexit Propheta; *Saturantur filii, & dimittent reſiduum ſuis parvulis.* Ubi Helleniſtis τὰ περισσεύματα, τὰ κατάλοιπα dicuntur. Eodem capite & illud legitur, ubi de cæco qui Bethſai-
v. 24. dæ oblatus Domino, Καὶ ἀναβλέψας ἔλεγε, Βλέπω τοὺς ἀνθρώπους ὡς δένδρα περιπατοῦντας. Quæ eſt elegans curatæ cæcitatis, quæ τῇ αἰσθήσει (ut Plato loquitur) σημεῖα παρ-
v. 36. εμφαίνει, deſcriptio, aut potiùs hypotypoſis. Eodem capite, Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον, ἐὰν κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, καὶ &c. Ubi rectè Frobenii editio, & aliæ, ἄνθρωπος· ut ſit, Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπος; quod offendit eos qui de Helleniſtis non cogitabant. Notum eſt illud, ut alia ejuſdem generis, οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, Pſalm. 88. 23: verbum enim eſt נשה, quod hic litem dirimit.

Cap. V.

Caput nonum. Καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. *Locus quomodo intelligendus.* Τὸ πῶς ἐγκλινόμενον. *Loci diſtinctio, ſimúlque interpretatio. Locus,* καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν. *De morte Præcurſoris: & an de eo locus intelligendus. Loci diſtinctio in optimis codicibus, ut Stephanico.* Σύγχυσις *in Sacris literis, ejúſque nobile hic exemplum.* Παρενθήκη. *Totus locus quomodo legendus ac intelligendus.* Ῥήσσει αὐτὸν, *de energumeno. Interpres vetus: Recentior; & an rectè Lacerandi verbo uſus ſit.* Ῥήσσειν, ἐδαφίζειν. *Voce* ῥήσσειν, *allidendi ad terram ſignificatione, uſos Helleniſtas.* Καὶ ξηραίνεται, *de malo Spiritu aut energumeno. Quid ſit* ξηραίνεσθαι. Ἐξαίρειν. Ἐξηράνθησαν ὡς πέδιλα, *apud Zachariam. Exareſcit & Areſcit, ab interpretibus hic adhibita.* Ἐξηράνθη ἡ καρδία μου *& ſimilia. Locus,* Τὸ, εἰ δύνασαι πιστεῦσαι. *Recentior interpres.* Εἰ, *ἐρωτηματικόν. Locus,* Ὅ, τι ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν; Ὅτι τί, ὅτι τί δή, ὅτι δὲ τί; Ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἅλας. *Salis uſus ac vis: Amicitiæ coagulum.*

Cap. 9. SEquitur caput Evangeliſtæ noſtri nonum. In quo loci qui occurrit nobis primò in
v. 12. eodem capite, difficultatem ſeriò recentior interpres profitetur, neque quo ſe expediat ad manum habet. Verba ſunt, Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ἠλίας μὲν ἐλθὼν πρῶτον, ἀποκαθιστᾷ πάντα· καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πολλὰ πάθῃ καὶ ἐξουδενωθῇ. Et recentiori quidem ignoſcendum, cùm antiquos quoque torſerit hæc difficultas: Adeò quidem ut B. Chryſoſtomus, teſte Thomâ, in Catena, καὶ ἐρώτων αὐτὸν, intelligendum judicarit; diſcipuli, videlicet: *Interrogabant*, inquit, *diſcipuli Jeſum, quomodo ſcriptum eſt, pati filium hominis?* Ac Theophylactus quidem & Euthymius ſubtilem quæſtionem de reſtitutione per Eliam, déque adventu utroque Chriſti, non invenerunt hic ſed excogitarunt. Neque ullo modo ſatisfaciunt nobis eruditi, qui τὸ πῶς hic, ut in illo Evangeliſtæ ejuſdem & Matthæi, acceperunt, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαβὶδ; &c. πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, hoc eſt, ὅτι εἰσῆλθε. Quaſi nempe dicat, Οὐκ ἀνέγνωτε πῶς γέγραπται; Quare mirum, non excogitaſſe potiùs, τὸ πῶς tanquam ἐγκλινόμενον accipiendum: ut in illo Apoſtoli, εἴ πως καταντήσω, ad Philip. 3. 11. Εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. Ità enim eſſet, καί πως γέγραπται. καί πως γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· hoc eſt, *& certè ſcriptum eſt:* abſolutè ac definitè. Atqui tanto molimine opus non erit, ſi diſtinguas, καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Ἵνα πολλὰ πάθῃ καὶ ἐξουδενωθῇ. *Et quomodo*, vel *quid, ſcriptum eſt de filio hominis? Fore ut multa patiatur ac ludibrio exponatur.* Nihil ſimplici-

plicius. Πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; quemadmodum poſtea, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν. Sequitur, Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα v. 13.
ἠθέλησαν, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν. Qui & ipſe locus mirum in modum viros maximos exercuit ac fatigavit. Nam cùm hæc quæ ſequuntur, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν, de Johanne dici viderentur, neceſſariò probandum erat, Sacras literas, hoc eſt, Prophetas, cæteróſque Fœderis Antiqui teſtes, περὶ τελειώσεως, ſive de morte aut perſecutionibus, Præcurſoris aliquid dixiſſe. Quam difficultatem ut evaderet Euthymius, paucis verbis defunctum ſe exiſtimavit, cùm ſcripſit, *Prædixit enim Eſaias de Johannis etiam paſſione.* Caput interim Prophetæ quod in margine notatur, οὐδὲ γρῦ de Johanne aut ejus morte. Nonnulli igitur intercidiſſe hoc ſcriptum, aut quæ de Elia & Jezabel dicuntur, de Johanne & Herodiade intelligenda, judicarunt. Alii, inter quos Robertus Stephanus, diligentiæ imprimis admirandæ, ità hæc expreſſerunt, Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε (καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν) καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν. Ut ſit nobile ὑστέρου πρότερον exemplum: Cujus generis plurima ac ſimillima è Sacris literis ad Matthæum, etiam inter cætera & hoc, notavimus. Ut ordo ſit, Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν. Venturum autem Eliam, cap. 4. diſertè Malachias dixerat: *Ecce ego mitto vobis Eliam prophetam,* &c. *Et convertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum.* Quem locum de altero Eliâ, de Johanne videlicet, ipſe Angelus Lucæ 1. 17. uſurpavit. Ut totus locus ità diſtinguatur, καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Ἵνα πολλὰ πάθῃ καὶ ἐξουδενωθῇ. Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε (καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν) καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν. Quomodo omnis difficultas tollitur. Nam ſi quis duriores iſtas parentheſes judicat, neceſſe eſt ut de S. Spiritu ſententiam ferat: Cùm id neque novum neque inuſitatum eſſe, infinitis propè exemplis, quæ antiqui ſimul & recentiores diligenter annotarunt, confirmari poſſit, & jam alibi à nobis confirmatum ſit. Eodem capite à parente energumeni hæc verba dicuntur, Καὶ ἀποκριθεὶς εἷς ἐκ τοῦ ὄχλου, εἶπε, Διδάσκαλε, ἤνεγκα τὸν υἱόν v. 17, 18
μου πρός σε, ἔχοντα πνεῦμα ἄλαλον· καὶ ὅπου ἂν αὐτὸν καταλάβῃ, ῥήσσει αὐτὸν &c. Ubi rectè quæri poteſt quomodo diſcerpere eum ſive ῥήσσειν dicatur, ſi poſt ea ſupereſſet. Interpres vetus *allidendi*, recens *lacerandi* verbo uſus eſt. Qui, ut evadat, ad internum id viſcerum dolorem refert: ſed & M. Tullium pro ſe adducit, qui *mœrore lacerari ſe* dixit: Quæ præſidia nè caſſa ſint, non parùm metuo, nec hujus loci. In animo τὸ רטש, quod eſt ἐδαφίζειν, habuit: quâ voce Helleniſtæ (quos qui in eadem lingua non conſulit vel audit, fruſtrà ſemper in his libris futurus eſt) ità nonnunquam utuntur. Ἐδαφίζει autem, qui allidit ſolo. Heſychius, Ἐδάφισαν, κατέβαλον· qui & προσκρούειν τῇ γῇ, interpretatur. Tale eſt, καὶ τὰ νήπια αὐτῆς ἐδαφιοῦσι, Nahum. 3. 10. atque ità paſſim. Et quid dubitamus? cùm id ipſum diſertè, ut hîc, ῥήσσειν dicant: καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ῥήξουσιν ἐνώπιον αὐτῶν, Eſaiæ 13. 16. Eruditè igitur Euthymius, *in terram dejicit:* quod eſt, ἐδαφίζει. Vide & quæ de voce σπαράττειν ſuprà in ſimili hiſtoria notamus. Quid, quòd inter vocem quam diximus Hebræam & τὸ שרט ità hujus linguæ periti diſtinguunt, ut alterum citra mortem, τὸ רטש nempe, alterum necandi cauſâ cum inciſione ac continui ſolutione fiat: quod κατατέμνειν ut alterum, de quo jam agebamus, ῥήσσειν reddiderunt. Sequitur de eodem, καὶ ἀφρίζει, καὶ τρίζει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ, καὶ ξηραίνεται. E quibus veriſimile eſt, periodicum fuiſſe hoc malum, ut accederet ſubinde ſpiritus recederétque. Sed & cùm ξηραίνεται, quæ vox mirificè turbavit interpretes torſitque, Evangeliſta dixit, τὸ נסע ſine dubio expreſſit. Id autem ἐξαίρειν Helleniſtæ reddunt: quod *recedere* aut *abire* dicas. Ità, καὶ ἐξῆρεν Ἰσραὴλ ἐκ Σικίμων ויסעו, *& profecti ſunt, abierunt,* Gen. 35. 5. Ἐξῆρε δὲ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, ὁ προπορευόμενος τῆς παρεμβολῆς, Exod. 14. 19. Idem (quod quis non miretur?) etiam ξηραίνειν dixerunt: ità ut ξηραίνεσθαι dicantur qui vel abeunt vel non apparent. Tale eſt Zachar. 10. verſ. 2. Διὰ τοῦτο ἐξηράνθησαν ὡς πρόβατα καὶ ἐκακώθησαν, διότι οὐκ ἦν ἴασις· נסעו: Ità enim emendatiora habent exemplaria quæ eruditi vel dederunt vel ſecuti ſunt. Ξηραίνεται ergò ſenſu illo quo *evaneſcere* Latini, cùm præſertim de ſpiritibus loquuntur: καὶ ξηραίνεται, &

& abit. Nam τὸ *exareſcit*, aut *areſcit*, quibus hic interpretes utuntur, quid ſibi vellent,
nè ipſi quidem, ut arbitror, intellexerunt. Ergò, ῥήσσει αὐτὸν, καὶ ἀφρίζει, καὶ τρίζει τοὺς
ὀδόντας αὐτοῦ, καὶ ξηραίνεται, *ſolo allidit illum, ſpumat, dentibus ſuis ſtridet. deinde abit:* ut
poſtremum ad τὸν ἐνεργοῦντα, ſive Sathanam, non autem ad τὸν πάσχοντα, ſive ἐνεργούμε-
νον, ſic referatur. Quòd ſi ad afflictum referas, non aliud quàm יבש erit: quemadmo-
dum paſſim in Pſalmis ἐξηράνθη ἡ καρδία μου, ἐξηράνθη ὡς ὄστρακον ἡ ἰσχύς μου, & ſimilia
dicuntur: Ubi ἐξηράνθη, *defecit:* ut λειποθυμίαν vel ἀναισθησίαν innuat ſic aut deſignet.
Et hoc eſt, quod aliquantò pòſt, καὶ ἐγένετο ὡσεὶ νεκρὸς, ὥστε πολλοὺς λέγειν, ὅτι ἀπέθανεν.
Euthymius, *areſcit, ſine ſenſu eſt.* In eadem legitur hiſtoria, Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, τὸ, εἰ
δύνασαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι. Ubi mirum, repetiri potuiſſe qui illud τὸ ni-
hil aliud quàm τοῦτο eſſe hoc loco vellent; quaſi poeticè locutus ſcriptor Sanctus eſſet: quo
nihil alienum magis. Sed & ipſi, durum eſſe id, candidè fatentur. Bene exemplaria in
quibus deeſt, ſimpliciterque legitur, Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, εἰ δύνασαι πιστεῦσαι· Quod
& vetus interpres ſecutus eſt. Quantò autem meliùs quàm recens, qui, *ſi potes hoc credere,*
reddendum exiſtimavit? Fieri tamen poteſt, ut τί, vera ſit lectio: Τί; εἰ δύνασαι πιστεῦ-
σαι, *Quid? ſi potes credere;* aut, *Quid? an potes credere?* Ut, τί; εἰ δύνασαι πιστεῦσαι; cum
interrogandi nota ſeu ἐρωτηματικῶς efferatur: ut in illo, εἰ ἔξεστι τοῖς σάββασι θεραπεύ-
ειν; *An licet?* Τί; εἰ δύνασαι πιστεῦσαι; πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι. Priùs tamen malo.
v.28. Paulò pòſt legitur, οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπηρώτων αὐτὸν κατ' ἰδίαν, Ὅ, τι ἡμεῖς οὐκ ἠδυνή-
θημεν ἐκβαλεῖν αὐτό; cùm vera lectio, ὅτι τί ἡμεῖς; vel τί ὅτι; quod in aliis exſtat exem-
plaribus, videatur. Ὅτι τί; quod vulgò, ὅτι τί δὴ; aut ὅτι δὴ τί; dicunt. Verba quibus
v.50. caput hoc concluditur, hæc ſunt, Καλὸν τὸ ἅλας· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας ἄναλον γένηται, ἐν τίνι
αὐτὸ ἀρτύσετε; ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἅλας, καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἀλλήλοις. Locus elegans ac erudi-
tus. Inter præcipuas ſalis facultates eſt, quòd unit, denſat, & quaſi coagulat: quod in mul-
tis, loco acoris aut coaguli, præſtare ſolet: Unde & in fœderibus, tanquam unionis teſ-
ſera, Hebræis uſitatum. Ità Num. 18. 19. ברית מלח עולם, *& pactum ſalis ſempi-
ternum*, quod διαθήκην ἁλὸς αἰωνίαν Helleniſtæ reddiderunt. Ergò, *habete inter vos ſa-
lem*, qui inter cætera ἑνωτικὸς, coagulat, ſtipat, ac jungit; hoc eſt, εἰρηνεύετε, *pacem coli-
te.* Pacis enim ſymbolum ſal ac vitæ: Quo etiam latrones ad ſocietatem flectuntur. Pelu-
ſiota lib. Epiſt. 5. Λίαν θαυμάζω, ὅπως οἱ μὲν λῃσταὶ οἱ ξίφη γυμνὰ ἐπισείοντες, καὶ κατὰ τῶν μη-
δὲν ἀδικούντων ὁπλιζόμενοι, ἁλῶν κοινωνήσαντες, οὐκ ἔτι εἰσὶ λῃσταί· *Miror admodum quo
pacto qui nudos vibrant gladios latrones, quique etiam adverſùs eos à quibus nullà afficiun-
tur injuriâ armantur, ſale communicato, latrones eſſe deſinant.* Quid ſit ſimpliciter ἔχειν
ἅλας, vel potiùs ἐν ἅλας, ex Matthæo & cæteris notum eſt. Hîc verò ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς,
pro quo mox ſequitur, ἐν ἀλλήλοις· ut hæc duo conjunxiſſe videatur.

Cap. VI.

Caput decimum & undecimum examinatur. Locus, Οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. *Συγ-
καταβατικὸς ſermo.* Παράδοξον ἐπιφώνημα. *Μετὰ διωγμῶν, locus qui non rectè ſcri-
ptus videtur. Ex eo perſecutionum neceſſitas, & an rectè, probata.* Μετὰ διωγμόν. *Locus
vehementer exagitatus,* οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων. *Matthæi & Marci diſcordia. Difficul-
tas in Marco. Senſus literalis. Ubi & Quando evenerit quod ab autore Sacro memora-
tur. Succulenta arbor, ficus. Ficus alibi ac alibi diverſo tempore maturas reperiri: In
Oriente quando. Ficus præcoces & ſeræ. Bethphage: & unde dicta.* Σύκα πρόδρομα.
Πρόδρομα, τὰ ἀκμάζοντα σῦκα. *Domini ſecundùm œconomiam dubitatio. Vera loci
lectio, ex ſolo accentu & ſpiritu, quo difficultas tollitur.* Ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατά τινος.
*Septem verſus Orationis Dominicæ B. Hieronymo. Locus de remiſſione peccatorum: de quo
etiam extra Dominicam Orationem Matthæus.*

PRimò omnium occurrit locus de quo aliquid jam antè ad Matthæum diximus, nunquam autem ſine ſummo ſtupore ac veneratione cogitamus; ut vix ſatis de eo dici poſſit: nunquam enim deſunt quæ, poſt alia jam dicta, dici poſſe videantur.

deantur. Is eſt, Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. Artificioſus
autem & *συγκαταβατικὸς* eſt ſermo; ad inſtitutionem rudioris, imò verè rudis, com-
paratus: Non ut Deum ſe negaret (nihil enim tale à Deo & ab ipſa Veritate exſpe-
ctandum) ſed ut hoc ex ejus de quo agitur eliceret confeſsione, eamque ulteriùs pro-
veheret; nec plenam ſic probaret. Deum autem ſe ſi negat, quia Deum ſolum propriè ac
per ſe bonum eſſe dicit, etiam ſe bonum negat: quod non ſine cauſa Arianis Epiphanius
objecit. Dominum autem ille, ut Doctorem, ità & Bonum dicit: Quam vocem ἐξηρη-
μένως Dominus excepit, cùm addit, οὐδεὶς ἀγαθὸς (κατὰ τὸ ὑπονοοῦντας ἀγαθὸν, nimirum)
εἰ μὴ Θεός· quo eum ad ulteriora provocat, & ad doctrinam ſuam vocat. Mens eſt;
Quid me bonum temere & cum vulgo dicis? (nam & vulgò homines ac temere dicuntur
boni) *nemo bonus, niſi Deus.* E doctrina autem Dei optimè de Deo judicatur. Doctrina
Moſis eſt doctrina Dei, quam profeſſus es, quam didiciſti. Cujus obſervationem, ut ſo-
lebant illi, cùm & hic ſibi aliiſque ex Lege vindicaret, ad παράδοξον, ut vocant, ἐπιστη-
μικὸν præfractum ducit: ubi miſerè naufragium poſt hanc confeſsionem facit, cùm ſic
imbecillitatem propriam traducit. Eodem capite ait Dominus, Οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν V.29,30
οἰκίαν, &c. ἐὰν μὴ λάβῃ ἑκατονταπλασίονα, &c. μετὰ διωγμῶν, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρ-
χομένῳ ζωὴν αἰώνιον. Quo loco ineptiſsimè abutebantur, qui neceſsitatem ex eo perſe-
cutionum ſtatuebant; adeò ut inter Dominica eas ponerent promiſſa: quod ἀνθεκτικὸν
eſt: cujuſmodi, religionis ſpecie, nonnulli conſectantur. Mirum autem, viris eruditis ac
interpretibus, qui ad codices veteres à lectione dubia nonnunquam confugiunt, in men-
tem non veniſſe, difficultatem hanc tolli poſſe ſi literulæ mutatione, μετὰ διωγμὸν, lega-
tur: Ut benedictionem ſuam, μετὰ τὸν διωγμὸν, hoc eſt, *poſt perſecutionem*, promittat, quæ
benedictionem antecedat: ac ſi dicat, Qui in perſecutione, vel domum, vel fratres, vel
ſorores, vel matres, liberos aut agros amiſſurus eſt, poſt perſecutionem, benedictionem
meam, quæ hæc & ſimilia cum fœnore reſtituet, abunde ſentiet ac conſequetur. Admo-
dum ſimpliciter. Non eſſe autem cum Theophylacto, poſt ἑκατονταπλασίονα diſtinguen-
dum, quod cum eo eruditi volunt, Lucas docet; apud quem diſertè ſcribitur, ὃς οὐ μὴ
ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, &c. c. 18. 30. Capite undecimo illuſtris Cap.11
exſtat locus, ſed ad quem intelligendum ut oportet, exſpectandum eſſe Eliæ (ut nonnun- V.13.
quam loquuntur veteres de locis obſcuriſsimis) adventum, ex illis quidam pronunciat.
Is eſt, Καὶ ἰδὼν συκῆν μακρόθεν, ἔχουσαν φύλλα, ἦλθεν, εἰ ἄρα εὑρήσει τι ἐν αὐτῇ· καὶ
ἐλθὼν ἐπ' αὐτὴν, οὐδὲν εὗρεν εἰ μὴ φύλλα. οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων· *non enim erat tempus fi-
cuum.* Et collegit quidem aliquot difficultates hic, aut ἄτοπα, (ut ipſe loquitur) Theo-
phylactus, quæ legentibus occurrunt: Quarum potiſsima, quòd, cùm tempus ficuum
non eſſet, ficus ex arbore petiit Dominus. Et Chryſoſtomus in eadem ad Matthæum
hiſtoria, graviſſimam hanc notat; quòd, cùm Marcus dicat tempus non fuiſſe ficuum,
veniſſe tamen Dominus ut ficus quæreret in arbore dicatur. Tandem verò ſic defungi-
tur, ut ex mente ac ſententia diſcipulorum dictum illud velit; qui exiſtimarent, ideo
damnatam ficum quòd non ferret fructus: habuiſſe autem cauſas alias, quas pluribus
exponit: Quæ profectò tales ſunt, ut augeat difficultatem potiùs quàm tollat. Nos E-
vangeliſtam, in quo jam verſamur, videamus: Qui vidiſſe ficum ait Dominum quæ fo-
lia haberet; acceſſiſſe autem ut videret utrùm fructus ferret; nihil verò reperiſſe præter
folia, quòd tempus ficuum non eſſet: ac ſic perpetuæ ſterilitatis arborem damnaſſe.
Quomodo damnavit autem ſi non tulit quæ nec ferre potuit? aut quomodo Evangeliſta
dicit, ideo damnaſſe quòd nihil præter folia in ea reperiret, cùm nec cæteræ tum ficus
ferrent, imo nè tum quidem ferre poſſent? Quis non exſpectaret potiùs ut diceret, οὐδὲν
εὗρεν εἰ μὴ φύλλα· ἦν γὰρ καιρὸς τότε σύκων? Videtur enim tale ac ſi quis dicat, Exſtir-
paſſe ſe arborem fructiferam, quòd nullos ferret fructus, nullos in ea inveniſſet: neque
enim tempus fructuum fuiſſe; aut, neque enim adhuc fructus ferre potuiſſe. Ut non mi-
rum ſit, nonnullos veterum fateri, ἄλυτον ἄτοπον, *abſurditatem quæ nè ſolvi quidem poſ-
ſit*, videri; imò mentem ac judicium hìc ſuſpendendum: Itaque ad figuram neſcio quam
confugerunt. Calidè Auguſtinus lib. Sermonum De tempore; *Hoc factum, niſi figura-*

tum accipiatur, ſtultum invenitur. Primò quæſiſſe poma in illa arbore, quando tempus non erat ut eſſent in illa arbore. Deinde, ſi pomorum jam tempus eſſet, non habere poma, quæ culpa arboris eſſet? Poſt quæ, nè nodum quidem ſolvit quem nectit. Nam quòd allegorias quidam neſcio quas fabricant, ità ut alia de ficu alia de ſynagoga eſſe accipienda dicant, vellem iſta parciùs: nihil enim uſquam exſtat quod non eâ ratione exponi poſſit; nulla difficultas, quæ non ex arbitrio cujuſque ità expediri poſſit. De ficu quippe ſi quid dicitur quod cæteris quæ dicta hactenus de ficu ſunt non convenit, quis literalem ſenſum nobis integrum præſtabit? qui cùm nutat, fieri non poteſt ut narratio ſubſiſtat: ut hîc alio acumine ac præſidio ſit opus. Quare primò videamus, Ubi, tum & Quando hæc evenerint quæ ab autore memorantur. Eveniſſe ad Bethaniam à Bethphage non procul conſtat, paulò ante paſſionis, ut videtur, tempus; ipſo menſe primo, quo & celebratum paſcha. Arbor de qua agitur eſt ficus: De qua veteres Eccleſiæ Doctores cùm agunt, inter prima miraculi hoc ponunt, adeò ſucculentam, & quidem ſubitò, exaruiſſe arborem: Quod nihil tamen hîc nos juvat. De aliis agendum iſto quidem loco: de maturitate ſcilicet, aut tempore quo matureſcunt: Quæ diverſa, neque ubique eadem. In Oriente, primo menſe, qui Hebræis Niſan, Martius Romanis, naſci Plinius teſtatur. Neque paulò certior majórque autor, Solomo, in Cantu nuptiali, inter argumenta veris ac indicia ficorum groſſos ponit: *Ficus protulit groſſos ſuos.* Et præceſſit, *Hyems enim tranſiit.* Conſtat autem, præcoces nonnullas, alias fuiſſe ſeras. Ab iſtis Bethphage, ad quam tum verſabatur Dominus, videtur dicta (Hebræis enim פגים, *groſſi:*) quòd non modò plures ibi, ſed maturiùs & præcoces, aut citiùs quàm alibi in Oriente provenirent. Ubi nihil gratius quàm σῦκυ πρόδρομ⊕ (ità autem præcocem, & ante tempus ſolitum maturam, Helleniſtæ dicunt:) Quam repertam quivis avidiſſimè vorabat: neque quicquam minùs quàm fruſtrari ſpem atque exſpectationem in hoc fructu ſuam Orientis filii ferebant. Eſaiæ 28. Καὶ ἔςαι τὸ ἄνθ⊕ τὸ ἐκπεσὸν τ̃ ἐλπίδ⊕ τ̃ δόξης ἐπ' ἄκρυ τȣ̃ ὑψηλȣ̃, ὡς πρόδρομ⊕ σύκȣ ὃ ἰδὼν αὐτὸ, πρὶν εἰς τὴν χεῖρα αὐτὸ λαβεῖν, θελήσει αὐτὸ καταπιεῖν. Heſychio πρόδρομον dicitur: qui, Πρόδρομα, τὰ ἀκμάζοντα σῦκα, inquit: Quæ aliàs æſtivos inter fructus, aut qui proximè æſtatem præcedunt ac prænunciant, in ipſo nonnunquam Oriente ponuntur. Ità Matthæi 24. v. 32. *A ficu autem diſcite parabolam. Cùm jam ramus ejus tener fit & ſolia producit, ſcitis propè eſſe æſtatem.* Marci item 13. 28. Quæ vel ideo in deliciis ac gratæ; ut quas commendare ſola raritas ſoleret. Quales, ubi Dominus tum verſabatur, naſcebantur; juxta urbem Sacram, & ad montem Oliveti, nempe. Quis ergò dubitat, quin ubi Dominus tum fuit maturas fuiſſe ficus Evangeliſta dicat? iſtam autem ficum ideo damnatam, quòd diſſimilis tum cæteris, ſpem dubitantis ac eſurientis, ſecundùm œconomiam, Domini eluderet aut fruſtraretur? Quem ſenſum ſine ulla vocum vel leviſsima mutatione invenies, ſi legas, ȣ̃ γὰρ ἦν, καιρὸς σύκων· *Ubi enim erat, tempus erat ficuum*; vel, *tempeſtivæ ac maturæ erant ficus.* Accentus enim ſpiritúſque, quos, ut & diſtinctiones, omittebant veteres plerunque (quod antiqua docent exemplaria) aut negligebant, ſæpius mutatos, non eſt cur miretur quiſquam: minimè autem qui antiquos codices vel obiter inſpexit.

v. 25. Eodem capite undecimo & illud legitur, καὶ ὅταν ϛήκητε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατά τιν⊕. De quo loco B. Hieronymus, *Septem verſus Orationis Dominicæ Marcus ſuo more in una oratione comprehendit. Is namque cui dimiſſa ſunt omnia, quid ampliùs rogabit niſi ut perſeveret in eo quod obtinuit?* Quaſi hoc Dominicæ Orationis compendium aut ſumma eſſet: cùm ipſe Dominus, poſtquam ſeptem illos ex ſupputatione B. Hieronymi verſus apud Matthæum abſolvit, unum ex illis repetat, qui de remiſſione peccatorum eſt; Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ȣ̓ράνι⊕. Tum ut ſeptem obtineat verſus, neceſſe eſt ut prooemium quoque cum epilogo in cenſum veniat ac ſubducatur.

Cap. VII.

Caput duodecimum, atque aliquot in eo inſigniora loca examinantur. Κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν. Κεφαλαιοῦν. Κεφαλὴ, *pœna capitalis. Facinus capitale.* Κεφαλικά. *Res capitalis; Iudicium capitale; Capitalis fraus.* Ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου. *Lapidatione in quos animadverſum.* Λιθόβλητος, λιθόλευστος, *de eodem.* Ἠτιμωμένος, ἠφανισμένος. Ἀφανίζειν, *Helleniſtis. Dedecoratum, recentioris interpretis.* Κληρονόμος. Ἀγαπητὸς *quis. Locus illuſtris,* Ἄκουε, Ἰσραήλ. *Lex contracta, manibus vel capiti appenſa. Tephillin, ſectiones quatuor locorum. Primæ initium; Secundæ; Tertiæ; Quartæ. Cauſa quare hæc appenderentur. De primogenito aſini. Aſinus ac bos ſervatus ſabbatho, quo neſas hominem curari ſervarive ſuperſtitioſi judicabant.* Τὰ φυλακτήρια πλατύνειν. *Totaphot. Diliges proximum tuum ſicut teipſum, cæteris conjunctum. Cur* τὸ, *Audi, Iſrael, præmittatur. Phylacteria,* δελτία μικρά. *Peluſiotæ locus.* Ὠδῖνοντα τὸν νόμον. Ὠδῖνες νῦν. Ἐντυκτία *Aquilæ.*

CApite ejuſdem Evangeliſtæ duodecimo, verſu quarto legitur, Καὶ πάλιν ἀπέστειλε Cap. 12
πρὸς αὐτοὺς ἄλλον δοῦλον· κἀκεῖνον λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, καὶ ἀπέστειλαν v. 4.
ἠτιμωμένον. Ubi videndum an procedat, quod nonnulli, τὸ κεφαλαιοῦν, τραυματίζειν à
Luca dici volunt: cùm nec eundem ordinem Evangeliſtæ ſervarint, & de tertio, non de
ſecundo, eâ voce utatur Lucas. De eo autem qui hunc ſequitur, diſertè addit Marcus,
κἀκεῖνον ἀπέκτειναν· quæ ſuperioris verbi κεφαλαιοῦν interpretatio videtur, quia κἀκεῖνον
dixit. Certè κεφαλὴ, pœna capitalis. Peluſiota, Οὐ γὰρ δέχεται τὴν αἰτίαν τῆς αἰσχροκερδείας ἡ μεγαλοψυχία τοῦ ῥήτορος, ὅτι ὁ τοῖς ἐπιτεθεῖσιν ἐντυχοῦσιν δοὺς τὰ παρ' αὐτὰ
μετὰ τὴν νίκην, ὅτος ἔλαβεν αἰσχρῶς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, *in cauſa capitis.* Optimè Gloſſarium ab Henrico Stephano editum, Κεφαλὴ, τιμωρία, *capitale.* Et quis κεφαλαιοῦν de
vulnere hac in parte uſurpavit? An non ergò κεφαλαιοῖ, qui multat capite, hoc eſt, vitâ?
Quemadmodum quid capitale ſit Juriſconſultis nemo neſcit: ut, *facinus capitale, capitalis pœna;* mors videlicet, aut deportatio: Quæ κεφαλικὰ Juriſconſultis Græcis: unde
in Baſilicis, τὰ κεφαλικὰ, θάνατον δηλοῦσι καὶ πολιτείας ἔκπτωσιν. Ità *res capitalis, iudicium capitale, capitalis fraus,* & ſimilia: à morte; quâ qui afficitur, animâ & capite
privatur. Unde τὸ נפש, *animam,* κεφαλὴν interpretantur Helleniſtæ: ut in illo Eſaiæ,
καὶ δώσω ἀνθρώπους ὑπέρ σου, καὶ ἄρχοντας ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου, *pro vita tua, nè in bello cadas.* Adde, quòd lapidatio, de qua hìc agitur, pœna capitalis, & quam ipſa mors ſubſequitur: quâ in horrendi criminis convictos, ut inceſtuoſos, pæderaſtas, ſeductores, idololatras, blaſphemos, ſimileſque, adverti ſolebat. Sed nec Hector, cùm Paridi tertio Iliados minaretur,

ἦτέ κεν ἤδη
Λάϊνον ἕσσο χιτῶνα κακῶν ἕνεχ' ὅσσα ἔοργας,

aliud quàm capitale ſupplicium intelligebat. Neque aliter interpretes, qui paucis, λιθόλευστος ἐγεγόνεις, λίθοις βληθεὶς ὑπὸ πάντων ἀπωλώλεις. Niſi quis dicat, aliud eſſe
λιθόβλητον, aliud λιθόλευστον γενέσθαι: cùm utrumque in exponendis poetarum locis
Critici confundant. Et de Stephano quid dicent, quem, teſte Lucâ, ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως, ἐλιθοβόλουν? Cogitandum autem: Nam ἀπέστειλαν ſequitur. Ἠτιμωμένον autem
addit: quod Heſychio ἠφανισμένον· Qui ſi ad Helleniſtas (ut alibi) aut ipſum hunc
reſpexit locum, cùm nonnunquam ex Novo quoque Fœdere interpretetur nonnullos,
nihil commodiùs adferri potuit. Ἀφανίζειν enim Helleniſtis ἀπολλύειν· quod & ipſe
hunc in modum alibi interpretatur: Et ſic ὁ ἠτιμωμένος, ὁ ἀπολλύμενος erit; hoc eſt, qui
ſublatus eſt. Recentior interpres, *dedecoratum,* dixit. Quo ſenſu, *contumeliis affectum,*
malim: ut dicatur, multis ante mortem, aut λιθοβολίαν ignominioſam, contumeliis fuiſſe
affectum. Aliud ſanè *dedecus,* aliud hoc ſenſu ἀτιμία. Sequitur, Ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος.
De quo ad Matthæum diximus. Et præceſſit, Ἔτι οὖν ἕνα υἱὸν ἔχων, ἀγαπητὸν αὐτοῦ. v. 6.
Quod interpretatur locum, oſtenditque quis ſit ἀγαπητός. B. Hieronymus, *Filius cariſſimus,*

v. 6,7. *mus, & noviſſimus, unigenitus eſt.* Κληρονόμος ergò, *hæres omnium*: unicus autem ἀγαπητός. Quo nomine & is dicitur qui myſticè ſignificatur: de quo illud, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός· ubi minùs efficaciter interpretes, *dilectus*: De quo multa alibi, ac ſuo
v. 29. loco. Eodem capite illuſtris planè exſtat locus ille, Ἄκουε, Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, Κύριος εἷς ἐστι. Qui ſanè preſſiùs, ſi alius, expendi atque examinari merebatur. Quare enim Dominus, cùm Legem contraxit, iis verbis uſus eſt, *Audi, Iſrael?* Tum autem cur *præceptum* ea verba dixit? cùm præceptum potiùs contineant ſequentia, quæ à Moſe & Luca ponuntur, Καὶ ἀγαπήσεις τὸν Κύριον τὸν Θεόν σου· quæ nihil habent commune, niſi quòd in Moſis contextu conjunguntur, cùm à cæteris Evangeliſtis prætermittantur. Porrò, qui aut Judæorum libros legerunt, aut iis qui ad illos commentati ſunt olim operam dederunt, non tantùm contraxiſſe Legem Judæos, ſed & membranas quoque è quibus tephillin ſolebant confici, cum locis maximè ex Lege neceſſariis, & ſic contractâ quaſi Lege, appendiſſe manibus vel capiti Judæos ſciunt. Locus qui primò omnium in hac contractione ponebatur, quem & maximè hìc requiri ſuperſtitioſi illi judicabant, erat quem Evangeliſta nunc ponit, *Audi, Iſrael*, &c. Deut. 6. 4. Jam verò tephillin, ut alii notarunt, nos diſtinctiùs ad illuſtrandum pulcherrimum hunc locum dicemus, ſectiones continebant quatuor. Primæ ex ſexto capite Deuteronomii initium erat, quod Marcus hìc poſuit. E quo patet quâ occaſione de contractione hac Legis egerit tum Dominus: ut videlicet doceret, verba illa quæ ſuperſtitioſis iſtis tephillin continebantur, nec contracta ut oportuit fuiſſe, neque omnia quæ Lex contracta continere debuit, repræſentaſſe. Primæ ergò ea quæ ex Moſe Marcus poſuit hìc, prima erant verba; quæ à quarto, nempe, uſque ad decimum: qui verſus ſex ſunt. Secundæ initium, Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων, Ἁγίασόν μοι πᾶν πρωτότοκον, πρωτογενές· ex decimo & tertio, nimirum, Exodi, à primo verſu ad undecimum: qui verſus decem. Tertiæ, ab ejuſdem capitis undecimo ad verſum decimum & ſeptimum: Cujus initium, Καὶ ἔσται, ὡς ἂν εἰσαγάγῃ σε ὁ Κύριος ὁ Θεός σου· qui verſus ſex ſunt. Quartæ, ex capite undecimo Deuteronomii, à verſu decimo & tertio uſque ad vigeſimum & primum: Cujus initium, Ἐὰν δὲ ἀκοῇ ἀκούσητε πάσας τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Quæ autem cauſa, quare hos potiſſimùm ſeligerent appenderéntque locos? In prima dicitur, *Ligabiſque ea in ſignum in manu tua; & erunt in frontalia inter oculos tuos. Scribes quoque illa in poſtibus domûs tuæ, & in portis tuis.* In ſecunda dicitur, *Et erit tibi in ſignum & in memoriale inter oculos tuos, ut ſit Lex Jehovæ in ore tuo, quia manu forti eduxit te Jehova ex Ægypto.* In tertia dicitur, *Et erit in ſignum in manum tuam, & in frontalia inter oculos tuos.* In quarta dicitur, *Sed ponite verba mea hæc in corde veſtro, atque ea ligate in ſignum in manu veſtra, ſintque in frontalia inter oculos veſtros.* Hæ cauſæ igitur cur ſectiones hæ, ut neceſſariæ præ cæteris, vel capiti vel manibus ſiniſtris ſuperſtitioſè appenderentur. Jam in tertia de primogenito cùm aſini agatur, in omnibus de proximi amore nihil agitur præcipiturve. Quam ſuperſtitionem Doctor cœleſtis rejicit, ut debuit: qui Lucæ decimo & quarto hos eoſdem arguit Magiſtros Doctoréſque, quòd, cùm aſinum bovémque, ſi in puteum fortè incidiſſent, Sabbatho educerent, ut ſic ſervarent, curari eo hominem indignè ferrent. Diviſionem ergò hanc quæ phylacteriorum erat argumentum, ſuperſtitioſam potiùs fuiſſe quàm legitimam verámque oſtendit: Imprimis autem & prolixam. Unde à Matthæo alibi τὰ φυλακτήρια πλατύνειν, verè pariter & eleganter dicuntur: quòd tot verba nempe ac paraſchoth congererentur; cùm & breviùs lex poſſet contrahi, quódque imprimis neceſſarium, in tephillin omitteretur. Πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν. Ut de voce *totaphot* non dicam; è qua numerum hunc, quaternarium nimirum, ſuperſtitioſè derivabant. Jure ergò Dei Sapientia, præcepto de amando Deo, quod ad priorem ſpectat Legis partem, verba de amando proximo, quæ ad ſecundam ſpectant, ut ſic tota contrahatur, jungit atque annectit. Ea verba ſunt, *Diliges proximum tuum ſicut teipſum:* Quæ in Levitico leguntur; quæque cum amore Dei juncta, ſummam neceſſariæ doctrinæ repræſentant: Unde & Matthæi illud, *A duobus mandatis iſtis tota Lex & Prophetæ pendent.* Ut ad tephillin reſpiciatur: quæ *appenſa*

appenſa rectè dicas; ut à veteri interprete dicuntur. Locus præclariſſimus. Neque alia hic cauſa cur τὸ, *Audi, Iſrael,* nunc præmittatur. De phylacteriis autem quia egimus, etiam illud ſcire nobis operæ videtur, quid Peluſiota, ut doctiſſimus ità antiquiſſimus, voluerit, qui poſtquam phylacteria δελτία μικρὰ, ſive *exiguos libellos*, dixit, addit, τὸν νόμον αἰνίττοντα, ἃ περ ἐφόρουν οἱ Ἰουδαῖοι καθηγηταί, ὥσπερ νῦν αἱ γυναῖκες τὰ εὐαγγέλια, lib. 2. Epiſt. 150. Quid eſt igitur, αἰνίττοντα τὸν νόμον? Ejus ævi more ſcilicet locutus eſt: & quemadmodum eodem libro, τοιοῦτόν τινα νῦν τῶν προκειμένων ἢ διάνοιαν αἰνίττει, idem eruditus autor dixit, hoc eſt, *ejuſmodi vel mentem continent quæ propoſuimus, vel ſenſum*; ità, αἰνίττοντα τὸν νόμον, *quæ legem continebant*, eleganter dixit. Lex enim phylacteriis, ut diximus, contracta, ex opinione eorum ac ſententia continebatur: quæ circumferri geſtaríque ſic ſolebant: unde & ἐντύγματα Aquilæ dicuntur; à geſtando nempe. Quam contractionem Dominus rejecit.

Cap. VIII.

Caput decimum & tertium cum ſequenti percurritur. Τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. *Deus* μαοζείμ, Θεὸς ῥώμης. Ζεὺς Μαζεὺς *in Phrygia cultus. Roma,* ἀπὸ τῆς ῥώμης. *Hymnus Erinnes* εἰς ἀνδρείαν, *ad urbem Romam translatus. Roma,* θυγάτηρ Ἄρηος, *dicta.* Ἄρης, *Deus Romanorum.* Ὅπου οὐ δεῖ. *Aquila Romana divino cultu affecta. Aquilæ, propria legionum numina.* Ὁ ἐπὶ δώματος, *Qui eſt in tuto. Mos confugiendi in doma.* Τὸ δῶμα τῇ οἰκίᾳ *oppoſitum. Locus,* οὐδεὶς οἶδεν οὐδὲ ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ. *Quædam alibi* ἁπλῶς *dici quæ aliis in locis* ἐντελῶς *dicuntur.* Υἱὸς ἀνθρώπου. *Jeſus, filius Mariæ & Dei. Ambroſii interpretatio: &, cautè accipiendam. Caput decimum & quartum. Locus,* Ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ πίω *&c. Diverſi veterum tituli, in quos quæ hoc capite dicuntur, ab iis dividuntur.* Τὸ πάσχα τὸ ἐπιτέλειον *propriè ſic dictum, in diviſione eorum prætermiſſum. Locus,* πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι. *B. Auguſtini ſententia. Totum* ἀλεκτοροφωνίας *tempus circumſcriptum. Non uno modo ab Evangeliſtis accepta.* Οὐ μὴ φωνήσει, *hoc eſt,* τὸ δεύτερον. Πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι. *Sub cantum galli; ad cantum galli ſecundi.* Τὸ πρωῒ *Marci. Conticinium. B. Auguſtinus quantopere in hoc loco ſe torſerit.* Πρὶν ἢ φωνῆσαι, *non* φωνεῖν. Ἀββᾶ ὁ πατήρ· *&,* Ἀββᾶ, ὁ πατήρ· *quomodo & legendum videri.* Θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς. Φῶς καὶ Πῦρ. Ἔχεδρα. *Heſychius emendatus.* Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. *Recentior interpres, ejúſque interpretatio: Caſaubonus, ejúſque ſententia.* Ἐπιβαλὼν, ἐννοήσας. Ἐπιβολή, ἔννοια. Ἐγκαλυψάμενος ἔκλαιε. Ἐπιβάλλει κλαίειν, *quid, & quomodo accipiendum. Theophylacti interpretatio: Matthæi interpretatio. Interpretibus quid impoſuerit.*

CApite ſequenti, in quo de funeſtiſſima deſtructione templi urbíſque Sacræ, de calamitatibus piorum ac ſupremo agitur judicio, ut antè apud Matthæum, τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως prædicitur: Ὅταν δὲ ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὼς ὅπου οὐ δεῖ. Ad quem locum nullis opus eſſe ambagibus, nè quidem illis quibus uſi ſunt nonnulli, arbitramur. Propheta Daniel c. 11. 38. Deum Romanorum, *Deum* μαοζείμ, מעוים, ex interpretatione Helleniſtarum, hoc eſt, Θεὸν ῥώμης, dixit: Unde & Μαζεὺς, ut videtur, dictus Jupiter; quem Phryges, ut in his perpetuò ingenioſè luſit Diabolus, jam olim coluerunt: Μαζεὺς, ὁ Ζεὺς παρὰ Φρυξί, inquit Græcæ eruditionis princeps Heſychius. Ut ut autem Romæ nomen nominíſque originem à conditore deduxerunt veteres, non defuerunt tamen qui ἀπὸ ῥώμης, *à virtute* aut *robore*, ſic dictam crederent: quemadmodum hâc tempeſtate Hymnum poetriæ Erinnes εἰς ῥώμην, quem titulo ἀνδρείας Stobæus dedit, ad urbem Romam ejúſq; commendationem eruditi tranſtulere: Præcipuo, ni fallor, argumento, quòd θυγάτηρ Ἄρηος dicatur: quaſi id περὶ ἀνδρείας dici non poſſit; cùm non aliter loquantur poetæ. Quid, quòd τὸ הרם ἄρας, vel ἄρας, ut hæc nonnunquam mutantur, vocibus συντρίβειν, καταστρέφειν, καθαιρεῖν, βιάζειν, καταβάλλειν, κατασκάπτειν, hoc eſt, ἐρημοῦν, in- Cap. 13 v. 14.

 terpretantur

terpretantur Helleniſtæ? Unde Ἄρης, Deus Romanorum *μαωζείμ*· qui, & urbis parens.
Id de quo agimus Propheta idem שקוץ שמם, *abominationem ſtuporis*, dixit. Quem
locum, capitis nimirum duodecimi v.11. ut ut propriè hic videatur reſpexiſſe, ubi dicitur,
καὶ ἀπὸ καιροῦ, καὶ τοῦ δοθῆναι τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, nihil obſtat tamen quò mi-
nùs & alterum in animo habuerit. Jam quod Matthæus, ἑστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, Marcus
litotei ſuaviſſimâ, ὅπου οὐ δεῖ, dixit: Quo locus Sacer, hoc eſt, templum, deſignatur; in
quo poſitam Cæſaris imaginem B. Hieronymus & alii volunt: quos refutant alii. Quan-
quam autem βδέλυγμα, de quo nunc ſermo, ἐρημώσεως, idolum quod altari impoſuerat
Antiochus, 1. Mach. dici non ignorem, non minùs tamen aquilam Romanam verè ido-
lum fuiſſe ſcimus; quæ in caſtris exquiſitâ & primariâ religione culta ſemper fuit: Unde
& *numina legionum* aquilæ Tacito Annal. 2. dicuntur; *Interea pulcherrimum auguri-
um, octo aquilæ petere ſilvas & intrare viſæ, imperatorem advertêre. Exclamat, Irent,
ſequerentur Romanas aves, propria legionum numina.* Quæ vel eo nomine *abominatio* ac
βδέλυγμα non ſine cauſa dici poteſt, quòd vel urbem Sanctam, vel ſanctiſſimum in eo lo-
cum, templum Dei vivi, occuparet: Quam majori portæ templi, ut nonnulli volunt, ma-
v. 15. ctator puerorum impoſuerat Herodes. Sequitur, Ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβάτω.
Hoc eſt, *qui in tuto jam eſt.* B. Hieronymus; *in tecto & in domate. Qui autem hoſtem
fugiunt*, inquit, *in domos excelſas, hoc eſt, tecta, ſe recipiunt: quæ, more Hebræorum,
plana.* Ergò, ὁ ἐπὶ δώματος, *qui eſt in tuto*; aut qui multò antè periculum vitat. Eſa. 22.
Et quid tibi nunc, quòd aſcendiſti univerſa in tecta? Sequitur, *Clamoris plena urbs fre-
quens, ſpiritus exſultans.* Manifeſtè igitur τὸ δῶμα τῇ οἰκίᾳ opponit Evangeliſta; ut
v. 32. receptum τῆς οἰκίας, & aſylum quaſi. Eodem capite exſtat illud, Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκεί-
νης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πα-
τήρ· Locus in quo mirificè, ſed ante victoriam, triumpharunt Ariani. Quod antiqui Cri-
tici in paganorum ſcriptis rectè annotarunt, multa ἁπλῶς efferri ſolent quæ aliis in lo-
cis ἐντελῶς dicuntur. Dominus, quoties œconomicam humiliationem ſuam, aut œco-
miam ſuam, ut loquuntur Græci, commendat, υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, quod Syris ברה
דאנשא, ſe vocat: Jam autem qui υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου paſſim ἐντελῶς, hic ὁ υἱὸς dici-
tur. Nec repugnat nomen *Patris*, cùm idem filius hominis patrem quoq; habeat Deum:
ſed & Dei filius, etiam qui hominis, quamvìs ex homine. Illuſtris in hanc rem Johan-
nis exſtat locus cap. 6. 27. ubi Servator, poſtquam cibo dare juſſit operam qui in vitam
manet æternam, addit, ἣν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει· ac deinde, τοῦτον γὰρ ὁ πατὴρ
ἐσφράγισεν ὁ Θεός. Ubi filio hominis, qui hic ἁπλῶς, ὁ υἱὸς, patrem dat Deum: Quem-
admodum antiquis paſſim Μαρίας καὶ Θεοῦ, Μαρίας καὶ τοῦ Ὑψίστου, filius idem dicitur.
Quod ſimplicius quàm quod Theophylactus & alii, qui ironiam, aut neſcio quem ὑπο-
κορισμὸν hic ponunt Ambroſius; *Ergò & horam novit: ſed novit ſibi, mihi autem neſcit.*
Quòd ſi aliter accipias, ac ſi dicat, *Quà Deus, novit; quà indutus carne meâ, non novit*,
Cap. 14 inuſitatè, ac fortaſſis παρεγκεκινδυνευμένως, dictum videbitur. Sequenti capite occurrit
v. 25. illud, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ πίω ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου &c. Por-
rò omnia quæ hic dicuntur, ad τὸ σωτήριον πάθος, ſive paſſionem, retuliſſe veteres, vel
ex illo B. Hieronymi ad Eſaiæ ſexageſimum ſecundum apparet; *Hoc eſt autem triticum
& hoc vinum, quod non comedent niſi laudantes Dominum, & non bibent niſi in atriis
ſanctis ejus: De quo Dominus in paſſione dicebat, Amen amen dico vobis, non bibam
de genimine vitis hujus donec illud bibam novum in regno Patris mei:* Ità tamen ut
in genere potiùs ad paſſionis hiſtoriam, quàm ad titulos ex conſtitutione veterum, videa-
tur referendum; Qui cùm plures hic ponant, quales ſunt, Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύ-
ριον μύρῳ, quod initio hujus capitis habemus, Περὶ τοῦ Πάσχα, Περὶ τῆς προδοσίας
καὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου, Ἄρνησις Πέτρου, cui τὴν ἐξαίτησιν τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ mi-
rificè ſubjungunt; Τὸ πάθος τὸ σωτήριον propriè ſic dictum, ſive Paſſionem, prætermit-
tunt: Quemadmodum de iis potiùs quæ anteceſſerunt quàm de ipſa hic agitur. Non ità
v. 29, 30 multò pòſt illuſtris ille locus legitur, Ὁ δὲ Πέτρος ἔφη αὐτῷ, Καὶ εἰ πάντες σκανδαλισθή-
σονται, ἀλλ᾽ οὐκ ἐγώ. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι σὺ σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ
ταύτῃ,

ταύτῃ, πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. In quo loco, ut & aliis nonnullis, cùm nonnunquam evenire video, ut qui anxiè nimiùm in Sacrorum librorum difficultatibus ſe torquent, nec aliis ac vix ſibi ſatisfaciant, non poſſum quin ſimpliciſſimam Theologiam, hoc eſt, quæ quàm minimè à litera recedit, cæteris, ut commodiorem, præferam: A qua quoties etiam antiqui recedunt, toties eam aliis, imprimis autem poſteris, commendant. Exemplum ſi quis petit, conciliationem Auguſtini, eorum quæ de trina Petri negatione ab Evangeliſtis dicuntur, examinet: veriſſimum videbit quod à nobis dicitur. Legatur totus locus libro De conſenſu Evangeliſtarum tertio: ubi, inter alia, *Sed quia ante primum galli cantum cœpta eſt illa trina negatio, attenderunt illi tres, non quando eam completurus eſſet Petrus, ſed quando futura eſſet, & quando cœptura, id eſt, quia trina, & ante galli cantum: quanquam in animo ejus, & ante primum galli cantum, tota poſſit intelligi. Quamvis enim verbis negantis ante primum cœpta, ante ſecundum autem galli cantum peracta ſit tota illa trina negatio, tamen affectione animi & timore Petri ante primum tota cœpta eſt.* Quæ, ut argutiora, omittamus. Ac primùm de Matthæo nulla eſſe difficultas poteſt, à quo cap. 26. 34. dicitur, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με, *priuſquam gallus cecinerit, ter me negabis:* non *antequam canat*, ſed *antequam cecinerit*, ut verba habent: quo totum ἀλεκτοροφωνίας ſive *gallicinii* circumſcriptum eſt tempus: Quam Evangeliſta Marcus ante illud tempus ponit quod τὸ πρωῒ ſive *manè* vocat; Οὐκ οἴδατε γὰρ πότε ὁ κύριος τῆς οἰκίας ἔρχεται· ὀψὲ, ἢ μεσονυκτίῳ, ἢ ἀλεκτοροφωνίας, ἢ πρωΐ· Ubi ἀλεκτοροφωνία vel utrumq; vel ſecundum cantum notat. Quod ſecuti cæteri Evangeliſtæ, Lucas quidem, Οὐ μὴ φωνήσει σήμερον ἀλέκτωρ πρὶν ἢ τρὶς ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με, cap. 22. 34. Johannes, Οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσει ἕως οὗ ἀπαρνήσῃ με τρίς. Ut οὐ μὴ φωνήσει, ſit, οὐ μὴ τὸ δεύτερον φωνήσει· quod Marcus perſpicuè ac definitè, nè quis de interprete aut interpretatione dubitet, πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με, *priuſquam bis gallus cecinerit, ter me negabis:* hoc eſt, πρὶν τὸ δεύτερον φωνῆσαι, *antequam ſecundò cecinerit*, ut dixi. Et ſic intelligendum, cùm dicunt, καὶ ἐφώνησεν ἀλέκτωρ, *& cecinit gallus:* Secundò, ſcilicet; quia ἡ δευτέρα φωνὴ, ſive *ſecundus cantus*, conticinium, quod Marco dicitur τὸ πρωῒ, ut jam dixi, antecedit. Quare & non magis pugnant illi quàm Horatius & Juvenalis: quorum alter dixit, *ſub cantum galli*; alter, *ad cantum galli ſecundi*. Alter, *Sub cantum galli conſultor ubi oſtia pulſat*; hoc eſt, *ante conticinium*: Alter, *Quod tamen ad galli cantum facit ille ſecundi*; itidem, *ante conticinium*: Quod & ſecundus galli cantus antecedit; ut τὸ πρωῒ, quod apud Marcum reſpondere *conticinio* videtur. Cenſorinus; *Incipiam à Nocte media, quod tempus principium & poſtremum diei Romani. Tempus quod huic proximum eſt, vocatur De media nocte. Sequitur Gallicinium, cùm galli canere incipiunt. Deinde, Conticinium, cùm conticuerunt. Tunc, Ante lucem: & ſic Diluculum, cùm, ſole nondum orto, jam lucet. Secundum diluculum vocatur Manè, cùm lux videtur ſolis.* Quanquam Gloſſæ veteres, *Conticinium*, ὁ μεταξὺ ἀλεκτρυονοφωνίας χρόνος, quaſi inter galli cantum eſſet. Græci tempus, quod πρώτην ἕω, & ἡλίου ἀνίσχοντος, ſive *auroram primam*, & *ortum Solis*, dicunt, ante τὸ πρωῒ, ſive πρωῒ τῆς ἡμέρας, ponunt. Quare igitur Evangeliſta Marcus, πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, dixit? Quia magis definitè partim, partim more veterum locutus eſt qui cùm noctem terminant, plerunq; τῆς δευτέρας ἀλεκτοροφωνίας meminerunt. Notus eſt Græcorum verſiculus, cùm matutinum tempus innuunt, Πρὶν ἢ τὸ δεύτερον ἀλέκτωρ ἐφθέγξατο. Et Ἐκκλησιαζούσαις Ariſtophanes, Οὐδ' εἰ μὰ Δία τότ' ἦλθες, ὅτε τὸ δεύτερον ἀλεκτρυὼν ἐφθέγξατο. Dixiſſe enim poterat, ὅτ' ἀλεκτρυὼν ἐφθέγξατο· idem enim, quamvis minùs definitè, dixiſſet. Ut & autor Moreti, *Excubitórque diem cantu prædixerat ales:* quod de ſecundo commodè exponi poteſt. Marcus autẽ cauſam, ut jam dixi, propter trinam habuit negationem: quia magis definitè loqui voluit, cùm mentem Domini expreſſit. In quo nulla difficultas: Cui ſe mirificè intricavit magnus Auguſtinus; qui tres Evangeliſtas vult dixiſſe (quod rectè eruditus in eo Theologus notavit) trinam Petri negationem ante galli cantum futuram, quia ante illum & cœpta fuit & in ipſo etiam animo conſummata: Ut ità ſit dictum, *Ter me negabis*, quomodo, ſi alicui diceretur, *Antequam cantet gallus, ad me ſcribes epiſtolam in qua ter conviciaberis. Id enim*

verè quis dixerit, etiam ſi epiſtola non fuerit abſoluta ante omnem cantum galli; ſed ante can-
tum galli incepta, ante eum finiatur. Quod ut de Matthæo ac Marco verum non eſt, qui
πρὶν ἢ φωνῆσαι, non φωνεῖν, dixerunt, ità magìs omnes implicat quàm inter ſe conci-
v. 36. liat. Ut omittam, quàm hæc longè fuerint petita. Paulò pòſt ſequitur, Καὶ ἔλεγεν, Ἀβ-
βᾶ ὁ πατήρ. Ubi fortè ſcriptum fuiſſe dicas, Ἀββᾶ, ὁ πατὴρ ut ſit, ὅ ἐστι μεθερμηνευό-
μενον, πατήρ· *quod eſt, ſi interpreteris, Pater.* Mirum enim illud B. Hieronymi, *Hebrai-*
cè & Græcè loquitur; quia non eſt diſtinctio Judæi & Græci. Quod autem dicebamus, in
Veteri etiam Fœdere uſitatum. In Eſtheræ hiſtoria, *Jecit pur, hoc eſt, ſortem:* Græcè di-
cas, ἔβαλε φὲρ, ὅ κλῆρος. Et ità ferè in Hebræo; ac ſi dicas, ἔβαλε φὲρ, τοῦτο κλῆρος·
v. 54. Nam alterum Perſicum, alterum Græcum. Sequitur aliquantò pòſt de Petro, ὅτι ἦν
συγκαθήμενος μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, καὶ θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς· cùm πρὸς τὸ πῦρ
dicendum eſſet. Et hoc Helleniſtis ſuis debuit, ut cætera: qui cùm τὸ אור καὶ τὸ אור
confundant, vix potuit, quin & hìc confunderent. B. Hieronymus ad Eſaiæ 31. *Ignis*
& Lumen Hebraicè iiſdem ſcribuntur literis, אור: *quòd ſi legatur* אוּר, *ignem ſonat; ſi*
אוֹר, *lucem. Hoc ideo dictum eſt, quia pro Igne, quem ſolus interpretatus eſt Symmachus,*
Aquila & Theodotio Lumen tranſtulerunt. Pro eo enim quod Symmachus habuit, ἔχει
πῦρ ἐν Σιὼν, καὶ κλίβανον ἐν Ἱερουσαλήμ, alii, φῶς αὐτῷ ἐν Σιὼν καὶ κλίβανος αὐ-
τῷ ἐν Ἱερουσαλήμ. Quare nec diſſentiam, ſi quis *focum* hìc interpretetur: quem & vox He-
braica admittit. Fundus eruditionis Heſychius; Φῶς, τὸ ὁρώμενον, τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
δημιουργηθὲν, καὶ τὸ πῦρ, καὶ ἡ χαρά· Scribe, καὶ ἡ ἐσχάρα, id eſt, *focus:* quanquam
non ignorem, ex tranſlatione aliter ſumi. Sequuntur verba, quibus concluditur hoc ca-
v. 72. put, Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. In quibus aqua, ut videtur, eruditis hæſit. Recentior inter-
pres, Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε· *Et quum ſe proripuiſſet, flevit.* A quo diverſus eruditionis
ſummæ vir Iſaacus Caſaubonus, τὸ ἐπιβαλὼν, pro ἐννοήσας, eo ſenſu accipiendum mo-
net, quo ἐπιβολὴ interdum ἀντὶ τῆς ἐννοίας uſurpatur; vel pro eo quod autores Græci
ἐγκαλυψάμενος nonnunquam dicunt: Quorum poſterius Theophylacto debet: cùm re-
vera neutrum ullo modo ad Evangeliſtæ mentem, meo quidem animo, accedat. Ἐπι-
βάλλει κλαίειν, qui hoc vehementer, ſive μετὰ σφοδρότητος, agere incipit. Ergò ἐπιβαλὼν
ἔκλαιε, ut ἀρξάμενος ἔλεγε, pro eo quod eſt, λέγειν ἤρξατο. Doctiſſimè Theophylactus
idem (quod mirum viros non vidiſſe maximos) ἐπιβαλὼν, ἀρξάμενος μετὰ σφοδρότητος,
cœpit cum vehementia, interpretatur: Quo nihil verius. Ἐπιβαλὼν γὰρ, inquit, ἔκλαιε·
τινές, ἐγκαλυψάμενος τὴν κεφαλήν· deinde autem rectè, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἀρξάμενος μετὰ
σφοδρότητος. Matthæus, καὶ ἔκλαυσε πικρῶς· quæ vera loci eſt interpretatio. Fortè autem
quia in eodem Evangeliſta præcedit, καὶ ἐξελθὼν ἔκλαυσε πικρῶς, illud ἐπιβαλὼν, ἐξ-
ελθὼν, interpretati ſunt. Eruditè vetus interpres; *Et cœpit flere:* Mens tamen eſt; *Et*
vehementer cœpit flere.

Cap. IX.

Decimum & quintum caput. Σὺ λέγεις, *Pilato dictum. Locus,* Ὁ ὄχλος ἤρξατο αἰτεῖ-
σθαι, καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς, *interpretibus quomodo redditus.* Καθὼς, *relativo* ἰσοδυνα-
μον, *& quomodo nonnunquam reddendum.* Ἀνασείειν τὸν ὄχλον. Σεῖσαι, συκοφαντῆ-
σαι. *Locus nobiliſſimus,* Ἦν δὲ ὥρα τρίτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν· *& quantum interpretes*
torſerit. B. Auguſtini ſententia. Diei in quadrantes diviſio. Ejus qui Commentarios in
Pſalmos B. Hieronymo aſcriptos dedit, de eodem opinio. Epiſemon Græcum. Diviſio veſti-
um, quando evenerit. Copula, quæ non dividit, ſed jungit. Locus Joſuæ. B. Auguſtini in-
terpretatio. Καὶ ἐλιθοβόλησαν αὐτόν: *Poſtquam lapidarunt eum.* Καὶ ἐσταύρωσαν αὐ-
τόν· Ἐξ οὗ ἐσταύρωσαν *Ex quo crucifixerunt. Thargumiſtæ interpretatio. Locus Jobi,*
Ἀνὴρ ᾤχετο καὶ ἠθέτησε· παλαιτέρους ᾤχετο, *Helleniſtis.* Παρασκευὴ, *&* προσάβ-
βατον· *Dies veſperæ; Dies veſperæ ſabbathi.*

Cap. 15 v. 2. NOn procul ab initio decimi & quinti capitis occurrit illud de quo aliquoties jam egi-
mus, Καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ὁ δὲ ἀποκρι-
θεὶς εἶπεν αὐτῷ, Σὺ λέγεις. Quod mihi hoc quidem in loco, contemnentis, nec ad animum
revocan-

revocantis, ſemper viſum eſt. Quanquam in Hebræo ambiguitas ſit, cùm dicunt, אתה
אומר, vel *dicis*, vel *cogitas*. Ità Dominus, cùm interrogaret Judas utrùm ipſe eſſet
quem deſignaret, nihil aliud præter illud, Σὺ εἶπας, reſpondit. Syriacè, אנת אמרת :
quomodo & quod Judæ dixit, Syrus expreſſit. Græci rem fortaſſe magìs quàm indolem
dicti expreſſerunt, cùm notarunt, Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Σὺ λέγεις, ἀπόκεισιν δὺς
αὐτῷ σοφωτάτην. οὔτε γὰρ εἶπεν, Ὅτι οὐκ εἰμί· οὔτε πάλιν, Ὅτι εἰμί· ἀλλὰ μέσως πως
ἔφη, Σὺ λέγεις. τοῦτο γὰρ δύναται καὶ οὕτω νοηθῆναι, Ὅτι εἰμί, καθὼς λέγεις· καὶ οὕτως,
Ὅτι ἐγὼ μὲν τοῦτο οὐ λέγω, σὺ δὲ λέγεις· *Jeſus autem dixit illi, Tu dicis. Quod ſapien-
ter reſpondit. Neque enim Eſſe ſe, neque Non eſſe, dixit. Medium igitur, quod dixit, Tu dicis.
Quod ità accipi poteſt, vel ut dicat, Ego ſum: vel, Ego id non dico; tu dicis.* Sequitur, Καὶ v. 8.
ἀναβοήσας ὁ ὄχλος ἤρξατο αἰτεῖσθαι, καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς. Recentior interpres, *Et vo-
ciferans turba cœpit petere, ut faceret prout ſemper ipſis fecerat* : quomodo ferè & Eraſmus:
Ac ſi hunc in modum ſupplenda ellipſis eſſet, Καὶ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος ἤρξατο αἰτεῖσθαι,
ποιεῖν αὐτὸν καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς, *Turba interim clamore ingenti petere ab eo cœpit, ut fa-
ceret quod antè iis facere conſueverat.* Interpres vetus, *Et quum aſcendiſſet turba*, (quod ex
diverſa lectione ortum) *cœpit rogare, ſicut ſemper faciebat illis.* Obſcurè imprimis. Cæte-
rùm, ut aliàs nonnunquam, res exigua caliginem ac tenebras objecit: quòd τὸ καθὼς, vi-
delicet, nonnunquam loco relativi uſurpatur. Cujus rei paſſim invenias exempla. Ità
2. Paral. 24. 9. Καὶ κηρυξάτωσαν ἐν Ἰούδᾳ καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, εἰσενεγκεῖν τῷ Κυρίῳ, καθὼς
εἶπε Μωϋσῆς· Interpres vetus, *ut deferrent Domino quod conſtituit Moſes.* Optimè. Nec
aliter in Novo Fœdere nonnunquam. Ità Lucæ 5. v. 14. Καὶ αὐτὸς παρήγγειλεν αὐτῷ μη-
δενὶ εἰπεῖν· ἀλλὰ ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου,
καθὼς προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς· Hoc eſt, *Oſtende te ipſum ſacerdoti, & pro
purgatione tua offer quæ præcepit Moſes*; in hiſtoria leproſi. Quæ autem Moſes præcepit, ab
ipſo diſertè exprimuntur: duò paſſeres vivi, nempe, lignum cedrinum, coccus vermiculi, &
hyſſopus: De quibus, non de modo offerendi, agitur, cùm καθὼς dixit. Ità cùm Lucas c. 1.
v. 1, 2. Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν
ἡμῖν πραγμάτων, καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ᾽ ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λό-
γου, non omnino aberraverit qui reddat, *quæ tradiderunt nobis*; hoc eſt, ἃ παρέδοσαν ἡμῖν.
Hìc autem vide quanta lux accedat, ſi dicas, *Et clamore ſublato turba cœpit petere, ut fa-
ceret quod ſemper ipſis fecerat.* Cùm ſcribitur, Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀνέσειον τὸν ὄχλον, ἵνα μᾶλ- v. 11.
λον τὸν Βαραββᾶν ἀπολύσῃ αὐτοῖς nihil equidem mutare hìc ex eorum codicibus auſim qui
exſtare in iis notant, ἔπεισαν τῷ ὄχλῳ ac nè ἀνέπεισαν quidem ſcribam. Notum quid
Matthæo ſit, ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις· Sed & σείειν οἱ συκοφαντοῦντες dicebantur, tranſlatione
ab iis ſumtâ, qui concutere arbores, ut fructus ex iis legerent, ſolebant. Heſychius, Σείουσι,
συκοφαντοῦσι, ἀπὸ τῶν τὰ ἀκρόδρυα σειόντων. Et an non Lucas dixit, Domino objectum
fuiſſe, ὅτι ἀνασείει τὸν λαόν? Quod cùm illi verum eſſe perſuaderent populo, non potuit,
quin adversùs innocentem concitarent. Pergamus. Cæterùm priuſquam alia agamus, vi-
dendum erit nè prætermittatur locus ille, Ἦν δὲ ὥρα τρίτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. In quo v. 25.
quantopere involvat ſe B. Auguſtinus, ut Johannis locum, qui horam ſextam ponit, cum
Marci tertia conciliet, norunt, qui prolixè expoſitam ejus de hac re ſententiam lib. 3. De
conſenſu Evangeliſtarum legerunt: Ubi inter cætera, *ERAT autem hora tertia. Ut quid
adjunxit, ET crucifixerunt eum? niſi quia voluit aliquid recapitulando ſignificare, quod quæ-
ſitum inveniretur, cùm ſcriptura ipſa illis temporibus legeretur quibus univerſæ Eccleſiæ no-
tum erat quâ horâ Dominus ligno ſuſpenſus ſit; unde poſſet vel hujuſmodi error corrigi, vel
mendacium refutari. Sed quia ſciebat, à militibus ſuſpenſum Dominum, non à Judæis, ſi-
cut Johannes apertiſſimè dicit, occultè oſtendere voluit, eos magìs crucifixiſſe qui clamave-
runt ut crucifigeretur, quàm illos qui miniſterium principi ſuo ſecundùm ſuum officium præ-
buerunt. Intelligitur ergò fuiſſe hora tertia cùm clamaverunt Judæi ut Dominus cruci-
figeretur, & veraciſſimè demonſtratur, tunc eos crucifixiſſe quando clamaverunt, maximè
quia nolebant videri ſe hoc feciſſe, & propterea eum Pilato tradiderant; quod eorum
verba ſatìs indicant ſecundùm Johannem.* Id autem quale ſit, ipſe vidit, cùm addidit,

Atque utinam plures etiam ab aliis inveniantur hujus exitus quæſtionis. Quod donec fiat, utere mecum iſto, ſi places. Si enim nullus alius exitus potuerit inveniri, ſolus iſte ſufficiet: ſi autem potuerit, eum demonſtratus fuerit, eligemus. Eruditi igitur, cùm nihil hic probarent, ad diei in quadrantes diviſionem confugerunt: è quibus horas tres complecterentur ſinguli. Cui confirmando locum Matthæi vigeſimo adhibuerunt, ubi dies in quadrantes iſtos, ex recepta tum, ut volunt, conſuetudine, ſecatur; ità ut τῆς τρίτης, τῆς ἕκτης, τῆς ἐννάτης, καὶ τῆς ἑνδεκάτης, hoc eſt, *tertiæ, ſextæ, nonæ, & undecimæ*, fiat mentio. Quaſi neceſſariò ex eo ſequatur, eandem quam, ex Hebræorum more, Johannes horam dixit ſextam, tertiam à Marco dici: aut quòd, ut Johannem concilient cum Marco, horæ tertiæ, quartam, quintam, ſextam, includi volunt. Quibus argutiis opus eſſe non exiſtimo. Autor Commentariorum in Pſalmos, qui B. Hieronymo aſſcribuntur, ſimpliciter corruptum numerum volebat: *Rurſum*, inquit, *ſcriptum eſt in Marco, quia horâ tertiâ crucifixus ſit. Hoc videtur eſſe diverſum. Error ſcriptorum fuit. Et in Marco, HORA SEXTA ſcriptum fuit: Sed multi epiſemon Græcum ς', putarunt eſſe Γ. Scimus enim, quia prima eccleſia de imperitis congregata fuit gentibus.* Quæ in Marco locum hunc præcedunt, poſt affixum cruci eveniſſe Dominum, etiam cæteri tradunt: neque tempus addunt. Diviſionis veſtium imprimis. Matthæus; Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον. Johannes, Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα, &c. Marcus, Καὶ σταυρώσαντες αὐτὸν, διεμέριζον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον ἐπ' αὐτὰ τίς τί ἄρῃ. Cui addit, Ἦν δὲ ὥρα τρίτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. *Quod evênit*, inquit, *horâ tertiâ, & jam cruci affixerant eum.* Hebraiſmus planus: in quo copula non dividit, ſed jungit: Quo nihil uſitatius frequentiúſque. Ut in illo, *Dimitte filium meum, & ſerviet mihi*: quod, ἵνα μοι λατρεύσῃ, Helleniſtæ, Exodi 4. 23. Quanquam non eodem planè modo: Hic enim òrdinem eorum quæ narrantur, notat. Cujus illuſtre exemplum Joſuæ ſeptimo habemus: Ubi pronunciat Deus, verſu nempe decimo & quinto, *Qui deprehenſus fuerit in anathemate, comburetur igni; ipſe, & omnia quæ ejus ſunt.* Poſtea autem de Achane ejúſque jam convicti ſupplicio, verſu 25. ſequitur, *Et obruerunt eum univerſus Iſrael lapidibus, combuſſerúntq; igni, ac lapidaverunt lapidibus*, Καὶ ἐλιθοβόλησαν αὐτὸν πᾶς Ἰσραὴλ λίθοις, καὶ κατέκαυσαν αὐτὰ ἐν πυρὶ, καὶ ἐλιθοβόλησαν αὐτοὺς ἐν λίθοις. Qui Hebraiſmus mirificè, ut iſte, ſanctum virum Auguſtinum torſit: Quærit enim quomodo, cùm Deus combuſtionem præcepiſſet, lapidatione de Achane ſumtum ſit ſupplicium. Vult autem Joſuam (ut rectè ſummus vir Andreas Maſius notavit) Dei ſpiritu afflatum, ut vatem, quæ de igne à Deo dicta erant, vel ad illam quæ Achanem poſt hanc vitam manebat retuliſſe pœnam, vel vocem Ignis de lapidatione accepiſſe, tanquam de igne, quia hoc ſupplicio expurgaretur omni culpâ, tanquam igni: quò & vaſorum expiationem, de quo Levitico & Numeris, ſpectare: Cùm ſimpliciter ſignificetur, combuſtum quidem ex præſcripto Dei, priùs verò à frementi atque indignante turba, quæ à ſe hâc ratione iram Numinis, per impatientiam atque odium delicti, avertebat, lapidibus petitum. Quod facillimè ac nullo negotio Hebræi ſolvunt, qui יסקלו, καὶ ἐλιθοβόλησαν, pro אחרי אשר יסקלו, id eſt, *poſtquam lapidaverant*, poni annotarunt. De quo nè dubitemus, facilè à nobis Thargumiſta impetrat, qui difficultatem tollit, cùm eodem interpretatur modo, בתר דרגמו יתהון באבניא, *poſtquam lapidaverunt eos ſaxis.* Quemadmodum igitur ibi, καὶ ἐλιθοβόλησαν αὐτοὺς, nihil aliud eſt quàm *poſtquam lapidaſſent*, ità hîc καὶ ἐσταύρωσαν αὐτὸν, idem quod ἐξ οὗ ἐσταύρωσαν, *ex quo ſive poſtquam crucifixiſſent eum*: Hoc eſt, Καὶ ἦν ὥρα τρίτη τῆς σταυρώσεως αὐτοῦ, *Et erat hora tertia ex quo crucifigi cœpit*; ſive, *Et tertia jam agebatur hora ex quo actus fuerat in crucem.* Quomodo & illud Jobi nonnulli dictum volunt, ἀνὴρ ᾤχετο, καὶ ἠσθένησε· Helleniſtæ, τελευτήσας ᾤχετο· Cùm mens ſit, ut rectè docti Hebraicè annotarunt, ἀσθενήσας, ſive μετὰ τὸ ἀσθενῆσαι αὐτὸν, *poſtquam infirmus fuit.* Itaque cùm dixit, Ἦν δὲ ὥρα τρίτη καὶ ἐσταύρωσαν αὐτὸν, tertiam ex quo affixus cruci fuit, hoc eſt, tertiam τοῦ σωτηρίου πάθους, ſive paſſionis, notat horam: Ut ſi dicas, Τρίτη δὲ μετὰ τὸ σταυρωθῆναι αὐτὸν, ſive, Τρίτη τῆς

σταυρώσεως

σταυρώσεως αὐτοῦ ὥρα τρίτη· *Tertia poſt crucifixionem ejus*, aut *crucifixionis ejus, hora erat.* Quomodo optimè Hebraiſmus exprimatur: ut non de tempore quo pati cœpit, ſed de paſſionis continuatione agatur. Atque ità verum erit quod recentior tantopere urget; horas aliquot ludibriis expoſitum fuiſſe ac pœnæ. Cum quo; abſit, ut vel ὡσεὶ ἕκτης, apud Johannem reponamus, aut in Marco aliquid mutemus. Quanquam ipſe, quàm non ſibi ſatisfecerit hoc loco, candidè fatetur, cùm judicium de eo aliis relinquit. Neque pugnant quæ ſequuntur: cum præſertim quæ de inſcriptione, de latronibus, etiam de veſtium diviſione (ut dixi) aliiſque quæ paſſionis tempore evenerunt, ab autore adduntur, non ad certum aſtringantur tempus, nec ubique ordo idem in narrandis ſingulis ſervetur. Interpres vetus, ſalvo de quo dixi Hebraiſmo, *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum.* Ut quemadmodum ἐλιθοβόλησαν ἐν πυρὶ, eo loco dicitur, de quo jam egimus, pro eo quod eſt, *poſtquam lapidarunt*, ità καὶ ἐσταύρωσαν, *poſtquam cruci affixerunt*; non autem, *quando cruci fixerunt.* Neque enim ἐσταύρωσαν de conſummatione pœnæ, ſed de ipſa, aut initio ejus, Evangeliſtæ uſurpant: quemadmodum ex iis patet quæ ex omnibus quatuor ſuprà adduximus. Et Matthæus poſtquam dixit, σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, toto ferè eo capite perſequitur quæ in paſſione ejus evenerunt. Aliquantò v. 42.
pòſt, ἐπεὶ ἦν παρασκευὴ, ὅ ἐστι προσάββατον. Qui eſt dies ille quem eleganter κατ' ὀξύμωρον, יום ערב, *diem veſperæ*, ſive potiùs *veſperæ ſabbathi*, יום ערב שבת, etiam Gemariſtæ dicunt.

Cap. X.

Caput decimum & ſextum. Locus, qui hoc capite non parùm difficultatis movit, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, excutitur. Quomodo τὸ λίαν πρωῒ conveniat. Mira opinio, de ſole ante lucem orto. Aliorum lectio, ἔτι ἀνατείλαντος. Σύγχυσις, ſive ordinis confuſio. Lectio Evangeliſtæ ſolicitata à quibuſdam. Ἀνατέλλοντος, vel ἀνατελοῦντος ἡλίου, ſive ἀνατέλλειν μέλλοντος. Tempus, Ante lucem, dictum. Juvencus.

Reſtat locus in Evangeliſta noſtro unus, qui non parùm moleſtiæ negotiique eruditis exhibuiſſe videtur. Is eſt, Καὶ λίαν πρωῒ τῆς μιᾶς σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ Cap. 16 v. 2.
μνημεῖον, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου. Quomodo enim λίαν πρωῒ ἔρχονται, quod Johannes, σκοτίας ἔτι οὔσης, exponit, ſi poſt ortum ſolem, quod eodem commate ſubjungit Marcus? Nam ut demus, abiiſſe λίαν πρωῒ, ad ſepulcrum autem ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου veniſſe, ſatisfaciendum erat Marco, qui hæc non diſtinguit. Sed & quæ ſequuntur, geſta ad ſepulcrum illa ſatis probant, Καὶ ἔλεγον πρὸς ἑαυτοὺς, Τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου; Quæ res adeò difficilis è Patribus quibuſdam viſa eſt, ut ſubtilitate mirâ, ſed quæ planè eſſet ἄχαρος, ſe expedirent: quaſi ſol, qui patiente Domino abſceſſerat, tum ante lucem oriretur. Chryſologus, Hom. 82. *Si valde manè, quomodo orto jam ſole? Sic neſcit Evangeliſta quid dicat? Evangeliſta quid dicat ſcit, ſed quid audiat, qui non didicerit, neſcit. Non eſt erroris iſta relatio: veritatis eſt. Nec lapſum patitur ſermonis humani, ſed rei geſtæ cœlitus aperit veritatem. Dixerat, AB HORA ſexta, uſque ad horam nonam, tenebræ factæ ſunt. Ergò ſol, qui præter horam ut Domino compateretur, abſceſſerat, claritate, cùm reſurgeret Dominus, ante tempus occurrit: Et qui, ut ſuo commoreretur autori, ipſam meridianam ſuam mortificaverat claritatem, ut conſurgeret autori ſuo, evictis tenebris antelucanus erupit.* Nec magìs eos audio, qui, οὐκέτι ἀνατείλαντος, legunt: cùm licentiam excuſent ipſi. Novi qui σύγχυσιν mederi poſſe exiſtimaret; qui Evangeliſtæ menti diſtinctione ſuccurreret: Ἠγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτὸν (καὶ λίαν πρωῒ τῆς μιᾶς σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον) ἀνατείλαντος ἡλίου. Ut ordo ſit, ἠγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτὸν, ἀνατείλαντος ἡλίου, *ut, cùm receſſiſſent tenebræ, & ortus ſol eſſet, eum ungerent*: quod ante ortum ſolem fieri vix poterat. Ego ſanè medicinam hìc talem admittere vix auſim. Videndum ergò quid in aliis codicibus exſtare eruditi notent. In quibus vel ἔτι ἀνατείλαντος,

vel.

vel ἀνατέλλοντος, reperiſſe ſe affirmant: ut & recentior interpres: Qui ſi ἀνατείλαντος reperiſſet, planior fortaſſe res eſſet. Quanquam nihil uſitatius, & Græcis & Hebræis, quàm ut futurum præſenti deſignetur: quemadmodum cùm ἐρχόμενος dicitur qui venturus eſt; *naſci*, qui naſciturus: cùm ab eo nec Romani, multò minus abhorreant Hebræi: ut cùm de Meſſia, tanquam præſenti, Prophetæ loquuntur. Atque ità, ἀνατέλλοντος ἡλίου, tempus erit quod περὶ ὄπισθας à Græcis dicitur; quod τὸ πρωῒ, ſive πρωῒ τῆς ἡμέρας, ſequitur, λίαν πρωῒ autem antecedit: ut proximum diluculo ſignificetur tempus, quod, *ante lucem*, Romani dixerunt; aut, *Ubi nox abiit, nec tamen orta dies*, ut cum poeta loquar: Quod Evangeliſtarum interpres Juvencus;

Sidera jam noctis vicino cedere ſole
Incipiunt: tumuli matres tum viſere ſeptum.

Cap. XI.

Quædam hactenus prætermiſſa in recentiori interprete examinantur. Τὰ πρὸς τὴν θύραν. *Veſtibula*, πρόθυρα. *Intimæ admiſſionis amici.* Διάθυρα. *Atria*; Αὐλαί. Τὸ ἔξω, τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, καὶ τὸ τοῦ ἀμφόδου. *Aliud* ἄμφοδος, *aliud* ἄμφοδον. Ἄμφοδον, *quid.* Δίοδοι, *tramites. Syri interpretatio.* Τὸ ἐκβάλλειν *Syrorum uſu quomodo in Novo Fœdere uſurpari plerunque ſoleat.* Τὸ καθαρίζον τὰ βρώματα. Κάθαρμα. Πλεονεξίαι. Πονηρίαι, *an Scelera.* Ἀφροσύνη. Παραπορεύόμενοι, *Adambulantes ficum.* Ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς. *Abundare aliquo; Redundare.* Ἀρχαὶ ὠδίνων· *Et an rectè, Dolorum partûs.* Ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμεν· *Profecti paremus.* Μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων. Μάχαιρα· Παραζώνη· Παραμήριον. Ἀπὸ μακρόθεν.

NUnc nonnulla obiter quæ prætermiſſa ſunt, ut antè ad Matthæum, in recentiori interprete præſertim, expendenda reſtant. Cap. 2. v. 2. cùm legitur, Καὶ εὐθέως συνήχθησαν πολλοὶ, ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, videndum an non τὰ πρὸς τὴν θύραν ea ſint quæ Græcis Criticis τὰ πρὸ τῆς θύρας μέρη dicuntur. Vetus; *ità ut non caperet neque ad januam*: fortaſſe, ut τὸ *locus* intelligatur; ac ſi velit, *nè eum quidem qui ad januam eſſet locus, eos cepiſſe.* Recentior; *ut jam non caperent eos nè ea quidem loca quæ erant ad oſtium.* Moleſtè ſatis. Dubitari tamen poteſt, utrùm quod exterius an quod interius intelligatur. Nam exteriùs *veſtibula* ſua Romani (quæ προπύλαια vulgò) πρόθυρα habebant Græci: Vitruvius l.6.c.10. *Item prothyra Græcè dicuntur, quæ ſunt antè in januis veſtibula. Nos autem appellamus prothyra, quæ Græcè dicuntur* διάθυρα. Cùm interiùs ea eſſent quæ *atria* Romanis, αὐλαὶ Græcis, dicebantur. Intelligi autem quod extra januam, ut omittam cætera, vel locus ille primi capitis, καὶ ἡ πόλις ὅλη ἐπισυνηγμένη ἦν πρὸς τὴν θύραν, *omniſque civitas ad oſtium convenerat*, evincere videtur. In veſtibulis apud Romanos ſalutatorum undæ, ut poeta loquitur, cæteríque qui nondum admiſſi, obambulabant: Quemadmodum qui ulteriùs & ſponte admittebantur, *interioris* aut *intimæ admiſſionis* dicti: quod non ſemel apud Tacitum. Ante ædes enim veſtibulum, ut prothyron: Comicus; *Vide veſtibulum ante ædeis hoc & ambulacrum quale.* Ubi veſtibulum rectè, quod ante ædes: idem quod τὸ ἔξω, τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ aut ἀμφόδου, ut & τὸ ἐπὶ τῆς θύρας, dici poteſt. Ità cap.11.v.4. Ἀπῆλθον δὲ καὶ εὗρον τὸν πῶλον δεδεμένον πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου· Ubi recentior interpres, *Abierunt igitur & invenerunt pullum ligatum ad oſtium foris in bivio, & ſolverunt eum*: Eodémque modo ferè vetus, *ante januam foris in bivio*; quod & Eraſmo placuit: Quaſi idem ἄμφοδον & ἄμφοδος· cùm ἄμφοδον ſit ῥύμη, *via publica*, aut *tranſitus*. Eruditiſſimus Heſychius, Ἄμφοδα, αἱ ῥύμαι, ἀγυιαὶ, δίοδοι· Quemadmodum & δίοδοι, *tranſitus*, aut *tramites* plerunque exponuntur. Quid autem ſit ἄμφοδος in via, nemo neſcit. Ἄμφοδα autem ab ædibus nec remota, & interdum pars earum; cum tranſitu ad eas, ut videtur. Idque vel ex eo veriſimile, quòd non ſemel ἄμφοδα ab Helleniſtis, quæ Hebræis ארמנות, hoc eſt, *palatia*, dicuntur. Nec audiendus hîc Theophylactus, qui ἐν τῷ ἀμφόδῳ dixit, quaſi de

bivio

bivio agatur. Quantò meliùs interpres Syrus, qui בשוקא, *in platea*, reddidit? Idem, qui hoc loco de quo agimus, *adeò ut non poſſet capere eos*, לא קדם תרעא, *nè quidem ante portam*, ſive, *nè locus quidem ante januam:* quod *veſtibulum* interpretantur quidam. Non ſemel hæſiſſe video interpretes, cùm τὸ ἐκβάλλειν ſignificatione τοῦ אפק, ut eo utuntur Syri, Helleniſtis uſurpatur. Ità cùm Marci 5. 40. Ὁ δὲ ἐκβαλὼν ἅπαντας, παραλαμβάνει τὸν πατέρα τοῦ παιδίου, recentior interpres, *Ipſe verò ejectis omnibus, aſſumit patrem* &c. *puellæ* &c. Capite item 1. v. 43. Καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ, εὐθέως ἐξέβαλεν αὐτόν· Recentior interpres, *Et graviter minatus ei, ſtatim ablegavit eum:* de leproſo ſanitati reddito, quem hâc lege Dominus dimiſit ut cum nemine id communicaret. Vetus, *ejecit illum:* De quo recentior, *Ejiciendi verbum, quo uſus eſt vetus interpres, non quadrat: & tamen videtur aliquid amplius ſignificare Evangeliſta quàm declarat verbum Emittere: quod uſurpat Eraſmus, quia additur interminatio.* Qui tamen Matthæi 9. v. 25. cùm ſine ullis minis dicitur, ὅτε δὲ ἐξεβλήθη ὁ ὄχλος, *quum autem ejecta fuiſſet turba*, interpretatur; Neque aliter Lucæ 8. v. 54. cùm dicitur, Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς αὐτῆς, ἐφώνησε λέγων, Ἡ παῖς, ἐγείρου· *Ipſe verò, ejectis foràs omnibus, & prehenſâ manu ejus*, &c. Cæterùm, ut abſolvamus eruditos, nihil aliud quàm aut *dimittere* aut *jubere ut quis exeat*, hâc voce notant Syri. Ità ad hujus de quo agimus Evangeliſtæ locum eruditiſſimus interpres, אפק לכלהון: quod interpretes Latini, *exire fecit*, ſive *juſſit*, *omnes:* licèt non rectè quidam voce *ejiciendi* hic uſi ſunt. Notum enim quid ſit נפק: *exire* aut *prodire*, ſcilicet: Quod qui petit imperátve alii ut fiat, exire imperat aut monet; vel ſimpliciter dimittit. Capite ſeptimo v. 19. cùm dicitur, Ὅτι οὐκ εἰσπορεύεται αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν, ἀλλ' εἰς τὴν κοιλίαν· καὶ εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται, καθαρίζον πάντα τὰ βρώματα, recentior interpres, *Non enim ingreditur in cor ejus, ſed in ventrem: & in latrinam abit, purgans omnes eſcas.* Ubi τὸ καθαρίζον τὰ βρώματα, τὸ κάθαρμα τῶν βρωμάτων, mihi quidem dici videtur: Quemadmodum eâdem voce & medici utuntur; ut cùm quis πολὺ κάθαρμα καθαίρεσθαι, *purgationem multam*, ſive *recrementum*, *purgari* dicitur. Syrus, qui referre ad ſeceſſum mavult, aliud, ut arbitror, agebat. Ibid. v. 22. cùm dicitur, κλοπαὶ, πλεονεξίαι, vetus interprès, *furta, avaritiæ:* hoc eſt, *furta, avaritia*. Neque cauſæ quicquam video cur, *augendæ rei artes*, recentior reddiderit. Veteres πλεονεξίαν, τὸ πλέον τοῦ δέοντος ἔκ τινος λαμβάνειν, hoc eſt, ejus eſſe, *qui plus quàm oportet è re aliqua lucratur*, definire ſolent: Nam quid Apoſtolo πλεονεξία, ſuo, ut oportet, loco dicetur. Ibid. v. 23. Πάντα ταῦτα τὰ πονηρὰ ἔσωθεν ἐκπορεύεται, *Omnia hæc ſcelera intus exeunt*, ut interpretatur recentior interpres. Ubi adhuc quæro, quomodo ἀφροσύνη, quomodo οἱ διαλογισμοὶ πονηροὶ, ſeu *cogitationes malæ*, (à quibus quis omni tempore immunis eſt?) inter ſcelera ponantur. Neque ἀφροσύνη, vel *amentia* ſemper vel *dementia*, ſed & *inſipientia* plerunque antiquis: quomodo & redditur ab iis. Capite undecimo v. 20. cùm dicitur, Καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι, εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν (quod eſt, *Et manè cùm præterirent, exaruiſſe ficum radicitus viderunt*) mirificè recentior, *Et manè adambulantes ficum, viderunt eam exaruiſſe radicitus.* Vetus, *Et cùm manè tranſirent:* Quod, meo quidem animo, tam moleſtè mutandum non fuit. Capite duodecimo, v. 44. Πάντες γὰρ ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον. Vetus interpres, *Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miſerunt.* Imò, *Omnes enim ex eo quo abundabant, injecerunt:* Quemadmodum Tacito alibi *abundantia* opes ipſæ aut facultates dicuntur; ut & *copiæ*. Recentior, *Nam omnes, ex eo quod ipſis redundat, injecerunt:* Cùm τὸ *redundare* ambiguum ſit, & plerunque, etiam Juriſconſultis, παθητικῶς ponatur; ut cùm, *redundare aliquid in aliquem*, dicunt. Capite 13. 9. Ἀρχαὶ ὠδίνων ταῦτα. Ubi interpres recentior, ut aliàs; *Principia erunt dolorum partus iſta:* cùm ſimpliciter poſſet, *Initia dolorum iſta.* Quis enim dubitat quin ὠδῖνα & ὀδύνας etiam Helleniſtæ confundant; cæteri autem πόνους καὶ ἀλγηδόνας, *labores ac dolores*, ſimpliciter exponant? Vetus; *Initium dolorum hæc.* De ſynedriis, de quibus ſequitur, jam dixi. Capite decimoquarto, v. 10. Καὶ ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, εἷς τῶν δώδεκα. Ubi recentior, ſuo more; *unus ex illis duodecim:* Vetus; *unus de duodecim.* Ibid. 12.

Ποῦ θέλεις ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμεν ἵνα φάγῃς τὸ πάσχα; Recentior; *Ubi vis ut profecti paremus ut edas paſcha?* Vetus; *Quò vis eamus & paremus tibi ut manduces paſcha?* Ubi non video cur *eundi* verbum mutarit noſter. Quamvìs enim non ignorem quid ſit *proficiſci* veteribus nonnunquam, imprimis verò Comicis, non video tamen cur ſimplicitas hæc ſit contemnenda. Capite 14. v. 43. καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων. Recentior; *cum gladiis:* ut & vetus: Cùm *machæra*, nihil aliud quàm *pugio*, aut *gladiolus*, qui femori accingebatur: vulgò, παραζώνη. Incomparabile Gloſſarium, Μάχαιρα, τὸ παραμήριον, *ſica.* Μαχαιροφόρος, *ſicarius.* Sequitur v. 54. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπὸ μακρόθεν ἠκολούθησεν αὐτῷ, &c. Vetus; *à longè:* Recentior; *longinquo intervallo.* Cur autem non *eminus*, aut *procul?* Nec *longinquum intervallum*, ſed *longum*, dicam. Notum illud, *longo ſed proximus intervallo.* Tacitus enim *agros longinquos* cùm dixit, longè diſſitos intellexit. *Intervallum* autem, ipſa diſtantia, non locus qui diſtat. Judicio enim hic opus eſt: quo nè ſemper quidem ſatisfaciunt antiqui. Eodem cap. v.64. Οἱ δὲ πάντες κατέκριναν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου· *Qui omnes judicarunt eum eſſe reum mortis. Judicandi* enim vox media eſt: & quod ſequitur, τὸ κατακρίνειν confirmat. Sanè, qui judicat damnandum aliquem, aut reum mortis, hoc ipſo condemnat. Niſi quis malit, *Illi autem omnes condemnarunt eum, reúmque mortis judicarunt:* Quo non opus tamen. Neque dicam, *condemnare aliquem reum mortis*; ſed *pronunciare*, aut *judicare*. Vetus; *Qui omnes condemnarunt eum eſſe reum mortis.* Recentior; *Illi verò omnes contra eum judicarunt, ipſum teneri mortis pœnâ.* Cui κατακρίνειν, *contrà judicare:* & κατακρίνειν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου, *contra eum judicare, ipſum teneri mortis pœnâ.* Quæ & mira & moleſta nobis videntur.

Tituli Evangeliſtæ *Lucæ* ex diſtinctione veterum.

ΕΓένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκ.] α΄. περὶ τῆς ἀπογραφῆς.
Καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώ.] β΄. περὶ τῶν ποιμένων.
Καὶ ἰδοὺ ἦν ἄνθρωπος] γ΄. περὶ τοῦ Συμεών.
Καὶ ἦν Ἄννα προφ.] δ΄. περὶ Ἄννης τῆς προφήτιδος.
Ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάν.] ε΄. περὶ τοῦ γενομένου ῥήματος πρὸς Ἰωάννην.
Καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι,] ϛ΄. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰωάννην.
Ἰησοῦς δὲ πνεύμ. ἁγίου πλή.] ζ΄. περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος.
Καὶ ἐν τῇ συναγ. ἦν ἄνθρ.] η΄. περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου.
Ἀναστὰς δὲ ἐκ τῆς συναγ.] θ΄. περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.
Δύνοντος δὲ τοῦ ἡλ.] ι΄. περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.
Ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν,] ια΄. περὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων.
Καὶ ἐγέν. ἐν τῷ εἶναι αὐτ.] ιβ΄. περὶ τοῦ λεπροῦ.
Καὶ ἰδοὺ ἄνδρ. φέρ. ἐπὶ κλίν.] ιγ΄. περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.
Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλθε,] ιδ΄. περὶ Λευῒ τοῦ τελώνου.
Καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρ. καὶ ἡ χεὶρ] ιε΄. περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.
Καὶ ὅτε ἐγέν. ἡμέ. προσεφ.] ιϛ΄. περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διαταγῆς.
Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλ.] ιζ΄. περὶ τῶν μακαρισμῶν.
Ἐπεὶ δὲ ἐπλήρ. πάντα τὰ ῥήμ.] ιη΄. περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.
Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ἑξῆς] ιθ΄. περὶ τοῦ τῆς χήρας υἱοῦ.
Καὶ ἀπήγγειλ. Ἰωάν. οἱ μαθ.] κ΄. περὶ τῶν ἀποσταλέντων μαθητῶν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ πρὸς Ἰησοῦν.
Ἠρώτα δέ τις αὐτ. τῶν Φαρ.] κα΄. περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον.
Ἐξῆλθεν ὁ σπείρ.] κβ΄. παραβολὴ περὶ τοῦ σπόρου.
Καὶ ἐγέν. ἐν μιᾷ τῶν ἡμ.] κγ΄. ἐπιτίμησις τῷ ἀνέμῳ καὶ κλύδωνι.
Ἐξελθ. δὲ αὐτῷ ἐπὶ τὴν γῆν,] κδ΄. περὶ τοῦ ἔχοντος λεγεῶνα.
Καὶ ἰδοὺ ἦλθεν ἀν. ᾧ ὄνομα Ἰάειρ.] κε΄. περὶ τῆς τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατρός.
Καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύ.] κϛ΄. περὶ τῆς αἱμοῤῥοούσης.
Συγκαλεσ. δὲ τοὺς δώδεκα] κζ΄. περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα.
Ἡ δὲ ἡμέρα ἤρξατο] κη΄. περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.
Καὶ ἐγέν. ἐν τῷ εἶναι αὐτ. προσευ.] κθ΄. περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐπερωτήσεως.
Καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον] λ΄. περὶ τῆς μεταμορφώσεως Ἰησοῦ.
Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἑξῆς ἡμ.] λα΄. περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.
Εἰσῆλθε δὲ διαλογ. ἐν αὐτ.] λβ΄. περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων.
Ἐγέν. δὲ πορευομ. αὐτῶν] λγ΄. περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.
Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδειξεν ὁ Κύρ.] λδ΄. περὶ τῶν ἀναδειχθέντων ἑβδομήκοντα.
Καὶ ἰδοὺ νομικός τις] λε΄. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ.
Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν] λϛ΄. περὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς.
Γυνὴ δέ τις ὀνόμ. Μάρθα,] λζ΄. περὶ Μάρθας καὶ Μαρίας.
Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν] λη΄. περὶ τῆς προσευχῆς.
Καὶ ἦν ἐκβάλλ. δαιμ.] λθ΄. περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κωφόν.
Ἐγέν. δὲ ἐν τῷ λέγ.] μ΄. περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπαράσης φωνήν.
Τῶν δὲ ὄχλ. ἐπαθροιζομ.] μα΄. περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.
Ἐν δὲ τῷ λαλῆσαι ἠρώτ.] μβ΄. περὶ τοῦ Φαρισαίου τοῦ καλέσαντος τὸν Ἰησοῦν.
Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς] μγ΄. περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν νομικῶν.
Προσέχ. ἑαυτοῖς ἀπὸ τῆς ζύμ.] μδ΄. περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.
Εἶπε δέ τις αὐτῷ ἐκ] με΄. περὶ τοῦ θέλοντος μερίσασθαι τὴν κληρονομίαν.
Εἶπε δὲ παραβολὴν πρὸς αὐτ.] μϛ΄. περὶ τοῦ οὗ εὐφόρησεν ἡ χώρα πλουσίου.
Παρῆσαν δέ τινες ἐν αὐτ.] μζ΄. περὶ τῶν Γαλιλαίων, καὶ τῶν ἐν τῷ Σιλωάμ.

Ην δὲ διδ. ἐν μιᾷ τῶν συναγ.] μη'. περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας.
Τίνι ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλ.] μθ'. περὶ παραβολῶν.
Εἶπε δέ τις αὐτ.] ν'. περὶ τοῦ, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι.
Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμ.] να'. περὶ τῶν εἰπόντων τῷ Ἰησοῦ διὰ Ἡρώδην.
Ἄνθρωπός τις ἦν ὑδρ.] νβ'. περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ.
Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλ.] νγ'. περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὰς πρωτοκλισίας.
Ἄνθρωπ. τις ἐποίησε δεῖπ.] νδ'. περὶ τῶν κεκλημένων ἐν τῷ δείπνῳ.
Τίς γὰρ ἐξ ὑμ.] νε'. περὶ οἰκοδομῆς πύργου παραβολή.
Εἶπε δὲ πρὸς αὐτ.] νς'. περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολή.
Ἄνθρ. τις εἶχε δύο υἱ.] νζ'. περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν μακράν.
Ἄνθρ. τις ἦν πλουσ.] νη'. περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας.
Ἄνθρ. δέ τις ἦν πλουσ.] νθ'. περὶ τοῦ πλουσίου, καὶ τοῦ Λαζάρου.
Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πόρ.] ξ'. περὶ τῶν δέκα λεπρῶν.
Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν] ξα'. περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.
Εἶπε δὲ πρός τινας τοὺς πεποιθ.] ξβ'. περὶ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου.
Καὶ ἐπηρώτ. τις αὐτὸν] ξγ'. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν.
Ἐγέν. δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτ.] ξδ'. περὶ τοῦ τυφλοῦ.
Καὶ εἰσελθὼν διήρχετο] ξε'. περὶ τοῦ Ζακχαίου.
Ἄνθρ. τις εὐγενὴς] ξς'. περὶ τοῦ πορευθέντος λαβεῖν αὐτῷ βασιλείαν.
Καὶ ἐγέν. ἐν τῷ ἐπαν.] ξζ'. περὶ τῶν λαβόντων τὰς δέκα μνᾶς.
Καὶ ἐγέν. ὡς ἤγγιζεν] ξη'. περὶ τοῦ πώλου.
Καὶ ἐγέν. ἐν μιᾷ τῶν ἡμ.] ξθ'. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰησοῦν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.
Ἤρξατο δὲ πρὸς τὸν λαὸν λέγειν] ο'. περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολή.
Καὶ παρατηρήσαντες ἀπεσ.] οα'. περὶ τῶν ἐγκαθέτων διὰ τὸν κῆνσον.
Προσελθ. δέ τινες τῶν Σαδδ.] οβ'. περὶ τῶν Σαδδουκαίων.
Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Πῶς] ογ'. ἐρώτησις πρὸς τοὺς Φαρισαίους, Πῶς ἐστιν υἱὸς Δαβὶδ ὁ Χριστός;
Ἀναβλέψας δὲ εἶδε] οδ'. περὶ τῆς χήρας βαλλούσης δύο λεπτά.
Ἐπηρώτησαν δὲ αὐτ.] οε'. ἐρώτησις περὶ συντελείας.
Ἤγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζ.] ος'. περὶ τοῦ πάσχα.
Ἐγέν. δὲ καὶ φιλονεικ.] οζ'. περὶ τῶν φιλονεικησάντων, τίς μείζων.
Εἶπε δὲ ὁ Κύρ. Σίμ.] οη'. περὶ τῆς ἐξαιτήσεως τοῦ Σατανᾶ, καὶ ἀρνήσεως Πέτρου.
Ἐξουθενήσας δὲ αὐτὸν ὁ Ἡρώδ.] οθ'. ἐξουθένησις Ἡρώδου.
Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ πο.] π'. περὶ τῶν κοπτομένων γυναικῶν.
Εἷς δὲ τῶν κρεμ. κακ.] περὶ τῶν συσταυρωθέντων λῃστῶν.
Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόμ. Ἰωσ.] πβ'. περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.
Καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτ.] πγ'. περὶ τῶν δύο τῶν πορευομένων εἰς Ἐμμαούς.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
AD
LUCAM;
Sive,
Liber tertius.

Cap. I.

Caput primum examinatur. Ἐπεχείρησαν *De Pſeudevangeliſtis id acceptum; etiam veteribus, inter quos B. Ambroſius.* Ἐπιχειρεῖν, *Conari nec implere. Epiphanii ſententia. Recentior interpres, ejúſque interpretatio.* Παρηκολουθηκότι πᾶσιν. Παρακολουθεῖν. Πᾶσιν παρακολουθεῖν τοῖς πράγμασι. Κράτιστε Θεόφιλε. Τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. *Interpres recentior, ejúſque interpretatio; ut & antiqui.* Ἐν ἡμῖν *& quomodo antiquis Græcis id uſitatum. Omnia altè repetita penitus aſſequuto, quod recentiori placuit: De eo quid ſtatuendum. Quæ mens Evangeliſtæ. Eraſmi interpretatio.* Περὶ ὧν κατηχήθης λόγων. Κατηχεῖσθαι. *Recentior interpres id quomodo reddiderit. Vetus interpres, ejúſque interpretatio.* Δικαιώματα, *Conſtitutiones.* Δικαιοῦν. Δικαιοῦν καὶ ὁρίζειν, *in Canonibus.* Ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων. *Loci partem, non integrum, adducere, etiam Evangeliſtis, more Hebræorum, uſitatum eſſe.* Καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων. Διανεύων διετέλει, *Græcis.* Ἡ δὲ ἰδοῦσα διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ· *ibique* ἀκούσασα *pro* ἰδοῦσα *in quibuſdam codicibus expreßum.* דבר, ῥῆμα, λόγος· *Et quomodo accipiantur nonnunquam.* Διατηρεῖν ῥήματα. Παρεῖδες λόγε πορείας. Ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγέλου. Χαῖρε κεχαριτωμένη. Κεχαριτωμένη ἐν Θεῷ. Πῶς ἔσται τοῦτο; *Et quomodo à S. Virgine ſit dubitatum.* Ἐπισκιάσει σοι. Σκιάζειν, χαμαιλεπγεῖν. שכינה, *Spiritûs Sancti præſentia: ipſe Spiritus Sanctus Hebræorum Magiſtris.* Ἐπισκιάσει ἐπ' αὐτὴν ἡ νεφέλη. Δόξα Κυρίου. Οἰκήσεις *Apoſtolis, & de quo uſurpetur.* Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. *Neſtorii error de conceptionis myſterio.* Σκηνώσεις. Σκηνώσει ἐπ' αὐτόν. *Interpres recentior, ejúſque* τοῦ ἐπισκιάσει *interpretatio. Vetus, ejúſque interpretatio.* Τὸ βρέφος ἐσκίρτησεν ἐν τῇ κοιλίᾳ, *de Præcurſore.* Ἀσκαρίζειν ἅλμα. Ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει. Πινακίδιον *Zachariæ, Cera Tertulliano.* Ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, *Oriens ex alto. An Germen,* ἀνατολή. *Quò reſpexerit Evangeliſta, cùm* ἀνατολῆς *voce uſus eſt.* Ἀνατολή, ὁ ἀνατέλλων ἥλιος. Ὁ ἥλιος, *Dominus dictus. Utrique id ejus naturæ convenire ſecundùm Chryſoſtomum.* Ἥλιος καταδύνει. Ἀναδεικνύειν ἥλιον. Ἀνατολὴ *Dominus S S. Patribus dictus. Recentior interpres; & an rectè vocem Orientis non expreſſerit.*

IN Evangeliſtæ hujus principio, quod eſt, Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων, fieri poteſt, ut plus negotii ſibi quàm neceſſe erat, etiam è veteribus nonnulli, crearint, qui ἐπεχείρησαν ἄνευ πληρώσεως, *conatum abſque ſucceſſu*, ab Evangeliſta notari voluerunt. Unde nata opinio, & quidem vetus, Pſeudevangeliſtas hic tangi: De quibus ad hunc locum Ambroſius; *Sic & nunc in Novo Teſtamento multi Evangelia ſcribere conati ſunt, quæ boni nummularii non probaverunt. Unum autem tantummodo in quatuor libros digeſtum, ex omnibus arbitrati ſunt eligendum.* Cap. I. v.1.

gendum. Et aliud quidem fertur Evangelium, quod Duodecim ſcripſiſſe dicuntur. Auſus eſt etiam Baſilides Evangelium ſcribere, quod dicitur Secundùm Baſiliden. Fertur etiam Evangelium, quod ſcribitur Secundùm Thomam: Nam aliud ſcriptum, Secundùm Matthiam. Legimus aliqua, nè legantur: legimus, nè ignoremus: legimus, non ut teneamus, ſed nè repudiemus, & ut ſciamus in quibus magnifici iſti cor exaltant ſuum. Et paulò pòſt, *QUONIAM multi,* inquit, *conati ſunt. Conati utique illi ſunt qui implere nequiverunt. Ergò, multos cœpiſſe nec impleſſe, etiam Sanctus Lucas teſtimonio locupletiore teſtatur, dicens, Plurimos eſſe conatos. Qui enim conatus eſt ordinare, ſuo labore conatus eſt, nec implevit,* &c. Quod an perpetuum ſit, ſciunt qui Græcè non ignorant. Certè, quemadmodum apud hiſtoricos non rarò perficit qui ἐπιχειρεῖ, ità apud rhetores qui ἐπιχειρεῖ, non rarò efficit quod vult ac concludit. Neque aliter tamen & Epiphanius accepit, qui Cerinthum ac Merinthum alióſque vult intelligi: Adversùs Alogos; Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν] Ἵνα πλείους μὲν ἐπιχειρητὰς δείξῃ, φημὶ δὲ τοὺς περὶ Κήρινθον καὶ Μήρινθον, καὶ τοὺς ἄλλους. [Εἶτα τί φησιν; ἔδοξε κἀμοὶ καθεξῆς παρηκολουθηκότι ἄνωθεν τοῖς αὐτόπταις καὶ ὑπηρέταις τοῦ λόγου γενομένοις, γράψαι σοι, κράτιστε Θεόφιλε·] εἴτ' οὖν τινὶ Θεοφίλῳ τότε γράφων, τοῦτο ἔλεγεν, ἢ παντὶ ἀνθρώπῳ Θεὸν ἀγαπῶντι· [ἵνα περὶ ὧν (φησὶ) κατηχήθης λόγων ἐπιγνῷς τὴν ἀσφάλειαν.] Καὶ τὴν μὲν κατήχησιν προστεταγμένην ἔφασκεν, ὡς ἤδη ὑπὸ ἄλλων μὲν κατηχῆσθαι, οὐκ ἀσφαλῶς δὲ παρ' αὐτῶν μεμαθηκέναι. Εἶτα κατὰ τὴν ἀκρίβειαν φησιν, [Ἐγένετο ἐν ἡμέραις Ἡρώδου· *SIQUIDEM multi ſunt conati. Ut eos qui idem tentarunt, Cerinthum & Merinthum, putà, alióſque, ſignificet. Quid autem addit? VISUM & mihi, ut ordine ſecutus eos qui inſpectores ipſi & miniſtri doctrinæ fuerunt, eadem exprimerem, atque ad te, præſtantiſſime Theophile, ſcriberem. Sive autem, quòd ad quendam tum ſcriberet Theophilum, ità loquitur; ſive quemvis qui Deum amat, eo nomine deſignet. UT EJUS (inquit) quâ imbutus es doctrinæ veritatem agnoſcas. Et inſtitutionem præmiſſam quidem dixit: ut qui ab aliis jam quidem eam accepiſſet, neque tamen ut debebat hauſiſſet. Deinde, ſecundùm id quod accuratè ab eo præſtitum, narrare incipit: FUIT in diebus Herodis.* Cùm potiùs metuendum ſit, nè, ſi nimiùm in voce ἐπιχειρεῖν & κατηχεῖν argutemur, Lucas, quem ordine in ſcribendo fuiſſe volunt tertium, prioribus detrahere nonnihil videatur: quod nec fecit, nec voluit, nec debuit. Neque minùs in Epiphanio notandum, quòd τὸ, πᾶσι, non ad res ſed ad homines referre videtur; cùm Evangeliſta, ſcilicet, dixit, παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς· quaſi πάντες illi ſint, quos αὐτόπτας *fuiſſe à principio* καὶ ὑπηρέτας dixit: Cùm ea vox ad materiem καὶ τὴν διήγησιν τῶν γεγονότων, ſive *eorum quæ facta ſunt narrationem,* referatur. Quemadmodum & eos, ut dixi, fugit ratio, qui *aſſequendi* verbo hìc utuntur; *Viſum eſt etiam mihi, omnia altè repetita penitus aſſequuto, ordine illa ad te ſcribere:* Quæ Lucæ mentem magìs, ſi quid judico, involvunt. Nam παρακολουθεῖ τοῖς πράγμασι, qui nihil prætermittit, & veſtigia ſic quaſi rerum legit. Jam quòd Epiphanius Theophilum cui Evangelicam hiſtoriam inſcribit Lucas, πάντα ἄνθρωπον τὸν ἀγαπῶντα τὸν Θεόν, *omnem qui Deum amat,* poſſe intelligi exiſtimat, vel ſolum attributum diluit: Quid enim opus dici κράτιστον, quem attributo jam alio à cæteris diſtinxeris? quod eſt θεόφι-
Ibid. λος. Sequitur, περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. Recentior; *earum rerum quarum plena fides nobis facta eſt.* Idem enim eſſe voluit, τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν, &c; τῶν πεπληροφορημένων ἡμῖν· credo, ut ſic Lucas αὐτόπτην ſe fuiſſe neget; imò, accepiſſe ab aliis dicat quæ ſcribit. Vetus interpres, qui meminerat, Paulum ad Timotheum τῷ πληροφορεῖν ἀντὶ τοῦ ἀναπληροῦν uſum eſſe, *quæ in nobis completa ſunt,* reddidit: In illo nempe, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον, 2. ad Timoth. 4. 5. ut & iterum eodem capite. Ubi interpres vetus; *miniſterium tuum imple,* hoc eſt, *penitus perfice:* Magnus Chryſoſtomus; τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον· τουτέστι, πλήρωσον· Doctiſſima veterum Theologorum ſcholia; πλήρωσον οὖν, ὃ ἐνήρξω, φησὶν, καὶ κατάστειρον αὐτοῖς, ἕως ὑγιαίνουσι, τὸ κήρυγμα· Recens interpres; *miniſterii tui plenam fidem facito;* alienè, ſi quid judico, quia de recepta in ſcholis πληροφορίας definitione cogitabat. Eodem capite v. 17. ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ. Chryſoſtomus; τουτέστι, πληρωθῇ· Scholia; ἵνα τῷ

πληρωθῆναι

πληρωθῆναι εἰς πέρας ἔλθῃ· Eruditiſſimé. Cæterùm cùm *τὸ, ἐν ἡμῖν, in nobis*, vetus red-
didit interpres, more ſuo ſervavit quod invênit. Quà religione ex inſtituto uſus eſt: Præ-
ſtat enim in reddendo Dei verbo, exhibere verba quæ leguntur, quàm interpretari men-
tem, in qua hæreas aut de qua dubites: quod ad commentationem aut paraphraſin acce-
dit. Cæterùm *τὸ, ἐν ἡμῖν*, vix dubitandum, quin Græciſmus ſit & elegans & vetus, neq;
ex ſequiori Helleniſmo, qui Hebraiſmo reſpondet. Bene Critici antiqui notant, *τὸ, ἐν,
χρόνου δηλωτικὸν εἶναι·* hoc eſt, *ἐν, denotare tempus*: ut cùm *ἐν πολέμῳ* dicunt, *belli tempore,
dum bellum geritur*; atque alia ejuſdem generis. Sic *ἐν ἡμῖν, noſtro tempore*: De eo enim
tempore agit quod *noviſſimum* plerunque dicitur. Quo etſi vixerat Evangeliſta noſter,
(quod & de S. Paulo dici poteſt) neceſſe tamen fuit ut *αὐτόπτας* ſequeretur *καὶ τοῦ λόγου
ὑπηρέτας*. Eodem ferè loco cùm legitur, *ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀ-* v. 3.
κριβῶς, recentior interpres, *omnia altè repetita penitus aſſequuto*; & eodem ferè modo
vetus. Quod ut verum dicam, durum nobis ac moleſtum videtur. Eóque ſenſu expeditiùs,
ni fallor, dicas, *poſtquam in omnia ordine ac diligenter inquiſivimus*: ut ſic ad cognitionem,
quæ præceſſit ſcriptionem, referatur; quod & voluiſſe illi videntur: Vel, *accuratâ
omnium ab initio ratione habitâ*: ut ad modum ſcribendi. Ad priorem mentem Eraſmus,
moleſtè quidem ſatis, *cunctis ab initio exactâ diligentiâ perveſtigatis*. Paulò pòſt cùm ad-
ditur, *ἵνα ἐπιγνῷς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν*, interpres recens, *ut agno-* v. 4.
ſcas earum rerum veritatem quas auditione accepiſti. Moleſtè, nec tamen plené: ut ad
ipſam, credo, vocis originem alluderet ac fontem. Ego autem nè *κατηχήσεις* quidem, *au-
ditiones*, hoc eſt, *ἀκροάματα*, hìc dicam. Quam vocem etiam feſtivè uſurpari ſcimus:
Quanquam inter catechumenos Græcorum, ævo poſteriori fuiſſe non ignorem, quos
ἀκροωμένους dicebant; qui *τοῖς γόνυ κλίνουσι*, ſive *iis qui genu tantùm flecterent*, eodem
tempore opponebantur: Quod & Canoniſtæ & interpretes eorum docent. Neque inter-
pres noſter, *κατηχημένον τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου*, Actor. 18.25. *qui viam Domini auditione acce-
pit*, ſed *initiatum*; ut &, *ἐκ τοῦ νόμου κατηχούμενον, ex lege inſtitutum*, Rom. 2. 18. dixit.
Qui &, cùm idem Apoſtolus, *ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ut & alios inſtituam*, 1. Corinth. 14.
v. 19. itémq; ad Galatas 6.6. *Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι, ἐν
πᾶσιν ἀγαθοῖς, Communicet autem qui inſtituitur in ſermone cum eo qui ſe inſtituit, omnia
bona*, dixiſſe maluit. Heſychius; *Κατηχούμενος, παιδευόμενος, qui inſtituitur*. Quâ vo-
ce quàm *initiandi*, à qua nec Chriſtiani abhorruerunt, uti malim; (qui & Græcam, ob
receptos eo tempore ordines, ut plurimùm ſervarunt: quemadmodum cùm Tertullianus
De Corona Militis, *Omnes ità obſervant, à catechumenis, uſque ad confeſſores & martyres,
vel negatores.*) cùm ſimplicitatis tantùm hìc habenda ſit ratio. De Zacharia & Eliſabetha
dicitur, *ὅτι ἦσαν δίκαιοι ἀμφότεροι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντο-* v. 6.
λαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου ἄμεμπτοι. Ubi *δικαιώματα*, non malè forſan, *conſtitutiones*
recentior interpres dixit: Quanquam metuo, nè quod de ritibus & ceremoniali Lege
adfert, acutum magis ac ſubtile ſit quàm verum. Quis enim neſcit quæ ſint *δικαιώματα*
in Sacris? quorum paſſim quoque in Canonibus ſit mentio; in quibus *δικαιοῦν καὶ ὁρίζειν*
promiſcuè uſurpantur. Tale illud quod occurrit paſſim, *ὑπὸ τῆς ἁγίας συνόδου δεδι-
καίωται·* ut in Epheſina, Canone quarto. Eâdem Synodo, *Ἐδικαιώσαμεν καὶ ὁρίσα-
μεν δίχα πάσης ἀντιλογίας, ἔχειν αὐτὸν τό, τε τῆς ἐπισκοπῆς ὄνομα καὶ τὴν τιμήν. Δι-
καιώματα* igitur מצוות, *præcepta*, tam quæ vetant quàm quæ jubent. Quod & ali-
quantò ſeſe latiùs quàm *τὸ, ἐντολαὶ*, extendit. Capite eodem legitur, *Καὶ αὐτὸς προ-* v. 17.
*ελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἡλίου, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων
ἐπὶ τέκνα*. Ad quem locum bene obſervarunt eruditi, apud Malachiam *ἀποκαταστήσει*,
non autem *ἐπιστρέψει*, legi: E quo ſtatuunt, decernunt, alio contextu, non eodem qui
nunc exſtat, uſos hujus Fœderis ſcriptores. Quod profectò quanti ſit, non dicam:
Neque tamen libertatem eam vel Evangeliſtis vel Apoſtolis negatam reor, ut à ver-
bo unico interpretum abirent: cùm tot locis ad originem Hebræam ab his ipſis ſe
convertant. Vellem interim Sirachiden conſuluiſſent: apud quem cap. 48. v. 10. *ἐπιστρέ-
ψαι καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν, καὶ καταστῆσαι φυλὰς Ἰακώβ*, etiam nunc legitur.
Nam

Nam quòd loci partem, neque integrum, adduxit, more Magiſtrorum; quod non uno loco diximus ab iis factum: Qui cùm partem prætermittunt, τὸ וגו׳, aut ſimile, in defectu, ut Græci ſuum καὶ τὰ ἑξῆς, vel addunt vel intelligunt. Quemadmodum quod è Prophetæ verbis per ſe intelligitur, hic prætermiſſum. Totum enim eſſet, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ τέκνων ἐπὶ πατέρας: quod quivis ſupplere poteſt. Zacharias cùm de iis quæ nunciaret Angelus humano more dubitaret, quæſierat quo argumento vera eſſe ea ſciret, cùm natura ipſa repugnare videtur. Confirmandæ autori-
v. 19. tati reſpondet Angelus, Ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ, ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Quod cùm dixit, *Angelum ſe faciei*, ut eleganter cap. 63. v. 9. Eſaias loquitur, aut *faciei Domini*, ſignificavit: *In omni anguſtia eorum*, inquit propheta, *fuit ei anguſtia, & Angelus faciei ejus ſalvos faciet eos*: מלאך פניו: quod Helleniſtæ, οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ᾽ αὐτὸς ὁ Κύριος· *non Angelus, ſed ipſe Dominus*. Credo, ut de Meſſia dictum. Quæ interim ab Angelo faciei dicuntur, à Domino dicuntur. Et hoc voluit Gabriel, non ſe loqui ſed Deum; mandata enim Dei eſſe, quæ adferret: Eſſe enim faciei ſe Angelum: Legatus autem quæ loquitur, illius ſunt à quo mittitur; quia cum mandato ac præſcripto mittitur.
v. 22. Aliquantò pòſt, de Zacharia, καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς· καὶ διέμενε κωφός. Quo loco illud, καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, quidam ità acceperunt, quaſi viſionem illam ſibi oblatam nutu illo deſignaſſet. Theophylactus, Διένευε δὲ τῷ λαῷ Ζαχαρίας, ἴσως ἐρωτῶντι τὴν αἰτίαν τῆς σιωπῆς· μὴ δυνάμενος γὰρ λαλῆσαι, διὰ νευμάτος ἐδήλου ταύτην. Idémque & Juvencus Presbyter volebat,

Egreſſus trepidè, numen vidiſſe ſupernum
Nutibus edocuit, miſera & diſpendia vocis.

Et certè præceſſit, καὶ ἐπέγνωσαν ὅτι ὀπτασίαν ἑώρακεν ἐν τῷ ναῷ. Quo ſenſu, τοῦτο, aſſumendum, vel (ut vulgò dicunt) ἔξωθεν intelligendum: ut ſit, καὶ αὐτὸς ἦν τοῦτο διανεύων. Quod tamen non omnino admittendum puto: Videtur enim, ἦν διανεύων, cùm dixit, temporis continuationem quo defectum linguæ nutibus ſupplevit, deſignaſſe Evangeliſta: quod Græci, καὶ διανεύων διετέλει, eleganter dicunt. Et hoc verum. Eodem capite
v. 29. hoc, cùm legitur, ἡ δὲ ἰδοῦσα διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, quærunt eruditi, quare dixerit ἰδοῦσα, ac deinde, ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ. Quod nonnullis, ut in re exigua nonnunquam more hominum hæremus, adeò moleſtum fuit, ut non ἰδοῦσα, ſed ἀκούσασα, legendum judicarent: ut videlicet hæc duo, ἀκούσασα, καὶ διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, convenirent. Atqui nè pueri quidem, Hebraiſmi utcunque non imperiti, neſcire poſſunt, τὸ דבר, quod plerunque ῥῆμα nonnunquam λόγος hoc ſenſu redditur, paſſim pro ipſa re poni quæ evenit. Ut cùm virgo Sanctiſſima ac mater διατηρῆσαι πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς dicitur: quæ non verba ſunt, ſed facta. Quemadmodum Geneſ. 37. 11. de Joſephi patre, ὅτι שמר את הדבר, *ſervaſſe verbum*, ſive *verba*, hoc eſt, *facta ejus*, dicitur. Interpres vetus; *pater verò rem tacitus conſiderabat*: Recentior; *at pater ejus obſervabat rem ipſam*: Helleniſtæ; ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ διετήρησε τὸ ῥῆμα. Etiam λόγον dicunt: Quo tamen cùm utuntur, aliquid intelligunt plerunque aut addunt: ut cùm παρεκτὸς λόγου πορνείας, לולי על ערות חזנות, Matthæi 5. 32. dicitur. Eodem modo hic ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, quod tantopere nonnullos movet, ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγέλου, *quòd Angelum videret*. Apparitionem quippe intelligit: quod ipſum, λόγος, ſive ῥῆμα, τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, dicitur. Tale eſt, *Et clamavit Moſes*, על דבר הצפרדעים, ἐπὶ λόγῳ τῶν βατράχων, *ad verbum ranarum*: non quòd ranæ loquerentur, ſed quòd tantus eſſet numerus earum. Ità hìc Beata virgo ad conſpectum Angeli hac ipſa de cauſa, hoc eſt, *quòd vidiſſet illum*, turbata dicitur. Intelligunt quid velim, qui Hebraicè, ut dixi, vel leviſſimè intelligunt aut ſciunt. Adde, quòd & ità minimè redundat id quod ſequitur, καὶ διελογίζετο ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. Ut ad apparitionem, quod prius eſt; quod autem ſubſequitur, ad verba quæ præcedunt, referatur. Penè in-
v. 28. terim omiſeram quod proximè in ſalutatione Angelica præcedit, Χαῖρε κεχαριτωμένη, hoc eſt, *gratiâ donata*: Ut dicatur κεχαριτωμένη, ἐκ Θεοῦ ſcilicet, à *Deo*: quomodo & paſſim S S. Patres loquuntur. Epiphanius adversùs Arium, ὁ δὲ Μωϋσῆς συνὼν ἐν Θεῷ κεχαριτωμένος,

κεχαριτωμένος, πρῶτα, οὐ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔτι ἀνώτερον. Eſt ergò ἀτελὲς, quod ex
antiquitate erudita ſupplendum. Quomodo τὸ χαρίζειν Deo tribuit Apoſtolus: qui, ἐν
ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ. Quo præeunte, & interpretibus antiquis Patribus,
τὴν κεχαριτωμένην, τὴν ἐκ Θεοῦ κεχαριτωμένην, dicas. Neque interpretationi ipſe
deeſt Angelus, qui addit, εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. In eodem Angeli & Virginis
colloquio mox ſequitur, Εἶπε δὲ Μαριὰμ πρὸς τὸν ἄγγελον, Πῶς ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ v. 34.
ἄνδρα οὐ γινώσκω; Quæ ſunt dubitantis quidem verba, ſed hoc modo quo fidelium pro-
genitor parénſque, poſt promiſſam ſobolem quæ cœli ſigna adæquaret, ſic interrogat de
modo ut non dubitet de facto: qui, *Domine Jehova, quomodo cognoſcam illud?* Ubi ele-
ganter veteres Theologi, Ἐπίστευε τῷ Θεῷ· τὸ δὲ πότε καὶ πῶς ἐζήτει· οὐ περὶ τῶν ῥη-
θέντων ἀμφισβητῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν μὴ ῥηθέντων *Credebat Deo: quando autem & quo-
modo, quærebat: non quòd de iis quæ jam dicta eſſent, ſed quòd de iis potiùs quæ dicta
non eſſent, dubitaret.* Unde & diſcit ab Angelo quod quærit. B. Ambroſius ad hunc lo-
cum, *Cùm dixit, Quomodo fiet iſtud? non de effectu dubitavit, ſed qualitatem ipſius
quæſivit effectûs.* Item, *Bene quæſivit, quomodo fieret. Legerat enim, quòd virgo gene-
raret; non legerat, quomodo generaret.* Reſpondetur autem mox ab Angelo quod ſequi-
tur, Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σε, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. In quo ver- v. 35.
bo nondum ſatis expediiſſe ſe videntur veteres. Et ab avibus deſumtum quidem, vult The-
ophylactus: Ὡς γὰρ ὄρνις, inquit, ἐπισκιάζει τὰ νοσσία αὐτῆς, ὅλαις ταῖς πτέρυξιν αὐ-
τῆς περιλαμβάνουσα· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ὅλην περιέλαβε τὴν παρθένον· καὶ τοῦ-
τό ἐστιν ἐπισκιάσαι· *Ut enim avis,* inquit, *pullos obumbrat ſuos, quæ totis alis circundat
eos; ità virtus Dei totam circundedit virginem: quod Obumbrare dicitur.* Opiniones
autem aliorum ipſe explodit: qualis inter cæteras eorum, quibus deſumtum à pictoribus
videtur; qui σκιάζειν primò, cùm colores autem addunt, χρωματουργεῖν dicuntur. Titus
Boſtrorum Epiſcopus, Ἐπισκιάσει σοι, περιβαλεῖ σε, καὶ ἐνδύσει σε, καὶ περιχαρακώσει σε.
Cùm τῷ שכן potiùs reſpondeat; ut Divinam operationem ſic includat ac præſentiam,
quam שכינה dixere: quâ voce vim præſentiámque Spiritûs ipſius Sancti exprimunt Ma-
giſtri: Ut omittam pro רוח הקדש, id eſt, *Spiritu Sancto,* uſurpari iis, atq; ſic exponi.
Ad illud, *Neque poterat Moſes ingredi tabernaculum Eccleſiæ, quia habitabat ſuper il-
lud nubes, & gloria Jehovæ replevit tabernaculum:* Helleniſtæ; ὅτι ἐπεσκίαζεν ἐπ' αὐ-
τὴν ἡ νεφέλη, καὶ δόξης Κυρίου ἐπλήσθη ἡ σκηνή. Nam & δόξα Κυρίου, שכינה: quem-
admodum Rabbini, cùm de uſu ejus agunt, propriè ad tollendum quicquid corporale à
Deo, uſurpari notant. Quid, quòd voce οἰκήσεως, quæ exprimit Hebræam, de præſentia,
quam dixi, Spiritûs, Apoſtoli utuntur; quemadmodum non ſemel Paulus: Ut cùm τὸ
Πνεῦμα οἰκεῖν dixit; εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ad Rom. 8. 9. item, Οὐκ οἴδα-
τε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, 1. Cor. 3. 16. Quid, quòd
Neſtorium, ubi de hoc ipſo conceptionis agitur myſterio, accuſant SS. Patres, quòd ne-
garit, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς παρθένου οἰκήσας, ἐσαρκώθη; cùm diſer-
tè hìc dicatur, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σε, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει
σοι. Quæ eſt illa οἴκησις τοῦ Πνεύματος, è qua conceptus Dei Filius: cui ipſa vox He-
bræa convenit quam dicebamus. Unde & σκηνοῦν hoc ipſum Helleniſtæ dicunt: Apo-
calypſeos autor; καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, σκηνώσει ἐπ' αὐτούς· ubi, *umbraculo
proteges eos,* recentior interpres: minùs commodè, nec pro ſenſu, ſi quid judico. Quan-
tò autem meliùs, *habitabis ſuper illos,* interpres vetus? qui τὸ שכן, hoc eſt, magnam il-
lam οἴκησιν, expreſſit: Quemadmodum hâc ipſâ voce de conceptione hac utuntur SS. Pa-
tres: inter quos Damaſcenus lib. De Orthodoxa fide 4. Ἡμεῖς δὲ Χριστὸν γεγενῆσθαί τε
καὶ κεκλῆσθαι φαμὲν τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀφ' οὗ ἐν γαστρὶ τῆς ἁγίας ἀειπαρθένου
ἐσκήνωσε. De Eliſabetha, poſtquam ſalutaſſet eam virgo Beatiſſima, mox additur, Καὶ v. 41.
ἐγένετο ὡς ἤκουσεν ἡ Ἐλισάβετ τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας, ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν τῇ
κοιλίᾳ αὐτῆς· Quemadmodum & ipſa mox addit, Ἰδοὺ γὰρ ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπα-
σμοῦ σου εἰς τὰ ὦτά μου, ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν ἀγαλλιάσει ἐν τῇ κοιλίᾳ μου. Ubi
quærat aliquis fortaſſe, quomodo, cùm menſem ſextum (quod jam antè dictum eſt) Eli-

vel ἀνατέλλοντος, reperiſſe ſe affirmant: ut & recentior interpres: Qui ſi ἀνατείλαντος reperiſſet, planior fortaſſe res eſſet. Quanquam nihil uſitatius, & Græcis & Hebræis, quàm ut futurum præſenti deſignetur: quemadmodum cùm ἐρχόμενος dicitur qui venturus eſt; *naſci*, qui naſciturus: cùm ab eo nec Romani, multò minus abhorreant Hebræi: ut cùm de Meſſia, tanquam præſenti, Prophetæ loquuntur. Atque ità, ἀνατέλλοντος ἡλίου, tempus erit quod περὶ ὀπτίλας à Græcis dicitur; quod τὸ πρωῒ, ſive πρωῒ τῆς ἡμέρας, ſequitur, λίαν πρωῒ autem antecedit: ut proximum diluculo ſignificetur tempus, quod, *ante lucem*, Romani dixerunt; aut, *Ubi nox abiit, nec tamen orta dies*, ut cum poeta loquar: Quod Evangeliſtarum interpres Juvencus;

Sidera jam noctis vicino cedere ſole
Incipiunt: tumuli matres tum viſere ſeptum.

Cap. XI.

Quædam hactenus prætermiſſa in recentiori interprete examinantur. Τὰ πρὸς τὴν θύραν. *Veſtibula*, πρόθυρα. *Intimæ admiſſionis amici.* Διάθυρα. *Atria*; Αὐλαί. Τὸ ἔξω, τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, καὶ τὸ τοῦ ἀμφόδου. *Aliud* ἄμφοδος, *aliud* ἄμφοδον. Ἄμφοδον, *quid.* Δίοδοι, *tramites. Syri interpretatio.* Τὸ ἐκβάλλειν *Syrorum uſu quomodo in Novo Fœdere uſurpari plerunque ſoleat.* Τὸ καθαρίζον τὰ βρώματα. Κάθαρμα. Πλεονεξίαι. Πονηρίαι, *an Scelera.* Ἀφροσύνη. Παραπορευόμενοι, *Adambulantes ficum.* Ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς. *Abundare aliquo; Redundare.* Ἀρχαὶ ὠδίνων· *Et an rectè, Dolorum partûs.* Ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμεν· *Profecti paremus.* Μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων. Μάχαιρα· Παραζώνη· Παραμήριον. Ἀπὸ μακρόθεν.

Nunc nonnulla obiter quæ prætermiſſa ſunt, ut antè ad Matthæum, in recentiori interprete præſertim, expendenda reſtant. Cap. 2. v. 2. cùm legitur, Καὶ εὐθέως συνήχθησαν πολλοὶ, ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, videndum an non τὰ πρὸς τὴν θύραν ea ſint quæ Græcis Criticis τὰ περὶ τὴν θύραν μέρη dicuntur. Vetus; *ità ut non caperet neque ad januam*: fortaſſe, ut τὸ *locus* intelligatur; ac ſi velit, *nè eum quidem qui ad januam eſſet locus, eos cepiſſe.* Recentior; *ut jam non caperent eos nè ea quidem loca quæ erant ad oſtium.* Moleſtè ſatis. Dubitari tamen poteſt, utrùm quod exterius an quod interius intelligatur. Nam exteriùs *veſtibula* ſua Romani (quæ προπύλαια vulgò) πρόθυρα habebant Græci: Vitruvius l.6.c.10. *Item prothyra Græcè dicuntur, quæ ſunt antè in januis veſtibula. Nos autem appellamus prothyra, quæ Græcè dicuntur* διάθυρα· Cùm interiùs ea eſſent quæ *atria* Romanis, αὐλαὶ Græcis, dicebantur. Intelligi autem quod extra januam, ut omittam cætera, vel locus ille primi capitis, καὶ ἡ πόλις ὅλη ἐπισυνηγμένη ἦν πρὸς τὴν θύραν, *omniſque civitas ad oſtium convenerat*, evincere videtur. In veſtibulis apud Romanos ſalutatorum undæ, ut poeta loquitur, cæteriſque qui nondum admiſſi, obambulabant: Quemadmodum qui ulteriùs & ſponte admittebantur, *interioris* aut *intimæ admiſſionis* dicti: quod non ſemel apud Tacitum. Ante ædes enim veſtibulum, ut prothyron: Comicus; *Vide veſtibulum ante ædeis hoc & ambulacrum quale.* Ubi veſtibulum rectè, quod ante ædes: idem quod τὸ ἔξω, τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ aut ἀμφόδου, ut & τὸ ἐπὶ τὴν θύραν, dici poteſt. Ità cap.11.v.4. Ἀπῆλθον δὲ καὶ εὗρον τὸν πῶλον δεδεμένον πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου· Ubi recentior interpres, *Abierunt igitur & invenerunt pullum ligatum ad oſtium foris in bivio, & ſolverunt eum:* Eodémque modo ferè vetus, *ante januam foris in bivio:* quod & Eraſmo placuit: Quaſi idem ἄμφοδον & ἄμφοδος· cùm ἄμφοδον ſit ῥύμη, *via publica*, aut *tranſitus*. Eruditiſſimus Heſychius, Ἄμφοδα, αἱ ῥύμαι, ἀγυιαὶ, δίοδοι· Quemadmodum & δίοδοι, *tranſitus*, aut *tramites* plerunque exponuntur. Quid autem ſit ἄμφοδος in via, nemo neſcit. Ἄμφοδα autem ab ædibus nec remota, & interdum pars earum; cum tranſitu ad eas, ut videtur. Idque vel ex eo veriſimile, quòd non ſemel ἄμφοδα ab Helleniſtis, quæ Hebræis ארמנות, hoc eſt, *palatia*, dicuntur. Nec audiendus hîc Theophylactus, qui ἐν τῷ ἀμφόδῳ dixit, quaſi de bivio

bivio agatur. Quantò meliùs interpres Syrus, qui בשוקא, *in platea*, reddidit? Idem, qui hoc loco de quo agimus, *adeò ut non poſſet capere eos*, לא קדם תרעא, *nè quidem ante portam*, ſive, *nè locus quidem ante januam*: quod *veſtibulum* interpretantur quidam. Non ſemel hæſiſſe video interpretes, cùm τὸ ἐκβάλλειν ſignificatione τοῦ אפק, ut eo utuntur Syri, Helleniſtis uſurpatur. Ità cùm Marci 5. 40. Ὁ δὲ ἐκβαλὼν ἅπαντας, παραλαμβάνει τὸν πατέρα τοῦ παιδίου, recentior interpres, *Ipſe verò ejectis omnibus, aſſumit patrem* &c. *puellæ* &c. Capite item 1. v. 43. Καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ, εὐθέως ἐξέβαλεν αὐτόν· Recentior interpres, *Et graviter minatus ei, ſtatim ablegavit eum*: de leproſo ſanitati reddito, quem hâc lege Dominus dimiſit ut cum nemine id communicaret. Vetus, *ejecit illum*: De quo recentior, *Ejiciendi verbum, quo uſus eſt vetus interpres, non quadrat: & tamen videtur aliquid amplius ſignificare Evangeliſta quàm declarat verbum Emittere: quod uſurpat Eraſmus, quia additur interminatio.* Qui tamen Matthæi 9. v. 25. cùm ſine ullis minis dicitur, ὅτε δὲ ἐξεβλήθη ὁ ὄχλος, *quum autem ejecta fuiſſet turba*, interpretatur: Neque aliter Lucæ 8. v. 54. cum dicitur, Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς αὐτῆς, ἐφώνησε λέγων, Ἡ παῖς, ἐγείρου· *Ipſe verò, ejectis foràs omnibus, & prebenſâ manu ejus*, &c. Cæterùm, ut abſolvamus eruditos, nihil aliud quàm aut *dimittere* aut *jubere ut quis exeat*, hâc voce notant Syri. Ità ad hujus de quo agimus Evangeliſtæ locum eruditiſſimus interpres, אפק לכלהון: quod interpretes Latini, *exire fecit*, ſive *juſſit, omnes*: licèt non rectè quidam voce *ejiciendi* hic uſi ſunt. Notum enim quid ſit נפק: *exire* aut *prodire*, ſcilicet: Quod qui petit imperátve alii ut fiat, exire imperat aut monet; vel ſimpliciter dimittit. Capite ſeptimo v. 19. cùm dicitur, Ὅτι οὐκ εἰσπορεύεται αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν, ἀλλ' εἰς τὴν κοιλίαν· καὶ εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται, καθαρίζον πάντα τὰ βρώματα, recentior interpres, *Non enim ingreditur in cor ejus, ſed in ventrem: & in latrinam abit, purgans omnes eſcas.* Ubi τὸ καθαρίζον τὰ βρώματα, τὸ κάθαρμα τῶν βρωμάτων, mihi quidem dici videtur: Quemadmodum eâdem voce & medici utuntur; ut cùm quis πολὺ κάθαρμα καθαίρεσθαι, *purgationem multam*, ſive *recrementum, purgari* dicitur. Syrus, qui referre ad ſeceſſum mavult, aliud, ut arbitror, agebat. Ibid. v. 22. cùm dicitur, κλοπαὶ, πλεονεξίαι, vetus interprès, *furta, avaritiæ*: hoc eſt, *furta, avaritia*. Neque cauſæ quicquam video cur, *augendæ rei artes*, recentior reddiderit. Veteres πλεονεξίαν, τὸ πλέον τοῦ δέοντος ἔκ τινος λαμβάνειν, hoc eſt, ejus eſſe, *qui plus quàm oportet è re aliqua lucratur*, definire ſolent: Nam quid Apoſtolo πλεονεξία, ſuo, ut oportet, loco dicetur. Ibid. v. 23. Πάντα ταῦτα τὰ πονηρὰ ἔσωθεν ἐκπορεύεται, *Omnia hæc ſcelera intus exeunt*, ut interpretatur recentior interpres. Ubi adhuc quæro, quomodo ἀφροσύνη, quomodo οἱ διαλογισμοὶ πονηροὶ, ſeu *cogitationes malæ*, (à quibus quis omni tempore immunis eſt?) inter ſcelera ponantur. Neque ἀφροσύνη, vel *amentia* ſemper vel *dementia*, ſed & *inſipientia* plerunque antiquis: quomodo & redditur ab iis. Capite undecimo v. 20. cùm dicitur, Καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι, εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν (quod eſt, *Et manè cùm præterirent, exaruiſſe ficum radicitus viderunt*) mirificè recentior, *Et manè adambulantes ficum, viderunt eam exaruiſſe radicitus.* Vetus, *Et cùm manè tranſirent*: Quod, meo quidem animo, tam moleſtè mutandum non fuit. Capite duodecimo, v. 44. Πάντες γὰρ ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον. Vetus interpres, *Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miſerunt.* Imò, *Omnes enim ex eo quo abundabant, injecerunt*: Quemadmodum Tacito alibi *abundantia* opes ipſæ aut facultates dicuntur; ut & *copiæ*. Recentior, *Nam omnes, ex eo quod ipſis redundat, injecerunt*: Cùm τὸ *redundare* ambiguum ſit, & plerunque, etiam Juriſconſultis, μεταβατικῶς ponatur; ut cùm, *redundare aliquid in aliquem*, dicunt. Capite 13. 9. Ἀρχαὶ ὠδίνων ταῦτα. Ubi interpres recentior, ut aliás; *Principia erunt dolorum partûs iſta*: cùm ſimpliciter poſſet, *Initia dolorum iſta*. Quis enim dubitat quin ὀδύνην & ὠδῖνα etiam Helleniſtæ confundant; cæteri autem πόνους καὶ ἀλγηδόνας, *labores ac dolores*, ſimpliciter exponant? Vetus; *Initium dolorum hæc*. De ſynedriis, de quibus ſequitur, jam dixi. Capite decimo quarto, v. 10. Καὶ ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, εἷς τῶν δώδεκα. Ubi recentior, ſuo more; *unus ex illis duodecim*: Vetus; *unus de duodecim*. Ibid. 12.

Ποῦ θέλεις ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμεν ἵνα φάγῃς τὸ πάσχα; Recentior; *Ubi vis ut profecti paremus ut edas paſcha?* Vetus; *Quò vis eamus & paremus tibi ut manduces paſcha?* Ubi non video cur *eundi* verbum mutarit noſter. Quamvìs enim non ignorem quid ſit *proficiſci* veteribus nonnunquam, imprimis verò Comicis, non video tamen cur ſimplicitas hæc ſit contemnenda. Capite 14. v. 43. καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων. Recentior; *cum gladiis:* ut & vetus: Cùm *machæra*, nihil aliud quàm *pugio*, aut *gladiolus*, qui femori accingebatur: vulgò, παραζώνη. Incomparabile Gloſſarium, Μάχαιρα, τὸ παραμήριον, *ſica.* Μαχαιροφόρος, *ſicarius.* Sequitur v. 54. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπὸ μακρόθεν ἠκολούθησεν αὐτῷ, &c. Vetus; *à longè :* Recentior; *longinquo intervallo.* Cur autem non *eminus*, aut *procul?* Nec *longinquum intervallum*, ſed *longum*, dicam. Notum illud, *longo ſed proximus intervallo.* Tacitus enim *agros longinquos* cùm dixit, longè diſſitos intellexit. *Intervallum* autem, ipſa diſtantia, non locus qui diſtat. Judicio enim hic opus eſt: quo nè ſemper quidem ſatisfaciunt antiqui. Eodem cap. v. 64. Οἱ δὲ πάντες κατέκριναν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου. *Qui omnes judicarunt eum eſſe reum mortis. Judicandi* enim vox media eſt: & quod ſequitur, τὸ κατακρίνειν confirmat. Sanè, qui judicat damnandum aliquem, aut reum mortis, hoc ipſo condemnat. Niſi quis malit, *Illi autem omnes condemnarunt eum, reúmque mortis judicarunt:* Quo non opus tamen. Neque dicam, *condemnare aliquem reum mortis*; ſed *pronunciare*, aut *judicare.* Vetus; *Qui omnes condemnarunt eum eſſe reum mortis.* Recentior; *Illi verò omnes contra eum judicarunt, ipſum teneri mortis pœnâ.* Cui κατακρίνειν, *contrà judicare:* & κατακρίνειν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου, *contra eum judicare, ipſum teneri mortis pœnâ.* Quæ & mira & moleſta nobis videntur.

Tituli

Tituli Evangeliſtæ *Lucæ* ex diſtinctione veterum.

Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκ.] α΄. περὶ τῆς ἀπογραφῆς.
Καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώ.] β΄. περὶ τῶν ποιμένων.
Καὶ ἰδοὺ ἦν ἄνθρωπος] γ΄. περὶ τοῦ Συμεών.
Καὶ ἦν Ἄννα προφ.] δ΄. περὶ Ἄννης τῆς προφήτιδος.
Ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάν.] ε΄. περὶ τοῦ γενομένου ῥήματος πρὸς Ἰωάννην.
Καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι,] ϛ΄. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰωάννην.
Ἰησοῦς δὲ πνεύμ. ἁγίου πλή.] ζ΄. περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος.
Καὶ ἐν τῇ συναγ. ἦν ἄνθρ.] η΄. περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου.
Ἀναστὰς δὲ ἐκ τῆς συναγ.] θ΄. περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.
Δύνοντος δὲ τοῦ ἡλ.] ι΄. περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.
Ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν,] ια΄. περὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων.
Καὶ ἐγέν. ἐν τῷ εἶναι αὐτ.] ιβ΄. περὶ τοῦ λεπροῦ.
Καὶ ἰδοὺ ἄνδρ. φέρ. ἐπὶ κλίν.] ιγ΄. περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.
Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλθε,] ιδ΄. περὶ Λευὶ τοῦ τελώνου.
Καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρ. καὶ ἡ χεὶρ] ιε΄. περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.
Καὶ ὅτε ἐγέν. ἡμέ. προσευ.] ιϛ΄. περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διαταγῆς.
Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλ.] ιζ΄. περὶ τῶν μακαρισμῶν.
Ἐπεὶ δὲ ἐπλήρ. πάντα τὰ ῥήμ.] ιη΄. περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.
Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ἑξῆς] ιθ΄. περὶ τοῦ τῆς χήρας υἱοῦ.
Καὶ ἀπήγγειλ. Ἰωάν. οἱ μαθ.] κ΄. περὶ τῶν ἀποσταλέντων μαθητῶν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ πρὸς Ἰησοῦν.
Ἠρώτα δέ τις αὐτ. τῶν Φαρ.] κα΄. περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον.
Ἐξῆλθεν ὁ σπείρ.] κβ΄. παραβολὴ περὶ τοῦ σπόρου.
Καὶ ἐγέν. ἐν μιᾷ τῶν ἡμ.] κγ΄. ἐπιτίμησις τῷ ἀνέμῳ καὶ κλύδωνι.
Ἐξελθ. δὲ αὐτῷ ἐπὶ τὴν γῆν,] κδ΄. περὶ τοῦ ἔχοντος λεγεῶνα.
Καὶ ἰδοὺ ἦλθεν ἀν. ᾧ ὄνομα Ἰάειρ.] κε΄. περὶ τῆς τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατρός.
Καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύ.] κϛ΄. περὶ τῆς αἱμοῤῥοούσης.
Συγκαλεσ. δὲ τοὺς δώδεκα] κζ΄. περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα.
Ἡ δὲ ἡμέρα ἤρξατο] κη΄. περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.
Καὶ ἐγέν. ἐν τῷ εἶναι αὐτ. προσευ.] κθ΄. περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐπερωτήσεως.
Καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον] λ΄. περὶ τῆς μεταμορφώσεως Ἰησοῦ.
Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἑξῆς ἡμ.] λα΄. περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.
Εἰσῆλθε δὲ διαλογ. ἐν αὐτ.] λβ΄. περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων.
Ἐγέν. δὲ πορευομ. αὐτῶν] λγ΄. περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.
Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδειξεν ὁ Κύρ.] λδ΄. περὶ τῶν ἀναδειχθέντων ἑβδομήκοντα.
Καὶ ἰδοὺ νομικός τις] λε΄. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ.
Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν] λϛ΄. περὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς.
Γυνὴ δέ τις ὀνόμ. Μάρθα,] λζ΄. περὶ Μάρθας καὶ Μαρίας.
Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν] λη΄. περὶ τῆς προσευχῆς.
Καὶ ἦν ἐκβάλλ. δαιμ.] λθ΄. περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κωφόν.
Ἐγέν. δὲ ἐν τῷ λέγ.] μ΄. περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπαράσης φωνήν.
Τῶν δὲ ὄχλ. ἐπαθροιζομ.] μα΄. περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.
Ἐν δὲ τῷ λαλῆσαι ἠρώτ.] μβ΄. περὶ τοῦ Φαρισαίου τοῦ καλέσαντος τὸν Ἰησοῦν.
Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς] μγ΄. περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν νομικῶν.
Προσέχ. ἑαυτοῖς ἀπὸ τῆς ζύμ.] μδ΄. περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.
Εἶπε δέ τις αὐτῷ ἐκ] με΄. περὶ τοῦ θέλοντος μερίσασθαι τὴν κληρονομίαν.
Εἶπε δὲ παραβολὴν πρὸς αὐτ.] μϛ΄. περὶ τοῦ οὗ εὐφόρησεν ἡ χώρα πλουσίου.
Παρῆσαν δέ τινες ἐν αὐτ.] μζ΄. περὶ τῶν Γαλιλαίων, καὶ τῶν ἐν τῷ Σιλωάμ.

Ἦν δὲ διδ. ἐν μιᾷ τῶν συναγ.] μη΄. περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας.
Τίνι ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλ.] μθ΄. περὶ παραβολῶν.
Εἶπε δέ τις αὐτ.] ν΄. περὶ τοῦ, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι.
Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμ.] να΄. περὶ τῶν εἰπόντων τῷ Ἰησοῦ διὰ Ἡρώδην.
Ἄνθρωπός τις ἦν ὑδρ.] νβ΄. περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ.
Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλ.] νγ΄. περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾷν τὰς πρωτοκλισίας.
Ἄνθρωπ. τις ἐποίησε δεῖπ.] νδ΄. περὶ τῶν κεκλημένων ἐν τῷ δείπνῳ.
Τίς γὰρ ἐξ ὑμ.] νε΄. περὶ οἰκοδομῆς πύργου παραβολή.
Εἶπε δὲ πρὸς αὐτ.] νϛ΄. περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολή.
Ἄνθρ. τις εἶχε δύο υἱ.] νζ΄. περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν μακράν.
Ἄνθρ. τις ἦν πλουσ.] νη΄. περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας.
Ἄνθρ. δέ τις ἦν πλουσ.] νθ΄. περὶ τοῦ πλουσίου, καὶ τοῦ Λαζάρου.
Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πορ.] ξ΄. περὶ τῶν δέκα λεπρῶν.
Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν] ξα΄. περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.
Εἶπε δὲ πρός τινας τοὺς πεποιθ.] ξβ΄. περὶ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου.
Καὶ ἐπηρώτ. τις αὐτὸν] ξγ΄. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν.
Ἐγέν. δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτ.] ξδ΄. περὶ τοῦ τυφλοῦ.
Καὶ εἰσελθὼν διήρχετο] ξε΄. περὶ τοῦ Ζακχαίου.
Ἄνθρ. τις εὐγενὴς] ξϛ΄. περὶ τοῦ πορευθέντος λαβεῖν αὑτῷ βασιλείαν.
Καὶ ἐγέν. ἐν τῷ ἐπαν.] ξζ΄. περὶ τῶν λαβόντων τὰς δέκα μνᾶς.
Καὶ ἐγέν. ὡς ἤγγιζεν] ξη΄. περὶ τοῦ πώλου.
Καὶ ἐγέν. ἐν μιᾷ τῶν ἡμ.] ξθ΄. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰησοῦν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.
Ἤρξατο δὲ πρὸς τὸν λαὸν λέγειν] ο΄. περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολή.
Καὶ παρατηρήσαντες ἀπέσ.] οα΄. περὶ τῶν ἐγκαθέτων διὰ τὸν κῆνσον.
Προσελθ. δέ τινες τῶν Σαδδ.] οβ΄. περὶ τῶν Σαδδουκαίων.
Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς, Πῶς] ογ΄. ἐρώτησις πρὸς τοὺς Φαρισαίους, Πῶς ἐστιν υἱὸς Δαβὶδ ὁ Χριστός;
Ἀναβλέψας δὲ εἶδε] οδ΄. περὶ τῆς χήρας βαλλούσης δύο λεπτά.
Ἐπηρώτησαν δὲ αὐτ.] οε΄. ἐρώτησις περὶ συντελείας.
Ἤγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζ.] οϛ΄. περὶ τοῦ πάσχα.
Ἐγέν. δὲ καὶ φιλονεικ.] οζ΄. περὶ τῶν φιλονεικησάντων, τίς μείζων.
Εἶπε δὲ ὁ Κύρ. Σίμ.] οη΄. περὶ τῆς ἐξαιτήσεως τοῦ Σατανᾶ, καὶ ἀρνήσεως Πέτρου.
Ἐξουθενήσας δὲ αὐτὸν ὁ Ἡρώδ.] οθ΄. ἐξουθένησις Ἡρώδου.
Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ πο.] π΄. περὶ τῶν κοπτομένων γυναικῶν.
Εἷς δὲ τῶν κρεμ. κακ.] περὶ τῶν συσταυρωθέντων λῃστῶν.
Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόμ. Ἰωσ.] πβ΄. περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.
Καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτ.] πγ΄. περὶ τῶν δύο τῶν πορευομένων εἰς Ἐμμαούς.

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
AD
LUCAM;
Sive,
Liber tertius.

Cap. I.

Caput primum examinatur. Ἐπεχείρησαν *De Pſeudevangeliſtis id acceptum; etiam veteribus, inter quos B. Ambroſius.* Ἐπιχειρεῖν, *Conari nec implere. Epiphanii ſententia. Recentior interpres, ejúſque interpretatio.* Παρηκολουθηκότι πᾶσιν. Παρακολουθεῖν. Πᾶσιν παρακολουθεῖν τοῖς πράγμασι. Κράτιστε Θεόφιλε. Τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. *Interpres recentior, ejúſque interpretatio; ut & antiqui.* Ἐν ἡμῖν *& quomodo antiquis Græcis id uſitatum. Omnia altè repetita penitus aſſequuto, quod recentiori placuit: De eo quid ſtatuendum. Quæ mens Evangeliſtæ. Eraſmi interpretatio.* Περὶ ὧν κατηχήθης λόγων. Κατηχεῖσθαι. *Recentior interpres id quomodo reddiderit. Vetus interpres, ejúſque interpretatio.* Δικαιώματα, *Conſtitutiones.* Δικαιοῦν. Δικαιοῦν καὶ ὁρίζειν, *in Canonibus.* Ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων. *Loci partem, non integrum, adducere, etiam Evangeliſtis, more Hebræorum, uſitatum eſſe.* Καὶ αὐτὸς τὴν διάνοιαν Διανοίαν διετέλει, *Græcis.* Ἡ δὲ ἰδοῦσα διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ· *ibique* ἀκούσασα *pro* ἰδοῦσα *in quibuſdam codicibus expreſſum.* דבר, ῥῆμα, λόγος· *Et quomodo accipiantur nonnunquam.* Διατηρεῖν ῥήματα. Παρεῖδε λόγου πορείας. Ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγέλου. Χαῖρε κεχαριτωμένη. Κεχαριτωμένη ἐν Θεῷ. Πῶς ἔσται τοῦτο; *Et quomodo à S. Virgine ſit dubitatum.* Ἐπισκιάσει σοι. Σκιάζειν, χαμαιτυπεῖν. שכינה, *Spiritûs Sancti præſentia: ipſe Spiritus Sanctus Hebræorum Magiſtris.* Ἐπισκιάσει ἐπ' αὐτὴν ἡ νεφέλη. Δόξη Κυρίου. *Omnibus Apoſtolis, & de quo uſurpetur.* Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. *Neſtorii error de conceptionis myſterio.* Σκηνώσει. Σκηνώσει ἐπ' αὐτόν. *Interpres recentior, ejúſque τοῦ* ἐπισκιάσει *interpretatio. Vetus, ejúſque interpretatio.* Τὸ βρέφος ἐσκίρτησεν ἐν τῇ κοιλίᾳ, *de Præcurſore.* Ἀσκαρίζειν· ἅλμα. Ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει. Πινακίδιον *Zachariæ, Cera Tertulliano.* Ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, *Oriens ex alto. An Germen,* ἀνατολή. *Quò reſpexerit Evangeliſta, cùm ἀνατολῆς voce uſus eſt.* Ἀνατολὴ, ὁ ἀνατέλλων ἥλιος. Ὁ ἥλιος, *Dominus dictus. Utrique id ejus naturæ convenire ſecundùm Chryſoſtomum.* Ἥλιος καταδύνει. Ἀναδεικνύειν ἥλιον. Ἀνατολὴ *Dominus S S. Patribus dictus. Recentior interpres; & an rectè vocem Orientis non expreſſerit.*

IN Evangeliſtæ hujus principio, quod eſt, Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν Cap. 1. v. 1. πραγμάτων, fieri poteſt, ut plus negotii ſibi quàm neceſſe erat, etiam è veteribus nonnulli, crearint, qui ἐπιχείρησιν ἀντὶ ἀτελειώσεως, *conatum abſque ſucceſſu*, ab Evangeliſta notari voluerunt. Unde nata opinio, & quidem vetus, Pſeudevangeliſtas hic tangi: De quibus ad hunc locum Ambroſius; *Sic & nunc in Novo Teſtamento multi Evangelia ſcribere conati ſunt, quæ boni nummularii non probaverunt. Unum autem tantummodo in quatuor libros digeſtum, ex omnibus arbitrati ſunt eligendum.*

gendum. Et aliud quidem fertur Evangelium, quod Duodecim ſcripſiſſe dicuntur. Auſus eſt etiam Baſilides Evangelium ſcribere, quod dicitur Secundùm Baſiliden. Fertur etiam Evangelium, quod ſcribitur Secundùm Thomam: Nam aliud ſcriptum, Secundùm Matthiam. Legimus aliqua, nè legantur: legimus, nè ignoremus: legimus, non ut teneamus, ſed nè repudiemus, & ut ſciamus in quibus magnifici iſti cor exaltant ſuum. Et paulò pòſt, *QUONIAM multi*, inquit, *conati ſunt. Conati utique illi ſunt qui implere nequiverunt. Ergò, multos cœpiſſe nec impleſſe, etiam Sanctus Lucas teſtimonio locupletiore teſtatur, dicens, Plurimos eſſe conatos. Qui enim conatus eſt ordinare, ſuo labore conatus eſt, nec implevit*, &c. Quod an perpetuum ſit, ſciunt qui Græcè non ignorant. Certè, quemadmodum apud hiſtoricos non rarò perficit qui ἐπιχειρεῖ, ità apud rhetores qui ἐπιχειρεῖ, non rarò efficit quod vult ac concludit. Neque aliter tamen & Epiphanius accepit, qui Cerinthum ac Merinthum alióſque vult intelligi: Adversùs Alogos; Ἐπειδή περ πολλοὶ ἐπεχείρησαν] Ἵνα τινὰς μὲν ἐπιχειρητὰς δείξῃ, φημὶ δὲ τοὺς περὶ Κήρινθον καὶ Μήρινθον, καὶ τοὺς ἄλλους. [Εἶτα τί φησιν; ἔδοξε κἀμοὶ καθεξῆς παρηκολουθηκότι ἄνωθεν τοῖς αὐτόπταις καὶ ὑπηρέταις τοῦ λόγου γενομένοις, γράψαι σοι, κράτιστε Θεόφιλε·] εἴτ' οὖν τινὶ Θεοφίλῳ τότε γράφων, τοῦτο ἔλεγεν, ἢ παντὶ ἀνθρώπῳ Θεὸν ἀγαπῶντι· [ἵνα περὶ ὧν (φησὶ) κατηχήθης λόγων ἐπιγνῷς τὴν ἀσφάλειαν.] Καὶ τὴν μὲν κατήχησιν προτεταγμένην ἔφασκεν, ὡς ἤδη ὑπὸ ἄλλων μὲν κατηχῆσθαι, οὐκ ἀσφαλῶς δὲ παρ' αὐτῶν μεμαθηκέναι. Εἶτα κατὰ τὴν ἀκρίβειαν φησιν, [Ἐγένετο ἐν ἡμέραις Ἡρώδου· *SIQUIDEM multi ſunt conati. Ut eos qui idem tentarunt, Cerinthum & Merinthum, putà, alióſque, ſignificet. Quid autem addit? VISUM & mihi, ut ordine ſecutus eos qui inſpectores ipſi & miniſtri doctrinæ fuerunt, eadem exprimerem, atque ad te, præſtantiſſime Theophile, ſcriberem. Sive autem, quòd ad quendam tum ſcriberet Theophilum, ità loquitur; ſive quemvis qui Deum amat, eo nomine deſignet. UT EJUS (inquit) quâ imbutus es doctrinæ veritatem agnoſcas. Et inſtitutionem præmiſſam quidem dixit: ut qui ab aliis jam quidem eam accepiſſet, neque tamen ut debebat hauſiſſet. Deinde, ſecundùm id quod accuratè ab eo præſtitum, narrare incipit: FUIT in diebus Herodis.* Cùm potiùs metuendum ſit, nè, ſi nimiùm in voce ἐπιχειρεῖν & κατηχεῖν argutemur, Lucas, quem ordine in ſcribendo fuiſſe volunt tertium, prioribus detrahere nonnihil videatur: quod nec fecit, nec voluit, nec debuit. Neque minùs in Epiphanio notandum, quòd τὸ, πᾶσι, non ad res ſed ad homines referre videtur; cùm Evangeliſta, ſcilicet, dixit, παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς· quaſi πάντες illi ſint, quos αὐτόπτας *fuiſſe à principio* καὶ ὑπηρέτας dixit: Cùm ea vox ad materiem καὶ τὴν διήγησιν τῶν γεγονότων, ſive *eorum quæ facta ſunt narrationem*, referatur. Quemadmodum & eos, ut dixi, fugit ratio, qui *aſſequendi* verbo hîc utuntur; *Viſum eſt etiam mihi, omnia altè repetita penitus aſſequuto, ordine illa ad te ſcribere:* Quæ Lucæ mentem magìs, ſi quid judico, involvunt. Nam παρακολουθεῖ τοῖς πράγμασι, qui nihil prætermittit, & veſtigia ſic quaſi rerum legit. Jam quòd Epiphanius Theophilum cui Evangelicam hiſtoriam inſcribit Lucas, πάντα ἄνθρωπον τὸν ἀγαπῶντα τὸν Θεὸν, *omnem qui Deum amat*, poſſe intelligi exiſtimat, vel ſolum attributum diluit: Quid enim opus dici κράτιστον, quem attributo jam alio à cæteris diſtinxeris? quod eſt θεόφιλος. Ibid. Sequitur, περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. Recentior; *earum rerum quarum plena fides nobis facta eſt.* Idem enim eſſe voluit, τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν, &; τῶν πεπληροφορημένων ἡμῖν· credo, ut ſic Lucas αὐτόπτην ſe fuiſſe neget; imò, accepiſſe ab aliis dicat quæ ſcribit. Vetus interpres, qui meminerat, Paulum ad Timotheum τῷ πληροφορεῖν ἀντὶ τοῦ ἀναπληροῦν uſum eſſe, *quæ in nobis completa ſunt*, reddidit: In illo nempe, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον, 2. ad Timoth. 4. 5. ut & iterum eodem capite. Ubi interpres vetus; *miniſterium tuum imple*, hoc eſt, *penitus perfice:* Magnus Chryſoſtomus; τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον· τουτέστι, πλήρωσον· Doctiſſima veterum Theologorum ſcholia; πλήρωσον οὖν, ὃ ἐνήρξω, φησὶν, καὶ κατάσπειρον αὐτοῖς, ἕως ὑγιαίνουσι, τὸ κήρυγμα· Recens interpres; *miniſterii tui plenam fidem facito*; alienè, ſi quid judico, quia de recepta in ſcholis πληροφορίας definitione cogitabat. Eodem capite v. 17. ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ. Chryſoſtomus; τουτέστι, πληρωθῇ· Scholia; ἵνα τῷ πληρωθῆναι

πεπληροφορημένας εἰς πέρας ἐλθεῖν. Eruditiſſimè. Cæterùm cùm *τὸ, ἐν ἡμῖν, in nobis*, vetus red-
didit interpres, more ſuo ſervavit quod invênit. Quà religione ex inſtituto uſus eſt: Præ-
ſtat enim in reddendo Dei verbo, exhibere verba quæ leguntur, quàm interpretari men-
tem, in qua hæreas aut de qua dubites: quod ad commentationem aut paraphraſin acce-
dit. Cæterùm *τὸ, ἐν ἡμῖν*, vix dubitandum, quin Græciſmus ſit & elegans & vetus, neq;
ex ſequiori Helleniſmo, qui Hebraiſmo reſpondet. Bene Critici antiqui notant, *τὸ, ἐν,*
χρόνου δηλωτικὸν εἶναι; hoc eſt, *ἐν, denotare tempus*: ut cùm *ἐν πολέμῳ* dicunt, *belli tempore,*
dum bellum geritur; atque alia ejuſdem generis. Sic *ἐν ἡμῖν, noſtro tempore*: De eo enim
tempore agit quod *noviſſimum* plerunque dicitur. Quo etſi vixerat Evangeliſta noſter,
(quod & de S. Paulo dici poteſt) neceſſe tamen fuit ut *αὐτόπτας* ſequeretur *καὶ τοῦ λόγου*
ὑπηρέτας. Eodem ferè loco cùm legitur, *ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀ-* v. 3.
κριβῶς, recentior interpres, *omnia altè repetita penitus aſſequuto*; & eodem ferè modo
vetus. Quod ut verum dicam, durum nobis ac moleſtum videtur. Eóque ſenſu expeditiùs,
ni fallor, dicas, *poſtquam in omnia ordine ac diligenter inquiſivimus*: ut ſic ad cognitionem,
quæ præceſſit ſcriptionem, referatur; quod & voluiſſe illi videntur: Vel, *accuratâ*
omnium ab initio ratione habitâ: ut ad modum ſcribendi. Ad priorem mentem Eraſmus,
moleſtè quidem ſatis, *cunctis ab initio exactâ diligentiâ perveſtigatis*. Paulò pòſt cùm ad-
ditur, *ἵνα ἐπιγνῷς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν*, interpres recens, *ut agno-* v. 4.
ſcas earum rerum veritatem quas auditione accepiſti. Moleſtè, nec tamen plenè: ut ad
ipſam, credo, vocis originem alluderet ac fontem. Ego autem nè *κατηχήσεις* quidem, *au-*
ditiones, hoc eſt, *ἀκροάματα*, hìc dicam. Quam vocem etiam feſtivè uſurpari ſcimus:
Quanquam inter catechumenos Græcorum, ævo poſteriori fuiſſe non ignorem, quos
ἀκροωμένους dicebant; qui *τοῖς γόνυ κλίνουσι*, ſive *iis qui genu tantùm flecterent*, eodem
tempore opponebantur: Quod & Canoniſtæ & interpretes eorum docent. Neque inter-
pres noſter, *κατηχημένον τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου*, Actor. 18.25. *qui viam Domini auditione acce-*
pit, ſed *initiatum*; ut &, *ἐκ τοῦ νόμου κατηχούμενον, ex lege inſtitutum*, Rom. 2. 18. dixit.
Qui &, cùm idem Apoſtolus, *ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ut & alios inſtituam*, 1. Corinth. 14.
v. 19. itémq; ad Galatas 6.6. *Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι, ἐν*
πᾶσιν ἀγαθοῖς, Communicet autem qui inſtituitur in ſermone cum eo qui ſe inſtituit, omnia
bona, dixiſſe maluit. Heſychius; *Κατηχούμενος, παιδευόμενος, qui inſtituitur*. Quâ vo-
ce quàm *initiandi*, à qua nec Chriſtiani abhorruerunt, uti malim; (qui & Græcam, ob
receptos eo tempore ordines, ut plurimùm ſervarunt: quemadmodum cùm Tertullianus
De Corona Militis, *Omnes ità obſervant, à catechumenis, uſque ad confeſſores & martyres,*
vel negatores.) cùm ſimplicitatis tantùm hìc habenda ſit ratio. De Zacharia & Eliſabetha
dicitur, *ὅτι ἦσαν δίκαιοι ἀμφότεροι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντο-* v. 6.
λαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου ἄμεμπτοι. Ubi *δικαιώματα*, non malè forſan, *conſtitutiones*
recentior interpres dixit: Quanquam metuo, nè quod de ritibus & ceremoniali Lege
adfert, acutum magìs ac ſubtile ſit quàm verum. Quis enim neſcit quæ ſint *δικαιώματα*
in Sacris? quorum paſſim quoque in Canonibus fit mentio; in quibus *δικαιοῦν καὶ ὁρίζειν*
promiſcuè uſurpantur. Tale illud quod occurrit paſſim, *ὑπὸ τῆς ἁγίας συνόδου δεδι-*
καίωται: ut in Epheſina, Canone quarto. Eâdem Synodo, *Ἐδικαιώσαμεν καὶ ὡρίσα-*
μεν δίχα πάσης ἀντιλογίας, ἔχειν αὐτὸν τό, τε τῆς ἐπισκοπῆς ὄνομα καὶ τὴν τιμήν. Δι-
καιώματα igitur מצוות, *præcepta*, tam quæ vetant quàm quæ jubent. Quod & ali-
quantò ſeſe latiùs quàm *τὸ, ἐντολαὶ*, extendit. Capite eodem legitur, *Καὶ αὐτὸς προ-* v. 17.
ελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων
ἐπὶ τέκνα. Ad quem locum bene obſervarunt eruditi, apud Malachiam *ἀποκαταστήσει*,
non autem *ἐπιστρέψει*, legi: E quo ſtatuunt, decernunt, alio contextu, non eodem qui
nunc exſtat, uſos hujus Fœderis ſcriptores. Quod profectò quanti ſit, non dicam:
Neque tamen libertatem eam vel Evangeliſtis vel Apoſtolis negatam reor, ut à ver-
bo unico interpretum abirent: cùm tot locis ad originem Hebræam ab his ipſis ſe
convertant. Vellem interim Sirachiden conſuluiſſent: apud quem cap. 48. v. 10. *ἐπιστρέ-*
ψαι καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ καταστῆσαι φυλὰς Ἰακώβ, etiam nunc legitur.

Nam

κεχαριτωμένΘ, πρῶτε, ἐ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔτι ἀνώτερον. Eſt ergò ἀτελὲς, quod ex
antiquitate erudita ſupplendum. Quomodo τὸ χαρίζειν Deo tribuit Apoſtolus: qui, ἐν
ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ. Quo præeunte, & interpretibus antiquis Patribus,
τὴν κεχαριτωμένην, τὴν ἐκ Θεοῦ κεχαριτωμένην, dicas. Neque interpretationi ipſe
deeſt Angelus, qui addit, εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. In eodem Angeli & Virginis
colloquio mox ſequitur, Εἶπε δὲ Μαριὰμ πρὸς τὸν ἄγγελον, Πῶς ἔσαι τοῦτο, ἐπεὶ v. 34.
ἄνδρα ἐ γινώσκω; Quæ ſunt dubitantis quidem verba, ſed hoc modo quo fidelium pro-
genitor parénſque, poſt promiſſam ſobolem quæ cœli ſigna adæquaret, ſic interrogat de
modo ut non dubitet de facto: qui, *Domine Jehova, quomodo cognoſcam illud?* Ubi ele-
ganter veteres Theologi, Ἐπίσευσε τῷ Θεῷ· τὸ δὲ πότε καὶ πῶς ἐζήτει ἐ περὶ τῶν ῥη-
θέντων ἀμφισβητῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν μὴ ῥηθέντων *Credebat Deo: quando autem & quo-
modo, quærebat: non quòd de iis quæ jam dicta eſſent, ſed quòd de iis potiùs quæ dicta
non eſſent, dubitaret.* Unde & diſcit ab Angelo quod quærit. B. Ambroſius ad hunc lo-
cum, *Cùm dixit, Quomodo fiet iſtud? non de effectu dubitavit, ſed qualitatem ipſius
quæſivit effectûs.* Item, *Bene quæſivit, quomodo fieret. Legerat enim, quòd virgo gene-
raret; non legerat, quomodo generaret.* Reſpondetur autem mox ab Angelo quod ſequi-
tur, Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σε, καὶ δύναμις Ὑψίσε ἐπισκιάσει σοι. In quo ver- v. 35.
bo nondum ſatis expediſſe ſe videntur veteres. Et ab avibus deſumtum quidem, vult The-
ophylactus: Ὡς γὰρ ὄρνις, inquit, ἐπισκιάζει τὰ νοσσία αὐτῆς, ὅλα ταῖς πτέρυξιν αὐ-
τῆς περιλαμβάνουσα· ὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ὅλην περιέλαβε τὴν παρθένον· καὶ τοῦ-
τό ἐστιν ἐπισκιάσαι· *Ut enim avis, inquit, pullos obumbrat ſuos, quæ totis alis circundat
eos; ità virtus Dei totam circumdedit virginem: quod Obumbrare dicitur.* Opiniones
autem aliorum ipſe explodit: qualis inter cæteras eorum, quibus deſumtum à pictoribus
videtur; qui σκιάζειν primò, cùm colores autem addunt, χρωματουργεῖν dicuntur. Titus
Boſtrorum Epiſcopus, Ἐπισκιάσει σοι, περιβαλεῖ σε, καὶ ἐνδύσει σε, καὶ περιχαρακώσει σε.
Cùm τῷ שכן potiùs reſpondeat; ut Divinam operationem ſic includat ac præſentiam,
quam שכינה dixere: quâ voce vim præſentiámque Spiritûs ipſius Sancti exprimunt Ma-
giſtri: Ut omittam pro רוח הקדש, id eſt, *Spiritu Sancto*, uſurpari iis, atq; ſic exponi.
Ad illud, *Neque poterat Moſes ingredi tabernaculum Eccleſiæ, quia habitabat ſuper il-
lud nubes, & gloria Jehovæ replevit tabernaculum*: Helleniſtæ; ὅτι ἐπεσκίαζεν ἐπ' αὐ-
τὴν ἡ νεφέλη, καὶ δόξης Κυρίου ἐπλήσθη ἡ σκηνή. Nam & δόξα Κυρίου, שכינה: quem-
admodum Rabbini, cùm de uſu ejus agunt, propriè ad tollendum quicquid corporale à
Deo, uſurpari notant. Quid, quòd voce οἰκήσεως, quæ exprimit Hebræam, de præſentia,
quam dixi, Spiritûs, Apoſtoli utuntur; quemadmodum non ſemel Paulus: Ut cùm τὸ
Πνεῦμα οἰκεῖν dixit; εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ad Rom.8.9. item, Οὐκ οἴδα-
τε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, 1.Cor.3.16. Quid, quòd
Neſtorium, ubi de hoc ipſo conceptionis agitur myſterio, accuſant SS. Patres, quòd ne-
garit, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς παρθένου οἰκήσας, ἐσαρκώθη; cùm diſer-
tè hîc dicatur, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σε, καὶ δύναμις Ὑψίσε ἐπισκιάσει
σοι. Quæ eſt illa οἴκησις τοῦ ΠνεύματΘ, è qua conceptus Dei Filius: cui ipſa vox He-
bræa convenit quam dicebamus. Unde & σκηνῶσιν hoc ipſum Helleniſtæ dicunt: Apo-
calypſeos autor; καὶ ὁ καθήμενΘ ἐπὶ τοῦ θρόνου, σκηνώσει ἐπ' αὐτούς· ubi, *umbraculo
proteges eos*, recentior interpres: minùs commodè, nec pro ſenſu, ſi quid judico. Quan-
tò autem meliùs, *habitabis ſuper illos*, interpres vetus? qui τὸ שכן, hoc eſt, magnam il-
lam οἴκησιν, expreſſit: Quemadmodum hâc ipſâ voce de conceptione hac utuntur SS. Pa-
tres: inter quos Damaſcenus lib. De Orthodoxa fide 4. Ἡμεῖς δὲ Χριστὸν γεγεννῆσθαί τε
καὶ κεκλῆσθαι φαμὲν τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ὃ ἐν γαστρὶ τῆς ἁγίας ἀειπαρθένου
ἐσκήνωσε. De Eliſabetha, poſtquam ſalutaſſet eam virgo Beatiſſima, mox additur, Καὶ v. 41.
ἐγένετο ὡς ἤκουσεν ἡ Ἐλισάβετ τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας, ἐσκίρτησε τὸ βρέφΘ ἐν τῇ
κοιλίᾳ αὐτῆς· Quemadmodum & ipſa mox addit, Ἰδὲ γὰρ ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπα-
σμοῦ σου εἰς τὰ ὦτά μου, ἐσκίρτησε τὸ βρέφΘ ἐν ἀγαλλιάσει ἐν τῇ κοιλίᾳ μου. Ubi
quærat aliquis fortaſſe, quomodo, cùm menſem ſextum (quod jam antè dictum eſt) Eli-

ſabetha concepiſſet, inter cætera miracula ſive *μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ*, ut Scriptura loquitur,
reponat, quòd Baptiſta exſultaret; cùm plerunq; fœtus, ex quo jam formatus perfectúſq;
eſt, moveatur aut exſultet. Quod ut *ἀσκαρίζειν* dicunt Medici, ità motum ipſum, *ἅλμα*,
hoc eſt, *σκίρτημα*, eorum Princeps dixit: Quod vel tertio fit menſe. Cautè igitur ac pro-
vidè, *ἐν ἀγαλλιάσει*, addit: in quo vis miraculi quod memoratur. Eleganter B. Auguſti-
nus; *Ideo hæc exſultatio, & tanquam matri Domini reddita reſalutatio, tanquam ſo-
lent miracula fieri, facta eſt Divinitus in infante, non humanitus ab infante.* Additque,
*miraculum fuiſſe in fide ac conſenſu, quæ in illo intra viſcera materna ætatem prævene-
runt quam non exſpectavit.* Sed & eleganter B. Ambroſius; *Nondum erat ille ſpiritus*
v. 63. *vitæ, ſed ſpiritus gratiæ.* De parente Præcurſoris capite eodem dicitur, *Καὶ αἰτήσας πι-
νακίδιον, ἔγραψε, λέγων, Ἰωάννης ἐστὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ.* Ubi *πινακίδιον* Tertullianus *ce-
ram* interpretatus, eleganter dixit, *At enim Zacharias temporali vocis orbatione mulcta-
tus, cum animo collocutus, linguam irritam tranſit, manibus ſuis à corde dictat, & nomen
filii ſine ore pronunciat: loquitur in ſtylo, auditur in cera manus omni ſono clarior, li-
tera omni ore vocalior*, lib. De Idololatria. Sub finem capitis ejuſdem locus ille occur-
v. 78. rit, *Διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους.* Ubi
interpres vetus; *Oriens ex alto.* Porrò, qui *ἀνατολὴν* hoc loco *germen* eſſe volunt, videant
quid Evangeliſtæ reſponſuri ſint, cùm addit, *ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου
καθημένοις*· Quibus verbis notiſſimum Eſaiæ alluſit locum, *Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν
σκότει, ἴδετε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ᾽ ὑ-
μᾶς.* Pro quo Matthæus, *φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς*· qui & ipſe eundem interpretatur locum.
Quis autem dicet, germen *ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις*, quod
eſt Solis? Neque video cur *ἀνατολὴ ἡλίου* non poſſit eſſe *ὁ ἀνατέλλων ἥλιος*, *ſol ipſe
oriens*: cùm de eo loquatur de quo Eſaias 60. 20. *Οὐ γὰρ δύσεται ὁ ἥλιός σοι.* Quod Chry-
ſoſtomus, citante Photio, utrique naturæ Servatoris convenire docet: *Αὕτη γοῦν ἡ ἀνα-
τολὴ, ἐξ ὕψους ἀνέτειλε, καὶ ἀπὸ γῆς· ἐξ ὕψους μὲν κατὰ τὴν θεότητα, ἀπὸ γῆς δὲ κατὰ τὴν
οἰκονομίαν· Hic igitur Oriens, ex alto ortus eſt, & è terra: ex alto, quod ad Divinitatem;
è terra, quod ad humanam naturam.* Quemadmodum *ſpem & exſpectationem* etiam οἱ ἔξω
voce *ἡλίου* deſignant: ut cùm *καταδύειν ἥλιον*, & ſimilia, dicunt. Daphnis apud Theocritum,

Ἤδη γὰρ φράσδει πάνθ᾽ ἅλιον ἄμμι δεδύκειν.

Sol enim *occidere* iis, aut *jam occidiſſe*, dicitur, qui infelices aut extra ſpem ſunt (quo-
modo & Prophetæ alibi loquuntur:) quemadmodum *ἀναδεικνύειν ἥλιον*, *monſtrare So-
lem*, contrà à Longo in Pœmenicis dicitur. Sed & S S. Patribus ipſe Dominus paſſim
ἀνατολὴ nuncupatur: ut Thaumaturgo, cùm dixit, *ἀστὴρ διαλάμπων καθοδηγῶν τοὺς ἐκ
γῆς πόῤῥωθεν ἐλθόντας πρὸς τὴν ὄντως ἀνατολήν*· *Stella quæ prælucebat, eos qui è terra
longinqua ad verum venerunt Orientem, ſignificabat.* Ut jam addam, in divina illa E-
ſaiæ prophetia cap.60. quâ illuſtrior de Meſsia non exſtat, ter, totidem verſiculis, ut
nunc diſtinguitur contextus, vocem זרח repeti. In Hebræo enim paulò aliter quàm a-
pud Helleniſtas legitur. Ubi, *Ἔγειραι, φωτίζου (Ἱερουσαλὴμ) ἥκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ
δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέλλει. Ἰδοὺ σκότος καλύψει γῆν, καὶ γνόφος ἐπ᾽ ἔθνη. Ἐπὶ
σὲ δὲ ἀνατελεῖ Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ὀφθήσεται. Καὶ πορεύσονται ἔθνη ἐν
τῷ φωτί σου, καὶ βασιλεῖς ἐν τῇ λαμπρότητι τῆς ἀνατολῆς σου.* Igitur *ἀνατολὴ*, *ὁ ἀνα-
τείλας.* Ac vix dubium quin eò reſpexerit Lucas. Quid, quòd apud Prophetam Zacha-
riæ cognominem, etiam τὸ צמח, quod aliquoties occurrit, *ἀνατολὴν* Helleniſtæ reddunt?
B. Hieronymus ad eundem; *Qui idcirco Oriens, id eſt, ἀνατολὴ, vel ἀναφυὴ, ſive βλά-
στημα nuncupatur, id eſt, germen: quod recentiores ibi prætulere. Unde idem hic quibuſ-
dam placuit.* Quo loco etiam à Cabaliſtis intelligi Meſsiam vel è ſubtili eorum Gema-
tria apparet: qui τὸ צמח, quod eſt *Oriens*, eundē efficere docent numerum quem מנחם,
ſeu *conſolator*: quod iis inter nomina Meſsiæ: Unde & *Meſſiæ* nomine, Chaldæo reddi-
tur. Quare autem recentiores noſtri vocem *Orientis* hic declinarunt? Abſit enim ut tan-
ti ſint dubia quæ ab illis hic moventur.

Cap. II.

Caput ſecundum examinatur. Ἀπογραφή· Λογογραφία· Οἰκετικὴ διάθεσις· Ἀρίθμησις· Ἡ γινομένη μήνυσις· *Profeſſio. Venire ad profeſſionem.* Φάτνη. Ἐν τῇ φάτνῃ, καὶ, ἐν φάτνῃ, *an differant.* Βουστάσιον *Hebræis Rabbiniſque quomodo dicatur.* Φάτνη *&* *Præſepe, quid. Canticum Angelorum.* Ἐπὶ γῆς γὰρ εἰρήνη, *ex ſententia veterum.* Εἰρήνη, *Hebræorum more, de Salute. In Cantico Angelico diſtinctio notata.* Εἰρήνη ἐν ὑψίστῳ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις. Ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· *& unde ſumtum.* Διηγεῖν. *Recentior interpres.* Τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγονός. *B. Ambroſii* παρόραμα. Ῥῆμα, *&* ῥήματα, *iterum, quomodo ex Hebræorum ratione Lucæ uſurpentur.* Ἐὰν μὴ εὑρίσκῃ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἱκανὸν εἰς ἀμνόν. *Abrupti contextûs exemplum, idq; Hebræorum more.* Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλον, *& unde deſumtum.* Ἀποθανοῦμαι νῦν. Ἀπολύεσθαι. *Simeon,* Θεοδόχος, *Suſceptor Dei, antiquis dictus.* Σημεῖον ἀντιλεγόμενον, *Servator ab eo dictus; Et unde id petitum.* Ἱερεὺς ἀντιλεγόμενος. Ῥομφαία ψυχοδιάβατος. Ἐν τῇ συνοδίᾳ εἶ. Συνοδία *quid. Fuſè id probatum, & quot modis uſurpetur.* Συνουσία. Περιοδίαν περιοδεύειν. *Loci vera interpretatio.* Συνοδία, יחש, *ejuſdem proſapiæ amici. Liber* συνοδίας.

STatim capite ſecundo illud occurrit, Αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου. Ubi ἀπογραφή, quæ λογογραφία aliis in locis ab Helleniſtis, & (quia ſervitutis erat nota) οἰκετικὴ διάθεσις dicitur. Autor Machabæorum, Πάντας δὲ τοὺς Ἰουδαίους εἰς λαογραφίαν καὶ οἰκετικὴν διάθεσιν ἀχθῆναι, lib. 3. Addit, τούς τε ἀπογραφομένους χαράσσεσθαι. Ubi tria hæc jungit. Heſychius, Ἀπογραφή, ἀρίθμησις, ἢ, ἡ γινομένη μήνυσις. Quo loco, μήνυσις, *profeſſio.* Doctiſſimus Gloſſator Græco-latinus, quem Henrico Stephano debemus, Ἀπογραφή, *cenſus, profeſſus, profeſſio.* Ἀπογράφομαι, *cenſeor, profiteor:* Quæ eſt illa μήνυσις Heſychii. Joſephus pauld pòſt dicitur veniſſe ἀπογράψασθαι· quod rectè, *ad profeſſionem*, dicas. Sequitur pòſt aliquantò, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ· διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. Certè ſi verum eſt quod pictores pingunt, & nunc eruditi ex opinione antiquorum credunt, in præſepi Dominum repoſuiſſe virginem Sanctiſſimam & matrem, non ἐν τῇ φάτνῃ, ſed ἐν φάτνῃ, dicendum fuiſſet. Quod qui negat, quid ſit Græcè loqui, neſcio an ſatìs intelligat; ut & quid ſit φάτνη cùm τῷ καταλύματι opponitur, quod hîc fit. Quare & non ſine cauſa Helleniſtæ vocem Hebræam βουστάσιον interpretantur; τὸ אבוס nimirum, aut τὸ רפתּ, quo Rabbini ſolent uti: Quâ voce locus in quo aut conſiſtunt jumenta aut aluntur, ab iis deſignatur; ſtabulum videlicet, aut pars ejuſdem: Quemadmodum, cùm Salomoni millia præſepiorum quatuor fuiſſe dicuntur; ità ut equis decem ſingula ſufficerent: Quanquam ibi voce aliâ, ejuſdem tamen notæ, Hebræi utantur. Ut in illo, καὶ οὐκ εἰσὶ βόες ἐν ταῖς φάτναις, Hab. 3. 17. Quomodo autem in præſepi ſunt boves, ſi ex eo aluntur? Nec aliter Latini loquuntur: Poeta lib. Æneid. 7.

Setigerique ſues atque in præſepibus urſi
Sævire.

Quomodo autem urſi ſævire ibi, aut pertingere ad præſepe poſſunt? Libro eodem de equis,

Stabant ter centum nitidi in præſepibus altis.

Equi ſcilicet. Qui quomodo in præſepibus ſtabant? Varro De re ruſtica lib. 1. *Illic laudabatur villa, ſi habebat culinam ruſticam, bonam, præſepias laxas.* Ubi *præſepiæ*, βουστάσια, καὶ ἱπποστάσια. Nonius, *Præſepia, non tantùm quibus veterina pabulantur animalia, ſed & loca*, inquit, *tecta & clauſa:* ab animalium præſepibus, nimirum. Sicut igitur Varro in villa *præſepiam*, ità in hoſpitio Lucas conſiderat τὴν φάτνην· in qua, quòd locus in hoſpitio non eſſet, repoſitus eſt Dominus. Quid autem *præſepia?* Loca in ſtabulo tecta & clauſa. Græci σανιδώματα dicunt, quòd ſeparata tabulis eſſent ac diſtincta: Unde & φατνώματα dicta. Heſychius; Φατνώματα, σανιδώματα· Φατνῶν, σανιδῶν. Sed & qui rectè hiſtoriam conſiderabit, facilè videbit, non quòd locus non eſſet in

ſtabulo, in præſepi repoſitum fuiſſe Dominum; ſed alibi in ſtabulo, quòd non eſſet locus
v. 14. in hoſpitio. Nunc illuſtre Angelorum carmen audiamus. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ
ἐπὶ γῆς εἰρήνη. Ubi priuſquam ad cætera venio, haud diſſimulandum puto, quod non-
nulli ex antiquis notant, illud, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, pro ἐπὶ γῆς γὰρ εἰρήνη, dictum eſſe:
Ut mens ſit, *quia ſalus aut pax in terra*. Zonaras ad Canonem Concilii in Trullo 74.
Εὑρίσκομεν γὰρ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ, τὸ, καὶ, μὴ ὡς σύνδεσμον συμπλεκτικὸν παραλαμ-
βανόμενον, ἀλλ᾽ ὡς αἰτιολογικὸν, ἀντὶ τοῦ, γὰρ, δεχόμενον· ὡς ὅταν λέγῃ, Δόξα ἐν ὑψί-
στοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη· αἰτίαν τοῦ δοξάζεσθαι τὸν Θεὸν προσθεὶς τῆς γραφῆς, ὅτι
ἐπὶ γῆς εἰρήνη· τοῦ, καὶ, ἀντὶ τοῦ, γὰρ, τεθέντος. *In Sacris enim reperitur literis, co-
pulativam & interdum non ut copulativam uſurpari conjunctionem, ſed ut cauſalem;
nam pro* enim *uſurpatur: Ut cùm dicitur,* GLORIA *in excelſis Deo, & in terra pax.
Quia cauſam cur laudandus ſit Deus, hoc ſcriptura ponit, quòd in terris pax ſit: cùm* τὸ &
pro eo quod eſt enim *ſit poſitum*. Quâ tamen mente τὸ εἰρήνη, Hebræorum more, ut ſæpi-
us, rectè de *ſalute*, ac meliùs fortaſſe, accipiatur: Ut hoc dicant ſpiritus cœleſtes, *Gloria in
excelſis Deo; quia ſalus collata hominibus in terra*. Quomodo, quod fatendum eſt, haud
parùm ponderis initium δοξολογίας habebit: In quo mirum quàm fluctuarint etiam anti-
qui. Novi, qui cùm de diſtinctione in qua tantùm ſategerunt alii, mecum aliquando age-
ret, omnibus hanc præferendam judicaret, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη· noto
Hebraiſmo. Quare laudatur Deus? Quia inter Deum hominémq; facta pax eſt. Neq;
enim hoc velle; Deo tribuendam gloriam, hominibus optandam in terris pacem: ſed ve-
rò; Gloriam Deo tribuendam, quòd inter eum & homines jam pax eſſet; quòd pax,
ejúſq; autor Silo, diu exſpectatum illud nomen, veniſſet. Ex quo neceſſariò ſequitur ἡ ἐν
ἀνθρώποις εὐδοκία· Quæ ut nonniſi pacato Deo evenire potuit, ità per Filium parta, tota
ei debetur. Videntur autem in δοξολογίᾳ hac ad verba Pſalmi 29. alluſiſſe Angeli, Ἐνέγ-
κατε τῷ Κυρίῳ δόξαν, τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· ut vulgò nunc Helleniſtæ. Ubi & illud, εὐ-
λογήσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ. Quem Pſalmum in Theophaniis ſuis ideo fortaſſe
ponunt Græci: Quemadmodum & uſitata erat quâ laudabant Deum formula, Εἰρήνη
ἐν οὐρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις· Quò ſpectat & illud, Ὡσαννὰ ἐν ὑψίστοις. Sequitur,
Ibid. ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ubi quemadmodum ubiq; in cantico tam exiguo Angeli ad Fœ-
deris Antiqui dicta aut formulas alludunt, ità alluſiſſe hîc ad formulam videntur quâ
ſacerdotes nonnunquam, cùm pro populo preces ſuas inchoarent, utebantur, Ἔστω εὐδοκία
ἐναντίον σου, Κύριε· hominibus nimirum; εὐδοκία ἀνθρώποις, aut quemadmodum hîc, εὐ-
v. 15. δοκία ἐν ἀνθρώποις. Paulò pòſt paſtores cùm dicunt, Διέλθωμεν δὴ ἕως Βηθλεέμ, obi-
ter notandum, Græcis διελθεῖν nonnunquam dici, qui ſuſceptum iter vel perficiunt, vel
ultrà ſe conferre pergunt. Heſychius; Διέλθωμεν, διαπεράσωμεν. Dicas, de hoc loco tum
cogitaſſe. Vetus; *Tranſeamus uſque Bethlehem*: Pro quo recentior, *Eamus*: quod dilu-
tius, ni fallor. Ut omittam, *tranſire hinc domum*, Latiniſſimè dici; & ſic principes ſer-
monis loqui. Comicus Hecyrâ, *Nam eſt quòd me tranſire ad forum jam oportet*. Iidem
Ibid. addunt, καὶ ἴδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγονός. Quanquam religionem veteris interpretis
laudare cogor ſæpius, negari tamen non poteſt quin nonnunquam, & quidem graviſſimè,
Sanctis impoſuerit Patribus: Quemadmodum B. Ambroſio, cùm notat, *Vide quàm ſi-
gnanter ſcriptura ſingulorum libret momenta verborum. Feſtinant, inquit, verbum vi-
dere. Etenim cùm caro Domini videtur, Verbum videtur, quod eſt Filius*: Quaſi ſcri-
ptum eſſet, καὶ ἴδωμεν τὸν Λόγον τὸν ἐνανθρωπήσαντα· Cùm τὸ ῥῆμα, ſit myſterium, res
ipſa quam tum eveniſſe toto capite hoc Evangeliſta narrat: quomodo Hebræis, & impri-
mis noſtro, paſſim uſurpari, jam antè notabamus: Ut in illo, Καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ διετήρει
πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα· item paulò antè; Ἡ δὲ Μαριὰμ πάντα συνετήρει τὰ ῥή-
ματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. Quo ſenſu ῥήματα ποιεῖσθαι Helle-
niſtis dicuntur: Elegans locus Geneſ. 24. 66. Καὶ διηγήσατο ὁ παῖς πάντα τὰ ῥή-
ματα ἃ ἐποίησεν, כל הדברים אשר עשה, *omnia verba quæ geſſerat*; id eſt,
res à ſe geſtas: Quod Chaldæi, ית כל פתגמיא, eodem modo, πάντα τὰ ῥήματα. Itaq;
ῥῆμα, ἡ ἐνανθρώπησις, non ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος. Hoc autem eſt, quod antè audivimus,

Ὅτι

Ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαβίδ. Cùm di-
citur, καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου, ζεῦγος τρυγόνων, ἢ δύο νε- v. 24.
οσσοὺς περιστερῶν, compendium citati textûs annotari velim, quale obſervavimus jam ſæ-
pe. Non enim hoc tantùm lex jubebat, ut duo turtures aut duo columbarum pulli offer-
rentur, ſed ut offerretur agnus: ſi quis autem propter egeſtatem agnum non haberet,
(quod eleganti Hebraiſmo, ἐὰν δὲ μὴ εὑρίσκῃ ἡ χεὶρ αὐτῆς ἱκανὸν εἰς ἀμνὸν, Helleni-
ſtæ dixerunt) tum demum δύο τρυγόνας, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν, *par turturum, aut duo*
columbarum pulli, offerrentur. Itaque, ut non rarò, Magiſtrorum Hebræorum more, (qui
id uſitatâ notâ, de qua ſæpe dixi, indicare ſolent) finem textûs qui adducitur ſcriptores
hi abrumpunt, ità hic initium omiſit: quo Sanctiſſimæ Virginis ſtatus & egeſtas, μὴ
ἰσχυούσης ἱκανὸν εἰς ἀμνὸν, elegantiſſimè notatur. Verba Simeonis ſunt, Νῦν ἀπολύεις τὸν v. 29.
δοῦλόν σου, Δέσποτα. Quibus efficaciſſimis ſanè, & quæ verè ὡς ἤθη, à ſene, qui totum
hic ſe effundit, dicuntur, uſitatam reſpexit formulam quam adhibebant cùm diu exſpe-
ctatum amplecterentur aut viderent amicum; Ἀποθανοῦμαι νῦν, ἐπεὶ ἑώρακα τὸ πρόσ-
ωπόν σου· Interpres vetus; *Jam lætus moriar, quia vidi faciem tuam*: Quibus verbis ſenex
pater conſpecto utitur Joſepho. Niſi quòd hic τοῦ פטר, ſive τοῦ ἀπολύειν voce, uſus eſt:
Quemadmodum in hiſtoria Tobiæ, ἵνα ἀπολυθῶ· *ut dimittar, & terra fiam*. Cùm ab
eodem Simeone dicitur, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, non malè interpres v. 30.
vetus, qui τὸ σωτήριον & τὴν σωτηρίαν hic diſtinxit. Quo nomine θυσίαν σωτηρίου, *ſacri-*
ficium proſperitatis, dicebant; quam ingenti beneficio affecti aut periculo erepti macta-
bant: Quale hoc σωτήριον, ſeu *ſalutare*; quod & mactandum erat. Operæ tamen co-
gitare eſt, cùm nihil fruſtrà hìc dicatur, quem locum reſpexerit vir Sanctus. Apud Eſai-
am cap. 38. nobilis Ezechiæ inſeritur hiſtoria: Cui cùm mors à propheta eſſet nunciata,
ac deinde iterum dilata, impos ſui gaudióque plenus, in hæc verba inter cætera erumpit;
Εἶπα, Οὐκ ἔτι οὐ μὴ ἴδω τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς ζώντων· Ubi in Hebræo, *Dixi,*
Non videbo Jah Jah in terra viventium: quod tetragrammato reſpondet nomini. Quem
locum feliciſſimè invertiſſe ac reſpexiſſe hìc dicas; cùm de hoc gloriatur, quod negatum
ſibi ille querebatur: Nihil elegantius. Et Meſſias paſſim τὸ σωτήριον Θεοῦ dicitur. Quare
nec mutarim *ſalutare*, veteribus receptum. Nihil interim urbanius in Sacris, quàm cùm
diverſi Prophetarum vel autorum Fœderis Antiqui ſimul alluduntur loci. Quod ab eo-
dem Sancto ſene Simeone, quem θεοδόχον, ſive *ſuſceptorem Dei*, veteres dixerunt, ſæpius
hìc factum & ſuaviſsimè videtur: Etiam cùm Servatorem, inter alia, quem amplexus,
quaſi jam abiturus, tenebat, σημεῖον ἀντιλεγόμενον dixit. Verba ejus ſunt, Ἰδοὺ οὗτος v. 34.
κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. Et
σημεῖον quidem ex hiſtoria Achazi Eſaiæ 7. v. 11, ac deinceps, eum dixit: ubi, Αἴτησαι
σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου· ac deinde 14. Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς
ὑμῖν σημεῖον. Quemadmodum ipſi Meſsiæ σημεῖον tribuitur ab eodem Propheta alibi:
ubi, καὶ ἀρεῖ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη. Alterum è quarto Oſeæ, ſecundùm Helleniſtas, peti-
tum videtur: ubi verſu 4. dicitur, Ὅπως μηδεὶς μήτε δικάζηται, μήτε ἐλέγχῃ μηδεὶς· ὁ
δὲ λαός μου ὡς ἱερεὺς ἀντιλεγόμενος. Ubi ſequitur, Καὶ ἀσθενήσεις ἡμέρας, καὶ ἀσθενήσει
ὁ προφήτης μετὰ σοῦ· In Hebræo, *Corrues igitur hoc tempore, corruet & propheta tecum*.
Quem locum accepiſſe Sanctos de deſerta domo Iſraelis, ſeu, de Rege ac Propheta è Da-
vidis ſtirpe, donec ille de quo agitur nunc adveniret, veteres Chaldæi teſtantur: Qui ad
c. 3. v. 4, 5. *Quia diebus multis manebunt filii Iſraelis abſque Rege de domo David, & abſq;*
eo qui dominium in Iſraele capeſſat: nec erit qui ſacrificet in beneplacitum in Jeruſalem;
neque erit in Samaria excelſum, nec ephod, nec qui reſponſum reddat. Poſtea pœnitentiâ du-
centur Iſrael, & quærent cultum Domini ſui, & obedient Chriſto, filio David, regi ſuo: Ubi
diſertè למשיחא, hoc eſt, vocem *Meſſiæ*, habes. Cujuſmodi locos conquiſiviſſe, eti-
am ex interpretibus, Sanctos illos viros, vix dubitandum. Neque aliud eſt τὸ ἀντιλε-
γόμενον quàm quod δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον apud Jeremiam c. 15. 10. Helleniſtæ
dixerunt: Οἴμοι μῆτερ, εἰς τί ἔτεκές με ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ
τῇ γῇ; איש ריב ואיש מדון. Ubi, *vir rixæ*, ἀνὴρ ἀντιλογίας, hoc eſt, ἀντιλεγόμενος.

Ita σημεῖον ἀντιλεγόμενον, ἀντιλογίας σημεῖον· quemadmodum, ἱερεὺς ἀντιλεγόμενος, *cui contradicitur. Nam ſacerdotis erat docere & increpare populum: nunc populus increpat ſacerdotem*, inquit Kimchius. Quod Sacerdoti ſacerdotum, Prophetæ prophetarum evênit: de quo tamen dictum erat, *Ipſum audite.* Quanquam hoc ipſum, nec malè, ad τὸ σωτήριον πάθος, ſive *paſſionem*, aut potiùs quæ in ea pertulit ludibria ac contentiones, refere-
tur. Quemadmodum in illo Apoſtoli ad Hebræos, Ἀναλογίσασθε γὰρ τὸν τοιαύτην ὑπομε-
v. 35. μενηκότα ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογίαν. Ibidem, Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυ-
χὴν διελεύσεται ῥομφαία. Quam ῥομφαίαν, ψυχοδιάβατον eleganter Theophilus Preſbyter, Sermone de Simeone Dei ſuſceptore, dixit: Quemadmodum perſunctorium eſt ac dilutum, quòd dolorem hunc ad eum quem ex amiſſo mox filio Sanctiſsima perſenſit virgo, reſtringit. Eodem capite, cùm Evangeliſta ex opinione Joſephi ac Sanctiſsimæ
v. 44. matris ἐν τῇ συνοδίᾳ fuiſſe dixit Dominum, qui *in comitatu* reddiderunt, nihil minùs quàm ut oportet autoris expendiſſe mentem videntur. Fallitur & Epiphanius, qui, non uno loco, ut adversùs Ebionitas, & Antidicomarianitas, ἐν τῇ ὁδοιπορίᾳ, reddit. Quemadmodum nec rectè mentem Syrus expreſsit, qui Hebraiſmo defunctus eſt: Quanquam eam vocem nè Græci quidem ignorarunt. Teſtis ſit Simplicius in Epictetum, qui conventum qualis cônvivarum eſſe ſolet, συνοδίαν dixit: Συμποσίῳ δὲ ἀπείκασε τὴν εἰς ταὐτὸ συνοδίαν τῶν ὑπὸ Θεοῦ συναγομένων, ὡς ἑστιάτορας. Nec multò aliter Heſychius; qui, Συνοδος, πολλῶν παρουσία, ἢ συνοδοιπόρος. Rectè συνοδοιπόρος. Unde συνοδία, in Eccleſia antiqua, viæ comites, ad Synodum proficiſcentibus additi Epiſcopis, dicti: Nyſſenus Epiſtolâ ad Flavianum, Βάδην τὴν μεταξὺ διήλθομεν τόπον, ἐκ ποδὸς τι προϊόντες, ἐγὼ, καὶ ἡ μετ' ἐμοῦ συνοδία· *ego, & viæ meæ comites.* Gloſſæ Stephani, Συνοδία, *Comitatus.* Qui & συνοδία dicti: ut & eâdem Epiſtolâ non ſemel ab eodem. Unde & iidem SS. Patres, conventum quoque ἀσκουμένων, quales monachorum eâ tempeſtate erant, συνοδίαν dixerunt. Aſceticorum autor quæ Magno Baſilio vulgò aſſcribuntur, ὥστε μὴ ἐξεῖναι μηδενὶ τῶν κατὰ τὴν συνοδίαν ἀντιβαίνειν τῷ βουλήματι αὐτοῦ· de Præfecto τοῦ τάγματος quem vocant: hoc eſt, *ut nemini qui ad conventum ſpectat, ejus voluntati non obtemperare liceat.* Item, Ἐπεὶ οὖν πρέπει παντὶ τρόπῳ τῷ προεστῶτι ὑπήκοον καὶ ὑποχείριον εἶναι τὴν συνοδίαν, *Si quidem igitur par eſt, ut omni ratione Præfecto ſubditus ſubjectúſque ſit conventus.* Item, ὥστε πᾶν τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενόν τε καὶ γινόμενον, ἀντὶ νόμου καὶ κανόνος τῇ συνοδίᾳ εἶναι, *Ut omne quod ab illo dicitur ac fit, pro lege reguláque ſit conventui.* Item in Collectaneis Simeonis Magiſtri, qui vult, τὴν μὲν συμπαθῆ διάθεσιν, καὶ τὴν ἀγαπητικὴν σχέσιν, ἴσην ἐπὶ πάντων τῶν ἐν τῇ συνοδίᾳ ζώντων εἶναι· *ut affectio mutua, & amoris quaſi reciprocatio, inter omnes qui in conventu vivunt, par ſit.* Qui locus ad hunc, quanquam minùs fortè etiam ab ipſo intellectum, aut alludere, aut ex eo deſumtus videtur. Ut omittam, fori turbam, ἀγορᾶς συνοδίαν Gregorio, Homiliâ De Sancto Baptiſmo, dici: qui, φεύγετε τὴν ἀγορὰν μετὰ τῆς καλῆς συνοδίας, *ſugite forum cum præclara ejus turba.* Aliud SS. Patribus περιοδίαι erant: Qui tum περιοδεύειν dicebantur, cùm Eccleſiarum viſendarum cauſâ locum cum loco commutabant. Athanaſius Apologiâ De fuga ſua; Ταῦτα μὲν οὖν ὅτι μὴ λόγος ἀλλ' ἔργον, μάρτυρες μὲν οἱ τῆς Μαρεώτου πρεσβύτεροι πάντες, οἱ ἀεὶ συνόντες ἐν ταῖς περιοδίαις τῷ ἐπισκόπῳ· *Hæc non verba eſſe ſed rem ipſam, teſtes Mareotæ presbyteri omnes, qui ſemper in comitatu epiſcopi illi adſuerunt.* Qui iidem teſtantur, Ὅτι σὺν αὐτῷ ἐσμὲν, ὅταν περιοδεύῃ τὴν Μαρεώτην· καὶ οὐδέποτε μόνος περιέρχεται, ἀλλὰ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν διακόνων, καὶ λαῶν ἱκανῶν. Διὸ καὶ ὡς συμπαρόντες αὐτῷ ἐν πάσῃ περιοδίᾳ ἣν πεποίηται πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα λέγομεν καὶ μαρτυροῦμεν· Mens eſt, *Se cum eo eſſe, quoties Mareoten perambulat; neque unquam ſolum, ſed cum presbyteris, diaconis, multiſque aliis id facere. Ideo ſe, quòd in omni comitatu adeſſent ei, dicere hæc & teſtari.* Nunc ad τὴν συνοδίαν revertamur. Aliud egiſſe viros ſummos eò magis admirandum, quòd Evangeliſta mentem propriam interpretatus eſt, cùm dixit, καὶ ἀνεζήτουν αὐτὸν ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς, *& requirebant inter cognatos eum notóſque.* Quare? Quia ἐν τῇ συνοδίᾳ, *inter cognatos, propinquos, aut notos,* agere cum ac verſari exiſtimabant. Quæ res ipſi quoque Epiphanio

veritatem

veritatem expreſſit. Cùm enim contra Ebionitas dixiſſet, καὶ ἀνεζήτουν αὐτὸν ἐν τῇ ὁδοιπορείᾳ, addidit, καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ οὐχ εὕρισκον. Εἶχε γὰρ Μαρία συγγένειαν. Revera συνοδία hic συγγένεια. Quomodo qui in cœnobiis vivebant olim, unius συγγενείας, quæ eſt κατὰ τὴν ἄνω πολιτείαν, participes dici poterant: Unde συνοδία monachorum, ſive ἀσκουμένων, de qua antè. Porrò, inter tria illa feſta quæ רגלים dicebantur, etiam fuiſſe Paſcha, cujus hic meminit Evangeliſta, nemo eſt qui neſcit. Præceſſit autem, Καὶ ἐπορεύοντο οἱ γονεῖς αὐτοῦ κατ' ἔτος εἰς Ἱερουσαλὴμ, τῇ ἑορτῇ τοῦ πάσχα. In quo feſto, cum amicis ac propinquis ſinguli Urbem petebant. Συνοδία autem eſt, quod Hebræis יחש, proſapia, aut ejuſdem familiæ amici. Unde liber היחש, ordo proſapiæ ſive familiæ: ac ſi Græcè βίβλον τῶν συγγενῶν, vel τῆς συγγενείας, dicam. Idem autem, βιβλίον τῆς συνοδίας, Helleniſtis: Ut in illo, καὶ εὗρον βιβλίον τῆς συνοδίας, Neh. 7. 5. & præcedit, συνῆξα τοὺς ἐντίμους καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν λαὸν εἰς συνοδίαν. & apud eundem, γραφὴ τῆς συνοδίας, quam *genealogiam* dicimus. Itaque συνοδία, ut dixi, ſunt propinqui, qui unà proficiſcebantur; qui unà ad eandem ſtirpis ſeriem in genealogiæ libro referebantur: qui & ὁμήγυρι, & eodem ferè ſenſu σύστρεμμα, quò συνοδία, dicuntur. Dominum ergò cum propinquis amicíſque qui unà ad feſtum ſe contulerant, adhuc verſari ac hærere exiſtimabant. Unde, ut verum hominem fuiſſe, ità ſuam quoque in terris συνοδίαν habuiſſe eundem, apparet. De quo rectè admonemur, ut ſic quoque noſtrum eſſe & è noſtris, eodémque modo natum, licèt aliter conceptum, cogitemus: Interim autem, & ex ſemine Davidis, quo promiſſio tot antè ætates de Meſſia nitebatur. Quis autem non cum admiratione ac ſtupore γραφὴν συνοδίας ſive *genealogiam* Domini, imprimis autem quam exhibuit Evangeliſta hic, examinare poteſt? ſi præſertim cogitet, eundem ortum ab Adamo nobiſcum, qui è Deo Patre, Deus ipſe ab æterno, natus eſt: cum quo nos per Adamum & in eo perditos, benignè ac efficaciter conjunxit: Qui ut originem peccati à priore hauſimus Adamo, ità in ſecundo ab eo liberati, eandem cum eodem ut naturam ità patrem habemus. Quam naturam Deus induit, ut Deo hominem conjungeret: Idem qui cùm Deus eſſet, homo eſſe voluit; cùm Servator noſter eſſet, frater eſſe voluit; cùm extra genealogiam hominis & ſupra omnem eſſet, propinquus eſſe voluit; Deus cum eſſet, homo, cauſâ hominis, & propè infra hominem, in terra factus eſt: Quem, ut rectè quidam dixit, è pulvere formavit, aquâ regeneravit, Spiritu auxit, verbo inſtituit: cujus denique naturam in cœlum ſupra ipſos Angelos, ipſe homo pariter & Deus, evexit. Ego autem (licèt aliter fortaſſe ſentiant qui veram eruditionem, imprimis autem literarum linguarúmque ſtudia, oderunt) nondum video quo pacto vel Theologiæ veræ vel doctrinæ pariter ac pietatis, quæ ex ſingulis nonnunquam verbis ſenſibúſque hauritur, ratio procedat, ſi nec verba neque dialectus, quæ hic verbis Græcis phraſi peregrinâ conſtat, rectè intelligatur. Quod non poſſunt, niſi fallor, qui non didicerunt: Quamvìs nihilominus contemnere iſta poſſint qui ignorant, ideóque & contemnant quia nunquam didicerunt. Sub finem ejuſdem capitis ait Dominus, Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; οὐκ ᾔδειτε V. 49.
ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με; *ſignificans*, inquit in Decretalibus Epiſtolis Leo Primus, *ejus ſe eſſe filium, cujus erat & templum.*

Cap. III.

Caput tertium examinatur. Στρατευόμενοι. Κουστωδία. Οἱ ἀποστρατευσάμενοι, *veterani.* Στρατευόμενοι *&* οἱ στρατευσάμενοι. *Locus,* Προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ. *Exſpectandi vox, quâ recentior interpres uſus: Exiſtimandi, quâ vetus. Mira codicum veterum in hic libris diſcrepantia. Locus ex Pſalmo 2. huc tranſlatus,* Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. *Locus illuſtris,* Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὤν, ὡς ἐνομίζετο, *&c. Joſephus Chriſti ſecundùm Legem pater. Meſſias etiam filius Joſephi creditus Judæis? & unde. Profeſſio ſui ac parentum nominis, quando fieri apud Judæos ſolita. Pater naturalis Domini, & ex Lege. Genealogia cur Joſephi meminerit. De diſtinctione loci.* Ὡσεὶ ἀρχόμενος *an dicatur.* Ἀρχόμενος ὤν, ὡς ἐνομίζετο.

Quare

Quare Joſephum profiteri debuerit Dominus. Ἡ ἀνάδειξις *ſingulorum: ac tum maximè in parentes inquiri ſolere.* Τὸ, ἐνομίζετο, *quò referendum. Ex educatione adoptionem proceſſiſſe. Nati ad genua Joſeph.* Ἀδελφόθεος, *Joſephi filius. An Joſephus tantùm* ἐν τάξει πατρὸς *in Genealogia ponatur, ut vult Epiphanius. Educatio loco naturæ, ſecundùm B. Hieronymum. Gignere, pro Educare. Dei quare in Genealogia mentio.* Ἡ ἀναπαύζουσα τῷ Λευῒ φυλή.

Cap.3. v. 14. CApite tertio, in hiſtoria Baptiſtæ ejúſque baptiſmi, legitur, Ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν καὶ
ϛρατευόμενοι, λέγοντες, Καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν; Ubi non neceſſe erat, ut vel τοὺς ϛρα-
τευομένους, quorum hîc mentio, aut vocis rationem, ex Hebræo eruditi peterent. Στρα-
τευόμενοι, ordinarii ſunt ac præſidiarii; & plerunque qui diu in eodem loco ſubſiſtunt:
quales ii quorum præfectus, ὁ ϛρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, in Actis; ipſi milites, κουϛωδία, Mat-
thæo dicuntur, Ἔφη δὲ αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Ἔχετε κουϛωδίαν, in Paſsionis hiſtoria. Κουϛω-
δία enim, unde ea vox deſumta, ii propriè qui carceri cuſtodiendo adhibebantur. Eruditè,
ut omnia, Heſychius; Κουϛωδία, βοήθεια ϛρατιωτική· deinde, Κουϛωδίας, τοῦ τῷ δεσ-
μωτηρίῳ ἐπικειμένου ϛρατεύματος ἢ συναγωγῆς. Sed & nonnunquam veteranos ſive
emeritos, hoc eſt, τοὺς ἀποϛρατευσαμένους, ità dicebant. Eruditiſsimum Stephani Gloſſa-
rium; Στρατεύομαι, *Milito, emereor*: Item, *Emeritus*, ἀπολειτουργήσας, ἢ ἀποϛρατευσά-
μενος. Imprimis eruditè. Quòd ſi certos milites, quales erant de quibus diximus, in-
tellexiſſet, cauſæ nihil erat cur non οἱ ϛρατευόμενοι dicerentur: Nam ϛρατευόμενοι ſunt
qui tales ſunt quales dixi; præſidiarii nempe, aut emeriti, vel ex iis quidam: οἱ ϛρατευό-
μενοι, plerunque certi qui deſignantur: Quod intelligunt qui Græcè ſciunt. In eadem
v. 15. hiſtoria ſequitur, Προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ. Quod cùm dixit, vocem שׂבר, quæ ſi-
niſtro apice notatur, expreſsit: quam τῷ, προσδοκᾷν, expreſſerunt Helleniſtæ. Alibi &
cùm aliter notatur: Pſal.69.21. ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχή μου· Quaſi ſit, *ſolicitè
de afflictione ac calamitate cogitavi.* Quamvìs locum illum aliter interpretentur alii.
Προσδοκᾷν ὁ λαὸς, qui defixâ in Johannem cogitatione ſtaret, more Helleniſtarum ac
Hebræorum, dicitur. Προσδοκῶντος τοῦ λαοῦ, *cogitante ſecum populo*; cogitante ac
conſiderante quæ à Johanne dicebantur: Ut apud Nehemiam שׂבר בחומה de eo qui
murum intuetur. Eſt ergò ἀτελὲς Helleniſticum: cujus ἐντελὲς eſſet, Προσδοκῶντος δὲ
τοῦ λαοῦ τὸν Ἰωάννην, *Cùm in Johannem intueretur* (hoc eſt, *de ſingulis quæ ab eo fierent
aut dicerentur, cogitaret) populus,* ideóque animis defixis ſtaret: ac ſi Græcè διαλογιζο-
μένου τοῦ λαοῦ, dicas. Neque aliter exponit ipſe quod dixit, cùm addit, καὶ διαλογιζο-
μένων πάντων ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Et quomodo Johannem exſpectabat populus, qui
jam diu eum audierat, atque in eo erat? Difficultatem rectè movet recentior interpres,
neque tamen expedit quod movet: quemadmodum nec *exſpectandi* vox, quod contextus
poſtulat, expreſsit. Vetus, cùm aliquid latere exiſtimaret, voce *exiſtimandi* uſus eſt;
Exiſtimante autem populo, & cogitantibus omnibus in corde ſuo de Johanne; ſine ullo effe-
ctu. Vult enim perpendiſſe populum quæ dicta à Johanne fuerant, ac ſecum agitaſſe.
Reddendum erat, *Intento igitur populo.* Quanta olim veterum in his libris codicum, im-
primis autem Latinorum, diſcrepantia fuerit, aut potiùs licentia, vel ex eo patet loco
v.22. qui nunc ſequitur; Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς· ἐν σοὶ εὐδόκησα. Pro quo olim verba
Pſalmi ſecundi, quemadmodum in Prolegomenis monuimus, in quibuſdam exemplari-
bus repræſentabantur; Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Et hoc B. Auguſti-
nus lib. De Evangeliſtarum conſenſu voluit, cùm ſcripſit, *Illud verò, quod nonnulli codi-
ces habent, ſecundùm Lucam, hoc illâ voce ſonuiſſe, quod in Pſalmo ſcriptum eſt, FILIUS
meus es tu, ego hodie genui te; quanquam in antiquioribus codicibus Græcis non inveniri
perhibeatur, tamen ſi aliquibus fide dignis exemplaribus confirmari poſſit, quid aliud quàm
utrumque intelligendum eſt, quolibet verborum ordine de cælo ſonuiſſe?* Idem Hilarius,
Methodius, Lactantiúſque teſtantur: Qui pro his verbis, quæ & apud alios Evangeliſtas
leguntur, illa, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, adducunt. Inter quos & Ju-
ſtinus Martyr, ex antiquiſsimis Græcorum: Nè quis variare nunc haud ſemel codices
miretur.

miretur. Paulò pòſt ſequitur, Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὤν, ὡς v. 23.
ἐνομίζετο, υἱὸς Ἰωσὴφ, τοῦ Ἡλί. In quo loco multa eſſe animadverſione digna, nè eos quidem latuit qui ſingula non expenderunt. Magnæ autem eis curæ fuit, ut, inter cætera, de diſtinctione ejus rectâ diſputarent. Neque verum eſt ſimpliciter quod arbitrantur, & quod loci hujus fundamentum eſſe etiam ex antiquis nonnulli voluerunt; Joſephum nihil aliud quàm hominum opinione patrem Domini fuiſſe: cùm ſecundùm Legem, ut eruditiſſimè ante annos aliquot Cornelius Bertramus probavit, pater eſſet. Nec ſi aliter judicaſſet Lucas, ὢν dixiſſet, ac deinde ὡς ἐνομίζετο ſubjunxiſſet: cùm ſimpliciter νομιζόμενος υἱὸς Ἰωσὴφ dicendum eſſet; quod & ſatis eſſet. Et ſi aliter judicavit, cur Genealogiæ initium à patre ducit cum quo nihil commune Chriſto eſſet? Imò, quid Joſephi Genealogiâ opus, ſi ad Chriſtum nihil Joſephus? Quamvìs ſciam quid de communi cum Maria ſtirpe alii reſpondeant: Ut non fruſtrà olim quæſtionem eam moverint Theologi: qui, Τίνος ἕνεκεν ὁ Ἰωσὴφ γενεαλογεῖται, οὐκ ὢν τοῦ Χριστοῦ πατήρ; *Quare Genealogia ſcribitur Joſephi, cùm non ſit Chriſti pater?* Neque cogitant qui ità ſentiunt, quàm ſolicitè, nec ſine cauſa, filium Joſephi Dominum fuiſſe ex Lege, qui & Dei in æternum benedicti eſſet, Lucas hic probavit. Adde, quòd facillimè id ut crederent, à Judæis obtineri poſſet, cùm Meſſiam Joſephi fore filium jam pridem credidiſſent: quem ſtolidè recentiores alium fore exiſtimarunt: Quemadmodum multis jam olim probavit Galatinus: qui ex Bereſchith Rabba opinionem eam primò natam arbitratur: Cùm verius videatur, antiquiſſimos Judæos locum Geneſeos 49. 24. huc traxiſſe: ubi Jacobus de Joſepho, משם רעה אבן ישראל: quod Græci, ἐκεῖθεν ὁ κατισχύσας Ἰσραὴλ, παρὰ Θεοῦ τοῦ πατρός σου. Vetus interpretatio, *indè paſtor egreſſus eſt, lapis Iſrael.* S. Lucas, antequam Joſephi Genealogiam ponit, præter cætera, verbis pauciſſimis hæc docet: Primò, Quando baptizatus fuerit Dominus: Secundò, Cujus fuerit filius; nimirum Joſephi: Tertiò, (in quo Judæi fallebantur) Quomodo filius Joſephi fuerit; ſecundùm Legem, nempe: quemadmodum in ipſa mox Genealogia, eundem Davidis & Joſephi filium fuiſſe oſtendet. Cæterùm cùm Hebræorum legibus tum obtineret, ut adoptionem educatio præcederet plerunque, eo autem anno quo ſe quiſque muneri accingeret, ut nomen ſuum ità & parentum deferret, idem factum & à Domino: qui ex eo tempore Joſephi haberi cœpit filius. Unde idem hic Evangeliſta, in concione Domini, quæ quarto capite exponitur, exclamaſſe vulgum ait, *Nonne hic eſt filius Joſephi?* & Johannis 6. 42. poſt concionem aliam, *Nonne hic eſt Jeſus, filius Joſephi, cujus nos patrem novimus & matrem?* Quod ex Lege etiam Philippus primo ejuſdem capite probavit; *De quo in Lege Moſes & Prophetæ, Jeſum Joſephi filium ex Nazareth, invenimus.* Quemadmodum & parentes eo anno profiteri, etiam Levitis, cùm accingerent ſe muneri, mandatum fuit; Num. 4. 2. *Cape ſummam filiorum Cohat è medio filiorum Levi, per familias ſuas, & per domos patrum ſuorum:* Cui rei accuratæ Genealogiæ, qualem Lucas hâc occaſione poſuit, aſſervabantur. Ubi ſequitur, *Ab eo qui natus eſt triginta annos & ſupra, uſque ad eum qui natus eſt quinquaginta annos, quotquot ingrediuntur in congregationem, ut faciant opus in tabernaculo eccleſiæ.* Dominum igitur Evangeliſta, nè quis ex alio quàm è Spiritu Sancto (quod & manifeſtè ab eo dictum fuerat) conceptum putaret, poſtquam Dei voce declaratum ejus Filium ſignificavit, quomodo Joſephi eſſet, oſtendit: ſed nec aliud parentis nomen profeſſum, cùm ad prædicationem ſeſe ac miracula accingeret: qui ut Patrem verè ſuum, in omnia ſecula benedictum, in cœlo, ità adoptivum, qui ex Lege pater eſſet, hîc in terris haberet: Cùm non minùs pater verus ex Lege haberetur quem Lex daret (quamvìs eſſet aliter pater) quàm qui naturâ hoc eſſet: ad Genealogiam certè ſufficeret. Hunc Joſephum fuiſſe: Quem, ut Mariam matrem, ità patrem hîc in terris haberet; quo & cenſeretur. Quod cùm quidam Græculus non cogitaret, non minùs impudenter apud Suidam quàm facetè, Dominum in Levitarum ordinem receptum, *Dei ac Mariæ filium*, inſcriptum ait: quaſi falſum eſſet quod à S. Luca dicitur; eum qui venerat ut Legem impleret, patrem ex Lege, hoc eſt, ὡς ἐνομίζετο, aſſumſiſſe. Cujus Genealogiam, quæ à matre non deducebatur, ex præſcripto Legis

commemoravit Lucas: Qui Dominum, ex eo tempore quo nomen dedit, & adoptionis jure patrem ex Lege profeſſus eſt, Joſephi filium, qui Dei eſſet, & fuiſſe, & cœpiſſe haberi ab hominibus, non ſine cauſa annotavit: Nam ſi Dei filium dixiſſet, quis Genealogiæ locus erat? Satis enim fuerat dixiſſe, Patrem ejus eſſe Deum; Patrem ἀγενεαλόγητον, Patrem ſine patre: In quo Genealogia Lucæ, ſed per homines deducta, deſinit. Et quis hoc Judæis perſuaſiſſet? Quare, neque qui hoc modo, Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς, ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὤν, diſtinxerunt, Evangeliſtæ aut nobis ſatisfaciunt: (Quis enim, ἦν ἀρχόμενος ὤν, hoc eſt, *erat*, pro ἦν ἀρχόμενος, vel ἤρξατο εἶναι, Græcè dicat?) Neque qui, Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς, ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, ἀρχόμενος ὤν, ὡς ἐνομίζετο, υἱὸς Ἰωσὴφ, τοῦ Ἡλὶ, ut oportet ſe expediunt. Nam & fuiſſe, & tantùm fuiſſe habitum, quemadmodum revera pugnat; ità alterum & Legi & adoptioni, quæ Lege nitebatur, manifeſtè detrahit: Ut, ſi quis Auguſtum, cùm naturâ C. Octavii eſſet filius, à Julio autem adoptatus, Julii Cæſaris, in cujus familiam ac nomen adoptatus erat, filium opinione tantùm fuiſſe dicat: ex quo ipſa quoque vis imperii pendebat: Cum adoptio non minus juris ex Lege Moſis inter Judæos, quam ex Romanorum jure apud hos haberet. Et quomodo ſola ad legitimam admiſſionem ſuffeciſſet opinio? Quanquam neque qui cum ipſo, de quo egimus, Bertramo diſtinxerit, rem aſſecutus nobis videatur: Cui hæc placet; Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὤν, ὡς ἐνομίζετο υἱὸς Ἰωσὴφ, τοῦ Ἡλί· *Atque ipſe erat Jeſus incipiens eſſe quaſi annorum triginta; ut conſuetudine receptum erat, filius Joſeph, qui fuit Eli.* Nam ſi ἀρχόμενος, hoc eſt, *incipiens*, dixit, quare ὡσεὶ, hoc eſt, *quaſi*, addidit? Quis enim dicat, *cùm annorum triginta eſſe quaſi inciperet?* cùm alterum, ut conſuetudine receptum, numerum rotundum pariter ac definitum ponat, alterum excludat. Nos Evangeliſtæ mentem fuiſſe exiſtimamus, Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς, ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, ἀρχόμενος ὤν, ὡς ἐνομίζετο, υἱὸς Ἰωσὴφ, τοῦ Ἡλί. *Ac ipſe Jeſus annorum circiter triginta fuit, cùm ex Lege (aut, ut receptum Lege) eſſe cœpit filius Joſephi.* Adde his, fieri non potuiſſe ut prædicandi munus cum autoritate plena inchoaret Dominus, fieri non potuiſſe ut ad hanc autoritatem perveniret, quin de parente ejus omnibus conſtaret: Quod ex ſtirpis ſerie, ſive ἐκ τῆς γραφῆς τῆς συνοδίας, ut loquuntur Helleniſtæ, de qua ſuprà egimus, petendum erat: quam Evangeliſta exhibuit. Porrò, cùm τὴν συνοδίαν, ſive *ſtirpem* ac *familiam*, deduci, eámque profiteri ante functionem mos eſſet, quid reſtabat niſi ut Joſephum ſibi patrem vindicaret? tum nè ex adulterio, ut loquitur Theophylactus, vulgò prognatus videretur; tum ut ipſa generis, quod agebatur, ſeries procederet: quia, cùm ad τὴν ἀνάδειξιν, hoc eſt, vocationis functionem, ventum eſſet, maximè in genus ac proſapiam inquirebatur. Hoc igitur nunc dicit Lucas: Unà cum vocatione, quâ ſe manifeſtum reddit Dominus, Joſephi eſſe filium cœpiſſe. Mens igitur, ὅτι ἅμα τῇ ἀναδείξει ἤρξατο ὤν, ὡς ἐνομίζετο, υἱὸς τοῦ Ἰωσὴφ, *Simul cum profeſſione inſtituti ſui, cœpiſſe ex Legis recepta conſuetudine Joſephi eſſe filium:* Ità ut τὸ, ἐνομίζετο, ad Legem (quod & alii jam eruditi monuerunt) non ad opinionem referatur. Et nè quis dubitet ità loqui & Græcos, Heſychius, Νομιζόμενα, ἔννομα· ut alii paſſim. De adoptione autem agit, quam ponebat educatio: Quâ conſummatâ, cùm ad τὴν ἀνάδειξιν, hoc eſt, profeſſionem vitæ, veniretur, qui à patre aliquo nutritus atque in filii educatus erat locum, ejus eſſe incipiebat à quo educatus fuerat. De quo adoptionis genere videnda quæ præclarè ac verè à Bertramo annotata ſunt. Cujus ea vis fuit, quòd naturam maximè referre videretur. Unde & Chaldæus paraphraſtes eo Geneſeos loco, *Etiam filii Machir, filii Manaſſe, nati ſunt ad genua Joſeph,* ורבי יוסף, *& educavit eos*, inquit, *Joſeph.* hoc eſt, *per educationem adoptavit.* Quod & aliis exemplis probatur: Quale eſt, quòd Zorobabel filius Pedaiæ, Salathielis dicitur. Ut igitur Salathielis ille, ità filius Joſephi Dominus: qui communem ideo proſapiam habebat. Unde & Evangeliſta noſter, ſimul ac prædicare cœpit omnéſque in admirationem ſui rapuit, hæc addit, Καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, καὶ ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ ςόματος αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον, Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσήφ; quemadmodum quoties in

ori-

originem genúſque ejus ob eximiam donorum excellentiam inquireretur, ejus de quo agimus, propter Legem & educationem, filius vocàtur. Sed & fratres habuiſſe creditur Joſephi filios: Qui ἀδελφόθεοι, hoc eſt, *fratres Dei*, nonnunquam ab antiquis dicuntur: cùm non minùs verè legitiméque filius Joſephi & eſſet Dominus & haberetur, quàm alteri Joſephi, quos diximus. Cùm igitur & educationem ipſam, quam & muneris profeſſio & inſtitutum ſequebatur, legitima adoptio ſubſequeretur, quæ ex educatione vim haberet, neque quiſquam quos parentes quiſque haberet ignorare tum poſſet; bene Evangeliſta dixit, ὅτι, ὡς ἐνομίζετο, ὁ Ἰησοῦς ἤρξατο υἱὸς εἶναι τοῦ Ἰωσήφ· quemadmodum & nemo dubitare poteſt quin ad eum referatur Domini origo. Quare nec ſatis dixit Epiphanius, qui Joſephum ἐν τάξει πατρὸς κατ' οἰκονομίαν λογίζεσθαι, hoc eſt, *loco patris ex diſpoſitione Divina* à Luca *recenſeri*, dixit. Quantò autem meliùs ad locum hunc B. Hieronymus, qui educationem loco naturæ fuiſſe dixit; ut interdum genuiſſe in Sacris dicantur, qui educatione patres ſunt: Ità enim Quæſt. Heb. in Paralipomena, *In ſequentibus verò dicitur, NER genuit Cis: non quòd eum genuerit; ſed quòd educaverit, genuiſſe eum dicitur.* Item, *Quòd verò in Paralipomenon Joel, frater Nathan, & in Regum, filius Nathan ſcribitur, hæc cauſa eſt: Illic ponitur pro educatione pater; hic pro natura frater.* Idem caput ſimul & Genealogia concluditur his verbis, τοῦ Ἐνὼς, τοῦ Σὴθ, τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ Θεοῦ. Ubi, quanam de cauſa adjungatur Adam, qui & Dei dicitur, quæri à quibuſdam video. Quia, ut, cùm de re longè alia agit, B. Auguſtinus loquitur, *non indicatur ſubſtantia, ſed origo: id eſt, non quid ſit quiſque vel non ſit. Neque enim Seth aut quiſquis præceſſit, & Adam, ideo non unius naturæ ac ſubſtantiæ ſunt, quia iſte fuit homo de homine illo, ille de nullo. Si ergò utriuſque natura quæritur; homo Seth, homo Adam: Si autem origo: primus homo, ex quo Seth; nullus homo, ex quo Adam.* Et ità illa Lucæ Genealogia abſolvitur: Quam eleganter Gregorius Theologus, ab inverſo ordine, τὴν ἀναποδίζουσαν τοῦ Λουκᾶ γενεὰν dixit.

Cap. IV.

Caput quartum. Ὑπέστρεψεν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος. Ἀνέστη ἀναγνῶναι. Τὸ ἀνάγνωσμα, *de textu qui prælegebatur:* Ἀνάγνωσις· Τὸ ἀναγνωσθὲν ῥητόν. Ἀναγνῶσαι. Ἀναγνωσθέντες· Παραναγνωσθέντες. Ὑπόθεσις. *Locus,* Ἀπέστειλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, *à quibuſdam ex Patribus prætermiſſus, an locum hîc habeat: Quem apud Prophetam Eſaiam, ſed loco alio, exſtare.* Θραῦσμα, λέμμα· Ἀφή. *Ridicula Thalmudiſtarum de Meſſia opinio.* Ἐνιαυτὸς δεκτός· *Et quis, ex Epiphanii ſententia.* Ἐνιαυτὸς ἀντιλεγόμενος· ἐν διαγμῷ οὐκ ἐγκοπτόμενος. *Theodoreti de loco de quo agitur ſententia.* Σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν· *Et quomodo intelligendum. Nonnulla prætermittendi, uſitata in Sacris ratio. Multa ibidem* ἐξ ἀκολουθίας *ſupplenda. Hypophora, ad quam reſpondetur, Medice, cura te ipſum.* Πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, *&c.* καὶ ἔλεγον· *& id quomodo accipiendum.*

CApite quarto, poſt certamen cum Sathana, *rediiſſe* ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος *in Galilæam* dicitur Dominus: Καὶ ὑπέστρεψεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Cap. 4. v. 14. Quod quomodo factum ſit, aut quid Evangeliſta voluerit, quærunt eruditi. Et Theophylactus quidem, ἐνθέως, exponit: quod nolim. Recentiores ad novam quaſi trahunt virtutem, quæ ſuperato Sathana, cùm antè quaſi latuiſſet, magìs ſeſe exſerebat. Ego rediiſſe ut venerat exiſtimo (venerat autem ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἀναχθεὶς, ut loquitur Matthæus; ἐν τῷ πνεύματι ἀχθεὶς, ut Lucas) neque aliud ſignificari. Non ità multò pòſt Evangeliſta addit, Καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ναζαρὲτ, οὗ ἦν τεθραμμένος· καὶ εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ ἀνέστη ἀναγνῶναι. v. 16. Ubi propriè locutus eſt. Atque hinc contextus qui prælegebatur, ἀνάγνωσμα in antiqua, niſi fallor, Eccleſia dicebatur: Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſi 10. Οὗτος τοίνυν ἐστὶν ὁ εἷς Κύριος Ἰησοῦς, περὶ οὗ καὶ νῦν τὸ ἀνάγνωσμα λέγει, *Hic igitur eſt unus ille Dominus Jeſus, de quo nunc contextus loquitur.* Quod paſſim ἀνάγνωσιν

SS. Patres dicunt. Ità, *ἀνάγνωσις ἐκ τῆς πρὸς Ἑβραίους, ἀνάγνωσις ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους*, & ſimilia, in ſingulis propè Catecheſibus. Quemadmodum nonnunquam & contextus qui inſtituto ſervit, *ἀνάγνωσμα* ab illis dicitur: Athanaſius lib. contra Arianos 3. *Καὶ περὶ τούτου τὸ ἀνάγνωσμα τυγχάνει.* Idem Compendio adverſus eoſdem, *πῶς γὰρ, εἰ τοῦτο φρονοῦσιν, οὐχὶ κατ' αὐτῶν ἐστι τὸ ἀνάγνωσμα;* Sed & alias *τὸ ἀναγνωσθὲν ῥητὸν*, quem nunc *textum*, dicunt: Ut cùm idem In Paſſionem & Crucem Domini, *τὸ μὲν ἀναγνωσθὲν ῥητὸν εὐαγγελικόν ἐστι*, dixit. Sed & fortè locus de quo nunc agitur, *ἐξ ἀκολουθίας*, ut loquuntur veteres, *τοῦ ἀναγνώσματος*, hoc eſt, *ex ipſa lectionis ſerie*, rei de qua agitur accommodatus, prout ſingulis tum ſabbathis deſtinatæ ſuæ *paraſchoth* fuerunt, ità ſeſe obtulit. Quò magis admitanda hæc œconomia fuit, magíſque ejus in do-
v. 17. cendo, ut Prophetæ ſummi, confirmatur munus. Atque ità, quod ſequitur, *εὗρε τὸν τόπον*, eſſet, *εὗρε τὸν τόπον τὸν ἐξ ἀκολουθίας, ἐκεῖνον δηλαδὴ οὗ ἦν γεγραμμένον*: *invenit eum qui ordine tum ſequebatur locum; illum, inquam, ubi ſcriptum erat*, &c. Quod Chriſtiana poſtea ſecuta eſt Eccleſia: Quemadmodum & in pleriſque nunc obtinet; in quibus certâ ſerie, *καὶ ἐξ ἀκολουθίας*, certus legitur exponitúrque contextus. Unde idem autor Catecheſeon ſuis alibi promittit, fore ut ex ratione *τῆς τῶν ἀναγνωσμάτων ἀκολουθίας*, *ordinis eorum quæ ſequerentur*, *τὰ περὶ τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνόδου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν*, *doctrinam de aſſcenſione Domini in cœlum*, audirent. Unde & paulatim factum, ut locus Scripturæ quilibet, quemadmodum *ῥητὸν*, ità *ἀνάγνωσμα* diceretur. Athanaſius cùm interpretatur *ῥητὸν* illud, *Ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου*, addit, *τάχα πως ἐξ αὐτῆς* (*τῆς οἰκονομίας* nempe) *τὸ ἐν τῷ ἀναγνώσματι λαβεῖν τις δυνηθῇ*: Ubi, *quod prælegitur*, rectè exponas. Ibidem, *Καὶ αὕτη δὲ ἡ τοῦ ἀναγνώσματος παράστασις τοιαύτην ἔμφασιν τινα περιέχειν μοι δοκεῖ.* Unde, quemadmodum *ἀναγνῶσαι*, qui contextum legerent, ità *ἀναγνωσθέντες* dicebantur, quorum mentio in contextu qui prælegebatur: Quos *παραναγνωσθέντας* dixiſſe Theophilus Presbyter, Sermone de Simeone Dei ſuſceptore, videtur; *Καὶ τίς ὁ τελειότατος οὗτος; ὁ ἀρτίως ἡμῖν παραναγνωσθεὶς ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίῳ, τοὔνομα Συμεών*: *qui nuper in contextu Lucæ prælectus, nomine Simeon.* Idem paulò poſt; *Χριστιανὸς τῇ γνώσει, ἄγγελος τῇ γλώσσῃ, Συμεών, ὁ ἀρτίως ἡμῖν παραναγνωσθείς*: *Chriſtianus ſcientiâ, angelus linguâ, Simeon, qui nuper in contextu nobis prælectus eſt.* Cæteri Patres, *τὸ ἀνάγνωσμα*, *ὑπόθεσιν* nonnunquam dicunt: Chryſoſtomus ad Matthæum, *Ἀνάσχεσθε μικρὸν διαλεγομένων ἡμῶν περὶ τῆς ὑποθέσεως*: De particula enim loquitur quam interpretatur. Sequi-
v. 18. tur, *ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει.* Quæ verba nec exſtare in Propheta, nec citari, imò prætermitti, cùm ab aliis quibuſdam Patribus, tum & ab Euſebio aliquoties, cum cura & prolixè eruditi annotarunt. Qui nè locum quidem hîc habere contenderunt: quaſi, ſcilicet, diverſa aliqua ejuſdem loci ex margine in contextum interpretatio tranſlata eſſet. De quo nobis nunc videndum. Eſaiæ locus ità habet, *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς· ἀπέσταλκέ με ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τῇ καρδίᾳ, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν· καὶ καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν*, cap. 61. v. 1, 2. Non exſtare ergò ibi certum. Neque ideo tamen, non exſtare in Propheta, verum: quemadmodum nihil magis (quod alibi probavimus) in his libris uſitatum, quàm ut vel unius vel diverſorum aut ſcriptorum aut Prophetarum connectantur loci: Quod qui non obſervant, fieri non poteſt quin impingant. Alio autem loco idem Propheta, *Οὐχὶ τοιαύτην ἐγὼ ἐξελεξάμην νηστείαν λέγει Κύριος· ἀλλὰ λῦε σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων, ἀπόστελλε τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διάσπα*, cap. 58. v. 6. Ubi verba ipſa quæ hoc loco: ut non videam cur tantopere ab aliis tranſlata huc contendant. Nam ut relegentur, abſit. Idem enim ferè etiam hîc dixit, quod de cæcitate acceperunt Helleniſtæ: Quibus & *θραῦσμα* idem ſubinde quod נתק: cùm *τὸ* נתק idem ſit quod *θραύειν*, de lepra Helleniſtis uſurpatum. Exempli gratiâ, Levit. 13. 30. *Θραῦσμά ἐστι, λέπρα τῆς κεφαλῆς, ἢ λέπρα τοῦ πώγωνός ἐστιν.* Doctiſſimus Heſychius; *Θραῦσμα, λύπη, πληγή.* Fortè *λέπρας πληγή.* Porrò, *πληγὴ* eſt נגע: Græci *ἀφὴν* interpretantur: Unde *ἀφὴ λέπρας*, & abſolutè paſſim *ἀφὴ*, de eadem. Quemadmodum & quia Meſſias, *ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὤν*, Eſaiæ inter

cætera

cætera dicitur, Meſſiam Romæ in porta inter ægros leproſóſq; hoc eſt, τοὺς τεθραυσμέ-
νους, jacere, dictum Thalmudiſtis. Sequitur, Κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν· Quod mirificè v. 19.
ad primum prædicationis Dominicæ annum refert Epiphanius: quem pacatiſſimum atq;
omnibus gratiſſimum fuiſſe. Καὶ οὔτε Ἰουδαῖοι, inquit, ἀντέλεγον, οὔτε ἔθνη, οὔτε Σα-
μαρεῖται· ἀλλὰ πάντες ἡδέως ἤκουον αὐτοῦ· hoc eſt, *Nec Judæi ſe opponebant, nec gen-
tes, nec Samaritani; ſed omnes libenter eum audiebant.* Cui annum ſequentem, quem
ἀντιλεγόμενον, & ἐν διωγμῷ ὄντα, & ἐγκοπτόμενον vocat, ut diſſimilem, opponit. Qua-
ſi non primaria ex ipſo Eſaiæ loco petenda eſſet interpretatio. De quo quantò meliùs
Theodoretus, qui hunc de quo hìc agitur annum ad priorem Domini adventum, quem-
admodum diem retributionis ſive ἀνταποδόσεως, ut interpres loquitur, ad ſecundum
refert. Verba ejus ad Eſaiam ſunt, Ἐνιαυτὸν δὲ δεκτὸν, τὴν προτέραν αὐτοῦ παρου-
σίαν οἶμαι χρηματίζειν· ἡμέραν δὲ ἀποδόσεως, τῆς κρίσεως τὴν ἡμέραν· *Annum acce-
ptum, priorem dici arbitror præſentiam; diem verò retributionis, diem judicii.* Jam
verò ubi mentem Epiphanius habebat, ſi eundem annum quo hæc dixit Dominus, in-
telligit, eúmque acceptum omnibus fuiſſe ac gratum ait? quaſi paulò pòſt non ſequa-
tur, cum indignatione ſumma, quæ ab eo dicerentur, in ſynagoga fuiſſe excepta, ip-
ſúmque extra urbem ejectum. Vide quæ hoc ipſo capite, v. 28, & 29. leguntur. Haud
multò pòſt ſequitur, Ἤρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτοὺς, Ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γρα- v. 21.
φὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν. Quo loco, niſi obſervetur quod ſæpe dictum ſæpe dicen-
dum erit, fruſtrà erit lector. Sumſerat in manum Dei Filius nobiliſſimam Prophetæ
Eſaiæ haphtaram, quæ capite exſtat ſexageſimo & primo, Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ· οὗ
εἵνεκεν ἔχρισέ με. Quæ verba cùm imprimis muneri accommodata ſuo explicaret, nihil
præter prima, hoc eſt, initium, expreſſit Lucas: ità ut cætera intelligantur. Dixiſſet
ergò, ſi Hebraicè ſcripſiſſet, "כי היום נמלא הכתב הזה באזניכם וגו': Græ-
cè, ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν, καὶ ἑξῆς. Hoc enim vult;
Initio exordii hoc egiſſe multis rationibus Dominum, ut in perſona Meſſiæ locutum ibi
Prophetam probaret: Qui non certâ menſurâ ſed tantâ copiâ accepturus eſſet Dei Spi-
ritum ut omnibus electis ſufficeret. De hac unctione, quæ in plenitudine conſiſtit gratiæ,
hìc agi. De eo agi, non qui Legem, ſed qui Evangelium annunciaret; non ſuperbis aut
præfractis, ſed humilibus ac ſpiritu abjectis: qui afflictis denique ac contritis corde me-
deretur. Verum enim eſſe medicum Meſſiam; qui & libertatem captis, & ſolatium an-
nunciaret mœſtis. Quo tempore ac loco, nihil dici potuit commodius: Quia ut cæci
Judæi, ità & magna pars eorum de quibus loquitur Propheta, ad Prophetam ipſum,
quaſi de eo ageretur, ea referebant. Hæc autem ac ſimilia, quæ initio ad locum illum
dici poterant ac dicta ſunt, Evangeliſta prætermiſit nec expreſſit: Quæ tamen ità ab
ipſa Dei Sapientia, à ſummo legis ac Prophetarum Interprete, dicta innuit, ὥστε πάν-
τας μαρτυρεῖν αὐτῷ, καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος, τοῖς ἐκπορευομένοις
ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Cùm autem inter cætera nihil magis mirarentur, quàm ità hu-
milem, ità abjectum, tum quem omnes noſſent filium Joſephi, ità loqui, pergit in ſe-
quentibus Dominus. Et quia id quod de Meſſia inter alia Propheta dixerat, munus ejus
eſſe afflictis mederi, ſibi quoque applicarat; per hypophoram illi ſimilem quam animo
conceperant Judæi, non ſe dubitare ait quin dicturi eſſent, *Medice, te ipſum cura. Qui
tam multa admiratione digna in civitate aliena Capernaum geſſiſſe diceris, quare tuorum
rationem non habes? Fac, & credemus.* Proverbium quò utitur, Græco ſenario ſic
efferas,

Θεράπευσον, ὦ ἰατρὲ, τὴν σαυτοῦ νόσον.

Cui ferè geminum illud,

Ἰατρὸς ἄλλων, αὐτὸς ἕλκεσι βρύων.

Qui verſus cùm ſermoni libero ſic inſeruntur ac ſoluto, κατὰ κόλλησιν: cùm aliter ac
paulùm immutati, vel non toti, vel ut pars in ſolutam deſinat orationem, κατὰ παρῳ-
δίαν Græcis inſeri dicuntur. Ad quod ità reſpondet, ut à contextu qui præceſſit nihil
alienum dicat. *Nullus,* inquit, *propheta magni fit in patria. Neque ubi naſcitur pro-*

 pheta,

pheta, ibi propheta tantùm eſſe cogitur. Latiùs extendit ſe hoc munus. De Elia cogitate, quem miramini. Quis dubitat, quin illius tempore non paucæ eſſent in Iſraele viduæ? & tamen eo tempore quo clauſum fuit cœlum, ad Sidoniam ſe contulit; apud quam præclara illa ac ſtupenda edidit miracula. Eliſæum admiramini. Atqui is, cùm nemo dubitare poſſet quin leproſi in Iſraele multi eo tempore eſſent, Naamani tamen, non Iſraelitæ ſed Syro, non Judæo ſed idololatræ, valetudinem reſtituit. Fidem enim extra Dei populum invenit. Neque hæſerunt ubi nati erant, tanquam cives; ſed quò vocabantur contulerunt ſe prophetæ. Itaque & poſteriora ab interpretatione loci Eſaiæ non recedunt: priora autem non expreſſit autor noſter, ſed contraxit. Quod cùm in Epiſtolis Paulinis tum alibi non ſemel obſervabimus: ubi in citatione ea contrahuntur, aut intelligenda relinquuntur, quæ ad rem præſentem ſpectant. Notandum inſuper, continuanda eſſe quæ à Domino dicuntur. Tum autem illa, καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, & deinde quod ſequitur, καὶ ἔλεγον, Hebræorum more, & imprimis hìc paſſim uſitato, ad auditorum judicia ac cogitationes referendum. Ergò, καὶ ἔλεγον, *in animo* nimirum: *dicebant ſecum*; hoc eſt, *cogitabant*. Quemadmodum quiſque λέγειν בלבו dicitur: Ut illa Marci, quæ dicebat, *Si veſtimenta ejus attigero*: cùm tantùm id in animo haberet: Quem & interim, ut omniſcium, perſpexiſſe notat Dominum. E quibus omnibus nihil hoc loco negligendum.

CAP. V.

Caput quintum Lucæ percurritur. Ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. *Ζωγρεῖν quid:* Ζωγρεῖσθαι, *Helleniſtis. Aliud, vivos capere; aliud, ad vitam. Interpres recentior: Et an rectè locum vocémque de qua agitur interpretatus ſit. Syrus interpres, ejúſque interpretatio commendata. Locus,* καὶ δύναμις Κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς. *Mira* σύγχυσις. *Ordo & mens loci. Recentioris interpretatio.* Δῶμα, גג *Hebræorum; Tectum: Hebræorum Tecta & Solaria: Quid intereſſet. An rectè Solarium recentior interpres reddiderit.* Διὰ τῶν κεράμων. Κέραμος *quid; etiam Atticis. Teſtaceum pavimentum, recentioris interpretis. Pavimentum, & ejus uſus: An in tectis, quæ æſtivantium. Pavimentum ſubtegulaneum. Tecta in Oriente qualia: etiam templi.* Τέγος, στέγη, ὀροφή. Διελεῖν τὴν ὀροφήν. Ἐπὶ κεράμων ἄγειν, *aut* διάγειν. *Sectari in tegulis: Venire per tegulas. Recentior interpres. Locus,* ἔστι τοῦ παραλελυμένῳ. Οἶνος χρηστότερος. *Vinum vetus quale. Recentior interpres, ejúſque interpretatio.* Χρηστοφάγοι. *Prima à Marcione propoſita quæſtio: Ejus κατὰ περίφρασιν τοῦ ἐντυγχάνοντος explicatio.*

Cap. 5. v. 10. CApite quinto legitur, Καὶ εἶπε πρὸς τὸν Σίμωνα ὁ Ἰησοῦς, Μὴ φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Ubi interpres vetus; *Noli timere: ex hoc jam homines eris capiens:* Eraſmus; *Ne metuas: poſthac homines capies.* Atqui verè ζωγρεῖ, qui capit ut ſervet, non ut perimat ac tollat. B. Ambroſius, *Bene Apoſtolica inſtrumenta piſcandi retia ſunt; quæ non captos perimunt ſed reſervant, & de profundo ad lumen trahunt: fluctuantes ad ſuperna traducunt.* Sed & Helleniſtis paſſim ζωγρεῖσθαι, quibus parcitur in bello poſt captivitatem, dicuntur; quemadmodum Rachabam Joſua cum univerſa familia ζωγρῆσαι dicitur: Quod non eſt vivos capere, ut nonnulli reddunt, ſed ſervare vitam, aut donare: In Hebræo, *fecit vivere*; id eſt, *vitam eis conſervavit*, החיה. Aliud eſt vivos capere, aut adhuc ſuperſtites & vivos; qui plerunque non ad vitam capiuntur ſed ad mortem. Exemplo ſit locus nobilis, 2. Paralip. 25. 12. *Et alia decem millia virorum viva ceperunt filii Juda,* חיים שבו: Helleniſtæ, Καὶ δέκα χιλιάδας ἐζώγρησαν οἱ υἱοὶ Ἰούδα. Quid autem ſequitur? *quos ad præruptum cujuſdam petræ adduxerunt, ac præcipitarunt,* &c. Vivos igitur ceperunt, ſed ad mortem: cùm Evangelica ſagena vivos & ad vitam capiat. Aliud igitur, aut non ſatis, recentior interpres dixit,
cùm reddidit, *Ne metue: ab hoc tempore vivos capies homines.* Syrus; *capies ad vitam:*
v. 17. optimè, & ad mentem. Eodem capite legitur, καὶ δύναμις Κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς·
mirificâ

mirificâ ſanè σύγχυσις· Cujus ἀκολουθία eſſet, Διήρχετο δὲ μᾶλλον ὁ λόγος περὶ αὐτοῦ, καὶ συνήρχοντο ὄχλοι πολλοὶ ἀκούειν, καὶ θεραπεύεσθαι ὑπ' αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν· καὶ δύναμις Κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς. Αὐτὸς δὲ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις καὶ προσευχόμενος. Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἦν διδάσκων· καὶ ἦσαν καθήμενοι Φαρισαῖοι καὶ νομοδιδάσκαλοι, οἳ ἦσαν ἐληλυθότες ἐκ πάσης κώμης τῆς Γαλιλαίας καὶ Ἰουδαίας, καὶ Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἰδοὺ, ἄνδρες φέροντες &c. Quæ cauſa quòd nonnulli codices ἰᾶσθαι αὐτὸν repræſentarent; nè ad Pharisæos καὶ νομοδιδασκάλους, de quibus ſermo proximè, referri poſſet. Sed eſt, σύγχυσις, ut dixi. Cui ſimile illud Rom. 5. 12. Διὰ τοῦτο, ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον· Ordo eſt, Διὰ τοῦτο, ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον, ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε. Cujus generis & multa paſſim occurrunt, & nos aliquot jam antè exempla dedimus. Porrò cùm dicitur, ὅτι δύναμις Κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτοὺς, τὸ, ἦν, pro Hebræorum יש accipio: Nè quis cum Euthymio atque aliis exiſtimet, Deum tempore illo & ad tempus τὸ χάρισμα ſanandi conceſſiſſe: cùm perpetua (ut rectè monent Patres) ea virtus Domino adeſſet, non autem ut Prophetis; qui nec ſemper futura prævidebant, ſed à Domino de iis monebantur; quod ſingulis propemodum vel monitis vel viſionibus, quas acceperunt cœlitus, teſtantur. Quemadmodum ergò Helleniſtæ paſſim, δύναμιν Θεοῦ hoc aut illo loco fuiſſe, aiunt, ità nunc Evangeliſta, καὶ δύναμις Κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς. Recentior interpres ſuſpendit quod extulit: qui, *Et factum eſt quodam die, quum ipſe doceret, eſſentque Phariſæi ſedentes ac Legis doctores, qui venerant ex omnibus vicis Galilææ & Judææ, & ex Hieruſalem, & potentia Domini adeſſet ei ad ſanandum illos, Tunc ecce adfuerunt quidam ferentes* &c. Sed eſt σύγχυσις, ut monui; neque ſuſpendenda erat oratio. Καὶ δύναμις Κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς· *Et potentia Divina, ad præſtandam atque con-* v. 19
ferendam ſanitatem, preſtò ibi erat. Ἦν, hoc eſt, παρῆν· Tum ut vox Κυρίου ſit hîc nomen ἀντονομαστικόν. Sequitur, Καὶ μὴ εὑρόντες διὰ ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτὸν διὰ τὸν ὄχλον, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ εἰς τὸ μέσον ἔμπροσθεν τοῦ Ἰησοῦ. Ubi δῶμα גג, *tectum:* Quam tutiſsimam fuiſſe ædium partem diximus: adeò ut ibi ſe conderent qui periculum aut ab hoſte aut impetum alterius timerent: Contrà quàm in ſolariis, quæ ſic pervia, ut ad ædes vicinas tranſitum ac commeatum darent. Quod nemo è Comico Milite Glorioſo ignorat: qui,

P A. *Scin' tu nullum commeatum hinc eſſe à nobis?* S C. *Scio.*

P A. *Neque ſolarium, neque hortum, niſi per impluvium?* S C. *Scio.*

Tecta autem contrà, ut excelſa nec accedentibus ideo expoſita, ità & impervia, tum autem, nè quis decideret, undique munita. Quod munimentum præcipitur in Lege, cùm dicitur, *Cùm ædificaveris domum novam, facies murum tecti per circuitum: nè effundatur ſanguis in domo tua, & ſis reus labente alio & in præceps ruente.* Quare nec recentiori acceſſerim, qui *ſolarii* voce uſus eſt, cum *tecti* poſſet. Cùm ſequitur, διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν αὐτὸν, nè hîc quidem ſatis eruditionem ſuam in conſilium adhibuiſſe præſtantiſsimos viros arbitror. Poterat dixiſſe Evangeliſta, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τοῦ δώματος, vel δι' αὐτοῦ, καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ· Nam ut δῶμα גג, ità κέραμος, ſuprema ædium pars ipſis quoque Græcis. Eruditionis Græcæ fons Heſychius; Κέραμος, πίθος, καὶ πᾶν ὄστρακον, καὶ δεσμωτήριον, καὶ ἔχθρωμα, καὶ πόλις Καρίας, ἤδη δὲ ἐπὶ χώματος. Scribe, ἤδη δὲ ἐπὶ δώματος. Pollux lib. 4. ποτὲ δὲ κέραμος, ἀφ' οὗ καὶ βάλλουσι τοῦ κεράμου· ex Thucydide, apud quem qui tectum conſcenderunt, e ſumma ejus parte tegulis rem gerunt. Κέραμος ergò, τὸ τέγος, ἡ στέγη, *tectum.* Idem Pollux libro 7. diſertè, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ τέγος, οὐ μόνον οἱ νῦν κέραμον ὀνομάζουσιν, ἀλλὰ καὶ Ἀριστοφάνης ἔοικε καλεῖν, εἰπὼν ἐν Κωκάλῳ, Κοσίνες δὲ λίθων ἐκέλευον ἡμᾶς ἐπὶ τὸν κέραμον φορεῖν. Quemadmodum Attici paſsim, κέραμον ἑνικῶς ſeu *ſingulariter*, & κεράμους, quibus pars ea tegitur, vocare ſolent. Qui ergò διὰ τῶν κεράμων aliquem demittit, διὰ τοῦ τέγους, διὰ τῆς στέγης, ſive *per tegulas*, demittit. Hoc interpres vetus voluit, cùm dixit, *& per tegulas ſummiſerunt, ſive demiſerunt, ipſum.* Pro quo *teſtaceum pavimentum* recentior ſuppoſuit: quod quid ſit

hoc

hoc loco, miror equidem ſi eruditi ſciunt. Primò enim, quid tegulis cum pavimento?
tum quid cum teſtaceo? Non quòd teſtaceum Romanorum ignoremus pavimentum;
cujus & Palladius meminit: ſed quòd in Oriente verſari nos, nec convenire omnibus
eadem, exiſtemus. Erit ergò ſubdiale hoc pavimentum. *Subdialia*, inquit Plinius,
Græci invenere, talibus domos contegentes, hoc eſt, *ſternentes*: Nam qui aliter accipiunt,
nihil agunt. Ut *contegere domos* apud eos ſit, *pavire ſolum*: unde *pavimentum*. Ubi
enim ſubdiale pavimentum, ibi & ſub dio agebatur: quemadmodum in Græcia, cùm
maximè caleret. Id autem tecti loco: Domus enim tales aërem ſupernè admittebant.
Neque tecta propriè ſic dicta, pavimentis ſtrata, imprimis ubi nulla eſſent! Nam
ὑπαίθριοι agebant iſti: Qui ſub dio autem vivit, propriè in tecto non vivit. Unde &
pavimentum quod diverſum ac contrarium, *ſubtegulaneum* dicebant. Quod ad Orien-
tem nihil: ubi plana tecta, etiam in templo, tegulis plerunque æneis contecta. Tectum
ipſum, τέγος, στέγη, ὀροφὴ, etiam Græcis. Thucydides; ἀναβάντες δὲ ἐπὶ τὸ τέγος τοῦ οἰ-
κήματος, καὶ διελόντες τὴν ὀροφὴν, ἔβαλλον τῷ κεράμῳ. Ubi διελεῖν τὴν ὀροφὴν eſt *te-
gulas eximere*, ut hic factum, cùm paralyticus demitteretur. Quod & Lucas intellexit,
cùm, καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ, hic dixit: Quemadmodum qui in ſumma domûs
parte verſaretur, ἐπὶ κεράμων εἶναι, aut διάγειν, dicebatur. Marcus, omni teſte major,
ἀποστεγάζειν τὴν στέγην, dixit: qui hunc locum ſic interpretatur ut nullius commentario
ſit opus: Verba ejus ſunt, Καὶ μὴ δυνάμενοι προσεγγίσαι αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, ἀπεστέ-
γασαν τὴν στέγην ὅπου ἦν, καὶ ἐξορύξαντες χαλῶσι τὸν κράββατον ἐφ' ᾧ ὁ παραλυτικὸς κα-
τέκειτο. Unde & Syrus apud Marcum, ut τὴν στέγην, ità τοὺς κεράμους apud Lucam,
ejuſdem ſignificationis voce interpretatur. Bene igitur interpres vetus, qui *per tegulas
demiſſum* ait: Quippe cùm ἐπὶ κεράμους, ἢ κεράμων, ἄγειν, ſit *in tegulis*, hoc eſt, in tecto,
verſari; διελεῖν autem τὴν ὀροφὴν, ſive τοὺς κεράμους, aut τὸν κέραμον, dicatur, qui hoc tollit;
quid ſit, διὰ κεράμων καθῆκαν αὐτὸν, ignorari non poteſt: quod fiebat ut demitteretur
æger. Antonium *per tegulas, cogente libidine, demiſſum*, Philippicâ ſecundâ ait M. Tul-
lius: quod eſt, διὰ τῶν κεράμων, στέγης, ὀροφῆς· ut Romani pariter ac Græci loquuntur,
quos expreſſit Lucas. Quemadmodum apud Plautum Milite, *ſectari ſimiam in tegulis*,
quid ſit ignorat nemo: non magis quàm quid apud alterum Comicum, quòd *Jupiter per
tegulas, ut fucum mulieri faceret, veniſſe* dicitur. Si quis certè in illis locis, quod hic
factum à doctiſſimo interprete, *teſtaceum* interpretetur *pavimentum*, quid dicturos credi-
mus qui hæc intelligunt? Bene igitur Eraſmus, qui hic nihil immutandum cenſuit.
v. 24. Eodem capite legitur, Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφι-
έναι ἁμαρτίας, εἶπε τῷ παραλελυμένῳ, Σοὶ λέγω, ἔγειραι. Quod non ſine cauſa mirificè
videtur dictum, cùm non ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, de quo nunc agitur, ſed Σοὶ λέ-
γω, ἔγειραι, dixiſſe conſtat Dominum. Quid igitur? τὸ, εἶπε, iterum eſt Hebræorum
אמר: ut non ἔλεγε, ſed λέγει, dicat ex Marco, ut & Matthæo patet: qui, τότε λέγει
τῷ παραλυτικῷ, hoc eſt, ἁπλῶς λέγει, *ſimpliciter dicit ac ſemel*, ut jam ibi notavimus.
Niſi malis, νῦν λέγει, *nunc dicit*: ut in illo, Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε. Nam præteritum
præſentis loco illis: quemadmodum hic præſens Græcis extra uſum. Antè, remiſſa illi
peccata eſſe dixit; nunc disertè, Ἔγειραι, hoc eſt, *Surge*, dicit: ut quid poſſit, cùm ſim-
pliciter ſalutem infert corporis, intelligas, qui antè & peccata remiſit. Res exigua, mo-
v. 26. menti tamen non exigui ad veram mentem. Cùm dicitur, Ὅτι εἴδομεν παράδοξα σή-
μερον, de miraculo ſanati paralytici ac reſtituti; παράδοξα, *inopinata* recentior interpres
reddidit: ejúſque rei autorem adducit Fabium: Quaſi hic de Stoicorum inopinatis age-
retur. Ego ut Eraſmo non accedo, qui *incredibilia* dixit, ità non video cur reprehenden-
dus ſit antiquus, qui *mirabilia* dixiſſe maluit. Et quid ſi *miracula* dixiſſet? quæ qui
efficit, παραδοξάζειν Helleniſtis dicitur. Exempli causâ, ὅπως εἰδῇς ὅτι παραδοξάσει
Κύριος ἀναμέσον τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, Exodi 9.4. Item, Καὶ παραδοξάσω ἐγὼ
ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀναμέσον τῶν κτηνῶν τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἀναμέσον τῶν κτηνῶν τῶν υἱῶν Ἰσ-
ραήλ. Vetus interpres; *Et faciet Dominus mirabile*: Licèt aliter Hebræus. Poſtrema
v. 39. capitis ejuſdem verba ſunt, λέγει γὰρ, Ὁ παλαιὸς χρηστότερός ἐστιν. In parabola enim, quæ
partim

partim à panno vetere ac novo, partim ab utribus deſumta, ſive illis Legem Evangeliúmque (ut nonnulli arbitrantur) ſeu diverſos auditores, è quibus nonnulli magìs nonnulli minùs ſunt capaces, inter ſe contendit, tandem addit Dominus, Καὶ οὐδεὶς πιὼν παλαιὸν, εὐθέως θέλει νέον· λέγει γὰρ, Ὁ παλαιὸς χρηστότερός ἐστιν· Quæ verba ità reddidit interpres vetus, *Et nemo bibens vetus, ſtatim vult novum. Dicit enim, Vetus melius eſt.* Pro quo recens; *Dicit enim, Vetus utilius eſt:* quod interpretatur, *ſalubrius.* Fruſtrà haud dubió. Quamvìs enim de ſalubritate veteris nemo dubitat, quia, ut loquuntur periti, πέσσει τε μᾶλλον τὰ σῖτα, καὶ λεπτομερὴς ὢν εὐαναδότός ἐστι, δύναμίν τε τοῖς σώμασιν ἐμποιεῖ, τό αἷμά τε ἐρυθρὸν καὶ εὐανάδοτον κατασκευάζει, καὶ τοὺς ὕπνους ἀταράχους παρέχει· quis tamen neſcit nihil opus eâ incruſtatione hìc eſſe? Nihil enim de ſalubritate Pindarus, cùm dixit, αἴνει δὲ παλαιὸν μὲν οἶνον, ἄνθεα δ᾽ ὕμνων νεωτέρων. Et ſimpliciter Horatius; *Si meliora dies, ut vina, poemata reddit, Scire velim precium chartis quotus arroget annus.* Ergò, *meliora,* χρηστότερα. Quemadmodum cibos exquiſitiores, χρηστὰ dicebant: unde χρηστοφάγοι, qui his delectantur. Ità in Conſtitutionibus Apoſtolicis quæ Clementi vulgò aſcribuntur, de Epiſcopo, Ἔστω δὲ μὴ δαπανηρὸς, μὴ τρυφητὴς, μὴ ἡδυβίος, μὴ χρηστοφάγος· *Nè ſit ſumtuoſus, nè luxurioſus, nè voluptati aut delicatis cibis deditus.* Notat porrò adverſus Marcionis hæreſin Epiphanius, primam quæſtionem quam presbyteris cæteriſque orthodoxis propoſuit Marcion, hanc fuiſſe, Quid ſignificaverit Dominus cùm dixit, Οὐ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιοὺς, οὐδὲ ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· εἰ δὲ μή γε, καὶ τὸ πλήρωμα αἴρει, καὶ τῷ παλαιῷ οὐ συμφωνήσει· μεῖζον γὰρ γενήσεται σχίσμα. Ex quo apparet, quomodo Evangeliſtæ locum, quem ſolum admittebat ὁ ἀγύρτης, ut rectè dicitur ab Epiphanio, truncaverit. Addit autem, viros Sanctos & orthodoxos, τὸν τῆς ἀκολουθίας καὶ ἁρμονίας ἀποδιδόντας λόγον, id eſt, *ſequelæ ratione habitâ ac cohærentiæ,* ſic reſpondiſſe, Τέκνον, τοῦτό ἐστιν ἀσκοὶ παλαιοὶ, αἱ τῶν Φαρισαίων καρδίαι καὶ γραμματέων, παλαιωθεῖσαι ἐν ἁμαρτήμασι, καὶ μὴ δεξάμεναι τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ τὸ ἱμάτιον τὸ παλαιὸν, ὡς ὁ Ἰούδας παλαιωθεὶς ἐν φιλαργυρίᾳ, οὐκ ἐδέξατο τὸ τοῦ καινοῦ καὶ ἁγίου καὶ ἐπουρανίου μυστηρίου κήρυγμα, τὸ τῆς ἐλπίδος· καὶ τοι συναφθεὶς τοῖς ἕνδεκα ἀποστόλοις, καὶ κληθεὶς ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, χειρονότερον σχίσμα ἔσχε δι᾽ ἑαυτοῦ, μηδενὸς αὐτῷ αἰτίου γενομένου· ἐπειδὴ ἡ διάνοια αὐτοῦ οὐ συμπεφώνηκε τῇ ἄνω ἐλπίδι καὶ ἐπουρανίῳ κλήσει τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἀντὶ τῶν ἐνταῦθα χρημάτων τε καὶ κόσμου, καὶ φιλίας παρερχομένης ἐλπίδος καὶ ἡδονῆς. Quæ interpretatio, nè quis decipiatur, non κατὰ τὸ ῥητὸν, ſed κατὰ πρόφασιν τοῦ ἐντυγχάνοντος, magìs ex occaſione quàm ex ipſo contextu ejúſque verbis inſtituta fuit. Qualia nonnulla in Elencticis cum judicio legenda: Quod vel Judæ exemplum oſtendit. Et ſimplicior Theophylacti interpretatio, qui κατ᾽ ἀκολουθίαν τῶν ἄνω, *ex ſerie eorum quæ præcedunt,* de Apoſtolis ac Phariſæis Scribiſque id interpretatur.

Cap. VI.

Caput ſextum, & quæ in eo notanda. Locus, οὓς καὶ Ἀποστόλους ὠνόμασε. Athenienſium ἀποστολεῖς, qui & ἀπόστολοι. Judæorum Apoſtoli, & quis eorum uſus ſecundùm Euſebium. Judæorum Apoſtolus Paulus, cùm adbuc Saulus dictus. Diverſa Marcionis lectio notata. Linguæ Helleniſticæ affectatio. Copulas non rarò abundare Hebræis: Ejus rei exemplum. Interpres vetus: Interpres recens, ejúſq; interpretatio. Ἀνθρωπαρέσκεια *quid. Elegans Lactantii locus.* Δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. *Duo elegantiſſimi de eleemoſynis loci Leonis Primi. Locus,* κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ· *Mens & ordo: Vetus interpres, ejúſque interpretatio: Novus interpres, ejúſq; interpretatio.* Διαβλέψεις· *Et quomodo recentiori, veteri item interpreti, reddatur: Diſpicere; Perſpicere. Perſpicies quomodo ejicias.* Τὴν δοκὸν οὐ βλέπων· *Et an rectè Reſpiciendi verbo uſus ſit recentior interpres.*

Quinam fuerint Athenienſibus ἀποστολεῖς, qui & ἀπόστολοι dicuntur, ſciunt qui De- Cap. 6.
moſthenem, qui Harpocrationem, alióſque legerunt: Qui hoc nomine eos qui expe- v. 13.

ditioni præerant triremium indigitare ſolent: ità tamen ut pleriſq; ἀπόστολος ſit ipſe ἔκ-
πλους, ſeu navalis expeditio; ἀποστολεὺς, qui ei præeſt. Harpocration; Ἀποστολεῖς, οἱ ἐπὶ
τῆς ἐκπομπῆς τῶν τριηρῶν ἀποδεδειγμένοι· ἀπόστολοι δέ εἰσιν, αἱ τῶν νεῶν ἐκπομπαί.
Pollux; Ἀποστολεῖς, οἱ προνοούμενοι τοῦ ἀποστόλου καὶ τοῦ ἔκπλου τῶν τριηρῶν. Heſychio
tamen ſimpliciter, ἀπόστολος, præfectus ipſe: Ἀπόστολος, στρατηγὸς κατὰ πλοῦν πεμπόμε-
νος. Apoſtolos etiam Judæis tribuit Euſebius, qui ad Eſaiæ 18.2. Catenâ nondum editâ,
à Judæis qui Hieroſolymæ agebant, ad cæteros fuiſſe miſſos ἀποστόλους obſervat, qui do-
ctrinam Domini, ut novam ac erroneam, traducerent: Ubi inter alia, Ἀποστόλους δὲ εἰσέτι
καὶ νῦν ἔθος ἐστὶ Ἰουδαίοις ὀνομάζειν, τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων
αὐτῶν ἀνακομιζομένους. Qualis apoſtolus, antequam Apoſtolus eſſet, fuit Saulus: qui,
ut eſt Actorum 9. ᾐτήσατο παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὰς συν-
αγωγὰς, ὅπως ἐάν τινας εὕρῃ τῆς ὁδοῦ ὄντας, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀ-
γάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ, *à principe ſacerdotum epiſtolas Damaſcum perferendas petiit ad
ſynagogas; ut ſi quos inveniſſet ejus ſectæ viros aut mulieres, vinctos Hieroſolymam ab-
duceret.* Ità Juriſconſultis, inter cæteros Modeſtino De Verb. ſignif. dimiſſoriæ literæ
v. 17. ἀπόστολοι dicuntur. Eodem capite, Καὶ καταβὰς μετ᾽ αὐτῶν, ἔστη ἐπὶ τόπου πεδινοῦ. Quo
in loco κατέβη ἐν αὐτοῖς, pro κατέβη μετ᾽ αὐτῶν, legebat Marcio: Ex quo patet, Hel-
leniſticum dicendi genus affectaſſe agyrtam, ut hoc modo rudioribus imponeret. Paulò
v. 18. pòſt, οἳ ἦλθον ἀκοῦσαι αὐτοῦ, καὶ ἰαθῆναι ἀπὸ τῶν νόσων αὐτῶν· καὶ οἱ ὀχλούμενοι ὑπὸ
πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ ἐθεραπεύοντο. Nihil uſitatius Hebræis quàm ut in medio
ſermone copulam interſerant: quod nec pueri ignorant. Levit. 7. 16. *Sequenti die, & quod
ſuperfuerit ex eo, comedetur:* quod eſt, καὶ τῇ αὔριον καὶ τὸ λειπόμενον ἐξ αὐτοῦ βρω-
θήσεται. Idem hìc factum, vel articulus monere eruditos poterat. Nam cùm antè dixiſſet,
καὶ ὄχλος μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ πλῆθος πολὺ τοῦ λαοῦ, infert, καὶ οἱ ὀχλούμενοι ὑπὸ
πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ ἐθεραπεύοντο. Interpres vetus; *& qui vexabantur à ſpiritibus
immundis, curabantur.* Optimè. Recens; *& qui torquebantur à ſpiritibus impuris: &
ſanabantur:* Quaſi proxima aliò ſpectarent, & diſtinctio recepta ferri non poſſet. Nec
ſanè dicit, veniſſe diſcipulos ut ſanarentur, ac nè turbâm quidem omnem, quam & audi-
endi causâ veniſſe dixit: *Subſtitit in depreſſo* aut *campeſtri,* inquit, *loco ipſe, & cum eo
diſcipuli ac turba ingens, quæ audiendi causâ venerat, & ut ſanarentur.* Deinde ſe-
quitur, καὶ οἱ ὀχλούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ ἐθεραπεύοντο. Aliquantò inferi-
v. 26. ùs, Οὐαὶ, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι. Ubi cùm τὸ, πάντες præter-
mittant alii, alii pro eo πάντα repræſentent codices, imprimis ea nobis placeat lectio quam
& nonnullos è Patribus ſecutos video: cùm præſertim τῆς ἀνθρωπαρεσκείας πέρι agatur;
cujus proprium eſt, πάντα πρὸς τὸ ἀρέσκειν τοῖς ἀνθρώποις ποιεῖν τε καὶ λέγειν. Qui in
tales autem incidunt, miſeros pronunciat Dominus. Marcus Eremita Ἀντιβολῇ, Διὸ καὶ
ὁ Κύριος τοῦτο φανεροποιῶν, ἐν τοῖς εὐαγγελίοις φησὶν, Οὐαὶ, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι
πάντα οἱ ἄνθρωποι. Quanquam τὸ ἀνθρωπαρεσκεῖν, etiam παθητικῶς ſumatur: quo-
modo non modò οἱ κολακεύοντες, ſed & οἱ κολακευόμενοι & quibus cæteri placere ſtu-
v. 35. dent, dicuntur. Eodem capite dicitur, Πλὴν ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ ἀγαθοποιεῖ-
τε, καὶ δανείζετε, μηδὲν ἀπελπίζοντες· ut videlicet integrum ſit beneficium, ac Deo com-
mendetur: Quod, ut eleganter Doctor Chriſtianus ait, *Si refertur, interit atq; finitur.
Nec enim poſſumus id habere integrum cujus precium nobis perſolutum eſt.* Sequitur
v. 38. paulò pòſt, Δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. Hoc eſt, ὑπὸ τοῦ πλησίον ἀντιδοθήσεται ὑμῖν, *à
proximo idem fiet vobis,* vel, *à Deo.* Quam mentem divinis verbis Leo Primus expreſſit:
qui, *Conſtans eſto, Chriſtiane largitor: da quod accipias,* inquit; *ſere quod metas; ſpar-
ge quod colligas. Noli metuere diſpendium; noli de dubio ſuſpirare proventu. Subſtan-
tia tua cùm bene erogatur, augetur: & concupiſcere juſtum miſericordiæ lucrum, æterni
quæſtûs eſt ſectari commercium. Munerator tuus vult te eſſe munificum: & qui dat ut
habeas, mandat ut tribuas, dicens, DATE, & dabitur vobis. Amplectenda eſt tibi pro-
miſſionis iſtius gratulanda conditio. Quamvìs enim non habeas niſi quod acceperis, non
potes tamen non habere quod dederis: Quia* (ut idem alibi loquitur) *nunquam apud De-
um*

um perire poteſt quod fidelis benignitas erogarit: quæ quodcunq; tribuit ad ſubſidium, id
ſibi recondit ad præmium. Paulò pòſt, Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ· κα- v. 40.
τηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. Mens eſt & ordo, Πᾶς δὲ ὢν ὡς ὁ δι-
δάσκαλος αὐτοῦ, κατηρτισμένος ἔσται, *Omnis autem qui magiſtro erit ſimilis, perfectus*
erit; aut, ut rectè interpres vetus, *Perfectus omnis erit, ſi ſit ſicut magiſter ejus*: Aliter,
& moleſtiùs, recentior, *Sed quiſquis erit perfectus diſcipulus, erit ut magiſter.* Paſſim
ad Matthæum notavimus, nihil uſitatius fuiſſe Domino quàm ut proverbiolis ſuis adver-
ſarios confoderet ac Magiſtros. Quò ſpectat locus ille qui ſequitur, Ἔκβαλε πρῶτον τὴν v. 42.
δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σοῦ. De quo vide quæ ibi ex Elnvaliiſq; annotamus. Cùm au-
tem ſequitur, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελ- Ibid.
φοῦ σου, quid ſit διαβλέπειν, non ſatis expreſſiſſe recentior interpres videtur, qui reddit,
& tum diſpicies ut ejicias feſtucam quæ eſt in oculo fratris tui: cùm velit, *tum de ratio-*
ne ac modo ejiciendi cogitabis; aut, *quomodo ejicias, videbis.* Interpres vetus; *& tunc*
perſpicies, ut educas feſtucam de oculo fratris tui. Meliùs, imò rectè dixiſſet, *& tunc*
perſpicies quomodo ejicias, &c. quod ſine viſûs, de qua agitur, reſtitutione, & niſi ſub-
lato, de quo agitur, impedimento, fieri non poteſt. Neque ſanè, cùm dicitur ibidem,
αὐτὸς τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὸν οὐ βλέπων, *cùm ipſe trabem quæ eſt in oculo tuo* Ibid.
non reſpicias, quod recentiori placuit interpreti, dicam; ſed, *non videas.* Interpres vetus;
ipſe in oculo tuo trabem non videns. Matthæus; τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κα-
τανοεῖς· Ubi melius idem; *trabem verò quæ eſt in oculo tuo non animadvertis*: quanquam
alterum hic malim.

Cap. VII.

Caput ſeptimum & octavum examinatur. Ἐπεὶ δὲ ἐπλήρωσε πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ.
Implendi vox, & eâ deceptos veteres. Procopii παρέργα. Latini contextûs in qui-
buſdam olim diſcrepantia. Locus, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν; *Diſtin-*
ctio B. Ambroſii, Non fide ſed pietate dubitaſſe Johannem. Loci mens, & interpretatio.
Πορευόμενοι, *& quomodo uſurpatum.* Τὸ πορεύεσθαι, *novo ſenſu* הלך. Ἀφυπνωσεν.
Ἔκστασις· *Profundus ſomnus.* Καὶ συνεπληροῦντο, καὶ ἐκινδύνευον. Συμπληροῦσθαι·
Compleri: Et de eo diſputatum. Compleri, Hebræorum more, de violento obitu aut
morte. Πρὸ ὥρας φθαρήσεσθαι. Συμπληροῦσθαι, ἀντὶ τοῦ, συμπληροῦσθαι βίου, ἀτελοῦς.
Perire, pro Periclitari. Ἀπολλύμεθα. Ἐπιστάτα. שר: *E quo vulgarium linguarum*
voces. Ἐπιστάται, *operum præfecti, Helleniſtis. Opus cujus ἐπιστάτης fuit Dei Filius,*
quod, & quantum.

INitio capitis ſeptimi cùm legitur, Ἐπεὶ δὲ ἐπλήρωσε πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ, vetus Cap. 7.
interpres, non omnino malè fortaſſis, & religionis ſuæ memor, *implendi* voce uſus eſſet, v. 1.
niſi etiam ſermonis Græci ambiguitas ipſis Græcis hic impoſuiſſet: Ut Procopio: qui ad
Deuteronomium, Οὐ δέχονται γὰρ προσθήκην οἱ λόγοι Κυρίου, πλήρεις ὑπάρχοντες. Εἴ-
ρηται γοῦν περὶ τοῦ Χριστοῦ, Ἐπειδὴ ἐπλήρωσε τὰ ῥήματα αὐτοῦ εἰς τὰς ἀκοὰς αὐτῶν. *Sup-*
plementum verba Domini, quæ plena ſunt, non recipiunt. De Chriſto enim dictum, POST-
QUAM verba ſua in eorum auribus implevit: quaſi περὶ αὐταρκείας verbi θεοπνεύστου καὶ
ἐγγράφου, ſive *ſcripti*, non de fine ſermonis inſtituti, cui finem impoſuit, hoc diceretur.
Eodem capite, nec multò pòſt, legitur, Λέγω ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν v. 9.
εὗρον. Qui locus, in quibuſdam olim, non à Græco tantùm ſed & à Latino, quem habe-
mus, Latinum abiiſſe contextum, argumento eſſe poteſt: Pro quo, *in nullo tantam fidem*
in Iſrael inveni, olim legebatur; ac ſi ſcriptum eſſet, ἐν οὐδενὶ τοσαύτην πίστιν ἐν τῷ Ἰσραὴλ
εὗρον. Quæ duo B. Ambroſius diſtinguit: Verba ejus ſunt, *Ideoq; Dominus in uno iſto fi-*
dem gentium præfert. Et quidem ſi ſic legas, IN nullo tantam fidem inveni in Iſrael, ſim-
plex intellectus & facilis eſt: Sin verò juxta Græcos, NEC in Iſrael tantam fidem inveni,
fides hujus etiam electioribus & Deum videntibus antefertur. Ut poſteriori modo de vero
Iſraele loquatur, ſimúlq; & vocis de qua agit originem alludat. Pergamus. Eodem capite
occurrit illud, Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης, ἔπεμψε πρὸς v. 18, 19

τὸν Ἰησοῦν, λέγων, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν; Ad quem locum B. Ambroſius, *Unde ergò fieri poſſet ut ſic propheta tantus erraret, ut de quo dixerat, ECCE qui tollit peccatum mundi, adhuc eum Dei Filium eſſe non crederet? Aut enim inſolentiæ eſt, ei tribuere Divina quem neſcias; aut de Dei Filio dubitaſſe, perfidia eſt. Non cadit igitur, non cadit in talem prophetam tanti erroris ſuſpicio.* Deinde, *Nonnulli etiam de ipſo Johanne ſic intelligunt: Magnum quidem prophetam, ut Chriſtum agnoſceret, annunciaret remiſſionem peccatorum, futurum: ſed tamen, non tanquam dubium ſed tanquam pium vatem, quem venturum crediderat, non crediſſe moriturum. Non igitur fide ſed pietate dubitavit. Dubitavit & Petrus, dicens, PROPITIUS tibi eſto, Domine; non fiet tibi hoc.* Quaſi verò Johannes potiùs de eo dubitaſſet quod ipſe ſciret, quàm piè diſcipulos miſiſſet, nè ignorarent quod ſciebat; ut ex iis quæ viderent, plenè diſcerent quæcunque initio legationis dixerat, docuerat, teſtatus erat: quod ante mortem plenè ſuis voluit perſuaſum, qui ad ſalutem eos pariter & Servatorem miſit. Miſit igitur, nè dubitarent: interrogare juſſit, nè neſcirent quod neſcire non debebant. Miſit, ut crederent, quod niſi ipſe credidiſſet, nunquam teſtimonium de fide ſua pariter & magnitudine ejus tam excelſum tam illuſtre exhibuiſſet. Quare meliùs Cyrillus; *Vel ex diſpenſatione interrogat. Noverat enim, ut Præcurſor Chriſti, paſſionis myſterium: ſed ut diſcipulis conſtaret quanta ſit excellentia Salvatoris, ex propriis diſcipulis prudentiores miſit, quos præcepit ſciſcitari, & vivâ Salvatoris voce conjicere, utrùm ipſe eſſet qui exſpectabatur. Sciens autem, ut Deus,* Dei nempe Filius, *quo animo miſiſſet eos Johannes, & cauſam adventûs eorum, uberiora fecit miracula.* Quanquam etiam meliùs ipſe B. Ambroſius, cùm dixit, *Mittit ergò diſcipulos ſuos ad Chriſtum Johannes, ut ſupplementum ſcientiæ conſequantur.* Ex diſpenſatione ergò quaſi dubitat, nè dubitarent quos mittebat ac docebat: nè dubitarent, & ex factis ea crederent dictíſque, quæ jam factis ipſe aſtruxerat ac dictis. Cùm hîc pauciora quàm exiſtimavimus monenda videantur, ad octavum tranſeamus caput. Ubi

Cap. 8. v. 14. inter cætera occurrit illud, Τὸ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας πεσὸν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκούσαντες, καὶ ὑπὸ μεριμνῶν, καὶ πλούτου, καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου, πορευόμενοι συμπνίγονται. Ubi fruſtrà ab Eraſmo recentior interpres diſſentit, cùm de loco neuter ut oportet cogitarit. Πορεύειν, *impellere* eſt, & *agitare*: ergò, πορευόμενοι, *qui impelluntur*: Unde πορεύεσθαι, ἀλλοιοῦσθαι, *mutari*; ut ii qui derepente diteſcunt. Ità Jobi 29. καὶ τὸ τόξον μου ἐν χειρὶ αὐτοῦ πορεύεται, dixit Græcus, qui ſic τὸ חלף expreſſit. Eodem capite, Πλεόντων δὲ

v. 23. αὐτῶν ἀφύπνωσε. Quo loco ἀφύπνωσε, eſt נרדם: Ut intelligatur ſomnus profundiſſimus, ſive τὸ תרדמה, quod à lethargo non procul abeſt: qui priori Adamo tribuitur, cùm ex ejus coſta creata eſt fœmina. ut altera ab eo & ex eo: Ubi & ἔκστασις di-

Ibid. citur. Mirificè dictum videtur quod ſequitur, καὶ κατέβη λαῖλαψ ἀνέμου εἰς τὴν λίμνην, καὶ συνεπληροῦντο, καὶ ἐκινδύνευον. Interpres recentior, *& complebantur*, quemadmodum & vetus; eo ſenſu, ut navem aquâ plenam fuiſſe ſignificet: quod potiùs eſſet, *implebantur*. Jam verò τὸ מלא imperfectè interdum uſurpari certum eſt: ut cùm Eſaiæ 2. 6. *præ Oriente repleti* Iſraelitæ dicuntur; ſuperſtitione aut idololatriâ, nempe: Helleniſtæ, ὅτι ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληδονισμῶν. Quemadmodum nonnunquam qui violenter pereunt, *impleri* aut συμπληροῦσθαι dicuntur. Jobi 15 32. *In non die ſuo*, hoc eſt, *die non ſuo*, ſive *ante diem ſuum, complebitur*; תמלא: Helleniſtæ, πρὸ ὥρας φθαρήσεται. Ut ſit, ἐδόκει δὲ συμπληροῦσθαι, hoc eſt, φθείρεσθαι: quemadmodum Latinè, qui periclitantur, *perire ſe*, dicunt. Συμπληροῦσθαι enim eâ linguâ quam reſpexit, *perire* eſt. καὶ συνεπληροῦντο, *& vicini erant morti*: Quemadmodum aliàs ejus cui mors inſtat, συμπληροῦσθαι ἡμέραι dicuntur. Sequitur autem, καὶ ἐκινδύνευον quod in metu plerunq; fit, cùm nulla ſupereſſe ſpes videtur. Notum illud,

Præſentémque viris intentant omnia mortem.

Ubi de ſimili periculo Poeta loquitur. Nec aliud loquuntur qui hîc dicunt, ἀπολλύμεθα. Poteſt & eſſe ἀπ᾽ ἐλπίδος, ſed uſitatum magis, ut συμπληροῦσθαι vel πληροῦσθαι φόβου, hoc eſt, *pleni metûs fuiſſe*, dicantur: Ut ſi poeta dicat,

Οἱ δὲ συνεπληροῦντο φόβου· δέος εἶχεν ἅπαντας.

Sequitur,

Sequitur, Ἐπιστάτα, ἐπιστάτα, ἀπολλύμεθα. Ubi quæritur, aut quæri certè poteſt, cur non v. 24.
Rabbi, aut ſimili ſit uſus nomine, ut aliàs non ſemel, ſed ἐπιστάτην dicat. Quod nomen
ex iis fuiſſe poteſt quæ de Meſſia uſurpata fuerunt: ità ut τὸ שר, aut ſimile, exprimatur:
E quo vulgares linguæ, Britannica imprimis & Gallica, nomina vicina expreſſerunt.
Satisfaciunt tamen ſibi qui, διδάσκαλε, interpretantur. Plerunque autem Helleniſtæ *ope-
rum præfectos* ità dicunt: Nemo autem tanto unquam præfuit: Quod enim majus quàm
annunciationem promovere Evangelii & regnum Dei?

Cap. VIII.

Nonum caput percurritur. Ἐπισιτισμὸς *quid; & an rectè ab interpretibus expreſſum.* Ἐ-
φοδιασμός· *Commeatus; Frumentatio. Locus,* Οἱ ὀφθέντες, ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ·
Ἔξοδος, κατ' εὐφημισμόν· Ἔξοδος ἐνιαυτοῦ. Λέγειν τὴν ἔξοδον. Ἡ ἀνάληψις·
Quid eâ deſignetur, cùm συμπληροῦσθαι αἱ τῆς ἀναλήψεως ἡμέραι *dicuntur.* Ἀναλαμβά-
νειν, ὑψοῦν. Ὕψωσις, *crucifixio, ex uſu Syrorum.* זקף *Syris.* Ὑψωθῆναι *Johanni.* Τε-
λειωθῆναι· Τελείωσις· Πλήρωσις· Ἀνάλημμα. *Locus,* τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξε τοῦ
πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ. Στηρίζειν τὸ πρόσωπον· Διδόναι τὸ πρόσωπον. Πρόσωπον, *In-
ſtitutum.* Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον. Τάττειν τὸ πρόσωπον. Οὐκ οἴδατε οἵου
πνεύματός ἐστε ὑμεῖς. Θάψαι τὸν πατέρα, *quomodo acceptum Theophylacto. Sepultura
Judæorum quàm latè ſe extendat. Mors, pro peccatis reconciliatio, Judæis: Altare ex-
piationis pro peccatis. Quomodo locus de ſepeliendo patre intellectus quibuſdam è Græcis.*
Τάφος, *funebre epulum.* Ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκον τοῖς ὑπάρχουσιν. Ἀποχαιρετί-
ζειν. Συντάσσεσθαι· *Curam negotiorum mandare. Manica aratri.*

NOno capite cùm dicitur, Προσελθόντες δὲ οἱ δώδεκα εἶπον αὐτῷ. Ἀπόλυσον τὸν Cap. 9.
ὄχλον, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κύκλῳ κώμας καὶ τοὺς ἀγροὺς, καταλύσωσι, καὶ εὕρω- v. 12.
σιν ἐπισιτισμὸν, neſcio an ſatis efficaciter expreſſerint; imò, nec expreſſiſſe ut debebant,
vel recentem, vel veterem, quòd ordine poſtremum eſt, exiſtimo: quorum alter *eſcas*, al-
ter *cibaria*, hîc dixit. Quid ſit צידה, indicarunt Helleniſtæ, qui, λάβετε ἑαυτοῖς ἐπισι-
τισμὸν εἰς τὴν ὁδὸν, hoc eſt, ἐφοδιασμὸν, Joſuæ 9. 11. jam olim reddiderunt. Latinè,
non *cibaria*, hoc quidem ſenſu, neque *frumentationem* (abſit verò! quanquam hoc non-
nunquam notet) ſed pro eo rectè *commeatum* dicas, & ad cibum referas quo profecturi,
aut qui in itinere, utuntur. Eodem capite elegans imprimis euphemiſmus eſt, cùm dici-
tur, Οἱ ὀφθέντες ἐν δόξῃ, ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ. v. 31.
Eo nempe uſu quo ἐνιαυτοῦ ἔξοδος de fine anni Exodi 23. 16. dicitur: ubi, ἑορτὴ συντε-
λείας ἐπ' ἐξόδου τοῦ ἐνιαυτοῦ. Cùm autem dixit, ἔλεγον, non hoc vult, *prædixiſſe*, quod
non diſſimularat ſed prædixerat Dominus, etiam hoc capite, & quidem disertè, εἰπὼν,
Ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων
καὶ ἀρχιερέων, καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι. Quid
igitur? ἔλεγον τὴν ἔξοδον, hoc eſt, de morte ejus, quæ in urbe Sancta eſſet eventura, a-
gebant. Eodem capite cùm ſequitur, Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀνα- v. 51.
λήψεως αὐτοῦ, habent eruditi quod mirentur, cur aſſcenſionis potiùs quàm paſſionis fiat
mentio; cùm & hæc non paulò ante mortem, καὶ τὸ πάθος τὸ σωτήριον, ſint dicta;
ſed &, quod nemo neſcit, dies quadraginta inter reſurrectionem & aſſcenſionem inter-
ceſſerint. Quod cùm viderent, ità acceperunt hanc difficultatem Patres, ut & paſſionem
pariter includerent. Theophylactus; Τουτέστιν, ὅτι ἐνειστήκει ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἔδει λοιπὸν τὸ
σωτήριον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομείναντα πάθος, ἀναληφθῆναι εἰς οὐρανὸν, καὶ συνεδρεῦσαι τῷ
Θεῷ καὶ Πατρί· *Hoc eſt, cùm inſtaret tempus, quo poſt ſalutarem quam pro nobis ſuſcepit paſſi-
onem, ſuſcipi in cælum Deóque aſſidere eum oportuit.* Idem ferè ad verbum, Titus Boſtro-
rum Epiſcopus: Uterque, è Chryſoſtomo, quemadmodum videtur. Alii, συμπληροῦσθαι,
non συμπληρωθῆναι, ab Evangeliſta dici obſervarunt; quaſi ità demum ſatis fiat: cùm
de mente ſatis conſtet; Voluiſſe, ſcilicet, adeſſe tempus illud de quo agit; totum nempe

illud quo excêſsit terris: quod humiliationis ſummæ aliàs & exaltationis dicitur. Quid ſi autem receptus Syris euphemiſmus ſit, nec aliud quàm ipſa mors, ſeu mortis ſpecies, intelligatur? Quod enim vel ὑψοῦν vel ἀναλαμβάνειν ſuâ linguâ Hebræi, de pœna intelligitur à Syris: quemadmodum Johannes, de quo nos ad ipſum, crucifixionem ὕψωσιν vocavit; Καὶ πῶς σὺ λέγεις, ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Certè ἀναλαμβάνειν eſt ὑψοῦν. Heſychius, Ἀνάλημμα, ὕψωμα. Quod eſt זקף Syris: Qui ἀνάληψιν in cœlum cùm deſignant, verbo סלק: cùm eam quæ præceſsit intelligunt, eo quod jam dixi utuntur; quod ὑψοῦν & ἀναλαμβάνειν rectè dicas. Quod Matthæus itaque, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι, dixit, εἰς τὸ ὑψωθῆναι diceret Johannes: ut cùm cap.8. v.8. ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· Quanquam non eodem modo ſemper Syrus. Cæterùm vix dubitandum quin quod Lucas alibi τελειωθῆναι de morte dixit, ἀναλήψεως hic voce intelligatur. Τελείωσις eſt πλήρωσις· quod ἀνάλημμα dixerunt Helleniſtæ: Igitur, ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως, idem quod τῆς τελειώσεως· quò & τὸ συμπληροῦσθαι alludere videtur. Eodem capite

Ibid. ſequitur, καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξε τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ. Eleganter autem Helleniſtæ, cùm in Sacris, ἔθηκε, ſive ἐστήριξε, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, legiſſent, τὸ ὥρμησεν id interpretati ſunt: ut in illo, *& poſuit faciem ſuam ad montem Gilad*, καὶ ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος Γαλαάδ, Geneſ. 31.21. Neque aliter, διδόναι τὸ πρόσωπον, dixerunt: ut cùm de Joſaphat, ὅτι ἔδωκε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον, 2. Paralip. 20.3. dicitur: Quod Lucas, στηρίζειν τὸ πρόσωπον, dixit. Nullis opus eſt argutiis: Στηρίζειν, τιθέναι, διδόναι πρόσωπον, cum vehementia τὸ פנה exprimunt: hoc autem, idem quod ἐπιστρέφειν, *convertere*: Quia verò ut plurimùm ad animum refertur, hinc fit ut πρόσωπον nihil aliud quàm ὁρμὴν, hoc eſt, *voluntatem* denotet atque *inſtitutum*: quod non igno-

v. 53. rarunt Helleniſtæ. Ex quo patet quomodo intelligendum quod ſequitur, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον εἰς Ἱερουσαλήμ· Quod Helleniſtæ uſitatiùs dicunt, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ, *quia inſtitutum ejus, propoſitum ejus, eò proficiſci*. Id autem idem quod, τιθέναι τὸ πρόσωπον, alibi in Daniele ab iis dicitur: Quemadmodum apud Jeremiam, δοῦναι τὸ πρόσωπον εἰς Αἴγυπτον: quod apud hunc aliàs, θεῖναι τὸ πρόσωπον τοῦ εἰσελθεῖν εἰς Αἴγυπτον. Tale eſt, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν τοῦ πολεμῆσαι ἐπὶ Ἱερουσαλήμ· hoc eſt, ὥρμησεν εἰς τὸν πόλεμον, *bello ſe accinxit, de bello cogitavit*. Ità Ben-Gorion de Herode, qui Edomum cogitabat, וישם פניו ארץ אדום, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ εἰς Ἐδὼμ ἔστρεψε. Quare nihil opus, ut cum eruditis, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευομένου legatur: Neque ut temere aliquid in Sacris mutetur, religio mea permittit. Samaritani igitur non receperant eum, quòd inſtitutum certum ejus eſſe in urbem Sacram ſe conferre viderent. Hæc mens eſt. Eodem capite ſe-

v. 55. quitur, Στραφεὶς δὲ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, Οὐκ οἴδατε οἵου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς. Locus obſcurior. Quid ſit *ambulare poſt ſpiritum ſuum*, norunt qui in Ezechiele legerunt, *Væ prophetis qui ambulant poſt ſpiritum ſuum*: Ubi, *ſpiritus, voluntas, cogitatio*. Igitur, *Neſcitis cujus ſpiritûs eſtis, Neſcitis ipſi quid velitis aut petatis*. Quemadmodum eo, quo jam dixi, loco, *ſpiritum* de voluntate Magiſtri interpretantur. Ità filiis Zebedæi, quorum mater incongrua petebat, rectè dici potuit, Οὐκ οἴδατε οἵου πνεύματός ἐστε· quibus dicitur, Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. Chaldæus, *cogitationem*, aut *imaginationem*, apud Ezechielem reddit: Quo ſenſu eſſet, *Ipſi non intelligitis quæ imaginamini*. Sed ſimpliciſſimum quod dixi. Aliter Eraſmus: Qui ſecutus veteres, Theophylactum

v. 59. imprimis, *Neſcitis cujus ſpiritûs vos eſſe oporteat*. Eodem capite nono & illud legitur, Ὁ δὲ εἶπε, Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι ἀπελθόντι πρῶτον θάψαι τὸν πατέρα μου. Ubi Theophylactus, cùm exiſtimaret, nimis eſſe ἀπότομον καὶ σκληρὸν quod hoc loco vetat Dominus, ingenioſè excogitavit, θάψαι nihil aliud eſſe quàm ad mortem uſque curam gerere aut nutrire: Cui confirmando addit, Ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ κοινῇ ὁμιλίᾳ οὕτως εἰώθαμεν λέγειν, Ὁ δεῖνα υἱὸς ἔθαψε τὸν πατέρα αὐτοῦ· οὐ τοῦτο λέγοντες, ὅτι μόνον ἔθαψεν αὐτὸν, ἄλλο δὲ οὐδὲν ἀγαθὸν ἐποίησεν, ἀλλ' ὅτι ἐπεμελήσατο αὐτοῦ ἄχρι καὶ τῆς τελευτῆς καὶ τῆς ταφῆς, *Quemadmodum & vulgò ità dicere ſolemus, Ille aut ille patrem ſuum ſepeliit*:

non

*non quòd tantùm ſepeliit eum,neque plus boni præſtitit ; ſed quòd ad mortem atque ſepultu-
ram uſque curam ejus geſſit.* Et certè nihil magis uſitatum,quàm ut ſepulturam ab eo pe-
tamus cui poſtremum vitæ commendamus. Neque aliter Epiſt. 1. B. Hieronymus lcœu-
tus eſt,cùm dixit, *Nam & gerula quondam. jam & anus, & nutricius, ſecundus poſt natu-
ralem pietatem pater, clamitat, Morituros expecta paululum, & ſepeli.* Quanquam hoc
acumine opus hîc non erat. Quanto tempore Judæis ad ſepeliendos opus ſit amicos, ſci-
unt qui non planè ignorant etiam quæ hodie ab iis fiunt : imprimis autem, cuncta quæ
poſt mortem fiunt, ſepulturæ nomine cenſeri : tum & ritus planè ineptos quoſdam, qui
cum lege Dei prorſus pugnant, quibus in hac functione utuntur. Ut opiniones ſtolidiſſi-
mas omittam : Qualis eſt,quòd profitentur, Mortem quam obimus, reconciliationem
pro peccatis eſſe ; ità ut ob eam ipſam omnibus ignoſcere cogatur Deus: quemadmodum
plerunque expiationem, imò ſatisfactionem peccatorum, hominum calamitatibus aſſcri-
bunt ; quas *altare expiationis pro peccatis Iſraelis* Paraphraſtes Danielis vocat : Quo ni-
hil magis cum doctrina vitæ, quæ unius Servatoris morte nititur,quâ omnis vita & ſpes
noſtra continetur, pugnat aut adverſatur. Nè de pollicis curvatione juxta formam no-
minis *Schaddai*, aliiſque infinitis dicam : Nè ſtultiſſimam opinionem quam de Angelo
quem *mortis* vocant, ac de ritu חבוט הקבר, conceperunt,hîc tangam. Sive ergò tem-
pus ipſum videas quo ante ſepulturam lugent, ſeptem nempe dies, ſive, quo mœrorem
filii in patris funere teſtantur, ad quem anno opus habent, (quæ,ac ſimilia, ταφῆς nomi-
ne intelliguntur) nullo hîc acumine opus eſſe quivis videt. Quis miratur autem νεκροὺς
dici, etiam dum vivunt ? nec tuliſſe Dominum ut iis ſeſe ritibus miſceret qui nomen ei
dederat, útque tam altè in ſuperſtitionum ſeſe gurgitem immergeret qui Chriſtum ſeque-
retur ? Superſtitioſos autem minùs tum fuiſſe quàm ſunt hodie, quis credat ? Fruſtrà
ergò inter Græcos Patres ſunt, qui τῷ σώματι τοῦ πατρὸς τεθνεῶτος γῆν ἐπαμή-
σασθαι,*nè filius parenti jam defuncto terram infunderet*, ſic vetuiſſe Dominum exiſtimant.
Aſceticorum autor ; Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος τὴν τοιαύτην χάριν καὶ συνήθειαν ἀπηγό-
ρευσεν· ἑνὶ μὲν τῶν μαθητῶν οὐκ ἐπιτρέψας, οὐδὲ αὐτὸ μόνον τοῖς οἰκείοις συνταξασθαι· ἑτέ-
ρῳ δὲ, οὐδὲ τῷ σώματι τοῦ πατρὸς τεθνεῶτος γῆν ἐπαμήσασθαι· *Ipſe enim Dominus ritum
ejuſmodi ac conſuetudinem vetuit : cùm cuidam è diſcipulis nè amicis quidem quæ poſt mor-
tem vellet fieri mandare,cuidam nè terram quidem cadaveri infundere paterno, permitteret.*
Neque enim pietatem ſed impietatem vetat : ſed & inſuper, nè tanto tempore vel retro
abeat vel cedat,qui ad prædicationem regni Dei ſe admitti poſtulavit. Manifeſtum autem
ſignum animi non ſatis in propoſito divino confirmati,& (ut Græci meliùs) ἐστηριγμένου
καὶ ἑδραίου, neq; ἀκίνητον ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ πολιτείᾳ φρόνημα καὶ νοῦν, prodebat : quare &
meritò,quod poſtulat, vetatur. Cæterùm, τῷ θάψαι omnia includi quæ ad ſepulturam
pertinent, non magìs mirum eſt, quàm quòd Græci funebre epulum vel cœnam τάφον
dicunt. Itaq; ſi ritus ſpectentur Judæorum, verè hîc locum illud B. Hieronymi, ad Eu-
ſtochium De cuſtodia virginitatis,habet, *Frater eſt mortuus, ſororis eſt corpuſculum dedu-
cendum : Cave nè dum hoc ſæpius facies,ipſa moriaris.* Quod cum infidelibus nè ſemel qui-
dem fieri cur Dominus voluerit,jam ſatis niſi fallimur,apparet. Circa finem capitis ejuſ-
dem legitur, Εἶπε δὲ καὶ ἕτερος, Ἀκολουθήσω σοι, Κύριε· πρῶτον δὲ ἐπίτρεψόν μοι ἀποτά- v. 61.
ξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου. Ubi recens interpres ſatìs ſe defunctum,ſi *valedicendi* verbo ute-
retur, arbitratus eſt: quod ἀποχαιρετίζειν Theophylactus dixit. Dilutè nimis,ſi quid judico.
Vetus; *Sed permitte mihi primùm renunciare iis qui domi ſunt.* Duriuſculè : niſi fortè, *quæ
domi ſunt*,ab eo ſcriptum ſit ; ut τὰ εἰς οἶκον,non τοὺς, intelligat : Quod ἀποτάξασθαι τοῖς
ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν Evangeliſta cap.14. v.33. dixit, Οὕτως οὖν πᾶς ἐξ ὑμῶν ὃς οὐκ ἀπο-
τάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής. Ubi vetus interpres, *Sic
ergò omnis ex vobis qui non renunciat omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus* ;
optimè, ad ejus quidem loci mentem : neque ibi dubitandum. Eâdem autem voce hîc ſi
utimur, vetare videatur quod ibi ſuadet Dominus. B.Hieronymus ad Paulam,ſuper obitu
Blaſillæ ; *Nonne aliis verbis id ipſum in Evangelio præcipit, ut non renunciet domui diſci-
pulus ?* Nec propterea audiendus recens, qui *valedicendi* verbo uti maluit. Theophy-

lactus,

lactus, ὅτι οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητὴς, ὁ μὴ ἀποτασσόμενος πᾶσιν, *qui non omnibus renunciat:* Non enim ἀποχαιρετίζειν, ut noſter, dixit. Quanquam nè hîc quidem loci mentem ſic expreſſero; *renunciandi* nempe verbo: Hoc enim poterat vel abſens: nunc autem veniam ad ſuos abeundi petit. Quid ergò? Ἀποτάξασθαι hoc loco, idem quod συντάξασθαι· idem quod Juriſconſulti dicerent, *mandata ſuis dare*; hoc eſt, quæ de ſuis velint fieri injungere & mandare: quod vel morituri, vel qui iter longum aliquod ſuſcipiunt, plerunque ſolent. Notum eſt illud poetæ, *Et mandare ſuis aliqua, & ſperare ſepulcrum.* Caius Juriſconſultus, *curam negotiorum mandare*, dixit: Quod non minùs ſeculo valedicenti convenit, quàm morituro: ſibi enim moritur ac ſuis qui hoc inſtitutum ſuſcipit ac profitetur: Unde hoc ἀποταγὴν antiqui dicunt. Et præclarè mentem practici Theologi viderunt. Eruditiſſimus Aſceticorum autor, loco cujus jam meminimus, οὐδὲ αὐτὸ μόνον τοῖς οἰκείοις συντάξασθαι, dixit: & deinde, Τῷ μὲν γὰρ συντάξασθαι βουλομένῳ τοῖς οἰκείοις, φησὶν, Οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον. Quæ vera hujus loci mens eſt. Quanquam & συντάξασθαι, ἀποτάξασθαι Heſychius exponit. Mens igitur, *Permitte mihi, ut de meis ſtatuam,* aut, *ſuprema meis dem mandata.* Paulò pòſt, Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Quod mirificè Optatus Milevitanus adversùs Donatiſtas, *Nemo tenens manicam aratri, poſt ſe attendens, intrabit regna cœlorum.*

Cap. IX.

Caput decimum. Καὶ μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε· *Et quomodo intelligendum.* Ἐσθίειν τὰ παρατιθέμενα· *Parata. Locus,* Ἐσθίομεν τὸ Σαλαμᾶν *&c.* Πῶς ἀναγινώσκεις; *Et quomodo intelligendum.* Καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· *Qui locus aliter diſtinctus; Et diſtinctio probata.* Ἐξ ἑαυτοῦ ἀναλαβεῖν· Ἀναμιμνήσκεσθαι. *Amor Dei ac proximi divulſus ab Hebræis ac ſeparatus. Via Maledamim;* Πυῤῥῶν ἀνάβασις. Οἰνέλαιον. Πανδοχεῖον, *Stabulum. Paſſim eâ voce uſos veteres. Dedit ſtabulario: Stabularius: Stabulum; Diverſorium. Stabularius ille Paulus Apoſtolus, apud Optatum. Quæ veteribus diu uſurpata, haud temere mutanda.* Ἐκβάλλειν δηνάρια, *Syrorum more & uſu.*

Cap. 10 v. 4. INter cætera mandata quæ Legatis ſuis capite decimo præſcribit Dominus, illud quoq; legitur, καὶ μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε· Quo minimum notatur vel tempus vel ſpatium. Quemadmodum in jure Hebræorum, *minimum temporis* id dicitur quo quis alterum affari vel ſalutare poteſt: quod & in homicidio conſideratur. Præcipit igitur, nè
v. 8. vel tantillum temporis in via aut itinere morentur. Paulò pòſt ſequitur, Καὶ εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν. Cujus loci, ſi Theophylacto credimus, mens eſt, Ἐσθίετε τὰ παρ' αὐτῶν, τουτέστιν, ἃ προσάγουσιν ὑμῖν, κἂν μικρὰ ὦσι κἂν εὐτελῆ, μηδὲν πλέον ἐπιζητοῦντες· ἀντὶ μισθοῦ γὰρ ἔχετε τὴν τροφήν· καὶ μὴ ζητεῖτε, καὶ τρέφεσθαι, καὶ μισθὸν πάλιν παρὰ μέρος λαμβάνειν. *Edite quæ ibi ſunt, hoc eſt, quæ vobis offerunt, etiamſi ſint exigua viliaque: nihilque ampliùs quærentes, loco mercedis accipite cibum: nec date operam ut nutriamini & mercedem ſimul accipiatis.* Et certè Evangeliſta quæ ſint τὰ παρατιθέμενα expreſſit, cùm dixit, τὰ παρ' αὐτῶν· præceſſit enim, ἐσθίοντες καὶ πίνοντες τὰ παρ' αὐτῶν· Quod ambiguum tamen. Mihi, τὰ ἐν χερσὶ, καὶ τὰ τυχόντα, videtur dixiſſe: Quæ poeta Latinus eleganter *parata* dixit; *Frui paratis & valido mihi, Latoe, dones, & precor integra Cum mente.* Quod magis quàm illud Eulogii contra Novatianos placet, qui hunc locum ex illo Apoſtoli interpretatur, Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν· utrumq; enim locum σύνδρομον eſſe vult, ſeu παράλληλον. Id autem ut perſuadeat, addit, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν· ac ſi Lucas ſcripſiſſet, εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες. De qua veterum licentia ac more, alibi. Eodem capite legitur,

legitur, Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. Ubi fateor aſſentiri Eraſmo me non poſſe, qui in doctiſſima Paraphraſi hanc mentem ex his elicit; *Jeſus autem, quo muniret ſuorum animos adverſus morbum inanis gloriæ, qui ſanctis etiam ſolet obrepere, proponit illis exemplum Luciferi, qui ob ſuperbiam à tanta felicitate ſubitò dejectus eſt*, & quæ ſequuntur. Mihi ſanctus ardor, ſeu divina ἔκστασις, videtur, cujuſmodi apud Johannem paſſim, cùm ex abrupto Dei Sapientia θεολογεῖ· Quale eſt illud, *Antequam Abraham eſſet, ego eram.* Ac ſi dicat, *Mirum non eſt quòd de adverſario immani illo triumphetis, quem è cœlo cadentem vidi. Ipſe qui ſemper ſum, huic interfui ſpectaculo. E parentis ſinu, dirum illud monſtrum proturbari cœlo, atque ad inſtar fulguris labentem ipſe vidi.* Eleganter ſuo more Theophylactus, Μὴ θαυμάζετε εἰ δαίμονες ὑμῖν ὑποτάσσονται· ὁ γὰρ ἄρχων αὐτῶν πάλαι κατέπεσεν ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχει· εἰ γὰρ τοῖς ἀνθρώποις οὐχ ἑωρᾶτο τοῦτο, ἀλλ' ἐν ἐμοὶ ἐθεωρεῖτο, τῷ τὰ ἀόρατα θεωροῦντι· *Nè mirum vobis videatur ſi dæmones vobis ſubjiciuntur: eorum quippe princeps jam pridem è cœlo cecidit, neque vim ullam reliquam jam habet. Quod etiamſi non viderunt homines, vidi ego, qui & ea quæ non videntur video.* Quin & manifeſtè ſententiam refutat quam jam dixi; Ὅρα δὲ πῶς οὐχ ὑψηλοφρονοῦσι· φασὶ γάρ, Ὅτι ἐν τῷ ὀνόματί σου ὑποτάσσονται ἡμῖν οἱ δαίμονες· ἐν τῇ σῇ χάριτι, οὐ τῇ ἡμετέρᾳ ἰσχύι· *Vide autem quàm non magna de ſe opinentur. Dicunt enim ferè, ut in tuo nomine tuóque favore, non noſtrâ potentiâ, ſubjiciantur nobis dæmones,* Nec recentioribus aſſentior, qui hoc factum ab Apoſtolis volunt.

Paulò pòſt ſequitur, Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις. Quare autem, πῶς v. 26.
ἀναγινώσκεις; Quia cùm pars Legis altera, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, Deut. 6. 5. contracta legatur (quam ſolam agnoſcebant eo tempore Judæi; adeò ut illud ipſum *ſummam Legis*, quod ex Rabbinis apparet, vulgò dicerent) altera autem pars, quæ Levitici 19. 18. exſtaret, *Diliges*, nempe, *proximum tuum ut teipſum*, ab illis negligeretur; non ſine cauſa ex hoc quærit, Πῶς ἀναγινώσκεις; hoc eſt, *An totius Legis compendium conjungis? an verò, ut plerique, partem ejus tantùm alteram agnoſcis?* Bene autem ἀναγινώσκεις, quia recitationem Legis קריאת שמע, ἀνάγνωσιν τοῦ, Ἄκουε, hoc eſt, τοῦ, Ἄκουε Ἰσραήλ, vulgò dicebant: Quæ verba immediatè ea, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, præcedebant; à quibus phylacteria ſua inchoabant. Non multò pòſt, καὶ τὸν πλησίον σου, ὡς v. 27.
σεαυτόν. Jam ſuprà ad Marcum probavimus, leguleios ac Legis interpretes in phylacteriis ſuis, quibus ſummam Legis contineri exiſtimabant, totum quod eſt de amore proximi prætermiſiſſe: Quo nomine & caſtigatos fuiſſe à Domino, idem Evangeliſta innuit. Quod ex ipſis etiam Magiſtris, ut antè diximus, apparet. Quare mirum eſt, hominem quem hic deſcribit Evangeliſta, ſive idem ſit ſive alius quem alii deſcribunt, vanum ac glorioſum, per ſe, quod tum maximè negligebatur, de amore proximi, ſuperiori junxiſſe. Id autem vel propterea mirum, quia idem quis ſit proximus, τίς ἐστί μου πλησίον; mox quærit. Et fortaſſe hæc diligentiùs cum Judæorum conſuetudine ac uſu contendenti diſtinguendus aliter videbitur hic locus; hoc videlicet modo: Ut poſt hæc, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, ſit integra diſtinctio; Deinde, καὶ τὸν πλησίον σου; ὡς σεαυτόν· Ut καὶ τὸν πλησίον σου; verba ſint interrogantis Domini; quæ ſequuntur autem, reſpondentis legulei: Qui admonitus à Domino, illud de proximo ſubjungit; cùm exſtaret quidem, ſed ab ipſis vulgò prætermitteretur: quo Legis interim pars altera, ſeu tabula ſecunda, continetur. Admonendo enim de eo quod omiſerat, in mentem ei revocat quod ipſe mox ex Moſe adjungit; verba nempe quæ in Levitico leguntur. Ut totus ità diſtinguatur locus, Καὶ ἰδοὺ, νομικός τις ἀνέστη, ἐκπειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων, Διδάσκαλε, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου. Καὶ τὸν πλησίον σου; Ὡς σεαυτόν. Εἶπε δὲ αὐτῷ, Ὀρθῶς ἀπεκρίθης· τοῦτο ποίει, καὶ ζήσῃ. Ità efficitur quod in Menone à Socrate, ut, non doctus ſed interrogatus, aut potiùs eò ipſo doctus quòd interrogatus, ἐξ ἑαυτοῦ ἀναλάβῃ, id eſt, *per ſe ſuppleat*, quod deeſt. Hoc eſt autem quod ἀναμιμνήσκεσθαι Platoni dicitur. De ipſo enim admonetur loco; quem ut fortè le-

gerat, non in hunc tamen uſum legerat, ut per ſe, eum altero cum loco de amore Dei
jungeret: Quod poſtea interrogatus fecit: Atque ità accuratiſſimum utriuſque tabulæ
compendium, ſecùs quàm in phylacteriis ſuis vulgò, verbis pauciſſimis, quæ, ſive in
hac ſive in ſimili hiſtoria, Domino à cæteris attribuuntur, expreſſit. Eodem capite, in
viatoris, qui in latrones, dum ex urbe Sacra proficiſcitur, inciderat, hiſtoria, occurrit
v. 31. illud, Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεύς τις κατέβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντιπα-
ρῆλθεν· *Fortè in eum incidit*, inquit. Ubi? In famoſa illa via quam *Maledamim* Judæi,
Græci autem, ſi antiquis credimus, à ſanguine (quod & B. Hieronymus notat) qui illic
crebrò effundi à latronibus ſolebat, Πυῤῥῶν ἀνάβασιν dixerunt: ubi & caſtellum cum
v. 33. præſidio ad auxilia viatorum poſitum fuiſſe docent. Sequitur, Σαμαρείτης δέ τις ὁδεύ-
ων, ἦλθε κατ' αὐτόν. Verè παρ' ὑπόνοιαν, quod Græci. Quippe cùm nè loco quidem ho-
minis ſuperbus leguleius, de quo agitur, Samaritanos duceret, Samaritanum præſtitiſſe
ait, quod nec Chriſtianus quilibet intelligit, nedum ut ſuperbus leguleius id videret,
Ὅτι δεῖ τὸν μὲν ἐν νόμῳ μὴ παριδεῖν τὸν ἀδελφὸν, τὸν δὲ ἐν πνεύματι μηδὲ ἄνθρωπον· *Ei qui ſe-
cundùm legem vivit, non fratrem; qui ſecundùm ſpiritum, nè hominem quidem negligen-
v. 34. dum.* Ibidem, Καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον. Ait
vinum infudiſſe ac oleum; & quidem mixtum, ut nonnulli veterum exiſtimarunt, qui
οἰνέλαιον huc trahunt. Aſceticorum autor, Δοθείσης δὲ ἡμῖν τῆς ἰάσεως τὴν χάριν, ἢ διὰ
τοῦ οἰνελαίου, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστὰς, ἢ διὰ τῶν σύκων, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἐζεκίου, εὐ-
χαρίστως ὑποδεχώμεθα. Quod ut dari phthiſicis libro Περὶ εὐπορίστων vetat, ità eo cale-
facto ſtomachum foveri præcipit Galenus. Non ità multò pòſt in eadem ſequitur hiſto-
Ibid. ria, ἐπιβιβάσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτῆνος, ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ.
Ubi τὸ, ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον, vetus interpres eruditè, *duxit in ſtabulum*: qui & deinde,
cùm dicitur, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, *dedit ſtabulario*, interpretatur.
Eruditiſſimum Stephani Gloſſarium; *Stabulum*, ἱπποστάσιον, ὀνοστάσιον, πανδοχεῖον. Idem;
Πανδοχεῖον, *cauponium, diverſorium*: Πανδοχεὺς, *diverſoriarius, cauponarius, ſtabularius*.
Gloſſarium Novi Teſtamenti non editum; *Stabulum dicitur domus illa quæ omnes intrare
volentes ſuſcipit: Græcè Pandochium dicitur.* Torſit nos aliquando, fateor, Optati ille
contra Donatiſtas locus, *Denique ſtabularius ille Paulus Apoſtolus, cui confoſſus peccato-
rum vulneribus populus commendatus, duos denarios, quos erogaret, acceperat; duo ſcilicet
teſtamenta. Hæc per doctrinam quaſi ſumtus impendit. Docuit quomodo conjugales Chriſti
debeant vivere. A quo cùm quæreretur quid de virginibus præciperet, reſpondit, Sibi de vir-
ginibus nihil eſſe mandatum. Confeſſus eſt, ſe duo teſtamenta, hoc eſt, duos denarios, erogaſſe.
Explicati erant quodammodo ſumtus. Sed quia qui ſaucium commendaverat, promiſerat ſe
redditurum quicquid in curam ampliùs erogaſſet, poſt impenſos duos denarios, non præcepta
ſed conſilium erogat Paulus ad virginitatem: Nec impedimento eſt volantati, nec nolentes
impellit aut cogit.* Ubi, quæ de denariis dicuntur, ad duos hos denarios, quæ de ſauciis
ac confoſſis peccatorum vulneribus, ad ſaucium referenda ſunt. Neque ampliùs dubita-
ri poteſt cur *ſtabularius*, hoc eſt, πανδοχεὺς, dicatur Paulus: Totam quippe quam ha-
bemus hic parabolam alluſit. Fulgentius Epiſtolâ ad Venantium, *Samaritanus noſter
nunquam vulneratum ad ſtabulum, miſericorditer impoſitum jumento, perduceret, ſi aliquod
in eo vulnus inſanabile judicaret: Nunquam, duobus denariis datis, redditurum ſe quicquid
ſupererogaret, ſtabulario ſpopondiſſet, ſi ſupererogationem illam non plenè ſanitati prænoſceret
profuturam. Ut quid enim ſtabularius* &c. Neque aliter unquam de parabola eadem
B. Hieronymus loquitur: Adverſùs Ruffinum Apolog. 3. *Siccine te docuit ille Samari-
tes, ſeminecem ad ſtabulum reportare, & oleum plagis infundere, mercedem ſtabulario pollice-
ri?* Epitaphio Paulæ matris: *Commendat clementiam Samaritæ, id eſt, cuſtodis, qui ſemi-
necem, ſuo jumento impoſitum, ad ſtabulum Eccleſiæ deportavit.* Et ad Pammachium ad-
verſùs errores Johannis Hieroſolymitani: *Vulneratus ille itineris Hiericho, totus refer-
tur ad ſtabulum, & delictorum plagæ immortalitate ſanantur.* Ut & aliás. Quare viden-
dum, utrùm hæc aliáque ejus generis, recepta ab antiquitate, fuerint mutanda. Paulò
v. 35. pòſt cùm dicitur, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια, τὸ ἐκβάλλειν, nihil aliud quàm *ſolvere* aut
proferre; Syriaſmo, de quo aliás.

Cap. X.

Caput undecimum. Ἐλθέτω τὸ ἅγιον Πνεῦμά σου ἐφ' ἡμᾶς, *pro uſitato illo,* Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. *Nyſſeni locus. Locus* ἀνακόλουθος *mirificè viſus interpretibus,* Τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα *&c.* μὴ ἐπιδώσει αὐτῷ σκορπίον; *Et an non* σκορπίε, ὠὸν *nempe, ſcripſerit Evangeliſta. Similis veterum* παροιμία, Ἀν ἄρτον αἰτῇ *&c.* Ἐπιδώσει, ἀντιδώσει, *ſecus quàm interpretibus viſum.* Ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος. *Quis ὁ ἰσχυρός. Locus Amoſi parallelus.* Τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. *Rabbinorum ſententia.* Ἔργον σημεῖν. Ἄνδρες Νινευῖ· *Eadémque de iis à Rabbinis dici.* Ὡς τὰ μνημεῖα τὰ ἄδηλα. *Mos in recitandis hiſtoriis, Evangeliſtis uſurpatus.* Μνημεῖον *quid; & quot modis expreſſum Helleniſtis.* Τάφος ἀνωρυγμένος, καὶ μνημεῖον. Ἄσημον *Judæorum Magiſtris,* ἄσημον. Φορτία δυσβάστακτα *quæ. Locus,* ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπε· *& quomodo intelligendus.* Εἶπε, *quomodo intelligendum, & quæ mens loci. Locus,* ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ *&c. Locus,* Ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, *& quomodo dictum. Tres Judæorum claves.* Συνέχειν· Ἐνέχειν. Ἀποστοματίζειν αὐτόν· *& an rectè id reddiderint interpretes.* Ἀποστηθίζειν· ἀποστηθισμοί.

Non procul ab undecimi capitis initio Precatio quam ſuis Dominus præſcripſit ſequitur: In qua pleraque, quæ obſervanda videbantur, ſuprà notavimus. Cæterùm Magiſtri cùm contractè איש ſcribunt, pro אלהינו שבשמים, *Deus noſter, qui in cœlis es,* intelligunt; formulam in precibus eorum uſitatam. Pro quo אבינו שבשמים, *Pater noſter, qui in cœlis,* legi poteſt: quam in exordio Precationis ſuæ formulam hîc Dominus expreſſit: Qui ubique hoc egiſſe videtur, ut ad receptas vel parœmias, vel axiomata, vel formulas reſpiceret. Atque ità initium eſſet, איש יתקדש שמך: Ut ſic *Pater* præmittatur: quo nomine nec dulcius nec efficacius quicquam. *Homo* enim *novus ac renatus* (ut præclarè ad hæc verba Cyprianus) *& Deo ſuo per ejus gratiam reſtitutus, PATER primo in loco dicit, quia filius eſſe jam cœpit.* Deinde additur & *noſter,* inquit; *id eſt, eorum qui credunt; eorum qui per eum ſanctificati, & gratiæ ſpiritalis nativitate reparati, filii Dei eſſe cœperunt. Quæ vox Judæos etiam perſtringit & percutit,* &c. Quos à Patre noſtro ſeparamus, quamdiu in Filium non credunt; ut & à Deo: quia Deus eſt illorum quorum & Pater; qui eundem cum Filio, ſed & per Filium, nunc Patrem habent. In Precatione eadem cùm legitur, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, miretur aliquis quid in mentem venerit Nyſſeno, qui Homiliâ ad hanc Orationem tertiâ, pro eo quod Matthæus habet, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, apud Lucam aliud exſtare obſervat; hoc nimirum, Ἐλθέτω τὸ ἅγιον Πνεῦμά σου ἐφ' ἡμᾶς. Verba ejus ſunt; Ἡ γὰρ δὴ ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ τὸ αὐτὸ νόημα σαφέστερον ἑρμηνεύεται, ὁ τὴν βασιλείαν ἐλθεῖν ἀξιῶν, τὴν τοῦ Πνεύματος συμμαχίαν ἐπιβοᾶται. Οὕτως γὰρ ἐν τῷ ἐκείνου εὐαγγελίῳ, ἀντὶ τοῦ, Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, Ἐλθέτω, φησὶ, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐφ' ἡμᾶς· *Vel quemadmodum nobis à Luca eadem exponitur ſententia, apud quem qui regnum venire vult, Spiritûs Sancti auxilium implorat. Ità enim in ejus dicitur Evangelio, in quo, pro illo, VENIAT regnum tuum, VENIAT Spiritus Sanctus ſuper nos, dicitur.* An ergò παραλλήλως alibi hoc modo locutus eſt Evangeliſta, unde interpretationem hanc deſumſit? Videtur voluiſſe id interpres: qui bis in Lucæ Evangelio, pro eo quod eſt, *Veniat regnum tuum, Adveniat Sanctus Spiritus tuus ſuper nos, & purificet nos,* citat: De quo cogitandum. Eodem capite undecimo occurrit locus ille, Τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; εἰ καὶ ἰχθὺν, μὴ ἀντὶ ἰχθύος ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ καὶ ἐὰν αἰτήσῃ ὠὸν, μὴ ἐπιδώσει αὐτῷ σκορπίον; Ubi à quibuſdam quæritur, cur ſcorpionem; & quid ovo, de quo loquitur, cum eo commune? Novi qui exiſtimaret, σκορπίε, ab Evangeliſta ſcriptum. Atqui Plinius, *Similiter bis & ſcorpiones terreſtres vermiculum ovorum ſpecie pariunt, ſimilitérque pereunt.* Ut dicat, *Num ſi ovum poſcat, ſcorpionis fœtum illi dabit?*

Cap. 11 v. 2.

Ibid.

v. 11, 12

Neque locum habent quæ recentior interpres hic adducit: Minimè autem illud, *Alterâ*
manu fert lapidem, panem oſtentat alterâ. Quantò rectiùs illud Græcorum adduxiſſet, Ἂν
ἄρτον αἰτῇ, κονδύλους αὐτῷ δίδου· quod ἐπὶ τῶν δεινὰ μὲν λαμβανόντων, ἀγαθὰ δὲ αἰτούντων,
ut loquitur Zenobius, vel ἐπὶ τῶν ἀγαθὰ μὲν αἰτούντων, κακὰ δὲ ἀντιλαμβανόντων, ut Di-
ogenianus, quod idem eſt, ab illis uſurpatur. De barbaris enim καὶ ἀστόργοις loquitur,
quales negat hîc parentes eſſe; ut ad ſummam benignitatem ac clementiam communis
ac ſupremi omnium Parentis, tanquam manu, ſuos ducat. Neque tantum ſanè eſt ἀνα-
κόλουθον in illis quæ præcedunt, Τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ λί-
θον ἐπιδώσει αὐτῷ; quantum volunt eſſe interpretes. Ubi antiquus; *Quis autem ex vo-*
bis patrem petit panem, nunquid lapidem dabit illi? ac ſi mens eſſet, Τίς δὲ ὑμῶν τὸν πα-
τέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον; Recentior; *Ecquis autem ex vobis pater, ſi filius ab eo petierit*
panem, lapidem ei dabit? ac ſi ſcriptum eſſet, Τίς δὲ ὑμῶν πατὴρ, ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς ἄρτον,
λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; quod longè à recepta lectione abit. Eraſmus; *Quis autem ex vo-*
bis pater, à quo ſi filius petierit panem, num lapidem dabit illi? eodem ferè modo: Cùm el-
lipſi facilè ſuccurri poſſit: ut dicat, Εἴ τινα δὲ ὑμῶν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ
λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; *Si quem è vobis patrem filius ejus panem popoſcerit.* Neque ἐπι-
δοῦναι eſt *dare*, ſed *loco alterius*, aut *pro alio*, conferre: Ut ſi quis pro ea parœmia de qua
jam egimus, Ἂν ἄρτον αἰτῇ τις, κονδύλους ἀντιδίδου, dicat. Eodem capite & illud legi-
v. 21. tur, Ὅταν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος φυλάσσῃ τὴν ἑαυτοῦ αὐλήν. Ubi ex Hebræorum χρή-
σει locutus eſt; qui cùm ſic loquuntur, τὸ שד τῷ עז, *vaſtatorem robuſto*, ſive τῷ ἰσχυρῷ,
opponunt. Itaque ex Amoſi 5. 9. interpretandus erat locus, *Qui roborat vaſtatorem ſu-*
per robuſtum, & vaſtator in munitionem veniet. Vide Matth. 12. 29. Tum autem voce
עז non ἰσχυρὸν modò ſed & βοηθὸν, eum qui auxilium fert aut ſuccurrit, nonnunquam
deſignari ſcire debent qui Helleniſtas legerunt: Ut ſit is nonnunquam qui ſibi aut aliis
v. 29. auxiliatur; qui ſe, illatæ ſibi vi aut aliis, opponit. Eodem capite cùm dixit, Τῶν δὲ
ὄχλων ἐπαθροιζομένων, ἤρξατο λέγειν, Ἡ γενεὰ αὕτη πονηρά ἐστι· σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ
σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου, planè Magiſtrorum mo-
re locutus eſt, qui illud Jonæ miraculum, מעשה נס, ἔργον σημείου vocant: Cùm potu-
iſſe negant fieri, ut unico momento Jonas, nedum tribus diebus, in ventre piſcis viveret,
niſi במעשה נס, εἰ μὴ ἐν ἔργῳ σημείου· quemadmodum fieri non potuit, ut totidem
diebus in ſepulcro, ἄνευ σημείου, *ſine miraculo*, eſſet, móxque reſurgeret, Dominus. Sed
& iidem Magiſtri, Jonam כמעי הדג in viſceribus piſcis, tanquam in ſepulcro, cla-
maſſe aiunt: Inter quos Selomo Jarchi. Quo quid aliud, quàm typum Servatoris, quòd
hîc dicitur, fuiſſe Jonam, & cum eo reſurrectionem ejus quem oderunt, inſcii fatentur?
v. 32. Paulò pòſt, Ἄνδρες Νινευῒ ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης. Hoc eſt,
Incolæ urbis, quæ, ut iidem Magiſtri loquuntur, inter gentes terræ erat. Ideóque quæ-
rant, Cur in prophetia Jonæ, quæ inter Sacra & authentica recepta eſt, nulla Iſraelis,
ſed profanæ tantùm gentis, fiat mentio. Reſpondent autem, Factum id, ut exemplo Iſ-
raeli eſſet Ninive: quæ à Propheta vix monita, ad accuratam ſe convertit pœnitentiam;
cùm iſti à tot continuè prophetis moniti, de pœnitentia non cogitarent. Idem prorſus
ſ. 44. quod hîc dixit Dominus. Cùm capite hoc ipſo dicitur, Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ φαρι-
σαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι ἐστὲ ὡς τὰ μνημεῖα τὰ ἄδηλα. notandum vel imprimis, nihil uſitatius
Evangeliſtis eſſe, quod tot locis etiam antiqui notarunt Theologi, quàm ut ſermones
Domini de re eadem partiantur; hoc eſt, ut uni omiſſa alius commemoret. Hoc loco
idem dici plerique exiſtimant quod à Matthæo dicitur. Utrumque autem locum ità vir
doctiſſimus conciliat; *Apud Matthæum comparantur ſepulcris apparentibus; hîc verò,*
ſepulcris non apparentibus. Proinde apud Matthæum apertiùs notatur ſanctitatis externa
ſimulatio, præter interiorem immanditiem: Quanquam utrumque hîc ſatis etiam ſignifica-
tur; parabolâ quidem ſimili, ſed non eâdem. Erit tamen eadem parabola, ſed expreſſiùs
apud Matthæum poſita, ſi locus hîc Lucæ ſic intelligatur, Eſtis monumenta quæ non
apparent, hoc eſt, quorum interior pars non eſt conſpicua; & homines ſuprà ambulantes
neſciunt quid illa intus habeant. Atque hunc in modum magìs eſſe intelligendum puto,
quod

quòd veriſimile ſit, Lucam eadem cum Matthæo dicere voluiſſe. Et ſic plerique. Mihi ali-
ter de loco videtur. *Μνημεῖον* nihil eſſe Helleniſtis aliud quàm קבר, infinita loca re-
ſtantur: Quod modò *τάφον*, modò *ταφὴν*, modò *μνῆμα*, modò *μνημεῖον* reddiderunt.
Dici ergò; Nihil aliud hypocritas eos eſſe quàm ſepulcra *ἄδηλα*, hoc eſt, aperta ac
fallacia; quæ cum damno ſuo homines calcarent: quòd qui propiùs accederent teter-
rimo odore affligerentur. Notum, quid Davidi *τάφος ἀνεῳγμένος*, vel *μνημεῖον ἀνε-
ῳγμένον*, Pſalmo 5. 10. *Intimum eorum pravitates: ſepulcrum patens guttur eorum:
linguâ ſuâ blandiuntur.* Ut idem veris illis hìc hypocritis objiciatur; Fallacia ſepulcra
eſſe ac aperta, quæ prætereuntes vel haurirent, vel fœdiſſimo odore enecarent. Quos
eſſe אסון מ׳ר, hoc eſt, *ſubitam perniciem*, ut Aben-Ezra loquitur, hac ratione oſten-
dit. Nè dicam interim, priorem vocem idem quod אסימון *aſimon* Magiſtris deſigna-
re: quod eſt *ἄσημον* Græcorum. Sepulcra autem clauſa lapide obvoluto ſignabantur.
Sequitur, Ὁ δὲ ἔφη, *Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαὶ, ὅτι φορτίζετε τοὺς ἀνθρώπους φορτία* v. 46.
δυσβάστακτα. Ubi cæremonialia intellige præcepta, & ſimilia, quæ החמורות שהן
קשין כגידין, *φορτία χαλεπὰ ὡς νεῦρα*, à Selomone Jarchi, teſte autore Sepher Ama-
na, dicuntur. Paulò pòſt, *Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπεν*. Ubi nihil agunt, qui v. 49.
ῥητὸν Teſtamenti veteris adduci volunt. Quomodo enim, cùm quod de Apoſtolis dici-
tur, ad Novi Fœderis œconomiam referendum ſit? Multò autem magìs frigent, qui,
ut hoc evadant, *Ego, qui ſum Dei Sapientia, hoc vobis dico*, interpretantur. Neque
plus efficiunt, qui mentem eſſe volunt; Deum pridem Spiritu prophetico quod eventu-
rum illis eſſet prædixiſſe, neque tamen certum deſignari locum. Sed nec tanto moli-
mine erat opus. Εἶπεν, ſine dubio, Hebræorum more, ut τὸ ἔλεγε, quod ſæpe jam mo-
nuimus, hoc eſt, τὸ אמר, accipiendum: pro quo, *λέγειν ἐν τῇ καρδίᾳ*, ſive *ἐν ἑαυτῷ*,
plenè dici; Εἶπε δὲ *ἐν ἑαυτῷ ὁ οἰκονόμος*, Lucæ 16. 3. item, *Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν
ἑαυτοῖς*, alibi. Ut ſententia ſit, *Ideo Sapientia Dei ſtatuit, voluit*: Quod *διανοεῖν*, vel
θέλειν, Helleniſtæ interpretantur. *Ideo dixit*, ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπε· Quod tantundem
valet atque, *Deus in ſapientia ſua dixit*; vel ſimpliciter, *Dei ſapientia propoſuit ſibi.*
Quid autem? Partim Prophetas mittere, partim Apoſtolos. Eodem capite cùm legitur, v. 51.
*ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου τοῦ ἀπολομένου μεταξὺ τοῦ θυσια-
στηρίου*, mihi ſanè tum ad hunc tum & Matthæi locum attuliſſe tenebras non inveniſſe
erudiri videntur. De quo plura, ut ſtatueram, dicturus eram, niſi quæ dicta ſunt, ad
explorandam aliorum ſententiam, cui locum ſemper damus ac relinquimus, ſufficere
arbitrarer. Elegantem autem ſtatuit periodum, à primo ſcilicet juſtorum ad poſtremum
ferè prophetarum: qui crudeliter ſublatus eſt. Quemadmodum Abelus inter *πρεσβεύον-
τας* Sanctorum ab autore ad Hebræos ponitur. Eodem capite, *Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομι-* v. 52.
κοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως. Ubi rectè Eraſmus annotarat, τὸ ἤρατε ad le-
gulcios referendum: qui clavem de qua agitur hoc loco, ſibi vindicaſſent. Quod qui
Græcè dici non exiſtimarit, judicio falluntur. Heſychius; Ἤρατο, ἔλαβεν, ἀπηνέγκατο.
Quemadmodum autèm in Gemara ad Sanhedrin, tres dicuntur eſſe claves quæ miniſtro
non ſunt datæ, Parturientis nempe, Imbris, ac Reſuſcitationis mortuorum; ità & Cogni-
tionis clavem ac Scientiæ οἱ νομικοὶ per arrogantiam tum ſibi vindicabant. Sequitur, Λέ- v. 53.
*γοντος δὲ αὐτοῦ ταῦτα πρὸς αὐτοὺς, ἤρξαντο οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι δεινῶς ἐνέχειν, καὶ
ἀποστοματίζειν αὐτὸν περὶ πλειόνων*. Ubi vereor, nè minùs rectè in aliis *συνέχειν* legatur.
Heſychius; Ἐνέχει, *μνησικακεῖ, ἐγκεῖται*. Hic verò *ἐνέχειν, μνησικάκως ἐνέχειν*, *vin-
dictæ ſtudio urgere*. Nemo enim neſcit, quæ de Scribis, Phariſæis, ac Leguleiis dicta jam
erant. Quæ autem ità & ex vero dicuntur, acrem, ut ille ait, ac diuturnam plerunque
poſt ſe memoriam relinquunt. Cùm autem ſequitur, καὶ *ἀποστοματίζειν αὐτὸν περὶ πλειό-* Ibid.
νων, quid voluerit interpres vetus, qui, *os ejus opprimere de multis*, dixit, nondum ſatìs
aſſequor. Meliùs recentior; *allicere eum ad loquendum*. Quare? Quòd *quærerent θηρεῦ-
σαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ*, quòd *elicere aliquid ex ore ejus
cogitarent, quo circumvenirent eum*; quemadmodum ipſe ſequenti verſu loquitur Evan-
geliſta. Aliàs, quod *ἀποστοματίζειν* vulgò, *ἀποστηθίζειν* vetus Eccleſia dicebat: Unde

ψαλμῶν ἀποςηθισμοὶ, quos recitabant, non legebant: quemadmodum Galli hodie *par cœur* pronunciari illa dicunt, quæ memoriter dicuntur: quibus ἀπὸ μνήμης, ἀπὸ ςόματος λέγειν, *raconter & dire par cœur.* Antiquus Eccleſiæ Doctor, Ἐν ψαλμῳδίαις ἢ ἐν πλείοις καὶ εὐχαῖς διλωτικόν ἀναγινώσκοι τι γραφῶν ἁγίων καὶ ἀποςηθισμοῖς ἀπαιτοῦνται.

Cap. XI.

Caput duodecimum examinatur. Blaſphemia in Spiritum Sanctum. Totam, ſecundùm quoſdam, Trinitatem eo deſignatam nomine. Jobius monachus, ejúſque ſententia. Peccatum id quale: Tum quàm variè de eo judicarint S S. Patres; imprimis Auguſtinus. Locus intricatus, ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ *&c. Mens verborum & ordo.* Πλεονεξία, *ἰσότητι oppoſita.* Μὴ μετεωρίζεσθε. Μετεωρίζεσθαι, *quid:* Μετέωρος, *vagus:* Ἀσατοῦντες· Ῥιπιζόμενοι. Νοῦς μετεωριζόμενος. Τὸ ἀμετεώριστον ἐν τῇ προσευχῇ κατορθοῦν. *Suſpenſo animo eſſe: Et an ità rectè* τὸ μετεωρίζεσθαι *expreſſum. Recitatio* τοῦ שמע *ſchma, Judæis uſitata.* Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι. *Paſcha Judæorum, ejúſque ritus.* Λυχνίον *Judæorum.* Διχοτομεῖν, *& quid B. Hieronymo.* Πῦρ ἦλθον βαλεῖν. Πῦρ καθαρτήριον, *& quo ſenſu. Baptiſmus, de Paſſione. Paßio, purgatio ſeu* κάθαρσις. *Locus,* καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; *in quo varia lectio notata.* Καὶ πῶς συνέχομαι; *&* τὸ *Conſtringor, an hoc exprimat.* Δὸς ἐργασίαν, *& quomodo intelligendum.* Ἐργασία, *Quæſtus.* Ἀπηλλάχθαι ἀπ᾽ αὐτοῦ. *Judæi, ut Athenienſes,* φιλόδικοι. *Formula, quâ qui diſſentientes conciliabant utebantur.*

Cap. 12 v. 10. Duodecimo capite, non ità procul ab initio, occurrit illud, Καὶ πᾶς ὃς ἐρεῖ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· τῷ δὲ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται. Quod cùm lego, ſæpius mirari ſubit, in quot partes, cùm de hoc peccato agitur, ſeceſſerint antiqui. Inter cæteros invenias qui ὅλην τὴν Τριάδα τῇ τοῦ Πνεύματος φωνῇ ἐξονομάζεσθαι, *totam Trinitatem Spiritûs ſignificari voce*, exiſtimarunt; neque aliter hìc quàm in illo Johannis accipiendum, *Spiritus Deus eſt*, &c. Inter quos Jobius Monachus in Oeconomia ſua, ſive, De myſterio redemtionis, olim fuiſſe dicitur: De quo videndus Photius: cui τῶν θείων μαθημάτων διάπυρος ἐραστὴς, καὶ φιλοθεάμων, *divinarum diſciplinarum candidatus ardens, diligénſque ſcrutator*, nuncupatur: cùm plura πάρεργα nec magnæ rei fuiſſe in illo ſcripto, & res ipſa doceat, nec ipſe ſummus Criticus negare videatur. Ità peccatum hoc eſſet, quod adversùs totam committitur, ut illi volunt, Trinitatem: Quaſi peccatum ſit ullum quo non offendatur Deus, hoc eſt, peccatum ſit aliquod quo non offendatur Pater, Filius, ac Spiritus: aut quaſi potiùs, quis offendatur hic, quærendum ſit, quàm quale ſit peccatum: quaſi denique *Spiritus* ſemper ſit Deus, ac tota Trinitas; cùm hic non S. Spiritûs hypoſtaſis, ſed vis ejus ac ἐνέργεια, cum interiore cordis ſenſu, intelligatur. Imprimis autem & B. Auguſtinus hìc luctatur ſecum: Qui in definitione aut deſcriptione ejus quantum ſeſe torſerit, vel ex confeſſione propria apparet: *Eſt autem magnum* (ipſe libro De verbis Domini in Monte inquit) *quæſtionis hujus ſecretum: Lumen ergò expoſitionis à Domino quæratur. Dico autem charitati veſtræ, fortè in omnibus Scripturis Sanctis nulla major quæſtio, nulla difficilior.* Et ſanè, nè de cæteris nunc Patribus, Fulgentio imprimis, Ambroſio, Hieronymo, Scholaſticiſque, dicam, quis non meritò miretur quàm & dubiè & variè de eo ipſe ſcripſerit quem dixi? Qui alibi, Enchiridio nempe ad Laurentium, ejus eſſe vult, qui peccatorum dari in Eccleſia veniam negat, atque ad ſummum vitæ diem ità ſentit, aut, ut ipſe loquitur, extremum ità claudit. Alibi, duritiem vult eſſe cordis uſque ad vitæ finem; Epiſtolâ ad Bonifacium nimirum: Alibi, ejus, qui per invidiam opera blaſphemat Dei; Expoſitione ad Rom. nempe: Eorum alibi, qui donis S. Spiritûs, quale linguarum fuit, cum malignitate obtrectant; In Pſalmum ſeptuageſimum videlicet: Libro denique De verbis Domini, cujus jam meminimus, in Monte; illius, qui poſt agnitionem Dei per gratiam Chriſti, fraternitatem oppugnat, adverſúſque

adverſúſque ipſam quâ reconciliatus eſt Deo gratiam invidiæ facibus agitatur : Quem-
admodum alibi,non verbis tantùm ſed & factis committi docet. Pleriq; improbitatem ei
primam ac malignitatem aſſignarunt : Inter quos & illi, qui peccatum in Patrem, in Fi-
lium,in S.Spiritum, ſcholaſticè jam diſtinxerunt: ut primum ſit,quod ex infirmitate; ſe-
cundum,quod ex ignorantia; poſtremum, quod ex certa committitur improbitate ac ma-
litia. Cæterùm ab his, de quibus plura ex Scholaſticis atque aliis afferri poterant,ad alia
nunc abeamus. Eodem capite dicitur, Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸς, Ὁρᾶτε καὶ φυλάσσεσθε ἀπὸ τῆς v. 15.
πλεονεξίας· ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ. Quem
locum qui ità reddiderunt, *Nec enim cujuſquam vita, ex iis quæ ipſi ſuppetunt, in eo ſita*
eſt, ut redundet, vellem interpretationis ſuæ interpretationem nobis reliquiſſent. Duo
expendenda hîc erant. Primò, mens Domini, quam ſequens parabola expreſſit: Quâ do-
cetur, Non qui opes plurimas in poteſtate habet, ideo vitam habere in poteſtate : ſine
qua tamen opes in poteſtate ejus eſſe deſinunt.Mens & ordo eſt, ὅτι ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ
ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, ἡ ζωὴ αὐτοῦ οὐκ ἔστι· *Nulli in abundantia opum, vitam ſuam ſitam*
eſſe. Non ut dicat, ideo in uſu ſitam; ſed,neminem qui opibus abundat,ideo in poteſtate
habere quàm diu vivat : quod parabola, ut dixi, probat. Quanquam & alterum quoque
verum eſt,*non in abundantia opum ſitam eſſe vitam*;cùm non ex eo quod ſupereſt,ſed ex eo
vivatur quod ſatis eſt. Theophylactus, cùm mentem videret,quomodo verba conſtitueret
non invenit; certè non docuit: Qui fortè & poſteriora, ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, non legit.
Omnes tranſpoſitio decepit: quibus paſſim utitur Scriptura : Quemadmodum nihil fa-
miliarius ejuſmodi tranſpoſitionibus Ariſtoteli ubique eſſe, alibi prolixè probavimus.
Nam in Epiſtolis Paulinis, hæc ejúſque generis, ubique, ἐστι κοινὰ. Meminerit lector,περὶ
πλεονεξίας agi : Quam non ſatìs efficaciter ac rectè *avaritiam* interpretes dixerunt. Phi-
loſophus τῇ ἰσότητι opponit. Et περὶ πλεονεκτοῦντος in ſequentibus agetur. Operæ factu-
ros interim exiſtimamus, qui, quantopere in conſtituenda hîc verborum ſerie Theologi
recentiores æſtuarint, rectè cogitaverint. Sequitur, Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς, Ἄφρον, ταύ- v. 20.
τῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας, τίνι ἔσται; Vel idcirco de-
mens, *quòd cùm non ſit noſtrum quod ſumus, multò minus noſtrum eſſe poteſt quod habemus*,
ut eleganter loquitur Valerianus. Sequitur, Καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγητε, ἢ τί πίητε· v. 29.
καὶ μὴ μετεωρίζεσθε. Ubi vellem aliquantò magis ſatisfacerent interpretes. Quid ſit με-
τεωρίζεσθε, & hîc & Matthæi 6. ſatis ipſe Dominus oſtendit : qui ἐν τοῖς βιωτικοῖς, iiſque
quibus ad hanc vitam opus eſt, animum, non vagum, ſed de cura Domini ac providentia
ſecurum, ſuis præcipit, præſcribit. Μετεωρίζεσθαι eſt, ῥέμβεσθαι, *vagari*,nunc de hoc nunc
de illo cogitare, nec conſiſtere animo. Incomparabiles Stephani Gloſſæ; Μετέωρος, ὁ μὴ
σταθερὸς τὸν νοῦν· *Jactans, vacuus.* Scribe, *Jactans animum, vagus.* Nè igitur vagamini,
aut cogitationibus diverſis ac ineptis animum diſtrahite ac dividite, inquit. Quare? Cauſa
ſequitur: Ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν ὅτι χρῄζετε τούτων· Ergò, μὴ οὖν μετεωρίζεσθε, ἀλλὰ
σταθερὸν νοῦν ἔχετε, *nè vagamini animo, ſed præſentem ac attentum habete*; Fidite, ac figite
in eo animum, qui cæteris, qui ipſis quoque plantis proſpicit. Μετεωρίζεσθαι ergò dicun-
tur, quos σαλεύοντας, quos ἄλλοτε πρὸς ἄλλα μεταβάλλοντας τὸν νοῦν quos οὐδὲν βέβαιον οὐδ'
ἱδρυμένον πρὸς τὸν Θεὸν ἔχοντας,quos ῥεμβομένους Theologi vocare ſolent. Μὴ μετεωρίζεσθε
ergò, illo ſenſu quo iidem Theologi νοῦν μὴ μεριζόμενον εἰς τὰ βιωτικὰ habere præcipiunt.
Quod optimè practici inter eos exprimunt, cùm quærunt, Πῶς κατορθοῖ ἐν τῇ προσευχῇ
τις τὸ ἀμετεώριστον, *Quomodo præſtare quis rectè inter precandum poſſit, nè mens vagetur,*
& affixa Deo maneat; deinde reſpondent, Πληροφορηθεὶς, πρὸ ὀφθαλμῶν εἶναι τὸν Θεόν.
Εἰ γὰρ ἄρχοντά τις ἢ περιεστῶτα θεωρῶν, καὶ διαλεγόμενος αὐτῷ, ἀμετεώριστον ἔχει τὸ ὄμμα,
πόσῳ μᾶλλον ὁ προσευχόμενος Θεῷ, ἀμετεώριστον ἕξει τὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ ἐτάζοντος καρδί-
ας καὶ νεφρούς; *Quòd certò credat, ante oculos ac præſentem eſſe Deum. Si enim qui Prin-*
cipem videt aut Præfectum cum quo loquitur, vagum non habet oculum, quantò magis qui
Deo ſuas offert preces, vagum non habebit animum, nec ab eo diviſum qui corda ſcruta-
tur & renes? In quibus qui intelligit quid ſit ὄμμα, quid ſit νοῦς ἀμετεώριστος,
idem quid ſit τὸ μετεωρίζειν facilè videbit. Quod & Magnus Baſilius alibi explevit,
cùm

cùm eos qui terrenæ aut perituræ rei intentum habent animum, ἐπί τι τῆς κτ' βίον
μετεωρίζεσθαι, dixit. Tales ergò ſunt, qui, cùm de Deo cogitandum eſt, ad aliena, hoc
eſt, quæ hanc vitam ſpectant, dilabuntur; ut inani curâ de cibo victúque ac ſimilibus,
cogitationem, quam defixam habere in Deo debent, ità interrumpant. De quibus ele-
ganter B. Hieronymus, *Cogitatio victûs, ſpinæ ſunt fidei. Radix avaritiæ, cura gentilium.*
Unde & veteres Doctores, cùm attentionem auditoribus præcipiunt aut ſuadent, voce
hâc, ut plurimùm, utuntur: Nyſſenus Homiliâ in 14. Martyres, Διό μοι τὴν ἀκρόα-
σιν γαληνιῶσαν καὶ ἀμετεώριστον ἐστήσατε. Atque hæc cauſa quare, cùm de uſu dicti
hujus agunt, locum huc Prophetæ trahant, ὅτι οἱ ὀφθαλμοί μου διαπαντὸς πρὸς τὸν Κύ-
ριον· item, Ὡς οἱ ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν· verba notiſſima, ac
ſæpe in uſu. Optimè ergò ſe mentémque loci exprimunt, qui precari eum qui hoc agit,
ἀμετεώριστον τὸ ἔξωθεν ὄμμα καὶ τὸ ψυχῆς ἔνδοθεν ἔχοντα, item, μὴ πλανώμενον τὸν
νοῦν ὧδε κἀκεῖσε, item, ὅλον τὸν νοῦν τεταμμένον πρὸς Θεὸν μόνον, καὶ ἀλλαχοῦ μηδα-
μοῦ ἔχοντα, præcipiunt: Quæ ut παράλληλα, aut eadem, in praxi ſua jungunt: à qui-
bus aliud expreſſit, qui, *non ſuſpenſo animo*, interpretatur: *Et nè ſuſpenſo animo eſtote.*
Sed & vetus aliud vel nihil dixit, qui, *& nolite in ſublime tolli*, interpretatur: cùm in
altum attollendus cœlóque affigendus ſit precantis animus ac Deo: Cui μετεωρισμὸν op-
ponunt S S. Patres; quem ἐκδὺν ἐπὶ τὸ ὕψος τὸ πνευματικὸν προκόπτειν, *nihil minùs quàm
attolli ſurſum*, dicunt: Cum quo pugnat illud hodie in Sacris à quibuſdam uſurpatum,
Surſum corda: Idem quod & Græcis paſſim in Liturgiis uſitatum: ubi cùm Sacerdos
aut Epiſcopus ἌΝΩ ΤᾺΣ ΚΑΡΔΊΑΣ dicit, populus ΣΧΩ͂ΜΕΝ
ΠΡῸΣ ΤῸΝ ΚΎΡΙΟΝ, cùm Epiſcopus ἌΝΩ ΣΧΩ͂ΜΕΝ ΤᾺΣ
ΚΑΡΔΊΑΣ ἩΜΩ͂Ν dicit, populus ἜΧΟΜΕΝ ΠΡῸΣ ΤῸΝ ΚΎ-
ΡΙΟΝ reſpondet. Attentione enim ſummâ ac erecto ſpiritu in Sacris audiendis opus
eſt. Quod mimicè ac ridiculè, ut omnia, Judæi exprimunt, cùm ſuum *ſchma*, ſive, *Au-
di Iſrael*, ſic recitant pronunciántque, ut nec nutu ullo moveatur oculus, nec ocioſè la-
bia aut digiti vagentur: Quaſi ſuperſtitioni non affixus interim ſit animus. Sequitur,
v. 35. Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι. Dubium autem non eſt, quin præcincti lumbis
(quod ab Helleniſtis, ὀσφύας περιεζωσμένοι, dicitur) Iſraelitæ, tum & calceati, ac cum
baculis, convivium Paſchale in Ægypto celebrarent; ut ſic feſtinare, ac occaſione qua-
libet ad fugam ſe parare viderentur: ſed &, quòd in ipſa inſtitutione Exodi cap. 12.
nocte faciendum id præcipiatur, accenſos λύχνους, (de quibus, & in ſequentibus hic agi-
tur) quemadmodum & hodie Judæi, haberent: Quale eſt λυχνίον illud quo iidem hi-
ſtriones in hoc feſto panem fermentatum, expurgandæ domûs causâ, quærunt. Quem-
admodum iis ergò in hoc epulo, ità nobis in hoc ſeculo, quod planè tranſitorium ac
breve, ut feſtinandum ità vigilandum monet: Feſtinandum, quia omnibus ſpiritualis
eſt Ægyptus deſerenda: Vigilandum, nè bruteſcant animi, ac tantùm ſaginentur: qua-
les ſunt eorum qui terrenis curis opibúſque immerſi jacent. Ut ſignificetur, quod & ibi
dicitur; Vitam hanc nihil aliud quàm Peſach eſſe, id eſt, tranſitum. Ibi enim habes,
Οὕτως δὲ φάγεσθε αὐτό· Αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμέναι, καὶ τὰ ὑποδήματα ἐν τοῖς
ποσὶν ὑμῶν, καὶ αἱ βακτηρίαι ὑμῶν ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν, καὶ ἔδεσθε αὐτὸ μετὰ σπουδῆς.
v. 46. Πάσχα ἐστὶ Κυρίῳ. Ad locum illum capite eodem, διχοτομήσει αὐτὸν, quamvis ſciam
quidem à B. Hieronymo ad 33. Ezechielis notatum, *Et ſervus qui ſe luxuriæ tradit &
ocio, dividetur, id eſt, mucrone ferietur, & pars ejus ponetur cum infidelibus*; quid ſit ta-
men בתר, non ignoro: quod de victimis in fœdere conciſis, aliiſque id genus, uſurpa-
v. 49. tur. Eodem capite cùm legitur, Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, qui ignem de quo agi-
tur, πῦρ καθαρτήριον interpretantur, inter quos Gregorius Theologus Hom. in S. Ba-
ptiſmum, ad ipſum reſpexiſſe baptiſmum videntur: De quo paulò pòſt ſequitur, βά-
πτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι· Qui & τὸ σωτήριον πάθος, ſive paſſionem, repræſentat (cui
propriè purgatio tribuitur) ut peractam ſanguine nimirum, ac ſic ratam. Unde illud,
ὃς καθαριεῖ τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, εἰς τὸ λατρεύειν Θεῷ ζῶντι, ut
autor ad Hebræos loquitur. Ibidem ſequitur, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; Ubi mirum
quantopere

quantopere varient antiqui: De quo videndi in Notis ſuis eruditi. Mirificè Origenes Phi-
localiâ, Τοῦ μὲν Σωτῆρος λέγοντος, Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ εἴθε ἤδη ἐκάη·
hoc eſt, καὶ εἴθε ἤδη ἐκάη, *& utinam accenſus ſit!* quod nihil aliud tamen quàm gloſſema
videtur, neq; minùs à recepta lectione abhorret quàm quod vulgaris ſequitur interpreta-
tio: quod eſt, καὶ τί θέλω εἰ ἀνήφθη; quomodo pletunq; Græci. Apud Macarium Ho-
mil. 25. Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; Scripſerat, ut veri-
ſimile eſt, εἰ ἤδη ἀνήφθη; B. Hieronymus ad Micheæ 1. *Ignem veni mittere ſuper ter-
ram, & quàm volo ut ardeat!* Chryſoſtomus ad Matthæum, καὶ τί ἤθελον εἰ ἤδη ἀνή-
φθη; Cyrillus verò ad Eſaiam Catenâ nondum editâ, cujus uſum Reverendo ac ſummæ
eruditionis Theologo Antonio Thyſio debere me fateor, καὶ ἤθελον εἰ ἤδη ἀνήφθη. Ver-
ba ejus ſunt, καθὰ καὶ ὁ Κύριος ὑποφαίνεται λέγων, Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν,
καὶ ἤθελον εἰ ἤδη ἀνήφθη. In eo quod ſequitur, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως οὗ τελεσθῇ; ſatis v. 50.
ambiguè *conſtringendi* voce uſi ſunt recentiores. Optimum Henrici Stephani Gloſſarium,
Συνέχομαι, *opprimor:* Cùm ἡ ἀγωνία notetur, quæ, propinquâ morte, ex ejus metu, κατ'
οἰκονομίαν, Dominum circumſtetit ac preſſit. Erit igitur, καὶ πῶς συνέχομαι, *& quomo-
do*, aut *quantopere premor donec perfecero quod inſtat! quantopere angor!* Cujuſmodi
πάθος autor ad Hebræos εὐλαβείας dixit; quæ ante mortem imprimis afflixit Domi-
num: καὶ εἰσακουσθεὶς, inquit, ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, cap. 5. Sub finem capitis legitur, Ὡς v. 58.
γὰρ ὑπάγεις μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ' ἄρχοντα, ἐν τῇ ὁδῷ, δὸς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ'
αὐτοῦ. Qui locus non ſatis excuſſus. Nam ſi hoc dicitur quod volunt interpretes, purus
putus Latiniſmus eſt quo utitur Evangeliſta: Cùm vero ſit ſimilius, ex Græcorum aut
Helleniſtarum, niſi fallor, ſcriptis, quod diceret, hauſiſſe Lucam. Qui nec ſemel ἐργασί-
ας voce uſus eſt: Quemadmodum Actor. 16. 16. de ancilla quæ Pythonis ſpiritu correpta
erat, ὅτι ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς, dicitur. Ibidem v. 19. Ἰδόντες δὲ
οἱ κύριοι αὐτῆς ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Ità cap. 19. 24. de Demetrio,
qui ædiculas argenteas Epheſinæ cudebat Dianæ, ὅτι παρείχετο τοῖς τεχνίταις ἐργασίαν
οὐκ ὀλίγην, *quæſtum non exiguum.* Ità ſequenti verſu ipſe Demetrius, Ἄνδρες, inquit,
ἐπίστασθε, ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστι· *ex hoc quæſtu nos diteſcere.*
Nec aliter Græci; quos pluſquam cæteri expreſſiſſe Lucas creditur. Neque quiſquam
neſcit, ipſum Ariſtotelem & alios ſic loqui. Nicarchus Anthologiæ Epigr. lib. 6.

Ἔστι δὲ, παντός σοι δυνατὸν ἀπὸ λήμματος βίου,
Κύπρι σὺ δ' ἐργασίην καὶ λάβε καὶ μετάδος.

ubi, δὸς, vel μετάδος ἐργασίην, habes, non multò aliter. Hoc dixiſſe igitur videtur Lucas;
Si ad Præfectum cum adverſario te conferes, etiam cum quæſtu ejus, tuo damno, vide ut
ab eo libereris. Tale aliquid latere viderat Theophylactus, quem fruſtrà reprehendunt
eruditi, cùm dixit, Κἂν μηδὲν ἔχῃς, δανείσαι, καὶ δὸς ἐργασίαν, τουτέστι, τόκον, ὑπὲρ τοῦ
ἀπηλλάχθαι ἀπ' αὐτοῦ, *Si nihil,* inquit, *habeas, vel fœnori ſumas, ac da illi* ἐργασίαν,
hoc eſt, fœnus, lucrum. Quis enim meliùs videre potuit, δὸς ἐργασίαν, eo ſenſu Græcè
non dici quo id dici volunt eruditi, quàm qui & Græcè ſcripſit & Chryſoſtomum liben-
ter ſequebatur? Si ergò illi hoc lucelli, inquit Dominus, concedas, plus lucri ipſe facies.
Quod illud? Non enim mille moleſtias ſubibis: non ad judicem traheris; neque judex
exactori te tradet, is in carcerem te dabit, ubi quadrans perſolvendus erit ultimus. Quan-
quam aliter accepiſſe Marcus Eremita videtur, Περὶ βαπτισμοῦ, cùm dixit, Σὺ οὖν, ὦ
ἄνθρωπε, ὁ ἐν Χριστῷ βεβαπτισμένος, μόνον δὸς τὴν ἐργασίαν, εἰς ἣν τὴν δύναμιν
εἴληφας, καὶ σε πρὸς τὴν ἐμφάνειαν τοῦ ἐνοικοῦντος [illegible]. Niſi fortè putus He-
braiſmus eſt: Nam cùm בצע ſit *lucrum*, בצע in Piel *perficere* eſt iiſdem: Δὸς ἐργα-
σίαν, *perfice, effice, ut libereris*; vel, *lucrare liberari.* Cùm additur, ἀπηλλάχθαι ἀπ'
αὐτοῦ, dubitandum non eſt, quin Dominus, quemadmodum & finis & interpres fuit Le-
gis, ità operam ubique dederit, ut receptos tum in judiciis tum paſſim morbos, quibus
obnoxii imprimis non tam cæci quàm cæcorum erant judices ac duces, tangeret aut
emendaret. Et notum quidem, quantopere φιλόδικοι Athenienſes eſſent: Quo nomine
& à Comicis (ut notiſſimus ille in Veſpis) acerbè ac feſtivè perſtringuntur. Sed

Z quid

quid hoc ad quoſdam, ac non paucos quidem, ejus temporis Magiſtros? quibus adeò inviſa tum transactio, ut palàm dicerent, Litem componere inter partes, haud fas eſſe; Paci qui ſtuderet, peccare; imò, quod ut nefas dictu ità in placitis illorum legitur, Qui benediceret ei qui transactioni ſtuderet, blaſphemare: quod diſertè apud Gemariſtas habes. Quæ res nè autore maximo careret, Deum pariter & Moſen huc trahebant: Dici enim, *Sicut parvum ſic & magnum audietis: non timebitis à facie cujuſquam, quia judicium Dei eſt*, Deut.1.17. Moſen autem ità rigidum fuiſſe hac in parte, ut diceret, *Jus perrumpat montes*. Quæ eſt cauſa cur hic omnes monuerit Dominus; ut vel inter ſe transigerent, nè eò pervenirent ubi ad pacem hortari eos qui judicio ſe ſiſterent, poſtquam ſemel id profeſſi eſſent, nefas erat: ideo, quod impendendum liti erat, lucrifacerent. Ad receptam ergò formulam, quâ qui diſſentientes tum conciliabant utebantur, alluſiſſe videtur: quæ erat, *ite & è re veſtra tranſigite*; Δὸς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι, vel Δὸς ἐργασίαν καὶ ἀπαλλάχθητε. Quâ ratione & illud Prov.17.14. uſurpabant, *Qui aperit viam aquis, eſt principium contentionis: Antequam igitur miſceantur, litem dirimite*. Quod mirificè, & tamen ad hunc locum accommodatè, Hellenistæ; προηγεῖται δὲ ἐνδείας στάσις καὶ μάχη.

Cap. XII.

Caput decimum & tertium examinatur. Locus, ὧν τὸ αἷμα Πιλάτος ἔμιξε μετὰ τῶν θυσιῶν, & quomodo intelligendus. Opinio Cyrilli. Galilæi, qui Judæ Galilæi opinionem ſecuti: Nefas iis κυριολογεῖν quenquam præter Deum. Miſcere cibos cum idolothytorum ſanguine. Κόλλυβα quæ illa. Galilæi quos crudeliter exceperat Pilatus, peccatores habiti præ cæteris; & quare. Nemini adverſa evenire niſi qui peccarit. Siloam. Ἐν τῷ πυλῶνι τοῦ Σιλωάμ. Πυλὼν, πύλη. *Fortuita credere, Lege prohibitum. Locus,* ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; *vel* καταργῇ; *Quid ſit* καταργεῖν Περιλαμβάνειν. Πνεῦμα ἀσθενείας *quod energumenæ tribuitur, quale. Quid* ἀσθένεια *ex Helleniſtarum uſu: Scandalum: Spiritus* σκόλοπος, πνεῦμα ἀσθενείας, *per euteliſmum.* Ἦν συγκύπτουσα. *Mulier Incumbens, B. Hieronymo.* Ἀποκριθεὶς εἶπε. τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ, *an ad Phariſæos referendum. Morſus vulpis.* τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. Τελειοῦσθαι *quomodo uſurpetur.* Πληροῦν τὴν οἰκονομίαν. Τελειοῦσθαι *de martyribus.* Πλήν. Πορεύεσθαι *Hebræorum more uſurpatum:* Ἀπολύεσθαι. σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ ἐχομένῃ. Οὐκ ἐνδέχεται· *Non capit; Non eſt. Quis? pro Raro.*

Cap.13 v.1. INitio capitis decimi & tertii ità legitur, Παρῆσαν δέ τινες ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ ἀπαγγέλλοντες αὐτῷ περὶ τῶν Γαλιλαίων, ὧν τὸ αἷμα Πιλάτος ἔμιξε μετὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν. Cujus loci, ſi Cyrilli ſequimur ſententiam, mens erit, οὓς ἔσφαξε Πιλάτος μεταξὺ θυόντων, *quos ſacrificantes mactavit Pilatus*. Quod ſi verum eſt, Hebraiſmus non diſſimilis illi erit qui 23.Exod.v.19. legitur, *Non coques hœdum in lacte matris ſuæ*; hoc eſt, *quamdiu matris adhuc lac ſugit*: Quod, licèt alii aliter interpretentur, nec Procopius prætermiſit: qui in Commentariis ad Exodum, nondum Græcè editis, ἐν ὅσῳ γαλακτίζει, οὐ θύσεις καὶ ἑψήσεις. Alii ſimpliciter exiſtimant, cum victimarum ſanguine, quas immolabant, ſanguinem eorum miſcuiſſe Præſidem. Euthymius; *Cùm ergò quodam tempore eſſent congregati ac ſacrificarent, audivit hoc Pilatus, iráque fervens milites in eos miſit: ipſiſq; mactatis, ſanguinem eorum ſacrificiis eorum miſcuit*. Quod alio modo imitati poſtea Chriſtianorum hoſtes, cibos neceſſarios ad vitam, victimarum profanarum ſanguine miſceri, ac ſic publicè exponi juſſerunt: ut coacti ità ſe fœdarent. Unde apud Nectarium Homiliâ in Theodorum Martyrem, Tyrannus juſſurum ſe ait, μηδὲν ἕτερον προβληθῆναι, πλὴν βρωμάτων καὶ πομάτων αἵματι τῶν θυσιῶν μεμιγμένων, *præter cibos potúſque victimarum mixtos ſanguine*: De quo deinde Theodorus queritur; qui, Ὁ γὰρ δυσσεβέστατος Ἰουλιανὸς μιαρῷ τῷ τῶν εἰδώλων θυσίας αἵματι πάντα καθῄμαξεν, *Verè impius ille Julianus fœdo victimarum quæ idolis conſecrata ſunt ſanguine omnia fœdavit*. Qui & pauperibus, nè ſic polluerentur, κόλλυβα præberi juſſit: quâ voce

voce fruges, ut interpretatur ipſe, coctas, quibus vitam illi ſuſtentarent, deſignabat. Cùm ſequitur, περὶ τῶν Γαλιλαίων, nemo quidem neſcit, Galilæos qui Judæ Galilæi opinionem ſequebantur, nefas habuiſſe, τὸ κυριολογεῖν quenquam præter eum cui nomen convenit quod ἀνεκφώνητον vocabant: Non quòd metuerent nè cuiquam nomen hoc tribueretur, cùm efferre id Judæi quoque nefas haberent, ſed nè proximum quidem: quod ab Helleniſtis quoque Deo tribuitur. Ut cùm Abraham dixit, Δέσποτα, τί μοι δώσεις; Gen. 15. 2. ubi in Hebræo אדני יהוה, hoc eſt, etiam nomen tetragrammaton additur. Neq. aliâ voce de hac ſecta uſus eſt Joſephus, cùm dixit, δυσνίκητος δὲ τῆς ἐλευθερίας ἔρως ἐστὶν αὐτοῖς, μόνον ἡγεμόνα καὶ δεσπότην τὸν Θεὸν ὑπειληφόσι. Cogitare hìc interim debebant eruditi, utrúmne hìc ſectarii de quibus diximus intelliguntur. Nam ſi quoties Galilæorum fit mentio, toties Judas Galilæus intelligendus erit, ſequetur omnes Galilæos Judæ ſectarios fuiſſe; aut, Galilæos non antè, quàm populum turbavit Judas, inviſos Judæis fuiſſe. Et tamen in opinione hac Theophylactus, Euthymius, Titus Boſtrorum Epiſcopus, alii, fuerunt: ut, videlicet, huic illud quod hìc περὶ ἀνθρωποθυσίας Pilati commemorant, aptarent: Valde enim hoc placebat illis; imprimis autem immanitate hâc uſum in eos Pilatum, quòd docerent, παρὰ τὰ διατεταγμένα τοῦ Μωϋσέως, οὐ δεῖν, οὐδὲ ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Ῥωμαίων ἔθνους, θυσίας ἀναφέρεσθαι, *nè quidem pro ſalute Cæſaris aut populi Romani offerendas eſſe victimas.* Sed ridiculum eſt, neſcire Galilæos, imprimis autem quos ἀμαθεῖς dicebant, præ cæteris inviſos peccatoréſq; à Judæis habitos: quos λαὸν τὸν ἐν σκότει καθήμενον Eſaias dixerat; ut alios omittam. Quare potiùs quærendum hìc erat, cur eos Galilæos quos crudeliter exceperat Pilatus, peccatores præ cæteris exiſtimarent qui hoc nunciabant Domino. Vetuerat ante omnia ſuis Dominus, nè coram ſe בקרי ſeu קרי obambularent; hoc eſt, nè quæ evenirent ſibi, caſui aſcriberent aut ſorti: Quod, ut cætera, ad ſuperſtitionem ſuperſtitioni nata gens deinde traxit; adeò ut uſque ad Domini adventum, qui has nebulas vel illuſtravit vel diſcuſſit, nihil præter corticem verborum ſtudioſè ſervaret: Adeò ut ipſi diſcipuli Johan. 9. cùm cæcum ità natum, ſive ἐκ γενετῆς, viderent, ſtatim quærant, Τίς ἥμαρτεν; οὗτος, ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ; Quibus Dominus, Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ. Non quòd non peccaſſent, ſed ut hanc opinionem tolleret, *Nemini adverſa evenire niſi qui præ cæteris peccaſſet:* quò hìc totus ſpectat locus. Cùm ſequitur, Ἢ ἐκεῖνοι οἱ δέκα καὶ ὀκτὼ, ἐφ' οὓς v. 4. ἔπεσεν ὁ πύργος ἐν τῷ Σιλωάμ, non dubito quin fruſtrà eruditi ſint qui Σιλωάμ aquæ ductum intelligunt, ad quam turrim fuiſſe ſtructam volunt: cùm, ἐν τῷ Σιλωάμ, pro ἐν τῷ πυλῶνι τοῦ Σιλωάμ, more Helleniſtarum (quibus πυλὼν, πύλη, *porta*) dictum ſit. Portas autem urbis Sanctæ turribus fuiſſe inſtructas, etiam hanc ipſam, vel ex delineatione ejus patet. Quid autem faciliùs evenire potuit, quàm ut urbe hâc exeuntes aut intrantes turris ruinoſa opprimeret, deleret? Quod eveniſſe his hominibus קרי, *fortè*, hoc eſt, ſine peccato aliquo, & quidem ſummo, ut ſibi perſuaderent, nefas ex Lege credebant. Non ità procul ab hoc loco ſequitur, Ἵνα τί καὶ τὴν γῆν καταργεῖ; quomodo vulgò; nec v. 7. malè. Efficacius tamen, quod apud Baſilium & alios legitur, κατάργει. Porrò, quid ſit καταργεῖν, non ſatis expenderunt eruditi. Καταργεῖν Helleniſtis, quod Chaldæis בטל. Eruditè vetus, *occupat:* quod eſt, περιλαμβάνει· Occupabat enim locum ficus, quæ & ſic impediebat vitem, ideóque & malè occupabat terram: quod nunc voluit. Nec planè interim rejecerim, quod recentior, *Quorſum etiam terram inutilem reddit?* hoc eſt, *efficit ut talis eſſet:* quomodo τὸ καταργεῖν Eſdræ 4. 23. & alibi, Helleniſtis uſurpatur. Sequitur aliquantò pòſt, Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ ἦν πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας ἔτη δέκα καὶ ὀκτώ. v. 11. Ubi quærunt eruditi, quomodo in nobiliſſima τῆς ἐνεργουμένης hiſtoria πνεῦμα ἀσθενείας ille ſpiritus dicatur quo obſeſſam fuiſſe eam retulit Evangeliſta. Ego quidem parùm abeſt quin ἀσθένειαν hìc מכשול dici exiſtimem: quod modò σκάνδαλον, modò σκῶλον, modò βάσανον, modò ἀσθένειαν Helleniſtæ reddiderunt. Quemadmodum peccata, Græcorum Theologi, ἀσθενείας, etiam non rarò σκάνδαλα dicunt: ut cùm in precibus ſuis Cathemerinis poſteriores Græci, ἀσκανδάλιστον, noctem veſperámque quæ ſine manifeſto tranſigitur peccato, nuncupare ſolent: Exempli cauſâ, cùm

 precantur,

precantur, Ἑσπέραν, αἰτοῦμαι, σὺν τῇ νυκτὶ ἀσκανδάλιστον παράσχου μοι, Σῶτερ, *Veſpe-
ram, precor, noctemq; ut ſine ſcandalo mihi largiaris, Servator.* Hic majus efficaciúſque;
& fortaſſe idem quod σκόλοπα dixit Paulus: ut ſpiritus σκόλοπος is ſit qui hic τῆς ἀσθενεί-
ας dicitur: Nam σκόλοψ, מכשול: Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατᾶν.
Ità Jeremiæ 6. 21. *Ecce ego do populo huic ruinas,* מכשלים: ubi linguâ ſuâ Helleni-
ſtæ, ut aliàs, Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦτον ἀσθένειαν. Ut & 18. 23. γενηθήτω ἡ ἀσθέ-
νεια αὐτῶν ἐναντίον σου in Hebræo, *qui impingunt,* eâ voce de qua dixi: Quales ſunt,
quibus impurus ille imperare ſolet Spiritus. De quo accipiendum, ipſa docet hiſtoria:
Aliquantùm enim pòſt ipſe Dominus, Ταύτην δὲ, θυγατέρα Ἀβραὰμ οὖσαν, ἣν ἔδησεν
ὁ Σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου τῇ ἡμέρᾳ τοῦ
σαββάτου; Eſt ergò eutheliſmus Helleniſtis proprius, ut πνεῦμα ἀπωλείας, πνεῦμα ἀσθε-
νείας dicatur: Quemadmodum à Prophetis, quibus hæc ἀσθένεια immittitur, *perire* di-
cuntur. Loco priori Jeremias; Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος, Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι ἐπὶ τὸν
λαὸν τοῦτον ἀσθένειαν, καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν αὐτῇ πατέρες καὶ υἱοὶ, ἅμα ὁ γείτων καὶ ὁ
πλησίον αὐτοῦ ἀπολοῦνται. Poſteriori autem petit, nè propitiùs ſit iis quibus ἀσθένειαν im-
miſit. Quemadmodum hæc miſera, quæ ſine ſpe τοῦ ἀνακύπτειν annos tot vixit, ſpeciem
eorum quos conſtrictos vinctóſq; tenet Satanas, ad vivum exhibebat. Ibidem de eadem
Ibid. ſequitur, καὶ ἦν συγκύπτουσα. Hæc eſt ergò illa quam B. Hieronymus *incumbentem* ad
8. Amos dixit; *Sed cum Evangelica illa muliere quæ habebat ſpiritum infirmitatis, ſem-
per incumberent:* quod eſt, ἀεὶ συγκύπτοιεν. Cùm non ità multò poſt hunc locum le-
v. 14. gitur, Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος, ἀγανακτῶν ὅτι τῷ σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ
Ἰησοῦς, ἔλεγε τῷ ὄχλῳ, notandum quod aliàs dixiſſe memini, violentiam notari dicen-
tis, neque aliud eſſe ἀποκριθεὶς ἔλεγε quàm ſi Hebræorum more λέγων ἔλεγε dixiſſet:
v. 32. quod & τὸ, ἀγανακτῶν, confirmat. Paulò pòſt legitur, Καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες
εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ. Ubi Theophylactum non rarò admirati ſumus, qui ad Pha-
riſæos hoc trahit; Καὶ δοκεῖ μὲν ἀλώπεκα τὸν Ἡρώδην ὀνομάζειν τοὺς Φαρισαίους δὲ μᾶλ-
λον, εἴ τις ἀκριβῶς σκοποίη. Οὐ γὰρ εἶπε, τῇ ἀλώπεκι ἐκείνῃ ἀλλὰ, ταύτῃ, μέσῃ τι-
νὶ χρώμενος φωνῇ καί γε εὐφυῶς. διὰ μὲν γὰρ τοῦ ἐμφανῶς εἰπεῖν, τῇ ἀλώπεκι, τὸν Ἡ-
ρώδην δίδωσιν ἐκείνοις ὑπολαβεῖν· διὰ δὲ τῆς δεικτικῆς φωνῆς, ταύτῃ, αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς
δολεροὺς ᾐνίξατο. Dicas in Magiſtrorum Hebræorum ſcriptis verſatum: qui ἐκ παραδόσεως
in ore tum habebant, *Ad ignem ſapientum calefaciendum; cavendum tamen ab eorum
pruna, nè aduramur,* ſive, *nè malum conciliemus nobis:* שנשיכתן נשיכת שועל,
quia morſus eorum, ut morſus vulpis. Quod & magnatibus principibúſque convenit;
Ibid. cùm quibus ὡς ἥδιστα (ut ille aiebat) vel ὡς ἥκιστα agendum eſt. Ibidem ſequitur, Ἰδοὺ,
ἐκβάλλω δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἐπιτελῶ σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. Ubi
τὸ τελειοῦσθαι (in quo miror diſſentire interpretes, cùm de paſſione ſæpius, ut hic, accipi-
atur) idem quod, πληροῦν τὴν οἰκονομίαν, Græci Patres dicunt. Baſilius Seleuciæ Epi-
ſcopus, Τῷ δὲ ιη´ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ πληρώσας τὴν οἰκονομίαν ὁ Σωτὴρ, σταυρω-
θεὶς καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ἀνελήφθη, &c. *Decimo octavo regni ejus anno, cùm œcono-
miam ſuam Dominus implevit, poſt paſſionem reſurrectionémque è mortuis, in cælum aſ-
ſumtus eſt.* Magnus Baſilius in Epiſtolis, μέλλων συμπληροῦν τὴν ἐν σαρκὶ οἰκονομίαν.
Quemadmodum & τελειωθῆναι paſſim SS. Patribus dicuntur martyres. Neque quicquam
in Græcorum Menologiis frequentius: Ut cùm ſtatim menſe Julio, Coſmus atque Da-
mianus, ἐν Ῥώμῃ τελειωθέντες, dicuntur. Photius in Excerptis è vita Pauli Epiſcopi
Conſtantinopolitani martyris; Καὶ ὑπερορίζεται Παῦλος ἐν Κουκουσῷ τῆς Ἀρμενίας, ὁ
τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος, καὶ τῷ δι' ἀγχόνης, τῶν δυσσεβῶν νύκτωρ ἐπιστάντων, τε-
λειοῦται μαρτυρίῳ, *Paulus Cucuzum relegatur Armeniæ, magnus ille pietatis vindex,
ſuſpendióque ab impiis, qui noctu irruebant, vitam finit martyrio.* Unde ἡ διὰ πυ-
ρὸς τελείωσις, & ſimilia: quomodo, ὁρῶν ἤδη πρὸς τὴν διὰ πυρὸς τελείωσιν, Magnus
Baſilius lib. De Spiritu S. dixit. Quod cùm ubiq; obvium, nè quidem dubitandum quæ-
nam veterum de hoc loco fuerit opinio: Cùm præſertim Sanctorum mortem Latini quoq;
reverenter *finem* dicant: Ut cùm Leo Epiſt. Decret. 80. *aliter honorandum eſſe finem* ait
martyrum

martyrum quàm Dominicæ paſſionis diem. Interim nè dubitandum quidem quin origo ſit è
Sacris: Ità enim τελείωσις & ab Helleniſtis uſurpatur: Fortè & cùm τῷ כִּלֻּאִים re-
ſpondet; ut cùm κριὸς τελειώσεως, הַמִּלֻּאִים, in Lege dicitur. Nec aliter autori ad He-
bræos uſurpatum: ut cùm Deus Pater, pro hominum ſalute, æternam illam victimam de
qua hic agitur, διὰ παθημάτων τελειῶσαι dicitur: &, cùm ipſemet τελειωθεὶς, omni-
bus qui verè obtemperant, æternæ cauſa dicitur ſalutis, Ibid. 5. 9. Τελειοῦσθαι igitur, προσ-
φέρεσθαι, *offerri.* Recentior interpres modò *conſecrandi*, modò *conſummandi* voce, ut hoc
loco, uſus eſt, quemadmodum & vetus; nec ineptè, ut reor. Sequitur, Πλὴν δεῖ με v. 33.
σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι. Ubi multis modis ſategerunt & decepti vi-
dentur eruditi. Imprimis autem vel τὸ πλὴν, quod *interim* rectè hic reddas, id quod
jam præceſſerat confirmat, à quo & dependet: ut ſit idem ferè quod τὸ אֲבָל He-
bræorum: Ut cùm 2. Paral. 33. 17. Πλὴν ἔτι ὁ λαὸς ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ἐθυσίαζε præ-
ceſſit autem, καὶ ἔπη τῷ Ἰούδα τοῦ δουλεύειν Κυρίῳ. Ità paſſim Evangeliſtis: ut Luc.
10. v. 14. Πλὴν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἐν τῇ κρίσει ἢ ὑμῖν. Nè omittam,
τὸ πορεύεσθαι, more Hebræorum, idem eſſe hic quod ἀπολύεσθαι· Δεῖ με πορεύεσθαι, *Mo-
ri me oportet*: ut ſit Hebræorum הלך, οἴχεσθαι Græcorum: Quomodo Geneſ. 15. 2.
הוֹלֵךְ עֲרִירִי, πορεύομαι ἄτεκνος· hoc eſt, ἀπολύομαι, ut ibi Helleniſtæ. Lucæ item
22. 22. καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πορεύεται κατὰ τὸ ὡρισμένον· quod τελειοῦσθαι antè dixit.
Illud autem, σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἐχομένῃ, ut rectè expoſuit Theophylactus, τὸ συντό-
μως γενήσεσθαι τὸν θάνατον, *inſtare mortem brevì, nec differri*, ex uſitata Hebræorum
ratione, deſignat. Ut τὸ σήμερον καὶ αὔριον, יוֹמַיִם, *biduum*, breviſſimum ſit tempus;
quemadmodum & *dies tertius*, pro poſt-futuro, ut Magiſtri notant. Quare nihil hic de
tempore argutandum. Sequitur, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἱερουσαλήμ. Ibid.
Ubi vetus, οὐκ ἐνδέχεται, *non capit*; nec Latinè, nec expreſſè ſatis. Quod nolim: cùm
ſit hyperbole potiùs. Et ità Syrus: Quemadmodum Euthymius; qui, *impoſſibile eſt*, ſive
inſuetum. Nam tot prophetæ, inquit, *ibi jam mactati ſunt, ut hoc proprium urbi videatur,
neque aliud ſit exſpectandum.* Et, *Quemadmodum via quæ obſeſſa eſt à latronibus, fieri vix
poteſt ut à ſanguine ſit pura*, inquit Theophylactus, *ità & urbs Sancta, quam tum Pha-
riſæi inſidebant, vix à ſanguine immunis eſſe poterat: Qui cædibus ſervorum inſueti, ipſum
cæteris mox additurì erant Dominum.* Mens eſt, *Non cadit in te, ut propheta extra te per-
eat.* Quâ mente Latini eleganter, *non eſt*, dicunt: *Quia non eſt ut propheta extra Hiero-
ſolymam pereat*; Vix poteſt fieri, ob aſsiduas prophetarum cædes. Hoc eſt ergò quod
prophetæ dicerent, *Quis enim propheta extra Hieroſolymam moritur?* Nullus, nempe,
aut rarus. B. Hieronymus ad illud Amoſi, *Dominus Deus locutus eſt, & quis non prophe-
tabit? QUIS in hoc loco, non pro impoſſibili*, inquit, *ſed pro raro, accipitur.* Ut ſit hyper-
bole, quod dixi. Idem ad Eccleſiaſtæ 3. Τὸ *QUIS in Scripturis, non pro impoſſibili, ſed
pro difficili. Ut ibi*, inquit, *GENERATIONEM ejus quis enarrabit? Et in Pſalmo quar-
to decimo, DOMINE, quis habitabit in tabernaculo tuo?*

Cap. XIII.

Caput decimum & quartum percurritur. Καὶ ἐπιλαβόμενος ἰάσατο αὐτὸν, *in hydropici
hiſtoria.* Ἐπιλαβόμενος, ἁψάμενος. *Interpretes aliter; & eorum interpretatio.* πρὸς
τοὺς κεκλημένους. Οἱ κεκλημένοι *qui: Invitati: eorum* πρωτοκλισία. Ἐπέχων πῶς
τὰς πρωτοκλισίας ἐξελέγοντο. Ἐπέχων, *quid; & an rectè expreſſum ab interpretibus.
An* ἐπάγων *pro* ἐπέχων *legendum; & quâ mente. Confirmata ex antiquis ea lectio.*
Ἐπάγων παραβολήν. Πλατείας, ῥύμας, ὁδοὺς, φραγμούς. *Sepes, quibus privata diſtin-
guebantur.* Περιτιθέναι φραγμόν. Φραγμοὺς, *Villa. Locus,* Εἴ τις ἔρχεται πρός με,
καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, *&c.* Μισεῖν, ἐν δευτέρῳ ἔχειν, *ſecundo habere loco.
Lea* μισεῖται. Ἡ ἠγαπημένη καὶ μισουμένη, *de qua in Lege.* Στυγεῖν *&* ἐχθαίρειν, *eodem
modo Euripidi uſurpatum. Locus,* Καὶ ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, *in quo di-
verſa lectio notata.* Ὁ θέλων πύργον οἰκοδομῆσαι· *& quid* πύργος· מִגְדָּל, *cum*

magnitudinis nota. Locus, Καλὸν τὸ ἅλας, &c. οὔτε εἰς κοπρίαν οὔτε εἰς γῆν εὔθετόν ἐστι· & quomodo intelligendus. Duo ſterquilinia. Subtilis Theophylacti interpretatio. Εὔθετον εἰς γῆν.

Cap.14 v. 4. NOn ità procul ab initio capitis decimi & quarti, in hydropici hiſtoria legitur, Οἱ δὲ ἡσύχασαν. Καὶ ἐπιλαβόμενος ἰάσατο αὐτὸν, καὶ ἀπέλυσε. Ubi recentior interpres; *Tum ipſe prehenſum eum curavit, & dimiſit:* Vetus; *Ipſe verò apprehenſum ſanavit eum, ac dimiſit:* utrumque operoſiùs, ni fallor, quàm ut mentem autoris repræſentet: Qui oſtendit, quàm leviter, quàm nullo quaſi negocio, in tam præclaro miraculo defunctus ſit Dominus. Nam ὁ μόνον ἁπτόμενος, qui aliud agendo quaſi tangit, ἐπιλαμβάνεσθαι dicitur: quo non ſemel tres Evangeliſtæ utuntur. Quanquam ſubtiliùs fortaſſe B. Ambroſius ad hunc ipſum Evangeliſtam, *Unde & tangit, non indignatus; & imperat, non diffiſus. Hoc eſt enim indicium poteſtatis: quia, quaſi habens poteſtatem ſanandi, & jubendi autoritatem, teſtimonium non refugit. VOLO, ergò dicit, propter Photinum; imperat, propter Arium; tangit, propter Manichæum.* Eodem capite mox ſequitur, Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλημένους παραβολήν. Ubi recentior interpres; *Dixit autem parabolam iis qui vocati fuerant:* ambiguè. *Vocati* enim plerunque ſunt οἱ κλητοὶ, qui τοῖς ἐκλεκτοῖς, ſive *electis*, opponuntur: ut in illo Matthæi, *Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi*, 20. 16. & alibi. Rectè vetus; *invitatis:* Quibus eo ipſo primus locus ſive πρωτοκλισία debebatur; hi enim ſunt quos קרואים Hebræi dicunt: quibus quòd præponeretur Saul, regni omen fuit ac denunciatio: De quo, iiſque qui cum eo, dicitur, καὶ ἔταξεν αὐτοῖς τόπον ἐν τοῖς πρώτοις τῶν κεκλημένων. Quemadmodum eâdem voce *primi*, ſive οἱ πρῶτοι, dicebantur: nam Hebræa vox utroſque notat. Quibus autem hæc dicebat Dominus? Leguleiis nempe, ac Phariſæis: quos, ut ſequitur, quòd primos accubitus in menſis ſectarentur, perſtringit. Vix abeſt ergò quin eoſdem nunc κεκλημένους eleganter ac ſignificanter dicat: ut qui primum occuparent locum. Nè in eo quidem quod ſequitur, ἐπέχων πῶς τὰς πρωτοκλισίας ἐξελέγοντο, nobis ſatisfaciunt interpretes. Quem enim locum hîc illud habet, *attendens quomodo primos accubitus eligerent?* Nam antiquus, qui *intendens* dixit, propiùs ad mentem quidem: Græcò autem interim quid fiet? Syrus enim ſe expediit, ut potuit fortè magìs quàm ut debuit; qui *videndi* verbo uſus eſt. Scio interim aliquoties uſum eâ voce Sirachidem: ut cùm dixit, ἐπέχε ἐπὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν. Nec tamen poſſum quin veterem lectionem annotem; quæ eſt, ἐπάγων· quomodo & Canone 7. Concilii in Trullo ſexti, ex antiquo codice haud dubiò, legitur: ubi diſertè, Ἔλεγε δὲ

Ibid.

πρὸς τοὺς κεκλημένους, παραβολὴν ἐπάγων aliâ diſtinctione. Quid autem, παραβολὴν ἐπάγων? Παραβολὴν ἐπάγειν eſt, *adjicere* aut *commemorare parabolam.* Eodem capite

v. 23. occurrit illud, Καὶ εἶπεν ὁ κύριος πρὸς τὸν δοῦλον, Ἔξελθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμούς. Ubi ordinem notari velim. In urbe ῥύμας καὶ πλατείας ponit; præceſſit enim, ἔξελθε ταχέως εἰς τὰς πλατείας καὶ ῥύμας τῆς πόλεως· deinde, εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμοὺς· quos extra urbem ponit. Quippe φραγμοὺς cùm dixit, hortos & vineas ſic intellexit; in quibus operarii, plerunque infimæ conditionis homines, mercede operam locabant: Quales nunc vocari jubet. Eo modo quo Latinus Poeta, *Sepibus in noſtris*, hoc eſt, φραγμοῖς, dixit. Nam obſcurè Syrus vocem ut invenerat interpretatus eſt. Rectè Kimchius; *Sepes vinearum & agrorum ſentibus diſtinguebantur:* Seps enim משוכה: quæ privata diſtinguebat. Et apud Eſaiam cap. 5. v. 2. Dominus, ubi de vinea agit, quæ eſt domus Iſraelis, καὶ περιέθηκα φραγμὸν, *& ſepem circumpoſui*, inquit; tanquam poſſeſſioni propriæ ac ſuæ: & deinde, Καὶ ἀφελῶ φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν, *Diruámq; ſepem ejus, & diripietur:* Ità enim Helleniſtæ. Sublatâ autem ſepe, omnium fiebat in direptionem quod unius antè fuerat & poſſeſſoris proprium. Idq; Sirachides voluit, cùm dixit, Οὗ οὐκ ἔστι φραγμὸς, διαρπαγήσεται κτῆμα· *Qui ſepem non habet, nè poſſeſſionem quidem tuebitur.* Φραγμοὶ ergò, villæ; quales ex quas Romani ruſticas dicebant: Quas ab eo quo diſtinguebantur dixiſſe videntur. Pergamus. Εἴ τις ἔρχεται πρός με,

v. 26. καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ τέκνα,

καὶ τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τὰς ἀδελφὰς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι. Ubi τὸ μισεῖν, vero Hebraiſmo, eſt ἐν δευτέρῳ ἔχειν· quod ab iis fit qui aliquem ſecundo loco habent aut poſtponunt alteri: Et ità plerunque. Tale eſt illud, Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, apud Matthæum & Lucam: μισήσει, ἐν δευτέρῳ ἕξει· *alteri poſtponet, loco ſecundo habebit*: ἀγαπήσει autem, μᾶλλον ἀγαπήσει· Neq; aliter interpretatus eſt Matthæus: qui, ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ. Ità Lea μισουμένη dicitur, cui altera præfertur, Geneſ. 29. 31. Ἰδὼν δὲ Κύριος ὅτι μισεῖται Λεία. Neque aliter locum Deut. 21. 15. περὶ τῆς ἠγαπημένης καὶ μισουμένης γυναικὸς, acceperim; quod Latinè, *de dilecta & poſthabita uxore*, dicas: Ἐὰν δὲ γένωνται ἀνθρώπῳ δύο γυναῖκες· μία αὐτῶν ἠγαπημένη, καὶ μία αὐτῶν μισουμένη· Ubi μισουμένη, ἐν δευτέρῳ οὖσα· ut & deinceps. Hic autem rectè, *& non poſtponit*, dicas. Quid, quòd Euripides ad eundem ferè modum Alceſtide locutus eſt?

> Οἶσω δὲ πένθος οὐκ ἐτήσιον τὸ σὸν,
> Ἀλλ' ἔστ' ἂν αἰὼν οὑμὸς ἀντέχῃ, γύναι,
> Στυγῶν μὲν ἥ μ' ἔτικτεν, ἐχθαίρων δ' ἐμὸν
> Πατέρα· λόγῳ γὰρ ἦσαν, οὐκ ἔργῳ, φίλοι.
> *Annum nec hic nos unicum affliget dolor;*
> *Quin hanc ſuperſtes quamdiu lucem traham,*
> *Ipſam parentem, lucis autorem, ac patrem*
> *Exoſus, ut qui diligant verbo tenus.*

Ubi στυγεῖν, *minùs amare quàm alium.* Quomodo μισεῖν parentes dicitur, qui minùs
amat, aut qui alium, ut Chriſtum, præfert. Quod Tertulliano ſcrupulum injecit, effe-
citque ut locum illum, ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, &c. *quia alterum offendi ſit neceſſe, alte-*
rum defendi, redderet. Pauló pòſt, Καὶ ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἔρχεται v. 27.
ὀπίσω μου, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής. B. Hieronymus Epitaphio Marcellæ, *Et Domi-*
nus, juxta antiqua exemplaria, NISI quis tulerit crucem ſuam quotidie. Legit ergò, ὅστις
οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ ὁσημέραι. Sed & Eraſmus, *In hoc loco nulla varietas eſt in*
exemplaribus, niſi quòd Lucas addit, quotidie. Sequitur, Τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν, ὁ θέλων πύρ- v. 28.
γον οἰκοδομῆσαι, &c. Ubi πύργος, מגדל, in quo nota magnitudinis: ut hìc *palatium*
& quidem non vulgare deſignet: Quemadmodum ſuum μέγαρον ἀπὸ τοῦ μεγάλου Græ-
ci quoque deduxerunt: cui τὸ μεγαίρειν convenit aut ſequitur plerunque. Eodem capite
ſequitur, Οὕτως οὖν, πᾶς ἐξ ὑμῶν ὃς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ v. 33.
δύναταί μου εἶναι μαθητής. Quod interpres vetus; *Sic ergò omnis ex vobis qui non renun-*
ciat omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus: Et eodem ferè modo Eraſmus;
qui & *renunciare* dixit: Nec malè & efficaciter. Notum enim quid *renunciare* ſit Ju-
riſconſultis: qui ad ceſſionem juris acquiſiti, factam ultro ab aliquo, referre ſolent: A
quo τὸ *repudiare* diſtinguunt. Rectè ergò Chriſtianus cui bona omnia præ Chriſto ſor-
dent, aut pauperibus largitur quæ habet, ἀποτάσσεται τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, hìc dicitur.
Neq; aliter ἀποτάσσεσθαι Diabolo dicuntur Chriſtiani: ut cùm Theologi Græci τὴν ἀπό-
ταξιν τοῦ διαβόλου dicunt: Cui τὴν σύνταξιν opponunt; Chriſti, nempe. Exempli
causâ, cùm in precibus Græcorum Cathemerinis de ſe pronunciant dolentque Chri-
ſtiani, quòd vixerint, μὴ εἰς νοῦν λαμβάνοντες ἢ λογιζόμενοι τὴν σύνταξιν τοῦ Χρι-
στοῦ, καὶ τὴν ἀπόταξιν τοῦ διαβόλου· Ubi Chriſto συντάσσεται, qui ut debet Chriſtum
profitetur; Diabolo ἀποτάσσεται, qui planè renunciat. Ut adhuc ignorem quare *va-*
ledicendi voce, minùs certè efficaci, etiam hoc loco uſus ſit recentior interpres:
Qui, *Sic ergò, quiſquis veſtrûm non valedicit omnibus bonis ſuis, non poteſt meus*
eſſe diſcipulus. Certè nec poeta, qui de ſe, *Sæpe Vale dicto rurſus ſum multa lo-*
cutus, dixit, amicis ſuis ἀπετάξατο· nec Senatui Auguſtus; qui, quoties excede-
ret, *ſingulis ſedentibus*, teſte Tranquillo, *valere dicebat.* Nec aliter loquuntur SS.
Patres: Cyprianus Precationis Dominicæ interpretatione, *Conteſtetur quoque inter pri-*
ma ſtatim nativitatis ſuæ verba, renunciaſſe ſe terreno & carnali patri. Ubi minus eſ-
ſet, *valedixiſſe.* Sub finem capitis ejuſdem illud habes, Καλὸν τὸ ἅλας· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας v. 34 35
μωρανθῇ,

μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται; οὔτε εἰς γῆν οὔτε εἰς κοπρίαν εὔθετόν ἐστιν. ἔξω βάλλουσιν αὐτό. Ubi non ignoro, ad agriculturam, aut lætamen terræ, vulgò referri. In quo an nulla difficultas? Primò enim, quomodo inutilis ad terram ſal dicetur, cùm corruptus eſt aut vitiatus, qui nè quidem integer conducit, ſed ſterilitatem infert; eóque magis, quò integrior minúſque vitiatus? Deinde, cùm *οὔτε εἰς κοπρίαν*, dixit, ſi hoc voluit quod dixi, bis dixiſſe idem videtur; ſiquidem quæ εἰς *κοπρίαν* ſive *ſterquilinium* conjiciuntur, lætamini ſervantur. Unde Columella ſterquilinia vult eſſe duo: *unum, quod nova purgamenta recipiat, & in annum conſervet; alterum, ex quo vetera vehantur:* Utrumque autem terræ ſervari ac lætamini, quis neſcit? Quid igitur Theophylactus voluit, cùm ad hunc locum, *Αἰνίττεται μὲν διὰ τῆς γῆς, τὸ ὠφελούμενον· διὰ δὲ τῆς κοπρίας, τὸ ὠφελοῦν, Cùm terram dicit, id cui conducit; cùm ſterquilinium, id quod conducit, ſignificat.* Quomodo autem terra eſt, cui conducit, quam nec integer nec vitiatus juvat? Tum verò quam utilitatem afferet repoſitus in ſterquilinio? è quo ſive integer adhibeatur (quod vix poteſt: conſeneſcit enim ibi atque fatuatur) ut ſic noceat neceſſe eſt; ſive vitiatus, nè ſic quidem, niſi fallor, admodum conducit. Quid igitur? An *terram* poni pro *hominibus*, quod uſitatum Hebræis, dicemus? quemadmodum cùm David *percuſſiſſe terram* dicitur, 1.Sam.27.9. quod Helleniſtæ, καὶ ἐπάταξε τὴν γῆν, id eſt, *homines*. Quod videndum an procedat: Quamvis Matthæus 5. v. 13. *Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται;* Ut mens ſit, οὔτε εἰς γῆν εὔθετόν ἐστι, *neque hominibus conducit*; vel, *neque ad uſum homini accommodatum eſt.* Quam ſententiam optimè Eraſmus expreſſiſſe videtur, cùm in Paraphraſi dixit, *Sal verò magnæ quidem rei, ſed uni natus, ſi factus fuerit inſipidus, nulli hominum uſui accommodatus eſt; adeò ut nè in ſterquilinium quidem ſit utilis.*

Cap. XIV.

Caput decimum quintum & ſextum. Τὴν στολὴν τὴν πρώτην, τὴν προτέραν. Stola quam ante peccatum geſſimus, apud Patres. Δακτύλιος datus filio, & qualis. Inter σφραγίδιον & δακτύλιον, diſcrimen. Μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας· & quomodo dicatur. Ἄδικον, ἄπιστον Helleniſtis. Falſum & Injuſtum ab iis confundi. Μάρτυς ἄδικος. Sententia Auguſtini. Thomæ interpretatio. ὅταν ἐκλείπητε. Ἐκλιπεῖν eodem euphemiſmo quo διχάζεσθαι uſurpatum. Syri error. Lazari nomen ἐπώνυμον, ſive rei accommodatum. ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ. Sinus Abrahæ, locus ità dictus. Accumbere cum Patriarchis. Μετὰ Θεοῦ ἑστιᾶσθαι, Stoicis. Εὐφροσύνη ἐπιβατίζιος, καὶ πατριάρχου κόλπος. Ἀνακλίνεσθαι ἐν τῷ κόλπῳ, de iis qui in menſa ſunt proximi: Et ità Sacras loqui literas. Ὁ ἐγκόλπιος Κυρίου. Aqua quid deſignet: ejus in menſa uſus. Angeli, ordinis rectique moris autores. Locum in convivio aſſignandi mos. Στίεγμα. Alia nonnulla.

Cap. 15 v. 10. CApite decimo & quinto, de quo acturi nunc ſumus, inter cæteros occurrit locus ille, *Οὕτω, λέγω ὑμῖν, χαρὰ γίνεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι.* Ubi interpres antiquus, *ſuper uno peccatore pœnitentiam agente.* Eraſmus verò ac recentior, *reſipiſcendi* voce uſi ſunt: Haud temere, ni fallor. Nemo eſt qui nunquam peccet, inquit alibi B. Hieronymus, excepto uno, qui & non peccaſſe dicitur; in cujus ore dolus non repertus. Cùm autem nemo ſit qui non delinquat, nemo eſt quem non & pœnitere debeat: quem autem minimorum quoque pœnitet, majora non admittet: quem autem verè pœnitet, jam reſipiſcit. Eleganter Gennadius, *Pœnitentia vera eſt, pœnitenda non admittere, & admiſſa deflere. Satisfactio pœnitentiæ eſt, cauſas peccatorum excidere, nec earum ſuggeſtionibus aditum indulgere.* Quam, *reſipiſcentiam*, non malè dicas. Quemadmodum nec gaudent verè Angeli, cùm peccatorem tantùm pœnitet, quod & peccantis eſſe & peccaturi poteſt: ſed cùm reſipiſcit; hoc eſt, emendationem vitæ ſeriam conjungit: Quod ut ſummum Dei donum eſt, qui veræ pœnitentiæ reſipiſcentiam adjungit, ità veram perfectámque efficit. Ut rectè alibi, *κατάνυξις*, ac *μεταμέλεια*,

λεια, à μετανοίᾳ, ab interprete eodem diſtinguantur. In accdaſti hiſtoria, nè ſingula nunc
perſequar, & illud legitur, Εἶπε δὲ ὁ πατὴρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ, Ἐξενέγκατε τὴν v. 22.
στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐτόν· καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Ubi
τὴν στολὴν τὴν πρώτην, ut apud eundem Evangeliſtam, τὸν πρῶτον λόγον, accipio;
Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην, hoc eſt, τὸν πρότερον. Quod his ſcriptoribus no-
vum non eſt. Interpres vetus; *Citò proferte ſtolam primam*, hoc eſt, *priorem*: Recentior
interpres, qui libenter à vocibus recedit; *Afferte ſtolam illam præcipuam*. Rectiùs meo
animo Theophylactus, cùm τὴν ἀρχαίαν exponit: *Paternæ enim pietas*, ut eleganter
loquitur Chryſologus, *non contenta innocentiam reparare ſolam, niſi & priſtinum reſtituat*
honorem. Et hæc cauſa cur iidem veteres Theologi, qui ad ſtatum peccatoris hæc refe-
runt, ἣν ἐφοροῦμεν πρὸ ἁμαρτεῖν, *quam ante peccatum geſſimus*, interpretentur. Sed &
στολὴ, מְעִיל, quæ cæteris, honoris cauſâ, inducebatur; ſine qua, ut nobis ſine pallio, in
publicum prodire, ingenuo indignum. *Primam* ergò, hoc eſt, qualem antè geſſerat, de-
coxerátque, ὁ πάντα δαπανήσας. Titus Boſtrorum Epiſcopus; Ἐνέγκατε τὴν πρώτην
στολὴν, ἣν ἀπώλεσε, δηλονότι, τοῦ πατρὸς ἀναχωρήσας, τὴν πίστιν, τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, καὶ
ἐνδύσατε αὐτὸν τὸν ἀποδύσαντα, *Adſerte primam ſtolam, quam perdidit, nimirum, cùm à*
patre diſceſſit, hoc eſt, fidem, cum cognitione veritatis; ac induite eum illâ, qui eam exuit.
Alcimus Avitus lib. 3. *Pallia prima, pater, redeunti porrige proli*. Quod pauló antè, *Nam*
reduci ornatus veſtis dat prima ſecundos. Additur, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐ-
τοῦ. Ubi, *& date annulum in manum ejus*, interpres vetus: cum patris nota, nempe, &
ſigillo; ut ſic verus filius ac proprius agnoſceretur. Quemadmodum Hebræis planè vi-
cino vocabulo natura annulúſque deſignatur. Ità Johannis 6. 27. de Filio Dei, τοῦτον
γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός, *hunc enim Pater ſigillo ſuo confirmavit Deus*. Ut δακτύλιον
quod Attici σφραγῖδα nunc dicat: Ità enim ſculptum, quemadmodum non ſculptum,
δακτύλιον aut δακτυλίδιον dicebant. Heſychius; Δακτύλιος· Ἀττικοὶ σφραγῖδα· καὶ τὸ
μὲν ἁπλοῦν δακτυλίδιον ἐκάλουν· τὸ δὲ γλυφὴν ἔχον, σφραγῖδα. Capite decimo & Cap.16
ſexto dicitur, Καὶ ἐπῄνεσεν ὁ Κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας, ὅτι φρονίμως ἐποίησεν· v. 8.
ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτὸς εἰς τὴν γενεὰν
τὴν ἑαυτῶν εἰσί. Ubi illud, εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν, quod vulgò, *inter ſui ſimiles*,
ſive *ejuſdem generis*, dicimus. Ut cùm Magiſtri dicunt, ſpernendum ſeculum, hoc eſt,
דור, eos ſcilicet qui aliud quàm debent, neque aliud quàm lucrum, ſpectant. Pauló
pòſt ſequitur, Κἀγὼ ὑμῖν λέγω, Ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, v. 9.
ἵνα, ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. Ubi nemo non fatebitur,
nihil minùs voluiſſe Dominum quàm ut quis opibus malè partis amicos ſibi paret. Quod
ut incruſtarent eruditi, dici injuſtas voluerunt, quòd plerunque ſic parentur. B. Hie-
ronymus Quæſtione ad Hedibiam primâ; *Pulchrè dixit de iniquo. Omnes enim di-*
vitiæ de iniquitate deſcendunt: & niſi alter perdiderit, alter non poteſt invenire. Unde &
illa vulgata ſententia mihi videtur eſſe veriſſima, Dives aut iniquus, aut iniqui heres. Vi-
deamus mentem. Quod eſt falſum, ſeu non verum, ἄδικον ab Helleniſtis, uſu Hebræo-
rum, dicitur: Nam ἄδικον hâc dialecto, ἄπιστον ità ut ממון דשקר, quo ad Eſaiam
Thargumiſtæ utuntur, idem ſit quod μαμωνᾶ τῆς ἀπιστίας, ſive ἄπιστον hoc autem, *falſum*:
quo epitheti perpetui utuntur loco; idémque vox Hebræa notat. Verùm Helleniſtæ, ut
dicebam, *falſum* & *injuſtum* confundunt. Sic, exempli cauſâ, Deut. 19. 18. falſus teſtis
μάρτυς ἄδικος dicitur; Καὶ ἰδοὺ μάρτυς ἄδικος ἐμαρτύρησεν ἄδικα· hoc eſt, ψευδῆ
ἐμαρτύρησε ψευδῆ. Ità Exodi 23. 7. mendacium ῥῆμα ἄδικον dicitur. Vide Pſal. 26. 8.
& paſſim. Quemadmodum ἄδικον hoc ipſo loco μαμωνᾶ, τῷ ἀληθεῖ ſive ἀληθινῷ oppo-
nitur; Εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; Τὸ
אמת enim modò πιστὸν, modò ἀληθὲς eſt Helleniſtis. Adde, quòd Magiſtri ממון שקר,
mammonam falſum ſive *injuſtum*, hoc eſt, μαμωνᾶ ἄδικον, & הון העולם, ſive ὕπαρ-
ξιν τοῦ αἰῶνος τούτου, *ſubſtantiam hujus ſeculi*, conjungunt: Ut cùm dicunt, כי ממון
השקר והון העולם בא במהרה וחולף במהרה, *Falſas divitias* (non au-
tem *injuſtas*; quamvis illud quoque verum ſit) *& opes mundi, venire celeriter, celeriterq;*

tranſire. Magnus Auguſtinus, poſtquam aliquandiu obhæſit hic, de vero tandem ſenſu
cogitat, cùm inquit, *Eſt quidem & alius intellectus, nec ipſum tacebo. Mammona iniquita-
tis, divitiæ ſunt ſeculi omnes, undecunque ſint. Vndecunque congregentur, mammo-
na iniquitatis eſt, id eſt, divitiæ ſunt iniquitatis. Quid eſt, divitiæ ſunt iniquita-
tis? Pecunia eſt, quam nomine divitiarum appellat iniquitas. Si enim veras divitias
quæris, aliæ ſunt*, Serm. De verbis Domini in Evang. ſecundùm Lucam. Ergò divitiæ
falſæ ſunt de quibus agit Servator. Et hæc meus loci. Fruſtrà igitur, qui ex profeſſo
Quæſtione 12. locum hunc tractavit Anaſtaſius Sinaita, *μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, τὸν ἐκτὸς τῆς
χρείας ἡμῶν ὑπολειπόμενον, qui excedit uſum*, ſive *ſuperfluam pecuniarum copiam*, interpre-
tatur. Sed & aliud agebat acutiſſimus vir Thomas, qui de pecunia ſubrepta furto in-
tellexit: occaſione, ſcilicet, vexatæ inter Auguſtinum & Scholaſticos hic quæſtionis,
Utrùm diviti erepta eo animo pecunia ut conferatur pauperi, & cui deeſt unde vivat,
Ibid. furto aſſignanda ſit. Sequitur, *ἵνα, ὅταν ἐκλίπητε*. Qui euphemiſmus Helleniſtis uſita-
tus: Quale Græcorum *οἴχεσθαι*, Romanorum *abire*, & ſimilia, cùm de poſtremo vitæ
termino ac fine agunt. Jeremiæ 42. 17. *Ἐκλείψουσιν ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ λιμῷ, καὶ λοιμῷ.*
Apud eundem, *καὶ ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ ἐν λιμῷ, καὶ λοιμῷ, ἐκλείψουσιν ἐν τῷ τόπῳ*. Geneſ. 49. 33. *καὶ
ἐξάρας τοὺς πόδας ἐπὶ τὴν κλίνην ἐξέλιπε* de Jacobo: Ubi גוע habes; de facili nimirum
morte & expedita: ut aliàs de qualibet. Ex quo patet, peſſimè *ἐκλίπῃ* legiſſe Syrum,
atque ad mammona tranſtuliſſe. Sequitur eodem capite in parabola ubique decantata,
v. 20. *Πτωχὸς δέ τις ἦν ὀνόματι Λάζαρος, ὃς ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἡλκωμένος.*
Ubi nomen Lazari haud dubiò *ἐπώνυμον*, hoc eſt, parabolæ accommodatum, ſeu ima-
gini, ut vocant: Imprimis enim *Dei ope* egent ac *auxilio*, qui hominum deſtituuntur. Quò
& illud B. Ambroſii referri *τερησείδιον* poteſt, qui de hac parabola, *Narratio magìs quàm
parabola videtur; quando etiam nomen exprimitur*. Quanquam verè Titus Boſtrorum
Epiſcopus, *Αἱ εἰκόνες πλάττονται πρὸς τὸ ἀληθές, οὐχ αὗται δὲ πάντως εἰσὶν ἡ ἀλήθεια,
Ad verum parabolæ formantur & imagines, quamvìs non ipſæ ſemper ſint veræ*. Quare
nec neceſſe eſt, quod ad ipſo tamen dicitur, certum intelligi Lazarum aut verum; Hiero-
ſolymitanum videlicet, aut qui ageret in ea urbe, ad extremam reductus paupertatem,
τὴν ἐσχάτην πτωχείαν καὶ ἀρρωστίαν νοσῶν, ut ipſe loquitur: quem in exemplum aſſumſe-
v. 23. rit hic Dominus. Sequitur de divite, jam omnium egeno, *Καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς
ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὁρᾷ τὸν Ἀβραὰμ ἀπὸ μακρόθεν, καὶ Λάζαρον
ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ* hoc eſt, בחיקו, *ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ* quod eſt, *proximum illi*:
Quo eximia defuncti probitas felicitáſque denotatur. Neque quicquam uſitatius He-
bræis: Quemadmodum בחיקי, *in ſinu meo*, ſimpliciter לותי interpretantur Thargu-
miſtæ: Et ità ferè ſemper. Qui ad locum ità dictum referunt, miram curioſis homini-
bus argutandi materiam ſuppeditarunt. Auguſtinus lib. 4. De anima; *Sed non jocaris,
& errare pueriliter non vis; ſinum Abrahæ intellige remotam ſedem quietis atque ſecretam,
ubi eſt Abraham. Et ideo Abrahæ dictum, non quòd ipſius tantùm ſit, ſed quòd ipſe pater
multarum gentium ſit poſitus; quibus eſt ad imitandum fidei principatum propoſitus.* Nota
quæ opponuntur. Ipſe Abrahamum vidit, ſed *ἀπὸ μακρόθεν*: *in ejus* autem *ſinu*, hoc eſt,
proximum junctúmque illi, Lazarum. Cui illuſtrando adde, quòd qui feliciter defun-
cti, &, ut loquuntur Græci, *τῆς αἰωνίου καὶ μακαρίας τυχόντες λήξεως*, accumbere cum Pa-
triarchis ſive *ἀνακλίνεσθαι* Matthæi 8. 11. dicuntur: Quemadmodum Sapientem ſuum
Stoici *μετὰ θεῶν ἑστιᾶσθαι*, *cum Diis convivari*, dicunt. Quale eſt quod Apoſtolis Lu-
cæ 22. v. 30. promittitur, *ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ
μου*. Quòd ejuſdem gloriæ, ejuſdem *λήξεως*, ut loquuntur illi, ſive exitûs, communio-
nem notat. Huc imprimis facit, quòd Nyſſenus libro De vita Moſis, inter cætera non-
nulla quibus vitam Sanctis deſtinatam denotari ait, *εὐφροσύνην ἐπιτραπέζιον, καὶ πατρι-
άρχου κόλπον*, *hilaritatem menſæ, & patriarchæ ſinum*, ponit. Qui autem proximi in
menſa accumbunt, *ἐν τῷ κόλπῳ ἀνακλίνεσθαι*, *recumbere in ſinu*, etiam in Sacris dici,
nemo neſcit. Unde Evangeliſta, quartus ordine, argumenti ac dicendi ſublimitate ma-
ximus, *ἐγκόλπιος Κυρίου* dicitur. Eſt igitur ellipſis, quales, Sacræ literæ imprimis amant,

ὁρᾷ

ὁρᾷ τὸν Ἀβραὰμ, καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ, nempe, ἀνακλινόμενον. Epulo,
qui epulari perpetuò ſolebat, mendicum epulantem, & quidem proximum in regno Dei
Abrahamo, hoc eſt, in ſinu ejus, videt; ipſe jam mendicus, & egenus aquæ, quâ rigari
ſeſe poſcit. Quâ aquâ ut allegoricè, quod ex compluribus Johannis aliorúmque locis
notum eſt, immenſa Dei charitas ac beneficia, quæ liberaliter in ſuos ac benignè con-
fert, Spiritûſque dona notantur; ità & in epulis ſolere adhiberi, ex eodem diſcimus. Jam
verò Angeli, ut ordinis omniſque recti moris autores, locum aſſignaſſe ei ex præſcripto
Dei dicuntur: Quod & in epulis, interdum à convivatore, ut Lucæ 12. 37. interdum à
miniſtris, fiebat. Omnia κατὰ ῥητὸν καὶ ἀλληγορίαν conveniunt: ut de ſenſu dubitan-
dum non ſit: Tantùm abeſt, ut nonnullis ex Patribus, inter cæteros Nyſſeno, ipſi hic
aſſentiamur: qui libello quem De anima & reſurrectione ſcripſit, à marino ſinu dici vo-
luit hunc ſinum, in quem Beatorum animæ non ſecùs ac in portum deferantur. Quæ
amœnitates aut ſubtilitates magnis illis viris nonnunquam placuerunt. Sequitur, Καὶ v. 26.
ἐπὶ πᾶσι τούτοις, μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται. Ubi Helleniſtis στή-
ριγμα, idem, quod פחת, ὄρυγμα, *cavitas*, aut *foſſa*: quod Magiſtri תהום רבא, &
contractè, תר, *abyſſus magna*. Sed & στηρίζειν, ἐκτείνειν. στηρίζω, eſt ἐκτείνω. Al-
cimus Avitus Græcam vocem χάσματος ſervavit;

Tunc cùm ſinceros paſtor diſcreverit agnos,
Hædis diſparibus diverſa in parte locatus,
Chaſmate diviſa medio.

Sequitur eodem capite, Ἔχω γὰρ πέντε ἀδελφούς· ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς, &c. Ubi v. 28.
τὸ διαμαρτύρεσθαι, ſignificatione τοῦ הוריע, ut paſſim Helleniſtis, hoc eſt, ἀντὶ τοῦ δη-
λοῦν vel γνωρίζειν, accipiendum, res ipſa & uſus docet: Ezech. 16. 2. Υἱὲ ἀνθρώπου,
διαμάρτυραι τῇ Ἰερουσαλὴμ τὰς ἀνομίας αὐτῆς, *indica, ſignifica, prædica*. Ibid. 20. 4.
Abominationes patrum eorum διαμάρτυραι αὐτοῖς. Recentior; *ut hæc teſtificetur eis*: qui,
Habeo enim quinque fratres: ut hæc teſtificetur eis, nè & ipſi veniant &c. Obſcurè. Vetus;
ut teſtetur illis, nè & ipſi veniant; ad verbum. Sub finem capitis, Λέγει αὐτῷ Ἀβραὰμ, v. 29.
Ἔχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας· ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. Quare non dixit, Audiant eum
de quo dictum erat, *Ipſum audite*, & cui Moſes hoc defert? Quia nempe pater inducitur
credentium, decori habenda fuit ratio; nè utriuſq; Fœderis œconomia confundatur. Tum
quia Moſes & Prophetæ ubiq; hunc loquuntur, ubique, haud ſecùs quàm ſublato digito,
demonſtrant. Notum illud, *Si enim crederetis Moſi, crederetis mihi: de me enim ille ſcripſit.*

Cap. XV.

Caput decimum & ſeptimum percurritur. δοῦλοι ἀχρεῖοι. *Quis* ἀχρεῖος δοῦλος. Λέγετε,
καταναοῖτε, *Hebræorum more. An rectè id reddiderint interpretes. Servi humiles.*
Ἀχρεῖος, *Nequam.* Ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως οὐκ ἔρχεται. Παρα-
τήρησις *quid.* Παρατηρῆσαι· Ἀπαιτῶν· *Adverſitores ſervuli.* Παρατηρεῖν ἡμέρας. Με-
τὰ παρατηρήσεως ἁμαρτάνειν. Μετὰ παρατηρήσεως· *cum obſervatione; ità ut obſerva-
ri poſſit.* Μετὰ παρατηρήσεως· μετὰ πολλῆς φαντασίας. Παρατηρήσεις, *futurorum ſi-
gna ac judicia.* ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν. *Uxor Loti. Salis ſtatua; Statua conſilii.* Στήλη ἁλός,
pro, ὡς στήλη· *Neque ejuſmodi argutiis opus eſſe. Uxor Loti, quòd reſpiceret,* ὀπισθότονος
ex ſententia B. Hieronymi afflicta. Ὀπισθότονος *quid: Raptus poſterganeus.* Ἐμπροσθοτο-
νία. *Locus,* Ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί· *Et quomodo intelligendum quod de
aquilis dicitur. Locus Jobi è quo hic deſumtus. Subtilis veterum & allegorica interpretatio.*

Decimo & ſeptimo capite prætermittendum non eſt illud, Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ποι- Cap. 17
ήσητε πάντα τὰ διαταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, Ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν· ὅτι ὃ ὠ- v. 10.
φείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν. Quod ità dictum, non quòd ſervus ſit ἀχρεῖος qui mi-
niſtrat Domino, qui præſtat quod mandatur ac injungitur, qui dat effectum id quod de-
bet: Nam quod aliud eſt ſervi munus, non inutilis, ac qualem eſſe oportet? Eſt enim
ὄργανον, ut ſapientes dicunt, πρὸ ὀργάνων· primum inſtrumentum, neque alii quàm
huic rei deſtinatum. Quid igitur? Ἀχρεῖος, ſine dubio, de quo hic agitur, eſt שפל, *hu-*

milis, abjectus, ταπεινός· Hâc mente ac ſententiâ quâ à Davide dicitur, Καὶ ἔσομαι
ἀχρεῖος ἐν ὀφθαλμοῖς μου, *Humiliùs me geram; Humilior videbor mihi,* ut ſic placeam
Jehovæ, 2. Sam. 6. 22. Et τὸ λέγετε, Hebræorum more, καταγοεῖτε, *cogitate; Cùm omnia*
feceritis, eſtote tamen humiles, nec aliud quàm ſervos eſſe vos cogitate. Cavendum igitur
nè Prophetæ illud cum hoc loco confundatur, Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν·
quod non præcipit hìc Dominus, & tota Domini Lex vetat. Non igitur *inutiles*, cum
interpretibus, ſed *ſervi humiles*; hoc eſt, non aliud quàm ſervi, & abjecti quidem, ſumus.
Longè autem aliud in ſcriptis quoque profanorum τὸ, ἀχρεῖος, cùm ad vitium refer-
tur. Gloſſæ Stephani; Ἀχρεῖος, *Nequus, ſpurcus, nugator, nequam, nugax:* Quod hìc
locum equidem non magìs habet quàm *inutilis*, quod eruditis placet. Verum igitur quod
dixi: Servos ſedulos & utiles requirit, eâ lege, ut qui placent ſibi, non admittat: qua-
les non ſunt qui deberi ſciunt quicquid præſtant, neque tamen præſtitiſſe ſe quantum
v. 20. debent. Capite eodem locus nobiliſſimus occurrit, Ἐπερωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Φαρισαίων
πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀπεκρίθη αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, Οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ
Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως. Obſervant autem veteres, quæ περὶ βασιλείας Θεοῦ hìc à Phari-
ſæis vel dicuntur vel quæruntur, Satyricè καὶ διασυρτικῶς proponi; quia toties τῆς βασιλείας
τῶν οὐρανῶν & τοῦ Θεοῦ meminerat Servator noſter. Quod nec nobis planè alienum vide-
atur: nec fortaſſe aliter reſpondet Dominus. Sed & poteſt fieri ut aliud ſit παρατήρησις
quàm vulgò nunc exiſtimatur: ut mens ſit, *Non venit præſtolando aut exſpectando regnum*
Domini. Notum quanto ſtudio ac curâ καὶ παρατηρήσει Meſſiæ ſui regnum atque adven-
tum exſpectaverint Judæi; quæ & quanta animo conciperent ac ſibi perſuaderent. Re-
ſpondet Dominus, Non adventurum exſpectantibus; qui jam veniſſet: Etiam dicturos
fruſtrà, (quod interpretationis cauſâ addit) Hunc aut illum eſſe; ut qui inter eos verſare-
tur. Eædem Gloſſæ, quas ad cœlum laudibus non ſine cauſa eruditi tollunt, in quibus
plurima recentioris Fœderis vocabula vel ex interprete antiquo vel ab autore expoſita
invenio, Παρατηρῶ, *Obſervo, præſtolo, præſtolor.* Nam poſtrema, ſi quid judico, ad men-
tem. Ità ſenes illi apud Helleniſtas in hiſtoria Suſannæ παρετηροῦσαν eam, hoc eſt,
anxiè occurſum ejus aut adventum exſpectaſſe, dicuntur. Et παρατηρήσεις, ἀπαντήσεις,
Suidæ aliiſque. Quomodo parati in occurſum Domini ejúſque adventum unicè intenti
ſervuli, παρατηρεῖν καὶ ἀπαντᾷν dicuntur: Quos *adverſitores* dicebant. Quod unicè Ju-
dæis convenit, qui in adventum ejus de quo agimus parati intentique ſemper erant.
Quemadmodum & ad ſuperſtitionem ea vox transfertur: Quomodo locutus eſt Apo-
ſtolus, cùm dixit, Ἡμέρας παρατηρεῖσθε καὶ μῆνας. Aliter accipitur veteribus, qui ca-
ſus, ut nunc vocant, conſcientiæ examinant, cùm quoſdam μετὰ παρατηρήσεως peccare di-
cunt: tales autem ſunt qui metu peccant, nec effuſè ſe peccatis dedunt: Quibus οἱ ἀναι-
σχύντως ἁμαρτάνοντες ab illis opponuntur. Autor Quæſtionum ad Antiochum quæ
Athanaſio nunc aſſcribuntur, Καὶ ἄλλο πάλιν χρῆμα τοῦ μετὰ παρατηρήσεως ἁμαρτά-
νοντος, παρὰ τὸν ἀναισχύντως ἑαυτὸν τῇ ἁμαρτίᾳ ἐκδιδόντα. Obſcurè vetus; *Non ve-*
niet regnum Dei cum obſervatione: Recentior; *Non veniet regnum Dei ità ut obſervari poſ-*
ſit; ſolicitè ac parùm planè. Quòd ſi eruditis credimus qui Syrum hìc interpretati ſunt,
μετὰ παρατηρήσεως erit, quod à Luca, μετὰ πολλῆς φαντασίας Actor. 25. v. 23. dicitur. Et
certè μετὰ πολλῆς φαντασίας adventurum, ii de quibus agitur credebant. Neque ignora-
mus interim, παρατηρήσεις ſigna prævia nonnunquam dici quæ futura nunciant ſigni-
ficántque: ut cùm παρατηρήματα καὶ παρατηρήσεις, κληδονισμοὶ, μαντεῖαι, & ſimilia,
veteribus dicuntur, & ſic Critici exponunt: Quemadmodum de ſignis quæ adventum
Regis ſui ac Meſſiæ anteirent, perpetuò ſolicitos fuiſſe Phariſæos cæteróſque ſcimus. Ut
hoc dicat; Sine ſignis præviis ac tacitè venturum: Imò jam veniſſe: addit enim, ἐντὸς
ὑμῶν ἐστιν· *Jam vobiſcum eſt, jam vobis adeſt.* Sed & ſequentia, clàm καὶ ἄνευ παρατη-
ρήσεως venturum, oſtendunt. Atque hoc modo, *non veniet cum ſignis*, ſive *ſignis præviis*,
v. 32. reddendum eſſet. Eodem capite & illud habes, Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ. Ubi ni-
hil de ſalis ſtatua adjecit: Quam nonnulli *monumentum* ſeu μνημόσυνον, aut *ſtatuam con-*
ſilii, interpretantur: propter τὸ מלח *melah*, & τὸ מלך *melach*, ut exiſtimo; quorum
altero

altero *ſal*, altero *conſilium* deſignatur. Quos autor Sapientiæ haud dubiò firmavit, cùm
dixit, Οἷς ἐπὶ μαρτύριον καπνιζομένη καθέστηκε χέρσος, καὶ ἀτελέσιν ὥραις καρποφοροῦν-
τα φυτὰ, ἀπιστούσης ψυχῆς μνημεῖον ἑστηκυῖα στήλη ἁλός. Σοφίαν γὰρ παροδεύσαντες, οὐ μό-
νον ἐβλάβησαν τοῦ μὴ γνῶναι τὰ καλὰ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀφροσύνης ἀπέλιπον τῷ βίῳ μνη-
μόσυνον, ἵνα ἐν οἷς ἐσφάλησαν μηδὲ λαθεῖν δυνηθῶσι. Mirum verò defuiſſe, qui, cùm uxor
Loti facta ἁλὸς στήλη dicitur, ad notum Hebraiſmum confugerent; ut στήλη ἁλὸς ſit, ὡς
στήλη ἁλός· quemadmodum in Cantico, cùm ὀφθαλμοί σου περιστερᾶς, ὡς περιστερᾶς· & alibi
infinita talia: ut nihil aliud, quàm diriguiſſe, ſignificetur: Quibus argutiis ipſa ἑτεροίω-
σις ſeu μεταμόρφωσις tolletur. Et tale aliquid fortaſſis B. Hieronymo in mentem venit,
cùm hanc ipſam, quòd reſpiceret, ὀπισθοτόνῳ affectam; ad Ezech. 1. ſignificat: *Qui ara-*
tri ſtivam tenet, non debet reſpicere poſt tergum, inquit, *nec imitari uxorem Lot*; *nè inci-*
dat in plagam Deuteronomii, & pereat ὀπισθοτόνῳ inſanabili: quo cecidit & Eli; quia vi-
tio filiorum offenderat Deum. Quod de ea dici, magis mirum non eſt, quàm de Eli: De
quo cùm Helleniſtæ, καὶ συνετρίβη ὁ νῶτος αὐτοῦ, *confractum eſt tergum ejus*, in He-
bræo, *confractum eſſe ejus occiput*, dicitur. Cùm ὀπισθοτόνου, de quo magnus ille autor
agit, Deut. 32. 24. fiat mentio, Τηκόμενοι λιμῷ, καὶ βρώσει ὀρνέων, καὶ ὀπισθότονος
ἀνίατος· in Hebræo autem, קטב מרירי: quod ad Spiritus malos retulerunt Thar-
gumiſtæ, quia tales meridie graſſari putabantur: qui nihil ſanè ad ὀπισθότονον· Quod
non aliud quàm πάθος, *raptus poſterganeus*, Aureliano dictum: *Raptus verò poſterga-*
neus, quem ὀπισθότονον Græci vocant, inquit ille, *eſt involuntaria colli refractio, ob nimi-*
am ſtricturam ſive tumorem: Cui ἐμπροσθοτονία ab eodem opponitur. Quò idem B. Hi-
eronymus reſpexit, cùm Helleniſtas, de Eli differentes veriùs quàm interpretantes lo-
cum, accommodat. Heſychius; Ὀπισθότονον, ἐναντίον κύρτωμα. Quid autem hoc ad ſa-
lis ſtatuam? niſi quòd ὀπισθοτονίαν reſpectanti, ideóque infideli, aptat. Poſtrema capi-
tis ejuſdem verba ſunt, Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσιν αὐτῷ, Ποῦ, Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν αὐ- v. 37.
τοῖς, Ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. Hoc eſt, *Res opinione citiùs celeriúſque*
fiet; citiùs quàm ad cadaver jam conſpectum aquilæ volare ſolent. Quemadmodum
Jobi 9. 26. de velocitate ſumma dicitur, *ſicut aquila quæ volat ad eſcam*; ità ut navium
velocitas & aquilarum ab eo comparetur: *Præterea dies mei*, inquit, *velociores fuerunt*
curſore; fugerunt nec viderunt bonum: Præterierunt cum navibus Ebeh, ſicut aquila quæ
volat ad eſcam: Ubi mirificè Helleniſtæ; Εἰ καὶ ἔστι ναυσὶν ἴχνος ὁδοῦ, ἢ ἀετοῦ πετο-
μένου ζητοῦντος βοράν. Hanc eſſe veram loci mentem Matthæus probat: qui, ut Jobus
navigii, ità fulguris celeritatem cum velocitate aquilæ volantis ad ſanguinem conjungit;
Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν· οὕτως ἔσται καὶ ἡ
παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί.
Quare quanquam eſſe ſciam qui hæc aliter interpretantur, atque, ut procedat quod vo-
lunt, quod de fulgure hic dicitur, ad verſum referunt vigeſimum & ſextum, mihi non-
dum diſplicet quod dixi. Ac nè locus quidem Jobi, unde hoc deſumtum, cum hac men-
te pugnat; *In petra habitat aquila; in rupe habitat & commoratur: illinc explorat eſcam;*
eminùs oculi ejus contemplantur. Pulli quoque ejus abſorbent ſanguinem & ubi cadavera,
illic eſt. Quid enim obſtat quò minùs velocitas illius denotetur, cum quo, ut cum fulgu-
re, adventus Chriſti confertur? Ut antiquos mirer, qui ſolicitè ad hunc locum philoſo-
phantur; Exempli ergò; Cùm juſtos eſſe dicunt aquilas, quòd virtutibus ſint ſubli-
mes; corpus verò eſſe Dominum, qui ad ſe vocet aquilas: Ut Euthymius, nec ferè aliter
Theophylactus. Paulò autem plus etiam B. Ambroſius indulſit ſibi, cùm uſque ad fœ-
minas ac cæteros ſe confert qui ad ſepulturam convenerunt Domini: *Nonne tibi viden-*
tur, inquit, *aquilæ circa corpus, Maria Cleopæ, & Maria Magdalene, & Maria mater*
Domini, Apoſtolorúmque conventus circa Domini ſepulturam?

Cap. XVI.

Caput decimum octavum. Parabola de judice improbo. Impia illorum allegoria, qui ad Deum retulerunt. Autor Interpretationum Scripturæ; & an Athanaſio aſcribendæ.

μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς· *& quæ mens loci : An rectè id converſum à recentiori interprete.* Μακροθυμεῖν, ἐλεεῖν· Μακρόθυμος, οἰκτίρμων, ἐλεήμων. σαθεὶς πρὸς ἑαυτόν. Σταθῶμεν ἐκ ποδῶν. Δέχεσθαι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον. Παιδίον *quis, & an de ætate.* Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός· *Mens loci. Antiqua Patrum de œconomia Moſis, Prophetarum ac Novi Fœderis ſententia. Quæ de Deo quæ de Uno dicerentur, ad Meſſiam referri poſſe, Judæos ignoraſſe.* Ἔτι ἕν σοι λείπει. *Soli nihil deeſſe, cui deſunt omnia; qui alibi quod habet, non hic poſſidet.*

Cap.18 v. 2. NOn procul à capitis initio, quod ſequitur, occurrit locus ille, Κριτής τις ἦν ἔν τινι πόλει, τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρεπόμενος. Ubi, quis credat, tantùm τοὺς ἀλληγοροῦντας ſibi permiſiſſe, ut ex homine impio, quem πάσης κακίας πεπληρωμένον, καὶ πρὸς Θεὸν, πρὸς ἀνθρώπους ἀπαναισχυντούμενον, non ſine cauſa Theophylactus dixit, Deum ipſum facerent? Autor Interpretationum S.Scripturæ quæ Athanaſio nunc aſſcribuntur, Τίς ἐστιν ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας, ὁ μήτε τὸν Θεὸν φοβούμενος, μήτε ἄνθρωπον ἐντρεπόμενος; Et reſpondet, Ὁ Θεός. οὔτε γὰρ Θεὸν ἔχει ὃν φοβηθήσεται, οὔτε ἄνθρωπον ἐντραπήσεται. Quod tale eſt, ac ſi quis, cùm Nabal, qui nec Dei, neque hominum, ut, inter cæteros, Davidis, rationem habet, talis deſcribitur, Deum (abſit blaſphemia!) repræſentari dicat. Hæc qui in antiquitate legunt, miror ni jam diſcunt quomodo legendi ſint antiqui, & quàm meritò divino illi viro adſcribatur hæc ſententia. Ut non ſine cauſa hanc παρερμηνείαν, tanquam rem ſtupore dignam, Titus Boſtrorum Epiſcopus notarit: Πῶς ἂν μετὰ τοιαύτας ἐμφανεῖς ἀποδείξεις ὁ φρίττοιεν τινες, κἂν ὅλως εἰς ἔννοιαν λαμβάνειν, μήτι γε καὶ παρρησίᾳ λαλεῖν, αὐτὸν τὸν Θεὸν εἶναι κριτὴν τῆς ἀδικίας, ἐκπλήττεσθαι χρή· *Quomodo autem poſt tam manifeſtas demonſtrationes, non horreant quidam, vel in animum admittere, nè jam dicam profiteri palàm, ipſum Deum injuſtum eſſe judicem, ſtupore dignum*

v. 7. *eſt.* Capite eodem cùm dicitur, Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μὴ ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς, quis non miretur, ità ſe in hoc loco torſiſſe eruditos, ut doctiſſimus interpres, *etiamſi iram ſuper ipſis differat*, reddendum hìc exiſtimarit? Alienè, & obſcurè: nè de periculo, quod ex ambiguo, nunc dicam; quaſi ſuis ſuccenſere videatur Deus, qui illorum cauſâ impiis ſuccenſet, atque adverſus illos iram, ex ſententia interpretis, ad tempus differt: Mentem enim eſſe vult, *quantumvis tardus in ulciſcendis eorum videatur injuriis.* Porrò, verum quidem eſt, ab Hebræis tanquam middoth ſeu *proprietates* Exodi 34. 6. τὸ ארך אפים & τὸ רחום poni; quorum alterum μακρόθυμος ſeu *longanimis*, alterum οἰκτίρμων ſeu *miſericors*, ab Helleniſtis redditur: Quæ tamen ab iiſdem non ſemel confunduntur: Tale eſt, Διὰ τοῦτο μακροθυμεῖ Κύριος ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἐξέχεε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, Sirach. 18.9. Sed & inſignis locus Danielis 4.24. *Peccata tua juſtitiâ redime, & iniquitates tuas miſeratione pauperum.* Sequitur, ἴσως ἔσται μακρόθυμος τοῖς παραπτώμασί σου· ubi vulgaris interpres, *forſitan ignoſcet delictis tuis*; ſive, *peccatoris miſerebitur*, τὸν ἁμαρτόντα ἐλεήσει. Adde &, quòd in contextu, *remove peccata*, quidam, inter quos Onkelos, interpretantur. Ut μακροθυμία quomodo accipiatur hìc, planum ſit. Mens eſt, *An ergò Deus electos non vindicabit ſuos qui die ac nocte ad eum clamant, cùm præſertim erga eos ſit miſericors?* Μακρόθυμος quippe idem quod οἰκτίρμων, idem quod ἐλεήμων, hâc dialecto. Nihil ergò opus ſubtili illâ τοῦ, καὶ, pro καίπερ aut κἂν, obſervatione; ut nec cæteris quæ ab illuſtribus ingeniis dicuntur: cùm καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς, ſimpliciter, καὶ

v. 11. ἐλεῶν αὐτοὺς, hoc quidem loco ſit. Et hoc verum. Eodem capite non ità multò pòſt, Ὁ Φαρισαῖος σαθεὶς πρὸς ἑαυτὸν, inquit, ταῦτα προσηύχετο· Ubi τὸ, σαθεὶς πρὸς ἑαυτὸν, ità dictum videatur, ut cùm σαθῶμεν ἐκ ποδῶν, hoc eſt, *ſoli ac ſeorſum conſiſtamus*, dixit Æſchylus; quomodo ſubauſcultantes ſolent:

Πυλάδη, σαθῶμεν ἐκ ποδῶν, ὡς ἂν σαφῶς
Μάθω, γυναικῶν ἥτις ἥδε προσβολή. initio Choephoris.

Benè igitur, σαθεὶς πρὸς ἑαυτὸν, non πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσηύχετο. Eodem ca-

v. 17. pite, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ

εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν· hoc eſt, *Qui regnum Dei non receperit ut puer:* quamvis non puer, &
ætate major. Præceſſit autem, τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· quod ſanè patet
latiùs quàm τούτων. *Non enim ætas*, inquit B. Ambroſius, *præfertur ætati: alioquin obeſſet
adoleſcere.* Et quamvis puer ſit de quo agitur, *non tam pueritia quàm æmula puerilis ſim-
plicitatis bonitas deſignatur. Non enim virtutis eſt, non poſſe peccare, ſed nolle: atque ità
tenere perſeverantiam voluntatis, ut voluntas infantiam, uſus imitetur naturam*, inquit
idem. Sequitur non multò pòſt, Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς v. 19.
ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός· De quo vide quæ jam ſuprà notavimus. Eleganter certè ac
ſuccinctè Dominus τὴν δοκησισοφίαν glorioſo objecit: qui cùm aliquid præ cæteris aut
ſcire ſe aut eſſe exiſtimaret, nondum tum didicerat quod Dei Filius docebat, Ab eo ſci-
licet qui Deum dicit, non excludi Filium; ſiquidem εἷς Θεὸς & εἷς ἀγαθὸς, non minùs
eſt Filius quàm Pater. Ità qui profitebatur Moſen, nondum Novi Fœderis, ac regni
ejus de quo agitur, œconomiam, imò nec initium intelligebat. Quò antiqua illa Pa-
trum ſpectat obſervatio, Θεότης μία μάλιστα ἐν Μωϋσεῖ καταγγέλλεται· δυὰς ἐν Προφήταις
σφόδρα κηρύσσεται· τριὰς δὲ ἐν Εὐαγγελίοις φανεροῦται. Quanquam obſervatiunculæ ejuſ-
modi fortaſſe magis ſpecie quàm re inſtruunt: veræ hactenus, quòd regnum Dei, ac
credendum illud omnibus arcanum, ſuo tempore, & quidem definito, clariùs proponi-
tur; nec adumbratur ſed docetur. Interim Servator, nec intelligi ab eo Moſen nec Pro-
phetas, docet: tantum abeſſe ut ad arcanum Trinitatis aſpiraret ac myſterium. Et ubiq;
hoc agit, idem ille, qui à cæcis ſed ſcientiâ inflatis tum exſpectabatur, ut oſtendat, eos
qui non aliud quàm eum quem præceperant Meſſiam, & ſcientiam inanem loqueban-
tur, nihil minùs quàm quæ vel ſcienda vel credenda eſſent penetrare aut aſſequi: ità ut
nec Deum hunc, nec unum crederent eum uno; ideóque quæ de uno dicerentur, minimè
aliena eſſe ab hoc neſcirent. Cætera, ut dixi, quæ huc ſpectant, ſuprà exſecuti ſumus.
Unius autem nomen quàm Deo conveniat, & Magiſtri innuunt, cùm dicunt יהוה א'
ושמו א', *Dominus unus eſt, & nomen ejus unum.* Sequitur, Ἔτι ἕν σοι λείπει. Para- v. 22.
doxum Sapientiâ æternâ dignum: Unum tibi deeſt, ut quæ habes ampliùs non habeas;
ut deſint tibi quæ hìc habes; ut hìc pauper, alibi ſis dives; ità conferas in pauperes quæ
habes, ut diteſcas. Theſaurum enim tales habent, ſed certiſſimum ac inexhauſtum: non
qui curam Evangelii ac miniſterium hìc impedit aut intervertit, ſed qui promovet ſalu-
tem: præ qua nihil poſſidetur, quod non perit. Interim, quemadmodum opinione pro-
priâ ſapientiſſimum, neque rei ullius ignarum, docuerat, nè quidem adhuc ſcire quod
præcipuum primúmque eſſet; Quid nimirum eſſet Deus; cùm adhuc neſciret, verum
Dei Filium cum Patre verum eſſe Deum: ità nunc docet, unum illi cui omnia ſupere-
rant deeſſe; charitatem proximi, nimirum; Quam à charitate Dei ſeparabant. *Grande
autem bonum*, inquit B. Auguſtinus, *quod, cùm ſit in pauperes, redundat in Deum.* Deinde,
*Diſtributio facultatum tuarum in pauperes, niſi ex radice charitatis procedat, in Deum non
redundat. Quod in Deum non redundat, ex charitate non procedit.* Ergò, ut idem ait,
Totius boni ſumma eſt charitas. Dei autem charitas ſeu amor ab amore proximi aut
charitate ſeparandus non eſt: quia hæc cohærent.

Cap. XVII.

Caput decimum nonum & vigeſimum percurritur. Locus, εἴ τινός τι ἐσυκοφάντησα. עשק, συκοφαντεῖν. גזל: *Et quomodo hæc differant.* Ἁρπαγὴ δικαιοσύνης, *ſeu* κρίματος. Αὐτὸς, *& quomodo accipiendum eo loco,* καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστι. *Recentioris interpretis opinio.* Εἰρήνη, *non pro Pace, ſed, ex conſuetudine Hebræorum, pro Salute.* ἀνθ' ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου. Ἐπισκοπὴ *quid eo loco: & an ad τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν referendum.* Ἐπισκοπὴ *quid Helleniſtis, & hoc loco.* ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους. Ἐγκάθετοι *qui.* Παρατηρεῖν. *Herodiani qui.* Ἐγκάθετος στρατιώτης, *ſedulus. Quæſtio quæ majeſtatem tangebat, verſutè Domino propoſita. Lex, ubi Princeps non eſt, loco ejus. Majeſtatis proprium, nummus ac moneta.* Οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται. *Colloquium* ἐπὶ βάτου. *De alia loci diſtinctione.*

Cap.19. PRæclarus locus eſt qui inter cæteros hoc capite occurrit; ſed & talis, ut de eo poſt
v. 8. eximios claróſque viros cogitandum videatur: Σταθεὶς δὲ Ζακχαῖος εἶπε πρὸς τὸν Κύριον, Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς· καὶ εἴ τινός τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν. Ubi ἐσυκοφάντησα cùm dixit, Hebræorum עשק procul dubiò reſpexit; quod interdum nihil præter τὸ ἀποστερεῖν, *eripere* aut *privare*, notat: pro quo locis aliquot, συκοφαντεῖν, ab Helleniſtis redditur. Non negarim tamen propius accedere ad Hebræos, qui τὸ עשק, teſtibus Magiſtris, inter quos & Rabbi David, καὶ τὸ גזל, inter ſe opponunt. Prius autem ejus eſſe volunt qui injuſtè aliena ſibi vindicat; quales, qui depoſitum, qui mutuum, qui denique mercedem mercenario, non reddunt: De quibus in Catholica Jacobus, Ἰδοὺ, ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ὁ ἀπεστερημένος ἀφ᾽ ὑμῶν, κράζει· καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισάντων εἰς τὰ ὦτα Κυρίου σαβαὼθ εἰσεληλύθασιν: Quod συκοφαντία Helleniſtis, עשק dicitur Hebræis: Eccleſiaſtæ 4.1. Καὶ ἐπέστρεψα ἐγὼ, καὶ εἶδον σύμπάσας τὰς συκοφαντίας τὰς γινομένας ὑπὸ τὸν ἥλιον· καὶ ἰδοὺ δάκρυον τῶν συκοφαντουμένων, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ὁ παρακαλῶν. Si quis verò judicem adversùs pauperem vi cogeret, ad eam ſpeciem referebatur quam τῷ גזל expreſſerunt: Quod crimen ἁρπαγὴ δικαιοσύνης ſive κρίματος eidem dicitur Eccleſiaſtæ; qui συκοφαντίαν dixit alterum: Ἐὰν συκοφαντίαν, inquit, πένητος, καὶ ἁρπαγὴν κρίματος καὶ δικαιοσύνης ἴδῃς ἐν χώρᾳ, μὴ θαυμάσῃς ἐπὶ τῷ πράγματι, c.5.v.7. Bene igitur Tertullianus, & qui hunc ſecuti, illud, *eripere per calumniam*, interpretati ſunt.
v.9. Sequitur, Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστι. Ubi quòd Eraſmus *filiam* convertit, ut ad domum referatur, equidem probare non poſſum: *eò quòd & ipſa*, inquit, *filia ſit Abrahæ*. Nec recentioris interim interpretationem probo, qui τὸ, αὐτὸς, enallagê Hebræâ dictum exiſtimat; ut ſit mutatio perſonæ: ac ſi dixiſſet, *quia tu quoque filius es Abraham*: Quod ſanè duriſſimum. Quid autem familiarius quàm ut τὸ, αὐτὸς, dignitatis ſit, aut pro dignitatis nomine ponatur, ac de patre familiâs ſic uſurpetur? Notum illud, Αὐτὸς ἔφα: tum & quomodo paſſim eo Græci utantur. Αὐτὸς ergò, eſt Zacchæus: Ut mens ſit, Ὅτι σήμερον σωτηρία τοῦ οἴκου τούτου ἐγένετο· καθότι καὶ αὐτὸς ὁ οἰκοδεσπότης υἱὸς τοῦ
v.42. Ἀβραάμ ἐστι. Quid ſimplicius? Eodem capite, Ὅτι εἰ ἔγνως καὶ σὺ, καίγε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σου. Aliàs monui, quod ſuo loco alibi facturus ſum, τὸ, εἰρήνη, ex Helleniſtarum atq; Hebræorum uſu, non rectè *pacem* reddi, cùm *ſalutem* notat: Quod & hìc notandum. *Utinam & tu, hoc ſaltem*, inquit, *die, noſſes quæ ad ſalutem tuam faciunt*, aut *ſpectant*. Exempla paſſim occurrunt, neq; aliàs diſſimulantur. Paulò pòſt, Καὶ ἐδα-
v. 44. φιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί· καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοὶ λίθον ἐπὶ λίθῳ· ἀνθ᾽ ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου. Quemadmodum autem mirum, eo loco qui jam præceſſerat antè, Ὅτι εἰ ἔγνως καὶ σὺ, καίγε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σου, de *pace cum Deo* argutari veteres, cùm τὸ שלום non *ſalutem* minùs, de qua ibi agitur, quàm *pacem*, ratione Helleniſtis uſitatâ, notet; ità nihil opus erat, ut ἐπισκοπὴν hìc *de adventu Domini in carne*, ſive τῆς ἐνσάρκου παρουσίας μου, acciperent: ut in illo Evangeliſtæ noſtri cap.1.v.68. Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο, καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ: Ubi interpres recentior ac commentator; *quòd ſe memorem eſſe declaraverit populi ſui: adeò quidem, ut filium miſerit qui præſens eos inviſeret, & infinito pretio redimeret*. Idem tamen & veteribus hìc viſum. Theophylactus; ἀνθ᾽ ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου, τουτέστι, τῆς ἐμῆς παρουσίας, ὅτε ἦλθον ἐπισκέψασθαί σε καὶ σῶσαι· *quòd non noſti tempus viſitationis tuæ, ſive, adventûs mei; cùm veni ut viderem te ac ſervarem*. quemadmodum quod περὶ εἰρήνης dicitur, ad pacem cum Romanis, aut (ut ipſe loqui amat) à Romanis, mirificè hìc aptavit: Ἔδει οὖν γνῶναί σε τὰ πρὸς εἰρήνην σου, καὶ πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ, καὶ εἶχες ἂν εἰρήνην ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ πάσης κακώσεως ἀπαλλαγήν· *Oportebat ergò noſſe te quæ ad ſalutem tuam, ſed & credere in me: pacem enim cum Romanis habuiſſes, ac ab omni malo immunis ſic fuiſſes*. Titus Boſtrorum Epiſcopus; Καιρὸν δὲ λέγει τῆς ἐπισκοπῆς σου, ἣν αὐτὸς ἐποιήσατο, κατελθὼν καὶ ἐπισκεψάμενος αὐτὴν, θεῖά τι ἐντάλματα αὐτῇ ἐντειλάμενος, καὶ πλεῖστα θαυματουργήσας. Cùm

nemo

nemo ità peregrinus in Helleniſtarum ſcriptis ſit, qui neſciat quid ſibi Eſaias velit, cùm dixit, καὶ τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; ſtatim enim additur, ἡ γὰρ θλῖψις ὑμῖν πόῤῥωθεν ἥξει. Tale eſt, quod non ſemel apud Jeremiam, καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀπολοῦνται. Et quis dubitat quin idem hoc, *ἐκδίκησιν* ſive *ultionem*, paſſim dicant? ut & de *calamitate*, *ultione*, ſive *pœna* hîc ſumatur. Et an non de horrenda urbis Sanctæ calamitate & obſidione agit? Et an non præceſſit, Ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σε, καὶ περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν· Καὶ ἐδαφιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί· καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοὶ λίθον ἐπὶ λίθῳ. Quæcunque autem περὶ Ἁλώσεως ejus urbis & quæ eam præceſſerunt, Joſephus ſcripſit, nomen hoc non excedunt. Capite vigeſimo ſequitur, Καὶ παρατηρήσαντες; ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους, ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι, ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος. Cap. 20 v. 20. Ubi, quos ἐγκαθέτους dicat, tum quos hîc intelligat Evangeliſta, vellem pleniùs nos docuiſſent eruditi. Neque enim obſervatio eorum locum hîc habet, qui ſoliciti de Atticiſmo, parùm eleganter locutum volunt Hyperiden, cùm eos quos θετοὺς vel ὑποβολιμαίους vel ὑποβλήτους alii, Menander ὑποβολιμαίους, Latini *ſubditicios* vel *ſuppoſiticios* dixere, ἐγκαθέτους dixit: Vocem quippe ἀποῤῥιμμένην ſive *abjectam* eſſe volunt. Quare ad Helleniſtas abeundum: Helleniſtæ enim etiam Evangeliſtæ ſunt, neque aliâ utuntur linguâ: quod de omnibus autoribus his verum. Ἐγκαθέτων mentio fit apud Jobum: Locus eſt, Ὁμοθυμαδὸν δὲ αὐτοῦ ἦλθον τὰ πειρατήρια ἐπ᾽ ἐμοί· ταῖς ὁδοῖς μου ἐκύκλωσάν με ἐγκάθετοι, c. 19. 12. Item, Εἰ δὲ ἐξηκολούθησεν ἡ καρδία μου γυναικὶ ἀνδρὸς ἑτέρου, εἰ καὶ ἐγκάθετος ἐγενόμην ἐπὶ θύραις αὐτῆς, c. 31. 9. Ubi ἐγκάθετος eſt אורב, *qui inſidiatur callidè*: qui παρατηρεῖν Helleniſtis dicitur: Unde & hæc duo hîc junguntur; Καὶ παρατηρήσαντες, inquit, ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους: quo ſignificat, cùm ipſi callidè diu admodum captaſſent eum, alios, qui idem agerent, clàm immiſiſſe. Quòd ſi quærimus qui fuerint, Matthæus dicet; Phariſæorum diſcipuli nimirum, & Herodiani: *Tunc abeuntes*, inquit, *Phariſæi conſilium ceperunt, ut illaquearent eum in ſermone. Itaque mittunt ad eum diſcipulos ſuos cum Herodianis*, c. 22. 15, 16. Marcus, è Phariſæis quoſdam & Herodianis fuiſſe, ait: *Et miſerunt ad eum quoſdam è Phariſæis & Herodianis, ut eum irretirent captum ſermone*, cap. 12. v. 13. Qui Phariſæi fuerint, notum: qui Herodiani, quærunt eruditi. Inter quos nonnulli, θρησκείᾳ ac religione propriâ (vel quòd Heroden Magnum pro Meſſia colerent; inter quos ad Perſium vir ſummus Iſaacus Caſaubonus: vel quòd ex Paganiſmo & Judaiſmo mixtam haberent) ſeparatos à cæteris, atque ità dictos volunt: Nos alibi βασιλικοὺς ſive aulicos, & prætorianos quaſi milites, videri nobis diximus: quemadmodum & πειρατήρια ſeu *milites*, in Jobi loco, καὶ ἐγκαθέτους Helleniſtæ jungunt. Gloſſæ veteres; Ἐγκάθετος στρατιώτης, *ſedulus*: quales qui cuſtodiæ prætorii ſunt deſtinati. Meliùs tamen ad utroſque referetur; ut ab inſidiis ac delatione ſic dicantur: utriſque enim convenit hoc nomen. Illi ergò, ὑποκρινόμενοι δικαίους ἑαυτοὺς εἶναι, nè quid Deo ſcilicet decederet, aut juri ejus Cæſar derogaret, quæſtionem hanc, quæ ſine majeſtatis crimine vix ſolvi poſſe videbatur, callidè proponunt: Idque eo tempore, quo non, ut olim, facta tantùm ſed & dicta, teſte Tacito, arguebantur: quod & in provinciis, Tiberio, qui legem Majeſtatis ſic interpretatus erat, imperante, uſitatum tum fuiſſe, à vero non abit. Ideóque addit, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος, *ut juriſdictioni eum Præſidis ac poteſtati traderent*. Quærunt ergò quid? Ἔξεστιν ἡμῖν Καίσαρι φόρον δοῦναι, ἢ οὔ; v. 22. Ad quod præter exſpectationem omnium reſpondet ipſa Sapientia. Quid verò? *Quæ Cæſaris ſunt, Cæſari; quæ Dei, Deo reddenda*. Nemo enim neſcit, ejus eſſe nummum cujus eſt ὁ νόμος. Qui, ubi Princeps non eſt, loco Principis eſt aut Monarchæ, teſte in Politicis philoſophorum primo. Cùm ergò majeſtatis proprium ſit nummus ac moneta, ejus autem penès quem majeſtas erat vultum ac imaginem præferret nummus, ex hoc ipſo fert ſententiam ac rem decidit. Notiſsimum vulgare illud,

Rege figurato, regis patet eſſe monetam:
Cæſaris &, domino ſub Cæſare, fulget imago.

Bb Vide-

Videtur autem nummus de quo agit, cenſus capitis fuiſſe; fortè is de quo Matthæus, *Cùm autem veniſſent Capernaum, venerunt ad Petrum qui didrachma accipiunt, dixeruntq;, Præceptor veſter annon ſolvit didrachma?* 17. 24. Quem nummum, eo ipſo quòd non aliam quàm Cæſaris imaginem præferret, vindicabat ſibi Cæſar: ut & illos, qui hoc ipſo
v. 36. Cæſaris jus admittebant: Quod jus & ad alia ſe extendebat. Eodem capite, Οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται. Quod aliter Auguſtinus, *Non enim incipient mori*, lib. 5. De verbis Apoſt. *Quid enim aliud nobis promittit in reſurrectione, ubi ait, IN reſurrectione mortuorum neque nubent neque uxores ducent: non enim incipient mori, ſed erunt æquales angelis Dei?* ac ſi ſcriptum eſſet, Οὐ γὰρ ἀποθανεῖν ἄρχονται· Cùm Hebraiſmus ſit, de quo prolixè alibi, præſertim ad Johannem, agimus; Οὐ γὰρ ἀποθανεῖν δύνανται,
v. 37. Οὐ γὰρ ἀποθνήσκουσι. Paulò pòſt, Ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ, καὶ Μωσῆς ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς βάτου, ὡς λέγει, Κύριον τὸν Θεὸν Ἀβραὰμ, καὶ τὸν Θεὸν Ἰσαὰκ, καὶ τὸν Θεὸν Ἰακώβ. Ubi non hoc voluit Evangeliſta, ni fallor, Dominum in illo cum Moſe ἐπὶ τῆς βάτου colloquio, de mortuorum reſurrectione primariò egiſſe, ut alibi probavimus: ſed, ex illo cum Moſe ἐπὶ τῆς βάτου colloquio, iiſque verbis quibus ibi uſus eſt Deus, mortuorum probari reſurrectionem poſſe; imò & debere. Sed & videndum an non meliùs hoc ſenſu diſtinguatur, καὶ Μωσῆς ἐμήνυσεν, ἐπὶ τῆς βάτου ὡς λέγει· vult enim, *etiam Moſen id* de quo agitur *indicaſſe apud rubum, cùm dicit, Dominum Deum Abraam, & Deum Iſaac, & Deum Jacob.* Ut mens ſit, Etiam Moſen id de quo agitur in illo apud rubum indicaſſe colloquio, cùm dicit Dominum Deum Abrahami eſſe & Iſaaci, &c. Quanquam τὸ λέγει, ut ſæpe alias, ἁπλῶς fortaſſe dictum, ut intelligatur *Deus*: Deus enim eſt qui hæc dicit. Neque quicquam in his libris frequentius, quàm ut *Scripturam Sacram* intelligant, vel *Deum*, qui ſic loquuntur: De quo aliás. Locus integer eſſet, καὶ Μωσῆς ἐμήνυσεν, ἐπὶ τῆς βάτου ὡς λέγει ὁ Θεὸς, ἑαυτὸν Κύριον τὸν Θεὸν Ἀβραὰμ, &c. Quod, ut & diſtinctionem, Marcus confirmat. Apud Moſen autem, Καὶ εἶπεν αὐτῷ· (Quis? Angelus ille qui mox ibidem Deus appellatur) Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρός σου, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Et bene dixit, Κύριον, quod Chriſto paſsim hic tribuitur: cùm magni conſilii intelligatur Angelus, de quo Moſes. Auguſtinus lib. De Trinitate 2. *Et hic primò Angelus Domini dictus eſt; deinde, Deus. Nunquid ergò Angelus eſt Deus Abraam & Deus Iſaac & Deus Jacob? Poteſt ergò rectè intelligi ipſe Salvator, de quo dicit Apoſtolus, QUORUM patres, & ex quibus Chriſtus ſecundùm carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula. Qui ergò ſuper omnia eſt Deus benedictus in ſecula, non abſurdè etiam hic ipſe intelligitur Deus Abraam & Deus Iſaac & Deus Jacob.*

Cap. XVIII.

Caput vigeſimum & primum Vidua paupercula. Ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς, *ex illo quod deeſt illi.* Ἀναθήμασι *& quid hoc loco.* Ἀναθήματα, עדי. *Opiniones præliorum: & unde id B. Ambroſius deſumſerit.* Παραδόντες· Προδόντες· *Prodere, Tradere.* Ὑπομονὴ, *exſpectatio.* Ὅτι ἡ γραφὴ πολλάκις τὴν ὑπομονὴν ἀντὶ τῆς προσδοκίας λάβει. φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη. ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου, *reſonante mari & ſalo: Id quomodo intelligendum. Unguentum; paſſer: ut unguentum; ut paſſer.* Ἠχούσης θαλάσσης, ὡς ἠχούσης θαλάσσης. Σάλος, φροντίς. *Interpretis veteris diſtinctio. Mira Euſebii interpretatio.* Ἀποψύχειν, λειποθυμεῖν. Συνοχὴ ἐν ἀπορίᾳ. *Interpres recentior examinatus. Locus è Tertulliano quomodo diſtinguendus.*

Cap. 21 Statim ſub vigeſimi & primi capitis initium nobiliſsima illa de paupercula vidua oc-
v. 3. currit hiſtoria, de qua præclariſsimum effatum illud Dominus pronunciat, ὅτι ἡ χήρα
ἡ πτωχὴ αὕτη πλεῖον πάντων ἔβαλεν· Quia, ut elegantiſsimè à Leone Primo dictum eſt, *Inter magna eorum dona, quibus multa reſidebant, illius quod fuit exiguum, fuit totum*, Serm. 6. De Quadrageſ. Quod optimè convenit cum eo quod ſequitur, αὕτη ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς ἅπαντα τὸν βίον ὃν εἶχεν ἔβαλεν. Ubi, *ex eo quod deeſt illi*, elegan-

ter

ter vetus reddidit interpres: Neque aliud vel vox Hebræa denotat, vel Helleniſtica, quæ
exprimit Hebræam. Notum illud, *ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν·* ubi
מחסור habes. In eo igitur quod dedit, non tam id quod dedit, quàm id quod non ha-
buit, ſpectavit Dominus; ideóque & quod dedit: quia enim totum dedit, plus quàm cæ-
teri dediſſe judicatur. Paulò pòſt cùm dicitur, *Ὅταν δὲ ἀκούσητε πολέμους ϗ ἀκαταστα-* v. 9.
σίας, μὴ πτοηθῆτε, quid ſint *ἀκαταστασίαι* nemo ſe neſcire arbitratur. An igitur ſeditio-
nes, quod hîc placet interpretibus, intelligantur, viderint qui hæc intelligunt. Naſci qui-
dem è ſeditione bella, & hæc ſæpius conjungi, nemo neſcit: Sed videndum quomodo hæc
ipſa quæ prædicit Dominus diſtinguat. Quid ſi igitur, quemadmodum quod primò po-
nitur, *ἐγερθήσεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, ϗ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν*, ad bellum manifeſtè
refertur, ità alterum quod ſequitur, *σεισμοί τε μεγάλοι κατὰ τόπους*, ad ſeditiones refera-
tur? Ut non aliud, nimirum, quàm τὸ סער exprimatur: quod ingentes tempeſtates
turbinéſque notat; fortè & terræ motus, quæ vox ipſa hîc occurrit: idem quòd ut *σεισμὸς*
ità *συσσεισμὸς* ab Helleniſtis dicitur. Et quid hæremus? Eſaiæ 54.11. cùm dicitur *ταπει-
νὴ ϗ ἀκατάστατος οὐ παρεκλήθης*, interpres vetus, *tempeſtate convulſa*; recentior, *in tur-
bine verſam*, dixit: Nam τὸ סערה interpretantur: quod ad eam quoque tempeſtatem
quâ terrarum orbis vi aquarum hauſtus fuit, niſi fallor, ab interpretibus refertur: quem-
admodum Noachi antè facta mentio. B. Ambroſius, *opiniones præliorum*, dixit; *Cùm
audieritis prælia, & opiniones præliorum.* Quid autem ad *ἀκαταστασίας* præliorum exſpe-
ctatio? an quia bellum, quod dicebam jam, ſeditio præcedit? Verius, hoc è Matthæo
deſumſiſſe virum Sanctum: apud quem interpres vetus, *ἀκοὰς πολέμων, opiniones præ-
liorum*, reddidit; *Μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους, ϗ ἀκοὰς πολέμων, Audituri enim
eſtis prælia, & opiniones præliorum.* Et hoc verum, ut jam dixi: ad *ἀκαταστασίας* tamen
nihil. Eodem capite & illud habes, *Παραδοθήσεσθε δὲ ϗ ὑπὸ γονέων ϗ ἀδελφῶν ϗ συγ-* v. 16.
γενῶν ϗ φίλων ϗ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν. Ubi non ſatis video quid recentiori perſua-
ſerit interpreti ut *prodendi* voce in contextu uteretur, qui præſertim jam *tradendi* reje-
ciſſet. Aliud profectò *προδότης*, aliud *παραδότης* eſt. Ac Latinis quidem *prodit*, etiam
qui deſerit ac derelinquit. Ità Dominum ac Servatorem Petrus prodit: Unde inter lem-
mata Ambroſiana, unum, *De proditione Petri*, ubi de negatione agitur. Judas verò
priùs prodi ſit quem tradidit; imò & clàm prodidit quem palàm tradidit. Marcus deniq;
ac Matthæus *παραδιδόναι εἰς θάνατον*, dixerunt, quod hîc paulò aliter effertur: Neque
omnes enim qui *εἰς θάνατον* traduntur, *θανατοῦνται·* hîc autem ſequitur, *ϗ θανατώσουσιν
ἐξ ὑμῶν.* Plùs interim quàm proditur, qui hoſti traditur. Infrà, *Ἰούδα, φιλήματι τὸν υἱὸν
τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως;* ubi Recentior, *prodis*; Vetus, *tradis*. Rectè B. Ambroſius,
qui proditionem ac traditionem diſtinguit; *Et conſilium proditionis aperitur, & adbuc
patientia non negatur. Oſtendiſti, Domine, quem proderet, dum occulta manifeſtas:
Oſtendiſti etiam quem traderet, dum dicis, Filium hominis.* Sequitur, *Ἐν τῇ ὑπομονῇ* v. 19.
ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Ubi recentior interpres, *per tolerantiam veſtram*;
vetus, *in patientia*: non ſatis memores illius *παρατηρήσεως* quod apud Criticos antiquos ex-
ſtat, *Ὅτι ἡ γραφὴ πολλάκις τὴν ὑπομονὴν ἀντὶ τῆς προσδοκίας λέγει·* hoc eſt, *A Sa-
cris literis voce ὑπομονῆς ſæpe exſpectationem deſignari*: Quod locis plurimis confir-
mat uſus. Vide Adriani Iſagogen Græcam in Scripturam Sacram: quam, ut multa alia,
Hœſchelio debemus. Paulò pòſt, *Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη.* Vide v. 21.
quæ alibi notamus. Et certiſſimum eſt, montes eos qui imprimis urbi Sanctæ maximè
vicini eſſent, pro aſylo habitos; præſertim iis qui ab hoſte urgerentur. Unde Selomo
Jarchi, ad locum illum quem & alibi alludit Dominus, Oſeæ cap.10.8. *Et dicent mon-
tibus, Operite nos; & collibus, Cadite ſuper nos; Dicent*, inquit, *Iſraelitæ montibus, Te-
gite nos. nè videant nos hoſtes in confuſione noſtra*: montibus vicinis. nempe. Eodem
capite & illud legitur, *Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ ϗ σελήνῃ ϗ ἄστροις, ϗ ἐπὶ τῆς γῆς συνο-* v. 25.
χὴ ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης ϗ σάλου. Ubi mirum eſt, quam difficultatem res
exigua nonnunquam pariat. Recentiores interpretes, *reſonante mari & ſalo*, reddide-
runt: quaſi inter ſigna hoc ponatur. Nec aliter Theophylactus; *Ἢτι θαλάσσης ἦχος*

φρικώδεις μυκήσονται, καὶ σάλος ἔσται καὶ ταραχὴ, ὥστε τοὺς ἀνθρώπους ἀποψύχειν ἐκ μόνου τοῦ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ. Atqui nec Matthæus tale aliquid, qui σεισμοὺς κατὰ τόπους ponit, neque Marcus. Ut omittam, ſingulis id evenire tempeſtatibus, ut mare mugiat videlicet ac ſonum edat, neque inter hæc prognoſtica habere locum. Quid ergó? Nihil uſitatiùs Hebræis, quàm ut ſuum כ diſſimulent: *Unguentum effuſum eſt nomen tuum; Tranſmigra in montem paſſer:* In quibus τὸ ὡς intelligunt; *ut unguentum, ut paſſer:* quod paſſim videas. Ità hìc, ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου, ὡς ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου. Ut mens ſit, ἀπορίαν illam & calamitatem mari fore ſimilem, quoties horrendùm tonat atque commovetur. Quod Tertullianus viderat, cùm reddidit, *Et in terra anguſtiæ nationum, obſtupeſcentium, veluti à ſonitu maris fluctuantis, præ exſpectatione imminentium malorum,* Adverſus Marcionem lib.4. Optimé: ſive ità legit, ſive quod deſideratur intellexit. Et confirmat Jeremias cap.51.55. qui, ubi de vaſtatione Babel agit, *Sonabunt fluctus eorum: tanquam aquæ multæ edetur ſonitus vocis eorum:* Quod eſſet, Ἠχήσει τὰ κύματα αὐτῶν, ὡς σάλος πολλοῦ ὕδατος· ἠχήσει φωνὴ αὐτῶν. Ut omittam, σάλον etiam φροντίδα exponi: Heſychius; Σάλος, φροντὶς, ταραχὴ, καὶ ἡ τῆς θαλάσσης κλύδωνος κίνησις. Nihil certè meliùs calamitatem illam, &, ut autor loquitur, συνοχὴν καὶ ἀπορίαν repræſentat quàm commotum mare. Notum illud Sirachidæ, καὶ ἐσάλευσεν αὐτοὺς, ὡς κῦμα θαλάσσης, cap.29.24. item, θυμὸς, καὶ ζῆλος, καὶ ταραχὴ, καὶ σάλος, καὶ φόβος θανάτου, cap.40.5. Lucæ hanc fuiſſe mentem, nè dubitandum quidem. Aliam diſtinctionem ſecutus eſt interpres vetus, quaſi ſcribendum eſſet, καὶ ἐπὶ γῆς συνοχὴ ἐθνῶν, ἐν ἀπορίᾳ ἠχούσης θαλάσσης, καὶ σάλου. Unde mirificam interpretationem Euſebius excogitavit: quaſi *exordium ex ſiccitatibus furoris* (ità enim loquitur) *ſumerent procemia; ut nec tempeſtas maris ultrà audiretur.* Cui par eſt ac conveniens, quòd ἀποψυχόντων, *areſcentibus*, interpretatur: Cùm ἀποψύχειν, ὁ λειποθυμῶν, qui præ anxietate animo vel linquitur vel deficit, non qui exſpirat, dicatur. Jam autem συνοχὴ ἐν ἀπορίᾳ, *cum conſilii defectu anxietas*, uſitato in his libris Hebraiſmo: ex anxietate enim inopia conſilii ac deſperatio. Melius Recentior, *exanimatis:* quanquam ambigué. E Tertulliano autem, & accuratiſſimo & antiquiſsimo autore, ità diſtinguendus eſſet locus, Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ, καὶ σελήνῃ, καὶ ἄστροις· deinde novus verſus conſtituendus, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν, ἐν ἀπορίᾳ ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου ἀποψυχόντων ἀνθρώπων, ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ. Mirificè verò idem lib. De reſurrectione carnis; *Indè jam in orbem & in ſeculum prædicat, ſecundùm Joelem & Danielem & univerſum concilium prophetarum, futura ſigna in ſole, & in luna, & in ſtellis: concluſionem nationum, cum ſtupore ſonitûs maris, & motûs refrigereſcentium hominum, præ metu & exſpectatione eorum quæ immineant orbi terræ.*

Cap. XIX.

Caput vigeſimum ſecundum percurritur. Τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. *Difficultas loci an tanta quanta videtur: & quomodo ſupplendus. Locus cum Matthæo & Marco collatus.* Ἐσθίειν καὶ πίνειν ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ Θεοῦ. *Epiphanii ſententia de eo.* Θεῶν συμπότης, *Stoicis.* ἐξητήσατο ὑμᾶς τοῦ σινιάσαι· *ubi vox cribrandi an conveniat.* Ὀυ ποιεῖ σύστεμμα ἐπὶ τὴν γῆν. Σινιάσαι· Σινιαστήριον. ἐξητήσατο αὐτὸν, εἰς πειρασμὸν *nimirum.* Ἱκανόν ἐστιν, *& quomodo intelligendum:* Ἐχέτω ὑμῖν, *Helleniſtis ut & alia eodem ſenſu;* Ἱκανούσθω, Ἀρκείτω, Πολὺ ὑμῖν· παυσάσθω τοῦ φθέγγεσθαι. ἐπιχέουσιν αὐτόν. *Mira alterius loci apud Epiphanium applicatio. Alterum ejuſdem* παράδειγμα. *Locus,* Περιφέρετε ἡμῖν, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε. *Mutatio.* Ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω. *Interrogare, munus judicis.* Ἐρωτᾷν, λέγειν, *Hebraïcâ conſuetudine.*

Cap.22 v.20. INter locos cæteros & ille vigeſimo ſecundo Evangeliſtæ hujus capite occurrit, Τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. Ubi, cùm

ſummam eſſe exiſtiment nonnulli, exigua nobis difficultas videtur. Mens & integra
oratio eſſet, Τῦτο τὸ ποτήειον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μυ· τῦτο, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν
ἐκχυνόμϕον Ut τὸ, τῦτο, repetatur. Neque enim magis mirum eſt, poculum, aut
quod in eo, dici ſanguinem, quàm novum fœdus, & quidem in ſanguine. Et quid, an
aliter Marcus loquitur, καὶ λαβὼν τὸ ποτήειον, εἶπεν αὐτοῖς, Τῦτό ὅϛι τὸ αἷμά μυ? &
deinde, τὸ πεεὶ πολλῶν ἐκχυνόμϕον· quomodo ferè ad verbum Matthæus. Hoc ſanè
malo, quàm ut vel ejicienda vel aliunde hic inſerta quædam exiſtimem. Singulos enim
Sacræ ſcripturæ apices, quantum poteſt fieri, & niſi aliud vel libri præſcribunt vel ne-
ceſſitas, tuendos arbitror. Sed nec inter eos ſum, qui temere vel σόλοικα vel ἀνακόλουθα
in Sacris admittam: quòd, ſi vel conciſi Hebraiſmi, vel in quibus deeſt aliquid, eo loco
habendi, quid in his jam excuſari poterit? Eodem capite occurrit & illud, Ἵνα ἐσθίητε v. 30.
καὶ πίνητε ἐπὶ τ̃ τραπέζης μυ. Quod de cibo qualicunque ac potu, ſed tamen cibo ac
potu, Epiphanius accepit: Qui in Manete, *An non*, inquit, *putamus, cibum illo quoque
tempore futurum?* ac deinde addit, Καὶ πεεὶ μϕ̀ βρώσεως, σαφές ὅϛιν, ὅτι μακάειος
ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ὐρανῶν καὶ αὐτῦ τῦ Κυείυ ἡ ὑπόχεσις, ὅτι
ἔσεσθε καθήμϕοι ἐπὶ τ̃ τραπέζης τοῦ πατρός μυ, ἐσθίοντες καὶ πίνοντες: Quaſi nova ſit
de ultima felicitate hæc loquendi ratio: de qua & ſuprà: Cùm nec Stoici, ut dicebamus,
aliter felicitatem ſummam, aut κοινωνίαν τ̃ς μετ̓ ταῦτα λήξεως, deſignent. Epictetus,
ubi docet, in hac vita tanquam in convivio agendum; exſpectandum enim eſſe donec
ſingula ſe nobis offerant ac præbeant: καὶ ἔσῃ ποτὲ ἄξιΘ τ̃ Θεῶν συμπότης, *& ali-
quando dignus Deorum,* inquit, *conviva eris:* ac deinde, Ἂν δὲ καὶ παραπεθέντων σοι μὴ
λάβῃς, ἀλλὰ καὶ ὑπερίδῃς, τότε ὐ μόνον συμπότης τ̃ Θεῶν ἔσῃ, ἀλλὰ καὶ συνάρχων.
ὕτω γὰρ ποιῶν Διογένης, καὶ Ἡράκλειτος, καὶ οἱ ὅμοιοι, ἄξιοι Θεῶν τε ἦσαν καὶ ἐλέγον-
το, *Quòd ſi etiam appoſita quæ fuerint non ſumas ſed contemnas, tum non conviva Deorum
modò eris, ſed & principatus eorum particeps. Ità enim Diogenes & Heraclitus ſimileſque
cùm facerent, Diis erant digni ac dicebantur.* Notum eſt poetæ illud,

Quos inter Auguſtus recumbens
Purpureo bibit ore nectar,

de Auguſto jam Divis per honores addito: Quemadmodum in ſinu Abrahami, & ad
menſam, ſuprà recumbit Lazarus: de quo ibi. Sequitur, Εἶπε δὲ ὁ ΚύειΘ, Σίμων, Σί- v. 31.
μων, ἰδὺ, ὁ Σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς, τῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον. Ubi nimis ſe tor-
quent, ſi quid judico, qui *cribrandi* vocem hic rejiciunt. Locus parallelus, de quo co-
gitaſſe oportuit, Amoſi cap. 9. v. 9. exſtat; *Ecce enim ego præcipio, & vagari faciam in
omnibus gentibus domum Iſraelis, ut vagatur triticum in cribro, nec cadit lapillus in ter-
ram,* aut, ut elegantiùs Helleniſtæ, καὶ ὐ πεσεῖ σύντριμμα ἐπὶ τ̃ γῆν. In Hebræo בכברה:
quod & Chaldæi voce quæ hoc ipſum notat, expreſſerunt; *in cribro*, ſeu σινίῳ. Heſychi-
us; Σινιάσαι, σεῖσαι, κοσκινῆσαι· καὶ τὸ κόσκινον δὲ, σινιατήειον. Item, Σινιατήειον,
κόσκινον. Σινίον, κόσκινον. Ut ità ἐξ ἀναλογίας ſuperiorum, de tentationibus agatur.
Mirum autem, quòd cùm non ſimpliciter dixerit ἐξῃτήσατο, ἤγυν ἐπείρασεν, *tentavit*,
ſed ἐξῃτήσατο τοῦ σινιάσαι, priori voce ἁπλῶς & imperfectè nonnulli è Patribus utan-
tur: Macarius Homil. 26. Πάλιν τὸ πεεὶ τοῦ Ἰὼβ γεγραμμένον ὐκ ἔϛιν ἁπλῶς, πῶς
ἐξῃτήσατο αὐτὸν ὁ Σατανᾶς. Ibidem, Ἐξαιτεῖται αὐτὸν ὁ Σατανᾶς, καὶ λέγει τῷ Κυείῳ;
Ἐπειδὴ βοηθεῖς &c. Item, Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ, εἰ ᾔδει, ὅτι εἰς τοὺς πειρασμοὺς ἐμ-
πεσὼν μέλλει ἀπολλύειν· καὶ μὴ ὑπάγειν, ὐκ ἂν ἐξῃτήσατο αὐτὸν, ἵνα μὴ καταισχυνθῇ.
Nam quemadmodum Græci ἐξαιτεῖσθαι cùm dicunt, *ad pœnam* intelligunt; ità illi εἰς
πειρασμὸν intellexiſſe videntur. Non ità multò pòſt cùm ſequitur, Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, v. 38.
Ἱκανόν ὅϛι, non ſatis aſſecuti ſunt quid Dominus hîc vellet, ſi quid judicare poſſum, eru-
diti. Nec dubitandum, quin de gladiis quæ dicta eſſent, aliâ mente dicta eſſent quàm
quâ Apoſtoli vellent; cùm nihil præter calamitates quæ imminerent ac diſcrimina præ-
nunciaret: Tempus eſſe ergò, ut ſpiritualibus armis opus ſibi eſſe cogitarent. Quo cùm
longè aliter intellecto duos gladios monſtrarent, id averſatus, Ἱκανόν ὅϛι, reſpondit.
Hoc autem, quod Hebræi vulgò, רב לכם, *ſat vobis:* quod interdum Helleniſtæ,

ἱκέτω ὑμῖν, ut Num. 16. v. 3. Συνέστησαν ἐπὶ Μωϋσῆν καὶ Ἀαρὼν, καὶ εἶπαν πρὸς αὐτοὺς,
Ἐχέτω ὑμῖν interdum, ἱκανούσθω, aut ἱκανὸν ἔστω, Deuteron. 16. Ἱκανούσθω ὑμῖν κατοικεῖν
ἐν τῷ ὄρει τούτῳ· nonnunquam, ἀρκείτω, ut eodem loco alii; interdum, πολὺ ὑμῖν, ut
Theodotio & Aquila, ad verbum: Interdum eleganter τῷ παύειν utuntur; ut cùm Ex-
odi 9. v. 28. dicitur, *Orate Jehovam, ut ſufficiat illi, neque poſthac ſint tonitrua*, καὶ παυσά-
σθω τοῦ γενηθῆναι φωνὰς Θεοῦ· *ſatis ſit illi*, ſcilicet, *tonuiſſe hactenus, ac deſinat*. Ità hîc,
ἱκανόν ἐστιν, imponentis ſilentium hoc loco, ac abitum parantis; ità ut & ruditatem ac
v. 43. ſimplicitatem pariter eorum averſantis ſit. Cùm ſequitur, Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος ἀπ'
οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτὸν, mirum eſt, quò nonnunquam Helleniſtarum interpretatio Pa-
tres abducat. Exemplo ſit Epiphanius: qui cùm hoc ad veritatem καὶ τὸ ἀφαντασίαστον
humanæ referat naturæ in Domino, locum Deuteronomii 32. 43. huc trahit, *Laudate
gentes populum ejus: quia ſanguinem ſervorum ſuorum ulciſcetur*. ità enim ex Hebræo eti-
am interpres vetus: Pro quo ille, Προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες υἱοὶ Θεοῦ, καὶ ἐνισχυσά-
τωσαν αὐτὸν ἄγγελοι Θεοῦ, etiam aliter quàm apud Helleniſtas legitur: apud quos, ἐνι-
σχυσάτωσαν αὐτῷ· ut cætera omittam: De quo, ut & de Angelis, Hebræus nihil. Ex eo
autem loco cùm humanitatem veram ſic probare in Chriſto, ac imaginariam rejicere cœ-
piſſet, nihilominus τὸ ἐνισχύειν idem eſſe quod τὸ προσκυνεῖν vult, & ad Angelorum
adorationem referendum. Sed & Moſen, qui omnino nihil tale dixit, idem prædixiſſe
vult quod Evangeliſta noſter dixit; futurum nempe, ut Dominum in ſumma hac humi-
litate ac anxietate confirmaret Angelus. Simile eſt, quòd, καὶ ἔκλαυσε, in quibuſdam
exemplaribus fuiſſe notat, ídque ab iis ſublatum quos & orthodoxos vocat: cùm tamen
eo loco ità uſum dicat Irenæum. Quòd ſi adeò hoc tolli neceſſarium hîc fuit, ut ἐν καὶ
ὀρθῶς διορθωθέντα, hoc eſt, *verè ac rectè emendata*, ea dicat exemplaria in quibus hoc
ſublatum, cur non idem è Johannis textu ſuſtulerunt veteres, cùm dicitur, ἐδάκρυσεν ὁ
Ἰησοῦς, cap. 11. 35. Quod & ipſum ex antiquis nonnulli tollere ibi, vel emollire ſaltem,
improvidè conati ſunt: (Inter quos & Nonnus) quaſi humiliationis ac calamitatis Do-
mini puderet eos quorum vel præcipuè interfuit ut talis eſſet. Vide prolixum ſatis in
v. 64. Ancyroto locum: tum, quæ ad Johannem nos notavimus. Cùm dicitur, Καὶ περικα-
λύψαντες αὐτὸν, ἔτυπτον αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Προφήτευ-
σον, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε, idem fecerunt quod in luſu puerili fieri ſolebat qui μυΐνδα di-
cebatur: in quo, clauſis oculis, de eo quod quærebatur reſpondebat aliquis, nec priuſquam
verum diceret dimittebatur: Notum ex Polluce, Heſychio, atque aliis. Quod eodem
v. 68. capite dicitur, Ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι, ἢ ἀπολύσητε, non facilè ità
intelligendum credam, ut Dominus, in tanta judicum iniquitate, interrogandi ſibi par-
tes ſumeret, aut id negari ſibi quereretur. Adde, quòd interrogandi munus proprium eſt
judicis: qui, ut loquuntur Juriſconſulti, ſcopum intentionis, vel defenſionis ſtatum, in-
terrogando attingit. Quare videndum, an ex Hebræorum uſu ſumendum; quibus τὸ
שאל, agere cum aliquo, vel aliqua de re conferre, notet: ut Exodi 18. 7. *& interrogarunt
alter alterum de pace, egerunt pacificè*: quod tamen potiùs, *bene alter alteri precati ſunt,
aut ſalutarunt*. Vel ſimpliciter, Ἐὰν δὲ καὶ λέξω τι· ut τὸ εἴπω, quod præceſſit, & τὸ
ἐρωτήσω, ταυτοδυναμοῦντα ſint, & eâdem (quod in Sacris paſſim uſitatum) ſignificationis
repetitione rem intendant. Locus integer eſt, Λέγοντες, Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν.
Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ἐὰν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε· ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκρι-
θῆτέ μοι, ἢ ἀπολύσητε, *Dicentes, Si tu es Chriſtus, dic nobis. Dixit autem illis, Si vobis
dixero, non credetis: ſi vobiſcum egero, non reſpondebitis aut me abſolvetis*. Niſi quis men-
tem eſſe velit, *ac ſi viciſſim aliquid & ego vos interrogaro, non reſpondebitis*: Ut in illo, *Re-
ſpondens verò Jeſus dixit illis, Interrogabo vos & ego rem quandam; quam ſi dixeritis mihi,
dicam & ego vobis in qua poteſtate hæc faciam*, Matth. 21. 24. Quod ἐρωτηματίζειν εἰς τὸ
ἀποστοματίζειν, *interrogare nè reſpondeatur*, dicas; uſitatum illis qui interrogando ad ab-
ſurda aut ἀδύνατα compellunt: quod & Plato docet. Id autem in judicio (ut diceba-
mus) tali quomodo ſperare, aut uſurpare, vel negatum ſibi queri potuit? nullus enim ibi,
ut cum Phariſæis antea ac Scribis, ſive diſputandi ſive arguendi locus fuit. Scio paſſim
obſervari

obſervari à veteribus, Euthymio præſertim, τὸ ἐρωτᾷν, in his libris, vel *petendi* vel *ſupplicandi* ſignificatione uſurpari. An igitur hoc voluit, *Etiam ſi vobis dicam quod quæritis; Chriſtum, videlicet, me eſſe; non credetis. Quòd ſi etiam vel ſupplicem, vel petam, ut me dimittatis, nunquam reſpondebitis, aut ſupplicem exaudietis.* Τὸ שאל autem ità paſſim uſurpari, nemo eſt, ut arbitror, qui neſcit. Quod *rogandi* voce Papinius expreſſit: qui Sylvarum lib. 4. Sylvâ 1.

Reſtat Bactra novis, reſtat Babylona tributis
Frænari. Nondum gremio Jovis Indica laurus,
Nondum Arabes Serêſque rogant.

Rogant, ſupplicant, ἱκετεύουσι· Cui τὸ ענה reſpondet: quoniam id, non reſpondere modò, ſed admittere, ſed exaudire, quod rogatur: Ut cùm Samuel rogaſſe Dominum aut exclamaſſe ad eum dicitur: cui additur deinde, ויענהו, καὶ ἐπήκουσεν αὐτοῦ· Helleniſtæ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτοῦ· Thargumiſtæ, *& accipiebat precationem ejus:* quod minimè alienum. In his eram, cùm in manum pariter ac mentem Eſaiæ locus venit; ubi Propheta, cùm adversùs idolorum ageret cultores, quorum defendi cauſam ac abominationem non poſſe videret, tandem addit, *Nemo ex iis conſilium adhibuit: & ſi interrogabo, non reſpondebunt,* καὶ ἐὰν ἐρωτήσω αὐτοὺς, οὐ μὴ ἀποκριθῶσί μοι· tandémque concludit, *Ecce omnes iniqui,* aut, *iniquitas.* Ac ſi dicat, *Quòd ſi quæram ex vobis cur hoc modo me excipiatis, nihil reſpondebitis. Totum enim hoc vobis malignitas præſcribit mera ac iniquitas.* Quod commodè intelligetur. Nihil autem elegantius in Novo Fœdere, quàm loci qui è Vetere alluduntur opportunè aut tanguntur. Paulò pòſt ſequitur, Εἶπον δὲ πάντες, Σὺ οὖν εἶ ὁ v. 70. υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐγώ εἰμι. Οἱ δὲ εἶπον, Τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Recentior interpres; *Dixerunt autem omnes, Tu ergò es filius ille Dei? Ipſe verò dixit eis, Vos dicitis: nam ego ſum.* &c. Cur non autem, *Ipſe verò dixit eis, Vos dicitis me eſſe?* quo ſenſu Tertullianus, *Vos dicitis, quia ego ſum*; ut & vetus interpres. Obſtat Marcus, inquit, apud quem legitur, ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐγώ εἰμι, *Jeſus autem dixit, Ego ſum,* 14.62. Cùm Pontifex ibi maximus, hîc interrogaſſe omnes, dicantur: neque enim ſemel, ut nec uni, id reſpondit: Quemadmodum nec apud alios Evangeliſtas, eodem ſemper modo, ut exiſtimo, reſpondit, Σὺ λέγεις· fortè; nè cùm rogat quidem: interdum enim abſolutè, interdum ut interrogaret, extuliſſe id videtur: de quo aliás. Sed ponamus, nihil affirmari; nemo tamen dubitabit, quin & fateretur, & blaſphemiam exiſtimarent, non negare ἀποτόμως ac ſimpliciter quod quærebatur: cùm ad mentionem talium, & clamor excitari, & diſcerpi veſtes, vel ab audientibus vel circumſtantibus, ſolerent. Quid, quòd jam præceſſit, *fore ut ad dextram potentiæ Dei, filius ſederet hominis?* cùm qui abſolutè hoc diceret, Dei ſeſe filium profiteretur. Ex Matthæo enim, de blaſphemia pronunciaſſe, veſtéſque ob ea diſcerpſiſſe Pontificem, didicimus: cùm præcedat ibi, Σὺ εἶπας· hîc ſequatur, Ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐγώ εἰμι· Quod eſt, ſi credimus, interpreti, *Vos dicitis, nam ego ſum*; non autem, *Vos dicitis, quòd ego ſum.*

Cap. XX.

Caput vigeſimum tertium quartúmque percurritur. Ἐσθὴς λαμπρὰ, *quâ indutus Dominus: & qualis. Veſtis alba, ejúſque uſus in Eccleſia.* Λαμπροφορεῖν· λαμπροφορία. *Alba veſte induti baptizati: etiam pueri. In albis mori. Alba veſtis etiam Hebræis innocentiæ nota: & magnatum propria.* Λαμπρότης, *Candor.* Παιδεύειν· παιδεία· τὸ παιδευτικὸν *in Deo.* Ξύλον ὑγρὸν καὶ χλωρόν· *vetus Hebræorum de iis dictum. Duo latrones crucifixi cum Domino, ac diſſimillimi. Cruciariorum quorundam Romanorum deplorata in ipſo ſupplicio improbitas. Stupendum in converſione alterius latronis miraculum.* Κρίμα. Οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξε. Ἄτοπον, *Indecens: Indecens morbus: Indecens ſpectator: Verſus ac locus aliter diſtinctus. Futurum, pro initio præſentis.* τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει. *Locus,* Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν; *Quid ſit* καίεσθαι· *De hebetudine aut ſtupore, ex Hebræa conſuetudine, uſurpatum: quod ſimilibus probatur locis.*

Cap. 23 v. 11. INter alia quæ patienti ac afflicto evenerunt Domino, & illud memoratur, Ἐξουθενήσας δὲ αὐτὸν ὁ Ἡρώδης σὺν τοῖς στρατεύμασιν αὐτοῦ καὶ ἐμπαίξας, περιβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν τῷ Πιλάτῳ. Ubi recentior interpres, *Herodes autem cùm militibus ſuis quum eum pro nihilo habuiſſet & illuſiſſet ei, amictum veſte ſplendidâ remiſit ad Pilatum.* Hoc autem vult, *Herodem, cum militibus, & contemſiſſe eum, atque illuſiſſe, tandémque indutum veſte tali ad Pilatum remiſiſſe.* Quali autem? *Splendidam*, interpres noſter; *albam*, antiquus, ex Eccleſiæ antiquæ conſuetudine ac praxi dixit: In qua veſtem albam ſive candidam geſtabant baptizati; quod λαμπροφορεῖν, ſeu λαμπροφορίαν, dicebant: Photius, Διὰ τοῦτο, φησὶν, οἱ φωτιζόμενοι ἑπτὰ ἡμέρας λαμπροφοροῦσιν, *Ideo qui baptizantur, ſeptem dies albis veſtibus induti incedunt.* quod jam quomodo intelligendum ſit videbimus. Addit, Τὸ μὲν τοι λαμπροφορεῖν, φησὶ, τοὺς βαπτιζομένους, τὸ τῆς ἀγγέλων ἐστὶ σύμβολον λαμπρότητος, τὸ καθαρὸν ὑποσημαίνοις τοῦ νοῦ καὶ ἀμιγὲς τῆς ὕλης καὶ τῆς παθῶν διατυπώσεις, *Ejuſmodi geſtare autem habitum quòd qui baptizantur ſolent, angelici candoris eſſe imaginem, ait; quæ in illis puritatem mentis, nullâ materiæ, nullâ affectuum impuritate mixtam aut pollutam, notat.* Reſtat jam ut quomodo id veteres interpretentur videamus. B. Ambroſius libro De iis qui myſteriis initiantur, cap. 4. *Accepiſti poſt hæc veſtimenta candida, ut eſſet indicium, quod exueris involucrum peccatorum, indueris innocentiæ caſta velamina, de quibus dixit Propheta, ASSPERGES me hyſſopo, & mundabor: lavabis me, & ſuper nivem dealbabor. Qui enim baptizatur, & ſecundum Legem & ſecundum Evangelium videtur eſſe mundus: ſecundùm Legem, quia hyſſopi faſciculo Moſes aſpergebat ſanguinem agni; ſecundùm Evangelium, quia Chriſti erant candida veſtimenta ſicut nix, cùm reſurrectionis ſuæ gloriam in Evangelio demonſtraret. Supra nivem dealbatur, cui culpa dimittitur. Unde & per Eſaiam Dominus ait, SI fuerint peccata veſtra ſicut phœnicium, ut nivem dealbabo,* &c. Unde baptizatos, *niveum Eccleſiæ exercitum*, incertus autor Carminis De reſurrectione quod Lactantio inſcribitur, vocavit: *Candidus egreditur nitidis exercitus undis.* ubi *exercitus candidus*, ὁ λαμπροφορῶν. Idem, *Fulgentes animas veſtis quoque candida ſignat, Et grege de niveo gaudia paſtor habet.* Fortunatus, *Lacteus huic veſti color eſt.* Nè infinita propè alia adducam, quæ fortaſſe hanc in rem alii. Hæc eſt illa veſtis quæ & *veſtis Chriſti* dicta; quæ & pueris, vel baptizatis vel jam baptizandis, indui ſolebat. Unde qui in hac extincti, *mori in albis* dicebantur. Quemadmodum in Principum baptiſmis, ſervi quoque albis, aulæiſque ejuſmodi templa indui ſolebant. Ut & hic, quod paulò antè diximus, œconomiæ ratio appareat: quippe, ut coronâ purpurâque indutus fuit verus Rex ac Princeps, & in ipſo Crucis titulo Rex Judæorum dicitur qui erat, ità veſte innocentiæ indutus per contemtum fuit verè innocens; haud ſecùs ac magnatum veſte, qui magnatum erat maximus. Veſtis autem alba ſive candida, præterquam quòd eorum, apud Hebræos quoq; eſſet, qui חורים, hoc eſt, *primores*, dicebantur, non minùs innocentiam notabat: adeò ut ſapientes dicerent, verecundum neminem ac probum eſſe, אם לא יהיו בגדיו לבנים, *niſi albæ ejus veſtes eſſent.* Τὸ λαμπρὸν autem ità uſurpari, neq; quiſquam neſcit, & jam etiam Grammatici notarunt. Gloſſæ Stephani, Λαμπρότης, *Claritas, claritudo, ſplendor, candor:* Λαμπρύνομαι, *Clareſco, candico.* Quis autem ſciet quæ ſit veſtis λαμπρὰ, niſi qui intelliget quis albæ olim uſus eſſet in Eccleſia? quò re-

v. 16. ſpexit Vetus ſine dubio, cùm *albam* reddidit. Quo ſenſu paulò pòſt dicatur à Pilato, Παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω, fortè tanti eſt ut obiter de eo cogitetur: Eo quo Macarius videlicet, Hom. 42. λέγεις βασανίσαι, deinde autem ipſum hoc, παιδείαν dixit. Παιδεύειν enim dicitur qui cædit: Quanquam & à SS. Patribus de diſciplina ſive pœna quavis id nonnunquam uſurpatur. Quod & aliter non multò, licèt latiùs fortaſſe, ſumitur, cùm Deum agere omnia, ἢ δημιουργοῦντα, ἢ προνοούμενον, ἢ παιδεύοντα, dicunt; & cùm τὸ παιδευτικὸν in Deo reſpondere volunt illi quod in nobis θυμικὸν vulgò: ut cùm Anaſtaſius Presbyter, poſtquam de ſingulis humanæ animæ partibus egit, eáſque ſingulis quæ Deo poſſunt tribui accommodavit, tandem addit, τῷ δὲ παιδευτικῷ τὸ θυμικὸν καθίστηκε ἀντιστοιχοῦν, id eſt, *quod θυμικὸν in homine vocamus, illi quod παιδευτικὸν in Deo dicitur, reſpondet.*

ſpondet. Quo ſenſu pœnam quâ à Deo affectus eſt Adamus *παιδείας ὑποσχέσθαι* dixit
Epiphanius. Quod in animo autorem fortè ad Hebræos ſum haberet, qui, Εἰ παιδείαν
ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεὸς, dixit. Cùm haud dubiò de flagris hic ac-
cipiendum; ut τὸ μαστιγοῦν Johannis ità exprimatur. Obſcurè Vetus, *emendatum ergò
illum dimittam: caſtigatum*, Recentior. Eodem capite & illud occurrit, Ὅτι εἰ ἐν τῷ v. 31.
ὑγρῷ ξύλῳ ταῦτα ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γένηται; Quod adeò verum eſt, ut proverbia-
liter Magiſtri Hebræorum, Duobus lignis aridis ad unum viride exurendum opus eſſe,
dicant. Sed & ὑγρὸν non χλωρὸν, hoc eſt, *madidum* non *viride*, hic dixit. De latroni-
bus in ipſo συμπαθείᾳ πάθει dicitur, de altero quidem, ὅτι ἐβλασφήμει αὐτόν. Quod v. 39.
commune illi cum quibuſdam Romanorum cruciatus, qui lubidine; aut doloris vel cru-
ciatuum potiùs impatientià, ſcurrando atque cavillando exſpirabant; ut & ſpectato-
res conſpuerent nonnunquam. Seneca De vita beata, *Qui in ſe ipſos animadvertunt,
quot cupiditatibus tot crucibus diſtrabuntur. Et maledici, in alienam contumeliam ve-
nuſti ſunt. Crederem illis, niſi quidam ex patibulo ſpectatores ſuos conſpuerent.* Quantò
autem fœdius, traducere συμπάσχοντα qui eadem ſubiret? quantò fœdius ſceleſtiuſque,
innocentem, imò ipſam innocentiam, ac veræ innocentiæ, dum vixerat, exemplum?
De alterò hîc additur, Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἕτερος ἐπετίμα αὐτῷ, λέγων, Οὐδὲ φοβῇ σὺ v. 40.
τὸν Θεόν; hoc eſt, *Etiámne Deum non times? etiámne contemnis quem ſentis? punientem
ſentis, neque times?* qui (quod omnia exſuperat miracula) præſentem & ſentiret & pro-
fiteretur Dominum: ut, qui latro hactenus, confeſſor ſubitò ac martyr ejus eſſet qui la-
tronibus accenſebatur. Mihi quidem tale hoc miraculum videtur, ut illuſtriùs majúſque
nullum alibi extare exiſtimem; nullum quod afflictos peccatorum mole animos attollat
magis. Ut Theophilum Alexandrinum ſæpe admirer, qui in eleganti Diſſertatione ſi-
ve Homilia cujus inſcriptio, *Cui ſimilis ſit homo*, duos ſe imprimis ſeriò conſideraſſe ait:
hinc Adamum, generis autorem, qui à Deo tot tantiſque privilegiis donatus pariter ac
bonis, ſemel cecidit ac omnibus repentè excidit. Quod cùm cogito, à deſperatione pa-
rùm intereſt quin, inquit, obrui me ſentiam. Ὅταν δὲ εἰς τὰ κατὰ τὸν λῃστὴν τὸν νοῦν ἐπα-
νάγω, καὶ γνῶ, ὅτι δι' ἑνὸς λόγου σέσωσται, ἐξαλειφθέντων αὐτοῦ πάντων τῶν ἁμαρτημάτων,
ἀναψύχω τῇ ἐλπίδι, καὶ προσδέχομαι τῇ μετανοίᾳ· ἐπειδὴ ἐκεῖνος τῷ ἔργῳ πέπτωκε, καὶ
οὗτος δι' ἑνὸς λόγου σέσωσται· ἐκεῖνος θαύματα ἑώρακε, καὶ παρήκουσεν· οὗτος οὐδὲν
εἶδεν εἰ μὴ τὸν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον καὶ ἠτιμωμένον, καὶ ἐπίστευσε. *Cùm ad ea
autem quæ latroni evenerunt animum converto, videóque, verbo unico, deletis omnibus cri-
minibus, ſervatum, ſpe jam recreor reficiórque; quin & ad reſipiſcentiam accurro. Si quidem
re alter, ſive agendo, cecidit; alter verbo unico ſervatus eſt. Alter ſtupenda viderat mira-
cula, & non obediit: Hic nihil præter Chriſtum, eúmque crucifixum atque ignominiâ affe-
ctum, noverat, & credidit.* Atque hic ille quem Latronem quidem, ſed εὐγνώμονα, in
precibus quotidianis ſive Cathemerinis poſteriores Græci dicunt. Summa rei hæc eſt;
Adamus, generis humani primogenitus, qui verè ac ſolus ante lapſum feliciſſimus in
terris fuit, ſimulac pro ſe & omnibus peccavit, Paradiſo, cùm in eo eſſet, ſubitò ejectus
eſt. Latro, generis humani peſtis, Paradiſo redditur in cruce: nec differtur quod pro-
mittitur, & hodie futurus ibi dicitur, ac verbo unico ſervatur: Idem ergò vitæ reſtitui-
tur ab eo cum quo moriturus erat; & in morte. Meritò ad hoc exemplum igitur, quod
rectè veteres Doctores ſuadent, animos peccator erigat, ac deſperare deſinat; hâc lege
interim, ut & peccare deſinat: neque, quod clementia Divina, & vis mortis ejus qui pro
omnibus hanc tulit & qui eam ſic probavit, peccatori contulit, licentiam peccandi aut
ſecuritatem cæteris perſuadeat: Quod à quovis, cui prima pietatis cura eſſe debet, in ſimi-
libus notari locis velim. A peccato enim maximè alienus fuit, qui hîc peccatorem ſervat;
idem nempe qui pro omnibus peccatum factus eſt. Quis autem in eodem non miretur
quæ hîc pariter concurrunt? Primò, latrocinium ac pœnam latrocinii, de qua hîc autor
agit; in qua ſimul ab hominibus ac Deo, hominum judicio, damnatus, pœnitentiam,
converſionem, fidem ſubitò conſequitur, & vitam: idque ab eo qui omnipotentiam, &
morituro, & in morte ſua, moriturus ipſe, probat. Idem addit, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι Ibid.

εἰ. Ubi κρίμα non tam *damnatio*, ut arbitror, quàm *pœna* aut *vindicta*. Appoſitè He-
v. 41. ſychius; Κρίμα, ἀνταπόδοσις Θεοῦ. Sequitur, Καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξα-
μεν ἀπολαμβάνομεν· οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξε. Ubi non rectè, meo quidem animo,
interpres recens, *nihil indecens fecit*. Non enim περὶ πρέποντος tum agebatur: neque
latro indecenter agit cùm mortales tollit, ſed facinoroſus ac ſceleſtus eſt. Bene autem
vetus, & Eraſmus, *nihil mali*, id eſt, nullum facinus, *admiſit*. Doctiſſimus Heſychius;
Ἄτοπα, πονηρά, αἰσχρά. qui &, Ἄτοπον, ἔκθεσμον, πονηρόν, αἰσχρόν· & Ἀτοπίαν, αἰσχρό-
τητα καὶ πονηρίαν interpretatur. Eruditiſſimæ Gloſſæ; Ἄτοπος, *Facinoroſus, flagitioſus*.
Eædem, *Indecens*, ἀπρεπής. Neque aliter Latini, niſi cùm impropriè loquuntur. Itaque
aliud eſt Martiali *indecens morbus*: eſt enim ἄῤῥητος, *deteſtandus*. Aliud, Manneius *inde-
cens ſpectator*, lib. 5. *Illic cucullo proſpicit caput tectum, Oculóque ludos ſpectat indecens
uno*. Utrumque ἄτοπος; diverſâ autem ratione & modo. Video B. Hieronymum nulla
de re magis quàm de negligentia ſcribarum in his libris queri. Cui ut nonnullis in locis,
& olim & exortâ literarum ac linguarum luce, obviàm itum eſt, ità, quod non ſemel
nobis dictum eſt, quædam invexit, quædam confirmavit, invecta nuper verſuum diſtin-
ctio. Exemplo ſint quæ hic occurrunt; quinquageſimus nimirum cum ſequenti: Qui
v. 50. nunc ſic concipiuntur; 50. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι Ἰωσήφ, βουλευτὴς ὑπάρχων, ἀνὴρ ἀγα-
51. θὸς καὶ δίκαιος· 51. Οὗτος οὐκ ἦν συγκατατεθειμένος τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει αὐτῶν,
ἀπὸ Ἀριμαθαίας πόλεως τῶν Ἰουδαίων· ὃς καὶ προσεδέχετο καὶ αὐτὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.
Cùm, ut in genere dicendi libero & quod cohæret, omnia continuanda ac ſic diſtin-
guenda ſint; Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι Ἰωσήφ, βουλευτὴς ὑπάρχων, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος
(οὗτος οὐκ ἦν συγκατατεθειμένος τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει αὐτῶν) ἀπὸ Ἀριμαθαίας
πόλεως τῶν Ἰουδαίων, &c. Quis non videt enim, & παρενθήκη eſſe opus, nè ſejungantur
illa, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, ἀπὸ Ἀριμαθαίας πόλεως· cùm cætera connexionem inter-
rumpant, ideóque & includenda ſint? Recentior interpres; 50. *Tum ecce vir nomine Jo-
ſeph, ſenator, vir bonus ac juſtus: 51. Qui non aſſenſus fuerat conſilio ac facto eorum, ortus
Arimathæâ civitate Judæorum.* cùm hæc cohæreant, nec ſeparanda ſint, *Joſeph, ſenator,
vir bonus ac juſtus, ortus Arimathæâ civitate Judæorum.* Neque enim ideo aſſenſus facto
conſilióque eorum non fuit, quòd Arimathæus; ſed quòd bonus juſtúſque eſſet. Neque
aliter antiquus quoque nunc diſtinguitur: qui tamen nec de noſtra verſuum diſtinctione
Cap. 24 cogitavit, & diſtinctione rectâ veram expreſſiſſe mentem potuit. Capite vigeſimo quarto
v. 21. inter alia & illud legitur, Ἡμεῖς δὲ ἠλπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσρα-
ήλ. Ubi B. Ambroſius, futurum, ut initium præſentis, accepit; ac ſi ſcriptum eſſet, ὁ
ἀρχόμενος λυτροῦσθαι: *Nos putabamus*, inquit, *quia ipſe erat qui incipiebat liberare Iſrael*: ut
Ibid. in illo, Τότε ἄρξονται λέγειν τοῖς ὄρεσι. Sequitur, Ἀλλά γε σὺν πᾶσι τούτοις, τρίτην ταύτην
ἡμέραν ἄγει σήμερον. Ubi illud, σὺν πᾶσι τούτοις, recentior interpres, *præter hæc omnia*; vetus,
ſuper hæc omnia; ut & Eraſmus. Mens eſt, *Hæc omnia cùm ità ſint*: Quod vulgò efficaciùs,
non obſtantibus his omnibus. In altero, intelligere non dubitem ὁ Θεός· quod ominis ac re-
verentiæ causâ in talibus intelligunt Hebræi; qui quatuor literarum nomen animo aſſu-
munt: Ut τρίτην ταύτην τὴν ἡμέραν ἄγει, ſit, ζίτι ἄγει) ἡμέρα· ac ſi Græcè dicas, ὕει,
βροντᾷ, aliáque id genus. Quod explevit Theocritus, cùm dixit, Οὔπω μῆνας ἄγων
ἔχομ' οὐρανός, οὐδ' ἐνιαυτός· Non rarò enim Syris Cœlum pro Deo. Ego, ut de mortuo
accipiatur, durum judico imprimis: Idémque & recentiori viſum interpreti: qui id ſecu-
tus tamen. Ab iiſdem Domini diſcipulis, quos Cleopan fuiſſe & Nathanaelem Epipha-
v. 32. nius exiſtimat, poſt apparitionem Domini atq; exhibitionem dicitur, Καὶ εἶπον πρὸς ἀλ-
λήλους, Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν; qui elegantiſſimus ſanè locus, neque
parùm nos torſit: Cùm interpretes nonnulli, nè libenter quidem, quod tamen facilli-
mum, dubitent. Quare igitur arſiſſe ſibi cor dicunt, cùm ſtultitiam aut hebetudinem ac-
cuſant propriam? Alluſit ad τὸ בער, καίεσθαι· quod & fatuitatem notat, ut & בער
nomen: à quo *bardum* Latini fecerunt. Καιομένη ἦν ἡ καρδία ἡμῶν, *Hebetes & bardi
eramus*: Quomodo viri Sancti, quoties caliginem ſuam & humanas tenebras cum Deo
ejúſque myſteriis ac ſapientia contendunt, loqui conſuevere: Ut cùm Regius Propheta
Pſal.

Pſal. 73. v. 22. *Ego brutus, & non cognovi: ut beſtia coram te fui.* Quò reſpexiſſe potuit Sanctiſſimus Evangeliſta. Igitur, κωλυομένη ἦν καρδία ἡμῶν, eſt, quod, ἐμωράνθη ἡ καρδία ἡμῶν, Helleniſtæ dicerent: ut Eſaiæ 19. 11. ἡ βουλὴ αὐτῶν μωρανθήσεται: Jerem. 10. 14. Καὶ ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως· quod eſt, נבער: & poſt ibidem aliquoties: Vulgò, *fit ut brutum*; hoc eſt, *bruteſcit*: nam τὸ בעיר, *brutum*: Unde & fortè noſtrum *beer*, *urſus*; brutum, quo nullum magis *brutum*. Cui ſimile eſt quod Flaccus Damaſippo dixit,

quiſquis
Ambitione malâ, aut argenti palles amore;
Quiſquis luxuriâ triſtique ſuperſtitione,
Aut alio mentis morbo calet.

Adde, quòd pro hac ſententia, κεκαλυμμένη in optimis codicibus legitur.

Cap. XXI.

Evangeliſta Lucas an Hebræos nonnunquam & Orientem expreſſerit. Mira recentioris interpretis in exprimendo articulo mos ac ratio. τῦ βασιλέως τ̃ Ἰουδαίας. Εὗρες χάριν, *Es in gratia.* Πᾶν ῥῆμα. Ῥῆμα, *Res, non Verbum ſed Factum. Reſpexit humilitatem ancillæ; Reſpexit humilem ancillam.* Προέκοπτεν σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ. Ἡλικία, ὁ τ̃ ἡλικίας χρόνος, *non Statura, ut interpres.* Ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς. Ἀπέχειν τὴν παράκλησιν, *Perceptum habere ſolatium.* Ἀνέδειξεν, *& an rectè, deſignavit.* Τὰ ἐνόντα· Τὰ ἐνόντα δότε. Ἄπιστοι, *Infidi, & an rectè.* ἀνωρθώθη, *ſurrecta eſt.* Τὰ πρὸς εἰρήνην, *Pax.* παραδοθεὶς ἐκολλήθη. Κολλᾶσθαι, *Helleniſtis quomodo uſurpatum.* οὐ δύνασαι ἔτι οἰκονομεῖν. λυσιτελεῖ αὐτῷ, εἰ περίκειται. *Alia nonnulla in eodem recentiori interprete notata.* Ὁ ἀγαπητός. ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ ῥήματος. Ἀσπασμοὶ ἐν ἀγοραῖς· Ἀγορά, *Quod foris, platea.* Ἀνακόλουθον *recentiori non rectè expreſſum.* Χειστὸν βασιλέα. *Illi eorum libidini.* σκυθρωποὶ ἐστέ. περιεβάλοντο αὐτὸν, *adegerunt eum.*

PErſuaſum pleriſque, aut nonnullis ſaltem, video, ità Græcè hunc Evangeliſtam locutum, ut de charactere vel Hebræo vel Syro, qui à cæteris exprimitur, vix cogitarit. Non enim velle hoc arbitror, ut Atticè ſcripſiſſe dicant; aut ad Luciani, (abſit verò!) Phrynichi, aut Thomæ denique Magiſtri normam exploranda hæc judicent. De quo parùm equidem ſolicitum fuiſſe, haud pauca ſunt, ni fallor, quæ evincunt. Neque hoc vel promovendæ veritatis ratio ac Evangelii tum poſtulabat, vel ſtupenda Dei providentia, quæ linguâ uti voluit peculiari, quam & Græci intelligerent, qui voces proprias agnoſcerent, Orientales autem, propter phraſes ac idiotiſmos ſuos, facilè addiſcerent, tum admittebat. Inter eos igitur fuiſſe Lucam qui ad Orientem in ſcribendo oculos converteret, nè ſim prolixior, vel pauca facilè evincent. In Salutatione Angelica, cap. 1. v. 28. cùm Χαῖρε κεχαριτωμένη dicitur, præter ea quæ de voce hac notamus, ad τὸ חנה, *Hanna* ſcilicet, quo nomine uxor Elcanæ ac Samuelis mater dicta fuit, alluſiſſe, ſed urbanè ac occultè, Angelus videtur: Qui, *Salve, ô miſericordiâ donata*, inquit, *vera Hanna*, ſive מוחנה *muhanna*, ad verbum. Quemadmodum & Sancta Virgo (atque id non ſine cauſa & ſuaviſſima alluſione factum) ſuo, quod ſequetur, Cantico divinum Hannæ contraxiſſe ac reſpexiſſe Canticum videtur: Quod, in re ſimillima, iiſdem penè verbis expreſſit: cùm altera earum ſterilis, hæc autem virgo; illa Samuelem typicum, hæc ipſum nobis dederit, de quo τὸ שמו אל, *nomen illi Deus*, verè uſurpari poteſt. Ibi,

Arcus & fortes confracti ſunt, & debiles accincti ſunt robore.
Saturi pro panibus operam locarunt, & famelici ceſſarunt: adeò ut ſterilis peperit ſeptem, & quæ multiplicabat liberos, infirmata ſit.

Hîc,

Forte facinus fecit brachio ſuo: diſſipavit ſuperbos cogitatione cordis eorum.
Depoſuit potentes de ſede, & exaltavit humiles.

quæ, ut & cætera penè omnia, ejuſdem argumenti, & ſic parallela ſunt. Idem cùm addit, *εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ*, compellationem illam Magiſtris quoque uſitatam, מנשים באהל תבורך, *præ mulieribus in tentorio tuo benedicta ſis*, quod contractè מבת ſcribunt, alluſiſſe dicas. Sed & Eliſabetha capite eodem cùm dicit, *Καὶ πόθεν μοι τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου μου πρὸς με*; illud, *πόθεν μοι τοῦτο*; manifeſtè formulam ab illis uſitatam, מנא לן, *unde hoc nobis? πόθεν ἡμῖν τοῦτο*; reſpexit: quod contractè illi, מל. Senex Simeon ſecundo capite, *Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, Nunc dimittis ſervum tuum, Domine*, cùm dixit, ad illorum נא, hoc eſt, נא אֲדֹנָי, *Nunc Domine*, ſive, *Quæſo Domine*, quo & τὸ נא אֲדֹנָי ſi de Deo loquantur, exprimunt, reſpexit: quem & hîc *Δεσπότην* non *Κύριον* compellat. Quòd è Theologis antiquis adeò quibuſdam placuit, ut *τρισδέσποτον*, ipſam SS. Trinitatem dicerent. A quo libentiùs abſtineam: ut nec ſingulas Perſonas *δεσποτολογεῖσθαι*, ſed uſitatiùs *κυριολογεῖσθαι*, dicam. Nunc ad rem. *Δέομαί σου, Δέσποτα, τὸν δοῦλόν σου ἀπόλυε, Quæſo*, inquit, *Domine, ſervum tuum nunc dimitte*: Quod ſupplicantis pariter ac blandientis eſt: Qualia quàm plurima ubique occurrant, vix dubitandum. Uno interim nunc defungemur. In parabolis cùm, *Τίνι ὅμοιόν τοῦτο*; ἢ, *Τίνι ὁμοιώσω τοῦτο*; item, *Τίνι ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*; *καὶ τίνι ὁμοιώσω αὐτήν*; *Τίνι ὁμοιώσω τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης*; *καὶ τίνι εἰσὶν ὅμοιοι*; à noſtro aliiſque dicitur, quis dubitat quin formulam illorum in re ſimili, quæ eſt, למה הדבר דומה, *Τίνι τοῦτο ὅμοιον*; *cui hæc res ſimilis?* reſpexerit? Atque hæc hactenus. Porrò, cùm recentior interpres hoc ubique egerit, ut in antiquo, licèt ab antiquitate admiſſo ac probato, quæ mutanda viderentur immutaret, nec contentus eo, novam ipſe interpretationem daret (nè nunc de Eraſmo dicam, à quo paſſim ac liberrimè recedit) quis vertendum vitio exiſtimabit mihi, ſi, quod ab aliis jam factum, veritatis ſtudio hoc tribuam, ut ingenuè ac candidè in ea quæ occurrunt inquiram; ab ambitione omni, omni ſugillatione, quarum cauſas procul habeo, ſi quiſquam, alienus. Quare etiam hoc loco, ſi quæ ſuprà fortè prætermiſſa ſunt, in quibus proprium ſecutus eſt judicium, quod evenire ſolet omnibus, in aliorum gratiam notabimus. Capite 1. v. 5. *Fuit diebus Herodis illius Regis Judææ.* Quod Evangeliſta, *Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας.* Primò non exiſtimem peccari, ſi *in diebus* dicatur. Deinde, quomodo, *illius Regis Judææ?* Ut à tetrarcha, inquit, Galilææ diſtinguatur. Quod ſi voluit Evangeliſta, bis ab eo diſtinguitur, ni fallor: qui & Rex, cùm alter propriè non eſſet, tum & *τῆς Ἰουδαίας*, dicitur; quo iterum diſtinguitur ab eo, qui tetrarcha tantùm Galilææ primò fuit. Quare igitur *illius Regis* dixit? cùm vel ideo articulo non opus, quia alter diſtinguitur ac ſeparatur: qui non magis fortè hic exprimendus, quàm ſi quis pro *τῆς Ἰουδαίας*, *illius Judææ*, dicat. Cæterùm de exprimendi ratione articuli ac conſuetudine quâ hic interpres utitur, cùm alibi, tum ad Johannis primum dicturi ſumus. Sed & hoc miramur, quòd cùm nonnunquam Hebraiſmos, licèt minùs obvios, ſolicitè ac ſtudioſè exprimat aut repræſentet, eodem capite cùm dicitur, *Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος αὐτῇ, Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ*, metuiſſe videtur, nè ſi, *inveniſti gratiam*, cum Sancto Spiritu dicatur, aliud non idem dicatur? Quaſi aut periculoſi nobis Hebraiſmi ſint quos ille approbavit, aut non apud Regem *invenire gratiam* dicatur qui benignitatem ejus ac favorem experitur; cùm & Græcè & Latinè id facillimè intelligatur, neque aut novitatem præ ſe ullam aut aſperitatem ferat. Vetus ergò cùm dixiſſet, *inveniſti enim gratiam apud Deum*, recentior, *es in gratia apud Deum*, ibi reponendum judicavit: quod haud facilè præ altero admittam, qui libenter cum Scriptura loquor. Porrò è veteribus Noachus, niſi fallor, primus *gratiam in oculis Jehovæ inveniſſe* dicitur: nec aliter interpretes Latini; nè vel plus vel minus ibi dicerent quàm Hebraiſmus præſcripſiſſet. Eodem capite cùm legitur, *Ὅτι οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ῥῆμα*, recentior interpres, *Quia apud Deum non erit impoſſibile ullum verbum.* Imò, *res ulla.* Quis non enim hîc exponi Hebraiſmum malit? de quo aliàs non ſemel. Neque id ipſe interpres ignoravit de quo agimus, qui cap. 2. v. 15. cùm legitur, *Διέλθωμεν δὴ ἕως Βηθλεέμ, καὶ ἴδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγονός*, non *verbum* reddidit ſed

factum;

factum; & videamus factum iſtud: ubi Vetus, *& videamus hoc verbum quod factum eſt.* Ità ejuſdem Evangeliſtæ 20. 3. cùm dicitur, Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον, Recentior, *Interrogabo vos & ego rem quandam:* Vetus, *unum verbum.* Saltem cogitaſſet, cùm Latinitatis ſtudioſum alibi non malè ſe profiteatur, de loco Samuelis, ubi de Joabo dicitur, *miſitque Joab, & renunciavit David,* את כל־דברי המלחמה, *omnia verba prælii,* ad verbum, aut *ſermones:* cùm intelligantur, omnia quæ geſta in prœlio. Ubi Targumiſtæ, עסקי קרבא, *belli negocia:* eruditi interpretes Latini, *geſta prælii:* quamvis Helleniſtæ, πάντα τὰ ῥήματα τοῦ πολέμου· Quod non magis Græcus intelligat, quàm Romanus, ſi ad verbum, *belli ſermones,* cum quibuſdam dicas: licèt in Hebraiſmo, nè Magiſtris quidem, quicquam uſitatius quàm ità loqui. Quid autem eſt torquere imperitos Hebraiſmi, ſi hoc non eſt? Sed & quàm pleriſque locis id interpretem non deceat, exemplo uno alteróque videamus. Exodi 18. populus, è conſilio Ithronis ſoceri Moſis, negocia quæcunque graviora eſſent, ad Moſen, quæ leviora, ad eos quos ex omni Iſraele deligebat Moſes, retuliſſe dicitur. Redde, ut legitur, *verbum omne durum referebant ad Moſen, & omne verbum parvum judicabant ipſi,* quis non aliena dici exiſtimabit? Ut & minùs gloſſa dicat ordinaria, cùm *quæſtionem* reddit: quaſi non de controverſiis negociiſque ageretur. Ità, ſi quis, quoties τὸ דבר etiam in Magiſtrorum ſcriptis eo ſenſu occurrit, *verbum* aut *ſermonem* interpretetur, parùm judicio conſtare videatur: Ut cùm, exempli causâ, dicunt, אין לך דבר שאין לו גדר, *Nihilne habes quod non habet ſepem?* ubi quis ferat, *Nullúmne verbum tibi quod non habet ſepem?* Eodem loco cùm quærunt, *quæ ſit ſeps fidei,* reſpondetur autem, שלא תירא דבר, *Si nihil,* aut *rem nullam, metuas;* redde, *Si verbum nullam metuas,* quis interpretationem aſſequetur? Iidem cæteris cùm fidem præferunt, dicúntque, אין דבר גדול מן האמונה, quis dicat, *nullum verbum eſſe majus fide?* Quid, quòd ipſe Syrus, qui, ex uſu linguæ, ſuo מלא aut ſimili hic uti poterat, ſimpliciter, *nihil quicquam difficile eſſe Deo,* dixit? Quòd ſi autem ſolus non cum Oriente, ut antè dicebamus, loquitur hic ſcriptor, unde hæc generiſque ejuſdem alia? in quibus lectoris intereſſe arbitror, ut intelligatur interpres. Neque Eraſmum ſanè aut Antiquum deliquiſſe quicquam arbitror, quòd v. 48. ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ, *quia reſpexit ad humilitatem ancillæ ſuæ,* ad verbum reddiderunt: Pro quo noſter, *humilem ancillam,* maluit: quo non opus, niſi fallor. Et nonne ſi humilitas meretur aliquid ut virtus, qualis ענוה Hebræis, etiam ancilla humilis nonnihil merebitur ut talis? manebit ergò ambiguitas. Quæ autem ſit ταπείνωσις, ſequentia oſtendunt. Nam Theophylactus, qui ἐπ' ἐμὲ τὴν ταπεινὴν hic dixit, non interpretationem ſed (quod nemo neſcit) commentarium ſcribebat. Capite ſecundo v. 52. cùm de Servatore dicitur, ὅτι προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, non video cur dici non poſſit, *profeciſſe, ut ætate, ità ſapientiâ;* hoc eſt, quantum annis ac ætate, tantum profeciſſe ſapientiâ: Nec aliter veteres. Titus Boſtrorum Epiſcopus, (è Chryſoſtomo haud dubiò, ut ſolet) συμπαρεισάγων τῷ χρόνῳ τῆς ἡλικίας τὴν ἔκλαμψιν τῆς θεότητος. ubi certè, ὁ τῆς ἡλικίας χρόνος, *ætas* non *ſtatura* eſt. Recens tamen; *Jeſus verò proficiebat ſapientiâ & ſtaturâ:* quia alibi Evangeliſtæ ſic loquuntur, quod ignorat nemo; ut & qui ſint μεσήλικες, cùm ad corpus refertur. Neque ex eo tamen ſequitur, hoc loco ſic accipiendum: cùm baptiſmi præſertim hiſtoria ſequatur, ubi accuratè ætas Domini ab hoc Evangeliſta exprimitur: Quam ἀνάδειξις & prædicatio mox ſequitur; quæ ætatem & ipſa juſtam requirebat. Quid verò idem voluit, cùm capite 4. v. 39. dicitur, Καὶ ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς, de Domino ac ſocru Petri? Annon, more medicorum, adſtitiſſe ad caput ejus? Quod, *à capite ægri ſtare,* medicorum Latinorum elegantiſſimus Cornelius Celſus diceret: qui lib. 3. cap. 6. *Ob quam cauſam medicus neque in tenebris neque à capite ægri debet reſidere, ſed illuſtri loco adverſus eum: ut omnes notas ex vultu quoque cubantis perſpiciat.* Recentior; *Tunc ipſe adſtans ſupra eam.* Capite ſexto, v. 24. ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. Idem recentior; *nam perceptum habetis ſolatium veſtrum.* Cur verò non ſimpliciter, *nam ſolatium veſtrum jam percepiſtis?* Eodem capite illud, v. 46. Τί δέ με καλεῖτε, Κύριε, Κύριε; quamvis ex Hebra-

iſmo, planè tamen ſimile illi, *non ego, quem vocas Dilecte, Mecænas obibo.* Capite decimo, v. 1. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδειξεν ὁ Κύριος καὶ ἑτέρους ἑβδομήκοντα, καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἀνὰ δύο πρὸ προσώπου αὐτοῦ εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ τόπον οὗ ἤμελλεν αὐτὸς ἔρχεσθαι. Recentior interpres, *Poſt hæc autem deſignavit Dominus etiam alios ſeptuaginta, miſitque eos binos ante faciem ſuam in omnem urbem & locum quò futurum erat ut ipſe veniret.* Quomodo deſignavit, ſi ſtatim miſit? Certè nec conſul deſignatus, ideo fiebat ſtatim conſul; nec legatus, quod hìc evènit, qui ſtatim aliquò mittitur, legatus deſignatur, ſed fit: Quod Budæus *creandi* verbo exprimendum nonnunquam monuit: Et ex Helleniſtis obſervatum oportuit: apud quos, in libris Eſdræ ac Machabæorum præſertim, βασιλέα ἀναδεῖξαι, aut alium cum dignitate, dicitur, qui creavit: Οὗτος γὰρ παραλαβὼν τὴν βασιλείαν, ἀνέδειξεν ἐπὶ τῶν πραγμάτων Λυσίαν τινά, *Hic accepto quippe regno, Lyſiam quendam rebus præfecit*, 2. Machab. 10. 11. Ubi *conſtituendi* verbo rectè uſus eſt interpres vetus. Et quid ſi ſimpliciter dicamus, *Poſt hæc autem conſtituit Dominus etiam ſeptuaginta alios?* Ubi enim, ſi non hìc, etiam Latinè cùm loquimur, propriè loquendum eſt? quod in veteri interprete, tanquam pro jure ſuo, etiam in minimis, recentior interpres exegit. Capite undecimo, v. 41. Πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην. Recentior; *Imò, ea quæ penès vos ſunt date in eleemoſynam.* Cur non autem, *Imò, pro eo quod vobis eſt*, aut, *in poteſtate veſtra eſt*, aut, *quantum poteſtis?* quod, τὸν ἐνόντα τρόπον, dicunt Attici. Capite 12. v. 46. Καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. Recentior interpres; *partémque cum infidis ei aſſignabit.* Cur non, *cum infidelibus?* An quia minùs Romanum hâc ſignificatione eſt? quaſi verò Romanum hâc ſignificatione ſit *infidus*. Quid autem SS. Patribus aliiſque fiet, quibus ἄπιστοι ſunt *infideles?* neque Auguſtinus diſputat, *an infidorum*, ſed *an infidelium opera peccata ſint.* Capite decimo tertio, v. 13. καὶ παραχρῆμα ἀνωρθώθη. quod, *& illico ſurrecta eſt*, moleſtè recentior interpres. Capite decimo quarto, v. 32. Εἰ δὲ μή γε, ἔτι αὐτοῦ πόῤῥω ὄντος, πρεσβείαν ἀποστείλας, ἐρωτᾷ τὰ πρὸς εἰρήνην. Recentior; *Alioqui, cùm adhuc ille procul eſt, rogat ea quæ ad pacem ſpectant:* moleſtè imprimis. Τὰ πρὸς ἐμὲ, mea ſunt; τὰ πρὸς εἰρήνην, etiam ipſa pax: non minùs quàm οἱ ἀμφὶ τὸν Πέτρον, Petrus dicitur: quemadmodum τὰ πρὸς τὸ παρὸν, non ſemper ea quæ ad præſens tempus ſpectant, ſed ipſum præſens tempus denotat. Capite decimo quinto, v. 15. Καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη ἑνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης. Recentior; *Abiit igitur & adhæſit uni ex civibus regionis illius.* Imò, *Abiit igitur acceſſitque quendam ex civibus* &c. Ità cùm alibi tum in Actis; ubi προσελθεῖν, & κολλᾶσθαι, ταυτοδυναμοῦντα ſunt idémque valent: Ità, Πρόσελθε καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ, *Accede, currúmque iſtum pete.* Ità, κολλᾶσθαι καὶ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ. Quemadmodum eandem vocem נגש, accedendi ſignificatione, modò προσπορεύεσθαι, modò κολλᾶσθαι exponunt Helleniſtæ. Quorum conſuetudinem uſúmque cur non magis ad animum admiſerint eruditi, aſſequi non poſſum; cùm hinc omnia in his accerſenda ac petenda ſint. Capite 16. v. 2. Οὐ γὰρ δυνήσῃ ἔτι οἰκονομεῖν. Recentior; *non enim ampliùs poteris eſſe diſpenſator.* Sufficere poterat, *eris*. Manifeſtus enim Hebraiſmus, de quo alibi: qui & molliùs efferri poteſt. Eodem capite cùm dicitur, Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται, vide quæ ad eum locum à nobis annotata ſunt. Quis autem non miretur, vel Budæum, vel alios qui Budæum in Pandectas hìc ſecuti ſunt, vocem *chaos*, quâ antiquus utitur interpres, corruptam, ac pro ea, *chaſma*, legendum arbitratos: quo & Alcuinum ſuprà uſum diximus. Ac quod ad vocem quidem eam, neque commodam, nec dignam ſatis, cùm ex recepto paganis uſu accipitur, Chriſtianis exiſtimamus; qui ut omnia ex nihilo facta credunt, ità, quod præceſſit illud nihil, nihil eſſe credunt: quemadmodum pagani, poſt creata omnia, non ampliùs id eſſe crediderunt: unde & ex mutatione τοῦ χάους in omnia quæ facta ſunt, metamorphoſes ſuas ingenioſiſſimus poeta inchoavit. Sed quomodo aut quando corrupta ea vox eſt? quâ, ut cæteros omittam, Ambroſius hoc loco, etiam Auguſtinus uſus eſt: qui, *Chaos enim*, inquit, *magnum, quid eſt niſi quidam hiatus, multùm ea ſeparans, inter quæ non ſolum eſt, verùm etiam firmatus eſt?* Epiſtolâ ad Euodium

dium 99. Nam Tertullianus *magnum profundum* dixit: qui lib. adverſùs Marcionem 4. *magnum intercedere regiones iſtas profundum, & tranſitum utrinque prohibere,* dixit. Capite decimo ſeptimo, v. 2. Λυσιτελεῖ αὐτῷ, εἰ μύλος ὀνικὸς περίκειται περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἔῤῥιπται εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἵνα σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων. Recentior; *Expedit ei, ſi mola aſinaria circumponatur collo ejus, & abjectus fuerit in mare, potiùs quàm ut offendiculum objiciat uni ex parvis iſtis.* Vetus; *Utilius eſt illi, ſi lapis molaris imponatur circa collum ejus, & projiciatur in mare, quàm ut ſcandalizet unum de puſillis iſtis.* Rectiùs ſimpliciúſque dicas, *Utilius illi eſſet molam aſinariam annecti collo ejus atque in mare abjici, quàm ut uni è parvis iſtis ſit offendiculo.* Et ità Latini loquuntur: Notum illud, *Utiliùs ſtarent etiam nunc mœnia Phœbi.* Et quod Lucas, εἰ περίκειται, Matthæus, ἵνα κρεμασθῇ, dixit; *ut in collo*, aut *de collo, ejus ſuſpendatur:* Quemadmodum & Geographis antiquis, περικείμενα, vicina, aut annexa, dicuntur. Ibidem v. 13. Καὶ αὐτοὶ ἦραν φωνήν. Recentior; *Et extulerunt vocem.* Imò, *ſuſtulerunt:* Notum illud, *pars tollere vocem.* Sequitur, Καὶ ἰδὼν εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσι. Recentior; *Profecti oſtendite vos ſacerdotibus.* Imò, *Ite & exhibete vos ſacerdotibus.* Ibidem v. 30. Κατὰ ταῦτα ἔσται ᾗ ἡμέρᾳ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται. Recentior; *Secundùm hæc erit dies quo filius hominis detegetur.* Ac ſi ſcriptum eſſet, Κατὰ ταῦτα ἔσται ἡ ἡμέρα, ᾗ &c. Vetus, ad verbum; *Secundùm hæc erit, quâ die filius hominis revelabitur.* Quis autem Ἀποκάλυψιν Johannis, *Detectionem* dicat? Et cur ipſe, cùm 2. Corinth. 12. 7. dicitur, Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, *excellentiam revelationum*, non *detectionum*, reddidit? Neque video cur rejiciendam eam vocem exiſtimaverit. Eruditiſſimæ Gloſſæ, Ἀποκάλυψις, *Retectio, revelatio.* Quid, quòd nè antiquis quidem Patribus ea vox diſplicuit. Nam de Auguſtino quid dicemus, qui cùm de hoc loco lib. 3. De doctrina Chriſtiana agit, pauciſſimas intra lineas, ſexies *revelandi*, aut *revelationis*, voce utitur? Adde, quòd ut uſitata ità efficacior *vox revelandi.* Adde, quòd ut plurimùm Latinis fraudes *detegi* ac ſcelera dicuntur. Ut ut ſit, inter eos me profiteor, qui à vocibus receptis ab Eccleſia, ac uſu quaſi conſecratis, non temere abeundum arbitrantur. Capite vigeſimo, v. 13. πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν, *mittam filium illum meum dilectum*; imò, *filium meum unicum:* de quo ſuprà. Quod & res ipſa docet. Vide interim quæ prolixè alibi notamus. Ibid. v. 17. Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Vetus interpres; *Lapidem quem reprobâverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli.* Atticiſmo uſitato, quem paſſim veteres affectant. Recentior; *quem lapidem:* quod neceſſe non erat. Ibidem v. 26. Καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ ῥήματος. Recentior; *Itaq; non potuerunt ejus verba carpere.* Cùm efficaciter dictum videatur, pro, οὐδὲ μόνου ῥήματος, *nè in uno quidem verbo:* ut ſit, *Nè in uno quidem verbo carpere eum potuerunt.* Eodem capite cùm dicitur, v. 46. καὶ φιλούντων ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, Recentior, *& amant ſalutationes in foris.* Imò, *foris*, ſive, *in plateis & publico:* quomodo τὸ, ἀγορᾶ, paſſim accipi hic ſolet. Quod & Syrus vidit: Nos de eo autem alibi. Capite vigeſimo primo, v. 4. cùm legitur, Ἅπαντες γὰρ οὗτοι ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον εἰς τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ, eleganter, quanquam inuſitatè, quæ in gazophylacio reponebantur, *dona Dei* dixit: quæ & ſimpliciter *dona* dicebantur. Unde & arcæ Eleemoſynæ inſcriptum erat מב״יא: Quod eſt, מתן בסתר יכפה אף, *Donum in abdito, avertit iram;* Quod in abdito donatur Deo, Dei avertit iram. Ibid: v. 6. Ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ καταλυθήσεται. Quod vetus interpres, *Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur:* Ut ſit, Τὸ μὲν πρὸς ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, *Quod ad illa quæ videtis.* Rectè Recentior, *Haccine ſpectatis?* Quis autem neſcit, etiam Atticis trita eſſe ἀνακόλουθα ac pervulgata. Capite 22. v. 37. cùm dicitur, Καὶ γὰρ τὰ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει, Recentior, *Nam ea quæ ſcripta ſunt de me, finem habent;* memor loci illius Lucæ c. 18. v. 31. καὶ τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Qui locus ac ſimiles efficiunt, ut, *impleta ſunt*, hoc eſt, ἐπληρώθη, ἐπληρώθη, hic malim: Neq; enim quiſquam ignorat, ità Johannem loqui; qui, Μετὰ τοῦτο

εἰδὼς

εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα ἤδη τετέλεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφὴ, λέγει, Διψῶ· tum quàm efficaciter circa extrema Domini ab eo dictum ſit, Τετέλεσται, eodem capite. Ut ſic dicat, τὸ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει· quamvis & aliter Evangeliſtis uſurpari non ignorem. Capite vigeſimo tertio, v. 2. Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα Καίσαρι φόρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτὸν Χριστὸν βασιλέα εἶναι. Ubi, licèt non ignorem Χριστὸν & βασιλέα pro eodem alibi in his libris uſurpari, non poſſum ab antiquo diſſentire interprete; qui, *Chriſtum Regem*, non autem, *Chriſtum, id eſt, Regem*, convertit. Recentior; *Comperimus iſtum pervertere gentem, & vetare tributa dare Cæſari, dicendo, ſe Chriſtum, id eſt, Regem eſſe.* Ibidem, v. 25. Ἀπέλυσε δὲ αὐτοῖς τὸν διὰ στάσιν καὶ φόνον βεβλημένον εἰς τὴν φυλακὴν, ὃν ἠτοῦντο· τὸν δὲ Ἰησοῦν παρέδωκε τῷ θελήματι αὐτῶν. Sæpe dixi, ſatis admirari me non poſſe quid in mentem recentiori venerit interpreti, qui vel omnes, vel ubi minimùm id decet, exprimendos exiſtimat articulos. Cujus rei illuſtriſſimum hoc loco exemplum habemus: ità enim hunc reddidit, *Dimiſit autem eis illum qui propter ſeditionem & cædem conjectus fuerat in carcerem, quem petierant; Jeſum verò tradidit illi eorum libidini.* Quod quis intelligat? Vetus ſimpliciter, *Jeſum verum tradidit voluntati eorum*; non autem, *ei voluntati eorum*, vel *libidini*: Nec in Sacris *libidinem* hoc ſenſu dicam, *voluntate* contentus. Capite vigeſimo quarto, v. 17. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Τίνες οἱ λόγοι οὗτοι οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦντες, καί ἐστε σκυθρωποί; Ubi vetus; *Qui ſunt hi ſermones quos confertis ad invicem ambulantes, & eſtis triſtes?* Recentior; *quos confertis inter vos ambulantes: & quid eſtis tetrico vultu?* quaſi non de mœrore hìc loquatur Dominus; aut quaſi idem ſit, *tetricum*, & *triſtem* eſſe. Ab Helleniſtis quidem certè, qui vel inſpexit eos, de *triſti* eam uſurpari vocem, neſcire nemò poteſt: cùm Romanis longè aliud ſit, *eſſe tetricum*. Quidni enim? Niſi poeta fortè, qui dixit, *Non tetricâ nugas exigat aure meas*, mœſtam aurem, aut qui *tetricas Sabinas* dicat, dolore afflictas ac mœrentes ſignificet. Non magis certò quàm qui *tetricum lectorem* dicit, talem intelligit. Notum poetæ Hiſpani illud, *Lectores tetrici ſalebroſam ediſcite Sanctram.* Ut concludam; Σκυθρωπὸν Helleniſtis eum quoque dici qui mœrore affligitur ac languet, non negamus. Et illuſtre, ut cætera omittam, Geneſ. 40. de pincerna Pharaonis ac piſtore, exemplum habemus: Qui, poſt ſomnia oblata ſibi, זֹעֲפִים, hoc eſt, *mœrore afflicti*, cùm eſſent, de cauſa quæſiviſſe dicitur Joſephus: quod, ut hic Helleniſtæ, Τί ὅτι τὰ πρόσωπα ὑμῶν σκυθρωπὰ σήμερον; *Cur mœrorem vultus veſtri præ ſe ferunt hodie?* Hebræus רָעִים, Chaldæus בִּישִׁין, *mali*, ad verbum; quod iidem Chaldæi נְסִיסִין plerunque; ac ſi, *mœrore perturbati*, dicas: id autem, quod ibidem paulò antè, τεταραγμένοι, Helleniſtæ dixerunt: Ut nè dubitandum quidem ſit quin mœſti quoque aut dolore afflicti σκυθρωποὶ dicantur Helleniſtis. Sed an ideo qui mœſtus, *tetricus* Romanis? Abſit veró. Nec mœroris cauſa hìc diſſimulatur. Ereptum Dominum ac Servatorem ſibi, quem amabant, quem admirabantur, quamvìs nondum ut debebant cum πληροφορίᾳ ac perfecta fide viderant: ut de reſurrectione ejus, de qua aliquid intellexiſſe ſe dicunt, adhuc tamen dubitarent. Atque hinc mœror ille ac dolor, quod fatentur: *Nos autem ſperabamus, illum eſſe*, aiunt ipſi, *qui redempturus Iſraelem eſſet. Atqui non obſtantibus his* (ut ità me exprimam) *tertius hic dies hodie agitur ex quo facta hæc ſunt.* Ut omittam, σκυθρωπότητα hypocritis quoque à Servatore aſcribi: Ὅταν δὲ νηστεύητε, inquit, μὴ γίνεσθε, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ, σκυθρωποί. Qui *accipere vultum* eleganter à Syro dicuntur: cùm hìc כְּמִירִין, ut de mœrentibus, dixerit. Ibidem, v. 28, & 29. Καὶ αὐτὸς προσεποιεῖτο πορρωτέρω πορεύεσθαι. Καὶ παρεβιάσαντο αὐτὸν, λέγοντες, Μεῖνον μεθ' ἡμῶν. Ubi Vetus; *Et coegerunt eum, dicentes, Mane nobiſcum.* Hoc vult, cùm ulteriùs conferre ſe pararet, *vi ſtitiſſe*, aut *manum injeciſſe illi*, ac ſic operam dediſſe ut maneret. Recentior; *Sed ipſi adegerunt eum:* Quod ſanè nolim abſolutè ſic uſurpari: & hoc ſciunt qui Latinè intelligunt: Nec in ſoluta oratione meliùs, *adegit manere*, quàm *coegit*, dicam. Quanquam hæc fortè tanti non eſſent, niſi mutanda ipſe interpres de quo agimus exiſtimaſſet.

Tituli

Tituli Evangeliſtæ *Johannis* ex diſtinctione veterum.

KAὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρί.] α. περὶ τοῦ ἐν Κανᾷ γάμου.
Καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ πά.] β΄. περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ ἱεροῦ.
Ἦν δὲ ἄνθρ. ἐκ τῶν Φαρ.] γ΄. περὶ τοῦ Νικοδήμου.
Ἐγέν. οὖν ζήτ. ἐκ τῶν μαθ.] δ΄. ζήτησις περὶ καθαρισμοῦ.
Ἔρχεται οὖν εἰς πόλ.] ε΄. περὶ τῆς Σαμαρείτιδος.
Καὶ ἦν τις βασιλ.] ϛ΄. περὶ τοῦ βασιλικοῦ.
Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ] ζ΄. περὶ τοῦ λή. ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ.
Ἐπάρας οὖν ὁ Ἰησοῦς τοὺς ὀφθ.] η΄. περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.
Ὡς δὲ ὀψία ἐγέν.] θ΄. περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.
Καὶ παράγων εἶδεν ἄνθρ.] ι. περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.
Ἦν δέ τις ἀσθενῶν Λάζ.] ια. περὶ τοῦ Λαζάρου.
Ἡ οὖν Μαρία λαβ.] ιβ΄. περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ.
Λέγει οὖν εἷς ἐκ τῶν μαθ.] ιγ΄. περὶ ὧν εἶπεν Ἰούδας.
Εὑρὼν δὲ ὁ Ἰησ. ὀνάρ.] ιδ΄. περὶ τοῦ ὄνου.
Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβ.] ιε. περὶ τῶν προσελθόντων Ἑλλήνων.
Εἰδὼς ὁ Ἰησ.] ιϛ΄. περὶ τοῦ νιπτῆρος.
Ὅταν δ' ἔλθῃ ὁ Παράκλ.] ιζ΄. περὶ τοῦ Παρακλήτου.
Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτ.] ιη. περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII EXERCITATIONES SACRÆ AD JOHANNEM;

Sive, Liber quartus.

Cap. I.

Caput primum S. Johannis percurritur. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. ἡ σκοτία αὐτὸν οὐ κατέλαβε. קבל. *De loci nobiliſſimi non procul ab initio interpretatione & diſtinctione agitur,* Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. *Interpres recentior, ejúſq. ſententia: Vetus interpres: Eraſmus. Altera ejuſdem loci diſtinctio, quâ tollitur obſcuritas. Locus,* ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Ἐξουσία, *quid Chryſoſtomo: Poteſtas; Dignitas; Jus;* Ἐξαίρετον· *Prærogativa. Prærogativa, Juriſconſultis quid.* Τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· *Recentioris interpretatio. Quid ſit,* ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· *De quo multis agitur: quâ occaſione alia excutiuntur.* χάριν ἀντὶ χάριτος· χάρις ἐπὶ χάριτι. Τὰ τῆς χάριτος. Ἱερεῖς καὶ Λευῖται. Ἱερεῖς Λευῖται. Καὶ ὡμολόγησε καὶ οὐκ ἠρνήσατο; *idem aliis exemplis confirmatum.* Ὁ Προφήτης εἶ σύ; Παρὰ πρόσωπον ἐκλαβεῖν τὸ ἀνάγνωσιν. Ὁ Προφήτης, *&* προφήτης. Ὃν ἔγραψε Μωσῆς. Γράφειν, *definire.* Οὐ οὐκ ἔστι γραφή. Ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, *de Nathanaele.* Εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς. *Ficus, ſeceſſioni deſtinata. Alia non pauca.*

Cap. 1. v. 1. IN Evangeliſtam ad quem ordine pervenimus, qui loco quartus, cujus ſummam divinámque in dicendo majeſtatem ac myſteriorum pondus aquilæ imagine non fruſtrà expreſſerunt antiqui, eò pauciora annotavimus, quòd aliquam in Ariſtarcho ejus partem vel interpretati ſumus olim, vel cum Nonno interprete contulimus. Illud ipſo initio notandum videtur, cùm ἐν ἀρχῇ dicitur *fuiſſe* ὁ Λόγος, ſolicitos fuiſſe ex antiquis quoſdam, quomodo & quâ interpretatione hîc defungerentur. Credo, quòd & Deus omnia feciſſe ἐν ἀρχῇ, & Diabolus fuiſſe ἀπ' ἀρχῆς homicida dicitur: De quibus locis hîc recentior interpres. Ut igitur ſignificarent, nec ἐν ἀρχῇ (cùm ad Moſis alluſiſſe principium hic videatur) factum eſſe, ut cætera, ſed extitiſſe, τὸν Λόγον, nec (quod autor voluit) cœpiſſe cùm cæteris, qui ſemper fuit, *ante principium*, ſolicitè non tam reddiderunt quàm expoſuerunt: ut intelligatur principium, quo facta omnia quæ facta ac creata ſunt. Martialis Epiſtolâ ad Burdigalenſes; *Filius autem Dei ante principium fuit: & quia Deus erat, diu in morte teneri non potuit.* Quo non opus: cùm τὸ, ἦν, id de quo agitur à cæteris diſtinguat. Quando enim non fuit, qui tum fuit cùm cœperunt omnia quæ facta ſunt? Auguſtinus Homiliâ nuper editâ; *In principio erat Verbum. In principio autem fecit Deus cœlum & terram. Agnoſcamus Creatorem. Creator enim eſt qui fecit: creatura autem quod fecit. Non enim erat creatura, quæ facta; ſicut ſemper erat Verbum Deus, per quem facta eſt.* Sequitur,

v. 5. καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ubi, ſi Chaldaicè ſcripſiſſet autor, ſuaviſſimam alluſionem, propter τὸ קבלא vel קבל, quod *tenebras* deſignat, & קבל, haberemus, quod *percipere* aut *accipere* iiſdem; etiam, *advenientem*, ut hoſpitem, *exoſculari*: Unde & vulgò קבלה, *cabbala*, doctrina quæ non ſcripta ſed à patribus tradita, hoc eſt, ἀγραφοπαράδοτος, aut (ut cum Chriſtonymo hic loquar) πατροπαράδοτος, à patribus aviſ-

aviſq; tradita, ſic dicitur. Chaldæis autem quantum tribuerit Evangeliſta quem dilexit Dominus, quem φίλον Κυρίου ἐπιστήθιον Græci dicunt, vel ex voce מימר, quâ Sermonem dixerunt illi, à quo hic principium deduxit, planum eſt. Apparet ergò, linguam illi aliam in animo fuiſſe, quamvis id in Græco vix appareat: neque Syrus hic nos juvat. Non ità multò poſt ſequitur, Ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, v 6, &c. ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης· Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ. Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Plena quidem majeſtatis ſi ſic diſtinguamus oratio, Ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, &c. οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, &c. ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. hoc ſenſu, *Fuit homo, miſſus à Deo, &c. Non erat ille lumen illud, &c. Verum lumen erat, quod illuſtrat omnem hominem venientem in mundum.* Ut oſtendat quantum inter lumen verum, ſive per ſe ità dictum, intereſſet, & luminis ipſius præcurſorem. Verum lumen omnem hominem illuſtrat: quod de Præcurſore, qui & ipſe illuſtratus fuit, dici non poteſt. Non opus igitur τῷ, ἐστὶ, quod hic intelligunt recentiores: Qui, *Hic erat lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.* Simpliciter ac more ſuo Vetus; *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.* Quod interpretatur Eraſmus, qui reddit, *Erat lux illa lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.* In Paraphraſi, *Erat quidem Johannes lux quædam, nimirum lucerna ardens & lucens; ardens pietate, lucens vitæ ſanctimoniâ: ſed non erat lux illa quæ toti mundo vitam adferret, aut potiùs quæ univerſum illuſtraret mundum; verùm, Sermo Dei, de quo nobis in præſentia ſermo eſt.* Porrò, quemadmodum nihil uſitatius codicibus antiquis, quàm ut vel omnino non vel rariſſimè diſtinguant, & interdum quæ cohærent punctis importunè interrumpant (quod in Græco meo antiquiſſimo factum perpetuò, non uno loco, obſervavi, neque quiſquam ignorare id poteſt qui antiquos codices vel vidit vel tractavit) ità quædam minùs commodè diſtincta, verſuum (quod ſæpe diximus) diſtinctio, quæ noſtro tempore uſurpari cœpit, auxit aliquoties vel confirmavit. Mirum certè eruditis viſum eſt, quòd cùm de Johanne dicatur, Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, deinde de altero abruptè, ἦν τὸ φῶς, dicatur. Quid ſi ergò hæc olim diſtinctio obtinuit? Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς ἦν. Τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Perſpicuè ac planè. *Non erat ille lumen illud: ſed ut teſtaretur de illo lumine, erat;* miſſus, nempe. *Verum lumen erat, quod illuminat omnem hominem venientem in mundum. Hoc in mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt, & mundus ipſum non novit.* Nihil ſimpliciùs dici poteſt: Quia verò tantùm, ut debemus, ſententiam proponimus, neque quiſquam nobis tanti eſt ut in contextu quicquam emendemus, τὸ, ἦν τὸ φῶς, ſalvâ lectione alterâ, quo pacto intelligendum ſit jam diximus. In eo quod ſequitur, Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ v. 12. γενέσθαι, Nonnus τὸ, ἐξουσίαν, τιμὴν interpretatus eſt; fortaſſe meliùs quàm ſi *jus* Latinè dixero, quod hic recentioribus probatur: Quemadmodum nec eâ voce abſtinuit Chryſoſtomus, qui, τῆς αὐτῆς ἀξιοῦνται τιμῆς, dixit. Nam *poteſtas* παρακεκινδυνευμένως redditur: quòd norunt qui nonnunquam orthodoxis quoque Patribus impoſuiſſe id ſciunt. Neque deſunt qui hic *dignitatis* voce utantur, ut ἐξαίρετον Cyrilli exprimatur. Quid ſi, *dedit hanc prærogativam*, dicamus? ut ſic accepiſſe conſtet: Cùm Juriſconſultis τὸ *prærogativa* vel de *eminentia* vel *jure* ſpeciali, gratis quoque indulto, uſurpetur: à quo *jus non indultum* longè abeſt. Si, *dedit poteſtatem*, dicas; Ergò aliquid ſic ipſi per ſe poſſunt, dicent iſti qui hoc agunt ut hominibus ſic blandiantur: Qui nihil tamen habent quod non datum fuit, nihil quod non acceperunt. Neque multò aliter quàm dixi voce ἐξουσίας Helleniſtæ uſi videntur cùm Chaldæorum שלטן expreſſerunt. Sequitur,

Sequitur, τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Quod ſimpliciter Antiquus, *dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*: Moleſtiùs Recentior, *dedit eis hoc jus ut filii Dei facti ſint*: Quaſi novum ſit, τὸ γίνεσθαι, τὸ γενέσθαι, καὶ τὸ εἶναι, confundi: neque poſt υἱοθεσίαν jus υἱοθεσίας, ſed cum ipſa, confertur. Idem in Notis tamen addit, *vel, ut ſint*; licèt in contextu alterum prætulerit.

v.14. Cùm ſequitur, Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, vellem diligentiùs, aut ſaltem pluſculùm, de eo cogitaſſent eruditi. Interim, venerandum eſſe hoc myſterium, quòd carnem noſtram, non depoſiturus, Sermo induit, jam olim monuerat Chryſoſtomus: quem plerique è Græcis poſtea ſecuti ſunt. Ipſa verba, conſolationis plena, audiamus: Καὶ ἴδε μοι τὸ φρικτὸν καὶ ἀπόρρητον τοῦ μυστηρίου. Διαπαντὸς γὰρ κατοικεῖ τὴν σκηνὴν· τὴν γὰρ σάρκα τὴν ἡμετέραν περιεβάλλετο, οὐχ ὡς πάλιν αὐτὴν ἀφήσων, ἀλλ' ὡς διαπαντὸς ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ· οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, καὶ τοῦ θρόνου κατηξίωσεν αὐτὴν τοῦ βασιλικοῦ, καὶ φοροῦν αὐτὴν προσεκυνεῖτο ὑπὸ πάσης τῆς ἄνω στρατιᾶς ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, θρόνων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν ut cætera omittam quæ ſequuntur. *Vide, inquit, mihi tremendum hoc atque ineffabile myſterium. Semper habitat hoc tabernaculum. Carnem enim noſtram, non tanquam depoſiturus, ſed ut ſemper ſecum habiturus, induit. Non enim, niſi ità eſſet, regio dignatus eam eſſet ſolio; eâque indutus, ab univerſo qui in cœlo adoraretur exercitu, ab angelis, archangelis, thronis, dominationibus, imperiis, ac poteſtatibus.* Quomodo & hic locutus ex ſententia antiquitatis, autor Sanctus: ut nimirum vera, neć confuſa interim, naturæ noſtræ cum Divina in perſonam eandem deſignetur unio: Quod συνόδου εἰς μίαν ὑπόστασιν non ſemel veteres Theologi dixerunt: nè moratus tantùm aut conſpectus hic in terris diceretur Dominus. Quam ſententiam graviſſimè ac ſeveriſſimè refutat apud Photium B. Ephræmius: Eorum, dico, qui exiſtimabant dici illud, Ἀντὶ τοῦ, ὤφθη ἐπὶ γῆς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη ἐν ἴσῳ τοῦτο νομίζοντες, τῷ, Λὼτ ἐσκήνωσεν ἐν πόλει περιχώρων καὶ πάλιν, ἐσκήνωσεν ἐν Σοδόμοις hoc eſt, *Non ſecùs ac ſi viſus in terris modò aut verſatus cum hominibus fuiſſet. Quod ità dictum crederent, ut cùm Lot in vicinorum urbe, aut cùm idem tentorium in Sodomis fixiſſe dicitur.* Qui moratus ibi aliquod ad tempus ità intelligitur. Quam ſententiam quantopere idem accuſaverit ac flagellarit, ex illius verbis quæ apponere hìc malo quàm interpretari, antiquitatis eruditæ ſtudioſi videant: Ταῦτα εἰπὼν ὁ ἱερὸς Ἐφραίμιος, δυσσεβῶς ἑρμηνευόντων τῶν περὶ Διόδωρον τὸ, ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἐπιρραπίζει μὲν τούτους· qui ibidem ἄνοιαν καὶ παράνοιαν hoc vocat. Quid igitur, ſi παρῴκησεν dixiſſet Dominus? Concludit autem, illud ipſum quod hic dicitur, ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, interpretari id quod præcedit, ὅτι ὁ Λόγος, hoc eſt, ὁ ἄνωθεν Λόγος (ità enim Epiphanius in Ancyroto antè aſſumtam carnem dici Sermonem notat) σὰρξ ἐγένετο· ac ſic ipſe, τήν τε εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνοδον, καὶ τὸ ἀμετάβλητον τῆς ἑκατέρας φύσεως, utroque notari ait. Cujus ſententiæ autores, Chryſoſtomum, Cyrillum, Athanaſium, Gregorium denique Theologum, adducit. Imprimis autem, idem, non diverſum dici urget: atque ità viros illos maximos ſenſiſſe. De quo videatur, ſummæ eruditionis nec judicii minoris autor, Photius. Qui & alibi, Eulogium Alexandrinum Patriarcham eo loco uſum, docet, ut ἕνα μὲν υἱὸν, δύο δὲ φύσεις, *unum Filium, naturas autem duas,* ſic probaret. Additque, cum Euthymio, Theophylacto, Theodoreto in Ἀτρέπτῳ, aliiſque, ὅτι ἄλλο μὲν σκηνὴ, ἄλλο δὲ τὸ σκηνοῦν. *aliud eſſe tabernaculum, aliud, qui habitat in eo.* Theophylactus; Ἐπειδὴ ἄνω εἶπεν, ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα μή τις ὑπολάβῃ, ὅτι μία φύσις λοιπὸν ἐγένετο ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο ἐπάγει, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· ἵνα δείξῃ τὰς δύο φύσεις, τήν τε ἡμετέραν, καὶ τὴν τοῦ Λόγου. ὥσπερ γὰρ ἄλλης φύσεώς ἐστιν ἡ σκηνὴ, καὶ ἄλλης ὁ κατασκηνῶν ἐν αὐτῇ, οὕτως καὶ ὁ Λόγος ὁ σκηνώσας ἐν ἡμῖν λεγόμενος, τουτέστιν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φύσει, ἄλλης ἂν εἴη φύσεως παρὰ τὴν ἡμετέραν, *Quoniam ſuprà dixit, SERMO factus eſt caro, nè quis exiſtimet, unam poſtea naturam fuiſſe Chriſti, ideo adjungit, ET habitavit in nobis: ut utramque, & Sermonis, & noſtri, ità probaret naturam. Quemadmodum enim alterius naturæ eſt tabernaculum; alterius, qui habitat in eo: ità Sermo, qui tabernaculum in nobis, hoc eſt, in natura noſtra, habitaſſe dicitur, alterius naturæ quàm noſtræ.* Quæ, ut & alia quæ ab aliis di-

cuntur,

cuntur, vel non inſpexiſſe ſatis vel minùs benignè interpretatus eruditus interpres ac commentator videtur: quaſi nempe à Neſtorio periculum ſic immineret, aut occaſio ſic data illi eſſet: A cujus opinione ac veneno fuiſſe alienos qui hæc ſcriberent, non dubitamus. Neque, ut arbitror, qui naturas etiam ſolicitè etiam ſubtiliter diſtinguit, ideo in plures Verbum dividit perſonas. Quid, quòd & adversùs Apolinariſtas eundem locum interpretati ſunt? qui, Ἐκ τῆς παρθένου ἐσαρκώθη καὶ ἐνανθρώπησεν ὁ Λόγος, ἑνωθεὶς σαρκὶ ψυχὴν ἐχούσῃ τὴν λογικήν· τοῦτο γάρ, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, *E virgine carnem aſſumſit, ac homo factus eſt Sermo, unitus carni animâ rationali prædita: Hoc enim eſt,* Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Cùm tamen potiùs de aliis hic cogitarent: qui,ut ipſi hic monent, unam, non utramque agnoſcerent naturam: De iis autem vel imprimis (quod jam dixi) qui cum Loti longè aliâ σκηνώσει, imò diverſiſſimâ, conferre hanc σκήνωσιν audebant. Quem ad Sedom uſque tetendiſſe Thargumiſta dixit, ופרס עד סדום: Quemadmodum *tendendi* voce in caſtris Romani hâc notione utebantur; qui τὸ σκηνοῦν ità exprimebant: Ut cùm Poeta, *legio latis tendebat in arvis,* dixit:

celſóque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.

Item, *hic ſævus tendebat Achilles.* Nec aliter imitator ejus Tacitus. Cùm ad tempus, etiam exiguum ſubinde, in caſtris morarentur: Ut & Patriarchæ; qui tendebant eâ lege ut nonnunquam ſubitò migrarent: quod cùm fieret, ὑποσκηνοῦν eleganter Helleniſtis dicuntur: Quorum & vita, cùm ubique morarentur tantùm (quod hic non admittunt Patres) מגור, ſive *peregrinatio*, ab ipſis dicitur. Filius autem, ut *in ſua venit*, quod hic dicitur, ità & hominem, *ut permaneat in æternum*, aſſumſit, Auguſtino teſte. Ad quam mentem ac Chryſoſtomi, interpres vetus, *& habitavit in nobis*, hic dixit. Pro quo recentior, *& commoratus eſt in nobis:* Quod Romanis, ubi propriè loquuntur, *hoſpitatus eſt*, aut *obiter divertit.* Quis enim illud Tullii ignorat, *Commorandi enim natura nobis, non habitandi, locum dedit?* Quid, quòd doctiſſimus interpres de quo agimus, Lucæ 24. 18. cùm dicitur, Σὺ μόνος παροικεῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οὐκ ἔγνως τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις; (quod interpres vetus, *Tu ſolus peregrinus in Jeruſalem*, reddidit) *Tu ſolus commoraris in urbe Jeruſalem*, dixit? quomodo ſi hic accipias, commorator tantùm inter nos Dominus dicetur. Quis autem παρῳκηκότα ἐν τῇ σαρκὶ Dominum, verſatus in antiquitate, libenter dicat? quæ ut rectè, non ad tempus aſſumtam fuiſſe carnem docet, ità doctrinam conſolationis plenam hinc eruit. Cæterùm, ut mentem Patrum aliquantò magìs illuſtremus, de aſſumtione corporis ac habitatione, τὸ, ἐσκήνωσεν, hic acceperunt. Corpus enim σκῆνος, antiquis: quo nihil uſitatius fuiſſe olim ſcimus. Democritus; Νόσος οἴκου καὶ βίου γίνεται, ὅκωσπερ καὶ σκήνεος. ut & alii paſſim; de quibus ſuo loco. Heſychius; Σκῆνος, σῶμα. Quorum exemplo Apoſtolus, Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, 2. Cor. 5. 1. Et eodem capite, Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει. Quomodo & Apoſtolum Theodorus Mopſueſtenus Catenâ Græcâ ad hunc Evangeliſtæ locum interpretatur; Σκῆνος δὲ, καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων ὁ Ἀπόστολος τὸ σῶμα καλεῖ· ac deinde eoſdem Apoſtoli adducit locos. Sed & Helleniſtæ veteres, Βρίθει τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφρόντιδα, *Corpus terrenum mentem cogitationibus intentam deprimit.* Ut ſic, ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, nihil ſit aliud quàm, σκῆνος ἀνέλαβεν ἐν ἡμῖν, *corpus aſſumſit in nobis:* Quod aliàs veteres Theologi, inter quos Theodoretus, τὴν τοῦ Λόγου ἐπὶ τὸ σῶμα ἐπίβασιν, dicunt. Præceſſit autem, καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· ſequitur verò, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· quod illis, σῶμα ἀνέλαβεν, vel ἐσαρκώθη, *carnem aſſumſit.* Non malè: niſi fortè τὸ, ἐν ἡμῖν, quod movetur inter alia, obſtaret. Non obſtabit autem, ſi commodè intelligatur. *In nobis* enim ſive inter nos, imò, & *in nobis*, in homine, inquam, & ex homine, aſſumſit carnem. Jam, quòd potiùs σκηνοῦν quàm ἐσκήνωσεν dicendum ſic fuiſſe iidem eruditi arbitrantur, quis hoc illis facilè concedet, cùm τὸ, σὰρξ ἐγένετο, eódem detorqueri poſſit? E quo tamen non conſequitur, depoſuiſſe jam quod tum aſſumſit. Quid ſit enim ἀορίστως loqui, etiam cùm de præſenti agitur, nec Grammatici nec autores Romani, Græcorum imitatione, ignorant: Ut

omittam, veteres jam olim Theologos ad initium Evangeliſtæ hujus notaſſe, verba de ſubjectis, ac pro iis commodè, hìc accipienda: Exempli cauſâ, cùm dicitur, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, non hoc dici, Nunc non eſſe qui tum erat: τὸ *erat* enim, cùm de nobis uſurpatur, præteritum ac definitum tempus, cùm de Deo, infinitum denotari. Cui & illud pro iiſdem adde; Quemadmodum nec finem nec principium ὁ Λόγος habuit, qui erat; ità finem σκήνωσιν de qua nunc agitur non habituram: eſſe enim σκήνωσιν τοῦ Λόγου· qui aſſumſit quod aſſumtum non deponit. Quemadmodum nec uſus aut ſignificatio hic obſtat. Si enim σκήνωσις, aut τὸ σκηνοῦν, ad tempus aliquod, aut breve, reſtringendum ſemper, quid dicemus cùm de iis uſurpatur quos æterno non tam tabernaculo quàm habitaculo donatos ſcimus? quales Beatorum animæ: De quibus in Apocalypſi, Διὰ τοῦτο εὐφραίνεσθε οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς σκηνοῦντες, cap. 12. v. 12. ſequitur autem, Οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν. Ubi qui jam in æternum vivunt, σκηνοῦν, qui in terra commorantur aut mari, κατοικεῖν dicuntur, contrà quàm interpreti videtur: Qui & τὸ σκηνοῦν, παροικεῖν, *verſari ad tempus*; non κατοικεῖν, hic interpretatur: cùm eo quo jam dixi loco, οἱ ἐν οὐρανῷ σκηνοῦντες, cives cœli dicantur; quos παροικεῖν nemo dicat. Quid, quòd Deus ipſe σκηνοῦν ibi dicitur? Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν· καὶ αὐτοὶ λαὸς αὐτοῦ ἔσονται, καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔσται μετ' αὐτῶν, *Ecce habitatio Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipſi populus ejus erunt, & ipſe Deus cum ipſis erit*. Atque hæc de Patrum ſententia. Meretur autem aliquantò accuratiùs examinari locus, niſi fallor. Quid ſit שכינה aliàs jam diximus; Divinitas nimirum, aut præſentia illius: quomodo σκηνὴ ſive σκήνωσις Dei, eo loco quo jam diximus, futura cum hominibus denunciatur; σκηνώσει μετ' αὐτῶν, inquit. Sed & illuſtris hanc in rem Ezechielis exſtat locus, Καὶ ἔσται ἡ κατασκήνωσίς μου ἐν αὐτοῖς, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός· è quo ſuum autor Apocalypſeos depromſit. Ubi Chaldæus, *Et habitare faciam* שכינתי, *majeſtatem meam inter illos*: Quomodo & τὸ שכן efficaciter interdum uſurpatur. Ego autem tantum abeſſe exiſtimo, ut τὸ אהל, quod de illis uſurpatur qui tentorium in caſtris aut alibi ad tempus ponunt, expreſſerit Evangeliſta, ut hoc nunquam veniſſe in mentem illi arbitrer. Quin שכן & עמנו dicturum hic fuiſſe affirmare auſim, ſi Hebraicè ſcripſiſſet: Niſi ſuum eſſe interpretem, ut ſolet, ipſum negamus, cùm addit, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, *& gloriam ejus vidimus*. Quâ voce eandem majeſtatem, ut imprimis efficaci, ab Hebræis, Helleniſtis, Patribúſq; exprimi, non ſemel monuimus; quam & ubiq; cum hac ipſa, de qua agimus, σκηνώσει conjungunt: Ut cùm Regius Propheta, Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν τοῦ οἴκου σου, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου· ità enim Helleniſtæ: Nec malè σκηνώματος, cùm ipſa σκήνωσις ſit δόξα· σκήνωμα, locus τῆς δόξης, ubi præſens Dei gloria ſeu σκήνωσις. In Hebræo, משכן כבודך, *habitationem gloriæ tuæ*. Ità Ezechielis 11. quam Hebræi *viſionem Dei*, Chaldæus *viſionem gloriæ* ſeu *majeſtatis Dei*, δόξαν τῆς σκηνώσεως τοῦ Θεοῦ, dixit: idem quod Evangeliſta noſter, qui Chaldæos libentiſſimè exprimit, hìc dixit. Quæ majeſtas, quæ gloria, ut Deo in Antiquo Fœdere aſſignatur, ità Dei Filium Judæi Chriſtiani השם הנכבד, *nomen illud glorioſum*, item בן הנכבד, *filium glorioſum*, dicunt. Cùm igitur, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, dixit, idem quod initio Epiſtolæ quæ ordine prima, autor noſter dixit; Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. Ubi eandem vel σκήνωσιν vel κατασκήνωσιν τοῦ Λόγου, hoc eſt, quicquid Divinam ejus majeſtatem velut oculis ſubjecit hominum exhibuitque in terris, intellexit. Cujus generis, miracula, ſimiliáque, quæ cum omnium ſtupore hìc edidit, fuerunt: quæ τὸν ἐνυπόστατον in terris Λόγον, ut Theologi loquuntur, ac Divinitatem ejus, ſive Deitatem (quemadmodum in libris De Trinitate potiùs loquendum docet Auguſtinus.) ſic repræſentarent. Unde, cùm diſcipuli Johannis, nè dubitarent ampliùs, à præceptore ad Dominum mittuntur, ut quis eſſet crederent ac ſcirent, ab eo reſpondetur, *Cæci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, excitantur mortui*: Quibus verbis

(quod

(quod hîc dicitur) *τὸν Λόγον ἐν ἀνθρώποις σκηνοῦν* denunciavit, ac ſic quaſi publicè is ipſe de quo agimus edixit: eo modo quo Jehovam ſe Exodi 4. 11. cùm de legatione ſua diſputaret Moſes, Deus efficaciter probat; ubi, *Dixit Dominus ad eum, Quis fecit os hominis? aut quis fecit mutum, vel ſurdum, vel videntem, vel cæcum? nonne ego Jehova?* Ut de Dei Filio, cùm in terris *ἐσκήνωσε*, non malè Alcuinus dixerit, *aſpexiſſe homines humanitatem miraculis fulgentem; unde & intellexiſſe Divinitatem intus latentem:* Hoc eſt, aſpexiſſe majeſtatis ejus ac præſentiæ ſplendorem, quem זיו שכינה, *αὐγὴν τῆς σκηνώσεως*, Rabbini, זיו יקרא, *αὐγὴν τῆς δόξης* (quæ duo ſemper, ut hîc, conjunguntur) Chaldæi dicunt. Si quis ergò quærat quomodo *σκηνῶσαι ἐν ἡμῖν ὁ Λόγος* dicatur, cum Fulgentio reſpondeatur, *Sic in una perſona, dum in terris ageret, utriuſque naturæ permanentis* (non autem *commorantis*) *indicia demonſtraſſe Dei Filium, ut verus Deus, plerúſque veris diviniſque virtutibus, in homine clareret aſſumto, & veritas infirmitatis humanæ verum plerúmque hominem monſtraret in Deo.* Græci, ut id exprimerent, dixerunt, *ὅτι γε μὴν Χριστὸς, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ὔτε τὰ τῆς θεότητος ἴδια, ὔτε τὰ ἴδια τῆς ἀνθρωπότητος διῃρημένως ἔπραττεν· ἑνώσει δὲ τῇ καθ' ὑπόστασιν ἅπαντα ὁ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς τά τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐπετέλει, Chriſtum, verum Deum noſtrum, neque quæ Deitatis neque quæ humanitatis propria, ut diviſa, geſſiſſe: unione autem hypoſtaticâ unum eundem & Divina & humana feciſſe*, ut ex Ephraimo Syro Græci Theologi loquuntur. Tantum autem abeſt, ut cùm hæc duo (*σκήνωσις καὶ δόξα*, inquam) conjunguntur, *commorandi* voce veteres uterentur, ut circumſpectè B. Hieronymus Exodi 24. 16. cùm gloria Dei in monte Sinai ſex illos dies quibus Moſen in eodem nubes operuit. *σκηνῶσαι* dicitur, *habitandi* voce non *commorandi* ſit uſus. Hebræus, וישכן כבוד יהוה על הר סיני, *καὶ ἐσκήνωσεν* (non *κατέβη*, ut vulgò Helleniſtæ) *ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῷ ὄρει τῷ Σινᾶ.* atque ità & Chaldæus. Quid, quòd illi ipſi qui jam olim præiviſſe noſtro in hoc loco interpreti videntur, nec *commoratum* Latinè, nec *παρῴκησε* Græcè, ſed *habitaſſe* (quo & Eraſmus & antiquus interpres hîc uſi ſunt) & *κατοικῆσαι*, dixerunt? Idem Alcuinus, citante Thomâ, *habitavit in nobis*, inquit, *id eſt, ſic inter homines converſatus eſt.* Apolinarius Catenâ in Evangeliſtam de quo agimus, *Τὸ δὲ σκηνῶσαι αὐτὸν ἐν ἡμῖν, τὸ μετ' ἀνθρώπων δεῖ κατοικῆσαι·* hoc eſt, *Τὸ σκηνῶσαι, habitaſſe inter homines, ſignificat.* Neque enim refert quomodo Latini interpretes loquantur. Mihi hîc ſpectandum id potiſſimùm videtur, nè dicendi vis atque efficacia tollatur in his talibus aut enervetur: imprimis autem, nè Phantaſiaſtis vel Docetis locus detur; & ut ſemper pio animo Theodoreti illud fixum maneat, *Εἰ φαντασία ἦν ἡ ἐνανθρώπησις, φάντασμα καὶ ἡ σωτηρία, Si opinio aut phantaſia fuit incarnatio, etiam opinio aut phantaſia ſalus eſt.* Quod Chryſoſtomus cùm hîc metueret, prudenter; *Ὅτι γὰρ διὰ τοῦτο μόνον εἴρηται τὸ, ἐγένετο, ἵνα μὴ φαντασίαν ὑποπτεύσῃς, ἄκουσον, διὰ τῶν ἑξῆς πῶς ἐκκαθαίρει τὸν λόγον. Τί γὰρ ἐπάγει; καὶ ἐγένετο· οὐ γὰρ τροπὴν εἶπον τῆς ἀτρέπτου φύσεως ἐκείνης, ἀλλὰ σκήνωσιν καὶ κατοίκησιν· Ideo autem dictum eſſe tantùm, quòd ſit factus, nè figmentum ſuſpiceris. ut ſcias, audi quomodo omnem in iis quæ ſequuntur, auferat ſuſpicionem. Quid enim addit? ET habitavit in nobis. Quo tantùm non dicit, Nihil abſurdi ex eo quod factus dicitur, ſic ſuſpiceris: non enim immutabilis mutationem naturæ, ſed σκήνωσιν, ſed habitationem dixi.* Quare, nè in alteram peccemus partem, ex hoc loco, Verbum vel Sermonem Deum, *qui naturam hominis* (ut Auguſtinus loquitur) *accepit, non perſonam*, eam ipſam naturam, non ad tempus, aut permixtam (abſit enim *mixtionis* nomen, quod nonnunquam ſibi indulſerunt Patres) neque ex opinione, ſed reverà, in eandem aſſumſiſſe credimus perſonam: neque commoratum in terris tantùm, ſed Divinam, quatenus videri potuit, repræſentaſſe in carne majeſtatem: Cum qua, homo pariter & Deus, aſſidet nunc Deo: ut ſic homo, qui à Deo hominem ſejunxerat, per hominem, qui ſimul Deus eſt, accedat Deum. Idem enim qui creator carnis noſtræ fuit, ut redemtor ejus eſſet, hanc aſſumſit: idem qui nunc eſt, qui futurus ſemper eſt, quod ſumus; ut jam ſimus quod non fuimus, & quod amiſimus in eo jam pleniſſimè accipiamus: qui ſic homo factus eſt, ut Deus ſemper ſit & homo. Ego certè

commorandi

commorandi vocem non libenter hic admittam; multò autem minùs παρῴκησε dicam,
quod σκηνῶσαι hic Evangeliſta dixit: nè proſelytum, aut quicquam ſimile, imaginemur.
Syrus Metaphraſtes, de quo quærunt eruditi, אגן cùm dixit, vel ad ſingularem Domini
conceptionem, de qua Lucas, Δύναμις Ὑψίϛου ἐπισκιάσει σοι, quæ eſt, שכינה ſeu
σκήνωσις, (ut & ibi monuimus) alluſit, cùm & ibi voce eâdem uſus ſit: Chaldæi autem
טלל dicunt. Quàm in rem illuſtris Regii Prophetæ exſtat locus, qui, εἰς αἰῶνα ἀγαλ-
λιάσονται, καὶ κατασκηνώσεις ἐν αὐτοῖς, Pſalmo 5. 12. dixit. Thargumiſtæ, *Et gau-
debunt omnes qui ſperant in Verbo tuo*, במימרך, *& in æternum laudabunt te, & ob-
umbrabis eos:* ubi ἐπισκιάσεις αὐτοῖς, Chaldæus, quod Propheta ipſe, κατασκηνώσεις ἐν
αὐτοῖς, dixit: qui ἐπισκιασμὸν ſuum, de quo agit, ad Sermonem ſive Verbum refert de quo
& Johannes agit, in quo pii omnes tum ſperabant: De quo dicitur, *Abraham pater ve-
ſter geſtiit videre diem meum*; τὴν ἐμοῦ σκήνωσιν, videlicet: Quod non commorationem
nudam ſive παροικίαν, ſed repræſentationem majeſtatis eorúmque quæ in carne geſſit ὁ ἐν
ἡμῖν σκηνώσας, deſignat; qui ſic ſuam hic exhibuit præſentiam: Niſi σκηνὴν Syrus *tha-
lamum* interpretatus eſt, ut τὸ ἐνανθρώπησιν ſignificaret. Minus certè dici quàm à noſtro
vix potuit: cùm præſertim hic Evangeliſta ſit ille cujus verba ſingula, in hoc principio
imprimis, tanquam in ſtatera Antiquitas expendit; quem à rerum pariter ſublimitate ac
verborum (quos ἀγγελικοὺς λόγους hic Theologi dixerunt) βροντόφωνον in Menologiis
ſuis Græci nuncupare ſolent: Οὗτος γὰρ ἐβρόντησεν, inquiunt, Ὁ Λόγος ἦν ἐν ἀρ-
χῇ· ὅθεν βροντόφωνος ἐδείχθη. Eidem Λόγῳ igitur hæc omnia, & quidem ordine, at-
tribuuntur, σκήνωσις, δόξα, παρὰ πατρὸς ὁμογένεια· quæ Deitati ejus optimè conve-
niunt qui caro factus dicitur. Quis eſt enim ὁ σκηνώσας ἐν ἡμῖν; Ὁ Λόγος· ὁ Θεός,
nempe, Λόγος, ὁ ἐν ἀρχῇ ὤν. Unde Nonnus,

Καὶ Θεὸς οἶκον ἔναιε σὺν ἀνδράσι,

hoc dixit. Neque aliò è Patribus reſpexit, qui τὸ, ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσεν, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός,
Deus nobiſcum, interpretatus eſt: Διὸ καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, inquit antiquus Doctor,
καὶ ὄνομα ἔσχεν αὐτὸ δὴ τοῦτο, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· *Quare & habitavit in nobis, ac no-
men illud accepit, NOBISCUM DEUS.* quod ſine ineffabili ac ſumma illa quam inter-
pretatio hæc ponit gloriæ ac majeſtatis repræſentatione fieri non potuit. Hanc gloriam,
hanc majeſtatem, in Immanuele, inquit, *cùm nobiſcum eſſet Deus*, vidimus. Neque ob-
ſtare poteſt, quòd ὡς μονογενοῦς, dicatur: cùm non fruſtrà (quem alii ſecuti ſunt) Chry-
ſoſtomus τὸ, ὡς, hic intenſivè, ut nunc vulgò loquimur, accipiendum dixerit; qui, Τὸ γὰρ,
ὡς, ἐνταῦθα οὐχ ὁμοιώσεως ἀλλὰ βεβαιώσεώς ἐστι, *non ſimilitudinem ſed rei veritatem
ac intenſionem denotare*, notat: Quomodo Magiſtri Hebræorum ſuum caph veritatis,
לאמת הדבר, *confirmandæ rei* uſurpari notant; ut cùm Oſeæ 5.10. Principes Juda,
ὡς μετατιθέντες ὅρια, כמסיגי גבול, dicuntur: cujus & alia ad eum locum adferunt
exempla. Adde, quòd ἐθεασάμεθα amplius hoc loco eſt quàm εἴδομεν· *Et Verbum* (in-
quit, ſive, *Sermo*) *caro factus eſt, ſuámque inter nos exhibuit præſentiam: gloriámque
ejus contemplati ſumus; gloriam, ut verè unigeniti à Patre.* Quâ voce & Epiſtolâ primâ
v. 15. uſus idem autor eſt, ut jam vidimus. Non ità multò pòſt, cùm, χάριν ἀντὶ χάριτος,
dixit, idem quod Sirachides, χάρις ἐπὶ χάριτι, videtur dixiſſe: Χάρις ἐπὶ χάριτι, γυνὴ
αἰσχυντηρὰ καὶ πιστή, cap.26.v.18. quare nec opus erat, ut tam ſolicitè, τὸ, ἀντὶ, καὶ τὸ,
ἐπὶ, nunquam confundi, notarent eruditi. De utraque autem gratia, Lege ſcilicet & Evan-
gelio, accipiendum id quis dubitet? quanquam poſterior ſanè etiam plenior: *Quos enim
Lex adducit ad januam, Gratia intromittit ad templum*, ut antiquus quidam ſcriptor
eleganter loquitur. Sed & illud hic notari velim; A SS. Patribus nonnunquam, quemad-
modum quæ Fœdere Antiquo continentur, τὰ τῆς παλαιᾶς, ità quæ Novo, τὰ τῆς
v. 19. χάριτος dici. Cùm autem dicitur, ὅτε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς
καὶ Λευΐτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ; fortaſſe ità dictum, ut Joſ.3.3. הכהנים
הלוים, hoc eſt, ἱερεῖς Λευῖται, *ſacerdotes Levitæ* (ubi Helleniſtæ, καὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ
τοὺς Λευΐτας· quemadmodum & Chaldæus:) ut ſacerdotes Levitæ dicantur. Paulò
v. 20. pòſt, Καὶ ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἠρνήσατο. Quo loco qui bis idem dici miratur, aut ſine
exemplo

exemplo ac venuſtate dici contendit, quid dicturus eſt cùm idem apud præcipuos ſcri-
ptores τῶν ἔξω occurrit? quale eſt illud Euripidis, μὴ κτυπεῖτε, μηδ' ἔστω κτύπος,
Oreſte;

Σῖγα, σῖγα, λεπτὸν ἴχνος ἀρβύλης
Τίθετε· μὴ κτυπεῖτε, μηδ' ἔστω κτύπος.

illud item dramate eodem,

Μολὼν γὰρ εἰς ἔκκλητον Ἀργείων ὄχλον,
Ἐκοῦσαν οὐκ ἄκουσαν ἐπιθείσα πόλιν.

Sequitur, Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, Τί οὖν; Ἠλίας εἶ σύ; Καὶ λέγει, Οὐκ εἰμί. Ὁ προ- v. 21.
φήτης εἶ σύ; Ubi Prophetam intellige de quo infrà, ὃν ἔγραψε Μωσῆς &c. Sed, quo
pacto, aiunt eruditi, cùm locus ille de Meſſia agat, quem jam eſſe ſe negarat? Quia in
hoc loco fecerant Judæi, quod παρὰ πρόσωπον ἐκλαβεῖν τὴν ἀνάγνωσιν, nonnunquam
dicunt SS. Patres; hoc eſt, ut in perſona aberrarent, & quæ uni convenirent aliò defle-
cterent: Quod & Judæorum quaſi proprium fuiſſe, libro contra Arianos 2. B. Atha-
naſius notavit. Idque id ut probet, duos præcipuè adducit locos; hunc videlicet qui de
Propheta apud Moſen exſtat, & notiſſimum, *Ecce virgo concipiet*: nè quis miretur, ali-
ter hic aliter mox à Philippo eundem uſurpari: non enim alia ejus rei cauſa eſt. Eodem
capite, non ità multò pòſt, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, καὶ εἶπον αὐτῷ, Τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ
εἶ ὁ Χριστὸς, οὔτε Ἠλίας, οὔτε ὁ προφήτης; Ubi interpretem veterem ſine articulo, οὔτε
προφήτης, legiſſe ſuſpicari quis poſſet, niſi & antè non *propheta ille* ſed *propheta* dixiſſet?
Quomodo ſi Græcè, hoc eſt, οὔτε προφήτης, legas, mirificè ac mimicè ad exprimendam
eorum malignitatem dictum videbitur: qui cùm quæſiviſſent utrùm ὁ Προφήτης eſſet,
concludunt ὅτι προφήτης οὐκ ἔστι· quia negabat ſe Prophetam illum eſſe de quo Moſes,
prophetam non eſſe concludunt; illum, qui tamen περισσότερος προφήτου, Matth. 11. 9.
Lucæ 7. 26. dicitur. Verba Philippi eodem capite ſunt, ὃν ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ v. 46.
καὶ οἱ προφῆται, εὑρήκαμεν, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσὴφ, τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ. Ubi, ὃν ἔγραψε
Μωσῆς, *quem deſignavit Moſes*. Et certè quaſi δακτυλοδείκτως & à Moſe & à Prophetis
deſcribitur nonnunquam is de quo agitur. Neque rarò eo verbo quod expreſſit ſic He-
bræi utuntur: Quemadmodum, cùm id quod non definitur, οὐ οὐκ ἔστι γραφὴ, Helle-
niſtis dicitur: Eſdræ 7. 22. *Uſque ad batos vini centum, & uſque ad olei batos centum,
& ſal quod non ſcriptum eſt*; καὶ ἅλας οὗ οὐκ ἔστι γραφή· Vulgaris, *& ſal abſque men-
ſura*. Eodem modo, *ſcribi*, pro *definiri*: Solinus de Cilicia; *Mox ab Aſſyriis ſubacta, in
breviorem modum ſcripta eſt*. Apoſtolus Rom. 10. 5. Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιο-
σύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, Ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς· *definit, deſcri-
bit*, ut hoc loco. Eodem capite legitur, Εἶδεν ὁ Ἰησοῦς τὸν Ναθαναὴλ ἐρχόμενον πρὸς v. 48.
αὐτὸν, καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ, Ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστι. Nullum
genus hominum fraudulentius inter Iſraelitas vixiſſe quàm Gibeonitas, vel ex hiſtoria
eorum quæ Joſuæ nono exſtat, notum. Quorum pars Nathinæi, Ναθινεὶμ, miniſteriis
materiæ cædendæ atque hauriendæ aquæ, ob commiſſam fraudem, deſtinati. Quò poteſt
alluſiſſe hic Dominus: ut Nathanaelem nihil minùs quàm Nathinæum, contrà autem
verum Iſraeliten, ſimplicem ac candidum, dicat atque agnoſcat. Eſt enim quædam in
ſcriptore hoc, ſed occulta, ex alluſionibus urbanitas: In quo obſervarunt veteres, propri-
um id ejus eſſe, ut, quemadmodum virginem dicebant, ità modeſtè ac verecundè quæ-
dam innuat nonnunquam potiùs quàm dicat. Exemplo ſit locus ille qui mox ſequitur,
Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι εἶπόν σοι, Εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς, πιστεύ- v. 50.
εις; quemadmodum & paulò antè dixit, πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι, ὄντα ὑπὸ τὴν
συκῆν. Ubi, præterquam quòd placidi ingenii Nathanaelem fuiſſe innuit, qui meditandi
vel vitandi æſtûs cauſâ ſub ficum tum ſeceſſerat (quale eſt nobile illud platani hoſpiti-
um, de quo Plato) ficus enim, ſecuritati tribuitur atque innocentiæ (unde ad Eſaiæ 66.
B. Hieronymus; *Sub ficu autem requieſcit, & nullius inſidias reformidat, qui dulcedine
S. Spiritûs fruitur, & illius fructibus ſaturatur; charitate, gaudio, pace, fide, continentiâ,
patientiâ*) longè tamen pluris eſt, quòd Meſſiæ tempus jam adeſſe, aliud agendo, quaſi

indicavit. Zacharias autem cap. 3. poſtquam dixerat, *Ecce enim adduco ſervum meum Germen* (quod plerunque *Meſſias* Chaldæo) deinde addit; *In die autem illa, dicit Jehova exercituum, vocabitis quiſque ſodalem ſuum ſubter vitem & ſubter ficum.* ut ſic mitiſſimum illud ac verè pacificum tempus deſignetur. Ad quem locum alluſiſſe potuit.

Cap. II.

Caput ſecundum & tertium percurritur. Locus, οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου: *& an cum interrogatione legendum.* Μεθύειν. Ἀποκρίνεσθαι, ἀντὶ τοῦ, εἰπεῖν. *Templum, ſive* ναὸς, *de corpore Dominico.* Ἥξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ, *apud Malachiam.* Ἐπαπόρησις ῥυπαρὰ *Nicodemi; & cur ità rudis quæſtio dicatur.* Πρείψηφοι, ἀνελεύθεροι. Ἄρτι ῥυπαροὶ, *ſecundarii.* Ἀναντιπόδοτον *novum ac inuſitatum. Verba* παρενθήκη *includenda. Locus,* Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν· *Dare operam veritati, Facere veritatem, quæ interpretibus hic uſurpata. Fulgentii interpretatio. Veritatis opera, opera Juſtitiæ.* Ἀλήθεια καὶ δικαιοσύνη *promiſcue uſurpata. Inter Johannis baptiſmum & Chriſti quid interſit.*

Cap. 2. CApite ſecundo non procul ab initio occurrit illud, Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Τί ἐμοὶ
v. 4. καὶ σοί, γύναι; οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου. Ubi aliter haud dubiò poſtrema acceperunt
verba qui cum interrogandi nota, οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου; *an nondum hora mea venit?* legerunt; quâ, videlicet, maternam poteſtatem καὶ ὑποταγὴν vel excedam vel exuam: Inter quos Nyſſenus ad locum illum, Τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα: Ubi, Τὴν, inquit, μηδ' ὥραν συμβαλὼν, ὡς ἤδη κατὰ καιρὸν αὐτῷ προσαγομένην, ἀπεποιήσατο, εἰπὼν, Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, γύναι; Μὴ καὶ ταύτης μου τῆς ἡλικίας ἐπιστατεῖν ἐθέλεις; οὔπω ἥκει μου ἡ ὥρα, ἡ τὸ αὐτοκρατὲς παρεχομένη τῇ ἡλικίᾳ καὶ αὐτεξούσιον; Quod non ſine vehementia, majori certè quàm vulgata præfert lectio, videtur dici potuiſſe: neque nobis
v. 10. tanti eſt, ut, quæ recepta eſt, mutetur. Pergamus. Eodem capite dicitur, Πᾶς ἄνθρωπος
πρῶτον τὸν καλὸν οἶνον τίθησι καὶ ὅταν μεθυσθῶσι. In quo nec novum, nec tanti putamus ut hic repetatur, quamvìs verum ſit, quod B. Hieronymus monet; *Idioma linguæ Hebraicæ eſt, ut Ebrietatem pro Satietate ponat; ſicut ibi, In ſtillicidiis ejus inebriabitur germinans: haud dubium quin terra pluviis irrigata,* Quæſt. Hebr. in Geneſin. Et certè τὸ שכר & τὸ μεθύειν, etiam hoc uſu, apud Helleniſtas inter ſe reſpondere, vix igno-
v. 18. rant pueri. Eodem capite legitur, Ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ. Ubi τὸ,
ἀπεκρίθησαν, vix eſt ut ſit aliud quàm quod ſequitur, καὶ εἶπον: nemo enim, cujus quidem mentio hic fiat, antè locutus eſt. Et ità paſſim; in Jobo & Daniele præſertim. Τὸ ויען igitur expreſſit, adeò familiariter hâc ratione Hebræis uſurpatum, ut & oratores, cùm dicunt, *reſpondere* dicantur. Apud Gorioniden de Apione Ægyptio, qui orationem ad Caium habebat, lib. 5. ויען אפיון, καὶ ἀπεκρίθη Ἀπίων: ut & mox de Philone. Nè in
v. 19. eo quidem quod ſequitur, à Prophetarum verbis receſſit Dominus, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Nam cùm apud Malachiam cap. 3. diu exſpectando Meſſiam defatigatus quæreret populus *ubi eſſet judicii Deus*, capite ſequenti reſpondetur, Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξαποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου, ὅστις ἑτοιμάσει ὁδὸν πρὸ προσώπου μου, καὶ ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ Κύριος &c. *ſubitò in templum ſuum veniet*; hoc eſt, *corpus aſſumet*. Quanquam alii, ad templum propriè dictum aſſtruendæ Chriſti Divinitati hoc referunt: Ibi enim colitur ὁ Κύριος. Unde & abſolutè templum, Κυριακὸν, quidam è Græcis Patribus, inter quos Cyrillus Hieroſolymitanus, dixerunt.
Cap. 3. Capite tertio in divina illa Domini cum Nicodemo ὁμιλήσει, quæri, nec immeritò, po-
v. 4. teſt, quare illam Nicodemi quæſtionem, Πῶς δύναται ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέρων ὤν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι; libro adverſus Eunomium primo, ἐπαπόρησιν ῥυπαρὰν dixerit Nyſſenus. Neque enim, puto, ἀνελεύθερον, hoc eſt, *illiberalem*, voluit: quod neque hic locum habet, & avaris tribuitur, qui ſemper numerant nec unquam expendunt: Unde & tales πρειψήφους eleganter Græci dixerunt: Heſychius; Ῥυπαρὸς, πρείψηφος, αἰσχροκερδής. Magis autem veroſimile eſt,

ad

ad ἄρτους ῥυπαροὺς, ſeu *ſecundarios ac viles* Medicorum, reſpexiſſe. Notum poetæ illud,
vivit ſiliquis & pane ſecundo. Et oportet Nicodemum certè adhuc ſiliquis & pane ſecun-
dario in regno Dei vixiſſe, cùm hanc quæſtionem, infra omne tirocinium ac ruditatem
filiorum Dei, Dei Filio proponeret. Eodem capite leguntur illa, Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει v. 8.
πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ᾽ οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶ
πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος. Novum ſanè ἀνανταπόδοτον, pro eo quod dicen-
dum videbatur, οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ ἀναγεννήσει ἐστὶ *Ità in regeneratione habet ſe Spi-
ritus. Quæ enim vult efficit, quæ autem efficit apparent; nec apparet ipſe, cùm efficiat quæ
vult:* hoc eſt, *ut qui natus fuerat ſeculo, renaſcatur ſpiritualiter Deo*, quemadmodum an-
tiquus Doctor loquitur. Non multò pòſt quod eodem capite legitur, Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶ- v. 12.
πον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύσετε; quin παρενθήκῃ
debeat includi (quod de aliis quibuſdam jam monuimus) nè dubitandum quidem vide-
tur: nemo enim dubitare poteſt quin illud, καὶ τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν οὐ λαμβάνετε, cum
illo, καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, optimè cohæreat: ut mens ſit, *Teſtamur quod
vidimus; nec teſtimonium recipitur noſtrum: cùm nemo vel aſcenderit in cœlum vel deſcen-
derit è cœlo præter eum qui hæc teſtatur.* Paulò pòſt cùm dicitur, Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθει- v. 21.
αν, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, interpres recentior, *Qui verò dat operam veritati*; Vetus, *Qui
autem facit veritatem:* Quorum illud operoſum, nec planum; ut & hoc nec Latinum ſa-
tis. Quod Fulgentius vidit, cùm *opera veritatis* interpretatur, Lib. De prædeſtinatione
ad Monimum: qui, *Tale aliquid & in ipſius Redemtoris noſtri ſermonibus invenimus; dum,
veritatem fieri; dicit, pro opere veritatis*· & deinde hunc adducit locum. Huic adde, Ve-
ritatis opera ea Helleniſtis eſſe quæ Juſtitiæ dicuntur: Paſſim enim illis אמת, quæ δι-
καιοσύνη aliis: Καὶ ἐῤῥίφη χαμαὶ ἡ δικαιοσύνη, Dan. 8. 12. ubi in contextu originali,
ἀλήθεια. Verùm de his plura alibi & capite ſequenti. Cùm eodem capite dixit, ortam
περὶ καθαρισμοῦ fuiſſe quæſtionem, mirum id ſanè non fuit, & prudenter voce generali v. 25.
quod voluit expreſſit: Nam & Judæi ſimilem καθαρισμὸν habebant, & Johannes pec-
catorum καθαρισμὸν prædicabat, ac baptiſmo ſuo præmittebat: Quamvis inter hunc &
Chriſti multùm intereſſe, & Scholaſtici & Patres crediderunt; cùm alterum non aliud
quàm *præparationis*, alterum *perfectionis* eſſe vellent, ut Tertullianus loquitur: quem-
admodum alterum (Johannis nempe) τῆς μετανοίας, alterum (Chriſti, ſcilicet) τῆς υἱο-
θεσίας ſive *adoptionis*; alterum item εἰσαγωγικὸν, alterum τελειωτικὸν, Baſilius dixit:
Cùm καθαρισμὸν etiam Judæi (de quibus hic agitur) ut dixi, ſpectarent.

Cap. III.

Caput quartum percurritur. Samaritanæ hiſtoria. Τὸ κεράμεον σκεῦος, *quod illi tribuit
Clemens, & unde id deſumtum.* Ἄντλημα, κάδδιχος, *inter fictilia*; כדי: κάδος.
Urnæ mortuorum; teſtæ; ὀστράκιναι. Κάλπις. *Dictum antiquum Magiſtrorum Hebræo-
rum ſimillimum illi quod hic dicitur à Domino. Locus,* Πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες, καὶ νῦν ὃν
ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἀνήρ, *quomodo intelligendus.* Κρυπτόμενος καὶ ἐγκρυπτόμενος *vir
Samaritanæ. Mulier altera, Hebræus:* γυνὴ ἑτέρα. *Maximi Taurinenſis & Hieronymi
de Samaritide viriſque ejus ſententia.* Προσκυνεῖν ἐν ἀληθείᾳ, *& quid ſit. Diverſæ
interpretum ſententiæ.* Πορεύεσθαι ἐν ἀληθείᾳ. Ὁδὸς ἀληθείας· νόμος ἀληθείας. *Lo-
cus,* Οὐχ᾽ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἔτι τετράμηνόν ἐστι, *&c.* Λέγετε, νομίζετε. *Nonni interpre-
tatio, & error in re levi.*

CApite quarto in Samaritanæ hiſtoria non procul ab initio legitur, Ἔρχεται γυνὴ ἐκ Cap. 4.
τῆς Σαμαρείας ἀντλῆσαι ὕδωρ. Ubi adhuc quæro nec invenio, quod Clemens Alex- v. 7.
andrinus Pædagogi lib. 2. cap. 3. notat, καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν ἤτει πιεῖν, σκεῦος κεραμεοῦν
τοῦ φρέατος ἀνιμῶσαν. Ubi enim hìc σκεῦος κεράμεον, *vas* illud *fictile*, quod Sama-
ritidi aſſignat? Puto, cùm ſequitur, Λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ, Κύριε, οὔτε ἄντλη-
μα ἔχεις, ità accepiſſe τὸ ἄντλημα, ac ſi κάδδιχον aut ſimile quid inveniſſet; quæ
τοῖς κεραμίοις veteres accenſent: Pollux; Τοῖς δὲ σκεύεσιν εἰ βούλοιο προσαριθμεῖν κάδ-
δον,

δον, εἰπεῖν ἔξεστι. Quemadmodum ἄντλημα, quod דלי Hebræis, κάδον Helleniſtæ di-
cunt: ut in illo, εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου ubi τὸ דול, quo Chaldæi utun-
tur, nonnulli *urnam* interpretantur: quemadmodum urnas mortuorum, quamvis pro
conditione ſingulorum ex alia atque alia materia fierent, *teſtas* Romani, ὀστρακίνας
Græci poetæ dicunt. Nonno certè κάλπις dicitur: (quomodo & urnæ de quibus jam di-
ximus, Græcis dicuntur) Ille enim,

Καί μιν ἄναξ ὑδάτων ἀπὸ κάλπιδος ἤτεεν ὕδωρ.

v. 13. Eodem capite ſequitur, Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῇ, Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος
τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς δ᾽ ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ
εἰς τὸν αἰῶνα. Quod cùm legerem, venit in mentem quod ab Hebræorum dicitur Ma-
giſtris; Eum, ſcilicet, qui rebus ſeculi vaniſſimis ac perituris intricatur, ſitienti, qui ſal-
ſas bibit aquas, eóque ampliùs ſitit, eſſe ſimilem. Quare autem? Quia כל אשר ישתה
מהם יוסיף צמא; *quicunque è talibus bibit, non minuit, ſed auget ſitim.* Qualia di-
cta, quamvis à recentioribus edita, παρεσημειωμένα fuiſſe, paſſim alluſiones Domini te-
v. 18. ſtantur. Eodem capite dicitur, Πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες· καὶ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἀνήρ.
eo ſenſu, ut poſt quinque viros quos habuerat, ſextum jam, non virum, haberet: Quem
idcirco κρυπτόγαμον & ἐγκρυπτόμενον antiqui Theologi dixerunt: Chryſoſtomus, Τοὺς τε
γὰρ προτέρους ἅπαντας ἐξέθηκεν, καὶ τὸν νῦν κρυπτόμενον ἤλεγξε. Manifeſtè enim quinque
viros quos habuit, ab uno diſtinguit, qui nec vir illi eſſet nec legitimè haberetur; ut po-
ſtremi ſic viri fuiſſe concubinam clàm ſignificet: quæ honeſto nomine אחרת, ſive *alte-
ra*, Hebræis dicebatur: Qualis mater Jephtæ Jud. 11. v. 2. *Non accipies hereditatem in
domo, quia filius mulieris alterius es*; Helleniſtæ, υἱὸς γυναικὸς ἑταίρας εἶ σύ: cùm ni-
hil amplius quàm ἑτέρας dicatur; quanquam eadem & πόρνη dicitur non multò antè.
Concubinæ autem, ut ut chariſſimæ, in liberorum fraudem habebantur. Aliò tamen
Cyrillus inclinat; Etiam Maximus quem Taurinenſem dicunt, Homiliâ De eleemoſy-
nis, cùm *mulierem ſexto jam non viro ſed adultero fornicantem* dixit. Quid tamen planius?
Πέντε ἄνδρας ἔσχες, καὶ νῦν, ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἀνήρ. hoc eſt, Πέντε ἄνδρας ἔσχες, ὃν
δὲ νῦν ἔχεις, οὐκ ἀνήρ σου ἐστὶν, ὥσπερ οἱ πρότεροι. Nam B. Hieronymus, qui ut cauſæ
ſuæ vela miniſtraret, adverſùs Jovinianum lib. 1. *Siquidem & illa in Evangelio Samari-
tana, ſextum ſe maritum habere dicens, arguitur à Domino, quaſi non ſit vir ejus: ubi enim
numerus maritorum eſt, ibi vir, qui propriè unus eſt, eſſe deſiit*, ipſe viderit. Et quomodo
ſextus, non maritus, cæteri autem qui poſt unum mariti, ſi vir propriè unus eſt? Reſtat
v. 23. igitur, ut unum quem habuit, propriè fuiſſe virum dicamus. Eodem capite, Ἀλλ᾽ ἔρχεται
ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀλη-
θείᾳ. Ubi quid ſit προσκυνεῖν ἐν πνεύματι, totidem ſciunt quot ſunt qui quid ſit ſpiritu-
aliter orare, non ore tenus tantùm, intelligunt: Quid ſit autem ἐν ἀληθείᾳ, utinam in-
terpretes hîc monuiſſent. Quid igitur? an ità hîc ſumitur ἀλήθεια, ut cùm veritati ty-
pus opponitur? dicuntur enim ἀληθῆ quæ typo denotantur: Quibus τὰ ξύλινα nonnun-
quam Græci Patres opponunt; quemadmodum cùm Cyrillus Hieroſolymitanus τὸν ξύ-
λινον θρόνον τοῦ Δαβὶδ, & τὴν ξυλίνην καθέδραν Μωϋσέως, dixit. Alii; ut hæretici &
falſi doctores, aut falſis ſaltem imbuti opinionibus, ſic excludantur: Theophylactus,
Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ δοκοῦσι μὲν αὐτὸν προσκυνεῖν, inquit, κατὰ ψυχὴν, οὐκ ὀρθὴν δὲ δόξαν περὶ αὐ-
τοῦ ἔχουσιν, ὡς οἱ αἱρετικοὶ, διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ, ἐν ἀληθείᾳ· δεῖ γὰρ καὶ κατὰ νοῦν προσ-
κυνεῖν τὸν Θεὸν, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ δόξαν περὶ αὐτοῦ ἔχειν. Quæ ut vera ſunt, ità locum hîc
non habent. Τὴν ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην paſſim confundi Hebræis, &, eorum more, ab
Helleniſtis, non ſemel diximus. Precantur ſive invocant באמת, ἐν ἀληθείᾳ (quomo-
do paſſim Rabbini loquuntur) οἱ ἐν δικαιοσύνῃ προσκυνοῦντες, *qui juſtè orant*: ità autem
orant, qui manus puras ad cœlum tollunt. Notum illud Apoſtoli, qui vult ut qui orant,
puras manus attollant, 1. ad Timoth. 2. 8. hoc eſt, vitam puram adferant atque innocen-
tem: Quod non fruſtrà dicitur Samaritanæ, in qua, quod hîc docet, requirebat Dominus;
ut quæ ſextum jam haberet maritum, neque ſuum. Et ità paſſim πορεύεσθαι ἐν ἀληθείᾳ;
de virtute & juſtitia. Neque aliud Pſalmiſtæ ὁδὸς ἀληθείας: ut in illo 119. Pſalmo, 30.

ὁδὸν,

ὁδὸν ἀληθείας ᾑρετισάμην: quod paulò pòſt eodem Pſalmo, ὁδὸν ἐντολῶν σου ἔδραμον.
Quid, quòd ubi legitur ἀλήθεια ſeu אמת, δικαιοσύνην reponunt Græciſtæ? quemad-
modum in illo de quo ſuprà, nè nunc cætera adducam, καὶ ἐῤῥίφη χαμαὶ ἡ δικαιοσύνη,
Dan. 8. 12. Ubi Rabbi Jachiades, *librum Legis, qui in templo erat, quique Lex veritatis*
nuncupatur, הספר תורה שבהיכל הנקראת תורת אמת, intelligi ait. De
Lege autem veritatis habes Malach. 2. 6. Νόμος ἀληθείας ἦν ἐν τῷ ςόματι αὐτοῦ, καὶ ἀδι-
κία οὐχ εὑρέθη ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ: ubi νόμος ἀληθείας & ἀδικία opponuntur:
Quemadmodum & aliàs, Lex juſtitiæ magiſtra, νόμος ἀληθεία; dicitur: ut & Chaldæis
paſſim קושטא, ἀλήθεια, quæ iiſdem צדקא ſeu δικαιοσύνη. Quare & Helleniſtas haud
dubiò reſpexit Heſychius, cùm τὸ Ἀληθὴς, δίκαια, δίκαιος, interpretatur. Eodem ca-
pite & illud occurrit, Οὐχ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἔτι τετράμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχε- v. 35.
ται; Qui locus aliquam ſemper obſcuritatis objecit nobis ſpeciem. Quò enim illud λέ-
γετε; Λέγειν ergò, nè quis erret (quod hic toties monemus) idem quod λέγειν ἐν τῇ
καρδίᾳ, Helleniſtæ dicunt: & quod interdum ipſi autores ſupplent; quemadmodum, nè
alios nunc locos adducam, Abdiæ v. 3. אמר בלבו, λέγοντα ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Τίς
με κατάξει ἐπὶ τὴν γῆν; *qui cogitas futurum eſſe neminem qui te in terram detrahat.* Ità
hoc loco, λέγετε, *cogitatis, perſuadetis vobis.* Mens igitur, *Nonne cogitatis, nonne arbitra-*
mini, poſt menſes quatuor futuram eſſe meſſem? Ego, jam adeſſe, ac præſentem eſſe, dico.
Quod cùm Nonnus non videret, moleſtiſſimè hoc extulit, nec dixit quod debebat:

Ὑμεῖς οὐ τόδε πάντες ἐνὶ ξυνώσατε μύθῳ
Ἴδμονες ὧρέων, ὅτι λείπεται εἰσέτι μήνη
Μηνῶν τετράκυκλος ἀναλύσασα πορείην,
Καὶ θέρος ἀγλαόκαρπον ἐλεύσεται;

Cap. IV.

Caput quintum examinatur. Locus, Ὁ γὰρ Ἰησοῦς ἐξένευσεν. Ἐκνεύειν, τῆς προκειμένης ὁδοῦ
ἐκκλίνειν. *Locus,* Οὐ δύναται ὁ υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν. Οὐ δύναται ποιεῖν, Οὐ
ποιεῖ, *ſimplex Hebraiſmus.* Οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα, *in hiſtoria Loti. Aliæ*
veterum interpretationes. Οὐ δύναται οὐ θέλεται, οὐκ ἐνδέχεται. *Locus,* Οὐδὲ γὰρ ὁ πα-
τὴρ κρίνει οὐδένα. *Lectio veterum,* κρινεῖ, ἀντὶ τοῦ, κρίνει, *mente aliâ. Lectio Cypriani,* ὅτι
ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα. *Locus,* Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος. Πρὸς ὥραν. Ἐὰν ἄλλος
ἔλθῃ *& quis ille.* Δύσκολος *Juvenci, idem cum Antichriſto: Et unde vox* δύσκολος
E philoſophia deſumtam videri. Δυσκολαίνειν· δυσκολία, *Ariſtotelis. Antichriſtus,* ἄλλος.

CApite ejuſdem Evangeliſtæ quinto cùm legitur, Ὁ γὰρ Ἰησοῦς ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος Cap. 5.
ἐν τῷ τόπῳ, invenio non multò aliter locutum Thucydidem lib. 2. Ἄνδρας τε τῶν v. 13.
Ἀθηναίων ἀπέκτειναν, ὅσοι μὴ ἐξένευσαν αὐτῶν: Scholiaſtes, ἐξεκολύμβησαν, ἐξέκλιναν
τῆς προκειμένης ὁδοῦ. Itaque ἐξένευσε, τῆς προκειμένης ὁδοῦ ἐξέκλινεν, *è via quam inſti-*
tuerat, deflexit, aut *declinavit.* Pindarus Olymp. 13. Ἀλλὰ κούφοισιν ἐκνεῦσαι ποσὶ Ζεὺς
τέλει, αἰδοῖ δίδου, καὶ τύχαν τερπνῶν γλυκεῖαν: Ubi interpres eleganter, ἀποσῆναι. Quod
Vetus, *declinare,* dixit; qui, *Jeſus enim declinavit,* vel *declinaverat, à turba;* meliùs
quàm Recens, *evaſerat.* Et, quod magis admiremur, qui è via ad aliquem divertit, Helle-
niſtis ἐκνεύειν dicitur: Ità Jahel Siſeræ, Ἔκνευσον, κύριέ μου, ἔκνευσον πρός με, μὴ φοβοῦ,
Diverte ad me, Domine, nec timeas. & ſequitur, καὶ ἐξένευσε πρὸς αὐτὴν εἰς τὴν σκηνὴν, *&*
in tabernaculum ad eam divertit, ויסר: Jud. 4. 18. Eodem capite, Ἀπεκρίνατο οὖν ὁ v. 19.
Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ
οὐδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. Ad quem locum, multis, Quomodo nihil
facere per ſe & abſque Patre poſſit Filius, Utrùm itèm ad impotentiam hoc referendum
ſit (quod negant,) tum & Quatenus de Filio verum ſit, diſputant Theologi: cùm ante
omnia, quod ſine ullo negotio fieri poterat, videndum eſſet an non ſimplex ſit Hebraiſ-
mus; Οὐ δύναται ποιεῖν, Οὐ ποιεῖ. Tale eſt, Καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν

ποιῆσαι· οὐκ ἐποίησε, Marci 6. 5. Tale eſt, οὐ γὰρ δυνήσῃ ἔτι οἰκονομεῖν, hoc eſt, οὐκ ἔτι οἰ-
κονομήσεις· de prodigo diſpenſatore, Lucæ 16. 2. Illuſtris locus & huic ſimillimus Gen.
19.22. ubi Angelus ad Lotum, Σπεῦσον οὖν σωθῆναι ἐκεῖ· οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶ-
γμα ἕως τοῦ ἐλθεῖν σε ἐκεῖ, *nihil facere potero donec eò te conferas.* Quomodo autem non
poterat quod poterat? Qui locus huic ſimilis videtur. Tale eſt illud Johan.12.39. Διὰ
τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν: ut mirum ſit, tantopere ibi vocem eam à recenti interprete
urgeri. Et quid obſtat quò minùs quod v.37. οὐκ ἐπίστευον dixit, ibi οὐκ ἠδύναντο πιστεύ-
ειν dixerit? Loco enim altero, Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν,
οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν: altero autem, Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι πάλιν εἶπεν
Ἡσαΐας. Tale hoc eodem capite, Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν. Quanquam
non ignorem, etiam ad voluntatem à quibuſdam referri: Ut in illo Jobi 6.7. οὐ δύναται
παύσασθαί μου ἡ ψυχή: ubi Hebræus מאנה, *recuſat*, οὐ βούλεται, οὐ θέλει: licèt rectè
ibi, *non poteſt*, & reddi poſſit & intelligi: Quare non neceſſe eſt argutari. Sed & idem
ad occaſionem quæ deeſt nonnunquam referre ſolent: ut cùm Jobi 32.v.3. οὐκ ἠδυνήθη-
σαν ἀποκριθῆναι ἀντίθετα, *non inveniebant quod reſponderent; quæ reſponderent contrà, non
inveniebant:* aliáq; ejuſdem generis. Peluſiota, poſt varias quas, ut eſt diligentiſſimus, ad-
ducit ῥήσεις ſeu Scripturæ locos, tandem τὸ, οὐ δύναται, hoc loco, οὐκ ἐνδέχεται, exponit:
quemadmodum in illo Moſis, οὐ δυνήσῃ τὸ πάσχα ποιεῖν ἐν οὐδεμιᾷ τῶν πόλεων. Item in eo,
Μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν, ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστιν ὁ νυμφίος; idem,
ἀντὶ τοῦ, inquit, οὐκ ἐγχωρεῖ, οὐ πρέπει, οὐ προσήκει, οὐκ ἐνδέχεται, οὐχ ἁρμόττει. Deinde,
de hoc ipſo loco, Ὁ σκοπὸς ὁ σωτήριος δῆλός ἐστι· τὸ γὰρ, Οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυ-
τοῦ οὐδὲν, οὐκ ἀσθένειαν αὐτοῦ κατηγορεῖ, ἀλλὰ καὶ μεγίστην ῥώμην, ὅτι ἀνεπίδεκτός ἐστι τοῦ
ἐναντίον τι τῷ πατρὶ ποιεῖν. Nos rem ipſam jam diximus. Eodem capite & illud legitur,
v. 22. Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ. Ubi nota eſt Theo-
logorum ſententia, qui hæc & ſimilia ſimpliciter negari negant, ſed adverſùs eos tantùm
qui quod Patri tribuebant Filio negabant, dici exiſtimant: ut hic judicium, quod utri-
uſque eſt. Simpliciùs veteres nonnulli, qui τὸ, κρίνει, ἀντὶ τοῦ, κρινεῖ, accipiunt, atq; ità
ad noviſſimum judicium hoc referunt. Magnus Auguſtinus lib.1.De Trinitate; *PATER
non judicat quenquam: Ac ſi diceret, Patrem nemo videbit in judicio vivorum & mortuo-
rum, ſed omnes Filium, quia filius hominis eſt; ut poſſit & ab impiis videri, cùm & illi vi-
debunt in quem pupugerunt,* &c. Item, *PATER non judicat quenquam, ſed omne judicium
dedit Filio: Quia judex in forma filii hominis apparebit; quæ forma non eſt Patris, ſed Fi-
lii.* Et certè nihil hâc enallagê, in his præſertim Scriptis, uſitatius. Atque hoc modo ma-
ximè Cypriani lectio excluditur, quæ eſt, οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδέν: Quod cur tan-
topere placuerit quibuſdam, non video: neque enim, ſi ſimpliciter verum eſt, ὅτι ἐν τῇ
ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ὁ πατὴρ οὐδένα κρινεῖ, πᾶσαν δὲ κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ, ideo ſimpliciter verum
v. 35. eſt, ὅτι ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα. Eodem capite & illud habes, Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιό-
μενος. Quod de Regibus in Veteri Fœdere uſurpatum, ad regnum ſuum tranſtuliſſe Do-
minus videtur; cujus & præcurſor & præparator Johannes fuit: Unde & additur, πρὸς
ὥραν· nè illi tribuatur quod ejus erat quem monſtrabat. Ità 1. Reg.15. *Attamen propter
Davidem dedit Jehova Deus ipſi lucernam Hieroſolymæ, ſuſcitando filium ejus poſt eum:* &
paſſim. Cùm autem dixit, πρὸς ὥραν, tempus certum potiùs quàm exiguum intelligit:
Noctis videlicet. *Veſperi enim ſacram*, inquit ad libros Regum Procopius, *lucernam ac-
cendebant: nocte autem mediâ oleum infundebant*; Ἐν ἑσπέρᾳ γὰρ τὸν ἱερὸν λύχνον ἅπτειν
v. 43. εἰώθεισαν· περὶ μέσας δὲ νύκτας ἐπέβαλλον ἔλαιον. Eodem capite, Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ
ὀνόματι τοῦ πατρός μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, &c. Ubi,
ἄλλος, *diverſus aliquis*: Quem ex antiquis nonnemo, ut & Juvencus, δύσκολον dixit: qui,

veniet ſed dyſcolos alter,
Nomine quem fultum proprio gens veſtra ſequetur.

Quis eſt autem ille dyſcolos? Antichriſtus haud dubiò: De quo eleganter ad hunc locum
Alcuinus, *Quia enim Judæi noluerunt recipere Chriſtum, pœna peccati hujus congruet, ut
recipiant Antichriſtum: ut qui nolunt credere veritati, credant mendacio.* Neque aliò refert
Auguſtinus.

Auguſtinus. Nonnus ἀντίθεον, Apoſtolus etiam ἀντικείμενον dixit. Nec aliter Chryſoſtomus, &, qui eum ſequitur, Theophylactus. Sed unde vox ea? δύσκολος nimirum. Fieri poteſt, ex philoſophia tranſlatam. Ariſtoteli certè Topicorum 8 δυσκολαίνειν dicitur qui ἀντικείμενα ſeu *contraria* (eâ enim voce utitur) argumentanti, ſed illegitimè, opponit, nec aliud quàm veritati obſtrepit: Ἔτι δὲ, inquit ille, μήτε ἀντεπιχειρεῖν ἔχων, μήτε ἐνίστασθαι, ὃν τίθησι, δῆλον ὅτι δυσκολαίνει· ἔστι γὰρ ἐν λόγοις δυσκολία, ἔνστασις, παρὰ τοὺς εἰρημένους τρόπους, συλλογισμοῦ φθαρτική. Ad quem locum fusè & eleganter ſic Aphrodiſienſis, Δυσκολία δέ ἐστιν ἀπόκρισις συλλογισμοῦ φθαρτική· ὁ γὰρ δυσκολαίνων οὐκ ἐᾷ τὸν ἐρωτῶντα συλλογίσασθαι ὃ βούλεται· καὶ ἔστιν ὁ πρῶτος οὗτος τῆς δυσκολίας, ἄλλος παρὰ τοὺς εἰρημένους. μήτε γὰρ ἀντιθεὶς ὁ ἀποκρινόμενος, ὅτι ὁμώνυμόν ἐστι τὸ ἐρωτηθὲν, ἢ ὅτι μεταφορικὸν, ἢ ἀσαφὲς, ἀλλὰ μόνον ἀνανεύων, κωλύει τὸν συλλογισμὸν καὶ τὴν διάλεξιν. Et certè ſpiritualis ille dyſcolos quem Antichriſtum Scriptura dicit, non rationibus, (quæ adversùs Deum nullæ ſunt) ſed tantùm ἀνανεύων, καὶ οὐ συγκατατιθέμενος, hoc eſt, *negando, nec credendo*, ipſam veritatem, quantum in ipſo, tollet ac evertet. Adde, quòd ἄλλος, ex Hebræorum uſu, *diverſus* dicitur, aut *illegitimus*: ut cùm אחרת (de quo ſuprà) concubina, aut uxor non-uxor, dicitur. Ità & אחר, ἄλλος. Ut quemadmodum Θεὸς ἄλλος, & Θεὸς ἀλλότριος, idolum dicitur, ità Antichriſtus ἄλλος dicatur. Heſychius, Ἀλλότριος, πολέμιος, ξένος. Et אחרי, *apoſtata*. Ut mirum non ſit, à B. Chryſoſtomo, ad hunc locum, illum Apoſtoli notiſſimum laudari, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα τὸν λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα. Ad quam poſtremam fortaſſe vocem reſpexerunt qui τὸν ἀντικείμενον, ſive Antichriſtum, ἐκ Σεβαστηνῶν venturum dixerunt. Quod in Sibyllinis, quæ vulgò circumferuntur, Oraculis legitur,

Ἐκ δὲ Σεβαστηνῶν ἥξει Βελίας μετόπισθεν.

Et revera ὁ ἀντικείμενος eſt ἄλλος: ſi præſertim illi opponatur cujus locum occupat & poteſtatem.

Cap. V.

Caput ſextum & ſeptimum percurritur. Εὐχαριστεῖν, *in miraculo multiplicationis cibi. Quomodo intelligendum, quod de creando Rege dicitur.* Βασιλεὺς, ὁ Χριστός. *B. Auguſtini interpretatio.* Ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. Ἔργον τοῦ Θεοῦ, *Fides. Locus,* Ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, *aliter à Cypriano citatus.* לחם, *de Carne. Locus,* ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πάρεστιν *Epiphanii interpretatio:* Οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου: *Et utrumque locum eodem modo accipiendum.* Ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, *Ut ut non ſolvatur: Alia Nonni interpretatio. Locus,* Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ καθὼς εἶπεν ἡ γραφή *& quò poſterius referendum.* Ὁ Προφήτης, *excellenter ſic dictus: & an alius à Chriſto; quod nonnullis tum perſuaſum.* Ὁ Προφήτης, *aliis Joſua, aliis Jeremias.* Ἐκ τοῦ Δαβὶδ, γεννηθεὶς *nimirum; &* οὔπω ἦν Πνεῦμα ἅγιον, δοθὲν *nimirum, dicendi ratione* ἀτελεῖ *ex Hebræorum more.*

Capite ſexto, de Domino, qui quinque panibus ac quinque piſciculis immenſam propè turbam ad ſatietatem pavit, ità ut reliquiæ (de quibus ſuprà agebamus) ſuperessent, priuſquam ſe miraculo accingit, ità loquitur Evangeliſta, ἔλαβε δὲ τοὺς ἄρτους ὁ Ἰησοῦς, καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε τοῖς μαθηταῖς. Ubi videndum an non τὸ εὐχαριστεῖν idem quod ברך Hebræis, εὐλογεῖν Græcis: ut ſic benedictio (quâ voce, meo animo, rectè hìc quidam uſi ſunt) ſive εὐλογία, propagationem ſeu multiplicationem, quæ hìc ſumma eſt miraculi, includat. Eodem capite de Servatore dicitur, Ἰησοῦς οὖν γνοὺς ὅτι μέλλουσιν ἔρχεσθαι καὶ ἁρπάζειν αὐτὸν ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα, &c. *ut facerent eum Regem.* Quem autem? tum, cujus ditionis ac regni? Qui? aut quâ autoritate? Populus ſcilicet, jam paſtus: Quem, ut & militem, Romani quoque frumentationibus ſæpe, ut ad imperium pervenirent, callidè demerebantur. Exemplo ſit Auguſtus, qui populum annonâ, teſte Tacito, in partes ſuas, ac ſic principatum in ſe pertraxit: *Ubi militem donis, populum annonâ, cunctos dulcedine otii pellexit,* *inſurgere*

Cap. 6. v. 11.

v. 15.

inſurgere paulatim, &c. quemadmodum eâ tempeſtate populus nihil præter panem &
circenſes, teſte Satyrico, optabat. Sed quid hæc ad eum cujus regnum de hoc mundo
non erat? eorum autem quid intererat ut regem haberent? Regem haud dubiò creare in
animo habebant, quem Meſſiam eſſe è miraculis ac factis judicabant; Regem creare,
quem jam Unctum credebant. Neque alio à Chaldæis nomine Meſſias nuncupatur: Sic
ad locum noviſſimum, *Non auferetur ſceptrum de Juda*, &c. *donec veniat* שִׁילֹה, Jo-
nathan & Hieroſolymitanus Paraphraſtes, מלכא משיחא. *Rex Meſſias*: Onkelos,
משיחא דדיליה היא מלכותא. *Meſſias cujus eſt regnum*. Quid, quòd Regis ti-
tulo promiſſus fuerat Meſſias? Ità Zachariæ 9. 9. *Exſulta valde, filia Sion; jubila, filia
Jeruſalem: Ecce Rex tuus veniet tibi*: In Græco, ὁ βασιλεύς σου: nec aliter Chaldæi.
Et hoc nomine Actor. 17. accuſantur Apoſtoli, quòd *adverſus Cæſaris decreta, alium eſſe
Regem dicerent, Jeſum nempe*; καὶ οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράτ-
τουσι, βασιλέα λέγοντες ἕτερον εἶναι, Ἰησοῦν. Mihi hoc imprimis placet, ut priuſquam de
elicienda è contextu aliquo doctrina cogitetur, literalis ante omnia interpretatio conſti-
tuatur. Quamvìs enim bene doceat qui uſum ſpectat, danda eſt imprimis opera ut planè
contextui conveniat quòd piè docetur. Quis autem dubitat, quin verè ad hunc locum
dixerit Chryſoſtomus, qui fugiſſe regnum docet Dominum, παιδεύοντα ἡμᾶς τῶν κοσμι-
κῶν καταφρονεῖν, *ut ſic negligenda, quæ terreſtria, doceret*. Penè eadem Tertullianus:
qui magnificè poſt illa infert, *Quis magìs his* (poteſtate regiâ, ſimilibúſque, ſcilicet) *uſus
fuiſſet quàm Dei Filius? quales & quanti eum faſces producerent, qualis purpura de humeris
ejus floreret, quale aurum de capite radiaret, niſi gloriam ſeculi alienam & ſibi & ſuis judi-
caſſet! Igitur quæ noluit rejecit; quæ rejecit damnavit; quæ damnavit in pompa diaboli re-
putavit. Non enim damnaſſet niſi non ſua: alterius autem eſſe non poſſent niſi diaboli quæ
Dei non ſunt*. Rectè; niſi quòd videndum prius fuerat quod regnum illi fuerit oblatum.
Nam de Auguſtino quid dicemus, qui hîc unum, nec aliud, moneri docet; *Chriſtum,*
nempe, *hoc ipſo menti noſtræ imperare ac rationi, quo eſt in excelſis, nullâ cum hominibus*
v. 28. *communione; & ſolum, quia unicus eſt Patris?* Eodem capite occurrit illud, Εἶπον οὖν
πρὸς αὐτόν, Τί ποιοῦμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ; Quæ ſunt illa opera? Præ-
cepta nempe. Quod effecit, ut quod ſequitur deinde, τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, de
præcepto quoque & voluntate Dei quidam è veteribus interpretarentur: Procopius ad
Geneſ. 2. Τὴν γὰρ ἐντολὴν καὶ ὁ Σωτὴρ ἔργον λέγει, Τοῦτ' ἔστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πι-
στεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. Ità opus Dei eſſet, quod requirit Deus; aut, cujus
autor Deus: Quod nihil ad ſententiam eorum qui τὸ opus hîc urgent. Caput præ-
ceptorum quod eſt? Fides. Caput ergò præceptorum de quibus quærebatur, eſt, ἵνα πι-
στεύσητε, hoc eſt, τὸ πιστεύειν, ſive ἡ πίστις. Et in quem? In eum ſcilicet quem Deus mi-
ſit; quod mox additur. Dei ergò opus, quod à Deo. Ideóque, *non*, HOC OPUS VE-
STRUM EST, teſte Auguſtino, *dixit: ſed*, HOC OPUS DEI; UT CREDATIS IN
EUM: *ut qui gloriatur, in Domino glorietur*. Cujus verba ad hunc locum Thomas
v. 51. quoque adduxit. Quod capite eodem ſequitur, Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
καταβάς. ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ
δώσω, ἡ σάρξ μου ἐστίν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, paulò aliter legiſſe Cypria-
nus videtur: *Ego ſum panis vitæ, qui de cælo deſcendi. Si quis ederit de meo pane, vivet
in æternum. Panis autem quem ego dedero, caro mea eſt, pro ſeculi vita:* aliquantò, inquam,
aliter quàm Græcè legitur. Cæterùm, τὸ, ἄρτος, לחם, ut de cibo, ità & de carne uſurpa-
ri, nemo eſt qui neſcit. Pane in deſerto ſuos pavit Deus; idem qui & carne eos pavit: ut
& hic latiùs ſumatur. Ità panis de quo agitur, non tantùm ſufficit ad vitam hanc mor-
talem, ut ſit loco cibi, ſed & ſufficiens commeatus eſt ad eam in qua nihil deeſt. Ad
Cap. 7. caput ſeptimum eâdem operâ pergamus. Ubi quod dicitur à Domino, Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς
v. 6. οὔπω πάρεστιν (quia mox dicit, ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, & tamen
abit) ità Epiphanius interpretatur, ac ſi per *horam* tempus paſſionis ſuæ, quæ in urbe
Sancta mox futura erat, intelligeret: Ità enim contra Alogos, Ἐν τῇ ἑορτῇ ἔλεγεν,
ὅτι οὐ καταβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην· οὐ γὰρ ἐψεύδετο· μὴ γένοιτο. Μεσούσης γὰρ τῆς
ἑορτῆς

ἑορτῆς ἦλθε, φησὶ, καὶ ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ ἔλεγον, Οὐχ' οὗτός ἐστιν ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; καὶ ἴδε, παῤῥησίᾳ λαλεῖ. μὴ ἄρα ἔμαθον οἱ ἱερεῖς, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός; ἀλλὰ οἴδαμεν πόθεν οὗτός ἐστιν. μυστηριωδῶς γὰρ καὶ πνευματικῶς διαλεγομένου τοῖς αὐτοῦ ἀδελφοῖς, οὐκ ᾔδεισαν τί ἔλεγε. ἔλεγε γὰρ αὐτοῖς, μὴ ἀναβαίνειν εἰς τὸ ἱερὸν ἐν τῇ ἑορτῇ ἐκείνῃ, μηδὲ εἰς τὸν σταυρὸν, τοῦ τελειῶσαι τέως τὴν οἰκονομίαν τοῦ πάθους αὐτοῦ, καὶ τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι· ἅπερ ἐπλήρου πάντα ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ, *Sub idem feſtum dicebat, Non aſcendo ad hoc feſtum. Non quòd falſum diceret: abſit enim. Medio autem feſto venit, ut dicitur, & Hieroſolymam verſus aſcendit. Unde & dicebant quidam, Nonne hic eſt quem capere tentabant? & ecce palàm loquitur. Num ergò didicerunt Sacerdotes, Chriſtum hunc eſſe? Verùm ſcimus unde hic ſit. Cùm enim myſticè ac ſpiritualiter cum ſuis diſſereret fratribus, neſciebant quid diceret. Aiebat enim, ſe non eſſe illo feſto in templum aut crucem aſcenſurum, ut paſſionis ſuæ diſpenſationem ac ſalutis noſtræ perficeret myſterium, atque è mortuis excitatus aſcenderet in cœlum: Quæ omnia pro poteſtate ſua implevit.* Quod dilutum certè, nec negari poteſt: cùm non aliter accipiendum videatur, quàm Evangeliſtæ hujus c. 2. v. 4. οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου. Nam quemadmodum hîc *nondum veniſſe horam ſuam* ait, & mox abit; ità ibi *nondum veniſſe horam ſuam* dicit, & mox præſtat quod à matre poſcebatur: aquam quippe, cùm à matre de vino monitus ſic reſpondiſſet, in vinum mox convertit. Hoc igitur, ut ibi, ità hîc vult; Opportunitatem temporum non alii quàm ſibi notam, neque in iis quicquam ex præſcripto hominum, ſed ex autoritate propria, à ſe agendum; ſibi enim ſoli ea nota, quæ ignorant, aut ex opinione judicióque ſuo ſibi homines præſcribunt: imprimis autem ſibi curæ eſſe, ut œconomiam ſuam totam expleat: ideóque pericula in urbe cavenda, quæ nondum illis imminerent. Unde ſtatim addit, ὁ δὲ καιρὸς ὁ ὑμέτερος πάντοτέ ἐστιν ἕτοιμος· *vos autem nihil eſt quod impediat, nihil cur differatis.* Cum quo conjungit quod ſequitur, Οὐ δύναται ὁ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς· ἐμὲ δὲ μισεῖ, ὅτι ἐγὼ &c. *Itaque cùm vobis ſemper liceat abire quò vultis, quia nihil obſtat, mihi autem tempus circumſpiciendum ſit quod nondum adeſt, ſoli mihi relinquendum ut commoditatem ac opportunitatem diſpiciam, ac ſic de eo ſtatuam quod ſoli mihi notum.* Quare, conſilium eorum locum hîc habere nullum. Eodem capite legitur, Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος v. 23.
Μωσέως, ἐμοὶ χολᾶτε ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; Cujus loci vim non ſatìs aſſecuti videntur eruditi. Mens eſt, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, *ut ut non ſolvatur; citra ſolutionem:* Ut ſit ἐναλλαγὴ συνδέσμου· ac ſi dicat, μὴ λυομένου τοῦ νόμου. Qualis ferè à Criticis in illo Homeri Iliados θ notatur;

τῷ οὔ νύ τι κέρδιον ἡμῖν
Ἔλπομαι ἐκτελέεσθαι, ἵνα μὴ ῥέξομεν ὧδε.

niſi ità faciamus; vel, *citra hoc factum.* Ut dicat, *Si circumciſionem citra Moſaicæ legis ſolutionem homo accipit in ſabbatho.* Aliud agebant qui, *ne ſolvatur lex Moſis,* reddiderunt: Quem ſenſum & Nonnus expreſſit;

Εἰ δὲ τομὴν ὁσίην δέχεται βροτὸς ἤθαδι χαλκῷ,
Ἔννομα μὴ Μωσῆος ἀνέγγυα θέσμια λυθείη·
Πάντες ἐμοὶ βαρύμηνιν ἐγείρετε κόμπον ἀπειλῆς,
Εἰ πάλιν ὕμμιν ἅπαντα σαοσπέτα κυκλάδι νούσῳ,
Ὁππότε σάββατον ἦεν, ἐμῷ χραισμήτορι μύθῳ
Ζωγρήσας ὅλον ἄνδρα, καὶ οὐ τμητῆρι σιδήρῳ;

Eodem capite & illud legitur, Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, ποταμοὶ ἐκ τῆς v. 38.
κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. Quem locum inter eos qui plurimum negotii jam pridem eruditis exhibuerunt, in Ariſtarcho illuſtravimus. Nunc obiter. Quæritur ubi locus ille exſtet, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. Nos τὸ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, idem eſſe diximus quod vulgò, καθὼς κελεύει ἡ γραφή· ut mens ſit, *Qui mihi credit, qui me audit, quemadmodum Scriptura jubet:* Scriptura autem cùm de hoc Propheta loquitur, disertè ait, Αὐτοῦ ἀκούσεσθε· *Prophetam è*

medio

medio tui, è fratribus tuis, ut ego ſum, ſuſcitabit tibi Jehovah Deus tuus: illum audietis. Ubi τὸ, ἀκούσεσθε, תְּקַבְּלוּן, *obedietis*, interpretantur Chaldæi: Deut. 18. 15. Item, *Erit autem, quicunque non audierit verba quæ loquetur in nomine meo, ego requiram ab eo*, paulò pòſt ibidem. Rectè igitur Theophylactus & Chryſoſtomus, qui ad prius membrum verba hæc referri volunt: ut ſit, Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ καθὼς εἶπεν ἡ γραφή. Minùs autem rectè, quòd certum tangi non exiſtimarunt locum: cùm ignorare nemo poſſit, quantum illi loco, de Propheta excellenter ità dicto, quem alludit aliquoties aut reſpicit, tribuerit Johannes. Quid, quòd ipſa quæ ſequuntur verba hoc confirmant? Πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαντες τὸν λόγον, ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Προφήτης· ἄλλοι ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός. Eodem enim modo quo Johannis primo, τὸν Προφήτην, de quo agit Moſes, & τὸν Χριστὸν, ex opinionis cæcitate, ut jam diximus, diſtinguunt: Ubi, Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, Τί οὖν; Ἠλίας εἶ σύ; Καὶ λέγει, Οὐκ εἰμί. Ὁ Προφήτης εἶ σύ; Καὶ ἀπεκρίθη, Οὔ. Cùm antè dixiſſet, Ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ Χριστός. Et paulò pòſt, Τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὔτε Ἠλίας, οὔτε ὁ Προφήτης; quòd Prophetam illum Joſuam exiſtimarent quidam, alii alios; qui, prophetæ ut erant, ità dicebantur: excellenter autem verum illud ſalutare, de quo ipſe Moſes. Atq; ità εἰς ἐμὲ, idem erit quod, *in Meſſiam:* ſiquidem Meſſias, ὁ Προφήτης. De aquis autem quibus οἰκονομικῶς vis Spiritûs ſignificatur, paſſim Eſaias: quamvis unum aliquem ac certum tangi locum hìc non
v. 42. ſit neceſſe. Cùm dicitur, Οὐχὶ ἡ γραφὴ εἶπεν, ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαβὶδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται; ità illud, ὅπου ἦν Δαβὶδ, dici videtur, quemadmodum in loco multùm agitato, οὔπω ἦν Πνεῦμα ἅγιον, δοθὲν nimirum: hoc ſenſu, ὅπου ἦν Δαβὶδ, ὅπου ἦν Δαβὶδ γεννηθείς· ut benoni prætermittatur: De quo mox plura.

Cap. VI.

Caput octavum examinatur. Locus, Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε· *ejus diſtinctio recta, & ſenſus. Locus mirificè vexatus,* Τὴν ἀρχὴν ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. *Chryſoſtomi & Auguſtini interpretatio. Nonno,* τὴν ἀρχὴν, ἐξ ἀρχῆς. *Chaldæorum & Thalmudiſtarum more id uſurpari, apud quos aſſirmat. Scaligeri ſententia.* Ἐξ ἀρχῆς, ἀπαξαπλῶς. *Vera loci interpretatio. Locus,* ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. *Locus,* καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν· *Inverſa loquendi ratio. Locus,* ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· *Pater diaboli; & quis. Chronologia Sanctorum, & ex ea interpretatio. Locus,* ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι, *& ejus interpretatio. Abraham optavit videre diem Domini: & quo ſenſu id dictum. Videntes, prophetæ. Diſtinctio inter τὸ,* εἶδε, *καὶ* γνῶναι· *& an ſemper locum habeat: Interdum confundi, & quare.* παρῆγεν οὕτως· οὐ περιγραπτικῶς. ἐκαθέζετο οὕτως. *Et quo ſenſu poſtremum illud nonnunquam uſurpetur.*

Cap. 8. SEquitur octavum caput. Ubi inter alia nonnulla dicitur, Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε,
v. 15. ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα. Qui locus, ut & alii non pauci, viros ſummos, magis quàm debebat fortè, fatigavit. Quod nonnulli enim ſatìs eſſe credunt, ſi dicamus, voluiſſe Dominum, *iniquam de ſe ferri ſententiam, quod de externa tantùm judicarent ſpecie; cùm ſimpliciter doceret, neminem damnaret*, mihi quidem ſatìs alienum videtur. Quid, quòd nec neceſſe eſt ut τὸ κρίνειν idem ſit quod κατακρίνειν? Et haud multò pòſt ſequitur, Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν. Primò igitur conſtituendus eſſet locus, prout diſtinguendus erat; tum videndum, utrùm plena ſit oratio. Locus ipſe ità diſtinguendus; Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε· ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα (καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἀληθής ἐστιν) ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ, ἀλλ᾽ ἐγὼ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ. Plenus ſermo talis eſſet, Ὑμεῖς κατὰ σάρκα μόνον κρίνετε· ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα, οὕτω, ſive, κατὰ τὴν σάρκα μόνον· ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ, ἀλλ᾽ ἐγὼ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ. Quam mentem planè locus alter cujus jam meminimus, confirmat; Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν· ἀλλ᾽ ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι. κἀγὼ ἃ ἤκουσα παρ᾽ αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον.

κόσμον· Ut τὸ, ὁ κείνω, idem ſit quod, ὁ μόνος κείνω, ὁδ᾽ ἀπ᾽ ἐμοῦ κρίνω. Tria ergò
ponit: Primò, à Patre ſeparari ſe non poſſe; Secundò, ut non ſolum, ità eſſe ſupra ho-
minem; Tertiò, etiam ut hominem, majorem eſſe cæteris: quò & ea ſpectant quæ jam
includenda παρενθήκη dicebamus, καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἀληθής ἐστι. Fe-
rè ut alibi, ὅτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ᾽ ὁ πέμψας με Πατὴρ, αὐτός μοι
ἐντολὴν ἔδωκε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω. Neque minùs hic ſupplendus ſermo, quàm in
illo, Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν, καὶ κρίνειν· ἀλλ᾽ ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι: Supplen-
dus certè neceſſariò, ut commodè intelligatur. Eodem capite locus, ſi quis alius, ab omni
ævo agitatus ſequitur, Ἔλεγον οὖν αὐτῷ, Σὺ τίς εἶ; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Τὴν v. 25.
ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Ubi non videtur nobis operæ, ut ſingulorum hìc, tum anti-
quorum tum recentiorum, vel opiniones vel ſententias commemoremus; cùm hoc dili-
genter, partim ab Eraſmo, partim aliis, ſit præſtitum: Nos autem hoc ubique agamus,
ut quæ noſtra ſunt ac aliis indicta, quantum poteſt fieri, cum aliis communicemus. Co-
ryphæus interpretum Chryſoſtomus quid ſenſerit, ex ipſo, niſi fallor, vix intelligas: Qui
inter cætera, Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τοῦ ὅλως ἀκούειν τῶν παρ᾽ ἐμοῦ ἀνάξιοί ἐστε,
μήτιγε καὶ μαθεῖν ὅστις ἐγώ εἰμι. ὑμεῖς γὰρ πάντα πειράζοντες φθέγγεσθε, καὶ οὐδενὶ τῶν
παρ᾽ ἐμοῦ προσέχοντες. καὶ ταῦτα πάντα ἠδυνάμην ἐλέγξαι, *Quod autem dicit, tale
eſt: Omnino ea quæ à me dicuntur audire indigni eſtis; tantum abeſt, ut poſſitis qui ſim
ſcire. Vos enim omnia, ut tentetis me, dicitis, neque iis quæ à me vel fiunt vel dicuntur
attenditis: Quæ omnia reprehendere nunc poteram.* E quibus verbis diſcimus, Ubi ſenſus
literalis (quem nunc vocant) in his deficit, ibi & Theologicum, qui neceſſariò ab hoc de-
pendet, pariter cum hoc ἐκλείπειν aut deſiderari. Summus Doctor Auguſtinus quomodo
hìc ſe geſſerit, per ipſum, qui id toties expreſſit, ignorare nemo poteſt: Qui mirificè im-
primis hìc ſe torſit. Quem ſi ſequimur hoc loco, Chriſtus *principium* ſe dixit. Id autem
ἀσύντακτον hìc eſſe ac incongruum, nè quidem ipſe ignorare potuit. Itaq;, cùm quærere-
tur, Σὺ τίς εἶ; ità hoc accepit, quaſi, Σὺ δὲ τίνα σεαυτὸν λέγεις; ab Evangeliſta ſcriptum
eſſet: ad quod Dominus reſpondeat, Τὴν ἀρχήν· cùm ad quæſtionem ſive interroga-
tionem quam proponit maximus Evangeliſta, eo ſenſu, non Τὴν ἀρχὴν, ſed, Ἡ ἀρχὴ,
fuerit dicendum. Quò cùm alia tum illa ſummi viri ac Theologi ſpectant; *Dixit eis Je-
ſus, PRINCIPIUM QUI* &c. *Non tanquam diceret, Principium ſum; ſed tanquam
diceret, Principium me credite: quod in pronomine Græco evidenter apparet, ubi Prin-
cipium fœminini generis eſt. Principium ergò me credite, nè moriamini in peccatis veſtris.
Principium enim mutari non poteſt: in ſe manet, & innovat omnia.* Cui deinde, quaſi
fundamentum poſuiſſet Theologicum, mirificè aptat ſenſum; qui, ut dixi, ſine literali
non conſiſtit: *Abſurdum eſt autem, ut Filium dicamus principium, & Patrem princi-
pium non dicamus: non tamen duo principia, ſicut nec duos Deos. Spiritus autem San-
ctus, Patris & Filii Spiritus, nec Pater eſt nec Filius. Pater tamen, & Filius, & Spiritus
Sanctus, ſunt unus Deus, unum lumen, unum principium.* Quæ ut vera ità ἄκαιρος The-
ologia hìc videtur: cùm præſertim nè hoc quidem, Chriſtum principium hìc dici, evi-
ciſſet. Jam autem qui, τὴν ἀρχὴν ἐπιρρηματικῶς ſive *adverbialiter* Græcorum more
accipiendum judicarunt, ſenſus ut varios ità longè petitos ac alienos, quod probarunt
alii, ex eo expreſſerunt. Inter alios Apolinarius, interpres Græcus, ità accepit, quaſi à
cæteris Judæos ſic diſtingueret, quibus ex pacto veteri locutus primò eſſet: Ἔδει με, φη-
σὶν, οὐχ ὑμῖν ὅλως προσλαλῆσαι κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἐκείνοις δὲ μᾶλλον τοῦτο χαρίζεσθαι,
τοῖς ἑτοίμως μέλλουσι καὶ ἀσμένως τοὺς ἐμοὺς ἀποδέξασθαι λόγους. σημαίνει δὲ τῶν ἐθνῶν
τὸ πλῆθος. δεικνύει δὲ διὰ τούτων, ὅτι καὶ τοῖς ἀναξίοις Ἰουδαίοις ἐλάλει διὰ τὴν
πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν, *Non oportuerat, inquit, primùm omnino vos affari, ſed
eos potiùs qui ſermones meos lubenter ſuſcepturi erant. Gentium autem multitudinem ſi-
gnificat; ſimúlq; declarat, ſe indignos primùm Judæos propter promiſſionem patrum allocu-
tum fuiſſe.* Nonnus cùm hæreret, τὴν ἀρχὴν, ἐξ ἀρχῆς expoſuit: haud ſecùs ac ſi dictum
eſſet, Ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν τὴν ἀρχὴν ἤγουν, ἀπ᾽ ἀρχῆς. Quæ interpretatio, licèt nec
inſolita nec nova Græcis auribus hìc videatur, poteſt tamen fieri, ut nondum id

de quo agitur expediat, nec dubitantibus ſuccurrat. Sed & à Græcis qui ſubſidium hic
quærunt, fruſtrà ſint: cùm Chaldaicè aut Syriacè (quâ phraſi & Evangeliſtæ uſi ſunt)
locutum conſtet Dominum. Pergamus igitur. Chaldæi, quod ſimpliciter nonnunquam
eſſe aut primò volunt, *in principio*, hoc eſt, τὴν ἀρχὴν, eſſe dicunt, in Thalmudicis
præſertim; ubi τὸ לכתחלה, hoc eſt, τὴν ἀρχὴν, intendit: Ut cùm אסור לכתחלה,
planè vetitum illicitumque, contrarium, מותר לכתחלה, τὴν ἀρχὴν, ſive *omnino
conceſſum*, dicunt: ut tit. *Sanhedrin*, & alibi. Quare nec magnum Scaligerum (at quem
virum!) audiendum hic arbitramur, quanquam hæc ingenioſè cum ſequentibus con-
jungat; hoc ſenſu, *Principio mihi multa dicenda ſunt, multa præfanda ſunt de veſtra con-
tumacia & incredulitate, priuſquam vobis reſpondeam quis ego ſim:* Ut lega-
tur ὅτι, non ὅ, τι· idque eo confirmat loco, ubi rogatus Dominus, Τίς εἶ; deinde,
Εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, reſpondet. Quod quidem nondum penetro: Quemadmodum
nec ſatis, niſi fallor, qui ſententiam illius ediderunt, mentem ſummi viri aſſecuti ſunt.
Nam quid eſt ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν, quod ante omnia expoſitum oportuit? Sed, ut dixi,
vera interpretatio ſic ſemel conſtituta eſto. Non aliter reſpondit Dominus ac ſi dixiſſet,
Ἀμὴν ἀμὴν, ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν· Ἁπαξαπλῶς ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν, *In principio*, id
eſt, *veriſſimè, id ſum quod me eſſe dixi*. Imprimis autem eruditis impoſuit, quòd Chal-
daiſmo, quò Evangeliſta reſpexit, mirificè Græciſmus faveret: quem feliciter adhibuit,
cùm eâ linguâ quam in animo haberet ſe expreſſerit. Neque ex eo ſequitur, Hebraiſmos
aut Chaldaiſmos (quod fanatici exiſtimant) Hebraiſmos aut Chaldaiſmos non eſſe, aut
in Novo Teſtamento locum non habere, quia cum Græciſmis concurrunt: ſed quemad-
modum in omnibus linguis quædam, quod ad genera dicendi, συμπτώσεις ſunt, ità hic
ſemper ad vernacula reſpiciendum: Quod ſi factum eſſet, nunquam ex ambiguitate Græ-
ci contextûs in tot diverſas, addo & alienas, interpretationes itum eſſet. Eodem capite
v. 28. cùm dicitur, Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε
γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατήρ μου,
ταῦτα λαλῶ· illud, ὅταν ὑψώσητε, ad Syriaſmum referendum eſſe, & quo ſenſu, alibi
jam diximus; ut ad ſupplicium nempe, ſive τὸ σωτήριον πάθος, ſic alludatur. Quod au-
tem Græci Theologi τὸ ὑψῶσαι apud Helleniſtas aliis in locis eò trahunt, mera περιεργ-
γία eſt: Ut cùm Theodoretus ad Eſaiæ 12. ubi dicitur, Ἀγαλλιᾶσθε καὶ εὐφραίνεσθε, οἱ
κατοικοῦντες Σιών, ὅτι ὑψώθη ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν μέσῳ αὐτῆς, obſervat, Αἰνίττεσθαι
δέ μοι ὁ λόγος δοκεῖ, οὐ μόνον τῶν θαυμάτων τὸ ὕψος, ἀλλὰ καὶ τὸν σταυρὸν τὸν σω-
τήριον ᾧ τὸν Δεσπότην προσήλωσαν, *Subinnuere mihi hæc dicendi ratio, non miraculo-
rum modò magnitudinem, ſed & ſalutarem crucem cui affixerunt Dominum, videtur:*
neque cogitabat, in Hebræo, כי גדול, ὅτι μέγας ἐστὶ, diſertè legi. Eodem capite cùm
v. 44. dicitur, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ, notandus ordo in-
verſus, ut in illo Pſal. 17. 6. Ἐγὼ ἐκέκραξα, ὅτι ἐπήκουσάς μου ὁ Θεὸς· pro eo quod vulgò;
Ἐπήκουσάς μου, ὅτι ἐκέκραξα. Tale eſt quod Eſaiæ 64. B. Hieronymus notavit, *Ecce
tu iratus es, & peccavimus. Ordo præpoſterus. Non quia tu iratus es, nos peccavimus:
ſed quia nos peccavimus, tu iratus es.* Neque hoc magnum Auguſtinum latuit: qui lib. 2.
De civitate Dei, *Locutione dictum eſt minus uſitatâ. Sic enim videtur ſonare; IN VERI-
tate non ſtetit, quia non eſt veritas in eo: tanquam ea ſit cauſa, ut in eo veritas non ſit,
quòd in veritate non ſtetit. Illa locutio eſt & in Pſalmo, ubi ait, EGO clamavi, quoni-
am exaudiſti me, Deus: Cùm dicendum fuiſſe videatur, Exaudiſti me, Deus, quoniam
clamavi.* Ità hic, ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ· cùm vellet,
Ibid. οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ, ὅτι ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν. Sequitur ibidem, ὅτι ψεύστης
ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ad quem locum, quis non miretur tot ægrorum ſomnia, quot
etiam è veteribus nonnulli excogitarunt, cùm præſertim patrem ex hoc loco dant Dia-
bolo? Ut Epiphanii ſententiam, jam notam, prætermittam; qui multis in Cainianorum
ſecta, Diabolum, de quo hic agit Dominus, Judam eſſe probavit; ejus autem patrem, de
quo itidem hic agitur, Cainum: Qui & mirificè adduxit hunc locum; hoc nimirum mo-
do, Ὑμεῖς υἱοὶ ἐστὲ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου, ὅτι ψεύστης ἐστὶν, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ
ψεύστης

ψεύςης ἐςί. ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν. ὅταν λαλῇ τὸ
ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ψεύςης ἐςί, (ubi inter cætera, pro
ἐκ τῶν ἰδίων, ἐκ τῶν Ἰουδαίων, legiſſe dicas) *Vos eſtis filii patris veſtri Diaboli, quia men-
dax eſt, quia pater ejus mendax eſt. Ille homicida erat, & in veritate non manſit. Cùm men-
dacium loquitur, Judæorum more loquitur, quia & pater ejus mendax erat.* Additque, Οὗτοι
καὶ ἄλλαι αἱρέσεις, ἀκούσασαι τὸ ῥῆμα τοῦτο, πατέρα μὲν τῶν Ἰουδαίων φάσκουσιν εἶναι τὸν διάβολον·
ἔχειν δὲ τοῦτον πατέρα ἄλλον· καὶ τὸν αὐτοῦ πατέρα, πάλιν πατέρα, *Unde & aliæ ſectæ, cùm
audirent quod hîc dicitur, patrem Judæorum eſſe Diabolum dicunt: quem & alium habere
patrem; ejus patrem item, alium patrem.* Alii patrem Diaboli Leviathan eſſe voluerunt:
B. Hieronymus ad 24. Eſaiæ, *Legimus in Evangelio, quòd Diabolus ab initio mendax ſit,
& pater ejus, id eſt, mendacii. Quod multi non intelligentes, patrem Diaboli volunt eſſe dra-
conem qui regnat in mari, quem Hebræi appellant Leviathan.* Et eo certè ſenſu, quo id di-
ctum vulgò volunt, potiùs, καὶ πατὴρ αὐτοῦ, dicendum videbatur: nam ad τὸ ψεῦδος id
referunt, cùm ψεύςης proximè præcedat. Mirum autem, non fuiſſe qui vel aliud vel ve-
rius tentaret: Hoc primariò, nimirum, agi à Domino; non ut fontem mendacii ac pa-
trem eſſe Diabolum oſtendat, ſed Diabolum quotidie mentiri (quod eſt, ψεῦδος λαλεῖν)
ſive id ipſe, ſive per ſuos faciat. Quare igitur, ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λα-
λεῖ? *Quia mendax eſt*, καὶ ὁ πατὴρ τοῦ ψεύδους: Quia nunquam deſinit mentiri idem
qui mendacii autor eſt. Quod minùs longè à vero abeſt, quàm ineptiæ de patre Diabo-
li: cùm præſertim novum non ſit, quod ordine eſt poſterius, non ad id quod proximè,
ſed tamen quod præceſſit, referri. Et hoc certè agit, ut re ipſâ homicidas ac mendaces eos
eſſe probet de quibus agitur. Interim non poſſum quin hîc afferam quod in libro cui in-
ſcriptio Chronologia Sanctorum legi: *Cùm loquitur mendacium, hîc ſubaudiendum eſt,
unuſquiſque veſtrum, ex propriis loquitur: quia mendax eſt, & pater ejus, ſcilicet Diaboli.
Sunt qui ità diſputant; Cùm loquitur mendacium, ſcilicet Diabolus, de propriis loquitur,
quia mendax eſt, & pater ejus: hoc eſt, mendacii ipſius pater eſt; quia ab ipſo videtur ortum
eſſe mendacium.* Quorum poſterius noſtra confirmat. Sequitur, Ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν v. 45.
λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι. Ubi alter interpres, *Vos autem, quia ego veritatem dico, non credi-
tis mihi:* Alter, *Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi:* qui more ſuo (quod
recentiori fortè impoſuit) locutus eſt. Cur verò non, *Ego autem quòd veritatem dico, non
creditis mihi;* hoc eſt, *veritatem à me dici?* Locus elegantiſſimus eſt, Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ v. 56.
ὑμῶν ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Ubi τὸ, εἶδε, *vidit*,
eo ſenſu quo Prophetæ חוזים & ראים, id eſt, *videntes*, dicuntur. Chronologia San-
ctorum; *Prophetæ Videntes appellabantur, eò quòd S. Spiritûs munere ea quæ cæteris erant
clauſa, quaſi conſcii futurorum, videbant: Inter quos Abraham Chriſtum vidit in Spiritu.*
Sub finem capitis ejuſdem legitur, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. Ad quem locum v. 58.
placent ſibi ex antiquitate Græci præſertim nonnulli, in ſubtili diſtinctione τοῦ γενέσθαι:
quaſi id hominis videlicet ſit proprium, τὸ εἶναι autem, Dei: Inter quos ipſe Chryſoſto-
mus. Quod fortaſſe & Nonno perſuaſit, ut moleſtè hoc redderet, Ἀβραὰμ πρὶν γένος
ἔχειν, ἐγὼ πέλω: Etiam veteri, etiam recentiori interpreti, ut alter *antequam*, alter *pri-
uſquam fieret*, hîc redderet. Quod ſi placet, aut neceſſarium eſt, quid obſtat, quò minùs
Johannis 1. v. 6. ubi de Baptiſta dicitur, Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ,
non (ut nunc) *fuit*, ſed *factus eſt homo, miſſus à Deo*, reddamus? quorum prius ibi inter-
pretibus placuit; etiam recentiori, qui, *Fuit homo miſſus à Deo, cui nomen Johannes.* Et
quare de Nicodemo dicitur, Ἦν δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν Φαρισαίων, Νικόδημος &c. ſi aliud
eſt ἦν, aliud ἐγένετο? Quantò ſimpliciùs Tertullianus, *ante Abraham ego ſum?* hoc eſt,
antequam Abraham eſſet, ego ſum: Quod qui dicit, non video quid peccet. Mirum autem,
rem vulgarem non ſuboluiſſe eruditis ac puerilem, Ubi deficit, τὸ, εἶναι, ibi defectum ejus
ſupplere τὸ, ἐγένετο. Verba capitis ejuſdem poſtrema ſunt, Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλ- v. 59.
θεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν καὶ παρῆγεν οὕτως. Ubi, ſi Theodoreto credi-
mus, παρῆγεν οὕτως, idem eſt quod, οὐ πραγματικῶς, *ſine ulla cura:* Qui Catenâ ad Eſaiam
nondum editâ, Οἱ μὲν γὰρ ἐλίθαζον ὁ δὲ, καθώς φησιν ὁ μακάριος Εὐαγγελιςής,

ἐπορεύετο διὰ μέσου αὐτῶν· καὶ παρῆγεν οὕτως· τουτέστιν, οὐ πορευτικῶς, *Illi enim lapidabant*, (quod Evangeliſta, ἦραν λίθους) *ipſe autem ſic tranſibat, hoc eſt, ſine ulla cura, ut Beatus Evangeliſta monet.* Et certè haud multò aliter c. 4. v. 6. ὁ οὖν Ἰησοῦς κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ἐκαθέζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ, quanquam non eodem planè modo, ut in Ariſtarcho diximus.

Cap. VII.

Caput nonum & decimum percurritur. Locus, Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς. ἐσόμεθα ἁμαρτωλοί. *Peccatores &* ἄδικοι, *qui puniuntur.* αὐτὸς ἡλικίαν ἔχει. Ἡλικία, *ætas juſta.* Κεῖρα, *Canoniſtis quid.* Κεῖρα, ἡ ἀτελὴς ἡλικία: *& an rectè.* Κεῖρα προβεβηκυῖα, *quæ. Locus,* Ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτόν: *& quare* λοιδορία *dicatur quod per ſe nihil tale habet. Animum in talibus ſpectari: De quo nobile eſſatum antiquorum.* Τὸ ἀναίτιον ὡς αἴτιον, *ex uſu Scripturæ; ejúſque exemplum.* Περισσὸν ἔχειν *quid, in eo loco,* ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι. Περισσεύματα *poſt cibum miſeris relinqui ſolita.* Τὸ περισσὸν τῶν κλασμάτων. Περισσὸς τοῦ βίου. *Locus,* Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε: *quæ mens ejus. Pſalmi octuageſimi primi mens & argumentum, ejus loci cauſa, breviter excuſſum. Thargumiſtarum verſio, qui Angelos ſuppoſuerunt. Alia.*

Cap. 9. v. 2. NOno capite à principio non procul legitur, Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Ῥαββί, τίς ἥμαρτεν; οὗτος, ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Cauſa, cur Judæi ſolis peccatoribus infligi pœnas ac calamitates crederent, fuiſſe videtur, quòd qui puniuntur aut calamitate opprimuntur, peccatores dicuntur: Quò ſpectat, de quo alibi, ni fallor, locus 1. Reg. c. 1. v. 21. ubi mater Salomonis regnum à Davide petit filio: ubi Helleniſtæ, Καὶ ἔσται ἐν τῷ κοιμηθῆναι τὸν κύριόν μου τὸν βασιλέα μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ ἐσόμεθα ἐγὼ καὶ Σολομὼν ὁ υἱός μου ἁμαρτωλοί. Quo loco Chaldæus, *exſtirpati erimus*: cùm in Hebræo, חטאים, *peccatores*, legatur. Sed & 2.Reg.7.9. ubi leproſi, qui deſerta ab hoſte caſtra deprehenderant, pœnam imminere ſibi dicunt niſi id in urbe nuncient, καὶ ἐὰν σιωπήσωμεν, καὶ μείνωμεν ἕως φωτὸς τοῦ πρωΐ, καὶ εὑρήσομεν ἀδικίαν, *iniquitatem*, ſeu *peccatum*, *inveniemus*, inquiunt; vel, *iniquitas* (ut in Hebræo) *inveniet nos*. E quo planum eſt, quomodo Dominus dixerit, Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ: contra hanc opinionem ſcilicet quam diximus: de qua & ſuprà egimus. Quod ad illud autem, ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, eleganter Peluſiota, Τίνος οὖν ἕνεκεν τυφλὸς ἐγεννήθη; Ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ· τουτέστι, συνεχωρήθη σκάζειν ἡ φύσις, ἵν' ἀνακηρυχθῇ ὁ τεχνίτης, *Quare natus eſt cæcus? Ut manifeſta fierent in eo opera Dei. Hoc eſt, Permiſſum eſt naturæ ut ipſa claudicaret; ad laudem* nempe *Creatoris*. Eodem capite reſpondent inter alia parentes cæci, cui viſum reſtitue-
v. 21. rat Servator, de filio interrogati, αὐτὸς ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε· αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λαλήσει. Ubi cùm ἡλικίαν dicunt, juſtam intelligunt aut notant ætatem, quam τῇ νηπιότητι opponit autor: Qualis in infantibus: pro quibus in baptiſmo ac circumciſione (quod & nunc uſitatum) hac de cauſa reſpondebant alii: Quod διὰ τὴν κεῖραν, hoc eſt, *ætatem*, receptâ voce fieri à Canoniſtis dicitur: Ità Canone 84. Concilii in Trullo, Τοῖς κανονικοῖς τῶν πατέρων θεσμοῖς κατακολουθοῦντες, ὁρίζομεν καὶ περὶ τῶν νηπίων, ὁσάκις μὴ εὑρίσκονται βέβαιοι μάρτυρες, οἱ ταῦτα ἀναμφιβόλως βαπτισθέντα εἶναι λέγοντες καὶ οὐδὲ ταῦτα διὰ τὴν κεῖραν περὶ τῆς παραδοθείσης μυσταγωγίας ἀποκρίνεσθαι ἐπιτηδείως ἔχουσι. Ubi Zonaras; ἡλικία γὰρ ἡ κεῖρα ἑρμηνεύεται. Balſamo ibidem; Κεῖρα γάρ ἐστιν ἡ ἀτελὴς ἡλικία, *ætas imperfecta*. Heſychius; Κεῖρα, γενεά, ἡ ἡλικία: Meliùs quàm Balſamo: cùm Concilio Carthaginenſi, Canone 28. κεῖρα προβεβηκυῖα, *ſenectus*, dicatur. Quam autem ἡλικίαν hìc ſimpliciter Evangeliſta dixit, κεῖραν λογισμοῦ δεκτικήν, Carthaginenſe Concilium dixiſſe videtur. Quemadmodum autem hìc, διὰ τὴν ἡλικίαν, de ſe reſpondere poſſe,

poſſe, reſtitutus ſibi dicitur; ità in eo Concilio, διὰ τῶν κήρυκος περὶ τῆς παραδόσεως αὐ-
τῆς μυσταγωγίας, reſpondere poſſe negantur infantes. Eodem capite cùm dicitur, Ἐλοι- v. 28.
δόρησαν οὖν αὐτὸν καὶ εἶπον, Σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου· ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθη-
ταί, quæri poteſt quænam in his verbis ſit aſperitas aut λοιδορία: quâ tamen voce hìc u-
ſus eſt. Quis non optet enim μαθητεύειν τῷ Χριστῷ, *Chriſto dare operam*? & eâ quidem
lege, ut objiciatur ab iniquis hoc ipſum aut profanis? Cæterùm, quod rectè veteres, ani-
mus non verba ſpectantur. Ut hic locus nobile effatum illud, ſive definitionem, iis ex-
preſſerit, Ὅτι πᾶν ῥῆμα ἐκ διαθέσεως τοῦ ἀτιμάσαι λεγόμενον, λοιδορία ἐστί, κἂν αὐτὸ τὸ
ῥῆμα μὴ δοκῇ εἶναι ὑβριστικόν, *Quicquid infamandi animo ab aliquo dicitur, convicium eſt,
licèt per ſe contumeliam non habere videatur*. Quod ut probet Aſceticorum autor, addit,
Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ εὐαγγελίου, λέγοντος περὶ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐλοιδόρησαν αὐτὸν, καὶ εἶ-
πον αὐτῷ, Σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου. qui hic ipſe locus eſt. Eodem capite ſequitur, Καὶ εἶ- v. 39.
πεν ὁ Ἰησοῦς, Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον. Quem locum inter eos Critici
antiqui ponunt in quibus Scriptura τὸ ἀναίτιον, ut ipſi loquuntur, ὡς αἴτιον, *non cauſam ut
cauſam*, ponit. Videnda Adriani Iſagoge, qui ex antiquis id haud dubiò expreſſit. Ca- Cap. 10.
pite decimo quæri poteſt, quid ſibi Dominus voluerit cùm dixit, ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισ- v. 10.
σὸν ἔχωσιν. Itaq; ut nunc illud de æterna vita, quod pleriſq; placuit, omittam, & quod niſi
ſecundariò intelligi non poteſt; quemadmodum ζωὴν ἔχειν dicitur, qui vivit ac vitam ſuſ-
tentare poteſt, ità περισσὸν videtur ἔχειν, qui quod aliis communicet poſt uſum ſuum ha-
bet ac egentibus relinquat. Fuiſſe autem uſitatum alibi jam dixi, ut qui vitam de ſuo ſuſ-
tentarent, περισσεύματα, cùm ſatiati eſſent, miſeris relinquerent: quæ iis tum cedebant.
Atque hinc, quoties paviſſe ſuos verus ille Paſtor ab Evangeliſtis dicitur, dediſſe operam
videtur, ut τὸ περισσὸν pauperibus famelicíſque ſupereſſet: Unde & τὸ τῶν κλασμάτων πε-
ρισσεῦον, c.14.v.20. Matthæi; καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον
τῶν κλασμάτων: quæ Evangeliſtæ huic modò τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, modò ἃ ἐπε-
ρίσσευσαν τοῖς βεβρωκόσι, dicuntur. Cujuſmodi περισσὰ qui ſervant, multùm iis ſunt diſ-
ſimiles qui περισσοὶ τὸν βίον Ariſtoteli & aliis dicuntur: Qualis Hippodamus ille Mile-
ſius, qui Polit.2. περὶ τὸν βίον περιττότερος διὰ τὴν φιλοτιμίαν Philoſopho fuiſſe dici-
tur: Vitium eorum, qui & abundant opibus & abundantiam oſtentant: quod nec ovi-
bus, de quibus antè egit, nec veris ovibus Paſtoris hujus convenit. Addit enim, cultu
corporis ac cæteris περιεργότερον fuiſſe: diviti ac copioſo illi ſimilem de quo Lucæ deci-
mo & ſexto: qui tamen nihil ἐκ τοῦ περισσεύματος pauperibus reliquit. Quare nec in-
terpres ſatisfecit, qui *abundandi* voce hìc uſus eſt; qui, *ego veni ut vitam habeant, &
abundent*: Multò minùs alter, qui dixit, *ego veni ut vitam habeant, & abundantiùs habe-
ant*. Greges & armenta περισσόν τι ἔχουσι, quibus quo paſcantur non deeſt, ſemper au-
tem ſupereſt quod pluribus multiſque ſatis eſt:

Non liquidi gregibus fontes, non gramina deſunt:
Et quantum longis carpunt armenta diebus,
Exiguâ tantum gelidus ros nocte reponit.

Eodem modo, Chriſti ovibus nec deeſt undè hic vivant, nec, ut plurimùm, quo aliis
ſuccurrant: hoc eſt, neque cibus in hac vita, nec viaticum quo viam ſternant ad æ-
ternam: Niſi fortè deeſt animus: qui ſi pauper ac avarus, nemo dives aut benignus
eſſe poteſt. Eodem capite & illud exſtat, Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ ἔστι γεγραμ- v.34.
μένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε; Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς πρὸς οὓς ὁ λόγος 35.
τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφή· ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν 36.
εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, Ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι; Non
repetam quæ olim ad hunc locum in Ariſtarcho dixi: Et videantur. Nonnihil tamen ad-
dam. Rempublicam quam hodie in Antiquo Fœdere deſcriptam legimus, θεοκρατίαν eſſe
ac fuiſſe, certum eſt. Cujus vis ac ratio potiſſimùm apparet, quamdiu ipſe Deus Rex fuit
ſine alio, ac monarchiam ſolus ſibi vindicavit; quamdiu Moſe, Joſuâ, ac Samuele,
tanquam majeſtatis ſuæ inſtrumentis, uſus eſt. Quibus, etiam ſub Rege, alii Prophetæ
ſucceſſerunt: Quorum operâ in caſtigandis ac monendis Regibus perpetuò ſic uſus eſt
Deus,

Deus, ut imperium ſervaret, majeſtatem tueretur, nec diviſum (quod de Romanis ac profanis dicitur Cæſaribus) cum illo regnum quiſquam ac imperium haberet; quòd ſub uno Rege omnes eſſent. Deus igitur, cùm monitos officii ac partium ſuarum Principes ac Magiſtratus vellet, nihilominus legatis ſuis utebatur, πρὸς οὓς ἐγένετο ὁ λόγος, hoc eſt, cum quibus loquebatur, quibus mandata ſua committebat. Quæ verba ac ſimilia apud Prophetas paſſim habes: qui mandati ſemper meminerunt. Sed an ità hoc loco? Rex & Regius Propheta, quem honore hoc continuò dignatus ipſe Deus fuit, ut cum illo ageret mentémque illi inſpiraret ſuam, Pſalmo octuageſimo ſecundo monet cæteros, primò, ut Deum ipſum in conventu ſenatúque judicum, qui reliquis tum jura dabant, coràm adeſſe ac præeſſe credant. Quos ubi aliquandiu graviter affatus monuit, ut ſui, ut ſuorum rationem ſedulò haberent, ut pupillos, ut pauperculos, ut ſpoliatos oppreſſóſque, ab improbis ac ſceleratis vindicarent; etiam, ut dignitatis ſuæ recordentur, petit: Meminiſſent, vivam expreſſamque ſe Divinæ majeſtatis ac potentiæ imaginem in terris circumferre; imprimis autem eo in quo cæteris præeſſent loco: Neque ideo quid ipſi eſſent, non eodem tempore & loco cogitandum; homines nimirum ac mortales: Hunc potentiæ, hunc majeſtatis, quam in terris ſuſtinerent ac repræſentarent, finem fore, Ut moriantur, ut ad ſummi Judicis tribunal ſuo tempore ſiſtantur. Poſt quæ omnia, ad illum ſe Propheta maximo cum impetu convertit qui Rex pariter & Deus eſſet; *Surge*, inquit, *Deus*. Quippe omnia in terris, etiam in iis qui hìc Dii dicuntur, corruptiſſima cùm eſſent, unum hoc reſtare, ut adveniat, ut regnum, ut imperium judiciúmque ſibi vindicet quem hæredem gentium conſtituiſſet Deus; qui non poteſtatis ejus modò ſed & perſonæ (quod homini non convenit) imago viva ac character eſſet. Tria ergò hìc potiſſimùm ad intellectum loci hujus faciunt ac mentem: Primò, textus ipſe qui citatur, *Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε, Ego dixi, Dii eſtis*: Qui & aliis nonnullis locis confirmatur: *Deorum* enim nomine, etiam in Lege, Magiſtratus dicitur; quod nemo neſcit. Cæterùm illud, πρὸς οὓς ἐγένετο ὁ λόγος, *adverſùs quos dirigebatur Prophetæ ſermo*, rectiùs interpreteris: qui ſunt ii ipſi qui monentur. Ea autem quæ adverſùs aliquem dicuntur, *πρός τινα* dici, Græcóſque ità loqui, ignorare nemo poteſt qui orationes, *πρὸς Ἁρμόδιον, πρὸς τὸν δεῖνα, ἢ τὸν δεῖνα*, dici ſciunt, quæ adverſùs aliquem habentur. Tertiò, poſtrema illa, *Surge, Deus; terræ judex eſto*: Qui eſt idem ille qui hæc dicit; idem ille *ὃν ἡγίασεν ὁ πατὴρ, ὃν ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον*. Vera ergò loci ratio apparet. Si illi, inquit, Dii dicuntur, quos cum ſeveritate tanta ibi convenit ac reprehendit Deus; quid? an ille quem ſanctificavit, quem in orbem miſit Deus, blaſphemare dicitur, quòd Dei Filium ſe eſſe dicit cùm ſit? Atque id fortè nobis præ interpretatione Syri placeat, qui, *propterea quòd ad eos fuit verbum Dei*, reddidit. Illud verò mirum, quòd pro illis Thargumiſtæ, *Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε*, *angelos*, & ſuâ voce ſuppoſuerint & Græcâ: כמלאכיא אתון חשיבין והיך אנגלי מרומא, *velut angeli vos reputati eſtis, & ut angeli excelſi*: Græcâ enim voce *ἄγγελος* utuntur: quemadmodum & Syrus Pſalmorum interpres, *Deum in conventu angelorum conſtitiſſe*, ait. Quo vis argumenti enervatur. Summa porrò efficacia in verbis illis latet, *ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασεν*. Ubi ſi *τὸ ἁγιάζειν* נזר reddas, idem ille qui נצרי, *Nazarenus*, fuit, magnus ille נזיר, *Nazaræus*, erit; quem ab omnibus in terra fratribus ſejunxit, ſeparavit ac diſtinxit Pater: Qui è Patrum ſemine ac ſtirpe, quod ad carnem, natus, conſecratio, juſtitia ac ſanctitas & fieri & eſſe nobis voluit: Patriarcharum, omniúmque in Eccleſia qui nomine fidelium cenſentur, caput unicum ac vertex: In quo, tanquam membra ſingula, in unum corpus, omnes Abrahami, Iſaaci ac Jacobi uniuntur filii; beatitudinis ejuſdem ac hæreditatis participes futuri: Cui illud rectè accommodatur quod Joſepho dicitur, *Benedictiones patris tui fortiores erunt benedictionibus progenitorum meorum. Uſque ad terminum collium perpetuorum ſuper caput Joſephi erunt, & ſuper Nazaræi verticem fratrum ſuorum*, Geneſ. 49. v. 26. Quod, ut Joſepho & de eo dictum, pleríque acceperunt; qui bis idem, more Hebræorum, dici voluerunt: Thargumiſtæ, *ſuper caput Joſephi, & ſuper virum qui à fratribus ſuis fuit ſegregatus*. Dubitandum tamen non eſt quin ex eo loco

Judæi (quos & alii ſecuti ſunt) Meſſiam, ben-Joſeph, è filiis Joſephi oriundum, Nehemiam nomine, formarint. De quo, mirum quæ ac quanta ſibi pariter & ſuis, etiam hoc tempore, promittant: Hunc enim fore qui imperium quod illi Edomiticum vel Idumæum dicunt, idem cum Romano, populetur atque evertat; poſtremò ipſe periturus, ut ab altero, Davidis nempe filio, in vitam revocetur. Quibus iſti ſe oblectant, ac nugantur ſtrenuè, nè nihil agant;

Τυφλοὶ τά τ' ὦτα, τόν τε νοῦν, τά τ' ὄμματα.

Cap. VIII.

Caput undecimum & duodecimum examinatur. Locus, Ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον. Ἀσθένεια, *Helleniſtis quomodo uſurpatum & autori noſtro.* Ξηρός· Ξηρὴ, *Hippocrati.* Ἀσθενέοντες *alii quàm* ἀσθενεῖς, *eidem,* Ὁ ἀσθενῶν ἀσθενέστερος. Ἐγγύτατα τοῦ ἀσθενέοντος ὁ ἀσθενής. Τὸ, ἵνα, *ad eventum non ad cauſam relatum.* Ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς, *& an rectè id eliminatum à nonnullis: Chryſologi interpretatio; Chryſoſtomi: Pia B. Ambroſii & Bernardi ſententia.* Ὁ τόπος, ἡ πόλις. *Caiaphæ prophetia, & quomodo prophetaverit. Magiſtrorum Hebræorum dictum de Prophetia ignorantis quid prædicat, Caiaphæ accommodatum.* Νάρδος πιστική: *Et an eo modo quo* ὕδωρ πιστὸν *apud Eſaiam, dici poſſit.* Ῥαδιουργία *Judæ.* ῥαδιουργῶν τὸ γλωσσόκομον. Βαΐα: *Uſus eorum in excipiendis Regibus.* Ἀλοαχος: *& an vox Orientis.* Πατροπαράδοτον *Hebræum.* ἡ δόξα αὐτοῦ.

CApite undecimo cùm dixit Dominus, Αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς, mirum videri po- Cap. 11 v. 4.
teſt, quòd hunc morbum, quem ſecuta mors eſt, non modò non πρὸς θάνατον, ſed & ἀσθένειαν ſive *imbecillitatem*, dixit: cùm disertè à Medicis dicatur, neque morbi proprium, nec valetudinis aut mali genus, ſed relictam corporis ex valetudine infirmitatem, quâ legitimæ ac ſolitæ impediuntur actiones, ità dici. Quod ad Helleniſtas autem, quin ad graviores ſive morbos referatur ſive affectiones, vix dubitare poſſunt qui τοὺς ὀλιγοψυχοῦντας καὶ ἀσθενοῦντας conjungi ab illis non ignorant. Nè de autore noſtro dicam, à quo cæci, claudi, areſcentes denique, quos ξηροὺς dixit, ἀσθενεῖν dicuntur: Eo nempe loco, Ἐν ταύταις κατέκειτο πλῆθος πολὺ τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν, ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν. Ubi ξηροὺς, conclamatos, ſive ἀπεγνωσμένους, veteres interpretantur; inter quos Theophylactus: Cùm eâ voce de reſiccata alvo Medicorum Princeps utatur; cui ξηρὴ dicitur, quæ parte illâ malè habet. Ut nunc ægrum illum χρόνιον omittam qui triginta octo annos ἀσθενῆσαι ab eodem dicitur ibidem: Ἦν δέ τις ἄνθρωπος ἐκεῖ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ. A quo parùm idem Medicorum Princeps abiit, cùm ἀσθενέοντας καὶ ἀσθενεῖς distinxit: cui inter alia, ἐγγύτατα τοῦ ἀσθενέοντός ἐστιν ὁ ἀσθενὴς, *proximè ad ægrum jam accedere, is qui imbecillis*, dicitur; Ἐγγύτατα δὲ τῶν ἀσθενεόντων ἐστὶν ὁ ἀσθενής. ἔστι δὲ ἀσθενέστερος ὁ ἀσθενῶν, καὶ μᾶλλον αὐτῷ προσήκει, ὅ, τι ἂν τῶν καιρῷ ἀποτυγχάνῃ, πονέειν. Περὶ ἀρχαίης ἰατρικῆς. Ubi ἀσθενῶν ἀσθενέστερος, qui æger jam eſt. Ità cùm dixit, ὅτι πρὸς θάνατον οὐκ ἔστι, non hoc Ibid.
voluit, Ex illo genere non eſſe morbum, qui lethales & ſunt & dicuntur (quod res ipſa tum evicit) ſed hanc ipſam mortem non futuram mortem, ideóque nec ad mortem fore morbum, ſed ad Dei gloriam & Medici exiſtimationem: Qui, cùm morbos alii ſanarent, mortuorum curam ſibi reſervabat, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ubi tamen Baſilius Seleuciæ Epiſcopus τὸ, ἵνα, ad eventum voluit referri, non ad cauſam: Τὸ, ἵνα, ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, inquit, συνέβη μὲν γὰρ ἑτέρωθεν ἡ ἀρρωστία· ἐχρήσατο δὲ αὐτῇ εἰς δόξαν Θεοῦ. Eodem capite cùm dicitur, Ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς, nondum ſa- v. 35.
tis ſcio cur tantopere è Patribus nonnulli laborarint nè præ mœrore vero emiſiſſe lacrymas credatur Dominus. Nam, ut Nonnum omittam, qui fleviſſe Servatorem vult ἀκλαύτοις ὄμμασι, quod potiùs non flentis eſt, mirificum fletûs hujus interpretem

Chryſologus egit: qui, *Hinc eſt quòd Chriſtus, non dolore mortis,* inquit, *ſed illius lætitiæ recordatione lacrymavit; qui voce ſuâ, voce unâ, omnes eſt mortuos perpetuam ſuſcitaturus ad vitam.* Deinde, *Quis ergò ex humana infirmitate exiſtimet hic fleviſſe Chriſtum, cùm cæleſtis pater luxurioſum filium, non quamdiu abiit, ſed quando recipit, tunc deplorat?* & quæ ſubjunguntur. Quaſi non ſequatur, Ἴδε, πῶς ἐφίλει αὐτόν; item, Οὐκ ἠδύνατο οὗτος & quæ ſequuntur: Quæ (ut rectè Chryſoſtomus obſervat) mœrorem animi non gaudium teſtantur: cujus rei teſtes habuit, qui ità, ut jam dixi, judicarent. Quantò meliùs quàm qui ſic ſentiunt Theophylactus, qui naturæ quam aſſumſerat, ſed veræ, φαντασίαν ſic excludi notat? Theodorus Heracleota; Δάκρυον γὰρ ἐξέχει, καὶ κάματον ὑπέμεινε σωματικόν, *Lacrymam effudit, & corpoream calamitatem,* ſeu *laborem ſenſit*. Non enim de affectu vitioſo agitur, ſed de affectu tamen: Cujus limites nè quidem gaudium, quod hìc ſupponunt, vehemens excedit. *Ego*(ut cum B. Ambroſio hìc loquar) *non ſolùm excuſandum id non puto, ſed etiam nuſquam magis pietatem ejus demiror. Minus enim contulerat mihi, niſi meum ſuſcepiſſet affectum. Ergo, pro me doluit, qui pro ſe nihil habuit quod doleret: & ſequeſtratâ delectatione Divinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Suſcepit enim triſtitiam meam ut mihi ſuam lætitiam largiretur, qui veſtigiis noſtris deſcendit uſque ad mortis ærumnam ut nos ſuis veſtigiis revocaret ad vitam. Confidenter ergò triſtitiam nomino, quia crucem prædico. Neque enim ſpeciem incarnationis ſuſcepit, ſed veritatem.* Sed nec quiſquam cujus intereſt, negabit, infirmitatibus humanis non peccatis ſubjeciſſe ſe Dominum: *Infirmitas* autem *atque mortalitas* (ut cum Leone ejus nominis primo loquar) *quæ non peccatum erant ſed pœna peccati, à Redemtore mundi ſuſcepta ſunt ad ſupplicium, ut impenderentur ad precium*, Sermone De Reſurrectione Domini 2. *Totúmque hoc*, ut idem loquitur, *diſpenſatio fuit miſerationis, non privatio poteſtatis.* Accedat illud melleum B. Bernardi; *An non longè glorioſius fuit, quandoquidem totum propter nos agebatur, ut non modò paſſio corporis ſed etiam cordis affectio pro nobis faceret; & quos vivificabat mors tua, tua nihilominus & trepidatio robuſtos, & mæſtitia lætos, & tædium alacres, & turbatio quietos faceret, & deſolatio*
v. 48. *conſolatos?* Pergamus. Eodem capite & illud exſtat, Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτω, πάντες
πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν· καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος:
hoc eſt, *urbem & gentem:* Quod Hebræis paſſim uſitatum. Neq; aliter Romani: A. Gellius, antiqui in dicendo moris obſervator accuratus; *Is loco & oppido Methymnæus, ter-*
v. 51. *râ atque inſulâ omni Lesbius fuit:* Ubi locus, ἡ πόλις. Sequitur, Τοῦτο δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ
εἶπεν· ἀλλὰ ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, προεφήτευσεν ὅτι ἔμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους. Prophetia ergò munus atque autoritatem quodammodo hìc comitata fuit: cui οἰκονομικῶς hoc datum, & quidem impio ac indigno; non quod de veritate ipſa perſuaſus eſſet, ſed ut veritatem perſuaderet. Quamvis ergò populo præeſſent tales, Deum ſequebantur inviti: Quod nec Bileamus, nec Diabolus evaſit. Baſilius Catenâ nondum editâ ad Eſaiam; Πῶς δὲ καὶ Βαλαὰμ προεφήτευσε, καὶ Καϊάφας; Ὅτι κἀκεῖνοι τοὺς πειθομένους εἶχον· ὁ μὲν ὡς ἀρχιερεύς, ὁ δὲ ὡς μάντις. οὐ γὰρ ψυχῆς καθαρότητος ἐνταῦθα, οὐδὲ διανοίας νοῦ, ἐνεργοῦντος εἰς Θεὸν καὶ τὴν ἐκεῖθεν δύναμιν σπῶντος· ἀλλ' οἰκονομικὸς ἐν αὐτοῖς ὁ λόγος, οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς τὸν καιρόν. Prophetavit ergò, quomodo Magiſtri eleganter dicunt: נבא ברצון האלהים ולא ידע מה נבא, *Prophetavit ex voluntate Dei, nec ſciebat quid prophetaret:* Aut ut eodem metro utar (verſus enim eſt politicus, quales, quibus vulgò nunc utuntur Græci, & Chiliadas con-
Cap. 12 ſcripſit Tzetzes) *Mandata ſummi Numinis, ſed inſcius, profatur.* Capite duodecimo oc-
v. 3. currit locus ille qui negotii haud parùm eruditis exhibuit, de quo & non pauca in Ariſtarcho, Ἡ οὖν Μαρία λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ: quibus hoc addatur: Videndum an eo modo νάρδος dici poſſit πιστικὴ quo apud Eſaiam ὕδωρ πιστὸν ab Helleniſtis dicitur; ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν, vel, τὰ ὕδατα αὐτοῦ πιστά: Ipſe נאמנים dixit: quamvis ibi aliter Chaldæi: qui, *aquæ ejus erunt permanentes, ſicut fons aquarum cujus aquæ non deficiunt.* Et quis dubitat quin voce eâdem ea quæ vera non fucata ſunt, ut hìc unguentum, ibi aquæ, dici poſſint? Ut omittam, aquam quoque quæ bibitur, ſic Græcis dici: ut cùm Æſchylus Prometheo Deſmote, remedium ſeu pharmacum, quod ità adhibetur, πιστὸν dixit; Τὸ

Τὸ μὲν μέγιστον, εἴ τις εἰς νόσον πέσοι,
Οὐκ ἦν ἀλέξημ' οὐδὲν, οὐδὲ βρώσιμον
Οὐ χριστὸν, οὐδὲ πιστόν.

Quod unguento de quo ibi agitur non convenit; ἐγχρίστῳ nempe, & ipſo uſu quoque, unguento: ideóque rectiùs ad pluvias, quæ Palæſtinæ paſſim promittuntur, temporaneam quam vocant & ſerotinam, referri poſſe videatur: Quæ fideles ſunt, cùm non deficiunt, in locis aridis præcipuè, ac ſuo tempore exhibentur. Locus capite trigeſimo & tertio Prophetæ legitur; *Qui ambulat in juſtitia & loquitur veritatem*, &c. ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ ὕδατα αὐτοῦ πιστὰ, ad Hebræam mentem. Nihil obſtat interim quò minùs nardus πιστικὴ ſit πιστὴ, *pura & ſincera*; cùm præſertim ſequiore (quod & notavimus) Helleniſmo voces iſtæ confundantur. Eodem capite de proditore dicitur, Εἶπε δὲ τοῦτο, v. 6.
οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν. Ubi illud, ὅτι κλέπτης ἦν, eleganter, ὅτι τὸ γαζοφυλάκιον, ἤγουν, τὸ γλωσσόκομον, ἐρᾳδιούργησεν, interpretantur S S. Patres. Quâ voce exprimunt quod tamen non dicunt. Ῥᾳδιουργοὶ enim, verſipelles pariter & negligentes: Adeò ut ῥᾳδιουργίαν, τὴν πᾶσαν ὀλιγωρίαν, ſummam quæ in re quavis adhibetur negligentiam, antiqui interpretentur: quales, qui in arte ſua leviter, qui negligenter, nec ut oportet, defunguntur. Unde Princeps interpretum Græcorum, Ῥᾳδιουργὸς, πλαστογράφος, ἢ ταχυγράφος, πονηρὸς, μηχανουργὸς, πολυμήχανος: quæ doloſi pariter ac negligentis ſunt: A quibus ad majora ſcelera paulatim pervenitur: quemadmodum, de quo nunc ſermo, à contemtu muneris ac frigida ſecuritate ad fraudem, imò furtum, ab hoc ad ſupremum μίασμα (ut nuſquam ſcelera conſiſtunt) hoc eſt, ad proditionem Domini ac Dei, pervenit. Aſterius Homiliâ Περὶ πλεονεξίας, Τὸν Ἰούδαν δὲ πάλιν τί τοῦ καταλόγου τῶν μαθητῶν ἐξέβαλεν, ἐποίησε δὲ προδότην ἀντ' ἀποστόλου; Οὐ τὸ γαζοφυλάκιον πρῶτον ῥᾳδιουργούμενον, εἶτα ἡ κτῆσις τῆς ἀτίμου τιμῆς; Ῥᾳδιουργεῖν autem τὸ γαζοφυλάκιον dici poteſt, & qui negligenter ſervat, & qui cum lucro ſuo fraudulenter tractat. Autor, nullâ circuitione uſus, ordine diverſo tamen, ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, dixit: cùm, *& habuiſſe, & compilaſſe*, vellet. Eodem capite, de honoribus Domino ante mortem καὶ τὸ πάθος τὸ σωτήριον exhibitis, Evangeliſta dixit, Ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων, καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν v. 13.
αὐτῷ, καὶ ἔκραζον, Ὡσαννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ. Quemadmodum Ὡσαννὰ Regum erat compellatio, ità τῶν φοινίκων βαΐα, *palmarum rami*, quibus Principibus aut Regibus adventum gratulari mos erat: Quomodo exceptus Simon poſt victoriam illuſtrem 1. Machab. 13. 51. dicitur; μετ' αἰνέσεως, nempe, καὶ βαΐων, καὶ ἐν κινύραις, *cum laude, cum phœnicum ramis, & citharis*: Addebantur enim encomia vel hymni. Quorum loco eſt, quod ſequitur, Ὡσαννὰ, εὐλογημένος: Quod cum phœnicum ramis jungebant: ut cùm 2. Machab. 10. 7. Διὸ θύρσους καὶ κλάδους ὡραίους, ἔτι δὲ φοίνικας ἔχοντες, ὕμνους ἀνέφερον τῷ εὐοδώσαντι καθαρισθῆναι τὸν ἑαυτοῦ τόπον. Quemadmodum ipſe ramus quem geſtabant, *Oſanna*, quod notum eſt, ab acclamatione dicebatur: Quem cur αἴσακον vocatum magnus Caſaubonus velit, imò Orienti aſſcribat, ac Syrorum vocem eſſe dicat, nè ex Heſychii quidem quem adducit loco conjectare poſſum: qui, Αἴσακον, δάφνης κλάδον, ὃν κατέχοντες ὕμνουν τοὺς θεοὺς, interpretatur. Addit Etymologus, & myrti ramum ità dici: Αἴσακος, ὁ τῆς δάφνης κλάδος, ἢ ὁ τῆς μυρσίνης· καλεῖται δὲ καὶ τὸ ζῶον ὁ ἐρίθακος, αἴσακος. Quòd ſi Heſychius vocem Orientis eſſe voluit, cur θεοὺς dixit potiùs quàm Θεόν: cùm paſſim vocum quæ ex Oriente oriundæ ſunt, interpretationes, ex Helleniſtis, autor, ſive compilator potiùs, deſcribat? Sed & quæ avis Ariſtoteli ἐρίθακος dicatur, nemo neſcit. Quid, quòd æſacus Ovidio, non alia quàm mergus; cognominis heroï nempe quem in eam transformavit? Qui ipſam transformationem verbis his concludit,

Æquor amat, nomenque manet, quia mergitur illo.

ubi mirum ſanè, quòd manere nomen dixerit, ſi nomen mergi, quod Romanum eſt, alludat. Nos minori negocio ex ea voce mergum quàm phœnicis folium formare poſſemus: (cùm nihil expeditius faciliúſque ſit, quàm ludere in his linguis, ſi cui oſtentatio, pro

veritate cordi ſit, aut ſemel allubeſcat.) A סוך enim, quod eſt, *texit, operuit*, fit הסך
beſech, & אסוך, *aſoch*; unde *beſecus*, & *aſacus*. Quæ ocioſis, quales ſunt non pauci,
v. 25. relinquimus. Cùm dicitur, Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν, nemo du-
bitare poteſt, quin παροιμιῶδες antiquum illud in animo habuerit, מי שאוהב
v. 39. נפשו ימיתנה, *Qui amat animam ſuam, interficiet eam.* Eodem capite, Διὰ τοῦτο
οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν. Ubi mirum cur tantopere τὸ, οὐκ ἠδύναντο, recentior interpres
v. 40, urgeat: De quo vide quæ ad quartum Evangeliſtæ hujus annotamus. Sequitur, Τετύ-
φλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν· ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφ-
41. θαλμοῖς, καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. Ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐ-
ας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Ubi iterum δόξα, de quo aliquo-
ties jam diximus, ut ſemper noſtro: cui δόξα τοῦ Θεοῦ, *Dei majeſtas* aut *præſentia*, ut
שכינה: De qua & illud Rabbini monent, Quoties τὸ שכן, cùm de tabernaculo præ-
ſertim aut arca agitur, in contextu occurrit, & ad Deum refertur, per שכינא à Thar-
gumiſtis reddi: ut cùm dicitur, *Ego Dominus habito*, illi, שכינתי שריא, *Divinitas
mea quieſcit: Idque*, inquiunt, *ut quicquid eſt corporeum tollatur à Deo.* Evangeliſta ergò
noſter, vidiſſe Eſaiam τὴν δόξαν αὐτοῦ, id eſt, Filii Dei, illuſtri ac divino illo capite,
ait, quod nunc ſextum ordine eſt: De qua voce ad illum locum monuimus, καὶ ἐσκήνω-
σεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ. Quærunt autem Græci hic Theologi, in-
ter quos Chryſoſtomus, *Cujus viderit gloriam?* & reſpondet, *Patris*. Ὅτι εἶδε, inquit,
τὴν δόξαν αὐτοῦ. Τίνος; Τοῦ πατρός. Et deinde, communem tribus Perſonis eſſe ait
gloriam. Mihi placent, qui primariò ſimplicitérque de regno Filii ac majeſtate hoc ac-
cipiunt. Bene Theophylactus, Τίνος; Τοῦ υἱοῦ· καί τοι τοῦ πατρὸς τὴν δόξαν δοκεῖ ἰδεῖν
ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας ὁ προφήτης. ἐνταῦθα δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς δόξαν τοῦ υἱοῦ φησιν ἰδεῖν τὸν
Ἡσαΐαν, ὁ δὲ Παῦλος τοῦ Πνεύματος. μία ἄρα ἡ δόξα τῆς ἁγίας τριάδος, *Cujus vidit
gloriam? Filii: Quanquam è contextu ipſo Patris gloriam vidiſſe Propheta videatur.
Evangeliſta interim vidiſſe Filii gloriam Eſaiam dixit: Quod de Spiritu, Paulus. Una er-
gò Sanctæ Trinitatis gloria.* Ubi verò Eſaias eo capite vidiſſe ſe Patris dicit gloriam, qui
את ארני, *Dominum*, & quidem *in ſolio excelſo ſedentem*, vidiſſe ſe ait? Deinde autem
τὸ τρισάγιον ſubſequitur, quod ibi exſtat, Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Κύριος σαβαώθ. Quomo-
do autem Patri tantùm hæc conveniunt, ſi ut κυριολογία ità ἁγιολογία ſit communis?
Quid, quòd loco quem adduxit, manifeſtè eadem dicuntur, quod ad mentem, cum iis
quæ ibi exſtant: Ἐπαχύνθη ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, &c.? Et nonne ſequitur, καὶ ἐλάλησε
περὶ αὐτοῦ? Quo inſuper docemur, ea de Filio accipienda eſſe.

Cap. IX.

*Capita aliquot percurruntur. Λέντιον quid. σάβανον περιζωννύμενος, Clementi. Περίζωμα
ἱερατικόν. Locus,* Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, *& quare. Locus,*
Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, *& quomodo καινή.* Ἆσμα καινόν. Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πα-
τρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν: *& quomodo intelligendum. Varia diſtinctio loci. Mos Hebræ-
orum in diſſimulando participio, quod foris aſſumendum. De cognitione Patris & Filii. Lo-
cus,* Ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι. *Nonni interpretatio notata.* Ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον, *& quo-
modo intelligendum. Peccatum ἀπροφάσιστον. Rejecta ad hunc locum μίμησις eruditorum.
παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις. Parabolæ quàm populo ingratæ. Locus Ezechielis.*

Cap. 13 CApite decimo & tertio, non procul ab initio legitur, Εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆ-
v. 5. ρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζω-
σμένος. Quemadmodum in eo quod præcedit, καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια, καὶ λαβὼν λέντιον διέ-
ζωσεν ἑαυτόν. Quod *linteum* Clemens σάβανον fuiſſe vult, quo corpora in balneis deter-
gebantur: Qui Pædagogi lib. 2. c. 3. Ὁ Κύριος τρυβλίῳ ἐπενίψατο ἀντλοῦ, καὶ κατέκλινε
τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τῆς πόας χαμαί· καὶ τοὺς πόδας ἀπένιψεν αὐτῶν, σάβανον περιζωσάμενος ὁ
ἄτυφος Θεὸς, καὶ Κύριος τῶν ὅλων. quod Heſychius περίζωμα ἱερατικὸν, *cingulum ſacerdotale*,
v. 10. exponit. Quæritur quid ſibi velit Dominus cùm dixit, Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς
πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος. Nota eſt ſumma Hebræorũ conjuncta cum humi-
litate

litate humanitas: Qui à via redeuntes abluebant: imprimis autem eam partem quæ polluta erat, hoc eſt, pedes; cùm intacta ſordibus ac impolluta poſſent eſſe cætera. Itaque ὁ λελουμένος, eſt, ὁ λελουμένος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, ſive κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν, *lotus à via*, ſeu *poſt confectum iter*. Quid autem aliud niſi perpetui viatores, Apoſtoli: è quibus aliqui jam antè ablegati fuerant? Quod hic tenendum, nè aſſentiamur iis quæ de balneo ab eruditis adferuntur: ut aliorum nunc argutias omittam; præcipuè Origenis, qui *τὰς βάσεις τῶν ψυχῶν, greſſus animarum*, more allegorico, interpretatur: Eâ autem mente τὸ, νίψασθαι, παθητικῶς accipiam. Illud quod capite eodem dicitur, Ἐντολὴν καινὴν v. 34.
δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, nonnulli veterum doctores ità acceperunt, ut vim totam eſſe in eo vellent, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς: Ità ut alterum ſit vetus, τὸ ἀγαπᾷν ἀλλήλους: illud novum. Iſidorus Peluſiota lib. 3. Epiſt. 410. Εἰ δὲ φαίης, ἐν τῇ παλαιᾷ ὂν διαθήκῃ οὐκ εἴρηται, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν· φαίην, ὅτι μάλιστα μὲν κἀκεῖνον αὐτὸς ἐθέσπισεν, ἔπειτα δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ τῇ κατὰ σάρκα προσέθηκέ τι πλέον, εἰπὼν, ὅτι ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς. τὸ μὲν γὰρ ἀγαπῆσαι, καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ κεῖται· τὸ δὲ, καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, προσέθηκε· διὸ καὶ καινὴν ἐντολὴν αὐτὴν ἐκάλεσε. *Quòd ſi dixeris, in Veteri Fœdere dictum non fuiße, DILIGES PROXIMUM TUUM UT TE IPSUM, reſponderim, Maximè quidem illud etiam ſanxiſſe Dominum, deinde autem in carnali præſentia ſua aliquid addidiße ampliùs, cùm dixit, MANDATUM NOVUM DO VOBIS, UT DILIGATIS VOS MUTUO, SICUT EGO DILEXI VOS. Nam DILIGERE quidem, etiam in Antiquo præcipitur Fœdere; Illud autem, SICUT EGO VOS, addidit: Unde & Novum præceptum id dixit.* Et certè, novum non eſſe Proximi amorem, aut præceptum recens, locus Levitici notiſſimus, c.19. v.18. Καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν, ſatis teſtatur. Quod tamen ità in deſuetudinen partim partim & oblivionem veniſſe, ſuprà diximus, ut illud, *Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, &c. Deut.6.5. vel ſufficere implendæ legi, vel nihil cum altero commune hoc præceptum habere exiſtimarent: Adeò ut Leguleius ille de quo antè, quærat, Τίς ἐστί μου πλησίον; quâ occaſione, tanquam rem novam, diſcit quod quærebat. Καινὴν igitur, vel quia reſtituit ac revocavit, vel Hebræorum more, quo ἐντολὴ καινὴ eo modo quo שיר חדש, ᾆσμα καινὸν, carmen eximium, Prophetæ Regio & aliis non ſemel dicitur. Quomodo interdum & Romani loquuntur: ut cùm *nova carmina* quæ Pollioni Maro tribuit, *magna & miranda* Servius interpretatur. Capite decimo & quarto, ſtatim in principio legitur, Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰ- Cap.14.
σιν· εἰ δὲ μὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν, Πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν. In quo diſtinguendo mirum v. 2.
eſt quàm fluctuarint eruditi: ità quidem, ut & recentior interpres novam ibi inchoarit ſententiam, Πορεύομαι τόπον ἑτοιμάσαι ὑμῖν: Ac ſi dicat, *locum paratum non eſſe: itaque abiturum ſe ut metatoris munere fungatur:* quaſi non electis ſuus cuique decretus locus eſſet, aut ſaltem tum parandus eſſet. Quid igitur? Nihil frequentius Hebræis, quàm ut verbo ſubſtantivo benoni aut pahul, ſeu participium, ſubducant: Ut in illo, οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, Johan.7.39. πεμφθὲν nempe, aut δοθὲν: (de quo antè) & alibi non ſemel, ubi plus difficultatis habet; in Epiſtolis præcipuè Paulinis. Intellige igitur, ἡτοιμασμέναι: ut ſit, Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαὶ ἡτοιμασμέναι εἰσί. Magnus Chryſoſtomus, Ἀφθονία γὰρ ἐκεῖ πολλὴ καταγωγίων, καὶ οὐκ ἔνι εἰπεῖν, ὅτι ἑτοιμασίας δεῖται, *Copia ingens hoſpitiorum ibi, nec rectè dicitur, præparatione opus eſſe.* Quod ſi verum eſt, rectè ſuppletur quod dixi. Quare fidenter diſtinguendum, εἰ δὲ μὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν, Πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν· καὶ ἐὰν πορευθῶ καὶ ἑτοιμάσω ὑμῖν τόπον, πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν. ut dicat, *Si aliter res haberet, nè id quidem vos celaſſem: abiturum enim me dixißem, ut pararem vobis locum, eòq; facto, reverſurum.* Rectè Robertus Stephanus, qui diſtinctionem plenam ante τὸ, πορεύομαι, tollendam judicavit: Neque aliter Nonnus;

Πολλαὶ δ' ὑψιμέδοντος ἐμοῦ κατὰ δῶμα τοκῆος
Εἰσὶ μοναὶ στοιχηδὸν ὁμόζυγες· εὐρυτενὴς δὲ
Εἰ μὴ πουλυμέλαθρος ἐμοῦ πέλε πάνδοχος αὐλὴ,

Ὑμῖν καὶ κὰν ἔειπον, ὅτι πρόκελλθος ὀλέθρου,
Ὀφρά κεν ἐσπύνω πολυχανδέος ἔνδον αὐλῆς,
Ἄξιον ὑμείων νεόλλιχα χεῖρειν ὑφαίνων.

Nec aliter diſtinguunt qui Syrum expreſſerunt. Aliquantò poſt hunc locum ait Domi-
v. 7. nus, Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν· καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτὸν, καὶ
ἑωράκατε αὐτόν. Quo ſenſu eleganter autor Commentarii in Pſalmos qui vulgò B. Hie-
ronymo aſſcribitur, ad Pſalm. 102. *Adventus Filii, nomen Patris eſt. Ante adventum
Chriſti ſciebatur Deus, Pater ignorabatur.* Patrem certè docuit ac paſſim demonſtravit
v. 28. Filius. Sub finem ejuſdem capitis, πολυθρύλλητον illud legitur, ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων
μού ἐστι. Quod ſive quis rectè ad Mediatorium munus, ſive ad ordinem quo Pater præit,
referat, ſive Patrem cum Græcis tanquam cauſam, hoc eſt, αἴτιον, conſideret, ut cùm
Damaſcenus, Καὶ ὁ πατὴρ περίττερος καὶ μείζων τοῦ υἱοῦ· ὁ γὰρ πατὴρ αἴτιος τοῦ υἱοῦ, ἐκ
γὰρ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς γεννᾶται· διὸ καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον ἔλαβε
τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις ῥηθὲν, Ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστὶ, pe-
culiariter Nonnus, qui vertit, Οὕνεχ' ὅλων μεδέων γενέτης ἐμοῦ ἔπλετο μείζων: quaſi
Pater, ᾗ μεδέων, ſive quà præeſt omnibus ac omnia diſponit, major eſſet Filio, ac ſic di-
Cap. 15 cendus. Pergamus. Video negocium eruditis, recentiori quoq; interpreti, exhibuiſſe locum
v. 22. illum qui ſequenti capite extſtat, Εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον: cùm
verum ſit illud Auguſtini, *eſſe etiam peccata ignorantium, quamvis minora quàm ſcientium*:
quæ & rectè ἀπροφάσιστα dicuntur. Minime autem placet doctorum illa μίμησις quam
hìc excogitarunt: *Non haberent, inquiunt, peccatum, id eſt, habere ſe negarent: ut ſi de
fure deprehenſo dicas, Niſi convictus teneretur, innocentiſſimus eſſet*; id eſt, *eſſe ſe clama-
ret*. Atqui mentem ſuam ipſe Dominus interpretatur, cùm dixit, νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχου-
σι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν: *Peccatum non haberent*; ἀπροφάσιστον nempe: *Peccatum non
haberent*; πρόφασιν εἶχον. Ut dicat, *Excuſationem aut prætextum peccati haberent*. Neque
Cap. 16 hoc Theophylactus non vidit. Capite decimo & ſexto dicitur, Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθη-
v. 29. ταὶ αὐτοῦ, Ἴδε, νῦν παῤῥησίᾳ λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις. Ubi παροιμία, משל.
Inter querelas autem populi antiqui fuiſſe legimus, cùm Deus mitteret prophetas, quòd
prophetæ nihil aliud quàm παροιμίας ſeu parabolas proferrent, quibus involvi potiùs
quàm explicari monita ac mentem Dei querebantur. Locus in hanc rem elegans Ezechi-
elis 20.49. ubi cùm injunctum Prophetæ eſſet ut parabolam de ſylva, quæ *meridiana* ibi
dicitur, quam accenſurus eſſet Dominus, annunciaret populo proponeréque, quàm in-
grata eſſent talia haud dubiè teſtatur: Helleniſtæ, Καὶ εἶπον, Μηδαμῶς, Κύριε· αὐτοὶ
λέγουσι πρός με, Οὐχὶ παραβολή ἐστι λεγομένη αὕτη; Quod efficaciùs Hebræi, הלא
ממשל משלים הוא, *An non parabolicè parabolas loquitur iſte?* hoc eſt, *An aliud
quàm parabolas loquitur iſte?* quod contemtum denotat faſtidiúmque: A quo non magis
in doctrina quàm in cœleſti pane ſibi temperarunt illi.

Cap. X.

Trajectio in illo loco, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, *&c. Interpres recens, vetus,
& utriuſque interpretatio. Senſus loci.* φανὸς *quid.* ἔδωκε ῥάπισμα, *dedit alapam; baculo
cecidit.* Ῥαπίζω, *expalmo.* Κονδυλίζω. Αἰτία, *cauſa.* Λιθόστρωτος, *platea, atrium.* Πλα-
τεῖα. Ὃ γέγραφα γέγραφα. Λαχεῖν, *βάλλειν κλῆρον. Micatio digitorum. Locus,* Ὄψον-
ται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. Ἐκκεντεῖν. Συγκεντεῖν. Ῥαββουνί. *Error Epiphanii de matre
Domini.* Παιδία: *mira Chryſologi interpretatio.* ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, *&
quomodo intelligendum: tempus, nempe, denotari. Locus,* Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν. Ἔρχεται
ὁ Κύριος, *Maran atha. Locus,* οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία.

Cap. 17. IN divina Precatione illa quam ad Patrem habet Dominus, vita pariter ac ſalus noſtra,
v. 3. inter cætera, Αὕτη δέ ἐστιν, inquit, ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν
Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. Paſſim autem in Epiſtolis Paulinis notavimus,
quod olim in Philoſopho notare memini, nihil eſſe in illius ſcriptis trajectionibus fre-
quentius: Exemplo ſit illud in libello De re Poetica, Ἐστὶ γὰρ αἱ μὲν πίστεις ὑπερ
ἀτεχνό-

ἀπιχρότερα κỳ αἱ τοιαῦται πᾶσαι : cùm vellet, εἰσὶ γὰρ αἱ πίστεις ἕνεκα κỳ αἱ τοιαῦται πᾶσαι, ἀπιχρότεραι. Tale eſt, Διὸ κỳ Ἐυριπίδη ἐγκαλοῦντες τὸ αὐτὸ ἁμαρτάνουσιν, ὅτι τοῦτο δρᾷ ἐν ταῖς τραγῳδίαις: mirificè: cùm vellet, Διὸ κỳ Ἐυριπίδη ἐγκαλοῦντες, ὅτι τοῦτο δρᾷ ἐν ταῖς τραγῳδίαις, τὸ αὐτὸ ἁμαρτάνουσι. Quales & ad Theophraſti Characteres ex autore eodem plurimas notarunt viri ſummi. Ità hìc, ſi B. Chryſoſtomo credimus, hoc volebat Dominus, ἵνα γινώσκωσί σε, κỳ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Opus certè non erat, ut eruditi, quemadmodum ſæpe aliàs, τὸ *eſſe* inſererent, ac ſic aſtrictam verbis interpretationem incruſtarent: Qui itaque, *Hæc*, inquiunt, *eſt vita æterna, ut te cognoſcant eſſe illum ſolum verum Deum:* hoc eſt, *ſciant te ſolum verum Deum.* Quomodo dicendum potiùs fuiſſet, ἵνα γινώσκωσί σε μόνον, non τὸν μόνον. Non enim hoc vult, ὅτι ὁ κόσμος ἐ γινώσκῃ Θεὸν ὄντα: Nec Judæi ignorabant, Deum eſſe: quem non cognoſcebant ut oportet, quia Filium non cognoſcebant. Verus ergò ſenſus eſt, ἵνα γινώσκωσί σε, κỳ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, *Ut te, & Jeſum Chriſtum* (vel, *ut te cum Jeſu Chriſto*) *quem miſiſti, cognoſcant; qui ſolus & verus ille Deus es quem prophetæ prædixerunt.* Cùm alterum, τὸ ὅτι videatur ponere; ut quis nempe Patrem Filiúmq; verum eſſe Deum ſciat: alterum autem πληροφορικὸν ſit, fidémque veram & æternam vitam pariter includat. Unde & præcedit, Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή. Rectè Syrus, *Hæc eſt autem vita quæ eſt in æternum, ut cognoſcant te, qui es verus Deus ſolus, & eum quem miſiſti, Jeſum Chriſtum.* Non dixit, *ut cognoſcant te eſſe*, ſed, *ut cognoſcant:* Τὸ γινώσκειν enim τελείως, ut paſſim Johanni, uſurpatur. Talia ſunt, Ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, Καὶ οὐκ ἐγνώκασί αὐτόν, Καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω. Rectè antiquus Eccleſiæ Doctor, *HÆC EST autem vita æterna, ut cognoſcant te ſolum & verum Deum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum: docens atq; oſtendens, nihil aliud eſſe Deum noſſe, quàm credere & oculos cordis in Dominum pronâ imò totâ pectoris fide ac devotæ mentis aperire. Indè jam ſit, ut credendo intelligas, intelligendo credas.* Certè hæc non negligenda erant. Meliùs autem interpres antiquus, quanquam & ipſe ambiguitatis aliquid relinquat: verba enim reddit magis quàm illuſtrat. Reſtat, ut eadem operâ & Paſſionis in eodem hoc autore hiſtoriam, aliáque quæ eòdem ſpectant, nunc percurramus. Capite 18. ſcelerati, duce Judâ, Cap. 18

ut Domino manus injicerent, μετὰ φανῶν κỳ λαμπάδων κỳ ὅπλων veniſſe dicuntur. Ubi, qui v. 3.

ſint φανοὶ, quærunt nonnulli. Certè, quos λυχνοῦχυς Attici dixerunt, ſi Heſychio hìc fidem habemus: Qui, Ἀττικοὶ δὲ λυχνοῦχον ἐκάλουν, ὃν ἡμεῖς νῦν φανόν: qui & λυχνοῦχον, λαμπτῆρα interpretatur. De quo ipſo diſputant, cùm alii lampadem, alii ligna arida quæ exhibendo lumini in ædibus accendebantur, ità velint dici. Idem autem, ξηρὰ ξύλα κỳ δᾷδα, interpretatur. Cæterùm vix dubitamus, quin φανὸς ſit נר אבוקה ex Rabbinorum ſententia: Elias, funale, quod ex variis funibus ellychniiſq; conſtat, quæ ad majorem excitandam flammam, hoc eſt, ut loquuntur illi, לעשות להב גדול, colligantur, eſſe voluit. Germani *fackel*, autore eodem, dicunt: Quo & nos utimur. Eodem capite inter cætera occurrit illud, Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος εἷς τῶν ὑπηρετῶν παρεστηκὼς ἔδωκε ῥάπισμα τῷ Ἰησοῦ, εἰπών, v. 22.

Οὕτως ἀποκρίνῃ τῷ ἀρχιερεῖ; Ubi Vetus, *dedit alapam.* Recentior moleſtiùs, *baculo cecidit:* Quod ex Matthæo probat; qui, inter alia, κỳ ἐκολάφισαν αὐτὸν· οἱ δὲ ἐρράπισαν. Quaſi non Matthæus locum Eſaiæ reſpexiſſet: Cui מרט in prophetia de Chriſto, ex interpretatione Helleniſtarum, ῥαπίζειν: cùm id longè violentius ſit, ac diverſum. Vide quæ in Ariſtarcho notamus. Aliàs ῥαπίζειν, de manu. Gloſſæ optimæ; Ῥαπίζω, expalmo, alapo. Critici veteres; Ῥαπίσαι, πατάξαι τὴν γνάθον ἁπλῇ τῇ χειρί. à quo aliud κονδυλίζειν. Sub finem, de Pilato, Καὶ τοῦτο εἰπών, πάλιν ἐξῆλθε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, κỳ λέγει αὐτοῖς, Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν v. 38.

εὑρίσκω ἐν αὐτῷ. Quomodo Tacitus Annal. 1. *Etenim nunciabatur, parari legatos, qui ſuperiorem exercitum ad cauſam eandem traherent:* de facinore ſeditionis. Capite decimo Cap. 19

& nono, cùm de loco in quo idem judex de cauſa cogniturus conſedit, καὶ ἐκάθισεν v. 13.

ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ, intelligit plateam (ſic dicebant enim) ſive atrium teſſellis ſtratum. Græcis ſequioribus, στράτη, ἡ λεωφόρος, via publica, platea: Nobis, *de ſtrate*: hoc eſt, *via ſtrata.* Alia platea, ut hîc, de qua Proſper De prædict. parte 3. *Apud Africam Carthagini Cæleſtis eſſe ferebant.*

rebant templum, nimis amplum; omnium Deorum ſuorum ædibus vallatum. Cujus platea
lithoſtrata, pavimento ac pretioſis columnis & mœnibus decorata, propè in duobus ferè mil-
libus paſſuum protendebatur. Ubi *Cæleſtis* eſt *Uranius:* Lactantius lib. 1. *Privatim verò*
ſinguli populi gentis aut urbis ſuæ conditores, ſeu viri fortitudine inſignes erant ſeu fæminæ
caſtitate mirabiles, ſummâ veneratione coluerunt: Ut Ægyptii Iſidem, Mauri Jubam,
*Macedones Cabirum, Pœni Uranum, (*ſive *Uranium) Latini Faunum, Sabini Sancum,*
Romani Quirinum. Ut platea λιθόστρωτος hic ſit τὸ πρόναον, ſive *atrium.* Severus ad
Eſaiam, Ἤγαγεν ἔξω τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ βήματος εἰς τόπον λεγόμενον Λιθό-
στρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ· τοῦτο δὲ τὸ Λιθόστρωτον πλατεῖα πάντως ἐστί. Heſychius,
qui ad pavimentum ejúſque ornatum reſpexit, Πλατεῖαν, κόσμον, eruditè interpretatur.
Quæ cauſa eſt cur Helleniſtæ τὸ אשנב, quod cancellos denotat, πλατεῖαν, apud Salo-
monem alibi reddiderint: à forma nempe quam repræſentabant, inſtar ſtrati. Capite
v. 22. eodem quod dicitur, Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος, Ὃ γέγραφα γέγραφα, planè ſimillimum
illi Geneſ. 43. ἐγὼ γὰρ καθὰ ἠτέκνωμαι, ἠτέκνωμαι· Verba Jacobi, qui de orbitate
ſua, aut calamitate liberorum, queritur: ac ſi dicat, *Video, quod jam factum, mutari non*
poſſe. Ità Pilatus mutaturum ſe negat quod mutare ſerum erat, aut integrâ autoritate
v. 24. non poterat. Sequitur non multò pòſt, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ. Ubi ſi λαχεῖν quod
Helleniſtis βάλλειν κλῆρον, ut in illo, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν μου ἔβαλον κλῆρον, Joelis 3.3. ידו
גורל, neceſſariò ineptum quod de micatione digitorum Nonnus. Sequitur non procul
v. 37. à fine illud, καὶ πάλιν ἑτέρα γραφὴ λέγει, Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. Quod eſt, Ὄψονται
εἰς αὐτὸν ὃν ἐξεκέντησαν· nec aliter ex Zacharia intelligitur: Helleniſtæ, καὶ ἐπιβλέψονται.
Recentior, *Videbunt quem transfixerunt.* Efficaciùs poterat, *Intuebuntur in eum quem*
transfixerunt: ità ſcilicet, ut mors ſubſequeretur: Quod ἐκκεντεῖν Helleniſtæ; ut 2. Machab.
12.6. τοὺς δὲ ἐκεῖ συμφυγόντας ἐξεκέντησε. Quemadmodum de pluribus aut toto exercitu
Cap. 20 qui cæditur, συγκεντεῖν dicunt: ut cùm ibidem Juda συγκεντῆσαι hoſtem dicitur. Ca-
v. 16. pite vigeſimo locus ille, Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Μαρία. Στραφεῖσα ἐκείνη λέγει αὐτῷ, Ῥαβ-
βουνί. ὃ λέγεται, Διδάσκαλε, vel per ſe ſatis arguit, aliud egiſſe Epiphanium cùm hoc loco
τὴν θεοτόκον, ſive matrem Domini, intelligit: qui adverſùs Maſſilianos, Οὕτω καὶ οἱ
ἀπόστολοι διατάσσουσι τῇ ἐκκλησίᾳ, ὅτι καὶ ὁ Κύριος διέταξεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ἀπὸ μιᾶς
τὸ ὑπόδειγμα ἡμῖν κηρύττων, φήσας τῇ μητρὶ αὐτοῦ, Μή μου ἅπτου· οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα
πρὸς τὸν πατέρα. Et cur Ῥαββουνί dixiſſet potiùs quàm Τέκνον? quæ σχέσις matrem ar-
guiſſet: neque aliter Lucæ 2. Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; Certè magnos ſanctóſque
illos viros alibi ſubinde mentem habuiſſe dicas. Exemplo non diſſimili & obvio nunc
defungemur. Capite ſequenti, cùm diſcipulis ſuis dicit Dominus, Παιδία, μή τι προσ-
φάγιον ἔχετε; nemo dubitare poteſt quin blandientis καὶ ὑποκοριζομένου illud, Παιδία, ſit;
minimè autem ab ætate aut vitio deſumtum: Et tamen Chryſologus, *Non ergò,* inquit,
ut fortiſſimos milites, ſed ut pueros compellat & timidos: & quos idoneos necdum depre-
hendit ad prælium, ut pueros invitat ad menſam, dicendo, PUERI, nunquid habetis pul-
mentarium? Reſponderunt ei, Non. Eodem in quo hactenus verſamur capite, hoc eſt, vi-
v. 19. geſimo, & illud legitur, Οὔσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, καὶ τῶν
θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι, διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν
ὁ Ἰησοῦς. Ubi κεκλεισμένων θυρῶν haud dubiò, quod ὀψίας οὔσης antè dixit: ut ipſum
tempus denotetur, ſcilicet. Nonnus enim paulò aliter diſtinctum inveniſſe locum vide-
tur; hoc nimirum modo, Οὔσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ &c. καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων
ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. Ità enim illes

Καὶ σκιερὴν ὅτε γαῖαν ὅλην ἐμέλαινεν ὀμίχλη,
Ἀκλινέες δὲ θύρετρα συνεκλήϊσαν ὀχῆες
Ὁππόθι φωλεύοντες ἐναυλίζοντο μαθηταὶ,
Ὡς πτερὸν ἢ νόημα μετάρσιος εἰς μέσον ἔστη.

Ut dicat, *Cùm ſerum jam eſſet, clauſis ubi erant diſcipuli foribus, venit Jeſus:* Neq; quic-
quam obſtet interim quò minùs idem verſu ſecundo quod primo dicat; & quin κεκλεισμέ-
νων τῶν θυρῶν idem eſſe poſſit quod ὀψίας οὔσης, quia fores tum claudebantur: atque ità
κεκλεισμένων

κεκλεισμένων τῶν θυρῶν idem ſit quod Romanis *primâ face* dicebatur; quo tempore & vectes foribus opponebantur: Unde & alibi de nocte media Anacreon dixit,

Τότ' Ἔρως ἐπισταθεὶς μου
Θυρέων ἔκοπτ' ὀχῆας.

Primâ enim nocte claudebantur, manè reſerabantur fores. Notum illud Flacci,

Primâ nocte domum claude: & addit, *neque in vias*
Sub cantu querulæ deſpice tibiæ.

intelligit enim κλαυσίθυρον, quòd τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, unde dicebatur, hoc eſt, noctu, plerunque canebatur. Juvenalis Sat. 3.

nam qui ſpoliet te
Non deerit, clauſis domibus, poſtquam omnis ubique
Fixa catenatæ ſiluit compago tabernæ.

Simile eſt illud Joſuæ 2. 5. ὡς δὲ ἡ πύλη ἐκλείετο ἐν τῷ σκότει, hoc eſt, Ὅτι δὲ ὁ χρόνος τοῦ κλείειν τὰς πύλας παρῆν, ut Thargumiſtæ interpretantur; ſive ad portas urbium quæ claudebantur, ſive fores, referatur. Lucæ 11. ἤδη ἡ θύρα κέκλεισται, καὶ τὰ παιδία μου μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν κοίτην εἰσί. Præcedit autem, Τίς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου, *nocte mediâ:* quod eſt, κεκλεισμένων ἤδη τῶν θυρῶν, *cum aliquandiu clauſæ jam fuiſſent fores.* Non igitur qui κεκλεισμένων θυρῶν venit, neceſſe eſt διὰ κεκλεισμένων θυρῶν veniat. Notatur enim tempus; modus veniendi non exprimitur. Quamvis non ignorem interim quantopere hoc miraculum intendat Auguſtinus; qui, *Miraculum eſt*, inquit, *quòd Dominus noſter Jeſus Chriſtus in carne vera intraverit ad diſcipulos per oſtia clauſa*: ut & Græci interpretes, Euthymius & Apolinarius; qui, *clauſis foribus, Divinitatis potentiâ introiiſſe*, ait, *átque ità docuiſſe eos*, μὴ κατὰ σάρκα, μήτε κατὰ τὸν ἀνθρώπινον ἔτι τρόπον, ἀλλ' ὑπὲρ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν νοεῖν τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ ἐξουσίαν, *nè ſecundùm carnem aut humanum in poſterum morem, ſed ſupra carnis naturam, vim Chriſti ac poteſtatem æſtimarent.* Capite vigeſimo primo & illud habes, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει. *ut cingulo militiæ, ſed non ſpontaneæ, cingaris*; quemadmodum alibi Auguſtinus. Baſilius ad 3. Eſaiæ Catenâ nondum editâ, cujus uſum Reverendo atque eruditiſſimo viro Antonio Thyſio, ut alia plurima, debere me fateor: ὁποῖος ἦν ὁ Πέτρος, ἐκτείνων τὰς χεῖρας, καὶ ζωννύμενος εἰς τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ πόλεμον, ὑπὸ τῶν εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μαρτύριον προειλκυσμένων. Capite eodem, Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σε; Qui locus, ſi quis alius, diligenti obſervatione dignus. Notandus autem duplex Syriaſmus: Alter in voce μένειν, קוי, quod eſt, *vivere*, aut, *in vita permanere*; quemadmodum non ſemel, & in illo Apoſtoli 1. ad Corinth. 15. 6. ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. Alter ἐν τῷ ἔρχεσθαι, in quo tota loci ambiguitas. Evangeliſtæ ἔρχεσθαι Κύριον, non modò cùm de magno die Domini noviſſimóque agerent, dicebant, ſed & cùm mortem ſingulorum intelligerent: Unde Ἔρχεται Κύριος, מרן אתא, uſitata, etiam cùm periculum inſtaret, exclamatio. Quemadmodum & de paſtore quodam Græci ferunt, qui cùm fulmine feriri ſe ſentiret, nihil aliud quàm *Maran atha*, Ἔρχεται Κύριος, clamavit. Et ità paſſim in Evangeliis: Lucæ 12. 40. Καὶ ὑμεῖς οὖν γίνεσθε ἕτοιμοι, ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. Ut de hora decretoria ac ſumma, in quam quemque paratum ſemper eſſe oportet, accipiatur. Unde, Ἐλεύσεται Κύριος, vel Ἦλθε Κύριος, inter euphemiſmos mortis: quibus ut Latini ac Græci, ità Orientales libenter utuntur. Dominus igitur cùm dixiſſet, Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, hoc eſt, *Quid ſi manere eum volo donec venio*, hoc eſt, *uſque ad horam quam decrevi*, ſive, *donec tempus præfixum adveniat? quid ad te? Cujus non eſt aliena agere aut ſcrutari abdita, ſed compellantem ſequi. Te de tuo potiùs quàm illius exceſſu ſolicitum eſſe volo.* Et hoc eſt quod autor addit, καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει· ἀλλ', Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σε. *Tu me ſequere cùm veniam. De eo quod ſcire vis, de quo tam ſolicitè interrogas, ſecurus eſto. Manebit enim donec veniam. Id autem quando ſit futurum, nihil ad te: Cujus non eſt*

Cap. 21 v. 18.

v. 22.

aliena agere aut ſcrutari abdita, ſed compellantem, ſed venientem, ſequi. Non igitur non moriturum dixit. qui potiùs non dixit quod celare voluit; quo tempore videlicet ac quando, de quo quærebatur, moriturus eſſet. Mirum interim quæ ex occaſione hujus loci de Evangeliſta noſtro Græci aliique; qui ſuperſtitem, nec uno modo, voluerunt. Cùm
v. 25. quo concludamus aliquando, ac poſtremum videamus locum: qui ità habet, Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. Quæ negari non poteſt quin immanis ſit hyperbole. ſi ad numerum librorum & ad continentis ſpacium, quod eſt, ipſius orbis, referatur. Ponamus enim omnia καθ' ἓν fuiſſe ſcripta quæ iam paucis annis geſſit Dominus in terris, ideóne libros plures credimus futuros quàm ut orbis ſpacio contineantur? nedum ut Evangeliſta, παρθενίας & modeſtiæ exemplum, ſic loquatur, aut hoc velit. Quod perſuaſit Auguſtino, ut ad animum referret τὸ, χωρῆσαι: quomodo non ſemel à Matthæo aliiſque uſurpatur; ut cùm dicitur, Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον. Quo nomine ab Eraſmo reprehenditur. Cæteri hyperbolen admittunt: quæ, ſi verùm volumus fatêri, nova & inuſitata eſt. Videndum ergò an non aliud voluerit. Certum quidem, οὐ χωρεῖ, interdum de eo dici qui locum non dat, non admittit, aut faſtidit. Quemadmodum Halicarnaſſenſis Dionyſius lib. 8. Πόλιν οὐ χωρεῖν ἄνδρας ἀγαθούς, dixit; Ἀπέχεσθαι γὰρ ἤδη καταλιπὼν τὴν οὐκέτι χωροῦσαν ἄνδρας ἀγαθοὺς πόλιν, *urbem quæ jam bonos non admittit viros.* Porrò, quid faſtidioſius eſt mundo? qui cùm neceſſaria ac pauca non admittat, quonam modo omnia καθ' ἓν γραφόμενα non faſtidiret? Ut ſenſus ſit; *quæ ſi ſingulæ ſcribantur ac ſeorſum, mundum ipſum credo, qui vix iſta legit, tot volumina non admiſſurum.* Οὐ χωρεῖν ergò, quod, οὐκ ἐν χώρᾳ θήσομαι, Theognis dixit: quemadmodum talia ἐν ὑδρηλῷ χώρᾳ εἶ) dixit Xenophon. Neq; aliter locutus eſt Apoſtolus 2. ad Cor. 7. 2. Χωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. ubi excidiſſe viris eruditis nolim quod ibi legitur; *Neq; enim Capere hîc accipitur pro Intelligere, ſed ſicut vas aut locus aliquid capit.* Rectè ergò, quod jam dixi, niſi aliquantùm τὸ, αὐτὸς, obſtare videretur. Quid ſi ergò αὐτὸς ὁ κόσμος idem ſit quod λογισμὸς ἀνθρώπινος Philoni dicitur? qui libro De mundo, καὶ μυρία ἄλλα ἃ διὰ μέγεθος ἀνθρώπινος λογισμὸς οὐ χωρεῖ, *aliàque multa quorum magnitudinem* (aut, *quæ propter magnitudinem*) *humana non admittit ratio.* Si enim non tam pauca, quomodo tam multa? Græci ad majeſtatem referunt. Itaque Ammonius, διὰ τὸ μέγεθος τῶν θεωρημάτων, *propter magnitudinem myſteriorum*; Origenes, οὐ τοσοῦτον διὰ τὸ πλῆθος, ὅσον διὰ τὸ τῶν δογμάτων ἔνθεον, *non tam ob multitudinem librorum quàm doctrinæ divinitatem*, dici id vult. Quaſi non, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, item, τὰ γραφόμενα βιβλία, Evangeliſta dicat, quod ad numerum aut molem referri videtur; aut quaſi quæ ſcripta ſunt minus divina ſint quàm quæ prætermiſſa. Eraſmo ſanè aqua hæſit, qui hoc in Paraphraſi diſſimulavit aut omiſit. Noſter autem, *nè mundum quidem ipſum opinor capturum eos qui ſcriberentur libros*, parùm amœnè reddidit.

Cap. XI.

Loci quidam recentioris percurruntur interpretis. Ὁ Λόγος, *Sermo ille: & an rectè. Sermonem, de quo agitur, quàm accuratè Evangeliſta diſtinxerit. Sermo hypoſtaticus: & quæ illi à Thargumiſtis tribuantur.* Τὸν Λόγον *è Chaldæorum conſuetudine jam notum fuiſſe. Magnificum Evangeliſtæ initium.* ὁ Θεὸς, *Deus: non, Deus ille. Dii, aut Deorum nomen, in Sacris* πολυώνυμον. Τὸ, ὁ Κύριος, *de Domino excellenter ſic dicto, Dominus; non, ille Dominus.* Κύριος *ſine articulo de Deo, etiam cùm nomen* ἀνεκφώνητον *ſignificatur.* ὁ Χριστὸς, *Chriſtus ille.* Ἀπόθεσις τοῦ νεκροῦ. *Mirifica loci cujuſdam Sacri apud Epiphanium interpretatio.* ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, *& in eam rem plura. Juriſconſultorum in exhæredationibus & hæredationibus conſuetudo, & loquendi modus.* ἡ πόλις, *Urbs; non, illa urbs: Roma.* Τὸ πολιτικὸν νόμιμον *Juriſconſultis, Jus civile, cùm Romanum ſignificatur. Juriſconſulti locus.*

ὁ νόμος, Lex illa. Sermo, Ἀυδὴ Muſæo, Chaldæorum more. Ἡ πρός τινα χρῆσις, imitatio alicujus; & an rectè. τὸ πνεῦμα, ille Spiritus, de Spiritu Sancto. ה hajedia Hebræorum, an ſemper exprimatur: An emphaticum Syrorum. De individuis, aut ſubſtantiis primis. Sermo, & Verbum, περὶ τοῦ Λόγου. Locus, Ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν· mens ejus. Τὸ γίνεσθαι, ἀντὶ τοῦ εἶναι. Προσκυνεῖν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής, teſtimonium meum non eſt idoneum. Verum Latinis, Conveniens. Ἀληθής, δίκαιος· Ἀληθὴς, Helleniſtis. Ἐργάζεσθαι βρῶσιν, Operari cibo, Operari in parando cibo. Locus ordine inverſo conceptus. ἐν παῤῥησίᾳ, quid. Ου Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, & quomodo intelligendus ac diſtinguendus locus. ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ, in hoc peccato veſtro; & an rectè. ἐκ τῶν κάτω, ex locis infernis; & an rectè. Locus non rectè intellectus. οἱ πεπιστευκότες, & an quæ ſequuntur de iis intelligenda. Iterum aliquid obiter de articulis. Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι, Priuſquam Abraham fieret, ego ſum. Deum proprie εἶναι, quanquam & ſuo modo de aliis dicatur. Παράκλητος, Advocatus; & an rectè: Conſolator. Et quod Paracleti munus; cùm ſit non unum. Τηρεῖν ἐκ τοῦ πονηροῦ. Aliud, ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, Libera nos ab illo malo. Quæ eventura erant in ſe. Μὴ σχίσωμεν αὐτόν. Scindere veſtem; Findere lignum. Σχιστὸς χιτών. Ἐξῆλθον, Profecti ſunt. Ἐπενδύτης quid. Οὐδεὶς ἐτόλμα ἐξετάσαι αὐτόν, Nemo ex eo quærebat: Quod ſimilibus probatur locis.

QUod in aliis Evangeliſtis factum eſt à nobis, etiam hic fiet, ut poſtremo capite nonnulla obiter excutiamus in quibus, ut in aliis, judicium ſecurus ſuum eſt recentior interpres. Inter quæ mirum nobis ſemper viſum, ſatis non exiſtimaſſe, ſi ὁ Λόγος, *Sermo*, non, *ille Sermo*, diceretur. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, *In principio*, inquit, *erat Sermo ille, & Sermo ille erat apud Deum, eratque ille Sermo Deus. Hic Sermo erat in principio apud Deum. Omnia per hunc Sermonem facta ſunt, & abſque eo factum eſt nihil quod factum ſit. In ipſo vita erat, & vita erat lux illa hominum.* Primò enim ſcire velim, cur, ſi ubi nullâ opus eſt diſtinctione exprimendus ſit articulus, id non ubique factum ſit. Deinde, ſi non ſatis credidit diſtingui hunc Sermonem, niſi ità diſtinguatur, bono jure petimus ut ſermo nobis detur cui hæc conveniunt: Primò, Eſſe in principio; *In principio erat Sermo:* Secundò, Cujus hypoſtaſis ab hypoſtaſi Dei Patris, cùm ſit hypoſtaticus, utpote Filius, & ὁμοούσιος, utpote Deus, diſtingui poſſit: quod cautè ac prudenter additur, cùm dixit, *& Sermo erat apud Deum:* Tertiò, Qui verè ſit Deus; *& Deus erat Sermo:* Quartò, Per quem facta ſint omnia; *Omnia per ipſum facta ſunt: & ſine eo factum eſt nihil quod factum eſt:* Denique, In quo vita fuerit, quæ lux ſit hominum; *In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum.* Quæ ſi necdum curioſis ſufficere videntur, detur ſermo cui *Elohim*, detur cui *Jehovæ* communicari nomen poſſit; quod à Thargumiſtis factum; qui ea quoq; quibus nomen Dei, Dei anima, cor Dei, ac ſimilia ſignificantur, ſuo מימרא, ſeu Sermone aut Verbo, expreſſerunt: cui denìq; attributa Dei, quod ab iis factum, tribuantur. Detur ſermo præter hunc alius, qui *Sanctus Iſraelis*, qui *Salvator*, dici poſſit; quod ab iis aliquoties, imprimis autem apud Eſaiam, factum, & ipſi obſervavimus, & alii jam monuerunt. Quæ omnia ſi non ſufficiunt, nè τὸ *ille* quidem meliùs diſtinguet eum, qui è Chaldæorum conſuetudine haud dubiò jam notus erat: neque enim quicquam ſublimius auguſtiúſque *initio* hoc dici aut excogitari poteſt. Cogitemus enim multa quidem de œconomia, multa de miraculis à Domino, quàm diu in terris fuit, editis, nonnulla quoque de Divinitate, quamvis parciùs, à cæteris fuiſſe dicta: tandem verò advolaſſe aquilam, ſed cœlitus demiſſam, quæ è Chaldæorum placitis, receptis tum, & quæ in Judæorum quoque verſabantur manibus ac ſinu, quorum interpretationibus eandem propemodum cum Sacro contextu aut proximam ubique autoritatem tribuebant, tanquam è profunda nube, exclamarit, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Quod tonare eſt potiùs quàm loqui. Jam verò ſi

ſi hoc loco, *hic aut ille Sermo*, propter articulum, neceſſariò dicendum erat, cur *πρὸς τὸν Θεὸν, apud Deum*, non, *illum Deum*, reddidit? Quia Deus nempe intelligitur, ſed unus, ſed verus, ſed Iſraelis, ſed propriè ſic dictus. Et tamen, teſte Apoſtolo, *multi ſunt Dii, & Domini multi:* neque eâdem ſignificatione in Sacris *Deus* ſemper dicitur; cùm proceribus id quoq; ac præfectis tribuatur hominum. In Novo Fœdere ignoti, Κύριοι nonnunquam dici ſolent: quod honori datur: Ut cùm Maria vigeſimo hujus Evangeliſtæ capite, quem exiſtimabat hortulanum eſſe, Κύριον appellat: *Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι ποῦ αὐτὸν ἔθηκας, Domine, ſi tu ſuſtuliſti eum, dic ubi poſueris eum.* Quare autem, cùm de Servatore id dicitur, articulum neglexit? Quod ut paſſim fit, ità paſſim negligitur ab eo. Dicant nobis, quis intelligatur, cùm Matthæi 21. Marci 11. Lucæ 19. injungitur diſcipulis ut aſinam adducant; additúrque, ut, ſi quæratur cujus id faciant mandato, reſpondeant, Ὅτι ὁ Κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει. Ubi recentior interpres, *Quia Dominus eo opus habet.* Rectè, & per excellentiam. Cujus vis perit, ſi, *ille Dominus*, dicatur. Sed & certus intelligitur; *ὁ δεῖνα*, nempe: & ſcire poſſeſſoris intererat, quis eſſet. Quid, quòd Deus, qui ὁ Κύριος plerunque dicitur, neglecto articulo, Κύριος dicitur? Ut, cùm alibi paſſim, tum aliquoties Matthæi 1. *ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ, ecce angelus Domini in ſomno apparuit ei.* Ibidem, *ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Κυρίου*, v. 24. *ut imperarat ei angelus Domini.* eodémque modo paſſim, ubi nomen *ἀνεκφώνητον* ſignificatur. Ubi, nè tum quidem exprimit articulum interpres de quo agimus, cùm additur in Græco: ut cùm eodem capite Matthæi dicitur, *ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου*, recentior, *ut impleatur quod ait Dominus.* Notiſſimus eſt Pſalmiſtæ locus, quem Evangeliſtæ adducunt, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Ubi ſemel *Jehova* ſive *Adonai*, ſemel *Adoni* dicitur: *Adoni* autem idem ille qui hic Sermo. Ubi recentior interpres, *Dixit Dominus Domino meo*; non autem, *Dominus ille Domino illi meo:* cùm multi ſint Domini, quemadmodum non unus ſermo. In quo loco, teſte Galatino, Jonathan, (qui hodie non exſtat, aut à Judæis occultatur) *Dixit Dominus Verbo ſuo, Sede à dextris meis.* ut ὁ Λόγος ἐνυπόστατον ſit & ὑφιστάμενον. Et tamen idem interpres eodem loco, *τὸν Χριστὸν, Chriſtum illum*, dixit: *Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; Quid vobis videtur de Chriſto illo?* quaſi alius ſit præter Dei Filium, qui excellenter Chriſtus dicatur. Aliter certè quàm Cyrus Eſa. 45. 1. de quo Helleniſtæ, Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῷ χριστῷ μου Κύρῳ. cùm in Hebræo ſit, למשיחו, τῷ χριστῷ αὐτοῦ. Ubi, ſi ità videatur, exprimi articulum profectò mallim. Quid autem certius, quàm nullam in Græcorum articulo excellentiam nonnunquam eſſe? quemadmodum cùm in Sacris Κύριος ſine eo Deus eſt; cum eo, ſervi alicujus dominus. Notum eſt illud, *καὶ ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύριος αὐτοῦ, & ſervus ut dominus ejus:* ubi domino tribuitur articulus, quemadmodum & ſervo. Item, οὐδὲ δοῦλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. Ubi non ſervo tribuitur, ſed cuilibet domino. Itaque nec Græcis ſemper διαστατικὰ τῆς ἐξοχῆς τὰ ἄρθρα, excellentiam notare articulos, & qui ſubacto ſunt in his judicio haud ignorare poſſunt, & antiqui, inter quos & Apollonius Alexandrinus, ſummus rei Grammaticæ autor, notarunt. Neque verum in Sacris abſolutè eſt illud Epiphanii, Ἐὰν εἴπωμεν ΘΕΟΣ ἄνευ τοῦ ἄρθρου, τὸν τυχόντα εἴπομεν Θεὸν, τῶν ἐθνῶν, ἢ Θεὸν τὸν οὐκ ὄντα· (ità enim legendum:) ἐὰν δὲ εἴπωμεν Ὁ ΘΕΟΣ, δῆλον, ὡς ἀπὸ τοῦ ἄρθρου τὸν ὄντα σημαίνομεν, ἀληθῆ τε καὶ γινωσκόμενον, *Si Θεὸς ſine articulo dicamus; quemlibet, puta paganorum, intelligimus Deum, ſive Deum qui non eſt: Si autem ὁ Θεὸς dicamus, manifeſtum eſt, ipſo articulo eum qui eſt, hoc eſt, ipſum verum, & quem novimus, ſignificari.* Quod tantum à vero, etiam in Sacris, abeſt, ut Helleniſtæ ſtatim Geneſeos primo, circa initium, ubi, *καὶ τὸ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος*, non *τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ* dixerint: cùm אלהים ſic exprimatur: ubi ſuum ייי Chaldæus, quod pro tetragrammato, adhibuit: Qui non Θεὸς modò ſed & ὁ Θεὸς ſolus eſt ac creditur: idem qui & Κύριος, non autem ſemper ὁ Κύριος, ab Helleniſtis dicitur. Exemplo locus ſit, ut alios omittam, qui in mentem primò nunc nobis venit. Exodi 3. v. 7. Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ. cùm in Hebræo יהוה legatur. Adeò

ut

ut nè veri quidem ſint canones quos tanquam generales Epiphanius hic ponit: Inter quos ille, *Ὅπου ἄρθρον πρόσκειται, ἐπὶ ἑνί τινι ὡρισμένῳ καὶ διαφανεστάτῳ πάντως ἐστὶν ἡ βεβαίωσις· διὰ τὸ ἄρθρον ἄνευ δὲ τοῦ ἄρθρου, ἐπὶ ἑνὸς τοῦ τυχόντος ἀορίστως ἐστὶ λαμβάνειν*, *Articulus cum additur, de uno aliquo & definito agitur, & noto: ſine illo autem, de quolibet & indefinitè ſumitur.* Quid verò obſervatione hac probatum voluit doctiſſimus ac multæ lectionis autor? Erraſſe ſcilicet Samaritanos, quòd cadavera vel mortuos tantopere abhorrerent, ut, qui tangeret, impurum, ante expiationem, judicarent. Quamvis verè in Lege dictum eſſet, *Ἐάν τις ἅψηται τοῦ νεκροῦ, μένει βέβηλος ἕως ἑσπέρας καὶ λούσεται ὕδατι, καὶ καθαρισθήσεται*, *Si quis mortuum tetigerit, pollutus uſque ad veſperam manebit: deinde aquâ ſe lavabit, & purgabitur.* E quo probat, cùm *τοῦ νεκροῦ* eo loco dicitur, non aliquem quemcunque intelligi, ſed certum; Dominum, nimirum: è quo ſequi, Omnes fore impuros qui in crucem ſublaturi eum eſſent, donec aquâ, ſeu baptiſmatis luſtratione, expiarentur: Quò & verba Petri Actor. 2. mirificè pertraxit, *Pœnitentiam agite, & baptizetur quiſque*, cæteráque quæ ſequuntur. Qualia nonnulla cum dolore ac admiratione in antiquorum ſcriptis legimus. Quid enim ludere in re ſeria, ni hoc eſt? Quippe, ut de loco nihil dicam, quis argumento quod à Græco deſumitur articulo vel refutandos Samaritanos, vel ad Dominum ac ſalutare ejus ſupplicium referri poſſe id, judicabit? Quòd ſi autem illi qui manum injecerunt mortuo, polluti adeò fuerunt, quid fuiſſe credimus qui cruci affixerunt? Ut omittam, nè admittendos quidem qui articulum etiam emphaticum ubique exprimendum credunt. Et quandoquidem in Sacris jam verſamur, non ab re erit, ſi quid in re ſimili Græcorum ſtatuerint Theologi hic expendamus: Qui, inter alia, cùm Dei Filius *ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου* alterius reſpectu dicitur naturæ, quærunt quid articulus deſignet: quem & eſſe emphaticum, & talem ſtatuunt, ut non ad certum hominem, ſed ad naturam referatur hominum ac noſtram. *Δηλοῦσιν*, inquit ſummus Theologus ac Criticorum apex, Photius, cùm de Ephræmio Syro & opinionibus ejus agit, *διὰ τῆς τοιαύτης προσθήκης τοῦ ἄρθρου, οὐ τὸν τινὰ ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ὁλικόν· οὐδὲ τὴν τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασιν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν φύσιν*, *Cùm ità articulos præmittunt, non quendam hominem ſed univerſum, neque Patris Filiique perſonam ſed communem naturam ſignificant.* Quod ut confirmet, Matthæi aliquot, unum Apoſtoli adducit locum: quos hic nunquam loqui ſine articulo obſervat. Primus quem adducit locus 12. 32. Matthæi exſtat; *Καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.* Ubi recentior interpres, *Et quiſquis locutus fuerit adverſus filium hominis*: non, *illius hominis*, aut, *illum filium illius hominis*; quod jam certum deſignaret hominem. Secundus, Matthæi 16. 27. *Μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.* Recentior, *Futurum eſt enim ut filius hominis veniat cum gloria Patris ſui.* Tertius, Matthæi 17. 9. *Μηδενὶ εἴπητε τὸ ὅραμα, ἕως οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ.* Idem, *Nemini dixeritis quod vidiſtis, uſque quò filius hominis à mortuis reſurgat.* In quibus ea vis articuli atque efficacia, ut jam non *τὸν ἄνθρωπον*, ſive hunc ac illum hominem, ac nè hominem quidem, ſed *τὴν ἀνθρωπότητα*, hoc eſt, in univerſum & communiter humanam denotet naturam: Ubi tamen vel idcirco nota, de qua agimus, diſſimulatur. Poſtremus eſt Apoſtoli ille, *Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα· εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε.* Ubi interpres antiquus; *Sed non ſicut delictum, ità & donum. Si enim unius delicto multi mortui ſunt, multò magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis Jeſu Chriſti, in plures abundavit.* Recentior contrà; *At non ut lapſus, ità etiam eſt quod Deus gratificatur. Nam ſi illius unius lapſu multi mortui ſunt, multò magis gratia Dei, & donatio per gratiam, quæ eſt unius illius hominis Jeſu Chriſti, in multos redundavit.* Ubi *illius hominis* eſt *τῷ δεῖνα*: Quod meo quidem animo periculosè dicitur; eodem nempe modo quo in ſcholis *ὁ Σωκράτης*, qui à ſimilibus ſic ſeparatur: cùm in eo homine *ἡ ἀνθρωπότης καὶ ἡ ἐνανθρώπησις* conſideranda ſint quæ & ſalutis noſtræ fundamenta ſunt. Ut omittam, totum illud quod *περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου* veteres obſervant, ſic everti. Sed ad alia

camus. Nuſquam cautiùs ac circumſpectiùs quàm in Exhæredationis materia, ſimilibúſque, Juriſconſulti loquuntur. Si quis igitur, ſecundùm illos, filium quem unum habeat exhæredare velit, *Filius meus exhæres eſto*, dicet : quod, ὁ υἱός μου, vel Τίνος ὁ υἱός μου, dicunt Græci. Si è pluribus aliquem intelligi velit, qui commune ſtudium, aut artem, aut ætatem, aut ſimilia, habeat, Græci, ὁ γραμματικός, ὁ τέκτων, ὁ πρεσβύτης, ὁ νεώτερος, ὁ λευκὸς, καὶ ὁ μέλας, Latini, *grammaticus ille, faber ille, ſenex ille, juvenis ille, albus ille, & niger ille*, dicent : Ubi neceſſariam diſtinctionem eſſe, quivis videt. Ità in hærede inſtituendo, *Titius hæres eſto*, vel, *Titius hæres ſit*, vel, *Filius meus* (unus ſi ſit) *hæres eſto* : non autem, *ille Titius*, aut, *ille filius*. Quemadmodum hic de quo agitur, & filius unicus, & hæres univerſi fuit : De quo Teſtator, *Filius meus es tu : Ego hodie genui te. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ*. Quam inſtitutionis formulam magnificè imprimis extulit Chaldæus : *Recitabo*, inquit, *Dei pactum.* ac deinde addit ; ייי אמר לי חביב כבר לאבא אנת לי זכאה כאלו יומא דין בריתך ׃ בעי מני ואתן נכסי עממיא אחסנתך ואחודתך שלטוני סיפי ארעא. *Dominus dixit mihi, Dilectus, ſicut filius eſt patri, tu mihi : mundus es, ac ſi die hâc creaviſſem te. Poſtula à me, & dabo divitias populorum hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam dominia finium terræ*. Agitur enim de Sermone, aut Verbo, quod & *Verbum Jehovæ* & *Jehova* dicitur: quod adeò & unicum & proprium Jehovæ, ut nonnunquam ubi ipſum nomen tetragrammatum occurrit, *Verbum Jehovæ*, reponant. Verbum, dico, ſive Sermo, qui ὑποσάδης aliàs dicitur : Quem ἐξουσιαστικὸν, quòd omnia à Patre, etiam regnum ipſum, acceperit, Theologi antiqui, inter quos Cyrillus Hieroſolymitanus, dixerunt. De qua ἐξουσίᾳ Regius Propheta : Apud quem cùm Dei Filium impudenter poſſe intelligi, negare audet Kimchius, argumenta ejus, quæ imprimis de equo, filio Ruben, addidit, cordatus lector videat : qui nec os blaſphemum nec ſtoliditatem ſatis admirari poterit. Quid, quòd nè tum quidem ſemper cùm diſtinctionis cauſâ poni videtur articulus exprimitur ? Ità, ſi Ἀπολλώνιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ ὁ Ῥόδιος, Græcè dicam, ſatis erit, ſi Latinè, *Apollonius Alexandrinus, & Rhodius*, id dicam : cùm hæc ipſa aliter ſic diſtinguantur. Nec ſi Ἀριστοφάνης ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου, καὶ Ἀριστοφάνης ὁ τοῦ Ἀπελλοῦ dicam, ideo Latinè, *Ariſtophanes filius ille Philippi, & ille Apellæ*, multò minùs, *illius Philippi, & illius Apellæ*, dicam. Dabit autem lector veniam, ſi diutius in argumento per ſe, ut videtur, tenui verſemur, cùm majora trahat : Et ſubactum vel imprimis hîc requiritur judicium. Quid, quòd & plerunque apud Romanos articulum ſi exprimas reddáſque, excellentiam, quam exprimis, ſic tollas ? De quo obiter jam alibi. Urbs eſt Roma ; quæ, ἡ πόλις, Græcè : quam non *illam urbem*, niſi fallimur, ſed *Urbem*, dicas : *Illa* enim *urbs*, quævis eſt quæ deſignatur : *Urbs* autem, quæ & κόσμου παντὸς ἄνασσα πόλις, *urbs regina orbis univerſi*, Græcis dicitur poetis. Quemadmodum τὸ Πολιτικὸν νόμιμον, Juriſconſultis Græcis, *Jus civile*, non *illud Jus civile*, dicitur Romanis : quod de Lacedæmoniorum quoq; & Athenienſium Jure dici poteſt : Cùm, *Jus civile*, excellenter Jus Quiritium, ut rectè iidem docent Juriſconſulti, vulgò dicatur. Sed & ὁ ποιητὴς, non *poeta ille*, ſed *Poeta*, ſi Homerum aut Virgilium intelligas : Quod aliter ſi dicas, excellentiam jam tollas : *poeta* enim *ille*, quod & antea à nobis dictum, quivis eſt quem notas. Rectè Imperator ; *Sic enim & jus quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritium, quo Quirites utuntur : Romani enim à Romulo, Quirites à Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cujus ſit civitatis, noſtrum jus ſignificamus. ſicut cùm Poetam dicimus* (non autem, *illum poetam*) *nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius*. Quis non deniq; miretur, quòd, cùm Græci qui Romanum jus ſcripſerunt aut id linguâ ſuâ reddiderunt, vel τοῦ νόμου vel τῶν νόμων meminerunt (quales qui Beryti id docuerunt, aliíque) nemo Leges alias præter Romanorum Jus intelligat, nec Latinè aliter quàm *Leges* reddat (quæ ſic excellenter ſcilicet dicuntur) interpres de quo agimus doctiſſimus nonnunquam cùm τοῦ νόμου in his libris mentio occurrit, ità nempe ut ἐξόχως Lex Moſaica intelligatur, *illam Legem*, dicat ? Et tamen ſi quis vel Juriſconſulti alicujus qui τοῦ νόμου meminit, vel Agathiæ Scholaſtici, qui Legibus, hoc eſt, Juri Quiritium

Roma-

Romano, dediſſe operam ſe Beryti his verbis teſtatur, ἐτύγχανον γὰρ αὐτοῦ διατρίβων παιδείας ἕνεκα τῶν περὶ τῶν νόμων, hoc eſt, *Legum ſtudio, cum ibi verſaretur, dediſſe ſe operam*, ità reddat ut *illarum Legum ſtudio dediſſe operam* Latinè dicat, quis Juriſconſultus non in contumeliam id Legum Romanarum potiùs quàm excellenter dici exiſtimabit? Neque aliter nonnunquam cum contemtu Romani loquuntur: Ut poeta, cùm dixit,

Et nunc ille Paris cum ſemiviro comitatu.

Noſter tamen, cùm de Lege Moſis dicitur, ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, *Lex illa per Moſen*, inquit, *data eſt.* Quaſi qui *Legem* dicat, & *Moſis Legem* dicat, indefinitè loquatur; aut minor Legis Moſaicæ, cùm ità dicitur, quàm Romani Juris ſit excellentia. Ut ſi quis, quod jam dixi, cùm ἡ πόλις Roma dicitur, non *Urbem*, quæ ſic excellenter dicitur, ſed *illam urbem*, dicat. Ità igitur ὁ Λόγος, *Sermo*, non, *ille Sermo*: Quem Marius Victorinus, *Vocem Patris*; Muſæus, Chaldæorum more, teſte Juſtino Martyre, Αὐδὴν dixit: Qui,

Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς, ἣν φθέγξατο πρῶτος.
Per Sermonem adjuro te Patris, quem primò locutus eſt.

Deinde,

Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς ϛηρίξατο βουλαῖς.
Cùm mundum omnem ſuis formavit conſiliis.

Ubi idem addit, Αὐδὴν dixiſſe metri causâ quem Λόγον alii: Quemadmodum Cæſarius Gregorii Theologi frater, Αὐδὴν ἐσυνίσατο, eundem Sermonem dixit. Antiqui porrò alluſionem ſive imitationem alicujus χρῆσιν πρός τινα eleganter nonnunquam dicunt: Ut cùm Homerus initio Iliados, Μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος, quod antè Orpheus, Μῆνιν ἄειδε θεὰ Δημήτερος ἀγλαοκάρπου. De quo idem Juſtinus, ἵνα μὴ δόξῃ τῆς Ὀρφέως ἀπᾴδειν ποιήσεως, ἣν οὕτως ζηλῶσαι προὔθετο, ὡς διὰ τοῦ πρώτου τῆς ποιήσεως ἔπους τὴν πρὸς αὐτὸν σημῆναι χρῆσιν. Cujuſmodi χρῆσις in hoc loco eſt. Nam cùm Moſes dixiſſet, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, Johannes dixit, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Cùm in Moſis tamen loco, nemo, niſi fallor, dicat, *In principio fecit Deus ille cœlum & terram.* Ego, ut quod ſentio dicam, non magis τὸν Λόγον cùm περὶ τοῦ ὑποστατικοῦ Λόγου, qui unicus ac perſona altera à Patre eſt, *illum Sermonem* arbitror dicendum, quàm *illum Spiritum* de Spiritu Sancto, cùm excellenter τὸ πνεῦμα dicitur: ut cùm Actor. 2. v. 4. Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ubi interpres, *ille Spiritus*, more ſuo reddidit. Quaſi aliud quid ſimile poſſet alius Spiritus præter eum qui Sanctus dicitur: cujus miraculum, cujus ἐπιφοίτησις, cujus ἔπελευσις (ità enim acceſſum ejus jam operantem Græci dixerunt Theologi) in ſingulis deſcribitur. Quid, quòd verſu eodem ἅγιον πνεῦμα, qui mox excellenter τὸ πνεῦμα, dicitur? cùm nihil minùs novum ſit quàm τὸ πνεῦμα de hoc dici: Ut cùm Dominus in deſertum ὑπὸ τοῦ πνεύματος Matth. 4. v. 1. tranſlatus dicitur: ubi noſter, *ſubductus fuit in deſertum à Spiritu:* Quo loco idem, cùm antiquus, *à Spiritu*, reddidiſſet, nihil ſe mutare auſum notavit, quanquam, *ab eo Spiritu*, non malè reddi poſſet. Et tamen aliquantò fortè ità loqui ibi tutius fuiſſet, quia ad malignum Spiritum nonnulli ex antiquitate id retulerunt: ut ſuppoſiticius Abdias, de quo ibi egimus. Ità Lucæ 2. v. 26. Simeon *mortem ſe non viſurum priuſquam Chriſtum Domini vidiſſet, monitus à Sancto Spiritu fuiſſe* dicitur: Qui & ſequenti verſu ἐν τῷ πνεύματι *veniſſe in templum* dicitur: ubi interpres vetus, *in Spiritu*; recentior, *impulſore Spiritu*, non *illo Spiritu*, reddendum judicavit. Johannes denique Baptiſta, τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, *deſcendentem ſe vidiſſe Spiritum*, ut idem loquitur interpres, teſtatur. Qui & prædictum ſibi memorat, Ἐφ᾽ ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, *Super quem videris Spiritum deſcendentem* &c. (ut idem interpres loquitur) *hic eſt qui baptizat Spiritu Sancto.* Ut infinitos omittam locos. Quòd ſi cùm τὸ πνεῦμα dicitur, aliquid addendum eſſet, quis non tutiùs *Spiritum Dei*, vel *Sanctum*, in ejuſmodi locis, quàm *illum Spiritum*, dicat? cùm nemo neſciat quâ ratione viri Sancti πνευματοκίνητοι dicantur, qui & θεοφόροι à Græcis Theologis dicuntur. Quid, quòd nè ה *hajedia* quidem Hebræorum cum.

cum articulo ubique exprimunt Latini? Ut, exempli cauſâ, in illuſtri illo Eſaiæ loco, ubi dicitur, הנה העלמה הרה וילדת, cap. 7. v. 14. ubi B. Hieronymus & alii, *Ecce virgo concipiet & pariet filium*; non, *illa virgo*. Ità cùm Magiſtri Deum reverenter הקדוש *Sanctum illum* dicunt, quod contractè הק paſſim ſcribitur, pro quo ὁ ἅγιος Græci, Itali *il Santo*; Latini è linguæ ſuæ ratione & uſu *Sanctum*, non *illum Sanctum*, excellenter dicunt. Quid, quòd nec emphaticum Syrorum, nè hoc quidem loco de quo agimus, eruditi expreſſerunt interpretes: quamvìs מלתא, quod מלא aliàs, ſeu Verbum, ſive Sermo, dicatur? Quid, quòd ipſe Syrus, hoc exprimere cùm voluit (*Sermo ille*, aut *Sermo hic*, videlicet) הו מלתא, *hic Sermo*, dixit? Quo & ſemel in principio hoc uſus eſt, ut ſi Græcè dicas, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ οὗτος ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Adde, quòd ſubſtantia quæ Prima nunc in Scholis dicitur, ut *Socrates*, *hic homo*, quam & individuum & ſingularem dicunt, modò cum articulo interdum ſine illo in his ipſis libris effertur. Niſi ſi Johannem Baptiſtam, eundem, aut Petrum Apoſtolum, eundem fuiſſe negamus; quorum de utroque, modò Ἰωάννης modò ὁ Ἰωάννης, modò Πέτρος modò ὁ Πέτρος, dicitur: quod interdum poſtulat ornatus, neque ſemper emphaſin inducit. Lucæ 3. 16. Ἀπεκρίνατο ὁ Ἰωάννης ἅπασι, λέγων, Ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς. Item 7. v. 22. ἀπαγγείλατε Ἰωάννῃ: eodémque modo de Petro: Ut alter, *Johannes*, ac *Petrus*; alter, *ille Johannes*, ac *ille Petrus*, futurus ſit. Adde, quòd Græcorum Philoſophi, de eadem prima ſubſtantia qui agunt, cùm ὁ Σωκράτης, vel οὗτος, ὁ τὶς ἄνθρωπος, dicunt; Latini, non *ille Socrates*, ſed *Socrates*, quod eſt *hic* aut *ille homo*, ſive *homo aliquis*, dicunt: Idem enim *Socrates*, & *hic* aut *ille homo*, qui ſecundam ſcilicet præcedit ſubſtantiam: Idem qui Hebræis Logicis aut Technicis איש נפרד, *vir ſeparatus*, dicitur: qui in iiſdem diſputationibus, cùm individui fit mentio, *Ruben* ſimpliciter aut *Simeon*, ut Græcis ὁ Σωκράτης, ex linguæ uſu dicitur. Cùm Latinis per ſe ſatis diſtinguatur Socrates (ut & Hebræis Ruben) qui non aliud quàm *homo hic* aut *ille*, etiam cùm ὁ Σωκράτης dicitur. Jam quod Socrates aut Petrus inter homines, inter urbes Roma, inter locos ſingulos aut agros ille qui peculiari nomine diſtinguitur, atque ità ſeparatur; exempli ergò, *ager Figuli*, ità dictus: De quo Matth. 27. 7. Συμβούλιον δὲ λαβόντες, ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ Κεραμέως, εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις, *Conſilio autem inito, emerunt illis agrum Figuli, ad ſepulturam hoſpitum*: Ubi recentior interpres, *Conſilio autem capto, emerunt ex eis agrum illum Figuli, ad ſepulturam hoſpitum*: cùm *ager Figuli*, ὁ ἀγρὸς τοῦ Κεραμέως, ſive חרש, ſit *ager iſte*; ut ὁ Σωκράτης, *homo ille*, aut *aliquis*, non autem *ille Socrates*: Quod qui dicit, bis idem dicit: nomine enim Socrates, ut ager ille, à cæteris diſtinguitur ac ſeparatur. Quod iidem autem eruditi quærunt, utrùm *Sermo* meliùs an *Verbum* hìc dicatur, ac nè quærunt quidem ſed pronunciant ac ſciſcunt, mihi, qui recepto more loquor, (ut de Auguſtino aliiſque, qui ſæpe aliter loquuntur, non agam) nec Chaldæos, quos Evangeliſta reſpicit, malè interpretati, quibus *Verbum* placuit, & ingentem diſſerendi, quam occaſione τοῦ λόγου, quod in multa abit, invexerunt Græci, præcidiſſe anſam videntur: ut cùm rationem, cùm ſermonem, ſimul qui effertur & concipitur, ſic dicunt: Unde quædam huc tranſlata quæ longè infra nominis ſic uſurpati, & myſterii quod adoramus, majeſtatem ſunt: è quibus nonnulla ut ſermoni conveniunt, ità *ſermo* de vulgari & (ut rectè Græci) ὁμιλητικῷ, non erudito, uſurpatur vulgó; tum de eo ut plurimùm qui inter duos inſtituitur aut plures: nè antiquos, qui aliter locuti, nihil cauſæ habuiſſe exiſtimemus. Quæ & ponderanda ſunt: & nos Exercitationes ſcribimus. Suum quiſque interim judicium ſequatur. Cap. 1. v. 30. cùm à Baptiſta dicitur, Ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν, vetus interpres, *qui ante me factus eſt, quia prior me erat*: recentior, *qui antepoſitus eſt mihi*, *quia prior me erat*. Illud mirum eſt, viros eruditos, in his ſimilibúſque, cùm dubitarent, non adhibuiſſe Helleniſtas; quorum & linguâ, tanquam ex profeſſo, uſus hìc eſt Spiritus Sanctus, locóſque ex iis paſſim vel alluſit vel integros adduxit: Quibus tria hæc eódem recidunt, πορεύεσθαι πρότερον, προπορεύεσθαι πρότερον, & πρότερον εἶναι: Ut cùm dicitur, ἐν στύλῳ νεφέλης σὺ πορεύῃ πρότερος αὐτῶν, Num. 14. v. 14. Item, ὃς προπορεύεται πρότερος ὑμῶν

ὑμῶν ἐν τῇ ὁδῷ, Deut. 1. v. 33. Item, *προπορεύσεται γὰρ πρότερος ὑμῶν ὁ Κύριος*, Eſa. 52. 12. Quid igitur hîc dixit Johannes? Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, προπορεύσεταί μου, ὅτι πρότερός μου ἦν, *Qui poſt me venit, præcedit me, quia ante me fuit.* Nam qui τὸ γίνεσθαι ἀντὶ τοῦ εἶναι uſurpari negant, quid voluerint non ſatìs video: Et qui hoc negant, nè de aliis ſcriptoribus nunc dicam, quod tirones non ignorant, Helleniſtas non conſuluerunt. Quid igitur, nè infinita hîc exempla congeram, cùm dicitur, *πρότερα αὐτῆς οὐ γέγονε τοιαύτη ἀκρίς*, Exodi 10. 14.? ubi in Hebræo היה *fuit: antè talis locuſta non fuit.* Quis enim *antè facta eſt* dicat potiùs quàm *fuit?* Quis cùm Gen. 27. 29. *γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου* dicitur, non *eſto*, ſed *ſias dominus fratris tui*, dicendum exiſtimet? Quæ ac ſimilia, nec ſine cauſa, ſæpe admiratus ſum. Neque ſequitur, aliter nonnunquam uſurpari, ergò ſic nunquam. Quanquam nec durum adeò, ut arbitrantur, ſi τὸ, *πρῶτός μου*, aliter accipias; ut idem quod ὁ *ἄρχων μου*, aut (ut loquuntur Helleniſtæ) idem quod *πρώταρχός μου*, hic deſignet: quo nonnunquam τὸ ראש interpretantur; & quomodo ferè Nonnus, Πρῶτος ἐμεῖο βέβηκεν, ὀπίστερος ὅστις ἱκάνει. Cap. 4. v. 23. cùm dicitur, Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, interpres vetus, *Sed venit hora, & nunc eſt, quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate.* Qui Hebraiſmus admodum vulgaris & receptus adeò recentiori diſplicet interpreti, ut hoc & ſequenti verſu, *Spiritu ac veritate*, reponendum judicarit: *adorabunt*, inquit, *Patrem Spiritu ac veritate.* Capite 5. v. 31. cùm legitur, *Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ, καὶ οἶδα ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία ἣν μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ*, Vetus, *Si ego teſtimonium perhibeo de me ipſo, teſtimonium meum non eſt verum:* hoc eſt, *dicetis non eſſe verum.* Chryſoſtomus, poſtquam multis de eo loco egit, tandem addit; Τί οὖν ἐστι τὸ εἰρημένον; ἔμελλον αὐτῷ ὑποφέρειν οἱ Ἰουδαῖοι, Ἐὰν σὺ μαρτυρῇς περὶ σεαυτοῦ, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· διὰ τοῦτο ταῦτα προλαβὼν εἶπεν ὡσανεὶ ἔλεγε, Πάντως ἐρεῖτέ μοι, ὅτι σοι οὐ πιστεύομεν· οὐδεὶς γὰρ ταχέως ἑαυτῷ μαρτυρῶν ἀξιόπιστός ἐστιν ἐν ἀνθρώποις. τὸ οὖν, οὐκ ἔστιν ἀληθής, οὐχ ἁπλῶς ἀναγνωστέον, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόνοιαν. hoc eſt, *Quid eſt igitur quod dixit? Futurum erat, ut illi objicerent Judæi, Si de te ipſo teſtimonium perhibes, teſtimonium tuum non eſt verum. Ideo hoc præmiſit: ac ſi dicas, Omnino dicturi eſtis mihi, Tibi fidem non habemus: non enim facilè qui ſibi teſtimonium perhibet fidem invenire inter homines ſolet. Illud igitur,* NON EST VERUM, *non ſimpliciter, ſed ex eorum ſententia, accipiendum.* Nihil cauſæ erat igitur cur id Recentior mutaret, qui *idoneum* ſuppoſuit: *Si ego teſtor de me ipſo, teſtimonium meum non eſt idoneum. Alius eſt qui teſtatur de me, & ſcio idoneum eſſe teſtimonium quod teſtatur de me.* liberè, atque ex ſuo ſibi judicio: cùm non paraphraſin, non commentarium ex opinione propria, ſed interpretationem ſcriberet: Quam religioſam eſſe oportet: neque enim mens Scripturæ modò, ſed & verba, quantum poteſt, vindicanda ſunt interpreti: Ut omittam, ſi mutentur verba, id quod dicitur mutari. Illud autem vel imprimis, ut quæ ſunt ſimilia conferri, quæ ἐναντιοφανῆ dicuntur, ac contraria videntur, commodè conciliari poſſint, cauto interpreti vitandum. Quemadmodum huic loco illum Theologi, ac, inter cæteros, is, de quo jam dixi, Chryſoſtomus opponit, Κἂν ἐγὼ *μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου*, *Etſi ego de me teſtimonium perhibeo, verum eſt teſtimonium meum*, cap. 8. v. 14, &c. ubi præcedit quod hîc intelligendum, *Tu de te ipſo teſtaris; teſtimonium tuum verum non eſt.* Quid, quòd *verum* Latinis, *conveniens* quoque ac *rectum?* quomodo libenter Flaccus loquitur: Nota ſunt illa,

Metiri ſe quemque ſuo modulo ac pede, verum eſt. &,

——— *nil Groſphus niſi verum orabit & æquum.* &,

An quodcunque facit Mæcenas, te quoque verum eſt?

ubi ſcholia antiqua, *æquum & juſtum te facere eſt?* Cujuſmodi plurima eruditionis reconditæ in antiquo interprete, nec ſatìs intellecta, etiam cùm verbis adhæret, invenias. Atque ità ἀληθὴς Heſychio *δίκαιος* exponitur. Quanquam quis tam parùm in Helleniſtis verſatus eſt, qui ignoret τὸ [נאם], de quo nos ſæpius, modò

ἀληθὴς modò πρὸν ab iis reddi? unde hoc petendum. Quid, quòd Servator ipſe infrà dixit, Οὗτος ἀληθής ἐστι, καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν ubi τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ δίκαιον conjungit. Illo igitur *idoneo* hic opus non erat. Capite 6. v. 27. cùm dicitur, Ἐργάζεσθε, μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, bene Chryſoſtomus, Μηδεὶς ὑμῖν ἔστω λόγος ταύτης τῆς τροφῆς, ἀλλ᾽ ἐκείνης τῆς πνευματικῆς, *Nullo modo cura vobis ſit hic cibus, ſed ſpiritualis ille*: Ut ἐργάζεσθαι ſit, de parando ſolicitum eſſe, & hoc curare. Interpretes ergò, vetus nempe atque Eraſmus, ἰδιωτικῶς hic & ad verbum, *operemini, non cibum*, dixerunt: Quod omnino barbarum recentiori videtur. Interim, ut ἐργάζεσθαι βρῶσιν ab Evangeliſta dicitur, quod alienum Græcis auribus videtur, ità ἐργάζεσθαι βίον, & ἐργάζεσθαι χρήματα, de parandis opibus, etiam elegantiores Græci dixerunt: quamvis hic amplius notare videatur. Neque tamen *operari vita*, aut *operari cibo*, cum recentiori, ſed *parare* dicam: Quanquam, *operari in parando cibo*, rectè cum antiquis, præſertim poetis, dicas. Notum illud,

In cute curanda plus æquo operata juventus. item,

Et quibus in rebus conſuerunt eſſe operati.

quorum alterum Flaccus, alterum Lucretius dixit; eo nempe modo quo *operari literis* vulgò dicimus. Quod nihil tamen ad τὸ ἐργάζεσθαι de quo hic agitur, & cujus mentem rectè Chryſoſtomus expreſſit: ac ſi Latinè dicas, *operam date, non parando cibo qui perit.* Quod capite 7. v. 4. occurrit, Οὐδεὶς γὰρ ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖ, καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, inverſo ordine, ut alia quæ in hoc Evangeliſta notavimus, dictum videtur: ac ſi dicas, Οὐδεὶς γὰρ ζητῶν ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖ, *Nemo qui in publico eſſe* (aut *verſari*) *ſtudet* (aut *non metuit*) *in occulto quicquam agit.* Parùm autem circumſpectè eruditiſſimus interpres, ad hunc locum, poſtquam de Syro egit, qui tanquam ἐν φανερῷ ſcriptum eſſet id interpretatur, addidit; *Sed & aliter licebit interpretari* εἶναι ἐν παῤῥησίᾳ, *haberi pro eo qui liberè & ingenuè dicat quod res eſt.* Cui nunquam accedent qui non aliter τὸ, παῤῥησία, uſurpari Evangeliſtæ huic meminerunt quàm quo recentioribus quoque Hebræorum Magiſtris פרהסיא, *parheſia*, in uſu eſt: Quod vix ſine ב ſervili uſurpari Elias notat: ut cùm בצנעה ולא בפרהסיא dicunt; quod Græcè, ἐν κρυπτῷ, οὐκ ἐν παῤῥησίᾳ, dicas: Nihil autem ad Græcorum παῤῥησίαν. Nè quis autem dubitet; id quod Germani *offenbar*, Itali *publico* nunc dicunt, ità denotari idem Magiſter notat: ut ἐν παῤῥησίᾳ ſit *in publico.* Quod nè tum quidem Recentior expreſſit cùm dixit, *Nemo enim in occulto facit aliquid, & quærit ipſe celebris eſſe:* cùm mens ſit, quam dixi, *Neminem qui in publico verſari aut agere non timet, clàm agere quæ agit.* Eodem capite v. 19. quod legitur, Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; planè ac cum ſuperioribus cohæret, neque cur ab iis ſeparetur cauſæ quicquam video. Primò, optimè doctrinam ſuam ſuam eſſe negat, cùm illius eſſet à quo miſſus eſſet: Scire id eos poſſe qui ei à quo miſſus eſſet morem ut oporteret gererent. Qui doceret ſua, gloriam ſpectare ſuam: qui ſpectaret ejus à quo miſſus eſſet, eo ipſo veritatem doctrinæ profiteri quam doceret. Pergamus. Quod ergò dicitur, Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, &c. cum interrogatione legunt: Ut mens ſit, quam recentior expreſſit interpres, *Nonne Moſes vobis dedit Legem? & tamen nemo ex vobis præſtat Legem.* Quantò autem meliùs abſque interrogandi nota legatur? ut continuetur, videlicet, quod dixit: Moſes non dedit vobis Legem, ſed Deus; Moſes non dedit ſuam vobis Legem, ſed Dei: & è vobis tamen nemo Legem ſequitur vel audit. Quod probatis ſanè, qui de innocentis cæde cogitatis; de ejus cæde ac contumelia qui Deum in doctrina ſequitur, ut Moſes; qui eum ſequitur ejúſque exprimit doctrinam à quo miſſus eſt. Meritò igitur B. Chryſoſtomus, quómodo hoc cæteris cohæreat, & quærit, & haud parùm ſeſe torquet. Eraſmus tale aliquid latere in Paraphraſi intelligebat, cùm ſcriberet; *Vobis qui me condemnatis ſacroſancta eſt Moſis autoritas. An non ille vobis tradidit Legem acceptam à Deo?* niſi quòd tollenda, ut dicebam, ſit interrogationis nota. Nihil magìs obvium in Sacris quàm ut ἁμαρτία collectivè dicatur: quemadmodum capite 8. v. 21. Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε: pro quo paulò pòſt, v. 24. ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις

ἁμαρτίαις ὑμῶν. Quod tamen permovere interpretem non potuit quò minùs, *& in hoc peccato veſtro moriemini*, redderet; ut ſuo more articulo hoc daret. Ibidem v. 23. Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστὲ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί. Recentior, *Vos ex locis infernis eſtis, ego ſum ex ſupernis:* Quaſi ἐκ τῶν κάτω, ἐξ ᾅδου eſſet, & hoc diceretur: cùm interpretatio ſequatur; *Vos ex hoc mundo eſtis, ego non ſum ex hoc mundo.* Ibidem v. 33. cùm dicitur, Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, miror eruditos ad eos id referre quos πεπιστευκότας antè dixit; Ἔλεγεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους, v. 31. Nam ut προσκαίρως fuiſſe demus atque ad tempus credidiſſe, quomodo tam exiguum id fuit, ut ſtatim ſceleſtiſſimi evaderent, eóſque fidei ſuæ fructus ederent, ut de tollendo Domino cogitarent? qui & patrem iis mox Diabolum aſſignat. Certè mirari ſatis hæc non poſſum; ac nè dubitare quidem quin intelligantur illi de quibus antè eodem capite hoc egerat. Cum Scribis autem primò egerat ac Phariſæis, ut ex verſu 3. apparet; cum ſolis deinde Phariſæis, ut ex 13. apparet: tandem cum ſolis Judæis, ut ex 22. apparet; Ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι: cui diſputationi inſeruntur quæ τοῖς πεπιστευκόσι dixit. Sequitur, Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ. Qui? Non qui crediderant, ſed cæteri Judæi, (quod res ipſa docet) hi videlicet cum quibus porrò agit. Qui locus Chryſoſtomum atque alios non parùm turbavit. Egerat cum Judæis: aſſtabant Judæi: quibus audientibus, verbo uno alteróque τοὺς πεπιστευκότας affatur. Ergò ἀπεκρίθησαν αὐτῷ: Judæi ſcilicet cum quibus egerat: qui & tum ibi. Adde, quòd τὸ ἀποκρίνεσθαι, cùm τὸ ענה exprimitur, interdum non reſponſionem ſed continuationem denotat ſermonis: Nondum autem hactenus locutos τοὺς πεπιστευκότας dixit. Adde, quòd nè dubitandum quidem quin diſertè v. 48. ſuppleatur quod hic intelligitur; Ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπον αὐτῷ, Οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς ὅτι Σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; *Reſponderunt illi Judæi* &c. non fideles nempe, verùm infideles: qui οἱ ἀπειθοῦντες Actor. 17. 5. dicuntur; Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι. Ità hic, Ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ἀπειθοῦντες nempe: quemadmodum quæ ſequuntur, ad eandem cum Judæis, de quibus ſuprà, diſputationem ſpectant. De articulo jam ſæpe monui, ac ſemel dictum eſto: ut cùm v. 53. Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; quod Vetus, *Nunquid tu major es patre noſtro Abraam?* Recentior, *patre illo noſtro.* Et ſequenti, ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με. Vetus, *eſt Pater meus qui glorificat me:* Recentior, *Pater ille meus is eſt qui glorificat me:* Quaſi non intelligatur quis in Trinitate ſit Pater, aut quis à Filio dicatur Pater, niſi ità diſtinguatur; aut quaſi cùm credere εἰς τὸν υἱὸν nos dicimus, non *in Filium*, ſed *illum Filium*, dicendum ſit. Eodem capite v. 58. Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. Recentior ſecutus veterem, *Priuſquam Abraham fieret, ego ſum.* Nec aliter Auguſtinus, qui hoc urget. Et tamen ſi quis Græco de antiquitate Homeri, ut ubique ſolent, glorianti reſpondeat, πρὶν τὸν Ὅμηρον γενέσθαι, ὁ Χριστὸς ἦν, intelliget quid velit: Si Romano dicam, *Priuſquam Homerus fieret, Chriſtus erat*, non intelliget quid velim. Nec de ſubtili hac diſtinctione cogitabant Patres, qui, *ante Abraham ego ſum*, reddiderunt: Nec peccavit Chryſoſtomus, qui probaſſe operibus ait Chriſtum, ὅτι πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἦν, *quòd ante Abraam eſſet*; hoc eſt, *quòd eſſet antequam Abraam eſſet:* is, nempe, *qui in principio erat.* Neque enim homo ſuo modo non eſt, etiamſi Deus eo modo non eſt: qui & ſolus verè & propriè eſt, & ὁ Ὢν dicitur, & ſemper eſt. Quòd ſi diſtinctione opus ſit, πρὶν γενέσθαι, *antequam eſſe inciperet*, aut ſimile, dicam. Mirificè Nonnus,

Ἀβραὰμ πρὶν γένος ἔχειν, ἐγὼ πέλον.
Priuſquam eſſet familia Abrahæ, aut genus, ego eram.

Capite decimo quarto, v. 26. Ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ubi interpres recentior, *Advocatus autem ille:* credo, quòd, Παράκλητος, *Advocatus*, in Gloſſariis invenerat. Nec malè vetus fortaſſe, qui Græcam ſervavit vocem; quæ ad *advocatum* nihil. Ex Chryſoſtomi, Theophylacti, aliorum ſententia, *conſolatorem* dicas. Chryſoſtomus, Συνεχῶς δὲ τὸν Παράκλητον καλεῖ, διὰ τὰς συνεχούσας αὐτοὺς τότε θλίψεις, *Sæpe Paracleti meminit, propter eas quæ tum iis imminebant calamitates.* Addit Theophylactus, εὐέλπιδας αὐτοὺς ποιῶν, ὡς ὑπ' ἐκείνου ψυχαγωγηθήσονται, *ità bonam illis ſpem ab eo addi,*

ſore ut eos conſoletur. Item, ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ πνεῦμα ἐλθὸν τοῖς μαθηταῖς παράκλητον γέγονε, τὰς λύπας παραμυθησάμενον, *quandoquidem Spiritus adventu ſuo Paracletus fuit diſcipulis, quòd mœrorem illorum ſolatus eſt.* Neque aliter Cyrillus Hieroſolymitanus, qui, Παράκλητος δὲ καλεῖται, διὰ τὸ παρακαλεῖν, καὶ παραμυθεῖσθαι, καὶ συναντιλαμβάνεσθαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, *à conſolatione, & auxilio quod infirmitati noſtræ præſtat, ità dici*, ait: licèt eodem loco illud Apoſtoli, *ſed Spiritus pro nobis gemitibus ineffabilibus intercedit*, adduxerit. Neque quicquam ibi de advocato: quem nonnunquam *malæ cauſæ in foro argumentum* eſſe, dixit Fabius. Sed nec advocatus omnis ὑπερεντυγχάνει: quod munus Sancto Spiritui tribuit ibidem Apoſtolus; quemadmodum nec unum ſemper idémque munus eidem tribuitur. Capite 17. v. 15. Οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ, *Non rogo ut tollas eos è mundo, ſed ut ſerves eos à malo:* quovis nempe, corporis & animæ. Et præceſſit, *odio eos habuit mundus.* Neque ἀπὸ τοῦ πονηροῦ dixit, ut Matthæi 6. 13. in Precatione quam præſcripſit Dominus; ubi, ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ: quod Tertullianus, *evehe nos à malo*, Cyprianus & Antiquitas, *libera nos à malo*; non, *ab illo malo*, cum recentiori. Beda ad hunc locum; *Quod verò ſubdit, SED UT ſerves eos à malo, licèt omne malum intelligi poſſit, maximè vult intelligi malum ſeceſſionis.* Quod alibi Chryſoſtomus, non de periculis ſolùm, ſed & conſtantia in fide, intelligendum ait. Et tamen recentior interpres, *Non rogo ut tollas eos è mundo, ſed ut ſerves eos à malo illo.* Capite 18. v. 4. Ἰησοῦς οὖν εἰδὼς πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτόν. Recentior, *Jeſus itaque ſciens omnia quæ eventura erant in ſe.* Cur non, *quæ eventura erant ſibi?* Cap. 19. v. 24. de ἀῤῥάφῳ Servatoris tunica, Εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους, Μὴ σχίσωμεν αὐτόν. Ubi recentior interpres, *Dixerunt ergò inter ſe, Ne ſindamus eam:* Vetus, *ſcindamus*; meliùs: niſi mavis, *ſecemus*: Quæ enim ſindantur, nemo neſcit qui Latinè novit. Eruditiſſimum Gloſſarium; Σχίζω ἱμάτιον, *ſcindo:* Σχίζω ξύλον, *findo.* Unde σχιστὸς χιτών, muliebris tunica, circa pectus diviſa: Heſychius; Σχιστὸς χιτών, χιτών τις ποικίλος, γυναικεῖος, κατὰ τὸ στῆθος πόρπῃ συνεχόμενος. De quo videndus imprimis Pollux; qui & illam Lacænarum huc trahit, à qua φαινομηρίδες dicebantur. Capite 21. v. 3. Λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος, Ὑπάγω ἁλιεύειν. Λέγουσιν αὐτῷ, Ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί. Ἐξῆλθον, καὶ ἀνέβησαν εἰς πλοῖον εὐθύς. E quibus poſtrema, Vetus, *Et exierunt, & aſcenderunt in navim:* Recentior, *Profecti ſunt, & aſcenderunt in navigium ſtatim.* Ubi *proficiſcendi* verbo, niſi fallor, opus non erat: neque enim quiſquis domo exit, meliùs *proficiſci* quàm *exire* aut *prodire* dicitur: Quomodo non ſemel loquitur: qui, Actor. 16. 16. cùm dicitur, Ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχήν, quod interpres vetus, *Factum eſt autem euntibus nobis*, ipſe, *proficiſcentibus nobis ad precationem.* De quo loco plura ibi. *Proficiſci* autem, ἀποδημεῖν propriè; & Ἀποδημία, profectio. Optimus Gloſſator ac interpres, Ἀποδημία ἐπὶ ξένης, *peregrinatio, profectio* (Quemadmodum ἐπιδημεῖν contrà dicuntur qui in terra ſua manent.) cum quo quid illi commune qui vix pedem movet, aut locum proximum cum loco mutat? Non libenter ad minuta venio: ſine quibus tamen cætera intelligi non poſſunt: Quòd qui negant, graviſſimas quotidie temeritatis ſuæ dant pœnas. Quærunt, quid ſit ἐπενδύτης, eruditi, cùm de Petro dicitur, Σίμων οὖν Πέτρος ἀκούσας ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο (ἦν γὰρ γυμνός) καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν. De quo nos in Ariſtarcho. Euſtathius, ut ibidem dicebamus, χιτωνίσκον interpretatur: qui, χιτών, ὁ ζωστὸς καὶ γυναικεῖος· ὁ δὲ ἀνδρεῖος, χιτωνίσκος, ὃν τινες ἐπενδύτην. Eſt autem χιτωνίσκος, carni proximus: ut cùm ſe oratorum Princeps μικροῦ γυμνὸν ἐν χιτωνίσκῳ fugiſſe ait: Quanquam non ignorem aliter nonnunquam uſurpari. Interdum idiotiſmi obſcuritatem inferunt interpretationi; etiam quibus Romani (quod non omnes notant) nonnunquam utuntur: Ut cùm hoc eodem capite v. 12. dicitur, Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτόν, Σὺ τίς εἶ; εἰδότες, ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν. Quomodo rogare non audebant, quod non ignorarent; tanto præſertim miraculo jam confirmati? Hoc ergò voluit; *Nemo ex eo quærebat; Nemo rogabat: nemo enim dubitabat quin ipſe Chriſtus eſſet.* quod & efficaciter dictum. Maro,

Aude,

Aude, hoſpes, contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo.

quod eſt ſimpliciter, *contemne opes.* Flaccus,

Principium facti, qui cœpit, habet. Sapere aude.

hoc eſt, *Sapere aliquando incipe; Aliquando ſapias.* Tale eſt illud Epiſtolâ ad Piſonem De poetica;

At qui legitimum cupiet feciſſe poema,
Cum tabulis animum cenſoris ſumet honeſti.
Audebit, quæcunque parùm ſplendoris habebunt,
Et ſine pondere erunt, & honore indigna ferentur,
Verba movere loco.

quod eſt, *movebit loco, ac mutabit:* In quo tamen judicio non audaciæ locus eſt. Ità Plato, τολμᾷν τῶν ἀλλοτρίων ἀπέχεσθαι, *abſtinere alienis*, viri juſti ait eſſe officium: Ὃς ἂν μένῃ, inquit, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ τολμήσειεν ἀπέχεσθαι τῶν ἀλλοτρίων, *Qui perſeverat eſſe juſtus, & alienis abſtinuerit:* Neque enim *ſuſtinere* hîc cum interpretibus dicam. Sed nec aliter fortaſſe Apoſtolus, ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν: Ubi rectè ἀποθνήσκει, *moritur*, aut *morietur*, dicas. Nunc ad alia pergamus.

Tituli Capitum Actorum Apoſtolicorum.

LECTORI S.

Quæ deinceps in Acta Apoſtolorum & Epiſtolas exſtant argumenta Capitum, licèt à ſuperioribus, in quibus initium contextûs annotatur, diverſa ſint; interim, ut ab aliis hactenus expreſſa ſunt, hîc exhibemus.

α'. Περὶ τῆς ἐξ ἀναστάσεως διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὀπτασίας πρὸς τοὺς μαθητάς, καὶ περὶ ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος δωρεᾶς, θέας τε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ· καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας.

β'. Πέτρου διάλογος πρὸς τοὺς μαθητευθέντας, περί τε θανάτου καὶ ἀποβολῆς Ἰούδα τοῦ προδότου. ἐν ᾧ, περὶ ἀντεισαγωγῆς Ματθίου, κληρωθέντος χάριτι διὰ προσευχῆς.

γ'. Περὶ τῆς θείας τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσεως, ἐν ἡμέρᾳ τῆς πεντηκοστῆς γενομένης εἰς τοὺς πιστεύσαντας. ἐν ᾧ, Πέτρου κατήχησις περὶ τούτου, ἐκ τῶν προφητῶν. περὶ πάθους, καὶ ἀναστάσεως, καὶ ἀναλήψεως Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἁγίου πνεύματος. περὶ πίστεως τῶν παρόντων, καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν σωτηρίας. περὶ ὁμονοίας κοινωφελοῦς, καὶ προσθήκης τῶν πιστευόντων.

δ'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς χωλοῦ, Πέτρου τε κατηχήσεως ἐλεγκτικῆς, συμπαθητικῆς, καὶ συμβουλευτικῆς, πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. ἐν ᾧ, περὶ ἐπιστασίας τῶν ἀρχιερέων ζήλῳ τοῦ γεγονότος, καὶ κρίσις τοῦ θαύματος· Πέτρου τε ὁμολογία τῆς Χριστοῦ δυνάμεώς τε καὶ χάριτος. περὶ ἀπειλῆς τῶν ἀρχιερέων, ὡς οὐ δεῖ παῤῥησιάζεσθαι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἀνέσεως τῶν ἀποστόλων. εὐχαριστία ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς τῶν ἀποστόλων πιστῆς καρτερίας.

ε'. Περὶ ὁμοψύχου καὶ καθολικῆς κοινωνίας τῶν πιστευόντων. ἐν ᾧ, περὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρης, καὶ πικρᾶς αὐτῶν τελευτῆς.

ς'. Ὅτι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ἄγγελος Κυρίου νύκτωρ ἐξάγων, ἐπιτρέψας ἀκωλύτως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν. ἐν ᾧ, ὅτι τῇ ἑξῆς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς πάλιν συλλαβόμενοι, ἐφ' ᾧ μηκέτι διδάσκειν, μαστίξαντες ἀπέλυσαν. Γαμαλιὴλ γνώμη τις περὶ τῶν ἀποστόλων, μετὰ παραδειγμάτων τινῶν καὶ ἀποδείξεων.

ζ'. Περὶ χειροτονίας τῶν ἑπτὰ διακόνων.

η'. Ἰουδαίων ἐπανάστασις καὶ συκοφαντία κατὰ Στεφάνου. αὐτοῦ τε δημηγορία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν δώδεκα πατριαρχῶν. ἐν ᾧ, περὶ τοῦ λιμοῦ καὶ τυραννίας, καὶ ἀναγνωρισμοῦ τῶν υἱῶν Ἰακώβ· καὶ περὶ γενέσεως Μωϋσέως, καὶ περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν θεοφανείας ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ. περὶ ἐξόδου καὶ μοσχοποιίας τοῦ Ἰσραήλ, ἄχρι χρόνων Σολομῶντος. καὶ τῆς τοῦ ναοῦ κατασκευῆς. ὁμολογία τῆς ὑπερουρανίου δόξης Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθείσης αὐτῷ, ἐφ' ᾗ λιθόλευστος γενόμενος ὁ Στέφανος εὐσεβῶς ἐκοιμήθη.

θ'. Περὶ διωγμοῦ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ταφῆς Στεφάνου. ἐν ᾧ, περὶ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου, πολλοὺς ἰασαμένου ἐν τῇ Σαμαρείᾳ.

ι'. Περὶ Σίμωνος τοῦ μάγου, πιστεύσαντος καὶ βαπτισθέντος, σὺν ἑτέροις πλείοσιν. ἐν ᾧ, περὶ τῆς τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου πρὸς αὐτοὺς ἀποστολῆς. καὶ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας.

ια'. Ὅτι οὐ δι' ἀργυρίου, οὐδὲ ὑποκριταῖς, ἀλλ' ἀξίοις διὰ πίστεως ἡ μετοχὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος δίδοται. ἐν ᾧ, περὶ ὑποκρίσεως καὶ ἐπιπλήξεως Σίμωνος.

ιβ'. Ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐοδοῖ ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν, δῆλον ἐκ τῆς κατὰ τὸν Εὐνοῦχον ὑποθέσεως.

ιγ'. Περὶ

ιγ'. Περὶ τῆς οὐρανόθεν θείας κλήσεως Παύλου, εἰς ἀποστολὴν Χριστοῦ. ἐν ᾧ, περὶ ἰάσεως καὶ βαπτίσματος Παύλου διὰ Ἀνανίου κατ᾽ ἀποκάλυψιν Θεοῦ· παῤῥησίας τε αὐτοῦ καὶ συντυχίας τῆς διὰ Βαρνάβαν πρὸς τοὺς ἀποστόλους.

ιδ'. Περὶ Αἰνέου παραλυτικοῦ ἰαθέντος ἐν Λύδδῃ διὰ Πέτρου. ἐν ᾧ, περὶ Ταβιθᾶ τῆς φιλοχήρου, ἣν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Πέτρος διὰ προσευχῆς ἐν Ἰόππῃ.

ιε'. Περὶ Κορνηλίου, ὅσα τε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος, καὶ ὅσα πάλιν πρὸς Πέτρον οὐρανόθεν περὶ κλήσεως ἐθνῶν ἐῤῥέθη. ἐν ᾧ, ὅτι μετακαλεῖς ὁ Πέτρος ἦλθε πρὸς Κορνήλιον. ἐπικατάληψις ὧν ὁ ἄγγελος ἐπιμαρτύρησε καὶ ὑφηγήσατο Κορνηλίῳ. Πέτρου κατήχησις εἰς Χριστὸν, τοῦ τε ἁγίου πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας δωρεά. καὶ ὅπως ἐβαπτίσθησαν τότε οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες.

ιϛ'. Ὡς Πέτρος τὰ καθεξῆς καὶ τὰ ἕκαστα τῶν γεγονότων διηγεῖται τοῖς ἀποστόλοις διακριθεῖσι πρὸς αὐτὸν, τηνικάδε Βαρνάβαν ἐκπέμψασι πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς.

ιζ'. Προφητεία Ἀγάβου περὶ λιμοῦ οἰκουμενικῆς καὶ καρποφορίας, πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς.

ιη'. Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου κατασφαγή. ἐν ᾧ, Πέτρου σύλληψις πρὸς Ἡρώδου.. ὅπως τε αὐτὸν ὁ ἄγγελος θείῳ κελεύσματι ἐξείλετο τῶν δεσμῶν· καὶ ὁ Πέτρος ἐμφανὴς γενόμενος νύκτωρ τοῖς ἀδελφοῖς, ὑπανεχώρησεν. ἐν ᾧ, περὶ τῆς τῶν φυλάκων κολάσεως· καὶ μετέπειτα περὶ τῆς τοῦ ἀσεβοῦς Ἡρώδου πικρᾶς τε καὶ ὀλεθρίου καταστροφῆς.

ιθ'. Ἀποστολὴ Βαρνάβα καὶ Παύλου πρὸς τοῦ θείου πνεύματος εἰς Κύπρον, ὅσα τε εἰργάσαντο ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς Ἐλύμαν τὸν μάγον.

κ'. Παύλου εὐλαβὴς διδασκαλία εἰς Χριστὸν, ἔκ τε τοῦ νόμου καὶ καθεξῆς τῶν προφητῶν, ἱστορικὴ καὶ εὐαγγελική. περὶ μεταθέσεως τοῦ κηρύγματος εἰς ἔθνη διωγμοῦ τε αὐτῶν ἐκεῖθεν, καὶ ἀφίξεως εἰς Ἰκόνιον.

κα'. Ὅπως ἐν Ἰκονίῳ κηρύξαντες τὸν Χριστὸν, πολλῶν τε πιστευσάντων, ἐδιώχθησαν οἱ ἀπόστολοι.

κβ'. Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ γενετῆς χωλοῦ ἰαθέντος διὰ τῶν ἀποστόλων. διόπερ εἶναί τε ἔδοξαν θεοὶ καὶ παρεῖναι τοῖς ἐγχωρίοις. ἔνθα δὴ καὶ μετέπειτα λιθάζεται ὁ Παῦλος παρὰ τῶν Ἰουδαίων τῶν ἀσυνετωτέρων.

κγ'. Ὅτι οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύοντας δόγματι καὶ κρίσει τῶν ἀποστόλων. ἐν ᾧ, ἐπιστολὴ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν, περὶ τῶν φυλακτέων. ἀντίῤῥησις Παύλου πρὸς Βαρνάβαν περὶ Μάρκου.

κδ'. Περὶ τῆς κατηχήσεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατ᾽ ἀποκάλυψιν ἀφίξεως Παύλου εἰς Μακεδονίαν. ἐν ᾧ, περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας τινὸς γυναικὸς Λυδίας· καὶ περὶ ἰάσεως τῆς πνεῦμα πύθωνος ἐχούσης παιδίσκης, δι᾽ ἣν τὸν Παῦλον καθεῖρξαν οἱ δεσπόται. περὶ τοῦ συμβάντος ἐκεῖσε σεισμοῦ καὶ θαύματος, καὶ ὅπως πιστεύσας ὁ εἱρκτοφύλαξ, ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐβαπτίσθη πανέστιος. ὅτι παρακληθέντες ἐξῆλθον τότε ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου οἱ ἀπόστολοι.

κε'. Περὶ στάσεως γενομένης ἐν Θεσσαλονίκῃ, τοῦ κηρύγματος ἕνεκεν· φυγῆς τε Παύλου εἰς Βέροιαν, κἀκεῖθεν εἰς Ἀθήνας.

κϛ'. Περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιβωμίου γραφῆς, φιλοσόφου τε κηρύγματος καὶ εὐσεβείας τοῦ Παύλου.

κζ'. Περὶ Ἀκύλα καὶ Πρισκίλλης, καὶ τῆς Κορινθίων ἀπειθείας, τῆς τε κατὰ πρόγνωσιν ἐπ᾽ αὐτοῖς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσης τῷ Παύλῳ. ἐν ᾧ, περὶ Κρίσπου ἀρχισυναγώγου, πιστεύσαντος σὺν ἑτέροις τισὶ, καὶ βαπτισθέντος. ὅτι στάσεως κινηθείσης ἐν Κορίνθῳ, ὁ Παῦλος ὑπεχώρησεν· ἐλθών τε εἰς Ἔφεσον καὶ διαλεχθεὶς, ἐξῆλθεν. περὶ Ἀπολλὼ, ἀνδρὸς λογίου τε καὶ πιστοῦ.

κη'. Περὶ βαπτίσματος, καὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος δωρεᾶς, δοθείσης διὰ προσευχῆς Παύλου τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύουσι· καὶ περὶ ἰάσεως τοῦ λαοῦ. ἐν ᾧ, περὶ τῶν υἱῶν Σκευᾶ· ὅτιπερ οὐ δεῖ ἐγχειρεῖν ἀπίστοις καὶ ἀναξίοις τῆς πίστεως γενομένοις· καὶ περὶ ἐξομολογήσεως τῶν πιστευόντων. περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ κινηθείσης στάσεως ὑπὸ Δημητρίου τοῦ ἀργυροκόπου κατὰ τῶν ἀποστόλων.

κθ'. Περὶ τῆς

κθʹ. Περίοδος Παύλου, ἐν ᾗ περὶ θανάτου ϗ ἀνακλήσεως Εὐτύχου διὰ προσευχῆς ἐν Τρωάδι. παραίνεσίς τε αὐτοῦ ποιμαντικὴ πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ πρεσβυτέρους. ἐν ᾧ, παράπλους Παύλου ἀπὸ Ἐφέσου ἄχρι Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης.

λʹ. Ἀγάβου προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων τῷ Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλήμ.

λαʹ. Παραίνεσις Ἰακώβου πρὸς Παῦλον, περὶ τοῦ μὴ δοκεῖν κωλύειν Ἑβραίους περιτέμνεσθαι.

λβʹ. Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ κατὰ Παύλου κινηθείσης ἀταξίας· ὅπως τε αὐτὸν ὁ χιλίαρχος τοῦ πλήθους ἐξαιρεῖται. ἐν ᾧ, Παύλου κατάστασις περὶ ἑαυτοῦ, ϗ τῆς εἰς ἀπόστολον αὐτοῦ κλήσεως. περὶ ὧν ὁ Ἀνανίας πρὸς τὸν Παῦλον ἐν Δαμασκῷ εἶπεν, ὀπτασίας τε ϗ φωνῆς Θεοῦ γενομένης ποτὲ πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ. ὅτι μέλλων ἐπὶ τύποις ὁ Παῦλος τύπτεσθαι, εἰπὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, ἀνείθη.

λγʹ. Ὅσα Παῦλος καταβὰς εἰς τὸ συνέδριον, ἔπαθέ τε ϗ εἶπε, ϗ ἐνδυβόλως ἔπραξε.

λδʹ. Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης ὑπὸ Ἰουδαίων κατὰ Παύλου, ϗ μηνύσεως αὐτῆς πρὸς Λυσίαν. ἐν ᾧ, ὅτι παρεπέμφθη ὁ Παῦλος τῷ ἡγεμόνι εἰς τὴν Καισάρειαν μετὰ στρατιωτῶν ϗ χαμμάτων.

λεʹ. Τερτύλλου περὶ Παύλου κατηγορία, ϗ αὐτοῦ ἀπολογία ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

λϛʹ. Περὶ τῆς Φήλικος διαδοχῆς, ϗ τῆς Φήστου προσαγωγῆς· τῆς τε ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀνακρίσεως Παύλου ϗ ἐφέσεως.

λζʹ. Ἀγρίππα ϗ Βερνίκης παρουσία ϗ πεῦσις τῶν κατὰ Παῦλον. ἐν ᾧ, ἀπολογία Παύλου ἐπ᾽ αὐτῶν, περὶ τῆς ἐν νόμῳ θρησκείας αὐτοῦ κλήσεώς τε εἰς τὸ εὐαγγέλιον. ϗ ὡς οὐδὲν ἀδικεῖ Ἰουδαίους ὁ Παῦλος, Ἀγρίππας ἔφη τῷ Φήστῳ.

ληʹ. Πλοῦς Παύλου ἐπὶ Ῥώμην, κινδύνων τε πλείστων ϗ μεγίστων πάμπλεως. ἐν ᾧ, παραίνεσις Παύλου πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ. περὶ ἐλπίδος σωτηρίας. ναυάγιον Παύλου, ὅπως τε διεσώθησαν εἰς Μελίτην νῆσον· ϗ ὅσα ἐν αὐτῇ ὁ Παῦλος ἐθαυματούργησεν.

λθʹ. Ὅπως ἀπὸ Μελίτης εἰς Ῥώμην κατέπλευσεν ὁ Παῦλος.

μʹ. Περὶ διαλέξεως Παύλου, τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίους.

DANIELIS HEINSII

EXERCITATIONES SACRÆ
AD
ACTA APOSTOLORUM,

Sive,

Liber quintus.

Cap. I.

Novi Fœderis εἰς τὰ λόγια Κυριακὰ & τὰ Ἀποστολικὰ κηρύγματα diviſio. Varia hujus libri inſcriptiones. Liber Praxeon; Acta; Actus: Βίβλος & Βίβλοι τῶν Πράξεων. Ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία. Τὸ ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων σύνταγμα. Πρακτικός. Πρακτικόν. Τεχνικὸν· Ἄκτα. Initium hiſtoriæ hujus quomodo intelligendum. Ἄρχεσθαι ποιεῖν. Ἄρχεσθαι διδάσκειν. Recentioris interpretis trajectio. Ἐντολή. Ἀνατίθεσθαι, Diſponere domum. ὀπτανόμενος αὐτοῖς. Ὀπτάνεσθαι. Ἀποκαθιστάνειν τὴν βασιλείαν, & mens Apoſtolorum. Athanaſii interpretatio: Altera item notata. Χρόνοι ἢ καιροὶ, Tempus & tempus, Auguſtini; Tempora, ſive opportunitates, recentioris interpretis. Καθ' ὑπεροχὴν loqui, antiquis Theologis quomodo uſurpetur. Locus, Οὗτος μὲν ἐκτήσατο χωρίον de quo multis agitur. Eraſmi ac recentioris interpretis de eo loco ſententia. Aliud ἐκτήσατο χωρίον, aliud ἐκτήσατο τὸ χωρίον, quod & ex autore probatur. Χωρίον quid; pars nempe terræ exigua. Χωρίον, Loculus. Sententia noſtra de Juda, quem eo loco ſepultum è Lucæ verbis videri. Lyranus, ejúſque opinio; qui antiquioribus idem viſum notavit. Locus Juvenalis non diſſimilis. παραδίδωμι εἰς τὸν ἴδιον τόπον. Ἴδιος τόπος. Agrum quem poſſediſſe ex antiquo interprete Judas dicitur, cur nonnulli Infernum (quod Lyranus annotavit) interpretati ſint. Χῶρος ἀσεβῶν. Χῶρος ἀσεβῶν. Locus, πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε, ac ſuſpicor illius interpretatio. Λακεῖν, ῥήγνυσθαι· & an ſuſpenſis conveniant. Πνίγειν, de Diabolo. חבל, ejúſque interpretatio. Ἄβυσσα Græcorum. Laquei & Diaboli eâdem voce dicti. Quid ſit πρηνὴς γενέσθαι· & quomodo cadat qui ità cadit. Bos qui πρηνηδὸν cadere dicitur. Στενοχωρεῖσθαι. Στενοχωρία Apoſtoli. Θλίβεσθαι μὲν, οὐ στενοχωρεῖσθαι δέ. Ἀπάγχεσθαι pro ἄγχεσθαι. Morbus quo Arius interiit: Eodem, ut quidam, quo Judas. Veterum intricatæ opiniones. Locus Siracbidæ elegans, & quâ mirificè huc facit, ῥήξει ἀφώνους πρηνεῖς. Papiæ & aliorum mirificæ de morte proditoris, ex Matthæi ac Lucæ loco, opiniones.

EPhræmius Syrus, aut qui de eo judicavit Photius, ut eruditus ità accuratus ſcriptor, univerſum Novum Fœdus εἰς τὰ λόγια Κυριακὰ, quæ vocat, & τὰ Ἀποστολικὰ κηρύγματα diviſit: Qui, αἵ τε χαραὶ εἰσιν αὐτῷ ἥτε παλαιὰ διαθήκη, καὶ τὰ Κυριακὰ λόγια, καὶ τὰ Ἀποστολικὰ κηρύγματα. Quâ diviſione & αἱ Ἀποστολικαὶ Πράξεις comprehenduntur. Mirum autem, quot modis liber ipſe ab antiquis adducatur. Interdum enim Græcam vocem etiam Latini ſervant: Hilarius ad Matthæum, *Nam ſicut libro Praxeon continetur.* Interdum *Acta*, & paſſim *Actus*, dicunt: Et quidem ἑνικῶς, ſeu ſingulariter, nonnunquam: ut apud Proſperum De prædict. parte 3. *ut teſtatur Actus Apoſtolorum, nubes eum ſuſcepit, & ſublatus eſt à diſcipulis.* Aliàs, ut Græcè, multitudinis plerunque numero, quod

minùs novum. Item, *Liber, quem De Actibus Apoſtolorum Lucas conſcripſit*; Fulgentio, l. 2. De veritate Prædeſt. Item, *Liber, qui Apoſtolorum Actibus aſſcribitur:* Maximus Taurinenſis, *Legimus in libro, qui Apoſtolorum Actibus aſſcribitur.* Item, *Liber, qui Apoſtolica continet geſta:* B. Hieronymus ad Jobi 23. *Super qua re nos Canonicus liber Novi Teſtamenti, qui Apoſtolica continet geſta, ſufficienter inſtruxit.* Nec minùs variè Græci. Quibus non modò βίβλος τῶν Πράξεων ſed & alibi βίβλοι numero plurium dicitur. Nec aliter 16. Canone ſexti Concilii in Trullo. Etiam ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία, adverſus Eunomium Nyſſeno: Qui, Καθάπερ ἐκ τῆς τῶν Πράξεων ἱστορίας ἐμάθομεν. Item in Pſalmos, ὁ δὲ τῆς τῶν Πράξεων ἱστορίας τὴν μνήμην ἔχων. Interdum, τὸ περὶ τῶν Ἀποστόλων σύνταγμα: Scriptor Vitæ S. Theclæ, Ὥσπερ οὖν καὶ ὁ μακάριος καὶ θαυμάσιος Λουκᾶς φαίνεται πεποιηκὼς, ἔν τε τοῖς εὐαγγελίοις, ἔν τε τῷ περὶ τῶν Ἀποστόλων συντάγματι, προστάξας τὸν Θεόφιλον ᾧ καὶ τὸν πάντα πόνον ἀνέθηκε τῆς θείας συγγραφῆς. Ità autem Πράξεις, ſive Πρᾶξις, liber dictus, ut doctrina magis innuatur quàm geſta. Quanquam non ſine cauſa Πρακτικὰ, ad Acta Synodorum ac conventuum tranſlata: ut, τὰ ἐν Ἐφέσῳ συνόδου Πρακτικά. Sed & ſingulariter, τὸ τρίτης συνόδου Πρακτικὸν, Photio, & aliis. In quibus qui doctrinæ capita expendunt, πρακτεύζειν, *tractare*, dicuntur: Unde, ἐπρακτεύθη τὰ περὶ Ὠριγένους, de iis, in quibus de doctrina vel opinionibus Origenis, *tractatum* innuunt vel actum. Quemadmodum autem voce Latinâ πρακτεύζειν Græci, ità voce Ἄκτον uſi ſunt iidem: ut cùm τὰ ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου γενόμενα Ἄκτα celebrat Juſtinus Martyr. Porrò, eâ quâ jam dixi ratione, Πρακτικὸν opponitur nonnunquam & Hiſtoricum: quia ad hiſtoriam, quæ geſta ſunt aut facta; ad τὰ Πρακτικὰ doctrina ſeu concluſiones ac ſtatuta referuntur. Quò ſpectat illud Photii, cùm de Gelaſio pronunciat ac cenſet, Γελασίου δὲ ἔφερε τὸ βιβλίον ἐπιγραφὴν, οὐ μᾶλλον ὑπάρχον πρακτικὸν ἢ ἱστορικόν, *cùm non magis decreta tangat, quàm quæ geſta ſunt aut facta.* Quæ utraq; ex æquo autor noſter complexus eſt: quem rectè Actuarium hic dicas. Primùs autem locus qui notandus hîc occurrit, hujus quoq; libri, qui inſcribitur ut dixi, primus eſt;

Cap. 1. v. 1. Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. Quod ità Recentior; *Primum quidem librum confeci, Theophile, de omnibus quæ cœpit Jeſus & facere & docere.* Neque longè aliter Vetus. Atqui mens autoris, περὶ πάντων ὧν ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἐδίδαξεν· hoc eſt, περὶ πάντων ἃ ἐποίησε καὶ ἐδίδαξε. Sequitur enim, ἄχρι ἧς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς Ἀποστόλοις, ἀνελήφθη· *de omnibus quæ fecit docuitque Jeſus, uſque ad eum diem quo, poſt mandata quæ Apoſtolis dedit, in altum aſſumtus eſt.* Quod vidit Chryſoſtomus, qui eruditè notavit, οὐχ ἁπλῶς περὶ πάντων, ἀλλ᾽ ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι τέλους, *non tantùm de omnibus, ſed à principio de omnibus ad finem, dicturum ſe ait.* Eruditè Græcorum ſcholia, περὶ πάντων φησὶ τὸν λόγον πεποιῆσθαι ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι τῆς ἀναλήψεως, *de omnibus ab initio, uſque quò in cœlum ſublatus eſt, ſcripſiſſe ſe dicit.* Non igitur de iis in Evangelio ſcripſiſſe ſe ait quæ facere & docere cœpit Chriſtus; quod ad verbum expreſſerunt eruditi (Abſit certé) verùm ab initio pertexuiſſe omnia quæ fecit Dominus & dixit. Atque hoc eſt quod in Præfatione Evangelica, παρηκολουθηκότι πᾶσιν ἀκριβῶς ἄνωθεν, *perſecutum ſe omnia cum cura ab initio*, dixit; quæ videlicet de Domino, quamdiu in his terris egit, memoranda eſſent: Qui ità vixit, ità docuit, ὥστε μηδὲν ἀπλήρωτον καὶ ἀτελεύτητον τῆς οἰκονομίας καταλιπεῖν, *ut nihil quod in carne gerendum eſſet, imperfectum aut non completum relinqueret*, quemadmodum loquuntur S S. Patres. Non quòd interim ignorem ἄρχεσθαι ποιεῖν, ἄρχεσθαι διδάσκειν, prò ποιεῖν καὶ διδάσκειν, uſitato dici Hebraiſmo: Quale eſt, καὶ αὐτὸς ἄρξεται σώζειν τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς ἀλλοφύλων, de Simſone והוא יחל להושיע, Jud. 13. 5. Ut ἤρξαντο τύπτειν, Ibid. 20. 31. Item, ויחל העם לזנות, *& fornicari cœpit populus*, Num. 25. 1. Vetus, *& fornicatus eſt populus*: ubi mirificè Helleniſtæ, καὶ ἐβεβηλώθη ὁ λαός. Ut jam nè dicam, nihil autori huic æquè aut receptum eſſe aut familiare. Ità ſtatim cap. 3. v. 8. καὶ μὴ ἄρξησθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, hoc eſt, καὶ μὴ λέγητε. ità, καὶ ἤρξαντο διαλογίζεσθαι οἱ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, 5. 21. ità, καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς παῖδας, 12. 45. ità, τότε ἄρξονται λέγειν τοῖς ὄρεσι, 23. 30. Quem Hebraiſmum ad literam, ut

dixi,

dixi, expreſſiſſe interpretes videntur: Ambiguè haud dubiò: Cùm ambiguitates quoque,
quæ præſertim vel à mente abeunt autoris, vel cum offendiculo conjunctæ aut pericu-
lo videntur, mihi, quantum quidem poteſt, interpretibus vitandæ videantur. Sequi-
tur, Ἄχρι ἧς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξα- v. 2.
το, ἀνελήφθη. Ubi mira recenti interpreti, nec ſatis veriſimilis vel uſitata, placuit traje-
ctio: ut, διὰ πνεύματος ἁγίου οὓς ἐξελέξατο, ſit, *quos per Spiritum Sanctum elegerat.*
Nam interpres alius qui dixit, ***Ad eum uſque diem, quo, poſtquam impertitus in
hoc ipſum Spiritum Sanctum, mandata dediſſet quos elegerat Apoſtolis***, & para-
phraſin dedit, nec Græciſmi rationem habuit quam debuit. Tria autem tempora hìc
ſtatuit: Tempus quo in terris fuit Dominus Servator, ſive τῆς ἐνσάρκου, ut plerunque
loquitur Antiquitas, οἰκονομίας; tempus reſurrectionis; tempus aſcenſionis. Jam verò,
plurima mandaſſe his temporibus, & quidem διὰ πνεύματος ἁγίου, ſi præſertim ad præ-
cepta doctrinámque referas τὴν ἐντολὴν, nè dubitandum quidem. Quid autem, quòd
disertè additur, *ad eum diem quo aſſumtus eſt*, ſive ἀνελήφθη? quibus verbis quis
dubitet quin ad poſtrema Evangelicæ hiſtoriæ, & quidem ſuæ, reſpexerit hic ſcriptor?
Ubi de S. Spiritu per eundem Spiritum; ***Et ecce ego mittam promiſſum Patris mei in
vos:*** qui & mandat, ***Hieroſolymis manete, donec induamini virtute ex alto.*** Statim au-
tem pòſt ſequitur, καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν. Unde patet, ἀποτειλάμενον, ſive ***poſt man-
data***, aſcendiſſe: Eo ſenſu ſcilicet quo abituri aliquò aut morituri ἀποτίλλεσθαι, cùm
aliis autoribus tum Helleniſtis, dicuntur: quemadmodum, cùm 2.Sam.17.23. καὶ ἀπῆλ-
θεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ εἰς τὴν πόλιν αὐτοῦ, καὶ ἐνετείλατο τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· hoc eſt,
& poſtrema familiæ mandata dedit: quod, *diſponere domum*, vetus interpres dixit. Quid
autem ſimplicius? ***quæ docuit fecitque, ad eum uſque diem quo poſt mandata quæ ſuis
quos elegerat, per Spiritum Sanctum dedit, in cœlum ſublatus eſt.*** Abſit ergò illud, οὓς
διὰ πνεύματος ἁγίου ἐξελέξατο· quod non niſi violenter obtineri poteſt. Paulò pòſt
cùm dicitur, δι᾽ ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς, hoc ipſum quod voluit, obi- v. 3.
ter nempe ac ſubinde illo tempore conſpectum ſui indulſiſſe ſuis, voce Helleniſtarum ex-
preſſit. Ità in Hiſtoria Tobiæ Angelus, πάσας τὰς ἡμέρας ὠπτανόμην ὑμῖν· quod pro-
priè, *obiter videbar*. Quemadmodum 1.Reg.8.8. capita vectium quæ eminebant leviter
è Sanctuario, ὀπτάνονται dicuntur. Paulò pòſt cùm dicitur, οἱ μὲν οὖν συνελθόντες ἐπηρώ- v. 6.
των αὐτὸν, λέγοντες, Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσ-
ραήλ; hoc eſt, ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ. Quod arguit, adeò rerum omnium quæ hactenus au-
dierant fuiſſe ignaros aut oblitos, ut cùm ſuis tot labores tot certamina denunciaſſet quæ
triumphum antecederent, illi, cum Domino defunctos ſe jam omnibus, ſtatímque tri-
umphi ejus pariter & regni, ſed terreſtris, partem fore exiſtimarent. Neque dubitandum
eſt, quin parùm accuratè hæc adducat vel interpretetur Athanaſius: qui libro adverſùs
Arianos, πότε τὸ τέλος; καὶ πότε σὺ ἔρχῃ; *quis calamitatum finis, quando item
ipſe adventurus eſſet*, Apoſtolos interrogaſſe ait. Quemadmodum pro eo quod mox ſe-
quitur, ὅτι νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν, idem, vectum ab Angelis in cœlum aſcendiſſe ait:
quia dicitur, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ, *duo aſtiterunt
viri albâ veſte induti*. Quibus? Apoſtolis nimirum. Dominum enim nubes ab eorum
ſuſtulit conſpectu. Nihil ergò hîc de Angelis qui Dominum vexerunt. Quod etiam ſi
verum eſſet, tamen, ut loquuntur veteres, ἔγγραφον non eſſet. Verba ejus ſunt, Ἐν γὰρ
ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων δεῖ γεγραμμένον, ὡς ἦν ἐπὶ τὴν τοῖς ἀγγέλοις ἀναβαίνων ὡς
ἄνθρωπος, καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς ἐφόρει σάρκα. Cujuſmodi αὐτοσχεδιασμοὶ San-
ctis viris extra controverſiæ, de qua laborant, cardinem nonnunquam exciderunt: Quod
non paucis locis alibi probavimus. Sequitur, εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς, Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶ-
ναι χρόνους ἢ καιρούς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. Ubi χρόνοι ἢ καιροὶ, quod
Hebræi, *tempus & tempus*, dicerent. Daniel, עד זמן ועדן: Qui, *longitudo temporis
in vita data fuerat illis uſque ad tempus & tempus*, c.7. v.12. Helleniſtæ, καὶ μα-
κρότης ζωῆς ἐδόθη αὐτοῖς ἕως χρόνου καὶ καιροῦ. Magiſtri *tempus definitum* nota-
ri aiunt. B. Auguſtinus Epiſt. 29. ***Et magnitudo vitæ data eſt eis uſque ad tem-***

pus & tempus: ubi de eo loco agit. Græcè, ἕως χρόνου καὶ καιροῦ, dicas. Χρόνοι ἢ καιροὶ igitur ſunt, *tempus definitum*, ἓν διὰ δυοῖν. An non aliud igitur, quod interpres recens, qui, *tempora, ſive opportunitates*, reddidit? *Opportunitas* enim, rei gerendæ commoditas. Meliùs antiquus, *tempora & momenta:* pro ea mente quam dixi. Ejuſmodi autem genera loquendi, quale eſt illud, ὡς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, quibus Pater nec cum eo Filius exprimitur ab ipſo, καθ' ὑπεξαίρεσιν ἑαυτοῦ efferri, veteres Theologi dixerunt. Magnus Baſilius de Filio, cùm de ſe ſic loquitur, Καί τοι ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἑαυτὸν συγκαταριθμῶν τοῖς ἀγνοοῦσι, διὰ τὴν τῶν πολλῶν, ὡς ἔφην, ἀσθένειαν, ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, ὡς τελείοις κατ' ἰδίαν διαλεγόμενος, καθ' ὑπεξαίρεσιν ἑαυτοῦ φησιν, Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιρούς, ὃς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξ-
v. 18. ουσίᾳ. Eodem capite cùm ſequitur, Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, fateor me, quod & aliis evènit, cum de iis partim quæ à Luca partim quæ à Matthæo dicuntur cogitarem, hæſiſſe non parùm. Qui cùm manifeſtè, primò de ſe ſtatuiſſe Judam, primores deinde Sacerdotum nummis quos in templum projecerat emiſſe agrum dicat, quomodo poſſediſſe aut acquiſiſſe eum agrum Judas dicitur? Nam quod ex B. Auguſtino Baronius, non ſtatim poſtquam retulit denarios, poſt mortem verò Servatoris demum, intuliſſe ſibi manus proditorem ſcribit, equidem mirabor, ſi quis, qui Evangeliſtam illum legit, facilè admittat. Quomodo poſſedit autem, ſi nè emtioni quidem ſupervixit? Adde, quòd cùm emtus ager fuit, ampliùs in manu ejus precium non fuit. Meum autem id eſt cujus ad me pertinet proprietas; quemadmodum non meum eſt quod nec de meo neque cum conſenſu meo emtum eſt. Quid, quòd ager idem celeberrimus, ſepeliendis deſtinatus peregrinis, cujus hic fit mentio, unius jam non erat? Sed & fruſtrà Theophylactus, cùm difficultatem intelligeret; eum qui precium perſolvit, quamvis alii emtores ſint, rei dominium habere notat: cùm nec precium ſolviſſet de quo agimus, nec ratione aliquâ probari poſſit, quod pro eo perſolutum fuit precium, fuiſſe illius qui jam precio renunciarat. Neque ignoro, uſitatum Helleniſtis eſſe, ut τῷ κτᾶσθαι ἀντὶ τοῦ ὠνεῖσθαι, ſive *poſſidendi* verbo *pro emendi*, utantur: qui nè ſic quidem, quomodo hìc locum illud habeat, intelligo. Quomodo enim emit poſt mortem quod emit? aut quomodo quod alii emerunt? Quomodo denique pecuniá id emit, quæ non ejus jam, ſed templi, ſive præfectorum, erat? quibus hoc commiſſum erat, ut de uſu ejus cogitarent. Eraſmus, cùm hæreret, ἐκτήσατο, inquit, *verti poterat etiam, Paravit. Neque enim Judas poſſedit hunc agrum: verùm eá pecuniá paratus eſt is ager*. Idem in Paraphraſi, hoc imprimis cùm ageret, ut & laqueo gulam præfregiſſe ſibi Judam oſtenderet, atque id cum Luca conciliaret, *Nam laqueo*, inquit, *guttur præligavit, ac ſuſpenſus crepuit medius, & effuſa ſunt omnia viſcera ejus. Ceterùm infelix illa pecunia quam abjecerat ad pedes ſacerdotum, eorundem conſilio* (non Judæ, qui pecuniæ renunciarat, nec conſilio interfuit, etiamſi ſuperfuiſſe credamus) *collocata eſt emendo agro in quo ſepelirentur peregrini, propterea quòd nefas eſſe ducerent, precium innoxii ſanguinis proditi inferre gazophylacio. Hæc ſacerdotum ac Phariſæorum impia religio fecit, ut & Judæ facinus & ipſorum impietas magìs innoteſceret omnibus qui tum agebant Hieroſolymis: Adeò ut ager ille vulgatâ Judæorum linguâ diceretur Aceldema, hoc eſt, ager ſanguinis*. Nè jam quæram alia quæ fortè poſſem, nondum ex narratione Lucæ, aliud innotuiſſe cunctis, præter id quod ſequitur, videre poſſum; Judam nempe cecidiſſe pronum, crepuiſſe medium, ejúſque effuſa viſcera fuiſſe: agrum autem illum, Agrum ſanguinis, etiam ab effuſo proditoris ſanguine fuiſſe dictum: cùm utrumque verum eſſe poſſit. Sequitur autem, *innotuiſſe id omnibus qui Hieroſolymis habitarent, atque hinc agrum illum propriâ eorum linguá, quâ tum utebantur, itá dictum*, Ubi nihil de ſanguine, ut dixi, innocentis, unde ager dictus ſit (de quo Matthæus) verùm de calamitate ac morte Judæ tantùm agitur. Syrus autem, *Et hoc ipſum omnibus innotuit*. Quod eſt autem illud? Mors proditoris, ſi contextum rectè inſpicimus, & quæ de ea jam præceſſerant. Adhuc ergò difficultas illa manet; quomodo, ἐκτήσατο χωρίον, de eodem Lucas dixerit. Recentior in-

terpres

terpres pariter ac commentator *acquirendi* voce uſus eſt: Qui, *ità loquitur Evangeliſta*, inquit, *ſpectans videlicet non quid conatus ſit Judas, ſed conſiliorum ipſius eventum. Judas igitur avaritiâ corruptus, agrum ſanè ſibi acquiſivit ex triginta illis argenteis, proditionis ſuæ præmio, ſed multò aliter quàm ſperarat.* Atqui eadem ſic difficultas manet. Poſſeſſionem enim agri quomodo, per quem, acquiſivit? quo item jure, ad quem jam nec pretium, nè ſi vixiſſet quidem, pertinebat? Neque video quâ ratione ad conſilii eventum ager ille aut poſſeſſio illius referatur; de quo nec conſilium, ſi ſequimur quæ ſcripta ſunt, vel iniit vel cogitavit. Certè, ſi Titius aut Seius de poſſeſſione agri cogitant, eóque aut excidunt aut potiuntur, eventum jam conſilii videre poſſum. Exemplo utamur. In Achabi hiſtoria, cùm vineam Nabothi deperiret, & conſilium de ea obtinenda, & conſilii eventum penitus videre poſſum. Contrà, ſi poſt obitum vel Titii vel Seii, ager eo precio quod olim Titii vel Seii fuit neque ampliùs ad eum ſpectat, non jam dicam ab hæredibus, ſed planè aliis, ematur, nullum jam conſilii vel Titii vel Seii hîc eventum, quia nec conſilium, videre poſſum; multò minùs vel poſſeſſionem vel proprietatem. Jam cùm in conſilio & appetitus & efficiendi ratio ſpectetur, neutrum ſanè Judæ convenit; nec tale quicquam in hiſtoria ejuſdem, aut quod proximè accedat, reperitur. Et profectò, ſi antiquum illud verum eſt, Id quod ratione non quæritur, caſu tantùm inveniri, quantò magìs verum, Neque poſſideri id quod non acquiritur, multò minùs autem id à quoquam poſſideri aut acquiri de quo nunquam cogitavit? Quid ſi autem paulò accuratiùs autoris expendamus verba? quæ ità habent; Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας· καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν, Ἀκελδαμὰ, τουτέστι, χωρίον αἵματος. Primò omnium, non ἐκτήσατο τὸ χωρίον, ut ad totum referatur agrum, ſed ἐκτήσατο χωρίον, quod eſt, *partem ſeu particulam poſſedit agri*, manifeſtè dixit. De toto enim agro mox cùm agit, non τὸ χωρίον tantùm, ſed & τὸ χωρίον ἐκεῖνο, dixit; ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, Ἀκελδαμά: quia ſic de toto, ſeu de ipſo agro, agitur. Quid igitur χωρίον? Terræ pars aut loci; quantam nempe occupat defunctus. Unde & χωρίον, quod Latini *loculum* dixere (quo conduntur mortui, nimirum) & fortaſſe Græci. Heſychius, Χωρίον, δοχεῖον: forte, δοχεῖον νεκροῦ. Jam, ut conjecturam meam dicam, planè autorem voluiſſe exiſtimo, in eo campo, ſolitario planè ac deſerto, & extinctum proditorem & ſepultum. Melancholicis autem ac mœrentibus proprium id eſſe, homines ut fugiant, ſoliſque in locis ac deſertis libentiùs verſentur aut oberrent, vel Bellerophontis exemplo notum: De quo Poeta,

Ἤτοι ὁ κὰπ πεδίον τὸ Ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο,
Ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

Nam & proditor ſceleſtus (quod de altero Poeta dixit) quin jam perpetrato ſcelere cor proprium comederet, nè dubitari quidem poteſt. Etiam ſupplicium hîc illi eveniſſe & ſepulcrum, juſtiſſima ſupremi Numinis vindicta, ex autore ipſo manifeſtum videtur. Ut mirum non ſit, aliis quoque, è narratione hac Lucæ, id in mentem veniſſe: Lyranus; *Quidam, agrum à Juda poſſeſſum, ridiculè exponunt infernum. Alii poſſediſſe agrum illum exiſtimant, quòd cum peregrinis in eo ſepultus fuit.* Quorum poſterius veriſſimum exiſtimamus. De altero mox rationem obiter reddemus. Neque dubium, quin quod de ſepulcro dixit, è contextu aut traditione hauſerint antiqui. Quid autem ἐκτήσατο, quod mirificè convenit? Venerabilis Beda, cùm ſe expedire aliter non poſſet, neque unquam poſſediſſe agrum illum Judam didiciſſet, & hoc fateretur, ἐκτήσατο, *poſſedere fecit alios*, interpretatus eſt. Meo autem animo, nihil elegantiùs de Juda dici potuiſſe videtur. Quid verò ille? Totus Diaboli, & in poteſtate ejus ſemel factus, de quo dicitur, *& intravit Diabolus in Judam cognomine Iſcarioten*, terram cœlúmque commovit, ut ſalutis Autorem, pacis Regem ac Dominum, Judæis traderet. Ex eo quid & quantum conſecutus eſt? Χωρίον ἐκτήσατο, inquit Lucas. Terræ aliquantum, ſive locum exiguum, pro ratione corporis ac modo, conſecutus eſt. Quemadmodum & Hebræis, ut de aliis nè dicam, ex-

tenuandi cauſâ interdum diminutiva uſurpantur. Eo enim ferè modo dictum, quo præclarè Satyricus de Annibalis & Alexandri Magni fine: cui cùm orbis unus, ut ille loquitur, ſatis non eſſet, χωρίον, hoc eſt, exiguam unius terræ particulam, Babylone occupavit, & ſarcophago contentus fuit. Locum, quia elegantiſſimus, & hunc illuſtrat, aſcribimus:

Unus Pellæo juveni non ſufficit orbis.
Æſtuat infelix anguſto limite mundi,
Ut Gyaræ clauſus ſcopulis parvâque Seripho:
Cùm tamen à figulis munitam intraverit urbem,
Sarcophago contentus erit. Mors ſola fatetur,
Quantula ſint hominum corpuſcula.

Patriarchæ veteres Patréſque id operam dederunt, ut aliquem poſt mortem ubi conquieſcerent è ſuo ſibi locum pararent: Unde illud infrà, ὠνήσατο μνῆμα τιμῆς ἀργυρίου. Proditori ſceleſto evênit, ut è ſceleris mercede ac conſilio Divino, locum, de quo nunquam cogitarat, quantus ipſe eſſet, inveniret ſibi; eo emtum precio quo innocentem vendidit: Longè tamen aliter quàm SS. Patres: quemadmodum juſtiſſimo id eveniſſe Dei judicio exiſtimamus, ut in eo agro qui ſepeliendis peregrinis ac hoſpitibus, ut loquitur Matthæus, deſtinatus erat, conderetur ille qui à corpore Apoſtolorum ipſe ſemet ſeparaverat ſejunxerátque; ipſe ξένος τῆς ἐπαγγελίας, *peregrinus jam promiſſionis* ac verè hoſpes. Tales autem locos κτήσασθαι, *emiſſe* ſive *comparaſſe ſibi*, SS. Patres Helleniſtis dicuntur. Quod mitificè, & præter exſpectationem proditoris, hîc factum: Unde, ſuprà quàm dici poteſt eleganter, infrà, πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον, dicitur. Ἴδιος τόπος מקומו Helleniſtis eſſet: Ut in Proverbiis, ὅταν ἀποσ[...]θῇ ἐκ τοῦ ἰδίου τόπου: eleganter imprimis. Nam poſtremus locus propriúſque ſingulis, ſepulcrum eſt: Quod *domus*, imò *domus ſeculi*, Hebræis dicitur: cui & ἐνοικεῖν dicuntur Helleniſtis, qui ibi jam quieſcunt. In proprio igitur repoſitus eſt loco, ὃν ἐκτήσατο (quemadmodum hic loquitur) ἐκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας: hoc eſt, ſceleris ſui tanquam precium invenit ſibi habuitque. *Poſſidere* enim, *ſibi habere* eſt, ut Juriſconſulti loquuntur. Paraphraſtes aliquis, Nonno caſtigatior, ità hoc exprimeret:

Πάσῃ δ' ἀφροσύνῃ τε δολοῤῥαφίῃ τε μεμηλὼς,
Καὶ φιλοκερδείῃ βεβλημένος ἦτορ Ἰούδας,
Καί ῥ' ἄγριον κεράμιον ἀκερδέος, ξυνήτορα κόσμου,
Χωρίον ἐκ τούτων ἐκτήσατο, καὶ τάφον εὗρε,
Μισθὸν ὀφελλόμενον κακομηχανίης καὶ ἄποινον.

Ut certè de eo dici poſſit, ἐδίκησε καὶ ἐκτήσατο, vel ἐφόνευσε καὶ ἐκτήσατο; quâ ratione 1. Reg. 21. 19. de injuſto poſſeſſore & homicida Achabo eleganter dicitur, ἐφόνευσας καὶ ἐκληρονόμησας; Sed nec adeò ridiculum eſt ac Lyranus arbitratur, quòd nonnulli agrum quem poſſediſſe Judas ex veteri interprete dicitur, infernum dixerint: Cujus ille cauſam ignorabat. Cùm enim Tophet portæ Fictili vicinum fuiſſe, ut ad Matthæum diximus, è Jeremia notum ſit, proximum autem ei agrum hunc, ſi non eundem, ex antiquis probari poſſit, quem Figuli Matthæus dixit, qui ut hic ager, Sanguinis, ità vallis Tophet, ab eodem Propheta *vallis cædis* dicitur, certè ſi in Tophet, aut juxtà ſepultus eſt, rectè apud inferos ſepultum veteres dixerunt. Tophet enim idem cum Ge-hinnom ſeu Geenna: quomodo etiam nunc dici inferos receptâ conſuetudine quis neſcit? Adde, quòd Homerus, locum quem occupat mortuus, χῶρον, locum inferorum, χῶρον ἀτερπέα, eundem quem autor Axiochi, Dialogi Socratici, qui cum Platonicis exuditur, χῶρον ἀσεβῶν dixit; qui idem autor vitam hanc, quam calamitatis plenam docet, χωρίον dixit: Ut infauſta videantur nomina: Ἡ δ' ἐκ χωρίου, inquit, μεταναστᾶσα ψυχὴ, hoc

Ibid. eſt, *quæ ex infelici hoc loco tranſlata eſt anima.* Sequitur, καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Atqui ἀπήγξατο de eo dixerat Matthæus: quod nos, quia tale nihil cogitaſſe hîc Evangeliſta videtur, ad *machanac* referebamus; Quo malo, ut ibi dicebamus, qui è mœrore animi, anguſtiâ aut deſperatione corripitur,

corripitur, obſtructo ſpiritûs meatu, diſſilit ac moritur: Quam & ἀγχόνην non malè dicas. Qui propriè angor animi vel corporis, plerunque fauces ſive ſummas gulæ gutturíſque partes cum anxietate maxima præcludit; quemadmodum ipſum מחנק Magiſtri dixerunt: de qua Medici: Inter quos ſummum patriæ noſtrúmque decus, omni commendatione major, Johannes Beverovicius, in Idea Medicinæ. Iis autem τὸ λακεῖν proprium videtur: Unde æmuli plerunque invidiâ crepare & ῥήγνυσθαι dicuntur. Ipſum malum deſperationi autori ac carnifici Diabolo etiam Græci aſcribunt: Origenes Philocaliâ, καὶ πνεῦμα πονηρὸν παρὰ Θεοῦ ἔπνιγε τὸν Σαούλ, *ſpiritus à Deo malus ſuffocabat Saulem*, ſive *ſtrangulabat*: Helleniſtæ, καὶ ἔπνιγε πνεῦμα πονηρὸν ἐπὶ Σαούλ. Quemadmodum & Saræ in Hiſtoria Tobiæ objicitur, ὅτι ἔπνιγε τοὺς ἄνδρας αὐτῆς. Quod λακεῖν Evangeliſtæ, etiam ψοφεῖν Græci, ut *crepare* Latini, dixerunt. Macarius Homiliâ 26. quanquam de re alia, ὥσπερ δὲ ὁ κεραμεὺς βάλλει τὰ σκεύη, καὶ μέτρῳ ὑποκαίει τὸ πῦρ μέτριον, οὐ πλεῖον, ἵνα μὴ ὑπερβάλλοντα ὑπὲρ τὸ δέον ψοφήσῃ, inquit; *eos qui fictilia igne indurant, modicum non nimium in camino accendere ignem, nè ſi æquo nimius ſit, crepent diſſiliántque*. Heſychius, Ψοφεῖ, κτυπεῖ, ῥήσσει. Idem, Λακεῖν, ψοφῆσαι, exponit. Effundi autem iis viſcera qui crepant, nihil mirum, cùm rupturæ tali hoc conveniat. Quæ unde in ſuſpenſis? Ut omittam, quòd ſignificatione *funis* dolor omnis ac anxietas Hebræis denotatur: Exemplo ſit, τὸ חבל, quod ut ὠδῖνας & ἀπώλειαν, ità σχοινίαν interpretantur Helleniſtæ. Notum illud, *funes mortis*, aut *ſepulcri, circundederunt me*, 2. Sam. 22. 6. Ubi συντριμμοὶ θανάτου, *anguſtiæ mortis*, Helleniſtæ dixerunt. Rectè ἀγχόνην θανάτου dicas: exitium enim denotatur. Unde & vulgò Hebræorum Magiſtri, quoties vel mala imprecantur, vel deteſtantur alium, τῷ חבל, *chabal*, utuntur: id autem אללי, ſive *væ*, interpretatur Elias: Ut cùm Thargumiſtæ, חבל עלי, *væ mihi*. Quod *chabal* de proditore ſuo, de quo ſermo nunc eſt, uſurpavit Dominus, cùm dixit, *Et filius quidem hominis, prout definitum eſt, abit: veruntamen væ homini illi per quem proditur*: quod Syrus וי, *væ*, ibi aliiſque locis dixit. Quemadmodum tum Græcis Latiniſque etiam particulis non rarò utebantur Syri. Forte & viciſſim ſuum ἄβαλε ex eo fecerunt Græci. (Nihil enim uſitatius quàm ut aſpiratio rejiciatur: quomodo à חקל Ἀκελδαμά, nec pauca ejus generis.) Exſtat autem cùm alibi tum in Græcorum Epigrammatum Anthologia,

Ἄβαλε χειμερίῃ με διέκλυσε χεύματι πόντε.
Δηλαίων.

de navi hominibus amiſſis ſervatâ. Heſychius inter alia, ἀχρεῖον, *inutile* aut *infauſtum*, alii φεῦ interpretantur. Ut ſic mutuam inter ſeſe linguæ navent operam. De Græca autem voce hac, mirum quæ linguarum harum imperiti. Adde, quòd hanc deſperationem quæ Diabolo aſſcribitur, ἀγχόνην eſſe ac dici, etiam hoc docet, quòd eâdem voce מזיקים & laquei & Diaboli dicuntur: Ut cùm eleganter Hebræorum Magiſtri, qui hominem nocere homini ſignificant, בני אדם שהם מזיקים, *homines ſibi mutuò Diabolos*, ſive *laqueos*, & ἀγχόνας, eſſe dicunt. Eruditi autem, quomodo τὸ, πρηνὴς γενόμενος (quod *præcipitatus* recentior expoſuit interpres) cæteráque quæ adduntur, quòd *crepuerit*, quòd *effuſa ejus ſint viſcera*, cum ſuſpendio conveniant, ſolicitè, nec ſine cauſa, quærunt. Non enim πρηνὴς, qui præcipitatur (quod volunt) ſed qui pronus & in terram cadit. Heſychius, Πρηνέα, ἐπὶ πρόσωπον: Item, Πρηνιχθέντα, ἐπὶ πρόσωπον καὶ ἐπὶ στόμα πεσόντα. Ut cùm bos cæditur, atque impos ſui pronus cadit: qui προπρηνὴς cadere Apollonio dicitur; Ἤριπε δ' ἀμφοτέροισι προπρηνὴς κεφαλῆσι. Quò ſpectat, quòd interpres Syrus non *in faciem* hîc modò, ſed על ארעא, *in terram*, cecidiſſe ait: quomodo an cadat qui ſuſpenditur, per me licet alii ut judicent. Quin autem ità cadat, dubium non eſt, qui λακήσας moritur; quem ἀγχόνη, aut huic ſimile mœroris atq; deſperationis malum, ſubitò affligit. Exprimere autem ſi quis velit quomodo affecti ſint plerunque illi quos divinitus immiſſa illa calamitas quæ *machanac* Hebræis dicitur, invaſit, de Apoſtolo cogitet, qui impiis hoc tribuit, cùm pios θλιβόμενοι μὲν, οὐ στενοχωρούμενοι δὲ· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι, 2. Corinth. 4 8. dixit. Quam στενοχωρίαν voce חנק eruditè expreſſit Syrus: quia ſcilicet τῷ חנק, ut Græcorum ἀγχεσθαι, anxietatem ſummam

ſummam denotari certum eſt: Exemplo ſint Hebræi Sapientes, qui cùm ſuos monent ut ab odio hominum ſibi quantum poteſt caveant, cauſam addunt; כי פעמים שיחנק האדם הגדול בזבוב קטן, *ſæpe magnum hominem à parva ſtrangulari muſca.* Syrus interim quo dixi loco, οὐ στενοχωρούμενοι, לא מתחנקינן, *non ſtrangulamur*, dixit: Quemadmodum τὸ מצור, στενοχωρίαν, Deuteron. 28. 53. Helleniſtæ reddiderunt: quaſi *obſidionem* dicas. Vera autem cordis obſidio ac preſſura eſt *machanac*; *chanc*, Arabibus: quâ ſuffocationem etiam matricis Avicenna denotat. Græci ἀγχόνην dicunt: Ut Æſchines, cùm dixit, ταῦτα γὰρ ἦν ἀγχόνη καὶ λύπη τούτῳ, *hæc ſtrangulatio & mœror illi erant.* Ariſtophanes, ut Matthæus, ἀπάγχεσθαι τὸ ἄγχεσθαι dixit: Qui Nebulis, ἀπαγξαμένῳ τρέχων: quod ἀγξαμένῳ rectè interpreteris. Neque id magis mirum, quàm quòd Maro, cùm deſperatus paſtor apud Theocritum dixit, ἀπάγξασθαί με ποιησεῖς, *mori me denique cogis*, reddidit: ex curſu enim nimio ſumma ſpiritûs anguſtia ac coarctatio: Ut licèt aliud ſit propriè ἀγχόνη, ad illud tamen malum quo ex animi anguſtia ac peccatorum mole ejuſmodi viſcerum λάκησις, operante Diabolo, conſequitur, referri rectè poſſit. Quod cùm Hebræi interpretes ad verbum redderent, neque cum Matthæo Lucam conferrent, quod Matthæus, καὶ ἀπελθὼν ἀπήγξατο, ויתתל בפח, *ſuſpendit ſe laqueo:* Syrus autem contrà voce eâdem quâ τὸ στενοχωρεῖσθαι Apoſtoli expoſuit; qui חנק נפשה, *ſtrangulavit*, aut *ſuffocavit ſe ipſe*, dixit: quod æquè ἀγχόμενον, συμπεπνιγμένον, aut στενοχωρούμενον obiiſſe notat: ut qui rupturam atque effuſionem viſcerum ſpectare aliò quàm ad ſuſpendium exiſtimaret. Cujuſmodi malo correptum ſubitò in loco immundo exſpiraſſe Arium, Epiſtolâ ad Serapionem notat Athanaſius; Πολλά τε φλυαρῶν εἰσῆλθεν εἰς θώκους, ὡς διὰ χρείαν τῆς γαστρὸς, καὶ ἐξαίφνης, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, *In nugis ſuis totus, ad ſedes, ut neceſſitate ventris impulſus, ſe contulit, atque extemplo pronus cecidit, ac medius crepuit.* An igitur ſuſpenſus fuit Arius, ideóque ei viſcera effuſa ſunt? Quæ duo ut conjungeret, vehementer in Apoſtolica hiſtoria Arator fluctuat, cùm dixit,

qui criminis autor
Erroriſque tui eſt, fuſâ ruit Arius alvo.
Infelix, plùs mente cadens! lethúmque peremtus
Cum Juda commune tulit; qui gutture pendens
Viſceribus vacuatus obit: nec pœna ſequeſtrat
Quos par culpa ligat.

Quaſi ſuſpenſum fuiſſe ex hiſtoria conſtet; aut ideo mortem cum Juda communem habuerit, quòd Judæ, qui crepuiſſe dicitur, viſcera effuſa ſint; aut denique, ex eo quòd crepuiſſe ac effuſa ejus viſcera dicuntur, ſuſpendio interiiſſe conſtet. Quid ſit autem πρηνῆ γενέσθαι καὶ λακῆσαι, de eo qui miſerè ac funditus interit, ſi quis dubitare adhuc poteſt, ex Helleniſtis diſcat: qui tales πρηνεῖς ῥήγνυσθαι, rumpi ac in exitium præcipitari, dicunt; ità ut interdum nè vocem quidem edant. Elegantiſſimus hanc in rem ac planè geminus huic exſtat locus Sapientiæ Salomonis cap. 4. v. 19. quem de proditore, & ad interpretationem hujus, ſcriptum dicas; Καὶ ἔσονται μετὰ τοῦτο εἰς πτῶμα ἄτιμον, καὶ εἰς ὕβριν ἐν νεκροῖς δι' αἰῶνος· ὅτι ῥήξει αὐτοὺς ἀφώνους πρηνεῖς: Ubi nihil tamen de ſuſpendio. Quid autem magìs proditore tali dignum, quàm ut tali morbo tolleretur, cujus cauſa deſperatio, autor Diabolus, generis humani hoſtis? qui quid quantúmque in iis poſſit quos à Deo deſtitutos invaſit, vel ἐνεργουμένων hiſtoriæ teſtantur. Græcos autem, ac imprimis, quem ſequuntur, Papiam (de quo Baronius quoque aliíque) in quæ hic ſimul ac Matthæi de morte Judæ locus ἅπαντα impulerit, vix dici ſatìs ac vix credi poteſt.

Cap. II.

Caput ſecundum percurritur. Locus, Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος. *Recentior interpres. Sonus ille quis.* Λαλιά. Φωνή, *an Rumor; & quid.* πνοὴ φερομένη. Τὸ πνεῦμα ἐπάνω τοῦ ὕδατος ἐπιφερόμενον. Ῥύμη τοῦ πνεύματος. Ἐπιφοίτησις τοῦ πνεύματος.

Eraſmi

Eraſmi ſententia. Διαδῦναι φήμην, διασκεδάσαι φήμην: *aliud,* διασκεδάσαι φωνὴν, *& ſimilia. An aliud ſit, Viſum eſt, aliud, Vidit, ex diſtinctione Auguſtini.* Γλῶσσαι πυρὸς. *Quare* διαμεριζόμεναι. *Gregorii Theologi diſtinctio loci,* ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν: *& an ut. ità diſtinguatur neceſſe ſit. Nyſſeni ſententia.* Ἕτεροι, *qui.* Γλεῦκος, *& quid propriè:* Ἕψημα· σίραιος: *Defrutum. Heſychius emendatur.* Γλευκίσαι. *Idem iterum emendatus. Antiquorum ſubtilis obſervatio.* ἀπὸ ὄιων, *pro* ἀπὸ οἴκου. Σύναξις, *& quæ dies ità dicta.* Ἐσχάτας ἡμέρας, *& quæ.* Φθορὰ, Διαφθορὰ, Καταφθορά. ἐξὸν εἰπεῖν. *Non reſurrecturos impios, ex Judæorum ſententia.* Κύριος καὶ Χριστὸς, Κύριος Χριστὸς, *& promiſcuè uſurpari.*

SEcundo capite, priuſquam ad linguarum miraculum accedit autor, inter cætera & Cap 2.
hæc præmittit, Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαί- v. 2.
ας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι, *Tum repentè è cælo ſonus extitit tanquam ruentis flatûs violenti, qui replevit totam domum ubi conſidebant.* Ubi piè quærit Chryſoſtomus, cur viſibili, ut ità dicam, modo, ac tam manifeſtè ſenſibus exhibitum hoc fuerit miraculum. Reſpondet igitur, non ſine cauſa id factum. Nam ſi etiam ſic eò, inquit, impudentiæ nonnulli devenerunt, ut muſto plenos eſſe Sanctos affirmarent, quid ſine his futurum fuit? Eò autem referenda quæ verſiculo deinde ſexto ſequuntur; Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλῆθος. Quod recentior interpres, *Orto autem hoc rumore, convenit multitudo:* mirificè imprimis: Cùm ad ſonum de quo antè, manifeſtè referendum videatur: niſi de linguarum ſono quis accipiendum velit. Præceſſit autem, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν: quemadmodum & alibi λαλιὰν, non tam vocem aut linguam, quàm diſtinctam dialectum, ſcriptores hi dixerunt: Ut cùm de Petro dicitur, *Verè & tu ex illis es:* καὶ γὰρ ἡ λαλιά σου δῆλόν σε ποιεῖ, *lingua enim tua,* vel (quâ voce ſignificantiùs utuntur Græci) *dialectus tua te prodit,* Matth. 26. 73. ut & Marci 14. 70. *Verè ex illis es: Galilæus enim es,* καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει, *lingua enim tua,* ſive *dialectus, ſimilis.* Heſychius, Διάλεκτος, ὁμιλία, λαλιά. Quemadmodum & hîc voce *dialecti* uſus eſt autor, Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν; v. 8. Quis autem dubitat quin de humana voce, aut ſimili, τὸ, φωνὴ, uſurpetur? Idem Heſychius, Φωνὴ, ἡ τοῦ ἀνθρώπου, *lingua,* ſeu *vox, hominis.* Philoſophi, inter quos ille cujus Definitiones cum Dialogis Platonicis eduntur, Φωνὴν, ῥεῦμα διὰ στόματος ἀπὸ διανοίας, φωνὴν ἀγράμματον, item φραστικὴν ἑκάστου τῶν ὄντων, item διάλεκτον, item σύνθετον ἐξ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων, & quidem ἄνευ μέλους, *extra carmen,* definit. Hîc autem idem quod *idioma* vulgò, aut *lingua.* Quo qui utebantur, χωριάζοντες eleganter dicebantur: Unde Gloſſatores Græci, Χωριάζεσθαι, λέγειν: fortè, διαλέγειν: unde διάλεκτος. Quid, quòd ἦχον quoque Critici φωνὴν interpretantur? qui, Ἦχος, φωνὴ, κτύπος, ἐκφώνησις, *vox, ſonus, elocutio:* quemadmodum & poetarum Echo, quæ in locis repercuſſioni idoneis formatur, *ſonus* dicitur Auſonio;

Et ſi vis ſimilem pingere, pinge ſonum.

Præceſſit autem, καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, *Et factus eſt repentè de cælo ſonus.* Quod ſive de ſono aliquo ſive voce cœlitus datâ exhibitâque accipias, edito hoc, ſive ſono ſive voce, convenerunt plurimi ac ſtupuerunt: qui cùm conveniſſent, ſuâ quiſque linguâ differentes audiverunt. Occaſione ergò ſoni ſine dubio miraculoſi, de quo dicebamus, conveniſſe ad linguarum de quo agitur miraculum videntur. Exiſtimo autem, ſi (quod omnino videtur) illud, γενομένης φωνῆς, eò referendum ſit quò dixi, בת קול, ſive *vocis filiam,* hoc eſt, vocem certam, è cœlo pariter cum vehementi flatu editam, intelligi. Unde Johannis 12. cùm eo modo diceretur cœlitus, Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω, *alii, tonitru factum; alii, Angelum locutum, dicebant:* quòd, ut hic flatus, ità ibi tonitru conjungeretur. De quo infrà pluribus ad locum illum, Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες, τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο· τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν: ubi lumen (ſive fulgur illud fuit) ut apud Johannem tonitru, cum voce conjungitur. Neq; *ſonum venti,* ſed ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, hoc eſt, *tanquam violenti flatûs qui effundebatur,* dixit: Quâ voce aliter

pleruṇque

plerunque utuntur Helleniſtæ. Adde, quòd nec ventus ſimpliciter aut propriè è cœlo venire dicitur; qui per aerem ſic ruit, ut in terra generetur. Adde, quod & φερομένης dixit: Quod de Spiritu eodem cujus hîc deſcribitur miraculum, ſtatim initio Geneſeos occurrit: ubi Helleniſtæ, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος: Quod *agitare* eo loco interpretes dixerunt; *Et Spiritus Dei agitabat ſeſe in ſuperficie aquarum:* Quod מרחפת, Hebræo: Ubi *ſpirandi* voce uſus eſt Chaldæus; qui, ורוחא דייי מנשבא על אפי מ״א: ut & is quem Hieroſolymitanum dicimus: Ac ſi Græcè dicas, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἔπνεεν ἐπάνω τῶν ὑδάτων: ut ſit, ἡ πνοὴ τοῦ πνεύματος Θεοῦ ἐφέρετο ἐπάνω τῶν ὑδάτων, *Spiritus Dei ſufflabat in ſuperficie aquarum*; hoc eſt, *flatus Spiritûs Dei ferebatur ſuper aquas*. Nec malè Chryſoſtomus, qui ῥύμην πνεύματος, ſeu *violentiam*, hic dixit. Bene & cæteri Græcorum Theologi, qui quod de violento flatu dicitur ac voce, ad τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ πνεύματος, *deſcenſum S. Spiritûs*, hîc retulerunt. Quæ à *fama* ac *rumore*, quod recentiori placuit interpreti, haud parùm abſunt: Quamvìs divulgatum hoc fuiſſe, ex ea autem ſive fama ſeu rumore plures (quod & Scholiaſtæ Græci, & Chryſoſtomus notavit) confluxiſſe, nemo neget. Jam, ut omittamus cætera, quis φωνὴν γίνεσθαι hoc ſenſu dicat? quis Græcè, φωνὴν γενομένην, de *rumore* accipiat? cùm præſertim idem φωνὴ videatur hîc quod ἦχος, de quo antè egit: Unde & ταύτης dixit; Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης. Liberrimè igitur interpres, ac ſi ſcriptum inveniſſet, Γενομένης δὲ τῆς φήμης ταύτης (quod nè ipſum quidem Græcè dicam) *Orto autem hoc rumore*, reddidit: Aliter quàm Vetus certè, qui, *Factâ autem voce hâc*, id eſt, *exhibitâ*, idem hoc dixit: Meliùs profectò quàm Eraſmus, qui, *Is rumor cùm increbuiſſet:* quam ſententiam & in Paraphraſi ſecutus eſt: Ubi, *Hujus igitur*, inquit, *rei novitas ubi per omnes eſſet vulgata, convênit promiſcua populi multitudo.* De ſono autem quem jam præceſſiſſe dixerat; *Repentè ſiquidem è cœlo venit ſonitus, quaſi venti magno impetu ſe ferentis; ac replevit totum cœnaculum ubi ſedebant placidi quietique. Non erat ille Boreas, è nubibus frigus aſſpirans: neque erat Notus, è paluſtribus locis teporem peſtiferum adferens corporibus. Flatus erat cœleſtis, indè veniens quò profectus erat Chriſtus; vitam æternam inſpirans animis, robur & alacritatem addens infirmis ac puſillis. Hic ſonitus neminem terruit, ſed omnium animos expergefecit ad exſpectationem promiſſi Spiritûs.* Quid igitur poſt illa deerat, niſi ut & locum de quo agimus, γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, eodem quo convenienter poterat loco referret? Certè, qui διαδῦναι, qui διασκεδάσαι *famam* dicat, fortè non ineptè, ſed aliter, loquatur: quemadmodum ἐξῆλθεν ἡ φήμη, apud hos ſcriptores legas; cùm nec διεδίδοτο, nec διεσκεδάζετο, nec ἐξῆλθεν φωνὴ eâ ratione dicatur. Capite eodem, cùm de ipſo linguarum dono ac illuſtri illo agitur miraculo, inter alia,

v. 3. Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι, inquit, γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός. Ad quem locum quid ſibi magnus Auguſtinus voluit, qui poſtquam dixit, oculis corporeis vidiſſe ignem illum quotquot viderunt, tandem, *Non enim viderunt diverſas*, inquit, *linguas, velut ignem; ſed viſæ ſunt eis. Non autem ſub eadem ſignificatione ſolemus dicere, Viſum eſt mihi, quâ dicimus, Vidi. Et in illis quidem ſpiritalibus viſis imaginum corporalium, ſolet dici &, Viſum eſt mihi, &, Vidi: In iſtis verò quæ per expreſſam corporalium ſpeciem oculis demonſtrantur, non ſolet dici, Viſum eſt mihi, ſed, Vidi.*? Nam ut concedamus, ità interdum loqui poetas, quemadmodum cùm Maro de Creüſæ umbra,

Infelix ſimulacrum atque ipſius umbra Creüſæ
Viſa mihi ante oculos,

Sacris literis quid fiet, quæ diſtinctionem illam certè ignorant? Niſi fortè Geneſeos 8. cùm poſt diluvium dicitur, ὤφθησαν δὲ αἱ κεφαλαὶ τῶν ὀρέων, *viſa ſunt cacumina montium*, ſpirituale aliquid ſignificetur. Jam autem Paulo quid faciet? qui 1. Corinth. 15. ut corporalem probet reſurrectionem, corporaliter viſum ait Dominum, reſurrectionis ſcilicet primitias ac pignus; Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ, εἶτα τοῖς δώδεκα· Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ. ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί. Ubi ſummus interpres Chryſoſtomus, qui rem maximam videbat agi; non ſemel ſed ſæpius repeti τὸ, ὤφθη,

notat, nè quis dubitaret quin de viſu ageretur corporali: Verba ejus ſunt, Εἰ δὲ τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην ἔλεγε τὴν τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγὴν, περιττῶς ἔλεγεν, Ὤφθη τῷ δεῖνι, καὶ τῷ δεῖνι. τοῦτο γὰρ πιστωθῆναι τὴν τοῦ σώματος ἀνάστασιν δεῖν, οὐχ ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν αἰνιττόμενον. Διὸ οὐδὲ ἅπαξ εἶπε τὸ, ὤφθη· καίτοιγε ἤρκει κατὰ κοινὸν θέντα τὴν λέξιν· νῦν δὲ καὶ δὶς, καὶ τρὶς, καὶ ἐφ᾽ ἑκάστῳ σχεδὸν τῶν ἑωρακότων αὐτὴν τίθησιν· Ὤφθη, γάρ φησι, Κηφᾷ· Ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς· Ὤφθη κἀμοί, *Si enim de reſurrectione peccatorum egiſſet, fruſtrà, Illi & illi viſum fuiſſe, dixiſſet: hoc enim confirmandæ corporum reſurrectioni, non ſignificandæ peccatorum remiſſioni, facit. Unde nec ſemel, VISUS EST, dixit: Quod tamen ſatis erat ſemel communiter dixiſſe: & tamen bis terve, déque ſingulis propemodum qui viderunt, dixit. VISUS enim CEPHÆ, inquit; VISUS EST PLUSQUAM QUINGENTIS FRATRIBUS; VISUS EST ET MIHI.* Idque in re tam ſeria, cùm præcedat, ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς γραφάς, *& ſepultum fuiſſe, & die tertio reſurrexiſſe, ſecundùm Scripturas:* Quod ut probet, ὅτι ὤφθη, id eſt, *viſum fuiſſe*, ait. An igitur propterea hîc dubitabitur, ut ejuſdem utar verbis, *utrum intus in ſpiritu, tanquam foris, an verò foris coram oculis carnis*, viderint quæ viderunt? Cujuſmodi nonnulla apud magnos illos viros, acuta magis quàm neceſſaria aut ex uſu Sacri contextûs, leguntur. Quid autem viſum illis fuit? Διαμεριζόμεναι, inquit, γλῶσσαι. Ubi primò, quæ ſint hîc γλῶσσαι, videndum. Γλῶσσαι haud dubiò, ex uſu Hebraiſmi, ignis flammulæ dicuntur: Eſaiæ exemplo, qui cap. 5. 24. talem ignis particulam לשון אש, γλῶσσαν πυρὸς, dixit. *Linguæ* igitur, ſunt partes illis ſimiles: ut occultè ſimul ad miraculum ſic alludatur. Quare & ſervatus Hebraiſmus. Idémque & ſequentia confirmant, ἐκάθισέ τε ἐφ᾽ ἕνα ἕκαστον: quod ad τὸ πῦρ referendum: Ac ſi dicat, καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς ὡσεὶ διαμεριζόμεναι γλῶσσαι πυρὸς, ἐφ᾽ ἑκάστῳ αὐτῶν καθήμεναι. Adde, quòd cùm διαμεριζόμεναι dixit, ad τὸν διαμερισμὸν τῶν γλωσσῶν, qui Hebræis פלגה dicitur, de quo Geneſ. 11. ubi de confuſione linguarum, reſpexiſſe videtur: Quòd, ut ibi lingua quæ una erat, נפלגה, id eſt, *diviſa fuit*, ità hîc μερίδες iſtæ diviſæ, ſic conjunctæ, & quidem in ſingulis. Eodem capite non ità multò pòſt ſequitur, Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλῆθος, καὶ συνεχύ- v. 6.
θη, ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Ad quem locum Homiliâ in Pentecoſten ſolicitè criſin Gregorius Theologus exercet. Metuendum enim putat, ſi legas, ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, *quòd propriâ linguâ quiſque audiret eos*, μὴ τῶν ἀκουόντων μᾶλλον εἴη τὸ θαῦμα ἢ τῶν λεγόντων, *nè in auditoribus magis quàm in iis qui loquerentur, factum dicatur miraculum:* Quare diſtinguendum, ἤκουον εἷς ἕκαστος, τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν: Ut, ἡ ἰδία διάλεκτος, τῶν ἀκουόντων ſit, non τῶν λαλούντων. Verba ejus ſunt; Ἤκουον δέ. Μικρὸν ἐνταῦθα ἐπίσχες, καὶ διαπόρησον πῶς διαιρήσεις τὸν λόγον. ἔχει γάρ τι ἀμφίβολον ἡ λέξις, τῇ στιγμῇ διαιρούμενον. Ἆρα γὰρ, ἤκουον ταῖς ἑαυτῶν διαλέκτοις ἕκαστος, ὡς φέρε εἰπεῖν, μίαν μὲν ἐξηχεῖσθαι φωνὴν, πολλὰς δὲ ἀκούεσθαι, οὕτω κτυπουμένου τοῦ ἀέρος, καὶ ἵν᾽ εἴπω σαφέστερον, τῆς φωνῆς φωνῶν γινομένων. Ἢ μετὰ τὸ μὲν, ἤκουον, ἀναπαυστέον· τὸ δὲ, λαλούντων ταῖς ἰδίαις φωναῖς, τῷ ἑξῆς προσθετέον· ἵν᾽ ᾖ, λαλούντων φωναῖς, ταῖς ἰδίαις τῶν ἀκουόντων, ὅπερ γίνεται ἀλλοτρίαις· καθ᾽ ὃ καὶ μᾶλλον τίθεμαι. ἐκείνως μὲν γὰρ τῶν ἀκουόντων ἂν εἴη μᾶλλον ἢ τῶν λεγόντων τὸ θαῦμα. οὕτω δὲ, τῶν λεγόντων, οἳ καὶ μέθην κατεγινώσκοντο· ὡς αὐτοὶ θαυματουργοῦντες περὶ τὰς φωνὰς τῷ πνεύματι. Hoc eſt, ut obſcuriori loco interpretationem addam, *AUDIEBANT autem. Verùm hîc conſiſte paulùm, ut cogites quomodo diſtinguendum ſit quod dicitur. Ambiguitatis enim habet aliquid, quod interpunctione dirimendum. Videndum enim, utrùm audirent ſuâ quiſque linguâ, ità ut exempli gratiâ, vox quidem una ederetur, multæ autem audirentur; ut ſic nempe perſonaret aer, atque (ut planiùs dicam) plures ex una efficerentur: an poſt vocem* ἤκουον *diſtinctio ponenda, atque hæc verba, LOQUENTES SUIS LINGUIS, cum eo quod ſequitur, jungenda: ut ſit, Loquentes linguis; propriis eorum qui audirent, nempe: hoc eſt, alienis. Qui & ſenſus magis*

placet nobis. Illo enim modo, eorum potiùs qui audiebant quàm qui ipſi loquerentur, miraculum eſſet: hoc verò, eorum qui ipſi verba facerent; qui & ebrietatis accuſantur: quòd Spiritùs inſtinctu ipſi linguarum hoc ederent miraculum. Acutè potiùs quàm neceſſariò, ni fallor. Quid ſi enim ego dicam, ἤκουον τῶν τε Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων εἷς ἕκαστος, Σύρων τε καὶ Ἀράβων καὶ ἄλλων, τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων, an non dicam, *audiſſe Græcos, Romanos, Syros, Arabas, alióſque, linguâ ſuâ ſingulos loqui?* Et tamen poſuiſſe in auditoribus miraculum hoc Nyſſenum dicas, cùm 12. adverſùs Eunomium dixit, καθάπερ καὶ ἐκ τῆς τῶν Πράξεων ἱστορίας ἐμάθομεν, ὅτι ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἐν ᾗ ἐγεννήθη, τὴν διδασκαλίαν ἐδέχετο διὰ τῶν γνωρίμων αὐτῷ ῥημάτων, τῆς δυνάμεως ἐπαΐων τῶν λόγων: niſi eodem libro mentem planiùs exponeret, cùm dixit, τὴν θείαν δύναμιν εἰς πολλὰς διαχεῖσθαι φωνὰς, ὡς ἂν μηδεὶς τῶν ἑτερογλώσσων ἀποστεροῖτο τῆς ὠφελείας σκοπὸν, οὐδὲ ἄν τις ἀνάξιον τῆς θείας εἶναι φιλανθρωπίας ὑποτοπήσειεν. Neque loco priori dixit, audiviſſe ſingulos quæ non dicebantur ac ſi dicta eſſent, ſed inſtructos fuiſſe ſuâ linguâ ſingulos. Quomodo? διὰ τῶν γνωρίμων αὐτοῖς ῥημάτων: Quod eſt, niſi fallor, *eâ linguâ quam tenebat quiſque:* ea autem eſt vernacula & ſingulorum ſua. Quid, quòd multorum qui locuti ſunt fit mentio? quid, quòd non magis uni quàm unâ linguâ locuti dicuntur? *Nonne omnes iſti qui loquuntur, Galilæi? & quomodo audimus ſinguli, ſuâ quiſque eos in qua nati ſumus linguâ?* Ἀκούομεν, inquit: ac deinde, poſtquam ſingulos enumeravit qui audirent, addit, ſimúlque repetit quod dixit, λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, *noſtris linguis magna illa quæ à Deo facta ſunt edifferentes.* Et quid? utri accepiſſe Spiritum dicuntur? utrúmne qui audirent, an qui differerent? Verba enim plana quæ præcedunt, Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι, *Et Sancto Spiritu impleti ſunt omnes, cœperúntque linguis loqui aliis,* ſeu *peregrinis, prout eloqui illis dabat Spiritus.* Ut vim faciant contextui non minùs quàm miraculo eximii ſummíque viri, qui ſeorſum, cum quibuſdam ex Antiquitate, abire in diverſum non dubitarunt. Quibus,
v. 13. ut debebat, recentior interpres jam reſpondit. Aliquantò pòſt ſequitur, Ἕτεροι δὲ χλευάζοντες ἔλεγον. Ubi ἕτεροι, ſanniones, ſive χλευασταί. Quos quare Phariſæos fuiſſe ex antiquis quidam exiſtimarint, nondum video. Aſceticorum autor, ὅτι διαχλευαζόντων ἐν τῇ ποικίλῃ τῶν γλωσσῶν ἐνεργείᾳ τῶν Φαρισαίων, τοὺς μαθητὰς φησὶν ὁ Πέ-
Ibid. τρος μὴ μεθύειν, τοὺς ταῦτα λαλοῦντας· ὥρα γάρ ἐστι τρίτη. Quid autem iſti? *Aiebant*, inquit, Ὅτι γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί. Quo in loco recentioribus vox *muſti* non placet. Et certè, cùm Primitiarum feſto muſtum propriè ſic dictum nondum eſſet, cujus menſe Tiſri ſive *vindemiæ* (qui & ab eo dictus) primus uſus, vix potuiſſe fieri videtur ut muſto eſſent pleni; ſive, γλεύκους potiùs, ut ipſam vocem ſervemus: quâ etiam τὸ ἀπόσταγμα τῆς σταφυλῆς πρὶν ἂν πατηθῇ, *quod ex uva defluit priuſquam calcatur,* Græci deſignant: Hebræi autem דמעה, *lacrymam*, dixere. Quis autem dubitat quin muſtum, ſive γλεῦκος, perpetuum quoque eſſet, & quo toto anno uterentur? quale quod ἕψημα, quod σίραιον dicebant. Columella lib. 12. cap. 19. *Cura quoque adhibenda eſt, ut expreſſum muſtum perenne ſit.* Qui & de confectione ejuſdem ibidem. Plinius lib. 14. cap. 9. *Nam ſiræum, quod alii hepſema, noſtri ſapam appellant, ingenii non naturæ opus eſt; muſto uſque ad tertiam partem menſuræ decocto: Quod ubi factum ad dimidium eſt, defrutum vocamus. Omnia in adulterium mellis excogitata.* Qui & *aigleuces*, ſive *ſemper-muſtum*, celebrat: quod medium inter dulcia & vina ponit. Heſychius, Ἕψημα, ὅπερ ἔνιοι σιραῖ καλοῦσιν, ἄλλοι γλυκύ. Scribe, ὅπερ ἔνιοι σίραιον καλοῦσιν, ἄλλοι γλεῦκος. Idem quod alii σίραιον & γλεῦξιν, ut Euſtathius ad Odyſſ. ι. Quia autem creber ejus uſus delicatioribus ac mollibus placebat, aut reddebat tales, eò qui uterentur, γλαδικίαι dicebantur. Heſychius, Γλαδικίους, ἀπὸ τοῦ γλεύκους γενόμενος ἔκλυτος καὶ παρειμένος, καὶ ἀπὸ τοῦ οἴνου. Scribe, καὶ ἄτονος. Quare nec acriter cum iis contenderim qui *muſti* voce hic
v. 15. utuntur. Ex eo quoque loco qui in oratione ſeu Apologia Petri legitur, οὐ γὰρ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμ-

ὑπολαμβάνετε, ἤτοι μεθύουσιν, patet iterum, quàm ingenioſè nonnunquam indúlgeant
ſibi, & acumen aliquod novum ament, etiam antiqui: Quemadmodum cùm iſta verba
ità acceperunt, ac ſi dictum eſſet, μεθύουσι μὲν, οὐχ ὡς ὑμεῖς δὲ ὑπολαμβάνετε, ἤτοι με-
θύουσιν: id eſt, fuiſſe quidem, neque tamen ut exiſtimarent ipſi, ebrios: ſanctam enim
ebrietatem fuiſſe. Cui confirmando locum ex Pſal. 35. v. 9. adduxerunt, Μεθυσθήσονται
ἀπὸ πιότητος οἴκου σου, καὶ τὸν χειμάῤῥουν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. Cyrillus Hiero-
ſolymitanus Cath. 17. Ἀλλ' ὁ Πέτρος, ὁ ἔχων πνεῦμα ἅγιον, καὶ εἰδὼς ὃ ἔχει, φησὶν,
Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, οἱ τὸν μὲν Ἰωὴλ ἀπαγγέλλοντες, μὴ εἰδότες δὲ τὰ γεγραμμένα, οὐχ
ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, ἤτοι μέθυουσι. μεθύουσι γὰρ, οὐχ ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, ἀλλὰ
καθὼς γέγραπται, Μεθυσθήσονται ἀπὸ πιότητος οἴκου σου, καὶ ἐκ τῶν χειμάῤῥων τῆς τρυφῆς
σου ποτιεῖς αὐτούς· μέθυουσι μέθην νηφάλιον, νεκρωτικὴν ἁμαρτίας, καὶ καρδίας ζωοποιητι-
κὴν μέθην, ἐναντίαν τῆς σωματικῆς, *Petrus autem Spiritu Sancto præditus, qui nec igno-
rabat illud, Viri Iſraelitæ, inquit, qui Joelem profitemini, cùm ea quæ ſcripta ſunt ab eo
ignoretis, non ità ſicut vos exiſtimatis, iſti ebrii ſunt; ſed ſicut ſcriptum eſt, Inebriabuntur
vini tui pinguedine, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Sobriâ ebrietate inebriati ſunt,
quæ peccatum interimit, quæ cor vivificat; ebrietate, quæ corporeæ contraria.* Quaſi in
Hebræo eſſet ἀπὸ οἴνου, non οἴκου, cùm בֵּיתֶךָ ibi ſcriptum ſit, nec aliter Thargumiſtæ
legerint. Certè, ut ut ſit, conatus parùm auſpicatus cum acumine ipſo jacet. Et mirum
ſanè argumentum! Hi non ut vos exiſtimatis, ſed ſpiritualiter, ebrii ſunt: *eſt enim hora
diei tertia.* Cujus autem diei? Sanctæ, nempe: De qua dictum erat, *Et lætaberis coram
Jehova Deo tuo.* Eâ tamen lege, ut priùs ſacrificia offerrent, ac convenirent (quemad-
modum & σύναξις dicta hæc dies fuit) ſacriſque cæteris vacarent. Hæc autem hora
cultui Divino deſtinata cùm eſſet, ideóque conveniſſent & ipſi, optimè ſuſpicionem ejus
de quo accuſati eſſent, ratione illâ niti negat. Quod & malo, quàm quod vulgò: quaſi
Apoſtolus hoc vellet, Eſſe neminem qui vino eâ horâ daret operam; cùm ſuo tempore
Propheta dixiſſet, *Væ iis qui manè ad ebrietatem ſurgunt*, Eſa. 5. v. 11. neque meliores
ſcurræ illi viros Sanctos judicarent. Cùm ſequitur, Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, ve- v. 17.
rum quidem, nihil aliud quàm μετὰ ταῦτα dixiſſe in hoc loco ipſos Helleniſtas, qui He-
bræos ſecuti ſunt. Non potuit interim luculentiùs, quod à Propheta dictum fuerat, ex-
poni. Quippe cùm ab eo loco qui capitis ſecundi nobis vigeſimus tertius verſiculus eſt,
Vos itaque, filii Sion, exſultate, & lætamini in Jehova Deo veſtro, promiſſiones incipiant
ſpirituales, cùm eo ipſo loco הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה, *juſtitiæ Doctor ille*, promittatur, non
poterat ſignificantiùs exprimere ſe Apoſtolus, quàm ſi ἐν ἐσχάταις ἡμέραις futurum il-
lud diceret: qui ſunt dies illi quibus Doctor ille ubique promittitur. *Vos itaque, filii Sion,
exſultate, & lætamini in Jehova Deo*, inquit, *veſtro: qui dedit vobis Doctorem illum ju-
ſtitiæ*, &c. *Dies* autem *ultimos*, dies Meſſiæ, etiam Hebræis dici, nemo neſcit: quemad-
modum de diebus Doctoris juſtitiæ ibi agi, planum eſt. Sive igitur ἐν ἐσχάταις ἡμέραις
cum Petro, ſive μετὰ ταῦτα cum Propheta dicas, idem tempus intelligi, ex Propheta ipſo
manifeſtum eſt. Adde, quòd Hebræi quidam ex Magiſtris, prophetiam in futurum fa-
tentur. Adde, quòd τὸ, μετὰ ταῦτα, בְּאַחֲרִית הַיָּמִים interpretantur: quod Kimchius
ipſe ad dies Meſſiæ refert. Atque hæc quidem exigua, in quibus mireris quenquam hæ-
ſiſſe. Nobis ſedet, nunquam aliud in Novo Fœdere quàm in Antiquo dixiſſe Spiritum
Sanctum; quanquam aliter nonnulla, ut piè exerceantur eruditi. Eodem capite, Ὅτι οὐκ v. 27.
ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Quam
διαφθορὰν ſubtiliter poſteriores Græcorum definiunt Theologi, cùm inter φθορὰν, δια-
φθορὰν, & καταφθορὰν diſtinguunt: ut ſit φθορὰ, cùm à corpore tantùm ſeparatur
anima; quod morientibus contingit: διαφθορὰ, cùm corpus ſic conſumitur ut ſola relin-
quantur oſſa: καταφθορὰ, cùm ea quoque diſſolvuntur: quod Dominico mox applicant
corpori; de quo dicunt, ὅτι φθορὰν μόνην ἐδέξατο· διαφθορὰν δὲ ἢ καταφθορὰν ὅλως οὐκ
ἐδέξατο· ἀνέστη δὲ τριήμερος, πρωτότοκος γενόμενος τῶν νεκρῶν. Sequitur paulò pòſt, Ἄνδρες v. 29.
ἀδελφοὶ, ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβὶδ, &c. Ubi, ἐξὸν εἰ-
πεῖν, *cùm liceat, cùm nemo vetet quin liberè apud vos & quod ſentimus de Davide loquamur.*

διὰ τῦ ἐγκωμίυ τῦ Δαβὶδ τὺς Ἰυδαίυς ὀνειδιζόμενος, inquiunt Theologi. Quare
non rectè interpretes, *licet*: cùm ſequens repugnet verbum: Eſt enim ellipſis τῦ, λέξω,
aut ſimilis: *Cum de Davide ſaltem liberè hic loqui liceat, hoc dicam.* Eodem capite
v. 31. ab eodem Petro dicitur, *Προϊδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναςάσεως τῦ Χριςοῦ, ὅτι ὐ κατε-
λείφθη ἡ ψυχὴ αὐτῦ εἰς ᾅδε, ὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν.* Illuſtris ſanè locus:
quem haud ſatis tamen aſſequuntur omnes. Propheta Regius de reſurrectione aliquo-
ties tanquam ex perſona ſua loqui videtur: Cujuſmodi locos plerunque ità expone-
bant Judæi, ut in gratiam hoſtium ſuorum ſic loqui eum dicerent; quò probaret, impium
non eſſe ſe, ideóque reſurrecturum: ſiquidem pios ſolos in judicio reſurrecturos plerique
ex iis credebant; quod non uno loco, & ad Pſalmum primum, diſertè notat Kimchius.
Qui & alibi non ſemel, perſuaſiſſimum fuiſſe Sauli vult, impium Davidem eſſe, ideóque
nec reſurrecturum: Unde & ad Pſalmum ſeptimum, ad illa verba, *& gloriam meam col-
locet in pulvere*, idem, *Ex ſententia inimici*, inquit, *extulit hoc David. Quoniam non pu-
tat fore ut anima mea reſurgat poſt mortem; ſed planè pro homine impio & viro ſanguinum
me habet.* Sanctus igitur Apoſtolus, hujuſmodi in locis non de ſe,ſed de Meſſia loqui
Prophetam, oſtendit; in hoc præſertim, in quo manifeſtè dici videtur, nè carnem quidem
ejus obnoxiam corruptioni fore: quod cùm in Davide locum non haberet, & jam factum
in Davide eſſet, non de Davide à Davide id dici, ſed de eo cujus reſurrectionis ipſi teſtes
eſſent, rectè infert: nec de ſua, verùm ſui, & in quo repoſitas ſpes omnes ipſe cum cæte-
v. 36. ris haberet, hoc eſt, reſurrectione Meſſiæ, id prædictum docet. Sequitur, *Ἀσφαλῶς ὖν
γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον καὶ Χριςὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τῦτον τὸν Ἰησῦν
ὃν ὑμεῖς ἐςαυρώσατε.* Ubi cùm *Κύριον καὶ Χριςὸν* dixit, idem dixit ac ſi *Χριςὸν Κύριον*
dixiſſet: quamvis efficaciùs fortaſſe hoc modo dixerit. Apoſtolus ad Coloſſenſes 3.24.
τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριςῷ δυλεύετε: Quod tale eſt ac ſi, *Χριςῷ, ἤγυν Κυρίῳ*, dixiſſet. Ut
utrumque nomen, non *τὴν ὐσίαν*, ſed *τὴν ἐξυσίαν*, ſive *τὸ ἀξίωμα*, hîc notet, ut loquuntur
S S. Patres. Quo uno omnes Eunomii ac cæterorum ſtrophæ quas ex voce *ἐποίησεν* hic
nectunt, manifeſtè cadunt: *Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Πέτρος*, libro adversùs Eunomium quin-
to inquit Nyſſenus, *Χριςὸν, τυτέςι βασιλέα πάντων, γεγενῆσθαι λέγων, προςέθηκε τὸ, αὐ-
τὸν, ἵνα χωρίσῃ τῆς τε ὐσίας καὶ τῆς περὶ ταύτης θεωρυμένων τὸν λόγον.* Et certè *τὸ, βα-
σιλεὺς, καὶ τὸ, Χριςὸς*, ſæpe *ἀμφοτερίζει*, nec ſine cauſa promiſcuè uſurpatur.

Cap. III.

*Caput tertium, cúmque eo quartum ac quintum, percurruntur. ὃν ὑμεῖς ἠρνήσασθε, & quàm
efficaciter dictum.* כופר : *& quis Hebræorum Magiſtris: Inficiator. Fraudatores & in-
ficiatores: Apoſtatæ,* כופרין. *Judæi ejus temporis plerique apoſtatæ & ἀρνηταὶ in Fi-
lio. Syrorum formula cùm Satanæ renunciarent. Locus, καὶ ἐπὶ τῇ πίςει τοῦ ὀνόματος
αὐτοῦ, déque eo Recentioris ſententia. Idem locus diſtinctione ſolâ reſtitutus. Ὁλοκληρία
quid. Locus, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως: ut ſuperveniant, Tertulliano. Καιρὸς
ἀναψύξεως: & quod tempus intelligatur. Ἀνάψυξις, Refrigerium ſpiritûs in vita futu-
ra, Rabbinis. ἀπὸ προσώπυ τῦ Κυρίυ. Ἀποκατάςασις, exhibitio, Tertulliano. συνέσει-
λαν, & quomodo accipiatur. Locus, τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης, & an hypallage admitten-
da: Τὸ, ζωὴ quomodo uſurpetur eo loco. Ζωὴ, Cœtus, conventus, converſatio. Διαπρίεσθαι,
& quid: Recentioris opinio. Locus de Theuda, & Juda Galilæo. De vera diſtinctione ejus
loci. Dictum Gamalielis, cui ſimillimum Magiſtrorum Hebræorum additur. Hillel & Scha-
mai, atque eorum ſecta.*

Cap. 3. CApite tertio cùm dicitur, *ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε, καὶ ἠρνήσασθε αὐτὸν κατὰ πρόσωπον
v. 13. Πιλάτυ*, nihil graviùs, nihil efficaciùs dici potuit. Quis ſit כופר non malè He-
bræorum Magiſtri docent: eum nempe primò, qui depoſitum, aut ſimile, negare au-
det: Qualis ferè, qui *inficiator* Martiali elegantiſſimo in Scævolam epigrammate dicitur;

In jus, ô fallax atque inficiator, eamus.
Aut vive, aut decies, Scævola, redde Deis.

Quòd

Quòd liberaliſſimè ac pro opibus victurum ſe dixiſſet, ſi tantundem conſecutus eſſet.
Quemadmodum qui negant quod debent, ut lenia nomina aut mala, *inficiatores* dicun-
tur: unde *fraudatores* & *inficiatores* Tullius conjunxit. Qui non malè cum Chaldæis
ac Magiſtris כופרין dicuntur: niſi quòd & ille qui in amicitia deficeret, aut eâ
dignus non eſſet, ità diceretur. De quo illi, הוא הכופר, *ille inficiator eſt.*
Sed nec aliter ab iis dicitur apoſtata, qui Deum negat: de quo Syrus cogitabat; qui &
alibi & hic, non alio, quod dicitur, expreſſit verbo: Quemadmodum Judæi ejus tem-
poris plerique, cùm noviſſe Deum ſe exiſtimarent, in Filio apoſtatæ καὶ ἀρνηταὶ fuerunt.
Quò in Paſſione Domini perfidiæ pleniſſima ſpectabant verba; Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος,
Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; Ἀπεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καί-
σαρα, Johann. 19.15. quibus, quod nè ſine horrore quidem cogitari poteſt, verum Re-
gem ſuum non negabant tantùm ac renunciabant, ſed & Cæſarem pro eo agnoſcebant.
Bene igitur, ἠρνήσασθε: quod hìc voce כפר Syrus quoque expreſſit. Bene, dico: cùm nè
graviori quidem uterentur voce qui Diabolo renunciarent; qui Syriacè (quod poſtea
receptum in Eccleſia) כפר אנא בסטנא, *Renuncio Satanæ*, dicebant: Quâ formulâ,
aliis cum verbis, neque paucis neque parùm efficacibus, baptizandi poſtea ſunt uſi. Eo-
dem capite cùm dicitur, Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴ- v. 16.
δατε, ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην
ἀπέναντι πάντων ὑμῶν, mirantur recentiores Eraſmum, quòd ambiguitatis multum hìc
eſſe dicat, cùm ipſis plana videantur quæ dicuntur: hoc nimirum ordine ac ſenſu, Καὶ
τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐστερέωσε τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ:
Id eſt, inquiunt, *Et nomen ipſius (Chriſti videlicet, quem Deus à mortuis excitavit) iſtum
quem ſpectatis & noſtis, confirmavit per fidem nominis ipſius: id eſt, quia fide amplexus eſt
illum à mortuis excitatum, cujus nomen ex nobis audiit.* Petimus igitur, ut ſaltem nobis li-
ceat inuſitatum loquendi genus cum Eraſmo admirari. Quamvìs eo opus non ſit; ſed di-
ſtinctione: Hoc modo, Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδα-
τε, ἐστερέωσε. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην
ἀπέναντι πάντων ὑμῶν: hoc eſt, *Et per fidem in nomen ejus, hunc, quem conſpicitis
ac noſtis, confirmavit. Nomen*, inquam, *ejus fideſque quæ per ipſum, ſanitatem hanc iſti
dedit coram vobis omnibus.* Quid planius? Porrò ὁλοκληρία eſt ὑγίεια: Neque aliud
operoſiùs quærendum. Quod Symmachus Eſaiæ 1.6. οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὑγιές, Septuaginta,
οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὁλοκληρία, reddiderunt: quæ eſt interpretatio vocis מתים. Heſychius,
Ὁλοκληρία, ἕνωσις: quaſi de vulnere, quod ἑνοῦται cùm conſolidatur. Interpres vetus, *in-
tegram ſanitatem*. Recentior, ac ſi Hebræum interpretatus eſſet, *integritatem*. Locum verò
τῶν ἑβδομήκοντα ſuo more Lucas reſpexit. Eodem capite, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύ- v. 19.
ξεως. Ubi cur Tertullianum, qui elegantiſſimè, *ut ſupervenient*, hìc reddidit, tantopere
eruditi rejiciant, nondum intelligimus. Neque hoc certè ex Herodoto probarunt. Sed
nec quæritur, an rectè ἀνέλθωσι, conjunctim legerit; ſed de mente agitur: Quam & Chry-
ſoſtomus confirmat, qui de præmio hìc agi docet. Et quis dubitat quin καιρὸς ἀναψύξεως
ſit ſpei tempus quam in ultimo adventu Domini repoſitam electi habent? aut ipſa ejus, ut
interpretatur Chryſoſtomus, præſentia? Quis dubitat quin iiſdem venturus ſit Chriſtus?
quin iiſdem mitti dicatur, cùm poſtremò adfuturus eſt? Quorum utrumq; duobus locis pa-
rallelis idem autor confirmat, quos oppoſitè cum iſto jungit: Verba ejus ſunt; *Quæ hæc
tempora, cum Theſſalonicenſibus diſce. Legimus enim, QUOMODO converſi ſitis ab idolis,
ad ſerviendum vivo & vero Deo, & exſpectandum è cœlo Filium ejus, quem ſuſcitavit ex
mortuis, Jeſum. Et rurſus, QUÆ enim ſpes noſtra, vel gaudium, vel exaltationis corona?
an non & vos coram Domino noſtro Jeſu Chriſto?* Et hoc tempus illud quo πληρώσεως
πάντων τῶν προκεκηρυγμένων exſpectatur. Cùm autem καιροὶ ἀναψύξεως dixit, eâ intellexit
tempora quibus perſecutiones & afflictiones Filiorum Dei ceſſabunt: Hebræorum enim
רוחה expreſſit. Ità igitur accipiendum, quemadmodum Exodi 8.15. Ἰδὼν δὲ Φαραὼ, ὅτι
γέγονεν ἀνάψυξις: poſtquam interceſſione Moſis & Aaronis ab immani ranarum plaga
liberatus eſſet. Præclarè ex Helleniſta aliquo Heſychius, Ἀναψυχῆναι, ἀναπαύσασθαι.

Rabbini

Rabbini verò vitam futuram *refrigerium* רוחה בעולם הבא, *reſpirationem in ſeculo*
futuro, vocant: ut cùm dicunt, *unam horam refrigerii in ſeculo futuro meliorem quàm to-*
Ibid. *tam vitam ſeculi*. Sequitur ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου. Proſper ad Pſalmum 114. *Quid eſt*
v. 21. *A FACIE DOMINI, niſi, ab ejus præſentia?* Tertullianus, *à præſentia Dei*. Sequitur, Ὃν
δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς &c.
Ubi ἀποκατάστασιν, *reſtitutionem*, & antiquus interpres reddidit & recens. Optimè Heſy-
chius &, ut ſolet, doctiſſimè, Ἀποκαταστάσεως, πληρώσεως. Cum quo propemodum Ter-
tullianus *exhibitionem* reddidit: qui lib. De reſurrectione carnis, *adusque tempora exhibi-*
Cap. 4. *tionis omnium quæ locutus eſt Deus ore Sanctorum prophetarum*. Capite quarto de Sanctis
v. 34. dicitur ὅτι τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, *pretia eorum*
quæ vendebant, ad Apoſtolorum poſuiſſe pedes. Ut nihil, nempe, *poſſiderent ſinguli, & omnia*
haberent omnes, ἵνα οὐδὲν ἴδιον ἔχοντες ἕκαστος, ἀλλήλων ἔχωσι τὰ πάντα, ut eleganter alibi
Cap. 5. Aſceticorum autor de tali vita loquitur: quæ feliciſſima & opulenta ἀκτησία eſt. Capite
v. 6. quinto in hiſtoria Ananiæ cùm dicitur, Ἀναστάντες δὲ οἱ νεώτεροι συνέστειλαν αὐτὸν, in-
telligit eos haud dubiò qui viribus potiſſimùm valebant, quos בחורים Hebræi dicunt.
Et cùm dixit, συνέστειλαν αὐτὸν, τὸ אסף haud dubiò reſpexit. Quo ſenſu Job dixit,
Dives dormiet, & non colligetur. Συνέστειλαν, *colligerunt, ſepulturæ præpararunt*. In-
v. 19, terpres recentior, *ſubtraxerunt*, planè ἀκύρως. Eodem capite cùm dicitur, Ἄγγελος δὲ
20. Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, ἐξαγαγών τε αὐτοὺς, εἶπε, Πορεύεσθε, καὶ
σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης, nunquam erit
ut eos audiam qui hypallagen hoc loco ſtatuunt; ut videlicet, τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης,
ſit, τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταῦτα. Imò Hebraiſmus, de quo in mentem eruditis non veniſſe
videtur. Τὸ חיה inter cætera *conventum* notat ſive *cætum*. Agi autem hîc de omnibus
Apoſtolis aut plerisque, certè de conventibus eorum, è ſuperioribus patebit. Notum illud
Pſalmo 74. *Cætum pauperum tuorum nè oblivioni tradas*. Et præceſſit, *Nè tradas cæti*
animam turturis tui. Ubi bis τὸ חיה habes: Quod non uno modo variis in locis expreſ-
ſerunt Helleniſtæ. Vocem ſi ſpectes, ζωὴν denotat, Pſalm. 68. *cætus tuus habitant in ea:*
ad verbum, ἡ ζωή σου, *cætus tuorum*, aut *conventus*. *Verba* igitur τῆς ζωῆς ταύτης, *quæ in*
cætu veſtro habentur; verba congregationis veſtræ vel *converſationis*: Τὰ λόγια τῆς ὁμιλίας
ταύτης, Græci dicerent. Nam alia ſunt λόγια ζῶντα quæ Moſes accepiſſe dicitur cap. 7.
v. 33. v. 38. ὃς ἐδέξατο λόγια ζῶντα δοῦναι ἡμῖν. Eodem capite cùm legimus, Οἱ δὲ ἀκούσαντες
διεπρίοντο, non ignoramus illud quod cùm alibi tum in Propheta Regio occurrit aliquo-
ties, ἔβρυξαν τοὺς ὀδόντας, de indignatione impiorum: quod idem eſſe cum eo quod hîc di-
citur volunt eruditi: Qui in Notis addunt, *Vulgata & Eraſmus*, diſſecabantur: *quod ver-*
bum nuſquam legi uſurpatum hâc ſignificatione. Declarat autem διαπρίεσθαι *eorum geſtum*
qui præ rabie dentibus ſtrident, veluti ſi quis ſerram trahat. Vellem Helleniſtas inſpexiſ-
ſent: qui (nam de aliis autoribus alibi fortaſſe) τὸ διαπρίεσθαι abſolutè nuſquam, quod
ſciam, ità ut idem ſit quod βρύχειν ſive חרק, & præſertim cùm τοὺς ὀδόντας additur,
uſurparunt: Cùm à tormento potiùs Orientalibus uſitato deſumtum videatur, qui no-
centes διαπρίειν ſolebant: qui & διαπρίεσθαι dicebantur. Ità 1. Paral. 20. 3. καὶ τὸν λαὸν τὸν
ἐν αὐτῇ ἐξήγαγε, καὶ διέπρισεν ἐν πρίοσι καὶ ἐν σκεπάρνοις τοῖς σιδηροῖς. Nihil autem hoc ad
dentes, ſatis teſtatur locus Act. 7. 54. διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόν-
τας ἐπ' αὐτόν. Eſt autem cruciatus, qui uſitato verbo נשר cum ſiniſtra nota ſive puncto
plerunq; denotatur: A quo diverſum, Ὁ ἁμαρτωλὸς ὄψεται, καὶ ὀργισθήσεται, καὶ τοὺς ὀδόντας
αὐτοῦ βρύξει. Eodem capite & locus ille exſtat, qui mirificè eruditos fatigavit, Πρὸ γὰρ
τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θευδᾶς, λέγων εἶναί τινα ἑαυτόν· ᾧ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν
ὡσεὶ τετρακοσίων· ὃς ἀνῃρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς
v. 36. οὐδέν. Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος. Nam quomodo poſt Theudam illum, quem
à Joſephi Theuda alium fuiſſe volunt, & quem paulò antè exſtitiſſe ait, Judam Galilæ-
um ponit, quem exſtitiſſe ſub Auguſto conſtat? Ut concedamus ergò, alium fuiſſe Theu-
dam de quo hîc agit, cùm alter fuerit ſub Claudio, hæc autem ante imperium illius geſta
ſint, quomodo negari poteſt, paulò antequam hæc fierent & dicerentur exſtitiſſe hunc
Theudam,

Theudam, cùm πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν, hoc eſt, πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, fuiſſe eum dicat? Nam
ὕστερον πρότερον, quod inuſitatum in his ſcriptis non eſt, priùs meminit illius. Quid ergò,
quòd additur, μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας? quo ſignificatur, poſt eum Theudam, quem ſuperi-
oribus diebus exſtitiſſe ait, Judam Galilæum fuiſſe, qui tot annos antè vixit? Diſtingue,
ὃς ἀνῃρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδὲν μετὰ τοῦτον·
ut μετὰ τοῦτον, *poſt eum*, ſit, *eo ſublato.* Paulò pòſt quod prudenter à Gamaliele dicitur,
ὅτι ἐὰν ᾖ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ αὕτη ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται, idem ferè eſt quod
Magiſtri dicunt, כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקים ושאינה v. 38.
לשם שמים אין סופה לתהקים *Omnis controverſia quæ Dei cauſâ inſtitu-
itur, in finem uſque manebit; quæ verò non eſt propter Deum, non durabit in finem.*
Qualis controverſia, quæ teſtibus Hebræorum Magiſtris, inter Hillel & Schamai fuit:
Quorum alterius ſectatores *beth Hillel*, alterius *beth Schamai* dicti ſunt. Et hoc eſt quod
Epiphanius, Τὸ γὰρ οὐκ ἐκ Θεοῦ (de ſecta loquitur) οὐ σταθήσεται, ἀλλὰ χωρῷ μὲν ἀκμά-
ζει, εἰς τὸ παντελὲς δὲ οὐ παραμένει, *Quod ex Deo non eſt, nè firmum quidem erit,
ſed pro tempore viget, in perpetuum autem non perdurat.*

Cap. IV.

Caput ſextum & ſeptimum percurritur. πολὺς ὄχλος τῶν ἱερέων. *Alia lectio, quam ſecutus eſt Syrus,* καὶ τῶν ἱερέων, *è ſententia Caſauboni.* Ὄχλος. Φαρισαῖοι ἀπὸ τοῦ ὄχλου. Πολλοὶ ἐκ τοῦ ὄχλου τῶν ἱερέων. ὁ ὄχλος, οἱ πολλοί. *Chryſoſtomi ſententia. Caput ſeptimum conſideratur.* ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον· *Recentioris interpretatio examinata. Potiphar, ejúſque munus. Mirificus Proſperi locus: item Theophylacti. Imperitia linguarum quantum etiam antiquis impoſuerit. Locus,* ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε, *multùm vexatus. B. Hieronymi ſententia. Judicium ac ſententia de eodem loco noſtra. Textus Græcus Antiqui Fœderis, notis quibuſdam ab Origene diſtinctus. Quomodo notata quæ ſupererant ac in Hebræo non exſtabant. Exempla quædam ex Hebræo textu Joſuæ, ſic edito. Cainan, quomodo in Genealogiam Lucæ tranſlatus. Obelo apud Septuaginta interpretes prænotata. Locus mirificè ab omnibus vexatus,* ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου: *In quo Abrahamo aſſcribi quibuſdam videri quod Jacobo aſſcribendum: & de eo ſententia noſtra. Similiter corruptus B. Hieronymi locus. Pro Aſapho Eſaiæ nomen, mox* προφήτου *vocem ſuppoſitam. Ejuſdem B. Hieronymi de corruptela loci judicium.* κατασοφισάμενος. Δολιεύειν. *Circumvenire, quod veteri interpreti placuit. Recentioris interpretatio.* Ζωογονεῖσθαι, *& quò id referendum. Sobaleſcere, quod recentiori placuit interpreti.* ζωογονεῖν τὰ ἄρσενα. Ζωογονούμενοι, *quibus vita ſervatur. Mons Sinai, tribunal Dei.* Ἐκκλησία. ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, *pro,* σὺν τῇ ἐκκλησίᾳ, *cum eccleſias conveniente populo.* τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν. *Saturni ſidus gyrans.* Ῥέμβειν. Ῥέμβειν, ῥεμβεύειν, γυρεύειν, *idem quod* πλανᾶσθαι. *Saturnus* ῥεμβόμενος. Ῥέμβος *Græcis Juriſconſultis idem ferè qui Romanis Fugitivus. Locus,* μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος: *Et quid ſit* ἐπέκεινα Βαβυλῶνος *Helleniſtis, qui* Βαβυλῶνος, *etiam cùm nulla ejus mentio, interdum meminerunt.* εἰς διαταγὰς ἀγγέλων. *Tres loci paralleli. B. Chryſoſtomi & Theophylacti ſententia.* ὁ ἄγγελος ὁ ὀφθεὶς ἐν τῇ βάτῳ, *de quo interpretantur locum. Stephanus quid voluerit, atque ipſa loci interpretatio. Prophetæ,* ἄγγελοι. *Similes duo loci exponuntur.* Διαταγὴ *quid: Ditagma, Datigma;* διάταγμα: *& quid.* Ἀντίγραφον, Διασάφησις· Παράδειγμα, προτότυπον· Διάταξις, διατάττω· Διατύπωσις· Διαθήκη. διεπρίοντο ταῖς καρδίαις. Ἀγειάζειν.

Capite ſexto cùm legitur, Καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανε· καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς Cap. 6.
τῶν μαθητῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ σφόδρα· πολύς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ v. 7.
πίστει, primò omnium, certum eſt, quod eruditi monent, pro ἱερέων aliud legiſſe Syrum; Ἰουδαίων videlicet: quemadmodum ipſam vocem prætermiſit Arabs. Sed &

iidem mirantur, multos ſacerdotes, aut potiùs magnum eorum numerum, fuiſſe converſum. Quod ut effugerent, *πολύς τε ὄχλος, καὶ τῶν ἱερέων*, legendum exiſtimarunt: Inter quos vir ſummus Iſaacus Caſaubonus: quod & vehementer recentiori probatur interpreti; ut *τῶν ἱερέων* nempe pro *τινὲς τῶν ἱερέων* ponatur. Quod an admittendum ſit neſcio, quamvìs exemplum ex his libris afferri poſſe non ignorem. Quid ſi autem nihil mutandum? cùm *τὸ, ὄχλος*, nihil nonnunquam præter eos qui in numero aut turba deſignet: Quomodo, *Φαρισαῖοι ἀπὸ τοῦ ὄχλου*, Lucæ 19.39. *Καί τινες τῶν Φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον πρὸς αὐτόν*. Quemadmodum *τὸ* הָמוֹן eâ voce interpretantur Helleniſtæ: Etiam *τὸ* קָהָל: quod non minùs *σύστασιν, πλῆθος*, & ſimilia, quàm *ὄχλον* dicunt. Quid ſi ergò *πολὺς ὄχλος τῶν ἱερέων, πολλοὶ ἐκ τοῦ ὄχλου τῶν ἱερέων*, dicantur? quemadmodum *ἱερεῖς ἐκ τοῦ ὄχλου*, omnes præter claſſium principes dicebantur. Græcis autem, qui minorum gentium, non tantùm *ὁ ὄχλος* ſed & *οἱ πολλοὶ* dicuntur. Ariſtoteles *ὄχλον* diceret. Claſſes autem viginti erant & quatuor, quos ducebant ſacerdotes primi. Adde, quòd & ſacerdotes pro Levitis nonnunquam ponantur: ut maximum eorum fuiſſe numerum oporteat. Quare ut Chryſoſtomum miramur qui *ἀρχιερέων* voce uſus eſt, ut eoſdem, aut ex illis, hos fuiſſe probet qui dixerant, *Alios ſervavit, ſe ſervare non poteſt*; ità quoſdam è veteribus, qui *τὸ πολὺς* rejecerunt. Gallus Confeſſor, Chriſtianæ doctrinæ Compendio; *quandam verò turbam ſacerdotum obedire fidei perſuaſerunt*: Cùm per ſe, *turba ſacerdotum*, *ὄχλος*, vel *ὄχλος πολὺς τῶν ἱερέων* eſſe poſſit. Neque magìs mirum, credidiſſe è ſacerdotibus non paucos, quàm latronem unum in cruce, hoc eſt, in ipſo ſupplicio, in ipſa morte, ſervatum. Et an magìs mirum hoc quàm quod Johannis 12. 42. dicitur, *Ὅμως μέντοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων*
Cap. 7. *πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν*. In concione protomartyris cùm dicitur, *Καὶ οἱ πατριάρ-*
v. 9. *χαι ζηλώσαντες τὸν Ἰωσὴφ ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον*, quod interpres vetus, *vendiderunt in Ægyptum*, preſſè, ut ſolet, reddidit; ac ſi dicat, *vendiderunt eum qui abductus in Ægyptum eſt*; Recentior, *vendiderunt* abducendum *in Ægyptum*; liberè, aut ambiguè: quaſi eo animo vel conditione eſſet venditus ut in Ægyptum abduceretur; quemadmodum quæ fideicommiſſo relinquuntur, reſtituenda, ut loquuntur Juriſconſulti, relinquuntur. Atqui tale nihil in hiſtoria. Tantùm de mercatoribus dicitur, profectos ut merces ſuas in Ægyptum deferrent: non autem id ſciviſſe eos (quamvìs de Juda innuere id Joſephus videatur; quem ait, cùm mercatores vidiſſet Arabas qui merces in Ægyptum deferrent, ſuaſiſſe ut puteo eductum iis fratrem venderent) multò minùs eo animo ab iis id factum. Nè ſpectaſſe id quidem, aut de eo ſolicitos fuiſſe dicas; non magìs fortè quàm ad ſummos ut ibi honores perveniret: nè de iis, cùm in Ægyptum ſe conferrent, quicquam ſuſpicari poſſent. Stupenda quippe hiſtoriæ œconomia eſt: Imprimis autem *ἀναγνώρισις*, quæ cætera concludit: cui ſimilem vix Tragici, cùm unicè id agerent, excogitare aut exhibere potuerunt. Ità enim magìs *περιπέτεια* intenditur, ſi nè eò quidem abductum ſciverunt, ideóque nec in mentem venire id illis potuit: Quod intelligunt qui Ariſtotelem legerunt. Virum ſanctiſſimum Iſmaelitæ emerunt: quamvìs nonnulli bis venditum exiſtiment. Abductum in Ægyptum Potiphar emit, rerum capitalium præfectus: quem mirificè *ἀρχιμάγειρον* dixerunt Helleniſtæ: neque multò aliter Joſephus. Autor elegans Sulpicius Severus, *præpoſitum & curatorem Regium*; ſed & *cocorum præfectum* quidam è Latinis dixerunt. De quo quis non quæ à Proſpero dicuntur Aquitanico miretur? qui, *Iſmaelitæ vendiderunt Joſeph in Ægypto cuidam præpoſito cocorum Pharaonis. Nè hoc quidem vacat, quod dictum eſt, propoſito cocorum. Cocco enim illa rubra veſtis paſſionis Chriſti ſignatur, quâ poſterior populus Chriſtianus, ut ſæpe dictum eſt, primatum auferat populo qui ſemper vendere, nec novit Chriſtum gratiâ comparare*, De Promiſſ. & Prædict. part. 1. c 27. Quid autem coco cum cocco, ſi præſertim voces Hebraicæ ſpectentur? quid cum paſſione Domini, ſi *cocum*, hoc eſt טבח, & *coccum*, qui eſt תולעה, inter ſeſe conferas? Quod tale eſt, quale, quod accuratus autor & Chryſoſtomi ſectator Theophylactus, *Γέενναν, παρὰ τὸ ἀεὶ γεννᾶσθαι* dictam ait: quaſi haud quicquam commune cum Græco גיהנם, quod eſt, *Vallis Hinnom*, habeat. Cu-

jusmodi

juſmodi nonnunquam excidiſſe antiquis credo, nè quis homines fuiſſe ignoraret, aut ut
ſapere nunc diſcant, qui linguarum peritos, quamvis alia cum iis conjunxerunt, ſuperci-
lioſè *Grammaticos* vocare ſolent: cùm nemo minùs quàm Theologus poſſeſſionis ſuæ ſi-
ne illis terminos vindicare poſſit: Antiquis enim, quibus hæc diſcendi defuit occaſio,
ignoſcimus. Eodem capite inter cætera & illud legitur, quod tot præclara tot eximia ex-
ercuit ingenia; Ἀποστείλας δὲ Ἰωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακὼβ, καὶ πᾶ- v. 14
σαν τὴν συγγένειαν αὐτοῦ, ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε. Quo in loco tum antiquos
tum recentiores hæſiſſe, non ignorant qui cum cura in eorum ſcriptis verſati ſunt.
Ante cæteros, quis non, quò accuratior eſt, eò magis admiretur B. Hieronymum? qui
Quæſtionibus Hebraicis, *ipſi enim Septuaginta interpretes, qui hîc ſeptuaginta quinque
animas, per πρόληψιν, cum Joſeph & poſteris ſuis, Ægyptum ingreſſas eſſe dixerunt, in
Deuteronomio ſeptuaginta tantùm intraſſe memorant. Quòd ſi è contrario nobis id oppo-
nitur, quomodo in Actibus Apoſtolorum in concione Stephani dicatur ad populum, ſep-
tuaginta quinque animas ingreſſas eſſe Ægyptum, facilis excuſatio eſt. Non enim de-
buit S. Lucas, qui ipſius hiſtoriæ ſcriptor eſt, in gentes Actuum Apoſtolorum volu-
men emittens, contrarium aliquid ſcribere adverſus eam Scripturam quæ jam fuerat
gentibus divulgata. Et utique majoris opinionis illo duntaxat tempore Septuaginta
interpretum habebatur autoritas quàm Lucæ: qui ignotus & vilis, non magnæ fidei
in nationibus ducebatur.* Unde apparet olim Geneſ. 46. 26. ità ſcriptum fuiſſe. Por-
rò, unde error, jam dicendum. Quæ in Septuaginta duorum ac Theodotionis, quas
miſcuerat, interpretatione vel deeſſent vel ſupereſſent, vel aliter quàm in Hebræo ſe ha-
berent, notis peculiaribus, quemadmodum Syriacè adhuc exſtat contextus, diſtinxerat
Origenes. Eorum quæ ſupereſſent, nota hæc erat ÷. Ità, exempli gratiâ, in textu Joſuæ,
quem ſummus vir Maſius ità notatum nobis dedit, cap. 1. v. 11. legitur, Καὶ ὑμεῖς δια-
βαίνετε τὸν Ἰορδάνην τοῦτον, εἰσελθόντες κατασχεῖν τὴν γῆν ἣν Κύριος ὁ Θεὸς ÷
τῶν πατέρων ὑμῶν δίδωσιν ὑμῖν. Nam in Hebræo eſt, יהוה אלהיכם, Κύριος ὁ
Θεὸς ὑμῶν. Illud ergò, τῶν πατέρων, ſupereſt, atque ideo notatur. Ibidem, cap. 2.
v. 13. Καὶ ζωγρήσατε ÷ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου, καὶ τὴν μητέρα μου: cùm in Hebræo
ſit, אתאבי ואת אמי, hoc eſt, τὸν πατέρα μου καὶ τὴν μητέρα μου. Ità cap. 3. v. 13.
Καὶ ἔσται, ὡς ἂν καταπαύσωσιν οἱ πόδες τῶν ἱερέων τῶν αἰρόντων τὴν κιβωτὸν ÷ τῆς
διαθήκης· cùm in Hebræo ſit, ארון יהוה, τὴν κιβωτὸν τοῦ Κυρίου. Cap. 4. v. 6.
Ἵνα ὑπάρχωσιν ὑπὲ ÷ κείμενοι ἐν ὑμῖν εἰς σημεῖον· cùm in Hebræo ſit; Ἵνα ὑπάρ-
χῃ τοῦτο σημεῖον ἐν ὑμῖν. Et ut exemplum quale hoc eſt, ubi de certo numero agitur,
adducamus, ibid. cap. 5. v. 6. ſcribitur, Τεσσαράκοντα γὰρ ÷ καὶ δύο ἔτη ἀνέστραπται Ἰσ-
ραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, &c. Cùm in Hebræo, ארבעים, τεσσαράκοντα, legatur. Locus de
quo agimus, in Origenis, quam diximus, editione ſic expreſſus fuit; Πᾶσαι αἱ ψυχαὶ
οἴκου Ἰακὼβ, αἱ εἰσελθοῦσαι εἰς Αἴγυπτον ἑβδομήκοντα ÷ πέντε. Qui cùm, antequam
notatus ab Origene contextus eſſet, bene in Græco legeretur, ídque ſecutus eſſet Lucas,
notâ aut deletâ aut amiſſâ, qui Hebræum textum non conſulerent, in marginem pri-
mò, deinde in contextum illud πέντε tranſtulerunt: quod non ſemel in his libris factum,
ex ſuſpicione recentior interpres notavit: quemadmodum, quin eodem modo in Gene-
alogiam Lucæ Cainan irrepſerit, vix dubitandum. Cùm enim Geneſ. 11. 2. in contex-
tu Hebræo hoc modo legeretur, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη τριακονταπέντε, καὶ ἐγέννη-
σε τὸν Σαλάχ, pro quo hodie in Græco, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη ἑκατὸν τριακοντα-
πέντε, καὶ ἐγέννησε τὸν Καϊνάν, idem locus in Origenis editione vel ſignatus vel notatus
hoc modo fuit, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη ÷ ἑκατὸν τριάκοντα πέντε, καὶ ἐγέννησε ÷ τὸν
Καϊνάν. Nota enim, aliud fuiſſe in Hebræo textu, aut codicibus nonnullis, teſtabatur.
Hinc cùm in Luca, τοῦ Σαρούχ, τοῦ Ῥαγαῦ, τοῦ Φαλὲκ, τοῦ Ἑβὲρ, τοῦ Σαλὰ, τοῦ Ἀρφαξὰδ, τοῦ
Σὴμ, τοῦ Νῶε, τοῦ Λάμεχ, olim legeretur, hodie τοῦ Καϊνὰν inſertum legitur; τοῦ Καϊνὰν, τοῦ
Ἀρφαξὰδ, nimirum. De quibus ſimilibúſq; notis non ſemel B. Hieronymus. Quò ſpectat
& quod ad Suniam idem ac Fretellam notat, *In eodem miſericordia & veritas obviave-
runt ſibi. Et dicitis, quòd in Græco ibi non habeatur,* ἔλεος καὶ ἀλήθεια συνηντήσαν, *i. Miſe-*

ricordia & veritas concurrerunt. Nec in Hebræo habetur, & apud Septuaginta obelo prænotatum eſt. Quæ ſigna dum per ſcriptorum negligentiam à plериſque quaſi ſuperflua relinquuntur, magnus in legendo error oboritur. Idem ad locum illum, *ut veniat à terra longinqua de ſummo fundamento cæli Dominus*, τὸ *fundamento* obelo prænotandum notat. Sed & eveniſſe, ut in Novo Fœdere, mutatione levi neglectâ, in eorum gratiam qui Græco aſſueverant contextui, à Sanctis viris quidam citarentur loci, neque mirum eſt, & ſecutum Lucam quod invenerat, non ſine cauſa idem alibi exiſtimat. Aliud de Stephano exiſtimandum; qui in concione, ut idem loquitur, Judaica ab eo quod Judæis notum erat vix abire potuit. Pergamus: Nuſquam enim plura quàm in hæc câdem eru-
v. 15, ditos omni tempore exercuerunt. Sequitur, Κατέβη δὲ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐτε-
16. λεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν. Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχὲμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ
μνήματι ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Συχέμ. Qui locus inter eos ſuo jure reponatur qui præclaris omni tempore hominibus abundè ſuffecit quod agerent. In quo mirum ſanè nondum obſervaſſe eos, verba illa, τιμῆς ἀργυρίου, manifeſtam eſſe interpretationem vocis quæ præceſſerat, cum qua & neceſſariò cohæſit. Quam mutatam aut interpolatam, præterquam quòd plerique fatentur, ipſa quoq; Moſis hiſtoria evincit; quæ Jacobo tribuit quod Abrahamo hic tribuitur. Quis autem qui dixit ὠνήσατο, *emit*, inſuper adjungat τιμῆς ἀργυρίου, cùm nemo neſciat, in omni emtione precium intelligi? Nemo igitur qui rectè locum excuſſerit, quin precium à Moſe expreſſum prætermiſſum hic ſit, dubitare poterit. Eum autem agrum, ſive agri partem, in qua monumentum hoc exſtabat, qui emit (non Abrahamus nempe, verùm cujus mentio jam facta) ἑκατὸν ἀμνῶν emiſſe dicitur. Verba ſunt, Καὶ ἐκτήσατο τὴν μερίδα τοῦ ἀγροῦ, οὗ ἔστησεν ἐκεῖ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, παρὰ Ἐμμὼρ πατρὸς Συχὲμ, ἑκατὸν ἀμνῶν, Gen. 33. 19. Quas voces Thargumiſtæ ſervarunt: qui *centum agnis*, id eſt, [חורפן], emtum notant: Cùm Hebræus textus voce קשיטה utatur: pro quo Hieroſolymitana paraphraſis מרגליין, *margaritis*, habet. Stephanus autem, cùm τὸ, ἀμνῶν, Helleniſtarum, quos paſſim ſequitur, ſervaſſet, vocem ambiguam non ſine cauſa expoſuit, cùm dixit, τιμῆς ἀργυρίου, quod eſt, *precio ad argentum reducto*; nè quis de pecude id acciperet. Quæ verba, vel puero, defectum indicare poſſunt: Ut ſi Græcè dicatur, aliquid *bobus centum* eſſe emtum; & addas, *precio ad argentum reducto*: quod non poteſt niſi ad id quod præceſſit referri. Helleniſtæ τιμῆς ἀργυρίου ἐπασμίον dicerent. Cùm itaque aut hiulcus eſſet locus, hoc mòdo, ὠνήσατο ········ τιμῆς ἀργυρίου, aut expreſſum eſſet Η ἀμνῶν, hoc eſt, ἑκατὸν ἀμνῶν, imperitus aliquis τὸ, Ἀβραὰμ, ſuppoſuit: cùm præſertim voces propriæ plerunque contrahantur. Nam imperitiſſimum fuiſſe non eſt quòd negemus, cùm de Jacobo agi non videret, nec videret quod Jacobo à Moſe tribuitur Abrahamo ſic tribui: Id verò ignorare non poteſt qui familiares ſibi habet Sacras literas. Nè cui autem harum rerum imperito novum aut inuſitatum id videatur, planè ſimillimum in illo B. Hieronymi ad Auguſtinum loco evênit, ubi dicitur, *Ut cogeretur Epiſcopus (ea quippe civitas erat) Judæorum teſtimonium flagitare.* Nam poſt τὸ *Epiſcopus* (quod & Eraſmus vidit) nomen deeſt civitatis; ut hic, precium. Mirum autem eſt, in loco ità depravato relicta verba quæ non defectum modò ſed & quid deeſſet manifeſtè oſtenderent; neque id obſervatum: Sed nec cogitaſſe hic ſaltem quàm prudenter magnus Auguſtinus moneat, Primum eſſe, ſi in Sacris hæreamus, diligenter cogitare utrùm corrupti ſint codices. Quod ſi fieri non poteſt, aut nuſquam factum eſt, mirum quid voluerit ſibi Doctor tantus, aut cur id monuerit, qui tot ante nos præſertim annos vixit? niſi dicamus, tempore ipſo, quæ corrupta tum erant, ſponte emendata fuiſſe. Neque hoc magis mirum, quàm quod B. Hieronymus Matth. 13. notat, pro *Aſapho* nomen *Eſaiæ*, ac tandem τοῦ προφήτου vocem irrepſiſſe. Quis ignorat autem, quantopere poſt B. Hieronymum, & ante eum, omnes hic æſtuent? qui libro De optimo interpretandi genere; *Hic locus in Geneſi multò aliter invenitur, Quòd ſcilicet Abraham emerit ab Ephron Ethæo, filio Seor, juxta Hebron, quadringentis drachmis argenti ſpeluncam duplicem, & agrum circa eam, ſepelieritq; in*

ea

ea Saram uxorem ſuam. Atque in eodem legimus libro, poſtea revertentem de Meſopotamia Jacob cum uxoribus & filiis ſuis, poſuiſſe tabernaculum ante Salem, urbem Sychimorum, quæ eſt in terra Chanaan, & habitaſſe ibi, & emiſſe partem agri in quo habebat tentoria, ab Emor patre Sychem, centum agnis, & ſtatuiſſe ibi altare, & invocaſſe ibi Deum Iſrael. Abraham non emit ſpecum ab Emor patre Sychem, ſed ab Ephron filio Seor: nec ſepultus eſt in Sychem, ſed in Hebron, quæ corruptè dicitur Arbech. Neque ignoramus ubi Jacobus ſit ſepultus: ſed μετετέθησαν de patribus dicitur; cætera autem de Jacobo dicuntur. Sequitur, ᵛΟὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν. Ubi illud quoque mirum, non notaſſe v. 19.
eos qui poſtremò de hoc loco diſputarunt, ex interpretatione Græca id à Stephano additum. Quid, quòd ipſam quoque vocem ibidem habes? Verba ſunt, Αὐτοῖς δὲ, κατασοφίσασθαι αὐτούς. Quod Pſalmo 105. iteratur: Ubi *cor Ægyptiorum convertiſſe* dicitur *Dominus, ut odio haberent populum ejus*; additúrque, τοῦ δολιοῦσθαι ἐν τοῖς δούλοις αὐτοῦ: Id autem idem quod κατασοφίζεσθαι hic dixit. Neque video cur, cùm rectè *circumveniendi* verbo uſus ſit interpres vetus, noſter, *adversùs genus noſtrum ingenioſus*, converterit: Quod & Stephano dicente, & re tali, & oratione ità gravi ſeriâque vix dignum. Eruditè, ut ſolet, Heſychius, Κατασοφισθεῖσα, καταχλευασθεῖσα, τεχνασθεῖσα. Imò, κατατεχνασθεῖσα. Eodem capite de Moſe illud legitur, ᵛἜντρομος δὲ γενόμενος Μωυσῆς οὐκ v. 32.
ἐτόλμα κατανοῆσαι: quemadmodum & paulò antè, προσερχομένου δὲ αὐτοῦ κατανοῆσαι. Ubi non rectè *conſiderandi* aut *attendendi* (quod Eraſmo placuit) voce uſi ſunt interpretes. Et ſaltem ipſa Moſis hic conſideraſſent verba: Qui, ex interpretatione Græca, ἀπέστρεψε δὲ Μωϋσῆς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· εὐλαβεῖτο γὰρ κατεμβλέψαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ: quod eſt, *intueri Deum*; cujus nempe majeſtatem non ferebat. Nihil autem Helleniſtis uſitatius, quàm ut Hebræorum verba quæ videndi ſignificatione uſurpantur, τῷ κατανοεῖν interpretentur: quemadmodum & paſſim τὸ ראה & τὸ נבט, quo Hebræus hic uſus eſt. Ità Exodi 33. 8. εἱστήκει πᾶς ὁ λαὸς σκοπεύοντες ἕκαστος παρὰ τὰς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ, καὶ κατενοοῦσαν ἀπιόντος Μωϋσῆ. Quemadmodum eodem libro c. 19. v. 21. μήποτε ἐγγίσωσι πρὸς τὸν Θεὸν κατανοῆσαι, *nè ad videndum Deum appropinquent*: quod ipſe vetabat Deus; nè conſpecto nempe eo interirent. Ubi κατανοῆσαι לראות, hoc eſt, εἰς τὸ καταβλέψαι, *ad videndum*: & ità paſsim. Quid, quòd de eodem Moſe, ᵛὉ δὲ Μωσῆς ἰδὼν ἐθαύμασε τὸ ὅραμα, præceſsit? Et ipſe Moſes apud Helleniſtas, ὄψομαι τὸ ὅραμα τὸ μέγα τοῦτο. Et, Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; Matth. 7. 3. ut & Lucæ 6. 41. Nè jam dicam, nec Latinè hoc ſenſu & obſcurè dici, *nec audebat conſiderare*. Penè exciderat quod eodem capite ſuprà de Pharaone dicitur, coegiſſe eum Patriarchas exponere liberos, εἰς v. 19.
τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι. Ubi Eraſmus, *nè fœtus eſſent vitales*, qui ad infantes rectè id refert. Quo nomine à recentiori reprehenditur interprete: qui τὸ ζωογονεῖσθαι ad parentes referendum arbitratur; ideóque, *nè ſoboleſcerent*, interpretatus eſt. Certè quid ζωογονεῖν ſit, ignorare non poſſunt qui Helleniſtas, Exodi præſertim de qua hîc agitur interpretes, legerunt: Qui de obſtetricibus, ὅτι ἐζωογόνουν τὰ ἄρσενα, *quòd in vita mares* (aut *vitam maribus*) *ſervaſſent*, cap. 1. v. 17. dixerunt: quemadmodum eodem capite, Τί ὅτι ἐζωογονεῖτε τὰ ἄρσενα; *Quare in vita conſervaſtis mares?* ex iiſdem quæritur: ut alios omittam locos, in quibus non aliter iidem interpretes loquuntur. Jam ſi ζωογονεῖν τὰ βρέφη, id eſt, *vitam pueris ſervare*, dicitur qui hos non tollit, ſine dubio ζωογονεῖσθαι dicuntur qui eripiuntur morti ac ſervantur: Ζωογονεῖν enim חיה, in Piel, *conſervare vivum*. Quare alienum illud, *nè ſoboleſcerent*. Certè cùm inter attributa Dei 1. Sam. 2. 6. ponitur, ὅτι ὁ Κύριος θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ, *quòd morti tradit quos vult, vitamque quibus vult conſervat*, planum eſt, qui ſint οἱ ζωογονούμενοι: *ſuperſtites* nempe, non *qui ſoboleſcunt*. Eodem capite dicitur, ᵛΟὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ v. 38.
ἐρήμῳ. Qui locus ut rectè intelligatur, id obſervandum eſt; Quod in exercitu Romano tribunal, hic montem hunc fuiſſe: quem tonitrua, quem fulmina, quem buccinarum fremitus ac clangor uſibus humanis atque acceſſu eximebant: quod autem hîc ἐκκλησία dicitur, Romani *concionem* dicunt. Hebræi voce קהל cùm utuntur, ſatis ſe defunctos arbitran-

arbitrantur; neque aliud tum dicunt. Quid verò eſt quod dixit, ὅτι ὁ Μωσῆς ἐγένετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ τοῦ ἀγγέλου, *Moſen in eccleſia cum angelo fuiſſe?* Satis enim certum, populum non acceſsiſſe montem; imò vetitum fuiſſe nè accederet: Quomodo Moſes igitur in concione populi fuiſſe dicitur, qui in montis culmine, cùm procul ſtaret concio, verſatus eſt? Certum, primò omnium, cùm promulganda lex eſſet, imperatum Moſi ut cum populo adeſſet; ità ut loquentem ſinguli audirent Dominum, ab ipſo autem monte abſtinerent: *Die tertiâ deſcendet Jehova in oculis totius populi ſuper montem Sinai*, Exodi 19. 11. Manifeſto igitur Hebraiſmo ac paſsim hìc uſitato, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, pro σὺν τῇ ἐκκλησίᾳ, dictum: Non in concione enim, ſed cum concione, Deum audivit Moſes: qui admiſsionis intimæ tum ſolus fuit, cùm ἡ ἐκκλησία, ſive populi corona, aſtitiſſe eminus dicatur. Quomodo & ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει fuiſſe dicitur? nam de Angelo jam notum. Vetus interpres, cùm ad verbum reddidit, *Hic eſt qui fuit in eccleſia, in ſolitudine*, recentioris cenſuram evadere non potuit, qui obſcurè redditum exiſtimat: cùm nec ipſe, qui, *conveniente populo*, reddidit, ſatisfacere iis poſsit qui aliud aut minus ità dici quàm oportet intelligunt. Paulò pòſt dicitur,
v. 39. ᾧ οὐκ ἠθέλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλ' ἀπώσαντο, καὶ ἐστράφησαν ταῖς καρδίαις αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον. Ubi Αἴγυπτος fortè, ut Ægyptus ipſa, ità quæ ὁδὸς Αἰγύπτου Helleniſtis apud Eſaiam dicitur: quo idololatria deſignatur. Nemo autem, quomodo τὸ דרך Hebræis uſurpetur, ignorare poteſt, niſi planè hìc peregrinus. Cyrillus ad prophetam illum Catenâ non editâ, ἐπειδὴ γὰρ ὁδῷ Αἰγύπτου πάλιν σφᾶς αὐτοὺς ἐκδεδώκασι, εἰδωλολατρείᾳ προσεσχηκότες κατὰ τοὺς χρόνους Ἄχαζ, τούτου χάριν ἐν τῇ ῥάβδῳ τῶν Ἀσσυρίων δεδώκασι εἰς σωφρονισμὸν καὶ ἐπιστροφήν. Et bene Proſper ad 114. Pſal. *Ægyptus ſæpe in figura totius ſeculi ponitur, à quo ſpiritaliter recedendum eſt.* Quemadmodum & cultus pecudum imprimis Ægyptiorum fuit: unde ἡ μοσχοποιΐαις. Illi autem, quò ſe converterunt, eò mente ac animo reverſi ſunt. Hoc enim melius quàm quod, *&*
v. 43. *averſi ſunt cordibus ſuis*, interpretes hìc reddiderunt. Sequitur eodem capite, Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν. Ad quem locum videantur quæ ad Manilium divinus Scaliger, imprimis autem quæ nuperrimè omni commendatione major, ſive eruditionem ſive probitatem ſpectes, Ludovicus de Dieu annotavit. Quid autem B. Hieronymus voluit, cùm *Sabbatha*, (quod eſt, niſi fallor, שבתא) & *Saturni ſydus, gyrans*, ſive *circuitum*, interpretatur? Quod profectò eſſet, Ῥέμβαν: Ut πλανήτης Θεὸς, qui eſt Saturnus (nam intelligi Saturnum patet) ſic dicatur. Quis autem neſcit, ῥέμβειν καὶ ῥέμβεσθαι, quod γυρεύειν Heſychius interpretatur, idem eſſe quod πλανᾶσθαι? ut כיון Amoſi ſit Saturnus, & is Ῥέμβαν, hoc eſt ῥεμβόμενος, dicatur. Quemadmodum Græcis Juriſconſultis ῥέμβος, quem Romani *fugitivum* dicunt: Quibus ῥέμβος, ὁ συνεχῶς ἀναιτίως πλανώμενος, *qui ſæpe & ſine cauſa errat*: qui φυγάδα καὶ ῥέμβον ſic conjungunt ut diſtinguant; notant enim, ὅτι ῥέμβος, ὁ μικρὸς φυγάς· καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὁ φυγὰς, μέγας ῥέμβος ἐστί. (Hoc eſt, plus *fugitivum* eſſe, quàm *erronem* aut *vagabundum*) ex Labeone ſcilicet, qui *erronem, puſillum fugitivum*;
Ibid. *atque ex diverſo, fugitivum, magnum erronem* dixit. Eodem capite illud legitur, Καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος. Quo in loco quibus novum atque inuſitatum videtur, (videtur autem omnibus, etiam iis qui operam dederunt ut aliquid ad hunc locum adferrent) ἐπέκεινα Βαβυλῶνος à Luca dici, qui Helleniſtas exprimebat, cùm Propheta Damaſci meminerit, vellem accuratè eos percurriſſent: Qui ut propria non ubique ſervant nomina, ità ἐπάνω vel ἐπέκεινα Βαβυλῶνος dicunt, etiam cùm nulla Babylonis ſit mentio. Nobilis Eſaiæ cap. 10. v. 9. exſtat locus: *Nonne ſicut Carchemis, Chalno? nonne ſicut Arphad, Hamath? nonne ſicut Damaſec & Somron?* Ubi Helleniſtæ, Καὶ ἐρεῖ, Οὐκ ἔλαβον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ Χαλάνης, οὗ ὁ πύργος ᾠκοδομήθη; Sicut autem Babylon non eſt Carchemis, ità nec Damaſcus eſt Babylon, pro quo τὸ ἐπέκεινα Βαβυλῶνος, vel apud Helleniſtas, ex eorum more invênit Lucas, vel proverbialiter pro eo uſurpavit: Quemadmodum enim nihil certum definitur cùm ἐπέκεινα Δαμασκοῦ dicitur, ità nihil certum, & ſenſu idem, cùm ἐπέκεινα Βαβυλῶνος dicitur.

dicitur. Ut omittam, quemadmodum non rarò locos plures, qui in Novo Fœdere ex Antiquo aliquem adducunt, commiſcere ſolent, ità pariter ad Eſaiæ locum, qui & hodie ſic Græcè legitur, alludi potuiſſe: cùm non in Amoſi prophetia, ſed in prophetarum libris, ſcriptum hoc dicatur. Quare nè hìc quidem tanta difficultas. Non procul à capitis ejuſdem fine legitur, *Οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ* v. 53. *ἐφυλάξατε*. Ubi ante omnia notandum, tres eſſe locos parallelos, quorum à primo interpretatio dependet: Ad cujus illuſtrationem utinam plus operæ eximii ſummíque viri attuliſſent: quanquam fortè non conatus illis ſed ſucceſſus defuit; quod à piis & in piis ſemper excuſandum eſt. Ac primò quidem, quomodo *legem*, hoc eſt, *τὸν νόμον, ὑπὸ τῶν ἀγγέλων διαταχθέντα*, ad Galatas dixerit Apoſtolus, nè ipſi quidem ſatis ceperunt qui de angelis, *ἤγουν περὶ πνευμάτων λειτουργικῶν, hoc eſt, de miniſtris Spiritibus*, id acceperunt. Et ad hunc ipſum locum disertè Chryſoſtomus notavit; *Τί δὲ τοῦτο; τινὲς φασι τὸν παρὰ ἀγγέλων λέγειν διαταχθέντα· οὐκ ἔστι δέ. οὐ γὰρ ἄγγελοι νόμον ἐφαίνονται διατάττοντες; Quid hoc eſt? Quidam volunt, ab angelis ordinatam dici legem. Non rectè. Ubi enim ordinaſſe legem angeli dicuntur?* Qui difficultatem ità ſolvit, ut Angelum intelligi hìc dicat qui in rubo Moſi apparuiſſe dicitur: Addit enim, *Ἀλλὰ διαταχθέντα νόμον λέγει, τὸν ἐγχειρισθέντα αὐτῷ δι' Ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ, Cæterùm diſpoſitam ſeu ordinatam dicit legem, quæ ab Angelo, in rubo ſcilicet oblato, ei fuit tradita.* Quibus verbis tum hunc, & Apoſtoli, de quo diximus jam, locum, tum verò angelos confundit & *μεσίτην*. Ibi enim habes, *διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου, ordinata per angelos in Mediatoris manu*, ut interpretis antiqui verbis utamur. Chryſoſtomo Theophylactus ſubſcripſit, qui, *Οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον*, inquit, *εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε. τουτέστιν, ὑπὸ ἀγγέλων διαταχθέντα, ἢ ἐγχειρισθέντα δι' Ἀγγέλου τῷ Μωϋσῇ, διὰ τοῦ ὀφθέντος ἐν τῇ βάτῳ, QUI LEGEM per diſpoſitionem* (ità enim recentior interpres) *angelorum accepiſtis, nec ſervaſtis. hoc eſt, ab angelis diſpoſitam, aut ab Angelo, qui in rubo apparuit, Moſi traditam.* Græci Theologi quorum ad hunc locum ſcholia leguntur, *Τινὲς δὲ καὶ τοῦτο λέγειν φασί, τὸν ὑπ' ἀγγέλων διαταχθέντα καὶ ἐγχειρισθέντα δι' Ἀγγέλου τῷ Μωϋσῇ, τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ καὶ τῷ ὄρει*: penè ad verbum. Atqui ſi de eo agit hìc vir Sanctus, primæ teſtimonii & ſanguinis corona, cur non *δι' ἀγγέλου* dixit? Tum ſi idem angelus apparuit in rubo qui apparuiſſe dicitur in monte cùm lex data eſt, quis dubitat quin magni Angelus conſilii intelligatur, de quo idem ſuprà egit? *Τοῦτον τὸν Μωϋσῆν ὃν ἠρνήσαντο, εἰπόντες, Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν; τοῦτον ὁ Θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ, Hunc Moſen quem abnegaverant, dicendo, Quis te conſtituit principem & judicem? hunc Deus principem conſtituit & liberatorem, per manum Angeli qui viſus ei fuerat in rubo.* Quemadmodum mox idem *μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, cum Angelo qui in monte Sina locutus ei eſt, fuiſſe* dicitur. Quem fuiſſe magnum illum Angelum, Patris Sapientiam, apparet. Non igitur de angelis ſed Angelo, non de angelo qui propriè ſit angelus ſed Præfectus angelorum, ibi agit. Quem Angelum ipſe Apoſtolus 3. ad Galat. v. 19. ab iis angelis quibus Legis tribuit *διαταγήν*, diſtinguit: *ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται· διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου*: Ac ſi dicat, *διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ τοῦ μεγάλου, ſive τοῦ τῆς μεγάλης βουλῆς, ἀγγέλου*: Nam *περὶ τοῦ νόμου*, ſive *de Lege*, loquitur: Quemadmodum de eodem Angelo loco jam laudato egit Stephanus: qui ſine hujus Angeli ſubſidio ac ope nihil præclari egiſſe vult Moſen. Quomodo igitur hunc Angelum intelligit, ſi multis *τὴν διαταγὴν τοῦ νόμου*, hoc eſt, *Legis ordinationem*, ut interpretantur eruditi, aſſignat? Hæc ſanè *ἀσύστατα* videntur. Quomodo enim illi angeli de quibus & hìc & ab Apoſtolo, ut volunt, agitur, unus ille Angelus qui Moſi apparuit? qui fuit unus; qui fuit ſolus; qui fuit ipſe Chriſtus; qui fuit ipſe Mediator. Quis enim confugere ad enallagen hìc auſit? Cæterùm, niſi obſtitiſſet vocis *διαταγῆς* obſcuritas, mirum ſanè eſſet, in hoc loco caligaſſe quenquam. Divina & aperta eſt Stephani concluſio: *Quem è prophetis*, inquit, *non interfeciſtis?* Et qui ſunt prophetæ

phetæ illi? Ὁι προκαταγγείλαντες περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Δικαίου, ἤγουν τοῦ Χριστοῦ, ἤγουν τοῦ Μεσίτου, τοῦ τῆς μεγάλης βουλῆς Ἀγγέλου, *Qui adventum Juſti illius prædixerunt; hoc eſt, Chriſti; hoc eſt, Mediatoris; hoc eſt, magni conſilii Angeli.* Quia autem eorum hic expreſſerat munus, quos nihil aliud quàm ἀγγέλους, aut προαγγέλους, fuiſſe teſtatur, iterum ἀγγέλους eoſdem dixit, Ὅιτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε. Prophetæ ergò ſunt de quibus hic Protomartyr agit, prophetæ ſunt de quibus loco ad Galatas jam dicto agit Apoſtolus, neque alii de quibus ad Hebræos c. 2. v. 2. autor agit; Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν. Quem locum hoc modo recentior convertit interpres, *Etenim ſi per angelos dictus ſermo fuit firmus, omniſque tranſgreſſio & contumacia juſtam mercedem retributionis retulit:* Qui in Notis ſive Commentariis, *Legem intelligit, quæ tranſgreſſoribus pœnas præſcripſit. Datam autem fuiſſe per miniſterium Angelorum Legem, & Moſi in manus traditam, disertè Paulus dicit Gal. 3. 19. & Stephanus Act. 7. 53.* qui eſt ipſe locus de quo agimus: Ad quem idem ille, *Per diſpoſitionem Angelorum,* εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, *id eſt, Angelorum miniſterio. Nam mihi διαταγὴ videtur hoc loco, pro eo quod διακονία dicitur Heb. 1. 14. uſurpari. Quod annotandum fuit, nè quis Angelos putet ipſius Legis autores, quum internuncii duntaxat fuerint & adhibiti teſtes in Legis promulgatione à Deo facta.* Ergò διαταγὴ, *miniſterium*; ergò Angeli, miniſtri ſpiritus: ergò εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, *miniſterio angelorum*; quod *diſpoſitionem* tamen *angelorum* interpretantur: Quod is locus quem jam dixi ad Hebræos (quia capite primo & ſecundo aliter eandem vocem de Angelis qui propriè ſic dicti uſurparat autor) perſuaſiſſe iis videtur. Quod imponere aliis non potuit. Ἀγγέλους autem Legis mentiſque Divinæ interpretes, aut Servatoris atq; adventûs ejus nuncios, hic dici, magìs mirum non eſt, quàm quòd ſuâ voce ſic Hebræi utuntur; quàm quòd מלאכי השרת, ἄγγελοι διακονίας, hoc eſt, *angeli miniſterii*, aliis dicuntur: neque magìs mirum, quàm Johannem Baptiſtam, præcurſorem nunciúmque Domini, ſic dici. Nec hoc Chryſoſtomus non vidit: qui & ipſe, poſt interpretationes ad hunc locum alias, hoc innuit quod dixi; Ἐνταῦθα καὶ Θεῷ, καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, καὶ τοῖς προφήταις, καὶ τῷ πνεύματι, καὶ πᾶσι δείκνυσιν ἀπειθοῦντας· καθὼς καὶ ἑτέρωθί φησιν ἡ γραφὴ, Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, *Hic & Deo, & Angelis, & prophetis, & Spiritui, & omnibus immorigeros fuiſſe oſtendit: quemadmodum & loco alio Scriptura dicit, DOMINE, prophetas interfecerunt tuos, & altaria deſtruxerunt tua.* Procopius ad 5. caput Judic. Τοὺς ἱερεῖς τοὺς ἀγγέλους φησὶν ἡ γραφή· Χείλη γὰρ ἱερέως φυλάξεται κρίσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἄγγελος Κυρίου ἐστίν. Ἄγγελον οὖν τὸν Βαρὰκ, ἢ τὸν ἀρχιερέα φησὶν, ἢ καὶ τὴν Δεββωρὰν, προφῆτιν ὑπάρχουσαν, *Sacerdotes, Angelos Sacræ dicunt literæ: LABIA enim ſacerdotis ſervabunt juſtitiam, & Legem ex ore ejus quærent; quia angelus Dei eſt. Angelum igitur, vel Barac, vel ſupremum dicit ſacerdotem, vel Deboram, utpote propheteſſam.* Sed quid eſt διαταγή? Vox haud dubiò non è Græcorum, quod eruditis hic impoſuit, ſed Chaldæorum uſu tum recepta: Id videlicet quod aliâs, ſed à poſterioribus, דיטגמא, *ditagma*, interdum verò (ut non rarò iſta variè ſcribuntur) דטיגמא, *datigma*, quod eſt διάταγμα, ſcribitur. Id verò vel *exemplum*, vel (ut barbari loquuntur) *copia epiſtolæ, aut ſcripti alicujus.* Διάταγμα ergò aut διαταγὴ, quod ἀντίγραφον quidam, quidam διασάφησιν ex Helleniſtis apud Eſdram exponunt. Quemadmodum παράδειγμα paſſim Helleniſtis, quod πρωτότυπον nunc dicunt; id nempe quod exprimitur: etiam quod Hebræis תבנית dicitur; ut, παράδειγμα τῆς σκηνῆς, παράδειγμα τοῦ ναοῦ, & ſimilia ubique: Idem quod διάταξις Ezecheli 43. 10. ubi ἡ διάταξις τοῦ οἴκου, *templi exemplar*; quod nonnulli *fabricam* interpretantur. Hoc autem loco, ut & ad Galatas 3. διαταγὴ, *interpretatio, repræſentatio*: Quemadmodum qui Legem vel interpretantur vel propagant, διατάκται ſunt. Judæis ergò εἰς διαταγὴν τῶν ἀγγέλων, εἰς ἀντίγραφον, εἰς διασάφησιν τῶν ἀγγέλων, data Lex erat: eam ut deſcriberent, exprimerent, exponerent prophetæ atque interpretes. Neque aliud Apoſtolus voluit cùm, διαταγεὶς δι' ἀγγέλων, dixit. Quod nè quis aliter interpretaretur, ἐν χειρὶ τοῦ

μεσίτου,

μεσίτε, addit; *in manu magni Angeli:* cujus per manum quaſi datum exhibitúmque τὸ προφήτευμα eſſet. In eruditis Stephani Gloſſis, in quibus non pauca Novi Fœderis ex interpretatione vocum illuſtrari loca diximus, Διαταγή, διατύπωσις exponitur. Διατύπωσις autem, διαθήκη, *teſtamentum*, vel *ſuprema voluntas*, etiam ſcriptoribus Sacris: Ut cùm dicitur, Γέγραφον ἐν τῇ σῇ διατυπώσει μετὰ τῶν τέκνων καὶ συγγενῶν συγκληρονόμον. Ergò διαταγὴ, διατύπωσις: Διατύπωσις, quod Magiſtris Hebræorum, Græcâ voce leviter detortâ, דייתק, ſive דיתיקי, διαθήκη, fœdus vel pactum verbis aut ſcriptis conceptum: Quemadmodum cùm ad Hebræos Apoſtolus Legem λόγον λαληθέντα, hoc eſt, διαταγέντα, ſive ὁμολογηθέντα, διὰ τῶν ἀγγέλων, dixit. Nobis autem placet διασάφησις, vel διατύπωσις, cùm *interpretationem* vel *repræſentationem* notat: Ut mens loci ſit, οἵτινες ἐλάβετε νόμον ἐκ διασαφήσεως, ἐκ διατυπώσεως τῶν ἀγγέλων, ἤτοι τῶν προφητῶν, *qui legem ad interpretationem & repræſentationem prophetarum accepiſtis.* Hunc locum qui intelligit, quid de cæteris duobus, ut jam dixi, ſtatuendum ſit, facilè videbit. Διαταγὰς autem pro διαταγὴν, enallagê nec durâ & Hebræis uſitatâ. Quemadmodum & prophetas de quibus agit plures fuiſſe nemo neſcit, quos ut interpretes conſiderat. Edictum autem Legis neque Angelis rectè aſſignatur, quod erudititiſſimus veterum rectè obſervavit, nec prophetis. Sequitur, Ἀκούοντες δὲ ταῦτα, διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυ- V. 54.
χον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν. Suprà cùm abſolutè hâc voce Lucas uſus eſt, *frendendi* vox recentiori placuit interpreti; capite nimirum 5. v. 33. Οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπρίοντο, καὶ ἐβουλεύοντο ἀνελεῖν αὐτούς, *At illi his auditis frendebant*, &c. Ubi ἁπλῶς quod hìc ἐντελῶς ſeu abſolutè, διεπρίοντο ταῖς καρδίαις, dixit: interpres verò idem, *findebantur cordibus ſuis*, reddidit. Nec negamus, etiam de dentibus nonnunquam id antiquis uſurpatum, cùm imprimis ira vehemens notatur. Norma interpretandi veteres Heſychius, Διεπρίοντο, ἐθυμοῦντο, ἔπριζον τοὺς ὀδόντας. Qui, cùm ad cor ſive animum refertur, Διαπρίεται, ἀγριάζει, μαίνεται, interpretatur. Quid eſt autem ἀγριάζει? Lege ἀγριάζει, μαίνεται. Ἀγριάζειν enim, ὀργίζεσθαι, *iraſci*, aut *irâ efferari*. Quo ſenſu nec recentior interpres, nec antiquus, qui *diſſecandi* voce utitur, hic ſatisfaciunt; *Audientes autem hæc, diſſecabantur cordibus ſuis.* Unde autem ſit deſumtum, ſuprà diximus. Syrus, *furore intra ſe repleti ſunt*, aut *irâ*: quod eſt ἀγριάζειν.

Cap. V.

Locus de protomartyre, συνεκόμισαν τὸν Στέφανον. Curare, de ſupremis in mortuum officiis: Κηδεῦσαι· κηδεία· κηδεῦσαι. *Tria ab amicis in funere præſtari ſolita;* Συγκομίζειν, Ἐκκομίζειν, Ἀνακομίζειν: *Eorum uſus ac diſtinctio.* Συγκομίζειν, θάπτειν. Συγκομιδή. Συγκομιστήρια· *Colligere;* συνάγειν, συλλέγειν. Συγκομιστὸς ἄρτος *Galeno.* Ἐκκομιδὴ νεκροῦ. *Allegoriæ; quantúmque in iis ſibi veteres permiſerint. Ejus rei unum alterúmque exemplum. Philippus an diſcipulus tantùm. Peluſiotæ ſententia. Petri cum Simone Mago colloquium: Id die Dominico habitum, nonnullos velle. Auguſtini de eo locus. Rei ejus cauſa.* Κτᾶσθαι, ἀντὶ τοῦ πειρᾶσθαι. Εὐνοῦχος, ἀνήρ. Εὐνοῦχος *nomen etiam de iis uſurpatum qui non eſſent.* סרים *dignitatis nomen aut præfecturæ.* Εὐνὴν ἔχειν. Σώφρονες, παρὰ τὸ σώζειν τὴν φρόνησιν. Μωρὰ, *res Venereæ. Eunuchi à fidelitate Syris dicti. Fœminarum moribus cuſtodiæq́; præfecti eunuchi. Talem ex antiquorum opinione, Homeri ἀοιδὸν: quem ἄνδρα ab eo dici. Locus Heſychii de Homerico ἀοιδῷ: Idem emendatus.* Εὐνουχίσαι. סרים, δυνάστης. *Æthiopes à Judæis contemti. Exemplum fidelis Æthiopis ex ipſis Magiſtris.* Κύριε, *& quomodo nonnunquam accipiatur:* פלוני. Συμβιβάζειν, *collatis teſtimoniis demonſtrare.* χαλάσαντες ἐν σπυρίδι, *& quomodo intelligendus locus. Fune ſubmiſſus in ſporta Paulus, recentiori interpreti.* Κολλᾶσθαι, *& quomodo in his libris uſurpatum. Tentabat ſe propiùs adjungere, quod recentiori placuit interpreti.* Ἐκπορεύεσθαι καὶ εἰσπορεύεσθαι. *Urbes maximas viris optimis præcipuè infeſtas. Athenæ, tales; ac Hieroſolyma. Viri Hieroſolymitani Thalmudiſtis quales.* שחץ שחל. *Nero, leo. Mirificus τοῦ, πορεύεσθαι, uſus.* πορεύεσθαί τινι, *linguâ Helleniſticâ*

quid. Πορεύεσθαι τοῖς λεγομένοις· Πορεύεσθαι τοῖς νομίμοις, *& ſimilia.* Παράκλησις καὶ παραμυθία.

Cap. 8. v. 2. CApite ſequenti ab initio non procul legitur, Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποιήσαντο κοπετὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ. Ubi ſummam Sanctorum hominum conſtantiam interpretes obſervant, qui in tanta cruentorum Judæorum rabie Sanctiſſimum primúmque martyrem ſublatum humeris extulerint. Cui an tum locus fuerit in tanta rabie, non quæram. Ubi id à Luca dictum fuerit, non ſine cauſa adhuc quæro: Qui tale nihil, hoc quidem loco, dici exiſtimo. Interpres vetus, Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον, *Curaverunt autem Stephanum*; Latinè & eleganter. *Curare*, ad verbum κήδεσθαι, quod de ſupremis uſurpatur: Unde κηδεία & κηδεῖαι. Gloſſæ antiquæ, Κηδεία, *hoc funus*; Κηδεῖαι, *exſequiæ*. Ut non ſine cauſa etiam Eraſmus id probarit. Sed acceſſit propiùs Evangeliſta. Tria è Græcorum obſervatione erant quæ in funere ab amicis præſtabantur: Qui vel συγκομίζειν, vel, quod proximum ab illo, ἐκκομίζειν, & interdum, quamvis minus uſitatè, ἀνακομίζειν dicebantur. Primum ante ſepulturam; (quò Romanorum unctio, lotio, & ſimilia referri poſſunt. Notum illud, *Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.*) ſecundum, in ſepultura; tertium, cùm transferrentur jam ſepulti, fiebat. Apud Sophoclem diſertè συγκομίζειν defunctum vetat Menelaus: Ubi eruditè interpres θάπτειν exponit: quamvis propriè, ut jam dixi, ſepulturam ea cura præcedebat. Locus eſt Ajace,

Οὗτος, σὲ φωνῶ· τόνδε τὸν νεκρὸν χεροῖν
Μὴ συγκομίζειν, ἀλλ' ἐᾶν ὅπως ἔχει.

quod magnus Scaliger:

Heus te volo. illud manibus efferas cave
Tuis cadaver: verùm ut eſt, miſſum face.

Ubi interpres, Μὴ θέλε συγκομίζειν, ἤγουν θάπτειν ἀπὸ τῶν συναγομένων καρπῶν εἰς τὰς ἀποθήκας· ἐπ' ἐκείνων γὰρ λέγεται, συγκομίζειν, καὶ συγκομιδή. Συγκομίζειν, inquit, *ſepelire: à frugibus quæ in areas conferuntur: De iis enim* συγκομίζειν, *&* συγκομιδὴ, *dicitur.* Unde συγκομιστήρια, ſacrificium quod huc ſpectabat: Heſychius, Συγκομιστήρια, θυσία ἐπὶ τῇ τῶν καρπῶν συγκομιδῇ: Sacrificium vult eſſe, quod tum fiebat cùm συγκομίζεσθαι fructus dicebantur. Sophoclis loco ſimillimus Jobi legitur, Ἐλεύσῃ δὲ ἐν τάφῳ, ὥσπερ σῖτος ὥριμος κατὰ καιρὸν θεριζόμενος, ἢ ὥσπερ θημωνία ἅλωνος καθ' ὥραν συγκομισθεῖσα, *Ingredieris in maturitate ſepulcrum, ſicut aſcendit acervus tritici qui in tempore ſuo colligitur.* Quemadmodum & *colligendi* voce id exprimebant. Gloſſæ veteres; *Colligit*, συνάγει, συλλέγει. Adde jam, quòd efficaciter de λιθολεύστῳ ſive *lapidato* id dicitur: In quo ſupplicio contundi aut dilacerari corpus miſerrimè ſolebat: Verè enim vir Sanctiſſimus primitiæ illius meſſis fuit quæ tam luculenta mox ſecuta eſt: cujus membra in martyrii exemplum, tanquam fruges in panem, fracta ac contuſa ſunt. Unde συγκομιστὸς ἄρτος Galeno, in quo furfures, utriculi, ſimila, miſcentur aut confunduntur: Vel, διὰ τὸ πάντα τὰ ἄλευρα συγκομίζεσθαι καὶ μὴ διακρίνεσθαι, *quòd farina in eo omnis miſcetur nec diſcernitur*, ut in Gloſſis idem Galenus. Συνεκόμισαν ergò, vel *curarunt*, vel *collegerunt*. *Componendi* enin voce propriè de oſſium collectione è cineribus Romani utebantur. Abſit interim ut *efferre* hîc placeat; quod eſt ἐκκομίζειν, ut jam diximus: cui etiam *curandi* vocem, quod eſt κήδεσθαι, præferre hîc vix dubitamus. Gloſſæ eruditæ; Ἐκκομιδὴ νεκροῦ, *funus, exſequiæ*: hoc eſt, κηδεῖαι, ut jam diximus. Ἐκκομίζω, *exporto, effero.* Porrò, quemadmodum inanem ſuſcipere laborem in Sacris exiſtimo, qui allegorias occaſione qualibet excogitant ac cudunt, ità nihil elegantius hoc loco, nihil minùs alienum videtur, quàm ſi extremam curam quam de corpore ac membris lapidatione vel contuſis vel divulſis Sancti habuerunt, veram συγκομιδὴν dicamus. Quippe quemadmodum συγκομιδὴ de comportatione ac collectione frugũ dicitur, ità quid aliud funeratio ea ac membrorum compoſitio hîc fuit, quâ ſingulæ Sanctiſſimi protomartyris partes (qui fortiſſimè mortem tulit, *Dum per tot lapides Petræ conjungitur uni*, ut eleganter olim Arator de eo dixit) hoc eſt, primæ martyrii quaſi fruges, collectæ ſunt? quæ in terra à Sanctis

agricolis

agricolis ſuo tempore erant recondendæ, ut per reſurrectionem in aream cœleſtem reci-
perentur: quemadmodum, quod nos ſerimus, non viviſcit, ſecundùm Apoſtolum, niſi
mortuum fuerit. Qualia, ni fallor, minùs operoſè dicuntur, quàm quæ à præclaro & ve-
teri interprete ad mortem Baptiſtæ aptantur: Qui, *Herodes*, inquit, *ſpuriorum Judæorum
populus eſt. Uxor quam duxit, mendax & laſciva gloria: Cujus etiam nunc filia apud Ju-
dæos ſaltat ac movetur: quæ eſt fallax, quâ decipiuntur, ſcientia. Nihil enim minùs, quan-
quam aliter exiſtiment, quàm Scripturas intelligunt. Johannem quippe, qui Propheticum
ſermonem refert, capite truncarunt: Caput enim Prophetiæ, Chriſtum, rejecerunt. Si Pro-
pheticum ergò habeant ſermonem, ſine capite, hoc eſt, Chriſto, eum habent.* Cujuſmodi è
ſingulis propemodum locis poſſe elici, nè dubitandum quidem exiſtimo; qui non admit-
tere nonnullas malim. Quemadmodum non dicam, veſtem quâ Baptiſta uſus eſt, ejuſ-
dem deſignaſſe munus: Qui Judæos pariter ac gentes, hoc eſt, puros (quales tum Ju-
dæi videbantur ſibi) ac impuros, Deo conſecravit: ex parte enim impurum ex parte pu-
rum animal camelum fuiſſe: Quod eidem illi candidiſſimo aliàs interpreti placuit. Qua-
le eſt, Syrophœniſſam Marci, cùm à patria ſic diceretur, ità dictam quòd peccatum φοι-
νικὸν ſeu φονικὸν, *ſanguineum* ſeu *mortale*, commiſiſſet. Neque dicam, ſex illis hydriis
quarum mentio in nuptiis quæ Canæ Galilææ celebrantur, ſex ætates quibus prophetia
non deſuit ſignari: Amphoras item binas aut tres, quas caperent, Trinitatem notare.
In voce autem Ἀ Δ Ά Μ quatuor totius orbis contineri partes: Deſignare enim A,
Ἀνατολήν· Δ, Δύσιν· Α, Ἄρκτον· Μ, Μεσημβρίαν. Hæc, incomparabiles magníque ex
antiquitate viri. E quibus ſunt & hodie qui affectare laudem aut ſperare audent. Eo-
dem capite dicitur, Apoſtolos ad Samaritanos, qui ſermonem Dei docente receperunt
Philippo, miſiſſe Petrum ac Johannem: apud quos Philippum, ut videtur, cæteróſque
interceſſiſſe, ὅπως λάβωσι πνεῦμα ἅγιον, *ut S. Spiritum acciperent:* qui tamen baptiza- v. 15.
ti, quod additur, jam erant. E quo quidam collegerunt è veteribus, Diſcipulum fuiſſe
tantùm, non Apoſtolum, qui baptizaverat, Philippum. Peluſiota: Φίλιππος μὲν ἐβά-
πτισε τοὺς ἐν Σαμαρείᾳ μαθητευθέντας· Πέτρος δὲ καὶ Ἰωάννης οἱ ἀπόστολοι, καταβάντες
ἀπὸ Ἱεροσολύμων πρὸς αὐτοὺς, τὴν τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου παρέσχοντο χάριν. Εἰ δὲ
ὁ βαπτίσας εἷς τῶν ἀποστόλων ἐτύγχανεν, εἶχε τὴν αὐθεντείαν τῆς τοῦ πνεύματος δό-
σεως. βαπτίζει δὲ μόνον ὡς μαθητής· τελειοῦσι δὲ τὴν χάριν οἱ ἀπόστολοι. Vult autem,
*baptizatos quidem à Philippo, qui Samariæ tum erant, fideles: Petrum autem & Johannem,
è Sacra venientes urbe, Sanctum contuliſſe Spiritum; ut ſic perficerent quod ille ut diſcipulus
non Apoſtolus inchoarat.* In qua diſtinctione Diſcipuli ab Apoſtolis, hærere me fateor.
Aliter, quibus inter Diaconos fuiſſe placet: qui per *Spiritum Sanctum, dona illa eximia
quibus ornatos eſſe oportebat eos imprimis qui præficiendi erant Eccleſiæ*, intelligunt. Eo-
dem capite cùm ſequitur, Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, non indigna antiquitatis Sacræ v. 20.
ſtudioſis quæſtio, Quare veteres nonnulli, Petri hoc cum Simone Mago colloquium τῇ
Κυριακῇ, ſive Dominico die, inſtitutum habitúmque, velint. Auguſtinus De jejunio
Sabbathi Epiſt. 86. *Eſt quidem & hæc opinio plurimorum, quamvìs eam perhibeant eſſe
falſam plerique Romani, quòd Apoſtolus Petrus die Dominico certaturus cum Simone Ma-
go, propter ipſum magnæ tentationis periculum, cum ejuſdem urbis eccleſiâ jejunaverit; &
conſecuto tam proſpero glorioſóque ſucceſſu, eundem morem tenuerit; eúmq; imitatæ ſint non-
nullæ Occidentales Eccleſiæ.* Cujus cauſam exiſtimo, diei reverentiam: Quâ convinci
impios, quâ Spiritum quoque piis optimè conferre poſſe, exiſtimarent: (unde & magnis
Sanctiſque rebus imprimis eſſe idoneum.) Quemadmodum Dominicâ Pentecoſtes col-
latus fuit: quemadmodum S. Joannes Dominicâ correptum ſe à Spiritu fuiſſe teſtatur,
Apocal. 1. 10. Ἐγενόμην ἐν πνεύματι ἐν τῇ Κυριακῇ ἡμέρᾳ· καὶ ἤκουσα ὀπίσω μου φωνὴν
μεγάλην ὡς σάλπιγγος. Sequitur, Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν Ibid.
δωρεὰν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι. Jam antè ad primum caput,
τὸ κτᾶσθαι nihil aliud Helleniſtis eſſe quàm ὠνεῖσθαι, probavimus: quod & hìc lo-
cum habet. Quare nec τὸ *acquiri* nec τὸ *poſſideri* placet, quæ interpretibus placue-
runt: cùm tantùm ex eo quod ſequitur, ſive ἐξ ἀκολουθίας, dicantur. De cæteris quæ

ad hunc locum ejúſque mentem faciunt, vide quæ poſtremo ad Acta capite notavimus.
v. 27. Eodem capite cùm legitur, *Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Αἰθίοψ, εὐνοῦχος, δυνάστης Κανδάκης τῆς βασιλίσσης Αἰθιόπων, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης αὐτῆς*, ridiculum videri quibuſdam
ſummi viri notarunt, Æthiopem qui eunuchus dicitur, virum tamen dici: Cujus rei
cauſam vellem expoſuiſſent. Nihil autem certius quàm ad Orientis conſuetudinem Sa-
crum reſpexiſſe autorem: apud quos præfecti סריסים dicuntur; qui *εὐνοῦχοι* Helleniſtis:
Qui & à dignitate ſive præfectura ità dicebantur, etiamſi minimè eſſent quod diceban-
tur. Porrò, ut apud Hebræos סריס dignitatis erat nomen aut præfecturæ, ità *εὐνοῦχον*
Græci à caſtitate dixerunt: Et ipſe Pater eruditionis Græcæ de Clytæmneſtra quamdiu
caſta eſſet, *φρεσὶ γὰρ κέχρητ' ἀγαθῇσιν*. hoc eſt, *εὖ νοῦν εἶχε*. Quomodo & Philoſophorum
Princeps, lib. Ethicorum Nicom. 6. *σώφρονας*, hoc eſt, tales, *ὡς σώζειν τὴν φρόνησιν*, *quòd judicium bonámque mentem ſervarent*, vult dici: quam nihil magis tollit quàm
Venus. Unde & eos qui in Venerem effuſi, *μωροὺς, ſtolidos, μωρὰ*, res Venereas antiqui
dixerunt. *Εὐνοῦχοι* igitur ab hac virtute ità dicti tales, ut à fide Syris; quòd primariò
ſervandæ matronarum pudicitiæ præeſſent. Quomodo Eunuchus hic eruditiſſimo inter-
preti Syro מהימנא חד, *fidelis quidam*, hoc eſt, *eunuchus*, dicitur. Quid igitur? Gy-
næceis, fœminarum moribus cuſtodiæque, præfecti olim fuere eunuchi. Cujus rei illu-
ſtre apud Græcos quoque exemplum Homericum illum *ἀοιδὸν* Odyſſeæ tertio habemus,
cui Clytæmneſtram uxorem in expeditionem Trojanam profecturus Agamemnon com-
miſerat: Quem eunuchum veteres cùm faciant, *ἄνδρα* Homerus dixit;

Πὰρ δ' ἦν καὶ ἀοιδὸς ἀνήρ, ᾧ πόλλ' ἐπέτελλεν
Ἀτρείδης Τροίηνδε κιὼν εἴρυσθαι ἄκοιτιν.

Ubi notant ex Athenæo interpretes, *ὅτι σώφρον ἦν τὸ τῶν ἀοιδῶν γένος, καὶ φιλοσόφων διάθεσιν εἶχον*, *caſtitatis profeſſores & philoſophorum loco hos cantores fuiſſe*. Eundem
verò eunuchum habitum, diſertè Euſtathius docet; *Τινὲς δὲ ἀοιδὸν*, inquit, *τὸν εὐνοῦχον παρ-ενόησαν, ὡς αἰδοῖα μὴ ἔχοντα*. Quò erudita Heſychii interpretatio reſpexit; qui, *Ἀοιδοὶ, ἀφ-θόντες, ὀνομαστοὶ, ἢ εὐνοῦχοι*. item, *Ἀοιδὸς, ᾠδὸς, κιθαρῳδὸς, καὶ ὁ πιστὸς, καὶ ὁ θρηνῳ-δὸς, ὁ εὐνοῦχος πολλῶν*. Pro quo nos pueri olim, approbante magno Scaligero, cujus de
eo judicium exſtat, *ὁ εὐνοῦχος, ἄνανδρον*, legebamus: ut ad Homericum, more ſuo, *ἀοιδὸν*
reſpiciat, quem eunuchum quidam fecerunt. Idem Heſychius, *Εὐνοῦχος, ἄνανδρον, το-μίας, κάλαμος*. Ubi *τὸ, εὐνοῦχος*, & *τὸ, εὐνουχίας*, epitomator confundit. Species enim
calamorum Theophraſto *εὐνουχίας*, cui *οἱ κάλαμοι οἱ ὅλως ἀνθήλην οὐκ ἔχοντες* (qui
paniculæ florem omnino non habent, ut cum Plinio loquar) *εὐνουχίαι* dicuntur. Cujus
generis infinita aliquando notabimus, ſi Deus nobis conceſſerit ut emendationes noſtras
in illum autorem demus. Quid, quòd is qui סריס, aliàs רבא, hoc eſt, *δυνάστης*,
Thargumiſtis dicitur? Quod enim *καὶ ἐκτήσατο αὐτὸν Πετεφρὴς, ὁ εὐνοῦχος Φαραὼ*,
Geneſ. 39. 1. Helleniſtæ, Chaldæus רבא דפרעה, *dynaſta Pharaonis*, non autem
גוזא, *eunuchus* aut *ſpado*, dixit, quo Chaldæi aliàs de tali utuntur: (Nam quomodo,
cùm uxorem Potiphar habuerit?) quemadmodum hîc ſtatim ſubjungitur, *δυνάστης Κανδάκης τῆς βασιλίσσης Αἰθιόπων*. Ubi Syrus שליטא, *præfectum*, dixit. Helleniſtus
autem סריס in contextu, modò *ἄνανδρον*, modò *εὐνοῦχος*, modò *δυνάστης*. Videtur au-
tem etiam hoc exemplo confirmaſſe Spiritus Sanctus, de quo Petrus erat monitus, nul-
lum gentis, ut ut à fœdere aliena videretur, in Regno Filii Dei diſcrimen faciendum.
Æthiopas *ἐσχάτους ἀνδρῶν*, *ultimos hominum*, Homerus dixit. Iidem quantopere à Ju-
dæis contemnerentur, nemo ignorare poteſt: Ii tamen ipſi, fidelem eſſe Æthiopem poſ-
ſe, exemplo cujuſdam teſtantur: qui cùm ad magnam evectus dignitatem eſſet, quæſiviſſe
ex eo ſapientem notant, *Quomodo ad eum perveniſti locum, cùm Æthiops, ſive ex Æthi-
opibus ſis oriundus?* ואתא מן הכושיים: cum autem, ברבר אמת והנאמנות,
hoc eſt, *quòd veritatis ſtudioſus & fidelis eſſet*, reſpondiſſe. Quo & iſte Eunuchus, id eſt,
Cap. 9. ut loquuntur Syri, מהימנא, ad hanc præfecturam perveniſſe potuit. Capite nono cùm
v. 5. quærit Saulus, *Τίς εἶ, Κύριε*; illud *Κύριε* haud dubiè פלוני videtur, cùm ſit dubitantis:
quod non minùs Angelis convenit, qui ejuſmodi munera nonnunquam exſequebantur:
Quemadmodum

Quemadmodum quod ſequitur, τρέμων τε ϗ θαμβῶν εἶπε, Κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι; v. 6.
proficientis eſt & jam compellati: illius dico qui vocantis audierat jam nomen. Eodem
capite cùm dicitur, Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο, ϗ συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοι- v. 22.
κοῦντας ἐν Δαμασκῷ, συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός, interpres recentior τὸ, συμβι-
βάζων, *collatis teſtimoniis demonſtrans*, interpretatur: Operosè. Vetus, *affirmans*. Nos
τὸ συμβιβάζειν alibi Helleniſtis idem eſſe quod διδάσκειν oſtendimus: Ità, συμβιβάσω
ὑμᾶς ἃ ποιήσετε, Exodi 4. 15. &, συμβιβάζειν τοὺς υἱοὺς τοῦ Ισραὴλ πάντα τὰ νόμιμα,
Levit. 10. 11. Quare abſit illud φορτικὸν quod dixi. Ergò συμβιβάζων αὐτοὺς, *docens
eos, inſtruens*. Cum dicitur de Saulo, Λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθῆκαν v. 25.
διὰ τοῦ τείχους, χαλάσαντες ἐν σπυρίδι, reſpexiſſe locum Jeremiæ, ſimúlque quod dici-
tur de eo, videtur, καὶ ἐχάλασαν αὐτὸν ἐν σχοινίοις εἰς τὸν λάκκον, cap. 38. v. 6. Bene
igitur, qui *demittendi* verbo utuntur: Aliter, qui *ſubmiſſum* dicunt, ut recentior: Qui,
fune ſubmiſſum in ſporta, mirificé. Quid autem ſit χαλάζειν in his libris, & χαλᾷν,
ex iis diſces quæ ad caput vigeſimum ſeptimum notavimus. Sequitur, Παραγενόμενος v. 26.
δὲ ὁ Σαῦλος εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς. Ubi κολλᾶσθαι eſt συνο-
μιλεῖν, ex ratione, τοῦ דבק: Quale eſt, ὧδε κολλήθητι μετὰ τῶν κορασίων μου, Ruth. 2. 8.
καὶ πάντες ὅσοι ἐκολλήθησαν τῷ πατρὶ αὐτοῦ, 1. Machab. 3. 2. ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι τοῖς
μαθηταῖς, *conabatur verſari cum diſcipulis*: Quod ſimplicius illo, *tentabat ſe propriis ad-
jungere diſcipulis*. Sequitur eodem capite de Paulo, Καὶ ἦν μετ᾽ αὐτῶν εἰσπορευόμενος v. 28,
καὶ ἐκπορευόμενος ἐν Ἱερουσαλήμ. Καὶ παῤῥησιαζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ 29.
ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς· οἱ δὲ ἐπεχείρουν αὐτὸν ἀνελεῖν· Ubi miratus
ſanè eruditos ſum, qui ità hoc interpretati ſunt quaſi nihil præter locum in quo verſa-
batur tum Apoſtolus notaſſet autor: itaque interpretem antiquum, qui, *& erat cum
illis intrans & exiens*, (quod & placuerat Eraſmo) hìc dixiſſet, emendandum cenſue-
runt; eâ lege ut pro eo, *verſabatur ergò cum eis Hieroſolymis*, reponerent. Vellem autem
cogitaſſent, nè id quidem Syrum neglexiſſe. Quid ſit autem ἐκπορεύεσθαι ϗ εἰσπορεύε-
σθαι, qui cum Hebræis Helleniſtas contulerunt, ignorare non poſſunt. Eſt ad manum
illud Zachariæ, Καὶ τῷ ἐκπορευομένῳ ϗ τῷ εἰσπορευομένῳ οὐκ ἔσται εἰρήνη ἀπὸ τῆς
θλίψεως. Quemadmodum contrà, *exeunt* ſimpliciter *&* *intrant*, qui tutò ac in pace, ut
Hebræi loquuntur, vel verſantur alibi, vel munus exſequuntur ſuum. Hoc igitur nota-
tur; In urbe pliis tam infeſta, iis autem vel imprimis qui doctrinam hanc profiterentur,
ſine noxa ac periculo verſatum eſſe Apoſtolum, donec Helleniſtas, quod mox additur,
offendit: A quibus primum illi hîc periculum; quod cæteri non ignorarunt. Nemo
autem neſcit, urbes maximas præcipuè corruptas, maximéque ut bonis moribus ità vi-
ris optimis fuiſſe infeſtas. Exemplo ſint Athenæ, à quibus liberos arcebant quamdiu po-
terant qui in Piræo antiquis moribus, aut extra urbem alibi, vivebant. Notum illud
Comici, de adoleſcente præter exſpectationem corrupto, *An in aſtu venit?* Notum, quo-
modo exceptus ibi Paulus. Imprimis verò, quàm infeſta veritatis profeſſoribus Hiero-
ſolymorum urbs, cui Prophetarum cædes ut proprium à Domino tribuitur; Ἱερουσαλὴμ,
Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας. Sed & quid de inſolentia ac faſtu ejus, ipſi
Chriſtianorum hoſtes? Qui nec ipſi inter ſe id diſſimulant, cum dicunt, אנשי
ירושלם אנשי שחץ, *viri Hieroſolymitani, viri ſuperbiæ* aut *ferociæ*: Quod ad crude-
litatem proximè accedit. Unde immanes feras ac truculentas, inter quas leo, בני שחץ,
filios ferociæ, Jobus dixit. Ut omittam ibi, *filios leonum*, interpretari Chaldæos: Ut
שחץ ſit *leo*, quemadmodum & שחל, cum quo ibi jungitur. Quò & ipſe forſitan
Apoſtolus reſpexit, cùm ſe ἐκ στόματος λέοντος ſervatum ait: quod ad Neronem eruditi
referunt. Sed & aliud interpres idem agebat, cùm Ἑλληνιστὰς *Græcos* dixit: De quibus
alibi, ut ſpero. Eodem capite legitur, Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι καθ᾽ ὅλης τῆς Ἰουδαίας ϗ Γα- v. 31.
λιλαίας ϗ Σαμαρείας εἶχον εἰρήνην οἰκοδομούμεναι ϗ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου,
ϗ τῇ παρακλ. &c. Quod ità acceperunt interpretes ac ſi πορευόμεναι ἐν τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου
ϗ ἐν τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος dictum eſſet: quemadmodum cùm Petrus ἐν
ἐπιθυμίαις μιασμοῦ πορευομένους dixit; Quo nihil uſitatius. Sed & illud ſcio, τὸ πορεύεσθαι,

 ſimpliciter

ſimpliciter ſic Helleniſtis uſurpati; ut πεὶ πορεύεσθαι, nihil ſit aliud quàm *parere alicui*, aut *eum ſequi*: Ità 1. Machab. 6. 23. πορεύεσθαι τοῖς λεγομένοις: ubi, Ἡμεῖς εὐδοκοῦμεν δουλεύειν τῷ πατρί σε, καὶ πορεύεσθαι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις. & ibidem, πορεύεσθαι τοῖς νομίμοις, v. 59. Καὶ σύνωμεν αὐτοῖς τοῦ πορεύεσθαι τοῖς νομίμοις αὐτῶν. Quomodo τὸ, πορεύεσθαι φόβῳ Κυρίου, ἕπεσθαι τῷ Κυρίῳ vel φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, *ſequi* aut *timere Deum*; πορεύεσθαι τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἕπεσθαι τῷ παρακαλοῦντι πνεύματι, *ſequi monentem Spiritum*, eſſet. Nam & hoc Apoſtolo παράκλησις: Ut cùm παράκλησιν καὶ παραμυθίαν 1. ad Corinth. 14. 3. conjungit; ubi, Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν. Ità tamen ut, cum optimis exemplaribus, post οἰκοδομούμεναι plena diſtinctio ponatur. Quare cogitandum.

Cap. VI.

Caput decimum examinatur. Σπεῖρα, νούμερος: *Numerus, pro cohorte. Eſſe in numeris,* στρατεύειν. *In numeros poſt ſacramentum dictum diſtributi. Miles, qui communem cauſam ſui numeri perſequitur.* Ἔκστασις, *de profundo ſomno; quod* תרדמה *in Sacris. Adami* ἔκστασις. σκεῦός τι ὡς ὀθόνην. Σκεῦος πεμπόμενον. Ἀκοῦσαι ῥήματα. Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνεσθαι: *Vero vinci. Locus,* τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε: *& quæ mens loci. Recentioris interpretis ſententia. Atticiſmus uſitatus. Alia loci diſtinctio.* Τὸ ὕδωρ κωλῦσαι. Ἐμποδίζειν τοὺς ἄρτους.

Cap. 10 v. 1. CApite decimo de Cornelio centurione dicitur, Ἀνὴρ δέ τις ἦν ἐν Καισαρείᾳ ὀνόματι Κορνήλιος, ἑκατοντάρχης, ἐκ σπείρης τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς. Ubi Scholiaſtes,
Σπεῖρα δέ ἐστιν ὁ καλούμενος νῦν νούμερον. Idémque Sozomenus. Nec aliud voluiſſe
Ulpianus videtur, cùm, *exercitum, non unam cohortem aut alam, ſed numeros multos*, dici
ait. Atque hinc apud eoſdem Juriſconſultos, *eſſe in numeris*, στρατεύειν: quia in numeros
ſeu catalogum referebantur qui ſacramento dixerant: Unde illud, *ut jam ſacramento
dixerant, ità nondum diſtributi in numeros erant*. Et in Legibus militi *qui communem cauſam
omnis ſui numeri perſequitur vel ſuſcipit* talis procuratio conceditur, L. 8. §. *veterani*, ff. *De procur*. Neque ſemel apud Tacitum & alios. Ità Ovidius, quod non omnes
aſſequuntur, *Auxiſti numeros, culte Tibulle, pios*; τὴν τῶν εὐσεβῶν σπεῖραν: à re mili-
v. 10. tari, nempe, de poeta in piorum catalogum relato. Non multò pòſt de Petro, Ἐγένετο
δὲ πρόσπεινος, καὶ ἤθελε γεύσασθαι. παρασκευαζόντων δὲ ἐκείνων, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκ-
στασις. Ἔκστασις, quæ תרדמה in Sacris: Ut de Adamo: de quo vide in hiſtoria ejus.
Græci Theologi πνευματικὴν αὐτοῦ θεωρίαν, τοῦ σώματος, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐξοικείας
τῆς ψυχῆς, hoc eſt, *ſpiritualem fuiſſe contemplationem ac animæ è corpore exceſſum quaſi*,
volunt: Quo neſcio an hîc, imò & ibi, ſit opus. Helleniſtæ, Καὶ ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς ἔκ-
στασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ ὕπνωσε: Quod interpretes, *Cadere igitur ſoporem fecit Deus ſuper hominem, & obdormivit:* Nec Thargumiſtæ aliter: & de eo nos alibi. Interpretes
v. 11. *mentis exceſſum* dixerunt. Cùm ſequitur, Καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, quanquam non ignorem quàm latè aut
Hebræorum כלי aut Romanorum *vas* pateat, malim tamen *involucrum* hoc loco, aut
ſimile; σκεῦος, ὡς ὀθόνην, *involucrum, tanquam linteum*: cùm præſertim & ὀθόνη pro *involucro* Græcis uſurpetur. Doctiſſimus interpretum Heſychius; Ὀθόναι, τὰ περιβόλαια
πάντα. Fortè & ad paſtorum Hebræorum כלי ſic alluſit: quod vel involucrum vel ſac-
cus erat, in quo cibos, calicéſque è quibus bibebant, aliáque quæ ad victum aut uſum,
reponere ſolebant. Quale eſt illud Zachariæ 11. σκεῦος ποιμένος ἀπείρου. quanquam
ibi multitudinis numero utuntur Helleniſtæ. Eodem capite, Οἱ δὲ εἶπον, Κορνήλιος
v. 22. ἑκατοντάρχης, ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν, μαρτυρούμενός τε ὑπὸ ὅλου τοῦ ἔθνους
τῶν Ἰουδαίων, ἐχρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλου ἁγίου μεταπέμψασθαί σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ
ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ. Ubi recentior interpres, *& abs te quædam audiret*; obſcurè,
nec efficaciter ſatis: ut & vetus, qui, more ſuo, ad verbum, *& audire verba abs te*. Ῥῆμα
eſt מלה: Eo autem modo dictum, quo apud Jobum & alios, cùm attentionem poſtulant, ἀκούσατε τὰ ῥήματά μου. Et nonne idem πλήρης ſe ῥημάτων, *plenum verborum*,

dicit

dicit cap. 32. 18? Mens eſt, *ut à te inſtituatur.* Neque aliâ voce Syrus quàm מלתא hìc eſt uſus. Ῥήματα ergò ſunt κατήχησις: &, ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ, *ut à te inſtituatur:* Quemadmodum à Tertulliano *catechizare centurionem* dicitur Petrus. Vide & quæ ad hunc locum ſummæ eruditionis vir Ludovicus de Dieu notavit. Eodem capite, Ἀνοί- v. 34.
ξας δὲ Πέτρος τὸ στόμα, εἶπεν, Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός. Ubi illud, ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, longè efficaciùs, quàm videtur interpretibus, dictum. Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνεσθαι dicitur, qui re ipſâ perſuaſus ſententiam mutare cogitur. Petro perſuaſum fuerat, ὡς ἀθέμιτον ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ, *nefas Judæo eſſe cum gentibus verſari.* Hanc opinionem quanquam viſione eâ cujus mentio v. 11. & deinceps fit eripere ei Dominus conatus eſſet, edoctus jam ampliùs Cornelii exemplo, verum eſſe, quod ſignificatum ei ænigmaticè κατ' ὄψιν fuerat, ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνεσθαι ſe ait: (Latini, *vero vinci,* dicunt.) quod eſt, ipſâ veritate ad mutandam ſententiam ſe cogi. Nam aliud καταλαβέσθαι cap. 25. v. 25. Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πεπραχέναι. Paulò pòſt, Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ v. 36.
Χριστοῦ, οὗτός ἐστι πάντων Κύριος. Cujus loci mentem eſſe volunt, *id quod ſignificavit Iſraelitis.* Interpres recentior ac commentator; *Hic ergò ſenſus eſt: Nunc demum reipſa deprehendo, quicunque bene ac religioſè vivat, ſive Judæus ſit ſive ex alia quavis gente, gratum eſſe Deo: Id quod ſignificavit Iſraelitis, quum annunciaret pacem ac reconciliationem Dei cum hominibus per Jeſum Chriſtum,* &c. Quaſi, κατὰ τὸν λόγον, dixiſſet: quod, quamvis Hebræorum non ignorem conſtructionem, nè imprimis durum ſit, haud parùm metuo: Cùm Atticiſmo, quo nihil magis obviàm ubique, expediri res poſſit: ut, Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ſit, Ὁ λόγος ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, οὗτός ἐστι πάντων Κύριος: ὁ λόγος autem ſit ὁ ὑποστατικὸς Λόγος: Senſu plano. Deus προσωπολήπτης, ſive *perſonarum acceptor,* non eſt: qui reconciliationem omnibus per Chriſtum annunciat ac pacem; cùm, ut ipſe addit, non unius gentis ſed omnium ſit Dominus. Videamus locum: ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος τὸν Θεὸν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι. Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτός ἐστι πάντων Κύριος, *In omni gente qui Deum timet, & juſtitiam operatur, gratus illi eſt. Sermo quem filiis Iſraelis miſit, qui pacem per Jeſum Chriſtum annunciavit, hic omnium eſt Dominus.* quanquam εἰρήνη, quod ſæpe monuimus, non tam *pax* hìc quàm *ſalus,* Hebræorum more, ſit. Quomodo & antiqui interpretis verba intelligi poſſint: *Verbum miſit Deus filiis Iſrael, annuncians pacem per Jeſum Chriſtum: hic eſt omnium Dominus:* Ut Verbum ſit quod Johannis primo מלתא dixit Syrus; qui eâdem voce hìc uſus eſt. Quò & fortè Græcos Scholiaſtas trahas, qui poſt illa, τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε &c. illa, οὗτός ἐστι πάντων Κύριος, & deinde, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, jungunt. Quanquam & aliter diſtingui locus poſſit: hoc nimirum modo, Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (οὗτός ἐστι πάντων Κύριος) ὑμεῖς οἴδατε· τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας. Quod poſtea & Eraſmo in mentem veniſſe video: Ut urbanè interim ad illum Eſaiæ alludat locum, λόγον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακὼβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραήλ. Pro quo Helleniſtæ, voce vicinâ decepti, θάνατον eo loco legerunt: quaſi דֶּבֶר ſcriptum fuiſſet. Sub finem ejuſdem capitis legitur, Μή τι τὸ ὕδωρ κωλῦσαι δύναταί τις τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους; v. 47.
Ubi τὸ ὕδωρ κωλῦσαι, ut alibi apud Sirachidem: Pro quo & ἐμποδίζειν idem; Μὴ δῷς ἀπειθεῖ, καὶ ἐμπόδισον τοὺς ἄρτους σου. Ità Maroni, *prohibere ignem:* qui, *prohibe infandos à navibus ignes.* Igitur, *Num quid prohibere aquam poteſt?* etiam Latinè dicas; ut, *prohibere aditum, acceſſum:* nè alia hìc adferam. Quæ & Græcè eodem modo, ſi neceſſe ſit, efferas. Recentior interpres, *Quidam hoc connectunt cum verbo* βαπτισθῆναι, *ità ut vel ſubaudiatur* κατὰ, *vel hoc ſit dictum ex forma quâ dicimus* βαπτισθῆναι βάπτισμα. *Sed dura ac planè inſolens fuerit iſta trajectio, cujuſmodi eſt illud* βαπτισθῆναι καθ' ὕδωρ, *aut* βαπτισθῆναι ὕδωρ, *pro* ὕδατι, *niſi quis* καθ' ὕδωρ *accipiat pro* ἐν ὕδατι. Ego quid mihi videatur ſi ſimpliciter interpretemur, Μή τι κωλῦσαι ὕδωρ δύναται; jam dixi: Ità enim

in

in eo quod ſequitur nulla erit difficultas: Quam cur nonnulli quærant ac nectant, non video: Qui ſic tamen vix inveniunt quod ſubterfugere me fateor. Ipſe, cùm τὸ μὴ dicitur, ἵνα μὴ intelligit.

Cap. VII.

Caput undecimum cum duodecimo percurritur. Locus, Τῶν δὲ μαθητῶν, καθὼς ηὐπορεῖτό τις, &c. Διακονία, & quomodo nonnunquam Helleniſtis uſurpetur: χρυσώματα καὶ διακονίαι. Ἡρώδης βασιλεὺς, qui & Agrippa: Et an mendoſus, quod nonnemo voluit, ſit locus. Ἀπαχθῆναι, duci. Θυμομαχεῖν & πολεμεῖν diverſa. Εἰρήνη, Venia: atque ità Latinis nonnunquam uſurpari. ἡ βασιλικὴ χώρα, ἡ βασιλικὴ πρόσοδος· προσοδεύειν· προσωδεύετο ὅτι πλεῖστα. Φωνὴ Θεοῦ καὶ οὐκ ἀνθρώπου, & quò referendum. ἄγγελος Κυρίου, & qualis hic intelligatur angelus. πνεῦμα Θεοῦ· πνεῦμα παρὰ Θεοῦ, Helleniſtis. Ἄγγελος Κυρίου, de malo angelo. Bubo qui Herodi apparuit. Beal de bobo. Mors quâ exſtinctus Agrippa. Verminari, de fœminis uſurpatum. Vermina, στρόφοι. Ἐκψύχειν, λειποθυμεῖν, Helleniſtis ἀποθνήσκειν, aut Deficere ante mortem.

Cap. 11 CApite undecimo non procul à fine cùm dicitur, Τῶν δὲ μαθητῶν, καθὼς ηὐπορεῖτό τις,
v. 29. ὥρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς.
Vbi nihil de diaconis, quod arbitrantur eruditi. Διακονία eſt *ſubſidium*, & *uſus*: Vnde
& ipſa ſupellex, quæ quotidianum ſui præbet uſum, διακονία Helleniſtis dicitur;
Cap. 12 1. Machab. 11. 58. Καὶ ἀπέστειλεν αὐτῷ χρυσώματα καὶ διακονίαν. Capite duodecimo cùm
v. 1. autor dixit, Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαί
τινας τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ità *Herodes Rex* dixiſſe videtur, ac ſi ὁ καὶ Ἀγρίππας λεγόμενος, vel ὁ τότε βασιλεὺς, *nomine Agrippa, qui tum Rex*, vel ſimpliciter, *qui tum Rex*,
dixiſſet. Agrippam autem fuiſſe conſtat. Fruſtrà igitur de lectione diſputat interpres
Græcus: qui, διαφωνία, inquit, τοῦ ὀνόματος ἐνταῦθα τὸ λέγειν ἀντὶ Ἀγρίππα Ἡρώδην.
ἢ κατὰ σφάλμα δὴ, ὡς εἰκὸς, γραφικὸν γέγονεν· ἢ κατὰ διωνυμίαν εἴρηκεν. Ἐπεὶ καὶ ὁ χρόνος
καὶ αἱ πράξεις τὸν αὐτὸν δεικνύουσιν Ἀγρίππαν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος, ὃς μετὰ Γάϊον γέγονεν αὐτοκράτωρ. pro Agrippa enim vult Heroden dici: vel quod duplex ei fuerit nomen (quaſi novum id eſſet;) vel ſcriptoris mendum eſſe: cùm ex ratione temporis Agrippam intelligi nemo ignoret, quem ſub Claudio vixiſſe ait, & ſolicitè obſervat: Ju-
v. 19. niorem ſcilicet Agrippam. Eodem capite, Ἡρώδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν καὶ μὴ εὑρὼν, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι. Vetus interpres eleganter, *juſſit eos duci*. Eo
modo quo Caligula, *nullius inſpecto elogio, à calvo ad calvum duci imperavit*, apud Tranquillum. Et ità paſſim veteres. Seneca aliquoties in libris De ira: Ità, *Is cùm iratus duci juſſiſſet eum qui ex commeatu ſine commilitone redierat*, lib. 1. Paulò pòſt, *Te*, inquit, *duci
jubeo, quia damnatus es*. Ibidem, *Nam ipſum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci
juſſit*. Grammatici, *ducitur quis ad ſupplicium; deducitur ad lætitiam*. Ergò, ἀπαχθῆναι,
duci: ad ſupplicium videlicet; nam ità loquebantur. Quare nihil neceſſe erat ut recentior
v. 20. hoc immutaret interpres, qui, *juſſit eos ad ſupplicium rapi*, repoſuit. Eodem capite, & paulò
quidem pòſt, ſequitur, Ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σιδωνίοις· ὁμοθυμαδὸν δὲ
παρῆσαν πρὸς αὐτὸν, καὶ πείσαντες Βλάστον τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος τοῦ βασιλέως, ᾐτοῦντο εἰρήνην· διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς. Vbi ᾐτοῦντο εἰρήνην, *petebant
pacem*, inquit doctiſſimus interpres. Quomodo autem ſi bellum nec eſſet nec indictum
eſſet? Præceſsit enim, ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης θυμομαχῶν: non autem, ἐπολέμει δέ. quæ longè
abſunt. Εἰρήνην igitur ſic dixit, ut Latini *pacem*, cùm veniam intelligunt: quemadmodum Plauto aliiſque paſsim Jovis ac Deorum pacem expoſcere dicuntur qui veniam
ab iis petunt. Cùm autem διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς dixit,
incolas, qui ἀπὸ τῆς βασιλικῆς, non χώρας, quod interpres voluit, ſed προσόδου, vivebant, intellexit. Hoc igitur voluit, ὅτι ἀπὸ τῆς βασιλικῆς προσόδου προσωδεύοντο.
Quo ſenſu Joſephus, προσωδεύσατο δὲ ὅτι πλεῖστα, in Agrippa dixit. Sequitur,

Ταχῇ

Τακτῇ δὲ ἡμέρᾳ ὁ Ἡρώδης ἐνδυσάμενος ἐσθῆτα βασιλικὴν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήμα- v. 21.
τος, ἐδημηγόρει πρὸς αὐτούς. Ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει, Θεοῦ φωνὴ καὶ οὐκ ἀνθρώπου. A
quo alienum non eſt, eos qui Divinam ei tribuerunt vocem, בת קול, vel Chaldaicè
ברת קלא, dixiſſe: Ut vox illa quæ in locum prophetiæ ſucceſſerat intelligatur: cui
& poſt hanc, ut loquente Deo, cuncta tribui ſolebant. Illud autem, Οὐκ ἀνθρώπου,
perſpicuitatis cauſâ additum. Sequitur, Παραχρῆμα δὲ ἐπάταξεν αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου. v. 23.
Porrò uſitatum eſſe in Sacris, ut quæ à Deo fiunt miniſtris ejus tribuantur, alibi probavimus. Hic autem nè dubitandum quidem, ſi Joſepho ſtamus, quin ἄγγελος Κυρίου malus ſit angelus, quo adminiſtro in exſequenda pœna ac horrendo judicio hîc uſus eſt Dominus: Ut cùm in libris Samuelis malus Spiritus רוח אלהים, πνεῦμα Θεοῦ, Helleniſtis autem, πνεῦμα παρὰ Θεοῦ, dicitur: Quemadmodum ab iiſdem idem malus angelus, ἄγγελος Κυρίου, Pſal. 35. ut hîc, nuncupatur; καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐκθλίβων αὐτούς: item, καὶ ἄγγελος Κυρίου καταδιώκων αὐτούς. Joſephus bubonem ſupra caput funi inſidentem conſpexiſſe Regem notat: Quæ avis ut imprimis dirum eſſe omen ſolet, ità ſanè digna fuit quæ hunc angelum repræſentaret: Ἀνακύψας δ' οὖν μετ' ὀλίγον, inquit, τὸν βουβῶνα τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς ὑπερκαθεζόμενον εἶδεν ἐπὶ σχοινίου τινός. ἄγγελον τοῦτον εὐθὺς ἐνόησε κακῶν ὄντα, &c. Quemadmodum & generis humani hoſtem בעל דבבא, *beal de bobo*, ſive *inimicum*, Syri dicunt: Unde forſan *bubo*, ut alibi notare memini. De morbo autem addit, ἀθρόον δὲ αὐτῷ τῆς κοιλίας προσέφυσεν ἄλγημα, μετὰ σφοδρότητος ἀρξάμενον, *ſubitum illi ventris dolorem obortum; quem cum vehementia cæpiſſe.* E quo illud quoque planum; Non, ut quidam volunt, φθειριῶντα, ſed σκωληκιῶντα, hoc eſt, *verminantem* ſeu *vermiculantem*, obiiſſe. Adde, quòd & tormina deſcribit Joſephus: quæ & ipſa verminantes patiuntur. Unde & *verminari* fœminæ, cùm partûs imminentis jam dolores ſentiunt & tormina, dicuntur: Pomponius Hirnea Pappis *ità fit, ità ſemper ſolet: Decumo menſe demum turgens verminatur, parturit.* Quemadmodum Plinio *vermina* ſunt στρόφοι. De quo nè quis hîc agi credat, σκωληκόβρωτον, quod aliud, interiiſſe ait. Quomodo ſceleſtus ille Antiochus, 2. Machab. 9. quem cùm autor *immedicabili viſcerum dolore correptum* dixiſſet, tandem *è corpore ejus ebulliiſſe vermes* ait. Verba ejus ſunt; Ὁ δὲ παντοκράτωρ Κύριος, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπάταξεν αὐτὸν ἀνιάτῳ καὶ ἀοράτῳ πληγῇ. ἄρτι δὲ αὐτοῦ καταλήξαντος τὸν λόγον, ἔλαβεν αὐτὸν ἀνήκεστος τῶν σπλάγχνων ἀλγηδὼν, καὶ πικραὶ τῶν ἔνδον βάσανοι, *Omnipotens verò Dominus, Iſraelis Deus, plagâ eum inſanabili occultâque percuſſit. Vix enim finito quem habuit ſermone, dolor viſcerum immedicabilis, acerbique interiorum cruciatus invaſerunt eum.* Tandem addit eò deveniſſe, ὥστε καὶ ἐκ τοῦ σώματος τοῦ δυσσεβοῦς σκώληκας ἀναζεῖν καὶ ζῶντος ἐν ὀδύναις καὶ ἀλγηδόσι, τὰς σάρκας αὐτοῦ διαπίπτειν, *ut & vermes è corpore impii vi magnâ ſcaturirent, carnéſque adhuc viventis doloribus ac cruciatibus diffluerent.* Quemadmodum in vetuſto codice etiam de hoc Herode ſcriptum fuiſſe eruditi teſtantur, σκωληκόβρωτος ἔτι ζῶν, οὕτως ἐξέψυξε, *à vermibus eroſum adhuc vivum, ità exſpiraſſe.* Ut appareat, quàm facilè in hac hiſtoria & Lucas & Joſephus conciliari poſſint. Ἐκψύχειν autem cùm antiquis nonnunquam idem ſit quod λειποθυμεῖν, Helleniſtis de ſupremo vitæ fine, aut quod finem præcedit, uſurpatur: Quales ſunt qui animo deficiunt aut viribus. Ut de Siſera, ויעף וימת, *& defatigatus eſt, & exſpiravit:* Helleniſtæ, καὶ ἐξέψυξε, καὶ ἀπέθανε, Jud. 4. 21. Percuſſit autem hominem ἀντίθεον, qui & hoſtis Dei eſſet & parem Deo ſe crederet, manus Dei, aut miniſter Dei, qui ſic manus Dei eſt: Ut veriſſimum hîc illud antiquiſſimi & ſuaviſſimi ſcriptoris ſit, Τὰ ὑπερέχοντα κεραυνοῖ ὁ Θεὸς, οὐδὲ ἐᾷ φαντάζεσθαι· φιλεῖ γὰρ τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολούειν. niſi quòd non fulmine tantùm, ſed mille modis pœnam ab iis exigit qui aliena, hoc eſt, quæ illius ſunt, vendicare ſibi audent: Quemadmodum & huic evênit, ut vivus, quod aliis poſt mortem evenire ſolet, cibus ac præda eſſet vermium. *Hæreditas* enim *hominis* רמה ותולעה, *vermes & lumbrici*, ut rectè ſapientes.

Cap. VIII.

Caput decimum tertium & decimum quartum examinatur. Ἐλύμας ὁ μάγος. *Bar*-ιησοῦς, *& quàm variè hoc nomen ſcribatur.* Τὸ ὄνομα *variè in his aliiſque libris uſitatum, neque eodem ſemper modo impoſitum fuiſſe.* Ἄψινθος, *ſtella.* Ἑρμαῖον, *Mercuriale. Faceta paraſitis nomina impoſita.* Μάλχος, *ſervi nomen: Quo & Porphyrium, Chriſtiani hoſtem nominis, fuiſſe dictum: atque hoc illi à Longino impoſitum nomen. Gematria Hebræorum, ejúſque in nominibus, Divinis præſertim, uſus.* ὁ ἀριθμὸς τοῦ ὀνόματος. Τὸ *Bar in nominibus non uno modo uſurpatum.* ὁ μάγος. *Elymas & Elymus. Elymus quis: Trinacrius Maroni dictus. Alim Chaldæorum. De nomine Elymas fusè agitur.* Λόξωσις· Λοξίας *Apollo. Alim Arabum. Alma, vox in Romanorum Theologia uſitata. Dea ab iis almæ dictæ. Sibylla Virgilio alma dicta. Virgo* ἀπόκρυφος, ἔγκλειστος. κατάκλειστοι, *virgines.* Ἐλύμαι, *Perſarum regio. Artes magicæ & occultæ, etiam clàm exerceri ſolitæ; idque Hebræis ac Chaldæis quomodo dictum. Ægyptiorum magi, qui ſe Moſi oppoſuerunt. Eorum artes quomodo dictæ.* ἐπιφθύσσειν *Siculorum. Haloches;.* Σαλώχης, *&* Ἀλωὴς, *Helleniſtis. Pauli nomen unde. B. Hieronymi ſententia. Prolepſis. De nomine Pauli, à Proconſule ſcilicet impoſito, nihil ex Sacris peti poſſe. An Hebraicum ſit Pauli nomen. Paulus, ex ſententia B. Hieronymi, Mirabilis. Cur nomen Romanum aſſumſerit Apoſtolus. Eundem in coloniis Romanorum ſæpius verſatum.* Ἕλληνες, *quod ad cultum, etiam Romani.* Ἕλληνες, *Aramei ſive Syri, interpreti Syro. Fœmina Syrophœniſſa* Ἑλληνὶς *dicta.* Τροποφορεῖν· Τροφοφορεῖν. Τροφοφορεῖν παντοίοις ἀγαθοῖς. Τροποφορεῖν, οἰκειοῦν τὴν ἀσθένειαν, *Procopio. Locus,* Ὡς δὲ ἐπλήρου ὁ Ἰωάννης τὸν δρόμον. Τὸ πληροῦν, *Continuandi ſignificatione.* πεινῶντες, *&* ἀνταναπεινῶντες *hoc loco.* μηκέτι ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν, *de Meſſia.* Τὸ, μηκέτι, *interdum ſimpliciter negare, interdum redundare.* ὑποστρέφειν. τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας, *de Davide, & mens loci. An Lycaonicè locutus, è B. Hieronymi ſententia, Apoſtolus.* ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου *quis.* Ἑρμῆς Ἡγεμών. Ἡγεμονία *Mercurio conſecrata.* Πάντων ἡγεμὼν ὁ λόγος. *Jupiter* Πρόπυλος. ἐπὶ τοὺς πυλῶνας. Πυλῶνες *Helleniſtis, etiam urbium portæ.*

Cap. 13 v. 8. SIne omni verborum oſtentatione ac pompa ſemel peragendum eſt quod cœpimus: adnotandum nempe aut illuſtrandum quod prætermiſſum aliis, aut necdum ut oportet illuſtratum, videtur. Capite decimo & tertio legitur, Ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγος. Qui etiam locus in diverſa egit eruditos. Quomodo enim, inquiunt, nomen ejus Elymas, cùm præcedat, nomen Βαριησοῦς fuiſſe? præceſsit autem, Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου, εὗρόν τινα μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον, ᾧ ὄνομα Βαριησοῦς. Quod nomen non eodem modo in diverſis conceptum fuiſſe codicibus, qui iis uſi ſunt teſtantur: In aliis enim Βαριησοῦ, in aliis Βαριησοῦς, in aliis Βαριησῶ: à quibus ſeorſum abit Syrus, qui בר שומא *bar ſchuma* habet. Si ergò aliud ei nomen fuit, inquiunt, quomodo Elymas dictus fuit? Non jam dicam, alia atque alia iiſdem nomina fuiſſe, quod poteram: Hoc dicam, quod majori jure poſſum; Non eodem modo in his aliiſque libris uſurpari τὸ ὄνομα, nec eodem modo omnibus impoſitum fuiſſe nomen. Interdum enim à re ipſa, etiam ſi ità vulgò non dicerentur: Ut cùm *Emmanuel* ex Eſaia dicitur cujus nomen erat Ieſus, qui ex eo tempore etiam ſecundùm œconomiam nobiſcum fuit: Ut cùm ſtella, cujus nomen non exprimitur, Ἄψινθος Apocal. 8. 11. dicitur, quòd aquæ in quas incideret abſinthio inficerentur. Interdum vulgus è re nomina facetè imponebat: Quomodo Horatianus Damaſippus, quòd nihil præter lucrum totos dies jactaret, Ἑρμαῖον vulgò dictus eſt: quod *Mercuriale* interpretatur Flaccus; qui,

unde frequentia Mercuriale
Impoſuere mihi cognomen compita.

Quomodo paraſitus olim qui dies totos jus in culinis ligurriret, Ζωμὸς, *Jus* ſive *Juſculum*,

lum, Plautinus *Scortum* dictus eſt. Cujuſmodi nomina interdum deridiculo, agyrtis, magis, impoſtoribus ac ſcurris, interdum (quod hic factum potuit) ab admiratoribus, qui iſtis nunquam deerant, ſubinde & ipſis præeuntibus, imponebantur. Quomodo ſcurra ille, cui aurem amputabat Petrus, Johan. 18. 10. Μάλχος, מלך, vel מלכא, *Rex*, dictus eſt. Quo nomine, quanquam aliter, ſceleſtus ille Porphyrius ac deteſtandus Domini ac Servatoris noſtri hoſtis, primò Μάλχος, deinde Porphyrius dictus eſt: Eunapius in Vita ejus; Μάλχος δὲ κατὰ τὴν Σύρων ὁ Πορφύριος ἐκαλεῖτο τὰ πρῶτα· τοῦτο δὲ δύναται βασιλέα λέγειν. Πορφύριον δὲ αὐτὸν ὠνόμασε Λογγῖνος, εἰς τὸ βασιλικὸν τῆς ἐσθῆτος παράσημον τὴν προσηγορίαν ἐπιστρέψας, *Malchus initio Syrorum dictus linguâ fuerat, quod Regem illis ſignificat: cæterùm, detortâ ad purpuram appellatione, quod regium veſtimenti inſigne eſt, Porphyrium Longinus dixit.* Sed & peculiariter Judæi è Gematria nonnunquam ſua variabant nomina aut imponebant, in Divinis præſertim: Ut ſi nomen excogites quod τῷ מלכא reſpondet, numeróſque eoſdem efficit. Quò eruditè Apocalypſeos alluſiſſe autor videtur, cùm dixit, εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου, ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, cap. 13. 17. ut & cap. 15. 2. His adde, non eodem ſemper modo τὸ בר uſurpari. Quod interdum nomini præmittitur paterno, ità ut ſit loco nominis, aut pariter jungatur: Quemadmodum in ſuaviſſimo illo, Μακάριος εἶ, Σίμων Βαρ-Ἰωνᾶ, *Beatus es, Simon fili Jona.* Ubi ſi Βαρ-Ἰωνᾶ tantùm dicas, loco erit nominis, ac de Simone intelligetur. Interdum pars eſt nominis: ut ſi Barnaban, vel Barſaban dicas; ut ſi Barachiam, qui tamen Aſæ filius. Nulla igitur hìc difficultas, ſive Βαριηοῦ legas, ut ſit filius Jehu, ſive eodem ſenſu legas aliter. Sed nec video quid obſtet quominus binominis fuiſſe dici poſsit. Ut cùm de Joſepho, ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, Act. 4. 36. nè jam dicam, quòd Ἰωσὴφ præmittitur; additúrque, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, υἱὸς παρακλήσεως. Nihil ergò obſtat quominus ad cætera pergamus quæ de eodem dicuntur. Primò autem, Ἐλύμας, ὁ μάγος, dicitur. Ubi nè dubitandum quidem videtur quin, ὁ μάγος, autor ſcripſerit: quemadmodum alibi, Ἀββᾶ, ὁ πατὴρ, non ut vulgò, ſcribendum monuimus: Quod & hic locus confirmare videtur: Hunc autem, is quem proximè adduximus. Nam ut ibi eundem primò Joſephum deinde Barnaban vocari dixit, ac deinde ſtatim ſubjungit, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, υἱὸς παρακλήσεως, ità hìc, ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας, ὁ μάγος· οὕτω γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ· &c. ut ſit ὁ μάγος, ὅ ἐστι μάγος. Poſtquam hanc amovimus difficultatem, reſtat ut ad cætera nunc veniamus. Primò nimirum, quid ſit Elymas; tum an rectè, μάγος, reddatur. Certum autem eſt, vocem *Elymus* nec Græcis nec Romanis ignotam. Imprimis autem nomen herois celeberrimum, qui, ut Dionyſius Halicarnaſſenſis commemorat, ex Aſia cum Ægiſto in Siciliam profugit. Servius ad illud Maronis,

> *Hoc Elymus facit, hoc ævi maturus Aceſtes,*
> *Hoc puer Aſcanius,*

principem fuiſſe Trojanorum ait; quem & in Sicilia civitates condidiſſe aliquot: Fuiſſe & qui eum, poſt incenſum Ilium, cum Aceſte in Siciliam veniſſe dicerent: alios, nothum Anchiſæ filium fuiſſe. Idem certè Maro Trinacrium dixit;

> *Tum duo Trinacrii juvenes, Elymus, Panopéſque.*

& aliquoties eodem libro. Promiſcuè verò *Helymus*, & *Elymus*, etiam *Elimus*, ſcribi video. Chaldæis autem עלים *alim*, *fortis*; quod heroibus proprium; unde עלימין *alimin*, qui tales ſunt; ἀνδρεῖοι ſcilicet. Alimus igitur vel Elimus, heros ille, unde dictus, ſatis jam conſtat: Ut ad divinum ſive hariolum nunc veniamus. Quibus hoc proprium fuiſſe nemo neſcit, ut non obſcura modò inveſtigarent, ſed & ità ſe exprimerent, ac reſponderent; Diaboli videlicet clientes: cujus cùm mentiri ſit proprium, plurimáque, imprimis autem quæ futura ſunt, ignoret, interdum ambiguè & involutè cùm loquitur, quod ad eventum, vel mentitur, vel non videtur ſaltem. Quam agendi rationem rectè λοξοῦν dicas: unde & Λοξίας, Apollo. Quemadmodum Maronis Sibylla

Horrendas canit ambages, antròque remugit,
Obſcuris vera involvens.

Quæ, ut Gellius loquitur, *ſenſuum involucra, verborúmque volumina, & perplexas vocum turbas funderet.* Arnobius *obliquata, dubia, obſcuritatibus ſubmerſa* dixit: Hebræi נעלמים dicerent. Ab עלם ergò העלים *heelim, occultavit*: Unde iterum *Helymas*; &, rejectâ aſpiratione, *Elymas*; qui *abſcondit ſenſus, & obſcura loquitur*: Σκοτεινὸς hac in parte cum Heraclito, &, ut Lycophron loquitur, Σφιγγὸς κελαινῆς γῆρυν ἐκμιμούμενος. Ut omittam עלים *alim* Arabum: quo ſcientem illi ſive ſapientem notant. Quæ vox ità varias pervagata eſt terras, ut ad Theologiam ſuam tranſtuliſſe eam Romani videantur. Nam quod Servius, *almam* propriè Tellurem dici notat, *ab eo quòd nos alat*, velim ſcire cur & Venus paſſim & Minerva à Lucretio; & Nereides in Arateis à Tullio, & Muſæ cæteræque ab aliis poetis Deæ, ſic dicantur. Neceſſe ergò ut commune ſit nomen, quod vel à ſcientia vel majeſtate occulta, vel attributo ſimili, deſumtum ſit. Feſtus, qui, ut cæteri, ariolatur ac divinat, *Almum, ſanctum*, etiam *pulchrum*; & eruditiſſimus Gloſſator, κλυτὸν, ἔνδοξον interpretatur. Quid autem hæc ad *almum*, ſi ab *alendo* id deducas? Et nè longè abeamus, cur Sibylla de qua agimus nunc, *alma*, ab Ænea dicitur?

Hîc ego namque tuas ſortes, arcanáque fata,
Dicta meæ genti ponam, lectóſque ſacrabo
Alma viros. item,
natíque patríſque
Alma precor miſerere.

hoc eſt, עלמה, *virgo*, aut *abſcondita*. Ut de lingua in linguam voces tranſiiſſe quaſdam, quarum ex aliis origo ſit petenda, aut συμπτώσει id fieri, ſtatuendum ſit. Nam & virgo fuit, atque ità paſſim libro illo à Poeta dicitur:

non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopináve ſurgit. item,
Dic ait, ô virgo, quid vult concurſus ad amnem?

Et ἀπόκρυφος fuit; quæ in obſcuro lateret: Ibidem,

horrendæq; procul ſecreta Sibylla
Antrum immane petit.

Ut ſi quis virginem ἔγκλειστον, quales hodie quas Moniales dicunt, *almam* dicat: Quanquam & cæteræ, quòd ante nuptias concluderentur quaſi nec prodirent, tales erant: unde κατάκλειστοι 2. Machab. 3. 19. virgines dicuntur. Et quandoquidem Exercitationes ſcribimus, in quibus aliqua digreſſionibus, ſi neque nimiæ ſint nec ineptæ, venia concedi ſolet, quid ſi Elymas hic ipſe, qui Judæus à natali fortè loco hîc dicitur, origine parentibúſque Perſa fuerit? Perſarum autem ut vox μάγος, ità regio Ἐλύμαις: quæ Ἐλύμαις ἐν τῇ Περσίδι, in eadem Machabæorum hiſtoria dicitur. Quid ſi autem Elymæi, ut Chaldæi, à divinandi arte celebres tum fuerint, ideóque ut nihil alienum dicat qui Chaldæum interpretetur *magum*, ità propiùs accedat, qui Elymæum, arte & origine Perſam, ſic interpretetur? Hoc manet: Nihil interim obſtare quò minùs ab ea deducatur voce de qua egimus: ut intelligatur, qui obſcurè aut ambiguè futura nunciaret, aut occultas vetitáſque exerceret artes; quæ בלאט ſive *clàm* ab Hebræis, ברן à Chaldæis, fieri dicuntur. Porrò, לאט iterum idem quod involvit aut abſcondit: unde לטים, non *arcana* modò & *abſcondita* ſed & *præſtigia* atque *incantationes*: Ut cùm Ægyptiorum magi Moſi ſeſe בלטיהם occultis ſuis incantationibus, ut Paulo hîc Elymas, oppoſuiſſe dicuntur. Ubi voce לחש uſi Thargumiſtæ: quâ occulta muſſitatio magorum ſive murmuratio notatur; quod ἐπιψιθυρίζειν eleganter in Pharmaceutria Theocritus dixit. Unde Nehemiæ 3. v. 12. Sallum *filius Haloches* הלוחש, quod eſt, *incantatoris*, dicitur: quales ſunt qui ſubmiſſâ voce aut ſibilo ſerpentes excantare ſolent. Helleniſtæ, ac ſi proprium eſſet nomen, alibi Σαλωχῆς, alibi Ἀλωῆς, reddiderunt. Ubi Ἀλωῆς, ὁ μάγος, ut hîc Ἐλύμας, ὁ μάγος, interpretationis

pretationis cauſâ, rectè addas. Sequitur, Σαῦλος δὲ, ὁ καὶ Παῦλος. Ubi primam v. 9.
Pauli hoc nomine factam mentionem,eruditi notant; ideóque cur ità dictus ſit quæ-
runt: In quo operæ feciſſe exiſtimamus. Sed & primò B. Hieronymi ſententiam rejiciunt, quaſi à primo eccleſiæ ſpolio, ut ipſe loquitur, proconſule Sergio, cujus hic fit mentio, nomen acceperit: *Ut enim Scipio*, inquit, *ſubjectâ Africâ, Africani ſibi nomen aſſumſit; & Metellus, Cretâ inſulâ ſubjugatâ, inſigne Cretici ſuæ familiæ reportavit; & imperatores nunc uſquè Romani ex ſubjectis gentibus, Adiabenici, Parthici, Sarmatici, nuncupantur: ità & Saulus, ad prædicationem gentium miſſus, à primo Eccleſiæ ſpolio, proconſule Sergio Paulo, victoriæ ſuæ trophæa retulit, erexitque vexillum, ut Paulus diceretur è Saulo.* Ità enim ad Epiſtolam quam Philemoni Apoſtolus ſcripſit: Eadémque ferè in Scriptorum Eccleſiaſticorum Catalogo. Hanc ſententiam ut rejiciant, argumento hoc præcipuè utuntur, Quòd cùm ità diceretur, nondum ad fidem converſus eſſet Sergius. Quaſi prolepſis locum hic habere non poſſit: quam interdum ipſi profitentur, qui adhibuerunt. Ità Maro,cùm apud eum urbes aliquot commemoraſſet Anchiſes quæ tum nondum inveniſſent nomen, tandem addit, ea aliquando iis nomina futura:

Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbémque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces:
Pometios, Caſtrumque Inui, Bolámque, Corámque.
Hæc tum nomina erunt: nunc ſunt ſine nomine terræ.

Quid obſtitit igitur quominus idem hic factum ſit? ac ſi dicat, Σαῦλος δὲ, ὁ μετὰ ταῦτα Παῦλος, *quem poſtea Paulum dicemus.* Cæterùm,cur non ubi de converſione proconſulis agit, rei tam illuſtris facta eſt mentio? Quid enim facilius erat, quàm ubi dixerat, Τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονὸς, ἐπίστευσεν, ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου, verbo uno adjeciſſe, ἀπὸ τούτου δὲ καὶ ὁ Σαῦλος τοῦ ἀνθυπάτου τοῦ πιστεύσαντος Παῦλος ἐλέχθη? Cæterùm hoc totum, ut ἄχαρον eſt, ità & haberi poteſt: Cujuſmodi non periculoſè magis refutari quàm admitti ſolent: cùm nec alibi ejuſdem rei in Scriptura exemplum habeamus; & τὸ γραφικὸν ἦθος, (ut loquuntur veteres Theologi) hoc eſt, *mos Scripturæ,* quod & Sedulius Pauli interpres notavit, nihil tale perſuadeat. Illud magis fortaſſe mirandum, quod eodem loco idem antiquus Doctor addidit; *Si autem & interpretatio nominis quæritur, Paulus in Hebræo Mirabilem ſonat.* Quomodo enim nomen Hebræum,ſi à Proconſule Romano ità dictus eſt? Unde autem? Metuo nè à פלאי: quod nomen angelus uſurpat qui Simſonem Manoæ Jud. 13. promittit; Helleniſtæ autem θαυμαστὸν interpretantur: Quod nomen an communicabile fuerit, ſi præſertim (quod antiqui notarunt Theologi)magni conſilii Angelus intelligatur,eruditi viderint: tum quâ ratione hinc deducatur *Paulus.* Sed & quomodo communicatur cum aliis, quod nec exprimitùr nec indicatur? Hinc enim & פלוני de eo cujus nomen non exprimitur. Nè de Auguſtino dicam, qui Paulum quaſi parvulum diſcipulum vult dictum, qui arrogans Phariſæus fuiſſet. Nobis, quibus argutari nunquam placuit, dubitandum non videtur, quin Apoſtolus, jam Doctor factus gentium, hoc ageret, ut, quantum poſſet, de converſione earum cogitaret: idque quò melius procederet, & ut omnia omnibus fieret, non parùm iis tribuiſſe. Quò ſpectat quod & magni viri ex hoc libro, in Romanis ut plurimùm coloniis verſatum, probant: partim, ut ad fidem eâ ratione invitaret ſuos; partim, ut ingruente à Judæis cæteriſque aliquâ calamitate tutior in illis eſſet: eundem nempe qui Romanum cap. 22. ſe profitetur; qui ad Cæſarem cap. 25. provocare audet. Romanus autem municeps cùm eſſet, neque minùs ad promotionem intereſſet Evangelii ut eſſe crederetur quàm ut eſſet, intererat & nomine Romano dici, ut talem ſe faciliùs probaret. Quod ut fieret, cùm antè Saulus, ut Judæus, diceretur, exiguâ mutatione aut nullâ & Romanum eſſe ſe, munúſque ſuum, invitationem nempe gentium ad fidem, ſimúlque miram συγκατάβασιν teſtatus eſt: ut & ità verum probaret id quod alibi pronunciarat, ὅτι Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος διαστολὴ οὐκ ἔστι. Ubi Græcos cùm dixit, etiam Romanos deſignare potuit: qui gentes, inter quas Romani, iis quibus facta fuerat promiſſio opponit. Unde Metaphraſtes Syrus Ἕλληνας *Arameos,* ſive Syros, hic, ut aliàs

 plerunque,

plerunque, interpretatur. Noti enim Dii Syrorum: De quibus ſcriptum nunquam ſa-
tis & ex merito laudatum viri ſummi ac eximiè de nobis meriti, Seldeni noſtri, in omni-
um jam manibus verſatur. Quomodo ubique Græci Patres Paganiſmum Ἑλληνισμὸν
dicunt. Contrà autem quàm interpres Syrus, qui Ἕλληνας *Arameos* interpretatur, E-
vangeliſta Marcus, cui Syrophœniſſa fœmina Ἑλληνὶς dicitur; qui, c. 7. 26. Ἦν δὲ ἡ
γυνὴ Ἑλληνὶς, Συροφοίνισσα τῷ γένει. quæ Ἑλληνὶς, dico, τῇ θρησκείᾳ, hoc eſt, cultu &
religione eſſet. Sed & Syri nec libenter & moleſtè, ut videtur, *Græcorum* nomen efferunt,
magiſque ſuo delectantur: Quemadmodum & à *Græcorum*, quo rariſſimè uſi ſunt, abs-
tinuiſſe Græci videntur. Notum tamen illud Callimachi, cùm dixit, Καὶ Γραικοὶ, καὶ
γῆς ἡμετέρης ἄδαεῖς. Gentium igitur Apoſtolus, à gente & primariâ & ſuâ, cùm Ro-
manus Romanorum beneficio, quod uſurpat ipſe, Tarſi eſſet natus, Romanum prætulit
ac ſcriptis ſuis publicè præfixit nomen: Qui ſe Paulum, non Proconſulem cum Sergio,
nec Conſulem aut Macedonicum cum aliis, ſed Apoſtolum teſtatur: quo non Paulos
modò omnes ſed & Scipiones anteceſſit. Concludamus denique. Quod de Levitis dixit
Joſua, *Tribui autem Levi non dedit Moſes hereditatem: Jehova Deus Iſrael, ipſe eſt he-
reditas eorum*, de Apoſtolo noſtro rectè dicas; cui ſine imperio ac poteſtate ulla, ſatis
fuit, quòd Jeſus Chriſtus, verus Deus verúſque veri Dei filius, imperium ejus eſſet ac
hæreditas; qui id profitetur, cùm ſcribit, eſſe ſe quod eſſet, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι'
ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ πατρὸς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.
v. 18. Eodem capite cum legitur, Καὶ ὡς τεσσαρακονταετῆ χρόνον ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ
ἐρήμῳ, quid ſit τροποφορεῖν τινα quæſierunt eruditi. Neque alia ſanè vox in qua magis va-
riant antiqui: cùm utrumque, & τροποφορεῖν & τροφοφορεῖν, uſurpetur. Nam in ipſa
quidem Lege, non aliâ voce quàm τῷ נשׂא uſum eſſe Moſen, ſatis conſtat: Deutero-
nomii nimirum 1. 31. Καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ ἣν ἴδετε, ὡς ἐτροποφόρησέ σε Κύριος ὁ
Θεός σου, ὡς εἴ τις τροποφορήσει ἄνθρωπος τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ. Chaldæus τῷ סבר uſus eſt;
quod inter alia *perferre* ac *ſufferre*: ità enim eo uſus eſt interpres. Machabæorum autem
2. 7. 27. τροφοφορεῖν habes: ubi nobiliſſima illa mater, Υἱὲ, ἐλέησόν με τὴν ἐν γαστρὶ περι-
ενέγκασάν σε μῆνας ἐννέα, καὶ θηλάσασάν σε ἔτη τρία, καὶ ἐκθρέψασάν σε, καὶ ἀγαγοῦσαν
εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην, καὶ τροφοφορήσασαν. Ubi vetus interpres, *Fili mi, miſerere mei, quæ te
in utero novem menſibus portavi, & lac triennio dedi, & alui, & in ætatem iſtam perduxi.*
Recentior, *ad hanc uſque ætatem perduxi atque educavi.* Unde τροφοφορεῖν παντοίοις ἀγα-
θοῖς Conſtitut. Clementis; Καὶ ἐτροφοφόρησας αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ παντοίοις ἀγαθοῖς.
quaſi hic ἐτροφοφόρησεν legatur. Heſychius, Ἐτροφοφόρησεν, ἔθρεψε. quod & Syrus ex-
preſſit. Symmachus autem, qui Hebræum expreſſerat, βαστάζειν dixerat. Procopius; Ὁ
Σύμμαχος, ἐβάστασε, φησί. κυρίως δὲ σημαίνει τὸ τοὺς παῖδας φέρειν καὶ μεταφέρειν.
διὰ συμψελλισμῶν καὶ καταβάσεως. (imò συγκαταβάσεως, quod voluit.) Οὕτω γὰρ ὁ
Θεὸς τὴν ἀσθένειαν οἰκονόμος, κατὰ μικρὸν ἀνῆγεν αὐτοὺς ἐπὶ τὰ τελειότερα. quaſi à
matribus deſumtum eſſet, *quæ liberos de loco in locum*, inquit, *transferunt, cum iis bal-
butiunt, iiſque ſe accommodant. Ità quippe Deum infirmitatem ſuſtinuiſſe eorum, donec
ad majora eos ſic provexit.* Bene interpres vetus, *mores eorum ſuſtinuit*: ità nempe ut
infirmitatem eorum, tanquam liberorum, ſuſtineret: quod, οἰκονομεῖν τὴν ἀσθένειαν.
Procopius dixit. Quæ τροποφόρησις qualis eſſet, mirificè oſtendit Moſes, cùm dixit,
Ut aquila quæ ad volandum pullos ſuos provocat, ſuper eos cubat, expandit alas ſuas,
v. 25. *aſſumit, portat in alis ſuis.* Eodem capite, Ὡς δὲ ἐπλήρου ὁ Ἰωάννης τὸν δρόμον, legi-
tur. Eveniſſe autem id de quo agitur aliquandiu ante conjectum in carcerem Bapti-
ſtam, dum adhuc in curſu vocationis verſaretur, nemo neſcit. Quare videndum annon
τὸ πληροῦν hic τὸ מלא, continuandi exprimat ſignificatione. Ut in illo, *Non imple-
vit poſt Jehovam, ſicut David pater ejus continuavit in præceptis Domini*; ſive, *ſequi
præcepta Domini.* & paſſim alibi. Ut ſit, *Cùmque in eo eſſet, ut vocationem ſuam exſe-*
v. 27. *queretur Johannes.* Eodem capite, Οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες
αὐτῶν, τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγι-
νωσκομένας κρίναντες ἐπλήρωσαν. Ubi τὸ, κρίναντες, κατακρίναντες, recentiori; non ta-
men

men ut completa damnatio intelligatur: Alioqui, quomodo petierunt quod poſtea ſequi-
tur, & quidem poſtquam ipſi Dominum damnaſſent, ut damnaret nempe ac è medio
Pilatus eum tolleret? Tum, ſi penès ipſos non verò penès præſidem damnandi jus fuit,
cur à præſide id petierunt? Quippe, ſi damnaſſe eos, hoc eſt, rejeciſſe, aut damnatum
voluiſſe dicas, nihil dicas. Quare nec mens eſt, ὅτι κατακρίναντες τ Κύριον, ἐπλήρωσαν
τὰς τ προφητῶν φωνάς. Videndum ergò an non aliud voluerit: Eos ſcilicet, dum pro-
phetarum voces, & imprimis ſuas parſchiot, quas ſingulis legebant ſabbathis, examina-
rent, quæ prædicebantur impleviſſe: quòd eum de quo ibi ſcriptum eſſet eſſe Dominum
neſcirent. Neque major ſanè excogitari ſtupor poteſt, quàm ἀνακρίνοντας τὰς γρα-
φὰς, (ut alibi hoc ipſo libro autor loquitur) hoc eſt, dum in eo ut ſcripturas expendant
toti ſunt (quomodo τὸ, κρίναντες, accipio) feciſſe hoc ipſum de quo monebantur: hoc
eſt, tolli eum voluiſſe qui ad oculum Meſſias ibi dicitur; ipſum illum quem ſolicitè ex-
ſpectarant. Eodem capite, Ὅτι ἢ ἀνέστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέ- v. 34.
φειν εἰς διαφθοράν. Homini dictum erat, *Pulvis es, & in pulverem reverteris*: hoc eſt,
in corruptionem. Quòd in altero Adamo locum non habuit, de quo dictum erat, fore ut
corruptionem non videret: quemadmodum certè ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν nihil ali-
ud quàm ἰδεῖν διαφθοράν: quod de Domino dictum fuit, & eòdem ſpectat. Ut ut ſit,
non video cur recentior *corruptionis*, quâ antiquus uſus fuerat interpres, hìc mutarit
vocem; ut pro eo, *non ampliùs reverſurum in ſepulcrum*, diceret: Quod neque Da-
vid dixit, neque proprium Meſſiæ fuit. Quemadmodum enim plures eſſe poſſunt ma-
lefici, aut alii, qui non ſepeliuntur; ità multi, qui ſepulcris eruti, in ea poſtea non re-
vertuntur. Et ſi hìc repoſuit, *ſepulcrum*, cur ſequentibus duobus verſibus ab hac voce
abſtinuit, ubi, pro *ſepulcro*, *corruptionem* dixit? Nam diſtinctio quam τὸ ἰδεῖν
διαφθοράν, ibi adfert, ut ſubſiſtat metuo. Quid, quòd ipſe autor, ſi quid intelligimus,
ut confirmet locum illum, ὅτι μηκέτι εἰς διαφθορὰν ὑποστρέφειν μέλλει ὁ Κύριος, il-
lum adducit, ὀ δώσεις τ ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν, *non permittes ut corruptionem
Sanctus tuus videat?* Quomodo autem, ſi aliud Propheta dixit, eo ipſo confirmat
quod dixit? Quantò melius fuiſſet, cogitare, an τὸ, μηκέτι, non ſimpliciter vel neget
vel redundet? Neget, ut in illo, Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν, ad Rom. 14. v. 13.
quod eſt, Μὴ κρίνωμεν. Quemadmodum non raró redundat. Tum & de ὑποστρέφειν
cogitandum, an non ἀντὶ ἐλθεῖν, aut ſimili, nonnunquam ſimpliciter dicatur: ut
cùm τὸ ὑπόστροφον, ἀργύριον, primæ autoritatis ſcriptores interpretantur. Quanquam
ante cæteros autori noſtro, ut jam dixi, qui confirmat & interpretatur quod dixerat,
credendum erat. Cùm ibidem ſequitur, Ὅτι δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστὰ, Ibid.
videtur uſitatum Sanctis viris eo tempore fuiſſe, ut notiſſimos ac nobiliſſimos Antiqui
Fœderis locos non tam ad verbum adducerent quàm obiter oſtenderent ac in memoriam
Judæis revocarent. Ipſe locus de quo agitur is eſt, καὶ διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώ-
νιον, τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. Priora enim verba cætera interpretantur. Recentior
interpres, qui obſcuritatis cæteros accuſat, ambiguè quidem ſatis, & an perſpicuè
magis neſcio, *Dabo vobis firmas illas Davidis beneficentias*: Cùm enallage ſit nu-
meri: quod τὸ, διαθήκη, declarat. Mens eſt, *Miſericordiam meam*, niſi multitudinis
numero, *miſericordias meas*, malis, *pactas cum Davide, non interruptas, continuabo*;
vel, *Exhibebo vobis firmas illas Davidis miſericordias*, ad verbum. In voce autem
πιστὸς, more Helleniſtarum, quod periti linguæ ejus non ignorant, continuandi vis eſt
ſeu ſignificatio. De eodem Davide ſequitur, Δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετή- v. 36.
σας τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ, ἐκοιμήθη. Prædictum erat, fore ut è familia Davidis Rex æter-
nus naſceretur. Priùs ergò Regem eſſe oportuit Davidem. David autem Rex cùm fuit,
non hâc lege fuit ut perpetuò Rex eſſet: quod è familia illius alii jam debebatur.
Neceſſe tamen fuit, & Davidem eſſe, & Regem eſſe, ut poſt eum & Meſſias eſſet; útque
ità Dei hac in parte conſiſteret conſilium atque impleretur. David igitur hoc ipſo, etiam
quòd Rex fuit, viam ad Meſſiæ regnum præparavit: Quo facto, ut alius, diſceſſit.
Hoc eſt, quòd Davidem ait ἰδίᾳ γενεᾷ τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ ὑπηρετήσαι: ſive τὸ, γενεὰ, de
familia

familia ac ſtirpe, ſive de ortu, aut tempore accipias quo vixit: cùm & ipſe, & quæ geſſit,
imprimis autem regnum ejus, venturi Regis adumbratio ac typus eſſet. Non eſſe igitur
quòd ad Davidem ampliùs reſpicerent, ſed potiùs ad eum de quo dictum erat, *Filius meus
es tu:* qui & extra corruptionem conſtitutus eſſet, & quem ipſe Deus etiam ante ipſam
corporis corruptionem excitavit. Longè aliter recentior interpres, *Nam David quidem
poſtquam ætate ſuâ inſervivit Dei conſilio:* Efficaciter parùm: Ut & vetus. Neque E-
raſmus ſanè meliùs: qui aliter diſtinxit. Capite decimo quarto inter cæteros occurrit
Cap. 14 v. 11. locus ille, Οἱ δὲ ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλος, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, Λυ-
καονιστὶ λέγοντες, Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς. Quid autem
ſibi B. Hieronymus volebat, cùm ad Hedibiam ſcriberet, *Unde & in Lycaonia, cùm au-
diſſent Paulum & Barnabam loqui linguis ſuis, Deos in homines converſos eſſe credebant?*
Ubi enim Paulum Lycaonicè locutum hîc dixit? Tum quid mirum, ſi Apoſtolus, qui
Cilix eſſet, ſic locutus eſſet? Neque dixit, ἀκούσαντες ὅτι Λυκαονιστὶ ἐλάλει, ſed ἰδόντες
ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλος: de ipſis autem, Λυκαονιστὶ λέγοντες. Sed & ea ipſa quæ iis tri-
buit, Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς, manifeſtè illud Homeri
alludunt,

> Καί τε θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἀλλοδαποῖσι,
> Παντοῖοι τελέθοντες, ἐπιστρωφῶσι πόληας.

Quanquam fortè & alterius poetæ verba alluſit; qui dixerit,

> Οἱ θεοὶ ἀνθρώποισιν ὁμοιωθέντες, ἐς ἡμᾶς
> Ἤλυθον.

v. 12. Sequitur, Ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν, Δία· τὸν δὲ Παῦλον, Ἑρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ
ἡγούμενος τοῦ λόγου. Quis autem ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου? Non ſermonis dux, ni falli-
mur, ut vulgò; ſed cui commiſſæ ſunt dicendi partes: Quod à Gallis meliùs exprimitur
ac Belgis. Et videntur Ἡγεμόνα Ἑρμῆν reſpexiſſe: qui & fortaſſe ibi colebatur. Quia
autem nihil utilius ſermone, τὴν ἡγεμονίαν Mercurio, ut & antiqui notant, aſſcripſerunt
Græcis, ὅτι πάντων ἡγεμὼν ὁ λόγος, *quòd in omnibus præcedat ſermo.* Capite eodem
v. 13. cùm dicitur, Ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ Διὸς τοῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν, Jovem Πρόπυλον
haud dubiò intelligit, qui ante urbem coleretur: quòd Πολιεὺς aut Πολιοῦχος, ſive
urbis præſes, eſſet. Igitur ὁ ὢν πρὸ τῆς πόλεως, ipſa Jovis quæ ad portas eſſet ſtatua hîc
dicitur. Quod interpretes monere poterat, quid ſibi Sanctus autor vellet, cùm eodem
verſu hoc de ſacerdote Jovis addit, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας ἐνέγκας. In-
terpres vetus, *tauros & coronas ante januas adferens:* Recentior, *cùm tauros vittatos ad
veſtibula attuliſſet.* Quæro autem quæ hæc ſint veſtibula, ut illi quid πυλῶνες hîc ſint
diſputant. Neque ſequitur, hæc intra urbem geſta quia verſu 19. Paulus urbe ejectus
dicitur; cùm eodem momento ac tempore id factum non dicatur. Contrà autem, tem-
pore opus fuit ut id populo perſuaderetur, quod & additur, ut urbe eos paterentur ejici
quos antè Deos eſſe exiſtimarant. Quid igitur? Πυλῶνες Helleniſtis ſunt πύλαι, hoc
eſt, *portæ*: Etiam urbis. Ità 3.Reg.17.10. Καὶ ἀνέστη Ἡλίας, καὶ ἐπορεύθη εἰς Σάρεπτα
τῆς Σιδῶνος, εἰς τὸν πυλῶνα τῆς πόλεως. Ubi πυλὼν, πύλη, *porta.*

Cap. IX.

*Caput decimum & quintum. Locus, ἐξανέστησαν δέ τινες, & an cum ſuperioribus jungendus.
Recentioris interpretis libertas. ἐξελέξατο ἐν ἡμῖν, Hebraiſmus uſitatus. Locus, Μετὰ
ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ, τὴν πεπτωκυῖαν, & an rectè
converſus. Locus Amoſi, quò reſpexit autor. Locus, ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων. De
ipſo loco à recentiori interprete quæ adferantur. Ἀλίσγημα, de cibis uſurpatum. ἐδέσ-
ματα ἀλλότρια. Βωμολόχοι veterum. Scurrilis adulatio, unde vitium ipſum βωμολο-
χία. Πορνεία quomodo ad ἀλισγήματα referatur, cum Suffocato item & Sanguine jun-
gatur. Quomodo ἀλίσγημα πορνείας dicatur; aut inter cibos, de quibus agitur & qui
ſequuntur, πορνεία ponatur. An inter Adiaphora poni πορνεία potuerit. Scortatio an*

inter

inter Adiaphora paganis. Flagitia, peccata. An æqualia. An πορνεία *de ſpirituali ſcortatione accipienda ſit: An talis inter Adiaphora ponenda. Victimæ à meretricibus offerri ſolita.* Πορνικὴ θυσία. Πορνεία. Μισθαρνία *meretricum.* Μίσθωμα πόρνης. Παροξυσμὸς Παροξυνταὶ, *rivales.* Παροξυσμὸς ἀγάπης. *Exacerbatio; Concertatio; Diſſenſio.* Παροξυσμὸς πρὸς ἀγαθοεργίαν· πρὸς χρηστότητα. Κατ' ἀλλήλων γίνεται, *de Epiſcopis.*

CApite decimo & quinto legitur, Ἐξανέστησαν δέ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν Φα- Cap. 15
ρισαίων. Quibus verbis novam narrationem denotari qui non videt, nè ſequentia v. 5.
quidem legiſſe videtur. Sequitur enim, Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι, & alia, quæ mani- v. 6.
feſtè evincunt, verba eſſe Lucæ, uſque ad orationem Petri. Nam ſi hæc à Barnaba &
Paulo dicantur, nihil obſtabit quò minùs & Petri oratio iiſdem tribuatur: quæ cum ex-
teris omnino cohæret. Quare nolim eâ licentiâ hic uſum interpretem recentiorem, qui
τὸ *aiebant* inſerendum exiſtimavit; *Sed, aiebant, quidam ſurrexerunt:* Quod liberri-
mum emblema eſt; nec laudanda, meo quidem animo, in canonicis præſertim ſcriptis,
interpolatio. Adde, quòd nemo commentarium requirit ab interprete, aut ut opinio-
nem propriam contextui interſerat. Neque video, quomodo huc faciant quæ de tranſiti-
one ab obliqua oratione ad rectam in Hiſtoricis dicuntur. Paulò pòſt ſequitur, Πολλῆς v. 7.
δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτούς, Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ὑμεῖς
ἐπίστασθε ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο. Ubi mirum, cur tanto-
pere in poſtremis ſeſe verbis torqueant interpretes. Quid enim magis uſitatum quàm ut
Hebræorum exprimatur conſtructio? ut ſit ἐξελέξατο ἐν ἡμῖν, ἐξελέξατο ἡμᾶς. Et
quis neſcit illud, ὅτι ἐξελέξατο Κύριος ἐν Σιὼν, בחר בציון? Quale eſt ἐξελέξατο
ἐν σοὶ, בך בחר. Ità hìc, ἐξελέξατο ἐν ἡμῖν, ἐξελέξατο ἐν ἐμοί: quæ enallage im-
primis uſitata. Hæc autem ſola inter reliquas ſententias quam verè propoſuit recentior.
Quare autem non expreſſit? Abſit verò illud, *inter nos elegiſſe me:* quod & alii ſecuti
ſunt. Quæ enim vera ſunt, conſtanter vindicanda ac tenenda ſunt, nè noceant exemplo:
quod hìc factum. Bene autem & modeſtè, ἐν ἡμῖν, κατὰ κοινωνίαν. *Elegit,* inquit, *nos,*
è quibus ego mentem Domini exponam. Eodem capite, Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω, καὶ ἀνοι- v. 16.
κοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν: Ex illo nempe Amoſi loco, Ἐν ἡμέρᾳ
ἐκείνῃ ἀναστήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, cap. 9. v. 11. Quò igitur illud, μετὰ
ταῦτα ἀναστρέψω, quod in contextu non exſtat? Interpretes, *poſt hæc revertar.* Mihi
vero propius videtur, ut, cùm præcedentibus duobus verſiculis Prophetæ de calamitate
gentis Dei agatur, ſenſu alio locum ſic contraxerit; Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω, καὶ ἀνοικο-
δομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν: Ut dicat, *Poſthæc evertam, ac deinde re-
ſtaurabo tabernaculum David:* útque ἀναστρέψω ſit ἀνατρέψω, quemadmodum Johan-
nis 2. v. 15. καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε, de nummulariorum menſis quas evertit Domi-
nus. Locus integer Amoſi cap. 9. à verſu 9. ad 12. ità habet; *Ecce enim ego præcipio, &
vagari faciam in omnibus gentibus domum Iſrael, ut vagatur triticum in cribro, nec
cadit lapillus in terram. Gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt, Non
appropinquabit, nec anticipabit propter nos malum.* Hactenus vides quid ſit ἀναστρέψω:
quid ſit ἀνοικοδομήσω, in ſequentibus; *In die illa reſtaurabo tabernaculum David quod
cadit,* &c. Helleniſtæ, Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀναστήσω [illegible] Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖ-
αν. Vides igitur quo pacto eleganter contrahatur locus. Ea autem contrahendi ratio, ut
aliquoties jam diximus, imprimis in his libris uſitata. Cùm eodem capite non ità mul-
tò pòſt ſequitur, ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰ- v. 20.
δώλων, καὶ τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος, ſi dixero nullum in his libris
locum eſſe in quo plus difficultatis invenerunt plus reliquerunt ſummi viri, nihil abs
re dicam. Neque ſanè parùm operæ recentior interpres hìc ac commentator dedit, ut
ingenium ac eruditionem omnibus probaret: qui nonnulla, ſine quibus locum intelligi
vix poſſe exiſtimabat, vel præmiſit vel collegit: Quorum ſumma ferè hæc eſt; De Ju-
dæis Chriſtianis, ſive ad Evangelium converſis, agi: nec quouſque hi Judæis aliis, ſed

gentes, καταβαίνειν, ac Judæis ſe infirmioribus accommodare, oporteat. Tum de Adiaphoris hìc agi. Imprimis autem, cur Scortatio addatur Adiaphoris, videndum, rectè judicat: Quæ tamen difficultas adhuc manet. Quis autem non miretur, nè antiquos quidem ità hìc de nobis meritos, ut certi aliquid pronunciarent? Quare & nos ſemel de hoc loco cogitemus: Qui, ſi ullus, excitare omnium induſtriam ingeniúmque debuit. Ipſum igitur recentior interpres ità exprimendum judicavit; *Sed ad eos ſcribendum, ut abſtineant à pollutis per ſimulacra, & ſcortatione, & ſuffocatis rebus, & ſanguine:* Vetus; *Sed ſcribere ad eos, ut abſtineant ſe à contaminationibus ſimulacrorum, & fornicatione, & ſuffocatis, & ſanguine:* Eraſmus; *Sed ſcribendum ad eos, ut abſtineant ſe ab inquinamentis ſimulacrorum, & ſcortatione, & ſuffocato, & ſanguine.* Primò autem fuerat videndum, quæ hìc ἀλισγήματα dicantur: Tum quouſque τὸ ἀπέχεσθαι hìc ſe extendat. Quod ad τὸ ἀλίσγημα, non de pollutione quavis, ſed ciborum ac potûs uſurpari, nè dubitandum quidem arbitror. Ut cùm Daniel abſtinuiſſe cibo dicitur, ὡς οὐ μὴ ἀλισγηθῇ ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐν τῷ οἴνῳ τοῦ πότου αὐτοῦ, cap. 1. 8. Item, καὶ ἠξίωσε τὸν ἀρχιευνοῦχον ὡς οὐ μὴ ἀλισγηθῇ, *nè ſe cibo vetito potúve pollueret.* Huc imprimis facit, quòd apud Malachiam, apud quem aliquoties ea vox exſtat, c. 1. v. 6, & 7. profanari menſa Domini propter ἄρτους ἠλισγημένους, id eſt, *panes pollutos*, dicitur; Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φαυλίζοντες τὸ ὄνομά μου, καὶ εἴπατε, Ἐν τίνι ἐφαυλίσαμεν τὸ ὄνομά σου; ac deinde reſpondetur, Προσάγοντες πρὸς τὸ θυσιαστήριόν μου ἄρτους ἠλισγημένους. Sequitur, Καὶ εἴπατε, Ἐν τίνι ἠλισγήσαμέν σε; Ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς, Τράπεζα Κυρίου ἠλισγημένη ἐστί. propter idolothyta, quibus, ut videtur, menſa fuerat polluta. Heſychius, Ἀλισγημάτων, τῆς μεταλήψεως τῶν μιαρῶν θυσιῶν. Item, Ἀλισγηθῇ, συνκαθιάθη: parùm emendatè: ex Helleniſtis, ut videtur. Ἀλισγήματα igitur, cibi vetiti, de quibus Lex agebat. Quales ante omnes εἰδωλόθυτα, quæ non eſſe impura non poterant. Quem cibum, ἔδεσμα ἀλλότριον, eleganti euphemiâ Eccleſiaſtes dixit; Ἀλισγήσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν ἐδέσμασιν ἀλλοτρίοις: Quemadmodum cultum profanum, quem עבודה זרה vulgò dicunt, rectè θρησκείαν ἀλλοτρίαν dicas. Et quid hæremus, cùm interpres omni exceptione major, non ad manum modò, ſed in ipſa ſit? Ipſe Lucas videlicet, qui quòd hìc ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, cap. 21. φυλάσσεσθαι τὸ εἰδωλόθυτον dixit. Quæ enim mactabantur, in cibum adhiberi ſolita, & Chriſtiani ſciunt, nec pagani ignorant. Quis autem βωμολόχους veterum ignorat? qui fame atque egeſtate pleni aras circuibant, atque adulando victimarum partes emendicabant, aut ſcurrilibus dicteriis jociſque ſacerdotes, vel adſtantes, oblectabant: unde exceſſum urbanitatis, καὶ τὴν περὶ τὸ ἐν παιδιᾷ ἡδὺ ὑπερβολήν, βωμολοχίαν Philoſophus dixit. De quibus in Hipponacte nos olim,

Hæc non recocta, juris inſtar heſterni,
Miſer ligurrit; ut famelicus civis,
Vicina circùm turba cùm facit ſacrum,
Jejunus exta corrogat bovis crudæ,
Proſerpinævé captat in via cœnam:
Aut ſcurra notus, circulator ararum,
Ictum minanti ſupplicat ſacerdoti.

Cùm igitur ἀλίσγημα εἰδώλων idem, niſi S. Lucæ non credimus, hoc loco ſit quod εἰδωλόθυτον, quæro quânam ratione hìc ſibi conſtet ratio. Præcipitur enim, ut à pollutis idolorum cibis, ſive à pollutionibus ciborum, ſibi caveant; cujus generis ſunt ea quæ idolis conſecrata ſunt, ut cæteri qui mox ſequuntur cibi: Quò & referendum, πνικτὸν, καὶ αἷμα, *ſuffocatum, & ſanguis:* quibus non inſeritur hic tantùm ſed præponitur πορνεία. Quis autem inter hæc ſcortationi locus? Sive enim illud, ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, *à pollutis idolorum cibis*, interpretemur, & ut ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, ità ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῆς πορνείας dicamus, quid commune illis? ſive τὸ, ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, abſolutè, τὸ, πορνείας, item abſolutè accipiamus, quid ſcortationi cum cæteris qui poſtea ſequuntur cibis, quibus abſtinendum eſt, commune erit? Ità ut aut loco non ſuo inter cibos, aut ut cibus inter eos manifeſtè recenſeatur. De cibis

bis autem agi jam diximus. Si autem ponitur ut cibus, inter adiaphora, & quæ tum vetabantur, reponendus erit. Quas difficultates quamvis non fortaſſe ſatis eruditi hic excuſſerint, mirum tamen, neque fruſtrà, illis viſum, inter cibos & πορνείαν poni: cùm præſertim id plerique de ſcortatione acceperint. Qui cùm ſemel poſuiſſent ac crederent, de adiaphoris per ſe, quibúſque ex charitatis tantùm lege abſtinendum eſſet, agi, alteram difficultatem fieri non potuit quin intelligerent; inter adiaphora per ſe, videlicet, ſcortationem hic reponi. Cui rei aliud excogitatum: Ideo nimirum adiaphoris adjectam, non quòd talis eſſet, ſed quòd eâ tempeſtate tum in Græcia tum alibi corrupti eò uſquè eſſent mores, ut ſcortari inter adiaphora paganis eſſet. Quaſi verò, quia inter gentes eſſent qui aut leve aut nè peccatum quidem eſſe crederent, de ea omnes ità judicarent. Quod videtur tale, ac ſi quis, quia Chriſtiani quidam vel excuſant eam, vel ut peccatum leve habent, ideo concludat, inter adiaphora à Chriſtianis poni: Ut cùm in Canonibus tit. *De Laicis*, nec laudari, nec prohibitam civili jure ac legibus ſcortationem (ὅτι οὐκ ἐπαινεῖται μήτε παρὰ τῷ πολιτικῷ νόμῳ, οὐκ ἀπηγόρευται δὲ) dicitur. Quod qui dicit, parùm abeſt quin quodammodo excuſet; in civili foro certè, licèt non & in Divino. Quantò enim aliter Apoſtolus! Quanquam nè pagani quidem deſunt qui damnarunt quod prohibitum civili jure, eo loco quem adduximus, negatur. Adde, quòd nè rectè quidem id de quo hîc agitur ex autoris loco probatur qui dixit,

Non eſt flagitium, mihi crede, adoleſcentulum
Scortari, neque potare.

ut qui non è perſona ſua, ſed ex ejus quem deſcribit, loquitur; hominis indulgentiſſimi nimirum, & qui perditum adoleſcentem lenitate nimiâ, invito fratre ac deteſtante hæc omnia, corrumpit. Quòd ſi id poetæ, ut qui ità ſentiat, ſit aſſcribendum, quid obſtabit quò minùs quæ in Tragœdiis ab Atreo dicuntur aut Thyeſte, tanquam ex ſententia poetæ dicta, itidem accipiantur? E quibus nemo, niſi fallimur, corruptos paganorum mores, aut eandem omnibus fuiſſe hac de re ſententiam, probabit. Juvenalis falſè & ad ævi ſui mores dixit,

alea turpis,
Turpe & adulterium mediocribus: hæc eadem illi
Omnia cùm faciant, hilares nitidique vocantur.

Ergò adulterium ſummates dedecere negat. Quò ergò leges Juliæ? Neque quiſquam, credo, dicet, cùm Apoſtolus Rom. 1. 26, 27. Fœminas ac mares ſexu proprio fœdiſſimè inter ſe abuſos dicit, tanquam placitum commune aut approbatum omnibus id eſſe accipiendum. Quid de talibus enim, non philoſophi modò, ſed & poetæ, Satyrici imprimis, judicarint, ignorare nemo poteſt. Exſtat Socratis de impudico oſculo virilis ſexûs, apud Xenophontem, diſputatio. Nota lex Scatinia, atque aliæ. Et quò tot ſevera pudicitiæ ac caſtitatis tum exempla tum præconia, quæ ipſis quoque Chriſtianis meritò incutiant ruborem? Sunt inter eos qui amorem illegitimum aut nimium, μανίαν: Sophocles legitimum quoque, ſed plerunque impotentem nimiúmque, λυττῶντα καὶ ἄγριον δεσπότην dixit. Cato etiam maritum, qui uxorem coram filio amplecteretur, loco movit. Muſonius nè ἀθυροστομίαν quidem λόγων, ſive *intemperantiam verborum*, admittendam judicavit. Quid, quòd ipſa ῥῆσις quæ adducitur, Peccatum & Flagitium diſtinguit: ut ſi de ſcortatione ac parricidio agatur? Quod ſi Chriſtiani non admittunt, reſtat ut æqualitatem delictorum probent atque admittant; ii nempe qui, ut in peccatis, quomodo Scholaſtici loquuntur, ſic in pœnis, inæqualitatem graduum aſſeruerunt hactenus. *Stoicorum*, inquit B. Hieronymus, *eſt, delicta omnia paria judicare, nec ullum inter Scelus & Erratum facere diſcrimen.* Eódem autem ſpectat locus quem adducunt. Quod nè ipſe quidem Comici interpres non vidit: qui ad illa, NON EST FLAGITIUM, *Non peccatum negat eſſe: ſed flagitium non eſſe contendit. Et ideo ſubindignanter pronunciandum eſt. Ut ſi dicat, Scortari quidem adoleſcentulum, delictum eſt, ſed non eſt flagitium: & veniæ locus non tam in facto quàm in perſona eſt conſtitutus.*

Quid inferri igitur ex eo poteſt, ſi Delictum & Flagitium diſtinguit? ſi delictum, imprimis autem in adoleſcente, pro flagitio habendum negat? Neque Stoici exigua imminuunt delicta, ſed intemperanter augent: nec peccatum ſcortationem eſſe negant, ſed & quamvis, & ſemper, parem eſſe volunt. Ex quorum ſententia Cicero; *Lapſa eſt libido in muliere ignota: Dolor ad pauciores pertinet, quàm ſi petulans fuiſſet in alia generoſa ac nobili virgine. Peccavit verò nihilominus: Siquidem eſt peccare, tanquam tranſilire lineas: quod cùm feceris, culpa commiſſa eſt. Quàm longè progrediare, cùm ſemel tranſieris, ad augendam tranſeundi culpam nihil pertinet. Peccare certè licet nemini. Quod autem non licet, id hoc uno tenetur, ſi arguitur non licere: Id ſiquidem nec majus nec minus unquam fieri poteſt (quoniam in eo eſt peccatum, ſi non licuit) quod ſemper unum & idem eſt. Quæ ex eo peccata naſcuntur, æqualia ſint oportet.* Alius ergò potiùs è paganorum ſcriptis locus quàm hic adducendus fuit. Ut ut ſit, rectè recentior interpres, qui non ſatisfacere eos ſibi qui hunc adduxerunt teſtatur, additque, *non præſentis modò neceſſitatis causâ, ſed præciſè damnandam hic ſcortationem fuiſſe.* Quod jam cætera evertit. Quid ergò ipſe? Ad ſpiritualem refert ſcortationem, quomodo idololatria paſſim dicitur. Quod ſi verum eſt, metuendum, nè & illud, idololatriam aliquam, & quidem quæ hoc nomine dicitur, inter adiaphora reponi poſſe: ut τῶν εἰδωλοθύτων, nempe, extra idolorum templa & ſacrificia, intelligatur uſus. Qui ſi citra offenſionem infirmorum ut licitus conceditur, nondum aſſequor cur idololatria dicatur; neque uſquam ità dici lego: Quòd ſi autem ità ſit dicendus, nondum video cur neceſſitatis tantùm causâ, non præciſè, hìc damnetur (idem enim locum hìc habebit, ſi quid judico) cùm ſpiritualis ſcortatio, hoc eſt, πορνεία, gravior ſit alterâ; ut quæ adverſùs Deum & prioris tabulæ præcepta committatur: cujuſmodi peccata graviora eſſe cæteris, ideóque hanc alterâ ſcortatione de qua dixi, nemo, ut quidem arbitror, negabit. Quis enim vel idololatriæ nomen vel peccatum excuſare auſit, nedum aliquid quod ità dicitur, colore aliquo, ut leve admitti poſſe exiſtimet? De qua Scholaſtici, cùm quærunt, *utrùm ſit peccatum,* breviter reſpondent, *Sic:* cùm verò, *utrùm ſit graviſſimum peccatum;* idem reſpondent, atque addunt, *ſecundùm gravitatem ex parte peccati conſideratum.* de quo vel Thomas videatur. Abſit igitur ut aliquam (quæ citra ſcilicet offenſionem ſit) ut licitam, Apoſtolus concedat: de qua dicatur illud, οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν περισσεύομεν, οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν ὑστερούμεθα. Quod de aliqua idololatria dici poſſe in Novo Fœdere, equidem mirabor ſi quis dicat; neque ut admittam, facilè à me impetrabo. Et ut omnia concedamus, quis expediet, quare id quod ad moralem ſpectat Legem cum iis quæ ad ritualem ſive ceremonialem ſpectant conjungatur, & ſic confundantur utraque? Quis concedet denique, peccatum ſimpliciter ſic dictum, cum eo quod in adiaphoris reponitur, & cum infirmorum tantùm ſcandalo conjunctum, ſic dicitur, confundi? Verùm ut ad rem veniamus: Nihil uſitatius apud gentes erat, quàm ut meretrices ἐργασάμεναι ἱκανῶς ἀπὸ τῆς ὥρας, ut Athenæus loquitur, hoc eſt, quæ ſufficientem corpore quæſtum feciſſent, luculentàs Veneri Diviſque victimas, eàdem hâc fœdiſſimâ mercede pretióque emtas partáſque, offerrent. Dei autem lege cautum novimus, nè quis mercedem ſcorti, &, quod ſequitur, victimam, Deo Iſraelis offerret. Ipſa lex Deuteronomii 23. exſtat; Οὐκ ἔσται πόρνη ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσται πορνεύων ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ. Οὐ προσοίσεις μίσθωμα πόρνης, οὐδὲ ἄλλαγμα κυνὸς εἰς τὸν οἶκον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου πρὸς πᾶσαν εὐχὴν, ὅτι βδέλυγμα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου ἐστὶ καὶ ἀμφότερα. Poſteriori autem Legi illa in nonnullis Græcis præmittuntur codicibus, Οὐκ ἔσται τελεσφόρος ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσται τελισκόμενος πρὸς πᾶσαν εὐχὴν ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ. Ejuſmodi ergò ſive τελετὴν, quâ voce nonnunquam Helleniſtæ utuntur, ſive θυσίαν, πορνικὴν dicebant. Ità Proverb. 7. 14. dicit meretrix, Θυσία εἰρηνική μοι ἐστί· σήμερον ἀποδίδωμι τὰς εὐχάς μου. Helleniſtæ aliqui haud dubiò πορνείαν, hoc eſt, πορνικὴν θυσίαν, ἀτελῶς dixerunt: ut ſi, πορνεῖον μίσθωμα, πορνείαν σάρκα, dicas. Athanaſius, apud quem & morem & (ni fallor) vocem habes, libro Adverſùs gentes; Καὶ οὐκ ἔστι σώφρων ἐν τοῖς εἰδωλείοις εἰ μὴ αὐτὸς ὁ παρ᾽ αὐτοῖς ἐπ᾽ ἀσωτείᾳ μαρτυρούμενος. Γυναῖκες γοῦν

ἐν

ἐν εἰδωλείοις τῆς Φοινίκης πάλαι προσεκαθίζοντο, ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν μισθαρνίαν· νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὸν Θεὸν ἑαυτῶν ἱλάσκεσθαι. καὶ εἰς εὐμένειαν ἄγειν αὐτὸν διὰ τούτων, *Neque in profanis eorum templis quisquam caſtus eſt, niſi de cujus libidine teſtari poſſunt alii. Ità fœminæ in ſimilibus Phœniciæ templis ſeſe publicè proſtituebant: Quæ corporis mercedem ſui diis ſuis offerebant; quòd meretriciâ oblatione placari propitióſque reddi ſibi crederent deos.* Ubi πορνεία, πορνικὴ θυσία, ut hoc loco: & certè ità meliùs ad ſenſum. Quis ſcortatione enim ipſâ placari credat Deum? Et præceſſit μισθαρνία, *merces:* quâ ejuſmodi à ſcortis emi aut comparari victima ſolebat. Ut idola illa de quibus Micheæ 1. 7. *Idola ejus omnia ponam in deſolationem: nam de mercede meretricis hæc congregavit, & uſque ad mercedem meretricis revertentur.* Igitur ἀλίσγημα πορνείας, ut ἀλίσγημα εἰδωλοθύτων: Ut vetetur, nè gentes cibis qui idolis eſſent à meretricibus oblati, vel mercede emti meretriciâ fuerant, ſe polluant. De qua meretricia mercede in Conſtit. Clementis lib. 4. Φυλάξασθε αὐτῷ καὶ πόρνον· οὐ προσοίσεις γὰρ τῷ Κυρίῳ μίσθωμα πόρνης. Et eodem libro, Παραιτεῖσθε οὖν τὰς τοιαύτας διακονίας, ὡς ἄλλαγμα κυνὸς, καὶ μίσθωμα πόρνης. Ut primò de Idolothyto, ſecundò de Victima meretricis, tertiò de Suffocato, quartò de Sanguine agatur (quanquam in ſequentibus non idem ordo ſervatur:) ut omnes ſint cibi quibus in Antiquo Fœdere interdictum: Quomodo nulla erit difficultas. Sub finem capitis ejuſdem legitur, Ἐγένετο οὖν παροξυσμὸς, v. 39. ὥστε ἀποχωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ᾽ ἀλλήλων. Ubi vetus interpres, *Facta eſt autem diſſenſio:* quanquam fortè meliùs, *Suborta eſt ergò æmulatio:* Nè de recentiori dicam, qui, *Sic igitur ſunt exacerbati.* Παροξυσμὸς autem propriè amantium: quibus hoc antiqui tribuunt: Et παροξυνταὶ, *rivales:* quos lucri cauſâ inter ſe committebant quibus hoc lucro erat. Doctiſſimus Heſychius, Παροξυνταὶ, οἱ προβαλλόμενοι ὑπὸ τῶν ἑταιρῶν, οἷς ἂν δῇ ἐρασταί. Scribe, ὡς ἀντερασταί. Quod eleganter & honeſtè Apoſtolus 10. ad Hebræos tranſtulit, cùm non ἔρωτος ſive *amoris,* cujus proprium, ſed, mutatâ voce ſeu παρηλλαγμένως, παροξυσμὸν ἀγάπης dixit. Quemadmodum & elegans παροξυσμοῦ exemplum urbaniſſimus Comicus exhibuit Eunucho;

G. Scin? ſi quando illa mentionem Phædriæ
Facit, aut ſi laudat, te ut malè urat. T. ſentio.
G. Id ut nè fiat, hæc res ſola eſt remedio:
Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuò: ſi quando illa dicet, Phædriam
Intromittamus comeſſatum; tu, Pamphilam
Cantatum provocemus: ſi laudabit hæc
Illius formam, tu hujus contrà. denique
Tu par pari referto, quod eam remordeat.

Durior *exacerbationis* vox, quæ recentiori placuit interpreti. Neque in loco Apoſtoli παροξυσμὸν ἀγάπης, *exacerbationem charitatis,* rectè quis dixerit. Ut omittam, de œconomia cogitandum, quæ à ſcopo ſuo non aberrat. Et intererat imprimis propagari evangelium: quod hàc occaſione acriùs à Paulo factum. Malim igitur, *Suborta ergò aliqua inter eos concertatio,* aut *diſſenſio.* Idem antiqui etiam *concitationem* dixerunt: Ut cùm Gloſſæ optimæ, Παροξυσμὸς, *Irritatio, ſtimulatio, concitatio, incitamentum.* Longè autem aliter Eccleſiaſticos Canonum interpretes, inter quos eſt Zonaras, eâ voce uſos, cùm Epiſcopos totúmque clerum, παράκλησιν ἅπασιν πρὸς ἀρετὴν εἶναι, καὶ ἀρχέτυπον καὶ παροξυσμὸν πρὸς ἀγαθοεργίαν, *incitamen ac irritamentum quaſi omnibus bene agendi,* eſſe volunt, nè dubitandum quidem: Quemadmodum, cùm idem ad eoſdem Apoſtolicos Canones, eos ipſos quos dixi, ὑπόδειγμα πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν, καὶ παροξυσμὸν πρὸς χρηστότητα, προκεῖσθαι vult: eâ mente, ut exemplo ſui ad amorem cæteros ſtimulent exacuántque. Aliter item, cùm vetant nè ſacerdotes ſub eodem tecto cum uxoribus agant, μὴ εἰς παροξυσμὸν μίξεως (ſic enim loquuntur) incidant: ità autem concumbendi deſiderium dixere: Τὸ γὰρ ταύταις συνοικεῖν, καὶ ὁρᾶν αὐτὰς συνεχῶς, εἰς παροξυσμὸν μίξεως γένοιτο αὐτοῖς, inquit ad trigeſimum Concilii in Trullo Canonem

hic idem Zonaras. Cæterùm ut verbo abſolvam, quòd παρεξυσμὸν γενέσθαι ait, graviùs fortaſſe accipiendum non eſt quàm cùm in Synodis Epiſcopi à poſterioribus Græcis κατ' ἀλλήλων γενέσθαι dicuntur. Idem Zonaras ad Concilii Epheſ. Canonem ſextum, ἐπεὶ δὲ κατ' ἀλλήλων οἱ ἀρχιερεῖς ἐγένοντο. quaſi parùm de re aliqua aut pluribus inter eos conveniſſe dicas: Quod fieri poteſt, cùm non eodem modo de eodem omnes ſentiunt.

Cap. X.

Caput decimum & ſextum cum ſequenti percurritur. Locus, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι· προσευχὴ, an Oratio aut Precatio. Proſeucha, Latinus. οὗ ἐνομίζετο εἶναι, & quo ſenſu dicatur. Synagoga & Proſeucha: Differentia earum. Ad colloquium virorum in Synagogis non admitti fœminas ſolere. Στρατηγοί: Prætores; Duumviri. Στρατηγὸς Ῥώμης. Στρατηγὸς κολωνίας. Στρατηγία. Στρατηγία Ῥώμης, Duumviratus; Prætura; Magiſtratus. Ξύλον, de vinculo: Numella; Lignum; Nervus; καταῤῥάκτης· βασανιστήριον· στρεβλωτήριον. Catarrhactes in pariete. Ὑμνεῖν. Ὑμνῳδεῖν, ἀντὶ τοῦ ψαλμῳδεῖν. Precari; Orare; Adorare. Locus, ἄφνω δὲ σεισμὸς ἐγένετο. Σεισμὸς, motus terræ. Motus ſive tremor θεήλατος. Θεισμὸς ἐπιδημοῦντος Θεοῦ. Tripudium ſonivium. Præſentia Dei, quam ad ſuos tranſtulerunt pagani. Σεισμὸς, & an ſemper naturalis terræ motus. Σεισμὸς θεήλατος. Ἐπικούρειοι, אפיקורים Magiſtris: & quàm latè pateat hoc nomen. Stoici, & quales: Inſolentia eorum arrogans. Senecæ locus. Ἄγνωστος Θεός. De eo B. Hieronymi ſententia. An Athenis fuerit hoc nomine: Et quomodo ſic dictus. Cauſæ, ex ſententia autoris non unius, cur ara huic Deo ſtructa fuerit. Peluſiotæ de eo locus. Quâ occaſione de Ignoto Deo egerit, & quàm rectè eâ uſus fuerit Apoſtolus. Nomen tetragrammaton, non expreſſum à Judæis. Incertus, Judæorum Deus, paganis dictus. Nomen Dei פלאי. Deus πολύχρυσος. Apoſtolum ex iis quæ à Philoſophis dicta erant, Athenienſes docuiſſe. Orbis Θεοῦ μαρτυρία Heraclito dictus. Locus Pythagoræ aut Pythagorici, de vero Deo, & quis verus ſit Deus. Locus, ὅτι οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ ὁ Θεός, & unde expreſſus. Προτεταγμένους καιρούς, qui. Loci diſtinctio notata, quæ commodior. τινὲς τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν. περὶ τοῦ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, de Lege veſtrate, recentiori interpreti. Arati locus, Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Prudentia & συγκατάβασις Apoſtoli. Locus qui aliter apud Athanaſium legitur. χαράγματι τέχνης. Οὐκ ἔστι Θεὸς χειρόκμητος, Heracliti dictum.

Cap. 16 v. 13. CApite decimo & ſexto inter cæteros locus ille extat, Τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ ποταμὸν, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι. Quem ità vetus interpres concepit; *Die autem ſabbathorum egreſſi ſumus foràs portam, juxta flumen, ubi videbatur oratio eſſe.* obſcuriſſimè. Recentior; *Et die ſabbathi egreſſi ſumus ex urbe ad flumen, ubi ſolebat eſſe precatio.* Quid autem eſt *oratio* hic, aut *precatio*? & quaſi non de loco agatur. Cur non igitur *proſeucha*? quo & Romani utuntur: Juvenalis, *Dic ubi conſiſtas, in qua te quæro proſeucha.* Scholiaſtes, *Proſeucha, locus Judæorum ubi orant.* Deinde, οὗ ἐνομίζετο, non *ubi videbatur*, ſed *ubi ex recepto more erat*, aut *ſolebat eſſe.* Quis enim non ità loquitur? B. Chryſoſtomus, οὐ γὰρ δὴ ἔνθα ἦν ἡ συναγωγὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔξω ηὔχοντο, ὥσπερ τόπον τινὰ ἀφορίζοντες, *Non enim ubi Synagoga erat tantùm, ſed & extra eam orabant, loco ad id quaſi definito.* Cæterùm, ut Prætores (de quibus ſum dicturus) & Duumviri, ità Synagoga differebat & Proſeucha: quemadmodum etiam hodie, ubi frequentiores ſunt Judæi, legitimæ tantùm Synagogæ ſunt & propriè ſic dictæ. Atque ità capite ſequenti v. 1. Theſſalonicæ fuiſſe Synagoga dicitur: cùm in minoribus locis proſeuchæ tantùm eſſent: Unde & ipſe Syrus *proſeucham* hic בית צלותא, *orationis domum*, dixit; cùm ſequenti capite *ſynagoga* כנושתא dicatur. Quid, quòd ad virorum in Synagogis colloquium non admittebantur fœminæ, cancellis diſtinctæ; hìc autem dicitur, ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελθούσαις γυναιξί? Qui verò Græcam eſſe dicunt vocem,
v. 20. dicant & qualis ſit *Synagoge*. Eodem capite cùm legitur, καὶ προσαγαγόντες αὐτοὺς

τοῖς

τοῖς στρατηγοῖς, ipſe interpres, cùm riſiſſe eos Ciceronem notet qui nihil aliud quàm
duumviri, utpote cùm in coloniis eſſent, prætores tamen dici ſe vellent, nihilominus
στρατηγοὺς, *pretores*, dixit. Et revera aliud στρατηγὸς Ῥώμης, hoc eſt, *prætor*; aliud στρα-
τηγὸς κολωνίας, hoc eſt, *duumvir*: De Philippis autem agit. Incomparabile Stephani
Gloſſarium, Στρατηγία, *Magiſtratus, duumviratus.* Στρατηγία Ῥώμης, *Pretura.* Στρα-
τηγὸς Ῥώμης, *Prætor.* Στρατηγὸς, *Magiſtratus, duumvir.* Non igitur *magiſtratibus* di-
xit. Noſter autem, ac ſi στρατηγοὺς Ῥώμης inveniſſet, aut de iis ageretur, *ad pretores*, di-
xit. De Paulo & Sila eodem capite cùm dicitur, conjectos fuiſſe εἰς τὸ ξύλον (Locus v. 24.
eſt, Ὃς παραγγελίαν τοιαύτην εἰληφὼς, ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ
τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον) vinculum de quo agitur, alii *lignum* ad
verbum, alii aliter reddiderunt. Recentior interpres; *& pedes eorum adſtrinxit numellâ*:
Vetus; *& pedes eorum ſtrinxit ligno.* B. Hieronymus, *in nervum*, vertit: *Pro Nervo,
quod nos diximus, Septuaginta & Theodotio vertêre Catarrhacten*, inquit: *Symmachus*, βα-
σανιστήριον, *ſive* στρεβλωτήριον: *quod utrumque tormenta ſignificat. Nos autem Nervum di-
ximus, more vulgari: Quod tormenti genus etiam in Actibus Apoſtolorum legimus, quando
Apoſtoli Paulus & Silas in cuſtodiam carceri dati ſunt.* Formam autem catarrhactæ ex eo
ſumas quod idem ad Oſeam notat, *catarrhacten propriè foramen fabricatum in pariete vo-
cari per quod fumus egreditur.* Sequitur, Κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον Παῦλος καὶ Σίλας v. 25.
προσευχόμενοι ὕμνουν τὸν Θεόν. Ubi vetus interpres, *orantes laudabant Deum*: Simpliciſ-
ſimè. Reſpondet enim apud Helleniſtas τοῦ הלל non ſemel τὸ ὑμνεῖν. Et Critici vete-
res εὐλογεῖν exponunt. Aliud eſt ὑμνῳδεῖν, cùm ἀντὶ τοῦ ψαλμῳδεῖν uſurpatur: quo τὸ
שור iidem Helleniſtæ expreſſerunt. Moleſtè igitur recentiores, *precantes, hymnos cane-
bant*; diſſimulato, τὸν Θεόν. Ut omittam, minùs latè τὸ *precari* patere quàm *orare* aut *ado-
rare*, hoc ſenſu: Precantur Deum qui auxilium ab eo petunt, teſte M. Tullio. Sequitur,
Ἄφνω δὲ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου. Ubi σεισμὸς v. 26.
μέγας, *tremor ingens*: Quem interpretes *terræ motum* reddidere. Heſychius, Σεισμὸς, βό-
μος. Alius verò naturalis: Qui vel unius loci pluriúmve, aut totius terræ. Nam & ipſe
terræ motus certis finibus diſtinguitur plerunque: quod tot everſæ hâc ratione ac cala-
mitate gentes, cùm in Italia, de quibus veteres, tum alibi, confirmant. Alius item à Divina
cauſa. De naturali diximus. Tremoris θεηλάτου, è paganorum mente, exemplum in illo,

tremere omnia viſa repente,
Liminàque laurúſque Dei.

illo item Callimachi,

Οἷον ὁ τῶ 'πόλλωνος ἐσείσατο δάφνινος ὅρπηξ,
Οἷα δ' ὅλον τὸ μέλαθρον.

Quod Græci θειασμὸν ἐπιδημοῦντος Θεοῦ, Romani *tripudium ſonivium*, dicebant: Di-
verſum certè à *terræ motu*: quanquam ad Poetam id Grammatici confundant. Itaque
apud Maronem lib. 6. ad ſacrificium agitantis maxima Æneæ,

Sub pedibus mugire ſolum, & juga cœpta moveri Sylvarum.

Neque quicquam uſitatius in antiquorum ſcriptis. Additur ibidem, *Adventante Deâ*:
quod eſt, ἐπὶ παρουσίᾳ, vel, παρόντος τοῦ Θεοῦ. Nam quemadmodum ſuam שכינה, ſive
Dei veri præſentiam, Hebræi celebrabant; ità Diabolus, Dei ubique ſimia, Deorum
quandam qui non eſſent præſentiam excogitavit. Unde in Inſcriptione quadam quæ
Romæ legitur;

PRÆSENTIÆ
MATRIS DEUM
P. SEPTIMIUS FELIX
OB CORONAM
MILLESIMO URBIS ANNO.

Addit; ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου, *ut concuterentur fundamenta car-
ceris, &*, quod ſequitur, *recluderentur fores.* Motus ergò iſte ſive tremor, divinus ſeu θε-
ήλατος, non autem terræ ordinarius, qui cauſas naturales habet. Adde, quòd tam latè
patet

patet σεισμὸς ac τὸ רעש: quod nec ignorare poſſunt qui in Helleniſtis verſati ſunt. Adde, quòd σεισμὸς etiam ad mare in his libris transfertur. Adde, quòd θύελλαν, & huic ſimilem, Matthæus cap. 28. 2. deſcripſit; Καὶ ἰδοὺ, σεισμὸς ἐγένετο μέγας. ἄγγελος
Cap. 17 γὰρ Κυρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ, προσελθὼν ἀπεκύλισε τὸν λίθον. Capite decimo ſepti-
v. 18. mo, de Apoſtolo, qui Athenis verſabatur, cùm dicitur, Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ, leviter in Rabbinorum ſcriptis verſati norunt quàm apud eos latè *Epicureorum* pateat nomen: quos modò פּיקורים modò אפיקורים dicunt: Quo nomine omnes eos intelligunt qui veræ ſapientiæ ac religionis fundamenta vel ſpernunt vel negant; quibus ut ab Epicuro ità à libertate ac audacia imponunt nomen: Ut eodem loco מינים, hoc eſt, *hæreticos*, & פּיקורים, hoc eſt, *Epicureos*, habeant: adeò quidem ut hos iis quibus nulla ſeculi futuri pars eſt Thalmudiſtæ adjungant: Quales ſunt qui reſurrectionem negant; qui è cœlo datam eſſe Legem negant; quales denique & Epicurei, ut loquuntur illi. Quemadmodum & Gemariſtæ, Epicureum propriè gentilem dici, notant: Quare & multum ſtudii ponendum eſſe in Lege monent, ut לאפיקורים reſpondeatur. Quanquam nec ignoret quiſquam, quàm inviſi cæteris hoc tempore Epicurei eſſent, quos hic Stoicis conjunxit: Qui & ipſi licèt quædam haud vulgaria ac ſpecie excelſa cum ſeveritate maxima profiterentur, adeò ut multis quoque è Patribus, imprimis autem iis qui ἐκλεκτικὴν profitebantur, ſeſe commendarent, dubitandum tamen non eſt, ſummos Chriſtiani nominis cenſores tum fuiſſe atque hoſtes. Quid ambitioni enim cum humilitate ſumma? Et quo pacto obtineri potuit ab iis ut in ſumma Dominum humilitate agnoſcerent, qui Deum cum ſublimitate majeſtatis, qualis in hunc ſolum cadit, ſapienti ſuo, furioſè, dicam, an ridiculè, poſtponunt? Cujus rei fidem vel una Senecæ ſententia hic nobis fecerit: Qui magnificè, ut videtur ſibi, *Eſt aliquid*, inquit, *quo ſapiens antecedat Deum. Ille naturæ beneficio, non ſuo, ſapiens eſt. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, ſecuritatem Dei!* Cui par nihil aut ulterius, ut de Epicuro taceam, cui factam à diſcipulis nonnulli injuriam exiſtimant, Epicureus ullus exſpuat. Ponamus tamen, duas tum notiſſimas familias, ac Chriſtianis parùm æquas, ab autore jungi: quanquam & fieri potuit, ut Epicureorum nomen, more tum Magiſtris, ut jam dixi, Hebræorum uſitato, latiùs hic uſurparit, ac promiſcuam Philoſophorum cæterorum turbam ità dixerit. Eodem capite occurrit lo-
v. 23. cus celeberrimus, in quo de Ignoto agitur Deo; Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὗρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, Ἀγνώστῳ Θεῷ. De quo operæpretium eſt audire B. Hieronymum, ad primum caput Epiſtolæ ad Titum; *Inſcriptio autem aræ non ità erat, ut Paulus aſſeruit, IGNOTO DEO: verùm quia Paulus non pluribus Diis indigebat ignotis, ſed uno tantùm ignoto Deo, ſingulari verbo uſus eſt, ut doceret, illum ſuum eſſe Deum quem Athenienſes in aræ titulis prænotaſſent, & rectè eum ſcientes colere deberent, quem ignorantes venerabantur, & neſcire non poterant.* B. Hieronymo igitur ſi credimus, non exſtabat ibi Θεὸς Ἄγνωστος, ſive ità dictus. Unde ergò autor Philopatridos (neque enim inter Luciani ſcripta hoc habemus) non modò Θεὸν Ἄγνωστον jurat, ſed & reperiſſe Athenis eum ſe atque adoraſſe teſtatur? Verba ejus ſunt; Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν Ἀθήναις Ἄγνωστον ἐφευρόντες, καὶ προσκυνήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες, τούτῳ εὐχαριστήσομεν. Non eſt dubium autem quin hæc ara fuerit ex illis quas ob beneficium acceptum, ſimilémve cauſam, ſubitò tum erexerunt: Qualis illa apud Tacitum lib. 1. quæ *Adoptioni*, illa item lib. 3. quæ *Ultioni* inſcribitur; ut & aliæ id genus. Ut ut ſit, Ἄγνωστος hic eſt Ἀνώνυμος: Quaſi, Deo certo, dicas, cujus nomen non exprimitur, aut ignoratur. Neque enim dubitandum quin ad caſum certum aut hiſtoriam id referendum. Alii igitur, ut hic Laertium omittam, Athenienſes gravi peſte oppreſſos, cùm colendis fruſtrà Diis patriis ſe fatigaſſent, timeréntque nè quod numen prætermiſſum à ſe eſſet, Θεῷ τῷ Ἀγνώστῳ aram hanc ſtruxiſſe volunt. Alii, cùm Perſæ Græciam immenſâ invaſiſſent manu, opémque à Spartanis petiiſſent, circa montem cui Parthenio nomen, Philippidæ, qui mittebatur, Panis occurriſſe ſimulacrum, qui neglectum ſeſe quereretur, atque auxilium promitteret: Quem cùm ignorarent, gratos interim Ἀγνώστῳ Θεῷ

Θεῷ aram inſcripſiſſe. De quibus & Peluſiota videndus. Unde occaſio quâ uſus eſt Apoſtolus, apparet. Cùm enim beneficium experti, cæci ac amentes, cui deberetur, ignorarent, ideóque Ignotum Deum colerent eique ſupplicarent, occaſione hâc ad verum omnis boni fontem, ac autorem beneficii, haud aliter quàm manu, eos ducit. Nunc œconomiam videamus. Cùm Ignoto Deo aram gens imprimis ſuperſtitioſa conſecraſſet, neque alius Ignotus ibi Deus præter verum eſſet, nemo dubitare poteſt quin ſic optima de eo diſſerendi oblata fuerit occaſio. Præterea, cùm non Diis pluribus, quod uſitatum ibi receptúmque, ſed Deo, ἑνικῶς ſeu ſingulariter, inſcripta eſſet ara, quis non rectè id de Deo accepiſſe Apoſtolum fatebitur? qui non numero ſed univerſitate, ut Scholaſtici loquuntur, ſive, ità unus, non quemadmodum cùm unum eſſe hominem, qui plures ſunt aut eſſe poſſunt, ſed quemadmodum cùm unum eſſe Solem dicimus de eo præter quem non eſt alius: quemadmodum cùm idem, Deus, & hic Deus, iiſdem dicitur Theologis; is nimirum qui *naturâ Deus* dicitur Apoſtolo: Cujus ignorantia cùm ab eodem rectè tribuatur gentibus, qui *ignoraſſe eos Deum, ſerviiſſe autem iis qui naturâ Dii non eſſent*, eleganter cap. 4. ad Galatas dixit, bene Unum & Ignotum convenire ei dicas, qui ut Solus pariter Unúſque Deus, ità ſolus tum Ignotus iis eſſet. Adde, quòd & ratione aliâ, Ignotus Deus, dici verus poteſt. Judæi nomen tetragrammaton non exprimebant: (Quod cùm fieret, *expreſſum, expoſitúmque nomen*, quidam dicunt.) Adeò ut à quodam, ex ſententia quorundam, factum id cùm eſſet, (quamvìs alii quid ſentiant, qui id antiquum minùs eſſe volunt, non ignoro) lapidatus ſit, Lev. 24. 10. Quid de eo Helleniſtæ ſenſerint apparet: qui, Καὶ ἐπονομάσας ὁ υἱὸς τῆς γυναικὸς τῆς Ἰσραηλίτιδος τὸ ὄνομα, κατηράσατο. Ubi ἐπονομάσας τὸ ὄνομα eleganter dicitur, qui nomen tetragrammaton ut ſcribitur expreſſit. Thargumiſtæ, qui quo loco ſint habendi nemo neſcit, ופריש בר איתתא בת ישראלית שמא, *& expoſuit*, ſive *expreſſit, filius mulieris Iſraelitidis Nomen*. *Et blaſphemaſſe* addit. Quod cur fieret cùm nec viderent neque intelligerent gentiles, Incertum ipſi quoque Judæorum Deum dixerunt: Lucanus; *& dedita ſacris Incerti Judæa Dei*, Adde, quòd Eſaiæ 9. 6. in admiranda illa de Filio Dei prophetia, *Parvulus enim natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis*, nomen ei פלא, quod eſt, *admirabilis*, tribuitur. Quemadmodum & פלאי, *admirabile & occultum*: Quod nomen ſibi Jud. 13. Angelus tribuit qui nativitatem nunciat Samſonis. A פלא enim oritur; quod eſt, *occultus fuit*: ut diſſimulet quod quærebatur; ipſum nempe nomen. Unde & פלוני, ὁ δεῖνα, cujus nomen non exprimitur. Quid ſi autem & Athenienſes, in ſuorum ſcriptis cùm legiſſent, vix cognoſci verum Deum poſſe (id quod à Platone aliiſque dictum eſt) Deum item πολυώνυμον eſſe (quomodo ab Acmone, antiquo ſcriptore, dictum Juſtinus Martyr notat) ideóque ei quem Ἄγνωστον intelligerent aram conſecrarunt, potuítne commodior Apoſtolo docendi ac dicendi hîc occaſio dari, ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν? *Quem ignari colitis, hunc ego vobis annuncio*. Hactenus de Ignoto Deo: nunc de eo quo ſe notum omnibus exhibuit:
De quo ſequitur, cùm dixit, Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ. Vi- v. 24.
detur enim hoc ubique hîc Apoſtolus egiſſe, ut ex iis quæ ſcire ipſi è philoſophis ſuis poterant, aut in manibus haberent, miſeros convinceret. Orbem autem & quæ in eo, Θεοῦ μαρτυρίαν, *Dei teſtimonium*, præclarè Heraclitus dixerat: Cujus in Epiſtolis divinus extat locus; Ἐὰν δὲ μὴ ἱδρυθῇ Θεοῦ βωμὸς, οὐκ ἔστι Θεός; ἐὰν δὲ ἱδρυθῇ μὴ Θεοῦ, Θεός ἐστιν; Ὥστε λίθοι Θεῶν μάρτυρες. Ἔργα δεῖ μαρτυρεῖν· οἷα ἡλίου. νὺξ αὐτῷ καὶ ἡμέρα μαρτυροῦσιν· ὧραι αὐτῷ μάρτυρες· γῆ ὅλη καρποφοροῦσα, μάρτυς. σελήνης ὁ κύκλος, ἐκείνου ἔργον, οὐράνιος μαρτυρία. *Quid ſi non ponatur ara Deo, non erit Deus? Quid ſi ponatur ejus qui non eſt Deus, ideóne Deus eſt? Ergò lapides teſtes erunt Dei. Atqui opera teſtari oportet: ut Solis. Nox illi diéſque, teſtes: anni tempeſtates, illi teſtes: tota terra frugum parens, illi teſtis. Lunæ globus, quod illius eſt opus, cæleſte teſtimonium exhibet*. Quò ſpectant & præclara illa, quæ Pythagoræ aut Pythagorico attribuuntur vulgò;

Εἴ τις ἐρεῖ, Θεός εἰμι, πάρεξ ἑνὸς, οὗτος ὀφείλει

Κόσμον ἴσον τούτῳ σήσας εἰπεῖν, Ἐμὸς οὗτος.
Κ' οὐχὶ μόνον σήσας εἰπεῖν, Ἐμὸς, ἀλλὰ κατοικεῖν
Αὐτὸς ἐν ᾧ πεποίηκε. πεποίηται δ' ὑπὸ τούτου.
Eſſe Deum ſi quis ſe dixerit (excipe verum)
Hic orbem faciat, dicátque, Hic eſt meus orbis.
Nec tantùm faciat dicátque, ſed incolat ipſum
Atque habitet quem fecit. ab hoc nam conditus orbis.

Ibid. Quemadmodum cùm de Deo addit, Ὅτι οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, expreſſiſſe
illud Heracliti aut alluſiſſe dicas, Ποῦ δ' ἐστὶν ὁ Θεός; ἐν τοῖς ναοῖς ἀποκεκλεισμένος;
Εὐσεβεῖς γε, οἱ γε ἐν σκότει τὸν Θεὸν ἱδρύετε, *Ubi autem eſt Deus? in templis conclu-*
v. 26. *ſus? Vos pii ergò, qui in tenebris Deum collocatis.* Paulò pòſt cùm dicitur, Ἐποίησέ τε
ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὁρί-
σας προτεταγμένους καιροὺς, καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, intellige τοὺς και-
ροὺς τοῦ βίου: quos rectè & μεμετρημένους, *ſive menſuratos* aut *numeratos*, dicas, quia προ-
τεταγμένοι & *antè ordinati* ſunt: Ut cùm dicitur, ὅτι Θεὸς ἐξ ἀδυναμίας εἰς δύναμιν,
ἐξ ἀτιμίας εἰς δόξαν, ἐκ μεμετρημένων καιρῶν εἰς ἀτελεύτητον αἰῶνα ἄγει. Non
v. 28. multò pòſt cùm dicitur, Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν, fieri poteſt ut
poetæ veteris ſenarium alluſerit,

Ζῶμεν δ' ἐν αὐτῷ θνητά, καὶ κινούμεθα, Καὶ ἐσμέν.

Quo ſenſu locum rectiùs diſtinguas, Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. ὡς
καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· ut Arati loco alterum
confirmet; & duabus ῥήσεσι ſeu locis paganorum ſic utatur. Porrò, quemadmodum ἡδονὴ
κατὰ ψυχὴν, ἡδονὴ τῆς ψυχῆς, ità ὁ καθ' ὑμᾶς ποιητὴς, ὁ ὑμέτερος· Ut τινὲς τῶν
ποιητῶν τῶν καθ' ὑμᾶς, ſit, τινὲς τῶν ποιητῶν ὑμῶν. Bene igitur Vetus, *veſtrorum poe-*
tarum. Ità capite ſequenti v. 15. Εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου, καὶ ὀνομάτων, καὶ νόμου τοῦ
καθ' ὑμᾶς, de Judæorum Lege. Ubi interim Recentior, *Lege veſtrate:* quod nolim. Ad-
de, quòd Aratus non Athenienſis ſed Cilix fuit (ἐκ Σόλων Κιλικίας) ad quem vulgò hæc
Ibid. referunt, qui de ſolo ejus loco agi volunt. E quo illud cùm adducit, Τοῦ γὰρ καὶ γένος
ἐσμέν, mirum συγκαταβάσεως & prudentis ſanè œconomiæ exemplum dedit. Cùm enim
Jovis meminerit Aratus, neque Ἐκ Θεοῦ, ſed Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα dixerit (quo nomi-
ne τὸν δημιουργὸν, *creatorem*, teſte ipſo Arati interprete, deſignat) neque rejicit hoc no-
men Apoſtolus, neque Jovem, cùm veteribus Eccleſiæ Patribus, hominem, & vitioſum
quidem atque adulterum, ex ipſorum ſententia, fuiſſe docet: quemadmodum nec, utrùm
fabuloſus an naturalis intelligatur, cùm interpretibus quærit. Contrà autem, de Deo id
accipit: Ut confirmet quod de Romanis quoque dixerat, ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανε-
ρόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, *quod de Deo cognoſci poteſt, mani-*
v. 29. *feſtum eſſe in ipſis*, &c. *ut ſint inexcuſabiles*, ad Rom. 1. 19, 20. Sequitur, Γένος οὖν ὑπάρ-
χοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης
καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. Pro quo ſcio apud Athanaſium χαράγ-
ματος τέχνης, Dialogo contra Macedonianos 1. legi; nec rectè. Cæterùm, χαράγματι
τέχνης eſt quod vulgò κεχαραγμένῳ τῇ τέχνῃ dicerent. Heraclitus, Οὐκ ἔστι Θεὸς
χειρόκμητος, dixerat. Bene autem addit, ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου: quia artifex dat for-
mam quam imaginatur: Formam dat quam fingit & excogitat; non Dei, quam igno-
rat, ſed τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐνθυμήσεως, *artis atque cogitationis* quam concipit; ideóq;
non veram. Unde Eſa. 31. 7. τὰ χειροποίητα, *in peccatum facta*, dicuntur. *Nemo per-*
ſuadere, inquit, *ſibi debet, Deum eſſe auro ſimilem, argento, vel lapidi, quem ars aut*
humana cogitatio formavit. Non rectè vulgò & obſcurè: Quid enim eſt, *ſculpturæ ar-*
tificii & excogitationis hominum? vel, *ſculpturæ artis & cogitationis hominis?* quod
antiquo placuit interpreti.

Cap. XI.

Caput decimum octavum & decimum nonum percurritur. Pro συνείχετο τῷ πνεύματι, συνείχετο τῷ λόγῳ, antiquum cum Græcis Theologis legiſſe interpretem. Mens loci quæ. Πνεῦμα Apoſtolorum comes. Συνέχεϑαι τῷ πνεύματι, ὑπὸ τοῦ πνεύματος παραλαμβάνεϑαι, Helleniſtis. Συνέχεϑαι τῷ λόγῳ. Συνείχετο ἔργοις. Εἶχε γὰρ εὐχὴν. Et de quibus propriè dicatur. Εὐξάμενοι & ἡγνισμένοι Helleniſtis qui. Ὁ ἔχων εὐχὴν. Locus, Ἀλλ' οὐδ' εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν. In diſſimulando benoni aut pabulmos Hebræorum. ὅπου ἦν Δαβίδ. ὅπου γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον. ὅπου ἦν ἐπ' αὐτοῖ ἐπιπέπτωκός τὸ πνεῦμα ἅγιον. Quomodo ignoraſſe Jebovam Samuel dicatur. Locus, Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; Judæi quomodo baptizari tum ſoliti. Tinctio in baptiſmo & ἡ κατήχησις conjuncta. Locus, Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας. Optati de baptiſmo Johannis locus. Ἐν σχολῇ Τυράννου τινὸς diſputaſſe Apoſtolum: Quod nomen nè antiquis quidem Hebræis fuiſſe ignotum. Tyrannus Ruſus, & quis. Turnus, pro eodem. Σουδάριον Hebræorum Magiſtris in uſu: & quo pacto uſurpatum. Σουδάριον, veſtis; & quæ. Mos apprehendendi in contractibus veſtem. Sudra; Σιμικίνθιον Ἐγχείριον Ὠράριον: Manuale; Orarium. Locus, Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, & quomodo ab interpretibus converſus. Θεάτρον, & quomodo accipiendum. τοῦ Διοπετοῦς. Ἀρχιερατικά, & qualia. Ἀγοραῖοι ἄγονται. Ἀγοραῖοι. Ἀγοραῖοι ἄγονται, cum res aguntur. Ὅτι ἡ ἀγοραῖος ἐστι. Ἀγοραῖοι qui.

Capite decimo octavo cùm dicitur, Ὡς δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ὅ, τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ Παῦλος, bene monuerunt eruditi, pro συνείχετο τῷ πνεύματι, τῷ λόγῳ antiquum legiſſe interpretem: Quemadmodum certè & apud Græcos legitur Theologos. Neque aliter Aſceticorum, quæ Baſilio aſcribuntur, autor: apud quem eodem modo, συνείχετο τῷ λόγῳ ὁ Παῦλος. Hoc miror, tantopere in loci interpretatione recentiores fluctuaſſe. Nam ſi συνείχετο πνεύματι legas, quis dubitat quin ἐκρατεῖτο reddendum ſit? Ut τὸ πνεῦμα, comes ſit Apoſtolorum Spiritus; qui pro re nata acriùs ſanctiſſimos afflabat viros. Heſychius, Συνεχόμεναι, κρατούμεναι. Et quis dubitat, quin κρατεῖϑαι τῷ πνεύματι, ſeu corripi interpreteris ſeu impelli, rectè hic dicatur? Nam cur alium, ut hic nonnulli, præter eum qui docentibus adeſſet, qui dictabat ſingula ac dirigebat, Spiritum intelligamus, nondum video. Nihil enim aliud quàm docuiſſe dicitur. Igitur συνείχετο, correptus eſt. Ut idem ſit, quod aliàs ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα, cecidit ſuper eum Spiritus; & quod Helleniſtæ, ὑπὸ τοῦ πνεύματος παραλαμβάνετο, à Spiritu correptus fuit: ſignificatione τοῦ אחז nimirum; ut majorem ità in docendo notet vehementiam. Sin τῷ λόγῳ legas, quid aliud niſi docendo fuiſſe occupatum dixit? Ut utriq; conveniat quod ſequitur, διαμαρτυρόμενος τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Eruditè ac Latiniſsimè interpres vetus, inſtabat verbo. Abſit autem illud, conſtringebatur ſpiritu. Qui exempla petit; præter Græcos, Helleniſtas ità loqui ſciat: Sap. Salomonis, ὅλος γὰρ ὁ κόσμος λαμπρῷ κατελάμπετο φωτὶ, καὶ ἀνεμποδίστοις συνείχετο ἔργοις, & non impeditis detinebatur, ſive inſtabat, operibus: meliùs quàm continebatur vulgò. Eodem capite cùm ſequitur, Ὁ δὲ Παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέρας v. 18. ἱκανὰς, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς τὴν Συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας, κειράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κεγχρεαῖς· εἶχε γὰρ εὐχὴν, poſtremum illud de Acyla, quaſi Nazaræus eſſet, credo, dici quidam voluerunt: Quos εὐξαμένους vel ἡγνισμένους, id eſt, εὐχὴν ἔχοντας, ut rectè interpretatur S. Lucas, vulgò Helleniſtæ dicunt. Εὐχὴ eſt נדר, Num. 6. v. 4. Πάσας τὰς ἡμέρας τῆς εὐχῆς αὐτοῦ. Vide ibid. verſ. 7, 9, 13, 18, 21. Εὔχεϑαι igitur eſt, Nazaræum fieri, vel eſſe: Ibid. v. 5. Ἕως ἂν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι ὅσας ηὔξατο & aliquoties. Igitur, ὁ ἔχων εὐχὴν, eſt, ὁ ἡγνισμένος. Ibid. v. 13. Καὶ οὗτος ὁ νόμος τοῦ εὐξαμένου, vel ἡγνισμένου. Item, Καὶ ξυρήσεται ὁ ἡγνισμένος παρὰ τὰς θύρας, v. 18. De Acyla igitur accipiendum, non de Paulo: cùm neutrum Nazaræatui obſtrictum autor dixerit, quod ſciam. Capite decimo nono nobiliſ-

Cap.18 v. 5.

Cap.19 ſimus exſtat ille locus, Ἀλλ' οὐδ' εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν. Qui quo pacto igno-
v. 2. rare poterant utrùm Sanctus eſſet Spiritus, ſi à Johanne baptizati eſſent, ſi *κατηχούμενοι*
ejus ac *μεμυημένοι* fuiſſent? qui de venturo poſt ſe dixerat, *αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύ-
ματι ἁγίῳ*. Aliàs monuimus, nihil tam uſitatum eſſe Hebræis quàm ut ſuum benoni
aut pahul, ſeu participium, interdum exprimant, interdum, uſu recepto, diſſimulent.
Ità Johannis 7. 42. Οὐχὶ ἡ γραφὴ εἶπεν, ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβίδ, καὶ ἀπὸ Βηθ-
λεὲμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαβίδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται; Ergò, ὅπου ἦν Δαβίδ, *ubi erat Da-
vidis* γεννηθεὶς nimirum: *ubi natus erat David*. Et, nè quis dubitet, apud eundem 7.39.
οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, *nondum erat Spiritus Sanctus*; δοθὲν nimirum, *datus*. Quod
expletur aliàs ac plenè effertur: quemadmodum Actor.8.16. οὔπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν
ἐπιπεπτωκὸς τὸ πνεῦμα ἅγιον, *nondum enim in quenquam illorum delapſus Sanctus
fuerat Spiritus*. Tolle illud ἐπιπεπτωκὸς quod additur, idem de quo hìc agitur habebis;
Nondum enim erat Spiritus Sanctus: collatus nempe, *ac datus*. Quod factum, cùm il-
luſtria ac verè cœleſtia illa vigere in Eccleſia cœperunt dona. Non igitur Spiritum San-
ctum eſſe ignorabant iſti, qui dona ejus, licèt ità extra ordinem effuſa, datúmque tam
ubertim ac miſſum, ignorare poterant: neq; id adhuc intellexiſſe videbantur. Ut τῶν κατά
τι λεγομένων, Hebræorum more, id ſit. Nec diſſimile quod de Samuele lib. 1. c. 3. v 7.
dicitur; *Samuel autem necdum norat Jebovam*. Quomodo? λαλοῦντα ſcilicet, quod
intelligendum. Ignorabat, loqui cum ſuis Jehovam ſolere. Quomodo enim ignorare
eum, iis natus parentibus, ſed & priuſquam natus aut conceptus eſſet Deo dedicatus, po-
terat? Nondum igitur apparuiſſe illi Deum innuit. B. Hieronymus Quæſt. in lib.Reg.
Neſcire Dominum dicitur, quia per prophetiæ myſterium necdum revelatus ei fuerat ſer-
v. 3. *mo Domini*. Sequitur, Εἶπέ τε πρὸς αὐτούς, Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; hoc eſt, κατηχη-
μένοι ἐστέ ut cap. ſuperiori v.25. ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου. Id autem à Judæis
deſumtum, qui aquæ ad cervicem immerſi, Legis præcepta diſcebant: à quibus Tinctio
v. 6. καὶ ἡ κατήχησις ſimul jungebatur. Eodem capite non ità multò pòſt dicitur, Καὶ ἐπιθέν-
τος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, &c. De quo loco precium operæ eſt audire quæ Op-
tatus lib.5. adverſus Donatiſtas notat: *Indè eſt vox Filii dicentis, A DIEBUS Johan-
nis uſque in hodiernum regnum Dei vim patitur: & qui vim faciunt, diripiunt illud.
Ideo dixit, vim patitur, quia adhuc baptizabat Johannes. Denique, quia alterum tem-
pus erat ante præcepta; alterum, poſt præcepta. Qui poſt præcepta in nomine Salvatoris
baptizati ſunt, in regnum Legibus intraverunt: qui ante præcepta, ſine Lege vim fecerunt,
ſed excluſi non ſunt. Ergò, antè præcepta baptiſma Johannis cùm eſſet imperfectum, per-
fectum judicatum eſt ab eo cui nemo judicat. Et quia quaſi limes quidam fixus eſſet juſ-
ſionis inter tempora antecedentia & ſequentia, cùm apud Epheſum baptizarentur aliqui
baptiſmate Johannis, poſt præcepta hos videns beatiſſimus Paulus, interrogavit, An ac-
cepiſſent Spiritum Sanctum. Dixerunt ſe illi neſcire an eſſet Spiritus Sanctus. Et dixit
illis, ut poſt baptiſma Johannis acciperent Spiritum Sanctum. Sic enim baptizati erant,
quemadmodum multi à Johanne fuerant baptizati. Sed quòd ante Legem baptizati ſunt,
ad indulgentiam pertinuerunt: quia præſens fuerat qui indulgentiam daret.* (Lege, *Sed
qui ante Leges baptizati ſunt*,) *Et non erant ex toto rei, qui Legibus non fuerant occu-
pati. Hi verò qui apud Epheſum poſt Leges Johannis baptiſmate baptizati fuiſſe leguntur,
poſt Leges in Sacramento erraverant: quia jam introductum fuerat baptiſma Domini,
& excluſum fuerat ſervi. Et ideo, quia poſt mandata Divina Legibus debuerant ire
in regnum, non per violentiam (jam enim terminum temporis fixerat Chriſtus, dicen-
do, A diebus Johannis uſque in hodiernum) poſt hodiernum jam non licebat, quod
heri licuerat. Quare nolite vobis blandiri dicto Apoſtoli Pauli, qui non poſt perſonam
operarii interrogavit, ſed poſt rem; cui res non perſona diſplicuit. Denique baptiſ-
ma Salvatoris juſſit ut diſcerent qui non noverant, quia non ipſum ſed aliud acce-
perant.* Quaſi non Spiritûs modò dona & linguas, ſed & baptiſma novum admi-
v. 9. ſiſſent. De quo jam egerunt eruditi. Paulò pòſt *ſingulis diebus in* Τυράννου τινὸς
ſchola diſſeruiſſe dicitur Apoſtolus. Quod nomen non ſemel in Gemara occurrit,
ubi

ubi & Tyrannus Rufus, qui הרשע ſeu *ſceleſtus* dicitur, & qui templo Hiero-
ſolymitano impreſſiſſe aratrum fertur: quem eundem cum Terentio Rufo Joſephi,
quidam; alii Titum imperatorem eſſe voluerunt. Nam ut טורנס fit Τύραννος,
novum non eſt: è quo & nonnulli *Turnus* fecerunt. Cùm autem ſequitur, Ὥστε v. 12.
καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐπιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια ἢ σιμικίνθια, ſatis
conſtat, σουδάριον, hoc eſt, סודר *ſudar*, Magiſtros ſibi vendicaſſe: qui & בגד, ſive *ve-*
ſtem, interpretantur: quo nomine eam dicebant quam in emtione ac contractibus duo
teſtes apprehendebant. Sed & iidem notant, quod faciei imponitur velamen, ab Hieroſo-
lymitano interprete סודרא *ſudra* dici. Quod autem ad σιμικίνθιον, Baſilius Seleuciæ
Epiſcopus Homiliâ Εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου notat, Παῦλος δέ τις ἐγχειρίδιον ἀνα-
λαβὼν, καὶ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ τὴν ὁμιλίαν ἀπομάξας, τοὺς ἀλάστορας δι' αὐτῆς ἀποσοβεῖ δαί-
μονας. Ubi σιμικίνθιον, ἐγχειρίδιον videtur dixiſſe. Quod confirmat gloſſam quam eru-
diti adferunt; ὅτι σιμικίνθιον τὸ ἐν ταῖς χερσὶ κατεχόμενον, πρὸς τὸ ἀπομάττειν τὰς
ὑγρότητας τοῦ προσώπου, ἤγουν ἱδρῶτα, πτύελον, δάκρυα, καὶ τὰ ὅμοια, *quod manu ad*
abſtergendos corporis humores, ſudorem ſcilicet, ſputum, lacrymas, ſimiliaque, geſtabant:
Quomodo ſudariis nunc utimur; ut & de iis rectè id dici poſſet. Ἐγχειρίδιον eſt *manuale*.
Heſychius, ὠράριον dixit, quo ſordes oris ſacerdotes detergebant: Σιμικίνθια, φακιόλια,
ζωνάρια, ὠράρια τῶν ἱερέων. *Manuale* autem, *orarium* Iſidoro. De quo inter alia vide
quæ clariſſimus Johannes Meurſius notavit. Eodem capite in ſeditioſa oratione illa
Demetrius, Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν. Mens v. 27.
autem, *Neque periculum modò eſt nè hac in parte arguamur, ſi videlicet Deos χειροποιήτους*
ipſi colamus, quod illi nefas arbitrantur. Vetus obſcurè ac parùm Latinè, *Non ſolùm au-*
tem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire. Recentior, cùm reddit, *Non ſo-*
lùm autem periculum eſt, nè iſtud quod nobis eſt peculiare nobis probroſum evadat, quid vo-
luerit non video: Aliter certè dixit quod invenit. Non ità multò pòſt, Τινὲς δὲ καὶ τῶν v. 31.
Ἀσιαρχῶν ὄντες αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς
τὸ θέατρον. Quid eſt, εἰς τὸ θέατρον? *in turbam certè ac populi confluxum.* Eruditè He-
ſychius, Θέατρον, σύναγμα, *populi conventum*, interpretatur: Qualis turba quæ ad ſpe-
ctandum confluit: quæ & ipſa, *theatrum* Romanis. Eodem capite, τίς γάρ ἐστιν ἄν- v. 35.
θρωπος ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πόλιν νεωκόρον οὖσαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος
καὶ τοῦ Διοπετοῦς; hoc eſt, τοῦ ἀχειροποιήτου: Unde originem ἀχειροποιήτων, de quibus ho-
die nonnulli diſputant, apud ſequioris ævi Chriſtianos duxiſſe videntur. Quod homini
Divinitus creato antiqui tribuunt: quem ἀχειρότευκτον ἀνδριάντα Andreas Hieroſo-
lymitanus, Archiepiſcopus Cretenſis, dixit; Τὸ νοερὸν ἐν ὕλῃ σύγκραμα καὶ σύνθημα,
τὸ ἐν αἰσθητοῖς λογικὸν ἀποτέλεσμα, ὁ ἀχειρότευκτος ἀνδριὰς, ἔμψυχον ἄγαλμα, τὸ
θεομίμητον ζῶον. Eodem capite non procul à fine cùm dicitur, Εἰ μὲν οὖν Δημήτριος v. 38.
καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεχνῖται πρός τινα λόγον ἔχουσιν, ἀγοραῖοι ἄγονται, καὶ ἀνθύπατοί εἰσι,
parùm conſultè ſcripſerunt qui exiſtimarunt, ἀγοραίους forenſium cauſarum judices, aut
cauſidicos, dici. Quomodo enim ἀγοραῖοι (imò ἀγόραιοι) ἄγεσθαι, de iis, aut quo genere
loquendi, dicatur? Res aut aguntur in foro, aut non aguntur. Cùm aguntur, ἀγόραιοι
ἄγονται: quemadmodum cùm ceſſant, *proferri* dicuntur. Gloſſarium nobile illud Ste-
phani, *cùm res agitatur*, ὅτε ἡ ἀγόραιός ἐστιν, exponit. Ἀγόραιοι ergò δικαιοδοσίαι, ſive
juriſdictiones, ſunt. Hoc ergò vult; Tempus eſſe quo res agerentur ac judiciaria tractà-
rentur: Nihil igitur obſtare ait, quominus judicio experiantur; cùm judiciorum, non
feriarum, tempus eſſet. Hoc vult; Deſiiſſe ferias, aut, non eſſe.

Cap. XII.

Vigeſimum caput cum ſequenti percurritur. Τὸ ὑπερῷον Romæ & alibi, viliſſima pars ædi-
um, quæ Apoſtolorum conventibus tribuitur: Cœnaculum. quos tegula ſola tuetur. Eli-
ſæi ὑπερῷον. Troas, colonia Romana. καταφερόμενος ὕπνῳ βαθεῖ. Καταφορά, & quid
Hebræis. Κατενεχθεὶς ὕπνῳ. Rhetorum καταφορά. Δεδεμένος τῷ πνεύματι, & quid

hoc loco. Δέσμιοι *&* δεδεμένοι *Helleniſtarum : De captivitate ſpirituali ſeu mœrore paſſim ità loqui. Abſens* τῇ σαρκὶ *Apoſtolus.* λύκοι βαρεῖς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. Φείδεσθαι, ἀντὶ τοῦ ἐλεεῖν, *Hebraiſmus.* Φειδὼ *&* φιλανθρωπία *in Deo. De eo, quòd Manes* φειδόμενον τῆς ἀπάτης καὶ πλάνης ἑαυτοὺς ἐκδεδωκότων *veniſſe ſe diceret. Locus,* ὅτι αὐτὸς εἶπεν, *& quomodo intelligendus. Philoſophorum* ἀρέσκοντα*: Eorundem* δόξαι*: & quomodo citentur.* Βούλεται τάδε. ἔλεγον διὰ τοῦ Πνεύματος, *Spiritu Prophetico: Quomodo & tertiam Trinitatis Perſonam ab antiquis dici.* Πνεῦμα Κυρίου, *Spiritus prophetiæ Domini, Thargumiſtis.* ὑποστειλάμενοι. εἰπεῖν τι αὐτῷ*: Quem locum aliter legiſſe Auguſtinum. Locus,* καὶ δαπάνησον ἐπ᾽ αὐτοῖς, *& quomodo intelligendus.* Δαπανήματα καὶ νόμοι. Δαπανήματα *de cibis quibus Judæi utebantur. Ordo non idem in adiaphoris per ſe, à quibus abſtinendum, ſervatus.* Τὸ πνικτὸν *alibi B. Auguſtino prætermiſſum. Tarſi urbis præſtantia: quantùmque ipſi ſibi tribuerent Tarſenſes; tum originem ſuam à Titanibus deduxiſſe.*

Cap. 20 v. 8. Capite vigeſimo inter alia legitur, Ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερῴῳ οὗ ἦσαν συνηγμένοι. quemadmodum τὸ ὑπερῷον, tanquam viliſſima pars ædium, & hîc & alibi Apoſtolis, ut peregrinis ac fortunæ tenuis, tribuitur. Ut & Romæ, qui ibi degerent. Notum, cur rarus venire in cœnacula miles à poeta dicatur:

> *Temporibus diris igitur juſſúque Neronis,*
> *Longinum, & totas Lateranorum obſidet ædes*
> *Tota cohors. rarus venit in cœnacula miles.*

Hi enim ſunt quos, ut idem loquitur, *tegula ſola tuetur*. Quod & aliis Eccleſiaſtici ſcriptores tribuerunt, qui hoc imitati ſunt. Iſidorus Peluſiota; Τὴν Ἐλισσαίου εὐτέλειαν ζήλου, ὑπερῷον καὶ λύχνον ἀρκοῦν, ἅπερ τὴν ὑψηλὴν καὶ πεφροντισμένην τοῦ ἀνδρὸς ἠλέγχετο πρᾶξιν. Quibus verbis ὑπερῷον Eliſæi commendat, déque magnitudine animi ejus & ſublimitate ex eo ſententiam pronunciat, aliiſque ad imitandum proponit. Ubi autem hoc evenit? Troade nimirum, quæ colonia Romana: Quas Apoſtolum amaſſe ſuprà diximus.
v. 9. Sequitur, Καθήμενος δέ τις νεανίας ὀνόματι Εὔτυχος, ἐπὶ τῆς θυρίδος, καταφερόμενος
ὕπνῳ βαθεῖ, διαλεγομένου τοῦ Παύλου ἐπὶ πλεῖον, κατενεχθεὶς ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἔπεσεν ἀπὸ
τοῦ τριστέγου κάτω, καὶ ἤρθη νεκρός. Ubi eleganter & propriè καταφερόμενος dixit, cùm καταφορὰν intelligat: Quâ voce Aquila τὸ תרדמה Geneſ. 2. interpretatur. Heſychius; Καταφορεῖν, ὑπνοῦν. Scribe, καταφορεῖν, ὑπνοῦν. Unde καταφέρεσθαι ὕπνῳ, *ſomno opprimi*. Alia eſt Rhetorum καταφορά: cùm, ut loquitur Nyſſenus, ἀφορμὰς καταφορῶν τοῖς μειρακίοις προβάλλοντ), hoc eſt, *invectivarum argumenta ſuis præſcribunt.* Gloſſarium Stephani; Καταφορά, *invectiva*: Καταφορικὸς, *invectivus.* Apage autem illud κατηχούμενος, quod è codice ſuo huc adducunt eruditi. Eodem capite cùm dicitur,
v. 22. Καὶ νῦν ἰδοὺ, ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι, πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ. Ubi eruditis non aſſentimur, qui de S. Spiritûs vinculo hîc agunt. Hoc enim vult; Mœrore ſe conſtringi, quòd & vincula & reliquas quæ eventuræ ſibi eſſent calamitates ex revelatione prævideret. Neque magis mirum fuit, Paulum ità affici, quàm Dominum, cujus ſummæ ante τὸ σωτήριον πάθος anguſtiæ commemorantur. Ut omittam, אסירים Hebræis δεσμίους aut δεδεμένους paſſim Helleniſtis dici, qui afflicti ſpiritu aut mœſti: Ità, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, Eſa. 42. 7. qui & οἱ ἐν δεσμοῖς apud eundem prophetam 49. 9. ut & δέσμιοι ἐλπίδος, qui aliquid exſpectant vehementer (quod ad ſpem de adventu Meſſiæ referunt plerique) Zach. 9. 12. Id autem, *vinctos, qui liberationem ſperant*, hoc eſt, *ſpiritu conſtrictos*, Thargumiſtæ interpretantur. Ergò, τῷ πνεύματι, *ſpiritu*, hoc eſt, *animo*. Et nonne graviſſima mœrendi cauſa, præter eam quam dixi, quòd à fratribus, ut non viſurus eos ampliùs (verſ. 25, & 38. vide) abiret, lupóſque rapaces Eccleſiam eſſe invaſuros videret? De quibus quæ ſequuntur vide. Quemadmodum igitur ad Coloſſenſes capite 2. abſentem ſe τῇ σαρκὶ, *ipſâ carne*, præſentem τῷ πνεύματι, hoc eſt, *ſpiritu* ſive *animo*, ità nunc δεδεμένον τῷ πνεύματι, etiam ſi
v. 29. nondum τῇ σαρκὶ ſeu reipſa, ait. Inter alia enim, Ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι εἰσελεύ-

σονται

σονται μετὰ τὴν ἄφιξίν μου λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. hoc.
eſt, *quos nulla gregis commiſeratio ſubibit.* Merus Hebraiſmus: Qui τὸ חמל & ſi-
milia ἀντὶ τοῦ ἐλεεῖν ſive *miſereri* ità paſſim uſurpant: ut exemplo horum Helleni-
ſtæ, τὸ φείδεσθαι. Unde & Græci nonnunquam Theologi φειδὼ καὶ φιλανθρωπίαν in
Deo conjungunt: Ut Epiphanius adverſus Montaniſtas; qui, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φει-
δὼ καὶ φιλανθρωπίαν, *propter miſericordiam & amorem quo homines proſequitur Deus.*
Aliter autem non loquuntur Helleniſtæ: Manes, qui ex Oriente venerat, Epiſtolâ ad
Marcellum, quæ in ejus hæreſi exſtat, veniſſe ſe ait & ſcripſiſſe, φειδόμενον τε τῶν
ἀπάτῃ καὶ πλάνῃ ἑαυτοὺς ἐκδεδωκότων, *miſertum eorum qui fraudi ac errori ſe tradidiſſent.*
Nam φειδωλός, *qui miſeretur.* Eodem capite, Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτω κοπι- v. 35.
ῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων, μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι
αὐτὸς εἶπε, Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. Ubi ὅτι αὐτὸς εἶπε, idem quod,
ἐδίδαξε, ſive, *ipsâ doctrinâ prætulit.* Falluntur ergò qui, quod ſequitur, χωρίον ſive lo-
cum certum eſſe volunt qui ex Evangelio amiſſo adducatur: cùm eo modo quo ἀρέσκον-
τα Philoſophorum citetur; non ut verba ſed ut placitum: Vulgò δόξας dicunt; quarum
ſola mens ſpectatur. Unde nonnunquam cùm ea citant veteres, hâc formulâ aut ſimili
utuntur, Βούλεται τάδε: Ut de Ariſtotele Laertius; qui poſtquam ſcripta Philoſophi recen-
ſuit, ἀρέσκοντα ejus ſeu doctrinam expoſiturus, Βούλεται ἐν αὐτοῖς τάδε, *Hæc in iis docet*
ſive *ſentit*, inquit. Et certè, Δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν, non, Δίδου, μὴ λάμβανε, *Da,*
non accipe, dixit Dominus. Igitur, τῶν ἀρεσκόντων τοῦ Κυρίου ἐστὶν, *è placitis Domini eſt*,
dicerent veteres, Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. Quod ſubacti in antiquo- Cap. 21.
rum ſcriptis intelligunt. Capite vigeſimo & primo cùm dicitur, Καὶ ἀνευρόντες τοὺς μα- v. 4.
θητὰς, ἐπεμείναμεν αὐτοῦ ἡμέρας ἑπτά· οἵτινες τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ Πνεύμα-
τος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσαλήμ, intelligitur Spiritus haud dubiò Propheticus. Quo
nomine ab antiquis nonnunquam tertia Trinitatis dicitur Perſona: Ut Juſtino Martyri,
qui Apologiâ 2. *Chriſtianos* τὸν Πατέρα, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ Υἱὸν ἐλθόντα, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
προφητικὸν σέβεσθαι καὶ προσκυνεῖν, hoc eſt, *Patrem, eúmque qui ab eo venit Filium, Spiri-*
túmq; Propheticum colere atque adorare, ait. Eodem ferè modo quo à Thargumiſtis Spiri-
tus idem qui Πνεῦμα Κυρίου, cùm alibi tum 2. Sam. 23. 2. רוח נבואה דיי, *Spiritus*
Prophetiæ Domini, dicitur. Eodem capite, Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀποσκευασάμενοι v. 15.
ἀνεβαίνομεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ubi Græci Scholiaſtæ, τὸ ἀποσκευασάμενοι, τὰ πρὸς ὁδοιπο-
ρίας λαβόντες, *iis quibus ad iter opus eſt aſſumtis*: Qui ἐπισκευασάμενοι, cum aliis non-
nullis, legiſſe videntur. Eodem capite legitur, Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐδόξαζον τὸν Θεὸν, εἶπόν v. 20.
τε αὐτῷ, Θεωρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων. Ubi neceſſe eſt aliam lectio-
nem ſecutus ſit B. Auguſtinus: qui in locum illum ad Gal. c. 2. *Dixi Petro coram omni-*
bus, orationem quæ ſequitur Jacobo tribuit: *Attende enim*, inquit, *obſecro, ipſa verba Ja-*
cobi; VIDES, FRATER, quot millia ſunt in Judæa qui crediderunt in Chriſtum. Legit igi-
tur, εἶπέ τε αὐτῷ: pro quo alii, εἰπόντες: niſi ſanctiſſimo viro impoſuit memoria. Non
multò pòſt legitur, Τούτους παραλαβὼν, ἁγνίσθητι σὺν αὐτοῖς, καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς. Quod v. 24.
ad ſumtus hic quidem Nazaræorum causâ faciendos, quanquam & ad diætam quâ Ju-
dæi utebantur, nonnunquam refertur: Eo ſenſu quo δαπανήματα καὶ νόμοι ab Helleni-
ſtis interdum conjunguntur: ut cùm 2. Machab. 11. 31. χρῆσθαι τοὺς Ἰουδαίους τοῖς ἑαυτῶν
δαπανήμασι καὶ νόμοις, καθὰ καὶ τὸ πρότερον, *uti Judæos ſuo victûs genere & legibus, ut*
priùs, permittitur: de cibis quibus antè utebantur, qui à ſuilla & ſimilibus abſtinebant.
Eodem capite cùm dicitur, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς τό, τε εἰδωλόθυτον καὶ τὸ αἷμα, καὶ πνι- v. 25.
κτὸν, καὶ πορνείαν, mirum eſt quantopere in iis recenſendis (de quibus ſuprà egimus prolixè)
varient antiqui: Adeò quidem ut B. Auguſtinus alibi τὸ πνικτὸν prætermittat: qui, *De gen-*
tibus autem quæ crediderunt nos mandavimus, judicantes, nihil ejuſmodi ſervare illos, niſi ut
ſe obſervent ab idolis immolato, & à ſanguine, & à fornicatione. Eodem cap. in verbis Pauli v. 39.
non procul à fine cùm legitur, Ἐγὼ ἄνθρωπος μέν εἰμι Ἰουδαῖος, Ταρσεὺς, τῆς Κιλικίας οὐκ
ἀσήμου πόλεως πολίτης, rectè illuſtri urbe ortum ſe ait: Et adeò quidem illuſtri, ut & Græ-
cos, & Argivos, & his præſtantiores, dici Tarſenſes ſe vellent; neq; ad heroas modò,
ſed

ſed Titanas ipſos, generis antiquitatem referrent: Dio Chryſoſtomus Tarſicâ priore; καὶ ὡς ἐστε Ἕλληνες, καὶ Ἀργεῖοι, καὶ ἔτι βελτίους· καὶ ἀρχηγοὺς ἔχετε ἥρωας καὶ ἡμιθέους, μᾶλλον δὲ Τιτᾶνας.

Cap. XIII.

Caput vigeſimum ſecundum & tertium percurruntur. ἀνατεθραμμένος παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ. *Proficere ad pedes. Judæorum mos, qui ſedentes diſcebant; unde illud, Qui ſedent & proficiunt in Lege: ſecùs quàm Græcorum plerique;* περιπατοι, ἱστορίας, καὶ λόγοι. רגל *Pes, & ab eo, Inſtituere. Locus,* Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. *Qui ſint* οἱ οὐκ ἀκούοντες οὐ λαλοῦντες. *Recentioris interpretis de audita Apoſtoli voce ſententia.* Φωνὴ *Vox, ſed & Sonus. Locus Johannis huic ſimilis, de quo & ſuprà actum. Vox,* ἔναρθρος *aut* ἄναρθρος. *De ipſo loco quid ſentiendum. Cujusnam, qui Paulo in converſione aderant, vocem audierint. Filia vocis. Chronologia Sanctorum, auctoriſque ſententia.* Αὐτὸς, *Dominus: & quomodo uſurpetur.* Αὐτὸς, ὁ κυριολογούμενος. Ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολήν. Παρεμβολὴ *quæ. Antonia, quæ & φρούριον Joſepho dicta.* Μάστιξιν ἀνετάζεσθαι· Ἐξετάζειν· Οἰκέτης ἐξεταζόμενος· Ἐτασμοί. Προτείνειν τοῖς ἱμᾶσι. *Locus,* Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν; *Apoſtolus, Romanus; & quomodo. Tarſus utrum colonia an municipium. Fuſiùs de eo actum. Apionis ignorantia à Joſepho taxata, qui neſciret, ab iis à quibus deductæ eſſent coloniæ colonos dici.* Πολιτεία, *Jus civitatis. Romani quàm in conferendo urbis ſuæ nomine, etiam Joſephi tempore, munifici. Leges de libertate, & ad quos potiſſimùm ſpectarint. Duæ in Cilicia, quarum Ulpianus meminit, coloniæ; Selinus nempe, & Trajanopolis. Juliopolis, Tarſus, & unde dicta. Tarſo, ſecundùm Dionem Chryſoſtomum, terram, leges, honoremque contuliſſe Auguſtum; & quò ſpectarent ſingula. Largiri agrum ſeu terram: Leges quæ & quales municipibus conferri ſolitæ. Honor quis conferri ſolitus. Romanitas. Naturæ patria; Juris patria: Utramq; quinam haberent. Municipes fuiſſe colonos, quonam è loco probaverit Baronius.* Πολίτης: *& hoc nomen quàm moleſtè exprimant Syri.* Πολίτης ἀπὸ πολίχνης, *&* κοινωνὸς τῆς πολιτείας, *dictus Municeps.* Πολίχνιον, *Municipium.* Ἀποικία *Græcorum. Municipes, cujuſque civitatis cives, Juriſconſultis. Baronii ſententia excuſſa. Mirifica Proſperi.* πολλοῖς κεφαλαίοις. Κεφάλαιον, *de Summa rei, etiam pecuniæ.* Συνάγειν τὸ κεφάλαιον, *Ariſtoteli.* Λογίζεσθαι τὸ κεφάλαιον. *Pecuniæ conſpectus.* Μεταχειρισμός. *An Apoſtolus aliter de ſummo Pontifice locutus ſit quàm ſenſit.* Τῆς χάριτος οὐκ ἀπολαύσω, *de Apoſtolo; & an locum in eo habuerit.* Ἐλπὶς, *de Reſurrectione. Reſurrectio tota ſpes noſtra, B. Auguſtino judice. Spes,* ὑπόστασις. ἐπιστολὴ τὸν τύπον τοῦτον περιέχουσα. Περιέχειν τὸν τύπον. Περιέχειν, παθητικῶς *uſurpatum.* τοιοῦδε τοῦ σκοποῦ ἐχόμενον. ἐπιστολὴ ἔχουσα ὧδε. ὁ κανὼν περιέχων οὕτως. Πολιτικοὶ καὶ δημόσιοι τύποι. Τύποι πραγματικοὶ, *Formata epiſtolæ.* Τοῦτο τὸ ἀντίγραφον. Αἰτία, *& quid hoc loco.*

Cap. 22 v. 3. CUm Apoſtolus non procul ab initio capitis quod ſequitur, ἀνατεθραμμένος παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ, dixit, Judæorum expreſſit morem, qui ſedentes non περιπατοῦντες, & ad præceptorum pedes, proficere ſolebant. Unde qui diſcunt, *ſedere* iis, & *ſedentes*, dicuntur: ut cùm eos *qui ſedent*, hoc eſt, שיושבין, & *qui proficiunt in Lege*, cùm alibi tum in Capitulis Patrum conjungunt: Multùm diverſi, ut videtur, hac in parte à Græcis, qui περιπατοῦντες, ἱστορίας καὶ λόγους, interpretantur: nam de Ariſtotele quod vulgò traditur, notum. Jam à רגל *regel*, quod *pedem* denotat, הרגיל in hiphil de *exercitatione* ac *inſtitutione*, ſi Eliæ credimus, vulgò, quanquam in Sacris rariſſimè, uſurpatum: Quod & ibi autor idem probat. Eodem capite cùm ab Apoſtolo
v. 9. dicitur, Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι, quia non eſt locus in quo magis ſe torſerunt eruditi, qui aliud hîc dici quàm in hiſtoria converſionis ejuſdem Apoſtoli voluerunt, utrumque

ſemel

ſemel videamus, nè quid ampliùs moretur eos qui hîc tantum operæ ſumſerunt. Ibi legitur, *Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἱστήκεισαν ἐννεοὶ, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες:* hic verò, *Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες* &c. *τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι.* Priorem locum ità reddidit interpres recens, *Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebant, conſtiterunt muti; audientes quidem ejus vocem, neminem autem videntes.* Ad verbum ſuo more vetus, *Viri autem illi qui comitabantur cum eo, ſtabant ſtupefacti; audientes quidem vocem, neminem autem videntes.* Primò, *ἐννεοὶ, mutos* reddit, cùm non minùs ſurdi câ voce deſignentur. Princeps eruditionis antiquæ Heſychius, Ἐννεὸν, *νωχελῆ, μωρὸν*, interpretatur: tandémque addit, *ὃς οὔτε ἀκούει οὔτε λαλεῖ, qui nec audit nec loquitur:* ut deſignet eum cui mens percuſſa vocem & auditum pariter includit; quales οἱ *ἐμβεβροντημένοι.* Notum illud poetæ,

Non aliter ſtupus quàm qui Jovis ignibus ictus
Vivit, & eſt vitæ neſcius ipſe ſuæ.

unde *ſtupefactos* Vetus eruditè dixit. In ſequentibus *τὸ ejus* more ſuo addidit Recentior, qui nodum ſecat; quaſi hoc ad Pauli vocem referendum eſſet: qui ibi, *audientes quidem ejus vocem.* Sed & meliùs fortaſſe *audientes ſonum*, quàm *vocem*, dixiſſet: ſonum enim magìs quàm vocem, præ ſtupore quem deſignat, audiviſſe veriſimile eſt. Tales erant iſti Joh. 12. 28, 29. de quibus ad caput hujus libri ſecundum: qui cùm vocem è cœlo, *Et glorificavi, & iterum glorificabo*, audiviſſent, tonitru audiſſe ſe exiſtimabant: Quem locum eleganter huic hiſtoriæ Chryſoſtomus accommodat. Quid igitur eo de quo hactenus loco? Stupefactos atque attonitos ſive vocem ſive ſonitum audiſſe, ſed neminem vidiſſe, dixit. Reſtat ut & iſtum videamus, ubi dicitur, *ὅτι φωνὴν οὐκ ἤκουσαν*. Nemo neſcit, vocem eſſe aut *ἔναρθρον*, aut *ἄναρθρον, indiſtinctam*, vel *articulatam*; qualis eorum qui loquuntur: De qua nè quis dubitet hîc agi, addit ipſe, *τοῦ λαλοῦντός μοι*. Illi autem ſonum, ſive mavis, vocem indiſtinctam audiverunt, verba non intellexerunt. Quare? Ὅτι *ἐννεοὶ ἐγένοντο* præ ſtupore; quòd attoniti, quòd ſtupefacti ac ſemiſurdi eſſent. Adde, quòd diſtinctè duas ponit voces: alteram, *Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις*; alteram à qua nomen loquentis exprimitur, *Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις.* Quam vocem aut nomen poteſt fieri ut non audirent, quia audiri ab iis noluit qui nomen ſuum hìc expreſſit: non enim cæteri, ſed vas electionis vocabatur: Quemadmodum nec viderunt eum, quia noluit videri: Eum nempe, ut ad primum Lucæ B. Ambroſius loquitur, *qui, ſi non vult, non videtur, ſi vult, videtur. Apparuit enim Deus Abrahæ, quia voluit: alii, quia noluit, non apparuit. Viſum eſt etiam Stephano, cùm lapidaretur, aperiri cœlum. viſus eſt etiam Jeſus ſtans ad dexteram Dei; & non eſt viſus à populo.* Atque etiam hoc modo verum eſt, *ὅτι τὴν φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ, ejus qui loquebatur ei non audiviſſe vocem.* Adde his, filiam fuiſſe vocis, de qua agitur: qualis apud Johannem illa de qua egimus; quæ revera vox intelligentibus, cæteris non aliud quàm ſonus. A quo Chronologia Sanctorum non abit: quæ ità de hoc loco; *Superiùs ubi audiſſe vocem referuntur, adeò non vocem ſed inconditum ſonum vocis acceperunt, ut eos poſtea dicat vocem non audiſſe, id eſt, expreſſam verborum ſignificantiam quâ poſſent intelligere quod ſonabat. Ac proinde diverſâ vice, & audiſſe & non audiſſe, referuntur: Quia quantum ad ſonum pertinet, audierunt; quantum ad verba, non audierunt.* Capite eodem & illud habes, *Ἐγένετο δέ μοι* v. 17,
ὑποστρέψαντι εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ ἰδεῖν 18.
αὐτὸν λέγοντά μοι, &c. Ubi *αὐτὸν* eſt הוא: Quod Rabbini convenire ei notant cui nomen convenit ſupremum, hoc eſt, tetragrammaton, ſive *Κυρίῳ*: quem intelligit: Αὐτὸς
enim eſt ὁ *κυριολογούμενος*, cui convenit hoc nomen. Non ità multò pòſt legitur, Ἐκέ- v. 24.
λευσεν αὐτὸν ὁ χιλίαρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολήν. Porrò Helleniſtis eâdem voce & conventum populi, imprimis caſtrenſem, quanquam & alium (ut cùm *τὸ* המון interpretantur) denotari ſciunt qui in illorum ſcriptis verſati ſunt. Ut cùm 1. Machab. 5.45. de numero ſeu turba ipſa, *καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν, καὶ τὴν ἀποσκευὴν, παρεμβολὴν μεγάλην σφόδρα, ἐλθεῖν εἰς γῆν Ἰούδα*, dicitur. Doctiſſimum Gloſſarium, Παρεμβολὴ, *ſalanx, caſtrum.* Cur non igitur *caſtri* potiùs quàm *caſtrorum* voce uſi ſunt interpretes?

quæ haud parùm inter ſe differre ſolent: cùm Antonia præſertim hic intelligatur; quam
non ſemel *φρούριον* Joſephus dixit. Sed neque quod interpretibus hic placuit, bene iis ceſ-
ſit qui in linguas alias hæc converterunt: quod non paucis in locis eveniſſe video. Sequi-
Ibid. tur, *εἰπὼν μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτόν.* Ubi interpres vetus, *flagellis cædi:* Quod ſimpli-
citer *ἐξετάζειν* Eccleſiaſticus dixit, *ὥσπερ γὰρ οἰκέτης ἐξεταζόμενος ἐνδελεχῶς, ἀπὸ μώ-
λωπος οὐκ ἐλαττωθήσεται.* Ubi *ἐξεταζόμενος ἐνδελεχῶς, crebrò vapulans:* Quemadmo-
dum & alia tormenta *ἐτασμοί:* quomodo, *μετὰ ἐτασμῶν καὶ μαστίγων ἐξομολογεῖν,* 2. Ma-
chab. 7. 37. dicitur: Cùm hoc loco non tam de pœna quàm de exploratione veritatis per
eam accipiendum videatur; quemadmodum cùm flagris in ſervos inquiri Romani dice-
v. 25. bant. Paulò pòſt ſequitur, *Ὡς δὲ προέτεινεν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσιν.* Ubi, quod vulgò *παραδιδόναι
εἰς τὸ μαστιγοῦσθαι, tradere ad flagra,* S. Lucas *προτείνειν τοῖς ἱμᾶσι* dixit: *Ἱμάντες* enim
lora ſunt: ut in illo Comici, *operiere loris.* Quæ res mirificè interpretes exercuit: Anti-
quum, qui, *cùm aſtrinxiſſent eum loris;* Recentiorem, qui, *cùm diſtendiſſent eum lo-
ris,* hic reddidit. Gloſſatores antiqui, *Ἱμᾶσιν, ἐμάστιξεν.* Nam *προτείνειν* nihil aliud
quàm *admovere.* Cùm verò ſequitur, *Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν
ὑμῖν μαστίζειν;* mirum non exactiùs examinaſſe eruditos quomodo Romanum Apo-
ſtolus ſe dicat qui Tarſenſem ſe dixerat; niſi quòd conſtet, ideo Romanum fuiſſe
quòd Tarſenſis eſſet ſi jure civitatis donata fuit Tarſus: Quam coloniam nonnul-
li, municipium fuiſſe volunt alii: qui & libertatem ac jus civitatis ab Antonio tri-
umviro Tarſenſibus collatum, ex Auguſti mandato ac S. C. ab Agrippa confirma-
tum, volunt. Sed ponamus, coloniam fuiſſe tantùm, quam liberam fuiſſe urbem diſertè
dixit Plinius, quis dubitat quin rectè Romanum ſe dixerit Apoſtolus? niſi imperitiæ Jo-
ſephum accuſemus, qui hanc Apioni objecit, quòd neſciret *ὅτι πάντες οἱ εἰς ἀποικίαν τινὰ
κατακληθέντες, κἂν πλεῖστον ἀλλήλων τοῖς γένεσι διαφέρωσιν, ἀπὸ τῶν οἰκιστῶν τὴν προσηγορίαν
λαμβάνουσι, omnes qui in colonias vocati ſunt, licèt multùm genere inter ſeſe differant, à
conditoribus ſortiri nomen.* Quâ ratione addit, eos qui Antiochiam habitarent Judæos,
Antiochenſes dictos: id enim iis tribuiſſe Seleucum. Quod jus *πολιτείας* ibi dixit; *Τὴν
γὰρ πολιτείαν αὐτοῖς ἔδωκεν ὁ κτίστης Σέλευκος.* atque id ipſum pluribus confirmat exem-
plis. Pergit deinde, additque, *Ἡ δὲ Ῥωμαίων φιλανθρωπία πᾶσι μικροῦ δεῖν τῆς αὐτῶν προσ-
ηγορίας μετέδωκεν, οὐ μόνον ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ μεγάλοις ἔθνεσιν ὅλοις. Ἴβηρες γοῦν οἱ πάλαι,
καὶ Τυῤῥηνοὶ, καὶ Σαβῖνοι, Ῥωμαῖοι καλοῦνται, Romanorum verò humanitas omnibus ferè no-
men communicavit ſuum, non hominibus modò, ſed & magnis gentibus, ac quidem totis. Ibe-
ri ergò veteres, Tyrrhenique, & Sabini, Romani dicuntur.* Neque aliud ſanè ſe Apoſtolus
quàm Romanum dixit: Quanquam quid quantúmque inter cives, qui municipes, &, qui
coloni tantùm dicebantur, intereſſet, non ignorant qui hæc rectè intelligunt. Jam verò
Tarſum, de qua agitur, coloniam fuiſſe, quis antiquorum dixit? Qui autem liberos fu-
iſſe vel donatos libertate Tarſenſes dixit, quin municipes fuiſſe voluerit, vix dubitan-
dum: cùm imprimis legum de Libertate beneficium ad hos ſpectaret. Ad quas leges hîc
provocat Apoſtolus, ut mox dicemus. Et quomodo colonia, cùm duas tantùm in Cili-
cia Juriſconſultus quoque agnoſcat? Ulpianus ff. *De cenſibus,* l. 1. *Eſt & in Bithynia
colonia Apamena, & in Ponto Sinopenſis: eſt & in Cilicia Selinus, & Trajanopolis.* Cur
autem Juliopolin, ſi & ea locum inter eas habuit, autor de quo agimus omiſit? quo no-
mine in Julii memoriam, Auguſti gratiam, Tarſum ab incolis fuiſſe dictam, Dio Caſſius
teſtatur: *Οὕτω γὰρ,* inquit, *προσφιλῶς τῷ Καίσαρι τῷ προτέρῳ, καὶ δι' ἐκεῖνον καὶ τῷ δευ-
τέρῳ, οἱ Ταρσεῖς εἶχον, ὥστε καὶ Ἰουλιόπολιν σφᾶς ἀπ' αὐτοῦ μετονομάσαι, Ità enim Cæſari
priori, ac propter eum ſecundo, Tarſenſes favebant, ut Juliopolin ab eo urbem ſuam ità nun-
cuparent.* Qui, Auguſtus nempe, ſi Dioni credimus Chryſoſtomo, iiſdem *terram, leges,
honorémque* contulit: Verba ejus ſunt; *Τοιγαροῦν ἅ τις ἂν φίλοις ὄντως καὶ συμμάχοις, καὶ
τηλικαύτην προθυμίαν ἐπιδειξαμένοις, κἀκεῖνος ὑμῖν παρέσχε, χώραν, νόμους, τιμὴν,
ἐξουσίαν τοῦ ποταμοῦ τῆς τε θαλάσσης τῆς κατ' αὐτήν, Itaque omnia quæ quis amicis verè ac
ſociis, quique tantam exhibuere benevolentiam, præſtare poſſet, & ille vobis contulit; terram,
(ſive, agrum) leges, honorem, poteſtatem fluvii mariſque vicini. Agrum:* liberum videli-
cet, ac ſic immunem; *Leges;* quæ de libertate municipiis conferri ſoliti: *Honorem;* ipſum
civitatis

civitatis nempe jus, eximium imprimis ac præclarum: quod רהומיותא, *Romanitatem*, Syrus dixit. Cùm Romanæ civitatis publica non modò ſed & privata uſurparent jura; ut naturæ pariter ac juris ità patriam haberent: quod de municipibus eleganter pariter ac verè olim dixit Tullius. Primum autem è legibus Libertatis beneficium, flagellorum verberúmque immunitas fuit: quam Apoſtolus hic tangit, cùm non ſine cauſa quærit utrùm flagellare hominem Romanum iis fas ſit: Quemadmodum de Gavio Compſano, municipe, à Verre cæſo, idem Tullius exclamat; *Cædebatur in foro Meſſanæ*, inquit, *civis Romanus. O nomen dulce libertatis! ô jus eximium noſtræ civitatis! ô leges Porciæ Semproniæq́!* quæ & municipibus, ut civibus, communes. Illud autem vel imprimis mirum, quòd diffuſæ lectionis Baronius non è Græco contextu ſed Latino, municipes fuiſſe Tarſenſes, probandum ſumſerit: Ex eo nempe loco ubi, ſecundùm veterem interpretem, *Ego homo ſum quidem Judæus à Tarſo, Ciliciæ, non ignotæ civitatis municeps*, Apoſtolus dixit: cùm in Græco ſit, πολίτης. de eo ſcilicet qui ut civis Romanus jure ità Tarſenſis naturâ eſſet. Unde Syrus, ut πολίτου declinaret nomen, *natum in Tarſo* dixit. Πολίτας enim illi, ut & Metaphraſtes aliquoties, בני מדינתא, *filios urbis*, dicunt: Qui ter, in exprimenda voce illa, circuitione uſus eſt: non minùs moleſtè quàm Græci municipem, πολίτην ἀπὸ πολιχνίου, *civem ex minori urbe*, vel κοινωνὸν τῆς πολιτείας, *civitatis participem*, ipſum municipium, πολίχνιον, *urbem minorem*, dicunt. Ἀποικία enim, quam & Græci norunt, à definitione municipii diſſentit: Quemadmodum, nec Helleniſtarum Ἀποικίας quicquam hìc docere nos poſſunt; quòd Hebræas voces, ac diverſas, non unam, exprimant plerunque; tantum abeſt ut à municipiis diſtingui poſſint. Quid, quòd interpres hic antiquus (quem ſequitur Baronius) Juriſconſultorum more, qui abuſivè, ut Ulpianus fatetur, *municipes, cujuſque civitatis cives*, dicunt, eâ voce hìc uſus eſt? Ut cùm quærunt, an qui Campano patre, matre Puteolanâ, natus eſt, municeps Campanus ſit. Quomodo ſi locutus eſt interpres vetus, qui πολίτην ſic interpretatur, quânam ratione municipem potiùs fuiſſe quàm colonum probabimus Apoſtolum, qui non aliud quàm Tarſi natum ſe, aut Tarſenſem eſſe civem, dixit? Quanquam enim municipem fuiſſe non negem, nondum tamen id ex eo quòd Tarſenſem ſe civem dicat, probari poſſe video. Audiamus ipſum: *Sed quânam ratione Paulus ſe natum dicit civem Romanum? Non aliâ quidem niſi quòd nuper ad Judæos pro concione dixerat ſe Tarſi Ciliciæ ortum eſſe, E G O, inquiens, S U M V I R J U D Æ U S, N A T U S T A R S O C I L I C I Æ. Et paulò antè coram tribuno ſe municipem Tarſenſem eſſe profeſſus erat. Porrò ille dicebatur municeps, qui in eodem municipio, ut Ulpianus docet, natus eſſet. Tarſus enim Ciliciæ metropolis jus municipale à Romanis fuerat conſecuta, ac ea de cauſa coloniæ quoque præſtabat* &c. Quis autem dicat, Civem ſe Tarſenſem dicit, ergò municipem non colonum dicit: municipes autem jure potiori ſunt quàm Romani. Quis enim hinc, municipem fuiſſe, non colonum, concludet? nedum ut jure potiori municipes fuiſſe quàm colonos evincat? Cui tamen facilè ignoſcet qui Proſperum hac de re differentem leget: qui, *Herodes igitur (cujus patrem ex Idumæis, matrem verò ex Arabia fuiſſe, idem Joſephus dicit) à Cæſare Auguſto attributum ſibi illius gentis eo tempore ſumſit initium, quo Cæſar pacati orbis totius ſub edicto deſcriptionem fieri præcepit. Itaque eo anno profeſſionis illius quæ facta eſt præſide Syriæ Cyreno, natus eſt Chriſtus Dominus. In qua deſcriptione venit & Paulus. Sic enim intelligendum eſt quod tribuno Lyſiæ dixit, E G O A U T E M N A T U S S U M R O M A N U S: omnes enim precio comparabant hujus nominis dignitatem. Hic verò Judæus cùm dixit, natum ſe eſſe Romanum, clariùs oſtendit, in illa ſe deſcriptione veniſſe, nato jam Præcurſore & Præcone Domini Regis & Judicis, à quo tempus gratiæ ſumſit initium*, De prædict. Dei, part. 2. Qualia nemo excidiſſe viris tantis crederet niſi qui legenti ſibi fidem haberet. Eodem capite non ità novum atque eruditi exiſtimant quod paulò pòſt dicitur, Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. v. 28.
Τὸ κεφάλαιον enim ità vulgò ac crebrò de ſumma rei uſitatum, ut ad ſummam pecuniæ transferri mirum non ſit. Nam ut de hac, συνάγειν τὸ κεφάλαιον, ipſe Ariſtoteles dixit; ità ſi idem hìc, aut λογίζεσθαι τὸ κεφάλαιον, de pecunia dicas, magìs elegans

 quàm

quàm novum ſit. ut ſic τὸ χρ. λόγον ποσὸν, ſive certam ſummam, dicas. Nam de ſorte,
ubi de uſura agitur, aut patrimonio uſurpari, res nota eſt. Illud mirum magìs, Roma-
nos veteres, quod hìc *κεφάλαιον*, *pecuniæ conſpectum* dixiſſe. Antiquæ elegantiæ, quam in
antiquis amiſimus, plurimis in locis conſervator Gellius, de Celſino Juliano, qui de
ſtruendis cogitabat balneis; *Aſſiſtebant fabri ædium complures, balneis novis moliendis ad-
hibiti: oſtendebántque depictas in membranulis varias ſpecies balinearum. Ex quibus cùm
elegiſſet unam formam ſpeciémque operis, interrogavit quantus eſſet pecuniæ conſpectus ad id
totum opus abſolvendum. Cúmque architectus dixiſſet, neceſſaria videri ſeſtertia ferme tre-
centa; unus ex amicis Frontonis, Præter propter, inquit, alia quinquaginta.* à ſitu terrarum
ſorte ac ſimilibus, quæ contrahuntur. Et fortaſſe compendium τῆς οἰκουμένης, qualis eſt
Cap. 23 Dionyſii περιήγησις, non malè *orbis conſpectum*, ut hìc *pecuniæ*, dicas. Capite vigeſimo
v. 5. & tertio cùm Apoſtolus ait, Οὐκ ᾔδειν, ἀδελφοὶ, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς, Græci Scholiaſtæ
μεταχειρισμὸν id ſchema vocant quo hìc uſum volunt: qui cùm ſummum ſacerdotem
eſſe ſciret, Οὐκ ᾔδειν ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς, hoc eſt, *Summum eſſe ſacerdotem ignorabam*, in-
quit: Itaque, προσποιεῖται ἄγνοιαν, οὐ βλάπτουσαν, ἀλλ᾽ οἰκονομοῦσαν, dicunt illi: ἔστι γὰρ καὶ
μεταχειρισμῷ χρήσασθαι ἰσχυροτέρᾳ παῤῥησίας. Ac ſi dicas, *præ ſe tuliſſe ignorantiam,
quæ ædificaret magìs quàm noceret: hoc enim ſchema Libertate in dicendo nonnunquam eſſe
efficacius.* Quorum exemplo Eraſmus *artem* dixit: *Licet enim*, inquit in Paraphraſi, *arte
vitare periculum, cùm non apparet fructus.* Ego nec iis aſſentiri neque cæteris poſſum
Theologis, qui in his & ſimilibus Paulum humanitus quid paſſum volunt, &, ut ipſi
loquuntur, τῆς χάριτος ἐκ ἀπολαῦσαι, ſive *deſtitutum à gratia fuiſſe:* qui nec voluiſſe
Apoſtolum, quod volunt, exiſtimo; ut cùm ſciret ſcilicet Pontificem fuiſſe ſummum, id
diſſimularet. Conſtat enim tantam tum fuiſſe ἀναρχίαν, ut in diem quaſi eſſent Ponti-
fices aut non eſſent. quâ confuſione ut nihil fœdius ità nihil juſtius, poſtquam factione
ſummorum quoque ſacerdotum & mendaciis damnata Veritas, damnata patrum Spes,
damnatus eſſet ſummus omnium Sacerdos. Paulum ergò ut acerbè ità verè quod ſenti-
ret dixiſſe, *Neſciebam eſſe*, vel *adeſſe*, *Pontificem*. Quæ mens perſpicua & clara: nec re-
v. 6. pugnant Græca. Capite eodem cùm Apoſtolus dixit, περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν
ἐγὼ κρίνομαι, manifeſtè, ἐλπίδα, τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν dixit: quod ferè uſitatum Lu-
cæ in hoc libro. Neque aliò illuſtris Pſalmographi ſpectat locus quem capite 2. adducit
Petrus, ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ᾽ ἐλπίδι. ubi tamen לבטח, *in confidentia*,
Propheta dixit: Ut qualis ſit hæc ſpes, intelligatur: neque fruſtrà ſanè B. Auguſtinus *in
reſurrectione totam ſpem noſtram eſſe* dixit. Hoc mirandum, ab ipſis quoque Cabaliſtis eos
locos in quibus de ſpe piorum à Regio Propheta agitur, huc trahi: Ut cùm dicitur, μακά-
ριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ᾽ αὐτόν, Pſal. 34. 9. ubi חסה habes; quod iterum *fiduciam* deſignat.
Item, Εὐδοκεῖ Κύριος ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, καὶ ἐν τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, 147.
11. ubi יחל habes, ſive ἐλπίζειν. Quæ ſpes talis tamen eſt ut ὑπόστασις ab Helleniſtis
Pſal. 39. 8. dicatur; καὶ ἡ ὑπόστασίς μου παρὰ σοῦ ἐστι. Ut τῶν ἐλπιζομένων (nè quis erret, aut
humiliter de hac ſpe ſentiat) ſit ὑπόστασις. quæ ipſius fidei ad Hebr. 11. definitio eſt; Ἔστι
δὲ πίστις τῶν ἐλπιζομένων ὑπόστασις. Illud imprimis mirandum, eos quos dixi Magiſtros,
cùm ejuſmodi locorum aut hujus ſpei meminerunt, ſpem ſuam uſitatâ formulâ, יבא
בימינו, *veniat in diebus noſtris*, teſtari: ut ἐλπὶς καὶ ἀνάστασις, ἓν διὰ δυοῖν ſit. Eo-
v. 25, dem capite & illud de Claudio Lyſia legitur, Γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὸν τύπον
26. τοῦτον· Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. Ad quem locum non
parùm, fateor, hæſimus. Quid enim eſt περιέχειν τὸν τύπον, cùm de ipſa agitur epiſto-
lâ? Itaque cæteris ſatis fuit mentem deſignaſſe. Recens interpres, qui emendavit cæ-
teros, *quæ hanc ſummam contineret*, reddidit; *Scripta epiſtolâ, quæ hanc ſummam conti-
neret.* Epiſtola autem ipſa quomodo epiſtolæ contineat ſummam, aut quomodo hoc
dici poſſit, adhuc quærimus. Nam ſi hanc fuiſſe ſummam epiſtolæ dixiſſet, aliud
dixiſſet: tum enim, compendioſè ſummam repræſentari epiſtolæ, dixiſſet; quod
non raró fieri conſuevit. Abſit igitur ut περιέχειν τύπον ſit τύπῳ λέγειν: cùm di-
rectè non obliquè hæc ponantur, neque ſummam epiſtolæ expreſſerit ſed ipſam.

Et

Et ſi ſummam tantùm poſuit, cur inſcriptionem, Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν, præpoſuit? Et quis dicat, περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον, qui non aliud quàm contrahat? Quid igitur? Τὸ περιέχειν παθητικῶς hic uſurpari, ſaltem ex illo Petri hic didiciſſent, Διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, 1. Epiſt. 2. 6. id eſt, γεγραμμένον ἐστί. Ad quem locum plura notavimus; etiam è Græcis, qui ſic locuti. Τὸ περιέχειν certè, ut τὸ ἔχειν, elegantiores τῶν ἔξω uſurpant. Mens ergò eſt, γράψας ἐπιστολὴν, ἔχουσαν κατὰ τύπον τοῦτον: hoc eſt, ἔχουσαν ὧδε, *in hanc ſententiam*, vel *formam*, ut Eraſmus: Qui dicendi tamen rationem non reddidit. Nam ſi ſummam, ut jam dixi, epiſtolæ notaſſet, quis dubitat quin περιέχουσαν, hoc eſt, ἔχουσαν, ὡς ἐν τύπῳ, ut paſſim loqui ſolet Ariſtoteles, vel περιέχουσαν, ὡς ἐν τύπῳ λέγειν, aut quid ſimile, dicturus fuerit? Nunc περιέχουσαν nihil aliud quàm ἔχουσαν, vel γεγραμμένην, ut apud Petrum: Τύπον autem τοῦτον idem quod κατὰ τὸ τοιοῦτον τύπον, quamvis hoc obvium magis. Ergò, περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον, *quæ ad hoc exemplum ſcripta ſunt*, aut, *iſtius argumenti*. Quod Johannes Patriarcha Hieroſolymitanus, in Vita Damaſceni, τοιῶδε τοῦ σκοποῦ ἐχόμενον, dixit; Καὶ διακελεύεις, ὡς ἐκ τοῦ Ἰωάννου πρὸς αὐτὸν διὰ τὸν δυσώνυμον βασιλέα ἐγχαράξαι γράμματα τοιῶδε τοῦ σκοποῦ ἐχόμενον, Χαῖρε, ὦ βασιλεῦ. Paulò pòſt, Γράμμα ἕτερον διαχαράττει οὕτως ἔχον τὸν σκοπὸν, Ὡς ἐδὶν δέδωκα, &c. Quod 2. Machab. 11. ἐπιστολὴν ἔχουσαν ὧδε dicitur; Ἔπεμψαν δὲ οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολὴν ἔχουσαν ὧδε. Eodémque ferè modo quo hìc Lucas Canoniſtæ loquuntur: qui Canone 9. ſeptimi Concilii in Trullo, φησὶ τὸ δωδέκατον κεφάλαιον τοῦ πρώτου τίτλου τοῦ η΄ βιβλίου, περιέχον οὕτως. Zonaras ad Concilii Gangrenſis Canonem 11. Ὅτι δὲ τὰ συμπόσια καλεῖ ὁ κανὼν Ἀγάπας, δηλοῖ ὁ μβ΄ τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου κανὼν, περιέχων οὕτως. Ad Concilii Laodiceni Can. 7. idem, Περὶ τῶν αἱρετικῶν τούτων καὶ ἄλλων πλειόνων ὁ τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς κανὼν περιέχει. Adde, quòd ipſas Imperatorum epiſtolas quibus privilegia aut alios honores conferebant, πολιτικοὺς καὶ δημοσίους τύπους, poſteriores dixerunt: Quemadmodum ex 39. Canone Concilii ſexti in Trullo patet; ubi Zonaras, Διὰ προστάγματων ἐγγράφων, ἃ καὶ δημοσίους τύπους ὀνομάζουσιν: Quæ aliàs, eodem teſte, τύποι πραγματικοὶ, καὶ βασίλεια γράμματα, Latinis, *Formatæ*, &, *Formatæ epiſtolæ*, quòd certis verborum conciperentur formis, dicuntur: quarum paſſim in Latinorum Græcorúmque conciliis Latinè converſis mentio: Quales Pacificæ ſunt aut Commendaticiæ. Sidonius lib. 6. epiſt. 8. *Agnoſcetis profecturo civi me epiſtolam, clerico debuiſſe Formatam.* ut & alibi. Ità lib. 7. epiſt. 2. *Literas meas ad Formatæ vicem, ſcilicet, ut lector elicuit.* In Machabæorum libris, cùm, ut hìc, inſcriptio additur, plerunque τοῦτο τὸ ἀντίγραφον, aut ſimile, præmittitur. Eodem capite, Βουλόμενός τε γνῶναι τὴν αἰτίαν δι᾽ ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ. Ubi recentior interpres *cauſam* v. 28.
dixit; meliùs *crimen* dicturus: Quemadmodum in titulo Chriſti ἡ αἰτία αὐτοῦ expreſſa dicitur: ubi idem, cùm *cauſam* inveniſſet, *crimen* reddidit; Matthæi 27. 37. Marci 15. 26. De quo & alibi, niſi fallor, pluribus.

Cap. XIV.

Caput vigeſimum quartum, quintum & ſextum, obiter percurritur. Locus in Tertulli oratione, Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ. *Pax à Romanis, gentibus, quas in poteſtate habebant, imputata.* Τὸ, εἰρήνη, *Hebræorum ac Helleniſtarum more, uſurpatum.* Ἐλπὶς, ἡ ἀνάστασις. Ἀνάστασις δικαίων τε καὶ ἀδίκων, *& cur ità loquatur Apoſtolus. Non reſurgere impios, ex Judæorum ſententia.* Ἡγιασμένος· συνεχόμενος ἐνώπιον Κυρίου συνεχόμενος τεσσαράκοντα. μετὰ πολλῆς φαντασίας. Φαντασία *quid.* Φαντασία, *id quod ante contra percellit oculos.* Φαντασία *ferè, ut, ſpecies inanium, Tacito, uſurpatum: cui, ea quæ re & quæ ſpecie, opponi.* Φαντασιοσκοπεῖν. *Locus cap. vigeſimo ſexto, in Agrippæ verbis,* Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι, *& quomodo intelligendus. Quomodo item quod à Paulo reſpondetur,* Εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, οὐ μόνον σε *&c. Chryſoſtomi ſententia, qui,* οὐκ ἐν ὀλίγῳ, *legit.*

CApite vigeſimo & quarto, non procul ab initio, in verbis Tertulli legitur, Πολλῆς Cap. 24
εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ. Notum autem, imperium Romanum metam orbis v. 3.

terminúmque eo tempore fuiſſe: adeò ut tranquillitatem quoque, pacem ac ſecuritatem, tanquam ſummum beneficium, eis imputarent quos in poteſtate ac ſervitute haberent. Verè Tacitus Agricola, *Atque ubi ſolitudinem faciunt, pacem appellant.* Quo ſenſu lib. De Providentia & Seneca dixit, *Gentes in quibus Romana pax deſinit.* Idem ex perſona Neronis lib. 1. De Clementia, *Hæc tot millia gladiorum quæ pax mea comprimit.* Quomodo poeta de Scythia, *Ulterius nihil eſt niſi tantùm frigus & hoſtis.* Negat enim pacem Romanam ulteriùs protendi: ut ſic ultimum imperii Romani definiret limitem. Verùm cùm pax ea Majeſtatis, imò ejus eſſet cujus auſpicia tum erant, vix probabile videtur, eam Præſidi hic tribui. Quare magis veriſimile eſt, de *felicitate*, more Hebræorum atque Helleniſtarum, hic uſurpari: ut hoc dicat, Eam quâ in præfectura ejus fruebantur felicitatem, prudentiæ illius aſſcribendam eſſe; quod & agnoſcere libenter ſe ac profiteri. Apoſtolus cùm ſpem de reſurrectione ſuam prædicat, & quaſi deditâ operâ,
v. 15. δικαίων τε καὶ ἀδίκων, addit, eos haud dubiò excludit qui impiorum reſurrectionem tum negabant: De quibus & ſuprà. Inter quos & poſtea Magiſtri, ut teſtantur ipſi, cùm de iis dicunt, במותם אין להם תקומה, *cùm moriuntur, non reſurgunt:* Quò fruſtrà locos aliquot, quamvis magno animo, trahunt: qualis, cùm dicitur, *via impiorum peribit.* &, *animam hoſtium tuorum ejiciat.* Inter quos & Kimchius. Capite eodem &
v. 18. illud legitur, ἐν οἷς εὗρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου. Quo loco quod ἡγνισμένον dixit, nihil aliud quàm quod συνεχόμενον ἐνώπιον Κυρίου eruditè Helleniſtæ dicunt: Pro quo alii, συνεχόμενον νεεσσαρὰν, qui Hebræam vocem נעצר, quod, *diſtentus eſt*, aut *occupatus*, ità expreſſerunt. Ad tempus enim eam ſibi legem indicebant, ut concluſi in templo meditationibus ac precibus ſe darent. Vide 1. Sam. 21.7. Ideóque, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου, addit; quaſi dicat, omni populo & ſtrepitu remoto: Quanquam ſciam & aliter poſſe accipi. Neque diſplicet diſtinctio quam recentior hic ſequitur interpres, qui illa, τινὲς ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, ſuperioribus connectit.
Cap. 25 Capite vigeſimo & quinto de Agrippa & Bernice dicitur, Τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος
v. 23. τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας. Ubi φαντασία Helleniſtis, חזין Hebræorum; quod *coruſcationem*, ut fulguris, *ſplendorem* quoque ac *ventum*, notat: Ut in illo, Αἰτεῖσθε παρὰ Κυρίου ὑετὸν καθ' ὥραν πρόϊμον καὶ ὄψιμον. Κύριος ἐποίησε φαντασίας, καὶ ὑετὸν χειμερινὸν δώσει αὐτοῖς, Zachar. 10.1. Ubi & ex Latinis nonnulli, *phantaſias*; alii, *coruſcationes faciet.* illud enim quod ante tonitru perſtringit oculos, ſic dici. Ubi רוחין *ventos* Thargumiſtæ. Quanquam nemo neſcit eodem ferè modo quo hic Lucas, eâ voce uſos τοὺς ἔξω: nec aliud eſſe *ſpeciem inanium* Tacito. Quemadmodum & illud B. Chryſoſtomi ad Matthæi 13. hic locum habet; Καὶ γὰρ ἡ ἡδονή, καὶ ἡ δόξα, καὶ ὁ καλλωπισμός, καὶ πάντα ταῦτα, φαντασία τίς ἐστιν, οὐ πραγμάτων ἀλήθεια. *Voluptas quippe, & gloria, & ornatus, aliáque ejuſmodi, ſpecies quædam, non rerum veritas ſunt.* more ejuſdem Taciti: cui *ſpecie etiam inanium validus Corbulo* lib. Annal. 13. dicitur; *Corpore ingens, viſu magnificus, & ſuper experientiam ſapientiámque, etiam ſpecie inanium validus:* qui ea quæ re ſunt & quæ ſpecie opponit. Quemadmodum & eleganter Helleniſtis φαντασιοκοπεῖν dicuntur qui cum arrogantia imperium exercent: Μὴ ἴσθι ὡς λέων ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ φαντασιοκοπῶν ἐν τοῖς οἰκέταις σου, apud Sirachidem. Rectè igitur, μετὰ πολλῆς φαντασίας, *multa cum ſpecie*, aut, *multa cum inanium ſpecie,*
Cap. 26 dicas. Plus difficultatis illud capite vigeſimo & ſexto habet, ubi cùm Apoſtolus quæ-
v. 28. reret, Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; οἶδα ὅτι πιστεύεις, reſpondet Agrippa, Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι. Qui cùm ἐν ὀλίγῳ dixit, idem quod vulgò παρ' ὀλίγον, dixiſſe volunt: quaſi hæc Agrippæ mens fuiſſet, Parùm abeſſe quin Chriſtianus eſſet. Quam confeſſionem ut in tali loco ac conventu effuderit Agrippa, vix eſt ut exiſtimem, nè ſi ità quidem ſenſit. Politicorum enim ſtrophas quis ignorat? Neque intererat illius, ut & Feſtus, qui inſaniæ jam Paulum clarâ atque intentâ voce arguerat, & cæteri, id ſcirent. Tum, quis Paulum credat, qui reſpondet, *Optare ſe, ut & Agrippa & cæteri* ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ *ſui eſſent ſimiles*, optaſſe, ut ἐν ὀλίγῳ, hoc eſt, *propemodum Chriſtiani*, aut *quaſi Chriſtiani*, aut *ex parte Chriſtiani* eſſent? Quid

igitur? Cùm Agrippam acriter poſtremis verbis urſiſſet Apoſtolus, adeò ut & ſcientiam & conſcientiam illius teſtaretur, illis nempe, Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; οἶδα ὅτι πιστεύεις, ille viciſſim, *Hæc quidem*, inquit, *Paule, vis eſt: Ad momentum me aſtringis. Vis, ut ſpatio tantillo Chriſtianus fiam:* ἐν ὀλίγῳ nempe χρόνῳ. Neque πείθειν *perſuadere* eſt, ſed *ſuadere*: quemadmodum 28. 23. πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ. Sequitur autem ibi, nè quis dubitet, Καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουν. Reponit Apoſtolus, *Optare ſe ut omnes ſui eſſent ſimiles* καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, hoc eſt, *& tum & ſemper*; ſive, *& illo tempore & omni*. Ipſa enim propè verba retinuit quibus antè uſus fuerat Agrippa. Ut nihil aliud quàm comperendinatio mera ſit Agrippæ reſponſio. Fides autem cùm differtur, fit plerunque juſto Dei judicio, ut tum ipſa tum occaſio illius auferatur. Difficultatem loci vidit Chryſoſtomus, qui in verbis Pauli, οὐκ ἐν ὀλίγῳ legit, aut certè ità accepit: Ὅρα πῶς εὔχεται λέγων, Εὐξαίμην ἂν ἐγὼ τῷ Θεῷ, οὐκ ἐν ὀλίγῳ· τουτέστι, παρὰ μικρόν. Nuſquam magis fluctuaſſe interpretes videntur. Si quis dubitat, recentiorem legat.

Cap. XV.

Vigeſimum ſeptimum caput percurritur. μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, *& an ità legendum. Locus,* διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι. *Quartum, quintum, ſeptimum, decimum jejunium apud Zachariam. Quæ* νηστεία *hic intelligenda. Jejunium magnum.* Ἡμέρα νηστείας. Ἡμέρα καθαρμοῦ, *& quomodo celebrari à Judæis ſolita: In quem diem incidat: diverſa eruditorum opinio, & an vera. Locus,* μετὰ ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας. *Quid ſit* ὕβρις, *& quomodo hic uſurpetur. Locus,* ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν. *Quid* παραχειμάζειν, *& quomodo uſurpetur. Hyemare, Hybernare;* χειμάζεσθαι, *& quomodo eâ voce Canoniſtæ utantur.* Οἱ ἀλογιστάμενοι. Εἰς τοὺς χειμαζομένους εὔχεσθαι. Νάρθηξ. Παρολκὴ ἐκ τοῦ χειμῶνος, *mora quâ tempeſtas vitatur.* ἄραντες Ἆσσον, παρελέγοντο τὴν Κρήτην. *Recentioris interpretatio & ſententia:* ἆσσον *vox poetica, & ſic ipſi Herodoto uſitata. Vocibus poeticis quot & cujuſmodi paſſim uſus Herodotus. Aſum Plinii an idem cum Aſo Stephani. Nautarum more, cùm de navigationibus agunt, loqui autores, imprimis poetas: etiam hoc capite Lucam; quod exemplis probatur. Abſcondi & Aperiri terra, etiam Attolli, & Attollere ſe, ac ſimilia, quomodo dicantur.* Προσάγει ἡ χώρα. ἀναφάναντες τὴν Κύπρον, *quomodo dicatur: Aperire Cyprum.* Σκάφη: *Scapha, ſive Catascopus, & unde ità dicta.* Μονόξυλος. βοηθείαις ἐχρῶντο· *Collatis operis fieri.* Κάραβοι καραβῖται. *Scaphæ inter armamenta navis.* Παρέχειν βοηθείας. χαλάσαντες τὸ σκεῦος, *quid ſit; & interpretationes diverſæ: Summiſſo vaſe; Demiſſo vaſe; Summiſſis velis.* Σκεῦος *quid.* Ὀθόνη, βύσσα. Ἀρμενίζειν. Χαλᾷν, *quo uſu in his libris dicatur. Cæſa arbor.* Σκευὴ *&* σκεύη, *eorúmque differentia.* Σκευὴ, *Armamenta: quæ & Inſtrumenta, &* ὅπλα, *&* ἐξαρτία, *&* τὰ ἐν τῷ πλοίῳ χρηματίζοντα, *&* τὰ τῷ πλοίῳ ἀνήκοντα, *&* ἐπιχειρεία *Græcis Juriſconſultis dicuntur. Malus,* κατάρτια. Ἐκβολὴ τῶν σκευῶν. Ἐνθῆκαι, γόμος, σκευαὶ, φορτίον. Ῥίπτειν· τὰ ῥιπτοῦντα. Ἐκβολὴν ποιεῖν, *Jactum facere. Jactus & Jactura: Jacturam facere, & Jactum facere, Juriſconſultis, & an differant.* Βολίζειν: *Gloſſarium Novi Teſtamenti, & ex eo vocis illius interpretatio.* Ἐκλείνειν ἀγκύρας. *Locus,* τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον. Τὸ ἐπιγινώσκειν, *quomodo accipiendum.* Αὐχὴν *&* αὐχένιον, *in navi.* Ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων, *Juncturæ gubernaculorum; Vincula.* ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ. Ἡ πνέουσα, *Aura. Artemonis uſus. Sublato artemone. De alia diſtinctione in contextu.*

CApite vigeſimo & ſeptimo legitur, Ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μό- Cap.27
λις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν v. 7.
τὴν Κρήτην κατὰ Σαλμώνην. Ubi προσελῶντος legendum videatur: Præceſſit enim, βραδυ-
πλοοῦντες. quod fit, non provehente vento. Sed & Cnidum ait prætervectos, μὴ προσελῶντος

τοῦ

τοῦ ἀνέμου, *quòd per ventum appellere non poſſent, ſive quòd eos non appelleret ventus.*

v. 9. Cùm dicitur, Ἱκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοὸς, διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρῄνει ὁ Παῦλος, quærunt eruditi quænam hîc ſit ἡ νηστεία excellenter ità dicta. Et apud Zachariam quidem τῆς τετάρτης, τῆς πέμπτης, τῆς ἑβδόμης, τῆς δεκάτης, *quarti, quinti, ſeptimi* jejunii, ac *decimi* mentionem fieri, ignorat nemo. Cùm autem abſolutè *jejunium* dicitur, nè dubitandum quidem quin jejunium quod *magnum*, ſive צום הגדול, dicitur, intelligendum ſit: quod & יום צום, ἡμέρα νηστείας, abſolutè, & compendiosè י״ה, quod eſt יום הכפורים, *dies expiationum*, ἡμέρα καθαρμῶν, dicitur. Quo die in luctum maximum Judæi ſe effundunt; ità ut viginti quatuor & ampliùs horas, albis induti veſtibus, nudiſque pedibus, aſſiduè precentur ac jejunent: ut memoriam peccati verè horrendi, τῆς μοσχοποιΐας nempe, ità deteſtentur, pœnámque tanto debitam flagitio avertant. Qui in decimum Septembris incidit: quo menſe ut Pleiades occidunt, ità & tempeſtuoſum mare redditur. Nam quòd de Octobri aut inſtante hîc Novembri eruditi agunt, idque iis placet, quod in portu potiùs Phœnicis hybernandum, atque ibi ſubſiſtendum, quàm tentandum ulteriùs hybernum mare, exiſtimarent plerique; τὸ παραχειμάσαι quomodo intelligendum ſit, mox dicemus: nè quod volunt, eo niti arbitrentur fundamento, quod nondum probarunt.

v. 10. Cùm Apoſtolus dixit, Ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας, οὐ μόνον τοῦ φόρτου καὶ τοῦ πλοίου ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν, μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν, quæri ab eruditis video quare ὕβρις καὶ ζημία jungantur. Quia fortè in animo Hebræorum חמס, aut eorum qui hos ſequuntur ὕβριν, habebat. Hebræum autem verbum, cujus vim nomen ſequitur, τὸ הסיר denotat, ut rectè annotant Magiſtri: inter quos Kimchius, qui ut ab Arabibus eam vocem deducit, ità, *rem è loco transferre*, interpretatur. Quod ſi alibi, in naufragiis fit certè; & hîc factum, inter cætera, & verſus trigeſimus octavus docet; Κορεσθέντες δὲ τροφῆς, ἐκούφιζον τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὴν θάλασσαν, *Cibo autem ſatiati allevabant navem, frumentum projicientes in mare.* Adde, quòd *calamitatem* aut *damnum* modò ὕβριν ad verbum (ut hîc Lucas) modò ταλαιπωρίαν, modò μόχθον, modò ἀπώλειαν interpretantur Helleniſtæ: ut Jeremiæ 51. v. 46. καὶ μετὰ τὸν ἐνιαυτὸν ἀκοὴ, ταλαιπωρία, καὶ ἀδικία, ἐπὶ τῆς γῆς. quemadmodum iidem ibidem, μόχθον καὶ ταλαιπωρίαν, licèt non in eadem voce interpretanda, conjungunt; Οἱ μόχθοι μου καὶ αἱ ταλαιπωρίαι μου εἰς Βαβυλῶνα, v. 35. Lucas ſine dubio τὴν ἐκβολὴν notavit; quod cum voce Hebræa convenit imprimis. Hæc eſt ergò, nè quis dubitet, ὕβρις illa de qua infrà v. 21. Ἔδει μὲν, ὦ ἄνδρες, πειθαρχήσαντάς μοι, μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημίαν, *Oportebat quidem vos morem geſſiſſe mihi, neque provehi à Creta, jacturámque hanc vitare & damnum.* Recentior interpres, ibi; *& vitare injuriam hanc & damnum.* hîc verò; *Video cum injuria multóque damno, non ſolùm oneris & navis ſed etiam capitum noſtrorum, futuram navigationem.* non rectè. Et an non ὕβριν καὶ ζημίαν bis conjunxit? quod quid aliud, quàm

v. 12. interpretari id de quo agitur? Pergamus. Eodem capite cùm legitur, Ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, ſi hoc propoſitum centurioni Julio fuit, ut in via hybernaret (hoc eſt, hyemem ageret) Paulus, cur cum cæteris eum captivis, ut in Italiam citò perveniret, navi Alexandrinæ impoſuit? *Hybernare* enim, quâ voce hîc uſus eſt interpres, dicitur, qui hyemem tranſmittit, ſeu in loco certo manet dum elapſa navigationem permittit. Adde, quòd *hybernandi* vox propriè militibus tribuitur: quemadmodum cùm Auguſtus feſſas militiâ cohortes abdidiſſe oppidis poetæ dicitur Romano. Aliud eſt παραχειμάζειν, cùm ad tempeſtatem talem transfertur. Nam, ut rectè veteres, Χειμασία, ζάλη, ταραχή. Itaque λιμὴν πρὸς χειμασίαν ἀνεύθετος, *portus vitandæ tempeſtati parùm idoneus*, dici poteſt. Et hoc malim quàm hîc *hybernandi* voce uti: qui nè *hyemandi* quidem adhibeam; quòd cùm de eo agitur qui cum tempeſtate luctatur, χειμάζεσθαι non παραχειμάσαι dicam. Notum illud, *Naviget, & mediis hyemet mercator in undis.* quod eſt χειμάζεσθαι. Quâ voce in Eccleſia utuntur Canoniſtæ Græci, cùm de iis agunt qui vel immani crimine, hoc eſt, bruto, ſe polluerunt, & ab eo

ἀλο-

ἀλογευσάμενοι dicuntur, aut leproſi ſunt: qui ſeorſum ab aliis, & quaſi extra portum
Eccleſiæ, in templo audiebant, ac ſeorſum orabant; ideóque εἰς χειμαζομένους εὐχὰς di-
cuntur. In Ancyrana Synodo, Canone 17. Τοὺς ἀλογευσαμένους καὶ λεπροὺς ὄντας, ἤτοι
λεπρώσαντας, τούτους προσέταξεν ἡ ἁγία σύνοδος εἰς τοὺς χειμαζομένους εὔχεσθαι, *Iis
qui cum brutis rem habuerunt, quique leproſi ſunt vel fuerunt, juſſit Sancta Synodus, ut
inter hyemantes orarent.* Balſamo, Χειμαζόμενοι τινὲς καλοῦνται κυρίως, οἱ ἐν τῷ
νάρθηκι ἱστάμενοι, καὶ ἀκροώμενοι τῶν θείων γραφῶν, τόπον ἐπέχοντες χειμαζομένων, καὶ
εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν λιμένα τῆς σωτηρίας εἰσελθεῖν μὴ συγχωρούμενοι. Χειμαζόμενοι
*igitur propriè dicentur, qui in narthecio ſtantes, Sacráſque audientes Scripturas, locum
hyemantium obtinent, neque in Eccleſiaſticum ſalutis admittuntur portum.* Cùm ea vox
quid velit, ignorare ſe profiteatur Zonaras. Neque hi ipſi rectè ſatis hybernantes dicun-
tur, cùm *hyemandi* vocabulum etiam iis magis conveniat. Quemadmodum & νάρθηξ,
quod jam non ignorant eruditi, porticus in qua conſiſtebant quibus audire tantùm per-
mittebatur: qui pœnitentes ordinis ſecundi erant. Cæterùm, ut abſolvam, παραχειμασία
hæc nihil aliud quàm mora quâ tempeſtas vitabatur fuit: Quam παρολκὴν ἐκ τοῦ χει-
μῶνος alii dixerunt; Concilii Carthaginenſis Canone 98. δεῖ πιστεῦσαι, τινὰ παρολ-
κὴν ἐκ τοῦ χειμῶνος αὐτῷ συμβῆναι, *aliquam illi*, inquiunt, *è tempeſtate moram
eveniſſe, credendum eſt.* Inter eos in hac navigatione locos, qui mirificè interpretes exa-
gitavit, non errabit, ſi quis illum ſuo merito reponat, Ὑποπνεύσαντος δὲ Νότου, δόξαντες v. 13.
τῆς προθέσεως κεκρατηκέναι, ἄραντες Ἆσσον, παρελέγοντο τὴν Κρήτην. Ubi quæ ſit il-
la ſive Ἄσος ſive Ἆσσος, oppidulum haud dubiò obſcurum, dum cæteri diſputant, recen-
tior interpres, qui pudendos (eâ enim voce hîc utitur) errores aliorum notat, omnino,
ἄραντες, ἆσσον παρελέγοντο τὴν Κρήτην, legendum exiſtimat; quod, *cùm ſolviſſent,
propiùs prætérlegebant Cretam*, interpretatur: Quaſi ἆσσον eo ſenſu non ſit poetarum
proprium; aut cuiquam perſuaderi poſſit, poeticè locutum hunc aut cæteros Evangeliſtas.
Poeticum eſſe ut neget, uſum eo Herodotum affirmat: Qui libro 3. ἤϊε ἆσσον καὶ ἔλεγε.
Item 4. καὶ τὸν ἰδόντα πρῶτον τὸν πρεσβύτατον ἆσσον ἰέναι. Quaſi vel ab Ioniſmo abhor-
ruiſſent poetæ, aut à vocibus poeticis Herodotus, qui paſſim has affectat. Cùm nemo
præterea neſciat, etiam Thucydiden ac Xenophontem Homericis non rarò uti: ídque
non magis novum ſit, quàm Tacitum plerunque cum Marone (quem deperiit) ac poe-
tarum more loqui. Id qui negat, dicat ἤϊε poeticum non eſſe, quod cum ἆσσον Herodo-
tus conjunxit: Tum, qui ſolutâ utitur oratione, atque in ea ἀναγκαίη pro ἀνάγκη, ὑπὸ
μ' ἴδωκε pro ἀπίδωκε, αὐτὰρ pro ἀλλὰ, γενέτωρ pro πατὴρ, κάρτα pro λίαν, ἐπιστροφέ-
ως ac ἀφειδέως, ἆσσον denique pro ἐγγίον, aliáque ejuſdem generis cum Herodoto uſur-
pat, non poeticè ſe loqui probet: quod qui mediocrem linguæ hujus uſum habet, impri-
mis autem in Herodoto qui verſatus eſt, nunquam concedet. Jam ſi Ἄσος cujus memi-
nit, quam & in Creta reponit Stephanus, eadem quæ Aſum Plinii, mediterraneum vi-
delicet oppidum, cur inter oppida inſignia Aſum Plinio reponitur, Ἄσος, πολίχνιον,
ſive *urbecula*, Stephano dicitur? Quam hîc intelligi vix dubitamus. Reſtat, ut quid ſit
ἄραντες Ἆσσον dicamus. In quo equidem nè mirificè fallatur interpres metuo, qui
ἄραντες ἐπὶ vel εἰς τὴν Ἆσσον, ſi loci nomen eſſet, dicendum fuiſſe exiſtimat, cùm ni-
hil tale autori noſtro veniſſe in mentem arbitrer. Illud certum eſt, non accuratè modò in
locorum deſcriptionibus verſatum hoc capite autorem, ſed & nautarum more & uſu lo-
cutum. Planè ut poetæ: qui cùm de navigationibus nautarum more agunt, quæ viden-
tur fieri, quemadmodum videntur, exprimunt: Ut cùm *aperiri* ac *abſcondi*, *refugere*,
recedere, ac *vaneſcere* dicuntur loci. Quis enim illud neſcit?

> Αὐτίκα δ' ἠερίη πολυλήϊος αἶα Πελασγῶν
> Δύετο.
>
> *Statim*, inquit, *Pelaſgorum abſcondebat ſe terra.* Ut & Poeta,
>
> *Protinus aerias Phæacum abſcondimus arces,*
> *Littoráque Epiri legimus.*

Et ut *aperiri terra*, ità *attolli*, aut *attollere ſe*, dicitur. Idem,

Quarto terra die primùm ſe attollere contra
Viſa, aperire procul montes ac volvere fumum.

Neque aliter ab autore noſtro, προσάγειν ἡ χώρα, *appropinquare regio*, aut *terra* dicitur: κατὰ μέσον τῆς νυκτὸς ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐτοῖς χώραν, *circa medium noctis appropinquare ſibi regionem aliquam ſuſpicati ſunt nautæ.* Interdum *attollere* aut *aperire terram* dicuntur, qui accedunt aut propinquant: Atque ità autor noſter ipſe hoc libro cap. 21. v. 3. locutus eſt; Ἀναφάναντες δὲ τὴν Κύπρον (ità enim legendum ipſe interpres recentior fatetur) καὶ καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς Συρίαν. Vetus autem, qui, *cùm apparuiſſemus autem Cypro*, reddidiſſe videtur, pro eo, *cùm aperuiſſemus autem Cyprum*, vel ſcripſit, vel ſcribere (quod obſervat & Eraſmus) debuit aut voluit. *Aperire* autem *Cyprum*, ut *aperire montes*: qui & *ſe aperire* dicuntur. Ut ibi igitur ἀναφάναντες δὲ τὴν Κύπρον, ità hic ἄραντες Ἄσον, *cùm Aſon aperuiſſent, poſtquam Aſos attollere ſe viſa*, ut Latinus loquitur poeta. Nautæ noſtri, **naer dat sy Aſſon opgedaen hadden**, more ſuo dicerent. Recentior interpres; *cùm ſolviſſent, propiùs præterlegebant Cretam*: Vetus; *cùm ſuſtuliſſent Aſon, legebant Cretam.* Quod ſi rectè intelligatur, idem quod ἀναφάναντες Ἄσον hic erit. Eodem capite & illud exſtat,

v. 16. Νησίον δέ τι ὑποδραμόντες καλούμενον Κλαύδην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης. Ubi illud ex Gloſſario Novi Teſtamenti non edito notandum, *Scapha, ſive Cataſcopus, eſt navicula levis, ex vimine facta, crudóque corio contecta. Et dicitur Græcè à Contemplando, quòd tali navigio nautæ vel piratæ terras ac littora proſpiciebant.* Item, *Scapha eſt navicula de una arbore cavata*: quam Græci μονόξυλον appellant.

v. 17. Quod autem capite eodem de ſcapha dicitur, ἣν ἄραντες, βοηθείαις ἐχρῶντο, recentior interpres, *adjumentis utebantur*; veteres & Eraſmus, *adjutoriis utebantur.* Porrò, βοηθείαις χρῆσθαι in mari nautæ dicuntur, cùm à pluribus ea fiunt quæ ab uno fieri aut paucis non poſſunt: quod, *collatis operis fieri*, rectè à Latinis dicitur. Tale autem erat de quo agit: de ſcapha nempe, quæ in navem ſubducenda erat. Cujus ferè generis, lintres; qui à Græcis Juriſconſultis κάραβοι dicuntur, & inter armamenta nonnunquam numerantur: cui qui præeſt, καραβίτης illis dicitur. Neque multò aliter Lege Rhodiâ exercitori præſcribitur & nautis, ſi in navi ſit pecunia, παρέχειν βοηθείας εἰς τὸ σῶσαι, *omnium ut ſervetur operam conferre.*

Ibid. Sequitur, χαλάσαντες τὸ σκεῦος, οὕτως ἐφέροντο. Vetus interpres, *ſummiſſo vaſe, ſic ferebantur.* Eraſmus, *demiſſo vaſe, ſic ferebantur.* Quod ſit autem vas illud, quod ſummiſſum fuit, aut dicitur, utinam nos eruditi docuiſſent. Recentior, *ſummiſſis velis, ità ferebantur*: Quod nè ipſum quidem ſatis aſſequor. In navigatione velum vel *ſubduci*, vel *contrahi*, vel *legi*, vel *demitti* dicitur: Sed & *tolli*; Ut cùm T. Livius, *ſublatis dolonibus effugere*, dixit. *Velis* autem *ſummiſſis ferri*, aliud, ni fallor: Ut ſi eos qui hodie eorum navibus occurrunt quibus obſequium in mari debent, ideóque velum contrahunt aut legunt, τῷ δεῖνι, ſive *huic aut illi, ſubmittere vela*, & *ſubmiſſis velis ferri*, dicas. Jam autem σκεῦος *velum* dici, unde patet? Recentiorem certè eo argumento quo id, ut exiſtimat, potiſſimùm confirmat, uſum hîc nolim; Quia, nempe, Petrus c. 10. σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην vidiſſe dicitur, in quo & omne genus animalium fuiſſe dicuntur: quaſi כלי, ſive *involucrum*, quomodo accipiendum ibi σκεῦος diximus, aliquid commune cum navis velo habeat, aut ὀθόνη ibi vel aliis in locis ſemper *velum* denotet. Quid igitur ad Legem Rhodiam Græcorum Juriſconſulti ſibi volunt, cùm dicunt, ἐὰν πλοῖον ὀθόνην ἢ ἐσθῆτα κομίζῃ, *ſi lintea navis vehat aut veſtem*? Gloſſarium optimum, Ὀθόνη, *linteamen.* Quid autem, χαλᾷν τὸ σκεῦος? Quanquam non ignorem quid in iiſdem Græcorum legibus ſit, χαλᾷν τὰ ἄρμενα vel τὸ ἄρμενον: de eo ſcilicet qui vela legit, aut τῷ ἀρμενίζοντι opponitur: ità autem dicitur qui plenis ſive paſſis velis navigat. Id quoque ſcio, paſſim in his libris, χαλᾶσθαι, ea quæ ex altiori demittuntur loco, ex recepto Helleniſtis uſu, dici: Ut cùm Lucæ 5. v. 4. χαλᾷν τὰ δίκτυα εἰς ἄγραν dicuntur, qui in mare retia demittunt; eodémque modo & qui grabbatum apud Marcum per tegulas demittunt: Neque aliter Apoſtolum

lum diſcipuli, libri hujus 9. 25. per murum demiſiſſe, χαλάσαντες ἐν σπυρίδι, dicuntur. Quid, quòd paulò pòſt, qui ſcapham in mare demittunt, χαλάσαι τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν dicuntur? Quæ cùm cogito, impetrare à me non poſſum, aliud eſſe χαλάσαι τὸ σκεῦος, quàm quod in ſummis fieri tempeſtatibus ſolebat, ubi inter cætera, arbor cædi ac in mare projici ſolebat: ut cùm περὶ τοῦ ἱστοῦ τοῦ τμηθέντος Juriſconſulti Græci, *de cæſa arbore* Latini agunt. In ipſum porrò mare, vel τὰ σκεύη, quæ ad navem ſpectant, vel αἱ σκευαὶ, quæ ad mercatores aut vectores, & interdum utraque, demittebantur. Τὰ σκεύη ea propriè erant quæ Latinis *armamenta* vel *inſtrumenta navis*, Græcis ὅπλα, Juriſconſultis etiam ἐξαρτία, & τὰ ἐν τῷ πλοίῳ χρηματίζοντα, & τὰ τῷ πλοίῳ ἀνήκοντα, ſed & ἡ ἐπιχειρία, alibi dicuntur: Ut cùm omnem alibi ἐπιχειρίαν habere navis dicitur, quæ antennam, malum, vela, ſegeſtria, ancoras, diverſos canabinos funes, idonea gubernacula, aliáque generis ejuſdem habet: Inter quæ, præcipua, malus cum partibus, antenna cum ambolis ac ſymbolis, ſimilibúſque: Quæ & *arma* rectè dicas: ut cùm dictâ Lege, *exarmari navis*, dicitur quæ illis ſpoliatur. Sed & ut armamenta ſimul omnia ἐξαρτία, ità malus κατάρτιον dicitur: quemadmodum cùm περὶ πλοίου τῆς καταρτίας ἐκβολὴν ὑπομείναντος, *de navi quæ arboris ſeu mali jactum paſſa eſt*, ad Legem Rhodiam iidem Græcorum Juriſconſulti agunt: Ubi, ἐὰν πλοῖον ἐκβολὴν ποιήσηται τῆς καταρτίας. Quo loco καταρτίαν & ἐξαρτίαν nonnulli confundunt interpretes. Cùm aliud ſit ibidem quod dicitur, τῆς ἐξαρτίας ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ἀπολλυμένης ἑτέραν ὁ ναύκληρος ὠνήσατο, καὶ οὕτω πλεύσας ἔσωζε τὰ φορτία, *armamentum ſi urgente tempeſtate perierit, aliud exercitor emit, atque ità navigationem ſalvis mercibus abſolvit:* aliud, cùm periiſſe, aut ejectam, urgente tempeſtatis vi, τὴν ἐξαρτίαν aut τὴν σκευὴν dicunt. Jam verò quòd καταρτίαν illi, σκεῦος autor noſter; quod ἐκβάλλειν item aut ἀποβάλλειν illi, & *jactum facere* Latini Juriſconſulti, χαλᾶν aut χαλάζειν noſter hic dixiſſe videtur: ut ſic χαλᾶν τὸ σκεῦος idem ſit quod τὴν καταρτίαν ſive τὸν ἱστὸν ἐκβάλλειν illi dicùnt: Ut de jactu mali agatur: Qui excellenter ſic in re nautica dicatur: quemadmodum in re ruſtica, τὸ את, qui *vomer* eſt, σκεῦος interpretantur Helleniſtæ. Niſi quis, laxaſſe eos priùs malum, qui deinde fuerit ejectus, hic exiſtimet: Sequitur enim, σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἑξῆς ἐκβολὴν ἐποιοῦντο: Ut mens ſit, *cùm verò intenderetur tempeſtas, jam laxatum*, malum ſcilicet, *in mare abjecerunt*. Nec fortaſſis malè, niſi quòd aliter paſſim in his libris τὸ χαλᾶν uſurpatur, ut jam diximus. Ut ut ſit, ſive priùs malus fuerit ejectus, vel laxatus, primò de jactu τῶν σκευῶν (inter quæ vel primo loco rectè recenſetur malus) deinde τῶν σκευῶν, & diſtinctè quidem, agere videtur: Quæ nec rectè nec ſemel interpretes confundunt: Ut cùm Jonæ cap. 1. v. 5. de nautis, καὶ ἐκβολὴν ἐποιήσαντο τῶν σκευῶν τῶν ἐν τῷ πλοίῳ εἰς τὴν θάλασσαν. (Ubi Latinus, *jactum fecerunt vaſorum quæ in navi*: Hebræus, את הכלים: quæ ſunt *armamenta* ſive *inſtrumenta* navis) cùm hodie σκευῶν legatur. De quibus mox acturus autor noſter eſt; qui ad eum quem diximus Prophetæ locum reſpexiſſe omnino hic videtur. Sequitur enim, Καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου v. 19. ἐῤῥίψαμεν. Ubi Recentior, *Ac tertio die noſtris manibus armamenta navis abjecimus.* Quomodo autem armamenta, quæ à nautis ejici ſolebant? Et ut omnem tollat dubitationem ſcriptor noſter, αὐτόχειρες addidit. Quare? Quia cùm ejiciendæ eſſent merces, hoc ipſum vel à poſſeſſoribus, vel non niſi conſultis illis ab exercitore fieri ſolebat: Ἐὰν, inquit Lex, περὶ ἐκβολῆς βουλεύονται ὁ ναύκληρος, ἐπερωτάτω τοὺς ἐπιβάτας, *Si de ejiciendis mercibus exercitor cogitet, vectores conſulat.* Quorum pecuniæ videlicet & merces ſunt: cujuſmodi ſunt, nempe, quas ἐνθήκας, γόμον, σκευὴν vel σκευὰς, φορτίον quoque dicunt: Cùm τὰ σκεύη navis, ità dicta propriè, non ad vectores, ſed ad naucleros, pertineant: quæ ideo αὐτόχειρες jacere, non vectores, ſed naucleros aut nautæ ſolent. Dixit autem ἐῤῥίψαμεν: Quemadmodum & merces quarum facta eſt jactura, τὰ ῥιφέντα, ſed & ἀποθεραπεύειν τὸ ῥιφὲν, & τὰ ῥιφὲντα, qui jacturam ſarciunt poſt jactum, dicuntur: ut in illo, Ἐὰν διὰ τὸ κουφισθῆναι πλοῖον ἀποβληθῶσι φορτία, πάντων συμψηφιζομένων ἀπο-

διαρπάζεται τὸ ῥιφθέν. Et ità qui ejectas merces ſibi vendicat, τὸ ἐκκειτὸν ἀπὸ τοῦ ναυ-
v. 18. αγίου λαμβάνειν dicitur. Paulò autem antè cùm dicitur, τῇ ἑξῆς ἐκβολὴν ἐποιοῦντο,
eruditè vetus interpres, *ſequenti die jactum fecimus:* Quemadmodum ipſi ſcilicet Juriſ-
conſulti loquuntur: ut initio tituli ejus Legis de qua agimus, cùm dicitur, *Lege Rhodiá
cavetur, ut ſi levandæ navis gratiá jactus mercium factus eſt.* Pro quo Recentior, *ſe-
quenti die jacturam fecerunt:* Quaſi ἐκβολὴ *jactura* potiùs, hoc eſt, ζημία, ſit quàm *ja-
ctus.* Quæ etſi alibi in Lege Rhodia confundi videantur, ut cùm *neceſſariò fieri jactura*
dicitur, déque iis agitur *quorum intereſt jacturam fieri*, quis dubitat quin nullâ hìc ob-
ſcuritate opus ſit? Tum autem, quemadmodum ubi jactus ibi jactura, & ex jactu jactu-
ra, ità non ubi jactura ibi ſemper jactus, neque ex ſolo jactu jactura: ut cùm extra jactum,
exempli gratiâ, aſpargine, ut iidem Juriſconſulti ſolent loqui, merces corrumpuntur.
v. 28. Eodem capite legitur, Καὶ βολίσαντες εὗρον ὀργυιὰς εἴκοσι. Ubi, quid ſit βολίζειν, cùm
nemo ignorare ſe exiſtimet, τὸ σημειοῦσθαι nempe ἢ μετρεῖν διὰ καθέσεως βόλου, *explo-
rare*, aut *emiſſo perpendiculo profunditatem explorare*, illud cujus non ſemel memini
Gloſſarium; *Submiſerunt bolidem. Bolis eſt vaſculum æneum, vel plumbeum, cum ca-
tena: quod nautæ implent adipe & ſubmittunt in mare, ad explorandum an loca petro-*
v. 30. *ſa, ubi navis poſſit ſtare, an arenoſa, quæ navim perdant.* Non ità multò pòſt, Τῶν δὲ
ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασ-
σαν, προφάσει, ὡς ἐκ πρώρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν. Nautæ cùm hoc agerent
ut in ſcapham demiſſi effugerent, aliud ut agere viderentur, operam dederunt. Quid au-
tem? Ancoras ſe demiſſuros ſimularunt. Obſcuriùs Recentior; *ſub obtentu velut è
prora ancoras extenſuri:* Neque minùs & Vetus; qui, *ſub obtentu, quaſi inciperent à
prora ancoras extendere:* niſi quid aliud ἐκτείνειν ἀγκύρας quàm ἐκβάλλειν, *emittere*
v. 39. aut *demittere*, ut vulgò. Notum illud, *Ancora de prora jacitur.* Cùm dicitur, Ὅτε δὲ
ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον· κόλπον δέ τινα κατενόουν ἔχοντα αἰγιαλὸν, Re-
centior, *Cùm autem dies ortus eſſet, terram illam non agnoſcebant: ſinum verò
quendam animadverterunt*, ut cætera omittam: Quaſi vel ἐπιγινώσκειν vel κατανοεῖν
aliter quàm ſignificatione τοῦ ראה ſeu *videndi* accipiatur: quo nihil Helleniſtis uſita-
tius. Igitur, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον, *terram non videbant: præter ſinum* nempe *quen-
dam.* Notum illud, *Nunc tantùm ſinus, & ſtatio malè fida carinis,*
Servius, *Sinus, reductus littoris receſſus.* Quid, quòd ſuprà, verſ. nempe 27. quò nunc
reſpicit, dixerat, κατὰ μέσον τῆς νυκτὸς ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐτοῖς χώραν.
quod Recentior, *nautæ circa medium noctis ſuſpicati ſunt appropinquare ſibi aliquam re-
gionem.* Cùm igitur τινὰ χώραν ibi dixit, cur hìc *terram illam* dixit? Vetus hic, *Cùm au-
tem dies factus eſſet, terram non agnoſcebant.* Imò, *non videbant:* terram ſcilicet aut
regionem, quod exiſtimarunt, videbant nullam. Videtur id commune rebus eſſe pluri-
mis, ut quemadmodum inter illas certa quædam eſt proportio, ità nomina vocéſque ad
ea quæ ſimilia ſunt aut vicina transferantur: Exempli gratiâ, quemadmodum Anatomi
cervicem, αὐχένα, dixerunt, quæ non modò caput fulcit, ſed ad ejus inſuper conferre mo-
tum ſolet; ità Græci, ad Legem imprimis Rhodiam, Juriſconſulti id quo movetur navis
dirigitúrq;, gubernaculum videlicet, αὐχένα dicunt. Quemadmodum autem vertebras
ipſas, quas σπονδύλους Græci dicunt, non malè ζευκτηρίας aliquis dicat; ità juncturas qui-
bus navi gubernaculum conjungitur, ζευκτηρίας dicas: Quomodo nonnulli accipiunt
v. 40. quod dicitur, Καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες εἴων εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἀνέντες τὰς ζευ-
κτηρίας τῶν πηδαλίων. Vetus, *ſimul laxantes juncturas gubernaculorum:* Recentior, *la-
xatis vinculis gubernaculorum.* Quod annon meliùs conveniat, ex ejuſdem Notis harum
rerum æſtiment periti: quamvis *vinculum* Anatomis id dici ſcimus quod *ligamentum*
Latini, Græci σύνδεσμον dixerunt; cujus aliud officium ac partes: neq; Anatomorum
ſymphyſis, quæ fit per ligamenta, locum hìc habet. Interdum levis cauſa eſt, quæ ſcrupu-
Ibid. lum movere interpretibus ſolet: Ut eodem verſu cùm dicitur, καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ
πνεούσῃ, antiquus interpres, *& levato artemone ſecundùm auræ flatum*; recentior *venti*
nomine uſum ſe dicit, quaſi *aura* flatus tantùm eſſet lenior, non autem ventus. Quid igi-
tur poetâ facias, qui dixit,

Cornuáque

Cornuáque in ſumma locat arbore, totáque malo
Carbaſa ſubducit, venientéſque excipit auras.

quas auras ſumma ſubſecuta eſt tempeſtas. Ventum, ſive turbinem, aut tempeſtatem, quâ ſublatum nonnulli volunt Romulum, ejúſque vehementiam mirificè Plutarchus ac Livius deſcripſit: Dionyſius autem χειμῶνα μέγαν dicere auſus eſt; Flaccus *ocyorem auram* dixit, qui dixit, *Vive te noſtris vitiis iniquum Ocyor aura Tollat.* ad apotheoſin enim Romuli, aut occaſionem ejus, fœdam illam tempeſtatem, (quod vidiſſe interpretes debebant) alluſit autor. Neque aſſequi me ſatis fateor quid Eraſmus voluerit cùm dixit, *& ſublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad littus:* Quod & recentiori placuit interpreti; niſi quòd, *ad venti flatum*, dixit: quemadmodum nonnullos non τῇ πνοῇ ſed τῇ πνεούσῃ legiſſe video. Quid autem eſt, *ſublato artemone?* An hoc vult, velum illud de quo agit, propter vehementiorem ventum, ſublatum fuiſſe? Cùm videatur potiùs hoc velle, vento increbreſcente, aut jam favente magis, artemone uſos; atque ità ſuſtuliſſe, hoc eſt, erexiſſe, ad ventum. Ego vix dubitare auſim, aliter diſtinctum à ſcriptore Sacro fuiſſe locum: Hoc nimirum modo; καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα, τῇ πνεούσῃ κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν: ut, ſuborto vehementiori vento, artemone (quod ſolet fieri) uſos fuiſſe, ac ſine velis minoribus, vento ipſo, littori ſic appuliſſe dicat. Syrus pro ἀρτέμων ארמונן ἀρμόνιον ſubſtituit: quaſi idem utrumque eſſet; aut quaſi navis τριάρμον@ ea eſſet quæ tres artemonas haberet.

Cap. XVI.

Caput vigeſimum octavum percurritur. Θηρίον, de Serpente. An non ἑρπετά, ſerpentes. Procopii locus. Θηριοτροφεῖν in dicto Auguſti. ὅτι πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος Pœna homicidæ, morſus ſerpentis quibuſdam in locis: etiam apud Judæos. Echidnam cum matris morte naſci: quod fortaſſe, quod hic dicitur, referri poſſe. Picta Alexandrinarum navium inſignia, & in qua parte. Cyrilli locus. ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν ταβερνῶν. Peluſiotæ de iis locus. Unde Forum Appii, & Tres tabernæ, eodem autore, dictæ. Locus, ἦλθον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν. ἐν ἰδίῳ μισθώματι: in proprio conducto; in ſuo conductu. Miſthoma, conductum hoſpitium.

In portum propè cum Apoſtolo, de quo ſuperiori capite, pervenimus: cùm pauca reſtent, quæ ſic obiter abſolvi poſſunt. Capite vigeſimo octavo, quod poſtremum eſt, legitur, Ὡς δὲ εἶδον οἱ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, Πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος. Ubi θηρίον dici ſerpentem, nec inuſitatum nec mirum. Sed an ideo procedit quod Procopius voluit, Serpentes inter τὰ ἑρπετά ſive *reptantia* non poni à Scriptura? Verba ejus ſunt ad Geneſeos primum; Τὸ δὲ τῶν ὄφεων γένος οὐκ ἐν τοῖς ἑρπετοῖς τέτακται κατὰ συνήθειαν γραφικήν, ἀλλ' ἐν θηρίοις. θηριωδέστατος γὰρ πάντων λέγεται τῶν θηρίων. Deinde locum hunc adducit; καὶ οἱ βάρβαροι ἰδόντες κρεμάμενον τὸ θηρίον, ἀπὸ τῆς ἐχίδνης τὸν Παῦλον ἐλέγοντες. Quaſi qui חיה Hebraicè, hoc eſt, *animal*, dicat, aut qui ζῶον vertat (quod ab Aquila ibi factum) tale aliquid dicat: cùmne θηρίον quidem vox, quæ ſerpenti tribuitur, hoc innuat. Cui autem dictum eſt, *Super ventrem tuum gradieris*, Geneſ. 3. 14? Quanquam Græcis quoque qui θηρίον dicit, ſerpentem intelligit: Artemidorus lib. 2. c. 13. Οἷον δὲ, ἂν γυνὴ θηρίον ἔχειν ἐν τῷ κόλπῳ, κρύπτῃ, καὶ ἐπ' αὐτῷ τέρπηται, μοιχεύεται ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ ἰδόντος. Sed & notum Auguſti dictum, vel ex Seneca, qui amicum ac hoſpitem maledici Timagenis θηριοτροφεῖν dicebat. Quod autem ſequitur, dixiſſe qui aderant, ὅτι πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, homicidam eſſe, in quem echidna irruiſſet, fieri poteſt, ut quibuſdam ibi in locis pœna homicidæ morſus ſerpentis eſſet, quem ſic tollebant: Inter cæteros autem, apud Judæos: quemadmodum & Magiſtri, poſtquam Synedrium defecit, non defeciſſe ſed immutata ſuppliciorum judicia notant: inter quæ & ſerpentis morſum fuiſſe; Ut cùm de homicida quodam, *non deceſſerunt*, inquiunt, *priuſquam*

Cap. 28 v. 4.

Ibid.

quam ſerpens illum percuteret. niſi fortè ſuperſtitioſi illi, ex eo quod de echidna dicitur,
v. 11. quæ cum matris morte naſci fertur, augurium fecerunt. Eodem capite legitur, Μετὰ δὲ
τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ παρακεχειμακότι ἐν τῇ νήσῳ, Ἀλεξανδρίνῳ, παρασή-
μῳ Διοσκούροις. Signo tum uſitato : quo in parte proræ utrâque, Alexandrinæ potiſſi-
mùm naves, ſi Cyrillo hîc credimus, utebantur : qui Catenâ nondum editâ ad Eſaiæ
undecimum, Καὶ ὁ τὰς Πράξεις δὲ τῶν Ἀποστόλων συγγεγραφὼς, ἐπιβῆναί φησι καὶ τοὺς
σὺν αὐτῷ, πλοίῳ Ἀλεξανδρίνῳ, παρασήμῳ Διοσκούροις. Ἔθος γάρ πως ἀεὶ, ἐν ταῖς
Ἀλεξανδρέων μάλιστα ναυσὶ, πρός γε τῆς πρώρης δεξιά τε καὶ εὐώνυμα, γραφὰς εἶναι τοιαύ-
τας, *Sed & qui Apoſtolorum Actus ſcripſit, eos qui cum eo erant, navem Alexandrinam,
cui inſigne Caſtor & Pollux erat, aſcendiſſe ait. Uſitatum quippe, ut Alexandrinæ naves,
in dextra ſiniſtráque proræ parte, picta ejuſmodi inſignia haberent.* Eodem capite cum
v. 15. dicitur, Κἀκεῖθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν ἄ-
χρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν ταβερνῶν, videndum quid Peluſiota voluerit cùm ſcripſit,
Τὸ, ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν ταβερνῶν, τῷ Λουκᾷ ἐν ταῖς τῶν Ἀποστόλων Πράξεσιν
εἰρημένον, τόπους τινὰς σημαίνει περὶ τὴν Ῥώμην, τὸν μὲν εἰκόνα τινὰ τοῦ Ἀππίου ἔχοντα,
καὶ φόρον ἐκείνου καλούμενον· ὡς μέχρι νῦν αἱ τῶν βασιλέων εἰκόνες τοῦδε ἢ τοῦδε, φόροι
προσαγορεύονται. Τὰς δὲ, πανδοχείων τινῶν ἢ καπηλείων χρῆσιν αἰνίσσονται, τῇ Ῥω-
μαίων φωνῇ οὕτως ὀνομαζόμενα. hoc eſt, *Quaſi ita loci extra Romam fuerint dicti: Quo-
rum alterum imaginem haberet Appii, Forúmque ejus ſit dictum : quemadmodum,* inquit,
imagines hujus aut hujus regis Fori nomine dicuntur. Alteras verò, Tabernas nempe, *ho-
v. 23. ſpitii aut tabernarum deſignare uſum : Romanâ linguâ ità dictas.* Eodem capite, Ταξά-
μενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἧκον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν πλείονες, &c. Heſychius, Ξενία,
ὑποδοχὴ, φιλοτιμία, φιλία, δῶρα, κατάλυμα ἢ καταγώγιον. Ubi illud δῶρα, ut non pau-
ca in doctiſſimo autore illo, ab Epitomatore, qui ξένια confudit καὶ ξενίαν. Sub finem
v. 30. legitur, Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι. Ubi Recentior, *in pro-
prio conducto*; Antiquus, *in ſuo conductu.* Gloſſarium Novi Teſtamenti non editum,
cujus uſum amiciſſimo & eximii ingenii Boxhornio Suerio debemus, *Miſthoma, condu-
ctum hoſpitium, quod ipſe ſibi conduxit.*

Cap. XVII.

Quædam in Latinis interpretibus non notata hactenus. Iterum de interpretatione τοῦ, πορευομένου αὐτοῦ, cùm de aſcenſione uſurpatur; & an rectè Proficiſcendi verbo uſus ſit interpres. Proceſſio de aſcenſione in cœlum Bernardo uſurpatum. Procedere, de legionibus & pompis. Militum proceſſiones; Proceſſus : Proceſſio procinctualis, Caſſiodoro. reverſi in Hieroſolyma. ὑπέστρεψεν εἰς Ῥώμην. *cum uxoribus & Maria matre Jeſu; cum mulieribus & Maria. Judas in capiendo Domino* ὁδηγός: *& id quomodo interpretetur vetus ac recens.* πρηνὴς, *præcipitatus, & an rectè.* ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου, *& quomodo intelligendum. qui commoramini Hieroſolymis. Commorari & Habitare, an confundenda.* ὁ δὲ ἐπέσχεν αὐτοῖς, *de claudo; & quæ mens ejus.* ὅπως ἂν ἔλθωσι. *Conſuetudo Græcorum in aoriſtorum uſu.* ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις, *& ſimilia, quomodo reddenda. Recentioris interpretatio.* ὅπως ἀνέλθωσιν, *utrùm legerit Tertullianus.* καὶ ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον, *poſuerúntque eos in cuſtodiam.* Τήρησις, *quæ aliàs* φυλακή: *& an eodem modo ſemper ſumatur. Cuſtodia, Vincula Juriſconſultis.* πρεῖσθαι καὶ ἔχειν ἄνεσιν. ἐν ποίῳ ὀνόματι, *&*, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται: *Recentioris interpretatio. David* παῖς τοῦ Θεοῦ, *& quomodo reddendum.* Τὸ λέγειν *Helleniſtarum ac Hebræorum more uſurpatum.* Τὸ, *& videte, ab interprete inſertum.* μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην: *Quid,* στῆσαι, *ac quàm efficaciter dicatur.* Ἀργύρειον σώσιμον. Στήσασθαι, τὸ δανείσασθαι. Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν. *& quæ mens loci.* Εὐαγγελίσασθαί τινα, *&* Εὐαγγελίσασθαί τινι. *Locus,* τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Τὸ דור *an* αἰὼν *Helleniſtis.* עולם, *& quale tempus. pluribus de eo ac interpretatione loci actum.* Ῥᾳδιουργία· Ῥᾳδιουργὸς, *Falſarius.*

rius. Ῥᾳδιουργὸς, *Diabolus.* τὸν λαὸν ὕψωσε, *populum ſublimem evexit; plebem exaltavit. Plebs, & Populus,* ὁ δῆμος, καὶ ὁ χυδαῖος δῆμος, *Juriſconſultis Græcis. Iidem Populum quo pacto definiant. Locus,* Οὕτω γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ Κύριος. *Locus,* Γενομένης οὖν στάσεως. Στάσις *quid. Repugnantia quid: Effectiva repugnantia ac Formalis.* οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφοντες ἐπὶ τὸν Θεόν: *Recentioris interpretatio, ac de ea quid ſtatuendum.* ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. *Superſtitioſi & Religioſi. Superſtitio an rectè Religio dicatur Chriſtianis. omnino quaſi religioſiores vos video, ex interpretatione Recentioris:* ὡς δεισιδαιμονεστέρους. *Et* τὸ, ὡς, *quomodo uſurpatum. Veritatis caſ Hebræorum. Locus,* Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός. Συστροφή: *& an Concurſus rectè dicatur.* Στάσις, θόρυβος, τάραχος, σύγχυσις. Στάσις *&* διχοστασίς *in Republica.* μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν: *Recentioris interpretatio.* ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, *quam proprio illo ſanguine acquiſivit. Sanguis Agni, clavis cœlorum, B. Hieronymo.* Ἐποικοδομεῖν. Κληρονομία. ἐν ἐφάνισαν τῷ αὐτῷ. Ἐμφανίζειν *quid: Intimare Juriſconſultis.* ἐνεφάνισε τῷ βασιλεῖ. *Locus leviter tranſpoſitus, ejúſque obſcura interpretatio. Locus,* Ἐπικουρίας οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, *obſcura item ejus interpretatio. Locus,* εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, *& quomodo intelligendus. Locus,* ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, *& interpretatio.* Ἀπολογία, *Exceptio.* γίνεσθαι κατὰ Κνίδον, *pervenire ſecundum Cnidum.* Ἐξῶσαι τὸ πλοῖον, *appellere navem; expellere navem. Locus,* οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι. Διαπίμπρασθαι *Nicandro.* Οἴδημα, *Skirrhus.* φλεγμονή. τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ: *Recentioris interpretatio.*

UT & hìc ea obiter recenſeamus quæ in Latinis interpretibus hactenus notata non ſunt, primo à capite initium fiat. Ubi cùm verſu decimo legitur, Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν, πορευομένου αὐτοῦ, de aſcenſione in cœlum Domini, interpres autem noſter *proficiſcente eo* dixit, non repetam quæ antè à nobis de loquendi genere hoc notata ſunt: non ſine cauſa tamen quæri poſſe video, cur non *abeundi* voce in re tanta ac tam ſeria maluerit hìc uti. Non quòd neſciam interdum ſic Romanos loqui, ut cùm Cato, profecturum ſe ad ſuos, atque ad animorum cœtum conciliúmque, ut ſenex & ἐν ἤθει (quod non omnes aſſequuntur) dixit; ſed quòd omnem in Sacrorum interprete cacozeliam, quantum poteſt, fugiendam, non minùs quàm in Fidei confeſſione, arbitrer: ubi cùm *deſcendiſſe ad inferos, die tertiâ reſurrexiſſe ex mortuis, aſcendiſſe in cœlum* Dominum dicimus, ſi quis *profectum eſſe* dicat, aliud omnino agere in re tanta videatur. Adde, quòd nonnunquam ludibundi aut feſtivi ſic loquuntur: ut cùm Claudium in ſcripto verè jocoſo Seneca, pecus aut monſtrum veriùs quàm Deum, *iter feciſſe in cœlum* dixit; *Quærite ab eo,* inquit, *qui Druſillam euntem in cœlum vidit. Idem Claudium vidiſſe ſe dicet iter facientem non paſſibus æquis.* Quod, πορεύεσθαι vel ἀνελθεῖν εἰς οὐρανὸν, ſimpliciter Chriſtiani Græci; quod, *cœlum aſcendere,* Romani dicunt. Idem Seneca ibidem; *Nam ex quo in Senatu juravit, ſe Druſillam vidiſſe cœlum aſcendentem:* Quod &, *proficiſci in cœlum,* feſtivè dixiſſet. Cùm urbanitati nullus in tanto myſterio ſit locus. *Quò naturæ noſtræ,* inquit Leo Primus, *humilitas in Chriſto ſuper omnem cœli militiam, ſupra omnes ordines angelorum, & ultra omnium altitudinem poteſtatum, ad Dei Patris eſt provecta conſeſſum.* Idem quod B. Bernardo perſuaſit ut *proceſſionem* diceret: qui, *Quàm felix, quàm digna iſta,* inquit, *proceſſio, ad quam nè ipſi quidem adhuc Apoſtoli digni fuerunt admitti: cùm & animarum ſanctarum & cœleſtium virtutum triumphali pompâ deductus ad Patrem, ſedeat ad dexteram Dei!* Præſtat enim parùm propriè, ac minùs obvia, quàm parùm dignè hìc loqui. Quanquam & in caſtris legiones & pompæ eleganter *procedere* dicuntur: ut in illo Poetæ lib. 12.

Procedit legio Auſonidûm, pilatáque plenis
Agmina ſe fundunt portis.

Neque quid ſint *militum proceſſiones* ignorare poſſunt qui Vegetium legerunt: quas & *proceſſus,* ſive *ambulationes,* dicas: Quòd Tertullianus aliíque è Patribus, ut alia, è

militari

militari re ad ſua tranſtulerunt. *Procedit* ergò miles cùm in eundo promovet. Incomparabiles Gloſſæ, *Proceſſit*, προέκοψεν ἐν στρατιᾷ, προελήλυθεν. quæ *proceſſio procinctualis* Caſſiodoro dicitur. Quomodo eleganter in aſſcenſione triumphali proceſſiſſe dicas Dominum; tranſlatione quidem militari, ſed quæ ſit è dignitate tamen. Mihi interim in iſtis non probantur, qui Latinè potiùs ubi opus non eſt quàm neceſſariò aut ex præſcripto ſe exprimunt: cùm & ipſi nonnunquam, etiam ubi opus non eſt, aliter loquantur; ut eodem cap. v. 12. cùm τότε ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ dicitur, *reverſi ſunt in Hieroſolyma* iidem eruditi dicunt. Græcè enim, ὑποστρέφειν εἰς Ῥώμην, nec propterea, *reverti in Romam*, Latinè dicam. Eodem capite v. 14. cùm dicitur, Οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, σὺν γυναιξὶ, καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, Recentior, *cum uxoribus, & Mariâ matre Jeſu*: Cùm hoc inter cætera ſignificare videatur, non, ut in Judæorum Synagogis, fœminas à cæteris fuiſſe ſeparatas, ſed, ut animis conjunctos, ità nè diſtinctum quidem in tam pius exercitiis fuiſſe ſexum. Vetus, *cum mulieribus & Maria*: ut eo modo dicatur quo illud, Τρῶάς τε καὶ Ἕκτορα. quod & ipſe fatetur, qui cùm in diverſum abeat, tamen ſimile è Marone adducit. Aliud autem, ſi, καὶ τέκνοις, addatur; quod in antiquo exſtitiſſe exemplari notat. Verſu 16. cùm dicitur, περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν. quod interpres vetus, *qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jeſum*: Recentior, *dux viæ*; moleſtè: quaſi ὁδηγὸς non ſit ἡγεμών, aut quaſi viæ magis quàm conſilii autor ac flagitii ſceleſtus Judas fuiſſet. Verſu 18. καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος. Quod Recentior, *& præcipitatus*: cùm nihil tale dicatur. Vide quæ ſuprà notamus. Verſ. 21, & 22. cùm dicitur, ἐν παντὶ χρόνῳ ἐν ᾧ εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου, Recentior, *exorſus à baptiſmo Johannis*. Mens eſt, *jam indè à baptiſmo Johannis*. Neque enim Chriſtus cum baptiſmo Johannis, ſed poſtquam baptizatus à Johanne fuit, docere exorſus eſt: quo tempore, & continuò verſari cum ſuis cœpit. Quemadmodum nec *incipiens* cum Antiquo dicam: quod ambiguum, ut illud. Capite ſecundo, v. 14. in exordio divinæ orationis quam ad ſcurras cœleſti Spiritûs Sancti illudentes miraculò habuit Petrus, cùm dicitur, Ἄνδρες Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ ἅπαντες, *Manifeſtè certè Judæos*, inquit recentior interpres, *hîc opponit, id eſt, Hieroſolymitanos cives, Judæis extraneis qui ex variis regionibus ad feſtum convenerant*. Ut ut ſit, quod Vetus, *qui habitatis Jeruſalem*, dixit, ipſe, *qui commoramini Hieroſolymis*, non autem *habitatis*, reddidit; cùm *commorandi* verbum inquilinos denotet aut hoſpites, ideóque *habitantibus* opponatur Tullio; hîc autem κατοικοῦντες non παροικοῦντες dicatur. Quid, quòd idem ad quintum ejuſdem capitis verſiculum lectorem remittit; ubi legitur, Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι. Ubi ipſe, *Erant verò Hieroſolymis habitantes Judæi*. Quod confirmat quæ dixi. Capite tertio, v. 5. cùm de claudo ab utero dicitur, Ὁ δὲ ἐπεῖχεν αὐτοῖς, nihil aliud haud dubiò fecit quàm quod ab eo petierat Petrus, qui dixerat, Βλέψον εἰς ἡμᾶς, *Intuere nos*. Paret ergò claudus, atque hoc agit, quòd ab eo qui (ut rectè autor notat) hoc injungeret eleemoſynam exſpectaret: cùm per ſe mendici quoque ac egeni defixis in eos ſtent oculis à quibus ſperant aliquid aut qui promittere aliquid videntur: Quod & ἐπέχειν τινὶ dicitur: ut ſit idem cum eo quod præcedit, ἀτενίσας εἰς αὐτόν. Quod de mendico igitur, qui paret, & viciſſim ἀτενίζει, ſive in eos, prout juſſus erat, oculos defigit, autor dixit, Ὁ δὲ ἐπεῖχεν αὐτοῖς, προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν, interpres, *Ille igitur attendebat eos, ſperans ſe aliquid ab eis accepturum*. Quaſi non *attendere* is dicatur, qui loquentem audit: Cùm hoc velit, oculis ſtetiſſe potiùs quàm auribus intentis; oratorum inſtar, qui ἀτενίσαντες, ſeu oculis in eos defixis, dicunt quos affantur: ut cùm de Apoſtolo cap. 23. v. 1. dicitur, Ἀτενίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ, εἶπεν. ubi idem interpres, *Intentis autem in conſeſſum oculis Paulus, ait*: Hoc autem idem quod ἐπέχειν τῷ συνεδρίῳ. Capite tertio, verſu 19. cùm legitur, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως, mirum non cogitaſſe celeberrimum interpretem, nihil uſitatius eſſe Græcis quàm ut pro futuris præſentia uſurpent: ſed & aoriſtos eſſe qui præſentis loco ſint; inter

inter quos τὸ ἐλθεῖν: Quemadmodum cùm Plato, quod alibi ἔρχεσθαι ἐπὶ τὸ ἄρχειν, *pervenire ad imperium*, alio loco ἐλθεῖν εἰς δύναμιν dixit; nullo diſcrimine, ſi Græcè ſcimus. Eoſdem de futuris uſurpari, ità notum, ut nihil penè in his quoque libris magis ſit obvium aut tritum. Cujus generis ſunt, ὅπως ἴδωσιν: ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πᾶν αἷμα: ſed &, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις, Matth. 6. 16. denique, ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις, Matth. 6. 5. planè ut hoc loco. Quo poſtremo rectè hic uſus eſt vir nunquam ſatis commendatus Ludovicus de Dieu: qui ex Syro pariter & Arabe verum loci ſenſum confirmavit. Mirificè ergò Recentior, *Reſipiſcite igitur, & convertite vos, ut deleantur peccata veſtra: poſtquam venerint tempora refrigerationis à conſpectu Domini, & miſerit prænunciatum vobis Jeſum Chriſtum.* Nec meliùs alii. Mens autem, *ut veniant vobis, & mittat vobis.* Tertullianus De reſurrectione carnis, *ut tempora vobis ſuperveniant refrigerii ex perſona Dei, & mittat prædeſignatum vobis Chriſtum.* Neque ex eo ſequitur, ἀνέλθωσι Tertullianum legiſſe: quod *nuſquam legiſſe ſe nec probare poſſe* aiunt eruditi: qui vel; ὅπως ἂν ἔλθωσιν ἐφ' ὑμᾶς, legit; vel de ſuo aliquid addidit. Certè, *ut vobis ſuperveniant*, non eſt, ὅπως ἀνέλθωσι, ſed, ὅπως ἂν ἔλθωσιν ἐφ' ὑμᾶς. Capite quarto, v. 3. cùm de Apoſtolis dicitur, Καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον, interpres noſter, *poſuerúntque eos in cuſtodiam in poſterum diem.* quod eſt, *in carcerem*, aut *vincula*: cùm ipſe, *carcerem* non τήρησιν ſed φυλακὴν vocari in his libris, hoc quidem loco moneat. Et certè capite ſequenti, v. 18. dicitur, Καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ. quæ & φυλακὴ in ſequentibus dicitur; Ἄγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς. E quo vero ſimile eſt, aliud hîc eſſe τήρησιν, aliud ibi τήρησιν δημοσίαν & φυλακὴν, quæ publica cuſtodia eſt (*publica* autem *cuſtodia*, publicus carcer, Juriſconſultis eſt;) hîc autem τήρησιν, de iis nempe qui ad tempus, ſed exiguum, ſervantur: Quod hîc definitur. Sequitur enim, factum id in craſtinum, cùm veſpera jam eſſet: ut videlicet examinati ampliùs, ſi viſum eſſet, carceri includerentur. Quare malim, *& ſervandos in poſterum dederunt*; ambiguitatis vitandæ cauſâ, & quia optimi verborum æſtimatores Juriſconſulti, *cuſtodiam*, *vincula*, interpretantur. A quibus aliud hîc τήρησις: aliud Helleniſtis item; ut 1. Machab. 5. 18. ubi *Joſephus & Azarias, cum reliquo exercitu in Judæa, relicti* εἰς τήρησιν dicuntur: ac ſi *relictos præſidio* Latinè dicas. Hîc autem quid ſit τήρησις, è loco cap. 24. v. 23. æſtimetur; ubi Paulus ſimul & τηρεῖσθαι & ἔχειν ἄνεσιν, *ſervari* & *laxari*, jubetur: Διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχῃ τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ. Ubi ipſe recentior interpres, *ut ſervaretur Paulus & laxaretur*: Qui cùm ità loquitur, à ſe diſſentit ipſe. Capite eodem verſu 7. quærit Pontifex, Seniores, cæterique, ex Apoſtolis, cùm de miraculo ab iis facto agitur, Ἐν ποίᾳ δυνάμει ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς? *In qua poteſtate aut nomine id à vobis factum eſt.* Quod recentior interpres, *Quâ poteſtate, aut quo nomine*: cùm eodem ferè modo à Petro mox dicatur, quæri ab iis, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται, *in quo ſervatus ille ſit*. Ubi τὸ, ἐν, agentis ſeu efficientis, ut Theologi loquuntur, nota eſt: quemadmodum cùm Regius Propheta, Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, Pſal. 108. 14. dixit. Item, ἐν σοὶ συντριβήσομαι στρατόν. quod mirificè, ἐν σοὶ δραμοῦμαι μονόζωνος, 2. Sam. 22. 30. Helleniſtæ reddiderunt. Quemadmodum mox ſequitur, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής, *in hoc ille coram vobis ſanus adſtat.* Sive enim abſolutè cum Eraſmo ſumas, ſive idem eſſe velis quod ἐν τούτῳ τῷ ὀνόματι, non aliud ſed idem dicitur. Recentior interpres tamen, *quomodo* videlicet *iſte ſervatus ſit*, interpretari maluit: quaſi de remedio aut collatæ ſanitatis modo agatur. Eodem capite, v. 25. cùm dicitur, διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου, Recentior & Vetus, *per os David pueri tui.* Cur non autem, *ſervi tui?* quemadmodum voce παιδὸς Helleniſtæ utuntur. Quod confirmat ipſe David, qui cùm ità de ſe loquitur, עבד Hebraicè ſe dicit: id quoque nonnunquam ut confirmet, *filium ancillæ* addit. cùm alterum, ætatis quoque nomen, ideóque ſit ambiguum. Ibidem v. 32. καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι. Quod Recentior; *nec quiſquam aliquid eorum quæ habebat, ſuum*

eſſe dicebat: Quaſi non τὸ λέγειν, de quo ſæpe in his libris egimus, more Hebræorum, ad animum ſit referendum. Melius ergò, *neque quiſquam aliquid eorum quæ habebat, ſuum eſſe exiſtimabat*. Capite quinto, v. 39. legitur, Εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστιν, οὐ δύνασθε καταλῦσαι αὐτὸ, μήποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε. Ubi τὸ, *& videte*, idem Recentior inſeruit: qui, *Sin ex Deo eſt, non poteſtis illud diſſolvere*: & videte, *nè etiam cum Deo pugnare comperiamini*. A ſanctiſſimo protomartyre capite ſeptimo, verſu 60. cùm dicitur, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην, dici non poteſt quàm efficaciter dicatur: Στῆσαι enim eſt σταθμῆσαι: quod, *exigere ad amuſſim, ponderare*, aut *librare*; (quo ſenſu Homerum eâ voce uſum Critici notarunt: Euſtathius, τὸ, στῆσαι, τεχνική ἐστι λέξις, ἀντὶ τοῦ, σταθμῆσαι.) *perſolvere ad pondus*, Helleniſtis; quod in emtionibus fiebat: Ità (nè omnes adducam locos, cùm aliquoties ſic uſurpetur) Jeremiæ 32. *Et emi agrum*, καὶ ἔστησα αὐτῷ ἑπτὰ σίκλους καὶ δέκα ἀργυρίου, *ſeptémque ac decem argenti ſiclos appendi*, v. 9. Deinde, *Et ſcripſi in libro, & adhibui teſtes*, καὶ ἔστησα τὸ ἀργύριον ἐν ζυγῷ, *& argentum in ſtatera appendi*. Quod Græci στάσιμον in fœnore dicebant: Ponderabant enim fœneratores quod exponerent, deinde ab libram fœnus exigebant. Heſychius, Στήσασθαι, τὸ δανείσασθαι· οὕτως ἔλεγον· ἐπὶ σταθμῷ γὰρ πάλαι ἐδάνειζον. καὶ στάσιμον, τὸ δεδανεισμένον. Qui autem petit nè Deus στήσῃ τὴν ἁμαρτίαν, petit nè ſummo cum aliquo experiatur jure; nè exactè ac ſeverè agat; nè peccata ponderet ac libret; nè denique quod debet etiam cum fœnore exigat. Στήσασθαι enim שקל Hebræis. Capite octavo, v. 20. cùm Simoni Mago dicitur à Petro, Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, recentior interpres, *Pecunia tua tecum pereat*: Vetus, *Pecunia tua tecum ſit in perditionem*; ut & Eraſmus: Syrus, *Argentum tuum tecum in perditionem abeat*; non malè. Quid ſi enim mens ſit, *Pecunia tua tecum ſit, tecum maneat; non in ſalutem, ſed in perditionem?* Ad quam mentem proximè Antiquus accedit. Video exiſtimaſſe nonnullos, promiſcuè accipiendum, cùm in his libris εὐαγγελίζεσθαί τινα, & τινὶ, dicitur. Quorum prius bis hoc capite occurrit: verſu enim 25. πολλάς τε κώμας τῶν Σαμαρειτῶν εὐηγγελίσαντο. item 40. καὶ διερχόμενος εὐηγγελίζετο τὰς πόλεις πάσας. Quo ſenſu, εὐαγγελίζειν πτωχοὺς dicas, qui εὐαγγελίζονται Matthæo & Lucæ dicuntur. Aliter εὐαγγελίζεται αὐτῷ, vel αὐτοῖς. ut Actor. 8. 35. εὐηγγελίσατο αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν. Quorum prius, *imbuere evangelio*, diſtinctionis cauſâ, dicam: Ut hoc capite, *multos vicos Samaritanorum evangelio imbuerunt*. item, *multáſque urbes, quas tranſibat, evangelio imbuit*. Ibidem v. 33. cùm dicitur, τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Vetus, *generationem ejus quis enarrabit?* Recentior, *ſeculum autem ejus quis enarrabit?* Quod ſanè non placet: Sive enim de Divina generatione cum Baſilio lib. 1. contra Eunomium, Cyrillo, Chryſoſtomo, Auguſtino, Hieronymo, aliiſque accipias, quomodo placere poteſt *ſeculum* de eo per quem facta ſunt ſecula, ut ad Hebræos loquitur Apoſtolus? ſive de humana cum Tertulliano, etiam Hieronymo ac Chryſoſtomo alibi, quis generationem ejus & ſtupendam S. Spiritûs hìc operationem enarrabit? ſive de utraque cum aliis, quis non *generationem* quàm *ſeculum* hìc malit? Sed & ſcire velim ubi דור αἰῶνα, hoc eſt, *ſeculum*, interpretati Helleniſtæ ſint. Adde, quòd vox ipſa quâ Propheta utitur, vitæ tempus, licèt non definitum, Hebræis, hoc eſt, ut loquuntur illi, *peregrinationem hic in terra*, notat: quemadmodum τὸ דור & τὸ גור aliquid commune habent. Quò & reſpexiſſe Chaldæus videtur, qui ad locum Eſaiæ, *mirabilia quæ fient nobis in diebus ejus, quis poterit narrare?* ut ad œconomiæ tempus, ſive quo hìc vixit, vox Hebræa referatur. Adde, quòd *ſeculum* ſit עולם: Quod ſi ad ejus quam in terris egit vitam referas, terminum hunc longè excedit: cùm τὸ *olam*, ſi Magiſtris credimus, quinquaginta propriè annos, ſive חמשים שנה, notet; quod ex jubilæo ſuo probant, quinquageſimo redire ſolito: de quo tempore id uſurpari. Simpliciter autem cùm uſurpatur, denotare *æternitatem* negant: tum enim vel *in ſeculum & ultra*, vel *in ſecula ſeculorum*, idque de re שאין לו סוף וקץ, *cui nec finis nec terminus*, vulgò dici. ut ſine illo nec de Divinitate ejus, nec de tempore quod reſurrectionem excepit, quomodo nonnulli interpretantur, rectè accipiatur. Capite decimo & tertio, v. 10. cùm dicitur, Ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥᾳδιουργίας, υἱὲ διαβόλου, *O plene omni dolo & ad quod-*

vis

vis ſcelus facilitate! recentior interpres, ut vocis ſic exprimeret originem, reddidit. Pro quo, *omni dolo & ſceleſtâ fallaciâ*, malim. Gloſſarium vetus, Ῥᾳδιουργὸς, *falſarius.* quemadmodum falſarius Diabolus, qui vim potentiámque Dei ſceleſtiſſimè per ſuos ſimul & vaferrimè exprimit aut imitatur. Ipſe alibi *maleficentiam* dixit. Syrus בישתא, id eſt, *malis*, dixit: quod defectum linguæ profitetur: Et emphaticum revera Græcum. Eodem capite v. 17. cùm dicitur, Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου Ἰσραὴλ ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τὸν λαὸν ὕψωσεν ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῇ Αἰγύπτου, recentior interpres, *& populum ſublimem evexit.* Quod loquendi genus cur adhibeatur hìc, non video. Vetus interpres, qui *& plebem exaltavit*, ſi *populum* dixiſſet, rectè dixiſſet. *Plebs* enim, ut Juriſconſulti, eò differt à *populo*, quò ſpecies à genere: Quamvìs pars potiùs, ut rectè iidem, Plebs, quàm ſpecies: prout τὸν δῆμον, καὶ τὸν χυδαῖον δῆμον, Græci eorum interpretes, cùm de Lege & Plebiſcito & Senatuſconſulto agitur, diſtinguunt: Qui & tum Populum, κοινῆς τύχης σύνοδον, κατὰ ταὐτὸ συναριθμουμένων τοῖς ἰδιώταις καὶ τῶν συγκλητικῶν, *communis fortunæ conventum, itâ ut in unum eundémque numerum cum Plebe referatur & Senatus*, definire ſolent. Ut ad rem redeamus, locum Eſaiæ, quem expreſſiſſe hìc videtur, quis ignorat? ubi de populo Iſraelis Helleniſtæ, αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς, καὶ ἀνέλαβεν αὐτοὺς, καὶ ὕψωσεν αὐτοὺς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. ubi in Hebræo נשא, *ſuſtulit.* Nihil uſitatius (quod ſæpe dixi) in his libris, quàm ut verba Fœderis Antiqui præſentibus accommodentur rebus. quo ſenſu cùm Paulus ac Barnabas dixiſſent, quòd de Judæis jam deſperarent, ad gentes ſe abire, eleganter capite eodem verſu 47. addunt, Οὕτω γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ Κύριος, Τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ut mens ſit, *Ex præſcripto Domini ad gentes nos convertimus. Id enim nobis mandavit: ut verè hìc locum illud Prophetæ habeat, Conſtitui te* &c. Quod non paucis locis & veteres & recentiores notarunt Theologi; quoties illud præſertim quod toties in Evangeliſtis occurrit, ἵνα πληρωθῇ τὸ λεγόμενον, & ſimilia, id indicare docent. Recentior; *Itâ enim nobis mandavit Dominus*, dicens, *Conſtitui te ut ſis lux gentium, ut ſis ſaluti uſque ad ultimas terras.* Qui & τὸ *dicens* inſeruit: quaſi à Propheta, aut iiſdem verbis id præſcriptum iis eſſet: Cùm ipſâ applicatione nihil ſit elegantius. Capite decimo & quinto, v. 2. cùm dicitur, Γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ, vetus interpres, *Factâ ergò ſeditione*; recentior, *Ortâ igitur repugnantiâ.* Quorum ſanè neutrum dicam. Mihi enim *contentio* ſufficiat: Nec ſit repugnantia, ſed eſt: ut inter Bonum & Utile; inter ſententiam philoſophorum qui Voluptatem ſummum bonum, & qui Virtutem volunt, quomodo loqui Ciceronem memini. Itâ inter Ignem & Aquam, Frigus & Calorem, repugnantiam ſtatuunt Philoſophi; qui effectivam & formalem ponunt. Eodem capite, v. 19. Διὸ ἐγὼ κρίνω, μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν. Recentior interpres, *non eſſe obturbandos eos ex gentibus qui ad Deum ſe convertunt*; moleſtè. Adde, quòd οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν non *quidam è gentibus*, aut *gentiles*, hìc ſunt; ſed οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφοντες ἐπὶ τὸν Θεὸν, ſunt, *qui à gentibus ad Deum ſe convertunt.* Hoc ergò voluit, *moleſtiam non eſſe iis exhibendam qui à gentibus ad Deum ſe convertunt.* Capite decimo ſeptimo, v. 22. cùm Athenis Apoſtolus ait, Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ, Vetus, *Viri Athenienſes, per omnia quaſi ſuperſtitioſiores vos video*; Recentior, *quaſi religioſiores:* Quod nolim. *Religio* Chriſtianis veri Dei cultus eſt: qui à *ſuperſtitione*, qualis impia Athenienſium fuit, ubique eam diſtinguunt: quod & Cicero, teſte Auguſtino lib. 4. De Civitate Dei, cap. 30. quamvìs non rectè ſucceſſerit, conatus eſt. Nec aliter loquuntur antiqui: Ut inter cæteros Lactantius, cùm *nihil eſſe in rebus humanis præſtantius religione* ait. Quemadmodum eidem Auguſtinus, capite cujus jam meminimus eodem, *falſas opiniones, errores turbulentos, ſuperſtitiones aniles* opponit. Nec malè Seneca, qui *coli à religioſo, à ſuperſtitioſo violari* ait *Deum.* Quid igitur ad nos, quòd Romani veteres metum ac ſolicitudinem *religionem* dixere? ut in illo,

Non demunt animis curas ac relligiones
Perſarum montes.

Quid ad nos, quòd peſtis veræ religionis Lucretius,

Tantum relligio potuit ſuadere malorum.?

aut, quòd ille apud Gellium, *Religentem eſſe oportet, religioſum nefas?* An enim ideo *δεισιδαιμονία religio* potiùs quàm *ſuperſtitio*, in Sacro præſertim contextu, dicenda? tum ab eo qui aliis in locis ſuperſtitionem, quoties vox eadem occurrit, à religione diſtinguit? Adde jam, quòd τὸ *omnino* (id præmiſit autem) τὸ *quaſi* item, nihil minùs quàm rectè conveniunt. Quid enim eſt, *omnino quaſi religioſiores?* Ità verò ille, *Cùm autem conſtitiſſet Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienſes, omnino conſpicio vos quaſi religioſiores.* Hos quippe ſi non omnino ſuperſtitioſos eſſe voluit (τὸ *quaſi* enim Juriſconſultis deminutionem ſive improprietatem, ut loquuntur ipſi, ſæpius quàm veritatem notat) cur eorum urbem κατείδωλον, quod *idolis refertam* ipſe interpretatur, & quidem non ſine cauſa, dixit? An non denique à S S. Patribus notatum, τὸ, ὡς, βεβαιώσεως nonnunquam καὶ ἀναμφισβητήτου διορισμοῦ εἶναι, hoc eſt, τὸ ὡς *confirmare atque extra omnem dubitationem ponere quod dicitur?* Ut cùm ſuum *veritatis caf* uſurpant Hebræi: Quod ipſe ad illum locum, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, obſervavit. In omnibus igitur plus æquo ſuperſtitioſos eſſe Apoſtolus dixit. Δεισιδαιμονία certè εἰδωλολατρεία veteribus exponitur: Princeps Gloſſator, Δεισιδαίμων, ὁ τὰ εἴδωλα σέβων, εἰδωλολάτρης. Eodem capite, v. 30. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς, τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν. Recentior, *Temporibus igitur iſtius ignorantiæ conniventiâ diſſimulatis.* moleſtè, ut arbitror. Scholiaſtæ Theologi, Οὐκ ἀπαιτεῖ λόγον ὑμᾶς, φησὶ, περὶ τῶν προτέρων ἐτῶν τῆς ἀγνοίας ὑμῶν. Ac ſi Latinè dicas, *Priora igitur illa ignorantiæ tempora cùm non ampliùs conſideret Deus, omnibus ubique reſipiſcentiam denunciat.* ut ſi uſitato quis Hebraiſmo dicat, *Quæ per ignorantiam peccata ſunt hactenus, à facie ſua, modò nunc credatis, removit Deus.* Capite decimo & nono, v. 40. μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος περὶ οὗ δυνησόμεθα ἀποδοῦναι λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης. Ubi recentior interpres, *cùm nulla ſubſit cauſa ob quam poſſimus reddere rationem concurſûs iſtius.* Ut autem alia omittam, ipſe Lucas capite ſequenti, v. 1. θόρυβον, quod hic συστροφὴν, interpres verò idem *tumultum*, dixit; μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον, *Poſtquam verò ceſſavit tumultus.* Videndum ergò, an non minus dixerit. Abſit enim ut concurſus omnis, qualis qui ſpectandi fit causâ, aut ſimilis, tumultus ſit: non magìs ſanè quàm tumultus omnis rectè dicitur ſeditio. Ità Poeta, capto Sinone, Æneidos 2.

Undique viſendi ſtudio Trojana juventus
Circumfuſa ruit.

neque quiſquam tamen, niſi fallor, id *tumultum* dicat. Sed & autor modò στάσιν, modò θόρυβον, ut dixi, modò τάραχον, modò σύγχυσιν, hoc ipſum de quo agitur nunc, dixit. Optimè Gloſſæ, Στάσις, ὁ θόρυβος. Quanquam nè στάσιν quidem ſemper *ſeditionem* dicam: ut cùm c. 23. v. 7. περὶ στάσεως inter Phariſæos ac Sadducæos agitur; Τοῦτο δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο στάσις τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Σαδδουκαίων· καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος. Quare? Ob repugnantiam ſententiarum: De qua ſequitur, Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶναι ἀνάστασιν, μηδὲ ἄγγελον, μήτε πνεῦμα· Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. Quod *ſeditionem* Recens, Vetus *diſſenſionem* dixit. Cùm ſeditio, στάσις καὶ διάστασις Politicorum Principi, Reipublicæ plerunque ſtatum ſpectet, neque raro immutet: Quam recentiores non malè, *Multitudinis in Principem aut Magiſtratus ſubitum & violentum motum*, definiunt: In quem, populum, vel libertatis publicæ prætextus aut ſtudium, vel alienum æs, vel ambitio, vel vanitas, cauſæque ſimiles, autore aliquo, ut plurimùm, inſigni, impellunt: cùm tumultûs hujus cauſa, homo vilis, argenti ſcilicet ſignator Demetrius. Quemadmodum minores ſeditione motus, cùm adverſus Principem aut Magiſtratum moventur, propriè ἐριθείας Philoſophi dicunt; qui plebeii aut plebeiorum plerunque: in quibus, præter Reipublicæ Principes, adverſùs quos movetur, cauſa ſpectari ſolet: Quæ hic nulla aut ridicula, & unum propriè ſpectabat.

Quò reſpexit Scriba ipſe, cùm prudenter dixit, Καὶ γὰρ κινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι στάσεως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος περὶ οὗ δυνησόμεθα ἀποδοῦναι λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης, *Periculum enim eſt, nè hodiernæ diei causâ ſeditionis poſtulemur: quum nulla ſit cauſa* (publica nimirum) *quâ inducti, tumultûs hujus rationem reddere poſſimus.* Nec enim tam ſeditionem dixit, quàm metuendum nè videretur. Semper quippe intereſt eorum qui in civitate primi, nè vel ſuboriatur, vel ut in ortu ipſo ſedetur ſeditio: quia ut ex factione ſeditio, ità è ſeditione, niſi comprimatur, bellum civile. Capite vigeſimo, v. 3. Ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, γενομένης αὐτῷ ἐπιβουλῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν. Vetus interpres, *ubi cùm feciſſet menſes tres, factæ ſunt illi inſidiæ à Judæis navigaturo in Syriam.* Recentior, *Et ibi peractis menſibus tribus, cùm ei in Syriam provehendo factæ fuiſſent à Judæis inſidiæ.* operosè imprimis. Volebat, niſi fallor; *Ubi cùm menſes tres egiſſet, atque in Syriam profecturus eſſet, ſtructæ illi à Judæis ſunt inſidiæ.* Ibidem, v. 28. de Eccleſia cùm dicitur, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, vetus interpres, *quam acquiſivit ſuo ſanguine:* Quod mihi quidem ſatisfaceret. Recentior, *quam proprio illo ſanguine acquiſivit:* Quaſi alius ſit ſanguis quo redemta eſt Eccleſia præter precioſum illum Agni puriſſimi: quem *clavem cœlorum* B. Hieronymus dixit. Cùm eodem capite, v. 32. abiturus Apoſtolus, *commendare ſe fratres Deo ſermonique gratiæ ejus* dixit, quod eſt, ut interpres vult, Evangelio, additque, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν, mihi ſatis ſit, ſi dicam, *qui iterum ædificare vos, & dare hæreditatem in ſanctificatis omnibus poteſt.* Pro quo Recentior, *qui quidem Deus poteſt vos ſuperſtruere, & dare vobis quod hæreditatis jure poſſideatis cum ſanctificatis omnibus.* cùm nec ἐποικοδομεῖν τινι dicatur, neque ſatis videam cur κληρονομία potiùs *hæreditatis jus* ſit quàm *hæreditas.* Capite vigeſimo & quinto, v. 2. cùm dicitur, Ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, recentior interpres, *Comparuerunt autem coram eo Pontifex & primarii ex Judæis contra Paulum.* cùm τὸ ἐμφανίζειν idem ſit nonnunquam quod *intimare* Juriſconſultis. Gloſſarium eruditiſſimum, Ἐμφανίζω, *Allego, intimo.* Quo interdum ità ſimpliciter utuntur Helleniſtæ, ut τὸ אמר, quod eſt λέγειν, ſic interpretentur: Eſtheræ 2.22. Καὶ ἐδηλώθη τῷ Μαρδοχαίῳ ὁ λόγος, καὶ ἐσήμανεν αὐτὸν τῇ Ἐσθήρ, καὶ αὐτὴ ἐνεφάνισε τῷ βασιλεῖ τὰ τῆς ἐπιβουλῆς. Ubi δηλοῦν, σημαίνειν, ἐμφανίζειν, penè ταυτοδυναμοῦντα ſunt, & eodem modo uſurpantur. Adde, quòd τὸ, ἐνεφάνισε τῷ βασιλεῖ τὰ τῆς ἐπιβουλῆς, idem eſſe poſſit quod ἐνεφάνισαν κατὰ τοῦ Παύλου, hoc eſt, τὰ κατὰ τοῦ Παύλου, hoc loco dixit. Ità cap. 23. 15. Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ. ubi interpres idem, *Nunc ergò vos indicate tribuno;* vetus, *notum facite tribuno.* Eodem item capite, v. 22. Ὁ μὲν οὖν χιλίαρχος ἀπέλυσε τὸν νεανίαν, παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρός με. ubi idem, *Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem, cùm ei præcepiſſet ut nulli effutiret quòd hæc ipſi indicaſſet.* Qui tamen, ut hic, ità capite 24. v. 1. cùm dicitur, οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου, *qui comparuerunt coram præſide contra Paulum,* reddidit: additque inſuper, μεταβατικῶς, ut τὸ, ἑαυτοὺς, intelligatur, eſſe accipiendum: ut idem ſit, quod *ſe ſiſtere* Latini dicunt: Cùm ſimpliciter poſſet, *Accuſationem autem Pontifex maximus & primarii ex Judæis contra Paulum inſtituerunt.* ut ἐμφανίζειν τῷ ἡγεμόνι idem quod πρὸς τὸν ἡγεμόνα nunc ſit; (quomodo locutum jam oſtendimus) neque τὸ *comparere* locum fortè hic habeat. Suo tamen fruatur judicio qui volet. Capite vigeſimo ſexto, v. 2. cùm ait Apoſtolus, Περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἥγημαι ἐμαυτὸν μακάριον, μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σήμερον, manifeſta orationis tranſpoſitio nonnihil moleſtiæ interpretibus attulit: qui hæc verba ità, ut tandem cum lectore communicent, hic reddunt; cui & tenebras ſic objecerunt. Inter cæteros Recentior; qui, *Super omnibus de quibus poſtulor à Judæis, Rex Agrippa, beatum me duco, quòd ſim hodie cauſam apud te dicturus.* Cùm hoc velit, *Beatum, Rex Agrippa, me duco, quòd omnium de quibus à Judæis accuſor, apud te defenſionem hodie ſim ſuſcepturus.* Nec peccare eum arbitror qui, mutato leviter verborum ordine, perſpicuitati operam impendit: quod qui præſtat, magna ex parte munus interpretis implevit. Eodem capite, v. 22. cùm dicitur, Ἐπικουρίας

ὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἕστηκα, μαρτυρούμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ, Vetus, *Auxilio autem adjutus Dei, uſque in hodiernum diem ſto, teſtificans minori atque majori*. Recentior, *Sed auxilium quod eſt à Deo nactus, perſtiti in hunc uſque diem, teſtificans iſta tum parvis tum magnis*. Cùm vellet, *auxilio ſe Dei*, aut *Divino, perſtitiſſe, parvóſque ac magnos*, ſive *omnes, docuiſſe*. nam τὸ μαρτυρεῖσθαι cùm eo ſenſu uſurpatur, alibi. Sequitur v. 23. Ἐι παθητὸς ὁ Χριστός. Quod interpres vetus, *Si paſſibilis Chriſtus*. forſitan Latinè minùs: quanquam *patibilis* etiam Tullio, licèt paulò aliter, non diſplicuerit. Sed an ideo mutanda verba? Quid enim, ſi docuiſſe ſe, utrúmne ſecundùm prophetas vel debuerit vel pati potuerit Chriſtus, ſignificet, & hoc nunc velit? quemadmodum Judæi ipſi, *an Meſſias venturus eſſet, an malis hominum mortique obnoxius ex vaticiniis prophetarum futurus eſſet*, diſputare ſolent, prout rerum Judaicarum periſſimi rectè notarunt. Certè, παθητὸν non eſſe Chriſtum, extra dubium ponebant illi qui pendenti in cruce acclamabant, *Alios ſervare potuit, ſe ipſe ſervare non poteſt. Si Rex Iſrael eſt, deſcendat nunc è cruce, & credemus ei*. Rex autem Iſrael, משיח haud dubiò. Recentior interpres, *Nempe, Chriſtum fuiſſe paſſurum*. quaſi qui paſſurum eſſe docet Chriſtum, idem, an & quatenus pati debeat ac poſſit, ſic doceat: quod, ni fallor, amplius. Unde nec Scholiaſtæ veteri aſſentior, quem ſecutus fortè noſter; qui, εἰ παθητὸς, ὅτι παθητὸς, interpretatus eſt. Nec Judæi paſſum eſſe Chriſtum negant, qui in ludibrium hoc vertunt: ſed cùm idem Deus eſſe à nobis dicatur, ſimul eſſe παθητὸν non poſſe, violenter urgent. Cui linguâ eorum Chriſtiani reſpondent, שאין הבורא סבל המיתה ויסורין כי אם האישות אשר לקח בעצמו, *Non Creatorem ipſum pertuliſſe mortem & paſſiones, ſed humanitatem quam aſſumſit*. Illi, Deum eſſe παθητὸν ſeu *patibilem*, negant: Chriſtiani, ᾗ παθητὸς, *quatenus patibilis*, hoc eſt, quà homo, paſſum fuiſſe, reſpondent. Παθητὸς enim, quatenus איש מכאובות, ἀνὴρ παθῶν, Eſaiæ dicitur: Ubi Chaldæus τὰ πάθη pariter & *gloriam* conjungit; *Erit quidem*, inquit, *contemtus, verùm gloriam omnium auferet regum*. Ibidem v. 24. cùm de Apoſtolo dicitur, Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, quod recentior interpres, *Hæc autem ipſo pro ſe excipiente*; mihi, qui ſimplicitatem, in Sacris præſertim, amo, quanquam *exceptionem* non ignorem Juriſconſultis nonnunquam in genere *defenſionem* denotare, ſatìs dixiſſe eſſet, *Hæc cùm pro ſe adferret*, vel, *Hác defenſione cùm pro ſe uteretur*: nè ſi *exceptionem* ad Sacra è foro admittamus, tandem quoque *replicatio, duplicatio, triplicatio*, ac ſimilia, quas continet *exceptio*, hìc admittantur. Capite 27. v. 7. inter alia cùm dicitur, Ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, quod interpres noſter, *vixque perveniſſemus ſecundum Cnidon*, quid ſit γενέσθαι κατὰ Κνίδον intelligo, quid Latinè *pervenire ſecundùm Cnidon* non intelligo: quemadmodum cum Tullio, *ſecundùm littus ire*, dicam; *ſecundùm littus pervenire*, quis dixerit, adhuc quæro. Ibidem v. 39. cùm dicitur, κόλπον δέ τινα κατενόουν ἔχοντα αἰγιαλὸν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαντο, εἰ δύναιντο, ἐξῶσαι τὸ πλοῖον, dubium non eſt quin ἐξῶσαι navim dicatur qui appellit: quomodo apud Thucydidem, ἐξέωσαν πρὸς τὴν γῆν, ὀκεῖλαι ἐποίησαν, interpres exponit. Noſter, *expellere navem*: qui, *ſinum verò quendam animadverterunt, habentem littus, in quem conſilium ceperant, ſi poſſent, expellere navem*. *Appellendi* autem cur neglexit vocem, cùm ἐξῶσαι τὸ πλοῖον εἰς αἰγιαλὸν idem ſit haud dubiò quod πρὸς αἰγιαλὸν Thucydides ac cæteri dixerunt? neque aliter Romani loquuntur. Et ſequitur v. 40. κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. quod cum *expellendi* voce nihil commune habet: quemadmodum nec *ejiciendi* aut *impingendi*, cum Antiquo & Eraſmo, hìc utar. Capite ſequenti v. 6. ubi de echidna quæ manum invaderet Apoſtoli agitur, cùm dicitur, Οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι, quamvìs non ignorem quæ ad Nicandrum notarunt eruditi, cauſam tamen ſolidam ſatis hactenus non video quare *intumeſcendi* potiùs quàm *inflammandi* vocabulo uſi ſint interpretes. Nam quod aiunt, ità voce eâ uſum eſſe autorem illum, nè id quidem affirmare auſim: Apud quem habes,

Πᾶσα δέ οἱ νηδὺς διαπίμπραται.

Quod interpres ipſe, qui *inflandi* aliàs hìc verbum præfert,

ſævis

ſævis ardoribus æſtuat alvus.

Id verò quis dubitat quin inflammationi potiùs conveniat quam iis qui bupreſtin hauſerunt tribuit Plinius? Idem Nicander de eadem,

Ἢ καί τε δαμάλεις ἐεργάστερας, ἄλλοτε μόσχους
Πίμπραται.

quod cùm ad inflationem idem referat interpres, cur ad inflammationem referri non poſſit nondum video: quemadmodum, quò ipſa hæc ſpectent, cùm de vipera agatur; niſi quis omnium θηριοδήκτων eadem eſſe πάθη & affectus velit. Quod ſi verum, eadem quoque omnium remedia erunt: Id autem non concedent qui antiquos, inter cæteros autem Dioſcoriden, legerunt. Quanquam nonnullis enim, ut iis qui ab echidna & amphisbæna læſi ſunt, qui bupreſtin item & cantharides hauſerunt, eadem ex ejuſdem ſententia remedia adhibeantur, nondum ex eo ſequitur, communia eſſe omnia, aut iiſdem curari quos echidna & bupreſtis affecit. Neque ſequitur, quia intumeſcunt partes quas echidna affecit, ideo non inflammari: cùm non una ſit tumoris ſpecies; ut neque cauſa. Aliud quippe οἴδημα ſimpliciter ſic dictum; quod & molle & doloris expers: aliud ſκιρρὸς, qui & durus & ſine illo: aliud φλεγμονὴ, quam Inflammationem dicunt, in qua dolor. Ut nec Dioſcorides nec Actuarius, quos eruditus adduxit interpres, pro opinione ejus ac ſententia loquantur. Dioſcorides enim, poſtquam iis qui à vipera ſunt læſi, corpus οἰδεῖν, quod *intumeſcere* interpretibus, inter prima affectionis hujus ſigna memoravit, tandem φλυκταινῶν ἐπανάστασιν, καθάπερ ἐπὶ τῶν πυρικαύστων, *puſtulas, quales in ambuſtis*, erumpere aut excitari in ea dixit: Quæ & ab Actuario dicuntur; qui *tumoris* quoque mentionem fecit. Interpres vetus, *At illi exiſtimabant eum in tumorem convertendum.* Recentior, *Illi verò exſpectabant dum intumeſceret.* Cùm autoris mens ſit, *Illi autem fore exſpectabant ut inflammaretur.* parte jam affectâ, ſcilicet. Eraſmus, *At illi exiſtimabant fore ut incenderetur.* meliùs quàm illi; niſi *incendendi* voce uſus eſſet: quaſi *incendium* ſit φλεγμονὴ, de qua jam dixi. De iiſdem eodem verſu cùm legitur, μεταβαλλόμενοι, ἔλεγον Θεὸν αὐτὸν εἶ), Herculem, & quidem Alexicacon, puta: quem & in Melita, fortaſſe hac ipſa, cultum atque hinc dictum notant veteres. Neque eſt quòd Græcâ ſuperſtitione imbutam inſulam, quæ inter Lilybæum Siciliæ promontorium & Africam, miremur: quam præſertim Romani tenerent. Unde Publiana promontoria, & ipſe Publius, quem πρῶτον τῆς νήσου Apoſtolus vocavit: Ità enim v. 7. Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι Ποπλίῳ. Cùm viderent igitur, non modò nullum illi à ſerpente periculum, ſed & excuſſiſſe eum, mutati, ἔλεγον Θεὸν αὐτὸν εἶ). ut ſuprà Mercurium, ità nunc Herculem, quem dixi: Cujus primum facinus, ſerpentes domiti, quos in cunis peremit: unde illud,

Cunarum labor eſt angues ſuperare mearum.

eoſdémque, *primæ novercæ monſtra*, alter poeta dixit;

ut primæ novercæ
Monſtra manu geminóſque premens eliſerit angues.

Quemadmodum & Calaber, poetarum Græcorum cultiſsimus, in Eurypyli clypeo, in quo geſta ejus ſculpta erant, hoc certamen cæteris præponit: Quod ἐπιτήδειον & adhuc lactentem peregiſſe Ἡρακλίσκῳ Theocritus commemorat, qui eum ait

Θῆρε δύω χείρεσσιν ἀφὶξ ἀπαλαῖσιν ἔχοντα

preſſiſſe. ubi θῆρες, ut hic, ἀποπνίξας θηρίον, de ſerpente. Θεὸν autem excellenter dici Herculem, non magis mirum quàm quòd paſſim in antiquis inſcriptionibus *Deus & Invictus* dicitur: Ità, DEO HERCULI PRO SALUTE DIVI TRAJANI AUGUSTI ET MARCIANÆ SORORIS, &c. in ea quam in ruinis caſtrorum Trajani repertam volunt. In alia quæ Romæ, DEO HERCULI INVICTO, C. JUL. POMPONIUS PUDENS SEVERIANUS V. C. PRÆF. URB. Alibi, DEO HERCULI INVICTO M. CASSIUS HORTENSIUS PAULINUS PR. URB. &c. In Narbonenſi item, DEUS HERCULES INVICTUS SIGNUM ARGENTEUM P. P. XII. DE SUA PECUNIA FECIT. Ac ſic paſſim.

paſſim. Igitur ἔλεγον Θεὸν αὐτὸν εἶ), Herculem Alexicacon, & quidem ὀφιοκτόνον aut ὀφιομάχον, Apoſtolum dixerunt. Adeò autem Herculis occurſus felix ac fauſtus habebatur, ut vel in ſomnis eum ejúſque ſtatuam videre, boni ominis, Artemidoro teſte, haberetur: Quod & hîc barbaris, qui præſertim cum morbis conflictarentur, evênit. Adeò gentilibus proprium fuit, ut Divina quoque beneficia ad pecuniæ ac prorſus ſtolidæ ſuperſtitionis occaſionem referrent, neque unquam minùs Deo crederent quàm cùm ea ageret quæ præter eum nemo poſſet. Sed nec dubitandum, quod & rectè recentior hîc monuit interpres, quin cùm v. 14. legitur, Οὗ εὑρόντες ἀδελφοὺς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτὰ, melius παρ' αὐτοῖς, quod in aliis codicibus, legatur. Eodem capite v. 23. cùm legitur, πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, idem quod poſtremo verſu autor dixit(ubi, διδάσκων τὰ περὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ) ut qui non omnibus, quod & rectè recentior interpres, perſuaderet quæ docebat. Sequitur enim, καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουν. Idem loco altero, *ſuadens eis quæ de Jeſu Chriſto ſunt*; altero, *ac docens quæ ſunt de Domino Jeſu Chriſto*, moleſtiùs fortaſſe. Ego priori quidem loco, *proponens doctrinam illis de Jeſu Chriſto*, neque aliter poſteriori loco dicam.

Capita

Capita Epiſtolæ ad Romanos.

Εὐαγγελικὴ διδασκαλία, περί τε τῆς ἔξω χάριτος Χριστοῦ καὶ τῆς ἐν χάριτι· καὶ περὶ ἐλπίδος καὶ πολιτείας πνευματικῆς.

α. Πρῶτον μετὰ τὸ προοίμιον, περὶ κρίσεως τῆς κατὰ ἐθνῶν τῶν οὐ φυλασσόντων τὰ φυσικά.

β. Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ Ἰσραὴλ τοῦ μὴ φυλάσσοντος τὰ νομικά.

γ. Περὶ ὑπεροχῆς Ἰσραὴλ τοῦ τυγχάνοντος τῆς ἐπαγγελίας.

δ. Περὶ χάριτος δι' ἧς μόνον ἄνθρωποι δικαιοῦνται, οὐ κατὰ γένος διακεκριμένως, ἀλλὰ κατὰ Θεοῦ δόσιν ἰσοτίμως, κατὰ τὸν Ἀβραὰμ τύπον.

ε. Περὶ τῆς ἀποκειμένης ἐλπίδος.

ϛ. Περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀντὶ τοῦ πεσόντος ἐξ ἀρχῆς γηγενοῦς Ἀδάμ.

ζ. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ πίστει πράξεως ἀγαθῆς.

η. Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἐν χάριτι ζωῆς.

θ. Περὶ τῆς ὑπὸ νόμου καταχρήσεως διὰ τὴν ἁμαρτίαν.

ι. Περὶ τῶν ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει παθῶν, ἀδύνατον ποιούντων τὴν πρὸς νόμον συμφωνίαν.

ια. Περὶ τῆς ἀπολύσεως τῶν φυσικῶν παθημάτων διὰ τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα συναφείας.

ιβ. Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς ἁγίοις δόξης.

ιγ. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἀγάπης Χριστῷ.

ιδ. Περὶ ἐκπτώσεως Ἰσραὴλ τοῦ ἀποβληθέντος, καὶ κλήσεως τοῦ ἀληθῶς τοῦ ἐκλεχθέντος ἐκ τῶν ἐθνῶν.

ιε. Ὅτι κατὰ ἀπιστίαν ἡ ἔκπτωσις διὰ τῆς εἰς ἄγνοιαν ἐγκαταλείψεως, καὶ τοῦ μὴ ἁρμόζοντος αὐτοῖς κηρύγματος.

ιϛ. Περὶ τοῦ σκοποῦ καθ' ὃν ἐξεβλήθησαν, ὥστε δεύτερον ἐπανελθεῖν, ζήλῳ τῶν προτιμηθέντων ἐθνῶν συνταχθέντων τῷ ποτὲ Ἰσραήλ.

ιζ. Παραίνεσις περὶ ἀρετῆς τῆς πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους. ἐν ᾧ, περὶ τῆς εἰς ἀλλήλους ὁμονοίας, περὶ τῆς πρὸς Θεὸν λατρείας, περὶ τῆς πρὸς ἀντικειμένους ἀνεξικακίας, περὶ τῆς πρὸς ἄρχοντας ὑποταγῆς, περὶ σωφροσύνης καὶ πραότητος, περὶ τῆς ἐν βρώμασι καὶ ἡμέραις ἀμάχου διανοίας.

ιη. Περὶ μιμήσεως τῆς Χριστοῦ ἀνεξικακίας.

ιθ. Περὶ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ τῆς ἐν ἀνατολῇ καὶ δύσει.

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN EPISTOLAM PAULI AD ROMANOS;

Sive,

Liber ſextus.

Cap. I.

Primum ac ſecundum caput percurritur. De Epiſtolarum ordine obiter. Eam quæ ad Romanos etiam olim primam, niſi quòd eam quæ ad Galatas eo loco dignatus eſſet Marcio. Initium Epiſtolæ, ejúſque, quod ad connexionem, difficultas. Locus, ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ. *Quid ſit* ὁρισθέντος, *& vis ejus.* κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, *& de eo ſententiæ Patrum.* Κατὰ πνεῦμα. ἀνάστασις νεκρῶν, *& an rectè de reſurrectione unius Chriſti.* Ἀνάστασις σαρκός. Ἀνάστασις Χριστοῦ. Ἀνάστασις νεκρῶν, *&* ἀνάστασις ἐκ νεκρῶν. Χριστοῦ ἀνάστασις νεκρῶν, *& an rectè dicatur.* ἡ δευτέρα τῆς ἀναστάσεως χάρις. κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης. *Spiritus Chriſti: cui & illius reſurrectio tribuitur & noſtra. Ordo initii totius plurimis hactenus turbatus* παρενθήκαις. *Locus,* Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ. *Epiſtola hæc quatenus* παραινετικὴ *ex opinione dici poſſit veterum.* Παραινετικὴ *&* συμβουλευτικὴ ἐπιστολή, *& quatenus differant.* Παραινεῖν *&* συμβουλεύειν *diſcrimen utriuſque.* Ἀδικία, שקר, *Fraus, Mendacium.* Τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατέχειν, *& quomodo intelligendus locus. Locus,* αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ἐνηλλαγμέναι, *Aquilæ:* Ἐνηλλαγμένοι. ὁ πλοῦτος τῆς χρηστότητος, ὁ πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος, *Simplicio.* Ἕλληνες *qui, è ſententia Peluſiotæ, Apoſtolo.* Εἰρήνη. κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου. Ἱεροσυλεῖς, *& quomodo accipiendum: De idololatria, quæ & ſacrilegium ſpirituale.*

DE ordine Epiſtolarum Apoſtoli, tum quo tempore conſcriptæ ſint ſingulæ, accuratè diſputarunt veteres: Inter cæteros, B. Chryſoſtomus: Etiam Epiphanius: qui poſt alia quæ de his adverſus Marcionem diſſerit, eam quæ ad Romanos ſcripta eſt etiam tum primam ordine fuiſſe teſtatur; Πάντα δὲ τὰ ἀντίγραφα τὰ ὄντα καὶ ἀληθῆ, τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἔχουσι πρώτην· οὐχ ὡς σὺ Μαρκίων τὴν πρὸς Γαλάτας ἔταξας πρώτην. Diſertè omnia ait exemplaria quæ fidei alicujus eſſent, primam ordine eam quæ conſcripta ad Romanos eſt exhibuiſſe; ſolo Marcione excepto, qui Epiſtolam ad Galatas eo loco ac ordine dignatus erat. E quo patet, nihil quod ad hanc de ordine immutatum: Solum Marcionem abiiſſe à cæteris; qui perverſè ac διαστρόφως hîc quoque ordinem mutarat. Ipſius autem de qua agimus initium
Cap.1. tale; Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλι-
v.1,2,3. ον Θεοῦ, ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. De cujus loci cum præcedentibus ac ſequentibus difficultate B. Chryſoſtomus monuit: Qui cauſam τῇ τῶν λέξεων πλοκῇ ſive *vocum* tribuit *connexioni:* ad quam à diſtinctionibus confuſio acceſſit; quæ, ut non ſemel aliàs, è diverſo ejus intellectu videntur natæ: Non enim omnes ea verba quorum initium ὃ προεπηγγείλατο, finis κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, aliáque, notâ παρενθήκης diſtinguebant. Quæ in quibuſdam adeò hîc neceſſariæ, ut paginam utramq; in

in autoris hujus ſcriptis faciant: Quò cavendum magìs nè ubi non neceſſariæ adhibeantur. Nos priuſquam de toto agamus aliquid, de eo, τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ, videamus. Itaq; ut ad res deinde veniamus, τὸ ὁρίζειν (quia etiam de eo dubitari video) Helleniſtis, idem quod גזר nonnunquam Hebræis: quemadmodum apud Jobum, cap. 22. v. 28. ὁριεῖς ῥῆμα, καὶ σταθήσεται. Qualis ferè ὁρισμὸς חק Prophetæ dicitur; qui, *Narrabo ipſum decretum quod Jehova dixit ad me; Filius meus es tu: ego hodie genui te.* Quanquam idem hìc potiùs quod φανερὸν ποιεῖν: à quo non longè antiqui abeunt Theologi, qui ἀποφανθέντος exponunt. Quod tale eſt ac ſi δηλωθέντος dicas: nè hìc de prædeſtinatione ex antiquo interprete agamus. Sed & quod κατὰ Πνεῦμα ἁγιωσύνης dicitur, cùm alii tum Chryſoſtomus ac Græci Scholiaſtæ de illo Spiritu accipiunt cui ἁγιασμὸς 2. Theſſ. 2. v. 13. cui ἀνακαινώσεως ad Titum 3. 5. tribuitur: B. Chryſoſtomus, ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅπερ ἔδωκε τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, καὶ δι' οὗ πάντας ἁγίους ἐποίει. Scholiaſtæ, καὶ ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, φησὶν, ὃ παρέχει τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Quæ an locum hìc habeant, nondum dico: magìs certè haberent, ſi illud κατὰ cauſaliter, δι' οὗ, interpretati eſſent. Quod enim recentior interpres, qui de Divina hoc ſive altera intelligit natura, (ut & è veteribus Theologis nonnulli) hìc notavit, *Ego verò* κατὰ Πνεῦμα *pro* Πνεύματι *vel* διὰ τοῦ Πνεύματος *nuſquam memini legere*, an procedit? Quid ſi enim κατὰ Πνεύματος ἐξουσίαν dixiſſet? an ſic aliud, aut minùs rectè dixiſſet? ut apud Marcum, ex ſententia quorundam, Τί ἐστι τοῦτο; τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη, ὅτι κατ' ἐξουσίαν καὶ τοῖς πνεύμασι τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει; Quare hoc tantopere hìc urgeri nolim. Sed & quæri poſſet, an quod ſequitur, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, cum eo quod ſequitur, Ἰησοῦ Ibid. Χριστοῦ, quidam rectè jungant, aut ſic intelligant. An enim idem ſit ἀνάστασις νεκρῶν (quod de omnibus ac omnium communi reſurrectione dicitur) & ἀνάστασις Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, quod peculiarem efficit articulum, ubi Chriſto in Symbolo tribuitur? cùm alteram, ex uſu linguæ & Eccleſiæ, vitandæ quæ hìc oritur confuſioni, Χριστοῦ ἀνάστασιν, alteram ἀνάστασιν σαρκὸς, alteram item Χριστοῦ ἀνάστασιν ἐκ νεκρῶν, alteram ἀνάστασιν νεκρῶν dici (quam & *reſurrectionem generalem* B. Hieronymus vocavit) nemo neſciat. Ità reſurrectio quæ Dei Filio tribuitur, Κυρίου Ἰησοῦ ἀνάστασις Actor. 4. 33. altera ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις ibid. v. 2. dicitur. Ubi autem ἀνάστασις νεκρῶν, unius Chriſti reſurrectio dicatur, aut, ut propiùs accedam, ubi unius Chriſti reſurrectio, Χριστοῦ ἀνάστασις νεκρῶν, id eſt, ἐκ νεκρῶν, dicatur, adhuc quæro: nam quid huc locus 1. Cor. 15. 42. ad Hebræos item 6. 2. ſimiléſque faciant, non aſſequor. Et ſi hoc voluit Apoſtolus, cur non ἐξ ἀναστάσεως ἐκ νεκρῶν dixit? neque enim geminationem voculæ vitaſſet, & ambiguitatem ſic tolleret. Sed neque Origenes difficultatem hanc non vidit; qui, cùm non de unius ſed plurium hìc reſurrectione agi crederet, de iis qui cum Chriſto reſurrexiſſe in Evangelio dicuntur id intellexit: quò, nec ordine nec rectè, locos illos quibus *primogenitus ex mortuis*, *primitiæ* item *dormientium*, dicitur, idem refert. Qui ſi ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ità accipi dixiſſet, ut intelligantur illi quorum primitiæ Chriſtus fuit, quique Spiritûs illius in reſurrectione & per eam fiunt participes, (quam δευτέραν τῆς ἀναστάσεως κτίσιν antiqui Græcorum Theologi dixerunt) quemadmodum & *Spiritum ſanctificationis* hìc dici, quòd ad vitam ſoli qui ſanctificati ſunt reſurgant, aliud dixiſſet. Cùm autem additur, κατὰ Πνεῦμα ἁγιωσύνης, quid hìc novum? Utrùm, Chriſto tribui hunc Spiritum, qui & *ſanctificationis* dicitur, cùm idem *Chriſti Spiritus* Apoſtolo dicatur? An, eidem, cùm de mortuorum reſurrectione ſermo, ſuas aſſignari partes? quaſi non idem Apoſtolus reſurrectionem noſtram cum reſurrectione Domini 1. Corinth. 15. 13. conjungat: Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται, *Si mortuorum reſurrectio non eſt, nec Chriſtus reſurrexit.* Item, *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ità & in Chriſto omnes vivificabuntur. Unuſquiſq; autem hoc ordine; Primitiæ Chriſtus, poſtea qui ſunt Chriſti*, & quæ ſequuntur: Quo nihil dici efficacius potuit. Ut duo hìc conſideret: reſurrectionem nempe Capitis, & noſtram; ſicut, Capitis ſanctificatio-

nem, & membrorum: quam conjunctim, *ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν*, dixit. Utraq; enim Spiritui, imò Chriſti nonnunquam Spiritui, aſcribitur. Nam de Capite, *θανατωθεὶς μὲν τῇ σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι*: quod & de membris ſuo modo dici poteſt. Dei igitur Filius, hoc ipſum *ἐν δυνάμει*, quâ de morte triumphavit, declaratus eſt: qui & aliàs, *ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*, *ἐν δυνάμει* item *Θεοῦ*, reſurrexiſſe, ac vivere poſt paſſionem ſive mortem, ab Apoſtolo dicitur; *Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*, 2.Cor.13.4. Addit autem, *ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς*. Ut magnificè, ut potenter, Dominum, ſanctificationis Spiritu, per reſurrectionem mortuorum, in qua ut præceſſit ipſe ità cæteri ſequuntur, Filium Dei declaratum eſſe dicat. Adde, quòd *ἁγιωσύνη* non *ſanctificatio* ſemper (quamvis in uno omnium ſanctificata ſit reſurrectio) ſed *vis* quoque ac *poteſtas* Helleniſtis ſit: Ut *πνεῦμα ἁγιωσύνης*, *πνεῦμα* ſit *δυνάμεως*: cùm *τὸ* עז, quod *potentiam* deſignat, ità exprimatur. Tale eſt, *ἁγιωσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια ἐν τῷ ἁγιάσματι αὐτοῦ*, Pſal.95.6. ut *τὸ*, *ἐν δυνάμει*, & *τὸ*, *κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης*, efficaciter cohæreant. Quàm autem noſtra firmiter cum Chriſti connectatur ac cohæreat, nemo elegantiùs Gregorio Nyſſeno probavit: Qui, non ſecùs quàm in corpore noſtro, ubi una pars quæ ſentit, in conſenſum idem ſentiendi corpus univerſum, quod cum hac cohæret parte, trahit, Capitis noſtri reſurrectionem, planè ac ſi unum animal communis natura eſſet, ejúſque vim ad omnes tranſire, ait; *Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἄλλοθεν ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ ἡμετέρου φυράματος ὁ θεοδόχος ἄνθρωπος ἦν, ὃ διὰ τῆς ἀναστάσεως συνεπαρθεὶς τῇ θεότητι, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς σώματος ἡ τοῦ ἑνὸς τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια πρὸς πᾶσαν τὴν αἴσθησιν ἄγει τὸ ἡνωμένον τῷ μέρει· οὕτως καθάπερ ἑνός τινος ὄντος ζώου τῆς φύσεως, ἡ ἐκ τοῦ μέρους ἀνάστασις ἐπὶ τὸ πᾶν διεξέρχεται τὸ συνεχὲς καὶ τὸ ἡνωμένον τῆς φύσεως, ἐκ τοῦ μέρους ἐπὶ τὸ ὅλον συνδιδομένον*. Quem locum, cujus mentem obiter jam diximus, tanti fecit, ut in *Ἀπαθεῖ* ſuo adducendum Theodoretus putaverit. Hæc ut pro Chryſoſtomi Græcorúmque dici ſententia poſſunt, ità nondum ab iis abeo qui ad Divinam id referunt naturam: quod & *τὸ*, *κατὰ σάρκα*, ſuadet. Idem difficultatem quoque objecit Syro: qui pro iis quæ diximus, *per virtutem & per Spiritum Sanctum, quia ex mortuis reſurrexit*, dicere maluit. Nam B. Auguſtinus poſtquam diu in ipſo verborum ordine ſe torſit, tandem infert, *Poteſt quidem etiam hic eſſe ordo verborum, ut non ad Spiritum ſanctificationis adjungamus, quod ait,* EX RESURRECTIONE MORTUORUM, *ſed ad id, quod ait,* PRÆDESTINATUS EST. *Ut ordo ſit,* QUI PRÆDESTINATUS EST EX RESURRECTIONE MORTUORUM. *Cui ordini interpoſita ſunt hæc,* FILIUS DEI IN VIRTUTE SECUNDÙM SPIRITUM SANCTIFICATIONIS. *Et nimirum iſte ordo certior & melior videtur: ut ſit filius David in infirmitate ſecundùm carnem, Filius autem Dei in virtute ſecundùm Spiritum ſanctificationis.* Quo ſenſu, non *virtutem* ſed *potentiam*; nec *prædeſtinatum* ſed *declaratum* potiùs, cùm Recentiori dicam: quanquam nec *potenter*, cum eoꝫ ſed *in potentia*, aut *per potentiam*, quod efficacius. Eidem autem aliiſque quid perſuaſerit ut tot *παρενθήκας* adhiberent, nondum certè video. Simplex ordo talis; *Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ, πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ*, &c. Ità ut includantur cætera, hoc modo; *Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ (ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, δι᾽ οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ) πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ, ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Ut deinde ad rem veniat, *Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ* &c. Simpliciſſimè: quis enim ferat tot parentheſes quot verba ferè. Ut mens & ordo quem ſic verba præ ſe ferunt, hic ſit; *Paulus ſervus Ieſu Chriſti, vocatus Apoſtolus, ſeparatus ad Evangelium Dei (quod antè promiſerat per prophetas ſuos in Scripturis Sacris, de Filio ſuo, qui factus eſt ex ſemine Davidis ſecundùm carnem,*

qui

qui declaratus eſt Filius Dei ſecundùm Spiritum ſanctificationis, per reſurrectionem mortuorum; Jeſu Chriſto nempe, Domino noſtro, per quem accepimus gratiam & Apoſtoli munus, ad obedientiam fidei in omnibus gentibus, pro ipſius nomine, inter quas & vos eſtis, vocati Jeſu Chriſti) omnibus qui Romæ ſunt, dilectis Dei, vocatis Sanctis: Gratia ſit vobis & pax à Deo Patre noſtro & Domino Jeſu Chriſto. Eâ lege ſcilicet, ut totum quod extra parentheſin, inſcriptionis ſit loco: ac ſi dicas, ΠΑΥ͂ΛΟΣ ΤΟΙ͂Σ ΡΩΜΑΙ͂ΟΙΣ ΤΟΙ͂Σ ἘΚΛΕΚΤΟΙ͂Σ ΧΑΙ͂ΡΕΙΝ. Ità interim, ut & qui ſcribit & ad quos ſcribit munere & vocatione diſtinguantur: reliqua enim, quæ de Evangelio, dignitate ejus ac ſubjecto, manifeſtè inſeruntur. Ut & illud maneat, de quo antè monui, quomodo ἀνάστασις νεκρῶν de ſolo Chriſto dicatur, quamvis à Chriſti noſtra pendeat, ſatis non videre me. Non quòd ignoremus illud, ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. Sed an ideo unius Chriſti reſurrectionem ἀνάστασιν νεκρῶν, *reſurrectionem mortuorum*, dixit? quamvìs tanta ejus vis atque efficacia, ut rectè priore ad Corinthios quam ſcripſit Clemens, Apoſtolus πληροφορηθέντες διὰ τῆς ἀναστάσεως Κυρίου, *plenâ certitudine per reſurrectionem Domini*, ad prædicationem Evangelii acceſſiſſe, dicat. Quod ergò ſequitur, Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ipſam ἀναβολὴν ſive initium Epiſtolæ ſequentis rectè dicas. Quæ nec malè προτρεπτικὴ, ut latè id ſumatur, dici poteſt. Magiſtri quippe antiqui qui de forma epiſtolica ſcripſerunt, cùm in varias eam ſpecies ſeu θεωρήματα (ità quippe vocant) ſubtiliter diſtinguunt, eas in quibus certa quæque nullam admittunt controverſiam tractantur, προτρεπτικὰς, in quibus diverſa, συμβουλευτικὰς dixere. Ità, exempli causâ, ſi quis de ſuſcipiendo bello ſcribat, idque ſuadeat, συμβουλεύειν dicitur: controverti enim quod ſuadetur ac diſputari poteſt: Qui pietatem contrà, aut colendum eſſe Deum (ὅτι δεῖ τιμᾶν τὸ θεῖον, dicunt illi) ſuadent, προτρέπειν, non συμβουλεύειν: ſed & epiſtola quæ talis προτρεπτικὴ ab illis dicitur. Quo non minùs certa, quanquam minùs per ſe nota, quæ de Lege hìc & Gratia, de fructu fidei, de mortis ac reſurrectionis Chriſti efficacia, aliáque ejuſdem generis, dicuntur: quæ & ἀναντίῤῥητα, nec controverſiam admittunt, quòd autoritate, (ut Theologi loquuntur) ἐγγράφῳ, hoc eſt, *ſcripta*, nitantur. Capite eodem cùm dicitur, Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀν- v. 18.
θρώπων, τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, an non ἀδικία eſt שקר, *fraus, mendacium*? Ità certè, & quidem paſſim, Helleniſtæ. Ut, οἱ τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατέχοντες, ii ſint qui veritatem fraudulenter vel mendacio conſtrictam tenent: qualis totus Dei cultus ſub paganis erat. Ità quod poſtea, οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, ſuo more, ἐν τῇ ἀδικίᾳ, Helleniſtæ dicerent. Nec multùm abeunt interpretes Græci, cùm ἀδικίαν, τὴν τῶν εἰδώλων ἀπάτην ἀλήθειαν, τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, interpretantur: Adeò ut quod lingua Helleniſtica, quæ Hebræâ potiſſimùm nititur, docere eos non poterat, mens Apoſtoli & ἀκολουθία loci probaverit. Eodem capite quod dicitur, Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐ- v. 24.
τῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, præterquam quòd graviſſimam peccati pœnam peccatum eſſe docet, carnalem plerunque impuritatem cum ſpirituali abominatione conjunctam fuiſſe, innuit: Quemadmodum & Principes à pietate commendati utramque ſimul ſuſtulerunt. Exemplo ſit Aſa 1. Reg. 15. 12. qui ſimul & הקדשים ſive *ſcorta maſcula*, ut ibi interpretantur, & הגללים ſive *idola* ſuſtuliſſe memoratur: Helleniſtæ, τετελεσμένους καὶ βδελύγματα, dixerunt; *Suſtulit enim ſcorta maſcula de terra, & univerſa abſtulit idola quæ fecerant patres ejus.* Quæ duo apud gentes locum ſimul, ad exemplum iræ Divinæ juſtitiæque, habuerunt: Adeò ut ſordes ſuas & ἀῤῥήτους amores Diis ſuis anteferrent: ut in illo Q. Catulus;

Conſtiteram exorientem auroram fortè ſalutans,
Cùm ſubitò à leva Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat, cœleſtes, dicere veſtrâ,
Mortalis viſus pulchrior eſſe Deo.

Quæ, ut ut eleganter dici videantur, ſine horrore legi vix poſſunt, ideóque vera eſſe probant

v. 26. bant quæ ab Apoſtolo dicuntur. Paulò pòſt cùm legitur, *αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν*, haud dubiò *τὰς ἐνηλλαγμένας* intellexit, ut ab Aquila vocantur: quæ ſunt deteſtandæ illæ *καὶ ἄῤῥητοι* tribades in quarum numero & Sappho cenſetur: Quemadmodum & mares illi quos ſubjungit, qui *μετήλλαξαν τὴν φύσιν, proprium mutarunt ſexum*, verè *ἐνηλλαγμένοι* facti ſunt: quos קדשים Hebræi dicunt: De quibus B. Hieronymus ad Oſeæ 4. *Aquila ἐνηλλαγμένους interpretans, id eſt, mutatos, hoc oſtendere voluit, quòd naturam ſuam mutaverint & de viris facti*
Cap. 2. *ſint fœminæ*. Capite ſecundo cùm Apoſtolus dixit, Ἢ *τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ*
v. 4. *καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει*; adeò novum non eſt, quòd *πλοῦτον τῆς χρηστότητος* dixit, ut gentiles quoque, inter quos Simplicius in diſputatione De Bono & Malo, ad Epicteti Enchiridion, ità locutus ſit; Ἵνα *ἅμα μὲν ὁ πλοῦτος τῆς τοῦ παναγάθου ἀγαθότητος, πάντα παράγῃ τὰ ἀγαθὰ, ὅσα δυνατὸν ἦν ὑποστῆναι· ἅμα δὲ τέλειος ὁ κόσμος ἀποτελεσθῇ, μὴ τὰ πρῶτα μόνα καὶ τὰ μέσα ἔχων, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα, ὅπερ ἴδιόν ἐστι τῆς τελειότητος*. Eo
v. 10. qui non ità multò pòſt ſequitur loco, Δόξα *δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν*, Ἰ*ουδαίῳ τε πρῶτον καὶ* Ἕλλην*ι*, Ἕλλην*ας* non ut vulgò idololatras dici ac paganos, Peluſiota notat, ſed quos *εὐσεβεῖς* dicebant; qui per ſeſe innocenter ſcilicet ac piè, etiam inter Judæos, ſine ſuperſtitionibus Judaicis vivebant: qualis Cornelius ille Actorum 10. qui priuſquam neceſſaria ad fidem è Petro audiviſſet, *εὐσεβὴς* dicitur: Ἕλλην*ας ἐνταῦθα*, inquit, *φησὶν, οὐ τοὺς εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ τοὺς εὐσεβεῖς, τοὺς ἐν τῷ ἐμφύτῳ πολιτευομένους νόμῳ, τοὺς ἄνευ τῶν* Ἰ*ουδαϊκῶν παρατηρήσεων πάντα τὰ πρὸς εὐσέβειαν βλέποντα παραφυλάσσοντας· οἷοι ἦσαν, Μελχισεδὲκ,* Ἰ*ὼβ, Κορνήλιος, quales erant*, inquit, *Melchiſedec, Job, Cornelius*. Quod eorum opinionem confirmat,
v. 11. qui quod ſequitur, Ὀ*ὐ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ*, non tam ad homines quàm ad externas qualitates, quales ſunt, genus, patria, ſimiliáque, referendum volunt. Quemadmodum in eo quod præcedit, Δόξα *δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν*, illud *εἰρήνη* more Hebræorum accipiendum eſſe, vix du-
v. 16. bitandum: ut *ſalutem* potiùs deſignet quàm *pacem*. Eodem capite cùm dicitur, Ἐ*ν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου*, uno verbo mentem Apoſtoli magnus Chryſoſtomus expreſſit, qui, *τοῦτο γάρ φησι τὸ κήρυγμα ταῦτα προαναφωνεῖ*. ut dicat, *hanc de ſupremo judicio doctrinam, partem ejus eſſe quam prædicaret*. Interpres vetus, *ſecundùm evangelium meum*. Recentior, *ex evangelio meo*: De quo judicent eruditi. B. Hieronymus ad Eſaiam, *quando judicabit Dominus abſcondita hominum ſecundùm evangelium Jeſu Chriſti: Ut illud quod Apoſtolus ſcribit, veritate judicii comprobetur*. Ex his autem ſimilibúſque locis profluxiſſe videtur, ut antiqui Ἐ*υαγγελίου* nomine ſcripta Apoſtoli citarent. Clemens Epiſtolâ ad Corinthios, Ἀ*ναλάβετε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ* Ἀ*ποστόλου. Τί πρῶτον ὑμῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου ἔγραψεν; ἐπ' ἀληθείας πνευματικῶς ἐπέστειλεν ὑμῖν περὶ αὐτοῦ τε, καὶ Κηφᾶ, καὶ* Ἀ*πολλώ, Epiſtolam beati Pauli Apoſtoli in manus ſumite. Quid primùm vobis ſtatim initio Evangelii ſui ſcripſerit, perpendite. Certè ex inſpiratione Divina vobis per epiſtolam de ſe ipſo, de Cepha, & Apollo ſignificavit*, &c. Locum autem 1. Cor. 1. 12. tangit: E quo ſuſpicari fortè quis poſſet, primam ordine, quæ prior nunc eſt ad
v. 22. Corinthios, tunc habitam. Eodem capite cùm ab Apoſtolo dicitur, Ὁ *λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς*; quæritur, quare non, ut hactenus, in eadem voce manſerit, qui de furto ac ſcortatione egit hactenus. Quid ſi autem, quemadmodum idololatria *πορνεία* paſſim dicitur, quia ſpiritualis eſt *πορνεία*, ità hoc loco *ἱεροσυλία* uſurpatur? ſpirituale enim ſacrilegium idololatria eſt. Quare? Quia Deo eripit quod debet: *Qui abominaris idola*, inquit, *quomodo idola colis, & honorem qui debetur Deo ſoli, Deo eripis?* Mirificè involvit ſe interpres Græcus, qui ad *εἰδωλόθυτα* eorúmque uſum hoc trahit. Adde, quòd cùm antè de furto, deinde de ſcortatione egerit, nunc (ſi interpretibus credimus) iterum de furto, ſive ejus ſpecie, hîc agat. Tum autem quid commune Idolorum habet deteſtatio ac Sacrilegium ſimpliciter

citer ſic dictum? Sed quod dixi, alienum non eſt: Ut mens ſit, Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, τοῖς εἰδώλοις λατρεύεις; *Itane, qui Non mœchandum dicis, mœcharis? qui idololatriam deteſtaris, hanc ipſam, quæ eſt verum ſacrilegium, committis? qui, cùm idolis quod veri Dei eſt tribuis, Deo quod illius eſt eripis.* Adde, quòd Sacrilegii crimen Juriſconſulti Romani, ἱεροσυλίας Græci, etiam ad eos qui conſtitutiones Imperatorum ac præcepta violant extendunt: Inter alia, tit. Codicis *De crimine ſacrilegii*: ubi crimen hoc incurrere Provincialis dicitur qui ſine Imperatoris conſenſu adminiſtrationem provinciæ deſiderat; quia Imperatori eripit quod ejus eſt. Quantò autem magis Deo, qui deo tribuit non-Deo quod Dei eſt. Quæ lex & in Græcorum Baſilicis non multò aliter expreſſa exſtat. Quid, quòd ibidem, *qui Divinæ legis ſanctitatem aut neſciendo omittunt aut negligendo violant, ſacrilegium committere* dicuntur? Inter quos idololatra primus: Quemadmodum alibi, ut & in Edicto Theodorici, qui Dominico die aut Paſchalibus aliquem conveniunt, criminis hujus rei habentur: qui & Deo quod ejus eſt eripiunt. Aliter tamen Chryſoſtomus, aliíque qui eum è veteribus ſequuntur, ad eos referunt qui, cùm idola deteſtarentur, quæ in templis eorum conſecrata iis eſſent, avaritiâ victi contrectabant, aut in uſum convertebant ſuum: Quò & reſpexiſſe Syrus videtur, qui, *ſpoliare* בית מקדשא, *domum ſanctuarii*, aut *ſanctam*, dixit.

Cap. II.

Licentia veterum in mutando Fœderis Antiqui contextu ex hoc loco notata. Hæſitatio ex eo B. Hieronymi: Cujus diſtinctiones eodem loco ac verſus quàm propè acceſſerint ad noſtros, notatum. Helleniſtarum lingua peculiaris. Συνεμπλόσεις in lingua quanquam diverſis. Euripidis locus, & an in eo Hebraiſmus. Auguſtini παρέργημα. Ἐκκλείειν, Excludere Latinis, de argentariis: quod an locum hic habeat. Locus Pſalmi 68. v. 31. mirificè ab eo expoſitus: ut & alter è duodecimo.

AD alia nunc veniemus: eâ lege, ut cum venia nonnihil in hoc loco ſubſiſtamus: Cap. 3.
E quo veterum quorundam licentia apparet; qui ſex verſus proximè ſequentes v. 13.
Pſalmo decimo & tertio, non ex Hebræo, ſed Pauli loco, extra ordinem inſeruerunt: cùm, nè in Hexaplo quidem exſtitiſſe, Græci moneant. Quò magis mirum, B. Hieronymum (quem autem virum!) qui ad manus textum habuit Hebræum, è confeſſione propria ad Eſaiam æſtuaſſe, cùm ab Euſtochio hic urgeretur, & *ſtuporem mentis*, ut ibi loquitur, *vultûs pallore ſignaſſe*. Locus autem ipſe eſt, qui tertii hujus capitis verſu decimo legitur & tertio, Τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν. Nunc B. Hieronymum audiamus: cujus verba Præfatione libri decimi & ſexti ad Prophetam quem jam dixi exſtant. Qui præclarè, quantum inter interpretationem κοινὴν καὶ τὴν ἑβδομήκοντα intereſſet, docuit, cùm concludit, *Non tam Apoſtolum de Pſalmo tertio decimo ſumſiſſe quod in Hebraico non habetur, quàm eos qui artem contexendarum inter ſe Scripturarum Apoſtoli neſciebant, quæſiſſe aptum locum ubi aſſumtum ab eo ponerent teſtimonium, quod abſque autoritate in Scriptura poſitum non putabant. Denique, omnes,* inquit, *Græciæ tractatores, qui nobis eruditionis ſuæ in Pſalmos commentarios reliquerunt, hos verſiculos veru annotant atque prætereunt; liquidò confitentes, in Hebraico non haberi, nec eſſe in Septuaginta interpretibus, ſed in editione vulgata, quæ Græcè κοινὴ dicitur, & in toto orbe diverſa eſt.* Neque ex ullo B. Hieronymi loco magis fortaſſe apparet, quàm parùm inter ejus noſtróſque verſus, hoc quidem loco, intereſſet, cùm ſcribit, *Ilico non parvam mihi quæſtiunculam detuliſti, quòd ſcilicet octo verſus qui leguntur in Eccleſiis, & in Hebraico non habentur, tertii decimi Pſalmi, Apoſtolus uſurparit ſcribens ad Romanos.* Hieronymi ergò verſus fuerint,

1 ΤΑΦΟΣ

1 ΤΑ'ΦΟΣ 'ΑΝΕΩΓΜΕ'ΝΟΣ 'Ο ΛΑ'ΡΥΓΞ 'ΑΥΤΩ͂Ν.
2 ΤΑΙ͂Σ ΓΛΩ'ΣΣΑΙΣ 'ΑΥΤΩ͂Ν 'ΕΔΟΛΙΟΥ͂ΣΑΝ.
3 'ΙΟ'Σ 'ΑΣΠΙ'ΔΩΝ 'ΥΠΟ' ΤΑ' ΧΕΙ'ΛΗ 'ΑΥΤΩ͂Ν.
4 'ΩΝ ΤΟ' ΣΤΟ'ΜΑ 'ΑΡΑ͂Σ ΚΑΙ' ΠΙΚΡΙ'ΑΣ ΓΕ'ΜΕΙ.
5 'ΟΞΕΙ͂Σ 'ΟΙ ΠΟ'ΔΕΣ 'ΑΥΤΩ͂Ν 'ΕΚΧΕ'ΑΙ 'ΑΙ͂ΜΑ.
6 ΣΥ'ΝΤΡΙΜΜΑ ΚΑΙ' ΤΑΛΑΙΠΩΡΙ'Α 'ΕΝ ΤΑΙ͂Σ 'ΟΔΟΙ͂Σ 'ΑΥΤΩ͂Ν.
7 ΚΑΙ' 'ΟΔΟ'Ν 'ΕΙΡΗ'ΝΗΣ 'ΟΥΚ 'ΕΓΝΩΣΑΝ.
8 'ΟΥΚ 'ΕΣΤΙ ΦΟ'ΒΟΣ ΘΕΟΥ͂ 'ΑΠΕ'ΝΑΝΤΙ ΤΩ͂Ν 'ΟΦΘΑΛΜΩ͂Ν 'ΑΥΤΩ͂Ν.

Cùm in Pſalmos idem vir doctiſſimus, oblitus ſui, ſcribat, poſtquam verba hæc, *Sepulcrum patens*, adduxit, Quæ *ab hoc verſu uſque ad eum, ubi dicit*, *NON EST TIMOR DEI IN CONSPECTU OCULORUM EORUM*, *in Hebræis codicibus non habentur*. ut quæ ſequuntur omittam: cùm nè poſtremus quidem in Hebræo exſtet. Verſum enim Pſalmi tertium, Πάντες ἐξέκλιναν, qui eſt duodecimus Apoſtolo, ſequitur quartus; cujus initium, Οὐχὶ γνώσονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι ἀνομίαν; ut excludantur omnes quos jam dixi. In Hebræo enim ordo talis, Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. Οὐχὶ γνώσονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι &c. ità tamen ut incerta etiam hodie vetus Latina in Pſalmis ſervetur interpretatio. Porrò, quemadmodum longè ab eorum abeſſe nos ſententia fatemur, qui eandem eſſe linguam quâ conceptum Fœdus Novum eſt, cum ea quâ utuntur Græci ſcriptores, exiſtimant; cùm perpetuis altera abundet Hebraiſmis, altera recepto Græcis more loquatur: ità non negarim, *συνεμπτώσεις* eſſe quaſdam, etiam earum quæ diverſæ ſunt linguarum: quæ ſubinde tamen fallunt. Quis etenim, exempli cauſâ, Hebraiſmum eſſe dubitet, & quidem verum, Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, *Non eſt timor Dei ante oculos eorum*, ut interpres vetus reddit? Quis autem cùm Euripides Medeâ dixit, *Δίκη γὰρ οὐκ ἔνεστ' ἐν ὀφθαλμοῖς βροτῶν*, *Non eſt juſtitia in oculis hominum*, non eundem Hebraiſmum eſſe exiſtimet? cùm potiùs hoc voluerit poeta, Ex oculis ac vultu de moribus hominum ferri ſententiam non poſſe. Locus ipſe eſt,

Κορίνθιαι γυναῖκες, ἐξῆλθον δόμων,
Μή μοί τι μέμψησθ'. οἶδα γὰρ πολλοὺς βροτῶν
Σεμνοὺς γεγῶτας, τοὺς μὲν ὀμμάτων ἄπο,
Τοὺς δ' ἐν θυραίοις. οἱ δ' ἀφ' ἡσύχου ποδὸς
Δύσκλειαν ἐκτήσαντο καὶ ῥᾳθυμίαν.
Δίκη γὰρ οὐκ ἔνεστ' ἐν ὀφθαλμοῖς βροτῶν.
Ὅστις πρὶν ἀνδρὸς σπλάγχνον ἐκμαθεῖν σαφῶς,
Στυγεῖ δεδορκώς, οὐδὲν ἠδικημένος.

Quod nos charactere antiquo ità reddebamus;

Domo profecta ſum, Corinthiæ nurus:
Præfiſcinè opto. quippe mortaleis ſcio
Gnavos peregri ſe dediſſe plurimos,
Suos & inter: quóſque pellexit quies,
Cluiſſe inertis candidatos ocii.
Augurium ab oculis namque vix fidi reor.
Erratque, qui nec læſus odiſſe inſtitit,
Nec ante in ipſa ſe penetrat pectora.

Quam mentem & interpres Græcus expreſſit; longè aliam quàm verba præ ſe ferre parùm attentis videntur: quod eorum cauſâ monui qui ad Hebraiſmos trahunt quæ non aſſequuntur. Pergamus. Nihil quidem magis commendatum eruditis eſſe debet quàm exiſtimatio SS. Patrum & lectio: Imprimis verò Auguſtini; qui inſtar omnium, in controverſiis præſertim ſui temporis, præclarè & cum cura verſatus eſt. Quem tamen quis non miretur & à ſe & ab aliis non parùm receſſiſſe cùm ad hunc locum ſcripſit,

UBI EST ERGO GLORIATIO? EXCLUSA EST. PER QUAM LEGEM? FACTORUM? NON, SED PER LEGEM FIDEI. *Sive gloriationem dixerit laudabilem, quæ in Domino eſt: Eámque excluſam: id eſt, non, ut abſcederet, pulſam, ſed, ut emineret, expreſſam. Unde & excluſores dicuntur quidam artifices argentarii. Hinc eſt & illud in Pſalmis*, UT EXCLUDANTUR HI QUI PROBATI SUNT ARGENTO; *hoc eſt, ut emineant qui probati ſunt eloquio Dei. Nam & alibi dicitur*, ELOQUIA DOMINI, ELOQUIA CASTA: ARGENTUM IGNE EXAMINATUM. Quid enim τὸ ἐκκλείειν hoc loco ad Latinæ vocis *excludendi* uſum? cùm de artificibus, ut ipſe loquitur, argentariis uſurpatur? Quid autem iſta gloriatio ad argentarios aut artifices, de quibus Juriſconſulti agunt, cùm, *gemmam alieno incluſam auro, vel ſigillum candelabro, vendicari poſſe*, negant, *ſed ut excludatur, ad exhibendum agi poſſe*, affirmant. Et quomodo, quæ excluditur gloriatio, exprimi dicitur ut emineret? cùm ſimpliciter hoc velit, Nullum gloriationi eſſe locum: aut, Gloriationem eſſe ἄκαιρον: quod eòdem redit. Quemadmodum inquit B. Chryſoſtomus, cùm judicium inſtat, pœnitentiæ non eſt locus aut (ut ille loqui amat) tempus: Ἐξεκλείσθη, inquit, ὅπερ ἀκαιρίας ἐστὶ μᾶλλον· οὐκέτι γὰρ ἔχει καιρόν. Et quem locum hìc habet ille ex Pſalmis, qui nunc 68. v. 31. in vulgata legitur interpretatione, *Increpa feras arundinis. congregatio taurorum in vaccis populorum; ut excludant eos qui probati ſunt argento?* Quid enim aliud Propheta voluit, niſi ut diſſipentur illæ quaſi ex arundineto feræ, quæ in bella ruunt, & argento ſe oſtentant? cùm in Hebræo ſit, *congregationem* אבירים (quod nonnulli *fortes* interpretantur) *cum vitulis populorum, extollentem ſe in fragmentis argenti*. Sed & ut ſequamur Helleniſtas, apud quos legitur, τοῦ ἐκκλεισθῆναι τοὺς δεδοκιμασμένους τῷ ἀργυρίῳ, *ut excludantur probati argento*, quem locum hìc habebit illud, *qui probati ſunt eloquio Dei?* Et quem locum alter ex Pſalmo 12. hìc habet, *Eloquia Domini, eloquia caſta: argentum igne examinatum?* An ex illo enim, eorum qui aliquid ſibi vendicant excludi gloriationem, probatur? Et quid hæc ad doctrinam ſive legem operum & fidei? Qui hæc ac ſimilia non miratur, nunquam tanti viri magnitudinem, ut debet, intellexit. Capite quarto cùm dicitur, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς ἐν τῇ ἀκρο- Cap. 4.
βυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, *ſed & iis qui incedunt*, recentiores aliter le- v. 12.
giſſe dicas, qui, *ſed qui etiam incedunt:* ac ſi ἀλλὰ τοῖς καὶ στοιχοῦσιν, aut ſimile, inveniſſent. Certè ut 2. Cor. 12. 18. οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσι; ità, καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι, hoc loco.

CAP. III.

Capita aliquot ſequentia percurruntur. Locus, Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται, *&c. utrúmne in eo aliquid mutandum. Lectio* ὑπὲρ ἀσεβῶν *pro* ὑπὲρ δικαίου *vehementer recentiori probata interpreti, & an admittenda. Loci mens & diſtinctio. Aliam lectionem ſecutum videri Epiphanium; ejuſdémque mirifica adverſus Marcionem interpretatio. Locus*, Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου, *& in eo*, διὰ τοῦτο, *quomodo accipiendum. Longa παρένθεσις, & cum quo undecimus ac duodecimus cohæreat verſiculus.* Ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται. *Locus*, ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος. Βασιλεύειν *quid, & quomodo accipiendum hoc loco.* ἀπὸ Ἀδάμ, *& quomodo dicatur. Lex quam acceperat Adamus. Locus*, Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος, *& quid eo loco* τέλος. *Locus*, ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα: *Chryſoſtomi opinio: Interpretum hallucinatio: Loci interpretatio: & quid intelligendum;* ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, *nimirum. Locus.* Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν *&c. ejus quæ mens ac interpretatio. Luctam hominis, cùm bonum faciendum, etiam paganis notam.* Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, *Gratia Dei. Alia Fulgentii, & diverſa à Græco, interpretatio.*

CApite quinto ad locum iſtum, Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ Cap. 5.
τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν, mirum eſt, quas nugas quidam è vete- v. 7.

ribus, ut pridem annotavit B. Hieronymus, jam olim effuderint: Quas qui volet Quæſtione ad Algaſiam ſeptimâ inveniet. Qui vir eruditiſſimus, ut hîc defungeretur, τὸ, ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ, quod quidam de Chriſto interpretati fuerant, *pro re bona*, vertit. Quis autem ferat, quod tantopere commendant eruditi, ut pro ὑπὲρ δικαίου, ὑπὲρ ἀσεβῶν legamus: cùm hoc ſit quod disertè ab Apoſtolo negatur. Quantò mèliùs vir ſummus Chryſoſtomus, cui omnia quæ ad interpretationem contextûs ex facili naſcuntur! Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν, Εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀνδρὸς ἐναρέτου οὐκ ἄν ἕλοιτό τις ταχέως ἀποθανεῖν, ἐννόησον τοῦ Δεσπότου σου τὴν ἀγάπην, ὅταν μὴ ὑπὲρ ἐναρέτων αὐτὸς ἀλλ᾽ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν καὶ ἐχθρῶν φαίνηται σταυρωθείς, *Quod ait, tale eſt; Si enim pro homine virtute prædito haud facilè quis moritur, Domini tui charitatem mihi cogita, qui non pro virtute præditis ſed peccatoribus hoſtibúſque ſuis cruci eſt affixus.* Ubi τὸ μόλις καὶ τάχα rectè opponi vides, atque ἀντὶ τοῦ ταχέως hîc accipi. Quæ vocula non rectè accepta etiam diſtinctionem hîc turbavit ac difficultatem auxit: cùm ità diſtinguendus ſit locus; Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τὶς ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν; Hoc eſt, *Vix pro juſto quis moritur: imò & pro bono quis facile mori audet?* interrogandi notâ. Quis autem dubitat, quin hoc urgeat, hoc ſolum agat Apoſtolus, ut Chriſto hanc prærogativam vendicet, ὅτι μόνος ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε: *quòd pro peccatoribus, aut impiis, ſolus ſit mortuus?* Epiphanius (è quo apparet variaſſe codices) in eo qui præceſſit loco, Ἔτι γὰρ Χριστὸς, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε, bis τὸ, ἔτι, in præcedentibus legit; Ἔτι γὰρ Χριστὸς, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, ἔτι κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. E quo infert, verè Servatorem noſtrum non κατὰ δόκησιν, hoc eſt, *imaginariè*, ut Marcion volebat, mortuum: Τὸ, ἔτι, inquit, καὶ ἀπέθανεν, οὐ δοκήσεως ἀλλὰ ἀληθείας ἐστὶ σημαντικόν. Εἰ γὰρ δόκησις ἦν, τίς χρεία τοῦ, ἔτι, λέγεσθαι, δυναμένου τοῦ Χριστοῦ πάντοτε καὶ νῦν δοκήσει φαίνεσθαι, καὶ μὴ λέγειν, ἔτι ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν; ἀπὸ τοῦ γὰρ, ἔτι, τὸ, τότε θανεῖν ἀπέδειξεν, ὃς καὶ ἐδικαίωσε τοῦ θανάτῳ, ἵνα μηκέτι χρείαν ἔχῃ θανεῖν ὁ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἅπαξ ἀποθανὼν, καὶ δι᾽ ἑαυτὸν μηκέτι ἀποθνήσκων, *Illud* ἔτι, *inquit, &* ἀπέθανε, *non imaginationis ſed veritatis notæ ſunt. Si imaginatio enim eſſet, quid opus voce* ἔτι *eſſet, cùm Chriſto ſemper, atque etiam nunc, eadem tribui poſſit? neque opus eſſet addi,* DUM ADHUC INFIRMI ESSEMUS. *Cùm enim dixit* ἔτι, *mortuum declaravit eum qui juſtos morte ſuâ nos fecit: nè opus iterum haberet mori qui pro peccatoribus mortuus eſt ſemel, quique pro ſe ſecundò non moritur.* Cùm eâ repetitione opus hîc non ſit: quæ ſcribis potiùs ſit aſſcribenda. Et quare, cùm inferre hoc vellet, τὸ, κατὰ καιρὸν, quod Apoſtolus hîc addit, non urgebat? quod revera enim non eſt, nec in ſuo tempore nec alieno eſt. Cur non aliter urgebat illud, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν? quippe, ſi revera mortuus non eſt Chriſtus, nè nos quidem ab infirmitate illa verè liberati ſumus: & ſi τῇ δοκήσει mortuus eſt Chriſtus, nos ab hac infirmitate de qua loquitur Apoſtolus τῇ δοκήσει liberati ſumus; Εἰ γὰρ τῷ δοκεῖν ἐν σώματι γέγονεν ὁ Κύριος, κἀγὼ τῷ δοκεῖν δέδεμαι, *Si opinione in corpore verſatus eſt Dominus, etiam ego opinione ſum vinctus*, inquit Ignatius. imò, & opinione liberatus. Qui addit, Ἀλλ᾽ οὐ τῷ δοκεῖν ἀλλὰ τῷ ὄντι πάντα ὑπομένω διὰ Χριστὸν, εἰς τὸ συμπαθεῖν αὐτῷ αὐτοῦ με ἐνδυναμοῦντος· οὐ γάρ μοι τοσοῦτον σθένος, *Verùm non opinione ſed revera Chriſti cauſâ omnia ſuſtineo: qui, ut cum eo patiar, ipſe vires addit mihi, quibus deſtituor.* Quis enim id cujus vim verè experiuntur pii, non revera eveniſſe, niſi impius, exiſtimet? Non ità multò pòſt cùm legitur,
v. 12. Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι᾽ ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, mirificè in connexione eruditos laborare video: Cùm διὰ τοῦτο ſit ὅτι. An ſic Matth. 14. 2. καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ? Lucæ item 11. 49. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπε? non certè in illo, Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαΐας, Johan. 12. 39. Τὸ יען igitur vel יען אשר expreſſit: Quod εἵνεκεν nonnunquam Helleniſtæ dicunt: Ut in illo, Πνεῦμα Κυρίου ἐπ᾽ ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με εὐαγγελίσασθαι, hoc eſt, ὅτι, ſive, διὰ τοῦτο, Eſaiæ 61. 1. Eſt verò ingens, quanquam autori huic non inuſitatum id ſit, quæ hunc & præcedentem verſum excipit trajectio ſeu παρένθεσιν:

Ità

Ità ut cum undecimo, qui proximè hunc antecedit, qui decimus & quintus nunc legitur cohæreat; hoc modo, *Neque id ſolum, verùm etiam in Deo gloriamur per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, per quem nunc reconciliationem accepimus: quòd ſicut per unum hominem peccatum in mundum intravit, ac per peccatum mors, ità in omnes homines mors pervaſit, in quo omnes peccarunt*, ut τὸ, καὶ, in eo, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους, non cum Fabro deleatur quidem, ſed (quod uſitatum in his libris) redundet. Deinde autem (quæ altera ejus quod hic dicitur, & de quo propriè gloriatur Apoſtolus, pars eſt) *At non ut lapſus, ità etiam quod gratificatur Deus. Nam ſi unius lapſu multi mortui ſunt, multò magìs gratia Dei*, &c. Quæ optimè cohærent: ut duo qui hunc præcedunt verſiculi appoſitè, atque ex more autoris, inſerantur. Verſu decimo & tertio legitur, ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου: Quod cùm, *peccatum non impu-* v. 13.
tatur ubi lex non eſt, interpres vetus dixit, quomodo cum mente Apoſtoli conveniat non video. Nec ſatisfacit, quod recentiori placuit, *non eſſe putatur.* Ἐλλογεῖσθαι, *cenſeri, æſtimari*, eſt. Ubi Lex non eſt, οὐδ' ἐν λόγῳ (ut loquuntur vulgò) οὐδ' ἐν ἀριθμῷ apud homines peccatum eſt. Ad Legem enim nemo exigit peccatum, ab ipſa non admonitus nimirum; ſed ſecurè peccat. Decimo quarto verſiculo cùm dicitur, Ἀλλ' ἐβα- v. 14.
σίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ, hoc voluit, Abſolutum jus exercuiſſe mortem. Nemo enim magìs abſolutè regnat quàm qui ſine Lege regnat: Quemadmodum qui præter aut contra Legem regnat, aut tyrannus eſt, aut ad tyrannum (ut Philoſophorum Princeps libro loquitur Politicorum quinto) proximè accedit. Nunquam tamen magìs abſolutè mors regnavit quàm cùm Lex non eſſet. Ab Adamo autem uſque ad Moſen Lex non fuit. De quo tempore, eo imprimis quod diluvium præceſſit, non ineleganter Avitus,

——omnis pro lege voluntas
Sola erat: uſquè adeò converſi in crimina mores.
Jus hominum nullum. tum vel dictare putatum
Fáſque nefáſque inter. recti cuſtodia nuſquam.
Non judex, non teſtis erat, non denique rector,
Arbiter aut morum, vel qui ſuaderet honeſtum:
Sed princeps ſibi quiſque fuit virtute nocendi.

Illud autem, Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, *Quinimo regnavit mors*, rectè & ad mentem dicas. *Uſque ad Legem enim*, inquit Apoſtolus, *peccatum in mundo erat: peccatum autem non cenſetur, ubi Lex non eſt. Quinimo regnavit mors ab Adamo ad Moſen.* Cùm ſequitur, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, Ibid.
præterquam quòd nota ſunt quæ de protoplaſte, qui prudens ſciénſque peccavit, cæteríſque qui incluſi in Adamo peccarunt, eruditi hic monent, rectè ἀπὸ Ἀδὰμ dicitur; qui peccato præivit, quod ad poſteros tranſmiſit. Et ut ante Legem propriè ſic dictam, cujus cauſa Moſes opponitur, peccarat, ità Legem ſibi aliquam acceperat: Legem quippe quæ præcepto ac prohibitione conſtat (Magiſtris autem Hebræorum generali voce מצוה *præceptum*, diſtinctè מצות עשה *præceptum faciendi*, item מצות לא תעשה *non faciendi*, dicitur) Divinitus acceperat; quid videlicet comederet, quo item abſtineret, Gen. 2. 16, 17. Qui ergò poſt Adamum ante Moſen rei fuerunt peccati, etiam ſic οὐκ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ peccarunt. Eodem capite cùm dicitur, Νόμος δὲ παρεισῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα, Vetus, *Lex autem ſubintravit:* V. 20.
Eraſmus, *Cæterùm Lex obiter ſubiit*; moleſtè. *Lex*, inquit autor, *non ut peccatum ſic intenderetur ſed ut tolleretur potiùs, data eſt.* Contrà evênit: neque tamen *Legis vitio, ſed negligentiâ humanâ ac torpore:* vel Chryſoſtomo interprete, qui τὸ, ἵνα, eventum denotare obſervat. Latinè igitur, *Lex verò intervênit*, ad hanc mentem dicas. Recentior, *Lex verò præterea introiit:* an rectè, eruditi cogitent. Capite ſexto cùm dicitur, τὸ γὰρ Cap. 6.
τέλος ἐκείνων, θάνατος, quod Recentior ac Vetus, *nam finis illorum mors eſt*, τέλος v. 21.
eſt עקב: quam ἀντίμειψιν, hoc eſt, *retributionem* ſeu *mercedem*, Helleniſtæ dicunt; Καὶ γὰρ ὁ δοῦλός σου φυλάσσει αὐτά· ἐν τῷ φυλάσσειν γὰρ ἀνταπόδοσις πολλή, עקב רב,

Cap. 7. v.6. Pſal. 19. 12. Capite ſeptimo legitur, Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα. Qui locus aliquantò preſſiùs expendi merebatur. Precium autem operæ recentiorem audire interpretem, qui poſt alia quàm plurima, *Legit igitur Chryſoſtomus* ἀποθανόντος, *Eraſmo teſte, & interpretatione ipſá id comprobante: Quam lectionem ità probo, ut eam reponere non dubitarim. Sed eam rurſus vel Eraſmus vel aliquis alius depravavit. Conjungit enim* ἀποθανόντος *cum* τοῦ νόμου: *ut ſit ſententia;* Nunc autem liberati ſumus à Lege mortua, in qua detinebamur. *Atqui Paulus nunquam, opinor, dicturus fuit, Legem Dei mortuam: Neque Chryſoſtomo id unquam in mentem venit; ut qui ſic iſta explicet, ut planè conſtare poſſit, eum poſt* ἀποθανόντος *ſubaudiſſe* ἐκείνου, *hæcque, ut abſolutè poſita, expoſuiſſe. Sic enim explicat,* Quaſi, *inquit,* diceret, Vinculum quo detinebamur emortuum eſt ac diffluxit; ità ut quod detinebat, peccatum videlicet, jam non habeat quo nos contineat. *Hæc ille. Quæ quidem maximè amplector. Nam Legem pro marito accipi non debere, toties ex Paulo liquet quoties nos eſſe peccato mortuos dicit: quatenus nimirum mariti perſonam ſuſtinemus. Fuit itaque explicandum, quomodo & quatenus nos dixerit Legi mortuos, ſeu à Lege liberos eſſe factos: quod uno verbò facit, cùm dicit, Nos idcirco à Lege liberos factos quòd is interierit qui nos, occaſione à Lege acceptâ, ſeu per legem, detinebat. Unde rurſus oritur quæſtio, Sitne Lex peccatum: quandoquidem à Lege dixerat nos eſſe, peccato mortuo, liberatos. Deinde violenta aut inuſitata non eſt hæc ellipſis in conſtructione* ἀμεταβάτῳ. *Nam ſic Demoſthenes,* συνδόντων δὶς τὴν ἐπιμελὲς καλῶς ἐμὲ ποιεῖν. *& Plutarchus,* ᾧ διαπρέψαντι ταῦτα μὲν παρεῖντος. *Si cui tamen potiùs placuerit legere* ἀποθανόντες, *propter exemplarium conſenſum, & ſubaudire* ἐκείνῳ, *is ità interpretetur,* Nunc verò liberi ſumus à Lege, mortui ei in quo detinebamur: *peccato videlicet priori noſtro marito, id eſt, quatenus eramus ille maritus. Neque obſtat quòd* ἁμαρτία *ſit fœminini generis, cùm de ea tanquam marito loquatur.* Hæc præter morem meum, nè eruditorum opinionibus augere mea, aut egiſſe id in iſtis videar. Cæterùm pauciſſimis & ſatisfieri lectoribus & reſponderi poteſt. Vera lectio quam & Chryſoſtomus recepit, Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα. Abſit verò ut ὁ νόμος, multò autem minùs ἡ ἁμαρτία, maritus dicatur: neque placet, ut ἀποθανόντες legatur, & ἡ ἁμαρτία intelligatur. Nec Chryſoſtomus ἁμαρτίαν (abſit autem) ſed δεσμὸν intellexit; quo peccatum deſignari ait: Verba ejus ſunt, ὡσανεὶ ἔλεγε, Ὁ δεσμὸς δι' οὗ κατειχόμεθα ἀνεκρώθη καὶ διέῤῥυη, ὥστε τὸν κατέχοντα μηδὲν κατέχειν λοιπὸν, τουτέστι, τὴν ἁμαρτίαν. Quod tamen durum eſſe, non negaverim. Quis enim δεσμὸν ἀποθανεῖν dicat? Neque minùs durum fortaſſe, ut ad τὸν νόμον referatur, ac Lex *mori* dicatur. Ut omittam, τὸν νόμον maritum non eſſe qui moritur, ſed δεσμὸν potiùs aut *vinculum* quo maritus conjugi conjux jungitur marito: Niſi Apoſtolo non credimus, qui antè dixit, Ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται τῷ νόμῳ. Maritum autem ſi quærunt, quem præter τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον invenient? Quod itidem Apoſtolus confirmat, qui jam dixit, Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκί. Vide jam ἀκολουθίαν, quæ tantopere etiam antiquos, ut recentiores fusè probant, hic exercuit: Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν· νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα. Duos viros ab initio capitis conſideravit autor: alterum, in cujus poteſtate primò fuerant ad quos ſcribit; alterum, quem reſurrexiſſe è mortuis probavit. Alter eſt, quem præcedenti capite τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον dixit; Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ· ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ut neceſſariò hic verſus vel jungendus cum ſecundo tertióque, vel cum iis conferendus ſit: Ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. Ἄρα οὖν, ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς, μοιχαλὶς χρηματίσει ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. Hic autem, Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα. Quis

igitur

igitur dubitat quin ὁ ἔτερος ἀνὴρ, qui eſt ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, intelligatur? Et an non
ſequitur, ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος? quæ
omnia eódem ducunt. Et nonne idem Chryſoſtomo in mentem venit, qui, Καὶ πῶς
ἡμεῖς κατηργήθημεν; Τοῦ κατεχομένου παρὰ τῆς ἁμαρτίας ἀνθρώπου παλαιοῦ ἀποθανόν-
τος καὶ ταφέντος. τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν, εἰπὼν, Ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα. Eodem
capite cùm dicitur, Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, ὅτι ἐμοὶ v. 21.
τὸ κακὸν παράκειται, de Lege Dei, ſeu Morali, egiſſe hactenus Apoſtolum, nè dubitan-
dum quidem puto; quemadmodum hic, quæ de ea dixit hactenus, concludit: quod
manifeſtè τὸ, ἄρα, quæ concluſionis nota eſt, evincit. Neque aliud, niſi fallor, quàm
quod ſuprà dixit, Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός. Ità hic,
Hoc ipſo Legem ejúſque vim, inquit, *deprehendo, quòd bonum à Lege præſcriptum probo
quidem ac facere volo, malum interim in me invenio. Lege enim Dei, quod ad inte-
riorem hominem, delector quidem, eique accedo, ità tamen ut & aliam, quæ cum hac pugnat,
in me deprehendam:* Εὑρίσκω τὸν νόμον, ut mox, Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον, *Sentio Legem,
video Legem, invenio Legem, ejúſque vim ex eo in me ſentio,* τῷ, ὅτι θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν
τὸ καλὸν, *eo ipſo, quòd dum facere bonum volo.* Antiquus Apoſtoli interpres Sedulius
Scotus, *Legem Moſis aſſerit voluntati ſuæ dare conſenſum contra peccatum quod in carne
habitat, quod aliud cogit facere quàm vult homo & Lex. Hic elocutiones integræ non vi-
dentur: ſed tali quodam ordine legere debemus, ut intellectus lucidior fiat; Ergò quia ma-
lum mihi adjacet volenti facere bonum, invenio Legem Dei, & condelector ei ſecundum
interiorem hominem.* ferè ut jam dicebamus. Recentior interpres, qui & hic & paſſim
liberrimè ab aliis diſſentit, *Comperio igitur volenti mihi facere bonum, hanc Legem impo-
ſitam eſſe, quòd mihi malum adjaceat:* tranſpoſitis quibuſdam ac additis: Quod eſſet,
Εὑρίσκω ἄρα τοῦτον τὸν νόμον (non autem τὸν νόμον) ἐπιτιθέμενον ἐμοὶ (quod nec hic
legitur) ὅτι ἐμοὶ παράκειται τὸ κακόν. Quæ licentia parùm nobis placet. Sed nec bal-
butire hic Paulum, cum Eraſmo, (quanquam quid voluerit ſcio) nec ineptire Eraſmum,
cum recentiori interprete dicam. Paulò pòſt, Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου v. 23.
ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου. Cujus luctæ imaginem quandam etiam οἱ ἔξω,
neque eorum unus, deſcripſit. Et hoc eſt quod, cùm de hoc loco agit, in Certamine cor-
poris ac mentis annotavit Palama Gregorius; qui è Cleanthis verſibus hoc probat:
Ὁ δὲ πάνσοφος Ἀπόστολος, ἐναργέστερον διαιρῶν τὸ λογικὸν ἀπὸ τοῦ ἀλόγου, τὸ μὲν πνεῦμα κα-
λεῖ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· τὸ δὲ, σάρκα, καὶ ἔξω ἄνθρωπον. Εἶτα καὶ τὴν ἀντίθεσιν τούτων
παριστῶν, Βλέπω, φησίν, ἕτερον νόμον, τὸν ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ
νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας. Ἀμοιβαίους δὲ λόγους ψυχῆς τε
καὶ σώματος ἀμυδρῶς συνέθετο ὁ Κλεάνθης ὁ Στωϊκὸς, οὕτω ποιήσας·

Τί ποτ᾽ ἔσθ᾽ ὃ βούλει, θυμὲ, τοῦτό μοι φράσον.
Ἐγώ, λογισμέ; Πᾶν ὃ βούλομαι ποιεῖν.
Ναὶ βασιλικόν.

Καὶ τις τῶν τῆς ἐκκλησίας σοφῶν διδασκάλων ἰαμβογράφων φησί που,

Τί σοι θέλεις γενέσθαι,
Ψυχὴν ἐμὴν ἐρωτῶ,
Θέλεις τύχην τε καὶ τάς;

*Sapientiſſimus igitur Apoſtolus, manifeſtiùs id quod ratione præditum ab eo quod ratione caret
cùm diſtinguit, ſpiritum quidem Hominem interiorem vocat, alterum verò Carnem Homi-
némque exteriorem dicit. Deinde, ut hæc opponat, Video, inquit, aliam legem in membris meis
rebellantem legi mentis, quæ captivum me legi peccati reddit. Alternos autem animæ ac cor-
poris ſermones, quamvis minùs dilucidè, Stoicus compoſuit Cleanthes: Cujus hi ſunt verſus;*

R. *Quid ipſe cupias, Anime, reſponde mihi.*
A. *Quæriſne, Ratio? Facere quicquid poſtulo.*
R. *Id regium autem.*

Sed & inter Eccleſiaſticos doctores quidam artifex iamborum,

Quid eſt tibi quod optas,

Animum rogo ſubinde,
Gygéſne quæ pararat?

Qui Cleanthis tamen verſus, & plures, & paulò aliter alibi, & minùs emendatè, apud Galenum leguntur: Ità ſcilicet;

Τί ποθ' ἐστ' ὅ, τι βούλει, θυμέ; τοῦτό μοι φράσον.
Ἔχω λογισμὸν τοῦ ὃ βούλομαι ποιεῖν.
Βασιλικόν γε· πλὴν ὅμως εἶπον πάλιν.
Ὡς ἂν ἐπιθυμῶ ταῦθ' ὅπως γενήσεται.

v. 25. Sequitur non multò pòſt, Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Quod vetus interpres, *Gratia Dei per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.* qui haud dubiè ſcripſerat, *Gratia Deo:* Ac ſi ſcriptum eſſet, Χάρις τῷ Θεῷ: Quod eòdem recidit: quemadmodum cùm vulgò, *Gratia Deo,* pro eo quod eſt εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, dicimus. E Patribus nonnulli tamen ità id adducunt ac ſi gratiæ Dei id tribueret Apoſtolus, quod ſic quoque Deo tribuit: Fulgentius De Trinitate, *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.*

Cap. IV.

Ὁμοίωμα σαρκὸς, Ipſa caro. σὰρξ ἁμαρτίας: Interpretatio Auguſtini. Caro peccati à primo dicta Adamo; quam ſecundus induit ut purgaret. Locus, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. Diverſa è Baſilio Seleuciæ Epiſcopo loci lectio. Εἰρήνη, Helleniſtarum more uſurpatum, Ἀββᾶ, ὅ ἐστι, πάτερ. Locus, Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη: Quæ ſit ματαιότης illa. Τὰ ὑπὸ Μάνητος κακιζόμενα. Νεῖκος Empedoclis. Naturæ mœror poſt peccatum & συμπάθεια. Ἀνάθεμα & Ἀνάθημα: De eorum diſtinctione Recentioris ſententia, & an recta. Ἀνάθημα, Donarium. Ἀναθέματι ἀναθεματίζειν. κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον: & quid, in loco obſcuriſſimo: εἰς ὥρας. ὁ καιρὸς οὗτος quis. Interpretatio loci Moſis, quò Apoſtolus reſpexit. κατὰ καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας. Ἀνακόλουθον Paulinum & Hebraiſmus. οὐ μόνον δέ. Locus, ἄρα ὃν θέλει. Θεματοφορεῖν, & quid Theologis antiquis. Locus, Λόγον γὰρ συντελῶν, & interpretatio ejus. εἰς συντέλειαν γίνεται. Συντέλεια quid.

Cap. 8. v. 3. CApite octavo non procul ab initio cùm legitur, Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, quod περὶ ὁμοιώματος ἀνθρώπου alibi diximus, etiam hic verum eſſe probat. Ὁμοίωμα σαρκὸς eſt ipſa caro; etiamſi non cum peccato: quomodo, in Antiquo præſertim Fœdere, Hebræi non ſemel loquuntur: Imprimis autem ex Ezechiele exempla petantur. Ὁμοίωμα ergò σαρκὸς ἁμαρτίας, *ſimilitudo carnis peccati,* caro quæ peccavit. Miſſus ergò Filius Dei ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, *in ſimilitudine carnis peccati:* id eſt, in carne, non peccatrice, eâdem tamen quæ in nobis peccarat; ſive pollutâ, non in ipſo, ſed in nobis. Naturam peccati, hoc eſt, peccatorum, Dei Filius ſuſcepit; puram quidem, ſed ut noſtram, quæ peccarat, expiaret. Quæ res multum negotii exhibuit nonnullis. Acutè, quanquam paulò aliter, Auguſtinus; *Miſit Deus Filium ſuum in ſimilitudine carnis peccati. Non in ſimilitudine carnis; quaſi caro non eſſet caro: ſed in ſimilitudine carnis peccati; quia caro erat, ſed peccati caro non erat.* Et alibi, *In carnem ſuam non peccatum tranſtulit, tanquam venenum ſerpentis, ſed tamen tranſtulit mortem; ut eſſet in ſimilitudine carnis peccati, pœna ſine culpa: unde in carne peccati & culpa ſolveretur & pœna.* Magnus Baſilius in Epiſtolis, Διὰ τοῦτο εἴρηται ἐν ὁμοιώματι γεγεννῆσθαι σαρκὸς ἁμαρτίας· οὐ γὰρ ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς, ὡς τούτοις δοκεῖ, ἀλλ' ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, *Ideo in ſimilitudine carnis peccati natus dicitur: non enim in ſimilitudine carnis, ut illis videtur, ſed in ſimilitudine carnis peccati.* Cùm notiſſimo itaque (de quo & alibi egimus) Hebraiſmo, ὁμοίωμα, res ipſa dicatur, ut cùm ὁμοίωμα ἀνθρώπου ipſe homo dicitur, non video cur non & ὁμοίωμα σαρκὸς vera ſit caro: cùm *peccati* non ab eo dicatur qui aſſumſit, atque hoc ipſo expiavit, ſed ab eo qui peccando corrupit.

rupit. Caro peccati, à primo Adamo: quam ſecundus induit, ſed ut purgaret; ipſe pec-
cati omnis expers. B. Hieronymus, *Dicens*, IN SIMILITUDINEM CARNIS PECCA-
TI, *oſtendit eum eandem quidem carnem, ſed abſque peccato, portaſſe*. quod Ambroſius di-
ceret, *eandem aſſumſiſſe naturam, ſed in ea non peccaſſe*. Ut cùm ad Philippenſes 2. *ὁμοίω-
μα ἀνθρώπων*, aut *ἀνθρώπου*, *ſimilitudo hominum*, aut *hominis*, homo, ſive humana eſt
natura: niſi quis Filium Dei ſimilem fuiſſe tantùm homini dicat: Neque aliud *ὁμοίω-
μα σαρκός*. Vetus interpres cum Patribus, qui id paſſim ſecuti ſunt, aut eodem modo
reddiderunt, *in ſimilitudine carnis peccati*, dixit. Recentior, *in forma conſimili carni pec-
cato obnoxiæ*; moleſtè, niſi fallor: ſi præſertim, quid *ὁμοίωμα σαρκὸς* ſit, intelligatur.
Pro eo quod ſequitur, *καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί*, Baſilius Se- Ibid.
leuciæ Epiſcopus, *ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ*, legit: Quod & Syrus expreſſit. Sequitur non mul-
tò pòſt, *Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰ-
ρήνη*. Ubi videndum, an non *vitam* & *ſalutem* potiùs quàm *vitam* & *pacem*, ex Hebræ-
orum ac Helleniſtarum ratione, conjungat: quemadmodum paſſim in Sacris id uſur-
patur: De quo ad Evangeliſtas non ſemel. Eodem capite cùm dicitur, *Οὐ γὰρ ἐλάβετε* v. 15.
*πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἀββᾶ
ὁ πατὴρ*, malim, *Ἀββᾶ, ὁ πάτερ*, hoc eſt, *ὅ ἐστι, πάτερ*: ut *τὸ ἑρμηνευόμενον* ſive *quod in-
terpretatur*, ſit *Ἀββᾶ· τὸ ἑρμηνεῦον* ſive *interpretatio*, ſit *πάτερ*: De quo & alibi. Eo-
dem capite cùm dicitur, *Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα*, non potuit v. 20.
meliùs exprimere *τὸ* רעה, quod eſt *malum*, ſeu *calamitas, quæ ex accidenti evenit*; ut
in homine ad imaginem Dei creato, *ἡ ματαιότης* ex peccato: hoc enim Helleniſtis paſ-
ſim, *ματαιότης*: A qua creaturæ, etiam quæ bonæ erant, in peccati pœnam, ejúſque cau-
ſâ, vitiatæ ſunt: Ut quædam animalia, ut alia, quæ per ſe bona, etiam uſum ſui in qui-
buſdam nunc præbent; homini in multis tamen, & in pœnam, adverſantur. De qui-
bus adversùs Manetem Epiphanius. Hæc ſunt illa *ὑπὸ Μάνητος χλευαζόμενα*, quæ præ-
clarè vindicant Patres. Quo ſenſu & Sibyllæ, ſed è Propheta, dixerant, *πᾶν τὸ χλευαζό-
μενον, nato Dei Filio, abolitum iri*: ut hyperbolicè ſummam felicitatem illam quam crea-
tæ quoque res ſentirent, eâ ratione indicarent: Quod ad gentes quoque dimanavit. Eó-
dem ſanè ſpectat illud;

Occidet & ſerpens, & fallax herba veneni
Occidet. Aſſyrium vulgò naſcetur amomum.

Cujus generis non pauca ſanè poſt peccatum, quæ aut inter ſeſe pugnant aut ſibi adver-
ſantur: Quale eſt *νεῖκος* illud de quo plurima Empedocles;

Ἄλλοτε μὲν φιλότητι συνερχόμεν' εἰς ἓν ἅπαντα,
Ἄλλοτε δ' αὖ δίχ' ἕκαστα φορεύμενα νείκεος ἔχθει.

ac ſi *ἀνάρμοστος ἁρμονία*, & chaos quaſi aliquod, dolente ac gemente naturâ, invectum
poſt peccatum eſſet. Paulò pòſt ſequitur, *Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ* v. 22.
συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. Verè à Theologis antiquis ad Eſaiam dicitur, *ὅτι ὀργιζομένου
τοῦ Κυρίου ἀεὶ συμπάσχει ἡ φύσις*, *Iraſcente Domino, ſentire id ac pati naturam*: Ut
cùm *montes liqueſcere*, ac ſimilia, dicuntur. Quid mirum igitur in univerſali hominis
apoſtaſia, quam horrenda Dei indignatio ſecuta eſt, *συμπάσχειν καὶ συνωδίνειν*, ut loqui-
tur Apoſtolus, *τὴν φύσιν*? Obnoxia mutationi quippe, ſemper parturit quaſi, & muta-
tur. Quod nec veteres Philoſophi ignorant: Qui hoc totum quod nunc Sublunare dici-
mus, *νείκους καὶ φύσεως τόπον*, *contentionis & naturæ locum*, vocant: *ὅτι*, inquit elegan-
ter Ocellus Lucanus, *ἐν αὐτῇ τὸ μὲν διαλλαγὴ γιγνομένων, τὸ δὲ γένεσις ἀπογιγνομένων*,
quòd in ea ſemper vel mutentur genita, vel generentur quæ interierunt. Hæc eſt illa *μα-
ταιότητος ὑποταγὴ*, de qua Apoſtolus. Helleniſtæ quippe Hebræorum רעה, nunc *τα-
λαιπωρίαν*, nunc *ὀδύνην*, nunc *ματαιότητα*, dixerunt. Hæc eſt illa *ματαιότης*, de qua
anté; hæc eſt illa *vanitas*: Nam & Græcum & Latinum, quo utuntur vulgò, *ἰβερίζει*.
Sedit nobis illud ſemper ſedebítque, fieri non poſſe ut quis cum fiducia in Novi Fœderis
contextu verſetur niſi qui ubique in Helleniſtas oculos intendit, aut cum ſtudio judi-
ciόque in iis verſatus eſt: Cujus fidem nobis vel hic locus fecerit qui nono capite occur-
rit,

Cap.9. v. 3. ris, Ἠυχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου
κατὰ σάρκα: imprimis autem quæ περὶ ἀναθήματος καὶ ἀναθέματος interpres notat. Quem
nunc audiamus. Poſtquam Budæi quippe aliorúmque recitavit ſententias, ità ipſe; *Hæc
illi: De quibus mihi fas ſit dicere quæ ſentiam. Diſtinctionem ἀναθήματος & ἀναθέ-
ματος non agnoſco: quamvis ἀνάθημα peculiariter Donarium declaret, ut Luc. 21. 5.
cùm paſſim Græci interpretes converterint ἀνάθημα, ut Levitici 27. 28, & 29. pro quo
ubique Paulus ſcribit ἀνάθεμα.* De Paulo mox videbitur. Primò interim, certiſſimum,
τὸ ἀνάθεμα & τὸ ἀνάθημα diligenter diſtinxiſſe Helleniſtas veteres. Videamus autem
eos quos adducit locos: Quorum prior, Πᾶν ἀνάθεμα ὃ ἐὰν ἀναθῇ ἄνθρωπος τῷ Κυ-
ρίῳ ἀπὸ πάντων ὅσα αὐτῷ ἐστιν &c. οὐκ ἀποδώσεται οὐδὲ λυτρώσεται. πᾶν ἀνάθημα ἅγι-
ον ἁγίων τῷ Κυρίῳ. Alter, Καὶ πᾶν ἀνάθημα ὃ ἂν ἀνατεθῇ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὐ
λυτρωθήσεται, ἀλλὰ θανάτῳ θανατωθήσεται. Ubi ἀνάθημα, *donarium*. Quid autem mi-
nùs ex Helleniſtarum uſu, quàm ut ἀνάθημα, etiamſi originis ejuſdem, ἀπὸ ἀναθέμα-
τος non diſtinguatur? Quid reſpondebunt enim qui Deut. 7.26. legunt, καὶ οὐκ εἰσοίσεις
βδέλυγμα εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ ἀνάθεμα ἔσῃ ὥσπερ τοῦτο· προσοχθίσματι προσοχθιεῖς, καὶ
βδελύγματι βδελύξῃ, ὅτι ἀνάθεμά ἐστι, *Neque abominationem in domum tuam intro-
duces, ut ſis anathema ſicut illud: quaſi fœditatem deteſtaberis, velútque abominationem
abominaberis, quia anathema eſt.* Ubi ἀνάθεμα, non ἀνάθημα. Quis autem id quod con-
ſecratum Deo dicitur (hoc autem eſt ἀνάθημα) promiſcuè ἀνάθεμα ab iis nuncupari
dicat? Quid, quòd חרמה, *everſionem*, ut ſic dicam, *totalem*, Num. 21. v. 3. ἀνάθεμα
iidem dixerunt? Καὶ ἐπεκαλέσαντο τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου, ἀνάθεμα, *Everſionis nomen
impoſuerunt loco.* Quò & uſitata ſpectat formula, Ἀναθεματίζειν ἀναθέματι. quæ nec
ipſa ſemel legitur: Quemadmodum apud Joſuam fur, reus furti rerum quæ anathe-
mati addictæ, igni cap. 7. addicitur: quo toto, illud quo ſe polluit Achanus, de quo &
horrendum ibi ſumitur ſupplicium, ἀνάθεμα dicitur: ut & urbs c. 6. 17. quæ funditus
deletur. Vide & Zach. 14. 11. ut paſſim. Utrumque autem, cùm diverſa non ſint tan-
tùm ſed & penè contraria, diſtinguunt ſemper Helleniſtæ. Quam diſtinctionem vel
Novi Fœderis docere Helleniſtæ poterant. Apud Apoſtolum enim illa: Ἀνάθεμα
εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ: Λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν: Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἤτω
ἀνάθεμα: item de eo qui aliud Evangelium docet, bis ad Galat. cap. 1. Ἀνάθεμα ἔστω:
quemadmodum Ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν, Actor. 23. 14. Apud eundem verò autorem
in Evangelio c. 21. v. 5. ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται. Quæ ἀναθήματα non
magìs ad ea de quibus hic agitur ἀναθέματα, quàm Homeri epularum ἀναθήματα, quæ
ſunt, cantus ac tripudium; à templorum ornamentis, quæ ſic dicuntur, (ut antiqui do-
v. 9. cent Critici) ſic dicta. Capite eodem, v. 9. cùm legitur, Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος,
Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός, mirum eſt, quantopere in lo-
co ad quem reſpicit Apoſtolus ſategerint interpretes. In omnes enim partes animum
verterunt, ut doceant quid ſit כעת חיה, vulgò, *ſecundùm tempus vitæ*: Alii enim ad
vertentem annum, aut ſequentem, retulere; ut Helleniſtæ, qui κατὰ καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας
reddiderunt: alii, ad fœtum, ſive tempus illud quo vitalem fœtum editura eſſe Sara:
Chaldæus verò, *quo incolumes adhuc eritis.* Nos Apoſtoli & ſimul Moſis mentem videa-
mus. Quemadmodum Hebræi duo ponunt tempora, præſens ſcilicet quo ſumus, & quod
ſequitur hoc tempus: ità duos καιροὺς ſive *tempora* Apoſtolus non ſemel ponit: Quorum
alterum τὸν νῦν καιρὸν, ſive καιρὸν τοῦτον, dicit: ut Epiſtolâ hâc ipſâ, cap. 8. v. 18. Λογί-
ζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν. Ità cùm 1. Cor.
7. 29. συνεσταλμένος ὁ καιρὸς, dixit, (Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος)
idem quod Medicorum princeps, ὁ βίος βραχὺς, quod eſt, ut Apoſtolus loquitur, ὁ παρὼν
καιρὸς βραχὺς ſeu συνεσταλμένος, dixit. Hoc igitur, ex mente Apoſtoli, Moſes voluit;
Fore ut κατὰ καιρὸν τοῦτον, hoc eſt, ante obitum, effœta jam & morti propior quàm par-
tui, conciperet & paritura eſſet Sara. Locus eſt, Εἶπε δέ, Ἰδοὺ ἐπαναστρέφων ἥξω πρὸς σε
κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας, καὶ ἕξει υἱὸν Σάρρα ἡ γυνή σου. In Hebræo, *Et dixit, Rever-
tendo revertar ad te ſecundùm tempus vitæ,* כעת חיה, *& ecce filius uxori tuæ erit.* Ubi

tempus

tempus vitæ futuro tempori opponit: Ut cùm עוֹלָם הַזֶּה, hoc eſt præſens ſeculum,
τῷ הַבָּא, ſeu futuro poſt hanc vitam, paſſim Magiſtri opponunt. Quorum alter καιρὸς
ἐστώς, alter μέλλων aut ἐρχόμενος, ab illis dicitur. Quò & nobiliſſima ac mirè contracta
apud Hebræos illa ſalutandi ſpectat ratio, לְחָי nempe: quod *viventi* quidam, Helleniſtæ
εἰς ὥρας, quemadmodum aliàs, κατὰ καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας, ut ſuprà dicebamus, reddi-
derunt: Ità 1. Sam. 25. 6. cùm ad Nabalem famulos ſuos mittit David, præcipit iis man-
dátque; *Et dicetis ſic*, לֶחָי, *Viventi*, vel, *Ad vitam: & tu ſalvus, domúſque tua ſalva, &
omne quod eſt tibi ſit ſalvum.* Helleniſtæ, Καὶ ἐρεῖτε αὐτῷ τάδε· Εἰς ὥρας, καὶ σὺ ὑγι-
αίνων, καὶ πάντα σὰ ὑγιαίνοντα, καὶ ὁ οἶκός σου. Chaldæus, לְחַיָּיךְ, *Per vitam tuam:*
ut mens ſit, *Superſtiti tibi facere ac vivo liceat quod nunc facis.* Alii, כֹּה לֶחָי: *Sic ſu-
perſtes tu vivúſque, quod nunc, facias*; ut nimirum oves tondeas: *túque ſalvus, domúſque
tua ſalva ſit*, &c. Quod non minùs rectè εἰς καιρὸν τοῦτον, ut jam monui, quàm εἰς ὥ-
ρας Helleniſtæ dicerent: E quo patet, quid, κατὰ καιρὸν τοῦτον, hic ſit. Sequitur, Οὐ μόνον v. 10.
δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Qui locus
planè cùm παρενθήκῃ verſuúmque mutatione diſtinguendus videtur; Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ
καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν (μήπω γὰρ γεννηθέντων
μηδὲ πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ πρόθεσις μένῃ,
οὐκ ἐξ ἔργων ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος) ἐῤῥέθη αὐτῇ, Ὅτι ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσ-
σονι, *Neque hoc ſolùm, ſed & Rebecca, cùm ex uno ſemen concepiſſet, Iſaac nempe pa-
tre noſtro (nondum enim natis, cùm nihil feciſſent boni vel mali, ut propoſitum Dei
quod ſecundùm electionem eſt, non ex operibus ſed ex vocante, maneret.)* Ut ſit
ἀνακόλουθον Paulinum, Hebræis vel imprimis uſitatum, nec Latinis planè ignotum;
Sed & Rebecca cùm ex uno concepiſſet, dictum eſt illi, pro, *Rebeccæ enim, cùm ex
uno concepiſſet, dictum*: Quod vulgò, Ἀλλὰ καὶ τῇ Ῥεβέκκᾳ, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἐχούσῃ,
ἐῤῥέθη. Tale eſt illud Rom. 15. 12. Καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη
ἐλπιοῦσιν: pro, καὶ ἐπὶ τῷ ἀνισταμένῳ ἐλπιοῦσιν ἔθνη. Illud autem, οὐ μόνον δὲ, quod
נֶאֱמַר לָהּ וְלֹא עוֹד Magiſtri dicunt. Ut ſi deinde, poſt alia quæ interſeruntur, tandem
adjicias. Eodem capite v. 18. Apoſtolo quod dicitur, Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέ- v. 18.
λει σκληρύνει, patet, ex antiquis quoſdam cum interrogandi nota legiſſe; Ἄρα οὖν ὃν θέ-
λει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει; Quibus accedunt Græci interpretes, qui ἐπανάληψιν
τῆς ἀπορίας iis verbis contineri volunt; ut ad ſequentia non autem ad ſuperiora hæc
ſpectent: Quod Fulgentius cùm ſciret, *Meliùs accipimus*, inquit, *ſi hoc non ad interro-
gationis ſententiam ſed ad concluſionem ſententiæ referamus. Agebat enim beatus Pau-
lus Apoſtolus de gratuita miſericordia, quâ Deus quos vult ſine meritis ſalvat, & de
juſto judicio, quo cæteros irreprehenſibili æquitate condemnat*, libro De veritate Præ-
deſtinationis 2. In quam ſententiam hactenus δογματοφορεῖ ut antiqui Theologi loquun-
tur, hoc eſt, variis exemplis quod probare inſtituit confirmat: quò & ea ſpectant quæ ad
Moſen & de Pharaone dicta ſunt. Eodem capite cùm dicitur, Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ v. 28.
συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς, qui
in Patrum lectione verſati ſunt, ſciunt, non Origenem modò, cujus recentior meminit
interpres, ſed & Gregorium Theologum de Evangelio hæc accepiſſe: adeò ut ipſum A-
poſtolum Homiliâ De Theologia 1. Τοῦ συντετμημένου λόγου κήρυκα dicat; Οὕτω γὰρ
ὁ Παῦλος καλεῖ πᾶν τὸ ἐν λόγῳ πεπιστευμένον, ἀλλ' ἔργον, ὁ τοῦ συντετμημένου λόγου κῆρυξ,
verbi conciſi præco. Et, *Sic*, inquit Græcus Scholiaſtes, *Paulus poſt Eſaiam Evangeli-
um appellat, quòd paucis res maximas complectatur.* Deinde cauſam addit. Porrò, quan-
tum abſit hoc à mente Apoſtoli, præter ipſum Eſaiæ, quem reſpexit, locum, ex aliis Hel-
leniſtarum facilè probari poteſt: Ità Sophoniæ cap. 1. v. 18. Τὸ ἀργύριον αὐτῶν καὶ τὸ
χρυσίον αὐτῶν οὐ μὴ δύνηται ἐξελέσθαι αὐτοὺς ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς Κυρίου. ἐν πυρὶ ζήλου αὐ-
τοῦ καταναλωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ· διότι συντέλειαν καὶ σπουδὴν ποιήσει ἐπὶ πάντας τοὺς
κατοικοῦντας τὴν γῆν, *Argentum aurúmque eorum eripere eos in die iræ Domini non
poterit. In igne zeli ejus tota conſumetur terra: quia conſummationem cum feſtinatione
faciet.* Ubi συντέλειαν καὶ σπουδὴν ποιεῖν planè eſt quod λόγον συντελεῖν καὶ συντέμνειν

Apoſtolus dixit: Nè interim illuſtriſſimum Danielis cap. 11. v. 36. omittam locum: ubi de regno Antichriſti, ſive impietatis, agit, tandémq; addit, *& proſperè ei omnia evenient, donec finita fuerit ira:* Dei, nempe. *nam deciſio facta eſt.* Helleniſtæ, μέχρις ἂν συντελεσθῇ ὀργή. εἰς γὰρ συντέλειαν γίνεται. Ex quo iterum patet, idem συντελεῖν & συντέμνειν Helleniſtis eſſe: de Divino interim decreto, vel exſecutione ejus, utrumq; uſurpari. Prophetæ certè נחרצה, συντέλεια, certa & deciſa quaſi ſententia dicitur. Ad quem locum Joſephus Jachiada, à nobiliſſimo eximióque viro Conſtantino l' Empereur editus, τὸ כריתה addit, quod *excidium* notat: *quia conſumtio & excidium parabitur in eos.* Adeundus & Chaldæus interpres. Sed & quia plerunque de pœna aut malo τὸ συντελεῖν uſurpatur, factum, ut Helleniſtis συντέλεια καὶ ἀπώλεια ἰσοδυναμοῦντα ſint ac conjungantur: Ut in Machabæorum hiſtoria, καὶ ἐπίγνωσαι τοὺς λόγους τοῦ βασιλέως, ποιῆσαι τοῦ λαοῦ εἰς ἀπώλειαν καὶ συντέλειαν: ubi συντέλεια eſt כלה: quâ voce uſus hic eſt Eſaias, ut & alibi. Ità Sirachides, καὶ συνετελέσθησαν ἐν θυμῷ καὶ ὀργῇ, *conciſi,* ſive *conſummati, ſunt in furore & ira:* de Core & Abiron. Vide & Jeremiam cap. 46. 28. ubi Deus cæteris præterquam ſuis συντέλειαν minatur. Abſit ergò illud Origenis ὁ δὲ συντετμημένος λόγος quo deſignetur Evangelium.

Cap. V.

Locus capite decimo, Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη, *& de eo quid ſtatuendum. Locus Kimchii in citando ſimillimus. Locus,* μήποτε γε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν. *Mos Scripturæ, in verbis, quæ alio loco dicuntur, præſenti accommodandis: de quo fusè agitur.* קום *in* קולם *ab Apoſtolo & Helleniſtis mutatum. Chryſoſtomi ſententia: Eraſmi item; & quid de loco judicarit.*

Cap. 10 CApite decimo, non ità procul ab initio, præclarus, cæterùm animadverſione im-
v. 6. primis dignus, occurrit locus; Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει, Μὴ εἴπῃς
7. ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ᾽ ἔστι, Χριστὸν καταγαγεῖν· ἤ,
Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τοῦτ᾽ ἔστι, Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Quò manifeſtè illuſtriſſimum illum Deuteronomii 30. alluſit, *Mandatum hoc quod ego præcipio tibi hodie, non occultum à te eſt neque procul poſitum: Non in cælo; ut dicas, Quis aſcendet prò nobis in cælum, ut deferat illud ad nos, & recitet nobis illud, ut impleamus illud? Neque trans mare eſt, ut dicas, Quis tranſmittet pro nobis mare, ut afferat illud nobis, & recitet nobis, ut impleamus illud? Sed juxta te eſt verbum, planè in ore tuo, & in corde tuo, ut facias illud.* E quo mirum quibuſdam videtur, fidei juſtitiam, quam Legali opponit Apoſtolus, vel probari, vel hoc fine adduci. Quaſi non de tota ibi agatur doctrina, etiam quæ Evangelium, interprete Apoſtolo, comprehendit: adeò ut ἀχειροποίητος quoque deſcribatur circumciſio. Præcedit, *Et circumcidet Jehova Deus tuus cor tuum & cor ſeminis tui, ut diligas Jehovam Deum tuum toto corde tuo & totâ animâ tuâ, propter vitam tuam:* vel, *ut vivas vitam;* nempe, æternam: Quomodo alteram Legis partem contraxit ipſe Dominus. Et diſertè de Fœdere ſervando ibi agitur quod Novum Jeremias dixit. Sed & Apoſtolus, quàmvis paulùm ab Helleniſtarum quos habemus hodie recedat verbis, mentem tamen ſolidè expreſſit: niſi quòd prætermiſiſſe videatur quod potiſſimùm hic urget. Helleniſtæ autem ità, Ὅτι ἡ ἐντολὴ αὕτη ἣν ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, οὐχ ὑπέρογκός ἐστιν, οὐδὲ μακρὰν ἀπὸ σοῦ ἐστιν. Quæ ità prætermiſit ut deſignaſſe locum potiùs quàm totum adduxiſſe videatur; licèt id de quo agitur imprimis illuſtrent, cúmque iis quæ hic adducuntur cohæreant. Sequitur autem, Οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστι, λέγων, Τίς ἀναβήσεται ἡμῖν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ λήψεται ἡμῖν αὐτήν, καὶ ἀκούσαντες αὐτὴν ποιήσομεν; Quem locum ità inſtituto cum interpretatione adhibuit, ut diceret; Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει, Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ᾽ ἔστι, Χριστὸν καταγαγεῖν· ἤ, Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τοῦτ᾽ ἔστι, Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Quibus verbis operum diſertè exprimitur juſtitia: quaſi dicat, *Nè dicatis, Fieri à vobis ea opera non poſſe nec impleri quæ præcipio: Aliud nunc ago.* Quare niſi iterum, quod ſæpe diximus, hic obſervetur, fieri non

poteſt

poteſt ut exactè mens Apoſtoli intelligatur; Nihil, nempe, Hebræorum uſitatius Magiſtris, quàm ut loci de quo agunt prima adducantur verba; quæ & notâ, de qua ſæpe egimus, וגומר, aut ſimili, concludunt; quâ & ſequentia deſignant: ità ut nonnunquam quæ eòdem ſpectant prætermittant. Illuſtre è Kimchio exemplum dabimus: Qui ad Pſalmum ſextum; cùm Propheta dicit, *Ne in ira tua arguas me*, locum Prophetæ Jeremiæ παράλληλον ex capite 10. adducit, *Caſtiga me, Domine, ſed in judicio*; ità interim ut ea propter quæ vel maximè παράλληλος eſt locus non adjungat: *Quemadmodum & Jeremias*, inquit, *Propheta dicit*, יסרני יהוה אך במשפט וגומר, *Caſtiga me Domine, ſed in judicio*; &c. illud autem, אל באפך, *non in furore tuo*, prætermittit; notámque defectûs loco cæterorum, quæ maximè huc ſpectant, apponit. Verſu ejuſdem capitis 18. quod dicitur, μενοῦνγε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, illuſtris planè locus eſt: E quo patet, verum eſſe quod non ſemel alibi monuimus, ſed & à magnis obſervatum Theologis, in Epiſtolam præſertim ad Hebræos, meminimus; Novi Fœderis ſcriptores verba Veteris & eleganter & venuſtè non ſemel aliò transferre. Quod tam uſitatum eſt τοῖς ἔξω, ut vix ullus ſit Homeri verſus cujus verba non mutato ſenſu uſurpentur. In his autem ut cùm illud quod de Rachele & decem tribubus Jeremias dixerat, de Innocentibus Matthæus (quod & B. Hieronymus vult) uſurpavit. Neque pauca ſunt in Pſalmis quæ pro inſtituto ſuo Paulus maxima cum venuſtate uſurpat. Quod nec mirum eſt, cùm utrobique idem Spiritus, qui, tanquam propria ac ſua, antè dicta uſurpavit. Exemplo ſit quod nunc dicemus: Dixerat Propheta Pſalmo 19. Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν: de cœlis nempe, qui Divinam gloriam enarrant. Quod Apoſtolus non de creatione ſed de iis qui Judæis prædicarunt urbaniſſimè uſurpavit. Hos Judæi igitur, de quibus Eſaias, inquit, queritur, cùm ait, Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; ait audiviſſe ſe negabunt? *Minimè: Imò in omnem terram ſonus exiit eorum.* Quorum? De quibus idem Eſaias nempe loquitur. Ut efficaciter cum ipſo Prophetæ qui præceſſit loco, Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; id cohæreat. Magnus Chryſoſtomus, Τί λέγεις, φησίν, Οὐκ ἤκουσαν; ἡ οἰκουμένη καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς ἤκουσαν, καὶ ὑμεῖς παρ' οἷς τοσοῦτον οἱ κήρυκες διέτριψαν χρόνον, καὶ πάλιν ὅθεν ἦσαν, οὐκ ἠκούσατε; *Quid ais, inquit, Non audiverunt? Atqui orbis univerſus terræque fines audiverunt: & vos, apud quos tantum temporis præcones egerunt, & unde provenerunt, non audiſtis?* Matthæus ſine dubio, ἵνα πληρωθῇ τὸ διὰ τοῦ προφήτου λεγόμενον, dixiſſet: *An non audiverunt? inquit Apoſtolus. Atqui omnes Prophetæ iis prædicarunt: ut impleatur quod à Regio dicitur, utque locum hic illud habeat quod ab eodem dicitur*, IN OMNEM TERRAM EXIVIT SONUS EORUM, &c. Quod præclarè in Paraphraſi Eraſmus expreſſit: *An habent, inquit, quo ſe excuſent, quòd de Chriſto nihil audierunt? Imò jam impletum cernimus quod prædixerat David*, IN OMNEM TERRAM EXIVIT SONUS EORUM, ET IN FINES TERRÆ VERBA EORUM. A quo viro cur lubentiſsimè nonnulli, etiam cum antiquos ſequitur, diſſentiant, non video, & miror. Si præſertim etiam *impleri* dicitur quod accommodatur tantùm ex ſermone, ut quidam volunt, Sanctis in hoc Fœdere uſitato. De quo alibi.

CAP. VI.

Caput undecimum obiter percurritur. Locus, Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ γραφή; *ubi* ἐν Ἠλίᾳ *quomodo dicatur: de hiſtoria Eliæ nempe, & quòd ibi legitur. Mira citandi ratio Hebræis uſitata: In Abraham patre noſtro ſcriptum eſt; In hiſtoria Simeonis; In hiſtoria locuſtæ; In Rege Saul. Eadem ratio loquendi Græcis quoque Patribus nonnunquam uſurpata. Locus,* εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, *quòd ſi gloriaris; ejuſque interpretatio. Locus,* Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ, *ejuſdémque fuſa interpretatio.* Τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, *& quomodo dicatur: Mens loci.* τῇ ὑμετέρᾳ χάριτι, *gratiâ quæ vobis facta, aut, quam conſecuti eſtis.*

CApite undecimo non procul ab initio cùm legitur, Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέ- Cap. 11
γει ἡ γραφή; non certè ut de Elia dictum (quod recentior interpres & expreſſit & v. 2.

tuetur) accipin, ſed ut Eliæ hiſtoriam intelligat: ut mens ſit, *An neſcitis, in Elia hiſtoria quid dicat Scriptura?* Quemadmodum locos ex diviſionibus ſuis citare ſolent Judæi: Salomo Jarchi ad Oſeam, cap. 2. v. 19. *In Abraham patre noſtro ſcriptum eſt, Quia novi eum, propterea præcipiet filiis ſuis:* hoc eſt. באברהם אבינו כתוב. *In Abraham*, ergò, ut, *in Elia.* Quod nonnunquam aliàs, בספר, dicunt, ac ſi, ἐν τῇ βίβλῳ, dicas: Autor libri Amana, *Scriptum eſt* בספר, *in libro, ſive in hiſtoria, Simeonis Cephæ, quòd Ieſus dixerit ad Simeonem, Satan quærit occidere te: ego autem rogavi Deum, ut non occidat te.* Ubi doctiſsimus Fagius, *in libro Simeonis Cephæ*, reddidit: cùm ad hiſtoriam notiſsimam alludat; Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ, ὁ Σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον· ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου, *Simon, Simon, ecce Satanas expetiit vos quos ventilaret ſicut triticum: ſed ego pro te rogavi, nè deficiat fides tua*, Lucæ 22. 31, 32. Neque quicquam uſitatiùs quàm ſic adduci locos. Tale eſt quod in commentariis non ſemel ad Joelem accurrit Prophetam, *in locuſta*, בארבה hoc eſt, *in hiſtoria locuſtæ*, ſive, *cùm de ea agitur:* ac ſi dicas, *quemadmodum quod de locuſta*, aut *in locuſta, dicitur.* Ità Kimchius, כמו שאמר במלך שאול, *quemadmodum quod in Rege Saul Scriptura dicit.* Neque aliter interdum S S. Patres tum diſtinctiones tum pericopas Recentioris Fœderis citare ſolent: Magnus Baſilius, καθὼς ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Ἀπόστολος ἐν ταῖς διαιρέσεσι τῶν χαρισμάτων, *quemadmodum in diviſionibus donorum nos docuit Apoſtolus.* Locum autem qui 1. Cor. 12. exſtat intellexit, Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσί, *Diſtinctiones autem donorum ſunt*, &c. Capite
v. 18. eodem cùm dicitur, Μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων. εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ. Mens eſt, *Cogitandum, radicem, Judæorum eſſe gentem: cujus jam participes ſunt inſiti, qui antè increduli: Quibus nunquam glориandum, ſi ramos quoſdam videant exciſos: manere enim interim radicem. Adverſùs autem ramos ſi glorientur, etiam adverſùs radicem quodammodo id fieri: cui inſiti jam innituntur, & quâ ſuſtinentur:* Quales, qui eminus viderunt ac prædicarunt Chriſtum. Igitur, εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, hoc eſt, *quamvis autem adverſùs eos* (ramos nempe) *glorieris, manet tamen radix, quæ eſt ipſa quaſi baſis.* Quid autem mirum, radicem penès eam gentem eſſe, è qua radix ipſa; Radix nempe ſeu Stirps Jeſſe, de qua cap. 11. Eſaias; à qua ſalus ipſa? Recentior interpres, Eraſmus, & vetus, *quòd ſi glorioris:* cùm hoc velit, *quamvis enim glorieris, ſcire debes, non te radicem geſtare, ſed geſtari ab ea: Ideòque cauſæ nihil eſſe cur glorieris.* Ità paulò antè, Εἰ δέ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, *Quamvis enim quidam è ramis.* Rectè Dionyſius Carthuſianus ex antiquiore aliquo, *Quòd ſi, id eſt, Quamvis.* Non exiſtimo inter Practica axiomata ullum efficacius, quoties à Satana præſertim & peccato etiam electi oppugnantur, illo Apoſtolico exſtare,
v. 29. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ: Non quòd ad ſuperiora, hoc eſt, ad electionem Iſraelis, quem rejectis aliis elegit Deus, referendum id non arbitrer, aut ignoraſſe id veteres exiſtimem; adeò ut Haymo quoque, *Pœnitentia pro Mutatione accipitur*, inquit: *Igitur, ſine mutatione ſunt dona & vocatio Dei, in his de quibus prædictum eſt,* QUOS PRÆDESTINAVIT HOS ET VOCAVIT; *non in his, de quibus dicitur,* MULTI VOCATI, PAUCI ELECTI: Sed quòd nè, ſi ad ſingulorum quidem vel vocationem vel electionem referatur, immutandum generale axioma hoc exiſtimem. Quis enim, ſi afflictum hujus aut illius erigendum arbitretur animum, non dicat, *Deſperare noli: vim electionis, quæque huc ſpectant Dei dona, ſæpius ſenſiſti atque expertus es: Nunc ut dubites de iis aut deſperes cave: Non enim Deum vel donorum vel electionis pœnitet.* Quod de ſingulis non modò ſed & omnibus qui eo loco ſunt, ut & de aliis ſimilibúſque, præclarè uſurpatur. Cùm enim *pœnitentia mutationem indicet, voluntatis in eo Deum non pœnitet, in quo ſecundùm æternum placitum non poteſt aliud velle quàm voluit*, ut præclarus Eccleſiæ Doctor loquitur: Quemadmodum amorem quo dilexit in hac gente patres, etiam ad filios extendit Deus. Venerabilis Beda, *Unde & hic poſteaquam dixit,* SECUNDÙM ELECTIONEM AUTEM DILECTI PROPTER PATRES, *continuò ſubjecit,*

unde

unde agimus, SINE POENITENTIA ENIM SUNT DONA ET VOCA-
TIO DEI. quomodo & vetus interpres. Recentior autem, *Nam dona illa & illa vo-
catio Dei ejuſmodi ſunt ut eorum ipſum pœnitere non poſſit.* Quod ſi ad praxin conferatur,
præterquam quòd afflicti animum vix tanget, totus qui præcedit Apoſtoli locus vel ex-
ponendus, vel ἀκολουθία indicanda erit. Nam, articulis ut tantum tribuatur, abſit.
Capite eodem, Οὕτω καὶ οὗτοι νῦν ἠπείθησαν, τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι. v. 31.
Hoc eſt, *ut exemplo gratiæ, ſive miſericordiæ, quam per Evangelium conſecuti eſtis, & ipſi
ſerventur.* ac ſi, τῇ ὑμετέρᾳ χάριτι, *gratiâ quam conſecuti eſtis,* dicat. Notum illud,
ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Ut ὑμέτερον ἔλεος, *miſericordia veſtra,
ſive vobis facta,* ſit Evangelium, & quæ ex eo ſalus: quò & illi exemplo veſtro aliquan-
do perveniant.

CAP. VII.

Caput duodecimum percurritur: Locus, Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι, *ejúſque mens ac
interpretatio.* Εὐλογεῖν, *Hebræorum more. Locus,* Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες:
Recentioris interpretis opinio & interpretatio. Locus, τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι.
Συναπάγεσθαι, συνάγεσθαι. συμπεριφέρεσθαι τοῖς ἀδελφοῖς, τοῖς διαφοροῦσι πρὸς ἀλ-
λήλους. ὁ τοῖς ταπεινοῖς προσπεπονθώς. *Locus,* προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον ἀνθρώ-
πων. שכל טוב εὐφροσύνη. *Locus,* δότε τόπον τῇ ὀργῇ, *& quomodo intelligendus.*
Ὀργὴ *abſolutè poſita.*

CApite duodecimo verſu 10. cùm idem Apoſtolus in brevibus ſed neceſſariis, quæ hic Cap. 12
cumulantur, præceptiunculis dixit, Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι· Τῇ τι- v. 10.
μῇ ἀλλήλους προηγούμενοι, quis non miretur, nè in his quidem nonnunquam conveniſſe
inter eruditos? Quemadmodum, cùm alii προηγούμενοι, *præeuntes,* alii, ut inter anti-
quos quidam, *prævenientes,* reddiderunt: Quæ ad rem parùm ſanè. Quid ergò præci-
pit Apoſtolus? Τὴν ταπεινοφροσύνην τὴν ὁμιλητικήν; *Humilitatem quæ in converſa-
tione locum habet:* Sine qua virtutes reliquæ, vera imprimis inter Chriſti domeſticos
tueri ſeſe amicitia non poteſt: quæ in eo, ut & bene & magnificè de aliis quiſque, de ſe
humiliter ſentiat, potiſſimùm conſiſtit; quomodo qui ſentit, quantum ſibi demit, tan-
tum alteri ut tribuat neceſſe eſt. Ut hoc velit, Τῇ τιμῇ ἕκαστος ἕτερον ὑπερέχειν καὶ
προάγειν, καὶ μείζονα εἶναι αὐτοῦ ἡγεῖσθαι, *Quiſque proximum antecellere ac antcire, ſéque
judicet ſuperiorem.* Sed quis meliùs quàm ipſe Apoſtolus Apoſtoli ſententiam interpre-
tari poteſt? qui planè idem cap. 2. v. 3. ad Philippenſes ità extulit; Μηδὲν κατ᾽ ἐριθείαν
ἢ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν. Quibus
verbis voluit haud dubiò quod dixi: ut nihil aliud quàm loci hujus ſcholion ſit locus ille
ac interpretatio. Eodem enim modo nunc, Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι τῇ
τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι. Quod interpretes ità reddiderunt ac ſi ἀλλήλοις ſcriptum
eſſet: cùm προηγεῖσθαι ἄλλον τῇ τιμῇ, ὁ ἡγούμενος ἄλλον ἑαυτοῦ ὑπερέχειν, *qui alium
majorem ſe exiſtimat,* manifeſtè dicatur; quemadmodum loco jam dicto loquitur Apo-
ſtolus. Neque enim τιμὴ tam eſt Honor qui exhibetur (quanquam fortè & ità accipi hîc
poſſit) quàm Exiſtimatio de altero, aut Æſtimatio: Cujus menſura ſit humilitas; quæ
ità ſe demittit ut alium præponat ſibi: ſine qua opinione nec φιλαδελφία nec φιλοστορ-
γία locum habet; cum quibus optimè hæc, & eodem quidem membro, conjungit. Ali-
ud igitur quod recentior interpres, *honore alii aliis præeuntes;* vetus, *honore invicem præ-
venientes.* Notandum & illud capite eodem, cùm Apoſtolus, Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας v. 14.
ὑμᾶς, dixit, τὸ εὐλογεῖν Hebræorum more accipiendum: Quibus εὐλογεῖν non is modò
dicitur qui laudat, qui extollit, qui bene alicui precatur, ſed & is qui humaniter excuſat
cùm petitur, aut negat. Ità de Davide, cùm ab Abſalone invitatur filio, idque negat hu-
maniſſimè atque excuſat, Helleniſtæ dixerunt, καὶ οὐκ ἐβούλετο ὁ Βασιλεύς, καὶ εὐλόγησεν
αὐτόν, 2. Sam. 13. 25. Latini, *benignè, reſpondere,* dicunt. Horatius Epiſtolâ 7. lib. 1.

——— *dic,*
Ad cœnam venias. non ſanè credere Mena:
Mirari ſecum tacitus. quid multa? benignè,
Reſpondet. Sequitur autem, *Negas ille mihi? Negat improbus, & te*
Negligit aut horret.

Quod eſt Comico, *benignè dicere.* Itaque quid ſi εὐλογεῖ τὸν διώκοντα etiam qui beni-
gnè dicit; qui ut ut injuriâ indignum ſe ſentit, factámque ſibi probat, leniter de eo
queritur? quod Chriſtiani eſt ejúſque qui ignoſcere didicit. Aſſentari enim aut optimè
precari illi à quo injuriâ ingenti quis affectus eſt vix quiſquam ſine ironiæ ſpecie aut
offenſione poteſt: Adde, quòd naturæ vix humanæ id imbecillitas permittit; non ma-
gis quàm præſtare (ut notant Theologi) poteſt quod dicitur, *Diliges proximum tuum
ut te ipſum; Eſtote miſericordes, prout & Pater veſter eſt miſericors*: cùm ſatis ſit,
ſi cùm injuria infertur, non vindictæ modò ſtudium atque indignatio ſed & hypocri-
v. 16. ſis ac fucus abſit. Eodem capite cùm legitur, Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, ne-
ſcio cur tantopere ab iis eruditus vir diſſentiat qui τὸ αὐτὸ φρονεῖν alibi, ut cap. 15.
v. 5. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλή-
λοις, & Philipp. 2. v. 2. *idem ſentire* interpretati ſunt; ut Eraſmus: cùm priori præ-
ſertim loco ſequatur, Ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ ςόματι δοξάζητε τὸν Θεόν: ut οἱ τὸ
αὐτὸ φρονοῦντες ἐν ἀλλήλοις, οἱ ὁμοθυμαδὸν ἐν ἀλλήλοις ζῶντες, quod cum mente
Apoſtoli optimè, ni fallor, convenit, dicantur: Et an idem, *Eodem animo inter vos
mutuò affecti?* Ipſe 2. ad Corinth. 13. v. 11. ſe interpretatur: Poſtquam enim τὸ
αὐτὸ φρονεῖτε dixit, τὸ, εἰρηνεύετε, ſubjungit; Λοιπὸν, ἀδελφοὶ, χαίρετε, καταρτί-
ζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε. Et ad Philipp. 2. 2. poſtquam τὸ
αὐτὸ φρονεῖν dixit, τὸ ἓν φρονεῖν ſubjungit; Πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ
φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες. quaſi autem ſatis hoc non eſſet, σύμψυχοι, τὸ ἓν
φρονοῦντες, addit: Ut eodem loco ter ſe interpretetur: idem quippe τὸ αὐτὸ φρονεῖν,
idem τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχειν, idem συμψυχεῖν, idem ἓν φρονεῖν dixit. Adde,
quòd deinde, ut nihil κατ' ἐριθείαν, nihil *contentioſè* gerant, ab iiſdem petit: quod &
proximè ſequitur. Quid, quòd τῷ αὐτῷ ςοιχεῖν κανόνι & τὸ αὐτὸ φρονεῖν, cap. 3.
v. 16. conjungit? Recentior interpres, *ut eodem animo inter vos mutuò affecti ſitis.* quod
potiùs εἰς ἀλλήλους quàm ἐν ἀλλήλοις eſſet: ut cùm idem Apoſtolus hoc ipſo capite,
τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, dixit. Quis autem neſcit quid τὸ αὐτὸ φρονεῖν etiam
iis ſit qui elegantiam affectant? Sunt igitur οἱ τὸ αὐτὸ φρονοῦντες, quos ἐν τῷ αὐτῷ
νοῒ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ κατηρτισμένους 1. ad Corinth. c. 1. v. 10. dixit; ἵνα τὸ αὐτὸ
λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῒ καὶ
ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ. Sed & nè quis dubitet, eodem loco, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἔριδες, *ſimul-
tates inter eos eſſe*, ait; Ἐδηλώθη γάρ μοι ὑπὸ τῶν Χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι.
Quid, quòd vox σχισμάτων præceſſit? quæ & fuſè ibidem deſcribuntur. Ut paſſim ipſe
Ibid. ſe interpretetur Apoſtolus. Sed nec eodem capite cùm legitur, Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦν-
τες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι, ſatisfecerunt eruditi. Recentior, *humilibus
obſecundantes*, (cùm τὸ, ταπεινοῖς, tamen neutrum eſſe moneat) parùm ex mente A-
poſtoli: ut & Vetus, qui *conſentientes* reddidit. Neque ignoro, Helleniſtis συναπάγειν
id nonnunquam eſſe quod *colligere* aut *congregare* dicas; Exodi 14. 6. καὶ πάντα τὸν λαὸν
αὐτοῦ συναπήγαγε μεθ' ἑαυτοῦ. Ubi συναπάγεσθαι, συνάγεσθαι, & ex conſequenti (quod
Hebræis uſitatum) *conſectari* ac *ſequi*: pro quo non rarò aliis quoque uſitatum autori-
bus videtur; vel ex Heſychio, qui Συναπάγεσθαι, συμπεριφέρεσθαι, συνέρχεσθαι, interpre-
tatur. Tranſlatè igitur, συναπάγεσθαι τοῖς ταπεινοῖς, idem ferè quod διώκειν antè dixit;
ubi, τὴν φιλοξενίαν διώκοντες: Ut ſit, *humilia ſectantes*; quod & præcedentia evincunt;
Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. Non multò aliter Aſce-
ticorum autor, ὁ δὲ μὴ οὕτως ἔχων, ὁδηγὸς ἐςὶ τυφλὸς, ἑαυτόν τε καταχρηματίζων, καὶ
τοὺς ἑπομένους συναπαγόμενος. Quemadmodum viciſſim qui ſequuntur συναπάγεσθαι
dicuntur. Hìc autem de virtute: quod συμπεριφέρεσθαι Græci dicerent. Quò & Practici
reſpiciunt

reſpiciunt Theologi cùm quærunt, Ἐὰν συμβῇ τινὰς ἐν ἀδελφότητι ζῶντας διαφωνῆσαι
πρὸς ἀλλήλους, εἰ ἀκίνδυνόν ἐστιν, ἀγάπης ἕνεκεν συμπεριφέρεσθαι τοῖς πιστοῖς, *Si eve-
niat ut qui inter fratres agunt inter ſe diſſentiant, utrùm periculo careat, cum ejuſmodi
verſari.* Verùm, συναπάγεται τοῖς ταπεινοῖς, ut dixi, ὁ τὰ ταπεινὰ διώκων, *qui hu-
militatem ſectatur*; ὁ τοῖς ταπεινοῖς, ut aliàs Theologi loquuntur, προσπαθέμενος:
quæ Practicorum voces ſunt: Ferè, quod jam dixi, ut Apoſtolus διώκειν dixit. Paulò
pòſt ſequitur, Προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. Quò in locò ignoſcendum v. 17.
interpretibus ſi verum ſenſum ſatis aſſecuti non ſint. Accedebat, quòd nihil æquè obvium
ac mentem Apoſtoli exiſtimabant; cùm & aliàs præſertim ſic locutus eſſet: Alterâ quip-
pe ad Corinthios cap. 8 v. 21. Προνοούμενοι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώ-
πιον ἀνθρώπων. Quem qui intelligit, in hoc non laborabit: Unde & iiſdem penè verbis
utrumque interpretatur Vetus. Cui an παράλληλος qui Prov. 3. 4. exſtat; *Et invenies
gratiam & intellectum bonum in oculu Dei & hominum?* quod Græcè eſſet, Καὶ εὑρήσεις
χάριν καὶ πρόνοιαν καλὴν ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀνθρώπων· atq; ità, ques ſecutus eſt Apoſtolus,
interpretes; niſi quòd hodie, καὶ προνοοῦ καλὰ, legatur: idem quod Hebræus שכל טוב,
πρόνοιαν Græcus, dicit. Ut ſic Prudentiam, ſed conjunctam cum Benignitate, ſigni-
ficet: quod & Chaldæus interpres obſervavit. Prudentior autem ſibi nemo quàm qui
malum malo vindicat videtur. Bene igitur Apoſtolus, Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ᾽ ἑαυτοῖς,
Date operam nè vobis prudentes videamini (quod ibidem, *Nè innitamini ſapientiâ ve-
ſtrâ*, Salomo dixit) *neque exiſtimate tales eſſe vos ſi malo malum compenſetis. Contrà
autem, ut prudenter benigni ſitis, operam date.* Verba ergò Salomonis huc tranſtulit, ut
dixi: De quo Græcos Scholiaſtas cogitaſſe, ut & cæteros interpretes, oportuit: è quibus
Recentior, *Procurantes honeſta coram omnibus hominibus.* Eodem capite paulò pòſt ſequi-
tur, Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοί· ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. Ubi quid ſit τόπον δι- v. 19.
δόναι, nemo ignorare poteſt qui Helleniſtas inſpexit: Sirachides, Καὶ ἰατρῷ δὸς τόπον,
cap. 38. v. 12. Iram igitur admittit, ſed juſtam, ſed brevem, & quæ in vindictam non
prorumpit: Quam iram ὀργὴν μὴ ἁμαρτάνουσαν ex ipſo Apoſtolo dicas: qui optimè
loci hujus mentem 4. ad Epheſios expreſſit; Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. Ità hìc,
Δότε, inquit, τόπον τῇ ὀργῇ· μὴ ἐκδικεῖτε δὲ ἑαυτούς. hoc eſt, μὴ ἁμαρτάνετε δέ:
Quid igitur relinqui vult Deo? Τὴν ἐκδίκησιν, Vindictam: Quod & ſequitur (inverſa
enim eſt conſtructio; quo nihil in his uſitatius) Δότε τόπον τῇ ὀργῇ· μὴ ἐκδικεῖτε δὲ
ἑαυτούς, *Date locum iræ; nec vos ipſi tamen ulciſcimini.* Quod cùm interpretes non ſatis
viderent, δότε τόπον τῇ ὀργῇ ad Deum tranſtulerunt. Atqui τόπον διδόναι dicitur
τῇ ὀργῇ, ὁ ὡς καὶ ὅτε δεῖ ὀργιζόμενος, *qui ut & cùm oportet iraſcitur*, quemadmodum
de eo loqui philoſophorum Princeps ſolet; qui non temerè, non ἀκρίτως non ἀτό-
πως, iraſcitur; qui citra denique vindictæ ſtudium iraſcitur. Nec negarim interim,
non nunquam ὀργὴν abſolutè in Sacris uſurpari, ut Dei nempe, intelligatur; quomo-
do non ſemel loquitur Apoſtolus: Nota enim illa, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡ-
μέρᾳ ὀργῆς. item, ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται. item, καὶ ἤμεθα φύσει τέκνα ὀρ-
γῆς. item, ἔφθασε δὲ ἐπ᾽ αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος: ſimiléſque loci, qui in his libris ali-
quoties occurrunt. Neque aliter & Patres: Aſceticorum autor, Εἰ γὰρ οἱ πῦρ ἀλ-
λότριον προσάγοντες τῷ θυσιαστηρίῳ, τοιαύτης ὀργῆς ἐπειράθησαν, *Si enim qui ignem
alienum altari admoverunt, talem iram ſunt experti.* item, ὅτι τὸ μὴ κατὰ λόγον προσ-
ελθεῖν τῷ ἀδελφῷ, βαρεῖαν αὐτῷ καὶ ἀπαραίτητον τὴν ὀργὴν ἐπάγει, *gravem illi
& inexorabilem concilias iram.* Neque aliter in Fœdere Antiquo Helleniſtæ loquun-
tur: Qualia ſunt, καὶ ἐγένετο ὀργὴ ἐπὶ Ἰούδαν: καὶ οὐκ ἔσαι ὀργὴ ἐφ᾽ ὑμᾶς: &
ſæpius in libris Paralipomenωn, Joſuæ, & aliis; quoties imprimis vocem קצף in-
terpretantur. Quo ſenſu נוטר Nahumo c. 1. v. 2. Deus dicitur; quia iram nempe
condit premitque, atque inimicis ſervat: Ut de ira, quanquam diſſimili, in Tiberio
loquitur Tacitus; cui gravem, ſed diſſimulatam, tribuit; *Idque ille credebatur, ut inferius
majeſtate Principis, gravi & diſſimulatâ offenſione abdidiſſe.* Unde & Helleniſtæ aliquo-
ties τὸ נטר, μηνίειν, de longâ ac diuturna (quam χόλον ἐπίμονον dixerunt Critici, qualem

Aclulli

Achilli ſuo tribuit Homerus) in Levitico, Pſalmis, & alibi exponunt: Quemadmodum Græcorum Theologi breviorem, θυμὸν, longiorem, βεβαιότερον & μονιμώτερον, dixerunt, Malo interim ſic accipi ut dixi.

Cap. VIII.

Caput decimum tertium cum duobus ſequentibus percurritur. ἔκδικ☉ εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι *: & de diſtinctione loci.* εἰς ὀργὴν, εἰς φόβον. רעם, *& quomodo Hebræis uſurpetur.* ἢ ὅτι ἐπιστεύσαμεν*: Et quomodo accipiendum* τὸ πιστεύειν. Πιστεύειν, πρῶτον πιστεύειν. Πιστεύειν, φωτίζεσθαι. μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις· Κοῖται, γυναικῶν ἐπιθυμίαι. Διακρίσεις διαλογισμῶν. Ἐριςαὶ διαλογισμῶν, *aut,* εἰς διαλογισμοὺς, *Helleniſtis. Locus,* Ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν*: Auguſtini de loco ſententia.* Φρονεῖν ἡμέραν, *quid ſit Apoſtolo.* Ἐγκρίνειν ἡμέραν, *quid antiquis :* Ἀποκρίνειν ἡμέραν. Ἐκλογὴ καὶ ἀπεκλογὴ ἡμερῶν. Κρίνειν πᾶσαν ἡμέραν. οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν. Ἀρέσκειν. Πληροῦν τὸ εὐαγγέλιον, *Apoſtolo quid, & quomodo accipiendum.*

Cap.13 AD decimum ac tertium caput pervenimus: A quo ab initio non ità procul legitur,
v. 5. Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν.
Quod eo modo accipiendum quo alterum quod jam præceſſit, ἔκδικ☉ εἰς ὀργὴν τῷ
τὸ κακὸν πράσσοντι: Quem locum ità melius diſtinguas, Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν ἔκδικ☉. ut ità Magiſtratus miniſter vindictæ dicatur, quæ commiſſa Magiſtratui ac Deo deinde, εἰς ὀργὴν τὸ τῷ κακὸν πράσσοντι : quod eſt, *ut metum malè incutiat agenti.* Eodem modo, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ διὰ τὴν συνείδησιν, quod eſt, οὐ μόνον διὰ τὸν φόβον, *non ſolùm propter metum, ſed & conſcientiam.* Qui vel leviter Hebraicè ſciunt, non ignorant, id quod iræ ac metui commune, unâ eadémque voce dici ; cùm de eo qui ſic afficitur τὸ רעם uſurpetur. Ità igitur quod antè dixerat perſequitur, Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβ☉ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἀλλὰ τῶν κακῶν, nunc, Magiſtratus *Dei miniſter ad vindictam eſt, ut metum ei incutiat qui malè agit.* vel ſtrictiùs, *Nam Dei miniſter vindex eſt, ad metum malè agenti. Idcóque ſubjici neceſſe eſt, non propter metum modò,*
v. 11. *ſed & propter conſcientiam.* Eodem capite, Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία ἢ ὅτι ἐπιστεύσαμεν, inquit. Ubi πιστεύειν manifeſtè ἁπλῶς ponitur : ut τὸ, ἢ ὅτι ἐπιστεύσαμεν, ſit, ἢ ὅτε πρῶτον ἐπιστεύσαμεν, *cùm primùm fide illuſtrati ſumus ; cùm primùm credere cœpimus;* Hebraiſmo uſitato: ut paſſim in libris Hiſtoricis ἐβασίλευσε, מלך, de eo qui regnare primùm incipit : Exempli gratiâ, ἐβασίλευσεν Ἀσά: ἐβασίλευσεν Ἀχαζ. quod perpetuum. Igitur πιστεύειν eſt φωτίζεσθαι. Quem locum autor ad Hebræos cap. 10. v. 32. illuſtravit, cùm dixit, Ἀναμιμνήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες, πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων. Unde φωτισμὸς, *baptiſmus* ; & φω-
v. 13. τισθέντες, *baptizati.* Eodem capite, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις. Commodè autem Heſychius, Κοῖται, γυναικῶν ἐπιθυμίαι, *mulierum amores,* aut *lubidines.* Vetus interpres, *non in cubilibus* ; Recentior, *non cubilibus.* Nihil certè præter va-
Cap.14 gos concubitus intelligit. Capite decimo & quarto cùm dicitur, Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ
v. 1. πίστει προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν, recentiorem interpretem mirari me fateor, qui hoc loco, διακρίσεις διαλογισμῶν, *certamina diſputationum,* reddidit : quod an cum mente Apoſtoli conveniat, eruditi videant : Quam ſimpliciſſimè Auguſtinus expoſuit ; *Hoc dicit,* inquit, *ut eum qui infirmus eſt in fide recipiamus, & noſtrâ infirmitate infirmitatem ejus ſuſtineamus, neque dijudicemus cogitationes ejus : id eſt, quaſi ferre audeamus ſententiam de alieno corde, quod non videmus.* item, (Nam ex ipſo Apoſtolo ſententiam Apoſtoli, quo nihil facilius, confirmat) *Ad hoc valet quod conſequenter dicit,* QUI MANDUCAT, NON MANDUCANTEM NON SPERNAT ; ET QUI NON MANDUCAT, MANDUCANTEM NON JUDICET. Cujuſmodi homines, qui in aliena judicia aut cogitationes inquirunt, ἐριςὰς διαλογισμῶν, aut potiùs, ut ipſi loquuntur, ἐριςὰς

εἰς

εἰς διαλογισμοὺς, Helleniſtæ dixerunt: Tale eſt, Ὅτι ἐριστῇ ἐστι εἰς διαλογισμούς, Pſal. 139. 20. Qui ità ſemper eâ voce uſi: Tale eſt, Ἐξελεύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ, *peribunt omnes cogitationes ejus*, Pſal. 145. 3. Tantum abeſt ut (quod ſibi ſumunt eruditi) διαλογισμοὶ hic *diſputationes* ſint: Non magis certè quàm διακρίσεις, *certamina* aut *rixæ*: Nam διάκρισις, *diſcrimen*, Helleniſtis: Notum illud, Ἐπίσταται δὲ διάκρισιν νεφῶν, *varietatem*, *diſcrimina*, Jobi 37. 16. Nec malè διάκρισις, *dijudicatio*, hoc loco; quod Auguſtino placet: μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν, *non ad dijudicationem*, aut *examinationem* potiùs. Eruditiſſimum Gloſſarium, Διάκρισις, *Diſcriminatio*, *examinatio*. Etiam in loco qui mox ſequitur, Ὃς μὲν κρίνει ἡμέ- v. 5.
ραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν, multùm ſe interpretes fatigant: *Alius*, inquit, *inter diem & diem diſcernit*, ſive, *diem à die diſtinguit*; *alius omnem diem admittit*, ſive, *eodem loco habet*: hoc eſt, πᾶσαν ἡμέραν ἴσην κρίνει, *omnem diem æqualem judicat*; *inter diem & diem non diſtinguit*. Quare Magnus Auguſtinus ſibi & aliis negotium faceſſit, cùm notat, *Quod autem ait*, ALIUS QUIDEM JUDICAT ALTERNOS DIES, ALIUS AUTEM JUDICAT OMNEM DIEM; *ſequeſtratâ jam meliore conſideratione, non de duobus hominibus mihi videtur dictum, ſed de homine & Deo. Qui enim alternos dies judicat, homo eſt: Poteſt enim hodie aliud, cras aliud judicare; id eſt, ut quem hodie malum, convictum confeſſúmque damnaverit, cras bonum inveniat correctum. Qui autem judicat omnem diem, Deus eſt; qui novit qualis quiſque ſit.* Cujuſmodi interpretationes libenter Antiquitati damus. Nec diſſimilis ejus qui ſequitur loci interpretatio, Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ: Ad quem idem Doctor, QUI SAPIT, inquit, DIEM, DOMINO SAPIT. *Id eſt, Quia hoc ipſum ad præſentem diem bene judicas, Domino ſapit. Hoc eſt autem bene judicare ad diem, ut noveris non eſſe de correctione ejus deſperandum in futurum de cujus culpa manifeſta in præſentia judicaveris.* Cùm φρονεῖν ἡμέραν idem penè ſit quod antè κρίνειν ἡμέραν παρ' ἡμέραν, hoc eſt, διακρίνειν: *Qui diſtinguit*, inquit, *diem, Domino diſtinguit; qui non diſtinguit diem, Domino non diſtinguit diem*: Ut quod antè πᾶσαν ἡμέραν κρίνειν dixit idem ſit quod ἐγκρίνειν dicerent antiqui: cujus contrarium ἀποκρίνειν Plato dixit. Πᾶσαν ἐγκρίνει ἡμέραν, qui diſcrimen non ponit, & ex æquo omnes pariter admittit: Contrà, ἡμέραν τινὰ ἀποκρίνει, qui diſcrimen inter dies ponit, ideóque quoſdam admittit quoſdam item non admittit. Græci ἐκλογὴν τε καὶ ἀπεκλογὴν dixerunt: qui diſcrimen ſuperſtitioſum, quod poſuit deſcripſitque Heſiodus, παραινέσεις περὶ τῆς τῶν ἡμερῶν ἐκλογῆς καὶ ἀπεκλογῆς dixerunt: Proclus, Αἱ περὶ τῆς τῶν ἡμερῶν ἐκλογῆς καὶ ἀπεκλογῆς παραινέσεις, ἔχουσι μὲν ἀρχὰς ἐκ τῶν παρατηρήσεων· ἄλλαι δὲ παρ' ἄλλας ἐνομίσθησαν· ἐπεὶ καὶ παρ' Ὀρφεῖ τινὰς αὐτῶν διακρίσεις, καὶ ἐν τοῖς Ἀθηναίων πατρίοις διωρίσθησαν· αἱ μὲν ἀγαθαί τινες, αἱ δὲ φαῦλαι, μέσαι δέ τινες, *Monita de diebus qui vel admittuntur aut rejiciuntur, principia ſua ab obſervatione antiquorum habent: Alii enim præ aliis obtinuerunt: ſiquidem & apud Orpheum quædam eorum diſcrimina; quemadmodum & in Athenienſium ritibus definiti quidam boni, aut mali, aut medii fuerunt.* Jam, ut cibos nonnulli, quos immundos ex Lege credebant, nè attingebant quidem, ità diſcrimen dierum nonnulli ſtatuebant, quos ἡμέραν παρ' ἡμέραν κρίνειν Apoſtolus dixit: Quidam nullum contrà ſtatuebant, quos & πᾶσαν ἡμέραν κρίνειν dixit: ac ſi κρίνειν, ſive ἐγκρίνειν, πᾶν βρῶμα dicas: Nam utrumque, & de diebus & de cibis, hic conjungit. Idem caput hoc axiomate Apoſtolus concluſit, Πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν. Poſt quæ Græcorum (quod ſanè v. 23.
mirum) Theologi capitis 16. verſ. 25, &c. ſubnectunt, Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, &c. Capite decimo & quinto dicitur, Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ Cap. 15
ἤρεσεν. Pro quo, ſi Hebraicè ſcripſiſſet Apoſtolus, qui hic ἀρέσκειν dixit, verbo חמל v. 3.
uſus eſſet: idem quippe & *parcere* deſignat: *Non pepercit ſibi*. Parcit ſibi qui in tolerando deficit aut torpet, ideóque non ſe gerit ut oportet: Contrà quàm ἀνδρεῖος καὶ καρτερικὸς Philoſophi: qualis fuit Dominus; in cujus perſona dixit Propheta Pſal. 69. 10. οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ, *convicia eorum qui conviciati ſunt tibi ceciderunt in me.* Ità & τῷ πλησίον ἀρέσκειν dicitur, qui leniter cum proximo ex charita-

te agit; etiam ignoſcit: Unde Hebræam vocem quoties interpretantur Helleniſtæ, non τῷ, ἱλάσκομαι & ἵλεως εἰμι, tantùm, ſed & τῷ, ἀφίημι, ſeu *omittendi* vocabulo, utun-
v. 19. tur. Eodem capite cùm dixit Apoſtolus, ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ, μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, more ſuo Helleniſtas in animo habebat; quibus τὸ πληροῦν, *fideliter adminiſtrare*, ſeu *prædicare*, eſſet: quemadmodum (quod & notandum) voce eâ paſſim iidem Helleniſtæ utuntur: Ut cùm dicunr 1. Machab. 4. 19. Ἔτι πληροῦντος Ἰούδα ταῦτα, ὤφθη μέρος τι ἐκκύπτον ἐκ τοῦ ὄρους, *Hæc adhuc dicente*, aut *prædicante*, *Judâ*.

Cap. IX.

Caput decimum & ſextum examinatur. Locus, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας *&c.* Χρηστολογία *quid.* Χρηστολόγοι: *neque uno modo id accipi ſolere. Pertinax Capitolini, chreſtologus: Bene loqui & malè facere.* Χρηστολογία *quæ ad* ὁμιλίαν κολακευτικὴν *ſive adulationem refertur.* Γάστρωνας *&* κοιλιοδαίμονας τῇ κοιλίᾳ δουλεύειν: Κοιλιόδουλοι. *Chreſtologi è Theophraſto character. Uſus in* χρηστολογίᾳ *& adulatione vocis* χρηστός. Εὐλογία *quid.* Εὐλογοῦντες, εὖ λέγοντες. Ἡ ἄχρι ῥημάτων θεραπεία. *Locus,* κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου. Χρόνοι αἰώνιοι *qui:* Ἡμέραι τοῦ αἰῶνος: *Tempora ſecularia.*

Cap. 16. CApite decimo & ſexto cùm dicitur, Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ
v. 18. δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ· καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων, planum eſt, aliter τὴν εὐλογίαν uſurpari quàm ſuprà, de quo jam paulò antè, Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε, dicitur: cùm οἱ εὐλογοῦντες καὶ οἱ χρηστολογοῦντες jungantur, ſimúlque τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ δουλεύειν dicantur. Quamvìs aurem non ignorem, χρηστολόγους eos nonnunquam eſſe qui verbis munifici, vel aliud, vel nihil minùs agunr quàm quod præ ſe ferunt; qualis Pertinax Capitolini, *cui omnes qui liberè fabulas conferebant, malè loquebantur, chreſtologum eum appellantes, qui bene loqueretur & malè faceret*; impetrare à me non poſſum, ut tales ſint de quibus Apoſtolus hìc agit: cùm potiùs ad ὁμιλίαν vitioſam ſive κολακευτικὴν hoc, ut & alterum, hìc referendum videatur. Eleganter autem Theophraſtus adulationem, Ὁμιλίαν αἰσχρὰν, συμφέρουσαν δὲ τῷ κολακεύοντι, *Turpem in quotidiana vita conſuetudinem, adulatori verò utilem*, definit: ac ſi cum Apoſtolo, τῇ κοιλίᾳ συμφέρουσαν, dicas. De qua imprimis verè Plautinus ille, *venter creat has ærumnas*, dixit. Unde & γάστρωνες & κοιλιοδαίμονες feſtivè id genus dicebatur: de quibus Apoſtolus, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, ad Philipp. 3. 19. quos κοιλιοδούλους ex hoc loco Theophylactus dixit. Χρηστολογίαν autem eleganter ac δεικτικῶς idem Philoſophus χαρακτηρίζει, cùm adulatori tali ſive χρηστολόγῳ (adulationis enim ſpecies) hæc tribuit: Si cum aliquo incedit, inquit, ſtatim blandicias in promtu habet. &, Ἐνθυμῇ ὡς ἀποβλέπουσιν εἰς σὲ οἱ ἄνθρωποι; Τοῦτο οὐδενὶ γίνεται τῶν ἐν τῇ πόλει, πλὴν ἢ σοί. ηὐδοκίμεις χθὲς ἐν τῇ στοᾷ· πλειόνων γὰρ ἢ τριάκοντα ἀνθρώπων καθημένων, καὶ ἐμπεσόντος λόγου, τίς εἴη βέλτιστος, ἀπ᾽ αὐτοῦ ἀρξαμένους πάντας, ἐπὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατενεχθῆναι. καὶ ἄλλα τοιαῦτα λέγειν. *Viden ut oculos in te convertunt omnes? Nemini ex omnibus civibus præterquam tibi hoc fit. Vel herì in porticu quàm eximium exiſtimationis tuæ percepiſti fructum! quippe cùm pluſquam triginta ibi homines ſederent, ac tum, Quiſnam civium eſſet optimus, fortè inter eos quæreretur, ab ipſo orſos, in ejus nomen incidiſſe omnes. Hæc ille, aliáque id genus.* Sed & plura ibi exſtant; quæ vide. Quid, quòd ipſâ voce χρηστὸς apud eundem chreſtologi utuntur? Si liberos illius cui adulatur, inquit, videt, Χρηστοῦ πατρὸς νεόττια, *Boni patris pullos eſſe*, exclamat. Si è menſa ſumat aliquid, Τοῦτ᾽ ἄρα ὡς χρηστόν ἐστι, *Quàm hoc bonum eſt!* libenter addit. Quod χρηστολογεῖν revera eſt: quemadmodum & χρηστὸν ἔδεσμα cibum ejuſmodi dicebant. Cæterùm, cùm tales ſimileſve, ubi quid probarent vehementer, aut videri vellent, ut ὀρθῶς, ità εὖ & σοφῶς plerunque acclamarent, non

magis

magìs obſcurum eſſe poteſt quinam εὐλογοῦντες quàm qui εὖ λέγοντες dicantur. Heſychius, Εὐλογείτω, ἐπαινείτω. ut eódem hæc referri poſſint. Quâ notione Haymo χρηστολογίας, *dulces adulationis ſermones*; Dionyſius Carthuſianus, *compoſita atque placentia*, verba, ſcilicet; εὐλογίας autem, *falſas laudationes* dixit. Paulò aliter Græci Scholiaſtæ ad eos referunt qui ubi opus eſt ventris atque utilitatis cauſâ blandiuntur; aliud interim ſentiunt, aut, occaſione oblatâ, nocent: Qui, Ἄχει ῥημάτων ἡ θεραπεία, inquiunt, ἡ δὲ διάνοια δολερὰ πρὸς ὑμᾶς. Quales qui, ut alibi Theologus loquitur, τῇ μὲν τῶν χειρῶν καταψήχουσι τὴν κεφαλὴν, τῇ δὲ παίουσι τὴν παρειὰν, *alterâ manu caput ſcabunt, alterâ malam feriunt*. Non procul à fine legitur, Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ v.25. εὐαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου. Ubi qui ſint χρόνοι αἰώνιοι intelligo: quæ ſint *tempora ſecularia*, quod recentiori tamen placuit interpreti, non omnes aſſequuntur; quamvìs πρὸ χρόνων αἰωνίων ad Tit. 1. 2. *ante tempora ſecularia*, vetus reddiderit: qui hìc, *temporibus æternis*; quod & minimè ſatisfacit. Hebraiſmi vel leviter periti, qui ſint dies עולם, ſive ad verbum, τοῦ αἰῶνος, non ignorant: Ità enim *priſcos* dicunt. Notum illud, *Recordare* ימות עולם: Pro quo Apoſtolus, χρόνων αἰωνίων: quod τοῦ αἰῶνος dicas. Quare, *temporibus antiquis*, aut *priſcis*, hoc eſt, *antehac*, reddi poterat: Ut αἰώνιοι ſint χρόνοι, quos αἰῶνος ἡμέρας Helleniſtæ dicunt; Deuteron. 32. 7. Μνήσθητι ἡμέρας αἰῶνος, זכר ימות עולם. Sirachides, cap. 50. v. 25. καὶ γενέσθαι εἰρήνην ἐν ἡμέραις ἡμῶν ἐν Ἰσραὴλ κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος, *& ut fiat pax diebus noſtris in Iſrael, ut priſcis temporibus*. quod eſt, *ut olim, ut antehac*: neque enim, *ut temporibus ſecularibus*, Latinè ibi dicam. Ità temporibus illis *quibus revelari cœpit Evangelium*, ſive, ut loquitur Apoſtolus, τῆς τοῦ μυστηρίου ἀποκαλύψεως (quod βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ſive Θεοῦ, nonnunquam dicitur) αἰώνιοι opponentur χρόνοι: Ii autem ſunt qui præceſſerunt, vel interprete Apoſtolo, quę ἐσχάτας ἡμέρας has dixit; ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ: Ut τὰ σεσιγημένα χρόνοις αἰωνίοις, & τὰ λαληθέντα ἐν υἱῷ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, iterum ſic opponantur; cùm σεσιγημένα, τὰ μὴ λαληθέντα ſint. Unde Primaſius, *Myſterium de vocandis gentibus, in Lege diu fuerat occultatum: quod nunc per prædicationem vel revelationem Chriſti & evangelium Pauli patefactum eſt per teſtimonia prophetarum*, quem B. Auguſtini diſcipulum fuiſſe volunt.

Capita I. Epiſtolæ ad Corinthios.

Περὶ πλειόνων καὶ διαφόρων ἡ ἐπιστολὴ διόρθωσιν ἔχει τῶν Κορινθίοις ἡμαρτημένων.

α'. Μετὰ τὸ προοίμιον, περὶ τοῦ μὴ διχονοεῖν πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ. ἐν ᾧ, περὶ θείας σοφίας, περὶ λειτουργιῶν, περὶ τοῦ μὴ κρίνειν διδασκάλους, περὶ τοῦ μὴ ἐπαίρεσθαι.

β'. Κατὰ πόρνου καὶ πορνείας, καὶ τῶν τούτοις κοινωνούντων.

γ'. Περὶ τοῦ μὴ δεῖσθαι δικῶν, καὶ ταῦτα ἐπὶ ἀπίστων. ἐν ᾧ, περὶ τοῦ μὴ πορνεύειν.

δ'. Περὶ γάμου, καὶ χηρείας, καὶ ἀγαμίας. ἐν ᾧ, περὶ τοῦ μὴ χωρίζεσθαι ἄνδρας τῶν γυναικῶν, μηδὲ εἰ ἄπιστοι εἶεν οἱ ἕτεροι· περὶ ἁγνείας καὶ διγαμίας.

ε'. Περὶ διαφορᾶς ἐδεσμάτων, καὶ ἀποχῆς δαιμονικοῦ σκευάσματος. ἐν ᾧ, περὶ τῆς ἑαυτοῦ πολυπλόκου συμπεριφορᾶς· περὶ τοῦ μὴ κοινωνεῖν δαιμόνων, περὶ τοῦ ἀδιαφορεῖν ἐν δείπνοις καὶ κλήσεσιν.

ϛ'. Περὶ σχήματος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐν εὐχαῖς καὶ προφητείαις.

ζ'. Περὶ κοινωνίας θεοπρεποῦς, οὐ πλημμελικῆς.

η'. Περὶ διαφορᾶς χαρισμάτων καὶ οἰκονομίας αὐτῶν. ἐν ᾧ, περὶ ἀγάπης, ὡς μεγίστου χαρίσματος· περὶ προφητείας, ὡς μείζονος γλώσσης.

θ'. Περὶ ἀναστάσεως σωμάτων καθολικῆς. ἐν ᾧ, περὶ τῆς ἐν Χριστῷ διορθώσεως, καὶ ἀποκαταστάσεως. ὁμοίωσις τῶν ἀνισταμένων πρὸς τὰ ἀναφυόμενα σπέρματα. περὶ τῆς εἰς δόξαν καὶ δυνάμιν ἀλλαγῆς.

DANIELIS HEINSII EXERCITATIONES SACRÆ IN I. EPISTOLAM PAULI AD CORINTHIOS;

Sive,

Liber ſeptimus.

Cap. I.

Caput primum ac ſecundum percurritur. Locus, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν: *&, an neceſſaria ſit tranſpoſitio.* ὁ Κύριος τῆς δόξης, *de Domino: Divinitati, etiam cùm de Chriſto peculiariter agitur, id tribui.* Δοξολογεῖσθαι, Κυριολογεῖσθαι, *quibúſque id conveniat: iiſdem ſcilicet, qui* ἄγιοι, *qui* συνάγιοι, *qui* συνύπαρχοι, *&c. ut &* ὁμόδοξοι, *dicuntur.* ὁ Κύριος τῆς δόξης ἐσταυρωμένος. *Locus,* πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. Συγκρίνειν, *Helleniſtis:* Σύγκρισις, Σύγκριμα: Συγκρίματα συγκρίνειν· Ἰδὼν σύγκρισιν ἀναγγέλλειν. Συγκρίνειν πνευματικοῖς. Συγκρίνειν αὐτοῖς. *Locus,* Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Τὸ, ψυχὴ, *quàm variè uſurpatum Helleniſtis.* ἐμπιπλάναι τὴν ψυχήν. Ψυχὴ, *de Appetitu, etiam contra Legem: Idem cum* τῷ בעל *uſurpatum. Animalis anima, Magiſtris.* Ψυχικοὶ, *Animales.*

PRioris (quò cum bono Deo jam pervenimus) quam ad Corinthi- Cap. 1.
os divinus Doctor gentium conſcripſit, primi capitis initio, poſt- v. 2.
quam uſitato more nomen proprium præmiſit atque expreſſit, legitur, Τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοῖς ἁγίοις, σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Ubi moleſtam neque neceſſariam, ni fallor, tranſpoſitionem urgent eruditi: Ut Apoſtolus nimirum dicat, *cum omnibus qui invocant nomen Domini noſtri quovis loco;* ac deinde iterum intelligat Κυρίου: ut illa ſcilicet, ἐν παντὶ τόπῳ, prioribus jungantur; quod autem dicitur, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, ad Chriſtum eâ lege referatur ut *noſter ac eorum Dominus* dicatur: ſive, ut non de Corinthiis modò ſed & iis agat qui ubiq; eundem agnoſcunt ac profitentur Dominum, quem eundem ac communem habent. Quomodo neceſſe non erit ut ὑμῶν legatur, quod nonnullis ex antiquitate placuit; multò minùs ut obſcurè ac paraphraſticè reddatur, *cum omnibus qui invocant nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti, quovis loco,* Domini, inquam, *tum ipſorum tum noſtri:* Cùm ſimpliciſſimus hic eſſe ſenſus poſſit, *Jeſum Chriſtum in omni loco communem eſſe Dominum:* Ordo autem, *qui invocant nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti, in omni loco ipſorum pariter & noſtri.* Pro quo interim interpres vetus non ſtrictè noſtro legit; *in omni loco ipſorum & noſtro:* Quod Ambroſium ac cæteros decepit. Quis autem dubitat quin in Judæa quoque à ſuis invocatus ſit Dominus? qui & communem nobiſcum habuerunt Dominum; imò, hoc ipſo unum in eodem fuerunt Domino: Ambroſius; *Cum Judæis veris jungit & gentes, quia ſalus ex Judæis eſt: ut in omni loco, ubi gentes quæ invocant nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti, & ubi Judæi ſuprà memorati ſunt, ſimiliter ſint omnes unum.* Omnes ſunt unum, & unius omnes; quia unus omnium ubique: Chriſtus enim (ut rectè hîc Eraſmus, qui fortaſſe & ipſe in diſtinctione fluctuavit) omnium ex æquo

eſt communis. Quod ipſum maximè confirmat quæ dixi; hoc eſt, *qui in omni loco noſter,*
omniúmque à quibus rectè invocatur. Jam autem antè dixerat, τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν;
cum quo alterum, ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, cohæret. Maximè autem miror, cur
ut in vertendo moleſtiam crearent ſibi, à diſtinctione jam receptâ, quæ eſt, τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, recedendum quidam judicarint. Si quis
tamen alteram hic malit, ut poſt τόπῳ diſtinguatur (nam & Patres fluctuaſſe obſervo)
quantò ſimpliciùs ſic reddet, *cum omnibus qui nomen invocant Domini noſtri Jeſu Chriſti*
quovis loco, eorum pariter & noſtri; ſive, *qui eorum pariter & noſter*, vel *Servator* vel
Dominus! ut ad ipſum Chriſtum, qui communis eſt, ſic referatur. Neque illo, *inquam*,
Cap. 2. toties hic opus eſt: quod non ſine cauſa Tullius vitavit. Capite ſecundo cùm dicitur,
v. 8. εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν, vide quæ de voce δόξης cùm ad
Divinitatem refertur, ſuprà jam diximus. Apoſtolus certè, quamvis ὁ Κύριος ſæpe
tetragrammato reſpondeat aut de nomine illo uſurpetur, neque quicquam Græcis Theologis
uſitatius ſit quàm ut κυριολογεῖσθαι dicantur quibus verum Dei nomen rectè tribuitur
(ut cùm Epiphanius aliíque S. Spiritum cum Patre & Filio κυριολογεῖσθαι dicunt)
nè quis dubitaret, etiam τὸ, δόξης, addidit. Quod & Filio ut nomen proprium tribuitur;
quem eodem modo δόξαν quo υἱὸν ac σοφίαν Juſtinus Martyr Dialogo cum Tryphone
Judæo dici notat. Itaque Κύριος τῆς δόξης, ut de Deo paſſim in Fœdere Antiquo,
ἡ δόξα τοῦ Κυρίου. Adde, quòd S S. Patres vix efficaciori ad exprimendam Divinitatem
voce utuntur: Quod in animo Cyrillus habebat, qui, cùm Baptiſta diceret, ὅτι
ὁ Χριστὸς ἔμπροσθεν αὐτοῦ γέγονεν, *ante ſe fuiſſe Chriſtum*, ad τὴν δόξαν ſeu *Divinitatem*
referendum id ait;"Ἔμπροσθεν αὐτοῦ γέγονε, τουτέστι, πρωτεύων κατὰ τὴν δόξαν, inquit.
Quemadmodum qui veterum Liturgias legit, qui δοξολογεῖσθαι propriè dicantur ignorare
non poteſt: Filius nempe (de quo hic agitur) cum Patre ac Spiritu; qui ab illis ut
ἅγιοι, ut συνάγιοι, ut συνύπαρκτοι, ut συμπέσαλοι, ut συμπέσαλοι, ut ὁμόδοξοι junguntur;
iidem nempe qui & κυριολογεῖσθαι (de quo jam antè) dicuntur: quòd ſint unus Deus.
Ut è nullo ferme loco vel Divinitas illius magis efficaciter probari poſſit, qui & Κύριος
& δόξης dicitur: neque alibi manifeſtiùs ἰδιωμάτων κοινωνία exprimatur, cùm ſimul
v. 13. *crucifixus* dicatur. Eodem capite ſecundo cùm ab Apoſtolo dicitur, Ἃ καὶ λαλοῦμεν
οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ᾽ ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς
πνευματικὰ συγκρίνοντες, ſuſpicetur aliquis, πνευματικῶς πνευματικὰ συγκρίνοντες,
ſcriptum fuiſſe. Quo non opus eſt, ni fallor. Συγκρίνειν verò quid ſit Helleniſtis,
quid Apoſtolo, non ſatis fortè expenderunt eruditi. Quicquid obſcurum eſt, aut minùs
intelligitur, συγκρίνεσθαι ab illis dicitur: Σύγκρισις autem, ſive σύγκριμα, ſignificatione
τοῦ פשרא Chaldaici per totum ferè Danielem uſurpatur: unde illud cap. 5.
v. 16. συγκρίματα συγκρῖναι, & 2. 4. τὴν σύγκρισιν ἀναγγέλλειν: paſſim denique, ut
dixi: Quemadmodum apud Moſen τὸ פתר quod aliàs ἐπαγγέλλειν & ἐπιλύειν illis,
paſſim συγκρίνειν, iiſdem Helleniſtis: Ità Geneſ. 40. 22. καθὰ συνέκρινεν αὐτοῖς Ἰωσήφ,
quemadmodum interpretatus illis erat Joſeph. Ità ibidem 8. καὶ συγκρίνων αὐτὸ οὐκ
ἔστι, *nec eſt qui interpretetur illud.* Jam, cùm ſomnia, de quibus plurimùm vox ea uſurpatur,
magna pars prophetiæ eſſent, ut & Magiſtri aliíque non ſemel teſtantur, nihil
mirum ſi Apoſtolus, ut obſcurioris interpretationem doctrinæ, σύγκρισιν, ità τὸ διδάσκειν
καὶ τὸ ἐπιλύειν, συγκρίνειν dixerit. qui τοῖς πνευματικοῖς, id eſt, *ſpiritualibus, ſpiritualem*
σύγκρισιν, *interpretationem*, ſervari atque ἐπίλυσιν, voluit. Porrò, συγκρίνειν
πνευματικοῖς, ità dictum, ut συγκρίνειν αὐτοῖς. tale eſt, καθὰ συνέκρινεν αὐτοῖς Ἰωσήφ.
Præceſſit autem, ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου. ut moneat, Iis qui myſteriorum
capaces ſunt ſpiritualium, ſpiritualia communicanda; cum talibus de his agendum:
margaritas enim porcis, ut rectè in Evangelio docetur, non objiciendas. Quem ſenſum
duo verſus qui ſequuntur proximè confirmant; Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ
τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς
ἀνακρίνεται. Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ᾽ οὐδενὸς ἀνακρίνεται,
Animalis autem homo non admittit ea quæ ſunt Spiritûs Dei: Stultitia enim ei ſunt; nec

poteſt

poteſt ea cognoſcere, quia ſpiritualiter dijudicantur. Ut πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνειν, *ſpiritualia ſpiritualibus interpretari*, hîc ſit, *de ſpiritualibus cum his conferre qui ſunt tales.* Cauſa autem additur; Quod eò non aſſurgant qui non tales: qui & ψυχικοὶ dicuntur. Ergò συγκρίνειν πνευματικοῖς, more Helleniſtarum, ut συγκρίνειν αὐτοῖς eo quo jam dicebamus loco. Interpres vetus, *ſpiritualibus ſpiritualia comparantes*; qui de Helleniſtis nunquam cogitavit: Neque magis, ut videtur, recentior, qui, *ſpiritualia cum iis quæ ſpiritualia ſunt conjungentes.* Cùm autem dicitur, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, quamvis Theologis quoque placeat, inter quos Nyſſenus, v. 14.
ὅτι κυρίως ψυχὴ ἡ λογικὴ ἐστι καὶ λέγεται, *Animam propriè dici quæ rationis eſt capax*, idque huic animæ conveniat quod rationi, tamen quàm variè ψυχῆς vocabulo utantur Helleniſtæ, notum iis qui in eorum ſcriptis verſati ſunt. Nam & appetitum, qualis edendi ac ſaturitatis in nobis, eâ exprimunt, ut cùm ἐμπιπλάναι τὴν ψυχὴν dixit Sapiens; ut & ſubinde alienum à Divina Lege appetitum: Adeò ut & cum בעל etiam *cupiditatem* voce hâc deſignent: quemadmodum בעל נפש, *qui habet animam*, cupiditatibus nempe addictam, Salomo Prov. 23. 2. dixit; Helleniſtæ, εἰ ἀπληστότερος εἶ, *ſi inſatiabilis ſis*: ut ibi ψυχὴ, quod ἐπιθυμητικὸν Philoſophis, dicatur. Hebræi autem, quoties τὸ נפש ſic uſurpant, ut non appetitum modò talem ſed & ſimul cæcitatem innuant, eam quam הבהמית ſive *animalem* dicunt tum intelligunt: Qualis cùm ex corruptione anima per ſe ſit, ut Apoſtolus hîc loquitur, τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ οὐ δεχομένη, videlicet, rectè ψυχικοὺς tales dixit: Quos *animales* interpres vetus dixit.

Cap. II.

Locus, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. ἐν Χριστῷ. *De diſtinctione loci mirifica ac tranſpoſitione, ex Clementis Alexandrini ſententia.* Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα. *Vinum & lac in Occidentalibus Eccleſiis renatis propinatum.* Γάλα ποτίζειν καὶ οὐ βρῶμα, *quomodo dictum.* Κωλυόντων γαμεῖν καὶ ἀπέχεσθαι βρωμάτων. *Locus illuſtriſſimus, multùmque agitatus,* Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, *&c. quomodo intelligendus.* χρυσωρυχεῖα, *in quæ ſontes demittebantur.* Σκλαγεῖς· Ἐψητόλ. *Auri purgandi igne ratio. Mens Apoſtoli fusè explicata.* Πῦρ *&* πύρωσις, δοκιμασία. *Hebræorum* כור. *Lapides precioſi. Adamas, auri comes, Plinio: Natalem ejus in auro, eidem ſtatui: Vim ejus, ignis victricem, eidem dici. Loci ejus capite quarto,* ἵνα ὑφ᾽ ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας, *interpretatio.* ἀνθρωπίνη ἡμέρα, *quæ.* Ἔπαινος, κρίσις. μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτόν. Συγκαλύπτειν, μετασχηματίζειν. *Veteris ac Recentioris interpretatio. Locus,* τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; *Locus,* περὶ κολακευμοῦ πίστεως. *Gladiatores qui* ἐσχατοι: *Meridiarii:* ἐπιθανάτιοι. Ἄγγελοι *hoc loco, qui.* πάντων περίψημα. *Quid* περίψημα. Ψῆγμα, Λύματα, Περικαθάρματα, Ἀντίλυτρα, Ἀντίψυχα: *Piaculum: Azazel:* Ἀποπομπαῖος, *&,* Τράγος ἀπερχόμενος, *Helleniſtis.* Περίψημα, *quomodo nonnunquam iiſdem uſurpatum.*

INitium capitis tertii tale eſt, Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοὶ, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ᾽ ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. Quo locò offendiſſe hæc lectio, aut Cap. 3. v. 1.
potiùs diſtinctio, antiquos videtur: qui τὸ, ἐν Χριστῷ, aliter plerunque uſurpari judicabant; in profectu, nempe, aut σχέσει ſeu relatione aliquâ, aut cùm veritas ſic confirmatur: quemadmodum cùm ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ, συνεργοὶ ἐν Χριστῷ, παιδαγωγοὶ ἐν Χριστῷ, ἀλήθειαν ἐν Χριστῷ λέγειν, & ſimilia, dicuntur; quæ & paſſim apud Apoſtolum leguntur. Diſtinctionem igitur mutarunt, aut diverſam ex codicibus ſecuti ſunt; ut legatur, ἀλλ᾽ ὡς σαρκικοῖς, ἀλλ᾽ ὡς νηπίοις. deinde, ἐν Χριστῷ γάλα ὑμᾶς ἐπότισα. Qui magni viri mirificam nonnunquam exercuerunt criſin. Cujus ſpecimen Clemens Alexandrinus hîc dedit, cùm Pædagogi lib. 1. cap. 6. ſcripſit, Καὶ δὴ ἀναγνωστέον ὧδέ πως τὸ ῥητὸν, Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα ἐν Χριστῷ· καὶ διαστείλαντες ὀλίγον, ἐπαγάγωμεν, ὡς νηπίοις· ἵνα κατὰ τὴν διαστολὴν τῆς ἀναγνώσεως, τοιαύτην ἀποδεξώμεθα τὴν διαστολήν· κατήχησα ὑμᾶς ἐν Χριστῷ ἁπλῇ καὶ ἀληθεῖ καὶ αὐτοφυεῖ τροφῇ, τῇ πνευματικῇ· τοιαύτη γὰρ ἡ

τοῦ

τοῦ γάλακτος ζωοτρόφος οὐσία, φιλοσόφοις ποτίζειν μασοῖς. Cujus ſumma ac mens eſt, *Legendum*, Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα ἐν Χριστῷ: *deinde poſt diſtinctionem*, ὡς νηπίοις; ordine turbato; niſi ſic ordinem reſtituamus, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ γάλα ὑμᾶς ἐπότισα. Cùm autem dixit, γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, nullâ ſubtilitate opus. Quid enim aliud voluit, niſi ut eadem methodus ſervetur in docendo quæ in nutriendo? Atque hoc eſt, quod præclarè ad Lucæ Evangelium Ambroſius dixit, *Quid intereſt, quo quiſque credat ordine? Non in principiis perfecta quæruntur, ſed de principiis ad ea quæ perfecta ſunt pervenitur.* Unde fluxiſſe videtur, quòd Occidentis Eccleſiæ vinum renatis & lac propinarent: B. Hieronymus ad Eſaiæ 55. *Ut non ſolùm vinum emamus ſed & lac; quod ſignificat innocentiam parvulorum: Qui mos ac typus in Occidentis hodie Eccleſiis uſquè ſervatur, ut renatis in Chriſto vinum lacque tribuatur.* Minima autem in eo difficultas eſt, quòd, γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα, dixit; quaſi ποτίζειν non conveniat utrique. Quis enim ità uſitatum id neſcit? Tacito imprimis, ut paſſim ſic loquatur? Neque periculum eſt nè quis Paulum ità nunquam loqui arbitretur, cùm omnibus ad manum maximi momenti locus ſit, quem ignorare nemo poteſt; Κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, 1. ad Timoth. 4. 3. quaſi eorundem, κωλύειν γαμεῖν, καὶ ἀπέχεσθαι βρωμάτων, eſſet; cùm iidem qui vetarent nuptias, ciborum abſtinentiam, vel, teſte Epiphanio, ſuaderent, aut juberent potiùs, præſcriberéntve. Adde, quòd Eccleſiam de qua nunc agit, γεώργιον mox vocat: In agricultura autem ſufficit ποτίζειν, ſeu *rigare*, cùm id loco utriuſque ſit. Unde illud paulò pòſt, Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ηὔξανεν. Quod Optatus Milevitanus, Ego plantavi, Apollos rigavit. *id eſt, De pagano catechumenon feci; ille catechumenon baptizavit.* fortè quòd Apoſtolum hâc ipsâ Epiſtolâ dixiſſe meminiſſet, Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι. Se-
v. 12, quitur deinde, Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους
13, τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται. ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει,
14, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει. εἴ τινος τὸ
15. ἔργον μένει ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται. εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται·
αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός. Hunc autem locum inter eos eſſe qui moleſtiæ non parùm eruditis attulerunt, donec ad audaciam poſterioris ſeculi deventum eſt, nemo, arbitror, negabit. Totus ſermo manifeſtè ab iis deſumtus qui ἐν τοῖς χρυσωρυχείοις ſive *aurifodinis* verſabantur: Quæ ſubterranea erant loca; in quæ damnati, vel extremæ ſortis, cum conjugibus ac liberis relegabantur: quos nonnunquam eò ipſe Rex aut Præfectus loci demittebat. Quod fuiſſe in Ægypto uſitatum, multis in Excerptis Photii antiquus ſcriptor Agatharchides oſtendit. In quibus poſtquam ad ramenta auri viam plurimis moleſtiis præfectus operarum feciſſet, ſingulis τῆς ἐργασίας partem, quæ non ſine intolerabili labore procedebat, tradere ſolebat. Aurum ipſum, modicè purgatum, iis tradebatur qui ab eo συλλογεῖς dicuntur: Qui, purgatum jam labore maximo, τοῖς ἑψηταῖς, ſive *iis qui excoquerent*, tradebant: Illi traditum, cum plumbo, ſale, paleis aut fœno, ollæ fictili incluſum, dies quinque totidémque noctes excoquebant. Poſt quæ, cæteris abſumtis, ſi officium præclarè miſeri feciſſent, nihil præter aurum purum, & à cæteris diſtinctum, exhibebant. Quorum ultima δοκιμασία ſeu *probatio*, de qua agit hic Apoſtolus, (& huc propriè ſpectant quæ hîc dicimus) ipſe ignis erat. Ipſi, alii atque alii. Singulis præerant, qui delicta caſtigabant; & interdum delinquentes aliis laboribus ſervabant: Ut non fruſtrà B. Hieronymus, De locis Hebræis, *metalla damnatorum effodi ſuppliciis*, dixerit; *Ubi æris*, inquit, *metalla damnatorum ſuppliciis effodiuntur.* Audiamus ipſum: *Ità igitur qui συλλογεὺς dicitur, poſtquam auri ramenta purgavit, tradit iis qui* ἑψηταὶ *dicuntur. Qui acceptum id quod jam collectum eſt, juſtâque menſurâ ac librâ examinatum, in vas fictile conjiciunt: additiſque pro ratione copiæ, plumbi maſſâ micíſque ſalis quibuſdam, ſtanníque particulâ, ſed & hordei paleâ, operculum conveniens aptúmque poſtquam impoſuere, ac diligenter unxere, quinque continuos dies totidémque noctes camino coquunt. Quem die proximo nonnihil reſtinguunt aut refrigerant: atque ità materiem in vas alterum tranſmittunt.*

Neque

Neque aliud ex iis quæ miſcuere, præter auri liquorem, qui aliquem poſt ramenta paſſus defectum videtur, inveniunt. Οὕτως δ' ἐστὶ ὁ σιλαγὼς, παραλαβόντες τὰ ψήγματα τοῦ χρυσοῦ, παραδιδῶσι τοῖς ἑψηταῖς. οἱ δὲ λαβόντες τὸ μέτρον τι καὶ σταθμῷ συνηγμένον, εἰς ἄγγος κεραμοῦν ἐμβάλλον· καὶ μίξαντες κατὰ λόγον τοῦ πλήθους μολίβδου βῶλον, καὶ χόνδρους ἁλῶν, καὶ κασσιτέρου βραχὺ, καὶ κρίθινον πίτυρον, ἔπειτα ἐπιθέντες ἐπίθεμα καλῶς ἡρμοσμένον, καὶ πανταχόθεν χρίοντες, ἕψουσιν ἐν καμίνῳ πέντε ἡμέρας καὶ τὰς ἴσας νύκτας, οὐδὲν διαλείποντες. Τῇ δ' ἐχομένῃ σύμμετρον τῇ πεπυρωμένῃ προσάγοντες ψῦξιν, εἰς ἀγγεῖον κατέθεντο· ἄλλο μὲν τῶν συμβεβλημένων οὐδὲν εὑρίσκοντες, αὐτὸ δὲ τοῦ χρυσίου χῦμα, βραχεῖαν εἰληφὸς ἀπουσίαν ἀπὸ τοῦ ψήγματος. Reſtat ut Apoſtoli nunc mentem videamus; *Feci, quod præclarus architecton*, inquit: *Fundamentum poſui; ſed unicum, ſed verum. Reliqui ſuperſtruunt* (Τὸ οἰκοδομεῖν & ἐποικοδομεῖν quippe ad doctrinam Apoſtolo refertur. Οἰκοδομεῖ, qui docet; ἐποικοδομεῖ, qui doctrinam continuat, aut ſuper hac ædificare pergit) *ſed videant quo pacto. Rectè id facturi, ſi à fundamento non recedant; quod non aliud quàm Chriſtus: qui doctrinam puram exigit, quam ipſe ſuo Spiritu, ut igne, explorat. Quippe quemadmodum in iis locis in quibus aurum effoditur atque exploratur, nemo fœnum, paleas, aut lignum, quorum ibi uſus eſt, loco auri exhibere poteſt, quia ignis cætera abſumit; ità ad perficiendum opus hoc, quod quiſque confert, tempus arguet: ut ibi ſingula, & quæ quiſque adhibet, explorat ignis. Excepto enim auro, cætera ab igne abſumuntur; ut fœnum, ligna, paleæ, aut ſtipulæ, quæ in coquendo adhibentur auro: ità quidem ut cum fumo evaneſcant. Quare ut ibi, ità hic; pro eo quod non abſumitur ſed manet, ſuum quemq; præmium manebit; Dignus enim præmio habebitur, qui rectè laboraverit, qui aurum ſuum exhibere poteſt. Cujus verò evaneſcet labor, non impunè id illi erit. Quamvis enim ipſe non intereat, non minùs explorabitur in eo quod præſtiterit quàm aurum igne exploratur: neque aliter ſervabitur quàm illo igne. Rationem enim reddet. Cui? Operis præfecto; illi ſcilicet qui igne ſuo omnia explorat.* Jam verò πῦρ & πύρωσιν, quo S. Petrus utitur, ἀντὶ δοκιμασίας in Sacris uſurpari, notum eſt: quemadmodum & ſuo כור Hebræi quoq; utuntur. Manet ergò ibi χρυσὸς, ἄργυρος, καὶ λίθος τίμιος, *aurum, argentum, ac lapis precioſus*, cùm cætera intereant. De lapidibus precioſis quod addit, nemo mirabitur, qui excellentiſſimi natalem, vel natales, ex Plinio (ità enim loquitur) in auro poni didicit: tum victricem ei ignium naturam ab eodem tribui; quem & *auri comitem* ibidem dixit: *Maximum in rebus humanis, non ſolùm inter gemmas, precium habet adamas; diu non niſi regibus, & iis admodum paucis, cognitus: unus modò in metallis repertus, perquam raró; comes auri, nec niſi in auro naſci viſus.* Ibidem, *& in auro non niſi excellentiſſimo natalis.* Ibidem, *Macedonicum, Philippico in auro repertum*, ait. De igne autem, cui non cedit, ibidem, *Quippe duritia inenarrabilis eſt, ſimúlque ignium victrix natura, & nunquam incaleſcens.* Item, *Siquidem illa invicta vis duarum violentiſſimæ naturæ rerum, ferri igniſque, contemtrix hircino rumpitur ſanguine.* Atque hæc loci, qui illuſtres non paucas animas exercuit, interpretatio ac mens eſt. Sequitur eodem loco, cujus jam meminimus, Εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ v. 15.
σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός. Hoc eſt, διὰ πυρώσεως: qualis ea eſt probatio quæ igne inſtituitur. *Si cujuſquam opus*, inquit, *igne comburitur, ut qui nihil præter fœnum, ſtipulas, probationi ſubjicit, ac paleas, is labore quidem ſuo ac opere mulctabitur: Ipſe autem, eâ tamen lege, ſervabitur, ut meminerit, ignis examini ſubjiciendum eſſe opus, quod omnino explorandum eſt.* Quod ipſum & ſuperiora confirmat. Capite ſequenti, Cap. 4.
quod ordine quartum eſt, ab Apoſtolo dicitur, Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν v. 3.
ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Ut hâc ratione, *dies hominis*, pro judicio hominis, ſive pro ultimo quo dies hominum definiuntur die, ponatur: cui *dies Domini* opponitur. Ideo Apoſtolus, cùm ὑφ' ὑμῶν dixiſſet, more Hebræorum, ità geminat quod dixerat, ut generaliùs loquatur: *aut à vobis, aut à die hominis*; hoc eſt, *ullius hominis judicio, quod uſque ad diem Domini durabit*: quæ ab iis exſpectanda qui præproperè nunc judicant. Ipſe autem ſe interpretatur, cùm addit, Ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, *Nè*

ante tempus judicate; verùm exſpectate, ut Sophonias cap. 1. v. 14. loquitur, ἡμέρας
Κυρίου φωνὴν, *ipſam illius diei vocem. Dies* ergò *Domini, diem* præſupponit *hominis.*
Res planiſſima. Quare nè hìc quidem, cur ad dialectum Cilicum in talibus B. Hiero-
nymus conſugerit, videre poſſum: De qua mirum quæ eruditiſſimo illi viro non ſemel
v. 5. in mentem venerint. Sequitur, καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ubi
nè veteres quidem diſſimulant Theologi, tam de improbis quàm de cæteris hacte-
nus egiſſe Apoſtolum. Quò enim ſpectant τὰ τοῦ σκότους κρυπτὰ niſi ad eos quos
περιπατοῦντας ἐν σκότει ipſa Veritas declarat? Unde iidem notarunt, ὅτι ἦν ἀκόλουθον εἰ-
πεῖν, τότε ἡ τιμωρία καὶ ὁ ἔπαινος γενήσεται, *ratione eorum quæ præcedunt, tunc pœna
atque laus ſequetur, dicendum fuiſſe.* Quod ut excuſent, aiunt, ὅτι εἰς τὸ χρηστὸν ἀπέ-
θετο τὸν λόγον, *in meliorem partem ſermonem deflexiſſe, atque ità alterum diſſimulaſſe.*
Mihi ἔπαινος hìc medium videtur. Et eruditè Heſychius, qui κρίσιν, *judicium*, inter-
pretatur: Apud quem invenias, Ἐπαίνους, τὰς κρίσεις, καὶ τὰς συμβουλίας, καὶ τὰς ἀρ-
χαιρεσίας. Σοφοκλῆς Θυέστῃ Σικυωνίῳ, καὶ Ἀλκμαίωνι. Ità enim legendum. Sed & ἔπαι-
νος Helleniſtis ex conſequenti חמדה, *deſiderium*, ut cùm Joramus obiiſſe οὐκ ἐν ἐπαί-
v. 6. νῳ 2. Paralip. 21. 20. dicitur. Capite eodem quarto legitur, Ταῦτα δὲ ἀδελφοὶ, μετε-
σχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλὼ δι' ὑμᾶς. Ante de ſe & Apollo egerat Apoſtolus,
ità tamen ut neutrius nomen exprimeret, ſed ἀντονομαστικῶς de utroq; ageret: hi enim ſunt
quos paulò antè ὑπηρέτας Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων αὐτοῦ dixerat: Addit, ὅτι ταῦ-
τα μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλώ: quod συγκαλύπτειν Helleniſtæ interpretes,
Symmachus autem, ſemichriſtianus, ex hoc fortaſſe loco deſumtum, μετασχηματίζειν di-
xit; 1. Reg. 28. 8. Καὶ συνεκαλύψατο Σαοὺλ, καὶ περιεβάλετο ἱμάτια ἕτερα. Symmachus, με-
τεσχημάτισεν ἑαυτὸν εἰς ἄλλον nempe: cùm iiſdem in libris, locis aliquot, συγκαλύπτειν
dicatur; Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ πρὸς Ἰωσαφὰτ βασιλέα Ἰούδα, Συγκαλύψο-
μαι, καὶ εἰσελεύσομαι εἰς τὸν πόλεμον, lib. 3. c. 22. v. 30. Ibidem, καὶ συνεκαλύψατο ὁ βα-
σιλεὺς Ἰσραήλ: ut & in Paralipomenis. Eodem modo, aut non multò certè aliter, Apo-
ſtolus, Ταῦτα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλὼ μετεσχημάτισα: hoc eſt, συνεκαλυψάμην, *occul-
tè ac tectè de me & Apollo dixi.* De quo non cogitaſſe interpretes, ex ipſa interpretatio-
ne patet: Vetus, *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me & Apollo, propter vos.* Recen-
tior, *Hæc autem, fratres, figurâ quâdam transſuli ad me ipſum & Apollo, propter vos.*
Qui in Notis, *Nominum & perſonarum mutationem intelligit, & figuram vocat quod
vulgò dicimus, Une maniere de parler. Vulg. Transfiguravi, admodum obſcurè.* quod
σχηματίζειν eſſet. Nam ego, quæ hìc perſonarum ſit mutatio, adhuc quæro. Nec perſo-
nas Apoſtolus mutavit, qui nomina diſſimulaverat, aut circumſcriptione occultarat. Se-
v. 7. quitur, Τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; Omnia igitur Deo eripit, qui è bonis quæ accepit
ullum ſibi vendicat. Si accepimus enim quod habemus, cui quod accepimus debemus, imò
quod habemus? adeò ut & ipſæ cogitationes, omniſq;, ut loquitur Gennadius, *bonæ vo-
luntatis motus ſit ex Deo: quia per illum aliquid boni poſſumus, ſine quo nihil poſſumus:
Qui*, ut idem eleganter, *cùm vult, ità in nobis agit, ut quod vult & velimus & agamus.*
v. 9. Sequitur, Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους. Qui
eſt locus ille quem, περὶ καταισχυμμένου πίστεως παρὰ τοῖς πολλοῖς, veteres inſcribunt: Inter
quos Clemens Strom. 4. qui, Δοκῶ γὰρ ὁ Θεὸς, non ὅτι Θεὸς, nec ineleganter, legit: tum
& peculiari modo contraxit; ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώ-
ποις, ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας. deinde novo ſenſu, καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν. Addit autor,
Ibid. ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους. Qui autem *poſtremi* iſti? Gladiatores, quos, ut ille
loquitur, *de ruina arenæ dimiſerat*, omnium poſtremi, nè non perirent, ſine ullis qui-
bus tegerentur armis, ſine ſcutis ac galeis, mutuis vulneribus deſtinabantur; ἀναγκαζό-
μενοι ἀλλήλοις χρῆσθαι πολεμίοις, *ità ut inter ſe tanquam cum hoſtibus experiri cogeren-
tur*, inquit Joſephus. Qui, quia omnium poſtremi iterum exhibebantur, *meridiarii* à Sue-
tonio, Tertulliano, & aliis dicuntur. Quos Apoſtolus ἐσχάτους, *poſtremos*, eleganter di-
xit: ἐπιθανατίους autem, quia nudi, ut loquitur Seneca, producebantur, ſatiſque in eorum
ſpectaculis erat, quòd interimerentur. Quos intellexit, cùm efficaciſsimè de Apoſtolorum
con-

contemtu & ignominia dixit, Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους, ἐσχάτους ἀπέδει-
ξεν, ὡς ἐπιθανατίους, ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις. Nam
beſtiariũ, de quibus vulgò hoc accipitur, manè exhibebantur: Unde illud Martialis,

Matutinarum non ultima præda ferarum.

Quibus nè cætera quidem ſatis conveniunt quæ hìc dicuntur, cùm plerunque ſtatim diſ-
cerperentur: Illi autem, μετὰ τὸ θέατρον γενέσθαι, ut hìc loquitur Apoſtolus, hoc eſt, poſt-
quam diu in arena ſpectaculum dediſſent, ad certam ſine armis adigebantur mortem.
Τὸ, ἀγγέλοις, autem de iis de quibus c. 6. 3. accipio; Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν;
μήτι γε βιωτικά; ut intelligantur mali; quemadmodum cùm Servator dixit, διαβόλῳ, καὶ
τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Quod ſanè malo: ut ſic mundum in malo poſitum, qui calamitati-
bus piorum ac perſecutione delectatur, intelligat. Sequitur, Βλασφημούμενοι, παρακαλοῦ- v. 13.
μεν· ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι. Ubi vocem
περίψημα, ut efficaciorem quàm putatur vulgò, vetus interpres ſervavit. Gloſſarium No-
vi Teſtamenti hactenus, quod ſciam, non editum, cujus uſum eruditiſſimo Zuerio Box-
hornio noſtro debemus, *Peripſema, humillimi atque deſpecti. Peripſema eſt raſura, vel
purgamentum alicujus metalli, vel pomi, vel cujuſquam rei abjectioris.* Doctiſſimus
Heſychius, Περίψημα, περικάθαρμα, ἀντίλυτρα, ἀντίψυχα, ἢ ὑπὸ τὰ ἴχνη πάντων.
Scribe, Περίψημα, περικάθαρμα. Περιψήματα, ἀντίλυτρα, ἀντίψυχα. Cætera hoc
modo; ἢ τὰ ὑπὸ τὰ ἴχνη περικαθάρματα, ὡς πάντων περίψημα: Quæ poſtrema Epi-
tomator, homo Chriſtianus, ex hoc loco manifeſtè addidit. Adde, quòd τὸ περίψημα
tanquam περίψηγμα quidam confundunt. Nam ψῆγμα, *ramentum*, ut metalli: à quo
aliud περίψημα, quod eruditè Euſtathius idem ferè quod λῦμα eſſe voluit: cujuſmodi
purgamenta in profluentem aut mare projici ſolebant: cum quo rectè περικαθάρματα
conjunxit Apoſtolus. Quales ferè & piaculares victimæ, de quibus agi hìc Budæus vole-
bat: quæ & περιψήματα dicebant. Quia autem loco omnium malorum, averruncandis
iis mactabantur, Heſychius ἀντίλυτρα dixit: Ἀντίψυχα verò, quòd pro multis animabus
una ut piacularis hoſtia mactari ſolebat. Tale ἀντίλυτρον & ἀντίψυχον Apollo, hoſtis
generis humani ac verè homicida, qualis ſemper Diabolus fuit, oraculo ſibi deligebat
ac perſolvi plerunq; jubebat: Quòd in Sinone ſuo eleganter repræſentavit Maro;

Obſtupuere animi, gelidúſque per ima cucurrit
Oſſa tremor, cui fata parent, quem poſcat Apollo.

In caſu enim tali quiſque metuebat ſibi. De Calchante, à quo tanquam vate, ut Apol-
linis ſententiam ac voluntatem περὶ ἀντιλύτρου καὶ ἀντιψύχου divulgaret, petebatur,
idem addit,

Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Compoſito rumpit vocem, & me deſtinat aræ.
Aſſenſere omnes: & quæ ſibi quiſque timebat,
Unius in miſeri exitium converſa tulere.

Piaculum enim deſcribitur: Quæ Neptuno plerunque offerebantur: ut ex omni par-
te, & in omni elemento, tyrannidem adverſùs genus noſtrum conjuratus ejus ho-
ſtis exerceret. Quò ſpectant quæ ex autore antiquo, quanquam corruptè, ut vide-
tur, Suidas adducit: qui poſtquam περίψημα, inter cætera, ἀπολύτρωσιν, interpre-
tatus eſt, plura de hoc ritu addit; quæ hìc nec adducimus nec emendamus: qui-
bus aliud primariò agendum; neque ulla eruditionis laus aut exiſtimatio ex hu-
juſmodi digreſſiunculis petenda. Tale περίψημα in Sacris dici rectè *Azazel* poteſt:
De quo Levitici 16. 8. Quem Helleniſtæ ἀποπομπαῖον & τράγον ἀπερχόμενον dixe-
runt; quem Pontifex, poſtquam omnia delicta imprecatus capiti illius eſſet, in deſertum,
ut verè κάθαρμα, λῦμα, καὶ περίψημα emittebat. Cæterùm, ut propiùs jam accedamus, πε-
ρίψημά τινος Helleniſtis σχετικῶς ſeu *relativè* is dicitur, qui comparatione alterius pro
nihilo habendus: Quò illud Tobiæ 5. 24. ſpectat; ubi Anna, Ἀργύριον τῷ ἀργυρίῳ
μὴ φθάσαι, ἀλλὰ περίψημα τοῦ παιδίου ἡμῶν γένοιτο, *Utinam fœnus nunquam curæ nobis, ſed
pro filio noſtro rejectaneum fuiſſet.* Qui locus ab hoc ipſo non alienus, ſi περίψημα πάντων

 hìc

hic ut ibi *περίψημα πάντων* accipias. Sed & mirum minùs, cum Helleniſtis hominem Hebræum, ſuo more & eorum ἑλληνίζοντα, locutum, quàm ſi ex uſu Demoſthenis aut Ariſtotelis locutus eſſet: E quibus qui ubique Græcum confirmare aut illuſtrare Apoſtoli, quod ad ſermonem, contextum conantur, fruſtrà ſint neceſſe eſt. Ergò, *περίψημα πάντων, rejectanei præ omnibus*: quemadmodum & *Azazel*, de quo jam dixi, *rejectaneus pro omnibus*. Meliùs tamen *purgamentum* aut *retrimentum* dixeris quàm *ſordes*.

CAP. III.

Locus, Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία. Τὸ, ὅλως, quomodo accipiendum. Stuprum. de Inceſto. Stupri apud Juriſconſultos diviſio. γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν. ἔχων, בעל. Ὁ ἀντικείμενος, Satan: Ἀλλότριος idem dictus. Diſtinctio quam inter τὸ παραδοῦναι & ἐκδοῦναι B. Chryſoſtomus ponit; & an Sacræ eam literæ obſervent. Locus, Ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ & de qua Epiſtola intelligendum. Quomodo conceptus ab Apoſtolo idem locus videatur. De ſcribarum negligentia, etiam in Sacris, veterum querelæ.

Cap. 5. Cum ſtatim capitis initio occurrit illud, Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, fateor ali-
v. 1. quando exiſtimaſſe me; ità illud ὅλως accipiendum ut cùm בכל מקום, quod eſt
paſſim ac ubique, Hebræi dicunt: quod & Arabs hic expreſſit. Neque Theophylactus
abit, qui hic, *κοινὸν ποιεῖται τὸ ἔγκλημα*, dixit: Quanquam aliud fortaſſe voluit. Quis
enim dubitat quin τὸ ὅλως ut τὸ καθόλου, cùm breviter effertur aliquid, à Græcis uſur-
petur? ut ſi, ὅλως ταῦτα μὲν πάντα οὕτως ἔχειν, dicas; quod eſt, ὅλως, ſeu καθόλου,
εἰπεῖν, omnia, ut paucis dicam, ità ſe habent: de eo nempe quod καθόλου & in genere ef-
fertur; ferè ut cùm de ſtudiis ſcientiiſque quibus incumbendum eſt καθόλου ſe dicturum
autor non ignobilis promittit. Quomodo hic rectè ſumas: ut τὸ ὅλως nempe ad πορνεί-
αν referatur; mens autem ſit, Πορνεία μὲν ὅλως, ſive ἡ ὅλως vel καθόλου οὕτως λεγομένη,
quæ in genere ſic dicitur. ut πορνείαν, καθόλου μὲν, hoc eſt, *omnem quidem & in genere
ſic dictam, graſſari ac audiri inter eos* dicat. Ac ſi velit, Ἀκούεται ἐν ὑμῖν, πορνεία μὲν,
οὐ μόνον ὅλως οὕτω λεγομένη, ἀλλὰ καὶ τοιαύτη ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, *Non
ſolùm ſcortatio quælibet, aut, generaliter ſic dicta, inter vos auditur, ſed & talis à qua
Ibid. gentes quoque abhorrent*. Sequitur, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν. ut de nupti-
ali copula agatur. Quomodo igitur πορνείαν facinus hoc dixit? quemadmodum Tullius
inceſtum *ſtuprum* dixit: Juriſconſulti item ſtuprum in adulterium, inceſtum, & ſtuprum
dividunt. Sed & τὸ ἔχειν eam notat copulam quam dixi. B. Hieronymus ad Oſeæ 2. *Lin-
gua Hebræa & Syra* בעל *interpretatur ὁ ἔχων, id eſt, Habens. Si voluerimus dicere,
Habens me, dicimus,* בעלי. *Et apud utramque gentem uxores viros ſuos vocant Baa-
li, id eſt, Vir meus, quod intelligitur, Habens me*. Sequitur, autorem fuiſſe Corinthiis
v. 4. Apoſtolum, talem, qualis fuit de quo agit, παραδοῦναι τῷ Σατανᾷ. Quo ſenſu optimè
antiqui Patres Satanam jam olim ἀντικείμενον dixerunt. Quomodo & ἄρχων τοῦ αἰῶνος
dicitur; idem qui & ἀλλότριος, *alienus aut externus*, in regno nempe Dei, dicitur; quo-
modo in Liturgiis ſuis veteres ὑπὲρ τῶν χειμαζομένων ὑπὸ τοῦ ἀλλοτρίου, *pro iis qui ab
alieno Spiritu, tanquam in mari, jactantur*, intercedunt. Ubicunque autem ὁ ἀντι-
κείμενος & mundi Dominus, regnum Chriſti non eſt; quæ eſt Eccleſia, ſedes verè ac
thronus Chriſti; extra quam & Satan. Quò Apocalypſeos reſpexit autor cùm dixit, Οἶ-
δα τὰ ἔργα σου, καὶ ποῦ κατοικεῖς· ὅπου ὁ θρόνος τοῦ Σατανᾶ. Quemadmodum enim
thronus Dei ubi dixi, ità thronum dixit Satanæ qui extra hunc eſt. Quò mirandum
magis, aliò à Græcis hæc trahi; cùm non malè excommunicatio intelligatur. Di-
ſtinctionem enim quam inter τὸ παραδοῦναι & ἐκδοῦναι B. Chryſoſtomus commе-
morat, quaſi illud minus ſit, Sacrarum literarum conſuetudo vix admittit. Certè
Petrus aliter, cùm de Diabolis 2. Epiſt. cap. 2. dixit, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρτα-
v. 9. ρώσας παρέδωκεν, εἰς κρίσιν τετηρημένους. Eodem capite cùm legitur, Ἔγραψα
ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, difficultatem loci ſatis recentior interpres teſtatus eſt, qui
monet,

monet, *Scire ſe, poſſe de hac ipſa Epiſtola hoc accipi, quoniam paulò antè de expurgando fermento monuerat: ſed ſi quis,* inquit, *conferat cum νυνὶ δὲ,* nunc autem, *v.* 11. *mox ſequente, comperiet hoc omnino de alia aliqua Epiſtola quæ interciderit intelligendum eſſe. Nec enim etiam probabile eſt, Paulum plures Epiſtolas tot annis non ſcripſiſſe quàm hodie exſtant.* Videndum autem primò quid ab Apoſtolo dicatur; *Scripſiſſe ſe,* videlicet, *Epiſtolam quâ de ſcortatione ageret: neque hoc modò, ſed & monuiſſe eos nè cum talibus verſarentur. Ea verba perperam ab iis fuiſſe intellecta, quaſi tantùm monuiſſet eos nè cum ſcortatoribus hujus mundi, hoc eſt, qui extra Eccleſiam eſſent, verſarentur. Scortatores* autem *hujus mundi,* paganos quidam dici volunt: Theophylactus, Chryſoſtomi vicarius, Καὶ πάντως οὐ τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου συναναμίγνυσθαι ἐκώλυσα, τουτέστι τοῖς τῶν Ἑλλήνων· ἐπεὶ ἑτέραν οἰκουμένην ὀφείλετε ζητῆσαι. πῶς γὰρ δυνατὸν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει πλειόνων ὄντων τῶν Ἑλλήνων, μὴ συναναμίγνυσθαι τοῖς τοιούτοις; *Nec omnino cum mundi ſcortatoribus, hoc eſt, Græcis, ſive, qui extra Eccleſiam, verſari vos vetui: ſiquidem alius vobis quærendus orbis eſſet. Quî enim fieri poteſt, ut cùm in eadem urbe plures ſint Græci, non verſemini cum talibus?* Interpres alius, *Sciendum, quòd Apoſtolus ante miſſionem præſentis Epiſtolæ, miſit Corinthiis Epiſtolam quandam quæ non habetur, in qua juſſit ut non miſcerentur fornicariis: Quod Corinthii non bene intellexerunt; putantes Apoſtolum de ſpirituali fornicatione loqui, quæ eſt idololatria. Ideo nunc exponit verba illic ſcripta, & ait,* SCRIPSI VOBIS IN EPISTOLA ILLA. *quam non habemus.* Nemo autem neſcit quomodo τὸ, πόρνος, καὶ, πορνεία, ſpiritualiter accipiatur: ut ex voce tali facilè ambiguitas naſcatur. Primùm ergò ſcire velim, ubi μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις, ità ut ambiguitas ex voce naſci poſſit, atque aliter intelligendi occaſionem daret, hâc Epiſtolâ vetuerit. Non enim, niſi fallor, cùm ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία dixit: niſi ſi τὸ, ἐν ὑμῖν, etiam ad eos qui extra Eccleſiam referatur. Neque video quomodo ad eum locum, οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; (quod tamen Græcis placuit) reſpexerit: cùm omni peccato hoc conveniat; neque hîc πορνεία intelligatur tantùm; ſed nec vox πορνείας ibi exſtet; de Eccleſia quoque ibi manifeſtè agatur. Non magis certè quàm ad alterum, de quo Photius, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τοιοῦτος, ſive, ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας, ut loquitur Apoſtolus. Qui niſi in Eccleſia fuiſſet, tolli ex ea non poterat: nec ſimpliciter πόρνος, verùm, cujuſmodi deſcribitur, inceſtuoſus erat. Cæterùm quia, ut Juriſconſulti ſine Lege, ità nos ſine contextu erubeſcimus loqui, quid ſi ipſe Apoſtolus cùm ἐν τῇ ἐπιστολῇ dixit, aliam, alio etiam in loco, intelligat? Ut cùm 2. ad Corinth. c. 7. v. 8. Ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ. ubi præcedentem, hoc eſt, hanc, etiam primarii intelligunt Theologi. Syrus quod hîc *ſcripſi* dixit, ibi *contriſtavi,* באגרתא, *per epiſtolam,* dixit. Adde, quòd & ibi mentem interpretatur, cùm ἐπιστολὴ ἐκείνη mox addat; Βλέπω γὰρ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς. Ut omittam, quòd ad ea ibi quæ dicuntur hîc alludat. De alia autem ibi agi, ipſa res & hæc epiſtola teſtatur, in qua ea ipſa manifeſtè de quibus ibi agitur leguntur; ut aliam intelligi nè quidem dubitari poſſit. Nec ſi ea ſanè de qua hîc agitur perierat Epiſtola, ex eo ſequitur, Quæ ibi ad ſalutem neceſſaria, hîc aut alibi in reliquis Canonicis non legi; non magis quàm quæ in Nathanis, Gadis, Achiæ, Iddonis, Semaiæ, aliorúmque quorum in Veteri Fœdere fit mentio, ſcriptis exſtabant, hiſtoriis Regum, quæ exſtant, non contineri: quemadmodum hoc ipſum, quod exſtitiſſe ibi ait, & repetitur nunc hîc & explicatur. Additur deinde, Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν, μὴ v. 11. συναναμίγνυσθαι ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, &c. Quibus verbis, quod ibi non docuerat, quos nempe intellexerit, nunc docet; eos qui in Eccleſia, videlicet. Quò ſpectat illud, Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, de ſcortatione in genere nimirum, ut jam ſuo loco diximus: cui addit alteram, quam & paganos deteſtari dixit. Illud autem, Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν, id eſt, *Hoc autem quod jam addidi,* eò ſpectat, inquit, ut quos intelligam ſciatis; fratres nempe Eccleſiæ ac membra. Scio quidem quid in mentem venire eruditis poſſit, qui non neſciunt quantopere de ſcribis antiqui querantur; & hîc & ibi nempe, ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἄ, fuiſſe ſcriptum. Quod quia neutro jam loco exſtat, & nos inter eos

ſumus qui receptam, ubicunque fieri id poteſt, ſcripturam libentiſſimè tuemur, utrúmne à recentioris interpretis ſententia hìc abeundum ſit, ampliùs deliberandum cenſemus, judicamus. Satis ſit interim dixiſſe ea quibus confirmari eam arbitramur.

Cap. IV.

Locus, Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, *&c. & quomodo intelligendus.* Τὸ, καθίζετε, *quomodo dictum.* Οἱ ἐξουθενημένοι, *qui. An ſarcaſmus eo in loco.* Τὸ καθίζειν, *non uno modo uſurpatum.* καθίζετε, *in ſubſelliis collocate; & an rectè.* Ἐξουθενημένοι, οἱ ἔξω, *qui* τοῖς ἀδελφοῖς *opponuntur.* Τὸ, *malle, quàm difficulter exprimant Græci ac Hebræi.* θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν. *Quàm levi aut nullo argumento in contemtum adductum ſit matrimonium.* Ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος· οὐκ ἐγὼ λέγω, ἀλλ' ὁ Κύριος: *& unde formulæ ejuſmodi.* Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος. *Locus,* Περιτετμημένος τις ἐκλήθη; *De ingenti tranſpoſitione recentioris ſententia interpretis.* Ἀλλὰ *Syrorum more uſurpatum.* Γνώμην, παραίνεσις *Damaſceno.* Ὁ καιρὸς *quis Apoſtolo. Locus,* Ὁ καιρὸς συνεσταλμένος· τὸ λοιπόν ἐστιν, *& de diſtinctione loci.* Τὸ λοιπὸν *Apoſtoli:* Τοῦ λοιποῦ *ejuſdem. Locus,* Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει: *mens ejus.* Ἀσχημονεῖν, *Helleniſtis quid.* καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι. Ἀσχημονεῖν ἐπὶ θυγατέρα.

Cap.6. v. 4. CApite ſexto locus ſequitur qui non parùm difficultatis habere videtur; Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τούτους καθίζετε. Ubi non parùm, an eorum admittenda ſit ſententia qui imperandi aut jubendi modo dictum id volunt, dubitaſſe me memini. Dixerat, Nec rectè fieri nec ordine, divinus autor, quòd qui pars Eccleſiæ ejúſque cives quaſi eſſent, etiam cùm inter ſe judicio experirentur, ad profanos judices abirent: Igitur, *Iſáne vos, qui qualéſque ſitis, ſoli ignoratis?* inquit. *Ignoratis fore, ut de mundo iiſque ipſis quos nunc huic rei adhibetis ſententiam feratis? Quòd ſi à vobis mundus judicabitur, minimis judiciis indigni eſtis? An neſcitis fore, ut de ipſis Angelis, generis humani tyrannis, judicetis? Tantum abeſt, ut quæ vitam hanc caducam ſpectant extra hoc judicium ponantur.* Sequitur, *Vos tamen, ſi judicia de iis quæ hanc vitam ſpectant inter vos inciderint, extraneos, eóſque qui nullo in Eccleſia ſunt loco, huic rei adhibetis.* Recentior, *Itaque ſi judicia habeatis de iis quæ ad hujus vitæ uſum pertinent, eos qui nullo loco habentur in Eccleſia, eos,* inquam, *in ſubſelliis collocate.* Ubi equidem non video veriſimile eſſe, ut qui nullo in Eccleſia ſunt loco huic rei ſint idonei: cùm nihil minùs quàm cujuſvis ſit, ſententiam de controverſiis pronunciare aut ex æquo ferre; nedum ut viliſſimæ, quemadmodum hìc volunt eruditi, vel conditionis vel loci, arbitros in talibus vel judices præſtare ſe poſſint; cùm non ſine cauſa judicandi munus, grave ac detrectandum, Tullius pronunciarit. Ut ſarcaſmus verò ſit, haud facilè admittam: Qui nè *ſubſelliorum* quidem vocem, quam non adhibuit Apoſtolus, probare hìc poſſum: τὸ καθίζειν enim quomodo à Græcis ac quàm variè uſurpetur, nemo neſcit. Subſellia autem neque occupat nec ſibi vendicat Eccleſia: Quæ Romanorum erant; quæſtoribus, tribunis ac triumviris, ut & iis qui ad publica judicia admittebantur, deſtinata. Adde, quòd & τὸ ἐξουθενεῖν, quo hìc utitur, idem Helleniſtis quod בוז Hebræis, *ridere* ſcilicet vel *deſpicatui habere.* Quales adhiberi לבוז, (לחוך, Chaldæis) εἰς καταγέλωτα, dicuntur Helleniſtis; quos non admittit neque tolerat quæ ut oportet conſtituta eſt Eccleſia. Quod ut emolliat Chryſoſtomus, prudenter ἐλαχίστους interpretatur; eo ſenſu, credo, quo τὰ ἐξουθενημένα elegiſſe ſuprà Deus dicitur. Quanquam vix adduci poſſum, ut non rectè eos judicare ſentiam qui τοὺς ἔξω, aut τοὺς ἔξωθεν, ut loquitur Chryſoſtomus, hoc eſt, *qui ſunt extra Eccleſiam,* intelligunt; atque ità mens ſit quam dixi: A qua nec B. Hieronymus recedit, qui, *Contemtibiles in Eccleſia eos judices dicit, quos appellat infideles.* Quam ſententiam imprimis confirmant quæ ſequuntur: Ut hoc velit, *De rebus quæ ad vitam hanc pertinent, eos quos contemnit atque excludit Eccleſia, judices hìc collocatis. Ut pudeat vos, dico. Adeóne nemo inter*

vos

vos eſt qui tantum ſapit ut inter fratres dijudicare poſſit? Contrà verò, frater cum fratre ſi contendat, ab infidelibus judicatur. Paſſim autem ἀδελφοὺς, *fidei domeſticos* dici, καὶ τοῖς ἔξω (*iis qui extra Eccleſiam ſunt*, dico) opponi, nemo ignorat. Undè & ἐξουθενεῖν fortaſſe τὸν ἀδελφὸν 14. Rom. dicitur. Sed nec, quantum recentior exiſtimat interpres, falli eos dixerim, qui, ut Apoſtoli hic vehementiam intendant, interrogandi notâ hæc diſtinguunt; τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε; neque enim obſtant quæ obſtare arbitratur. Capite ſeptimo cùm dicitur, Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν. Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν, mirum quos errores res exigua & olim & hoc tempore pepererit. Vulgaris in Græca lingua ac Hebræa defectus eſt, qui τὸ *malle* vel vicinâ voce vel non unâ exprimunt: Quod quales quantáſque moleſtias B. Hieronymo in libro adversùs Jovinianum & alibi crearit, ſciunt qui & eos libros & alios legerunt. Quemadmodum τῷ רצה, ſimilibúſque, etiam τὸ *malle* Hebræi exprimunt: Quod Græci μᾶλλον βούλεσθαι aut προτιμᾶν dicunt. Non ergò verum quod ad hunc locum, teſte eodem B. Hieronymo, Pierius notabat olim; Ταῦτα λέγων ὁ Παῦλος, ἄντικρυς ἀγαμίαν κηρύσσει, *Hoc cùm dicit Paulus, ſtrictè cælibatum præcipit.* Qui certè προτιμᾷ, οὐ κηρύσσει, *præfert, non præcipit.* Sequitur enim, ἀλλ' ἕκαστος τὸ ἴδιον χάρισμα ἔχει. Quis autem credat, rei tam exiguæ ignorantiâ rem ſanctiſſimam matrimonium in contemtum potuiſſe adduci? Sequitur, Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. ac deinde, Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος, Εἴ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, &c. Ubi cùm priùs dixiſſet, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, mox autem, ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος, haud dubiò antiquum Prophetarum morem, qui alia αὐτοκελεύστως, alia ἐξ ἐπιταγῆς ſeu *expreſſo mandato*, dicebant, reſpexit: Ità 2. Sam. 7. 3. Καὶ εἶπε Ναθὰν πρὸς τὸν βασιλέα. Et mox, Καὶ ἐγένετο ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ναθάν. B. Hieronymus, ex obſervationibus, ut videtur, Judæorum, Quæſt. Hebr. in lib. Regum, DIXITQUE NATHAN AD REGEM, OMNE QUOD EST IN CORDE TUO, VADE, ET FAC, QUIA DOMINUS TECUM EST. *Hoc enim Nathan ex ſe quoque & ſermone Domini dixit ad David. Illud verò quod ſequitur, ex ſermone Domini dixit;* HÆC DICIT DOMINUS, NUNQUID TU ÆDIFICABIS MIHI DOMUM AD HABITANDUM? Dicit autem Dominus etiam quæ in Scripturis exprimuntur, hoc eſt, τὰ ἐγγράφως λεγόμενα, ut veteres loquuntur. De tali ergò vel revelato, aliàs mandato, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. Quam dicendi formulam & SS. Patres nonnunquam expreſſerunt: Nyſſenus De virginitate cap. 6. Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτῆς τῆς θείας φωνῆς. Et ante eos, οἱ ἔξω. inter quos Euripides; qui, Cap. 7. v. 6, 7. v. 10. v. 12.

καὶ οὐκ ἐμὸς
Ὁ μῦθος ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς μητρὸς πάρα.

E quo Flaccus,

Nec meus hic ſermo eſt, ſed quem præcepit Ofellus.

conciliandæ, ſcilicet, autoritati. Aliquot pòſt verſiculis, ut nunc diſtinguuntur, legitur, Περιτετμημένος τις ἐκλήθη; μὴ ἐπισπάσθω. Ubi qui adeò præfracto adversùs verè eruditos ſunt animo, ut nè conjecturas quidem quamvis nihil in contextu immutetur, ſolo eruditionis aut, ut ipſi vocant, Criticorum odio (cùm ipſum nomen quid velit ſibi, neſciant) admittere dignentur, videant quid hîc de plurimorum tranſpoſitione verſuum recentior notaverit interpres: qui librariorum (quanquam è conjectura tantùm) culpâ factum putat, ut verſiculi iſti 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24. tranſpoſiti ſint. De quo quid ſentiam non dicam: quamvis eodem quo nunc modo diſtinctos fuiſſe tum verſus, atque hâc occaſione id eveniſſe, quis dicat? malignitatem tantùm deprecor eorum, qui quid liceat cùm non intelligant, nihil licere iis volunt qui meliùs fortè hæc intelligunt. Sequitur, Ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. Ubi iterum τὸ, ἀλλὰ, Syrorum more: qui ſuum, aut potiùs Græcorum, ſic uſurpant. Græcè dicas, οὐδέν ἐστιν εἰ μὴ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ, *nihil eſt niſi obſervatio mandati Dei;* nihil in illis ſpectatur niſi ut obſervetur mandatum Dei. Ità 2. Cor. 2. 5. v. 18. v. 19.

οὐκ

v. 25. οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους. Sequitur haud ità multò poſt, Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. Ubi recentior interpres, γνώμην δίδωμι, do quod ſentio: an rectè, viderint alii: Mihi certè aliud videtur. Veteres γνώμην hic συμβουλὴν interpretantur: Inter quos Damaſcenus lib. 3. De orthodoxa fide; Ἰστέον δὲ, ὡς τὸ τῆς γνώμης ὄνομα πολύτροπον καὶ πολυσήμαντόν ἐστι. ποτὲ μὲν γὰρ δηλοῖ τὴν συμβουλὴν, ὥς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος, Περὶ δὲ τῶν παρθένων διαταγὴν οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι. Minùs igitur moleſtè, qui *conſilium*
v. 29. reddidit. Eodem capite, Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοὶ, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος· τὸ λοιπόν ἐστιν, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι. Ubi cùm καιρὸν dixit, eum intelligit quem καιρὸν τοῦτον ſive עולם הזה, *ſeculum hoc* ſive *præſens*, ad verbum, Ma-
Ibid. giſtri, alii *tempus vitæ* dicunt: Quod Apoſtolus voluit. Cùm autem additur, τὸ λοιπόν ἐστιν, metuo nè recentiori hîc non accedendum ſit interpreti, qui hæc conjungit, ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν. quod interpretatur, *tempus contractum eſt in poſterum*. Quantò enim meliùs Robertus Stephanus, & ſi qui alii, ὁ καιρὸς συνεσταλμένος· τὸ λοιπόν ἐστιν, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, &c? Nihil uſitatius Apoſtolo, quàm ut peculiares μεταβατικὰς, ex more ſuo, hoc eſt, quibus ad alia tranſire ſolet, adhibeat notas: qualia ſunt, λοιπὸν, τὸ λοιπὸν, τοῦ λοιποῦ, &, quod hîc legitur, τὸ λοιπόν ἐστιν. Ità 2. ad Corinth. 13. 11. λοιπὸν, ἀδελφοὶ, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, &c. Ad Gal. 6. 17. Τοῦ λοιποῦ, κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. ubi alii, τὸ λοιπὸν, habent. Ad Epheſ. 6. 10. Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ. & aliàs non ſemel; ut 2. ad Theſſ. 3. 1. Τὸ λοιπὸν προσεύχεσθε, ἀδελφοὶ, περὶ ἡμῶν. Quò magìs mirum, reperiri qui diſtinctionem cum recentiori, de qua dicebamus, tuentur. Neque ſanè tanti eſt interpretatio quam adhibuerunt quibus hoc tantopere placet, ut à veteri interprete recedant. Sed nec aliter jam olim etiam antiquiſſimi legerunt: ut Tertullianus, qui lib. ad uxorem, *Quid ergò fiet, ſi quæ olim deteſtabilia ſunt penès Dominum, ab his nos nunc arceat?* Tempus, *inquit*, in collecto est. superest, ut qui matrimonia habent, tanquam non habentes agant. Exhortatione ad caſtitatem, *Sanè licebit, ſi qui adhuc typi alicujus futuri ſacramenti ſuperſunt, quos nuptiæ tuæ figurent, aut ſi etiam nunc locus eſt vocis illius,* Crescite et multiplicamini, *id eſt, ſi nondum alia vox ſupervenit,* Tempus jam in collecto esse: restare, ut et qui uxores habent, tanquam non habentes agant. Neque aliter Cyprianus; *Tempus collectum. Supereſt ergò, ut & qui habent uxores, quaſi non habentes ſint,* Teſtimon. lib. 3. adverſùs Judæos ad Quirinum: Ut alios omittam. Divinitus interim Apoſtolus, cùm & ea quæ habemus paulò magis quàm quæ non habemus noſtra dici mereantur, quia non haberi quæ habentur, & amitti poſſunt ſubitò quæ maximè ac immodicè amantur, etiam caſtiſſimo puriſsimóque amori moderandum docet, cùm præcipit, *ut qui uxores habent, ac ſi non habeant ſe gerant.* hoc eſt, Neque ità ament, ut non primam Dei, ac amoris qui debetur illi, rationem habeant, neque ità, ut non poſſe amitti quod habetur cogitent: Nè vel cùm jam non habentur quæ habuimus, immodicè dejiciamur; vel dum habentur, noſtra eſſe, cùm non ſint, exiſtimemus: quæ, ut de liberis uxoribúſque Epictetus loquitur, in poteſtate noſtra eſſe volumus, cùm noſtra non ſint. Servare autem modum hîc quàm non ſit omnium, ſi quiſquam, nos ante annos aliquot, amiſſâ ſuaviſsimâ caſtiſsimâque uxore, Ermgardi Rutgerſiâ, experti ſumus: Quam & ſuperſtitem tenerrimè dileximus, & amiſſam dolore immenſo proſecuti ſumus. Quod & næniâ lugubri ἐπιμίκτῳ, quam eximio tum Medico Johanni Beverovicio, optimè de valetudine ejus merito, inſcripſimus, teſtati ſumus: Nunc autem, ex occaſione oraculi veriſsimi, loco monumenti inſerendam hîc duximus, exiſtimamus.

Qualis avia turtur
Viduata dulci compare infelix gemit,
Noctémque ducit triſtibus querelis,
Deſerta, miſera, nec modum
Ponit flebilibus modis;

Talis

Talis ego, mea Vita, mei
Neſcius, infelix, neque mentis
Compos miſeræ, ſolam unámque
Te, mea, quæro, te, mea, poſco,
Nec tamen invenio,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.
Si nobis ſua vota Deus ſuus,
Si lex non mutanda daret,
Qui nunc omnibus excidimus
Deſerti, miſerabiles,
Non ſaxum fierem, aut lapis,
Non arbos, neque avis vaga,
Sed lacrymæ, lacrymæ fierem,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.
Felix Niobe, felix Sipylo
Quæ deſtillas ab imo
Animi ſenſim vulnera mœſti,
Sempérque liqueſcis
Indefeſſis anxia curis!
Sic liqueſcam, ſic ſeneſcam,
Nec peream, quamvis peream,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.
Mea Ermegardi, lux mea,
Quondam ferocientis
Domitrix invicta juventæ,
Cordis hujus machina, in-
expugnabilis, impotens,
Lex pudoris, officina temperantiæ, domûs
Ancora univerſæ,
Mentis hujus imperatrix, & triumphatrix mea,
Nunc animi laceri,
Fluctuantis, nec ſui,
Naufraga tempeſtas,
Cui me relinquis, ô mea,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi?
Si mori tecum haud licet,
(Nam tecum decuit mori)
Vivendo liceat mori:
Dum vivimus, moriamur.
Memoria nobis, ſola quæ ſupereſt, tui
Infixa manet ſenſibus imis,
Indomabilis, recens:
Et nova ſemper, ſempérque comes,
Amiſſa monſtrat, nec tamen exhibet;
Sed afflat, urit, & necat, nec exſtinguit,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.
Communis quoties tori
Pignora aſpicio miſer,
Traduces tuos meóſque,
Imaginem ſolam tuî,
Toties miſer videre
Te cogor, neque quam volo

 Video,

Video, ut quendam,
Sed video, ut peream,
Imaginem ſolam tui.
Hoc quoque nunc ſupereſt,
Ut videam te, nè videam,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.
Si potuit manes arceſſere
Eurydices, teneræ Eurydices,
Threicius vates fidibus,
Quam ſuperas rediiſſe in oras
Falſi memorat Græcia mater,
Soliſque Muſis ſæva mors viam pandit;
Non aliud majus
Precium lyræ, meique,
Ardoriſque, Deos rogem,
Quàm tecum ut tumulo tegar,
Atque ut tecum obeam, tecum abeam miſer:
Ut quò ſponte feror, tecum abeam, mea,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.

v. 36. Eodem capite cùm legitur, Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, locus planè elegans: De quo videndum quid interpretes; Recentior imprimis. Notaverat ad eum B. Hieronymus, *Turpis videri poterat, ſi cupientem nubere virginem ſuam nubere non permittat, & illa fuerit fornicata.* Interpres autem vetus, qui plerunque adhæret verbis, quem idem ſecutus eſt Hieronymus, habebat, *Si quis autem turpem ſe videri exiſtimat ſuper virgine ſua, quòd ſit ſuperadulta.* cùm in Græco, ἐὰν ὑπέρακμος ᾖ, legatur. Quod ſatisfeciſſe non videtur aliis: Quibus placuit, *Cæterùm ſi quis aliquid non decens à ſe in virginem ſuam committi putat, ſi florem ætatis excedat.* ſucceſſu fortè non optimo. Ἀσχημονεῖν Helleniſtis dicitur, cui infamia adhæret, qui malè audit: Ezech. 16. 7. σὺ δὲ ἦσθα γυμνὴ καὶ ἀσχημονοῦσα. in Hebræo, *diſcooperta* ſive *nuda*; hoc eſt, *turpis, famoſa*: ità v. 22. ὅτε ἦσθα γυμνὴ καὶ ἀσχημονοῦσα, & aliquoties eodem capite. Hoc igitur nunc dicit, *Si quis autem infamiam aliquam, quod ad virginem ſuam, conciliari ſibi exiſtimat, cum ætatis florem exceſſerit, ideóque ut elocetur neceſſe putat; is id faciat: Quod præſtat, quàm infamiam conciliari illi; ex libidine aut fornicatione ejus*, nempe: ut rectè B. Hieronymus. Nam τὸ, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, ipſe interpretatur mox, cùm addit, μὴ ἔχων ἀνάγκην. Deinde, ἐπὶ τὴν παρθένον, διὰ τὴν παρθένον, vel κατὰ, Hebraiſmus. Apparet igitur quid ſit, ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον. Ità Tobiæ 3. 14. quod Sara dicit, ὅτι οὐκ ἐμόλυνα τὸ ὄνομά μου, οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατρός μου, Apoſtolus diceret, οὐκ ἀσχημονεῖν ἐποίησα τὸν πατέρα ἐπ᾽ ἐμέ. Porrò, ἀσχημονεῖ ἐπὶ τὴν θυγατέρα, cujus filia vel ſe proſtituit, vel talis ex licentia laſciviâque morum audit. Unde Rabbi Akiba, ut eſt apud Gemariſtas, legem illam Levitici 19. 29. *Ne proſtituas filiam tuam, ut illam ſcortum facias*, de eo exponebat qui nubilem domi detineret filiam; ut qui τῆς ἀσχημοσύνης ἑαυτοῦ θυγατρὸς, & ſibi pariter & illi, cauſa eſſet.

Cap. V.

Locus, Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων. Εἰδωλόθυτα, *Præcepti cibi, delibati altaribus potus, ſacrificiorum reliquiæ, delibata pocula, Minucio. Locus,* οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ. Μηδὲν ὄντες, *Dii gentium, Helleniſtis.* Δαιμόνια אלילים. εἷς Θεὸς, ὁ εἷς δὲ ὁ αὐτὸς Θεός. *Eodem loco quare Spiritûs Sancti mentio non fiat: Epiphanii ſententia. Epiphanii Græcorumque de Spiritûs Sancti ἐκπορεύσεως ſententia.* Ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει. *Non novum in Sacris literis, cùm de Trinitate agitur, aliquam diſſimulari Perſonam. Locus,* οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν. Περισσεύειν.

*στήειν. ὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀιὼν quomodo & hic & alibi nonnunquam
uſurpetur. Εἰς τὸν αἰῶνα, διὰ βίου.*

CApitis octavi initio dicitur, Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι πάντες γνῶσιν Cap. 8.
ἔχομεν. Quales ſunt *præcepti illi cibi, & delibati altaribus potus*, quomodo eleganter v. 1.
Minucius Octavio loquitur; *Convivia publica abſque vobis. Sacra certamina, præceptos
cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis.* Idem, *Quòd verò ſacrificiorum reliquias &
pocula delibata contemnimus, non confeſſio timoris eſt, ſed veræ libertatis aſſertio.* Paulò
pòſt ſequitur, Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσ- v. 4.
μῳ. Quod recentior interpres, *ſcimus idolum nihil eſſe in mundo.* Quare? Omne idolum
quippe σχετικῶς ſeu *relativè* dicitur: Idola autem ut inanima ac muta, ità qui repræſen-
tantur, mortui, aut nihil ſunt. Unde μηδὲν ὄντες, Dii gentium ab Helleniſtis 1.Sam.12.
21. dicuntur; Καὶ μὴ ἐκκλίνητε ὀπίσω τῶν μηδὲν ὄντων, οἳ περανοῦσιν οὐδὲν, καὶ οὐκ ἐξε-
λοῦνται, ὅτι οὐδέν εἰσι. quod in eo loco תהו, *vanitas*. Eodem capite legitur, ὥσπερ εἰσὶ v. 5.
θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοί. Porrò, quemadmodum cùm antè dixit, ὅτι οὐδὲν εἴδωλον
ἐν κόσμῳ, locum Pſalmi 96. 5. ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια, reſpexit, cùm
δαιμόνια eo loco אלילים, οὐδὲν vel οὐδαμινοὶ, ſint (de quibus integer Tractatus exſtat
in Thalmudicis עא עברת אלילים inſcriptus) ità nunc quomodo πολλοὺς εἶναι
θεοὺς, *multos eſſe Deos*, dicat, quæri poteſt. Ac verum quidem reſponderi poſſe, quod præ-
ceſſit, λεγομένους intelligi, οὐκ ὄντας, ut Chryſoſtomus: Fortè & nec eos veriſimile intel-
ligi, quos antè οὐδὲν eſſe dixit; baalim nimirum, quod hic eruditis videtur: Cùm præſer-
tim, poſtquam de idolis egit, ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς, *nullum eſſe Deum præter
unum*, ſubjunxerit. Unde & miniſtros cœleſtes intelligi hic malim; qui & ipſi אלהים
non אלילים dicuntur: quò alluſiſſe videtur. Quemadmodum autem eâ ratione θεοὶ
ἐν οὐρανῷ πολλοὶ, quorum exercitus Divinam ambire majeſtatem dicitur: ità θεοὶ ἐπὶ
γῆς, qui cum poteſtate in terra verſantur; quos & κυρίους dixit. Adde, quòd in cœlo eſſe
baalim non poſſunt: quos & nihil eſſe in terra dixit. Et cœleſtes Spiritus, ut Dii, ità ni-
hil quàm λεγόμενοι, quibus ineffabile non convenit nomen: Quod Theodoretus Quæſt.
15. in Exod. vendicaſſe ſibi Deum ait, ut à baalim & elilim diſtingueretur; Ἐπειδὴ γὰρ
καὶ οἱ δαίμονες Θεοὶ καὶ Κύριοι ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν θεραπευόντων αὐτοὺς, τὸ τετράγραμμον
ὄνομα ἔδωκεν ὁ Θεὸς τότε ἀνεκφώνητον τοῖς πιστοῖς, *Quandoquidem enim & dæmones Dii ac
Domini, à quibus colebantur, dici ſolebant, nomen tetragrammaton tum ineffabile piis dedit
Deus.* Sequitur, Ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς v. 6.
Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Ubi εἷς Θεὸς, *unus Deus*, qui &
ὁ αὐτὸς Θεὸς. Unus idémque Deus, eſt Pater: Unus idémque Deus, eſt Dominus noſter
Jeſus Chriſtus. Quis autem interpretationem non miretur quam nonnullis ex antiquis
Patribus expreſſit hic locus? Epiphanius, ut cauſam reddat quare S. Spiritûs hic mentio
non fiat, Ἐπειδὴ περὶ υἱὸς καὶ υἱὸς διηγεῖται, inquit, οὐκ ἔδει τὸ Πνεῦμα αὐτοσύστατον αὐτὸ
γνῶναι ἑαυτοῦ· ἀεὶ γὰρ φυλάττει ἡ θεία γραφὴ ὑπόδειγμα ἡμῖν γνῶναι. ἐφθέγγετο οὖν ἐν
Πνεύματι ἁγίῳ ὁ ἀπόστολος, καὶ ἔλεγεν, Εἷς Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς
Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα. ἦν δὲ σὺν Πνεύματι ἁγίῳ τοῦτο λέγων· οὐ γὰρ ἵνα λείψῃ ἡ τριάς.
Quem ſi ſequimur, ideo de Spiritu Sancto nihil dixit, quia Spiritu Sancto dictante ſcri-
ſit autor; qui Spiritus ſe ipſe, ut exemplo nobis eſſet, non commendavit. Hæc enim
mens loci, qui adverſus Melchiſedecianos exſtat. Adverſus Noetianos autem dilucidiùs;
Λέγων οὖν περὶ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, οὐ κοῦφος ἦν ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου, ἀλλ' ἐν Πνεύματι ἁγίῳ,
ὡς ἔφην, ἐφθέγγετο. εἴωθε δὲ ἀεὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὐ συστατικὸν ἑαυτοῦ ποιεῖν, ἵνα μὴ ἡμῖν
ὑπόδειγμα δώσῃ τοῦ περὶ ἑαυτῶν τὴν σύστασιν ποιήσασθαι, *De Patre igitur & Filio cùm
agit, S. Spiritu non erat deſtitutus, qui in S. Spiritu, ut dixi, loquebatur. Non ſolet autem
commendare ſemet ille Spiritus, nè ad commendationem noſtri hoc nobis præeat exemplo.* Quaſi
non cùm alibi tum apud Johannẽ, qui propterea hoc Spiritu non caruit, S. Spiritus ab ipſa
Veritate commendetur; ut cùm Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθείας, Ὁδηγὸς ἀληθείας, Παρά-
κλητος item dicitur: aut hæc nova commendatio ac laus ſit, ſi cum Patre & Filio Sanctus
quoq; Spiritus laudetur: aut cum ea quâ ſe homines extollunt commendatione id quicquã

habeat commune. Cæterùm; quemadmodum nec Filius eò minùs (abſit enim) Deus quia Pater ſic vocatur, neque eò minùs Pater Dominus quia ſic vocatur Filius; ità neque Spiritus, qui & utrumque cum utroque eſt, omittitur, cùm procedere ex utroque intelligatur. Et ut Filius ἐν σχέσει ad Patrem, ità mirum non eſt ſi & Spiritus ἐν σχέσει quam ex proceſſione ab utroque ad utrumque habet intelligatur. Quod non cogitabat fortè Epiphanius, qui cùm Græcis, ſuóque more, ex ſolo Patre S. Spiritûs proceſſionem profitetur; quanquam Chriſti Spiritum non eſſe neget: Qui ibidem, Ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, ἐνυπόστατον ὄν, καὶ ἐν ἀληθείᾳ τέλειον Πνεῦμα, τὸ τῆς ἀληθείας, τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, *Ex ipſo Patre & Spiritus procedit, qui revera & per ſe ſubſiſtit; quemadmodum revera perfectus veritatis Spiritus, Spiritus Patris, Spiritus Chriſti.* quanquam non Chriſti tantùm; ſed & διὰ Χριστοῦ διδόμενον, *quòd per Chriſtum daretur.* Neque ideo ἀπὸ Χριστοῦ. ſive τοῦ Υἱοῦ, ἐκπορεύεσθαι, *à Chriſto, ſive à Filio, procedere*, ſed λαμβάνειν ſeu *accipere*, dicebant: quemadmodum non ſemel idem autor loquitur. Sed, ut dixi, tota difficultas tollitur ſi ambiguitas τοῦ, ἐκ, tollatur. Uterque enim idem Deus eſt. Quomodo autem qui hoc dicit, Spiritum excludit? Adde, nè mirum quidem eſſe, neque Sacris literis inuſitatum, è tribus aliquem diſſimulari, quia de eodem Deo agitur & uno. Rectè apud Photium Aſterius, qui hoc inſuper familiare Paulo notat; Σύνηθες γὰρ τοῦτο τῇ γραφῇ, ποτὲ μὲν ὀνομάζειν μόνον τὸν Υἱὸν, ποτὲ δὲ τὸ Πνεῦμα σὺν τῷ Υἱῷ. ἄλλοτε δὲ ἄρχεται μὲν ἀπὸ Πατρὸς, καταλήγει δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα· καὶ ἀνάπαλιν, ἀρχὴν μὲν ποιεῖται τὸ Πνεῦμα, διέξεισι δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τὸν Πατέρα. καὶ τὸ ἰδίωμα μάλιστα τοῦ θείου συντηρεῖται Παύλου, *Familiare enim id Scripturæ, ut nonnunquam ſolum exprimatur nomen Filii, interdum Spiritûs cum Filio. Interdum incipit à Patre, ac deſinit in Spiritum: interdum contrà incipit à Spiritu, per Filium autem progreditur ad Patrem. Quod divino uſitatum Paulo ac quaſi proprium.* Eodem capi-
v. 8. te, οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. Quibus verbis de indifferentibus, quæ extra infirmorum offenſionem ſunt talia, agitur, ni fallor, ut recentiores Theologi loquuntur. Cur hoc loco reddiderunt ergò, *neque enim ſi veſcamur, abundantiores ſumus: neque ſi non veſcamur, pauperiores reddimur*? Quod aliud, ſi rectè aſſequimur, ab eo quod Apoſtolus volebat: qui, ut arbitror, volebat, *neque enim ſi*
v. 13. *comedamus, pluris; neque ſi non comedamus, ideo minoris ſumus.* Sub finem dicitur, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Ubi notandum, quod antiqui obſervant Critici, τὸ, αἰὼν, nihil aliud nonnunquam deſignare quàm τὸν βίον: ut in illo Homeri,

Ἄνερ ἀπ' αἰῶνος νέος ὤλεο.

Cui ſimile quod hoc loco Sacri notant Critici: inter cæteros Procopius ad 3. Geneſ. Τὸ δὲ, εἰς τὸν αἰῶνα, προσκεῖται ἀντὶ τοῦ, διὰ βίου. ᾧ ὅμοιον τὸ παρὰ Παύλῳ, Οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Et certè nihil aliud voluit Apoſtolus. Quomodo & vulgò loquimur.

Cap. VI.

Locus, Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν; Περιάγειν *quid, & quomodo uſurpatum: Trahere fœminas.* Ἀδελφὴ γυνὴ *quæ: Fidei domeſtica.* חריר, Ἀλλογενής. Ἀλλογενὴς θρησκεία. *Mos circumducendi opulentas fœminas, à quibus alebantur Eccleſiæ Doctores, ut toti miniſterio vacarent.* Συνείσακτοι, ἀγαπηταί: *& unde mos circumducendi tales.* τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι, *& quomodo accipiendum: Interpretatio ejus ex ipſo Apoſtolo petita. Locus,* Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται. Ἀναγκοφαγία *athletarum:* ἡ βίαιος τροφή. Ἐγκρατεύεσθαι, *de re Venerea: Etiam ad alia tranſlatum. In Venereæ rei continentia eos qui certarent exerceri ſolere.* Ἐγκράτεια, *de Exercitatione ipſa,* Ἄσκησις, *Tenacitas.* οὕτω τρέχω ὡς οὐκ ἀδήλως. Ἀδήλως τρέχειν, *quid. Movere in currendo, ac Promovere.* Ἀέρα δέρειν, *In ventum brachia jactare, Ventilare, Ictibus auras verberare.* ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ. *Aliud* ὑπωπιάζειν, *aliud* ὑποπιάζειν. πιάζειν *Dorum.*

Cap. 9. NOn procul ab initio capitis quod ſequitur, cum Apoſtolus dixit, Μὴ οὐκ ἔχομεν
v. 5. ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν; περιάγειν ſine dubio סבב, *de loco ſcilicet*

transferre

transferre in locum. Quo ſenſu Severus Cæcina apud Tacitum, *in ſocios aut gentes trahere fœminas*, eleganter dixit; *Haud enim fruſtrà placitum olim, nè fœminæ in ſocios aut gentes exteras traherentur*, lib. Annal. 3. Quod περιάγειν Helleniſtæ, quaſi *de loco in locum trahere*, aut *abducere*, ut peregrinantes ſolent, Ezech. 47. 2. dixerunt; καὶ περιήγαγέ με τὴν ὁδὸν ἔξω, πρὸς τὴν πύλην τῆς αὐλῆς. quod eſt, *circuire fecit.* Quare autem ἀδελφὴν γυναῖκα? Ut intelligamus πίστεως οἰκείαν, *fidei domeſticam*; quemadmodum ad Galatas cap. 6. v. 10. loquitur Apoſtolus. Opponitur autem ἀδελφῇ ei quam nonnunquam זרה Hebræi dicunt; quæ peregrina & à fide quaſi aliena, ἀλλογενὴς plerunque Helleniſtis: Quales perpetuò ταῖς ἀδελφαῖς aut ἀδελφοῖς opponi ſolent: ut ſi עבודה זרה, quod de cultu gentilium vulgò uſurpatur, ἀλλογενῶν θρησκείαν dicas. Senſum porrò hunc eſſe volunt Græci; Cùm alii ex Apoſtolis non operentur manibus, ſed aliorum (quos erudiunt nimirum) ſumtibus, ope, ac miniſterio ſuſtineantur (quales ſunt quos ſanctæ & ætate jam provectæ comitantur fœminæ, quæ & de ſuo iis aliquid ſuppeditant) quidni idem mihi liceat ac Barnabæ? niſi fortè id quod ἀδιάφορον in aliis vocatur aliud in nobis & illicitum dicatur. Idem voluit Chryſoſtomus cùm dixit, Οὐ τρέφομεν οὐδὲ πίνομεν παρὰ τῶν μαθητευομένων λαμβάνοντες, καίτοι ἐξουσίαν ἔχοντες τοῦ λαβεῖν, *Non comedimus nec bibimus eorum ſumtu quos docemus, cùm id nobis liceat.* De his matronis Græci, Αἱ εὔποροι γυναῖκες ἠκολούθουν ἐνίοις τῶν ἀποστόλων, εἰς τὸ ἀναγκαίας αὐτῶν χρείας χορηγῆσαι· ὡς αὐτοὺς λοιπὸν ὄντας ἀμερίμνους περὶ τούτου, μόνῳ τῷ κηρύγματι ἀποσχολεῖσθαι, *Matronæ opulentæ quoſdam ſectabantur ex Apoſtolis, quæ in neceſſariis ſubveniebant illis: ut de his quæ vitæ ſuſtinendæ faciunt ſecuri, ſoli poſtea miniſterio vacare poſſent.* Ex qua opinione ac interpretatione loci peſſimus ſenſim mos invaluit, quem & damnat Epiphanius: qui fœminas ejuſmodi ut συνεισάκτους ità ἀγαπητὰς dixit; Ἀλλὰ μὴ τοῦτο σφαλῇ εἰς βλάβην ποτὲ, καὶ δόξωσιν ἐν τούτῳ λαμβάνειν πρόφασιν συνεισάκτους καὶ ἀγαπητὰς ἐπικαλουμένας ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν, *Nè hoc tamen fraudi ſit quibuſdam, atque hinc arripiant occaſionem ut quas* ἐπεισάκτους *& dilectas dicunt excogitent.* Vide in Antidicomarianitarum hæreſi, ubi locum habes. Et revera ſi de uxore accipias, quónam referetur id quod ſequitur, οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι? Nam qui τὸ, ἐργάζεσθαι, pro μὴ ποιεῖν τοῦτο accipiunt, non video quo pacto linguæ Græcæ peritiam tueri poſſint. Quid hæremus autem, cùm de hoc ipſo, περὶ τοῦ ἐργάζεσθαι nimirum, mentem ſuam ipſe Apoſtolus 2. Theſſ. 3. 8, 9. interpretetur? ubi eadem: Οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος· ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν. Οὐχ ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν εἰς τὸ μιμεῖσθαι ἡμᾶς. Hoc igitur voluit, Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν; μὴ οὐκ ἔχομεν μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; *Nonne & nobis conjugem ſororem, è fidei domeſticis, circumducere nobiſcum licet? An ſolis nobis, mihi ac Barnabæ, non operari non licet?* Περιάγειν autem, de uxore, ut in loco Taciti. Eodem capite cùm dicitur, Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα v. 25. ἐγκρατεύεται, quæri, neque ſine cauſa, poteſt quomodo hic athletarum, ſive eorum qui certare ſolent, autor continentiam commendet, cùm de iis conſtet, nullum genus hominum voracius fuiſſe. Nota ἀναγκοφαγία Ariſtotelis, nota βίαιος τροφὴ, & ſimilia. Porrò, ἐγκράτειαν de continentia in Venere plerunque uſurpari, cùm ex aliis tum ex illo Apoſtoli patet, Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. Quanquam & ab hac diſtinguatur, & de omni abſtinentia nonnunquam uſurpetur: ut cùm canone Concilii Carthaginenſis tertio, περὶ ἐγκρατείας καὶ ἁγνείας, quarto autem ſpecialiter, περὶ ἀποχῆς γυναικῶν, agitur. Jam autem in Venereæ rei continentia exercitari ſolere eos qui certarent, ità quidem ut eſſent qui ab omni prorſus Venere ſe abſtinerent, vix ignorare quiſquam poteſt. Quod ſi voluit Apoſtolus, cur τὸ, πάντα, quod eſt, ἐν πᾶσιν, addidit? Manifeſtum ergò, aliud intelligendum. Certum autem eſt, ἐγκράτειαν, de ipſa tum exercitatione tum laboribus quos perferebant οἱ ἀγωνιζόμενοι, in uſu olim fuiſſe. Eruditiſſimus veterum Heſychius, Ἐγκράτεια, ἄσκησις. Nobiliſſimum Henrici Stephani Gloſſarium non modò *continentiam* ſed & *tenacitatem* interpretatur. Quare nec re-

centior interpres nec antiquus, ſi quid judico, hic audiendus: quorum alter, *in omnibus*
eſt continens; alter, *ab omnibus ſe abſtinet*: Cùm aliud voluerit Apoſtolus: útque ſic,
πάντα ἐγκρατεύεται, ſit, *cuncta patienter tolerat*, aut *perfert*. Coguntur, cruciantur, fa-
v. 26. tigantur, qui decertant, ut Tertullianus alibi. Paulò pòſt ſequitur, Ἐγὼ τοίνυν οὕτω
τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως. Ubi ſanè neſcio cur tantopere & antiquioribus & recentiori
illud, *in incertum*, placuerit. Ἀδήλως τρέχουσι, qui, ut loquitur Comicus, in currendo
movent potiùs quàm promovent: Eunucho,

C. Move verò ocyùs
Te, nutrix. S. Moveo. C. Video, ſed nihil promoves.

Ait igitur *ſe currere, ſed* οὐκ ἀδήλως. ac ſi, *cum profectu ac progreſſu*, dicas. Sequitur,
Ibid. οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων. Hoc autem, quod Seneca, *in ventum brachia jactare*
ac manum, dixit; *Solvere iſta quid aliud eſt, quàm manum in ventum jactare & brachia?*
Nat. Quæſt. lib. 7. Quemadmodum qui in certaminum aut præliorum proluſionibus
brachia jactabant: quod *ventilare*, ſive ἀέρα δέρειν, dicebatur. Idem Epiſt. 117. *Quàm*
ſtultum eſt, cùm ſignum pugnæ acceperis, ventilare? Remove iſta luſoria arma: decretoriis
opus eſt. Maro de Darete ſuo, in quo omnia ad oſtentationem compoſita, *& verberat icti-*
bus auras, dixit,

Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternáque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.

v. 27. Sequitur ſub finem, Ἀλλ' ὑποπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ. Ubi nulla difficultas;
nullâ ſugillatione opus eſt: neque ὑπωπιάζω cum nonnullis, ſed ὑποπιάζω potiùs le-
gendum. Nam πιάζειν, Dorum, pro πιέζειν: unde ὑποπιάζειν. Eruditè, ut omnia, He-
ſychius, Ὑποπιαζόμενοι, (Ità enim ex literarum ordine ſcribendum) ταπεινούμενοι, μαραι-
νόμενοι· ὑποπιασμὸς γὰρ ταπείνωσίς ἐστι σώματος. Ait, ità corporis afflictionem ſive hu-
miliationem dici; ex hoc loco haud dubiò: Quid autem aliud Apoſtolus voluit? Suo an-
tem loco ac proprio, idem, Ὑπώπια, τὰ ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς οἰδήματα, καὶ ἀπὸ μέρους ἢ ὅλην
τὴν ὄψιν δηλοῖ, καὶ τὰ πελιώματα. Quod jam aliud.

Cap. VII.

Locus, Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο. πάντες εἰς ἕνα· πάντες ἕως αὐτοῦ. *Theophy-*
lacti ſententia. τῷ Μωσῇ ἐκοινώνησαν. *Locus*, Μηδὲ γογγύζετε. *Judæorum de iis quibus*
nullæ vitæ futuræ pars erit, opinio. ὑπὸ ὀλοθρευτοῦ ἀπολοῦνται. Θρησκείας: *quam &* τῷ ὀλο-
θρευτῇ, *ſive percuſſori Angelo, tribui. Angelis, quæ miniſterio eorùm fiunt, ſed à Deo, in*
Veteri nonnunquam Fœdere aſſignari ac Novo. περὶ προσώπου ἀγγέλου *Helleniſtis, quod*
περὶ προσώπου τοῦ Θεοῦ *Hebræis. Angelus crudelis, Chaldæis; Vaſtator.* Ὀλοθρευτὴς,
quis ad verbum Syris. Malus Spiritus, Lorarius Syris: Cui & an μάστιγες, *cùm à*
Marco dicitur, ὅσοι εἶχον μάστιγας, *tribuantur. Locus*, ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνε-
ται; χάριτι μετέχειν: *Ipſius Apoſtoli interpretatio. Chryſoſtomi ſententia.*

Cap. 10 CApite decimo ſtatim occurrit locus iſte, Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο. Ubi
v. 2. videndum an non eruditos fugerit ratio. Meo quidem animo, cùm dixit, πάντες εἰς
τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο, non aliud voluit niſi, *omnes cum Moſe; omnes, nè excepto quidem*
Moſe: ut ſignificet, non quenquam in Moſen, ſed Moſen reliquóſq; in nube & mari fuiſſe
baptizatos. Ut cùm πάντες εἰς ἕνα dicimus (quomodo & alibi Xenophon loquitur)
quod *ſigillatim* dicunt: ità ut nè is quidem de quo agimus excipiatur. Non igitur πάντες
ἐβαπτίσαντο εἰς τὸν Μωσῆν, ſed πάντες εἰς τὸν Μωσῆν, ἐβαπτίσαντο. Ut πάντες εἰς τὸν Μωσῆν,
ſit, πάντες σὺν τῷ Μωσῇ, במשה: quomodo nonnunquam ſuo beth & lamed Hebræi
utuntur; cujus paſſim obvia exempla: ac tum *uſque ad illum*, ſive *cum illo*, exponunt; ut
ſit idem quod nonnunquam Helleniſtæ, πάντες ἕως αὐτοῦ, dicerent. quemadmodum hoc
loco, πάντες εἰς Μωσῆν, hoc eſt, ἕως Μωσέως, *omnes uſque ad Moſen incluſivè*, ut vulgus
loquitur. Exodi 13.2. *Quicquid aperit vulvam in filiis Iſrael, tam in hominibus quàm in*
jumentis. Helleniſtæ, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους. Quò ſpectat illud πάντες toties repeti-
tum;

tum; ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο. Nè quis autem de impiis tantùm agi credat, quater πινὲς αὐτῶν repetit. Unde Theophylactus, *commune hoc cum Moſe habuiſſe*, notat. Nec Chryſoſtomus abit, qui, *præceſſiſſe Moſen*, dixit. Eodem capite legitur, Μηδὲ γογγύζετε, v. 10.
καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν. Hebræorum autem Juriſconſulti, cùm de iis agunt quibus nulla futuræ vitæ pars erit, ità eos dividunt, ut quoſdam exſortes fore, quoſdam nec in judicio comparituros, dicant: Inter quos ſeculum diluvii, & ſeculum deſerti, ſive viri, ut loquuntur, ſeculi deſerti, ab illis ponuntur. Hi autem illi ſunt de quibus Numer. 14. v. 35. fore dicitur, ut *in deſerto eo abſumantur atque ibi moriantur*. Helleniſtæ, ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ ἐξαναλωθήσονται, καὶ ἐκεῖ ἀποθανοῦνται: id eſt, ἐξολοθρευθήσονται, *funditus peribunt*: Apoſtolo, ὑπὸ ὀλοθρευτοῦ ἀπολοῦνται. Quod cùm dicitur, cauſam equidem non video quare ad hunc locum eum præcipuè adducant eruditi qui Exodi 12.23. exſtat, niſi quòd τοῦ ὀλοθρευτοῦ ſive ὀλοθρεύοντος in eo fiat mentio; καὶ οὐκ ἀφήσει τὸν ὀλοθρεύοντα εἰσελθεῖν εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν, πατάξαι: Cùm hic & de peccato, hoc eſt, murmuratione Iſraelitarum, & de pœna agatur; de quibus ibi nihil. Quid, quòd alterum ad Ægyptiorum pœnam, alterum ad דור המדבר, *ſeculum deſerti*, ſive, ibi murmurantium, ſpectat? De murmuratione autem populi eo in loco ejúſq; pœna aliquoties ſignanter agitur; quemadmodum Numer. 14. ut jam dixi: quorum pœna v.29. deſcribitur his verbis, *In deſerto iſto cadent cadavera veſtra & omnes numerati veſtri ſecundùm numerum veſtrum, à filio viginti annorum & ſuprà, qui murmuraſtis adversùs me.* ut 32. *Cadavera veſtra cadent in deſerto iſto*. Sed & numerus ſignatur: *Fuerúntque qui mortui ſunt percuſſione illâ* (cujus antè mentio) *quatuordecim millia & ſeptingenti, præter mortuos propter Corah*, 17.14. Poſteriori autem capite ipſa pœna θραῦσις Helleniſtis, נגף Hebræo, מותא ſive *mors* Chaldæo dicitur. Quod & alibi Angelo tribuitur cùm punit; Exodi nimirum 12.v.23. Quam pœnam Deo ſimpliciter nonnunquam, nonnunquam τῷ ὀλοθρεύοντι Scriptura tribuit: cujus, præter illud quod jam diximus, illuſtre exemplum 2.Sam.24.16. habes, ubi peſtis Angelo tribuitur. Atque hic ſecutus id Apoſtolus, quod ibi Deo ab hiſtoria tribuitur, τῷ ὀλοθρευτῇ attribuit. Præterquam enim quòd in Sacris uſitatum eſt ut à Deo quæ fiunt, etiam in Fœdere nonnunquam Novô, Angelo attribuantur (ſicut Johan. 5.4. juſſu haud dubiò Dei, Angelus moviſſe aquas dicitur) illuſtris Eccleſiaſtæ 5. 5. exſtat locus, ubi pro eo quod Hebræi, πρὸ προσώπου ἀγγέλου, habent, Helleniſtæ πρὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ reddiderunt: ſicut nihil uſitatius Chaldæis, quàm ut perditionem mortis Angelo aſcribant; qui jam dicto loco מלאכא אכזרא, *Angelus crudelis*; Exodi 12. 23. מחבלא, *vaſtator*, à Syris, מחבלנא, ad verbum, ὀλοθρευτὴς, dicitur; quo uſus eſt Apoſtolus. Syris autem, חבלא. *furtis*: quod impuro Spiritui, ſed qui Dei exſequitur mandata, ut Jorario, tribuunt quidam. Idem interpres Syrus, cùm Marci 3. 10. legitur, ὅσοι εἶχον μάστιγας, cum ſequenti id conjungit verſu; in quo illa, καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα ὅταν αὐτὸν ἐθεώρει, ità reddit ac ſi μάστιγας πνευμάτων ἀκαθάρτων ſcriptum eſſet. Quanquam hanc interpretationem Marcus pariter ac Lucas locis aliis refutent; quibus μάστιξ, נגף, morbus quivis, ſive plaga: quæ percutienti tamen Angelo, τῷ ὀλοθρευτῇ videlicet, non malè convenit. Eodem capite & illud legitur, ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; Cujus loci v. 29.
difficultas tanta non eſt quantam eſſe quidam voluerunt. Mens eſt, *Libertatem tuere, etiam ab alio vocatus. Quicquid appoſitum fuerit, comede; ac nè quidem quid & quale ſit inquire. Quòd ſi quis* εἰδωλόθυτον *eſſe dicat, abſtine, nè aliorum conſcientiam offendas: tuam autem alieno nè judicio ſubmittas. Ut quid enim libertas tua, quæ per ſeſe conſtat tibi, alieno judicio ejúſque damnationi ſubjicitur? Quod τῇ συγκαταβάσει, ſive accommodatione, evades: ſi nimirum hactenus te alteri accommodâris, nè offendas eum. Te enim quod attinet,* τὸν χάριτι μετέχοντα, τί δεῖ καὶ βλασφημεῖσθαι; *quid opus eſt ut qui cum gratiarum actione participat, tanquam impius à quoquam traducatur?* Quis autem non miretur, τὸ μετέχειν tertio jungi caſu, cùm de re, non de perſona quæ participat, agatur, negare eruditos? Et an mirum eſt, περὶ εὐχαριστίας ſive *gratiarum actione* agi, aut hoc ipſum

ipſum χάριν dici? Quaſi non Apoſtolus 1. ad Tim. 4. 3. cùm de cibis agit, εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας, dixiſſet: qui ibidem, ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλὸν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον. Et ſi novum, χάριν idem quod εὐχαριστίαν eſſe, cur εὐχαριστῶ modò, modò χάριν ἔχω idem Apoſtolus dixit? Quemadmodum nec novum, quòd χάριτι μετέχειν, pro σὺν χάριτι, vel μετὰ χάριτος, nunc dixit. Quid, quòd ipſe Apoſtolus interpretari id videtur? qui quod primò, χάριτι μετέχω, deinde, ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ, nè quis dubitet, ibidem dixit. Quæ ſententia non ſine cauſa magno Chryſoſtomo placuit; qui, πόσης ἀνοίας, inquit, ἐστὶν, ὑπὲρ ὧν ἕτερος ὀνειδισθῆναι, ὡς καὶ εὐχαριστεῖν, ὑπὲρ τούτου βλασφημεῖσθαι, *magnæ dementiæ ſit*, inquit, *ut tanti beneficii cauſâ, pro quo gratias ago, traducar*. Neque cauſæ erat cur vetus rejiceretur interpres, qui, *cum gratia*, vertit; ſive hoc quod dixi Apoſtolus voluit, ſive illud, *Si mihi ex gratia contigit libertas, pro qua Deo gratias ago, cur efficiam ut eam reprehendat quiſquam?* Manifeſtè aliud in Paraphraſi agebat Eraſmus.

Cap. VIII.

Locus, Πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη *&c. Tonderi, infauſtum: quod & in luctu matronis uſitatum.* λυπεῖσθαι κατὰ κεφαλῆς, *de iis qui caput in luctu obnuberent. Locus*, γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστι. *Fœmina* ἀκατακάλυπτος: *malúmque id, vel in ſomnis, omen. Maphorion ereptum.* Μαφόριον *quid: Idem cum theriſtro quibuſdam.* ὑπὸ ἐξουσίας *dejici.* Ἐξουσία. *Tarſenſis fœminarum cultus: mira earundem temperantia in hoc modeſtiaque. Locus*, διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν, διὰ τοὺς ἀγγέλους. Ἄγγελοι *qui eo loco. Quid* ἐξουσία *nonnullis. Theodoreti & aliorum opinio.* Ἐξουσία *eadem quæ* ὑποστροφὴ *à Græcis interpretibus nobili loco dicta. Eam vocem ibi quomodo interpretetur Aben-ezra.* Ἄγγελοι οἱ τηροῦντες τὴν ἀρχὴν, *qui in Capite ſubſiſtunt. Quid verè* ἐξουσία *hoc loco.* πρὸς σὲ ἡ ὑποστροφὴ αὐτῆς. *Fœmina honeſtæ* ἐξουσία ἐπὶ ἀνδρός: *contrà, meretricis* ἐξουσία *penès ipſam. Fuſior loci mens ac interpretatio.* Κομᾶν. Κόμας ἔχειν τριχῶν. *Monachi* κόμας γυναικείας προβαλλόμενοι. *Nazaræorum coma. Locus*, γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν. *Benedictus, qui Iſraelem decore coronat. Pileus ſive tegumentum capitis*, δόξα ἀνδρὸς, *ex Judæorum ſententia. Locus*, Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι: *Cypriani interpretatio.* Εἴ τις δοκεῖ, *quomodo uſitatum Apoſtolo. Locus*, Συνερχομένων ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, *&c. Mens ejus.*

Cap. 11 v. 5. SEquenti capite non procul ab initio occurrit illud, Πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς· ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ, *unum idémque enim, ac ſi raſa eſſet.* Quod infauſtum nec boni ominis, cùm in luctu ac orbitate etiam matronæ tonderentur: unde illud, ξύρησαι καὶ κεῖραι ἐπὶ τὰ τέκνα τὰ τρυφερά σου, *rade ac tonde ſuper delicatis liberis tuis.* Viri enim, cùm lugerent, caput obnubebant: quod λυπεῖσθαι κατὰ κεφαλῆς ab Helleniſtis Eſtheræ 6. 12. dicitur; καὶ Ἀμὰν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια, λυπούμενος κατὰ κεφαλῆς. Paulò pòſt ſequitur,
v. 7. γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν, *viri autem gloria eſt mulier.* Unde & caput ei vult obnubi; nè vel oculis hoc modo quicquam de pudore ejus, ſi intecto capite videlicet incedat, delibetur. Quæ cauſa, inter cæteras, quare & apud Romanos obnuberetur ſponſa, ut dixi: Quemadmodum & ſomniorum interpretes, ſi matronæ eveniret, ut velamine amiſſo, capite intecto, hoc eſt, ἀκατακάλυπτον vel ἀσκέπαστον, fuiſſe ſe ſomniaret, fore viduam prædicerent. Quò ſpectant quæ de maphorio erepto apud Achmetem habes: De quo totum caput 265. ubi de eo agitur, vide: inter alia, Ἐὰν ἴδῃ γυνὴ, ὅτι μαφόριον αὐτῆς ἤρθη ἀπ' αὐτῆς βίᾳ παρά τινος, ἢ ὅτι κατεκόπη ὅλον, ἀποθανεῖται ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἢ χωρίζεται ἀπ' αὐτῆς τέλεον, *Si mulier ablatum ſibi maphorium vi in ſomnio viderit, aut totum à quoquam abſciſſum, vel morietur vel in perpetuum ab ea ſeparabitur maritus.* Ità matronæ cuidam, quæ ἀσκέπαστον, id eſt, *intectam*, ſe fuiſſe, eo tempore quo maritus peregrè eſſet, ſomniarat, idque interpreti ſignificarat, ὅτι οὐ θέλουσιν αὐτὸν, *ſive*

ut

ut non videret eum ampliùs, prædictum, ſed & eveniſſe, notant. Μάφοριον autem capitis velamen Græcis ſequioribus: Quod cùm theriſtro nonnulli ex Eccleſiaſticis ſcriptoribus conjungunt. Idem notat, Si in ſomniis id ex parte conſciſſum videat matrona, periculum metúmque nè ἀπὸ ἐξουσίας dejiciatur vir ejus ſic ſignificari. Ubi ἐξουσίαν *magiſtratum* interpretantur; quod & rectè *poteſtatem* dicas: ferè ut eâ voce uſus eſt Apoſtolus, cùm dixit, διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. de quo poſtea. Neque mirum ſanè ἀκατακαλύπτους Apoſtolo diſplicuiſſe fœminas, qui paulò antè dixit, Εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνὴ, καὶ κειρέσθω, cùm in urbe patria, quanquam deliciis haud parùm eo tempore enervatâ, Tarſo nempe, uſitata ejus rei exempla haberet: in qua ſic velatæ incedebant, ut nè quidem facies aſpicientibus pateret, neque in via quicquam earum præter habitum ac veſtes oculos incurreret cujuſquam. Dio Chryſoſtomus Tarſenſi priore, Καὶ τοι πολλὰ τῶν νῦν ἔτι μένοντων ὁπωσδήποτε, ἐμφαίνει τὸ σῶφρον καὶ τὸ αὐστηρὸν τῆς τότε ἀγωγῆς· ὧν ἐστι τὸ περὶ τὴν ἐσθῆτα τῶν γυναικῶν, τὸ οὕτως τὸν τρόπον καταστέλλεσθαι καὶ βαδίζειν, ὡς μηδὲν αὐτῶν μέρος ἰδεῖν τινα, μήτε τοῦ προσώπου, μήτε τοῦ λοιποῦ σώματος, μήτε αὐτὰς ἰδεῖν ἔξω τῆς ὁδοῦ, *Neque pauca quæ adhuc quodammodo ſuperſunt, temperantiam ſeveritatémque priſcæ educationis teſtantur. Inter quæ veſtis muliebris habitúſque: qui talis ac tam modeſtus, ut nullam earum partem, neque faciei, neque reliqui corporis, neque ipſas extra viam quis videat.* Sequitur deinde locus nobiliſſimus, nec parùm vexatus, Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν. v. 10.

Quantas autem & veteres & recentiores, tum aliis tum ſibi, in hujus loci interpretatione tenebras objecerint, ex eorum abundè, niſi fallor, ſcriptis patet. Et Clementem quidem Græci veteres flagellant, qui Hypotypoſeωn 3. τοὺς δικαίους καὶ ἐναρέτους, *juſtos ac virtute præditos*, dici hìc *angelos* exiſtimat. Plerique Epiſcopos, aut Dei in Eccleſia miniſtros, intelligunt. Ἐξουσίαν autem *velum* metonymicè, quòd ἐξουσίας ſive *poteſtatis* ejus quam in fœminam vir habet, indicium ſit, dici volunt. Quod ut noſtris placuit, ità ex antiquorum fontibus manavit. Græcorum Theologi, Ἡ γυνὴ, inquiunt, ἐξουσίαν ὀφείλει ἔχειν, τουτέστι, τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίαν καὶ κυριότητα, ἧπερ ὑπόκειται, ὀφείλει ἔχειν, καὶ ἐπιδεικνύναι ἐπ' αὐτῆς τῆς κεφαλῆς. & deinde, Διὸ καὶ αὐτὸ τὸ κάλυμμα εἰκότως ἂν ἐξουσία κληθείη, ὡς τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίας καὶ κυριότητος ἐνδεικτικὸν ὑπάρχον καὶ παραστατικόν. Neq; ab hac interpretatione multùm Chryſoſtomus receſſit. Theodoretus; *Tegumentum Poteſtatem vocavit, ut ſic ſubjectionem oſtendat. Contrahat ſeipſam ac demittat propter angelos, qui præſunt hominibus imprimis, ut quibus eorum cura ſit commiſſa.* *. *Ità & in Actibus*, NON EST IPSE, SED ANGELUS IPSIUS. *Et Dominus*, VIDETE NE CONTEMSERITIS UNUM EX PUSILLIS ILLIS QUI IN ME CREDUNT. AMEN DICO VOBIS, ANGELOS EORUM FACIEM VIDERE PATRIS SEMPER QUI IN CŒLIS. Submiſſionis ergò ſignum ſive indicium τὴν ἐξουσίαν hìc interpretatur. Quod & adeò antiquis quibuſdam placuit interpretibus, ut non *poteſtatem* ſed *velamen* converterent: Quos vox κεφαλὴ decepit: unde factum, ut nè quidem quid hìc ἐξουσία eſſet intelligerent. Jam antè dixit, Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς, ὁ ἀνήρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ, ὁ Θεός. Nunc, ut quod voluit obtineat (ὅτι καλύπτεσθαι δεῖ τὴν γυναῖκα, *tegi debere fœminam*, nimirum) ordine ac convenienter, non illius cauſâ virum, ipſam autem viri cauſâ, hoc eſt, ſui capitis, creatam oſtendit. Cujus cauſâ cùm creata ſit, æquum eſſe, ut ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, *in ſuo capite, non in ſe*, poteſtatem ſuam habeat ac gerat; idque ut tecto capite aut involuto, quod ſubmiſſionis ſignum eſt teſtetur. Hæc illa ἐξουσία eſt quæ & ἀποστροφὴ Geneſ. 3. 16. eleganter dicitur: Ubi Deus fœminæ poſt lapſum, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου. & ſequitur, καὶ αὐτός σου κυριεύσει, *ipſe poteſtatem habebit in te.* Unde & Aben-ezra τὸ תשוקתך, quâ voce ibi Moſes utitur, quod *deſiderium* reddunt *tuum*, *obedientiam tuam* ſive ὑπακοὴν reddidit: idem quod eruditè antiquus interpres *poteſtatem*, id eſt, ἐξουσίαν, interpretatus eſt; ut ſit, *& in viri poteſtate eris.* Atque ità veteres Theologi, qui ad Epiſtolæ hujus decimum quartum caput, ubi de ſubmiſſione fœminarum in Eccleſia ſilentióq; agitur; καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου, φησὶν, ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός

σου κυριεύσει. Quemadmodum igitur vir *ἐξουσίαν ἔχειν ὀφείλει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς*, qui
eſt Chriſtus, ità fœmina *ἐξουσίαν ἔχειν ὀφείλει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς*, qui vir eſt. Sicut & *οἱ*
τηρήσαντες τὴν ἀρχὴν ἄγγελοι, *qui ab origine, hoc eſt, à capite, non defecerunt, ange-*
li, ut Juda loquitur, hoc uno manent ac ſubſiſtunt, *ὅτι τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔ-*
χουσι, *quòd in capite ſuo poteſtatem habent*, atque ab eo ſic dependent. Hæc ergò illa
ἐξουσία, illa *ὑποστροφὴ*, illa eſt *poteſtas*, de qua verè & appoſitè lib. 6. ad 1. Geneſ. Philo-
ponus, *Κοινὰ ἐν ἅπασι δέδωκε τοῖς δύο γένεσιν ὁ Θεός· διὸ καὶ αἱ ἀρεταὶ κοιναὶ ἀν-*
δρῶν καὶ γυναικῶν. Εἰ καὶ ἰδιαίτερον τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ ἀνδρὸς κατηγόρησεν ὁ ἀπόστο-
λος· διὰ τὸ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν εἰρῆσθαι τῇ γυναικὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, Καὶ πρὸς τὸν ἄν-
δρα σου ἡ ὑποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει· κοινῶς γὰρ εἰρημένου τοῦ, Κατακυριεύσα-
τε αὐτῆς, ἐπιτατικῶς ὕστερον τὰ τῆς ἀρχῆς καὶ τὰ τῆς ἐξουσίας τῷ ἄῤῥενι. Neque aliter
Geneſ. 4. 7. *πρὸς σὲ ἡ ὑποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις*, de Abele, qui in poteſtate,
propter jus primogenituræ, fratris Caini dicitur: Quod idem ac ſi dicat, *ἕξεις τὴν ἐξου-*
σίαν ἐπ' αὐτοῦ, *in poteſtate tua erit*. Neque aliter accipiendus autoris De virginitate, ad
Letoium Melitæ Epiſcopum, locus, *Ἀνὴρ μὲν γὰρ, ὡς τοῦ ἀγγελικοῦ τρόπου τινὰ ἀξι-*
ώματος ὢν, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τοῖς φέρτεροι θαρσῶν ἐωρᾶσθαι. γυνὴ δὲ ἀνδρὸς πολλῷ
ἐλάττω λαχοῦσα τὴν φύσιν, ἐξουσίαν ἐχέτω ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· διὰ τοῦτο ἔχειν ἐπὶ τῆς κε-
φαλῆς τὴν ἐξουσίαν, τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ὑποταγὴν εὐσχημόνως ὁμολογοῦσα. Matro-
na igitur honeſta *ἐξουσίαν ἐπὶ ἀνδρὸς*, *poteſtatem omnem penès virum*, habet: quemadmo-
dum contrà, *ſui* meretrix (quod notari velim) *ἐξουσίαν* habere dicitur: In quam rem
Ezechielis cap. 16. 30. exſtat locus: ubi meretricis opera, מעשה אשה זונה שלטת,
γυναικὸς πόρνης ἐξουσίαν ἐχούσης, dicuntur; cujus neque maritus neq; Chriſtus caput
eſt. Dandam ergò imprimis fœminæ operam hanc ait, ut in viri poteſtate ſit ac maneat,
omnémq; habeat in capite: útq; id ipſum ſigno hoc ſubmiſſionis publicè teſtetur, jubet.
διὰ τοὺς ἀγγέλους, inquit; quos & teſtes hîc & præeuntes habet. Omnis enim angelorum
cura, omne ſtudium, ſervire Chriſto: quem, ut caput, ità poteſtatis ſuæ fundamentum
habent ſimul & agnoſcunt. Idem hîc agendum fœminis. Cavendum quippe, nè ſi im-
pudenter & licentioſè nudo ac detecto capite in Eccleſia verſentur, impudentiæ licenti-
æque, quâ capitis obedientiæ licenter publicéq; renunciant, non Chriſtum modò ſed &
angelos illius teſtes habeant: qui ſunt עירים illi in Eccleſia, hoc eſt, *vigiles*; quibus
curæ ſemper eſt, ut omnia decenter ac ordine ibi fiant & gerantur Quæ veriſſima loci
hujus eſt interpretatio. Quod ad poſterius; Gloſſæ Novi Fœderis non editæ, *διὰ τοὺς*
ἀγγέλους, *propter Epiſcopos, qui vicarii Domini ſunt*. Quam ſententiam non pauci etiam
v. 14. olim ſecuti. Sequitur, *ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ*. Quod antiqui Eccleſiæ Doctores, *κόμας*
ἔχειν τειχῶν, ſuo tempore dixerunt. Quæ *πολιτεία*, ſive potiùs *ἐθελοθρησκείας σχῆμα*, à
natura (ut hîc loquitur Apoſtolus) deinde ab ipſo qui de eo ſic loquitur Apoſtolo da-
mnata, nè Epiphanii quidem temporibus ſublata fuit: qui Expoſ. Fidei Catholicæ, *Ἤρε-*
σκε δέ ποι καὶ κόμας ἔχειν τειχῶν, ἕνεκεν δῆθεν πολιτείας τῆς ἀπ' ἰδίου νοός· οὐ τοῦ εὐ-
αγγελίου προστάξαντος, οὐ τῶν ἀποστόλων δεξαμένων· ὁ γὰρ ἅγιος ἀπόστολος Παῦλος
ἀπέκοψε τοῦτο τὸ σχῆμα. *Quoſdam inſtituto proprio incedere comatos*, ait, *quod nec ab*
Evangelio præſcribitur, nec ab Apoſtolis admiſſum, à Paulo autem etiam damnatum ſit.
Et adverſus Maſſilianos, in Meſopotamia Monachos fuiſſe docet, *κόμας γυναικείας περι-*
βαλλομένους, ἢ καὶ σάκκῳ προφανεῖ ἐπιπρεπομένους. quod ut à Sacris alienum literis, ità
à Nazaræis dimanaſſe, quos in hoc ſequendos non eſſe oſtendit; eos enim comam
ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τὴν εὐχὴν, ἕως ὅτου ἦλθεν ἡ εὐχὴ τοῦ κόσμου καὶ ἐπληρώθη, aluiſſe.
Addit, *κεφαλὴ δὲ πέφηνεν ὁ Χριστὸς, ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ*, hoc eſt, *Chriſtum ipſum*
jam veniſſe, qui Eccleſiæ eſt caput; cum quo votum ceſſat, quod non alium reſpexit: qua-
re cultu eo capitis nec opus jam eſſe. Sed & eleganter ex hoc loco addit, *Ἵν' ὅταν γνῶ-*
μεν τὴν κεφαλὴν, οὐ καταισχύνωμεν τὴν κεφαλὴν, *Ne poſtquam cognovimus caput, dedecore-*
v. 15. *mus caput*. Non ità multò pôſt cùm ſequitur, *Γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν*, τὸ פאר
alluſiſſe videtur; quod ut *decus* ità *ornamentum capitis* deſignat: vide Ezech. 24 v. 17.
Quò & ſpectat, quòd in ſuis bracoth ſive *benedictionibus* quas in Synagoga pronunci-
are

are ſolent, Judæi addant, *Benedictus, qui Iſraelem decore coronat*; occaſione tegumenti
quod capiti imponunt: Quemadmodum & nudo capite è cubiculo exire nefas arbitran-
tur: pileus enim ſive tegumentum capitis, ex eorum ſententia, *δόξα ἀνδρὸς, viri gloria*:
quemadmodum *δόξα γυναικὸς, τὸ κομᾷν, gloria fœminæ, comatam eſſe*, ut loquitur A-
poſtolus. Sequitur, Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι. Quod obſcurè (ut leviſſimè di- v. 16.
cam) ità ad Julianum Cyprianus convertit, *Si quis autem putatur contentioſus eſſe,
nos talem conſuetudinem non habemus.* Cæterùm, *εἰ δέ τις δοκεῖ*, non aliud quàm ſi,
εἰ δέ τις θέλει, ſi quis vult, idiotiſmo autori huic uſitato dictum eſt: ut cùm ad Gala-
tas 6. 3. *Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι.* Cogitandum ergò an recentiores rectè, *Quòd ſi
quis videtur contentioſus eſſe*; cùm (quod nemo neſcit) is qui ab Eccleſia diſſentit, talis
ſit, non videatur: neque hoc, ni fallor, voluit Apoſtolus; à quo, ut rectè Scholiaſtæ Græ-
ci, οἱ ἐθελόσοφοι tanguntur. Græci, *εἰ δέ τις φιλονείκως διάκειται*, dicerent. Τὸ δοκεῖν
enim ἐθελοδοξίας nota: ut cùm Matthæi 3. 9. *Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, Et nè
velitis dicere intra vos*: ac ſi Latinè dicas, *Nec placete in eo vobis quòd dicatis.* Ergò,
*Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, Si cui placeat contentioſo eſſe; Si quis in eo ſibi pla-
ceat quòd contentioſus ſit.* Eodem capite quod dicitur, Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ v. 20.
αὐτὸ, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν, tale eſt ac ſi dixiſſet, Συνερχομένων ὑμῶν, τοῦτο
ὃ ποιεῖτε, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν, *Quod à vobis fit cùm convenitis, non eſt
quod poſtulat à vobis Dominus. Non enim ejus ut oportet corpus comeditis.* Recentior
interpres, ac ſi ſcriptum eſſet, aut mens eſſet, Τοῦτο, τὸ συνέρχεσθαι ὑμᾶς, *Hoc veſtrum
convenire, non eſt cœnam comedere Dominicam.* Neque ſatis ad mentem Apoſtoli com-
mentatores Græci, cùm notant, Συνέρχεσθε μὲν ἐπὶ τὸ φαγεῖν Κυριακὸν δεῖπνον, ἀλλ᾽
οὐ ποιεῖτε. Τοῦτο δηλοῖ τὸ, οὐκ ἔστι, *Ad edendum quidem cœnam convenitis Domini-
cam, neque facitis. Quod denotat illud,* NON EST. Aliud enim, ſi dixiſſet, ἀλλ᾽ οὐχ
ὡς δεῖ τοῦτο ποιεῖτε, *Cæterùm non ut oportet illud agitis.* Et planiùs certè B. Hiero-
nymus ad participandi modum refert; *Jam non eſt Dominica ſed humana cœna, quando
unuſquiſque tanquam cœnam propriam ſolus invadit, & alii qui non obtulerit, non imper-
tit: ità ut magìs propter ſaturitatem quàm propter myſterium convenire videamur.* Ut
inſignem ità notet ἀταξίαν, quæ planè iam cœleſti epulo indigna: in qua qui rectè par-
ticipant, ejus participes fiunt qui omnem ἀταξίαν, in Eccleſia præſertim, odit. Ut etiam
hìc illud ejuſdem Apoſtoli locum habeat, Πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.

Cap. IX.

Locus, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν. Διακρίσεις πνευμάτων. Ἑρμηνευταὶ γλωσσῶν. Locus, Ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. & an non rectiùs, μέλη ἐκ μέλους, cum antiquo interprete, legatur. Μέλη μέλη. Πρασιαὶ πρασιαί. Eadem ex altera Apoſtoli loco confirmata lectio. Judæorum Hieroſolymis ἀπόστολοι: Eorum munus, quòd τὰ ἐγκύκλια γράμματα ferrent. Opinio ea unde deſumta videatur. Apoſtoli, literæ: de quibus Juriſconſulti. Tractatores, & qui ità dicti. Tractatus, διδασκαλία, doctrina. Niceni Concilii tractatus. Tractare, διδάσκειν. Magiſtri & Tractatores, iidem. Tractamus, ἐξερευνῶμεν, inquirimus: Tractatus, ζήτησις, quæſtio. Ἀντιλήψεις. Τῶν ἰδίων ἀντίληψις· τῶν ἰδίων ἐπιμέλεια. Locus, Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. Varia loci lectio aut diſtinctio. Vera, ut videtur, lectio diſtinctióque.

Duodecimo capite ab initio non procul illud legitur, Διὸ γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς Cap. 12
ἐν πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν. Qui in Lege porrò rem à ſe, v. 3.
vel poſſeſſionem, abdicabant, quam nè æſtimatione quidem poſthac vendicare ſibi po-
terant, voce חרם ſæpe utebantur. Itaque ἀνάθεμα Ἰησοῦν λέγει, qui Jeſu renunciat:
λέγει Κύριον, qui eum ſibi vendicat, ſéq; ut peculium eidem dedicat. Priori ratione Apo-
ſtolus 9. ad Rom. ἀνάθεμα ἀπὸ Χριστοῦ eum vocat qui ad Chriſtum ampliùs non ſpectat.

Quid autem quantúmque inter ἀνάθημα & ἀνάθεμα, ex Helleniſtarum uſu, interſit, ex
iis, niſi fallor, quæ ad locum Apoſtoli, Ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ
Χριστοῦ, notata jam ſunt, ſatis patet: neq; quod ex Plinio ad Trajanum eruditi adferunt,
v. 10. locum hic habere arbitror. Eodem capite dicitur, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρῳ
δὲ γένη γλωσσῶν. Quo loco quid διακρίσεις πνευμάτων ſit, ipſe infrà cap. 14. v.29. inter-
pretatur: ubi, Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. Non
enim dubium, quin ut hypocritæ ità pſeudoprophetæ tum eſſent; quorum caput non Chri-
Ibid. ſti Spiritus, ſed τὸ πνεῦμα τὸ ἀνδράποδον, ὁ τοῦ ψεύδους πατὴρ, eſſet. Cùm addit, ἑτέ-
ρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν, non prætermittendum videtur, diſſi-
miles fortaſſe hos γλωσσῶν ἑρμηνευτὰς ſeu *linguarum interpretes* fuiſſe iis quos ſuo tem-
pore Epiphanius commemorat: qui, Compendio adverſus Hæreſes, ubi de ſingulis quæ
tum obtinebant muniis, Εἶθ' ἑξῆς τύπον, inquit, ἐξορκισταὶ, καὶ ἑρμηνευταὶ γλώσσης
εἰς γλῶσσαν, ἢ ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν, ἢ ἐν ταῖς προσομιλίαις, *Poſt hos exorciſtæ, lin-
guaq; unius per alteram, tum in lectionibus tum in mutuis colloquiis ac diſſertationibus,*
v. 26. *interpretes.* Cum eo autem quod capite eodem legitur, Καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμ-
πάσχει πάντα τὰ μέλη, idem ferè Seneca lib. De ira 2. dixit; *Ut omnia inter ſe, inquit,
membra conſentiunt, quia ſingula ſervari totius intereſt: ità homines ſingulis parcent, quia
ad cœtum geniti ſumus. Salva autem eſſe ſocietas niſi amore & cuſtodiâ partium non po-*
v. 27. *teſt.* Paulò pòſt cùm dicitur, Ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους, nè ſibi
quidem ſatisfeciſſe recentior videtur interpres, qui *particulatim* vertit; *Vos autem eſtis
corpus Chriſti & membra particulatim.* Quare aſſentiri malim veteri, qui μέλη ἐκ μέλους
legit: ut ſit quod Hebræi ac Helleniſtæ, μέλη μέλη, dicerent; quomodo πρασιαὶ πρασιαὶ
alibi: Hoc eſt, πάντες μέλη ἐκ μέλους, ἕκαστος μέλος ἐκ μέλους, *omnes membra, quæ
inter ſeſe in uno corpore cum capite cohærent, eſtis.* Vos corpus Chriſti, μέλη ἐκ μέλους:
ipſe caput. Ut hæc illa de qua ad Epheſ. c. 4. v. 16. agitur συναρμολογία ſit: ubi itidem
cùm ἑκάστου μέρους legatur, Græci, cum interprete antiquo, ἑκάστου μέλους legerunt: Qui
locus planè hunc interpretatur; Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ
πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός· ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβι-
βαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους
τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ. Hæc eſt illa de qua
Leo Primus; *Eccleſia quæ capiti inhæret, corpus Chriſti eſt.* Ut quæ ſic cohærent mem-
bra ſingula ac cuncta, μέλη ἐκ μέλους, dicuntur. Et ſi ἐκ μέρους legas, meliùs *ſingula* quàm
v. 28. *particulatim* dicas. Eodem capite legitur, Καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ,
πρῶτον ἀποστόλους. Qui locus in mentem nobis revocat quod in Commentariis, ſive Ca-
tenâ in Eſaiam Græcâ, cujus uſum reverendo eximióque viro Antonio Thyſio debemus,
ab Euſebio notatum meminimus; Suos etiam Judæos habuiſſe Hieroſolymis Apoſtolos,
quos ad traducendam ab iis Chriſti doctrinam mittebant: cui rei literas ſacerdotes iis
tradidiſſe ac ſcribas, quibus cæteros ab ea, quantum pote, averterent. Qui in monumen-
tis antiquorum id ibidem reperiſſe ſe teſtatur. Atque id ut confirmet, ejuſdem inſuper
Prophetæ qui cap. 18. v. 2. legitur adducit locum; ubi pro eo quod, ὁ ἀποστέλλων ἐν θα-
λάσσῃ ὅμηρα, καὶ ἐπιστολὰς βιβλίνας, legitur, Symmachum, ὁ ἀποστέλλων ἀποστόλους ἐν θα-
λάσσῃ, reddidiſſe notat. Deinde autem addit, Ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν ἔθος ἐστὶ Ἰουδαί-
οις ὀνομάζειν, τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν κομιζομένους, *Etiam
nunc uſitatum Judæis, ut eos qui circulares à magiſtratibus ferant literas, Apoſtolos di-
cant.* ut à Judæis ad Chriſtianos devolutum ſic hoc nomen probet. Cæterùm, ut de
Symmacho nè dicam, qui ſub Severo, quis non videt ſcenam hanc ex Lucæ verbis inſtru-
ctam, qui Actor. 9. de Paulo, ὅτι ᾐτήσατο παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν
πρὸς τὰς συναγωγὰς, ὅπως ἐάν τινας εὕρῃ τῆς ὁδοῦ ὄντας, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, δε-
δεμένους ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. Quod ut per ſe tranſparet, ità magis confirmabitur, ſi
ea quæ præcedunt videamus. Ità enim ibidem Euſebius; Εὕρομεν ἐν τοῖς τῶν παλαι-
ῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους, ἱερεῖς,
καὶ γραμματεῖς, καὶ πρεσβύτεροι, γράμματα διαχαράξαντες, εἰς πάντα διεπέμψαντο
ἔθνη,

ἔθνη, διαβάλλοντες τὴν Χριστοῦ διδασκαλίαν ὡς αἵρεσιν ξένην καὶ ἀλλοτρίαν τοῦ Θεοῦ· παρηγγέλλοντό τε δι' ἐπιστολῶν, μὴ παραδέξασθαι αὐτήν, *In veterum ſcriptis invenimus, eos qui Hieroſolymæ tum habitarent, Judæos, imprimis ſacerdotes, ſcribas, atque ſeniores, epiſtolas à ſe ſcriptas ad omnes miſiſſe gentes, quibus Chriſti ut peregrinam atque à Deo alienam traducerent doctrinam; iiſdemque, eam nè admitterent, perſuadere conarentur.* Apparet veriſſimum quod dixi: Quemadmodum *apoſtoli* ipſæ dicebantur literæ; de quibus ad tit. *De verborum ſignificatione*, ut & ad eum qui *De dimiſſoriis ſive apoſtolis* inſcriptus eſt, Juriſconſulti agunt. Sequitur, τρίτον διδασκάλους. Quos, teſte Vincentio Ibid. Lirinenſe, *tractatores* olim dicebant; quòd, ut ipſe docet, *Sacros ſcriptores tractarent atque exponerent.* Elegantiſſimus autor Commonitorio 1. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia: primùm Apostolos; *quorum ipſe unus erat:* secundo Prophetas; *qualem in Actibus Apoſtolorum legimus Agabum:* tertio Doctores; *qui Tractatores nunc appellantur; quos hic idem Apoſtolus etiam Prophetas interdum nuncupat, eò quòd per eos prophetarum myſteria populis aperiantur.* Et ità paſſim B. Hieronymus, *Nunquid ego in turbam mitto Origenem? nunquid cæteros tractatores? Scio me aliter habere Apoſtolos, aliter cæteros tractatores*, ad Theophilum, & paſſim alibi. Unde *Tractatus*, διδασκαλία, *doctrina*: Ambroſius De incarnatione Domini contra Apollinariſtas, *Etſi mihi frequenter Niceni Concilii tractatum ſe tenere commemorant. ſe dein illo tractatu Patres noſtri non carnem ſed Dei Verbum unius ſubſtantiæ cum Patre eſſe dixerunt.* Et *Tractare, docere*: quemadmodum cùm idem Lirinenſis Neſtorium accuſat, *quòd S. Scripturam ſe primùm & ſolum intelligere, & omnes eos ignoraſſe jactaret quicunque ante ſe magiſterii munere præditi Divina eloquia tractaviſſent.* Unde & *magiſtri* iidem qui *tractatores*: ut cùm S. Athanaſius eidem *antiſtes ac magiſter fideliſſimus & confeſſor eminentiſſimus* dicitur. Vetus Gloſſarium, *Magiſter*, ἐπιστάτης, ἔξαρχος, διδάσκαλος. Idem eruditiſſimus Gloſſarum autor, *Tractamus*, ἐξερευνῶμεν, *Tractatur*, ἐξετάζεται, *Tractatum* denique, ζήτησιν, *quæſtionem*, exponit. Sequitur ibidem, ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα Ibid. χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Ubi non malè, ut quidem arbitror, recentior interpres, qui ad diaconorum viduarúmque miniſteria pauperibus deſtinata τὸ, ἀντιλήψεις, refert. Neque multò aliter 2. Machab. 11. 26. ubi procuratio ſeu cura quam pro ſuis quiſque rebus ſuſcipit, τῶν ἰδίων ἀντίληψις dicitur; ὅπως εἰδότες τὴν ἡμετέραν προαίρεσιν, εὔθυμοί τε ὦσι, καὶ ἡδέως διαγίνωνται πρὸς τὴν τῶν ἰδίων ἀντίληψιν. Quam paulò antè τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν dixit; ἀταράχους ὄντας γίνεσθαι πρὸς τὴν τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν. Eodem capite ſub finem cùm dicitur, Ζηλοῦτε δὲ τὰ v. 31. χαρίσματα τὰ κρείττονα. καὶ ἔτι &c. variant, neque multùm juvare nos poſſunt, codices. Sed & dubitaſſe de hac lectione antiquos ſcholia Græcorum docent: quæ cum interrogandi nota legendum monent, Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα; καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. Photius, Ἀλλ' οὕτως εἰρῆσθαί μοι δοκεῖ τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ, Ζηλοῦτε, φησι, τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα; καὶ οὔπω ὑμᾶς ἐπεισάμην μὴ ἀθυμεῖν ἐπὶ τοῖς ἐλάττοσιν; ἀλλ' ἔτι ἐρασταὶ καὶ ζηλωταὶ τῶν μειζόνων ἐστέ; Ἐγώ, καὶ ἔτι πρὸς τοῖς εἰρημένοις, μέθοδον καὶ ὁδὸν δείκνυμι, δι' ἧς οὐδὲν τῶν χαρισμάτων τῶν μεγίστων ἀπολειφθέντες, καθ' ὑπερβολὴν ἂν τῶν ἄλλων μείζους ἀληθῶς καὶ τελειότεροι φανεῖτε, *Mihi verò ità à divino Paulo videtur dictum; Potiora verò dona ambitis? neque adhuc vobis perſuaſi nè in minoribus animum deſpondeatis? adeò adhuc ea quæ majora ſunt amatis ac ambitis? Ego autem, præter ea quæ jam dixi, rationem viámque vobis monſtro quam ſi ſequamini, nec majora vobis dona deerunt, ſed & excellenter cæteris majores revera perfectioreſq; videbimini.* Idem & alii obſervarunt; nec malè fortaſſis. Novi qui ſcripſiſſe & diſtinxiſſe Apoſtolum exiſtimaret, Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα, καὶ εἴ τι καθ' ὑπερβολήν. Ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. perſpicuè imprimis. *Ambite autem dona potiora, & ſi quid excellens eſt. Ego viam jam monſtrabo vobis.* Quod eorum quæ ſequuntur argumentum eſſet aut παρενθήκη. Idque ut non improbo, ità ſine codicis autoritate, meo more, nihil muto.

Cap. X.

Γλώσσαις ἀγγέλων λαλεῖν. Linguæ Angelorum; νοερὰ eorundem in communicandis νοήμασι δύναμις. Lingua angelorum, ut, Panis angelorum. B. Hieronymi de linguis angelorum locus. ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται. Quid ſit περπερεύεσθαι, recentioris interpretis ſententia. In περπερείᾳ quæ concurrant vitia; βλακεία nempe, & χαυνότης. Πέρπεροι, περιαυτολόγοι, πέριλαλοι. Locus M. Baſilii è Canonibus, ὅτι πᾶν ὃ μὴ διὰ χρείαν ἀλλὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται, περπερείας κατηγορίαν ἔχει. Μὴ ἀνδὶ ταλ⊙, μὴ πέρπερος. Locus, οὐ παροξύνεται οὐ λογίζεται τὸ κακόν. Λογίζεσθαι τὸ κακὸν, quid. Λογίζεσθαι, ἐπὶ λογοθεσίν, ſive Imputandi ſignificatione. Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν. Locus, ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην: Mens loci.

Cap.13. SCio quæ de linguis Angelorum dicuntur, hyperbolen videri eruditis. Locus ipſe initio
v. 1. decimi ac tertii occurrit capitis, Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν
ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Cùm fortè
non tam de eloquentiæ quàm linguarum variarum dono, hoc eſt, non tam περὶ εὐγλωττίας (quod nonnulli volunt) quàm πολυγλωττίας, agat Apoſtolus. Quo ſenſu quidem
oratio plana eſſet; Ἐὰν ταῖς γλώσσαις πάντων τῶν ἀνθρώπων, ὡς οἱ ἄγγελοι, λαλῶ.
Quis enim dubitat, quin Angeli, quamvis linguas propriè non habeant, (quibus loco
earum *νοερὰν δύναμιν* antiqui tribuunt Theologi, quâ divinas inter ſeſe cogitationes ſine
προφορικῷ communicant ſermone) cùm ad gentes mitterentur varias, (quemadmodum
commune Angelorum in miſſione miniſterium Hebr. 1. v. 14. poſitum Apoſtolus teſtatur) eorúmque ubi viſum eſſet operâ in terris uteretur Deus, variis quoque ac diverſis
uterentur linguis? Quid ſi tamen γλῶσσα ἀγγέλων, *lingua Angelorum*, ut *panis Angelorum*, hoc eſt, *cæleſtis*, dicatur? ut quemadmodum homo panem comediſſe Angelorum,
ità hic Angelorum loqui linguâ, qui cœleſti facundiâ eſt præditus, dicatur. Sapientiâ
Salomonis cap. 16. v. 20. ἀγγέλων τροφὴν ἐψώμισας τὸν λαόν, *nutrimento angelorum
paviſti populum*. B. Hieronymus, *Neque ullo modo Apoſtolus dixiſſet*, Si linguis hominum loquar et Angelorum, *niſi hic eſſent Angelorum linguæ, ſicut hominum:
quamvis Angelicæ ſint diſſimiles humanis. Eſt ergò aliquod, & ipſum valde magnum, ſuper diverſitate linguarum inter terrigenas & miniſteria ſuperna diſcrimen. Super qua re nos
Canonicus liber Novi Teſtamenti qui Apoſtolica continet geſta ſufficienter inſtruxit.* Quaſi
ſcilicet πολυγλωττία, aut linguarum, de quibus ibi, dona, linguæ Angelorum fuerint:
v. 4. quanquam non ignorem, intelligi & aliter poſſe. Eodem capite cùm dicitur, ἡ ἀγάπη οὐ
ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, quid ſit περπερεύεσθαι quæſiſſe multos video. Recentior
interpres interim, cùm redderet, *non perperàm agit*, metuo nè ſatis obiter defunctus ſit.
In περπερείᾳ propriè ſic dictâ duo concurrere videntur vitia; ἡ βλακεία nempe, & quæ
Ariſtoteli χαυνότης dicitur: quæ inſolentiam faſtúmque præ ſe ferunt. Optimè Heſychius, Περπερεύεται, ἐπαίρεται, *inſolenter effertur, inſolenter ſe effert*. Item, Πέρπερ⊙,
μετὰ βλακείας ἐπαιρόμεν⊙, *qui ſtolidè alii ſe præfert*. Unde & rectè τῷ, φυσιοῦται, conjungitur. Accius Pragmatico,

Deſcribere in theatra perperos populares.

Ubi *perperi*, βλάκας, *ſtolidi*; propter τὴν ἀλαζονείαν fortè putidámque arrogantiam: quales glorioſi, quos deſcribunt Comici. Qui & loquaces; cùm præſertim de ſe tinniunt: cujuſmodi, quos περιαυτολόγους Græci dicunt. Interpres Sophoclis, κομψοὺς γὰρ ἔλεγον, οὓς ἡμεῖς περπέρους καὶ περιλάλους φαμέν. In Canonibus antiquis certè ad exceſſum in habitu refertur: ut cùm canone 15. Concilii ſeptimi Oecumenici, ſeu Nicenæ ſecundæ, dicitur, Ὅτι πᾶσα βλακεία καὶ κόσμησις σώματ⊙, ἀλλοτρία ἐστὶ τῆς ἱερατικῆς τάξεως, tandémque additur, ὅτι πᾶν ὃ μὴ διὰ χρείαν ἀλλὰ διὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται, περπερείας ἔχει κατηγορίαν, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλει⊙, *Omne quod neceſſitatem excedit & cultui adhibetur, perperiæ nomine, magno Baſilio teſte, infamari.* Ac ibidem Zonaras, εἶτα καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον εἰς μαρτυρίαν παράγει, ἑρμηνεύοντα τί ἐστι περπερεία·

δὲ

ὥς φησιν, ὅτι πᾶν ὃ μὴ διὰ χρείαν ἀλλὰ διὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται. Balſamo,
καὶ τὸ μὴ διὰ χρείαν τοῦ σώματος λαμπρότερον ἱματισμὸν, περπερείαν, ἤγουν ἀλαζονεί-
αν, ὀνόμαζεν ὁ μέγας Βασίλειος. Conſtit. Apoſt. quæ Clementi aſcribuntur, de Epiſco-
po, Μὴ τοῖς κυριακοῖς, ὡς ἀλλοτρίοις, καταχρῆσθαι, ἀλλὰ μεμετρημένοις, &c. deinde, *μὴ*
πολυτελὴς, μὴ πέρπερος. Nimis igitur ἀδιορίστως & univerſaliter interpres, *non agit per-*
perám. Aliud eſſet, ſi dixiſſet, *non inſolenter agit*, aut, *nihil inſolenter agit*. Inter ea quæ
ibidem charitati tribuit Apoſtolus, & illud eſt, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν. Quæ v. 5.
ità conjunguntur, ut alterius ex altero petenda ſit interpretatio. Quis παροξύνεται?
Qui de vindicta cogitat. Quis τὸ κακὸν λογίζεται? Qui injuriâ affectus, τῷ προϋπάρ-
ξαντι, quâ voce ſic Platonici utuntur, hoc eſt, *illi qui inferre prior cœpit*, non ignoſcit:
Quem non minùs imò magìs peccare iidem pronunciant. Maximus Tyrius nobiliſſi-
mâ Diſſertatione, *Utrùm referenda ſit injuria*, inter alia, Εἴπερ ἐστὶν ἀδικίας πρὸς ἀδι-
κίαν ὑπερβολὴ, ὁ τιμωρῶν τοῦ προϋπάρξαντος ἀδικώτερος, *Siquidem alterâ altera*
major ſit injuria, injuſtior qui illatam ulciſcitur, eo qui inferre cœpit. Apoſtolus οὐ λογί-
ζεσθαι τὸ κακὸν charitatem dixit, quia de vindicta non cogitat. Τοῦτο, inquit Theophy-
lactus, ἵνα μὴ ἀνθυβρίζωσι, *Hoc*, inquit, *ideo, nè injuriam injuriâ compenſent*. Aliud au-
tem eſt λογίζεσθαι, cùm non aliud quàm ἐνθυμεῖσθαι, aut ſimile, deſignat; ut cùm eodem
capite hoc dicitur, Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος
ἐλογιζόμην: aliud, cùm *imputandi* notione ſumitur. Gloſſæ nobiliſſimæ, Λογίζομαι, ἐν-
θυμοῦμαι, *Cogito, ineo conſilium, animadverto, reor*. Λογίζομαι, ὑπολαμβάνω, *Opinor, ar-*
bitror. Λογίζομαι, ἐπιλογίζομαι, *Imputo*. Utroque modo accipi hoc loco poſſe, etiam non
antiqui interpretes viderunt: Carthuſianus, NON COGITAT MALUM, *id eſt, nocumentum*
inferre alicui. meliùs, *referre*, dixiſſet. Haymo, NON IRRITATUR, *id eſt, etiam ſi læſa*
fuerit, non provocatur ad iracundiam ſive furorem; non cogitur ad vindictam, ut malum
pro malo reddat. NON COGITAT MALUM, *id eſt, non ſolùm non facit, ſed nec cogitat ut*
alii noceatur. prior læſus, videlicet: ut ità hæc jungantur. Quid ſit παροξύνεσθαι optimè
Satyricus expreſſit cùm dixit,

Quantulacunque adeò eſt occaſio, ſufficit iræ.

Quid ſit οὐ λογίζεσθαι τὸ κακὸν Socrates docuit, qui Anyto ac Melito (ut idem eleganter
ibi) noxam ac vindictam remiſit;

Chryſippus non dicet idem, nec mite Thaletis
Ingenium, dulcique ſenex vicinus Hymetto;
Qui partem acceptæ ſæva inter vina cicutæ
Accuſatori nollet dare.

imprimis autem Protomartyr ſanctiſsimus, cùm moriturus exclamat, Κύριε, μὴ στήσῃς
αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. hoc enim, μὴ λογίζου αὐτοῖς τὸ κακόν. Interpretes, *non*
cogitat malum. quod minus eſt: & τὸ λογίζεσθαι rectè utroque modo accipitur, ut dixi.
Eodem capite & illud habemus, Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. v. 9.
Ubi quod alibi κατ᾽ ἄνθρωπον, ſive ὡς ἐν ἀνθρώποις, nunc ἐκ μέρους dixit. Neque aliter
Græci. Procopius in Geneſin, τὸ δὲ τέλειον ἀκουστέον, ὡς ἐν ἀνθρώποις· ὥσπερ ὁ Παῦλος, ἐκ
μέρους, φησί. Sub finem ejuſdem capitis illud legitur, ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπι- v. 12.
γνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. hoc eſt, καθὼς καὶ ἐγνωρίσθην, *pro cognitione quâ imbutus*
fuero. Ità γνωρίζω erit הוֹדִיעַ, *cognitione imbuo*; ut τῷ βασιλεύειν Helleniſtæ utuntur.
Ἐπεγνώσθην igitur pro ἐπιγνωσθήσομαι, illud, pro ἐπιγνωρισθήσομαι. Quod Helleniſtæ, κα-
θὼς ἐπιγνωσθήσεταί μοι Κύριος, *prout Dominus cognoſcendum ſe mihi dabit*, ſuo more dice-
rent. *Ex parte cognoſco*, inquit; *tum verò, pro cognitione quâ imbuet me Dominus*. ità ut
poſterius disertè τῇ ἐκ μέρους γνώσει opponat. Nec alia mens eſt Apoſtoli. Non ergò
eruditi ſatisfaciunt cùm dicunt, *prout cognitus fuero*. Eraſmus in eruditiſsima Paraphra-
ſi, *Nunc aliquomodo ex parte cognoſco; tunc præſens præſentem Deum cognoſcam ſi-*
cut ab ipſo cognitus ſum. quod & Recentior admiſit. Imò potiùs, *pro cognitione quâ*
imbuar; pro cognitione quâ ab eo tum illuſtrabor. Idem cùm ἐπεγνώσθην, ἐδιδά-
χθην interpretatur, viam tangit propè quam non inſtitit: ut nec veteres, qui in
voce

v. 13. voce καθὼς argutantur. Verba quibus hoc caput Apoſtolus concludit hæc ſunt; Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. *Quæ ſi deſit, inquit* ex Auguſtino Proſper, *fruſtrà habentur cætera: ſi adſit, habentur omnia.*

Cap. XI.

Locus, Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ. πνεύματι λαλεῖ μυστήρια: *& vox* πνεύματος *quo pacto ibi uſurpata.* προσεύχεσθαι πνεύματι· προσεύχεσθαι νοΐ. εἰ τύχοι, *prout inciderit.* Φωναί· καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον, *& quomodo intelligendum. Mos Hebræorum, quibus ſine antecedente interdum ponitur relatum. Locus,* Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. *Mos Eccleſiæ ea quæ in homilia dicta eſſent in precibus repetere. Locus,* τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι: *Diverſæ interpretationes. Quid eo loco ſit* πνεῦμα. *Sine ſpiritu,* ἄνευ πνεύματος, *vocem non proferri. Locus,* Θέλω πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι: *Alia Marcionis & ſuppoſita lectio: Alia Epiphanii lectio. Locus,* Ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ: *Diverſa loci interpretatio; etiam Chaldæi, ac B. Hieronymi.* Φαυλισμὸς χειλέων, *Balbuties. Eſaiæ prophetia* νόμος *dicta. Origenis locus.*

Cap.14 v. 2. CApite decimo & quarto ſtatim ſeſe offert locus ille, Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. οὐδεὶς γὰρ ἀκούει· πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια, *Qui peregrinâ,* inquit, *loquitur linguâ, non hominibus jam loquitur, ſed Deo. Nemo enim audit* aut *intelligit.* Quare? Quia voce quæ non intelligitur myſteria profatur; neque quicquam præter vocem edit, quæ ſpiritu perficitur: Ut ſic πνεῦμα oris ſit organum ſive inſtrumentum quo vox editur. Quæ & fruſtrà editur ſi non intelligatur: Quod in linguis peregrinis fit ac ignotis; quæ ſi non intelliguntur, nihil præter ſonum dant, quem lingua ſpiritúſque edit. Quomodo accipiendum, ut alibi Eraſmus vidit, ita hic non vidit. Cùm ſic voce πνεύματος Apoſtolus utatur, è qua tota diſputatio dependet. Pro quo eruditus hoc loco interpres, Πνεύματι δὲ, *Ideſt, afflatu quem à Spiritu accepit: quo tamen abutitur cùm loquitur myſteria, id eſt, quæ non intelliguntur ab ipſo cœtu apud quem loquitur.* Quemadmodum nonnulli infrà, cùm dicitur, προσεύχεσθαι τῷ πνεύματι καὶ τῷ νοΐ, non rectè ſe torquent (Qui illuſtriſsimus locus ut hunc interpretatur, ita nec aliter eum præcipui ex Patribus interpretantur: Inter quos Chryſoſtomus & alii) Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. Τί οὖν ἐστι; προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ. Ubi non rectè interpres, qui, *Quid eſt igitur? precabor Spiritu, ſed precabor etiam intelligentiâ.* In Notis autem addit, *Precabor Spiritu, id eſt, linguâ peregrinâ quam mihi dictat Spiritus. Nec enim donum linguarum aboleo.* Ad quem locum plura quæ huc ſpectant. Πνεῦμα igitur, ut diximus, accipiendum: Quemadmodum & γλῶσσα non peregrinam modò linguam, quod uſitatum, ſed & nihil præter inſtrumentum vocis nonnunquam notat. Aliquantò pòſt ſequitur,
v. 10. Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον, *Tot ac tot fortè vocum,* aut *linguarum, genera in mundo ſunt.* hoc eſt, *infinita propè:* nam de numero non definito agit. Infrà capite ſequenti, Καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἤ τινος τῶν λοιπῶν, *nudum granum, tritici fortè* (vel, *utputa) aut alicujus è cæteris.* de re non definita. Gloſſæ, εἰ τύχοι, *utputa.* Recentior, *Tot, prout inciderit, genera vocum ſunt.* Neque φωναὶ fortè *voces,* ſed *linguæ:* quod qui non obſervarunt, videndum an non bis idem dixerint. Quis enim dicat, φωνὰς οὐκ εἶναι ἀφώνους? vel, πολλὰ εἶναι γένη φωνῶν, καὶ οὐδὲν ἄφωνον, eo ſenſu ſcilicet? Sed & interpres vetus, γένη φωνῶν, *genera linguarum,* dixit; *Tam multa, utputa, genera linguarum ſunt in mundo, & nihil ſine voce eſt.* Meliùs, *neque ullum,* vel *ulla, ſine voce eſt.* Et hoc Theophylactus vidit, qui notavit; Τουτέστι, Τοσαῦται φωναὶ ἔτυχον εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ· Σκυθῶν, Ἰνδῶν, Θρᾳκῶν, καὶ ἄλλων ἐθνῶν· καὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ λέγουσί τι, *Hoc eſt, Tot eſſe voces in mundo contingit; nimirum Scytharum, Indorum, Thracum, aliarúmq; gentium: omnéſq;*
dicunt

dicunt & ſignificant aliquid: Neque enim ſunt mutæ vel ſine voce gentes. Sequitur, καὶ οὐδὲν Ibid.
αὐτῶν ἄφωνον. Ubi ſi eodem modo quo cæteri autores Græci ſcripſiſſet Apoſtolus, rela-
tivum πρὸς τὸ διανοούμενον referendum diceremus; quod eſt ἄνθρωποι: Uſitatum verò inſu-
per, nec rarò, Hebræis, ut ſine antecedente ponatur relatum: ut Num. 7. 89. ἐν τῷ
εἰσπορεύεσθαι Μωϋσῆν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου λαλῆσαι αὐτῷ. *cum Deo*, nempe: de
quo nihil proximè præceſſit. Eſther. 5. 9. *nec ſe moviſſet ab eo.* & intelligit, τῶν τινων. Ità,
καὶ οὐδὲν αὐτῶν, hoc eſt, οὐδὲν γένος ἀνθρώπων. Quare igitur tantopere hic laborant eru-
diti? Sequitur mox, καὶ ὁ λαλῶν, ἐν ἐμοὶ βάρβαρος. Hoc autem eſt quod Anacharſis v. 11.
dicebat, Ἐμοὶ δὲ πάντες Ἕλληνες σκυθίζουσι. ſive eos non omnino intelligeret, utpote
Græcos; ſive omnino non, ut Græci non intelligunt Scythas. Et ad verbum propè cum
Apoſtolo poeta,

Barbarus hic ego ſum, quia non intelligor illi.

Eodem capite mox ſequitur, Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. v. 13.
Quo loco etiam è veteribus exiſtimarunt quidam, inter quos Chryſoſtomus, τὸ
προσεύχεσθαι idem eſſe quod αἰτεῖν διὰ προσευχῆς, *precibus petere aliquid*, aut *poſtular:* ac
ſi dicat, *petite inſuper interpretationis donum:* Cùm ea quæ ſequuntur, alium ejus verbi
oſtendant uſum: ut cùm ait, ἐὰν προσεύχωμαι γλώσσῃ, cæteráque eodem modo; ubi
nihil aliud τὸ προσεύχεσθαι præter התפלל ejúſque uſum expreſſit. Qui nè hoc qui-
dem voluit, ni fallor, ut διὰ γλωσσῶν, ſive *linguâ peregrinâ*, cum interpretatione ſingu-
lorum, concipiantur preces; quod alienum: cùm uſitatum videatur potiùs eo tempore
fuiſſe, ut ea quæ in exhortatione aut homilia ad populum dicta eſſent, obiter repeteren-
tur: Quod & in pleriſque Eccleſiis nunc tenet. Si quis ergò, inquit, linguâ peregrinâ
uſus eſt, adjungat preces, quibus antè dicta ſic interpretetur. Peregrinâ enim linguâ
preces ſi concipiantur, fruſtrà ſit hoc certè, quia non intelliguntur. Sequitur, Ἐὰν γὰρ v. 14.
προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. Ubi fate-
or nondum aſſequi me poſſe quid Apoſtolus voluerit cùm dixit, τοῦ πνεύματος προσ-
ευχομένου ἄκαρπον τὸν νοῦν εἶναι, ſi quidem afflatus ſive donum Spiritûs intelligatur
(hoc enim eruditi volunt.) Quomodo enim aut qui Spiritûs inſtinctu precatur vel af-
flatu, poteſt non precari mente? aut quâ ratione Spiritus ac mens ſeparantur ſic aut op-
ponuntur? & quæ cauſa cur, ſi benedictio dictante eodem fiat Spiritu, non aſſequatur
eam idiota, ſed nec dicere Amen ad hanc poſſit? Mirum ergò, quàm hìc ſeſe torſerint &
veteres & noſtri. Ambroſius πνεῦμα, *ſpiritum qui datur in baptiſmo*, exponit: Chryſo-
ſtomus, τὸ χάρισμα τὸ κινοῦν τὴν γλῶσσαν. qui, ſi τὸ πνεῦμα τὸ κινοῦν τὴν γλῶσ-
σαν dixiſſet, aliud dixiſſet. Gloſſa ordinaria; *Spiritus meus orat: à Deo datus, facit loqui.*
vel, *ratio, quæ id bonum putat.* Lyranus, *Affectus meus in Deum elevatur. Spiritus enim
importat quandam vim motivam. Et ideo voluntas, quæ eſt affectus intellectivus, vocatur
hìc Spiritus, quia movet alias animæ potentias ad agendum.* Haymo, *Vis animæ meæ, id
eſt, ipſa anima quæ vivificat corpus, profert verbum: intellectus autem animæ meæ ſine ali-
qua utilitate eſt.* Sedulius *Spiritum, vim quandam animæ mente inferiorem*, interpretatur.
Nunc videamus. Nemo neſcit, ſine ſpiritu, de quo jam ſuprà, vocem edi proferrique
non poſſe: Quemadmodum & Medici, reſpirationis vocíſque materiam, πνεῦμα dicunt.
Clemens quoque Alexandrinus Pædagogi lib. 3. *ſpiritûs impulſu, tanquam plectro, edi
vocem* ait; Καὶ ἐν κιθάρᾳ αἰνεῖτε αὐτόν. κιθάρα νοείσθω τὸ στόμα, ὅπερ πλήκτρῳ κρουό-
μενον τῷ πνεύματι. Ibidem, τὸ στόμα κρουόμενον τῷ πνεύματι τοὺς φθόγγους ἀποδοῦναι
τοὺς ἀνθρωπίνους, *os, ſpiritûs impulſu, humanas proferre voces*, ait. Bene igitur Apoſto-
lus, *Si linguâ*, inquit, *peregrinâ preces concipiam, ſpiritus, qui os impellit vocémque edit
(ſive, ſolum os meum, ſola vox mea) precatur: nullum tamen mens mea percipit ex eo fructum.*
ut, *cùm Latini homines*, cum Ambroſio, *Græcè aſſolent cantare, oblectati ſono verborum;
neſcientes tamen quid dicant.* qui de cujuſque mente accipit. *mens, qui eſt animus, ſine
fructu eſt.* Pergit Apoſtolus. *Quid igitur? Precabor ſpiritu*, hoc eſt, *voce ac ore precabor:
ſed & mente precabor.* nè, ut ille loquitur, *ſonum dem ſine mente. Canam ſpiritu*, hoc eſt,
voce ac ore canam: canam & mente. Quemadmodum enim qui linguam non intelligit quâ

utitur, ore tantùm ac voce pronunciat quæ dicis, ità ut ex eo nullum mens percipiat fructum (verè, ut ejuſdem Apoſtoli verbis utar, *χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον*) ità nec alium ædificat qui linguâ ei utitur ignotâ. *Quandoquidem, ſi ſolo ſpiritûs impulſu* (ſive, *oris motu ac voce*, ut illi ſolent qui peregrinâ aliiſque ignotâ utuntur linguâ) *benedicas, quomodo qui inter idiotas eſt, ad ea quæ à te dicuntur, Amen dicet, cùm quæ dicis non intelligat?* Τὸ πνεῦμα ità uſurpari (ut cùm, *ἄπνοος πνεύμονος*, Πνεύμων ab Heſychio exponitur, *quòd vocis ſpiritûſque inſtrumentum pulmo ſit*) nec mirum, ut jam diximus, nec novum. Cur hic verò nè de Helleniſtis quidem cogitabant eruditi? qui τὸ רוח, quod eſt πνεῦμα, etiam φθέγμα, etiam λόγον, exponunt: Ut cùm, *οὐδὲ γὰρ ὑμῶν φθέγμα ῥήματος ἀνέξομαι*, Jobi 6. 26. dicitur. Item, *καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους.* utrobique autem τὸ רוח habes. Ut omittam, *ςόμα* etiam eoſdem alibi *πνεῦμα* dixiſſe. Quid ergò, ſi Apoſtolus dixiſſet, *ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ ςόμα* vel *ἡ φωνή μου προσεύχεται*, an aliud dixiſſet? Sed nec voce aliâ uſus hic eſt Syrus, qui, רוחי הו מצליא, *ſpiritus meus orat:* addítque, *intellectus autem meus ſine fructibus eſt.* Etiam paulò pòſt cùm ſequitur, *canam ſpiritu meo*, eruditi interpretes, *ità canam ut non audiar modò:* quod eſt, *canam ore ac voce; ità tamen ut* (quod additur) *& mente ac intellectu canam.* Nam tibicines & ſimiles, qui inſpiratione aut flatu rem gerunt, totas hiſtorias *πνέειν* poetis dicuntur: Ut cùm Epigrammatarius tit. Εἰς αὐλητὰς,

> Σύμφωνον μαλακοῖσι κερασσάμενος θρόον αὐλοῖς
> Δωρόθεος, γοερὺς ἔπνεε Δαρδανίδας,
> Καὶ Σεμέλας ὠδῖνα κεραύνιον· ἔπνεε δ' ἵππω
> Ἔργματ', ἀειζώων ἁψάμενος χαρίτων.

v. 19. Eodem capite, Ἀλλ' ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι. Pro quo im-
pudenter Marcio διὰ τὸν νόμον ſuppoſuerat: Quod multis Epiphanius exagitat: qui τῷ
νοΐ legit; ἐν τῷ νοΐ μου, τουτέστι, διὰ τῆς ἑρμηνείας φράσαι, &c. quod & ex codicibus non-
v. 21. nullis eruditi adducunt. Paulò pòſt eodem capite ſequitur, Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, Ὅτι
ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ. Ubi negari non poteſt,
paulò aliter nunc loqui Helleniſticum contextum, qui habet, Διὰ φαυλισμὸν χειλέων,
διὰ γλώσσης ἑτέρας ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ, Eſaiæ 28. 11. Negari non poteſt, à
mente S. Pauli abiiſſe Chaldæum videri, qui dixit, *Quoniam in mutatione ſermonis & in lingua ſubſannationis irridebant prophetas qui prophetabant populo huic.* Quomodo igitur, ſi Apoſtolum ſequimur, Deo hæc aſcribuntur; qui minatur, aliis in poſterum ſe linguis apud populum uſurum eſſe? In Hebræo quia ידבר legebatur, *prophetam* (quod nonnulli ibi ſubſtituunt) intellexiſſe Chaldæus videtur:. Quemadmodum & Græci, quia *prophetas*, aut ſimile, intellexerunt, λαλήσουσι verterunt: cùm λαλήσει reddendum eſſet; quod & à B. Hieronymo hic factum, qui, *linguâ alterâ loquetur ad populum iſtum.* Ergò λαλήσει. Quis? Ὁ Κύριος. qui eo loco de ſtupore populi conqueritur; adeò ut ad φρενῶν νηπιότητα & infantiam jam rediiſſe dicatur: Eſaias ergò, *Quem docebit*, inquit, *ſcientiam? & quem intelligere faciet quod audivit?* propheta, nempe. *An abductos à lacte, avulſos ab uberibus?* Deinde, poſtquam dixit, Non ſecùs quàm pueros omnium ignaros formandos eſſe, tandem addit, Ridiculâ ſe linguâ, aut ſubſannationibus linguæ, ad populum iſtum locuturum eſſe; בלעגי שפה, vel *blæſâ*, vel *ridiculâ*, vel *illudente linguâ:* ut ſolent qui cum pueris balbutiunt; aut linguas, quæ non intelliguntur, apud alios loquuntur: quod in Chaldæa Dei populo evênit. Græcus φαυλισμὸν χειλέων dixit, quia ad balbutiem id retulit: balbuties enim linguæ ac labiorum, φαυλισμός. Quare autem addit quod ſequitur, *καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου?* Quia paulò pòſt Propheta addit, *& noluerunt audire*, καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἀκούειν. Nobis interea ſedet, ut quod ſentio hic dicam; Septuaginta interpretes, nondum vitiatos aut mutatos, expreſſiſſe Apoſtolum: eò magis, quòd ex Origene eodem ferè modo reddidiſſe Aculam didici; qui, ut vero ſimile, Septuaginta hic ſecutus fuerat. Locus Origenis in Philocalia nunc legitur; Ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ Ἡσαΐου προφητεία νόμος ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου λέγεται, φάσκοντι, Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, Ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί

κέκοντα μου, λέγει Κύριος. Ac deinde addit, Ἐνεργ γὰρ τὰ ἰσοδυναμοῦντα τῇ λέξει ταύτῃ ἐν τῇ τοῦ Ἀκύλα ἑρμηνείᾳ κείμενα. *Sed & Eſaiæ prophetia Lex Apoſtolo dicitur, cùm inquit,* In Lege scriptum est, Per diversæ linguæ homines et alia labra. huic populo loquar, neque etiam ita me audient, inquit Dominus. *Penè eum eadem in Aculæ interpretatione inveni.* Quemadmodum nihil uſitatius quàm ut doctrina omnis, imprimis ſacra, ac Scriptura, Lex dicatur: Quod cuivis notum eſſe debet: imprimis autem mirari id non poſſunt qui quàm latè patet Hebræa vox non ignorant.

Cap. XII.

Parùm opportuna verſuum diſtinctio. Non neceſſaria interpretationis trajectio; τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν εἰ κατέχετε. τίνι λόγῳ, τίνι τρόπῳ, *Theophylacto & Chryſoſtomo. Locus,* Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ· εἶτα τοῖς δώδεκα. Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς: *& quomodo intelligendus ſit locus. Canon de Scripturæ conſuetudine, in iis quæ ad tempus omittuntur ac deinde alibi commemorantur.* τοῖς δώδεκα. *Auguſtini locus.* Ἰακώβῳ· εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσι. Ἀπόστολοι πάντες, *&* οἱ δώδεκα. *Apoſtoli vox latiùs ſumta. Locus,* Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί. ἐκοπίασα. Κοπιαταὶ, *eorúmque munus in Eccleſia.* Οἱ κοπιῶντες *Ignatii.* Μαρτυρεῖν κατὰ Θεοῦ· Ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ. Μαρτυρεῖν τι τῷ Θεῷ· Προσμαρτυρεῖν τι τῷ Θεῷ. Κατὰ τοῦ Θεοῦ μαρτυρεῖν *an idem quod Teſtificari de Deo. Locus,* ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχήν: *De diſtinctione ejus agitur. Locus,* Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται. Ὅταν δὲ εἴπῃ, *& prolixa de eo Epiphanii diſputatio.* ὅταν εἴπῃ, ὅταν λέγῃ: *Et quomodo in citando Sacro contextu eo uti ſoleant Rabbini.*

CApitis decimi & quinti initium tale eſt; Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν. ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε, Δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν εἰ κατέχετε. Cap. 15 v. 1, 2. Ubi iterum opportuna parùm, ſi quid judicare poſſum, verſuum intervênit diſtinctio. Nec trajectione illâ opus erat; *Per quod etiam, ſi retinetis quo ſermone vobis evangelizaverim, ſervamini:* cùm in Græco ſit, *Per quod & ſervamini, quâ ratione id vobis evangelizaverim ſi tenetis.* Neque video cur τίνι λόγῳ, *quo ſermone,* eruditi reddant: quos vel Theophylactus monere poterat, qui τίνι τρόπῳ, reddidit. Ut Chryſoſtomum omittam; qui præterquam quòd eodem modo interpretatur, hæc præmittit, Καὶ δηλοῖ, ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ σημείων καὶ θαυμάτων, αὐτὸ παρέλαβον, &c. *Significare, cùm ſic loquitur, non ſermone tantùm, ſed & factis & ſignis & miraculis, id eos accepiſſe, ſe autem tradidiſſe.* Ipſe autem locus ità diſtinguendus videtur, Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν εἰ κατέχετε. Non multò pòſt eodem capite & locus ille occurrit, Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ· εἶτα τοῖς δώδεκα. Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις v. 5, 6. ἀδελφοῖς. Ubi, quomodo, aut quando, aut quo autore quingentis illis viſus ſit, curioſi quærunt. Quaſi verò quæ ab aliis conſcripta non ſunt, quæ hiſtoriam præſertim ſpectant, ideo non geſta ſint, non facta. Saltem nobiliſſimum hic canonem in uſum revocaſſent, Ὅτι ἡ γραφὴ πολλάκις, ἃ ἐν τῷ πράττεσθαι οὐ λέγει, διά τινος ἐξηγουμένη λέγει, *Morem hunc Scripturæ eſſe, ut quæ non dicuntur cùm fiunt, ab alio deinde narrentur.* Quod ipſum quomodo & ubi fiat, idem Procopius probavit, cùm ad triceſimum & tertium Geneſeos notat, φησὶ δὲ Ἰακώβ, ἃ συνέθετό μοι δοῦναι. Καὶ ποῦ συνέθετο; Ἀλλ' ἡ γραφὴ πολλάκις, ἃ ἐν τῷ πράττεσθαι οὐ λέγει, διά τινος ἐξηγουμένη δηλοῖ. Καὶ ὁ Λάμεχ γάρ φησιν, ὡς ἀπέκτεινε, μὴ προειπούσης ταῦτα τῆς γραφῆς. Et exempla paſſim exſtant. Neq; major difficultas, cùm, τοῖς δώδεκα, hic dixit, quàm cùm, τὸ δωδεκάφυλον, aliàs eidem dicitur autori. Ubi operæ videre eſt, quòd non

deſinant hoc dici licèt unus deſit aut ſuperſit: non aliter quàm Triumviri Romani, aut
Quinqueviri, aut Quindecimviri, etiamſi numerus non conſtet, ità ſæpius dicuntur.
Nihil opus igitur, ut vel τοῖς ἕνδεκα cum aliis codicibus, vel τοῖς δέκα cum recentiori
interprete, ex ſola conjectura, legamus. Auguſtinus in libris De civitate Dei ad notiſſi-
mum Matth. 19. locum, *Sedebitis & vos ſuper thronos duodecim, judicantes &c. Alioqui,*
quoniam in locum, inquit, *Judæ traditoris Apoſtolum Matthiam legimus ordinatum, ubi*
ad judicandum ſedeat non habebit: Qui profectò cum aliis Sanctis ad numerum judicum ſe
pertinere demonſtrat, cùm dicit, NESCITIS QUIA ANGELOS JUDICABIMUS?
De ipſis quoque judicandis in hoc numero duodenario ſimilis cauſa eſt. Non enim quia dictum,
JUDICANTES DUODECIM TRIBUS ISRAEL, tribus Levi, quæ tertia decima eſt,
ab eis judicanda non erit; aut ſolum illum populum, non etiam cæteras gentes, judica-
bunt. Neque in eo difficultas, quòd mox, Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ· εἶτα τοῖς ἀποστόλοις
πᾶσι, dicitur; qui in apparitione nova non τοῖς δώδεκα ſed Jacobo opponuntur: Quem-
admodum & ſibi poſtea conſpectum Apoſtolus teſtatur. Adde, quòd οἱ δώδεκα & πάντες
οἱ ἀπόστολοι, etiam aliâ opponi ratione poſſunt; cùm latiùs nonnunquam uſurpari *Apo-*
ſtolorum vocem etiam veteres notarint. B. Hieronymus ad Galatas; *Quòd autem exce-*
ptis duodecim, quidam vocantur Apoſtoli, illud in cauſa eſt; Omnes qui Dominum viderunt,
& tum poſtea prædicabant, fuiſſe Apoſtolos appellatos. Niſi fortè Apoſtolus, quoties de
Apoſtolis agit, ſolos τοὺς δώδεκα nec alios intelligit, qui nec inter eos propriè ſic antè di-
v. 8. ctos fuit. Sequitur autem, Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί.
Ubi iterum non parùm cùm antiqui tum recentiores ſeſe torquent. Primò autem de iis
quæ & poſt aſſumtionem geſta ſunt, hic agi, vel ipſa Apoſtoli concluſio teſtatur: Præ-
ceſſit enim, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς. quibus quæ ab Evangeliſtis
dicuntur terminavit quaſi ac diſtinxit. Quare non erat quòd Chryſoſtomi interpretatio-
nem eruditi agitarent: Quam niſi admittamus, plura iterum abſurda ſequentur: Nec
à reſurrectione Petro primùm ſed Mariæ viſus: nec de quingentis, de quibus hîc loqui-
tur, Evangeliſtæ quicquam; ut nec de Jacobo: non magìs ſanè quàm de Paulo; qui ſi
poſt aſcenſionem eum vidit, quidni & cæteris eodem modo apparere potuit? Quare hîc
tot difficultatibus, ſi quicquam judico, non erat opus. Ut nec in illo, quod paulò antè,
ἐπάνω πεντακοσίοις, dixit; Pro quo, eo ſenſu quo volunt, ἐπάνω πεντακοσίων dicendum
erat: quod nec ipſi negant. Recentior interim τὸ, ἢ, intelligi poſſe ait, ut ſit ἐπάνω ἢ πεν-
τακοσίοις. *cùm alioquin,* inquit, ἐπάνω *ſecundo caſui jungatur, ut Marci 14. 5. hîc verò non*
potuit ſcribi ἀδελφῶν *propter verbum* ὤφθη. Ipſe verò, *viſus eſt ampliùs quàm quingentis*
fratribus, reddidit. Quid ſi autem ἐπάνω hîc non aliud quàm πάλιν? Eruditiſſimum
Stephani Gloſſarium, Ἐπάνω, *inſuper, ſuper, ſuprà:* ferè ut Johanni ἄνωθεν, *iterum;* Ἐὰν
μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν. Quare nec hîc hærendum videbatur; nec in numerum, de quo
v. 10. nobis niſi ex autore non conſtat, ſolicitè inquirendum. Sequitur paulò pòſt, ἀλλὰ περισ-
σότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα. A qua voce κοπιατὰς ſive κοπιαστὰς ſuos in Eccleſiam
SS. Patres invexerunt: Quorum munus, *fratrum mortua curare ac ſepelire corpora:* quod
τὰ τῶν κοιμωμένων περιστέλλειν σώματα, illi dicunt; Epiphanius Expoſ. Fidei Catholi-
cæ, λοιποὶ δὲ οἱ κοπιαταὶ, οἱ τὰ σώματα περιστέλλοντες τῶν κοιμωμένων, *reſtant copiatæ quos*
dicunt, qui mortuorum curant corpora. Pauli Apoſtoli in quibuſdam parùm prudens imi-
tator, cujus omnes Epiſtolæ ſub Ignatii leguntur nomine, cùm & aliorum ſint, Ἀσπά-
ζομαι ὑποδιακόνους, ἀναγνώστας, ψάλτας, πυλωρούς, τοὺς κοπιῶντας, ἐπορκιστάς, ὁμολογη-
v. 12. τάς. Sequitur non multò pòſt, Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται. Qui, ut
apud Nyſſenum eleganter S. Macrina loquitur, ὁδοποιήσας ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν, *pri-*
v. 15. *mam ad reſurrectionem nobis ſtravit viam.* Cùm paulò pòſt legitur, Εὑρισκόμεθα δὲ
καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν,
quod dixit, μαρτυρεῖν κατὰ Θεοῦ, nihil eſſe aliud quàm quod καταμαρτυρεῖν τοῦ Θεοῦ
Græci, etiam Helleniſtæ, dicerent, ità planum eſſe exiſtimo ut nihil ſit planius: ut
cùm Proverb. 25. 18. ὁ καταμαρτυρῶν τοῦ φίλου. De quo ſi quis dubitat, provo-
cari ad Apoſtolum poteſt, qui ψευδομάρτυρας εἶναι τοῦ Θεοῦ & μαρτυρεῖν κατὰ Θεοῦ
conjungit:

conjungit: imò ipſe quod dicturus eſt interpretatur; Εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες
τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ. Quod, ſicut & Græciſmi ratio, antiquo
interpreti perſuaſerat, ut, *quoniam teſtimonium diximus adverſus Deum*, verteret. Quid
enim aliud vult Apoſtolus, niſi falſum eſſe quod de Deo ipſe, aliis cum Sanctis, docuerat,
Chriſtum ab eo excitatum, ſi mortui non excitantur? Adde, quòd, μαρτύριον & μαρτυρίαν
de *doctrina* uſurpari, tritum eſt: quemadmodum paſſim μαρτυρεῖν τι τῷ Θεῷ, & προσμαρ-
τυρεῖν τι τῷ Θεῷ, imprimis apud Nyſſenum lib. adversùs Eunomium 12. Cui Apoſtolus
τὸ μαρτυρεῖν κατὰ Θεοῦ, ſive τὸ καταμαρτυρεῖν τοῦ Θεοῦ, opponit: de iis ſcilicet quæ falsò vel
dicuntur de Deo vel docentur. Itaq; ſi verum eſt quòd Chriſtum excitarit Deus, qui hoc
dicit, μαρτυρεῖ τῷ Θεῷ, ſive προσμαρτυρεῖ τῷ Θεῷ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν. quod ipſum falsò
ſi dicitur, κατὰ τοῦ Θεοῦ μαρτυρεῖ, vel καταμαρτυρεῖ τοῦ Θεοῦ, qui idem dicit. Quid erudito
igitur perſuaſit interpreti, ut pro iis quæ repererat, *quoniam de Deo teſtificati ſumus*, hìc
diceret; quaſi ἐμαρτυρήσαμεν περὶ Θεοῦ, aut ὑπὲρ Θεοῦ, aut ſimile quid, ſcriptum inve-
niſſet? Nunc ad illum veniamus locum, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσί- v. 24.
αν &c. Ubi videndum, utrúmne recepta nuper verſuum diſtinctio non rectè diſtinguen-
do loco occaſionem dederit: Ut vera talis ſit; Εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδῷ τὴν βασι-
λείαν τῷ Θεῷ καὶ πατρί. Ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν
(δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ)
ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Secundùm quam ordinandi eſſent verſus: Nunc
ſuſpendi mens videtur atque oratio. Ut dicat, *Cùm aboleverit omne imperium & omnem
poteſtatem & virtutem, ultimus hoſtis mors deſtruetur*. ut cætera κατὰ παρένθεσιν inſeran-
tur. Quo tamen non opus: & τὸ *autem* fulciendo loco addidit interpres. Sequitur,
Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται. Ubi mirum, quantopere Epiphanius ſe torſerit: v. 27.
qui in prolixa adversùs Arianos diſputatione, eo ipſo libro ſeu refutatione quam adver-
sùs eos ſcripſit, curiosè, quónam referenda ſint hæc verba, ὅταν δὲ εἴπῃ, tum de quo
dicantur, quærit ac ſatagit. Verba ejus ſunt; Εἶτα λοιπὸν μεταβαίνει εἰς πρόσωπον ἕτε-
ρον πάλιν, τοῦ Πατρὸς ὑποτάσσοντος πάντα τῷ Υἱῷ, καί φησι, Πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ
τοὺς πόδας αὐτοῦ. ἔσχατος δὲ ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Οὐκέτι δὲ ἀπὸ προσώπου
Πατρὸς μόνον, οὐδὲ ἀπὸ προσώπου Υἱοῦ μόνον, ἀλλὰ μεσιτεύοντα τῶν προσώπων Πατρὸς
καὶ Υἱοῦ, φησιν, Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑπο-
τέτακται αὐτῷ, δῆλον ἐρωτῶσι τοὺς αὐτοὺς, ἀπὸ προσώπου τίνος τὸ, εἴπῃ, λέγει. Τὸ βά-
θος γὰρ τῆς μυστηρίων τοῦ Θεοῦ πνευματικῶς τοὺς σαρκικοὺς κρίνει. Ὁ γὰρ σαρκικὸς οὐ δέ-
χεται τὰ τοῦ πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν. Ἐνταῦθα γὰρ ἐν τῷ, Ὅταν εἴπῃ ὅτι
πάντα αὐτῷ ὑποτέτακται, εἰ μὲν ὁ Πατὴρ λέγει πρὸς τὸν Υἱὸν, ἐλλιπὴς ἡ πραγματεία·
ὑπέταξε γὰρ ὁ Υἱὸς τὰ πάντα τῷ Πατρί. εἰ δὲ ἀπὸ προσώπου Υἱοῦ τὸ, Ὅταν εἴπῃ ὅτι
τὰ πάντα αὐτῷ ὑποτέτακται, λέγεται, ἐλλιπὲς τὸ φρόνημα, ὅτι μελλητικόν τινα ἐν Θεῷ, ἢ
ἐν Πατρὶ, ἢ ἐν Υἱῷ, λογίζεται. Τίς δὲ ἐστιν ὁ λέγων, Ὅτι πάντα ὑποτέτακται; οὐ γὰρ
εἶπεν, Ὅταν εἴπωσιν. Εἰ γὰρ ἦν τοῦτο τοῦ Υἱοῦ, τὸ, Ὅταν εἴπωσι, λεγόμενον, ἠδύνατο
πληροῦσθαι ἐπὶ τοὺς ἀγγέλους, ἢ ἐπὶ τοὺς ὑποταγέντας. Ἐπειδὴ δὲ ἄνω ἐσήμανε τὸν Υἱὸν ὑπο-
τάσσοντα τῷ Πατρὶ καὶ παραδιδόντα, καὶ τὸν Πατέρα ὑποτάσσοντα τῷ Υἱῷ τὰ πάντα,
ἀπελείπετο δὲ τοῖς λεχθεῖσι τὸ τοῦ Πνεύματος ἁγίου πρόσωπον, τούτου ἕνεκα ἀπαραμφά-
τως μετὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, τὸ πρόσωπον ὑπέφανε τοῦ ἁγίου
Πνεύματος, τοῦ ἀναγγέλλοντος ἀεὶ τὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ διδάσκοντος, ἵνα μὴ ἐλλιπῆ
ποιήσῃ τὴν τελείαν γνῶσιν τῆς περὶ Τριάδος, καὶ τῆς ἐνδόξου προσληπτικῆς δόξης παρρη-
σίας. Ut ſumma eorum quæ dicuntur hæc ſit; Cùm Pater omnia dicatur ſubjeciſſe Filio,
qui (quod pauld antè Apoſtolus dixit, & in hac diſſertatione Epiphanius præmiſit)
tradidiſſe Deo ac Patri regnum dicitur, quæ duæ Trinitatis ſunt perſonæ; ac deinde ad-
datur, Ὅταν δὲ εἴπῃ, *Cùm autem dicit*, idque nec de Patre nec de Filio dicatur, reſtare
ut de Sancto Spiritu intelligatur: hoc enim modo plenam perfectámque ſtatui hìc Tri-
nitatem. Quaſi aut qui Trinitatem ac S. Spiritum agnoſcunt, id ex hoc probare loco
debeant; aut qui non agnoſcunt, profligari ex hoc loco ac convinci poſſint. Cùm, quod
ad ipſum ſpectat locum, fluctus tam ingentes ac molimina *Pulveris exigui jactu com-*

preſſa quieſcant. Nam quod ſæpe, imprimis autem ad Hebræos, pluribus probamus, τὸ, ὅταν εἴπῃ, de Scriptura intelligendum: neq; aliud quàm quod familiari illâ notâ במ״ש, quod eſt בּמה שאמר, vel בּמה שכתב, *in eo quod dixit*, vel *in eo quod ſcriptum*, Hebræorum denotent Magiſtri. Quis ergò dicit? Scriptura nempe, ſive autor ſacer de quo agit qui ſic loquitur. Neque aliud eſt ὅταν εἴπῃ quàm ὅταν λέγῃ: hoc autem idem quod שנאמר, ὅταν λέγηται ἐν τῇ γραφῇ, *cùm dicitur in Scriptura*, nimirum: ut cùm Hebr. 1. 7. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει, *Et, quod ad Angelos, dicit*. ἡ γραφὴ nempe, ut dixi. Ergò, ὅταν ἡ εἴπῃ, ὅταν ἡ λέγηται, vel ὅταν ἡ λέγηται, *cùm dicitur*. Ac de hoc quidem plura alibi.

Cap. XIII.

Locus illuſtriſſimus, Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; & an de mortuali, ut vocant, ablutione, aut baptizatione in cœmeteriis, accipiendum. ὑπὲρ τῶν νεκρῶν an baptizentur qui vice mortuorum baptizantur. B. Chryſoſtomi ſententia, qui ad formulam baptiſmi reſpexiſſe Apoſtolum exiſtimat. Vetus baptizandi conſuetudo: Κατάδυσις in baptiſmo; Ἀνάδυσις in eodem. ὑπὲρ ἀναστάσεως, pro εἰς ἀνάστασιν, quibuſdam. Illuſtris Scaligeri ſententia: quæ examinatur. Noſtra, de qua fusè. Impoſitio in baptiſmo nominis. Nominalia ei res inſtituta. Nomen mutatum aut ſervatum. Quorum nomina baptizandis imponerentur: Plerunque defunctorum, & quare. Nomina quædam magìs uſitata ac familiaria fuiſſe, ut Johannis, Petri, Pauli, ac ſimilia. Baptizari ὑπὲρ ἐκείνου ἢ ἐκείνου, quid ſit. ὑπὲρ νεκρῶν, & ὑπὲρ τῶν νεκρῶν. Οἱ νεκροὶ, non quà mortui, ſed quà vixerunt. Οἱ μάρτυρες. Certo die certis pueris alibi impoſita fuiſſe nomina: Etiam quorundam præſulum ſimiliúmve in quibuſdam urbibus. Deus ὁ ὢν καὶ ὁ ζῶν. Baptiſmus fidei de reſurrectione arrha ac compendium: Ejus ſpes, fides, memoria, baptizandis propoſita, quæ immerſione triplici in mentem revocata. Iterum, ὑπὲρ νεκρῶν βαπτίζεσθαι, quomodo dicatur. חלף Syrorum. Alia.

Cap. 15. v. 29. CApitis ejuſdem verſu, ut nunc diſtinguuntur ſingula, vigeſimo & nono nobiliſſimus ille occurrit locus, Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; Et ſanè alius vix exſtat ad quem penetrandum plus ingenii ac eruditionis ſummi contulerunt viri. In quo tamen tanto forſan opus molimine non fuit: Quemadmodum nec prolixâ eorum quæ ab aliis dicuntur refutatione opus eſſe judicamus; cùm plerique opiniones aliorum refutarint. Inter quos & eos pono qui de mortuali hoc ablutione acceperunt: cui ſimilem & apud paganos fuiſſe volunt; ut cùm ab Ennio,

Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit,

dictum eſt. Quod ut longiùs petitum, ità alienum hìc nobis videtur. Neque firmum ſatis argumentum dicas; Mortui lavantur à quibuſdam, ergò qui hos lavant reſurrectionem credunt, aut in reſurrectionis ſpem id faciunt: cùm à pluribus qui tale nihil crederent id fieret; inter quos ii ipſi de quibus Ennius hìc loquitur, Romani. Et ut ità fieri hoc à quibuſdam concedamus, quomodo probabunt, mortuum qui lavatur ὑπὲρ τῶν νεκρῶν lavari? Quod ipſum, niſi fallor, quomodo dicatur, nondum ſatis aſſequuntur: Quemadmodum imprimis id teſtantur qui de abolitione mortis id accipiunt; ut βαπτίζεσθαι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν dicantur, qui, ut mors exſtinguatur, baptizantur: quod Græcis placet. Similis interpretatio eorum qui de baptizatione in cœmeteriis accipiunt: quaſi, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, *ſuper jam defunctos*, baptizare ſit. Eorum item, qui τὸ, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, *vice mortuorum*, interpretati ſunt. Nemo enim ità loquitur, quod ſciam. B. Chryſoſtomo ſi credimus, baptiſmi formulam Apoſtolus reſpexit: In qua, inter cætera, ſub finem, Ὅτι πιστεύω εἰς νεκρῶν ἀνάστασιν, baptizandum profiteri ait; ìdque ὑπὲρ τῶν νεκρῶν βαπτίζεσθαι hìc dici. Sed & Canoniſtæ, Zonaras & Balſamo, ad canonem Concilii Carthaginienſis decimum octavum, ad ritum id referunt. Uſitatum quippe,

ut

ut mergerentur, ac deinde ex aqua tollerentur baptizati: quorum alterum *κατάδυσιν*, alterum *ἀνάδυσιν* tum dictum. Conſtit. Apoſtol. Clementis lib. 3. Ἡ *κατάδυσις τὸ ἀποθανεῖν, ἡ ἀνάδυσις τὸ συναναςῆναι σημαίνει*. Ut mens ſit, *οἱ βαπτιζόμενοι ἐπ' ἐλπίδι τοῦ ἀναςῆναι τὰς νεκρὰς, qui in ſpem baptizantur, fore ut mortui reſurgant.* Quòd ſi Apoſtolus reſpexit, non jam de quibuſdam ſed de omnibus qui baptizantur loquitur: cùm manifeſtè de quibuſdam agat: nè jam dicam, duriſſimum videri, ut qui in ſpem reſurrectionis baptizantur, *ὑπὲρ τῶν νεκρῶν* baptizari dicantur. Nec ut *ἀναςάσεως* intelligatur placet, cùm ſic potius *εἰς νεκρῶν ἀνάςασιν* dicendum eſſet. Erudita ſunt quæ ad eundem locum attulit illuſtris Scaliger; Ut de iis qui pro refrigerio ſuorum baptizari olim in Eccleſia ſolebant, ab Apoſtolo agatur: non quòd rectè fieri hoc vellet, ſed ut ſic probaret quod agebat. Tertullianus De reſurrectione carnis, *Si autem & quidam baptizantur pro mortuis, videbimus, an ratione. Certè illâ præſumtione hoc eos inſtituiße contendit, quâ alii etiam carni vicarium baptiſma profuturum exiſtimarunt ad ſpem reſurrectionis.* Primò igitur videndum eſſet, an tam fœdus de baptiſmo error Pauli tempore in uſu eſſet: Tum, cur eam non caſtiget ſuperſtitionem atque abuſum: etiam ab ea argumentum, apud Eccleſiam præſertim & fideles ad quos ſcribit, ducat ac deſumat; is dico qui in eo totus eſt ut reſurrectionem probet. Quare nè dubitandum quidem reor, quin de uſitato in Eccleſia baptiſmo ac recepto, neque de abuſu ſed de Chriſtiana conſuetudine, agat. In baptiſmo, qui & circumciſioni (quod imprimis notum eſt) ſucceſſit, nihil mirum, ritus quoſdam in Eccleſia, præſertim veteri, ſervatos. Inter quos & nominis ipſius impoſitio: Cui rei nominalia inſtituerunt Chriſtiani. Nomen baptizandi dabant & accipiebant. Dabant tum adulti tum infantes, cùm profiterentur nomen: quod in tabulas referebatur; niſi fortè antiquum qui adulti eſſent retinerent. Ità Saulus, Paulus dictus. Cornelio, de quo in Actis S. Lucas agit, ut & aliis non paucis, vetus hæſit. Adde, quòd ſuperſtitum vel defunctorum nomina imponebantur. Quod, præſertim in infantibus, ab omnibus ferè uſitatum, & haud dubiò ex circumciſione fluxit: in qua, niſi aliud moneret Deus, patrum nomina aut propinquorum, qui exemplo ſuis fuerant, ut plurimùm imponebantur. Idem & à Chriſtianis factum: Qui plerunque Apoſtolorum, martyrum, ſanctorum Patrum, aut ſuorum, qui virtute ac probitate excelluiſſent, nomen ſuis imponebant: ut ſic vivere ſic ſupereſſe viderentur; aut, ut poſtea reſurrecturi, quieſcere ac dormire ad tempus crederentur: Ità tamen ut præ cæteris in uſu quædam eſſent: quod & nobis uſitatum. Quo & argumento olim uſi ſunt qui de autore Apocalypſeos ſe dubitare fatebantur: Inter quos Dionyſius Alexandrinus: qui apud Euſebium, Johannem quidem eſſe autorem, neque ignorari poſſe, cùm id ipſe, præter conſuetudinem Evangeliſtæ, toties inculcet; quis autem fuerit Johannes, ideo obſcurum eſſe, quòd id nomen plurimis quotidie, ut Petri quoque ac Pauli, eo tempore imponeretur: Πολλὰς ἢ, inquit, ὁμωνύμους Ἰωάννῃ τῷ ἀποςόλῳ νομίζω γεγονέναι, οἳ διὰ τὸν πρὸς ἐκεῖνον ἀγάπην, καὶ τὸ θαυμάζειν αὐτὸν καὶ ζηλοῦν, ἀγαπηθῆναί τε ὁμοίως αὐτῷ βουληθέντες ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ταὐτὴν ἠσπάσαντο· ὥσπερ δὴ καὶ ὁ Παῦλος πολὺς καὶ ὁ Πέτρος ἐν τοῖς τῶν πιςῶν παισὶν ὀνομάζεται, *Johanni quidem Apoſtolo multos cognomines fuiße exiſtimo, qui propter ſingularem quo erga eum affecti erant amorem, ſed & admirationem ac zelum, quódque eodem modo diligi à Domino optarent, etiam illud amplectebantur nomen: quemadmodum & Pauli ac Petri in fidelium liberis multùm uſitata ſunt nomina.* Talia ergò mortuorum nomina infantibus, aut ſuis, imponebant: Qui quia baptizari in eorum (quod ſoli Deo convenit, ſecundùm Apoſtolum, 1. Corinth. 1. 13. & ibid. v. 15.) nomina dici non poterant, (nam qui baptizantur, Deo initiantur) *ὑπὲρ ἐκείνων*, id eſt, in eorum vel honorem vel memoriam, baptizari dicebantur. Quemadmodum nec *ὑπὲρ νεκρῶν* ſed *ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*, ut præclarè vidit magnus Scaliger, Apoſtolus hìc dixit: quod pro nobis vel imprimis; non in omnibus enim ſed quibuſdam tantùm id fiebat. Adde, quòd nè illud quidem obſervatum eſt, *τὰς νεκρὰς*, non quà mortui, ſed quà vixerunt olim, dici: quaſi dicas, qui nunc inter plures verſantur: Quos *beatæ memoriæ* dicimus, cùm præſertim noſtrorum meminimus. Ii autem ſunt *οἱ τεθνηκότες*: quos nunc *μακαρίους* vulgò dicimus: Johannes, putà,

Petrus,

Petrus, Paulus. Idem autem fieri hoc tempore quis neſcit; cùm majorum alii ac parentum, Apoſtolorum alii atque aliorum, ità rationem ſe habere teſtantur? Quid, quòd in quibuſdam Eccleſiis ut olim ità nunc ſervatum fuit, ut certo die certis pueris ſanctorum etiam martyrum, ſpe æternitatis, imponeretur nomen? Quid, quòd in nonnullis urbibus patroni præſulíſve aut herois cujuſdam impoſitum fuiſſe nomen ſcimus? ut apud Mediolanenſes, Caroli. Qui & ipſi *ὑπὲρ τῶν νεκρῶν* baptizantur. Quod non malè, *nomen defuncti ſuſcitare*, dicas: alia in re Judæis uſitatum; cùm cognatus nempe, proximúſve, in memoriam להקים שם חמת, ſive *ad defuncti nomen ſuſcitandum*, uxorem ſibi jungere jubetur: de quo Deut. 25. 7. Ruth. 4. 10. alibi: Quod & ipſum immortalitatem quoque animæ ac reſurrectionem figurabat. Quare enim hoc, ſi nulli ſunt poſt obitum hi ipſi? Deo enim vivunt quos interiiſſe dicimus: hoc autem credunt qui ſuperſunt. Ità cùm parentes pii, etiam hoc tempore, parentum defunctorum liberis imponunt nomina, reipſa illud quod à Servatore Matthæi 22. 32. Marci 12. 27. Lucæ 20. 38. dicitur, *non mortuorum ſed vivorum eſſe Deum*, Deum noſtrum, ſanctè teſtantur: qui præterquam quòd memoriam ſuorum ità colunt, certiſſimam & immortalitatis animarum & *ἀναβιώσεως* (quæ ex iis validiſſimè, ut ſuprà diximus, probatur locis) ſpem, atque ità fidem ſuam etiam de reſurrectione, quæ ſine hac non eſſet, ſanctè profitentur. Si perpetuum enim, ſi æternum, quod cum Patribus contraxit Deus noſter, fœdus eſt, eos etiam qui contraxerunt, ſive partes (ut loquuntur vulgó) contrahentes, eſſe ac exſiſtere perpetuò oportet: ſi quidem exſtincto è relatis altero, hoc ipſo *σχέσις* exſtinguetur ac relatio: quod fieri non poteſt, cùm non Pater modò ſed & Deus mortuorum Deus ſit ac ſic dicatur. Qui *οἱ νεκροὶ* itaque hic dicuntur, pro quibus nempe baptizantur alii, revera vivunt: Quos & *ſuos* rectè dicas; ut amicos proximóſque intelligas: quemadmodum qui moriuntur, *colligi ad ſuos* vulgò ab Hebræis dicuntur. Jam verò cùm & vitam noſtram, quæ ſecundùm ſpiritum hic vivitur, in reſurrectionem intueri, eorúmque qui defuncti jam ſunt, animas, non aliter conſideremus (neque enim immortalitatem animarum ſine hac fide Chriſtianus aſſeruit) quiſnámne dubitare poteſt, quin piè in memoriam jam defunctorum ſic baptizent ſuos, reſurrectionémque ſic ſtatuant & credant, idque in baptiſmo teſtentur? quem confeſſionis noſtræ pariter ac fidei de reſurrectione arrham eſſe ac compendium antiqui docent. Quò, ut antè diximus, *ἀνάδυσις* ſpectabat: ſuo enim modo reſurgebant, qui immerſi antè, & ſepulti quaſi mortuique, rurſus emergebant. Quare poſtquam hîc de reſurrectione aliquandiu autor noſter egit, novo idem argumento probat: quod ab iis ſumitur qui conſuetudine hâc & ritu in Eccleſia recepto utebantur; *Ἐπεὶ τί ποιήσουσι;* Nam quid illis fiet, inquit, aut quid reſpondebunt, ſi de reſurrectione dubitant, nec eam credunt, qui in mortuorum ſuos vel baptizant memoriam vel baptizantur? Reſurrectionem enim ſi non credunt, quare mortuos conſiderant ut vivos, cùm eorum nomina infantibus aut aliis imponant aut imponi ſibi patiantur? Nam ut Deus non eſt mortuorum, ità neque reſurrectio eſt mortuorum: Et ſi nulla reſurrectio ſperatur, nè poſt vitam quidem vita altera ſperatur. Quod ſi verum eſt, quid tandem ſpectant illi qui vel ſanctos vel amicos ità celebrant, memoriámq; eorum colunt, ut pro iis, *ὑπὲρ αὐτῶν*, baptizentur ac baptizent? Cur potiſſimùm autem à baptiſmo argumentum ſumſerit, jam diximus; cùm in memoriam ac confirmandæ reſurrectioni inſtitutum diximus. Quam, certámq; ejus ſpem, fidem ac memoriam tum, catechumenis præſertim, proponebant, ac immerſione triplici in mentem revocabant. Cyrillus Hieroſolymitanus, *Καὶ ἠρωτᾶτο ἕκαστος, εἰ πιστεύοι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ ὡμολογήσατε τὴν σωτήριον ὁμολογίαν· καὶ κατεδύετε τρίτον εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀνεδύετε· καὶ ἐνταῦθα διὰ συμβόλου, τὴν τριήμερον τοῦ Χριστοῦ αἰνιττόμενοι ταφήν. καθάπερ γὰρ ὁ σωτὴρ ἡμῶν τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς γῆς ἐποίησεν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐν τῇ πρώτῃ ἀναδύσει τὴν πρώτην ἐμιμεῖσθε τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ γῇ ἡμέραν, καὶ τῇ καταδύσει, τὴν νύκτα. ὥσπερ γὰρ ὁ ἐν νυκτὶ οὐκέτι βλέπει, ὁ δὲ ἐν ἡμέρᾳ ἐν φωτὶ διάγει· οὕτως ἐν τῇ καταδύσει, ὡς ἐν νυκτὶ, οὐδὲν ἑωρᾶτε· ἐν δὲ τῇ ἀναδύσει πάλιν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐτυγχάνετε ὄντες.* *Rogabatur autem quiſque utrúmne*

in

in nomen Patris, Filii; credat, ac Spiritûs Sancti: confeſſuſque ſalutarem confeſſionem eſt. Merſique ter in aqua, iterum emerſiſtis: quo iterum ſymbolo triduanam Chriſti ſignificaſtis ſepulturam. Ut Servator enim noſter dies tres noctéſque totidem in ventre egit terræ, itâ & vos prima in emerſione primam Chriſti, quam in terra egit, imitati eſtis diem, merſione autem, noctem. Quemadmodum enim qui in nocte verſatur, ampliùs non videt; qui in die autem eſt, in luce agit. haud ſecùs in merſione, tanquam in nocte, nihil videbatis; in emerſione autem, quaſi in ipſa die eratis. Sicut igitur in repræſentationem mortis pariter ac reſurrectionis ſpem ipſa immerſio fiebat, itâ non interiiſſe, ſed vivere adhuc, adhuc ſupereſſe eos quorum nomina repræſentabant, eo ipſo teſtabantur. Ii autem apud Deum vivunt, in cujus nomen baptizantur omnes: Utrique enim vivunt, & qui vivunt, & qui diſceſſerunt ut reſurgant, nè eorum qui non ſunt Deus ſit Deus: quemadmodum nec, *eram*, dicitur, ſed, *ſum*. Hi ſunt igitur οἱ νεκροὶ, ὑπὲρ ὧν ἐβαπτίζοντο, *mortui, in quorum memoriam baptizabantur*. Nihil autem de vicario baptiſmo, multò minùs aliis non ſanis ritibus ac vanis, Apoſtolo veniſſe in mentem, patet: qui & graviter & ſeriò hoc agit. Cæterùm, ut ὑπέρ τινος pro *in gratiam alicujus* dicatur aut *memoriam*, non inuſitatum, Græcis etiam ſcriptoribus. Vetus igitur ad verbum, *qui baptizantur pro mortuis*. Syro τὸ חלף placuit; quod, nec rarò, τῷ ἀντὶ illis reſpondet: ac nè itâ quidem ab interpretatione hac alienum erit; cùm ὁ ὁμώνυμος, & cui jam defuncti imponitur nomen, in ejus, pro tempore quaſi, ſurrogetur locum; Paulus vel Petrus ſcilicet, vel alius, qui in ſpem reſurrectionis ejus qui alibi jam vivit baptizatur, ut jam dixi: Quemadmodum τὸ חלף *immutandi* etiam ſignificatione Chaldæis uſurpatur. Neque adhuc ſatis cauſæ video cur *ablutionem* pro *baptiſmo* eruditi ſolicitè hîc reponant: quibus βαπτίζεσθαι, *ablutione uti*. Non enim dubito, quin ſi Hebraicè Apoſtolus ſcripſiſſet, τῷ טבל, ſi Syriacè, τῷ עמר uſurus fuerit: Quod & à Metaphraſte Syro factum hîc video. Atque hæc ſunt quæ de hoc loco nobis videbantur.

Cap. XIV.

Locus, Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. *de quo fuſè agitur. Mos Scripturæ, quæ de aliis atque aliis rebus iiſdem verbis utitur. Locus Pſalmi octavi,* QUID EST HOMO? *quem ſimpliciter ad Chriſtum nonnulli retulere. Locus ibidem,* ET FILIUS HOMINIS? *Item,* GLORIA ET HONORE CORONASTI EUM. *B. Hieronymi interpretatio. Eadem nonnunquam in citando verba ſenſu uſurpari alio. Singula quæ Pſalmo octavo dicuntur an ad prophetiam trahenda. Locus,* Εἰ κατ' ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα. Θηρία. *B. Hieronymi locus.* Θηρία ἀνθρωπόμορφα *Ignatii. Locus,* φάγωμεν καὶ πίωμεν. *id quale, & unde tranſlatum. Scholia, & cujuſmodi poematis id genus. Locus,* φάγωμεν, πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. *Locus,* πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα.

Atque hæc quidem hactenus. Interim illud quod vigeſimo verſu & ſeptimo, ſed initio illius, legitur, exciderat. De quo hoc capite, cum aliis nonnullis quæ ſequuntur, agendum erit: Interim retrogredi, cum venia lectoris, aliquantùm liceat. Eſt autem illud, Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Quem locum ex octavo adduci Pſalmo, iiſdem verbis pariter & ſenſu, plerique exiſtimant: non enim omnes; ac nè is quidem cui omnia nonnulli deferunt: exſtare autem ibi nemo negat. Quâ occaſione factum, ut ad verbum propè quæ dicuntur ibi omnia, de Chriſto, etiam è veteribus nonnulli, accipienda judicarint, ſingulóſque locos mirificis allegoriis deſtruxerint: Nè excepto quidem illo, *Quid eſt homo?* quod ad eundem referunt: (Nam de iis quæ ſequuntur, *quòd memor ejus es, quòd viſitas eum*, mox dicemus.) Quanquam id Ambroſio non placuit: qui, QUID EST HOMO? *cum deſpectu pronunciandum*, inquit: *id eſt, fragilis ac caducus; Adæ ſequax, qui in veteri ſit peccato pravitate generali devinctus.* Niſi quòd mox ipſe à ſe deficit, cùm ab homine ibi filium diſtinguit hominis: quaſi aliud homo, aliud ibi filius ſit hominis. B. Hieronymus poſtquam dixiſſet, QUID EST HOMO? *hoc eſt*, Cap. 15. v. 27.

Quale meritum ſtat hominis, ut memor ejus ſactus, pro redemtione ejus ſuſcipias carnem? deinde ad illud, AUT FILIUS HOMINIS; *Filius*, inquit, *Dei factus eſt filius hominis; id eſt, Filius virginis Mariæ, qui viſitavit corpus humilitatis noſtræ, quod aſſumere eſt dignatus.* Ut alius homo, alius ſit filius hominis: ut filius item hominis ſit, qui (ut alii volunt) viſitavit hominem; Filius nempe Dei, qui factus eſt filius hominis: Nè jam dicam quàm ibidem multa dicantur quæ non ſine ſumma (quod & faſſi ſunt præcipui ætatis hujus viri) vel difficultate vel moleſtia ad Dei ſimul Filium & hominis referri poſſunt. Utrùm autem efficacius? An ut, ubi de ſummis plurimiſque (præcipuè tamen quod ad creationem ac dominium omnium) Dei in hominem beneficiis agitur dicam, *Quid eſt autem homo? Terra, ſcilicet. Quid ſunt Adæ filii ac filiæ? Vanitas; qui ipſi, ſi ut pulvis in ſtatera appendantur, vanitate* (ut Propheta idem loqui amat) *leviores erunt. Hominis tamen meminiſti.* Meminiſti autem quomodo? *Omnia ſub pedibus illius poſuiſti. Armenta quoque & pecudes; aves ac piſces:* quibus nomina impoſuit, ac ſingula diſtinxit. Et ſi ulteriùs eundum videatur; *Quòd collapſum, denuò reſtituiſti: Quòd gloriæ, quòd majeſtatis tuæ Splendor, quòd Perſonæ Character, quem heredem omnium conſtituiſti, per quem ſecula feciſti, ejus quem è terra ac pulvere creaſti naturam mirabiliter aſſumſit.* An verò, *Quid eſt autem homo? quid eſt filius hominis*, hoc eſt, Chriſtus, *quòd memineris illius? Omnia ſub pedibus ejus poſuiſti. Pecudes & boves,* &c? Quod quàm moleſtè ad prærogativas referatur Domini, commentator, qui Auguſtinus nunc dicitur, ad eum notat locum; *Nec tamen quaſi aliquid*, inquit, *magnum videtur adjungere, cùm dicit*, OVES ET BOVES UNIVERSOS. *Videtur enim, relictis cæleſtibus virtutibus & poteſtatibus & omnibus exercitibus angelorum, relictis etiam ipſis hominibus, tantùm ei pecora ſubjeciſſe.* Quid igitur? Hoc ipſum occaſionem ei dedit ut ad allegoriam & mirificam quidem ſe converteret: Sequitur enim, *Niſi oves & boves intelligamus, animas ſanctas, vel innocentiæ fructum dantes, vel etiam operantes ut terra fructificet; id eſt, ut terreni homines ad ſpiritualem ubertatem regenerentur. Has ergò animas ſanctas, non hominum tantùm ſed etiam omnium angelorum, accipere oportet, ſi volumus hinc intelligere, omnia eſſe ſubjecta Domino noſtro Jeſu Chriſto. Nulla enim creatura ſubjecta non erit, cui primates, ut ità dicam, ſpiritus ſubjiciuntur.* Quò autem deveniat, vide. *Sed unde*, inquit, *probabimus, oves poſſe accipi, etiam ſublimiter beatos, non homines, ſed angelicæ creaturæ ſpiritus? an ex eo quòd Dominus dicit, reliquiſſe ſe nonaginta novem oves in montibus, id eſt, in ſublimioribus locis, & deſcendiſſe propter unam? Si enim unam ovem lapſam, humanam animam accipiamus in Adam, quia etiam Eva de illius latere facta eſt, reſtat, ut nonaginta novem relictæ in montibus, non humani ſed angelici ſpiritus intelligantur.* Hæ igitur oves. Quid autem boves? *De bobus*, inquit, *facilis expoſitio eſt hujus ſententiæ: quoniam ipſi homines non ob aliud boves dicti ſunt, niſi quòd evangelizando verbum Dei angelos imitarentur, ubi dictum eſt*, BOVI TRITURANTI OS NON INFRÆNABIS. Quæ aliáque ejuſdem generis mirabor ſanè ſi quis excidiſſe viris tantis non miratur. Nè de recentioribus jam dicam: Inter quos ſunt qui oves bovéſque non ad hunc ſed futurum referre mundum malunt, cujus hìc primordia appareant: qui non longè ab Auguſtino recedere videntur. Ut omittam alium, qui *boves* angelos eſſe ait, qui ſalutem aliquam hominibus annunciant; inter quos Gabrielem, incarnationis nuncium, reponit. Ut alium omittam, qui, cùm dicitur, *Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum; lunam & ſtellas, quæ tu fundaſti: Digitorum, id eſt, potentiæ*, inquit: *quanquam poſſit eſſe myſterium Filii & Spiritûs Sancti, qui ſunt Dei Patris quaſi digiti, per quos omnia facta ſunt; ut conſubſtantiales, & vires naturales. Sic in Eſaia*, TRIBUS DIGITIS APPENDIT CŒLUM DEUS. Id autem quid aliud quàm inclementer ludere ac μετεωρεῖν, imò, ut cum Comico loquar, ἀεροβατεῖν in Sacris? Quod cùm videret, prudentiùs, ni fallor, ſummus hujus temporis ad hunc locum Theologus; *Nonnulli teſtimonium ex octavo deſumtum Pſalmo volunt. Cum quibus nec contendam: quanquam ſine ullo dici periculo poſſit, verba eſſe quæ è circumſtantiis regni Chriſti Apoſtolus collegit.* Qui & ad octavum, de quo jam agimus, de his ſimilibúſque locis; *Non neſcimus*

ſcimus quâ libertate in citandis S S. Scripturæ locis uſi ſint Apoſtoli: Non ut à legitimo quidem eos deflecterent ſenſu, ſed quòd ſatis eſſe exiſtimarent, ſi, ad digitum quaſi, quod dicerent, Dei verbo confirmari probarent. Itaque modò id quod vellent rectè intelligeretur, mutare interdum parùm ſolicitè ac ſine ſcrupulo verba conſueverunt. Adde & mutuari quæ alibi dicuntur: cùm non ubique de una eadémque re eadem ab illis uſurpentur. Quod præclarè idem ille cujus jam meminimus, nec ſemel alibi, probavit. Nam in Patribus hæc ὅσα κάτις: qui hoc ipſum ſæpius affectant. Nos nunc videamus. Nam de loco ad Hebræos, ſuo tempore fortaſſis ac loco. Filio Dei omnia ſubjecta eſſe, aut ſubjectum iri, ipſos quoque hoſtes, paſſim, licèt non iiſdem verbis, Dei verbum teſtatur. Imprimis ipſe ad Epheſios 1. 22. Apoſtolus: qui ut ad dextram Dei collocatum eſſe Chriſtum, ità omnia pedibus ejuſdem ſubjecta prædicat. Et ad Pſalmos quidem quod attinet, in quibus toties Meſſiam ſpirat Regius Propheta ac prædicit, ſtatim ſecundo planè propheticè dictum, *Poſtula à me, & dabo gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* ubi Meſsiæ pariter ac Verbi Jehovæ à Chaldæo fit mentio. Ità ſeptuageſimo primo, qui כנבואה, *in prophetia,* ſcriptus à Salomone eidem dicitur, *Dominabitur à mari uſque ad mare, & à fluminibus uſque ad terminos orbis terræ.* Nullus centeſimo & decimo illuſtrior; cujus initium, *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis.* De quo notum eſt quid judicarit ipſe de quo loquitur Propheta; Dominus nimirum ac Servator noſter. E quo verba illa, ἄχεις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, autor noſter hìc præmiſit: quæ nec ſemel, ut Actor. 2. 34, & 35. Heb. 1. 13. atque ibidem alibi, citantur. Eadem ergò verba iam præmiſſa, aliis Scripturæ verbis, poſtquam mortis, de qua triumphavit, mentionem fecit, latiùs extendit. Addit enim, Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. ac ſi dicat, *Illi enim omnia ſubjecit;* ſive, *Quod de homine ibi dicitur, verum in illo ac impletum eſt.* Neque enim novum, quod jam dixi, ut iiſdem dictionibus aut phraſi de re alia utatur vel Scriptura, vel qui hâc utuntur. Quod cùm nec antiqui ignorarent, ſolicitè imprimis axioma hoc promulgarunt, *Ut quoties in Novo Teſtamento eadem leguntur verba quæ in Veteri habentur, videndum eſſet an ſenſus, an ſermo tantùm, conſentiat.* Quod ut probent, locum è Michææ ſeptimo adducunt: ubi, cùm de corruptela ſui temporis Propheta conqueratur, qui, *Filius vituperat patrem, filia inſurgit in matrem, nurus in ſocrum; inimici, domeſtici ejus:* Dominus de ſe, *Veni ſeparare hominem, filium à patre, & filiam à matre, nurum à ſocru: & inimici ejus domeſtici ejus erunt.* Quæ iiſdem propè verbis cùm dicantur, an eodem ſenſu, eruditi jam notarunt. Ità Eſaias cùm de corruptela iterum eorum qui inter ipſas Prophetarum minas totos voluptati ſe darent cap. 22. 13. verba illa uſurpaſſet, φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν, eadem divinitus ad reſurrectionis contemtores (quod hìc eruditi monuerunt) Apoſtolus reſtrinxit. Cui & verba Apoſtoli Rom. 10. v. 6. addunt; quibus ad locum Moſis de doctrina legis alludit, cùm de promiſsis Evangelii ipſe agat. Ità cùm Pſalmo 19. (quo exemplo & alii jam uſi ſunt) *Cæli enarrant gloriam Dei,* dixiſſet Propheta, ac deinde de iiſdem addidiſſet, *In univerſam terram exivit regula eorum* (pro quo Helleniſtæ, εἰς πᾶσαν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν) id ipſum ad miniſtros Evangelii, ſeu τοὺς κηρύσσοντας, ut ipſe loquitur, tranſtulit Apoſtolus: Quamvìs eſſe ſciam qui ad alteram ſimul partem, ubi de doctrina ſeu de Lege Dei agitur, reſpexiſſe eum velint: cùm in genere ea tantùm commendetur; *Doctrina Jehovæ,* inquit, *eſt perfecta,* &c. *Teſtimonium Jehovæ certum: Statuta Jehovæ recta: Timor Domini ſincerus: Judicia Jehovæ ſunt veritas,* &c. *optabiliora auro, & quidem obryzo; dulciora melle, & favi liquore.* neque illa ibi, aut ſimilia, leguntur. An autem hæc ad illa, *In univerſam terram exivit regula eorum?* Ut ut ſit, etiam hoc occaſionem dedit, ut illum quoque Pſalmum (quod & rectè magnus obſervat Theologus) ad mirificas allegorias veteres pertraxerint. Exemplo hìc ſit Commentariorum autor quos ſub nomine Auguſtini legimus; qui illa, *Non eſt ſermo, nec ſunt verba, ubi non audiatur vox eorum,* ad linguarum donum de quo Actor. 2. agitur, referre non dubitat.

Non ergò ſi Apoſtolus de Chriſto dixit, ὅτι ὁ Θεὸς *πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*, quod ſæpe de eodem licèt aliis ſubinde verbis dicitur, ideo neceſſe eſt, eo Pſalmo (ut interpres ſummus monet) de eo loqui, qui iiſdem verbis uſus eſt aut phraſi. Quod ipſum nec antiquis ſanè omnibus probari potuit. Inter quos Primaſius Uticenſis, (quem ut in Scripturis Sanctis eruditum, ſecularium autem literarum diſciplinis glorioſè imbutum, etiam B. Auguſtini quondam diſcipulum, Trithemius commendat) ad hunc locum, *Omnia enim ſubjecit pedibus ejus*, diſertè, *David*, inquit, *hoc de homine dicit.* Neque ex eo tamen ſequitur, de Chriſto hoc Pſalmo, ſummóque ejus qui homo factus eſt in homines beneficio, non cogitaſſe Prophetam. Poſtquam enim dixit, *Quid eſt homo, quòd meminiſti ejus?* ſequitur, *aut filius hominis, quòd viſitas eum?* Quod ſi quis ad œconomiam, & ineffabile illud beneficium à Dei Filio, cùm homo factus eſt, collarum in hominem, accipiat, non repugnabo. Et certè, ὅτι *ἐπισκέπτῃ αὐτόν*, Helleniſtæ reddiderunt. De ineffabili autem illo myſterio, quis ignorat, excellenter illud *ἐπισκέπτεσθαι* uſurpari? ut cùm apud Lucam cap. 1. verſ. 68. Zacharias, *Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ*, dixit. Adde, quòd in verbis Zachariæ Metaphraſtes Syrus voce eâdem quâ Chaldæus, τῷ סער nempe, uſus eſt; quod *viſitare & curam gerere* illis denotat. Quemadmodum cùm capite eodem, verſ. 78. de eodem, *ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους*, ſignificanter idem Zacharias dixit. Capite item 7. v. 16. ejuſdem, ubi poſtquam dictum eſt, *Propheta magnus ſurrexit*, additur; *καὶ ἐπεσκέψατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ.* Intelligitur enim magna illa *ἐν σωτηρίῳ*, ut cum Regio, ſecundùm Helleniſtas, Propheta loquar, *ἐπίσκεψις*: qui alibi, *Ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου.* Quibus verbis ſupplicat, ut ſe cum ſuis, quos deſeruiſſe videbatur, Dominus reſpiciat, iiſque in ſalutem adeſſe dignetur. Quem tamen locum ſimiléſq; ſi quis de œconomia & ſalutari viſione Domini uſurpet, ac de ea, *ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ αὐτοῦ*, dicat, quid peccabit? Quod nec magnus Chryſoſtomus non vidit, qui ad ea verba, *Quid eſt homo, quòd memineris ejus? aut filius hominis, quòd viſitas eum?* non pauca: Quorum ſumma; *De creatione hactenus egiſſe; nunc de cura agi, quam pro homine imprimis gerit.* QUID EST, *inquit*, HOMO? *hoc eſt, Nihil, nulli rei homo: Cui tamen tam ſolicitè proſpexit; cujus cauſâ, quæ videntur omnia, creata; cujus cauſâ homo factus ipſe Dei Filius. De quibus cùm hic cogitaret, Quomodo autem tanti homo eſt? inquit; in quem tam benignè hæc collata ſunt?* Neque repugnabo, ſi quis eum de quo agimus nunc Pſalmum, *ὁμιλίαν* aut (ut ſequioris ævi nonnunquam loqui placuit ſcriptoribus) ejaculationem ad Meſſiam, ipſam Dei Sapientiam ac Verbum, dicat: cum quo, præeunte ac dictante Spiritu, Propheta agat; ad quem illud de felicitate humana *εὐχαριστικὸν* effundit: Quò nos ipſa illa Sapientia deducit. Cui cùm in templo acclamarent pueri, *Hoſanna Filio Davidis*, proceréſque ex eo ſacerdotum ſcribarúmque, utrùm hæc audiret, quærerent; Audire ſe, reſpondit: viciſſim autem ipſe, *Nunquam hactenus legiſtis*, inquit, *id quod dicitur, Ex ore infantium lactentiúmq; perfeciſti laudem?* ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; quod ſtatim tertio Pſalmi de quo agimus verſiculo occurrit. Sequitur autem, *ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου, τοῦ καταλῦσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν.* Quo nihil uſurpari efficacius adverſus hoſtes eo tempore à Servatore ex occaſione potuit: qui priora tantùm verba prudentiſſimè adduxit, ſupplenda autem iis cætera reliquit. Accedit, quòd Chaldæus Paraphraſtes, qui in præcedentibus Pſalmis voce ''', quod & tetragrammato reſpondet, cum alia uſus fuit, initio illius רבוננא, quod non *dominum* modò ſed & *præceptorem* notat ſeu *doctorem*, dixit; quem hic ſcilicet compellat: quomodo & hymnum concludit: Quod nomen primo convenit Doctori: qui ut ſic excellenter dicitur, ità & in Novo Fœdere ſic compellatur; ut cùm Ῥαββὶ, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Johan. 1. 50. ut cùm Ῥαββουνὶ, Ῥαββουνὶ item, Syro, & רבולי *Rabbouli* à ſuis dicitur: quod cur ibi Hebraicum dicatur, eruditi docuerunt. Adde, quòd hic ſimul is eſt per quem omnia creata; cauſa omnium efficiens cum Patre: Cui utrùm potiùs conveniat quàm homini, quod præcedit, *καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου*, videant qui omnia propheticè ibi dicta exiſti-

exiſtimant. Ad hominem certè Hebræorum 2. Apoſtolus utrumque refert: quam diſſicultatem cæteráſque eruditi cùm viderent, futuri mundi homines intelligi dixerunt. De quo aliàs videndum. Et candidè recentior interpres, cùm de loco illo agit, ità adferre ſe teſtatur quæ dixit, ut ſymbolam ad loci obſcuriſſimi interpretationem adferret, non ut novi aliquid dixiſſe videretur: Quomodo qui loquitur, nemini, ni fallor, certi aliquid præſcribit, aut aliter, modò orthodoxè, ſentiendi libertatem eripit. Si quis illum ergò Pſalmum de quo agimus, ſpiritualem ὁμιλίαν (ut jam dixi) quâ Dominum, qui viſitare nos dignatus eſt, in ſpiritu affatur Propheta, eſſe exiſtimet; neque hìc, niſi fallor, neque in loco ad Hebræos, magna difficultas reſtabit: quæ exiguâ diſtinctione tollitur. Ego ut ex animo τοὺς ἰουδαΐζοντας, ipſóſque adeò Judæos, qui illuſtres tot de Meſſia locos, quantum in ipſis fuit, extorquere nobis ſatagunt, non deteſtari non poſſum, ità nec eos (ut non ſemel alibi vir ſummus Mercerus monuit) qui omnia ad allegoriam aut prophetiam trahunt, atque hoc nomine ludibrium iis debent, probare poſſum. Qui ſanè Regium Prophetam, cùm auguſtum illum hymnum ſcriberet, optaſſe ut videret diem Servatoris (quemadmodum de credentium Parente loquitur Servator ipſe) exiſtimabit, nunquam ſine motu animi imò & horrore quodam illa leget, *Quid eſt homo, quòd memineris illius? quid autem filius hominis, quòd viſitaſti eum?* Imprimis autem, ſi cum Chaldæo interpretetur, ac cum interiore animi affectu dicat, ייי רבוננא מה בר נש ארום תדכר עובדוי ובר נש ארום תסער עלוי, Ῥαββὶ ἡμῶν, τί ἐστιν υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι μιμνήσκῃ τῶν ἔργων αὐτοῦ; καὶ, υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν; Mihi metuendum ſemper viſum eſt, quod paulò aliâ occaſione adverſùs Arianos dixit Epiphanius, nè ſi nonnulla, quæ in Antiquo præſertim Fœdere occurrunt, allegoricè aut τροπικώτερον de Servatore exponantur, etiam quæ neceſſariò de eo credenda aut intelligenda ſunt, εἰς δόκησιν paulatim & imaginationem evaneſcant. Non multò pòſt illud habes, Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; v. 32. Ubi quæ ſint θηρία non magìs dubito, quàm beſtiarium nunquam fuiſſe Apoſtolum credere audeo: Qui aliter ſentiunt, non meminerunt quare Cretenſes, etiam ab Apoſtolo, verbis poetæ, κακὰ θηρία dicantur. Quare B. Hieronymum audire hìc malo quàm Eraſmum: qui ad Jobi 5. *Beſtiæ appellantur, mores habentes ſimiles beſtiarum; contra quas pugnaſſe ſe Epheſi dicit Apoſtolus.* Quos non malè Epiſtolarum qui Ignatio aſcribuntur autor ἀνθρωπομόρφους dixit, quod tantùm formâ hominem referrent; Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ, οὐχ ὑπὸ ἀλόγων θηρίων βιβρωσκόμενος &c. ἀλλ᾽ ὑπὸ ἀνθρωπομόρφων, *A Syria Romam uſque cum beſtiis pugnavi; non earum quæ ratione carent, ſed quæ formam habent hominis, morſibus petitus.* Eodem capite cùm nobiliſſimus ille legitur locus, φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν, Ibid. qui Laconicum eſſe proverbium in codicum quorundam margine notarant, non meminerant, aliter ſic efferendum ac ſcribendum fuiſſe. Neque dubitamus, quin alterum eâdem mente illis impoſuerit; illud nempe,

Πίνε, φαγὲ, καὶ πάντα τῇ ψυχῇ δίδου.

cujus & nonnemo mentionem ad hunc locum fecit. Ac Prophetæ quidem verba, אכול ושתו כי מחר נמות, *edere & bibere, cras enim moriemur*, his verbis, quæ & fortè hinc in κοινὴν tranſlata, ibi leguntur: quanquam nec in eundem hìc adduci finem, jam monuerit interpres; neque ibi ſanè de reſurrectione quicquam. Illud conſtat, ſemper in ore id ac ſimilia habuiſſe Græculos præſertim, qui edendi ac bibendi ſolâ voluptate vitæ uſum definirent: inter quos haud poſtremi Corinthii. Quid ſi igitur, præterquam quòd Prophetæ, ut Hebraicè concipitur, in animo haberet locum, ad ſimilem tum Corinthiis in uſu alludat? Qui in vino καὶ ταῖς συμποτικαῖς ὁμιλίαις ſcholia haud dubiò canebant: quod ut ſuaviſſimum ità liberrimum carminis genus; cùm nè ſtropharum quidem aut epodon vicibus coerceretur. E quo genere unum, aut unius fortè locum, reſpexit: Cujus verba fuerint,

φάγωμεν οὖν, πίωμεν·
αὔριον γὰρ ἀπο-
θνήσκομεν.

Quod continuari ſic poſſet,

αὐτίκα δ᾽ ἡμέας
κόνις ἀμφέχει βαθεῖα.

Ut ἐφύμνιον, aut repetita, ut in talibus, concluſio fuerit, quâ ad edendum ac bibendum cæteráſque voluptates mutuò ſe hortabantur. Quò & illud ſpectat, *Mortem imminere.* Notum illud Anacreontis,

Τὸ δ᾽ αὔριον τίς οἶδε;

Et illud,

Mors aurem vellens, Vivite, ait, venio.

Quidam ergò nondum bene conſtituti, cùm de mortuorum reſurrectione dubitarent, quaſi totus moreretur homo, quod in illis σκολίοις periculoſè homines profani innuebant, aut cum talibus quidam fortè ex iis ad quos ſcribit verſarentur, elegantiſſimam alterius poetæ profani ῥῆσιν, quam in ore Græci perpetuò habebant, idem Apoſtolus reponit: illam nempe,

v. 33. φθείρουσιν ἤθη χρῆσθ᾽ ὁμιλίαι κακαί.

quâ ejuſmodi impietatis ſeminaria, taliúmque conſortia, vitanda monet. Eodem ca-
v. 51. pite, in quo verſamur hactenus, ſequitur, Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. De quo loco Novi Teſtamenti Gloſſarium, cujus uſum præclari ingenii viro Zuerio noſtro debemus, *In Latinis codicibus legitur*, OMNES QUIDEM RESURGEMUS, SED NON OMNES IMMUTABIMUR: *In Græcis autem duobus modis continetur*, OMNES QUIDEM RESURGEMUS, NON OMNES AUTEM IMMUTABIMUR; *vel*, NON OMNES DORMIEMUS, OMNES AUTEM IMMUTABIMUR. Quorum alterum, Πάντες μὲν ἐγερθησόμεθα, οὐ πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. Alterum, Οὐ πάντες κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. De quibus lectionibus quid ſentiendum ſit, omnes vel mediocriter in his verſati vident.

CAP. XV.

Locus, σαλπίσει γάρ: & quomodo dictum videatur. Græci poſteriores quid intellexerint: σαλπιστὴς ἄγγελος. Θεὸς σαλπιεῖ. Locus, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. *εἰς νῖκος, εἰς τέλος. εἰς νῖκος, ad victoriam; & an rectè. in contentione. εἰς αἰῶνα. quàm diverſis modis τὸ, νῖκος, reddiderint veteres. ὅ, τι ἂν εὐοδῶται.* Εὐοδοῦν· Εὐοδία, *εὐλογία. Locus, θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη. Θύρα. Θύρα ἐλπίδος. Locus, ἤτω ἀνάθεμα μαρὰν ἀθά. Corruptè idem apud Stephanum, qui De gentibus ſcripſit, ῥαμάνθας: cui, ῥάμαν, τὸ ὕψος· ἄθας δὲ, ὁ Θεός.*

Cap. 15. QUæ eodem capite in quo hactenus verſati ſumus obſervanda reſtant (in quo ſanè præter exſpectationem noſtram plurima de quibus aliquid dicendum videbatur ultro hactenus ſe obtulerunt) hoc ipſo, quod nunc inſtituimus, ut abſolvamus (ſunt enim
v. 52. pauca) operam daturi ſumus. Inter alia cùm dicitur, σαλπίσει γάρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα, ità dici τὸ σαλπίζειν videtur, quemadmodum τὸ ὕειν & τὸ βροντᾷν vulgò, aliáque à Græcis ac Latinis, ἐλλιπῶς aut abſolutè uſurpantur. Poſteriores Græci τὸ, ἄγγελος, ex illo Apoſtoli, ni fallor, loco, ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, addiderunt: Credo, ut quod dicitur, ad Michaelem ſuum ſic referrent. Pantaleon libello De miraculo Archangeli illius nondum edito; Περὶ οὗ καὶ ὁ θεῖος καὶ οὐρανόφοιτος ἀπόστολος διαρρήδην ἐβόησεν, Ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ, καταβήσεται. πάντες ἐξαναστήσονται πρὸς τὴν τῶν βεβιωμένων ἀντίδοσιν. σαλπίσει γὰρ ὁ ἄγγελος, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα, *De quo & divinus ac cœleſtis Apoſtolus manifeſtè clamat, In voce archangeli & in tuba Dei deſcendet. Omnes reſurgent, ut vitæ ſuæ præmia accipiant. Canet enim tubâ angelus, reſurgéntque mortui incorrupti; nos autem mutabimur.* Quo nihil opus: Quod enim deeſt, vel è Zacharia expleri poteſt: apud quem Helleniſtæ, καὶ Κύριος ὁ Θεὸς ἐν σάλπιγγι σαλπιεῖ,

cap.

cap.9. v.14. ad verbum, ואדני יהוה בשופר יתקע. Deo enim, etiam per angelos quæ agit, rectè aſcribuntur: quemadmodum & angelis nonnunquam, quæ à Deo, ſed per ipſos, fiunt: De quo ſuprà. Eodem capite & illud occurrit, τότε γενήσεται ὁ λόγος v. 54.
ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. Qui locus, quantum Helleniſtarum ſui temporis interpretationibus ac linguæ tribuerit Apoſtolus, monere omnes poterat: quas qui non legunt, vel non æſtimant, ideóque negligunt, ubique hoc teſtantur. Quod hodie in verſione illa legitur, κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, idem, κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος, interpretatus eſt Apoſtolus: Cùm in Hebræo ſit, *Perdet mortem in ſempiternum, & abſterget Dominus Jehova lacrymam ab omni facie*, Eſaiæ 25. 8. ubi לנצח habes: quod modò εἰς νῖκος modò εἰς τέλος Helleniſtæ reddunt; ut in illo, *Non prohibet à juſto oculos ſuos, & cum Regibus in ſolio collocat eos in perpetuum*, Jobi 36.7. ubi Helleniſtæ, καθιεῖ αὐτοὺς εἰς νῖκος, in Hebræo idem quod ſuprà. In illo item, *Et clamavit Abner ad Joab, & ait, Num in perpetuum devorabit gladius?* Μὴ εἰς νῖκος καταφάγεται ἡ ῥομφαία; 2. Sam. 2.26. Neque aliter illo, *Utquid in perpetuum obliviſceris noſtri?* Thren. 5. 20. ubi Helleniſtæ, Ἵνα τί εἰς νῖκος ἐπιλήσῃ ἡμῶν; hoc eſt, εἰς αἰῶνα, εἰς τέλος. Et ſic ferè ſemper. Quare ergò eruditi *ad victoriam* verterunt? quod non minùs alienum ab hoc loco quàm quòd quidam ex antiquis, quos reprehendunt ipſi, *in contentionem* reddiderunt. Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος, hoc eſt, לנצח, εἰς αἰῶνα. quod non ſemel peſſimè ab antiquis *ad victoriam* tranſlatum, vir præclarus Mercerus obſervavit: & nos plura ad Matthæum. Cæterùm, qui de lingua, ut jam dixi, Helleniſtica non cogitant, fieri vix poteſt, hoc quin ipſi profiteantur. Hoc ergò dixit, *mortem in æternum eſſe abſumtam*: quod & in Hebræo legitur. Sed & Chaldæus, nè quis dubitet, לעלמין, hoc eſt, εἰς αἰῶνα, habet: Optimè. Cùm hoc loco Syrus (quod tam magno interpreti non ſemel accidit) linguæ Helleniſticæ, quæ alia à Græca eſt, non ſatis memor aut intelligens בזכותא, εἰς νίκην, reddiderit. Symmachus, καταποθῆναι τὸν θάνατον εἰς τέλος, reddiderat: quod eſt, εἰς νῖκος, ut jam diximus. Nec obſtat, quòd hic vulgò in Oſeæ loco, Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νῖκος; ποῦ σου, ᾅδη, τὸ κέντρον; de quo multis recentior interpres diſputat, τὸ νῖκος ſignificatione aliâ legatur: cùm nihil minùs quàm ad voces, ſed ad mentem reſpexerit Apoſtolus, & interpres ipſe ibi νεῖκος exiſtimet legendum: Qui, inter alia, *Nihil tamen volui temerè mutare.* (quod & laudo) *Quanquam ad illam conjecturam altera etiam accedit; quia in præcedente verſiculo, itemque in 57. ſcriptum eſt νῖκος, facile fuiſſe hominibus imperitis exiſtimare ità etiam hoc loco ſcribendum eſſe.* Qui & rectè aliter in Græco Oſeæ locum legi notat. Helleniſtæ enim, Ποῦ ἡ δίκη σου, θάνατε; ποῦ τὸ κέντρον σου, ᾅδη; Hebræus, *Ero peſtes tuæ, mors; ero pernicies tua, inferne*, אהי דבריך מות. Chaldæus, *Erit verbum meum contra eos in necem.* Ut omittam, quàm longè aliter cùm Jarchius tum Kimchius illud דבריך, quod nihil ad לנצח, interpretati ſint: Quemadmodum, ut ut accipiatur, aliud τὸ νῖκος, aliud εἰς νῖκος; ità ut commune hæc ſanè nihil habeant. Quantum autem in diverſa, quod ad Oſeæ locum, ierint interpretes, prolixè B. Hieronymus notavit. Tertullianum certè νεῖκος legiſſe ſatis patet; qui *contentionem*, nec ſemel, reddidit: Ità libro De reſurrectione carnis, *Ubi eſt, mors, aculeus tuus? ubi eſt, mors, contentio tua?* atque ità aliquoties. Quod minùs mirabitur qui τὸ דבר, ἀντιλογίαν, hoc eſt, *contentionem*, alibi ab Helleniſtis reddi meminerit: ut in illo, Ὅταν γὰρ γένηται αὐτοῖς ἀντιλογία, hoc eſt, νεῖκος, Exodi 18.16. Quare nè hìc quidem *victoriam* cum interpretibus intellexit. Sequenti capite cùm legitur, Κατὰ μίαν σαββάτων ἕκαστος Cap. 16
ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὅ, τι ἂν εὐοδῶται, non rarò ſubiit mirari quid in v. 2.
mente eſſet veteri interpreti, homini haud dubiè doctiſſimo, cùm, ὅ, τι ἂν εὐοδῶται, *recondens quod ei bene placuerit*, convertit. Certè quid ſit εὐοδοῦν nemo neſcit: nihil enim apud Helleniſtas frequentius. Heſychius, Εὐοδία, εὐπραξία. eruditè, ut omnia. Nam & Dei benedictio, & quod à benedictione Dei, εὐοδία. Ergò, ὅ, τι ἂν εὐοδῶται, *pro benedictione Dei*, vel, *pro eo quod à benedictione Dei*. Quo ſenſu ejuſmodi pecuniam εὐλογίαν 2. Cor. 9. v. 5. Apoſtolus dixit. Quanquam & nonnunquam, quem vel dirigit, vel cui aliquid inſpirat Deus, εὐοδοῦσθαι dicitur; ut in illo, Καὶ ἦν Δαβὶδ πάσῃ

τῇ

τῇ ἐκκλησίᾳ Ἰσραὴλ, Εἰ ἐφ᾽ ὑμῖν ἀγαθὸν, καὶ παρὰ Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν εὐοδώθη. Vetus, *Si placet vobis, & à Domino Deo noſtro egreditur.* in Hebræo, *& à Deo noſtro Jehova eſt.* Ità, ὃ, τι ἂν εὐοδῶται, erit, *prout ei Deus bene inſpiraverit.* Quod, ut arbitror, interpres vetus voluit cùm dixit, *quod ei bene placuerit.* ex inſpiratione Dei, ſcilicet. Neque enim vult, πᾶν ὅ, τι ἂν εὐοδῶταί τις, ut ſit, *quicquid à benignitate Dei quis acceperit* : ſed partem ejus ; prout nempe cor ejus dilatavit Deus. Nec negare auſim, voluiſſe id Apoſtolum : qui ſe ſatis alterâ ad Corinthios, ni fallor, explicat, cùm dixit, Ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ· μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης. ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός. à quo voluntas, de qua agitur. Cùm eodem capite legitur, Θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ ἐνεργὴς, quid ſit hoc loco aliiſque θύρα, neſcio an ſatis viderint interpretes. Θύρα eſt θύρα ἐλπίδος, *oſtium ſpei,* Oſeæ 2. לפתח תקוה, *in oſtium ſpei.* B. Hieronymus ad eum locum, *Pro eo quod nos diximus,* AD APERIENDAM SPEM, *& Septuaginta verterunt,* AD APERIENDAM INTELLIGENTIAM EJUS, *interpretatus eſt Symmachus,* εἰς θύραν ἐλπίδος, *id eſt,* IN OSTIUM SPEI. Kimchius ad Oſeam, *Eritque illis ſpes & exitus boni.* Sicut igitur θύρα eſt θύρα ἐλπίδος, ità θύρα ἐλπίδος eſt ἐλπὶς, *ſpes* : Ideóque & τὸ, ἐνεργὴς, addidit ; ac ſi ἐλπὶς dixiſſet. Paulò aliter 2.Cor.2.12. θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ. & Coloſſ.4.3. ἵνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λόγου. Sub finem
V. 22. & capitis hujus & Epiſtolæ dicitur, Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἤτω ἀνάθεμα, μαρὰν ἀθά. Nec abire ab hoc videtur id quo in concluſione operis autor Apocalypſeos uſus eſt : ubi poſtquam multis devovit ac deteſtatus eos eſt qui aliquid vel additurі ſcripto illi vel demturi de eo eſſent, tandem addit, Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα, Ναὶ ἔρχομαι ταχύ. ἀμήν. reſpondet autor, Ναὶ ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ, תא מריא ישוע, quemadmodum in Syriaca interpretatione legitur : Quam & edidit & nomini noſtro vir ille inſcripſit qui ab eruditione ſumma ac pietate commendari ſatis non poteſt, non poterit unquam, Ludovicus de Dieu. Ut, præter extremi uſum anathematis, quaſi telum fuiſſe formula hæc videatur, quâ ab improbis oppreſſi etiam ii uterentur qui in adventu Domini omnem ſolámque ſpem repoſitam haberent. Iiſdem verbis aut formulâ vix dubium quin in ſubitis quoque caſibus uterentur, ubi præter exſpectationem eveniſſet aliquid. Exſtat apud Stephanum De gentibus, quem vulgò De urbibus inſcribunt, hiſtoria paſtoris, qui cùm fulmine percuteretur, Ῥαμάνθας, voce corruptâ, exclamaſſe dicitur. Quod linguæ Syriacæ ignarus autor, ἀφ᾽ ὕψους ὁ Θεὸς, exponit : additque, ῥάμαν γὰρ, τὸ ὕψος· ἄθας δὲ, ὁ Θεός. Sed locum videamus. Λαοδίκεια, πόλις τῆς Συρίας, ἡ πρότερον Λευκὴ ἀκτὴ λεγομένη, καὶ πρὸ τούτου, Ῥάμιθα. Κεραυνωθείς γάρ τις ποιμὴν, ἔλεγε, Ῥαμάνθας, τουτέστιν, Ἀφ᾽ ὕψους ὁ Θεός. Ῥάμαν γὰρ, τὸ ὕψος· ἄθας δὲ, ὁ Θεός. Οὕτω Φίλων. *Paſtorem,* ait, *fulmine percuſſum,* Ῥαμάνθας *dixiſſe : Id autem eſſe,* AB ALTO DEUS : ῥάμαν *enim* ALTUM, ἄθας *ſignificare* DEUM. Cùm paſtor ille, viſo fulmine, quod Dei telum dicitur, linguâ ſuâ, Μαρὰν ἀθὰ, exclamaverit, Ὁ Κύριος, ἤγουν ὁ Θεὸς, ἔρχεται. tantum abeſt ut ἄθας ſit Θεὸς, aut ῥάμαν, ὕψος. Ex eo quoq; patet quàm peritus harum linguarum fuerit Philo : quaſi non שם אתא (quod idem, ὁ Θεὸς, nempe, ἔρχεται) ſatis id interpretetur. Heſychius, Μαραναθὰ, ἦλθεν ὁ Κύριος, ἢ, Κύριον εἶδον. Quorum poſterius, interpretatio Græcorum eſt.

Capita II. Epiſtolæ ad Corinthios.

α'. ΕΥχαριστία περὶ Θεοῦ βοηθείας, ἧς πεπονθέναι φησί.
β'. Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτοὺς, καὶ φειδοῦς εἰς τὸ μὴ λυπεῖν, εἰ καὶ λυπῶν ὠφελεῖ, ὡς ἐπὶ τοῦ διὰ πορνείαν ἐπιτιμηθέντος, ᾧ καὶ συγχαίρει.
γ'. Περὶ τῆς δι' αὐτοῦ θείας ὠφελείας τοῖς ἐπιτηδείοις, δι' ἧς καὶ συνίστασθαί φησι.
δ'. Περὶ τῆς κατὰ πνεῦμα λειτουργίας, καὶ δόξης θειοτέρας τῆς κατὰ τὸν νόμον.
ε'. Περὶ τῆς θείας δόξης, καὶ τοῦ ἀκολούθου βίου, ὅτι τοῖς ἁγίοις γινώσκεται.
ς'. Περὶ τῆς κατὰ σῶμα ἀσθενείας, καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀποθέσεως καὶ ἐπαναλήψεως.
ζ'. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ φιλοθεότητος καὶ φιλαδελφίας τῆς κατὰ Χριστόν.
η'. Ἀποδοχὴ τῆς Κορινθίων ὑπακοῆς καὶ ἀγάπης εὐφρανάσης αὐτόν.
θ'. Προτροπὴ πρὸς ἐπίδοσιν χρημάτων τοῖς ἁγίοις, καὶ τιμὴν τῶν διὰ τοῦτο ἐρχομένων. περὶ τῆς Τίτου ἀποστολῆς, καὶ τῶν ἄλλων πρὸς αὐτούς.
ι'. Διήγησις τῶν ἰδίων πόνων, καὶ περιστάσεων, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ χάριτος, πρὸς τὸ μὴ τοῖς ἐπιπλάσοις περισπᾶσθαι Κορινθίους. ἐν ᾧ, ἀντεξέτασις ἑαυτοῦ πρὸς ἐκείνους. ἔλεγχος ἐκείνων.
ια'. Περὶ ἑαυτοῦ τὸ ἐπίπονον, τὸ παρὰ Θεῷ τίμιον, τὸ ὠφελίμως αὐτότροφον. παρασκευὴ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἑαυτοῦ παρουσίαν.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN II. EPISTOLAM PAULI AD CORINTHIOS;
Sive,
Liber octavus.

Cap. I.

Locus, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν: *Interpretatio ejus ac mens Apoſtoli: Recentioris ac veteris interpretatio. Reſpondere, quid Juriſconſultis: Reſponſa, oracula.* Ἀπόκριμα, מענה. *Michææ locus. Chaldæorum interpretatio.* Ἀποκρίματα *per Urim & Thummim. Reſpondere, audiendo liberare. Locus,* Πιστὸς δὲ ὁ Θεός. Πιστὸν, ἀληθές. *Quomodo intelligendus ſit locus.* Πιστὸς ὁ λόγος. *Aliud,* ὁ πιστὸς δὲ Θεός, *aliud,* πιστὸς δὲ ὁ Θεός. *Locus,* ἵνα ᾖ παρ᾽ ἐμοὶ τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὔ. *& an aliquid mutandum. Diſtinctio* τοῦ ναὶ καὶ τοῦ ἀμήν. *Locus,* Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως. *Locus capite ſecundo,* Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ᾽ ἀπὸ μέρους, *&c.* Τὸ, ἀλλὰ, *iterum Syrorum more uſurpatum. Mens loci. Locus,* Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων. ὑπὸ τῶν πλειόνων, *&* ὑπὸ πλειόνων. οἱ πλείονες, *qui.* ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. Χαρίζεσθαι. Θριαμβεύειν.

Cap. 1. v. 9. CApite hujus Epiſtolæ primo, ſemper, ſi quis alius, examine ac conſideratione dignus nobis locus ille viſus; Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν· ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ᾽ ἑαυτοῖς, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Quem hoc modo vetus reddidit interpres, *Sed ipſi in nobiſmetipſis reſponſum mortis habuimus, ut non ſimus fidentes in nobis, ſed in Deo qui ſuſcitat mortuos.* Recentior autem, *Sed ipſi apud nos decretum mortis habuimus, nè conſideremus in nobis ipſis, ſed in Deo qui mortuos excitat.* Ubi nos quidem Apoſtoli videmus mentem: Qui, ſi quid judicamus, adhuc probat quæ præmiſit: Quorum ſumma iſtis continetur; Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν, *Nam ſicut abundant paſſiones Chriſti in nobis, ità & per Chriſtum abundat conſolatio noſtra.* Quod ut probaret, πάθημα proprium, nec longè petitum, adducit; calamitatem quam in Aſia, nimirum, tulit. Quæ & tanta fuit, ut vicinus morti, ab eo ſolo, nec alio, ſperaret vitam, à quo omnis conſolatio & ipſa vita. Totus enim qui præceſſit locus, ab initio, eódem tendit. Quò præclara illa ſpectant, Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως· ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν· εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, *Benedictus ſit*, inquit, *Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, pater miſerationum, & omnis conſolationis Deus: qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra; ut poſſimus eos qui in omni tribulatione, conſolari eâ conſolatione quâ nos conſolatur Deus*, v. 3, & 4. Quod ut probaret, fidejuſſorem vitæ, cùm vicinus eſſet morti, accepiſſe eum ſe ait, qui nec fallit unquam, & in calamitate ſuis adeſt. Interpres ergò vetus, quemadmodum jam diximus; *Sed ipſi in nobiſmetipſis reſponſum mortis habuimus.* obſcuriùs, fateor; & quia nihil mutat, crudè: quanquam nec à Latina quidem conſuetudine ac uſu aliené. *Reſpondet*, qui dubitantem ſecurum eſſe jubet, & hoc modo cavet: Unde *reſponſores*: Horatius, *Quo reſponſore & quo cauſæ jure tenentur?*

Ubi

Ubi *fidejuſſorem* nonnemo interpretatus eſt. Quomodo an loquantur Juriſconſulti, ſi quis
dubitat, videat quæ jam alii notarunt: Qui *ſponſores* ac *reſponſores* diſtinguunt: quamvis
qui reſpondet, quodammodo cavet. Ut cùm reſponſa conſulentibus prudentes ac conſulti
juris reddunt; quæ *reſponſa prudentum* vulgò dicuntur; quomodo *reſponſa* & *oracula* di-
cuntur: Ut cùm Mantuanis de agris ſuis laborantibus *reſponſum* Princeps *dediſſe* dicitur;

Hic mihi reſponſum primus dedit ille petenti,

tanquam ex oraculo nimirum & adyto: cum Laribus enim tum colebatur Auguſtus.
Sed & propiùs ex Hebræorum uſu, cùm ἀπόκριμα dixit, τὸ מענה expreſſit: ut cùm
Michææ 3. 7. כי אין מענה אלהים, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπόκριμα ἀπὸ Θεοῦ, dicitur: quod
Helleniſtis, διότι οὐκ ἔστιν ὁ εἰσακούων αὐτῶν. Quem locum, licèt aliter interpretentur
alii, eruditè Thargumiſtæ ad reſponſum Spiritûs ſeu prophetiam referunt: Quemadmo-
dum fieri poteſt, ut occultum Spiritûs de morte reſponſum acceperit Apoſtolus; futurum
ſcilicet, nè moreretur, licèt mors ante oculos jam eſſet. Quale ἀπόκριμα Actor. 27. 24.
& quidem θανάτου, idem Apoſtolus accepit, Μὴ φοβοῦ, Παῦλε· Καίσαρί σε δεῖ παρα-
στῆναι· καὶ ἰδοὺ, κεχάρισταί σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ. Qualia ἀποκρί-
ματα, quæ per Urim & Thummim reddebantur: quærebant enim, & reſpondebat Do-
minus. Quanquam efficaciùs hoc loco. Sæpe enim liberationem, aut promiſſionem
ejus, includit: ut apud Michæam, paulò ante locum illum cujus jam meminimus, *Tunc
clamabunt ad Dominum, & non reſpondebit illis.* hoc eſt, *audiendo liberabit*, ut paſſim.
Quanquam eleganter & de fidejuſſione uſurpetur illis: ut cùm, *& argentum reſpondebit
omnia*, והכסף יענה את הכל, Eccleſiaſtes dixit: Quod, καὶ ἄργυρος, vel ἀργύριον,
ἐγγυὴ πάντων, Græci dicerent: id autem, ἀπόκριμα πάντων, Helleniſtis eſſet. Dicit
igitur Apoſtolus, Quamvis vicinus eſſet morti, intra ſe ἀπόκριμα θανάτου, atque ità fide-
juſſorem quaſi Deum, habuiſſe; qui, ut exaudiretur mortíque ſubduceretur, ſic futurum
ſponderet: unde & intra ſe, ut Hebræorum more loquar, מענה, *reſponſum*, ideóque *fi-
duciam de liberatione mortis*, habuiſſe: Ut hoc ſit cur addat, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ'
ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Quæ verba quomodo cum mortis
conveniant decreto, quod recentioribus placere video, non ſatìs aſſequor: Quemadmo-
dum nec veteres, quid interpres vetus vellet, cùm ad verbum hic *reſponſum* redderet.
Chryſoſtomus προσδοκίαν ſive *exſpectationem* exponit: Cujus mentem magis Theophy-
lactus involvit: qui videatur. Capite eodem cùm dicitur, Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὅτι ὁ λόγος v. 18.
ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, contractum illud dicendi genus, quo non ſe-
mel utitur Apoſtolus, non ſatìs aſſecuti videntur eruditi; qui, *Imò fidelis Deus novit*, red-
diderunt: Cùm aliud voluerit; Πιστὸς, nempe, ὁ Θεὸς ἐστιν, ὅτι. *Quàm verùs eſt Deus, tam
verum eſt quod dicimus; Deus, qui verus eſt, teſtis eſt, verum eſſe quod dicimus.* Quale eſt
uſitatum illud juramentum, חי יהוה, *Vivit Deus.* Neque πιστὸς hoc uſu Helleniſtis *fi-
delis* eſt, ſed *verus.* quanquam aliàs nonnunquam confundantur; quòd utrumque vox
Hebræa notet: Ut cùm Jeremiæ 10. 10. dicitur, *Jehova Deus, verus*, ſeu *veritas*, hoc eſt,
אמת: quod πιστὸν modò, modò ἀληθὲς, Helleniſtis: Non tamen, ut cùm ità πιστὸν di-
cunt, non magis ἀληθῆ ſive *verum* dicant: quod & in hoc ſive juramento Apoſtoli ſeu
affirmatione locum habet; Πιστὸς δὲ ὁ Θεός ἐστιν, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ
ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ. Planè ut cùm dicunt, Ζῶν ὁ Κύριος, ὅτι, *Vivit Deus, quòd hoc aut
illud ità ſe habet:* hoc eſt, *tam verè quàm vivit Deus.* Tale eſt, Ζῶ ἐγὼ, λέγει ὁ βασιλεὺς,
Κύριος τῶν δυνάμεων ὄνομα αὐτῷ, Ὅτι ὡς ὁ Θαβὼρ ἐν τοῖς ὄρεσιν, καὶ ὡς ὁ Κάρμηλος ἐν τῇ
θαλάσσῃ, ἥξει. Jerem. 46. 18. Item, Ζῇ γὰρ ὁ βασιλεὺς &c. καὶ ζῇ τὸ κράτος αὐτοῦ, &c. ὅτι οὐ
μόνον ἄνθρωποι διὰ σοῦ δουλεύσουσιν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, Judithæ 11. 5. ut &
12. 4. Ζῇ ἡ ψυχή σου, κύριέ μου, ὅτι οὐ δαπανήσει ἡ δούλη σου τὰ ὄντα μετ' ἐμοῦ. Ergò, πιστὸς ὁ
Θεὸς, quod Jeremias, יהוה אלהים אמת, Κύριος Θεὸς ἀλήθεια, hoc eſt, ἀληθὴς, dice-
ret, aut, ut loquitur Apoſtolus, πιστός: quanquam aliàs, ut dixi, Helleniſtis, ἀληθὴς & πιστός.
Id quod jam dicimus, non ſemel ipſe Apoſtolus confirmat: imprimis cùm confirmationis
cauſâ, Πιστὸς ὁ λόγος, præmittitur; ut 1. Tim. 1. 15. Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδο-
χῆς ἄξιος. ibid. 3. 1. & 4. 9. ut alibi non ſemel: quod τῷ, ἀμὴν, reſpondere diximus.

Si autem quæras quare hic addiderit τὸ, πιςός: Quia, dicerent Magiſtri Hebræorum,
primariæ proprietatis Miſericordia ac Veritas; in quarum, inquiunt, fiducia in ejus
quotidie aſpectum incedimus. Quanquam hic relationem ſive χάσιν ad hoc habet quod
dicitur. Hoc ergò voluit, *Quàm certum eſt, verum eſſe Deum, tam certum eſt.* Græci,
μὰ τὸν ἀληϑῆ Θεὸν, vel νὴ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀλήϑειαν, dicerent. Nam ſi illud quod vul-
gò eruditi volunt, intelligendum, quis dubitat quin potiùs ὁ πιςὸς δὲ Θεὸς οἶδε, non
πιςὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὅτι, dicendum fuerit? quod non ignorant qui Græcè ſciunt. Penè ex-
v. 17. ciderat quod præcedit, ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὔ. Ubi eruditos qui po-
ſtremò Novum Fœdus illuſtrarunt, repetitio offendit: qui pro ναὶ ναὶ, καὶ οὒ οὔ, ναὶ καὶ οὔ,
antiqui interpretis & unius M S. fide, in contextu reponunt. Quod ſequi, hoc præſertim
loco, nolim. Ναὶ ναὶ eſt quod יש ויש Hebræi dicunt, quoties affirmant aliquid, aut
vehementer apud ſe conſtituunt ac decernunt: Tale eſt, *Reſpondit Jehonadab*, יש ויש.
Idem autem de negatione dicendum. Mens ergò, Ut nunc dicam, ναὶ ναὶ, quod eſt, ve-
hementer aliquid affirmem; nunc, οὒ οὔ, vehementer idem negem. Et an non ipſe Domi-
nus, Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναὶ, οὒ οὔ, dixit? an non idem, ἀμὴν ἀμὴν, apud Jo-
hannem præſertim, ſemper ferè dixit? Ut omittam, apud Græcos, etiam Ariſtophanem,
v. 19. Epigrammatarios, alióſque, τὸ ναὶ geminari. Sequitur non ità multò pòſt, Ὁ γὰρ τοῦ
Θεοῦ υἱὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου,
οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν. Quem locum candidiſſimè ac ſim-
pliciſſimè Græci interpretantur, ut videtur, Theologi: qui, Ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φησὶν, ὁ
ἐν ὑμῖν κηρυχθεὶς, οὐ γέγονε ναὶ καὶ οὔ· τουτέστιν, οὐ νῦν μὲν τοιῶσδε, ἄλλοτε δὲ τοιῶσδε
κεκήρυκται. ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ· τουτέστιν, ἀπαράλλακτα τὰ κηρυχθέντα γεγένηται, FI-
LIUS ENIM DEI, inquit, QUI IN VOBIS PRÆDICATUS EST, NON FA-
CTUS EST ITA ET NON: *hoc eſt, non nunc quidem ſic, nunc autem ſic, prædicatus*
eſt. SED ITA IN IPSO. *hoc eſt, immota in eo quæ prædicata ſunt fuerunt.* ſive, *in ipſo*
veritatem ſuam habent, & completa ſunt. Cùm præſertim in iis quæ ſequuntur ſe expli-
v. 20. cet Apoſtolus; Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμὴν. Quo
loco τὸ ναὶ ad promittentem, τὸ ἀμὴν ad ipſum qui promiſſiones implevit, Chriſtum
nempe, recentiores referunt. Quantò autem ſimplicius, *Quotquot enim ſunt promiſſiones*
Dei, in ipſo (nempe *Chriſto*) *Ità, & in ipſo Amen habent!* hoc eſt, in Chriſto complentur,
firmæ ac ratæ ſunt: cùm præſertim ſequatur, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. neque, cur
poſterius illud ἐν αὐτῷ Chryſoſtomus & alii referre ad Patrem malint, ſatis videam.
v. 21. Sequitur enim, Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός. ut
planum ſit, de Chriſto antè locutum eſſe. Neque aliter Theodoretus ſenſit, cùm ad
hunc locum, *Multæ ſunt Dei promiſſiones, mortuorum reſurrectio, corporis à corruptione &*
interitu conſervatio, vita nunquam finem acceptura, regnum cœlorum. Sed hæc quidem uni-
v. 24. *verſorum Deus per unigenitum ſuum Filium largitus eſt.* Sub finem legitur, Οὐχ ὅτι κυ-
ριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν· τῇ γὰρ πίστει ἑστήκα-
τε. Quæ manifeſta ac Paulina tranſpoſitio. Volebat, Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς
πίστεως· τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε· ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν, *Non enim fidei*
veſtræ imperamus (*fide enim immoti ſtatis*) *ſed gaudium veſtrum promovemus.* Neque
Cap. 2. συνεργοὶ ſunt *adminiſtri*, ſed *adjutores* potiùs, quod antiquo placuit interpreti. Capite
v. 5. ſecundo non ità procul ab initio locus ille occurrit, Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπη-
κεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. Ubi quibuſdam evenire quod mi-
hi, credo, ut quare ità reddiderit hunc locum recentior interpres, cùm hic vertit, ſecum
quærant: *Quòd ſi quis triſtitiam attulit, non mihi triſtitiam attulit, ſed quadantenus, ne*
illum aggravem, vobis omnibus. Quomodo enim illum non gravat, quem mœrorem
non uni ſibi ſed omnibus attuliſſe ait? magis enim, ſi quid intelligo, gravatur, qui mœ-
rorem attuliſſe omnibus quàm qui uni dicitur. Hoc ergò ἀσύστατον. Neque cogita-
bat, Syrorum more accipiendum τὸ, ἀλλὰ, ut paſſim: quibus, quod ſæpe diximus,
non aliud quàm εἰ μὴ, τὸ אלא. Quod ſi durum arbitramur, licebit omnes Sy-
riaſmos è Novo Fœdere ac Hebraiſmos tollamus: quis enim neſcit linguam
Helleniſticam,

Helleniſticam, quæ uſitata hìc ac peculiaris dialectus, his conſtare? Mens eſt;
Quòd ſi quis, hoc eſt, *ſi unus aliquis, mœrorem attulit, non mihi attulit niſi ex parte ſua, nè*
omnes vos gravem. Non omnes me contriſtaſtis (quâ voce vetus utitur interpres) *pariter,*
ſed unus tantùm; nè quod unus commiſit, omnibus aſcribam: ne ſic omnes gravem, quia
unus peccavit. Hæc Apoſtoli, hæc nobis loci mens videtur. Sequitur, Ἱκανὸν τῷ τοιού- v. 6.
τῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων. Ubi non ὑπὸ πλειόνων, ut vulgò ſumitur, ſed
ὑπὸ τῶν πλειόνων, dixit. Aliud autem πλείονες, aliud οἱ πλείονες. Nam οἱ πλείονες, qui
digniores ſunt, potiſſimámque conſtituunt partem; πλείονες, qui numero excedunt tan-
tùm aut ſuperant: Adeò ut τῶν πλειόνων numero præcipui qui in Eccleſia compre-
hendantur. Neque uſquam præcipitur, ut increpatio à plebe, ſed ut à primoribus Ec-
cleſiæ presbyteriſque fiat: qui & *Eccleſia* Matth. 18. 17. dicuntur; *Quòd ſi neglexerit*
eos audire, dic Eccleſiæ. Quanquam hæc confundi nonnunquam ab Apoſtolis videntur.
Sequitur, ᾯ δέ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ. καὶ γὰρ ἐγὼ εἴ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι, δι' v. 10.
ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, hoc eſt, *ex autoritate Chriſti*, ſive *quam à Chriſto accepi.* non,
ut recentior interpres, *in conſpectu*; nec *in perſona*, ut antiquus: Qui quamvis religioſè,
& ſuo more, à verbis non receſſerit, mirum tamen quantam Latinis Patribus halluci-
nandi occaſionem præbuerit; cùm vel Græca non aſſequerentur, vel ad ea non recurre-
rent: vitanda autem vel imprimis ambiguitas hìc eſſet. Unde illud Ferrandi Diaconi,
Epiſtolâ ad Egippium; *Dicimus ergò, unus eſt Chriſtus, unus eſt Dei hominiſque Filius; id*
eſt, una eſt Chriſti Dei hominiſque perſona: non tamen dicimus, unam eſſe Chriſti Dei ho-
miniſque naturam; concordantes cum Apoſtolo, volente probare unitatem perſonæ. NAM
IN QUO, *inquit Corinthiis*, QUOD DONAVI, SI QUID DONAVI, PROPTER VOS IN
PERSONA CHRISTI. *Nunquid non meliùs Perſonas diceret, ſi vellet in Chriſto duas*
ſignificare ſubſtantias? quaſi τὸ πρόσωπον ad perſonam Filii, quà alius non aliud à Pa-
tre eſt, referendum eſſet. Quomodo & Vigilius, de quo recentior interpres, accepit.
Neque χαρίζεσθαι, *donare*, ut vetus, ſed *remittere*, aut *concedendo largiri.* Eodem capite
& illud habes, Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ. Ubi θρι- v. 14.
αμβεύειν, ut cætera ejuſdem formæ, βασιλεύειν, ἐπισπεύδειν, nempe, ac ſimilia, ab Hel-
leniſtis exprimendo Hebraiſmo uſurpatur. Tale eſt illud, ἐπισπεύδοντες τὸν Ἀμάν,
Eſtheræ 7. Ἐπισπεύδειν enim, *facere ut feſtinet:* ſicut θριαμβεύειν, *ut triumphet*; βασι-
λεύειν, *ut regnet.* Meliùs igitur recentior interpres quàm vetus, qui *triumphandi* tantùm
verbo uſus eſt; *qui ſemper triumphat nos in Chriſto Jeſu.* Eraſmus, *qui ſemper triumphat*
per nos in Chriſto; ac ſi δι' ἡμῶν ſcriptum eſſet. Et an non, τῷ πᾶσι περιφανεῖς ποιοῦντι,
Chryſoſtomus? an non, εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι πάντοτε θριαμβεύει ἡμᾶς, τουτέστι, πε-
ριφανεῖς δείκνυσι, Theophylactus dixit? Ambroſius, *triumphare, victores facere.* Sedulius,
triumphat, hoc eſt, triumphare nos facit. Quamvìs aliter alibi id à noſtro uſurpetur.

CAP. II.

Locus, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν. Διακονεῖν ἐπιστολὴν *quid ſit. Literarum* διάκονοι סופרים. ἐγγεγραμμένη, οὐ μέλανι. Μέλαν *Magiſtris Hebræorum quomodo dicatur. Locus,* Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, *& quid intelligendum.* Παρενθήκη *Paulina, ſive nova loci diſtinctio. Locus,* Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου *&c. Eum Auguſtinus quomodo diſtinxerit.* Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, *quis.* Θεὸς καὶ Κύριος, ὁ τῆς πονηρίας ἄρχων, *in Sacris, ex antiqui ſententia Theologi.* ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους, *terreſtris hujus domûs noſtræ tabernaculum.* σκῆνος τοῦτο· ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, *& quomodo id dictum. Locus,* Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς. Κατεργάζεσθαι, *& quid Apoſtolo.* Περιπατεῖν δι' εἴδους: *& quid eo loco* εἶδος. *per ſpeciem. Species, aſpectus.* Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου. Εἰδέναι τὸν φόβον Κυρίου, *quomodo dictum. Iterum* παρενθήκη *Paulina. Locus,* Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν. Παρεστηκότες *&* ἀνδραποδισμοί.

TErtio capite ab initio non procul locus ille occurrit, φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Cap. 3.
Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος. v. 3.

Ubi

Ubi intelligimus, ni fallor, quid voluerit Apoſtolus. Notum, quid Græcis, *διακονεῖν γάμον, διακονεῖν τὰ ἐρωτικὰ*, & ſimilia ſint, quæ eleganter dicuntur. Quomodo, *διακονεῖν ἐπιϛολὴν*, de eo dicas qui perferendæ dat operam. Nec longè aliter, *διακονῆσαι τὸν νόμον*, eleganter pariter ac verè de Moſe dicas: ità enim & de ipſa Lege, *ὁ νόμος ὑπὸ Μωσέως διακονηθεὶς*, rectè dicetur. Unde & commodè imprimis Theophylactus, *ὅτι ὥσπερ ὁ Μωσῆς διάκονος τοῦ νόμου ἐγένετο, οὕτω καὶ ἡμεῖς τῆς ὑμετέρας εἰς τὸ κήρυγμα πίστεως διάκονοι ἐγενόμεθα, Ut Moſes miniſter*, inquit, *fuit Legis, ſic & nos veſtræ in verbum fidei miniſtri fuimus.* Græci dicerent, *διακονεῖν τὸν λόγον, διακονεῖν τὴν εἰς τὸν λόγον πίστιν.* eo ferè modo quo Theologi, ea de quibus quæritur aut diſputatur, ſolas nempe Sacras literas *κανονικῶς*, cæteros *διακονικῶς* determinare dicunt. Quemadmodum eleganter à Nyſſeno, *διακονῆσαι τοῖς μαθηταῖς τοὺς τῆς ἀναστάσεως λόγους*, Maria dicitur, quæ reſurrectionem Domini ejúſque verba diſcipulis annunciavit. Libro adversùs Eunomium 11. *Οὕτω τοῦ θανατώσαντος τὸν δράκοντα τοὺς λόγους τοῖς μαθηταῖς διακονήσασα, Ità ejus qui draconem interfecerat verba diſcipulis miniſtravit.* Ibidem, *ὅπερ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδιόν ἐστι, τῇ Μαρίᾳ τὴν ἐντολὴν ἐδίδου, πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς διακονῆσαι τὸν λόγον, quod naturæ proprium humanæ, mandatum Mariæ dedit, fratribus ſermonem ut miniſtraret.* Quid ſit igitur *ἡ διακονηθεῖσα ὑφ᾽ ἡμῶν ἐπιστολὴ*, quod Apoſtolus, intelligo: quid ſit *ſubminiſtrare epiſtolam*, quod eruditis placuit, non ſatis aſſequor. Qui, *Dum palàm ſit vos eſſe epiſtolam Chriſti, ſubminiſtratam à nobis. Cui*, inquiunt, *veluti ſcribendæ operam impendimus.* Subminiſtrat igitur epiſtolam qui excipit hanc ipſam aut deſcribit. Cui addunt, *quaſi fuerimus Domini ſtylus.* cùm ne ſtylus quidem epiſtolam, ni fallor, ſubminiſtret, aut de ſtylo uſurpari id poſſit: nam quis ità loquitur? Vetus, *miniſtrata à nobis.* Quod optimè Sedulius interpretatur, *per prædicationem miniſtrata à nobis.* Literarum autem *διάκονοι*, רצים: qui currendo literas ferebant: Cui ſimiles Apoſtoli, quos שלוחים hinc dicas: ſed & Prophetæ, quorum miniſterium rectè *δρόμος* ſive *curſus* dicitur. Notum illud Jeremiæ, *Οὐκ ἀπέστελλον τοὺς προφήτας, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον· οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ προεφήτευον.* Eruditè Heſychius τὸ, *Διακονουμένους, τοὺς ἀποκρίσεις ἐκπληροῦντας*, interpretatur: quales ſunt qui reſponſa epiſtolarum curant. Addit Apoſto-
Ibid. lus, *ἐγγεγραμμένην, οὐ μέλανι.* Quod etiam, ſi Theophylacto credimus, ad Legem referendum erit. Quomodo autem *μέλανι* ſive *atramento* ſcripta dicitur, quam Dei digito conſcriptam conſtat? An igitur prolepticè locutus eſt, quia, ut nonnulli volunt, atramento poſtea lex ſcripta eſt? An τὸ חרות, quâ voce in hiſtoria Legis ſcriptæ uſus eſt Moſes, reſpexit? *Et ſcriptura erat ſcriptura Dei*, חרות, *ſculpta.* מכתב חרות. Unde חרתא *charta, atramentum* Magiſtris. Sedulius Scotus, *non atramento*, inquit, *ſicut commendaticiæ epiſtolæ.* Ad epiſtolam certè, de qua proximè, magis quàm ad Legem
v. 16. referri patet. nec difficultate opus eſt. Eodem capite legitur, *Ἡνίκα δ᾽ ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα.* Ubi recentior interpres, *Quando verò ſeſe converterit ad Dominum.* Quemadmodum & cæteros, quò referendum illud *ἐπιστρέψῃ* eſſet ut reperirent, laboraſſe video. Itaque certatim, alii τὸ *Iſrael*, alii *Moſen*, ille *καρδίαν* intelligit: Ut omittam è veteribus aliquot, qui ſecundâ perſonâ id accipiendum judicarunt; inter quos ſanè Auguſtinum eſſe nolim. Meo animo minimè errabit, qui hyperbaton Paulinum, aut meram *παρένθεσιν*, hic ſtatuet: Ut ordo talis ſit; *Ἀλλ᾽ ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν· ἡνίκα δ᾽ ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα.* hoc eſt, *Sed occalluerunt mentes eorum: quæ ubi ad Dominum ſe convertent, tolletur velamen illud.* Quid ſimplicius? Quo ſenſu ità diſtinguetur locus; *Ἀλλ᾽ ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν (ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται, ἀλλ᾽ ἕως σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται) ἡνίκα δ᾽ ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται.* Unde apparet quò referendum ſit de quo dubitatur: quod præceſſit enim parentheca n, proximè cum eo quod poſt eam ſequitur, non quod in ipſa eſt, ut paſſim, cohæret: neque id ignorare poſſunt, qui in hoc Apoſtolo ejúſque ſcriptis ut oportet verſati ſunt. Ità autem, *ἐπιστρέφεσθαι τὰ νοήματα αὐτῶν πρὸς Κύριον*, (quo

nihil

nihil uſitatius hîc dici poteſt) *ipſæ*, nempe, *eorum mentes*, vel *cogitationes*, *convertere*
ſe ad Dominum, dicentur. Capite quarto cùm legitur, Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τού- Cap. 4.
του ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, quis non, ut cæteros omittam, magni Augu- v. 4.
ſtini criſin hîc ſolicitam miretur, qui diſtinxit, Ἐν οἷς ὁ Θεὸς, τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύ-
φλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων? Verba ejus ſunt; *Sed cùm alter pateat intellectus, quid*
neceſſe eſt hîc Diabolum putare ſignificatum, ac non potiùs Deum verum, bonum & ju-
ſtum, qui excæcavit mentes infidelium ſeculi hujus? Ut non hîc diſtinguatur, IN QUI-
BUS DEUS SECULI HUJUS; *ac deinde ſubinferatur*, EXCÆCAVIT MENTES INFI-
DELIUM: *ſed ità potiùs*, IN QUIBUS DEUS; *ac deinde ſubinferatur*, SECULI HUJUS
MENTES INFIDELIUM. *hoc eſt, infidelium ſeculi hujus mentes excæcavit*, lib. De
Spir. & lit. ad Marcell. Cùm hoc loco Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου nihil ſit aliud quàm
אלהי העולם הזה: ſecùs quàm Theologo antiquo apud Photium videtur; qui
pro generis humani hoſte hîc ſimpliciter τὸ, Θεὸς, poni voluit. Qui & hâc interpre-
tatione nodum iſtum ſecat, quòd in libris Regum *Deus*, ſive ὁ Κύριος, *Davidi per-*
ſuaſiſſe dicitur *ut numeraret populum*; cùm in Paralipomenωn libris idem Diabolo
attribuatur: quæ duo ſic conciliat, quòd τὸ, Θεὸς, & τὸ, Κύριος, in Sacris, τὸν πο-
νηρίας ἄρχοντα, deſignent. Quaſi non priori quem adducit loco nomen tetragram-
maton diſertè exſtet; aut quis dubitare poſſit, quin ὁ ἀντικείμενος cor hominum
quò viſum Deo eſt inflectat; aut non paſſim ipſe Apoſtolus, cùm τοῦτον τὸν αἰῶ-
να dicit, τὸν ἐν κακῷ κείμενον intelligat; aut præſes alius ſit infidelium quàm ipſe
ἀντικείμενος, qui ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου Joh. 12. 31. & 14. 30. & 16. 11. dicitur.
Ejuſdem judicii eſt, quòd Κύριον pro Diabolo nonnunquam poni ait, quia Veritas
dixit, Οὐ δύνασθε δυσὶ κυρίοις δουλεύειν. Qualia non pauca excidiſſe antiquis, quis non
admiretur? nè de Irenæo, Hilario ac Græcorum ſcholiis nunc dicam. Capitis quinti Cap. 5.
initium eſt, Οἴδαμεν γὰρ ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ. Ubi & v. 1.
quæ hîc de hypallage notarunt eruditi non admitto. Σκῆνος vocabulum antiquum, &
quidem, ut videtur, Pythagoricum eſt; quo & alii deinceps philoſophi ſunt uſi: quod
ſimpliciter, ut ſuprà probavimus, τὸ σῶμα ſive *corpus* denotat; quemadmodum & paulò
pòſt, cùm dicitur, Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει, στενάζομεν βαρούμενοι. Autor Axiochi
Dialogi Socratici, qui Platonicis adjungitur; Ἡμεῖς μὲν γάρ ἐσμεν ψυχὴ, ζῶον ἀθάνα-
τον, ἐν θνητῷ καθειργμένον φρουρίῳ· τὸ δὲ σκῆνος πρὸς κακοῦ περιήρμοσεν ἡ φύσις. Ubi
non rectè interpres *tabernaculum* reddidit; cùm paſſim in veterum philoſophorum, etiam
apud Stobæum, fragmentis ea vox occurrat. Interpres recentior, *Scimus enim nos, ſi ter-*
reſtris hujus domûs noſtræ tabernaculum diſſolutum fuerit. ac ſi ſcriptum eſſet, Οἴδαμεν γὰρ
ὅτι, ἐὰν ἡ τῆς ἐπιγείου ἡμῶν οἰκίας σκηνὴ καταλυθῇ. Quid autem ſimplicius, quàm ἡ ἐπί-
γειος οἰκία τοῦ σκήνους, *terreſtris domus corporis*, ſit? cùm & ità hâc voce uſi Helleniſtæ
ſint. Ut ſimpliciter ταυτοδυναμοῦντα ſint τὸ σῶμα & τὸ σκῆνος. Neque aliter paulò pòſt,
οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει, qui deinde, ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, v. nempe 4. & 6. dicuntur;
ubi, Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει τούτῳ στενάζομεν βαρούμενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσα- v. 4.
σθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι. Quo loco ſive ἐπειδὴ οὐ θέλομεν cum quibuſdam, ſive ἐφ' ᾧ cum
noſtro legas, eadem manet ſententia: Minimè tamen illud, *in quo*, placet. Græcè qui
ſciunt, quid hoc loco ſit ἐφ' ᾧ ſciunt: qui autem neſciunt, eos mens Apoſtoli docere
poteſt. Sequitur non ità multò poſt, Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός. v. 5.
Ubi κατεργασάμενος quid ſit, ipſe autor docet, cùm addit, ὁ καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀῤῥαβῶνα
τοῦ πνεύματος. Κατεργάζεται ergò, qui idoneum reddit: quod ſanè malim quàm, *qui*
condidit; quod Recentiori placuit. Quomodo lignum κατεργάζεσθαι, aurum εἰς τὰ ἔργα κα-
τεργάζεσθαι, quod eſt, *idoneum aptúmque reddi*, non ſemel Helleniſtis dicitur: Ità, χρυσίον,
ὃ κατειργάσθη εἰς τὰ ἔργα, Exodi 38. 24. Quemadmodum hoc loco, ὁ κατεργασάμενος ἡμᾶς
εἰς αὐτὸ τοῦτο· εἰς τὸ θέλειν ἐπενδύσασθαι, nimirum, quod præceſſit: Ut idem ſit quod ἱκανοῦν,
hoc loco; atq; ità, ὁ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, idem quod, ὁ ἱκανώσας, *qui idoneos*
aptóſq; reddidit, hîc erit. Interpres vetus, qui tale aliquid conjectaſſe videtur, *qui autem efficit*
nos in hoc ipſum, dixit. Eodem cap. & illud legitur, Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους. v. 7.

Ubi cùm veteres, *non per ſpeciem*, verterunt, planum eſt, nihil minùs voluiſſe, quàm ut
id quod non eſt non exſiſtit, cùm in oculos incurrat, *ſpecies* dicatur. Mirum quoque, id
aut illis aut Eraſmo objici ab iis qui Joh. 5. 37. in illo loco, Οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκη-
κόατε πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε, eandem vocem uſurparunt: reddiderunt
enim, *neque ſpeciem ejus vidiſtis*. Quanquam aliud ibi *ſpecies*: quod audaciùs videlicet
aliquantò ὁμοίωμα Helleniſtæ reddiderunt. Quemadmodum nec *ſpeciem*, id quod vide-
tur, ut exiſtimavit Proſper lib. De vita contemplativa 1. cap. 6. Apoſtolus dixit; *At-
tende quàm divinè Sanctus Apoſtolus Speciem Fidémque diſtinxit, ut diceret,* PER FI-
DEM AMBULAMUS, NON PER SPECIEM. *Fides ergò eſt, per quam ambulatur; & ſpe-
cies, quæ videtur.* Cùm ſit potiùs id quo videmus; ὄψις ſcilicet aut ὅρασις, *viſus ipſe:*
Quod nonnunquam *ſpeciem* Romani quoque veteres dixerunt; Lucretius lib. 4.

——in luci quæ poterit res
Accidere ad ſpeciem, quadrata niſi ejus imago?

Item,

Verùm nos oculis quia ſolis cernere quimus,
Propterea fit, utì ſpeciem quò vertimus, omnes
Res ibi eam contrà feriant formâ atque colore.

& alibi. Meliùs igitur pro hoc ſenſu Ambroſius, *Manifeſtum eſt, quia per fidem cum
Domino ſumus, non per præſentiam; ac per hoc peregrinamur, non fide, ſed ſpecie.* οὐ γὰρ
πίστει, ἀλλ᾽ ὁράσει: quâ adhuc nimirum deſtituimur. Alterum tamen ſi quis planius
v. 10. dicat, non pugnabo. Haud multò pòſt legitur, Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ
ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. Ubi non malè interpres vetus ac pro mente, *mani-
feſtari oportet.* neque aliter ſequenti verſu. Dilutiùs alii, *comparere oportet*: quod fortè
cùm metuerent ipſi, in Notis, *ſiſti præſentes, & illic in nos inquiri, ut palàm fiat qui fue-
rimus*, interpretantur: Qui ſequenti verſu, pro eo quod vulgò & efficaciùs, *manifeſtati
ſumus, manifeſti ſumus*, cum veteri reddiderunt. Mihi autem anxia Latinitas cum de-
trimento ſenſûs aut minori efficacia non placet. Sed nec errare eos arbitror, qui inter-
dum voces, ut commodiùs Græca reddant, ad eorum imitationem formant, quod &
extra interpretationem ab Apulcio aliiſque non infeliciter factum eſt. Paulò pòſt ſe-
v. 11. quitur, Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου. Antè, ſummam felicitatis eſſe in eo ut εὐάρεστοι
τῷ Κυρίῳ ſimus, dixerat Apoſtolus: quod abſque Domini timore fieri non poteſt. Jam
εἰδέναι τὸ יָרֵא reſpondet: Εἰδότες τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, eſt, εἰδότες φοβεῖσθαι τὸν Κύ-
ριον, vel φοβοῦντες τὸν Κύριον, *timentes Dominum.* quanquam Hebraiſmus efficacior. Ità
quod Salomo, τὴν ἀρχὴν σοφίας, τὸν φόβον Κυρίου, dixit, tale eſt ac ſi, τὴν ἀρχὴν σοφί-
ας, τὸ εἰδέναι τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, non inuſitato Hebraiſmo dixiſſet. Recentior interpres,
ut & Eraſmus, quia κατὰ παρένθεσιν quædam de ſupremo inſeruntur Domini adventu,
terrorem pro *timore* ſuppoſuit; *Scientes terrorem illum Domini.* Videatur locus ipſe: Qui
manifeſtè ità diſtinguendus; Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες,
εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι (τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ
Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε κα-
κόν.) Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα. Res
enim ipſa docet, hæc, Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι
αὐτῷ εἶναι, cum eo quod ſequitur, Εἰδότες οὖν τὸν φόβον Κυρίου, jungenda eſſe. Oſtendit
enim quomodo placere Domino quis poſſit: Si verè eum timeat, nimirum. Hoc enim
vult; *Ideóque omni ſtudio hoc agimus, ut, ſive in corpore ſive extra illud ſimus, Deo pla-
ceamus. Timentes ergò Dominum* (hoc enim voluit cùm, Εἰδότες τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, di-
xit) *fidem hominibus perſuademus.* Recentior, *Propterea etiam ambimus, & in corpore ad-
venæ, & ex corpore migrantes, ei eſſe accepti. Scientes igitur terrorem illum Domini, homi-
nes ad fidem adducimus.* quaſi non ſimpliciſſimè, quamvis propter Hebraiſmum obſcu-
rè, vetus interpres, *Scientes ergò timorem Domini.* Cæteros Chryſoſtomus decepit, qui
cùm idiotiſmum non aſſequeretur, Ταῦτα οὖν εἰδότες, φησὶ τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο τὸ φο-
βερὸν, *Hæc igitur ſcientes, inquit: timendum illud ſcilicet judicium.* quaſi φόβος illud

vel

vel judicium notaret vel ejus metum: atqui nihil minùs. Εἰδέναι φόβον, ἀντὶ τοῦ φοβεῖ-
σθαι, ità dicitur, ut εἰδέναι ἀλαλαγμὸν, ἀλαλάζειν, *jubilare*: ut in eo, *Beatus populus
qui ſcit jubilationem*, אשרי העם יודעי תרועה, μακάριος ὁ λαὸς ὁ εἰδὼς ἀλα-
λαγμόν. Helleniſtæ, ὁ γινώσκων ἀλαλαγμὸν, eâdem mente. Ut ſi hîc, Γινώσκοντες οὖν
τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, dicas: Quod eleganter Belgæ, **Wetende van wat het is den
Heere te vreeſen.** Quod an Syrus quoque interpres ſatis expreſſerit, eruditi videant.
Paulò pòſt ſequitur, Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν. Qui elegans pla- v. 13.
nè euphemiſmus: quo ad Prophetarum ἐκστάσεις alludit; ideóque addit, Θεῷ. adeò ut
Marci 3. 21. ejuſmodi ἔκστασιν propinqui Domino tribuant; de quo ibi pluribus: quem-
admodum pſeudoprophetæ παρεξεστηκότες & πνευματοφόροι dicuntur. Cùm dicitur, εἰ δὲ v. 16.
καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν, quamvis non ignorem
quomodo & in carne & tamen extra peccatum hîc vixerit Chriſtus, præter ea quæ ab
aliis dicuntur, κοινωνία nobis videtur; ac ſi dicat, εἰ δὲ καί τινες ἔγνωσαν κατὰ σάρκα Χρι-
στόν. ut ſignificet, Nè illis quidem qui in terris viderunt Chriſtum, ità nunc conſideran-
dum eſſe eum ac videndum; poſtquam ſcilicet ad ſummam caro quoque ejus gloriam eve-
cta eſt. Non aliter quàm ſi, εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν, dixiſſet; ut ſi ipſe inter eos fuiſſet: quò
nihil uſitatius. Fieri quoque poteſt, ut & eos tangat obiter qui omnia, aut plùs quàm
par eſſet, ſolis iis tribuerent qui in carne hîc Dominum noviſſent; qui edentem, qui
bibentem vidiſſent; quorum *manus* denique *eum contrectaſſent*, ut Epiſt. 1. v. 1. loquitur
Johannes. Inter Apoſtolicas autem urbanitates meritò referri κοινωνία poteſt. Quod
ignorare non poſſunt qui in eo verſati ſunt.

Cap. III.

Locus, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν. *& quæ arma illa.* Ἀμ-
φιδέξιοι *&* ἀμφοτεροδέξιοι *in bello commendati. Aſteropæus* περιδέξιος. *Ehud Judex,
ſcævola. Locus*, Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν. Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις. Στενο-
χωρεῖν *quid valet. Locus*, Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω, *&c. quomodo
redditus ab interpretibus.* Τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν, παράλλαξ. *Locus*, Τὰ κλίνη σε
μὴ κατοχεύσεις τῷ ἑτεροζύγῳ. Ἑτερόζυγα. *Locus*, Ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς. *& quæ
ἐνοίκησις intelligatur. Locus ab Apoſtolo obiter ac contractè adductus, ità ut non-
nulla prætermittantur. Locus*, κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, *& an in ipſo Eſaia verba ea
extent. Locus capite ſeptimo*, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν. Ἐκδίκησις, *Helleniſtis
quid. Locus*, οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος. ὁ ἀδικηθεὶς *quis,
diſputatum ab aliis.* τοῦ ἀδικηθέντος, *quomodo dixerit Apoſtolus, & quid intelli-
gat. Locus capite octavo*, Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐ-
τῶν, *&c. & quæ* χαρά, *ſive gaudium, intelligatur.* Προθυμούμενοι, αὐθαίρετοι, ἐκβια-
ζόμενοι. πληρῶσαι τὰς χεῖρας τῷ Κυρίῳ. *Locus*, εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος
αὐτῶν. Ἁπλότης, *quæ hîc virtus.* Δαψίλεια. *Locus*, Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται.
Τὸ προκείμενον. Στελλόμενοι τοῦτο, *& quomodo ab Apoſtolo uſurpetur. Locus*, Εἴτε
ὑπὲρ Τίτου κοινωνὸς ἐμὸς, *&c. Mens loci.*

CApite ſexto cùm dicitur, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, quæ Cap. 6.
ſint arma illa dextra ac ſiniſtra, aut quid ſibi velit cùm de iis agit Apoſtolus, quæri v. 7.
video. Qui hoc præcipit haud dubiò, Ut qui in hac militant militia, quaſi ἀμφιδέξιοι
ſive *ambidextri* ſint, & ad Diaboli inſidias, quas μεθοδείας dixit alibi, avertendas
utrinque parati. Notum autem, celebrari eo nomine heroas maximos, quòd ἀμφιδέξιοι
ſive ἀμφοτεροδέξιοι eſſent. Qualis Homeri Aſteropæus ille, quem περιδέξιον Poeta di-
xit; qui Iliados φ',

ὁ δ' ἀμαρτῇ δούρασιν ἀμφὶς
Ἥρως Ἀστεροπαῖος, ἐπεὶ περιδέξιος ἦεν.

Quales nonnulli, inter quos Helleniſtæ, fuiſſe eos voluerunt quorum Jud. 20. 16. fit men-
tio, qui *clauſâ manu dexterâ jeciſſe lapidem* dicuntur. Helleniſtæ ἀμφοτεροδεξίους dixe-
runt; cùm ſcævolas fuiſſe velint alii, quòd ſiniſtrâ tantùm uterentur manu: Qualis Ehud
ibid. c. 3. v. 15. judex Iſraelis; quem, ut ſuperiores de quibus diximus, ἀμφοτεροδέξιον
v. 12. fuiſſe iidem Helleniſtæ volunt. Eodem capite cùm ſequitur; Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν,
στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, mens eſt, *Fortè creditis*, στενοχωρεῖσθαι ὑμᾶς
ἐν ἡμῖν, *me non totum patere vobis: egò viciſſim vobis dico, vitium hoc veſtrum eſſe,
qui me non admittitis, ut debebatis. Igitur* πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, *dilatate vos; ut me
viciſſim, quemadmodum oportet, toto pectore admittatis.* Ergò, στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς
σπλάγχνοις ὑμῶν, *contrahitis amorem illum quem mihi debebatis.* Notum quid רחמיכם
Hebræis ſit. Στενοχωροῦνται, qui anguſtè habitant aut agunt: quemadmodum Nyſſenus
eleganter στενοχωρεῖν τὸν ναὸν eos dixit quos præ multitudine templum non capit; qui
viciſſim στενοχωροῦνται ἐν τῷ ναῷ· Καὶ στενοχωρεῖ, inquit, ὁ λαὸς τὸν ναόν, Homiliâ Εἰς
ἡμέραν τῶν φώτων. Quid igitur B. Hieronymus volebat, ubi ad hunc notat locum, *non
ex nobis ſermonis anguſtia; ſed quòd validiorem vos non poteſtis audire doctrinam, ideo
v. 13. ex vobis cauſa procedit anguſtia.* Cùm legitur, Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις
λέγω, mirum quid eruditis perſuaſerit ut hæc verba ſic conciperent, *Loquor autem
ut filiis de pori compenſatione.* ità enim Recentior. Vetus, *Eandem autem ha-
bentes remunerationem.* Quorum alterum, ni fallor, obſcurum; alterum, diver-
ſum, vel alienum. Eraſmus, *Eandem autem remunerationem (ut à filiis exigo)
dilatemini & vos.* Legit enim, ut & vetus, Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέ-
γω· πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. Mens eſt, Λέγω δὲ ὑμῖν ὡς τέκνοις, Τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν
πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, *Dico autem vobis ut filiis, Etiam vos viciſſim dilatamini*, vel,
dilatate veſtra viſcera: hoc eſt, *eundem exhibete affectum.* Cæterùm τὴν αὐτὴν ἀντι-
μισθίαν, quod eruditos torſit (quâ voce paulò aliter ad Rom. 1. 27. uſus eſt) idem eſt quod
παράλλαξ Græci, Latini *viciſſim* dicunt. Hoc ergò voluit Apoſtolus, *Petere ac poſtu-
lare ſe, tanquam à filiis*, vel, *monere ſe, tanquam filios, ut viciſſim ſe ament; ut amore eo-
dem reſpondeant; eandem exhibeant benevolentiam; ut ſimili modo viſcera dilatent.*
Quod quid ſit, norunt qui Hebraiſmum intelligunt. Eodem capite, & quidem ſtatim poſt
v. 14. hæc ipſa verba, ſequitur, Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. hoc eſt, Μὴ ὁμιλεῖτε τοῖς
ἀζύγοις: quos *infideles* nunc interpretatur. In Lege autem invenerat Apoſtolus, Τὰ κτή-
νη σου οὐ κατοχεύσεις ἑτεροζύγῳ, Levit. 19. 19. (ἑτερόζυγα enim כלאים ſunt.)
quod eſt, *Animal tuum coire cum altero genere non facies.* Quæ ut fidelis ac infidelis
differunt: nam & hi alterius ſunt quaſi generis. Quanquam verò non omnino errent qui
ex conſuetudine Græcorum ἑτερόζυγα, τὰ μὴ ὁμοζυγοῦντα, interpretantur, ut diverſa
animalia quæ ſimul jugum ſubeunt intelligantur, metuo tamen nè alluſionis venuſtatem,
v. 16. quæ imprimis hìc ſpectanda, ſatis aſſequantur eruditi. Sequitur, Ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς.
Quæ præclari ſanè ac verè divini loci, quem ex Moſe adducit, interpretatio eſt: qui non
niſi ex collatione rectè intelligitur. E quo patet, hanc ἐνοίκησιν ad Spiritûs Divini præ-
ſentiam atq; habitationem eſſe referendam, quæ שכינה (ut ſæpius ex occaſione jam
monuimus) Hebræis dicitur; cujus olim quaſi pignus ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου erat: unde
& Græci locum hunc Levit. 26. 11, 12. ità reddiderunt, Καὶ θήσω τὴν σκηνήν μου ἐν
ὑμῖν, καὶ οὐ βδελύξεται ἡ ψυχή μου ὑμᾶς, καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν. cùm in Hebræo
נתתי משכני ſit: Ut hæc ipſa vox ſit à qua Spiritûs Divini præſentiam, imò à qua
σκηνὴν dixerunt Græci. Quæ Apoſtolus ad ſuum accommodavit tempus, cùm ſimplici-
ter ἐνοίκησιν reddidit. Quod de hac præſentia atq; habitatione, ut antè dixi, de qua nunc
agimus, non ſemel ab autore hoc uſurpatur: ut Rom. 8. 11. διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύ-
ματος ἐν ὑμῖν. Item, Τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦν-
τος ἐν ἡμῖν, 2. ad Tim. 1. 14. Sed & obſervandum, quod in ſcriptis Apoſtoli non ſemel
jam notavimus, partem loci, quem adducit obiter, ſic prætermitti: ac ſi Hebraicè ad-
duceret hoc modo, ונתתי משכני בתוככם וגו': deinde autem, והתהלכתי
בתוככם: media enim, καὶ οὐ βδελύξεται ἡ ψυχή μου ὑμᾶς, prætermiſit. Quæ tamen
verba,

verba, licèt minùs huc quàm reliqua ſpectare videantur, mirificè ad locum accommodat
Chaldæus; qui, *& non abjiciet vos verbum meum*, eleganter tranſtulit. Quemadmodum
& illa, *κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς*, in ſequenti, quem adducit, Eſaiæ loco non leguntur;
cùm interpretationem loci potiùs aut applicationem ſpectent. In Eſaia legitur, *Ἀπόστητε,
ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκεῖθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῆς, ἀφορί-
σθητε οἱ φέροντες τὰ σκεύη τοῦ Κυρίου.* Apoſtolus autem, *Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν,
καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε· κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς.* niſi
quòd aliquantò pòſt Propheta addit, *καὶ ἐπισυνάξων ὑμᾶς Θεὸς Ἰσραήλ.* Capite ſe- Cap. 7.
quenti locus ille extſtat, *Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο, τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην* v. 11.
*κατειργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ
ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν*; Ubi *ἐκδίκησις*, quam aliàs *ἐλεγμὸν* aut *ἔλεγχον*
Antiqui Fœderis interpretes Helleniſtæ dicunt. Acris autem reprehenſio, *ἐκδίκησις*. quæ
& *ἐκδίκησις θυμοῦ* Ezech. 5. 15. dicitur: quod interpretes pro נקם, *vindicta*, hic acce-
perunt. Vetus *vindictam*, Recentior *vindicationem*, reddidit. Paulò pòſt capite eodem
ſequitur, *Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδι-* v. 12.
κηθέντος. Ubi certiſſimum eſt, graviſſimam fuiſſe Pauli reprehenſionem, quâ ejus in Ec-
cleſia flagitium qui patris duxerat uxorem initio quinti capitis ſuperioris exaggeraverat
Epiſtolæ: ut mirum minimè eſſet, vehementer perculſos eâ reprehenſione atque afflictos
eorum animos fuiſſe. Præclarè autem magnus Chryſoſtomus ad eum notat locum, pe-
culiari planè modo Corinthios affari de hoc crimine Apoſtolum, ac ſi dicat, Non enim
quiſquam, hunc mœchatum aut illum, ſed in veſtra factum id Eccleſia, dicet: nec tam
ejus qui peccavit, aut peccati quod commiſſum eſt, quàm veſtri ratio habetur; omnes
enim ſic polluti quaſi ac fœdati eſtis. Ideóque, *ὡς ἰδίον τι, κοινοῦ τοῦ ἐγκλήματος τὸ
ὄνειδος*, inquit; hoc eſt, *ad illos quoque, quantum poteſt, crimen illud pertinere oſten-
dit.* Quare? Quia curam illorum ſolertiſſimè gerebat; quia quod commiſſum in Ec-
cleſia hac fuerat, ad univerſam pertinere intelligebat, quam *ἄμωμον* & extra ſcandalum
volebat eſſe. Ideóque, *ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία*, non, (ut rectè obſervat idem) *διὰ τί ὁ
δεῖνα ἐπόρνευσεν*; dixit. Certè enim ſi in ea urbe tantùm, in qua tot fœdiſſima ac ſine
exemplo flagitia committebantur, non autem in Eccleſia, patratum facinus fuiſſet,
(quis enim deteſtandam ejus gentis luxuriem libidinémque ignorat qui vel Comicos an-
tiquos legit; quas nondum ſine dubio horrendus ille Romanorum ignis expiaverat?) nè
mentionem quidem fortè ejus criminis feciſſet; nec ut traderetur Satanæ mandaſſet
qui in cenſu patrimonióque ejus jam erat. Quare tam acerbè ergò ac ſolicitè de
eo primùm qui deliquerat, deinde & de delicto illo ſcripſit? Cauſam ibi idem
quem jam diximus præclarè reddit, *Ἵνα μὴ ὡς ἀλλότριοι πάντη τῆς λειτουργίας ὄντες,
ῥαθυμήσωσιν· ἀλλ' ὡς τοῦ κοινοῦ πληγέντος, καὶ τῆς ἐκκλησίας διαβληθείσης, οὕτω
γένωνται ἐναγώνιοι, Nè, quaſi ea res ad eos tanquam exteros non ſpectaret, negli-
genter agerent; ſed ut Eccleſiam accepiſſe vulnus, ac calumniæ expoſitam, non igno-
rarent, ideóque ſe certamini accingerent.* Cauſam reddit hic Apoſtolus, cùm ait
ſe, *οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος*, ſed ob ſingularem cu-
ram ſtudiúmque erga Eccleſiam eorum, ſcripſiſſe: Scripſiſſe, nè ſerperet contagium;
ſcripſiſſe, nè ad plures perveniret morbus, nè exemplo aliis noceret. Quis ergò *ὁ ἀδικη-
θεὶς* eſt, aut quare tantam ejus curam Apoſtolus hîc gerit? Pater ejus, inquiunt, qui
eam duxit poſtea. Quomodo *ἀδικηθεὶς* autem ſi jam ampliùs non erat? nam ſuperſtite eo
factum id quis credat? quod videntur velle, qui ab eo raptam dicunt. Theophylactus
cæteríque Græci, *ἀδικήσαντα* & *ἀδικηθέντα*, eos qui facinus commiſerant, dici vo-
luerunt. Sed quomodo, *ἀδικηθεὶς*, de fœmina? dixit enim ſuprà Apoſtolus, illum
ἀδικήσαντα patris conjugem duxiſſe. Et tamen diſertè apud eos legas, *Τίς ὁ ἀδι-
κήσας; καὶ τίς ὁ ἀδικηθείς; Οἱ πεπορνευκότες. ἠδίκησαν γὰρ ἑαυτοὺς, καὶ ἠδικήθησαν ὑφ'
ἑαυτῶν, Quis qui injuriam fecerat? quis cui facta? Qui ſcortati erant: Mutuò
enim inter ſe & fecerant injuriam & paſſi erant.* Græci certè nihil intentatum hîc quidem
reliquerunt. Adde, quòd nuſquam de injuria patri facta Apoſtolus expoſtulavit, quam-

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN II. EPISTOLAM PAULI AD CORINTHIOS;
Sive,
Liber octavus.

Cap. I.

Locus, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν: Interpretatio ejus ac mens Apoſtoli: Recentioris ac veteris interpretatio. Reſpondere, quid Juriſconſultis: Reſponſa, oracula. Ἀπόκριμα, מענה. *Michææ locus. Chaldæorum interpretatio.* Ἀποκρίματα *per Urim & Thummim. Reſpondere, audiendo liberare. Locus,* Πιστὸς δὲ ὁ Θεός. Πιστὸν, ἀληθές. *Quomodo intelligendus ſit locus.* Πιστὸς ὁ λόγος. *Alind,* ὁ πιστὸς δὲ Θεός, *alind,* πιστὸς δὲ ὁ Θεός. *Locus,* ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὔ. *& an aliquid mutandum. Diſtinctio* τοῦ ναὶ καὶ τοῦ ἀμήν. *Locus,* Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως. *Locus capite ſecundo,* Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, *&c.* Τὸ, ἀλλὰ, *iterum Syrorum more uſurpatum. Mens loci. Locus,* Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων. ὑπὸ τῶν πλειόνων, *&* ὑπὸ πλειόνων. οἱ πλείονες, *qui.* ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. Χαρίζεσθαι. Θριαμβεύειν.

Cap. 1. v. 9. CApite hujus Epiſtolæ primo, ſemper, ſi quis alius, examine ac conſideratione dignus nobis locus ille viſus; Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν· ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Quem hoc modo vetus reddidit interpres, *Sed ipſi in nobiſmetipſis reſponſum mortis habuimus, ut non ſimus fidentes in nobis, ſed in Deo qui ſuſcitat mortuos.* Recentior autem, *Sed ipſi apud nos decretum mortis habuimus, nè confideremus in nobis ipſis, ſed in Deo qui mortuos excitat.* Ubi nos quidem Apoſtoli videmus mentem: Qui, ſi quid judicamus, adhuc probat quæ præmiſit: Quorum ſumma iſtis continetur; Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν, *Nam ſicut abundant paſſiones Chriſti in nobis, ità & per Chriſtum abundat conſolatio noſtra.* Quod ut probaret, πάθημα proprium, nec longè petitum, adducit; calamitatem quam in Aſia, nimirum, tulit. Quæ & tanta fuit, ut vicinus morti, ab eo ſolo, nec alio, ſperaret vitam, à quo omnis conſolatio & ipſa vita. Totus enim qui præceſſit locus, ab initio, eódem tendit. Quò præclara illa ſpectant, Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως· ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν· εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, *Benedictus ſit,* inquit, *Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, pater miſerationum, & omnis conſolationis Deus: qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra; ut poſſimus eos qui in omni tribulatione, conſolari eâ conſolatione quâ nos conſolatur Deus,* v. 3, & 4. Quod ut probaret, fidejuſſorem vitæ, cùm vicinus eſſet morti, accepiſſe eum ſe ait, qui nec fallit unquam, & in calamitate ſuis adeſt. Interpres ergò vetus, quemadmodum jam diximus; *Sed ipſi in nobiſmetipſis reſponſum mortis habuimus.* obſcuriùs, fateor; & quia nihil mutat, eruditè: quanquam nec à Latina quidem conſuetudine ac uſu alienè. *Reſpondet,* qui dubitantem ſecurum eſſe jubet, & hoc modo cavet: Unde *reſponſores:* Horatius, *Quo reſponſore & quo cauſæ jure tenentur?*

Ubi *fidejuſſorem* nonnemo interpretatus eſt. Quomodo an loquantur Juriſconſulti, ſi quis dubitat, videat quæ jam alii notarunt: Qui *ſponſores* ac *reſponſores* diſtinguunt: quamvis qui reſpondet, quodammodo cavet. Ut cùm reſponſa conſulentibus prudentes ac conſulti juris reddunt; quæ *reſponſa prudentum* vulgò dicuntur; quomodo *reſponſa* & *oracula* dicuntur: Ut cùm Mantuanis de agris ſuis laborantibus *reſponſum* Princeps *dediſſe* dicitur;

Hic mihi reſponſum primus dedit ille petenti,

tanquam ex oraculo nimirum & adyto: cum Laribus enim tum colebatur Auguſtus. Sed & propiùs ex Hebræorum uſu, cùm *ἀπόκριμα* dixit, τὸ מענה expreſſit: ut cùm Michææ 3. 7. כי אין מענה אלהים, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπόκριμα ἀπὸ Θεοῦ, dicitur: quod Helleniſtis, διότι οὐκ ἔστιν ὁ ἐπακούων αὐτῶν. Quem locum, licèt aliter interpretentur alii, eruditè Thargumiſtæ ad reſponſum Spiritûs ſeu prophetiam referunt: Quemadmodum fieri poteſt, ut occultum Spiritûs de morte reſponſum acceperit Apoſtolus; futurum ſcilicet, ne moreretur, licèt mors ante oculos jam eſſet. Quale ἀπόκριμα Actor. 27. 24. & quidem θανάτου, idem Apoſtolus accepit, Μὴ φοβοῦ, Παῦλε· Καίσαρί σε δεῖ παραστῆναι· καὶ ἰδοὺ, κεχάρισταί σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ. Qualia ἀποκρίματα, quæ per Urim & Thummim reddebantur: quærebant enim, & reſpondebat Dominus. Quanquam efficaciùs hoc loco. Sæpe enim liberationem, aut promiſſionem ejus, includit: ut apud Michæam, paulò ante locum illum cujus jam meminimus, *Tunc clamabunt ad Dominum, & non reſpondebit illis.* hoc eſt, *audiendo liberabit*, ut paſſim. Quanquam eleganter & de fidejuſſione uſurpetur illis: ut cùm, *& argentum reſpondebit omnia*, והכסף יענה את הכל, Eccleſiaſtes dixit: Quod, καὶ ἄργυρος, vel ἀργύριον, ἐγγύη πάντων, Græci dicerent: id autem, ἀπόκριμα πάντων, Helleniſtis eſſet. Dicit igitur Apoſtolus, Quamvis vicinus eſſet morti, intra ſe ἀπόκριμα θανάτου, atque ità fidejuſſorem quaſi Deum, habuiſſe; qui, ut exaudiretur mortíque ſubduceretur, ſic futurum ſponderet: unde & intra ſe, ut Hebræorum more loquar, מענה, *reſponſum*, ideóque *fiduciam de liberatione mortis*, habuiſſe: Ut hoc ſit cur addat, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Quæ verba quomodo cum mortis conveniant decreto, quod recentioribus placere video, non ſatis aſſequor: Quemadmodum nec veteres, quid interpres vetus vellet, cùm ad verbum hìc *reſponſum* redderet. Chryſoſtomus προσδοκίαν ſive *exſpectationem* exponit: Cujus mentem magis Theophylactus involvit: qui videatur. Capite eodem cùm dicitur, Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὅτι ὁ λόγος v. 18. ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, contractum illud dicendi genus, quo non ſemel utitur Apoſtolus, non ſatis aſſecuti videntur eruditi; qui, *Imò fidelis Deus novit*, reddiderunt: Cùm aliud voluerit; Πιστὸς, nempe, ὁ Θεὸς ἐστιν, ὅτι. *Quàm verùs eſt Deus, tam verum eſt quod dicimus; Deus, qui verus eſt, teſtis eſt, verum eſſe quod dicimus.* Quale eſt uſitatum illud juramentum, חי יהוה, *Vivit Deus.* Neque πιστὸς hoc uſu Helleniſtis *fidelis* eſt, ſed *verus.* quanquam aliàs nonnunquam confundantur; quòd utrumque vox Hebræa notet: Ut cùm Jeremiæ 10. 10. dicitur, *Jehova Deus, verus*, ſeu *veritas*, hoc eſt, אמת: quod πιστὸν modò, modò ἀληθὲς, Helleniſtis: Non tamen, ut cùm ità πιστὸν dicunt, non magis ἀληθῆ ſive *verum* dicant: quod & in hoc ſive juramento Apoſtoli ſeu affirmatione locum habet; Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς ἐστιν, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ. Planè ut cùm dicunt, Ζῇ ὁ Κύριος, ὅτι, *Vivit Deus*, quòd hoc aut illud ità ſe habet: hoc eſt, *tam verè quàm vivit Deus.* Tale eſt, Ζῶ ἐγὼ, λέγει ὁ βασιλεὺς, Κύριος τῶν δυνάμεων ὄνομα αὐτῷ, Ὅτι ὡς ὁ Θαβὼρ ἐν τοῖς ὄρεσιν, καὶ ὡς ὁ Κάρμηλος ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἥξει. Jerem. 46. 18. Item, Ζῇ γὰρ ὁ βασιλεὺς &c. καὶ ζῇ τὸ κράτος αὐτοῦ, &c. ὅτι οὐ μόνον ἄνθρωποι διὰ σὲ δουλεύουσιν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, Judithæ 11. 5. ut & 12. 4. Ζῇ ἡ ψυχή σου, κύριέ μου, ὅτι οὐ δαπανήσει ἡ δούλη σου τὰ ὄντα μετ' ἐμοῦ. Ergò, πιστὸς ὁ Θεὸς, quod Jeremias, יהוה אלהים אמת, Κύριος Θεὸς ἀλήθεια, hoc eſt, ἀληθὴς, diceret, aut, ut loquitur Apoſtolus, πιστός: quanquam aliàs, ut dixi, Helleniſtis, ἀληθὴς & πιστός. Id quod jam dicimus, non ſemel ipſe Apoſtolus confirmat: imprimis cùm confirmationis cauſâ, Πιστὸς ὁ λόγος, præmittitur; ut 1. Tim. 1. 15. Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. ibid. 3. 1. & 4. 9. ut alibi non ſemel: quod τῷ, ἀμὴν, reſpondere diximus.

Si autem quæras quare hic addiderit τὸ, πιςὸς: Quia, dicerent Magiſtri Hebræorum,
primariæ proprietatis Miſericordia ac Veritas; in quarum, inquiunt, fiducia in ejus
quotidie aſpectum incedimus. Quanquam hic relationem ſive χάσιν ad hoc habet quod
dicitur. Hoc ergò voluit, *Quàm certum eſt, verum eſſe Deum, tam certum eſt.* Græci,
μὰ τὸν ἀληθῆ Θεὸν, vel μὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀλήθειαν, dicerent. Nam ſi illud quod vul-
gò eruditi volunt, intelligendum, quis dubitat quin potiùs ὁ πιςὸς ἦ Θεὸς οἶδε, non
πιςὸς ἦ ὁ Θεὸς, ὅτι, dicendum fuerit? quod non ignorant qui Græcè ſciunt. Penè ex-
v. 17. ciderat quod præcedit, ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὔ. Ubi eruditos qui po-
ſtremò Novum Fœdus illuſtrarunt, repetitio offendit: qui pro ναὶ ναὶ, καὶ οὒ οὔ, ναὶ καὶ οὔ,
antiqui interpretis & unius MS. fide, in contextu reponunt. Quod ſequi, hoc præſertim
loco, nolim. Ναὶ ναὶ eſt quod יש ויש Hebræi dicunt, quoties affirmant aliquid, aut
vehementer apud ſe conſtituunt ac decernunt: Tale eſt, *Reſpondit Jehonadab*, יש ויש.
Idem autem de negatione dicendum. Mens ergò, Ut nunc dicam, ναὶ ναὶ, quod eſt, ve-
hementer aliquid affirmem; nunc, οὒ οὔ, vehementer idem negem. Et an non ipſe Domi-
nus, Ἔςω ἦ ὁ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναὶ, οὒ οὔ, dixit? an non idem, ἀμὴν ἀμὴν, apud Jo-
hannem præſertim, ſemper ferè dixit? Ut omittam, apud Græcos, etiam Ariſtophanem,
v. 19. Epigrammatarios, alióſque, τὸ ναὶ geminari. Sequitur non ità multò pòſt, Ὁ γὰρ τοῦ
Θεοῦ ὑιὸς Ἰησοῦς Χριςὸς, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου,
οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν. Quem locum candidiſſimè ac ſim-
pliciſſimè Græci interpretantur, ut videtur, Theologi: qui, Ὁ γὰρ ὑιὸς τοῦ Θεοῦ, φησιν, ὁ
ἐν ὑμῖν κηρυχθεὶς, οὐ γέγονε ναὶ καὶ οὔ· τουτέςιν, οὐ νῦν μὲν τοιῶσδε, ἄλλοτε ἦ τοιῶσδε
κεκήρυκται. ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ· τουτέςιν, ἀπαράλλακτα τὰ κηρυχθέντα γέγονται, *FI-
LIUS ENIM DEI*, inquit, *QUI IN VOBIS PRÆDICATUS EST, NON FA-
CTUS EST ITA ET NON: hoc eſt, non nunc quidem ſic, nunc autem ſic, prædicatus
eſt. SED ITA IN IPSO. hoc eſt, immota in eo quæ prædicata ſunt fuerunt*, ſive, *in ipſo
veritatem ſuam habent, & completa ſunt*. Cùm præſertim in iis quæ ſequuntur ſe expli-
v. 20. cet Apoſtolus; Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμὴν. Quo
loco τὸ ναὶ ad promittentem, τὸ ἀμὴν ad ipſum qui promiſſiones implevit, Chriſtum
nempe, recentiores referunt. Quantò autem ſimplicius, *Quotquot enim ſunt promiſſiones
Dei, in ipſo* (nempe *Chriſto*) *Ità, & in ipſo Amen habent!* hoc eſt, in Chriſto complentur,
firmæ ac ratæ ſunt: cùm præſertim ſequatur, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. neque, cur
poſterius illud ἐν αὐτῷ Chryſoſtomus & alii referre ad Patrem malint, ſatis videam.
v. 21. Sequitur enim, Ὁ ἦ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριςὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός. ut
planum ſit, de Chriſto antè locutum eſſe. Neque aliter Theodoretus ſenſit, cùm ad
hunc locum, *Multæ ſunt Dei promiſſiones, mortuorum reſurrectio, corporis à corruptione &
interitu conſervatio, vita nunquam finem acceptura, regnum cœlorum. Sed hæc quidem uni-*
v. 24. *verſorum Deus per unigenitum ſuum Filium largitus eſt*. Sub finem legitur, Οὐχ ὅτι κυ-
ριεύομεν ὑμῶν τῆς πίςεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν· τῇ γὰρ πίςει ἑςήκα-
τε. Quæ manifeſta ac Paulina tranſpoſitio. Volebat, Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς
πίςεως· τῇ γὰρ πίςει ἑςήκατε· ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν, *Non enim fidei
veſtræ imperamus* (*fide enim immoti ſtatis*) *ſed gaudium veſtrum promovemus*. Neque
Cap. 2. συνεργοὶ ſunt *adminiſtri*, ſed *adjutores* potiùs, quod antiquo placuit interpreti. Capite
v. 5. ſecundo non ità procul ab initio locus ille occurrit, Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπη-
κεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. Ubi quibuſdam evenire quod mi-
hi, credo, ut quare ità reddiderit hunc locum recentior interpres, cùm hic vertit, ſecum
quærant: *Quòd ſi quis triſtitiam attulit, non mihi triſtitiam attulit, ſed quadantenus, nè
illum aggravem, vobis omnibus*. Quomodo enim illum non gravat, quem mœrorem
non uni ſibi ſed omnibus attuliſſe ait? magìs enim, ſi quid intelligo, gravatur, qui mœ-
rorem attuliſſe omnibus quàm qui uni dicitur. Hoc ergò ἀσύςατον. Neque cogita-
bat, Syrorum more accipiendum τὸ, ἀλλὰ, ut paſſim: quibus, quod ſæpe diximus,
non aliud quàm εἰ μὴ, τὸ אלא. Quod ſi durum arbitramur, licebit omnes Sy-
riaſmos è Novo Fœdere ac Hebraiſmos tollamus: quis enim neſcit linguam

Helleniſticam,

Hellenisticam, quæ uſitata hìc ac peculiaris dialectus, his conſtare? Mens eſt;
Quòd ſi quis, hoc eſt, *ſi unus aliquis, mærorem attulit, non mihi attulit niſi ex parte ſua, nè
omnes vos gravem. Non omnes me contriſtaſtis* (quâ voce vetus utitur interpres) *pariter,
ſed unus tantùm; nè quod unus commiſit, omnibus aſcribam: nè ſic omnes gravem, quia
unus peccavit.* Hæc Apoſtoli, hæc nobis loci mens videtur. Sequitur, Ἱκανὸν τῷ τοιού- v. 6.
τῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων. Ubi non ὑπὸ πλειόνων, ut vulgò ſumitur, ſed
ὑπὸ τῶν πλειόνων, dixit. Aliud autem πλείονες, aliud οἱ πλείονες. Nam οἱ πλείονες, qui
digniores ſunt, potiſſimámque conſtituunt partem; πλείονες, qui numero excedunt tan-
tùm aut ſuperant: Adeò ut τῶν πλειόνων numero præcipui qui in Eccleſia compre-
hendantur. Neque uſquam præcipitur, ut increpatio à plebe, ſed ut à primoribus Ec-
cleſiæ presbyteriſque fiat: qui & *Eccleſia* Matth. 18. 17. dicuntur; *Quòd ſi neglexerit
eos audire, dic Eccleſiæ.* Quanquam hæc confundi nonnunquam ab Apoſtolis videntur.
Sequitur, Ὧ δέ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ. καὶ γὰρ ἐγὼ εἴ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι, δι' v. 10.
ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, hoc eſt, *ex autoritate Chriſti*, ſive *quam à Chriſto accepi.* non,
ut recentior interpres, *in conſpectu*; nec *in perſona*, ut antiquus: Qui quamvìs religiosè,
& ſuo more, à verbis non receſſerit, mirum tamen quantam Latinis Patribus halluci-
nandi occaſionem præbuerit; cùm vel Græca non aſſequerentur, vel ad ea non recurre-
rent: vitanda autem vel imprimis ambiguitas hìc eſſet. Unde illud Ferrandi Diaconi,
Epiſtolâ ad Egippium; *Dicimus ergò, unus eſt Chriſtus, unus eſt Dei hominiſque Filius; id
eſt, una eſt Chriſti Dei hominiſque perſona: non tamen dicimus, unam eſſe Chriſti Dei ho-
miniſque naturam; concordantes cum Apoſtolo, volente probare unitatem perſonæ.* Nam
IN QUO, *inquit Corinthiis*, QUOD DONAVI, SI QUID DONAVI, PROPTER VOS IN
PERSONA CHRISTI. *Nunquid non meliùs Perſonas diceret, ſi vellet in Chriſto duas
ſignificare ſubſtantias?* quaſi τὸ πρόσωπον ad perſonam Filii, quà alius non aliud à Pa-
tre eſt, referendum eſſet. Quomodo & Vigilius, de quo recentior interpres, accepit.
Neque χαρίζεσθαι, *donare*, ut vetus, ſed *remittere*, aut *concedendo largiri*. Eodem capite
& illud habes, Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ. Ubi θρι- v. 14.
αμβεύειν, ut cætera ejuſdem formæ, βασιλεύειν, ἐπισπεύδειν, nempe, ac ſimilia, ab Hel-
leniſtis exprimendo Hebraiſmo uſurpatur. Tale eſt illud, ἐπισπεύδοντες τὸν Ἀμάν,
Eſtheræ 7. Ἐπισπεύδειν enim, *facere ut feſtinet*: ſicut θριαμβεύειν, *ut triumphet*; βασι-
λεύειν, *ut regnet*. Meliùs igitur recentior interpres quàm vetus, qui *triumphandi* tantùm
verbo uſus eſt; *qui ſemper triumphat nos in Chriſto Jeſu.* Eraſmus, *qui ſemper triumphat
per nos in Chriſto*; ac ſi δι' ἡμῶν ſcriptum eſſet. Et an non, τῷ πᾶσι περιφανεῖς ποιοῦντι,
Chryſoſtomus? an non, εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι πάντοτε θριαμβεύει ἡμᾶς, τουτέστι, πε-
ριφανεῖς δείκνυσι, Theophylactus dixit? Ambroſius, *triumphare, victores facere.* Sedulius,
triumphat, hoc eſt, triumphare nos facit. Quamvìs aliter alibi id à noſtro uſurpetur.

CAP. II.

Locus, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν. Διακονεῖν ἐπιστολὴν *quid ſit. Li-
terarum* διάκονοι רצים. ἐγγεγραμμένη, οὐ μέλανι. Μέλαν *Magiſtris Hebræorum quo-
modo dicatur. Locus*, Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, *& quid intelligendum.* Πα-
ρενθήκη *Paulina, ſive nova loci diſtinctio. Locus*, Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου *&c.
Eum Auguſtinus quomodo diſtinxerit.* Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, *quis.* Θεὸς καὶ Κύριος,
ὁ τῆς πονηρίας ἄρχων, *in Sacris, ex antiqui ſententia Theologi.* ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ
σκήνους, *terreſtris hujus domûs noſtræ tabernaculum.* σκῆνος τοῦτο· ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν
ἐκδύσασθαι, *& quomodo id dictum. Locus*, Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς. Κατεργάζεσθαι,
& quid Apoſtolo. Περιπατεῖν δι' εἴδους: *& quid eo loco* εἶδος. *per ſpeciem. Species,
aſpectus.* Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου. Εἰδέναι τὸν φόβον Κυρίου, *quomodo dictum.
Iterum* παρενθήκη *Paulina. Locus*, Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν. Παρεστηκότες *&* πνευματοφόροι.

TErtio capite ab initio non procul locus ille occurrit, Φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Cap. 3.
Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος. v. 3.

Ubi intelligimus, ni fallor, quid voluerit Apoſtolus. Notum, quid Græcis, *διακονεῖν γάμον, διακονεῖν τὰ ἐρωτικὰ*, & ſimilia ſint, quæ eleganter dicuntur. Quomodo, *διακονεῖν ἐπιστολὴν*, de eo dicas qui perferendæ dat operam. Nec longè aliter, *διακονῆσαι τὸν νόμον*, eleganter pariter ac verè de Moſe dicas: ità enim & de ipſa Lege, *ὁ νόμος ὑπὸ Μωσέως διακονηθεὶς*, rectè dicetur. Unde & commodè imprimis Theophylactus, *ὅτι ὥσπερ ὁ Μωσῆς διάκονος τοῦ νόμου ἐγένετο, οὕτω καὶ ἡμεῖς τῆς ὑμετέρας εἰς τὸ κήρυγμα πίστεως διάκονοι ἐγενόμεθα, Ut Moſes miniſter*, inquit, *fuit Legis, ſic & nos veſtræ in verbum fidei miniſtri fuimus*. Græci dicerent, *διακονεῖν τὸν λόγον, διακονεῖν τὴν εἰς τὸν λόγον πίστιν*. eo ferè modo quo Theologi, ea de quibus quæritur aut diſputatur, ſolas nempe Sacras literas *κανονικῶς*, cæteros *διακονικῶς* determinare dicunt. Quemadmodum eleganter à Nyſſeno, *διακονῆσαι τοῖς μαθηταῖς τοὺς τῆς ἀναστάσεως λόγους*, Maria dicitur, quæ reſurrectionem Domini ejúſque verba diſcipulis annunciavit. Libro adversùs Eunomium 11. *Οὕτω τοῦ θανατώσαντος τὸν δράκοντα τοὺς λόγους τοῖς μαθηταῖς διακονήσασα, Ità ejus qui draconem interfecerat verba diſcipulis miniſtravit*. Ibidem, *ὅπερ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδιον ἦν, τῇ Μαρίᾳ τὴν ἐντολὴν δίδωσι, πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς διακονῆσαι τὸν λόγον, quod naturæ proprium humanæ, mandatum Mariæ dedit, fratribus ſermonem ut miniſtraret*. Quid ſit igitur *ἡ διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν ἐπιστολὴ*, quod Apoſtolus, intelligo: quid ſit *ſubminiſtrare epiſtolam*, quod eruditis placuit, non ſatis aſſequor. Qui, *Dum palàm ſit vos eſſe epiſtolam Chriſti, ſubminiſtratam à nobis. Cui*, inquiunt, *veluti ſcribendæ operam impendimus*. Subminiſtrat igitur epiſtolam qui excipit hanc ipſam aut deſcribit. Cui addunt, *quaſi fuerimus Domini ſtylus*. cùm ne ſtylus quidem epiſtolam, ni fallor, ſubminiſtret, aut de ſtylo uſurpari id poſſit: nam quis ità loquitur? Vetus, *miniſtrata à nobis*. Quod optimè Sedulius interpretatur, *per prædicationem miniſtrata à nobis*. Literarum autem *διάκονοι*, רצים: qui currendo literas ferebant: Cui ſimiles Apoſtoli, quos שלוחים hinc dicas: ſed & Prophetæ, quorum miniſterium rectè *δρόμος* ſive *curſus* dicitur. Notum illud Jeremiæ, *Οὐκ ἀπέστελλον τοὺς προφήτας, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον· οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ προεφήτευον*. Eruditè Heſychius *τὸ, Διακονουμένους, τοὺς ἀποκρίσεις ἀναπληροῦντας*, interpretatur: quales ſunt qui reſponſa epiſtolarum curant. Addit Apoſto-
Ibid. lus, *ἐγγεγραμμένη, οὐ μέλανι*. Quod etiam, ſi Theophylacto credimus, ad Legem referendum erit. Quomodo autem *μέλανι* ſive *atramento* ſcripta dicitur, quam Dei digito conſcriptam conſtat? An igitur prolepticè locutus eſt, quia, ut nonnulli volunt, atramento poſtea lex ſcripta eſt? An *τὸ* חרות, quâ voce in hiſtoria Legis ſcriptæ uſus eſt Moſes, reſpexit? *Et ſcriptura erat ſcriptura Dei*, חרות, *ſculpta*. מכתב חרות. Unde חרתא *charta, atramentum* Magiſtris. Sedulius Scotus, *non atramento*, inquit, *ſicut commendaticiæ epiſtolæ*. Ad epiſtolam certè, de qua proximè, magis quàm ad Legem
v. 16. referri patet. nec difficultate opus eſt. Eodem capite legitur, *Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα*. Ubi recentior interpres, *Quando verò ſeſe converterit ad Dominum*. Quemadmodum & cæteros, quò referendum illud *ἐπιστρέψῃ* eſſet ut reperirent, laboraſſe video. Itaque certatim, alii *τὸ Iſrael*, alii *Moſen*, ille *καρδίαν* intelligit: Ut omittam è veteribus aliquot, qui ſecundâ perſonâ id accipiendum judicarunt; inter quos ſanè Auguſtinum eſſe nolim. Meo animo minimè errabit, qui hyperbaton Paulinum, aut meram *παρενθήκην*, hîc ſtatuet: Ut ordo talis ſit; *Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν· ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα*. hoc eſt, *Sed occalluerunt mentes eorum: quæ ubi ad Dominum ſe convertent, tolletur velamen illud*. Quid ſimplicius? Quo ſenſu ità diſtinguetur locus; *Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν (ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται, ἀλλ' ἕως σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται) ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται*. Unde apparet quò referendum ſit de quo dubitatur: quod præceſſit enim parentheca n, proximè cum eo quod poſt eam ſequitur, non quod in ipſa eſt, ut paſſim, cohæret: neque id ignorare poſſunt, qui in hoc Apoſtolo ejúſque ſcriptis ut oportet verſati ſunt. Ità autem, *ἐπιστρέφεσθαι τὰ νοήματα αὐτῶν πρὸς Κύριον*, (quo

nihil

nihil uſitatius hìc dici poteſt) *ipſe*, nempe, *eorum mentes*, vel *cogitationes, convertere*
ſe ad Dominum, dicentur. Capite quarto cùm legitur, Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τού- Cap. 4.
του ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, quis non, ut cæteros omittam, magni Augu- v. 4.
ſtini criſin hìc ſolicitam miretur, qui diſtinxit, Ἐν οἷς ὁ Θεὸς, τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύ-
φλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων? Verba ejus ſunt; *Sed cùm alter pateat intellectus, quid*
neceſſe eſt hic Diabolum putare ſignificatum, ac non potiùs Deum verum, bonum & ju-
ſtum, qui excæcavit mentes infidelium ſeculi hujus? Ut non hic diſtinguatur, IN QUI-
BUS DEUS SECULI HUJUS; *ac deinde ſubinferatur*, EXCÆCAVIT MENTES INFI-
DELIUM: *ſed ità potiùs*, IN QUIBUS DEUS; *ac deinde ſubinferatur*, SECULI HUJUS
MENTES INFIDELIUM. *hoc eſt, infidelium ſeculi hujus mentes excæcavit*, lib. De
Spir. & lit. ad Marcell. Cùm hoc loco Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου nihil ſit aliud quàm
אלהי העולם הזה: ſecùs quàm Theologo antiquo apud Photium videtur; qui
pro generis humani hoſte hìc ſimpliciter τὸ, Θεὸς, poni voluit. Qui & hâc interpre-
tatione nodum iſtum ſecat, quòd in libris Regum *Deus*, ſive ὁ Κύριος, *Davidi per-*
ſuaſiſſe dicitur *ut numeraret populum*; cùm in Paralipomenωn libris idem Diabolo
attribuatur: quæ duo ſic conciliat, quòd τὸ, Θεὸς, & τὸ, Κύριος, in Sacris, τὸν πο-
νηρίας ἄρχοντα, deſignent. Quaſi non priori quem adducit loco nomen tetragram-
maton diſertè extet; aut quis dubitare poſſit, quin ὁ ἀντικείμενος cor hominum
quò viſum Deo eſt inflectat; aut non paſſim ipſe Apoſtolus, cùm τοῦτον τὸν αἰῶ-
να dicit, τὸν ἐν κακῷ κείμενον intelligat; aut præſes alius ſit infidelium quàm ipſe
ἀντικείμενος, qui ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου Joh. 12. 31. & 14. 30. & 16. 11. dicitur.
Ejuſdem judicii eſt, quòd Κύριον pro Diabolo nonnunquam poni ait, quia Veritas
dixit, Οὐ δύνασθε δυσὶ κυρίοις δουλεύειν. Qualia non pauca excidiſſe antiquis, quis non
admiretur? nè de Irenæo, Hilario ac Græcorum ſcholiis nunc dicam. Capitis quinti Cap. 5.
initium eſt, Οἴδαμεν γὰρ ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ. Ubi & v. 1.
quæ hìc de hypallage notarunt eruditi non admitto. Σκῆνος vocabulum antiquum, &
quidem, ut videtur, Pythagoricum eſt; quo & alii deinceps philoſophi ſunt uſi: quod
ſimpliciter, ut ſuprà probavimus, τὸ σῶμα ſive *corpus* denotat; quemadmodum & paulò
pòſt, cùm dicitur, Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει, στενάζομεν βαρούμενοι. Autor Axiochi
Dialogi Socratici, qui Platonicis adjungitur; Ἡμεῖς μὲν γάρ ἐσμεν ψυχὴ, ζῶον ἀθάνα-
τον, ἐν θνητῷ καθειργμένον φρουρίῳ· τὸ δὲ σκῆνος πρὸς κακοῦ περιήρμοσεν ἡ φύσις. Ubi
non rectè interpres *tabernaculum* reddidit; cùm paſſim in veterum philoſophorum, etiam
apud Stobæum, fragmentis ea vox occurrat. Interpres recentior, *Scimus enim nos, ſi ter-*
reſtris hujus domûs noſtræ tabernaculum diſſolutum fuerit. ac ſi ſcriptum eſſet, Οἴδαμεν γὰρ
ὅτι, ἐὰν ἡ τῆς ἐπιγείου ἡμῶν οἰκίας σκηνὴ καταλυθῇ. Quid autem ſimplicius, quàm ἡ ἐπί-
γειος οἰκία τοῦ σκήνους, *terreſtris domus corporis*, ſit? cùm & ità hâc voce uſi Helleniſtæ
ſint. Ut ſimpliciter ταυτοδυναμοῦντα ſint τὸ σῶμα & τὸ σκῆνος. Neque aliter paulò pòſt,
οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει, qui deinde, ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, v. nempe 4, & 6. dicuntur;
ubi, Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει τούτῳ στενάζομεν βαρούμενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσα- v. 4.
σθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι. Quo loco ſive ἐπειδὴ οὐ θέλομεν cum quibuſdam, ſive ἐφ' ᾧ cum
noſtro legas, eadem manet ſententia: Minimè tamen illud, *in quo*, placet. Græcè qui
ſciunt, quid hoc loco ſit ἐφ' ᾧ ſciunt: qui autem neſciunt, eos mens Apoſtoli docere
poteſt. Sequitur non ità multò poſt, Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός. v. 5.
Ubi κατεργασάμενος quid ſit, ipſe autor docet, cùm addit, ὁ καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀῤῥαβῶνα
τοῦ πνεύματος. Κατεργάζεσθαι ergò, qui idoneum reddit: quod ſanè malim quàm, *qui*
condidit; quod Recentiori placuit. Quomodo lignum κατεργάζεσθαι, aurum εἰς τὰ ἔργα κα-
τεργάζεσθαι, quod eſt, *idoneum aptúmque reddi*, non ſemel Helleniſtis dicitur: Ità, χρυσίον,
ὃ κατειργάσθη εἰς τὰ ἔργα, Exodi 38. 24. Quemadmodum hoc loco, ὁ κατεργασάμενος ἡμᾶς
εἰς αὐτὸ τοῦτο· εἰς τὸ θέλειν ἐπενδύσασθαι, nimirum, quod præceſſit: Ut idem ſit quod ἱκανοῦν,
hoc loco; atq; ità, ὁ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, idem quod, ὁ ἱκανώσας, *qui idoneos*
aptóſq; reddidit, hìc erit. Interpres vetus, qui tale aliquid conjectaſſe videtur, *qui autem efficit*
nos in hoc ipſum, dixit. Eodem cap. & illud legitur, Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους. v. 7.

Ubi cùm veteres, *non per ſpeciem*, verterunt, planum eſt, nihil minùs voluiſſe, quàm ut id quod non eſt non exſiſtit, cùm in oculos incurrat, *ſpecies* dicatur. Mirum quoque, id aut illis aut Eraſmo objici ab iis qui Joh. 5. 37. in illo loco, Οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόατε πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε, eandem vocem uſurparunt: reddiderunt enim, *neque ſpeciem ejus vidiſtis.* Quanquam aliud ibi *ſpecies*: quod audaciùs videlicet aliquantò ὁμοίωμα Helleniſtæ reddiderunt. Quemadmodum nec *ſpeciem*, id quod videtur, ut exiſtimavit Proſper lib. De vita contemplativa 1. cap. 6. Apoſtolus dixit; *Attende quàm divinè Sanctus Apoſtolus Speciem Fidémque diſtinxit, ut diceret,* PER FIDEM AMBULAMUS, NON PER SPECIEM. *Fides ergò eſt, per quam ambulatur; & ſpecies, quæ videtur.* Cùm ſit potiùs id quo videmus; ὄψις ſcilicet aut ὅρασις, *viſus ipſe*: Quod nonnunquam *ſpeciem* Romani quoque veteres dixerunt; Lucretius lib. 4.

——in luci quæ poterit res
Accidere ad ſpeciem, quadrata niſi ejus imago?

Item,

Verùm nos oculis quia ſolis cernere quimus,
Propterea fit, utì ſpeciem quò vertimus, omnes
Res ibi eam contrà feriant formâ atque colore.

& alibi. Meliùs igitur pro hoc ſenſu Ambroſius, *Manifeſtum eſt, quia per fidem cum Domino ſumus, non per præſentiam; ac per hoc peregrinamur, non fide, ſed ſpecie.* οὐχ πίστει, ἀλλ' ὁράσει: quâ adhuc nimirum deſtituimur. Alterum tamen ſi quis planius
v. 10. dicat, non pugnabo. Haud multò pòſt legitur, Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. Ubi non malè interpres vetus ac pro mente, *manifeſtari oportet.* neque aliter ſequenti verſu. Dilutiùs alii, *comparere oportet*: quod fortè cùm metuerent ipſi, in Notis, *ſiſti præſentes, & illic in nos inquiri, ut palàm fiat qui fuerimus,* interpretantur: Qui ſequenti verſu, pro eo quod vulgò & efficaciùs, *manifeſtati ſumus, manifeſti ſumus,* cum veteri reddiderunt. Mihi autem anxia Latinitas cum detrimento ſensûs aut minori efficacia non placet. Sed nec errare eos arbitror, qui interdum voces, ut commodiùs Græca reddant, ad eorum imitationem formanr, quod & extra interpretationem ab Apuleio aliiſque non infeliciter factum eſt. Paulò pòſt ſe-
v. 11. quitur, Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου. Antè, ſummam felicitatis eſſe in eo ut εὐάρεστοι τῷ Κυρίῳ ſimus, dixerat Apoſtolus: quod abſque Domini timore fieri non poteſt. Jam εἰδέναι τοῦ ירא reſpondet: Εἰδότες τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, eſt, εἰδότες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, vel φοβοῦντες τὸν Κύριον, *timentes Dominum.* quanquam Hebraiſmus efficacior. Ità quod Salomo, τὴν ἀρχὴν σοφίας, τὸν φόβον Κυρίου, dixit, tale eſt ac ſi, τὴν ἀρχὴν σοφίας, τὸ εἰδέναι τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, non inuſitato Hebraiſmo dixiſſet. Recentior interpres, ut & Eraſmus, quia κατὰ παρένθεσιν quædam de ſupremo inſeruntur Domini adventu, *terrorem* pro *timore* ſuppoſuit; *Scientes terrorem illum Domini.* Videatur locus ipſe: Qui manifeſtè ità diſtinguendus; Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι (τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε κακόν.) Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα. Res enim ipſa docet, hæc, Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι, cum eo quod ſequitur, Εἰδότες οὖν τὸν φόβον Κυρίου, jungenda eſſe. Oſtendit enim quomodo placere Domino quis poſſit: Si verè eum timeat, nimirum. Hoc enim vult; *Ideóque omni ſtudio hoc agimus, ut, ſive in corpore ſive extra illud ſimus, Deo placeamus. Timentes ergò Dominum* (hoc enim voluit cùm, Εἰδότες τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, dixit) *fidem hominibus perſuademus.* Recentior, *Propterea etiam ambimus, & in corpore advenæ, & ex corpore migrantes, ei eſſe accepti. Scientes igitur terrorem illum Domini, homines ad fidem adducimus.* quaſi non ſimpliciſſimè, quamvis propter Hebraiſmum obſcurè, vetus interpres, *Scientes ergò timorem Domini.* Cæteros Chryſoſtomus decepit, qui cùm idiotiſmum non aſſequeretur, Ταῦτα οὖν εἰδότες, φησί· τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο τὸ φοβερὸν, *Hæc igitur ſcientes, inquit: timendum illud ſcilicet judicium.* quaſi φόβος illud

vel

vel judicium notaret vel ejus metum: atqui nihil minùs. Εἰδέναι φόβον, ἀντὶ τοῦ φοβεῖ-
σθαι, ità dicitur, ut εἰδέναι ἀλαλαγμὸν, ἀλαλάζειν, *jubilare*: ut in eo, *Beatus populus*
qui ſcit jubilationem, אשרי העם יודעי תרועה, μακάριος ὁ λαὸς ὁ εἰδὼς ἀλα-
λαγμόν. Helleniſtæ, ὁ γινώσκων ἀλαλαγμὸν, eâdem mente. Ut ſi hîc, Γινώσκοντες οὖν
τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, dicas: Quod eleganter Belgæ, **Wetende dan wat het is den**
Heere te vreeſen. Quod an Syrus quoque interpres ſatis expreſſerit, eruditi videant.
Paulò pòſt ſequitur, Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν. Qui elegans pla- v. 13.
nè euphemiſmus: quo ad Prophetarum ἐκστάσεις alludit; ideóque addit, Θεῷ. adeò ut
Marci 3. 21. ejuſmodi ἔκστασιν propinqui Domino tribuant; de quo ibi pluribus: quem-
admodum pſeudoprophetæ παρεξεστηκότες & πνευματοφόροι dicuntur. Cùm dicitur, εἰ δὲ v. 16.
καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν, quamvis non ignorem
quomodo & in carne & tamen extra peccatum hîc vixerit Chriſtus, præter ea quæ ab
aliis dicuntur, κοινωνία nobis videtur; ac ſi dicat, εἰ δὲ καὶ τινες ἔγνωσαν κατὰ σάρκα Χρι-
στόν. ut ſignificet, Nè illis quidem qui in terris viderunt Chriſtum, ità nunc conſideran-
dum eſſe eum ac videndum; poſtquam ſcilicet ad ſummam caro quoque ejus gloriam eve-
cta eſt. Non aliter quàm ſi, εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν, dixiſſet; ut ſi ipſe inter eos fuiſſet: quò
nihil uſitatius. Fieri quoque poteſt, ut & eos tangat obiter qui omnia, aut plùs quàm
par eſſet, ſolis iis tribuerent qui in carne hîc Dominum noviſſent; qui edentem, qui
bibentem vidiſſent; quorum *manus* denique *eum contrectaſſent*, ut Epiſt. 1. v. 1. loquitur
Johannes. Inter Apoſtolicas autem urbanitates meritò referri κοινωνία poteſt. Quod
ignorare non poſſunt qui in eo verſati ſunt.

Cap. III.

Locus, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν. *& quæ arma illa.* Ἀμφιδέξιοι *&* ἀμφοτεροδέξιοι *in bello commendati. Aſteropæus* περιδέξιος. *Ehud Judex, ſcævola. Locus,* Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν. Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις. Στενοχωρεῖν τὸ ναὸν. *Locus,* Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω, *&c. quomodo redditus ab interpretibus.* Τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν, παράλλαξ. *Locus,* Τὰ κτήνη σου οὐ κατοχεύσεις τῷ ἑτεροζύγῳ. Ἑτερόζυγα. *Locus,* Ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς. *& quæ* ἐνοίκησις *intelligatur. Locus ab Apoſtolo obiter ac contractè adductus, ità ut nonnulla prætermittantur. Locus,* κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, *& an in ipſo Eſaia verba ea exſtent. Locus capite ſeptimo,* ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν. Ἐκδίκησις, *Helleniſtis quid. Locus,* οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος. ὁ ἀδικηθεὶς *quis, diſputatum ab aliis.* τοῦ ἀδικηθέντος, *quomodo dixerit Apoſtolus, & quid intelligat. Locus capite octavo,* Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν, *&c. & quæ* χαρὰ, *ſive gaudium, intelligatur.* Προθυμούμενοι, αὐθαίρετοι, ἐκπεταζόμενοι. πληρῶσαι τὰς χεῖρας τῷ Κυρίῳ. *Locus,* εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. Ἁπλότης, *quæ hîc virtus.* Δαψίλεια. *Locus,* Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται. Τὸ προκείμενον. Στελλόμενοι τοῦτο, *& quomodo ab Apoſtolo uſurpetur. Locus,* Εἴτε ὑπὲρ Τίτου κοινωνὸς ἐμὸς, *&c. Mens loci.*

Capite ſexto cùm dicitur, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, quæ Cap. 6.
ſint arma illa dextra ac ſiniſtra, aut quid ſibi velit cùm de iis agit Apoſtolus, quæri v. 7.
video. Qui hoc præcipit haud dubiò, Ut qui in hac militant militia, quaſi ἀμφιδέξιοι
ſive *ambidextri* ſint, & ad Diaboli inſidias, quas μεθοδείας dixit alibi, avertendas
utrinque parati. Notum autem, celebrari eo nomine heroas maximos, quòd ἀμφιδέξιοι
ſive ἀμφοτεροδέξιοι eſſent. Qualis Homeri Aſteropæus ille, quem περιδέξιον Poeta di-
xit: qui Iliados φ',

ὁ δ' ἁμαρτῇ δούρασιν ἀμφὶς
Ἥρως Ἀστεροπαῖος, ἐπεὶ περιδέξιος ἦεν.

Quales nonnulli, inter quos Helleniſtæ, fuiſſe eos voluerunt quorum Jud. 20. 16. fit mentio, qui *clauſâ manu dexterâ jeciſſe lapidem* dicuntur. Helleniſtæ ἀμφοτεροδεξίους dixerunt; cùm ſcævolas fuiſſe velint alii, quòd ſiniſtrâ tantùm uterentur manu: Qualis Ehud ibid. c. 3. v. 15. judex Iſraelis; quem, ut ſuperiores de quibus diximus, ἀμφοτεροδέξιον
v. 12. fuiſſe iidem Helleniſtæ volunt. Eodem capite cùm ſequitur; Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, mens eſt, *Fortè creditis*, στενοχωρεῖσθαι ὑμᾶς ἐν ἡμῖν, *me non totum patere vobis: egò viciſſim vobis dico, vitium hoc veſtrum eſſe, qui me non admittitis, ut debebatis. Igitur* πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, *dilatate vos; ut me viciſſim, quemadmodum oportet, toto pectore admittatis.* Ergò, στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, *contrahitis amorem illum quem mihi debebatis.* Notum quid רחמיכם Hebræis ſit. Στενοχωροῦνται, qui anguſtè habitant aut agunt: quemadmodum Nyſſenus eleganter στενοχωρεῖν τὸν ναὸν eos dixit quos præ multitudine templum non capit; qui viciſſim στενοχωροῦνται ἐν τῷ ναῷ· Καὶ στενοχωρεῖ, inquit, ὁ λαὸς τὸν ναόν, Homiliâ Εἰς ἡμέραν τῶν φώτων. Quid igitur B. Hieronymus volebat, ubi ad hunc notat locum, *non ex nobis ſermonis anguſtia; ſed quòd validiorem vos non poteſtis audire doctrinam, ideo*
v. 13. *ex vobis cauſa procedit anguſtiæ.* Cùm legitur, Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω, mirum quid eruditis perſuaſerit ut hæc verba ſic conciperent, *Loquor autem ut filiis de pari compenſatione.* ità enim Recentior. Vetus, *Eandem autem habentes remunerationem.* Quorum alterum, ni fallor, obſcurum; alterum, diverſum, vel alienum. Eraſmus, *Eandem autem remunerationem (ut à filiis exigo) dilatemini & vos.* Legit enim, ut & vetus, Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω· πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. Mens eſt, Λέγω δὲ ὑμῖν ὡς τέκνοις, Τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, *Dico autem vobis ut filiis, Etiam vos viciſſim dilatamini*, vel, *dilatate veſtra viſcera*: hoc eſt, *eundem exhibete affectum.* Cæterùm τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν, quod eruditos torſit (quâ voce paulò aliter ad Rom. 1. 27. uſus eſt) idem eſt quod παράλλαξ Græci, Latini *viciſſim* dicunt. Hoc ergò voluit Apoſtolus, *Petere ac poſtulare ſe, tanquam à filiis*, vel, *monere ſe, tanquam filios, ut viciſſim ſe ament; ut amore eodem reſpondeant; eandem exhibeant benevolentiam; ut ſimili modo viſcera dilatent.* Quod quid ſit, norunt qui Hebraiſmum intelligunt. Eodem capite, & quidem ſtatim poſt
v. 14. hæc ipſa verba, ſequitur, Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. hoc eſt, Μὴ ὁμιλεῖτε τοῖς ἀζύγοις: quos *infideles* nunc interpretatur. In Lege autem invenerat Apoſtolus, Τὰ κτήνη σου οὐ κατοχεύσεις ἑτεροζύγῳ, Levit. 19. 19. (ἑτερόζυγα enim כלאים ſunt.) quod eſt, *Animal tuum coire cum altero genere non facies.* Quæ ut fidelis ac infidelis differunt: nam & hi alterius ſunt quaſi generis. Quanquam verò non omnino errent qui ex conſuetudine Græcorum ἑτερόζυγα, τὰ μὴ ὁμοζυγοῦντα, interpretantur, ut diverſa animalia quæ ſimul jugum ſubeunt intelligantur, metuo tamen nè alluſionis venuſtatem,
v. 16. quæ imprimis hìc ſpectanda, ſatìs aſſequantur eruditi. Sequitur, Ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς. Quæ præclari ſanè ac verè divini loci, quem ex Moſe adducit, interpretatio eſt: qui non niſi ex collatione rectè intelligitur. E quo patet, hanc ἐνοίκησιν ad Spiritûs Divini præſentiam atq; habitationem eſſe referendam, quæ שכינה (ut ſæpius ex occaſione jam monuimus) Hebræis dicitur; cujus olim quaſi pignus ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου erat: unde & Græci locum hunc Levit. 26. 11, 12. ità reddiderunt, Καὶ θήσω τὴν σκηνήν μου ἐν ὑμῖν, καὶ οὐ βδελύξεται ἡ ψυχή μου ὑμᾶς, καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν. cùm in Hebræo ונתתי משכני ſit: Ut hæc ipſa vox ſit à qua Spiritûs Divini præſentiam, imò à qua σκηνὴν dixerunt Græci. Quæ Apoſtolus ad ſuum accommodavit tempus, cùm ſimpliciter ἐνοίκησιν reddidit. Quod de hac præſentia atq; habitatione, ut antè dixi, de qua nunc agimus, non ſemel ab autore hoc uſurpatur: ut Rom. 8. 11. διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν. Item, Τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν, 2. ad Tim. 1. 14. Sed & obſervandum, quod in ſcriptis Apoſtoli non ſemel jam notavimus, partem loci, quem adducit obiter, ſic prætermitti: ac ſi Hebraicè adduceret hoc modo, ונתתי משכני בתוככם וגו׳: deinde autem, והתהלכתי בתוככם: media enim, καὶ οὐ βδελύξεται ἡ ψυχή μου ὑμᾶς, prætermiſit. Quæ tamen

verba,

verba, licèt minùs huc quàm reliqua ſpectare videantur, mirificè ad locum accommodat
Chaldæus; qui, *& non abjiciet vos verbum meum*, eleganter tranſtulit. Quemadmodum
& illa, *κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς*, in ſequenti, quem adducit, Eſaiæ loco non leguntur;
cùm interpretationem loci potiùs aut applicationem ſpectent. In Eſaia legitur, Ἀπόστητε,
ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκεῖθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῆς, ἀφορί-
σθητε οἱ φέροντες τὰ σκεύη τοῦ Κυρίου. Apoſtolus autem, Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν,
καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε· κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς. niſi
quòd aliquantò pòſt Propheta addit, καὶ ἐπισυνάγων ὑμᾶς Θεὸς Ἰσραήλ. Capite ſe- Cap. 7.
quenti locus ille exſtat, Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο, τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην v. 11.
κατειργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ
ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν; Ubi ἐκδίκησις, quam aliàs ἐλεγμὸν aut ἔλεγχον
Antiqui Fœderis interpretes Helleniſtæ dicunt. Acris autem reprehenſio, ἐκδίκησις. quæ
& ἐκδίκησις θυμοῦ Ezech. 5.15. dicitur: quod interpretes pro נקם, *vindicta*, hìc acce-
perunt. Vetus *vindictam*, Recentior *vindicationem*, reddidit. Paulò pòſt capite eodem
ſequitur, Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδι- v. 12.
κηθέντος. Ubi certiſſimum eſt, graviſſimam fuiſſe Pauli reprehenſionem, quâ ejus in Ec-
cleſia flagitium qui patris duxerat uxorem initio quinti capitis ſuperioris exaggeraverat
Epiſtolæ: ut mirum minimè eſſet, vehementer perculſos eâ reprehenſione atque afflictos
eorum animos fuiſſe. Præclarè autem magnus Chryſoſtomus ad eum notat locum, pe-
culiari planè modo Corinthios affari de hoc crimine Apoſtolum, ac ſi dicat, Non enim
quiſquam, hunc mœchatum aut illum, ſed in veſtra factum id Eccleſia, dicet: nec tam
ejus qui peccavit, aut peccati quod commiſſum eſt, quàm veſtri ratio habetur; omnes
enim ſic polluti quaſi ac fœdati eſtis. Ideóque, ὡς ἰδίου τι, κοινοῖ τοῦ ἐγκλήματος τὸ
ὄνειδος, inquit; hoc eſt, *ad illos quoque, quantum poteſt, crimen illud pertinere oſten-
dit.* Quare? Quia curam illorum ſolertiſſimè gerebat; quia quod commiſſum in Ec-
cleſia hac fuerat, ad univerſam pertinere intelligebat, quam ἄμωμον & extra ſcandalum
volebat eſſe. Ideóque, ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, non, (ut rectè obſervat idem) διὰ τί ὁ
δεῖνα ἐπόρνευσεν; dixit. Certè enim ſi in ea urbe tantùm, in qua tot fœdiſſima ac ſine
exemplo flagitia committebantur, non autem in Eccleſia, patratum facinus fuiſſet,
(quis enim deteſtandam ejus gentis luxuriem libidinémque ignorat qui vel Comicos an-
tiquos legit; quas nondum ſine dubio horrendus ille Romanorum ignis expiaverat?) nè
mentionem quidem fortè ejus criminis feciſſet; nec ut traderetur Satanæ mandaſſet
qui in cenſu patrimonióque ejus jam erat. Quare tam acerbè ergò ac ſolicitè de
eo primùm qui deliquerat, deinde & de delicto illo ſcripſit? Cauſam ibi idem
quem jam diximus præclarè reddit, Ἵνα μὴ ὡς ἀλλότριοι πάντη τῆς λειτουργίας ὄντες,
ῥᾳθυμήσωσιν· ἀλλ' ὡς τοῦ κοινοῦ πληγέντος, καὶ τῆς ἐκκλησίας διαβληθείσης, οὕτω
γένωνται ἐναγώνιοι, *Nè, quaſi ea res ad eos tanquam exteros non ſpectaret, negli-
genter agerent; ſed ut Eccleſiam accepiſſe vulnus, ac calumniæ expoſitam, non igno-
rarent, ideóque ſe certamini accingerent.* Cauſam reddit hìc Apoſtolus, cùm ait
ſe, οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ſed ob ſingularem cu-
ram ſtudiúmque erga Eccleſiam eorum, ſcripſiſſe: Scripſiſſe, nè ſerperet contagium;
ſcripſiſſe, nè ad plures perveniret morbus, nè exemplo aliis noceret. Quis ergò ὁ ἀδικη-
θεὶς eſt, aut quare tantam ejus curam Apoſtolus hìc gerit? Pater ejus, inquiunt, qui
eam duxit poſtea. Quomodo ἀδικηθεὶς autem ſi jam ampliùs non erat? nam ſuperſtite eo
factum id quis credat? quod videntur velle, qui ab eo raptam dicunt. Theophylactus
cæteríque Græci, ἀδικήσαντα & ἀδικηθέντα, eos qui facinus commiſerant, dici vo-
luerunt. Sed quomodo, ἀδικηθεὶς, de fœmina? dixit enim ſuprà Apoſtolus, illum
ἀδικήσαντα patris conjugem duxiſſe. Et tamen diſertè apud eos legas, Τίς ὁ ἀδι-
κήσας; καὶ τίς ὁ ἀδικηθείς; Οἱ πεπορνευκότες. ἠδίκησαν γὰρ ἑαυτοὺς, καὶ ἠδικήθησαν ὑφ'
ἑαυτῶν, *Quis qui injuriam fecerat? quis cui facta? Qui ſcortati erant: Mutuò
enim inter ſe & fecerant injuriam & paſſi erant.* Græci certè nihil intentatum hìc quidem
reliquerunt. Adde, quòd nuſquam de injuria patri facta Apoſtolus expoſtulavit, quam-

vis quodammodo & illi factam conſtet. Quid ſi autem non τὸν ἀδικηθέντα, hoc eſt, *eum qui injuriâ affectus erat*, ſed τὸ ἀδικηθὲν, *quod commiſſum erat*, ſive *ipſum crimen*, intelligit? ſcortationem ipſam, ipſum inceſtum, dico. De qua πορνείᾳ nunquam ſic ſcripſiſſet niſi in Eccleſia commiſſa eſſet. Quod de peccatoribus enim de quibus hic agitur, ab antiquis dicitur Theologis, de peccato quoque dici poteſt; Οὐ προηγουμένως ἕνεκεν ἐκείνων ὑμῖν ἔγραψα, ἀλλ' ἕνεκεν ὑμῶν αὐτῶν, ἀσφαλιζόμενος ὑμᾶς, μή πως ὁδῷ βαδίζον καὶ εἰς ὑμᾶς ἔλθῃ τὸ κακόν, *Non primariò propter ipſos vobis ſcripſi* (qui peccatum commiſerunt, nempe) *verùm veſtrâ causâ, quibus ità caveo, nè ſic ſerpat atque etiam ad vos perveniat hoc malum: cùm fermenti parùm totam*, inquiunt, *fermentet maſſam*. eo enim hic utuntur loco. Idem multis Chryſoſtomus & Theophylactus, qui exemplo hoc confirmat: *Ut cùm dixit*, inquit, *Apoſtolus, Nunquid Deus curam gerit boum? non hoc dicit quòd Deum nulla cura tangat boum, ſed quia non præcipuè propter hos ſanxit leges*. Quare ampliùs de loco cogitandum videbatur. Ità autem mens eſſet, *Nec primariò illius qui peccavit, aut peccati causâ quod commiſſum eſt, quamvìs utrumque deteſtandum ſit, hæc ſcripſi, ſed ut cura quam pro vobis gero manifeſta*

Cap.8. v. 2. *vobis coram Deo fiat*. Capite octavo ſtatim locus ille occurrit, Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. Ubi gaudium ſive χαρὰν intellige, non illam quæ affectus eſt intérque affectus ponitur, ut notum, ſed virtutem quam iis tribuit Scriptura qui προθυμούμενοι, qui αὐθαίρετοι, qui ἑκουσιαζόμενοι ab Helleniſtis dicuntur: Tales autem, qui lubentes hilaréſque, qui ſpontè donant & cum gaudio: quales, qui ad ædificationem olim templi, nunc ad ſuſtentationem pauperum, hoc eſt, membrorum Chriſti, ſponte ſuâ hilaréſque conferunt quæ habent. De qua virtute multa cùm alibi tum 1. Paralip. 29. in divina illa cùm oratione tum precatione Davidis habes: Ubi qui gaudio liberalitatis Divinitus ſunt præditi, προθυμούμενοι πληρῶσαι τὰς χεῖρας αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, *cum voluptate implere manus ſuas Domino*, Hebraiſmo notiſſimo, & ἑκουσιάζεσθαι, dicuntur; *Nam quis ego*, in precatione ſua cum ingenti gaudio exclamat Rex, *& quis populus meus, ut obtineamus vires* τοῦ ἑκουσιάζεσθαί σοι οὕτως; Quemadmodum & eadem virtus capite eodem ἑκουσιασμὸς dicitur: ubi & gaudium de quo hic agit Apoſtolus, exprimitur; *Lætatúſque eſt*, inquit, *populus* ἐπὶ τῷ ἑκουσιασμῷ. Sed & eodem fortè in loco mentem habebat autor, cùm adderet, εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. ſequitur enim, καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. Ibi autem idem Rex ac Regius Propheta v. 17. Καὶ ἔγνων, Κύριε, ὅτι σὺ εἶ ὁ ἐξετάζων καρδίας, καὶ ἀγαπῶν δικαιοσύνην· καὶ ἐγὼ ἐν ἁπλότητι καρδίας μου ἠκουσιάσθην πάντα ταῦτα. Porrò, in eo qui ſpontè donat nihil magìs quàm cor rectum & ab omni avaritia imprimis alienum ac ambitione ſpectatur: quam virtutem idem Regius Propheta ישר, hoc eſt, *rectitudinem*, Helleniſtæ ἁπλότητα, *ſimplicitatem*, dixerunt. Quare mihi quidem nihil opus illâ Græcorum interpretatione videtur, qui δαψίλειαν habere hic locum arbitrantur: Ità enim veteres Theologi ſeu Scholiaſtæ, εἰς πλοῦτον ἁπλότητος, τουτέστι, δαψιλείας· ὡς εἰ ἔλεγεν, Ὢ τοῦ παραδόξου, ἡ πτωχεία εἰς δαψιλῆ πλοῦτον οὐ μόνον ὑπήργησεν ἀλλὰ καὶ ἐπερίσσευσεν. Quæ tanti nobis non ſunt ut magna eorum ratio habenda videatur: Neque enim δαψίλειαν ſeu *prolixitatem in ſumtu*, ſed, quod fatetur ipſe, προθυμίαν ſive *hilaritatem animi*. conſiderat. Quomodo autem δαψίλειαν in illis quorum βάθος τῆς πτωχείας, ſive *extremam paupertatem*, commemorat? Et an non δαψίλειαν diſſuadet potiùs cùm inquit, Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις, *Non ut bene aliis, vobis malè ſit*? In eo autem qui multum non habet, quomodo δαψίλεια, niſi quæ pro tenuitate ejus & animo ſic dicitur? Gloſſæ veteres, Δαψιλῶς, *Impenſè, largè, largiter, prolixè, adfatim, abundè*. Nec Latini eâ voce abſtinent; ut cùm *dapſiles ſumtus* dixit Comicus. Quemadmodum & in illo capitis ſequentis loco, v. 11. cùm, Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, v. item 13. cùm, ἁπλότητι τῆς κοινωνίας, dixit, nihil aliud quàm requiſita virtus in communicandis iis quæ donavit Deus intelligenda

genda eſt. In eo quippe qui per ſe, qui ſponte donat, etiam ut gratis, ut libenter, ut hila-
riter, ut ſine ulla oſtentatione donet, vel imprimis requiritur: quæ omnia τὸ ישר, *re-
ctitudo* illa, quæ ἁπλότης Helleniſtis, complectitur. Neque video cur in eo Jacobi loco,
Εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτείτω παρὰ τοῦ διδόντος Θεοῦ πᾶσιν ἁπλῶς, eodem
modo ἀφειδῶς interpretati quidam ſint, cùm ἁπλῶς ſimpliciter ἀπαξαπλῶς eſſe poſſit;
de eo ſcilicet qui, nullo excepto, ſua quibus viſum eſt libenter confert. Recentior, *benignè*;
non malè fortaſſis: Vetus, *affluenter*. Longè interim aliud ἁπλότης, aliud ἀφειδεια.
Simplicitatem enim, ut aliàs ità hìc, non multitudo conferentis, ſed τὸ ἀποίκιλτον καὶ
ἀνενδοίαστον, ut Clemens loquitur Alexandrinus, commendat. Eodem capite & illud
legitur, Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὸ ἐὰν ἔχῃ τις, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ v.12.
ἔχει. Ubi quid voluerit Apoſtolus intelligo; quid interpretes, vix aſſequor. Quorum re-
centiſsimus hæc ità concipit, *Etenim ſi priùs adſit promtus animus, aliquis acceptus eſt pro
eo quod habet, non pro eo quod non habet.* Cùm hoc dicat Apoſtolus, *Quamvìs enim pri-
mum locum promtus obtineat animus, quiſque pro eo quod habet, non pro eo quod non habet,
acceptus eſt.* ut dicat, Quamvìs Deus primò ſpectet animum, vim quoque ac rationem
facultatum ſpectat: neque προθυμίαν ſive promtum ſupra facultatem animum requirit
exigítve; qui ex eo quod adeſt, non ex eo quod non adeſt, æſtimatur: Non enim in di-
vite eodem modo & in paupere; quales erant Macedones de quibus agit. Πρόκειται au-
tem ità dicitur, ut cùm Græci προκείμενον γράμμα, τὸ πρῶτον, ſive *primam literam*, προ-
κεῖσθαι dicunt: Τὸ, εἰ, autem, ut in eo, *Nam ſi ego digna hâc ſum contumeliâ maximè,
At tu indignus qui faceres tamen.* hoc eſt, *quamvìs.* Et hoc quidem modo optimè cohæ-
ret locus: *Nunc verò idem*, inquit, *luculentam voluntatem veſtram benignúmque animum,
etiam facto ac reipſa, Deus perficit: ut ſicut promta adfuit voluntas, ità nunc ipſum perfi-
cere adſit*; *ex eo ſcilicet* (hoc eſt, *pro eo*, ſive, *pro ratione ejus*) *quod habetis. Quamvìs enim
præcipuè promtus ſpectetur animus, primúmque obtineat locum apud Deum, quiſque pro eo
quod habet, non pro eo quod non habet, acceptus eſt. Non enim hoc dico, ut iis qui de pauper-
tate nunc queruntur, per vos bene ſit, vobis autem malè.* Id autem fit, ubi προθυμία ſive
promtus animus facultates excedit: quod non vult Deus, qui datorem quidem hilarem,
pro ratione tamen facultatum, amat & requirit. Cæterùm τὸ, εἰ, etiam Apoſtolo ſic u-
ſurpari norunt quibus vel in mente illud cap. 13. v. 4. unquam fuit, Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώ-
θη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Capite eodem etiam illud legitur,
Στελλόμενοι τοῦτο, μή τις ἡμᾶς μωμήσηται ἐν τῇ ἁδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' v. 20.
ἡμῶν. Ubi στελλόμενοι τοῦτο, non aliud quàm, φοβούμενοι τοῦτο. Ut Malach. 2. 5. καὶ ἔδω-
κα αὐτῷ φόβῳ φοβεῖσθαί με, καὶ ἀπὸ προσώπου ὀνόματός μου στέλλεσθαι αὐτόν. ubi τὸ נחת
ità Helleniſtæ expreſſerunt. Eodem capite & locus ille legitur, Συνεπέμψαμεν δὲ αὐ- v. 22,
τοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς. deinde, Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινω- 23.
νὸς ἐμὸς &c. Hic autem locus ille eſt quem ἀσύμφωνον omnino, nec hærere, vir erudi-
tiſsimus pronunciat. Recentior interpres etiam ſolœcis plurimis ſcatere voluit, ſi proxi-
mis jungantur quæ ſequuntur: Qui, quod nolim, ἐξετάζεται, intelligit; ut ſit, Εἴτε ὑπὲρ
Τίτου ἐξετάζεται; redditque, *Sive de Tito quæritur, ſocius meus eſt*, &c. Quare rem ex-
pediamus. Græcis ac Romanis uſitatum, ut τὸ, *ſin* & *ſive*, ſi præſertim repetatur, ἀπο-
τόμως utantur: Cicero ad Atticum lib. 16. Epiſt. 13. *Veruntamen, ſi pares æquè inter ſe,
quieſcendum; ſin, latiùs manabit.* & ità paſsim. Quomodo & Ariſtophanes alibi τὸ,
εἴτε, utitur. Ac ſi dicat, Εἴτε ὑπὲρ Τίτου· κοινωνὸς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός· εἴτε,
ἀδελφοὶ ἡμῶν, ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ, *Sive quod ad Titum; ſocius meus eſt,
& apud vos adjutor: ſive, (quod ad cæteros,* nimirum*) fratres noſtri, Apoſtoli eccleſiarum,
gloria Chriſti ſunt.* Quis autem dicat, εἴτε ὑπὲρ Τίτου, εἴτε ἀδελφοί? quod cùm ferri non
poſſe ipſi viderent, bis à ſuo ἐξετάζεσθαι ſubſidium hìc petierunt. Quaſi hoc Apoſtolus
vellet, εἴτε ὑπὲρ Τίτου ἐξετάζεται, deinde, εἴτε ἀδελφοί, hoc eſt, εἴτε ἀδελφοὶ ἐξετάζον-
ται. quod metuo nè inconcinnum Græcè Latinéque doctis videatur. Quid autem ſim-
plicius hoc ipſo quod jam dixi? Εἴτε ὑπὲρ Τίτου· κοινωνὸς ἐμὸς &c. εἴτε ὑπὲρ τῶν ἄλ-
λων ἀδελφοὶ ἡμῶν. Nam præceſsit, πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς, *Fiduciâ magnâ*

quam de vobis concipio: Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, inquit, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον, πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς. Εἴτε ὑπὲρ Τίτου κοινωνὸς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός· εἴτε, ἀδελφοὶ ἡμῶν, ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ, *Miſimus autem cum illis fratrem noſtrum, quem ſæpe in multis ſedulum experti ſumus, nunc autem multò magis, propter magnam quam de vobis concepit fiduciam. Sive quod ad Titum; qui ſocius meus & apud vos adjutor: ſive, (quod ad alios;) fratres noſtri, Apoſtoli Eccleſiarum, gloria Chriſti ſunt.* Quamvis ſciam & paulò aliter diſtingui poſſe, εἴτε ὑπὲρ Τίτου, εἴτε, ἀδελφοί, ἡμῶν. ut de ſe quoque Apoſtolus loquatur; *Sive quod ad Titum, ſive quod ad nos, fratres. Sive quod ad Titum ſpectat, ó fratres, ſive quod ad nos: Titus ſocius meus, & apud vos adjutor; nos Apoſtoli Eccleſiarum, gloria Chriſti ſumus.* ut quemadmodum, εἴτε ὑπὲρ Τίτου, ſic, εἴτε ὑπὲρ ἡμῶν, dicatur. Utro modo diſtinguas, plana res & expedita. Quanquam nec initio verſûs qui præcedit, cùm dicitur, Προνοούμενοι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων, cum Recentiori, *Ut qui procuremus honeſta*, ſed potiùs, *Providentes*, ſive, *Sperantes bona, non ſolùm coram Deo, ſed & coram hominibus*, dicam: ut ità προνοούμενοι, προνοούμενοι δὲ, ſit. Sed nè *legatorum* quidem nomen pro *Apoſtolis* hìc placet, cùm dicitur, *ſive de fratribus noſtris, legati ſunt eccleſiarum:* cùm præſertim *Apoſtolorum* voce etiam Juriſconſulti & Romani ſcriptores utantur. Quomodo autem eâ utantur, jam ſuprà diximus: neque eſt cur hoc nomen, quod paginam utramque hìc facit, peregrinum nobis videatur.

Cap. IV.

Locus, ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως. Ὑπόστασις. Καύχησις ἐν ὑποστάσει. *Præfidens gloriatio. Subſtantia. in hac parte.* Εὐλογία *quid, cùm,* τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν, *dixit. Locus,* καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. *quid* γέννημα, *quid* τόκος. *Loci duo aliter diſtinguendi, & à ſolœco vindicandi.* ἀπὼν δὲ θαῤῥῶ, &, Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαῤῥῆσαι, *quomodo intelligenda.* Λογισμοὺς καθαιροῦντες, *& an ità legendum. Quid ſit* λογισμοὺς καθαίρειν, *quod diverſum. Locus,* καὶ πᾶν ὕψωμα. Ὕψωμα *quid. Peccatum* ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας *dictum; quod &* τραχηλίασις *à Canoniſtis dicitur: & quale illud.* Ὑπερεκτείνειν *quid. Longos imitari.*

Cap. 9. v. 4. CApite ejuſdem Epiſtolæ nono exſtat locus ille, Μήπως &c. καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς) ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτης τῆς καυχήσεως. Ubi quænam illa ſit καυχήσεως ὑπόστασις cujus autor Sanctus hìc meminit, quærunt eruditi. Atque ego quidem ὑπόστασιν nonnunquam eſſe non ignoro, quod Hebræi משא, Græci ἄχθος dicunt: quemadmodum nec illud, gloriationem aliis moleſtam, ἐπαχθῆ & φορτικὴν, nonnunquam dici; ut & illud quod grave eſt: quomodo 1. Deut. 12. uſurpaſſe id Helleniſtæ videntur, Πῶς δυνήσομαι μόνος φέρειν τὸν κόπον ὑμῶν καὶ τὴν ὑπόστασιν; Obſtat verò, quod non de ſe hìc Apoſtolus ſed de Corinthiis ſe gloriatum ait: A quibus nè fallatur, monet. Videndum ergò, an non hìc ὑπόστασις quod מעמד Hebræis; ut in illo, Ἐνεπάγην εἰς ἰλὺν βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. Ut ità καύχησις ἐν ὑποστάσει, vel ὑπόστασις καυχήσεως, ea ſit quæ fundamentum habet aut habere videtur; ut ὑποστατικὴ καύχησις, *fundata*, ut ſic dicam, *gloriatio* ſit: quæ nè ἀνυπόστατος fiat, monet nunc Apoſtolus. Ea autem de qua nunc agitur, Corinthiorum προθυμίᾳ ac benignitate nitebatur: ut non tam de præfidenti gloriatione, quàm de certiſſima, ut videbatur, quæ ab illis tamen dependebat, Sanctus autor agat. Quid ergò quod de *ſubſtantia* interpres vetus; qui τὸ καυχήσεως, unde alterum dependet, prætermiſit? Ità enim ille, *Nè erubeſcamus nos (ut non dicamus, vos) in hac ſubſtantia.* Quanquam vero ſimile eſt, in MS. quo tum uſus fuit non comparuiſſe cætera: Quis enim ità leviter hìc defungatur, ut præcipuum non addat è quo alterum dependet? Et Ambroſium quis non miretur, qui tantùm, *in hac parte*, reddidit? *Nè cum venerint mecum Macedones, & invenerint vos imparatos, erubeſcamus nos (ut non dicam, omnes vos) in hac parte.* quod non hoc quem interpretatur

terpretatur loco, verùm præcedenti (tertio, nimirum) verſu legitur, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ. Græci Scholiaſtæ, fortè nec peſſimè, ἐν τῇ ὑποστάσει, φησὶ, ταύτης τῆς καυχήσεως· ὡς εἰ εἶπεν, οὐκ ἀλλαχοῦ καταισχυνθῶμεν, ἀλλ' ἐν μόνῃ τῇ ἐλεημοσύνης καυχήσει: *ac ſi dicat, Non alibi pudefiamus, niſi in ſola hac de eleemoſyna gloriatione.* quaſi, *de præſenti gloriatione*, dicas. Interim ὑπόστασις, ut dixi, quaſi *fundamentum* rei eſt; ut in liquore, quod ſubſidit: ὑπόσταθμη vulgò; ut fraces in oleo, fæces in vino. Gloſſarium vetus, ὑπόστασις ἐλαίου, *fraces, fæces.* In cæteris, quo ſingula nituntur: Quod Hebræi eâ voce exprimunt quam dixi. Eodem capite cùm legitur, Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι τοὺς ἀδελφοὺς ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, v. 5.
καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, vix dubitandum videtur quin εὐλογία hæc talis qualis illa Abigailis ſit, quæ munera ſua ſponte à ſe Davidi oblata, ex Helleniſtarum interpretatione, εὐλογίαν 1. Sam. 25. 27. dixit; Καὶ νῦν λάβε τὴν εὐλογίαν ταύτην ἣν ἐνήνοχεν ἡ δούλη σου τῷ κυρίῳ μου. Eodem capite cùm legitur, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, nobiliſſimum Oſeæ locum, ἕως τοῦ ἐλθεῖν γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῖν, Helleniſtarum verbis expreſſiſſe videtur; cùm in Hebræo ſit, *donec veniat & doceat vos juſtitiam.* Notum autem, (quod & de tempore heroum Græci notant) Patriarchis veteribus ſanctiſque rem omnem in pecudibus fuiſſe; quorum γεννήματα tum loco fœneris ſeu τόκου erant: Nam hoc verè γέννημα, ſeu τόκος: quod ad nummum poſtea tranſlatum eſt; ſicut poſtea pecunia & γέννημα pecuniæ excogitatum eſt. Τὰ γεννήματα δικαιοσύνης rectè *fœtum juſtitiæ* quis dixerit; quemadmodum *fœtus pecuniæ* eſt *fœnus.* Neque ab hac ſententia recedit Kimchius, qui notat, *Quicquid meſſueritis in hoc ſeculo, gratia erit, donec veniat in futurum ſeculum, & projiciat vobis ſortem; ut dixerunt Doctores noſtri p. m. Quàm multa ſunt præcepta quorum fructus homo comedit in hoc ſeculo, & fructus permanet ei in futurum!* Unde apparet quónam referenda ſint quæ mox ſequuntur, Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι. ad ſuperiora illa, nempe, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, &c. ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι. Quæ præcedunt enim cùm Scripturæ loci ſint eorúmque interpretatio, ideóque & παρενθήκη, more Apoſtolo plerunque uſitato, ut ſolœcus ſic vitetur, includenda ſint, non video cur quidam eum hìc admittant aut non ſatìs efficaciter excuſent: qui ab ipſis quoque Patribus, niſi hoc aut ſimile adhibeatur remedium, non raro committitur. Exemplo ille Athanaſii de natura à Domino ſuſcepta locus ſit, Ὁ δεσπότης τοῦ οὐρανοῦ ἐν ὁμοιώματι ἡμῶν γέγονε, καὶ ἔλαβε τὸν ἀνθρώπινον θρόνον Δαβὶδ τοῦ κατὰ σάρκα πατρὸς αὐτοῦ, εἰς τὸ ἀνοικοδομῆσαι καὶ ἀνορθῶσαι αὐτὸν, ἵνα, ὅταν ἀνορθωθῇ, πάντες βασιλεύσωμεν· παραδοὺς τὴν ἀνθρωπίνην βασιλείαν κατωρθωμένην τῷ πατρί. Manifeſtum enim, τὸ, παραδοὺς, ad priora referendum; illa autem, εἰς τὸ ἀνοικοδομῆσαι, & quæ ſequuntur, includenda eſſe. Diſtingue igitur hoc modo; ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν (καθὼς γέγραπται, Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν, χορηγήσαι καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν) ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα. Quod qui in Paulo miratur, hoſpitem in eo ſe profitetur. Nec rejiciendus hic Valla. Eodem capite legitur, Διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης v. 13.
δοξάζοντες τὸν Θεόν. Ubi de ſolœco ſolicitos fuiſſe etiam recentiores, vel ex iis quæ de Hebraiſmo annotarunt ſatìs patet: cujus tamen rationem hìc non expreſſerunt: Nam quæ ex Thucydide, nè locum quidem habent; neq; metuendum, nè vel σόλοικα, vel ὑποσόλοικα, vel σολοικοφανῆ Atticorum exprimat Apoſtolus. Nec nos ignoramus quid hic dici poſſit; Nihil uſitatius nimirum eſſe quàm ut benoni, quod paſſim obvium, cum ellipſi verbi ſubſtantivi, præſentis loco ponatur: quemadmodum nec uſitatior ellipſis ulla, quàm ut hoc prætermittatur: Ac ſi dicat, Διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντές ἐστε τὸν Θεόν: quæ & ſic fortè meliùs junguntur; cùm nunc etiam diſtinctione novi verſûs ſeparentur. Tale eſt illud Rom. 9. 28. Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ. Interpres Vetus, *Verbum enim conſummans & abbrevians in æquitate.* ut ſit, συντελῶν

ἐσαι,

Cap. 10 ἔσῃ, συντέμνων ἔσῃ. Itâ hîc: quod ut obtineatur, itâ diſtinguendum ut diximus. Ca-
v. 2. pite decimo ab Apoſtolo dicitur, Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαῤῥῆσαι τῇ πεποιθήσει ᾗ λο-
γίζομαι τολμῆσαι ἐπί τινας τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Ubi
quomodo, ut eruditi volunt, ab Apoſtolo repetitur quod antè dixit, ſi aliud jam dicit?
Præceſſit, ἀπὼν δὲ θαῤῥῶ: nunc autem, παρὼν, ait: quomodo igitur idem dicit? Et cur
dixit, ὅτι θαῤῥῶν, ſi ab iis petit τὸ μὴ θαῤῥῆσαι? Neque opus eſt ut, cum Eraſmo, quæ
præcedunt ad poſtrema capitis quod anteceſſit referantur. Quæ eruditus interpres itâ
reddidit; *Hoc autem rogo, nè præſens confidenter agam fiduciâ quâ exiſtimor audax fuiſſe in
quoſdam qui de nobis exiſtimant quaſi ſecundùm carnem incedamus.* An ergò hoc voluit, *Ab-
ſens confidenter ago ac rogo, nè præſens id facere cogar, nè præſens confidenter agere cogar?*
Novi, qui μὴ παρὼν idem quod ἀπὼν eſſe vellet: Δέομαι δὲ τὸ, μὴ παρὼν θαῤῥῆσαι. Ut
mens ſit, *Precor autem, ut abſenti confidenter agere vobiſcum liceat hâc fiduciâ quâ adver-
ſùs quoſdam uti ſtatui qui ſecundùm carnem ambulare nos exiſtimant.* Plana ſententia &
expedita: quam ſequentia confirmant. Et Syrus τὸ, λογίζομαι, vix aliter priori quàm po-
ſteriori loco accepit: Quomodo & poſtea in ſequentibus accipiendum: licèt cætera pau-
v. 4, lò aliter. Eodem capite, Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ
5. πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων, Λογισμοὺς καθαιροῦντες, &c. Ubi legiſſe etiam veteres κα-
θαίροντες, ad Concilii 7. Oecumenici canonem 22. notant interpretes Zonaras & Balſa-
mo. Quam lectionem ſine cauſa rejicere non auſim. Neque opus erat, ut interpretes ite-
rum de ſolœciſmo ſoliciti, *evertendo*, redderent, nè, *evertentes*, malè cohæreret. Atqui
dixerat Apoſtolus, Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. cui nunc ſub-
jungit, λογισμοὺς καθαίροντες, quod eſt, *cogitationes purgantes*, non autem, *ratiocinationes
evertendo*. Ut Paulino more cum inſerta ſive παρενθήκη legatur locus; Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπα-
τοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα (τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυ-
νατὰ τῷ Θεῷ, πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων) λογισμοὺς καθαίροντες. Longè autem ali-
ud καθαίρειν & καθαιρεῖν eſſe ſciunt qui λογισμοὺς, etiam in Sacris, τῶν ἐν μέσῳ κειμένων,
hoc eſt, ex iis quæ utroque modo nec in malam tantùm partem uſurpantur, eſſe ſciunt:
quemadmodum & Hebræorum חשב, quod λογισμὸν Helleniſtæ reddiderunt. De quo
Theophylactus cùm non ſatìs cogitaret, ut videtur, ad Græcorum ſyllogiſmos id retu-
lit. Haymo, *philoſophorum & dæmonum conſilia*, interpretatus eſt. Atqui, λογισμοὺς κα-
θαίρειν, eo modo dictum quo, καθαρίζειν τὴν συνείδησιν, autor ad Hebræos c. 9. v. 14.
dixit. Et Apoſtolus cap. 2. ad Rom. v. 15. τὴν συνείδησιν & τοὺς λογισμοὺς conjungit;
συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούν-
των, ἢ καὶ ἀπολογουμένων. (quemadmodum τῆς συνειδήσεως tres nonnulli è Theologis
fecere partes: ut aliquid teſtetur factum; ut excuſet vel accuſet facta; ut impellat ad
agendum.) quæ non magìs καθαιρεῖσθαι quàm οἱ λογισμοὶ, utraque autem, ut & mens
humana, optimè καθαίρεσθαι dicuntur. Si quis tamen, quia ſequitur, καὶ πᾶν ὕψωμα,
alterum malit, judicio hîc ſuo fruatur. Quanquam ſanè qui cogitationes purgat, eti-
am faſtum καὶ τὸ ὕψωμα καθαίρει, quod ibi naſcitur: ut ſi purgari ſordes dicamus,
cùm ſubjectum in quo ſunt purgatur: aut ſi de Ezechia, qui Paralip. 2. 32. 26. *humili-
aſſe ſe* ἀπὸ τοῦ ὕψους, ſive τοῦ ὑψώματος, τῆς καρδίας αὐτοῦ dicitur, ὅτι ἐκάθηρε τὸ
v. 5. ὕψωμα τῆς καρδίας dicas; יכנע בגבה לבו. Cùm autem dicitur, καὶ πᾶν ὕψωμα
ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, rectè τὸ ὕψωμα de effræni ſapientia quæ ſupra
Chriſtum ſe attollit accipitur; ut ſit מרום. Quanquam non ignoro ſubtilitatem vete-
rum; qui peccatum illud quod à volentibus committitur, & ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας iis
dicitur, intelligunt: Aſceticorum autor; Καὶ ψυχὴ ἥτις ἐποίησεν ἐν χειρὶ ὑπερηφανί-
ας χεῖρα ὑπερηφανίας δὲ καλεῖ τὴν τόλμαν τῶν ἑκουσίως ἁμαρτανόντων, ὅπερ ἀπόστο-
λος ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει. Quemadmodum τραχη-
λίασιν Canonici ſcriptores id interpretantur; quod duræ cervicis peccatum eſt. Eo-
v. 14. dem capite & illud legitur, Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἐφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομεν ἑαυ-
τούς. Ubi τὸ, ὡς, vanitatem ejus fortè & defectum qui ineptè gloriatur notat: quales
ſunt, qui formam corporis & modum ridiculè intendunt ut majores quàm ſunt eſſe vi-
deantur.

deantur. Horatius eleganter, *longos imitari*, dixit: quod exemplo Turbonis deſcribit;

Ædificas, hoc eſt, longos imitaris; ab imo
Ad ſummum totus moduli bipedalis. & idem
Corpore majorem rides Turbonis in armis
Spiritum & inceſſum.

Locus interim obſcurior: Cujus mens videtur; *Non ultrà quàm par eſt me extendo: Non fruſtrà glorior, quaſi ad vos uſque pervenerim, cùm non pervenerim.* Ac ſi dicat, Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς ὑπερεκτείνομεν ὡς ἐφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, τοῦτο μὲν λέγοντες, οὐκ ἐφικνούμενοι δὲ, *Non fruſtrà gloriamur, quaſi qui non pervenerimus ad vos uſque, cùm perveniſſe dicamus.* βραχυλόγως. nam contraxit quod voluit. Recentior, *Non enim ut ſi non perveniſſemus uſque ad vos, extendimus nos ipſos ultrà quàm deceat.* Neque parùm obſcurè Vetus, *Non enim quaſi non pertingentes ad vos, ſuperextendimus nos.* Et tamen ipſe interpretatur, ac difficultatem tollit, cùm addit, ἄχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

Cap. V.

Locus, Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος &c. καλῶς ἠνείχεσθε, *& quomodo intelligendus videatur.* οὐ κατενάρκησα οὐδενός. Καταναρκεῖν τινός. Πλεονεκτεῖν. Καταβαρεῖν. Ἐν βάρει εἶναι. οὐκ ὠφέλησέ με οὐδείς. ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φραγήσεται εἰς ἐμέ. Τὸ, εἰς ἐμὲ, *quomodo uſurpetur:* κατ᾽ ἐμέ· κατ᾽ ἐμὸν μέρος. εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται. *Locus,* Κατὰ ἀτιμίαν λέγω. *Locus,* νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. Ἐν τῷ βυθῷ ποιεῖν. Χωρὶς τῶν παρεκτός. Τὰ παρεκτός. ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ᾽ ἡμέραν. Ἐπισύστασις *quid. Contentio Hillel & Schamai.* ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Μέριμνα τῶν ἐκκλησιῶν, *&* φροντὶς τῶν ἐκκλησιῶν. *Locus,* τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; Σκῶλα.

NOn procul ab initio capitis undecimi locus ille occurrit, Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος Cap. 11
ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν. Ubi ὁ ἐρχόμενος, eſt, ἄλλος τις ὁ μέλλων v. 4.
ἔρχεσθαι, *alius quis qui venturus ſit aut venire poſſit:* Titius aut Seius, putà. Quemadmodum ὁ ἐρχόμενος rectè dici ante adventum Meſſias potuit: ut cùm Matth. 11. v. 3. Σὺ
εἶ ὁ ἐρχόμενος; dicitur. Ibidem cùm ſequitur, καλῶς ἠνείχεσθε, quis exiſtimet S. Apo- Ibid.
ſtolum eâ καταβάσει uſum, ut Corinthiis concedat, bene ab iis tolerari potuiſſe etiam qui alium quàm ipſi Jeſum prædicarent? Quare & olim Græci Theologi pugnare id cum illo ad Galatas loco notarunt, *Sed etiam ſi nos aut Angelus è cœlo evangelizet vobis præter id quod vobis evangelizavimus, anathema eſto*, cap. 1. v. 8. cùm hîc diſertè ex interpretatione eruditorum dicatur, *Enimvero ſi veniat qui alterum Jeſum prædicet quem non prædicaverimus, aut ſi ſpiritum alterum accipiatis quem non accepeiitis, aut evangelium alterum quod non receperitis, rectè illum toleraveritis.* Quanquam ſanè, nec qui hoc jam olim movent, nobis ſatisfaciunt, nec illi planè, qui ut in celebri ad Galatas quem dixi loco, *evangelium aliud*, falſum dici voluerunt, cùm hîc, ut volunt, de miniſterio agatur: ut hoc dicat, *ſi illorum miniſterio, non meo, ad vos perveniſſet evangelium.* Manere enim illud interim videtur; Si alterum, quo pacto non & falſum? quo pacto alius ab eo Spiritus quo præditi Apoſtoli tum erant, idem tamen eſſe poſſit? alius denique Jeſus verus eſſe Jeſus poſſit, cùm non niſi unus ſit, quem & propoſitum à ſe Apoſtolus teſtatur? Quomodo Hebræi cùm loquuntur, ut plurimùm τὸ זר, quod eſt *alius* ſive *alienus*, ἄλλος Helleniſtis, adhibere ſolent: ut cùm *cultum alium*, ſtellarum dæmonúmve vulgò dicunt; ad quem incurvatio, libatio, altare, ac ſimilia, quæ idololatrica, requirebantur. Quòd ſi autem omnia de quibus agitur hoc loco, alia reipſa, quomodo non falſi, de quibus agitur, Apoſtoli? Quod & Græci fatentur, qui, περὶ τῶν ψευδαποστόλων, ἐπεισάκτων, καὶ ξένων, *de falſis, ſuppoſititiis, ac diverſis planè Apoſtolis*, hîc agi notant. De illis autem eorúmque ſi hîc agitur doctrina, quomodo aut hos (doctores dico ipſos) aut doctrinam

hanc, quæ falſa, rectè toleraturos fuiſſe ait? Tum quo pacto quæ ſequuntur, Λογίζομαι
γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων, cum hoc ſenſu hæreant? An enim illa quæ
de hypotheſi hic adferuntur ſatisfaciunt? An illa, *Ponitur quidem* γὰρ *cauſalis, ſed ità
ut hoc non referatur ad ſuperiùs dictum, ſed ad reſponſionem ad quam confitendam Corinthi-
os adegerat; non expreſſam tamen, ut eorum pudori parceret.*? Tum & deinceps quæ ſequun-
tur: quæ inſpiciat qui velit. Quare redeamus. Dixerat jam antè Apoſtolus, Ὄφελον
ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τι τῆς ἀφροσύνης· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου, v. 1. κἂν ὡς ἄφρονα δέξα-
σθέ με, v. 16. Ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες, v. 19. Quid ſi igi-
tur, ut ibi, ità hic, non ad pſeudapoſtolos ſed ad Apoſtolum hoc referatur? ut dicat,
Etiamſi quis, quicunque tandem poſt nos venturus eſſet, alium, ut novitatis ſtudioſi
plerunque ſunt homines, vobis, cui fidem haberetis, Jeſum proponeret; aliquo tamen &
me loco, ob immenſos quos in prædicando evangelio, quos in Apoſtolatu meo pertuli
labores ac incommoda, cùm nemini concedam hìc, habere poteratis: rectè, vel hac de
cauſa, tolerare nos ac ferre poteratis. Cauſas autem fuſè v. 7, 8, & ſequentibus aliquot
deinceps habes. Quare & meritò ſubjungit, Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερ-
λίαν ἀποστόλων, *In muneris enim mei diligentia nè primis quidem omnium Apoſtolorum con-
ceſſiſſe me exiſtimo.* Ut cùm cap. 12. 11. Γέγονα ἄφρων καυχώμενος. ὑμεῖς με ἠναγκά-
σατε, ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ᾽ ὑμῶν συνίστασθαι· οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων,
εἰ καὶ οὐδέν εἰμι, *Fui deſipiens in gloriando. vos me coegiſtis: ego enim commendari à vobis
debui: nulla quippe in re ſummis Apoſtolis inferior fui, etiamſi nihil ſum.* qui locus penè pa-
v. 8. rallelus. Eodem capite cùm dicitur, οὐ κατενάρκησα οὐδενός, quid καταναρκεῖν τινὸς autori
noſtro ſit, adduci non poſſum ut aſſecutos eos arbitrer qui, *non obtorpui cum cujuſquam
incommodo,* hìc, cap. autem 12. οὐ κατενάρκησα ὑμῶν, *non obtorpui cum veſtro incommo-
do,* nec ſemel, reddiderunt: Cùm interim nemo meliùs ſe autore ipſo expreſſerit; qui mo-
dò, καταπλεονεκτεῖν, ut aliquoties hâc ipſâ Epiſtolâ, imprimis autem c. 7. v. 2. οὐδένα
ἐπλεονεκτήσαμεν, modò καταβαρεῖν, ut Epiſtolæ hujus c. 12. v. 16. modò ἐν βάρει εἶναι,
ut 1. Theſſ. c. 2. v 6. modò ἐπιβαρεῖν, ut ibid. v 9. idem dixit. Ut interim, οὐκ ἐπεβάρησα,
id ſit quod לא נשיתי Jeremiæ 15. 10. dicitur: quod mirificè, οὐκ ὠφέλησα, οὔτε ὠφέλησέ
με οὐδείς, Helleniſtæ, *non fæneravi, nec fæneravit mihi quiſquam,* vulgatus dixit: Quod κα-
ταβαρεῖν eſt: Quis enim gravior quàm fœnerator? Quod quia ſimul exprimit τὸ נשה,
ἐνάρκησεν iidem Helleniſtæ reddiderunt: ut in illo, τὸ νεῦρον ὃ ἐνάρκησε, Geneſ. 32. 32.
Vocem igitur pro voce ex conſuetudine eorum, quibus nihil uſitatius, ut ſæpe dixi, uſur-
pavit: Οὐ κατενάρκησα οὐδενός, *Nulli mutuum ſumendo, aut mercede ullâ, incommodavi.*
Quod ut alii non ſatis aſſecuti ſunt, ità nec B. Hieronymus, qui vocem Cilicibus propri-
am notavit: Ità enim dubitare ac elabi hic doctiſſimus vir ſolet. Quid, quòd ipſe ſe in-
terpretatus eſt Apoſtolus, cùm cap. 12. 14. καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν, ait? addit autem,
οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ᾽ ὑμᾶς, *non enim veſtra ſed vos quæro.* quid autem planius?
Sed & addit, οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ᾽ οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις,
nec enim filii parentibus theſauros, ſed parentes congerunt filiis. Haud commodiùs tamen
ipſam, ut jam dixi, vocem quàm cap. 12. 16. interpretatur; Ἔστω δέ, ἐγὼ οὐ κατεβάρησα
ὑμᾶς. ubi & paulò pòſt τὸ πλεονεκτεῖν addit; Μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι᾽ αὐτοῦ
ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; Eruditiſſimus Heſychius, Κατενάρκησα, ἐβάρυνα. An non igitur
meliùs interpres antiquus, qui *gravare*, aut *gravem eſſe*, reddidit. Capite eodem, verba
v. 10. ſunt Apoſtoli, Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φραγήσεται εἰς
ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας. Ubi τὸ, εἰς ἐμὲ, vel non legit vel non reddidit inter-
pres vetus: qui obſcurè, *quoniam hæc gloriatio non infringetur in regionibus Achaiæ:* &
fortaſſis alienè. Atqui εἰς ἐμὲ, eſt, quod, κατ᾽ ἐμὲ, κατ᾽ ἐμὸν μέρος, Græci: Ut cùm
ad Epheſios cap. 5. v. 32. τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν ἐκ-
κλησίαν. ubi rectè, ut quidem arbitror, *dico autem, quod ad Chriſtum & Eccleſiam*, reddas.
Quis enim dubitat quin copulæ reſpectu quâ cum Chriſto conjungitur Eccleſia id dici
velit? quod eſt *magnum* illud *myſterium* cum quo conjugalis copula confertur. Ità capite
Epiſtolæ hujus 12. v. 6. φείδομαι δὲ, μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται ὑπὲρ ὃ βλέπει με ἢ ἀκούει
τι.

τὸ ἐξ ἐμοῦ. Recentior interpres, *Eſt veritas Chriſti in me, quòd hæc gloria non obruetur
in me in regionibus Achaiæ.* Mens Apoſtoli eſt; *Affirmare vobis ſecundùm veritatem Chri-
ſti poſſum, quæ in me eſt & quam ubique ſequor, ad me quod attinet, daturum operam nè
quis hoc de quo glorior ignoret in Achaia.* Eodem capite legitur, Κατὰ ἀτιμίαν λέγω, v. 21.
ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν, *Quod ad ignominiam*, inquit, *loquor*, (quâ, nempe, affecti eſtis)
quemadmodum & nos infirmi ſumus; ſive, *eadem ſubimus*, ut; infimæ conditionis ſo-
lent. Non ità multò pòſt quod dicitur, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα, proverbia- v. 25.
liter, ut quidem videtur, & hyperbolicè dictum, ut de ſummo in quo verſatus fuerat peri-
culo. Notum, quomodo ſuum מצולה uſurpent Hebræi; quod modò βάθος modò
βυθὸν Helleniſtæ reddunt. Notum illud Regii Prophetæ, μηδὲ καταπιέτω με βυθός,
aliáque ejuſdem generis. Sed & Græci curam βυθοῦ illi cui maris tribuunt ſimul com-
mittunt: Ut gubernatori Dio Chryſoſtomus Orat. 3. De Regno; Οὐ μὴν οὐδὲ τὰ
ἐν τῷ βυθῷ χρὴ λανθάνειν αὐτόν ἢ λήσεται προσπταίων ὑφάλοις πέτραις ἢ ἀδήλοις ἕρ-
μασι, *Sed neque quæ in profundo ignorare poteſt: aliàs enim petris in mari abditis occultiſque
ſcopulis ignarus impinget.* Rectè igitur fortaſſis ac propriè, qui in ſcopulis aut ſaxis ejuſ-
modi aut undis hæſerunt, ἐν τῷ βυθῷ πεπτωκότας dicentur: Quales illi quos apud Poetam

Eurus ab alto
In brevia & ſyrtes urget, miſerabile viſu,
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.

ità interim ut, quod jam dixi, ſummum vel periculum ſic deſignetur nonnunquam vel
calamitas: Quomodo in Excerptis Panopliæ adverſùs hæreticos Euthymius βυθὸν καὶ
διαφθορὰν conjungit; καταποντίζουσιν, inquit, τὸν βυθοῦ καὶ διαφθορᾶς ἐπάξιον. Capite
eodem etiam locus ille exſtat, Χωρὶς τῶν παρεκτὸς, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν. ut v. 28.
hoc velit, *Toties in me inſurgitur, quoties Eccleſia affligitur; Toties autem affligor ipſe, quo-
ties affligitur Eccleſia.* quod fit quotidie. Τὰ παρεκτὸς igitur, quæ τὰ ἔξωθεν vulgò
dicunt Philoſophi: qualis eſt κόπος, μόχθος, ἀγρυπνία, λιμὸς, δίψος, *defatigatio,
labor, inſomnia, fames, ſitis*, cæteráque quæ hactenus recenſuit, & propriè ad corpus ſpe-
ctant. Mirè igitur Chryſoſtomus, qui de iis quæ prætermittuntur hoc accipit; ac ſi dicat,
Præter hæc quæ prætermitto: quod an ullâ ratione hìc admittendum ſit, eruditi viderint:
Quanquam & novum quod de *conſurgente agmine ac urgente* hìc alii. Quid igitur? *Ut
externa omittam*, inquit, *quotidiana mea afflictio, omnium eccleſiarum moleſtia eſt.* Ἐπισύ-
στασις autem propriè, qualis illa Abſalonis quâ adverſùs patrem inſurrexit; quæ licèt
Abſalonis ἐπισύστασις, rectè Davidis (quatenus Davidi id evênit, quatenus adverſùs Da-
videm) dici poteſt: Quomodo, ἡ ἐπισύστασίς μου, Apoſtolus hìc dixit. Quid autem ſit
ἐπισύστασις, rectè intelligit qui de loco Num. 26. v. 9. cogitabit; Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐπισυστάν-
τες ἐπὶ Μωϋσῆν καὶ Ἀαρὼν ἐν τῇ συναγωγῇ Κορὲ, ἐν τῇ ἐπισυστάσει Κυρίου. ubi
ἐπισύστασις Κυρίου, *quæ adverſùs Dominum*. Ex ſequenti autem, *afflictio, inquietudo*. He-
bræi מחלקת dicunt: quemadmodum ipſa illa de qua dixi Core contentio hoc nomi-
ne à Magiſtris indigitatur: qui & *omnem contentionem Dei cauſâ ſubortam, duraturam,
quæ autem non, non duraturam* dicunt. Quod exemplo familiari, contentione Hillel
nempe & Schamai, confirmant (qui maximi cùm eſſent Doctores, in duas diviſi ſunt
partes; ut ſectæ alterius diſcipuli בית הלל, *domus Hillelis*, alterius בית שמאי,
domus Schamai, dicerentur.) contentione item ſive ἐπισυστάσει Core totiúſque cœtûs qui
ſecutus eum eſt; quam Dei cauſâ inſtitutam negant: Utraque autem, ut jam monui, eâ-
dem voce ab iis dicitur. Οἱ ἐπισυστάντες igitur, *rebelles*, aut *qui conjurationi ſe dedêre:*
Cùm aliàs nihil aliud ſit ἐπισύστασις quàm עדה: ut Num. 16. 40. de iiſdem, καὶ
οὐκ ἔσται ὥσπερ Κορὲ καὶ ἡ ἐπισύστασις αὐτοῦ. quæ aliter reddenda non eſſe, voces He-
bræ evincunt: Quod metuo nè ab iis factum ſit qui hìc voce *agminis* utendum
exiſtimarunt. Videamus contextum; Χωρὶς τῶν παρεκτὸς, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ'
ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Vetus, *Præter illa quæ extrinſecùs ſunt,
inſtantia mea quotidiana ſolicitudo omnium Eccleſiarum.* Recentior, *Abſque iis
quæ extrinſecùs* eveniunt, urget *agmen illud in me quotidie conſurgens*, id eſt,

ſolicitudo de omnibus Eccleſiis. Hoc volebat, *Præter externa, afflictio mea quotidiana, omnium Eccleſiarum ſolicitudo.* hoc eſt quod me angit, ſcilicet. Vel, *Partim quòd adverſus me inſurgitur, partim Eccleſiarum cura aut calamitas.* Sequitur, *Quis enim affligitur, & non ego affligor?* &c. Additur autẽ, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Quo, ſi eruditis credimus, ſolicitudinem ac curam quam gerebat de Eccleſiis aut pro Eccleſiis ſignificavit: Reddunt enim, *hoc eſt, ſolicitudo de omnibus Eccleſiis.* quaſi idem φροντὶς, & μέριμνα ἐκκλησιῶν ſit: quæ diverſa eſſe, nemo, ut arbitror, ignorat: Niſi quis dici poſſe exiſtimet, Ὀυ μέριμνα Ἱπποκλείδῃ, quod vulgò, Ὀυ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ. quæ quàm diverſa ſint, dici ſatis non poteſt. Hoc autem voluit Apoſtolus, Curam ac calamitates Eccleſiarum, eſſe ſuas: partim adverſus ſe inſurgi; partim affligi Eccleſias. Niſi quis malit, ut *toties adverſus ſe inſurgi* dicat, *quoties Eccleſiæ affliguntur:* ut μέριμναν τῶν ἐκκλησιῶν ſuam eſſe ἐπισύστασιν dicat. Et jam antè diximus, ἐπισύστασίν μου ità dici, ut ἐπισύστασιν Κυρίου, quæ adverſùs Dominum movetur. Nam ut curam, quod jam dixi, quam pro Eccleſiis gerebat, μέριμναν τῶν ἐκκλησιῶν dicat, non puto quenquam qui Græcè didicit admiſſurum
v. 29. eſſe. Eodem capite cùm legitur, τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; palos reſpicere acutos videtur quos σκῶλα dicebant, ad quos qui offenderent, correptos igni tradebant. Quò alluſit Dominus Matth. 13. 41, 42. Ἀποστελεῖ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, &c. καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός. Ut de ſcandalo accepto, quod tanquam datum à miniſtris Eccleſiæ nonnulli cupidè arripiunt, eóſque affligunt, ſic agatur. Sicut τὰ σκῶλα: ad quæ qui offendunt, comburunt ea, & in ignem conjiciunt.

Cap. VI.

Locus, Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ *&c.* ἁρπαγέντα *&c. & quò illud,* ἐν Χριστῷ, *referendum ſit. Locus,* ἐδόθη μοι σκόλοψ ἐν σαρκὶ, ἄγγελος Σατᾶν. *Σκόλοψ quid.* Σκόλοψ ἀσθενείας. Σκόλοψ πικρίας. Σατανᾶς πρὸς τὸ συμφέρον. *Locus,* ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ ἀσελγείᾳ ᾗ ἔπραξαν. *Decimi & tertii capitis initium,* Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, *& quomodo accipiendum.* Ἔρχομαι. Ἔρχομαι λέξων. *Locus,* ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. Μάρτυρες. Ὀικοδομὴ *&* καθαίρεσις. Ὀικοδομεῖν τὴν ἐκκλησίαν. Ὀικοδομεῖσθαι, *Augeri.*

Cap. 12 Capite quod ſequitur, nec procul ab initio, cùm legitur, Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ
v. 2. πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων, &c. ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον &c. ibique recentior interpres reddidit, *Novi hominem,* quaſi de alio agatur quem noverit Apoſtolus, aut ità loqui voluerit; videndum cur non potiùs, *Scio hominem*, cum antiquo, & Apoſtolo, qui ipſe mox hoc ipſum interpretatur, reddiderit: *Scio hominem: raptum,* videlicet: ut ſic ſimpliciter accipiatur τὸ, οἶδα. ordo autem ſit, Οἶδα ἄνθρωπον πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων ἁρπαγέντα ἕως τρίτου οὐρανοῦ. cùm præſertim illud, τὸν τοιοῦτον, vacare, non ſine cauſa idem interpres obſervaverit; qui ut ipſe hoc prætermiſit, ità à Clemente prætermiſſum
v. 3, 4. notat. Sequitur autem, Καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον &c. ὅτι ἡρπάγη, pro quo vulgò, ὅτι ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος ἡρπάγη. quomodo & paſſim Attici loquuntur. Jam verò cùm ἐν Χριστῷ additur, dubitare ſe iidem eruditi fatentur, utrùm τὸ, ἐν Χριστῷ, ad τὸν ἄνθρωπον, ut Chriſtianum intelligat, hìc referendum ſit, an verò, ἐν Χριστῷ οἶδα, dixerit. Quid ſi autem, ἁρπαγέντα ἐν Χριστῷ, dixit (eo ſenſu quo infrà & alibi hâc ipſâ Epiſtolâ, ἐν Χριστῷ λαλεῖν, & ſimilia) ut ipſam de qua agit ἔκστασιν Chriſto aſſeribat? Qui alibi non multò aliter, εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν. quemadmodum cùm hoc evênit de quo nunc agitur, etiam ἐν Θεῷ ἐξέστη. & certè ubi ἐκστατικὸς αὐτοῦ niſi in Chriſto eſſe potuit Apoſtolus? Sed nec ulla in tranſpoſitione, etiam ſecundùm ipſum de quo agimus interpretem, eſſe difficultas poterit; ſi præſertim illud, τὸν τοιοῦτον, quod diximus, accipiatur: ut dicat, *Scio hominem ante annos quatuordecim,* &c. *raptum in ter-*
v. 7. *tium uſque cælum.* Eodem capite, loco illo, Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι,

ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατᾶν, cùm σκόλοψ τῇ σαρκὶ dici-
tur, fruſtrà ſunt qui de ſurculo aut ſude agunt. Σκόλοψ eſt σκόλοψ σκανδάλου, ſive
ἀποτείας, de quo ad Marcum diximus; qui locus videatur: Fortè & πικρίας: ut Eze-
chielis cap. 28. v. 24. reſpiciat locum, Καὶ οὐκ ἔσονται ἔτι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ σκόλοψ πι-
κρίας καὶ ἄκανθα ὀδύνης. Proverbio tum uſitato: quo de poteſtate adverſaria, ſeu Diabo-
lo, hìc uſus eſt: Quod ad eum quem diximus Ezechielis locum B. Hieronymus obſer-
vat; *Quicunque illic*, inquit, *ceſſaverit, nequaquam ultrà erit offendiculum amaritudinis
& ſpina doloris compungens & vulnerans populum Dei. Omnia autem hæc dicuntur contra
adverſarias poteſtates: quòd in extremo tempore deleantur, & ſit æterna ſecuritas: quando*
&c. Ubi mirificè Chaldæi, מלך מבאש & שלטון מעיק, *rex malefaciens* & *prin-
ceps tribulans.* Qualem Apoſtolus ſibi hoſtem additum hìc ait: qui & eleganter pro
מלך, vicinâ voce מלאך, hoc eſt, ἄγγελος, hìc uſus eſt. Unde & ſubjungit, ἵνα μὴ
ὑπεραίρωμαι, (Vox Chaldæa enim & *perverſum* denotat & *miſerum*) *ut ſubmiſſè me,*
inquit, *geram, nec nimiùm attollar.* Unde Nazianzenus hunc Satanam, Σατανᾶν πρὸς
τὸ συμφέρον, *Satanam ad utilitatem*, dixit: qui, τὸν τοῦ ἡμετέρου Παύλου, inquit, Σατα-
νᾶν πρὸς τὸ συμφέρον. Illud, *infixus*, interim de ſuo recentior interpres addidit; *datus eſt
mihi ſurculus* infixus *carni.* Quid autem *ſurculus infixus carni* ad τὸ κολαφίζειν, quod
additur? Mens eſt, *carni meæ in ſtimulum addens eſt Satanas.* Quare? *Nè plus æquo effe-
rar.* Eodem capite, ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ ἀσελγείᾳ ᾗ ἔπραξαν. Quod v. 21.
Tertullianus lib. De pudicitia, *Nè rurſus cùm venero humiliet me Deus, & lugeam mul-
tos eorum qui antè deliquerunt, & pœnitentiam non egerunt ſuper immunditia quam admi-
ſerunt, fornicatione, & vilitate.* ubi *vilitas*, ἀσέλγεια, quod eſt נבלה, Helleniſtis mo-
dò ἀφροσύνη, modò ἄσχημον: de ſcortatione & ſimilibus nimirum, quæ infamiam in ſeſe
habent. Capitis decimi tertii, quod hìc poſtremum eſt, initium eſt, Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι Cap. 13
πρὸς ὑμᾶς. Quæ verba appendicem quaſi quandam eorum quæ dicta hactenus fuere v. 1.
præ ſe ferre videntur: Quod qui non cogitarunt, ad corporis hæc retulere adventum.
Alii binas epiſtolas pro totidem ad illos itineribus ab eo recenſeri volunt: Quod ſi ve-
rum, licet ut hoc caput tanquam tertia ac ſeparata accipiatur epiſtola: & ſic loquatur
haud dubiò, ut acriùs urgeat quod agit. Neque quicquam uſitatius quàm ut ἔρχεσθαι
dicatur ὁ λέγων, ἢ ὁ λέγειν μέλλων, *qui vel dicit, vel dicturus eſt*: à quo uſitatus Atti-
ciſmus vix recedit, ἔρχομαι λέξων. Heſychius, Ἔρχομαι, ἐπέρχομαι, λέξω, μέλλω
λέγειν. Sequitur, ἐπὶ ςόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. Qui lo- Ibid.
cus inter eos recenſeri poteſt qui urbanè, ſenſu paulùm diverſo ab eo quod in Le-
ge exſtat, uſurpantur. Μάρτυρας enim Epiſtolas dixit quas ſcripſit; quemadmo-
dum μαρτύριον paſſim pro *doctrina* uſurpatur: ut ità τρίτον ſe venire dicat, quia
ſecundam Epiſtolam ſic ſeparatim concludit. Eodem capite non procul à fine legitur,
ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν. Ubi notandum videtur, aliud v. 10.
eſſe Apoſtolo οἰκοδομὴν cùm *ſcandalo*, aliud cùm τῇ καθαιρέσει opponitur. Nam quem-
admodum Hebræi, *facere* aut *ædificare domos*, quod πληθύνειν, *multiplicare, augere*, eſt,
Apoſtolus οἰκοδομὴν ἐκκλησίας dixit: *Et vide nè fortè hoc ſit*, inquit Antiquus, *quod
in Exodo dicitur*, BENEDIXIT DEUS OBSTETRICIBUS: ÆDIFICARUNT SIBI
DOMOS. Vel, *ædificavit eis domos.* Ubi ſcholion Græcum, ἀντὶ τοῦ, ἐξ αὐτῶν γένος
ἐπλήθυνεν· ηὔξησεν ὁ Θεὸς αὐταῖς τὸ γένος. Ità οἰκοδομεῖν τὴν ἐκκλησίαν, πληθύνειν.
& ſic οἰκοδομὴ hoc loco. Quemadmodum οἰκοδομεῖν, de felicitate quâ augentur etiam
qui malè agunt nonnunquam; Malachiæ 3. 15. καὶ ἀνοικοδομοῦνται πάντες οἱ ποιοῦντες
ἄνομα. Interpres, *ædificati ſunt facientes impietatem.*

Capita Epiſtolæ ad Galatas.

α'. Μετὰ τὸ προοίμιον, διήγησις τῆς ἑαυτοῦ μεταστάσεως ἀπὸ ἰουδαϊσμοῦ κατ' ἀποκάλυψιν.
β'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐπιμαρτυρήσεως εἰς τὴν ἐν πίστει ζωήν.
γ'. Περὶ τῆς πρὸς Κηφᾶν ἀντιῤῥήσεως, ὑπὲρ τῆς ἐν πίστει καὶ οὐκ ἐν νόμῳ σωτηρίας.
δ'. Ὅτι διὰ πίστεως ὁ ἁγιασμὸς, οὐ διὰ νόμου.
ε'. Ὅτι καὶ ὁ Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη εἰς τύπον ἡμῶν.
ς'. Ὅτι ὁ νόμος οὐ δικαιοῖ ἀλλ' ἐλέγχει, καὶ κατάραν ἐπιτίθησιν, ἣν λύει ὁ Χριστός.
ζ'. Ὅτι οὐκ ἐκ νόμου ἀλλ' ἐξ ἐπαγγελίας τὰ ἀγαθά· ὁ δὲ νόμος παρασκευαστὴς δι' ἐλέγχου.
η'. Ὅτι ὑπὸ χρόνον ἦσαν οἱ ἐν νόμῳ.
θ'. Ὅτι ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ γυναικὶ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῷ γνησίῳ παιδὶ ὑποτυπωθέντας οὐ χρὴ δουλεῦσαι νόμῳ.
ι'. Ὅτι ἡ κλῆσις ἡμῶν οὐχ ὑπόκειται περιτομῇ καὶ νόμῳ, διὰ τὸ Χριστοῦ πάθος.
ια'. Ὑπογραφὴ τῆς κατὰ πνεῦμα ἐλευθερίας.
ιβ'. Ἀποτροπὴ ἀπὸ τῶν ἑλκόντων ἐπὶ τὴν περιτομήν, καὶ προτροπὴ πρὸς νέαν ζωὴν τὴν ἐν πνεύματι.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN EPISTOLAM PAULI AD GALATAS;
Sive,
Liber nonus.

Cap. I.

Locus, Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, *&c. Angelus aliàs pro Doctore.* Κῆρυξ: *eámque vocem ad ſe tranſiluiſſe Syros. Locus,* Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν. Πείθειν ἀνθρώπους· Πείθειν Θεόν: *& quomodo dicatur. Placare;* Καλλιερεῖν. Τὸ πείθειν *eo ſenſu quomodo Chaldæi exprimant ac Syri.* Προσαναθέσθαι σαρκὶ καὶ αἵματι, *Referre ad carnem & ſanguinem, Tertulliano.* εὐθέως οὐ *pro* οὐκ εὐθέως. *Quàm multis illud de quo agitur B. Hieronymus expreſſerit.* Ἱστορεῖν τοὺς τόπους. *Chryſoſtomi interpretatio.* ἱστορῆσαι Πέτρον, *quomodo Apoſtolus dixerit. niſi ſi hiſtoriam ſcripturi ſumus.* Τόποι ἱστορούμενοι. Πολλὴν ἱστορίαν ἔχειν, *de loco aut regione uſurpatum. Democritum plurimas vidiſſe terras,* ἱστορέοντα τὰ μάλιστα.

STatim non procul ab Epiſtolæ hujus verè admirandæ initio notiſſi- Cap. 1.
mus ille occurrit locus, Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ v. 8.
εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω.
Quod cùm emphaticè imprimis ab Apoſtolo ac efficaciter dicatur, dilutum nobis καὶ αὐτοσχέδιον, nec ſatis loco conveniens, illud Procli, lib. ad Armenios De fide, viſum ſemper fuit: qui ideo mentionem feciſſe Angeli Apoſtolum exiſtimat, ὅτι λειτουργεῖν ἄγγελος ἐτάχθη, οὐ δογματίζειν· καὶ ἐπισφαλὲς τυγχάνει, τὸ μὴ ἕκαστον ἐν οἷς ἐτάχθη ἐμμένειν, ἀλλὰ τοῖς ὑπὲρ φύσιν ἐπιχειρεῖν, *quia ſacris miniſteriis Angeli, non prædicando, deſtinati ſunt: & quia cum periculo conjunctam, non in eo cui deſtinati ſunt, ſed ſupra naturam, aliquid tentare ſingulos.* Quaſi nunquam doceant in Sacris, nullam annuncient doctrinam Angeli. Et quis, niſi Angelus è cœlo, ſacrum de Incarnatione attulit myſterium? Quid autem aliud quàm docuit, qui Jeſum ut in terris naſciturum ità Dei eſſe Filium, regníque ejus finem non futurum, nunciat? ut & reliqui non uno loco quæ jubentur docent. Unde & pro *doctore, Angelus:* quemadmodum & ἄγγελος idem qui κῆρυξ: Quam vocem Syri mutuarunt; quibus כרוזא, ut *nuncius,* ità & *is qui prædicat aut docet.* Adde, quòd, ἡμεῖς ἢ ἄγγελος, dixit: Niſi ſi quis Paulum quoque muneris quod ſuſtineret exceſſiſſe dicat limites cùm docuit; qui nè ſibi quidem credi adversùs id quod docuit jam antè poſtulat. Neque εὐαγγελίζηται ſimpliciter, ſed &, παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα, disertè dixit: quod jam non *docere,* ſed *aliud docere evangelium* eſt. Capite eodem cùm dicitur, Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν; ἢ v. 10.
ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; nullum, quâ utuntur hìc interpretes, *ſuadendi* vox, niſi fallor, locum habet. Quantus in Græcorum porrò Latinorúmq; conjugationibus defectus ſit, norunt qui cum Oriente has linguas conjunxerunt. Sed nec vulgare illud quiſquam neſcit,

Δῶρα θεοὺς πείθει, δῶρ' αἰδοίους βασιλῆας.

quod Latinus poeta, cùm aliter non poſſet, *placandi* verbo expreſſit. *Placare* autem *conciliare* eſt: Quod in Sacris qui faciunt, καλλιερεῖν dicuntur. Syri ſuo etpahel utuntur,

quod

quod à שפר deducunt: ac ſi quis, *placere ſtudeo*, hic dicat. Πείθει ergò qui dat operam ut placeat: Quod à ſervis exigit Apoſtolus ad Titum; ubi eam vocem Syrus habet: Cùm Chaldaicum potiùs, τὸ פיס ſcilicet, nunc expreſſiſſe videatur: quod *contentum reddere* eſt, ut vulgò quidam nunc loquuntur. Tale eſt, Καὶ ἔπεισε Δαβὶδ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ, quemadmodum Helleniſtæ 1. Sam. 24. 8. loquuntur. Syrus, מפיס, hoc loco: quod à Græcorum πείθω deducunt. Apoſtolus, ζητῶ ἀρέσκειν, interpretatur: Ferè enim idem eſt quod ſequitur, ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; Belgicè dicas, **Soecke ick God te voldoen, ofte de menſchen?** Falluntur ergò qui τὸ, πείθειν, κηρύττειν hic interpretantur: hoc enim cui perſuadebunt? Sed & aliud quod Actor. 28. 23. legitur, πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπό τε τοῦ νόμου Μωσέως, &c. Quis enim πείθων τὸν Θεὸν hoc ſenſu dicat? quemadmodum & aliud ab eo, πείθειν τοὺς ἀνθρώπους. Ibi enim operam dediſſe Apoſtolus dicitur ut è Fœdere Antiquo quæ in Novo revelata ſunt aſſereret (*Vetus enim Teſtamentum*, ut rectè Auguſtinus, *in Novo revelatum; Novum in Veteri velatum eſt*) atque ità plures ad evangelium regnúmque Dei, ut ibi dicitur, vocaret; quod non in omnibus ſucceſſit: Hìc autem quærit ac teſtatur ſuos, utrúmne hactenus ut Deo an ut hominibus probaret ſe ac ſatis faceret dediſſe ſe operam exiſtimarent.
v. 16. Quæ diverſa, ni fallor. Eodem capite & illud legitur, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι. Quod Tertullianus, lib. De Reſurrectione carnis, *ſtatim non retuli ad carnem & ſanguinem*, quamvis non plenè, ac ſatis obſcurè. Eraſmus, *non contuli cum carne & ſanguine*. Vetus, *non acquievi carni & ſanguini*. quod jam aliud. Mens eſt, *non provocavi ad carnem & ſanguinem; non commiſi carni & ſanguini*. Nec malè, *communicavi*, aut *contuli*; niſi quòd minus: Cui ut occurreret recentior interpres, τὸ *præterea* addidit; qui, *non ſtatim præterea contuli cum carne & ſanguine*. Cæterùm εὐθέως οὐ pro οὐκ εὐθέως dixit: Quod & rectè B. Hieronymus vidit; qui, ut vim exprimeret, multis uſus eſt: Sed & eorum eſſe notat, *qui quæ norunt cum amicis conferunt & quaſi in ſinum eorum & conſcientiam reponunt; ut pari conſilio vel probanda ſint vel improbanda quæ no-*
v. 18. *vimus*. Non multò pòſt & illud legitur, Ἔπειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον. Nemo autem neſcit, eos qui videndi ſtudio vel cognoſcendi loca adeunt luſtrántque, ἱστορεῖν τοὺς τόπους: atq; ità Græcos loqui. Ut verò ἱστορεῖν ἄνδρα dicatur qui viſendi ejus cauſâ aut videndi eum adit, Græcis auribus & novum eſt & abſonum. Licèt magnus Chryſoſtomus, cùm ἰδεῖν interpretatus eſſet, ſatisfacere ſibi non potuit, quin adderet, ἱστορῆσαι, γάρ φησι, Πέτρον· καὶ οὐκ εἶπεν, ἰδεῖν Πέτρον, ἀλλ᾽, ἱστορῆσαι Πέτρον, ὅπερ οἱ τὰς μεγάλας πόλεις καὶ λαμπρὰς καταμανθάνοντες λέγουσι, *Ait, ἱστορῆσαι Petrum: & non dixit, vidiſſe Petrum; ſed, ἱστορῆσαι Petrum, quomodo qui magnas ſplendidáſque luſtrant urbes loqui ſolent*. ubi diſtinctionem habes quam dixi. Si non venit autem aliquid ut diſceret, certè, ut de quibuſdam eum conſuleret (id autem ἱστορεῖν dicitur) ut de profectu ſuo in Eccleſiis conferret cum eo agerétque, venire potuit. Quod & idem quem jam dixi autor præclarè confirmat, cùm ad Petrum veniſſe eum ait ut Actor. 21. 18. idem Paulus ad Jacobum alióſque venit: Ubi ſingula quæ apud gentes, ut miniſter Dei, feliciter ac cum ſucceſſu geſſerat exponit: neque hoc modò, ſed, ut rectè idem Chryſoſtomus obſervat, συμβουλεύοντος ἀνέχεται αὐτοῦ, *conſilium Jacobi minimè aſpernatur*; imò paret & exſequitur. Nec videre poſſum cur minori fuerit autoritate Petrus (qui autem vir quantúſque!) ut cum eo agere & interrogare de quibuſdam erubuerit Apoſtolus: licèt non ubique eum ſit ſecutus. Ergò, ἱστορῆσαι Πέτρον, *ut interrogarem de quibuſdam Petrum*; aut, *ut agerem cum Petro*. Optimè Heſychius, Ἱστορεῖν, πυνθάνεσθαι, ἐρωτᾷν, ἀνακρίνειν, exponit. Nam pro ὁρᾷν eo modo uſurpatur quo jam dixi; cùm de urbibus agitur videlicet aut locis. Feſtivè apud Comicum Meſſenio Menæchmis, poſtquam herum loca plurima luſtraſſe inveſtigandi fratris cauſâ memoravit, tandem addit,

In ſcirpo nodum quæris. quin nos hinc domum
Redimus, niſi ſi hiſtoriam ſcripturi ſumus?

Quid, quòd τόποι ἱστορούμενοι dicuntur qui hoc fine perluſtrantur? quemadmodum &

regio

regio πολλὴν ἱστορίαν ἔχειν dicitur in qua multa viſu digna aut ſcitu. Dio Chryſoſtomus Orat. 1. De regno; περὶ δὲ τὴν χώραν διατρίβων, ἅτε πολλὴν ἱστορίαν ἔχουσαν. ac ſi dicas, *in ea regione diutius verſatus eſt, ut quæ multam hiſtoriam, hoc eſt, ſcitu digna haberet plurima.* Quo ſenſu Democritus gloriatur, plurimas vidiſſe ſe terras, ἱστορέοντα τὰ μήκιστα, *dum quàm longiſſimè diſſita perluſtrat.*

Cap. II.

Locus, μήπως εἰς κενὸν τρέχω ἢ ἔδραμον. Idem locus aliter, teſte Auguſtino, diſtinctus in quibuſdam codicibus, aut ſcriptus. Εἰς κενὸν τρέχειν. Τρέχειν, *de Prophetis non miſſis à Domino. Locus,* Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, *&c.* οὐδέν μοι διαφέρει. Οὐ διαφέρεσθαί τινι, *&* τινός. Ἀλλήλοις *&* ἀλλήλων διαφέρεσθαι. *Locus,* ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθεντο. Διαφέρει τοῦτό μοι, καὶ τούτου. τὰ διαφέροντα. ὁποῖοί ποτε ἦσαν. *Locus,* ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, *& quomodo intelligendus.* אין חקר, οὐκ ἔστι γνῶσις. Καρδία βασιλέως, ἀνεξέλεγκτος. Καταγινώσκειν. ὁ δὲ νοήμων καταγνώσεται αὐτοῦ. Καταγνωσις, *ſimulationis detectio.* καταγνωσις πονηρὰ ἐπὶ διγλώσσῳ. *Ingratum eſſe bilingui, quòd convincitur, aut fraus detegitur. Eruditorum interpretatio.*

NOn procul à capitis ſecundi initio quod legitur, μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον, Cap. 2.
aliter, ſi S. Auguſtino credimus, ſcriptum in quibuſdam codicibus fuiſſe oportuit: v. 2.
Ut ſeorſum ſcilicet poſtrema cum interrogandi nota dicantur; útque τὸ, μήπως, quemadmodum τὸ, μὴ, uſurpetur: μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον; *nunquid fruſtrà curro aut cucurri? ac ſi dicat, tantum abeſt, ut fruſtrà hactenus cucurrerim, aut curram.* Verba ejus ſunt; *Non ad illos cum quibus ſeorſum contulit evangelium, ſed ad iſtos quibus ſcribit, quaſi per interrogationem dictum, intelligendum eſt: ut ex eo appareret, non eum in vacuum currere aut cucurriſſe, quia jam etiam atteſtatione cæterorum nihil ab evangelii veritate diſſentire approbatur.* Quod & aliquantò, ut videtur, efficacius, ac τῇ συντάξει uſitatius. Porrò illud, εἰς κενὸν τρέχειν, rectè ad pſeudoprophetas, quibus diſſimillimus Apoſtolus, referas: de quibus nempe Jeremias, Οὐκ ἀπέστελλον τοὺς προφήτας, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον. Quo loquendi genere delectatus videtur Apoſtolus. Ità, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα, ad Philipp. 2. 16. Et certè jam antè de electis, ex interpretatione Helleniſtarum, Eſaias dixerat, οὐ κοπιάσουσιν εἰς κενὸν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν, ὅτι σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ ἐστι, nè quis miretur, ſi electionis vas hoc ſibi vendicet: Qui paulò aliter de ipſo evangelio, 2. Theſſ. 3. 1. ἵνα ὁ λόγος τοῦ Κυρίου τρέχῃ. Quò & illud ſpectare poteſt, τὸν δρόμον τετέλεκα, 2. ad Tim. 4. 7. In curſu enim duo ſpectantur: labor, & meta ſive finis; quò qui non perveniunt, לריק, εἰς κενὸν, & laboraſſe & cucurriſſe dicuntur. Eodem capite de loco illo, Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει, vehementer, v. 6.
jam indè à Græcis interpretibus, quid ſibi velit, dubitatum video. Quis enim ſic loquatur? Græci autem Scholiaſtæ οὐδέν διαφέρει μοι pro οὐδὲν διαφέρομαι dictum volunt: Ità enim illi, Ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναι μεγάλων, τῶν ἀμφὶ Πέτρον, ὁποῖοί ποτ' ἦσαν, εἴτε εὐαρεστοῦντες Θεῷ εἴτε οὔ, διὰ τὸ συγχωρεῖν περιτομὴν, ἐγὼ οὐ διαφέρομαι· οἶδα γὰρ ὅτι λόγον ἕκαστος Θεῷ δώσει, καὶ οὐκ ἂν αὐτὸς Θεὸς ἐρυθριάσει, διὰ τὸ εἶναι κορυφαίους. ut, *quales ſint magni illi, quod dicuntur, utrùm Deo item placeant an non, nec diſputare ſe, nec ſuâ id referre,* dicat. Cum quibus eadem ferè Chryſoſtomus: qui tamen nec difficultatem tollit, nec de ea agit. An autem Græcè, οὐδὲν ὑπὸ τούτων διαφέρομαι, rectè dicat qui ſignificare velit, diſputare ſe de aliqua opinione nolle aut contendere, eruditi viderint. Διαφέρεσθαι enim τινὶ, & τινὸς, non eodem modo uſurpantur: Ἀλλήλοις enim, ſive πρὸς ἀλλήλους, διαφέρεσθαι dicuntur, qui contendunt; ἀλλήλων, qui diſſentiunt. Quòd ſi dicas, mentem eſſe Apoſtoli, ὅτι οὐδὲν διαφέρεται τῶν εἶναί τι δοκούντων, *non diſſentire ſe ab iis qui viderentur magni hac in parte,* concedendum erit, id quod ii de quibus agitur conceſſerant probaſſe Apoſtolum: cùm hoc nomine eos

reprehendat: Ἐνταῦθα, inquit Chryſoſtomus, οὐ μόνον οὐκ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα βαρεῖ τοὺς ἁγίους, ἵνα ὠφελήσῃ τοὺς ἀσθενοῦντας. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, Εἰ καὶ ἐπιτρέπουσιν ἐκεῖνοι περιτέμνεσθαι, τὸν λόγον αὐτοὶ τῷ Θεῷ δώσουσιν· οὐ γὰρ ἐπειδὴ μεγάλοι εἰσὶ καὶ ἔξαρχοι, ὁ Θεὸς πρόσωπον αὐτῶν λήψεται. *Hîc non modò non Apoſtolorum agit cauſam, ſed & vehementer ſanctos gravat, ut infirmis proſit. Quod autem dicit, tale eſt; Etiamſi circumciſionem concedant illi, tamen rationem reddituri ſunt Deo. Non enim quia magni illi aut præcipui, eximios eos ſupra cæteros habebit Deus.* Et certè ſi hæc mens Apoſtoli, ut à Petro ſe reliquiſque, qui circumciſionem κατὰ συγχώρησιν admiſerant, vel non diſſentire, vel de eo contendere non velle dicat, quis dubitat quin & ipſe jam tacitè admittat quod reprehendendum putabat? Quanquam enim alibi idem Chryſoſtomus aliud eſſe notet, jubere circumciſionem, aliud, concedere receptam (quorum alterum pſeudapoſtolis, alterum apoſtolis tribuitur) diſertè tamen, quantopere id Paulo diſplicceret, ad hunc locum, ut jam diximus, teſtatur: Qui non modò non defendit eos, ſed prudenter & ex arte reprehendit. Multò autem minùs probare eorum ſententiam poſſum qui ἀποσιώπησιν aut neſcio quam ſtatuunt ellipſin; quam ut ſuppleant, οὐδὲν ἔλαβον, intelligunt. An quia ſequitur, ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθεντο? quod ipſi tamen aliter interpretantur: ut mens ſit, *nihil mecum præterea contulerunt*. Nè morentur ergò eruditos, qui hoc potiſſimùm agimus, ut eos illuſtremus locos quorum mentem alios non ſatis aſſecutos arbitramur; id quod vulgò Græci dicerent, Τῶν δὲ δοκούντων τι εἶ), ὁποῖοί ποτ' ἦσαν, οὐδέν μοι λυσιτελεῖ, ſive, οὐδέν ὠφέλιμόν μοί ἐστι, *Ab iis qui aliquid videntur eſſe, qualeſcunque fuerint, nihil mihi accedit*, pro eo, ἀπὸ τῶν δοκούντων, dixit. Ut autem, διαφέρει τοῦτό μοι, καὶ τούτου, ubi intereſſe ſuâ tantùm denotant, promiſcuè dicunt Græci; ità amplius ſignificare hîc, lucrúmque, aut id quod accedit, notare videtur: Ut quod alii, ἀπὸ τούτων οὐδέν μοι βέλτιόν ἐστι, *ab iis nihil accedit mihi*, ἀπὸ τούτων οὐδέν μοι διαφέρει, Apoſtolus dicat. Adde, quòd τὸ, Διαφέρει, non ἀνήκει, προύχει, & ὑπερέχει modò, verùm (quod & propriè ac imprimis huc ſpectat) βέλτιόν ἐστιν, eruditionis fons Heſychius interpretatur. Sed & notum, quæ ſint τὰ διαφέροντα. Ut, ὁποῖοί ποτε ἦσαν, nihil aliud ſit quàm, ὁποῖοί ποτε εἰσιν: quæ promiſcuè uſurpantur; *qualeſcunque ſint* aut *fuerint* de quibus hoc dicitur, vel, *qualeſcunque eſſent cùm ità ſentirent*: id enim de quo agit, ut rem præteritam, ſuprà exponit. Recentior ſuſpenſo ſenſu, *Ab iis autem qui exiſtimantur eſſe aliquid, quales olim fuerint, nihil meâ refert.* Cùm mens, ut dixi, ſit, *Ab iis autem qui exiſtimantur eſſe aliquid, qualeſcunq; ii fuerint, nihil mihi*

v. 11. *accedit*. Locus qui eodem legitur capite, Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, locus vel imprimis præclarus, ſed in quo tamen fieri poteſt ut non parùm ab autoris mente eruditi receſſerint, cùm alii, tum ii ipſi qui hîc ab aliis diſſentiunt. Hebræi de eo cujus cor penetrari non poteſt, אין חקר, (ac ſi Græcè, οὐκ ἔστι γνῶσις, dicas) eleganter dicunt; quòd adverſus γνῶσιν ſeu *cognitionem* ſive *conſcientiam* hominum accuratè, qui tales ſunt, ſe muniant: Quo ſenſu Salomo, τῆς καρδίας τοῦ βασιλέως οὐκ ἔστι γνῶσις. quod nunc Helleniſtæ, καρδία δὲ βασιλέως ἀνεξιχνίαστος. Qui ſcrutatur verò id aut penetrat, qui diſſimulationem aut errorem detegit, καταγινώσκειν Helleniſtis dicitur: Tale eſt, Σοφὸς παρ' αὐτῷ ἀνὴρ πλούσιος, ὁ δὲ νοήμων καταγνώσεται αὐτοῦ. Item, Σοφὸς παρ' αὐτῷ ἀνὴρ πλούσιος. ὁ δὲ νοήμων πένης καταγνώσεται αὐτοῦ, Prov. 28. 11. In Hebræo יחקרנו. Nam τὸ חקר modò ἰχνεύειν, modò ἐξιχνιάζειν, modò δοκιμάζειν, modò ἐλέγχειν, modò καταγινώσκειν, Helleniſtis. Cujus linguæ rationem qui non habet, nè veritatis quidem in Novo Fœdere habet: Ut enim nemo ſine verbis ſe exprimit, ità ſine iiſdem nemo intelligit quod dicitur. Iis ergò qui hypocriſin aut penetrat at detegit, καταγινώσκειν dicitur: unde κατάγνωσις, *ſimulationis detectio*. Illuſtris Sirachidæ locus, Ἐπὶ γὰρ τῷ κλέπτῃ ἐστὶν αἰσχύνη πονηρά, καὶ κατάγνωσις πονηρὰ ἐπὶ διγλώσσου. talis autem, qui aliter loquitur ac ſentit. Ubi vulgò, *bilinguem verò peſſima damnatio conſequitur*, c. 5. 17. non minùs alienè forſan quàm quod eruditis hîc placuit. Sed & πονηρά, *ingrata, gravis*: nihil enim minùs gratum tali quàm convinci. Recentior interpres, *in os ei reſtiti, eò quòd condemnandus eſſet.* Eraſmus, *eò*

quòd reprehenſus eſſet. Vetus, *quia reprehenſibilis erat.* Qui nihil de hypocriſi, de qua agitur, & quæ prodebatur, cogitaſſe videntur. De ea autem agi, etiam illud quod ſequitur confirmat, Καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. Sed & longè aliter Syrus,

Cap. III.

Locus, οἷς κατ᾽ ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος, *ante quorum oculos Jeſus Chriſtus proſcriptus eſt.* Προγράφειν. Πρὸς τὸ ὑπογραμμὸν γράφειν. *Locus,* Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἴγε καὶ εἰκῆ. *&* τὸ, εἰκῆ, *quomodo accipiendum. Locus,* Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. *B. Hieronymi de eo ſententia: Etiam Procopii.* Κατάρα Θεοῦ ὁ κρεμάμενος, *ex interpretatione Acylæ. Quàm Hebræis uſitatum ſit, ut* τὸ אלהים, *cùm additur, intendat, aut vacet.* κατὰ ἄνθρωπον λέγω: *& quomodo id uſurpetur. B. Hieronymi de loco ſententia, & quò ea verba referenda putet.*

Capite tertio omnium primò locus ille occurrit, οἷς κατ᾽ ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς Cap.3.
προεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος. Ubi nihil cauſæ fuit, ſi quid judico, cur labora- v. 1.
rent eruditi. Græci dicerent, οἷς κατ᾽ ὀφθαλμοὺς προεγράφη Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρωμένος,
vel, ὑμῖν γὰρ κατ᾽ ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐσταυρωμένος. quod idem eſt: ut
ſit antecedens cum relato, Hebræorum more. Tale eſt, ὃν ἐπάταξε Μωϋσῆς αὐτὸν, Jo-
ſuæ 13.21. Neque multò aliter, id quod ad nomen refertur præmittunt, ac deinde ipſum
exprimunt Doctores: Ut cùm dicunt, *qui irritum facit,* בריתו של אברהם אבינו,
fœdus ipſius, Abrahami, patris noſtri. Fruſtrà ergò ſunt qui τὸ, ἐν ὑμῖν, ad τὸ, ἐσταυρω-
μένος, referunt: cùm illud de quo agimus, οἷς προεγράφη ἐν ὑμῖν, eodem dicatur modo
quo illud, παρθένος, ἣν ἀνὴρ οὐκ ἔγνω αὐτὴν, de Rebecca; item, οὗ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθητε,
cujus vibice ipſius ſanati eſtis, 1. Pet. 2. 24. item, ἐφ᾽ οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ᾽ αὐτούς.
Vetus interpres, *ante quorum oculos Jeſus Chriſtus proſcriptus eſt, inter vos crucifixus.*
Cujus, ut non ſemel aliàs, religio fraudi S S. Patribus fuit: Etiam B. Auguſtino: qui τὸ
proſcriptus more Romanorum accepit; quaſi ſcilicet Latinè Apoſtolus ſcripſiſſet: Verba
ejus ſunt; Ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est, cru-
cifixus. *hoc eſt, Quibus videntibus Jeſus Chriſtus hæreditatem poſſeſſionémque ſu-*
am amiſit. & pauló pòſt, *Proſcripto etiam quod tenebat aufertur. Proſcriptus autem,*
relegatus. Quæ quis non miretur? Προγράφειν quid ſit non ignorant qui quid ſit πρό-
γραμμα non neſciunt: idem ſcilicet quod & ὑπογραμμὸν dicebant; id quod pueris præ-
ſcribunt qui ſcribendo præeunt cùm docent: Unde πρὸς τὸν ὑπογραμμὸν γράφειν, qui
ad præſcriptum, quod ob oculos habet, literas conformat, dicitur: ità in doctiſſimis
Colloquiis, τῷ ἐμῷ τύπῳ καθήμενος, προγράφω πρὸς τὸ ὑπογραμμόν. Quâ voce & S.
Petrus uſus eſt. Eodem capite cùm dicitur, Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἴγε καὶ εἰκῆ, vetus in- v. 4.
terpres, *ſine cauſa;* qui, *Tanta paſſi eſtis ſine cauſa?* quod hìc locum non habet. Fortaſſe
nè *fruſtrà* quidem, quod recentiores maluerunt. Mens eſt, *Tantáne ſine ullo bono veſtro*
paſſi eſtis, ſi non & cum malo? Quam mentem Magnus Baſilius Homiliâ Adversùs ebri-
os expreſſit, Ὦ πόσας νύκτας εἰκῆ ἠγρυπνήσατε; πόσας ἡμέρας εἰκῆ συνηθροίσθητε; εἴ-
γε καὶ εἰκῆ. ὁ γὰρ ἐν προκοπῇ γενόμενος ἀγαθῶν ἔργων, εἶτα παλινδρομήσας πρὸς τὴν
ἀρχαίαν συνήθειαν, οὐ μόνον τὸν ἐπὶ τοῖς πεπονημένοις μισθὸν ἐζημιώθη, ἀλλὰ καὶ βαρυ-
τέρας ἀξιοῦται τῆς καταχρίσεως, ὅτι γευσάμενος καλὸν Θεοῦ ῥῆμα, καὶ γνώσεως μυστη-
ρίων ἀξιωθεὶς, πάντα προδέδωκεν, ἡδονῇ βραχείᾳ δελεασθείς, *O quot noctes inutiliter*
ſine ſomno traduxiſtis! quot dies inutiliter unà conveniſtis! ſi quidem inutiliter tantùm.
Qui enim in bonis proficere operibus cœpit, deinde autem ad antiquam retro conſuetu-
dinem curſum flectit, non laborum modò fructu excidit mulctatúrque, ſed & graviore di-
gnus pœnâ judicatur: quia poſtquam præclarum Dei guſtavit verbum, ac myſteriorum con-
ſcientiâ dignatus eſt, omnia voluptate exiguâ ineſcatus prodidit. Εἰκῆ igitur, ἀνωφελῶς,
inutiliter, nullo bono: ut ſit, *inutiliter, ſi tantùm inutiliter, & non cum malo.* Eodem capite

v. 13. legitur, Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου, ſcio eſſe qui mirantur nodum quem hic nectunt S S. Patres: B. Hieronymus imprimis; adeò quidem ut, inter cætera, poſt paſſionem Chriſti Græcos Hebræóſque codices corruptas exiſtimet, quòd in utriſq; Θεοῦ legatur nomen, ab Apoſtolo omiſſum. In Græco quippe Deut. 21.23. ὅτι κεκατηραμένος ὑπὸ Θεοῦ πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. cùm in Hebræo קללת אלהים legatur. Neq; Græci parciùs: Inter quos Procopius, qui vel Galatarum cauſâ, quòd in multis adhuc inſanirent, prætermiſſum ab Apoſtolo, vel quòd blaſphemum videretur, eraſum Dei nomen exiſtimat. Verba ejus in hunc ſenſum ad Deuteronomium, Græcè nondum edita, Ὅτι κεκατηραμένος ὑπὸ Θεοῦ πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. Ἀκύλας δὲ ἐξέδωκεν, Κατάρα Θεοῦ, κρεμάμενος. Ὁ δὲ θεῖος ἀπόστολος οὔτε, ὑπὸ Θεοῦ, οὔτε, Θεοῦ, φησι, μηδεὶς τῆ ῥητῷ πρὸς Γαλάτας, οὓς ἀνοήτους καλεῖ. καὶ ἴσως διὰ τοῦτο παρέλιπεν, ὡς οὔπω ὑπὲρ αὐτοὺς, τὸ προσθήκην. ἢ τάχα τις, ὡς βλάσφημον, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐξεῖλε βιβλίων. Quaſi aut flagitium ſit, profiteri; Chriſtum in ſe ſuſcepiſſe maledictionem Dei, qui *pro nobis maledictio* hâc ipſâ *factus* Epiſtolâ dicitur; aut qui *maledictum*, non *à Deo* autem *maledictum*, dicat, ſenſum ſic ſententiámque mutet. Cùm præſertim vox Hebræa quæ in Lege exſtat, vel intendat id quod dicitur (quo nihil uſitatius in Sacris literis) vel confirmet. Itâ cùm, exempli causâ, *terra* Geneſ. 5. *maledicta* dicitur *à Deo*, ibi, καὶ ἀπὸ γῆς ἧς κατηράσατο Κύριος ὁ Θεὸς, dicunt Helleniſtæ: Ego autem ſi quis ἐπικατάρατον aut *maledictam* dicat, nondum aliud ab eo dici video; cùm ut benedictio ſic maledictio à Deo ſit, quod nemo neſcit. Quid, quòd paſſim abſolutè ἐπικατάρατος, qui ὑπὸ Θεοῦ ἐπικατάρατος, vel ἔναντι Κυρίου, aliis in locis dicitur? Ut omittam locos alios, Deut. 27. ubi maledictiones proponuntur, duodecies minimùm ἐπικατάρατος, qui peccat, dicitur: de quo non dubitatur, quin ὑπὸ Θεοῦ ἐπικατάρατος intelligatur: Ἐπικατάρατος ὁ ἄνθρωπος ὅστις ποιήσει γλυπτὸν καὶ χωνευτὸν, v. 15. Ἐπικατάρατος ὁ ἀτιμάζων πατέρα αὐτοῦ, ἢ μητέρα αὐτοῦ, v. 16. Et nè procul abeamus, nonne hoc ipſo capite, verſu nempe decimo, abſolutè, ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, &c. dicitur? cùm ibi vel quod dixi, vel ארור, ſeu ἐπικατάρατος, ut Deut. 27.26. in Hebræo, hic autem, אלהים, Θεοῦ, addatur. Ad verbum enim, κατάρα Θεοῦ πᾶς κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. quod ἐπικατάρατος Apoſtolo: qui non minus interim, nec ſenſu dixit alio quòd dixit, quàm quod dictum fuerat à Moſe. Ut antiquos, qui in his minutiis hæſerunt, admirari ſatis equidem non poſſim: quanquam Hebraiſmi ignorantiam dediſſe cauſam, dubitandum non
v. 15. ſit. Eodem capite cùm illud legitur, Ἀδελφοὶ, κατὰ ἄνθρωπον λέγω, ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται, non longè à Thalmudiſtis ſive νομικοῖς abiiſſe videtur: qui cùm de Deo Diviníſque rebus humanitus loquuntur, plerunque, ὡς κατ᾽ ἄνθρωπον λέγω, aut ſimile quid, addunt; nè Divinam majeſtatem, ſi ſimpliciter de ea quid pronuncient, imminuant ſic aut offendant: quod contractè linguâ ſuâ, eodem ſenſu, כב״יכול, ipſi ſcribunt; ac ſi, ὡς ἐπὶ δυνατοῦ, vel, cum Apoſtolo, ὡς κατ᾽ ἄνθρωπον λέγω, quis dicat. Ut cùm, *dolere Deum*, aut *affligere ſe*, exempli causâ, *ob ſanguinem improborum, multò autem magis juſtorum*, dicunt. Sed & B. Hieronymum fugiſſe rationem, qui hæc verba ad ea quæ mox ſequuntur, οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν ἀλλ᾽ ὡς ἐφ᾽ ἑνὸς, Καὶ τῷ σπέρματί σου. ὅς ἐστι Χριστὸς, referenda arbitratur, mox dicetur.

Cap. IV.

Ampliùs eodem capite tertio quædam notata. Locus, οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν*: id quomodo intelligendum. Seib,* σπέρμα ἕτερον*. B. Hieronymi de eo loco de quo agitur, judicium.* Σπέρμα *de uno dictum; ut cùm,* σπέρμα γυναικὸς*, dicitur.* τῷ σπέρματι, ἐν τῷ σπέρματι. ἐνευλογηθήσονται τῷ σπέρματί σου*. Locus,* Τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη*, & Paulina in eo notata trajectio.* ἐν χειρὶ μεσίτου*: & quis intelligendus.* ἐν χειρί. ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν*, & quomodo dictum.* Μεσίτης*, Internun-*

nuncius, interpreti; & an non rectiùs Mediator cum antiquis dicatur. Internuncius quis.

CApite eodem ſequitur, Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐῤῥήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι Cap. 3. v. 16. αὐτοῦ. οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν· ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνὸς, Καὶ τῷ σπέρματί σου. ὅς ἐστι Χριστός. Quibus verbis urget quod antè dixerat, Ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Quod ex eo probat loco qui c. 22. v. 18. Geneſeos legitur, Καὶ εὐλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς: non autem altero, (quod quidam volunt) εἶναί σου ὁ Θεὸς, καὶ τοῦ σπέρματός σου μετὰ σέ, qui 17. 7. ejuſdem libri legitur. Priori loco *ſemen* non collectivè accipi, ſed ità accipi vult Apoſtolus ut cùm dicitur, *Ponam inimicitias inter te & mulierem, & inter ſemen tuum & ſemen illius: Ipſum conteret tibi caput*, &c. Quemadmodum & Seth, ſub quo invocari cœptum eſt nomen Dei, & cujus filii *filii* dicuntur *Dei*, *ſemen aliud*, σπέρμα ἕτερον, ejuſdem lib. c. 4. 25. dicitur; ut ſic ipſe & Abel eâ voce diſtinguantur: ibi enim, *Dedit mihi Deus ſemen aliud pro Abel, quem interfecit Cain:* Ità ut ſinguli eorum, quanquam matre eâdem nati, σπέρμα dicantur. Apoſtolus, non orthodoxus modò ſed θεόπνευστος & ἀναντίῤῥητος loci ejus cujus jam meminimus interpres, in eodem unum non minùs denotari Chriſtum probat quàm cùm σπέρμα γυναικὸς vocatur: ut ſi Abel, ut ſi Seth, ſingulóſque ex aliis ſic dicas, & hâc voce unum aliquem eximiè deſignes. Unde ſatis equidem mirari B. Hieronymum non poſſum, qui, ut abſurdum, hoc traducit: & inter alia, *Omnes Scripturas ſenſu ac memoriâ peragremus, nunquam plurali numero Semina ſcripta reperi; ſed, ſive in bonam ſive in malam partem. ſemper ſingulari numero.* tum (quod excidiſſe illi nolim) *Unde manifeſtum eſt, id feciſſe Apoſtolum quod premiſit; nec reconditis ad Galatas uſum eſſe ſenſibus, ſed quotidianis & vilibus, & quæ poſſint, niſi promiſiſſet,* SECUNDÙM HOMINEM DICO, *prudentibus diſplicere.* Quaſi ſcilicet vel illud, κατὰ ἄνθρωπον λέγω, quod περὶ τῆς διαθήκης præceſſerat, huc referendum vel ità ſit accipiendum; aut Apoſtolus σπέρματα hoc ſenſu numero plurali in Scriptura legi dicat: qui τὸ σπέρμα, ſive *ſemen*, modò ὡς ἐφ' ἑνὸς, *ut de uno*, modò ὡς ἐπὶ πολλῶν, *ut de multis*, eo autem loco de quo agit, ut de uno, rectè ac meritò accipiendum notat. Quomodo de uno? Ut cùm *ſemen mulieris* dicitur de uno. Grammaticorum ergò more ac τεχνικῶς loquutus eſt: *Non dixit,* σπέρμασι, *ut* σπέρματα *ſignificaret, ſed ut unum aliquem ſignificaret*, inquit. Accedit, quòd τὸ, λέγειν, de *ſignificatione & intellectu* uſurpatur. Ità ex Homeri interprete ſi quæras quid Poeta velit cùm μῆνιν dicit, quæ prima Iliados totius vox eſt, λέγει τὸν ἐπίμονον χόλον, reſpondebit; hoc eſt, *iram ſignificat conſtantem.* Ità noſter qui dixit, οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασι, ſimul, τοῦτο τὸ σπέρμα λέγεσθαι, *hoc unum ſignificari*, addit: non enim collectivè accipi *ſemen*, ut de pluribus, ſed ut de uno; Σπέρματι, hoc eſt, Chriſto. Nam τὸ σπέρμα collectivè poſitum τὰ σπέρματα ſignificat. Ut, Chriſtum, Seth, Abel: Et hîc, Chriſtum; de quo in promiſſione dicitur, Εὐλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου. Quanquam ſuſpicor & aliud hîc eſſe quod decepit eruditos: quòd, τῷ σπέρματι, nimirum, dixit; cùm eo loco, ἐν τῷ σπέρματι, legatur; Καὶ εὐλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου. Qui non obſervarunt, in antiquis Græcis codicibus ἐνευλογηθήσονται legi: quomodo Apoſtolus haud dubiò legit, Ἐνευλογηθήσονται τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, meliùs quàm, ἐν τῷ σπέρματι, quod noſtri habent codices. Pſalmo autem 72. 18. καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαί. Cùm verò locis propè infinitis, tum in Sacris tum in ipſa Geneſi propemodum ubique, τὸ *ſemen* collectivè uſurpetur, (ut in illo, *Semini tuo dabo terram hanc*, &, *Multiplicabo ſemen tuum*, &, *Inter me, & vos, & ſemen tuum*, eodémque modo ſingulis ferè, ut nunc diſtinguuntur, capitibus) de uno autem rariùs & efficaciter, quid mirum, ſi in eo de quo agitur nunc loco non de ſemine eum loqui dicat quod plurali numero exprimitur & ſemina deſignat, ſed de uno, qui eſt Chriſtus? Et quò B. Hieronymi hîc obſervatio, qui, *Semina, multitudinis numero in Sacris reperiſſe literis ſe*, negat? Neque video cur ἀπερισκέπτως aut imprudenter loquatur, qui benedictum illud Semen ἐξόχως ità dicit

v. 19. aut ità dici ait. De quo & plurima recentiores. Eodem capite in illo loco, Τί οὖν ὁ
νόμος; Τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη, &c. *διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ με-
σίτου*, cùm, *διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου*, dicitur, non poſſum aſſentiri iis
qui alium *μεσίτην* præter magni Angelum conſilii intelligunt. Ità autem etiam ſen-
tire antiquos, aut pleroſque ex iis ſaltem, nè illi quidem negant qui hic Moſen deſignari
credunt: Quem nos, ut fidelem Domino miniſtrum, etiam in Lege, *ὑποτακτικῶς* ac *ſub-
jici*, nuſquam *ἀντιδιασταλτικῶς*, *opponi* illi aut *componi* de quo agitur, exiſtimamus. B. Am-
broſius, qui *Angelos* Prophetas (de quo alibi) dici arbitratur, *Per hos Lex ordinata*, in-
quit, *ac diſpoſita à Deo eſt; in manu, id eſt, poteſtate, Salvatoris*. Theophylactus, *ἐν χειρὶ
μεσίτου, τουτέστι, Χριστοῦ. δείκνυσι γάρ, ὅτι τὸν νόμον ὁ Χριστὸς δέδωκε*. Et antè magnus
Chryſoſtomus, Ἢ τοὺς ἱερέας ἀγγέλους καλεῖ, ἢ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους ὑπηρετήσασθαί
φησι τῇ νομοθεσίᾳ. *μεσίτην δὲ ἐνταῦθα τὸν Χριστόν φησι, δεικνὺς ὅτι πρὸ αὐτοῦ, καὶ τὸν νό-
μον αὐτὸς ἔδωκε*, *Vel ſacerdotes dicit Angelos, vel ipſos Angelos inſervîiſſe vult Legi.
Mediatorem autem dicit hic Chriſtum: quo & jam antè fuiſſe & dediſſe ipſum Legem oſten-
dat*. Ut alios omittam. Qui nè quidem video, cur illud, *ἐν χειρὶ*, quod poteſtatem no-
tat, Dei Filio, etiam priuſquam aſſumſiſſet hominem, non rectè tribuatur, neque quic-
quam præter miniſterium & operam, non autem amplius (quod eruditi volunt) deno-
tare poſſit: cùm *in manu Dei eſſe* aliquid, etiam *αὐτοκρατορικῶς*, quâ voce hic utun-
tur, ſine majeſtatis imminutione aut poteſtatis dicatur; ut cùm, *Regis cor in manu Do-
mini eſſe*, ait Sapiens: qualia ubique *ἀνθρωποπαθῶς*, ut loquuntur antiqui, uſurpan-
tur. Si hoc autem modo *τῷ μεσίτῃ*, qui eſt Chriſtus, aliquid detrahitur, aut parùm illo
dignum id videtur, Stephano quid fiet, qui Actor. 7. 35. Moſen *ἐν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ
ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ* eſſe miſſum dicit? ubi ipſe interpres noſter, *ductu Angeli
qui viſus ei fuerat in rubo*, dixit. Si ergò *τὸ, ἐν χειρὶ*, huic ipſi nihil eo detrahit in
loco, quomodo hìc detrahat non video. Nè jam dicam, priùs cogitandum quomodo
ἐν χειρὶ τοῦ μεσίτου ordinata Lex aut *diſpoſita* dicatur. Nè jam dicam, licèt Ange-
los qui ità propriè dicuntur hìc intelligamus, longè ſupra eos eſſe qui hìc Mediator
dicitur; ſive ſimpliciter, quà Dei Mediator atque hominum futurus erat (quod non-
nullis ex antiquis, etiam Ambroſio, videtur) ſive quà idem ille inter Deum, qui tum
Legem tulit, (cujus majeſtatem ac terrorem ferre Iſrael non poterat) hominémque, qui
accepit, Mediator fuit. Qui ut tantùm *internuncius* dicatur, admittendum vix arbi-
tror. Cùm præſertim munus internuncii, ut in bello ità & alibi, etiam viliſſimis, citra
fœderis effectum quoque aut pacis, tribuatur: quemadmodum in Comœdia *internun-
cios* ſuos milites atque amatores mittunt. Quod & ſervorum munus: Livius, *Servus
erat Zeuſippo, totius internuncius & miniſter rei*. Apud quos, etiam in Sacris, idem quod
interpres. Minimè autem quod ille qui, *Mediator & duplex genus*, dicitur Prudentio.
Eruditiſſimum Gloſſarium, *Μεσίτης, ſequeſter, arbitrator, mediator*. Neque aliam in ex-
primendis Græcis felix artifex invenit Apuleius quâ *μεσίτην*, etiam cùm de homini-
bus uſurpatur, exprimeret. Ego (ut iterum hoc dicam) præterquam quòd ſatis, præſer-
tim in Sacris, commendatas nobis voces eſſe ſciam quibus SS. Patres utuntur, malim in
contextu ſanè minùs, ubi opus eſt, Latinè, quàm non ſatis efficaciter efferre quæ dicen-
da ſunt. Ut autem aliquid *ἐν χειρὶ* ſive *in poteſtate* internuncii dicatur eſſe quis ad-
v. 20. mittat? Adde, quòd poſtquam *ἐν χειρὶ μεσίτου* hìc dixit, ſtatim ſequitur, Ὁ δὲ *μεσίτης*,
ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν. Ubi de eodem Mediatore agi, idémque ad ſuperiora
referendum, nec dubito nec dubitaſſe antiquos arbitror: tantum abeſt ut ad Moſen hæc
aut ſuperiora referam. Quemadmodum nec arbitror, cùm, ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστι, dicitur,
Deum eſſe ſemper ſui ſimilem, dixiſſe, aut id voluiſſe Apoſtolum: Qui, *Mediator autem
inter unum*, inquit, *eundémque* (aut, *unius*) *non eſt* (non enim mediator eſſet) *quamvìs ipſe
Deus unus eſt*, aut, *cùm Deus tantùm unus ſit*.

CAP.

Cap. V.

Locus, ἐξαπέϛειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός. Τὸ, γυνὴ, *quomodo accipiendum eo loco.* Γυνὴ, ἡλικία τις. *Mulieris appellatione etiam Virginem, è Juriſconſultorum mente, contineri. Hebræorum* עלמה, ἀπόκρυφος, ἔνδον μεμυκυῖα. Ἡ ἄνωθεν δουλεία. Πάλιν & ἄνωθεν, ἐκ παραλλήλου. *Locus,* γίνεσθε ὡς ἐγὼ, *&c. de eo Chryſoſtomi ſententia.* δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκός: *& an,* τῆς σαρκός μου, *legendum.* δι' ἀσθένειαν *&* κατ' ἀσθένειαν εὐαγγελίζεσθαι. Τὸ, εὐαγγελίζεσθαι, *quomodo accipiendum.* εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. *Loci quæ obtinet diſtinctio examinata.* οὓς πάλιν ὠδίνω. Ὠδίνειν *quid.* Μορφοῦσθαι, ἐξεικονίζεσθαι· Εἰς σύϛασιν ἔρχεσθαι· Εἰδοποιεῖσθαι· Διοργάνωσις, Διάπλασις. Ὠδίνειν *& Parturire. Locus,* Ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου. Ἀλλαγὴ *ſeu* παραλλαγὴ τῆς φωνῆς, τροπή. *Locum Apoſtoli quomodo expoſuerit Nyſſenus. Locus,* μία μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ, εἰς δουλείαν γεννῶσα, *&c. Loci interpretatio.* Τὸ γὰρ Ἄγαρ, *&c. quomodo accipiendum. Loci totius mens &* ἀκολουθία. *Locus,* ῥῆξον καὶ βόησον. Ῥηγνύειν. *Locus,* Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα. *Quid in eo loco* τὸ, διώκειν. *Helleniſtis quomodo uſitatum: Fraudem incogitare;* Κατασοφίζεσθαι· Δολιοῦσθαι. Ἐνεδρευτικοί.

Capite quarto cùm dicitur, Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέϛειλεν ὁ Cap. 4.
Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, rectè ad men- v. 4.
tem loci Heſychius, qui τὸ, γυνὴ, ἡλικία τις, interpretatur; Γυνὴ, ἡλικία, ἡ παρὰ Πυθαγόρᾳ. Qui Pythagoras de nuptiarum ætate cùm ageret quâ jungenda viro eſſet virgo, (quod & à Platone, Heſiodo cæteriſque factum) voce γυναικὸς utebatur. Heſiodus,

Ἡ δὲ γυνὴ τέτορ' ἡβώη, πέμπτῳ δὲ γαμείτω.

Ubi γυνὴ eſt *virgo*, cujus ætatem annis quatuordecim definit, eâ lege ut quinto & decimo jungatur viro. Hoc voluit, cùm eruditè ad hunc locum notat Procopius, Γυνὴ γὰρ λέγεται καὶ ἡ παρθένος. ἡλικίας γὰρ ἡ κλῆσις, τῆς οὐκ ἔτι παιδὸς, ὡς καὶ ἡ τοῦ ἀνδρὸς, κἂν ἐν τῷ σπείρειν μὴ ἔχῃ πρᾶξιν. διὸ καὶ Παῦλος φησὶν, Ἐξαπέϛειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός. Sed & Juriſconſulti tit. De verb. ſignif. *Mulieris*, inquiunt, *appellatione etiam virgo viripotens continetur.* Quod Juriſcònſulti Græci, Τῷ ὀνόματι τῆς γυναικὸς καὶ ἡ ἥβηκυῖα παρθένος δηλοῦται. Eſt igitur γυνὴ, ἡλικία τις, & quidem virginis. Quod Hebræi elegantiſſimâ voce עלמה expreſſerunt: antiqui autem ἀπόκρυφος interpretantur, quaſi, ἔνδον μεμυκυῖα, dicas: quomodo de virgine Heſiodus loquitur.
Eodem capite ſequitur, πῶς ἐπιϛρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ ϛοιχεῖα, οἷς πά- v. 9.
λιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; Ubi ἄνωθεν, *ut priùs, ut antè.* Ἡ ἄνωθεν δουλεία de qua agit, eſt, *antiqua ſervitus.* Autor qui vitam Theclæ deſcripſit, Οὔτε γὰρ σοῦ ἠθῶν καὶ τρόπων, οὔτε τῆς σῆς αἰδοῦς τῆς ἄνωθεν καὶ σεμνότητος, ταῦτα τὰ παρὰ σοῦ γενόμενα. idem paulò pòſt, πειρασθεὶς παραβῆναί σε μὴ ἐκ τοῦ καθήκοντος λογισμοῦ, ἀνατρέψαι δὲ τὴν ἄνωθεν τῆς οἰκίας εὐδαιμονίαν. Simpliciter interpres vetus *denuò* dixit; qui, *quibus denuò ſervire vultis.* Operoſiùs recentior, *ad ſuperiora regreſſi.* Πάλιν ergò & ἄνωθεν, ἐκ παραλλήλου. Sequitur,
Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς ἀδελφοὶ, δέομαι ὑμῶν. οὐδέν με ἠδικήσατε. Οἴδατε δὲ v. 12;
ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. Quo in loco an non ali- 13.
quid ſibi permiſerint interpretes, videndum; qui nec ut oportet diſtinxiſſe eum, ideóque nec ſatis expendiſſe, videntur. Ad cætera autem priuſquam veniamus, ſatis aſſequi non poſſum τί παθὼν magnus Chryſoſtomus, neq; modò linguæ gnarus ſed & eloquentiæ anteſignanus, τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ad perſecutiones referat Apoſtoli: Quemadmodum & Græci cæteri, qui ad hunc locum notant, Οἷον μετὰ ἀσθενείας σαρκικῆς, τουτέστι, μετὰ δεσμῶν καὶ πληγῶν καὶ φυλακῶν, ἃ ἔφερεν ὑπὸ τῶν ἐναντίων τῷ κηρύγματι ὑπάρχων. Cauſam arbitror, quòd, contrà quàm noſtra habent exemplaria, δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκός μου, legerint: cùm ſimpliciter, τῆς σαρκὸς, legendum videatur. Ea res effecit ut magnus Theologus ille utrumque verſiculum conjungeret, quaſi idem in utroque ab Apoſtolo dicatur. At verò aliud

aliud δι' ἀσθένειαν & κατ' ἀσθένειαν εὐαγγελίζεσθαι. quemadmodum peculiaris vis in voce εὐαγγελίζεσθαι, quam non ſatis expendiſſe videntur. *Annunciavi primò vobis, propter infirmitatem veſtram, læta ac grata*, inquit: qualis eſt remiſſio peccati, & invitatio ad pœnitentiam: *ut vos lucriſacerem.* cùm peccati accuſatio plerunque præmittatur; quæ eſt Legis, ſicut iſta Evangelii. E quo patet jam quid ſit εὐαγγελίζεσθαι, quid ſit item εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. *Nunc ad vitiorum reprehenſionem me accinxi: propterea minùs ſum gratus vobis.* Et hoc eſt quod mox ſequitur, Ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν; Quò magis noſtros miror, qui cùm, δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκός, legerint, nihilominus ad perſecutiones id referunt; quod, *per infirmitatem carnis*, interpretantur: id eſt, *per varias*, ut hic loquuntur, *afflictiones, quibus quotidie exercebatur Apoſtolus; adeò ut nihil illo eſſet abjectius, ſi externam ſpeciem atque adeò ſi hominem externum ſpectes.* Neque cætera ſanè ſatis expendiſſe videntur: Γίνεσθε ὡς ἐγώ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς. Hoc eſt, *Quemadmodum hactenus* κατ' μηδὲν ἑτεροζυγοῦντες, *nuſquam contentioſi, ſed ſummâ inter nos egimus concordiâ, ità porrò agamus: ego ut vos, vos ut ego. Id vos rogo. Ità enim hactenus egimus. Vos quidem, ut nulla in re minùs benignè mecum ageretis, quamdiu propter infirmitatem veſtram prædicationem meam ſic accommodavi: quod & intellexiſtis ipſi: quemadmodum nec meam etiam, quæ in afflictionibus conſiſtit, contemſiſtis.* Ut, τὸ, εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον, ad œconomiam quâ in docendo uſus eſt referatur: útque verba illa, Οὐδέν με ἠδικήσατε, verſûs ſint initium, & cum illis τὸ, οἴδατε δὲ, conjungantur: contrà quàm nunc fit: Hoc modo, Γίνεσθε ὡς ἐγώ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς, ἀδελφοί, δέομαι ὑμῶν. Οὐδέν με ἠδικήσατε· οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. Eodem capite & illud legitur,
v. 19. Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω. Ubi, *quos iterum parturio*, vulgò: parùm concinnè, meo quidem animo. Quis enim parturit ἵνα μορφωθῇ, *ut formetur*, (hâc enim voce utuntur) quod in utero jam geritur, cùm ipſa μόρφωσις fœtûſque formatio diu legitimum (quod ignorare nemo poteſt) antecedat partum? In eadem autem tranſlatione quis dubitat quin perſiſtat, cùm addit, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν? Μορφοῦσθαι autem eſt quod ἐξεικονίζεσθαι imprimis eleganter Helleniſtæ dicunt. Conſtitut. Clementis, Πᾶν γὰρ τὸ ἐξεικονισμένον, ψυχὴν λαβὸν παρὰ Θεοῦ, φονευθὲν, ἐκδικηθήσεται, ἀδίκως ἀναιρεθέν. Nota lex eſt Exodi 21. Ἐὰν δὲ μάχωνται δύο ἄνδρες, καὶ πατάξωσι γυναῖκα ἐν γαστρὶ ἔχουσαν, καὶ ἐξέλθῃ τὸ παιδίον αὐτῆς μὴ ἐξεικονισμένον, ἐπιζήμιον ζημιωθήσεται. Magnus Baſilius hoc & εἰς σύστασιν ἔρχεσθαι ad 33. Pſalm. conjunxit: ubi, ὁ γὰρ παρά τινος τὴν μόρφωσιν τῆς εὐσεβείας δεχόμενος, οὗτος οἱονεὶ διαπλάττεται παρ' αὐτοῦ, καὶ εἰς σύστασιν ἔρχεται. ubi & de hoc loco. Alii nonnunquam εἰδοποιεῖσθαι fœtum dicunt cùm formatur: Procopius ad Leviticum, Φασὶ δὲ οἱ ταῦτα σοφοὶ, εἰ μὲν ἄρσεν εἴη τὸ ἐν μήτρᾳ καταβληθὲν, ἐν μ' μόλις ἡμέραις εἰδοποιεῖσθαι· εἰ δὲ θῆλυ, ὡς ἂν ἀσθενὲς, διπλασίονος χρόνου προσδεῖσθαι. Phyſici διοργάνωσιν & διάπλασιν dicunt; qui tum demum animal ἔμβρυον vocari volunt: poſt quod reliqua, & ratio, ſequuntur. Ut non fruſtrà ſic locutus ſit Apoſtolus. Elegans Philoponi ad 1. cap. Geneſ. lib. 6. locus eſt; Ἐντεῦθεν οὖν καὶ παρὰ τοῖς φυσικοῖς ὁμολογούμενον διδασκόμεθα, ὅτι ζῷον οὐκ ἔστι πρὶν διαπλασθῆναι τὸ κατὰ γαστρός· ἅμα δὲ τῇ διαπλάσει ψυχοῦται ζωογονούμενον. Atqui, *Mulier*, inquit interpres, *gravida* ὠδίνειν *dicitur toto geſtationis fœtûs tempore.* Quod ut concedamus etiam de ea dici poſſe quæ uterum & imperfectum adhuc geſtat fœtum, (qualis הרה dicitur in Lege; quemadmodum & τὸ, Ὠδίνειν, ἐγκυμονεῖν, de gravida Heſychius interpretatur) anne ideo & *parturire* dicitur, quæ uterum vel gerit, vel formatum necdum geſtat fœtum? Quomodo enim parturigo, ut loquuntur Medici, formationem fœtûs antecedet? quomodo dicetur *parturire* ulla *ut formetur fœtus?* Quod nonnulli, credo, cùm viderent, inter quos & Haymo, *parere deſidero*, interpretati ſunt: ut ſic ante partum ſcilicet formari fœtus poſſet. Eraſmus in Paraphraſi, *Semel vos genui Chriſto*: quia 1. Cor. 4. 15. ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα, legerat, ni fallor: (cùm nec gignat fœmina, nec τὸ ὠδίνειν propriè de viro uſurpetur; nec in utero gignentis μορφωθῆναι fœtus dicatur) qui mox addit, *nunc deſciſcentes à Chriſto denuò parturio, donec plenè formetur in vobis.*

quod

quod eódem redire eſt. Quemadmodum nec ad abortum referre hoc poſſum: quales
propriè non τίκτειν aut ὠδίνειν ſed ἐξαμβλοῦν dicuntur. Quid ſi autem quod Apoſtolus
hic dixit, antè Moſes dixit, quem expreſſit noſter? qui, *An ego univerſum iſtum populum
concepi?* inquit: ubi הֲרִיתִי eſt in Hebræo; quod, Μὴ ἐγὼ ἐν γαστρὶ ἔλαβον πάντα τὸν
λαὸν τοῦτον, ἢ ἐγὼ ἔτεκον αὐτούς; Helleniſtæ dixerunt. Ponamus ergò, οὓς πάλιν ἔλαβον
ἐν γαστρὶ, *quos iterum concipio, iterum in ventre geſto*, Apoſtolum dixiſſe. Sequitur,
Ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου. Quo in loco quoque v. 20.
mirum quantopere etiam ex antiquis quidam fluctuarint: Inter quos Nyſſenus; qui ut
hanc ſive ἀλλαγὴν τῆς φωνῆς ſeu παραλλαγὴν, Adverſûs Eunomium, στροφὴν dixit,
ità de allegoria quâ mox utitur intelligit: Verba ejus ſunt, Τὸ γὰρ μὴ ἐπ' εὐθείας νοούμενον,
στροφῆς τινὸς χρήζει πρὸς τὴν τοῦ κεκρυμμένου παράληψιν. καὶ ὥσπερ ὁ Παῦλος ἀλλάξαι
ἑαυτοῦ τὴν φωνὴν ἐπηγγείλατο, μέλλων μετατιθέναι τὴν ἱστορίαν εἰς τροπικὴν θεωρίαν·
οὕτως ἐνταῦθα ἡ τῶν κεκρυμμένων φανέρωσις, στροφὴ τοῦ λόγου παρὰ τοῦ Σολομῶντος
κατονομάζεται. quo nihil magis alienum: quid enim hæc ad eam quæ mox ſequitur alle-
goriam? Quare id ad affectus ac lacrymas quas præſens expreſſurus erat, referre malu-
it Chryſoſtomus; Οὐκ ἀρκεῖται τοῖς ῥήμασιν, ἀλλ' ἐπιζητεῖ καὶ τὴν παρουσίαν· ὥστε ἀλλάξαι
τὴν φωνήν μου, φησὶ, τουτέστιν, ἀλλάξαι τὸν ὀλοφυρμὸν, ποιῆσαι καὶ δάκρυα, καὶ πάντα εἰς
θρῆνον ἐπισπάσασθαι. Nec multò aliter Eraſmus, qui ad proprias orationis formas quibus
qui præſentes ſunt utuntur, hoc refert; quales, qui caſtigant modò, modò ad mœrorem
animos inflectunt. Neque multùm cæteri recedunt. Quia autem paulò antè, Errare
eos, dixit, quòd præſentem optarent tantùm, cùm abſentis eadem habenda eſſet ratio;
quid ſi hoc dicat, *Imò, nunc adeſſe optarem, ac mutari poſſe id quod dixi: in has enim me
anguſtias jam redegiſtis.* Eodem capite legitur, Ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα. αὗται γάρ v. 24.
εἰσιν αἱ δύο διαθῆκαι μία μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ, εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ.
Quo ipſo in loco, ſi quid judicamus, magno molimine opus non erat. Non parùm enim
ſe involvunt, etiam qui à mente Apoſtoli non procul abſunt. *Mons*, inquit, *Sina, eſt Agar:*
hoc eſt, *peregrina illa.* ut ad ſignificationem τοῦ, Ἄγαρ, alludat: quæ ut extra benedictio-
nem; ità extra terram promiſſionis, Sina. *Fœdus*, inquit, *alterum*, ſive *Lex, quæ ſervitutis eſt,
à monte Sina deducitur: quæ eſt Agar*, id eſt, *peregrina.* Nam & ipſa peregrinis paret, quam-
diu extra fœdus eſt, ut Agar. Sequitur, Τὸ γὰρ Ἄγαρ. Ubi, Τὸ, τεχνικῶς ſumitur: quomodo
qui gloſſas, hoc eſt, peregrinas interpretantur voces, uti eo ſolent. Τὸ enim Ἄγαρ ſic in-
terpretatur, quod eſt *peregrina.* ac ſi dicat, *Vox enim* Ἄγαρ *Sinæ reſpondet: qui mons eſt
Arabiæ ac peregrinus. quæ ut olim extra promiſſionis terram, ità Judæorum Hieroſolymæ
reſpondet: quæ & ipſa Legi nunc adhæret; multùm diſſimilis cœleſti illi, cujus filii nunc
ſumus.* Tantum abeſt ut aut montem Arabiæ aut eandem cum Sina fuiſſe Agar dicat:
Cùm montem Sina, in qua data Lex eſt, συστοιχεῖν τῇ νῦν Ἱερουσαλὴμ, *commune id cum
Judæorum Hieroſolyma habere*, dicat, quòd peregrina ſit utraque. Peregrina autem Hiero-
ſolyma, quamdiu extra Evangelium, quamdiu in Sina, hoc eſt, in *vepretis* ſuis, hæret:
Id enim *Sina* notat. Nihil autem dici ſimplicius poteſt. Ut totius loci à verſu 22. mens
ſit; *Scriptum enim eſt, duos Abrahamum habuiſſe filios: alterum ex ancilla, cui nomen A-
gar (quod eſt, ſi interpreteris,* peregrina) *alterum ex ingenua ac libera, quæ Sara, hoc eſt,* do-
mina *aut* princeps, *dicta. Qui ex ancilla autem, ſecundùm carnem; qui è libera, vi pro-
miſſionis eſt genitus. Quæ aliud deſignant: duo Fœdera, nimirum; Legis nempe, ac Promiſ-
ſionis ſive Evangelii. Quarum illa originem ex monte Sina habuit: quæ ut ancilla, ità ſervos
parit; planè ut Agar illa, quæ & ſervum peperit. Quippe ut Agar peregrina ſimul & ſigni-
ficatione vocis & re fuit; ità Sina, mons Arabiæ, & extra terram illam fuit quæ Promiſ-
ſionis dicitur: Quæ commune id cum ea quæ nunc eſt Hieroſolyma imprimis habet, quòd cum
ſuis liberis, id eſt, Judæis, ſerviat.* Quare nè illâ quidem obſervatione opus eſſe arbitror,
Ex Sina, id eſt, Arabia, ab Apoſtolo dici, *non quòd Agar indè eſſet orta, (erat enim Ægy-
ptia) ſed quia cum Iſmaele & ſuis nepotibus Arabiam incoluit.* Satis enim ſit, Sinam cum
Lege ſua & ancillam eſſe & peregrinam; hoc eſt, veram Agar: qualis & terreſtris Hie-
roſolyma eſt, quamdiu talis. De quibus vellem in Paraphraſi Eraſmus noſtras cogi-

ſatisfecit ad hunc locum obſervatio, *Quod in genere apud Paulum dicitur interdum reſtringendum eſſe ad id de quo agitur; ut hoc loco Legis nomen, ad ſecundam tabulam.* quaſi ſynecdochicè *Lex*, Legis pars, & ea quidem pars in qua non de Dei ſed de proximi amore agitur vel charitate, ſic dicatur: quam *Legis ſummam* 13. 9. ad Romanos dixit autor; Τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ φονεύσεις, &c. καὶ εἴτις ἑτέρα ἐντολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. Nè jam dicam, univerſalem addi hìc notam. Interim, non cuivis obvium Apoſtoli hìc inſtitutum puto: fruſtrà certè Chryſoſtomum, Ambroſium, Theodoretum, alióſque hìc accedas. Judæi tantum priori tribuebant tabulæ, ut diſertè de ea dicerent, כל התורה כלילה באהבת ה׳ בכל לב ובכל נפש: hoc eſt, Πᾶς ὁ νόμος τῇ ἀγάπῃ τοῦ Κυρίου ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς πληροῦται, *Omnis Lex amore Domini ex toto corde & anima impletur.* atque ità alteram quaſi præteribant partem: Quod non rarò illis (ut & alibi diximus) à Domino objicitur: qui Matth. 22. 39. cùm Legem contrahit, ſecundam tabulam, haud parùm præter exſpectationem ejus à quo tum conſulebatur, ὁμοίαν τῇ πρώτῃ, *priori* dixit *ſimilem*; ut & Marci 12. 31. Matthæi autem 19. 18, 19. cùm de præceptis agit, ſola tabulæ ſecundæ ponit; *Si vis autem vitam ingredi, ſerva mandata. Dicit ei, Quæ? Jeſus autem dixit, Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Non dices falſum teſtimonium, Honora patrem & matrem, &, Diliges proximum tuum ut te ipſum.* Sed & apud eundem alibi, *Omnia ergò quæcunque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis: hæc eſt enim Lex & Prophetæ.* De quo cùm diſputant nonnulli, utinam hanc quæſtionem omnino expedirent. Τὸ πλήρωμα τοῦ νόμου, priorem vulgò tabulam, ut de altera ſecuri, vocabant Judæi. Quomodo autem πλήρωμα, pars ut una, ità prima, quæ & à toto ſeparari poteſt? quod ab ipſis etiam Judæis fiebat. Lex autem, cùm ut oportet, factúmque eſt à Domino, contrahitur, duobus ſive λόγοις conſtat ſeu præceptis. Quemadmodum autem amor Dei niſi proximi amore non completur (quia objectum charitatis proprium & verum, cum Deo, id quod diligi vult Deus, rectè ponitur) ità qui ſic Deum amat ut excludat proximum, nec primam Legis rectè obſervat partem, neque implet totam. Judæi igitur, quemadmodum non parùm aberrarunt, cùm ſolum illud quod Deut. 6. 5. exſtat, *Diliges Dominum Deum tuum* &c. à parte altera quæ Levit. 19.18. legitur, *Diliges proximum tuum ut te ipſum*, ſepararent: ità qui priorem partem πλήρωμα τοῦ νόμου dicerent, haud minùs fallebantur; quod poſteriori convenit: Non tantùm quia ex amore Dei vero amor proximi exoritur, eúmque complet, ut diſertè à Johanne 1. Epiſt. cap. 4. v. 12. dicitur, *Si diligamus alii alios, Deus in nobis habitat, ejúſque charitas in nobis completa eſt*; ſed & quòd hæc pars ſuperiori addita abſolvit ſeu conſummat Legem: Quemadmodum & paſſim eâ voce utuntur Græci: ut cùm Plato in Timæo, τὸν τέλειον χρόνου ἀριθμὸν, τὸν τέλειον πληροῦν ἐνιαυτὸν, dixit. Neque enim hìc πληροῦν τὸν νόμον ità dicitur ut cùm πληροῦν τὸν νόμον, qui perfectè Legem implet, vulgò dicitur; ſed qui τὸ πλήρωμα, *quod adhuc deficit vel deeſt*, addit atque apponit. Quod quidem πλήρωμα compendio contractum, ut hìc factum ab Apoſtolo, ἐν ἑνὶ λόγῳ ὅλον τὸν νόμον πληροῖ, *unico precepto totam complet Legem.* quemadmodum qui illud præſtat, totam complet Legem. Idem autem πληροῦν & τελειοῦν interdum Helleniſtæ dicunt; ut cùm, ἕως οὗ ἐτελείωσε Σολομὼν τὸν οἶκον, dicitur: verè enim complet, qui poſtremam partem addit primæ, ac conſummat ſic quod cœpit. Cui autem deeſt aliquid, nec πλήρωμα nec πληροῦσθαι dicitur: contrà vero, ſi quis diem anno addat ultimũ, πληροῦν eum dicitur; qui & rectè πλήρωμα τοῦ ἐνιαυτοῦ dicetur. Quemadmodum amorem proximi, qui alteri accedit, rectè παντὸς πλήρωμα τοῦ νόμου dicas: ut cùm finem *abſolvere* aut *coronare opus* dicimus. Ergò ut finem, πλήρωμα τοῦ ἔργου, dicunt Græci; ità finem Legis, amorem proximi, Apoſtolus. Cap. 6. cùm dicitur, Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει, operæ precium eſt audire B. Auguſt. qui De conſenſu Evang. l. 2. c. 30. *Niſi Oneris nomen ſub diverſis ſignificationibus acceperis, proculdubio putabis eundem in loquendo ſibi eſſe contrariũ; & hoc in una ſententia tam vicinis poſitis verbis: qui cùm paulò antè diceret,* Alter alterius onera portate, *poſtea dixit*, Unusquisque proprium Cap. 6. v. 5.

ONUS PORTABIT. *Sed alia ſunt onera participandæ infirmitatis, alia reddendæ rationis Deo de actibus noſtris.* cùm in altero ſit βάρη, in altero φορτίον: quæ omnino diverſa. Βαστάζειν τὰ ἀλλήλων βάρη, eſt, τὰ ἀλλήλων βάρη συμβαστάζειν, aut potiùs, ἀλλήλοις συμβαστάζειν τὰ βάρη. Quod ab operis deſumtum, quæ eandem putà trabem, aut quid ſimile, communicatis inter ſeſe viribus movere aut geſtare ſolent. Alterum, è re militari: Et fortaſſe locum, Καὶ ἔκοψαν καί γε πάντες αὐτοὶ ἕκαστος φορτίον, καὶ ἦραν,
v. 11. Judic. 9. 49. reſpexit. Eodem capite cùm legitur, Ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί, mirum nobis videri ſolet, tantum etiam hic operæ adhibuiſſe interpretes. Quorum princeps B. Hieronymus fuit: qui ex hoc loco, non fuiſſe totam ab Apoſtolo ſcriptam hanc Epiſtolam, ſed affectûs causâ manu propriâ quædam in fine tantùm ſcripſiſſe eum, judicavit. Videndum autem, an non eruditis impoſuerit diſtinctio (quod ſanè mirum nemini videri poteſt, cùm pleriſque antiquiſſimi, ut plurimùm, deſtituantur codices; cujus eſſe teſtes poſſunt quibus unquam aliquid commercii cum illis fuit.) ut poſt illa, τῇ ἐμῇ χειρὶ, plena tollatur: hoc modo, Ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ, Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκὶ, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται. Locus elegantiſſimus. Uſitatum eſt prophetis quoque, ut ſi quæ præ reliquis notari à lectoribus in ſcriptis ſuis velint, ea ſtylo ferreo, aut ratione aliquâ peculiari, ſcribere ſe dicant: ut apud Jobum alibi. Eſaias; *Sume tibi librum grandem, & ſcribe in eo ſtylo hominis*, VELOCITER SPOLIA DETRAHE, CITO PRÆDARE. Literas enim eminentes notat: Quales erant quibus in inſcriptionibus Romani quoque utebantur: ut & nos hodie, quoties aliquid in ſcripto præ cæteris notari volumus. Ità hic Apoſtolus magnis atque eminentibus ſcripſiſſe literis ſe ait quæ ſequuntur: ut ea animo infigerent, nimirum. Quales *unciales illæ literæ*, de quibus Præfat. in Jobum B. Hieronymus; *Habeant qui volunt veteres libros, vel in membranis purpureis auro argentóque deſcriptos, vel uncialibus, ut vulgò aiunt, literis.* ferè ut *cubitales*, ſive *cubitum longas, literas*, quæ eminerent, dixit Comicus: qui Rudente,

Cubitum hercle longis literis ſignabo jam uſquequaque.

ut & alibi. Mens eſt; *Putate me hæc verba, quæ totius ferè ſummam continent Epiſtolæ, literis maximis exarare vobis, ut ea infigatis animo. Videte quantis literis hæc manu meâ ſcripſerim.* Πηλίκα, ſunt διάφορα aut διαφέροντα, quæ cæteris majora ſunt. Heſychius, Πηλίκοις, διαφόροις. eruditè. Hodie hæc itaque vel ſcribæ noſtri vel typographi hoc modo exprimerent; Ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί, ὍΣΟΙ ΘΈΛΟΥΣΙΝ ἘΥΠΡΟΣΩΠΗ͂ΣΑΙ ἘΝ ΣΑΡΚΙ͂, ΟὟΤΟΙ ἈΝΑΓΚΆΖΟΥΣΙΝ ὙΜΑ͂Σ ΠΕΡΙΤΈΜΝΕΣΘΑΙ, ΜΌΝΟΝ ἽΝΑ ΜῊ ΤΩ͂, ΣΤΑΥΡΩ͂, ΤΟΥ͂ ΧΡΙΣΤΟΥ͂ ΔΙΏΚΩΝΤΑΙ. Vulgò *grandes literæ* dicuntur: ut in illo,

Grandibus in tumuli marmore cæde notis.

de inſcriptione enim ſepulcrali agit. Talibus autem tituli vulgò, ac ſimilia, concipi ſolebant: Qualis in cruce pendentis fuit Domini; de quo rectè dicas, Πηλίκοις γράμμασιν οἱ θεοκτόνοι ἔγραψαν, ΟὟΤΟΣ ἘΣΤΙΝ ἸΗΣΟΥ͂Σ Ὁ ΒΑΣΙΛΕΎΣ ΤΩ͂Ν ἸΟΥΔΑΙΏΝ; Talibus, ut veriſimile, januis inſcriptum, CAVE CANEM. quod quadratâ literâ expreſſum, autor elegans & nequam notat: Ut & titulus, eodem autore, pittaciis quæ vini amphoris affixa inſcriptus: Idque quod Tuſcorum, ut Afranius volebat, linguâ, deprecando incendio, oſtiis inſcribebatur; ARSE VORSE, ſcilicet: aliáque innumera. Magnam enim partem ſupellectilis Romani, literatam, hoc eſt, longis literis, ut loqui ſolet Comicus, inſcriptam, habebant. Quale & S illud haud dubiò fuit, quod tricliniorum diætarúmque foribus, ad imperandum maledicendi ſilentium, inſcribi ſolitum. Neque refert, quòd nonnullos ex antiquis ſemper grandioribus, quas *capitales* vulgò dicimus, fuiſſe uſos quidam velint: nihil enim obſtat, quominus & inter tales eminere quædam potuerint. Recentior interpres, qui miratur cur tantopere hic ſeſe torqueant interpretes, ipſe interim Hilarii, Hieronymi, Theophylacti,

Chryſoſto-

Chryſoſtomi, aliorúmque rejicit ſententiam, longas, ut videtur, literas epiſtolas vult eſſe; cùm tamen ipſe fateatur, longiores ad Romanos Corinthióſque ſcripſiſſe Apoſtolum. Et quid refert, cujus manu ſcriptæ fuerint? an enim ideo prolixæ minús? Adde, quòd illud, τῇ ἐμῇ χειρὶ, quod eſt αὐτοχειρὶ, vel ad hanc epiſtolæ partem, vel ad ipſa quæ diximus verba, quibus totius Epiſtolæ compendium ac ſumma continetur, referri poteſt; ut tantò plus autoritatis iiſdem ſic conciliet. Neque γράμμα, quamvìs id nonnunquam Attici affectant, de epiſtola rectè ſemper dicas: ut ſi quis τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἢ Ἐφεσίους ἐπιστολὴν, τὸ πρὸς Ῥωμαίους ἢ Ἐφεσίους γράμμα, dicat. Mihi certè aliud, Ἐφεσίων ἐπιστολαί: aliud, ſuperſtitioſa, de quibus Græci, Ἐφέσια γράμματα. Et quis libellum qui nunc Ἐπιστολικοὶ χαρακτῆρες inſcribitur, Χαρακτῆρες γραμμάτων inſcribat? Syrus autem planè aliud agebat. Igitur, πηλίκοις, μεγάλοις. *Videte quantis literis*, hoc eſt, *quàm ſeriò*, quod ſequitur, hic ſcribam. v. 18. Sed & in concluſione ubi dicitur, Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, haud facilè impetrare à me poſſum ut cùm iis ſentiam qui, *ſpiritum*, *carnis juſtitiæ* opponi volunt: cùm, τὸ πνεῦμά σου, Apoſtolo is ipſe ſit ad quem ſcribit. Pro quo poſtea in Eccleſiam illa paſſim, etiam in Patrum epiſtolis, obvia, ἡ σὴ εὐλάβεια, ἡ σὴ εὐσέβεια, ἡ σὴ λογιότης, ἡ σὴ θεοσέβεια, ἡ σὴ ἀγάπη, ἡ σὴ καλοκἀγαθία, ἡ σὴ δεξιότης, ἡ σὴ τιμιότης, ἡ σὴ φιλανθρωπία, & quod magis adulationem ſapit, ἡ σὴ τελειότης, ἡ σὴ ἱερὰ διάθεσις, & ſimilia, paulatim irrepſerunt. Quemadmodum contrà, cùm de ſe agerent, ἡ ἐμὴ βραχύτης (quod, *mea parvitas*, Valerio Maximo) aliáque ejuſdem generis. Porrò, τὸ πνεῦμα ità jam tum tempore Apoſtoli uſurpatum, vel ex ipſo, loco non uno, probari poteſt. Ità quod aliàs, Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου μετά σου, in concluſione Epiſtolæ poſterioris quam ad Timotheum ſcripſit, Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύματός σου, dixit, cùm in priori, Ἡ χάρις μετά σου, dixiſſet. Eodem autem modo & poſtea hoc ipſum fuiſſe in uſu, vel illud Chryſoſtomi ad 10. Matthæi evicerit, Καὶ ὅταν εἴπω, Εἰρήνη ὑμῖν, εἶτα εἴπητε, Καὶ τῷ πνεύματί σου, μὴ τῇ φωνῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ γνώμῃ λέγητε, μὴ τῷ στόματι, ἀλλὰ καὶ τῇ διανοίᾳ. Ἂν δὲ ἐνταῦθα μὲν λέγῃς, Εἰρήνη καὶ τῷ πνεύματί σου, ἔξω δέ μοι πολεμῇς, &c. *Et cùm dixero*, Pax vobis, *vóſque deinde dixeritis*, Etiam Spiritui tuo, *id non voce tantùm dicite, ſed & animo, non ore tantùm, ſed & mente. Si ergò hic*, Pax Spiritui tuo, *dicas, extrà verò bellum mihi inferas*, &c. Quod tamen tum ità extra adulationis aleam, ut de ſe alibi Apoſtolus, συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, hoc eſt, ἐμοῦ, dixerit. Ut Hebræi, נפשי, quod, ἡ ἐμὴ ψυχὴ, Helleniſtæ. Sed nec in Liturgiis ſuis aliter Græci: ubi poſtquam Epiſcopus dixit, Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν, populus, ut aliàs, Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου, reſpondet: cùm Epiſcopus dicit, Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν, populus, Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου, reſpondet. Sed & hominem à potiori parte ſic antiquis dici Theologis, nec novum nec inuſitatum eſt. Quid enim ſpiritus, niſi anima? unde & qui aliter acceperunt, ab Eccleſia damnati ſunt. Vide Gennadium De Eccleſiaſticis dogmatibus. Auguſtinus De tempore, *Spiritus noſter, quo vivit omnis homo, anima vocatur*. Quare eruditis, cùm aliter hoc loco id accipiunt, mirum eſt, nè Apoſtolum quidem hoc quod dicimus nunc perſuaſiſſe.

Capita Epiſtolæ ad Epheſios.

α'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἐκλογῆς ἡμῶν, ϗ εἰσαγωγῆς, ϗ τελειώσεως.

β'. Εὐχὴ περὶ γνώσεως τῶν ἐν Χριστῷ εἰσαχθέντων ἀγαθῶν εἰς ἡμᾶς.

γ'. Περὶ τῆς ἐθνῶν ϗ Ἰουδαίων οἰκειώσεως πρὸς Θεὸν διὰ Χριστοῦ ἐπ' ἐλπίδι κατὰ χάριν.

δ'. Περὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ θείας σοφίας, εἰς φωτισμὸν ἐθνῶν ϗ ἔλεγχον δαιμονίων.

ε'. Εὐχὴ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας εἰς δύναμιν ϗ ἀγάπην Θεοῦ.

ς'. Παραίνεσις περὶ ἀγάπης ἑνωτικῆς, ᾗ ϗ τὰ χαρίσματα διῄρηνται πρὸς ὠφέλειαν κοινήν.

ζ'. Περὶ σωφροσύνης ϗ δικαιοσύνης ποιούσης ἡμᾶς θεοειδεῖς.

η'. Περὶ τοῦ ζῆν ἐπαξίως τοῦ ἁγιασμοῦ, ἔργοις τὴν κακίαν ἐλέγχοντας, μὴ λόγοις· πνεύματι δὲ πληρουμένους διὰ ψαλμῶν, μὴ οἴνῳ.

θ'. Διάταξις οἰκετικῶν καθηκόντων ἀρχομένοις ϗ ἄρχουσι κατὰ Χριστόν.

ι'. Ἐν σχήματι ὁπλίσεως περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν δυνάμεως.

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN EPISTOLAM PAULI AD EPHESIOS;
Sive,
Liber decimus.

Cap. I.

Epiſtola ad Epheſios, quinta nunc ordine, Media B. Hieronymo dicta; & quare. De obſcuritate ejus judicium ejuſdem. Ἐφέσια γράμματα ἀπόκρυφα. *Locus,* περὶ ἐξουσίας, δυνάμεως, καὶ κυριότητος, *deque eo ejuſdem judicium.* οἱ προηλπικότες ἐν τῷ Χριστῷ. Ἐλπίζειν, πιστεύειν. *Apoſtoli quare* οἱ ἐν Χριστῷ προηλπικότες *dicantur. Iidem Elementa ſive* στοιχεῖα *dicti.* Ἀπαρχαὶ Ἀχαΐας. *Locus,* Πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, *& quomodo ſuperioribus cohæreat.* πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς, *&* πεφωτισμένους ὀφθαλμούς. πεφωτισμένους ἔχοντας. ἠλπικότες ἐσμέν. τὸν πατέρα τῆς δόξης. Δόξα, *in Sacris. Locus,* κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος. Ἀὴρ, σκότος. *De loco Angelorum qui peccarunt, ſententiæ diverſæ. Locus,* Τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Ὁ νόμος τῶν ἐντολῶν Τὰ δόγματα Ἐντολή. *Mens loci.* Τὸ δόγμα *à poſterioribus Magiſtris Hebræorum receptum.*

EPiſtola cui πρὸς Ἐφεσίους inſcriptio (quæ nunc quinta nobis ordine inter Paulinas) mirum videri poſſit, quòd Media B. Hieronymo dicatur: *Nunc,* inquit, *ad Epheſios tranſeundum eſt; mediam Epiſtolam Pauli, ut ordine, ità ſenſibus. Mediam autem dico, non quòd primas ſequens extremis major ſit; ſed quomodo cor animalis in medio eſt: ut ex hoc intelligatis, quantis difficultatibus, quàm profundis quæſtionibus involuta ſit.* Quod cùm dixit, ad *profundum cordis* reſpexiſſe videtur: quo ſenſu cogitationes intimæ, τὸ βαθὺ τῆς καρδίας, vel βαθεῖα καρδία, לב עמק Regio Prophetæ dicitur. Quod & cætera teſtantur quæ de obſcuritate Epiſtolæ hujus ab eodem dicuntur: Ad caput 4. *Non vobis moleſtum ſit, ſi diu in obſcurioribus immoremur. Cauſati enim in principio ſumus, inter omnes Pauli Epiſtolas hanc vel maximè & verbis & ſenſibus involutam.* Quemadmodum Præfatione tertiâ diſertè notat, *Beatum Apoſtolum ad nullam Eccleſiam tam myſticè ſcripſiſſe, & abſcondita ſeculis revelaſſe ſecreta.* Quod nomen alibi in iis quæ ad hanc Epiſtolam ſcripſit, iis tribuit quæ ἀπόκρυφα dicuntur, & paucorum manibus teruntur; *Arbitror itaque illum,* inquit, (Apoſtolum videlicet) *de traditionibus Hebræorum ea quæ ſecreta ſunt in medium protuliße.* de loco, ſcilicet, ubi ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος fit mentio: quas voces indidem depromtas exiſtimat. Ego interim plus obſcuritatis in hac quàm in cæteris vidore nondum potui: Unde & nonnunquam ſuſpicatus ſum, B. Hieronymum, virum qui de exterorum ſcriptis literiſque interdum cogitaret, τὰ ἀπόκρυφα Ἐφεσίων γράμματα, cæteráque quæ de crypticis vel ſymbolis vel notis, quibus delectari videbantur illi, ab antiquis obſervantur, habuiſſe in animo: fortè & exiſtimaſſe, iis ſe accommodaſſe eum qui (ut ipſe de ſe loquitur) omnia in omnibus factus eſt, Apoſtolum. Dianæ Epheſinæ ſtatuæ inſcriptum fuit, ΑΣΚΙΟΝ, ΚΑΤΑΣΚΙΟΝ, ΛΙΞ, ΤΕΤΡΑΣ, ΔΑΜΝΑΜΕΝΕΥΣ, ΑΙΣΙΑ. tenebræ, lux, terra, annus, sol, veritas, ſeu, vera. quæ plurimùm ad conſtitutionem ſeu conſervationem

tionem univerſi conferre credebantur. De quibus corruptiſſimus ac planè mutilus in
Heſychii Epitome exſtat locus: qui ità nunc concipitur; Ἐφέσια γράμματα ἦν μὲν πά-
λαι, ὕστερον δὲ προσέθεσάν τινες ἀπατεῶνες καὶ ἄλλα. φασὶ δὲ τῶν πρώτων τὰ ὀνόματα
τάδε· ἄσκι, κατάσκι, αἶξ, τέτραξ, δαμναμενεὺς, αἴσιον. δηλοῖ δὲ τὸ μὲν ἄσκι, σκότος, τὸ
δὲ κατάσκι, φῶς, τὸ δὲ αἶξ, αὐτὸς, δαμναμενεὺς δὲ, ἥλιος, αἴσιον δὲ, ἀληθές. ταῦτα οὖν ἱερὰ
ἐστὶ καὶ ἅγια. cùm ſcribendum ſit, Ἐφέσια γράμματα. Ἦν μὲν πάλαι ταῦτα ϛ'. *erant
quidem olim numero ſex*, ὕστερον δὲ προσέθεσάν τινες ἀπατεῶνες καὶ ἄλλα. φασὶ δὲ τῶν πρώ-
των τὰ ὀνόματα, τάδε· Ἄσκιον, κατάσκιον, λὶξ, τετράς, δαμναμενεὺς, αἴσιον. δηλοῖ δὲ
τὸ μὲν ἄσκιον, σκότος· τὸ δὲ κατάσκιον, φῶς· τὸ δὲ λὶξ, τὴν γῆν· τετρὰς δὲ, ὁ ἐνιαυτός·
δαμναμενεὺς δὲ, ὁ ἥλιος· αἴσιον δὲ, τὸ ἀληθές. Clemens Alexandrinus; Σημαίνει δὲ
ἄσκιον μὲν τὸ σκότος, μὴ γὰρ ἔχειν τοῦτο σκιάν· φῶς δὲ κατάσκιον, ἐπεὶ καταυγάζει τὴν
σκιάν· λὶξ δέ ἐστιν ἡ γῆ κατ' ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν· καὶ τετρὰς ὁ ἐνιαυτὸς, διὰ τὰς ὥρας·
δαμναμενεὺς δὲ ὁ ἥλιος, ὁ δαμάζων (fortè, ὁ δαμάζων τὸ σκότος·) τὰ αἴσια, ἡ ἀληθὴς
φωνή. Quòd ſi autem ideo magis ἀπόκρυφος aut obſcura hæc Epiſtola quia ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας,
καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος meminit, quæ ex Hebræorum traditionibus protuliſſe hic in
medium voluit, quid Epiſtolâ ad Coloſſenſes fiet, ubi itidem θρόνους, κυριότητας, ἀρχὰς,
& ἐξουσίας habes? Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα &c. εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴ-
Cap. 1 τε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι, c. 1. v. 16. Primo autem capite occurrit illud, Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς
v. 12. εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ. Ubi nullâ ſubtilitate opus
eſt. Ἐλπίζειν eo ſenſu quo Joh. 5. 45. εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε, hoc eſt, *credidiſtis*, dicitur:
quod ἐπιστεύσατε Chryſoſtomus interpretatur; ut cùm, ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ, 1. Cor.
15. 19. quemadmodum & ἐλπίδα ζῶσαν, *ſpem vivam*, credentibus 1. epiſt. cap. 1. v. 3.
tribuit Petrus; Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ
ἔλεος ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν. Ut ità οἱ προηλπικότες ſint Apoſtoli: non, ut
vult Ambroſius, quòd ex Judæis oriundi, non ex gentibus, in Chriſtum venturum ſpe-
rarint; ſed quòd primitiæ ſimpliciter καὶ ἀπαρχαὶ credentium hi eſſent: quemadmodum
ἀπαρχαὶ Ἀχαΐας noſtro ſemel atque iterum, qui primò ibi crediderant, dicuntur. Un-
de & Apoſtoli *elementa* alibi, hoc eſt, στοιχεῖα, B. Hieronymo dicuntur: quemadmodum
rectè hoc ſenſu τοὺς προηλπικότας, *elementa ſpei*, dicas. Προηλπικότες igitur, reſpectu
cæterorum, quod ad fidem: ut ſi προελθόντες, & ſimilia dicas, cùm ad ordinem aut lo-
cum referuntur. Non de Judæis ergò, quod cùm ex ſequentibus tum præcedentibus pla-
num arbitror, nunc agit: niſi plenitudinem quoque temporum, imò τὴν οἰκονομίαν τοῦ
πληρώματος τῶν καιρῶν, cujus jam meminit, meliùs ad Judæos quàm ad illum in quo
ἀνακεφαλαίωσιν πάντων factam eſſe ibidem dixit, referri dicamus: quò & ſequens ver-
ſus, non minùs quàm qui hunc de quo nunc agimus præcedunt, manifeſtè ſpectat. Et
quos propriè magis quàm Apoſtolos προηλπικότας dixit, qui ἐν τῷ Χριστῷ addit, ad
quem & ſuperiora refert? quos deinde, ex prædicatione quam ex iis audiverunt, eos ad
quos ſcribit ſecutos ait: Εἰς τὸ εἶναι, inquit, ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλ-
πικότας ἐν τῷ Χριστῷ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἐσφραγίσθητε.
v. 17, Eodem capite locus ille, Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης,
δώῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, deinde illud verſu proxi-
18. mo, Πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλ-
πὶς &c. non levem interpretibus difficultatem objecit. Inter quos B. Hieronymus, qui
libenter ſolœcos aut ἀνακόλουθα in Paulo vel admittit vel obſervat, aliud hoc loco egit:
imprimis autem cùm notat, *Quod autem ſequitur*, ILLUMINATOS OCULOS CORDIS
VESTRI, *ità per hyperbaton reddi poteſt; Propterea & ego, audiens fidem veſtram in Do-
mino Jeſu in agnitione ejus, illuminatos oculos cordis veſtri, & in omnes ſanctos, non ceſſo*
&c. cùm locus ipſe quò reſpexit, totus ſic legatur, Διὰ τοῦτο κἀγὼ ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς
πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν
ὑπὲρ ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου. Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δώῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει
αὐτοῦ· πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ
ἐλπὶς

ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις. Ut, ſi illi credimus, ordo ſit, Διὰ τοῦτο κἀγὼ ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας εἰς τὸ εἰδέναι. de quo hyperbato cogitaſſe Apoſtolum quis exiſtimabit? Difficultatem ullam recentior interpres eſſe negat, ſi præſertim cum Ambroſio illud, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς, ad τὸ, δῴη, referatur; ut ſit, *Det vobis ſapientiæ Spiritum*, &c. *& illuminatos oculos.* ut ſola copula intelligatur. Ambroſius autem ità; *Ut Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti, Pater claritatis, det vobis Spiritum ſapientiæ & revelationis, in agnitione ejus illuminatos habere oculos cordis veſtri, ad hoc ut ſciatis*, &c. Hoc ergò illi placet; niſi quòd non rectè τὸ *habere* inſeri exiſtimet. Quis autem eâ quâ voluit mente non πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς ſed πεφωτισμένους ὀφθαλμοὺς potiùs dicendum fuiſſe, Græcè doctus non intelligit? Neque tamen aliud placuiſſe Tertulliano videtur, cùm dixit, *Ille dabit illuminatos cordis oculos, qui etiam exteriores oculos luce ditavit*, lib. Adversùs Marcionem 5. Quid igitur? Mihi nè illi quidem ſatisfaciunt, qui mutandum aliquid exiſtimant; ut πεφωτισμένοις nimirum legatur: quò nunquam, niſi cùm urget neceſſitas aut codices præeunt, deveniendum. Quæ autem difficultas, ſi πεφωτισμένους, Hebraiſmo notiſſimo, pro πεφωτισμένους εἶναι, quod eſt, φωτίζεσθαι, ponatur? hoc modo, Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ. Πεφωτισμένους εἶναι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, *Ut Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti, Pater gloriæ, det vobis Spiritum ſapientiæ & revelationis, per cognitionem ejus. Ut illuminati ſitis, quoad oculos mentis veſtræ*; vel, *ut det illuminari vos oculis mentis veſtræ.* Malim autem abſolutè poni ac diſtingui ut nunc legitur, quàm ad ſuperiora referri: quanquam & verba illa, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, non malè cum πεφωτισμένους junganturs ut, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ πεφωτισμένους εἶναι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, dicatur. Neque quicquam ſanè, quod ad ſenſum, vulgaris verſuum diſtinctio præſcribit. Πεφωτισμένους εἶναι ergò dixit quemadmodum ἠλπικότες ἐσμὲν dicitur. Notum illud, ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ: niſi quòd plenè ibi effertur. Ἠλπικώς εἰμι, πεφωτισμένος εἰμί. Et, πεφωτισμένος τοὺς ὀφθαλμοὺς, quomodo Græcè dicatur, vel pueri ſciunt. Nam ſi τὸ, κατὰ, quod ſæpius diſſimulatur, ſimul expreſſum eſſet, nihil ſanè aliud quàm φωτίζεσθαι κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας dixiſſet. Sed nec cum B. Ambroſio ſanè, τὸν πατέρα τῆς δόξης, *Patrem claritatis* dicam ſed *gloriæ*: quæ δόξα, (quod non ſemel jam diximus) interdum *majeſtas Dei*, interdum ipſa ſit *Divinitas* ſive *Deitas*: Cujus *principium ac originem* Patrem quidam dixerunt: Gennadius, *Pater ergò principium Deitatis*; Rabbanus Maurus, *Pater origo eſt Divinitatis.* De Jehova autem ipſo, ἡ δόξα Κυρίου,
non ſemel dicitur. Capite ſecundo cùm legitur, κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, Cap. 2.
ità accipio ac ſi τοῦ σκότους (quod Homero uſitatum ac Heſiodo) dictum eſſet. De quo v. 2.
non ſatis plerique ex antiquis cogitaſſe videntur, qui ideo aerem habitationis loco deſertoribus Angelis adſcripſerunt: Quemadmodum & Scholaſtici, qui alios ex iis qui peccarunt apud inferos, alios in aere verſari voluerunt. Nè de Auguſtino dicam, qui ut imam alibi hujus quem haurimus aeris caliginem iis tribuit, ità alibi, ante peccatum quidem, in puriori aere verſatos fuiſſe, poſt, in caligine verſari exiſtimat. Rectè igitur *caliginem* hic dicas: atque hoc Apoſtolus voluit. Apud Homerum certè paſsim Grammatici ἀέρα, σκότωσιν, *caliginem*, interpretantur. Et an non cui hic ἐξουσία ἀέρος alias ἐξουσία σκότους tribuitur? ut cùm, ἀλλ' αὕτη ὑμῶν ἐστὶν ἡ ὥρα καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους. ut ejus intelligatur poteſtas qui in tenebras damnatus eſt; cujus poteſtas ἐξουσία τοῦ ἀέρος hic dicitur. Locus non parùm obſcurus pleriſque, nec ſine cauſa, viſus eſt qui eodem capite
legitur, Τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. v. 15.
Ubi tantum abeſt, ut τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν & τὰ δόγματα eruditi diſtinguant, ut hoc velle Apoſtolum exiſtiment, *Legem ipſam rituum unà cum ipſis ritibus abrogatam.* Quaſi qui Legem rituum abrogatam ait, non & ritus ſimul abrogatos dicat; aut qui abrogatas dicit ceremonias, Legem ceremonialem relinquat. Cùm ὁ νόμος τῶν ἐντολῶν ipſa Lex ſit: Quæ non obſervata, mortis doctrina Rom. 7, 10. dicitur Apoſtolo: ubi

ἐντολὴ, ut hoc loco, Καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον. Cùm ἐντολὴ & νόμος ταυτοδυναμοῦντα eo capite ſint; ut cùm dicitur, Ὥστε ὁ μὲν νόμος, ἅγιος· καὶ ἡ ἐντολὴ, ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή. ubi interpres recentior τὴν ἐντολὴν, *mandatum illud*, interpretatur. Ergò νόμος ἐντολῶν hic, ἐντολὴ, aut νόμος, vel αἱ ἐντολαὶ τοῦ νόμου: quæ hypallage nec dura & imprimis uſitata. Ὁ νόμος igitur τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν is eſt qui, quod ad ritus ceremoniáſque, hìc *abrogatus* dicitur. Δόγμα autem Helleniſtis etiam de ſingularum gentium ſtatutis uſurpatur: quales rituales Judæorum leges. Quanquam vix dubitem, quin ipſa vox Græca in uſu fuerit Magiſtris: Quemadmodum דוגמא, quod eſt δόγμα: Ut cùm, אין דוגמתו, *non eſt ſimile ei*, dicunt: Quamvìs prior ſyllaba aliter à Græcis (דגמא nempe בחירק, *digma per chirec*, ut loquuntur ipſi) ſcribatur.

Cap. II.

Locus, Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, *& quo pacto ordinandus. Locus,* Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. Πατριά. אבות: *& quomodo nonnunquam id interpretentur Helleniſtæ.* Πατρότητος, Υἱότητος, *&c. nomen unde ad homines, ſecundùm veteres Theologos, tranſlatum. Locus,* καταλαβέσθαι, τί τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος, *&c. Ritus oblationis Theruma & Thenupha. Idem locus quomodo intelligendus; & unde hæc ſumta. Locus,* γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. *Interpretes quo pacto eum converterint locum. Mens ejus.*

Cap. 3. CApite tertio nè quis iterum ſolœci, & quidem, ut videtur, manifeſti, cùm Hierony-
v.13. mo Apoſtolum accuſet, verba illa de quibus multa veteres, Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν
ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν, uſque ad illa, Ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥι-
ζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, parentheſi (quas mirificè, ut tota notavit Antiquitas, Apo-
ſtolus amavit) tranſpoſita non injuriâ videri poſſunt: Quemadmodum & in iis quæ
parentheſin ſequuntur, verba paulò aliter perſpicuitatis causâ, quanquam leviter, ipſâ in-
terpretatione emollienda: ac ſi ſcriptum eſſet, Ἵνα ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιω-
μένοι ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος
καὶ ὕψος. hâc mente, Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἵνα
ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις,
τί τὸ πλάτος &c. ità ut ipsâ, ſi hoc fiat, παρενθήκη opus fortè non ſit: cùm & poſteriora
commodè ſic connectantur; κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἵνα
ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι &c. *Ideo genua*, in-
quit, *ad Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti flecto, ut det vobis.* Quid? Κραταιωθῆναι
διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον· tum &, κατοικῆσαι τὸν Χριστόν. quæ ἀσυνδετα
ſcriptori huic vel imprimis uſitata: niſi pro, τοῦ κατοικῆσαι, dictum malis; quod & ipſum
ſatìs uſitatum. Maximè enim uſitata, ſine ulla oſtentatione ingenii, ſectamur. Quanto-
pere autem in hoc loco ſeſe torſerint antiqui, videatur Photius. Capite eodem eruditiſſi-
v. 15. mus ſequitur locus, Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. In quo ni-
hil argutandum de familiis: Quanquam rectè B. Hieronymus; *Porrò cognatione fra-
tres vocantur, qui ſunt de una familia, id eſt, patria, quas Latini Paternitates vocant*,
Adverſùs Helvidium. Nyſſenus in Pſalmos cap.8. Καὶ ἔθετο αὐτοὺς ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς,
ἀντὶ θηρίων, πρόβατα πατριᾶς· πατριὰν δὲ ὀνομάζει τὸ σύστημα τῶν εἰς τὸν θεῖον κατάλο-
γον συντελούντων, ὡς καὶ ὁ Παῦλος λέγει, Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνο-
μάζεται, *Poſuitque eos bonus paſtor non feras ſed oves τῆς πατριᾶς. Ità autem cœtum eorum
vocat qui in libro vitæ conſcripti ſunt: Quemadmodum & Apoſtolus dixit*, EX QUO
OMNIS FAMILIA IN CŒLIS ET TERRA NOMINATUR. qui locus parùm emenda-
tè in poſtrema editione legitur. Porrò, ut ad rem veniamus; uſitatum Helleniſtis, ut
quoties in Hebræo vox οἶκος, aut ἀρχὴ, aut ἄρχων, aut ſimilis, præcedit, eam quæ cum
illis jungitur, אבות videlicet, hoc eſt, *patrum*, voce πατριᾶς aut πατριῶν exponant: cu-
jus

jus paſſim exempla exſtant. Sic Exodi 12.3. *tollent ſibi agnum ſinguli per domum patrum*, κατ' οἴκους πατριῶν. ubi τὸ, οἶκος, habes, cui πατριῶν jungitur. Sic Exodi 6. 25. *Iſta ſunt capita patrum Levitarum*, Αὗται αἱ ἀρχαὶ πατριᾶς Λευιτῶν. ubi τὸ, ἀρχὴ, habes. Sic 1. Paralip. 27. 1. *principes familiarum, tribuni*, ἄρχοντες τῶν πατριῶν, χιλίαρχοι. ubi ἄρχοντες habes. Et ſic ferè ubique. Ità τὸ, πατέρων, per πατριῶν exponunt. Unum ergò eſſe Patrem aut Paternitatem vult, à qua omnes reliqui dicuntur patres; ſive, à quo omne nomen paternum quod ubique. Si Hebraicè ſcripſiſſet, כל אבות dixiſſet. Omne ergò nomen paternum, tam eorum qui in cœlo quàm eorum qui in terris, eò, ſed in Chriſto, referendum. Notum autem illud, Εἷς γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, *Unus enim Pater veſter, qui in cœlis*, Matth. 23. 9. A quo reliqui, & abuſivè, patres dicuntur. Quod Theologi viderunt veteres, cùm notant, Ὅτι οὐκ ἐξ ἡμῶν κατηνέχθη ἐπὶ τὴν μακαρίαν Θεότητα τὸ τῆς Πατρότητος καὶ Υἱότητος καὶ Ἐκπορεύσεως ὄνομα· τοὐναντίον δὲ, ἐκεῖθεν μεταδέδοται, *Non à nobis ad beatam Deitatem Paternitatis aut Filiationis aut Proceſſionis tranſlatum eſſe nomen: contrà verò, indè communicari nobis.* qui ut hoc confirment, locum hunc adducunt: Inter quos, lib. De Orthodoxa fide, Damaſcenus. Ut πατριὰ ipſis autoribus ac interpretibus Græcis πατρότης ſit, hoc eſt, *paternitas*: Quâ voce & antiquus utitur interpres. Non procul ab hoc loco legitur & illud, Ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ v. 18.
ὕψος. Ubi quemadmodum recentiores quidam mirantur Theologi, veteres in his dimenſionibus tantopere argutari, ità minùs aliis huc facere videntur quæ de ritu oblationis Theruma & Thenupha notarunt ipſi. Fortè & eos ratio fefellit. Dimenſionum autem meminit quia τεθεμελιωμένοι jam dixerat, & τῆς ἐνοικήσεως τοῦ Χριστοῦ meminerat. In ædificiis Teſtamenti Veteris hæc tria, τὸ πλάτος, τὸ ὕψος, καὶ τὸ βάθος, interdum & τὸ μῆκος, conſiderantur: ut Gen. 6. 14. ubi de conſtructione arcæ agitur: ſed & paſſim, cùm de templo; quò potiſſimùm reſpexit. Ut cùm Zachar. 2. 2. Propheta, viſum ſibi quendam, ait, in cujus manu funiculus menſuræ, qui veniſſe ſe ut urbem Sanctam metiretur, videretq; πηλίκον τὸ πλάτος αὐτῆς καὶ τὸ μῆκος, teſtaretur. Nullis igitur argutiis ad mentem loci opus; cùm ab ædificiis, ut dixi, tranſlatum ſit, in quibus quatuor hæc conſiderantur: ut in templo, quod dixi. Quemadmodum & Magiſtris uſitatum, cùm rei alicujus magnitudinem deſcribunt, ut his continuam definiant: Quod & in eorum Phyſicis invenias. Neq; dubium quin ex hoc loco ſtultiſſimam Sampſæi hauſerint opinionem; qui, quantus altitudine (dicto abſit blaſphemia) & latitudine Chriſtus Spiritúſq; Sanctus eſſet, non docebant tantùm ſed definiebant. Gloſſarium autem Novi Teſtamenti non editum, QUÆ SIT LATITUDO, LONGITUDO, SUBLIMITAS, PROFUNDUM, *hoc ſignificat, ut ſicut in ſphæra tanta longitudo quanta latitudo, & tanta latitudo quantum profundum, ità in Domino omnia æqualia ſint immenſitate infinitatis.* Quid igitur Apoſtolus? Idem dixit quod ad Coloſſenſes cap. 2. 7. Optare ſe, ut vivant ἐρριζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν Χριστῷ: ſimúlque, ut felicitatem hanc intelligant; ut ædificium hoc conſiderent; ut cum aliis Sanctis, qui felicitatis ejuſdem ſunt participes, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος, *quæ ſit latitudo, longitudo, profunditáſq; ædificii hujus ac ſublimitas*, intelligant. In quo communio Sanctorum; cujus radix, cujus fundamentum ipſe Chriſtus, qui in eo habitat. Nemo autem neſcit, quàm ſoliciti Prophetæ, quàm aſſidui ac ſeduli in deſcribendo templo illo manufacto, longitudine ejus, latitudine, ac ſublimitate, partiúmque ſingularum, fuerint. De quo vel novem ultima Ezechielis videantur capita: qui in eo totus. Optat ergò ut & illi idem faciant Apoſtolus; ut, nimirum, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος, animo ac cogitatione metiantur. Ità & ordo confirmabitur quem dixi, Ἵνα ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος, non antiqui illius templi, ſed hujus novi; in quo vos fundati, Chriſtus autem habitat vobiſcum. Sequitur, Γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως v. 19.
ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. In quo ſi non pauciores obhæſiſſe dicam, nihil à vero alienum dixero. Mirari certè interpretes me fateor, qui ità hæc efferunt: Vetus quidem, *Scire*

etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti. Eraſmus, *Cognoſcereque præeminentem cognitioni dilectionem Chriſti.* haud parùm obſcurè, niſi ratio me fallit. Recentior, *Et cognoſcere charitatem illam Chriſti, omni cognitione ſuperiorem.* Quid ſi autem nihil aliud præter ineffabilem amorem illum, illam charitatem quam in communicanda nobiſcum cognitione ſui declaravit nobis Dominus, ſic exprimat? *Det & vobis* γνῶναι, inquit, τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, *ut intelligatis excellentem atque ſupereminentem amorem illum cognitionis Chriſti.* Hoc eſt, quem, cùm ad cognitionem ſui nos vocavit, exhibuit ac declaravit nobis Chriſtus: ut βραχυλογία ſimul leviſque ſit trajectio, Hebræis pariter ac Helleniſtis vel imprimis uſitata. Qualis illa, ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι, pro, ὥστε τοὺς δεσμούς μου ἐν Χριστῷ, hoc eſt, τοὺς ἐν Χριστῷ, φανεροὺς γενέσθαι, ad Philipp. 1. 13. Ità hìc, τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἕνεκα τῆς γνώσεως αὐτοῦ. hoc eſt, ὅτι ἡμῖν ἐγνώρισεν αὐτόν, *quòd ſe nobis patefecerit.* Quam cognitionem ἀποκάλυψιν ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ dixit ſuprà: ubi, Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ. de ejuſdem enim γνώσει hic agitur. Quid, quòd ad Philipp. 3. 8. τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου, quod eſt, τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, ut hic loquitur, omnibus præfert? Iiſdem enim propè verbis hic uſus eſt, niſi quòd ἀγάπην prætermiſit; quod fortaſſe interpretes turbavit. Jam ut ἡ ὑπερβάλλουσα ἀγάπη τῆς γνώσεως αὐτοῦ, *Charitas Chriſti quæ omnem ſuperet cognitionem*, dicatur, non mirum ſi Eraſmo perſuaderi non potuit. Neque enim ſi ità Ariſtoteles locutus eſt, ſequitur Apoſtolum ſic loqui. Certè, ὑπερβάλλειν τὴν γνῶσιν uſitatè magis quàm ὑπερβάλλειν τῆς γνώσεως dici hoc ſenſu, nemo negaverit. Sed & idem Apoſtolus, licèt paulò aliter, τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, dixit: & hoc ſimpliciſſimum. Nec vulgariter profecit qui myſterium hoc capit; quantam in communicanda, ſcilicet, cognitione ſui charitatem ac amorem in nos Chriſtus ſit teſtatus: qui, ut eleganter loquitur Bernardus, *de latibulo Prophetarum, ad oculos piſcatorum egreſſus eſt*; qui *de monte umbroſo & condenſo* (quale vepretum Sinæ fuit, in quo majeſtatem ſuam cum terrore exhibuit, nec conſpici ab Iſraele Deus voluit) *tanquam ſponſus de thalamo ſuo, in campum Evangelii proſiluit.* Cujus ἀγάπης τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος qui intelligit, longè ſupra vetus illud templum, in quo hæc conſiderari ſolent, mentis oculo ac fidei aſſcendit. Hæc igitur ἀγάπη illa Chriſti: quemadmodum eandem communicat nobiſcum Chriſtus. Ad quam mentem eleganter hic Græci Scholiaſtæ, ὅτι αὐτὸς ἐστιν ἡμῖν χορηγὸς ταύτης γνώσεως. Qui & γνῶσιν, φανέρωσιν ſeu *manifeſtationem*, interpretantur. Sed & eruditè quod proximè præceſsit huc referunt, atque ità ordinem verborum inſtituunt, Ἵνα ἰσχύσητε, φησί, καταλαβέσθαι, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, γνῶναί τε τὴν εἰς ἡμᾶς ἀγάπην αὐτοῦ. pro mente de qua nos antè: Qui tamen illa, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, etiam ad ſuperiora referri poſſe diximus. Quam ἀγάπην autem? Τῆς γνώσεως, quam in ſui cognitione exhibuit ſuis.

Cap. III.

Locus, Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως, *& deinde,* ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, *quomodo dictum, & ab ἀναρμοστίᾳ ſeu ſolœco vindicatum.* Μακροθυμία *Apoſtolo quæ.* Μακροθυμία, *Longanimitas.* Ταπεινοφροσύνη *an Modeſtia hoc loco. Humilitas: definitio ejus ex Bernardo, & an cum Modeſtia eadem. an &* πραότης. *Locus,* Διὸ λέγει, Ἀναβὰς εἰς ὕψος ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν. *Quàm multa de Meſſia teſtimonia olim illuſtrarint, poſtea obſcurarint aut ſuppreſſerint Judæi. Loci aliquot in illorum ſcriptis de eo illuſtres.* Ἐσχάται ἡμέραι. *Illuſtris Chaldæi interpretis locus: Hujus item de quo agitur interpretatio. Quàm præclarè de Meſſia eum expoſuerit Apoſtolus.* ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων. *Thalmudiſtarum de iis qui τῇ κυβείᾳ ludunt ſententia.* Κολλυβιστὴς *Juriſconſultis Græcis qui.* ἄνεμος τῆς διδασκαλίας.

Tatiani

Tatiani ἀγωγὴ κυβιστική. Ἀπηλγηκότες qui Apoſtolo. Ἀπαλγεῖν. λόγος σαπρός. Σαπρὸν quid. ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν χρείας. Loci interpretatio. Οἰκοδομὴ, αὔξησις. Οἰκοδομεῖν, Augere. ᾠκοδόμησεν οἴκους αὐτῶν. ἵνα δῷ χάριν. Locus, Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, & quomodo intelligendus. Spiritum Sanctum, ex ſententia Rabbinorum, hilares comitari. Formula in diebus feſtis uſitata, quomodo ab Helleniſtis expreſſa, Σιωπᾶτε, καὶ μὴ καταπίπτετε. Σιγὴ ἐφ' ὑμνῶν. Favete linguis.

CApite quarto, à principio non procul, cùm legitur, Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πρᾳότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, quanquam de orationis Cap.4. v.2. elegantia, imprimis autem de συνθέσει, minimè ſolicitos fuiſſe Sacros ſcriptores ſemper arbitratus ſim, nunquam tamen tanti apud nos diſtinctio, quam dicunt, verſuum futura eſt, ut illius cauſâ vel ἀναρμοςίαν manifeſtam vel ſolœcum admittam: Quod hic factum videtur. Quis enim dicat, Παρακαλῶ ὑμᾶς ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως, deinde ἀνεχόμενοι, σπουδάζοντες? Totus autem locus ità nunc repræſentatur: Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε. Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πρᾳότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ· Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. Quod cùm Syrus videret, benoni ſeu participium implevit; ut ſic, uſitato Orientis more, ἀνεχόμενοι pro ἐστὲ aut γίνεσθε ἀνεχόμενοι dicatur: quod neglectum in Apoſtolo non ſemel incongruitatis ſpeciem objecit. Quo ſenſu optimè diſtinguas, 1. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε, μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πρᾳότητος, μετὰ μακροθυμίας. 2. Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης· ἓν σῶμα, καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν. 3. Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. ut mens ſit, *Alii alios tolerate cum charitate; operam dantes, ut ſervetis unitatem ſpiritûs per vinculum pacis. Unum corpus, & unus ſpiritus eſtote* &c. Nihil ſimplicius. Si quis tamen ab illis, μετὰ μακροθυμίας novum inchoare verſum malit, ut ſit, μετὰ μακροθυμίας ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, ſenſu plano, nec verborum ordine intricato, non repugno. Quanquam nec de virtute ipſa, cujus jam meminimus, ſatìs convenire inter eruditos video; de μακροθυμίᾳ dico: cujus paſſim tamen mentio in Sacris: Vix enim fieri poteſt, ut qui rectè quid ſit μακρόθυμος intelligat, de ipſa dubitare poſſit. Vetus, nec peſſimè, *patientiam* hìc reddidit: Recens, *lenitatem animi*; haud ſatis, niſi fallor, propriè, nec pro Hebræo: quamvìs non eandem ſemper Hebræorum vel virtutem vel vocem ità Helleniſtæ exprimant. Adhuc certè quæro, cur non ad verbum *longanimitas* hoc loco dicatur. Optimum Gloſſarium, *Μακροθυμία, longanimitas. Μακρόθυμος, longanimus.* Idem, *Longanimus, μακρόθυμος.* quâ voce in Fœdere Antiquo non ſemel uſus eſt interpres vetus: ubi, μακρόθυμος, Helleniſtæ; qui τὸ ארך אפים; quod vulgò, *tardus ad iram*, expreſſerunt. Neque ſanè magìs id probare poſſum quàm quòd ταπεινοφροσύνην, quam *humilitatem* dixerat Antiquus, *modeſtiam* hìc Recens reddidit: cùm ταπεινόφρων is ſit qui שפל רוח, *humilis ſpiritu*, & *in oculis ſuis*, dicitur; virtus ipſa ταπεινοφροσύνη rectè dicetur. *Modeſtia* autem quæ Philoſophis ſit virtus, nemo neſcit: infra quam Chriſtiana ſe demittit Humilitas; quæ longè tamen altiùs aſcendit. Humilitatem autem, Virtutem *quâ homo veriſſimâ ſui agnitione ſibi ipſi vileſcit*, Bernardus definit: Qui minus tamen dixit cùm eandem *propriæ excellentiæ contemtum* dixit: Nam & σχέσιν ſeu relationem ad Deum habet: *Deo* enim, ut idem loquitur, *conciliat humilitas*: quemadmodum alibi, *gratiæ Divinæ familiarem*, eandem idem autor dixit; qui & Modeſtiam, *individuam Verecundiæ ſociam*, alibi dixit. In Sacris autem nè morales ac infuſæ confundantur, cavendum. Adde, quòd actuum noſtrorum duplex menſura ponitur: altera, recta ratio, quæ & ὁμογενὴς & σύμμετρος hìc dici poteſt; altera, ἑτερογενὴς καὶ ὑπέρμετρος, ipſe Deus, nempe; quò referri humilitas poteſt. Ego Modeſtiæ quidem certè eundem nunquam hìc locum dederim: quod, εἰς ἄλλο μεταβαίνειν εἶδος, diceret Philoſophus: Quamvìs etiam τῇ πρᾳότητι, & aliis non-

nunquam, nomen *modeſtiæ* antiquus tribuit interpres: quod pleriſque in locis mutan-
dum recentior exiſtimavit. Et cur ab hac voce abhorrebat? Eædem Gloſſæ quarum ſæ-
pe jam meminimus, Ταπεινοφροσύνη, *humilitas, humiliatio.* Ταπεινοφρονῶ, *humiliter ſa-*
v. 8. *pio.* Capite eodem cùm dicitur, Διὸ λέγει, Ἀναβὰς εἰς ὕψος ᾐχμαλώτευσεν αἰχμα-
λωσίαν, divinitus locum illum de Meſſia expoſuiſſe Apoſtolum, extra dubitationis aleam
ponendum eſt. Quemadmodum nec dubitandum, quin Rabbinorum plurimorum vete-
rum tum in Pſalmos præſertim tum in cæteros S. Scripturæ libros expoſitiones my-
ſticæ, in quibus, qui loci de Meſſia ſive Filio Dei intelligendi eſſent, δακτυλοδείκτως
probarant, interierint. Quæ poſteriores Magiſtri ut involverent atque obſcurarent,
operam dederunt: ità tamen ut inviti notas eorum ac reliquias in Apoſtolorum ſcriptis
reliquerint, & in propriis ſæpiſſime verum non diſſimularint. Ad Joelis verſum ulti-
mum, cùm dicitur, *Mundabo quidem, ſed ſanguinem eorum non mundabo; & Jehova ha-*
bitat in Sion, notant Magiſtri, *Dicit,* ET JEHOVA ETIAM PERPETUO HABITAT IN
SION. *in omnem namque æternitatem erit commoratio ejus in Sion, poſtquam eò redierit*
temporibus Meſſiæ. quod eſt, Præſentiæ Divinæ interruptionem quaſi quandam fore in
Sione: cum Meſſia autem totam reverſuram, nec ex eo monte abituram. Addunt, idem
voluiſſe Ezechielem, cùm prophetiam his concludit verbis, *Et nomen urbis ex eo die,*
יהוה שמה, *Jehova illic.* propter Meſſiam, ſcilicet. Quemadmodum & quod Prophe-
tæ dicunt, *Nunquam ex Sione Jehovam diſceſſurum,* ad tempora Meſſiæ referendum, quæ
ἐσχάτας ἡμέρας etiam in Novo Fœdere dicuntur. Qualia Chaldæus paraphraſtes ad
Meſſiam verum, ſive Dei Verbum, ut ille loquitur, referre ſolet. Hunc autem locum,
quem, ut hic videmus, interpretatur Apoſtolus, qui Pſalmo 68. in quo plurima quæ com-
modè referri ad Meſſiam debent, præceſſit ille, *Quare exſilitis, montes excelſi? Mons*
ille eſt quem dilexit Deus ut habitaret in eo: etenim Dominus habitabit in eo ſemper. Ubi
mirum in modum Chaldæus; *Quare ſubſilitis, montes excelſi? Ecce mons Sinai humi-*
lis eſt. Deſideravit Verbum Dei majeſtatem ſuam collocare in eo. Quia etiam Verbum Do-
mini in cœlis cœlorum habitabit in perpetuum. paulò ante ea verba quæ ab Apoſtolo citan-
tur. Sequitur ibidem, *Currus Dei viginti millia millia Angelorum: Dominus inter eos ſicut*
in Sinai, in ſanctitate. quod ad Filium Dei refert Stephanus Act. 7. 38. Οὗτός ἐστιν ὁ γενό-
μενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει
Σινᾶ. Deinde autem ſequitur, *Aſcendiſti in altum: captivam duxiſti captivitatem: ac-*
cepiſti dona in hominibus; etiam rebelles, ut inhabitent in tabernaculo Jah Dei. Chaldæus,
Aſcendiſti firmamentum: captivam duxiſti captivitatem: docuiſti verba Legis: dediſti
dona filiis hominum. at ſuper rebelles proſelytos qui revertuntur ad Legem, שכינת יקרא
דייי, *majeſtas gloriæ Domini quieſcit.* Finis autem Legis idem qui Eccleſiæ Caput. In-
terpretationem verò fortè ex antiquo aliquo, qui has ſimiléſque prophetias ità intelli-
v. 9. gendas docebant, hìc applicat Apoſtolus: Quò & illa ſpectant, Τὸ δὲ ἀνέβη, τί ἐστιν
εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς; quod quid aliud quàm
vera loci ac prophetica interpretatio? cujuſmodi omnium locorum qui de Meſſia ali-
v. 14. quid innuerent olim exſtabant. Eodem capite & illud exſtat, Ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι,
κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώ-
πων. Ubi eleganter κυβείαν ἀνθρώπων dixit. Porrò, Thalmudiſtæ in Jure ſuo, inter
eos qui ad dictionem teſtimonii non admittuntur, quos rejectaneos dicunt, primo loco
eos ponunt qui בקוביא *becubia,* hoc eſt, τῇ κυβείᾳ, ludunt: quòd nihil illo genere
levius, nihil minùs dignum ſit cui fides habeatur. Juriſconſultis Græcis κυβευταὶ dicun-
tur: qui ex tit. De verborum ſignificatione, Κλέπτην, καὶ φυγάδα, καὶ ῥέμβον, καὶ μοι-
χὸν, καὶ κυβευτὴν, οὐκ ἀπὸ τῆς προθέσεως αὐτῶν ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πρᾶξαι λέγομεν, *Furem,*
fugitivum, erronem, adulterum, & aleatorem, non ab animi propoſito ſed ab actu dicimus.
Quemadmodum Apoſtolus inter rejectaneos, quibus minimè habenda fides, novæ
fidei Doctores, ſive τοὺς μεθοδεύοντας τὴν πλάνην τῆς διδασκαλίας, hoc eſt, hæreticos,
ponit: Quorum levitatem κυβείαν eleganter dicit: ſemper enim κύβος variat cùm
jacitur; in quo, ut rectè Elias, parte unâ monas, decas aliâ, aliâ trias, & ſic deinde.

Jam

Jam ut nihil aliâ incertius, ità nihil horum doctrinâ mutabilius. Neque ἐν τῇ κυβείᾳ
ἀνθρώπων ſed τῶν ἀνθρώπων dixit: quo mutabilitatem atque inconſtantiam τῶν ἐθελο-
θρησκειῶν, τῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν, τῶν ἑτεροδοξιῶν notat. Cujuſmodi doctrinam, ut ex
ſe natam ità in dies mutabilem, etiam τὸ διδασκαλίας ἄνεμον dixit: Quemadmodum
Epiphanius Tatiani, hominis verſuti ac ventoſi, qui ſub caſtitatis larva irrepebat, ma-
chinas ac dolos, ἀγωγὴν κυβευτικὴν, urbanè dixit; Ἐν τῷ σχήματι τῆς ἐγκρατείας,
inquit, κυβευτικὴν τὴν ἀγωγὴν ἔχει, hunc Apoſtoli ſecutus locum, & ut de hæretico.
Eodem capite cùm legitur, Οἵτινες ἀπηλγηκότες, ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ, εἰς v. 19.
ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ, an quos Apoſtolus ἀπηλγηκότας dixerit ſatis
aſſequantur interpretes, videndum, qui, *poſteaquam dedoluerunt*, hìc reddunt: Vetus enim
deſperantes ſive ἀπονενοημένους intelligi exiſtimat. Homines porrò molles, & qui τῇ
ἀσελγείᾳ, ſive *libidini* ac *mollitiei*, ſeſe tradiderunt, poſtquam omnibus moleſtiis labo-
ribúſque, ſine quibus nihil maſculè nihil præclarè geritur in vita, renunciarunt, ἀπαλ-
γεῖν dicuntur. Quod optimè intellexit Heſychius; qui Ἀπηλγηκότες, μηκέτι θέλοντες
πονεῖν, *qui non ampliùs laborare volunt aut poſſunt*, interpretatur. Quamvis ſi ad eos re-
feras qui omnem conſcientiam ac ſenſum peccandi amiſerunt, non malè fortaſſis. De
πλεονεξίᾳ autem, quem hic locum habeat, tum de loci interpretibus, prolixè infrà.
Eodem capite & illud occurrit, Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπο- v. 29.
ρευέσθω. Ubi nimiùm dilutè ac univerſaliter Vetus, *Omnis ſermo malus*. Meliùs ergò Re-
centior, qui *putrem* interpretatur; additque, *Id eſt, corruptus, & aliis noxius. Ità enim
explicandum eſſe hoc epitheton apparet ex antitheſi: Nam ἀγαθὸν vocat eum ex quo fructus
aliquis ad alios redire poſſit.* Cùm τὸ ἀγαθὸν latè imprimis ſe extendat neque pauca
complectatur; ſed & hoc loco idem quod καλοκἀγαθὸν eſſe poſſit: quod ad Hone-
ſtatem refertur; quæ imprimis τῇ αἰσχρολογίᾳ & impuris ſermonibus polluitur ac
vitiatur. Adde, quòd non ſimpliciter ἀγαθὸν, ſed πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, dixit;
quod in converſatione locum habet. Optimè, & more ſuo, Heſychius Σαπρὸν, ἀκά-
θαρτον & αἰσχρὸν, interpretatur. Quemadmodum *Putris* de *obſcœnitate* ac *libidine* eti-
am Romanis uſurpatur: Flaccus,

Omnes in Damalin putres
Deponent oculos.

Scholiaſtes, *libidine reſolutos*. Igitur λόγος σαπρὸς, quam αἰσχρολογίαν ad Coloſſ. 3 8.
autor dixit; quam & ad βδελυρίαν ſive *impuritatem* ac *obſcœnitatem*, ut partem ejus,
refert Theophraſtus: quæ & αἰσχρότης, de qua paulò pòſt agit cùm πορνείας men-
tionem facit, pars eſt; ubi, Καὶ αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα,
cap. 5. v. 4. Videndum quoque an illud quod additur, ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν
τῆς χρείας, ſatìs aſſecuti ſint interpretes. Vetus, *ſed ſi quis bonus ad ædificationem fidei*.
aliter enim legit. Recens, *ad ædificationis uſum*. quod, πρὸς χρείαν τῆς οἰκοδομῆς,
eſſet. Eraſmus, *ſed ſi quis bonus ad ædificationem, quoties opus eſt*. ante quos B. Hiero-
nymus, *ædificationis opportunitatem*, idem dixit. Nunc & nos cogitemus. Quid ſi, quod
Latini, *ad majorem utilitatem*, dicerent, πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, Apoſtolus dixit?
Porrò οἰκοδομὴ ſermone Apoſtolico nonnunquam eſt αὔξησις: cui tunc opponitur κα-
θαίρεσις. ut cùm dixit, κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος, εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ
εἰς καθαίρεσιν. Quemadmodum בנה, quod οἰκοδομεῖν Græcis, *ſtabilire* Hebræis in-
terdum ac *augere*: quomodo & οἰκοδομὴ ἐκκλησίας, *amplificatio eccleſiæ*, non incommo-
dè dicetur. Fortè & ità alibi locutus ipſe Apoſtolus; & quid ſi hâc ipſâ Epiſtolâ, cùm
dicitur, πρὸς καταρτισμὸν ἁγίων, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ? Nonnul-
li obſcuriſsimum illum Exodi 1. 21. judicarunt locum; ubi Deus *bene obſtetricibus feciſſe,
ac feciſſe eis domos* dicitur: Græcè vulgò, καὶ ἐποίησαν ἑαυταῖς οἰκίας. ad verbum, ᾠκοδό-
μησεν οἴκους αὐτῶν, *ædificavit, auxit, promovit illarum domos*: quo ſenſu nulla difficultas
erit. Quod & Scholiaſtes Græcus vidit: qui, quaſi ſcriptum eſſet, καὶ ἐποίησεν αὐταῖς οἰκί-
ας, ipſe, ἐξ αὐτῶν γένος ἐπλήθυνεν, ηὔξησεν ὁ Θεὸς αὐταῖς τὸ γένος, *genus earum multi-
plicavit, genus earum auxit*, optimè interpretatus eſt. Itaq; εἰς οἰκοδομὴν χρείας, *ad utilitatis*

amplifica-

amplificationem, ſeu *majorem utilitatem*, quemadmodum jam diximus: ut novâ opus non ſit hypallagè. Quemadmodum διδόναι χάριν in eo quod ſequitur, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσι, *prodeſſe*, non malè interpreteris; *ut proſit audientibus*. nam χάριν δοῦναι eo ſenſu imprimis uſitatum Græcis. Vetus interpres & Eraſmus, *ut det gratiam audientibus*. Recentior, *ut gratiam auditoribus adſtrat*. non ſatis planè, niſi fallor. Hoc voluit
v. 30. quod dixi, *ut ſermo quoque veſter iis proſit qui eum audiunt*. Sequitur, Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ. Ubi licèt non damnem quod Theologi vulgò, quid ſi tamen alium admitti quoque ſenſum poſſe dicamus? ut hoc dicat, *Obſcœnis quidem abſtinete ac ſpurcis: hilaritatem tamen admittite, ſed ſanctam; nè quis nimio mœrore Spiritum Dei, magnum illum hoſpitem, offendat*. Quod ità vehementer urgebant Judæi, ut Spiritum propheticum ad tempus eripi mœrentibus dicerent. Exemplo ſit Jacobus, quamdiu Joſephum luxit: exemplo David, quamdiu in luctu egit; de quo R. David, cùm de præcipuis illius agitur calamitatibus, *Nam Spiritus*, inquit, *Sanctus non niſi ſuper hilarem quieſcit*. Unde & diebus feſtis aut ſacris abeſſe omnem mœrorem jubebant: ídque ut ſignificarent, אל תעצבו (quod, μὴ καταπίπτετε, reddunt Helleniſtæ) exclamabant; ac ſi, *Nè dolete, Luctum omnem relegate*, dicas. Quò illud Neh. 8. 11. ſpectat, Καὶ οἱ Λευῖται κατεσιώπων πάντα τὸν λαὸν, λέγοντες, Σιωπᾶτε, ὅτι ἡμέρα ἁγία, καὶ μὴ καταπίπτετε, *Ne concidite animo. Omni*, inquit, *populo ſilentium Levitæ indicebant; qui, Tacete, quia dies ſacra Domino, nec concidite animo, dicebant*. Κατασιωπᾷν autem rectè eos dicas, qui, Σιγὴ ἐφ' ὑμνείων, & Εὐφημεῖτε, in Græcorum Sacris, in Romanorum, *Favete linguis*, clamabant. Quod ſilentium, etiam in profanorum, non indici tantùm ſed & præſtari ſolebat. Unde illud Philoſtrati, καὶ ὥσπερ ἐν μυστηρίοις ἐσιώπων. Et eleganter Plutarchus, τοῦ μὲν λέγειν ἀνθρώπους, τοῦ δὲ σιωπᾷν Θεοὺς, *loquendi homines, ſilendi ipſos Deos*, præceptores nos habere, dixit.

Cap. IV.

Πλεονεξία quid, & quomodo ab aliis atque aliis uſurpata: quid Democrito: quid Helleniſtis. Πλεονεκτεῖσθαι ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Πλεονέκτης, βίαιος. Πλεονεκτεῖν τοὺς πολεμίους. Πλεονεξία, *de libidine ejus qui aliena ſibi vendicat*. Πορνεία, αἰσχρότης, ἀκαθαρσία. Μωρολογία, εὐτραπελία. Μωρὰ, τὰ ἀφροδίσια. *Voluptatum avaritia*, πλεονεξία *alibi B. Hieronymo*. Πλεονεξία τῇ ἀσελγείᾳ *juncta*. ἐν πλεονεξίᾳ, *certatim, recentiori interpreti*. εὐχαριστία. *Locus*, πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης. *Avari, quomodo idololatræ dici, & quatenus poſſint*. Εἴδωλα, *in nummo*. Εἰκόνες: *Facies minuta; Figura; Signa; Forma*: Σφραγιστήρια, Βουλλωτήρια: *Effigies; Ænigmata. Unicuique quod veneratur Deus, ſecundùm B. Hieronymum. Locus*, Διὸ λέγει, Ἔγειραι ὁ καθεύδων. *& quò reſpexerit Apoſtolus. Mens loci ad quem reſpexiſſe videtur. Locus*, ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρόν. *Locus*, μὴ ἔχουσα σπῖλον ἢ ῥυτίδα.

Cap. 5. Cum ante omnia, quemadmodum in aliis diſciplinis, ità in Sacris requiratur, ut definitiones intelligantur rerum, quomodo intelligi cætera ab iis poſſint qui nec verborum nec iſtas aſſequuntur ſatis videre non poſſum: Quod iis ſuo tempore eveniſſe Anaſtaſius Sinaita teſtatur, qui περὶ φύσεως ἐδογμάτιζον, καὶ τί ἐστι φύσεως ὅρος οὐκ ἠπίσταντο· περὶ ὑποστάσεως ἐφιλονείκουν, καὶ τί ἐστιν ὑπόστασις οὐκ ἐγίνωσκον, *de natura docebant, ejúſque definitionem planè ignorabant; de hypoſtaſi contendebant, quid autem eſſet neſciebant*. Quod in virtutibus præcipuè ac vitiis habere locum arbitror; in quibus magna Apoſtolicæ doctrinæ pars occupatur. Inter cætera, πλεονεξίας vitium quot modis, quàm mirificè item, uſurparint veteres, pauciſſimos vel obſervaſſe vel notaſſe exiſtimo. Democritus inter antiquiſſimos autores, vitium eorum qui, cùm omnia ac liberè in alios licere ac dicere permittant ſibi, nihil ipſi audire volunt, πλεονεξίαν dixit; qui πλεονεξίαν, τὸ πάντα λέγειν, μηδὲν δὲ ἐθέλειν ἀκούειν, definit. Nam in Sacris vulgò quidem quod Hebræis בצע, *plus habendi ſtudium* videlicet, aut *lucri*, πλεονεξία Helleniſtis dicitur: Ut cùm Principes πλεονεξίᾳ πλεονεκτεῖν Ezech. 22. 27. dicuntur: quomodo & alii loquuntur.

loquuntur. Haud paulò tamen aliter, ni fallor, ad vim manifeſtam quâ infirmitatem noſtram Diabolus expugnat, id tranſtulit Apoſtolus, cùm, ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, 2. Corinth. 2. 10. dixit: ac ſi dicas, *nè plus poſſit, nè violenter nos expugnet, nè victoriam de nobis reportet Satanas.* Quò illud Heſychii, interpretum Græcorum doctiſſimi, ſpectare dicas; qui Πλεονεκτεῖν, βίαιον, *violentum*, exponit. Quò & Dionyſii Halicarnaſſenſis libro 9. locus ille vel imprimis facit, ubi πλεονεκτεῖν τῶν πολεμίων, de victoria ab hoſte, dixit: è quo locum quoque alterum adducunt Critici, quo victoriam πλεονεξίαν dixit. Neque aliò fortaſſe referendum, quòd Apoſtolus 2. Corinth. 9. 5. beneficia quæ in pauperes conferuntur εὐλογίαν non πλεονεξίαν eſſe vult; qui & nè extorqueantur, ſed à ſingulis ſponte offerantur, præcipit: quales ſpontaneæ oblationes, quæ offerri Deo ſolitæ: Quemadmodum τὸ בצע, quod ad *avaritiam* transfertur, etiam de *vi* uſurpatur; ut qui lacerat, vel ſauciat, vel frangit: quò reſpexiſſe illo loco Apoſtolum, à vero vix abit. Illud minimè obſervatum quod in eo de quo acturi ſumus, aliiſque Apoſtoli locis, caliginem haud parvam, de quo & alibi, interpretibus objecit; Eos ſcilicet qui modum in libidine excedunt, quales ſunt adulteri imprimis, qui & aliena ſibi vendicant, ſic dici: ut Venerea libido ac impuritas πλεονεξία ſit, nec ſemel ſic dicatur. Exemplo locus ſit, qui quinto capite ità legitur; Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία ἢ πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις· καὶ αἰσχρότης καὶ μωρολογία ἢ εὐτραπελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα· ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. Et mirum, de obſcœnitate hic v. 3.
agi, non monuiſſe eruditos: in qua quicquid eſt flagitii, *in verbis partim, partim in rebus*, teſte Tullio, *conſiſtit*. In rebus, ut πορνεία, αἰσχρότης, ἀκαθαρσία deniq; omnis, ἢ πλεονεξία: neq; enim, καὶ πλεονεξία, dixit, ne hæc duo ſepararet (quod mirum non notaſſe interpretes, qui præſertim, *impuritas aut avaritia*, hic reddiderunt.) In verbis, ut μωρολογία, καὶ εὐτραπελία. Jam ἀκαθαρσία, quæ *impuritas* Latinis: ut cùm *impuritatem in pudica domo* Antonio objecit Tullius; qui & *impudicum* ac *impurum*, *turpem* item ac *impurum*, optimè conjungit. Idem qui & *turpitudinem* (αἰσχρότητα Apoſtolus hic dixit) alibi in verbis alibi in rebus ponit: In divinis Officiorum libris; *Verborum obſcœnitas ſi turpitudini rerum adhibeatur, ludus nè libero quidem homine dignus eſt.* Alibi autem, *turpitudinem verborum & obſcœnitatem rerum pariter vitandam*, præcipit. Incomparabiles Gloſſæ, Αἰσχρὸς, *fœdus, obſcœnus.* Ut quò ſingula hæc ſpectent nemo ignorare poſſit. Nam quid ſit μωρολογία nunquam dubitabit qui τὰ ἀφροδίσια, ſive *Venerea*, μωρὰ dici ab Euripide meminerit: de quo pluribus alibi. Neque obſtat ſanè, quòd εὐτραπελία virtus ſit Philoſopho, quæ & inter duo, ut extrema, τὴν βωμολοχίαν ſcilicet καὶ ἀγροικίαν, ſeu *ſcurrilitatem ac ruſticitatem*, collocatur: cùm Apoſtolo εὐτραπελία ſit extremum; quam & eruditè, neque primus, cum μωρολογίᾳ junxit. Doctiſſimus interpretum Heſychius, Εὐτραπελία, κουφότης, μωρολογία, αἰσχρολογία. Quem igitur hìc locum ἢ πλεονεξία, ſi ſit *lucri ſtudium*, habebit? Quæ res non vulgarem B. Hieronymo ſcrupulum injecit: qui non uno loco eò inclinat, ut πλεονεξίαν aliud in ſimilibus deſignare exiſtimet; adeò quidem ut cùm expedire ſe non poſſet, *voluptatum avaritiam*, mirificè alibi exponat. Verba ejus inter cætera; *Ex quo ſanctus non poteſt appellari, quicunque extra fornicationem, in aliqua immunditia & avaritia voluptatum quâ ſe delectaverit, invenitur. Si quis autem arbitratur, avaritiam, non illo ſenſu accipiendam eſſe quo diximus, reddat cauſas quare inter fornicationem & immunditiam & turpitudinem mediam avaritiam ordinariè poſuerit.* Quaſi Apoſtolus, ἀκαθαρσία καὶ πλεονεξία, non, ἀκαθαρσία ἢ πλεονεξία, quod eſt, ἤγουν vel ἤτοι, dixiſſet: quo utuntur ſæpe qui interpretantur quod præcedit; unde ἐπεξηγηματικὰ ſimilia Grammaticis dicuntur. Mirum autem non notaſſe, etiam τῇ ἀσελγείᾳ conjungi. Quæ eſt autem ἀσέλγεια? *Impudicitia* nimirum ac *Venereus exceſſus.* Unde ſummus autor, Ἀσελγὴς, *ganearius, libidinoſus, luxurioſus.* Quid autem cum ganeo ac Venere avaro? Locus de quo agimus, ſuperiori capite exſtat: Οἵτινες ἀπηλγηκότες, ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ, εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ. Ubi vetus, *Qui deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.* Eraſmus, *Qui poſteaquam pervenerunt eò ut dolere deſierint, ſimetipſos*

ipſos dediderunt laſciviæ, ad patrandam immunditiam omnem cum aviditate. Recentior, cùm non ſatìs videret quem πλεονεξία hic haberet locum, *Qui poſteaquam dedoluerunt, ſeſe dediderunt proterviæ ad certatim patrandam impuritatem omnem*, dixit: qui, ſuo uſus judicio, ἐν πλεονεξίᾳ, *certatim*, reddidit. Syrus, qui ad *avaritiam* transferre id ſolet, cùm hæreret, *cupiditatem* dixit: quemadmodum non peccabit, qui τὸ, ἐν πλεονεξίᾳ, ἐν κακῇ ἐπιθυμίᾳ, dicat; cùm ſic ipſe ſe Apoſtolus exponat. Quis enim ignorare locum poteſt illum qui ad Col. 3. 5. legitur? Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν. Sed & paulò pòſt, Τοῦτο γάρ ἐστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, &c. cum quibus vitiis etiam à Petro jungitur, qui dixit, Ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, καὶ ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας· δελεάζοντες ψυχὰς ἀστηρίκτους, καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίαις ἔχοντες. Neque magnus ſanè Chryſoſtomus ſatisfacit, qui hac ipſâ Epiſtolâ, ut ſe expediat, τὰ ἀφροδίσια ac *lucri ſtudium* ad eam ſimul animæ partem refert quæ ἐπιθυμητικὴ dicitur. Cæterùm, quid πλεονεξία ſit Apoſtolo, cùm de libidine ac intemperantia agitur, ex hoc loco vel maximè apparet. Quanquam fortè non adulter tantùm ſed & τῶν ἀφροδισίων ἀκρατὴς ſic dicatur: quanquam propriè de adulterio & dici & ſic uſur-

Ibid. pari ab Apoſtolo, poſtea probabimus. Sequitur, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. Ad quem locum conſulendus B. Hieronymus, qui interpretem ævi ſui notat, quòd ad *gratiarum actionem* id referret: (planè ut Recentior ætate noſtrâ.) Ipſe autem ut in illo Solomonis accipiendum autumat, Γυνὴ εὐχάριστος ἐγείρει ἀνδρὶ δόξαν. quod eſt, inquit, *grata.* Ego τὸ εὐχάριστον ità accipio ut cùm Proverb. 11. 16. *Mulier quæ ſit* εὐχάριστος *invenire gloriam* dicitur: ubi τὸ, εὐχάριστος, non ut B. Hieronymus, ſed de *pudica* accipio: Atque ità planè hîc Apoſtolus; qui *obſcœnitati* ac *fœditati*, ſingulisque ejus partibus, τὴν

v. 5. εὐχαριστίαν, quæ eſt *pudicitia* ac *caſtitas*, opponit. Paulò pòſt ſequitur, Τοῦτο γὰρ ἐστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. Ubi Syrus, ἢ εἰδωλολάτρης legit: quo non opus, cùm ipſe Apoſtolus ad Coloſſenſes, πλεονεξίαν, εἰδωλολατρείαν dixerit; καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία, 3. 5. Sed & quæri ab eruditis video, cur aut quomodo avarus *idololatra* ab Apoſtolo dicatur: quod & multis ab Ambroſio factum. Quaſi non potiùs, an de avaritia agatur, & quis πλεονέκτης hîc ſit, quærendum fuerit. Quanquam nihil facilius fortè, nec deeſſe hîc cuiquam verba poſſint. Nihil oculos (quos animus ſubſequitur) æquè in ſeſe attrahit atque opes: quæ non minùs meritò שִׁקּוּצֵי עֵינַיִם, *abominationes* ſive *idola oculorum*, dici poſſunt quàm Ezechieli idola, quòd in ſeſe oculos aſſiduè convertant. Nam &

Quiſquis ingentes oculo irretorto
Spectat acervos,

ut cum Flacco loquar, idololatra dici poteſt: Quemadmodum & ratione aliâ, ac urbanâ quidem, qui pecuniam aſſiduè intuentur, idololatræ dici poſſunt. Sunt enim εἴδωλα, quæ aliis εἰκόνες: Ut cùm Dominus de nummo dixit, Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη; Matth. 22. 20. Marci 12. 16. quod Lucas, Τίνος ἔχει εἰκόνα; Cujuſmodi εἰκόνας Juvenalis *facies minutas* Sat. 14. dixit;

Cùm ſit cauſa mali tanti & diſcriminis hujus,
Conciſum argentum in titulos faciéſque minutas.

quomodo *figuras* vocant quæ monetæ incuduntur; *ſigna* vulgò, ſive *formas*. Poſteriores Græci σφραγιστήρια (ſicut quod bullis appenditur apponitúrve, βουλλωτήρια) dixere: Quæ εἴδωλα Nyſſeno; Οὐ γὰρ ὃ ζητεῖ δίδως, ἀλλ' ὅπως ἂν πολύ σοι γένοιτο τοῦ ἀργύρου τὸ ἄχθος ἐπὶ τῆς τραπέζης φροντίζεις, καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῆς ὕλης ἀναζητεῖς, καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐγγλυφομένων ταῖς ὕλαις εἰδώλων περιεργάζῃ, *Neque enim das quod quærit, qui ut magnum argenti in menſa pondus conſequaris ſolicitè curas, fabróſque monetæ ſectaris, hiſtoriámque imaginum quæ in ea exprimuntur circumſpicis*, Homiliâ 4. εἰς τοὺς Μακαρισμούς. Prudentius *effigies* Pſychomachiâ dixit;

Sordet

Sordet Chriſticolis radiantis fulva monetæ
Effigies, ſordent argenti emblemata, & omnis
Theſaurus nigrante oculis vileſcit honore.

Cujuſmodi effigies idem *ænigmata* dixit;

Is ipſe tantum non habet
Argenteorum ænigmatum
Auguſtus.

& alibi,

——proprii que ænigmata vultûs.

ut *ænigmata* ſint ſigna quæ in nummis exprimuntur, vel ſymbola. Ambroſius inter alia, ut doceat cur avaritia idololatria dicatur, *Idololatria Dei*, inquit, *honorificentiam uſurpat & vendicat creaturæ, cùm in nomine Divinitatis, quod ſoli Conditori competit, participem illi aſſerit ejus facturam. Avaritia autem idcirco huic exæquata eſt, quia ſimiliter ea quæ Dei ſunt ſibi uſurpat & recondit animus, ut quæ uſibus omnium conceſſit communiter avaritia deneget, quando idcirco hæc congregat apud ſe nè alii utantur*, &c. Cum quo idem à recentiori interprete factum. Quaſi non priùs, ut dixi, quod vitium intelligatur, quærendum atque cogitandum ſit. Interim in genere illud B. Hieronymi verum eſt, *Sua cuique vitia idolum eſſe.* qui cùm alibi tum ad Amoſi tertium, *Unuſquiſque adorans vitia ſua atque peccata, Deum cœpit habere à quo victus eſt: avarus, aurum; guloſus, ventrem.* Idem in Oſeam, *Guloſi venter Deus eſt: Avarus colit mammona; hæreticus, dogma quod finxit.* In Pſalmos, *Unuſquiſque quod cupit & veneratur, hoc illi Deus eſt. Avarus aurum Deum habet.* Quemadmodum & ii qui impenſè voluptates colunt, θεοποιῦσι τὰς ἡδονάς, *Deos ſibi quaſi voluptates faciunt*, ut rectè Aſceticorum autor loquitur. In quibus vel primum Venereæ habent locum; ad quas ἡ πλεονεξία referenda: quam ut aliis in locis, de quibus ſuprà egimus, ità hìc cum πορνείᾳ & ἀκαθαρσίᾳ conjungit Apoſtolus; ità ut eo imprimis loco ubi μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν 1. Theſſal. 4. v. 6. vetat, rectè de adulterio accipi poſſe videatur: ut omittam, πορνείαν καὶ μοιχείαν *ſpiritualem*, paſſim in Sacris idololatriam dici. Cæterùm cùm de hoc alibi à nobis quædam etiam in ſequentibus dicta ſint, ad alia nunc tranſeamus. Sequitur, Διὸ λέγει, v. 14.
Ἔγειραι ὁ καθεύδων. Quo in loco mirum ſanè quantum non recentiores modò ſed & veteres contendant ut inveniant quónam reſpexerit Apoſtolus. Et Cyrillus quidem ex illo Eſaiæ cap. 51. v. 9. ſumtum contendit, Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἔνδυσαι τὴν ἰσχὺν τοῦ βραχίονός σου· ἐξεγείρου ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας. Verba ejus in Catena ad Eſaiam, Τοῦτό ἐστιν, οἶμαι, ὃ γέγραφε ποτὲ ὁ Παῦλος, Ἔγειραι ὁ καθεύδων, καὶ τὰ ἑξῆς. Quanquam τὸ, Ἱερουσαλὴμ, neque in Hebræo neque apud interpretes legi; neque, quod dicitur, ad *Hieroſolymam*, ſed ad *brachium Domini*, referendum, Euſebius notarit: Verba ejus ſunt; Ἡ προσθήκη, Ἱερουσαλὴμ, οὔτε ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ἀναγνώσει οὔτε ἐν τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς φέρεται· ἀλλὰ πάντες οὕτως ἐξέδωκαν, Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, βραχίων Κυρίου. licèt aliter Græci qui nunc exſtant. Quemadmodum nec ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας, quò τὸ, καθεύδων, trahi poſſit, ſed כימי קדם, ὡς ἐν ἡμέραις τοῖς πάλαι, in Hebræo legitur. Cæterùm, cùm intra recepta codicum Sacrorum ſcripta ſe continuiſſe Apoſtolum non temerè negandum, quid ſi ad non ea tantùm quæ Eſaiæ cap. 60. v. 1. ſed & quæ cap. 26. 19. dicuntur hìc alluſerit Apoſtolus? niſi quòd ex ipſo loco hoc probandum erat. Locus autem hic eſt; *Expergiſcimini, & laudate, habitatores pulveris, quia, ut ros luminum, ros tuus.* pro quo, *ros olerum*, alios ſecuti interpretes, nunc reddunt. Chaldæus, *quia ros luminis, ros tuus. Ros* autem, ros myſticus qui Cant. 5. v. 2. Sponſo tribuitur; *Ego dormio, & cor meum vigilat.* & deinde, *Aperi mihi, ſoror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea; quia caput meum plenum eſt rore.* Ad quem locum (qui mos eſt Scripturæ) ſimul reſpexiſſe Apoſtolus videtur: ut *ros* χρίσις ſit aut χρίσμα: in ἔγειραι, ſimplex numeri enallage, imprimis uſitata. Ità ſenſus erit, Ἔγειραι ὁ καθεύδων ἐν χώρει· καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ δρόσος χρισθεὶς, ἤγουν ὁ Χριστός. Quid ergò aliud quàm

interpretatio loci quem obſcuriùs converterant nonnulli? quod & optimè cum iis conve-
nit quæ περὶ τοῦ φωτὸς præceſſerant. Ut hîc verè uſurpari illud Chryſoſtomi poſſit; qui
de ejuſmodi locis, ὅτι λέγεται γεγράφθαι, καὶ ὅταν μὴ διὰ τῶν ῥημάτων ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν
πραγμάτων κείμενα ᾖ· ἢ ὅταν τὸ αὐτὸ νόημα μὲν κείμενον ᾖ, μὴ ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν
ῥημάτων, *dici ea quoque ſcripta eſſe, quæ, licèt non iis verbis, eadem re tamen, in Scriptura
exſtant: vel cùm idem ſenſus, licèt non iiſdem verbis, exſtat.* Porrò λέγει, quod præcedit,
pro λέγεται, vel λέγει ἡ γραφὴ, cùm citatur Scriptura, quàm uſitatum ſit Hebræis, qui paſ-
v. 16. ſim אמר pro נאמר dicunt, non uno loco monuimus. Eodem capite legitur, Ἐξαγο-
ραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσι. Ubi fieri poteſt ut in animo locum Da-
nielis habuerit Apoſtolus, ubi Rex Magis, cum quibus de ſomnio ſuo ejúſque interpreta-
tione agebat, Ἐπ' ἀληθείας οἶδα ἐγὼ, ὅτι καιρὸν ὑμεῖς ἐξαγοράζετε, *tempus emitis,* in-
quit. hoc eſt, *dilationis moram nectitis; tempus conceſſum vobis extenditis,* c. 2. v. 8. Ut di-
cat, *Quoniam dies mali ſunt, occaſionem quæ ad bene agendum vobis datur amplectimini,
producite; totam hanc occaſionem vobis bene agendi vendicate.* ut ſic Chaldæorum זבן ex-
primatur. Vulgò non rectè. Sed & longè aliter Epiphanius, qui ad patientiam ac tole-
rantiam mirificè id refert; Καὶ οὐχ ἡμέρας ἀγοράζομεν (quod non dixit Apoſtolus ſed
ἐξαγοράζεσθαι, neque ἡμέρας ſed καιρὸν) οὐδὲ τιμὴν ἡμερῶν δίδομεν· οὐκ ἄλλο ἢ τὸ δι' ὑπο-
v. 27. μονῆς καὶ τὸ μελλητικὸν μακροθυμίας σημαῖνον. Eodem capite & illud exſtat, Ἵνα παρα-
στήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον, τὴν ἐκκλησίαν μὴ ἔχουσαν σπίλον, ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων.
Optatus contra Donatiſtas, *Commemoraſtis & B. Apoſtolum Paulum dixiſſe, ſine ruga &
ſine ſorde Eccleſiam eſſe debere.* Et ità recens vetúſque interpres, qui, *maculam aut rugam,*
dicunt. Cùm Heſychius Ῥυτίδα, σπίλον, hoc eſt, *maculam,* interpretetur: quâ ratione
ταυτοδυναμοῦντα erunt hæc duo. Gloſſarium Stephani, Ῥυτὶς, *ruga, rogus.* Imò, Ῥυτὶς,
ruga. Ῥυτιδώδης, *rugoſus.* SS. Patres tamen paſſim exprimunt utrumque; imprimis Au-
guſtinus: *Quod dixi,* inquit, *quam ſibi Deus elegit glorioſam eccleſiam, non habentem ma-
culam neque rugam, non ideo dixi, quia nunc jam omni ex parte talis eſt: Quamvis ad hoc
electa non dubitetur, ut talis ſit quando Chriſtus apparuerit vita ejus; tunc enim & ipſa
cum eo apparebit in gloria: propter quam gloriam dicta eſt eccleſia glorioſa,* Retractat. lib. 1.
Item, *In tota verò eccleſia tunc futurum, ut non habeat maculam aut rugam, aut aliquid hu-
juſmodi, quando dicendum erit, Ubi eſt, mors, victoria tua?* De moderatè coercendis hære-
ticis, Epiſt. 50. ad Bonifacium Comitem. Item alibi, *Et hanc rationem dicit univerſa Ec-
cleſia, quam mundat Salvator lavacro aquæ in verbo, ut eam ſibi exhibeat glorioſam, non ha-
bentem maculam aut rugam, aut aliquid hujuſmodi,* Epiſt. ad Dardanum, Quomodo Chri-
ſtus ubique. ut & alibi. Etiam interpres Syrus utrumque diſtinguit. Adde, quòd & ἄμω-
μον eandem, Eccleſiam nempe, hîc dicit: Quæ & ipſa vox ex Oriente: Quippe מום,
μῶμος, σπίλος, *macula:* Ut cùm de ſponſa Chriſti, quæ Eccleſia, Cant. 4. 7. *Tota tu pulchra
es, amica mea, & macula non eſt in te,* dicitur: ubi in Hebræo, ומום אין בך: Helle-
niſtæ, καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί. Quò & venuſtè forſan Apoſtolus reſpexit.

Cap. V.

*Præceptum de honorandis parentibus, primum cum promiſſione præceptum, & quomodo.
Locus,* πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. Μεθοδεύειν,
de Diabolo, & quid. Μεθοδεύειν. *Locus,* πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς
ἐπουρανίοις: *& quomodo deſertores ibi ſpiritus ponantur.* Ἄρχων τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος.
Ἀὴρ, σκότος. Ἀερία, ὁμίχλη. Τὰ ἐπουράνια *quæ: & de loco quid judicandum.* τὰ
πνευματικὰ τῆς πονηρίας, *& quid intelligendum. Locus,* Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πό-
δας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Τὸ εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, τὸ εὐαγ-
γέλιον τῆς σωτηρίας, *ſive* τοῦ σωτῆρος.

Cap. 6. CApite ſexto à principio non procul legitur, Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα,
v. 2. ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ. Multis autem in prioribus ad hanc Epiſtolam
Com-

Commentariis, quare hoc *primum præceptum* ἐν ἐπαγγελίᾳ dicatur, B. Hieronymus
diſputat: cùm etiam ſecundo aliqua adjuncta ſit promiſſio; in quo, *uti ſe miſericordi.i*
in milleſimum eorum qui diligunt ipſum, pronunciat. Et ſanè mirificè arguta ſunt quæ
Sanctus ille vir excogitavit. Neque nobis ſatisfaciunt quæ de peculiari promiſſione ab
aliis notantur. Aben-Ezra cæterique Magiſtri in Decalogo præcepta octo notant quæ
לא תעשה ab iis dicuntur, hoc eſt, quibus id quod faciendum non eſt vetatur. Hoc
autem τῆ מצות עשה, ſeu *faciendi præceptum*, eſſe conſtat. Primum igitur præce-
ptum ſive ἐντολὴ propriè ſic dicta, præceptum quartum eſt; de honorando Sabbatho,
nimirum: quod promiſſionem non habet. Secundum, quod promiſſionem habet, non
eſt ἐντολὴ, ſed ex eorum numero quæ vetant. Quare nec ſimpliciter verum quod
Chryſoſtomus affirmat; *Primum* hoc *præceptum*, non ordine, ſed reſpectu promiſſionis,
dici: cùm ſecundum hâc ratione ſit primum; hoc autem, inter ea quæ mandant ſimul
ac promittunt, primum. Etiam locus, qui eodem capite legitur, Ἐνδύσασθε τὴν πανο- v. 11.
πλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, accura-
tiùs, niſi fallimur, examinari merebatur. Quid enim μεθοδεία ſit, & quare μεθοδεύειν
Diabolus dicatur, fruſtrà ex autoribus profanis ſcire eruditi ſategerunt. Μεθοδεύει, qui
vagatur, qui circumit, ſed intentus; ut qui prædæ circulando callidè inſidiatur. Quod
quo pacto Spiritui maligno conveniat, è Jobo petendum: Apud quem primo capite,
Quadam autem die cùm veniſſent filii Dei ut aſſiſterent coram Domino, adfuit inter eos
etiam Satan. Cui dixit Dominus, Unde venis? Qui reſpondens ait, Circuivi terram, &
perambulavi eam. Helleniſtæ, Περιελθὼν τὴν γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὑπ' οὐρανόν,
πάρειμι. ubi περιελθὼν eſt μεθοδεύσας: quod & περιπατήσας rectè dicas. Chaldæi voce
משפש, ſive *ſcrutandi*, uſi ſunt. Heſychius, Μεθοδεύει, τεχνάζεται, μετέρχεται, ἢ διέρχεται. Gloſ-
ſatores alii, Μεθοδεύει, τεχνάζεται, μετέρχεται, ἀπατᾷ. Neque aliud quàm τὸ μεθοδεύ-
ειν intellexit D. Petrus cùm dixit, ὅτι ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος, ὡς λέων ὠρυόμενος,
περιπατεῖ, ζητῶν τινα καταπίῃ. obambulare enim cum inſidiis, μεθοδεύειν eſt. Quo utun-
tur Helleniſtæ cùm τὸ רגל interpretantur: quod, *circulando inſidiari*, dicas: quem-
admodum מרגל, κατάσκοπος, *ſpeculator*, *inſidiator*. Quo & ἀντὶ τοῦ διαβάλλειν, quod
proprium eſt Diaboli, τὸ κατηγορεῖν item, uti ſolent; quod & μεθοδεύειν dicunt: Ut
in illo, Καὶ μεθώδευσεν ἐν τῷ δούλῳ σου πρὸς τὸν κύριόν μου, 2. Sam. 19. 27. Μεθοδεύει
ergò, *qui circumit ut circumveniat*: quemadmodum & *circumveniendi* verbo de inſi-
diis & noxa Latini utuntur. Sequitur, Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, v. 12.
ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, &c. πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Ubi,
ſive ἐπουράνιοι ſint οἱ ἐν οὐρανῷ ſive οἱ ἐπάνω τοῦ οὐρανοῦ, quo ſuo merito ἐν τοῖς ἐπου-
ρανίοις deſertores Spiritus ponantur quærendum arbitror. Nam quòd aereæ regiones
ſic dicantur, nondum probarunt eruditi. Sed & quomodo deſertorem Spiritum ἄρχοντα
τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος ſuprà dixerit, jam antè oſtendimus. quod contrà paſſim ἀντὶ τοῦ
σκότους, ſive pro *tenebris*, uſurpari ibi probavimus: adeò ut Ætoli ἀέρα, τὴν ὁμί-
χλην, hoc eſt, τὸ σκότος, teſte Heſychio, dicerent; nè quis hîc habere locum arbitre-
tur. Et quis ferat ut impuris Spiritibus idem attributum aut idem tribuatur locus qui
Deo Patri? quem ἐπουράνιον Πατέρα ipſe Servator dixit; Οὕτω καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ ἐπου-
ράνιος ποιήσει ὑμῖν. Et quis neſcit quæ ſit βασιλεία ἐπουράνιος 2. ad Timoth. 4. 18?
quid hâc ipſâ Epiſtolâ formula illa, εὐλογήσας εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις
ἐν Χριστῷ? Et an non ipſe Chriſtus ad Dei Patris dextram conſediſſe ἐν τοῖς ἐπουρανίοις
cap. 1. v. 20. dicitur? ubi & fideles, cap. 2. v. 6. ipſi autem Angeli, hoc eſt, diverſi planè
Spiritus, c. 3. v. 10. collocantur. Quod cùm recentior interpres & ipſe haud dubiò non
ignoraret, *in ſublimi*, reddidit. Nec difficultatem etiam antiqui non viderunt: Impri-
mis Chryſoſtomus; qui ſenſum longè alium excogitavit cùm dixit, τὸ γάρ, ἐν τοῖς ἐπου-
ρανίοις, ἀντὶ τοῦ ἐπουρανίων ἐστὶν οὐχ ἵν' αὐτοὶ ποθὲν τύχωσι νικήσαντες, ἀλλ' ἵν' ἡμᾶς
ἀποστερήσωσι. quaſi hoc velit, *Perpetuò impuros illos Spiritus de Divinis ac cœleſtibus cer-*
tare nobiſcum; non ut ipſi conſequantur aliquid, ſed ut nos privent. cui ſimilia & Theo-
phylactus. Scholiaſtæ Græci, οὐ περὶ μικρῶν τινῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις

*πραγμάτων, non de exiguis quibuſdam, ſed de iis quæ in cœlo ſunt, ſive cœleſtibus, certa-
men eſt.* Quomodo & *ἐπουράνια divina* erunt: quod ex iis quoque exemplis patet quæ
ab illis adducuntur. Et in iſtis maximè nequitiam Diabolus exercet: adeò ut ipſi Do-
mino verbum Dei, ex interpretatione ſua, idem ille Matthæi 4. opponat; *Scriptum eſt,*
inquit, *Angelis ſuis de te mandatum dabit.* Quid ſi autem tranſpoſitione, ut nonnun-
quam ſolet, interpretes Apoſtolus fruſtratus eſt? ut hoc velit, Ὅτι ἐν τοῖς ἐπουρανίοις οὐκ
ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, &c. *In
divinis non eſſe nobis luctam adversùs ſanguinem & carnem, ſed adversùs imperia, adver-
sùs poteſtates,* &c. quomodo Joh. 3. 12. Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς
ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύσετε; ubi ἐπουράνια quæ ſint, patet, cùm de regenera-
tione agatur. quamvis latiùs patere hîc videatur. Quid autem, ſi nè hoc quidem ad-
mittatur, τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ſpiritus impuros eſſe? Theophylactus, Πρὸς τὰ
πνευματικὰ τῆς πονηρίας. οὕτω αὐτοὺς τοὺς δαίμονας φησιν. ἐπειδὴ γάρ εἰσι καὶ οἱ ἄγγελοι
πνεύματα, προσέθηκε, τῆς πονηρίας, ADVERSÙS SPIRITUALIA NEQUITIÆ. *ità ipſos
dæmonas vocat. Quia enim & Angeli ſunt Spiritus, addidit, nequitiæ.* Scholiaſtæ, πρὸς
τὰ πνευματικὰ, τουτέστι, τὰ δαιμόνια, &c. eodémque modo & recentiores. Qui cùm
τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, τὰ πονηρὰ πνεύματα eſſe velint, cur non potiùs τὰς πνευ-
ματικὰς πονηρίας exponunt? quo Græciſmo nihil uſitatius: Quales πονηρίας, perverſæ
doctrinæ, perverſæ de Divinis ac cœleſtibus opiniones, ſectæ denique, ſchiſmata, cæte-
ráque id genus; &, ut ſic verbo dicar, τὰς πνευματικὰς τοῦ διαβόλου ἐν τοῖς ἐπουρανίοις
μεθοδείας: quo proximè uſus eſt Apoſtolus. Quid ergò præcipit Apoſtolus? Induere
τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ſive τὴν πνευματικήν. Quare? ut ſi dicat, Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ
πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὸν διάβολον, ἀλλὰ πρὸς τὰς πνευματικὰς αὐ-
τοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις πονηρίας, *Quia adversùs ſanguinem & carnem lucta nobis non eſt,
ſed adversùs Diabolum, ſed adversùs ſpirituales, quas in ſacris aut divinis adhibere ſo-*
v. 15. *let, nequitias verſutiáſque.* abſit ergò illud, *in ſublimi.* Eodem capite cùm legitur, Καὶ
ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, non puto ſubtiliter
quærendum, quare, cùm de panoplia bellica agatur, *pacis evangelium* dixerit: cùm Hel-
leniſtarum more ità poſſit accipi, ut evangelium τῆς εἰρήνης non aliud quàm τῆς σωτηρίας
ſive τοῦ σωτηρίου, hoc eſt, *ſalutis*, dicatur: quemadmodum illi paſſim τὸ שלום inter-
pretantur. Et an non hâc Epiſtolâ, cap. 1. v. 13. ità εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας dixit? Ἐν
ᾧ καὶ ὑμεῖς, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν, &c.
v. 20. Cùm legitur, Ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, cogitare mecum ſoleo, an non *vincula* ſua,
quorum paſſim meminit, nonnunquam pro *calamitate* aut *perſecutione* uſurpet: quem-
admodum cùm Regius Propheta, διέῤῥηξας τοὺς δεσμούς μου, ac ſimilia, non ſemel dixit;
quem in vinculis fuiſſe aut cuſtodia, ex eo, niſi fallor, nemo judicat. An non igitur eo-
dem modo hæc cùm ſcriberet, ἐν ἁλύσει, hoc eſt, maximis anguſtiis, inſidiis, ac dela-
toribus, quibus tenebatur undique, ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου πρεσβεύειν ſe dicat. Ac recen-
tior quidem interpres hoc loco; *Non erat tamen ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ Paulus, ſed ſub mi-
litari cuſtodia,* inquit: *cujus hic erat modus, ut captivus longiuſculâ catenâ dextram ha-
beret devinctam, cujus alterum extremum ſiniſtræ militis alligabatur, ut pariter incederent.*
Quales *colligati* Auguſtino dicuntur; qui *innocentem* & *colligatum* alibi opponit. Neque
quiſquam ſanè, aliam publicam, aliam militarem fuiſſe cuſtodiam (nè de iis qui fide-
juſſoribus committerentur nunc dicam) vel ex Juriſconſultis ignorare poteſt: ut nec,
quæ militaris fuerit cuſtodia, & quomodo in ea qui cuſtodirentur, habiti. An autem
vero ſimile ſit, ut qui ſic cuſtodiretur, militémque intentum omnibus ac ſingulis haberet,
vetitis autem actionibus imprimis (qualis erat, ſcribere ad ſanctos, ſcribere ad fratres, de
ea præſertim doctrina pro qua fungi ſe legatione in vinculis nunc ait, ac cum iis mentem
communicare ſuam) an qui militem haberet, dico, à quo traheretur, cùm & dextrâ ma-
nu catenatus ipſe eſſet, ſcribendis vel vacare poſſet literis, vel hoc permitteretur illi, ve-
lim quibus integrum eſt cogitent: qualia, dico, fuerint hæc vincula, qualis cuſtodia, de
qua aliquoties agit Apoſtolus, & in qua tantum illi licuit. Libenter enim diſcimus: &
Exercitationes ſcribimus.

Capita

Capita Epiſtolæ ad Philippenſes.

α'. Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆς Φιλιππησίων ἀρετῆς, ϗ εὐχὴ τελειώσεως.
β'. Διήγησις τῆς ἑαυτοῦ διαγωγῆς ἀγωνιστικῆς, ϗ τῆς προθυμίας.
γ'. Παραίνεσις τῆς κατὰ Θεὸν ὁμονοίας, ϗ τῆς ἐν Θεῷ ζωῆς.
δ'. Περὶ Τιμοθέου ϗ Ἐπαφροδίτου, οὓς ἀπέστελλε πρὸς αὐτούς.
ε'. Περὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ μὴ ἐν σαρκί, ὅς ἐστι μίμησις τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ.
ς'. Παραινέσεις ἴδιαι τινῶν, ϗ κοιναὶ πάντων.
ζ'. Ἀποδοχὴ τῆς ἀποσταλείσης αὐτῷ διακονίας.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN EPISTOLAM PAULI
AD PHILIPPENSES;
Sive,
Liber undecimus.

Cap. I.

Locus, ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθόν. Perverſitatis hæreticæ illuſtre exemplum. τὰ διαφέροντα, & quæ ſic dicantur. ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει. Αἴσθησις novo modo & quomodo uſurpatum, etiam Helleniſtis. Αἴσθησις, νόησις. Locus, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι. Κεῖμαι, & quomodo hîc accipiendum videatur. Recentioris interpretatio. Locus, Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς, &c. ejúſque mens. Locus, Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, &c. ejúſque mens ac diſtinctio. Locus, Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, &c.

Cap. I. v. 6. EX eo loco qui non procul à capitis primi initio occurrit, Πεποιθὼς
αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελέσει ἄχρις
ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ, patet nihil tam manifeſtè in Sacris dici
quod non ab hæretica everti malignitate poſſit: Quemadmodum
jam olim fuerunt qui τὸ, ἐν ὑμῖν, pro ἐξ ὑμῶν, dici hîc vellent:
Hujus teſtimonii virtutem, lib. De vocatione gentium inquit Pro-
ſper Aquitanicus, *quidam volens ad ſui ſenſûs pravitatem conver-
tere, quod dictum eſt,* QUI CŒPIT IN VOBIS, *volebat intelligi quaſi dictum eſſet,* QUI
CŒPIT EX VOBIS. *ut & initium & conſummatio operis non ad Deum ſed ad hominem*
v. 10. *referretur.* Eodem capite cùm dicitur, Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα, ἵνα ἦτε
εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, quæ διαφέροντα Apoſtolus dixit, *potiora*
vetus reddidit interpres; qui, *ut probetis potiora*, inquit. Quæ ſunt autem illa διαφέρον-
τα? Quæ ut præcipua, nimirum, ab Apoſtolo præ cæteris ubique commendantur,
Amor Dei, mutuúſque, cum Scientia conjunctus ac Intelligentia; quibus tota Lex con-
ſummatur: quomodo αἴσθησιν in eo quod præceſſerat interpretatur Eraſmus, Καὶ τοῦτο
προσεύχομαι, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ
αἰσθήσει. qui ad τὰ νοητὰ non ad externa id refert. Quod adeò novum Helleniſtis
non eſt, ut τὸ דעת, quod σοφία, φρόνησις, ἔννοια, & σύνεσις ac ſimilia illis, αἴσθησιν di-
cant: ut cùm Proverb. I. v. 4. Ἵνα δῷ ἀκάκοις πανουργίαν, παιδὶ δὲ νέῳ αἴσθησίν τε καὶ
ἔννοιαν: paulò item pòſt, εὐσέβεια εἰς Θεὸν, ἀρχὴ αἰσθήσεως. alibi item, ἀσεβεῖς φοβ-
ούμενοι ἐμίσησαν αἴσθησιν. Unde, qui non ſemel Helleniſtas interpretatur, Heſychius, Αἴσθη-
σις, νόησις. Recentior interpres, cùm ad τὰ νοητὰ referendum fateatur, ab Eraſmo in-
terim diſſentit, qui *intelligentiam*, non *ſenſum*, dixit: Idem qui τὰ διαφέροντα, *quæ diſ-
crepant*, interpretatur: quod hîc nondum probare poſſum. Eodem capite cùm dicitur,
v. 17. εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι, ad defenſionem veritatis in vinculis Apo-
ſtolum jacuiſſe, & hoc velle, plerique exiſtimant. Ac vix dubitandum, quin hoc ità ac-
ciperent qui cauſæ Chriſti & illius faverent; ut dicat, *cùm ad defenſionem evangelii ja-
cere hîc me ſciant.* Et ſanè, in vinculis detentum à Nerone tum fuiſſe, etiam Græco-
rum ſcholia teſtantur. Apoſtolus igitur, ut cæteri, qui carcere detenti *Diabolum*, ut
eleganter loquitur Tertullianus, *in domo ſua conculcabant*, εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου

detineri

detineri ſe ait. Recentior interpres tamen, *quòd ſciant me ad defenſionem evangeli con-
ſtitutum eſſe*, hìc dixit. Τὸ κεῖσθαι autem, ut & *jacere* Latinis, ità uſurpari non igno-
rant qui Græcè ac Latinè ſciunt. Quò & Gloſſator antiquus reſpexit, qui, Κεῖται, ἐπὶ
κακοῦ τίθεται, ἢ θανάτου, ἢ δυσπραξίας, hoc eſt, *in malum, ut de morte, aut calamitate,
id uſurpari*, notat. Ut cùm poeta exul, de exilio ſuo, *jacere in extremis terris* ſe dixit.
Et an non præceſſit, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ τῇ ἀπο-
λογίᾳ, καὶ βεβαιώσει τοῦ εὐαγγελίου? An non proximè præceſſit, οἰόμενοι θλῖψιν ἐπι-
φέρειν τοῖς δεσμοῖς μου? Recentior interpres interim, *quòd ſciant me ad defenſionem
evangelii conſtitutum eſſe*, cum Eraſmo. Eodem capite legitur, Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν, v.21.
Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν, κέρδος. Mihi dolere interdum ſolet, maximis nonnunquam vi-
ris, in iis quoque locis quæ difficultatis nihil admodum haberent, veterum ſimplicitatem
approbari non potuiſſe. Quid enim aliud hìc, niſi quod ubique prædicat, Apoſtolus di-
xit? Vitam nempe ſuam eſſe in Chriſto, lucrúmque propter hunc etiam mortem ſibi fo-
re: qui in eo vivat; qui in eo motus excitet ſpirituales; à quo vegetetur atque ad prædi-
candum eum excitetur: Quemadmodum ad Gal.2.20. ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ
Χριστός. Cùm in eo autem viveret Chriſtus, mirum non eſt ſi eveniat quod dicit; Eum
qui ſic vivit, nempe, mori non poſſe: aut ſi mori dicatur, lucrum ei mortem eſſe; quâ de-
ponitur quod mori poteſt, induitur quod mori non poteſt; quâ ad ipſam Chriſti gloriam
tranſitur, quam ex parte nunc cognoſcimus, plenè autem poſt hanc vitam veréque cogno-
ſcent qui in fide hìc vixerunt. de qua vita hìc nunc loquitur Apoſtolus. Quam & ſen-
tentiam mirificâ verborum luce ac elegantiâ expoſuit Chryſoſtomus. Quid autem opus
fuit hoc interpretari ac ſi Apoſtolus dixiſſet, Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν καὶ τὸ ἀποθανεῖν Χριστὸς ἐστι
κέρδος? ut τὸ, Χριστός, utrobique intelligatur; ac ſi dicat, Ἐμοὶ γὰρ Χριστὸς τὸ ζῆν καὶ Χριστὸς τὸ ἀπο-
θανεῖν Χριστὸς ἐστι κέρδος. quod quin moleſtum ſit negari, niſi vehementer fallimur,
non poteſt, cùm expoſitum ſit alterum atque expeditum. Vide igitur ſimplicitatem ſum-
mam; *Mihi vita*, inquit, *Chriſtus eſt; & mori, lucrum*. Eleganter Gregorius Theolo-
gus,

Βίου τὸ κέρδος ἐκβιοῦν καθ᾽ ἡμέραν.

Hoc ergò voluit, Ἐμοὶ τὸ ζῆν, ἤγουν ἡ ζωὴ, Χριστός, *Mihi vivere, ſeu vita, Chri-
ſtus:* καὶ τὸ ἀποθανεῖν (Theologus ἐκβιοῦν, *non ampliùs vivere*, interpretatur: id au-
tem idem eſt quod *mori*) κέρδος, *lucrum eſt*. in Chriſto, nempe. Perſpicuè in Baſilii
Magni Epitaphio Nyſſenus, Χριστὸς ἦν τὸ ζῆν ἀμφοτέροις, καὶ ὁμοίως ἑκατέρῳ κέρδος
ὁ θάνατος, *Chriſtus vita utrique erat, & utrique ſimiliter mors lucrum*. Præclarè, ut
ſemper, Chryſoſtomus, *In hac vita quòd vivo, non eſt vita mihi, ſed Chriſtus: quòd ſi
moriar, nè ſic quidem moriar, quia in me vita erit*. Nihil planius. Quod autem ſequi-
tur plus eruditis exhibuit negotii; Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ v.22.
τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω. Ubi tantum operæ nonnulli poſuerunt ut ſe pariter ac alios de-
fatigarent. Eraſmo placebat, *Quòd ſi contingat vivere in carne:* cùm ſine ellipſi, cre-
do, expediri vix id poſſe exiſtimaret. Quod tantopere recentioribus diſplicuit, ut mirari
ſeſe dicant, nemini veniſſe in mentem, τὸ, εἰ, per *an* vel *utrùm* exponendum; Eraſmum
verò, vel imprimis, virum doctiſſimum, de eo non cogitaſſe. Quid igitur illi? *An verò
vivere in carne mihi operæprecium ſit, & quid eligam, ignoro*. cùm tamen, magis neceſ-
ſarium, tum propter Philippenſes, tum Apoſtolatûs miniſterium, eſſe, ut adhuc ſupereſ-
ſet, adhuc viveret, ipſe addat; Τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκὶ, ἀναγκαιότερον δι᾽ ὑμᾶς. Ve-
tus interpres, *Quòd ſi vivere in carne, hoc mihi fructus operis eſt, & quid eligam, igno-
ro*. obſcurè. Græci, ut priora conjungunt, ità de connexione nihil; in quo tota difficul-
tas: Ἐπειδὴ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, inquit Scholiaſtes, καρπὸς ἔργου ἐστὶν. Cæterùm, quod
aliis non paucis in locis, hìc evênit, ut ſecùs quàm oportuit diſtinctio conciperetur: Quod
antiquis hìc non minùs (venia ſit dicto) quàm recentioribus impoſuiſſe videtur. Diſtin-
guendus manifeſtè hoc modo locus, Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί
αἱρήσομαι; Οὐ γνωρίζω. Τὸ, καὶ, enim non connectit, quod exiſtimarunt eruditi, ſed in-
fert tantùm: interrogationi enim ſervit, dubitationem auget; ità ut ἐν πάθει ac *efficaci-*

Nnn *ter,*

ter, ut veteres loquuntur, adhibeatur: Quemadmodum in illo, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι; Locus notiſſimus, Οἱ δὲ περισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες πρὸς ἑαυτοὺς, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι; Marci 10.26. item, Εἶπον δὲ οἱ ἀκούσαντες, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι; Lucæ 18.26. *Et quis tandem poterit ſervari?* Ità hìc, *Quòd ſi vivere in carne operæprecium eſt, & quid tandem eligam? Ignoro. Mihi*, inquit, *mori lucrum eſt. Quòd ſi veſtrâ intereſt ut vivam, idcòque id expedit, utrum tandem eligam? Ignoro certè. Utrinque enim urgeor. Quod ad me enim, planè diſſolvi & cum Chriſto eſſe opto ac deſidero. longè enim melius id mihi. Ut adhuc autem permaneam in carne, magis propter vos neceſſarium.* Atque ità & hiatus tollitur, de quo conqueritur interpres noſter. Eodem capite

v.29. & illud legitur, Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν. Ubi dicturus Apoſtolus, prærogativam hanc fidelibus clementer donatam, ut in Chriſtum crederent non modò, verùm (quod & cuncta ſuperat) pro illo paterentur, ἐπανορθωτικῇ συγχύσει ſiſtere videtur quod dicturus erat. Dicturus autem erat, Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν. Quod abrumpit confunditque, ut intendat quod dicturus erat, oſtendátq; quantum ſit τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν. Interpres vetus, ut & rem & τρόπον ἑρμηνείας ſolitâ religione exprimeret, utrique adhæſit hìc, cùm dixit, *Quia vobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolùm ut in eum credatis, ſed ut etiam pro illo patiamini.* cùm ordo ſit, *Quia vobis donatum eſt, pro Chriſto pati, non modò in eum credere.* vel, *pro Chriſto ut patiamini, non ſolùm ut in eum credatis.* Cur autem τὸ, ὑπὲρ αὐτοῦ, repetierit, res ipſa docet: propter σύγχυσιν, nimirum, ut jam dixi. Ubi recentior interpres illud prius, ὑπὲρ Χριστοῦ, *in Chriſti negotio*, vertit; *Quia gratìs datum eſt vobis in Chriſti negotio, non ſolùm in eum credere, ſed etiam pro eo pati.* Proſper, *per Chriſtum*, ſuppoſuit; *Quia vobis datum eſt per Chriſtum, non ſolùm ut in eum credatis.* quaſi id Græciſmus admittat. Scholiaſtes, ut difficultatem de qua dixi vitaret, ὑπὸ Χριστοῦ, legiſſe videtur. Me illius de qua dixi nondum pœnitet ſententiæ.

Cap. II.

Locus, Μηδὲν κατ' ἐρίθειαν ἢ κενοδοξίαν. Ἐρίθεια *quid. Theologorum Græcorum definitio. Locus,* Ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. *& quid hìc,* οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο. *Syriaſmus nempe. Similis* συνεμπτώσεως *in Euripide notata: neque ideò aut Hebraiſmos aut Syriaſmos, tales non eſſe. Pro,* ἐν ἁρπαγῇ, *in Levitico,* ἐν ἀναγκασμῷ, *quibuſdam redditum, & quâ mente. Locus,* Ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε. Ἡ κενωθεῖσα Θεότης, *Gregorii Theologi.* Κενοῦν, ταπεινοῦν, *ex Chryſoſtomi interpretatione: quam & ab Apoſtolo confirmari. Locus,* ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. Τὸ ὁμοίωμα, μορφὴ, σχῆμα, *ſimiliáq́; quomodo in Sacris nonnunquam uſurpentur.* Τὸ, ὡς, βεβαιωτικόν. *Locus,* Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε. *Proſperi interpretatio. Locus,* μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε. *Elegans Fulgentii locus.* Ἰσόψυχος, *& quis.* Ἀντίψυχος. *Recentioris interpretatio.* Ἐξαυτῆς. Παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ, *& quid.*

Cap. 2. v. 3. CApite ſecundo, nec ſine cauſa, quæri poteſt, utrúmne, cùm legitur, Μηδὲν κατ' ἐρίθειαν ἢ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, ſatis efficaciter ad mentem Apoſtoli τὸ, ἐρίθειαν, *contentionis* nomine interpretes expreſſerint. Quod vix poteſt, ſi veteribus accedimus, qui ἐρίθειαν, τὸ ὅταν τις ἐπιδεικτικῶς ἢ κενοδόξως προσκαλεῖται καὶ ἐρεθίζει ἄλλους εἰς τὰ ὅμοια, *id quo quis cum oſtentatione ac ambitioſè alios ad eadem agenda provocat*, ut è Græcis quidam Theologis, definiunt: Qui & addunt; Καὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος ποτὲ μὲν ἐριθείας μνημονεύων, τῆς κενοδοξίας ἐπισυνάπτει, εἰπὼν, Μηδὲν κατ' ἐρίθειαν ἢ κενοδοξίαν· ποτὲ δὲ κενοδοξίαν προτάξας, μετ' ταύτης καὶ τὴν ἐρίθειαν ἑτέρῳ ὀνόματι ἀπαγορεύει, λέγων, Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, *Nam & Apoſtolus nonnunquam, cùm* ἐριθείας *mentionem facit,* κενοδοξίαν *adjungit; ut cùm dixit,* Μηδὲν κατ' ἐρίθειαν ἢ κενοδοξίαν: *interdum, poſtquam* κενοδοξί-

αν

ας præmiſit, cum ea & ἐριθείαν alio vetat nomine; ut in illo, Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλ-
λήλους προκαλούμενοι, ad Gal. 5. 26. Atqui contentio eſt ἔρις. quæ cum hac confunditur
nonnunquam. Quid ſit ἔριθος notum. Unde ἐριθεία: quoties, ut Heſiodus loquitur,
κεραμεὺς κεραμεῖ φθονέει, *cùm ejuſdem operis aut ſtudii artifices, ſimileſque, ambitioſâ
æmulatione inter ſe contendunt.* unde & ζῆλος: quem ab effecto & fine, qui nonnun-
quam ſequitur, idem autor commendat. Eodem capite illuſtris ille exſtat locus, Ὃς ἐν v. 6.
μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, quod eſt, ἰσότητα Θεοῦ.
non exiſtimavit rapinam, æqualitatem Dei: hoc eſt, *non exiſtimavit rapinam, quòd æqua-
litatem ſibi vendicaret Dei. non exiſtimavit alienum, quod vendicaret ſibi.* Quod di-
cendi genus ut ſuum ſibi vendicarunt Syri. Ità ferè in Rituali quod Severi dicitur, cùm
baptizari vellet Dominus, Baptiſtam reſpondiſſe aiunt, Οὐ δύναμαι ἁρπαγμὸν ἁρπάζειν,
aut potiùs, ut ipſi, *Fieri non poteſt ut rapinam ſumam; non poſſum mihi vendicare quod
meum non eſt.* Ità enim ibi, *Dixit Dominus noſter Johanni, Accede, baptiza me. At
ille dixit ei, Fieri non poteſt ut rapinam aſſumam.* Quod Johannes, לא משכח
אנא אלבוך גוזלתא. Cui non diſſimile quod, κτᾶσθαι οὐκ εἰς ἁρπαγὴν, Euripides,
ignarus Syriaſmi, dixit; qui, Θεὸς μισεῖ βίαν, τὰ κτητὰ δ' ἡ κτᾶσθαι κελεύει πάντας, οὐκ
εἰς ἁρπαγήν, *ſua quemque poſſidere jubet,* οὐ καθ' ἁρπασμὸν, ut loquitur Apoſtolus; *non ut
aliena,* nempe. Quæ eſt mera, vel autoris vel linguæ, συνέμπτωσις: tantum abeſt, ut
probari ex eo poſſit, Hebraiſmos non eſſe Hebraiſmos, aut Græciſmos Syriaſmos eſſe.
quod profectò ſani eſſe hominis non poteſt. Quanquam & ad Legem quæ Levitici 6.
exſtat alluſiſſe potuit: quâ jubetur, ut qui aliquid extorſit aut vendicavit ſibi, reddat τὸ
ἅρπαγμα ὃ ἥρπασε. Quod à Dei Filio imprimis alienum fuit; qui nihil niſi ſuum ven-
dicavit ſibi: Unde nec reddendi tenebatur: quemadmodum illi qui בגזל, quod eſt,
ἐν ἁρπαγῇ, aliquid rapuerant, reddere id cogebantur; quod alii, ἐν ἀναγκασμῷ, verte-
runt, quia ei cui aliquid eripitur vis ac neceſſitas infertur. Chriſtus, quemadmodum οὐκ
ἐν ἁρπαγῇ Divinitatem habuit, ità nec rationem ejus, ut de alieno, reddere cuiquam de-
buit: Neque ideo tamen minùs verum eſt quod de Syriaſmo dixi. Sequitur, Ἀλλ' ἑαυ- v. 7.
τὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. Ubi neſcio utrúmne omnibus ſatisfaciant qui *exina-
niendi* aut *inaniendi* voce uſi ſunt. Neque ſine periculo τῆς κενωθείσης Nazianzeni Θεό-
τητα, *exinanitam Deitatem*, expoſuerunt eruditi: qui, Τοῦτο ἡ κενωθεῖσα Θεότης,
inquit, τοῦτο ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, τοῦτο ἡ καινὴ μίξις, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἓν ἐξ
ἀμφοῖν, καὶ δι' ἑνὸς ἀμφότερα. è quo nè interpretes Græci quidem ſine mira ſe ſubtili-
tate expedierunt. Sed & ipſe Nazianzenus aliis in locis Χριστοῦ, de qua agitur, κένωσιν,
δόξης ὕφεσιν, dixit, quam alii ταπείνωσιν rectè dixerunt. Et meo quidem animo judi-
cióque, *humiliandi* verbum non malè hîc uſurpatur. Quod & ille vidit qui ineptè nihil
molitur; Chryſoſtomus nimirum, qui, ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ἐταπείνωσεν, *humiliavit*, ex-
poſuit. Et de ipſo Apoſtolo quid dicemus, qui eodem mox verbo utitur, cùm, ἐταπεί-
νωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, dixit. Sequitur, ἐν ὁμοιώματι Ibid.
ἀνθρώπων γενόμενος. Quæ & ſimilia cùm lego, in quibus ſe defatigarunt nonnulli,
non poſſum quin verum illud Damaſceni pronunciem, Ὅτι ἡ τῶν ὀνομάτων σύγχυσις
ποιεῖ τοῖς αἱρετικοῖς τὴν πλάνην, *E confuſione nominum errorem hæreticorum eſſe na-
tum.* Uſitatum autem Helleniſtis, ut nonnunquam iis vocibus utantur quæ cùm ſimili-
tudinem notare videantur, ταυτότητα ſive rem ipſam, & quidem eſſentialiter, deſignent
de qua ſermo eſt. Nè de Ezechiele nunc dicam, in cujus viſionibus, ὁμοίωμα ζώων,
ὁμοίωμα θρόνου, etiam ὁμοίωμα τῆς δόξης Κυρίου, de facie Domini ſedentis ſuper Cherubim,
cap. 2. (ut quidam volunt) ὅρασις ἠλέκτρου, ὄψις λαμπάδων, εἶδος τῶν τροχῶν, εἶ-
δος θρόνου, εἶδος ἀνθρώπου, & ſimilia leguntur: cùm ſingula, quamvis ſic repræ-
ſentata, ſuis diſtingui nominibus poſſent: nè de Johanne nunc dicam, qui in Apocalypſi
ὁμοιώματα ἀκρίδων, locuſtas, quæ ibi exhibentur, eodem modo dixit: nè jam dicam ab
Hebræis ac Chaldæis eſſentialiter nonnunquam hoc uſurpari: Satis ſit quòd Filius Dei,
etiam quod ad naturam alteram, τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι dicatur; etiam τὸ, εἰκὼν, τὸ,
μορφὴ, & τὸ, σχῆμα, ſic uſurpentur: Ut cùm ſequitur, Καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, *Cùm* v. 8.

naturâ eſſe hominem conſtaret, aut, *compertus talis eſſet:* ut τὸ, ὡς, ſit βεβαιωτικὸν, magiſque confirmet; quemadmodum in illo, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός. Quod ſequitur, Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρί-
v.9. σατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ità Proſper ad Pſal. 109. *Propter quod exaltavit*
v.12. *eum à mortuis, & donavit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen.* Sequitur, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε. hactenus videlicet, ut, quod eleganter Fulgentius dixit, quiſque, quæ habet, *non ex poſſibilitate naturæ, neque ex auditu Legis, neque ex ſua voluntate, ſed ex Dei dono ſibi ineſſe non ambigat: ſemperq́; humilis eſſe meminerit; ne ſuperbus amittat quod indignus accepit.* Idem Apoſtolus eodem capite cùm dixit,
v.20. Οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει, non aliud dixit quàm ſi, Οὐδένα γὰρ ἄλλον ἔχω ἰσόψυχον, dixiſſet: ut ad Timotheum referatur: De quo non rectè dubitarunt quidam; cùm & de eo proximè præcedat, Ἐλπίζω δὲ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα κἀγὼ εὐψυχῶ, γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν: atque ità proximè ſequatur, Οὐδένα γὰρ ἄλλον ἔχω ἰσόψυχον: tum & in ipſo Epiſtolæ præmiſſum fuerit initio, Παῦλος καὶ Τιμόθεος δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ. qui eſt hic ἰσόψυχος. Alluſit autem notiſſimum, qui tum in ore erat omnibus, locum, Σὺ δὲ, ἄνθρωπε ἰσόψυχε, ἡγεμών μου καὶ γνωστέ μου, Pſal. 55. 14. ubi Thargumiſtæ, *Et tu, Achitophel, homo ſimilis mihi.* Interpres vetus, *Tu verò homo unanimis.* Quò reſpexit itidem hic Vetus, cùm eruditè & appoſitè, *Neminem habeo tam unanimem*, hoc eſt, *Neminem enim alium tam unanimem habeo*, ut dicebamus. Eruditiſſimum Gloſſarium, Ἰσόψυχος, *unanimus.* pro quo Chriſtiani poſteriores, ἀντίψυχος. Notum illud, *Alphene immemor, atque unanimis falſe ſodalibus*, hoc eſt, ἰσοψύχοις. Chaldæus, *ſimilem* cùm dixit, idem voluit quod Salluſtius, qui, *idem velle ac nolle*, amicitiam definit. Hebræus mirificè, ac plùs quàm ut unâ voce Latinè exprimatur, כערכי: *quem eo ordine quo me pono.* Interpres recentior, *Neminem enim habeo pari animo præditum.* Qui, cauſa non erat, quare alios cum Timotheo ſic comparari potiùs exiſtimaret. Sed & paralleli ſemper loci ac ſimiles, qui alluduntur, componendi ſunt. Et certè ſi pari cum Davide animo Achitophel fuiſſet,
v.23. nunquam proditor fuiſſet. Non ità multò pòſt & illud legitur, Τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀπίδω τὰ περὶ ἐμὲ, ἐξαυτῆς. Quod interpres vetus ſimpliciter magìs quàm Latinè, *Hunc igitur ſpero me mittere ad vos mox, ut videro quæ circa me ſunt.* Nec ſatisfacit Eraſmus, qui, *ubi videro mea negotia.* Recentior, *Hunc igitur ſpero me miſſurum, ſimulatque videro rerum mearum ſtatum.* Simpliciùs poterat, *Hunc igitur ſpero me miſſurum ſtatim, ubi mea circumſpexero.* hoc eſt, *ubi videro in quo hic eſſe mihi poſſit uſui.* Heſychius, Ἐξαυτῆς, παραυτίκα. Quomodo & ipſe Marcus τὸ, εὐθέως, καὶ τὸ, ἐξαυτῆς, eodem ſenſu conjunxit; Καὶ εἰσελθοῦσα εὐθέως μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν βασιλέα, ᾐτήσατο, λέγουσα, Θέλω ἵνα μοι δῷς ἐξαυτῆς ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.
v.30. Circa finem capitis ejuſdem cùm dicitur, Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισε, παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ, &c. video quæſiſſe eruditos quid παραβουλεύεσθαι τῇ ψυχῇ ſit Apoſtolo. Heſychius autem, in cujus Gloſſis non pauca ſunt quæ Helleniſtas interpretantur, Παραβουλευσάμενος, εἰς θάνατον ἑαυτὸν ἐκδούς. quaſi videlicet idem nunc dicat cum eo quod præmiſit, μέχρι θανάτου ἤγγισε, atque ità ipſe ſe interpretetur Apoſtolus.

Cap. III.

Περιτομὴ ὀκταήμερος. Κατατομή. Ἐντομίς. Κατατομῆς ἄνθρωπος, *Judæus*, *Baſilio. Judæorum* ἀποτομή. Κατατομὴ *&* ἔνωσις *oppoſita.* Σκύβαλα: *& quomodo*, ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, *dicatur.* Σκύβαλα ἡγεῖσθαι. Σκυβαλίζειν. Σκυβαλίσματα, Σκυβαλισμοί. χυτὴ. *Gregorii Palamæ locus*, σκυβάλω ὕλης, χυδαϊκοῖς εἰπεῖν, συγκατασῦσαι. *Cebel. Locus*, Εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. Καταντῆσαι. Καταντῆσαι εἰς τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ. Ἐξανάστασις. *Locus*, Ὅσοι ἐν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν; *&* εἰ τι, *aut potiùs*, εἰ τι, ἑτέρως φρονεῖτε. *Locus*, Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν. εἰς ὃ

ἐφθάσαμεν

ἐρδιάσαμβ εἰπεῖν. Locus, Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Πολίτευμα *quid.* Πολιτεία *antiquis Eccleſiæ Doctoribus, quid.* Πολιτεία, ἀναςροφή, *Converſatio.* Πολίτευμα, *Municipatus abuſivè Tertulliano. Aliud Civis, aliud Municeps Romanis. Et quò ſemper aſpirarent municipes dum hoc eſſent.*

CApite tertio ab Apoſtolo dicitur, Καίπερ ἐγὼ ἔχων πεποίθησιν καὶ ἐν σαρκί. εἴ τις Cap. 3. δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Περιτομῇ ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσ- v. 4,5. ραήλ, φυλῆς Βενιαμίν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος. Ubi aliquantùm nos illud, περιτομὴ ὀκταήμερος, exercuit; quod ad verbum, *octo dierum circumciſio:* cùm octavo die circumciſum ſe velit, & hoc expreſſerint interpretes. Vetus, *circumciſus octavo die.* Neque aliter Eraſmus, aut Recentior; qui in Notis, *Ad verbum,* inquit, *circumciſio, pro circumciſo. quam metonymiam rarò invenias in aliquo ſingulari uſurpatam.* Et certè, ut ὀκταήμερος *circumciſio* ſit ea quæ octavo fit die, non magis uſitatum videtur quàm ſi puer ὀκταήμερος dicatur qui octavo die natus eſt, aut Lazarus, qui νεκρὸς τεταρταῖος dicitur, *quarto die extinctus* dicatur. Quemadmodum nec SS. Patres, cùm ſepulturam Domini τριήμερον dicunt, inter quos Cyrillus, aliud præter temporis continuationem intelligunt. Apoſtolus igitur qui octavo die circumciſus fuit, rectè *circumciſus* ὀκταήμερος dicetur, quia dies octo natus circumciſus fuit: quomodo autem circumciſio, quæ die fit octavo, ὀκταήμερος dicetur? Nec Chryſoſtomus ſanè, licèt hanc difficultatem non tangat, ità locutus eſt: Qui ad hunc locum, Ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ ὀκταήμερος περιτμηθῆναι, οὐχὶ προσήλυτος, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐκ γένους Ἰσραήλ, οὐδὲ προσηλύτων γονέων, *Ex eo enim quòd octo dies natus circumciſus eſt, non proſelytum, ex eo autem quòd genere Iſraelita fuerit, nè parentibus quidem natum proſelytis, patet.* Qui ὀκταήμερον Apoſtolum, non circumciſionem, dixit: Quod continuationem ſeu diuturnitatem tot dierum, non octavo die factum illud notat de quo agitur. Syrus, ac ſi ſcriptum eſſet, περιτμηθεὶς ὀκταήμερος, *circumciſus octo dierum filius,* dixit. Ego certè, quamvìs quædam parùm uſitatè in his libris, ſi præſertim Græcos veteres reſpiciamus, dici non ignorem, id tamen ut admittam impetrare à me vix poſſum. Novi qui ellipſin eſſe vellet, ut mutato accentu, Περιτομῇ, legatur; Εἴ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Περιτομῇ. (*Quod ad circumciſionem quidem: circumciſioni quicquam tribuendum ſi ſit*) ὀκταήμερος περιτμηθεὶς, *octavo die circumciſus.* aut cum interrogandi nota, Περιτομῇ; *Si de circumciſione quæritur; octavo die circumciſus ſum.* ut dicat, *Quod ad circumciſionem quidem, nè quid hîc deſiderari poſſit, octavo die è præſcripto Legis circumciſus ſum.* Cogitent tamen eruditi. Huic circumciſioni interim ſpiritualem antè oppoſuit; ubi & κατατομῆς, quod penè exciderat jam, mentionem fecit: Dabit ergò lector veniam ſi aliquantùm retrocedam. Locus de quo agimus, non procul à capitis initio, is eſt, Βλέπετε v. 2. τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν. Ubi fruſtrà eſſe nobis videntur qui ad impias inciſiones aut prophanas, quarum mentio in Lege, referendum id exiſtimant. Quid enim hoc ad שׂרט ſive ἐντομίδα de qua Moſes? Quid autem κατατέμνειν ſit, ut vulgò uſurpatur, nemo neſcit: quomodo & qui ex viris, cùm ſecantur, non viri evadunt. Ità Judæorum περιτομή, cùm hodie carnalis ſit, κατατομή, per ἐυτελισμὸν & contemtum, eleganter ac urbanè dici poteſt: Ut cùm Magnus Baſilius Judæum τῆς κατατομῆς ἄνθρωπον, ad Eſaiæ 2. Catenâ nondum editâ, non ſine cauſâ & venuſtè ex hoc loco dixit; Βραδύνοντα τὸν τῆς κατατομῆς ἄνθρωπον, τὸν κατὰ σάρκα Ἰουδαῖον, περὶ ποίου νόμου λέγει, καὶ περὶ ποίου λόγου. Jam autem, quemadmodum περιτομὴ carnalis, ità quæ κατατομὴ primò fuit, tandem & ἀποτομὴ evaſit: Abſciſſi enim ſunt Judæi ut insererentur alii. Neque præter rem Homiliâ 116. Chryſologus; *Judæe, quid habes quod non perdidiſti? ſi autem perdidiſti, quid gloriaris quaſi non perdideris? Ubi eſt templum? ubi ſacerdos? ubi ſacrificium? ubi incenſum? ubi purificationes tuæ? ubi ſolennitatum tuarum non omittenda devotio? Sed ut ſis Judæus meritò circumcideris, quia bonis omnibus abſciſſus es ſuprà dictis.* Quo ſenſu idem Baſilius τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς ἁγίας ἐκκλησίας ἀποτμηθέντα, Homiliâ De humilitate dixit. Ut quemadmodum λαλεῖν &

καταλαλεῖν, ità *τέμνειν* & *κατατέμνειν* dicatur : unde *κατατομή*. Quemadmodum nec
ignoro, *κατατομὴν* & *unionem* nonnunquam ab antiquis opponi : Aſceticorum autor,
*Τοῦτο τὸ κεφάλαιον τῆς τοῦ σωτῆρος κατὰ σάρκα οἰκονομίας· ἵνα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν
πρὸς ἑαυτούς τε καὶ ἑαυτὸν συναγάγῃ, καὶ τὴν πονηρὰν κατατομὴν ἐξελὼν, τὴν ἀρχαί-
αν ἀνακαλέσηται ἕνωσιν*, *Hæc Servatoris noſtri ſecundùm carnem diſpenſationis ſumma eſt;
ut humanæ participes naturæ inter ſe & ſecum conjungat, perverſáque disjunctione ſemel ſub-
v. 8. *latâ antiquam unionem revocet*. Neque ignoro, capite eodem cùm dicitur, *δι' ὃν τὰ πάντα
ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω*, viros eruditos qui de Maſoretis
agunt, (quos voces in Lege obſcœniores honeſtiùs efferre in margine dixerunt) illud *σκύ-
βαλα* eo habere loco quo חורים, & ſimilia, quæ de ventris excretionibus fœdè dici ar-
bitrantur : ubi pro צאתם ,חראיהם, *egeſtionem ſuam*, repoſuerunt. Quibus aſſentiri
hactenus non poſſum ; neque ut parùm gratâ voce hic interpretes utantur opus arbitror.
Σκύβαλα ἡγεῖσθαι non eſt aliud hoc loco quàm quod unâ voce *σκυβαλίζειν* Græci dicunt:
Heſychius, *Ἀθετίζειν, ἀποδοκιμάζειν, σκυβαλίζειν*. Idem, *Σκυβαλίζεται, ἐξουθενεῖται, περιρ-
ρίπτεται, ἀποδοκιμάζεται*. quemadmodum & *σκυβαλίσματα* ac *σκυβαλισμοὶ*, *palearum
ſordes*. Gloſſæ veteres *Σκύβαλον*, *retrimentum*, interpretantur : quale eſt *ἄχυρον*, ſeu
χνοῦς. *Χνοῦς* enim, *palearum ſordes*. Ergò *σκύβαλα ἡγοῦμαι* idem hic quod *ἀποδοκιμάζω*,
ſive *ὡς ἄξια οὐδενὸς ἡγοῦμαι*, *rejicio, nullius facio*. Quid verò voluit Gregorius Palama
libello quo Certamen mentis ac corporis deſcribitur, cùm dixit, *εἶτα οὖν σκυβάλῳ
ὕλης, Χαλδαϊκῶς εἰπεῖν, συγκαταδῦσαι, καὶ ὀστρεῶδες ἀμπεχόμενον περίβλημα*, qui eo-
dem modo ſemel atque iterum locutus eſt ? an Chaldæam eſſe vocem *σκύβαλον* ? an
quòd aliquid de Chaldæorum *cebel* audiviſſet, quo *vinculum* aut *compedem* deſignant ?
quemadmodum Plato *δῆμας*, quaſi *δεσμὸν*, dici voluit. Sed quid hoc ad *σκύβαλον* ? aut
v. 11. quid ad Chaldæos hoc ipſum ? Eodem capite & locus ille occurrit, *Εἴπως καταντήσω
εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν*. Quod moleſtè Vetus, *Si quo modo occurram ad reſurrectionem
quæ eſt è mortuis*. Eruditè, ut omnia, Heſychius, *Καταντήσαι, λαχεῖν, κληρώσαι*. Neque
aliter SS. Patres, *καταντῆσαι εἰς τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ*, dicunt : Aſceticorum autor,
ἵνα ἄξιος γίνηται καταντῆσαι εἰς τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ. quod eſt *λαχεῖν*, *conſequi be-
neplacitum Dei*. Sed & efficaciùs *ἐξανάστασιν* quàm *ἀνάστασιν* dixit; quæ vox *μονήρης* eſt,
v. 15. & piorum reſurrectionem diſtinguit. In eo qui eodem capite ſequitur loco, *Ὅσοι οὖν
τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν. καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει*,
varietatem lectionis B. Hieronymus notat ; quaſi in quibuſdam exemplaribus *τοῦτο φρο-
νοῦμεν*, in aliis *φρονῶμεν* exſtaret, aut Latina certè interpretatio utrumque expreſſiſſet :
Quotquot ergò perfecti, inquit, *hoc ſapimus, ſive, ſapiamus : diverſa enim ſunt exemplaria*,
lib. Adverſùs Pelagianos 1. Quaſi non manifeſtè *φρονῶμεν* legendum eſſet. Neque au-
diendos arbitror, qui, *τὸ αὐτὸ φρονῶμεν*, reponunt. Quid ſi enim alia mens Apoſtoli ?
hæc, nempe, *Hoc quod dico cogitate ac retinete ; necdum, ſcilicet, aſſecutos vos quò tendi-
tis. Me imitamini, qui* (quod præceſſit) *ἐμαυτὸν οὐ λογίζομαι κατειληφέναι*. *Unum igitur*,
inquit, *ago, ut ad ſcopum ipſum, ut ad ſupernæ vocationis βραβεῖον contendam. Si qua in re
igitur aliter ſentitis*, *καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει*, *id quoque Deus vobis revelabit*, ſeu,
docebit vos. Mirum autem, nuſquam inter tot varias lectiones annotaſſe viros eruditos,
(quod fortè magis huc facit) unâ ampliùs literulâ *εἰ ἔτι*, non *εἴ τι*, quoſdam habuiſſe
codices ; *καὶ εἰ ἔτι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει*. Quare ?
Cauſam addit alibi, *Εἴ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε καθὼς δεῖ γνῶναι*. Im-
primis verò mirum, id non vidiſſe vel monuiſſe ſaltem illum qui ſic interpretatur locum;
*Hoc ſapiamus qui volumus ſecundùm humanitatis modulum eſſe perfecti. Et quia necdum
perfecti ſumus, & forſitan aliter ſapimus quàm poſcit vera & perfecta perfectio, ſi quid aliter
ſapimus & intelligimus quàm Dei habet ſcientia, & hoc nobis Deus revelabit. Ut precemur
cum David, atq; dicamus, Revela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de Lege tua.* Atqui
unâ literulâ, ut dixi, defungetur qui *εἰ ἔτι* reponet : à quo non longè idem ille abiit cùm
dixit, *Et quia necdum perfecti ſumus*. Quare ? *Quia adhuc aliter ſentimus*, aut, *adhuc ali-
v. 16. ter ſapimus*. ac vix dubitandum quidem. Cùm ſequitur, *Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ
στοιχεῖν*

ϛοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, hoc voluit, Πλὴν ἐν τούτῳ εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, ut ſit ellipſis: mens autem, *Interim in eo ad quod jam pervenimus, eâdem incedamus regulâ, idémque ſentiamus.* id eſt, *Etiam qui perfecti videmur nobis, ad brabeum contendamus.* Nam quid voluit vir celeberrimus optiméque de his libris meritus, cùm εἰς ὃ ἐφθάσαμεν εἰπεῖν interpretatur? Quid interpres recentior, cùm ad illud, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, adducit illud, *Idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia eſt.?* Quid Eraſmus autem, cùm vertit, *ut ſimus concordes.?* qui & in iis quæ præcedunt aliud agebat. Quid enim aliud τὸ αὐτὸ φρονεῖν, quàm, ut ipſe ſe interpretatur, τῷ αὐτῷ ϛοιχεῖν κανόνι, *ut eodem ſemper modo pergant donec pervenerint quò contendunt.?* Eodem capite celeberrimus ille exſtat locus, Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδε- v. 20.
χόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, qui cum cæteris curam aliquam interpretum mereri videbatur. Quos nonnunquam metuo nè nimium Latinæ linguæ aut antiquitatis ſtudium in diverſa aut alia à mente autorum abduxerit. Patriarchæ (quod ex Fœdere Antiquo notiſſimum) in terris tanquam peregrini verſabantur: Quò tentoria ſpectabant, quæ, ut hoſpites ubique, καὶ ὡς παροικοῦντες, ut loquuntur Helleniſtæ, incolebant. Ità Jacobus Gen. 47. 9. ex interpretatione Helleniſtarum, de ſe Pharaoni, Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου ἃς παροικῶ, ἑκατὸν τριάκοντα ἔτη. μικραὶ καὶ πονηραὶ γεγόνασιν αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου· οὐκ ἀφίκοντο εἰς τὰς ἡμέρας τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς τῶν πατέρων μου, ἃς ἡμέρας παρῴκησαν. Cauſa erat, quòd, ut municipes terræ, patriam in cœlo ac Rempublicam haberent. Πολίτευμα eſt *forma Reipublicæ ac civitatis.* quæ *Reſpublica* ac *civitas* non raro dicitur Latinis. Et hoc eſt quòd non ſemel Philoſophus, *utrumque,* πολίτευμα & πολιτείαν, ταὐτὸ εἶναι, *idem eſſe,* dixit: qui & lib. Polit. 3. Ἔστι δὲ πολιτεία πόλεως τάξις, τῶν τε ἄλλων ἀρχῶν, καὶ μάλιστα τῆς κυρίας πάντων. κύριον μὲν γὰρ πανταχοῦ τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως· πολίτευμα δ' ἐστὶν ἡ πολιτεία. Antiquis verò Eccleſiæ Doctoribus πολιτείας nomen non raro aut *peculiare vitæ genus,* ut Monaſticum, quod μονάζον dicunt, aut *inſtitutum* denotat, aut *ſectam.* Et eruditè Heſychius, qui Πολιτεύμασι, ταῖς πολιτείαις, ἢ ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσιν, exponit: idem qui & Πολιτείαν, ἀναστροφὴν (vulgò *converſationem* dicas) interpretatur. idem, Πολιτεία, ἡ πόλις, ἡ βίος, ἡ ὄνομα κύριον, καὶ ἀναστροφὴ, καὶ ἡ πρᾶξις. Ea cauſa fuit cur doctiſſimus interpres vetus *converſationem* hìc reddiderit; qui, *Noſtra autem converſatio in cælis eſt.* hoc eſt, ὁ βίος ἡμῶν, ἡ ἀναστροφή. Inter Latinorum antiquiſſimos Tertullianus τὸ πολίτευμα, *municipatum*, abuſivè dixit; *Quam*, inquit, *& Apoſtolus, matrem noſtram ſurſum deſignat, &* πολίτευμα *noſtrum & municipatum in cælis eſſe prænunciant, alicui utique cæleſti civitati eam deputat,* lib. Adversùs Marcionem 3. Item, *Noſter*, inquit, *municipatus in cælis*, lib. Adversùs eundem 5. Item, *Sed tu peregrinus es mundi hujus, civis ſupernæ Hieruſalem. Noſter municipatus in cælis*, lib. De corona militis. Aliter quàm Romani: Apud quos licèt jus civitatis municeps haberet, non propriè tamen civis municeps, hoc eſt, civis ingenuus, niſi domicilium in urbe haberet. Romani enim cives, qui propriè ſic dicerentur, municipes fiebant, ſi in ipſa urbe viverent, in ipſa urbe πολίτευμα haberent: Unde ad ſummos quoque admittebantur magiſtratus; quæ τοῦ πολιτεύματος prærogativa erat. De Municipibus porrò ac Colonis, tum de patria Juris ac Naturæ, quæ hìc diſtinguendæ ſunt, vide quæ ad Acta Apoſtolorum notamus. Chriſtianis autem una cùm ſit patria, Reſpublica ſeu civitas, de qua Apoſtolus, neque cives eſſe cœli, neque τὸ πολίτευμα ἐν τοῖς οὐρανοῖς (quod voluit Apoſtolus ac dixit) habere poſſunt, ſi municipatum propriè ſic dictum ibi habent: cùm ii qui municipes in terris adhuc agunt, animo ac converſatione cives cœli dicantur; ubi τὸ πολίτευμα ſic habent. Quamvis enim jure civitatis donati, ut jam dixi, eſſent, non in urbe tamen, ſed extra eam, municipium; civitatis autem jus propter urbem & ab urbe habebant: ut quamdiu tantùm municipes eſſent, cives eſſe propriè non poſſent. Nihil ergò minùs quàm municipatus propriè ſic dictus, τὸ πολίτευμα. & ſic aliter dicendum fuiſſet. Loco enim Chriſtiani ac origine municipes ſunt terræ;

jure

Jure autem, cives cœli, ubi τὸ πολίτευμα & vitam ſuam habent. Unde & Municipibus (quos πολίτας, diſtinctionis ergò, ἀπὸ πολιχνίω, ut ſuprà diximus, poſteriores Græci dixerunt) veri Quirites opponuntur. Tertullianum B. Hieronymus ſecutus eſt, qui πολίτευμα *municipatum* reddidit: Quomodo & poſteriores Juriſconſultos, ſed abuſivè, ut fatentur ipſi, locutos ſuprà diximus: tantum abeſt ut Municipale jus, Municipalia magiſtria, Municipales magiſtratus ab iis non diſtinguantur; aut Municipalia ſacra eadem quæ ſacra Romanorum ſint; aut ut tempore Apoſtoli in uſu id fuerit; aut ut ipſe Apoſtolus, cùm Act. 22. πολιτείαν ſibi vendicat, Romanum civem propriè ſic dictum eſſe ſe velit; niſi ad tempus, quod è Patribus nonnulli voluerunt, id finxiſſe eum (abſit autem hoc) dicamus. Cogitandum igitur, quare *converſationis* nomen, quod Eraſmo, quod antiquo placuit interpreti ac Patribus, rejiciatur, ut pro eo, *Nos autem ut municipes cœlorum nos gerimus*, reponant eruditi. Quod ſi Apoſtolus volebat, aliud omnino dixit; cùm adversùs eos ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, *quorum finis perditio*, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, *quorum venter Deus eſt*, aliam eorum vitam eſſe dicat qui cœlorum cives ſunt. Unde & Græci Theologi rectè ac ſimpliciter notarunt, ὅτι δεῖ τὰ ἐν οὐρανῷ ζητεῖν, ἔνθα ἡμῶν τὸ πολίτευμά ἐστι, *quæ in cœlo ſunt quærenda eſſe, ubi noſtra eſt Reſpublica*, ſive, *ubi cives*, hoc eſt, *non municipes, ſumus*. Ibi enim τὸ πολίτευμα, ubi Princeps: *Qui ſeipſum*, ut eleganter loquitur Fulgentius, *& alimentum præſtat, nè deficiamus in via, & præmium ſervat in patria.* Nobile apud Laertium & alios dictum exſtat Anaxagoræ; è quo cùm nonnemo quæreret, *Nullane tibi patriæ eſt cura?* ille, Εὐφήμει, ἔφη· ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος· δείξας τὸν οὐρανόν, *Bona, inquit, verba: mihi verò vel imprimis patria curæ eſt. digitúmque in cœlum intendit.* quo ſanè ſuum in cœlo πολίτευμα jam eſſe, ac de eo ſemper cogitare ſe, ſignificavit: Quamvìs meliori jure ab Apoſtolo id factum. Nec Romani ſanè, ſi hoc ipſum Anaxagoræ Latinè redderent, *municipii* unquam, niſi fallor, voce hìc uterentur: quibus qui verè Civis, non Municeps; qui verè Municeps, non Civis. Mens Apoſtoli eſt, *Civitatem ad quam aſſpiramus ac Rempublicam, quamdiu municipes adhuc in terra ſumus, cœlum eſſe.* Quemadmodum municipes, qui de promotione eſſent ſoliciti, ſemper ulteriùs tendebant; ut poſtquam jus civitatis eſſent conſecuti, Romæ domicilium haberent, ejúſque jus conſequerentur: quod ſupremum quò aſſpirabant ac ultimum erat; ità enim planè τοῦ πολιτεύματος participes erant. M. Tullio, qui conſulatum Romæ geſsit, ac jam jure civis erat, municipium non ſemel objici ſolere, vel Satyricus teſtatur, cùm dixit,

——— *ignobilis, ac modò Romæ*
Municipalis eques.

qui, ut ut Conſul Romanus, nomen & opprobrium, quòd ex municipatu ortus eſſet, evadere non potuit. Ubi ergò domicilium habebat civis? Romæ certé; ubi τὸ πολίτευμα, nimirum. quod Apoſtolus, qui ut municipem ſe geſsit, ac ſic necdum planè civis erat, ignorare non potuit. Ubi autem illi quos Apoſtolus deſcribit, cùm hæc ſcribit, τὸ πολίτευμα habebant? Ἐν τοῖς οὐρανοῖς certé. quod profectò non teſtatur modò, ſed exclamat, ubi ait, *Scimus enim nos, ſi terreſtris hujus corporis* (ità autem reddendum ſuprà docuimus) *diſſolutum domicilium fuerit, ædificium ex Deo habituros, domicilium non manu factum, æternum in cœlis. In hoc enim ſuſpiramus, domicilio cœleſti noſtro indui deſiderantes.* Ubi domicilium autem, ibi πολίτευμα: quò aſſpirat, quiſquis è municipatu ad abſolutum Reipublicæ jus contendit. quod, ut dixi, qui Romanum ſe dixit, ignorare non potuit. Quanquam autem, quod & dixi, non fortaſsis malè interpres vetus, *Noſtra autem converſatio in cœlis eſt*, magìs ex Apoſtoli tamen mente, *Noſtra enim civitas*, aut, *jus civitatis noſtræ, in cœlo eſt*, reddi poſſe arbitramur. Ad quam mentem Ambroſius, *Spiritualia curantes, in cœlis agere dicuntur, cùm ipſi adhuc ſint in terris. in terris*, ut municipes Romani, qui ſemper τὸ πολίτευμα in animo habebant: *in cœlis*, ut cives; ubi, ut idem loquitur, *ſpes ſalutis eorum, qui eſt Chriſtus.* Qui enim ut municipem tantùm ſe gerebat nec aliud ſpectabat, tempore Apoſtoli, immemor τοῦ πολιτεύματος vivebat. Eò autem aſſpirandum, rectè ac verè Apoſtolus docet.

Cap. IV.

Σύζυγε γνήσιε, & quis σύζυγος ille γνήσιος. Σύζυγος, συνεργός. Diverſa lectio, & an γνησία cum Iſidoro Peluſiota legendum. Locus, ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. Τὸ ἀναθάλλειν dupliciter, & quomodo Helleniſtis uſurpatum. Ἀναθάλλειν, ἀγαλλιᾷν. Ἀναθάλλειν ξύλον ξηρόν. ἀναθάλλειν τῷ φρονεῖν, & ἀναθάλλειν τὸ φρονεῖν. οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. Athanaſii ſententia. Οἱ ἅγιοι, κατὰ χάριν Apoſtolo dicti.

ABſolvamus quæ hîc reſtant. Poſtremo capite cùm dicitur, Καὶ ἐρωτῶ καὶ σε, σύζυγε Cap. 4.
γνήσιε, συλλαμβάνε αὐταῖς, mirum eſt, tantum difficultatis moviſſe eruditos, ut v. 3.
ſcribant, *Quis fuerit, par non eſſe ut quis curioſiùs inquirat nullo cum fructu.* Quis autem
ex ipſo Apoſtolo neſcire poteſt, Epaphroditum, quem ἀδελφὸν καὶ συνεργὸν καὶ συστρατιώτην
ſuprà dixit, miſſum ad Philippenſes fuiſſe? cùm ipſe id cap. 2. v. 25. teſtetur;
Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην, Ἐπαφρόδιτον, τὸν ἀδελφὸν καὶ συνεργὸν καὶ συστρατιώτην μου,
ὑμῶν δὲ ἀπόστολον, καὶ λειτουργὸν τῆς χρείας μου, πέμψαι πρὸς ὑμᾶς. Quid mirum igitur,
ſi eum quem ad Philippenſes miſerat, cum iis pariter compellet? ſi quem ibi συνεργὸν,
hîc σύζυγον nunc dicat? Quid enim aliud σύζυγοι quàm συνεργοί? quemadmodum hoc
ipſo verſu Clementem reliquóſque ejuſdem laboris participes συνεργοὺς dixit; μετὰ καὶ
Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου. Cùm itaque legi hanc in Eccleſia Epiſtolam,
aut cum omnibus communicari, Apoſtolus vellet, rectè eundem, cujus & prolixè ſuprà
meminit (quem σύζυγον, quem συνεργὸν, hoc eſt, ſanctiſſimi laboris ſocium, habebat) officii
hîc monet; petitque, ut præclaris, quarum hîc meminit, opituletur matronis. Quem
Epaphroditum in uxorem Apoſtoli Antiquitas mutavit: Inter cæteros Peluſiota; qui
γνησία pariter legendum monet: quod hîc quidem quis admittat, cùm res ipſa ſit in
promtu? Nè illum quidem locum qui eodem legitur capite, Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ με- v. 10.
γάλως ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, ſatis aſſecutos arbitror interpretes:
Quod ab Helleniſtis, ut omnia, petendum erat. Quibus τὸ ἀναθάλλειν, cùm abſolutè
ponitur, idem quod ἀγαλλιᾷν Græcis: Ut cùm Pſalmo 28. 7. ἀνέθαλεν ἡ σάρξ μου,
quidam ἱλαρώθη interpretantur: ubi עלז in Hebræo; quod & *exſultationem* notat:
Quomodo, τὰ ὀστᾶ ἀναθάλλει ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτῶν, Sirachides dixit. Quemadmodum
cùm uſurpatur aliter, effectum notat: Ut cùm Ezech. 17. 24. ἀναθάλλειν ξύλον ξηρὸν
Dominus dicitur; Καὶ γνώσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ταπεινῶν
ξύλον ὑψηλὸν, καὶ ὑψῶν ξύλον ταπεινὸν, καὶ ξηραίνων ξύλον χλωρὸν, καὶ ἀναθάλλων
ξύλον ξηρόν. ubi הפרחתי habes. Quæ duo hîc interpretes non diſtinxerunt: Et
Vetus quidem, *Gaviſus ſum autem in Domino vehementer, quoniam tandem refloruiſtis pro
me ſentire.* Eraſmus, *Gaviſus ſum autem in Domino magnopere, quòd jam tandem reviguit
veſtra pro me ſolicitudo.* ac ſi ſcriptum eſſet, ὅτι ἀνέθαλε ὑμῶν τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν.
Recentior, *Gaviſus ſum autem in Domino magnopere, quòd jam tandem reviruiſtis in veſtra
pro me cura.* ac ſi, τῷ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, ſcriptum eſſet: quod nec Vetus diſtinxit. Nec
negari ſanè id poteſt. Qui idem tamen ſenſit, aliud ἀναθάλλειν τῷ φρονεῖν, aliud ἀναθάλλειν
τὸ φρονεῖν eſſe Helleniſtis. Ἀναθάλλει enim τὸ φρονεῖν, de quo hîc agitur, qui
curam quam pro aliquo aut alicujus cauſâ gerit, vel revocat, vel auget, vel intendit. Addit
autem, ἐφ᾽ ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε, ἠκαιρεῖσθε δέ. ac ſi, *non defuiſſe iis ſui curam, ſed id probandi
opportunitatem,* dicat: *quam de novo revocaſſe nunc, ac ut magis eflloreſceret feciſſe.*
eâdem à plantis tranſlatione: Nam ut planta ἀναθάλλει cùm floret; ità plantam ἀναθάλλειν
Helleniſtæ dicunt qui id efficit: ut cùm τὸ βασιλεύειν ad Hebrææ conjugationis
normam, ut & non pauca alia, uſurpant: Ità ergò Philippenſes ἀναθάλλειν τὸ φρονεῖν
ὑπὲρ τοῦ ἀποστόλου dicuntur. Quod & magno Chryſoſtomo, qui de Hebræorum conjugatione,
quæ ſignificare id ſolet, hîc non cogitarat, fraudi, ut & cæteris, fuit: qui
cùm ἀνεθάλετε ità dictum vellet, ὅτι πρότερον ὄντες ἀνθηροὶ, ἐμαράνθησαν, εἶτα ξηρανθέντες,
πάλιν ἐβλάστησαν, *quòd cùm priùs floruiſſent, deinde exaruiſſent, ac cùm
iterum exaruiſſent, floruiſſent denuó,* id ut obtineret, τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, εἰς τὸ

ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, interpretatur: Quemadmodum, *ad hoc ut pro me ſentiatis*, B. Ambroſius dixit: quod, τῷ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, eſſet, non autem quod nunc in contextu exſtat.
v.22. Sub finem capitis ejuſdem legitur, Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. Qui autem illi οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας? *Qui ſunt ex Cæſaris domo*, recentior interpres inquit. Philippenſes, ni fallor, qui in aula erant Cæſaris: ut ad hos referatur. Neque enim vero ſimile eſt, aulicos fuiſſe Romanos: ſed nec ſcripturum hoc fuiſſe Apoſtolum, nè hoc profeſſos proderet; Peregrinis autem major propriæ religionis ac θρησκείας libertas erat. Aliter tamen veteres: inter quos & Athanaſius; qui, Παῦλος ἀπόστολος εἶχε φίλους τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος οἰκίας, καὶ χαίρων ἠσπάζετο τοὺς Φιλιππησίους ἀπὸ τούτων, ἀλλ' οὐκ εἰς κρίματα τούτους κοινωνοὺς παρελάμβανε. Adde, quòd, οἱ ἅγιοι, autori ſæpius κατὰ χώραν, ſingularum Eccleſiarum membra dicuntur. quò illa ſpectant, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ, 2. Corinth. 1. 1. item, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, Epheſ. 1. 1. Eorum certè qui aliter jam olim ſenſerunt, tanti interpretatio non erat, ut inter eos Seneca reponeretur: Cujus ſuppoſiticiæ ad Paulum Epiſtolæ hâc occaſione conſcriptæ ſunt; ob quas in Catalogum Sanctorum à B. Hieronymo relatus eſt. Nè de Auguſtino dicam; nè Sariſburienſem, cui *deſipere videntur qui non venerantur eum quem Apoſtolicam familiaritatem meruiſſe conſtat*, nè alios, etiam antiquiores, commemorem. Mihi, minimum ut dicam, nuſquam Paulum Seneca, multò minùs Senecam ſpirare uſquam videtur Paulus. Ejuſmodi autem ſcripta, quale hoc quod exſtat,

Τρυφὴ πιθήκων, καὶ γέλως πλατὺς σοφῶν.

Capita

Capita Epiſtolæ ad Coloſſenſes.

α'. Εὐχαριστία ὑπὲρ Κολασσαέων δικαιωθέντων τῷ Θεῷ ἐπ' ἐλπίδι.

β'. Εὐχὴ περὶ αὐτῶν εἰς σοφίαν πρακτικὴν, εἰς δύναμιν ὑπομονῆς, σὺν εὐχαριστίᾳ τῆς δικαιώσεως τῆς ἐν καθάρσει.

γ'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ κτίσεως καὶ ἀνακτίσεως τῆς κατὰ συνάφειαν Θεοῦ.

δ'. Περὶ ἐθνῶν προσαγωγῆς τῆς ἐν σώματι Χριστοῦ καὶ πάθει διὰ πίστεως.

ε'. Περὶ τῆς διὰ τῶν πόνων αὐτοῦ διδαχῆς ἀνακτικῆς εἰς παράστασιν Θεοῦ.

ϛ'. Περὶ τοῦ μὴ ὑπάγεσθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ φιλοσοφίᾳ ἀπατηλῇ τοὺς ἐν Χριστῷ τὴν σοφίαν ἔχοντας.

ζ'. Ὅτι ἡ πρὸς Θεὸν συνάφεια καὶ τὰ τοῦ νόμου περιέχει πνευματικῶς, εἰς τὸ συζῆν Χριστῷ.

η'. Ὅτι οἱ τοῦ σαρκικοῦ νόμου τύποι τοῖς σαρκικοῖς χρήσιμοι, καὶ οὐ πνευματικοῖς τοῖς ἐν δυνάμει Θεοῦ ζῶσιν.

θ'. Παραίνεσις περὶ καθάρσεως, ἁγιασμοῦ, φιλανθρωπίας, φιλοθεότητος, φιλομαθείας, ψαλμῳδίας, εὐφήμου εἰς Θεὸν διαγωγῆς, εὐχαριστίας.

ι'. Τὰ πρὸς τοὺς οἰκείους ὁμονοητικῶς. ἐν ᾧ, τὰ πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους ἐμφρόνως, οἰκονομικῶς.

DANIELIS HEINSII EXERCITATIONES SACRÆ IN EPISTOLAM PAULI AD COLOSSENSES;

Sive,

Liber duodecimus.

Cap. I.

Περιαχεῖν· Περιήχησμα· Προγύμνασμα· Κατήχησις. *Audientes ; Auditores in veteri Eccleſia. Lectores. Tirones; Novitioli. Intincti qui Tertulliano. Doctor audientium, Cypriano. Locus,* Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Εἰκὼν *&* Εἴδωλον, *oppoſita.* Θεὸς ἀόρατος, *Deus inconſpicuus. Conſpicuus: Inconſpicuus. Locus,* πρωτότοκος πάσης κτίσεως. πρωτοτόκος *item. Peluſiota ſententia & lectio. Locus,* Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι, *&c. deinde,* εἰρηνοποιήσας, *& quomodo cum cæteris cohæreat.* Εὐδόκησαν Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα. Εὐδόκησεν ὁ Θεός. Εἰρηνοποιεῖν, εἰρηνεύειν, *Chryſoſtomo interprete. De distinctione loci ſecundùm Chryſoſtomum.* τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων, *& quomodo intelligendus locus.* Τὸ λοιπὸν, *&* τὸ λεῖπον *diverſa. Locus quomodo intelligendus. Vidua Lucæ 21. quomodo* ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς *in gazophylacium jeciſſe dicatur.*

Cap. 1. v. 5. NOn procul ab initio Epiſtolæ quæ ſequitur cùm dixit Doctor gentium, Διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἣν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τοῦ εὐαγγελίου, inſtitutionem quæ baptiſmum etiam tum præcedebat, quam & κατήχησιν poſtea, nec uno nomine, dixerunt, intellexiſſe dicas : ut περιάχησμα, tanquam προγύμνασμα, prima hæc doctrina dicatur. Quemadmodum ſtatim poſt prima tempora, fortaſſe & ex hoc loco, *audientes* & *auditores* dicti qui Lectores audiebant. *Lectores* autem Catechiſtæ : *audientes,* Catechumeni; qui *tirones* quoque & *novitioli* tum dicti. Tertullianus; *An alius eſt intinctis Chriſtus, alius audientibus?* lib. De Pœnitentia. ubi *intincti* ſeu βεβαπτισμένοι & *audientes* opponuntur. Ibidem, *Hæc etiam prima audientis intinctio eſt, metus integer.* Ibidem, *Itaque audientes optare intinctionem, non præſumere, oportet.* Cyprianus, *Audientibus, etiam ſi qui fuerint periculo præventi & in exitu conſtituti, vigilantia veſtra nè deſit,* Epiſt. 13. Qui alibi, in iiſdem ſcilicet Epiſtolis, *Optatum inter lectores doctorum audientium conſtituimus,* inquit. Ità *auditores :* ut cùm idem Tertullianus, *deputatos inter auditorum tirocinia,* eoſdem dixit: qui & *novæ vitæ auditores* Bedæ dicuntur. De quibus
v. 15. conſulendi eruditi. nos Apoſtolum interpretamur. Eodem capite cùm dicitur, Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, quid aliud quàm εἰκόνα ὁμοούσιον καὶ ἀπαράλλακτον intellexit? nè quid ſibi hic humana ratio permittat, aut in voce εἰκόνος ludat. Nec malè etiam antiqui Critici, qui εἰκόνα καὶ εἴδωλον opponunt: qui Εἰκόνα, χαρακτῆρα (inter quos Heſychius) Εἴδωλον, σκιὰν, interpretantur. Atque ità fortè εἰκόνα, *parabolam,* dixerunt : quæ & ipſa idem notat, ac de re eâdem de qua ſermo uſitatus uſurpatur, licèt formâ & dicendi ratione differat : Quemadmodum nec aliud eſt Filius à Deo, licèt alius ſit Filius à Patre. Ut igitur Apoſtolus σκιὰν & εἰκόνα, ità εἴδωλον illi καὶ εἰκόνα opponunt: Locus notiſſimus, Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, ad Hebr. 10.1. Illud interim non ſatìs aſſequor, cur tam ſolicitè, & cum cura quaſi, voces ab Eccleſia receptas toties mutarint

mutarint eruditi: Qui ut in eo qui ſequitur loco, Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, poſtrema illa cum antiquis, *viſibilia & inviſibilia*, interpretati ſunt; ità Θεὸν ἀόρατον, *Deum inconſpicuum*, hoc loco dixerunt: *Qui eſt*, inquiunt, *imago Dei inconſpicui.* quod factum nolim. *Conſpicuus*, ſi quid Latinè ſcimus, is eſt qui externo aliquo, ut plurimùm, excellit eminétve, eóque opinionem hominum aut oculos in ſe convertit: ut cum *formâ, corpore, armis, genere conſpicuum*, aut *cultu*, dicunt; quomodo Agrippam atque Berenicen μετὰ πολλῆς φαντασίας Actor.25.23. venientes, non malè, *admodum conſpicuos* veniſſe, dicas. apparatus enim intelligitur ac ſplendor: Etiam de iis qui virtute ac factis in ſe animos convertunt. Græcè utroſque περιβλέπτους dicas. Optimum Gloſſarium, *Conſpicuus*, περίβλεπτος. Nam quòd Auguſtus *conſpicuus* dicitur *Deus*, cui aliàs *inconſpicuum* opponas, poeticum, nec hujus loci eſt. *Inconſpicuus* ergò, ἀπερίβλεπτος, hoc eſt, ἄτιμος, *inglorius* atque *inhonorus* erit, ut cum Plinio & aliis ſic loquar: Florus lib. 4. cap. 2. *Strages à Juba cœpit. ejus elephanti, bellorum rudes, ac nuperi à ſylva, conſternati ſubito clangore. ſtatim & exercitus, in fugam. nec duces fortiùs quàm ut fugerent: non inconſpicuâ tamen morte omnium.* ubi *inconſpicuum, inglorium, proximúmque ab infami.* Cujuſmodi in Deo attributa, etiam cùm tantùm ſunt ambigua, nè admittenda quidem arbitror. Quod ἀόρατον autem Græcis dicitur, nec videtur aut videri poteſt, alibi *inviſum* Apuleius dixit: qui, *poſt opimas*, inquit, *dapes quidam introceſſit, & cantavit inviſus.* Et jam antè Tullius, *occulta & inviſa ſacra*, dixerat: qui, *occulta & maribus non inviſa ſolùm ſed etiam inaudita ſacra inexpiabili ſcelere pervertit*, De Aruſp. reſp. Sed an ideo Deum ἀόρατον, *Deum inviſum*, dicam? An, *imaginem inviſi Dei*, Filium illius dicam? Mihi ſanè tanti non eſt eruditè aut Latinè loqui: Quod nec Helleniſtis curæ video fuiſſe, qui de vocum elegantia aut Atticiſmo non laborant. Optimum Gloſſarium, quod Stephani vulgò dicimus, Ἀόρατος, *inviſibilis.* quod recentior interpres reddidit, ut diximus. Cùm additur, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ut Eraſmo non aſſentior, qui πρωτοτόκος legit, ità Ibid. nec recentiori interpreti, qui ut novum illud rejicit. De eo enim etiam antiquos cogitaſſe, ex trigeſima prima lib. 3. Iſidori Peluſiotæ Epiſtola apparet; qui in eo totus eſt ut ſic legendum probet: Inter alia, Εἰκὸς οὖν, μᾶλλον δ' ἀναγκαῖον, ἐννοεῖν, ὅτι κατὰ ταῦτα τοιαύτῃ τινὶ ἐννοίᾳ ὁ θεσπέσιος ἐχρήσατο Παῦλος, οὐ πρῶτον τῆς κτίσεως αὐτὸν ἐκτίσθαι δογματίζων (ἄπαγε) ὅς γε ἀπαύγασμα τῆς δόξης, χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως τῆς πατρικῆς αὐτὸν καλεῖ· ἀλλὰ πρῶτον τετοκέναι, τουτέστι, πεποιηκέναι, τὴν κτίσιν. ἵν' ᾖ τῆς τρίτης συλλαβῆς ὀξυνομένης· ὡς πρωτογόνος, οὐ πρωτογενής· πρωτοκτίστης, οὐ πρωτόκτιστος, *Probabile itaque, imò neceſſarium, cogitare fuerit, hujuſmodi etiam hic ſenſu divinum uſum fuiſſe Paulum, non quòd primùm ex omnibus rebus doceat creatum (abſit!) quippe qui ſplendorem gloriæ, qui paternæ characterem ſubſtantiæ eum vocat; ſed ut primò eum conditas res peperiſſe, hoc eſt, feciſſe, dicat: ità ut tertiâ ſyllabâ acuto notatâ accentu, ut* πρωτογόνος *non* πρωτογενής, πρωτοκτίστης *non* πρωτόκτιστος, *ſcribatur.* Videatur Epiſtola quam dixi: pluribus enim id perſequitur atit probat. Ad quas ſubtilitates viros doctiſſimos Arianorum impetus adegit. Quis verò dubitat, quin qui ante creaturarum genitus creationem dicitur, ab ipſa ſic creatione & creaturis diſtinguatur? cùm ſic efficiatur, ut qui (quod idem autor alibi maximè urget) ἀνώτερός ἐστιν, ὥσπερ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, οὕτω καὶ τούτοις τοῖς ὀνόμασι δι' ὧν τὰ κτίσματα χαρακτηρίζεται, *qui ut ſupra alia omnia nomina, ità ſupra ea eſt quibus quæ creata diſtinguuntur*, id habeat quod, eodem teſte, *maximè divinum eſt*, æternitatem, ſive τὸ ἀΐδιον, nimirum. Qui enim omnium eorum quæ in tempore creata primus naſcendo dicitur, ante tempus & ab æterno natus, & ſic primus, intelligitur. Idem quippe & genitus & æternus: quia non aliud in eo genitum eſt quàm quod æternum eſt, ut cum antiquiſſimo Doctore loquar. Eodem capite & illud hoc modo nunc legitur, Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι· Καὶ δι' αὐτοῦ v.19. 20 ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ubi qui poſteriorem verſum alio ordine ab eruditis converſum dicat quàm Græcè exſtat, nihil alienum à re dixerit.

 Primò

Primò autem quæram, quónam illud, εἰρηνοποιήσας, quod in Græco eſt, referendum ſit, cùm præceſſerit, ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι. quod reddunt, *quoniam in eo placuit Patri*, cæteráque ità convertunt, ac ſi nefas eſſet tranſitivè τὸ, εἰρηνοποιήσας, accipi; quomodo ſuum εἰρηνεύειν Græci, ſuum השלים accipiunt Hebræi. Primò igitur ſolœcum, credo, metuebant: Quomodo enim illud, Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε τῷ πατρὶ, & quod ſequitur, τὸ, εἰρηνοποιήσας, cohæret? cui tamen ut ſuccurrerent, *pace facta*, dixerunt. Græci interim contextûs ratio ut conſtet, vel imprimis ſpectandum eſt. Cur non cogitabant igitur, τὸ, εὐδόκησεν, ut aliàs nôn ſemel, tum autem & in illo Apoſtoli ad Rom. 15.26. accipiendum eſſe; Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι, *Probaverunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere*; quemadmodum ibi vetus interpres. ubi εὐδόκησεν ἡ Μακεδονία, non autem εὐδόκησε τῇ Μακεδονίᾳ, vel εὐδόκησε τῇ Ἀχαΐᾳ, habes: ut ſi εὐδόκησεν ὁ πατὴρ, non εὐδόκησε τῷ πατρὶ, hoc loco dicas. Ità 1. Cor. 1. 21. εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Ad Gal. item c. 1. 15. Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς, &c. ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. Nunc connexionem videamus: Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε, *Quia probavit.* Quid? *ut in eo omnis habitaret plenitudo.* Quis? Deus Pater: quod & ipſe intellexit de quo nunc agimus interpres. Jam & reliqua ſequantur; Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν· deinde, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ. Quis? Idem Pater, ὃς εὐδόκησε. de quo non cogitabant, Sed & ipſum ordinem mutarunt: quod perſpicuitatis causâ à ſe factum aiunt. Jam verò quòd τὸ, εἰρηνοποιεῖν, ἀντὶ τοῦ, εἰρηνεύειν, cujuſmodi ſignificationes paſſim ex Hebræo Helleniſtæ exprimunt, non admittunt, de magno ſaltem Chryſoſtomo cogitaſſent; qui eruditè, οὐ μόνον τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐποίησεν εἰρηνεύειν: atque ità τὸ, εἰρηνοποιεῖν, ποιεῖν εἰρηνεύειν, expoſuit. Quem ſi ſequamur, totum locum ità commodè diſtingues, Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι· καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ. deinde novâ diſtinctione, ac, ſi lubet, verſu, Δι' αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. quod & præſtat, quàm ut duo illa, διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, illud autem quod ſequitur, δι' αὐτοῦ, jungantur. Mens eſt, *Quia voluit* (ſive, *approbavit*) *Pater, ut in ipſo omnis plenitudo babitaret; útque per ipſum omnia reconciliaret in ſe, pace omnibus per ſanguinem crucis ejus collatâ. Per ipſum*, inquam, *tum iis quæ in terra, tum iis quæ in cælis. pace*, ſcilicet, *collatâ.* pro quo religioſè *pacificandi* verbo uſus eſt interpres vetus: qui τὸ, δι' αὐτοῦ, nè bis idem dixiſſe videretur, aut ingratum id eſſet, omiſit; fortaſſe & quòd in codice id ſuo
v. 20. non invenit. Eodem capite legitur, Ὃς νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου, &c. Ubi τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων, *ea quæ deſunt paſſionum Chriſti*, interpretatur vetus. quod non niſi παρακινδυνευμένως ſeu *periculoſè* dici poſſe videtur: nam ὑστέρημα *defectus* eſſet. Quod cùm veteres Theologi non ignorarent, τὸ, ὑστέρημα, ſic acceperunt ut ad homines referrent, qui reſpectu paſſionum Chriſti minùs paterentur. Quâ ratione περιττὸν ἤ ὑστέρημα Chriſto, ὑστέρημα hac in parte relinquetur corpori, hoc eſt, Eccleſiæ. Quò, niſi fallor, illa ſpectat gloſſa, Ὅσα ἂν πάθωμεν, ὑστέρημά ἐστι πρὸς τὰς θλίψεις τοῦ Χριστοῦ. πῶς γὰρ καὶ ἀνταναπληρωθείη, τὸ, δεσπότην ὑπὲρ δούλου παθεῖν, διὰ τὸ, δοῦλον ὑπὲρ δεσπότου; οὐ γὰρ ἴσον οὐδὲ ὅμοιον· πολλοῦ γε καὶ δεῖ, *Quæcunque patimur, defectus quaſi ſunt præ iis quæ paſſus eſt Chriſtus. Quomodo enim quod pro ſervo paſſus eſt Dominus, ſervúſque pro Domino, par eſſe aut abſolutè inter ſe opponi poteſt? neque enim inter ſe ſimilia: cùm haud parùm interſit.* Cæterùm quemadmodum aliud eſt τὸ λοιπὸν, aliud τὸ λεῖπον, ità aliud ὑστέρημα cùm *defectum* notat, qui in Chriſti ſatisfactione nullus eſt, aliud, cùm ad homines refertur: qui & ipſi, quà ſunt membra Capitis, exemplo ejus patiuntur; qui τὰ λοιπὰ, hoc eſt, partem ſuam quiſque, ἀνταναπληροῦσι. Τὰ λοιπὰ ergò, non τὰ λείποντα, ὑστερήματα vocavit. Paſſo Capite reſtabat ſeu ſupererat ut & membra paterentur: quomodo nunnunquam vox ea ſumitur. Vidua illa Lucæ cap. 21. quæ ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς in gazophylacium jeciſſe dicitur, non ex eo propriè quod deerat, ut antiqui ibi

interpretes loquuntur, ſed ex eo quod reſtabat, reliquias, & quidem tenues, largita eſt. Quà voce hìc non malè uſus eſt recentior interpres: qui ibi, *hæc autem conjecit ex penuria ſua totum victum quem habebat.*

Cap. II.

Locus, Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον. Ἐξαλείφειν τὸ χειρόγραφον τοῖς δόγμασι. Χειρόγραφον, γραφὴ χειρὸς Κυρίου. *Lex, doctrina mortis, & quatenus.* Ἐξαλείφειν τὸ χειρόγραφον τοῖς δόγμασι, *quomodo dicatur. Loci ejuſdem ex ipſo Apoſtolo interpretatio.* Τὸ, δόγμα, *quomodo à Paulo uſurpatum; & quid* דוגמא *Magiſtrorum.* Δογματίζεσθε. Στοιχεῖα τοῦ κόσμου. Τῶν Ἑλλήνων δόγματα *Nyſſeno quæ. Locus,* Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων. Καταβραβεύεσθε, καταγωνίζεσθαι *& de quibus illud uſurpari ſolitum.* Βραβεύειν, διακρίνειν, μεσιτεύειν. *Idem ad Tarſenſem dialectum, quà uſum vult Apoſtolum B. Hieronymus, relatum. Mantuana dialectus: Sceleratum frigus, ſecundùm eam, autore eodem, Maroni dictum. Infelicia ac mali ominis, Sceleſta, aut Scelerata, Romanis.* θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ, *& quomodo ex ratione Helleniſtica dictum.* Θέλειν ἐν τινί. *Thelosapiens, Thelohumilis, Auguſtino. Locus,* ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων. *B. Auguſtini interpretatio, & quomodo reddendus locus. Locus,* Ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει. *Interpretatio Græcorum.* Ἀπόχρησις. Ἀπόκρισις, *quod eſt,* ἀποχώρησις. *eámque lectionem quoſdam ſecutos videri. Loci interpretatio.* Ἀπόχρησις, *Abuſio, Ambroſio. Diſtinctio loci ex Ambroſii mente. Locus,* Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας, &c. πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. *Interpretatio illius,* οὐκ ἐν τιμῇ τινὶ, *& quomodo dictum.* ἐν ἀφειδίᾳ σώματος καὶ ἀτιμίᾳ. Πλησμονὴ σαρκός.

CApite ſecundo cùm legitur, Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, Cap. 2.
ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, neſcio quid recentioribus perſuaſerit interpretibus ut erudi- v. 14.
tiſſimum Camerarium hìc non audirent; qui τοῖς δόγμασι pro σὺν τοῖς δόγμασι poſitum notavit. Quemadmodum nec iis hìc accedo qui vocem χειρογράφου ex vulgari tantùm conſuetudine hìc accipiunt & uſu: quamvìs eò ſimul reſpexiſſe idcirco non negamus. Quicquid enim manu exaratur, ità dicitur: ut & Lex Dei, quam manu ejus ſcriptam Sacri autores teſtantur: de qua manifeſtè agitur. Ut igitur, ἐξήλειψε τὸ χειρόγραφον τοῖς δόγμασι, cùm dicitur, *ceremonias cum Lege pariter ſublatas*, ſic ſignificet. Χειρόγραφον eſt מכתב, *ſcriptura Dei*: Quæ & γραφὴ Θεοῦ dicitur: quemadmodum quæ mandat Deus, ut rata eſſent, neque quiſquam autoritati eorum derogaret, ἐν γραφῇ ἐκ χειρὸς Κυρίου 1. Paral. 28. 19. *data* dicuntur. Quæ Lex ſic ſcripta, quemadmodum præſtari planè nequit, ità omnes obligat: eadem quam præſtare ante lapſum qui poterat, etiam nunc debet. Legatur tota Exodus: ubique hanc χειρὸς γραφὴν ab hoc ipſo commendari invenies. Locus notiſſimus eſt, Καὶ αἱ πλάκες ἔργον Θεοῦ ἦσαν, καὶ ἡ γραφὴ Θεοῦ ἐστι, γραφὴ κεκολαμμένη ἐν ταῖς πλαξὶ, Exodi 32. 15. Dei igitur chirographum (ſive מכתב, cum Scriptura, hoc eſt, γραφὴν ipſius Dei; ſive כתב ידו, χειρόγραφον αὐτοῦ, cum poſterioribus vocare malis) Lex eſt, manu Dei ſcripta: quæ præſtari debet, ideóque quia non præſtatur, damnat. Legem Dei manu ſcriptam nemo habuit in poteſtate ac manu præter Dominum; ut Conditoris cœli terræque & Legiſlatoris Filius; per quem & Lex data dicitur: idem nempe qui chirographum delevit. Delevit autem, non quà præcipit, quà vitam dirigit ac format, nec quà auro omni puriora continet præcepta, ſed quà pœnam ac ſupplicium adjudicat prævaricanti, quà formidinem inducit mortis & reatum, ac ſic miſeros in nervo quaſi vinctos tenet: unde & *mandatum ad mortem* Lex non obſervata ad Rom. 7. 10. dicitur. Quemadmodum ergò Legem, quà perfectum poſtulat obſequium, ità ceremonias ritúſque, qui ad mortem obligabant, in Chriſto & à Chriſto deletos ait atque abolitos. Adde, quòd ante omnia videndum erat, quid commune cum chirographo, ſi, ut vulgò, hìc accipiatur, τὰ δόγματα,

δόγματα, quæ hìc junguntur, habeant: quod Chryſoſtomo, qui tamen fluctuat, perſuaſit, ut eundem Chriſtum & ſcripſiſſe & deleviſſe Legem diceret. Ut cætera omittam, etiam videndum erat, quomodo *χειρόγραφον τοῖς δόγμασι* dicatur. Cui autem perſuaderi poterit, quod probandum erat, *rituum chirographum* ſic dici? ut ità, ſi eruditis credimus, *ritus* dicantur, *quibus quaſi manu noſtrâ reatum noſtrum adversùm nos obſignavimus*; vel, *quibus, tanquam chirographo, reatum obſignavimus.* ut *χειρόγραφον τοῖς δόγμασι* ſint ceremoniæ, quæ chirographum dicantur noſtrum. Cogitandum ergò, an non alibi locum ipſe interpretatus ſit Apoſtolus: qui, quod hìc *χειρόγραφον*, alibi *νόμον τῶν ἐντολῶν*, *præcepta Legis*, ſive *Legem præceptorum*, vocat; qui & mox, nè quis dubitet, *ἐν δόγμασι* ſubjungit: ut ſic ſuppleat quod hìc deſideratur, atque ità *τὸ χειρόγραφον σὺν τοῖς δόγμασι* deletum dicat: quemadmodum recentior interpres locis plurimis *τὸ, ἐν, καὶ τὸ, σὺν*, confundi docet. Audiamus verba ipſa, quæ non aliud quàm abſolutam ac perſpicuam illius loci de quo agimus interpretationem continent: *Τὴν ἔχθραν* (de eodem de quo hìc loquitur, ipſo nempe Dei Filio) *ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας*, *Inimicitiis, quæ eſt Lex mandatorum, cum ritibus, in carne ſua abolitis*, ad Epheſ. 2. 15. quod & notaſſe ibi eruditi debuerant: ubi, quod hìc *χειρόγραφον*, *νόμον τῶν ἐντολῶν* dixit: Quemadmodum & ad Rom. 7. *νόμον* modò modò *ἐντολὴν* ipſam Legem dixit. Videndum igitur, an quomodo *τὸ, δόγμα*, uſurpaverit Apoſtolus ſatis aſſecuti hìc iidem eruditi ſint: qui quod hìc *ἐξαλείψας τοῖς δόγμασιν*, ibi *καταργήσας ἐν δόγμασι* planè dixit ac perſpicuè: Ut verba ſingula gloſſæ atque interpretationes totidem eorum ſint quæ diximus; non ex Græcorum uſu nempe (quamvìs Græca ſint origine ac priore uſu) ſed qui vulgò obtinebat: quemadmodum *τῷ* דוגמא pro *ſimilitudine & exemplari* etiam poſtea Magiſtri uſi ſunt; qui quod Græci *δεῖγμα*, ut ex Elia antè jam probavimus, *dogma* dicunt, ac recepto more דוגמא ſcribunt: Quâ voce & Salomo Jarchi de iis quæ non tam ſimpliciter dicuntur quàm aliud involvunt non ſemel uſus eſt; qui inter cætera, *Quanquam Prophetæ*, inquit, *libenter* בדוגמא, *κατὰ δόγμα*, hoc eſt, *δεῖγμα, loquuntur*. ut in Gemara, ubi dicitur, *oſtendam tibi* דוגמתו, *ſimilitudinem illius.* Quid autem aliud ſunt ceremoniæ quàm involucra, quàm ſimilitudines ſeu typi? Unde & *δογματίζεσθε*, eodem hoc capite. Locus planè il-

v. 20. luſtris eſt, *Εἰ οὖν ἀπεθάνετε σὺν τῷ Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε*; ubi recentior interpres, *ritibus oneramini*, dixit. Et an non de ritibus agit Apoſtolus, qui *στοιχεῖα* conjungit? quæ ſunt illi eadem quæ *δόγματα*, de quibus nunc agimus. Ità, *Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι*, Gal. 4. 3. ità, *πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε*; quæ recentior interpres ipſe in contextu *elementa*, in Notis autem *ceremonias* interpretatur: ut jam antè hoc ipſo capite, *κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου*, verſ. 8. ubi *τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου* iterum habes. *Στοιχεῖα* ibi ergò quæ hìc *δόγματα*, ex recepto ſcilicet tum uſu. Magìs mirum autem, ipſos nonnunquam Patres ſic hâc voce uſos eſſe, ut qui Græcorum ritus ceremoniáſque, quibus initiati ab iis imbui ſolebant, *δόγματα* vocarent: Nyſſenus adversùs Eunomium, *Τὸ γὰρ ἐν δόγμασι δεῖν μόνοις πιστεύεσθαι τὴν εὐσέβειαν εἶναι, τίνος οὗτος ἴδιον ὡς τῶν Ἑλλήνων*; ubi & *δόγματα*, *τὰ μυστικὰ σύμβολα, καὶ τὰ διατηρούμενα τῶν μεμυημένων ἔθη*, *myſtica ſymbola, atque uſitatas initialis ceremonias*, interpretatur. Hæc de illuſtri loco. Nam quod *χειρόγραφον θανάτου* dixit Epiphanius, non è textu Apoſtoli ſed propriâ

v. 18. hauſit memoriâ. Eodem capite legitur, *Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων*, &c. Ad quem multa & fortaſſe aliena quædam interpretes nonnulli: quaſi non rectè literatorum veterum doctiſſimus *καταβραβεύεσθαι*, *καταγωνίζεσθαι*, interpretatus eſſet. Unde B. Auguſtinus, *nemo vos convincat*: quamvìs ambiguè aut impropriè. Expugnatis brabeum negabatur, victori concedebatur: ſi negaretur, *καταβραβεύεσθαι* dicebatur. Quod eſt brabeum noſtrum? Ipſe Chriſtus. *Καταβραβεύεται*, qui eo, aut fiduciâ illius, ſpoliatur. Hoc agebant, ut rectè ad canonem 35. Concilii Laodicenſis notat Zonaras, qui docebant, *ὅτι οὐ δεῖ τὸν Χριστὸν ἐπικαλεῖσθαι εἰς βοήθειαν*,

βούλησιν, ἢ εἰς προσαγωγὴν τὴν πρὸς Θεὸν, ἀλλὰ τοὺς ἀγγέλους, ὡς τάχα τοῦ τὸν Χριστὸν ἐπικαλεῖσθαι μείζονος ὄντος τῆς ἡμετέρας ἀξίας, *non invocandum eſſe Chriſtum, ut nobis adſit, aut ad Deum deducat, ſed angelos; cùm alterum dignitatem noſtram excedat.* Hæc igitur ταπεινοφροσύνη illa de qua loquitur Apoſtolus; hæc illa ſpecies aut larva. De ipſa autem voce idem de quo antè eleganter addit, καταβραβεύειν γάρ ἐστι, τὸ μὴ τὸν νικήσαντα ἀξιοῦν τοῦ βραβείου, ἀλλ᾽ ἑτέρῳ διδόναι αὐτὸ, ἀδικουμένου τοῦ νικήσαντος. Igitur, Μηδεὶς καταβραβευέτω, *Nè quis victoriæ vobis præmium eripiat aut brabeum; Nè quis victoriâ quam conſequuntur qui in Chriſto manent, ejúſque præmio, vos ſpoliet.* Aliter autem τὸ βραβεύειν uſurpavit cùm capite ſequenti, Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, dixit: quod eſt proprium pacis; intercedere, videlicet, atque id agere omni in re quod medii ac moderatores ſolent. Heſychius, Βραβεύει, διακρίνει, μεσιτεύει διοίκησιν. Idem, Βραβευέτω, μεσιτευέτω, ἰθυνέσθω. Gloſſarium Stephani, Βραβεύω, *intercedo.* Interpres recentior, hoc quidem loco, *Nemo adverſùs vos judicis partes ſibi ultro ſumat*; illo autem, *Et pax Dei imperet in cordibus veſtris.* qui aliud, niſi fallor, utrobique dixit: Ut & vetus: qui altero loco, *Nemo vos ſeducat*; altero, *Et pax Chriſti exſultet in cordibus veſtris.* minùs appoſité. De utroque autem jam diximus. Quis autem non miretur B. Hieronymum, qui omnia vel ἅπαξ λεγόμενα ab Apoſtolo, vel quibus videtur ſolus uti (quàm multa autem ſcripta veterum perierint, quis neſcit?) ad Tarſenſem refert dialectum? quæ qualis fuerit, utinam nos docuiſſet. Epiſtolâ certè ad Algaſiam, quæſt. 10. poſtquam inter ejus dialecti exempla illud, Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω, hoc eſt, ut ipſe interpretatur, *Nullus brabion accipiat adverſùm vos*, repoſuit, deinde addit, *nec hoc miremur in Apoſtolo, ſi utatur ejus linguæ conſuetudine in qua natus eſt & nutritus, cùm Virgilius, alter Homerus apud nos, patriæ ſuæ ſequens conſuetudinem, Sceleratum frigus appellet.* Quaſi non modò quæ Tarſenſis ac Cilicum, ſed & Mantuana, tempeſtate eâ, dialectus fuerit, docere nos potuerit, aut ipſe obſervaſſet. Locus Maronis lib. Georg. 2. eſt, ubi de terra ipſa agit,

promtum eſt oculis ediſcere nigram,
Et quiſquis color. at ſceleratum exquirere frigus
Difficile eſt.

Quod ſi ex Mantuana conſuetudine aut dialecto Poeta dixit, quâ dialecto uſi ſunt Romani, qui ea quæ infelicia aut mali ominis *ſceleſta* aut *ſcelerata* dixerunt? quomodo *Sceleratam portam*, quæ & *Carmentalis* dicta, per quam ſex & trecenti Fabii, cum clientibus, adverſùs Etruſcos egreſſi, occubuerant, nuncupatam Naſo ſignificat, cùm ait,

Porta vacat culpâ: ſed tamen omen habet.
&, *Ire per hanc noli quiſquis es: omen habet.*

Et de qua Maronis patria cogitavit Umber Plautus, cùm Moſtellariâ dixit,

Sceleſtiorem ego annum argento fœnori
Nullum unquam vidi, quàm hic mihi annus obtigit.
A manè ad noctem uſque in foro dego diem,
Locare argenti nemini nummum queo.?

quis enim dubitat, quin de infelicitate anni agat? De qua Mantuana dialecto, Horatius, cùm dixit,

Crede non illam tibi de ſceleſta
Plebe dilectam.?

Sceleſtus enim, non minùs infelix, quàm μιαρὸς, ut olim notavimus. Jam in eo quod ſequitur, θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ, ut ut eruditi ſummis viribus contendant, τὸ, θέλων, Ibid.
ad τὸ, καταβραβευέτω, referendum, non facilè id nobis perſuadebunt; qui non ignoramus, θέλοντας ἐν ταπεινοφροσύνῃ eos eſſe qui illius ſpecie imponunt, ſive quibus ea placet ut illius ſpecie imponant. Quis enim neſcit, quid tot locis, θέλειν ἐν τινὶ, Helleniſtis, ex Hebræa conſuetudine, deſignet? ut in libris ecce Regum, Ἐὰν οὕτως εἴπῃ, Οὐκ ἠθέλησα ἐν σοὶ, 2. Sam. 15.26. item, Ἰδὲ, θέλει ἐν σοὶ ὁ βασιλεὺς, 1. Sam. 18.22. quis,

dico, qui vel Helleniſtas inſpexit, ignorare hæc poteſt? Nec diverſus, quamvis fortè conſuetudinem Hebræam non reſpexerit, hîc abit Auguſtinus; qui Epiſtolâ 59. Tom. 2. *Hoc ſi per verbum Græcum diceretur, & in Latina conſuetudine populari ſonaret uſitatiùs. Sic enim & vulgò dicitur, qui divitem affectat,* thelodives; *& qui ſapientem,* theloſapiens, *& cætera hujuſmodi: Ergo & hic* thelohumilis, *quod pleniùs dicitur* thelon humilis, *id eſt, volens humilis, affectans humilitatem: quod intelligitur, volens videri humilis, affectans humilitatem.* & paulò pòſt, *Mirabiliter ibi eum dixit inflatum mente carnis ſuæ, ubi thelohumilem ſuprà dixerat.* ac ſi ἐθελοπλούσιον, ἐθελόσοφον, ἐθελοταπείνον, eum qui hæc volens ſubit aut affectat, eum qui iis ſibi placet, qui hæc oſtentat, ità dicas. Ergò, θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ, *volens in humilitate cordis*; ut ad verbum Hebraiſmus exprimatur: id eſt, *Nemo vos expugnet, in humilitate volens*; quod eſt, *placens ſibi.* Quomodo & diſtinguendum. Ibid. Ibidem cùm ſequitur, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, eâdem ratione dixit quâ Græcorum Tragici dicerent,

Κεῖν' ἐμβατεύων ὅσα μὴ βλέπειν θέμις.

quod nihil ſanè ad *ambulandi* aut *inculcandi* voces, quibus hîc interpres vetus ac B. Auguſtinus utuntur: Qui & alteram lectionem, ἃ ἑώρακεν ἐμβατεύων, ſine ullo, niſi fallor, ſucceſſu annotavit; ut quæ omnino locum non habeat, ſi interpretatio præſertim accedat, QUÆ VIDIT INCULCANS. *ideo magna exiſtimans, quia vidit ea quibuſdam locis obſervari.* Sed nec pluris fortè vera lectio, hoc quidem interprete, QUÆ NON VIDIT INCULCANS. *quia homines iſta ſuſpicionibus & opinionibus agunt, non quòd iſta viderint facienda.* Rectè ergò *invadendi* verbo id Recentior expreſſit; eo ſenſu quo *ſacra invadere* profani dicuntur. Heſychius, Ἐμβατεύσας, ζητήσας, ἐπιβαδίσας. Scribe, V. 22. ἐπιβαθμίσας. Eodem capite cùm legitur, Ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει, ſubtile imprimis quod ad eum locum Græci notarunt, φθορᾷ γὰρ ὑπόκειται ἐν τῷ ἀφεδρῶνι. quaſi hoc dicat, *Quid in abſtinentia hujus vel illius cibi mandatis hominum tenemini? Cibi quemadmodum ori ingeruntur, ità mox excernuntur & pereunt.* ut locum Matthæi qui 15. 17. aut ſimilem reſpiciat Apoſtolus, Οὔπω νοεῖτε ὅτι πᾶν τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα, εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται; (qui locus paulò aliter Marci 7. 19. repetitur). quaſi ſcilicet ἀποκρίσει aut ἀποχωρήσει legatur. Quæ tam ſubtilis obſervatio Eraſmo perſuadere potuit, ut verteret, *Quæ omnia ipſo pereunt abuſu.* In Annotationibus autem majoribus hanc notam addit, *Agit enim de cibo & potu, quæ uſu conſumuntur, & in latrinam excernuntur. Nam iis propriè dicimur abuti quæ uſu abſumuntur.* Neque multùm ab hac mente Theodoretus abiiſſe videtur; qui inter alia, *omnia enim mutantur in fimum.* Magnus Chryſoſtomus, qui non rarò dum de mente loci cogitat aut agit, ſingula non urget, non ſatis quid vellet expreſſit. Neq; magìs probare poſſum quod recentiores, *Quæ omnia ipſo uſu pereunt.* Mihi ſimpliciter hoc velle Apoſtolus videtur; Ciborum uſum, qualem Chriſtiana admittit libertas, rectè & ad ſalutem adhiberi: abuſum verò perdere hominem, & ſuperſtitioni mancipare. Quis eſt uſus? Quem permittit qui ſeveram Legis ac conſtrictam ſervitutem ſuſtulit. Quis abuſus? Ex præſcripto hominum quibuſdam uti, abſtinere aliis. Quæ ſunt hominum præſcripta? *Nè attigeris, neque guſtâris, neque contrectâris*; hunc aut illum, nempe, cibum. Atqui dicas, A quibuſdam abſtinere Lex jubet. Optimè Chryſoſtomus reſpondet, Κἂν τὸν νόμον εἴπῃς, λοιπὸν διδασκαλία ἐστὶν ἀνθρώπων μετὰ τὸν καιρὸν, *Etiamſi ſi Legem hîc adferas, doctrina hominum eſt, poſtquam tempus ejus tranſiit.* Theophylactus; *Quid igitur Lex? nunquid eſt doctrina Dei? Erat quidem cùm ſuo tempore vigeret: hodie autem non eſt, cùm tempus ejus expletum ſit.* Candidiſſimè ad hunc ſenſum B. Ambroſius; *Uſus enim culturæ ipſorum interitum generat, quia præcepta & doctrina, non Dei, ſed hominum ſunt, in quibus vana ſpes eſt.* hoc eſt, in quibus fidem homines reponunt. Talis ergò uſus, qui ex hominum præſcripto aliis abſtinet aliis utitur, merus abuſus eſt: ut abuſus ſit in eo, quòd præcepta hominum ſequantur homines. Unde & idem B. Ambroſius *abuſionem* reddidit. Diſtinguo igitur, Ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν, τῇ ἀποχρήσει, κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων. hoc eſt, *Quæ omnia ſunt ad interitum,*

interitum, propter abuſum, ſecundùm humanæ doctrinæ præcepta. Propter abuſum, qui in eo eſt, quòd præſcripta hominum in eo ſequuntur. Neque aliter legiſſe B. Ambroſius
videtur. Eodem capite cùm dicitur, Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας &c. πρὸς πλη- v. 23.
σμονὴν τῆς σαρκός, non poſſum negare, alium videri nobis loci hujus ſenſum quàm is eſt, nè de veteribus dicam, quem etiam recentiores interpretatione ſuâ nobis dederunt. Nam à Græcis quidem quis idoneum hic petat, qui ad ea quæ ſequuntur & huc faciunt, οὐκ ἐν τιμῇ τινὶ, πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός, hæc notant, Ὁ γὰρ Θεὸς τιμήσας τὸν ἄνθρωπον, καὶ χερσὶ διέπλασε, καὶ τὰς τροφὰς ἐχαρίσατο. οὗτοι δὲ οὐ κέχρηνται ὡς ἐν τιμῇ δοθεῖσι τοῖς βρώμασι πρὸς τροφὴν τῆς σαρκὸς, ἀλλ᾽ ὡς φαύλοις καὶ βλαβεροῖς? quæ an locum hic habeant, eruditi cogitent. Recentior autem ità reddit, *Quæ rationem quidem habent ſapientiæ in cultu voluntario, & ſummiſſione animi, & in eo quòd corpori non parcant, nec tamen ullius ſunt precii, cùm ad ea ſpectent quibus ſarcitur caro.* Quæ & ipſa utrùm aliis ſatisfaciant, neſcio: imprimis autem, quò poſtrema referenda ſint, nemo nos docet. Hoc, niſi fallimur, Apoſtolus volebat, Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας &c. πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. ut ſit hyperbaton, Apoſtolo proprium. Idem porrò hypocriſeos ingenium quod ſuperſtitionis: utraque ab extremo ad extremum abit; atque ità pariter ab eo quod eſt medium ac bonum, abit. Medium eſt, à præſcripto Dei non abire: extremum à quo abit, eſt ἡ πλησμονὴ τῆς σαρκός. quod eſt, indulgere carni. Ab hoc extremo quantum in ſpeciem diſcedit hypocriſis, tantum ſe commendat; imò, ab eo recedit ut magis ſe commendet. Habet igitur ſapientiæ quidem ſpeciem πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. quod ità dictum, ut cùm dicimus, τάδε ἄλλα σμικρὰ ἂν εἴη πρὸς ταῦτα, *alia reſpectu horum ſunt exigua*, ſimiliáque ejus generis: comparationem enim notat. Ità hìc, σοφίας λόγον ἔχειν πρὸς πλησμονὴν σαρκός. pro quo magìs uſitatè, ὥσγε πρὸς πλησμονὴν σαρκὸς, dicas: ut cùm autor elegans, ὡς πρὸς ἐμὲ νομίζονται ἄλλοι ἀνδράποδα, dixit. Ac ſi Apoſtolus dixiſſet, Ἅτινα μὲν ἐστι λόγον σοφίας ἔχοντα, ὥσγε πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. quod ambiguitatem tollit. Habent ergò illa hypocritarum mandata, *Nè attigeris, neque guſtâris*, &c. de quibus Apoſtolus, ſpeciem quidem ſapientiæ, ὥσγε πρὸς πλησμονὴν σαρκὸς, ſi cùm ſagina carnis (quod extremum, & vitandum maximè) ac expletione conferantur. Species autem illa ἐν ἐθελοθρησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, καὶ οὐκ ἐν τιμῇ τινὶ, conſiſtit. Jam autem, οὐκ ἐν τιμῇ, purus Hebraiſmus eſt; qui nè interpretibus impoſuerit metuo: Quod enim illi, לא בכבוד, Græci, ἐν ἀτιμίᾳ, dicerent. Ut hoc Apoſtolus dicat, ἐν ἀφειδίᾳ σώματος καὶ ἀτιμίᾳ, quæ in eo inter alia, *ut non parcatur corpori, nec ullus corpori exhibeatur honos*, conſiſtit. ἐν ἀφειδίᾳ, inquit, σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινί. quod eſt, ἐν τῇ ἀφειδίᾳ σώματος καὶ ἀτιμίᾳ. Ut mens ſit, *Quæ ſpeciem quidem habent ſapientiæ, quatenus in cultu voluntario non præſcripto, in demiſſione humili, in afflictione & vexatione aut contumelia corporis conſiſtunt; ſi cum indulgentia præſertim carnis & ſagina conferantur.* Quicquid carni ac libidini tribuitur, πλησμονὴν σαρκὸς dixit: à quo quàm longiſſimè, ut ſe commendet, hypocriſis recedit, vel recedere videtur; quæ & ità ſe potiſſimùm commendat. Ordo loci ſimúlque mens, Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας, ἐν ἐθελοθρησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, καὶ ἀτιμίᾳ, ὥσγε πρὸς πλησμονὴν σαρκός.

Cap. III.

Locus, Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. *Locus Matthæi*, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. σαρκικῇ γνώμῃ τι ψηφίζεσθαι, *Chryſoſtomo*. ἐξανθρωπίζειν τὰ θεῖα, *Nyſſeno*. *Locus*, Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, *&c. quomodo intelligendus*. Τὸ πάθος, *& an Mollities*. Πάθος *quid*. Πάθη, *quæ* τὰς προπαθείας *in animo ſequuntur*. *Locus*, Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν, *&c.* διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς *&c. manifeſta* παρένθεσις *Apoſtoli, non* ἀναρμοστία *aut ſolœciſmus: & ab eo vindicatus autor*. *Locus*, Οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε. Σχέσις *inter dominum ſervúmque.*

ſervúmque. Ἰσότης *Amicitia, etiam Philoſopho.* Ὅτι τὸ δίκαιον ἰσόν τι *eidem Philoſopho.* Δικαιοσύνη, *Æquitas.*

Cap. 3. v. 2. CApite Epiſtolæ ejuſdem tertio non procul ab initio legitur, Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ubi vetus interpres, *Quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram*. qui, credo, *quæ ſuprà*, vel, *in alto ſunt*, volebat. Eraſmus verò ac recentior, *ſuperna curate.* Quibus ſi credimus, τὸ φρονεῖν Paulo hic *curare* eſt. Quod ſi verùm eſt, quid de Petro dicemus, cui Matth. 16.23. dicitur, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων? ubi ipſe interpres, *nam non ſapis quæ ſunt Dei, ſed quæ ſunt hominum.* Et quid? an quæ Dei ſunt non curabat Petrus, qui eodem dixit capite, *Tu es Chriſtus, Filius Dei vivi.*? An cœleſtia non curat cui dicitur, *Caro & ſanguis hæc non revelavit tibi, ſed Pater meus qui in cœlis eſt.*? An cùm Petrus dicitur terreſtria φρονεῖν, ità curare hæc dicitur quemadmodum qui curant cutem? Abſit veró. Οὐ φρονεῖ τὰ τοῦ Θεοῦ, qui quæ carnis ſunt vel cogitat vel ſapit: Quod tum Petro evênit; qui mortis tantæ vel non cogitabat vel non intelligebat myſterium. Divinitus magnus Chryſoſtomus, Οὐ τὸ ἐμὲ παθεῖν, ἀφροντὶς, ἀλλὰ σὺ σαρκικῇ γνώμῃ τοῦτο ψηφίζῃ. Quales, quod hîc dicitur, τὰ ἐπὶ γῆς, non τὰ ἄνω, φρονοῦσι. Optimè ergò Vetus, qui hîc *ſapiendi* voce uſus eſt: ut ibi quoque Recens; contrà atque hoc, de quo agimus nunc, loco. Neque Nicodemus ſanè, cùm ad Chriſtum noctu ſtudio proficiendi venit, non curavit quæ ſunt Dei, ſed non cepit; imprimis autem ea quæ de regeneratione dicuntur: quod ἐξανθρωπίζειν τὰ θεῖα δι' ἀμαθοῦς ὑπολήψεως lib. 3. Adversùs Eunomium eleganter dixit Nyſſenus. Eodem capite cùm le-

v. 5. gitur, Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, doctiſſimus interpres ità accipit ac ſi vitia de quibus agit, *membra* hominis illius diceret quem νεκρὸν vocat. Quod nonnullis durum, fortè & ἀσύστατον, videtur: Inter quos, ut arbitror, doctiſſimus vir Camerarius cùm eſſet, viam aliam hic inſtitit; qui, *Ellipſi*, inquit, *ſunt hæc aliquo modo explicanda, ut τὸ, κατὰ, id eſt, quoad ſcortationem. Vel extrinſecùs præceptionis verbum aſſumendum eſt,* ἀπόθεσθε*: quo & paulò pòſt utitur.* Cujus mentem ſi aſſequimur, cùm ellipſin τὸ, κατὰ, dixit, mentem Apoſtoli eſſe voluit, τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ γῆς, κατὰ πορνείαν, &c. quod nobis ſatisfacere, ut quod res eſt profitear, non poteſt: ut nec τὸ, ἀπόθεσθε. Quis libenter enim foris ſic aſſumat quod non præceſſit? Quantò autem meliùs, ſi, quod ipſe ſuggerit contextus, aſſumatur τὸ, νεκρώσατε, nimirum: ut ſit, Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, νεκρώσατε πορνείαν. De quo B. Hieronymus cùm non cogitaret, & defectum videret, *deponentes*, inſeruit. Cæterùm nonnulla ſunt quæ, niſi ex loquendi conſuetudine quâ utitur Apoſtolus, intelligi non poſſunt: qualis hic locus eſt. Quemadmodum τὸ σῶμα καὶ τὴν σάρκα, *corpus & carnem, ſpiritui*, hoc eſt, τῷ πνεύματι, perpetuò opponit, ità hîc τὰ μέλη nihil aliud ſunt quàm τὸ σῶμα, καὶ τὰ σαρκικά. Ut cùm ad Rom 6.13. τὰ μέλη, ὅπλα ἀδικίας, dixit: atque ibidem 19. eadem δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ παραστῆσαι vetat. Tale eſt Epiſt. eâdem, c. 7. v. 23. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου. Et Jacobus, τὰς ἡδονὰς ἐν τοῖς μέλεσι στρατεύεσθαι, disertè ait; qui, Πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν; c. 4. v. 1. ubi ἐν τοῖς μέλεσιν, idem quod ἐν τῇ σαρκί. Ad carnalia autem pertinere quæ ſequuntur, τὴν πορνείαν, τὴν ἀκαθαρσίαν, cæteráque id genus, nemo, ut arbitror, negabit. Mens igitur, Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, quod eſt, τὴν σάρκα, ſive τὰ σαρκικὰ ὑμῶν, *quicquid carnale eſt, aut corruptum.* ut τὰ μέλη ea ſint partes quæ τὴν ἀνομίαν recipiunt, non autem contrà: quemadmodum ſcortatio ac cætera ſunt carnis fructus, quæ τοῖς ψυχικοῖς καὶ σαρκικοῖς attribuuntur; quæ ὁ πνευματικὸς, quà talis, non admittit: Ità verò loqui amat Apoſtolus. Quid, quòd, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, additur? ut, τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, planè idem ſit quod σῶμα ἁμαρτίας, *corpus peccati*; ut cùm ad Rom. 6.6. ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, dixit. Ità ergò hîc, τὰ μέλη τῆς ἁμαρτίας. Adde, quòd μέλη ſunt אברים: quo nomine & *pudenda* denotant Magiſtri: quemadmodum hic primum locum vendicat ſcortatio. Quæ vera loci

Ibid. hujus mens eſt. Cæterùm nè in eo quidem quod ſequitur, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος,

eos

eos admiſerim qui τὸ, πάθος, *mollitiem*, reddunt, atque huc locum Horatii trahunt,

Contaminato cum grege turpium
Morbo virorum.

Et bene monuerat Chryſoſtomus, ὅτι γενικῶς τὸ πᾶν εἶπε, hoc eſt, *univerſales eſſe voces quibus uſus eſt*: inter quas & τὸ, πάθος, ponit; ut ſic ea dicat quæ πάθη σαρκὸς vulgò SS. Patribus dicuntur. Baſilius initio Creationis, Πῶς παρεσκευασμένην ψυχὴν πρὸς τὴν τῶν τηλικούτων ἀκρόασιν προσήκει ἀπαντᾷν, καθαρεύουσαν τῶν παθῶν τῆς σαρκός. Clemens alibi πᾶσαν ὁρμὴν ἀπειθῆ τῷ λόγῳ ità vocat. Unde & vulgò, pro *vitio*. Gloſſator Stephani, Πάθος, *paſſio, vitium*. Quò Nyſſenus Adversùs Eunomium reſpexit, cùm ait, ὅτι οὐδὲν κατ᾽ ἀλήθειαν πάθος ἐστὶν, ὃ μὴ εἰς ἁμαρτίαν φέρει. qui & τὶ ἐξ ἐναντίας τῇ κατὰ τὴν ἀρετὴν ἀπαθείᾳ νοούμενον, πάθος dicit: quemadmodum & νόσον προαιρέσεως id definit: Cujuſmodi πάθους immunem fuiſſe Dominum, ibidem docetur. Hæc ſunt denique illa πάθη quæ τὰς προπαθείας in animo ſequuntur: de quibus antiquus ad Ezech. 18. Theologus; *Deus igitur primos & ſecundos ſtimulos cogitationum, quas Græci* προπαθείας *vocant, ſine quibus nullus hominum eſſe poteſt, nequaquam puniet; ſed ſi cogitata quis facere decreverit, aut ipſa quæ fecerit noluerit corrigere pœnitentiâ*: Vulgaris vocem *libidinis* prætulit; credo, quòd 1. Theſſ. 4. 5. μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, legi meminiſſet. Eodem capite cùm dicitur, Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν πλουσίως ἐν πάσῃ v. 16. σοφίᾳ· διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις &c. qui ea verba, διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες, ſuperioribus connectunt, aut ἀναρμοστίαν notant, de Paulina παρενθήκῃ ejúſque uſu non ſatis cogitaſſe videntur: cùm totus locus à verſu 13. ità potiùs ſit diſtinguendus, Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐάν τις πρός τινα ἔχῃ μομφήν· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἐχαρίσατο ὑμῖν, οὕτω καὶ ὑμεῖς (ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος. καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἑνὶ σώματι· καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε. ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν πλουσίως) ἐν πάσῃ σοφίᾳ διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς, &c. Quæ ac ſimilia cùm video, vix ignoſcere iis, non è recentioribus modò ſed & ex antiquis, poſſum, qui ſolicitè in autore hoc ſolœciſmos excuſant; cùm ipſi potiùs accuſandi ſint, qui tam temerè judicium tulerunt, neque ſuâ intereſſe exiſtimarunt, ut vel Apoſtolico characteri aſſueſcerent, aut ſincerum de eo judicium ferrent. Capite quarto cùm Cap. 4.
dicitur, Οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, dubitarunt ſine v. 1.
dubio eruditi, ac nè dubitarunt quidem, (quod malim) quale illud δίκαιον, quæ ſit illa ἰσότης quam erga ſervos præcipit Apoſtolus, cùm *æquitatem* & *æquabilitatem* reddiderunt. Duplici porrò ratione ſervos ac dominos Apoſtolus conſiderat. Primò, ſalvâ χέσει quæ tum inter dominum ſervúmque vulgò ponebatur: quam exiſtimabant talem, ut quod videretur domino, jus ac fas eſſet domino; adeò ut vitæ quoque ac necis jus eſſet domino. Quod Apoſtolus hìc negat: Qui juſtitiam, qui charitatem, ac ſic æqualitatem ſive ἰσότητα habere locum inter fidei conſortes, neque tolli inter tales vult ac præcipit: cùm & ſervi ſint fratres; quemadmodum de Oneſimo ad Philemonem ipſe loquitur, ubi, ἵνα αἰώνιον αὐτὸν, inquit, ἀπέχῃς, οὐκέτι ὡς δοῦλον, ἀλλ᾽ ὑπὲρ δοῦλον, ἀδελφὸν ἀγαπητόν. Tales enim unum eundémque Dominum in cœlis, ideóque & inter ſe ἰσονομίαν, habent; ut & eundem cui pariter inſerviunt. Unde &, ἰσότητα, Amicitiam definiunt antiqui: adeò ut Ethicorum Eudemiorum 7. Philoſophus, Ἔτι τὰ τοιάδε λέγεται περὶ φιλίας, ὡς ἰσότης, φιλότης, *Præterea & hoc, æqualitas eſſe amicitia dicitur*, ut mentem ſic exprimam. Æqualitatis autem hujus fundamentum, inter cætera, idem ponit, Quòd eorum qui inter ſe amant una ſit anima; ut Ethicorum ad Nicomachum 9. Εἴρηται γὰρ ὅτι ἀφ᾽ αὐτοῦ πάντα τὰ φιλικὰ πρὸς τοὺς ἄλλους διήκει. καὶ αἱ παροιμίαι δὲ πᾶσαι ὁμογνωμονοῦσιν· οἷον τὸ, Μία ψυχή· καὶ, Κοινὰ τὰ τῶν φίλων· καὶ, Ἰσότης, φιλότης· καὶ, Γόνυ κνήμης ἔγγιον. πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς αὐτὸν μάλιστ᾽ ὑπάρχει· μάλιστα γὰρ φίλος ἑαυτῷ, *A ſe ipſo enim omnia quæ amicitiæ ſunt, ad alios deducere quemque, dictum eſt. Cui & omnia conſentiunt proverbia: ut cùm dicimus, Una anima; &, Communia amicorum omnia; &, Æqualitas amicitia; &, Genu propinquius tibiâ. Quæ omnia ad ſeipſum quiſque refert maximè*;

maximè; quia ſibi quiſque amicus maximè. Quibus ſanè aliud fundamentum non ponit quàm quod Dominus, qui docet, *Ut proximum tanquam ſe ipſum quiſque amet.* Nec mirabitur, *δίκαιον* & *ἰσότητα* ab Apoſtolo jungi, qui eadem Philoſophum junxiſſe cogitabit: qui in Eudemiis, *Δοκεῖ δὲ τό, τε δίκαιον εἶναι ἴσόν τι, καὶ ἡ φιλία ἐν ἰσότητι, εἰ μὴ μάτην λέγεται, Ἰσότης ἡ φιλότης, Videtur & quod juſtum eſt æquale eſſe, quemadmodum & in æqualitate amicitia conſiſtit; niſi fruſtrà æqualitas amicitia dicitur.* Quid igitur Apoſtolus? *Vos, domini, quod juſtum, & æqualitatem, ſervis præſtate; ut qui ſciatis, vos quoque Dominum, & eundem quidem, habere in cœlis.* Communem enim Dominum ſi ſervi habent & domini, uterque, & dominus & ſervus, ejuſdem ſervus Domini: æquales ergò, quod ad Dominum: Inter æquales autem juſtitia imprimis Chriſtiana locum habet & æqualitas; ut inter fratres, ſcilicet: quæ *ἀγάπης* locum inter Chriſtianos habet. Alia autem, ut jam dixi, *æquabilitas.* Adde, quod *δικαιοσύνη* ipſa *æqualitas* ſeu *æquitas* interdum dicitur. Gloſſæ veteres, *Æquitas, δικαιοσύνη, ἰσότης.* Cujus, teſte Senecâ, memores etiam Romani dominum *patrem familiæ*, ſervos *familiares* dixerunt. Quemadmodum & *familiæ* nomen, teſtibus Juriſconſultis, commune: Vide Ulpianum tit. *De public. & vectig. & commiſſis:* qui eodem titulo, in Prætoris edicto, *familiæ* nomine ſervilem contineri notat; unde & *familia* paſſim, Servi: quod commune, ut æqualitatis nomen. Quam Apoſtoli *ἰσότητα* etiam extra Chriſtum urget Seneca; qui, *Servi ſunt?* inquit, *imò contubernales. Servi ſunt? imò humiles amici. Servi ſunt? imò conſervi.* Quantò autem magis inter Chriſtianos, ubi propter Dominum eundem omnes conſervi? Quantò minùs ergò, ut cum Auguſtino ſubſcribamus hic Apoſtolo, *Chriſtianum oportet ſic poſſidere ſervum quomodo equum aut argentum?* &c. qui & addit, *Hominem namque homo tanquam ſemetipſum diligere debet; cui ab omnium Domino, etiam ut inimicos diligat, imperatur,* De Sermone Domini in monte lib. 1.

Capita

Capita Epiſtolæ I. ad Theſſalonicenſes.

α'. Ἔπαινος τῶν Θεσσαλονικέων ἐπὶ τοῖς ἀξίοις τῶν ἀποστόλων ἀγῶσι.
β'. Πόθος αὐτῶν, καὶ χαρὰ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ μεῖναι, ἕως ἂν πληρωθῶσιν.
γ'. Εὐχὴ πρὸς Θεὸν περὶ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ, καὶ περὶ αὐξήσεως καὶ βεβαιώσεως Θεσσαλονικέων, ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας.
δ'. Παραίνεσις σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης ὡς ἐπὶ κρίσει, φιλαδελφίας, καὶ ἐργασίας ἰδιοπράγμονος.
ε'. Διδασκαλία περὶ τῆς τοῦ θανάτου καταλύσεως ἐπὶ ζώντων καὶ νεκρῶν, ἐν ἐπιφανείᾳ Χριστοῦ.
ϛ'. Περὶ τοῦ αἰφνιδίως ἥξειν Χριστὸν, ὥστε δεῖν εὐτρεπίζεσθαι σπουδῇ, πίστει, ἐλπίδι, ἀγάπῃ, τιμῇ, εἰρήνῃ, μακροθυμίᾳ, φιλομαθίᾳ.
ζ'. Εὐχὴ περὶ ἁγιασμοῦ πνεύματος, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος.

Capita Epiſtolæ II. ad Theſſalonicenſes.

α'. Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆς τῶν Θεσσαλονικέων πίστεως, καὶ ἀγάπης, καὶ ὑπομονῆς ἐπὶ τιμῇ αὐτῶν καὶ κολάσει τῶν θλιβόντων· καὶ εὐχὴ ὑπὲρ τελειώσεως αὐτῶν ἐν δόξῃ Χριστοῦ.
β'. Περὶ τέλους, ὅτι μετὰ ἀντίχριστον, τὸν πεμπόμενον ἐπὶ ἐλέγχῳ Ἰουδαίων τῶν ἀπιστησάντων Χριστῷ.
γ'. Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆς κλήσεως, προτροπὴ ἐπιμόνου εὐχῆς πρὸς Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐπὶ στηριγμῷ αὐτῶν.
δ'. Παράκλησις εὐχῆς ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔργου. εὐχὴ ὑπὲρ αὐτῶν εἰς ἀγάπην Θεοῦ.
ε'. Προτροπὴ ἐργασίας καὶ παραιτήσεως τῶν ἀργῶν καὶ περιέργων.
ϛ'. Εὐχὴ ὑπὲρ εἰρήνης τῆς παρὰ Θεοῦ.

DANIELIS HEINSII EXERCITATIONES SACRÆ AD UTRAMQUE EPISTOLAM PAULI AD THESSALONICENSES;

Sive,

Liber decimus tertius.

Cap. I.

Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος, Epiſtolæ præſcriptum. Quare id factum ab Apoſtolo; & de eo Salviani locus. Τῷ Παύλῳ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς συγγεγράφθαι. Pro nominum præſcriptione quaſdam diſtingui à B. Hieronymo Epiſtolas. Sila, loco Silvani, ab eodem ſuppoſitus. Silam, linguâ Hebræorum, Apoſtolum, autore eodem, dici. Locus, Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν. γενέσθαι ἐν λόγῳ κολακείας. Οὐκ ἐν λόγῳ εἶναι. In ore aut ſermone eſſe. Ἐν προφάσει πλεονεξίας γενέσθαι. Πρόφασις quid. עלא *Chaldæorum: Αἰτία. Προφασιστικοὶ λόγοι. Imponere nomen peſſimum. Προφασίζειν, Helleniſtis quid.* סבה. *Locus, δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι. Βάρος. Ἐν βάρει εἶναι. Ἐν ῥάβδῳ ἢ πνεύματι πρᾳότητος ἔρχεσθαι. Locus, ἔφθασε δὲ ἐπ᾽ αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. Συντελεῖσθαι.*

I. Theſ. cap. 1. v. 1. Epiſtolæ ad quam nunc ordine pervenimus cùm initio præmittitur, Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος, unius quidem & ejuſdem, quanquàm non unius ſcriptam nomine, apparet. De quo Salvianus Epiſtolâ 4. *Paulus Apoſtolus, electionis vas, magiſter fidei, & receptaculum Dei, cùm omnes epiſtolas ſuas, ut pote eloquentiſſimus vir, dictaverit, quibuſdam tamen non ſuum tantùm nomen inſcripſit; ſiquidem in aliis Silvani, in quibuſdam Timothei, in quibuſdam verò utriuſque nomini ſuum nomen adjunxit. Cur id? Primùm, credo, ut ſimul eſſe agnoſcerentur qui ſimul ſcriberent: deinde, ut ii qui ſeparatim ab unoquoque eorum edocti fuerant, ſcirent omnium non diſcrepare ſententiam: poſtremò, ut quos ſingulorum non movebat autoritas, omnium ſaltem moveret adſenſus.* Ii autem quorum nomina aſſcribebantur, aut Paulino potiùs in his Epiſtolis adjungebantur nomini, τῷ Παύλῳ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς συγγεγράφθαι, antiquis eleganter dicuntur: Epitaphio Baſilii Nyſſenus, Εἰ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν τῷ Παύλῳ χρόνον μετεῖχεν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου Βασίλειος, οὕτως ἂν πάντως συνεγράφη τῷ Παύλῳ ὡς Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος, *Si eodem tempore quo Paulus vixiſſet Baſilius, ut Silvanus & Timotheus, omnino in ſcribendo nomini Paulino ejus quoque adjunctum eſſet nomen.* Quid, quòd eo ipſo ſingulæ nonnunquam diſtinguantur Epiſtolæ? ut cùm B. Hieronymus de priori ad Corinthios, Commentario Joelis dixit, *Unde Paulus & Soſthenes ſcribunt Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, ſanctificatis in Chriſto Jeſu, vocatis ſanctis, cum univerſis qui invocant nomen Domini Jeſu Chriſti.* Quarum poſterior & Pauli præfert nomen & Timothei. Quid autem idem B. Hieronymus volebat, cùm Silvanum ejiceret, Silámque loco ejus ſupponendum putaret? qui ad Damaſum, *Sciendum, Silam, collegam Pauli, linguâ Hebræâ Apoſtolum dici, qui cum eo nonnullas Epiſtolas ſcribit. Et vitioſe Silvanus legitur pro Sila; cùm Silvanum in Apoſtolorum Actis non legamus.* Quaſi Sila idem quod Hebræis שלוח aut Syris שליחא ſic eſſet. Eodem capite cùm de
v. 8. Theſſalonicenſibus dixit, Ἀφ᾽ ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, Vetus, minùs fortaſſis Latinè, *diffamatus eſt ſermo Domini*; Recentior, tutiùs quidem, minus tamen, meo quidem animo, dixit, cùm, *A vobis enim non ſolùm perſonuit*, hîc reddidit. Optimè, ac ut ſolet,

ſolet, Heſychius, 'Εξηχεῖτο, ἐξηκούετο. 'Εξηχεῖται, ἐξῆλθεν, ἐκηρύχθη. Neque, ut videtur, celebratum ab iis modò vult Dei verbum, ſed exemplo ſuo præiviſſe & aliis, qui, cùm id ubique pernotuiſſet, exprimere idem atque imitari voluerunt. Capite ſecundo, Cap. 2.
non poſſum quin liberè profitear, cùm dicitur, Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, &c. haud facilè perſuaderi nobis poſſe, ut ἐν λόγῳ κολακείας, *quòd adulatoriis* v. 5.
non uſus eſſet verbis, fuiſſe ſe neget Apoſtolus. Quem quomodo ſinguli interpretentur locum, mox videbimus. De quo ità in Annotationibus Recentior; *Vulgata & Eraſmus ad verbum*, fuimus. *Atqui dandum aliquid fuit Latinæ linguæ conſuetudini, in dicendi formula tam inuſitata.* cùm priùs, quæ mens fuerit Apoſtoli, videndum eſſet. Præſupponit autem, τὸ, γενηθῆναι ἐν λόγῳ, non aliud quàm *loqui* hîc eſſe. nam de altero poſtea dicetur. Quaſi hòc Apoſtolus dicat, *Nunquam ſe verbis cuiquam aſſentatum eſſe.* quod alienum nobis videtur. Quâ autoritate enim probabitur, ἐν λόγῳ κολακείας γενέσθαι, idem quod κολακεύειν eſſe? cùm ἐν λόγῳ εἶναι, ſeu γενέσθαι de præterito, is dicatur de quo fama judicat aut judicavit; atq; ità λόγος paſſim Græcis, de *rumore* ſcilicet & *fama:* quemadmodum contrà οὐκ ἐν λόγῳ εἶναι dicitur de quo nemo loquitur, quem nemo tanti facit. Quis enim Megarenſes neſcit, qui οὔτ' ἐν λόγῳ οὔτ' ἐν ἀριθμῷ fuiſſe dicuntur? notum quippe illud,

Ὑμεῖς δ' οἱ Μεγαρεῖς, οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι,
Οὔτε δυωδέκατοι, οὔτ' ἐν λόγῳ οὔτ' ἐν ἀριθμῷ.

ubi οὐκ ἐν λόγῳ, ᾧ λόγος οὐκ ἔστι, *de quo nemo loquitur*. niſi Callimacho fidem non habemus; qui quod de Megarenſibus jam diximus ità interpretatus eſt, cùm dixit,

τῆς δὲ ταλαίνης
Νύμφης, ὡς Μεγαρέων, οὐ λόγος οὐκ ἀριθμός.

De miſera, inquit, *ſponſa nemo magis quàm de Megarenſibus loquitur*. Quemadmodum igitur Latini *in ore* aut *ſermone* eum *eſſe* dicunt de quo plurimi loquuntur, ità ἐν λόγῳ εἶναι dicunt Græci: ut cùm Eſchinus Comici, aut factum ejus, *in ore omni populo eſſe* dicitur; ut cùm Salluſtio, *in ore gentibus, populo, ac civitati agere*, dicitur, de quo omnes hi loquuntur: Ità tamen ut ſermonis cauſa vel occaſio addatur: ut cùm ἐν λόγῳ κολακείας, ἐν λόγῳ πορνείας, eum eſſe dicunt qui traducitur hoc modo; qui ità audit, dico; qui ut adulator, ut mœchus, rumoribus differtur: ac ſi eum cujus jam meminimus Æſchinum ἐν λόγῳ ἀκολασίας γενέσθαι dicas. Neque aliter ἐν προφάσει πλεονεξίας γενέσθαι eum dicas qui de vitio hoc accuſatur, qui ut avarus traducitur. Πρόφασις, *accuſandi anſa*, imprimis autem tecta, qualis quæ per ſycophantias inſtitui clàm ſolet; quæ Chaldæis עִלָּא, Magiſtris עִלָּה vulgò dicitur. Ea autem πρόφασις, vel *cauſa*, etiam *accuſandi*, ut αἰτία Græcis, fortè & *accuſatio:* ut cùm Danielis 6. 4. *Tum præfecti & ſatrapæ quærebant occaſionem contra Danielem ex parte regni:* quod ad crimen majeſtatis nonnulli referunt interpretes: Ubi Helleniſtæ, nè quis aliâ hic eos voce arbitretur uti, Καὶ οἱ τακτικοὶ καὶ οἱ σατράπαι ἐζήτουν πρόφασιν εὑρεῖν κατὰ τοῦ Δανιήλ. quemadmodum Magiſtri Hebræorum, *occaſionem criminandi*, τὸ עִלָּה exponunt: ut ibidem, καὶ πᾶσαν πρόφασιν, καὶ παράπτωμα, καὶ ἀμπλάκημα οὐχ εὗρον κατ' αὐτοῦ, ὅτι πιστὸς ἦν, *nullam criminandi, ſive accuſandi, occaſionem, nullam accuſationem invenerunt; quòd fidelis eſſet.* Ibid. v. 5. Καὶ εἶπον οἱ τακτικοί, Οὐχ εὑρήσομεν κατὰ Δανιὴλ πρόφασιν, εἰ μὴ ἐν νομίμοις Θεοῦ αὐτοῦ, *nullam criminandi eum occaſionem, niſi in Lege Dei ejus*, ſive *cultu, inveniemus.* Unde προφασιστικοὶ λόγοι, qui עֲלִילוֹת דְּבָרִים in Lege, quibus callidè alienum nomen læditur aut fama: quod, *imponere nomen peſſimum*, interpres ibi vetus, eodémq; penè modo etiam paulò pòſt Helleniſtæ dixerunt: Ut ſi quis, *Non inveni filiam tuam virginem*, dicat, quod ibidem legitur, Deuteronomii videlicet 22. 24. quemadmodum & paulò antè ubi dicitur, *Cùm duxerit uxorem aliquis, & ingreſſus ad eam fuerit, odióque eam habuerit*, eleganter, Καὶ ἐπιθῇ αὐτῇ προφασιστικοὺς λόγους, καὶ κατενέγκῃ αὐτῆς ὄνομα πονηρόν, *Eique ſycophanticos rumores noménque malum imponat*, Helleniſtæ addunt. quod וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע Hebræo dicitur; *Et accuſationes adverſus eam meditatus fuerit, noménque ei impoſuerit malum*, ſive, *cauſa fuerit ut malè audiat*. Deinde autem ipſa accuſatio ſeu πρόφασις exprimitur; *Uxorem hanc accepi,*

acceſsique ad eam, nec inveni eam virginem. quibus verbis verè ὁ προφασιστικὸς deſcribitur λόγος, καὶ χαρακτηρίζεται. Ubi & quos προφασιστικοὺς λόγους Helleniſtæ dicunt, סבות ſive *cauſas*, Aben-Ezra interpretatur: An quia τὸ סבב (quod *gyrare* aut *circuire* eſt) de iis aliquando qui occaſionem accuſandi vel maledicendi clam quærunt vel præbent, etiam qui in culpa ſunt, uſurpatur? id autem προφασίζειν eruditiſſimi (quod non omnes aſſequuntur) interpretes Helleniſtæ dixerunt. Quid autem propriè ſit προφασίζειν, qui προφασιστικοὶ λόγοι, nemo meliùs quàm humanæ vitæ morúmque verus delineator, Comicus, expreſſit: apud quem Pamphilus, cùm Philumenam gravidam, ac jam peperiſſe, intellexiſſet, neque adhuc è ſe concepiſſe gnarus eſſet, totâ propè ſcenâ προφασίζεται, oberrat, circuit, cauſatur, nè aut puerum aut ipſam admittat. Legantur illa,

Pater, ſi ex me illa liberos vellet ſibi,
Aut ſe eſſe mecum nuptam, &c.

tum autem illud,

Primùm hanc ubi dixti cauſam, te propter tuam
Matrem non poſſe habere hanc uxorem domi.

ubi *cauſa*, πρόφασις, סבה, *circuitus, tergiverſatio:* ut hìc, *ſubdola & doloſa accuſatio*; de quo antè. Nunc Apoſtoli mentem videamus. Verba ſunt, Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε, οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας, *Neque unquam adulationis rumorem ſubiimus, aut avaritiam in nobis accuſavit quiſquam, ut ſcitis.* ad verbum, *Neque in rumore adulationis, neque in accuſatione avaritiæ ſuimus.* Vetus, verborum quoque obſervator, *Neque enim aliquando ſuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis, neque in occaſione avaritiæ; Deus novit.* A quo cæteri dum recedunt, omnino aliud, niſi fallor, dixerunt: Recentior, *Nec enim unquam ſermone aſſentatorio uſi ſumus, ſicut noſtis, nec avaritiæ cauſâ quicquam prætexuimus; Deus teſtis eſt.* Eraſmus, *Neque enim unquam per ſermonem adulationis verſati ſumus, quemadmodum noſtis, nec in occaſione avaritiæ.* Nos
v. 6. quæ mens ſit Apoſtoli jam diximus. Paulò pòſt cùm dicitur, δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι, ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι, quodnam ſit illud βάρος quærunt eruditi. Ubi nec iis qui ad gravitatem Apoſtolicæ præſtantiæ aut dignitatem, cum Eraſmo, nec recentioribus, qui ad ſumtus Eccleſiarum id referunt, quibus gravem ſe fuiſſe neget Apoſtolus, aſſentiri poſſum: Cùm primò manifeſtè neget, ullam ſe adulationis aut avaritiæ ſuſpicionem præbuiſſe; adeò ut nè rumoribus quidem ejuſmodi de ſe occaſionem dederit: Ut nec contrà nimiæ ſeveritatis accuſari poſſe, quemadmodum illi qui ambitioſè hoc agunt, ut hominum gloriam venentur; quin potiùs, cùm ità, ut Apoſtolus Chriſti, agere potuerit, mitem ac manſuetum fuiſſe, neque aliter cum iis quàm nutrices cum alumnis, quos tenerrimè fovent, egiſſe. Manifeſtè enim τὸ, ἐν βάρει εἶναι, & ἤπιον γενέσθαι, opponit: ſe igitur, ἐν βάρει εἶναι δυνάμενον, *cùm ſeveritatem exercere Apoſtolicam poſſet*, lenem fuiſſe: Eo ferè modo quo, ἐν ῥάβδῳ ἐλθεῖν, καὶ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πραότητος, 1. Corinth. 4.21. opponit; Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πραότητος; Cùm non eodem ſemper modo τὸ βάρος uſurpetur illi; neque enim hìc, ut cùm βάρος
v. 16. δόξης 2. Corinth. 4. 17. dixit. Eodem capite Apoſtolus cùm dixit, ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος, moleſtè, meo animo, nimis ac ſollicitè τὸ, εἰς τέλος, *uſque ad extremum*, nonnulli reddiderunt. Hoc vult Apoſtolus; Pœnas diu ac ſæpe Judæis per prophetas ante ea tempora prædictas, tandem iis ingruiſſe. Quando autem? Ἀναπληρωθείσης τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν, Cùm ad ſummam improbitas eorum ac impietas perducta eſt. Quod factum cùm, inter alia ſcelera, Spem ac Deum ſuum cruci affixerunt; quod præceſſit: nuſquam enim magìs ſe Apoſtolus interpretatur. Ità neque opus erit, ad Judæos ſolos qui Hieroſolymis, aut ex ea gente quoſdam, id referre; ut nec omnem omnibus Judæis ſpem præcidere, aut præcidi iis, ex hoc loco credere aut exiſtimare. Nam difficultates quas interpretes hìc notant, metuo nè ſibi pariant qui ità reddunt. Quomodo? *occupavit enim eos ira ad extremum uſque.* Cur verò non, *invaſit autem eos ira Dei tandem?* Quis enim dubitat, quin poſt varias ante ipſam Urbis expugnationem, graviſſimáſque, quæ à Joſepho aliiſque deſcribuntur, pœnas, propter interfectum Dei Filium,

ſublatos

ſublatos prophetas, Apoſtolorum perſecutionem, (quæ jam præmiſit) ira Dei illis tandem incubuerit tota, donec quod merebantur perficeret? Quales, vel reſpectu pœnæ vel peccati, συντελεία Helleniſtis dicuntur: ut Sodomitæ ac Gomorrhæi Geneſ. 18, 21.

Cap. II.

Locus, Τῷ μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις. *Σαίνεσθαι, & an ἀντὶ τοῦ, κινεῖσθαι, uſurpetur. Locus,* Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ. Ἁγιασμὸς καὶ τιμή. Ἀτιμία, *ſive* πάθη ἀτιμίας, *de Venere uſurpatum Apoſtolo.* Ἀτιμάζεσθαι. *Verſus quartus non rectè intellectus, & propter eum quæ cohærent.* Τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι. Τὸ σκεῦος *quid, & quomodo intelligendum.* Πλεονεξία, *&* πλεονεκτεῖν. *Fœdiſſima ἀκαθαρσίας ſpecies,* πλεονεξία. Ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν τὸν ἀδελφόν. Ὑπερβαίνειν *quid ſit, ac quomodo dicatur; & an,* ὑπερβαίνειν τὸν ἀδελφὸν, *dicatur.* Ὑπέρβασις. Ὑπερβασίη. Ὑπερβαίνειν, *proprium adulteri.* Τὰ ὁρισθέντα ὑπερβαίνειν. Πορνείαν καὶ μοιχείαν *ad ἀδικίαν referri.* Πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφόν. *Interpretatio loci, autore Chryſoſtomo.*

CApite ejuſdem Epiſtolæ tertio cùm legitur, Τῷ μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι Cap. 3.
ταύταις, negant eruditi τὸ, σαίνεσθαι, ἀντὶ τοῦ, κινεῖσθαι, σαλεύεσθαι, aut ταράττεσθαι v. 3.
uſquam ſe legiſſe. Quis tamen eruditior in iſtis Heſychio? qui Σαίνει, κολακεύει, προσηνεύεται, πτοάσει, ἀσπάζεται, θωπεύει. deinde autem, κινεῖται, σαλεύεται, ταράττεται, ſubjungit: ubi manifeſtè poſt θωπεύει, nova, quam interpretatur, vox ponenda eſt; Σαίνεται, κινεῖται, σαλεύεται, ταράττεται. ſive ipſum hunc locum autor, qui eâ quæ nunc exſtat editione Sacros quoque paſſim ex Helleniſtis interpretatur locos, ſive alium in animo habuerit. Quid, quòd nec aliter hoc ipſo loco ſcholiaſtes aut interpres Græcus
exponit, cui σαίνεσθαι, θορυβεῖσθαι, ταράττεσθαι, κινεῖσθαι? Capite quarto cùm dicitur, Cap. 4.
Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, novi qui alluſiſſe v. 4.
locum 1, Sam. 21. 5. Apoſtolum exiſtimarent, *Et fuerunt vaſa puerorum ſancta*, ſive *ſanctitas.* præceſſit enim, *ſi pueri abſtinuerint, maximè à muliere.* Ut σκεῦος ſit σῶμα, *corpus ipſum.* nam de loco ipſo quid ſit ſtatuendum, mox dicetur. Cùm additur, ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, continentiam intellige: quæ & maritatos commendat: Quemadmodum contrà Rom. 1. ἀτιμία de Venere ac fœditate ejus uſurpatur; Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας, v. 26. ubi ἀτιμία Hebræorum כלמה, quod ὄνειδος modò, modò αἰσχύνην, modò ἀτιμίαν reddunt Helleniſtæ: quo ſenſu ἀτιμάζεσθαι ibidem, v. 24. ab eodem dicitur, Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς. Niſi ad honorem quis referre malit, qui conjugio tribuitur ubique. Locum autem hîc habere ἁγιασμὸν, licèt priori accipiatur modo, nemo mirabitur qui in conjugio ἁγιασμὸν καὶ σωφροσύνην 1. ad Timoth. 2. 15. conjungi meminerit: ubi de conjuge, Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας,
ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης. Sequitur, Μὴ ἐν πάθει v. 5,
ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη, τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν. Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεον- 6.
εκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ubi metuo nè verſus quartus non rectè intellectus effecerit ut & aliter hunc longè quàm oportuit etiam illi intelligerent qui poſtremò hæc verterunt; qui exiſtimarunt, velle id Apoſtolum, ut quiſque corpus ſuum in ſanctificatione poſſideat ac honore: Quaſi quia 1. Corinth. 6. 18. ὁ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει, dicitur, idem hîc σκεῦος dicatur: Locus eſt, Φεύγετε τὴν πορνείαν. πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. Atqui σκεῦος ἴδιον eſt uxor, cum qua vivendum ſanctè ac continenter: Quemadmodum & Petrus, σκεῦος ἀσθενέστερον, uxorem dixit; Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, Epiſt. 1. cap. 3. v. 7. Quemadmodum & Magiſtris, fœmina, כלי שאינו נגמר, *vas non perfectum*, dicitur. Neque mirum, τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος ab Apoſtolo hîc dici, cùm

non modò certum ſit, ſuam cuique uxorem tanquam inſtrumentum quoddam proprium & ſuum à Deo aſſignatam, ſed & ab eodem Apoſtolo hoc dici; qui uxorem corpus proprium habere in poteſtate negat, cùm ſit viri, &c. Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνήρ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ &c. 1. Cor. 7. 4. Illud ergò ſemel conſtet, à verſu 3. ad 9. περὶ ἀκαθαρσίας agi; cujus ſpeciem præcipuam maximéque inviſam Deo, πλεονεξίαν hìc dici. Qui autem (de quo jam prolixè neque ſemel ſuprà egimus) nondum didicerunt quid πλεονεξία ſit plerunque Apoſtolo, mirum non eſt ſi hìc ceſpitarunt. Hic interim illuſtris ille locus, è quo, primò omnium, de *re Venerea*, imprimis autem *adulterio*, πλεονεξίαν uſurpari Apoſtolo, B. Hieronymus feliciter & odoratus eſt & probavit: quamvis & Epheſ. 5. πορνεία, ἀκαθαρσία, καὶ πλεονεξία, & Coloſſ. 3. ἐπιθυμία κακή, καὶ πλεονεξία, iterúmque Epheſ. 4. ἀκαθαρσία, & πλεονεξία, jungantur. Quæ & alia cùm non cogitarent, mirum eſt, quomodo illa, μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν τὸν ἀδελφὸν, converterint interpretes: Recentior, *Et nè quis opprimat & habeat quæſtui in negotio fratrem ſuum.* Eraſmus, *Nè quis opprimat ac fraudet in negotio fratrem ſuum.* Vetus, *Et nè quis ſupergrediatur neque circumveniat in negotio fratrem ſuum.* quaſi de oppreſſione ac injuria, non de violatione fœderis ac thori legitimi, agatur. Unde & τὸ, ὑπερβαίνειν, ad τὸν ἀδελφὸν referendum exiſtimarunt; ut ὑπερβαίνειν τὸν ἀδελφὸν dicatur. quod quis Græcè doctus vel intelligat vel ferat? Equidem quid ſit ὑπερβαίνειν τὸν νόμον intelligo; quid ſit ὑπερβαίνειν τὸν φίλον non aſſequor: quod & nemo, abſolutè paſſim uſurpari, neſcit. Quid autem ſibi velit, non ignorant qui autores Græcos legerunt: hinc enim & ὑπέρβασις. Heſychius, Ὑπέρβασις, παράβασις ὅρκων. ut & ὑπερβασίη, de violatione fœderum, poetis. Quis autem magìs ὑπερβαίνει, hoc eſt, παραβαίνει, ſive datam fidem violat ac frangit, quàm adulter; cùm aut fidem uxori non ſervat, aut uxorem alterius violare docet fidem? Quemadmodum verè τὸν ἀδελφὸν πλεονεκτεῖ, qui quod fratris eſt ſibi vendicat, ejúſque ſic abutitur uxore. Cujuſmodi πλεονεξίαν Nathan propheta intellexit, cùm Davidi oratione divinâ concubitum cùm aliena, hoc eſt, conjuge Uriæ, objicit; *Diviti cuidam*, inquit, *oves bovéſque erant plurimi. Pauperi contrà cuidam nihil quicquam præter agnam unam parvam erat: quam emerat, quam nutrierat, quæq́ cum eo liberiſque ejus pariter creverat; quæ de buccella ejus comedebat, de calice ejus bibebat, in ſinu deniq; ejus dormiebat, erátque illi loco filiæ. Viator autem quidam cùm ad divitem veniſſet, atque in eo eſſet ut cibum viatori qui ad ſeſe venerat pararet, cavit ſibi nè de ovibus bobúſque ſuis ullam acciperet; contrà autem agnam pauperis accepit, eámque viro qui ad ſe diverterat paravit.* quam πλεονεξίαν morte partim, partim reſtitutione quadrupli, cùm de propria πλεονεξίᾳ non cogitaret, vindicandam Rex cenſebat. Adde, quòd ὑπερβαίνειν, ſi quid credimus antiquis, propriè οἱ ὑπερβαίνοντες τὰ ὀρθόσια, *qui terminos tranſſiliunt*, dicuntur. Fines autem certos, imò ſuos, terminúmque, nuſquam magìs quàm in matrimonio præfixit Legiſlator: qui, ut præclarè hìc Chryſoſtomus, ὅρους ἔθηκε τῇ φύσει. Quemadmodum *adulter* & *adultera*, quòd ille ad alteram, hæc ad alterum ſe conferat: unde & idololatria, quæ nihil aliud quàm ὑπέρβασις quâ quis ad alterum ſe confert Deum (de quo itidem ſuprá) πορνεία καὶ μοιχεία, quemadmodum & πλεονεξία, dicitur Apoſtolo. Πλεονεξίαν autem dici hoc vitium, nunquam mirabitur qui ad ἀδικίαν à veteribus referri cogitabit: Conſtit. Clementis, Παράνομον δὲ μοιχεία καὶ πορνεία, ὧν τὸ μὲν ἀσέβημα, τὸ δὲ ἀδικία. Item, ἀδικοῦσι μὲν οἱ τοὺς ἀλλοτρίους γάμους φθείροντες, *injuſtè agunt qui alienas corrumpunt nuptias.* Videndum ergò, an non aliud hìc eruditi egerint: Imò aliud egiſſe, mirum; cùm ità manifeſtè, poſtquam τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πάθους τῆς ἐπιθυμίας meminiſſet (nè quis dubitare poſſit quid velit) μὴ πλεονεκτεῖν τὸν ἀδελφὸν ἐν τῷ πράγματι, hoc eſt, ἐν τούτῳ τῷ πράγματι, *in hac re*, in abuſu nempe uxoris, præcipiat Apoſtolus: qui omnino ſe interpretatur, ut hanc πλεονεξίαν πρὸς λόγον, אל ארות, ut loquuntur Magiſtri, hoc eſt, εἰς τὸ πρᾶγμα, ſive *ad rem ac negotium*, adulterii reſtringat: ad ea enim quæ præcedunt planè id referendum. Quò & illud ſpectat quod præceſſit, Τοῦτο γάρ ἐστι θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας.

πορνείας. ut & quod ſequitur deinde, Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ. quod ſequitur item (de eodem enim planè eadem ſequuntur) Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν. Addit igitur monétque, nè quis ἐν τῷ πράγματι τούτῳ, hoc eſt, ἐν τῇ πορνείᾳ, ἐν τῷ πάθει τῆς ἐπιθυμίας, πλεονεκτῇ τὸν ἀδελφόν. Ubi ſanè ut probetur, πλεονεξίαν, *avaritiam*, *quæſtum*, vel *injuriam*, vel *vim* eſſe, ſimpliciter probari velim, ea quoque quæ præcedunt eò referénda eſſe: probandum, ad ἀκαθαρσίαν hæc non referri; eámque eſſe injuriam quæ bonis opibúſque fratris infertur. Poſt hæc enim verba, nè quis dubitet, iterum Apoſtolus, Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ᾽ ἐν ἁγιασμῷ. Tanti certè fuerat conſulere hic Chryſoſtomum (at quantum virum!) qui, πλεονεξίαν ἐν τῷ πράγματι, & cætera, de adulterio accipienda docet; Καλῶς, inquit, εἶπε, μὴ ὑπερβαίνειν· καὶ γὰρ ἑκάστῳ ὁ Θεὸς ἀπένειμε γυναῖκα, καὶ ὅρους ἔθηκε τῇ φύσει, τὴν μίξιν ἐκείνην τὴν πρὸς μίαν· ὥστε ἡ πρὸς τὴν ἑτέραν, παράβασίς ἐστι, καὶ λῃστεία, καὶ πλεονεξία. Potuítne manifeſtiùs ſignificare quod jam dicebamus? *Rectè monet, Non tranſgrediendum eſſe*, inquit, *limitem aut fœdus. Singulis enim dedit conjugem, ac terminos naturæ fixit Deus: ut cum una nempe rem haberet quiſque; adeò ut quod cum altera intercedit, tranſgreſſio, latrocinium ac* πλεονεξία *ſit*. ubi ὑπερβαίνειν, παραβαίνειν, *rem quam cum alia quis habet*, deinde idem, πλεονεξίαν eſſe ait. Item, Ἀδελφὸν καλεῖς, καὶ πλεονεκτεῖς ἐν οἷς οὐ χρή. ἐνταῦθα περὶ μοιχείας φησί, *Fratrem vocas, eúmque ubi minimè oportebat fraudas. De vaga ſcortatione hic agit.* Πλεονεκτεῖν igitur ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφόν, eſt, ἐν τῇ μοιχείᾳ πλεονεκτεῖν. ac ſi dicas, *adulterio eripere quod ejus eſt.* Jam verò, πλεονεκτεῖν τὸν ἀδελφόν, ut alibi, πλεονεκτεῖσθαι ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, dictum: circumſpectè tamen, quòd ambiguum πλεονεξία eſſet, ἐν τῷ πράγματι, addit; ut ad ſuperiora id referatur. Quæ vel ſingula vel omnia movere interpretes debuerant ut accuratiùs de loco cogitarent. Quid, quòd idem ferè ad verbum Scholiaſtæ quoque Græci? qui, Εἰς τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν, ἑκάστῳ ὁ Θεός, φησίν, ἀπένειμε γυναῖκα, καὶ ὅρους τέθεικε, τὴν πρὸς μίαν μίξιν· ὥστε ἡ πρὸς ἑτέραν μίξις, παράβασίς τις καὶ πλεονεξία ἐστίν. deinde, ἐν τῷ πράγματι, τουτέστιν, ἐν τῇ μίξει. ἐνταῦθα γὰρ περὶ μοιχείας λέγει· ἄνω δὲ περὶ πάσης πορνείας. penè eadem ad verbum, ut jam dixi, quæ Chryſoſtomus, qui de adulterio hìc agi concludit. Mens igitur, *Nè quis limites à Deo poſitos tranſgrediatur*, ſive, *fidem fallat*, aut, *quod fratris eſt ſibi vendicet*. quæ injuria πλεονεξία rectè dicitur. Capitis quinti initio dicitur, Περὶ δὲ [Cap. 5. v. 1.] τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν, ἀδελφοί, οὐ χρείαν ἔχετε ὑμῖν γράφεσθαι. Definitum autem tempus, καιρὸν hìc dici, cùm de illo imprimis agatur in quo omnem ſpem defixam pii habent, mirum non eſt: De quo die vel tempore hìc agi, manifeſtè ſequentia teſtantur. Interpres vetus, *De temporibus autem & momentis*. Pro quo recentior, *Porrò de temporibus & opportunitatibus*. quo non opus erat: Quaſi enim non ſit aliud καιρὸς & χρόνος: aut qui tempus certum prædicit ac definit, de opportunitate ejus agat. Sed & manifeſta numeri enallage, & quidem efficax, videtur. Proprium enim curioſulis quibuſdam eſt, ſolicitè χρόνους καὶ καιροὺς ſcrutari; temporis noviſſimi præſertim, ac talis cujus indicium ut non ſemel Dominus ità hìc declinat Apoſtolus. Et inter cætera ſequitur, ὅτι ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτί, οὕτως ἔρχεται. Neque dubium, quin ridiculi ſint illi de quibus hìc recentior interpres, qui venturum nocte Chriſtum ex hoc loco probabant: ac ſi diceret, ὅτι ἡ ἡμέρα ἔρχεται ἐν νυκτί. Sed & id ipſum quàm ſit ineptum, vel uno Matthæi convincitur loco; qui cap. 24. v. 43. Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται. non enim dixit, ὁ Κύριος, ſed, ὁ κλέπτης, & quidem ἐν φυλακῇ, ἔρχεται. niſi quis δευτέραν φυλακὴν, καὶ φυλακὴν τρίτην Lucæ 12. 38. noctis eſſe partes, & quidem è re militari deſumtas, neget; aut aliud egiſſe Cenſorinum cap. 10. De die natali velit, cùm dixit, *Alii diem quadripartitò, ſed & noctem ſimiliter, dividebant. Id ſimilitudo teſtatur militaris, ubi dicitur, Vigilia prima, item ſecunda, & tertia, & quarta.*

Cap. III.

Locus de Antichriſto, Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε. *de diſtinctione ejus & mente. Myſterium iniquitatis, Neronis tempore* ἐνεργούμενον. τὸ κατέχον οἴδατε, *& quid* τὸ κατέχειν. Ἐνεργεῖσθαι, *& quomodo hic uſurpetur.* μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται, *& an rectè ſic diſtinguatur.* Ἐνεργεῖται, κατασκευάζεται. Ὁ κατέχων *quis. Antichriſtus,* ꟸ, *idem quod, Nero, Sabinorum linguâ. Nero, quare Antichriſtus, ſecundùm B. Hieronymum, Sulpicium Severum, alioſque; & unde ea opinio.* ἡ ἀποστασία, ὁ ἀποστάτης, *Proſpero, qui Refugam vertit. Locus,* Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν *&c.* τοῦτον σημειοῦσθε. Σημειοῦν. Ἐν σημείῳ εἶναι. καὶ ἐγκολαπτόμενα ἐν σημείῳ. *Signa, exempla. Codicum in lectione loci diſcrepantia.* τοῦτο σημειοῦσθε, *è lectione Aſceticorum autoris.* τοῦτο σημειοῦσθε, τοῦτο πρὸς ἡμᾶς γράφετε. Σημειοῦν, *Signare,* Γράφειν: *quam in rem B. Hieronymi adducitur locus. Chryſoſtomi lectio, & quomodo ac quo ſenſu admitti ea poſſit.*

Cap. 2. *alterius ad Theſſalon. Epiſtolæ*

INter illuſtres ac maximi momenti locos ille eſt quo alterâ ad Theſſalonicenſes Epi-
ſtolâ de adventu Antichriſti agit Apoſtolus, Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀπο-
καλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ. Quò magis fortè optandum erat, de diſtinctione
vera (ſine qua rectè intelligi non poteſt) & interpretatione magis ſolicitos fuiſſe erudi-
tos: Cùm totus ità conceptus fuiſſe videatur; Ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ
v. 6. πάντα τὸ λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα· ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ὡς Θεὸν καθί-
σαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ Θεός (οὐ μνημονεύετε, ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑμᾶς ταῦτα
ἔλεγον ὑμῖν; καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε) εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ και-
ρῷ· τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας μόνον, ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γέ-
νηται. ut hoc dicat, *Sceleſtus ille in domo Dei pro Deo, imò ſupra omne quod hoc nomine
intelligitur aut dicitur, ſe gerit: adeò quidem ut in templo Dei locum vendicaturus ſit ſibi,
ubi tanquam Deum ſeſe venditabit (an non meminiſtis quid de eo coram vobis dixerim?
neque ignoratis quid ſit quod me nunc apertè vetat loqui) ut ſuo reveletur tempore. Inchoatum
enim tantùm eſt myſterium iniquitatis: donec ille qui nunc obſtat quò minùs apertè lo-
quar è medio tollatur. Tunc enim autor ille impuritatis omnis injuſtitiæq; revelabitur.* Τὸ
μόνον certè tunc ἐνεργούμενον, ſive id quod inchoatum Neronis tantùm tempore erat,
(quo ſenſu id Apoſtolus accepit) impleturus erat Antichriſtus. Neronem autem cur
offendere timuerit, non eam tantùm fuiſſe ſuſpicor cauſam quam Chryſoſtomus, atque
ex eo Theophylactus, adferunt; Ut doceat, non temerè irritandos eſſe τοὺς κρατοῦντας,
nec periculum, quod ſanè haud exiguum ex eo imminebat Apoſtolo, incurrendum eſſe:
ſed imprimis, Quòd addictos ſibi quoſdam, quos jam Chriſto lucrifecerat, in aula ha-
beret: De quibus ad Philippenſes 4. 22. Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ
οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. quibus periculum haud leve ſic conciliaſſet. Jam verò quis
duriſſimum neget, ut vel Romanum imperium vel Nero κατέχειν, hoc eſt, *remorari*,
Antichriſtum dicatur? & ſi remoretur, cur jam inchoari regnum ejus ait? Cùm contrà
uſitatum ſit, ut id quod obſtat quò minùs quæ coràm diximus aut dicere optamus per-
v. 7. ſpicuè in literis exprimamus, τὸ κατέχον dicatur. Sed & cùm ſequitur, Τὸ γὰρ μυστήριον
ἤδη ἐνεργεῖται, non rectè Vetus, *operatur*; qui, *Nam myſterium jam operatur iniquitatis.*
ut nec, meo animo, Recentior, qui, *peragitur*, reddidit: quomodo enim peragitur ſi, ut
ipſi volunt, differtur? Heſychius, Ἐνεργεῖται, κατασκευάζεται, *præparatur, adornatur, in-
ſtruitur.* Quæ mens Apoſtoli: quod ſequentia docent. Sed & cùm additur, μόνον ὁ
κατέχων ἄρτι, ἕως ἐκ μέσου γένηται, mirificam ellipſin, ut ſe expedirent, eruditi exco-
gitarunt. quam ità ſupplent, *tantùm qui nunc obſtat, obſtabit uſquè dum è medio fuerit
ſublatus*; diſtinctionem non rectam, ut arbitror, ſecuti: quam tamen antiquiſſimam
eſſe, vel ex Tertulliani interpretatione patet. Quantò autem rectiùs, Τὸ γὰρ μυστήριον
ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας μόνον, ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται. καὶ τότε ἀποκα-
λυφθήσεται? Quibus vocum trajectionibus nihil Apoſtolo uſitatius. Quis autem ὁ κα-
τέχων?

τύχων? Si Chryſoſtomo credimus, Nero: qui ad imperium Romanum omnia hæc re-
fert; tum & Antichriſti typum eſſe ſtatuit Neronem. Et certè Antichriſtus עז, *ro-
buſtus*, ſive Deus מעזים dicitur: quod linguâ Sabinorum, *Nero*. Vide quæ de eâ vo-
ce Tranquillus & alii notarunt. In mente autem, credo, viris illis ſanctis fuit, quòd
progenies Cæſarum in Nerone, ab eodem Tranquillo & aliis, deſiiſſe dicatur; quem-
admodum idem notat, nullo eos neceſſitatis gradu Galbam contigiſſe. Sed & inter
cauſas cur de Nerone ità judicarent, fortè fuerit, Quòd primùm hoc Principe Judæis
arma illata eſſe volunt. B. Hieronymus ad Danielis 9. *Et volunt à paſſione Domini
uſque ad Neronis imperium annos eſſe triginta quinque, quando contra Judæos Romana
primùm arma commota ſunt.* cùm eodem capite notet, *Poſtea verò ab octavo Claudii Cæ-
ſaris anno, contra Judæos Romana arma correpta.* Quanquam quis, qui imprimis Ta-
citum atque ejuſdem ævi ſcriptores legit, ignorare poteſt quàm crudeliter Chriſtianos
Nero perſecutus ſit? qui, ut loquitur Sulpicius Severus, ob immania flagitia *dignus
exſtitit qui perſecutionem in Chriſtianos inciperet, ſiquidem opinione receptum ſit, ipſum
Antichriſtum venturum.* Nè illud quidem prætermittendum exiſtimo, quòd cùm antè
dicitur, Μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶ- v. 3.
τον, Proſper, ac ſi ſcriptum eſſet ὁ ἀποστάτης, *refuga* vertit; *Cùm venerit*, inquit, *refuga
primùm, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditus.* quem in Dimidio temporis
vide. Non procul à tertii capitis fine dicitur, Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν Cap. 3.
διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε. Quam diſtinctionem conſtantiſſimè tuentur qui re- v. 14.
center hæc interpretati ſunt eruditi: ut illud διὰ τῆς ἐπιστολῆς ad τῷ λόγῳ referatur,
& epiſtolicus intelligatur ſermo; τὸ σημειοῦν verò de excommunicatione dicatur. Ego
autem τὸ σημειοῦν aliquando hîc exiſtimabam dici, quomodo ἐν σημείῳ εἶναι Helleniſtis:
τοῦτον σημειοῦσθε, hoc eſt, οὗτος ὑμῖν εἰς σημεῖον ἔστω. ut in illo Numer. 26. 10, 11. *dum
conſumſit ignis ducentos quinquaginta viros, qui fuerunt in ſignum*, καὶ ἐγενήθησαν ἐν ση-
μείῳ. quod eſt, לנס, *in exemplum quod caveatur. Signa* enim ſunt exempla. Neque
aliter quidam illud B. Hieronymi, Epiſtolâ ad Lætam De inſtitut. filiæ, accipiunt; *Ca-
veat omnia Apocrypha. Et ſi quando ea, non ad dogmatum veritatem, ſed ad ſignorum re-
verentiam, legere voluerit, ſciat non illorum eſſe quorum titulis prænotantur.* Cæterùm
licèt emendatiſſimi codices, Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς,
τοῦτον σημειοῦσθε, habeant, planè ſatìs ac perſpicuè; tamen meliùs fortè, qui τοῦτο ha-
bebant. Quos ſecutus eſt Aſceticorum autor, qui, Καὶ πάλιν ἑτέρωθι, περὶ τῶν μηδὲν
ἐργαζομένων ἀλλὰ περιεργαζομένων, ἔλεγε, Τοῦτο σημειοῦσθε, καὶ μὴ συναναμίγνυσθε αὐ-
τοῖς; *Ruſúſque alibi, de iis qui nihil agunt, ſed aliud ſemper agunt, dixit*, HOC NOTA-
TE, NEQUE INTEREA CUM TALIBUS VERSAMINI. optimè; niſi ſi memoriæ hoc
dedit. Tantum abeſt, ut cum recentioribus ad excommunicationis notam hoc refe-
ram. Quanquam nec omnino refragari auſim, ſi quis illud τοῦτο σημειοῦσθε, τοῦτο
πρὸς ἡμᾶς γράφετε, *hoc ad nos ſcribite*, interpretetur: ut mens ſit, *Si quis ſermoni noſtro
non paret, hoc ipſum ad nos ſcribite; hoc ipſum epiſtolâ nobis ſignificate.* Neque aliter Ec-
cleſiaſtici ſcriptores Latini eâ voce utuntur. B. Hieronymus Apol. 1. adversùs Rufi-
num, *Superfluum erat per ſingula Apoſtoli teſtimonia eorum nomina ponere quorum me
opuſculum tranſlaturum in Præfatione ſignaveram.* Sin autem τοῦτον legas, idem quod
poeta dixerit,

Fingere qui non viſa poteſt, commiſſa tacere
Qui nequit, hic niger eſt: hunc tu, Romane, caveto.

quemadmodum & hîc, καὶ μὴ συναναμίγνυσθε, habes. Quo ſenſu cum Chryſoſtomo ὑμῶν
legam, Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ὑμῶν. Sed & cùm ſequitur, Ὁ ἀσπασμὸς
τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου, ὅ ἐστι σημεῖον ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ, ità τὸ, σημεῖον, rectè accipi po-
teſt, ut cùm Juriſconſulti *ſignum, quo quid fidei causâ obſignatur*, eſſe dicunt: Ut ση-
μεῖον hîc loco σφραγῖδος ſeu *ſigilli* ſit; ejuſdémque loco, aut ejuſdem efficaciæ, manu
ejus ſcriptà illa ſalutatio. Heſychius, Σημεῖον, τέρας, ἢ σφραγίς. Gloſſarium vetus, Ση-
μείοις, σφραγῖσι. Item, *Signa*, Ζώδια, καὶ σημεῖα, καὶ σφραγῖδες. ut in illo,

Et

Et ſigno læſo non inſanire lagenæ.

quo & ſignabantur quæ à furto & rapina ſibi vendicabat dominus. Adde, quòd σημεῖον hoc, legitimum eſſe Apoſtoli ſcriptum, non νοθεύειν aut *ſpurium eſſe*, ſic probaret. Cujus rei causâ & nomen præfigebatur: Quod ipſum quoque σφραγῖδα Theognis dixit; qui,

Κύρνε, σοφιζομένῳ μὲν ἐμοὶ σφρηγὶς ἐπικείσθω
Τοῖσδ' ἔπεσιν· λήσει δ' ὔποτε κλεπτομένη.

deinde quod ſignum illud ſive σφραγὶς ſit oſtendit, cùm addit,

Ὧδε ἢ πᾶς ἐρέει, Θεύγνιδός ἐστιν ἔπη
Τῦ Μεγαρέως. 10

Nemo, inquit, de autore ſcripti dubitabit, cùm nomen ipſum operi inſertum leget. Quod ut, cum Herodoto, Thucydide, ac nonnullis è Prophetis, aliàs Apoſtolus præmittat, hic repetit, & quaſi epiſtolæ ſubjungit, cùm, Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλυ, addit. ubi ἰδιοχειρίαν ſimul ac nomen, tanquam gemina σημεῖα ac σφραγῖδας, habes.

Capita

Capita Epiſtolæ I. ad Timotheum.

α'. Περὶ τῆς εἰς ἀγάπην Θεοῦ ὁδηγίας, τὴν ἀπροσδεῆ νομικῆς ἀνάγκης.
β'. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ ἐκλογῆς εἰς εὐαγγελιστὴν ἐκ διώκτου, κατὰ χάριν Θεοῦ.
γ'. Παραγγελία περὶ πίστεως καὶ εὐσυνειδήτου διακονίας, ὡς ἀνὰ κίνδυνος.
δ'. Περὶ εὐχῆς, ὅτι ὑπὲρ πάντων πανταχοῦ ἀόργως, ἀταράχως, σεμνῶς.
ε'. Περὶ διδασκάλων, ὅτι ἄνδρας χρὴ καὶ οὐ γυναῖκας εἶναι, διὰ τὴν φύσιν καὶ τὸ πάθος τὸ ἐξ ἀπάτης, ὃ λύει γέννησις ἡ τοῦ Χριστοῦ, καὶ πίστις αὐτῶν καὶ βίος.
ϛ'. Περὶ τῆς ἀρετῆς ἐπισκόπων. ἐν ᾧ, περὶ διακονιῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν.
ζ'. Περὶ θείας σαρκώσεως. ἐν ᾧ, περὶ τῶν ἐσομένων αἱρέσεων δαιμονικῶν.
η'. Περὶ ἀγῶνος εὐσεβείας ἐπ' ἐλπίδι.
θ'. Περὶ ἐπιμελείας αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας.
ι'. Περὶ τοῦ ἁρμόζοντος ἑκάστῳ προσφέρεσθαι.
ια'. Περὶ χηρῶν ἡλικίας, καὶ τρόπου, καὶ διοικήσεως αὐτῶν.
ιβ'. Περὶ πρεσβυτέρων τιμῆς.
ιγ'. Περὶ χειροτονίας ἀσφαλοῦς.
ιδ'. Ὅτι οὐδὲν ἔργον λανθάνει.
ιε'. Περὶ δούλων ὑπακοῆς.
ιϛ'. Κατὰ φιλοκερδῶν καὶ ψευδοδιδασκάλων.
ιζ'. Παραγγελία φοβερὰ περὶ καθαρᾶς ὑπακοῆς ἄχρι τέλους.
ιη'. Πλουσίων ὠφέλεια ἐπὶ τὴν ὄντως ζωήν.

DANIELIS HEINSII EXERCITATIONES SACRÆ AD PRIMAM EPISTOLAM PAULI AD TIMOTHEUM;

Sive,

Liber decimus quartus.

Cap. I.

Locus, Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. Πιστὸς ὁ λόγος, & quomodo dicatur. Humanus ſermo; Ἀνθρώπινος λόγος, & Ἀνθρώπινον λέγειν, quomodo uſurpata Apoſtolo. Ἐπ' ἀληθείας λέγω. Locus, Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις. pro quo μυστήριον legendum, aliis videri. Μαρτύριον de Paſſione. Μαρτύριον & μαρτυρία, voces Helleniſticæ, de Doctrina. Μαρτυρία θεόπνευστος, Scriptura Sacra. Φυλάσσειν τὰ μαρτύρια. Ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ. Illuſtris locus, Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, &c. ejuſq; interpretatio. Adam non deceptus, quomodo dicatur: Diverſæ diverſorum de eo loco ſententiæ, ejúſque interpretationes. οὐκ ἠπατήθη πρῶτος. Hebraiſmus, οὐκ ἠπατήθη, ſed & quomodo uſurpatum. Ὁ οἶκος οὐκ ἐθεμελιώθη. Ὁ λαὸς οὐ συνήχθη. Syri interpretatio. לא: pro quo עד לא Thargumiſtis nonnunquam uſurpatum. ἐν παραβάσει γέγονε, & an locus rectè redditus.

Cap. 1. v. 15. PRiore Epiſtolâ quam ad Timotheum, legitimum, ut *ipſe* vocat, in fide filium, Apoſtolus ſcripſit, inter alios locus ille occurrit, Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, &c. Ubi, Πιστὸς ὁ λόγος, Hebraiſmus Apoſtolo uſitatus: ut, quoties magni aliquid momenti adfert cui fidem aſſtruendam putet, hâc formulâ utatur; ferè ut τοῦ, ἀμὴν ἀμὴν, Dominus: ac ſi dicas, *Certa res eſt:* Ità enim illi (quod ignorat nemo) ſuo דבר utuntur: pro quo, *humanus ſermo*, Ambroſius & Auguſtinus. Qui magnus verè Doctor, tanquam de recepta interpretatione ac certa, quædam ſecurus θεολογεῖ, quæ quomodo huc faciant cogitandum; *Quare humanus*, inquit, *non Divinus? Proculdubio niſi iſte humanus ſermo etiam Divinus eſſet, dignus omni acceptione non eſſet. Sed ſic ſermo iſte humanus & Divinus, quomodo eſt ipſe Chriſtus & homo & Deus. Si ergò rectè intelligimus, ſermonem iſtum non ſolùm humanum eſſe verùm etiam Divinum, quare Apoſtolus humanum maluit dicere quàm Divinum? Proculdubio enim, qui non mentiretur ſi diceret Divinum, non ſine cauſa maluit dicere humanum. Hoc ergò elegit per quod Chriſtus in mundum venit: Venit enim per quod homo erat: per quod Deus erat, ſemper hic erat.* Quæ ut vera ſint, an, ut dixi, huc faciant, videndum erat. Adde, quòd ἀνθρώπινος λόγος, aut ἀνθρώπινον λέγειν, longè aliud Apoſtolo; qui eo utitur, cùm humano more de Deo aut Divinis loquitur: ut in illo, ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. Quid ergò Πιστὸς ὁ λόγος ad τὸν ἀνθρώπινον λόγον? *Deum enim veracem, omnem autem hominem mendacem eſſe*, rectè Apoſtolus dixit. quid ad Chriſtum, qui eſt ipſa veritas? Πιστὸς ergò λόγος, non *humanus*, verùm βέβαιος (ut loqui Helleniſtæ ſolent) καὶ ἀληθής. Et quis formulam ſcriptoribus his uſitatam, ἐπ' ἀληθείας λέγω, ignorat?

Cap. 2. v. 6. Capite ſecundo, de loco illo, Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις, verè dici poteſt, quot interpretes, tot ſententias fuiſſe: Inter quos nè in ipſa quidem verſione ſatis convenit: cùm alii, *cujus teſtimonium*

temporibus

temporibus ſuis confirmatum eſt; alii, *ut eſſet teſtimonium temporibus ſuis*; alii, *Chriſtus inquam, teſtimonium illud ſuis temporibus* [*deſtinatum*] quæ Recentioris interpretatio eſt; ut Chriſtus ipſe *μαρτύριον* dicatur. Quod cùm durum eſſe exiſtimaret ipſe, *μυστήριον* legendum cenſet; *Mihi tamen*, inquit, (*ut dicam quod ſentio*) *magìs placeret legere τὸ μυστήριον, id eſt, myſterium illud, ſive, arcanum: quamvis id in uno tantùm vetere codice deprehenderim.* Quod ipſum veteres Græcorum Theologi cùm intelligerent, *τὸ, μαρτύριον*, ad *τὸ πάθος τὸ σωτήριον* ſive *paſſionem ſalutarem* retulerunt; cùm & *ἀντίλυτρον* præcedat. Ità ergò illi, *τουτέστι, διὰ τοῦ μαρτυρεῖν ἐγένετο ὁ υἱὸς ἀντίλυτρον· ὃ ἑρμηνεύων, τοῦτό φησι νῦν, ὅτι ἀντίλυτρον τὸ μαρτύριον λέγει, τουτέστι, τὸ πάθος.* quaſi *martyrium*, credo, ipſa paſſio, ac ſic ipſe Dominus *martyr* dicatur, *quia μαρτυρήσων τῇ ἀληθείᾳ venit*, inquiunt. Iis igitur ſi credimus, ipſa paſſio *μαρτύριον* hìc erit. B. Chryſoſtomus, *Filium non minùs ait teſtimonium dediſſe Patri, quàm Patrem Filio.* Sed quò iſta, aut quomodo expediunt hunc nodum? Aliquid igitur & nos dicamus. *Μαρτύριον* & *μαρτυρίαν* voces eſſe Helleniſticas quæ *doctrinam* notant, etiam aliàs diximus; quibus illi Hebræorum עדות, cùm de *doctrina* uſurpatur, expreſſerunt. Neque aliter non rarò SS. Patres, *μαρτυρίαν θεόπνευστον*, Scripturam Sacram dicunt. Nyſſenus contra Eunomium, *ἐπειδὴ γὰρ κριτήριον ἀσφαλὲς τῆς ἀληθείας ἐπὶ παντὸς δόγματος ἡ θεόπνευστός ἐστι μαρτυρία.* exemplo Moſis, ut & Davidis, cæterorúmque, apud quos ab Helleniſtis *φυλάσσειν τὰ μαρτύρια* dicuntur pii. Quomodo & ipſe 1. ad Cor. 1 6. noſter, *Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν.* ubi *τὸ μαρτύριον Χριστοῦ*, non *τὸ μαρτύριον Χριστὸς*, dixit. Quid ſi *τὸ μαρτύριον* igitur, *ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, doctrina, evangelium*? Quid autem, *καιροῖς ἰδίοις*? *Μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις, doctrina ſuo tempore*, vel *deſtinato, revelata* dicitur. Et ſequitur, *εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κῆρυξ καὶ ἀπόστολος.* Notum & illud, *ἡ μαρτυρία Θεοῦ πιστή.* Sed quid moramur, cùm diſertè ipſe ſe Apoſtolus Epiſtolâ ad Titum c. 1. v. 3. interpretatus ſit? ubi *λόγον*, ut hìc *μαρτύριον*, dixit; *Ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς Θεὸς πρὸ χρόνων αἰωνίων, ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις.* deinde novo, ut nunc diſtinguitur, verſu, *τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν κηρύγματι ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ.* Quemadmodum neque hoc ipſo loco *πεφανερωμένον* malè vel ſubſtituetur vel intelligetur; ut ſit, *τὸ μαρτύριον τὸ πεφανερωμένον καιροῖς ἰδίοις.* Jam verò uſitatum Apoſtolo, ut doctrinam Evangelii *doctrinam crucis* dicat, ſive *teſtimonium*. Et hìc *λόγος* ille *τοῦ σταυροῦ* de quo 1. Corinth. 1. 18. idem: ubi, *Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστι.* & ibidem verſ. 23. *Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν.* ibidem cap. 2. v. 2. cùm *nullam ſe ſcientiam profeſſum inter eos ait, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον, præter Jeſum Chriſtum, eúmque crucifixum.* E quo patet cur, *Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων*, hìc dixerit. Quid ſi igitur hoc illud *μαρτύριον*, illa doctrina de qua hìc agit? doctrina crucis nempe: quæ doctrina ſuo tempore revelata, quemadmodum ipſe Chriſtus ſuo tempore *ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων* factus eſt, & ipſe Apoſtolus ad Roman. cap. 5. verſ. 6. *Χριστὸν κατὰ καιρὸν ἀποθανεῖν* dixit. Eodem capite illuſtris ille exſtat locus, *Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη· ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε.* Ubi fieri v. 14. non poteſt, quin ſolicitè eruditi cogitarint quomodo *non deceptus fuiſſe* Adam dicatur. Quem nodum interpres ac commentator ut ſolvat, *Seductus*, inquit, *certè fuit, ſed ipſius mulieris operâ, quæ hac in parte fuit Satanæ organon.* quaſi qui à muliere Satanæ organo decipiatur, non deceptus fuerit, aut non graviſſimè (quod pœna & hæreditas peccati teſtatur) is deceptus fuerit in quo humanum genus peccavit. Alii alia. Græci hoc velle Apoſtolum exiſtimant, Si deceptio Adami cum deceptione conferatur mulieris, nè deceptum quidem fuiſſe: Quod ex ipſius, ut arbitrantur, Adami verbis probant; qui, nè deceptum quidem ſe, ſed accepiſſe à muliere, ac ſic comediſſe, ait: Eva autem, *Ὁ ὄφις ἠπάτησέ με, καὶ ἔφαγον*, inquit. è quo inferunt, *ὡς οὐδὲ ἐσφάλη, τῆς βοηθοῦ ἀκούσας, Non erraſſe, quòd auxiliatricem ſuam audiverit.* quaſi non & ſic Diabolum audiverit; aut quaſi non audire Deum potiùs quàm fœminam debuerit. Nec probare magìs poſſum quod

Chryſoſtomus & alii adferunt; Deceptum non fuiſſe Adamum, cùm ipſe à fœmina, conſorte & libera, illa verò ab animali ſervo & dominationi ſubjecto fuerit decepta. ut nec quod Theophylactus, qui mulierem à cupiditate, virum à muliere ſeductum ait. Quaſi ex eo ſequatur, ὅτι οὐκ ἠπατήθη, *deceptum non fuiſſe.* Mirum ergò quàm ſe hìc antiqui torſerint: Inter quos nonnulli qui deceptum non fuiſſe Adamum aut ſeductum dicerent ὅτι ἀγνοῶν ἔφαγεν, ἀγνοῶν δηλαδὴ ὅθεν ἤνεγκε, *ignarum ediſſe*, ſcilicet, *quòd unde id adferret mulier, neſciret.* quod non ſine cauſa ad ipſum Geneſeos locum Procopius, qui in alia ſententia, refutat: ubi, inter alia, Ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα οὐκ ἀπατᾷ, ἀλλὰ πείθει· καὶ μάρτυς ὁ Παῦλος, Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη. Πῶς οὖν κατεκρίθη; ἐπειδὴ πέπεικεν αὐτὸν ἐκείνη φαγεῖν, ἵνα μὴ μόνη διαβαίνῃ, *Mulier non decipit virum, ſed perſuadet: Teſtis Paulus, cùm dixit,* Adam seductus non fuit. *Quomodo igitur condemnatus fuit? Quia ut comederet illa perſuaſit, nè ſola deflecteret.* Quaſi qui malum perſuadet, non decipiat; aut qui perſuadendo decipit, non fallat. *Eva*, inquit, *non decepit eum, ſed perſuaſit.* Ac deinde paulò pòſt de altera ſententia; Τινὲς γάρ φασιν, ὡς ἀγνοῶν ἔφαγεν, ἀγνοῶν ὅθεν ἤνεγκεν. Ἀλλ᾽ ἐλέγχει Θεὸς, οὐχ ἁπλῶς λέγων, Ἐπειδὴ ἔλαβες, ἀλλ᾽, Ὅτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικός σου, *Quidam enim dicunt, Ignarum ediſſe, quòd ignoraret unde adferret. Quod refutat Deus, qui non ſimpliciter, Quia accepiſti, ſed, Quia vocem uxoris tuæ audiviſti, dixit.* Sed pergamus: eruenda enim veritas. Syrus, לא טעא, dixit, *non erravit:* De quo poſtea. Interim nec illi ſatisfaciunt qui πρῶτος aut πρότερος intelligunt, ac ſi οὐκ ἠπατήθη πρῶτος, *non prior deceptus eſt*, dicat, aut hoc velit. credo, quòd, πρῶτος ἐπλάσθη, præceſſit. Sed & nihil cauſæ quare eam vocem hìc diſſimularet. Abſolvemus eruditos. Hebræi difficulter ac rarò τὸ, οὐδέπω, exprimunt; pro quo nonnunquam ſuo לא utuntur: quod per οὐκ indefinitúmque modum Helleniſtæ exprimunt. Exemplo ſit Eſdræ illud 3.6. והיכל יהוה לא יסד, *Et templum Jehovæ nondum erat fundatum*, Καὶ ὁ οἶκος τοῦ Κυρίου οὐκ ἐθεμελιώθη, *nondum.* Ità 2. Paral. 30.3. *& populus necdum congregatus erat in Hieruſalem*, Ὁ λαὸς οὐ συνήχθη εἰς Ἱερουσαλήμ. Ità quod Aggæus c. 1. v. 2. *Nondum venit tempus domûs Domini ædificandæ.* Helleniſtæ, Οὐχ ἥκει ὁ καιρὸς τοῦ οἰκοδομῆσαι τὸν οἶκον Κυρίου. In Hebræo eſt, לא, *non venit*, hoc eſt, οὔπω ἥκει. Ergò, Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, *Adam non deceptus erat*, hoc eſt, *nondum: & jam fœmina decepta ac tranſgreſſa*, ad verbum, *in tranſgreſſione, erat.* Græci, Καὶ Ἀδὰμ οὐδέπω ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἤδη ἠπατήθη καὶ παρέβη, dicerent. Eodem modo Syrus לא hoc loco, pro quo paſſim עד לא Thargumiſtæ, Hebræi טרם & בטרם, Græci οὔπω dicunt. Syrus igitur ואדם לא טעא, *Et Adam non erravit.* quod quomodo dicatur. cogitandum erat, & jam diximus: ut ſic dicat, Fœminam priùs deceptam virum decepiſſe. Ac nè illud quidem ſcio, cur illud ἐν παραβάσει γέγονε, *cauſa tranſgreſſionis fuit*, converterint interpretes: Qui paraphraſes ejuſmodi in libris Sacris cum periculo conjunctas arbitror, ſi à verbis præſertim recedant. Neque hoc, ſed, Poſteriùs deceptum fuiſſe Adamum, dicit.

Cap. II.

Locus, Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, &c. Matrimonium, & quomodo id exprimant Græci. Γάμος. Τοῦ αὐτῷ γάμου παῖδες. Sumere in uxorem, ſumere in virum, Hebræis: Ducere, Nubere. Jugatis Ζευχθέντες. διὰ τῆς τεκνογονίας. Etiam B. Hieronymum, ἐὰν μείνωσι, legiſſe. Γονεῖς. μετὰ σωφροσύνης. Modeſtia; Caſtitas. Epiphanii interpretatio, & ab eo ἀγάπην prætermitti. Pro σωφροσύνῃ, δικαιοσύνῃ, ab eodem citari. Veterum in adducendis locis Sacri contextûs quos adducunt licentia.

Cap. 2. v. 15. EOdem in loco alia atque alia notanda veniunt. Quale eſt de fœmina quod ſequitur, Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, καὶ ἁγιασμῷ, μετὰ σωφροσύνης. Ubi an non aliquantùm receſſerint à ſenſu interpretes, videndum erat. Imprimis enim mirum, quid eruditis perſuaſerit ut ità locum converterent ac ſi μείνῃ legeretur; quaſi ad ſolam mulierem referantur quæ ſequuntur. Quam libertatem ut

omittam

omittam majorem videri quàm ut in Sacris admittenda ſit, alium manifeſtè ſenſum inducere videtur. Non habent Græci (quod niſi expertus vix credat) vocem quâ *matrimonium* exprimatur: itaque illius loco τοῦ γάμου utuntur; ut & Juriſconſulti Græci, cùm τοὺς αὐτοῦ γάμου παῖδας, *ex eodem matrimonio conceptos*, vocant: Qui &, cùm Matrimonium definiunt, definitum ejus, egeſtate vocis, γάμον faciunt. Quod & Latini imitantur, cùm *eum eſſe patrem* dicunt *quem nuptiæ demonſtrant*; hoc eſt, matrimonium: atque ità aliàs non ſemel. Quemadmodum & Hebræi circuitione utuntur, cùm, *ſumere in uxorem, ſumere in virum*, quod Latini *ducere* ac *nubere*, dixerunt: Quæ ipſæ quoque voces ex more ac ritu, initio matrimonii ibi uſitato, potiùs deſumtæ, quàm ut exprimendæ vel definiendæ rei de qua agimus nunc adhiberi poſſint. Et tamen, *ex uxore quam duxit, è viro cui nupſit*, dicimus, cùm *matrimonium* ſignificamus. Suum quoque זיוג *zivug*, de eodem, à Græcorum voce, quæ latiſſimè imprimis patet ac diffunditur, Magiſtri fecerunt: quâ & Syri ac Arabes non multùm immutatâ utuntur. Ut ſi Latinè *jugatos*, Græcè ζευχθέντας dicas: Unde & *conjugium* & *vincla jugalia* poetis. Apoſtolus igitur, cùm nihil aliud quàm *matrimonium* innuere hìc vellet, τεκνογονίαν à fine dixit: qui, *Fœminam ipſo matrimonio* (ſive malis, *per matrimonium*) *ſi ſit ſanctum ſcilicet ac quale oportet, conſervatum iri*, ait. hoc eſt, *ſi in fide vera, vero amore, ſanctificatione ac caſtitate cùm viro permaneat.* Idem ergò dixit quod alibi, ὅτι ἡ γυνὴ ἐν τῷ ἀνδρὶ ἡγίασται, *fœminam in viro ſanctificatam eſſe*: niſi quòd & ſimul de liberis ibi, de calamitate ſexûs hìc agit. Τεκνογονία ergò, *matrimonium*: neque quicquam mutandum; Ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, καὶ ἁγιασμῷ, μετὰ σωφροσύνης, *ſi manſerint, ſi permanſerint*; uterque, ſcilicet. Nihil verius. Quemadmodum & τεκνογονία, ut de matrimonio, utrumque reſpicit. Etiam B. Hieronymum μείνωσι legiſſe, vel iſta obſervatio docet, *Sicut ſuprà de plurali numero Mulierum ad ſingularem, dicens,* MULIER ISTA SILENTIO DISCAT, *ità & hìc redit ad pluralem.* Adde, quòd τεκνογονία, viri propria, cum fœmina, quia de utroque agitur, ità communicatur: quemadmodum & γονεῖς parentes dicuntur. Quis autem dubitare poteſt quin σωφροσύνη eſſentialis matrimonii ſit virtus, cùm μετὰ σωφροσύνης additur? Et quæ eſt virtus illa? Quæ jus non excedit matrimonii, nimirum: quam generali voce *caſtitatem* Latini, σωφροσύνην Græci dicunt. Pro qua, *modeſtia*, recentiori placuit interpreti; qui, *ſi manſerit in fide ac charitate, & ſanctificatione, cum modeſtia.* cùm caſtitate ipſâ matrimonium ſanctificetur; tum autem quæ hìc ponit, non in marito tantùm, ſed & in uxore habeant locum. Epiphanium autem quis non miretur, qui cùm de ſalute Adami Adversùs Tatianos diſputat, ità locum hunc accipit ac ſi de Eva non de fœmina accipiendus eſſet? Φάσκει γὰρ περὶ Εὔας ὁ αὐτὸς ἀπόστολος. ὅτι σωθήσεται διὰ τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ, *De Eva enim Apoſtolus ait, fore, ut liberorum generatione ſervetur, ſi in fide maneant juſtitiáque.* Qui & ἀγάπην prætermiſit; cujus quare hìc mentionem fecerit Apoſtolus neſcire nemo poteſt: quemadmodum pro σωφροσύνῃ δικαιοσύνην ſuppoſuit. Ut non raró licentiam admirer (de quo plura ſuo loco) quam in adducendis locis Sacris eruditi illi viri ſibi indulſerunt. Ibid.

Cap. III.

Locus, Πιστὸς ὁ λόγος, Εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. Ἔργον, *Opus.* Ἔργον καλὸν, *Bona vita, Ambroſio.* Μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην. Μὴ πλήκτην, *Non percuſſorem, &, Qui conſcientias non percutit,* B. Hieronymo: *& an* ἄμαχος *talis. Locus,* Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν. Οἱ ἔξωθεν *qui: Iis qui foris ſunt.* Οἰκοδομεῖσθαι. *Locus nobiliſſimus ac multùm vexatus,* ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. *Chryſoſtomi interpretatio.* τῆς ἀληθείας, *eámque vocem quomodo veterum acceperint nonnulli.* Ἀλήθεια *ſive Veritas Legi oppoſita & Umbræ. In* στύλῳ νεφέλης *& Arca præſentiam ſuam teſtatum olim Dominum.* Στῦλος, *Helleniſtis quid.* Ἐν στύλῳ ἐκκλησίας, *veritas.* Ὅτι ἡ

ἐκκλησία Θεὸν ἔνοικον ἔχει. Ἑδραίωμα. Στῦλοι, *Prophetæ, Apoſtoli, Doctores.* Στῦ-
λος, *Quod in re unaquaque primum. Columna auroræ.* ἄγγελοι, *Eccleſiæ Doctores; &*
an non, cùm ὤφθη ἀγγέλοις *dicitur, ità ſit accipiendum :* ὤφθη τοῖς κήρυξιν, ὑφ᾽ ὧν
καὶ ἐκηρύχθη ἐν τοῖς ἔθνεσι. *Pro* ὤφθη τοῖς ἀγγέλοις *in quibuſdam codicibus* τοῖς
ἀνθρώποις *exſtitiſſe.*

Cap.3. TErtio ejuſdem Epiſtolæ capite legitur, Πιστὸς ὁ λόγος, Εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται,
v. 1. καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. Ubi τὸ, ἔργον, *opus,* reddiderunt interpretes. B. Chryſoſto-
mus, προστασίας γὰρ ἔργον ἐστί. & ut fuſiùs interpretetur, addit, Εἴ τις ταύτην ἔχει
τὴν ἐπιθυμίαν, ὥστε μήτε τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς αὐθεντίας ἐφίεσθαι μόνον, ἀλλὰ τῆς προστασίας,
οὐκ ἐγκαλῶ· καλοῦ γὰρ ἔργου ἐπιθυμεῖ, φησίν· ἐπεὶ καὶ Μωϋσῆς ἐπεθύμησε τοῦ πράγματος,
ἀλλ᾽ οὐ τῆς ἐξουσίας, *Si quis hoc autem ità petit, ut non imperium & autoritatem appetat*
ſolùm, ſed & ut præſit, non intercedo : OPUS ENIM PULCHRUM DESIDERAT. *ſiquidem*
& Moſes ipſum, licèt non poteſtatem, deſideravit. B. Hieronymus, *Nec dicit,* SI QUIS
EPISCOPATUM DESIDERAT, BONUM DESIDERAT GRADUM; *ſed,* BONUM OPUS
DESIDERAT : *quòd in majori ordine conſtitutus, poſſit, ſi velit, occaſionem exercendarum*
habere virtutum. Mirificè Ambroſiùs, *quia bonam,* inquit, *vitam appetit.* Neque dicam
quid de his videatur nobis : hoc dicam, Eandem adhuc difficultatem ſupereſſe, cur
ἐπισκοπὴν ἔργον dixerit : non aliter locutus quàm ſi, Εἴ τις ἐπισκοπεῖν, ἤγουν τοῦ ἐπι-
v. 3. σκοπεῖν, ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ, dixiſſet. Sequitur, Μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην.
Ubi conſultum non arbitror, ut B. Hieronymum audiamus, qui Adversùs Jovinia-
num interpretatur, *Non percuſſorem, id eſt, qui conſcientias non percutiat ſingulorum.*
Neque enim pugilem deſcribit ſermo Apoſtolicus, ſed Pontificem inſtituit quid facere non de-
beat. Certè lethargicus ille Horatianus, de quo ille,

Ut lethargicus hic, dum ſit pugil & medicum urget,

ut pugil erat, quia medicum cædebat, ità πλήκτης rectè dici poterat. A quo vix abit
Epiſcopus qui πλήκτης dicitur, & μάχιμος eſt; ut quavis de cauſa litibus ac pugnis
intricetur. Heſychius, Πλήκτης, μάχιμος, ὑβριστής. quocum optimè convenit Apoſtolo,
qui ἐπιεικῆ & ἄμαχον opponit. Ut autem ἄμαχος ſit *qui conſcientiam non percutit,* aut
v.7. ut de tali agat Apoſtolus, quis credat ? Eodem capite cùm dicitur, Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρ-
τυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, non ignoro, ità locum etiam veteribus accipi quaſi
οἱ ἑτεροφρονοῦντες, *qui aliter ſentirent,* quales tum pagani ſimiléſque, intelligantur : itaq;
in Epiſcopo requiri, ut & iis qui extra Eccleſiam, eámque ſummo odio proſequebantur,
ſe probaret : A quibus abeundum potiùs ac recedendum Scriptura monet. Cum qua dif-
ficultate & Chryſoſtomus luctatur. Quis autem dicat, ideo dandam Epiſcopo operam ut
ſe infidelibus probet, *nè in laqueum incidat Diaboli ?* Sequitur autem, ἵνα μὴ εἰς ὀνειδι-
σμὸν ἐμπέσῃ καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου. Quid ſi igitur, præter pietatem, morales quoque in
Epiſcopo requirat virtutes ? qualis caſtitas, cæteræque quæ morali Lege præcipiuntur :
Quemadmodum ad Philipp.3.6. ipſe Apoſtolus, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ, ἄμεμπτον
ſe fuiſſe, ait. Ut ἀπὸ τῶν ἔξωθεν commendetur, qui non ab eccleſiaſticis modò ſed & mo-
ralibus ac legalibus commendatur virtutibus : qui καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἔξω φαινομένης κατα-
στάσεως, ut vigeſimus quintus Concilii in Trullo canon loquitur, extra reprehenſionem
eſt. Interpres vetus, *ab iis qui foris ſunt :* qui, *Oportet autem illum & teſtimonium habere*
bonum ab iis qui foris ſunt. ut *qui foris* ad verbum ſint οἱ θύραθεν, quomodo & pagani
dicuntur. Eraſmus & Recentior *extraneos* dixerunt; eo, niſi fallor, ſenſu quo jam antè
v. 8. diximus. Eodem capite cùm dicitur, Διακόνους ὡσαύτως σεμνούς, μὴ διλόγους, μὴ οἴνῳ
πολλῷ προσέχοντας, eos intellexit quos eleganter οἰνοδυνάστας Iſidorus Peluſiota lib.
Epiſt.1. dixit, τί τοὺς οἰνοδυνάστας ἐρεθίζεις ; Ad nobiliſſimum qui hoc capite legitur lo-
v. 15. cum, & qui omnium ferè hactenus ingenia exercuit, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος,
στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, operæprecium videre eſt quid notaverit Chryſoſto-
mus : qui, Ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. οὐχ ὡς
ἐκεῖνος ὁ Ἰουδαϊκός. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ συνέχον τὴν πίστιν καὶ τὸ κήρυγμα· ἡ γὰρ ἀλήθεια
ἐστὶ τῆς ἐκκλησίας στῦλος καὶ ἑδραίωμα, QUÆ EST ECCLESIA DEI VIVI, COLUMNA

ET

ET STABILIMENTUM VERITATIS. *non ut Judaica illa. Hæc eſt enim quæ fidem continet & prædicationem: Columna quippe Eccleſiæ & ſtabilimentum, veritas.* ut pote *in qua nunc ſola veritas*, inquit B. Hieronymus, *ſtat firmata, quæ ante in Lege erat poſita, vel natura, quæ ſola ſuſtinet ædificium.* Qui magnus vir, ut & ſuperior, ità *veritatem* accepit quemadmodum cùm *Legi* opponitur & *umbræ:* ut in illo, *Lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Jeſum Chriſtum.* Porrò, ut hoc intelligatur, certum eſt, Dominum, priuſquam in Judaico habitaret templo, duo, quibus præſentiam ſuam teſtaretur, habuiſſe quaſi domicilia; στῦλον νεφέλης, nempe, & Arcam. De priori non uno loco Scriptura: ut cùm dicitur, Ὁ δὲ Θεὸς ἡγεῖτο αὐτῶν, ἡμέρας μὲν ἐν στύλῳ νεφέλης &c: τὴν δὲ νύκτα ἐν στύλῳ πυρός, Exodi 13. 21. Eſt autem στῦλος, עמוד, *ſtatio*, vel *locus in quo ſtatur ac ſedetur.* Ac nè quis dubitet, id ſanè in quo ſtat Rex aut ſedet, in libris Paralipomenon, ut & in libris Regum non ſemel, στῦλος Helleniſtis dicitur: ut ecce, Καὶ ἔστη ὁ βασιλεὺς Ἰωσίας ἐπὶ τὸν στῦλον αὐτοῦ, 2. Paralip. 34. 31. Quemadmodum ergò Deus olim in nube, ut & in arca, præſentem ſe exhibuiſſe, ità ἐν στύλῳ ἐκκλησίας veritas eſſe nunc rectè dicitur: quæ nunc habet στῦλον, ex eorum de quibus dixi ſententia, non nubem, non arcam, non Judaicum, ut loquuntur illi, templum, ſed Eccleſiam: quemadmodum neque ſemper idem, neque eodem ſemper modo accipitur τὸ, στῦλος, neque *fundamentum* ſemper, ſed & quod illi imponitur, deſignat: ut in illo Sirachidæ, 26. 21. Στῦλοι χρύσεοι ἐπὶ βάσεων ἀργυραῖς, καὶ πόδες ὡραῖοι ἐπὶ στέρνοις εὐσταθοῦς. Sed nec στῦλος νεφέλης, *fundamentum nebulæ:* ut cùm à ſcriptore Helleniſta ſedes ſapientiæ στῦλος νεφέλης dicitur, Eccl. 24. 4. Quo ſenſu Patres antiqui, hujus loci ſcholiaſtæ, notant, ὅτι ἡ ἐκκλησία Θεὸν ἔνοικον ἔχει, *Deum inhabitantem, habere Eccleſiam.* Procopius ad Exodum, *Deum*, ait, ἡμέρας μὲν ἐν στύλῳ νεφέλης δεῖξαι αὐτοῖς τὴν ὁδὸν, τὴν δὲ νύκτα ἐν στύλῳ πυρός. δι' ἀμφοτέρων δὲ ὑποτυποῦτο Χριστός· στῦλος γὰρ καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας ἐστὶ, *Deum interdiu quidem in columna nubis viam monſtraſſe illis, noctu verò in columna ignis. Utroque autem adumbrari Chriſtum: qui columna veritatis ac firma ſedes*, ut ſic exponam. Sed & Nyſſenus contra Apollinarem, eundem ἐν στύλῳ νεφέλης qui nunc in Eccleſia fuiſſe, oſtendit. Quanquam fortè nec ἑδραίωμα longè, ut hìc ſumitur, à στύλῳ abit; niſi quòd alterum plerunque, ut videtur, ſtantis, alterum ſedentis poſitum ac ſitum notet. Sed & quid ſit Medicis ἑδραῖος ὕπνος, è Galeno notum, qui cùm alii βαθὺν ſeu *profundum* interpretentur, τοῖς καθημένοις, *ſedentibus*, eum tribuit. Deus igitur ut olim ἐν στύλῳ νεφέλης, ità nunc in Eccleſia: Et quemadmodum olim præſentiæ ſuæ elegit nubem, ità nunc, depulſâ omni nube, Eccleſiam, quæ eſt, στῦλος ἀληθείας, *locus veritati deſtinatus*, &, ut rectè B. Hieronymus, *in quo ſtat firmata ejus veritas.* quanquam Baſilius in Catena Græca nondum edita, ut & Euſebius, etiam Procopius non uno loco, ac Nyſſenus, Apoſtolos, eóſque qui in ea eminent, ſic dici velint. Baſilius, Εἰσὶ καὶ στῦλοι τῆς Ἱερουσαλὴμ οἱ ἀπόστολοι, κατὰ τὸ εἰρημένον, Στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἐκκλησίας. qui Apoſtolos ex hoc loco στύλους eſſe eccleſiæ καὶ ἑδραίωμα probat. Procopius ad 27. Exodi, Οὐκ ἄλογον δὲ τοὺς ἀποστόλους διὰ τῶν στύλων σημαίνεσθαι. qui idem dixit. Item, πρὸς δὲ τοὺς ἀποστόλους, καὶ προφήτας καὶ διδασκάλους δηλοῦσθαι νοήσωμεν· οὐ γὰρ μόνον Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης στῦλοι τῆς ἐκκλησίας εἰσί, *non Apoſtolos tantùm, quales Petrus, cæterique, ſed Prophetas quoque ità dici ac Doctores.* In quibus tamen locus non tam huncquàm illum qui ad Gal. cap. 2. v. 9. reſpexiſſe dicas, Καὶ γνόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι. utrumque enim aut confundunt nonnunquam aut conjungunt locum: Quia עמוד nempe, ſive στῦλος, id interdum quod in re quaque primum eſt; ut cùm principium dici, עמוד השחר, *columnam auroræ*, Thalmudiſtæ dicunt. Interim ad νεφέλης στῦλον ſi cum antiquis reſpexiſſe credimus Apoſtolum, manifeſtius id erit ſi diſtinguamus, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία, Θεοῦ ζῶντος στῦλος, καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. ubi enim Deus, ibi veritas: ubi veritas Dei, ibi veritatis ἑδραίωμα in Deo & verbo Dei. Sed & ità illa repetitio tolletur, ἐν οἴκῳ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. Neque ignoro, quoſdam, & ingenioſe quidem, ut quibuſdam videtur, ità eundem diſtinxiſſe locum, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. Στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, καὶ ὁμολογουμένως μέγα.

μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί. quod ſi voluiſſet Apoſtolus, potiùs, μέγα ἐστὶ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, dixiſſet. Cùm diſtinctionem jam receptam ipſe confirmet articulus ac tueatur; quod qui Græcè ſciunt negare non poſſunt: ut ſic quod antecedit, de Eccleſia; quod ſequitur, de eo quod docetur in Eccleſia dicatur: cui fideles tum doctores præſunt tum adminiſtri: Quos ἀγγέλους nonnunquam dici, ſuprà monuimus: nec negare auſim, ità accipiendum cùm dicitur, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. Non enim mirum eſt, Dominum ab Angelis conſpectum: Cùm alterum ad magnum illud Novi Fœderis ſpectet myſterium, quòd Eccleſiæ paſtoribus videndum ſe exhibuerit, quòd eorum fideli operâ gentibus innotuerit, quòd toto in orbe prædicatus ſit: quæ ità inter ſe cohærent ut ſeparari vix poſſint. Quomodo & Johannes Domini præcurſor מלאך dicitur Prophetæ; qui, Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου, ὅστις ἐπισκευάσει ὁδὸν πρὸ προσώπου μου. Prophetæ, dico, qui & ipſe nomine Angelico Malachias dictus. Ut ità, ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος, ad Hebr. 2. 2. ut hic κηρυχθεὶς ἐν ἔθνεσιν ab iis qui ad nunciandum ubique lætum illud nuncium magnúmque pietatis myſterium miſſi fuerunt, accipiatur. Qui ſunt ergò illi, ſive ἄγγελοι, ſive nuncii, quibus Dei Filius conſpiciendum ſe dedit? Illi præ cæteris de quibus alter Johannes dixit, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, *vidimúſq́; gloriam ejus, gloriam ut unigeniti à Patre.* de quibus idem initio primæ Epiſtolæ magnificè, *Quod erat à principio, quod audivimus, quod vidimus oculis noſtris, quod ſpectavimus,* (ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα) *& manus noſtræ contrectarunt de ſermone vitæ. Et vita patefacta eſt,* Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, planè ut hic, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί. Adde & quæ ſequuntur, Ὃ ἑωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, *Quod vidimus & audivimus, annunciamus vobis.* ubi τὸ ἀπαγγέλλειν habes. Ut intelligamus quid Apoſtolus velit cùm ait, ὅτι ὤφθη τοῖς ἀγγέλοις, à quibus ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσι, *gentibus annunciatus eſt.* quod malim quàm ut ad beatos Spiritus hoc referatur. Neque Filius ſanè Dei, ut ab Angelis conſpiceretur, ſed ut à ſuis, huc venit: qui nec Angelis hoc dedit, ut eorum aſſumeret naturam, ſed Abrahæ ejúſque ſemini, ut autor ad Hebræos loquitur. Quæ & ſimilia cùm antiqui quoque viderent, in eo ſitum nonnulli volunt myſterium, quòd Angeli nobiſcum, aut apud nos, quod antè non viderant vidiſſent: quò & apparitiones Angelorum referunt, qui Domino nonnunquam ſe exhibuerunt: De quibus eruditi cogitent. Mihi interim, qui non legatos modò, Hebræorum more, ſed miniſtros quoque ἀγγέλους Helleniſtis dici memineram (ut cùm Eſaiæ 37. 24. עברים, *miniſtri*, ἄγγελοι dicuntur) ſimpliciſſimum hoc videbatur: ac ſi dicat, ὤφθη τοῖς κήρυξιν, ὑφ' ὧν καὶ ἐκηρύχθη ἐν τοῖς ἔθνεσι, *viſus eſt verbi præconibus, à quibus & prædicatus eſt gentibus.* Adde, quòd pro ἀγγέλοις in quibuſdam codicibus ἀνθρώποις legi annotarunt eruditi.

Cap. IV.

Locus, Τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες *&c.* ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, *ejúſque* ἀκολουθία· ἀσύνδετον. Διδασκαλίαις δαιμονίων. *&* δαιμονίων *quid intelligendum nomine. Mens loci.* Κεκαυτηριασμένοι, *quorum conſcientia cauterio reſecta. Urere & Secare: Cauteriare; Cauterio notare.* Τὸ, κεκαυτηριασμένοι, *ad ſervos referendum hìc videri.* Κεκαυτηριασμένη συνείδησις, *vitiata Sedulio, vel maculata.* Στίγματα ψυχῆς. *Locus,* Κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων. *pro quo,* ἀντέχεσθαι βρωμάτων, *Peluſiotam legiſſe. De loco quid ſtatuendum. Apud elegantiores autores, alteri nonnunquam è nominibus tantùm reſpondere verbum. Judicium & Pœnas exercere: Cibos & Hortamina geſtare. Locus,* Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. Ἀποδοχή. Ἀποδέχεσθαι. Τεκνοτροφεῖν. Καταστρηνιάσωσι τοῦ Χριστοῦ. Στρῆνος. τὴν πρώτην πίστιν ἀθετεῖν, *&* τὸ, πίστις, *ibi quomodo accipiendum.* Ἐπαγγελία· Συνθήκη· Πίστις *Helleniſtis quomodo nonnunquam accipiatur, idque eleganti loco probatum.* Παραιτεῖσθαι, *& an Recuſare. Locus,* Ἅμα δὲ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσι περιερχόμεναι τὰς οἰκίας. μανθάνουσι περιερχόμεναι.

Loci

Loci vera lectio ac diſtinctio. Πεειφεεόμβυαι *fœminæ, & quales.* κὴ μὴ βαρείϑω ἡ ἐκκλησία. ˝Αρτ☉ βεβαρημένος. *Ubi non eſt farina, non eſt Lex: ubi non eſt Lex, non eſt farina. Locus,* Μηκέτι ὑδροπότει, *&c. Loci ordo, & quæ parentheſi includenda. Locus,* Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, *eúmque quomodo Græcorum Canones interpretentur.* πρoάγουσαι εἰς κρίσιν. *Loci interpretatio: quæ, & Sedulii ſententiâ, confirmata. Locus,* Ὡσαύτως κὴ τὰ καλὰ ἔργα πρόδηλά ἐστιν, *&c. quomodo cum ſuperioribus cohæreat.* Ὡσαύτως ἔχειν. Πρόδηλα *quæ.* πρόδηλα, ὅτι κρυβῆναι ἐ δύναται. *Explicatur mens Apoſtoli.*

CApitis quarti initio cùm legitur, Τὸ ἢ πνεῦμα ῥητῶς λέγει ὅτι ἐν ὑςέροις καιροῖς Cap. 4.
ἀποςήσονται τινὲς τ̃ πίστεως, πρoσέχοντες πνεύμασι πλάνοις κὴ διδασκαλίαις δαιμο- v. 1, 2.
νίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, non erat quòd
torquerent ſeſe aut de conſtructione ſoliciti eſſent eruditi, multò minùs ut τὸ, δαιμονίων,
de hominibus acciperent ſceleſtis; cùm manifeſtum ſit ἀσύνδετον, cujuſmodi in uſu
Helleniſtis paſſim eſſe, alibi jam diximus: ut dicat, πρoσέχοντες πνεύμασι πλάνοις κὴ
διδασκαλίαις δαιμονίων, κὴ ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, τὴν τε ἰδίαν κεκαυτηριασμένων
συνείδησιν. neque aliter τὸ, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, accipiendum. Prædixiſſe enim
vult Spiritum, *fore, ut extremis temporibus quidam deſciſcerent à fide, qui deceptoribus doctriniſque diabolicis attenderent, qui hypocriticè falſa loquerentur, quibus inuſta cauterio
eſſet conſcientia.* Pro quo idem interpres, *quorum conſcientia cauterio reſecta eſt.* Quod in
ſervis locum minimè habet, quibus cauterio notari atque inuri tergum ſolet: quid autem
tergo, præter ſtigmata, inuritur? Medici verò, ſive ſanguinem ſic ſiſtunt, ſive carioſis
oſſibus ulceribúſque medentur, ſecant quidem, ſed & urunt; imò ſecant potiùs priuſquam
urunt; nec cautere ſecant cùm ſic urunt. Notum illud Latini poetæ,

ſed immedicabile vulnus
Enſe recidendum eſt, nè pars ſincera trahatur.

Seneca, *Hoc erit non molli viâ mederi, ſed urere & ſecare.* ut aliud ſit urere, aliud ſecare.
Καυτηριάζειν igitur, *cauteriare*, interpres vetus, *cauterio notare*, Eraſmus dixit. quod
de ſtigmaticis hîc ſervis, aut qui ſtigmate in pœnam notantur, meliùs accipiam. Quomodo Sedulius κεκαυτηριασμένην συνείδησιν, *vitiatam, vel maculatam*, interpretatur: ut
ad ſervorum ſtigmata aut ſceleſtorum referatur. Quemadmodum ςίγματα ψυχῆς, de
tali anima Patres uſurpant: Eunomius Panopliâ, ſive in Excerptis ejus nondum editis,
quod ſciam; Τίς ἀμφιβάλλει περὶ τ̃ ἁγίε πνεύματ☉, ὡς ἐκ ἀσυγκρίτως πλέον ἀποκαθαίρει τὰ ςίγματα, κὴ τὰς κηλῖδας, κὴ τοὺς μολυσμὸς τ̃ ψυχῆς; *Quis de Sancto dubitat Spiritu, quin omnino magìs ſtigmata, maculas, ſordéſque purget animæ?* ubi ad maculas pollutionéſque animæ τὸ ςίγμα refertur. Capite eodem cùm dicitur, Κωλυόντων v. 3.
γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριςίας τοῖς πιςοῖς κὴ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν, propriam criſin exercuit Peluſiota, qui, ἀντέχεσθαι
βρωμάτων, ſcribi poſſe exiſtimavit: itá enim lib. 4. Epiſtolâ 112. Ἔχρῆν γὰρ εἰπεῖν,
Κωλυόντων γαμεῖν, κὴ κελευόντων ἀπέχεσθαι βρωμάτων. deinde, ὅρα δὲ, μήποτε περὶ
ἓν ςοιχεῖον ἢ μίαν κεραίαν γέγονε τὸ σφάλμα. Κωλυόντων γαμεῖν, ἀντέχεσθαι βρωμάτων, *Videndum*, inquit, *an non è mutatione levi aliud ſubrepſerit; ut ſcribendum eo
modo ſit quo dixi.* Uſitatum porrò non Græcis tantùm ſed Latinis quoque autoribus, ut alteri tantùm è nominibus reſpondeat verbum: Quale eſt, *judicium & pœnas exercere*; cùm judicium *exerceatur*, pœnæ *ſumantur*. Tacito imprimis uſitatum:
quale eſt, quòd fœminæ, libello De Germanorum moribus, *cibos & hortamina pugnantibus geſtaſſe*, dicuntur; cùm cibi *geſtentur*, hortamina *adhibeantur*. Qui, *ad
matres*, inquit, *ad conjuges vulnera ferunt: nec illæ numerare aut exſugere plagas
pavent; cibóſque & hortamina pugnantibus geſtant.* Itá hîc κωλυόντων γαμεῖν, ſive γάμον, καὶ ἀπέχεσθαι βρωμάτων: cùm τὸ, κωλυόντων, alteri reſpondeat tantúm. Videantur tamen quæ de Hebræa voce, quam & τὸ, κωλύειν, exprimit, interpres notavit.
Eodem capite dicitur, Πιςὸς ὁ λόγ☉ κὴ πάσης ἀποδοχῆς ἄξι☉, *Fidelis*, inquit, *ſermo* v. 9.
& omni acceptione dignus. ut ad Hebræorum קבל *cabal*, ſive τὸ ἀποδέχεσθαι, alludat.

Cap. 5. Quod & rectè alibi ad Deuteronomium, ni fallor, Fagio notatum. In viduarum, quæ
v. 10. verè tales ſunt, commendatione, ſequenti capite cùm legitur, *εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξε-*
νοδόχησεν, videndum an, ut aliud *τεκνοτροφεῖν* quàm *τεκνογονεῖν* eſt, ità & ad alios hic
referendum ſit. *Τέκνα* enim omnes filii Eccleſiæ ſunt illi quæ pro matre ſe gerit: Quem-
admodum & blandiendi vox paſſim Græcis, *τέκνον*: ut cùm, *τέκνον φίλε*, uſitato *ὑπο-*
κορισμῷ Poeta dixit. Et ſequitur, *εἰ ἐξενοδόχησεν*. Quò divinum illud Gregorii Theologi
de Gorgonia ſorore, in commendatione ejus, ſpectat, *Ὀφθαλμὸς ἦν τυφλῶν, πούς δὲ χωλῶν,*
μήτηρ δὲ ὀρφανῶν, Oculum cæcorum, pedem claudorum, matrem fuiſſe pupillorum. quales non
tam educare quàm nutrire dicuntur. Vetus interpres, *ſi filios educavit*. Recentior, *ſi liberos*
educavit: quod aliud jam eſſet. Certè junioribus *τεκνογονίαν*, ut & nuptias, commendat
Apoſtolus; cùm *τεκνοτροφεῖν* eas vult quæ Eccleſiæ aut curæ ejus admoventur: in qua *τε-*
κνοτροφίαν propriorum, ſeu præcedat ſeu ſequatur, liberorum neceſſariam non puto. Eodem
v. 11. capite & illud legitur, *Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ· ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ Χρι-*
στοῦ, γαμεῖν θέλουσι. Ubi, non ſimpliciter juniores rejici viduas, ſed ad munus de quo
agit non admitti, nè ubi ad pauperum ſe applicuerunt curam, laſciviant, eruditi notant:
ut ſic, poſtquam Chriſti ſuique muneris jam eas pœnitet, aut in eo negligenter ſe gerere
cœperunt, ideóque de nuptiis cogitant, *καταστρηνιᾷν τοῦ Χριστοῦ, καθυβρίζειν τὸν Χριστὸν,*
injuriâ afficere eum cui ſeſe conſecrarunt, dicantur. Quanquam & qui negligenter ad-
verſùs aliquem ſe gerunt, ejúſque memoriam deponunt, *καταστρηνιάζουσι* quodammodo.
Στρῆνος enim שאנן: quod ut de *inſolentia*, ità de *ſecuritate* uſurpatur: Ut cùm Hel-
leniſtæ, *Διὰ τὸ ὀργισθῆναί σε ἐπ' ἐμὲ, καὶ τὸ στρῆνός σου ἀνέβη ἐν τοῖς ὠσί μου*. Ubi
Chaldæus, *Eò quòd irritaſti verbum meum* מימרי, *& tumultus tuus aſcendit ante me.*
quem locum habuiſſe in animo Apoſtolum dicas. Chriſtus enim, ut loquitur Chryſo-
ſtomus, is eſt *ᾧ συνομολόγησαν, cui ſeſe conſecrarunt, cui fidem dederunt*: Quemadmodum
ἐπαγγελίαν ipſam, ſive votum quo obſtricti ſunt, idem Chryſoſtomus *συνθήκην, pactum,*
Apoſtolus *πίστιν* dixit: ſequitur enim, *ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν*. quod, *παραβαίνουσαι τὰς*
συνθήκας, interpretatur. Quamvis autem conſtet quæ hic *πρώτη πίστις* Helleniſtis, ipſum
quoque munus *πίστιν* dici ſcimus. Illuſtris hanc in rem locus 1. Paral. 9. 31. ubi Matha-
thias Levites *ἐν τῇ πίστει ἐπὶ τὰ ἔργα τῆς θυσίας τοῦ τηγάνου τῶν τηγανιστῶν*, *præfectus*
eorum quæ ſartagine fiebant, fuiſſe dicitur: ità ut *πίστις*, אמונה, *officium*, aut *præfectura*,
ibi ſit: Quomodo *ἀθετεῖν τὴν πρώτην πίστιν*, qui munus ſuum mutat, diceretur: quo
nihil Hebraiſmum magiſque Helleniſtas ſapit. Viduas igitur, quales deſcripſit antè,
καταλέγεσθαι, tales autem *παραιτεῖσθαι*, quod eſt, *rejici, non admitti*, vult Apoſtolus. Er-
gò, *Νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ*, *Juniores autem viduas rejice*: non autem *recuſa*, cum
interprete; qui, *Juniores autem viduas recuſa.* quaſi de matrimonio oblato agatur: cùm
v. 13. hoc ſenſu aliter Latini loquantur. Eodem capite locus ille occurrit, *Ἅμα δὲ καὶ ἀργαὶ*
μανθάνουσι περιερχόμεναι τὰς οἰκίας· οὐ μόνον δὲ ἀργαὶ, ἀλλὰ καὶ φλύαροι καὶ περίερ-
γοι, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα. Ego autem (ut ſæpe idem de me dicam) eos demum opti-
mè de Sacris mereri literis exiſtimo qui receptam lectionem, quantum poteſt fieri, tuen-
tur: quam religionem nobis ut aſcribant, niſi fallimur, neceſſe eſt qui noſtra hactenus
legerunt. Cæterùm cùm Patres antiqui, neque uno loco (quod non ſemel monuimus)
ætate ſuâ non Latinum modò ſed & Græcum alibi contextum vitioſè à ſcribis deſcri-
ptum querantur, neque rarò (quod Peluſiotæ paulò antè exemplo, etiamſi neceſſarium
non ſit, fieri ab iis probavimus) unius aut alterius emendatione literæ expedire ſe co-
nentur, quod uſitatum etiam Chryſoſtomo ac aliis; aut non rectè id à ſanctiſſimis ten-
tatum viris, aut quæ corrupta tum fuerunt, ab ipſa vetuſtate, quæ omnia corrumpit,
emendata, ac nunc emendatè legi, neceſſe eſt ut dicamus. Neſcio autem an quis
Græcæ peritus ut oportet linguæ, vel *μανθάνουσιν ἀργαὶ* pro eo quod eſt *ἀργαί*
εἰσι, vel (quod nonnulli credunt) *μανθάνουσι περιερχόμεναι* pro *μανθάνουσι περιέρ-*
χεσθαι dici poſſe credat; quaſi quemadmodum Græcè *τυγχάνει περιερχόμενος*, aut
τυγχάνει ἀργὸς ὤν, ità & *μανθάνει ἀργὸς, μανθάνει περιερχόμενος*, abſolutè dica-
tur: quorum tamen alterum recentiori interpreti, veteri atque Eraſmo alterum placuit.
Quid

Quid ſi autem locus non rectè (quod in antiquis, ut dixi, codicibus novum non eſt) di-
ſtinctus, atque hinc leviter corruptus ſit? Neque enim dubitandum videtur, veram lecti-
onem eſſe, Ἅμα δὲ καὶ ἀργαὶ, μανθάνουσι περιερχόμεναι τὰς οἰκίας (οὐ μόνον ἀργαὶ, ἀλλὰ
καὶ φλύαροι καὶ περίεργοι) λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα, *Simul & ocioſæ diſcunt, circumva-
gantes domos ſingulas (nec ocioſæ tantùm ſed & nugaces ac curioſæ) quæ non oportet loqui;*
aut *effutire*, ſi mavis. Res ipſa verum eſſe docet quod diximus. Hæ ſunt autem quas
eleganter περιφερομένας ad Matthæum antiquus Theologus dixit; Τί γὰρ αἴσχιστον
γυναικὸς μαθούσης, ἢ ἁπλῶς περιφερομένης; Eodem capite legitur, Εἴ τις πιστὸς ἢ πιστὴ v. 16.
ἔχει χήρας, ἐπαρκείτω αὐταῖς, καὶ μὴ βαρείσθω ἡ ἐκκλησία. Unde ἄρτον βεβαρημένον
comedere eos eleganter Sacri ſcriptores dixerunt qui aliorum cum incommodo in Eccle-
ſia viverent: Epiphanius Expoſ. Fidei Catholicæ, Καί τινες ἀπετάξαντο τῷ βίῳ, τέχνας
λεπτὰς καὶ ἀπράγμονας ἑαυτοῖς ἐπινοήσαντες, ἵνα μὴ ἀργὸν βίον διατελῶσι, μηδὲ ἄρ-
τον βεβαρημένον ἐσθίωσι. Quæ vox inter eas quas expreſſit qui Epiſtolas Ignatii, atque
inter eas, quaſdam non illius, nomine ejus, neque dignas eo, dedit. Ibidem legitur, καὶ, v. 18.
Ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. Quis enim, ut Judæi dicunt, Legem aut diſcit aut
docet, ſi farina deſit? Unde illud, אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין
קמח, *Ubi non eſt farina, non eſt Lex: ubi non eſt Lex, non eſt farina.* Quod eodem le-
gitur capite, Μηκέτι ὑδροπότει, cum ſequentibus, manifeſtè παρενθήκῃ diſtinguendum v. 23.
atque includendum eſt; niſi quis verſum integrum vigeſimo ſecundo præmittendum pu-
tet, qui cum hoc manifeſtè cohæret. Quod cùm nonnunquam faciendum eruditiſſimi
interpretes judicent, vellem, nuperam diſtinctionem eſſe hanc, cogitaſſent; ideóque cùm
non eſſent, nè tranſponi quidem potuiſſe verſus. Ordo autem de quo dixi, talis;
Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις. (σεαυτὸν ἁγνὸν τή-
ρει· μηκέτι ὑδροπότει, ἀλλ᾽ οἴνῳ ὀλίγῳ χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθε-
νείας.) Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν· τισὶ δὲ καὶ
ἐπακολουθοῦσιν. ut vigeſimus ſecundus cum vigeſimo quarto jungatur: Quo nihil mani-
feſtius: Χεῖρας, inquit, ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις.
Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν· τισὶ δὲ καὶ ἐπακο-
λουθοῦσι. Quæ cohærere quis non videt? quemadmodum nihil magis ſcriptori huic pro-
prium. Cùm autem dicitur, Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι
εἰς κρίσιν, ſatis obiter in ejus loci interpretatione defunctos fuiſſe è veteribus quoſdam,
ſcire poſſunt qui Græcorum Canones legerunt: quibus voluiſſe Apoſtolus videtur, Ὅτι
ἁμαρτιῶν τινῶν προκαταλαμβανουσῶν καὶ ἕτεραι ἁμαρτίαι ἕπονται ταύταις. hoc eſt,
Præcedere peccata quædam, quædam ſequi; ſive, *cohærere inter ſe peccata, & admiſſo uno
ſequi aliud.* Vide ſeptimi Oecumenici Concilii canonem ſeptimum: ubi tamen aliter
ſenſiſſe Baſilium notat Zonaras; qui & τὸ ἐπακολουθεῖν aliter accepit. Pleriſque autem
maximè in iis verbis, προάγουσαι εἰς κρίσιν, hæſiſſe aqua videtur. Quod ad judicium Di-
vinum recentior interpres hìc refert; qui, *Quorundam*, inquit, *hominum peccata antè ma-
nifeſta ſunt, præeuntia damnationi; quoſdam verò ſubſequuntur.* quaſi κρίσις ſit κατάκρι-
σις hoc loco, & ad Deum referatur; ac non potiùs προάγουσαι εἰς κρίσιν idem ſit quod
προλαμβάνουσαι τὴν κρίσιν, *quæ judicium præcedunt.* Cùm τὸ, κρίσις, ſit judicium illius
de quo antè egit; qui imponit nempe manum: de quo, Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει,
præceſſit. Ut hoc velit; Alia peccata manifeſta eſſe, quæ impoſitionem manuum præce-
dunt; de quibus judicare ideo poteſt qui imponit manum: unde & excuſari, ſi imponat
manum, non poteſt: In aliis manuum impoſitionem hæc ſequi; quæ & poſt eam cogno-
ſci: unde & de iis judicare ideo non poteſt; ut τὸ, τισὶ, quod ſequitur, pro τινῶν, etiam
Chryſoſtomo autore, ponatur; Τινῶν ἀνθρώπων, inquit, αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, τι-
νῶν δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσι. de quo vellem interpres vetus aliíque cogitaſſent. Ergò προά-
γουσαι εἰς κρίσιν, *quæ judicium*, ut dixi, *antecedunt.* Eruditè Sedulius, ex antiquiore ali-
quo haud dubiò, *præcedentia*, hoc eſt, προάγοντα, *ea quæ antequam quis gradum Eccleſi-
aſticum accipiat committuntur*, eſſe notat. tum ad illa, *quorundam autem & ſubſequuntur*
(ſic enim optimè ille, non, *quoſdam verò ſubſequuntur*) ità notat; *Poſt ordinationem*

ſciuntur aliorum peccata, quæ celaverant ante ordinationem. Neque dubitandum quin ex Helleniſtarum uſu, προάγουσαι εἰς κρίσιν, dictum ſit: quod nec recentior interpres non vidit, quanquam, *præeuntia damnationi*, non, *quæ judicium præcedunt*, reddere hîc maluit. Cujus cætera cum iis quæ jam dixi eruditus lector conferre poteſt. *Quorundam hominum*, inquit Apoſtolus, *peccata antè manifeſta ſunt, quæ judicium* (illius nempe qui impoſuit manum) *præcedunt: quorundam verò ſubſequuntur.* Interpres vetus, προάγουσαι εἰς κρίσιν, *præcedentia ad judicium*, dixit; nè τὸ, εἰς, videlicet, hîc vacet. Quomodo ſi accipiam, nè Bedæ quidem fortè interpretationem non admittam: qui, *Hæc præcedunt ad judicium, id eſt, quia ſi fuerit iſta ſubſecutum judicium, non eſt temerarium.* Eodem capite

v. 25. ſequitur, Ὡσαύτως καὶ τὰ καλὰ ἔργα πρόδηλά ἐστι· καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα κρυβῆναι οὐ δύναται. Ubi nondum video, ità cum ſuperioribus jungenda hæc eſſe ut exiſtimarunt eruditi; qui, *Itidem & bona opera antè manifeſta ſunt:* Cùm ſit gnomica potiùs & generalis eorum quæ præmiſit hactenus concluſio: ut ὡσαύτως ἔχειν cùm dixit (quomodo & Plato & alii loquuntur) *eodem modo hac in parte ſe habere, hoc commune habere, honeſta ac contraria* dicantur, *quòd celari non poſſint: Eodem*, inquit, *modo & bona opera manifeſta ſunt; & quæ aliter ſe habent, tegi non poſſunt.* Neque πρόδηλα, *quæ antè manifeſta*, ſed *quæ manifeſta ſunt* aut *fiunt*; aut ſimpliciter, *quæ omnibus apparent:* ut πρόδηλος κακία Theologo, *quæ omnium in oculos incurrit.* Et quomodo bona opera ſemper *antè manifeſta*, cùm ad tempus lateant nonnunquam? quemadmodum peccata, quæ optimis quoque ad tempus imponunt: quod ille ipſe de quo agimus interpres Saulis, Judæ, aliorúmque hypocritarum exemplis hîc probavit. Et Apoſtolus, nè cui citò imponatur manus, jam monuit. Πρόδηλα igitur, ut ipſe Apoſtolus hîc loquitur, ὅτι κρυβῆναι οὐ δύνανται, *quòd aliquando deteguntur.* Unde hîc locum illum, *Nihil opertum quod non reveletur*, &c. Carthuſianus attulit.

Cap. V.

Locus, Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι. Ὑπὸ ζυγὸν εἶναι. *Locus*, ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται: *& quos intelligat Apoſtolus.* Βλασφημεῖν. Βλασφημίας *nomen quomodo poſteriori tempore uſurpatum. Locus*, Τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος. Σχοινοτενὴς *periodus: Et quæ ejus loci mens. Avaritia*, ἑτεροδιδασκαλίας *mater, non contrà: quò Apoſtoli ſpectare locum. Quod & alio ejuſdem loco confirmatur.* Φιλαργυρία· πλεονεξία: *Avaritia. Alia nonnulla.*

Cap. 6. CApitis ſexti initium eſt, Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς
v. 1. ἀξίους ἡγείσθωσαν. Ubi, more Hebræorum, duram & quæ agitur ſub infidelibus ſive ἀλλοφύλοις ſervitutem ζυγὸν dixit: qualis Iſraelis in Ægypto; de qua Levit. 26. 13. dicitur, Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὁ ἐξαγαγὼν ὑμᾶς ἐξ Αἰγύπτου, ὄντων ὑμῶν δούλων, καὶ συνέτριψα τὸν δεσμὸν τοῦ ζυγοῦ ὑμῶν, καὶ ἤγαγον ὑμᾶς μετὰ παῤῥησίας. Ut primò de eorum munere ac officio nunc agat qui infidelibus inſerviunt, quæ ſervitus moleſtior acerbiórque quàm quæ fidei domeſticis ſervitur. Primò igitur de iſtis, deinde autem (illo

Ibid. nempe loco, Οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας) de cæteris. Sequitur, ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται. A quibus? Ὑπὸ τῶν ἑτεροζύγων, hoc eſt, *Ab iis qui aliter ſentiunt.* Itaque μὴ βλασφημῆται, *nè opprobrium aut contumeliam ſubeat:* nè ad verba tantùm τὸ βλασφημεῖν referatur, cùm ſignificatione τοῦ גדף in piel uſurpetur. Quomodo βλασφημίας quoque nomen poſteriori tempore uſurpatum: ut cùm canone Concilii Carthaginenſis 15. dicitur, Τοῦτο δὲ πᾶσι Χριστιανοῖς ἀεὶ κεκήρυκται, ὥστε ὅσα βλασφημίαι εἰσί, μὴ προσιέναι. ubi Zonaras, Βλασφημίας δὲ τὰ ἀσύμφορα γινόμενα ὠνόμασεν, ὡς βλασφημεῖσθαι ποιοῦντα τοὺς πιστοὺς παρὰ τῶν ἀπίστων, *Blaſphemias ea eſſe ait quæ aliter quàm oportet fiunt, efficiúntque ut ab infidelibus fideles traducantur.* Eodem capite cùm dicitur,

v. 4. Τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, &c. videndum, an non longiſſima (quales, quæ σχοινοτενεῖς à Criticis dicuntur) periodus eruditos hîc turbarit, qui τὸ, *is*, inſeruerunt; qui, *Is turget, nihil ſciens.* Cùm ſit potiùs ἀσύνδετον. ut loci mens ſit hæc ac diſtinctio; Εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι.

ὑγιαίνουσι λόγοις τοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, καὶ τετύφωται (vel, τετύφωται ἢ) μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται φθόνος, ἔρεις, βλασφημίαι, ὑπόνοιαι πονηραί, παραδιατριβαὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας, νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν· ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων, *ab his omnibus cave*, inquit; *tales vita.* ut dicat, Εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις, καὶ τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, &c. ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων. Quod longè melius ad ſenſum, quàm quod vulgò: Cùm nec primariò hoc velit, Πάντα τὸν ἑτεροδιδασκαλοῦντα, ſive, *Omnes qui aliud quàm receptum eſt doceent*, νομίζειν πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν, *è pietate lucrum ſectari*, aut *lucri cauſâ colere eam*; verùm, *Omnes quales dixit fugiendos eſſe.* Idem qui non ità multò pòſt, avaritiam cauſam eſſe τοῦ ἀποπλανᾶσθαι ἀπὸ πίστεώς τινας, *quòd à fide quidam aberraverint*, diſertè teſtatur: Quò & tota ſpectat quæ mox ſequitur doctrina; inter cætera & illud, Ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυρία. Ubi non (quod Græci velle videntur Theologi) contentiones diverſámque doctrinam avaritiæ cauſam eſſe, ſed avaritiam ejúſque vult ſtudium ἑτεροδιδασκαλίαν, hoc eſt, hæreſes diverſámque parere doctrinam: quemadmodum hoc ipſum cap. 1. Epiſt. ad Titum expreſſit; ubi, οἵτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσι, διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ, αἰσχροῦ κέρδους χάριν. Auguſtinus verò latiùs hoc loco quàm ad *ſtudium pecuniæ* φιλαργυρίαν extendit; cùm πλεονεξίαν omnem intelligi ſic velit: qui, *Dicit autem Apoſtolus*, Radix omnium malorum avaritia est. *Sed in Græco, unde in noſtram linguam verba tranſlata ſunt, non legitur apud Apoſtolum* πλεονεξία, *quod in loco Pſalmi hujus, ſed* φιλαργυρία: *quo verbo Amor pecuniæ ſignificatur. Verùm Apoſtolus intelligendus eſt iſto nomine genus ſignificaſſe per ſpeciem; id eſt, per Amorem pecuniæ, univerſalem generalémque Avaritiam: quæ verè radix eſt omnium malorum. Nam ipſi primi homines per ſerpentem decepti & ejecti non fuiſſent, niſi plus quàm acceperant habere, & plus quàm facti fuerant eſſe voluiſſent: Hoc quippe ille promiſerat, dicens,* Eritis sicut Dii. *Ergò iſtâ* πλεονεξίᾳ *ſubverſi ſunt: Plus enim volentes habere quàm acceperant, & quod acceperant amiſerunt.* Ego autem ut πλεονεξίαν plus ſimpliciter quàm φιλαργυρίαν complecti non dubito, ità velim, quàm longè aliud πλεονεξία nonnunquam ſit Apoſtolo, magnus ille Doctor cogitaſſet; de quo non ſemel ſuprà diſputavimus: fieri ergò poteſt, ut ambiguitatem vitaverit. Græci autem, ſive φιλαργυρίαν ſive φιλοχρηματίαν dicunt, totam propriè avaritiam non exprimunt; niſi eam quoq; ab *ære*, cum P. Nigidio (de quo A. Gellius) ac Juriſconſultis quibuſdam, dictam arbitremur: quam & πάντων ἀφορμὴν τῶν κακῶν, *omnium occaſionem malorum*, μητέρα item πάντων τῶν κακῶν, *matrem omnium malorum*, ferè ut Apoſtolus, Imperator Novellâ 8. §. ἔννοια, dixit: Qui & ipſe, nec ſine cauſa, ubi de publica pecuniarum vi, & impunitate agit, quantúmque adversùs leges optimáſque conſtitutiones poſſint oſtendit, φιλαργυρίας voce uſus eſt: quemadmodum περὶ τοῦ ἀργυρολογεῖν ac ſimilibus ibidem agit. Qui φιλαργυρίαν ergò dixit, cætera complecti potuit: Ut poeta, qui Pecuniam *Reginam* dixit: alter item, qui πλεονεξίας radicem atque fundamentum eam ſtatuit:

Quandoquidem inter nos ſanctiſſima divitiarum
Majeſtas: etſi, funeſta Pecunia, templo
Nondum habitas, nullas Nummorum ereximus aras,
Ut colitur Pax atque Fides, &c.

Quemadmodum & quiequid vel appetit πλεονεξία vel ambit, *ſervus* nempe, *vaſa*, *ager*, *pecus*, *quicquid denique homines in terra habent* (verba Auguſtini ſunt) hoc nomine notantur: eo modo quo Juriſconſultis, *non numerata ſolùm* (nam & hæc eorum verba ſunt) *pecunia, ſed omnes res tam ſoli quàm mobiles, tam corpora quàm jura*, hoc eſt, ut Græci, οὐ μόνον τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ κινητὰ καὶ τὰ ἀκίνητα, καὶ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ δίκαια, etiam ſpecies, etiam genus, genere ſuo, ut loquuntur ipſi, conſiſtens, contineri hoc nomine dicuntur. Ad quæ objecta, cùm tam latè pateant, non φιλαργυρίαν minùs rectè quàm πλεονεξίαν referas: niſi quòd fortè aliter jam ex occaſione, nec ſemel, eâ voce uſum ſe meminerat Apoſtolus, ut dixi.

Capita Epiſtolæ II. ad Timotheum.

α'. Ἔπαινος τῆς Τιμοθέου πίστεως, καὶ προτροπὴ ὑπομονῆς, κατὰ τὸ πρέπον τῇ χάριτι, ἐν ᾗ καὶ αὐτός, φησί, διακαρτερεῖ πάσχων.
β'. Περὶ τῆς ἁρμοζούσης μεταδόσεως τῶν θείων δογμάτων.
γ'. Περὶ τῆς ἀφροντίδος ἐν τῷ νῦν βίῳ πολιτείας ἐπὶ ταῖς ἀπόνοις βοραῖς.
δ'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως καὶ ὑπομονῆς ἐπ᾽ ἐλπίδι ζωῆς.
ε'. Περὶ ὀρθῆς διδασκαλίας, καὶ βίου καθαροῦ, εἰρηνικοῦ· καὶ κατὰ τῶν ἐναντίων.
ς'. Πρόρρησις περὶ κακίας ἀνθρώπων πλεοναζούσης, ἀπατηλῆς ἐλεγχομένης.
ζ'. Προτροπὴ τῆς ἑαυτοῦ μιμήσεως ἐξεναντίας τοῖς φαύλοις ἐν ὑπακοῇ Θεοῦ.
η'. Περὶ τῶν καινοτομησάντων, οἷς ἀντιτάττει τὸν Τιμόθεον.
θ'. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ μελλούσης ἀναλύσεως, ἐπὶ δόξῃ αἰωνίῳ.

Capita Epiſtolæ ad Titum.

α'. Περὶ διδασκάλων ἐπιτηδείων εἰς διακονίαν, καὶ ἔλεγχον ἀπειθῶν.
β'. Κατὰ τῶν σαρκικῆς καθάρσεως πρεσβευόντων, καὶ ὑπὲρ πνευματικῆς ἀρετῆς.
γ'. Παραινέσεις, ἃς δεῖ παραινεῖν καθ᾽ ἡλικίαν ἑκάστῳ.
δ'. Περὶ δούλων, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ τῆς Χριστοῦ χάριτος ἀξίως δουλεύοιεν.
ε'. Περὶ ἀρχόντων ὑποταγῆς πρεπούσης τῇ ἐπιεικείᾳ τοῦ Χριστοῦ.
ς'. Παραίνεσις περὶ τοῦ ἐκκλίνειν τοὺς ἐριστικοὺς ζητητάς.

Capita Epiſtolæ ad Philemonem.

α'. Ἔπαινος Φιλήμονος, καὶ εὐχαριστία ὑπὲρ αὐτοῦ.
β'. Σύστασις Ὀνησίμου φυγάδος οἰκέτου, καὶ παράκλησις ὑπὲρ αὐτοῦ σωθέντος διὰ πίστεως.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAULI AD TIMOTHEUM, TITUM, ET PHILEMONEM;
Sive,
Liber decimus quintus.

Cap. I.

Locus, Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ, *&c.* ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν. *Locus,* Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου *&c. quomodo diſtinguendus. Iterum de recentiori verſuum ratione; & quàm non iis ſe aſtrinxerint antiqui.* κατὰ δύναμιν Θεοῦ. Παραθήκη· Παρακαταθήκη. Παραθήκη *quid nonnunquam Helleniſtis. Locus,* Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων. Μαρτύριον, *ſive* Μαρτυρία. Μάρτυρες *Helleniſtis qui.* τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων. *Locus,* Τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ. Ἀπαίδευτοι ζητήσεις: *& quid* ἀπαίδευτος *Helleniſtis.* μήποτε δῷ αὐτοῖς Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, *quomodo dictum.*

NUnc ad ſecundam quam ad Timotheum ſcripſit Apoſtolus veniamus. In qua ab initio non procul illud occurrit, Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας. II.Tim cap. 1. v. 3. Ubi quomodo dicatur illud, Χάριν ἔχω ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν, quærit doctiſſimus Camerarius, qui latere Hebraiſmum ſuſpicatur. Et certè, nè Apoſtolus quidem, hâc ipsâ quamvis formulâ plerunque utatur, ità loqui ſolet: qui ad Philemonem v. 4. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου. ad quam mentem dicendum hic fuiſſet, ἀδιάλειπτον ἔχων τὴν περὶ σοῦ μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου. Quamvis autem eos minimè probemus, qui, quam in profanis ſcriptoribus arripiunt libenter, etiam in Sacris ſuſpicandi licentiam concedi ſibi volunt; cui interim in tanta Codicum varietate (de qua ipſi quoque toties loquuntur Patres) mirum videatur, pro συνειδήσει ὡς, συνειδήσεως, ſcriptum initio fuiſſe? ac ſi nempe dicat, ᾧ λατρεύω ἐν καθαρότητι συνειδήσεως, atque ità ſcripſerit Apoſtolus; ἐν καθαρότητι, inquam, συνειδήσεως, ἀδιάλειπτον ἔχων τὴν περὶ σοῦ μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου. cùm dubitare nemo poſſit, quin pro aliis atque aliis quibus uſi ſunt codicibus longiùs ſæpe à vulgari lectione tam Græci quàm Latini Patres recedant. E quorum ſcriptis magna lectionum, neque paucis in locis, varietas colligi ab eruditis poſſet: Quod ex parte à nonnemine jam factum ſcimus. Reſtat aliàs, nè quid mutetur, ut ὡς ἔχω pro ἔχων dicatur; útque eodem ſenſu quo, Εὐχαριστῶ μνείαν ποιούμενος, ibi dixit, hîc, Χάριν ἔχω, ὡς (hoc eſt, ὅτι) μνείαν ἔχω, pro Χάριν ἔχω μνείαν ἔχων, dicatur. Eodem capite cùm legitur, Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ· ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ δύναμιν Θεοῦ, τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ, &c. v. 8. optimè in ipſa loci interpretatione de eo qui præceſſit, Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, Græci Theologi nos monent; cui ſtatim ſubjungi aiunt, Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν. ut mens ſit Apoſtoli, Ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ δύναμιν Θεοῦ, τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ. Qui ipſe Evangelii finis

eſt;

eſt; in quo ὁ σώσας ἡμᾶς, καὶ καλέσας ἁγίᾳ κλήσει prædicatur Deus: Unde & vis illa ſeu poteſtas, illa, inquam, δύναμις τοῦ κακοπαθεῖν διὰ τὸ ὄνομα Θεοῦ, *pro nomine ejus patiendi omnia ac tolerandi*, quam ſuorum animis per Evangelium, imò & pro Evangelio, potenter inſerit Deus. Neque tamen arbitror, non aliquantum, ut plurimis in locis, nuperam illam verſuum diſtinctionem tenebrarum offudiſſe ſenſui: Cujus causâ, ſi & ſimul habenda ſit eorum ratio, cùm interdum non rectè incipiant aut finiantur, novi qui hoc modo hæc diſtinguerent; 7. Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ. 8. Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ· ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ· 9. Κατὰ δύναμιν Θεοῦ, τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ. Quis autem nuperæ diſtinctioni Græcos Latinóſque veteres aſtrinxiſſe ſe exiſtimat? Ità autem & ſimpliciter nec incommodè illud, κατὰ δύναμιν Θεοῦ, ferè ut cùm ad Titum c. 1. v. 1. Παῦλος δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν dicitur, ſumi poſſe exiſtimabant: ut efficaciam ſic denotet Apoſtolus; ac ſi, *ad declarandam potentiam Dei*, hoc loco, ibi, κατὰ πίστιν, *ad prædicandam fidem quæ eſt electorum Dei*, dicas.

v. 14. Eodem capite, Τὴν καλὴν, inquit, παραθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν. Ubi, παρακαταθήκην, alii. Cæterùm, quod pluris eſt, παραθήκη Helleniſtis, ejus, cui id ſervatur aut deponitur, depoſitum, nonnunquam dicitur: ut 2. Machab. 3. 10. παραθήκας χηρῶν καὶ ὀρφανῶν, quæ ſublevandis illis viduis nimirum pupilliſque erant repoſita aut ſervabantur, habes. Quo ſenſu παραθήκη noſtra, præter ipſa quæ huc ducunt Spiritûs Sancti dona, beatitudo illa quam exſpectant qui ad finem uſque perſeverant; qui feliciter curſum illum de quo ipſe capite hujus Epiſtolæ 4. v. 7. agit Apoſtolus, peregerunt: quò & monitum illud quod Timotheo idem ſuggerit Epiſt. 1. c. 6. v. 12. ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, referendum.

Cap. 2. Sequitur ſecundum caput, in quo ſtatim illud, Σὺ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι

v. 1, 2. τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, &c. Ubi quis non miretur, cùm apud Græcos interpretes hæc verba legit, τουτέστιν, οὐ κρύφα σοι εἶπον, ἀλλὰ μετὰ παῤῥησίας, πολλῶν παρόντων, *non clàm, ſed liberè*, aut (ut ex uſu Scripturæ παῤῥησίαν interpretemur) *omnino palàm*, (ità enim aliquoties uſurpari diximus) *multis præſentibus*. à quibus nec Chryſoſtomus abhorret, nec Theophylactus recedit. Quod nonnullis perſuaſit ut & ipſi à veteri interprete recederent, qui, ut ſolet, ad verbum τὸ ῥητὸν expreſſit: quibus placet, ut διὰ πολλῶν μαρτύρων ſit *inter multos*, non *per multos, teſtes*; quod Antiquus ſervat. Quomodo autem ἀκοῦσαι διὰ πολλῶν μαρτύρων dicatur qui *inter multos*, aut *coram multis*, *audivit*, non omnes fortè aſſequuntur. Quare aliquantulùm hic ſubſiſtendum erit. Nihil uſitatius, quod & aliàs jam dixi, Hebræis, quàm ut Dei verbum עדות, μαρτύριον ſive μαρτυρίαν, dicant: quemadmodum Decalogum μαρτύριον, arcam cui imponebatur, μαρτυρίου κιβωτὸν dixerunt. Neque aliter Propheta Regius, cui paſſim Lex, μαρτύριον, ſeu μαρτυρία: Pſalmo 19. 8. ἡ μαρτυρία Κυρίου πιστὴ, σοφίζουσα νήπια. Pſalmo 119. 2. Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ. atque ità paſſim. Porrò igitur, quemadmodum doctrinam ac præcepta, ità exempla indidem depromta (quod hactenus non ſatis obſervatum miror) μάρτυρας vocare iidem Helleniſtæ ſolent. Autor Epiſtolæ ad Hebræos, poſtquam c. 11. plurimis ex Fœdere antiquo exemplis, Abeli ſcilicet, Enochi, Noachi, Abrahami, Saræ, Iſaaci, Jacobi, Joſephi, Moſis, Gedeonis. Baraci, Sampſonis, Jephtæ, Davidis, Samuelis, aliorum, ſine fide Sanctos nec geſſiſſe quicquam, nec placere Deo potuiſſe, probaſſet, ità caput inchoat quod ſequitur, Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, &c. quemadmodum de iiſdem initio jam dicti capitis dixerat, Ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. hoc eſt, *exempla nobis facti, aut propoſiti, ſunt*. Quid ſi igitur, ut eo quem dixi loco, νέφος μαρτύρων, viri dicuntur Sancti qui exemplo nobis præiverunt, ità hìc, διὰ πολλῶν μαρτύρων, multis præclaris atque è verbo Dei petitis exemplis, quomodo vivendum, quomodo credendum eſſet, inſtituiſſe Timotheum ſe dicat? quam doctrinam petit

ut

ut ad alios transfundat; imprimis autem eos qui & ipſi eam ut oportet alios docere
poſſent: Vel ut ſimpliciter, *μάρτυρες*, quorum ſcriptis inſtructus fuerat, dicantur. Nam
ſi *διὰ πολλῶν μαρτυριῶν* dixiſſet, nemo dubitaret quid vellet; neque minus idem tamen,
aut quod eódem redit, nunc dixit. Dionyſius Carthuſianus, *per multos teſtes, id eſt, per
allegationes prophetarum, quorum teſtimoniis confirmavi quæ docui.* Locus elegans. *quæ
à me multis confirmata*, inquit, *exemplis audiſti.* Eodem capite cùm legitur, *Τὰς δὲ μω-* v. 23.
ρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, quæri poterat quomodo *ἀπαιδεύτους* quæſtiones
dixerit quibus imprimis eruditionem oſtentabant nonnulli. Helleniſtis *ἀπαίδευτος*,
qui modò כסיל, *ſtolidus, inconſtans*; modò, qui נבל, id eſt, *μωρός*: quò & qui לץ il-
lis dicitur referri poteſt: Quo nomine irriſores ac moriones, qui ſtolida, ut riſum move-
ant aut aliis inſultent, proponunt, omniáque oderunt ſeria, dicuntur: ut in illo, *Οὐκ
ἀγαπήσει ὁ ἀπαίδευτος τοὺς ἐλέγχοντας αὐτόν*, Prov. 15. 12. Nec ineptè Antiquus, qui,
ſine diſciplina quæſtiones, dixit: quod באין מוסר dicerent Hebræi; ut cùm Prov. 5. 23.
Οὗτος τελευτᾷ μετὰ τῶν ἀπαιδεύτων. Unde, quænam ſint *ἀπαίδευτοι ζητήσεις*, patet: *αἱ
μωραὶ*, nempe, *αἱ ἀνωφελεῖς, καὶ οἱονεὶ ἄτακτοι, καὶ ἀκόλαστοι, immodicæ, quæque extra di-
ſciplinam, ideóque inutiles.* Quod eodem capite dicitur, *cum iis qui diverſa ſentiunt aut
dicunt leniter agendum eſſe, μήποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθεί-* v. 25.
ας, cum ſpe dictum eſſe, fieri poſſe ut pœnitentiam illis largiatur Deus, nec nos ignora-
mus, & antiqui viderunt. Quibus Peluſiotam adde: qui, inter cætera, *ὅτι ἐλπίδα μετα-
νοίας ἐμφαίνει, οὐκ ἀναίρεσιν, ſpem notari pœnitentiæ, non denegationem ejus*, notat. La-
tinè dicas, *ſi fortè reſipiſcentiam illis ad agnitionem veritatis det Deus.* Quod eruditi,
experturum, num aliquando daturus ſit eis Deus reſipiſcentiam ad cognitionem veritatis,
aliquantò, ut videtur, operoſiùs. Vetus interpres, *nè quando det illis Deus*, vel aliter
vel ambiguè.

Cap. II.

*Locus, Ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας. Μόρφωσις, Species, Forma. Species & Res, oppoſita.
Μόρφωσις, σχηματισμός. Μορφώσεις Ignatii. αἰχμαλωτεύοντες τὰ γυναικάρια. In po-
teſtate Phariſæorum, teſte Joſepho, propter pietatis ſpeciem, ἡ γυναικωνῖτις. τῇ διδα-
σκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ. Medicorum ἀγωγή. πληροῦν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. πληροφορεῖν τὴν δια-
κονίαν, & πληροῦν. Locus, Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι. Τὸ θυόμενον· Τὸ σπενδόμενον.
Σπονδή· Ἐπισπονδή· Sacrificium; Libamen. Φελόνη. Βίμβρανον. Φαινόλη. Mem-
branæ: Διφθέραι· Σωμάτια. E membrana legere. Διφθέραι, τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία.
Membranæ bicolores. Locus, ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος.*

Capite tertio cùm de iis qui extremis temporibus futuri ſunt dicitur, *Ἔχοντες μορφω-* Cap. 3.
σιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι, interpres vetus, *Habentes ſpeciem qui-* v. 5.
dem pietatis: alii, *Habentes formam pietatis*; neq; meliùs, ni fallor. Quid enim *ſpecies*
Tacito aliiſq; ſit, non ignorant qui *ſpeciem* & *rem* (ſive, *quod revera eſt*) opponi ſciunt:
hîc autem hypocritas intelligi. Adde, quòd *μόρφωσιν, σχηματισμόν*, Critici interpretan-
tur: quod nonnunquam *apparatum*, qualis eſt in faſtuoſis, notat. Cùm autem *δύναμις*
opponitur, malim *vim* dixiſſet Vetus quàm *virtutem*; quòd perpetuò *ſpeciem* & *vim* hoc
ſenſu (ut & alibi jam nobis, niſi fallor, dictum eſt) antiquis, inter quos & idem Taci-
citus, opponi ſciam: Rectiùs igitur *vim* Recentior hîc dixit. Ex hac autem *μορφώσει* du-
bium vix eſt quin *μορφώσεις* ſuos Ignatius formaverit: cujus Epiſtolæ, quædam imprimis,
perpetuam Apoſtoli imitationem præ ſe ferunt: *Οἱ γὰρ τοιοῦτοι*, inquit, *οὐκ εὐσυνείδητοι,
ἀλλ' ὑποκριταί τινες καὶ μορφώσεις εἶναί μοι φαίνονται*. De iiſdem ſequitur, *αἰχμαλωτεύοντες* v. 6.
τὰ γυναικάρια. Quod de Phariſæis commemorat Joſephus Antiq. Jud. 17. qui, *Καὶ ἦν
γὰρ μόριόν τι Ἰουδαϊκῶν ἀνθρώπων, ἐπ' ἀκριβώσει μέγα φρονοῦν τοῦ πατρίου νόμου· οἷς χαί-
ρειν τὸ Θεῖον προσποιουμένων, ὑπῆκτο ἡ γυναικωνῖτις*, *Pars quædam Judæorum erat,
quæ ab accurata legum ſuarum obſervatione magnos ſpiritus ſumebat: quibus cum dele-
ctari Deum præ ſe ferrent, in poteſtate ſua gynæceum habebant.* Eodem capite & illud

v. 10. legitur, Σὺ δὲ παρηκολούθηκάς μου τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ. Ubi nullo modo aſſentiri ſe Eraſmo veterique interpreti recentior teſtatur, qui, *inſtitutionem*, reddunt: ipſe autem, *vitæ rationem*, dixit; qui, *Tu verò aſſecutus es doctrinam meam, vitæ meæ rationem, propoſitum, fidem*, &c. Quantum autem inter vitæ rationem & educationem interſit, ſciunt qui quid ſit vitæ ratio non ignorant. Et an non διδασκαλία, quæ & ἀγωγῆς pars dici poteſt, conjungitur hic ac præceſſit? Quis Plutarchum autem (ſeu quicunque tandem is eſt qui Περὶ παίδων ἀγωγῆς ſcripſit) *De ratione vitæ* ſcripſiſſe dicat? cùm eo ipſo libello autor, παιδείας περὶ καὶ ἀγωγῆς egiſſe ſe, profiteatur; qui & ad duo hæc capita, cætera reducit. Παιδεία autem idem quod διδασκαλία, quæ & nomine ἀγωγῆς nonnunquam notatur. Alia autem Medicorum ἀγωγή: quæ & ipſa non eodem modo

Cap. 4. uſurpatur: Inter quas & ἀναληπτικὴ in ratione victûs. Capite ejuſdem ad Timothe-

v. 5. um Epiſtolæ quarto & illud legitur, ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. Quemadmodum autem ibi ac alibi Apoſtolus, πληροῦν ſive πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (ad Coloſſ. nempe 1.25. Ἧς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος, κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς, πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ) ità hic, πληροφορεῖν τὴν διακονίαν, dixit. Πληροῦν eſt מלא, *conſummare, ad finem perſequi*: Quod aliàs πληροφορεῖν Helleniſtæ dicunt; ut cùm Eccleſiaſtæ 8. 11. διὰ τοῦτο ἐπληροφορήθη καρδία υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐν αὐτοῖς τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν, על כן מלא לב בני האדם dicitur. Monet igitur, ἵνα πληρώσῃ τὴν διακονίαν, *ut fideliter in eo pergat quod cœpit; ut eâdem conſtantiâ omnibus partibus completum abſolvat munus.* Neque aliud volebat, cùm infrà ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ. Bene ergò Græci, qui πληροφόρησον, πλήρωσον, expoſuerunt. Interpres vetus, *miniſterium tuum imple*. Hebraiſmum quippe expreſſit, & Antiquitati fidem habuit. Recentior, *miniſterii tui plenam fidem facito*, ac ſi ad πληροφορίαν vulgò dictam reſpexiſſet. Ità hoc eodem capite, cùm dicitur, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, *ut per me fieret fides præconii*. Vetus ſimpliciter, *ut per me prædicatio impleatur*. Magnus Chryſoſtomus hoc loco, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον, τουτέστι, πλήρωσον: poſteriori autem, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, τουτέστι, πληρωθῇ. Græci Theologi, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον, πλήρωσον ὃ ἐνήρξω, *quod cœpiſti imple*. loco altero, ἵνα πληρωθῇ καὶ εἰς πέρας ἔλθῃ, *ut impleatur*

v. 6. *& ad finem veniat*. Nihil ſimplicius. Sequitur, Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι. Ubi Vetus, *Ego enim jam delibor*. mirificè, nec omnino ineruditè. Eruditiſſimæ Gloſſæ, Σπένδω, *delibo, libo*. quorum alterum ſecutus Recentior, *Nam ego jam libor*, dixit. Cæterùm facilè adducor ut credam, hoc in loco cùm verſarentur, de altero ad Philippenſes quoſdam cogitaſſe interpretes, c. 2. v. 17. Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω. cùm ibi ἐπὶ τῇ θυσίᾳ σπένδεσθαι idem ſit quod ἐπισπένδεσθαι τῇ θυσίᾳ Græci dicerent. Hoc autem quid ſit, elegantiſſimè Epigrammatarius docuit; apud quem Vitis Hirco, cujus carnibus, cùm Baccho mactaretur, infundi vinum ſolebat: qui,

Κἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω
Ὅσσον ἐπισπεῖσαί σοι, τράγε, θυομένῳ.

Quod Romanus poeta,

Rode, caper, vitem: tamen hinc, cùm ſtabis ad aras,
In tua quod fundi cornua poſſit, erit.

ut aliud τὸ θυόμενον, aliud τὸ ἐπισπενδόμενον ſit: alterum, hircus; alterum, liquor vitis. Quid, quòd paſſim in Lege pro animalium quæ ſacrificantur numero σπονδαὶ ſive ἐπισπονδαὶ efferri jubentur? Unde illud, καὶ σπονδὴν οὐ σπείσετε ἐπ' αὐτῷ. quemadmodum Num. 28. 14. quantum vini ſingulis adhibendum ſit animalibus, accuratè docetur. Quò & fortè Apoſtolus reſpexit, cùm ſe ἐπὶ τῇ θυσίᾳ σπένδεσθαι, non hic, ſed ad Philippenſes, dixit: Quem locum ipſum quoque in animo Theophylactum habuiſſe exiſtimo, cùm ſubtiliter ad hunc ipſum inter θυσίαν & σπονδὴν diſtinguat: quòd alterum, *ſacrificium* nempe, non omne; *libamen* totum offerretur Domino: qui, τῆς μὲν γὰρ θυσίας οὐ τὸ πᾶν ἀναφέρεται τῷ Θεῷ, τῆς δὲ σπονδῆς τὸ ὅλον. Cæterùm quemadmodum σπονδὴ eſt נסך, quæ à libando ſic dicitur, ità θύειν & σπένδειν confunduntur. Optimus autor, & à quo magna

lux.

lux Antiquitati, Heſychius, Σπένδομαι, θυσιάζομαι. Σπένδεται, θύεται. Σπένδομαι, θύομαι. idem eleganter Σπενδόμενος, ἀνατεθειμένος τῷ Θεῷ, *Deo conſecratus*, interpretatur. Cùm Apoſtolus id velit, *in procinctu* τοῦ θύεσθαι *ſe eſſe*; victimam nimirum Deo gratam, ἀνατεθειμένην ἤδη τῷ Θεῷ, *jam conſecratam Deo*: quod interpretatur cùm addit, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε. Bene igitur ac eruditè *immolandi* verbo uſus eſt Eraſmus; qui, *Nam ipſe jam immolor, & tempus meæ reſolutionis inſtat.* Quod vel Haymo docere eum potuit; qui, inter alia, ad hunc locum, *Hic autem pro Sacrificatione & Immolatione ponitur: ac ſi diceret*, EGO ENIM JAM IMMOLOR. Adde, quòd & Syrus eâ voce eſt uſus quæ de *immolatione* non minùs rectè quàm de *libamine* accipitur; qui, אנא דין מתנקא. Capite eodem cùm dicitur, Τὸν φελόνην ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρῳάδι v. 13.
παρὰ Κάρπῳ, pro eo alii φαιλόνην expreſſerunt. Autor Originum Græcarum, Φελόνης, εἰλητὸν τομάριον, βέμβρανον, ἢ γλωσσόκομον, ἢ χιτώνιον. quaſi & volumen pariter & veſtis eſſet; idem nempe quod φαινόλη. Heſychius, Φαινόλη, τὸ ὕφασμα. ὅπως ἔχωσι καινὰς φαινόλας. Scribe, ὅπου Ῥίνθων, ἔχωσι καινὰς φαινόλας. ut Rinthonis adducatur locus. B. Hieronymus 2. quæſt. ad Damaſum, *Volumen replico Hebræum, quod Paulus* φαιλόνην, *juxta quoſdam, vocat.* fortè φελόνην. ut à פלא deducatur (unde & פלוני, *pheloni*) ab occultis ſcilicet quæ inſcribuntur. Sequitur, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα Ibid.
τὰς μεμβράνας. hoc eſt, τὰ σωμάτια, *libellos.* Gloſſæ Stephani, *Membrana*, διφθέρα, σωμάτια. Scribe, διφθέραι, σωμάτια. B. Hieronymus de Euzonio, Eccleſiaſticorum ſcriptorum Catalogo, *Plurimo labore corruptam bibliothecam Origenis & Pamphili in membranis inſtaurare conatus eſt.* Quod Sophronius, ἐν σωματίοις ἀνανεῶσαι ἐπεχείρησε. novis nempe voluminibus denuò deſcriptis. *Corpus* enim, τομάριον, σωμάτιον, μεμβράνα. Etiam *volumen*: ut cùm poeta dixit,

Nec legitur pars ulla magìs de corpore toto.

ubi *corpus* eſt Æneis. Etiam libelli, quibus mentem eâ lege conciperent ſcriptores ut delerent quæ vellent, ſic dicti. Sed & τὸ גויל & גליון, quæ voluminum formâ, *membranas* quidam exponunt. Rectè autem hîc, τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας, hoc eſt, τὰς διφθέρας. Quo nomine poſteriori tempore libros Eccleſiaſticos, imprimis autem è quibus canebant, SS. Patres dixerunt: ut cùm canone Concilii Laodiceni 15. *Nè quis præter Canonicos cantores, qui ſuggeſtum conſcendunt, & ex membrana legunt, alius in Eccleſia canat*, vetatur: ubi Zonaras, Διφθέρας ὠνόμασαν, ἃς ὁ κλεινὸς Παῦλος μεμβράνας ἐκάλεσεν, ἐπιστέλλων τῷ Τιμοθέῳ, Φέρε, γράψας, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας. Διφθέραι γὰρ τὰ δέρματα λέγονται, μάλιστα ἐξ ὧν αἱ μεμβράναι ἐργάζονται. τὰ βιβλία τοίνυν τὰ ἐκκλησιαστικὰ λέγονται καλέσαι οἱ συνόδου πατέρες διφθέρας, *Diphtheras verò eas quæ à celebri Paulo, ad Timotheum cùm ſcribit, Membranæ dictæ ſunt, appellaverunt: qui,* AFFER, *inquit*, LIBELLOS, IMPRIMIS VERÒ MEMBRANAS, *Diphtheræ enim pelles è quibus conficiuntur membranæ dicuntur: Unde & diphtheras Eccleſiaſticos libellos appellaſſe Synodi Patres dicuntur.* Nam de membranarum apud Romanos colore, imprimis bicoloribus membranis, nota quæ Iſidorus & alii. Eodem capite cùm dicitur, καὶ ἐῤῥύσθην ἐκ στόματος λέοντος, quod ad Neronem refertur, quem- v. 17.
admodum de Principe ac poteſtate prædito, etiam crudeli, vulgò loquuntur Magiſtri, locutus eſt: qui cùm monent, *Quiſque ut timeat à riſu Regis, quia profundæ ſunt cogitationes ejus*, addunt, ראה הארי, *Reſpice leonem qui rapit* (quod inſuper addunt) *etiam cùm arridet*, aut *ad viſum os aperit.*

CAP. III.

Locus Epiſtolæ ad Titum, (quæ, cum ea quam ad Philemonem ſcripſit, percurritur) Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης, *& προφήτης quomodo Epimenides dicatur. Mithræ ſacerdos, ex Epiphanii opinione, apud Cretenſes Epimenides. Prophetæ nomen, τῶν μάγων λεγομένων in Sacris. Locus de eo Hieronymi. Prophetas*

tas ad inſtrumenta quoque muſica prophetias accommodaſſe ſuas ac ceciniſſe. Προφῆται, *etiam Græcis, fatidici. Delphorum* προφήτιδες. ὑγιαίνειν ἐν τῇ πίστει. Πίστις, *de Doctrina ſalutari.* Τὴν πίστιν ἐκμανθάνειν. Τὸ μυστήριον τῆς πίστεως *Zonaræ, ex Apoſtolo. Epiſtola ad Philemonem percurritur.* Ὀνήσιμος, *& unde dictus. Mos imponendi famulis nomina. Columella Lucilii, Metrophanes.* Πιστοὶ *dicti iidem.* Παρμένων. Δεξίμων. *Servus,* κτῆμα ἔμψυχον καὶ ὄργανον. ἐχωρίσθη *inſigni euphemiſmo, de fugitivo, uſurpatum Apoſtolo.* Φαντασιοσκοπεῖν ἐν τοῖς οἰκέταις, *apud Siracbidem.*

Tit. cap. 1. v. 12. QUærunt eruditi, ac quæri meritò ab iis videtur, quare Epiſtolâ ad Titum Epimeniden *prophetam* dixerit Apoſtolus, cùm legitur, Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης, Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί. Et Epiphanius quidem, qui Adverſus Marcionem ex hoc ſimilibúſque locis Paulum Græcæ eruditionis quoque peritiſſimum fuiſſe docet, Mithræ ſacerdotem fuiſſe apud Cretenſes vult Epimeniden; atque hinc *prophetam*, quaſi ſacerdotem, dici: Καὶ πάλιν, inquit, φήσας, Εἶπέ τις ἴδιος αὐτῶν προφήτης, Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί· ἵνα τὸν Ἐπιμενίδην δείξῃ, ἀρχαῖον ὄντα φιλόσοφον, καὶ Μίθρα, τοῦ παρὰ Κρησὶν εἰδωλίου, ἱερέα (ità enim legendum) ἀφ᾽ οὗ περ καὶ Καλλίμαχος ὁ Λίβυς, τὴν μαρτυρίαν εἰς ἑαυτὸν συνάπτων, ψευδῶς περὶ Διὸς λέγων,

> Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται· καὶ γὰρ τάφον, ὦ ἄνα, σεῖο
> Κρῆτες ἐτεκτήναντο· σὺ δ᾽ οὐ θάνες· ἐσσὶ γὰρ αἰεί,

Quemadmodum cùm dixit, PRONUNCIAVIT QUIDAM DE ILLIS PROPRIUS ILLORUM PROPHETA, MENDACES SEMPER CRETES, BESTIÆ MALÆ, VENTRES PIGRI; *Epimeniden veterem intelligens philoſophum, Mithræ cujuſdam apud Cretas idoli ſacerdotem. A quo & Callimachus, poeta Libycus, teſtimonium falſò ad inſtitutum ſuum tranſtulit: qui de Jove ait, Cretenſes mendaces ſemper: Nam & tumulum, ô Rex, tuum Cretenſes fabricarunt: tu autem non moreris; es enim ſemper.* Alii, quòd futura prædiceret: qui & huc trahunt, quòd poetæ *vates* dicuntur. Mihi videtur, cùm non tam de Cretenſibus ſimpliciter quàm de Judæis qui in Creta aut Cretenſibus Judaizantibus hîc agat, eleganter, more Judæorum, non *poetam*, non *philoſophum*, ſed *prophetam* dixiſſe: quemadmodum Sacris uſitatum literis, ut *prophetæ* nomen τῶν μάντεων λεγομένων ſit, & de profanis quoque uſurpetur. Quod B. Hieronymus volebat, cùm ad Ezechielis 13. ſcriberet, *Nec quenquam moveat, quòd Prophetæ* (etiam qui pſeudoprophetæ nempe) *appellantur. Hanc enim habet Sancta Scriptura conſuetudinem, ut unumquemque vaticinationis ſuæ & ſermonis Prophetam nuncupet: Sicut Prophetæ appellantur Baal, & Prophetæ idolorum, & Prophetæ confuſionis. Unde & Apoſtolus Paulus poetam Græcum Prophetam vocat;* DIXIT QUIDAM PROPRIUS EORUM PROPHETA, CRETENSES SEMPER MENDACES, MALÆ BESTIÆ, VENTRES PIGRI. Quemadmodum & prophetæ *canere*, ut Græcorum poetæ ac Romanorum, *in citharis item ac nabliis prophetare*, hoc eſt, prophetias ſuas ad ejuſmodi inſtrumenta accommodare, nonnunquam, ut 1. Paral. 25. dicuntur. Quanquam Græcis quoque uſitatum, ut fatidicos (qualem è Laertio aliíſque Epimeniden fuiſſe conſtat) προφήτας dicant. Et quis Delphorum προφήτιδας ignorat? Illud mirum magìs, antiquum Romuli ætate augurem, ſeu caſu, ſeu quâ ratione aliâ, T. Livio, Plinio, Valerio, Feſto, Tullio, aliis, *Navium* dici: qui, *Nevius*, Dionyſio: Unde & ficus Ruminalis, *Navia*. Quis enim Navium non נביא *navi* eſſe dicat, quod *propheta* illis? quales συντυχίας ſive συμπτώσεις in autoribus non tantùm eadem qui dicunt, ſed & in linguis videas. De Judæis interim origine aut ſectâ, ſeu Judaizantibus qui ibi viverent, hîc agi, vel ex eo veriſimile eſt quod ſequitur, Μὴ προσ-
v. 13. έχοντες Ἰουδαϊκοῖς μύθοις. Paulò pòſt cùm ſequitur, δι᾽ ἣν αἰτίαν ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως, ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει, vix dubitandum quin hoc ſimilibúſq; locis ità accipiendum ſit τὸ, πίστις, ut cùm Synodorum canones, ὅτι δεῖ τοὺς φωτιζομένους τὴν πίστιν ἐκμανθάνειν, *doctrinamque doceri baptizatos diſcere debere*, monent. Quod bene τὸ μυστήριον τῆς πίστεως interpretatur Zonaras; quomodo & alibi de ea loquitur Apoſtolus; qui,

ἔχοντας

ἔχοντας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, 1. Tim. 3.9. Sequitur ea quam ad Philem.
Philemonem Apoſtolus ſcripſit: In qua cùm dicitur, Παρακαλῶ σε περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, v. 10, 11.
ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, Ὀνήσιμον, τόν ποτέ σοι ἄχρηστον, νυνὶ δὲ σοὶ καὶ ἐμοὶ
εὔχρηστον, ad Oneſimi manifeſtè alluſit nomen. Cujuſmodi, ominis cauſâ, ſervis fideli-
bus imponebantur olim: Qualis Lucilii ille, de quo ipſe,

Servu', neque infidus domino, nec inutili' cuiquam,
Lucili columella hic ſitu' Metrophanes.

ac ſi dicas,

Ἐνθάδε, κληρονόμῳ πιστὸς καὶ ὀνήσιμος ἄλλοις,
Στυλίδιον τοὐμὸν Μητροφάνης κεῖται.

Quemadmodum & à moribus officiiſque (quod & Comici ſecuti ſunt) vulgò iis impo-
nebant nomina: Unde & Πιστοὶ quidam, ut ex Helladio Beſantinoo Photius obſervat,
dicti; qui, Ἐκάλουν καὶ ἀπὸ τρόπου, Παραμένοντα, καὶ Πιστὸν, καὶ Δρόμωνα. Quid enim aliud
ſervus niſi κτῆμα ἔμψυχον καὶ ὄργανον, *viva poſſeſſio & inſtrumentum*, ut lib. Polit. 1.
loquitur Philoſophus? In eadem & illud legitur, Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη πρὸς v. 15.
ὥραν, ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς. Ubi miro ſanè euphemiſmo ἐχωρίσθη, *ſeparatum eſſe*,
ait, quem δραπέτην ſeu *fugitivum* Chryſoſtomus ad 12. Matthæi dixit; Καὶ γὰρ ὁ Δα-
νιὴλ νέος ἦν, καὶ ὁ Ἰωσὴφ δοῦλος ἦν, καὶ ὁ Ἀκύλας τέχνην μετεχειρίζετο, καὶ ἡ πορ-
φυρόπωλις ἐργαστηρίου προειστήκει, καὶ ἄλλος δεσμοφύλαξ ἦν, &c. καὶ ἄλλος δραπέτης,
ὡς Ὀνήσιμος, *Daniel quippe juvenis; Joſephus, ſervus; Acylas, operarius; illa quæ
purpuram vendebat, tabernæ præerat; alius, cuſtos carceris erat; alius item, fugitivus, qua-
lis Oneſimus.* Ut diſcamus, munus eſſe Chriſtiani domini, non modò non excogitare
crimina adversùs ſervos (quod alicubi φαντασιοσκοπεῖν ἐν τοῖς ὀπτασίαις dixit Sirachi-
des, neque ſatìs aſſequuntur interpretes) ſed & ignoſcere, etiam τοῖς δραπετεύσασι non-
nunquam ſive *fugitivis*: quos clementer χαρισθέντας dixit.

Capita Epiſtolæ ad Hebræos.

α΄. Θεολογία Χριστοῦ ἐν δόξῃ πατρὸς καὶ ἐξουσίᾳ τῶν πάντων, μετὰ τῆς καθάρσεως τῆς ἐπὶ γῆς, ἀφ᾽ ἧς ἀνέβη εἰς τὴν ἐπουράνιον δόξαν.

β΄. Ὅτι οὐ λειτουργικὴ ἡ δόξα Χριστοῦ, ἀλλὰ θεϊκὴ καὶ ποιητική. διὸ οὐκ ἐπὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἐν ᾧ οἱ λειτουργοί, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῆς μελλούσης οἰκουμένης.

γ΄. Ὅτι ἐσαρκώθη κατὰ διάθεσιν καὶ συμπάθειαν καὶ οἰκειότητα τὴν πρὸς ἡμᾶς, ἐπὶ σωτηρίᾳ ἀνθρώπων τῇ ἐκ θανάτου, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεως.

δ΄. Ὅτι προσεκτέον Χριστῷ ὡς καὶ Μωϋσῇ ἐπιστεῦσαι, καθ᾽ ὑπεροχὴν τῆς Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπων. ἐν ᾧ, ὅτι φοβητέον τῶν πάλαι τὴν ἔκπτωσιν.

ε΄. Προτροπὴ σπουδάσαι εἰς τὴν προδηλουμένην κατάπαυσιν.

ς΄. Τὸ φοβερὸν τῆς κρίσεως παρὰ τοῦ λόγου τοῦ διὰ πάντων, καὶ τὸ χρηστὸν τῆς χάριτος τῆς ἱερατικῆς, παρὰ τοῦ ὁμοιοπαθήσαντι ἡμῖν ἀνθρωπίνως.

ζ΄. Ἐπιτίμησις ὡς ἔτι δεομένοις εἰσαγωγῆς. ἐν ᾧ, προτροπὴ εἰς ἐπίδοσιν ὡς οὐκ οὔσης δευτέρας ἀρχῆς. ἐν ᾧ, παράκλησις σὺν ἐπαίνῳ.

η΄. Ὅτι βεβαία ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα σὺν ὅρκῳ.

θ΄. Περὶ Μελχισεδὲκ τοῦ εἰς Χριστὸν τύπου κατὰ τὸ ὄνομα, καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὴν ζωήν, καὶ τὴν ἱερωσύνην. ἐν ᾧ, ὅτι καὶ τοῦ Ἀβραὰμ προετιμήθη.

ι΄. Ὅτι πέπαυται ἡ τοῦ Ἀαρὼν ἱερωσύνη ἡ ἐπίγειος οὖσα, ἵσταται δὲ ἡ οὐράνιος ἡ Χριστοῦ, ἐξ ἑτέρου γένους οὐ κατὰ σάρκα, οὐδὲ διὰ νόμου σαρκικοῦ.

ια΄. Ὑπεροχὴ τῆς δευτέρας διαθήκης παρὰ τὴν προτέραν, ἐν ἱλασμῷ καὶ ἁγιασμῷ.

ιβ΄. Περὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ ἡ νέα διαθήκη· ὅτι τοῦτο ἀληθὲς καθάρσιον, οὐ τὰ ἐν αἵμασι ζώων τοῖς πολλάκις προσαγομένοις.

ιγ΄. Μαρτυρίαι περὶ τῆς μόνης καθάρσεως, καὶ προσαγωγῆς πρὸς τὸν Θεόν. ἐν ᾧ προτροπὴ τῆς ἐν πίστει προόδου.

ιδ΄. Προτροπὴ σπουδῆς κατὰ φόβον τῆς ἐγγιζούσης κρίσεως.

ιε΄. Περὶ τοῦ καλὴν ἀρχὴν εἰς καλὸν τέλος προαγαγεῖν.

ις΄. Περὶ πίστεως τῆς καὶ τοὺς παλαιοὺς δοξασάσης.

ιζ΄. Περὶ ὑπομονῆς τῆς ἐν ἀκολουθήσει Χριστοῦ.

ιη΄. Περὶ σωφροσύνης ἕως καιρὸς κατορθώσεως, μὴ ἀποτυχόμενοι αὐτῆς, ὡς Ἠσαῦ μὴ εὑρὼν τόπον μετανοίας.

ιθ΄. Ὅτι φοβερώτερα τῶν ἐπὶ Μωϋσέως τὰ μέλλοντα, καὶ πλείονος ἄξια σπουδῆς τὰ νῦν.

κ΄. Περὶ φιλαδελφίας καὶ φιλοξενίας. ἐν ᾧ, περὶ σωφροσύνης, περὶ αὐταρκείας, περὶ μιμήσεως πατέρων.

κα΄. Περὶ τοῦ μὴ σωματικῶς ζῆν κατὰ νόμον, ἀλλὰ πνευματικῶς κατὰ Χριστὸν ἐν ἀρετῇ.

κβ΄. Εὐχὴ πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῆς εἰς ἀρετὴν ἀγωγῆς καὶ οἰκονομίας.

DANIELIS HEINSII EXERCITATIONES SACRÆ AD EPISTOLAM PAULI AD HEBRÆOS;

Sive,

Liber decimus ſextus.

Cap. I.

Diverſæ de Epiſtola ad Hebræos ſententiæ. Athanaſii de ea opinio. Ordo Epiſtolarum Apoſtoli, ex ejuſdem ſententia. Locus, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε: *per quem etiam mundum condidit. Dominus* συνύπαρκτος *&* συνάναρχος τῷ Πατρί. *Paganorum* δολιχαίωνες *&* μακραίωνες *Dii.* Ποιεῖν αἰῶνας, *Inſtituere ſecula, Cypriano.* Περὶ πάντων πρῶτον. *Locus,* φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. נשא, διοικεῖν, *gubernare.* Οὐ δυνήσομαι φέρειν τὸν λαὸν τοῦτον φέρειν ὑμᾶς. *agunt ferúntque omnia.* Τὸ φέρον, *Fatum. Mos autoris hujus in citandis Sacræ Scripturæ locis. Locus,* Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην. Ἡ μεγάλη ἡμέρα. *Quæ ἡ δευτέρα εἰσαγωγή: quæ ἡ πρώτη item.* Ἔξοδος *Christi, de Incarnatione; ut &* εἴσοδος. Τὸ, πάλιν, *quomodo uſurpatum, cùm,* Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ, *dicitur; & an tranſponendum.* Ἡ παλιγγενεσία τῆς παρουσίας αὐτοῦ. *Nonageſimus Pſalmus & ſeptimus inter* ἀνεπιγράφους, *ſive, qui inſcriptione carent. De ejuſmodi Pſalmis veteres quid judicarint.* Ἀποκατάστασις *magna. Locus,* Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει, *quomodo dicatur. Locus,* Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, πνεύματα. *& an* πνεύματα, *Venti.* πυρὸς φλόξ, *& qui denotentur. Interpretatio loci, Locus,* Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους, λέγει, *& quid intelligendum.* Καὶ ὅταν λέγει· ὡς λέγει ἐν τῷ νόμῳ· ὡς λέγει ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, *& ſimilia.*

OPiniones de Epiſtola quæ ad Hebræos ſcripta ſequitur, ejúſque autore, quarum vel imprimis meminere antiqui, hæ ſunt: 1. Pauli, atque ejuſdem quidem eſſe cujus cæteræ; 2. Pauli quidem, non ejuſdem tamen, eſſe; 3. Ex Hebræo converſam; 4. Ἐνδιάθηκον ſeu *canonicam* eſſe; 5. Talem non eſſe: De quibus aliiſque nonnulla jam ex eruditis quidam. Inter cauſas cur nec ejuſdem haberetur Pauli nec canonica, alienum à Paulinis initium fuiſſe volunt: Cujus tamen rationem B. Auguſtinus reddit; qui, *Principium ſalutatorium de induſtria omiſiſſe,* ait: *nè Judæos qui adversùs eum pugnaciter oblatrabant, nomine ejus offenſi, vel inimico animo legerent, vel omnino legere non curarent, quod ad eorum ſalutem ſcripſerat.* Nomen quoque cur hîc non expreſſerit, docet Athanaſius; qui præ cæteris & vindicavit eam, utque Paulinam probaret operam imprimis dedit: idem qui & ſuo ità illas ordine diſpoſuit, ut eas quæ ad integros conſcriptæ eſſent populos (quibus adjungitur & iſta) ad ſingulos conſcriptæ ſequantur. De eo autem quem in Eccleſia obtinuit loco, magnificè, Dialogo imprimis de Trinitate: ubi cùm Arianus, ὅτι οὐκ ἐκκλησιάζεται, *non receptam eſſe ab Eccleſia,* dixiſſet, reſpondet orthodoxus, Ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ εὐαγγέλιον Χριστοῦ, Παύλου εἶναι πεπίστευται ἡ ἐπιστολή· καὶ μετ' αὐτῆς ἐπιστολαὶ ιδʹ. αἱ πᾶσαι τοῦ Παύλου. Ubi liberaliter, Ex quo prædicatum fuit Evangelium, Paulinam (à verè piis, credo) eſſe habitam affirmat; intérque ejuſdem Apoſtoli Epiſtolas; quas quatuordecim omnes cum ea eſſe ait, hanc reponit: Qui poſtquam de catho-

licis

licis egit, quas præmittit, ità de Paulinis, quas uno conjungit libro; ΠΑΥ͂ΛΟΥ ἈΠΟΣΤΟ͂ΛΟΥ ἘΠΙΣΤΟΛΑΙ᾿ ΙΔ΄, ἘΙΣ ἝΝ ἈΡΙΘΜΟΥ͂ΜΕΝΑΙ ΒΙΒΛΙ͂ΟΝ· ΠΡΩ͂ΤΗ Ἡ ΠΡΟ͂Σ ῬΩΜΑΙ͂ΟΥΣ· ΠΡΟ͂Σ ΚΟΡΙΝΘΙ͂ΟΥΣ ΔΥ͂Ο· ΤΕΤΑ΄ΡΤΗ ΠΡΟ͂Σ ΓΑΛΑ΄ΤΑΣ· ΠΕ΄ΜΠΤΗ ΠΡΟ͂Σ ἘΦΕΣΙ͂ΟΥΣ· ἝΚΤΗ ΠΡΟ͂Σ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙ͂ΟΥΣ· ἙΒΔΟΜΗ ΠΡΟ͂Σ ΚΟΛΑΣΣΑΕΙ͂Σ· ΠΡΟ͂Σ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙ͂Σ ΔΥ͂Ο· ΔΕΚΑ΄ΤΗ Ἡ ΠΡΟ͂Σ ἘΒΡΑΙ͂ΟΥΣ· ΠΡΟ͂Σ ΤΙΜΟ΄ΘΕΟΝ ΔΥ͂Ο· ΤΡΙΣΚΑΙΔΕΚΑ΄ΤΗ Ἡ ΠΡΟ͂Σ ΤΙ΄ΤΟΝ· ΤΕΣΣΑΡΕΣΚΑΙΔΕΚΑ΄ΤΗ Ἡ ΠΡΟ͂Σ ΦΙΛΗ΄ΜΟΝΑ, Pauli Apostoli Epistolæ quatuordecim in unum redactæ libellum: Quarum prima, quæ ad Romanos; ad Corinthios duæ; Quarta, ad Galatas; Quinta, ad Ephesios; Sexta, ad Philippenses; Septima, ad Colossenses; ad Thessalonicenses duæ; Decima, quæ ad Hebræos; ad Timotheum duæ; Decimatertia, ad Titum; Decimaquarta, ad Philemonem. qui & ſingularum initia expreſſit. Neque hanc poſtremo ſanè inter Pauli cæteras reponit loco; Quod & ipſum fortè ab iis factum qui de autore dubitarunt: Nam de tempore

Cap. 1. v. 2. quo ſcriptæ, multis Chryſoſtomus. Initio divinæ ejuſdem Epiſtolæ legitur, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. Quem locum Adversùs Arianos vel imprimis urſerunt Græci: Inter quos & Chryſoſtomus; qui, Ποῦ εἰσιν, inquit, οἱ λέγοντες, ἦν ὅτε οὐκ ἦν; quid enim aliud niſi προαιώνιον fuiſſe oſtendit, cùm, δι' οὗ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας, dixit? Interpres vetus, *per quem & ſecula fecit*. Recentior, *per quem etiam mundum condidit*: quod non negant, quanquam de inſtrumentali cauſa nugentur, Ariani. Et quomodo non ante ſecula, per quem facta ſecula? ut ἄναρχος probetur, qui ἐν ἀρχῇ non fuiſſe tantùm, ſed & initii principium feciſſe dicitur, qui ut συνάναρχος ità συνάναρχος τῷ Πατρί, ut *æternus cum Patre*, dicitur. Ἡ κτίσις, inquit libro Adversùs Eunomium ſeptimo Nyſſenus, ἀρχὴν τοὺς αἰῶνας ἔχει· σὺ δὲ ποιητοῦ τῶν αἰώνων ποίαν ἐπινοήσεις ἀρχήν; *Quæ creata, principium ſuum habent, ſecula: ejus autem qui hæc condidit quodnam principium excogitabis?* Athanaſius de Filio, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν ἵνα, ὡς ἐν αὐτῷ τῆς ζωῆς ἡμῶν οὔσης, δυνηθῶμεν ἡμεῖς αἰώνιον κληρονομῆσαι ζωήν, *Per quem & facta ſunt ſecula: ut cùm in eo vita ſit noſtra, etiam nos æternam conſequi hæreditatem poſſimus.* Pro quo ſi, δι' οὗ ὁ κόσμος γέγονε, reponas, dilutum ſanè argumentum aut aliud jam erit. Neque enim Deus certè noſter δολιχαίων, quod de ſuis pagani olim ſomniarunt, rectè dicetur; ut Empedocles, cùm dixit,

Θῆρές τ', οἰωνοί τε, καὶ ὑδατοθρέμμονες ἰχθῦς,
Οἵ τε Θεοὶ δολιχαίωνες.

qui & μακραίωνας vocavit: Cùm Deus noſter non ἀεὶ ὢν & πρὸ πάντων ὢν tantùm, ſed & πρὸ πάντων προαιὼν piè SS. Patribus nonnunquam, ut Sinaitæ alibi, dicatur: Quanquam hoc, ut novè dictum, notaſſe veterum nonnulli videantur. Ποιεῖν αἰῶνας, dico, quod, *inſtituere ſecula*, Cyprianus dixit. Hâc ipſâ certè Epiſtolâ, κατηρτίσθαι οἱ αἰῶνες, cap. 11. dicuntur, Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας. quod eruditè veteres, χρόνους καὶ πάντα τὰ ἔγχρονα, *tempora, & quicquid in tempore*, imò & αἰώνια, *quæ ſemper erunt* (inter quæ mundus non eſt) interpretantur: inter quos Theophylactus. Ubi iterum interpres idem, *Per fidem intelligimus conſtructum fuiſſe mundum*: cùm ex eo, non locorum ſed temporum autorem eſſe Dominum, probare ſoleant antiqui: Fulgentius lib. ad Traſimundum 2. *Nam per ipſum omnis factus eſt locus, quia* OMNIA PER IPSUM FACTA SUNT, ET SINE IPSO FACTUM EST NIHIL. *Per ipſum factum tempus agnoſcitur: de quo Paulus dicit,* PER QUEM FECIT ET SECULA. *Non eſt ergò localis, per quem factus eſt locus; nec temporalis, per quem factum eſt tempus.* ut ſic fuiſſe ante tempus probetur, per quem tempus fuit. Quod ſanè malim: Quamvis non ignorem quomodo ut ſuo עולם Magiſtri ità ſuo עלמא Thalmudiſtæ utantur: quemadmodum nec ſatisfeciſſe quibuſdam ex antiquis, qui *ante ſecula* potiùs quàm *ante tempora* fuiſſe Dominum profiterentur: de quo & alibi B. Hieronymus.

Sequitur,

Sequitur, *φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτῦ*. Ubi nulla difficultas. Ut v. 3.
omittam enim quæ hìc fuſè eruditi, notum quid ſit נשיא: quo *præfectum* aut *guberna-
torem* notant. Et τὸ נשא, *διοικεῖν*, *gubernare:* quomodo & Num. 11. 14. rectè inter-
preteris; ubi Moſes, populi præfectus, *Non poſſum ego ſolus ferre univerſum populum hunc*,
inquit Helleniſtæ, Ὀυ δυνήσομαι ἐγὼ μόνος φέρειν τὸν λαὸν τοῦτον. Deuteronomii item
1. 9. *Non poſſum ſolus ferre vos:* ubi illi ipſi, Ὀυ δυνήσομαι μόνος φέρειν ὑμᾶς: Chal-
dæus, סבר, dixit; quod *diſponere* nonnunquam Thargumiſtis eſt, aut *moderari*. Quan-
quam & Latini ſic loquantur: Autor De cauſis corruptæ eloquentiæ, *Per multos annos
potentiſſimi ſunt civitatis, ac, donec libuit, principes fori, nunc principes in Cæſaris amicitia,
agunt ferúntque omnia.* de Eprio Marcello, Criſpióque Vibio. Sed & fatum ipſum Pal-
lada, ut imperare oſtendat omnibus, τὸ φέρειν dixit;

Εἰ τὸ φέρειν σε φέρει, φέρε καὶ φέρου· εἰ δ' ἀγανακτεῖς,
Καὶ σαυτὸν λυπεῖς, καὶ τὸ φέρειν σε φέρει.

Non ità multò pòſt ſequitur, Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα. Perpetuum v. 5.
autem ferè ſcriptori huic, de quo aliàs non ſemel, ut deſignet ſæpe locos magìs quàm ad-
ducat: interdum quoque, ut excerpat quod præcipuè ad inſtitutum facit; cætera, Hebræ-
orum more interpretum, utcunque eódem ſpectent, prætermittat: Quod qui non obſer-
vat, fieri vix poteſt quin impingat. Quæ res tamen ità nova atque inuſitata interpretibus
quibuſdam olim viſa, ut, imprimis rei hujus cauſâ, in dubium autoritatem ſcripti voca-
rent. Apoſtolus, ſi Hebraicè ſcripſiſſet, ità adduxiſſet locum, אני אהיה לו לאב
והוא יהיה לי לבן וגו: locum ex Nathanis Prophetia 2. Sam. 7. 14. admo-
dum illuſtrem ſanè. qui ſi ſeorſum adducatur, ad Salomonem referendus videatur;
Καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. Quæ verba tantùm po-
ſuit: partim quia alterum adduxit ex ſecundo Pſalmo locum, quo genitus à Deo Filius
dicitur, atque hoc præcipuè nunc agit; partim quia cætera tum nota erant. Quid autem
ſequitur? Καὶ πιστωθήσεται ὁ οἶκός σου καὶ ἡ βασιλεία σου ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου· καὶ ὁ
θρόνος σου ἔσται ἀνωρθωμένος εἰς τὸν αἰῶνα, *Et firma erit domus tua & regnum tuum
uſque in ſeculum coram me; thronúſque tuus erit firmus uſque in ſeculum.* Quod de Salo-
mone, tum ex hiſtoria, tum eò quòd ibi dicitur, intelligi non poteſt; quem & peccatorem
fore, & caſtigatum iri, quamvìs non ut Saulem, cui regnum in æternum Deus eripuerat,
verùm eâ lege ut in æternum id maneat, ibidem dicitur. In quo? Non in Salomone, ſed
in eo cujus Salomo tum erat typus; cui verè convenit, Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ
αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. qui locus & in Chronicis, & à Nathane quidem, ſic repetitur;
ità ut hoc ipſum, quod adducit hìc Apoſtolus, addatur; Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα,
καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν, καὶ τὸ ἔλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ, ὃν τρόπον ἀπέστησα ἀπὸ
τῶν ἔμπροσθέν σου. Id igitur Apoſtolus de Chriſto, tanquam & propheticè & verè de eo
ejúſque cauſa dictum, ſumit: quia quæ ſequuntur id confirmant aut exponunt, vel potiùs
hoc dicunt quod volebat; Salomonem nempe in quibuſdam nihil eſſe aliud quàm typum.
Quemadmodum & quod præceſſit, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, à Davide
quidem dictum, ſed qui ità prædicebat Chriſtum: de quo planè id ac convenienter di-
ctum. Qui & eo quod de gentium hæreditate & univerſi ſequitur imperio, à Davide di-
ſtinguitur: quæ Apoſtolus hìc tamen non adduxit. Cujuſmodi nos monent loci, quæ-
dam negligentiùs ſubinde à nobis legi, quæ non tam ad typum quàm ad veritatem, ut
antiqui loquuntur, referenda. Cùm autem ſequitur, Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτό- v. 6.
τοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, pergit in inſtituto de Angelis & Chriſto: Quod tamen nondum
ſatìs per ſe firmum eſſet, niſi id quod eo quem adducit loco dicitur, de Chriſto dici pro-
priè probaret. De quo ut conſtaret, mirum equidem non magis ſummos hactenus elabo-
raſſe viros; cùm præſertim pro confeſſo id ſumat, ac quaſi fundamentum Apoſtolus po-
nat. Illuſtris & magnificentiæ pleniſſimus eſt Pſalmus, in quo ἡ μεγάλη deſcribitur
ἡμέρα, quâ iterum terrarum orbi Filius exhibebitur Dei, quâ & regnum œconomicum
quod hìc exercuit, cum majeſtate confirmabit. Hæc δευτέρα illa, de qua loquitur Apo-
ſtolus, εἰσαγωγή. Prima quippe, ἡ ἐνανθρώπησις, tempúſque illud quod hìc vixit: quo,

quanquam in humilitate ipſa, Angelos ſatellites nonnunquam habuit atque aſtites. Secundum hoc, ſplendidius illuſtriúſque, quia abſolutè in vivos mortuóſque imperium tum declarabit; quia talis apparebit; quia tum ut judex apparebit; quia, ut eodem Pſalmo dictum, majeſtatis plena erunt omnia. Ibi ergò, *Juſtitia & judicium*, inquit Propheta, *habitaculum ſedis ejus. Ignis coram eo ambulabit & exuret in circuitu hoſtes ejus. Illuſtrabunt fulgura ejus orbem. Videbit & tremet terra. Montes, ſicut cera, diſſolventur à facie Jehovæ, à facie Domini totius terræ.* Quæ ut πρὸς τὴν σαρκὸς ἀνάληψιν, ſive *ad aſſumtionem carnis*, ſeu œconomiam referantur ipſam, cui facilè probabitur? ut & illud, Incarnationem, ἔξοδον à Chriſto, εἴσοδον hîc ſive εἰσαγωγὴν à Paulo dici: quod Chryſoſtomo tantopere ac Ambroſio placuit; qui ad hunc locum, *Paulus autem Introitum Chriſti vocat aſſumtionem carnis: de qua ipſe Dominus in Evangelio ait, EXIVI A PATRE, ET VENI IN MUNDUM. Quo loco Chriſtus incarnationem ſuam Exitum vocat; quam Paulus hic Introitum nominat.* Ac mox addit, *Dicendo enim, ITERUM CUM INTRODUCIT PRIMOGENITUM IN ORBEM TERRARUM*, *hoc ſignificat, Cùm ei committat ac poſſidendum tradat orbem terrarum. Tunc enim totum orbem poſſedit, cùm ab univerſis eſt agnitus.* Quod nè antiquis quidem omnibus probari potuit; licèt eadem quæ pius autor hîc notavit, ferè ad verbum in Chryſoſtomo legantur: qui & ipſe *aſſumtionem carnis*, aut *in carne Chriſtum*, hîc notari dixit. Quod ut vix admitti poſſe reor, ità aſſentiri nondum eruditis poſſum, qui τὸ, πάλιν, hîc trajectum volunt: quod & effeciſſe credo, ut de apparitione Domini ſecunda agi non exiſtimarent. Utrumque interim Nyſſenus vidit: qui Adverſus Eunomium hoc modo; Ἡ τοῦ, πάλιν, προσθήκη, τὸ μὴ πρώτως γίνεσθαι τοῦτο, διὰ τὴν κατὰ τὴν λέξιν ταύτην σημασίαν ἐνδείκνυται· ἐπὶ γὰρ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἅπαξ γεγονότων τῇ λέξει ταύτῃ κεχρήμεθα. Quibus verbis docet ac ſignificat, quod πάλιν γίνεσθαι autori dicitur, de ſecundo non de primo uſurpari hîc adventu: geminationem enim ſic ſignificari. Hoc ergò quod ad vocem: cui addit, quod jam dixi, de adventu Domini poſtremo agi. Quare & tempus hoc παλιγγενεσίαν τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας eleganter veteres dixerunt: inter alios & Epiphanius, qui Adverſus Manetem, Ἰδοὺ γὰρ ὁρῶμεν λέγοντας, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, Ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐφάγομεν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου δαιμόνια ἐξεβάλλομεν. Itaque, Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ, quod Apoſtolus hîc dixit, nihil erit aliud quàm ſi dixiſſet, Ὅταν δὲ περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας, ſive τῆς παλιγγενεσίας τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, λέγει, *Cùm de ſecundo Domini adventu agit.* Adde, quòd hunc ipſum de quo autor agit, nonageſimum nempe & ſeptimum Pſalmum, inter eos eſſe conſtat quos ἀνεπιγράφους Hebræis eſſe, etiam Græcorum Critici notarunt: præſcribitur enim, Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. De quo & Nyſſenus; Καλῶς δὲ καὶ προσφυῶς ἡ τοῦ ἐφεξῆς ἀνεπιγράφου ἀρχὴ πρὸς τὸ πέρας ταύτης τῆς ψαλμῳδίας συνάπτεται, *Rectè autem commodéque ejus qui ſequitur & inſcriptione caret initium pſalmi bujus fini connectitur.* Tales autem ut plurimùm eſſe obſervarunt eos qui illuſtre aliquod, de Servatore imprimis, alluderent myſterium aut continerent: quod diſſimulaſſe ſic Judæos. Idem Nyſſenus cap. 8. in Pſalmos; Ὅσας τινὰς ἐκεῖνοι (Judæi ſcilicet) τῶν ἐπιγραφῶν κατενόησαν ἔνδειξίν τινα περιέχειν τοῦ μυστηρίου, ταύτας οὐ παρεδέξαντο. Διὸ καὶ παρεσημειώσατο δι' ἀκριβείας ἐπ' αὐτῶν τὸ τοιοῦτον ὁ λόγος τῇ ἀναγνώσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιγραφῆς προστιθεὶς, Ὅτι παρ' Ἑβραίοις ἐστὶν ἀνεπίγραφος, *Quaſcunque igitur illi inſcriptiones demonſtrationem aliquam Dominici alicujus myſterii continere animadverterunt, has repudiarunt. Qua de cauſa & ipſa deditâ operâ Eccleſiaſticæ inſcriptionis verba, hunc aut illum Pſalmum carere inſcriptione, notant.* inſcriptionem enim hîc prætermiſſam, myſterii quod deſcribitur hoc Pſalmo notam, vult; unde & ſolicitè, ὅτι ἀνεπίγραφός ἐστιν, additum fuiſſe: quæ illius de qua dixi παλιγγενεσίας nota ſit: hæc autem magna illa, quæ futura tum, ἀποκαταστάσεως ſeu *reſtitutio*. E quo patet, nullâ tranſpoſitione hîc opus eſſe: tum quàm appoſitè Pſalmo illo uſus ſit Apoſtolus. Igitur, Ὅταν δὲ εἰσαγάγῃ πάλιν, *Cùm introducit iterum*, *Cùm ut ſecundò venientem introducit.*

v. 7. Sequitur, καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει, diſtingue, Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους, λέγει. id eſt, *Nam quod ad Angelos quidem, dicit.* Nihil autem Græcis uſitatius quàm ità loqui:

ut

ut cùm dicunt, *πρὸς μὲν τοὺς ῥήτορας, πρὸς μὲν τοὺς φιλοσόφους*. Quis enim dicat, verba quæ ſequuntur, Ὁ *ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, πνεύματα*, ad Angelos potiùs quàm de Angelis dici? quanquam aliter de Filio quod ſequitur: ità autem, ut dixi, utrique conveniet, utro modo etiam poſterius accipias. Alter autem locus centeſimo quarto; alter quadrageſimo quarto, ubi ſequitur, *ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου*. quod Dei Filio, ſi quicquam, convenit, qui ὁ Χριστὸς ille. Quem locum indicavit tantùm, ut & alterum, de quo egi. Sequitur, Ὁ *ποιῶν τοὺς ἀγγέλους* Ibid. *αὐτοῦ, πνεύματα· καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ, πυρὸς φλόγα*. Ubi interpretes, *πνευμάτων* nomine hìc ventos, *flammarum* autem, fulgura intelligi exiſtimant. Sed & alii in diverſa eunt: Quorum nonnulli mentem Prophetæ eſſe volunt, *Qui facit Angelos, ut ſpiritus*, ſive, *ità veloces ut ventos: qui miniſtros ſuos, ità agiles ut flammam ignis*. cùm quod dicitur, de Angelis, de quibus egit hactenus, hoc ſaltem loco intelligendum, negari non poſſit: quemadmodum nec Dei nuncios eoſdem eſſe ac Spiritus. Πυρὸς autem φλόξ, *saraph* ad verbum: quòd nec ipſi negant qui non parùm hìc difficultatis movent, ac *ventorum* nomine utuntur. Sed & inter Hebræorum Magiſtros Rambam Angelos, *ſpirituales eſſentias*, interpretatur. Quid ſi ergò Dei nuncios eos dicit qui & vulgò Angeli dicuntur; Spiritus autem, ut jam dixi, eſſe Angelos, de quo nec dubitatur? ità mens Apoſtoli manebit, ità quod de Angelis hìc dicitur manebit. Ut non ſine cauſa interpres vetus, tum in Pſalmi loco, tum hoc ipſo, *Spiritus* interpretetur: Recentior, *Et de angelis quidem dicit, Qui Angelos ſuos facit ventos*. Quid ſi autem, *Qui Spiritus facit ſuos nuncios*? ſive, *Qui Spiritibus utitur pro nunciis*? utrum autem meliùs cum mente hìc conveniat Apoſtoli, qui hactenus, *Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων*, &, *Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων*; item, *Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ*, dixit, eruditi videant: Quamvìs nec quod dixi planè negant etiam qui aliter interpretantur. Quis autem ille de quo additur, *Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους, λέγει*? quis autem *λέγει*? Scriptura ſcilicet, aut Deus. Quemadmodum, de quo & aliàs jam diximus, nihil Hebræorum uſitatius Magiſtris quàm ut cùm Scripturæ locus aliquis, quod paſſim fit, adducitur, *τὸ* אמר *ἀντὶ τοῦ* נאמר uſurpent: Exempli cauſâ, ut cùm dicunt, ואמר והלחות מעשה אלהים המה, *& dicit*, *καὶ λέγει*, *eránt que tabulæ illæ opus Dei*, Capitulis Patrum. Cui ipſa occaſionem Scriptura dedit. Ità Gen. 48. 1. ויאמר ליוסף, *& dixit Joſepho; dictum fuit; dixit aliquis*, ὁ *δεῖνα*, nempe: ubi paſſivè Helleniſtæ, *καὶ ἀπηγγέλη τῷ Ἰωσήφ*. Ità Kimchius cæteríque paſſim, כמו שאמר, *ut cùm dicit*; quoties locum ſcilicet aliquem adducit. Ità ad Oſeæ 13. 2. *ut cùm dicit, Nec ullus ſpiritus eſt in eo*; Græcè, *ὡς ὅταν λέγει, Καὶ πᾶν πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ*: Locus autem quem adducit, Habacuci 2. 19. exſtat. Atque ità paſſim, cùm è Lege locum citant, כמו שאמר בתורה, *ὡς λέγει ἐν τῷ νόμῳ*. Ità cùm Pſalmos adducunt, כשאמר בספר תהלים. *ὡς λέγει ἐν βίβλῳ ψαλμῶν*, *ut dicitur*, vel, *ut dicit Propheta*. hoc quippe, aut ſimile intelligunt. Et quis dubitat, quin inter Magiſtrorum abbreviata idem ſit עזא (quod eſt על זה אמר, *διὰ τοῦτο λέγει*, *propter hoc dicit*, Scriptura, nempe) cum illo (עז quod eſt על זה נאמר, *διὰ τοῦτο λέγεται*), *propter hoc dicitur*, in Scriptura item. Quæ res, ut videtur, exigua quantas interpretibus in novo Fœdere objecerit fruſtrationes, dici equidem vix poteſt. Ità cùm Apoſtolus 1. Cor. 15. 27. dixit, *Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται*, mirum ſanè (ut ſuo jam monuimus loco) quas ibi moveat difficultates Epiphanius. Tale eſt, *Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων*; quod eſt, *Τίνι ἐλέχθη*; *Cui dictum?* niſi Deum intelligas. Neque aliter fortè, *Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην*. Ità &, cùm ad Epheſios 5. 14. dicitur, *Διὸ λέγει, Ἔγειραι ὁ καθεύδων*, novum id videtur ac inſolitum; cùm in Magiſtris toties hæc & ſimilia occurrant. Quis autem (ut jam illa de quibus ſemel egiſſe ſuprà ſatis eſt omittamus) in compendioſa illorum ſcriptura verſatus, illud אק, quod eſt אמר קרא, *dixit Scriptura*, vel דאק pro דאמר קרא, *quod Scriptura dixit*, ignorare poteſt? quod ſic plenum fit ac *ἐντελές*, cùm non plenum per ſe ſit, ſed *ἀτελές*: De quo nunc agimus. Quomodo paſſim, ut jam diximus, hic autor loquitur.

Cap. II.

Locus, Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς ἀκουσθεῖσι, μή ποτε παραῤῥυῶμεν. *Poſtremum quomodo interpretentur quidam: nè quando perfluamus; nè fortè perefſluamus.* Παραῤῥυεῖν. Διαῤῥυεῖν. Ἀποῤῥυεῖν. Τὸ, μὴ παραῤῥυῇς, *& quomodo dicatur. Similes locos Hebræorum Magiſtri ac Thargumiſtæ quomodo interpretentur.* μὴ παραῤῥυῶμεν, μὴ ἐκπέσωμεν, *Chryſoſtomus. Locus,* Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος. *Lex pronunciata à Deo.* Ἄγγελοι *in loco ad Galat. 3.* ἱερεῖς *Chryſoſtomo.* Διαταγαὶ, *& quàm in vocis interpretatione non ſibi conſtent veteres.* Ἄγγελοι, *Miniſtri, qui Hebræis* עברים. δι' ἀγγέλων, διὰ προφητῶν. *Græcorum Theologorum opinio de loco. Locus,* Διεμαρτύρατο δέ πού τις, λέγων. *Tὸ,* τὶς, *in quibuſdam prætermiſſum fuiſſe exemplaribus, ex Sedulio ac Syro interprete videri.* Τὸ, διεμαρτύρατο, *autem quomodo accipiendum.* Τὸ, τὶς, *quomodo dicatur.* Τὶς, ὁ δεῖνα. *Locus,* Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους, *ac quantopere vexatus: Fabri & Eraſmi de eo contentiones. In quot partes ab interpretibus Pſalmi octavi ac varias interpretationes itum ſit. Locus,* Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, *in quo omnis difficultas, unde omnis interpretum in explicandis Prophetæ verbis, licentia.* אנוש *&* איש, *eorúmque differentia.* βραχύ τι, *& quomodo accipiatur à nonnullis.* Τὸ, διὰ πάθημα θανάτου, *quò referendum ſit. Iterum de loci difficultate, quam hic movent eruditi, & interpretatione non unâ.* βραχύ τι, קליל *Chaldæo. De perſona Chriſti, imò & altera ejuſdem natura, quanta cum veneratione, propter unionem, loquatur Scriptura. Operimentum in Fœdere antiquo Cherubinis undique refertum, quid deſignarit. Oblatæ olim pro peccatis quid notarint victimæ.* Ὃς ἐγένετο νεκρὸς καὶ ξένος, *de Domino dictum. De maxima humiliatione Chriſti, quomodo* κατ' ἄλλο, *ſive* κατ' ἀντίδοσιν, *loquantur antiqui. Epiphanii in* Θεόσωμον *ſepulturam Domini Homilia: Plurima quæ* κατὰ κοινωνίαν ἰδιωμάτων *ſive* κατ' ἀντίδοσιν *dicuntur ibidem notata. Unus homo, anima rationalis & caro; unus Chriſtus, Verbum & homo. De humilitate Chriſti ultimâ quomodo loquatur Scriptura. Difficultatem loci cùm alios tum imprimis recentiorem & vidiſſe & profeſſum eſſe interpretem. Regium Chriſti munus quod & quale: Perſonale ſcilicet aut œconomicum. Mors horaria, Anſhelmi. De Meſſiæ ſiti morte quàm magnificè Hebræorum quidam loquantur Magiſtri. Angelis quantum tribuerint Hebræi. Uriel, Raphael, Gabriel, Michael, Nuriel, celebres Rabbinorum Angeli; qui & Divinam in monte Sinai cinxiſſe Majeſtatem dicuntur.* Ἀγγέλων θρησκεία *quàm antiqua. Etiam Novatianum ex hac Epiſtola, quanto major Angelis eſſet Dominus, probaſſe. Melchiſedeco, de quo hâc Epiſtolâ agitur, quantum tribuerint Judæi. Quàm vel nulla vel exigua diſtinctionum in antiquis codicibus, etiam nonnunquam Sacris, habita à ſcribis ſit ratio. Anaſtaſii Sinaitæ liber,* Ὁδηγὸς *vulgò ab eo inſcriptus: qui diſtinctiones, vel neglectas à ſe vel prætermiſſas, quibus verbis excuſaverit. De vera loci diſtinctione.* Τὸ, δὲ, *emphaticè nonnunquam in oratione omitti.* τὸν δὲ, τοῦτον δὲ, τῆς ἐν ᾗ δεῖν, *Ariſtoteli.* Ἰησοῦν, *pro* Ἰησοῦν δὲ, *& quàm emphaticè, non conjunctum aliis, dicatur.* Ἀκολουθία *loci: tum & inter Prophetam ac Apoſtolum quàm rectè conveniat. Sedulii ſententia, locique interpretatio. Sacrilegium Neſtorii & audacia.* χωρὶς Θεοῦ, *pro* χάριτι Θεοῦ, *& quàm multi id admiſerint. B. Hieronymum quoſdam ſolis diſtinctionibus conciliaſſe locos: Ejuſdem libertas. Pluribus Epiſtolæ ad Hebræos, non Neſtorianos modò, ſed & Meletianos ac Novatianos, locis olim eſſe abuſos.* Ἰουδαιόφρων *Damaſceno dictus Neſtorius. Locus,* ὅπως χάριτι Θεοῦ γεύσηται θανάτου, *ut gratiâ Dei guſtaret mortem, ambiguè Latinis. unde gratiam Dei, id eſt, Chriſtum, guſtaſſe mortem, atque hoc nunc dici, voluiſſe quoſdam. Gratia & Beneficium an* ταυτοδυναμοῦντα *ac æquè latè pateant. Neſtorii mutationem ac corruptelam etiam in Syriacum irrepſiſſe contextum. Locus,* καὶ πάλιν ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, *qui, è quo, & quâ occaſione adducatur. Illuſtris Eſaiæ prophetia, de qua agitur. Locus,* Οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται. Ἐπιλαμβάνεσθαί τινος, *quàm efficaciter dicatur.*

SEcundo ſtatim capite cùm dicitur, Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς Cap. 2.
ἀκουσθεῖσι, μή ποτε παραῤῥυῶμεν, mirati ſanè virum celeberrimum ſumus, ut & v. 1.
Eraſmum, qui *perfluendi* voce utuntur: quaſi huc illud Parmenonis Eunucho faciat, quod & diſertè notat,

> *Quæ vera audivi taceo & contineo optimè:*
> *Sin falſum, aut vanum, aut fictum eſt, continuò palàm eſt:*
> *Plenus rimarum ſum; hàc atque illàc perfluo.*
> *Proin tu, taceri ſi vis, vera dicito.*

Ubi Donatus; PLENUS RIMARUM SUM. *Vilis atq; abjecta tranſlatio, & apta ad meretricem loquenti.* HAC ATQUE ILLAC PERFLUO. *contrà*, CONTINEO OPTIME. Vetus, *nè fortè perefluamus.* quæ an ſatis huic conveniant loco, videndum. Et an non *perfluere* διαῤῥυεῖν potiùs? cùm παραῤῥυῶμεν dicatur. Quorum utroque SS. Patres utuntur: & τῷ, διαῤῥυεῖν, quidem ἀντὶ τοῦ, ἀποῤῥυεῖν, ferè: Nyſſenus in Eccleſiaſten Homiliâ 7. Ταῦτα φύλαξον, ὡς μὴ διαῤῥυῶσί σοι τὸν πλοῦτον τῶν καθαρῶν τῆς διανοίας κτημάτων, *nè pereant, nè effluant, nè elabantur tibi puræ iſtæ opes*, de quibus loquitur nimirum. Quod ἀποῤῥυεῖν eâdem Homiliâ dixit; Ἐπεὶ ἐν τῷ ἀντικειμένῳ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἀπεῤῥύημεν. paulò item pòſt, τότε ἡ ἀνύπαρκτος τῆς κακίας φύσις ἐν τοῖς ἀποῤῥυεῖσι τοῦ ἀγαθοῦ ὑπέστη. ubi quæ ſint τὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἀποῤῥυέντα, cùm de malo agat, quod privatio eſt boni, quivis videt: quæ mala, quatenus deficiunt à bono, ἀποῤῥυέντα τοῦ ἀγαθοῦ dicuntur. Quemadmodum & παραῤῥυῶμεν, ἀποῤῥυῶμεν, fortè meliùs hìc reddas. Heſychius, Παραῤῥυῶμεν, ἐξολισθήσωμεν. quod & huic loco convenit: quemadmodum & fortè ἀποῤῥυῶμεν. Sed videndum primò, quò reſpexerit Apoſtolus; deinde, quæ Hebrææ voci vox reſpondeat. Prov. 3. 21. dictum erat, Υἱέ, μὴ παραῤῥυῇς· τήρησον δὲ ἐμὴν βουλὴν καὶ ἔννοιαν. quem locum etiam ad interpretationem hujus Chryſoſtomus adduxit. Vetus interpres, *cuſtodi Legem atque conſilium.* quod nihil ad futilitatem, de qua ſubobſcœnè Parmeno διαῤῥυεῖν dixit: cùm παραῤῥυεῖν dicatur is qui deficit ab iis quæ audivit aut ſervanda ſunt; neque aliter Apoſtolus interpretetur, qui præmittit, δεῖ τοῖς ἀκουσθεῖσι προσέχειν. Eodem Proverbiorum loco additur, *nè ab oculis tuis hæc recedant.* ubi, *nè effluant*, vulgata; quod ἀποῤῥυεῖν vel παραῤῥυεῖν dicas: τὸ לוז enim *deflectendi* ſive *diſcedendi* notione dicitur; quo & Thargumiſtæ utuntur. Levi Ben-Gerſon, *nè abſcedant à conſpectu tuo*, ſive, μὴ διαῤῥυῶσιν, inquit: *diffluendi* tamen notione potiùs quàm *effluendi.* Salomon Iſacides, *nè abeſſe à conſpectu tuo patiaris*: quæ ad *perfluendi* ſenſum nihil aut vocabulum; neque quicquam tale Parmeno. Quare & Helleniſtæ, & Hebræi, & Apoſtoli & Salomonis locus, potiùs vertendum hìc arguunt, *Propterea eò magis attendere iis quæ audivimus oportet, nè ab iis diſcedamus unquam*, ſive *recedamus.* Et optimè, μὴ παραῤῥυῶμεν, μὴ ἐκπέσωμεν, Chryſoſtomus. Sequitur, Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος. v. 2. Ubi ſi receptâ interpretum quorundam ſententiâ ſtandum, de *Lege* loquitur *quæ pœnas transgreſſoribus præſcripſit.* Quomodo autem λαληθεὶς δι' ἀγγέλων dicitur ὁ νόμος, ut ſic Legi opponatur Evangelium, quod λαλεῖσθαι διὰ τοῦ Κυρίου in ſequentibus mox dicitur? nonnihil enim hìc, ut nunc omittam cætera, difficultatis video. Duas quidem certè Scriptura Legi tribuit prærogativas; quòd à Deo nempe ſit pronunciata, & quòd Dei digito ſit ſcripta. Quis enim Exodi 19. 9. promiſiſſe neſcit Deum, *in denſitate nubis, ut cum Moſe, audiente populo, loquatur, ſe venturum.* Adde, quòd, cùm de Lege agitur, omnia quæ ſequuntur verba Deus ipſe dicitur locutus; *Et locutus eſt Deus omnia verba iſta, dicens*, &c. De quo ità Aben-Ezra, דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ותחלתם אנכי יהוה וסופם כל אשר לרעך, *Notandum eſt, Decem præcepta, ità ut capite hoc deſcribuntur, omnia protuliſſe Dominum: quemadmodum ſcriptum eſt*, ET LOCUTUS EST DEUS OMNIA VERBA ISTA, DICENS, &c. *Quorum principium eſt*, EGO DOMINUS; *finis autem*, NEC OMNIA QUÆ PROXIMI SUNT TUI. additque, *Etiam Moſen, cùm ſecundò decem præceptorum*, ſeu *verborum*, ut loquuntur illi, *meminit, dixiſſe*,

VERBA ISTA CUM OMNI CŒTU VESTRO LOCUTUS EST DOMINUS. deinde, *quemadmodum perſcripta Dei digito in tabulis fuere, ità ſine ulla diminutione aut additione, illo capite à Deo prolata ac expreſſa eſſe.* Nec alii abeunt Theologi, cùm ex eo, Deum verbo, & προφορικῷ quidem, voluntatem expreſſiſſe ſuam, quæ à Moſe Dei populo deinde tradita eſt, concludunt. Eodémque modo, poſt prolata iſta, ſemper, nè quis dubitet, locutus dicitur Deus. Adde, quòd & λαληθεὶς δι' ἀγγέλων, non ἀγγέλου, dicitur; nè intelligatur Angelus qui excellenter aliàs ſic dicitur. Adde, quòd non Evangelio Lex tantùm, ſed & διὰ τοῦ Κυρίου λαληθέντι opponitur: qui eſt ipſe magni, de quo mox, conſilii Angelus. Quòd ſi autem, δι' ἀγγέλου, de eodem dictum eſſet, quis jam oppoſitioni locus eſſet? Neque enim ignorare poſſum, Legem per hunc Angelum pronunciatam eſſe, exiſtimaſſe quoſdam. Sed nec Arabem interpretem ac Syrum, cùm à Protomartyre in Actis dicitur, Οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, pro eo, τοῦ ἀγγέλου, legiſſe; ut ad eum de quo diximus referrent: fortè & quòd eodem capite ab eodem, ἐν ἀγγέλου χειρὶ, *quem in rubo viderat, miſſus Moſes* dicitur. Nè de Chryſoſtomo jam dicam: qui ad eundem locum, Πῶς ἄγγελοι νόμον ἐφθέγγοντο διατάττοντες; ἀλλὰ διαταχθέντα νόμον λέγει, τὸν ἐγχειρισθέντα αὐτῷ δι' ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ, *Ubi* inquit, *ordinata*, ſeu *diſpoſita, ab Angelis Lex dicitur? Ordinatam verò Legem, cùm dixit, ab Angelo qui in rubo ei viſus traditam, intelligit.* Hìc autem tale nihil. Lex per Angelos pronunciata, Evangelio opponitur; quod pronunciatum, aut pronunciari cœptum, mox à Chriſto dicitur. Jam verò ut & Angelos tanquam miniſtros ſatellitéſq; in promulgatione Legis adfuiſſe concedamus (quippe cùm ingenti majeſtate ſtipatus ibi Deus fumum, ignem, fulgura, procellas, buccinas quoque adhiberet, mirum minimè, ad partes quoque ſuas, Angelos, Divinæ Majeſtatis ſtipatores conveniſſe ac ſatellites) etiámne ex eo, pronunciatam ab Angelis fuiſſe Legem, ſequitur? Ut omittam, quomodo Actor. 7. 53. *accepta Lex* εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, ad Galatas 3. 19. διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ὁ νόμος dicatur, hactenus non ſatìs, nè inter antiquos quidem, convenire: quod nec ignorare poſſunt qui cum cura in eorum ſcriptis verſati ſunt; quemadmodum poſteriore loco ἀγγέλους, ἱερέας, *ſacerdotes*, interpretari Chryſoſtomum. Nè dicam, quòd διαταγὰς ad apparitiones alii, alii ad diverſa quæ apparuerunt ſigna, cùm Lex data, referant: Alii, quod nolim, ideo διαταγὰς interveniſſe ἀγγέλων ut Angelicam in terris vitam agant homines: inter quos è Græcis quidam. Quanquam nè eodem quidem modo etiam recentiores ſentiunt. ut in labyrintho verſari te dicas. Ego, ut quod ſentio hìc dicam, potuiſſe quidem fieri exiſtimo, ut nihil aliud præter notionem vocis, quâ hactenus de Angelis uſus eſt, hoc loco mutaverit Apoſtolus: quod nec ſemel factum alibi, nec venuſtate caret. Nemo autem dubitat, quin & ἄγγελοι miniſtri nonnunquam dicantur ac ſervi; qui עברים Hebræis: ut cùm Eſaiæ 37. 24. Ὅτι δι' ἀγγέλων ὠνείδισας Κύριον, dicitur: ubi ביר עבריך, *per miniſtrorum tuorum manum*, legitur: Quod & Angeli ſunt Domino. Etiam Prophetas Legíſque interpretes ἀγγέλους dici quis neſcit? Et ſanè ſimplex expoſitio hæc eſſet, δι' ἀγγέλων, ἀντὶ τοῦ, διὰ προφητῶν, hìc dici: cùm præſertim ſequatur, καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν, *omniſque tranſgreſſio & inobedientia juſtam mercedis retributionem retulit.* quam multò antè & Prophetæ nunciarunt: Quos ſeveriſſimè tranſgreſſiones Judæorum caſtigaſſe ac contumaciam, ſed & ſummas, quæ mox evenerunt, calamitates prædixiſſe conſtat: quibus משא talis prophetia dicitur: quò & inclinare Eraſmus videtur. Si cui minùs interim id placeat, quòd de Angelis propriè ſic dictis egit hactenus, de quibus & porrò agit, minimè aliena nobis Græcorum videbatur opinio; qui, λόγον λαληθέντα δι' ἀγγέλων, de iis in Fœdere veteri Angelorum apparitionibus intelligunt quibus Dominus vel delinquentes caſtigat vel exitium ac pœnam prædicit: ut cùm perfidiam populi Jud. 2. 1. ad Bochim, quòd cum idololatris fœdus feciſſent, caſtigat Angelus; quem prophetam tamen fuiſſe quidam volunt: ut cùm Gen. 19. exitium Sodomorum Angeli prædicunt. Ac ſi dicat, *Si igitur quæ in antiquo Fœdere Angeli dixerunt eveniſſe conſtat, omniſque mercedem ſuam retulit impietas, quomodo effugiemus nos ſi ſalutare reſpuamus verbum quod omnium primò*

ipſe

ipſe Dei prædicavit Filius? Atque ità quis ſit ὁ λαληθεὶς δι᾽ ἀγγέλων λόγος, planum
eſſet. Sequitur, Διεμαρτύρατο δέ πού τις, λέγων, Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ; v. 6.
Ubi minimè prætermittendum, quoſdam, Διεμαρτύρατο δέ που λέγων, ut videtur, legiſſe:
ut cùm אמר pro נאמר, de quo multa jam ſuprà & alibi, in citatione contextûs dicitur. Sedulius; *Teſtatus eſt autem in quodam loco Spiritus Sanctus per Prophetam.* quod
omnino non diſplicet; niſi ſi memoriæ hoc dedit, aut difficultatem evadere ſic voluit.
Non aliter certè Syrus: qui, אלא איך דמסהד כתבא, *Sed ſicut teſtatur Scriptura.* qui & ſuppleſſe ellipſin videtur. Si autem, ut vulgarem (quod libentiſſimè à nobis
fit) tueamur lectionem, aliquid dicendum ſit, quid ſi τὶς, ille cujus facta hactenus eſt
mentio? hactenus autem meminit Davidis: cujus nè repeteretur nomen toties, quod
faciendum videbatur, quid ſi τὶς pro ὁ δεῖνα poſuit? Quod ut honoris, ità tædii nonnunquam fit vitandi causâ, ut τὸ פלוני ſic exprimatur: Exempli causâ, ab Oſea ſæpius cùm dictum eſſet, gentem Dei, quamvìs adulteriis fœdatam, tamen conjugem illius
fore, ibi, *Et dicas*, ait Kimchius, *Ego ſum uxor* פלוני: qui eſt ille cujus toties ab eo
facta fuerat jam mentio; Deus nempe: ubi & rectè, Ἐγὼ γυνή τινος, dicas; quod, τοῦ
δεῖνα, eſſet: ut ſic non ἀόριστον ſed relativum ſit. B. Hieronymus ad Malachiam, *Dicente Abrahamo ad quendam divitem purpuratum*, Habent Mosen et Prophetas.
Innuere enim videtur, quemadmodum Lazaro certum tribuitur nomen (quem nonnulli nomine hoc revera dictum volunt) ità diviti, ſed quod non exprimitur, fuiſſe.
Sequitur, Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ᾽ ἀγγέλους. Quantum autem in hoc loco, à v. 7.
renatis primùm literis, difficultatis partim eruditi moverint, partim inter ſe certarint,
cùm ex aliis, tum ex iis quæ à Fabro Stapulenſi & Eraſmo diſputantur, ſatìs patet; cui
Faber quinquaginta ſeptem difficultates objecit: Cùm hìc quidem ſatìs manifeſtè, ut Propheta, ità ſe expreſſerit Apoſtolus: qui loco ejus commodè imprimis uſus, nullam, meo
quidem animo, cur univerſus (de quo & ſuprà egimus) è quo hæc adducuntur Pſalmus mirificis, etiam à veteribus, allegoriis diſcerperetur, occaſionem dedit. Nam quòd
ex antiquis nonnulli (de quibus & antè) verba illa, *Quid eſt homo, quòd memor ejus eſt?
aut filius hominis, quòd viſites eum?* quibus ſtatim ſubjungitur, *Feciſti eum paulò minorem
Angelis*, de Filio Dei interpretantur, cur interpretationem eorum à ſe potiùs quàm à Regio Propheta petebant? qui cùm Pſalmo 144. 3. dixiſſet, *Jehova, quid eſt homo, & agnoſcis eum? filius hominis, quòd cogites de eo?* nè quis quid voluerit, nè quis quem hominem intelligat, dubitare ullo modo poſſit, ipſe addit, *Homo vanitati ſimilis eſt: dies ejus
ſunt ut umbra tranſiens.* Ad quem locum B. Auguſtinus, *Quid eſt homo, quòd innotuiſti
ei? aut filius hominis, quoniam æſtimas eum? Quem? Homo vanitati ſimilis factus eſt. Cui
vanitati? Temporibus prætertabentibus & præterfluentibus.* Non dixit, *Quem? Filium Dei,
ſed hominem: qui per ſe vanitas.* quod, σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος, eleganter Thebanus poeta
dixit. Quid ergò aliud octavo dixit Pſalmo? *Quid eſt homo?* hoc eſt, Mera vanitas eſt
homo. *Quid eſt filius hominis?* Vanitas ac umbra quæ tranſit.: *& tamen meminiſti ejus.*
niſi ipſius interpretationem autoris reſpuamus. Sequitur, *Paulò minorem Angelis feciſti
eum.* Quod erit, ſi eos ſequimur qui de Dei Filio accipiendum id ibi volunt, *Quid eſt
homo?* Homo per ſe nihil eſt. *Quid eſt filius hominis?* Umbra & nihil. *& tamen Jeſum
Chriſtum* (hic enim hominis eſt filius) *minorem paulò Angelis feciſti.* Ut eorum ex antiquitate omittamus ſententiam qui hoc ipſum, *Quid eſt filius hominis?* de Dei Filio interpretantur: Inter quos B. Ambroſius: qui illud, *Quid eſt homo?* (de quo & ſuprà, ni
fallor) cum deſpectu pronunciandum; ad alterum autem, illud nempe, *Quid eſt filius
hominis?* aſſurgendum ait, quòd Servator deſignetur. Ut nunc alios omittam: Cùm de
eo nè Apoſtolus quidem (quod candidè fatentur eruditi) verſu ſexto, ubi iiſdem tamen verbis eodémque loco utitur, locutus ſit: qui uſque ad illa (quæ Chriſto, quod
nonnulli viderunt, parùm conveniunt,) Πρόβατα καὶ βόας ἁπάσας, &c. *Oves boveſque
omnes, ſed & pecora campi, pedibus ejus ſubjeciſti*, ad verbum, prout hodie conceptus legitur ab Helleniſtis locus, eodémque ſenſu, contextum adduxit. Ubi nulla ſanè, ſive ipſum legas Prophetam ſive Apoſtolum, meo quidem animo, difficultas:

Quæ

Quæ in verſu nono omnis; ubi applicatur nempe quod præceſſit; ubi quod de homine priùs cum Propheta Apoſtolus jam dixit, de Servatore dici volunt: unde ſumma hic nec una, quod interpretes fatentur, vel movetur vel occurrit difficultas. Quas, ſiquidem Exercitationes ſcribimus, hoc eſt, proficiendi causâ ſcribimus, priuſquam ſententiam exponimus noſtram, ſemel nec obiter hîc videamus: eò quidem diligentiùs quòd omne opinionis ſuæ præſidium in hoc loco habuerit Neſtorius; ejúſque causâ, & eodem quidem, ut nunc diſtinguimus, verſu, etiam alium qui ibidem quoque legitur locum (de quo & acturi mox ſumus) liberrimè interpolarit ac corruperit: qui & ipſe in plurimos mox codices irrepſit. Quod ignorare nec poſſunt nec debent qui antiquitati Chriſtianæ operam dederunt: quales nos lectores poſcimus, optamus. Pergamus igitur. Prophetam de prærogativa hominis ac dignitate propriè verba ea, Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους, uſurpâſſe, ſatis Apoſtolus probavit: quæ nec aliter eruditi plerique interpretes, qui ad eum vel commentati ſunt vel paraphraſi exactâ illuſtrarunt locum, interpretati ſunt: Exceptis iis qui, cùm de hoc cogitarent, quod conceperant de eo, ad interpretationem Prophetæ ut conferrent, ſuâ intereſſe & Apoſtoli exiſtimarunt: Inter quos B. Hieronymus (ſeu quicunque is eſt cujus Commentarii hoc nomine in Pſalmos leguntur) cùm ibi illud de quo nunc agimus interpretatur, *Minuiſti* (ſive, ut ibi legitur, *Minoraſti*) *eum paulò minùs ab Angelis*; inter alia, *Hunc*, inquit, *locum Apoſtolus in Epiſtola ad Hebræos ſuper Chriſto interpretatur:* Ex qua hypotheſi,

Tanquam liber equus campóque potitus aperto,

totum ſe, ut omnia eódem trahat, liberrimè effundit. Illa igitur, *Quoniam elata eſt magnificentia tua ſuper cœlos*, quaſi de creatione & hac magnificentia nè quidem cogitandum eſſet, ad reſurrectionem refert: Idem qui ibidem, COELUM *Scripturas dici Sanctas*, ait, *quæ per* DIGITUM DEI, *hoc eſt, per Spiritum Sanctum, ſunt prolatæ.* idem qui LUNAM ET STELLAS, *Eccleſiam, vel Doctores ejus*; idem qui OVES ET BOVES, *animas Sanctas, fructum juſtitiæ operantes*; PECORA CAMPI, *inferioris meriti homines*; VOLUCRES COELI, *eos qui per nimiam curioſitatem non contemplantes cœleſtia, inter hujus ſeculi fructus putant eſſe vitam æternam*, interpretatur. Ad eum denique locum, GLORIA ET HONORE CORONASTI EUM, *Gloria*, inquit, *cùm in ejus deſcenſu inferi claruerunt*; *Honore, cùm vicit mortem*; *Coronâ, cùm, circundatus ſanctorum choro, triumphans rediit ex inferno.* Ut de alio non dicam, qui illa, *Quid eſt homo, quòd memineris illius?* ad humanam Chriſti naturam ità refert, ac ſi dicatur, *Quid tanti eſt humanitas illa à Deo Verbo aſſumta?* (quaſi res exigua humanitas, & à Deo aſſumta quidem, eſſet; aut nullius vel exigui momenti illud eſſet de quo hoc ipſo capite Apoſtolus, *Non enim Angelos ſed ſemen Abrahæ aſſumſit.*) tum autem illud, *quòd memor es illius*, illo confirmari loco, *Hic eſt Filius meus dilectus.* Quas ut delicias quorundam eſſe miror, ità mihi, nè in fumum eâ ratione venerabilis Sacrarum literarum abeat majeſtas, ſemper cavendum videtur. Jam qui etiam priora, *Quid eſt homo, quòd memineris illius?* ad Dominum referunt, cur ſaltem, voce אנוש Prophetam ibi uſum, non cogitabant? quâ non *calamitas* modò & *miſeria* hominis, ſed & *vilitas* quædam notatur. Unde & אנש: quo de inſanabili aut deſperata vitioſitate Propheta Jeremias uſus eſt; ut cùm dicitur cap. 17. v. 9. עקב הלב מכל ואנש הוא מי ירענו, *Fraudulentum eſt cor hominis præ omnibus & perverſum: quis cognoſcet illud?* ubi Helleniſtæ, Βαθεῖα ἡ καρδία παρὰ πάντα, καὶ ἄνθρωπός ἐστι· καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; ut אנש, hoc eſt, miſer, ac talis intelligatur homo qualis qui אנוש vulgò dicitur; idem nempe qui contractè אבו, quod eſt, ארם בשר ורם, *homo, caro, & ſanguis*, à Magiſtris dicitur: Contrà quàm in eo, *Ego autem vermis ſum, non homo:* ubi non אנוש ſed איש dicitur; quod גבר, *vir fortis*, aut, *non debilis*, interpretatur Chaldæus. Quemadmodum contrà eâ de qua agimus nunc voce utuntur Magiſtri: qui, מקות אנוש רמה, *exſpectatio hominis vermes*, dicunt. Quod nè tum quidem cùm jam verè fuit mortuus, in Chriſti corpore, de quo hîc agi quidam voluerunt olim, locum habuit; cujus (quod in Actis ex Propheta repetitur non ſemel) caro corruptionem non vidit: De qua, *Carnem*, inquit antiquus

Doctor,

Doctor, *ſine peccato non debuit vitiare corruptio.* Jam verò, ut quod additur, *quid eſt filius hominis?* de Servatore ſed homine, cum antiquis quibuſdam (inter quos & B. Hieronymus) accipiatur, quomodo, cùm in ſequentibus de prærogativis, ſive hominis, ſive filii hominis (hoc eſt Chriſti, ut illi volunt) agitur, deinde additur, *paulò inferiorem Angelis feciſti eum.?* ut ſic, quod ex hoc loco infertur, mortem tulerit ac perpeſſus ſit; in qua ſive *paulò*, ſive *paulùm*, hoc eſt, *ad tempus*, minor Angelis fuerit. Cætera ut omittamus, quis negare poteſt, quod hic ſolicitè jam alii notarunt, ipſum hoc, Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους, non de Chriſto, ſed de homine, ut à Propheta, ità ab Apoſtolo hoc ipſo capite uſurpari? De quo autem homine ibi agat ſi quæras, ipſe de humano genere agi reſpondebit: cui cùm maxima tribuerit hìc Deus, nondum tamen omnia ſubjecit. In quo autem tribuet quæ nondum dedit? In Chriſto: De quo idem tamen quod de homine jam dictum eſt, hìc dicitur; *ipſum*, nempe, *Angelis paulò inferiorem eſſe factum:* eundem quem, morte obitâ, in ſummum honoris gloriæque gradum eſſe evectum ait. Quod ut tueantur, omne, ut mox dicemus, præſidium in βραχύ τι nonnulli ponunt: quaſi hoc ad tempus quo mortuus fuit referendum eſſet; aut Propheta, cujus loco optimè & ex fide uſus eſt Apoſtolus, cùm de generis humani prærogativis loquitur, illud βραχύ τι ad tempus reſtringat, aut *ad tempus Angelis minorem eſſe factum* dicat *hominem.* Quare ἀκολουθίαν loci ac mentem videamus: *Scriptum autem alibi eſt*, inquit, *Quid eſt homo, quòd memineris illius? aut filius hominis, ut eum viſites? Tantis effeciſti eum beneficiis, tot in eum prærogativas contuliſti, ut paulò inferior Angelis à te ſit factus. Gloriâ & honore coronaſti eum: Sed & manuum tuarum operibus præfeciſti eum. Pedibus ejus ſubjeciſti omnia. In eo enim quòd ſubjecit ei omnia, nihil quod non ſubjectum ſit prætermiſit. Nunc autem nondum ei omnia ſubjecta videmus.* Hæc quidem quomodo cohæreant, nemo eſt qui non intelligat. Sequitur, *Jeſum verò illum, qui paulò minor factus fuit Angelis, propter mortis paſſionem, gloriâ & honore coronatum cernimus.* Nè jam dicam, verba illa, διὰ τὸ πάθημα θανάτου, rectiùs ad ſequentia referri: imò, ſi Chryſoſtomo hìc fidem aliiſque habemus, referenda eſſe; qui, Δείκνυσιν ὅτι δόξα καὶ τιμὴ ὁ σταυρός ἐστι, *Honorem gloriámque crucem eſſe ait.* Theophylactus, Καὶ τὸ δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανῶσθαι διὰ τὰ πάθη, ἐκείνῳ μᾶλλον ἁρμόζει ἢ ἡμῖν, *Quòd gloriâ ac honore coronatus propter ea quæ paſſus eſt dicitur, magis illi convenit quàm nobis.* Nec aliter Syrus: Ut & Haymo; qui, *ſed quia ille obediens tibi exſtitit uſque ad mortem, gloriâ & honore coronaſti eum.* Neque aliter eruditi alii commentatores ac Theologi, qui, *Tantundem valet ac ſi dictum eſſet, Chriſtum, obitâ morte, ad hanc gloriam quam adeptus eſt fuiſſe evectum.* ut ſic non ἠλαττωμένος διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, quomodo nonnulli diſtinguunt, ſed δόξῃ καὶ τιμῇ διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου ἐστεφανωμένος, dicatur; ut, dico, non *propter mortis paſſionem Angelis factus minor*, ſed *propter mortis paſſionem gloriâ & honore coronatus*, dicatur: quomodo ad Philippenſes locutus ipſe autor, cùm dixit cap. 2. v. 8, 9. *factus obediens ad mortem uſque, mortem autem crucis. Propterea etiam altiſſimè evexit eum Deus*, Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε. quem locum commodè hic adduxit Haymo. Mirum autem quàm ſe hìc exerceant antiqui. Fulgentius, poſtquam *in blaſphemiæ barathrum devolvi eos* dixit *qui Divinitatem Chriſti paſſionibus ſubjicientes humanis, Dominum Angelorum conantur in ſubſtantia quam habet à Patre, inferiorem Angelis demonſtrare*, lib. ad Traſimundum 3. (*Deus enim*, ut ibidem loquitur, *in carne paſſus, non eſt carni compaſſus: quia Deus paſſionem in carne ſenſit, cum carne non ſenſit.* Item, *Paſſus Deus in homine, quia una eſt Dei hominiſq; perſona: non eſt compaſſus Deus homini, quia in uno Chriſto non eſt confuſa Dei hominiſque ſubſtantia.*) tandem ità locum hunc adducit; *Eum autem qui modicò quàm Angeli minoratus eſt, videmus Jeſum, propter paſſionem mortis gloriâ & honore coronatum, ut ſine Deo pro omnibus guſtaret mortem*, quaſi χωρὶς Θεοῦ, quod Neſtoriani volebant, Apoſtolus ſcripſiſſet: quod & aliis impoſuit, imò in orthodoxorum (de quo mox plura) codices irrepſit. Ac deinde, *Non autem hic Chriſtum diviſit Apoſtolus, ſed oſtendit, in uno Chriſto quæ*

ſubſtantia paſſibilis & mortalis fuerit, quæ autem impaſſibilis immortaliſq; permanſerit. Sine Deo igitur homo ille guſtavit mortem, quantum ad conditionem attinet carnis; non autem ſine Deo, quantum ad ſuſceptionem pertinet Deitatis. Venerabilis Beda, *Denique propter quid dictum ſit,* MINORASTI EUM MODICÒ MINÙS QUÀM ANGELOS, *aperuit Scriptura, ubi legitur,* EUM AUTEM MODICÒ MINÙS QUÀM ANGELOS MINORATUM VIDEMUS JESUM PROPTER PASSIONEM MORTIS. *Non ergò propter naturam hominis, ſed propter paſſionem mortis.* qui diſtinxiſſe aliter videtur. Cæterùm maxima in eo, ut jam dixi, difficultas, quòd hæc ipſa quæ de ſumma hominis prærogativa Deique in eum beneficiis tum à Propheta (quod fatentur eruditi) tum ab Apoſtolo non multò antè uſurpata ſunt, de ſumma nunc humiliatione Chriſti, eo ipſo loco quo adhuc de hominis, & quidem quam in Chriſto majorem habiturus eſt, prærogativa agitur, uſurpet: in quo nè recentior interpres quidem, ut dicturi pluribus mox ſumus, ſatisfecit ſibi. Quod & nonnullis perſuaſit, ut eodem modo de hoc judicarent loco quo de illo 1. ad Cor. 15. 27. Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, eruditiſſimi ætatis noſtræ judicarunt; verba nempe tantùm alluſiſſe, atque ad rem de qua nunc agitur accommodaſſe. Quemadmodum ad ſeptimum hujus capitis verſiculum, *Nihil,* inquit celeberrimus interpres, *hîc incommodi, ſi alluſiones in verbis quærat ad ornandam præſentem cauſam: quemadmodum Paulus, cùm Rom. 10. 6. teſtimonium citat ex Moſe,* QUIS ASSCENDET IN CŒLUM? &c. *ſtatim non interpretationem, ſed exornationem attexit de cælo & inferis.* ac deinde pergit; *Mens Davidis hæc eſt, Domine, eò dignitatis extuliſti hominem, ut parùm diſtet à Divino vel Angelico honore; quandoquidem præfectus eſt toti mundo. Hunc ſenſum noluit evertere Apoſtolus, neque aliò deflectere: ſed tantùm in Chriſto conſiderare jubet diminutionem quæ ad exiguum tempus apparuit, deinde gloriam quâ in perpetuum coronatus eſt. idque fecit, alludens magis ad verba quàm exprimens quod intellexerat David.* rem ipſam, qualis extitit in Chriſti perſona magis, quàm germanam verbórum expoſitionem, ut jam dixi. Ubi enim, cùm de Chriſti præſertim agitur perſona, ità loquitur Scriptura, ut βραχύ τι (quod eſt קְלִיל, ſive *paululùm,* Chaldæo) infra Angelos vel factum vel fuiſſe dicat? nedum ut autor noſter; cujus hîc intererat, ut, quod tot argumentis, tot jam è Scriptura hactenus probarat locis, Chriſtum ſupra Angelos longiſſimè, nec uno modo eſſe; eundem infra eos eſſe, & quidem in concluſione loci ejus in quo aliter hæc uſurpaverat, inferret. Et quis dubitat, ut dixi, quin cum ſumma veneratione tum de perſona Chriſti, tum, propter unionem, de hac quoque quam aſſumſerat natura, loqui ſoleat Scriptura? de qua aliter nè ipſi quidem Angeli in ea loquuntur: Ut cùm ille qui ſtupendum Incarnationis nunciat arcanum, Virginem non carnem quam aſſumſit Dei Filius, ſed Filium Altiſſimi, diſertè concepturam, ait: unde & ipſa, quæ non Deitatem, Deum tamen hominémque enixa eſt, Θεοτόκος, contra Neſtorium, qui impudenter hîc graſſatus fuit, dicta eſt; ut qui ſolum hominem ac ſeparatum, paſſum mortuúmque exiſtimaret. Neque aliter in Fœdere Antiquo. Argumento ſit operimentum illud Cherubinis undique refertum ac Sanctuario oppanſum, quod ſic carnem ejus, de quo agitur, Divinitatis quaſi velum ac operimentum, cui ipſi Angeli inſerviant, ſignificaſſe volunt: Quam ſupremus maximúſque Pontifex in morte hac quæ vitæ noſtræ, & æternæ quidem, fons eſt, pro nobis obtulit: cujus vim verè ineffabilem oblatæ olim pro peccatis tot notabant victimæ. Et an aliter locutus vel imprimis noſter, de quo aginus nunc, autor, cùm reſpectu unionis de eodem dixit, Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ? *Cùmque iterum introducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, Et adorent eum omnes Angeli Dei.* eum ſcilicet qui *paulùm,* vel *ad tempus, minor fuit Angelis.* Et an non hic ille *in quo omnis plenitudo Deitatis habitaſſe corporaliter* dicitur? qui *vivere, & tamen mortuus fuiſſe,* dicitur? ὃς ἐγένετο νεκρὸς, καὶ ἔζησεν, ut Apocalypſeos autor loquitur? An non ille qui & de ſe ipſe, *mortuum ſe, & in ſecula victurum,* dixit? idem qui mortuus, ut ſemper viveret; qui mortuus, ut ſemper viveremus;

veremus: qui in morte Princeps tamen vitæ manſit (unde & Judæi *interemiſſe vitæ Principem* dicuntur) : qui ut verè, ità morte tali obiit ac tantâ, cujus vis, poteſtas preciúmque quicquid poſſunt Angeli aut habent longè exceſſit; nedum ut infra Angelos hâc parte aut eo tempore ponatur, quo autorem mortis, imperium regnúmque ejus, carnis quidem ſanguiníſque particeps, ut loquitur Apoſtolus, ſed tamen Dei Filius, deſtruxit. Quod cùm Patrum quoque prudentiſſimi viderent, quoties de incarnatione Domini (ſive ἐνανθρώπησιν, ſive ἐνσωμάτωσιν, ſive οἰκονομίαν dicas), de paſſione autem vel imprimis, morte ac ſepultura agunt, unicè id agunt ut κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο, ſive κατ' ἀντίδοσιν, loquantur: ut naturæ ſic alterius cum altera, Divinæ autem vel imprimis cum humana, proprietas communicetur. Quo nihil iis uſitatius, nihil, in Homiliis præſertim, auditorum auribus acceptum magis tum gratúmque fuit; ut pro myrotheciis hæc eſſent. Jacentem enim animum imprimis ea excitant ac movent: ſive ea quæ naturæ utriuſque ponantur pariter ac opponantur, quale ſuaviſsimum illud,

Fœno jacere pertulit,
Præſepe non abhorruit,
Parvóque lacte paſtus eſt,
Per quem nec ales eſurit.

ſive quod Divinæ proprium, de quo nunc agimus, tribuitur perſonæ; quia *unigenitus, qui caro factus eſt*, ut eleganter Agobardus Lugdunenſis loquitur Epiſcopus, ſimul *verus Deus, verus homo, unus Deus. Et licèt aliud ſit caro aliud Divinitas, non tamen ipſe eſt alius in carne alius in Divinitate, ſed utrâque unus Chriſtus, Deus homo.* Exſtat inter cæteras edita nuper Epiphanii in ſepulturam Domini, quæ & θεόσωμος ab eo dicitur, tota quanta eſt aſperſa floſculis iiſdem Homilia: Ubi initio ſtatim, Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ ὕπνωσε, καὶ τοὺς ἀπ' αἰῶνος ὑπνοῦντας ἀνέστησεν· ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ τέθνηκε, καὶ ὁ ᾅδης ἐτρόμαξε, *Deus in carne dormiit, omnéſque qui ab omni ævo dormierant excitavit; Deus in carne obiit, & tremuit infernus*, ſimiliáque habes: Ubi & ejuſdem corpus, φύσις σαρκὸς Θεοῦ τοῦ ὑπὲρ φύσιν, *natura corporis Dei, qui ſupra naturam*, dicitur: Ubi, Πῶς ἡ ζωὴ θανάτου ἐγεύσατο; πῶς ὁ ἀχώρητος ἐν τάφῳ χωρεῖται; πῶς οἰκεῖ ἐν τῷ μνημείῳ ὁ μὴ λείπων τὸν κόλπον τὸν πατρικόν; πῶς σπηλαίου πύλην εἰσέρχεται ὁ τὰς πύλας τοῦ παραδείσου ἀνοίξας; *Quomodo mortem Vita guſtavit? quomodo qui comprehendi nequit, ſepulcro continetur? quomodo ſepulcrum habitat qui Paternum ſinum non deſerit? quomodo januam ingreditur ſpeluncæ qui paradiſi aperuit fores?* ut ſi, *paſſum eſſe Deum*, dicas. *quia Divinitas quæ erat in dolente*, ut antiquus loquitur Doctor, *non erat in dolore.* Quemadmodum cùm idem, Joſephum, impetrato ejus corpore, τὸν πάντα τρέφοντα, καὶ πάντα δεσπόζοντα, *eum qui omnia aleret, omniúmque eſſet Dominus*, accepiſſe: Sed & *creatorem omnium, ipſámque abyſſum*, πᾶσαν denique (ut ibi loquitur) τὴν σύνθετον τοῦ Κυρίου ὑπόστασιν, *totam compoſitam Domini hypoſtaſin* (quam τὴν καθ' ἕνωσιν ὑπόστασιν, Adverſus Neſtorium Epheſina dixit Synodus) καὶ τὴν διπλῆν οὐσίαν, *etiam utramque accepiſſe à Pilato ſubſtantiam, ideóque & divitem fuiſſe*, ibidem ait. De Angelis autem in eo Servatoris ſtatu idem quomodo loquitur? Ὅτι ὃν τὰ Χερουβὶμ τρέμουσι, τοῦτον ἐπὶ τῶν ὤμων Ἰωσὴφ καὶ Νικόδημος φέρουσι, *Hunc quem Cherubim tremunt, in humeris Joſephus & Nicodemus ferunt.* Addit, Οὐκοῦν συνέδραμε πᾶς καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων θεόδημος χορὸς· καὶ προφθάνει Χερουβὶμ, καὶ συντρέχει Σεραφὶμ, καὶ συμβαστάζουσι Θρόνοι, *Concurrit ergò omnis cœleſtis Angelorum populus: antevertunt Cherubim, concurrunt Seraphim, portántque ſimul Throni.* Quem? Mortuum videlicet, & quidem verè mortuum; ſimúlq; eum qui & victor mortis pariter & triumphator eſſet. Quòd verum eſſe illud magni Auguſtini crederent, *Sicut unus homo eſt anima rationalis & caro, ſic & unus Chriſtus eſt Verbum & homo.* unde τὸν Λόγον, qui eam aſſumſit, ità aſſumſiſſe eam quam aſſumſit naturam, ut hanc propriam in ſecula efficeret ac ſuam: ideóq; non, quemadmodum humanitatis partes, corpus ab anima, ità ab humanitate aut in morte aut ſepulcro ſeparari

potuiſſe alteram naturam. Exſpecto interim, ut nihil tam abjectum eſſe dicant quidam quod de calamitate ejus non dicatur; ut cùm *vermu*, cùm *vir dolorum*, dicitur Prophetis: addant &, לא תאר לו ולא הדר ולא מראה, *non forma, neque decor ei, neque aſpectus*, imò, *avertiſſe ab eo vultum homines*, ibidem dici: Quæ abjectiora quàm ſi infra Angelos ponatur. Quaſi non id potiùs videndum, an de eo hîc agatur; tum, an eo de quo agitur hîc Pſalmo ac loco id dicatur; denique, an idem cum Davide vel Apoſtolus hîc dicat, vel eodem modo quo hoc ipſo loco paulò ante uſus eſt nunc hîc utatur, neque eundem aliter interpretetur: De quibus cogitandum hîc, non ſine cauſa, nec ſemel, monent eruditi. Et ut cætera nunc omittamus, quid ut *infra Angelos fuiſſe* hîc diceretur opus erat, qui hoc ipſo loco *propter mortis paſſionem* (de quo antè egimus) *honore ac gloriâ fuiſſe coronatus* dicitur? Quia aliter locus à quibuſdam diſtinguitur nunc, dicent. Quaſi idem dici poſſit, ſi cum aliis, nec paucis, ut oportet, diſtinguatur: ut non, *propter mortis* (quod jam dixi) *paſſionem*, aut *perpeſſionem*, cum Recentiori, *Angelis minorem*, verùm propter hanc *honore ac gloriâ ſuiſſe coronatum*, dicas. Quod enim alii nonnulli, inter quos & Gloſſæ ordinariæ autor, *minorem Angelu paſſione mortis* dici notat, ab ambiguitate diſtinctionis eſt: Cùm ab altera nè recentior quidem abhorreat interpres; qui duo illa, *διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου*, ut & τὸ, *ἐστεφανωμένον*, optimè conjungi poſſe fatetur: Idem qui nuſquam plus difficultatis, quàm hoc loco, inveniſſe ſe, & quidem candidiſſimè, teſtatur; multùm diſſimilis quibuſdam, qui omnia ſe ſcire arbitrantur: Idem qui ad ſextum verſum, ubi dicitur, *Quid eſt homo*, inter cætera, *Ità enim hæc adfero, non ut aliquid novi excogitaſſe videar, ſed ut ſymbolum & ipſe conferam ad obſcuriſſimi loci interpretationem.* Idem qui ad verſum octavum (ubi adhuc Prophetæ continuantur verba) cùm dicitur, *Omnia pedibus ejus ſubjeciſti*, non ſine cauſa dixit, *videri vim Davidicis adferri verbis: ſubjici enim, Oves & boves.* (Quod & nobis viſum ſemper, ſi præſertim ad futurum referantur mundum, ubi ovibus ac bobus minimè futurus eſt locus.) Idem qui excuſat, quòd qui antè verbis illis dignitatem membrorum deſcribi dixerat, nunc iiſdem verbis humiliationem Capitis deſcribi dicat: ut ſi Propheta ſcilicet, cùm dixit eam eſſe hominis præſtantiam ut paulò minor Angelis ſit factus, ſimul dicat ità demiſſum atque oppreſſum Dei Filium fuiſſe ut minor Angelis ſit factus: neque enim quæ de voce Hebræa hic adfert, nodum ſolvunt. Idem qui, *primò de Prophetico hic agi munere, indè autem uſque ad ea verba, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, ad Regium venire munus, tandemque eodem verſu Sacerdotii dignitatem declarare*, ait. Videndum ergò, quod ſit illud munus Regium. Perſonale, niſi fallor, quod & *œconomicum* nonnulli dicunt; illud, inquam, quod θεάνθρωπος, non homo tantùm, adminiſtrat. Unde idem rectè *Chriſtum eo loco* notat, *neque ut Deum per ſe, neque ut hominem per ſe, ſed ut Deum & hominem conjunctim proponi.* Idem qui *hominem ità in ſe miſerum fuiſſe* notat, *ut tamen eſſet Deus.* Igitur & tum θεάνθρωπος, & tamen minor Angelis. Addit, *etiam in ſepulcro ſupra corruptionem fuiſſe, ut qui vi ſuâ mox reſurrecturus eſſet.* unde patet, ſalvâ unione mortuum. An autem hinc ſequatur, ideo & infra Angelos fuiſſe, cogitandum erat: cùm præſertim non de perſona tantùm agat, ſed & nuſquam, ſi vis argumenti expendatur, perſonam Domini mortiſque ejus efficaciam magìs extollat. Idem qui τὸ, *βραχύ τι*, in Prophetæ loco, qui מעט dixit, de tempore accepiſſe ſe fatetur, ut accommodari huic loco poſſit. Quaſi (quod & antè diximus) de tempore aut exiguo aut certo ibi ageret Propheta: Quanquam non ignorem, id, & quidem ex hoc loco, de quo nondum noſtram diximus ſententiam, ad octavum Pſalmum etiam notaſſe alios; ut ſic ad breviſſimum, quo ſcilicet humanam aſſumſit formam, aut in morte fuit Dominus, alluſiſſe tempus Propheta dicatur. In omnes enim partes, & factiones quaſi, itum eſt. Quâ interpretatione eò tandem eſt deventum, ut horariam neſcio quam nonnulli hîc excogitarent mortem: Inter quos Anſhelmus: qui ad hunc locum, *Minoratus eſt, & hoc ideo, ut guſtaret mortem; id eſt, horariam, & non longam:*

quaſi

quaſi aliquid guſtando tranſiret pro omnibus ad vitam prædeſtinatis. Sed & idem, de quo hactenus egimus, interpres, cum illud, *διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, propter mortis perpeſſionem,* in contextûs interpretatione eſſet, poſtea, *ut mori poſſet,* hoc ipſum exponit: *nè ſi,* ut ipſe loquitur, *per ipſam mortem, diceretur, capite diminutus videretur.* Quæ nec ſatisfeciſſe ſibi, & difficultatem vidiſſe loci, ſatìs teſtantur: tum neque ità ſatìs cum Propheta aut ſecum conſentire Apoſtolum, cùm de mortis vi ac fructu, non de imminutione ejus per mortem, agat: quam in Meſſia ſuo ità è Magiſtris extollunt quidam, ut כדי לפדות את האבות, *in redemtionem Patrum,* moriturum dicant. Illud quoq; cogitari velim, ad Hebræos hæc ſcripſiſſe Apoſtolum: qui (ut rectè hìc notant eruditi) quamvis amplexi Chriſtum eſſent, non tamen ſatis ſeriò, quòd ægrè à Moſe diſcederent, de eo ejúſque præſtantia, cogitabant. Quos ut fuiſſe Helleniſtas ponamus, non tamen ignorare potuerunt, quæ & quàm magnifica in Fœdere Antiquo Spiritibus his tribuantur; qui leonum, boum, equorum, aquilarum, exercituum, curruum denique igneorum formis deſcribuntur; qui *caſtra Dei,* qui *militia cœleſtis,* qui *Dii* ſive אלהים, etiam eo loco quò reſpexit Apoſtolus, dicuntur. Quibus ἄγραφα non pauca Magiſtri addidere. Ut cùm (nè alia, quæ poſteriores excogitarunt, commemorem) unâ quaſi voce, ſed contractâ, ארנמן, Urielem ſuum, Raphaelem, Gabrielem, Michaelem ac Nurielem denotant: quos Divinam majeſtatem, tanquam totidem ſigniferos, cùm in montem Sinai deſcenderet, circumſtitiſſe volunt. Quæ humanæ menti facilè allubeſcunt, eámque in diverſa rapiunt; & ità quidem ut non ſumma tantùm de iis concipiat, ſed & de Creatore ipſo vel minùs honorificè ſentiat, vel quod ei proprium eſt, honorem quoque ac cultum ejus, ſenſim cum iis communicet. Quem abuſum, ipſius tempore Apoſtoli, quorundam obrepſiſſe animis, cap. ad Coloſſenſes 2. v. 18. cùm περὶ ἀγγέλων θρησκείας agit, ipſe teſtatur; ubi, *Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ ἀγγέλων.* Nè jam dicam, quæ de demiſſione Chriſti, calamitatibus, paſſione, morte ac ſepultura leguntur, offendiculum nonnullis præbuiſſe; qui nec naturas ut oporret diſtinguerent, nec de unione earum ſatìs cogitarent. Quæ potiſſima videtur fuiſſe cauſa cur tam magnificè hâc Epiſtolâ ac ſplendidè ſupra omnes Angelorum ordines perſonam Chriſti efferret: adeò ut Novatianus ipſe, eo quem De Trinitate (ante ſchiſma & hæreſin, ut quidam exiſtimant) conſcripſit libro, ex hac potiſſimùm, ſupra Angelos & eſſe & longè quidem eſſe Dominum, oſtendat; qui inter cætera, *Si enim qui ſubjectus Chriſto Angelus, Deus promitur, multò magis & conſtantiùs Chriſtus, cui ſunt omnes Angeli ſubjecti.* Reſpexit enim locum qui hìc legitur, *In eo enim quòd omnia ſubjecit ei, nihil non ſubjectum ei omiſit.* qui libro eodem, meliorem, majorem, antiquiorem Angelis Chriſtum eſſe, ex eo capitis primi loco, *tantò præſtantior factus Angelis,* oſtendit. Quemadmodum & fusè de Melchiſedeco autor, capite præſertim ſeptimo, agit: quem verum Domini fuiſſe typum oſtendit: Cùm Meſſiam fuiſſe ipſum Magiſtri dicerent: inter quos Rabbi Moſes Hadarſan, qui, ומי הואו מלך צדיק ונושע מלך המשיח, *Et quis hic? hic eſt Rex juſtus & Salvator, Rex Meſſias.* Quemadmodum & admiratione digna de ſacrificio illius, pane ſcilicet & vino, ſive לחם ויין, quæ ceſſatura negant, ab iiſdem dicuntur. Atque hæ quas hactenus obiter diximus, præcipuæ quæ ad hunc locum, niſi fallor, vel moventur vel moveri poſſe videntur difficultates ſunt. Ego, qui, quid leviſſima nonnunquam in exprimendo aut mutando loci ſenſu diſtinctio poſſit, non ignoro, nè illud quidem, quantum nonnunquam in conciliandis aut interpretandis locis antiquiſſimi Patres illis tribuant, ignorare poſſum: multò minùs, quàm vulgò ac frequenter in antiquis hìc peccetur codicibus; adeò ut verba nonnunquam abſolutè diſtinguantur propè ſingula, nonnunquam ſine ulla diſtinctione confundantur plurima: quod ex iis quos ad manum habeo, nec unum, facilè probari poſſet. Qui nè illud quidem neſcio, autores ipſos, etiam qui manu ſuâ propriâ deſcriberent, parùm de diſtinctionibus ſolicitos fuiſſe: imò & hoc ipſum teſtari. Cujus rei fidem (nè plures hìc adducam) vel Anaſtaſius Sinaita, libro qui Ὁδηγὸς, *Viæ dux,* vulgò inſcribitur, hìc fecerit; qui diſertè lectorem ſuum monet, veniámque ab eo, etiam diſtinctionum,

petit: Ille igitur, ΠΑΡΑΚΑΛΟΥ͂ΜΕΝ ΔΕ`, inquit, ΚΑΙ` ΤΟΥ`Σ 'ΕΝΤΥΓΧΑ'ΝΟΝΤΑΣ ΤΗ͂Ι ΒΙ'ΒΛΩΙ 'ΕΚ ΠΑΝΤΟ`Σ ΤΡΟ'ΠΟΥ 'ΑΝΑΓΙΝΩ'ΣΚΕΙΝ ΚΑΙ` ΤΑ` ΚΑΤΑ` ΤΟΥ`Σ ΤΟ'ΠΟΥΣ ΠΑΡΑΚΕΙ'ΜΕΝΑ ΣΧΟ'ΛΙΑ. 'ΕΙ ΔΕ` ΚΑΙ`, ῾ΩΣ 'ΕΙΚΟ`Σ, ΚΑΙ` ΒΡΑΧΕ'Α ΤΙΝΑ` ΣΟ'ΛΟΙΚΑ ῎ΕΧΕΙ ῾Η ΒΙ'ΒΛΟΣ, ΣΥΓΓΝΩ'ΜΗΝ 'ΑΙΤΟΥ͂ΜΕΝ. ῾Ο ΓΑ`Ρ 'ΑΥΤΟΣΧΕΔΙ'ΩΣ 'ΕΚΤΙΘΕ'ΜΕΝΟΣ, ΠΟΛΛΑ'ΚΙΣ ῎ΕΧΩΝ ΤΟ`Ν ΝΟΥ͂Ν 'ΑΥΤΟΥ͂ 'ΕΝ ΤΟΙ͂Σ ΝΟΗ'ΜΑΣΙ, ΚΑΙ` ΣΠΕΥ'ΔΩΝ ΤΑΥ͂ΤΑ ΣΗΜΕΙΟΥ͂ΣΘΑΙ, ΠΕΡΙΦΡΟΝΕΙ͂ ΤΩ͂Ν ΣΟΛΟΙ'ΚΩΝ ΚΑΙ` ΤΗ͂Σ ΣΤΙ'ΞΕΩΣ, Ab iis autem qui lecturi librum hunc sunt, petimus, ut et ea quæ suo adducuntur loco scholia perlegant: sed et si nonnulla, ut verisimile est, solœca liber idem habeat, veniam petimus. Qui enim sine cura et ex tempore hæc scripsit, sæpe, dum in ipsis sensibus defixam habet mentem, eosq. ut oportet exprimere conatur, nec solœcorum nec distinctionum rationem habuit. Quomodo diſtinctio minuta graviſſimis difficultatibus, ut quidem arbitramur, occaſionem hic dedit: quod & planum erit ſi hoc modo ſine ulla literæ ullius immutatione diſtinguatur locus; *Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἐν γὰρ τῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, οὐδὲν ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον· νῦν δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα· τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν. Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον. ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου*, *Omnia ejus*, inquit, *ſubjeciſti pedibus. Cùm enim omnia ei ſubjecit, nihil quod non ſit ſubjectum ei prætermiſit.* (ſive, *Cùm enim omnia ſubjecta ei ait, nihil quod non ſit ſubjectum ei excipere videtur.*) *Nunc autem nondum ei* (homini nempe) *omnia ſubjecta videmus. Hunc verò* (hominem dico) *paulò Angelis inferiorem videmus. Jeſum, propter paſſionem mortis, gloriâ ac honore coronatum: (cujus ea fuit efficacia, ut illam Dei gratiâ pro omnibus guſtaret.* Nam τὸ, δὲ, poſt Ἰησοῦν, ſive exprimatur, ſive intelligatur ut magìs emphaticè dicatur, eadem mens manet: Quod omiſſum, partim quia paſſim etiam ſcriptores ſic loquuntur cæteri, partim quia νῦν δὲ & τὸν δὲ præceſſit, nè ſic idem tertiò repeteretur ſcilicet. Nam ſi ad minuta inſuper deveniendum, quis eſt qui τὸν δὲ pro τοῦτον δὲ non poetis modò & Ionibus ſed & aliis ſcriptoribus in uſu eſſe neſcit? quod & in Pauſania, Syneſio (ſcriptore Chriſtiano) aliiſque pridem jam notarunt eruditi; quibus, ὁ δὲ, is de quo agitur vel actum fuit, ſive de quo proximè aliquid præceſſit: quemadmodum & Plato libenter loquitur. Adde, quòd is ipſe quo uſitatiùs nemo ac ſeveriùs loquitur, Ariſtoteles, Oeconomicorum 2. dixit, *Εἰ δέ τι ἀποδρὰν ἀνδράποδον, ἐκέλευε τὸν σατράπην, τῆς, ἐν ᾗ ἐστι τὸ στρατόπεδον, ἀνασώζειν, ἢ τὴν τιμὴν τῷ κυρίῳ ἀποδοῦναι.* ubi, τῆς, ἐν ᾗ ἐστι, *ejus, in qua eſt, terra.* quæ familiaria ſcriptoribus eſſe, nè quidem multis hìc probandum. Sed & quid opus fuit, ut cùm paſsim in vernacula ſimplicitate articulum, cum venerando præſertim nomine, conjungat Scriptura (quæ ità ſemper loquitur, τότε παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς· ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς· ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· (non autem, ὁ δὲ ἔφη αὐτῷ Ἰησοῦς) ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν· προσῆλθε τῷ Ἰησοῦ· ἐπηρώτησε τὸν Ἰησοῦν· καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἑστῶτα· niſi fortè ſola interſeratur particula, ut in illo, τὸν δὲ Ἰησοῦν φραγελλώσας, Matth. 27. 26. quæ & *inaffectata*, hoc eſt, ἀπόνητα καὶ ἀφελῆ, dicuntur) hìc non, τὸν Ἰησοῦν δὲ (aut, τὸν δὲ Ἰησοῦν) *βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον*, ſed, τὸν δὲ *βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν* Ἰησοῦν, cum inuſitatâ diceret *διακοπῇ*? qualia ut moleſta à Criticis notantur: quod & recentior cùm videret interpres, liberè id tranſpoſuit. Nam adverſativam qui τὸ, δὲ, ſemper volunt, nihil dicunt; cùm idem quod τὸ, γάρ, neque ſemel, notet. Quid enim ſi, *νῦν δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα· τὸν δὲ*, vel *τοῦτον* δὲ (imò, *τοῦτον γὰρ*) *βραχύ τι ἠλαττωμένον βλέπομεν*, dixiſſet, an ſic aliud dixiſſet? Sed & eundem locum eodem ordine quo Græcè legitur ſi reddas, eâdem diſtinctiunculâ in Latina obtinebis quod jam diximus: ut ſimpliciter

hoc

hoc dicat, *Atqui in hac quidem vita nondum omnia ſubjecta homini, de quo nunc agitur, de quo Propheta loquitur, videmus: Quem minorem quidem paulò Angelis, ob ſummas illas quas Propheta illi tribuit prærogativas, videmus. Jeſum, plenâ gloriâ jam coronatum ac honore.* quorum vim ac genium intelligunt qui Græcè ſciunt, qui autores optimos legerunt. Ἰησοῦν, autem efficaciter ſic dici, quis non videt? Quis ità optimos ſcriptores quoſque, Sacros ac profanos, loqui neſcit, quoties ingens præſertim diſcrimen notatur,? quoties, dico, aliquis, vel factum ejus aut prærogativa, alteri vel pluribus præfertur: Quod hìc factum: *Et hominem quidem*, inquit, *paulò Angelis inferiorem videmus. Jeſum, Jeſum, dico, illum, qui quare Angelis ſit præferendus multis probavimus, propter paſſionem mortis, ac per eam, ad honorem ſummum gloriámque evectum.* Nè jam dicam, (quod non omnes aſſequuntur) compoſitionem, hoc eſt, σύνθεσιν orationis (ità enim Criticis dicendi ac magiſtris nuncupatur) quâ hic autor utitur, ſeveram ſive (ut loquuntur ipſi) αὐστηρὰν eſſe: cui, quod ὀλιγοσύνδεσμον & ἄναρθρον illis dicitur, hoc eſt, *ut paucis conjunctionibus utatur ac articulis*, quaſi proprium ac ſuum eſſe volunt: Quam ideam inter Epicos Antimacho, inter Lyricos Pindaro, inter poetas Philoſophos Empedocli, inter Tragicos Æſchylo, inter Hiſtoricos Thucydidi, inter Oratores Antiphonti tribuunt: nos inter Helleniſtas Apoſtolo tribuimus. Quibus & τὸ ἀφροντιστικὸν τῆς ἀκολουθίας, hoc eſt, *negligentiam conſtructionis*, ſive *ordinis, in oratione*, addunt: quæ quo loco in Apoſtolo habenda ſit, non ſatis aſſecuti ſunt qui ſolœciſmi nomine hoc indigitarunt. Ità igitur hìc *Jeſus*, efficaciter, ut non connexum, infertur. Ac ſi dicas, *In bello ſuos quiſque adorti, ruere ac proſternere hoſtem. Cæſar, omnibus intentus, gerere omnia.* quod efficacius ſanè quàm ſi, *Cæſar autem*, vel, *ſed Cæſar*, dicas: ità enim tota vis orationis perit. *Homo pulvis: ſicut fœnum dies ejus*, &c. *Deus in cœlo paravit ſedem ſuam*, inquit Propheta. Neque aliter plerunque Tacitus aut poetæ loquuntur: Ut cùm maximus eorum,

Infrænant alii currus, aut corpora ſaltu
Subjiciunt in equos, & ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem, regiſque inſigne gerentem &c.
Adverſo proterret equo.

Ubi ut *Meſſapus*, ità hìc Ἰησοῦς. Turbaſſe autem id lectores non mirabitur qui magiſtros dicendi veteres (in quorum ſcriptis præcipua Græcorum eruditio, imprimis verò abſoluta formandi de ſermone judicii exſtat ratio) docere meminit, Omne ἀσύνδετον, per ſe, obſcuritatem parere aut conferre. imprimis, ſi diſtinctionum ſit habenda ratio: quibus cùm particulæ inſerviant, ſi omittantur, de ſeparatione ac initio membrorum dubitari. Præclarè in aureo De elocutione libello Phalereus Demetrius, Τὸ δὲ ἀσύνδετον καὶ διαλελυμένον ὅλον, ἀσαφὲς πᾶν· ἄδηλος γὰρ ἡ ἑκάστου κώλου ἀρχὴ διὰ τὴν λύσιν, *Quod in oratione non connexum, & ſolutum omnino, obſcurum ſemper. Incerta enim ſingulorum, propter ſolutionem, principia membrorum.* unde omnis difficultas, etiam hìc, atque ambiguitas. Mirum autem quàm ſic omnia cohæreant: ut dicat, *Inter Chriſtum (cui teſtimonium, ſignis, prodigiis, variiſque virtutibus, ac Spiritûs Sancti diſtributionibus, pro voluntate ſua ipſe Deus præbuit,* quod verſu quarto dixerat) *Angelóſque quid interſit, ſatis patere vel ex eo, quòd futurum illum, de quo loquimur nunc, mundum non ſubjecit Angelis. Cui ergò? Chriſto: cui omnia ut capiti ſubjicientur, & in eo membris. Atque hoc eſt quod alibi dicitur, Quid eſt homo, quòd memineris illius? aut filius hominis, quòd eum viſites? Gloriâ & honore coronaſti eum: etiam manuum tuarum operibus præfeciſti eum. Pedibus ejus ſubjeciſti omnia. Quod cùm dixit, nihil excipit: nihil enim eſſe quod non homini ſubjiciatur, dixit. Atqui nondum ei omnia ſubjecta hìc videmus. Ipſum interim, de quo loquitur Propheta, hominem paulò Angelis, ob inſignem quam à Deo accepit, quam & oſtendit Propheta, dignitatem ac prærogativas inferiorem videmus. Quid autem Jeſus? De Jeſu (in quo accepturus cætera eſt homo, in quo cætera ſubjicientur homini, qui nunc paulò minor Angelis Prophetæ dicitur) verè dici illud poteſt, Morte eum obitâ, gloriâ & honore ob perpeſſionem ejus coronatum eſſe.* Quæ omnia ità plana ut planiùs apertiúſque

dici

dici nihil poſſit: ità ut diſertè illud, *paulò inferiorem factum Angelis*, de homine, ut ſuprà, eodémque modo quo à Regio Propheta, dicatur; illud autem, *gloriâ & honore coronaſti eum*, illi applicetur in quo omnia ſubjicientur homini, cui nondum hìc omnia ſubjecta eſſe dixit. Fore autem, ut in eo cætera ſubjiciantur, quem majorem Angelis, ex inſtituto hactenus probavit. Adde, quòd Prophetam id ſimpliciter ejúſque repræſentet mentem, nec aliud vel ponat quàm ab eo dictum, vel aliter quàm antè jam locutus eſt (in quo difficultatis tantum eruditi ponunt) loquatur hìc Apoſtolus, nec ab eo quod potiſſimùm hìc urget hactenus, diſcedat: Qui eodem modo quo Propheta loquitur de homine: cui plura interim in Capite promittit; ſimúlque nodum, qui faceſſere negotium tum potuit, diſertè ſolvit, Quomodo ſubjecta, nempe, omnia dicantur homini, quod nondum planè hìc fieri videmus, cùm tamen inter cæteras prærogativas homini id tribuat Propheta. Ego certè, quod & ſuprà dixi, Pſalmum de quo agitur Prophetæ ſine motu animi interiore nunquam lego: in quo cùm de ſummis in hominem agatur beneficiis, in hæc tandem erumpit; *Quoties magnificum ac nobile theatrum illud in quo poſuiſti hominem contemplor, quoties illuſtre cælum illud video quod ejus causâ condidiſti, lunam imprimis illam, ſtellas illas, quibus, tanquam aureo pulcherrimoque aulæo, domum hanc ornatam video, non poſſum quin exclamem, Quid eſt homo, propter quem hæc condidiſti? Quid eſt hominis filius, ut tantam ejus rationem habeas? Paulò certè ipſis Angelis inferiorem eum (hominem,* nimirum) *reddidiſti: gloriâ & honore, haud ſecus quàm coronâ, induiſti eum. Præfeciſti eum omnibus quæ condidiſti: Uni illi cuncta ſubjeciſti: oves etiam bovéſque omnes, ut & campi pecora: etiam aves, quæ in cælo; etiam piſces, qui in mari verſantur.* Quod & ſimplicius videri nobis fateor, quàm ſi dicamus, *Quid eſt homo, quòd memineris illius? aut filius hominis*, hoc eſt, *Servator*, cum Ambroſio & aliis, *quòd viſites eum? Paulò inferiorem Angelis feciſti Filium tuum. propter crucem*, nempe, ut idem loquitur. Cujuſmodi (ut ſuprà dixi) infinita ibi, ut Apoſtolum conciliarent & Prophetam, ad Prophetam veteres, de quibus egimus, excogitarunt: cùm idem quod Propheta jam dixerit Apoſtolus. Neque enim quæritur, An non vermis, an non miſer ac calamitoſus ſuprà quàm dici aut cogitari poteſt, vel propter nos fuerit, vel id Sacris literis dicatur Dominus (de quo abſit ut Chriſtianus dubitet) verùm, An quod Propheta de ingenti illa generis humani prædicat felicitate (quæ nec meliùs nec efficaciùs repræſentari potuit quàm ſi paulò Angelis à Deo factus inferior dicatur homo, quia majus nihil dici potuit) ſimul ad calamitatem Domini, & quidem maximam ac ſummam, quod nonnulli volunt, referendum ſit: tum, An ità id interpretatus ſit Apoſtolus; qui de hominis felicitate, ſeu membrorum (ut loquuntur ipſi) dignitate, id cum Regio Propheta, quod hìc iterum fatentur eruditi, paulò antè uſurpavit. Sed & illud quæri poteſt, Quare accurati, etiam illi qui Prophetæ ad verbum penè interpretantur mentem, paraphraſtæ nihil tale ibi dixerint: Nè Apolinarius quidem, cujus ſummam eruditionem prædicant antiqui; quem calamitoſis Apoſtatæ temporibus vixiſſe, totámque Hebræam expreſſiſſe verſibus Scripturam notant: qui ſimpliciter,

Τίς γὰρ ἔην ἄνθρωπος, ἐπεὶ μιμνήσκεαι αὐτοῦ;
Ἢ παῖς ἀνθρώπου, ὅτι οἱ καὶ ἐπίσκοπός ἐσσι;
Μειονά μιν ποιήσας ἐπουρανίων στρατιάων,
Ἀμφιπεριστέψας καὶ κύδεϊ καὶ γεράεσσιν·
Ἔργα τεῶν ἔθηκας ἐπιθύνειν παλαμάων.
Quis enim homo, quòd ejus meminiſti?
Aut filius hominis, quòd inſpector ejus ſis?
Minorem eum feciſti cæleſtibus tantùm *exercitibus,*
Coronatum & gloriâ & donis:
Opera tuarum dirigere eum feciſti manuum.

Non enim ille, *Quid eſt homo, quòd tantam ejus rationem habeas?* neque, *Filium tuum paulò Angelis minorem feciſti.* ſed ipſum, ipſum, inquam, hominem. Non enim dixit,

Μείονα

Μείονα μὲν τεὸν υἱὸν ἐπουρανίων στρατιάων
Ἐς ὀλίγον τεύξας.

ut unum idémque quod de felicitate hominis, ſimul de humiliatione Filii dicatur. Qui nè quidem *pauliſper* dixit, quod interpretibus hic placet, aut ad exiguum tempus felicitatem hominis reſtringit. Nè de ipſo interprete nunc noſtro dicam, qui in Paraphraſi quam ad Prophetam ſcripſit, *Quid eſt, inquam, homo, ut ejus rationem habeas? Quid eſt mortali patre ſatus, ut eum reſpicias? Feciſti eum aliquantulò inferiorem Angelis. gloriâ & decore coronaſti eum.* Quæ ſimpliciſſima eſſe nemo dubitat, nec cujuſmodi nonnulla jam adduximus. Superioribus Sedulium adjungas licet, quem ut in Divinis exercitatum Scripturis, ità in ſecularibus eruditiſſimum literis, Trithemius commendat: Qui cùm alium non reperiret exitum, etiam quod ſeptimo dicitur verſiculo, non ad hominem, cujus Caput Chriſtus, de quo agitur deinde, ſed ad Chriſtum refert: cùm & hominem & Caput hominis conſideret Apoſtolus; qui ità fore probat, ut in Capite impleatur quod Propheta (ut recentior interpres aliique jam notarunt) de homine pronunciarat. Sedulium nunc audiamus; *QUID EST HOMO, QUOD MEMOR ES EJUS? AUT FILIUS HOMINIS. Aliud eſt homo; aliud, filius hominis. Adam enim non genitus, neque ex homine factus: Chriſtus verò ex homine ſuſcepit carnem. Sed quod ait, QUID EST HOMO? dignitatis ſignificatione interrogat.* Contrà quàm Ambroſius, qui *cum deſpectu id pronunciandum* ait; *fragilem* quippe *ac caducum,* & (ut ibi loquitur) *Adami ſequacem* intelligi. Pergit Sedulius; *QUONIAM VISITAS EUM. ſcilicet in paſſione, vel reſurrectione. MINORASTI EUM PAULO MINUS AB ANGELIS. aſſumendo carnem, patiendo crucem: quod utrumque Angelis evenire non poteſt. ET CONSTITUISTI EUM SUPRA OPERA MANUUM TUARUM. Omnis creatura homini ſervit: ut eſt, ET DOMINATUR PISCIBUS MARIS ET VOLATILIBUS COELI.* Ubi cùm hæreret, (quod & innuit: de homine enim, quod & alii notarunt, aptè hæc dici, non videre non potuit:) *Sed quamvìs hæc Adamo,* inquit, *conveniunt, hîc tamen, ſecundùm ſenſum Pauli, tantùm Salvatori competit:* quod probandum fuerat. Addit, *ERGO CONSTITUISTI EUM SUPER OPERA MANUUM TUARUM. ut, DATA EST MIHI OMNIS POTESTAS IN COELO ET IN TERRA.* Quomodo ſi interpretemur, cogitandum, an non, ut Prophetæ mens, ità argumentum evaneſcat Apoſtoli. Adde, quòd, ſi ut jam dixi diſtinguatur locus, totum Neſtorii ſic ſacrilegium evertitur: qui cùm magnum cauſæ ſuæ hîc præſidium habere ſe exiſtimaret, locum etiam ſequentem ut aliter adduceret, intereſſe ſuâ credidit. Itaque χωρὶς Θεοῦ, *ſine Deo,* (pro quo nunc, χάριτι Θεοῦ, *gratiâ Dei,* legitur) *guſtaſſe eum mortem,* è codicibus fortaſſe ſuis, ut hunc confirmaret locum, ac, deſertâ à Divinitate ejus carne, Angelis minorem fuiſſe ſic probaret, voluit. Quam lectionem tamen non Fulgentius modò (de quo ſuprà) ſed & alii ſecuti ſunt: inter quos & Vigilius rectè ab eruditis ponitur; qui ſecundo contra Eutychen libro, *Itaque Neſtorius, ut impietatem ſui dogmatis muniat, quo alterum in paſſione vult intelligi Chriſtum,* (illum Angelis minorem, nempe) *illo utitur Apoſtoli teſtimonio, ad Hebræos ità ſcribentis, NAM PAULO MINUS QUAM ANGELOS MINORATUM VIDEMUS JESUM, GLORIA ET HONORE CORONATUM: UT SINE DEO PRO OMNIBUS GUSTARET MORTEM.* ut & Fulgentius, Ambroſius, aliique. Imprimis verò is quem dixi, eundem, nec ſemel, ſic adducit locum; imò & Neſtorii forte interpretatur verba: ut cùm tertio, hoc eſt, ſequenti, dixit capite, *Rurſum, non Deum paſſum, Apoſtolicâ nihilominus autoritate docetur; Paulo ità ad Hebræos loquente, NAM PAULO MINUS MINORATUM VIDEMUS JESUM QUAM ANGELOS, PROPTER PASSIONEM MORTIS GLORIA ET HONORE CORONATUM; UT SINE DEO* (χωρὶς Θεοῦ) *PRO OMNIBUS GUSTARET MORTEM. Quid eſt igitur, SINE DEO GUSTARE MORTEM? niſi quia Verbum immortale eſt, & illa paſſio ſecundùm carnem eſt.* quaſi hoc Apoſtolus dixiſſet. Qui ſi ſcripſiſſet, *Nunc autem paulò minùs minoratum videmus.* (hominem videlicet.) *Jeſum autem,* vel, *Jeſum, propter paſſionem mortis,*

gloriâ & honore coronatum: ut gratiâ Dei pro omnibus guſtaret mortem, hoc eſt, Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον· ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου, neq; quicquam immutaſſet, ſed & cum Propheta Apoſtolum, cum Apoſtolo (quanquam nè conciliatione quidem opus eſſet, quia idem cum Propheta jam dixit) Apoſtolum conciliaſſet; multò autem minus hæretico largitus eſſet quod agebat: Qui ut obtineret quod volebat, & diſtinctionem de qua agimus, vulgò nunc receptam, confirmaret, ac minorem Angelis in morte factum obtineret Jeſum, χωρὶς Θεοῦ paſſum Mariæ Filium docebat; imò è contextu, ut aiebat ipſe, concludebat. De Theodoreto imprimis mirum, qui vir tantus atque interpres hujus loci, *Hoc enim dixit*, inquit, *ut abſque Deo* (quod eſt, χωρὶς Θεοῦ) *guſtaret mortem*. quæ Neſtoriana lectio: quanquam, nè receptam quidem ignoraſſe eum, ipſe qui interpretationi in Latina verſione præmittitur contextus teſtetur. Et quis dubitat, quin hæc mera παρεγγραφὴ (ut loquar cum veteribus) ac depravatio contextûs ſit? Quod disertè & Theophylactus annotavit: qui id factum à Neſtorianis, ut probarent ὅτι ἐσταυρωμένῳ τῷ Χριστῷ οὐ συνῆν ἡ Θεότης, *cum Chriſto crucifixo Deitatem non fuiſſe*, ad hunc locum monet; quam non καθ' ὑπόστασιν, ſed κατὰ σχέσιν quandam καὶ οἰκείωσιν, ut ipſi loquebantur, unitam volebant: qui ubique ſuam illam *ſeparationem* ſeu διαίρεσιν, ut Leontius Byzantinus contra Neſtorium loquitur, vel λύσιν, ut nonnulli, tuebantur; quaſi alius ὁ Ἰησοῦς, ſive ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, *ille homo*, eſſet, alius ὁ Λόγος. Ex iiſdem, cur ac quomodo guſtaſſet mortem, ſi quis quæreret, Χωρὶς Θεοῦ, reſpondebant: ſi quis, quomodo ὁ Ἰησοῦς minor factus eſſet Angelis, idem illud ſuum, Χωρὶς Θεοῦ, reſpondebant. Quod & expreſſiſſe in contextu tot illuſtres tot ingentes animas, cùm virus hîc lateret, quis non admiretur? de Syriaco enim contextu mox agemus. Id autem quid ſi majus nobis videatur, quàm ſi de diſtinctione loci in re tanta, hoc eſt, puncto, vel ſimili, agatur? De nomine autem Jeſu, quo non ſine cauſa adverſus Judæos utitur Apoſtolus, quàm contumelioſè ac blaſphemè nugari ſoleant Judæi, nemo neſcit: ut non fruſtrà toties ſeorſum id Apoſtolus hîc ponat: Ut ecce, Ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς, cap. 6. v. 20. item, Κατὰ τοσοῦτον κρείττονος διαθήκης γέγονεν ἔγγυος Ἰησοῦς, cap. 7. v. 22. item, Ἔχοντες οὖν, ἀδελφοί, παῤῥησίαν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ, cap. 10. v. 19. item, Ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν, cap. 12. v. 2. item, Καὶ διαθήκης νέας μεσίτῃ Ἰησοῦ, eodem capite v. 24. item, Διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαὸν, cap. 13. v. 12. Quod nomen cùm exprimerent, non ישוע ſed ישו *Jeſu* libenter dicunt: ut & Arabes, qui in יסי *Iſai* mutant; ac ſic אבן מרים, *filium Mariæ*, planè ut Neſtorius, iiſdem verbis dicunt: qui quæcunque infirmitatis eſſent, Filium Mariæ ſine Dei Filio tuliſſe aut egiſſe aiebat. Hoc eſt illud nomen quod in cruce expreſſum à Judæis fuit: Qui cùm pateretur, ſi antiquis credimus, Deum καχωρισμένως ſpectaſſe, impius dicebat Neſtorius; ut ad illud, credo, *Deus meus, Deus meus, quare me deſeruiſti?* impiè alluderet. Hoc eſt ergò nomen illud quod hîc maxima cum efficacia Apoſtolus expreſſit. Jeſum enim, quia *mortis* mentionem fecerat, *gloriâ* non modò *& honore coronatum* fuiſſe, ſed & *pro omnibus* (quod ſupra Angelos) *guſtaſſe eam* ait: ut præclarè nominis illius ità vindicet contemtum. Diſtinctionibus autem (ut ad rem redeamus, vel pergamus potiùs; quæcunque enim diximus huc ſpectant) graviſſimas quoque expediri difficultates poſſe, inter cæteros B. Hieronymus exiſtimavit: Qui ſic quoſdam non interpretatur modò ſed & conciliat nonnunquam locos: quemadmodum cùm ad Hedibiam in illis Marci verbis cap. 16. v. 9. Ἀναστὰς δὲ πρωῒ, πρώτῃ σαββάτου, ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, commate, ad conciliationem Marci ac Matthæi, opus poſt τὸ, ἀναστὰς, exiſtimat: Quod ſic expreſſit, *Ità enim diſtinguendum eſt, CUM AUTEM RESURREXISSET, &, parumper ſpiritu contracto, inferendum, PRIMA SABBATI MANE APPARUIT MARIÆ MAGDALENÆ. ut qui veſperâ ſabbati, juxta Matthæum, ſurrexerat, ipſo manè primâ ſabbati, juxta Marcum, apparuerit Mariæ Magdalenæ*. Ad quem locum annotator doctiſſimus, *Hic perpende, lector, quantum habeat ad intelligendos autores momenti rectà diſtinctio. Eſt enim ceu commentariolus, ſermo rectè ſcriptus ac diligenter diſtinctus.*

diſtinctus. Ut quod de accentibus ſuis Hebræorum pronunciant Magiſtri, locum hîc non minùs habeat; qui, ſi quæ interpretatio ſecundùm rationem non ſit accentuum, לא תאבה לו ולא תשמע עליו, *nè acquieſcas ei, neque eam audias*, monere ſolent. Cujuſmodi ſolutionem ſanè malo, quàm ut alteram quâ Doctor idem Eccleſiæ ac Pater ante hanc utitur admittam: qui de hoc Matthæi Marcique loco, ut concilientur, reſponderi poſſe ait, *Non recipiendum Marci* (hîc quidem) *teſtimonium, quod in raris fertur Evangeliis* (*omnibus Græciæ libris penè hoc capitulum in fine non habentibus*;) *præſertim, cùm diverſa atque contraria Evangeliſtis cæteris narrare videatur.* quæ ejuſdem verba autoris. Ego inter eos eſſe me profiteor libenter, qui diſtinctiunculam exiguam mutari malim, quàm ut verſus integros, prout nunc concipiuntur, duodecim, pro varietate codicum, eliminandos aut ſuſpectos eſſe habendos cenſeam. Nè jam dicam, integros fuiſſe, ex antiquorum teſtimonio, locos, quos ab hæreticis è quibuſdam deletos codicibus, & quidem tum receptis, pii quererentur: Inter quos ille qui è Catholica Johannis adducitur Epiſtola, Ὅτι πᾶν τὸ πνεῦμα ὃ λύει τὸν Ἰησοῦν, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι, *Omnem ſpiritum qui Chriſtum ſolvit*, aut *dividit*, *à Deo non eſſe.* quem *exterminatum ab iis qui ab incarnatione ſepararent Deitatem*, iidem obſervant. Quod è collatione exemplarium deprehendiſſe orthodoxos, ſed & in optimis ac antiquiſſimis exſtitiſſe, in cæteris omnino prætermiſſum fuiſſe, autor Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Socrates, atque ex eo Nicephorus, teſtatur. E quo quid vel ſibi olim permiſerint quidam, cujus etiam exemplum hîc habemus, vel quæ codicum varietas nonnunquam, apparet. Quòd ſi nunquam de diſtinctione dubitatum eſt, quid opus fuit ut antiqui Scholiaſtæ ac Theologi, inter graviſſimas non raró de quibus agunt quæſtiones aut locorum interpretationes, inter cæteros Photius, quomodo ſingula ſint diſtinguenda, quæ verba item quò referenda, videndum moneant? quod metuo nè perſuaderi iis poſſit qui de Antiquitate nunquam cogitant, aut quid uſitatum ei ſit ignorant. Diſtinctionum autem eò major in hac Epiſtola habenda erat ratio, quantò pluribus in ea non Neſtoriani modò ſed Meletiani quoque ac Novatiani ad opiniones ſuas confirmandas abuſi ſunt locis. Quanquam non longè in quibuſdam à Judæis, qui ex inſtituto nonnunquam hîc refutantur, receſſiſſe Neſtorium, ſatìs notum eſt: qui meritò à Damaſceno Orthodoxæ Confeſſionis lib. 3. (ubi θεοτόκον rectè dici Sanctam virginem adverſùs eum probat) Ἰουδαιόφρων, *Judæorum* vel *ſectarius* vel *fautor*; Theodoro Presbytero lib. De incarnatione Domini & hæreſibus adverſùs eam, τρίτος τῆς Ἰουδαϊκῆς αἱρέσεως προστάτης, *tertius* (hac præſertim in parte) *Judaicæ hæreſeos patronus*, dicitur: ut duo nempe anteceſſores, Paulus Samoſatenus (quod antiqui notant) & Theodorus Cilix, intelligantur. Quemadmodum Ἰουδαϊκὰ δόγματα lib. Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ eidem tribuit Nicephorus. Caſſianus autem, minimè metuendam à Judæis perſecutionem diſcipulis ejus ait, quòd eandem vel docerent vel confirmarent doctrinam. Quatenus autem Propheticus ſit Pſalmus de quo agitur, aliàs jam diximus. Me quidem nunquam, in loco præſertim ità agitato, operam dediſſe pudebit, ut ſua ſimplicitas ſua mens Prophetæ conſtet, neque aliud dixiſſe quàm Propheta, aut aliter atque aliter eo uſus loco, Apoſtolus dicatur. Ut omittam interim, hæreticam ſic impudentiam, quæ hîc præcipuè graſſata eſt, elidi. Quæ autem ſentias, extra ἐπιχειρησίας vel ſuſpicionem vel novitatis ſtudium, ſalvâ aliorum (quod hîc factum à nobis) ſententiâ teſtari, omnibus, ni fallor, licet. Cùm præſertim eruditis, ut cætera, judiciis hæc ſubmittamus, & in Academiis exercendo quædam ingenio dicantur, neque quicquam gratius ſit iis qui docent; quibus optima hæc ad profectum via videtur: ſed & ut oportet dubitare poſſe, initium ſcientiæ, nonnemo dixit. Porrò cùm non deſint qui recepta, etiamſi minùs ratione niti videantur, retinenda ac tuenda judicent, ingenioſè ad Apoſtoli, quam illi ponunt, mentem Pſalmographum interpretatus præ cæteris Theodoretus videtur. Qui ad Regii Prophetæ locum, MINOREM EUM PAULO AB ANGELIS FECISTI, *Homo enim*, inquit, *mortalitate minor Angelis eſt factus:* quòd de hoc Apoſtoli nimirum loco ſimul cogitaret. ut Propheta, ob prærogativas, quas

deſcribit, paulò Angelis minorem factum eſſe dicat hominem; imò, quaſi parem: ipſâ ſcilicet mortalitate exceptâ, quam cum homine, ut verus homo, Dei Filius communem habuit; qui minor Angelis, hoc ipſo ſcilicet, ab eo dicitur. Quod malo quàm quæ alii excogitarunt: cæterùm quæ antè dicta ſunt expendat lector. Peculiarem certè interpretandi rationem noſter hic inſtitit interpres: qui tranſponenda propè ſingula exiſtimavit verba: Ità enim ille; *Sed Jeſum illum cernimus gloriâ & honore coronatum, qui paulliſper fuit inferior Angelis factus, propter mortis perpeſſionem: ut beneficio Dei pro omnibus mortem guſtaret.* ac ſi, Τὸν δὲ Ἰησοῦν, vel potiùs, Ἐκεῖνον δὲ Ἰησοῦν, legatur, βλέπομεν δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον, τὸν εἰς βραχὺν χρόνον ἠλαττωμένον παρ᾽ ἀγγέλους, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου· ὅπως εὐποιΐᾳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ πάντων γεύσηται τοῦ θανάτου. Cùm ità nunc legatur, Τὸν δὲ βραχύ τι (*paulò*, nempe, ut à Propheta uſurpatur) παρ᾽ ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου. quomodo ipſe hæc in contextu exprimi curavit. Ità autem, quot periodi unius membra, tot συγχύσεις aut διακοπαὶ hìc erunt: cùm licentiâ vel nullâ vel minori omnes pariter difficultates quæ ab eo aliìſque hìc moventur tolli poſſe videantur. Hæc ſcripſeram, cùm ab Illuſtri viro Gulielmo Boſwello, Equite, Sereniſſimi Magnæ Britanniæ Regis Oratore, literæ ad nos dantur, è quibus, in antiquiſſimo orbis, ut putatur, codice, quem Theclæ dicunt, teſte eximio & viro & amico noſtro Patricio Junio, ejuſdem Regis Bibliothecario, ità ſcribi locum, accipio; ΤΟΝ ΔΕ ΒΡΑΧΥ ΤΙ ΠΑΡ ΑΓΓΕΛΟΥϹ ΗΛΑΤΤΩΜΕΝΟΝ ΒΛΕΠΟΜΕΝ ΙΝ ΔΙΑ ΤΟ ΠΑΘΗΜΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΔΟΞΗ ΚΑΙ ΤΙΜΗ ΕΣΤΕΦΑΝΩΜΕΝΟΝ· ΟΠΩϹ ΧΑΡΙΤΙ ΘΥ ΥΠΕΡ ΠΑΝΤΟϹ ΓΕΥΣΗΤΑΙ ΘΑΝΑΤΟΥ. E quo quid mutatum ſit à nobis lector judicet.

Ibid. Sequitur, ὅπως χάριτι Θεοῦ. Quæ verba, quemadmodum mutata jam olim, neque à paucis Patribus in contextu vel expoſita vel admiſſa fuiſſe diximus, ità dubium non eſt, quin ambigua Veteris interpretatio, quæ eſt, *ut gratiâ Dei pro omnibus guſtaret mortem*, fraudi nonnullis ex antiquitate fuerit: qui haud aliter hoc acceperunt ac ſi χάρις Θεοῦ in Græco exſtaret contextu; útque ſic, *Gratia Dei*, Chriſtus ipſe eſſet. Ambroſius, *Ipſum verò Gratiam nominat qui pro omnium ſalute guſtavit mortem.* Primaſius, *Gratia Dei Patris appellatur Filius, eò quòd nobis à Deo Patre gratiâ ſit datus, & quòd gratis pro nobis mortem ſuſtinuit.* eodémque modo & Haymo, aliique. E quo & profunda linguæ Græcæ quæ eo fuit tempore ignorantia, vel codicum varietas, apparet. Quam ambiguitatem ut vitaret recentior interpres, pro *gratia beneficium* repoſuit; qui, *ut beneficio Dei pro omnibus mortem guſtaret*. prudenter, niſi quòd τὸ *beneficium*, minus, imò aliud, hìc nobis videatur. Abſit certè ut ἰσοδυναμοῦντα hæc exiſtimem, aut quoties de gratia vel diſputatur vel agitur, *beneficium* ejus loco reponam. Porrò quis mirari ſatis poteſt, lectionem de qua egimus, aut corruptelam loci potiùs, quâ χωρὶς Θεοῦ Dei Filius guſtaſſe mortem dicitur, non in orthodoxorum Græcos modò Latinóſque codices, ſed & in Syriacam Tremellii. ut & Fabricii, irrepſiſſe editionem? In quibus, הוּ גיר כתר מן אלהא בטיבותה חלף כל נש טעם מותא, *ipſe enim ſine Deo*, vel *ſine Deitate*, aut *Deo* (quod eſt illud, χωρὶς Θεοῦ, quomodo & factum Angelis minorem aiebat) *per gratiam ejus guſtavit mortem.* cùm in aliis ità legatur codicibus, הו גיר אלהא בטיבותה חלף כל נש טעם מותא *nam Deus ipſe per gratiam ejus pro omnibus guſtavit mortem.* Ubi Deus κατ᾽ ἀντίδοσιν ità *mortem dicitur guſtaſſe*, ut cùm *Dominus gloriæ crucifixus* dicitur Apoſtolo: quod ſanè aliud quàm quod Neſtorius volebat. Unde aliquando ſuſpicati ſumus, à Neſtorio ejúſve aſſeclis, qui univerſum propè Orientem hoc, quo nullū peſtilentius effudit Satan, veneno imbuerunt, corruptelam hanc manaſſe, unde & in codices Latinos irrepſiſſe ac Græcos. Sed & Syrum fuiſſe Neſtorium quis neſcit? de quo, Μετὰ τούτους, inquit idem, de quo antè, Theodorus Presbyter, γίνεταί τις Νεστόριος ὀνόματι, ὃς ὥρμητο μὲν ἀπὸ Γερμανικείας τῆς ἐν Συρίᾳ, *Poſt hos quidam nomine exoritur Neſtorius, qui è Germanicea, urbe Syriæ, prodiit.* quod & in Suidæ commentariis ac alibi legas. Ut minùs mirum ſit, exiguam, quæ & in antiquis

non

non exſtat codicibus, diſtinctiunculam in Græco mutatam, quàm tum in alios tum in
Syros quoque codices ipſa hæc tranſlata eſſe verba. Ad locum porrò hunc doctiſſimus
Theologus, *Cauſam hic fructúmque mortis Chriſti recitat, nè quicquam ejus dignitati de-
tractum hàc exiſtimetur.* Ubi interim hoc quæri poſſe exiſtimant nonnulli, ſi mens hæc
ſit, *coronatum gloriâ videmus Jeſum,* an non id quod ſequitur de fine dici videatur, cùm
mors tamen finis non ſit gloriæ: ut τὸ, ὅπως, idem ſit quod πῶς ſeu *quomodo.* ac ſic di-
cat, *Jeſum, qui propter paſſionem gloriâ ac honore coronatus fuit, videmus, quomodo mor-
tuus pro nobis fuerit;* hoc eſt, *quæ humilitas in morte ejus fuerit ac tolerantia.* quæ nobi-
liſſimi clariſſimique viri Conſtantini l'Empereur, S S. Theologiæ Doctoris, atque hoc
ipſo anno Magnifici Academiæ Rectoris, ſententia eſt: cui quantum tribuamus, ſi vi-
tam nobis largiatur Deus, aliquando profitebimur. Chryſoſtomus verò, Ambroſius,
Theophylactus, aliique, ad ſufficientiam ſimpliciter id referunt mortis; quæ, ut Lyra-
nus loquitur, *ad omnes ſe extendit.* Ut dicat, *Gloriâ & honore, propter paſſionem mortis,
coronatum videmus: cujus tanta vis fuit, ut pro omnibus guſtaret mortem.* Sequitur, Καὶ v. 13.
πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ. Multùm autem refert ſcire, è quo Propheta, è
quo ejus loco, ſingula ab hoc Apoſtolo deſumta ſint: Quod cùm in quibuſdam, quos
præſertim his prioribus adducit capitibus, non ſatìs magni expendiſſent viri, fieri poteſt, ut
humana ſunt, nonnihil fraudi id fuiſſe iis: quemadmodum cùm hæc verba, Ἐγὼ ἔσο-
μαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, ex Pſalmo 18. v. 3. depromta volunt; quia ibi dicitur, καὶ ἐλ-
πιῶ ἐπ' αὐτόν. cùm ubique ferè Apoſtolus ad ipſa ſe aſſtringat verba. Adde, quòd nec
in Hebræo, וקויתי, quod ſic interpretari Helleniſtæ ſolent, ſed אחסה, legitur. Præ-
terquam quòd aliquod in locorum explicationibus periculum hæc res trahit: Quod ſi
admittamus, Pſalmus decimus octavus, qui triumphalis eſt & gratiarum actionem con-
tinet, eâque de cauſa 2. Sam. cap. 22. ad hiſtoriam accommodatur, ubi hæc ità ferè ut
apud Apoſtolum leguntur, propheticus erit: cui verba hæc ibi præmittuntur, ἐλάλησε
τῷ Κυρίῳ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ταύτης, ἐν ἡμέρᾳ ᾗ ἐξείλετο αὐτὸν Κύριος ἐκ χειρὸς
πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς Σαοὺλ. ut nec de occaſione nec de argumento
dubitare quiſquam poſſit. Et quod amplius, verba illa, Κύριος στερέωμά μου, καὶ κατα-
φυγή μου, καὶ ῥύστης μου, ὁ Θεός μου, βοηθός μου, καὶ ἐλπιῶ ἐπ' αὐτόν, ſive illa quæ loco
jam dicto Samuelis leguntur, Κύριος πέτρα μου, καὶ ὀχύρωμά μου, καὶ ἐξαιρούμενός με, ὁ
Θεός μου, φύλαξ μου, πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ, primariò ſimpliciterque ad Chriſtum,
ſive ad hoc quod Apoſtolus hìc probat, referenda erunt, ejúſque hæc mens erit: quem-
admodum in margine librorum quibus utimur aſſcriptus Pſalmi hujus locus eſt. Atqui
ſi quoties, vel ibi vel alibi, Propheta ſe confidere aut ſperare in Deo dicit, toties ad
Chriſti perſonam id referendum erit, aut ex eo argumenta quibus hanc probemus deſu-
menda, metuendum erit, nè adverſariis ludibrium ſic debeamus. Quid igitur? Non ex-
ſtat illuſtrior de Chriſto ejúſque nativitate prophetia quàm quæ Eſaiæ capite octavo
deſcribitur. Eo capite, ut è prophetide filium ſuſcipiat, mandat Prophetæ Deus; útque
nomen pueri in librum ſive tabulas cum cura referatur, in ſignum Judæorum genti ac
portentum. Ubi & Propheta, typus Chriſti hoc capite, exclamat tandem, *Præſtolabor
igitur Jehovam, qui abſcondit faciem ſuam à domo Jacobi, & exſpectabo eum.* Helleni-
ſtæ, quos ſecutus eſt Apoſtolus, Μενῶ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακὼβ, καὶ πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. Chriſtus enim, cujus humanæ aſ-
ſumtionem naturæ ex eo loco hic probat, κατ' οἰκονομίαν, ut præclarè magni notant
Theologi, in Patre ſe confidere ait. Ac deinde, quod ſequitur, ſubjungit, Ἰδοὺ, ἐγὼ, καὶ
τὰ παιδία ἅ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. quod ex eodem hìc loco Apoſtolus ſubjungit: Quæ
cùm myſticè ab Eſaia, quod negari non poteſt, dicantur, Apoſtolus ad Chriſtum refert,
qui de liberis Eccleſiæ hoc dicat: quos παιδία vocat, ſicut & diſcipulos Dominus
Joh. 21. 5. ubi, Παιδία, μή τι προσφάγιον ἔχετε; Nè jam dicam, illud καὶ πάλιν, quod &
inter cætera interpretes decepit, non diverſos locos, ſed continuationem potiùs notare
ejuſdem: ut ſi, καὶ ἑξῆς, dicas; hoc eſt, *ac deinde addit.* Cæterùm ut conſtet quàm il-
luſtris ibi de Chriſto exſtet prophetia, tum quàm admirabili judicio eâ uſus ſit Apoſto-

lus, operæ putamus, ipſa verba ordine hîc apponi; *Jehovam exercituum ſanctificabitis: & ipſe ſit timor veſter, & ipſe pavor veſter. Et erit in palatium, & in lapidem offenſionis, & in petram ſcandali duabus domibus Iſraelis; in laqueum & tendiculam habitanti Jeruſalem. Impingéntque in ea plurimi, & cadent & conterentur, irretientúrque & capientur. Liga teſtimonium, obſigna legem in diſcipulis. Præſtolabor igitur Jehovam qui abſcondit faciem ſuam à domo Jacob, & exſpectabo eum. Ecce ego & pueri quos dedit mihi Jehova in ſigna & portenta in Iſrael à Jehova exercituum, qui habitat in monte Sion.* Quæ quàm omnibus perſuaſum fuerit de Chriſto Domino accipienda, vel ex eo patet, quòd ſanctiſſimus ſenex Simeon, de quo cap. 2. Lucas, (quem cum Simeone Juſto, cui mirificam omnium arcanorum Dei atque adventûs Meſsiæ ſcientiam aſſcribunt, eundem eſſe volunt Judæi) ſimul ac Puerum videt quem exſpectabat, verba iſta ſtatim ad Meſsiam applicat, Ἰδὲ, οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραήλ. ac deinde ex ſeptimo ejuſdem Prophetæ capite addit, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. quod eò minùs mirum, cùm ipſi Gemariſtæ in Gloſsis ſuis locum iſtum Eſaiæ ad Servatorem referant. Adde, quòd & poſtquam περὶ παίδων, qui Eccleſiam repræſentabant, locutus eſt, tandem addit, *Jehovam ſibi à Jehova, qui in monte Sion habitat* (qui Eccleſiam nempe colligit, qui Eccleſiæ præeſt) *dediſſe pueros.* Ubi iterum (quod & aliàs obſervavimus) Sionis nomen, ut omnibus propè locis, vix ullo excepto, Apoſtolus, cùm de perſona Filii loquitur, aut à Patre eam diſtinguit, quaſi notam adhibet. *Ego,* inquit Propheta, *& pueri quos dedit mihi Deus.* Sicut ergò illi pueri quos ſuos vocat Eſaias, qui Eccleſiam propheticè repræſentabant, carnis ejuſdem participes ac ſanguinis cum patre erant, ità & hæc ipſa aſſumſerat eorúmque factus particeps eſt Dominus, ut in carne eum debellaret qui mortis imperium habet. Res autem manifeſta eſt. Sicut enim verba ex Pſalmo 22. quæ Davidis ſunt, Chriſto, cujus typus fuit David, paulò antè attribuit; ità Eſaiæ, quæ primariò, ſed ut prophetica, Eſaiæ ſunt, eidem Chriſto tribuit. Hoc ergò ratum hîc fixúmque maneat, Eundem eſſe de quo in eo quem Apoſtolus hîc citat loco dicitur, Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, cum eo de quo idem Eſaias cap. 11. v. 10. dixit, Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. Eodem

v. 16. capite nec multò pòſt ſequitur, Οὐ γὰρ δή που ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται. Ubi nobis, ut quod res eſt dicam, non ſatis, qui hîc *aſſumendi* voce utuntur, expreſsiſſe loci efficaciam videntur. Quod cùm antiquus videret interpres, *apprehendendi* voce uti maluit: quam & ſervavit & interpretatus eſt B. Ambroſius; qui, NON ENIM QUENQUAM ANGELORUM APPREHENDIT. *id eſt, Non cujuſlibet Angeli naturam ſuſcepit* (imò, *non Angelos*, hoc eſt, Angelorum naturam, *ſuſcepit*) SED SEMEN ABRAHÆ APPREHENDIT. quanquam nemo meliùs vim loci vocíſque Chryſoſtomo expreſsit: qui, Διὰ τί, inquit, οὐκ εἶπεν, ἀνέλαβεν, ἀλλὰ ταύτῃ τῇ λέξει ἐχρήσατο, τῇ, ἐπιλαμβάνεται; ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν διωκόντων τοὺς ἀποστρεφομένους αὐτοὺς, καὶ πάντα ποιούντων ὥστε καταλαβεῖν φεύγοντας, καὶ ἐπιλαβέσθαι ἀποπηδώντων. φεύγουσαν γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ πόῤῥω φεύγουσαν (ἦμεν γὰρ τοῦ Θεοῦ μακρὰν, φησὶν, ἀπηλλοτριωμένοι, καὶ ἄθεοι ὄντες ἐν τῷ κόσμῳ) αὐτὸς καταδιώξας κατέλαβεν. Eadem eodémque modo B. Ambroſius, *Quare dixit,* APPREHENDIT? *Quia nos, quaſi recedentes ab eo & longè fugientes, inſecutus apprehendit; & in unam perſonam noſtræ fragilitatem naturæ ſibi contemperavit.* Et certè, *Mali Angeli poſtquam ſemel lapſi ſunt, penitus deſerti ſunt. Hominem poſt lapſum non reſpexit modò, ſed quæſivit, ſed ſecutus eſt, ut ſibi jungeret, Dominus: Et ità ſecutus eſt, ut naturam eam quæ peccaverat, aſſumendo ac non peccando, proveheret ubi ab Angelis adoraretur.* quod & nunquam ſine immenſo ſtupore à ſe cogitari SS. Patres profitentur. Notum autem quid ἐπιλαμβάνεσθαι ſit Græcis: non ἀνθρώπου modò, ſed & χειρὸς quoque ἀνθρώπου, cùm de lapſu agitur. Non igitur auxilium tulit Angelis, etiam lapſis, ſed hominibus. Quomodo? Aſſumtione naturæ: ídque ex conſequenti. Quod per ſe non eſt, ἐπιλαμβάνεσθαι ἀνθρώπων. major enim hîc efficacia.

CAP.

Cap. III.

Locus, Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ, *&c.* τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως. ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεως *Chryſoſtomo,* ἡ πίστις. ἡ τῆς καυχήσεως ὑπόστασις. *Locus,* Τίσι δὲ προσώχθισε; Προσοχθίσματα *quæ Helleniſtis.* Προσοχθίζειν προσοχθίσματι. καταλειπομένης ἐπαγγελίας. *&* τὸ, καταλείπειν, *quomodo hic & alibi dicatur.* οἱ εὐηγγελισμένοι. ὁ λόγος μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν, *& quomodo dicatur.* τοῖς ἀκούσασι, τῶν ἀκουσάντων, *uſitata enallage. Alia Theophylacti lectio ac nova interpretatio.* Τὸ, συγκεκραμένος, *quomodo nonnunquam uſurpetur.* Οἶνος ἄκρατος καὶ πιστικός. Νάρδος πιστική. οἱ ἀκούσαντες, οἱ ἀκροαταὶ *Helleniſtis:* οἱ νικήσαντες, οἱ νικηταί. *Locus,* καί τοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων. *Locus,* Εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης *&c. Locus,* Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, *&c.* Ὁ ἔγγραφος *&* ὁ ἐνυπόστατος Λόγος, *& utrò referendum. Theophylacti, Chryſoſtomi, Athanaſii, Ambroſii, aliorum, ſententia. Locum à Phocylide expreſſum. De autore illo quid judicandum: Chriſtianum ſcilicet fuiſſe, ac cum Helleniſtis, & ex illis, phraſibus Hebræis uti.* Κρίνειν πρόσωπον. Λαμβάνειν πρόσωπον. Προσωποληπτεῖν. Προσωπολήπτης, Θεός. Πληροῦν χεῖρα. Ἔλεος *pro eo quod* ἐλεημοσύνη *vulgò à Phocylide uſurpatum. Alii in eodem loci ſimiles, & quidem plurimi, notati.* Ζῶν ὁ Κύριος. Ζῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. *Verbi Dei mentionem ubique à Thargumiſtis fieri.* Τετραχηλισμένα *quæ.* Τραχηλίζειν. κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας. Ὁμολογία *quid, & cujus.* Ἐμμένειν ταῖς ὁμολογίαις *idem quod* κρατεῖν τῆς ὁμολογίας, *ex illuſtri Jeremiæ loco probatum. Vota &* ὁμολογίαι *variæ.*

Tertio capite cùm dicitur, Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ, ἐάνπερ τὴν ἀρχὴν τῆς Cap. 3.
ὑποστάσεως μέχρι τέλους βεβαίαν κατάσχωμεν, definitionis voce pro ipſo uſus defi- v. 14.
nito videtur: ſiquidem ἐλπιζομένων ὑπόστασις, fides ipſa cap. 11. v. 1. definitur. Neque alia, niſi fallor, cauſa eſt cur Chryſoſtomus, τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως, *fidem* interpretetur: Verba ejus ſunt, Τίς ἐστιν ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεως; τὴν πίστιν λέγει, δι᾽ ἧς ὑπέστημεν καὶ γεγενήμεθα καὶ συνουσιώθημεν, ὡς ἄν τις εἴποι. Vetus interpres, *initium ſubſtantiæ ejus:* recentior, *principium illud quo ſuſtentamur.* Fides autem etiam futura intuetur: ἐν τῇ ἀρχῇ nempe; qui eſt Chriſtus. Præceſſit autem, Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ. Unde & Theophylactus, τὴν κεφαλὴν, interpretatur, qui eſt Chriſtus. deinde addit, Καὶ ἐνταῦθα δὲ, τὸ μέχρι τέλους εἶναι βεβαίως ἐν τῇ πίστει, ἀπαιτεῖ, *Etiam hic, ut firmi,* inquit, *maneant in fide, petit.* Cùm aliquantò aliter 2. Corinth. 9 4. eâ voce uſus ſit; ubi τὴν τῆς καυχήσεως ὑπόστασιν dixit: de quo ibi. Non ità multò pòſt cùm ſequitur, Τίσι δὲ προσώχθισε τεσσαράκοντα ἔτη; neſcio an totum exprimant quod dicitur interpretes, cùm, *infenſus fuit,* hic reddunt. Notum enim quænam vulgò προσοχθίσματα dicantur Helleniſtis; Dii alieni nempe, vel idola, quæ deteſtabatur Deus: cùm præſertim τὸ שקוץ interpretantur: Ità Σιδωνίων προσόχθισμα, Μωὰβ προσόχθισμα. quæ ac ſimilia προσοχθίζειν προσοχθίσματι καὶ βδελύσσεσθαι βδελύγματι jubetur Iſrael; ut in illo Deuteron. 7. 26. Καὶ οὐκ εἰσοίσεις βδέλυγμα εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ ἀνάθεμα ἔσῃ ὥσπερ τοῦτο. προσοχθίσματι προσοχθιεῖς καὶ βδελύγματι βδελύξῃ, ὅτι ἀνάθεμά ἐστι. Quarti Cap. 4.
capitis initium tale eſt, φοβηθῶμεν οὖν, μή ποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν v. 1.
εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέναι. Ubi τοῦ, καταλείπεσθαι, ſive *relinquendi* voce, non eodem ſenſu quo καταλείπειν νόμον dicitur qui non ſervat Legem ſive ab ea abit, uſus eſt Apoſtolus, ſed quo dictum Comico,

At ſi talentûm rem reliquiſſet decem.

de hæreditate enim filiorum Dei agit; quæ eſt vera illa requies, quò cæteras ſpectare docet: Ut ſic mens ſit, *Metuamus igitur, nè cùm nobis promiſſionem introeundi in requiem ſuam Deus reliquerit, defuiſſe ſibi aliquis, ac ſic fruſtratus, videatur.* Syrus, *cùm firma ſit proviſio ingreſſûs in requiem.* Καταλείπειν ergò, non quâ notione καταλιπεῖν τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν 2. Petri 2. 15. qui à rectâ abit viâ dicitur, ſed potiùs quâ καταλιπεῖν τέκνα Lucæ 20. 31. dicuntur qui liberos relinquunt. Promiſſionem nobis

igitur reliquit Deus. Ubi? In verbo ſuo: Quod & probat. Sequitur enim, Καὶ γάρ ἐσμεν
εὐηγγελισμένοι, καθάπερ κἀκεῖνοι· ἀλλ' οὐκ ὠφέλησεν ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς ἐκείνους, μὴ συγκε-
κραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν. Ubi, οἱ εὐηγγελισμένοι, *qui promiſſionem acceperunt;*
quibus relicta eſt promiſſio. Interpres vetus, *Timeamus ergò, nè fortè relictâ pollicitatione*
introeundi in requiem ejus, exiſtimetur aliquis ex vobis deeſſe. ambiguè. Quod & non-
nullis ex antiquis fraudi fuit: Inter quos ille, qui, *Timeamus, nè fortè relictâ & negle-*
ctâ pollicitatione fidei quam Deo dedimus in baptiſmate, introeundi in requiem patriæ cæ-
leſtis, &c. Recentior interpres, *Metuamus igitur, nè quando derelictâ promiſſione introeun-*
v. 2. *di in requiem ejus*, &c. Etiam ſequenti, cujus jam meminimus, verſu, cùm, μὴ συγκε-
κραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασι, dicitur, videndum, ſatiſne autoris mentem eruditi ex-
preſſerint. Et Vetus quidem, *non admixtus fidei ex illis quæ audierunt.* nullo equidem,
quod ſciam, qui conveniat hîc, ſenſu. Eraſmus, *quòd non eſſet cum fide conjunctus iis qui*
audierunt. obſcurè, ſi quid judico. Recentior, *ut qui fide contemperatus non fuerit apud*
illos qui audierant. Quid ſi autem, τοῖς ἀκούσασι, notiſſima, atque in his ſcriptis uſitata
vel imprimis, enallage? pro quo, τῶν ἀκουσάντων, vulgò. Jam verò συγκεράννυσθαι τῇ
πίστει dicuntur quæ cum fide accipiuntur: ὁ λόγος μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει, *ſermo eſt*
qui abſque fide auditur, ideòque nec applicatur. An non melius igitur, *ſed non profuit illis*
ſermo auditus, non conjunctus cum fide ab iis qui audierunt? Mirificè Theophylactus, qui
συγκεκραμένους legit; quaſi μὴ συγκεκραμένοι τοῖς ἀκούσασι dicantur qui à fide reliquo-
rum receſſerunt ac divortium fecerunt: qui, μὴ συγκεκραμένους τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασι,
τουτέστι, μὴ ἑνωθέντας μηδὲ συμφρονήσαντας διὰ τῆς πίστεως τοῖς ἀκούσασιν, ἀλλ' ἀποῤῥα-
γέντας αὐτῶν. Aquam vino, aquæ vinum rectè miſceri, nemo neſcit; cùm utrumque non
mixtum minùs proſit, etiam nonnunquam noceat. Qua de re elegans 2. Machab. 15.
39, 40. exſtat locus; Καθάπερ γὰρ οἶνον κατὰ μόνας πίνειν, ὡσαύτως δὲ καὶ ὕδωρ πάλιν, πο-
λέμιον· ὃν δὲ τρόπον οἶνος ὕδατι συγκερασθεὶς, ἡδεῖαν καὶ ἐπιτερπῆ τὴν χάριν ἀποτελεῖ,
οὕτω καὶ τὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ λόγου τέρπει τὰς ἀκοὰς τῶν ἐντυγχανόντων τῇ συντάξει.
Nec enim, credo, cùm τῇ πίστει συγκεραννύειν dixit, ad vinum πιστικὸν ſive ἄκρατον, hoc
eſt, purum, & quod bibitur (quemadmodum Plautus loquitur) *ut matre natum eſt*, al-
luſit: quomodo, ex Helleniſtarum uſu, νάρδον πιστικὴν Marcus & Johannes dixerunt.
Jam οἱ ἀκούσαντες, ex eorundem Helleniſtarum uſu, οἱ ἀκροαταὶ ſunt; ut 3. Machab. 1. 5.
οἱ νικήσαντες, οἱ νικηταί. ubi, ἐπαγγελλομένη δώσειν νικήσασιν ἑκάστῳ δύο μνᾶς χρυσίου.
v. 3. Paulò pòſt cùm legitur, καίτοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων, nè hîc qui-
dem, quamvis perobſcurum eſſe locum dixerit interpres, tanta fortè difficultas eſt. Dei
requiem, cujus in verbo ejus mentio, non unam eſſe, probat: quamvis ad eandem, ea
quæ dicuntur, referri, eandémque deſignare poſſint. Exempli causâ, dixit David, *Si in*
requiem meam introibunt. dixit Moſes, *Requievit Deus die ſeptimo ab omnibus quæ fecit.*
Quod de eo Moſes dixit tempore quo omnia creata ſunt; adeò ut tantò pòſt de alia (quod
infrà mox addit) locutus requie Propheta videatur: cùm ad eandem tamen utraque
referri poſſit. Nam & ità dicitur quam Iſraeli typicè promiſit Deus, cujus veritatem,
ut loquuntur Græci, nunc habemus: æternam enim deſignabat. Etiam ſic dicitur quâ
requievit Deus; quam hîc inchoant, deinde conſequuntur, qui credunt: quæ & rectè *ſab-*
batiſmus dici poteſt: *Nam qui in illam Dei* (quam & fideles conſequentur) *requiem in-*
greſſus eſt, & ipſe ab operibus ſuis, quemadmodum à ſuis Deus, requievit. vide 10 verſum.
utraque igitur eandem repræſentat. Obſcurè interpres vetus, *& quidem operibus ab inſti-*
tutione mundi factis. Recentior, *licèt operibus à jactis fundamentis mundi perfectis.* Quid
ni autem, *cùm tamen Dei opera à mundi conſtitutione perfecta ſint.?* ut mens ſit, *cùm*
illa quies de qua agitur à Moſe ad initium creati orbis ſpectet; quo abſoluto requievit Deus.
v. 8. In eo quod eodem capite legitur, Εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης
ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας, occulta κρύψις: cùm vellet, Εἰ ὁ Ἰησοῦς αὐτοὺς εἰς τὴν ἀνά-
παυσιν τὴν ἀληθινὴν ἀνήγαγεν, οὐκ ἂν ὁ Δαβὶδ, ὁ μετὰ τοσοῦτον χρόνον, περὶ σαββατισμοῦ,
ἤγουν ἀναπαύσεως, εἶπε, Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε. Ἄρα οὖν ἀπολείπεται
σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, *Si in requie enim eos collocaſſet Jeſus, nunquam tanto*

pòſt

poſt tempore David de ſabbatiſmo ſive requie dixiſſet, Hodie ſi vocem ejus audieritis.
Itaque reliquus eſt aliquis populo Dei ſabbatiſmus. (qua de re alibi inter cæteros Iſidorus
Peluſiota.) ut mens ſit, *Nam ſi eos Jeſus in vera collocaſſet requie, nunquam de alio poſtea*
die locutus David fuiſſet. quod metuo nè non perſpicuè ſatìs expreſſerint interpretes.
Eodem capite legitur, Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς, &c. De quo loco priuſquam v. 12.
meam ſemel dixero ſententiam, nondum abire me ab iis fateor qui, contrà quàm fit vul-
gò, hæc non ſimpliciter ad τὸν λόγον τὸν ἔγγραφον, ſed τὸν ἐνυπόστατον potiùs, diſpenſa-
torem omnium quæ olim geſta in Antiquo Fœdere ac dicta ſunt, referre malunt: Quod
& ipſa loci poſtulare ratio videtur: quale eſt, quòd κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρ-
δίας dicitur, aliáque ei tribuuntur quæ parùm commodè (quod & antiqui viderunt ac
monuerunt Theologi) de verbo ſcripto, ſive τοῦ ἐγγράφου λόγου πέρι, accipiuntur. Quis
enim (ut nunc cætera omittam) verbum ſcriptum καρδιογνώστην dicat? oculos quis illi
tribuat? ut cùm ſequitur, Καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ· πάντα δὲ γυμνὰ καὶ
τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. additur deinde, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος. ſubjun-
gitur, Ἔχοντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν, &c. nam ut ſimul de Deo, τοῦ ἐγγράφου λόγου au-
tore, loquatur, quod nonnulli velle videntur, mihi quidem abſonum videtur. Quod cùm
& Theophylactus videret, Τὴν Θεότητα, inquit, ἐνταῦθα δηλοῖ τοῦ Λόγου. Θεοῦ γὰρ,
ἀνακρίνειν, τουτέστιν, ἐτάζειν καὶ εἰδέναι, τὰς ἐνθυμήσεις. Ἐτάζων γάρ, φησι, καρδίας καὶ
νεφροὺς ὁ Θεός, *Divinitatem innuit hic Verbi. Dei enim explorare ac noviſſe cogita-*
tiones. Scrutatur enim corda, *inquit Propheta,* et renes Deus. ideóque &
lectorem monet, *vivum* hunc Sermonem dici; Ἔστι τὸ, ζῶν· ἵνα μὴ λόγον ἀκούσας, ῥῆ-
μα ἀνυπόστατον νομίσῃς, *Vivum hunc Sermonem dixit: nè, cùm Sermonem dici audis,*
verbum quod non ſubſiſtit intelligas. qui & τὸ, ἐνεργὴς, hic ὑφεστὼς exponit. Ad ea au-
tem quæ ſequuntur, καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ, *etiam Angelos, etiam Archan-*
gelos, etiam Cherubim ac Seraphim patere illi, cum Chryſoſtomo addit: qui & ſo-
licitè accipiendum ità monet. Sed & B. Athanaſius, Ὁ μὲν λόγος τῶν ἀνθρώπων οὐδέν
ἐστιν εἰς ἐνέργειαν· διὸ καὶ οὐδὲ διὰ λόγων ἀλλὰ διὰ χειρῶν ἄνθρωπος ἐργάζεται· ὁ δὲ λόγος
αὐτῶν οὐχ ὑφίσταται. ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ζῶν ἐστιν, ἐνεργὴς, καὶ
τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, *Verbum quidem hominum, nihil, quod ad ef-*
ficaciam: unde nec ſermone ſed manibus operatur homo: neque eorum ſermo ſubſiſtit. Dei
verò Verbum, ut Apoſtolus dixit, vivum eſt & efficax, magíſque ancipiti omni ſecat
gladio. B. Ambroſius ad hunc locum, *Sermo Dei, Filius eſt Dei.* eodémq; modo Græci
Scholiaſtæ, Haymo, Primaſius, Carthuſianus, Gloſſæ. Quanquam dubium vix eſt, quin
nonnulli quoq; è veteribus περὶ τοῦ ἐγγράφου locum acceperint: unde factum ut de huma-
no uſurparent ſermone: Ut Phocylides, qui,

Ὅπλον τοι λόγος ἀνδρὶ τομώτερός ἐστι σιδήρου,

dixit. Quem ſcriptorem qui, vel ex hoc loco, fuiſſe Chriſtianum non viderit, nihil videt;
cùm ubique Hebræas phraſes, quas ex Helleniſtis hauſit, manifeſtè alludat: Quale eſt
illud ſtatim initio, *κρίνειν πρόσωπον:*

Μὴ ῥίψῃς πενίην ἀδίκως μὴ κρῖνε πρόσωπον.

eo ſenſu quo Lucæ 20.21. καὶ οὐ λαμβάνεις πρόσωπον, quod eſt, καὶ οὐ κρίνεις κατὰ πρόσωπον,
dicitur. quod nè aſſequuntur quidem Græci. In Sacris verò quid προσωποληπτεῖν ſit, quo
item ſenſu προσωπολήπτης dicatur Deus, nemo neſcit. Paulò pòſt,

Πτωχῷ δ' εὐθὺ δίδου, μηδ' αὔριον ἐλθέμεν εἴπῃς,

cùm dixit, quis dubitat quin illud Salomonis expreſſerit, Μὴ εἴπῃς τῷ φίλῳ, Ἐπανελθὼν
ἐπάνηκε, καὶ αὔριον δώσω? Deinde,

Πληρώσας σὴν χεῖρ', ἔλεον χρῄζοντι παράσχε.

ubi quid ſit πληροῦν τὴν χεῖρα, cùm aliquid offertur aut donatur, nemo vel mediocri-
ter peritus Hebraiſmi non obſervavit. Et quis neſcit illud, καὶ τίς ὁ προθυμούμενος πληρῶσαι
τὰς χεῖρας αὐτοῦ σήμερον τῷ Κυρίῳ; ומי מתנדב למלאות ידו היום ליהוה,
1. Paral. 29. 5. & paſſim. item, Πᾶς ὁ προθυμούμενος τοῦ πληρῶσαι τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ibid.
alibi. item, Καὶ ἀπεκρίθη Ἐζεκίας, καὶ εἶπε, Νῦν ἐπληρώσατε τὰς χεῖρας ὑμῶν, προσαγά-

γετε, &c. in iiſdem libris. Ἔλεος verò eodem in loco, manifeſtè צדקה, ἐλεημοσύνη, quod juſtitiæ eſt opus. Ut omittam locos integros è Lege Moſaica converſos: quale eſt illud de lapſo ſub onere inimici jumento, aut cæſpitante in via, attollendo, aut ſuccurrendo,

Κτῆνος δ' ἢν ἐχθροῖο πέσῃ κατ' ὁδὸν, συνάγειρε.

Quis enim illud ibi non agnoſcit, Ἐὰν δὲ ἴδῃς τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ σου πεπτωκὸς ὑπὸ τὸν γόμον αὐτοῦ, οὐ παρελεύσῃ αὐτό, ἀλλὰ συνεγερεῖς αὐτὸ μετ' αὐτοῦ, Exodi 23.5. item, Οὐκ ὄψῃ τὸν ὄνον τοῦ ἀδελφοῦ σου, ἢ τὸν μόσχον αὐτοῦ πεπτωκότα ἐν τῇ ὁδῷ. μὴ ὑπερίδῃς αὐτά. ἀνιστῶν ἀναστήσεις μετ' αὐτοῦ, Deut. 22.4. Adde, quòd in eodem legitur,

Μηδέ τις ὄρνιθας καλιῆς ἅμα πάντας ἑλέσθω,
Μητέρα δ' ἐκπρολίπῃς.

de ſpoliando, matre ſalva, avis nido. nota Lex ac verba Moſis. Ibidem & illud habes,

Εἰ δέ τις οὐ δεδάηκε τέχνην, σκάπτοιτο δικέλλῃ,

ex illo Lucæ 16.3. σκάπτειν οὐκ ἰσχύω, ἐπαιτεῖν αἰσχύνομαι. Quanquam Ariſtophanem & alios eâdem uſos parœmiâ, non neſciam. Jam, ut omittamus cætera, quis paganus Sacram ſapientiam, aut (ut loquuntur noſtri) verbum Dei, θεόπνευστον dicat? ille autem,

Τῆς δὲ θεοπνεύστου σοφίης λόγος ἐστὶν ἄριστος.

ubi & λόγον cum Chriſtianis dixit. Quæ quidem plana. E quibus patet, quanta eorum ἀκρισία fuerit qui hominem Chriſtianum non agnoverunt. credo, quia τὴν πολυθεΐαν profitetur, ut Phocyliden Mileſium ſic induat; quem σύγχρονον Theognidis fecere. Et hæc obiter: Nunc ad locum redeamus. Dicat aliquis, ad Thargumiſtarum morem reſpexiſſe Apoſtolum, qui cùm aliquid præſertim vehementer affirmant, קיים הוא ייי, hoc eſt, Ζῇ, vel Ζῶν, ὁ Κύριος, (quod Hebræi, חי יהוה) dicunt. Iiſdem quoque uſitatum, ut cum nomen Dei exprimunt, במימר דייי, τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, addant: nè videlicet vel ſejungatur, vel ſine eo quicquam fieri credatur. Interpretatio Chaldæa autem cum pleriſque jam Judæis (quemadmodum in Aſia qui erant, Onkeli imprimis eo tempore utebantur) tum in manu eſſet, ex hac conſuetudine loquendi, Ζῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, alluſione urbanâ dixiſſe videtur, ut eundem eſſe oſtendat qui ibi ζῶν dicitur; cujus tam luculenta tam crebra in Veteri Fœdere, ex interpretatione quam dixi, fit mentio. A qua ſententia nec Græci abierunt, qui τὸ, ζῶν, ἀντὶ τοῦ, ὑφιστάμενος, poni notarunt: Procopius ad Deuteronomium, Ὁ γὰρ ζῶν τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, ἐλθὼν ἐπὶ γῆς, τὰς ἀοράτους δυνάμεις κατεπολέμησε, θριαμβεύσας αὐ-
v. 13. τὰς ἐν παρρησίᾳ. Sequitur, πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ.
Heſychius, Τετραχηλισμένα, πεφανερωμένα. ut à luctatoribus deſumtum, qui τραχηλίζονται
v. 14. cùm nudam adverſario cervicem præbent, à Platone dicuntur. Paulò pòſt ſequitur, Ἔχοντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν, διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας. Ubi perſuaſum eruditis videtur, idem hìc ὁμολογίαν dici quod Theologis Græcorum cùm pro *fidei profeſſione* uſurpatur. Atqui cùm ἀρχιερέως hìc, ut ſuprà cap. 3. v. 1. meminerit, quem τῆς ὁμολογίας ἡμῶν ἀρχιερέα ibi dixit, cujus officium προσφέρειν δῶρα, quòd infrà capite ſequenti dicitur, videndum an ὁμολογία non ſit quod Hebræis נדר, idem quod εὐχὴ quod ὁμολογία Helleniſtis dicitur ac δῶρον. Quare & cogitandum an rectè ſatis poſteriores duo interpretes etiam *profeſſionem* interpretati ſint. Certè ὁμολογεῖν eſt נדר: & ſic Jeremiæ 44 v. 25. ὁμολογίας ἃς ὡμολογήσαμεν θυμιᾷν. Cum quo confer locum quem jam dixi. eſt autem ille, Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν, cap. 5. v. 1. Porrò ut illi qui ad Deos abibant alios, etiam illi qui, exempli gratiâ, mutato cultu, quæ Iſraelis Deo voverant idolis offerebant, τὴν ὁμολογίαν ſic *mutare*: ità ἐμμένειν τῇ ὁμολογίᾳ, qui ſervabant fidem nec mutabant votum, dicebantur. Id autem, τῆς ὁμολογίας κρατεῖν. quod videndum, an rectè, *profeſſionem tenere*, hìc dicatur: cùm de Jeremiæ loco & interpretatione Helleniſtarum hìc cogitandum eſſet. Totus autem locus ità habet: Οὕτως εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ, Ὑμεῖς καὶ αἱ γυναῖκες ὑμῶν τῷ στόματι ὑμῶν ἐλαλήσατε, καὶ ταῖς χερσὶν ὑμῶν ἐπληρώσατε, λέγοντες, Ποιοῦντες

ποιήσο-

πιώσωμεν τὰς ὁμολογίας ἡμῶν ἃς ὡμολογήσαμεν θυμιᾶν τῇ βασιλίσσῃ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ σπένδειν αὐτῇ σπονδάς. ἐμμείνασαι ἐνεμείνατε ταῖς ὁμολογίαις ὑμῶν, καὶ ποιοῦσαι ἐποιήσατε. Ubi *ἐμμένειν ταῖς ὁμολογίαις*, quod hic *κρατεῖν τῆς ὁμολογίας* dicitur: ut idem quod in idololatrico reprehenditur cultu, in vero probetur. Erant autem varia hæc vota: Alii enim ſacrificia. alii, à cultu Judæorum alieni adhuc, proſelytos (quos גרים dicebant) fore ſe, ac Judaiſmo acceſſuros, promittebant. Quemadmodum in illo Jonæ cap. 1. v. 16. de nautis, quos ex gentibus fuiſſe conſtat, *καὶ ἔθυσαν θυσίας τῷ Κυρίῳ, καὶ ηὔξαντο τὰς εὐχάς.* quod, וידרו נדרים, Sclomo Jarchi interpretatur: *eleemoſynas*, aliij inter quos Kimchius, qui, *cætera vota, præter ſacrificium: ut, daturos ſe eleemoſynam pauperibus.* Monet ergò hîc & alibi Apoſtolus, ut quiſque *τῇ ὁμολογίᾳ ἐμμένῃ*, hoc eſt, *fidem nè immutet*, aut *votum*. Græci enim Scholiaſtæ, nec malè, *πίστιν* interpretantur. Theophylactus, *ἣν ὡμολογήσαμεν ἐν ἀρχῇ πίστεως, quæ à fidei noſtræ initio confeſſi vel complexi ſumus*: quod eòdem penè redit. qui & neceſſaria aliquot illius ibi *ὁμολογίας* capita proponit; qualis reſurrectio, inter cætera, ac Deitas Chriſti.

Cap. IV.

Locus, Μετριοπαθεῖν δυνάμενος *&c.* Μετριοπαθεῖν, *&* Συμπαθεῖν. Μετριοπαθὴς, *συγγινώσκων ἐπιεικῶς. Locus de Chriſto,* εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας. Εὐλάβεια *quid. Vita hominum,* πειρατική. Πειρασμὸς. Πειρατικὴ εὐλάβεια. ראגה. *Quomodo* εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας *Dei Filius dicatur.* Τὸ, εἰσακούειν, *quomodo nonnunquam uſurpetur Helleniſtis.* Εἰσακούειν, *Succurrere & Juvare.* Εἰσακούειν, σώζειν. *Locus,* Καὶ τελειωθεὶς ἐγένετο τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ πᾶσιν αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου. *&* τὸ, τελειωθεὶς, *quomodo accipiendum.*

Capite Epiſtolæ ejuſdem quinto de ſupremo olim Sacerdote dicitur, *Μετριοπαθεῖν δυνάμενος τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλανωμένοις.* Ubi quemadmodum *μετριοπαθεῖν*, ità Cap. 5. v. 2.
de Pontifice omnium ſupremo *συμπαθεῖν* ſuprà dixit; *Οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν*, cap. 4. v. 15. quamvis *μετριοπαθεῖν* etiam de eo rectè dici poſſit: *μετριοπαθεῖν* enim *ἐπιεικῶς συμπαθεῖν* dicas: quod qui poteſt, poteſt & ignoſcere peccanti; ſive, cui rectè hoc tribuitur, illud quoque (licèt non eodem gradu quo ſupremo illi) rectè tribuitur. Quò & erudita Criticorum, è Theologorum depromta ſinu, ſpectat gloſſa, *Μετριοπαθὴς, συγγινώσκων ἐπιεικῶς.* quomodo Joſephus in ferendis ac deinde condonandis fratrum peccatis rectè *μετριοπαθῆσαι* dicetur. Vetus interpres, quod hîc dicitur, *Μετριοπαθεῖν δυνάμενος τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλανωμένοις, Qui condolere poſſit iis qui ignorant & errant.* Meliùs Eraſmus, *Qui placabilis eſſe poſſit ignorantibus & errantibus.* Recentior, *Qui quantum ſatis eſt poſſit miſerari vicem ignorantium & aberrantium.* Eruditi cogitent. Eodem capite cùm Chriſtus *εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας* dicitur, ante omnia, quid ſit *εὐλάβεια*, videndum erat: mirum enim, quàm & hîc v. 7.
in partes itum ſit. Interpres ergò vetus, *exauditus eſt pro ſua reverentia.* Quam Ambroſius modò *paſsionis reverentiam*, modò *perfectam* interpretatur *charitatem*. cui *obedientiam* Primaſius & Haymo addunt. Alii ad perſonæ id dignitatem referunt ac ſanctitatem: ad Pontificalem devotionem, Lyranus: ad reverentiam quam erga Patrem imprimis teſtatus eſt Dominus cùm dixit, *Non voluntas mea fiat, ſed tua*, Photius: ad reverentiam quâ proſecutus Filius eſt Patrem, Scholiaſtæ alii (quaſi de Filio quod ſequitur, *Καίπερ ὢν υἱὸς*, huc referendum eſſet; quod tamen rectè negat Photius, qui abſolutè id diſtinguit: ſed & uſitatiùs, *ὑπὸ εὐλαβείας*, eo ſenſu dixiſſet:) alii, ad alia. Denique,

Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.

Quare & nos videamus. Univerſam hominis vitam *πειρατικὴν* hîc eſſe, etiam Philoſophi dixerunt. Quam vitam, qualis hîc ducitur in terris, cum incommodis moleſtiiſq; omnibus,

quas illi *περιστάσεις*, tanquam *circumſtantias*, dixerunt, perpetua vel comitatur vel ſequitur εὐλάβεια: cujus proprium, declinare περιστάσεις illas ac timere. Hoc quia cum ſolicitudine perpetua conjunctum, Domino, qui cauſâ noſtrâ ità noſter factus eſt ut verè, extra peccatum, eſſet id quod ſumus, *περιστατικὴν εὐλάβειαν* Apoſtolus aſſcribit. Quis enim dubitat, quin, ut omnibus incommodis, ità & ſolicitudini, quam illa pariunt, in terris, & quà homo, vixerit obnoxius? Hanc εὐλάβειαν, quæ ראגה Hebræis, eleganter iis Jeremias tribuit Propheta qui in mari & profundo verſantur, quia ſemper, donec liberantur, circumſpiciunt & timent: Quod imprimis graphicè expreſsit; *Sicut qui in mari eſt*, inquit, *præ pavore* ראגה, *quieſcere non poteſt*, cap. 49. v. 23. quorum, ut ibi loquitur Chaldæus, proprium, *ut nec quieſcant, & effugere non poſſint*. Major tamen Servatoris illa; qui ſub ipſam mortem, cur dereretur, anxiè quæſivit. Sed & aliàs voce εὐλαβείας, cùm de metu agitur ingenti vel formidine, Hebræam quam jam dixi vocem interpretantur Helleniſtæ: Ut cùm Joſuæ 22. v. 24. *Et ſi non præ ingenti hujus rei quem concepimus metu hoc fecimus.* ubi Hebræus, ואם לא מראגה מרבר עשינו: Helleniſtæ, Ἀλλ' ἕνεκεν εὐλαβείας ῥήματος ἐποιήσαμεν τοῦτο. ubi Thargumiſtæ voce ויצפא, quæ & ipſa ingentem notat metum atque ſolicitudinem, utuntur. Ut, ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, idem quod ὑπὸ πάσης εὐλαβείας, ſive τῆς σαρκικῆς καὶ βιωτικῆς περιστάσεως, hoc loco ſit. Meliùs certè interpres qui *metum*, quàm qui *reverentiam* dixerunt: Quanquam *pavorem* aut *anxietatem* hic malim; quam non procul à Syrorum רחילא abeſſe dicas, quæ ἀγωνία Lucæ dicitur cap. 22. v. 44. Καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ, ἐκτενέστερον προσηύχετο. cùm δεήσεις καὶ ἱκετηρίας, *deprecationes ac ſupplicationes*, κραυγὴν item ἰσχυρὰν καὶ δάκρυα, *clamorem vehementem ac lacrymas*, etiam hîc obtuliſſe dicatur. Neque errare exiſtimem, ſi quis εἰσακουσθέντα etiam ὑπὸ τῆς ἀγωνίας, cum autore dicat: quanquam fortè εὐλάβεια latiùs pateat, & in tota propè vita ejus tot calamitatibus expoſitâ habere locum videatur. Jam quòd (ut ad ipſum dicendi genus veniamus) εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας dicitur, in quo tantum operæ hic eruditi poſuerunt ut diſſertatione integrâ de eo agant, omni difficultate caret. Quæ *juvandi* aut *ſervandi* notione uſurpantur, voce εἰσακούειν ab Helleniſtis exponi, notius eſt quàm ut multis ſit probandum. Tale eſt, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτόν, 2. Paral. 18. 31. ubi in Hebræo textu *adjuvandi* exſtat verbum; עזר nempe. Alio autem loco, ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσέ μου, Pſalmo 55. 17. ubi ישע habes, quod *ſervare* eſt. Quid mirum ergò ſi hos ſequitur, ut ſemper? Quid mirum, ſi εἰσακούειν ſimpliciter ſit, σώζειν? *ut à tanto ſervaretur pavore*, inquit, *ac anguſtiis, qui clamorem validum ac lacrymas effudit*. Εἰσακουσθῆναι igitur ἀπὸ εὐλαβείας, qui à ſolicitudine & anxietate in qua verſatur eripitur ac liberatur. Recentior interpres, *& exauditus precibus [liberatus] ex metu.* nimio negotio, ni fallor: cùm ſimpliciter hoc vellet, *exauditum*; quod eſt, *è pavore tali aut metu ſervatum fuiſſe*. Sequitur, Καὶ τελειωθεὶς ἐγένετο τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ πᾶσιν αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου. Ubi τελειωθεὶς, ut Lucæ 13. 32. Καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. quo loco ipſe recentior interpres *conſummandi* verbo (ut vetus hic) uſus eſt: cui *conſecrandi* nunc placuit.

Cap. V.

Locus, Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον. Ἀρχή. Ἀρχάριοι, *Tirones*. Ἀρχάριοι, *alii ab iis in Eccleſia qui Eccleſiæ præſunt aut jam docent. Locus*, Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας. *Delicta ſeu peccata*, ἑκούσια. *Patrum opinio*. Γεύσασθαι Θεοῦ ῥῆμα. Ἐνδελεχίζοντες ἐν τοῖς κακοῖς. Ἡ ἀεὶ ἁμαρτιῶν θυσία, אשם. Παραπεσόντες, *&* παραπίπτοντες. Παραπεσόντας πάλιν. Παραπίπτειν παράπτωμα. Ἀσυνθεσία, Ἀθέτημα, Ἀπόστασις, Ἀποστασία: *Rebellare, Rebellio*. Παραδειγματίζειν. Παραδειγματίσαι ἀντὶ τοῦ [illegible]. Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, *Melchiſedecus. Quomodo nonnunquam uſurpetur*, ἄγραφος. Ἄγραφοι οἱ τοκεῖς καὶ τὸ γένος. *Sacerdos* ἐξ ἀκροβυστίας *Melchiſedecus Epiphanio. Locus*, ἐκεῖ δὲ, μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ, *& de quo intelligendus. Vita* ἀκατάλυτος *cui attribuatur*. Κατὰ τὸ μαρτυ-

ρούμε-

ῥέμβιον. κατὰ τὸ ἐμφερόμενον. Ἀπὸ τοῦ γεγράφθαι *item* καὶ ἀπὸ τοῦ μὴ γεγράφθαι *argumentari.*

CApite ſexto ſtatim locus ille occurrit, Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ Cap. 6.
τὴν τελειότητα φερώμεθα, &c. Ubi eam ἀρχὴν intelligit à qua qui in ſingulis pri- v. 1.
mùm proficiebant diſciplinis, ἀρχάριοι ſequiori ævo dicebantur. Exſtat elegans Macarii
hanc in rem locus; ubi autor ſimpliciſſimus, de ratione profectûs quo in literis tum ute-
bantur, Ὁ θέλων μαθεῖν γράμματα, ἀπέρχεται καὶ μανθάνει τὰ σημεῖα· καὶ ὅταν γί-
νηται ἐκεῖ πρῶτος, ἀπέρχεται εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ῥωμαϊκῶν, καὶ ἐστιν ὅλων ἔσχατος.
Πάλιν ἐκεῖ ὅταν γένηται πρῶτος, ἀπέρχεται πρὸς τὴν σχολὴν τῶν γραμμάτων, καὶ ἐστι
πάλιν ἐκεῖ ὅλων ἔσχατος ἀρχάριος. Εἶτα ὅταν γένηται σχολαστικὸς, ὅλων τῶν δικολό-
γων ἀρχάριός καὶ ἔσχατός ἐστι. Πάλιν, ὅταν γένηται πρῶτος, τότε γίνεται ἡγεμών. Καὶ
ὅταν γένηται ἄρχων, λαμβάνει ἑαυτῷ βοηθὸν, τὸν συγκάθεδρον. ubi ἀρχάριοι *tirones*
ſunt: ἀρχὴ ergò, *tirocinium.* Idem, Ἔχουσι δὲ φόβον, οὐ τῶν ἀρχαρίων, τῶν φοβουμένων
τὰ πονηρὰ πνεύματα, ἀλλὰ φόβον καὶ μέριμναν, πῶς διοικήσουσι τὰ ἐμπιστευθέντα
αὐτοῖς πνευματικὰ χαρίσματα. ubi ἀρχάριοι iis qui Eccleſiæ jam præſunt, doctri-
námque ſibi creditam propagant, opponuntur. Nec aliter pauló antè cap. 5. τὰ στοιχεῖα τῆς
ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ, dixit. Eodem capite & ille exſtat locus, Ἀδύνατον γὰρ τοὺς v. 4.
ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γενηθέντας
πνεύματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσαμένους Θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος,
καὶ παραπεσόντας, &c. Ubi è veteribus nonnulli ea intelligunt delicta quæ continuantur;
eadem quæ & autori cap. 10. v. 26. ἑκούσια dicuntur: utraque enim, hæc & illa, ad apo-
ſtaſiam referunt recentiores: Ἑκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπί-
γνωσιν τῆς ἀληθείας, οὐκ ἔτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία· φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ
κρίσεως, καὶ πυρὸς ζῆλος, ἐσθίειν μέλλοντος τοὺς ὑπεναντίους. quia peccandi quandam
quaſi conſuetudinem, nec finem faciunt, qui tales. Ubi Patres Græci, qui peccata hæc di-
ſtinguere videntur, Δεῖξαι θέλει τὸ ἄχρι τέλους ἐπιμένειν τῇ ἁμαρτίᾳ. ἔνθεν δῆ-
λον, ὅτι οὐκ ἀναιρεῖ τὴν μετάνοιαν, *De iis agit qui ad finem in peccato perſiſtunt: unde,
non tolli pœnitentiam, apparet.* Item, Οὐκ ἀναιρεῖ τὴν μετάνοιαν, ἀλλὰ τὸ ἐκ δευτέ-
ρου βάπτισμα ἀπαγορεύει, *Non tollit pœnitentiam, ſed ſecundum vetat baptiſmum*; quod
& ad hunc locum notat Chryſoſtomus: cùm peccatum hoc quod non remittitur nè qui-
dem pœnitentiam admittat. Ut de continuatione ejus (quod *regnare* vulgò dicunt) aga-
tur: quod eo ipſo ἐν τοῖς μὴ παυσαμένοις τοῦ ἁμαρτάνειν, ut idem hîc loquitur Chry-
ſoſtomus, non remittitur; quia ex continuatione ad finem uſque ſequitur impœniten-
tia. In hoc igitur peccato qui, poſtquam baptizati ſunt (quippe quos φωτισθέντας dicit:
neque aliter de Baptiſmo veteres loquuntur) ſed & veritate imbuti ſunt (ità enim τοὺς
κατηχηθέντας dici hîc notant, quos & γεύσασθαι Θεοῦ ῥῆμα ait) perſeverant, pervenire ad
pœnitentiam non poſſe; ſiquidem ſic in dominium peccati traduntur: Quos & elegan-
ter ἐνδελεχίζοντας ἐν τοῖς κακοῖς Sirachides dixit cap. 12. v. 3. Terræ enim eſſe ſimi-
les, (quod & diſertè hîc addit) quæ cùm ſpinas ferre ac tribulos aſſueſcit, tandem rejici-
tur, fructúſque ejus igni deſtinantur. Quare? Quia poſt Chriſti (quam baptiſmus re-
præſentat) victimam non datur alia; nec quiſquam magis baptizari, quàm bis crucifigi
Chriſtus poteſt: nam, ut rectè capite 10. ubi idem planè dixit, οὐκ ἔτι περὶ ἁμαρτιῶν
ἀπολείπεται θυσία. Quemadmodum in Fœdere Antiquo pro delictis אשם offerebant:
quo & peccatum, & quæ pro peccato offerebatur deſignari victima ſolebat; quæ nec ſe-
mel, ſed & ſæpius, offerebatur: Hîc verò nec baptiſmus (ut rectè Chryſoſtomus) repe-
titur, neque Chriſtus bis, niſi cum ludibrio, mori pro peccatis poteſt. Sed &, quid παρα-
πεσόντας ſit, videndum: aliud quàm παραμείναντας, nimirum. Adde, quòd τὸ, πάλιν,
non cum ἀνακαινίζειν (ità enim idem diceretur) ſed cum παραπεσόντας rectè jungi poſ-
ſit, ut παραπεσόντας πάλιν, non qui ſemel ſed qui ſæpius labuntur, ac ſic ad finalem per-
veniunt impœnitentiam, dicat. Quos ſi ſequimur, non tam de eo quod per ſe non remit-
titur peccato, quàm quod pœnitentiam continuatum non admittit (cùm in altero nè qui-

dem detur pœnitentia) hoc dixit. Atque ità nihil quoque pro Novatiano hic locus.
Quanquam non abire ab iis malim qui ad apoſtaſiam locum referunt utrumque. Paulò
v. 6. pòſt cùm ſequitur, Καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, quæri poteſt,
an de peccato de quo egimus τὸ, παραπίπτειν, uſurpari poſſit. De quo dubitare non poſ-
ſunt qui, quid Helleniſtis παραπίπτειν παράπτωμα ſit, ex eorum ſcriptis, Ezechiele præ-
ſertim, ubi aliquoties occurrit, didicerunt. Eſt autem מעל : quod παράπτωμα, ἀσυνθε-
σίαν, ἀθέτημα, etiam ἀπόςασιν (licèt non propriè ſemper) & ἀποςασίαν, dicunt; Καὶ πάν-
τα τὰ σκεύη ἃ ἐμίανεν ὁ βασιλεὺς Ἄχαζ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ἐν τῇ ἀποςασίᾳ αὐτοῦ,
2. Paral. 29. 19. Nec ſine cauſa *rebellandi* ac *rebellionis* voce in Ezechiele Thargumiſtæ
Ibid. alibi utuntur. Sequitur, ἀνασαυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παραδειγματίζον-
τας. Ubi videndum, an non τὸ παραδειγματίζειν notione τοῦ יקע, pro *diſtendere ac
luxare in cruce*, accipiendum ſit, ac ſic τῷ ἀνασαυροῦν, quod præceſſit, reſpondeat : ut
Num. 25. 4. *Et dixit Jehova ad Moſen*, Λάβε πάντας τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ παρα-
δειγμάτισον αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ ἀπέναντι τοῦ ἡλίου, *ſuſpende eos in ſole coram Domino.*
Cap. 7. Capite ſeptimo, non procul ab initio, cùm ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος Melchiſe-
v. 3. decus fuiſſe dicitur, nè Græcos quidem aliter nonnunquam loqui conſtat, cùm id, non
quod non eſt, ſed quod ſcriptum non eſt, eſſe negant. Ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ igitur, quod illi,
ἄγραφοι δ' αὐτῷ οἱ τοκῆες καὶ τὸ γένος, dicerent. Athenæus lib. 13. Ἄγραφοι δ' εἰσὶν
αὐτῷ, Μηχίση, Ἀγαλλὶς, Θαυμάριον, Θεόκλεια. prætermiſſas enim, neque ullam earum
mentionem factam, voluit. Quod & rectè Epiphanius expreſſit : qui, τὸ δὲ, ἀπάτωρ καὶ
ἀμήτωρ, οὐ διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν πατέρα ἢ μητέρα, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ ἐν τῇ θείᾳ γρα-
v. 6. φῇ κατὰ τὸ φανερώτατον ἐπωνομάσθαι. Sequitur ibidem, Ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ
αὐτῶν, δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραάμ, &c. ἐξ αὐτῶν, è *Levitarum* nempe *filiis*. quod Apoſto-
lus oſtendit. Quid igitur in mente fuit Epiphanio, cùm hanc notam huic loco addit,
Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐξ αὐτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν γενεαλογεῖται, γενεαλογεῖται δὲ ἐξ ἀλλογενῶν ἀν-
θρώπων? quaſi de Iſraelitis jam circumciſis agat. Ut ſuum, credo, illud confirmaret,
Sacerdotem ἐξ ἀκροβυςίας ſeu *præputio* Melchiſedecum fuiſſe : ità enim antè, Ἔδει γὰρ
τὴν ἱερέα τοῦ Ὑψίςου παρὰ δόλε Θεοῦ πιςωθῆναι καὶ πρῶτον μὲν τὸν Ἀβραὰμ προσ-
ενέγκαι τῷ ἐν ἀκροβυςίᾳ ἱερεῖ ἱερουργοῦντι. Cæterùm quemadmodum memoria doctiſ-
ſimo impoſuit viro, qui ἐξ αὐτῶν, ἐξ Ἰσραηλιτῶν, interpretatur, cùm de Levitis præce-
dat, ità non cogitabat, nè Abrahamum quidem eo tempore quo Melchiſedeco occurrit cir-
cumciſum fuiſſe; cùm Melchiſedeci hiſtoria Geneſ. 14. deſcribatur, circumciſio autem 17.
demum inſtituatur : Ibi quippe 10. verſu ; *Hoc eſt pactum meum, quod inter me & vos,
atque inter ſemen tuum poſt te, ut circumcidatur in vobis omnis maſculus.* ſequitur v. 11.
Circumcidetis autem carnem præputii veſtri : eritque ſignum pacti inter me & vos. & v. 24.
Porrò Abraham nonaginta novem annorum erat cùm circumcidit carnem præputii ſui. Quo-
modo Melchiſedecus ergò, Dei altiſſimi ſacerdos, incircumciſus & ex iis fuiſſe dicitur,
ut τῷ Ἀβραὰμ, τῷ ἐκ περιτομῆς, ſic opponatur, qui & ipſe, cùm adhuc circumciſus
nemo eſſet, incircumciſus fuit? niſi quis Chaldæos, è quibus Pater credentium vocatus
fuit, circumciſos dicat, aut ἀκροβυςία potiùs quàm idololatria iis objici potuerit : cùm
circumciſus ex iis dici nemo poſſit ; niſi prolepſi quis utatur. Adde, quòd ab aliis Mel-
chiſedecus ibi ſatis diſtinguitur : qui ſacerdos, non אלהים, multò autem minùs
אלילים, ſed לאל עליון, *Dei ſummi*, fuiſſe dicitur ; qui & Rex Salem (quam pleriq;
Hieroſolymam fuiſſe exiſtimant) ac à Sodomorum Rege, cujus & ibi fit mentio, manife-
v. 8. ſtè diſtinguitur. Sequitur non ità multò pòſt, ἐκεῖ δὲ, μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ. Quem
locum vellem paulò preſſiùs expendiſſent eruditi. Ubi enim μαρτυρεῖται, hoc eſt, te-
ſtimonium de Melchiſedeco exhibetur, quòd vivat? Primò autem omnium Græci, quem-
admodum ἀπάτορα, ἀμήτορα, ἀγενεαλόγητον, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος
ἔχοντα Melchiſedecum dici volunt, non quòd tale quid de eo exſtet, qui & patrem &
matrem & majores habuit, qui & ipſe poſtremò obiit, ut cæteri ; ſed quòd nihil de ipſis
exprimatur : ità hunc quoque locum acceperunt, quaſi vivere dicatur quia mortis ejus
non fit mentio. Quod imprimis diverſum à ſuperiori, ubi de Melchiſedeco, non κατὰ τὸ

μαρτυ-

μαρτυρούμενον, ſive *ex eo quod in Sacris dicitur*, ſed κατὰ τὸ μὴ μαρτυρούμενον, ſive κατὰ τὸ μὴ ἐμφερόμενον, *ex eo quod non dicitur*, (ut eleganter veteres Theologi loquuntur) Apoſtolus pronunciat. Ergò ibi rectè ἀπὸ τοῦ μὴ γεγράφθαι, hîc autem, nè quis ſimile imaginetur, ἀπὸ τοῦ ὃ λέγει γεγράφθαι, hoc eſt, *ex eo quod exſtare in Scripturis ipſe dicit*, argumentatur ſeu procedit. Quod cùm ipſis Græcis durum videretur, aliam interpretationem (magìs ſimplicem, ut ipſi judicant) excogitarunt: ut ad ipſum nempe Melchiſedeci ſacerdotium hoc referatur; quod, Levitico exſtincto, adhuc ſupereſt & quaſi vivit: aut (ut illi linguâ ſuâ meliùs loquuntur) ὅτι ἡ τῶν Λευϊτῶν ἱερωσύνη ἀποθνήσκει (ἐπαύσατο γάρ, τῆς ἀληθείας φανείσης) αὕτη δὲ ζῇ ἔτι. Quia autem locus aliquis quærendus è Sacris videbatur quo probari hoc poſſet, notiſſimum è Pſalmo 110. adduxerunt: quaſi de ſacerdotio non de ſacerdote agatur; aut ſacerdotium potiùs quàm ipſe ſacerdos vivere dicatur; aut Prophetæ locus de Melchiſedeco potiùs quàm de Chriſto agat (contra Apoſtoli ſententiam, qui locum ſic interpretatur); quaſi ſacerdotium denique Melchiſedeci non in Chriſto ſed in ipſo Melchiſedeco continuetur: cùm Apoſtolus hoc ipſo capite diſertè dicat, ὅτι κατὰ τὴν ὁμοιότητα Μελχισεδὲκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος. cui tribuit (Quid autem tribuit?) idem quod hoc loco, ζωὴν, imò ἀκατάλυτον ζωὴν, *ſine ullo fine vitam*: Verba ſunt, Καὶ περισσότερον ἔτι κατάδηλόν ἐστιν, εἰ κατὰ τὴν ὁμοιότητα Μελχισεδὲκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος· ὃς οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου. Quis autem dubitat, quin alius ſit Melchiſedecus, à quo ipſe ordo dicitur, alius Sacerdos ille cui ex ordine Melchiſedeci æternum ibi ſacerdotium promittitur? Neque de Melchiſedeco ſimpliciter Pſalmus ille agit; neque magìs Melchiſedeco dicitur, *Tu es ſacerdos in æternum*, quàm quod præceſſit, *Sede ad dextram meam*. Et ſanè ſi rectè examinetur locus in quo & qui dederunt decimas conſiderantur & qui accepit, facilè apparebit, è quarto decimo Geneſeos petenda hæc eſſe. Nonnulli igitur, & quidem maximi noſtrorum temporum, mentem eſſe hanc Apoſtoli volunt, Cùm ii quibus perſolutionem decimarum Scriptura aſſignat ſint mortales, aliquando deſiturum eſſe hoc jus, quemadmodum eorum quoque vitam; Scripturam autem, cùm in eo loco in quo accepiſſe decimas Melchiſedecus dicitur mortis ejus mentionem non faciat, hoc ipſo, perpetuum hoc ſacerdotii jus fore, teſtari. quod eſt iterum ἀπὸ τοῦ μὴ γεγράφθαι petere argumentum, cùm Apoſtolus, μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ, dixerit: Eo autem modo, ὁ μὴ μαρτυρούμενος ὅτι ἀπέθανε, dicendum eſſet: ità enim illud potiùs exprimeret quod iſti volunt. Quare nè fallantur metuo qui aliter quàm de Chriſto hoc accipiunt: ut quemadmodum in Abrahamo decimatus Levi ab Apoſtolo dicitur, ità in Melchiſedeco accepiſſe victimas ὁ μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ, hoc eſt, Chriſtus, dicatur; quod & tota Scriptura teſtatur. Neq; aliter, ut jam diximus, verba ſua ipſe Apoſtolus interpretatur, qui τὸ μαρτυρούμενον ὅτι ζῇ vitam ἀκατάλυτον accepiſſe ait. Quid autem dixit aliud cùm dixit, *Alios ſacerdotes plures eſſe factos, quòd mors prohiberet eos nè manerent: eum verò qui in æternum manet, perpetuum habere ſacerdotium*? Quis autem ille? Ὁ μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ. qui (quod idem) πάντοτε ζῶν hoc ipſo capite dicitur; Ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δύναται τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. Neque aliud volebat Ambroſius, qui ad hunc locum, *Quis eſt qui vivit? Ille etiam qui ſecundùm ordinem Melchiſedec factus eſt ſacerdos in æternum: Secundùm ordinem Melchiſedec, typum gerentis Pontificis noſtri: qui ſemetipſum obtulit hoſtiam placentem, non ex neceſſitate qualibet, ſed ex voluntate propria poteſtatis. Qui nihil morti debuit: idcirco Pontificali ſacrificio ſui corporis omnium abluit peccata.* Sed & imponere eruditis potuit, quòd quemadmodum τὸ, ὧδε, ad Levitas, qui obierunt, ità τὸ, ἐκεῖ, non Melchiſedecum, ſed veritatem, aut eum qui ſignificatur, notat; hoc eſt, eum cui dicitur, *Tu es ſacerdos in æternum, ſecundùm ordinem Melchiſedec.* nam & eo loco μαρτυρεῖται ὅτι ζῇ.

Cap.

Cap. VI.

Locus, Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, &c. Λειτουργὸς. Λειτουργικὰ πνεύματα. Λειτουργοὶ, Miniſtri. De ſummo Pontifice idem uſurpatum. λειτουργὸς τῶν ἁγίων. Λειτουργοί· Λειτουργεῖν Λειτουργία. déque eorum in Eccleſia, & extra eam, uſu. Λεῖτον, καὶ λήϊτον. Λεία. Λειτουργὸς non eodem modo Helleniſtis uſurpatum. Λειτουργὸς, ἱερεὺς: idem, ἀρχιερεύς. Τὰ τῆς λειτουργίας πράττειν, in Synodis & Canonibus qui dicantur. Λειτουργία, πᾶν τὸ ἱερατικὸν δίκαιον, Zonaræ. Ἱερατικόν τι ἐνεργήσασθαι, Balſamoni. Ἡ προσφορὰ, ſive Sacri corporis oblatio, ἱερουργία ſive λειτουργία excellenter dicta. Λειτουργοὶ, abuſivè de Miniſtris; propriè de iis qui præirent in Sacris. Ἅγια quæ, cùm, ἁγίων λειτουργὸς, dicitur. Λειτουργεῖν & Λειτουργία, de Precibus. τῆς σκηνῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, & quæ illa καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. Ἀγνοήματα quæ. Locus, ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἐχούσης στάσιν. Εἰκὼν & Σκιὰ, oppoſita. Filius Dei, εἰκὼν Θεοῦ. Εἰκὼν & Εἴδωλον opponi nonnunquam ſolita. Χαρακτὴρ. Χαρακτήριον σκιῶδες. εἰσερχόμενος, ὡς εἰσερχόμενος, aliáque nonnulla eodem modo dicta. Σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, & quomodo intelligendus ac conciliandus cum Hebræo locus. Autorem Epiſtolæ hujus, Helleniſtarum plerunque expreſſiſſe contextum. ὦτα δὲ κατηρτίσω μοι. Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ.

Cap.8. v.1,2. OCtavo capite locus qui legitur, Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῶν ἁγίων λειτουργὸς, καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος, nonnihil negotii & recentioribus exhibuiſſe interpretibus videtur & antiquis; cui & occaſionem illud λειτουργὸς præbuit. Quærunt ergò illi, inter quos poſt Chryſoſtomum Theophylactus, quomodo non ſibi adverſetur Apoſtolus, qui antè in ipſo initio (quod, ἐν τοῖς προοιμίοις, idem autor dixit) illud dixerit, Πρὸς τίνα τῶν ἀγγέλων εἴρηκέ ποτε, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου; οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα; *Ad quem verò Angelorum dixit unquam, Sede ad dextram meam?* &c. *An non omnes ſunt miniſtratorii ſpiritus?* hic autem contrà, τὸν λειτουργὸν, de quo nunc agit, ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης, *ad dextram throni Majeſtatis, conſediſſe*, ait: qui & ipſum hunc, quem ſummum dixerat Pontificem, λειτουργὸν deinde dicit, cùm λειτουργοὶ miniſtrent non ſedeant. An non ergò ſumma infimis miſcere ſic videtur? inquit ille. Tandem autem infert, Τινὲς δὲ τὸ, λειτουργὸς τῶν ἁγίων, οὕτως ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ τῶν ἡγιασμένων ὑπ' αὐτοῦ ἀνθρώπων· ἡμῶν γάρ ἐστι, φασὶν, ἀρχιερεύς, *Quidam illud* λειτουργὸς τῶν ἁγίων *ita dici voluerunt, ut ſancti,* ſeu *ſanctificati ab eo, intelligantur homines. Noſter enim, inquiunt, ſupremus ille eſt Pontifex.* Quare nonnihil hic ſubſiſtendum. Quod Græci vulgò nunc δημόσιον, hoc eſt, *publicum*, antiqui λεῖτον, ſed & λήϊτον, dicebant olim: Demoſthenis ſcholiaſtes Ulpianus, Λεῖτον δὲ ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ τὸ δημόσιον. Unde λειτουργεῖν, qui publicum adminiſtrabant munus, aut in publicum quid conferebant, dicebantur: ut & λεία, quod ereptum hoſti, publico addicebatur. Tandem verò λειτουργίαν, λειτουργὸν, & λειτουργεῖν ſibi vendicarunt Chriſtiani: Neque eodem modo uſi Helleniſtæ: quibus inter alia משרת, *miniſter*, aut *qui ſub alio*; ut cùm Joſua λειτουργὸς Moſis dicitur. Quanquam, & quod & magìs huc facit, τὸ כהן modò λειτουργεῖν modò ἱερατεύειν exponunt: Unde כהן, ἱερεὺς, *ſacerdos*, qui & ἀρχιερεὺς ſeu *ſacerdos ſummus*, illis eſt; de quo nunc agitur: ut cùm dicitur, אם הכהן המשיח יחטא, *Si ſacerdos unctus peccaverit:* (Qualis noſter; qui non unctus modò, ſed & excellenter unctus, ideóq; המשיח, *Meſſias*, dicitur.) Helleniſtæ, Ἐὰν μὲν ὁ ἀρχιερεὺς ὁ κεχρισμένος ἁμάρτῃ, *Si ſummus ſacerdos, qui unctus eſt, peccaverit.* Qui & propriè τὰ τῆς λειτουργίας πράττειν, in Synodis ac Canonibus dicuntur: ut cùm Concilii Antiocheni Can. 4. Εἴ τις ἐπίσκοπος ὑπὸ συνόδου καθαιρεθεὶς, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, τολμήσειέ τι πρᾶξαι τῆς λειτουργίας, dicitur, Zonaras, Λειτουργίαν ἐνταῦθα, οὐ τὴν ἱερουργί-

ας

αν καὶ τὴν τελείαν τῆς ἀναιμάκτου θυσίας φησὶ μόνην, ἀλλ' ἅπασαν ἀρχιερατικὸν δίκαιον, *Liturgi-
am hoc loco, non ſacrorum modò celebrationem, ſed & omnes ſummi ſacerdotii functiones dicit.*
quod ibidem Balſamo, ἱερατικόν τι ἐνεργήσασθαι, interpretatur. Inter quæ præcipu-
um, ἡ προσφορὰ, ſive Sacri corporis oblatio; quæ ut ἱερουργία ità λειτουργία excellenter
dicebatur: A qua initium in liturgia fit quæ Petri vulgò dicitur: in qua inter cætera,
εὐχὴ εἰς τὸ προτεθῆναι τὸν ἄρτον, *precatio quâ in panis propoſitione utebantur*, præce-
dit: quò refertur locus ille, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, &c. quæ oblatio Sy-
ris, quemadmodum & in Rituali ſive Liturgia Severi, קורבנא dicitur. Sed de
his alia, ac fuſè, in Exercitationibus Caſaubonus noſter: Quæ videantur. Hoc di-
co, λειτουργὸν, non *miniſtrum* ſemper, ſed & *ſummum* eſſe *Sacerdotem*, de quo Apoſtolus
hìc loquitur: cujus inter alia proprium erat, reliquis præeſſe. Quare nec libenter hìc
miniſtri aut *ſervi* voce utar; quomodo abuſivè uſurpari veteres notarunt. quò & illud
ſpectat, quod ex Eccleſiaſtico aliquo, ut videtur, ſcriptore, in Collectaneis Suidæ, Λει-
τουργική, κυρίως μὲν ἡ ἱερατική, καταχρηστικῶς δὲ ἡ δουλική. Quemadmodum nec vehe-
menter repugnem, ſi quis τῶν ἁγίων λειτουργὸν, *adminiſtratorem ſacrorum*, quem nunc
ſanctuarii miniſtrum, dicat. *Adminiſtrat* autem, etiam qui dirigit, aut præeſt; ut cùm,
adminiſtrare Remp. adminiſtrare bellum, ac ſimilia, vulgò quis dicitur. Quamvis nec
malè forſan Syrus, qui ἅγια, בית קודשא, *domum ſanctam*, interpretatur. Neque
ſummi ſolùm Pontificis erat, quotannis ſanctuarium cum ſanguine & ſuffitu intrare,
ornatu à cæteris diſtingui, oracula ad aram petere ac reſponſa; ſed & pro ſe orare ac po-
pulo: quemadmodum λειτουργεῖν & λειτουργία de ipſis nonnunquam uſurpantur pre-
cibus. Neque ſequitur, καὶ τῆς σκηνῆς addi, ergò & τὰ ἅγια *ſanctuarium* hoc loco
eſſe. Quamvis, quominus ἡ σκηνὴ ad Dominicum referatur corpus, non intercedo:
de quo & ad primum Geneſeos Philoponus, Τὸ δὲ τοῦ Ἀποστόλου, Καὶ τῆς σκηνῆς τῆς
ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος, οὐχ οὕτω περὶ τοῦ οὐρανοῦ λελέχθαι
μοι δοκεῖ, καθά τινες ἔφασαν, ὡς περὶ τοῦ Κυριακοῦ σώματος, εἰ ἐπιστήσειέ τις ἀκρι-
βῶς τῷ τόπῳ κατὰ τὸ εἰρημένον, Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, *Il-
lud autem Apoſtoli, VERIQ. TABERNACULI, QUOD FIXIT DOMINUS NON
HOMO, non tam de cælo mihi quidem, quod nonnulli voluerunt, quàm de corpere Dominico
dictum videtur; ſi præſertim rectè examinetur locus: ſecundùm illud nempe, ET VERBUM
CARO FACTUM EST, ET TABERNACULUM IN NOBIS FIXIT.* Ubi
Chryſoſtomum, ni fallor, tangit, qui ſcripſerat, σκηνὴν δὲ ἐνταῦθα τὸν οὐρανὸν λέγει:
fortè quia ſequitur, Εἰ μὲν γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς, οὐδ' ἂν ἦν ἱερεύς. Capite nono cum di- Cap. 9.
citur, ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων, ut negare nolim de pecca- v. 7.
tis, & quidem non unius generis, id dici, quid ſit tamen ἀγνόημα ſimpliciter, ex inter-
pretatione Helleniſtarum ſignificaſſe Jacobus Gen. 43. v. 12. optimè videtur, cùm de
errore filiorum, qui abſque dolo aut fraude ulla pecuniam clàm à Joſepho redditam in
ſaccis inveniſſent, τὸ ἀργύριον τὸ μεταστραφὲν ἐν τοῖς μαρσίπποις ὑμῶν ἀποστρέψατε
μεθ' ὑμῶν, μή ποτε ἀγνόημά ἐστι, *pecuniamque quam in ſaccis veſtris retuliſtis referte, ne
fortè error ſit*, אולי משגה הוא. Paulò pòſt, ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἐχούσης στάσιν, v. 8.
dicitur. Quid ſit autem ἔχειν στάσιν ſimpliciſſimè Sententiarum Ben-Syræ commentator
expreſſiſſe videtur, qui, *eo tempore quo* בית המקדש קיים, *domus ſanctuarii adhuc
exſtaret*, dixit. quod, *priore tabernaculo adhuc habente ſtatum*, interpres vetus. Eodem
capite quod legitur, Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία· ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει ὅτε ζῇ ὁ δι- v. 17.
αθέμενος, ſolicitè Græci, κατ' ἐρώτησιν, *cum interrogatione*, legendum eſſe, monent: ut
mens ſit, *ſiquidem quomodo firmum eſt quamdiu vivit teſtator? vel, an enim valere poteſt
quamdiu vivit teſtator?* Capite decimo cùm legitur, Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόν- Cap. 10.
των ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, quomodo τὴν εἰκόνα opponat & τὴν v. 1.
σκιὰν quærunt eruditi. ut χαρακτῆρα certè & σκιὰν: cùm adumbratæ imagini in per-
ſona Chriſti illa opponuntur. Nam ut capite 1. v. 3. Filius χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως
τοῦ Πατρὸς, ità Apoſtolo non ſemel εἰκὼν Θεοῦ dicitur: quo nihil minùs imaginarium
concipi à quoquam poteſt. Sed & Sapientiæ cap. 7. v. 26. ἀπαύγασμα, καὶ ἔσοπτρον, καὶ

εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος Θεοῦ, ipſa Sapientia dicitur. Quò & reſpexiſſe Græcos arbitror, cùm in Gloſſis ſuis, Εἰκὼν, χαρακτὴρ, ὄψις. Adde, quòd iidem veteres εἰκόνα & εἴδωλον opponunt; quod, χαρακτῆρα, ſive χαρακτήριον σκιοειδὲς, exponunt. Heſychius, Εἴδωλον, ὁμοίωμα, εἰκὼν, σημεῖον, χαρακτήριον σκιοειδές. Adde, quòd εἴδωλον & σκιὰ,

v. 5. ταυτοδυναμοῦντα ſunt, eodémque modo uſurpantur. Eodem capite cùm legitur, διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, λέγει, manifeſtus Hebraiſmus: εἰσερχόμενος, ὡς εἰσερχόμενος. Ibi enim Chriſtus, Pſalmo nempe quadrageſimo, ὡς εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, *tanquam in orbem venturus*, περὶ τῆς ἐνσωματώσεως, ſive *de incarnatione ſua*, loquitur: Quò & ſpectat quod ſequitur, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. Ut ſit quale illud Pſal. 11. 1. *Transmigra in montem paſſer: ut paſſer.* Quomodo paſſim Hebræi. ità, *Erraruns cæci in plateis: ut cæci*, Thren. 4. 14. Quomodo Latini,

Non miſſura cutem niſi plena cruoris hirudo.

ut hirudo. de poeta enim qui lectorem *tenet occiditque legendo* loquitur. Tale eſt,

——ſed argutos interſtrepere anſer olores.

quod Græcus, βάτραχος ὥς τις, ſine defectu & ἐντελῶς dixerat. Sequitur ibidem,

Ibid. Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. Qui & locus eſt in quo cum Hebræo textu & quod ibi dicitur conciliando non parùm ſe interpretes torſerunt: Quanquam ſanè obiter is quoque defungatur qui, *quod ad ſententiam ac mentem, Græcam nihil variare interpretationem*, ait: cùm in Hebræo, *aures perforaſti mihi*, אזנים כרית לי: pro quo Helleniſtæ, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, *corpus autem adaptaſti mibi.* quæ mirificè omnium ſtudia excitarunt. Nos pauciſſimis. In Hebræo vel alluditur ad ſtatum ſervi vel reſpicitur: cui, ſi à domino dimitti nollet, aures perforari mos habebat. Jam verò, Servatoris noſtri ſtatum ac Domini, qui alteram aſſumſit hìc naturam, hoc eſt, noſtram, *ſervi formam* dici, nemo neſcit: ut &, *ſervum* dici ipſum. Uterque ergò huc reſpexit: Ità interim ut Helleniſtæ, quod obſcuriùs ex conſuetudine & ritu dici videbatur, pariter exprimerent & illuſtrarent: Hebræus, *aures perfodiſti*: iſti, *corpus concinnaſti*; *ſervi*, aut *ſervile*, ſcilicet. Qui ſtatus indè ab orbe condito prædictus: Ut cùm nunciatur, *fore ut ſemen mulieris caput conterat ſerpentis.* Hic eſt ſtatus ille, hæc eſt illa ſervi forma: Unde, nec ſine cauſa, ſequitur, *Ecce venio. In capite libri ſcriptum eſt de me.* Venio vocatus: Venio cum corpore quod concinnaſti mihi. Unum intereſt, quòd, ut involutè & ex Hebræorum ritu Propheta, ità planiùs loquuntur Hellrniſtæ. quod Apoſtolo, impletâ prophetiâ, maximè conveniebat, ut & toti inſtituto: cui & in iis quæ ſequuntur accuratè inſiſtit. Ad quos ſcribit hæc Apoſtolus? Ad Hebræos nempe, & quidem, ut videtur, Helleniſtas. Quâ linguâ utitur Apoſtolus? Eâdem. Quem contextum exprimit Apoſtolus? Non alium quàm hactenus in hac plerunque Epiſtola expreſſit; quo tum utebantur nempe Helleniſtæ. Sed & cùm de victima, quæ pro peccatis omnium, prædicta ſæpe adumbrata ac delineata, ſemel offerenda erat, loquitur, quemadmodum nunc *corpus*, ità infrà *corporis oblationem* dixit; cùm *ſanctificatos nos* διὰ προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, verè ſimul, & ex applicatione loci Prophetici, nec ſemel, dixit: quæ mens utriuſque ac conciliatio. Neque mirum igitur, contextum iis notum ac receptum adduxiſſe Apoſtolum: Ut nec mirum, eodem potiùs, occaſione tali præſertim, uſum eſſe, aut ad eum reſpexiſſe, quàm ut hic de perforatis aut (quod alii) cavatis auribus diſſereret. Quanquam &, ὠτία δὲ κατηρτίσω μοι, in Prophetæ loco vertiſſe

v. 7. Helleniſtas quoſdam, ex veteribus ſcholiis notum eſt. Sequitur, Τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἥκω· ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ. Ubi illud, ἐν κεφαλίδι βιβλίου, ac ſi, ἐν βιβλίῳ, ſcriptum eſſet, acceperunt Græci. Euſebius Catenâ ad Eſaiam nondum editâ, ad illa, Λάβε σεαυτῷ τόμον καινὸν, μέγαν, Παρασημειοῦται, inquit, τοῦ προφήτου, τόμον καινὸν, μέγαν, ἢ τεῦχος, ἢ διφθέρωμα, ἢ κεφαλίδα, κατὰ τοὺς λοιποὺς, λαβεῖν· γράψαι τε ἐν αὐτῷ γραφίδι ἀνθρώπου, τουτέστι, τῇ συνήθει καὶ γνωριζομένῃ ἀνθρώποις γραφῇ. Ergò, ut *in volumine libri, in libro*, ità ἐν κεφαλίδι βιβλίου. Niſi quis efficaciter vertiſſe Helleniſtas, & ad initium reſpexiſſe velit: Nam quemadmodum ἐν ἀρχῇ creatio deſcribitur, ità pauló pòſt, hoc eſt, in ipſo initio, Meſſiæ ſit mentio.

tio. Sequitur, Αὐτὸς δὲ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν. Neque enim aut v. 12.
ſimilis offerri in poſterum victima potuit: aut ſimilis fuit qui offerret; *ipſe ſacerdos*, ſcilicet, *& victima: unus idémque oblator muneris munúſque factus oblatoris*, ut eleganter loquitur Fulgentius.

Cap. VII.

Locus, Ἔστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις. Ὑπόστασις, *Subſtantia antiquo interpreti. Præſentia* ἐν ὑποστάσει *Philoſophis poni. Tria tempora: Præſenti à Lactantio tribui Subſtantiam. Fides quomodo* ὑπόστασις. קיום *Rabbinorum.* תוחלת, ἐλπὶς, ὑπόστασις *Helleniſtis.* μηδὲ ὑποστῇ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, *Helleniſtis.* Ἔλεγχος, *Convictio, Proſpero. Locus*, Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας *&c.* εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι, *& quæ mens autoris.* εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων, εἰς τὸ ἐκ μὴ φαινομένων. *Locus*, καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται. ἔτι λαλεῖται, *adhuc loquitur, & an rectè. Duplex loci lectio:* ἔτι λαλεῖται, ἔτι λαλεῖ. *Locus de Enocho*, καὶ οὐχ εὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός. *Alios*, εὑρίσκεται, *legiſſe, & quo ſenſu. Enoch tranſlatus, & de eo Chaldæus, Hieroſolymitanus item paraphraſtes, quomodo loquantur. Locus*, Πίστει καὶ αὐτὴ Σάῤῥα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε. Καταβολὴ σπέρματος *quid.* Καταβάλλειν σπέρμα, τὸ καταβληθὲν σπέρμα κρατῆσαι, *Græcis interpretibus.* Καταβολὴ σπέρματος, ὑποδοχὴ illis; *&* Καταβάλλειν, ὑποδέχεσθαι. *Fœminarum* καταβολὴ, *& ab iis quoque emitti ſemen ac conferri: quod autoritate Medicorum ac rationibus probatur. Locus*, ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον. Πιστὸς, *Verax. Locus*, λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ Θεός. *Quanta & quàm admiranda Abrahami fides. Præclarus de reſurrectione Tertulliani locus. Locus*, ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο. ἐν παραβολῆς χειρὶ, *Rabbinis.* τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἐξεικονίζειν. Παραβολὴ, εἰκονισμὸς *&* εἰκονικὸν ὑπόδειγμα, *Nyſſeno. Locus*, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ, *& diverſæ de eo ſententiæ.* ἐπὶ τὸ ἄκρον. προσκυνεῖν τινι. ἐπί τι *vel* τινός. προσκυνεῖν ἐπὶ τὴν κοίτην. προσκυνεῖν ἐπὶ τὸ πρόσωπον. προσκυνεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Ῥάβδος *quid.* Ῥάβδος ἄρτου. Ῥάβδος δυνάμεως. τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου, *quid.* Στήριγμα *Jacobi, Joſephus:* ἡγούμενος ἀδελφῶν στήριγμα τοῦ λαοῦ. *Hebræus & Helleniſtarum quomodo conciliari contextus poſſit. Locus*, Μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος *&c.* τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. τοῦ Χριστοῦ, *quomodo dicatur. Quanto deſiderio venturum Meſſiam exſpectarint Sancti.* τὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ σου. καὶ οὐκ ἐγγίζει, *de Meſſia. Locus*, Πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς *&c. Locus*, καὶ Σαμψὼν, καὶ Ἰεφθάε. *De Jephtæ ejúſque voto, & quomodo conceptum. Magiſtrorum interpretatio. Aſſcendere facere, idem quod*, ἀναφέρειν. Τὸ העלה *non uno modo uſurpari.* Ἀναφορά. *Damnari virginitatis, Damnari viduitatis, & an idem Damnari mortis. An damnata mortis, Jephtæ filia. Alloqui. Et quare Jephtæ filiam virgines acceſſerint. An veriſimile ſit, quod vulgò creditur voviſſe Jephten, aut quæ nemo ignoraret neſciviſſe. Joſephi opinio & verba quibus in hoc voto deſcribendo utitur.* Ἱερουργεῖν. Θυσιάζειν. Καθιεροῦν τῷ Θεῷ. Ὁλοκαυτοῦν. *Locus*, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον. *Emendatio interpretis.* Πειρασμὸς, πειράζειν, *&* πειράζεσθαι, *Helleniſtis uſurpata quomodo. De diſtinctione loci ac interpretatione ejus.* Πειράζειν ἐν φόνῳ μαχαίρας *Helleniſtis.* Πεῖρα θανάτου. *Locus*, Ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος. *Locus*, Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες, *&c.* Μαρτύριον· Μαρτυρία.

Capitis undecimi initium tale eſt, Ἔστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις. Ubi ὑπόστασιν Cap. 11.
ſubſtantiam interpres vetus dixit: quaſi *ſubſiſtentiam* dicas. A quo fortè alienum non v. 1.
eſt, quòd præſentia ἐν ὑποστάσει εἶναι Philoſophis dicuntur. Et revera quod præteritum eſt, quia fuit, ampliùs jam non eſt; quod futurum, jam non eſt, quia nondum eſt, ut

Acroamaticōn 4. loquitur Philoſophus. Solum ergò præſens, ut loquitur Simplicius,
quodammodo *ἐν ὑποςάσει* eſt. Quo ſenſu, & fortaſſe ex hoc interpretis antiqui loco,
Lactantius lib. De Origine erroris 2. *Omnia enim tribus temporibus contineri neceſſe eſt;
præterito, præſenti, futuro. Præteriti eſt origo; præſentis, ſubſtantia; futuri, diſſolutio.* Fides
autem, quæ ſperantur nec adhuc ſunt, efficit ut quaſi ſint; quia ut præſentia ſint ſibi ef-
ficit quæ nondum ſunt, ſimúlque ut vera repræſentat: Quæ, ut præclarè antiquus Do-
ctor, *viſionem antevertit. Credimus enim ut cognoſcamus, non cognoſcimus ut credamus.
Fides ergò eſt, quod non vides credere: veritas, quod credidiſti videre.* Quemadmodum
*qui credit, vera credere & ſperare ſe non neſcit, etiamſi videre non poteſt quod ſperat & cre-
dit*, ut alius loquitur. Ferè hic igitur *ὑπόςασις* quod קיום Rabbinis: ut cùm vocem
quæ affirmat, *veritatem rei*, וקיום, *& ſubſiſtentiam* exitûs illius, eſſe dicunt. Quid,
quòd תוחלת, quod nonnunquam *ἐλπὶς* ab iiſdem, etiam *ὑπόςασις* dicitur? quid,
quòd τὸ יחל (quod *ἐλπίζειν* aliis, etiam *ὑπολπίζειν* illis) ità expreſſerunt? ut in illo,
μηδὲ ὑποςῇ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, Michææ 5. 7. Quid ſi ergò *firmam exſpectationem* ità
dicat? Jam verò *ἔλεγχον*, quod addit, *convictionem* Proſper dixit; *Convictionem rerum
quæ non videntur, fidem Paulus Apoſtolus definit*, Prologo ad librum De promiſſionibus
v. 3. & prædictionibus Dei. Sequitur, *Πίςει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ,
εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι.* ac ſi, *εἰς τὸ ἐκ μὴ φαινομένων*, dixiſ-
ſet: Verbo igitur Dei *ἐκ μὴ φαινομένων*, ſive *μὴ ὄντων*, omnia creata ſunt. Tranſpoſitio-
ne autem tali nihil Helleniſtis uſitatius: Tale eſt illud, *Ἀξιῶ σε, τέκνον, ἀναβλέψαντα
εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα ἰδόντα, γνῶναι ὅτι οὐκ ἐξ ὄντων
ἐποίησεν αὐτὰ Θεός*, 2. Machab. 7. v. 28. ubi *οὐκ ἐξ ὄντων*, pro *ἐξ οὐκ ὄντων*: ut hîc, *μὴ
ἐκ φαινομένων*, pro *ἐκ μὴ φαινομένων*, tranſpoſitione ſimili nimirum. Adde, quòd, *ἐκ
μὴ φαινομένων*, ſimpliciter nonnullæ Patribus legerunt: Athanaſius De Synodi Nice-
næ decretis, *Ὁ μὲν γὰρ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησί, Πίςει νοοῦμεν κα-
τηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ ἐκ μὴ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι.*
Quomodo legiſſe & vetus videtur interpres; qui, *ut ex inviſibilibus viſibilia fierent*, hîc
v. 4. dixit. Paulò pòſt, *καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται*, de Abele cùm dicitur, mirum,
eruditiſſimos viros, qui liberè, ubi opus eſſe exiſtimant, ab antiquo interprete diſcedunt,
non ſecutos modò, ſed & approbaſſe illud, *adhuc loquitur*: quod quis probabit iis qui
Græcarum literarum uſum habent? Cæterùm repræſentari duplicem hîc lectionem ſci-
unt qui vel codices diverſos vel ſcriptores veteres legerunt: Nam ut antiqui τὸ, *λαλεῖ*,
inter quos & Clemens & Chryſoſtomus, ità poſteriores τὸ, *λαλεῖται*, prætulerunt. Quem-
admodum & utriuſque lectionis Scholiaſtæ Græci meminerunt; ità tamen ut utramque
diſtinguant: Nam, *λαλεῖ, τῇ φήμῃ, τῇ δόξῃ, τῇ μνήμῃ λαλεῖ*, inquiunt: alterum verò,
λαλεῖται nempe, *ἀοίδιμος ἐςι*, de eo cujus manet memoria, interpretantur. Igitur, *ἔτι
λαλεῖ*, *adhuc loquitur*; *ἔτι λαλεῖται*, *adhuc celebratur*: ut non mirum ſit, magno Sca-
ligero probari alterum non potuiſſe. Quid igitur? Τὸ, *λαλεῖ*, quod placuit antiquis nec
mutari debet, eſt ענה: quod ut *λαλεῖν*, ità *μαρτυρεῖν* notat. Senſus eſt, *δι' ἧς ἐμαρτυ-
ρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' αὐτῆς ἀποθα-
νὼν ἔτι μαρτυρεῖ.* Sed nè ter eâdem voce uteretur, *λαλεῖ* dixit: non pro *λαλεῖται* ſanè; ſed
ut infrà cap. 12. v. 24. *κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ*, hoc eſt, *μαρτυροῦντι* ſive
χρηματίζοντι, dixit; ut & paulò pòſt, cùm dixit, *Βλέπετε, μὴ παραιτήσησθε τὸν λα-
λοῦντα. εἰ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἔφυγον, τὸν ἐπὶ τῆς γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα, πολ-
λῷ μᾶλλον ἡμεῖς* &c. Abel ergò ſuâ victimâ fidem adhuc teſtatur ſuam. Nam *λαλεῖ-
ται* ſi quis malit; *adhuc enim celebratur*, ut jam monui, haud malè dicet. Eodem capite
v. 5. pro eo quod de Enocho vulgò, *καὶ οὐχ ηὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός*, in an-
tiquis libris, *ηὑρίσκεται*, legitur: Ut ſit ſenſus, *ὅτι οὐχ ηὑρίσκεται ὁ θάνατος αὐτοῦ*. qui certè
in Hebræo non exſtat; mors Enochi, dico. ubi nihil quoq; de hac *μεταθέσει*, ſi ad verbum
ſingula ſumantur. Helleniſtæ, *καὶ οὐχ ηὑρίσκετο*: qui, *Καὶ εὐηρέςησεν ὁ Ἐνὼχ τῷ Θεῷ, καὶ
οὐχ ηὑρίσκετο*, Gen. 5. 24. Magis mirum de Procopio, qui ad 5. Geneſ. *Ἰςέον δὲ ὅτι ὁ μὲν
Ἀπόςολος λέγει, Καὶ οὐχ ηὑρίσκετο αὐτοῦ θάνατος, ἐνθάδε δὲ κεῖται.* qui τὸ, *θάνατος*, ἀπὸ κοινοῦ

ex

ex ſuperiori aſſumſit. Quo ſenſu longè magis conveniret, καὶ οὐχ εὑρίσκεται, *neque mors ejus reperitur.* quomodo & B. Ambroſius legiſſe videtur; qui libro ad Evangelium Lucæ 2. *Transferetur* (Eccleſia, nimirum) *ſuper Enoch: cujus mors non invenitur,* οὐχ εὑρίσκεται. quanquam aliter Helleniſtæ. De eo autem in Hebræo, איננו, *non ampliùs fuiſſe*, dicitur: cui additur, *quia tulit eum Dominus.* quod, *quia tranſtulit eum Deus*, ferè ut Helleniſtæ, Apoſtolus. Mirificè, לא אמית יתה ייי, Chaldæus, *nec mori fecit eum Dominus.* Hieroſolymitanum Targum, *& non ipſe: quia ſubtractus eſt per verbum à conſpectu Domini.* Εὑρίσκεται verò ſi legas, ità ἀθάνατος dici Enoch poterit ut ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ, *ſine patre ac matre*, Melchiſedecus. Quare? Ὅτι οὐχ εὑρίσκονται, *Quia in Scriptura non reperiuntur.* Eodem capite cùm illud legitur, Πίστει καὶ αὐτὴ Σάρρα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε, καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν, ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον, v. 11. Vetus, *Fide & ipſa Sara ſterilis virtutem in conceptione ſeminis accepit.* Eraſmus, *Per fidem & ipſa Sara vim ad concipiendum ac retinendum ſemen accepit.* Recentior, *Per fidem & ipſa Sara vim ad concipiendum ſemen accepit.* quaſi σπέρματος καταβολὴ, *ſeminis* hîc ſit *conceptio*, non autem illud potiùs quod Sara contulit de ſuo. Quis autem καταβάλλειν σπέρμα, *ſemen concipere*, aut καταβολὴν σπέρματος (quod apertè hîc dicitur) *conceptionem ſeminis* interpretetur? Niſi fortè agricola, qui καταβάλλειν dicitur τὸ σπέρμα, ſemen illud concipit, non terra; aut σπέρματος καταβολὴ terræ ſic aſſcribitur. Quod ante omnia ſcire ac intelligere Græcos cùm oporteret, καταβάλλειν, τὸ καταβληθὲν σπέρμα κρατῆσαι, *ſemen, quod emiſſum, continere*, interpretati ſunt: Inter quos Theophylactus, poſt Chryſoſtomum, mirificè καταβολὴν, ὑποδοχὴν (quaſi ſic recipiendi aut concipiendi denotetur actus, aut idem ſit καταβολὴ quod σύλληψις in fœmina) & καταβάλλειν σπέρμα, ὑποδέχεσθαι, *recipere aut admittere*, interpretatus eſt: Qui præclarus tamen autor ac interpres, quaſi ſubitò ad ſe rediret, ſtatim addit, Ἢ ἐπειδή φασιν οἱ ταῦτα ἀκριβωσάμενοι, καὶ τὴν γυναῖκα ἴδιον τι σπέρμα ἀφ᾽ ἑαυτῆς συνεισάγειν, μήποτε οὕτως ἐκληπτέον τὸ, εἰς καταβολὴν σπέρματος, ἀντὶ τοῦ, εἰς τὸ καταβαλεῖν καὶ αὐτὴν σπέρμα, *Vel quia rerum talium periti mulierem etiam quaſi ſemen aliquod à ſe conferre volunt, videndum, an non ità accipiendum illud,* εἰς καταβολὴν σπέρματος, *ac ſi de ſemine quod ipſa quoque emiſit agatur.* quaſi quidam ſcilicet, aut vulgus Medicorum, ſic ſentiret, aut dubiò ab iis id ſtatueretur. Et Eraſmus ad hunc locum, *Theophylactus indicat, quoſdam eſſe in hac ſententia, ut pateat & fœminis ineſſe ſemen, idque ad hunc locum poſſe accommodari.* Neque aliter in Notis ſuis eruditi; qui, *Ad concipiendum ſemen,* εἰς καταβολὴν σπέρματος, *vel, ad emittendum. neque enim deſunt qui ex matris etiam ſemine velint fœtus concipi.* quaſi inter eos non ſint omnes qui aliquo ſunt loco. Quis enim unum Hippocratis Περὶ γονῆς librum, duos Galeni Περὶ σπέρματος inſpexit, qui hoc ignorare poteſt? cujus ſecundus ſtatim initio περὶ τοῦ θηλείας σπέρματος agit. Et Rex quidem Medicorum eo quo jam dixi libro, μεθίει δὲ καὶ ἡ γυνὴ ἀπὸ τοῦ σώματος, *etiam ſemen mulier è corpore emittit.* ibidem, Ἢν μὲν ἀπ᾽ ἀμφοτέρων τὸ σπέρμα ἰσχυρότερον ἔλθῃ, ἄρσεν γίνεται τὸ παιδίον· ἢν δὲ ἀσθενὲς, θῆλυ, *Si ab utroque ſemen prodit robuſtius, mas generatur; ſi debile, fœmina.* ubi alia nonnulla vide quæ eòdem ſpectant; ut & libro primo De victûs ratione, & De ſemine. Neque ignota Medicorum argumenta aut ἰδέα, ut cum Hippocrate hîc loquar, eſſe poſſunt.: Quorum inter prima, Nihil fruſtrà agere naturam: Sexui autem illi vaſa eſſe data quibus ſemen continetur, ut in maribus, nec admodum diverſa: quod & in diſſectis, ſi congreſſu viri aliquandiu temperarint, circumfluere ac albeſcere, ut in nobis. Idem ex inſomniis probari; in quibus ὀνειρώττειν vel (ut idem Princeps Medicorum loquitur) ἐξονειρώττειν ſolent, atque ità hoc emittunt. Etiam ex eo, quòd plerunque partus matri ſimiles. Nè de molis hîc nunc dicam, quas à ſola quidam fœmina (non enim omnes) poſſe concipi exiſtimant. Nè jam dicam, etiam alios, inter quos Lucretius, καταβολὴν utramque, hoc eſt, ſexûs utriuſque, ex opinione Medicorum, admiſiſſe: qui,

Et commiſcendo cùm ſemen forte virile
Fœmina commulxit ſubitâ vi corripuitque,

Tam ſimiles matrum materno ſemine fiunt,
Ut patribus patrio. ſed quos utriuſque figuræ
Eſſe vides juxtim miſcentes volta parentum,
Corpore de patrio & materno ſanguine creſcunt, &c.

Quod tamen ut probetur, magis intereſſe ſuâ & Theologi exiſtimant & Chriſtiani: qui, operatione S. Spiritûs, ex ipſa matre & quidem virgine, ut præter ordinem naturæ, ſic legitimè formatam Chriſti carnem, credunt; ut ſic verum ſemen Abrahami, verus filius Davidis, verus homo, ejuſdémque ſanguinis ac carnis particeps nobiſcum eſſe & dici poſſet. Nè hæreticorum, etiam ætatis hujus, involvamur ſordibus ac ſtrophis, ſi materialem cauſam, hoc eſt, ſemen, aut καταβολὴν illius, hic tollamus, vel conceptionem ſolam admittamus: cùm non aliter ex homine, non aliter è virgine quàm more hominis conceptus ſit. Poſtquam hoc de loco cogitaſſem, literas quas de eodem ad Nobiliſſimum Ampliſſimúmq; Jacobum Catzium, Præpot. Hollandiæ Ordinum tum Syndicum, tum hujus Curatorem Academiæ, ſummus Medicus non minùs quàm amicus noſter Johannes Beverowicius, Senator Dordracenſis, ſcripſit, atque ad nos miſit,
Ibid. legimus: quibus, ſtare hîc pro nobis Medicorum filios, evincit. Sequitur, ἐπεὶ πιϛὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον. Ubi videndum an non meliùs πιϛὸν, Helleniſtarum uſu, *veracem* quàm *fidelem* dicas. *Etiam ipſa*, inquit, *Sara* δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος, *vim ad conſerendum in hac generatione ſemen, accepit.* Quomodo? Per fidem: quia verum ac veracem eſſe Deum, ſive vera eſſe quæ à Deo dicerentur, credidit. De quo & Pſalmo 111. 6. cùm dictum eſſet, Ἔργα χειρῶν αὐτοῦ ἀλήθεια καὶ κρίσις, additur, Πιϛαὶ πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ. quemadmodum & τὸ, ἀλήθεια, præceſſit. Verum ergò ac
v. 19. veracem, ideóque & ἀξιόπιϛον, exiſtimavit, credidit. Capite eodem de Abrahamo legitur, Λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ Θεός. Quod quis dubitat quin ſingulare fidei exemplum eſſet? Filium ſuum, ſed & unicum, quem præter ſpem ac contra naturam, non tamen contra fidem potentiámque ejus qui quod vult poteſt, effœtâ & per ætatem quoque ſterili jam Sarâ, ſenex impetrarat, offerre, & לעולה quidem, ſive *in holocauſtum*, hoc eſt, *non mactare tantùm, ſed in cinerem redigere*, jubetur: illum, dico, à quo tota gens & quidem magna, imò & par numero ſideribus, exſpectabatur. Quod illius ſine dubio qui diem Domini videbat; quem de ſummo fidei objecto, hoc eſt, ipſa reſurrectione mortuorum, cogitaſſe vult Apoſtolus. In qua, ſcilicet, è cinere aut nihilo, reficitur ac reſtauratur, quod aut non eſt, aut jam tale eſt ut nihilo ſit proximum. Quid enim pulvis eſt ac cinis? Ultimum quò rediturus dicebatur qui creatus ante cæteros è nihilo fuit. Quam in rem præclarè in Apologetico Tertullianus; *Sed quomodo, inquis, diſſoluta materia exhiberi poteſt? Conſidera temetipſum, ô homo, & fidem rei invenies. Recogita quid fueris antequam eſſes. Utique nihil. meminiſſes enim ſi quid fuiſſes. Qui ergò nihil fueras priuſquam eſſes, idem nihil factus cùm eſſe deſieris, cur non poſſis eſſe rurſus de nihilo, ejuſdem autoris voluntate qui te voluit eſſe de nihilo? Quid novi tibi eveniet? Qui non eras, factus es: cùm iterum non eris, fies. Redde, ſi potes, rationem quâ factus es, & tunc require quâ fies. Et tamen faciliùs utique fies quod fuiſti aliquando, quia æquè non difficilè factus es quòd nunquam fuiſti aliquando. deinde, Lux quotidie interfecta reſplendet, & tenebræ pari vice decedendo ſuccedunt. Sidera defuncta viveſcunt: tempora ubi finiuntur incipiunt: fructus conſumuntur & redeunt. Certè ſemina non niſi corrupta & diſſoluta fœcundiùs ſurgunt. Omnia pereundo ſervantur: omnia de interitu reformantur. Tu homo, tantum nomen, ſi intelligas te vel de titulo Pythiæ diſcens*, &c. *Ubicunque reſolutus fueris, quæcunque te materia deſtruxerit, hauſerit, aboleverit, in nihilum prodegerit, reddet te. Ejus eſt nihilum ipſum, cujus & totum.* Ibidem quod de Abrahamo dicitur,
Ibid. ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο (Iſaacum, nempe) eſt quod Hebræorum Magiſtri על ידי משל, quaſi ἐν παραβολῆς χερὶ, hoc eſt, *per parabolam*, dicunt. Hoc autem vult; Reſurrectionem eo ipſo typicè (quod aliàs, דרך משל, *more parabolico*, ut loquuntur paſſim) deſignari. Fuit enim deſtinatus morti Iſaacus, imò, jam ſub ictu; atque ità ſubitò reſurgere ac ſervari juſſus. Quomodo autem? Τῇ τῆς ἀναστάσεως παραβολῇ,

Ità

Ità ut reſurgere ac alludere ſic reſurrectionem videretur. Eo enim ipſo reſurrectionis quaſi
typus fuit; qui ex ipſa quaſi morte novam conſecutus vitam, ac ſic reſtitutus eſt. Bene
ergò, ἐν παραβολῇ, eo ſenſu quo παραβολὴν, ὁμοίωσιν πραγμάτων, antiqui dicunt.
Dixit igitur Apoſtolus, quod eleganter diceret Nyſſenus, Κομισάμενος γὰρ αὐτὸν, τὴν
ἀνάστασιν ἑαυτῷ ἐξεικόνιζε, vel potiùs, Κομισαμένῳ γὰρ τὸν υἱὸν, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν
ἐξεικόνιζεν αὐτῷ ὁ Θεός, *Accipiendo eum, expreſſam reſurrectionis accepit imaginem*; vel,
expreſſam reſurrectionis imaginem exhibuit illi Deus. qui De baptiſmo Chriſti, Καὶ τρί-
τον τοῦτο ποιήσαντες (de terna loquitur immerſione) τὴν τριήμερον ἑαυτοῖς τῆς ἀνα-
στάσεως χάριν ἐξεικονίζομεν. Eſt igitur παραβολὴ, εἰκονισμὸς, & (ut ibidem ſcriptor
idem) εἰκονικὸν παράδειγμα. Neque placet illud, *ſpecie tenus*, cæteráque quæ interpre-
tes hic eruditi. Eodem capite & nobiliſſimus hic legitur locus, Πίστει Ἰακὼβ ἀποθνή- v. 21.
σκων ἕκαστον τῶν υἱῶν Ἰωσὴφ εὐλόγησε· καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐ-
τοῦ. Quem quis non miretur, qui Græcorum, qui Auguſtini, Hieronymi ac cæ-
terorum ſententias, ut plurimùm diverſas, legit, tot jam ſeculis vexatum? Quan-
tò enim magis Græcos B. Hieronymus interpretes accuſat, tantò magis (quod
non ſine cauſa ab Eraſmo dictum) hunc autorem accuſavit. Primò autem, mira quæ
de adoratione virgæ Joſephi à Græcis adferuntur: Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν, inquiunt illi,
ἀπὸ Ἐφραῒμ ἀνίστασθαι βασιλεὺς ἕτερος, διὰ τοῦτό φησι, Καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον
τῆς ῥάβδου αὐτοῦ· τουτέστι, καὶ γέρων ὢν ἤδη, προσκυνεῖ τῷ Ἰωσὴφ, τὴν παντὸς τοῦ λαοῦ
προσκύνησιν δηλῶν τὴν ἐσομένην αὐτῷ, *Siquidem ab Ephraim rex alius venturus erat,
ideo*, ET FASTIGIUM VIRGÆ, *inquit*, EJUS ADORAVIT. *quod eſt, Senex jam Joſephum
adoravit, ut totius ſic adorationem populi in eo quæ futura illi ſignificet.* Quibus ſi cre-
dimus, aut Joſephum aut virgam ejus adoravit Jacobus. Paulò enim pòſt additur, ὅτι
καὶ προσεκύνησε τῇ ῥάβδῳ, δοκῶν ὁρᾷν τὰ ἐσόμενα. Quaſi verò τὸ שחה aut Hebræis
non interdum ſolam *inclinationem* denotet, (quam quia adhibebant qui honorem exhi-
bebant, ideo ſic uſurpari cœpit) aut quaſi non Joſephus contrà προσκυνῆσαι τῷ πατρὶ,
ejuſmodi venerationem patri ſuo Geneſ. 48. 12. *exhibuiſſe*, dicatur. Sed & diſertè, ἐπὶ τὸ
ἄκρον, non τοῦ ἄκρου, legitur; προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον. Quemadmodum & ἐπὶ τὴν
γῆν προσκυνεῖ, qui ſe abjicit in terram: προσκυνεῖν autem τινὶ, de perſona cui honor
exhibetur uſurpari ſolet. Cùm, ἐπί τι aut πρός, aliud omnino: Ità cùm Rex
David προσκυνεῖν ἐπὶ τὴν κοίτην 1. Reg. 1. 47. (καὶ προσεκύνησεν ὁ βασιλεὺς ἐπὶ
τὴν κοίτην, ſive τῆς κοίτης, αὐτοῦ) dicitur, idem quod hoc loco de Jacobo de eo in He-
bræo dicitur. Quàm ergò verum, aut Jacobum aut Davidem, qui προσκυνῆσαι ἐπὶ τὴν
κοίτην in Hebræo dicuntur, lectum adoraſſe ſuum, tam hic verum eſt, Jacobum, qui
προσκυνῆσαι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου dicitur, Joſephi adoraſſe virgam. Quid autem,
quòd qui Dominum adorant, ἐπὶ τὴν γῆν προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ dicuntur? ut Geneſ. 24.
52. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἀκοῦσαι τὸν παῖδα τοῦ Ἀβραὰμ τῶν ῥημάτων αὐτῶν, προσεκύνησεν
ἐπὶ τὴν γῆν τῷ Κυρίῳ. Atque ità paſſim, προσκυνεῖν τινι ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν.
ubi τὸ, προσκυνεῖν, inclinationem corporis ac habitum, ἐπὶ τὸ πρόσωπον, inclinationis
modum, ἐπὶ τὴν γῆν, locum denotat: quæ apud Helleniſtas tam ſunt crebra ut nihil
frequentius. Ità hic Jacobus ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου προσεκύνησεν, *in ſummitatem*, ſive
culmen, virgæ ſe rejecit; inclinavit ſe, quemadmodum amici ac amantes ſolent: ut τὸ
שחה de *inclinatione* ſic dicatur. Quid autem τὸ τῆς ῥάβδου ἄκρον, vel imprimis ex-
pendiſſe debebant, unde tota difficultas. Ῥάβδον Helleniſtis, qui Hebræa vertunt, *ful-
crum, potentiam* notare ac *robur*, nemini ignotum: *Fulcrum*; ut cùm ῥάβδος ἄρτου, *vir-
ga panis*, quod Helleniſtis, στήριγμα: *Robur* autem ac *potentiam*; ut cùm ῥάβδον δυνάμε-
ως ἐξαποστελεῖ σοι Κύριος ἐκ Σιών, Pſalmo 110. 3. quomodo paſſim, etiam in Novo
Fœdere, uſurpatur: Ut &, cùm hâc ipsâ Epiſtolâ cap. 1. v. 8. ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ
ῥάβδος τῆς βασιλείας σου, ex Pſalmo 45. autor dixit: ubi שבט habes, quod eſt ῥά-
βδος. Ut τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου, hoc eſt, ἡ ἄκρα ῥάβδος, Joſephus dicatur. De quo, oc-
caſione hâc, verba ea adfert quæ priori capite, quadrageſimo nimirum ſeptimo Ge-
neſeos, leguntur; cùm ſequenti de benedictione agatur. Quâ ὑστερολογίᾳ nihil uſi-
tatius in Sacris. Quàm autem meritò Joſephus τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου Jacobi dicatur,
nemo

nemo minùs neſcit quàm qui cœleſtes Patriarchæ maximi virtutes intelligit. Erat *ſτήριγμα* Jacobi, qui parentem cum fratribus ſuiſque omnibus ἄρτι ſτηρίγματι fulcierat; verè *fulcrum populi:* quo nomine, nè quiſquam dubitet, & à Sirachide inſignitur; cui ſτήριγμα, ſeu ῥάβδος λαοῦ & ἡγούμενος ἀδελφῶν, cap. 49. v. 17. dicitur. ut & *paſtens lapidem Iſraelis*, & *ramus creſcens*, Gen. 49. 26. Ut omittam, primogenituram in eundem etiam tranſlatam; quis ignorat, *nazaræum*, id eſt, principem, καὶ ἄκρον inter fratres dici? ut qui ſolus inter omnes emineret, caput eſſet omnium & princeps. Meritò Jacobus ergò in Joſephum, illum ſibi dilectiſſimum, ut τὸ ἄκρον, ſcilicet, τῆς ῥάβδου αὐτοῦ, ſe conjecit. Quanta enim contuliſſet ſibi, jam videbat; quis in poſterum futurus ſuis eſſet, fide prævidebat. Quare autem ſolam filiorum hìc Joſephi benedictionem poſuit? Quia cæteris nimirum partim bene partim malè dixit Dominus; his autem planè benedixit: quòd eximii præ reliquis, & partem conſecuti eſſent duplicem. Jacobus ergò poſtquam filiis Joſephi benedixit, plenus fidei ac ſpei, ut pater, ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ, ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς δυνάμεως τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ſe conjecit. Unde patet jam quàm parùm differant Hebræa & quæ Helleniſtæ tum legebant: qui notiſſimâ mutatione, *mitta* ſcilicet in *matte*, immane quantum à mente Moſis abiiſſe exiſtimantur; ut qui *lectum* in *virgam* ſic mutarunt. Quod tamen facilè conciliari poteſt. In Hebræo eſt, *conjecit ſe in caput*, hoc eſt, *ſpondam, lecti:* quod Helleniſtæ, *conjecit ſe in caput virgæ ſuæ*, ſeu *potentiæ*; Joſephum nempe, qui ad *caput*, quod eſt ראש, ſive *ſpondam, lecti* tum erat. In utroque igitur contextu ferè idem: quamvìs plura Græcus; non diverſa interim aut aliena: quod Apoſtolus autoritate ſuâ confirmavit. Nihil tamen cuiquam

v. 26. præſcribimus. Eodem capite & illud legitur, Μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. Cujus loci efficaciam ac mentem neſcio an ſatis eruditi hìc perſpexerint. Ac mirandum vel imprimis, ſæpe, ubi per ſe nullius efficaciæ ex ratione linguæ eſt articulus, ut efficacem expreſſiſſe, cùm hìc penitus neglexerint. τοῦ Χριστοῦ, eſt, *illius Uncti*. quod longè efficacius hoc loco quàm ſi, *Chriſti*, dicas: excellenter enim τὸν משיח intelligit; quem & Regi Pharaoni, de quo antè egerat, opponit. Neque dubium quin nobiliſſimum Davidis reſpexerit locum, ὠνείδισαν οἱ ἐχθροί σου, Κύριε, ὠνείδισαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ σου, Pſal. 89. 50. ubi ἀντάλλαγμα eſt *tarditas, mora:* ac ſi dicas, *quòd moretur Unctus ille tuus, Chriſtus ille tuus.* Nihil enim deſiderio majori, nihil magìs pertinaci pariter & ſancto exſpectarunt Sancti illi quàm adventum ejus cujus moræ ac ceſſationi quaſi illudebant impii. Quod efficacibus ſanè verbis eo ipſo in loco expreſſerunt Helleniſtæ; qui, Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὀνειδισμοῦ τῶν δούλων σου, οὗ ὑπέσχον ἐν τῷ κόλπῳ μου πολλῶν ἐθνῶν· Οὗ ὠνείδισαν οἱ ἐχθροί σου, Κύριε, οὗ ὠνείδισαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ σου. In Hebræo, עקבות, quod quidam, *veſtigia*, aut *pedes*. Quemadmodum Rabbini quidam, *tardigradum Meſſiam ſuum ac claudum, pedes denique ei fractos eſſe quòd non veniat*, ſibi objici queruntur. Symmachus & Theodotio, τὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ σου. Hic igitur ὀνειδισμὸς ille τοῦ Χριστοῦ eſt; *tarditatis ejus* ſcilicet aut *moræ:* De qua apud ipſum Moſen Bilam, *Video illum, ſed non modò: intueor illum, ſed eminus*, Num. 24. 17. Helleniſtæ, καὶ οὐκ ἐγγίζει. ac ſi ex perſona τῶν ὀνειδιζόντων hoc dicatur. *Potuit Moſes*, inquit nunc autor, *felicitate, & præſenti quidem frui: qui τὸν ὀνειδισμὸν interim præferre τοῦ Χριστοῦ maluit.* locus, ut elegantiſſimus, ità qui aliquantò majori curâ dignus, pro hac efficacia, videtur. De eodem Moſe paulò poſt

v. 27. cùm legitur, Πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως· τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε, quærunt plerique, quomodo ſive iram Regis ſive atroces ſpiritus non metuiſſe hìc dicatur, qui cùm Egyptium à ſe mactatum, ex Hebræo quem monuerat nè popularem cæderet, in vulgus emanaſſe audiret, metuiſſe dicitur, (*Timuit verò Moſes, dixitque, Revera notum illud eſt. Audivitque id Pharao, ac tollere eum voluit*, Exodi 2. 14, 15.) ideóque & fugiſſe. Metuebat ergò Regem, nè in manifeſtum ſi maneret ſe diſcrimen daret: quod nec pii nec fidelis eſſet, ut Chryſoſtomus hìc notat. Regem ergò ſibi cùm reconciliari non poſſe videret, profugit. Quomodo? Πίστει, inquit autor, quæ futura reſpicit. Quis autem? Moſes; vindex populi futurus ac tyranni victor:

Cujus

Cujus tum intererat, ut, quod ingenti animo jam cœperat, ſuccurreret oppreſſis: qui nec evaſuri erant niſi ſic fugiſſet. Hactenus tyrannum ergò metuit, ſed circumſpectè: nè maneret nempe, non ut Dei populum deſereret; quod factum eſſet ſi manſiſſet. ſublato enim illo quid ſperandum? Quid autem ille? Fidem pariter ac robur animi aſſumſit: à Rege in Deum oculos convertit, fortitérque elapſus eſt. Fugit, neque metuit nè fugientem, & à ſuis etiam deſertum, nonnullis & inviſum, omni vi opprimeret tyrannus: Sed &(quod interpres hîc antiquus notat) in vicinum fugit locum; ubi, tanquam omnium ſecurus, confirmandis viribus, ad puteum conſedit, neque multò pòſt uxorem duxit. Ad poſteriorem enim iſta ex Ægypto abitum qui referunt, vix poteſt ut ὕστερον inuſitatam hîc excuſent: quia Paſchæ celebratio, quæ ſequitur, hunc anteceſſit: quod fatentur ipſi qui hoc malunt. Quid, quòd additur diſertè, *τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε?* Fide ergò *ἐκαρτέρησε.* Toleravit, inquit, omnia ac vicit; cogitationes quoque humanas cæteras ac metum. Semper autem maior fides, quæ luctando vincit; quæ plerunque & oppugnatur, ut ſic vincat. Mens humana vix hæc capit. Moſes & adoptionem & theſauros reſpuit Ægypti: qui adhuc talis, ſuos ibi vindicare incipit, Ægyptióſque mactat: idem ſcilicet qui metum quoque injectum à tyranno tolerat ac fide vincit. Metuere ergò potuit tum Moſes: Fides, de qua agitur, non potuit: in eum enim (quod & additur hîc) ſe convertit qui ut non videtur ità fidem confert. Neque dixit, *Regem nunquam metuit*; ſed, *Fide indutus, neglectâ Regis irâ, quam initio metuerat, Ægyptum reliquit.* Non obſtante igitur priore metu, credidit ac fugit: eâ lege ut rediret, populúmque è terra Regis, cœlo pariter totóque armatus mari, fortiter educeret; eundem quem & prudentiſſimè direxit: Quod futurum, in exilio, à magni Angelo conſilii, relictâ vix Ægypto, confirmatur. Adde, quòd non pauci, rebus magnis vel gerendis vel perficiendis, hoſtibus elapſi ſunt: Quod pagani quoque ac politici fatentur. Neque aliter in Africam Eliſa, in Italiam Æneas venit: altera, Carthaginem ut conderet ac legibus firmaret; alter, Romanorum autor ac origo. Nec imbellem ſemper fugam eſſe, exemplo ſit vel Clœlia, & fœmina & virgo; cujus fugam Mucii ac Coclitis virtuti Porſenam quoque ipſum prætuliſſe ferunt. Niſi quòd hîc major paulò pòſt ad hoſtem, quem ſic fugit, ancillante in omnibus naturâ, Dei rediit legatus, populúmque in libertatem vindicatum pane cœli pavit ac eduxit. Quod non credunt niſi qui jam credunt: cùm hoc quoque ſolâ fide fiat; quam Apoſtolus hîc meritò commendat. Nam portenta poetarum & mendacia libenter credunt qui hæc nondum credunt, neque aſſequuntur quid potuerit qui Deum ſemper vidit; & ſic vidit ut intentus uni eſſet neque cætera jam cogitaret. Quem vel hac de cauſa rectè poſteriores Græci θεόπτην dixerunt: Inter quos Conſtantinus Manaſſes, qui in Annalibus quos politicis conſcripſit verſibus, *Καὶ πέμπει τούτοις Μωϋσῆν, τὸν μέγαν, τὸν θεόπτην, Mitiítque illis Moſen, magnum illum, ſpectatorem illum Dei.* Nunc pergamus. Eodem capite cùm legitur, καὶ Σαμψὼν, καὶ Ἰεφθάε, v. 32. manifeſtè inter præcipua fidei exempla Jephte ponitur. Quæ admiranda certè in eo fuit. Quis enim non miretur, hominem è concubina natum, cui nulla adhuc ſpes generis niſi quam ex unica haberet filia, eam quoque animo religioſo abjeciſſe, ut quam unicam haberet Domino transferret. Neque enim quòd mactata fertur omnibus probatur; qui nec argumenta quibus hoc probatur, tanti exiſtimant. Sed & votum, de quo hîc imprimis cogitandum, tale; *Quod egreſſum è foribus domûs meæ in occurſum meum, cùm revertar in pace à filiis Ammon, fuerit, erit Jehovæ, & aſſcendere ipſum faciam aſſcenſionem,* Judic. 11. 31. Nihil enim minùs placet nobis quàm quòd Hebræorum hîc Magiſtri, inter quos Joſephus Kimchius, copulam pro או acceperunt: quaſi, *aut aſſcendere ipſum faciam aſſcenſionem,* diceretur; ac ſic mens eſſet, *immolari ſi non poſſit, ſacrum erit Deo: ſin poſſit, in holocauſtum offeretur:* ut diſtinctè ſic holocauſto deſtinaret quod primò occurreret, אם ראוי לעולה, *ſi idoneum in holocauſtum eſſet.* Quaſi non τὸ העלה idem ſæpe ſit ſimpliciter quod *ἀναφέρειν*, *conſecrare* ac *offerre*; aut non de iis quoque quæ offerri ſolent aliis, præſertim Regibus, nonnunquam uſurpetur: ut cùm 2. Reg. 17. 4. accuſatur Hoſea quòd לא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה

non aſcendere munus Aſſyriorum Regi annuatim feciſſet. id autem, καὶ οὐκ ἐπῆγεν δῶρα τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων ἐνιαυτὸν κατ᾽ ἐνιαυτὸν, eruditè Helleniſtæ. Qui & ἀναφέρειν hic dixerunt: niſi quòd τὸ, ὁλοκαύτωμα, addunt: Pro quo meliùs προσφορὰν dixiſſent; ut vim verbi, quod imprimis uſitatum Græcis, nomen ſic ſequatur: ac ſi, ἀναφέρειν ἀναφορὰν, θύειν θυσίαν, aut ſimile quid dicas: cùm plerunque ἀναφορὰ, *quodcunque conſecratur aut offertur*, Helleniſtis. Et quis neſcit, paſſim τὸ עולה θυσίαν ſimpliciter iiſdem dici? nihil enim uſitatius: Ut cùm Jobus cap. 1. v. 5. aliique aliis in locis προσφέρειν θυσίας dicuntur. Jam autem quàm infirmum ac nullum ferè argumentum eſt, ex eo quòd virginitatem ſive cœlibatum deploraverit mactatam dici? quaſi quæ virginitatis condemnatur ut ſic conſecretur Deo, mortis pariter damnetur: aut non potiùs contrarium ſequatur; cùm in altero præſertim ſeculo nec nubat neque ducat quiſquam. Et quis dicat, viduam quæ ſtatum ſuum aut conditionem plorat, deplorare mortem; quaſi ideo & moriendum ſit? Cur autem non *ſuper anima luxiſſe* dicitur? è quo, niſi fallor, ſequitur, nec mortuam, & virginem atque ità conſecratam Domino in poſterum manſiſſe. Quid, quòd verſu capitis ejuſdem trigeſimo & nono, id de quo hìc lis movetur, diſertè exprimitur. ità enim ibi, *Circa finem autem duorum menſium reverſa eſt ad Patrem; perfecitque de eo votum ſuum. Non enim cognovit virum.* ubi rectè, καὶ ἐτέλεσεν ἐν αὐτῇ τὴν εὐχὴν αὐτοῦ ἣν ηὔξατο. καὶ αὐτὴ οὐκ ἔγνω ἄνδρα, Helleniſtæ. Quod ergò fuit votum, quod & perſolvit? Ὅτι οὐκ ἔγνω ἄνδρα. neque aliter Hebræus ac Chaldæus: Cùm aliàs, καὶ ἐτέλεσεν ἐν αὐτῇ τὴν εὐχὴν αὐτοῦ ἣν ηὔξατο, καὶ προσέφερε εἰς ὁλοκαύτωμα τῷ Κυρίῳ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, *& perfecit votum ſuum quod voverat, filiámque in holocauſtum obtulit Domino*, dicendum eſſet. Quæ autem proximè ſequuntur, illa nempe, *Et in conſuetudinem in Iſrael fuit*, haud ſine cauſa ambigua videntur: Quæ ad ſequentia nonnulli referunt; illa nempe, *Annuatim ibant filiæ Iſrael ut alloquerentur filiam Jephtæ*: cùm potiùs fuiſſe morem dicat, ut ex voto conſecratæ Deo, hoc exemplo, aliorum quoque fuerint filiæ. Neque enim moris, puto, dicitur fuiſſe, ut Iſraelis filiæ ad eam convenirent diutius quàm vixit. Quæ ſi rectè intelligantur rem decidunt totam. Iviſſe לתנות dicuntur, quod & vulgò לדבר exponunt; ut *alloquerentur* ſcilicet: Quâ notione & Romanis qui ſolantur, *alloqui* dicuntur; quod θρηνεῖν, *lugere*, hìc Helleniſtæ ac Chaldæus: quos ſecutus & interpres vetus more eodem penè reddidit; *plangendi* enim verbo uſus eſt: unde hæc, ut arbitror, perſuaſio de morte. Quòd ſi autem vel ut agerent cum eâ, vel ut ſolarentur eam, miſſas ac veniſſe, & quidem aliquot poſt votum annis, conſtat ac dicuntur, nè vixiſſe quidem dubitari poteſt: quis enim mortuos ſolâtur aut cum iis loquitur? Sed & annuatim, ut in virgine, feciſſe id dicuntur; ad mortem ejus uſque ſcilicet. Et quàm multa hìc abſurda! Quæ enim cauſa cur vir talis, quem à fide ac pietate celebrat Apoſtolus, vel ſic voveret, vel ut votum hoc perſolveret? An quia ſolus ignoravit, hoſtias humanas execrari Deum? An quia ſolus, quænam eſſent quæ offerri poſſent ac idonea in holocauſtum eſſent, ignorabat? credo, quòd & ſolus inter cæteros, redemtionis, vel ex Lege, ad manum eſſe beneficium, neſciret. Solus autem quomodo non illud ſaltem legerat, *Pro maſculo à filio viginti annorum uſque ad filium ſexaginta annorum, erit æſtimatio tua quinquaginta ſiclorum argenteorum ſecundùm ſiclum ſanctuarii. Quòd ſi fœmina fuerit, erit æſtimatio triginta ſiclorum. Si autem à filio quinque annorum uſque ad filium viginti annorum, erit æſtimatio tua pro maſculo viginti ſiclorum, pro fœmina verò decem ſiclorum*, Lev. 27 3, 4, 5? Quantò igitur hìc circumſpectè magis Hebræorum Magiſtri, qui & votum de virginitate accipiunt, ut Domini ſic eſſet: Ideóque in ſolo loco ac ſeorſum habitam fuiſſe volunt; ubi virgines quatriduum quotannis virginem accederent ac ſolarentur: quòd exiſtimarent, credo, inter cætera, τὸ תנא hìc de *luctu* accipi vix poſſe; quanquam לאלאה, ut Thargumiſtæ, θρηνεῖν ibi reddidiſſent Helleniſtæ. Unde ea, de qua egimus, opinio: Quæ Joſephum quoque in partes vulgi, ut veriſimile, perduxit: *Promiſiſſe* enim, *quicquid primò occurreret*, ἱερουργήσειν, *ſacrificaturum ſe*, diſertè notat; qui & θυσιάζειν dixit: Αὐτὸς δὲ, inquit, εὐξάμενος νίκην, καὶ θυσιάσειν ὑποσχόμενος, ἂν ζῶος εἰς τὰ οἰκεῖα ὑποστρέψῃ, καὶ πᾶν ὅ, τι καὶ πρῶτον αὐτῷ συντύ-

χ{ειν ἱερυργήσειν, *Ipſum victoriam cum voto optaſſe, ac ſacrificaturum ſe, ſi vivus ac ſuperſtes ad ſua rediiſſet, primùmque quod obvium eſſet, ſacrorum ritu oblaturum, promiſiſſe*, ait. deinde autem addit, καθιερῶσαι αὐτὴν τῷ Θεῷ: quod, *conſecraſſe Deo*, dicas. tandem verò, ὅτι ὁλοκαύτωσε τὴν παῖδα, *in holocauſtum obtuliſſe virginem*, concludit. Quaſi idem θυσιάζειν, ἱερυργεῖν, καθιεροῦν, & ὁλοκαυτοῦν eſſet: Nam καθιερῶσαι, *conſecraſſe eam*, & Scriptura & nos dicimus; cùm cætera non admittamus. Additque, ὅτι οὔτε νόμιμον οὔτε κεχαρισμένην Θεῷ θυσίαν ἐπιτελέσει, *nec legitimam nec gratam obtuliſſe Deo victimam*; qualis Molocho magìs nempe aut Saturno quàm Iſraelis conveniſſet Deo. Ergò durus hac in parte pater, ergò exlex, multò autem minùs commendatione tantâ dignus quanta illi ab Apoſtolo tribuitur; à quo, ut exemplum fidei, cùm maximis heroibus conjungitur. Qualem nos fuiſſe exiſtimamus: qui cùm unicam haberet, Deo eam Iſraelis ac virginitatem ejus, abdicatâ ac abjectâ omni prolis ſpe ac exſpectatione, conſecravit. Idem autor noſter capite eodem de calamitate ac ſuppliciis piorum cùm agit, inter cætera, Ἐλιθάσθησαν, inquit, ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον. Ubi ingenioſè, ut videtur, recentior interpres, quia non ſatis rectè hæc cohærere judicabat, ἐπυρώθησαν emendabat. Qualem nos conatum ut laudamus, ità ſemper dandam eſſe operam exiſtimamus nè aut facilè aut non conſultis Helleniſtis quicquam in his emendetur. Conſtat autem, πειρασμὸν, πειράζειν, & πειράζεσθαι de calamitate quavis abſolutè ab iis uſurpari: quod nemo in eorum ſcriptis cum judicio verſatus ignorare poteſt. Niſi quis diſtinguere ſic malit, ut ἐπειράσθησαν ἐν φόνῳ μαχαίρας ſimul conjungatur, ac deinde ἀπέθανον ſequatur: hoc nimirum modo, ἐπειράσθησαν ἐν φόνῳ μαχαίρας, ἀπέθανον. ut gladiis minacibus tentatos à tyrannis, qui conſtantes eſſent autem, ideo ſublatos dicat. Exemplo ſit Antiochus tyrannus, à quo ſoli qui à Lege non deficerent ſic mactabantur; qui ἐν φόνῳ ἐπειράσθησαν μαχαίρας, atque ità demum, ſi non deficerent, ἀπέθανον, *ſublati ſunt*: ut, objecto primùm gladii mucrone ac cæde, interemtos dicat. Quanquam ſanè eâdem linguâ πειράζειν ἐν φόνῳ μαχαίρας idem ſit ſimpliciter quod ἀναιρεῖν μαχαίρᾳ, aut ἐν μαχαίρᾳ, ut loquuntur illi. Quibus & πεῖρα θανάτου, mors ipſa: ut cùm autor Sapientiæ Salomonis, c. 18. v. 20. Ἥψατο δέ ποτε δικαίων καὶ πεῖρα θανάτου, καὶ θραῦσις ἐν ἐρήμῳ ἐγένετο πλήθους. Ac ſic Helleniſticè, ἐπειράσθησαν ἐν φόνῳ μαχαίρας, de iis qui gladio ſublati dicatur. Fortè & ità Apocalypſeos locutus autor, cùm dixit, Ἰδοὺ, μέλλει βαλεῖν ἐξ ὑμῶν ὁ διάβολος εἰς φυλακὴν, ἵνα πειρασθῆτε, cap. 2. v. 10. quanquam ſciam & aliter accipi id poſſe. Eodem capite cùm pii, & qui paſſi ſunt pro Domino, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι dicuntur, quemadmodum de cæteris quæ iis tribuuntur conſtat, ità quomodo & quare ὑστερούμενοι dicantur cogitandum erat. Quod, *deſerti* ac *deſtituti*, Eraſmus, & qui ſecutus eſt interpres, dixit. A quibus autem deſtituti? Non à Deo certè, qui talibus non deeſt, & in quo triumphant. Atqui חסר Helleniſtis, ὑστερούμενος, *qui eget, ſive pauper eſt*: ut in illo Deut. 15. 7, 8. *Si fuerit apud te egenus de fratribus tuis, &c. mutuando mutuabis ei ad ſufficientiam uſquè quò indiguerit*, אשר יחסר לו, quod, καθόσον ὑστερεῖται, Helleniſtæ: qui manifeſtè ἐνδεῆ & ὑστεροῦντα conjunxerunt; Ἐὰν δὲ γένηται ἐν σοὶ ἐνδεὴς ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, &c. δάνειον δανιεῖς αὐτῷ ὅσον ἂν ἐπιδέηται καθ' ὅσον ὑστερεῖται. Ὑστερούμενος igitur, qui אביון aliàs, qui ἐνδεὴς iiſdem dicitur, *pauper ac egenus*, nempe; qui *eum Chriſto* tamen *dives*, inquit B. Hieronymus: *cujus cùm aurum pariter & argentum eſſet, ſacram in corpore ſuo*, hoc eſt, præeundo, *dedicavit paupertatem*, inquit B. Bernardus. *Egentes*, Vetus dixit. Nos autem quid ὑστέρημα illud eſſet è quo Sancta illa vidua promſit quod dedit, quæ Lucæ 21. 4. ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς donaſſe dicitur, ſuprà, niſi fallor, diximus. Neq; aliter eodem paſſim uſi iidem Helleniſtæ; quibus ὑστέρημα, חסרון, ſeu *defectus*: Ità Judicum 19. 19. alter qui nihil deeſſe in via ſibi dixit, tandem addit, οὐκ ἔστιν ὑστέρημά μοι παντὸς πράγματος, cui reſpondet alter, πᾶν τὸ ὑστέρημά σου ἐπ' ἐμὲ, *omnis penuria tua ſuper me ſit, ſive curæ mihi erit*. Ità Regius Propheta, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον (quod ibi אין מחסור) Pſal. 34. 9. pronunciat: quem locum eo quoq; quem jam dixi loco adduxiſſe memini. Poſt hæc autem verba, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι,

ϐόμβιοι, κακκχύμβιοι, novus, ut loquuntur nunc, verſus ſequitur: Qui & an diſtinctus
v. 38. rectè, cogitandum fuerat: cùm illa, Ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, παρενθέτως cum cæ-
v. 39. teris conjungi potiùs debere videantur, quàm ut ab iis verſus inchoetur. Sequitur, Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν. Ubi novi qui exiſtimarent μαρτύριον & μαρτυρίαν uſu dici Helleniſtico; μαρτύριον enim, διδαχὴ, *doctrina*, ut & μαρτυρία: ut ità μαρτυρηθέντες διὰ πίστεως idem ſit quod διδακτοὶ: quâ voce & aliàs utuntur hi ſcriptores: Ac ſi *inſtructos per fidem* aut *doctrinam*, vel *inſtitutionem per fidem conſecutos*, dicas. Vide quæ de voce hac alibi notamus. Mihi ſatis ſit, ſi dicam, *teſtimonium ex eo conſecutos eſſe aut adeptos*, neque hoc rejiciam: ut cùm ſuprà dicitur, ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. Et ità Enoch, ὅτι εὐηρέστησε τῷ Θεῷ, μεμαρτύρηται, *de pietate ejus teſtimonium Scriptura exhibet*. Ità enim de eo loquuntur Helleniſtæ, qui non ſemel eodem loco, *ambulaſſe cùm Deo dicitur*.

Cap. VIII.

Locus, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα. *& quis* ὄγκος *de quo agit*. Ὄγκος φρονήματος. *Locus*, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν. *&* εὐπερίστατος ἁμαρτία *quæ*. Περίστασις *in lucta ac curſu. Locus*, Οὐκ ἔφερον γὰρ τὸ διαστελλόμενον. τὸ διαστελλόμενον *quid*. Διαστολὴ *Helleniſtis*. διαστολὴ τοῦ μὴ ποιεῖν. *Locus*, Καὶ, οὕτω φοβερὸν ἦν τὸ φανταζόμενον, *& an ex apocrypho deſumtus*. Εἰπεῖν *&* λέγειν, *quomodo nonnunquam uſurpata Helleniſtis. Locus*, Τίμιος ὁ γάμος. *Locus*, Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός. τὸ, χθὲς καὶ σήμερον. *Antiqui Theologi interpretatio. Locus*, Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε. περιφορὰ *quid*. περιφέρεσθαι, πλανᾶσθαι, ἀπατᾶσθαι. περιφέρεια. *Locus*, Διὸ καὶ Ἰησοῦς ἔξω τῆς πύλης ἔπαθεν. ἔξω τῆς παρεμβολῆς. *Locus*, Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον. *Quis Timotheus ille, atque ex eo hanc ab Athanaſio aſcribi Paulo ac vindicari Epiſtolam.*

Cap. 12. v. 1. DUodecimi capitis initium tale eſt, Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, &c. Ubi Vetus illud, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, *deponentes omne pondus*; Eraſmus, *depoſito onere omni*; Recentior, *abjecto omni pondere*. haud dubiò quia, τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ſequitur: cùm tamen &, δι' ὑπομονῆς, addatur; quo non tam celeritas quàm continuatio exprimitur ac mora. Videndum ergò an non aliud voluerit: Arrogantiam nempe & opinionem de ſe omnem, quo nihil magìs proficienti vel in curſu promoventi, de quo agitur hic, obſtat, deponendam. Quis eſt autem curſus ille? In quo ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, ut 3. ad Philippenſes v. 14. loquitur Apoſtolus, currentes contendunt: quibus nihil magis obſtat quàm perſuaſio; nihil magìs obſtat quàm quòd eò perveniſſe ſe exiſtimant quò nondum pervenerunt: Quod nè fiat, eo quo jam dixi loco graviſſimè hortatur: qui imprimis id fuiſſe ſibi ſemper curæ ait, nè ad metam perveniſſe ſe exiſtimaret; contrà autem ſemper operam dediſſe, ut eorum quæ à tergo oblitus, in curſu ſemper promoveret, dum ad ſcopum ſive metam perveniret. Quid ſi igitur hic ὄγκος, ὄγκος ſit φρονήματος, ſeu *arrogantia ac faſtus*, id quod vulgò φύσημα καὶ ὑπερηφανία dicitur? Heſychius, Ὄγκος, φύσημα, ὑπερηφανία. Gloſſæ Stephani, Ὄγκος, *tumor*. Ὀγκοῦμαι, *turgeo*. Neque quicquam uſitatius quàm ut abſolutè uſurpetur; ut cùm Plutarchus, ὄγκου καὶ φρονήματος γέμοντας, *tumore & opinione de ſe plenos*, percipiendis diſciplinis eſſe inutiles, docet: à quo & ità affectus modò μεστὸς ὄγκου, modò περιπεπλησμένος αὐτῷ ὄγκον dicitur. Et certè ut ὄγκος omnis (qualis gravitas quæcunque ac impedimenta omnia) currentibus imprimis ac luctantibus obſtare ſolet; ità ubi de progreſſu agitur, perſuaſio, quæ voce hâc continetur, grave impedimentum ac moleſtum. Sequitur au-
Ibid. tem, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν. Quod an ſatis aſſecuti ſint interpretes, videndum. Recentior, *peccatum ad nos circumcingendos proclive*; Eraſmus, *tenaciter inhærens peccatum*; Vetus, *& circumſtans nos peccatum*. Quid ſi autem aliud hic εὐπερί-

ϛατον quàm arbitrantur? Περίϛασις illius quidem certè qui in lucta alterum circumvenit. Gloſſator Stephani, Περίϛασις, *circumventio.* quæ & in curſu locum habet: Exemplo ſit Maronis ille Niſus, qui cùm loco primus eſſet, lapſus, Salio curſu ac velocitate proximo, in gratiam Euryali, qui tertius, κατὰ περίϛασιν corpus inter ſurgendum oppoſuit, atque ità in terram proſtravit. Εὐπερίϛατος igitur, qui in lucta alterum aut curſu facilè circumvenit: Ut ſi εὐπερίϛατον dicas vinum, de quo Plautus,

Magnum hoc vitium vino eſt:
Pedes captat primùm, luctator doloſus eſt.

Doloſus, εὐπερίϛατος. Atque ità τῷ, εὐπερίϛατον, cùm de peccato dicitur, τὸ, εὐόλισθον, quod ejus eſt qui facilè prolabitur, reſpondet: ut cùm eleganter Baſilius Macedo Imperator, Adhortat. ad Leonem Philoſophum filium dixit, Ἡ γὰρ φύσις ἡμῶν εὐόλισθόν τι χρῆμα, καὶ πρὸς τὸ πταίειν εὐκατάφορον, *Natura noſtra lapſui proclivis, aut facillimè cadit.* Et quid ſit περίϛασις, jam dixi. Eodem capite cùm legitur, Οὐκ ἔφερον γὰρ τὸ διαϛελλόμενον, Κἂν θηρίον θίγῃ τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται, quæri, v. 20.
nec ſine cauſa, poteſt, cur edictum Domini de non tangendo monte non tuliſſe dicat populum, cùm è loci quem nunc reſpicit contextu, non tam edictum quàm præſentiam illius non tuliſſe videatur populus: qui ut ſibi loqueretur Moſes petiiſſe dicitur; nè interiret nempe montem ſi tangeret, quod & edictum minabatur. An igitur hoc voluit, Quæcunque dixit Dominus, dixiſſe Moſi, ut ex eo intelligerent quæ nec audirent nec audire poſſent ipſi? inter quæ, edictum hoc de non tangendo monte. Si enim vellet, non tuliſſe majeſtatem ejus populum qui Legem ferret, aliter efferri potuiſſe hoc videtur. Græci notant, ὅτι οὐκ ἔφερον τὸ διαϛελλόμενον, οὐ τὸ ἐντελλόμενον, καὶ λαλούμενον καὶ γὰρ εἶπον Μωϋσῇ, Λάλησον ἡμῖν σύ, καὶ μὴ λαλείτω ἡμῖν ὁ Θεός. Fieri autem poteſt, ut vis tota atque efficacia ἐν τῷ, διαϛελλόμενον, ſit poſita; neque tam λαλεῖν vel ἐντέλλειν, *loqui* aut *jubere*, ut illi volunt, ſit τὸ, διαϛέλλειν, quàm *præciſè ac ſtrictiùs cavere:* ut, tam ſtrictum ac ſeverum non tuliſſe mandatum, dicat. Quam ſententiam confirmat, quòd cùm Exodi 19. 13. ἐάν τε κτῆνος, ἐάν τε ἄνθρωπος, legatur, nihil hic præter θηρίον dixit; cùm τὸ בהמה θηρίον denotet & κτῆνος. Horrebant ergò, cùm tam ſtrictum illud cogitarent mandatum, ut nè quidem deſtitutum ratione animal exciperetur. Hic autem τὸ μὴ ποιεῖν διαϛολή, *non faciendi mandatum:* quæ ſtrictiſſima graviſſimáque eſſe ſolent: Quanquam & διαϛολὴ non rarò quod præcipitur, Helleniſtis, ut cùm νόμου διαϛολή, חקת התורה, Num. 19. 2. dicitur; ubi, Αὕτη ἡ διαϛολὴ τοῦ νόμου. à quibus verbis ſeptima libri ejus ſectio, quæ ibi incipit, Διαϛολὴ ſeu חקת dicitur Judæis. Sequitur, Καί, οὕτω φοβερὸν ἦν τὸ φανταζόμενον, Μωσῆς εἶπεν, Ἔκφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος. v. 21.
non tam quòd Moſes hoc dixiſſe verbis totidem legatur, quàm quòd ἐξ ἀναλογίας id colligitur; plenum nempe metûs ac terroris fuiſſe: Dicitur enim Exodi 19. 19. Ἐγίνοντο ἡ φωνὴ τῆς σάλπιγγος προβαίνουσα ἰσχυροτέρα σφόδρα. Μωϋσῆς ἐλάλει, ὁ δὲ Θεὸς ἀπεκρίνατο αὐτῷ φωνῇ. In Hebræo, וחזק מאוד, *& invaleſcebat [tubæ ſonitus] valde.* fortè &, *præ illo*; *Moſe* ſcilicet, ut aliàs loquuntur Helleniſtæ; qui, ἐκφοβηθείς καὶ ἔντρομος, dicerent: quod eſt ac ſi, ἔκφοβον καὶ ἔντρομον, *trepidum ac metûs plenum*, à majeſtate illa Moſen factum, dicas. Errant igitur qui ex apocrypho deſumtum hoc volunt. Sed & notum quomodo τὸ, εἶπε, καὶ τὸ, ἔλεγον, accipiatur Helleniſtis, cùm τό, *in corde*, intelligunt. Capite ſequenti cùm lego, Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, non poſſum quin de Cap. 13.
Salviano cogitem, qui lib. De gubernat. 5. *Quid agis, ſtulta perſuaſio? Peccata interdixit* v. 4.
Deus, non matrimonia. Aliquantò poſt cùm legitur, Ἰησοῦς Χριϛὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ v. 8.
αὐτός, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, non video quid aliud τό, χθὲς καὶ σήμερον, καὶ τό, εἰς τοὺς αἰῶνας, niſi unum idémque, hoc eſt, Eundem Chriſtum, qui ſemper idem ſit, quique eſt ac fuit ſemper, hîc deſignet. Quare ut Arianos, qui in voce σήμερον nugantur, prætermittam, quid antiquus apud Photium jam olim voluit Theologus, cùm ſcriberet, τό, χθὲς καὶ σήμερον, ad humanam, τό, εἰς τοὺς αἰῶνας, ad Divinam referendum naturam? Ἰησοῦς, inquit, Χριϛὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. διὰ μὲν τοῦ, χθὲς καὶ σήμερον, ἄνθρωπον τὸν αὐτὸν ὁμολογῶν· διὰ δὲ τό, εἰς τοὺς αἰῶνας, τὸν αὐτὸν ἀνακηρύττων Θεόν. Quaſi

non & σήμερον nonnunquam ſit æternitatis ſymbolum ; in qua viciſſitudo ſit dierum
nulla, ſed ut *hodie*, perpetuum ſit pariter ac præſens, ſine ullo aut principio aut fine. Adde,
quòd εἰς τοὺς αἰῶνας additur. Nec malè aureum Eccleſiæ os, qui, Ἐνταῦθα, χθὲς, τὸν
παρελθόντα πάντα λέγει χρόνον· τὸ, σήμερον, τὸν ἐνεστῶτα· ὁ αἰὼν, τὸ ἄπειρον καὶ λῆξιν
οὐκ ἔχον. ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν, Ἀρχιερέα ἠκούσατε, ἀλλ' οὐκ ἀρχιερέα λήγοντα· ἀεὶ γὰρ
ὁ αὐτός ἐστιν, *Hic heri, omne præteritum* ; hodie, *præſens notat tempus* ; ſeculum *verò, in-
finitum & quod non deſinit. Hoc autem dicit, Maximum audiviſtis Pontificem, ſed qui non
v.9. deſinit : Semper enim idem eſt.* Sequitur, Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε.
Helleniſtis porrò, περιφέρειν idem quod ἀπατᾷν, *fallere ac circumvenire* : ut cùm Eccle-
ſiaſtæ 7. 8. Ὅτι ἡ συκοφαντία περιφέρει σοφὸν, *ſapientem decipit*. Sed & *fraus*, περιφορά,
quæ *ſapientiæ* opponitur. Adde, quòd cùm addit, καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρ-
δίαν, ipſam verbi originem ſeu κυριολογίαν alluſit. qui enim περιφέρεται, movetur. Ergò
περιφέρεσθαι, πλανᾶσθαι, ἀπατᾶσθαι. Doctiſſimus interpretum Heſychius, Περιφορά, κατὰ
κύκλον κίνησις, *motus in orbem*. item, Περιφορᾶς, περισπασμοῦ, πλάνης. Neque, περιφορὰ
tantùm, quod & ſæpe in Helleniſticis occurrit ſcriptis, ſed & περιφέρεια eodem ſenſu uſur-
v.13. patur : ut Eccleſiaſtæ 8. 13. περιφέρεια πονηρά. Eodem capite cùm legitur, Διὸ καὶ Ἰη-
σοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαὸν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε, illud, ἔξω τῆς πύλης
ἔπαθε, eleganter, *extra civitatem crucifixus eſt*, Tertullianus reddidit. Neque aliud for-
taſſe voluit cùm ἔξω τῆς παρεμβολῆς præceſſit : quo non conventus modò populi, ſed &
loca quæ conventu ac concurſu celebrantur, ut civitates publicæque earum viæ, Helleni-
ſtis dicuntur : Quare & *caſtrorum* voce cum interpretibus hîc abſtinuerim. In concluſi-
v. 23. one ejuſdem Epiſtolæ cùm legitur, Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον, quæ-
ritur quis ille ſit Timotheus. Idem, ſi antiquis credimus, cujus paſſim meminit Apoſto-
lus. Unde & hoc loco, ut Epiſtolam hanc Paulo vendicarent, nonnulli olim uſi : Inter
quos Athanaſius Dialogo De Trinitate ; ubi cùm Anomæus, qui introducitur, dixiſſet,
ὅτι ἐκκλησιάζεται (ità enim loquitur) hoc eſt, *in Canonem admittitur* aut *ab Eccleſia ag-
noſcitur* (Epiſtola hæc ſcilicet), reſpondet Orthodoxus, Ὅτι δὲ αὐτοῦ ἐστιν ἡ ἐπιστολὴ,
φανερόν ἐστι καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐπιστολῆς· μέμνηται γὰρ καὶ Τιμοθέου, λέγων, Γινώσκετε
τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον· μεθ' οὗ, ἐὰν τάχιον ἔρχηται, ὄψομαι ὑμᾶς, *Ejus
eſſe Epiſtolam, planum vel è fine Epiſtolæ : ut qui Timothei in ea meminerit, cùm ait*, SCI-
TOTE FRATREM TIMOTHEUM SOLUTUM ESSE : CUM QUO, SI CELERIÙS VE-
NERIT, VOS VISAM. Neque fruſtrà argumentum hoc urgetur, cùm de eo agi certè vi-
deatur cujus nomen in Epiſtolis quibuſdam cum Apoſtoli (haud ſecùs ac ſi ab utroque,
aut nomine utriuſque, ſcriptæ eſſent) ſæpius præmittitur. Ut in altera quam ſcripſit ad
Corinthios, Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ
ἀδελφὸς, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ. Ad Philippenſes item, Παῦλος
καὶ Τιμόθεος δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τοῖς οὖσιν ἐν Φι-
λίπποις. Quod in non paucis, & ex inſtituto, ab eo factum ; in quibus ἑαυτῷ συνεπιγρά-
φει aut, ut loquitur Chryſoſtomus, συντάττει, ut alii, συνάπτει τὸν Τιμόθεον. Cui in qui-
buſdam etiam Silvanum adjunxit ; Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος τῇ ἐκκλησίᾳ
Θεσσαλονικέων. quod in utraque factum quam ad gentem eandem ſcripſit. Quem & uſi-
tato more ἀδελφὸν hîc dixit : Ut hoc propemodum ſit tale ac ſi ſuum nobiliſſimæ E-
piſtolæ, aut utriuſque, præmiſiſſet nomen. Quod ut ab alio fieri potuiſſe quidam fortè
dicent, ità ut hic fucus in θεόπνευστον καὶ θεοφόρητον autorem cadat (qualem hunc exiſti-
mamus, credimus) haud facilè equidem admittam. Qui nec de cæteris, de quibus dubi-
tarunt quidam, Novi Fœderis quos hactenus Eccleſia admittit libris illud quod de aliis
quibuſdam dixit Amphilochius hîc dicam,

οὐχ ἅπασα βίβλος ἀσφαλὴς
Ἡ σεμνὸν ὄνομα τῆς γραφῆς κεκτημένη.

In quo judicio aut potiùs confeſsione deſino ; atque ad Catholicas hinc pergo.

Capita Epiſtolæ Jacobi.

α'. Περὶ ὑπομονῆς καὶ πίστεως ἀδιακρίτου, καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης πρὸς τοὺς πλουσίους. ἐν ᾧ, περὶ τῆς ἐν ἡμῖν πυρώσεως, καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς παθῶν· ὅτι οὐ παρὰ Θεοῦ τὸ αἴτιον. εἴ τι γὰρ ἀγαθὸν ἡμῖν, παρ' αὐτοῦ.

β'. Περὶ πραότητος καὶ ἀργείας, καὶ πράξεως ἀγαθῆς μεταδοτικῆς ἐπὶ μακαρισμῷ. καὶ περὶ ἐπισήμως καὶ συμμετρίας λόγου.

γ'. Περὶ τῆς πρὸς ἕκαστον ἀγάπης ἀπροσωπολήπτου, κατὰ τὸν νόμον.

δ'. Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἔργων, καὶ οὐκ ἐκ θατέρου ἰδικῶς, ἀλλ' ἐξ ἀμφοῖν ἅμα δικαιοῦται ὁ ἄνθρωπος.

ε'. Ὅτι ἡ προπετὴς καὶ ἄτακτος γλῶσσα θανατοῖ τὸν κεκτημένον· ἧς κρατεῖν ἀνάγκη εἰς εὐφημίαν καὶ δόξαν τοῦ Θεοῦ. ἐν ᾧ, περὶ ἀναστροφῆς ἀγαθῆς καὶ ἀμάχου πρὸς ἀλλήλους, καὶ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ. ἐν ᾧ, περὶ θείας σοφίας. ὅτι ἐκ ῥᾳθυμίας καὶ φιληδονίας ἔρις καὶ ἀκαταστασία, καὶ ἡ πρὸς Θεὸν ἔχθρα γίνεται. περὶ μετανοίας πρὸς σωτηρίαν, καὶ περὶ τοῦ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον.

ϛ'. Ὅτι οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ τὰ διαβήματα ἀνδρὸς κατευθύνεται. ἐν ᾧ, περὶ πλεονεξίας πλουσίων, καὶ τῆς ἐν κόσμῳ τρυφῆς αὐτῶν, καὶ περὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ. περὶ μακροθυμίας, καὶ ὑπομονῆς παθημάτων, καὶ περὶ ἀληθείας. περὶ αἰνέσεως ἰδικῇ ἑκάστῳ προσηκούσης μετὰ πίστεως. ὅτι διακονητέον τῇ τοῦ πλησίον σωτηρίᾳ.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII EXERCITATIONES SACRÆ IN EPISTOLAM JACOBI;

Sive,

Liber decimus ſeptimus.

Cap. I.

De Epiſtolis Catholicis; neque eodem ordine ab omnibus diſpoſitas. Athanaſii ſententia. Non omnes eodem loco à quibuſdam habitas. De Inſcriptione Epiſtolæ. Autor, ἀδελφόθεος, *&* Κυρίου ἀδελφὸς, *antiquus dictus. Epiſtolæ* Καθολικαὶ καὶ Ἐγκύκλιοι. *Locus,* Ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω. Τέλειοι. *& quomodo nonnunquam uſurpetur.* Τὸ שלם *quot modis interpretentur Helleniſtæ.* Τέλειον περίσσατον. *Quemadmodum* τὸ ὑπὸ κεφαλῆς ἀληφότα *&* τὸ κατὰ σκοπὸν διώκοντα *alibi, ita* τὸ τέλειον *&* τὸ προσκεκλῆσθαι ὄντα *nonnunquam conjungi: quod Epicteti ac Simplicii exemplis probatur.* Ἔργον τέλειον. Ἐργασία τελεία. Τέλειοι *nonnunquam qui* τελεσιουργοὶ *vulgò &* τελεστικοὶ *dicuntur: De quibus phyſiognomi quid tradant.* Μακρὰ βαίνειν, μικρὰ βαίνειν, *& quibus tribuantur.* Ἀπέραντοι. Τελεσὶς Ἐγχειρήσεις Δράσεις. τῇ ὑπομονῇ ἔργον *tribui* τέλειον, *& quomodo. Locus,* Μὴ γὰρ οἰέσθω ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. Μὴ οἰέσθω, *quomodo dictum.* Οἴησις, *falſa de ſe opinio.* Κατοιόμενοι *Eccleſiaſticis ſcriptoribus qui dicantur.* κατοιόμενος, κατοφρυούμενος· κατοιόμενος. *præſumens, contumax, jactans ſui, Cypriano.* Κατοιόμενος, ὁ ὑπερόφρων. *Locus,* Ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Διακρίνεσθαι. Οἱ διακρινόμενοι καὶ οἱ πιστεύοντες. Δίψυχος *quis.* Διψυχία, ἀπορία. Μερμηρίζειν, *Alternare.* Δίψυχος, *nunc huc nunc illuc animo inclinans. Locus,* Καυχάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ. *Peculiaris Hieronymi interpretatio.* ταπεινὸς ὑπὲρ τῶν κρειττόνων, *Gregorio. Locus,* ὁ γὰρ Θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν, *Deus intentator malorum eſt.* Ἀπείραστος, *Intemptatilis. Locus,* Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι, καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων. Πατὴρ φώτων *eo loco quomodo dicatur Deus.* אורים, φώτων: *Quod &* ἀλήθειαν *ſive Veritatem ac Doctrinam interpretatos Helleniſtas. Omnis Divinæ veritatis ac voluntatis cognitio antiquis in priſco Fœdere unde peti ſolita. Locus,* Ὀργὴ γὰρ ἀνδρὸς, δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται. *ejus interpretatio. Ira in Sacris literis duplex.* Δικαιοσύνην κατεργάζεσθαι. Δικαιοσύνη Θεοῦ. *Locus,* δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον. Ὁ ἔμφυτος λόγος *quis: Inſitus, Inſiticius: Nec eadem. Aliud* ἔμφυτον, *aliud* ἐμφυτευθέν. Τὰ ἐμφυτευόμενα, ἐνοφθαλμιζόμενα, ἐμβαλλόμενα, ἐμφυλλιζόμενα *quæ dicantur: & an eadem* ἔμφυτα. *Emphyteuta.* Ἔμφυτον, *Inſitum, Ingenitum, Innatum.* Ἔμφυτος κακία. Ἔμφυτος λόγος *quâ mente dicatur.* Ἔμφυτον, *quod Ingenuum Latinis, nativum, nec fucatum.* Λόγος ἀληθινὸς, ἀληθὴς, ἔμψυχος. Λόγος ἔμφυτος *Arii. Locus,* οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ. τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως. Τὴν εἰκόνα καὶ τὸ ἀρχέτυπον *eleganter nonnunquam opponi, & ubi. Nyſſeni locus.*

AD librum Novi Fœderis, è quorundam diviſione, ſextum favente Deo nunc pervenimus: cùm nec eundem omnes Epiſtolis quas vulgò Catholicas dixere aſſignarint locum: Quas & Paulinis inter cæteros B. Athanaſius præmittit: à quo libris octo Fœdus includitur Novum, hoc modo; ΒΙΒΛΊΟΝ αʹ, ΤῸ ΚΑΤᾺ ΜΑΤΘΑΙ͂ΟΝ ἘΥΑΓΓΈΛΙΟΝ· βʹ, ΤῸ ΚΑΤᾺ ΜΆΡΚΟΝ· γʹ, ΤῸ ΚΑΤᾺ ΛΟΥΚΑ͂Ν· δʹ, ΤῸ ΚΑΤᾺ ἸΩΆΝΝΗΝ· εʹ, ΠΡΑ͂ΞΙΣ ἈΠΟΣΤΌΛΩΝ· ϛʹ, ἘΠΙΣΤΟΛΑῚ ΚΑΘΟΛΙΚΑῚ ζʹ. ΤΟΥ-

ζ. ΤΟΥ'ΤΩΝ ΠΡΩ'ΤΗ 'ΙΑΚΩ'ΒΟΥ, *Liber*, inquit, *ſextus, Epiſtolæ Catholicæ ſeptem: quarum prima Jacobi;* ΔΕΥΤΕ'ΡΑ ΠΕ'ΤΡΟΥ, ΤΡΙ'ΤΗ ΠΑ'ΛΙΝ ΚΑΙ` 'ΑΥΤΗ` ΠΕ'ΤΡΟΥ, ΤΕΤΑ'ΡΤΗ 'ΙΩΑ'ΝΝΟΥ, ΠΕ'ΜΠΤΗ ΠΑ'ΛΙΝ ΚΑΙ` 'ΑΥΤΗ` 'ΙΩΑ'ΝΝΟΥ, 'ΕΚΤΗ ΠΑ'ΛΙΝ ΚΑΙ` 'ΑΥΤΗ` 'ΙΩΑ'ΝΝΟΥ. 'ΕΒΔΟ'ΜΗ 'ΙΟΥ'ΔΑ. quos libros, ſeu libellos, ſeptimus ſequitur; 'ΑΠΟΚΑ'ΛΥΨΙΣ 'ΙΩΑ'ΝΝΟΥ, nimirum. Idem & Epiſtolas quas dixi eaſdem eodémque quo nunc ordine diſponit; quod & è ſingularum quæ ab eo exprimuntur alibi initiis ignorari non poteſt. Prudentiùs ſanè quàm illi qui tres ità ſtatuunt ut cæterarum in dubium autoritatem vocent: de quibus Amphilochius Iconii Epiſcopus, Nazianzeno ac Baſilio coævus, qui Epiſtolâ De inſtituendis rectè ſtudiis ad Seleucum,

καθολικῶν ἐπιστολῶν
Τινὲς μὲν ἑπτά φασιν, οἱ δὲ τρεῖς μόνας
Χρῆναι δέχεσθαι· τὴν Ἰακώβου μίαν,
Μίαν δὲ Πέτρου, τήν τ᾽ Ἰωάννου μίαν.
Τινὲς δὲ τὰς τρεῖς καὶ πρὸς αὐταῖς τὰς δύο
Πέτρου δέχονται, τὴν Ἰούδα δ᾽ ἑβδόμην.

ubi diſertè *ſeptem Catholicas ab aliis, tres tantùm ab aliis, admiſſas* notat: *Alios enim unam Jacobi, unam Petri, unam Johannis, alios* (& rectè quidem) *tres Johannis, cum duabus Petri, atque una Judæ, quæ & ordine ſeptima, ut legitimas admiſiſſe.* Jam autem ipſa Epiſtolæ inſcriptio talis, 'ΙΑΚΩ'ΒΟΥ 'ΕΠΙΣΤΟΛΗ` ΚΑΘΟΛΙΚΗ'. ſimpliciter: cùm eundem eſſe veteres plerique velint quem ἀδελφόθεον ac Κυρίου ἀδελφὸν ipſi dicunt: Gregorius Palama, Certamine mentis & corporis, Ἔστι καὶ γλῶτταν, τὸ ἀκατάσχετον κακὸν, τὸν κόσμον τῆς ἀδικίας, κατὰ τὸν ἀδελφόθεον Ἰάκωβον. qui locus 3. capite hic legitur. Heſychius Presbyter Antirrheticis, Φησὶ γὰρ ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς, Εἴ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, &c. qui ejuſdem capitis v. 2. exſtat. Additur Καθολικὴ, quod ἐγκύκλιον interpretantur Scholiaſtæ. De cujuſmodi epiſtolis paſſim Eccleſiaſtici Canonicique ſcriptores: quomodo & à Græcis cum ſequentibus hæc dicitur. Scripta ergò ad Catholicam Eccleſiam: Quo nomine eos *qui in radice ſunt ac manent, & in toto terrarum orbe cum omnibus ſunt*, veteres, atque inter eos Optatus Milevitanus lib. 1. De Donatiſtarum ſchiſmate, intelligunt. Primo autem capite cùm ait, Ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω, deinde autem τέλειον eſſe eum vult qui in bono opere reliqui nihil facit, fieri vix poteſt quin de illo ad Philipp. 3.13, 14. cogitet: ubi Apoſtolus, poſtquam ad metam ſe finémque nondum perveniſſe ait, neque minùs ſine ulla intermiſſione ad ſcopum ac ſupernæ præmium vocationis properare dixit, tandem addit, Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν. quaſi τέλειος jam eſſet qui vel nondum aſſecutus eſſet quod debebat, aut ſic dici poſſent qui nè quidem cum Apoſtolo conferri hìc poterant. Quod effecit, ut non ibi modò ſed & ſimilibus in locis ad ætatem hoc referrent eruditi: qui *adulti* voce utuntur; *Quotquot itaque adulti ſumus, hoc ſentiamus.* ità autem loqui ſe, *ut Perfecti vox vitetur, quæ de perfectione diſputandi occaſionem præbuit*, alibi notarunt, eámque rationem reddunt. Quaſi non & ad conatum, certúmque ejus gradum, ſive ad τὸ ποσὸν in profectu, ſi cum aliis præſertim conferatur, ſive modum ipſum, id nonnunquam referatur; aut eodem ſemper modo utantur eo Helleniſtæ: qui τὸ שלם & τὸ תם nunc ἀληθινὸν, nunc ἀγαθὸν ac δίκαιον, modò τέλειον, ſed & ὁλόκληρον (quo uſus hìc Apoſtolus) interpretantur: adeò ut & pecudes, atque alia quæ Deo non ingrata ſunt, nonnunquam ſic dicantur; ut cùm Exodi 12.5. τέλειον πρόβατον, ἄρσεν, Moſes dixit. Cæterùm, nè iſtis immoremur, ſatis ſit, τὸν οὔπω κατειληφότα, *qui nondum aſſecutus eſt quò tendit*, καὶ τὸν κατὰ σκοπὸν διώκοντα, Apoſtolo ſic dici. Quid ſi autem etiam Philoſophi, quod cum admiratione obſervatum à me fateor, τὸν τέλειον καὶ τὸν προκόπτοντα, *perfectum ac proficientem adhuc*, jungant, ut Epictetus, cùm dixit, Ἤδη οὖν ἀξίωσον σεαυτὸν βιοῦν ὡς τέλειον καὶ προκόπτοντα, *Nunc igitur perfecti ac proficientis aſſume vitam*, atque ità τὸν ἀπειληφότα τὸ τέλος, *qui jam finem conſecutus*, καὶ τὸν τέλειον, *& qui jam proficit*, cum Apoſtolo diſtinguant? ut & Simplicius, qui tum de iis qui continuò proficiunt

Cap. 1. v. 4.

ciunt tum qui ad metam jam pervenerunt ità loquitur, Ἤδη οὖν ἀξίωσον, φησι, σεαυτὸν βιοῦν ὡς τέλειον, οὐχ ὡς τέλειος ἀπειληφότα· ἐκεῖνος γὰρ οὐ δεῖται τούτων τῶν λόγων· ἀλλ' ὡς κατὰ τὸ προκόπτειν τέλειον, τῷ ἀεὶ προκόπτειν, καὶ μηδαμοῦ διακόπτειν τὴν προκοπήν. ἀλλὰ πᾶν τὸ φαινόμενον καλῶς ἔχειν, νόμον ἡγοῦ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ προστάττοντα, *Jam igitur vivendum, inquit, tibi ut perfecto ſtatue, non ut qui perſectionem eſt aſſecutus (talis enim ſermonibus non eget hujusmodi) ſed quaſi ratione progreſſûs jam perfectus ſis, qui nunquam progredi deſiſtas, nunquam progreſſum ſiſtas: quicquid autem pulchrum videbitur tibi, legem id putato quæ præſtari id jubeat atque agi.* Quem alterius Apoſtoli aut utriuſque locum reſpexiſſe dicas; cùm τὸ, τέλειος, & huic ſit & illis, qui agendo nunquam intermittit, & adhuc ſic proficit. Alter ἔργον τέλειον, alter ἐργασίαν τελείαν dixit: quo id quod ſine intermiſſione eſt ſignificatur. Ut ità τέλειον ſit, quod quiſque urget, quiſque præſtat: cui & ὁλόκληρον nonnunquam, ut jam dixi, Helleniſtæ jungunt. Neque multò aliter & τέλειοι, qui τελεσιουργοὶ vulgò & τελεστικοὶ dicuntur. Quales ſunt qui ſemper inſtant ſibi, & ad finem quaſi tendunt: de quibus phyſiognomonici autores. Quos & inter incedendum properare, ſive *μακρὰ βαίνειν*, dicunt; quaſi ſic ad finem ſemper properent ac ſpectent: Quibus τοὺς ἀτελεῖς, ſive *inefficaces*, opponunt; quos & *μικρὰ βαίνειν*, ſive *parvo paſſu*, aut *lento*, *procedere*, aiunt. Adamantius Phyſiognomon, Οἱ μακρὰ βαίνοντες, τελεστικοὶ παντὸς πράγματος καὶ μεγαλόνοι· οἱ μικρὰ βαίνοντες, ἄπρακτοι, πικροί, *Qui magnis paſſibus celeriterque incedunt, quicquid ſuſcipiunt perficiunt, ac magnanimi ſunt: qui parvis ac lentè, inefficaces, amari.* etiam *avari*, ſive φειδωλοί, quod additur. Prioris generis Ajax ille Homericus, qui μακρὰ βιβὰς κραδάων δολιχόσκιον ἔγχος inducitur: quem ut τέλειον & τελεστὴν, ità ἐγχειρητὴν & δραστὴν, cum iiſdem rectè dicas; ut & *efficacem* Latinè: Qualem & Herculem fuiſſe volunt; de quo Romanus poeta,

Nec munus humeris efficacis Herculis
Inarſit æſtuoſius.

Quomodo & τῇ ὑπομονῇ, in qua continuandum Chriſtiano, ἔργον τέλειον tribuitur
v.7. hoc loco. Cùm ſequitur, Μὴ γὰρ οἰέσθω ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅτι λήψεταί τι παρὰ τοῦ Κυ-
ρίου, ità illud, *μὴ οἰέσθω*, dictum videtur atque ſi, *μὴ μάτην οἰέσθω*, hic dicas. Quales quos οἴησις aut falſa de ſe opinio ac nimia invaſit: de qua dicitur, Ὁ ἔχων οἴησιν οὐ δύναται σωθῆναι. Quales & κατοιομένους Eccleſiaſtici ſcriptores dicunt: Marcus Eremita, De pœnitentia, Γέγραπται γὰρ, Ὁ κατοιόμενος καὶ καταφρονητὴς ἀνὴρ, ἀλαζὼν, οὐδὲν οὐ μὴ περανεῖ. qui locus Habacuci 2. 5. legitur: ubi in Hebræo tamen, ואף כי היין בוגד, *etiam quia prævaricans vinum*, ſive *quia ebrius prævaricatur*; quod κατοινωμένος vel κατοινούμενος eſſet: pro quo κατοιόμενος, è corrupta, ut videtur, ſcriptura, in uſu manſit: Quam inter Latinos tamen Cyprianus ſecutus eſt; qui, quem Helleniſtæ κατοιόμενον, *præſumentem*, *contumacem*, etiam *jactantem ſui* dixit: *Ille verò qui præſumit*, inquit, *& contumax eſt, vir ſui jactans, nihil omnino perficiet.* E qua lectione Heſychius, Κατοιόμενος, ὁ μετὰ πληροφορίας πιστεύων, ὁ ἐν ὑπολήψει φερόμενος, καὶ ὁ ὑπερηφανευόμενος. Scribe, ὁ μὴ μετὰ πληροφορίας πιστεύων. tali enim cætera conveniunt. Præcedit autem, Αἰτείτω δὲ ἐν πίστει, μηδὲν διακρινόμενος. quod plerophoriæ eſt, ad quam Heſychius reſpexit: quemadmodum ἡ οἴησις revera hanc excludit; ut & τὸ κατοίεσθαι, quod interpretatur. Quia autem οἴησιν ac falſam ut plurimùm de ſe opinionem aliorum ſequitur contemtus, idem Heſychius, Κατοιόμενος, ὑπερορῶν. Suidas, Κατοιόμενος, ὀνομάζων ἑαυτὸν μέγαν, καὶ φυσῶν, ὑπερήφανος. quæ κατοιομένων, ſive fruſtrà οἰομένων, ac inflati ſunt. Malim igitur, *nè perſuadeat ſibi*, quàm, *nè exiſtimet*, aut *æſtimet*, cum veteri interprete.
v.8. Jam ubi, & eodem quidem capite, legitur, Ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς
ὁδοῖς αὐτοῦ, ut rectè ac ſolidè intelligatur quis ſit δίψυχος, vellem quæ præcedunt paulò preſſiùs conſideraſſent eruditi. Monuerat jam autor, ut ſi cui ſapientia deeſſet, non ab alio quàm à Patre ſapientiæ hanc peteret. Quomodo autem? Μηδὲν διακρινόμενος, inquit: additque, ὁ γὰρ διακρινόμενος ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ. Ubi non aliter ſanè τὸ, διακρίνεσθαι quàm Matth. 21. 21. accipiendum arbitror; qui τοὺς πιστεύοντας καὶ τοὺς διακρινομένους opponit: ut in eo, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν, καὶ μὴ διακριθῆτε, *neque dubitetis aut fluctuetis animo.* quales qui nunc credunt nunc dubitant.

Et

Et quis illud neſcit, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ ὄρει τούτῳ, Ἄρθητι, καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασ-
σαν, καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ ὅτι ἃ λέγει γίνεται, ἔσται αὐτῷ
ὃ ἂν εἴπῃ, *neque in corde ſuo dubitet, ſed credat*, Marci 11. 23. Nec aliter Act. 10. 20.
Quod qui intelligit, facilè & quis hìc ſit δίψυχος intelliget: qui alternat, dico, qui vacil-
lat, qui dubitat, qui nunc in hanc nunc in illam partem animum inclinat: quem hìc
Græci Scholiaſtæ ἀνεπίρειστον, ἀστήρικτον, τῇδε κἀκεῖσε ἀγόμενον καὶ περιφερόμενον, *qui
nuſquam demque hæret aut conſiſtit*, interpretantur; iidem qui & ἀμφίβολον, *ambiguum*, ac
de iis quæ à Deo dari petit ſibi dubitantem, exponunt. Sed & eruditiſſimus Heſychius Δι-
ψυχίαν, ἀπορίαν, *dubitationem*, interpretatur. Quales Græci μαρμηρίζειν, Maro *alternare*
dixit; *Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt.*
Poeta Græcus, δίχα θυμὸς ὀρίνεται ἔνθα καὶ ἔνθα.
in duas quaſi animus movetur partes.
Quare ut διακρινόμενον, *dubitantem* potiùs quàm *diſceptantem*, ità δίψυχον, *nunc huc nunc
illuc animo inclinantem* potiùs quàm *animo duplici*, vitandæ ambiguitatis cauſâ dicam.
Tales enim & doloſi, ac plerunq; quidem. *Vir*, ergò inquit Apoſtolus, *qui nunc huc in-
clinat nunc illuc* (ut dubitantes ſolent) *in omnibus viis ſuis inconſtans eſt*. Recentior inter-
pres, *ut qui ſit vir animo duplici, & inconſtans in omnibus viis ſuis*. Cùm ſequitur, Καυ- v. 9.
χάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ, cogitandum quid ſibi B. Hieronymus vo-
luerit, cùm ad Lamentationes Jeremiæ c. 4. parallelon illi quem interpretatur ibi eſſe
vult hunc locum, ubi dicitur, *Gaude & lætare, filia Edom, quæ habitas in terra Huz: Ad
te quoque perveniet calix: inebriaberis atq; nudaberis*. Verba ejus ſunt; *Quòd autem dicit,
filiam Edom gaudere & lætari eò quòd pervenerit ad eam calix Domini, per ironiam legen-
dum eſt: ut illud in Epiſtola Jacobi Apoſtoli*, GLORIETUR AUTEM FRATER HUMILIS
IN EXALTATIONE SUA; DIVES AUTEM, IN HUMILITATE SUA. *ſubauditur enim
à ſuperiore*, GLORIETUR. *quod non tamen ad gloriam ſed ad humilitatem ejus & damnati-
onem pertinet. Si jactare ſe vult*, inquit, *humilis, in eo ſe jactet, quòd ſublimitatem ſuam re-
ctè intelligit*. hoc eſt, vel adoptionem, vel quod talibus à Domino promittitur. quales ſunt
quos πατέρας υἱῶν τῶν ὑστέρων Gregorius dixit. Dives autem, quòd qui talis felix ſit, ſi
conditionem & humilitatem ſuam capit: quid fragilius enim eo quo pleriq; ex iis glori-
antur? Quæ autem hìc ironia? Non ità multò pòſt quod legitur, ὁ γὰρ Θεὸς ἀπείραστός ἐστι v. 13.
κακῶν, mirificè interpres vetus, *Deus enim intentator malorum eſt*. Quod ſi rectum eſt, &
more veterum loquitur, videndum nè intentare mala ſic dicatur Deus: cùm præcedat ta-
men, Μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, Ὅτι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ πειράζομαι. Fortè igitur (ut nonnul-
la ab antiquis hìc emendantur) ſcriptum fuerat, *Deus enim intentator malorum non eſt*,
vel, *Deus enim non intentator malorum eſt*: cùm id quod nunc legitur, *malorum tenta-
mentorum ſuggeſtor non eſt*, alii interpretentur; inter quos Carthuſianus. Sed & ἀπεί-
ραστος, *intentabilis*: Pro quo *intemptatilis* Gloſſator vetus Græcolatinus: apud quem,
Ἀπείραστος, *intemptatilis*; niſi *intentabilis* legas. fortè ex hoc loco, quem aliter
redditum invenit: re enim ipſâ deprehendi, plurimos ex veteri interprete ab au-
tore illo & deſumi & exponi locos. Recentior, *nam Deus tentari malis non po-
teſt*: cùm, ut dixi, præcedat, *Nemo cùm tentatur, à Deo tentari ſe dicat*. Thomas
ad hunc locum, *Deus enim intentator malorum eſt*. Gloſſa, *tentamentorum. Sic enim fit
tentatio ab hoſte & carne*. Quomodo quod ſequitur interpretatio ſuperioris erit: ut loci
mens ſit, *Nemo cùm tentatur, tentari à Deo ſe dicat: Deus quippe* ἀπείραστος κακῶν,
mala non immittit; *neminem enim tentat*. ut τὸ, δὲ, quod uſitatum ſatis, αἰτιολογικῶς
ponatur, ac ſi, πειράζει γὰρ αὐτὸς οὐδένα, dicat. Si alios ſequimur, mens erit, *Nemo cùm
tentatur, tentari à Deo ſe dicat: Deus enim intentabilis eſt malis, neq; quenquam tentat*. Atq;
ità in Paraphraſi Eraſmus, qui, *Siquidem ut ipſe naturâ bonus nullis malis ſolicitari poteſt,
ità neminem ad mala ſolicitat*. quod & recentiori placuit interpreti. Eodem capite oracu-
lum illud cùm legitur, Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι, καταβαῖνον v. 17.
ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, vix quiſquam eſt qui non ultro ſe aſſequi quod dicitur exiſtimet:
Semper enim verum illud manet, τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; *quid, ô homo, habes quod non*

 accepiſti?

accepiſti? 1. Cor. 4. 7. Quanquam autem de ſpiritualibus agi hîc donis conſtat, viden-
dum tamen quomodo *πατὴρ φώτων* hic dicatur Deus: de quo aliquid eruditi. Nobis
dubitandum vix videtur, quin *φώτων* hîc אורים ſit; quo *doctrinam* vel *veritatem* Sacri
denotant ſcriptores: Ut cùm de Levi in benedictione ſua dixit Moſes, veſtem dediſſe
cum Aaroni ſanctam in qua *perfectiones Dei & doctrina*. ubi אורים, *ἀλήθειαν*, inter-
pretati Helleniſtæ ſunt, cùm ad Thummim reſpiciat & Urim; quod, *τελειότητα καὶ ἀλή-
θειαν*, *perfectionem* ac *doctrinam* ſive *veritatem*, Helleniſtæ interpretantur. Fortè & ad
prius hîc reſpexit, cùm *τέλειον δώρημα*, ad poſterius, cùm Deum *Patrem* אורים, *πατέ-
ρα φώτων*, dixit: quemadmodum *ἀλήθειαν* adjunxit cùm dixit, *ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ
ἀληθείας*. Nam τὸ אורים *Urim*, cùm propriè loquuntur, *δῆλοι* Helleniſtis: qui in
ſacerdotis pectorali; è quo omnis Divinæ veritatis cognitio ac voluntatis cum regibus
ac populo communicata fuit: Unde & Saul miſerrimus, cùm id quod ſcire vellet neque
per ſomnia neque per Urim neque Prophetas intelligere aut ſcire poſſet, relicto Patre *τῶν
φώτων*, ad tenebrarum patrem, hoc eſt, Diabolum, ſe contulit. Eodem capite quod le-
v. 20. gitur, *Ὀργὴ γὰρ ἀνδρὸς, δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται*, locus obſcurior. Neque
ignoro eſſe quibus placuit hoc velle Apoſtolum, *Quamdiu regnat in homine ira, locum
non habere juſtitiam Dei: quia non niſi mens compoſita auſcultat Deo.* Eruditi interpretes,
Ira enim viri juſtitiam Dei non operatur, vel *exſequitur*, quod aliis placuit: ut *juſtitia* ſit,
id quod præſcribit Deus. Cogitandum tamen an non aliud voluerit Apoſtolus. Du-
plicem in Sacris, etiam in Novo Fœdere, iram ſtatui, nemo neſcit; Dei nempe, & homi-
nis: De illa Rom. 12. 19. dicitur, *ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ*: de hac, *Μήτε δίδοτε
τόπον τῷ διαβόλῳ*, Epheſ. 4. 27. præceſſerat autem, *Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· ὁ
ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν.* Ira Dei ſeu vindicta, quia ſemper juſta,
τὴν δικαιοσύνην κατεργάζεται: quod eſt, *μόνον κατεργάζεται τὸ δίκαιον*, *nihil niſi quod
juſtum eſt operatur:* Quod de hominis dici non poteſt; quæ injuſtitiam plerunque opera-
tur; ideóque nihil minus quàm iræ Divinæ hac in parte eſt ſimilis. *Τὸ κατεργάζεσθαι*
igitur eo ſenſu quo *κατεργάζεσθαι κακὸν* Paulo, quo *τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι*
Petro. *Δικαιοσύνη* autem *Θεοῦ*, vel *Divina*, vel *quam Deus probat*. Cum aliis tamen
v. 21. ſi quis ſentit, judicio fruatur ſuo. Eodem capite & locus ille legitur, *Διὸ ἀποθέμενοι
πᾶσαν ῥυπαρίαν καὶ περισσείαν κακίας, ἐν πραΰτητι δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν
δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν.* Quo in loco mira nobis ſemper viſa ſunt quæ de
ſermone inſiticio adferunt interpretes; præſertim cùm ad locum quem ex Epiſtola priori
ad Corinthios adducunt nos remittunt. Certè qui *inſiticium ſermonem* eum qui mini-
ſtrorum inſeritur operâ hîc eſſe voluerunt, non video quomodo ſibi ſatisfecerint, cùm
præſertim ipſi, ut interpres vetus & Eraſmus, *inſitum* in aliis editionibus, non *inſiticium*,
dixerint. Quid eſt autem *ἔμφυτον*? Certè *τὸ φυσικὸν*, certè quod innatum eſt & natu-
rale; quod *ἐμπεφυκέναι* vulgò dicimus. Quomodo *Ἔμφυτον, τὸ ἐν τῇ φύσει*, Heſychi-
us; idémque, *τὸ ἐκ φύσεως*, *quod à natura eſt*, Suidas interpretatur. cui id opponitur
quod non naturâ ineſt, ſed quod *τὸ φυσικὸν* ſeu quod naturale eſt mutat: quod inſiti-
one agricolarum præſtatur. Nemo enim ramum, niſi fallor, *τὸν ἐμφυτευθέντα*, hoc
eſt, *inſiticium*, naturalem eſſe dicat: Neque hoc Apoſtolus exiſtimavit cùm Rom. 11. ra-
mos *inſiticios* & *naturales* opponeret; ubi, *Quòd ſi nonnulli rami defracti ſunt, tu
verò oleaſter cùm eſſes, illorum loco es inſitus, atque ità particeps radicis ac pingue-
dinis oleæ factus es*, &c. Ubi naturales oleæ ramos rectè *ἐμφύτους*, non naturales
ſed inſitos rectè *ἐμφυτευθέντας* dicas. Quòd enim *inſitum*, ſimul id quod natu-
rale & quod arte inſitum, Romani dicant, linguæ defectus eſt. Ut autem
id quod arte ac præter naturam arbori inſeritur, quod *ἐμφυτεύεσθαι*, *ἐνοφθαλ-
μίζεσθαι*, *ἐμβάλλεσθαι*, *ἐμφυλλίζεσθαι*, & (quo utitur Apoſtolus) *ἐγκεντρίζεσθαι*
dicitur, ſit *ἐμφυόμενον* aut *ἔμφυτον*, quis credat? non magis ſanè quàm in ju-
re emphyteuta, à quo ager, quamdiu merces è conditione ſolvitur, ad domi-
num non redit, atque ità inſiticius vel cultor vel poſſeſſor quaſi eſt, (quanquam non
ignorem quas origines nonnulli adferant Juriſconſulti) naturalis vel poſſeſſor eſt vel
dominus.

dominus. Quomodo igitur ὁ ἔμφυτος καὶ ὁ ἐμφυτευθεὶς λόγος idem erit, cùm hæc rectè opponantur? Ut cùm Halicarnaſſenſis Dionyſius, ſcriptor verè accuratus, ἐμφύτους τινὰς ἀρχὰς μαντικῆς, *naturalia quædam divinationis principia*, in Attio Navio augure antiquo fuiſſe dixit: neque aliter alii loquuntur. Quæ quis inſiticia fuiſſe dicet? cùm non aliud quàm, ἔμφυτον, naturalem quodammodo ac innatam illi divinationem, dicat. Ἔμφυτον igitur, *quod non docetur, quod innaſcitur*: Qualia nec affectata nec corrupta ſunt, & ſimpliciſſima: ut cùm idem cujus jam memini autor Spartanorum ἔμφυτον in Lyſia commendat virtutem. Eruditiſſimum Gloſſarium, Ἔμφυτον, *inſitum, ingenitum*. non, *inſititium, ingenitum*. Ἔμφυτος, *inſita, ingenita, innata*. Nec Helleniſtæ aliter. Ut cùm in Sapientia quam Salomonis dicunt; cap. 12. v. 10. ἔμφυτος dicitur κακία, quæ innaſcitur: planè ut ἔμφυτος ἀρετὴ, quæ ſingulis innatæ. Unde inter cæteras poſteriores Græci ſive commendationes ſive adulationes, ἡ σὴ, vel, ἡ αὐτοῦ ἔμφυτος πραότης, dicunt: ut cùm Theorianus in Diſputatione cum Catholico, eo libro quem Manuelis Comneni ad Armenios Legationem vulgò dicunt, Παρακαλῶ τὴν μεγάλην ἁγιωσύνην σου δέξασθαι τὸν ἡμέτερον λόγον μετὰ τῆς ἐμφύτου αὐτοῦ πραότητος, *Peto ut quæ ſum dicturus, pro inſita ac naturali ſua manſuetudine ac benignitate S. T. accipiat.* Quas autem turbas περὶ τοῦ ἐμφύτου λόγου moverit Arius, ut ſic aliam τῆς οὐσίας τοῦ παιδὸς καὶ ἴδιον αὐτοῦ ſtatueret λόγον, ſciunt qui eundem legerunt autorem: quò & illum Johannis locum, cap. 8. v. 55. οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ, *novi Patrem, ejúſque ſermonem ſervo*, trahebat. Græci Scholiaſtæ, cùm & ipſi, ut videtur, hærerent, τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν διακριτικὸν τοῦ βελτίονος καὶ τοῦ χείρονος, καθ᾽ ὃν καὶ λογικοὶ ἐσμὲν καὶ λεγόμεθα, *quo bonum diſcernimus à malo, à quo rationales & ſumus & dicimur*, interpretati ſunt. Cùm de doctrina agi, etiam alii viderint: autor verò ipſe ſatis id confirmet, cùm ſequitur, Γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγου, καὶ μὴ μόνον ἀκροαταί. Videndum ergò fuerat quid urgeat, de quo item antè egerit Apoſtolus: Deum nempe quaſi veritatis verbo, in quo nihil fictum nihil factum aut compoſitum, ſed omnia ſimplicia & pura ſunt, nos generaſſe. Unde monet, ut omnibus abjectis ſordibus, omni quam contraximus ipſi fœditate, ad hunc reſpiciamus ſermonem: quem eâdem ratione λόγον ἔμφυτον vocat quâ λόγον ἀληθείας antè dixerat; Βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων. Quod ut fiat, ſed & quia puras eſſe oportet primitias quæ offeruntur, addit, Διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν καὶ περισσείαν κακίας, ἐν πραΰτητι δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Ut antè ergò λόγον ἀληθείας (quod jam dixi) ſive ἀληθῆ, ità nunc eundem ἔμφυτον, quod Latini *ingenuum* (hoc eſt, *nativum, nec fucatum*) eleganter dicunt, Apoſtolus dixit; ut cùm *fons ingenuus*, naturâ talis, poetis dicitur. Quæ duo ut jungantur, adeò uſitatum Græcis, ut ſermonem, quem ἀληθινὸν & ἀληθῆ, de quo multis Hermogenes & alii, etiam ἔμψυχον & ἐνδιάθετον, ſive ἔμφυτον λόγον, dicant: Hermogenes de Ideis lib. 1. Ὁ ἐνδιάθετος καὶ ἀληθὴς καὶ ὄντως ἔμψυχος λόγος τὸ μὲν πλεῖστον ἔχει περὶ τὴν μέθοδον καὶ τὰ σχήματα, τὴν τε λέξιν, καὶ ὅσα τούτοις ἕπεται. Ἔμφυτος ergò λόγος, ut ſi ἔμφυτον ἀρετὴν, ingenuam purámque ab omni affectatione aut corruptela virtutem dicas. Et revera tale verbum Dei, quod ſine ullo interpretum fuco, nec corruptum, proponitur: quemadmodum & per ſe ἔμφυτον, quod ab omni labe ac corruptione omni alienum eſt. Ad quod excipiendum jubet hominem, omnibus ſordibus & (ut ipſe loquitur) ῥυπαρίᾳ depoſitâ, præparare animum: nec audire tantùm, ſed exprimere id re ipſâ ac repræſentare. Veteres, cùm non viderent quomodo ἔμφυτον dicat quem commendat ſermonem, pro δέξασθε ἐνδέξασθε legerunt, ut ex Beda patet. Syrus, *naturâ implantatum*, dixit. Ità autem Dei ſermo, qui ἔμφυτος nunc dicitur, omni ſermoni qui fermento vitiatus eſt humano (qualis Phariſæorum ille de quo Matthæi 16. 6. Marci 8. 15. agitur) rectè opponi poteſt. Eodem capite & illud legitur, Ὅτι εἴ τις ἀκροατὴς λόγου ἐστὶ, καὶ οὐ ποιητὴς, v. 23. οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ. Ubi τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ferè ut infrà τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως cap. 3. v. 6. dixiſſe videtur: Quomodo & poſteriores Græci loquuntur: Proclus ad Heſiodi Ἔργων β΄, Δεῖ ἐν

τὴν ἔννοιαν ἔχοντα Θεοῦ, ἢ κεχωρισμένον πληροῦν τὴν ἀνάγκην, ἢ πρὸς τοῖχόν τινα εἴσω τῆς αὐλῆς, διὸ ἀποκρύπτοντα τὸ αἶσχος τῆς φύσεως, καὶ ἐν παραβύστῳ πληροῦντα τὰ ἐλαττώματα τῆς γενέσεως. In adhibendo autem ſpeculo conſiderari duo ſolent; vultus nempe, & imago: quorum ille exhibet ſe, iſta exhibetur: hanc *εἰκόνα*, illum *τὸ ἀρχέτυπον* vocare ſolent. Nyſſenus Homiliâ quâ eorum mortem qui in fide obierunt minimè lugendam docet, *Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἐν τῷ κατόπτρῳ μορφῆς, ἡ εἰκὼν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον σχηματίζεται· ἐπὶ δὲ τοῦ τῆς ψυχῆς χαρακτῆρος, τὸ ἔμπαλιν νενοήκαμεν.* Ergo *τὸ τῆς γενέσεως πρόσωπον* eſt *τὸ ἀρχέτυπον*, vultus ipſe, de quo ſpeculum conſulitur. Quod *πρωτότυπον* Agapetus Diaconus dixit; *Ὥσπερ τὰ ἀκριβῆ τῶν κατόπτρων τοιαύτας δείκνυσι τὰς τῶν προσώπων ἐμφάσεις διά περ ἔστι τὰ πρωτότυπα*, *Sicut ſpecula, quæ accurata, ità vultus repræſentant quales primi typi*, hoc eſt, *ipſi.*

Cap. II.

Locus, Εἰ μέντοι νόμον τελεῖτε βασιλικόν. Νόμος βασιλικός. Βασιλικόν. דבר מלכות. דרך המלך. *Locus, Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε. Πολλοὶ διδάσκαλοι, quomodo dicatur. Πολὺς διδάσκαλος. Ἐν λόγῳ οὐ πταίειν, quid. Quem loquendi modum legéſq; eleganter præſcripſerit Nyſſenus. Χαλιναγωγεῖν τὴν γλῶσσαν, quomodo dictum. Χαλινὸς in corpore humano quid. Elegans veterum Hebræorum de ſilentio ac neceſſitate ejus dictum. Μεγαλαυχεῖν, & quomodo nonnunquam uſurpetur. Locus, Καὶ ἡ γλῶσσα, πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας. Κόσμος τῆς ἀδικίας, lingua quomodo dicatur. Quomodo Helleniſtis ex uſu eorum nonnunquam uſurpetur κόσμος. Κόσμος, σκεῦος. Quò reſpexiſſe autor videatur cùm γλῶσσαν, τῆς ἀδικίας κόσμον, dixit. Locus, καὶ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως. τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ. Τρόχος, & τροχός: Hic quomodo ſcribendum. Iſidori Peluſiotæ interpretatio. πατέρας τῇ γενέσει. τῆς γενέσεως, & τῆς γενέσεως ἡμῶν; diverſa lectio. Γλῶσσα ἔνοχος. De diſtinctione loci; & an rectè nunc concepti pro diſtinctione illa verſus.*

Cap. 7. v. 8. CApite ſecundo cùm dicitur, *Εἰ μέντοι νόμον τελεῖτε βασιλικὸν κατὰ τὴν γραφήν, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν, καλῶς ποιεῖτε*, quis *βασιλικὸς* ſit *νόμος*, quæritur. Ejus nempe cujus & regnum, de quo v. 5. *καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας ἧς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.* qui ipſe eſt Rex regum: ſub quo mendici ac divites, & quidem jure æquali ac *ἰσόνομοι*. *Νόμος* igitur *βασιλικὸς* eſt quod *βασιλικὸν* Eſth. 1. 19. dicitur; *Εἰ οὖν δοκεῖ τῷ βασιλεῖ, προστάξάτω βασιλικόν.* ut potiùs ad דבר מלכות, *verbum ſive edictum regium*, quod *βασιλικὸν* interpretantur Helleniſtæ, quàm ad דרך המלך, ſive *viam regiam*, quod volunt eruditi, reſpexerit. *Νόμος βασιλικὸς, νόμος βασιλείας*, eo modo quo *υἱοὶ βασιλείας* nonnunquam dicuntur: notum enim de quo regno agat. Sed & quod ſequitur confirmat id quod dixi, *Εἰ δὲ προσωποληπτεῖτε, ἁμαρτίαν ἐργάζεσθε, ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς παραβάται.* Quæ autem illa Lex eſt? Quâ *προσωποληψία* tollitur: quam Rex ille tulit qui *mundi hujus pauperes, divites in fide, & heredes regni ejus fecit*: de quo ſuprà. Et an non ſequentibus de Lege agit? *Ὅστις*
Cap. 3. v. 1. *γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσει, πταίσει δὲ ἐν ἑνί, γέγονε πάντων ἔνοχος.* Capitis tertii initio cùm dicitur, *Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, ἀδελφοί μου, εἰδότες ὅτι μεῖζον κρῖμα ληψόμεθα*, vetus interpres, *Nolite plures magiſtri fieri, fratres mei.* Recentior, *Nè eſtote multi doctores*: qui & mentem loci & interpretationis deinde addit. Quæ neſcio an ſatis ſequentibus conveniat, cùm aliud agere nunc videatur autor; Nè quis temerè videlicet doctoris ſibi titulum aſſumat ac nomen, aut magnus ſibi videatur doctor. Quare? Cauſam addit; *Πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες.* ut non tam multitudinem ſic notet quàm *τὸ* רב alludat, à quo nomen doctoris titulúſque, vulgò ſcilicet tum uſitatus: Quomodo & *τὸ, πολὺς*, uſurpant Græci: quod non ignorat qui quid *πολὺς τὴν σοφίαν* ſit non neſcit; eo nempe modo quo & *πολλοὶ τὰ θεῖα* priſci Theologi dicuntur: ut cùm *ὁ πολὺς τὰ θεῖα Γρηγόριος* Theoriano dicitur; & Apoſtolus, *ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα.*

unde & Rabbi. Ut ſic idem vetet hîc quod Dominus, cùm dixit, Ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε
Ῥαββί, Matth. 23. 8. Sed & quis ὁ πολὺς ſit διδάσκαλος oſtendat. Quis autem? Εἴ
τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει. Atque ut interpretetur quod dixit, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, inquit: qua-
ſi, οὗτος πολὺς διδάσκαλος, dicat; quod nihil ad eorum multitudinem qui docent. Et
ut ibi Dominus, Ὁ δὲ μείζων ὑμῶν, ἔσαι ὑμῶν διάκονος, Matth. 23. 11. ità hîc, ὅτι ὁ
πολὺς διδάσκαλος μεῖζον κρίμα λήψεται. hoc eſt, ὁ μέγας διδάσκαλος: qui talis videtur
nempe ſibi. Quomodo & vulgò loquuntur Helleniſtæ: Ità תהום רבה, ἄβυσσος πο-
λλὴ, Amoſi 7. 4. ut nonnunquam & τὸ גדול, quod eſt, μέγας, interpretantur. Vult er-
gò, אל יהיו מלמרים רבים, Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε. unde ambiguitas.
Adde, quòd ſic ipſum de quo agimus nunc nomen, cum expreſſa magnitudine uſurpatum,
ad ſupremi contumeliam Doctoris abit. Neque aliter Kimchio & Magiſtris, רבים
התורה, πολλοὶ ἐν τῷ νόμῳ, ipſi Magiſtri & Legis interpretes dicuntur. Sed & Jobi
32. 9. Οὐχ οἱ πολλοὶ σοφοὶ, רבים: ubi tamen Helleniſtæ, πολυχρόνιοι, alii, *honorabi-
les*, aut *magnates*. Fortè & in eodem aut perſiſtit aut eódem reſpexit, cùm dixit, Πολλὰ
γὰρ πταίομεν ἅπαντες, hoc eſt, μεγάλα. ut dicat, Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε· πολλὰ γὰρ
πταίομεν ἅπαντες. Sequitur, εἴ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει. Quid autem ſit ἐν λόγῳ οὐ πταίειν, v. 2.
non peccare in verbis aut *ſermone*, pauciſſimis Homiliâ Περὶ εὐποιΐας definit Nyſſenus;
qui, Μὴ λαλεῖν, inquit, τὰ μάταια, εἰδέναι καιρὸν καὶ μέτρα, καὶ λόγον ἀναγκαῖον, καὶ ἀπο-
κρίσειν εὔστοχον· μὴ λαλεῖν ἀρρύθμως, μὴ χαλάζειν τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇ σφοδρότητι,
*Non loqui vana; tempus modúmque loquendi, quid ſit dictu neceſſarium, quomodo appoſitè
ſit reſpondendum, ſcire; non inſcitè loqui, nec ſermone vehementi percellere eos cum quibus
agis.* Unde & qui moderari linguæ novit, δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα, hîc Ibid.
dicitur: cùm τὸ, χαλιναγωγεῖν, de reliquis humani corporis partibus impropriè, de lin-
gua autem propriè dicatur. Quod & ex Anatomis, ut arbitror, veteribus Nyſſenus ob-
ſervavit; qui χαλινὸν, ſeu *frænum*, linguæ partem dici notat: Ὁ λεπτότατος, inquit,
ὑμὴν ὁ ἀποδεσμῶν αὐτὴν τῇ γλώττῃ τὴν κάτω γένυν, χαλινὸς λέγεται, ἵνα μὴ
ἄτακτα καὶ ἀνοικονόμητα φθέγγηται, *ità illam linguæ* ſeu *partem* ſeu *tenuiſſimam dici pel-
liculam quæ inferiorem illi jungit maxillam, ut loquendo lex ponatur ac modus.* quamvis
de hac parte non eodem modo omnes. Cùm autem eum qui moderari linguæ poteſt,
etiam univerſo poſſe corpori ait, fieri poteſt, ut nobiliſſimum illud quod à veteribus He-
bræis uſurpatur dictum in uſu & tum fuerit: Qui, *ante omnia pauciloquium præcepiſſe ſuis
ſapientes*, aiunt: *quod utilius ſilentio, etiam corpori, exiſtimarent; cùm nè corpus quidem
eſſe ei videatur qui ſilere neſcit*, מנעו חכמים רבור הרבה ואמרו לא מצאתי
לגוף טוב משתיקה ואין גוף אלא מי שיש בו שתיקה. Eodem capite
cùm legitur, Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ἐστὶ, καὶ μεγαλαυχεῖ, nemo quidem igno- v. 5.
rare poteſt, τὸ μεγαλαυχεῖν, quia propriè verba ſpectat, rectè de lingua dici: neque ta-
men dubitandum quin plus dixerit Apoſtolus; ideóque ſic accipiendum quomodo ab
Helleniſtis cùm τὸ גבה interpretantur, qui ad facta quoque id aut flagitia quæ ὑψη-
λὰ dicuntur & ἐκούσια, non ad voces tantùm referunt aut verba. Fidem vel unus Eze-
chielis cap. 16. v. 50. fecerit locus, Καὶ ἐμεγαλαύχουν, καὶ ἐποίησαν ἀνομήματα ἐνώπιον
ἐμοῦ. Sophoniæ item 3. 11. Καὶ οὐκέτι οὐ μὴ προσθῇς τοῦ μεγαλαυχῆσαι. Quomodo
& hîc fortaſſe μεγαλαυχεῖ dixit, ac ſi, πολλὰ καὶ μεγάλα πταίει, *magna committit pecca-
ta*, ut Apoſtoli ejuſdem verbis utar, dixiſſet. Sequitur, Καὶ ἡ γλῶσσα, πῦρ, ὁ κόσμος τῆς v. 6.
ἀδικίας. Ubi non ſine cauſa quæri poteſt quare linguam κόσμον τῆς ἀδικίας autor dixerit.
Quid ſi autem *inſtrumentum* hîc ſit κόσμος? quomodo & Helleniſtæ aliquando: cùm
ἐπάλληλος ſignificationum mutatio Helleniſtarum quaſi ſit propria: quod quomodo &
quoties ab illis in utroque fiat Fœdere, & fusè, niſi fallor, neque ſemel ſuprà diximus.
Τὸ כלי, exempli causâ, denotat τὸ σκεῦος, ſed & denotat τὸν κόσμον ſive *ornatum*,
quo vel viri vel fœminæ utuntur: ergò κόσμος idem denotat quod σκεῦος, vel pro
eo ponitur: σκεῦος autem, Hebræorum more, *vas* aut *inſtrumentum*; quemad-
modum pharetra & arcus σκεύη venationis Geneſ. 27. 3. dicuntur. Ità τὸ ספר
ſeriem generis notat & βίβλον: ergò *ſeriem generis* notat βίβλος: unde illud,

Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Perpetuum autem eſſe id illis, norunt qui ſcribendi rationem iis uſitatam non ignorant: & jam alii notarunt. Nec pugnabo tamen ſi quis reſpexiſſe ad locum Proverb. 15. 2. dicat, ubi in Hebræo, לשון חכמים תיטיב דעת, quod vulgò, *Lingua ſapientum ornat ſcientiam*; hoc eſt, Γλῶσσα σοφῶν, κόσμος τῆς ἐπιστήμης: ubi Chaldæus certè, ἡ γλῶσσα κοσμεῖ, quod eſt, κόσμος ἐστιν. Ut urbanè ſic quod ibi dicitur hic nunc invertatur; & quemadmodum ibi γλῶσσα σοφῶν, κόσμος τῆς ἐπιστήμης, ità lingua hìc eadem, ſed improborum, κόσμος ἀδικίας dicatur. Tantùm abeſt ut *mundum* aut *univerſitatem* locum hic habere exiſtimem. Syrus certè ſenſu alio, qui voce עלמא uſus, *& mundus peccati velut ramus eſt*, hìc dixit. Ut Scholaſticos omittam, qui de *univerſitate injuſtitiæ*, quam linguæ tribuunt, mirificè philoſophantur ſanè: antiquum ſecuti nempe interpretem, qui *iniquitatis univerſitatem* dixit. Ibidem
Ibid. ſequitur, καὶ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως ἡμῶν. Qui locus eruditâ animadverſione dignus. Γένεσις Jacobo eſt ἡ φύσις, *natura*, ſive *quod proprium unicuique*: Ut cùm πρόσωπον τῆς γενέσεως, vultum ipſum dixit; οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ. ubi τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως, *vultus proprius*, *vultus naturalis*, *vultus ſuus*; ejus ſcilicet qui eum contemplatur, quemadmodum ibi diximus. Atque ità, τρόχον τῆς γενέσεως, legamus, non, ut vulgò expreſſerunt, τροχὸν, qui *nativitatis*, vel *genituræ*, *rotam* interpretati ſunt; quaſi de geneſi genethliacorum, aut neſcio quâ rotâ, agatur: Quemadmodum Peluſiota Iſidorus ad *curriculum temporis* id retulit; qui τροχὸν τῆς γενέσεως, τὸ κυκλοειδὲς τοῦ χρόνου σχῆμα, *circularem temporis formam*, vocari vult: Διὰ τοῦτο, inquit, πῆ μὲν στέφανον ἐνιαυτοῦ, πῆ δὲ τροχὸν γενέσεως ὀνάλεσεν ἡ γραφή, lib. 1. Epiſt. 4. Sed & alibi, lib. 2. nempe Epiſt. 158. cùm hunc interpretatur locum, ὑπὸ τῆς γλώσσης συγχεῖσθαι τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν, *à lingua vitæ noſtræ tempus conturbari*, ait: cauſámque addit, τροχοειδὴς γὰρ ὁ χρόνος εἰς ἑαυτὸν ἀνακυκλούμενος, *rotæ enim inſtar tempus, cùm in ſeſe volvitur*. Argumentum autem quo utitur præcipuum, quòd eodem modo στέφανος à Scriptura annus dicitur; quia Helleniſtæ nempe Pſal. 65. 12. Εὐλογήσεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ, (quod in Hebræo eſt, Ἐστεφάνωσας τὸν ἐνιαυτὸν) dixerunt. Quaſi non ità meliùs, τρόχον τῆς γενέσεως, *vitæ curſum*, aut *naturæ*, dixiſſet: ſiquidem τῆς γενέσεως, *quod cuique proprium & naturale eſt*, autori huic, ut dixi. Quod & Helleniſtis uſitatum: penè ut Sirachides πατέρας τῇ γενέσει, *patres* dixit *proprios*; Αἰνέσωμεν δὴ ἄνδρας ἐνδόξους, καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν τῇ γενέσει, cap. 44. v. 1. Nè quid diſſimulem tamen, in nonnullis codicibus τῆς γενέσεως non τῆς γενέσεως ἡμῶν ſcribi ſcio (quod & Robertus Stephanus notavit): ut ſit, τῆς γενέσεως αὐτῆς, atque ad ipſam referatur linguam, de qua agitur; ac ſic, quæ maledica ac ſtolida, φλογίζειν τὸν τρόχον τῆς γενέσεως αὐτῆς, *volubilitatem ſuam* (ſive, *propriam ac naturalem*) *magis magiſque inflammare atque accendere*, dicatur. Linguæ autem volubilitatem ſive τρόχον tribui, tam notum eſt ut nemo neſciat; minimè autem omnium, qui εὔτροχον idcirco dici meminerunt: Neque ignotum illud Euripidis,

Σὺ δ' εὔτροχον μὲν γλῶσσαν, ὡς φρονῶν, ἔχεις
Ἐν τοῖς λόγοισι δ' οὐκ ἔνεισί σοι φρένες.

Ut hoc nunc dicat autor, *Linguam talem partim propriam & naturalem ſuam quam habet volubilitatem inflammare ac augere, partim à gehenna accendi*. Quanquam & τροχὸν abſolutè ab Helleniſtis de *terrarum orbe* poni, cùm τὸ גלגל exprimunt, alibi ſcio: ubi nimirum, φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ, dicitur; quod eſt, ἐν τῷ κόσμῳ, niſi de *aere* accipias. Sed nec abſolutè dixit τροχὸν, aut τρόχον: quòd autem τὸν τρόχον τῆς γενέσεως dixit, tale eſt quale τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ, ut dixi. Jam autem nè diſſimulare quidem illud poſſum, Ipſum hunc fortaſſe de quo agimus nunc locum haud diſtinctè ſatis pro recepta ratione verſuum ab iis editum qui hos ordinarunt primi: cùm ità potiùs conſtituendus videatur, ut ab illis, Ἰδοὺ, ὀλίγον, quarti initium fiat verſûs, ea autem quæ ſequuntur παρενθήκῃ includantur; hoc nimirum modo, 4. Ἰδοὺ, καὶ τὰ πλοῖα, τηλικαῦτα ὄντα, καὶ ὑπὸ σκληρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα, μετάγεται ὑπὸ ἐλαχίστου πηδαλίου ὅπου ἂν ἡ ὁρμὴ τοῦ εὐθύνοντος βούληται. 5. Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν

μέλος

μέλος ἐστὶ, καὶ μεγαλαυχεῖ. 6. Ἰδοὺ, ὀλίγον πῦρ ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει (καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας). 7. Οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα. & quæ ſequuntur. Cohærent enim manifeſtè iſta, Ἰδοὺ, ὀλίγον πῦρ ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει, cum illis, Οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν: ut ſuperiorum hæc ſic ἀνταπόδοσις: *Sicut ignis*, inquit, *exiguus ingentem accendit materiem, ità lingua, cùm exigua præ cæteris ſit membris, totum corpus polluit.* Ut ità mens ſit, *Quemadmodum naves, tantæ cùm ſint & à validis agantur ventis, à gubernaculo circumaguntur minimo quocunquè viſum fuerit rectoris: ità membrum lingua exiguum magnificè ſe effert. Ecce parvus ignis quantam materiam accendit (nam & lingua ignis, inſtrumentúmq;* (vulgò, *univerſitas*, aut *mundus*) *injuſtitiæ eſt). Eundem, dico, locum inter membra noſtra lingua tenet; ipſa impetum accendens ſuum, & accenſa à gehenna.*

Cap. III.

Locus, Ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε· φονεύετε καὶ ζηλοῦτε. *An* φθονεῖτε *legendum.* Φονεύειν *quid Helleniſtis.* Φονεύειν, φονᾷν. *Locus,* Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατῴκησεν ἐν ὑμῖν. *Epiſtolam Jacobi, à quibuſdam, teſtibus nonnullis, olim non receptam Eccleſiis. Scripta ejuſmodi negligenter habita. De loco jam dicto quid ſentiendum.* Διάνοιαν *ſeu ſenſum loci, non verba, adduci. Eraſmi ſententia; Thomæ & Scholaſticorum, etiam Carthuſiani.* Φθόνος Κυρίου, *& quis.* Παροργισμὸς Κυρίου. *Hieroſolymitana calamitas* ὀργὴ *dicta.* Παροργίζειν τὸν Κύριον. *Loci totius interpretatio, & quò reſpexerit. Locus,* Εἰδότι οὖν καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία αὐτῷ ἐστιν. *Peccatum* ἑκούσιον. Ὑπερηφανίας *peccatum.* Ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας ποιεῖν. Ἁμάρτημα *excellenter dictum.* Ἀγνοήματα. *Locus,* Ὁ χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται, *&c. καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ· ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. & de diſtinctione loci.* Θησαυρίζειν κακά. Τρέφειν τὰς καρδίας ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. *Locus,* Ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε· ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. Ἡμέρα σφαγῆς. Σφαγή. *Locus,* Μὴ στενάζετε κατ᾽ ἀλλήλων, ἀδελφοί. Στενάζειν. *Locus,* ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὔ· ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε. *& an non vera lectio,* ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε. Ὑποκριτὴς, *Syrorum* חנף.

Capite quarto cùm legitur, Ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε· φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, metuo Cap. 4.
nè præproperè nimis codicum Græcorum lectionem eruditi immutarint, qui φθονεῖ- v. 2.
τε hoc loco pro φονεύετε repoſuerunt. Agit de perverſis hominum cupiditatibus, quæ finem ſuum rarò, aut plerunque non, aſſequuntur: Inter quos ſunt οἱ φονεύοντες: non qui occidunt, ſed qui mortem ut plurimùm aut alienam optant, aut qui vitæ alienæ imminent: ut cùm Pſalmo 62.4. Ἕως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ᾽ ἄνθρωπον; φονεύετε πάντες ὑμεῖς. ità enim Helleniſtæ, ſuum ſecuti judicium, non eos qui aliter id acceperunt. Eſt igitur φονεύειν, quod φονᾷν vulgò dicunt Græci. Nemo autem minùs finem aſſequitur plerunq; quàm qui alienam optat nec exſpectat mortem. Eodem capite & illud legitur, Ἢ δοκεῖ- v. 5.
τε ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει, Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατῴκησεν ἐν ὑμῖν.; Certum autem, nulla magìs ſcripta à veteribus neglecta eſſe quàm quæ vetus non recepit aut de quibus dubitavit Eccleſia: Inter quæ Epiſtolam fuiſſe Jacobi, quam Catholicarum primam dicimus, vel ex Hieronymo Euſebióque notum eſt; qui ità libro Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ 2. Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ Ἰάκωβον· οὗ ἡ πρώτη τῶν καθολικῶν ὀνομαζομένων ἐπιστολῶν εἶναι λέγεται. Ἰστέον δὲ ὡς νοθεύεται μέν· οὐ πολλοὶ γοῦν τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἐμνημόνευσαν, ὡς οὐδὲ τῆς λεγομένης Ἰούδα, μιᾶς καὶ αὐτῆς οὔσης τῶν ἑπτὰ λεγομένων καθολικῶν· ὅμως δ᾽ ἴσμεν καὶ ταύτας μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν πλείσταις δεδημοσιευμένας ἐκκλησίαις. *Hæc ſunt quæ de Jacobo traduntur: cujus ea quæ inter Catholicas prima eſſe dicitur Epiſtola. Quæ adulterina licèt habeatur: pauci quidem certè ex antiquis ejus meminerunt, quemadmodum nec ejus quæ Judæ nunc aſſcribitur, cùm & ipſa una ſit è ſeptem illis quæ Catholicæ dicuntur: eas interim cum reliquis in plurimis publicè receptas novimus Eccleſiis.* Quare plurimis in locis aut non ſatis rectè diſtinctam, aut non ſatis excuſſam fuiſſe, minùs mirum eſt. Affirmare tamen poſſumus, vix eſſe locum in quo minùs nervos inten-

derunt veteres, ideóque magis æſtuarunt & recentiores. Itá ut Eraſmus, plauſtra interpretationibus onuſta, à Theologis in eum non optimo ſucceſſu ſcripta, dicat. Videamus ergò quid & ipſi hic poſſimus. De mœchis meretricibúſque, ac cæteris qui in voluptatum cœno volutantur, egerat Apoſtolus. De quibus non ſine maxima graviſſimáque cauſa dixit, Sequi eos ac perpetuò hærere iis quę à mundo maximè probantur: qualia ſunt omnia quæ carni grata. Cogitandum autem iis eſſe, quæ accepta mundo ſunt ac grata, Deo inimica eſſe: unde ſequi illud, Eum qui ſectatur ea quæ accepta mundo, fieri non poſſe quin inimicus fiat Deo. Quâ occaſione infert, *An exiſtimatu fruſtrà à Scriptura dictum, Ad invidiam deſiderat ſpiritus qui habitat in vobis?* Quibus verbis non adducit ῥῆσιν ſive locum qui non exſtat, ſed διάνοιαν ſeu ſenſum loci ac ſententiæ quæ exſtat. Neque mirum ſanè, ſi τὸ, ὅτι, quod plerunque ſenſui aut τῇ διανοίᾳ ſervit, hic omiſit, quia jam præceſſit. Quid ſit autem *ad invidiam ferri*, primò omnium docere eruditi nos debuerant. Eraſmus, *Mihi ſenſus hic potiſſimùm probatur, Spiritus hominis mundo deditus, ſibi invidet, ſed Deus copioſiùs impertit ſuam gratiam quàm ipſi cupiamus.* Quæ nondum ſatis video quem locum hic habere poſſint. Adde, quòd abſurdum & ἀσυλλόγιστον videtur, Deum iis impertire gratiam qui ſibi invident, hoc eſt, qui mundo ſunt dediti: Quomodo enim iis quos hic hoſtes ſuos manifeſtè vocat gratiam impertit? præceſſit autem, Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσμου ἔχθρα τοῦ Θεοῦ ἐστιν; ὃς ἂν οὖν βουληθῇ φίλος εἶναι τοῦ κόσμου, ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καθίσταται. Recentiores Theologi, peculiariter invidiæ meminiſſe, aiunt, ut reſpiciat ad ſcopum; quia capite ſuperiori de invidia, ut notant, egerat: Verſu enim 14, & 16. Εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε καὶ ἐριθείαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, μὴ κατακαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας. deinde, Ὅπου γὰρ ζῆλος καὶ ἐριθεία, ἐκεῖ ἀκαταστασία καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα. Sed quid hoc ad τοὺς μοιχοὺς καὶ μοιχαλίδας, ſiue *adulteros adulteráſque*, de quibus agitur: Mirificè Scholaſtici & Thomas; qui, uno modo de Spiritu Sancto, alio modo de humano accipi poſſe, ait: Cum quibus ferè eadem Carthuſianus. Sed nec venerabilis Beda, ſi quid video, nos juvat. Primò igitur ſciendum erat, φθόνον, more Hebræorum, קנאה hic eſſe; quemadmodum ab iſtis accipitur cùm ira Dei quæ peccatis excitatur, קנאת יהוה, φθόνος Κυρίου, ſive παροργισμὸς Κυρίου, dicitur: de quo tota loquitur Scriptura; ut cùm, Καὶ παρώργισαν τὸν Μωϋσῆν, Pſalmo 106.16. ubi pro ויקנאו, quod eſt, πρὸς φθόνον ἤγαγον, in Hebræo. Ut ſic πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖν, πρὸς φθόνον Κυρίου ἐπιποθεῖν, ſit. Nam ἐπιθυμίαν, innatam hominis corruptionem, quicquid nempe יצרא בישא dicitur Chaldæis, deſignare, novum non eſt: nec ἐπιποθεῖν, quod ἐπιθυμεῖν aliàs, nonnunquam dici Helleniſtis; ut cùm, καὶ ἐπὶ ἅρπαγμα μὴ ἐπιποθεῖτε, Pſalmo 62.11. dicitur. Πρὸς φθόνον igitur τοῦ Θεοῦ ἐπιποθεῖν dixit: Quemadmodum Hieroſolymitanam calamitatem ellipticè ὀργὴν dixit Lucas, ut τὸ, Θεοῦ, intelligatur; Ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, 21.23. *An ergò ignoratis, inquit, paſſim à Scriptura dici?* Quid? Ὅτι τὸ πνεῦμα ὃ ἐν ἀνθρώποις κατῴκησε, πρὸς φθόνον Κυρίου ἐπιθυμεῖ, *Spiritum hominis (aut, qui habitat in homine) adverſùs Deum, & cum indignatione ejus, cupiditates ſuas exercere.* quod eſt, παροργίζειν τὸν Κύριον, *ad iram provocare Dominum*, ut efficaciter loquuntur Helleniſtæ; ſive, *inimicitias inter hominem conciliare & Deum.* Ac deinde ἀπὸ κοινοῦ, Ἢ δοκεῖτε; Quid autem? Ὅτι μείζονα δίδωσι χάριν; διὸ λέγει, Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν; *An putatis eum fruſtrà majorem polliceri gratiam?* Ut locus quem tangit, cùm altero ſequenti, is ſit qui partim Prov. 4. 9. exſtat, *Dabit capiti tuo augmentum gratiæ*, (quod eſſet, μείζονα δὲ τῇ σῇ κεφαλῇ δώσει χάριν) partim apud eundem 3.34. *Profectò illuſoribus ipſe illudit, & humilibus dat gratiam*, Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. ac ſic totius loci ſenſus hic ſit; *Mœchi ac mœchæ, an neſcitis mundi amicitiam inimicitias cum Deo eſſe? An putatis, fruſtrà à Scriptura dici, Ad irritandum Deum concupiſcere eum ſpiritum qui eſt in nobis? An verò, fruſtrà majorem dari ab eo aut promitti gratiam, exiſtimatis? Minimè verò. Inimicos enim vetè odit: quemadmodum cùm dicitur, Dominus ſuperbis ſe opponit, humilibus dat gratiam.*

v.17. Ejuſdem capitis concluſio talis eſt; Εἰδότι οὖν καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία αὐτῷ ἐστιν.

Ubi

Ubi quæri meritò ab eruditis poteſt, quare, poſtquam ἀλαζονείας πέρι egit, ſubjungat, *Igitur qui rectè norit facere nec facit, peccato tenetur.* Sciunt qui veteres legerunt, peccatum ἑκούσιον ſeu *voluntarium* id illis eſſe quod Hebræis רמה, ἀλαζονεία dicitur nonnunquam Helleniſtis: quod qui committunt, Ambroſius, & qui eum ſecuti ſunt, *ſpontè peccantes*, dixerunt. Quemadmodum hîc de eo agit quod τῷ ἀκουσίῳ opponitur, quódq; Num. 15. 30. ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας, ſeu ποιεῖν ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας, ſed & excellenter ἁμάρτημα, dicitur: Cui nonnunquam ἀγνόημα ab Helleniſtis opponitur: ut in illo 1.Mach. 13.39. Ἀφίεμεν δὲ τὰ ἀγνοήματα καὶ τὰ ἁμαρτήματα ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας. Sequenti capite non procul ab initio locus ille exſtat, Ὁ χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κα- Cap. 5. v. 3.
τίωται· καὶ ὁ ἰὸς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται, καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ· ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. Ubi non negabo parùm ſatisfacere hanc hujus loci diſtinctionem nobis, ac cum iis potiùs ſentire qui illa, ὡς πῦρ ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, inter quos & Syrus, conjungunt: ut mens ſit, ἐθησαυρίσατε ὡς πῦρ, vel πῦρ, (ut alii legunt) εἰς ἐσχάτας ἡμέρας, vel ἐσχάτην ἡμέραν. quâ enallagê nihil uſitatius. Quemadmodum hoc ipſo capite cùm dicitur, ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. hoc eſt, εἰς ἡμέραν σφαγῆς. ab animalibus quæ ſaginantur ut mactentur; quales porci, & ſimilia. Porrò, θησαυρίζειν κακὰ quid ſit, non ignorant qui in Helleniſtis verſati ſunt; quo & illi peculiariter utuntur. Et quid ſi, θησαυρίζειν πῦρ, ipſe Sapiens, ad cujus locos paſſim reſpicit hic Apoſtolus, ante eum dixit? Certè cap. 16. v. 27. Ἀνὴρ ἄφρων ὀρύσσει ἑαυτῷ κακὰ, ἐπὶ δὲ τῶν ἑαυτοῦ χειλέων θησαυρίζει πῦρ. ubi θησαυρίζει πῦρ habes; quod diſtinctionem noſtram hîc confirmat. Quid igitur mirum, ſi qui impius eſt ac iram provocat Divinam, *in poſtremum diem*, (qui de vita actionibúſq; ſtatuet humanis) vel, *poſtremos vitæ dies, colligere ignem ſibi ac reponere* dicatur? Paulò pôſt ſequitur, Ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε· ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ v. 5.
σφαγῆς. Ubi eruditus interpres, *nutriviſtis corda veſtra, ut in die epuli.* quod probare non poſſum. Quis enim cùm vel ἡμέρα σφαγῆς vel πρόβατα σφαγῆς hoc ſenſu occurrit, *oves epuli* aut *diem epuli* dicat? Et quis ità apud Jeremiam vertere auſit, cùm de impiis dixit, Συνάγαγε αὐτοὺς ὡς πρόβατα εἰς θυσίαν, καὶ ἅγνισον αὐτοὺς εἰς ἡμέραν σφαγῆς. quod & de hominibus qui è medio tolluntur uſurpatur: qui tamen nihil ad epulum. Notum illud Jobi, cap. 27. v. 14. Ἐὰν δὲ πολλοὶ γένωνται οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, εἰς σφαγὴν ἔσονται. Et familiare eſt quod dicit; Sicut pecudes mactationi deſtinatæ vorant cupidè quæ apponuntur, eóque avidiùs quò magis ſaginantur; de exitio ſecuræ, ac de illo in quem ſaginantur die: ità impii cor omni voluptate replent, nec de die cogitant qui inſtat; quo mactandi ſunt, nimirum. Quemadmodum nè illis aſſentior quidem qui in Syro *diem* רנכסתא, *epuli*, non *occiſionis* aut *mactationis*, interpretantur. Eodem capite cùm dicitur, Μὴ στενά- v. 9.
ζετε κατ᾽ ἀλλήλων, ἀδελφοὶ, ἵνα μὴ κατακριθῆτε, quid ſit στενάζειν, cogitandum eſt. (de quo nos ad Marci illud, cap. 7. v. 34. ἐστέναξε· καὶ λέγει αὐτῷ.) Idem ſcilicet quod Hebræorum צעק, quod, *clamorem edere:* ut rixam ac contentionem ſic eorum notet, qui per iſtos gradus ad judicia ac forum veniunt; ubi alter ſaltem cadat, neceſſe eſt. Tale eſt, Εἰ ἐπ᾽ ἐμοί ποτε ἡ γῆ ἐστέναξε, Jobi 31. 38. ubi verbum quod dixi habes. Quare nec neceſſe erat ut de *gemitu* ſoliciti hîc eſſent eruditi: & cur non, *Nè clamore ac rixis inter vos contendite*, aut *committamini.* Eodem capite cùm legitur, ἤτω δὲ ὑμῶν v. 12.
τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὔ· ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε, nihil erat cauſæ quare eum locum mutandum judicarent eruditi; qui ὑπὸ κρίσιν, pro εἰς ὑπόκρισιν expreſſerunt. Nam ὑποκριτὴς, qui falſum dicit; ὑποκριτὴς, qui falſum jurat: Cujus generis cavillatoria ea juramenta erant de quibus egit. nos autem ad Matthæum fuſiùs. Adde, quòd qui facilè ac ſæpe quidvis jurat, facilè mentitur, facilè & pejerat: quod eſt εἰς ὑπόκρισιν πίπτειν. Unde Proverb. 30. 8, 9. (qui locus planè huc facit) Σύνταξόν δέ μοι τὰ δέοντα καὶ τὰ αὐτάρκη· ἵνα μὴ πλησθεὶς ψευδὴς γένωμαι, καὶ εἴπω, Τίς με ὁρᾷ; ἢ πενηθεὶς κλέψω, καὶ ὀμόσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Notum, quid ſit חנף, & quàm latè ſe extendat; imprimis verò ad perjuros καὶ ψευδολόγους. nec ignotum illud Apoſtoli, Ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, 1. ad Timoth. 4. 2.

Capita I. Epiſtolæ Petri.

α'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως· καὶ περὶ ὑπομονῆς πειρασμῶν· καὶ περὶ σωτηριώδους πίστεως, προεπηγγελμένης ὑπὸ προφητῶν.

β'. Περὶ ἐλπίδος καὶ ἁγιασμοῦ· καὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ υἱοθεσίᾳ ἀσφαλοῦς ἀναστροφῆς.

γ'. Περὶ τοῦ ἐπαξίως τῆς υἱοθεσίας ζῆν ἐν Χριστῷ, πρὸς ὠφέλειαν καὶ τῶν ἔξωθεν, εἰς δόξαν Θεοῦ.

δ'. Περὶ τῆς πρὸς ἄρχοντας ὑποταγῆς καὶ φιλαδελφίας καὶ θεοσεβείας. ἐν ᾧ, περὶ δούλων ὑποταγῆς καὶ ἀνεξικάκου ὑπομονῆς διὰ Χριστόν. περὶ ὑπακοῆς γυναικῶν, καὶ ὁμονοίας τῆς πρὸς τοὺς ἄνδρας, καὶ σωτηρίας τῆς ἐν πνεύματι εἰς τύπον Σάῤῥας. περὶ τῆς ἀνδρῶν πρὸς γυναῖκας συμπεριφορᾶς. περὶ τῆς πρὸς ἅπαντας ἐπιεικοῦς ἀνεξικακίας, ἧς τύπος ἦν ἡ ἐπὶ Νῶε τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία, ἐφ' ἡμᾶς δὲ ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ συμπάθεια.

ε'. Περὶ ἀποθέσεως φαύλων πράξεων, καὶ ἐπαναλήψεως τῶν ἐν πνεύματι καρπῶν, κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν χαρισμάτων.

ϛ'. Ὅτι κοινωνίᾳ τῇ πρὸς τὸν Χριστὸν κρατεῖν χρὴ τῶν φυσικῶν παθῶν· ἐλπίδι τε τῇ εἰς αὐτὸν φέρειν τὰ παρ' ἑτέρων πάθη.

ζ'. Παραίνεσις πρεσβυτέρων περὶ ἐπισκοπῆς τοῦ ποιμνίου. ἐν ᾧ, περὶ κοινῆς πάντων πρὸς ἕκαστον ταπεινοφροσύνης εἰς νίκην τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου.

η'. Εὐχὴ ὑπὲρ τελειώσεως τῶν πιστευόντων.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN I. EPISTOLAM PETRI;
Sive,
Liber decimus octavus.

Cap. I.

Locus, Κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν. Τέλος *quid.* סוף : אחרית. עקב : Τελευτὴ *Helleniſtis. Locus,* Περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται, οἱ *&c.* Ἐξηρεύνησαν. *Locus,* Ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα Χριστοῦ. ἐδήλου. Δηλοῦν. Δῆλοι *Helleniſtarum, &* δηλώσεις. *Locus,* Διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ. περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, *quomodo dicatur.* Ἡ περιέχουσα λέξις, *Erotiano. Locus,* Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, *&c. de eo quid ſtatuendum. An unus item qui adducitur, an duo. Locus,* Ἵνα δοξάσωσι τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. Ἡμέρα ἐπισκοπῆς, ἡ κατὰ κόσμον ἐξέτασις, *Græcis,* Ἐπισκοπὴ *quid. Locus,* Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει. *atque ibi* κτίσις *quid: Helleniſtis quomodo nonnunquam uſurpetur. Locus,* Ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, *&c. Locus,* Τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας, *&c.* διὰ συνείδησιν Θεοῦ, *propter conſcientiam Dei.* Συνείδησις, ἔννοια, γνῶσις. ידע, εἰδέναι *Helleniſtis. quæ humanam effugiunt conſcientiam. remota hominum conſcientiâ. Locus,* εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε. Κολαφιζόμενοι, τιμωρούμενοι, πάσχοντες, ὑπομένοντες.

CApite primo Epiſtolæ B. Petri prioris cùm dicitur, Κομιζόμενοι τὸ Cap. I.
τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, vel τὸ עקב, quod *finem* ſimul & ἀνταπόδοσιν v. 9.
ἀπόδοσιν deſignat ſeu *mercedem,* reſpexit: ut in illo, τὸ γὰρ τέλος
ἐκείνων, θάνατος, ad Rom. 6. 21. quomodo Magiſtri cùm dicunt, קרן
המשכיל ענוה קרן הכסיל עזות ועקב כל ענוה שלום,
Cornu prudentis eſt humilitas: cornu ſtulti eſt impudentia: & merces,
ſive *præmium, omnis humilitatis eſt pax.* vel אחרית, quod ad verbum,
τέλος: Quomodo & *merces* dicitur; ut poſterior nimirum eo
pro quo redditur. quo ſenſu etiam Chaldæi סוף interpretantur; τέλος, nempe: quod
& τελευτὴν non ſemel reddiderunt Helleniſtæ; ut in illo, *Sic cognitio ſapientiæ ſuavis*
erit animæ tuæ, ſi inveneris eam: & erit merces: & exſpectatio tua non excidetur, Prov. 24. 14.
ubi, *erit merces,* יש אחרית: Helleniſtæ, ἔσται καλὴ ἡ τελευτή σου. quod hic τέλος: ut &
v. 20. ibidem. Meliùs Recentior ergò, qui *mercedem* hic maluit quàm *finem.* In quo argutantur
Scholaſtici, qui, *finem optimum in unoquoque eſſe,* hic notant. Sequitur, Περὶ ἧς v. 10.
σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προ-
φητεύσαντες. Ubi Græci Scholiaſtæ τὸ, ἐξηρεύνησαν, ad Prophetam Danielem referunt;
quem ob ſedulum hoc ſtudium curámque ἄνδρα ἐπιθυμιῶν ab Angelo fuiſſe dictum
volunt. Sequitur, Ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα v. 11.
Χριστοῦ. Ubi cùm ἐδήλου dixit, Hebræorum הודיע expreſſiſſe potuit; quemadmo-
dum nec magis efficaci voce uti poterat. Niſi fortè ad Helleniſtarum δήλους καὶ δηλώ-
σεις reſpexiſſe dicas: ità enim τὸ אורים illi expreſſerunt; ut cùm χρῆσιν τῶν δήλων di-
cunt: Quibus & δήλωσιν tribuunt; ut Levit. 8. 8. καὶ ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτὸν τὸ λόγιον, καὶ
ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸ λόγιον τὴν δήλωσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν. quam δήλωσιν fuiſſe Dei Spiritum

Magiſtri Hebræorum volunt. Quemadmodum, ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα, hic dixit :
quaſi à ſummi Sacerdotis pectore ad prophetas ille ſe Spiritus contulerit, ac ibi quoque
ſedem fixerit : In quorum pectore per Chriſti Spiritum vera illa δήλωσις fuit quâ & ip-
Cap.2. ſum viderunt. Adi & quæ ſuprà notavimus. Cùm dicitur, Διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ,
v. 6. illud de quo agit legi atque exſtare ibi voluit : περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, *in Scriptura exſtat*,
ut περιέχει ſit γράφεται. Quomodo nonnunquam & Critici loquuntur, cùm περιέχουσαν
eam quæ reperitur alibi aut exſtat vocem dicunt; aut quo pacto uſurpetur notant : Eroti-
anus Lexico Hippocratis, voce Καμμάρῳ ſeu Καμμόρῳ, Αὕτη ἡ λέξις τῶν ἅπαξ εἰρημένων
ἐστὶ, περιέχουσα οὕτως, Πυρίας μὲν τοῖσι πόμασι καὶ ῥοφήμασιν, ὡς τὸ πυρετὸν ψυκτηρίῳ
φαρμάκῳ ἐκλύειν, ἢ καμμόρῳ, ἢ ἄλλῳ τοιούτῳ. ubi λέξις περιέχουσα, *vocabulum quod*
ibi exſtat. niſi quòd locus quem adducit Medicorum Principis, non paulò aliter libro
De locis in homine legitur ; qui, τὰς δὲ πυρώσιας, hoc eſt, *ardores*, non τοῖσι πόμασι καὶ
ῥοφήμασι, ſed πτισάνῃ καὶ ῥοφήμασι, *potionibus ac ſorbitionibus, refrigerante medicamento,*
cammaro vel *cammoro* (de quo videndi Medicorum filii) *ſolvi*, præcipit. Περιέχει igitur
ἐν γραφῇ, *In Scriptura exſtat* : ut ἡ περιέχουσα λέξις, *quæ alibi vel legitur vel exſtat*, ἡ
v. 7. περιέχουσα οὕτως, ſit, *quæ ita ibi uſurpatur*. Ibidem ad illa, Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πι-
στεύουσιν· ἀπειθοῦσι δὲ, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφα-
λὴν γωνίας, multùm ſeſe, ut loci ſeriem ac ordinem inveniant, Græci Scholiaſtæ tor-
quent. Et nonnihil ſanè hic difficultatis videtur : cujus obiter, & quaſi aliud agendo, ra-
tionem nunc reddamus. Primò autem duos Eſaiæ locos conjungit (quod & ad Roma-
nos cap.9. verſ. 33. factum ab Apoſtolo, jam alii notarunt) : cùm priora illa, Ἰδοὺ, τί-
θημι ἐν Σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον, eodem penè modo cap. 28. v. 16.
legantur ; de λίθῳ autem προσκόμματος cap.8. v.14. agatur. Quid igitur ? quanquam
inter eos ſum ſanè qui non temerè quicquam in codicibus receptis ac contextu ipſo im-
mutandum putant, nihil aliud à Petro quàm quod antè à Paulo factum hic reor ; ut pri-
ori nempe loco alterum ſubjungeret : quorum alter fidei domeſticos ac cives, alter infi-
deles tangit. Quemadmodum igitur Paulus, Καθὼς γέγραπται, Ἰδοὺ, τίθημι ἐν Σιὼν
λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καται-
σχυνθήσεται, ita Petrus, Διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, Ἰδοὺ, τίθημι ἐν Σιὼν λίθον
ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ καταισχυνθῇ. Ὑμῖν οὖν
ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν· ἀπειθοῦσι δὲ, λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου. Unde
ergò Regii Prophetæ locus ? Uſitatum antiquis fuit, (quod non ſemel, nec ſine cauſa, re-
centior interpres monuit) ut in codicum marginibus nonnunquam prætermiſſa nonnun-
quam locos παραλλήλους annotarent. Locum autem Pſalmi 118. qui nunc 22. legitur ver-
ſu, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, hic au-
tem, & turbatâ, ut videtur quidem, etiam conſtructione, inſeritur, priori Eſaiæ loco pa-
rallelum eſſe nemo negaverit : qui in codice antiquo aliquo notatus primùm, deinde
prætermiſſus, in contextum fortè iterum receptus eſt : Cùm is ipſe locus, qui hic iterum
inſeritur, jam, quamvis non ad verbum, præceſſerit : paulò enim antè, Πρὸς ὃν προσερ-
χόμενοι, λίθον ζῶντα, ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδεδοκιμασμένον, παρὰ δὲ Θεῷ ἐκλεκτὸν,
ἔντιμον, dixit. De his mecum egeram, cùm nè Syrum quidem interpretem in ſuo quo u-
ſus eſt exemplari id reperiſſe vidi ; qui totum quem inſertum eſſe dixi locum prætermi-
ſit, non facturus niſi ſuum ſecutus eſſet codicem. Quanquam, nè ſi admittatur quidem,
tanta difficultas. Nam & λίθος quidam legunt, non λίθον. quo nè ipſo quidem opus ;
ſi non tam conſtructionem, quàm ipſas, ſive ῥήσεις, ſive, quos adduxit, locos, reſpexiſſe
Apoſtolus dicatur. Ut mens ſit, Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν, *Ad vos igitur qui*
creditis, ὁ ἔντιμος λίθος οὗτος, *precioſus hic ſpectat lapis*. Syrus, *Vobis igitur data eſt*
hæc res precioſa. quia λίθον ἔντιμον ex Eſaia dixerat, ut rectè annotarunt & Græci.
Quod ſanè malim quàm illud, *Vobis igitur eſt honori qui creditis* : cùm id nè in Eſaia
quidem exſtet, ubi, *anguli precioſi*, legitur. Vetus, *Vobis igitur honor credentibus*. quod
aliud. Jam verò, ἀπειθοῦσι δὲ, pro, ἀπειθοῦσι δὲ λέγεται, Λίθον ὃν &c. ut ſit Attica con-
ſtructio, quomodo & vulgò Helleniſtæ : Ut ſic ῥήσεις Eſaiæ ac Prophetæ Regii jungan-
tur ;

tur : ita enim ferri hæc poſſunt, ſi præſertim paulò alia verſuum ineatur diſtinctio. Eo-
dem capite cùm legitur, ἵνα ἐν ᾧ καταλαλῶσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔρ- v. 12.
γων ἐποπτεύσαντες, δοξάσωσι τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. Ubi nec rectè forſan ſatis
mentem Græci penetrarunt Theologi, qui ἡμέραν ἐπισκοπῆς, τὴν κατὰ κόσμον ἐξέτασιν,
interpretantur ; quaſi de *inquiſitione in vitam noſtram*, ut loquuntur ipſi, accipiendum id
ſit. Atqui ἡμέρα ἐπισκοπῆς eſt quam יום פקדה Hebræi dicunt ; ut de *afflictionibus*
intelligatur, quæ ἐπισκοπῆς nomine ab Helleniſtis exprimuntur paſſim : in quibus &
præcipuè populum Dei calumniantur improbi : Quomodo ἐπισκοπὴ καὶ θλῖψις Eſaiæ 10.
3. junguntur. Cùm ſequitur, Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει, quid ſit κτίσις, ex
Helleniſtis petendum ; Siracide imprimis : qui de Medico, cap.38. v.12. Καὶ ἰατρῷ δὸς v.13.
τόπον· καὶ γὰρ αὐτὸν ἔκτισε Κύριος, *inſtituit, ordinavit.* Κτίσις ergò ἀνθρωπίνη, quatenus
ab homine inſtituitur qui autoritate eminet : Κυρίου, quia obedientiam præſtari illis vult
Dominus, à quo omnis ἐξουσία : Quo ſenſu Poeta dixit, Ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆες : quos ta-
men etiam homines conſtituunt. Eodem capite cùm dicitur, Ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς v. 16.
ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς δοῦλοι Θεοῦ, neſcio quid in
mente fuerit eruditis, cùm ad pileum ſervorum hoc referunt, aut eò reſpexiſſe Apoſtolum
hìc volunt : quaſi ad Romanos, ac non potiùs Judæos τοὺς ἐν τῇ διασπορᾷ, ſimiléſque
iis, ſcripta hæc ſint. Quid, quòd nec neceſſe eſt, eum qui liber eſt fuiſſe ſervum ? cùm non
aliud moneat, quàm nè quis libertate ſuâ abutatur ; ſed & libertas, non in Eccleſia mo-
dò ſed & in Republica, licentiæ plerunque prætextus, &, ut loquitur Apoſtolus hoc lo-
co, ἐπικάλυμμα ſit. Notum illud maximi ac prudentiſſimi ſcriptoris, *Ut imperium ever-
tant, libertatem præferunt : ſi perverterint, ipſam aggredientur. Nec quiſquam*, inquit
idem, *alienum ſervitium & dominationem ſibi concupivit, ut non libertatem & ſpecioſa vo-
cabula uſurparet.* Eodem capite cùm dicitur, Τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ v. 19.
ὑποφέρει τις λύπας, πάσχων ἀδίκως, interpretes, *propter conſcientiam Dei*, dixerunt ; am-
biguè, ni fallor, & obſcurè. Συνείδησις haud rarò eſt ἔννοια, γνῶσις, *cognitio, notitiaque.*
Notum eſt Eccleſiaſtæ illud, Καί γε σὺ ἐν συνειδήσει σου μὴ καταράσῃ βασιλέα, *in
ſcientia tua, ſciens* ; quod alii, *nè in cogitatione quidem tua.* Ergò, διὰ συνείδησιν Θεοῦ,
quia Deum novit : Si quis, quia Deum novit, moleſtias perfert. propter cognitionem Dei, ad
verbum. Nè jam dicam, τὸ ידע, quod eſt *ſcire*, συνειδέναι exponi ab Helleniſtis. Quo-
modo & *conſcientiæ* voce paſſim utuntur & Latini, etiam Eccleſiæ ſcriptores : B. Hiero-
nymus, *Sin autem hæc tam magna ſunt quæ videmus, quæ humanam effugiunt conſcienti-
am.* ubi, *conſcientiam, cognitionem* manifeſtè dixit. Quod obſcurum hìc & ambiguum ;
& quid ſi nè interpretibus quidem ſatis perſpectum, cùm notarunt, *propter conſcientiam
Dei*, διὰ τὴν συνείδησιν τοῦ Θεοῦ. *id eſt, quòd ei ſit religio Deum offendere, cujus vo-
luntate intelligit hoc onus ſibi impoſitum.* operoſiùs quàm B. Hieronymus cum Antiqui-
tate locutus eſt, quàm Tullius, qui *nihil tam turpe eſſe* ait *quod, remotâ conſcientiâ homi-
num, voluptatis causâ quidam non videantur facturi.* Paulò pòſt cùm ſequitur, Ποῖον γὰρ v. 20.
κλέος, εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε ; Vetus interpres, *Quæ eſt enim
gloria, ſi peccantes & colaphizati ſuffertis ?* Mens eſt, *& colaphizari ſuffertis*, aut *toleratis ?*
hoc quippe vult ; *Quæ enim gloria, ſi cùm peccetis etiam pœnam perferatis ?* Ὑπομένω
κολαφιζόμενος. quemadmodum & Græci nonnunquam loquuntur. Recentior, ut dif-
ficultati mederetur, *iſtud* addidit : qui, *ſi peccantes & colaphis cæſi iſtud toleretis ?* Quid,
quòd ipſe ſe interpretatur Apoſtolus, qui addit, ἀλλ' εἰ ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπο-
μενεῖτε, *ſi cùm benefacitis, affligi tamen toleretis.* pro quo tamen, *afflicti toleretis*, re-
centior interpres. Quis autem dubitat quin Græci, ὑπομένω κολαφιζόμενος, τιμωρού-
μενος, πάσχων, & ſimilia, dicant ? Quemadmodum τὸ, καὶ, redundat : de quo non ſemel
& nos & alii ; neque quicquam magìs in his libris obvium. Helleniſta Judithæ autor,
ὅσα ἐλάλησα, καὶ ποιήσω ταῦτα, cap.2. v.9. Sed hæc minuta ſunt.

CAP.

Cap. II.

Locus, Ὡς Σάῤῥα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραὰμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα. *Dominus, maritus Hebræis. Domina, uxor Romanis, etiam Juriſconſulto Scævolæ.* Καλλωπισμὸς *uxoris, obedientia mariti. Adoni, nomen quo maritum compellabant: unde Adonis Veneris maritus.* Ἄδωνι, Ἄδωνε, *in Epitaphio Adonidis.* Ἀσσύριος πόσις, *Adonis, Bioni;* αὐτῆς Κύπριδος, *Theocrito dictus. Sara, & alluſio ad nomen ejus.* Σάῤῥα *&* Σάρα *Helleniſtis, quod Sarai & Sara Hebræo. Locus,* καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν. Πτόησις *quid.* Καὶ οὐ φοβηθήσῃ πτόησιν ἐπελθοῦσαν, *Salomoni.* Ἐκλογισμὸς *ſeu ratio quam viris reddunt conjuges. Conjugati mutatio:* φοβεῖσθαι πτόησιν, πόλεμον μάχεσθαι, *& ſimilia. Locus,* εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν. *de interpretatione ejus quid ſtatuendum.* Ἐγκόπτεσθαι *&* ἐκκόπτεσθαι· Ἀπαλείφειν, ἐξαλείφειν. *Mens loci.* συνοικεῖν κατὰ γνῶσιν. συγκληρονόμοι ζωῆς. συγκληρονόμοις, *diverſa lectio.* εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι, εἰς τὸ μὴ ἐξαίρεσθαι, τὰς προσευχάς. *Locus,* Κύριον δὲ τὸν Θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. *Diverſa Syri & antiqui lectio interpretis.* Μεθ᾽ ἡμῶν ὁ Θεός. *Locus,* Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξε. *mens loci & examen. Apoſtatæ veteres. Angelus refuga.* Οἱ ἐυρφίσαται μετὰ κακίας, *Gigantes: qui & Noacho coævi.* רפאים, θεομάχοι. *Tempus quod diluvium præceſſit, quàm ſceleſtum; quantáque in tolerandis improbis Dei patientia.* Χειρόδικοι. חמס. *Enochi Apocrypha. Nephilim, è quibus Gigantes: qui πνεύματα & πνεύματα ἀφανίζοντα, dicti, ut & σκότους δέσμιοι, & παῖδες τῆς νυκτός. Quàm manifeſtè περὶ τῶν πνευμάτων de quibus agit Apoſtolus, in Apocryphis Enochus egerit. Libros Apocryphos à Sanctis ac Canonicis ſcriptoribus citatos. Liber De morte Moſis, Judæ citatus. Non rarò iis etiam antiquos Patres uſos. Etiam à Paulo factum id aliquoties, notari. Spiritibus qui in carcere quomodo prædicaſſe Chriſti Spiritus dicatur. Judicandi verbo Scriptura quomodo nonnunquam utatur. Seculum diluvii, ſive* דור אמבול, *verè ſceleratum: idem* γενεὰ γιγάντων, *&* γιγαντία. *De eo ſeculo Magiſtrorum opinio. Helleniſtarum idiotiſmus,* πορευθεὶς ἐκήρυξε. *Locus,* συνειδήσεως ἐπερώτημα, *& baptiſmus quare ità dictus: Reſponſio, Tertulliano; Confeſſio, interpreti Syro.* Ἀνακρίνειν. Ἀνάκρισις, ἐπερώτησις, *&* ἐπερώτημα, *de iiſdem. Mens loci ac interpretatio.* Ἐρώτησις *in baptiſmo antiquis uſitata: Compendioſa ejus formula. Locus ex Epiſtola Cypriani ad Jovianum, Carthaginenſi Concilio præmiſſa.* Ἐπερώτημα *&* ἐπερωτᾷν *etiam in iis qui ipſi ſe interrogant ac ſic explorant locum habere.*

Cap. 3 v. 6. CApite tertio legitur, Ὡς Σάῤῥα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραὰμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα: *Ipſa,* inquit, *mater credentium, è qua gentes ac Reges promiſſi ſunt, maritum ſuum Dominum vocavit.* Non malè, etiam ſecundum Romanos, quibus *pater familiâs* maritus dicitur; cùm in familia, & quaſi pars ejus, teſtibus Juriſconſultis, ſit uxor. Et tamen contrà etiam Romani ipſi, qui uxores *dominas* dicebant: Quo nomine nec Scævola abſtinuit, cujus verba l. *Uxorem,* lib. 3. De legat. & fideic. leguntur; *Peto à te, domina uxor, nè ex fundo Titiano partem tibi vendices; cùm ſcias me univerſam emtionem ejus fundi feciſſe,* &c. Atque ità paſſim etiam poetæ. Quod inter corruptelas Romanorum Epictetus recenſet: qui, Αἱ γυναῖκες, inquit, εὐθὺς ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κύριαι καλοῦνται, *Ab anno ſtatim decimo & quarto uxores à maritis Dominæ dicuntur.* qui ſic uxorii, & ſervi: ídque ἕνεκα τοῦ συγκοιμᾶσθαι, *concubitús ac blanditiarum causâ,* inquit ad illum, & ex illo, Simplicius. Illæ ergò, inquit, ſtatim καλλωπίζεσθαι, *exornare ſe,* incipiunt, ut placeant viris. Contrà inquit hîc Apoſtolus, *Sanctæ olim matronæ, quæ Deum noverant atque in eum ſperabant, ſuum quoque cultum habebant ac ornatum.* Quem autem? *Obedientiam mariti:* ἐκόσμουν ἑαυτὰς, inquit, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν. Atque hoc eſt quod ibidem Simplicius, perſuadendum eſſe uxoribus, non alia de cauſa honorem illis deferri à viris, εἰ μὴ ἕνεκα τοῦ τά τε ἤθη κεκοσμῆσθαι, καὶ δι᾽ αἰδοῦς ὑποτεταχθαι τῷ ἀνδρί, *niſi quòd moribus ornatæ ac verecundiâ viris ſint ſubjectæ.* quæ potiſſima matrimonii ſunt vincula ac nexus.

Sara,

Sara, Κύριέ μου, dixit: Ità Helleniſtæ, apud quos illa Gen. 18. 12. ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτης: quod Syro, מרי, Chaldæo רבוני. ipſa autem, אדני *adoni*, dixit. Quomodo in Oriente viros ſuos vulgò matronas compellaſſe, Bybliæ præſertim Veneris maritus Adônis teſtatur; qui cultu pariter ac fabuloſo nomine, ſed quod in Oriente natum, Græciam implevit: in qua Venus, aut qui ejus nomine hæc ſacra celebrarent, ac defunctum cierent, Ἄδωνι, Ἄδωνι, Ἄδωνι, exclamabant: Quæ ſæpe in Bionis Idyllio, quod Epitaphium Adonidis inſcribitur, repetuntur: ubi illa,

Μεῖνον Ἄδωνι,
Δύσποτμε μεῖνον Ἄδωνι, &,
Ἔχεο τυτθὸν Ἄδωνι, &,
Φεύγεις μακρὸν Ἄδωνι, ac ſimilia.

Quod eſſe אדני *adoni*, ſcit Oriens: quemadmodum poeta idem eundem hunc, Ἀσσύριον πόσιν, *Aſſyrium maritum*, Theocritus, ἄνδρα Κύπριδος, *virum Veneris*, dixit. De his autem vide & alia quæ ad Matthæum & in Ariſtarcho notamus. Fieri quoque poteſt ut ad nomen שרה *Sara* clàm alluſerit: ut dicat, Si Sara, quæ *domina ac princeps*, non ſine cauſa, ſed & cœlitus, ſic dicta, è qua gentes promittebantur ac Reges, ità maritum coluit ut nomen in illum quaſi ſuum transferret, quem *Dominum*, hoc eſt, אדון, dixit (quaſi שר *Sar* ſive *Princeps*, dicas); quantò magis alias hoc decet? (ut à majori ſic ad minus, quod קל וחומר Magiſtri vulgò dicunt, argumentetur): Si Sara, quæ talis, nomen illud tribuit marito, quantò magis cultum ſuis debent cæteræ? Adde, quòd Σάῤῥα, quo nomine uſus hic autor, & Σάρα, ità ut שרי *Sarai* & שרה *Sara*, opponunt Helleniſtæ: ut in illo, Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, Σάρα ἡ γυνή σου οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτῆς ἔτι Σάρα, ἀλλὰ Σάῤῥα ἔσται τὸ ὄνομα αὐτῆς, Gen. 17. 15. Ibidem & illud legitur, ἧς ἐγενήθητε τέκνα, ἀγαθοποιοῦσαι, καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν. Ubi neſcio an aliis ſatisfaciant eruditi. Quod Salomon פחד פתאם, Helleniſtæ πτόησιν dixerunt; ſubitum, dico, ac cujuſvis rei metum: οὐ φοβηθήσῃ, inquit, πτόησιν ἐπελθοῦσαν, Prov. 3. 25. quod illis evenire ſolet qui malè ſibi conſcii quaſuis πτοήσεις concipiunt, aut impendentia imaginantur mala. Matronis igitur vel ſuadet vel præcipit Apoſtolus, ut, vel ſecuritatis cauſâ, bene faciant officiúmque præſtent: nec timere enim nec inordinatè conſternari tales, ac nè ad pericula quidem aut ſiniſtram vel ſuſpicionem commoveri vel famam; longè ab improbis diverſas, quæ pavore interdum ſubito aguntur. Quod volebat Sapiens cùm dixit, Prov. 3. *Cuſtodi legem & cogitationem*, &c. *Tunc ambulabis cum fiducia viam tuam, & pes tuus non impinget. Si accubueris, non timebis: cùm quieſces, ſuavis erit ſomnus tuus.* quibus verba addit ad quæ peculiariter Apoſtolus reſpexit, Καὶ οὐ φοβηθήσῃ πτόησιν ἐπελθοῦσαν, οὐδὲ ὁρμὰς ἀσεβῶν ἐπερχομένας. Metuendum igitur nè arguta potiùs quàm vera ſint quæ περὶ ἐκλογισμοῦ & *ratione exactâ*, quam viris ſumtuoſæ reddere coguntur fœminæ, à Græcis adferuntur; cùm de debita obedientia, ſeu πειθαρχεῖν, ut iidem loquuntur, potiùs hîc agat. Igitur φοβεῖσθαι πτόησιν ità dicitur ut φοβεῖσθαι φόβον. Nam & conjugatum nonnunquam mutant Græci: ut enim μάχην μάχεσθαι, ità πόλεμον μάχεσθαι, & ſimilia, non raro invenias. Summam ergò animi ſic exprimit tranquillitatem; quæ *earum quæ in Deum ſperant*, quod præceſſit. Quid commune autem habere hic matronæ & earum furor poſſit quæ ad abrogandam legem Oppiam apud T. Livium conveniunt, cum affectu illo qui animum non bene ſibi conſcium plerunque ſequi ſolet, de quo Apoſtolus hîc agit, nondum ſatis aſſequor: cùm in illis aliud notetur; quòd videlicet, ut ibi Cato, omnem reverentiam maritis debitam ac ſexûs verecundiam tranſirent: nihil autem de hoc metu aut pavore qui delicta ſequitur, aut animum ex delictorum conſcientia perculſum ac cuncta metuentem. Cujuſmodi metum intellexit Satyricus ac πτόησιν cùm dixit,

Et motæ ad lunam trepidabis arundinis umbram.

Eodem capite illuſtriſſimus ille exſtat locus, Οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, ὡς καὶ συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς· εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν. Certiſſimum autem eſt, nullum

efficacius vivæ illius gratiæ cujus virum & uxorem cohæredes eſſe ait Sanctiſſimus Apoſtolus indicium ac inſtrumentum eſſe quàm preces: qui ſunt fructus ejus vitæ quam in Deo agunt ejus filii. Neque tamen video quare interpres vetus, *nè impediantur orationes veſtræ*, reddiderit; cùm ἐκκόπτεσθαι, non ἐγκόπτεσθαι, legatur: quæ diverſa potiùs quàm eadem. Cauſam autem ſuſpicor, vel lectionem aliam, vel quia id quod præceſſerat, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμήν, ad complexum ſeu concubitum putarunt, referendum: quemadmodum nonnulli locum Apoſtoli 1. ad Cor. 7. 5. huic accommodarunt, Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ. Venerabilis Beda; *UT NE IMPEDIANTUR ORATIONES VESTRÆ. Et Paulus ait, NOLITE FRAUDARE INVICEM, NISI FORTE EX CONSENSU AD TEMPUS, UT VACETIS ORATIONI. Impediri ergò orationes officio conjugali commemorat; quia quotieſcunque uxori debitum reddo, orare non poſſum. Quòd ſi, juxta alium Apoſtoli ſermonem, ſine intermiſſione orandum eſt, nunquam ergò mihi conjugio ſerviendum eſt, nè ab oratione, cui ſemper inſiſtere jubeor, ullâ horâ præpediar.* Græci autem etiam profundiùs philoſophantur; niſi quòd poſt omnia aſſenſum tenent, & ingenuâ confeſſione rem concludunt: Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ, inquit ex illis unus, καὶ βαθύτερόν τι διὰ τούτων εἰσάγειν καὶ σοφώτερον Παύλου αἰνίττεσθαι ἐπὶ τῆς γαμικῆς χρήσεως. Παῦλος γὰρ ἀναφανδὸν βοᾷ, Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἂν ἐκ συμφώνου· οὗτος δὲ σοφώτερον, ὡς ἔφημεν, γνῶσιν εἰπὼν, καὶ διὰ τούτου αἰνιξάμενος τὸ πρᾶγμα, ἐμφαίνει ὡς εὐκολωτέρῳ πρὸς τοῦτο τῷ γυναικείῳ φύλῳ &c. καὶ συγγνωμονικῶς χρῆσθαι· εἶτα πείθειν μετά τινος φειδοῦς τὴν τούτων καταδέχεσθαι ἀποχήν. Τοῦτο γὰρ βούλεται δηλοῦν (τὴν φειδὼ φημι) διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἀπονέμοντες τιμήν. Quæ mihi mirifica interpretatio videtur: cujus mens eſt, *Cùm in complexum aut res Venereas magis ſexus inclinet imbecillis, dandam eſſe viro operam, & quidem cum limitatione aliqua, ut quantum poteſt fieri eo abſtineat.* Quis enim tam ſubtiliter hoc agat, ut *honorem*, quem deberi ſexui inferiori putat, ad Venereum complexum potiùs quàm ad vivendi conſuetudinem prudentiámque mariti in conjugio hìc trahat? Tandem autem poſt alia nonnulla idem autor addit, Ἐμοὶ μὲν ἐν οὕτω δοκεῖ περὶ τούτου· ὃς δὲ τὸ ἄμεινον κριθείη, οὐ φθόνος ἐμοί, *Mihi quidem ſic de eo videtur: neque ei tamen qui judicarit meliùs invidere poſſum.* quo difficultatem magis profitetur ſententiæ quàm exponit. Quomodo autem περὶ ἐγκοπῆς agit, cùm ἐκκόπτεσθαι legiſſe videatur? nam ut idem ἐγκοπὴ & ἐκκοπὴ, quis credat? Quare aut ἐγκόπτεσθαι, (quod *interrumpi*, recentiores; *impediri*, veteres) adverſùs fidem plerorumque codicum, legendum, aut de ſenſu τοῦ, ἐκκόπτεσθαι, hìc cogitandum erat. Notum autem, Helleniſtas eâ voce uti cùm τὸ כרת interpretantur: quod pleriſque in locis ab iis factum. Qui & τὸ נסע ità reddunt: quod & ἀπαίρειν & ἐξαίρειν ab iiſdem dicitur: Quâ mente Jobus, in angore ſummo & calamitate, c. 19. v. 10. de Deo, in quo ſpes omnium piorum ſitæ ac defixæ, ἐξέκοψε δὲ ὥσπερ δένδρον τὴν ἐλπίδα μου. ubi נסע habes. Ut ergò pacem uxor inter ſeſe & maritus colant, monet nunc Apoſtolus: qui cùm imbecilliorem eſſe ſexum fœminæ nè dubitare quidem poſſit, ut cum ea κατὰ γνῶσιν συνοικῇ, *prudenter agat*, dico, *ac verſetur*. quod futurum, ſi tanquam vaſe fragili utatur eâ ac infirmo; cui obviàm eundum ac parcendum, ipſa natura docet: Ideóque honorem illi, nè exacerbetur, debitum à viro tribuendum: quod futurum, ſi meminerit, ejuſdem gratiæ vitæque participem in Chriſto eſſe ac hæredem. Optimè autem συγκληρονόμοις in quibuſdam legitur exemplaribus, quod & fortè præſtat. Ut hâc ratione & concordes inter ſe & cum Deo vivant: nè, ſi rixæ oriuntur, primò inter ſe, mox à Deo ſeparentur. Nam quemadmodum quamdiu vitæ illa gratia de qua hìc agitur utrumque jungit, fieri non poteſt quin uterque jungatur cum Deo, ità ſi tollatur, fieri non poteſt quin à Deo quoque ſeparentur. Bene ergò dixit, *nè tollantur preces veſtræ*, ac ſic penitus à Deo ſeparemini: quia ubi ſanctum exercitium hoc tollitur, tollitur communio cum Deo. Ἐκκόπτεσθαι autem arbores dicuntur quæ, quia ampliùs non vivunt, exſtirpantur: quales ſunt homines in quibus nulla reſtat ampliùs τῆς ζωῆς χάρις. quâ ſimilitudine eleganter cum hoc verbo quoque, ut antè dicebamus, uſus eſt Jobus. Ut mens ſit,

ſit, εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι, εἰς τὸ μὴ ἀπαίρεσθαι, εἰς τὸ μὴ ἐξαλείφεσθαι (ut aliàs loquuntur
Helleniſtæ) τὰς προσευχὰς ὑμῶν, *nè non ampliùs precemini, & ità disjungamini à Deo.*
Nam revera, ἀποκοπτομένης τῆς προσευχῆς, ἀποκόπτεται ἡ χάρις τῆς ζωῆς, *ſublatâ ora-*
tione, tollitur, aut *amputatur, vita gratia :* ſine qua jam mortuus eſt homo. Ideo ele-
ganter Eccleſiaſticus ſcriptor, *Quemadmodum corpus noſtrum, ſi non adſit anima, mor-*
tuum eſt, ac peſſimè olet; ità anima, niſi ad orandum feratur, mortua eſt, miſera eſt, gra-
viter olet. Quærunt eruditi, quare cùm eodem dicitur capite, Κύριον δὲ τὸν Θεὸν ἁγιά- v. 15.
σατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, Syrus non *Deum* ſed למריא משיחא, *Dominum Meſ-*
ſiam aut *Chriſtum*, Vetus itidem, *Dominum Chriſtum*, dixerit. Quis autem dubitare po-
teſt, ideo id factum quia in eo Eſaiæ capite è quo locus hic depromtus bis *Immanuelis*
præcedit nomen. Verſu enim 8. *& erit extenſio alarum ejus plenitudo latitudinis terræ*
tuæ, ô Immanuel : Helleniſtæ, καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς
χώρας σου, ΜΕΘ᾽ ῾ΗΜΩ͂Ν ῾Ο ΘΕΟ῾Σ. Verſu 10. *Conſultate conſilium, & diſſipa-*
bitur: loquimini verbum, & non ſtabit, quia nobiſcum Deus : Helleniſtæ iterum, ὅτι
ΜΕΘ᾽ ῾ΗΜΩ͂Ν ῾Ο ΘΕΟ῾Σ. quibus verbis cap. 1. v. 23. *Immanuelis* nomen interpre-
tatus eſt Matthæus. Chaldæus, cùm loco altero nomen עמנואל ſervaſſet, altero, E-
ſaiæ nempe, loco interpretationem ejus, אלהנא בסערנא, ῾Ο ΘΕΟ῾Σ ΜΕΘ᾽ ῾Η-
ΜΩ͂Ν expreſſit : ubi, quemadmodum & ibidem non ſemel, quin ad nomen alludat
Meſſiæ, vix dubitandum. Et hæc cauſa cur cum Eſaia præcedenti verſiculo, τὸν φόβον
αὐτοῦ μὴ φοβηθῆτε, dixerit, ſive hoc ad impiorum conſcientiam, ſive ad idola eorúmque
falſa numina ac metum, Deos eorum, referas. Chaldæus certè, quod, τὸν φόβον αὐτῶν
μὴ φοβηθῆτε, οὐδ᾽ οὐ μὴ ταραχθῆτε, ibi Helleniſtæ, *timorem ejus [populi] nè timeatis,*
& fortitudinem ejus fortitudinem eſſe nè dicatis, reddidit. Sequitur ergò, Κύριον δὲ τὸν
Θεὸν, aut, ut alii legiſſe videntur, τὸν Χριστὸν, ἁγιάσατε: quod & in aliis etiam Græcis
exemplaribus, eruditi jam notarunt. Eodem capite & nobiliſſimus ille legitur locus,
Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξε. Nemo autem neſcit quantopere v. 19.
eruditos exercuerit; θανατωθεὶς μὲν, inquit, σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι· Ἐν ᾧ καὶ
τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν, Ἀπειθήσασί ποτε, ὅτε ἅπαξ ἐξεδέχετο
ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε. Ubi quinam ſint οἱ ἐν φυλακῇ ſatis eviciſſe
ſe eruditi exiſtimant, cùm ex ſimillimo, ut ipſi judicant, Apoſtoli loco probarunt ὅτι καὶ
τοῖς νεκροῖς εὐηγγελίσθη, ut de iis qui tum vivebant, jam autem accenſentur mortuis, ac-
cipiatur locus. Cæterùm, ut planè intelligatur, quædam paulò altiùs hic repetenda erunt.
Toto capite commendat patientiam Apoſtolus : Quam commendare efficaciùs quàm
propoſito ipſius Capitis ac Principis Eccleſiæ, hoc eſt, ipſius Chriſti, exemplo non po-
tuit : cujus mirificam poſtquam ex eo oſtendit patientiam, quòd juſtus pro injuſtis ſit
paſſus, addit ampliùs, Similem fuiſſe ſemper in eo, etiam priuſquam corpus aſſumſit, vir-
tutem hanc & ſpiritum; qui aſſumtâ carne, rurſúſque poſitâ, Divinâ ac propriâ virtute
ſive ſpiritu ſe vivificavit ipſe: eodem nempe quo & delinquentes tempore Noachi, qui ex-
tremo nunc judicio ſervantur, monuit ac reprehendit, ut in veram eos viam ſic perduce-
ret; quo tempore & immenſâ delinquentes illos ac peccantes patientiâ tulit. De piis im-
probiſque ejus temporis planè eſt illuſtriſſimus qui in hiſtoria Noachi (cujus propterea
hic meminit Apoſtolus) capite Geneſeos ſexto exſtat locus: Ubi alteri *filii Dei*, alteri
hominum dicuntur: inter quos נפילים ponuntur; veri נפלים, hoc eſt, *apoſtatæ.* No-
tum enim, vocem, unde dicti, de *transfugis* nonnunquam uſurpari : quemadmodum &
Angelus refuga, qui aliàs *apoſtata*, D. Hieronymo ad caput 4. Epiſt. ad Epheſios dicitur;
Verbi gratiâ, ut Angelus refuga id eſſe incipiat quod creatus eſt; & homo, qui de paradiſo
fuerat ejectus, ad culturam iterum paradiſi reſtituatur. unde & τὸ נפל, ἐμπίπτειν, red-
dunt Helleniſtæ. Ut נפילים, οἱ ἐμπεσόντες vel ἐμπίπτοντες, dicantur; neq; ſine cau-
ſa notent veteres, τοὺς ὑπερβάντας τῇ κακίᾳ, hoc eſt, *qui robuſtiſſimæ improbi-*
tatis ſunt, *Gigantes* à Scriptura dici. Quos coævos habuit Noachus, & de qui-
bus meritò hic agi poſtea probabimus. Iidem qui quòd juſtiſſimo judicio ad car-
ceres, in quibus ſervantur, à Deo optimo ac maximo detruſi ſunt, רפאים à veteribus

Hebræis dicuntur: quâ voce in univerſum omnes quoque mortui, & qui ſub terra ſunt, dicuntur. Iidem quos & Symmachus in Sacris θεομάχους vocat, quo nomine à poetis Gigantes ſeu Titanes dicuntur; quos eo tempore præ cæteris robuſtè impios fuiſſe conſtat: ut hòc magis admiranda ſit μακροθυμία Domini, qui tanto tempore hos pertulerit. Neque mirum ſanè, ad hos potiſſimùm nunc reſpexiſſe Apoſtolum. *Gigantes erant in terra in diebus illis*, dicitur Geneſ. 6. 4. Statim autem additur, *Viditque Jehova quòd multa eſſet malitia hominum, quódque omnis imaginatio cogitationis cordis eorum tantummodo eſſet malum omni die. Et pœnituit Jehovam quòd feciſſet homines in terra, & doluit in corde ſuo.* Ex quo patet, majorem nunquam quàm hoc tempore fuiſſe improbitatem: Ut non fruſtrà in Divinæ patientiæ exemplum hoc tempus ſibi delegerit Apoſtolus, quo & filii Dei fœdâ inquinatione ac copulâ (quam imprimis ſemper deteſtatus eſt Deus) cum filiabus Caini & ſceleſto ſemine ſe turpiter polluerant; quo & Apoſtatæ exſtabant, qui in viribus ac manu omne jus habebant. Quos *Gigantes* Scriptura dicit; id enim Helleniſtis placuit. Sed & rectè χειροδίκας cum Heſiodo quis dicat. Quorum crimen חמס Rabbinis dicitur; qui, ob illud & diluvium invectum terris, volunt: cùm quo mirificè hic locus facit. Eo enim tempore exempla illa ſcelerum ac monſtra extiterunt) de quibus & Apoſtolus Juda, ex Enochi, ut videtur, Apocryphis, diſſeruit, cùm de illis plurima in illo libro traderentur: primò, quomodo geniti eſſent; tum, quomodo & quando ad ſummam illam perveniſſent impietatem; poſtremò, quomodo εἰς φυλακὴν ſeu *carcerem*, de quo hic agitur, conjecti eſſent. Quod planiſſimum è fragmentis illis quæ ex primo Enochi libro incomparabilis Scaliger adduxit: è quibus Nephilim, ut ex his Gigantes genitos, inter cætera & ibi legitur. Ubi & de eorum carcere, ut alia omittam, diſertè, Δῆσον αὐτοὺς ἐπὶ ὁ γενεὰς, εἰς τὰς νάπας τῆς γῆς, μέχρι ἡμέρας τῆς κρίσεως αὐτῶν, μέχρι ἡμέρας τελειώσεως τελεσμοῦ, ἕως συντελεσθῇ κρίμα τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. qui & in eodem libro πνεύματα, & πνεύματα ἀφανίζοντα, quòd nuſquam comparerent, dicuntur. Hi ſunt denique, ut videtur, illi qui σκότους δέσμιοι, *vincti tenebrarum*, qui πεδῆται νυκτὸς, *captivi noctis*, in Salomonis Sapientia dicuntur; Ὑπειληφότες γὰρ καταδυναστεύειν ἔθνος ἅγιον ἄνομοι, δέσμιοι σκότους, καὶ μακρᾶς πεδῆται νυκτὸς κατακλεισθέντες ὀρόφοις, φυγάδες τῆς αἰωνίου προνοίας ἔκειντο, cap. 17. v. 2. ut mirum non ſit, ità hìc Apoſtolum loqui. Porrò, ut dubitandum non eſt, vel ex Apoſtolo Juda & hoc Petri loco, quin eum librum, quem tanti fecerunt ut (quemadmodum & alios Apocryphos) citarent, Apoſtoli puriorem habuerint quàm poſtea fuit, cùm tot Judæorum aut aliorum in eum confluxerunt fabulæ, ità nihil vetat quò minùs ad ea quæ ibi tam multis περὶ πνευμάτων φυλακῆς dicuntur Petrus reſpexerit. Πνεύματα vocat Apoſtolus: πνεύματα ibi dicuntur; Πνεύματα πονηρὰ ἐπὶ τῆς γῆς καλέσουσιν αὐτοὺς, inquit ille. In φυλακὴν conjectos, ait Petrus: idem planè in libro Enochi, ut jam oſtendimus, dicebatur; qui & ἀφανισμὸν hanc φυλακὴν vocavit: Verba ejus ſunt, οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, οἱ μεγάλοι, ὀνομαστοὶ, τὰ πνεύματα τὰ ἐκπεπορευμένα ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν, ὡς ἐκ τῆς σαρκὸς ἔσονται ἀφανίζοντα χωρὶς κρίσεως, οὕτως ἀφανίσουσι μέχρις ἡμέρας τῆς ἀφανίσεως, ἕως τῆς κρίσεως τῆς μεγάλης. Vides eadem quæ hìc Apoſtolus: qui, ut dixi, & puriore eo libro uſus eſt & minùs fabulis contaminato. Ut non ſine cauſa antiquus autor, citante magno Scaligero, cui & fragmentum libri Enochi debemus, librum illum νενοθεῦσθαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ αἱρετικῶν, *à Judæis & hæreticis corruptum*, notet. Apocryphis uſum, & ad ea reſpexiſſe qui miratur, miretur Judam, quem eodem libro, aut ejuſdem argumenti, ut jam dixi, uſum conſtat: Miretur eundem, qui פטירת משה, librum De dimiſſione Moſis ſeu morte, adduxit. Miretur Paulum, quem non ſemel B. Hieronymus, & inter locos cæteros ad Epheſ. 5. 14. Apocryphis uſum, & ex iis excerpſiſſe quædam notat; *Sicut in aliis*, inquit, *locis illum feciſſe manifeſtum eſt: non quòd Apocrypha comprobaret, ſed quòd & Arati & Menandri & Epimenidis verſibus ſit abuſus, quia eos verè aliquid dixiſſe teſtatus eſt.* quanquam de eo ad Epheſios loco quid judicandum ſit, à nobis dictum. Miretur Chryſoſtomum, qui ad caput Matthæi 15. Sirachidæ librum γραφῆς nomine inſignit; qui, Ἄκουσον τῆς

γραφῆς

γραφῆς λεγούσης, ac deinde autoris ejus verba apponit: Quemadmodum hic verba propè ipſa excerpſiſſe Petrum, è fragmentis patet. Ut omittam, è tribus Apocryphis, tribus in locis Paulum quædam excerpſiſſe, à veteribus notari Græcis: ex Eliæ, in Epiſtola priore ad Corinthios; ex Moſis, in Epiſtola ad Galatas; ex Jeremiæ Apocryphis, in Epiſtola ad Epheſios. E quo non omnia quæ illis continentur libris approbaſſe ſequitur Apoſtolum; non magis ſanè quàm amatorias Menandri ſententias, aut nugas Epimenidis, è quibus quædam adduxit. Neque magis mirum (in quo & nonnihil hærent eruditi) quòd *Spiritibus iſtis Chriſti prædicaſſe Spiritus* dicatur: cùm nè dubitandum quidem ſit quin per Enochum alióſque viros Sanctos, qui Dei tum judicium ac imminentem denunciabant pœnam, ſæpe hos monuerit: Quod quidem ἔγγραφον nec jam παραπεμπτέον à nobis dici poteſt; diſertè enim Juda, v. 14, 15. Προεφήτευσε δὲ καὶ τούτοις ἕβδομος ἀπὸ Ἀδὰμ Ἐνὼχ, λέγων, Ἰδοὺ, ἦλθε Κύριος ἐν μυριάσιν ἁγίαις αὐτοῦ, ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων, καὶ ἐξελέγξαι πάντας τοὺς ἀσεβεῖς αὐτῶν περὶ πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν ὧν ἠσέβησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν ὧν ἐλάλησαν κατ᾽ αὐτοῦ ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς. ubi ἦλθε pro ἐλεύσεται, quod uſitatum etiam prophetis, dixit. Neque dubium, quin ſceleſtis illis ſui temporis, quales Nephilim fuere ac ſimiles de quibus agit Petrus, Enoch prædicarit, atque hoc voluiſſe Judam. Eo autem quem jam dixi loco, Geneſeos nimirum 6. v. 3. diſertè dicitur, *Non ampliùs cum homine Spiritus diſceptabit meus:* ubi דון in Hebræo, quod eſt *judicare*, exſtat. Judicare autem eos dicitur, non modò quos aut damnat aut caſtigat, ſed & eos quos reprehendit Dominus. Neque cauſæ quicquam eſt cur minùs per Enochum quàm Noachum, quem 2. Epiſtolâ cap. 2. v. 5. κήρυκα δικαιοσύνης autor noſter dixit, unum egerit idémque Dei Spiritus. De Noacho autem ex antiquiorum ſcriptis & Joſephus: Qui cùm de ſceleſtis agit Angelis, qui cum fœminis conſueſcerent, quos Gigantibus Græcorum ſimiles fuiſſe ait, Ὁ Νῶχος δὲ τοῖς ὑπ᾽ αὐτῶν πραττομένοις δυσχεραίνων καὶ ἀηδῶς ἔχων, ἔπειθεν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν διάνοιαν καὶ τὰς πράξεις μεταφέρειν, *Noachus quæ ab iis fierent cùm ægrè ac moleſtè ferret, in melius mentem actionéſque eorum flectere conatus eſt.* Chriſti igitur Spiritui id tribuit Apoſtolus: vel quia ſic libenter loquitur Scriptura, quæ non ſemel S. Spiritum *Filii Dei* vocat *Spiritum*; vel quòd, ut aliquoties jam dixi, in Metaphraſi Chaldæa (quâ & Aſiana, ad quam ſcribit hic Apoſtolus διασπορὰ tum utebatur) quæ Deo tribuuntur, Sermoni quoq; ejus tribuuntur: quod non fine ſingulari, quæ Apoſtolorum prædicationi viam ſtravit, œconomiâ factum judicamus: Quemadmodum etiam cùm aliqua de re Deus monet hominem, quod in Hebræo ſimpliciter, *Et dixit Jehova*, Chaldæa quâ nunc utimur, *Et dixit in Sermone ſuo Jehova*, Hieroſolymitana, *Et dixit Sermo Jehovæ*: Ut nè dubitandum quidem ſit cur Chriſti id Spiritui tribuerit Apoſtolus. Apparet igitur quare Sanctiſſimus Apoſtolus ad probandam Dei patientiam ἡμέρας Νῶε elegerit: quod ſeculum דור המבול, ſive *ſeculum diluvii*, Magiſtris dicitur; ità ſceleratum, ut impietatis veræ exemplum dici poſſit: Unde & cùm ſceleratum notant ævum, ſceleratius eo ſeculo hyperbolicè dicunt: quemadmodum Japheth, teſte Aben-Ezra, eos homines in quos propheta Hoſea cap. 4. v. 3. invehitur, *ſceleratiores tempore diluvii* fuiſſe dixit; ſiquidem eo piſces maris mortuos propheta notat, quod ætate Noachi eveniſſe negant. Græci, γενεὰν Γιγάντων, aut Γιγαντίαν, dixiſſe videntur: Unde erudita Heſychii gloſſa, Γιγαντία, ἡλικίας τὸ πρότερον, καὶ οἱ κατοικοῦντες Γίγαντες. Scribe, Γιγαντία, ἡλικία τὸ πρότερον, καὶ οἱ κατοικοῦντες γῆν Γίγαντες. Apparet, quare πνεύματα dixerit: Apparet, quare τὰ ἐν φυλακῇ dixerit; quòd cùm ætate Noachi ſcelerate vixiſſent, & in ſupremi tempus judicii, poſt obitum, ἐν φυλακῇ detineri dicerentur. Apparet, quare iis prædicaſſe Chriſti Spiritus dicatur. Apparet, quare ex omnibus peccatoribus hos potiſſimùm elegerit. Autor hiſtoriæ Machabæorum; Σὺ γὰρ ὁ κτίσας τὰ πάντα, καὶ τῶν ὅλων ἐπικρατῶν, δυνάστης δίκαιος εἶ· καὶ τοὺς ὕβρει καὶ ἀγερωχίᾳ τι πράσσοντας κρίνεις. Σὺ τοὺς ἔμπροσθεν ἀδικίαν ποιήσαντας, ἐν οἷς Γίγαντες ἦσαν ῥώμῃ καὶ θράσει πεποιθότες, διέφθειρας, ἐπαγαγὼν ἀμέτρητον ὕδωρ, 1. Machab. cap. 2. v. 3, 4 *Tu eos qui injuſtè*, inquit inter cætera, *olim egerunt, inter quos Gigantes vi atque audaciâ freti fuerunt*,

runt,

runt, invectâ ingenti aquâ, ſuſtuliſti. Quibus Gomorrhæos ſubjungit: ut alteros aquâ alteros igne ob flagitia exſtinctos dicat. Adeò ut ſceleſtiſſimo ævo hi vixerint maximè ſceleſti. Ævi autem ejus homines tales fuiſſe prædicant Magiſtri ut in judicio comparituros negent. Quò & reſpexiſſe Sirachides videtur, cùm implacabilem Deum Gigantibus fuiſſe ait: qui cap. 16. v. 8. Οὐχ ἐξιλάσατο περὶ τῶν ἀρχαίων πάντων γιγάντων, οἱ ἀπέστησαν ἐν τῇ ἰσχύϊ τῆς ἀφροσύνης αὐτῶν, *Implacabilis adverſùs omnes priſcos Gigantes fuit, qui inſano freti robore ab eo defecerunt.* Ubi οἱ ἀπέστησαν, manifeſtè נפילים, *Apoſtatæ*, de quibus antè diximus. Jam quod addit, ὅτε ἅπαξ ἐξεδέχετο ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία, planè eſt quod in Capitulis Patrum dicitur; Uſque ad ætatem Noe maximè Divinam eminuiſſe patientiam, quam decem totæ ab Adamo uſque ad eum patriarcham generationes ad iram provocarant, donec hæc diluvium in caput proprium invexit. Hoc ergò fuit tempus quaſi proprium ac deſtinatum להוריע כמה ארך אפים לפניו, εἰς τὸ ἐπιδεικνύειν τὴν μακροθυμίαν αὐτοῦ. Jam quod dixit πορευθεὶς ἐκήρυξεν, ex Helleniſtarum idiotiſmo eſt, qui paſſim ſic loquuntur; idem nempe quod ſimpliciter ἐκήρυξεν. ut mirum ſit, hoc quoque in errorem quoſdam pertraxiſſe. Eodem
v. 21. capite & illud legitur, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν, qui & ipſe locus non minus moleſtiæ exhibuiſſe eruditis videtur. Nam ut Græci fortaſſe non malè συνείδησιν ἀγαθὴν εἰς Θεὸν, κατὰ Θεὸν, ſive *ſecundùm Deum*, interpretati ſunt; ità, quare ἐπερώτημα dicatur baptiſmus, quot homines tot ſententiæ. Nec ſatisfacit Tertullianus, qui *reſponſionem* reddidit: Quaſi hìc *interrogatio* ſit χρητικὸν, & ad reſponſionem catechumenorum id ſit referendum: ad quam reſpici cùm vellet, non *interrogationem* (quod invenit) ſed *reſponſionem* dixit. Quo molimine non erat opus: Ut nec iis quæ de *arrhabone* Græci, de *ſtipulatione* noſtri. Quemadmodum nec Syrus ſatisfecit, cùm *confeſſionem* interpretatus eſt: Quem de Syriaſmo ſatìs uſitato, & quo ipſe utitur nonnunquam, cogitaſſe oportuit. Ἀνακρίνειν eſſe vocem in judiciis uſitatam, nemo neſcit: ut Actor. 25. 26. ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης σχῶ τι γράψαι. & 28. 18. Οἵτινες ἀνακρίναντές με, ἐβούλοντο ἀπολῦσαι. ubi Syrus voce שאל, hoc eſt, *interrogandi*, utitur. Nam שאלא, *interrogatio*; ἐρώτημα nempe aut ἐπερώτημα, hoc eſt, ἀνάκρισις, δοκιμασία. Quid autem *interrogare* & *interrogatio*, *interrogare* item *legibus*, Juriſconſultis ſit, nemo vel mediocriter Legum peritus neſcire poteſt. Ità, Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν, αὕτη ἐστί, 1. Cor. 9. 3. ubi vetus interpres, *apud eos qui me interrogant*: quemadmodum in Antiquo quoque Fœdere aliquoties interpretes antiqui pro *examinare* ac *probare* voce *interrogandi* utuntur. Jam verò ad baptiſmum, conſcientiæ examen ac probationem, in adultis præſertim, requiri à veteribus, non minùs quàm in Sacramento altero, de quo Apoſtolus 1. Cor. 11. 28. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, (hoc eſt, δοκιμαζέτω τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν) notum eſt. Nam συνειδήσεως vocem, quæ illi reſpondeat Hebræi ac Syri aut aliter efferunt aut longè petunt. Quid ergò voluit hoc loco qui non paucis negotium exhibuit Apoſtolus? Baptiſmum, nempe, ἑαυτοῦ δοκιμασίαν, hoc eſt, *ſui, ſive bonæ ſecundùm Deum conſcientiæ, probationem* ac *examen* eſſe. Non in externarum ergò, inquit, ſordium ablutione, ſed in probatione ſui veràque in Deum fide baptiſmus conſiſtit. Ut ſic ἀγαθὴ εἰς Θεὸν συνείδησις, circumſcriptio τῆς πληροφορίας ſit, quam ipsâ voce interrogati teſtabantur. Quare nec nobis placet quæ hìc eruditis placet *ſtipulatio*; qui hanc veram loci hujus mentem atque interpretationem arbitramur. Quâ occaſione forſan ſuum in baptiſmum ſive examen ſive ἐρώτησιν jam olim invexerunt veteres: cujus compendium erat, Πιστεύεις εἰς αἰώνιον ζωὴν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν; *Vitamne æternam & remiſſionem peccatorum credis?* Cyprianus Epiſtolâ ad Jovianum ejúſque coepiſcopos, quæ Carthaginenſi præmittitur Concilio; Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐρώτησις ἡ ἐν τῷ βαπτίσματι γινομένη, μάρτυς ἐστὶ τῆς ἀληθείας. λέγοντες γὰρ τῷ ἐξεταζομένῳ, Πιστεύεις αἰώνιον ζωὴν, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαμβάνειν; οὐκ ἄλλο τι λέγομεν, εἰ μὴ ὅτι ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ δοθῆναι δύναται· παρὰ δὲ τοῖς αἱρετικοῖς, ὅπου ἐκκλησία οὐκ ἔστιν, ἀδύνατον ἁμαρτημάτων ἄφεσιν λαβεῖν. καὶ διὰ τοῦτο οἱ τῶν αἱρετικῶν συνήγοροι ἢ τὴν ἐπερώτησιν ἀλλάξαι ὀφείλουσιν ἢ ἀλήθειαν ἐκζητῆσαι ἐκδικῆσαι, *Sed & ipſa quæ ſit*

in baptiſmo, teſtis veritatis eſt interrogatio. Eum enim qui examinatur cùm interrogamus, Vitámne æternam peccatorúmque remiſſionem accepturum te credis? nihil aliud niſi in catholica Eccleſia dari hanc poſſe teſtamur: cùm apud hæreticos, ubi Eccleſia non eſt, haberi peccatorum remiſſio non poſſit. Ideóque & hæreticorum patroni aut mutare interrogationem aut tueri veritatem debent. Idem ergò ἐπερώτημα quod ἐπερώτησις: Quæ ut ab alio inſtitui, ità & ab adultis qui baptizantur & poteſt & debet: ἐπερωτᾷ enim qui ipſe ſe examinat: quæ *δοκιμασία*, quod examen ſui, ubi diximus requiritur.

Cap. III.

Locus, Ἐν ᾧ ξενίζονται, μὴ συντρεχόντων ὑμῶν *&c.* Ξενίζεσθαι *quid.* Ἀνάχυσις. *Locus,* Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη. Νεκροὶ *eo loco qui.* Ξενίζεσθαι *iterum uſurpatum: Idem nonnunquam quod* ξενοπαθεῖν. Πύρωσις, δοκιμασία. Πυροῦν, πειράζειν. Ξενισμός. Ξενοφωνεῖσθαι. *Locus,* ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ᾽ ὑμᾶς ἀναπαύεται· κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται. Ἀσύνδετον ἀπόλυτον. *Locus,* Μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεύς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιός, ἢ ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος. Ἐπίσκοπος *olim qui poſtea* κατάσκοπος· Ἀλλοβιοεπίσκοπος, ἀλλοβιοκατάσκοπος. Ἀλλοτρεία. *Alienis inſidiari. Alieni inſidiator, Tertulliano. Alienarum rerum inſpectores.*

CApite quarto non admodum ab initio procul locus ille occurrit, Ἐν ᾧ ξενίζονται, Cap. 4.
μὴ συντρεχόντων ὑμῶν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς ἀσωτίας ἀνάχυσιν, βλασφημοῦντες. Ubi v. 4.
illud, ἐν ᾧ ξενίζονται, ſcrupulum, haud aliter quàm viatoribus, in itinere hoc, interpretibus
objecit. Vetus, *In quo peregrinantur, non convenientibus vobis in eandem luxuriæ*
confuſionem, blaſphemantes. Eraſmus, *Atque id abſurdum illis videtur, quòd non accurratis*
unà cum ipſis in eandem luxûs refuſionem, qui de vobis malè loquuntur. Recentior,
Quamobrem illi, non concurrentibus vobis ad eandem luxûs profuſionem, peregrinari ſibi
videntur, blaſphemantes. Quid voluerit Apoſtolus, quid dicat, nunc videamus. *Olim,* in-
quit, *unà cum gentibus, omni laſciviarum, cupiditatum, aliarúmque voluptatum generi nos*
dedimus. quæ feciſſe ſatìs ſit. Nunc divortium ab illis feciſtis: Id mirantur illi; quòd non
ampliùs videlicet in eandem luxûs confuſionem vos dedatis, ac ſecum verſemini: unde &
maledicunt vobis. Ad verbum, *Quod mirantur, & quia non pariter cum ipſis in eandem*
luxûs confuſionem concurritis, blaſphemant. Scholiaſtæ Græci, Τὸ, ξενίζονται, ἀντὶ τοῦ,
θαυμάζουσι, κεῖται: qui τὸ, ξενίζεσθαι, ſic *admirationem* denotare volunt. Nec malè in-
terpres vetus, qui ἀνάχυσιν, *confuſionem*, reddidit. Heſychius, φυρμὸν, & βλακείαν, inter-
pretatur: σύγχυσιν, alii: Iidem Scholiaſtæ, εἰς τὴν ὁμοίαν αὐτοῖς τῆς ἀσεβείας ἀνάχυσιν,
ἤτοι σύγχυσιν. Quæ plana ſunt. Quod ad prius, Polybius, ξενίζεσθαι καὶ διαπορεῖν διὰ τὸ
παράδοξον, *mirari aliquid & quaſi in re non ſolita dubitare,* dixit. De quo mox plura: ite-
rum enim paulò pòſt occurrit. Sequitur, Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη. Ubi mirum v. 6.
ſanè quid nonnullos moverit ut in manifeſta luce cæcutire vellent: de quibus hic inter-
pres noſter. Quaſi aliud ſint νεκροὶ quam οἱ τεθνηκότες, qui, cùm vixiſſent antè, tum ex-
ſtincti erant: quales ſunt quos *μακαρίτας* vulgò dicimus. Quid igitur Scholaſticis per-
ſuaſit ut ad ſpiritualem id referrent mortem? Eodem capite cùm Sanctus Apoſtolus,
Ἀγαπητοὶ, μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένῃ, dixit, mi- v. 12.
rum quot modis locum illum veteres ac noſtri, & nonnulli quidem, ut qui oberrant in
tenebris, interpretati ſint; dum alii verba plurima conquirunt, alii de mente ſecuri ſunt.
Interpres vetus, *Nolite peregrinari in fervore qui ad tentationem vobis fit:* quaſi *in fervore*
peregrinari id ſit quod voluit Apoſtolus. Apud Fulgentium 3. ad Traſimundum, *Nolite*
expaveſcere in fervorem. utrumque, niſi fallor, aliené. Tertullianus, *Nè expaveſcite*
uſtionem quæ agitur in vobis. Cyprianus, *Nolite mirari ardorem accidentem vobis, qui ad*
tentationem veſtram fit. Scholaſtici inter cætera, *Nolite peregrinari, id eſt, à ſtatu fidei ac*
ab amore Dei alienari. Qui enim peregrinatur, locum ſuum dimittit: Locus autem ani-
mæ Deus eſt, à quo non debemus peregrinari. Nos ergò modum ſtudiis ac factioni-
bus his imponamus, qui ſimplicitatem veneramur ac ubique ſequimur. Ξενίζεσθαι

quid

quid ſit jam antè diximus: quod efficaciter nonnunquam idem quod ξενοπαθεῖν Græcis
dicitur notare ſolet. Ξενοπαθεῖ, qui re aliquâ ut novâ percellitur. Πύρωσις, *δοκιμασία*, *ſeu*
probatio, *ſeu exploratio*, eſt. Heſychius, Πύρωσις, δοκιμασία. Unde πυροῦν Helleniſtis: quod
πειράζειν, *explorare*, aut *tentare*, vulgò ſcilicet; ut in illo, ὅτι οὐ καθὼς ἐκείνους ἐπύρωσεν
εἰς ἐτασμὸν καρδίας αὐτῶν, Judithæ 8. 23. Et notum illud, δοκίμιον ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ
πύρωσις: igne enim metalla explorantur. unde paſſim πύρωσις, ipſa δοκιμασία ſeu *proba-*
tio. Expediet difficultatem qui ſimpliciter reddiderit, *Ne*, *ut re novâ*, *exploratione veſtri*,
quæ fit ad tentationem vobis, *perturbemini*. Nihil aliud Apoſtolus voluit, nihil aliud
dixit. Quid autem magis obvium quàm τὸ, ξενίζεσθαι, hoc ſenſu apud Patres? Baſilius
poſtremo Hexaemeri capite, μὴ ξενίσῃ σε ἡ φαντασία, dixit: qui, Ὅταν ἴδῃς τοὺς ἄρ-
χοντας τούτους, τοὺς κήρυκι ὑψηλῇ τῇ φωνῇ προσαγορευομένους, ὅταν ἴδῃς αὐτοὺς φοβοῦντας
τὸν δεῖνα, καὶ τὸν δεῖνα ξέοντας, ἄλλον δημεύοντας, κἀκεῖνον θανάτῳ παραδιδόντας, μὴ
φοβηθῇς τὰ ὁρώμενα, μὴ πλανηθῇς ἐπὶ τοῖς γινομένοις, &c. ubi, μὴ ξενίσῃ σε ἡ φαντασία
σου, *nè in admirationem*, *ut inſolitæ rei*, *phantaſia tua te abducat*. Contra Eunomium
lib. 5. Μὴ οὖν σε ξενίσῃ γαστὴρ ἐπὶ Θεοῦ, ἐπεὶ μηδὲ χεὶρ, ἢ τὰ ἄλλα τὰ προειρημένα.
οὐκοῦν οὐδὲ γέννησις ἐπὶ Θεοῦ ξενιζέτω σε ἤ τινα τῶν ἀκουόντων, *Nè mirare*, *ut rem novam*,
ventrem, *aut manum*, *aut ſimilia*, *de quibus dictum*, *de Deo uſurpari*: *quemadmodum nec*
generationem Deo tribui, *vel te vel alium quibus hæc occurrunt in admirationem trahant*.
Igitur ξενίζεται ſeu ξενοπαθεῖ, qui aliquid ut novum miratur: nam ξενίζειν τινὰ quid
ſit, quivis ſcire poteſt: Quod & mirum ſanè, Titi Boſtrorum Epiſcopi, ſeu quicunque
autor brevis in S. Lucam Commentarii eſt, non vidiſſe interpretem; qui ad illum lo-
cum cap. 7. Λέγω σοι, ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί, Ἔδειξεν ὁ εὐαγγελιστὴς, in-
quit, ὅτι καὶ ἕτεροι ἦσαν συνανακείμενοι, οὓς ἐξένισεν ὁ λόγος, ὅτι οὐχ ὡς προφήτου, ἀλλ'
ὡς δεσπότου τὸ δίκαιον ἀπονέμοντος, interpres, *Per hæc Evangeliſta oſtendit*, *alios quoque*
accubuiſſe, *ad quos Chriſti verbum ſpectabat*. cùm vellet, *mirum* (ſive, *novum*) *iis viſum*
qui unà accumbebant quod à Domino dicebatur. Itaque ξενοπαθῆσαι, hoc eſt, *perculſos* eos
vult *fuiſſe*: quomodo eleganter Græci loquuntur. Unde ξενισμὸς Nyſſeno; qui, Καὶ
ἐκπλήττειν, inquit, ποιεῖ τῷ ξενισμῷ τὸν ἀκούοντα, *peregrinæ rei novitate* (aut, *admiratione*)
horrorem incutit, Adversùs Eunomium. Quemadmodum eidem, qui inuſitatâ voce aut
oratione percelluntur, ξενοφωνεῖσθαι dicuntur, libro De fato, Ἐμοῦ δὲ καὶ πρὸς τοῖς ξε-
νοφωνουμένοις λόγοις, καὶ τὸν σαφέστερον ἀξιοῦντος μαθεῖν. Recentior interpres, *Chariſſimi*,
nè, *tanquam hoſpites*, *exploratione illâ per ignem quæ fit in vobis ad veſtri experimentum*
percellimini, *ut ſi peregrinum aliquid vobis accideret*. quam paraphraſin, & quidem lon-
gam ſatis, ut inſtitueret, mihi quidem opus fuiſſe non videtur. Eodem capite cùm lo-
v. 14. gitur, Εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι· ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦ-
μα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται· κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται, nullâ
opus inſertâ erat ut poſtrema cohærerent, quæ interpres vetus prætermiſit; cùm ἀσύνδε-
τον ἀπόλυτον ſit, quo nonnunquam Helleniſtæ utuntur. Græci hoc aut ſimili modo
dicerent, κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημούμενον, καθ' ὑμᾶς δοξάζεται. Neque difficultas ma-
v. 15. net ſi quis dicat, ὃ ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται. Elegantiſſimus locus eſt qui ſequitur, Μὴ
γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιὸς, ἢ ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος. Por-
rò, eum qui κατάσκοπος nunc dicitur, ἐπίσκοπον antiquis dictum, notant veteres: Euſta-
thius ad κ' Iliados, Ὅτι καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς δὲ, ἐπίσκοπον λέγει, τὸν στελλόμε-
νον εἰς πολεμίους κατάσκοπον. φησὶ γὰρ, Τρώεσσιν ἐπίσκοπον, καὶ, νήεσσιν ἐπίσκοπον· ὅνπερ
ὕστερον παιδεία ἐκάλεσαν, ἐξ Ὁμήρου λαβόντες τὴν ἀφορμήν. Et Heſychio, Ἐπίσκοπος,
inter alia, κατάσκοπος. Ergò ἀλλοτριοεπίσκοπος, ἀλλοτριοκατάσκοπος, *qui alienis*, aut
aliis, *inſidiatur* nempe. Ἀλλότρια autem, non tam πράγματα quàm κτήματα καὶ χρή-
ματα, *poſſeſſiones ac pecuniæ*: vel, quæ ſunt alterius ſimpliciter; ac ſic περὶ κακοποιούντων
καὶ πασχόντων, ut verbis ejus utar, hoc eſt, in quos leges advertunt, loquatur. Ἀλλοτριοε-
πίσκοπον in ſuo Marrucino Aſinio eleganter deſcripſit Catullus, qui inſidiari negligen-
tibus ſolitus lintea ac mappas tollebat. Quare nec rejiciendus temerè antiquus inter-
pres, qui, *alienorum appetitor*, reddidit: quanquam fortè meliùs hoc ſenſu, *eum qui alienis*
inſidiatur,

inſidiatur, dicas. quod ad thorum quoque alienum referri poteſt. Tantum abeſt ut *curioſos* intelligamus, aut huc illud Comici referendum arbitremur,

Tantúmne eſt abs re tua otii tibi,
Aliena ut cures, eáque nihil quæ ad te attinent ?

Vox præclara, quæ præcepta aliquot, ut ſeptimum, octavum & decimum, tangit. Semper autem omnium malorum radix eſt quam tangit. Tertullianus ἀλλοτριοεπίσκοπον, *alieni inſidiatorem* dixit. Qui *alienarum rerum inſpectores* dicunt, minus dicunt.

Cap. IV.

Locus, τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε. Ἐγκόμβωμα quid. Ἐπωμίδες. κεκόμβωται καλῶς. Loci interpretatione quomodo defuncti qui Latinè eum reddiderunt. Locus, Ὁ δὲ Θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ὑμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, &c.

Capite quinto elegantiſſimus ille legitur locus, τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε. Cap. 5.
ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Quo nihil dici potuit v. 5.
venuſtius. Ἐγκόμβωμα, veſtis humilis & ſervorum erat: Qui cùm breves tunicas, quas ἐπωμίδας vocant, geſtarent, ſuper has ἐγκόμβωμα induere ſolebant; palliolum viliſſimum, ſed candidum: Quod & ἐπίβλημα, ut obſervant antiqui, dicebant. Apollodorus, teſte Suidâ, poſtquam dixit Καρυστίοις ἐπολιτεύσατο, Τὴν ἐπωμίδα πτύξασα δηλαδή, addit, ἄνωθεν ἐκομβωσάμην. Fortè, Ἄνωθεν αὐτὴν αὖθις ἐγκομβώσομαι. Epicharmus, κεκόμβωται καλῶς, ibidem. Quia ergò dixerat, πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι, quod ſervorum eſt, τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε, eleganter addit. Neque hìc, *eſtote intus ornati*, placet, quo Recentior utitur. Et mirificè Eraſmus, *humilitatem animi vobis infixam habete*: cùm exterior veſtis ſit ἐγκόμβωμα. Neque rectiùs Antiquus, *omnes autem invicem humilitatem inſinuate:* Qui meliùs *humilitatem* tamen quàm *modeſtiam* dixit: cùm modeſtia Regum quoque virtus ſit; ſubjectorum autem, de quibus agit, humilitas. *Humilitatem*, inquit, *induite*, ut ἐγκόμβωμα, nimirum, ſervi, cùm veſtem illam, illud palliolum, viles humiléſque ſervi, ut humilitatis indicium, geſtarent. Eodem capite illud legitur, Ὁ δὲ Θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ὑμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὀλίγον παθόντας, αὐτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, στηρίξαι, σθενώσαι, θεμελιώσαι. Ubi verba illa, ὀλίγον παθόντας, ad hoc quod præceſſit, ὁ καλέσας ὑμᾶς, vulgò referri videntur: ut mens ſit, ὁ καλέσας ὑμᾶς ὀλίγον παθόντας: quaſi τὸ παθεῖν vocationem præcedat, cùm præteritæ ſignificationis ſit. Quod (an rectè, eruditi cogitent) confirmant loco illo 2. Corinth. 4.17. Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ὑμῶν, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν. Quid ſi igitur uſitatam in his libris tranſpoſitionem eſſe dicamus? ac ſi dixiſſet, αὐτὸς ὀλίγον παθόντας ὑμᾶς καταρτίσαι: Deus, nempe; qui ὀλίγον παθόντας, *pauca*, ſummi illius præmii reſpectu, *paſſos*, immenſâ illâ gloriâ quæ in futurum parata eſt confirmat ac fulcit.

v. 10.

Capita II. Epiſtolæ Petri.

α'. Περὶ κλήσεως τῆς ἐν πίστει ἔργοις βεβαιουμένης τοῖς τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐλπίδι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν.

β'. Παραγγελία εἰς ὑπόμνησιν τῆς διδασκαλίας μετὰ τὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ· καὶ ὅπως ἐν ὄρει Θαβὼρ τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ υἱοῦ ἐπήκουσε φωνῆς.

γ'. Πρόῤῥησις ἀπατηλῆς ἐπαναστάσεως αἱρετικῶν, ἀσεβείας τε αὐτῶν, καὶ μελλούσης κολάσεως.

δ'. Ἐπανάληψις περὶ κακίας ἀνθρώπων αἱρετικῶν. ἐν ᾧ, ὅτι αἰφνιδίως ἥξει ὁ Χριστὸς ἐπὶ συντελείᾳ τῇδε τοῦ αἰῶνος· ὥστε δεῖν εὐτρεπίζεσθαι πάσῃ ἀρετῇ.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN II. EPISTOLAM PETRI;
Sive
Liber decimus nonus.

Caput Singulare.

Locus, Ὀυ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία. *Locus,* ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς, ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται, *& an non* ἐπηλεύσεως *præferendum: ut ſic Inſtinctus denotetur, útque* ἐκ τῆς ἐπηλεύσεως ἰδίας *dicatur. Locus,* καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι, ἐπάγοντες ἑαυτοῖς *&c.* Ἐπακτικὸς *SS. Patribus quæ. Locus,* ἀλλ᾽ ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε. Ὄγδοος *quomodo dicatur Noe; & an* ὄγδοος *ſervatus. Illuſtris Lamechi parentis Noachi prophesia de filio. Locus,* κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας. Ἡ ἀσεβῶν πολιτεία. Κόσμος, πολιτεία. μεταστῆσαι τὸν κόσμον, *Thucydidi. Locus,* Βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος, ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, *&c. de diſtinctione loci ac mente: Quid ſecuti ſint interpretes. Locus,* Ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι, *&c.* τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας. *Diverſa lectio;* τοὺς ὀλίγον, *&* τοὺς ὀλίγως, *&* ὀλίγω, ἀποφυγόντας. *De loci mente & lectione.* Δελεαζόμενοι *nonnunquam* οἱ παγιδευόμενοι *dicti. Locus,* ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς, τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος. *de cujus diſtinctione agitur. Locus,* Καὶ λέγοντες, Ποῦ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ; *&c.* Πρεσφορεὺς *quid; ac ſtolidi illius autores. Locus celeberrimus multúmque agitatus,* Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, ὅτι *&c. de quo fuſe agitur.* רקיע, Στερέωμα, *Firmamentum, Expanſio; & aquam illi tribui à Moſe. Quod de aqua dicitur, quò referendum.* Ἦσαν ἔκπαλαι. Ἔκπαλαι *quid; &* ἦσαν. *Locus,* Οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ. Κόσμος, *& quomodo nonnunquam, in Sacris præſertim, uſurpetur.* Ὅτι τὰ ζῶα τὸν κόσμον οἱονεὶ οἰκοποιεῖ. *De ſtatu terræ in diluvio, & poſt illud: etiam poetæ quid ſenſerint. De loco diſputatum ampliús: Interpretatio ejus.* Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας. Θέλειν *Græcis ac Latinis quid nonnunquam. Loci interpretatio, & quidem ſimplex,* Ὀυρανοὶ καινοί. Κτίσις. Κατακλυσμὸς, ἀνακαινισμὸς, *quæ ab autore ponuntur. Creatio, Creatura Auguſtino.* Κάθαρσις. *Locus,* ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται. *Locus,* καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσονται. Ἔργα τὰ ἐν τῇ γῇ *quæ. Locus de Paulo ejúſque ſcriptis,* ἐν οἷς ἐστι δυσνόητά τινα. Δυσνόητα *quomodo dicatur. Locus idem quomodo intelligendus: & an accuſetur Apoſtolus.* Στρεβλοῦν. *Athanaſius, ſive* τῆς Συνόψεως τῆς θείας γραφῆς *autor, de eo loco quid ſtatuerit.*

NOn procul à primi capitis fine legitur, Ὀυ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου II.
ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ᾽ ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλη- Epiſt.
σαν οἱ ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι. E quo loco Sanctos, quique Divino in- Petri,
ſtinctu locuti ſunt, θεοφορήτους veteres Theologi dixerunt. Unde, ἐπη- cap. 1.
λεύσεως, antè Apoſtolum ſcripſiſſe quis exiſtimet, cùm dixit, Τοῦτο v. 21.
πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς, ἰδίας ἐπηλεύσεως οὐ γίνεται. non enim ἐξ ἰδίας ἐπηλεύσεως, *ſive proprio inſtinctu,* qui ὑπὸ τοῦ πνεύματος φερόμενοι, hoc eſt, *ſolius S. Spiritûs inſtinctu,* ut θεοφόρητοι locuti ſunt.

Cap. 2. Capite ſecundo ab initio non procul de impiis dicitur, *καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπό-*
v. 1. *την ἀρνούμενοι, ἐπάγοντες ἑαυτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαν.* Quædam enim ſunt quæ ſibi homi-
nes arceſſunt: quædam, ὑπὸ Κυρίου ἐπαγόμενα, ut calamitates quibus exercere ſuos ſolet:
quæ & ἐπακτικὰ nonnunquam SS. Patribus dicuntur. Athanaſius Epiſtolâ De inter-
pretat. Pſalmorum, Οἱ δὲ ἐπακτικὰ ἐπαγγέλλουσιν, ὡς ὁ ἑβδομηκοστὸς ἔννατος, ὁ ἑξηκο-
v. 5. στὸς ἕκτος. Eodem capite cùm legitur, Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὄγδοον Νῶε
δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε, ſi interpretibus noſtris hìc ſtandum, hoc voluit Apoſtolus,
Septem cum Noe ſervatos eſſe: Quod ut obtineant, tranſpoſitam orationem notant; vo-
luiſſe enim, ὅτι ὁ Θεὸς Νῶε τὸν δικαιοσύνης κήρυκα ὄγδοον ἐφύλαξε: cùm tamen Deus
non tam octavum illum, ut loquamur propriè, cum ſeptem aliis, quàm cum illo & illius
cauſâ ſeptem alios ſervarit. Adde, quòd duriſſima hæc videatur tranſpoſitio: nè dicam,
quòd ita potiùs, ἀλλ' ὄγδοον Νῶε, τὸν δικαιοσύνης κήρυκα, dicendum eſſet; quod intel-
ligunt qui Græcè ſciunt. Nam quod aiunt, decimum fuiſſe ab Adamo Noachum, quid
ad rem, ſi ut juſtitiæ conſideretur præco? aliud enim eſt inter præcipuos juſtitiæ præco-
nes eſſe, aliud certum inter poſteros Adami occupare locum. Et quid ſi præcipuos
juſtitiæ præcones, Adamum, poſtquam ei facta eſt promiſſio, Abelum, Sethum, Eno-
ſum, Enochum, Mathuſalemum, Lamechum denique pium, Noachi parentem, dicamus,
cujus illuſtris de filio exſtat prophetia, זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן
האדמה אשר אררה יהוה, *Ille nos in opere noſtro conſolabitur, & in dolore ma-
nuum noſtrarum, de terra cui maledixit Jehova.* quò & Noachi nomen ſpectat. Quid
ſi igitur octavus ſit qui ſequitur, hoc eſt, is de quo agimus? Neque aliter in Paralipo-
menon libris, κλῆρος ὄγδοος, ὄγδοος πυλωρὸς, & ſimilia: ut & cap. 12. verſ. 12. eo-
rum qui ad Davidem in deſerto ſe contulerunt Ἰωανὰν ὁ ὄγδοος dicitur. Adde, quòd à
pſeudoprophetis inchoavit hoc caput, quibus τοὺς δικαιοσύνης κήρυκας opponere videtur:
nihil tamen cuiquam hîc præſcribimus aut derogamus; cùm & id in medio relinquant
Ibid. Græci. Sequitur, κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας. quaſi τῇ τῶν ἀσεβῶν πολιτείᾳ,
dicas, à qua ſeparatus fuit Noe: Cùm præſertim τὰς πολιτείας, etiam propriè ſic dictas,
atque inter ſe diſtinctas, κόσμον nonnunquam antiqui dicant: ut cùm Thucydides lib. 3.
μεταστῆσαι τὸν κόσμον, dixit; βουλομένων μεταστῆσαι τὸν κόσμον, καὶ ἐς δημοκρατίαν, ὥσπερ
οἱ Ἀθηναῖοι, τρέψαι. Quanquam certè, paucos ſi excipias quibus tum pepercit Deus,
nihil obſtat quominus κόσμος ἀσεβῶν dicatur qui tum fuit; cùm, ut Avitus lo-
quitur,

> *pecorum ritu permiſſa voluptas,*
> *Et diffuſa palam raptis laſcivia frenis,*
> *Luxuriæq; forum atque obſcœni nundina mundi*
> *Ferveret.*

v. 8. Eodem capite & illud legitur, Βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς,
ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν. Quem verſiculum ità ve-
tus reddidit interpres, *Aſpectu enim & auditu juſtus erat, habitans apud eos, qui de
die in diem animam juſtam iniquis operibus cruciabat:* quaſi *aſpectu & auditu juſtus*
dicatur, cùm non δίκαιος ſed ὁ δίκαιος legatur: A quo non longè Eraſmus abiit. Ab utroq;
Recens non immeritò receſſit; qui ut ordinem mutavit, ità & nonnihil fortè mentem in-
volvit. Nemo dubitare poteſt quin præcipui primíque ſenſus corporis ſint viſus & audi-
tus; qui feneſtræ mortis ideo dicuntur: quibus qui imperare didicit, immunem magna
ex parte à peccato animam, hoc eſt, ſe ipſe præſtat: Quod feciſſe Lotum ait; qui cùm
viſu auditúque Sodomitarum in dies flagitia ſordéſque uſurparet, atque inter illos vive-
ret, ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζε. Quid ſi ergò mens ſit, *Viſu enim & au-
ditu cùm juſtus ille inter eos verſaretur, quotidie juſtam animam iniquis eorum crucia-
bat factis*; quemadmodum eleganter vir Sanctus B. Hieronymus ad Eſaiæ 55. *quòd cruci-
aretur anima ipſius, videntis* (adde &, *audientis*) *nefanda committi, & animæ judicium
corporis habitudine demonſtraret.* Aliud Recentior maluit; quaſi nempe hæc jungenda
eſſent, βλέμματι καὶ ἀκοῇ ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζε; ut ſi, καὶ βλέμματι καὶ ἀκοῇ ἀνόμων ἔργων,
dicas.

dicas. Ità ergò locum reddidit, *Juſtus enim ille, cùm habitaret inter eos, in dies animam ju-*
ſtam iniquis illorum factis, & videndo & audiendo, excruciabat. ut βλέμματι καὶ ἀκοῇ, tum
ἀνόμοις ἔργοις, eódem referantur, ità ut dixi: aut quaſi, ἀνόμοις ἔργοις καὶ βλέμματι καὶ
ἀκοῇ, legeretur. Quâ inverſione, & quidem tantâ, ordinis, meo quidem animo, opus non
fuit. Verè interim B. Hieronymus, *Oculi*, inquit, *dolorem augent*, *cùm ea quæ cæteri au-*
diunt intueri coguntur, nec avertere à miſeriis cogitationem ſinunt. Tum verò *fœda*, ut idem
ille loquitur, *audire tolerabilius eſt quàm videre*: utrumque autem verè βάσανος & cruci-
atus, animæ præſertim ſanctæ & à ſcelerum pollutione alienæ. Eodem capite cùm le-
gitur, Ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς, ἐν v. 18.
ἀσελγείαις, τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφομένους. Ubi variare codices,
notarunt eruditi: Inter quos Robertus Stephanus, ſingularis in his libris diligentiæ ex-
emplum; qui in aliis quidem τοὺς ὀλίγως ἀποφυγόντας, in aliis τοὺς ὀλίγον legi notavit:
Cùm veriſſima nobis lectio, τοὺς ὀλίγου, videatur; exiguâ mutatione aut nullâ: poſtre-
mum enim elementum idem ferè, ideóque & faciliìmè confundi potuit. Ut à piſcibus lu-
matur, qui cùm τῶν δελεαζόντων ſive *ineſcantium*, de quibus hic agitur, inſidias propemo-
dum jam effugerunt, eſcâ ad hamum revocantur. Quòd autem de verè tantùm fidelibus
hic agi volunt, unde probant? Quia ὄντως, inquient, ἀποφυγεῖν dicuntur. de qua lectio-
ne jam quæritur. Quomodo autem ἀποφυγεῖν ὄντως dicas eos qui rurſus ineſcantur?
quod nec iis convenit de quibus poſtea ſequitur, Εἰ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσ-
μου, τούτοις πάλιν ἐμπλακέντες ἡττῶνται. Quorum conſideratione caput hoc concludit: ii
enim qui & κύνες ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα ἐπιστρέψαντες, *ad proprium reverſi vomitum*
canes, dicuntur. Adde, quòd δελεαζόμενοι, ut antiqui notant, nonnunquam οἱ παγιδευ-
όμενοι ſive *irretiti* dicuntur; qui & capiuntur, non captantur tantùm: quod τοῖς ὄντως
ἀποφυγοῦσι ſimpliciter, ut docet Scriptura, & abſolutè non convenit, imò cum hoc pugnat.
Capite tertio quod legitur, Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφη- Cap. 3.
τῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς, τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος, quantopere eruditos v. 2.
exercuerit vel ex eo patet quòd interpres vetus verba quæ jam diximus poſtrema ad τὸ,
ἐντολῆς, referre conatus ſit. Cui ut ſubvenirent alii, ad *Apoſtolos* id tranſtulere; trajecti-
one liberâ, ni fallor, & inuſitatâ: Quamvis reperiri quaſdam in his libris, nec negarim,
neque ſemel jam probaverim. Illi igitur, *& mandati illius noſtri qui ſumus Apoſtoli Domini*
& Servatoris. Quare quod ſequitur videamus, ut pariter quò referenda hæc ſint intelli-
gamus. Inter cætera quæ non ſemel Dominus prædixit, illud eſſe omnes ſciunt, Ὅτι ἐγερ-
θήσονται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγά-
λα καὶ τέρατα, ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς, *Venturos poſtremis diebus pſeu-*
dochriſtos ac pſeudoprophetas, ſignáque edituros magna ac miracula, quibus &, ſi fieri poſſet,
decipiantur electi. ubi & πλάνοι dicuntur, ut hic ἐμπαῖκται. Vide Matthæum. Quid ſi
igitur, quod & nos & alii nonnunquam eveniſſe jam notavimus, etiam hic evênit, ut à
parùm attentis minùs rectè diſtincti fuerint verſus, atque hoc modo diſtinguendus fue-
rit locus, Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν
ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς. deinde novo verſu, Τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν τοῦτο πρῶτον γι-
νώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐμπαῖκται.? Petro autem hoc pro-
prium, ut locos ſive ῥήσεις Novi Fœderis alludat: Ità verò nulla certè difficultas erit.
Quod mirum non veniſſe in mentem antiquis, qui ad hunc locum, Καὶ ἔστιν ἡ σύνταξις
οὕτως, Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, ὑπὸ τῆς τῶν ἀπο-
στόλων ἡμῶν ἐντολῆς, ὑπὸ τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος. κατὰ κοινοῦ γὰρ τὸ, ὑπὸ.
Quaſi toties τὸ, ὑπὸ, repetendum ſit, atque ità conſtet ratio. quod non ſine cauſa recen-
tior interpres rejecit. Quanquam idem illud fortè vellent quod jam diximus, licèt defue-
rit ſucceſſus. Non ità multò pòſt legitur, Καὶ λέγοντες, Ποῦ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρου- v. 4.
σίας αὐτοῦ; ἀφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἐκοιμήθησαν, πάντα οὕτω διαμένει ἀπ' ἀρχῆς κτίσε-
ως. Cujuſmodi illuſores aut nihili homines erant qui ſtolidiſſimam ſuam θεωρίαν fa-
bricabant; ut qui omnia revolvi quæ fuerant iterúmque fieri docerent: quæ eveniſſent,
eventura; quæ fuiſſent, futura. Adversùs quos eruditè ad 24. Matthæi diſputat Chryſo-

ſtomus:

ſtomus: qui, Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ τῆς γλώσσης τὴν πυραμίδα ἐπιτειχίζοντες καὶ τὴν περιφορὰν τοῖς τῆς ἐκκλησίας δόγμασι; Et addit, Ποίαν τοίνυν περιφορὰν εἴποιτ' ἄν; Οὔτε γὰρ Σόδομα, οὔτε Γόμοῤῥα, οὔτε κατακλυσμὸς ἕτερος ἐγένετό ποτε. quòd ſimilia, in orbem quaſi, eventura dicerent; qualia quæ de Gomorrha ac Sodoma commemorat.

v. 5. Sequitur, Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι, καὶ γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα, τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ. Qui locus quantùm torſerit pleroſque, non ignorant qui & illud ſciunt, pridem, neque paucis, totius Epiſtolæ ſuſpectam ejus cauſâ fidem fuiſſe; tum, quàm multa etiam non antiqui hic adferant interpretes. Cùm enim inter alia dicitur, ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι, καὶ γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα, quanquam conſtat, vaſto illi ſpacio quod רקיע Hebræi, στερέωμα Helleniſtæ, eóſque ſecuti *firmamentum*, *expanſionem* alii dixerunt, aquas tribuiſſe Moſen, cùm dixit Gen. 1. 6. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος (quo loco & Græci hic interpretes utuntur) quemadmodum & שמים ſive *cælos* eam partem dici; nondum ab iis tamen diſſentio qui quod de aquis dicitur, ad terram referre malunt: licèt ità hoc & alii accipiant & Græci ac ſi, ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα, ſcriptum eſſet, aut hoc vellet autor: cùm quod de diluvio additur, nihil ſanè ad cœlos, in quos tantum abeſt, aliquid, ut quidam volunt, potuiſſe aquam, ut nè terra quidem fuerit ſublata, neque alia aut nova nunc ſit. Nè illud quidem diſplicet, ut ἔκπαλαι, בראשית, ſive ἐν ἀρχῇ, exponamus: Et præceſſit, πάντα οὕτω διαμένει ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως: quod non malè, ὡς ἔκπαλαι, dicas. Etiam τὸ, ἦσαν, non aliud quàm ἐκτίσθησαν, *creati ſunt*, hic eſſe: cùm præſertim, τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ, addatur, quod cum eo eruditi jungunt. Poſt quæ tamen

v. 7. omnia plus difficultatis in eo quod ſequitur ſupereſſe videtur, Οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ τῷ αὐτῷ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσί. De quo conſtare iis poteſt qui non ignorant quàm ſolicitè de cœlo non uno, & diſtinctione eorum, quidam egerint: niſi quis ſimpliciter dicat, aliud nunc cœlum, aliud ante vim aquarum ſeu immiſſum terris diluvium fuiſſe. Nam in eo quod præceſſit, ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο, *ut qui tum erat mundus aquâ inundatus periit*, nulla ſanè difficultas, cùm ad homines ac animalia referri id poſſit. Unde ad illa Græci Theologi, Τὸ, ἀπώλετο, μὴ πρὸς πάντα τὸν κόσμον ἀκουστέον, ἀλλὰ πρὸς μόνα τὰ ζῶα, ἃ τὸν ἅπαντα κόσμον ὡσανεὶ εἰδοποιεῖ· ἔρημος γὰρ ζώων τόπος οὐδὲ κόσμος ἂν νομισθείη, *Quòd interiiſſe mundum ait, non de toto mundo ſed de ſolis animalibus intelligendum, quæ totius quaſi mundi ſpeciem quandam efficiunt: deſtitutus quippe animalibus locus vix dici mundus poteſt.* Et an aliter autor hic loquitur, qui ipſâ hâc Epiſtolâ, Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, c. 2. v. 5. dixit? Periiſſe autem omnes qui extra arcam, etiam terræ ſpeciem externam ac decus, nemo equidem, quod ſciam, negat; ipſam verò periiſſe terram, nè poetæ quidem dicunt: Ut qui in diluvii deſcriptione canit,

Pœna placet diverſa: genus mortale ſub undis
Perdere, & ex omni nimbos demittere cœlo.

deinde poſt illud,

——— *colles exire videntur:*
Surgit humus; creſcunt loca decreſcentibus undis.
Poſtque diem longam nudata cacumina ſylvæ
Oſtendunt.

Cùm igitur, ὁ τότε κόσμος, dixerit, deinde autem non, ὁ νῦν κόσμος, quod eodem intelligi modo poſſet, ſed, οἱ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ, addat, quis non dicat, cœlos hos ab aliis ac terram diſtingui? Quid igitur? an alium loci ſenſum dicemus? Ut hæc nempe & quæ præcedunt, Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, non Apoſtoli ſed eorum quos illuſores dixerat verba dicamus? úeque de orthodoxis illi judicent, Λανθάνει αὐτοὺς, τοῦτο θέλοντας, *Falli eos qui ſic ſentiunt*: ea autem quæ ſequuntur malignè proponant: quaſi cœlos ponant nunc alios, (è quo ipſo quidam ſubſidium hic petunt) ſed & terram nunc aliam; *Cœlos autem nunc qui ſunt, ut & terram, igni atque incendio ſervari.* Notum autem, quàm calumnioſè olim verba Domini & traduxerint & interpretati olim Phariſæi cæterique ἐμπαῖκται fuerint; quàm invidioſè ac malignè orthodoxorum

ſenten-

ſententias, etiam ætate noſtrâ, hæretici proponant. Quanquam tanto molimine opus hîc non erit. Videndum interim quid illa velint ſibi, *Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας.* quod ad verbum, ut ſolet, antiquus interpres, *Latet enim eos hoc volentes*: ambiguè. Eraſmus, *Nam illud volentes neſciunt.* Recentior, *Illud enim ſpontè illos latet*: ac ſi θέλοντας id eſſet quod ἐθέλοντὶ vulgò Græci, *ſpontè* aut *volentes* dicunt Latini. Quid autem uſitatius quàm ut qui aliquid exiſtimant aut ſtatuunt, θέλειν Græcis, *velle* Latinis, dicantur? Herodianus, σκίζονται δὲ ταῖς φωναῖς, Ἀπόλλωνα εἶναι ἐθέλοντες, *quòd eſſe velint Apollinem, quòd eſſe exiſtiment.* Ut ſi quis qui opiniones Thaletis ſive ἀρέσκοντα exponit, Θάλης δὲ πάντων ἀρχὴν τὸ ὕδωρ εἶναι, *Omnium principium vult aquam eſſe*, dicat: Quomodo M. Tullius, *Quatuor enim nationes, ex quo omnia conſtare cenſet, divinitus eſſe vult.* Quid ſi igitur eodem modo & hic, Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, *Latet eos quì hoc volunt, qui ità cenſent.*? Quid autem cenſeant, jam dixit; ὅτι πάντα, nempe, οὕτω διαμένει &c. Ut de Epicureis ac ſimilibus agat: quod ſanè malo, quàm ut de Nicolaitis aut Carpocratianis aliiſque intelligamus; quanquam & iſti furioſa quædam de mundi origine ac ſtolidiſſima ſtatuerent. Quid autem latet eos? Cœlum terrámque, quæ ex aqua & ſuper eâ, Dei verbo creata: unde eadem terra; pereunte illo mundo, aquâ rurſus obruta: Cœlos autem quos videmus nunc, (aut ad verbum, *qui nunc*) tales olim non futuros, ſed, ut loquitur mox, *novos.* Sequitur enim, Καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν, κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ, προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ, *Sed cælos novos novámque terram, ſecundùm promiſſum ejus, exſpectamus*, &c. non enim ἄλλως dixit. Ità nec *cælo aereo*, quod per diluvium terræ tum immixtum quidam volunt, nec *capacitate ejus in quo aves volant*, (ità enim loquuntur) quod & periiſſe in diluvio volunt, opus hîc erit. Quæ de cœlis enim iſtis Scholaſtici, & inter eos Thomas, nunc prætermittimus: ut & Bedæ ſententiam, qui in partes Auguſtinum vocat. Statuit autem ſcriptor noſter primò τὴν κτίσιν ſeu *creationem*; quam *creaturam* alibi libro De hæreſibus idem Auguſtinus dixit: ſtatuit τὸν κατακλυσμὸν ſeu *diluvium*: τὸν ἀνακαινισμὸν denique ſeu *innovationem* ſtatuit; quam & κάθαρσιν antiqui hîc Theologi dixere. De creaturarum autem renovatione, de purgatione ac inſtauratione, etiam quarundam abolitione, quæ nonnulli diſputant, ſimilibúſque, dicendi locum hîc non arbitramur. Contextum enim illuſtramus: quem qui intelligit, libenter aliquid ignorat: Deum enim præeuntem habet, tum ut certò ſciat quæ docentur, tum ut non invitus quæ docere noluit ignoret. E quo ſatìs ſic apparet, quantopere aut luderent, de quibus Apoſtolus hîc agit, aut deciperentur; qui eadem nimirum ut fuiſſe ſemper à creatione ità & futura vellent. Sequitur, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται, quod, *in quo* v. 10. *cæli magno impetu & ſine dilatione tranſibunt*, quidam ex antiquis dixit. Sequitur ibidem, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσονται. Ubi quæ ſint illa *terræ opera* (ità Ibid. enim reddunt interpretes) quæri poſſe videtur. Quod ſi in Græco occurreret autore, nemo dubitaret, ea quæ agriculturam aut cultum ſpectant quem impendunt terræ homines, intelligi: quæ ἔργα excellenter dici, non ſemel notant antiqui: ut cùm Euſtathius, Homero ἀπολύτως, *abſolutè*, hâc voce τὴν γεωργίαν denotari, de aliis cùm uſurpatur, μετὰ προσθήκης τινὸς, ſive *cum alia*, uſurpari ait. Unde Orphei Ἔργα καὶ Ἡμέραι. quorum initium,

Εἰ δὲ γεωπονίης σε φιλομελὴς ἵμερος αἱρεῖ.

quem ſecutus, eâdem inſcriptione uſus eſt Heſiodus; cujus Ἔργα, γεωργίας διδασκαλίαν, *agriculturæ inſtitutionem*, Grammatici interpretantur. De quo cùm fieri poſsit non cogitaſſe Apoſtolum, τὰ ἐν τῇ γῇ ἔργα, ea quæ in ipſa tum exſtabunt aut erunt, dici exiſtimo: Ut ſic ἔργον ſit, quod מלאכה Hebræis; quo, quæcunque induſtriâ hominis aut labore parta miniſterio ejuſdem cedunt atque uſui, dicuntur: Inter quæ, ut facultates ac opes, ità quæ ex arte ac ingenio proveniunt: ut cùm, πᾶν ἔργον σοφίας, καὶ πᾶς σοφὸς ἐν παντὶ ἔργῳ, ac ſimilia, Helleniſtis dicuntur; qui non aliam interpretantur vocem. Eodem capite & illud legitur, καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος κατὰ τὴν αὐτῷ δο- v. 15, 16. θεῖσαν σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν· ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς, λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων

ἐν.

ἐν οἷς ἐστι δυσνόητά τινα. Quo in loco planè lectionem amplector quam plerique codices ſequuntur, ut ἐν οἷς non ἐν αἷς legatur, ac ſic continuentur quæ dicit; hoc modo, λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων ἐν οἷς ἐστι δυσνόητά τινα. ut hoc velit, Quaſdam difficiles quæſtiones tractaſſe Apoſtolum: qualis eſt, de Lege & Juſtificatione in Epiſtola ad Romanos, in aliis aliæ, in quibus δυσνόητοι ſanè loci, & qui difficultatis multum habent: qualis eſt qui capite hoc tractatur, de Adventu Domini, & Quare differatur: Quod & approbat Apoſtolus, & eruditè ab eo κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ σοφίαν factum ait. Sed & addit, ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς, λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων ἐν οἷς ἐστι δυσνόητά τινα. Hactenus igitur laus Pauli; Quòd obſcura, ſed profundè ac eruditè, tractet. Quid ſequitur? Improborum deteſtatio καὶ ἀμαθῶν: qui, ut cæteras Scripturas, in perniciem hæc ſuam verterent. Si Apoſtolum igitur accuſat Petrus, etiam ſe ipſe Apoſtolus accuſat: qui ad Hebræos cap. 5. v. 11. Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος λέγειν. Quid autem addit? ἐπεὶ νωθροὶ γεγόνατε ταῖς ἀκοαῖς, *quandoquidem ſegnes ad audiendum eſtis.* Eodem planè modo hic non autori τὸ δυσνόητον ut vitium adſcribit, ſed lectores ἀμαθεῖς καὶ ἀστηρίκτους damnat; ipſum autem manifeſtè extollit. Primò etenim σοφίαν ei tribuit. Qualem verò? Infuſam ac cœleſtem. Secundò, Epiſtolas Apoſtoli in Canone reponit, cùm addit, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφάς. Tertiò, accuſat ſeu condemnat eos quos στρεβλοῦν ſeu *detorquere*, ſed cum exitio æterno, ait quæ ab eo optimè dicuntur. Neque aliter & ex antiquis Athanaſius, ſeu quicunque τῆς Συνόψεως τῆς θείας γραφῆς autor eſt, olim (ut alios omittam) judicavit; qui Apoſtoli hic commendari ſcripta notat: Verba ejus de hoc loco ſunt, Ἐντέλλεται, inquit poſt alia nonnulla, ἀγαπᾷν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου γραφέντα, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτά· διὰ τὸ καὶ πάσας τὰς θείας γραφὰς διαβάλλειν αὐτούς, *Quæ ſcripta ab Apoſtolo Paulo ſunt amare jubet, neque audire eos qui calumniantur ea; cùm Sacras omnes literas iidem traducant.*

Capita I. Johannis Epiſtolæ.

α'. Εὐαγγελικὴ θεολογία περὶ Χριστοῦ. ἐν ᾧ, περὶ ἐξομολογήσεως καὶ προσοχῆς εἰς τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. ὅτι ἡ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ τὴν γνῶσιν βεβαιοῖ.

β'. Περὶ ἀγάπης, ἣς ἄνευ ἀσέβεια. ἐν ᾧ, παραίνεσις περὶ χρέους ἑκάστου καθ' ἡλικίαν· καὶ περὶ ἀποστροφῆς τῆς περὶ τὸν κόσμον ἀγάπης.

γ'. Περὶ ψευδαδέλφων ἀρνησιθέων, καὶ ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν ἀσέβεια πατρὸς ὁμολογία. ἡ γὰρ τοῦ πατρὸς δοξολογία, τοῦ υἱοῦ ἐστι θεολογία. ἐν ᾧ, περὶ θείου καὶ πνευματικοῦ χαρίσματος ἐν ἁγιασμῷ, ἐπ' ἐλπίδι εἰς γνῶσιν Θεοῦ· ὅτι πᾶς ὁ ἐν Χριστῷ, ἐκτὸς ἁμαρτίας· ὁ δὲ ἁμαρτάνων ἐστὶν ἐκ τοῦ διαβόλου.

δ'. Περὶ ἀγάπης τῆς εἰς τὸν πλησίον καὶ διαθέσεως μεταδοτικῆς. ἐν ᾧ, περὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς τῆς ἐν πίστει Ἰησοῦ Χριστοῦ. περὶ διακρίσεως πνευμάτων, ἐφ' ὁμολογίᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως.

ε'. Περὶ φιλαδελφίας εἰς θεοσέβειαν.

ϛ'. Περὶ θεολογίας υἱοῦ ἐν δόξῃ πατρός· καὶ περὶ νίκης τῆς κατὰ τοῦ πονηροῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωήν.

ζ'. Περὶ ἀντιλήψεως τοῦ ἁμαρτάνοντος ἀδελφοῦ διὰ προσευχῆς, καὶ περὶ τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν. ἐν ᾧ, περὶ ἀποχῆς δαιμονικοῦ σεβάσματος.

Capita II. Johannis Epiſtolæ.

Ἐπὶ τὸ προοίμιον περὶ ὀρθοῦ βίου ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ, διὰ πίστεως ἀσεβοῦς, ἀμαθεῖς. ἐν ᾧ, ὅτι οὐ δεῖ αἱρετικὸν εἰσοικίζειν ἢ χαιρετίζειν ἐφ' ἁμαρτίᾳ. ἐπαγγελία παρουσίας αὐτοῦ ἐπ' ἐλπίδι πρὸς ὠφέλειαν.

Capita III. Johannis Epiſtolæ.

Εὐχὴ ὑπὲρ τελειώσεως καὶ εὐχαριστίας ἐφ' ὁμολογίᾳ φιλοξενίας τῶν ἀδελφῶν διὰ Χριστόν. ἐν ᾧ, περὶ τῆς Διοτρεφοῦς φαυλότητος καὶ μισαδελφίας. περὶ Δημητρίου, ᾧ μαρτυρεῖται τὰ κάλλιστα. περὶ ἀφίξεως αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐπ' ὠφελείᾳ ἐν τάχει.

Capita Epiſtolæ Judæ.

α'. Περὶ προσοχῆς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀσελγῶν ἀνδρῶν. ἐν ᾧ, περὶ μελλούσης αὐτῶν κολάσεως καθ' ὁμοίωσιν τῶν πάλαι ἁμαρτωλῶν τε καὶ πονηρῶν.

β'. Ταλανισμὸς αὐτῶν ἐπὶ τῇ πλάνῃ, καὶ δυσσεβείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ, καὶ βλασφημίᾳ, καὶ ἐπιπλάστῳ ὑποκρίσει τῆς εἰς ἀπάτην δωροδοκίας.

γ'. Περὶ ἀσφαλείας αὐτῶν ἐν τῇ πίστει, συμπαθείας τε καὶ φειδοῦς εἰς τὸν πλησίον ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ἁγιασμῷ.

δ'. Εὐχὴ ὑπὲρ αὐτῶν εἰς ἁγιασμὸν καὶ παῤῥησίαν καθαρὰν σὺν δοξολογίᾳ Θεοῦ.

Capita Apocalypſeos Johannis Theologi.

α'. Προοίμιον τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ ὅτι δι' ἀγγέλου αὐτῷ δέδοται.
β'. Ὀπτασία ἐν ᾗ τὸν Ἰησοῦν ἐθεάσατο ἐν μέσῳ λυχνιῶν ἑπτά.
γ'. Τὰ γεγραμμένα πρὸς τὸν τῆς Ἐφεσίων ἐκκλησίας ἄγγελον.
δ'. Τὰ δηλωθέντα τῷ ἐν τῇ Σμυρναίων ἐκκλησίᾳ ἀγγέλῳ.
ε'. Τὰ σημανθέντα τῷ τῆς Περγαμηνῶν ἐκκλησίας ἀγγέλῳ.
ς'. Τὰ γεγραμμένα τῷ τῆς Θυατείρων ἐκκλησίας ἀγγέλῳ.
ζ'. Τὰ ἐπεσταλμένα τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας.
η'. Τὰ γραφέντα πρὸς τὸν τῆς Φιλαδελφέων ἐκκλησίας ἄγγελον.
θ'. Τὰ δηλωθέντα πρὸς τὸν τῆς Λαοδικέων ἐκκλησίας ἄγγελον.
ι'. Περὶ τῆς ὀφθείσης αὐτῷ θύρας ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τοῦ θρόνου, καὶ τῶν κδ' πρεσβυτέρων, καὶ τῶν ἑξῆς δειχθέντων.
ια'. Περὶ τῆς βίβλου τῆς ἐσφραγισμένης σφραγῖσιν ἑπτὰ τῆς ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ, ἣν οὐδεὶς ἀνοῖξαι δύναται τῆς κτιστῆς φύσεως.
ιβ'. Περὶ τοῦ ἀρνίου τοῦ τὰ ἑπτὰ κέρατα ἔχοντος, ὅπως τὴν βίβλον ἀνέῳξεν.
ιγ'. Λύσις τῆς πρώτης σφραγῖδος, τὴν ἀποστολικὴν διδαχὴν σημαίνουσα.
ιδ'. Λύσις τῆς δευτέρας σφραγῖδος, δηλοῦσα τὸν τῶν ἀπίστων κατὰ τῶν πιστῶν πόλεμον.
ιε'. Λύσις τῆς τρίτης σφραγῖδος, δηλοῦσα τῶν μὴ παγίως πεπιστευκότων Χριστῷ τὴν ἔκπτωσιν.
ις'. Λύσις τῆς τετάρτης σφραγῖδος, ἐμφαίνουσα τὰς ἐπαγομένας παιδευτικὰς μάστιγας τοῖς δι' ἀνυπομονησίας ἀρνουμένοις τὸν Κύριον.
ιζ'. Λύσις τῆς πέμπτης σφραγῖδος, τὴν τῶν ἁγίων ψυχῶν σημαίνουσα πρὸς Κύριον καταβόησιν, ὥστε γενέσθαι συντέλειαν.
ιη'. Λύσις τῆς ἕκτης σφραγῖδος, τὰς ἐν τῇ συντελείᾳ ἐπαγομένας πληγὰς σημαίνουσα.
ιθ'. Περὶ τῶν σωζομένων ἐκ πληγῆς τῶν τεσσάρων ἀγγέλων χιλιάδων ρμδ'.
κ'. Περὶ τοῦ ἀναριθμήτου ὄχλου τῶν ἐξ ἐθνῶν Χριστῷ συμβασιλευσάντων.
κα'. Λύσις τῆς ἑβδόμης σφραγῖδος, δηλοῦσα ἀγγελικὰς δυνάμεις προσάγειν Θεῷ τὰς τῶν ἁγίων προσευχὰς ὡς θυμιάματα.
κβ'. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων, ὧν τοῦ πρώτου σαλπίσαντος, χάλαζα, καὶ πῦρ, καὶ αἷμα ἐπὶ τῆς γῆς φέρεται.
κγ'. Περὶ τοῦ δευτέρου ἀγγέλου, οὗ σαλπίσαντος, τῶν ἐν θαλάσσῃ ἐμψύχων ἀπώλεια γίνεται.
κδ'. Ὁ τρίτος ἄγγελος τὰ τῶν ποταμῶν πικραίνει ὕδατα.
κε'. Ὁ τέταρτος ἄγγελος τὸ τρίτον τοῦ ἡλιακοῦ καὶ σεληνιακοῦ φωτὸς σκοτίζει.
κς'. Περὶ τοῦ πέμπτου ἀγγέλου, καὶ τῶν ἐκ γῆς ἀβύσσου ἀνερχομένων νοητῶν ἀκρίδων, καὶ τοῦ ποικίλου τῆς μορφῆς αὐτῶν.
κζ'. Περὶ τοῦ ἕκτου ἀγγέλου, καὶ τῶν ἐπὶ τῷ Εὐφράτῃ λυομένων ἀγγέλων ἐπίλυσις.
κη'. Περὶ ἀγγέλου περιβεβλημένου νεφέλην καὶ ἶριν, καὶ τὸ κοινὸν τέλος προμηνύοντος.
κθ'. Ὅπως τὸ βιβλιδάριον ἐκ χειρὸς τοῦ ἀγγέλου ὁ εὐαγγελιστὴς εἴληφεν.
λ'. Περὶ Ἐνὼχ καὶ Ἡλία, διελέγχειν μελλόντων τὸν Ἀντίχριστον.
λα'. Ὅπως ἀναιρεθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου ἀναστήσονται, καὶ τοὺς ἠπατημένους ἐκπλήξουσιν.
λβ'. Περὶ τῆς ἑβδόμης σάλπιγγος, καὶ τῶν ὑμνούντων τῷ Θεῷ ἁγίων ἐπὶ τῇ μελλούσῃ κρίσει.
λγ'. Περὶ τῶν διωγμῶν τῆς ἐκκλησίας τῶν προτέρων, καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ Ἀντιχρίστου.
λδ'. Περὶ τοῦ γενομένου πολέμου μεταξὺ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ τῶν πονηρῶν δυνάμεων, καὶ τῆς καταπτώσεως τοῦ δράκοντος.
λε'. Ὅπως ὁ δράκων διώκων τὴν ἐκκλησίαν οὐ παύεται.
λς'. Περὶ τοῦ θηρίου τοῦ ἔχοντος κέρατα δέκα καὶ κεφαλὰς ἑπτά· ὧν μίαν ὡς ἐσφαγμένην εἶδεν.
λζ'. Περὶ ἑτέρου θηρίου δύο κέρατα ἔχοντος, καὶ τῷ πρώτῳ τοὺς ἀνθρώπους προσάγοντος.
λη'. Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ θηρίου.
λθ'. Περὶ τῶν ρμδ' χιλιάδων τῶν σὺν τῷ ἀρνίῳ ἑστώτων ἐν ὄρει Σιών.
μ'. Περὶ ἀγγέλου προαγορεύοντος τὴν ἐγγύτητα τῆς κρίσεως τῆς μελλούσης.

μα'. Περὶ

μα΄. Περὶ δευτέρου ἀγγέλου τὴν πτῶσιν Βαβυλῶνος κηρύσσοντος.
μβ΄. Περὶ τρίτου ἀγγέλου ἀσφαλιζομένου τὸν τοῦ Κυρίου λαὸν μὴ δέξασθαι τὸν Ἀντίχριστον.
μγ΄. Ὅτι ὁ ἐν τῇ νεφέλῃ καθήμενος τῷ δρεπάνῳ συντελεῖ τὰ ἐκ τῆς γῆς βλαστάνοντα.
μδ΄. Περὶ ἑτέρου ἀγγέλου τρυγῶντος τὴν τῆς πικρίας ἄμπελον.
με΄. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐπαγόντων τοῖς ἀνθρώποις τὰς πληγὰς πρὸ τῆς συντελείας. καὶ περὶ τῆς ὑαλίνης θαλάσσης, ἐν ᾗ τοὺς ἁγίους ἐθεάσατο.
μς΄. Ὅπως τῆς πρώτης φιάλης ἐκχυθείσης, ἕλκος κατὰ τῶν ἀποστατῶν γίνεται.
μζ΄. Πληγὴ δευτέρα κατὰ τῶν ἐν θαλάσσῃ ἐπιπλωϊζομένων.
μη΄. Ὅπως διὰ τῆς τρίτης οἱ ποταμοὶ εἰς αἷμα μετακιρνῶνται.
μθ΄. Ὅπως διὰ τῆς τετάρτης καυματίζονται οἱ ἄνθρωποι.
ν΄. Ὅπως διὰ τῆς πέμπτης ἡ βασιλεία τοῦ θηρίου σκοτίζεται.
να΄. Ὅπως διὰ τῆς ἕκτης ἡ ὁδὸς διὰ τοῦ Εὐφράτου τοῖς ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου βασιλεῦσιν ἀνοίγεται.
νβ΄. Ὅπως διὰ τῆς ἑβδόμης χάλαζα καὶ σεισμὸς κατὰ τῶν ἀνθρώπων γίνεται.
νγ΄. Περὶ τοῦ ἑνὸς τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων, δεικνύντος τῷ εὐαγγελιστῇ τὴν τῆς πόρνης πόλεως καθαίρεσιν. καὶ περὶ τῶν ἑπτὰ κεφαλῶν καὶ τῶν δέκα κεράτων.
νδ΄. Ὅπως ὁ ἄγγελος τὸ ὁραθὲν αὐτῷ μυστήριον ἡρμήνευσεν.
νε΄. Περὶ ἑτέρου ἀγγέλου τὴν πτῶσιν Βαβυλῶνος δηλοῦντος, καὶ οὐρανίου φωνῆς τὴν ἐκ τῆς πόλεως φυγὴν ἐντελλομένης, καὶ τῆς ἀποβολῆς τῶν τερπνῶν ὧν τὸ πρὶν ἐκέκτητο.
νς΄. Περὶ τῆς τῶν ἁγίων ὑμνῳδίας, καὶ τοῦ τριπλοῦ ἀλληλούϊα, ὅπερ ἔψαλλον ἐπὶ τῇ καθαιρέσει Βαβυλῶνος.
νζ΄. Περὶ τοῦ μυστικοῦ γάμου, καὶ τοῦ δείπνου τοῦ ἀρνίου.
νη΄. Πῶς τὸν Χριστὸν ὁ εὐαγγελιστὴς ἔφιππον μετὰ δυνάμεων ἀγγελικῶν ἐθεάσατο σὺν φόβῳ.
νθ΄. Περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ βαλλομένων εἰς γέενναν.
ξ΄. Ὅπως ὁ Σατανᾶς ἐδέθη ἀπὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας μέχρι τῆς συντελείας, καὶ περὶ τῶν χιλίων ἐτῶν.
ξα΄. Περὶ τῶν ἡτοιμασμένων θρόνων τοῖς φυλάξασι τὴν Χριστοῦ ὁμολογίαν.
ξβ΄. Τίς ἐστιν ἡ πρώτη ἀνάστασις, καὶ τίς ὁ δεύτερος θάνατος.
ξγ΄. Περὶ τοῦ Γὼγ καὶ Μαγώγ.
ξδ΄. Περὶ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ κρίσεως.
ξε΄. Περὶ καινοῦ οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ.
ξς΄. Περὶ ὧν εἶπεν ὁ ἐν τῷ θρόνῳ καθήμενος καὶ ὁραθείς.
ξζ΄. Περὶ τοῦ ἀγγέλου δεικνύντος αὐτῷ τὴν τῶν ἁγίων πόλιν, καὶ τὸ ταύτης τεῖχος σὺν τοῖς πυλῶσι διαμετροῦντος.
ξη΄. Περὶ τοῦ καθαροῦ ποταμοῦ τοῦ ὁραθέντος ἐκ τοῦ θρόνου πορευομένου.
ξθ΄. Περὶ τοῦ ἀξιοπίστου τῶν τεθεαμένων τῷ ἀποστόλῳ.
ο΄. Ὅτι Θεὸς τῶν προφητῶν ὁ Χριστὸς καὶ δεσπότης τῶν ἁπάντων.
οα΄. Ὅπως ἐκελεύσθη μὴ σφραγίσαι ἀλλὰ κηρύξαι τὴν Ἀποκάλυψιν.
οβ΄. Ὅπως ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ ἐν αὐτῇ πνεῦμα προσκαλοῦνται τὴν τοῦ Χριστοῦ ἔνδοξον ἐπιφάνειαν. καὶ περὶ τῆς ἀρᾶς ἣν ὑποβάλλονται οἱ τὴν βίβλον παραχαράττοντες ὡς ἄκυρον.

DANIELIS HEINSII EXERCITATIONES SACRÆ IN TRES JOHANNIS, UNAM JUDÆ EPISTOLAM, AC APOCALYPSIN;

Sive,

Liber vigeſimus.

Cap. I.

Prima Johannis Epiſtola Catholica, ejúſque inſcriptio: Quam, Epiſtolam ad Parthos, B. Auguſtino dictam. Locus, Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, *&c. eúmque quomodo vel legerit vel diſtinxerit Tertullianus. Locus,* καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν. Παράκλητος *quis.* פרקליט *Magiſtrorum.* Κατήγορος. *Paracletum unum, unum κατήγορον comparare ſibi. Locus,* Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν. *Interpretatio κατὰ περικοπήν.* Τὸ διαγραπτικὸν *in Sacris, & quando uſitatum. Amor proximi* ἐντολὴ καινὴ καὶ οὐ καινή. *Locus,* ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ὑμῖν. *Locus de amore proximi, quot tenebris quantáque olim caligine involutus. Homonymis quomodo, ex obſervatione antiquorum, uti ſoleat hic autor. Locus,* ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων. *mens & connexio.* Τὸ, ἀλλὰ, *Chaldæorum, Syrorum, ac Magiſtrorum more uſurpatum. Locus,* καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν.

I. Johan. PRimæ S. Johannis Epiſtolæ inſcriptio talis eſt, Ἐπιστολὴ Ἰωάννου καθολικὴ πρώτη. De quibus, quæ nempe καθολικαὶ dicantur & ἐγκύκλιοι, jam diximus; quæ non ad unam nempe gentem urbémq;, ſed ad fideles καθόλου, ut loquuntur Græci, ſive *in genere*, conſcriptæ ſunt. Quam tamen S. Johannis *Epiſtolam ad Parthos* à B. Auguſtino alibi dictam aut inſcriptam memini: qui, *Secundùm ſententiam hanc*, inquit, *etiam illud eſt quod dictum eſt à Johanne in Epiſtola ad Parthos*, DILECTISSIMI, NUNC FILII DEI SUMUS, ET NONDUM APPARUIT QUID ERIMUS. SCIMUS ENIM QUIA CÙM APPARUERIT, SIMILES EI ERIMUS; QUONIAM VIDEBIMUS EUM SICUT EST. qui locus nunc cap. 3. v. 2. ex diſtinctione noſtra legitur. Ipſius Epiſtolæ initium tale eſt, Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. (Cap. 1. v. 1.) In quo quædam manifeſtè alio ordine & diſpoſita & aliter diſtincta Tertullianus inveniſſe videtur; ità nempe, Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἑωράκαμεν, ὃ ἀκηκόαμεν, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν &c. *Quod vidimus*, inquit, *quod audivimus, oculis noſtris vidimus, & manus noſtræ contrectaverunt de Sermone vitæ*. Addit autem, *Falſa utique teſtatio, ſi oculorum & aurium & manuum ſenſus naturâ mentitur.* Capitis ſecundi initium tale eſt, Τεκνία μου, ταῦτα γράφω ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁμάρτητε· καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον. (Cap. 2. v. 1.) Ubi παράκλητον, ὡς ὑπερεντυγχάνοντα, *qui intercedit, qui conciliat*, aut *pro aliquo rogat*, quod mediatoris eſt, dixiſſe videtur. Quemadmodum ſuo פרקליט, quod eſt, παράκλητος, & קטיגור, quod eſt κατήγορος, poſtea vulgò uſi ſunt Magiſtri: adeò ut Maimonides alterum, qui pro homine apud Regem intercedit, alterum,

alterum, qui traducit apud Regem, eſſe dicat: cùm in Capitulis Patres, eum qui præceptum Legis præſtat unum, פרקליט אחד, *paracletum unum*, qui prævaricatur, קטיגור אחד, *categorum unum* ſive *accuſatorem* comparare ſibi, dicant. ut promiſcuè in uſu illa tum fuiſſe ſatìs conſtet. Eodem capite cùm legitur, Πάλιν ἐντολὴν καινὴν v. 8. γράφω ὑμῖν, planè ex iis eſſe exiſtimo hunc locum quos κατὰ περικοπὴν interpretandos veteres Theologi exiſtimarunt: de quo mox dicturi ſumus. Quæ enim hactenus præcedunt, nihil aliud quàm προπαρασκευὴ quaſi quædam ſunt quâ autoritatem ejus quæ nunc ſequitur conciliat doctrinæ. Hactenus igitur de ſanctitate agit: quæ ut in communione cum Deo cohæret, ità in cognitione, amore, ac perſeveratione in Deo ejúſque Filio conſiſtit. Quò ſpectabant illa; Neminem noviſſe Chriſtum niſi qui præcepta ejus ſervat, Neminem in Chriſto permanere niſi qui illius exprimit exemplum: quia nuſquam Dei Spiritus, nuſquam διαμονὴ illius eſſe poteſt, niſi ubi ejus cujus eſt Spiritus exprimitur exemplum. Ab eo igitur quod ſequitur, cujus initium, Ἀδελφοί, οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, novam inchoari doctrinam exiſtimo: quod ad excitandos in attentionem animos, ſive, ut loquuntur ipſi, ὡς διεγερτικὸν in Sacris, ubi vel nova ſequitur doctrina, vel τὸ ἀκόλουθον πρὸς τὰ πρὸ αὐτοῦ οὐκ ἀναφέρεσθαι, *id quod ſequitur ad ſuperiora non refertur*, uſitatum Græci obſervant Theologi: Quales locos κατὰ περικοπὴν exponendos dicunt. Totum igitur quod ſequitur ad proximi amorem referendum arbitror. Quem, ut vetus, ità novum meritò præceptum dixit. Vetus, quia neque Chriſtianis jam initiatis ac nè quidem Patribus antiquis novum eſſe debet; cùm disertè Levitici 19. 18. ſcriptum fuerit, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Hactenus præceptum ergò vetus, cùm re ipsâ ac per ſe novum non ſit. Cui addit, Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν. Ubi τὸ, πάλιν, non ἐπιμενετικὸν modò eſt, déque eadem re agi docet, ſed & ità ut contrarium ab eo quod jam dixerat deſignet: ut ſi dicam, Ἡ ἐντολὴ, τῇ μὲν οὐ καινὴ, τῇ δὲ καινή, *Præceptum hoc ex parte novum, ex parte autem novum non eſt*, & utriuſq; cauſas reddam. Sed & cùm dixit, ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν, novi qui ità dictum vellent ac ſi, *quod verum tam per ſe quàm in vobis eſt*, dixiſſet; ſi præſertim, ἐν αὐτῷ, ſcribatur. *Per ſe* autem, quia inſtitutum Dei eſt (quanquam non ignorem, aliquoties ex Hebræorum uſu αὐτὸν abſolutè Deum dici, & hìc, de quo antè egit, Chriſtum intelligi poſſe) atque hâc ratione verum eſt. *In vobis*, quia veritatem ejus poſt tot tenebras ac Judæorum nugas jam aſſequimini: Atque ità quod ſequitur, ὅτι ἡ σκοτία παράγεται, non præceptum ipſum erit, quod ex eruditis illi imprimis arbitrati ſunt qui de voce ἐντολῆς hìc diſputarunt; verùm αἰτιολογικὸν illius quod præcedit, ὅ ἐστιν ἀληθὲς, οὐ μόνον ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν ὑμῖν. Cur autem verum id, ac verum eſſe apparet? Ὅτι ἡ σκοτία παράγεται, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει, Quia tenebris remotis vera lux nunc fulget, ac effuſa S. Spiritûs ſunt dona. Sequitur autem, Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι. quod connexionem oſtendit. *Nova* autem cùm & ea quæ vel antè non fuerunt, vel quæ, antè licèt fuerint, poſt longam quâ obſtruſa quaſi ac recondita fuerunt caliginem ac tenebras rurſus de novo quaſi reſtituta ſunt, dicantur, certum eſt, omnino nullam aut doctrinam aut præceptum eſſe quod tot ineptiſſimis interpretatiunculis vel involutum vel obtenebratum eſſet atque hoc ipſum, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. De priori enim capite, quod de amore Dei eſt, quódque Deut. 6. 5. exſtat, candidè, de quo & ſuprà diximus, ut Judæi ejus temporis, ità & poſteriores judicant Magiſtri: adeò quidem ut illud, מעלה עליונה בעבודת הבורא, *ſummum gradum colendi Creatorem*, dicant: Alterum verò, cùm nec eodem exſtaret loco, & ab altero divulſum eſſet, penè à Judæorum Sophiſtis oblivioni traditum, neque uſu expreſſum fuiſſe, ex illuſtri imprimis illo Lucæ 10.29. leguleii ſive ſcioli exemplo, de quo & aliàs diximus, planum eſt. Et certè ſi quis videat quomodo neceſſitatem amoris hujus tractet hâc Epiſtolâ Johannes, præcipua quæ hìc dicuntur talia fatebitur ut non magìs ea admiſſurus ſit Judæus quàm Miſſiam eſſe Jeſum, Dominum & Servatorem noſtrum: ut cùm probat, mutuum amorem vel exemplo ejus maximè colendum, qui tantopere homines dilexit ut hoc fieret quod ſumus. Idem igitur præ-

ceptum vetus eſſe dixit, quòd jam pridem nempe exſtitiſſet; novúmque, quòd tam diu, ſe-
pultum quaſi, latuiſſet, neq; aut ſervatum aut ſatis intellectum eſſet. Sive igitur hoc dicat,
ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν ὅτι ἡ σκοτία παράγεται καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν φαίνει,
ut hæc jungantur, ſive ideo *καινὴν ἐντολὴν, præceptum novum*, dicat, quia ante exortam
lucem pauci de eo cogitarant, ratio in promtu eſt: niſi quòd ità meliùs verba iſta, *ὅ
ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ὑμῖν*, parentheſi aut ratione ſimili diſtinguentur. Depromta
autem ex æquivoci diſtinctione diſputatio. Quia, *τὸ καινὸν πῆ τοῦτο πῆ δὲ τοῦτο σημαίνει*,
dicerent philoſophi: idque ex conſuetudine autoris; cujus proprium eſſe veteres Theo-
logi jam olim monuerunt, *ταῖς ὁμωνυμίαις κατὰ ταυτὸν χρῆσθαι*. Exemplum addunt, *Ἐν
τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω*, Joh. I. 10. cujuſmodi nonnulla ab iis no-
tantur. Hîc autem in re tanta, ubi de altera Legis contractæ agebatur parte, diſtin-
guendi erat locus. Sed & paſſim urget quod hîc dicit, *Ὅτι ὁ ἀγαπῶν, γινώσκει τὸν Θε-
όν· ὁ μὴ ἀγαπῶν, οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, Eum qui amat proximum, noviſſe Deum; qui non amat,
non noviſſe Deum.* quod eſt *ἐν σκοτίᾳ εἶναι, in tenebris eſſe*, ut hîc loquitur ipſe. Præceptum
ergò, ut jam dixi, aut interpretatio illius, ibi incipit, *Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι*. quod
ferè totius argumentum eſt Epiſtolæ. In qua, ut rectè Græci Theologi, multus eſt aut
totus, *δι᾽ ὅλης σχεδὸν τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπην ἐξυμνῶν, καὶ εἰς τὸ ταύτην ἀνόθευτον
τηρεῖν, ὑπομιμνήσκων, cùm in tota ferè fraternum extollat amorem, útque is purus ſerve-
tur moneat.* Quam interpretationem locus ille qui ſecundâ ejuſdem autoris Epiſtolâ v. 5.
legitur vel imprimis confirmat; *Καὶ νῦν ἐρωτῶ σε, κυρία, οὐχ ὡς ἐντολὴν γράφων σοι
καινὴν, ἀλλὰ ἣν εἴχομεν ἀπ᾽ ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους.* ubi antiquum præceptum
v. 27. reſpectu Moſis, dicitur. Eodem capite & illud legitur, *ἀλλ᾽ ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει
ὑμᾶς περὶ πάντων*. Ubi res leviſſima effecit, ut ſuſpenſam quaſi aut intricatam relin-
queret orationem interpres, qui, *verùm ſicut eadem unctio docet vos de omnibus, quæ &
verax eſt & non mendax: & ſicut docuit vos, manebitis in eo.* cùm *τὸ, ἀλλὰ*, Chaldæo-
rum, Syrorum, & Magiſtrorum uſu, qui & nonnunquam eo utuntur, hîc adhibitum, nè
dubitandum ſit quidem. Ità in eo, *Non eſt Deus præter me*, Chaldæi, אלא אנא: quod
ad verbum, *ἀλλ᾽ ἐγώ*. hoc autem idem quod, *παρὲξ ἐμοῦ, εἰ μὴ ἐγὼ, πλὴν ἐμοῦ*. Ità
hoc loco, *καὶ οὐ χρείαν ἔχετε ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς· ἀλλ᾽ ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει
ὑμᾶς.* hoc eſt, *εἰ μὴ ὡς, εἰ μὴ ἃ διδάσκει τὸ αὐτὸ χρίσμα ὑμᾶς περὶ πάντων, niſi quæ
Cap. 5. de omnibus eadem vos unctio docet.* Capite ejuſdem Epiſtolæ quinto verba illa, *καὶ αἱ ἐν-
v. 3. τολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν*, includenda eſſe, res ipſa docet: ut contineuntur illa, *ἵνα
τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν· ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον.* Nec
ſine cauſa veteres hæc jungunt, *Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ
τηρῶμεν· ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον.* Eodem capite cùm legi-
v. 7. tur, *Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ*, & quæ ſequuntur, neſcio cur è veteribus
non pauci totum hoc comma prætermiſerint, niſi fortè jurati veritatis hoſtes, quales nun-
quam defuerunt, quia nuſquam planiùs nuſquam manifeſtiùs illuſtris hæc doctrina pro-
ponitur, lucem hanc non tulerunt, ideóque eraſerunt: Quorum fortè codices, quod &
alibi factum oſtendimus, in ſuis expreſſerunt alii: qui Divino tamen beneficio ab
aliis hîc arguuntur. Bene igitur B. Hieronymus: quem hoc legiſſe eruditi monent. Quod
& *ἀκολουθία* ſatis vindicat: Poſtquam enim dixit, *Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν
τῷ οὐρανῷ*, ſequitur, *Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ*. Si autem Syrum cæte-
róſque ſequimur, vel hiatus admittitur, vel *ἀκολουθία*, quæ imprimis elegans, turbatur.
Mihi, qui talem primò uſurparunt in Sacris licentiam ut vel verbum ſine autoritate ulla
tollerent aut immutarent, verè *θεομάχοι* videntur.

Cap. II.

Utraque quæ reſtat S. Johannis Epiſtola percurritur. Locus, Ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς. Κυρία quæ ſit. ὁ δεῖνα ἡ δεῖνα κυρία. Κύριος etiam de ignoto, פלוני. *Δεσπότης, Græcis, poſterioribus præſertim, quomodo uſurpatum. Ἐκλεκτή. ἡ ἐν*

Βαβυλῶνι

Βαβυλῶνι συνεκλεκτή. Ἐκλεκτὴ & συνεκλεκτή. τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου ἐκλεκτῆς. Ἐκλεκτοί. Electa gentium multitudo, B. Hieronymo: Electa de Corintho; Electa de Macedonia; Electa de Epheſo. quæ in Babylone eſt electa. Electa domina. Electæ filii, & ex eo B. Hieronymi argumentum. Initium tertiæ Johannis Epiſtolæ, Ὁ πρεσβύτερος Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ. Γάϊος quis. Quartus. Caiæ, fœminæ Romanis dictæ. Γάϊος, ὁ δεῖνα. Γάϊος ὁ ἀγαπητός. Γάϊος ὁ ἀγαπητὸς καὶ ξενοδόχος τῶν ἀποστόλων· ὁ ξένος Παύλου, καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης. Epiſtolarum S. Johannis, quod ad eos ad quos ſcriptæ, differentia: & ad quos ſcriptæ ſingulæ.

SEquitur ſecunda ejuſdem Johannis Epiſtola; cujus initium ab illis verbis fecerunt, II. Johan. v. 1. Ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς. Ubi quæ ſit κυρία non inveſtigaſſe eruditos, mirum. Sicut ea cujus non exprimitur aut diſſimulatur nomen, ἡ δεῖνα Græcis, ità Syris פלנית dicitur, ſed & מרתא ſeu κυρία. Κυρία ergò certam non exprimit; quod, etiam ſi ſolum ponatur, talem aut talem, cujus nomen non exprimitur, ſupponit: Ità infrà, Καὶ νῦν ἐρωτῶ σε, κυρία. quæ non alia eſt quàm ἡ δεῖνα. Ità κύριος de ignoto, quod eſt פלוני: ut Johan. 20. 15. de Maria, Ἐκείνη δοκοῦσα ὅτι ὁ κηπουρός ἐστι, λέγει αὐτῷ, Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτόν. Et fortaſſe Actor. 9. 5. Εἶπε δέ, Τίς εἶ, κύριε; de Paulo, cùm neſciret adhuc Jeſum eſſe, ut ibi, niſi fallor, diximus. Quemadmodum & Græcis nihil, etiam hodie, uſitatius quàm ut κύριον compellent quem non norunt: Quemadmodum contrà δεσπότης & certi & dignitatis plerunque nomen eſt: ut cùm paſſim in Theologicis Capitulis Michaelem Ducam Comnenum δεσπότην compellat Pſellus; Πρόσεχε, δέσποτα, τῷ ὁρισμῷ τῆς ἐνυποστάτου· Πρόσεχε τῷ ὀνόματι τούτῳ, δέσποτά μου. & ità in cæteris. Ad τὸ, ἐκλεκτῇ, quod attinet, ſcio de *præſtanti fœmina* ab eruditis id accipi. Negant enim uſitatum, Eccleſiam ſic dici: quod & acerrimè urgent: Ut & illud, quòd περὶ τῶν τέκνων αὐτῆς ſive *de liberis ejus* agitur. Quaſi non τὴν ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτήν. dixerit Petrus: aut quaſi non ibi *conjunctam animo & fide Eccleſiam*. ſignificet; ut ità. συνεκλεκτὴ ibi συνεκλεκτὴ ἐκκλησία ſit. ubi ipſe Recentior, *Eccleſiæ nomen omittit, ut in vocabulis communi uſu tritis fieri ſæpe ſolet.* Ἐκλεκτὴ igitur, *Eccleſia: συνεκλεκτὴ, altera, quæ fide illi juncta.* Quid autem aliud ἐκκλησία quàm ἐκλεκτὴ, hoc eſt, τῶν ἐκλεκτῶν (quâ voce nihil uſitatius) *congregatio* aut *cœtus*? Addunt, ſororem ejus infrà ἐκλεκτὴν dici, ubi his verbis Epiſtolam concludit, Ἀσπάζεταί σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου ἐκλεκτῆς. Ubi non magìs mirum eſt, junctam fide Eccleſiam, ἀδελφὴν, quàm membra Eccleſiæ aut fide junctos, ἀδελφοὺς dici: quemadmodum non magis mirum, ἐκλεκτὴν dici Eccleſiam, quàm ἐκλεκτοὺς è quibus conſiſtit. Liberos autem tribui Eccleſiæ, atque ità membra ejus dici, nondum aſſequor cur novum videatur atque inſolitum. Neque aliter ſanè *Electam* ad Aggæi 2. B. Hieronymus dixit; qui, *Ob id autem omnes motæ ſunt nationes, ut ex earum motu veniret electa gentium multitudo, & quæ ubicunque præclara ſunt. Verbi gratiâ, Electa de Corintho; quia multus erat in ea populus Dei: Electa de Macedonia; quia grandis in Theſſalonica Eccleſia Dei congregata non habebat neceſſarium ut de charitate doceretur: Electa de Epheſo; ut arcana Dei & nulli antea revelata ſacramenta cognoſceret.* Et paulò pôſt; *Unde & Apoſtolus Petrus*, SALUTAT VOS, *inquit*, QUÆ IN BABYLONE EST ELECTA, ET MARCUS FILIUS MEUS.. *Et Johannes*, SENIOR, *inquit*, ELECTÆ DOMINÆ: *ac deinde* FILIOS *memorat* ELECTÆ. ut eo ipſo hoc probet quo ab aliis negatur. Et quid inter Petrum intereſt, qui τοῖς ἐκλεκτοῖς, & Johannem, qui τῇ ἐκλεκτῇ ſcribit, cùm electi ſint in electa, & electa contineat electos? Tertiæ ejuſdem Sanctiſſimi Johannis Epiſtolæ initium III. Johan. cap. 1. v. 1. tale eſt, Ὁ πρεσβύτερος Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ. Quemadmodum autem Epiſtola ſuperior ad ἐκλεκτὴν κυρίαν, hoc eſt, ut diximus, Eccleſiam cujus non exprimitur nomen, conſcripta eſt, ità hæc ad illum cujus nomen, ut videtur, ignorari voluit. Γάϊος prænomen τῶν τυχόντων eſt: & maximè Romanis, quibus quædam in Novo Fœdere accommodari ſolent, uſitatú: Qualis eſt Quartus, & alii Apoſtolo laudati. Sed & omnes fœminæ in nuptiis Caiæ, ut & mariti, Caii, dictæ. Ergò Γάϊος, ὁ δεῖνα: Γάϊος ἀγαπητὸς, aliquis ex fratribus cujus nomen

nomen non expreſſit; non magìs quàm eccleſiæ ad quam jam ſcripſerat. Poteſt autem fieri, ut ad Romanum ſub Trajano ſcribat. Ad eccleſiam autem, diſſimulato ejus nomine, non fruſtrá; cùm conventus jam, Trajano Principe, interdicti eſſent: quemadmodum non ſine cauſa nomen etiam unius qui conventibus faveret, aut qui cogeret, diſſimulavit. Quanquam non ignorem quæ de Gaio ſcribant veteres; quem ἀγαπητὸν καὶ ξενοδόχον τῶν ἀποστόλων vocant; qui ξένος *Pauli* καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης, ad Rom. 16. 23. ab ipſo dicitur Apoſtolo. Quod ſi ità Gaii, ut antè dicebamus, hîc accipiatur nomen, prima Epiſtola καθολικὴ ſive ἐγκύκλιος erit; altera peculiari, ſed de qua non conſtat, Eccleſiæ; tertia τῷ δεῖνι, cujus quoque nomen non exprimitur, inſcripta erit.

Cap. III.

Locus ſub initium Epiſtolæ Judæ, τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις, καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς, *ejúſque tranſpoſitio. Locus,* Ἀγαπητοὶ, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος *&c.* παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι, *& quomodo à veteri redditus interprete.* ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει. *Locus,* Ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι. *Locus,* τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν. *&* τὸ δεύτερον *quare ac quomodo dicatur. Supplicia maximè horrenda de impiis ſumta. Viri Sodomitæ & Seculum diluvii Rabbinis quomodo jungantur.* Τῦ κατακλυσμοῦ πανωλεθρία· Τῶν Σοδομιτῶν ἐκφλόγωσις· Τῦ Φαραὼ ποντισμός. Τὸ δεύτερον *hoc loco quot modis reddiderint interpretes: ad eos qui peccarunt in deſerto à nonnullis referri. Loci interpretatio, & quomodo reſtringi poſſe videatur quod dicitur. Gigantes:* ἀφανίζοντα πνεύματα *iidem dicti.* Σόδομα καὶ Γόμοῤῥα, καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις, *quæ* περιπόλια *Helleniſtis. Locus,* Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι. *&* ἐνυπνιαζόμενοι, *qui: Sopiti.* Ἐνυπνιαζόμενος ἐνύπνιον. Ἐνυπνιαστής. תרדמה *Adami, & an locum hîc habeat.* Ἐνύπνιον *&* ἔκστασις. *Somniatores in Eccleſia B. Hieronymo.* μιαίνειν σάρκα, *& quomodo dicatur.* Ὀνειρογμοί. *Prophetæ falſi quomodo* μιαίνειν τὴν σάρκα *dicantur.* Ὀνειρώξεις *de Hæreſibus.* κυριότητας ἀθετεῖν, *& quomodo prophetæ falſi dicantur. Somniatores hæretici Gennadio. Locus,* Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος *&c.* οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν. *pro quo* ἐξενεγκεῖν *aut legiſſe Pantaleonem aut legiße videri. Michael* ἀρχάγγελος, ἀρχιστράτηγος *eidem dictus.* Ἐπιτιμήσαι σοι, Ἐπιτιμήσαι σε. Καταργήσαι σε, διάβολε, ὁ Θεός. Ἐπιτιμήσαι ἐν σοί. *Locus,* ὅτι τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ ἐξεχύθησαν μισθοῦ: *errore Balaam mercede effuſi ſunt: deceptione mercedis, quâ deceptus fuit Balaam, effuſi ſunt.* μισθοῦ, κέρδους χάριν. *Locus,* Οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες. Ἀγάπαι. Ἀγαπῶν *abuſus.* Ἀγάπαι, δειπνάριά τινα, κνίσης καὶ ζωμῶν ἀποπνέοντα, *Alexandrino Clementi. Carpocratianorum impuræ* συνελεύσεις, ἀγάπαι *dictæ. Locus,* Ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοὶ, *&c.* τῇ πίστει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτούς. τῇ πίστει ἑαυτὸν ἐποικοδομεῖν. *De diſtinctione loci.*

Epiſt. Judæ, cap. 1. v. 1.

INitium Epiſtolæ quæ *Catholica Judæ* inſcribitur tale eſt, Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς. Ubi novam fortè interpretis trajectionem, quod & fore ſuſpicatur ipſe, mirabitur non nemo, qui τὸ, κλητοῖς, loco movit atque alibi repoſuit, totúmque ſic mutavit ordinem; *Judas, Jeſu Chriſti ſervus, frater autem Jacobi, vocatis, à Deo Patre* (pro quo Vetus, *in Deo Patre*) *ſanctificatis, & Jeſu Chriſto ſervatis.* ut ità qui vocati ſunt ab iis in contextu ſeparentur qui Jeſu Chriſto ſervantur. Quemadmodum & τετηρημένοι Ἰησοῦ Χριστῷ, non modò *qui ſervantur Jeſu Chriſto,* ſed & *qui ab eo ſervantur*, rectè dici poſſunt: qui & iis qui τετηρημένοι εἰς κρίσιν 2. Petri 2. 4. iis item qui τηρούμενοι πυρὶ eâdem Epiſt. cap. 3. v. 7. dicuntur, rectè opponi poſſunt. Quid, quòd ii qui ἡγιασμένοι ἐν τῷ Θεῷ πατρὶ hîc dicuntur, 1. Cor. 1. 2. ἡγιασμένοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοὶ ἅγιοι dicuntur? Τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοῖς ἁγίοις. ubi, ut hîc, τὸ, ἡγιασμένοι, præcedit. Quo tamen loco interpres idem, *ſanctificatis in Chriſto Jeſu, vocatis ſanctis.* Neque eodem enim modo ſemper vel loquitur

vel

vel eundem ſervat ordinem Scriptura, quæ & *ὕστερον πρότερον* nonnunquam admittit:
ut mutare aliquid, conjunctum cum periculo non ſine cauſa videatur. Adeat tamen quæ
ab eo adferuntur lector. Paulò pòſt cùm dicitur, Ἀγαπητοὶ, *πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος* v. 3.
γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν, παρακαλῶν ἐπαγω-
νίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει, ut aliàs non ſemel, veterem interpre-
tem recentior hìc notat, quòd obſcurè nec Latinè hæc reddiderit cùm dixit, *Chariſſimi,*
omnem ſolicitudinem faciens ſcribendi vobis de communi veſtra ſalute, neceſſe habui ſcribere
vobis, deprecans ſupercertare ſemel traditæ Sanctis fidei. Ἐπαγωνίζεσθαι autem *τῇ ἅπαξ*
παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει, niſi fallimur, is dicitur qui omnem dat operam ut catholi-
cam verámque, quam cum Sanctis aliis communem habet, tueatur ac conſervet fidem:
Ut Græci Scholiaſtæ, *ἐπαγωνίζεσθαι τῇ πίστει*, non malè, *μὴ ἐκλελυμένως διατεθῆναι,*
ἀλλὰ συντείναντας ἑαυτοὺς, ἔτι μᾶλλον ἔχεσθαι τῆς περὶ τοῦτο σπουδῆς, *omni labore ac in-*
tenſione receptam conſervare ac tueri fidem, interpretentur: ut ſit aliud ab eo quod vo-
lunt qui obſiſtendum hæreticis ex illo colligunt; ut & ea quæ de magiſtratibus hìc ad-
feruntur: quis enim ad civiles hæc ſpectare magiſtratus aut habere locum eos hic exiſti-
met? In eo qui deinde ſequitur loco, *Ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι εἰδότας ὑμᾶς ἅπαξ* v. 5.
τοῦτο, ut & eo qui mox ſequitur, quàm longè à recepta lectione nonnulli abierint codi-
ces, ſciunt qui editionibus illis uſi ſunt in quibus lectionum varietas notatur. Ibidem
cùm dicitur, *τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσε*, quomodo ac quare *τὸ δεύτερον* Ibid.
dicatur, videndum fuerat; cùm ante illud, cujus meminit hìc tempus, ante oppreſſum
aquâ, dico, Pharaonem, impióſque Ægypti, bis horrenda de impiis ſumta fuiſſe ſuppli-
cia ſat conſtet: primò, de omnibus, cùm diluvium, excepto cum paucis Noacho, omnes
perdidit; deinde & de Sodomitis, quorum ipſe hìc meminit. Quemadmodum Rabbini
ſemper aut plerunque duo hæc, אנשי סרום & דור המבול, *viros Sodomitas & ſe-*
culum diluvii, conjungunt: quibus eam de qua agitur hìc pœnam addunt: Quarum
primam, diluvii nimirum, *τοῦ κατακλυσμοῦ πανωλεθρίαν*; ſecundam, *τῶν Σοδομιτῶν ἐκφλό-*
γωσιν, tertiam, *τοῦ Φαραὼ ποντισμὸν*, dicunt. De quibus ità Adversùs Manichæos Da-
maſcenus, *Εἰ ἐγκαλεῖ τις τῷ Θεῷ τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ πανωλεθρίαν, καὶ τῶν Σοδομιτῶν*
τὴν ἐκφλόγωσιν, καὶ τοῦ Φαραὼ τὸν ποντισμὸν, πρὸς τὸ συμφέρον πεπονθότι, ἐγκαλέ-
σατε μᾶλλον αἰωνίως κολάζοντι. Quibus & horrendam quam de Angelis rebellibus
cœleſtis Judex ſumſit pœnam hìc adjungit autor. Alii igitur *τὸ δεύτερον*, *ſecundò*; alii,
rurſus; alii, nè quicquam definirent, *poſtea* dixerunt: qui id, cum Gloſſa quam Ordina-
riam dicunt, ad eos qui peccarunt in deſerto referunt. Inter cæteros & Lyranus, qui,
τοὺς μὴ πιστεύσαντας, *eos quos deſtruxit in deſerto Deus*, interpretatur. Thomas cùm *τὸ*
δεύτερον, *ſecundò* dixiſſet, deinde *poſtea* ex Gloſſa interpretatur: qui & murmuratores
de quibus Num. 15. Exodi 56. intelligendos ait; ut *οἱ μὴ πιστεύσαντες* ſint, qui, ut ipſe
loquitur, Moſi non crediderunt; inter quos & Core ac Abiron ab eo ponitur. Nè jam
eos dicam qui de temporali pœna ac æterna agunt: quò *τὸ δεύτερον* hìc referunt Quid
ſi igitur ad eos qui interierunt aquâ id reſtringamus? ut ſic pœna prior eâ ſit quæ tem-
pore Noachi, ut jam diximus, evênit: Quo & ſumtum de Gigantibus ſupplicium: qui
ἀφανίζοντα πνεύματα in apocrypho Enochi ſcripto, quo & uſus (ut ſuprà diximus) vide-
tur Juda, dicebantur; quibus mirum quàm conveniat quod de alteris Spiritibus ſive
Angelis adjunxit. Quid ſi igitur bis aquâ, ſeu *τὸ δεύτερον*, id factum velit? Noachi
tempore ac Pharaonis ſcilicet: ut ſic *καταποντισμὸν* ſive *ποντισμὸν* ejus cum diluvio,
qui vulgò *κατακλυσμὸς* dicitur, conjungat, atque ità bis eodem penè modo ſumtum de
impiis ſupplicium fuiſſe dicat. Paulò pòſt ſequitur, *Ὡς Σόδομα καὶ Γόμοῤῥα, καὶ αἱ περὶ* v. 7.
αὐτὰς πόλεις. quas *τὰ περιπόλια αὐτῶν* Helleniſtæ dicerent. Eâdem Epiſtolâ & illud
legitur, *Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι, σάρκα μὲν μιαίνουσι.* Ubi *ἐνυπνιαζόμε-* v. 8.
νοι ſopiti eruditis dicuntur. Quod quis non miretur, qui ſaltem quantum inter *ſomnum*
& *inſomnium*, *ὕπνον καὶ ἐνύπνιον*, interſit non ignorat? niſi quis Legem quoque, quo-
ties *περὶ τῶν ἐνυπνιαζομένων* agit, quos cum falſis Prophetis conjungit, de ſopitis loqui di-
cat: ut Deut. 13. 1. *Ἐὰν δὲ ἀναστῇ ἐν σοὶ προφήτης ἢ ἐνυπνιαζόμενος ἐνύπνιον.* ubi

ἐνυπνιαζόμενος ἐνύπνιον, חלם חלום. & deinceps v. 3. cùm vetatur, nè quis τοὺς ἐνυπνιαζομένους admittat, Οὐκ ἀκούσεσθε τῶν λόγων τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἢ τοῦ ἐνυπνιαζομένου ἐνύπνιον ἐκεῖνο. Et quis neſcit cur ἐνυπνιαστὴς fratribus Joſephus diceretur? Neq; ad rem quòd vocem תרדמה huc trahunt: quod πάθος Deus immiſiſſe dicitur Adamo cùm è coſta ejus mulierem fecit: Neque ſomniaſſe ibi ſanè dicitur Adamus: Abſit veró: neque hoc ἐνύπνιον ſed ἔκστασιν dixerunt Helleniſtæ. Cùm ἐνυπνιαζόμενοι contrà non falſi prophetæ modò, & qui ſomnia vendebant, ſed & hodie plani omnes rectè dicantur: quales ſunt qui revelationes ſuas (quod hæreticis non paucis nunc & olim uſitatum) populo obtrudunt; qui vigilando quoque haud rarò ſomniant. B. Hieronymus ad Jer. 23. *Sicut hodie quoque ſomniatores in Eccleſia, & maximè in noſtro grege, qui errores ſuos, Domini jactant prophetiam. & crebrò ingerunt, Somniavi.* Sed quomodo μιαίνειν σάρκα dicuntur? Abſit enim ut ὀνειρωγμοὶ, quibus propriè fœdatur caro, intelligantur. Non enim alia de cauſa hoc dixit, niſi quòd prætextu fortè tali fœminarum pudicitiæ inſidias ſtruebant, ac non rarò expugnabant. Quod & optimè Nyſſenus lib. De virginitate cap. 23. vidit; qui, Ἐντεῦθεν οἱ ἐνυπνιασταὶ, inquit, οἱ τὰς ἐκ τῶν ὀνείρων ἀπάτας, πιστοτέρας τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων ποιούμενοι, καὶ ἀποκαλύψεις τὰς φαντασίας προσαγορεύοντες. ἀπὸ τούτων εἰσὶν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας. *Hinc ſomniatores, qui iis quas è ſomniis ſuis ſtruunt fraudibus plus autoritatis quàm evangelicis conciliare ſtudent dogmatibus, ſuáſque imaginationes revelationes dicunt. E quibus illi qui domos penetrant.* Quo fine? *Ut*, inquit Apoſtolus eo quem tangit loco, *captivas ducant mulierculas, variis cupiditatibus actas.* Quales illi vel prophetæ falſi vel ἐνυπνιαζόμενοι de quibus ad eundem Jeremiam idem B. Hieronymus; *Qui miſeras mulierculas, quæ circumferrentur omni vento doctrinæ, ſic deciperent, quòd dicerent eis, quia de tribu erant Juda, Chriſtum de ſuo ſemine eſſe generandum: quæ illectæ cupidine præbebant corpora ſua, quaſi matres futuræ Chriſti.* Quod tantùm ab iis fieri poterat qui Chriſtum jam veniſſe negarent: ut eò etiam referri poſſit quod jam antè dixit, Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι. Quos & D. Petrus, qui de iiſdem agit, ὀφθαλμοὺς μεστοὺς μοιχαλίδος ἔχειν, dixit. Igitur, ἐνύπνια, hæreſes, errores, quæ & ὀνειρώξεις Canone 1. Concilii Sexti in Trullo vocantur: Ubi Theodori Mopſueſtiæ præceptoris Neſtorii, Origenis, Didymi, & Euagrii notantur hæreſes: quibus τοῦ νοῦ παραφοραὶ, *mentis deliria*, καὶ ὀνειρώξεις, ſive *ſomnia*, tribuuntur; Οἱ Θεόδωρον τὸν Μοψουεστίας, τὸν Νεστορίου διδάσκαλον, Ὠριγένην τε, καὶ Δίδυμον, καὶ Εὐάγριον, τοὺς τὰς Ἑλληνικὰς ἀναπλασαμένους μυθοποιΐας, καὶ σωμάτων τινῶν καὶ ψυχῶν ἡμῖν περιόδους καὶ ἀλλοιώσεις ἀνατυπώσαντες ταῖς τοῦ νοῦ παραφοραῖς τε καὶ ὀνειρώξεσι, *qui hæreticorum quorundam & Græcorum*, inquit, *revocarunt fabulas, corporúmque mutationes ac periodos deliriis ſuis obtruſerant ac ſomniis.* Iidem verò magiſtratibus autoritatem, inquit, derogant, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι. Quomodo? Quia ſomniis ſuis tribuunt ac revelationibus quod magiſtratibus detrahunt: adversùs eos enim ſomniant cùm volunt, ac ſic ad contemtum eorum plebeculam impellunt. Hæc mens eſt. Tantum abeſt ut *ſopitos* hîc locum eſſe exiſtimemus, aut ſatis quod hîc dicitur ſic exprimatur: cùm hi ipſi *ſomniatores* ad verbum SS. Patribus nonnunquam dicantur: Ut Gennadio, De Eccleſ. Dogmat. qui, *Erit reſurrectio*, inquit, *mortuorum omnium, ſed una, & ſimul & ſemel: non prima juſtorum & ſecunda peccatorum, ut fabula eſt ſomniatorum, ſed una omnium.* Inter quos vel imprimis Meſſaliani fuerunt: de quibus in Excerptis è MS. codice Palatino adversùs hæreticos, quæ penès nos ſunt, ità Euthymius, Οἱ δὲ τὴν νόσον ταύτην εἰσδεδεγμένοι, ἀποστρέφονται δὲ τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν, ὡς πονηράν· ὕπνῳ δὲ τὰ πολλὰ σφᾶς αὐτοὺς ἐκδιδόντες, ἐνθουσιασμοὺς τὰς τῶν ὀνείρων φαντασίας ἀποκαλοῦσι, *Qui enim morbum illum toti admiſerunt, omnem manuum laborem, ut malum, averſantur; ſomnóque ut plurimùm dediti, ſomniorum ſuorum imagines enthuſiaſmum vocant.* Verè enim cum poeta *imagines* tales dici poſſunt. Idem autem locus ad verbum penè in Harmenopuli De ſectis libello
v. 9. legitur. Sequitur, Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας. Ubi Pantaleo, libello De Michaelis miraculis, ἐξενεγκεῖν aut legit, aut propriæ memoriæ hoc

dedit;

dedit: qui & eum ipſum, de quo hîc agitur, archangelum fuiſſe ibidem probat, cui ab
Abrahamo ſemen ejus ac Judæos vult commiſſos: Ὡς ὁ θεῖος τότε, inquit, ἀπόστολος Ἰού-
δας, ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς, ἐν τῇ καθολικῇ ἐπιστολῇ εἴρηκεν, Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχιστράτη-
γος, ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε
κρίσιν ἐξενεγκεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν, Ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος, *Sicut divinus*, in-
quit, *Apoſtolus Judas, frater Domini, in Catholica ait Epiſtola*, AT MICHAEL PRIN-
CEPS EXERCITÛS DE CORPORE MOSIS JUDICIUM EFFERRE NON EST AUSUS
MALEDICUM, SED, INCREPET TE DOMINUS, DIXIT. Dediſſe autem id memoriæ,
vel illud confirmat, quòd non ἀρχάγγελον, ut hîc ſcribitur, ſed ἀρχιστράτηγον cum dixit
quem commendandum ſuſceperat: Qui & è ſcriptis Hebræorum οὐκ ἐνδιαθήκοις, ſive *non
canonicis*, id depromtum, tanquam compertum, addit; Τοῦτο δὲ ὁ ἀπόστολος εὗρε γε-
γραμμένον εἰς ἀρχαῖον Ἑβραϊκὸν βιβλίον ἀπόκρυφον· πολλὰ γὰρ καὶ χωρὶς τῶν ἐνδιαθή-
κων βιβλίων ἀνεχάραξαν· ἀλλὰ διὰ τὸ οὐκ ἐκκλησιάζεσθαι αὐτὰ, ἐνοθεύθησαν· ἔχουσι δὲ
καί τινα ὀνησιφόρα. Sequitur, ἀλλ' εἶπεν, Ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος. Ubi poſtrema illa, Ibid.
ac ſi ſcriptum eſſet, Ἐπιτιμήσαι σε Κύριος, nonnulli interpretantur. Idem Pantaleo &
καταργῆσαι dixit; Καταργήσαι σε, διάβολε, ὁ Θεός. Eruditiſſimus Heſychius, Ἐπιτι-
μᾷ, τιμωρεῖ δὲ, ἢ τὴν τιμὴν αὔξει. Igitur, Ἐπιτιμήσαι σε, *Perdat te*, aut *Puniat*: nam
in Zacharia etiam ἐπιτιμήσαι ἐν σοὶ ex Hebraiſmo alibi legitur. Cùm autem dixit,
Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ v. 11.
ἐξεχύθησαν, quid ſi non hoc voluit, ὅτι τῇ πλάνῃ τοῦ μισθοῦ Βαλαὰμ ἐξεχύθησαν, ſed,
ὅτι τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ ἐξεχύθησαν μισθοῦ? Interpres antiquus, *& errore Balaam,
mercede effuſi ſunt.* ubi τὸ *mercede*, *mercedis appetitu*, interpretatur Thomas. Gloſſa
ordinaria, *Errore Balaam pereunt, qui pro amore terreſtrium commodorum veritatem quam
noverunt impugnant.* Sed & optime Græci Scholiaſtæ, μισθοῦ, κέρδους χάριν, *lucri cauſâ*.
Recentior, *& deceptione mercedis quâ deceptus fuit Balaam effuſi ſunt.* quod nolim. Eâ-
dem Epiſtolâ & illud legitur, Οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, συνευωχού- v. 12.
μενοι ὑμῖν, ἀφόβως ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες. Ad quem locum eruditi, *Vulgata*, IN EPULIS
SUIS, *mendosè, & meritò repugnantibus Græcis codicibus: nec enim agapæ iſtorum erant, ſed
fraterna Eccleſiaſtici cætûs convivia.* Quid piorum fuerint ἀγάπαι ignorare neminem exi-
ſtimo. Quid autem ſi abuſum τῶν ἀγαπῶν hîc reprehendat: in quibus vino & epulis,
præter inſtitutum, indulgeri ab iis dicat? etiam intemperantes admitti, qui συνευωχού-
μενοι nihil præter carnis ſaburram ſpectarent. Quòd ſi tantopere hîc aberrant qui *epulas*
interpretati ſunt, quid doctiſſimo Græcorum Clemente Alexandrino fiet, qui ἀγάπας,
δειπνάρια τινα κνίσσης καὶ ζωμῶν ἀποπνέοντα, *conviviola, ſeu epulas quaſdam, quæ nido-
rem & juſcula redolerent*, dicta fuiſſe ex abuſu notat? Ἐξ ὧν ὁ σαρκικὸς ὄντως, inquit,
οὗτος καὶ φθειρόμενος ἀπήρτηται βίος, ὃν ἀγάπην τινὲς τολμῶσι καλεῖν, ἀθύρῳ γλώττῃ κε-
χρημένοι, δειπνάρια τινα κνίσσης καὶ ζωμῶν ἀποπνέοντα, τὸ καλὸν καὶ σωτήριον ἔργον
τοῦ λόγου, τὴν ἀγάπην τὴν ἡγιασμένην, χυτριδίοις καὶ ζωμοῦ ῥύσει καθυβρίζοντες, ποτῷ
καὶ τρυφῇ καὶ καπνῷ βλασφημοῦντες τοὔνομα, *E quo carnalis illa ac verè perdita perdenſq;
vita dependet, quam agapen nonnulli linguâ effreni vocare audent; cùm nihil aliud præter
conviviola quæ nidorem ac jus redoleant ſic dicant, atque ità pulchrum & ſalutare verbi in-
ſtitutum, ſacram agapen, ollis neſcio quibus & liquido jure dedecorant, potúque, deliciis, ac
fumo nomen illud traducunt.* idem qui & Carpocratianorum συνελεύσεις, ſive *impuros
conventus*, immodico ciborum uſui Venerique conſecratos, quas ἀγάπας nihilominus
dicebant, alibi traducit. Sed nec tantopere Eraſmum peccaſſe arbitror, qui in illo Pe-
tri loco, 2.2.13. in quo penè ad verbum eadem dicuntur, ἐντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀγάπαις
αὐτῶν, συνευωχούμενοι ὑμῖν, ut hîc, ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν, legit. Eâdem Epiſtolâ le-
gitur, Ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοὶ, τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτούς. Porrò non ſine v. 20.
cauſa, ea ſcripta inter Sacra maximè corrupta eſſe, & nos alibi & recentiores notant in-
terpretes, quæ ut non canonica à quibuſdam neglecta ſunt; cùm præſertim (quod & a-
liàs monui) diſtinctionum ſæpe exiguam ſæpe nullam rationem habuerint antiqui. Quid
ſit ἐποικοδομεῖν τῇ πίστει, optimè intelligo: fides enim fundamentum cui cætera ſuper-

ſtruuntur: Quid autem ſit ἐποικοδομεῖν ἑαυτὸν τῇ πίστει, fateor me minùs aſſequi: nam οἰκοδομεῖν ἑαυτὸν, longè, niſi fallor, eſſet aliud. Quantò igitur veriſimilius ità diſtinguendum, Ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοὶ, τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες, ἑαυτοὺς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι, ἑαυτοὺς ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ τηρήσατε, προσδεχόμενοι τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Vos autem, dilecti, ſanctiſſimæ fidei veſtræ ſuperſtruentes, vos ipſos in Spiritu Sancto precantes, vos ipſos in amore Dei ſic conſervate, exſpectantes miſericordiam Domini noſtri Jeſu Chriſti* &c?

Cap. IV.

Inſcriptio libri, Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου: *aliis,* Ἀπόκρυφα Ἰωάννου, *ut Nyſſeno. Inter Apocryphas Scripturas haberi, à B. Hieronymo negatum.* Ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, *quomodo dicatur. Locus,* Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, *& quæ ſequuntur.* Ἀκολουθία *ejus quæ. De diſtinctione loci verâ.* Καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς, *quomodo dictum ac ſuperioribus cohæreat.* ῥομφαία δίστομος, *bis acutus enſis, Tertulliano. Locus,* ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς. ὄλυνθοι, *acerba.* ὁμοιώματα ἀκρίδων. *Concluſio & finis Apocalypſeos.* Ναὶ, *& quomodo uſurpatum: Pro quo* ἔμβα *poſteriores dixiſſe.* ἔμβα ποίησον· ἔμβα ἀναθεμάτισον, *& ſimilia.*

Apocal. AD divinas Johannis Revelationes veniamus: Qui liber vulgò Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου inſcribitur. Nyſſenus ſimpliciter, Ἀπόκρυφα Ἰωάννου, Homiliâ εἰς τὴν ἑαυτοῦ χειροτονίαν dixit; Ἤκουσα τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἐν Ἀποκρύφοις πρὸς τοὺς τοιούτους δι' αἰνιγματος λέγοντος, ὡς δέον ἀκριβῶς μὲν ζέειν τῷ πνεύματι, καταψύχεσθαι δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ· ὄφελον γὰρ ἦσθα, φησὶ, ψυχρὸς ἢ ζεστός. E quibus ſimilibúſque locis promoviſſe opinio videtur, inter ἀπόκρυφα & ab Eccleſiis non recepta ſcriptum hoc ponendum. Quod, ut cæteros omittam, diſertè ab autore Commentariorum (qui B. Hieronymo aſſcribuntur) in Pſalmos negatur: qui, *Legimus in Apocalypſi*, inquit, *Johannis, quæ in Eccleſiis legitur & recipitur: neque enim inter Apocryphas Scripturas habetur, ſed*
Cap. 1. *inter Eccleſiaſticas.* Primo capite, nec procul ab initio, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, cùm
v. 4. legitur, cauſæ nihil eur hìc quiſquam ſe fatiget. Ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν, hoc eſt, ἀπὸ τοῦ λεγομένου
ὁ ὢν. quod eſt ac ſi dixiſſet, ἀπὸ τοῦ λεγομένου יהוה. Singula enim, quod & alii notarunt, tanquam propria expreſſit nomina. Nomen ergò ἦν, ut ante ὢν. Ὁ ἦν eſt, ὁ λεγό-
v. 5. μενος ἦν. Paulò pòſt cùm dicitur, Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, cui deinde illa, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς, deindè autem, τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, ſubjicitur, mirum eſt, non docuiſſe quomodo cohæreant hæc eruditos: quæ totidem, ſi ad Filium referantur Dei, ἀνακόλουθα videntur. Quod Eraſmus cùm intelligeret, ad Patrem hæc retulit; qui, *id eſt, ei qui dilexit nos*, inquit: *ut referatur ad Patrem, ſitque ſenſus; Chriſtum fuiſſe teſtem fidelem Patri, qui dilexit nos.* Certum verò eſt, quod iis libris omnibus evênit qui alibi extra canonem ſunt habiti, (de quo jam paulò antè egimus) etiam hunc negligentiùs eſſe habitum: cujus rei ſpecimen hìc iterum habemus. Diſtinctionem enim quam formarunt ſibi veteres, novâ verſuum diſtinctione magìs involverunt recentiores: cum qua & articulus irrepſit. Vide autem quantò meliùs hoc modo tota ῥῆσις diſtinguatur; Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων ἃ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ. ut ſic verſus terminetur. Deinde verſu novo, Ὁ μάρτυς πιστὸς, ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς. Poſt hæc autem verba novus iterum verſus atque ipſa δοξολογία ſequatur, hoc modo; Τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ, αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων Ἀμήν. Ut jam hoc dicat, *Johannes ſeptem Eccleſiis quæ ſunt in Aſia: Gratia & pax vobis, ab eo qui Eſt, qui Erat, qui Futurus dicitur, atque à ſeptem Spiritibus qui coram ejus throno ſunt, & à Jeſu Chriſto.* Deinde, *Teſtis* (ſive, *Autor prophetiæ*) *verus, primogenitus ex mortuis, princeps Regum terræ: Ei qui dilexit nos, ac qui à peccatis nos noſtris*

ſtris per ſanguinem ſuum lavit, nóſque reges ac ſacerdotes Deo ac Patri ſuo fecit; ei, dico,
gloria & imperium in ſecula ſeculorum. Amen. Ut ὁ ἐρχόμενος ſit אהיה, quod de futuro
dicitur. Cur autem ὁ *μάρτυς πιστὸς* maluerim, ſenſus ipſe docet, cùm *πιστὸς* Helleniſtis
ſit *ἀληθὴς*, quod paſſim occurrit: ut ab ipſo ſic autoritatem ſcripto conciliet ac pondus.
Quanquam non ità multùm intererit ad ſenſum, ſi dicamus, Ὁ *μάρτυς, ὁ πιστὸς, ὁ πρω-*
τότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, Teſtis ac autor ille eſt, qui ὁ ἀληθὴς, ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν,
& eſt & dicitur. Quomodo autem *μάρτυς* dicatur Dominus, ſatis infrà docet ipſe, cùm
ſub finem libri, Λέγει ὁ *μαρτυρῶν ταῦτα·* Ναὶ *ἔρχομαι ταχύ.* ſed & de ſe hoc ipſo capite
v. 2. Ὃς *ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν* Ἰησοῦ Χριστοῦ, *ὅσα τε εἶδε.*
Nunc igitur, Ὁ *μάρτυς πιστὸς, Verus & exceptione omni major ipſe teſtis eſt.* Quomodo
mens plana ac diſtinctio. Non enim obtendent, niſi fallor, eos qui excogitarunt verſus
quos nunc ſequimur, eo fuiſſe loco quo *θεόπνευστοι* autores: de quorum mente ac ſenten-
tia imprimis cogitandum: cùm præſertim & antiqui eos codices ignorent, ac nè emen-
datiores quidem hujus ævi, quales ſunt Roberti Stephani ac ſimiles, diſtinctiones iſtas
exprimant aut repræſentent. Quod autem dicitur, Καὶ *ἐποίησεν ἡμᾶς*, mutatione *τῆς ἀκο-* v. 6.
λουθίας in Sacris uſitatâ, dictum eſt. Ità Petrus, cùm dixiſſet 2. 2. 10. *Μάλιστα δὲ τοὺς ὀπίσω*
σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευομένους, καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας, tandem addit,
τολμηταὶ, αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες. Quomodo hic, *ἐποίησεν ἡμᾶς*, di-
xit, cùm, *τῷ ποιήσαντι ἡμᾶς*, exſpectaret lector. Eodem capite cùm legitur, *καὶ ἐκ τοῦ* v. 16.
στόματος αὐτοῦ ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα ἐκπορευομένη, quam *ῥομφαίαν δίστομον* dixit in
bis acutum enſem Tertullianus vertit; *Videamus ergò an alius ſit enſis ille cujus alius eſt a-*
ctus, id eſt, Dei ſermo Divinus, bis acutus, duobus Teſtamentis, Legis antiquæ & Legis novæ,
acutus ſapientiæ ſuæ æquitate, reddens unicuique ſecundùm actum ſuum, lib. Adverſùs Ju-
dæos. Item, *Nam & Apoſtolus Johannes in Apocalypſi enſem deſcribit ex ore Dei prodeuntem,*
bis acutum, præacutum: quem intelligi oportet ſermonem Divinum, bis acutum duobus Teſta-
mentis, Legis & Evangelii, &c. lib. Adverſùs Marcionem. 3. Capite ſexto cùm dicitur, *ὡς* Cap. 6.
συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς, quos *ὀλύνθους* dixit, Tertullianus *acerba* reddidit; *Et* v. 13.
ſtellæ quidem de cælo ruent, ſicut ficus arbor, cùm valido commota vento acerba ſua amittit,
lib. Adverſùs Hermogenem. Capite nono cùm dicitur, Καὶ *τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων* Cap. 9.
ὅμοια ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πόλεμον, quas *ὁμοιώματα ἀκρίδων* dicit, ſuprà ſimpli- v. 7.
citer *ἀκρίδας* dixit, v. 3. Καὶ *ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες.* Quod adeò eſſentialiter
interdum uſurpari jam alibi diximus, nè quis in viſione tantùm uſurpari dicat, ut ipſe
Dei Filius *ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου*, aut *ἀνθρώπων, γενόμενος* dicatur: Nec aliter Judæi-
Chriſtiani de eo loquuntur: inter quos autor libri Amana, qui, *& ſtabit* בן אלהים
כדמות אדם, *in ſimilitudine hominis Filius Dei.* Paulò ante finem legitur, Λέγει ὁ Cap. 22
μαρτυρῶν ταῦτα· Ναὶ *ἔρχομαι ταχύ.* Ἀμήν. *καὶ ἔρχου, Κύριε* Ἰησοῦ. Quo loco, ut & v. 20.
ſuperiori, non rectè qui *καὶ* legunt: de quo alibi jam olim egiſſe memini. Nihil enim uſi-
tatius: ut mirum ſit, hæſiſſe hic interpretes. Non malè igitur qui *imò* hìc dicat; *ναὶ ἔρ-*
χου, Veni quæſo, Imò veni. Quod autem *ναὶ* hìc dixit, poſteriori ætate *ἔμβα* in Eccleſiis
dicebant: quod vehementer obteſtantis erat: Ità paſſim Concilio Conſtantinopolitano
ſub Menna, Ἃ *ἐποίησεν ἡ σύνοδος, ἔμβα ποίησον.* Ἃ *πέπραχεν ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ σύνο-*
δος, ἔμβα ποίησον. Et paulò pòſt, *ἔμβα ἀναθεμάτισον, καθὼς καὶ οἱ πατέρες. ἔμβα*
ἀναθεμάτισον, καθὼς καὶ ἡ σύνοδος. ἔμβα ἀναθεμάτισον Σευῆρον καὶ Μαρδόνιον. ἔμβα
ἀναθεμάτισον Σευῆρον καὶ Ἰωάννην. Et an non ſuprà c. 1. v. 7. dicitur, *καὶ κόψονται ἐπ'*
αὐτὸν πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. ναὶ, ἀμήν? Quid, quòd etiam hìc præcedit, Λέγει ὁ *μαρτυρῶν*
ταῦτα, Ναὶ *ἔρχομαι ταχύ?* cui additur, *ναὶ ἔρχου, Κύριε* Ἰησοῦ. In quo hìc deſinimus, nè
parùm reverenter abdita ſcrutemur: Qui non quædam ignorare tantùm, ſed & ignorare
quædam velle, humilitatis Chriſtianæ partem non exiguam exiſtimamus.

QUICQUID. AUTEM. DICTUM. EST. AUT. PORRO. DICETUR ORTHODOXIS.
EORUMQUE. JUDICIO. SUBMITTIMUS. AC. COMMENDAMUS. SUBMISSUM.
VOLUMUS ATQUE. HIC. TESTAMUR.

FINIS.

AMice Lector, cùm in eo eſſem ut hoc opus ad finem perducerem (priora enim abſoluta jam erant) ſummum hoc affectûs ſui in me teſtimonium nobiliſſimus ac omni laude major Conſtantinus Hugenius, Zuylichemi Dominus, Eques, Celſiſſimo Principi à Conſiliis ac Secretis, miſit: In cujus amore atque hoc omine hîc deſino.

In Viri Summi

DANIELIS HEINSII EQUITIS

ad Libros Novi Fœderis EXERCITATIONES.

Quàm primùm Genitore Deo cruce, morte nefandâ,
Placato, Patriâ FILIUS *arce ſtetit:*
Plurimus erepti volvens oracula Scriptor
Teſtis & interpres geſtiit eſſe Dei;
Quique fuit vernantis agri ditiſſima meſſis,
Meſſorum planè prodiit æqua manus.
Omnis in hoc ævi pietas ſudavit, & omnis
Tot membranarum pondere terra gemit.
Heinſiade tamen, Heinſiade (nihil addimus ultrà,
Quo nihil effari eſt celſius, Heinſiade)
Neglectas placuit per tot veſtigia ſpicas
Exſequi, & hanc ſummam meſſi adhibere manum.
Summa manus quaſi prima fuit: jámque amphora facta eſt
Urceus, atque ingens pagina ſera liber.
Nempe quod ætates oculatas fugit & omnem
Lyncea, ab Heinſiadæ lumine lumen habet.
Ultimus infanti, QUANTUM NESCIVERIT, *Orbi*
Indicium, ſenio præcipitante, facit.
Quantus qui, nocti factâ vi, veſpere nigro
Redderet auroram, debuit eſſe Liber!
Chriſte, Creatori Domino cognate Creator,
Æterne lux, Æterne, coæva Patri,
Manna merum, Panis Cœli, qui pane ſtupendo
Ora tot expleſti pendula ab ore Tuo;
Ecce creatricis rurſum myſteria dextræ
Sentio, & hic præſens Numen adoro Tuum.
Auribus hic oculisque novæ miracula frugis
Objicis, & magno rurſum alimenta gregi.
Scilicet è tenui, duce Te, ſuccrevit ariſtâ
Paſcere par mundi ſecula ſancta ſeges.
Te duce, ſarta ſiet: ſpretâ, multiplicis Hydræ
Morſibus, Invidiâ, Te duce, tecta ſiet:
Te duce, qui rugiet, vanâ & ſine dentibus irâ,
Neſciat hoc ungues in DANIELE *Leo.*

CONSTANTER.

1639.

Index omnium nominum propriorum, Autorum, Scriptorum, Illuſtrium clarorúmque Virorum, quotquot in Exercitationibus hiſce ſeu expreſſè, ſeu aliter nominantur aut indicantur, eorúmque verba proferuntur.

A.

Abdias ſuppoſititius.
Aben-Ezra.
Accius.
Achmetis Oneirocritica.
Acmon.
Actuarius.
Adamantius phyſiognomon.
Adonidis Epitaphium.
Adriani Iſagoge.
Aetius.
Æſchines.
Æſchylus.
Æſchyli interpres.
Africanus.
Agapetus Diaconus.
Agatharchides.
Agobardus Lugdunenſis epiſcopus.
Akiba Rabbi.
Alcimus Avitus.
Alcuinus.
Alexander Aphrodiſienſis.
Amana, Sepher nempe.
Ambroſius.
Ammonius.
Amphilochius.
Anacreon.
Anaſtaſius.
Ancyrotus Epiphanii.
Andreas Hieroſolymitanus.
Andreas Maſius.
Anshelmus.
Antimachus epicus.
Antiphon orator.
Antonius Thyſius.
Apolinarius, metaphraſtes.
Apollodorus.
Apollonius Alexandrinus.
Apuleius.
Aquila.
Arator poeta Latinus.
Aratus.
Ariſtophanes.
Ariſtophanis interpres.
Ariſtoteles.
Arnobius.
Artemidorus.
Aruch.
Aſceticorum autor, Baſilius vulgò.
Aſterius apud Photium.
Athanaſius.
Athenæus.
Autor De cauſſ. corrupt. eloquentiæ.
Autor De Virginitate.
Auguſtinus, ſive commentator in Pſalmos.
Auguſtinus.
Avicenna.
Aulus Gellius.
Aurelianus.
Auſonius poeta.
Axiochus, dialogus Socraticus.
Axiochi interpres.

B.

Balſamo.
Bar Nachman, Rabba dictus.
Baronius.
Baſilica Græcorum.
Baſilius Magnus.
Baſilius Macedo.
Baſilius Seleuciæ epiſcopus.
Beda.
Ben-Gorion.
Benjaminus.
Ben-Syral.
Bereſchith Rabba.
Bernardus.
Bertramus.
Bionis Idyllium.
Budæus.

C.

Cabaliſtæ.
Cæſarius Gregorii frater.
Caius J. C.
Calaber Quintus.
Callimachus.
Canones Græcorum.
Canoniſtæ.
Capitolinus.
Capitula Patrum.
Capitula Theologica Pſelli.
Cardanus Hieronymus.
Caſſianus.
Caſſiodorus.
Catena in Jobum.
Catena in Eſaiam, nondum edita.
Cato, ſenex.
Catullus.
Celſus.
Cenſorinus.
Χαρακτῆρες ἐπιστολικοί.
Chronologia ſanctorum.
Chryſologus.
Claudius Galenus.
Cleanthes.
Clemens Alexandrinus.
Clementis alterius Conſtitutiones Apoſtolicæ.
Cointus aut Quintus. Calaber.
Concilia, Canones, eorum Decreta.
Colloquia doctiſſ.
Columella.
Commentatores Græci, ſive Scholia.
Conſtantinus l'Empereur.
Conſtantinus Manaſſes.
Cornelius Bertramus.
Cornelius Celſus.
Cornelius Tacitus.
Cyprianus.
Cyrillus.

D.

D.

Danielis Prophetæ paraphraſtes.
Definitiones Platonicæ.
Demetrius Phalereus, De Elocutione, ſeu Περὶ Ἑρμηνείας.
Democritus.
Demoſthenes.
Deſiderius Eraſmus.
Dimiſſio Moſis; De morte ejus; liber apocryphus.
Dio Caſſius.
Dio Chryſoſtomus.
Diogenianus.
Dionyſius Afer, Periegeta.
Dionyſius Alexandrinus.
Dionyſius Carthuſianus.
Dionyſius Halicarnaſſæus.
Dioſcorides.
Donatus.

E.

Eleazar Rabbi.
Elias Rabbi.
Elias Thisbites.
Empedocles.
Ennius.
Enochi apocryphon.
Ephraimus Syrus.
Epicharmus.
Epictetus.
Epigrammatum Anthologia.
Epimenides.
Epiphanius.
Epiphanii interpres.
Eratoſthenes.
Erotianus emendatus.
Etymologus.
Evangelia MSS. antiquiſſima
Eulogius, Alexandrinus patriarcha.
Eunapius.
Eunomii Panoplia, ſive Excerpta nondum edita.
Euripides.
Euripidis interpres Græcus.
Euſebius.
Euſebius in Catena nondum edita.
Euſtathius.
Euthymius.

F.

Fabius Quintilianus.
Fabricius.
Fagius.
Ferrandus Diaconus.
Feſtus.
Fortunatus.
Frobenius.
Fulgentius.

G.

Galatinus.
Gallus confeſſor.
Gemara & Gemariſtæ.
Gematria Hebræorum.
Gennadius.
Gloſſæ.
Gloſſæ Henrici Stephani.
Gloſſa Latina, antiqua.
Gloſſa ordinaria.
Gloſſarium Novi Teſtamenti non editum.
Gorionides.
Græcarum Originum autor
Grammatici.
Gregorius Nazianzenus.
Gregorius Nyſſenus.
Gregorius Palama.
Gulielmus Boſwellus.

H.

Harmenopulus.
Harpocratio.
Haymo.
Hœſchelius.
Hebræorum Magiſtri.
Helladius Beſantinous.
Helleniſtæ.
Heraclitus.
Hermogenes.
Herodianus.
Herodotus.
Heſiodus.
Heſychius: in eum Emendationes nondum editæ.
Heſychii Epitomator.
Heſychius presbyter.
Hexaplus.
Hieronymus, ſive Commentator in Pſalmos.
Hieronymus.
Hilarius.
Hippocrates.
Hipponax.
Homerus.
Homeri interpretes.
Horatius Flaccus.
Horatii Scholiaſtes.
Hormiſda, papa.
Hymnus Erinnes εἰς ἀνδρείαν, ad Romam tranſlatus.
Hyperides.

I.

Jachiades Rabbi.
Jacobus Catzius.
Janſenius.
Jarchi Rabbi.
Ignatius.
Ignatius Epiſtolarum autor.
Inſcriptio quædam.
Interpretes Chaldæi.
Jonathan.
Interpres Hieroſolymitanus.
Interpres Syrus.
Interpres Arabs.
Interpretes Græci. Septuaginta. alii.
Interpretes Belgici.
Interpretes Gallici.
Interpretes Latini, veteres, & recentiores.
Interpres ſummus.
Joachimus Camerarius.
Joannes Beverovicius.
Joannes Buxtorfius, pater.
Joannes Cochius.
Joannes Chryſoſtomus.
Joannes Damaſcenus.
Joannes Meurſius.
Joannes, patriarcha Hieroſolymitanus.
Joannes Seldenus.
Jobius Monachus.
Joſephus hiſtoricus.
Joſephus Jachiades.
Joſephus Sinai Rabbi.
Irenæus.
Iſaacus Caſaubonus.
Iſidorus Peluſiota.
Juriſconſulti.
Juriſconſulti Græci.
Jus Canonicum.
Juſtinus Martyr.
Juvenalis.
Juvenalis interpres.

Juvencus.

K

Kimchii, Rabbini, David, & Joſephus, pater ac filius.

L

Labeo.
Lactantius.
Laertius.
Lectionarium Græco-Arabicum.
Lectionum variarum apud Patres collector.
Leo Africanus.
Leo primus.
Levi Ben-Gerſon.
Liturgiæ veterum. Græcorum variæ.
Longus.
Lucanus.
Lucianus.
Lucilius.
Lucius Annæus Florus.
Lucretius.
Ludovicus de Dieu.
Lycophron.
Lyranus.

M

Macarius.
Mæcenas.
Maneius.
Manes.
Manuelis Comneni Legatio.
Marcionis Evangelium.
Marcus Eremita.
Marcus Tullius Cicero.
Marcus Zuerius Boxhornius
Marius Victorinus.
Martialis.
Martialis Lemovicenſ. Epiſc.
Maſius.
Maſoretæ.
Maximus Taurinenſis.
Maximus Tyrius.
Meir, Rabbi.
Menander.
Menologiæ vel Meniæa Græcorum.
Mercerus.
Methodius.
Midraſchin autores.
Minucius.
Modeſtinus J. C.
Moreti autor.
Moſes Hadarſan Rabbi.
Moſes Maimonides, vel Rambam.
Munſterus.
Muſonius.

N

Nechunias.
Nectarius.
Nehemias, Rabbi.
Nicander.
Nicandri interpres.
Nicephorus.
Nicolaus Clenardus.
Nonius.
Nonnus.
Novatianus.
Novellæ Impp.

O

Ocellus Lucanus, Pythagoricus.
Onkelos, Chaldæus.
Onkeli interpretatio.
Oppianus.
Optatus Milevitanus.
Oribaſius.
Origenes.
Orphei Ἔργα καὶ ἡμέραι.
Orphei Hymni.
Oſiander.
Ovidius.

P

Pallada.
Palladius.
Pantaleo.
Papias.
Papinius.
Parœmiographi.
Patricius Junius.
Paulinus.
Paulus Samoſatenus hæreticus.
Pauſanias.
Petronius.
Petrus, Alexandrinus Archiepiſcopus.
Petrus Faber, Stapulenſis.
Philo.
Philopatridos autor.
Philoponus.
Philoſtratus.
Phocylides Chriſtianus.
Phocylides Mileſius.
Photius patriarcha.
Phrynichus.
Phyſica Magiſtrorum Hebræorum.
Pierius.
Pindarus.
Pirke Avoth & Capitula Patrum.
Planudes.
Plato.
Platonis interpres.
Plautus.
Plinius.
Plutarchus.
Poetæ ἀνώνυμοι, Græci & Latini.
Pollux.
Polybius.
Pomponius Hirnea.
Primaſius.
Proclus.
Procopius.
Procopii Scholiaſtes.
Proſper.
Prudentius.
Pſellus.
Publius Nigidius.
Pythagoras.

Q

Quæſtionum Autor ad Antiochum.
Quidam.
Quintus Catulus.

R

Rabanus.
Rambam, id eſt, Moſes Maimonides.

Rinthon.
Romanorum veterum unus.
Rufinus.

S

SAlluſtius.
Salomon Iſacides.
Salvianus.
Sammonicus.
Sanctius.
Sariſberienſis.
Satyricus.
Satyrici poetæ Scholiaſtes.
Scævola.
Scaligeri, Pater & Filius.
Scholia veterum Theologorum.
Scripturæ ſacræ Compendium, nonnullis Athanaſii.
Sedulius.
Selomo Jarchi.
Seneca.
Sepher Amana.
Servius.
Severus Theologus.
Severi Rituale, ſive Liturgia.
Sibyllæ oracula.
Siculus poeta, ſive Theocritus.
Simeonis Magiſtri Collectanea.
Simon Rabbi, Menaſiæ F.
Simplicius.
Sinai, Rabbi, id eſt, Joſephus.
Sinaita, id eſt, Anaſtaſius.
Socrates, hiſtoricus eccleſiaſticus.
Socrates philoſophus.
Solinus.
Sophocles.
Sophoclis interpres.
Sophronius.
Sozomenus.
Stephani, Robertus, & Henricus.
Stephanus, De gentibus vel urbibus ſcholiaſtes.
Stobæus.
Strabo.
Suetonius.
Suidas.
Sulpicius Severus.
Symeon Sethus.
Symmachus.
Syneſius.
Σύνοψις τῆς θείας γραφῆς, Athanaſio adſcripta.

T

TAlmud, & Talmudiſtæ.
Targumin, & Tarmugiſtæ.
Terentius.
Terentii interpres.
Tertullianus.
Thaumaturgus.
Theclæ vita & codex.
Theocritus.
Theodoretus.
Theodorici Imperatoris Edictum.
Theodorus Antiochenſis.
Theodorus Cilix, hæreticus.
Theodorus Heracleota.
Theodorus Mopſueſtiæ, præceptor Neſtorii, Origenis, &c.
Theodorus presbyter.
Theodotio.
Theognis.
Theologi antiqui varii.
Theologus ſummus hujus temporis.
Theophilus Alexandrinus.
Theophilus presbyter.
Theophilus juriſconſultus.
Theophraſtus.
Theophylactus.
Theorianus.
Thomas Magiſter.
Thucydides.
Thucydidis ſcholiaſtes.
Timon Syllographus.
Titus Boſtrorum epiſcopus.
Titi Boſtrorum epiſcopi interpres.
Titus Livius.
Trallianus.
Tranquillus Suetonius.
Tremellius.
Trithemius.
Tzetzes.

V

VAlerianus.
Valerius Maximus.
Valla.
Varro.
Vatablus.
Vegetius.
Vigilius.
Vincentius Lirinenſis.
Viri magni, diverſi.
Virgilius Maro.
Ulpianus.

X

Xenophon.

Z

ZEnobius.
Zonaras.

Index

Index Græcus.

A.

Ἀβάλε. pag. 247. lin. 27
Ἀββᾶ, ὁ πατήρ. 335,17
Ἀγαπᾷν, pro μᾶλλον ἀγαπᾷν. 167,5
ἀγαπηταὶ fœminæ Epiphanio quæ. 365,24
ἀγαπητὸς. 62, 5. idem quod μονογενής. 94,43: 109,52: 191,29
ἀγαπῶν abuſus. 595,30
ἀγγαρεύειν & ἀγγαρεύειν. 90 & 91
ἄγγελος, vox Thargumiſtis uſurpata. 216,37
ἄγγελοι, Prophetæ. 264,6: 510,38
ἄγγελοι, de malis angelis. 355,2
ἄγγελοι, 1. Cor. 11. 10. qui. 369,22: & 370,30
ἄγγελος pro Doctore. 415,26: 488,5
ἄγγελος Κυρίου, de malo angelo. 273,8
Ἄγγελος τῆς μεγάλης βουλῆς. 263,43
ἀγγέλων γλῶσσαι. 374,15
ἀγγέλων θρησκεία quàm antiqua. 517,19
τὰ ἅγια, Hebr. 8. 2. quæ. 537,15
ἁγιάζειν. 216,41
ἁγιασμὸς, de continentia. 475,30
οἱ ἅγιοι, κατὰ χώραν ſingularum Eccleſiarum membra Apoſtolo dicuntur. 458,11
ἁγιολογία omnibus Perſonis SS. Τριάδος communis. 220,30
ἁγιωσύνη, poteſtas, Helleniſtis. 323,19: 324,10
ἀγκυλόγλωσσοι. 103,35.
ἀγλίζεσθαι. 302,18
ἄγνημα. 537,34: 563,7
ἄγνωστος Θεός. de eo fusè 288,289
ἀγορά, quod foris, platea. 191,37
ἀγοραῖοι. 293,37
ἀγριάζειν. 265,25
ἀγχεδὸν & πλησίον, idem. 76,51
ἀγχόνη. 77,16: 247,1
ἀγωγή. 498,1
Ἀδαδὸς, Sol, Euſebio. 59,42
Α Δ Α Μ vocem quatuor orbis partes continere. 267,19
ἀδελφὴ γυνὴ quæ. 365,6
ἀδελφόθεοι, Joſephi filii. 139,3
ἀδελφόθεος Jacobus dictus. 553,21
ἀδελφοὶ & οἱ ἔξω oppoſiti. 359,2
ἀδήλως τρέχειν, quid. 366,6
ἀδικία, fraus, mendacium. 325,30
Vide πορνεία.
ἄδικον, ἄπιστον, Helleniſtis. 169,40
ἀδολεσχία, de precibus, Hellen. 28,15
τὸ ἀδύνατον in S. literis modi varii. 99,26
Ἄδωνι, nomen quo maritum matronæ compellabant. 569,2
Ἀέρα δέρειν, quid. 366,11
ἀερία, ὁμίχλη. 445,38
Ἀὴρ, σκότος. 433,35: 445,37
Ἀθετεῖν κυριότητας quomodo prophetæ falſi dicantur. 594,36
ἀθετεῖν τὴν πρώτην πίστιν, quid. 490,26,31
ἀθέτημα. 534,7
Ἀιγιαλὸς, ὁμαλὸς καὶ ἐπιτήδειος τόπος. 88,50
Αἰγυπτος, pro idololatria. 262,17
αἰνίγματα Hebræorum. 98,14
αἴρειν τὸ πλήρωμα, Evangeliſtis quid. 36,23: 96,10
αἰσακος quid, & an vox Orientis. 219,39
αἴσθησις Helleniſtis quid. 448,23
αἰσχρότης. 441,18
αἰτία, ἡ ἐπιγραφή. 83,29: malum, noxa. 98,52: cauſa. 223,45. crimen: 301,34
αἰτίασις. 83,38
αἴτιος τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ, Damaſceno. 222,12
αἰὼν, βίος. 364,31
αἰῶνος ἡμέραι, & αἰώνιοι χρόνοι, idem. 347,17
Ἀκαταστασία. 179,5
ἀκούσαντες, ἀκροαταὶ, Hellen. 528,30
ἀκρίς. 18,12: 20,9
ἀκρίδες, βοτρύων ἀκρέμονες, Peluſiotæ & aliis. 18,39
ἄκρον τῆς ῥάβδου quid. 543,41
ἀκτὴ. 242,19
ἀκτησία opulenta. 256,12
Ἀλάβαστρον. 73,19
ἀλεκτοροφωνία. 113,17
ἀλήθεια & δικαιοσύνη confunduntur. 203,22: 204,45: 233,51
Legi opponitur & Umbræ. 487,4
ἐν ἀληθείᾳ προσκυνεῖν, quid. 204,36
ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, vero vinci. 271,5
ἐπ' ἀληθείας λέγω. 482,35
ἀληθῆ & ξύλινα oppoſita Gr. Patribus. 204,28
ἄλιμα, malva. 49,19
ἄλιμος veterum ex aſphodelo & malva. ibid. 21
ἀλίσγημα quid. 282,12

ἀλλὰ, pro εἰ μὴ, *niſi*, Syriaſmus. 97, 32 : 359, 49: 396,50. 590,25
ἀλλαγὴ τῆς φωνῆς. 425,9
ἀλλακτοὶ χιτῶνες. 37,18
ἀλλασσόμεναι στολαί. ibid.
ἀλλογνώμης, *à fide alienus*, Hellen. 365,8
ἄλλ☉, *diverſus*, ἀντικείμεν☉, *Antichriſtus.* 206,207
ἀλλοτριοεπίσκοπ☉. 576,41
ἀλλότρι☉. 207,18:356,40
ἀλογευόμενοι Canoniſtis qui. 305,1
ἄλυσις, de *maximis anguſtiis* Apoſtolo uſurpatum. 446.37
'Αμάρτημα excellenter dictum. 563,7
ἁμαρτία, collectivè nonnunquam in Sacris ſumi. 234,50
ἁμαρτία εὐπερίστατος. 548,50
ἀμφίβολος. 555,7
ἀμφιδέξιοι & ἀμφοτεροδέξιοι. 401.46
ἄμφοδον & ἄμφοδ☉, differunt. 118,47
'Αναβίωσις Phariſæis & Joſepho quæ. 65,36
ἀναβολή. 325,17
ἀναγκοφαγία athletarum. 365.41
ἀναγνωσθέντες, in Eccleſia qui. 140,23
ἀνάγνωσμα, ἀνάγνωσις, quid. 139,49
ἀναγνῶσαι. 140,23
ἀνάδειξις ſingulorum apud Hebræos. 138,34
ἀνάδυσις in baptiſmo. 383,2
ἀναθάλλειν bifariàm ab Hellen. uſurpatum. 457,27
ἀνάθεμα & ἀνάθημα, an diſtinguenda. 336,2
λέγειν ἀνάθεμα Ἰησοῦν, quid. 371,50
'Ανάιτιον ὡς αἴτιον ex uſu Scripturæ. 215,14
ἀνακομίζειν. Vide συγκομίζειν.
ἀνακρίνειν· ἀνάκρισις. 574,25
ἀναλαμβάνειν, ὑψοῦν, de *crucifixione.* 150,3
ἀναληπτικὴ ἀγωγή. 498,11
ἀνασείειν τὸν ὄχλον. 115,31
ἀνάστασις. 65 & 66. pro *reſtitutione poſt morbum.* 66, 19. unde ἀναστατήριαι θυσίαι. ibid.20
υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως. 65,41
ἀνάστασις & αἰώνι☉ πυρὰ, oppoſita. 66, 39
ἀνάστασις νεκρῶν, an rectè de unius Chriſti reſurrectione, 323,22
ἀναστρέψω, Act. 15, 16. *evertam*, non *revertar.* 281, 29
ἀνατολὴ duplex. 8,21
υἱοὶ ἀνατολῶν qui. 9,18
ἀνατολὴ, an *germen.* 130,17,45. ὁ ἀνατέλλων ἥλι☉. ibid.23.
ἀνατολὴ Dominus SS. Patribus dictus. ibid. 33
ἀναφέρειν. 545,50
ἀναφηναντες τὴν Κύπρον, quomodo dicatur. 306,8
ἀναφορά. 446,4
ἀνάχυσις. 575,33
ἀναψύξεως καιροί. 255,35
ἀνέδειξε, *deſignavit*, Recenti; & an rectè. 190, 2
ἀνεπίγραφοι παρ' Ἑβραίοις Pſalmi qui. 506, 33
ἀνὴρ ἄνανδρ☉, Joſephus. 4,23
ἀνθρωπίνη ἡμέρα quæ. 353,47
ἀνθρώπινον λέγειν, quomodo uſurpatum Apoſtolo. 482,30
ἀνθρωποαρέσκεια quid. 146,34
ὁ ἄνθρωπος, homo primus. 34,37
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου & υἱὸς ἀνθρώπου, differunt. ibid.
ἀντάλλαγμα; *tarditas, mora.* 544,29
"Αν οὕτω τύχῃ, formula ſeu θεραπεύσεως uſitata. 38,44
ἀντίθεος, Antichriſtus. 207,1
ἀντικείμεν☉, idem. ibid. *diabolus.* 356,39
ἀντίδοσις De humiliatione Chriſti κατ' ἀντίδοσιν loqui Patres. 515,6
ἀντιλήψεις. 373,27
ἀντίλυτρα. 355,17
ἀντιμισθία. Τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν] παρενθήκη. 402,24
ἀντίψυχα. 355,17
ἀντίψυχος. 452,21
ἄντλημα. 203,50
ἄνωθεν & πάλιν, ἐκ παραλλήλου. 423,41
'Αοιδοί. 268,23
ἀόρατος, *inconſpicuus*, interpreti, non rectè. 461,3
'Απάγχεσθαι pro ἄγχεσθαι. 248,9
ἀπαίδευτος, quid Hellen. 497,8
ἀπαίρειν. 570,35
ἀπαρτὶ] ἀπηρτισμένως. 75.37
ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος Melchiſedecus quomodo dictus. 534,15
ἀπαχθῆναι, *duci*, ad ſupplicium, ſcilicet. 272, 34
ἀπέραστος. 555,30
ἀπερχόμεν☉ πάγος. 355,46
ἀπέχειν, *recipere.* 27,42
ἀπηλγηκότες qui Apoſtolo. 439,8
ἄπιστοι, *infidi*, Recenti; & an rectè. 190,19
ἀπλότης Hellen. quæ. 404, 32. ἀπειλεια, aliud.

aliud. ibid. 38
ἀπὸ ἀγορᾶς βαπτίζεσθαι. 103,14
ἀπογραφὴ quid. 131,19
ἀποδέχεσθαι. 489,52
ἀποδημεῖν & ἐπιδημεῖν, oppoſita. 236,35,37
ἀποικία. 299,18
ἀποκαθήμεναι in Lege quæ. 36,34
ἀποκάλυψις. 191,19
ἀποκατάστασις. 256,5
ἀποκριθῆναι abſolutè, ἀντὶ τοῦ, εἰπεῖν. 41,30: 90,19: 164,23: 202,32
ἀπόκριμα. 394,15
ἀπόκρισις. 466,29
ἀπόκρυφα Ἐφέσια γράμματα. 431,32
Ἀπόκρυφα Ἰωάννου, ἡ Ἀποκάλυψις dicta. 596,19
ἀπόκρυφος virgo. 276,29: 423,33
ἀπολύειν. 133,11
ἀπονίψασθαι & νίψασθαι. 83,2
ἀποπατεῖται, verecundè dictum Patribus. 51,33
ἀποπομπαῖος τράγος. 355,46
ἀποῤῥυεῖν. 509,13
ἀποσκεδασάμενοι. 295,30
ἀποσκορακισμὸς quid. 72,36: 96,1
ἀπόστασις & ἀποστασία. 534,7
ἀποστηθίζειν· ἀποστηθισμοί. 158,1
Ἀποστολικὰ κηρύγματα & Κυριακὰ λόγια, N. T. partes. 241,29
ἀπόστολοι & ἀποστολεῖς Athenienſibus qui. 145,51
Judæorum ἀπόστολοι. 146,6: 372,36
ἀπόστολοι, *dimiſſoriæ literæ*. 146,15: 373,6
ἀποστοματίζειν. 157,43
ἀποστροφή. 369,45
ἀποτάξασθαι quid. 151 & 152
ἀπόταξις τοῦ διαβόλου & σύνταξις τοῦ Χριστοῦ, Patribus oppoſita. 167,39
ἀπόχρησις. 466,23
ἀποχώρησις. ibid. 29
ἀποψύχειν, λειποθυμεῖν. 180,24
ἄπρακτοι. 554,16
ἀπροαίρετα peccata quæ. 222,20
Ἄραντες ἆσσον, quomodo dicatur. 305,20
ἀργύρεια, de auro. 50,27
ἀργύρειον στάσιμον. 314,14
ἀρέσκειν, parcere. 345,47
ἀρέσκοντα ſeu δόξαι Philoſophorum quomodo citentur. 295,14
Ἄρης, unde dictus. 112,1
Ἄρθρα non ſemper ἐξοχῆς παραστατικά. 228,37
ἄρμενα· ἀρμενίζειν. 306,47
ἁρμοσταὶ urbium. 4,10
ἁρμοστὴς Mariæ, Joſephus. ibid. 5
ἀρνηταὶ in Filio, Judæi. 255,7
ἁρπαγμὸν ἡγεῖσθαι, Syriaſmus. 451,9
ἄρτος ἐπιούσιος unde dictus, & quis. 28 & 29
ἄρτον βεβαρημένον ἐσθίειν qui dicantur. 491,9
ἄρτος βέβηλος. 42,39: λαϊκός. ibid. 43
ἄρτοι ῥυπαροὶ, ſecundarii. 203,1
ἄρτος συγκομιστός. 266,37
ἄρτος, de *carne*. 208,44
ἀρχάγγελος Μιχαὴλ, ἀρχιστράτηγος Pantalconi dictus. 595,3
ἀρχάριοι, tirones. 533,6
ἄρχεσθαι διδάσκειν, ἄρχεσθαι ποιεῖν· pro διδάσκειν, ποιεῖν, Hebraiſmus. 242,45
ἀρχέτυπον & εἰκὼν, opponuntur. 558,4
ἀρχὴ, tirocinium. 533,5
ἄρχων μυῶν, ἄρχων δαιμονίων, quare. 45,9
Ἀσέλγεια. 413,19: 441,47
ἀσθένεια, Helleniſtis quid. 163,48: pro *morbo graviori*. 217,23
ἀσθενεῖς & ἀσθενοῦντες Hippocrati diverſi. ibid. 38
ἀσκανδάλιστος nox quæ. 163,51
ἀσκαρίζειν. 130,3
Ἄσος, πολίχνιον. 305,21
ἆσσον, vox poetica. ibid. 24
Ἀσύνδετον πᾶν, ἀσαφές. 519,32
ἀσυμβιστία. 534,6
ἀσχημονεῖν, Hellen. quid. 362,27
Ἀπλᾶ nomina quæ. 53,21
ἀτενίζειν. 311,42
ἀτιμία & ἀτιμάζεσθαι, de *Venere* uſurpata Apoſtolo. 475,32
ἄτοπον. 186,3
ἀττέλαβος. 20,9
Αὐδή. 231,13
Αὐταγαθότης ὑπερούσιος, ſolus Deus. 59,46
αὐταρέσκεια. 27,48
αὐχὴν, de *gubernaculo navis*. 308,41
Ἀφαιρέματα quæ Hellen. 51,15
ἀφανίζειν, Helleniſtis quid. 109,46
ἀφανισμὸς Enocho quod φυλακὴ Petro. 572,37
ἄφεδρος γυνή. 36,36
ἀφεδρῶνες, σέλλαι, σελλάρια. 51,36
ἀφροσύνη. 119,34
ἀφυπνοῦν, de *ſomno profundiſſimo*. 148,33
Ἀχειροποίητα. 293,31
ἀχειρότευκτος ἀνδριάς. ibid. 33
ἀχρεῖος δοῦλος quis. 171,4

ἀχρεῖος, nequam. 172,9
Ἄψινθος, nomen ſtellæ. 274,46

B.

Βαθύῤῥιζοι. 45,52
Βαΐα· & eorum uſus in excipiendis Regibus. 219,29
βαπτίζεσθαι ἀπὸ ἀγορᾶς. 103,14
βαπτίζεσθαι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, quomodo dicatur. 382,383,&c.
Βαρ in nominibus non uno modo uſurpatum. 256,16
βάρος & φορτίον, diverſa. 428,2
ἐν βάρει εἶναι, Apoſtolo quid. 474,26
βασανίζειν. 88,5
βασανισαί. 86,44
βασανιστήριον. 287,13
βάσανος. 58,3:163,44
βασίλεια γράμματα quæ. 301,27
βασιλεύειν, *regnare incipere*, Hellen. 344,34: *facere ut quis regnet.* 397,28
βασιλεύειν θάνατος quomodo dicatur. 331,17
Βασιλεὺς, ὁ Χριστός. 208,7: 254,28
βασιλικοὶ qui. 64,21:177,33
βασιλικόν. 558,33
βατταρίζειν, ἐμβατταρίζειν τῷ λόγῳ. 28,7
βαττολογεῖν. 28,1
Βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. 111,38
Βέβαιωτος & περισκευάσμενος, oppoſita. 46,3
βεβηλοῦν ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον· & quomodo id fit. 42,48
Βεελζεβούλ· Βεελζεβοὺβ, ἄρχων μυιῶν. 45,6
βήμβερον. 499,12
Βίαιος τροφή. 365,41
βίβλος, *ſeries generis.* 559,52
Βλακεία. 374,37: 575,33
βλάκες, *ſtolidi.* 374,43
βλασφημεῖν. 492,41
βλασφημίας nomen quomodo poſteriori tempore uſurpatum. 492,43
Βοηθείαις χρῆσθαι. 306,23
βολίζειν, quid. 308,12
βοοστάσιον. 131,33
Βούλει τάδε formula quâ utuntur veteres cùm ἀρέσκοντα Philoſophorum citant. 295,17
βαλλαντήρια. 442,45
Βραβεύειν, quid. 465,4
βραχύ τι, Hebr. 2. 7, 9. quomodo accipiendum. 513,14:514,28:516,43
βροντόφωνος Johannes quare dictus. 200,17
βρῦχος. 20,9
βρύχειν. 256,38
Βυθός. Ἐν τῷ βυθῷ ποιεῖν, quid. 411,7
Βωμολόχοι veterum qui. 282,31

Γ.

Γαζοφυλάκιον ῥαδιουργεῖν. 219,13
Γάϊος, prænomen τῶν τυχόντων· ὁ δεῖνα. 591,49
γάμος, vox quâ Græci exprimunt *matrimonium.* 485,2
γάστρωνες qui. 346,35
Γέεννα, unde dicta. 79,9,52:258,51
γενεὰ, *ſæculum*, Recentiori; an rectè. 314,32
γενεὰ Γιγάντων. 573,42
γενεὰ μοιχαλίς. 52,49
γενέσθαι & εἶναι diſtinguuntur. 213,37
γενέσθαι, γίνεσθαι, εἶναι, confunduntur. 196,3: 233,3
γενέσια, *dies natalis.* 48,33: & *dies regni.* ibid. 36
γένεσις. 557,50: 560,13
γενήματα δικαιοσύνης. 407,14
γενήματα pecudum olim loco fœnoris. ibid. 17
γεννητοὶ γυναικῶν. 39,45
γεύσασθαι Θεοῦ ῥῆμα. 533,37
Γιγαντία. 573,42
γίνεσθαι εἰς ἐπίβουλον, εἰς ἔνεδρον, εἰς διάβολον. 55,4. εἰς σκάνδαλον. 55,13
γινώσκειν, τεχνικῶς uſurpatum Johanni, cap. 17. verſ. 3. 223,20
Γλαῦκος quid. 252,33
γλαυκίσαι. ibid. 48
γλῶσσα εὔτροχος. 560,37
γλῶσσαι ἀγγέλων. 374,15
γλῶσσαι πυρὸς, *ignis flammulæ.* 251,19
γλωσσόκομον. 219,12: 499,12
Γνώμη, παραίνεσις. 360,4
γνωρίζω, *cognitione imbuo.* 375,43
Γράμμα, Gal. 6, 11. an idem quod ἐπιστολή. 429,6
γράμματα Ἐφέσια ἀπόκρυφα. 431,32
γραμματεύς. 47,32
γράφειν, *definire.* 201,26
ἀπὸ τοῦ μὴ γεγράφθαι argumentari. 535,3, 30
Γυναικωνῖτις. 497,50
γυνὴ ἑτέρα, *concubina*, Hebraiſmus. 204,20
γυνὴ, ἡλικία τις. 423,21

Δ.

Δακτύλιος & σφραγίδιον differunt. 169,25
δειπνήματα, de cibis quibus Judæi utebantur.

bantur. 295,40
δεψάλεια & ἀπλότης differunt. 404,38
Δὲ, emphaticè nonnunquam omitti. 518,27
δεδιωγμένοι Helleniſtis qui. 294,42
ὁ δεῖνα, quomodo exprimendum. 90,11
δεισιδαιμονία, ſuperſtitio. 315 & 316
δελεαζόμενοι nonnunquam οἱ παιδευόμενοι dicti. 581,22
δῆμος, unde derivatum Platoni. 454,23
δέῤῥις τειχέων. 32,24
δέσμιοι & δεδεμένοι Helleniſtis qui. 294,42
δέσμιοι σκότους Gigantes dicti. 572,26
δεσπότης, Græcis poſterioribus quomodo uſurpatum. 591,20
Δεσποτολογοῦνται Perſonæ SS. Trinitatis; Κυριολογοῦνται uſitatiùs. 188,12
τὸ δεύτερον, Judæ 5. quomodo accipiendum. 593,19
δευτερώσεις πρεσβυτέρων triplices. 50,20
δευτερώσεων ineptæ exemplum. ibid.50
Δῆλοι Hellen. qui. 556,10:565,36
δηλοῦν. Vide ἐμφανίζειν.
δηλώσεις Helleniſtarum. 565,36
δῆμος & χυδαῖος δῆμος, Græcis JC^tis diſtincta. 315,11
δημόσιοι τύποι. 301,25
Διαθήκη, vox Hebræorum Magiſtris recepta. 265,6
διακονεῖν ἐπιστολὴν, quid. 398,2
διακονία, quid Helleniſtis. 272,20
διακρίνεσθαι, quid. 554,50
διακρίσεις διαλογισμῶν. 344,43
διάλεκτος. 249,27
διαλογίζεσθαι, ἀναμιμνήσκεσθαι. 53,2
διάπλασις. 424,37
διαπορεῖσθαι, quid. 256,32: 265,17
διαῤῥήγνυσθαι. 76,47
διαῤῥυεῖν. 509,12
διαστέλλειν. 549,24
διαστολὴ, Helleniſtis quomodo uſurpatum. ibid. 30
διαταγὴ, quid. 263,264,& 265: 510,28
διάταγμα, vox Chaldæis uſurpata. 264,39
διὰ τὸ, ſiquidem. 98,42
διὰ τοῦτο, pro ὅτι. 330,45
διαφέρει τοῦτό μοι, & τούτου, promiſcuè uſurpata. 418,22
διαφέρει, βέλτιόν ἐστι. ibid.26: 448,18
διαφέρεσθαί τινι, & τινὸς, differunt. 417,48
διαφθορὰ, καταφθορὰ & φθορὰ Græcis Theologis diſtincta. 253,45
ὑποστρέφειν εἰς διαφθορὰν, idem quod ἰδεῖν διαφθοράν. 279,16
διδασκαλία & παιδεία, idem. 498,9
διδάσκαλοι, Tractatores, Vincentio. 373,8
διηγηματικὸν in Sacris quando uſurpatum. 589,15.
διελθεῖν. 132,33
δίκαιος, quid ex Helleniſtarum uſu. 3,25
δικαιοσύνη & ἀλήθεια, promiſcuè uſurpata. 203,22: 204,45: 233,51
δικαιοσύνη, æquitas. 470,12
δικαιοσύνη Θεοῦ. 556,15
δικαιοῦν καὶ ὁρίζειν, in Canonibus. 125,39
δικαιοῦσθαι. 41,3
δικαιώματα, conſtitutiones, præcepta. 125,36,43
δίοδοι, tramites. 118,48
διοργάνωσις, formatio fœtûs. 428,37
διορθῶσαι. 499,19
διχοτόμησις, ἀναίρεσις. 72,15: 160,42
δίψυχος quis. 554,47
διώκειν, Hellen. quomodo uſurpatum. 426,30
Δόγμα, quid. 434,6: 464,18
δόγματα & στοιχεῖα Apoſtolo eadem. 464,32
δογματίζεσθαι. ibid.29
δοκεῖ. Εἰ δέ τις δοκεῖ, pro, εἰ δέ τις θέλει, Apoſtolo. 371,7
δολοῦσθαι & κατασοφίζεσθαι, de eodem. 261,13: 426,34
δολιχαίωνες Paganorum Dii Empedocli dicti. 504,35
δόξα & σκηνώσις de Divinitate conjungi. 198,31
δόξα Κυρίου, שכינה. 129,31: 220,10
δόξα ἀνδρὸς, pileus: δόξα γυναικὸς, coma. 371,3
δόξαι Philoſophorum quomodo citentur. 295,15.
δοξολογεῖσθαι & Κυριολογεῖσθαι, quibus conveniant. 350,23
δὸς ἐργασίαν. 161,19
Δράσις. 554,22
Δρόμων, ſervorum nomen. 501,13
Δυσκολία, quid. 207,6
δύσκολος, Antichriſtus, Juvenco. 206,47
Δῶμα & οἰκία, differunt. 112,21
δῶμα, tectum. 145,28
ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος] qui eſt in tuto. 112,16

E.

Ἐγκάθετοι qui. 32,19:177,11
ἐγκεντρίζεσθαι. 556,48
ἔγκλειστος virgo, Monialis. 276,32
ἐγκόμβωμα quid. 577,18

ἐγκόπτεσθαι & ἐκκόπτεσθαι, diverſa. 570,4,31
ἐγκράτεια· ἐγκρατεύεσθαι. 365,39
ἐγκρίδες pro ἀκρίδες Ebionitas legiſſe; ineptiſſime. 19,7
ἐγχειρισθέν... , vir Samaritanæ antiquis dictus. 204,17
ἐγκύκλιοι Epiſtolæ. 553 26: 588,15
ἐγχείριον. 293,10
ἐγχειριστής. 554,22
Ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς, an rectè à nonnullis eliminatum. 217,49
ἑδραῖος ὕπνος. 487,29
ἑδραίωμα. ibid. 28
Ἐθελοπλήσσος. 466,8
ἐθελόσοφος. ibid.
ἐθελοταπεινος. ibid.
ἔθνη Matthæo, & ἔθνη τοῦ κόσμου Lucæ, ἰδιῶται. 30, 50: fidelibus opponuntur. 31,1
Εἰ, ἐρωτηματικόν. 106,16
εἰ, pro ἐπεὶ, Hellen. 100,20
εἰ δέ τις δοκεῖ, pro, εἰ δέ τις θέλει, Apoſtolo. 371,7
εἰδέναι τὸν φόβον Κυρίου, quomodo dictum. 400, 30
εἰδοποιεῖσθαι. 424,34
εἶδος. 400,1. Vide ὁμοίωμα.
εἰδωλόθυτα. 363,3
εἴδωλον & σκιὰ, ταυτοδυναμοῦντα. 538,4: τῇ εἰκόνι opponitur. 460,30: 538,2
εἴδωλα in nummo. 442,38
εἰκῆ, Gal.3,4. quomodo accipiendum. 417,38
εἰκὼν & ἀρχέτυπον, opponuntur. 558, 4. Vide εἴδωλον· & ὁμοίωμα· & σκιά.
εἰκόνες in nummis. 442,39
εἵματα ἐξημοιβά. 37,21
εἶναι & γίνεσθαι, quomodo antiquis quibuſdam diſtincta. 213, 37
εἶναι propriè de Deo, quanquam & ſuo modo de aliis. 235, 41
εἶπε pro λέγεται. 58,37
Σὺ εἶπας, quomodo intelligendum. 75,7: 76,5
εἰρήνη, benedictio, felicitas. 37,29:302,9. ſalus. 132,14: 176,30: 326,26: 335,13: 446, 29. venia. 172,47
τὰ πρὸς εἰρήνην, pax. 190,27
εἰρηνοποιεῖν, εἰρηνεύειν. 462,20
Τὸ, εἷς, ἐπὶ τῆς Θεότητος λαμβανόμενον, καὶ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει. 59,38: 363 & 364.
εἰσαγωγὴ Christi δευτέρα quæ. 505,51: quæ πρώτη. ibid.52
εἰσακούειν, juvare, Helleniſtis. 532,27
εἰς ἐμὲ, quomodo dictum. 410,45
εἰσερχόμενος, pro ὡς εἰσερχόμενος. 538,6
εἰς Μωσῆν, pro σὺν Μωσῇ, vel ἕως Μωσέως. 366,40
εἰς νῖκος & εἰς τέλος, idem Helleniſtis; 44, 4, &c. & Patribus. ibid.33
εἰς ἀλήθειαν, idem. ibid. 43
εἴσοδος Christi de incarnatione; ut & ἔξοδος. 506,9
εἰ τύχοι, ut puta. 376,40
Ἐκάλεσα, pro καλέσω. 15,1
ἐκβάλλειν, pro ἐκφέρειν ſeu ἐξάγειν, ex Syrorum uſu. 44,29: 47,41: 119,4: 154,52
ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος] καρφολογεῖν τὸ ὄμμα, Baſilio; ἀποσυσᾶν τὸ κάρφος, Nyſſeno. 31,40
ἐκβιῶν, mori. 449,28
ἐκβολὴν ποιεῖν, jactum facere, non jacturam. 308,3
ἐκδιαβάλλειν. 55,8
ἐκδίκησις, Hellen. quid. 403,11
ἐκδῦναι & ἀποδῦναι, Chryſoſtomo diſtincta. 356,48
ἐκκεντεῖν. 224,21
ἐκκλείειν, excludere; argentariorum proprium. 329,7
ἐκκλησία, concio. 261,51
ἐκκλησιάζεσθαι. 503,33: 550,26
ἐκκομίζειν. Vide συγκομίζειν.
ἐκκόπτεσθαι & ἐγκόπτεσθαι, differunt. 570,4,31
ἐκλεκτή, Eccleſia. 591,24
ἐκλιπεῖν, de morte, euphemiſmo Helleniſtico. 170, 13
ἐκνεύειν, τῆς προκειμένης ὁδοῦ ἐκκλίνειν. 205, 36
ἑκούσια peccata. 533,22: 563,3
ἑκουσιάζεσθαι. 404,20
ἔκπαλαι] ἐν ἀρχῇ. 582,18
ἐκπειράζειν, quid. 21,28
ἐκπεσόντες vel ἐκπίπτοντες qui dicantur. 571, 48
ἐκπορεύεσθαι καὶ εἰσπορεύεσθαι, quid. 269,19
ἐκπέρασις Spiritûs S. De eâ Epiphanii ſententia. 364,6
ἔκστασις prophetica quid. 97,14
ἔκστασις, profundus ſomnus. 148,35: 270,32
ἐκτήσατο χωρίον Judas, quo ſenſu. 244,11
ἐκτινάσσειν τὸν κονιορτόν. 37,33: τὰ ἱμάτια. ibid. 39: τὴν κόνιν. ibid.48
ἐκψύχειν, antiquis quid; quid item Helleniſtis. 273,40

Ἔλεγχος.

Ἔλεγχος. 440,15
ἐλεημοσύνη. 86,49
ἔλεος, pro ἐλεημοσύνη, Phocylidi. 529,47
ἐλθεῖν μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, & μήτε ἐσθίειν μήτε πίνειν, differunt. 40,36
Ἕλληνες, Syri, interpreti Syro. 277,52
Ἕλληνες qui Apoſtolo, ex ſententia Peluſiotæ. 326,16
Ἑλληνὶς, Syrophœniſſa fœmina Marco dicta. 278,5
ἐλλογεῖσθαι. 331,11
ἐλπίζειν, πιστεύειν. 432,20
ἐλπὶς, de reſurrectione. 300,28
Ἐλύμας, nomen. 274,275, & 276
Ἔμβα, in Eccleſia pro ναὶ uſurpatum. 597,39
ἐμβάλλεσθαι. 556,48
ἐμβατεύειν. 466,12
ἐμβόλισμα quid. 36,4
ἐμβριμᾶσθαι. 95,59
ἐμποδίζειν ἄρτους. 271,4
ἐμποδοστατεῖν. 55,12
ἐμπροσθοτονία ὀπισθοτόνῳ oppoſita. 173,21
ἐμφανίζειν, δηλοῦν, σημαίνειν, de eodem. 317,30
ἐμφέρεσθαι. Κατὰ τὸ ἐμφερόμενον argumentari. 535,1
ἐμφυλλίζεσθαι. 556,48
ἐμφυτεύεσθαι. ibid.47
ἔμφυτος. 556, & 557
ἔμφυτον & ἐμφυτεύεσθαι differunt. 556,40
Ἐν & σὺν nonnunquam confunduntur. 464,11
ἐν, χεῖρι διαλλακτὸν ἐστι. 125,6
ἐν, nonnunquam nota efficientis. 313,39
ἐν ἀπερισπάστῳ τῷ πνεύματι] ἀπερίσπαστον ἔχειν πνεῦμα. 95,25
ἐνεργεῖσθαι, Apoſtolo quomodo uſurpetur. 478,43
ἐνεργὴς, ὑφεστὼς Theophylacto. 529,23
ἐνέχειν, quid. 157,42
ἐν Ἠλίᾳ] in hiſtoria Eliæ. 339,51
ἐνηλλαγμένας & ἐνηλλαγμένοι. 326,2
ἐν ἡμέραις ἐκείναις, indefinitè & ἀπολύτως nonnunquam accipi. 17,44
ἐν ἡμῖν] noſtro tempore. 125,8
ἐνθῆκαι, merces navis. 307,47
ἐνιαυτὸς Κυρίου δεκτὸς quis Epiphanio. 141,3
ἐντυχεῖν, προσκυνεῖν, eidem. 182,17
ἐν λόγῳ κολακείας γενέσθαι, quid. 473,4
ἐνεοὶ, muti, ſurdi. 297,7
ἐνοίκησις, de Spiritûs Divini præſentia. 402,37
ἐνοφθαλμίζεσθαι. 556,47
ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, quid. 234,19
ἐν προφάσει πλεονεξίας γενέσθαι. 473,30
ἐντελῆ nomina & ἀτελῆ in Sacris quæ. 53,21
ἐντολή. 445,8
ἐντολὴ καινὴ, amor Proximi, καὶ οὐ καινή. 589,19
ἐντομίς. 453,39
ἐνυπνιαζόμενοι qui. 593, & 594
Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, dictum vetus. 31,36
Ἐξαίρειν. 570,36
ἐξαμβλοῦν. 425,2
ἐξανάστασις, vox μονήρης, piorum reſurrectionem deſignans. 454,29
ἐξαρτία, τὰ ἐν τῷ πλοίῳ χρηματίζοντα. 307,9
ἔξαρχος. 373,24
ἐξαυτῆς. 452,29
ἐξεικονίζεσθαι. 424,27
ἐξελέξατο ἐν ἡμῖν] ἐξελέξατο ἡμᾶς. 281,22
ἐξεραυνᾷν, tractare. 373,25
ἐξετάζεσθαι, vapulare. 298,5
ἐξηχεῖσθαι. 472,36
ἐξίστασθαι, quid. 97,7
ἔξοδος Chriſti, ejus incarnatio. 506,9
ἔξοδος, de morte, κατ' εὐφημισμόν. 149,33
ἔξοδος ἐνιαυτοῦ, finis anni. ibid.35
ἐξομολογεῖσθαι τινὶ, Hellen. quid. 41,36
ἐξὸν εἰπεῖν, cùm loqui liceat. 253,51
ἐξουθενημένοι qui. 358,42
ἐξουσία, autoritas, Recentiori. 32,40: rectiùs, majeſtas. 33,2: quomodo differat à δύναμις. ibid.28
ὑπ' ἐξουσίαν & ὑπ' ἐμαυτὸν, ἐκ παραλλήλου poſita. 34,5
ἐξουσία, τιμὴ, Nonno & Chryſoſtomo. 195,41: ἐξαίρετον, Cyrillo. ibid. 45: magiſtratus. 369,4 velum. ibid.24: idem quod ἀποστροφὴ Geneſ. 3. ibid.45
ἐξουσία τοῦ ἀέρος. 433,35
οἱ ἔξωθεν qui. 486,30
Ἐπαγωνίζεσθαι τῇ πίστει. 593,8
ἐπ' ἀδήλῳ ἐλπίζειν, & ἐπὶ ματαίῳ, differunt. 26,9
ἔπαινος, κλέος. 353,12
ἐπακτικὰ SS. Patribus quæ. 580,4
Ἐπάλληλος ſignificationum mutatio Helleniſtarum propria. 559,46
ἐπείγω. 380,30
ἐπιγνώσομαι, 1. Cor. 13, 12. quomodo accipiendum. 375,41
ἐπέκεινα Βαβυλῶνος & ἐπέκεινα Δαμασκοῦ, Helleniſt. nihil certum deſignare. 262,51
ἐπέλευσις τοῦ Πνεύματος. 231,34
ἐπενδύτης quid. 236,41
ἐπερώτημα baptiſmus quare dicatur. 574,19

ἐπέχειν τινὶ, quid. 311,37
ἐπέχειν. 166,26
ἐπιβαλὼν ἔκλαιε, quomodo accipiendum. 114,22
ἐπιβαρεῖν. 410,27
ἐπίβλημα ῥάκους, ἐμβόλισμα. 36,4
ἐπίβολος. γίνεσθαι εἰς ἐπίβολον. 55,4
ἐπὶ γλῶ] εἰς παγίδα. 38,49
ἐπιγινώσκειν, pro γινώσκειν, Recenti, an rectè. 41,41: pro *videre* ſimpliciter. 308,25
ἐπιδημεῖν & ἀποδημεῖν opponuntur. 236,35
ἐπιθανάτιοι. 354,51
ἐπιθεῖται qui. 32,18
ἐπιθυμία, *innata hominis corruptio*. 562,30
ἐπικατάρατος abſolutè, pro ὑπὸ Θεοῦ ἐπικατάρατος. 420,20
Ἐπικούρειοι. Quàm latè apud Rabbinos pateat hoc nomen. 288,7
ἐπιλαμβάνεσθαι. quid. 166,10
ἐπιλαμβάνεσθαί τινος. 526,29
ἐπίληπτος quis. 97,12
ἐπίορκος· ἐπιορκεῖν. 25,21
ἐπιποθεῖν. 562,30
ἐπιπολαιόρριζοι. 45,50
ἐπιπολαιόφυτοι. ibid.
ἐπισιτισμὸς, quid. 149,27
ἐπισκήπτεσθαι, de myſterio Incarnationis excellenter uſurpatum. 388,13
ἐπισκιάζειν. 129,17
ἐπισκοπὴ, quid. 176,35:567,7
ἐπίσκοπος olim qui poſtea κατάσκοπος. 576,42
ἐπισπονδόμενον & θυόμενον, diverſa. 498,43
ἐπισπεύδειν, *facere ut quis feſtinet*. 397,28
ἐπισπουδή. 497,44
ἐπιστάτης. 149,1
ἐπισύστασις, quid. 411,31
Ἐπιτιμήσαι σοι· Ἐπιτιμήσαι σε· Ἐπιτιμήσαι ἐν σοί. 595,14,&c.
ἐπιφθύζειν, de muſſitationibus magicis. 176,48
ἐπιφοίτησις τοῦ Πνεύματος. 231,34:250,12
ἐπιχειρεῖν, quid. 123,29
ἐπιχείρια, *inſtrumenta navis*. 307,10
ἐπληρώθη, quomodo accipiatur. 13,43. ab Hebræis quomodo reddatur. 14,8
ἐποίησε pro ἐποιήθη, more Hebræorum. 73,45
ἐποικοδομεῖν. 317,19
ἐποικοδομεῖν τῇ πίστει. 595,48
ἐπουράνια. Quomodo deſertores Spiritus ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ponantur. 445,34
ἐπωμίδες. 577,19
Ἔργα, ἀπολύτως, τὴν γεωργίαν· μετὰ προσθήκης τινὸς, alia denotare. 583,40
ἐργάζεσθαι βρῶσιν, *operari in parando cibo*. 234,3
ἐργασία, *quæſtus*. 161,24
ἔργον. 486,8: 583,46
ἔργον τοῦ Θεοῦ, fides. 208,31
ἐρίθειαι quæ Philoſophis. 316,50: quid Theologis Græcis. 450,45
Ἑρμαῖον, *Mercuriale*, Horatianus Damaſippus dictus. 274,48
ἔρχεσθαι ἔν τινι. 40,39
Ἔρχεται Κύριος, *Maran atha*, euphemiſmus diei judicii, & mortis. 225,37
ἔρχομαι, pro μέλλω λέγειν. 413,29
ἐρωτᾷν, ἀντὶ τοῦ, λέγειν, Hebræâ conſuetudine. 182,40
ἐρώτησις in baptiſmo antiquis uſitata. 574,44
Ἐσθὴς λαμπρὰ quâ indutus erat Dominus, qualis. 184,6
ἔστησαν, *appenderunt*, Recenti; *conſtituerunt*, Veteri, meliùs. 74,39,&c.
ἔσχαται ἡμέραι quæ. 253,27:438,20
ἐσχάτοι gladiatores qui. 354,45
Ἑταῖροι. 298,7
ἑτέρα γυνὴ, ἑταίρα, *concubina*. 204,20
ἑτερόζυγα. 402,32
Εὐαγγελίζεσθαι, *læta annunciare*. 424,2
εὐαγγέλιον, de D. Pauli ſcriptis. 326,36
εὐαγγέλιον πληροῦν, Apoſtolo quid. 346,4
εὐαγγελίζεσθαί τινα, & εὐαγγελίζεσθαί τινι, differunt. 314,24
εὐδοκεῖν. 462,8
εὐθέως ἦ, pro οὐκ εὐθέως. 416,23
εὐλάβεια, quid. 531,40
εὐλογεῖν, *benignè dicere*, Hebraiſmus. 341,48
εὐλογία, *ſermo adulatorius*. 346,13: Ad Cor. 2. 9,5. quid. 407,10
εὐνουχίαι. 268,32
εὐνοῦχος Evangeliſtæ & Poetæ ἀνὴρ dictus. ibid. 2,20
εὐνοῦχος, dignitatis nomen. ibid. 7
εὐνοῦχοι unde dicti. ibid. 9
εὐνοῦχοι αὐτοπροαίρετοι Baſilio qui. 58,45
εὐξάμενοι & ηὐγμένοι Hellen. qui. 291,45
εὐοδοῦν, εὐοδοῦσθαι, εὐοδία. 391,45,&c.
εὐπερίστατος. 549,5
εὑρεῖν χάριν. 188,39: τὴν ψυχήν. 39,16

εὐρώστατοι ἀπ' ἀρχῆς Gigantes à Scriptura dicti. 571,49
εὐτραπελία. 441,32
Εὐφημεῖτε. 440,20
εὐχαριστεῖν, in miraculo multiplicationis cibi. 207,43
εὐχαριστία, *pudicitia.* 442,17
εὐχάριστος γυνή, *fœm. pudica.* ibid.22
εὐχαὶ εἰς χειμαζομένους qui dicantur. 305,2
εὐχή. 291,44
Ἐφεσίων γράμματα ἀπόκρυφα. 431,32
ἐφύμνιον. 390,4
Ἔχειν, de nuptiali copula. 356,31
ἐχθρὸς, Matth. 5,43. ὁ πονηρὸς, nonnullis è Patribus, ſed frigidè. 26,48
ἐχωρίσθη, de fugitivo, euphemiſmus. 501,16
Ἕψημα. 252,39
ἑψηταὶ qui. 352,38
Ἕως, quomodo uſurpetur in S. literis. 4,29

Z.

ZΕῦγος ἱματίων. 37,14
ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων, *junctura gubernaculorum.* 308,43
ζαχθέντες. 485,14
Ζυγὸς, de ſervitute quæ ſub ἀλλοφύλοις agitur. 492,33
Ζωγρεῖν & ζωγρεῖται, quid Hellen. 142,38
ζωὴ, Actor. 5,20. *cœtus, conventus.* 256,22
Ζωμὸς, paraſitus Plautinus dictus. 274,52
ζωάδεια. 293,18
Ζῶν ὁ Κύριος. 530,23
ζῶν, ἀντὶ τοῦ, ὑφιστάμενος. ibid.30
ζωογονεῖται qui dicantur. 261,35

H.

HΓεμονία Mercurio ab antiquis quare aſcripta. 280,26
ἠγεισμένος] συνεχόμενος ἐνώπιον Κυρίου. 302,19
ἡγούμενος τοῦ λόγου quis. ibid.23
Ἦλθε, pro ἐλεύσεται. 573,15
Ἠλὶ, Ἠλὶ, λαμὰ σαβαχθανί; quomodo à Domino dictum. 83,37
ἡλικία, *circumſcriptio corporis.* 30,37: ætas. 183,35: *juſta ætas*, oppoſita νηπιότητι. 214,41
ὁ ἥλιος, Dominus dictus. 130,24
ἦλιος, *ſpes, expectatio.* ibid.28
Ἡμέρα ἀνθρωπίνη, Apoſtolo quæ. 353,47
ἡμέρα βασιλέως. 48,37
ἡμέρα ἐπισκοπῆς. 567,3
ἡμέραι αἰῶνος. 347,17
ἡμέραι ἔσχαται. 253,27: 438,20: 563,11
ἡμέρα μεγάλη. 505,49
ἡμέραν ἐγκρίνειν & ἀποκρίνειν, contraria. 345,27
ἡμέρα νηστείας & καθαρμοῦ quæ dicta. 304,7
ἡμέραν κρίνειν. 345,9
ἡμέραν φρονεῖν. ibid.20
ἡμερῶν ἐκλογὴ & ἀπεκλογὴ quæ. ibid.31
Ἦν, pro παρῆν. 143,25
ἦν διανύων] διανύων διετέλει. 126,25
Ἧσαν, 2. Pet.3,5.] ἐπιστάθησαν. 582,20
Ἠπιωμένος] ἠτανισμένος. 109,43
Ἡνυμένοι Hellen. qui. 291,45
Ἦχος. 249,36

Θ.

ΘΑ'λασσα, quid. 49,32: unde dicta. ibid.38
θάψαι τὸν πατέρα, quomodo acceptum Theophylacto. 150,46
Θεάσασθαι amplius quàm ἰδεῖν. 200,37
θέατρον, *populi conventus.* 293,27
θέλειν, *exiſtimare, ſtatuere.* 583,6
θέλειν ἔν τινι, Hellen. quid. 465,50
θέλω, pro μᾶλλον βούλομαι. 359,8
θεματοφορεῖν, Theologis antiquis quid. 337,36
θεοδόχος, Simeon antiquis dictus. 133,31
θεοὶ δολιχαίωνες & μακραίωνες Paganorum dii dicti. 504,33
θεοκρατία, Reſp. Antiqui Fœderis. 215,48
θεολογεῖν ἐν Πατρὶ τὸν Υἱόν. 59,30
θεομάχοι, Gigantes Symmacho dicti. 572,2
θεοπάτωρ, David dictus. 2,2
θεόπνευστος, ſapientia Phocylidi dicta. 530,17
θεόπτης, Moſes dictus. 545,34
Θεὸς & ὁ Θεὸς, diſtincta Epiphanio. 228,40
ὁ Θεὸς in N. T. nonnunquam idem quod ὁ Κύριος Helleniſtarum. 67,36
Θεὸς Ἄγνωστος, de eo fuſè 288 & 289
Θεὸς ῥώμης. 111,42
θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, quis. 399,2
θεὸς & κύριος in Sacris nonnunquam τὸν πονηρίας ἄρχοντα deſignant. ibid.13,&c.

θεσσωμὸς ſepultura. 515,23
θεοτόκος. 514,37: 523,31
θεοφόρητοι. 579,36
θεοφόροι. 231,51
θεραπεία, *famulitium, familia.* 90,7
Θηρία quæ. 95,17: 389,25
θηρία ἀνθρωπόμορφα. 389,30
θηρίον, de *ſerpente.* 309,35: 319,45
θησαυρίζειν κακὰ πῦρ. 563,17
θησαυρὸς, cella conditoria, horreum, λάκκος. 47,25
Θλίψις. 69,11
Θόρυβος. 316,30
Θραῦσις. 367,23
θραῦσμα, λέπρα. 140,47
θρηνεῖν. 546,29
θριαμβεύειν, *facere ut quis triumphet.* 397,27
Θυμομαχεῖν & πολεμεῖν, diverſa. 272,46
θυμός. 344,2
θυρώριον & ἐπιστυλίδιον, differunt. 498,43
θύρα, θύρα ἐλπίδος. 392,20
τὰ πρὸς τὴν θύραν. 118,27
θυσία. 546,5
θυσιάζειν. ibid.51

I.

Ἰδέα, *viſus*, Recentiori; & an rectè. 92,28: bifariàm Hellen. uſurpari. ibid.35
ἴδιος τόπος. 246,22
ἰδοὺ διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ, quomodo dictum. 126,28
Ἱεροσυλία, de *idololatria.* 326,46
ἱερουργεῖν. 546,50
Ἱκανὸν δεῖ, quomodo intelligendum. 181,47
Ἵλεώς σοι. 54,39
Ἱμὰς & σφαιρωτὴρ, idem. 94,9
ἱμᾶσι προτείνειν. 298,10
Ἵνα, ἐκβατικῶς, οὐκ αἰτιολογίας. 217,46: 331,44
ἵνα μὴ λυθῇ] *ut ut non ſolvatur.* 209,30
ἰνδάλματα quæ Helleniſtis. 95,18
Ἰουδαιόφρων, Neſtorius. Damaſceno dictus. 523,31
Ἴσα Θεῷ εἶναι, quid. 451,7
ἰσότης, φιλότης. 469 & 470
ἰσόψυχος. 452,10
ἱστορεῖν. 416,28

K.

Κάδδιχος. 203,51
Καθαίρειν & καθαιρεῖν λογισμοὺς, differunt. 408,25
καθαρίζον τὰ βρώματα] τὸ καθάρμα τῶν βρωμάτων. 119,23
καθαρισμοὶ, Judæorum, Johannis, Chriſti. 203,26
καθιεροῦν τῷ Θεῷ. 547,3
καθολικαὶ Epiſtolæ. 553,26: 588,14
καθ' ὑμᾶς ποιηταὶ] ὑμέτεροι. 290,21
καθ' ὑπεξαίρεσιν ἑαυτοῦ loqui, quid. 244,6
καθὼς, relativo nonnunquam ἰσοδύναμον. 115,17
καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ] καθὼς κελεύει ἡ γραφή. 209,50
καὶ pro ἀλλὰ, vel ו, more Hebræorum. 5,12: pro γάρ. 132,4: redundat. 331,5: 567,7
καὶ ἐσταύρωσαν] ἐξ οὗ ἐσταύρωσαν. 116,45
καίεσθαι, de *hebetudine* aut *ſtupore*, ex conſuetudine Hebr. 186,46
καινὴ ἐντολὴ quæ, & quomodo dicta. 221,47
καινὸν ᾆσμα, *carmen eximium.* 221,30
καίριον & καιρὸς, diverſa. 477,36
καιρός. 89,19: 360,8
καιροὶ ἀναψύξεως qui. 255,35
καιροὶ προτεταγμένοι. 290,23
καιρὸς ὥρας, quis. 336,26
κακία ἔμφυτος. 557,10
κακία προσώπου. 30,17
κάλαμος. 268,31
καλλιεργεῖν. 415,38
Καλλωπισμὸς uxoris, obedientia mariti. 568,48
κάλπις. 204,5
κάραβος, *ſcarabæus.* 18,33: *linter*, JCtis Græcis. 306,28
καταβαρεῖν. 410,26
καταβολὴ σπέρματος, quid. 541,11
καταβραβεύειν. 465,5
καταβραβεύεσθαι. 464,47
καταγινώσκειν, κατάγνωσις, Helleniſtis quid. 418,40
κατὰ δύναμιν Θεοῦ] *ad declarandam potentiam Dei.* 496,12
κατάδυσις in baptiſmo. 383,1
κατὰ καιρὸν τοῦτον] *ante obitum.* 336,49
κατάκλειστοι, virgines dictæ. 276,34
κατακλυσμός. 580,26: 582,26: 583,26: 593,26
κατακρίνειν. 120,14
καταλείπειν, ambiguum. 527,44
κατ' ἀλλήλων γίνεσθαι. 286,3
κατάλυμα & φάτνη. 231,32
καταναρκεῖν τινος, quid. 410,21

καθ' ἄνθρωπον λέγω, quomodo uſurpatum. 420,33
κατανοεῖν, Helleniſtis, *videre, intueri*. 261,22
καταπατῆσαι. 454,24
καταπίπτειν. Vide Σιωπᾶν.
κατὰ πίστιν] *ad prædicandam fidem*. 496,15
καταποντισμὸς Φαραώ. 593,44
καταργεῖν, προλαμβάνειν, *occupare*, Hellen. 163,40
καταῤῥάκτης. 287,13
καταρτία, *malus navis*. 307,15
κατασκήνωσις, κατοικία, Hellen. 87,51
κατάσκοπος poſterioribus Græcis qui antiquis ἐπίσκοπος. 576,42
κατασοφίζεσθαι. 261,8: 426,34
καταφρονιᾶν τοῦ Χριστοῦ. 490,13
κατατομῆς ἄνθρωπος, Judæus, Baſilio. 453,42
κατατομὴ & ἕνωσις, antiquis oppoſita. 454,2
καταφθορὰ, διαφθορὰ, φθορὰ, differunt. 253,45
καταφορά. 294,31: 533,37
κατεργάζεσθαι, Apoſtolo quid. 399,44
κατέχειν, quid. 478,39
ὁ κατέχων quis. 479,1
κατήγορος, vox Magiſtris in uſu. 588,34
κατηχεῖσθαι. 125,18: 533,37
κατήχησις. 460, 15. Tinctioni in baptiſmo conjuncta. 292,25
καθ' οἰκονομίαν à Filio Dei quæ interdum fieri dicantur. 99,17
κατοιόμενοι, Eccleſiaſticis ſcriptoribus qui. 554,30
κατοιόμενος & κατηνεμένος. ibid. 33
κάτω. ἐκ τῶν κάτω] *ex locis inferuis*, an rectè. 235,3
καυτηριάζειν. 459,27
Κεῖρε, Canoniſtis quid. 214,43
κεῖσθαι, Phil. 1.17. quomodo accipiatur. 448,33
κεκλεισμένων θυρῶν] tempus denotare. 224,42
κεκλημένοι, *vocati*, Recentiori; ambiguè. 166,16
κενοῦν, ταπεινοῦν. 451,33
κεραία, *crux*. 24,24
κεραμεὺς, non tam latè patet quàm πλάστης. 77,45
ἀγρὸς Κεραμέως. 78, &c.
πύλη κεραμίτις. 79,12,24
κέραμος. 243,39
κεφάλαιον. 299,49
κεφαλαιοῦν, *capite mulctare*. 109,21
κεφαλὴ, *pœna capitalis*. ibid. 22
κεφαλικὰ, J. C. quæ. ibid. 28
κεφαλὶς βιβλίου. 538,45
Κηδεία, & κήδεσθαι. 266,9
κημὸς unde, & quid. 64,10
Κλαυσίθυρος tibia. 225,8
Κοιλιοδαίμονες & κοιλιόδουλοι qui. 346,35
κοινοῦν. 103,33
κοινωνία Apoſtoli. 401,13
κοῖται. 344,39
κολακεία. ἐν λόγῳ κολακείας γενέσθαι, quid. 473,4
κολλᾶσθαι. 269,15
κόλλυβα quæ. 162,52
κόλπος. ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ] *proximus illi*. 170,32
κομᾶν, κόμας ἔχειν τριχῶν. 370,34
κομψοὶ qui. 374,45
κονδυλίζειν. 223,44
κονιορτός. 37,34
κοπάζειν. 49,49
κοπιαταὶ, eorúmque munus in Eccleſia. 380,38
κορβᾶν. 50,32, &c.
κόσμος, σκεῦος, *instrumentum*. 559,45. πολιτεία. 580,26
ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ] ἐν ὅλῳ τῷ αἰῶνι. 74,23
κολασταί. 438,45
κουστωδία. 136,12
Κοδράντην. 36,39
κρίμα, pro *pœna* ſeu *vindicta*. 186,1
κρίναντες pro ἀνακρίναντες. 278,52
κρίνειν ἡμέραν. 345,9
κρίσιν, 1. Tim. 5.24. quo ſenſu accipiendum. 491,37
κρυπτόμενος, vir Samaritanæ antiquis dictus. 204,17
κρύφιος, ὁ δεῖνα. 90,13
Κτᾶσθαι pro πρίασθαι. 244,26: 267,49
κτίσις, Hellen. quid. 567,9
Κυβεία. 438,41
κυβευτικὴ ἀγωγὴ Tatiani. 439,5
κυλλοὶ qui. 51,50
κυρία, ἡ δεῖνα. 591,12
κυρίαι δόξαι quomodo tradantur. 70,20
Κυριακὰ λόγια, & Ἀποστολικὰ κηρύγματα, N. T. partes. 241,28
κύριοι, ignoti nonnunquam dicti. 228,5
Κυριολογεῖν quenquam præter Deum, nefas Judæ Galilæi diſcipulis. 163,3

Κυριολογία, & ἀγιολογία, communis omnibus Perſonis SS. Trinitatis. 220,30
κύριος & θεὸς, nonnunquam de Diabolo. 399,13
Κύριος καὶ Χριστὸς, idem quod Χριστὸς Κύριος. 254,21
κυριότητας ἀθετεῖν quomodo prophetæ falſi dicantur. 59,36
κυψέλαι. 20,1
Κωλῦσαι ὕδωρ. 271,43

Λ.

Λαϊκός. 42,42
ἄρτοι λαϊκοί. ibid. 44
λακεῖν. 247,5
λαλεῖν, μαρτυρεῖν. 540,28
λαλεῖται an λαλεῖ, Hebr. 11, 4. legendum. ibid. 28
λαληθεὶς δι' ἀγγέλων νόμος quomodo dicatur. 509,38
λαλιὰ, διάλεκτος. 90,22:249,22
λαμπαδοφορεῖν λαμπαδοφορία. 184,9
λαχεῖν. 224,17
Λέγει, ἀντὶ τοῦ, λέγεται. 58,37: 444,6. ἁπλῶς dictum. 178,21: 507,25
λέγει, ſignificat. 421,32
λέγειν, pro διανοεῖσθαι. 99,3: 142,13:172, 3: 205,11: 313,52
λέγων ἔλεγε. 41,30:90,19
λεγεών. 75,19
λεία. 536,41
λεῖπον & λοιπὸν differunt. 462,46
λεῖτον & λήϊτον, δημόσιον, antiquis Græcis. 536,38
λειτουργεῖν λειτουργία· λειτουργός. 536 & 537
λέντιον, σάβανον Clementi. 220,47
Λιθόβλητος. 109,41
λιθόλευστος. ibid.
λιθόστρωτος. 223,49
Λογίζεσθαι τὸ κακὸν, quid. 375,7
λογίζομαι, ambiguum. ibid. 16
λογισμοὺς καθαίρειν & καθαιρεῖν, diverſa. 408, 25
λόγος, ῥῆμα, דבר, quomodo nonnunquam accipiantur. 126,33
λόγος ἔγγραφος, & ἐνυπόστατος. 529,7
λόγος ἔμφυτος. 556 & 557: ἔμψυχος & ἐνδιάθετος. 557,37
λόγος σπερματικὸς quis. 439,18
πιστὸς ὁ λόγος, quomodo uſurpatum Apoſtolo. 482, 16
λόγον συντελῶν καὶ συντέμνων, quid. 337,38
τίνι λόγῳ] τίνι τρόπῳ, Theophyl. 379,33
ἐν λόγῳ εἶ), quid. 473,13
λοιπὸν, τὸ λοιπὸν, & τοῦ λοιποῦ, notæ μεταβατικαὶ Apoſtolo. 360,16
λοιπὸν & λεῖπον differunt. 462,46
Λοξίας Apollo. 275,52
Λῦμα. 355,22
λυπεῖσθαι κατὰ κεφαλῆς, caput in luctu obnubere. 368,39
λυχνίον Judæorum. 160,33
λυχνοῦχος. 223,30

M.

Μάγος, vox non extra Danielis prophetiam Helleniſtis uſurpata. 7,33. vox Perſarum. 276,37
μάγοι Danielis qui. 7,48
Μαζεὺς quis. 111,43
μαθητεύειν τῷ Ἰησοῦ. 47,8
μακάριοι, οἱ τεθνηκότες. 383,52
μακαρίται, iidem. 575,40
μακρὰ βαίνειν, & μικρὰ, quibus tribuantur. 554,14
μακραίωνες θεοί. 504,36
μακροθυμεῖν. 174,26
μακροθυμία. 437,30
μακρόθυμος, οἰκτίρμων, ἐλεήμων. 174,42: longanimus. 437,35
Μάλχος primò qui poſtea Porphyrius appellatus. 275,6
μαμμωνᾶ, quomodo accipiendum. 30,27
μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας, quomodo dicatur. 169,32
Μάνης. Τὰ ὑπὸ Μάνητος κακιζόμενα. 335,25
μανθάνουσι περιερχόμεναι, pro μανθάνουσι περιέρχεσθαι, an Græcè dicatur. 490,49
μάντις ἀπ' Εὐφράτου, Bileamus. 8,44
Μαρὰν ἀθά. 392,19
μαρτυρεῖν κατὰ τοῦ Θεοῦ, quid. 380,49
μαρτυρεῖν τῷ Θεῷ. 381,6
μαρτυρεῖσθαι. 548,4
μάρτυρες, de Epiſtolis, Paulo uſurpatum. 413, 32
ἀκοῦσαι διὰ πολλῶν μαρτύρων, 2. Tim. 2, 2. quid. 496,26
μαρτυρία θεόπνευστος, Scriptura S. 483,16
μαρτυρία Θεοῦ, orbis Heraclito dictus. 289,41
μαρτυρία & μαρτύριον, de doctrina. 381,5: 483,13: 496,36
μαρτύριον, de Paſſione. 483,3
μάστιγες, morbi. 367,37
μάστιξιν ἀνετάζεσθαι. 298,4

ματαιότης, Hellen. quid. 335,21
μαφόριον, quid. 368,48
μάχαιρα, quid. 120,6
Μεγαλαυχεῖν. 559,35
μέγαρον, unde. 167,30
ΜΕΘ' ἩΜΩ͂Ν Ὁ ΘΕΟ'Σ. 571,13
μεθοδεία & μεθοδεύειν, de Diabolo quid. 445,15
μεθύειν, de ſatietate, Hebraiſmus. 202,31
μέλαν, *atramentum*, חרתא Magiſtris. 398,34
μέλη, Apoſtolo quæ. 468,36
μέλι ἄγριον, quid. 19,31
μεμβράνα. 499,22
μένειν, *vivere*, Syriaſmus. 225,34
μερίδας ἀποστέλλειν, Hellen. 103,46
μέριμνα & φροντὶς, differunt. 412,6
μερμηρίζειν, *alternare*. 555,9
μέρος. Ἐκ μέρους, quid. 375,39
μεσασμοί. 68,39
μεσίτης, *internuncius*, Interpreti; an non rectiùs, *mediator*. 422
μεταστῆσαι τὸν κόσμον, Thucydidi quid. 580,29
μετασχηματίζειν. 354,16
μετὰ τὸν λοιμὸν ὁμοίωμα quæ. 51,42
μετὰ τοῦτον, Act. 53,7.] *eo ſublato*. 257,6
μεταχειρισμός. 300,13
μετέχειν, tertio caſui conjunctum. 367,51
μετεωρίζεσθαι, quid. 159,30
μετεωρισμὸς in precando. 28,9
μέτωρος. 159,34: 297,9
μετριοπαθεῖν. 531,27
Μὴ ἐκ φαινομένων] pro, ἐκ μὴ φαινομένων. 540,18
μηδὲν ὄντες, dii gentium Helleniſtis dicti. 363,11
μηκέτι, interdum ſimpliciter negare, interdum redundare. 279,28
μηνύειν. 343,52
μήνυσις, *profeſſio*. 131,24
μὴ ἀείδειν, quomodo dictum. 554,27
Μιαίνειν σάρκα prophetæ falſi quomodo dicantur. 594,11
μισεῖν, minùs amare, ἐν δευτέρῳ ἔχειν. 30,23: 167,2
μισθαρνία meretricum. 285,2
μισθὸς προφήτου quis. 39,22
μισθοῦ] κέρδους χάριν. 595,24
μίσθωμα, *conductum hoſpitium*. 310,27
Μνημεῖον, quid, & quot modis expreſſum Helleniſtis. 157,2
Μογιλάλοι, ἀγκυλόγλωσσοι. 103,35
μοιχεία ad ἀδικίαν refertur. 476,43
μόλις & τάχα, oppoſita. 330,11
μονόξυλον. 306,22
Μόνος, ἐπὶ τῆς Θεότητος λαμβανόμενον, καὶ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει. 59,38
μορφή. Vide ὁμοίωμα.
μορφοῦσθαι, ἐξεικονίζεσθαι, ἐνδοποιεῖσθαι. 424,27
μόρφωσις parturiginem antecedit. ibid.45
μόρφωσις, quid. 497,37
μόρφωσις Ignatii. ibid.45
Μυΐνδα, luſus puerilis. 182,30
Μῶμος, מום. 444,35
μωρά, res Venereæ antiquis dictæ. 268,13: 441,31
μωρολογία. ibid.18

N.

NAὶ & ἀμὴν diſtincta. 396,28
Pro ναὶ poſteriores ἔμβα dixerunt. 597,39
ναὸς, de corpore Dominico. 202,42
νάρθηξ. 305,7
Νεῖκος Empedoclis. 335,33
Νηστεία μεγάλη. 304,6
Νικήσαντες, νικηταὶ, Hellen. 528,31
νῖκος & τέλος in voce Hebræa נצח confunduntur. 44,49: 391,9
νίψασθαι & ἀπονίψασθαι. 83,2
Νομίζεσθαι. οὗ ἐνομίζετο. 286,41
ὡς ἐνομίζετο. 137,1
νόμος ἀληθείας & ἀδικία, oppoſita. 205,7
νόμος βασιλικός. 558,29
νόμος δι' ἀγγέλων λαλεῖσθαι quomodo dicatur. 509 & 510
νύμφιος. 270,22
Νυκτὸς παῖδες, Gigantes Noacho coævi. 572,27
Νωχελής. 297,8

Ξ.

Ξενία. 310,22
Ξενίζεσθαι, quid. 575,19
ξενοπαθεῖν. 576,1
ξενοφωνεῖσθαι qui dicantur. ibid.30
Ξηραίνεσθαι, quid. 105,42
ξηροὶ, ægri ἀπηγορευμένοι. 217,33
Ξύλινα τοῖς ἀληθέσιν oppoſita SS. Patribus. 204,38
ξύλον, *de vinculo*. 287,8

O. Ὀγδο-

O.

Ὄγδοος quomodo dicatur Noe, 2. Pet. 2, 5. 580,6
ὄγκος. 548,29
ἐγκεῖμαι. ibid.43
Ὀδηγός. 312,17
ὁδὸς ἀληθείας. 204,52
ὁδὸς βέβηλος. 42,38
τὰ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. 118,42
Ὀθόνη, *involucrum.* 270,41
Οἴδημα & φλεγμονή, differunt. 319,15
οἴησις, *falſa de ſe opinio.* 554,29
οἰκετικὴ διάθεσις. 131,21
οἴκησις Apoſtolis, & de quo uſurpetur. 129, 33
οἰκοδομεῖν, & οἰκοδομή. 413,37
οἰκοδομή, αὔξησις. 439,41
οἰνέλαιον. 154,18
οἰνοδυνάσαι. 486,46
οἴχεσθαι, de *morte,* per euphemiſmum. 170,14
Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πάρεστι, quomodo acceptum Epiphanio. 208,48
ὀκταήμερος περιτομή. 453,7
Ὀλοθρευτής. 367,11
ὁλοκαυτοῦν. 547,4
ὁλοκληρία. 255,27
ὄλυνθοι, *acerba,* Tertulliano. 597,27
ὅλως] τὸ καθόλου. 356,17
Ὁμοίωμα, μορφή, εἰκὼν, σχῆμα, & ſimilia, ταυτότητα ſive rem ipſam in Sacris nonnunquam deſignant. 334,34,50: 451,42: 597,30
ὁμολογεῖν, quo ſenſu dicatur. 39,5: 88,18
ὁμολογία, quid. 530,36
ἐμμένειν τῇ ὁμολογίᾳ, & κρατεῖν τῆς ὁμολογίας, idem. ibid.48
Ὀνειδισμὸς τοῦ Χριστοῦ quis. 544,38
ὀνειρογμοί. 594,12
ὀνειρώξεις, de *hæreſibus.* ibid. 30
ὀνειρώττειν. 541,46
Ὀνήσιμος, unde dictus. 501,4
ὀνοβάτιδες. 3,46
τὸ Ὄνομα, de nomine tetragrammato. 289,22
ὄνος, *locuſta.* 18,15
ὄντως. —— τοὺς ὄντως ἀποφυγόντας --- 2. Pet. 2, 18.] rectiùs legi, τοὺς ὀλίγως vel ὀλίγον· rectiſſimè, τοὺς ὀλίγου ἀποφυγόντας. 581,10
Ὀπισθότονος quid. 173,10,&c.
ὅπλα, *armamenta navis.* 307,8
ὅτε ἦν Δαβὶδ] πεινάσας, ſcilicet. 210, 20: 292,7
ὁ Προφήτης, an alius à Meſſia. 201,9: 210,9
ὀπτάνεσθαι, quid. 243,26
Ὄργανον ἰσχυρὸν, tuba. 72,2
ὀργὴ, abſolutè nonnunquam in Sacris uſurpari. 343,38: 562,34
ὀργὴ, pro φόβος. 344,19,&c.
ὀρεινὸς idololatra quare dictus. 57,6
ὁρισθέντος] ἐπιγνωσθέντος, δηλωθέντος. 323,2
ὁρμαστὸς Mariæ, Joſephus. 4,7
ὀρθοδοξεῖν ὑπερβάλλειν. 476,35
ὀρφοί. 144,13
Ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. 279,34
ὀστάκιναι, *urnæ mortuorum.* 204,4
Ὅταν εἴπῃ, pro ὅταν λέγῃ. 382,6
Οὐ δύνανται ἀποθανεῖν] οὐκ ἀποθνήσκουσι. 178, 10
οὐκ δυνήσῃ οἰκονομεῖν] *non eris diſpenſator.* 190, 38
οὐκ ἐνδέχεται. 165,13
οὐκ ἐν τιμῇ] ἐν ἀτιμίᾳ, Hebraiſmus. 467,30
οὐκ ἠδυνήθη πιστεῦσαι] οὐκ ἐπίστευσε. 99,24: 205,52
οὐκ ἠπατήθη] οὐδέπω ἠπατήθη, Hebraiſmus. 484, 29
οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου, quomodo accipiendum. 209,16
οὔπω ἦν Πνεῦμα ἅγιον] δοθὲν, ſcilicet. 210,21: 221,39: 292,9
οὕτως. καὶ παρῆγεν οὕτως] οὐ παρεργητικῶς. 213, 51
Ὀφθαλμὸς, τὸ ἡγεμονικόν· χεὶρ, τὸ θυμικὸν, Hebræis. 25,13
ὀφθαλμὸς πονηρὸς, & καλὸς, Judæis quis. 60,38
Ὄχλος. 258,6
Ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, quomodo dicatur. 596,27

Π.

Πάθος quid. 469,1
παιδεία & διδασκαλία, idem. 498,9
παιδεύειν. 184,45
τὸ παιδευτικὸν in Deo. ibid.49
παίζειν, ἀντὶ τοῦ, τύπτειν, ἢ μάχεσθαι, Hellen. nonnunquam uſurpatum. 426,20
παῖς, *ſervus,* Hellen. 413,48
παλαιὰ καὶ καινὰ, Matth. 13, 52.] V. & N. Fœdus, antiquis. 47,16
παλιγγενεσία τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. 506, 26
πάλιν & ἄνωθεν, ἐν παραλλήλω. 423,41
Hebr. 1,6. quomodo accipiendum. 506,19
pro ἐφεξῆς. 523,49

παιδε-

πανδοχεῖον, & πανδοχεύς. 154,22,&c.
παραβολαί. 97,51
παραβολή, εἰκονισμὸς & εἰκονικὸν παράδειγμα, Nyſſeno. 543,9
ἐν παραβολῆς χώρᾳ. 542,49
παραβουλεύεσθαι τῇ ψυχῇ. 452,38
παραγίνεσθαι. 18,10
παραγραφεύοντες in Eccleſia qui. 140,24
παραδειγματίζειν. 3,32: 534,10
παράδοξα. 144,44
παραδοξάζειν. ibid.48
παράδοτις & προδότης quomodo differant. 179,27
παραδῦναι & ἐκδῦναι Chryſoſtomo diſtincta. 356,48
παραζώνη. 120,7
παραθήκη, quid Hellen. 496,18
παραινετική, & συμβουλευτικὴ Epiſtola, quatenus differant. 325,21
παραιτεῖσθαι, an recuſare. 490,33
παράκλησις. 270,7
Παράκλητος, Advocatus, Recentis & an recté. 235, 47 : unde dictus. 236,4: quis. 588,32
παρακολουθεῖν τοῖς πράγμασι. 124,31
παραλαβεῖν, & λαβεῖν, de conſummatione matrimonii. 3,47
παραμήριον, ſica. 120,8
παραπεσόντες. 533,47
παράπτωμα. 534,6
παραῤῥυεῖν. 509,2
παρατηρεῖν, quid. 172,26: 177,22
μετὰ παρατηρήσεως, quid. 172, 34,&c.
παρατηρήσεις, futurorum ſigna. ibid.43
παρατεθειμένα] parata. 152,45
παραχειμάζειν, & παραχειμασία, quid. 304,40
παρεμβολή. 297,47: 550,19
παρεξεστηκότες, pſeudoprophetæ. 401,10
Παρμένων, nomen ſervis imponi ſolitum. 501,13
παροιμία. 222,27
παρολκὴ ἐκ τοῦ χειμῶνος, quid. 305,15
παροξυνταὶ qui. 285,22
παροξυσμός. ibid.18
Πατὴρ φώτων, Deus quomodo dicatur. 556,2
παῤῥησία. Ejus uſus apud Helleniſtas. 434,50
πατριότητος nomen unde ad homines tranſlatum. 435,11
Παῖδες νυκτὸς, priſci Gigantes dicti. 572,27
πείθειν. 303,5
πείθειν Θεὸν, quomodo dictum. 415,32
πειράζειν, πειράζεσθαι, & πειρασμὸς, Helleniſtis quomodo uſurpata. 547,18
πειρασμὸς, miraculum. 21,30
πεῖρα θανάτου, mors ipſa. 547,28
περιάγειν, quid. 364,52
περιαυτολογεῖν. 374,45
περίβλεπτοι qui. 461,10
περιδέξιοι. 401,50
περιέχειν, παθητικῶς uſurpatum. 301,3: 566,4: & pro ἔχειν. 301,5
περικαθάρματα. 355,23
περικατάμαγμα. ibid.17
περικείμενα, vicina, Geographis antiquis. 191,12
περίλαλοι. 374,46
περίοδοι SS. Patribus quæ. 134,38
περιοδεύειν. ibid.
περίπατοι. 296,46
περιπόλια. 593,47
περισσεύεσθαι. 89,7: 119,42: 215,23: 364,25
περισσὸν ἔχειν, quid. 215,19
περισσὸς τὸν βίον. ibid.27
περισσεύματα, μερίδες, τὰ κατάλοιπα. 103,45,&c.
περιστάσεις Philoſophis quæ. 532,1
περίστασις, circumventio in lucta aut curſu. 549,1
περιστατική, hominum vita Philoſophis dicta. 531,51
περιτομῇ ὀκταήμερος, Phil. 3, 5. quomodo accipiendum. 453,7
περιερχόμεναι fœminæ, quales. 491,7
περιφέρεια, περιφέρειν, περιφέρεσθαι, περιφορὰ, Hellen. quomodo uſurpata. 550,9
περιφορὰ ſtolidiſſima. 581,50
περίψημα, quid. 355,12
περίψηφοι, ἀνελεύθεροι. 202,51
περπερεύεσθαι, quid. 370,35
Πέζος, unde dictus. 53,30
Πηλίκα. 428,7
Πιάζειν, pro πιέζειν, Doricé. 366,23
πιμπρᾶσθαι. 318,47
πινακίδιον, cera, Tertulliano. 130,11
πιστεύειν, pro πρῶτον πιστεύειν. 344,32
πιστεύοντες & διακρινόμενοι, opponuntur. 554,51
πιστικὸς & πιστός. 218,46
πίστις, ἐπαγγελία, συνθήκη. 490, 25 : munus. ibid. 28: doctrina ſalutaris. 500,49
Πιστοί, ſervi quidam dicti. 501,12
πιστὸς, Hellen. ἀληθής. 395,31: 542,17:597,3
πιστὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς, & ὁ πιστὸς ἐστὶν Θεὸς, diverſa. 396,6

πρὸς ὁ λόγος, quomodo dicatur. 482,16
Πλάνος ex Judæorum ratione quis. 85,13
πλάστης vox, latior quàm κεραμεύς. 77,45
πλατεῖαι. 166,37: 224,9
πλείονες & οἱ πλείονες differunt. 397,7
πλεονεκτεῖν. 410,25:440,52
πλεονεξία. 119,28: 159, 8. quomodo ab aliis & aliis uſurpetur. 440, 46. pro *Venerea libidine.* 441,442, & 476,477
πλήκτης, quomodo ab Hieronymo reddatur. 486,20
πλὴν, *interim.* 165,10
πληροῦν, Græcis quomodo uſurpatum. 427,35
πληροῦν τὸν δρόμον, *continuare curſum.* 278,44
πληροῦν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. 498,13
πληροῦν χεῖρα. 509,47
πληροφορεῖν. 124,41
πληροφορεῖν τὴν διακονίαν. 498,12
πλήρωμα τοῦ νόμου, prima tabula Judæis dicta. 427,21
ὁ πλησίον, Matth. 22,39. an Chriſtus. 68,3
πλησμονὴ σαρκὸς, quid. 467,37
Πνεῦμα, 1.Cor.14,2 & 14. quomodo uſurpatum. 376,23:377,25
Πνεῦμα, Apoſtolorum comes. 291,28
κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, quomodo accipiendum. 323,10
πνεῦμα ἀσθενείας, quale. 163,45
πνεύματα, Hebr. 1,7. an *venti.* 507,8
πνεύματα, & πνεύματα ἀφανίζοντα, Gigantes dicti. 572,25: 593,41
τὰ πνευματικὰ τῆς πορνείας, quæ. 446,11
πνευματοκίνητοι. 231,51
πνευματοφόροι. 401,10
πνίγειν. 57,49: 247,8
πνιγμὸς & ἀγχόνη, idem. 77,16
Ποιεῖν ἀλήθειαν, quid. 203,16
πολεμεῖν & θυμομαχεῖν, diverſa. 272,46
Πολιεύς, Πολιοῦχος. 280,29
πολιτεία, *jus civitatis.* 298,27
πολιτεία monachorum. 64,47
πολιτεία, Eccleſiæ Doctoribus quid. 455,25
πολίτευμα & πολιτεία, ταυτό. ibid. 21
πολίτευμα, *municipatus,* Tertulliano, abuſivè. ibid. 32
πολίτης, quàm moleſtè exprimant Syri. 299,14
πολίτης ἀπὸ πολίχνιον, & κοινωνὸς τῆς πολιτείας, municeps Græcis dictus. ibid. 17
πολιτικοὶ καὶ δημόσιοι τύποι, qui. 301,24
πολίχνιον, *municipium.* 299,18
πολλοὶ διδάσκαλοι, Jac. 3, 1. quomodo dicatur. 558,43
πολυκάλαμοι 45,52
πολυκέντητοι, πολυκόλλητοι, πολύῤῥαφοι } veſtes quæ. 36, 5, &c.
πολύῤῥιζοι. 45,52
πολὺς, μέγας. 558,50
πονηρὰ, *ſcelera,* Recentiꝫ an rectè. 119,33
πονηρὸν, *ingratum, grave.* 418,51
πορεύεσθαι, *impelli.* 148, 30: idem quod ἀπολύεσθαι, more Hebræorum. 165,15
πορεύεσθαι ἐν ἀληθείᾳ. 204,51
πορεύεσθαι τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου, quid. 269,49
πορευθεὶς ἐκήρυξε, pro ἐκήρυξε ſimpliciter, Hellen. 574,13
πορευομένου, Act. 1,10. *proficiſcente,* Recentioriꝫ an rectè. 311,25
πορνεία. 282,46: πορνικὴ θυσία. 284,48: de *inceſto.* 356,32: ad ἀδικίαν refertur. 476,43
πόρνοι, & πορνεία, ſpiritualiter uſurpata. 357,20
ποτίζειν βρῶμα, quomodo dicatur. 352,12
Πραγματικοὶ τύποι qui. 301,27
πραεῖς qui. 24,8
πρακτικὰ quæ. 249,14
Πράξεις Ἀποστόλων. Quàm variè liber hic inſcribitur. 241,32
πρηνής. 247,38:312,20
προακούειν· προάκουσμα. 460,14
προβιβάζειν, Hellen. quid. 48,49
προγράφειν, quid. 419,33
πρόδηλα quæ. 492,16
προδότης & παραδότης, differunt. 179,27
πρόδρομα, τὰ ἀκμάζοντα σῦκα. 108,27
προηγεῖσθαι ἀλλήλους τῇ τιμῇ. 341,25
προηλπικότες ἐν τῷ Χριστῷ Apoſtoli quare dicantur. 432,24
προθυμεῖσθαι & προθυμία. 404 & 405
πρόθυρα, προπύλαια. 118,32,33
προκείμενον χάσμα, quid. 405,19
προκόπτειν & τέλειος, conjunguntur. 553,48
προνοεῖσθαι καλά. 343,7:406,13
προπάθειαι. 469,13
πρόπυλος Jupiter. 280,28
προσάγειν ἡ χώρα quomodo dicatur. 306,4
πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους, λέγει] *quod ad angelos quidem, dicit.* 506,51
προσδοκᾷν. 136,23
προσελθεῖν & κολλᾶσθαι, ταυτοδυναμοῦντα. 190,32
προσευχὴ, Act. 16,13. quid. 286,35. quomodo differat à *Synagoga.* ibid. 45

τὰ

τὰ πρὸς τὴν θύραν. 118,17
προσκαρτέρησος τῷ βεβαιοτάτῳ opponitur. 46,3
προσκυνεῖν τινι, & ἐπί τι aut τινός, diverſa. 543,29
 προσκυνεῖν ἐν ἀληθείᾳ, quid. 204,36
προσλαβεῖν. 89,32
πρόσοδος. 272,50
προσοχθίζειν· προσοχθίσματα. 527,35
πρὸς πλησμονὴν σαρκὸς] ſi cum ſagina ventris conferantur. 467,21
πρόσωπον, hilaritas. 30,12
 ἀφανίζειν πρόσωπον. ibid.10
 διδόναι / στηρίζειν / τιθέναι / τιθέναι } τὸ πρόσωπον. 150,16,&c.
 κρίνειν πρόσωπον. 519,39
 ὁρᾷν τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως, quid. 52,37
 ἐν προσώπῳ Χριστοῦ] ex autoritate Chriſti. 397,14
 πρόσωπον τῆς γενέσεως. 557,50:560,14
 τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον. 150,25
προτείνειν τοῖς ἱμᾶσι. 298,10
πρότερον ἦν, προπορεύεσθαι πρότερον, & πορεύεσθαι πρότερον, idem Helleniſtis. 232,51
πρόφασις, accuſandi anſa. 473,31
 προφάσει προσεύχεσθαι, quid. 68,42
 ἐν προφάσει πλεονεξίας γίνεσθαι, quid. 473,30
προφασιστικοὶ λόγοι qui. ibid.43
προφήτης, quare Epimenides à Paulo dictus. 500,9
 προφήτου nomen, μόνως λεγόμενον in Sacris. ibid.30
πρωΐ. 113,18
πρωτός μου] ὁ ἄρχων μου. 233,12
πρωτότοκος υἱός. 6,25
 πρωτότοκος & πρωτοτόκος. 461,26
Πταίειν. ἐν λόγῳ οὐ πταίειν, Nyſſeno quid. 559,16
πτέρυγες veſtis. 36,39
 πτέρυγες Solis. ibid.43
πτόησις, quid. 569,25
πτωχεία νοῦ. 24,1
πτωχὸς & πτωχεύων, egenus, Hellen. 23,36
 πτωχὸς πνεύματι. ibid.42
Πυγμῇ νίψασθαι. 101,39
 πυγμῇ παίειν. ibid.51
πύλαι ᾅδου, an de inferis accipiendum. 54,28
πυλὼν, πύλη, Hellen. 163,33: 280,32
πῦρ & πύρωσις, ἀντὶ δοκιμασίας uſurpata. 353,26: 576,2
 πῦρ & φῶς. 114,11
πύργος. 167,29
Πυῤῥῶν ἀνάβασις. 154,9

P.

ΡΑ'ΒΔΟΣ, Helleniſtis quid. 543,44
ῥᾳδιουργεῖν· ῥᾳδιουργία· ῥᾳδιουργός. 219,14: 314,52
Ῥαμάνθας, corruptè pro Μαρὰν ἀθά. 392,30
ῥαπίζειν. 223,40
ῥάπισμα διδόναι, interpretibus quid. ibid.39
Ῥέμβειν· ῥέμβεσθαι· ῥεμβός. 262,33
Ῥέμφαν, Saturni ſidus. ibid.31
Ῥηγνύειν. 426,4
ῥῆμα, λόγος, דבר, quomodo nonnunquam accipiantur. 126,33: 132,39: 188,50
 ῥήματα ἀκοῦσαι, quid. 270,49
ῥήσσειν] ἐδαφίζειν. 105,32
Ῥίπτειν· ῥιψάντα· ἀποθησαυρίζειν τὸ ῥιφὲν, de mercibus in mare ejectis. 307,50
Ῥομφαία δίστομος, bis acutus enſis, Tertulliano. 597,20
Ῥῦμαι. 166,37
ῥυπαρὰ ἐπαπόρησις Nicodemi. 202,49
 ῥυπαροὶ ἄρτοι, panes ſecundarii. 203,1
ῥύσις αἵματος, ſecretum cauſæ fœminarum, Optato. 98,49
ῥυτὶς & σπῖλος, ταυτοδυναμοῦντα Heſychio. 444,23

Σ.

ΣΑ'ΒΑΝΟΝ, quid. 220,47
Σάββατον. 91,10
 σάββατον ἐπέφωσκε] ſuccedebat ſabbatum. ibid.22
σαίνεσθαι. 475,18
σάλος. 180,7
σαλπίσει γάρ, quomodo dictum. 390,40
σανδάλιον, ſolea. 94,20
σανιδώματα. 131,50
σαπρὸν, κακόν. 87,48: ἀκάθαρτον, αἰσχρόν. 439,26
Σάῤῥα & Σάρα Helleniſtis quod Sarai & Sara Hebræo. 569,21
Σατανᾶς. εἶναι εἰς Σατανᾶν. 55,1

Σατανᾶς περὶ τὸ συμφέρον. 413,14
Σείειν, συκοφαντεῖν. 115,34
σείραιος. 252,40
σεσωρευμένα peccatorum in N. Fœdere. 2,45
σεισμός. 287,25
σεληνιαζόμενοι qui. 22,23
σελήνη. ibid.35
Σηλαγεῖς qui. 352,37
σημαίνειν, σαλπίζειν. 71,48. Vide ἐμφανίζειν.
ἡμέρα σημασίας. 71,49
σημεῖον, σφραγίς. 479,49
ἐν σημείῳ εἶναι, Helleniſtis quid. ibid.23
σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, quid. 71,22
σημεῖον ἀντιλεγόμενον, Servator dictus. 132,
33
σημειοῦν & σημειοῦσθαι, quid. 479,22
σημειοῦσθαι ἢ μετρεῖν διὰ καθέσεως βόλου. 308,
14
σήμερον καὶ αὔριον, de breviſſimo tempore. 165,
21
σήμερον καὶ σήμερον. 29,27
Σιγὴ ἐφ' ὑμῶν, formula in Græcorum ſacris uſitata. 440,19
σιμικίνθιον, quid. 393,9
σινιάσαι· σινιατήριον· σινίον. 181,37
Σιωπᾶτε, καὶ μὴ καταπτύετε, formula Judæis in diebus feſtis uſitata. 440,17
Σκάνδαλον. 163,48
σκαραβέλαφος. 18,35
σκάφη. 306,19
σκεῦος, *involucrum*. 270, 40: *vas* aut *inſtrumentum*. 559,50
χαλᾶν τὸ σκεῦος, quid. 306,31
τὰ σκεύη & αἱ σκευαί, quomodo differant. 307,6
τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος, de cujuſque uxore. 475,48
σκηνή, πᾶσα οἴκησις. 88,4
σκηνή, de corpore Dominico. 537,23
σκῆνος, *corpus*. 197,34: 399,26
σκηνοῦν, quid. 196,197,&c.
σκήνωσις. 129,41: 198,199,200
σκιὰ & εἴδωλον, ταυτοδυναμοῦντα. 538,4
σκιὰ & εἰκών, oppoſita. 460,30: 537,48
σκιάζειν, χρωματουργεῖν. 129,24
σκιρτᾶν. 129,49
σκόλια, poematis genus. 389,46
σκόλοψ. 164,3: 413,1
σκοτεινός, Heraclitus dictus. 276,7
σκότους δέσμιοι, Gigantes dicti. 572,26
σκύβαλα. 454,8
σκυβαλίζειν, & σκύβαλα ἡγεῖσθαι, idem. ibid.13
σκωληκόβρωτος. 192,18
σκῶλα. 412,16
σκωληκιῶντα, non φθειριῶντα, Herodem interiiſſe. 273,19
σκῶλον. 163,49
Σουδάριον, Hebræorum Magiſtris in uſu. 293,6
σοφός. 7,51: unde. 10,21
Σπάδων. 268,29
σπαργανοῦσθαι. 95,35
σπεῖρα. 270,21
σπένδεσθαι. 498,30
σπέρματος καταβολή, quid. 541, 1: ὑποδοχή, Gr. interpretibus. ibid.22
σπίλος & ῥυτίς, Heſychio idem. 444,23
σπονδαί. 498,44
Στάσιμον ἀργύριον. 314,14
στάσις, Act. 15,2. quid. 315.30: 316,35: Hebr. 9, 8. quid. 537,40
στέλλεσθαι, φοβεῖσθαι. 405,33
στενάζειν, βοᾶν. 103,37: 563,35
στενοχωρεῖν, & στενοχωρεῖσθαι. 402,5
στενοχωρία. 247,51
στερέωμα, רקיע. illi aquas à Moſe tribui. 582,
10
στήλη ἁλὸς] pro, ὡς στήλη ἁλός, Hebraiſmus.
173,6
στήριγμα, Hellen. quid. 171,14
στῆσαι, σταθμῆσαι. 314,7
στήσασθαι, δανείσασθαι. ibid.15
στίγματα ψυχῆς. 489,30
στοιχεῖα & δόγματα, Apoſtolo eadem. 464,
32
στρατεύεσθαι. 270,24
στρατευόμενοι qui. 136,10
οἱ στρατευόμενοι & στρατευόμενοι, diſcrepant. ibid.20
στρατηγός. 287,1
στρεβλοῦν. 584,18
στρεβλωτήριον. 287,14
στρῆνος. 490,20
στροφή, παραλλαγὴ τῆς φωνῆς. 425,9
στρόφοι, *vermina*. 273,26
στῦλος, quid. 487,10,45
στῦλοι, Apoſtoli, Prophetæ, Doctores. ibid.35
Συγχέεσθαι τοῦ Παύλου ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς qui dicantur. 472,21
συγκαλύπτειν, Hellen. quid. 354,20
συγκεντεῖν. 224,25
συγκεράννυσθαι τῇ πίστει, quid. 528,9
συγκομιδή. 266,26,48
συγκομίζειν, ἐκκομίζειν, ἀνακομίζειν. eorum uſus & diſtinctio. ibid.12

συγκομιστήρια.

συγκομιστήρια. ibid.28
συγκομιστὸς ἄρτος. ibid.37
συγκρίνειν, σύγκριμα, σύγκρισις, Hellen. quid. 350,32
συγκρίνειν πνευματικοῖς, quid. ibid.44
συγχύσεων in SS. literis exempla notata. 5,19
σύγχυσις. 316,37
Σὺ εἶπας, quomodo intelligendum. 75,7:76,5
σύζυγος] συνεργός. 457,17
συκοφαντεῖν. 176,3
Σὺ λέγεις. 114,52
συμβιβάζειν, διδάσκειν. 269,4
συμβουλευτικὴ & παραινετικὴ Epiſtolæ quomodo differant. 325,21
συμπαθεῖν. 531,29
συμπεριφέρεσθαι. 342,52
συμπληροῦσθαι. 148,32
συμφωνία, vox Danieli uſurpata. 8,5
συνάγειν τὸ κεφάλαιον. 299,51
συναγωγαί. 87,18: 88,9
Συνάναρχος τῷ Πατρὶ Chriſtus. 504,25
σύναξις, dies quæ dicta. 253,22
συναπάγεσθαι τοῖς ταπεινοῖς, quid. 342,40
συνείδησις, ἔννοια, γνῶσις. 567,26
συνείσακτοι fœminæ. 365,23
συνεκλεκτή, *Eccleſia alteri fide conjuncta.* 591,26
συνελεύσεις impuræ Carpocratianorum, ἀγάπαι dictæ. 595,43
συνεμπτώσεις in linguis quanquam diverſis. 328,24
συνέστειλαν, quomodo accipiatur. 256,16
συνέχεσθαι. 291,27
συνείχετο τῷ πνεύματι, quid. ibid.23
συνεχόμενος τεσσαρεῶν. 302,20
συνοδία, quid. 134,17,51
ἐν τῇ συνοδίᾳ ἦν, quid. ibid.12
βιβλίον συνοδίας. 135,10
συνουσία. 134,23
σύνταξις τῷ Χριστῷ & ἀπόταξις τῷ διαβόλῳ, Patribus oppoſita. 167,39
συντάσσεσθαι. 152,5
συντέλεια, & συντελεῖν. 337 & 338
συντελεῖσθαι. 475,3
συντηρεῖν. 101,28
Συνύπαρκτος Patri Chriſtus. 504,24
συστέλλειν. 256,16
Σύστημα τρεῖς ποιοῦσι. 57,47
συστροφή. 316,27
Σφαγή. 563,25
σφαγῆς πολυάνδριον, *Vallis occiſionis.* 79,27
σφαιρωτήρ. 94,9
σφραγίδιον & δακτύλιος, quomodo differant. 169,25
σφραγιστήρια. 442,45
σφυρωτήρ. 94,9
Σχέσις πρός τινα, quid. 231,21
σχῆμα, & σχηματισμὸς, quid. 99,13. Vide ὁμοίωμα.
σχίζειν ἱμάτιον, *ſcindere*: σχίζειν ξύλον, findere. 236,24
σχιστὸς χιτών. ibid.25
Σῶμα & σκεῦος, ταυτοδυναμοῦντα. 197,34: 399,26
σωμάτια, *libelli.* 499,18
σωτηρίας quæ. 51,37
σωτήριον & σωτηρία, differunt. 133,29
σώφρονες unde dicti. 268,11
σωφρονοῦντες ἅμα διὰ σιδήρου, Eunuchi. 58,48
σωφροσύνη, *caſtitas.* 485,27

T.

ΤΑπεινοφροσύνη, Epheſ.4,2. an *modeſtia.* 437,38
τάραχος. 316,37
τάφος, *funebre epulum*, Græcis. 151,36
τάχα, pro ταχέως. 330,12
Τέγος. 143 & 144
τεκνογονία, *matrimonium*, Apoſtolo. 485,15
τέκνον, blandiendi vox Græcis. 490,5
τεκνοβορεῖν. ibid.2
τελεῖν, *perficere, conſummare.* 38,25
τέλειος, Recentiori *perfectus*; & an recte. 27,8: quid Helleniſtis. ibid.13,31
τέλειος, Jac.1,4. quis. 553,31
τέλειος & ὁλόκληρος, junguntur. ibid.48
τελειοῦσθαι] πληροῦν τὴν οἰκονομίαν. 164,36: de martyribus dictum. ibid.42: *offerri.* 165,7
τελεσιουργοί, τελεστικοί. 554,14
τελευτή. 565,26
τέλος & νῖκος in voce נצח confundi. 44,49: 391,9
τέλος, συντέλεια αἰῶνος. 70,44
τέλος, *merces.* 331,50: 565,18
τετράδες Theſſaliæ. 48,30
τετράρχης: & unde ea diviſio. ibid.29
τετραχηλισμένα] πεφανερωμένα. 530,34
Τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν, quomodo intelligendum. 211,9
τηρεῖσθαι, de quibus dicatur. 101,34
τήρησις δημοσία, Act.5,18. quid. 313,20
Τιμή. 341,42: *continentia.* 475,30
τινὶ, pro τινῶν. 491,46
τὶς, ὁ δεῖνα. 511,11

Τόκος. 407,18
τολμᾷν. Οὐδεὶς ἐτόλμα ἐξετάσαι αὐτὸν] *Nemo ex eo quærebat.* 236,48
τομάριον. 499,12,22
τομίας. 268,30
τόπον διδόναι, Hellen. quid. 343,24
τόπος, pro πόλις. 218,28
τότε, אךְ Hebræorum, *ſolummodo.* 35,21
Τραχηλίζειν, *tractare.* 242,16
τραχηλίασις, Canoniſtis, *duræ cervicis peccatum.* 408,48
τραχηλίζειν. 530,34
τρέχειν, de pſeudopropheris. 417,28
τροποφορεῖν τινα, quid. 278,21
τροφὴ, de iis quibus quis opus habet. 37,27
τροφοφορεῖν. 278,22
τρόχος & τροχὸς, differunt. 560,17
τροχὸς, κόσμος, *orbis terrarum*, Hellen. ibid. 42
Τύποι δημόσιοι, πολιτικοὶ, πραγματικοὶ, de iiſdem. 301,23
Τύραννος, nomen Hebræis non ignotum.

Υ.

Ὕβρις quid. 304,18
Ὑγρὸν ξύλον. 185,6
Υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως. 65,41
υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, Reſurgentibus oppoſiti. 63,31
υἱὸς Δαβὶδ, attributum Domini. 2, 3. υἱὸς Μαρίας καὶ Θεοῦ, υἱὸς Μαρίας καὶ τοῦ Ὑψίστου, idem Patribus dictus. 112,34
υἱότητος nomen unde ad nos tranſlatum. 435,11
Ὑμνεῖν & ὑμνῳδεῖν, differunt. 287,20
Ὑπερβαίνειν, de *adulterio.* 476 & 477
ὑπέρβασις & ὑπερβασία, quid. 476,21
ὑπερεκτείνειν, quid. 408,50
ὑπερηφανία. ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας peccare. 408, 45: 463,6
ὑπηρετεῖν. 316,20
ὑπὲρ νεκρῶν βαπτίζεσθαι, quomodo dicatur. 382, &c.
ὑπερῷον. 294,15
ὑπογραμμὸς quid. 419,34
ὑπόδημα. 94,9
ὑπόθεσις, τὸ ἀνάγνωσμα, Patribus. 140,30
ὑποκρίνεσθαι, ἀποκρίνεσθαι. 64,34
ὑποκριτής. ibid. 35: 563,45
ὑπομονὴ, προσδοκία, *exſpectatio.* 179,40
ὑπωπιάζω, 1. Cor. 9, 27. legendum, non ὑποπιάζω. 366,21
ὑπόστασις. 300,37
ὑπόστασις καυχήσεως. 406,33
ὑπόστασις ἐλαίου. 407,7
ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεως, Chryſoſtomo, ἡ πίστις. 527,26
ἐν ὑποστάσει τί Philoſophis quæ dicantur. 539,51
ὑποστρέφειν εἰς διαφθορὰν] ἰδεῖν διαφθοράν. 279,16
ὑπώπια. ὑπωπιάζειν. 366,22, &c.
Ὑστέρημα. 178,52: 462,35: 547,45
ὑστερούμενοι] ἐνδεεῖς, *egeni.* 547,33
Ὑψοῦν, de *cruce.* 150,3: 212,15
ὕψωμα, 2. Cor. 10, 5. quid. 408,42

Φ.

Φάγος καὶ οἰνοπότης, grave convicium. 40,41
φαιλόνη. 499,13
φακιόλιον. 293,17
φανὸς, λυχνοῦχος. 223,30
φαντασία. 302,27
φαντασιοσκοπεῖν qui dicantur. 302,40: 501,23
φαντάσματα. 95,19: 102,10
φαρμακεία. 7,39: 8,14
φάτνη. 131,28
ἐν τῇ φάτνῃ, & ἐν φάτνῃ, differunt. ibid. 30
φαυλισμὸς χειλέων, *balbuties.* 378,44
Φείδεσθαι, ἀντὶ τοῦ, ἐλεεῖν. 295,1
φελόνης. 499,11
φέρειν, διοικεῖν. 505,1
φέρεσθαι, de S. Spiritu. 250,3
τὸ φέρον, *fatum.* 505,10
Φήμη & φωνὴ, differunt. 250,31
Φθόνος Κυρίου, quis. 562,27
φθορὰ, διαφθορὰ, καταφθορὰ, quomodo differant. 253,45
Φιλαργυρία, ἑτεροδιδασκαλίας mater. 493,14
φιμοῦν· φιμοῦσθαι· φιμός. 64,3
Φλεγμονὴ & οἴδημα, diverſa. 319,15
Φονεύειν. 561,37
φονεύειν. ibid. 30
φορτίον & βάρος, diverſa. 428,2
Φραγμοὶ, *ſepes, villæ.* 266,41,50
φροντίζειν, *curare*, Interpp. an rectè. 468,6
τὸ αὐτὸ φρονεῖν, quid. 342,14: 455,1
φρονεῖν ἡμέραν. 345,20
φροντὶς & μέριμνα, differunt. 412,6
φρύγιον. 298,2
Φυλακὴ, 1. Pet. 3, 19. quomodo accipiendum. 571, 572, 573
φυλακτήρια. 110,43
φύλλα ἐκφύῃ, & τὰ φύλλα ἐκφυῇ, differunt. 72,9
φυρμός. 575,33
Φωναὶ, *linguæ.* 376,45

φωνὴ,

φωνὴ, an *rumor*; & quid. 249,250:297,22
φωνὴ & φήμη, diverſa. 250,31
φῶς, Meſſias. 16,31
φῶς & πῦρ. 114,11
Πατὴρ φώτων quare Deus dicatur. 556,2
φωτισθέντες, *baptizati*. 533,35
φωτισμὸς, *baptiſmus*. 344,58

X.

Χαλᾶν. 269,10
χαλᾶν τὸ σκεῦος, quid. 306,31
χαλιναγωγεῖν τὴν γλῶσσαν, quomodo dictum. 559,22
χαλινὸς, linguæ pars. ibid.25
χαρά, 2.Cor.8,2. quid. 404,18
χάραγμα τέχνης. 290,38
χαρακτήρ. 537,49
χαρίζεσθαι. 397,26
χάριν ἔχω ὡς &c. quomodo dicatur. 495,15
διδόναι χάριν] *prodeſſe*. 440,2
χάριτι μετέχειν. 367,9
χαριτοῦν. 129,2
χάσμα. 190,41
χαυνότης. 374,36
Χειμάζεσθαι, Canoniſtis quid. 304,51
χεὶρ. ἐν χειρί. 422,2
Χειρόγραφον] γραφὴ χειρὸς Κυρίου. 463,34: νόμος τῶν ἐντολῶν. 464,8
χειροδίκαι. 572,14
χειρολυσία ſuperſtitioſis uſitata. 83,6
χειροποίητα, *in peccatum facta*. 290,45
χεὶρ ὑπερηφανίας, quid. 408,47:563,6
Χθὲς καὶ σήμερον. 549,49
Χιτὼν & χιτωνίσκος. 236,43
χιτώνιον. 499,12
Χλωρὸν ξύλον. 185,6
Χνοῦς. 454,17
Χρηστολογία: & χρηστολόγοι. 346,22
χρηστὸς, vox χρηστολόγοις in uſu. ibid.47
χρυσοφάγοι qui. 145,14
Χριστοπάτωρ, Abrahamus antiquis dictus. 2,10
Χριστός. ἐν Χριστῷ, Apoſtolo non uno modo uſurpatum. 351,42
χρόνοι αἰώνιοι qui. 347,10
χρόνοι ἢ καιροὶ, quid. 243,48
χρυσωρυχεῖα, in quæ ſontes demittebantur. 352,30
Χώρα Ζὶν, pro Χωραζὶν, apud Origenem. 41,13
χωρῆσαι, Joh.21,25. quid. 226,7
χωριάζοντες qui dicantur. 249,34
χωρίον quod Judas ἐκτήσατο, quale. 245,25
χωρὶς Θεοῦ, Hebr.2,9. pro χάριτι Θεοῦ, Neſtorium & alios legiſſe. 513,49: 521,33: 524.38
χῶρος ἀτερπὴς, locus inferorum, Homero. 246,45

Ψ.

Ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ. 380,48
Ψευδοπροφῆται. 32,17
Ψῆγμα. 355,21
Ψυχὴ, quàm variè Helleniſtis uſurpatum. 351,10
Ψυχικοὶ, *animales*. ibid.20

Ω.

Ὠδίνειν, Gal.4,19. quid. 424,23
ὠδίνειν νόμον, vel νοῦν, quid. 111,5
ὠδῖνες, *dolores partûs*, Recenti; moleſté. 89,43: 119,47
Ὥρα. πρὸς ὥραν. 206,42
εἰς ὥρας. 336,39
ὡράριον. 293,17
Ὡς, βεβαιωτικόν. 200,32: 316,14
Ὡσαννά. 61,28. Ramus quem geſtabant ità dictus. 219.38
ὠσαύτως ἔχειν. 492,13

A

Abdita reverenter ſcrutanda 597, 47
Abel in poteſtate Caini 370, 12. *Sanctorum πρωτεύων* 169, 33, 34
Abire, οἴχεσθαι, de poſtremo vitæ termino 170, 14. *evaneſcere, ξηραίνειν* 105, 52
Abluere & lavare, an differant 83, 1.
Ablutio, pro baptiſmo, & an rectè 385, 22
Ablutio manuum ſuperſtitioſe uſitata 83, 7, 12
Ablutio mortualis 382, 35
Abolitio creaturarum 583, 29
Abominatio carnalis & ſpiritualis conjuncta 325, 40
Abominatio deſolationis 111, 39. 112, 4
Abominationes oculorum, idola, opes 442, 33
Abraham 340, 3
Abrahamus Davidi ſubjunctus, quare 1, 28
Abſcondi, nautarum 305, 45
Abundantia, opes 119, 44
Abundare aliquo 119, 43
Abuſio ciborum, Ambroſio 466, 51
Abuſus cultûs Creatori proprii, ejúſque cum Angelis communicatio, θρησκεία ἀγγέλων 517, 23
Abuti, Eraſmo quid 466, 30
Academiæ. In iis quædam exercendo ingenio dici, quæ & grata iis qui docent 523, 45
Accentûs diverſitas 461, 26
Accentus, ſpiritus, diſtinctiones, à veteribus plerunque omiſſa 108, 38
Accentus Hebræorum, diſtinctionum inſtar 523, 1
Accommodatio, συγκατάβασις, & ejus commendatio 367, 47
Accuſativus pro nominativo, Atticiſmo uſitato 191, 33. 271, 22
Achad, Dei nomen 59, 42
Achitophel, typus proditoris 76, 34
Actuarius, id eſt, autor Actorum Apoſtolicorum 242, 25
Actuum noſtrorum menſura 437, 48, 49
Acumen nonnullorum in peccato Bathſebæ 35, 5
Adad, Sol 59, 42
Adamantis lapidis excellentiſſimi natales & natura 353, 30
Adambulantes ficum 119, 39
Adam 293, 33. *ſciens prudénſque peccavit* 331, 35. *Evam audiens, diabolum audivit* 483, 51. *in eo humanum genus peccavit* 331, 36. 483, 46
Adami protoplaſti ἔκστασις 270, 32
Adegerunt eum, pro coegerunt 192, 48
Adminiſter Dei, malus angelus 273, 9, 44
Adminiſtratio provinciæ deſiderata ſine Imperatoris conſenſu, ἱερουλία 327, 5
Admiratio & ſtupor, majeſtatis propria & comites 33, 15, 25
Adonis. Bybliæ Veneris Aſſyrius maritus 569, 3
Adonis idolum & numen Orientis 73, 27
Adoptionis jus 138, 15. *adoptionem præcedit educatio* 137, 28. 138, 40. 139, 6
Adorare & precari, quid differant 287, 23
Adventus benedicti ſeminis, finis omnium 10, 8.
Adventus Domini duplex; ἐπαυτοῖς δυλῆς, & ἀνταπόδοσις 141, 9, 10. *primus & ſecundus* 505, 51, 52. 506, 20, 24
Adventus Meſſiæ 172, 20, 45
Adventus Chriſti ultimus 38, 23. *an de reſurrectione Domini accipiendus* 38, 33
Adventus Filii, nomen Patris eſt 222, 7
Adventu Meſſiæ quæ Judæi reſtituenda credant 55, 46. *de eo Gemariſtarum locus* 34, 23.
Adverſa nemini evenire, niſi qui præ cæteris peccaſſet; Judæorum opinio 163, 25
Adverſitores ſervuli, παραπέμπτες 171, 30
Adulandi formulæ in commendando 557, 12
Adulatoriæ compellationes quomodo paulatim in eccleſiam invectæ 429, 16
Adulterium, ſtuprum 356, 33
Adulterorum etymologia 476, 38
Adultorum, vox pro, perfectorum, ubi & à quibus ſubſtituta 27, 38
Advocatus & paracletus, quantum differant 235, 47
Æneas in Italiam venit 545, 25
Ænigmata argentea 443, 6
Æquabilitas & æqualitas, non idem 470, 11
Æqualitas inter fideles dominos ſervóſque 469, 41
Æquitas, δικαιοσύνη, ἰσότης 470, 13
Aer, an habitatio deſertorum Angelorum 433, 38. *an προχοὺς dici poſſit* 560, 44
Aereæ regiones, an rectè ἐπουράνιοι dicantur 445, 35

Æſacus

Aſacus, quid 219, 41
Æterna mors, vitæ oppoſita 66, 41
Æternitas, an עולם *ſimpliciter* 314, 48
Æthiopes, ultimi hominum, à Judæis contemti 268, 44
Æthiopis fidelis exemplum ex Magiſtris 268, 46
Affectus, τὸ θυμικὸν, Hebræis, manus 25, 14
Affectibus non vitioſis ſubjecit ſeſe Dominus 218, 10
Africani in genere Dominico excutiendo diligentia 2, 47
Agapæ, & earum abuſus 595, 3
Agitare, ταράττειν, δαμβεῖν 57, 49
Agricolæ ſancti, quinam 266, 52
Ager benedictionis 78, 51. *maledictionis* 79, 8
Ager Figuli, & ager Sanguinis, Tophet, Akeldama 79, 20, & ſeq.
Agrum, ſeu terram, largiri, conſerre 298, 51
Agnoſcendi verbum perperàm pro ἐξομολογεῖν 39, 9
Agnoſcendi verbum, minus quàm confiteri; plus quàm cognoſcere 88, 29
Aïgleuces, ſemper muſtum 252, 44
Akeldama ager, quis, cujuſnam fuerit, & à cujus ſanguine ità dictus 244, 21, & ſeq.
Alabaſtrum, quid 73, 22
Alabaſtri uſus in ſacris Adonidis 73, 32
Albæ veſtis uſus 184, 10, & ſeq.
Aleâ incertius nil 439, 1
Alienari, laborare, παραφρονεῖν, ἐξίστασθαι, de ſapientibus 97, 9
Alienus, ἄλλος, זר 409, 46. *profanus* 282, 27. *Satanas* 356, 40
Alienis inſidiari, ἀλλοτριοεπισκοπεῖν, ἀλλοτριοκαταſκοπεῖν 576, 46
Alim Chaldæorum 275, 44. *& Arabum* 276, 8
Alimum veterum 49, 21
Alimus, Elimus, Elymus 275, 45
Aliter ſentientes, primitivæ eccleſiæ dicebantur οἱ ἔξωθεν 486, 30
Aliud, falſum 409, 41
Alius, alienus, זר 409, 46
Alius cultus; ſtellarum, dæmonúmve: in quo alia ſive falſa coluntur 409, 47
Allego, ἐμφανίζω 317, 27
Allegoriarum abuſus 389, 22
Alloqui, ſolari 546, 29
Alluſio alicujus, χάσις πρός τινα 231, 21
Almus, a, um, unde nomen, & quid 276, 14
Altare expiationis, calamitates dicuntur nonnullis 151, 12
Altera mulier, id eſt, concubina 204, 23
Alterum, falſum 409, 41
Alternare, μαρμαρίζειν 555, 9
Alvearia apum, κυψέλαι 20, 1
Amantium una anima 469, 46
Ambidextri in militia fidei, quinam 401, 38
Ambitio majeſtatem offuſcat 33, 44
Ambubajæ 40, 32
Ambulare poſt ſpiritum ſuum 150, 37
Ambulationes, proceſſus 311, 52
Amicitia, idem velle & nolle 451, 23. 455, 6. *ἰσότης* 460, 42
Amicitiæ coagulum, ſal 106, 28
Amicitiæ firmamentum, humilitas 341, 19
Amicorum omnia communia 469, 51
Amicum diu exſpectatum amplectentium formula 133, 13, 14
Amor Dei, niſi proximi amore, non completur 428, 25, 31, 43. *de eo præceptum; & an de eo candidè judicare quis poſſit qui proximum amandi poſthabet præceptum* 589, 43
Amor Dei & proximi divulſus à Judæis 153, 21, 23
Amor proximi, quomodo novum præceptum 221, 23, 29. *de eo præceptum, quantopere involutum & obtenebratum fuerit* 589, 41. 39, 30
Amores ἄρρητοι, & βδελύγματα 325, 43, 45
Amphoras tres ſingularum hydriarum in Canæ nuptiis, Trinitatem ſacroſanctam ſignificare 267, 18
Analecta, quinam 104, 6
Anaxagoræ dictum, de cœleſti patria 456, 19, 20, 21
Anchoram emittere, demittere 308, 23, 24
Ancilla humilis, & humilitas ancillæ, an unum idémque 189, 29, 30
Angelus, doctor 415, 16
Angelus faciei Domini, Gabriel 126, 9
Angelus excellenter dictus, filius Dei, magni æternique conſilii angelus 510, 8. 545, 23. *qui præivit Iſraeli ex Ægypto vocato* 14, 45
Angelus exſecutionis, lictor 86, 45
Angelus malus, miniſter & manus Dei 273, 8, 9, 45
Angelus Domini Bileamo in Satanam 55, 7.
Angeli, prophetæ, miniſtri ſpiritus 264, 4, 6, 14, 21, 24, 25, 30. 264, 51. 265, 11. *prophetæ* 422, 8

Angeli, Dei filii, aſſites & ſatellites 506, 1. *Dei nuncii ac ſpiritus* 507, 10, 12, 17. *ordinis rectique moris autores, loca aſſignant in regno cœleſti* 171, 7. τῷ λόγῳ τ̃ Θεοῦ *patent* 525, 24, 25. *cur à quibuſdam invocentur præ Chriſto* 465, 1, 2, 3. *quæ ipſi agunt, ea Deo aſſcribuntur: & illa quæ per eos Deus agit* 273, 7. 367, 25. 391, 1, 2. *an prædicando deſtinati, & an doceant quoque* 415, 18, 19, 21
Angeli peccatores, ſecundùm Scholaſticos, apud inferos alii, alii in aere verſari dicuntur 433, 38, 39
Angeli rebelles, gigantes 593, 40
Angeli ſceleſti cum fœminis conſueſcentes, & quinam 572, 24
Angelorum apparitiones 488, 30, 31. *caput, Chriſtus* 370, 26
Angelorum, hominis, & Jeſu Servatoris comparatio 518, 25, 45. 519, 9
Angelorum panis, angelorum lingua, id eſt, cœleſtis 374, 24
Angelorum πολυγλωττία 374, 18
Angelorum rebellium horrendum ſupplicium 493, 30
Angelis inferiorem eſſe, & quidem paulùm, vel pauló; generis humani felicitas & prærogativa, & an ad nullam calamitatem referendum 520, 31, 32. *de Servatore an verum* 519, 8. 522, 8. 524, 41
Angi, rumpi, διαῤῥήγνυσθαι 76, 46, 47
Animadvertere, pro cogitare, melius quàm diſpicere vel reſpicere; deterius quàm videre 147, 20
Animæ amantium una 469, 51
Anima, & caro: Verbum, & homo 515, 49, 50
Animæ locus, Deus 575, 51
Animæ ſanctæ cruciatus, quinam 581, 6, 7
Animam propriè dici, quæ rationis capax 351, 9
Animam hoſtium tuorum ejiciat: contra impiorum reſurrectionem 302, 17
Animæ, oves & boves, Auguſtino, ſeu Pſalmorum Commentatori 386, 24, 35, 36
Animarum immortalitas 65, 26. *figurata* 384, 15
Animas cum corpore extinguit Sadducæorum opinio 65, 34
Animus, mens 377, 49
Animus oculos ſubſequitur 442, 31, 32
Animus avarus, ipſe pauper, benignus eſſe non poteſt 215, 42
Anna Samuelis mater & Diva virgo, collatæ 187, 40
Annus, στέφανος 560, 26
Ante lucem, tempus . 118, 7, 8
Ante ſecula, ante tempora, non idem 504, 51, 52
Antecedens cum relato, Hebræorum more; etiam relato præcedente nomen ſuum 419, 20
Antichriſtus, tyrannus 547, 23. *qui & qualis futurus* 207, 12, 17, 18. *ex quibus* 207, 21
Antichriſtus eſt, qui Paulum apertè loqui vetat 478, 27
Antichriſti typus, an Nero 479, 2
Antiochi idolum, βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως 112, 4
Antiquitate confirmata haud facilè, nec ſine juſtis cauſis, mutanda 89, 16
Antiqui non rarò à litera recedunt 113, 5. *in paraphraſibus rari* 96, 33
Antonia, φρέριον *Joſepho dicta* 298, 1, 2
Aoriſti cum ἂν *adverbio peculiaris uſus* 484, 23
Aoriſtum tempus etiam extra indicativum præteriti temporis, non præſentis, habet ſignificationem 113, 15. 114, 3. *præſentis loco* 312, 52. *loco futuri* 313, 3. *medium* παθητικῶς *acceptum* 221, 8
Aperiri, nautarum 305, 45. 306, 1, 7
Apes agreſtes 19, 38, 49
Apium natura fera 19, 51, 52
Apocalypſis Joannis, quare inter apocrypha à quibuſdam poſita 596, 19
A·acrypha; inter quæ nonnullis, ut Hieronymo, Aratus, Menander, Epimenides 572, 49, 50
Apocryphum, quod in eccleſiis non legitur 596, 26
Apollinariſtæ 197, 5
Apollo, diabolus 355, 27
Apoſiopeſis, ſcriptura conciſa 50, 40
Apoſtaſia hominum univerſalis 335, 40
Aooſtaſiæ peccata 533, 20, 21
Apoſtata, inficiator 255, 5, 6
Apoſtatæ, nephilim 571, 44. 574, 7, 8
Apoſtoli, dimiſſoriæ vel circulares literæ 373, 6, 7. 398, 24
Apoſtoli Judæorum; à quibus id nominis ad Chriſtianos devolutum 372, 36, 45
Apoſtoli, στῦλοι 587, 38. *primitiæ & elementa ſpei* 422, 26, 29. *quo ſermone utantur* 12, 4. *in narrationibus ſuis non ubique temporis rationem habent* 70, 10

Apoſtoli falſi, à cultu alio, ſive non recto, dicti 409, 47, 50
Apoſtolorum comes, τὸ πνεῦμα 291, 28. vox, ejúſque diſtinctus uſus 380, 18, 19. ea quàm uſitata 406, 17
Apoſtolicæ doctrinæ magna pars in virtutibus vitiiſque occupatur 440, 45, 46
Apparatus, ſpecies, μόρφωσις, σχηματισμὸς 497, 29
Apparitio Domini prima, & ſecunda 505, 51, 52
Appenſa Judæorum, quænam 111, 1
Appii forum 310, 12
Aqua, immenſa Dei charitas, beneficia, dona 171, 4, 5. cur in epulis adhiberi ſolita 171, 6
Aquam omnium eſſe principium; Thaletis ἄριστον 583, 8, 9
Aquæ, vis ſpiritûs 210, 17
Aquæ diluvii nil in cœlos terrámque potuerunt 582, 16
Aquæ ſalſæ, res ſeculi ac vanitatis 204, 10
Aquila Romanorum, idolum & βδέλυγμα ἐρημώσεως 112, 8, 9
Aquilæ, juſti 173, 43
Aram, Oriens 9, 12, 13, 20
Aramæi, Ἕλληνες 277, 52. 278, 4. φέροντες ξένια, & cur 9, 28
Aratri manica 152, 18
Arbor cæſa; de malo navis 307, 5
Arca, & στῦλος νεφέλης, duo præſentiæ Divinæ teſtimonia priuſquam in templo Judaico illa habitaret 487, 8
Arca decalogi, κιβωτὸς μαρτυρίου 496, 37
Archangeli quinque 517, 17. τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ patent 519, 25
Archelai crudelitas quomodo Hebræis notata 15, 47
Armamenta navis, τὰ σκεύη 307, 6, 8
Argentum fœnus 465, 38
Arrogantia, quantum proficientibus obſtet 548, 34
Arſe Verſe, titulus 428, 45
Ars ignorantiæ quæ prætexitur 300, 16, 18
Artes magicæ, quæ occultè & clàm exerceri ſolitæ 76, 43
Articulus ἀναφορικὸς, ille, &c. nonnunquam, ut Syro, ita & Græco, omiſſus 101, 11
Articuli omiſſi exempla 317, 30
Articuli neceſſarii neglectio 544, 25
Articuli uſus 232, 15. quanti momenti 223, 7, 14. abuſus 89, 15. 90, 30. 228, 34. 229, 22. 230, 5, 36, 43. 235, 27
Articuli luxurioſus abuſus in quodam interprete 227, 23
Articulis quantum tribuendum 341, 5
Aſaph 7, 52
Aſcendere cœlum 311, 39
Aſiæ διασπορᾷ Metaphraſi utebatur Chaldæâ 573, 29, 30
Aſini cura Judæis in legis contractione ſuperſtitioſâ potior quàm cura proximi 110, 37, 38
Aſpargine, & extra jactum, ut Juriſconſulti loquuntur, merces corrumpi 308, 10, 11
Aſpectus, viſus, ſpecies 400, 10
Aſpectus Dei 396, 3
Aſſumptio naturæ, auxilii latio 526, 49
Aſſtites, Dei filii & ſatellites Angeli 506, 1
Aſum Plinii, & Aſus Stephani 305, 37
Athenæ bonis infeſtæ 269, 35
Athenienſes φιλόδικοι 161, 51
Athletarum ſumma ἐγκράτεια, ſummáque voracitas 365, 40, 41
Atria, αὐλαὶ 118, 35
Attendens, & intendens 166, 28
Attendere dicitur audiens loquentem 312, 45, 46
Attentio in audiendis Sacris 160, 25
Atticiſmus uſitatus 191, 33. accuſativus pro nominativo 271, 22. 566, 51
Attollere terram, nauticum 306, 7
Avaritia, quantorum malorum cauſa 493, 10, 14, 24. cauſa inopiæ noſtræ 30, 33
Avaritia voluptatum 441, 39
Avarus, an ab ære dictus 493, 31
Avarus, pauper eſt, nec benignus eſſe poteſt 215, 42
Avari Deus, mammona, aurum 443, 20, 21
Avari, quomodo idololatræ dicti, & quatenus poſſint 442, 29
Autorum συντυχίαι & συνεμπτώσεις 500, 31
Autoritas & majeſtas quantopere differant 33, 5
Audacia in corrumpendis libris Sacris notata 62, 27. 63, 19
Aude contemnere, ſapere; contemne, ſapias, per idiotiſmum 237, 1, 4
Audebit movere, movebit 237, 9, 11
Audet rogare, rogat 236, 49
Audientis prima intinctio, metus integer 460, 22
Audientes, κατηχούμενοι, qui lectores audiebant 460, 19, 20

Audientium doctores 460, 26
Audio, id eſt, non audio 76, 10
Audire fœda, quàm videre, tolerabilius 581, 6, 7
Audire nolle Sacerdotem ſacerdotum, & Prophetam prophetarum, quomodo ad τὸ σωτήριον πάθος referendum 134, 4, 5
Auditiones, an κατηχήσεις 125, 20
Auditores, κατηχούμενοι, qui lectores audiebant: & an non unuſquiſque, quamdiu vivimus, eſſe debemus 460, 19, 20
Auditores novæ vitæ 460, 27
Auditorum tirocinia 460, 27
Auditus, & viſus, ſenſus præcipui, & primi 580, 43
Aves cœli per ἀμεριμνίαν ſuam avaritiæ nos accuſare 30, 31
Auguſtus cum Laribus cultus 395, 7
Aura & ventus, an rectè à recentiori interprete diſtincta 308, 52
Aures concinnaſti 538, 27
Aures perforari, ſervi forma & ſtatus 538, 27
Auroræ columna 487, 46
Aurum, Deus avari 443, 22
Auri comes adamas 353, 34
Auri purgandi igne ratio 352, 36
Aurifodinæ, relegatorum loca 352, 31
Autem, efficaciter quandoque omitti 519, 22
Axioma practicum efficaciſſimum quodnam 340, 34

B

Baalim, οὐδὲν, Θεοὶ λεγόμενοι, οὐκ ὄντες. in cœlo nulli 363, 19
Baptiſmus, πῦρ καθαρτήριον, & σωτήριον πάθος 160, 46, 49. *circumciſioni ſucceſſit* 383, 19
Baptiſmus, confeſſionis ac fidei de reſurrectione arrha & compendium 384, 30. *repræſentat Chriſti victimam* 533, 42, 43
Baptiſmus ſecundus vetitus, & quare 533, 30, &c.
Baptiſmus vicarius 385, 13
Baptiſmi triplex immerſio quid ſignificarit veteribus 384, 44 543, 8.
Baptiſmatis veterum ἐρώτησις compendioſa 574, 44, 45
Baptiſmum aquæ in Eccleſia antiqua præcedebat inſtitutio 460, 16
Baptiſmi Judæorum 292, 24
Baptizandi conſuetudo vetus 382, 47
Baptizari, Deo initiari 383, 46
Baptizati, φωτιζόμενοι 500, 46, 47
Barbari criticorum maſtiges notati 63, 20, 21
Bardus, καιόμενος. בער*, καίεσθαι* 186, 49
Battus Naſonis 28, 15
Beatæ memoriæ quos dicamus 383, 51
Beatitudinis ſumma 72, 39
Beer, *Belgicè urſus, à* בעיר 187, 5, 6
Bellerophontis melancholici & mærentis exemplum 245, 34
Bellum civile, unde 317, 7
Benedicere illi qui tranſactioni ſtudebat, blaſphemare, quibus 162, 3, 4
Benedictio, ἐσφύην 37, 29
Benedictio Dei, & quod à Dei benedictione, εὐοδία 391, 49
Benedictio multiplicationem includit 207, 45
Benedictio Joſephi & fratrum 544, 10
Beneficium, pro gratia, an rectè 524, 33
Beneficia ſumma in hominem collata, quæ 514, 8. 520, 11. 521, 3
Bene loqui, & malè facere 346, 29
Benoni, participium Hebræorum, verbi loco poſitum 407, 46
Benoni participium, diſſimulato ſuo verbo ſubſtantivo 437, 18
Benignè dicere, benignè reſpondere, εὐλογεῖν 341, 48
Ben-cochab, vel Bar-cochab, pſeudomeſſias 45, 11
Behor, Pethora 10, 10
Beſtiæ, quinam dicendi 389, 29
Betheſda æger. vide Ægrotus
Beth-Hillel, & Beth-Schamai, & ſectæ illorum 257, 12
Bethphage, unde nominata 108, 19
Bibens ſalſas aquas, indéque ſitiens amplius 204, 13
Bileamum de cognatione Abrahami fuiſſe 9, 45. *Interamnatem Syrum* 11, 27
Bileami locus examinatus 9, 10
Bivium, ἄμφοδος 118, 52
Blaſphemia in Spiritum Sanctum, 158, 24. *in totam Trinitatem* 159, 3, 4
Bolis, quid 308, 15
Bonum per ſe 107, 6. *eſſentiale* 107, 8
Bonus, de Filio 59, 8, 9
Bona Chriſtianorum relicta, Dei promiſſiones in ſuo verbo. 528, 4
Boves & oves ſub pedibus filii hominis poſuiſti; quid ſit Pſalmorum veteri commentatori 386, 18, 38
Bobus & ovibus in mundo futuro nullus locus 516, 25

Bruteſcit, χαμοβρὴν ἦν, &c. 186, 49, 50. 187, 6
Bubo, dirum omen, ſupra caput Herodis Agrippæ, quum clamaretur, Θεοῦ φωνὴ 273, 16. unde dictus 273, 18
Buccinâ in vicis ac plateis canere ac ſignum dare, quando uſitatum 87, 25

C

Cabbala quid 194, 37
Caduca paſsio 22, 25
Cæſar, pro, Cæſar autem 519, 22
Cæſaris imago in loco ſacro poſita 112, 7
Cæſarum progeniem in Nerone deſiiſſe 479, 5
Caiaphæ prophetia, & de hujuſmodi Magiſtrorum dictum 218, 37, 40
Cainan quomodo in genealogiam Chriſti irrepſerit. 259, 42
Cainus eorum generis princeps qui ſcelus ejus imitantur 69, 24. diaboli, nempe Judæ, pater, Epiphanio 212, 48, 50
Calamitas, ὕβρις, ταλαιπωρία, μόχθος, ἀπώλεια 304, 26, 27
Calamitas Verbi incarnati 516, 2. 520, 32
Calamitatibus, hominum expiationem & ſatisfactionem peccatorum aſſcribunt Judæi 151, 12
Caliga, ὑπόδημα 94, 27. quid 94, 25
Caligula à caliga dictus 94, 28
Canere in Eccleſia, quibus apud veteres permiſſum 499, 30
Canonica ſcriptura omnia ad ſalutem neceſſaria continet 357, 40
Canonicam Epiſtolam ad Hebræos, ſeu ἐνδιάθηκον, eſſe 503, 23
Cantilena ἐφύμνιον 390, 4
Cantus ac tripudium, epularum ἀναθήματα 336, 33, 34
Caper Azazel 355, 45
Capere vivos, & ad vitam, diverſa 142, 43
Capiſtrum & caniſtrum, à Græcis uti confundantur 64, 13
Capitale quid 109, 27
Capitales literæ 428, 49
Caput, poteſtatis fundamentum 370, 26
Capitis segumentum, δόξα ἀνδρὸς, Judæis 371 3
Caput hominis & homo, collata 521, 13
Capitum recens diſtinctio 60, 28. 63, 45
Captivi noctis, Gigantes. 572, 27
Captivitas ſpiritualis, ſeu mœror 294, 38
Carcer Gigantum 572, 26, & ſeq.
Caritatis objectum 428, 26
Caritatem proximi à Dei caritate Judæos ſeparaſſe 175, 35
Carmentalis porta, quare ſcelerata 465, 33
Carolus Mediolani patronus 384, 6
Caro, ὁμοίωμα σαρκός 334, 34
Caro peccati in Chriſto ſuſcepta, ſed pura 334, 39
Caro peccati, cur dicatur 335, 1
Carni grata probantur mundo, Deóque inimica ſunt 562, 6
Carnem ſine peccato non debuit vitiare corruptio 513, 1
Carpocratiani 583, 14
Carpocratianorum συνελεύσεις, ἀγάπαι dictæ 595, 43
Carthaginis autor, Eliſa 545, 25
Caſtitas, σωφροσύνη 485, 29
Caſtrum, phalanx, παρεμβολή 297, 51
Caſtra Dei, ſpiritus אלהים 517, 14
Caſui nihil aſſcribendum, juxta Dominicum præceptum 163, 23
Catarrhactæ, ξύλον, nervus 287, 13, 17
Cataſcopus, ſcapha 306, 19
Catechiſtæ, lectores 460, 19
Catechumenon baptizare 352, 21
Catechumeni, qui lectores audiebant. annon unuſquiſque, quamdiu vivimus, eſſe debemus 460, 21
Catechumenos inter & catechiſtas, an interrogationes & reſponſiones haberentur 574 20
Cathari notati 27, 21
Catholicæ Epiſtolæ, quotnam 552, 37. inter quas prima Jacobi 553, 2
Cave canem 428, 42
Cauſa, & vocis uſus 223, 47
Cauſa pro crimine 301, 34
Cauterio inuri tergum atque notari ſervis ſolet 489, 20
Cauteriare, cauterio notare, καυτηριάζειν 489, 27
Cenſus, profeſſio 131, 25
Ceremoniæ, ritus 433, 50. 434, 6
Certa res eſt, πιςὸς ὁ λόγος 482, 19
Certatim ferire, crebrò ferire 101, 51
Cervus volans 18, 34
Chaldæi interpretes eodē propè loco cum ſacra Scriptura apud Judæos poni 10, 52
Chaldæorum de Chriſti regno ſenſus 133, 43
Chaldæus, magus 276, 39
Chanc, machanac, ἀγχόνη 248, 6, 7

Chaos & Chaſma 190, 43, 44
Cherubim, τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ *patent* 529, 25
Chiaſmus 32, 3
Chirographum quod adverſùs nos quomodo deletum 463, 46
Chreſtologus quis 346, 26
Chriſtiani Judæi, id eſt, verè, qui nomen glorioſum colunt 198, 40
Chriſtus, non, Chriſtus ille 228, 28
Chriſtus ille, Cyrus 228, 30
Chriſtus ille, verus Chriſtus, ὁ τὴν ϑεότητα ἔχων οὐκ ἐν ἁρπαγῇ 451, 26. παϑητός, *etiam ipſis Judæis* 318, 18. *ſpes ſalutis* 456, 50. *veritatis columna ſedéſque firma* 487, 26. σημεῖον 133, 33. ἀντίλυτρον *factus* 483, 36. *in qua voce expirarit* 83, 37. *verè, non* κατὰ δόκησιν *mortuus* 330, 21. *aſſcendens in cœlos an ab angelis vectus* 243, 39. *caput viri, & Angelorum, & Eccleſiæ* 370, 1, & ſeq. *corporis, quæ Eccleſia, caput* 372, 24, & ſeq.
Chriſtum ad receptas ſæpius parœmias, vel axiomata, vel formulas reſpexiſſe 155, 24
Chriſti caro, quomodo ex ipſa matre formata 542, 6. *humana natura* 182, 16. *Perſona & naturæ ex alieno loco non rectè probatæ* 397, 20. *Deitas neceſſarium* τῆς ὁμολογίας *caput* 531, 14. *in ejus genealogia cur & aliarum gentium & peccatorum fiat mentio* 2, 43. *cur à Davide generis initium deduxerit Matthæus* 1, 31. *Genealogiæ apud Lucam ratio* 2, 26. *cautè tangenda* 2, 32
Chriſti ſedes, Eccleſia 356, 43
Chriſtum veniſſe negantes, quales hæretici 594 25
Cibaria, an ὀπισπισμός 149, 29
Cibus alterius ſeculi 181, 14
Cibi præcepti & delibati altaribus potus 363 4
Cibi vetiti, ἀλισγήματα 282, 23, 47. εἰδωλοϑύτων 285, 11. πνικτοῦ καὶ αἵματος 282 44
Ciborum uſus & abuſus 466, 37
Cibos & hortamina geſtare 489, 45
Cipha, Petrus & Petra 53, 49
circulando inſidiari, μεϑοδεύειν 445, 27
circulares literæ, & qui apoſtoli 372, 36
circumciſio ἀχειροποίητος 338, 35
Circumvenire, μεϑοδεύειν 445, 31
Citandi locos varia ratio 10, 19. 295, 16. *in verbis nonnunquam mutandis Apoſtolorum libertas* 387, 1. & *mos* 263, 1. 279, 35. 339, 14. *mos Magiſtrorum inter veteres Judæos* 339, 1. 340, 2
Citandi textûs compendia uſitata; & quænam 133, 3
Citatis in locis Veteris Teſtamenti in Novo, quid conſiderandum 387, 27
Citari ut verba, citari ut ἀρέσκοντα 295, 18
Civis & municeps 455, 37
Civis, filius urbis, Syris 299, 15
Cives, σκηνοῦντες 198, 15
Civitas, πολίτευμα 455, 20
Civitatis jus, πολιτεία 298, 27
Clavis cœlorum, precioſus Agni puriſſimi ſanguis 317, 16
Clavem cognitionis ſibi vendicant leguleii 157, 41
Claves tres quæ miniſtro datæ non ſunt 157, 39
Clœlia, & ejus fuga 545, 17
Coclitis virtus, infra Clœliæ fugam 545, 27
Coccus & cocus malè confuſa à Proſpero 258, 45
Cocorum præfectus, Potiphar 258, 42
Codicum antiquorum quod ad diſtinctiones & puncta ratio 195, 23. 517, 47. *quanta varietas, & de ea veterum querelæ* 523, 14. 524, 32
Cæcus natus, an quia peccator ipſe, & parentes ejus 163, 28
Cæcitas παραλλάττει τῆς αἰσϑήσεως σημεῖα 104, 13
Cœlibatus undenam commendatus à Nyſſeno 64, 48
Cœlum, an unum; & an idem ante & poſt diluvium 582, 25. 583, 22. *pro Deo Syris* 186, 42
Cœlum aſſcendere 311, 38
Cœli, שמים, *vaſtiſſimum aquarum ſpatium* 582, 12. *gloriam Dei enarrantes* 387, 39
Cœnaculum, & ὑπερῷον 294, 16
Cœnobitæ, συγγενεῖς μετὰ τὴν ἄνω πολιτείαν 135, 3
Cœtus, ἐκκλησία, ἐκλεκτή 591, 29
Cœtum, ex Hebræorum ſententia, non pauciores quàm decem complecti 57, 37
Cogitationes intimæ, τὸ βάϑος τῆς καρδίας 431, 20
Cogitationes Regis profundæ 499, 42
Cognitio minus quàm agnitio, & hæc minus quàm confeſſio 88, 29
Coli & violari 315, 50
Collatis operis 306, 26

Colleginm, σύςημα 57,47
Colligati Auguſtino quinam 446,42
Colligere, συγκομίζεσθαι, συνάγειν, συλλέγειν 266,33
Colligi ad ſuos 384,24
Coloni à conditoribus ſortiuntur nomen 294 25
Coloni & municipes 455,42
Colonias Romanas Paulus amavit 294,27
Columella ſervi Lucilii nomen 501,7
Columna auroræ 487,46
Columna nubis & ignis, quæ Chriſtum adumbrabat 487,23
Comatum incedere, inſtituti proprii σχῆμα 370,40
Comitiales, qui 22,32
Commeatus, ἐπισιτισμὸς 149,29
Commendandi per adulationem formula 557,12
Commendatio Spiritûs Sancti & commendatio hominum, an commune quid habeant 363,53
Commentatio ab interprete debet eſſe aliena 125,3
Commorari, obiter diverti, hoſpitari 197,24. *aliud quàm permanere aut* σκηνοῦν, *nec ullam* τῆς δόξης *notam præ ſe ferre* 199,22, & ſeq. *inquilinos denotare, & habitantibus opponi* 312,23
Communicatio idiomatum 515,10
Communio cum Deo quomodo tollatur 370,49
Compellandi mos adulatorius per abſtracta quomodo paulatim irrepſerit 429,16
Compendia quæ à Domino improbata 111,12
Compleri pro impleri 148,37
Componendi vox de oſſium collectione 266,45
Conceptio Domini, ἐνανθρώπησις, *an* σκηνὴ *vel* κατασκήνωσις 200,3, & ſeq.
Concertatio, παροξυσμὸς 285,41
Conciliantium diſſentientes formula 162,11
Conciliare, placare 415,37
Concio, ἐκκλησία 261,51
Concitatio, παροξυσμὸς 285,42
Concubinæ, in liberorum fraudem, ut cariſſimæ habentur 204,24
Concubitus vagi, κοίτη 344,40
Concurſus & tumultus 316,32
Conferre, largiri agrum ſeu terram, &c. 298,51
Confeſſio, effectum fidei 88,32. *laus Dei* 41,38. καυχήσεως *omnem excludit* 311,31. *petra* 54,26
Confiteri, ἐξομολογεῖν 39,7
Confiteri magìs quàm agnoſcere, aut cognoſcere 88,30
Congregatio, ἐκκλησία, ἐκλεκτή 591,30
Conjugata cum verbis ſuis conſtructa, interdum mutantur 569,39
Conjugale officium, an impediat preces 570,12
Conjugium, matrimonium 485,14
Conjugum concordia & diſcordia 570,45. *preces* 570,2,48
Conſcientia, cognitio 567,30
Conſcientia hominum, γνῶσις 418,37
Conſcientia impiorum, φόβος αὐτῶν 571,20
Conſecrari, τελειοῦσθαι 165,7
Conſervi, domini & ſervi 470,20
Conſilii ſtatua, Loti uxor 172,51
Conſiſtere & ſtare in judicio 41,26
Conſpectus pecuniæ, κεφάλαιον 299,50, & ſeq.
Conſpicuus, quis 461,4
Conſtituere, ἀναδείξασθαι 190,12
Conſtringendi vocis abuſus 161,13
Conſtructio Attica 566,51
Conſtructio inverſa 343,30
Conſtructionis ſive ordinis in oratione negligentia, compoſitionis ſeveræ proprium 519,11
Conſummare, πλεῖν, *de doctrina* 38,30
Conſummari, τελειοῦσθαι 165,7
Contegere domos, pavire ſolum 144,6
Contentio, ἔρις, *confunditùr nonnunquam cum* ἐριθεία 451,2. *maximum majeſtatis detrimentum* 33,44
Contentio Dei causâ ſuborta, vel ſecùs; digniis Magiſtrorum Hebræorum regulæ 411,39
Contentio & repugnantia 315,32
Conticinii tempus, τὸ πρωΐ 113,28, & ſeq.
Contractio & compendia quæ à Domino rejecta 111,12
Contrariis, à bono interprete concilianda 233,37
Conventus impuri immodicique, ἀγάπαι *dictæ* 595,43
Converſatio, ἀναστροφή, πολιτεία 455,28
Convitium, quidnam 215,9
Conviviola, agapæ 595,34
Copula quæ non dividit ſed jungit 116,22
Copula abundans 146,20
Cor quale ſponte donantis eſſe oporteat 404,35
Corban quale, & quorum juramentum 50,39
Corinthus, urbs flagitioſiſſima, à Romanis cremata 403,28
Cornu prudentis, humilitas 597,22

Cornu

Cornu ſtulti, impudentia 597, 22
Coronaſti cum gloriâ & honore, quid nonnullis 512, 29
Corpus Chriſti, Eccleſia, ejúſque caput Chriſtus 372, 24
Corpus concinnaſti, ſervi, aut ſervile ſcilicet 538, 26
Corpus, volumen, τμάειον, σωμάτιον, μεμβράνα 499, 22
Corporis puri oblatio 537, 4. 538, 38
Corporea à Deo cuncta tollenda & removenda 220, 15
Corripi, impelli, συνέχεσθαι, κρατεῖσθαι, παραλαμβάνεσθαι 291, 30, & ſeq.
Coruſcatio, φαντασία 302, 30
Creare, ἀναδείξασθαι 190, 8
Creatio, κτίσις 583, 25
Creator creaturam ſuam aſſumſit 199, 49
Creatoris honos & majeſtas, ſive cultus, quibus artibus imminuatur, & cum figmentis rationis communicetur 517, 20
Creatorem colendi ſummus gradus, in prima tabula 589, 45
Creatura, κτίσις 583, 25
Creaturæ, etiam bonæ, in peccati pœnam vitiatæ 335, 22
Crebrò ferire 102, 51
Credentium mater, Sara 568, 35
Credere in Chriſtum, fidelium prærogativa 450, 11
Credimus, ut cognoſcamus 540, 7
Crepare, rumpi, πρηνῆ γενέσθαι 76, 49
Crepare, λακεῖν, ψοφεῖν, *deſperantium proprium* 247, 11
Crimen, αἰτία 301, 35
Crimen majeſtatis 33, 2
Cruciarii Romanorum, qui cavillando exſpirarunt 185, 10
Cruciatus animæ ſanctæ 581, 7
Crux, honor & gloria 513, 28
Crucis myſterium unde confirmatum antiquis 24, 26
Crucis σημεῖον, *ſignum majeſtatis* 71, 30
Cruci affigere quem adoraſſe oportuit, majeſtatis crimen 71, 32
Crudelis Angelus 367, 34
Cryptica Epheſiorum ſymbola & notæ 431, 33
Cubitales literæ 428, 26
Cujuſlibet, pro, cujuſquam; Ambroſio 526, 32
Culina, ὀπτανεῖον 51, 39
Culpa culpæ quomodo addatur 69, 24
Cultus Creatoris proprius ac honos, quibus artibus imminuatur & cum figmentis rationis communicetur 517, 20
Cultus Dei, σέβασμα Θεοῦ 473, 41
Cultus profanus, θρησκεία ἀλλοτρία 282, 26
Cultus alius; ſtellarum, dæmonum, &c. in quo non res ipſa, ſive alia, vel falſa 409, 47
Cultus pecudum, Ægyptiorum imprimis 262, 24
Cum Moſe, εἰς τὸν Μωσῆν, *pro* σύν. 366, 42
Cupiditates perverſas finem ſuum rarò, nunquam ut expetunt, aſſequi 561, 32
Cupiditates pravas exercere, Diaboli & peccati innati, ſive τῆς ἐπιθυμίας, *in homine opus* 562, 38
Curam negotiorum mandare 152, 8
Curare, κήδεσθαι, *de ſupremis* 266, 9
Currus ignei, Spiritus אלהים 517, 13
Curſus & in eo duo ſpectanda 317, 36
Curſus fidelium, quis, & qualis 548, 35
Cuſtodia, vincula 313, 28
Cuſtodia publica, & militaris 446, 43
Cyrus, unctus 228, 30

D

DÆmon, quomodo mons 57, 5
Dæmones in montibus coli ſoliti 57, 5
Dæmonia, ſpectra, imagines, φαντάσματα, ἰνδάλματα, θηρία 95, 18
Daniel, ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν 565, 33
Damnum, ὕβρις, ταλαιπωρία, μόχθος, ἀπώλεια 304, 27
David, in genealogia Chriſti Abrahamo præmiſſus, cur, 1, 26. *typus Chriſti,* 526, 24. *qualis rex* 279, 46.
Debiles, vulgò βλαβέντες τὰ κῶλα, *parte præcipuâ læſi,* κυλλοί 52, 8, 9
Decalogus, μαρτύριον 496, 37
Decalogi arca, μαρτυρίου κιβωτός ibid.
Decimæ aſſignatæ & non aſſignatæ 535, 27, 29
Declaratum & prædeſtinatum, an idem 324, 36
Deduci & duci 272, 39
Deeſt unum cui ſuperſunt omnia 175, 34
Definitiones rerum verborúmque, intelligendæ ante omnia 440, 40
Defrutum, muſtum decoctum 252, 43
Delicta an omnia paria, ſecundùm Stoicos 283, 47
Delphorum προφήτιδες 500, 27
Denarii duo, Vetus & Novum Teſtamentum 154, 30
Deitas & Divinitas, an idem 198, 48
Deus. E doctrina Dei optime de Deo judicari 107, 11

Deus,

Deus, ἀεὶ ὢν, πρὸ πάντων ὢν, & πρὸ πάντων προών 504,36. *δυνατός* 20,18. *unus, & ex toto corde amandus* 59,1,2. *πάγχρυσος* 289,34. *menſura noſtrorum actuum ὑπερόγκως & ὑπέρμετρος* 437,50. *pater ἀγενεαλόγητος* 138,41
Deus, vel Scriptura 507,26
Deus ubi, ibi veritas 487,49
Deus caro factus 200,22. *an παθητός* 318,19,22. *an paſſus* 515,34. *an ſemper ſui ſimilis* 22,47. *ubi omnia agat* 184,48
Deus nobiſcum 200,26
Deus an per τὸ ille rectè diſtinguatur, cùm multi ſint dicantúrve Dii 228,2
Deus, non, Deus ille 231,27
Deus verus ubi diſtinguendus à Baalim & Elilim 363,28
Deus conſpicuus, inconſpicuus 461,3,11
Deus impiorum, quid 443,21
Deus peccantium, vitium 443,19
Dei quare in Chriſti genealogia mentio 139,19
Dei Filius, bonus: unus cum Patre: Deus ipſe 659,9
Dei Filium qui ignorant, Deum adhuc ignorant 59,17
Dei attributa, qualia eſſe debeant 461,17
Deo per Angelos quæ agit aſcribuntur: & his, quæ per eos Deus agit 273,7. 367,29. 391,1
Deum κεχωρισμένως ſpectaſſe quomodo Mariæ pateretur filius, ſecundùm Neſtorium 522,36
Dii, Spiritus אלהים 517,14
Dii, magiſtratus 216,25
Dii falſi, metus impiorum 571,20
Dii gentium, dæmones 57,5
Deplorare ſtatum ſuum, aliud quàm deplorare mortem 546,9,12
Deportatio, pœna 109,28
Deſignari & fieri, diverſa 190,6
Detegi, malè pro, revelari 191,17
Deuteronomii plaga, ἀνίατος inſanabilis 173,12
Diabolus, ut robuſtus, cum montibus collatus 57,10. *Judæorum pater, Epiphanio* 213,6. *an Dei & Domini nomine nonnunquam intelligatur* 399,16. *per homines loquens, quomodo audiatur ab homine* 483,51
Diaboli nequitia ἐν τοῖς ἐπουρανίοις potiſſimùm 446,3
Diabolo haud inſolitum, qui Dei ubique ſimia, *Deorum quandam præſentiam excogitare* 287,43
Diæta, διαιτήματα καὶ νόμοι 295,41
Dianæ Epheſinæ inſcriptio 431,36
Dies hominis, & dies Domini, oppoſita 353,47,50
Dies magna, ultimus Chriſti adventus 38,23
Dies poſtremus, qui de vita actionibúſque ſtatuet humanis 563,22
Dies σημασίας καὶ τῆς ἐσχάτης σάλπιγγος 71,49
Dies regni, βασιλεία 48,36
Dies veſpera ſabbati 117,18
Diei diviſio 116,4. 477,48
Diem Domini videre, quid in Abrahamo 542,30
Dies ultimi, dies Meſſiæ 253,36
Dierum ſuperſtitioſum diſcrimen 345,31
Digiti Dei, quid nonnullis 386,44
Dignitas, an rectè pro ἐξουσία dicatur 195,45
Diliges proximum tuum, &c. quomodo intelligendum 342,11
Diluvium, ſive κατακλυσμός 583,26. *ob quod crimen præcipuè invectum* 572,15. *impietatis ſingulare argumentum* 573,38
Diluvii aquæ in cœlos terrámque an quicquam potuerint 582,16
Diluvii homines non comparituros in judicio 574,3
Diluvio qui interierint, & Judæorum de iis opinio 41,21
Diminuendi forma cum contemtu plerumque Hebræis uſurpari ſolita 72,31
Diminutivorum uſus 246,1
Diræ poetarum, τέρατα φαντασμάτων 102,15
Diſcere ad pedes 296,43
Diſpicere, pro cogitare, aut videre 147,12
Diſpenſatio quaſi ignorandi 112,23. *quaſi dubitandi* 148,23
Diſſenſio, παροξυσμός 285,19,41
Diſſentiendi libertas aſſeritur, & quouſque 523,43
Diſſentientes conciliantium formula 162,12
Diſtinctionis vis & momentum 517,43
Diſtinctioni inſervire particulas 519,34
Diſtinctiones, accentus, ſpiritus, in veteribus libris plerumque omiſſa 108,38
Diſtinctionum neceſſitas & uſus 522,42,52.

- quæ ratio ineunda in rebus dubiis 523,23. neglectus quantum mali dederit 595,51
Diverſi Apoſtoli, ubi res non ipſa, hoc eſt, alia, ſeu falſa 409, 49, 52
Dividere, mucrone ſerire 160,44
Divinitas & Deitas an eadem 198,48
Divinitas, שכינה 57,38
Divinitas, quæ in dolente, non in dolore 515,34
Diviſio veſtium in Dominica paſſione quando evenerit 116,17
Dives, omnium egenus 170,30. 171,3
Divites ac mendici ſub Rege Regum ἰσότιμοι 558,32
Divites ſolos prophetiis afflari, Judæorum paradoxum 23,32,52
Divitiæ iniquitatis, pecunia, quam nomine divitiarum appellat iniquitas 170,5
Divitiarum fragilitas 555,29
Dixit Dominus Verbo ſuo, pro, Domino meo 228,26
Docere, tractare interdum dici Patribus 373,20
Docetis ſive Phantaſiaſtis, dandum non eſſe locum 139,32
Doctores, ςύλοι 487,41
Doctores, audientium 460,25
Doctores, qui vulgò Magni audire amant, perſtringuntur 60,42
Doctrina omnis, Lex 379,6
Doctrina & perfectiones Dei, Urim, & Thummim 556,5,7
Doctrina crucis, doctrina Evangelii 483,30
Doctrina hominum 466,44,48
Doctrina mortis, Lex non obſervata 433,52
Doctrina qualis, talis & Deus, talis & bonitas 107,11
Doctrinæ majeſtas, à majeſtate miraculorum diſtincta 33,24
Dogma, Deus heretici 447,21
Dolorum vir, Servator 516,2
Domeſtici fidei, ἀδελφοί 359,2
Domicilium Romæ habere, civis Romani proprium & ultimum jus 455,39. 456,29
Domina, uxor, familiæ pars 568,37
Dominicæ diei reverentia 267,43
Dominicâ die aliquem convenire, ſacrilegium 327,13
Dominus, paterfamilias 470,14
Dominus loquitur quando Scriptura loquitur 359,29
Dominus Jeſus, Nyſſeno cujuſmodi πάθους immunis dictus 469,12
Dominus meus, Verbum ſuum 228,26
Dominus, non, ille Dominus 228,13
Dominum Chriſtum, Κύριον τὸν Θεὸν 571,7
Dominis in ſervos vitæ necíſque poteſtatem negat Apoſtolus 469,37
Domus ſeculi, ſepulcrum Hebræis 246,25
Domus nativitatis 48,42
Domus orationis, proſeucha 286,39,48
Dona Dei ἀμεταμέλητα in quibus 340,36. cœleſtia, Spiritûs Sancti Eccleſiis dati argumentum 292,14. vera ex Deo, & in Deum redundare 104,3
Dona Dei, dona quæ in gazophylacio reponuntur 191,41
Dona ſpontanea, ἀφαιρέματα 51,14
Donari animâ, qui ſervat præcepta Magiſtris Hebræorum dici 39,16
Draco, regnans in mari, Diaboli pater, nonnullis 213,12
Dubitare de modo, non de facto 129,9
Dubitatio Domini, ſecundùm œconomiam 108,35
Ducere ac nubere, quomodo matrimonium ſignificent 485,10
Duci, & deduci 272,39
Duplex genus, Mediator 422,36
Duplicatio, exceptio 318,31
Duplices animo, doloſi, & an δίψυχοι Jacobo 555,15
Duumviri & prætores 286,44. 287,3

E

EBionitæ notati 19,7,25. eorum Evangelium 17,47. 19,25
Ebrietas, ſatietas 202,29
Ebrietas ſancta 253,4
Ecce venio cum corpore quod nempe concinnaſti mihi 538,30
Eccleſia Catholica, quænam 553,28
Eccleſia γεώργιον 352,18. mater, & quare 490,4. ex electis liberis conſiſtit 591,35. regnum, ſedes, ac thronus Chriſti 356,43. Deum inhabitantem habet, & quodnam præſentiæ Divinæ teſtimonium certum 487,21
Eccleſia, ςύλος & ità rectè dici poſſe 487,28
Eccleſia ſubſellia neque occupat, nec ſibi vendicat 358,40
Eccleſiæ caput Chriſtus 370,47. Legis finis 438,35. miniſtri & præfecti, Angeli 369,23. 370,30. mos, repetere in precibus ea quæ in exhortationibus dicta eſſent 377,22 primum ſpolium 277,4. ſtatus ſub Trajano 592,3

Eccleſiaſti-

Eccleſiaſticè, quod in Eccleſiis legitur 596, 26
Echidna, cum matris morte naſci dicta 310, 2
Echo, ſonus 249, 36
Edax & comedo 40, 49
Edomiticum Imperium, Judæis, Romanum 217, 3
Educare, per educationem adoptare 138, 47
Educatio, loco naturæ 138, 44. *adoptionem præcedit* 137, 28. 138, 41. *adoptionis loco* 138, 43
Educatio & vitæ ratio, quantum differant 498, 4
Efficax, τέλειος, ἐνεργὴς 554, 22
Effigies monetæ 443, 1
Ejaculatio ad Meſſiam, octavus Pſalmus 388, 33
Electa, id eſt, Eccleſia 591, 38
Electi in Electa 591, 45
Electi & vocati, an iidem 166, 17
Eleemoſyna, teſtimonium juſtitiæ 87, 7
Elementa, ceremoniæ 464, 36
Elementa & primitiæ ſpei 432, 26, 28
Elias, id eſt, hiſtoria Eliæ 340, 1
Eliæ adventum expectandum, ad obſcuriſſima Sacræ ſcripturæ dicta, ut oportet, intelligenda, proverbium 107, 29
Elilim & Baalim, verúſque Deus, ubi diſtinguendi 363, 29
Elimus, Elymus 275, 33, 44
Eliſa, Carthaginis conditrix in Africam venit 545, 25
Eliſæus. ἀφῶν ejus & εὐτέλεια commendata 294, 25
Ellipſis verbi ſubſtantivi omnium uſitatiſſima Hebræis 407, 47
Elocutio, locutio, lingua 90, 23
Elohim, Dei nominis uſurpatio 67, 14
Elymas, Helymas, & unde nomen 276, 6
Elymus quis 275, 34. *Trinacrius Maronis* 275, 42
Emblematum libertas in interpretibus notata 281, 14
Emendatio vitæ, vera reſipiſcentia 168, 50
Emeriti milites, κουστωδία 136, 16
Emmanuel, Jeſu Nazareni nomen 274, 44
Emphaſis 191, 35
Emphyteuta, quis 556, 50
Enallage Hebræa 69, 10
Enallage numeri 52, 35. 477, 38. *conjunctionum* 209, 33. *alia* 265, 14. 279, 40. 281, 24. 443, 51. 528, 14. 563, 14
Ende manum jacere 58, 1
Enoch olim ſceleſtis, inter quos nephilim, prædicavit 573, 9, 16, 21. *quomodo ἀθάνατος dici poſſit* 541, 8
Enſis bisacutus 597, 21
Enthuſiaſmi vox, & abuſus 594, 46
Epicurei 583, 13. *Hebræis quinam* 288, 7
Epimeniden alimo victitaſſe 49, 21. *quare propheta vocatus* 500, 2, 12, 26
Epiſcopi, Angeli, Domini vicarii 369, 23. 370, 33
Epiſtola media, quænam Hieronymo 431, 14
Epiſtola Johannis ad Parthos, Auguſtino quæ 588, 17
Epiſtolæ circulares, apoſtoli 372, 44
Epiſtolæ formatæ 301, 28
Epiſtolæ à Paulo μάρτυρες, teſtes, dicuntur 413, 34
Epiſtolarum ἀναβολαὶ, & forma 325, 17
Epulæ, agape 595, 27
Epulo & potator Hebræis quis 40, 9. 41, 1
Equi, ſpiritus אלהים 517, 13
Erat, de Deo & de hominibus quomodo uſurpetur 198, 4
Ericæ 19, 35
Ermgardis Rutgerſia 383, 28
Errati & ſceleris diſcrimen 283, 48
Erro, ῥέμβος, minus quàm fugitivus 262, 37, 38
Errores, ἐνύπνια 597, 24
Eruditionis prima nomen, Criticorum 63, 21
Erumpere laudem, vociferationem, gaudium 426, 12
Eſaiæ prophetia, νόμος dicta 379, 2
Eſſe in Satanam 55, 3
Eſtote miſericordes, prout & Pater veſter eſt miſericors, quomodo intelligendum 342, 12
Eſurire quando & quomodo de Filio Dei dicatur 20, 36
Et, pro ut 116, 22. *pro poſtquam* ibid. 25, 29, 40, 41.
Et cætera 22, 10. *καὶ τὰ ἑξῆς* 126, 3
Evagrii præceptor, Theodorus Mopſueſtiæ, hæreticus 594, 29
Evam audiens Adam, Diabolum audivit 483, 51
Evaneſcere, ξηραίνειν 105, 51
Evangeliſta quo ſermone utantur 12, 3
Evangeliſtæ ſermones Domini de re eadem partiuntur ità ut uni omiſſa alius commemoret 156, 43
Evangeliſtæ temporis ubique rationem non habent 70, 10

Evangelium, λόγος συντετμημένος, nonnullis 337, 39. λόγος λαληθεὶς διὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ Κυρίου 509, 38. 510, 6, 9
Evangelium ſecundùm Hebræos, Matthæi, Hieronymo 29, 6
Evangelium quod amiſſum nonnulli dicunt 295, 14
Evangelium aliud, quotuplici ſenſu dici poſſit 409, 41
Evangelii doctrina, doctrina crucis 483, 30. finis 495, 39
Evangelii & Legis applicatio 424, 5
Evangelia pſeudevangeliſtarum 123, 34
Eventura in ſe, pro, ſibi, σολοικόν 236, 20
Eunomii cento 36, 6
Eunuchus vir 268, 29, 41
Eunuchi 58, 44. à fidelitate Syris dicti 268, 40
Euphemiſmi, vel euphemiæ 149, 1. 150, 20. 170, 13. 225, 44. 282, 25. 401, 8. 501, 6
Exacerbatio, an παροξυσμός 285, 37
Exactores, βασανισταί 58, 2
Exaltationis tempus Servatoris 150, 1
Exarmari navis cui dicatur 307, 14
Exceptio, defenſio 318, 28
Excernere, ἀποποιεῖν 51, 34
Excludere, vocis abuſus 329, 8
Excommunicare, παραδοῦναι τῷ σατανᾷ 356, 38, 47
Exempla, ſigna 479, 26
Exemplarium varietas magna olim 61, 13, 52
Exercitor navis, quis 307, 23, 46
Exercitus, Spiritus אלהים 517, 14
Exigui libelli, βιβλία μικρά, φυλακτήρια 111, 4
Exire & intrare 269, 29
Exiſtimandi vocabulum vim τοῦ προσδοκᾶν an exprimat 136, 37
Expalmare, ῥαπίζειν 222, 42
Expanſio, vaſtiſſimum aquarum ſpatium. רקיע 582, 10
Explicare Sacras literas, quod in hodiernis fit Eccleſiis, an in Chriſto Domino fundamentum habeat 140, 13
Explicatio δευτερώσεων inter Magiſtros duplex 56, 47
Exſecutionis Angelus 86, 45
Exſpectandi vox τοῦ προσδοκᾶν vim an exprimat 136, 36
Exſpectatio hominis, vermes. 512, 49
Exſpectatio & ſpes, ὁ ἦλιος 130, 27
Externus, Satanas 356, 39
Extollere vocem, pro tollere 191, 14
Ezechias Rex videndi τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ cupidus 133, 25

F

Fabii trecenti, & porta Carmentalis 465, 33
Faciei Domini Angelus, Gabriel 126, 10
Facies Domini, præſentia 256, 4
Facinoroſus & indecens, an differant 186, 5
Faces, ἀποσάθρειν in vino 407, 6
Factio, ſeditio, bellum civile 317, 7
Fœminæ ἀκατακάλυπτοι, malúmque id in ſomniis omen 368, 45
Fœminæ honeſtæ ἐξουσία ἐπὶ ἀνδρὸς 369, 5, 43. 370, 2, 19, 23
Fœminæ in nuptiis, Caiæ dictæ 591, 51
Fœminis ineſſe ſemen 541, 27, 31, 38, 51
Fœminas trahere in gentes 356, 35
Faire des merveilles, montes eruere 56, 46
Falcem in proximi meſſem immittere, Lege prohibitum 42, 29
Falſum, ἄδικον 169, 39
Familia, ſervi 90, 8
Familia materna, quaſi non familia Hebræis 3, 8
Familiæ nomen 470, 16
Faſtus & opinio de ſeipſo, quantum proficientibus obſtet 548, 34
Fatidici Prophetæ dicti 500, 26
Favete linguis, in Romanorum Sacris 440, 20
Fœdus Dei æternum 67, 13, 31. reſurrectionis argumentum 384, 15
Fœdus Novum in Veteri 338, 38
Felicitas, εὐπλεῖν, εὐπλοΐα 37, 29
Felicitas ſumma 400, 30. ejus deſignandæ formula 181, 17
Feneſtræ mortis 580, 44
Ferre, διοικεῖν, adminiſtrare 505, 3
Feſtorum dierum formulæ præcipuarum gentium 440, 14, 20
Ficus, arbor ſucculenta 108, 13. alibi ac alibi diverſo tempore maturеſcere 108, 15 præcoces & ſeræ 108, 19
Ficus arida, & de ea locus excuſſus 107, 39
Ficus, ſecuritatis & innocentiæ ſacramentum 201, 49
Ficus Ruminalis Naviæ 500, 30
Fidejuſſor & reſponſor 395, 1
Fideles & infideles, כלאים 402, 32
Fidelium prærogativæ 450, 11
Fides in operatione charitatis ſpectatur 130, 4. caput præceptorum 208, 33.

Fides & Veritas 540, 8
Fides quomodo ſutura intueatur 517, 29
Fides, ἐλπιζομένων ὑπόστασις 300, 40. 527, 23. *quomodo* 540, 4
Fidei conſeſſio omnem κακοζηλίαν *excludit* 311, 30. *conſorses, beri ac ſervi,* ἰσότητα, *vel æqualitatem, colere debent* 469, 37. 470, 3. *ſeps, quænam* 189, 21
Fidei & ſignorum tempora diſtincta 52, 48
Fidem differre quàm periculoſum 303, 10
Fieri, pro eſſe 235, 34
Figuræ, ſacies minutæ monetarum, εἰκόνες 442, 40
Filia vocis 56, 13. 297, 36
Filias virginitati conſecrare, quàm vetus mos 546, 25
Filius, non, ille Filius 235, 32
Filius Dei προαιώνιος 504, 20. *æternus cum Patre* 504, 25. *unicus,* ὁ ἀγαπητὸς 62, 5. ἄναρχος 504, 23. συνύπαρκτος & συνάναρχος τῷ Πατρὶ 504, 24. *non aliud à Deo, licèt alius à Patre* 460, 35. *cur in mundum venerit* 488, 27. *quid aſſumſerit* 199, 43
Filius David, qui & David 2, 5
Filius hominis 34, 24
Filius Mariæ, per contemtum Neſtorianis & Judæis 522, 8, 34
Filius urbis, πολίτης 299, 15
Filii Divinitas, ἐκ τοῦ κυριολογεῖσθαι *probatur* 350, 26. *hypoſtaſis* 227, 32. *Perſonam vocabulo Sionis à patre uti diſtinguat Paulus* 526, 17
Filii Orientis 9, 19
Filiorum Dei hæreditas 527, 47
Fingendi verbum an rectè Filio Dei à Patribus attribuatur 99, 6
Finis, reverenter pro morte Sanctorum 164, 51
Finis abſolvit, coronat opus 428, 46
Finis omnium, benedicti ſeminis adventus 10, 8
Finis optimus an in unoquoq;, ſecundùm Scholaſticos 565, 30
Firmamentum, vaſtiſſimum aquarum ſpatium, רקיע 582, 10
Fiſcella, caniſtrum, capiſtrum 64, 14
Flagitii & peccati diſcrimen 283, 43
Fœnus, ἐργασία 161, 38
Fœnus Patriarchis ἐν τοῖς γεννήμασι τῶν θρεμμάτων 407, 17
Pons ingenuus, naturâ talis 557, 36
Fons bonitatis, & participes ejus 59, 27
Forma, pro ſtatu 538, 24. *pro ſpecie* 497, 38
Forma fictorum Deorum, non veri Dei forma, ſed τῆς τέχνης 290, 43
Forma, ſigna, figuræ, facies minutæ monetarum, εἰκόνες 442, 40
Formatæ Epiſtolæ 301, 28
Fornicatio ſpiritualis, idololatria 357, 18
Fortè, & ſine peccato aliquo, & quidem ſummo, contingere adverſa hominibus, nefas Judæis fuit credere 163, 37
Fraces, ὑποστάθμη *in oleo* 407, 7
Fraudatores, inficiatores 255, 3
Frumentatio, an ἐπισιτισμός 149, 27
Fucatum, contrarium nativi ac ingenui, τοῦ ἐμφύτου 557, 34
Fucus à Chriſtiano alienus 342, 12
Fuga non omnis imbellis 545, 26
Fugitivus, pluſquam ῥεμβὸς 262, 34
Fundamentum, & quod fundamento rectè impoſitum, στῦλος 487, 10
Funebre epulum, τάφος 150, 47
Funes mortis, ſepulcri, חבלים 247, 17
Funeris officia tria 266, 12
Futurum pro præſenti 186, 33. *pro præterito* 15, 7
Futuri diſſolutio 540, 4

G

G*Abas, Adonis* 73, 31
Gabriel, archangelus 517, 17. *faciei Domini Angelus* 126, 9. *incarnationis nuncius* 386, 42
Galatis inſcripta Epiſtola, ſitne tota ab Apoſtolo Paulo perſcripta, vel tantùm quædam in fine illius 428, 10
Galba, Neronis ſucceſſor, nova ſtirps, & à Cæſarum progenie aliena 479, 6
Geblei, ἀλλόφυλοι, *peccatores, & inviſi Judæis.* λαὸς ὁ ἐν σκότει καθήμενος, *Eſaiæ* 163, 20
Gallicinium, id eſt, ſecundus galli cantus, ante τὸ πρωῒ 113, 18, 30. *noctis terminus* 113, 43
Gamalielis dictum, Magiſtrorum dicto ſimillimum 257, 6
Gaudium, ſpontè donantium virtus 404, 18
Gehenna 79, 9, 52
Gehinnom, Tophet, vallis cædis, infernum 245, 43
Gematria Rabbinorum 60, 49
Genealogia, γραφὴ τῆς συνοδίας 135, 3
Genealogiæ cui rei aſſervatæ 137, 37

Genii nocturni, φόβοι νυκτερινοί, ſpectra 102, 18
Gentilis, Hebræis Epicureus 288, 14
Germen, oriens 130, 45
Gibeonitæ, omnium fraudulentiſſimi 201, 37
Gigantes, πνεύματα 572, 22, 25, 26, 34. 573, 45. *ſceleſti, cum fœminis conſueſcentes* 573, 24. *γυκλὸς πολλῆ τοις* 572, 28. *σκύτες δίσμιοι* ibid. 26. *ἐυρώσατοι μετὰ χαλίας* 571, 49
Gigantes ex Nephilim geniti 572, 21
Gigantum carcer 571, 26. 571, 22, 34
Gignere, fœmina non eſſe, ſed viri 424, 50
Gignere, pro educare 139, 13
Gladiatores 354, 45. *meridiarii* 354, 49. *beſtiarii* 355, 3
Gloria & honor, crux 513, 28
Gloria, majeſtas 33, 10
Gloria Dei, εὐαγγέλιον 387, 38
Gloriâ coronaſti eum, quid nonnullis 512, 29
Gloria Dei, majeſtatis Dei viſio 198, 37
Gloriam meam alteri non dabo, Filium an excludat 59, 31
Gloriatio præſidens 406, 45
Glorioſi, de ſe loquaces 374, 45
Græca ſeparanda ab Helleniſticis 49, 13
Græculi 389, 43
Grammaticus qui non eſt, imperitus meritò habendus 86, 8
Grammaticorum nomen vindicatum 259, 3
Grandes literæ 428, 37, 49
Gratia Evangelii, & ſalutis ex eo 341, 10
Gratia Dei, Chriſtus ipſe, quibus, & quâ occaſione 524, 28
Gratia Deo 334, 10
Gratia utraque; Lex, & Evangelium 200, 43
Gratiarum actio, χάρις 367, 52. 368, 12
Grave precium, grande 73, 36
Greſſus animarum 221, 7
Guloſi deus, venter 443, 21
Gynæcium, γυναικωνῖτις 497, 50, 52

H

Habitare, & commorari, an confundenda 197, 14. 199, 20. 312, 32
Hæreſes, avaritiæ fructus 493, 15
Hæreſes de Perſona Chriſti unde natæ 451, 41
Hæretici Deus, dogma quod finxit 443, 21
Hæretici, οἱ μεθοδεύοντες τὴν πλάνην τῆς διδασκαλίας 438, 50. *qui malignè & calumnioſè alterum ſententias proponunt* 582, 51
Halochés, incantatoris 276, 49
Hebes, bardus, χαυδόμος, בער 186, 50
Hebræis inſcripta Epiſtola. In ea major, quàm nonnunquam alibi, diſtinctionum habenda ratio 523, 26. *ejus autoritas & autor* 503, 21. *qui Paulus* 550, 25
Helleniſtæ, an Græci 269, 47
Helleniſtæ, à quibus Paulo periculum 269, 33
Helleniſtæ notati 42, 37. 43, 29. 173, 23. 546, 6, 18
Helleniſtarum Meſopotamia 9, 29. *verſio plerunque expreſſa in Novo Fœdere* 538, 20, 25, 31, 34
Helleniſtarum eutelismus 164, 11. *idiotiſmus* 574, 13. *proprium, confuſe vocum ſignificationes* 74, 18, 19. *ἐνδιάλλαγος ſignificationum mutatio* 559, 46
Helleniſtica lingua vindicata 135, 35. 177, 17. 187, 29. 195, 4. 212, 18. 325, 31. 328, 20. 335, 51. 355, 49. 391, 20. 397, 1. 418, 45. 457, 27
Helleniſticæ linguæ affectatio temeraria 146, 18
Helymus, Elymus 275, 33
Hepſema, ſtraum, perenne muſtum 252, 39
Hercules Alexicacos 319, 27. 320, 1
Herculis primum facinus 319, 34
Heri, de omni præterito 550, 6
Herodes Magnus, à quibuſdam Meſſias habitus 177, 31
Herodes, puerorum mactator, Romanorum Aquilam majori Templi portæ impoſuit 12, 15
Herodes Rex, qui & Agrippa junior 272, 33. *σκωληκόβρωτος* 273, 26, 38
Herodiani, quinam 64, 21, 26. 177, 30
Heroes quare olim urbibus in patronos dati 384, 4
Hieroſolymorum urbs quàm infeſta veritatis profeſſoribus 269, 31
Hieroſolyma Judæorum, & cœleſtis 425, 34, 33
Hieroſolyma cœleſtis ἀκρόβυστον alicubi pro terreſtri ab Antiquitate uſurpata 84, 39
Hilaritas admittenda, ſed ſancta 440, 9
Hilaritas animi, ſponte dantis virtus 404, 21. 405, 1. *Hillel & Schamai, & eorum ſectæ* 257, 12. 411, 41
Hiſtoria, locorum luſtratio 416, 51
Hodie, dies requietis Dei 528, 47. *æternitatis ſymbo-*

ſymbolum 550, 1. *quid notet* 550, 6
Hædus, animal ἄκαρπον ϰ̓ ξηρὸν 72, 30
Homo, non, homo ille 232, 20
Homo, & Verbum, caro, & anima 515, 49
Homo, ὁμοίωμα ἀνθρώπου 334, 50
Homo, & caput hominis, collata 521, 12
Homo, hominiſque filius, idem 386, 4. *divinitus creatus, ἀχειροποίητος ἀνδριάς* 293, 33. *ad imaginem Dei* 335, 21
Homo, terra: hominis filii vanitas 386, 10
Homo, per ſe vanitas 511, 36
Homo nullus negligendus 154, 15
Hominis innata corruptio, ἐπιθυμία 561, 33. *hæreditas & expectatio, vermes* 272, 49. 512, 49. *præſtantia & prærogativa* 512, 11. 514, 9, 12. 516, 28. 519, 3, 7. 520, 11, 51. 523, 52
Hominis, Angelorum, & Jeſu Servatoris comparatio 518, 25. 519, 8. 521, 16, 17
Homini quomodo omnia ſubjecta 520, 10
Homines omnes apoſtatæ 335, 400
Hominum præſcripta 466, 40
Honor quis conferri municipibus ſolitus 298, 53
Honor & gloria, crux 513, 28
Honos & majeſtas Creatoris, ſive cultus ei proprius, quibus artibus imminuatur, & cum figmentis rationis communicetur 517, 21
Honoris filia, Majeſtas 33, 28
Honore coronaſti eum, quid nonnullis 512, 29
Horaria mors, Anshelmo 516, 52
Horror, ſtupor, admiratio, Majeſtatis comites 33, 15, 27
Hoſtias humanas, quas Deus execratur, cum fide ſubſiſtere non poſſe 546, 36
Hoſtibus elapſi non pauci, magnis gerendis vel perficiendis rebus 545, 23
Humanum genus, duo homines 34, 43
Humanæ aſſumtionem naturæ unde Apoſtolus probet Paulus 525, 33. *quæ eſt, ſervi forma & ſtatus* 538, 24
Humana natura, ὁμοίωμα ἀνθρώπου 334, 50
Humiliare ſe ἀπὸ τοῦ ὕψους, καθαίρειν τὸ ὕψωμα τῆς καρδίας 408, 39, 41
Humiliationis imprimis ſtatum ſpectare phraſes κατ' ἀντίδοσιν 515, 9
Humiliationis tempus Servatoris 249, 52. 250, 1
Humilitas, amicitiæ firmamentum 341, 29. *cornu prudentis* 565, 23. *menſura actuum ὑπερογκίας ϰ̓ ὑπέρμετρος* 437, 50
Humilitas ancillæ, &, ancilla humilis 189, 29.
Humilitas Chriſtiana & modeſtia philoſophica an & quantum differant 437, 41, 51. *quomodo differant* 577, 38
Humilitatis præmium, pax 565, 23
Hydrobaptiſmus Judæorum 292, 24
Hybernare & hyemare 304, 48. 305, 11, 12
Hypallage ficta 256, 20
Hypallages exempla 434, 3
Hyperbaton 398, 41. 467, 15
Hyperbole ficta 226, 14. 411, 18
Hyperboles exempla 165, 25, 35. 573, 39
Hypocoriſmi 97, 28
Hypocriſeos & ſuperſtitionis ingenium idem 467, 16
Hypocritæ vox ab Auguſtino quomodo explicata 64, 31. *quomodo à Græcis* 64, 33
Hypocritarum caput, ὁ τοῦ ψεύδους πατήρ 372, 8
Hypophora exemplum 141, 41
Hypoſtaſis filii Dei 227, 32

I

Jacere, κεῖσθαι: verbi uſus 449, 2
Jacobus an filii Joſephi virgam, filiumve ipſum, adorarit 543, 17
Jacobus Apoſtolus, ἀδελφόθεος 553, 21. *Epiſtola Catholicarum prima, olim à nonnullis non recepta* 561, 40, 47
Jactare in ventum brachia, ἀέρα δέρειν 366, 12, 14
Jactura, ὕβρις 304, 20, 37
Jactus & jactura 308, 50
Jactus mali, in re nautica 307, 27
Jah Jah, tetragrammato reſpondens nomen 133, 26
Iambi politici 40, 25
Iambus ſeptenarius Hebræorum 40, 22
Idiotiſmus 371, 8. *Helleniſtarum* 574, 14
Idiotiſmorum uſus 236, 46
Idololatra ὀρεινὸς Helleniſtis 57, 7. *qui pecuniam aſſiduè intuetur* 442, 37.
Idololatria, πορνεία & ἱεροσυλία 326, 46. *fornicatio ſpiritualis* 357, 18. 443, 28. *ὑπέρβασις* 476, 39

Idolum,

Idolum, quid 207, 17
Idolum χατικῶς *dici* 363, 10
Idola, abominationes oculorum 442, 33. *dæmones* 57, 5. *metus impiorum* 571, 20
Idoneus, pro ἀληθής 234, 2
Idumæum imperium, Judæis Romanum 217, 3
Jehova illic, nomen urbis cœleſtis 438, 17
Jehova, Sermo Jehovæ 573, 34
Jehu. Sanguis quem in Izreel, quanquam ex præſcripto Domini, effudit Jehu, in culpam ei, ac ſi innocentem effudiſſet, imputatus 69, 20
Jejunium magnum 304, 7
Jephthæ filia, an mactata 545, 41. 546, 9. 547, 4
Jeſus, Servator 16, 34
Jeſus, filius Mariæ & Dei 112, 34. *an ut Dei ac Mariæ filius inſcriptus* 137, 50. *propter mortis paſſionem an minor factus Angelis, gloriâ & honore coronatus* 513, 37. 516, 9
Jeſus verus, & alius 409, 49
Jeſu nominis dignitas & contumelia 522, 25
Ignis, ultima δοκιμασία *auri* 352, 41
Ignorantia. quaſi ignorantia filio Dei à Patribus attributa 99, 19
Ignorantiæ ſchema 300, 13
Ille homo, ὁ δεῖνα, *certus, nempe* 229, 49. *homo aliquis* 232, 20, 32
Ille Poeta, quivis qui intelligitur 230, 40
Ille Propheta, Meſſias 56, 37
Illa urbs, quæ deſignatur, & quævis 230, 34
Ille, articuli uſus & abuſus 188, 32. 227, 24. 228, 14, 24. 230, 6, 36, 44. 231, 6. 317, 15. 341, 2. 524, 8
Illiberalis, quis 202, 50
Illuſorum genius, & in aliorum interpretandis verbis malignitas 582, 48, 53
Il Santo, *Italicè,* ὁ ἅγιος, *Sanctus Dei* 232, 4
Imago, & vultus, ἡ εἰκὼν, καὶ τὸ ἀρχέτυπον 558, 4
Imaginatio, cogitatio 150, 14
Imaginoſi, ſomniatores 594, 48
Imitatio ſive alluſio ad locum alicujus, χάσις πρός τινα 231, 21
Immanuel, Majeſtatis nomen 571, 10, 16
Immortalitas animarum 65, 25. *uti præfigurata olim* 384, 10. *ejus ſpes & argumenta* 384, 14
Immunis omni tempore ab ἀφροσύνῃ *maliſque cogitationibus nemo* 119, 35
Impelli, corripi, inſtare, συνέχεσθαι, κρατεῖσθαι, παραλαμβάνεσθαι 291, 29, 35
Impersonalia quomodo per Hebraiſmum efferantur 87, 41. 96, 12, 23
Impietatis ſingulare exemplum, diluvii homines, qui & puniti 573, 38
Impiorum reſurrectio 202, 13
Impios non reſurrecturos, quorumnam opinio 254, 9
Impleri, φθείρεσθαι 148, 41
Impleri dici, quod accommodatur 339, 39
Impœnitentia, ex continuatione peccandi 533, 34, 51
Imponere nomen peſſimum 473, 44
Improbitas maxima quæ, & quando fuerit 572, 9
Impudentia, cornu ſtulti 565, 23
Impudicus, impurus 441, 25
Impuritas carnalis & ſpiritualis, conjuncta 325, 40
Impurus, turpis, impudicus 441, 28
In, præpoſitio in Hebraiſmis exprimendis quàm periculoſè negligatur 233, 17
Inanium ſpecies, φαντασία 302, 27, 33
Incertus Deus cur & quis dictus 289, 26, 36
Inceſtus, ſtuprum 356, 33
In cœlis agere qui ſpiritualia curant, cùm adhuc in terris ſint ipſi 456, 48
Incogitare fraudem, δόκειν 426, 30
Inconſpicuus & conſpicuus 461, 3
Incumbens mulier, ἐνεργουμένη 164, 18
Indecens morbus, ἄῤῥητος, *deteſtandus* 186, 10
Indecens ſpectator 186, 10
Indecens & facinoroſus quantum differant 186, 5
In diebus illis, τότε, μετὰ ταῦτα 18, 4
Indignatio, à Chriſtiano aliena 342, 12
Individua, ſubſtantiæ primæ 232, 11
Inaffectata in ſermone, quæ 518, 44
Inefficax, ἄπρακτος, *piger* 554, 16
Infantium baptiſmus & circumciſio, & cur pro iis reſpondeant alii 214, 42
Infatuatus ſal, an rectè dicatur 86, 33
Inferi, reſurrectioni oppoſiti 66, 41
Infernum, Tophet, Gehinnom, vallis cædis,

agro figuli, Akeldama 245,41. 246,41
Infidelis & fidelis, כליאם 402,33
Infidelis & infidus 190,23
Infirmitatem ſuſtinere, βαστάζειν τὴν ἀσθένειαν, *Procopio* 278,41
Infirmitatibus, non peccatis, ſubjeciſſe ſeſe Dominum 218,19
Inficiator 254,50
Ingenuus, nativus, non fucatus, ἔμφυτος 557,39
Inglorius, inconſpicuus 461,26
Inhoneſta & honeſta celari non poſſe 492,15
Inhonorus, inconſpicuus 461,16
Inimicitias inter Deum & homines conciliare, παροργίζειν τὸν Κύριον, πρὸς φθόνον ἐπιθυμεῖν (τοῦ Κυρίου.) *de ſpiritu peccati, ſive* τῆς ἐπιθυμίας, *quæ innata hominis corruptio* 562,36,38
Inimicus Dei *quis ſit* 562,7,18
Initiati, catechumeni 125,26
Initium libri, loci, ſermonis, aut Pſalmi, pro toto 141,26
Initii principium, à Filio Dei factum 504,24
Injuriam facere, ἀδικεῖν 57,33
Injuſtitiæ univerſitas, Scholaſticorum figmentum 560,8.
Injuſtum & falſum, Helleniſtis confuſa 169,43
In manu Dei eſſe aliquid, uti dicatur 422,18
In me, in nomine meo 88,21
Innocens & colligatus, oppoſita, Auguſtino 446,42
Innocentia, integritas 27,39
Innovatio creaturarum 583,25,27
In numeros diſtribui poſt dictum ſacramentum 270,25
In numeris eſſe, ϛρατεύειν 270,26
Inopiæ noſtræ cauſa 30,33
In ore, in ſermone omni populo eſſe, in ore gentibus ac civitati agere, ἐν λόγῳ εἶ) 473,24
Inquam, verbi abuſus notatus 350,11
Inſcriptio in quibus Pſalmis, & qua de cauſa, à Judæis diſſimulata 506,38
Inſcriptiones non neceſſariæ notatæ 576,36
Inſidiari circulando, μεθοδεύειν 445,16,24
Inſiticium, ὅτι τὸ ἔμφυτον 556,39. 557,4
Inſitum, Romanis plus quàm τὸ ἔμφυτον, *propter vocum defectum ſignificare* 556,36,49
Inſomnium & ſomnus 593,49
Inſtans, continuum, præſens 28,45
Inſtare, impelli, corripi, ἐνέχεσθαι, κρατεῖσθαι, περιλαμβάνεσθαι 291,29,35
Inſtituere ſecula, ποιεῖν αἰῶνας 504,38
Inſtituti, κατηχούμενοι 125,26. *initiati dicti* 125,29
Inſtitutionem baptiſmum aquæ in Apoſtolica præceſſiſſe Eccleſia 460,14. *educationis pars* 498,4
Inſtrumenta Muſica ſuas ad Prophetias à Prophetis adhibita 500,25
Inſtrumenta navis, τὰ σκεύη 307,8
Integri, ἀκέραιοι 27,40
Integritas & perfectio; & an idem 27,17,39
Intemptatilis, pro, intentabilis 555,37
Intendens & attendens, an eadem 166,28
Interea, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις 17,43
Interioris aut intimæ admiſſionis quinam dicti 118,40
Inter plures verſari 383,51
Internuncius & mediator, quantum differant 422,28,31,36
Interpretatio κοινὴ, *&* τῶν ἑβδομήκοντα 327,38
Interpretationes quales eſſe oporteat 86,2
Interpres, internuncius 422,5
Interpretis boni officium 96,36. 125,2. 233,36. 243,3
Interpreti bono κακοζηλία *omnis vitanda* 311,31. *verborum ordinem non ſemper obſervandum* 317,51
Interpretum in adhibendis Emblematis libertas 281,15
In terris qui ſpiritualia curant, jam in cœlis verſari 456,48
Interrogandi munus in judicio, Judicis proprium 182,35
Interrogare, non ſemper dubitationis ſignum 129,8
Interrogare, & interrogare Legibus 574,29
Interrogatio & reſponſio inter catechumenum & catechiſtam 574,21
Interrogationes in Hebræo ſermone quomodo negent 22,32
Intervallum quid 120,12
Intimare, ἐμφανίζειν 317,30
Intincti, βεβαπτισμένοι, *& audientes* 460,21
Intinctionem optare non præſumere oportet 460,23
Invadere Sacra 466,21

 Inviſus,

Inviſus, inviſibilis 461,18
Invitati, κεκλημένοι 166,15
In vivis eſſe, vivere, μετέχειν τοῦ ἀνθρωπίνου 471,24
Inutile quid ut ſit efficere 163,44
Inutilis ſervus & humilis, an idem 172,7
Johannes Evangeliſta, Aquilæ imagine expreſſus 194,16. *cæleſtis Aquila* 227,48
Johannis Apocalypſis, quare ab Eccleſiis inter Apocrypha poſita 596,11
Johannis Epiſtolam primam καθολικὴν videri poſſe, & quare 592,8. *integro loco ab hæreticis caſtrata* 523,12. *illius argumentum & ſumma* 590,14
Johannis Epiſtola ad Parthos 588,1
Job, Ἑλλήνων εὐσεβής 326,15
Jonæ in Prophetia cur nulla Iſraelis ſed profanæ tantùm gentis fiat mentio 156,37.
Jonæ miraculum, in viſceribus piſcis tanquam in ſepulchro clamantis, ipſis teſtibus Judæis 156,29
Joſephus, Beatæ virginis ſponſus, Canoniſtis quo pacto dictus virginis maritus 4,2. *Mariæ ἁρμοστής* 4,4. *ἀνὴρ ἄνανδρος* 4,24. *qualis pater Domini* 137,6,28. *an conceptionis autorem ignoraverit* 3,9. *de relinquenda S. virgine cur cogitaverit* 3,20. *cur τέκτων dictus, & qualis* 47,52
Joſephi cur in Chriſti Genealogia mentio 138,2. *quare profiteri eum Dominus debuerit* 138,31
Joſephi filium Meſſiam fore, unde priſci crediderint Judæi 137,17
Jovis nomen à Paulo non rejectum, nec ipſe, ut homo vitioſus, notatus 290,31
Ira duplex, hominis & Dei 556,20
Iræ quomodo dandus locus 343,31
Ire, proficiſci 120,3
Ironia 76,10. *Socratica* 59,7. *ficta* 112,35
Ironia Sacra 12,8
Irritandos temere τοὺς κρατοῦντας non eſſe 478,34
Irritatio, παροξυσμὸς 285,44
Iſrael, Dei filius 13,38
Ità & Non 25,36
Iter facere, formulæ uſus & abuſus 311,36
Jubilæus, circumſcriptio ſeculi 314,46
Judas Iſcariotes, Diabolus, Caini filius, Epiphanio 212,49. *ξένος τῆς ἐπαγγελίας* 246,19
Judas Galilæus & ejus opinio 163,2
Judas Galilæus, & Theudas 256,49
Judæus, τῆς κατατομῆς ἄνθρωπος Baſilio 453,44
Judæi Chriſtiani, quinam 198,40
Judæi, ad cervicem aquis immerſi, cùm præcepta Legis diſcerent 292,31. *diſcebant παρὰ τοὺς πόδας τῶν διδασκάλων, non περιπατοῦντες* 296,42
Judæi Magiſtri φιλόδικοι 162,1
Judæi & Judaizantes, quare deteſtandi 389,10
Judæi apoſtatæ & ἀρνηταὶ in Filio 255,8
Judæorum cæcitas 38,34. *ἀποτομή* 453,46. *de Meſſia παθητῷ opinio* 318,12. *eorundem ineptiæ* 25,42. *qualis in cultu ſuo peragendo attentio* 160,26. *Synagogis à cæteris ſegregatas interfuiſſe fœminas* 312,12. *vanitas in neglecta ſecunda Legis tabula* 428,9,21
Judæis primùm arma illata ſub Nerone vel Claudio 479,7
Judicandi munus, grave 358,37
Judicandi verbo Scriptura quomodo nonnunquam utatur 573,19
Judicare an rectè pro condemnare 120,16
Judicium & pœnas exercere 489,43
Judicium Patris & Filii 206,26
Judicio Orthodoxorum quæ dicuntur ſubmittenda 597,49
Jugati parodia 485,13
Jugum Legis Judæis quod 41,51
Juliani parodia 13,15.14,18
Juliopolis, Tarſus 298,43
Jumenta quare capiſtrata in Lege 64,2
Junctura & vinculum 308,47
Jurare permiſſum, cùm opus eſt 25,35,50.26,3
Jurare per cælum quinam dicantur 26,13
Jurandi per cælum, terram, Hieroſolyma, mos unde apud Judæos ortus 25,27
Juriſconſulti ſine Lege loqui erubeſcunt 357,31. *eorum cauta in exhæredationibus & hæredationibus loquendi conſuetudo* 230,1
Jus, an idem quod ἐξουσία 195,41
Jus υἱοθεσίας, non poſt illam, ſed cum ipſa, conferri 196,3
Jus non indultum, & gratìs indultum 195,48
Jus civile, non, illud jus civile 230,36
Juſtitiam inter æquales imprimis habere locum 470,10
Juſtitia operum 338,50
Juſtitiæ opus, ἐλεημοσύνη 530,1
Juſtitiæ magiſtra, Lex, νόμος ἀληθείας 205,8

Juſtitiæ præcones præcipui, qui 580,15
Juſtitiæ teſtimonium, eleemoſyna 87,7
Juſtitiam dicunt Judæi, cùm obolum in gazophylacium mittunt 87,6
Juſtitiæ vocant Helleniſtæ, quæ Latini veritatis opera 203,22
Juſti, aquilæ 173,43

L

LAc & vinum renatis propinata 352,8
Lacerari mœrore 105,30
Lapidatio, pœna capitalis,& quorumnam 118,33
Lapidatorum ſupplicium quale 266,35
Lapis excellentiſſimus, adamas, & natalis ejus ac natura 353,30
Largiri agrum, ſeu, terram 298,52
Larvatio, caduca paſſio 22,26
Latiniſmus an à Luca expreſſus 161,21
Latinitas anxia, notata 400,26
Latro ἐγγράμμων 185,36
Latrones etiam ſale ad ſocietatis ſacramentum uſi 106,29
Lavare & abluere, an eadem 83,1
Lazarus, pauperis nomen ἐπώνυμον 170,21. *an certum & verum* 511,18
Lectio recepta, quantum poteſt fieri, in contextu retinenda 490,39
Lectio varia & vera vindicata 47,6. 71,23. 187,12. 294,36. 295,32. 303,12,51. 349,25. 350,31. 290,39. 306,8. 309,11. 312,16. 330,20. 335,11. 343,16. 354,42. 360,19. 372,21. 373,34. 378,25. 390,19. 396,10. 399,40. 402,21. 408,17. 410,45. 421,42. 423,50. 433,15. 439,37. 442,26. 448,13. 450,25. 453,29. 454,33,49. 461,26. 462,33. 466,16,29. 472,32. 479,17,31,46. 483,3. 484,51. 488,36. 489,38. 496,17. 504,31. 511,3. 513,50. 521,33,49. 522,8. 514,32. 528,19. 540,24,32. 547,16. 557,46. 560,17,32. 563,13. 566,43. 570,4,31,44. 571,24. 576,40. 581,12. 582,15. 584,2. 588,26. 589,27. 593,17. 594.52. 597,37.
Lectionis diverſitas magna olim 61,15,52. 495,28
Lectiones, parſchiot. 279,7
Lectores, Catechiſtæ 460,19
Legati, ἄγγελοι 488,32
Legati Dei, veri, quinam 216,4
Legati, de Apoſtolis 406,16
Legeon Spiritus malus, legiones mancipiorum, à numero 98,46
Legere ex membrana, veteribus quomodo uſurpatum 499,30
Lex, doctrina omnis 379,6
Lex, an & quando Dei doctrina vel mortis 466,45
Lex, majeſtas principis, & loco abſentis 177,47. *juſtitiæ magiſtra.* νόμος ἀληθείας 205,8. νόμος, ἐντολή 464,17. μαρτύριον 496,38
Lex Dei, cultus Dei, νόμιμα Θεοῦ 473,41
Lex quam Adam acceperat 331,38
Lex omnes cur obliget, licèt præſtari ſine Chriſti ſpiritu non poſſit 463,37
Lex & veritas, oppoſita 487,5
Lex an ante Moſen ulla 331,22. λόγος λαληθεὶς δι' ἀγγέλων 509,39. 510,6,19. *per Meſſiam data* 60,22. *Dei manu ſcripta,* χειρόγραφον Θεοῦ 463,34
Lex & Evangelium, χάρις ἀντὶ χάριτος 200,43. *In Lege qui Filium ignorant, adhuc ignorare Deum* 59,17
Lex, Moſaica, nempe, non, illa Lex 230,51
Legis contractio ſuperſtitioſa Judæorum, priorem partem non agnoſcentium 59,5,15,51. 60,10. 152,22. 428,23,39. 590,11. *quæ ità manibus vel capiti appenſa* 110,13. *hujus contractionis ſectiones quatuor & quæ* 110,16. *contractio præcipua,* Ἄκκε Ἰσραήλ 110,4. 111,52
Legis edictum Angelis an rectè aſſignatum 265,16
Legis exordium, ſecunda tabula Ambroſio 48,47
Legis finis, Eccleſiæ caput 438,35
Legis finis & interpres, Chriſtus 161,48
Legis finis, amorne Dei, an proximi 428,48
Legis impletio 428,25
Legis ſeu doctrinæ majeſtas, à miraculorum majeſtate diſtincta 33,24
Legis nomen, an pro ſecunda tabula interdum 428,2
Legis prærogativæ duæ 509,44. *ſanctitas neglecta, aut violata, ſacrilegium* 327,11. *ſumma quænam Judæis* 153,23. *præceptum qui præſtat, conſolationem ſibi, qui prævaricatur accuſationem, comparare.* 589,2
Legis & Evangelii applicatio 424,5
Leges, municipibus conferri ſolitæ, quæ, & quales 298,53

Leguleii elevem cognitionis ſibi vendicant 157, 37
Leones, principes ac poteſtate præditi, crudeles, nempe 499,41
Leones, Angeli 517,15
Lethargus priori Adamo tributus, quum ex ejus coſta creata eſt fœmina 148,34
Leviathan, Diaboli pater nonnullis. 213,9
Levitæ quo anno profiteri parentes ſoliti 137, 35
Libelli, σώματα, διφθέραι 499,19
Libertatis cura 367,43. ſchema 300,17. abuſus, & prætextus, ἐπικάλυμμα τῆς κακίας 567,15
Leges ad quos ſpectarint apud Romanos 298,38
Libido, an recte pro voluntate 192,16.
Licentia memoriæ veterum in adducendis locis Sacris 485,39
Licentia ſuſpicandi in Sacris non admittenda 495,22
Lignis aridis duobus ad unum viride exurendum opus 185,7
Lingua, elocutio, dialectus 90,24
Linguæ moderari, quid 559,16,22
Linguæ Angelorum, πολυγλωττία 374,17
Linguarum diviſio in confuſione Babelis 251, 27. imperitia, quantum etiam antiquis impoſuerit 258,52. mutua opera 247,33. συνεμπτώσεις 212,22. 451,18. & συντυχίαι 500,31
Lintres, Juriſconſultis Græcis πλοῖα 306,28
Litem componere inter partes, quibuſnam haud fas habitum 162,2
Lithoſtrata platea 224,7
Literalis ſenſus quàm non negligendus 43,23
Literata ſupellex Romanorum 428,46
Loculus condendo mortuo, χηλὸν 245,29
Locus, πόλις. 218, 30. poſtremus ſingulisqua proprius, ſepulcrum 246,24
Locus integer ab Hæreticis ex Epiſtola Johannis prima deletus 523,14
Loca Novi Fœderis alludere, Petri proprium 581,41
Loci diverſi in citando contracti & per σύγχυσιν contexti 43,39,43. 78, 43. 80, 22. 140,41
Loca, ut convivatores vel miniſtri in epulis, ſic in cœleſti regno beatos ex præſcripto aſſignare Angelos dici 271,7
Locuſta, id eſt, hiſtoria locuſtæ 340,13
Locuſtæ, cibus Joannis 20,6
Locuſtarum uſus in Oriente 18,12
Longa literæ 428,47. 429,1
Longinquum intervallum, & an rectè dictum 120,10
Longos imitari, ὑπερμεγέθεις 409,1
Loquendi ſilendique præceptores quinam 440, 23
Loqui Latinè vel eruditè, quandoque minùs neceſſarium 96,40. 312,5. 422,41. & periculoſum 461,23
Loqui parùm propriè quàm parùm dignè præſtat 312,5
Loracius Dei, Spiritus malus 367,36
Loti uxor, an in ſtatuam ſalis converſa, vel ὁμοιοτρόπως, ὡς στήλη ἁλὸς, diriguerit 173, 6
Lucæ Evangelium ad quam normam explorandum. 187,32. 189,26
Lucrum, ἐργασία 161,37
Lucri ſtudia, an ad ἐπιθυμητικὸν animæ referenda 442,23
Luctum de quo Apoſtolus, etiam paganis notam fuiſſe 333,28
Ludere in Sacris inclementer 386,47,48
Lugendi mos virorum ac fœminarum 368,37, 39
Lugere ſuper virginitate, an idem, quod lugere ſuper anima 546,9
Lumen verum & per ſe, quodnam 195,10,22
Luna, Eccleſia, eius 512,25
Lunatici. 22,24

M.

MAcedones, pauperes. 405,18
Machara, quid 120,6
Magiſtri, tractatores, διδάσκαλοι, ἐπιστάται, ἔξαρχοι 373,22
Magiſtri Judæorum φιλόδικοι 162,4
Magiſtri Magiſtrorum, Sinai & Rabba 56, 44
Magiſtratus, miniſter vindictæ 344,22. poteſtas, ἐξουσία 369,5
Magiſtratibus an rectè versus Epiſtolæ Judæ tertius applicatus 593,15
Magnum profundum, χάσμα 192,1
Magus, Chaldæus 276,39
Magi Orientis num Perſæ fuerint 11,23. vel Arabes 11,24. Bileami diſcipuli 9,50. φέροντες ξένια, & cur 9,28
Magorum hiſtoria 7,16. vox 7,23,29,34
Majeſtas 32,49. 33,2. gloria Domini שכינה, vel שבינא, 198, 20, 31, 49. 438, 34. reverentia & honoris filia 33,28
Majeſtas ubi, ibi metus 549,40

Majeſtas miraculorum & doctrinæ, diſtincta 33,24
Majeſtas & autoritas quantopere differant 33,35
Majeſtas cultûs, atque honos Creatoris, quibus artibus imminuatur, & cum figmentis rationis communicetur. 517,20
Majeſtas Principis, Lex, & ejus abſentis loco 177,47
Majeſtatis ac terroris, quæ ſigna, & an oppoſita 71,38,46
Majeſtatis potentiæq́; ſignum ac vexillum 71,30
Majeſtatis Divinæ ſigniferi 517,18
Majeſtatis ſplendor, miracula 198, 46, 51. 199,7
Majeſtatis novæq́; vitæ auditores 460,27
Majeſtatis ſeu præſentiæ Divinæ, interruptio in Sione 438,15
Majeſtatis maxima detrimenta quænam 33,44
Majeſtatem præſupponit pax, & qualis majeſtas, talis pax, viciſſimque 302,8
Malachiæ nomen 488,13.
Maledamim, famoſa latronum via 154,7
Maledictio, ut benedictio, à Deo 420,20
Malefici, φαρμακοὶ 8,14
Malle, θέλειν, προτιμᾶν 359,10,13,16
Malva, ἄλιμα 19,19
Malus, non, ille malus 236 15
Mammona, divitiæ 170, 2, *Deus avari* 443,21
Manè, conticinii tempus 113,18,28
Manica aratri 152,18
Manna qualis cibus 21, 1. *an per ſe aluerit* 21,29. *panis τοῦ σώματος, vel ὁ ἐπιούσιος* 29,42. *panis τῆς ἡμέρας* 29, 44. *panis εἰς ἡμέραν* 29,45
Manna vivere, ἐπὶ ῥήματι Θεοῦ vivere eſt 21,22
Manuale, ἐγχειρίδιον, σιμικίνθιον 293, 12, 16
Maphorium, theriſtrum 369, 1
Maria uxor Joſephi quî dicta 3,28. 4,2. *virgo θεοτόκος* 514,37. 523,31
Mariæ virginis egeſtas unde notanda 133, 10
Mariæ filius, per contemtum Neſtorianis & Judæis ſic dictus 522,8,34
Marcio notatus agyrtes. Scripturam truncat 145,22
Marcionis prima quæſtio 145,18. *& quo pacto explicata* 145,25. *ſacrilegia* 24,37
Marcus Tullius è municipatu oriundus 456,35
Marci locus qui in dubium Hieronymo vocatur 523, 6. *Evangelii initium quomodo accipiendum* 93,17
Maria Hebrais quænam 49,32
Maritus hominis non mortificati, ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος 332,37. 333,1
Mariti obedientia, uxorum cultus 568,48
Mariti in nuptiis Caii dicti 591,52
Mariti duo, reſpectu hominis corrupti & reſtaurati 332,42
Mars, Romanorum Deus & parens 112,1
Martyr Dominus, quaſi μαρτυρήσων τῇ ἀληθείᾳ ἐλθὼν, quibuſdam 483,16
Martyrum finis, τελείωσις 164,42
Mater credentium Sara 568,35
Matrimonium Græci quâ exprimant vocem an habeant 485, 2. *τῆς φύσεως ἔργον* 476,38. *quàm malo argumento in contemtum adductum* 359,18
Matrimonii vincula ac nexus 568,52
Matronæ maritos quomodo compellare ſolitæ 569,3
Matthæus Evangeliſta Hebraicè an ſcripſerit 2,14. 13,21. 22,4
Me, id eſt, nomen meum 88,20
Mediator & duplex genus 422,36
Mediolanenſes quomodo ὑπὲρ τῶν νεκρῶν baptizentur 384,6
Megarenſes οὔτ' ἐν λόγῳ οὔτ' ἐν ἀριθμῷ 473,16
Mel an ex apibus an ex pabulo diſcernendum 20, 2
Mel agreſte 19,22,31. *Joannis Baptiſtæ cibus* 20,6
Mel autumnale 19,44. *ericæum* 19,33. *Sardoum, amarum* 20,4
Melancholicorum proprium 246,33
Melchiſedecus, Domini typus: ſecundùm Magiſtros Hebræorum, Meſſias ipſe 517,37
Melchiſedec, Ἑλλην ἐυσεβὴς 326,22
Melchiſedecus, an ſacerdos ἐξ ἀκροβυστίας 534,27,37
Melchiſedeci ſacrificium non ceſſaturum Magiſtris 517,40
Melchiſedecum, patrem, matrem, majores habuiſſe, &, ut cæteros, poſtremò obiiſſe 534,50
Meletiani hæretici 523,27
Melitæ inſulæ ſitus 319,29
Membra Eccleſiæ matris, liberi 591,35
Membranæ, διφθέραι, σωμάτια 490,18,27

Membranæ bicolores 499,39
Memoria defunctorum uti colatur 384,15
Memoria in recitatione & allegatione Scripturarum quantum dederint veteres 479,35. 534,29. 594,52
Memoriter dicere, ἀποςηθίζειν 157,52
Menander ab Apoſtolo citatus 572,50
Mendicus epulans 171,2
Mendici 23,45
Mendici ac divites ſub Rege Regum ἰσότιμοι 558,32
Mens 377,49. τὸ ἡγεμονικὸν, *Hebræis oculus* 25,13
Mentis exceſſus, an ἔκστασις 278,38. *tarditas ac infelicitas* 24,2
Menſura noſtrorum actuum 437,48
Merces Prophetæ, εὐλογία ἐπὶ τῷ πόδι 39,23
Mercuriale, Damaſippi nomen 274,48
Mercurio cur ἡ ἡγεμονία attributa 280,26
Meretrix ſui poteſtatem habet 370,20
Meretricum μισθαρνία 284,40. 285,2. πορνεία, *hoc eſt, victima* 384,49. 285,6
Meſopotamia Helleniſtarum 9,29
Meſſapus, pro, Meſapus autem 519,28
Meſſias, Dei Verbum, Chaldæo 438,21. *per eum Lex data, qui Deus ipſe* 60,19. *Rex* 208,4. σημεῖον *vocatur* 133,33. τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ 33,28. *an* παθητὸς, *ſecundùm Judæos* 318,12. *moriturus Magiſtris Hebræorum, in redemtionem patrum* 517,8. *tardigradus, claudus, cui pedes fracti, qualis olim calumnia* 544,36. *ibi ille, ubi Divina præſentia vel majeſtas* 438,16. *è Joſephi filiis, Nehemiæ nomine, à Judæis formatus* 217,1, *Joſephi filius* 16,52. *ubi venerit, non erit ei ubi conſideat, Gemariſtarum dictum* 34,23
Meſſiæ adventus quanto deſiderio exſpectatus ab Hebræis ſanctis 544,31. *ejus adventu quænam reſtauratum iri Judæi credant* 55,46
Meſſiæ adventus, & de eo Gemariſtarum locus 34,23
Meſſiæ Deitas 175,11,34. *Regnum, de eo Judæorum & Chaldæorum Apoſtolorúmque ſententia* 55,44
Meſſiam Joſephi fore filium, pridem Judæos credidiſſe 137,17
Meſſiam Romæ in porta inter ægros leproſóſque jacere, Thalmudiſtis dictum 141,1
Meſſiæ duo Judæis 1,31
Metamorphoſes Ovidii 190,49
Metrophanis nomen 501,7
Metus, an religio 315,51
Metus impiorum, conſcientia, idola, falſi dii 571,20
Metus & tremor ibi ubi majeſtas 549,40
Michael, Archangelus 517,17
Migrare ſubitò, ἀπαναλύειν 197,19
Miles qui communem cauſam ſui numeri perſequitur 270,26
Militem populúmque frumentatione ad imperium acquirendum demereri 207,49. 544,36
Militia cœleſtis, ſpiritus אלהים 517,14
Mimicè dicta 201,21
Minimum, id eſt, nequaquam minimum 12,11,19
Minimum temporis, in jure Hebræorum quodnam 152,34
Miniſterium Prophetarum, δρόμος 398,25
Miniſter Dei malus Angelus, & manus Dei 273,9,44
Miniſtri, ἄγγελοι 488,33
Minora qui ſpectat, ea quæ majoris ſunt momenti negligit 86,6
Miracula, πειρασμοὶ 21,31
Miracula certum majeſtatis teſtimonium 198,46,51
Miraculorum majeſtas, à doctrinæ majeſtate diſtincta 33,24
Miſericordia in Deo, primariæ proprietatis 396,2
Mites, שלמים, τέλειοι. 27,30. *an feris & agreſtibus opponantur* 24,7
Mithra Cretenſe idolum 500,8
Mixtionis nomen de Filio incarnato 199,44
Modeſtia, πρᾳότης 437,52. *individua verecundiæ ſocia* 437,47
Modeſtia, & humilitas, quid differant 437,42. 577,28
Modus indefinitus, ſive, modi tempus indefinitum 484,23
Modum ſervare, omnium non eſſe 360,41
Mœrentium proprium 245,33
Mœrorem diebus feſtis aut Sacris abeſſe debere 440,14
Mœſtus & tetricus, quantum differant 192,35
Molæ à ſola fœmina concipi an poſſint 541,48

Moloch,

Moloch, humanarum hoſtiarum Deus 547, 8
Molochi Sacro vallis Ennon deſtinata 79, 22
Monachi antiquitus ἀσκύμβοι *dicti* 134, 24. κόμας γυναικείας περιβαλλόμενοι 370, 42
Monaſticum vitæ genus, πολιτεία *dictum* 455, 25
Monialis, ἔγκλειστος 276, 32
Montaniſtæ quales προφητικῆς ἐκστάσεως *profeſſores* 58, 32. ἐπίληπτοι 97, 22
Montanus, idolorum cultor 32, 36. 57, 6
Mons, dæmon 57, 4
Montes, aſyla 179, 44. οἱ ἰσχυροὶ 57, 11
Montes, Diaboli hoſpitium 32, 35
Montes ubi receptus fugientibus 71, 13
Montes eruere, miracula facere 57, 45
Monumentum conſilii, uxor Loti 172, 51
Morbi, peccatorum effectus apud Judæos, & quorum 34, 51
Morſus ſapientum, ut morſus vulpis 164, 33
Morſus ſerpentis, homicidæ pœna 309, 49.
Mori, πορεύεσθαι 165, 15
Mori in albis 184, 31
Morituri quomodo capiſtrati & ad mortem abducti 64, 10
Mors æterna, reſurrectioni oppoſita 66, 41
Mors horaria, juxta Anſhelmum 516, 50. *pœna capitalis* 105, 27. *quomodo lucrum* 449, 13
Mors fidelium non lugenda 558, 5. *reverenter ſinus dicta* 164, 52
Mors Jeſu Chriſti, vitæ fons 514, 43
Mortis Angelus, de eo ſtultiſſima Judæorum opinio 151, 16
Mortis doctrina, Lex non obſervata 433, 52
Mortis feneſtræ 580, 44
Mortis paſſio, propter quam Jeſus honore & gloriâ coronatus, non minor factus Angelis 513, 37. 516, 10
Mortis regnum in eo abſolutum, cui nulla lex 331, 21
Mortem alienam optare 561, 38
Mortem Judæi reconciliationem pro peccatis credunt 151, 10
Mortem guſtare pro omnibus, res ſupra Angelos 522, 41
Mortalitas animarum, quibus credita 65, 34
Mortalitas & infirmitas, non peccatum, à Domino aſſumta 218, 19
Morthalis baptizatio 382, 35
Mortuorum curam ſibi reſervavit Dei filius 217, 46
Moſes, θεόπτης 545, 34. *an, & quomodo Pharaonem metuerit* 544, 49. 545, 2. *an* μάντις 422, 5, 45
Moſis abitus ex Ægypto geminus 554, 9. *ejus doctrina, doctrina Dei* 107, 12
Motus terræ ordinarius & θεήλατος 287, 51
Movere, non promovere, ἀδήλως τρέχειν, *abſque profectu ac progreſſu currere* 366, 6
Mucii virtus, infra Clœliæ fugam 545, 27
Mulier, etiam virgo viripotens 423, 30
Mulier quomodo ſeducta 434, 3
Mulieris caput, vir; viri, Eccleſiæ, & Angelorum, Chriſtus 370, 1, 47
Mundum non eſſe αἰώνιον, *non inter ea quæ ſemper erunt* 504, 42
Mundi dominus ubi eſt, ibi regnum Chriſti non eſſe 356, 43. *malitia præcipua quænam* 355, 11
Mundo probari quæ carni grata Deóque inimica 562, 6
Municipatus, abuſivè ἀντὶ τοῦ πολιτεύματος 455, 32, 51
Municeps, filius urbis 299, 15. *civis, abuſivè* 299, 23
Municeps & civis 455, 38, 49. 456, 1, 16, 25
Municeps τοῦ πολιτεύματος *immemor, quiſnam* 456, 51
Municipes terræ, hoſpites 455, 19, 47, 52
Municipes, jus civitatis conſecuti, qui de promotione cogitabant, Romæ ut domicilium haberent, operam dediſſe 456, 27
Municipes & coloni, quantum differant 298, 35
Municipum jura 298, 53
Municipium, urbs minor 299, 18
Muſca lethalis, βεελζεβούβ 45, 9
Muſca ſtrangulare magnum hominem poteſt 76, 41. 248, 3
Muſica inſtrumenta ad Prophetias à Prophetis adhibita 500, 25
Muſtum perenne 252, 41
Muſti vox, & tempus 252, 33
Myſterium copulæ quâ cum Chriſto jungitur Eccleſia 410, 50
Myſterium Novi Fœderis 488, 9
Myſterium iniquitatis, & quomodo ibi Paulus loquatur 478, 28

N.

NÆnia lugubris ἐπικήδειον 360,44
Nænia puerilis 40,13
Natalis dies, quo Rex primùm creatus eſt Hebræis 48,36
Natalis Judæorum Regis quos motus dederit 7,16
Natalis Sacerdotii 48,45
Nathanael, Nathinæus, Gibeonita, ſed non,ut cæteri, fraudulentus 201,40,
Nathinæi, Gibeonitarum pars 201,38
Nativitatis domus 48,42
Natura mutationi obnoxia, pœnæ argumentum 335,42. diverſa 199,43
Natura Chriſti & Chriſtianorum eadem 135, 25
Naturæ mœror poſt peccatum, & συμπάθεια 335,36
Naturæ vanitas, & ejus ἀποταγή 335,19,47
Naturam nil fruſtrà agere 541,43
Naturam peccati Dei Filium ſuſcepiſſe puram, ut noſtram expiaret 334,39
Naturarum in Chriſto diſtinctio & unio, neglecta & notata 517,26
Naturæ quatuor, ex quibus omnia conſtant, Tullio 583,10
Navium inſignia picta 310,11
Navius, augur, Propheta 500,29
Nazaræus, princeps 544,6
Nazaræum fieri, εὔχεσθαι 291,48
Nazaræi, ἡγιασμένοι, εὐξάμενοι 291,45
Nazaræorum coma 370,44
Nazareth, an in Antiquo Fœdere ulla mentio 16,32. etymon ejus 16,38. & regio 16, 44
Nè attigeris 466,41
Nebula, pulvis pedum, in nebula incedere 37, 51
Negligentia conſtructionis, ſive ordinis in oratione, compoſitionis ſeveræ proprium 519, 18
Nehemias, Meſſias Judæis, etiam hoc tempore exſpectatus, qui Romanum imperium ſit everſurus, ipſe periturus, & poſtremò ab altero Davidis filio in vitam revocandus 217,1
Nemo audebat quærere, id eſt, nemo quærebat 236,51
Nemo repentè fuit turpiſſimus 40,45
Nemo ſine Deo 443,20
Nephilim, apoſtatæ, Gigantes 571,43,48. 572, 21
Neptunus conjuratus noſtri generis hoſtis 355, 40
Nero, Leo 269, 46. 499, 40. robuſtus, & an Antichriſti typus Nero 479,2
Neſtoriana ἕνωσις, σχέσις, διαίρεσις, λύσις 522, 16
Neſtorius 335, 36. hæreſeos ejus præcipuum præſidium 512, 6. 513, 50. everſum 522,6, 37. 523,31
Neſtorii error de conceptionis myſterio 129, 37. ejuſdem venenum 197,3. præceptor Theodorus Mopſueſtiæ, hæreticus 594,28
Nevius, Navius, Propheta, augur. 500,29
Nicolaitæ 583,14
Nihil ante nihil 190,47
Nihil deeſſe illi cui deſunt omnia 175,27
Nihilne habes quod non habet ſepem? 189, 19
Ninive, inter gentes terræ 156,38
Niveus Eccleſiæ exercitus 184,25
Noachus, octavus juſtitiæ præco, inter præcipuos nempe 580,14
Noachus, quare κήρυξ δικαιοσύνης 573,22
Noctis captivi, Gigantes 572,27
Noctis partes 113,33. 477,49
Nomen tetragrammaton, & ab eo argumentum 67, 12, 21, 33. Schem hamphoras 67, 33. inter loquendum prætermiſſum ſed ab Hebræis animo aſſumtum 186, 39. ἀνεκφώνητον, pro quo & Jah Judæi dicunt 133, 26. cui non convenit, eum κυριολογεῖν nefas habitum Galilæis 163,3
Nomen, σημεῖον ac σφραγίς 486,14
Nomen meum, me 88,20
Nomen defuncti ſuſcitare 384,7
Nomen ſuum & parentum quo anno deferre ſolerent qui alicui ſe muneri accingerent 137,29
Nominis impoſitionem teſtimonio eſſe, baptiſmum circumciſioni ſucceſſiſſe 383,26
Nomina certo die, certis pueris, certa, ut Apoſtolorum, ac Martyrum, imponi ſolita 384, 3. ſervis fidelibus qualia 501,4
Nomina faceta quibuſnam imponi ſolita 275,1
Nominum imponendorum ratio 274,43
Nominalia Chriſtianorum, pro baptiſmo 383,21
Non, in negando quo ſermonis genere omittatur 12
Non cauſa ut cauſa 215,14
Non eſt, οὐκ ἐνδέχεται 165,31
Noſtra ſunt quæ habemus paulò magis quàm quæ non habemus 360,33,40

Notæ

Nota μιλαζατικαὶ peculiares Apoſtolo Paulo 360, 16
Novatiani notati 27, 21. *heretici* 523, 28
Nova quenam dici poſſint 589, 37. 590, 1.
Nova carmina, id eſt, magna & miranda 221, 31
Nova plagula, ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου 36, 29
Novæ vitæ & majeſtatis auditores 460, 27
Novi Fœderis diviſio 241, 29. *libri octo, Athanaſio* 552, 36. *autores quo contextu Prophetarum ſint uſi* 125, 47
Novi hominem, &, ſcio hominem 411, 35
Novitioli, catechumeni, tirones 460, 20
Novum præceptum, quodnam, & quare ità dictum 221, 25
Nox ſecundo gallicinio terminata 113, 42
Nubere ac ducere, quomodo matrimonium ſignificent 485, 10
Nubes, quale ſignum 71, 38
Nudo capite exire cubiculo, nefas Judæis 371, 2
Nullius facio, rejicio, ἀποδοκιμάζω, σκυβαλίζω, ὡς ἄξια οὐδενὸς ἡγοῦμαι, ἀθετίζω, ἐξουθενῶ 454, 8, 14
Numeri, σπεῖραι 270, 22, 29.
Numina falſa, metus impiorum 571, 21
Numina gentilium, eorúmque ortus 224, 4
Numina legionum, Romanorum aquilæ 112, 11
Nummum ejus eſſe cujus ὁ νόμος 177, 48
Nuptiæ, pro matrimonio 485, 6.
Nuptiarum ætas apud Pythagoreos 423, 23
Nuriel, Archangelus 517, 17
Nutrimentum populi Dei: in eo duo ſpectanda 20, 52

O

Obambulare cum inſidiis, μεθοδεύειν 445, 26
Obedientia mariti, uxoris κατηχουμένους 568, 48. 569, 38
Obeliſci Origenis & Ariſtarchi Critici 43, 35
Obeundi verbo perperàm pro conſummandi uſos quoſdam 38, 31
Oblatio corporis 537, 4. 538, 38
Oblationes: ritum earum mala applicatio notata 435, 20
Obnubere caput, quorum mos 368, 39.
Obſcœnæ voces quomodo efferantur à Maſorethis 454, 9
Obſcœnitas, in verbis partim, partim in rebus 441, 20, 27
Obſcura tractare, ſed profundè & eruditè, laudis eſt 584, 9
Obſervatiunculæ Patrum 170, 23. 175, 15
Occupare, καταργεῖν 161, 40
Oculus monoculi ἀγαπητός 95. 16
Oculorum abominationes, idola, opes 442, 33
Odium hominum, quantum malum 248, 2
Oeconomia in angelis 99, 17. *Moſis, Prophetarum, & Novi Teſtamenti* 175, 13
Oeconomiæ, ſeu, συγκαταβάσεως, exempla, quæ κατ' οἰκονομίαν dicta 290, 29. 300, 15
Oeconomia, & quæ per œconomiam dicuntur 73, 43. 74, 11. 78, 42. 79, 32. 83, 19. 108, 35. 112, 26. 140, 10. 175, 13. 184, 33. 314, 43. 506, 8. 525, 44. 573, 32
Offerri, τελειοῦσθαι 165, 6
Officium conjugale an impediat preces 570, 12
Omitte me nunc, pro, ſine ſic, & an bène 20, 23
Oneſimi nomen, & unde 501, 4
Opera Divina miniſtris aſſignari Angelis, Deóque illa quæ per eos agit 273, 7. 367, 29. 391, 1
Operari literis 234, 16
Operimentum Cherubinis refertum in Sanctuario, quid denotarit 514, 40
Opes, cur abominationes oculorum 443, 32
Opinio de ſe ipſo, quantum proficientibus obſtet 548, 37. 554, 29
Opiniones, ἀρέσκοντα 583, 8
Opiniones prœliorum 179, 18
Oppia Lex 569, 42
Opportunitas, quid 244, 3
Opus Dei 2[illegible]8, 31, 36
Oracula & reſponſa 395, 4
Orare & precari, quid differant 287, 23
Orarium, quo ſordes oris detergebant ſacerdotes 293, 17
Oratio, & cum ea tolli vita gratiam 571, 4
Orationis compoſitio ſevera, ejúſque proprium 519, 11
Orationis Dominicæ partes, ſumma, & compendium 108, 44
Orationis domus, proſeucha 2[illegible]6, 40, 48
Orbis Dei, teſtimonium 289, 41
Ordinatio Dei ſuper populi ſui nutrimento, verbum ejus 21, 1
Ordo verborum non ſemper interpreti obſervandus 317, 51
Ordinis in oratione ſive conſtructionis negligentia, compoſitionis ſeveræ proprium 519, 12
Ordo veſtium. ערך בגדים 37, 16
Oriens, ἀνατολή, βλάστημα 130, 45

Oriens urbis 8, 25, 38. *ſolis* 8, 33, 40. *Scriptura quis* 9, 17
Orientis filii 9, 19
Orthodoxis eorúmque judicio ſubmittenda quæ dicuntur 597, 49
Oſanna aut potiùs Hoſanna 219, 31. *ipſe ramus* 219, 38. *Hoſanna Filio David, quid* 61, 25. *ſcilicet, dicimus* 61, 32
Ovis, animal πολύκαρπον 72, 29
Oves & boves pedibus hominis ſuppoſiti, quid Auguſtino aſſectíſque 386, 24, 32, 39
Oves & boves, animæ ſanctæ, cui dicta 512, 25
Ovibus & bobus in mundo futuro an locus 516, 25

P

PAx, *ſal* 106, 29. *venia* 272, 47. *humilitatis præmium* 565, 23. *majeſtatem præſupponit: & qualis majeſtas, talis pax, viciſſimque* 302, 8
Pax gentibus, quas in poteſtate habebant, à Romanis imputata 302, 1
Paci ſtudere, quibuſnam peccatum habitum 162, 3
Pacifici, שלמים, τέλειοι 27, 31
Pagani, an ſcortatores hujus mundi. 357, 9
Paganiſmus, Ἑλληνισμός 278, 3
Palatia 118, 51
Palearum ſordes, χνῦς, σκυβαλισμοί 454, 15
Pallade, τὸ φέρειν, *ſatum* 505, 10
Pallium, hodie ingenuorum στολή 169, 12. *cui judex abſtulit pallium, canens ambulabit in publico* 26, 43
Panis Angelorum, cæleſtis, Angelicus 374, 24
Panis myſticus, ἄρτος πρόθεσεως 85, 10. *cur ſindoni involutus* 84, 47
Panis quotidianus 29, 20. τοῦ σήμερον 29, 43
Panis loco, Dei vis & voluntas 21, 17
Panes ſecundarii ac viles, medicorum 203, 1
Panoplia bellica 446, 28
Parabola, αἶνον 460, 32
Parabolæ, αἰνίγματα *Hebræorum* 98, 15
Parabolæ quàm popularibus ingratæ 222, 28
Parabola an ipſa ſemper vera 170, 26
Parabolis atque gnomis uti, Orientis mos 98, 1
Parabolicum Hebræorum ſtudium præ aliis omnibus antiquiſſimum 98, 22
Paracletus & Advocatus, quantum differant 236, 7
Paradiſus ab Oriente 9, 15
Paradoxa quæ ſunt aut videntur Judæorum & Chriſti 23, 32, 52. 24, 4. 107, 13. 175, 27
Paraphraſis ab interprete aliena 96, 34. 125, 3. *quia periculoſa* 484, 36
Paraphraſtum rectarum encomium 96, 31
Paraphraſtæ & interpretis differentia 233, 35
Paraſcene, veſpera ſabbati 91, 20
Parata, τὰ παρεσκευασμένα 152, 45
Parcere ſibi, φείδεσθαι ἑαυτοῦ 345, 47
Par cœur raconter, *memoriter dicere,* ἀποστοματίζειν 158, 2
Parentes profiteri, quando inter Judæos ſolitum 137, 35
Parodiæ elegantia, quænam 13, 37. 14, 5
Pareſchot in ſuperſtitioſa legis diviſione 110, 43
Participium pro ſubſtantivo nomine 528, 30. *pro infinitivo* 567, 40
Particulæ inſerviunt diſtinctioni. 519, 34
Parturigo formationem fœtûs non antecedit ſed ſequitur 424, 46
Parvitas mea, ἡ ἐμὴ βραχύτης 419, 19
Paſchalis convivii celebrandi ritus 160, 28 *& uſus ad tranſitoriam noſtram vitam* 160, 35
Paſchalibus diebus convenire aliquem, ſacrilegium cui 327, 13
Paſſer, ut paſſer 180, 6
Paſſio, purgatio 160, 49
Paſſio Dominica, μαρτύριον 483, 11
Paſſio mortis, ob quam Jeſus honore & gloriâ coronatus, non minor factus Angelis 513, 36. 516, 10
Paſtores Eccleſiæ, ἄγγελοι 488, 5
Pati pro Chriſto, fidelium prærogativa 450, 11
Patientiæ ſpiritûs Chriſti ſingularia exemplaria 571, 37. 573, 36. 574, 10
Paterfamilias, maritus 568, 36
Pater naturalis, & ex Lege 137, 46
Pater, paternitas 435, 6
Pater, principium Deitatis 433, 22
Pater, Filio major, quomodo 222, 9
Pater ante adventum Chriſti an rectè cognitus 222, 7
Patris nomen, cur in oratione Dominica loco Dei nominis præmiſſum 155, 26
Patres educatione 139, 13

Patrum Eccleſiaſticorum in interpretando licentia notata 68, 3
Paternitates quid 434, 43. 435, 6
Patria juris ac naturæ 299, 3. 455, 43
Patriarcharum peregrinatio, an rectè filii Dei ανλυσεως collata 197, 11, 21
Patroni urbibus quare dati primùm 384, 4
Pacta præſtari præcepta, multa eſſe quæ non præſtantur 60, 4
Pauciloquiam à veteribus Hebræis commendatum 559, 31
Pavire ſolum 144, 6
Pavimentum, & ejus uſus 143, 50. 144, 2, 5, 31. *ſubdiale* ibid. 4. *ſubtegulaneum* ibid. 11
Pauliſper, an βραχύ τι 521, 4
Paulò, βραχύ τι, *paulùm minor, ad tempus nempe, quibuſdam referri* 513, 6, 15. 514, 23, 48. 516, 44. 521, 2. 524, 9
Paulò inferiorem, quaſi parem 524, 1
Paulus Tarſenſis, ἄνθρωπος Ῥωμαῖος 298, 17. *pro Saulo, dictus* 383, 23. *ſtabularius* 154, 29. *pro Mercurio habitus, Act.* 14, 12. *& pro Hercule* 319, 27. *quare & quomodo, Apocryphis ſcripturis uſus,* 572, 47. *Helleniſta* 519, 17. *ſolœciſmo liberatus* 469, 28. 519, 20. *colonias Romanas amavit* 294, 27. *an ad tempus quandoque finxerit quidpiam* 456, 9. ἐν λόγῳ κολακείας *fuiſſe ſe negat & quomodo* 573, 4 & deinceps
Paulus & Seneca 458, 18. 470, 18
Pauli prima mentio: nomen unde 277, 2, 37
Pauli ſcripta, Evangelii nomine citari ſolita 326, 26. *Epiſtolæ quotnam* 504, 2. *quæ à Petro in Canone repoſitæ* 484, 16. *earum ordo* 332, 19. 326, 42. *ſcribentis finis, ut, nempe, in Eccleſia legerentur* 457, 19
Pauper dives, quis 547, 42
Pauperes ditiorum convivæ, ac cum iis Deus 103, 51
Pauperum quam habuerint rationem Judæi in ciborum reliquiis 49, 25
Pauperibus quouſque bene faciendum 404, 46. 405, 27
Peccandi conſuetudo, apoſtaſiæ ſpecies 533, 21, &c.
Peccatum, venenum ſerpentis 334, 44. *innatum ſeu originale,* ἡ ἐπιθυμία 562, 30. *carnale & ſpirituale, conjuncta* 325, 40. ἐν λόγῳ, ἐν ἀριθμῷ 331, 14. *in Patrem, Filium, Spiritum Sanctum* 159, 34. *regnans, conſuetudinis* 533, 21, &c. *quod apoſtaſiæ pare* 533, 21
Peccatum duræ cervicis 408, 49
Peccatum ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας *factum* 408, 45
Peccatum irremiſſibile, pœnitentiam an admittat 533, 21, 52
Peccatum, peccati pœna graviſſima 325, 29
Peccati origo 135, 24. *ſpiritus, & opus* 562, 37. *dominium* 533, 38
Peccati & flagitii diſcrimen 283, 50
Peccata, ἀνομίαι, σκάνδαλα 163, 50
Peccata ἀπρoαίρετα 222, 20
Peccata morborum quaſi cauſas ſtatuiſſe Judæos 34, 51
Peccatores, id eſt, qui puniuntur 214, 23
Pecora campi, inferioris meriti homines, cui, 512, 26
Pecudes & boves poſuiſti ſub pedibus filii hominis, quid ſit Pſalmorum commentatori & aſſeclis 386, 24, 39
Pecunia, Regina 493, 39
Pecuniæ conſpectus, κεφάλαιον 300, 3
Pecuniæ nomine quàm multa notentur 493, 46
Peragrandi verbum pro conſummandi nonnullis uſurpatum 38, 31
Perceptum habere ſolatium 189, 50
Per Deum, juramentum 50, 41
Peregrinari, locum ſuum dimittere 575, 50
Peregrina Hieroſolyma 425, 37
Peregrinis major θρησκείας *libertas quàm aliis* 458, 7
Perfectionis vox, & pro perfectis adultorum voce quoſdam uſos 553, 38
Perfectionis & perfectorum vocabula periculoſa 27, 21, &c.
Perfectiones Dei & Doctrina, Thummim & Urim 556, 5
Perfectus, in ratione proficiendi, proficiens, licèt nondum aſſecutus perfectionem 553, 49. 554, 5
Perfluere, διαῤῥυεῖν, *non* παραῤῥυεῖν 509, 21
Periodici morbi, quales 105, 43
Peripſema, quid, & quinam 355, 15
Perire, pro periclitari 148, 45
Perire, ἀπόλλυσθαι 164, 12
Perjurus, qui qualibet de cauſa jurat 25, 23
Permanere, habitare, non autem commorari 197, 23. 199, 11
Perperi, βάλλεις, ἀκίδαλοι 374, 43
Perperia quid 374, 51. 375, 1
Perſecutiones conſectari, ἐνδυναμοῦν *eſſe* 107, 18

Perſeverantia, orationis Dominicæ ſumma & compendium, apud Hieronymum 108, 44
Perſona & natura 199, 43
Perſpicere, pro cogitare, meliùs quàm diſpicere 147, 14
Perſuaſia vana de ſe ipſo quantopere proficientibus obſtet 548, 33, &c.
Peſach, tranſitus, de hac vita 160, 39
Pethor 10, 10
Petra quid 53, 33. 54, 4
Petrus, non, ille Petrus 232, 18
Petrus, λᾶας, petra, ut Abrahamus benedictio, id eſt, πεπετρωμένος 53, 26, &c. *nomen gratia* 53, 48. *Domini deſertor* 179, 28
Petrus & Simon, oppoſita nonnunquam 53, 42
Petri Epiſtola ſecunda, quare nonnullis ſuſpecta fuerit 582, 7
Petri proprium, Novi alludere Fœderis loca 581, 41
Phalanx, caſtrum, παρεμβολή 197, 51
Phantaſia, coruſcatio, חזיז 301, 31
Phantaſiaſtæ 199, 32
Pharao & Meſſias, oppoſita 544, 27
Phariſæi, contentioſi, ambitioſi 33, 43. *κυλλημάδιοι* 166, 24
Phariſæorum genius, & aliorum interpretandi verba malignitas 582, 51. *de animarum immortalitate ſententia* 65, 35
Philippum non Apoſtolum ſed diſcipulum tantùm fuiſſe quibuſdam 267, 25
Philoſophia vulgaris & Chriſtianiſmus, quantum differant 437, 41
Phylacteria, δελτία μικρά, exigui libelli, compendia, catecheſes, articuli, capita religionis 111, 4
Phylacteria Judaica ſuperſtitioſa Legis diviſio & contractio 110, 41
Piaculares victimæ, περικαθάρματα, περιψήματα 355, 24
Piaculi deſcriptio 355, 35
Pileus Judæis, δόξα ἀνδρός 371, 3
Pileus ſervorum, an ἐπικάλυμμα τῆς κακίας 567, 17
Pios ſoles reſurrecturos, quorum opinio 254, 9
Piſcare, conciliare 415, 37
Placita, δόξαι, ἀρέσκοντα, & ea citandi ratio 295, 14
Plaga, נגע 367, 23
Plaga Deuteronomii, ὀπισθότονος inſanabilis 173, 12
Plagula nova, ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου 36, 29
Plani, ἐνυπνιαζόμενοι 594, 6
Plantare, catechumenon facere 352, 21
Plebs & populus 315, 10
Ploravi tibi, neque advertiſti; riſi tibi, ſed non curaſti, è Gemara 40, 27
Pluralis pro ſingulari 170, 32. 563, 14
Poculum, & quod in eo, ſanguis, & Fœdus Novum 181, 3
Pocula delibata 363, 7
Pœna malè ſibi conſciorum, τέρατα φαντασμάτων 102, 15
Pœnitentio, mutatio 340, 38
Pœnitentia an tollatur à Paulo ad Hebræos 533, 29
Pœnitentia in altero ſeculo an detur 533, 52
Pœnitentiæ vox προσγινομένως uſurpata 35, 52
Pœnitere & reſipiſcere 168, 45
Poeta ille, an κατ' ἐξοχήν 29, 51
Poeta, non, Poeta ille 230, 39, 44
Poetæ, vates 500, 13
Poetarum veterum portenta mendaciáque notata 545, 31
Poeticis paſſim uſus Herodotus ob Ioniſmum 305, 28
Politici iambi 40, 25
Pollicis curvatio in ſepultura Judæorum 151, 15
Pontificum Judaicorum ἀναρχία notata 300 23
Populus & plebs 315, 10
Porphyrius notatus 46, 49
Porphyrius Malchus dictus 275, 5
Porta Carmentalis quare Scelerata dicta 465, 33
Porta Fictilis 79, 24
Poſſidere, ſibi habere 246, 27
Poſterganeus raptus, ὀπισθότονος 173, 19
Poſt hæc, in diebus illis 18, 4
Potentia & virtus 324, 36
Potentiæ ac majeſtatis ſignum ac vexillum 71, 30.
Poteris eſſe, pro eris, Hebraiſmus Latinè loquentibus non neceſſarius 190, 39
Poteſtas, an τῆς ἐξουσίας vocem totam referat 195, 43
Poteſtas, muliebre velamen 369, 24, 36
Poteſtate præditi ac Principes, leones, nempe, crudeles 499, 41
Potiphar, cocorum præfectus 258, 42
Potus alterius ſeculi 181, 52
Potus altaribus delibati 363, 6

Preceptum

Præceptum עשה 445, 7
Præceptum antiquum 589, 38. 590, 1, 21
Præceptum, quo nullum magis involutum fuit & obtenebratum, quodnam 589, 40
Præceptum promiſſionem habens, & non habens 445, 9
Præceptum legis qui præſtat, conſolationem, qui prævaricatur, accuſationem ſibi comparat 589, 2
Præcepta hominum 466, 50
Præcepta לא תעשה 445, 5
Præceptorum caput, fides 208, 33
Præceptorum Legis intenſio 23, 28. violatio, ἱερουλία 327, 5
Præcones juſtitiæ præcipui, octo 580, 15
Prædeſtinatum & declaratum, an eadem 324, 36
Prædicationi Apoſtolorum viam ſtravit Filii œconomia 573, 31
Præficere, ἀναδεῖξαι 190, 9
Prærogativa, ἐξουσία 195, 46
Præſcripta hominum 466, 40
Præſens pro futuro, Hebraiſmus 118, 12. 206, 27. apud Græcos 312, 51
Præſens gloriatio, ὑποστάσει ταύτης τῆς καυχήσεως 407, 5
Præſentis temporis, ſubſtantia 540, 4
Præſentia quomodo, quæ nondum ſunt, ἐν ὑποστάσει dicantur eſſe 540, 1
Præſentia Divina 57, 40. hoc eſt, majeſtas 199, 7. facies, πρόσωπον dicta 256, 41
Præſentiæ Divinæ domicilia duo, priuſquam in Judaico templo habitaret 487, 6
Præſentiæ Divinæ interruptio in Sione 438, 15
Præſepe, pro ſtabulo 131, 36, 40, &c.
Præſidiarii, στρατοπεδάρχαι 136, 20
Præſtolo, præſtolor, παρατηρῶ 172, 16
Præſules, quare urbibus in patronos dati 384, 4
Præteritum pro futuro 15, 2, &c.
Præſentis loco, non Hebræos ſolos, ſed & alios, quoties præſens non habent, præterito uti 144, 39
Prætermittendi nonnulla, uſitata in Sacris ratio, quæ ἐξ ἀκολουθίας ſupplenda 140, 8. 141, 35
Prætores & Duumviri 286, 44. 287, 3
Precari & orare quo differant 287, 23
Precari quomodo quis ità poſſit nè mens vagetur. 159, 44
Precationes, vel tephillin, Judæorum, membranis inſcriptæ 110, 11
Preces conjugum, earúmque exercitium 570, 2, 49
Preces fixæ à Rabbinis cur non admiſſæ 28, 36
Primi invitatorum 166, 22
Princeps ubi, ibi πολίτευμα 456, 17
Principes ac poteſtate præditi, leones: crudeles nempe 499, 41
Principium, quo facta omnia quæ facta & creata ſunt 194, 27
Principium initii factum à Filio Dei 504, 24
Procedere in caſtris 311, 48. 312, 1
Proceſſio, profectio 311, 43
Proceſſio procinctualis 312, 2
Proceſſus, ambulationes. 311, 52
Prodere, deſerere 179, 27
Prodere & tradere 179, 30
Productus ſponſione 49, 11
Profanum Hebræis uti ſumatur 42, 41
Profeſſio, cenſus 131, 25
Profeſſio vitæ 138, 41
Profeſſionis vox ad τὸ ἐξομολογεῖν exprimendum an idonea 39, 12
Proficere ad pedes 296, 43
Proficiendi via optima, quænam 523, 46
Proficiens, in proficiendi ratione perfectus, qui nondum aſſecutus perfectionem 553, 48. 554, 5
Proficiſci, ire 120, 3. an exire, ac prodire 236, 32. quid 236, 35. pro abire 311, 27
Profiteri parentes ſuos, quando inter Judæos ſolitum 137, 35
Profundum magnum, χάσμα 191, 1
Prolepſis 534, 41
Promiſſio & applicatio in creatione 14, 5
Promiſſionis capita & fundamenta 65, 28
Promiſſiones Dei, in verbo ejus, non extra illud, haberi 528, 1
Prophetare, canere 500, 24
Propheta ille, de Meſſia 100, 50
Propheta, τῶν μέσως λεγομένων 500, 16
Prophetam è Galilæa promiſſum Judæi negant 16, 20
Prophetæ merces, εὐλογία ἐπὶ τῷ ποδί 39, 21
Prophetæ à Moſe promiſſi verba διακριτικά 56, 34
Prophetæ, Angeli 422, 8. στῦλοι 487, 41. quo ſermone utantur 12, 2
Prophetas meminiſſe mandati quod acceperunt 116, 6

Prophetæ ſalſi, quomodo dicantur μιαίνειν τὴν σάρκα, καὶ κυριότητας ἀθετεῖν 594, 13, 36
Propinqui ejuſdem ſtirpis, συνοδία, ἐπιγονή, σύσπερμα 134, 33. 155, 13
Propria eſſentiæ, communia hypoſtaſibus 59, 37
Propria nomina aut ἁπλᾶ aut ἐντελῆ 53, 21
Pro ſapientia ejus reſpondebunt ejus filii, quid Hebræis 41, 4
Proſcriptus, qui hæreditatem poſſeſſionémque amiſit, relegatus 419, 31
Proſeucha, & ſynagoga 69, 6. 286, 40
Proverbialiter dictum 411, 7
Provinciæ adminiſtratio, ſine Imperatoris conſenſu deſiderata, ἱεροσυλία 327, 7
Proximus quid, Judæos ignoraſſe 59, 19. 60, 14
Proximus illi, ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ. de eximia defuncti probitate & felicitate 170, 32
Proximi cura in contractione ſuperſtitioſa Legis à Judæis neglecta 110, 37
Prudentia imprudens 343, 17
Prudentis cornu, humilitas 565, 22
Prunæ ſapientum, morſus vulpis 164, 32
Pſalmo octavo quæ dicuntur, an ſingula ad Prophetiam trahenda 388, 8
Pſeudevangelia 123, 34
Pſeudopropheta, Propheta 500, 18
Pſeudoprophetarum caput, ὁ τοῦ ψεύδους πατήρ 372, 7
Publiana promontoria 319, 31
Publica cuſtodia, publicus carcer 313, 23
Puerilis morbus, comitialis 22, 36
Pugna creaturarum, & vitium quid ματαιότης Apoſtolo 335, 32
Pugno lavare 102, 42
Pulmo, vocis ſpiritúſq; inſtrumentum 378, 7
Pulvis, nihilo proximus 542, 32
Pulvis pedum, nebula 37, 50
Punctorum Hebraicorum antiquitas quibuſdam probata 24, 23
Pur, vox Perſica, ſors 114, 10
Purgamentum, περίψημα 356, 6
Purgare ſordes, cum ſubjectum, in quo ſunt purgatur 408, 39
Purgatio Creaturarum 583, 28
Purgationem τῷ αὐτηρίῳ πάθει tribui 160, 49
Putres oculi, de obſcœnitate & lubidine 439, 27

Q

Quadrata litera 428, 23
Quærere de modo, abſque dubitatione de facto 129, 8
Quæſtio rudis Nicodemi, ἀναπόρησις φωνεσή 202, 49
Quaſi, conditio; ut, quaſi propheta, quaſi contractus, & quomodo accipiatur 100, 42
Quaſi, Juriſconſultorum 316, 11
Quaſi tyrannus 331, 19
Quaſi eſſe, fidei 540, 5
Quidam, ὁ δεῖνα 511, 17
Quirites & municipes, oppoſita 456, 1
Quis, pro raró 165, 33
Quòd ſi, id eſt, quamvis 340, 33
Quos tegula ſola tuetur 294, 22

R

Rabba dictus quis 56, 50
Rabbi unde dictus 558, 49. 559, 1. ἐπιστάτης & Rabbi ac ſimilia quomodo uſu differant 149, 2
Rabbini μεγάλοι καὶ σεμνοί 60, 42
Rabbinorum ſummi Magiſtri qui 56, 45. ſubtilitas 60, 45. plurimorum veterum expoſitiones myſticas, quomodo loci de Meſſia intelligendi eſſent, interiiſſe 438, 6
Radi matronas, luctûs ac orbitatis causâ, mos olim 358, 37
Rama Ephraim, & Rama Lehi 15, 41
Raphael archangelus 517, 17
Rapinam, id eſt, alienum arbitrari 35, 19
Raptus poſterganeus, ὀπισθότονος 173, 19
Ratio quando ἐμβρυον ſequatur 424, 37
Ratio recta, menſura actuum noſtrorum ὁμογενὴς & σύμμετρος 437, 49
Rebellis ex Lege Hebræis quis 40, 52
Recedere nautarum 305, 46
Recepta, etiamſi minùs ratione niti videantur, quænam retinenda ac tuenda judicent 523, 48
Rectitudo cordis, virtus ſponte donantium 404, 37. 405, 2
Recuſare, non poſſe 206, 11
Redundare, vox ambigua 119, 45
Reformationis veræ primum præcipuúmque ſignum, regni Dei inquiſitio 56, 2
Refrigerium, vita futura 256, 1
Refugere, nautarum 305, 45
Refuga Angelus 571, 45
Regis riſus ac cogitationes 479, 42
Rex Iſrael, משיח 318, 14
Regnat Jehu, & Hoſanna filio David 61, 24

Regnum

Regnum abſolutum ſine Lege 331, 21
Regnum Meſſiæ, & de eo vetus Judæorum ac Apoſtolorum opinio 55, 44
Regni Dei ſub Meſſia reſtauratio, id primò quærendum 56, 7
Regni dies, ἡμέρα 48, 36
Regula eorum, ὁ φθόγγος αὐτῶν, *Helleniſtis* 387, 40
Rejectaneus præ & pro omnibus, περίψημα πάντων 356, 5
Rejectanei, quibus in dictione teſtimonii non habenda fides. 438, 43
Rejicio, nullius facio, ἀποδοκιμάζω, σκυβαλίζω, ὡς ἄξιον οὐδενὸς ἡγοῦμαι, ἀθετίζω, ἐξουθενῶ 454, 14
Religio pro metu ac ſolicitudine 315, 44
Religio & ſuperſtitio 315, 51
Religionis compendium, Ἄκουε Ἰσραὴλ 110, 4. 111, 2
Religionis peſtis Lucretius 316, 3
Religioſum eſſe nefas, religentem eſſe oportet 316, 5
Reliquiæ panis pauperibus ſervata apud Judæos 49, 34
Renovatio creaturarum 583, 28
Renunciare, ἀποτάσσεσθαι 152, 3
Renunciare, Juriſconſultis 167, 35
Repetere in precibus quæ in exhortationibus & homiliis dicta eſſent, mos Eccleſiæ 377, 21
Rephaim, θεομάχοι 571, 52
Replicatio, & ſub exceptione contineri, Juriſconſultis 318, 35
Repudiare & renunciare, quomodo differant 167, 37
Repugnantia, effectiva & formalis 315, 35. 316, 41
Requies Dei, an una pluréſve 528, 34. *ſabbatiſmus* 528, 41
Res ipſa, ῥῆμα 132, 44
Res geſtæ, ῥήματα 132, 50
Reſpublica, πολίτευμα 455, 20. 456, 22
Res & ſpecies, oppoſita 302, 39. 497, 39
Reſecare, an de cauterio 489, 19
Reſipiſcere & pœnitere 168, 45
Reſpicere, pro cogitare aut videre 147, 18
Reſpiratio in ſeculo futuro 256, 1
Reſpondere, pro, dicere 202, 36
Reſpondere, quidnam 395, 19
Reſponſa prudentum 395, 4
Reſponſores, quinam 394, 38
Reſtitutio poſt morbum, ἀνάστασις 66, 19
Reſurgentium ſub Chriſti mortem hiſtoria 83, 52
Reſurgere, reviviſcere 66, 15. *convaleſcere* 66, 19
Reſurrectio mortuorum 65, 26. ἀναβίωσις 65, 37. *tota ſpes* 300, 33. *una non duæ* 594, 41. *inferis & æternæ morti oppoſita* 66, 41. *à quibus tollatur* 66, 50. *quomodo olim præfigurata* 384, 10. *non eſſe mortuorum, quia nec Deus mortuorum Deus* 384, 38. 385, 10
Reſurrectio generalis, ἀνάστασις νεκρῶν 323, 28. *capitis & membrorum* 323, 52
Reſurrectio Domini, poſsitne adventûs voce ſignificari, ad retundendam Judæorum cæcitatem 38, 33
Reſurrectio, neceſſarium τῆς ὁμολογίας *caput* 531, 14
Reſurrectio impiorum 302, 13
Reſurrectionis cogitatio quantum poſſit apud fideles 542, 31
Reſurrectionis diſtinctio apud Judæos 65, 37
Reſurrectionis tempus illud dici, quod reſurrectio non ſequitur 67, 51
Retegere & detegere uti differant 191, 27
Retrimentum, περίψημα 356, 6. σκύβαλον 454, 16
Revelationes hæreticorum, ἐνύπνια 594, 8
Reverentia filia, majeſtas 33, 28
Reverti in Romam 312, 9
Reviviſcendi facilitas 65, 36
Reviviſcere, reſurgere 66, 15
Revocare, in vitam revocare 66, 24
Revolutio rerum, ſtolidiſſimum illuſorum hominum commentum 581, 50. 582, 1. 583, 33
Rhythmi unde nati 40, 20
Rigare, baptizare catechumenon 352, 22
Rigare, ποτίζειν, *de utroque uſurpatum, cibo, & potu* 352, 11, 19
Riſus Regis timendus 499, 42
Ritus, ceremoniæ 433, 49. 434, 6
Roboami tempore tria amiſſa 55, 45
Robuſtè impii, Gigantes 571, 50
Robuſtus cum mentibus quomodo conferatur 57, 13
Roma, Martis filia 111, 49. *unde nomen* 111, 45
Romanitas 299, 1
Romanæ gentes, Iberi, Tyrrheni, Sabini 298, 33
Romani an aulici fuerint 458, 6. Ἕλληνες *dicti* 277, 51
Romanorum Deus, & parens, Mars 112, 1.
autor

autor Æneas 545, 26
Romanum imperium, orbis meta, terminus 301, 52. *Judæis Edomiticum* 217, 4
Romuli ἀποθέωσις 309, 7
Ros myſticus, χρῖσις, χρῖσμα 443, 47
Rufus tyrannus, הרשע, *templo Hieroſolymitano aratrum impreſſit* 293, 1
Ruina, ἀσθένεια 154, 5
Rumpi, angi, διαῤῥήγνυσθαι 76, 45

S

Tricliniorum & dietarum ſeribus inſcriptum 428, 47
Sabbato opera quænam permiſſa 42, 49
Sabbato ſedendi mos, ex traditione 50, 52
Sabbata, Hieronymo quid שבתאי 262, 30
Sabbata, & lectiones, ſeu parſchiot 279, 7
Sabbatiſmus, requies Dei 528, 41
Sacer morbus 22, 32
Sacerdos, Propheta 500, 6
Sacerdotes docere & increpare populum 134, 2
Sacerdotes, Levitæ 258, 14
Sacerdotes à populo doceri & increpari, deploratus ſtatus 134, 2
Sacerdotii natalis 48, 45
Sacra & λαϊκὰ, *contradiſtinguuntur* 42, 41
Sacrorum audiendorum quæ attentio eſſe debeat 60, 24
Sacra Scriptura 379, 6. μαρτυρία θεόπνευστος 483, 16. *Dei* χειρόγραφον 463, 34
Sacra Scriptura, vel Deus 527, 26. *ea quæ dicit, Dominus dicit* 359, 29. *Hebraicè & Græcè loqui, B. Hieronymo* 114, 6
Sacra Scriptura Hebræa tota commatibus diſtincta 520, 38
Sacræ Scripturæ majeſtas in non nimiis allegoriis 512, 37
Sacræ Scripturæ mos, ut quæ non dicuntur cùm fiunt, ab alio deinde narrentur 379, 46. *ut de aliis atque aliis rebus verbis iiſdem utatur* 387, 5, 22
Sacræ Scripturæ vernacula ſimplicitas, quod ad uſum articuli 518, 39
Sacræ Scripturæ ſinguli apices tuendi 181, 7
Sacræ Scripturæ, cœlum 512, 23
Sacram Scripturam licenter contrectare, θεομαχεῖν *eſſe* 590, 45
Sacras literas ſolas ea de quibus diſputatur κυρίως *determinare* 398, 9
Sacrificium juge, ἐνδελεχισμός 28, 44
Sacrificium Melchiſedeci non ceſſaturum, ōlagiſtris 517, 40
Sadducæorum de animarum mortalitate opinio 65, 14
Seculum, quid notet 550, 6. *an pro generatione rectè uſurpetur* 314, 32
Seculum hoc, tempus vitæ 360, 10
Seculum, quo facta dictáque arguebantur 177, 41
Seculum diluvii & deſerti 367, 7, 16. γενεὰ γιγάντων, γιγαντία 573, 42
Seculi res vaniſſimæ, quibus qui delectatur cum eo qui ſalſas bibit aquas conferri 204, 11
Secula Hebræorum duo, præſens & futurum 336, 42
Secula inſtituere, ποιεῖν αἰῶνας 504, 38
Salis pactum 106, 26
Sal unionis teſſera 106, 25. *ſymbolum pacis ac vitæ* 106, 29. *quo & latrones ad ſocietatem uti* 106, 29
Salem, Hieroſolymæ 534, 43
Salomonis ornatus infra ornatum liliorum, & quare 30, 41
Salſas aquas bibere, vanitatibus ſeculi delectari 204, 11
Salutare, pro τὸ σωτήριον, an temere mutandum 133, 29
Salutatorum unde 118, 38
Salutis ſpes Chriſtus 456, 50
Samaritanæ vir 204, 19, 51
Samaritanus, Chriſtus 68, 16
Samaritani, loco hominum à Judæis non habiti 154, 11
Sampſæi, qui & quales 435, 31
Samuel nondum noverat Jehovam, loquentem ſcilicet 292, 18
Samuel typicus, & verus 187, 45
Sanctus Dei, non, Sanctus ille 232, 5
Sancti olim ſceleſtis, inter quos nephilim prædicaſſe 573, 9, 16
Sanctorum mors reverenter finis dicta 164, 51
Sanctificatio capitis & membrorum 323, 52
Sanctuarii opponſum cherubinis refertum, quid denotarit 514, 40
Sandalium & ſolea 94, 15
Sandaliis Dominus an uſus 94, 15, 32
Sapa, muſtum perenne 252, 41
Sapere, ad guſtum & animum referri 86, 36
Sapientes, ut vulpes 164, 31
Sapientum ad ignem calefaciendum, ſed ab eorum cavendum prunis, id eſt, morſibus 164, 31

Sapientia

Sapientia Dei 538,1
Sapientia Sacra, verbum Dei 530,15
Sapientia uti juſtificetur 41,11
Sappho, βίβλος 326,3
Sara mater credentium 568,35
Sara quomodo maritum compellarit 569,1
Satan quid 55,5
Satanas, ἀντικείμενος 356,39. *extra Eccleſiam Chriſti* 356,44. *an ab Apoſtolis è cœlo dejectus* 153,19
Satanæ renunciandi formula Syrorum 255,14
Satiari, μεθύειν 202,31
Saturnus, humanarum hoſtiarum Deus 547,6. Ῥεμφάν, שבתאו 261,27
Satyricè aliquid proponere 172,16
Saul, id eſt, hiſtoria Saul 340,16
Scævolæ, qui ſiniſtrà tantùm utuntur manu 402,3
Scapha, inter armamenta navis 306,28
Scarabeus, κάραβος terreſtris 18,32
Sceleratius ſeculo diluvii, hyperbole 573,39
Scelerata & ſceleſta, ea quæ infelicia & mali ominis 465,32. *μιαρά* 465,46
Sceleſtum & indecens quantum differant 186,5
Sceleris & errati diſcrimen 283,47
Scelera quænam dicantur 119,35
Schammai & Hillel, & ſectæ illorum 257,11. 411,40
Schem hamphoras, nomen tetragrammaton 67,2,33
Schma Judæorum 160,25
Scholaſtici notati 565,30
Scientiæ clavem ſibi leguleii vendicant 157,37
Scientiæ initium quodnam 525,47
Scio hominem, & Novi hominem 412,36
Scolia poemata 389,46
Scorpiones ovipari 155,51
Scortari paganus inter adiaphora 283,9
Scortatio ſpiritualis gravior alterâ 284,22
Scortatores hujus mundi, an pagani 357,8
Scribæ, rabulæ & agyrtæ 33,26
Scribarum διατηρήσεις, maxima Majeſtatis detrimenta 33,45
Scribarum veterum negligentia 357,51
Scribere ſtylo ferreo, aut ratione aliquâ peculiari 428,18
Scribi, definiri 201,32
Scriptura conciſa, ἀποσιώπησις 50,40
Secare, an rectè de cauterio dicatur 489,23
Secretum cauſa fœminarum 98,49
Secta, παράταξις, & Monaſticum vitæ genus 455,25
Sectari ſimiam in tegulis 144,28
Secundarii panes 203,1
Sed, emphaticè quandoque omitti 529,22
Sedentes qui diſcunt 296,42
Seditio, quid 316,43. *unde* 317,7
Seditio, repugnantia, στάσις, contentio, tumultus 315,31. 316,33
Selinus, Ciliciæ colonia 298,41
Semper multum 252,44
Seneca in Catalogo Sanctorum, Hieronymo, & an Paulum ſpiret 458,45
Senecam, extra Chriſtum, inter heros & ſervos ἐθελοντὰ urgere 470,18
Senſus præcipui & primi, viſus & auditus 580,43
Sententia ſana, petra 54,8
Sentiendi & diſſentiendi libertas aſſeritur, & quouſque 523,43
Sepes quid 166,41
Seps fidei quænam 289,21
Septenarius apud Hebræos 40,22
Sepulcrum, locus poſtremus, ſingulisque proprius 246,44
Sepulturis ſuperſtitioſis an communicandum 51,39
Seraphim πρὸ λόγου τοῦ Θεοῦ patent 529,25
Sermo, non, Sermo ille 231,29
Sermo Dei, Filius Dei 229,32
Sermo hypoſtaticus, & ὁμοούσιος τῷ πατρὶ 227,33
Sermo, cui Elohim, cui Jehovæ communicata nomina & attributa 227,38. *Adoni* 228,23. *Dominus* 228,25. *ἰδιοσύστατον & ὑφεστώμενον* 228,27. 230,17
Sermo an Verbum, utrum præſtet in tranſlatione τοῦ λόγου 232,34
Sermo Dei duobus Teſtamentis bis acutus enſis 597,21
Sermo Deus quid aſſumſerit 199,43
Sermo ἔμφυτος, quis; naturâ implantatus, Syro 557,45
Sermo familiaris 26,6
Sermo ſimplex aut figuratus 12,2
Sermoni Dei quicquid Deo tribui 573,31
Sermones Domini quare in monte habiti 32,26
Serpentis morſus, homicidæ pœna 309,49
Serpentes an inter τὰ ἑρπετὰ à Scriptura non ponantur 309,36
Servare modum, non eſſe omnium 350,41
Servator, quare ſupra Angelos 522,41. *Angelis non*

non inferior, ſed ſuperior, etiam Novatiano 517,29. 519.9. quomodo juxta Theodoretum Angelis minor 523,51. ipſe ſacerdos & victima, oblator muneris & munus oblatoris 539,2. in paſſione ſua an Hebraicè & Græcè unà locutus 114,6
Servatoris calamitas & miſeria 512,47. 516, 4. 520,27. ſtatus & œconomia, ſervi forma 538,24
Serva, Hoſanna 61,29
Servus, κτῆμα καὶ ὄργανον ἔμψυχον 501,14
Servi forma, ſervi ſtatus 538,22
Servi familiares 470,14
Servi quomodo à Chriſtianis poſſideantur domini 470,21
Servi credentes, dominorum credentium fratres 469,39
Servis ſtigmaticis cauterio inuri atque notari tergum ſolere 489,20
Servitus dura quæ ſub ἀλλοφύλοις agitur, ζυγὸς 492,34
Seth, σπέρμα ἕτερον 421,12
Sex hydrias in nuptiis Canæ, ſex ætates Prophetiarum ſignificaſſe quibuſdam 267,16
Sibyllarum effatum, περὶ παντὸς τοῦ κοσμοκρατορίου, quòd nato Dei Filio tolleretur 335,26
Sicarius, μαχαιροφόρος 120,8
Sigillatim, εἰς ἕνα 366,44
Sigillum, σημεῖον, σφραγὶς 479,49
Signare, ſcribere 479,41
Signiferi Divinæ majeſtatis 517,18
Significationes vocum confundendi conſuetudo Helleniſtis recepta 74,18
Significationum ἐπάλλαγμα & mutatio Helleniſtis propria 559,46
Signum, quod Phariſæi poſtulabant, quodnam 56,10
Signum nubium. terroris indicium 71,38
Signum crucis, an ſignum majeſtatis 71,30
Signum vocale Filii Dei, quodnam 71,45. majeſtatis 71,30. gloriæ indicium 71,38
Signum dare, σαλπίζειν, σημαίνειν 71.37
Signa Phariſæis denegata ſuis præceptor Chriſtus exhibet 56,5
Signa, exempla 479,26
Signa, forma, εἰκόνες, figura, facies minutæ monetarum 442,40
Signa, ζώδια, σφραγῖδες 479,52
Signa terroris & majeſtatis, & cui oppoſita 71,38,45
Signorum & fidei diſtincta tempora 52,49
Silæ nomen, an Apoſtolum juxta Hieronymum, ſignificet 499,32
Silendi loquendique præceptores, quinam 440, 22
Silentium in gentium ſacris indici & præſtari ſolitum 440,21
Silentio utilius quid 559,32
Simeon θεοδόχος 133,31
Simeon, τὸ σωτήριον amplectens, de eo quod Ezechias Rex ſibi negatum querebatur gloriatus eſt 133,27
Simeon ſenex & Simeon Juſtus 526,9
Similis, ἰσόψυχος 452,17
Similia ab interprete bono conferenda 233,38
Similium natura & communicatio 308,36
Simplicia pro compoſitis 143,25
Simplicitas cordis, virtus ſponte donantium 404,35
Simplicitas veterum commendata 449,11
Sina vepretum 425,33. 436,28
Sinai mons, tribunal Dei 261,50
Sine nunc, ſine ſic 20,21
Sinus in quem beatorum animæ deferuntur, à marino ſinu dici Nyſſenum voluiſſe 171,10
Sionis vocabulum & uſus ejus ad diſtinguendam Filii à Patre Perſonam 526,17
Siræum, muſtum perenne 252,42
Sire, vox Gallica, unde 149,4
Sitienti & ſalſas aquas bibenti, quis ſimilis 204,11
Sive, ſin, ὑποτίμως uſurpata 405,41
Societatis coagulum, ſal 106,29
Socrates, non, ille Socrates 232,20
Sodomitarum in judicio ſors, ex Judæorum opinione 41,22
Sol, quia ſolus 59,43
Sol quibus occidiſſe dicatur 130,31
Solis ſalutatio, Adoni 569,6
Solarium & δῶμα, an eadem 143,30
Solea & ſandalium 94,19
Soleis Dominus utrùm uſus, an calceis 94,15, 32
Solomo, typus Chriſti 505,32
Solonis dictum ad Crœſum, Quod habent, naturâ habent 30,41
Solus, an excludat Filium 59,28,39
Somnium matronæ, ἀκαταπάλυτον vel ἀσκέπαστον ſe ſomniantis, quid ſomniorum ſignificarint interpretibus 368,44
Somnia, ὀνειρώξεις 594,30
Somnia cœleſtia, pars Prophetiæ 350,40
Somniantes vigilando 594.9
Somniatores, ἐνυπνιαζόμενοι 594,21,39
Somnus

Somnus & inſomnium 593,49
Sophi Hebræorum & Orientis 8,2
Sophi, qui parabolas & ſcitè dicta loquuntur 98,2
Sopor, ἔκστασις 270,35
Sorti, juxta præceptum Dominicum, an aſſcribendum aliquid 163,23
Sot Gallicum, unde dictum 97,30
Species quid quibuſdam 400,1
Species inanium, φαντασία 302,37
Species & res, oppoſita 302,39. 497,42
Spectrum, φόβος νυκτερινός 102,17
Spectra, imagines, dæmonia, φαντάσματα, ἰνδάλματα 95,18
Speculatorum ager 10,19
In ſpeculi uſu duo conſideranda 558,3
Spes, hypoſtaſis 300,37
Spes ſalutis, Chriſtus 456,50
Spes & exſpectatio 130,28
Spiritualia curantes, in cœlis agere dicuntur, quum ipſi adhuc ſint in terris 456,47
Spiritus, anima, homo ipſe, à potiori 429,36
Spiritus, cogitatio, imaginatio 150,42
Spiritùs, de voluntate 150,40
Spiritus אוב 8,18
Spiritus peccati, τῆς ἐπιθυμίας, ſeu innatæ corruptionis noſtræ 562,30
Spiritus impurus, Dei lorarius 367,35
Spiritus carnis & juſtitiæ, an opponantur 429,14
Spiritus alius ab eo quo præditi Apoſtoli, quis 409,43
Spiritus, non, ille Spiritus 231,30,50
Spiritus Sanctus ex Patre Filióque procedit 364,3. *digitus Dei, cur* 512,24. *Spiritus Chriſti Filii Dei* 572,20. *qui per Enochum Sanctóſque, ſpiritibus τοῖς ἐν φυλακῇ νῦν, olim prædicavit* 573,8,21,35,45. *hypocritarum ac pſeudoprophetarum caput non eſſe* 372,7. *ab ipſa veritate commendatus* 363,49. *quandonam detur* 292,13
Spiritus autor verbi Prophetici & Apoſtolici unus 339,19
Spiritus Dei, δύναμις 565,39
Spiritum Dei mœrore offendi nimio, hilares autem comitari 440,9
Spiritûs Sancti præſentia, שכינה 129,27. *proprietates, proceſſio, διαμονή* 589,12
Spiritu & Veritate, pro, in Spiritu & Veritate, interpreti 233,18
Spiritu abſque nulla vox 377,40
Spiritus, accentus, diſtinctiones, à veteribus plerunque omiſſa 108,38
Spirituum varia nomina 517,12
Splendor præſentiæ Dei vel majeſtatis, miracula 198,46. 199,7
Sponſa quare obnubi ſolita 368,43
Sponſores & reſponſores 395,2
Spontaneum & violentum 441,10
Spontè donantium virtus, qualis 404,21,35
Spontè peccantes, quinam 563,4
Stabularius, Paulus Apoſtolus 154,29
Stabulum quid 154,25
Stare & conſiſtere in judicio 41,26
Statua conſilii, Loti uxor 172,51
Status, forma 538,23
Stellæ, Doctores Eccleſiæ, cur 512,23
Stigmatici ſervi 489,28
Stimulatio, παροξυσμός 285,42
Stoici, Chriſtiani nominis hoſtes 288,16
Stola, quam ante peccatum geſſimus 169,11
Stulti cornu, impudentia 565,22
Stupor & admiratio, majeſtatis propria & comites 33,15
Stupri ſpecies quot 356,33
Subdiale pavimentum 144,4
Subditicii, ἐγκάθετοι 177,16
Subitò migrare, ἀποικεῖν 197,19
Sublunare hoc κύκλος ϗ φύσεως τέλος 335,43
Subminiſtrare Epiſtolam, & an bene dictum 398,17
Submiſſus, pro demiſſus 269,12
Subſellia neque occupat nec ſibi vendicat Eccleſia 358,40
Subſtantia, temporis præſentis 540,4
Subſtantiæ primæ, individua 232,11
Subtegulaneum pavimentum 144,11
Sui, οἱ νεκροὶ 384,22
Sultanorum vox unde 32,50
Sumere in uxorem, ſumere in virum, circuitiones matrimonii 485,7
Supererogatio de qua Fulgentius 154,40
Superſtites, ζωογονούμενοι 261,47
Superſtitio & religio 315,44. *Superſtitionis & hypocriſeως ingenium idem* 467,15. *Superſtitionum olim haud minus fuiſſe quàm nunc* 151,23
Supplicio addictis quænam conceſſa libertas 64,8. *Supplicia tria & pœnæ maximè horrenda* 593,21
Surrecta, pro erecta, reſtituta 190,24
Surſum, pro, ſuprà, vel, in alto, an rectè 468,5

Surſum corda,& ejus uſus 160,20
Suſcitare nomen defuncti 384,6
Suſpenſis viſcerum an conveniat effuſio 247,16
Suſpenſo animo eſſe, an μετεωρίζεσϑ 160,15
Suſtinere infirmitatem, βαστάζειν τὰ ἀσθενήματα 278,41
Sycophanta, qui 473,31
Synagoga & proſeucha 286,45
Synagoga vox & uſus 87,19. 88,11
Synedrium Judæorum quomodo defecerit 309,50
Synedrii vox an in tranſlationibus mutanda 86,39. 88,9
Syræ linguæ defectus 315,5
Syrophœniſſa, Ἑλληνὶς, τῷ γένει, *nempe* 278,6. *Syrophœniſſa etymon fictum* 267,15
Syria Oriens 9,13
Syros moleſtè Græcorum *efferre nomen* 278,7

T

T*Abernæ tres* 310,13
Tabula prima non neglecta à Domino, ubi de ſecunda agit 59,5,15,51
Tabulæ in Lege prioris, neglectâ alterâ, cultum vanum 428,9
Talmudis tractatus Eliæ quot 60,44
Tatiani fraus, ἀγωγὴ κυβευτικὴ *Epiphanio* 439,5
Tautologia an quandoque excuſanda 200,52
Tectum, tutiſſima adium pars 143,28,34
Tectum conſcendere 143,45
Tecta in Oriente qualia 144,12
Tegulæ æneæ ibid.
Tegulas eximere 144,14
Templum, in Chriſti œconomia, ad aſſtruendam Divinitatem relatum 201,43
Templum Vetus & Novum 435,43. 436,30
Templo reſtaurando fabri 47,52
Tempus, creatura 504,41
Tempus & tempus 243,49
Tempus ante lucem 118,7
Tempus vitæ, quo ſumus, עולם הזה 337,1. καιρὸς ἔτος 360,10
Temporis minimum, in Hebræorum jure, quodnam 152,34. *Temporis noviſſimi* καιρὸς *ſcrutari, curioſorum* 477,38. *Tempora Legis & Fidei diſcernenda* 52,49. *Tempora, ſeu ſecula, Hebræorum duo, præſens, & futurum* 336,42. *Tempora Servatoris tria*, τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, *reſurrectionis, & aſſcenſionis* 243,9. *Temporibus illis, pro* ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, *quibuſdam poſitum* 17,37. *Temporibus illis, &*, χρόνοις αἰωνίοις 347,22. *Temporibus priſcis, antiquis, antehac, olim* 347,16. *Temporibus tribus omnia contineri* 540,3
Tendendi vox 197,13
Tenebrarum vincti, Gigantes 572,26
Tentoria peregrinantium hoſpitiúmq; 455,14
Tephillin Judæorum quæ 110,10,52
Terentius Comicus commendatur 474,7
Terentius Rufus. Vide, Rufus Tyrannus.
Terra, ex aqua & in aqua ſubſiſtens 582,14
Terra an eadem, quæ diluvii aquis obruta, & quæ primùm erat, quaq; hodie 582,17. 583,16
Terra, homines 108,15
Terrere, agitare, πτύρειν 57,49
Terroris & majeſtatis ſigna 71,38,46
Teſtaceum pavimentum 143,52. 144,31
Teſtæ, urnæ mortuorum, ex quavis materia 204,3
Teſtamentum Vetus in Novo revelatum, Novum in Veteri velatum 416,13
Teſtimonium, doctrina crucis, Evangelii doctrina 483,30
Teſtimonium Patris & Filii 483,12
Tetricus & triſtis, & an differant 192,21
Textus ſacer, receptus temere non mutandus 63,18. 358,1. 566,23. 393,2. *ad ejus mutationem quandò devenire liceat* 433,15. 547,17. *eum corrumpendi audacia notatur* 62,28. 63,18
Textus Græcus Antiqui Fœderis, notis quibuſdam ab Origene diſtinctus 259,20
Textus Latini in quibuſdam olim diſcrepantia 147,44
Thalamus, ἐν ἀνθρώποις, *& an* σκηνὴ, *vel* σκήνωμα 200,14
Tharſenſis fœminarum cultus 369,10
Tharſenſium præſtantia 295,12
Tharſus, Pauli patria 369,8. *urbs libera, cui Antonius jus civitatis ex Auguſti mandato contulit* 298,19
Theatrum, turba ſpectans 293,28
Thelodives, thelohumilis, & thelon humilis, thelosapiens 466,4
Theodorus Mopſueſtiæ, præceptor Neſtorii, hæreticus 594,28
Thennpha & Theruma, eorúmque applicatio 435,21
Theologia ſimpliciſſima, quæ minimùm à litera recedit 113,3

Theologia ἀνάρμοστος 43,23. ἄκαιρος 211,38
Theologus poſſeſſionis ſuæ terminos ſine Grammaticis vindicare non poteſt 259,3
Theophilus in proœmio Lucæ, quis 124,16,37
Theriſtrum, maphorium 369,1
Theudas & Judas Galilæus 256,48
Thronus Satanæ & thronus Chriſti 356,46
Tinctio, κατήχησις 292,25
Tiro, ἀρχάριος 533,6,13
Tirocinium, ἀρχὴ 533,5,14
Tirocinia auditorum 460,27
Tirones, catechumeni, novicii 460,20
Titanes, θεομάχοι 572,2
Tituli quomodo concipi ſoliti 428,39
Titus imperator. Vide, Rufus Tyrannus.
Tolle ex oculis tuis trabem, Rabbinorum dictum 31,49
Tonderi matronas in luctu, mos olim 368,37
Tonitrua Johannis Evangeliſtæ 227,52
Tophet, & Figuli ager 246,39
Tophet, mors dicta 79,52
Tormina, verminantium quoque 273,22
Totaphot, Judæis in ſuperſtitioſa Legis contractione quidnam 110,46
Tractare, docere, ἐξερευνᾷν, ἐξετάζειν 373,20
Tractatores, διδάσκαλοι, magiſtri 373,8
Tractatus, διδασκαλία, ζήτησις. 373,17,25
Tradere & prodere, an differant 179,30
Trahere fœminas 365,2
Trajani tempore quis Eccleſiæ ſtatus 592,3
Trajanopolis, Ciliciæ colonia 298,41
Tramites 118,48
Tranſactio litis inter partes, quibuſnam haud fas habita 162,1
Transferre montes, de quibus dictum 56,45
Transfuga, nephilim 571,44
Tranſpoſitiones in ſcribendo, quàm uſitatæ, & quibuſnam 222,50
Tranſpoſitiones falſæ 506,19,48. non neceſſariæ interpreti vitandæ 379,30. quales notantur 580,42. 581,28. 592,41
Tremor & metus ibi ubi majeſtas 547,40
Tremorum genera 287,27
Tres collegium faciunt 57,45
Tribades ἄῤῥητοι 326,3
Tribulare, quid in re Ruſtica apud Romanos 89,17
Tribus Levi, quæ decimatertia, num ab Apoſtolis judicanda 380,20
Trinitas Sacroſancta, τριαδολογικῶς 350,15.
Trinitatis myſterium 175,19. aſſertio 363,51
Triplicatio, exceptio 318,31
Tripudium & cantus, epularum ἀναθήματα 336,33. Tripudium ſonivium 287,36
Triſtis & tetricus, quantum differant 192,21
Triumphat, triumphare facit 397,27
Troas, Romanorum colonia 294,27
Tropicè omnia exponere, quàm periculoſum 389,11,22
Tuba, quale ſignum 71,45. majeſtatis ac terroris indicium 71,46. ὄργανον ἱερὸν 72,2
Tuba poſtremæ dies 71,50
Tumor animi, quantopere proficientibus obſiet 548,33
Tumultus & concurſus 316,30
Tunica πολύῤῥαφος, πολυκέντητος 36,5
Turnus, tyrannus, טורנס 293,4
Turpis, impurus 441,25
Typus & veritas inter legendum diligenter diſtinguenda 505,42. veritate impletur 14,28
Tyrannus quis 331,18

V

VÆ tibi, qui non diſtinguis inter bonum malúmque, cujuſnam dicti in Gemara interpretatio 40,27
Vagabundus. Vide, Erro.
Valedicere, an idem quod renunciare 151, 42,52. 167,44
Vallis occiſorum 79,29
Vallis cædis, Tophet, Gehinnom, inferni 246,43.
Vaneſcere, nautarum 305,46
Vaſe demiſſo & ſummiſſo 306,32
Vaſtator Angelus 367,34
Velum in navi ſubducitur, contrahitur, legitur, demittitur, tollitur 306,35
Velis ſummiſſis ferri 306,36
Venenum ſerpentis, peccatum 334,44
Venereæ voluptates omnium primæ 443,24
Venia, ὄψιον 272,47
Venire Hebræis, quid 40,35
Venire per tegulas 144,29
Venter, Deus guloſi 443,20
Ventus & mora, an idem 308,52
Venti ortus 250,1
Ventilare, ζῆν Νρεῶ 366,14
Ventura mentis agitatione citiùs, quænam, apud Gemariſtas 71,28
Venus Byblia, Adonidis conjux 569,3. mentem nihil magìs tollere 268,32
Vepretum Sinæ 436,28
Verbum alteri è nominibus tantùm reſpondens 489,42. Verbum pro participio, κατ᾽ ἐναλλαγὴν τῆς ἀκολουθίας 597,15
Verbum meum, ἡ ψυχή μȣ 402,52. 403,2

Verbum, ordinatio Divina ſuper manna nutrimento 21,9
Verbum Jehovæ, id eſt, Jehova 228,13. 230, 19. *Vide,* Sermo. *Verbum Dei, Meſſias* 438,21
Verbum Dei, ſapientia Sacra 530,15
Verbum Deus quid aſſumſerit 199, 42. *Verbum & homo, anima & caro* 515,49
Verbum Dei, duobus Teſtamentis bis acutus enſis 597,22. *Verbum* προφορικὸν, *ſine quo voluntas Dei cognoſci non poteſt* 510, 3.
Verbum Dei, quando λόγος ἔμφυτος 557, 39. *Verbum Dei ſcriptum,* θεόπνευστον καὶ αὐτάρκες 147,41. *an* καρδιογνώστης 529,11
Verba imperfectè uſurpata, quænam 148,39,51
Verba prima pro integro libro, vel loco, aut Pſalmo 83,41
Verboſitas, πολυλογία 28,10
Veritas ubi ſpectatur, non ſemper & ubique ſeries vel ordo attenditur 70, 24. *Veritas ubi, ibi veritatis* ἑδραίωμα, *in Deo & verbo Dei* 487,49. *Veritas in Deo, primariæ proprietatis* 396,2
Veritas & Fides 540,8
Veritas & Lex, oppoſita 487,4
Veritas & figura, ſive typus, quæ inter legendum diligenter diſtinguenda 505,42
Veritatis opera, quæ Helleniſtæ juſtitias dicunt 203,21
Verminantium vel vermiculantium tormina, de fœminis 273,23
Vermina, στρόφοι 273,25
Vermis, Servator 512,47. 516,2. 520,27
Vermes, hominis exſpectatio 512,49
Vero vinci 271,12
Verſus ſeptenarii. Vide, Iambus.
Verſus integer ab hæreticis ex Epiſtola Johannis prima deletus 523,12
Verſuum noſtrorum & Hieronymi, diſcrepantia 327,46
Verſuum tranſpoſitio 359,43. 491,19
Verſuum diſtinctio emendata 424,19. 462,24. 567,1. *recens* 32,13. *quid effecerit* 195,27. *notata* 437,11. 496,4. 548,1. 560,47. 581, 37. 597,11
Verum, id eſt, conveniens, rectum 233,44
Veſtibulum, πρόθυρον 118,49
Veſtimentum πολύρραφον 36,22
Veſtire herbam, veſtire coccino 30,46
Veſtis Chriſti, veſtis alba baptizatorum 184,29
Veſtis Johannis Baptiſtæ, cur ex cameli pilis 267,11
Veſtes ſternere, Judæorum in Regibus creandis mos 61,19
Veterani milites, κουστωδία 136,12
Veteres non rarò à litera recedunt 113,5
Veterum licentia in mutando Fœderis Antiqui contextu 327,30
Veteribus quæ diu uſurpata, haud temere mutanda 154,50
Vetus quomodo dici poſſit novum 589,37
Vexillum majeſtatis 71,30
Via impiorum peribit, contra reſurrectionem impiorum 302,16
Victima meretricis, πορνεία 284,49
Victima pro peccatis offerenda, corpus Jeſu Chriſti 538,36
Victimæ oblatæ quid denotarint 514,43
Videndi τὸ σωτήριον cupidi Patres 133,25
Videntes, Prophetæ 213,33
Videri ſibi, & non eſſe; eſſe, & non videri ſibi 558,43. 559,1
Videre fœda & audire, utrũ tolerabilius 581,6
Videre, κατασκοπεῖν 261,22
Vidi, &, viſum eſt mihi 250,38
Vigilando ſomniantes 594,9
Vigiles Eccleſiæ 370,30
Vigiliæ, noctis partes 477,49
Vilitas, ἀσέλγεια, נבלה, ἀφροσύνη, ἄσχημον 413,22
Vincla jugalia, conjugium 485,14
Vinculum & junctura 308,47
Vinculum, in quo detinebamur omnes, peccatum 332,10
Vendicare ſuum & ἁρπαγμὸν ἡγεῖσθαι, *oppoſita* 451,22
Vindicta Deo commiſſa 343, 30. *magiſtratui* 344,22
Vindictæ ſtudium à Chriſtiano homine alienum 342,13
Vinum ἐμπεριεστατον, *luctator doloſus* 549,6. *vetus quale* 145,5
Vinum & lac renatis in Eccleſiis Occidentis propinata 352,8
Violari & coli 315,50
Virgo, num γυνή 40,1
Virginum aliquot attributa 276,22,29
Virginitatis votum quàm antiquum 546,24
Vir, caput mulieris 370, 2. *quomodo ſeductus* 484,3
Vir eunuchus 268,4,20
Virtutem quæ Domino adfuit, perpetuam fuiſſe; quæ Prophetis, ad temporis menſuram reſtrictam à Deo 143,15

Virtutes

Virtutes Morales & Eccleſiaſticæ quare requirantur in Epiſcopo 486,39
Virtutibus vitiiſque magnam Apoſtolicæ doctrinæ occupari partem 440,45
Vis & ſpecies, oppoſita 497,42
Viſio Dei, gloriæ Dei, majeſtatis Dei 198,37
Viſum eſt mihi, &, vidi 250,38
Viſus, aſpectus, ſpecies 400,9
Viſus an ἰδέα 91,29
Viſus & auditus, ſenſus præcipui 580,43
Vita humana, univerſa, πειςατικὴ 531,51.
peſach, tranſitus 160,39
Vita Chriſtianorum, ſecundùm ſpiritum 384,25. *in Chriſto* 449,13
Vita æterna, reſurrectio 65,38. 66,41. *refrigerium dicta & reſpiratio in ſeculo futuro* 256,1
Vitæ futuræ exſortes duum generum Judæis 367,5
Vitæ emendatio, vera reſipiſcentia 168,50
Vitæ gratia in precatione 571,3
Vitæ ratio ab educatione differt 498,4
Vitium, aut virtutem, non ab animi propoſito, ſed ab actu, habere nomen 438,47
Vitia, idola 443,18
Vivens ſemper, & futurus ſemper, ὁ ὢν καὶ ὁ ἐσόμενος 67,22
Vivere, in vivis eſſe, μετέχειν τῦ ἀνθρωπίνε 472,24
Vivere ἐπὶ ῥήματι Θεῦ, *quid* 21,21
Vivit Dominus, quomodo uſurpatum 26,13
Ultimus quadrans, pœnæ æternæ, Auguſt. 25,4
Umbra & veritas, oppoſitæ 487,4
Unciales literæ 428,23
Unguentum Syrum, βαρύτιμον 73,25
Unicus, unigenitus, ἀγαπητὸς 94,43
Unio & κατατομὴ, *oppoſita* 454,1
Unionis teſſera, ſal 106,25
Unus, Dei nomen 59,41. 175,25. *an excludat Filium & Spiritum S.* 59,27,39
Vocati & electi 166,17
Vox ἔναρθρος *&* ἄναρθρος 297,22
Voces μονήρεις 454,29
Vox Patris, ὁ λόγος 231,11
Vox, quæ in locum Prophetiæ ſucceſſit 273,4
Vocis filia 297,36
Voces formare, quale opus 400,27
Volens, placens ſibi 466,11
Volucres cœli, curioſi contemplatores hujus ſeculi, cui 512,27
Volumen, corpus, μεμβράνα, φαιλόνη, σωμάτιον 499,22
Volumen libri, liber 538,50
Voluntas, ſpiritus 150,40
Voluntas beneſaciendi, benedictionis Divinæ pars 392,9
Voluntatem Dei ſine θεοφορικῷ *Dei verbo,* ἐμφύτῳ *nimirum, cognoſci non poſſe* 510,3
Voluptates, Dii peccantium 443,23
Urbanitas Apoſtolica 401,20
Urbes maximæ viris optimis infeſtæ 269,33
Urbis filius, πολίτης 279,15
Urbibus quare patroni dati præſules 384,4
Urere & ſecare, diverſa 489,6
Uriel, Archangelus 517,17
Urim & Thummim 395,16
Urim, ἀλήθεια 556,5
Urnæ mortuorum 204,3
Urſus, omnium maximè brutus 187,6
Uſque ad Moſen, εἰς τὸν Μωσῆν 366,50
Ut, ὡς, *omitti Hebræis ſolitum* 180,5. 538,6
Vulnus nullum inſanabile 154,41
Vultus & imago, ἀρχέτυπον καὶ εἰκὼν 558,3
Vultum accipere, σκυθρωπὸν φαίνεσθαι 192,43
Uxor non uxor, concubina 207,15
Uxor, pars familiæ & domina 568,37
Uxoris καλλωπισμὸς, *mariti obedientia* 568,48
Uxores quomodo maritos olim compellarint 569,3
Uxorii, ſervi 568,44

Z

Zacharias Barachiæ, quiſnam 63,26

FINIS.

Errata ſic emendentur.

Prolegomenωn pag. 3. lin. 6. lege ἐνσικῶντος [6. 16. *δαιμονίων*] 10.51. τὴν τιμ. [12.46, & 49. σωτηριῶδον] 18.25. {חלון [19. 52. *delegit*] 20. 33. ἠρνήσ. [21. 16. συνδήσωσιν] 24. 5. τέχνη [48. *offerrent*]

Exercitationum pag. 5. lin. 17. lege ירע׳. 46. ועבר. 8. 36. מקרם [12. 28. καλὸν καὶ σωνεζὸν.] 13.6. לא בעלתי׳. 20. 8. קמץ. 24. 29. παρέχεται. 39. 45, 47, & 51. γυναικῖς. 50.47. קרבן. 44. 31. ἄνθρωπος. [55. 3. {לשטן] 72. 6. καὶ τὰ ρ. [14. *in marg.* x. 52. 75. 38. *poſt* μόνος *dele comma.*] 76. 7. Comicis. 78.9. ᾳὧν [82. 42. ἐπιφρὸτ. 83. 39. Haud affirmare t. 85.35. Ὠδῖνων] 94. 12. שרוך. 100. 44. prophetis [104. 39. ἡγεῖται] 112. 5. ἐσὺς [114. 48. Παρασκευὴ, . 123. 18. Δόξα] 23. ὕψος [130. 34. δαδυχῶν. 134. 45. ἢ πνπ.] 137. *tit.* Luc. 139. 34. *Prophetam.* 141. 18. πρὸς [144. 49. Exodi 15. 7. Item, Exodi 9. 4.] 150. 31. פניף. 153. 20. ἀναγινώσκεις ; [157. 39, 41. vendic. & *ita paſſim ubicunque ultionem non ſignificat.*] 160. 40. Αἰ δὲ φ. 164. 32. {שנשיכת. 169. 15. ἀληθείας. 170. 28. ab ipſo. 176. 52. αὐτὴν. 194. 9. ἠρνήσατο, [204. 2. ἐκπνεύσαντα] 211.46. δεινῶς. 214.1. αὐτῶν, . 17. *cauſa*. 221. 30. שיר חרש. 232. 4. הק [241.5. Ἐντὶλλ. 243.18. ἐντειλ. 19. ἐντίλλ. 21. ἐντειλ. 249.7. ἔχεται. 255.32. מתום. 256.17. *collegerunt*] 257.9. *deleatur comma poſt* אין, & τῷ, *Omnis, præponatur*. 258.23. αὐτὴν.? 259.29. את אבי׳. 266.41. enim. 269.16. *poſt* ratione *dele punctum.* 272.49. αὐτῶν [278.24. ἰδόντε. 282.32. συνεσπάσθη. 293. 35. ἔμψυχον] 298. 30. Ἴσμεν. [299.42. *Cyrenio*] 302.3. Agricolæ. 307. 37. הכלים. 314. 15. ad lib. 317. 24. κατὰ τοῦ. 29. Εὐάγ. 323.10. ἀξιοπιστίας. 329.46. *Locus*, Εὐρ. [331.35. protoplaſto] 333. 28. νόμῳ. 31. ἀπὸ τοῦ. 336.40. effect. 339.10. *in marg.* v.18. 341. 28. —ληπτικήν, [344.46. *firmitate*] 345.46. ἔχ. 353.40. τινος. 364.6. cum Gr. [365.26. συνεισελθόντες. 29. τὸ, μὴ ἐργ. 366.4. & *aliàs non ſemel,* alicubi *legatur pro* alibi. 385.36. *Scolia*. 37. φάγωμεν καὶ πίωμεν] 386. 8. Utrum [389. 20. καὶ υἱὸς. 46. ſcolia. 390. 11. σκολιοῖς] 392.8. μὴ ἐκ λ. 396.3. χάριν. 401.38. ἐκπεσεῖν [52. ἁμαρτῇ] 402.7. ego. 405.52. ἄλλων [412. 26. ἐκβάλλειν τῇ σαρκὶ. 415. 3. Θεοὺς] 424. 13. ἐστερέωσε. 433. 10. περὶ. [438. 20. ἔχε] 445. 30. μισθὸν. 451. 33. Χαρίεντα. [61. ἀμφισβητοῦσι] 452. 41. ἤγγισε. 473.25. *Æſch.* [497.33. Φιλόπονος.] 499. 33. μαμβρ. [501.19. Σπλ———καὶ] ὁ Μηδόφορος.]520,28. in Sacr. [524.21. Β Λ Ε Π Ο Μ Ε Ν. 529.50. למלאות] 535.3,4,30. γεγράφθαι. 544 46 Ægyptium. [546. 52. ζωὰς] 553, 556, 557, 560. *tit.* Jacob. 558. 29. *in marg.* Cap.2. 562.21. κατατρυφῶσι. 23. *agitur*. 27. φθόνος. 568. 13. γνῶσιν. [25. המבול] 572. 16. exſtiterunt, de. 573.33. ἐξελέγξαι.

Quorum emendationes hiſce notis [ ] non includuntur, noſtra ſunt: Reliqua non tam in nos recipimus quàm ſuperiori Editioni accepta referimus. Præter hæc ſi qua alia exciderint, ejuſmodi eſſe confidimus, quæ doctis leviora, indoctis nulla videbuntur.